

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS.

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPENIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS. CODICINATORUM, ET EX INNOMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATE SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCÆ, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIE GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT; DUM HUIUS VERSIO NERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ENIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLIUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS ENAT INTEGRÆ ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINET. ISTE CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXV.

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANHOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

125

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI. ANNUS 1070.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

ACCREDIT

FR. J. F. MARIE BERN. DE RUBEIS

DISSERTATIO

DE IPSIUS THEOPHYLACTI ÆTATE, GESTIS, SCRIPTIS AC DOCTRINA

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS TERTIUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 44 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

458995

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXV CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS.

Expositio in Epistolam I ad Timotheum.	col. 9
Expositio in Epistolam II ad Timotheum.	90
Expositio in Epistolam ad Titum.	142
Expositio in Epistolam ad Hebræos	186
<i>Præfatio Bonifacii Finetti in tomum tertium Theophylacti edit. Venet.</i>	406
<i>Nuncupatio Sifani.</i>	478
<i>Nuncupatio altera ejusdem.</i>	482
<i>Argumentum libri Actorum una cum capitulis eorum.</i>	483
Expositio in Acta apostolorum.	495
Expositionis ejusdem textus alter ex codice Vaticano.	850
Expositionis ejusdem textus tertius ex codice Florentino.	1062
<i>Argumentum Epistolæ catholicæ S. Jacobi, cum indice capitum.</i>	1131
Expositio in Epistolam catholicam S. Jacobi.	1134
<i>Argumentum Epistolæ I S. Petri, cum capitulis ejusdem.</i>	1190
Expositio in Epistolam I S. Petri.	1191
<i>Argumentum Epistolæ II S. Petri cum capitum indice.</i>	1254
Expositio in Epistolam II S. Petri.	1255

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ PRIMÆ DIVI PAULI AD TIMOTHEUM EXPOSITIO.

Ἐκδόσεις τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης
Ἐπιστολῆς.

A 547 Argumentum primæ Epistolæ ad Timotheum.

Τῶν τοῦ Παύλου μαθητῶν ὁ Τιμόθεος ἦν, καὶ οὕτω τις εὐδόκιμος, καὶ τῷ Παύλῳ προστετηκώς, ὥστε καὶ περιμηθῆναι ὑπ' αὐτοῦ ἐλθεῖν δι' οἰκορομίαν, καὶ ταῦτα τοῖς ἄλλοις τὴν περιτομὴν ἀποκηρύσσοντος, καὶ Πέτρῳ δὲ αὐτῷ ἀντιστάτος περὶ αὐτῆς. Καὶ Παῦλος δὲ αὐτὸς πολλοῦ μαρτυρεῖ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ πολλὴν εἶναι ἀρετὴν. Τούτῳ γράφει ἄν περὶ πολλῶν ἀναγκαίων 1. 11. Ζητήσεις δ' ἄν τις, τί δήποτε οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐκλήμηντι, οὐκ Λουκᾷ, οὐκ ἄλλῳ τινὶ τῶν συνόντων αὐτῷ, πολλῶν ὄντων, γράψει, ἀλλὰ Τιμόθεῳ καὶ Τιτῷ μόνοις; Καὶ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἔκρινε μεθ' ἑαυτοῦ ἔτι περιήγε, τούτοις δὲ Ἐκκλησίας ἐνεχρίσθησεν. Ἔδει οὖν τούτους διὰ γραφῶν παρακαλεῖν, καὶ τὰ πρακτέα ἐξηγεῖσθαι 11. Εἰ δὲ ζητοῖς 12, τί δήποτε μὴ πρότερον ἐταλείωσε τούτους ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ σοφίᾳ, καὶ τότε εἰς τὸ διδάσκειν κατέστησεν, ἀλλ' ἐγχειρίσας αὐτοῖς τὴν διδασκαλίαν, πάλιν γράφει καὶ κατηρτίξει; μάθε πρῶτον μὲν, ἔτι οὐδεὶς τέλειος, κἂν διδάσκαλος καταστή, ἀλλὰ καὶ οὗτος δεῖται ἐν πολλοῖς ὁδηγῆσθαι ἀπὸ 16 τῶν τελῶν τέρων· ἄλλως τε καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀρετὴ συνισταμένης οὐ βῆδιον ἦν τὸν ἐπίσκοπον πάντα αὐτὸν διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ διατυποῦσθαι. Ἐπειτα σκόπει διὰ πάσης τῆς ἐπιστολῆς, ὅτι οὐ τοιαύτη ἔστιν ἡ πρὸς τὸν Τιμόθεον διδασκαλία, οἷα ἡ πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἀλλ' οἷα διδασκαλίᾳ πρόκειται.

E Pauli discipulis Timotheus erat, atque adeo probatus et adjunctus Paulo, ut ab eo circumcidendi elegerit per dispensationem, cum tamen ille alicui circumcisionem prohiberet, ipseque Petro hujus causa restitisset. Insuper ipse Paulus plerisque in locis viro huic magnæ virtutis testimonium perhibet. Isti nunc de variis rebus necessariis scribit. Quærat autem hic quispiam, quare neque Silæ, neque Clementi, neque Lucæ, nec alii cuiquam eorum qui cum ipso erant, cum multi essent, scribat, sed Timotheo Titoque solis? Potest igitur responderi, quod illos secum circumduxerit, istis autem Ecclesiis commiserit. Consentaneum itaque erat hos scriptis admonere, et quæ agenda 548 essent explicare. Si autem quæratur, cur non hos prius in omni sapientia divina perfectos reddidisset, ac tum docendi muneri præficeret, sed postquam eis docendi munus commiserit, rursus illis scribat, ac perficiat? discas primum quidem, quod nemo perfectus sit, etiamsi doctor fuerit, sed et ipse in multis opus habeat institutione atque ductu a perfectioribus: maxime vero in Ecclesia jam recens constituta haud facilius erat, ut episcopum per omnia ipsius verbis ipse informaret. Deinde, observa per universam Epistolam hanc, quod non sit talis ad Timotheum institutio, qualis ad discipulos esse solent, sed qualis præceptorum convenit.

Varie lectiones*.

1. 11 ἀναγκαίων· ἐπιστέλλει δὲ ταύτην αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν ἀπὸ Λαοδικείας m. Mittit autem eihanc epistolam ex Laodicea. 11 εἰσηγεῖσθαι ο. 12 ζητοῖς ο. 16 πρὸς ο.

* Littera o. Oxoniensem, m. S. Marci Veneti codicem designat.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN PRIMAM EPISTOLAM AD TIMOTHEUM.

549 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus Apostolus Jesu Christi, juxta mandatum Dei Servatoris nostri.* Quia legem est latrus Timotheo, sermonem fide dignum faciens, seipsum apostolum prædicat. Non enim mea, inquit, loquar, sed verba ejus cujus sum legatus. Quare vide ne sis inobediens. Quia vero ingens erat apostoli dignitas, ne videatur arrogans ostentator, adjicit, *juxta mandatum Dei.* Non ipse, inquit, functionem hanc mihi arrogavi, verum inevitabile debitum mihi incumbit, ac Dominicum mandatum impleo. Istud enim, *secundum mandatum,* efficacius est illo, *vocatus.* Atqui Pater nusquam ei videtur mandasse, sed Christus. *Ad gentes,* inquit, *longinquas mittam te:* et rursus: *Cæsari oportet te sisti;* et, *Tum Spiritus, Segregate mihi Paulum:* attamen quæ Filii sunt et Spiritus, Patris es-e dicit. Audi enim quæ sequuntur.

Et Domini Jesu spei nostræ. Viden' commune esse mandatum? Animadvertite autem quomodo et David de Patre dicat: *Spes omnium finium terræ.* Quin etiam et iste ipse Paulus alio in loco dicit: *Speravi in Deum viventem;* nunc autem Filius dicitur spes nostra: sic omnia tam Patris quam Filii sunt communia. Opportune autem hæc cognomina posuit, *Servatori et spei.* Quandoquidem enim præceptor ipse multis collectetur difficultatibus (universum enim bellum in ipsum convertitur), quasi eo occumbente, etiam qui sub eo sunt facilius cadant, juxta illud: *Percutiam pastorem, et dispersigentur oves;* Non oportet, inquit, succumbere animo: Servatorem enim habemus, non hominem, sed Deum ipsum et Patrem, qui cito nos a periculis liberabit: et si ab his statim servati non fuerimus, meliora tamen sperare oportet: spes enim nostra, quæ puderi non potest, Christus est. His enim duabus de causis pericula toleramus, vel quod celeriter ex iis conservamur, vel quia bona spe alimur.

VERS. 2. *Timotheo genuino filio in fide.* Hoc est, per fidem mihi genito. Nam præpositio, *in,* vale, *per:* perinde ac 550 alio in loco dicit: *Per Evangelium vos genui.* Laudans autem enim, Non filius tantum es, inquit, sed et genuinus. Genui-

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατ' ἐπιταγήν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐπειδὴ μέλλει νομοθετεῖν τῷ Τιμοθέῳ, ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῶν, ἐαυτὸν ἀπόστολον ἀνακηρύττει. Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτοῦ, φησί, φθέγγομαι¹⁷, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀποστειλαντος ὡςτε εἶρα μὴ παρακούσης. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἦν τὸ τοῦ ἀποστόλου ἀξίωμα, ἵνα μὴ δόξη ἀλαζονεύεσθαι, ἐπήγαγε, κατ' ἐπιταγήν Θεοῦ, Οὐκ αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἤρπασα τοῦτο, ἀλλ' ἀπαρτητόν μοι χρεῖος ἐστὶ, καὶ ἐπιτάγμα πηρῶ δεσποτικόν. Τοῦ γὰρ, κλητὸς¹⁸, τὸ, κατ' ἐπιταγήν, ἐνεργέστερόν ἐστι. Καὶ μὴν οὐδαμοῦ ὁ Πατὴρ ἐπιτάξας φαίνεται αὐτῷ, ἀλλ' ὁ Χριστὸς. Εἰς εὐη γὰρ, φησὶ, μακρὰν ἐγὼ ἀποστελῶ σε· καὶ αὐτὸς· Κυριεῖ μοι εἰ σε παραστῆναι· καὶ, τὸ Πνεῦμα δὲ, Ἀφερῖσατέ μοι¹⁹ τὸν Παῦλον. Ἄλλ' ὁμως τὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ Πατρὸς εἶναι φησὶν. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς.

Καὶ Κυριεῖν Ἰησοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν. Ὅρις πῶς κοινῇ²⁰ ἡ ἐπιταγή; Ὅρα δὲ καὶ πῶς ὁ μὲν Δαυὶδ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· Ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περὶ τῆς γῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος, ὁ Παῦλος ἀλλαχού, ὅτι Ἡλιπίσαμεν ἐπὶ Θεῷ ζῶντι. Νῦν δὲ ὁ Υἱὸς λέγεται ἐλπίς ἡμῶν. Οὕτω πάντα κοινὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Εὐκαιρῶς δὲ τὰ ἐκόνυμα ταῦτα τέθεικε, τὸ, Σωτῆρος, καὶ τὸ, τῆς ἐλπίδος· ἐπειδὴ γὰρ ὁ διδάσκαλος πολλοὺς παλαίαι ταῖς δυσχερεῖαις· πῆ, γὰρ ὁ πόλεμος ἐπ' αὐτὸν φέρεται, ὡς ἂν τοῦτου πετόντος, εὐχερέστερον καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν πίπτωσι, κατὰ τὸ· Ματῶξω τὸν ποιμένα, καὶ διωσκοπισθήσονται τὰ πρόβατα· Οὐ γρη, φησὶ, καταπίπτειν· Σωτήρα γὰρ ἔχομεν, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ὃς ταχέως ἡμᾶς ἀπαλλάξει τῶν κινδύνων· κἂν μὴ ταχέως σωθῶμεν ἀπὸ τούτων, ἐλπίζειν γε γρη τὰ χρηστότερα. Ἡ γὰρ ἐλπίς ἡμῶν ἀκατασχυντός ἐστιν ὁ Χριστός. Δυσὶ γὰρ τούτοις φέρομεν τοὺς κινδύνους, ἢ ταχέως ἀπ' αὐτῶν σωζόμενοι, ἢ ἐλπίαι χρησταῖς τρεφόμενοι.

Τιμοθέω γρησίω τέκνω ἐν πίστει. Τούτῃστι, διὰ τῆς πίστεως γεννηθέντι μοι. Τὸ γὰρ ἐν, διὰ, ἐστὶν ὡσπερ καὶ ἀλλαχού λέγει· Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμῶς ἐγέννησα. Ἐγκριμάζων δὲ αὐτὸν, οὐ τέκνον, φησὶν, εἰ υἱόν, ἀλλὰ καὶ γνήσιον. Γνήσιον δὲ αὐτὸν

¹ Act. xii, 1; xxv, 27; xiii, 42. ² Psal. lxiv, 6. ³ 1 Timoth. iv, 10. ⁴ Zach. xiii, 7. ⁵ 1 Cor. iv, 15.

Varie lectiones.

¹⁷ φθέγγω· α· ο ¹⁸ ἐγκλημάτος· ο. ¹⁹ παραστήσατε· ο. ²⁰ κοινῇ· ο.

λέγει, καὶ διότι Τιμόθεος τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπέσειεν ἄνομιότητα ὑπὲρ τοῦ λοιποῦ, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Παῦλος· αὐτὸν γνησίως ἠγάπα. Σοφώτατα δὲ ἐθήκε τὸ, *ἐπιπίστευε*, ἵνα ἐπι πλείον ἀλείψῃ τὸν Τιμόθεον πρὸς ταύτην²¹. Εἰ γὰρ ἐν ἀρχῇ τοσαύτην ἐνεδείξατο πίστιν, ὥστε διὰ ταύτης καὶ Παύλου υἱὸς χρηματίσαι καὶ γνήσιος, πολλῶ μᾶλλον νῦν ταύτη ὀπίσθαι δεῖ, καὶ μὴ καταπίπτειν, μηδὲ θορυβεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ πίστως, τὸ θαρρῆν περὶ τῶν μελλόντων.

Χάρις, εἰλεος, εἰρήνη. Οὐδαμῶς τῶν ἄλλων Ἐπιστολῶν ἐθήκε τὸν εἰλεον, ἀλλ' ἐνταῦθα μόνων, ἀπὸ πολλῆς φιλοστοργίας· πλείονα ἐπευχόμενος τῷ παιδί, ὅτε θεοικώς ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τρέμων, ἄγος καὶ περὶ τοῦ στομάχου ἐπέταττεν, ἕμα δὲ καὶ ὅτι πλείονος αἱ διδασκαλοὶ δέονται τοῦ εἰλεος.

Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου²² ἡμῶν. Πάλιν ἐνταῦθα παραμυθία. Εἰ γὰρ Πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεός, ὡς τέκνων κηδεταί· οὐκοῦν καὶ ἐλεήσει, καὶ χάριν δώσει, ὥστε πᾶσιν ἡμᾶς κεχαρισμένους εἶναι, καὶ εἰρήνην ἀγειν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Καθὼς παρεκάλεσά σε προσμῆναι ἐν Ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν. Ὅρα τὸ ἐπιεικὲς, πῶς οὐ διδασκάλου, ἀλλ' ἱκέτου κέχρηται φωνῇ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπέταξα, ἀλλὰ, *Παρεκάλεσα*. Πρὸς γὰρ τοὺς ἡμετέρους μαθητὰς οὕτω διακείσθαι χρή· πρὸς δὲ τοὺς διεφθαρμένους καὶ τοὺς μὴ γνησίους, ἐτέρως. Παρακαλεῖ δὲ τοῦτον προσμῆναι ἐν Ἐφέσῳ. Οὐ γὰρ ἤρκει ἡ ἐπιστολὴ, ἣν ἐπέστειλεν αὐτοῖς Παῦλος. Πρὸς τὰ γράμματα γὰρ καταφρονητικώτερον ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι. Ἴσως δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐπιστολῆς· τοῦτο ἦν. Ζητεῖται δὲ, εἰ νῦν ἐνδύσασεν ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον· καὶ ἔοικε τοῦτο. Φησὶ γὰρ ἐξῆς·

Ἴνα παραγγέλης τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν. Οὐκ εἶπεν, Ἴνα παρακαλέσῃς, ἀλλ', *Ἴνα παραγγέλης*, ὅπερ αὐστηρότερόν ἐστιν. Οὐκ εἶπε δὲ τοῦτους ὀνομαστὶ, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ἐργάσθαι τοῖς ἐλέγχουσιν. Ἐτεροδιδασκαλεῖν δὲ, τὸ ἐτέρας διδασκαλίας παρεισάγειν. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἐξ Ἰουδαίων ψευδαποστολοὶ, ἐπι τὸν νόμον ἔλκοντες, ἔραυτι δόξης, καὶ τῷ θέλειν καλεῖσθαι διδασκαλοὶ.

Μὴ δὲ προσέχειν μύθοις. Μύθοις, οὐ τὸν νόμον φησὶν, ἀλλὰ τὰς παρατηρήσεις, καὶ τὰ παρακεχαρισμένα δόγματα.

Καὶ γενεαλογίας ἀπερᾶντοις. Πάμπους γὰρ καὶ προπάμπους ἀκηρίθμον, ἵνα δόξαν ἱστορίας ἔχουσιν. Ἀπερᾶντοις δὲ, ἢ ταῖς εἰς τοὺς ἀνω χρόνους ἀναβαινούσαις, ἢ ταῖς πέρας οὐδὲν ἔχουσαις χρησίμον, ἢ εὐσύνοπτον, ἀλλὰ δυσπεριλήπτους καὶ πολυτρόπους²³. Εἰκόσ δὲ καὶ Ἕλληνας αὐτὸν ἐνταῦθα αἰνίττεσθαι. Οἱ γὰρ μῦθοι τούτων εἰσὶ, καὶ αἱ γενεαλογίαι, ὡς τοῦ θεοῦ αὐτῶν καταλεχόντων.

num autem ideo dicit, quod Timotheus præ cæteris ipsi simillimus erat; et quia ipsum Paulus genuina charitate prosequabatur. Sapientissime autem posuit, *in fide*, quo magis Timotheum ad hanc incitet. Si enim in principio tantam exhibuisset fidem, ut propter hanc et Pauli filius diceretur et germanus: multo magis nunc ea armatum esse oportet, et non animum despondere, neque turbari, hoc enim fidei munus est, nempe de futuris confidere.

Gratia, misericordia, pax. Nusquam in aliis Epistolis posuit *miserencordiam*, sed hic tantum, ex magno paterno affectu majora filio exoptans; utpote metuens ei, ejusque nomine tremens, cuncti de stomacho præcipiebat: atque etiam quod præceptores majore misericordia opus habeant.

A Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo Domino nostro. Rursus hic est consolatio. Si enim Deus sit Pater noster, veluti liberorum nostri curam gerit: itaque et miserebitur nostri, gratiamque dabit, ut omnibus nos grati simus, ac pacem habeamus cum hostibus.

Vers. 3. Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam. Vide mansuetudinem ejus, quemadmodum non doctoris, sed supplicis voce usus sit. Non enim dixit, *Mandavi*; sed, *Rogavi*. Erga nostros enim discipulos eo nos affectu imbutos esse oportet: ad perditos autem et non genuinos, secus. Rogat autem hunc ut remaneret Ephesi. Non enim sufficiebat Epistola quam ipsis scripserat Paulus: litteris enim minus curam adhibere solent homines. Fortasse autem et hoc contigit priusquam eis Epistolam scriberet. Queritur autem an nunc Timotheum illic episcopum constituerat. Quod quidem verisimile est. Nam deinceps dicit:

Ut denuntiares quibusdam ne aliter docerent. Non dixit, *Ut rogares*, sed, *ut denuntiares*, quod austerius est. Non expressit autem hos nominatim, ne reprehensione impudentiores faciat. Aliter autem docere, est alia præcepta subintroducere. Fuerunt enim multi ex Judæis pseudapostoli, legi inclinantes præ gloriæ cupiditate, et quod cuperent salutari doctores ac præceptores.

Vers. 4. Neque intenderent fabulis. Fabulas non legem dicit, sed observationes et prava dogmata.

Et genealogiis interminatis. Avos enim et proavos enumerabant, ut historiarum gloriam sibi vindicarent. *In finibus 551* autem, vel quod ad priora tempora conscenderent, vel quia nullum finem utilem aut intellectui facilem haberent, sed quæ difficulter comprehendi possent, et quæ varix et intricatæ essent. Verisimile est autem Græcos ipsum hic notare. Illorum enim fabulæ et genealogiæ sunt, quibus deos suos recensent.

Variæ lectiones

²¹ ταῦτα ο. ²² Θεοῦ ο. ²³ πολυπλόκοις ο.

Quæ quæstiones præstant magis quam edificatio-
nem Dei quæ est in fide. Hoc est, Deus quidem
ordinavit omnia fide suscipienda fore; isti vero
quæstiones suas subintroducunt, Dei ordinem
dissolvunt. Vel quia Deus magna nobis donare
voluit, ineffabilem etiam dispensationem circa nos
exhibuit. Hanc igitur bonitatis ipsius dispensatio-
nem fides quidem recipit, genealogiæ vero nequa-
quam. Quæstiones enim subintroduxerunt, nempe,
Quomodo possit hoc fieri? Quomodo credamus de
futuris? Quæstio itaque lidem efficit. Quare itaque
Dominus dixit, *Quærite, et invenietis*⁶? et rursus,
*Scrutamini Scripturas*⁷? At, *Quærite*, quidem de
oratione dixit et ardenti desiderio: *Scrutamini*,
vero, ut exactam illarum rationem addiscamus,
probeque teneamus eas, ut ita tandem a petitione
et inquisitione desistamus.

VERS. 5. *Finis autem præcepti est charitas ex
corde puro.* Si præcipias, inquit; non aliter
docere, hoc perficies, nempe charitatem. Quod si
hanc inserueris, omne perversum dogma peribit.
Antea enim cum non esset dilectio, invidia erat; ex
hac dominatus cupiditas; ex hac porro docendi
ambitio nascebatur, inleque hæreses suborieban-
tur: nunc autem non sic. Charitatem autem sin-
ceram postulat, non eam tantum quæ in verbis
est, verum quæ ex corde, eoque puro, non furo et
hypocrisi adumbrato: quæ ex affectu et condolen-
tia constet, atque promanet

Et conscientia bona, et fide non ficta. Quia præ-
dones prædones etiam diligunt: at enim isthuc
non est ex conscientia bona, sed ex prava; neque
ex fide non ficta. Qui enim sincere in Deum
credit, non sustinet unquam a vera charitate
excidere: siquidem ea omnes complectitur et
fovet. Latro autem prætereuntes occidit: unde
colligere poteris, eum qui charitate caret, neque
fidelem esse.

VERS. 6. *De quibus quidem aberrantes, conversi
sunt ad vaniloquium.* Ἀστοχεῖν de jaculatoribus
dicitur, qui sine arte sagittas emittunt. Hic itaque,
inquit, opus orat arte, ut recta collimarent, neque
a tempo aberrarent. At enim nonnulli et a fide et
a charitate aberrarunt, et propterea deflexerunt
ad vaniloquium. Quomodo autem id contigerit,
subdit.

552 VERS. 7. *Volentes esse legis doctores.* Hoc
est, laugentes dominatus amore, gloriæque cupi-
ditate insanientes. Non enim tales fuissent, si
dilectionem habuissent et fidem.

*Non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de
quibus affirmant.* Hic reprehendit eos, tanquam
ignorent qui sit scopus legis, et ad quod usque

Ἀλλοις ζητήσεις παρέχουσι μάλλον ἢ κλεινο-
μίαν Θεοῦ τὴν ἐκ πίστεως. Τουτέστιν, ὁ μὲν Θεὸς
ἠκονόμησε πίστει δέχεσθαι πάντα· οὗτοι δὲ ζητή-
σεις εἰσάγοντες, λύουσι τὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν.
Ἡ δὲ μεγάλη ἡμῖν δοῦναι ἠθέλησεν ὁ Θεός⁸, καὶ
ἔρρητον οἰκονομίαν πρὸς⁹ ἡμᾶς ἐπέδειξεν. Ταύ-
την τοίνυν τὴν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ οἰκονομίαν ἡ
πίστις μὲν παραδέχεται, αἱ δὲ γενεαλογίαι οὐδαμῶς.
Ζητήσεις γὰρ παρεῖχον¹⁰. Πῶς ἐνι τοῦτο γενέ-
σθαι; Πῶς πιστεύσομεν περὶ τῶν μελλόντων; ἡ
ζήτησι; τοίνυν ἐκβάλλει τὴν πίστιν. Πῶς οὖν ὁ Κύ-
ριος εἶπε, *Ζητεῖτε, καὶ εὕρεσθε*; καὶ αὐθις, *Ἐρευ-
νᾶτε τὰς Γραφάς*; Τὸ μὲν ζητεῖτε, περὶ αἰτήσεως
λέγει, καὶ πόθου σφοδροῦ· τὸ δὲ, *εἰρευνᾶτε*, τοῦτ'
ἐστίν, ὥστε τὴν ἀκρίθειαν αὐτῶν καταμαθεῖν, καὶ
εἶδέναι αὐτά; καὶ πύσασθαι αἰτήσεως ἦτοι ζητή-
σεως¹¹.

Τὸ τέλος δὲ τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ
καθαρῶς καρδίας. Ἐὰν παραγγέλλῃς, φησί, μὴ ἐτε-
ροδιδασκαλεῖν, τοῦτο κατορθώσεις, τὴν ἀγάπην. Ἐὰν
δὲ ταύτην ἐμφυτεύῃς, πᾶν δόγμα διεστραμμένον
οἰχθήσεται. Πρῶτερον μὲν γὰρ οὐκ εὐστῆς ἀγάπης,
φθόνος ἦν· ἐκ τούτου δὲ φιληρηλία· ἐκ δὲ ταύτης τὸ
θλεῖν διδάσκειν· κἀντεῦθεν αἱ αἰρέσεις· οὐν δὲ οὐχ
οὕτως. Ἀγάπην δὲ ἀπαιτεῖ τὴν εὐκρινῆ, τὴν οὐ
μέχρι βημάτων, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ καρδίας, καὶ ταύτης
καθαρῆς καὶ μὴ τῇ ὑποκρίσει συνεσκιασμένης¹²,
ἀλλὰ¹³ τὴν ἐκ διαθέσεως καὶ τοῦ συναλεῖν συνιστα-
μένην.

Καὶ συνειδήσεως ἀγνοῆς, καὶ πίστεως ἀνυπο-
κρίτου. Ἐπεὶ καὶ λησται Ἰησοῦς; φιλοῦσιν· ἀλλ' οὐκ
ἔστι τοῦτο ἐκ¹⁴ συνειδήσεως; ἀγαθῆς, ἀλλ' ἀπὸ φαύ-
λης, οὐδὲ ἐκ πίστεως ἀνυποκρίτου. Ὁ γὰρ πιστεύων
εὐκρινῶς εἰς Θεόν, οὐκ ἀνέχεται ποτε τῆς ἀληθοῦς
ἀγάπης; ἐκστῆναι¹⁵· ἐκείνη μὲν γὰρ πάντα; περι-
πύσσεται. Ὁ δὲ ληστής τῶν περιόντων φονεύς.
Κἀντεῦθεν δὲ συλλογισμὸς, ὅτι ὁ μὴδὲ τὴν ἀγάπην
ἔχων, οὐδὲ πιστός; ἐστίν.

Ὅν τινες ἀστοχῆσαντες, ἐξετράπησαν εἰς μα-
ταιολογίαν. Τὸ ἀστοχεῖν, ἐπὶ τῶν τοξευόντων ἀτέ-
χνως λέγεται. Καὶ ἐνταῦθα οὖν, φησί, τέχνης μὲν
ἴδει, ὥστε κατ' εὐθείαν βάλλῃν¹⁶, καὶ μὴ ἐξω τοῦ
σκοποῦ. Ἀλλὰ τινὲς; ἠστοχῆσαν τῆς τε ἀγάπης καὶ
τῆς πίστεως, καὶ διὰ τοῦτο ἐξετράπησαν εἰς ματαιο-
λογίαν. Καὶ πῶς, ἐπάγει.

Θέλονται εἶναι νομοδιδάσκαλοι. Τουτέστι, φι-
λαρχίαν νοσοῦντες καὶ δοξομανίαν. Οὐκ ἂν δὲ ἦσαν
τοιούτοι, εἴπερ ἀγάπην εἶχαν καὶ πίστιν.

Μὴ τοῦντες μήτε ἀ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων
διαβεβαιῶνται. Ἐνταῦθα διαβάλλει αὐτούς; ὡς μὴ
εἰδότες τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν, μὴδὲ τὸν καιρὸν μέ-

⁶ Matth. vii, 7. ⁷ Joan. v, 9.

Variæ lectiones.

⁸ ἐορίσασθαι ἠθέλησεν ἡμῖν ὁ Χριστός; ο. ⁹ περὶ ο. ¹⁰ προσῆγον ο. ¹¹ ἀκρίθειαν καταμαθεῖν, καὶ
εἰδέναι αὐτήν, καὶ πύσασθαι τῆς ζητήσεως ο. ¹² κεικλυμένης ο. ¹³ καὶ ο. ¹⁴ ἀπὸ ο. ¹⁵ διεκστῆναι ο.
¹⁶ λαλεῖν ο.

χρη τίνος κυριος ἦν. Οὐκοῦν εἰ ²³ ἐξ ἀγνοίας, ἀκατάχρητοί εἰσιν; Οὐδαμῶς· ἀπὸ γὰρ φιλαρχίας· ἡ ἀγνοια, καὶ ἀπὸ τοῦ τὴν ἀγάπην μὴ κατέχειν. Θέλονται γὰρ, φησὶν, εἶναι νομοθέται καὶ νομοδιδάσκαλοι, ἀγνωστοὶ. Ὡστε τῆς ἀγνοίας αὐτοὶ αὐτοὶ εἰσιν αἵτιοι. Περὶ τίνων δὲ διαβεβαίονται; Ἰσως περὶ τῶν καθαρῶν καὶ τῶν ἄλλων σωματικῶν παρατηρημάτων.

Οὐδαμῶς δὲ δεῖ καλὸς ὁ νόμος, ἐὰν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται. Τουτέστιν, ἐὰν τις μὴ μόνον ἐξηγητῆται αὐτὸν διὰ βημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων τελειῶ. Ὁ γὰρ τὰ τοῦ νόμου διδάσκων μὲν, μὴ ποιῶν δὲ, ἀνόμως κέχρηται τῷ νόμῳ. Ἡ καὶ ἐτέρως, νομίμως; χρῆται τῷ νόμῳ ὁ δι' αὐτοῦ εἰς Χριστὸν ποδηγούμενος. Ὁ νόμος γὰρ μὴ ἰσχύων ποδηγῆσαι, ἦτοι δικαιοῦσαι, παραπέμπει ἐπὶ ²⁴ Χριστὸν, καὶ τοῦτο σκοπὸς αὐτῷ. Ὡστε τῷ νόμῳ χρῆται νομίμως, τουτέστιν, ὡς αὐτὸς ὁ νόμος καλεῖται, ὅς τὸν Χριστὸν προτιμᾷ τοῦ νόμου.

Εἰδὼς τοῦτο, δεῖ δικαίῳ νόμος οὐ καίται. Διότι οὐ περιμένει τὴν πρακτῶν μαθεῖν ἀπ' αὐτοῦ. Οἶδε γὰρ τοῦτο, καὶ οὐδὲ κόλασιν δέδοικε. Δίκαιον δὲ νόμι ἐνταῦθα, τὴν κατωρθωκότα τὴν ἀρετὴν· ὅς οὐ διὰ τὸν φόβον τοῦ νόμου, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν τὴν τε πονηρίαν μισεῖ, καὶ τὴν ἀρετὴν περιπτύσσεται, καὶ μίσητα τοῦ νόμου κατορθοῖ, μὴ ἀξίων αὐτὸν παιδεύειν ἔχειν, μάστιγας αὐτῷ ἐπανατεινόμενον· ἀλλ' ἀνδρείῳ ²⁵ τι φρονῶν, καὶ τὰ παιδικὰ ὑπερβαλῶν, ὡσπερ καὶ ὁ πατὴρ τῷ τραύματι ἔχοντι καὶ τῷ νοσῶντι ἠτοίμασται, οὐ τῷ ὑγιαίνοντι· καὶ ὁ χαλινὸς τῷ ἀτακτοῦντι ἵππῳ, οὐχὶ τῷ εὐνήνῳ.

Ἄνομος δὲ καὶ ἀνυποτάκτος, ἀσεβὴς καὶ ἀμάρτανος, ²⁶ παρὰ νόμους καὶ μητράδας, ἀνδροφόνος, πόρνος, ἀρσενοκοίτης, ἀνδραποδισταίς, ψεύσταις, ἐπιόρκος. Ἐπεξίρχεται κατ' εἶδος τὰ ἀμαρτήματα, ἵνα παύσῃ ἐπαισχυνθῆναι τὴν τοῦ νόμου ἐπιστάσιον. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν Ἰουδαῖοι. Οἱ γὰρ συνεχῶς εἰδώλοισι προσκυνούοντες, οἱ τὰ τέκνα τοῖς δαίμοσι θύοντες, οἱ τὸν Μωσῆ λεθάζοντες, ὧν αἱ χεῖρες αἱματος πλήρεις, οὐκ ἀσεβεῖς καὶ ἀνδροφόνοι; Καὶ τῆλα δὲ πάντα εὐρήσεις αὐτοὺς ὄντας, εἴγε τὰς ἱστορίας ἐπιλέγοις. Διὰ τοῦτο τοῖσιν ἐδέθη αὐτοῖς ὁ νόμος, ἵνα ταύτας τὰς κακὰς ἀναστεύῃ. Ὁ καὶ ἀλλαγῶ λέγει· Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν προστέθη. Τοῖς δὲ δικαίοις, ὅτε μὴ πρὸς παραβάσεις βέβησιν, ὁ νόμος οὐκ ἀναγκαῖος.

Καὶ εἰ τι ἕτερον τῆ ὑγαινοῦση διδασκαλίᾳ ἀντίκειται. Καίτοι καὶ τὰ εἰρημένα ἱκανὰ ἦν, ἀλλ' ὅμως καὶ κατὰ περιλήψιν ²⁷ εἶπε καθολικῶς, *Καὶ εἰ τι ἕτερον.* Δείκνυται δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι ἀπὸ διεφθαρμένων

A tempus auctoritatem suam retineret. Si itaque ex ignorantia peccarunt, non merentur condemnationem? Haudquaquam: nam a cupiditate regnandi ignorantia proveniebat, et quia charitatem non retinebant. Volentes enim esse, inquit, legistatores, legisque doctores, ignorant: proinde ignorantiae istius ipsi sibi sunt auctores. De quibus autem affirmant? Fortasse de purificationibus cæterisque corporalibus observationibus.

VERS. 8. *Scimus autem quod bona sit lex, si quia ea legitime utatur.* Hoc est, si quis eam non solum per verba explicet, sed per opera etiam perficiat. Nam qui docet quæ legis sunt, nec facit interim, illegitime usus est lege. Aut aliter, legitime utitur lege, qui per eam ad Christum ducitur. B *Lex enim cum non possit nos ducere recte, sed justificare, ad Christum nos remittit, atque hic est ipsi scopus.* Quocirca lege utitur legitime, hoc est, quemadmodum ipsa lex jubet, qui Christum legi præfert.

VERS. 9. *Sciens hoc, quod justo non est lex posita.* Quia non expectat ut ab ea discat quid faciendum sit: hoc enim novit, nec supplicium metuit. Justum autem hic intellige, qui virtutem perficit: qui non metu legis, sed propter ipsam honestatem et malitiam odit, et virtutem complectitur, ad majora quam lex postulet, transigit, indigne ferens eam institutricem habere, quæ sibi flagra admoveat: sed virilem virtutem spirans, C *puerilia transcendit, periunde ac medicus vulnera habenti aut ægrotanti paratus est, non valenti probe: ac frenum inordinate se gerenti et inobedienti equo, non obtemperanti et mansucto necessarium est.*

VERS. 9, 10. *Sed injustis et inobedientibus, impiis et peccatoribus, sceleratis et contaminatis, patricidis et matricidis, homicidis, fornicatoribus, musculorum concubitoribus, plagiaris, mendacibus, perjuris.* Specialim peccata explicat, ut legis præfecturam pudori esse persuadeat. Hæc autem omnia Judæi fuerunt. Qui enim frequenter idola adorabant, qui liberos suos dæmonibus immolabant, qui Mosem lapidibus petebant, quorum manus sanguine plenæ erant, nonne hi impii et homicidæ? Aliaque omnia revera in ipsis invenies, si historias perlustres. Propterea igitur data est illis lex, ut hujusmodi vitia comprimat: quod et alio 553 in loco dicit: *Lex prævaricationis gratia lata est.* Justis autem, quia ad transgressiones non declinant, lex non est necessaria.

Et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur. Etsi quæ commemorata erant, satis corte fuerant, attamen per perilepsin generalim dixit, *Et si quid aliud.* Ostendit autem hic, quod ex corruptis

Variæ lectiones.

²³ αἰ ο. ²⁴ εἰς ο. ²⁵ ἀνδρείων ο. ²⁶ In codicibus impressis inseruntur hic, ἀνοσίους καὶ βεβήλους, abstant a tribus mss. necnon a Chrysostomo. ²⁷ παράληψιν, καὶ, περιλήψιν ο.

dogmatis hujusmodi affectiones aditum accipiant : A dogμάτων τὰ τοιαῦτα πάθη λαμβάνει τὴν πάροδον·
sanæ enim doctrinæ hæc omnia sunt contraria. τῇ γὰρ ὑγαινοῦσῃ διδασκαλίᾳ ταῦτα πάντα ἀγί-
κονται.

VERS. 11. *Secundum Evangelium gloriæ beati Dei.* Hanc ad rationem construe : Sanæ doctrinæ, quæ est secundum Evangelium. Gloriæ autem ipsum Evangelium appellat, propter eos qui ob persecutiones pudebant, et propter Christi passionem ; commonstrans ipsam Christi passionem et persecutiones esse gloriam et splendorem : vel quod præbeant futuram gloriam. Etiam si enim præsentia, inquit, ignominiam habeant, futura tamen gloriæ : atque hanc nobis annuntiat Evangelium ; omne enim evangelium futurorum est, non præsentium. Vel gloriam cultum Dei appellat, quem Evangelium nobis præmonstrat. B

Quod creditum est mihi. Mihi, inquit, non pseud-apostolis : horum enim Evangelium est ignominia, non gloriæ.

VERS. 12. *Gratiam habeo ei qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro.* Quia dixerat, quod mihi creditum est, ne videatur ideo gloriari, ad Deum totum refert, Illi, inquit, gratia debetur, qui vires mihi dedit ut tale onus suscipere valeam : adversus enim quotidianas mortes consistere, non erat humanæ potentia. Hæc est vera humilitas : nostra vero humilitas in veritate, non in affectu mentis consistit.

Quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio. Ne quis ex incredulis dicat, Si totum Dei est, et nihil a nobis affertur, curnam Paulum talem fecit, Judam vero non item ? hanc objectionem diluit, inquit : Non simpliciter roboravit me, neque citra iudicium, sed quia inventus sum fidelis. Neque sic tamen locutus est, verum, *Quia fidelem me putavit*, suam ipsius virtutem rursus contengens. Non enim assero, inquit, me fuisse fidelem, verum ille me talem existimavit. Unde hoc perspicuum ? Ex eo quod me posuit in ministerio : quomodo enim me posuisset, nisi aptitudinem in me vidisset ? Hanc ad rationem in familiis œconomi gratias agunt dominis, quod sibi crediderint œdium administrationem, atque hoc pro indicio accipiunt, quod aliis fideles habentur. Insuper Deus etiam ipse de eo dicit, *Quoniam vas electionis mihi est, ut portaret : accepit autem virtutem a Deo, ut opus isthuc perficeret.* Qui enim gestaturus est magnum Christi nomen, ut ipsum insigat animis credentium per prædicationem, non exiguo robore indiget. Gestat autem ipsum, quisquis omnia illa digne et cogitat, et dicit, et facit : quemadmodum is qui hujusmodi non fuerit, haudquaquam etiam gestat : qui enim, cum neque Christum omnino in

Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου Θεοῦ. Οὕτω σύνταξον τοῦτο· τῇ ὑγαινοῦσῃ διδασκαλίᾳ, τῇ ὄσῃ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Δόξης δὲ αὐτὸ καλεῖ, διὰ τοὺς αἰσχυνομένους ἐπὶ τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἐπὶ τῷ πάθει τοῦ Χριστοῦ, δεικνύων ὅτι δόξα ἐστὶ (Χριστοῦ) καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ διωγμοί· ἢ καὶ δίδει προξενεῖ τὴν μέλλουσαν δόξαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ παρόντα, φησὶν, αἰσχύνῃν ἔχει, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα δόξαν. Καὶ ταύτην εὐαγγελίζεται ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον· πᾶν γὰρ εὐαγγέλιον μελλόντων ἐστίν, οὐ παρόντων. Ἡ δὲ καὶ τὴν λατρίαν τοῦ Θεοῦ φησὶν, ἣν τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῖν εἰσηγεῖται.

Ὁ ἐπιστευσθην ἐγώ. Ἐγώ, οὐχ οἱ ψευδαπόστολοι· τὸ γὰρ τούτων Εὐαγγέλιον, αἰσχύνῃς ἐστίν, οὐ δόξης.

Χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμοῦντί με ἐν Χριστῷ. Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὁ ἐπιστευσθην ἐγώ, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν, ἐπὶ τὴν Θεὸν τὸ πᾶν ἀνάγει, καὶ φησὶν, ὅτι Ἐκαίμω χάρις τῷ δόντι δύναμει εἰς τὸ ἔλως ἰσχύσαι· ἀναδέξασθαι τὸ τοιοῦτον· φορτίον. Τὸ γὰρ πρὸς τοῖς καθημερινοῦς θανάτους ἰστασθαι, οὐκ ἀνθρωπίνῃς δυνάμειος ἦν. Τοῦτο ἀληθοῦς ταπεινοφροσύνη· τὸ δὲ ἡμέτερον ταπεινοφροσύνη, οὐ ταπεινοφροσύνη.

Ὅτι πιστόν με ἠγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν. Ἴνα μή τις τῶν ἀπίστων εἴπῃ, ὅτι Εἰ τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστίν, καὶ οὐδὲν παρ' ἡμῶν εἰσφέρεται, τί δήποτε Παῦλον μὲν τοιοῦτον εἰργάσατο⁴⁰, τὸν δὲ Ἰούδαν οὐκίτι; ταύτην ἀναίρει τὴν ἀντίθεσιν, καὶ φησὶν, ὅτι Οὐκ ἀπλῶς οὕτως ἐνεδυνάμωσέ με, οὐδὲ ἀκρίτως, ἀλλὰ εἰδὸς εὐρέθην πιστός. Καὶ οὐδὲ οὕτως εἶπεν, ἀλλ', *Ὅτι πιστόν με ἠγήσατο*, πάλιν συσκιάζει τὸ ἑαυτοῦ κατόρθωμα. Οὐ λέγω γὰρ, φησὶν, ὅτι ἡμῖν πιστός, ἀλλ' ἑκεῖνός με ἠγήσατο τοιοῦτον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τοῦ θέσθαι με εἰς διακονίαν. Πῶς γὰρ ἂν ἔθετό με, εἰ μὴ ἐπιτηδεύματα εἶδεν ἐν ἐμοί; Οὕτω καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις οἰκονόμοι χάριν οἶδαι τοῖς κυρίοις αὐτῶν, τοῦ πιστευθῆναι τὴν οἰκονομίαν, καὶ σημεῖον τοῦτο τίθενται τοῦ πιστότερον τῶν ἄλλων δοκεῖν. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ περὶ αὐτοῦ φησὶν, *Ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοί ἐστι τοῦ βασιτάσαι τὸ δρομὸν μου.* Ἦν μὲν οὖν ἐπιτηδεύς εἰς τὸ βασιτάσαι· ἔλαβε δὲ δυνάμειν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ τὸ ἔργον τελεῖν. Ὁ γὰρ βασιτάζειν μέλλων τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ τὸ μέγα, ὥστε ἐγκαταθεῖναι αὐτὸ ψυχαῖς διὰ τοῦ κηρύγματος, πολλῆς ἰσχύος δεῖται. Βασιτάζει δὲ τοῦτο, ὁ πάντα ἀξίως αὐτοῦ⁴¹ καὶ φρονῶν καὶ λέγων καὶ πράττων· ὡς ἔγχε μὴ τοιοῦτος, οὐ βασιτάζει. Πῶς γὰρ, ὅς οὐδὲ ἔχει· ὅλως ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν; Τὰ τε οὖν ἄλλα πιστός⁴² ἦν ὁ Παῦλος, καὶ καθὼ οὐδὲν ἐσπετε-

⁴⁰ Act. ix, 15.

Variae lectiones.

⁴¹ ἐνδυναμ- με Χριστῷ ο. ⁴² τηλικούτον ο. ⁴³ ἀπεδείξατο m. ⁴⁴ πάντως ἀξί- αὐτῷ ο. ⁴⁵ χρηστός ο.

ρῆτο τῶν Δεσποτικῶν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὰ ἐαυτοῦ ἢ τῶν Δεσποτικῶν ἀνετίθει. Ἐκοπίασα, φησί, περισσοτέρως πάντων· οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλὰ ἡ χάρις· καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα.

Τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον, καὶ διώκτην, καὶ ὑβριστήν. Ὅρα πῶς ἐπαίρει τὸν ἕλεον τοῦ Θεοῦ, ἐξηγούμενος τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον. Καὶ ὅταν μὲν περὶ Ἰουδαίων διαλέγηται, τῶν πάσης καταγνώσεως ὀξίων, οὐδὲν αὐτοῖς τοιοῦτον ἐπιτίθεισι, περὶ ἑαυτοῦ δὲ τοιαῦτα καταλέγει· Οὐ μόνον, φησί, βλάσφημος ἦμην αὐτοῖς, οὐδὲ μέχρι; ἐμαντοῦ Ἰσθην τὴν κακίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους εὐσεβεῖν ἐδίωκα, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ὑβριστικώτερον ἀποκεχρημένος; τῷ πράγματι.

Ἄλλὰ ἠλεήθην, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ. Δείκνυσιν ἑαυτὸν τιμωρίας ἄξιον· ὁ γὰρ ἕλεος ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις γίνεται. Τίτος δὲ ἔνεκεν οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι οὐκ ἠλεήθησαν; Ὅτι οὐκ ἐξ ἀγνοίας ἠμάρτανον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εἰδότες. Πολλοὶ γὰρ, φησὶν, ἐκ τῶν Φαρισαίων ἐπίστευον μὲν, οὐχ ὠμολόγησαν δὲ· ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Χριστὸς, Πῶς δύνασθε, φησὶ, πιστεύειν, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες; Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον, Ὅρατε ὅτι οὐκ ὠφελείτε οὐδὲν, ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἐπάγει. Πανταχοῦ γὰρ αὐτοῦς τὸ τῆς φιλαρχίας πάθος ἐνώγει. Καὶ πάλιν αὐτοὶ εἶπον, ὅτι οὐδὲις δύναται ἀξίως ἀμυρταί, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός· καὶ εὐθέως; ὁ Ἰησοῦς ἐποίησε τοῦτο, ὅπερ ἔφησαν εἶνα; σημεῖον Θεοῦ. Πῶς οὖν οὐκ ἐπίστευσαν; Ἄρα ἀγνοίας ταῦτα; Ἰσως δ' ἂν τις εἴπῃ, Ποῦ οὖν Παῦλος ἦν τότε; Παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, οὐ τοῖς δυλοῖς ἀναμεμιγμένος· ὁ γὰρ Γαμαλιήλ ἰδιοπράγμων ἄθροωπος ἦν. Πῶς οὖν μετὰ ταῦτα ὁ Παῦλος ἐφυλάκιζεν; Ὅτι ἐώρα τὸ κήρυγμα αὐξάνομενον, καὶ ἐξήλω λοιπὸν ὑπὲρ τοῦ νόμου, ἐκεῖνο δὲ φιλαρχίας ἔνεκα. Πῶς δὲ ἀκριθῆς ὢν τὰ νομικά, οὐκ ἔγνω Παῦλος διὰ τῶν Γραφῶν τὸν Χριστόν; Διὰ τοῦτο καὶ καταγινώσκει ἑαυτὸν ὅτι ἀγνοῶν ἐνόησεν, ἢ ἡ ἀπιστία ἔτεκε· διὰ τοῦτο καὶ ἐλεθῆναι φησιν.

555 morbo laboravit, quam incredulitas peperit : propterea et misericordiam se consecutum ait.

Ἐπερᾶβασεν δὲ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰπὼν πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Χριστοῦ, ἴδτι ἄξιον ὄντα τιμωρία; τῆς ἐσχάτης; ἠλέησε· νῦν φησιν, ὅτι οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ υἱοθεσίας ἠέλωσε, καὶ ἀδελφῶν, καὶ υἱὸν, καὶ φίλον, καὶ συγκαληρονόμον ἐποίησε· τοσοῦτον ἐπελάσασεν ἡ χάρις τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ. Ἴνα δὲ μή τις εἴποι, Ὅτι πανταχοῦ ἡ χάρις; ἀγγελλεται τὸ λοιπὸν ἡ ἡμετέρα

sese habeat? Tum in ceteris itaque fidelis erat Paulus, tum quatenus nihil herilium honorum sibi vendicabat, sed potius quæ sua erant, Domino referebat accepta. *Laboravi enim, inquit, omnibus aliis abundantius : non ego autem, sed gratia* : ac multa id genus alia.

Vers. 13. *Qui prius blasphemus fui, et persecutor, et contumeliosus.* Expende hic quomodo extollat misericordiam Dei, vitam suam ante actam enarrans. Porro, uli de Judæis disputat omni condemnatione dignis, nihil tale ad eos refert, de seipso autem talia recenset : Non solum blasphemus, eram ipse, neque ad me usque ipsum statuebam malitiam : sed etiam alios volentes pie vivere persequerbar : nec simpliciter, sed contumeliose et violenter rem ipsam peragens.

Sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Ostendit seipsum supplicio dignum : talibus enim misericordia solet obtinere. Quam vero ob causam reliquorum Judæorum non misertum erat? Quoniam non ex ignorantia peccaverunt, sed valde scientes. *Plerique enim, inquit, ex Pharisæis credebant quidem, attamen non confitebantur : gloriam enim hominum magis dilexerunt, quam gloriam Dei* 10. Et Christus : *Quomodo potestis, inquit, credere, cum gloriam ab hominibus accipiat* 11? Quin et ipsi Judæi dicebant, *Videtis quod nihil proficitis ; ecce mundus post ipsum abii.* Ubique enim eos regnandi libido vexabat ac turbabat. Ac rursus dixerunt isti : *Nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus* 12. Statim autem Jesus fecit hoc, quod dixerunt signum esse Dei. Quomodo igitur non crediderunt? nunquid hæc ignorantia; sunt peccata? Fortasse autem quispiam dixerit : Ubi igitur Paulus tum erat? Ad pedes Gamalielis, non commixtus turbis. Gamaliel enim homo erat privata sua curans. Quomodo igitur postea Paulus in carcerem conjiciebat? Quia videbat verbum crescere, ac annulabatur denique pro lege, illi autem regnandi cupiditate aestuabant. Quomodo autem Paulus, utpote in lege exacte institutus, Christum per Scripturas non cognovit? Propterea seipsum condemnat, quod ignorantia;

Vers. 14. *Superabundavit autem gratia Dei cum fide ac dilectione que est in Christo Jesu.* Cum et multa et magna de Christi clementia dixisset, quod ipsum extremo dignum supplicio miseratus sit, nunc ait : Non solum hoc, verum etiam filiorum adoptione dignatus est, et fratrem, et filium, et amicum, et cohæredem fecit, adeo exuberavit gratia clementia; ipsius. Ne vero dicat aliquis, Quia ubique gratia est, sublata est igitur nostra

10 I Cor. xv, 10. 11 Joan. xii, 42. 12 Joan. v, 44; xii, 49. 13 Luc. v, 21.

Variæ lectiones.

14 ὠμολόγουν ο. 15 ἦν καὶ ο. 16 Θεοῦ ο.

voluntas, subdit, *Cum fide ac dilectione. Fidem A* enim, inquit, attuli ego, credens quod possit me servare : et charitatem, quam etiam ipse in Christo Jesu acquisivi : dilectionis enim erga Deum Christus mihi conciliator est, non lex. Indicat autem cum fide charitatem simul adducendam : ex charitate enim mandatorum legis est peractio, sicut Dominus dixit : *Si diligitis me, mandata mea servate* ¹².

VERS. 15. *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quod Jesus Christus venit in mundum peccatores salvos facere. Quia dixerat, Mei, cum persecutor essem, miserus est: Ne mireris, inquit, neque magnitudini doni et gratiæ diffidas: nam propter hoc ipsum venit in mundum, ut etiam omnes peccatores salvos faciat. Fidelis igitur sermo B* dignusque qui suscipiatur. Non enim propterea quod magna sint quæ data sunt, ideo dignum est non credere : verum quia immensa est donantis bonitas, hinc dignum est, ut credamus et recipiamus. Hoc autem ad Judæos etiam, qui legi advertebant animum, extenditur, ut ostendat eis, quod sine fide non possint salvi esse.

Quorum ego primus sum. Quomodo cum alias dixisset, Secundum justitiam legis factus inculpatus ¹³, nunc primum peccatorum seipsum constituit? Quoniam cum justitia quæ est in Christo, justitia legis collata, peccatum est, ut cui nunc tempus æternæ relinquatur. Quamdiu enim tempus suum habebat, tamdiu justitia erat ; perinde ac luna et lucerna nocte quidem lucent. Quando vero Christus tanquam sol illuxit, tunc ipsam occulavit : errat itaque et plane stultus est, qui sole splendente lucerna utitur. Alio autem in loco hoc etiam dicit : *Nam nec gloriificatum est, quod claruit* ¹⁴.

VERS. 16. *Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Jesus Christus omnem longanimitatem, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam. Vide ejus humilitatem. Propterea, inquit, misericordiam consecutus sum, Ut nemo deinceps peccatorum 556* desperet, sed bonam spem concipiat sibi condonari noxam, cum animadvertat Paulum, qui reliquis omnibus gravius peccasset, salvum esse factum. Per hoc vero ostendit seipsum non fuisse dignum condonatione, cæterum propter aliorum salutem se clementiam Dei consecutum esse. Non dixit autem, ut in me ostendat longanimitatem, sed, *omnem* ; perinde quasi dicat : Cum in immensum peccassem, omni misericordia indigebam, universaque ejus clementia, non parte ejus aliqua, ut ii qui ex parte peccatores sunt. *Ad informationem, inquit: hoc est, ad exemplar, ad consolationem et adhortationem omnium qui credere velint.*

VERS. 17. *Regi autem sæculorum, immortalis, invi-*

πραίρεισις, ἐπάγει, *Μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης. Πίστιν γὰρ, φησὶν, εἰσηνεγά εἰπὼν, πιστεύσα· ὅτι δύναται με σῶσαι· καὶ ἀγάπην, ἣν καὶ αὐτὸς ¹⁵ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐκτησάμην· τῆς γὰρ πρὸς Θεὸν ἀγάπης πρόξενός μοι ὁ Χριστὸς, οὐχ ὁ νόμος. Δείκνυσαι δὲ ὅτι μετὰ πίστεως δεῖ καὶ ἀγάπην συνεισάγειν. Ἐξ ἀγάπης γὰρ ἡ τῶν ἐντολῶν κατορθώσις, ὡς ὁ Κύριος εἶπεν· Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσατε.*

Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιός, ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον ἦλθεν ἁμαρτωλοὺς σῶσαι. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Διώκτην ὄντα με ἠλέησε, Μὴ θαυμάσης, φησὶ, μηδὲ ἀπιστήσης ἐπὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ εἰς τὸν κόσμον ἦλθεν, ἵνα καὶ πάντας ἁμαρτωλοὺς σώσῃ. Πιστὸς οὖν ὁ λόγος, καὶ ἄξιός παραδέχεσθαι. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ μεγάλα ἐστὶ τὰ δεδομένα ἄξιόν ἐστιν ἀπιστεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπειροὺς ἡ ἀγαθότης τοῦ δεδόντος, διὰ τοῦτο ἄξιον πιστεύειν καὶ παραδέχεσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς Ἰουδαίους τοὺς τῷ νόμῳ προσέχοντας ἀποτίσινεται, ἵνα δείξῃ αὐτοῖς, ὅτι χωρὶς πίστεως οὐκ ἐστὶ ¹⁶ σωθῆναι.

Ὅν πρῶτος εἰμι ἐγώ. Πῶς ἀλλαχοῦ εἰπὼν· Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἁμάρτερος, νῦν πρῶτον τῶν ἁμαρτωλῶν τάττει ἐξυτὸν; Διότι ὡς πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσύνην, ἡ ἐν τῷ νόμῳ δικαιοσύνη ἁμαρτία ἐστίν, ἅτε καιρὸν νῦν μὴ ἔχουσα. Ἔως μὲν γὰρ εἶχε καιρὸν, δικαιοσύνη ἦν· ὡσπερ καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ λύχνος ἐν νυκτὶ φαίνουσιν. Ὅτε δὲ ὁ Χριστὸς ἐφάνη, ὡσπερ ἥλιος, τότε αὐτὴν ἀπέκρυψε· καὶ λοιπὸν ἁμαρτάνει καὶ ἀνόητός ἐστιν ὁ λύχνος χρώμενος, ἡλιου φαίνοντος. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοῦτό φησιν· Οὐ γὰρ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον.

Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλείθη, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρῶτον ἐνδείξηται Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεῦσιν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὅρα ταπεινωσιν. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἠλεήθη, ἵνα μηδεὶς ἀπαγορεύῃ λοιπὸν τῶν ἁμαρτηκότων, ἀλλ' εὐελπίς ᾖ, ὡς τοῦ πάντων ἁμαρτωλοτέρου Παύλου σωθέντος. Δείκνυσαι δὲ διὰ τούτου οὐδὲ ἄξιον ὄντα συγχωρήσεως ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τῶν τῶν ἐτέρων σωτηρίαν τῆς φιλανθρωπίας ἀπολαύσαντα. Οὐκ εἶπε δὲ, ἵνα ἐν ἐμοὶ ἐνδείξηται τὴν μακροθυμίαν, ἀλλὰ, τὴν πᾶσαν, ὡς ἂν εἰ τοῦτο λέγων· Ἀπειρα ἁμαρτηκῶς παντὶς ἐλέους ἐδεύμην, καὶ πάσης αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας, οὐ μερικῆς, ὡς εἰ ἐκ μέρους ἁμαρτωλοὶ ¹⁷. Πρὸς ὑποτύπωσιν, φησὶ· τοῦτέστι, πρὸς ὑπέδειγμα, πρὸς παράκλησιν, πρὸς προτροπὴν ¹⁸ πάντων τῶν θελόντων πιστεῦσιν.

Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθίρω, ἀεράφ,

¹² Joan. xiv, 15. ¹³ Philipp. iii, 6. ¹⁴ II Cor. iii, 10.

Variæ lectiones.

¹⁵ αὐτὴν ο. ¹⁶ ἐνεστὶ ο. ¹⁷ ἁμαρτάνοντες ο. ¹⁸ προκοπήν ο.

μόνῳ σοφῷ Θεῷ τιμῆ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἁ
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐπειδὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ με-
 γάλα ἐφθέγγετο, καὶ οὗτοι τοὺς ἀπεγνωσμένους σώ-
 ζει, ἵνα μὴ τις νομίση ἀποστερεῖσθαι ¹⁰ τὸν Πατέρα,
 ἀναφέρει καὶ αὐτῷ δόξαν. Ταῦτα δὲ πάντα κοινὰ
 καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς βασιλεὺς τῶν
 αἰώνων. Εἰ γὰρ δημιουργὸς τῶν αἰώνων, πῶς οὐχὶ
 καὶ βασιλεὺς, καὶ ἀφθαρτος, καὶ ἀόρατος τῆ θεότητι,
 καὶ μόνος σοφός; αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ σοφία τοῦ Πα-
 τρός. Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· Μότῳ γὰρ
 σοφῷ, εἶπεν, οὐ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ
 τοῦ Πνεύματος· ἀπαγε· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἄγγελοι,
 καὶ ἄνθρωποι σοφίαν ἔχουσι, δείκνυσιν ὅτι αὐτὸς
 μόνος ἐστὶ κυρίως σοφός, ὡς πηγὴ καὶ αἴτιος σο-
 φίας· ὅσα δὲ ἄλλα σοφίαν ἔχει κτίσματα, κατὰ
 μέθεξιν ἔχει ταύτην. Τιμῆ δὲ καὶ δόξα, οὐ διὰ ῥη-
 μάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πράξεων. Ἐκείνη μὲν
 γὰρ ἡμᾶς εὐγνώμονας μόνον δείκνυσιν· αὕτη δὲ καὶ
 μιμητὰ; αὐτοῦ, ὃ καὶ μεῖζον. Καὶ τὴν διὰ ῥημάτων
 γὰρ δόξαν διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ, ἵνα αὐτὸν ἀγαπῶμεν,
 καὶ αὐτῷ προσέχωμεν, καὶ αὐτοῦ ὑπακούωμεν, κίν-
 τεύθην αὐτοὶ ὠφελοῦμεθα, ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ ἡλιακοῦ
 φωτὸς τὴν δόξαν θαυμάζων, ἑαυτὸν ὠφελεῖ, ἅτε
 γανύμενος τῷ φωτι, καὶ ἀπολαύων αὐτοῦ πρὸς τὰ
 ἔργα· ὥσπερ ὁ ἀγνοῶν τοῦ φωτὸς τὴν δόξαν, ἑαυτὸν
 ἐξημίωσε, μὴ χρώμενος αὐτῷ εἰς ἐργασίαν.

Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαι σοι,
 τέκνον Τιμόθεε. Ἐπειδὴ παραγγελίαν ἐφησεν, ἡ δὲ
 παραγγελία δεσποτικώτερον γίνεται, ἐπήγαγε,
 Τέκνον Τιμόθεε. Οὐ γὰρ αὐθεντικῶς, φησὶν, ἀλλ'
 ὡς τέκνω, ταῦτά φημι. Εἶπε δὲ καὶ τὸ, παρατί-
 θεμαι, ἵνα δηλώσῃ τῆς φυλακῆς ¹¹ τὸ ἀκριβές, καὶ
 εἶ: οὐχ ἡμέτερα ἄ ἔχομεν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Ἄπερ
 οὖν ἔδωκε, ταῦτα ὀφειλομένον φυλάττειν.

Κατὰ τὰς προαγοῦσας ἐπὶ σε ¹² προφητείας.
 Ἐν τῆς διδασκαλίας καὶ ἱερωσύνης ἀξίωμα μέγα δὲ,
 τῆς τοῦ Θεοῦ δεῖται ψήφου, ὥστε τὸν ἀξίον δέξασθαι.
 Διὸ τὸ παλαιὸν ἀπὸ προφητείας ἐγένοντο οἱ ἱερεῖς,
 τοῦτέστιν, ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου, προφητεία γὰρ
 καὶ τὸ τὰ παρόντα λέγειν. Οὕτω καὶ ὁ Τιμόθεος
 ἠρέτῃ ¹³ ἐπὶ τὴν ἱερωσύνην. Ἐπεὶ δὲ καὶ προφη-
 τείας λέγει πολλάς, ἴσως καὶ ὅτε προσελήθη εἰς
 μαθητὴν ἐξ ἀρχῆς, καὶ ὅτε περιετμήθη, καὶ ὅτε
 χειροτονήθη, πάντα μετὰ προφητείας ἐγένοντο.
 Φησὶν οὖν, ὅτι παραγγέλλω σοι κατὰ τὰς προ-
 αγοῦσας ἐπὶ σε προφητείας· τοῦτέστιν, ἀφορῶν
 πρὸς ἐκείνας, καὶ οἶονε παρ' ἐκεῖνων διδασκόμενος
 εἰ δεῖ ποιεῖν σε, παραίνω ¹⁴ σοι, ἵνα ἀξίως ἐκείνων
 περιπατῆς, καὶ μὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν αὐτὰς.

Ἴνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τῇ καλῇ στρατείᾳ.
 Τὴ παραγγέλλω σοι; Ἴνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς,
 τοῦτέστιν, ἵνα μὴ παρεξέλθῃς τοὺς νόμους αὐτῶν,
 ἀλλὰ καθὼς σε εἶλοντο αὐταί. καὶ εἰ; ὃ εἶλοντο, ἵνα
 στρατεύῃ τῇ καλῇ στρατείᾳ. Ἔστι γὰρ καὶ
 κακὴ στρατεία, ὅταν τις παριστῇ τὰ μέλη ὅπλα τῆ

sibili, soli sapienti Deo honor et gloria in saecula
 saeculorum. Amen. Quia de Filio magna admodum
 locutus erat, et quod condemnatos servaret, ne
 quis putet Patrem hic sua gloria privari, ad illum
 etiam gloriam refert. Haec autem omnia et ipsi Filio
 sunt communia : nam et ipse rex est saeculorum.
 Si enim saeculorum conditor, quomodo non
 rex, et immortalis, et invisibilis quoad divinitatem,
 solusque sapiens? ipse namque est sapientia Patris.
 Haec quoque de Spiritu dicuntur. Soli enim sapienti
 dixit, non ad discrimen Filii et Spiritus : apage :
 verum quia et angeli et homines sapientiam habent,
 ostendit eum solum proprie sapientem esse, quippe
 qui sit fons et auctor sapientiae; quaecumque autem
 aliae creaturae sapientiam habent, per participatio-
 nem habent. Honos autem et gloria, non per verba
 tantum, verum etiam per opera. Illa enim gratos
 tantummodo nos ostendit, haec vero imitatores
 ipsius efficit, quod majus est. Praeterea gloriam in
 verbis propterea postulat, ut ipsum diligamus, et
 que attenti simus, ipsique obediamus, adeoque hinc
 ipsi commodum percipiamus : perinde ac qui solis
 jubar admiratur, sibi et ipsi prodest, quia in lu-
 mine gaudet, illoque ad opera nititur : quemadmo-
 dum is qui ignorat luminis gloriam, seipsum
 damno afficit, cum non utitur eo ad operatio-
 nem.

VERS. 18. Hoc praecipuum commendo tibi, fili
 Timothee. Cum praecipuum dixisset, praecipuum
 autem herile magis sit, subintulit, Fili Timothee.
 Non enim cum auctoritate, inquit, sed ut filio haec
 loquor. Dixit autem, commendo, ut exactam cau-
 telam indicaret, et quod non sint nostra quae habe-
 mus, sed Dei. Quae igitur dedit, ista custodire
 debemus.

Secundum praecedentes in te prophetias. Doctrinae
 et sacerdotii dignitas, utpote magna, Dei calculo
 indiget, ut is qui dignus est, illam suscipiat. Pro-
 pterea 557 antiquitus a prophetia creabantur
 sacerdotes, hoc est, a Spiritu sancto : prophetia
 enim est, praesentia etiam dicere. Hunc ad modum
 Timotheus ad sacerdotium electus erat. Quoniam
 vero prophetias multas esse dicit, fortassis et
 quando in discipulorum numerum primo adscisce-
 batur, et quando circumcidebatur, et quando elige-
 batur, omnia cum prophetia fiebant. Ait ergo, Prae-
 cipio tibi juxta praecedentes in te prophetias : hoc
 est, ad illas respiciens, et veluti ab eis doctus quid
 te facere deceat, adhortor te ut digne illis ambules,
 nec eas dedecore afficias.

Ut milites in illis bonam militiam. Quid praecipio
 tibi? Ut milites in ipsis : hoc est, ut non transgre-
 diaris leges ipsarum, sed quemadmodum te istae
 elegerunt, et ad quod elegerunt, ut milites bonam
 militiam. Est enim et mala militia, quando quis
 membra sua exhibet arma peccato et impuritati.

Variae lectiones.

¹⁰ ἀποστερεῖσθαι ο. ¹¹ φύσεως ο. ¹² προσεχούσας πρὸς σε ο. ¹³ εὐρέθη καὶ ἠρθη ο. ¹⁴ εἰπεῖν σοι τί
 δεῖ, παρ. ο.

Militiæ autem memiit, ut indicet, omnibus esse bellum acre, maxime vero doctori. Proinde cum vigilantem esse decet, neque quidquam laxi ostendere.

VERS. 19. *Habens fidem et bonam conscientiam.* Ne existimes, inquit, quod sufficit tibi cum prophetia sacerdotio fungi, verum oportet te habere fidem, ut verbum recte doceras, bonamque conscientiam, hoc est, vitam irreprehensibilem comparare. Ex hac enim est bona conscientia, ut aliis etiam præsidere possis. Ut enim imperatorem primum oportet bonum esse militem, hunc ad modum doctori convenit, ut ipse habeat ea quæ a discipulis exigit. Hinc autem discamus, etiamsi doctores et præceptores fuerimus, non dedignari neque aspernari superiorum cum iudicia tum adhortationes.

Quam quidam repellentes, circa fidem sunt naufragium passi. Quam, bonam conscientiam videlicet. Nec immerito: cum enim vita impura fuerit, dogmata etiam inde perversa nascuntur. Ut enim metu futurorum non torqueantur impure viventes, persuadent sibi omnia nostra vana esse. Porro, qui fidem repulerit, et rationibus omnia permiserit, naufragium facit circa fidem. Fides enim portus est tranquillus, mentem in tranquillitate constituens: quaestiones autem fluctus sunt, mentem tanquam in miserabile naufragium nunc huc, nunc illuc rapientes, petrisque allidentes, vel etiam submergentes.

VERS. 20. *Ex quibus est Hymenæus et Alexander.* Animadvertis quod jam olim fuerint qui perperam docebant, a fide discedentes, rationes et quaestiones sequentes? **558** Ne igitur etiamnum deficias, sicubi ejusmodi conspexeris, sed resiste illis.

Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare. Si alios erudit Satanæ, quare se ipse non instituit? Non dixit, ut erudiat, sed, ut erudiantur. Non enim ille hoc efficit, sed hoc ex eventu accidit. Ut enim tortores innumeris referti malis, aliis in causa sunt, ut moderate vivant: sic et diabolus. Cur autem istos non per sese Paulus punivit, perinde ac illum Bariesum, et ut Petrus Ananiam? Ut cum atrocitate pœnæ major sit contumelia, atque ut ostendat se Satanæ imperare, atque hinc terribilior evadat. Vel potius, infideles quidem ipsi puniebant, ut discerent se non posse latere. Nam et Ananias incredulus erat, cum adhuc tentaret. Qui vero hoc tandem didicissent, et tum postea aversi essent, Satanæ tradebant, indicantes ipsis quod non suæ ipsorum erant potestatis, sed eorum, apostolorum inquam, vigilantia commissi fuerant. Vel quia eos qui emendari volebant, non puni hant ipsi; incorrigibiles vero ipsi puniebant. Quomodo vero tradebatur Satanæ? Ejiciebatur ex Ecclesia, abjiciebatur a grege,

ἁμαρτία καὶ τῆ ἀκαθαρτία. Στρατείας δὲ ἐμφεσθῆ. ἵνα δηλώσῃ, ὅτι καὶ πᾶσι μὲν πόλεμος σφοδρὸς, μάλιστα δὲ τῷ διδασκάλῳ. Ὡστε δεῖ νῆφειν καὶ μηδὲν χαυνὸν ἐνδείκνυσθαι.

Ἐχὼν πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν. Μὴ νομίῃσι φησὶν, ἀρκεῖσθαι σοὶ τὸ μετὰ προφητείας ἐκράτασθαι, ἀλλὰ δεῖ σε ἔχειν πίστιν, ὥστε τὸν λόγον ὀρθοποιεῖν, καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, τοῦτέστι, πολιτεῖαν ἀκατάγνωστον κεκτήσθαι. Ἐκ γὰρ ταύτης ἡ ἀγαθὴ συνείδησις, ἵνα καὶ τῶν ἄλλων δύνανται πρὸςτασθαι. Ὡς γὰρ τὸν στρατηγὸν δεῖ πρότερον ἀγαθὸν στρατιωτὴν εἶναι, οὕτω καὶ τὸν διδάσκαλον δεῖ αὐτὸν ἔχειν, καὶ τοὺς μαθητὰς ἀπαιτεῖ. Ἐντεῦθεν ἐκ μανθάνωμεν, καὶ διδάσκαλοι ὦμεν, μὴ ἀπαθεῖν τὰς τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς θξιώσεις καὶ παραινέσεις.

Ἢν τινες ἀπωσάμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναντιογήσαν. Ἢν, τὴν ἀγαθὴν συνείδησιν δηλονότι. Εἰκότως: ὅταν γὰρ ὁ βίος ἀκάθαρτος ἦ, καὶ δόγματα ἐντεῦθεν διεστραμμένα τίκτεται. Ἢν γὰρ μὴ τῷ φόβῳ τῶν μολλόντων βασανίζονται οἱ ἀκαθάρτως ζῶντες, πειθοῦσιν ἑαυτοὺς, ὅτι πάντα τὰ παρ' ἡμῖν ψευδῆ. Καὶ ὁ τὴν πίστιν δὲ ἀπωσάμενος, καὶ λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπιτρέψας, ναυαγεῖ περὶ τὴν πίστιν. Ἢ γὰρ πίστις λιμὴν ἀκλυστος, ἐν γαλήνῃ καθιστώσα τὴν νοῦν: αἱ δὲ ζητήσεις κύματα εἰσι, τὸν νοῦν ὥσπερ εἰς ναυάγιον ἐλευθέρων ἄλλοτε ἀλλαχού συναρπάζοντα, καὶ πέτραις προσαραττοντα, ἢ καὶ ἀποπνίγοντα.

Ὡν ἔστιν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος. Ὁρξῆ πῶς ἔκπαλα: ἦσαν οἱ παραδιδάσκοντες, οἱ τῆς πίστεως ἀπεχόμενοι, λογισμοῖς δὲ καὶ ζητήσεις κατακολουθοῦντες; Μὴ τὸινυν καὶ νῦν ἐκλύου, ὅταν τοιούτους βλέπῃς, ἀλλ' ἀνθίστασο.

Ὅδς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Ἄλλους παιδεύων ὁ Σατανᾶς, πῶς οὐχ ἑαυτὸν παιδεύει; Οὐκ εἶπεν, ἵνα παιδεύσῃ, ἀλλ', ἵνα παιδευθῶσιν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνος τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ τοῦτο ἐκβαίνει ἐξ ἀποτελέσματος. Ὡσπερ γὰρ οἱ δῆμιοι, μυρίων γέμοντες κακῶν, τοῖς ἄλλοις τοῦ σωφρονεῖν αἰτίοι γίνονται, οὕτω καὶ ὁ διάβολος. Διὰ τί δὲ μὴ δι' ἑαυτοῦ τοῦτους ὁ Παῦλος ἐκόλασεν, ὥσπερ ἐκεῖνον τὸν Βαρησοῦν, ὡς καὶ Πέτρος Ἀνανίαν; Ἢνα μετὰ τῆς σφοδρότητος τῆς κολάσεως καὶ ἡ ὕβρις ἢ μείζων, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ τῷ Σατανᾷ ἐπιτάσσει, καὶ ἐκ τούτου φοβερώτερος ἦ. Μᾶλλον δὲ τοὺς μὲν ἀπίστους αὐτοὶ ἐκόλαζον, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐ δύνανται λαθεῖν. Καὶ γὰρ καὶ Ἀνανία; ἀπίστος ἦν, ἐτι πειράζων. Τοῦς δὲ τοῦτο μαθόντας λοιπὸν, εἶτα ἐκτραπέντας, τῷ Σατανᾷ παρεδίδου, δεικνύντας αὐτοῖς, ὅτι οὐκ οἰκεῖ δύναμις, ἀλλὰ τῆ αὐτῶν, τῶν ἀποστόλων φημί, συνείχοντο φυλακῆ. Ἢ καὶ δεῖ οὐ; μὲν διορθώσασθαι ἡθούλοντο, οὐκ ἐκόλαζον αὐτοὶ, τοὺς δὲ διορθώτους; αὐτοὶ ἐκόλαζον. Πῶς δὲ

Variæ lectiones.

⁵⁵ ἀρκεῖν ο. ⁵⁶ ἐντιῶτα ο. ⁵⁷ σωφρονίζονται ο. ⁵⁸ διαπωσάμενος ο. ⁵⁹ ὥσπερ ναυαγίον ο.

παρεδίδοτο τῷ Στανᾷ; Ἐξεβάλετο τῆς Ἐκκλησίας, ἀπερρίπτετο τῆς ἀγέλης, καὶ παρεδίδοτο γυμνὸς τῷ λύκῳ. Ὅσπερ γὰρ πάλαι τὴν σκηνὴν ἢ νεφέλην περιεῖπαν, οὕτω καὶ τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν τὸ Πνεῦμα. Εἰ τις οὖν ταύτης ἐκτὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἐκτὸς, καὶ λοιπὸν ἄθλιος⁵⁵ καὶ εὐχείρωτος· τοιοῦτον τὸ τοῦ ἀφορισμοῦ ἐπιτίμιον. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς, νόσοις παραδιδούς καὶ κακώσσει τοὺς ἀμαρτάνοντας, παιδεύει διὰ τούτων. *Κρινόμενοι ἴπρ.* φησὶν. ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα. Ὅρα δὲ, οὗτοι τὸ, λογισμοῖς ζητεῖν τὰ θεία, βλασφημεῖν ἐστίν. Ἔθρις γὰρ τοῖς θεοῖς, τὸ ὑπὲρ ἀνθρωπίνων λογισμῶν δοκεῖν καταλαμβάνεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Παρακαλῶ οὖν πρώτων πάντων ποιῆσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντευξίαις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων, καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ἔντων. Πρώτων πάντων, τοιαῦται, ἐν τῇ καθημερινῇ λατρείᾳ. Καὶ γὰρ ὁ ἱερεὺς, ὡσπερ κοινὸς τῆς οἰκουμένης πατήρ, ἵσταται πάντων κηθόμενος, ὡς καὶ ὁ Θεὸς ἵπρ ἐβάσταται. Ὅρα δὲ τὴν χάριν ἐκτεταμέγην. Αἱ γὰρ Ἰουδαϊκαὶ εὐχαὶ οὐχὶ τοιαῦται. Οὐκ εἶπε δὲ εὐθύς, ὑπὲρ βασιλέων, ἵνα μὴ διῆξῃ κολακεύων⁵⁶· ἀλλὰ πρότερον εἰπὼν, ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, τότε ἐπιθήγαγεν, ὑπὲρ βασιλέων. Κἴν γὰρ ἄπιστοι ὡσιν οἱ βασιλεῖς, εὐχεσθαι δεῖ· ἐπειφότος τοιοῦτοι ἦσαν. Δύο δὲ τὰ ἀγαθὰ γίνεται ἐκ τοῦ ὑπὲρ πάντων εὐχεσθαι ἡμᾶς, ἥτα ἐχθρα καταλύεται, ἢν ἔχομεν πρὸς τινὰς· οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀπεχθῶς ἔχειν πρὸς τοῦτον⁵⁷, ὑπὲρ οὗ δεήσεις ποιῆται· καὶ ἔτι αὐτοὶ⁵⁸ βελτίους γίνονται, τῷ τε τῆς κακίας μεταβάλλεσθαι διὰ τῆς τῶν εὐχῶν συνεργίας, καὶ τῷ μηκέτι ἐκθρηϊοῦσθαι πρὸς ἡμᾶς. Ἠλίκοι γὰρ ἦν τὸ τοῦς διώκοντας, τοὺς κατακόπτοντας ἀκούειν, ἔτι οἱ ὑπὲρ αὐτῶν κατακοπόμενοι ὑπὲρ αὐτῶν εὐχονται; Δέησις δὲ καὶ προσευχή, καὶ ἐντευξίς, ὡς τὸ αὐτὸ σημαίνοντα περιελήφθησαν τῷ Ἀποστόλῳ δι' ἐνάργειαν⁵⁹, τῇ ἐπιμονῇ τῶν λέξεων ἀπαιτοῦντι ἀπαραιτήτως ποιεῖν τοῦτο δ παραίνει. Τινὲς δὲ διαφορὰν αὐτῶν περιειργάσαντο, λέγειν μὲν εἰπόντες εἶναι ἱκετηρίαν προσφερομένην ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τινῶν λυπηρῶν⁶⁰· προσευχὴν δὲ, αἰτησίαν ἀγαθῶν· ἐντευξίαν δὲ, κατηγορίαν τῶν ἀσεβοῦντων, ἢ ἀδικούντων, ἢ ἀδιορθῶτων. Σκόπει δὲ ὅπως καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς ἄλλους⁶¹ γινομένων ἀγαθῶν εὐχαριστεῖν κελεύομεθα, ὅτι τὸν ἥλιον ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, ὅτι πάντας ἐμπικλά τῶν ἐαυτοῦ ἀγαθῶν, καὶ τοὺς ἀπίστους, καὶ τοὺς βλασφημούς. Ἐκ τούτου δὲ εἰς φιλαδελφίαν συγκολλώμεθα καὶ ἰνούμεθα. Ὁ γὰρ εὐχαριστῶν ὑπὲρ τῶν τοῦ πέλας ἀγαθῶν, ἀναγκάζεται καὶ φιλεῖν αὐτῶν⁶². Πολλῶ οὖν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμᾶς γινομένων εὐχαριστεῖν δεῖ.

pro proximi bonis, ipsum etiam amare cogitur. Multo igitur magis pro beneficiis in nos collatis gratias agere oportet.

⁵⁵ 1 Cor. xii, 32.

Variæ lectiones.

⁵⁶ ἄλλοις εὐχερίωτος ο. ⁵⁷ κολακεύειν ο. ⁵⁸ τοιοῦτον ο. ⁵⁹ ἐκεῖνοι, καὶ, αὐτοὶ ἐκεῖνοι ο. ⁶⁰ ἐνέργειαν ο. ⁶¹ ἀσχερῶν ο. ⁶² ἀλλήλους ο. ⁶³ οὐκ ἀναγκάζεται καὶ φιλεῖν αὐτὸν ο. ⁶⁴ πρὸς ο.

CAPUT II.

VERS. 1. *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus et omnibus qui in sublimitate constituti sunt.* Primum omnium, id est, in quotidiano cultu. Etenim sacerdos veluti communis orbis terrarum pater, consistit omnium curam gerens, perinde ac Deus, cui sacerdotio fungitur. *Observe autem hic gratiam late patentem: nam Judæorum preces ejusmodi non sunt. Non statim autem dixit, pro regibus, ut adulari videtur; sed cum prius dixisset, pro omnibus hominibus, tunc subjunxit, pro regibus.* Etiam si enim infideles fuerint reges, pro ipsis tamen orandum: tunc enim tales erant. Duo autem ista bona oriuntur 559 ex eo quod pro cunctis mortalibus intercedimus: inimicitia dissolvitur, quæ nobis cum aliis est; nemo enim potest hostili animo esse adversus eum pro quo preces ad Deum fundit; ad hæc, meliores ipsi redduntur, et quod a vitiliis auxilio precum nostrarum transferuntur, et quod non amplius erga nos esserantur. Quanta enim res esset, ut illi qui persequebantur et cadebant, eos quos ipsi torquebant, pro ipsis orantes audirent? *Obsecratio autem, et oratio, et postulatio, seu idem significantia ab Apostolo ob perspicuitatem assumpta sunt, utpote qui istiusmodi verbis immorando efflagitat, ut id ad quod hortatur, sine recusatione præstarent.* Nonnulli autem inter hæc discrimen curiose fecerunt, asserentes, obsecrationem esse supplicationem quæ offertur pro liberatione a rebus tristibus: orationem vero petitionem esse bonorum: postulationem vero, accusationem impie agentium, injuriam inferentium, vel qui sint incorrigibiles. Contemplare autem quomodo et gratias agere jubemur pro beneficiis in alios collatis, quod solem suum oriri faciat super bonos et malos, quod omnes bonis suis impleat, et infideles et blasphemus. Ex hoc autem in fraterna charitate conglutinamur et unimur. Qui enim gratias agit

VERS. 2. *Ut tranquillam et quietam vitam agamus.* Quia verisimile erat Christiani animum turbari, siquidem mysteriorum tempore pro infidelibus regibus orare jubetur, lucrum apponit, ut ita salutem adhortationem recipiamus. Illorum salus, inquit, nostra est tranquillitas: bellum enim gerunt, ut nos extra metum simus. Quomodo igitur non iniustum est, illos pro nostra securitate pericula subire, nos vero ne labia quidem aperire ut pro ipsis interpellemus?

In omni pietate et castitate. Hoc adjecit, quod cessatio a bellis plerisque deliciarum et injuriarum occasio fiat, ex quibus prava etiam dogmata nascuntur. *Ut igitur vivamus,* inquit, non in deliciis aut injuria, sed *in omni pietate:* omni, inquam, non ea solum quæ est in dogmatibus, verum etiam quæ est in vita (est enim et in vita impietas, ut cum ait, *Deum confitentur se nosse, factis autem negant* ¹⁷), vel quæ purissima est et ab omnibus hæresibus disjuncta. Similiter et *in omni castitate,* non solum a lascivia abstinendo, sed in omni virtute. Oportet igitur nos pacem habentes cum iis, qui foris sunt, in animâ pariter esse pacatos, viventes in omni pietate et castitate: tum enim vere tranquillam et quietam vitam ducemus. **560.** Tria enim sunt bellorum genera: unum quod a barbaris, alterum quod privatim adversum nos geritur ab his qui nobis infensi sunt, tertium quod intra nos ex pravis motibus excitatur. Bellum certe quidem a barbaris illatum regum Indus-
C
sria sedat, quibus et nos orationibus succurrere opus est; reliqua autem duo nos ipsi sedare debemus, hoc sane quod ab osoribus nostris nobis infertur, mansuetudine atque orationibus nostris afflictiones compensando: *Cum his enim,* inquit, *qui oderunt pacem, eram pacificus* ¹⁸; et: *Detrahebant mihi, ego autem orabam,* ¹⁹; illud vero quod in nobis ipsis est, per omnia justitie arma.

VERS. 3. *Hoc enim bonum et acceptum est coram Servatore nostro Deo. Hoc,* quale? Orare pro omnibus, et Græcis et hæreticis. Et natura quidem bonum est: omnes enim ejusdem sumus naturæ consortes: atque ipsi Deo gratum est.

VERS. 4. *Qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Si omnes homines ille vult servari, velis et tu, atque imitare Deum: si autem vis, ora. At si ipse hoc vult, dicet aliquis, quid opus est meis precibus? Imo plurimum hoc ipsis commodat, siquidem ad charitatem eos trahit, teque rursus efferrari non permittit. Rursus hinc verisimile est eos etiam ad fidem adduci. Salutem enim quæ ex fide est, intellige. *Et ad agnitionem veritatis,* hoc est, fidei in ipsum: sola enim ista est veritas.

VERS. 5. *Unus enim Deus, unus et mediator Dei*

¹⁷ Tit. 1, 15. ¹⁸ Psal. cxix, 6. ¹⁹ Psal. cxviii, 2.

Varie lectiones.

¹⁶ ἡμερικνία ο. ¹⁷ σωτηρία; ο. ¹⁸ καθάρσθητι π. ο. ¹⁹ πρὸς τὰς ο.

Ira ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διδάγωμεν. Ἐπειδὴ εἶδος ἦν τῆν τοῦ Χριστιανοῦ ψυχῆν ταρᾶ-
τεσθαι, εἶγε κελύεταί ἐν τῷ τῶν μυστηρίων καιρῷ
εὐχεσθαι ὑπὲρ ἀπίστων βασιλέων, προσεῖθαι τῷ
κέρδος, ἵνα κἀν οὕτω δεξώμεθα τὴν παραίνεσιν. Ἡ
ἐκείνων, φησί, σωτηρία, ἡμῶν ἐστὶν ἀμερικνία·
στρατεύονται γὰρ ἐν ἡμῶν ἐν ἀδελφῶν ὄμειν. Πῶς
οὖν οὐκ ἄδικον, ἐκείνους; μὲν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν ἀσφα-
λείας; ¹⁶ κινδυνεύειν, ἡμᾶς δὲ μὴδὲ τὰ χεῖρη διαλῆναι
ὑπὲρ αὐτῶν εὐχομένους;

Ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. Τοῦτο δὲ
προσέθηκεν, ἐπειδὴ πολλοὶς ἡ ἀπὸ τῶν πολεμῶν
ἡρεμία τρυφῆς καὶ ὑβρῶς ὑπέθεσις γίνεται, ἐξ ὧν
καὶ δόγματα πονηρὰ τίκεται. *Ira* οὖν διδάγωμεν,
φησὶν, οὐκ ἐν τρυφῇ καὶ ὑβρει, ἀλλ' *ἐν πάσῃ εὐσε-
B* *δελᾳ*· πάσῃ, μὴ μόνον τῇ τῶν δογμάτων, ἀλλὰ καὶ
τῇ τοῦ βίου (ἐστὶ γὰρ καὶ διὰ τοῦ βίου ἀσεβεία, ὡς
δταν λέγη, *Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ
ἔργοις ἀρνούσιν*)· ἢ καὶ τῇ καθαρῳτάτῃ καὶ
πασῶν ¹⁷ τῶν αἰρέσεων ἀπικρασίμῃ. Ἄσαύτως καὶ
ἐν πάσῃ σεμνότητι, μὴ μόνῃ τῇ ἀποχῇ τῆς ἀσελ-
γείας, ἀλλὰ πάσῃ ἀρετῇ. Δεῖ οὖν ἡμᾶς εἰρηνεύοντας
ἀπὸ τῶν ἐξω, εἰρηνεύειν καὶ κατὰ ψυχῆν, διδόντες
ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· τότε γὰρ δυτως
ἔχοιμεν ἀν ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον. Τρεῖς γὰρ εἰσι
πόλεμοι· ὁ τε βερβαρικὸς, καὶ ὁ ἐκ τῶν ἰδίων πρὸς
ἡμᾶς ἀπεχθανομένων ἐπαγόμενος ἡμῖν, καὶ ὁ ἐκ τῶν
ἐκ τῶν παθῶν ἐπεγερόμενος. Τὸν μὲν οὖν βερβαρι-
κὸν πόλεμον ἡ τῶν βασιλέων δραστηριότης παυεῖ,
C
οἷς δεῖ καὶ ἡμᾶς συνεργεῖν διὰ τῶν εὐχῶν τοῦδ;
δὲ λοιποῦς δύο ἡμεῖς αὐτοὶ παύειν ὀφείλομεν, τὸν
μὲν ἐκ τῶν μισούντων ἡμᾶς, τῇ πραυθυμίᾳ ¹⁸ καὶ
τῷ εὐχαίς ἀμειβεσθαι τὰς θλίψεις· *Μετὰ τῶν μι-
σοῦντων* γὰρ, φησὶ, *τὴν εἰρήνην, ἡμῖν εἰρηρι-
κός*· καὶ, *Ἐνδιεβάλον με, ἐγὼ δὲ προσευχόμεν*·
τὸν δὲ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, διὰ πάντων τῶν ὅπλων τῆς
δικαιοσύνης.

*Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ. Τοῦτο*· ποῖον; Τὸ εὐχεσθαι
ὑπὲρ πάντων, καὶ Ἑλλήνων καὶ αἰρετικῶν. Καὶ τῇ
φύσει ἐστὶ καλὸν· πάντες γὰρ τῆς αὐτῆς φύσεως
κοινωνοῦμεν· καὶ τῷ Θεῷ δὲ ἀποδεκτόν.

*Ὅς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς
D* *ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν.* Εἰ πάντας ἀνθρώπους
θέλη· σωθῆναι ἐκεῖνος; θέλει καὶ σὺ, καὶ μίμου τὸν
Θεόν· εἰ δὲ θέλεις, εὐχου. Εἰ τολμῶν αὐτὸς θέλη,
φησὶ, τί δεῖ τῶν παρ' ἐμοῦ εὐχῶν; Μεγάλως τοῦτο
ἐκεῖνος; συμβάλλεται· πρὸς ἀγάπην γὰρ αὐτοῦς
ἔλκει, καὶ σε πάλιν οὐκ ἀφήσειν ἐκτεθηρωσθαι·
ἐνεσῶθεν δὲ πάλιν εἰκός ἐστὶν ἐκεῖνους ὑπαχθῆναι
εἰς τὴν πίστιν· σωτηρίαν γὰρ τὴν τῆς πίστεως νόει.
Καὶ εἰς ἐπίγνωσιν δὲ ἀληθείας, τουτέστι, τῆς εἰς
αὐτὸν πίστεως; μόνῃ γὰρ αὕτη ἀλήθεια.

Εἰς γὰρ Θεός, εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀρ-

θρώπων ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Εἰπὼν ὅτι θάλει πάντας σωθῆναι, κατασκιάζει τοῦτο, καί φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ μεσίτην πέπομφεν, ἵνα ἀποκαταλλάξῃ ἐκεῖνος αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις. Πῶς οὖν οὐκ ἐσώθησαν πάντες; Ὅτι οὐ θέλουσιν. Εἰπὼν δὲ, εἰς Θεός, οὐ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦτο εἶπε τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τῶν εἰδώλων. Ὅτι γὰρ Θεός ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ μεσίτης εἶναι. Ὁ γὰρ μεσίτης δύο τινῶν ἐστὶ μέσος¹³, καὶ ἀμφοτέρους ὀφείλει κοιωνεῖν¹⁴. Ἐπὶ γοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσίτης, ἀμφοτέρων μετέχει, καὶ Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος, δύο φύσεις ὁ αὐτός, οὔτε Θεὸς γυμνός· οὐ γὰρ ἂν παρεδέξαντο αὐτὸν, οἷς ἐμελλε μεσιτεύειν· οὔτε ἄνθρωπος ψιλός· ἔδει γὰρ τῷ Θεῷ διαλέγεσθαι. Οὐκ εἶπε δὲ φανερώς καὶ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ πολυθεῖά τότε ἔκράτει, καὶ ἵνα μὴ νομισθῇ καὶ αὐτὸς πολλοὺς θεοὺς παρεσάγειν· ὅπουγε οὐδὲ τὸ, εἰς καὶ εἰς, ὅταν λέγηται, προσήκει συντιθέναι, καὶ λέγειν δύο, ἀλλ', εἰς καὶ εἰς· τοσαύτη γὰρ ἡ εὐλάβεια τῆς Γραφῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐμνήσθη οὐδὲ τοῦ Πνεύματος, ἵνα μὴ ὀξὺ πολύθεος εἶναι.

Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων. Καὶ Ἑλλήνων. Ἐκεῖνος μὲν ὄν ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, οὐ δὲ εὗρασθαι οὐκ ἀνέχη; Ὅρα δὲ τὸ, δοὺς ἑαυτὸν. Κατὰ Ἀρειανῶν γὰρ τοῦτο, τῶν λεγόντων ὅτι ἄκων παρεδόθη. Τί δὲ ἐστὶν ἀντίλυτρον; Ἐνοχὸς ἦν ἡ φύσις, ὥστε ἀπολέσθαι, ἀλλ' ἀντ' ἐκεῖνης ἑαυτὸν ἔδωκε

Τὸ μαρτύριον. Τοῦτέστι, διὰ τοῦ μαρτυρίου ἐγένετο ὁ Υἱὸς ἀντίλυτρον. Ἡ¹⁵ ἐφαρμηγεῦσιν τοῦτο, φησὶ νῦν, ὅτι Ἀντίλυτρον τὸ μαρτύριον λέγω, τοῦτέστι, τὸ πάθος. Ἦλθε γὰρ μαρτυρήσων τῇ ἀληθείᾳ μέχρι θανάτου· καὶ γὰρ αὐτὸς τὸν Πατέρα ἐφανέρωσε, καὶ τὸ ἀληθὲς δόγμα, καὶ τὸν ἀληθῆ καὶ ἀγγελικὸν¹⁶ βίον αὐτὸς εἰσηγήσατο.

Καιροῖς ἰδίους. Τοῦτέστι, τοῖς προσήκουσιν.

Εἰς ὃ ἐτέθη ἔγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος. Εἰς δὲ μαρτύριον ἐτέθη ἔγὼ κήρυξ, ὥστε κηρύττειν αὐτῷ, τοῦτέστι, τὸν σταυρὸν καὶ¹⁷ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οὐκ ἀπλῶς κήρυξ, ὥστε ἐν ἐνὶ τόπῳ μόνων κηρύττειν, ἀλλὰ καὶ ἀπόστολος, ὥστε πανταχοῦ περιέναι. Καὶ ἄλλως δὲ, μέγα τὸ τοῦ ἀποστόλου ἀξίωμα, καὶ διὰ τοῦτο ἀντιποιεῖται τοῦτο.

Ἀληθεῖων λέγω, οὐ ψεύδομαι, διδάσκαλος ἔθνων. Τὸ ἀξιώπιστον τῷ λόγῳ περιποιεῖται. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι πρὸς τοῦτο ἀπενάρκων, ἕμαρ ἄν ὡς βδελυσσόμενοι τὰ ἔθνη, ἅμα δὲ ὡς οὐ παραδεχόμενοι¹⁸. Αὐτὸς, φησὶ, λοιπὸν¹⁹ ἀφωρίσθη ἔθνων διδάσκαλος. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἔθνων ἀπέθανε²⁰, καγὼ αὐτῶν εἰμι διδάσκαλος, οὐ μὴ κατονήσῃς ὑπὲρ αὐτῶν εὐχεσθαι.

Variæ lectiones.

¹³ μεσίτης ο. ¹⁴ ἀναφέρειν ο. ¹⁵ καὶ ο. ¹⁶ εὐαγγελικὸν ο. ¹⁷ σταυρὸν, ἤγουν τὰ πάθη, καὶ μ. ¹⁸ παραδεχθισόμενοι ο. ¹⁹ ἀληθῶς ο. ²⁰ ἔπειθε ο.

et hominum homo Jesus Christus. Cum dixisset Deum omnes velle salvos fieri, hoc jam confirmat, inquit: Propter hoc enim vel Filium suum mediatorem misit, ut reconcillet ille seipsum hominibus. Quare igitur non servati sunt omnes? Quia nolunt. Porro, cum ait, unus Deus, non ad differentiam Filii dixit hoc, sed idolorum. Quod enim Deus sit, vel inde liquet, quod mediator sit: mediator enim duorum quorundam medium est, ac utriusque debet esse particeps. Quia igitur Filius Dei et hominum mediator est, amborum est particeps, quippe qui Deus sit et homo, idemque duæ naturæ: neque Deus nudus; non enim suscepissent eum inter quos debebat esse mediator; neque homo nudus et simplex; apud Deum enim causa agenda erat. Non dixit autem manifeste de divinitate Christi, quoniam deorum multorum cultus tunc temporis obtinebat, et ne ipse existimeretur deorum multitudinem inducere: siquidem, unus et unus cum dicatur, non oportet conjungere, et dicere duos, sed unus et unus: tanta enim est Scripturæ cautela. Hinc neque **561** Spiritus meminit, ne videatur multorum deorum cultor.

Vers. 6. Qui dedit seipsum pretium redemptionis pro omnibus. Etiam pro gentibus. Certe quidem ille pro omnibus mortuus est, tu vero orare non sustines? Observa autem istud: qui dedit seipsum. Adversus enim Arianos hoc facit, qui affirmant, quod invitatus sit traditus. Quid vero est, pretium redemptionis? Natura erat obnoxia interitui, is vero pro illa seipsum dedit.

Testimonium. Hoc est, per testimonium Filius factus est pretium redemptionis. Vel interpretans hoc, dicit nunc: Redemptionis pretium, testimonium sive martyrrium dico, hoc est, passionem. Venit enim testimonium dicturus veritati adusque mortem; etenim ipse Patrem manifestavit, veramque doctrinam et veram atque angelicam vitam ipse introduxit.

Temporibus suis. Id est, convenientibus.

Vers. 7. Ad quod positus sum ego præco et apostolus. Ad quod testimonium positus sum ego præco, ut prædicem illud, hoc est, crucem et mortem Christi. Nec simpliciter præco, ut in uno loco tantum prædicem, verum etiam apostolus, ut quocumque circumeam. Porro, magna est apostoli dignitas, ideoque hanc sibi vindicat.

Veritatem dico, non mentior, doctor gentium. Auctoritatem et fidem verbo suo conciliat. Quia enim alii apostoli ad hoc officium torpebant, partim quod execrarentur gentes, partim vero quod eas non susciperent: Ego, inquit, tandem segregatus sum doctor gentium. Si igitur et Filius Dei pro gentibus mortuus est, egoque ipsarum sum præceptor ac doctor, tu ne pigriteris pro eis orare.

In fide et veritate. Animadvertite rursus, *in fide.* A Non in syllogismis, inquit, aut logicis demonstrationibus, verum in fide. Deinde, ne existimes imposturam esse hanc rem, subintulit, *in veritate.* Non enim, inquit, mendacium est id quod in fide docetur atque traditur, sed in veritate traditur.

VERS. 8. *Volo ergo viros orare in omni loco.* Qui igitur Christus in omni loco orare prohibet? dehortatur enim ne in plateis isthuc faciant, et in cubiculum ingredi jubet⁸⁰. Atqui Christus non vetuit in omni loco orare, verum ex abundanti docens ne isthuc faciant ad ostentationem, cubiculi meminit, perinde atque cum dicit: *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera*: non de manibus hoc dicit, sed modis omnibus docet in eleemosynis faciendis vitandam esse vanam gloriam. Propterea B et Paulus **562** in omni loco vult orare viros, tanquam Christus hoc non prohibuerit. Istud autem dixit ad distinctionem Judaicæ orationis: illa enim in uno loco circumscripta erat, templo videlicet, quod erat Hierosolymis. Nobiscum autem non sic agitur: gratia enim incircumscribitur, ac quemadmodum Christianus pro cunctis orat, sic et in omni loco.

Levantes puras manus. Non locum orationis, sed modum exacte cognosci oportet. Puras enim manus exigit, id est, mundas ab avaritia, a rapina, a caudibus, a verberibus, eleemosyna plenas.

Sine ira et disceptatione. Hoc est, absque injuriarum recordatione et commotione adversus fratrem. Disceptationem autem hæsitationem vocat: hoc est, ut non dubitanter et cum hæsitatione accedas, sed credens, et non judicans, hoc est, ambicens an accepturus sis an non, quæpetis. At quomodo hoc fiet? inquit. Si nihil ipsius voluntati contrarium petas, si nihil rege indignum, sed omnia spiritualia, si cum sanctis ac puris manibus et sine ira.

VERS. 9. *Similiter et mulieres.* Volo, inquit, et ipsas sine ira et disceptatione sanctas manus atollere, et non rapaces, non avaras. Cum enim maritum cogit uxor gemmas ei et ornamenta aurea comparare; ille autem aliena rapit, ipsa omnino rapit.

In habitu honesto, cum verecundia et sobrietate ornare seipsas. Majus et eximium quiddam a mulieribus postulat, nempe ut vestiantur honeste, et non curiose: hoc enim est inhonestum. *Kata-stolḗn* autem habitum longiorem dicit, hoc est, ut undique vestiantur et contegantur, et ne impudenter detegantur. Infert enim, *cum verecundia et sobrietate.*

Non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosa. Venit enim ut oret, non ut tripu-

⁸⁰ Matth. vi, 5.

Ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ. Ὅρα πάλιν τὸ, *ἐν πίστει.* Οὐκ ἐν συλλογισμοῖς, φησὶν, ἢ λογικαῖς ἀποδείξεσιν, ἀλλ' ἐν πίστει. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι ἀπάτη τὸ πρῶτόν ἐστιν, ἐπήγαγε τὸ, *ἐν ἀληθείᾳ.* Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶ, ψεῦδος τὸ ἐν πίστει διδασκόμενον καὶ παραδιδόμενον, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ παραδίδεται.

Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἀνδρας ἐν παντὶ τόπῳ. Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς κωλύει τὸ ἐν παντὶ τόπῳ εὐχεσθαι; καὶ γὰρ ἀποτρέπει τὸ ἐν ταῖς πλατείαις τοῦτο ποιεῖν, καὶ εἰς τὸ ταμεῖον εἰσερχεσθαι κελεύει. Οὕτε γοῦν ὁ Χριστὸς ἐκώλυσε τὸ ἐν παντὶ τόπῳ εὐχεσθαι, ἀλλ' ἐκ περιουσίας διέδωκεν μὴ πρὸς ἐπίδειξιν τοῦτο ποιεῖν, ταμεῖον ἐμνήσθη ὡς περ καὶ ὅταν λέγῃ· *Μὴ γνώτω ὁ ἀριστερὰ τί ποιεῖ ἢ δεξιὰ,* οὐ περὶ χειρῶν λέγει, ἀλλὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ἀνενοδῆως ἐλεῖν παρίστησι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος βούλεται τοὺς ἀνδρας ἐν παντὶ τόπῳ προσεύχεσθαι, ὡς τοῦ Χριστοῦ μὴ τοῦτο κωλύσαντος. Τοῦτο δὲ εἶπα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς Ἰουδαϊκῆς εὐχῆς. Ἐκεῖνη γὰρ ἐν ἐνὶ περιώριστο τόπῳ, τῷ ναῷ δηλαδὴ τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἀλλ' ἂν ἡμῖν εὐχόμενος ἡ χάρις γὰρ ἀπεριόριστος, καὶ ὡς περ ὑπὲρ πάντων ὁ Χριστιανὸς εὐχεται, οὕτω καὶ ἐν παντὶ τόπῳ.

Ἐπαίροντας ὀφθαλμοὺς χεῖρας. Οὐ τὸν τόπον τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ τὸν τρόπον ἀκριβοῦσθαι δεῖ. Ὁσίου; γὰρ χεῖρας ἀπαιτεῖ, τούτεστι, καθαρὰ; ἀπὸ πλεονεξίας, ἀπὸ ἀρπαγῆς, ἀπὸ φόνων, ἀπὸ πληγῶν, ἐλεημοσύνην⁸¹ βρυσάσας.

Χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ. Τούτεστι, χωρὶς μνησικαχίας καὶ ἐμπειθείας τῆς πρὸς τὸν ἀδελφόν. Διαλογισμὸν δὲ τὴν ἀμφιβολίαν φησὶ· τούτεστιν, ἵνα μὴ ἀμφιβόλως καὶ μετὰ διταγμοῦ προσέρχῃ, ἀλλὰ πιστεύων καὶ μὴ διακρινόμενος, τούτεστιν, ἀμφιβάλλων ὅτι ἢ λήψῃ, ἢ οὐ λήψῃ, ἢ αἰτεῖ. Πῶς οὖν ἔσται τοῦτο; φησὶν. Ἄν μὴδὲν αἰτεῖς ἐναντίον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ἂν μὴδὲν ἀνάξιον τοῦ βασιλέως⁸², ἀλλὰ πάντα πνευματικὰ, ἂν μετὰ ὁσίων χειρῶν καὶ χωρὶς ὀργῆς.

Ὁσούτως καὶ τὰς γυναῖκας. Βούλομαι, φησὶ, καὶ αὐτὰς χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ ὁσίου; χεῖρας ἀφρεῖν⁸³, καὶ μὴ διαρπαζούσας, μὴ πλεονεκτούσας. Ὅταν γὰρ τὸν ἀνδρα ἀναγκάζῃ ἡ γυνὴ λίθου; αὐτῇ πορίζειν καὶ χρυσία⁸⁴, ὁ δὲ πλεονεκτῇ⁸⁵, αὐτῇ πάντως ἁρπάξει.

Ἐν καταστολῇ κοσμίᾳ, μετ' αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς. Πλέον τι παρὰ τῶν γυναικῶν ἀπαιτεῖ, τὸ ἐστολίσθαι κοσμίως, καὶ μὴ περιέργως· ἀκοσμία γὰρ ἐκεῖνο. Καταστολὴν ἐξ λέγει τὸ πάντεσιν περιεσταλῆναι καὶ συγκεκαλύφθαι, ἀλλὰ μὴ ἀνακαλυφθαι ἀναισχύτως. Ἐπάγει γὰρ, *μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης.*

Μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἰναιτισμῷ πολυτελεῖ. Προσεύχεσθαι γὰρ ἐρχεται⁸⁶;

Variae lectiones.

⁸¹ ἐλεημοσύνη ο.

⁸² τῆς βασιλείας; ο.

⁸³ ἔχειν ο.

⁸⁴ ἀργύρια ο.

⁸⁵ -κεῖ ο.

⁸⁶ προσεύχεσθαι γὰρ

ἔρχεται ο.

ὡς χορεύσαι. Πῶς οὖν ἐμπλέγματα περινεῖς τῆ κεφαλῇ, βοστρύχους πλέκουσα, καὶ μαργαρίτας τοὺς μὲν ἐξαρτῶσα, τοὺς δὲ περικικιμένῃ, τοὺς δὲ ὑποδομένην, ὃ καὶ ἐσχάτη ὕβρις; καὶ ταῦτα ἀπὸ δακρύων πνεύτων καὶ χηρῶν καὶ ὀρφανῶν; Στερρεῖς τὴν χίτρην τοῦ βράχους, ἵνα σὺ πατῆς μαργαρίτας! Ἄρα οὖν οὐ μεγάλη ἡ ἀνεξικικκία τοῦ Θεοῦ; Αἰτητομένη ἦλθε, ἀφεσὶν ἁμαρτιῶν, καὶ ὡς περ εἰς θυμέλλην εἰσιούσα, οὕτω σεαυτὴν καλλωπίζεις! Καλὴ γε αὕτη ἡ κατάνυξις· πάνυ γε ἐπακούσεται σου ὁ Θεὸς, τὰ δάκρυα τῶν πνεύτων περικικιμένους. Εἰ δὲ ἃ πλοῦτου μόνου ἐστὶ τεκμήρια κωλύει Παῦλος, πολλῶ μᾶλλον ἃ περιεργείας ἐστίν, οἷον ἐπιτρίμματα παρειῶν, ὑπογραφὰς ὀφθαλμῶν, φωνὴν διακεκλασμένην, δμμα ὕψρον, καὶ τᾶλλα.

Ἄλλ' ὃ πρέπει γυναίξιν ἐπαγελλομέναις θεοσεβείαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν. Ἄλλὰ κοσμεῖν αὐτάς δι' ἔργων ἀγαθῶν· εἶτα διὰ μέσου, Τοῦτο γὰρ πρέπει γυναίξιν Χριστιαναῖς ταῖς τὸν ἀληθινόν⁸¹ Θεὸν σεβομένας. Ἡ καὶ ἄλλως· ἐπειδὴ ἐστὶ διὰ λόγων ἐπαγγέλλεσθαι εὐσεβεῖαν⁸², προσέθηκε τὸ, δι' ἔργων ἀγαθῶν.

Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μαθησέτω, ἐν πόσῃ ὑποταγῇ. Οὐ μόνον μέχρι σχημάτων καὶ καταστολῆς κοσμία ἐστω ἡ γυνὴ, ἀλλὰ καὶ μέχρι φωνῆς. Μὴ⁸³ φθγγέσθω γὰρ, φησί, μηδὲ περὶ πνευματικῶν, ἀλλὰ μαθησέτω μόνον. Τοῦτο δὲ αὐτῇ ἐστὶ μάλλον, ἐὰν ἡσυχάσῃ.

Γυναίξιν δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. Πᾶσαν ἀφορμὴν λαλιᾶς περιεῖλε τῇ γυναίξιν. Ἐπειδὴ γὰρ σιγῆν παρήγγειλεν, ἵνα μὴ προφάσει εὐλόγῳ τοῦ διδάσκειν⁸⁴ λαλοῖεν, Μὴ διδασκέτωσαν, φησί· τοῦτο γὰρ αὐταῖς· αὐθεντεῖν ἐστὶ καὶ ἐξουσιάζειν τοῦ ἀνδρός. Ἄλλὰ μὴν ἡ γυνὴ ὑποτάττεσθαι ἐκελεύσθη. Πρὸς τὸν ἀνδρα σου γὰρ, φησὶν, ἡ ἀποστροφή σου. Ὅστε ἡσυχάζειν αὐτῇ προσήκει. Διὰ γὰρ τῆς σιγῆς μάλιστα τὴν ὑποταγὴν δείξει. Ἴσθι δὲ ὅτι οὐχ ἀπλῶς διδάσκειν κωλύει τὴν γυναίκα, ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ· ἰδίᾳ γὰρ οὐ κωλύεται⁸⁵, ἐπεὶ καὶ ἡ Πριεσκίλλα τὴν Ἀπολλῶν κατήχησε, καὶ ἡ πιστὴ γυνὴ τὸν ἄδρι κατήχει.

Ἀδάμ γὰρ πρῶτον ἐκλάσθη, εἶτα Εὐα. Ἐπειδὴ, φησί, τῶν πρωτείων ἀπέλαυσε τὸ γένος τῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ πλάσει, δευτέρα δὲ ἐπιπλάσθη ἡ Εὐα, ὑπείλουσι λοιπὸν καὶ αἱ λοιπαὶ γυναῖκες τὰ δευτερεῖα ἔχειν τῶν ἀνδρῶν, καὶ ὑποτάττεσθαι. Ὁ γὰρ τότε περὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐαν συνέθη, τοῦ παντός γένους τῶν ἀνδρῶν ἢ τῶν γυναικῶν ἐγένετο.

Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε. Πῶς οὐκ ἠπατήθη ὁ Ἀδὰμ; Ὅτι οὐδὲ ἡ Γραφὴ τοῦτο λέγει, ἀλλ' ἡ μὲν

A diet. Quomodo igitur plicaturas adhibes capiti, caesariem nimirum plicans, et margaritas alias quidem suspendens, alias corpori tuo circumponens, alias vero calcementis accommodans, quæ est extrema injuria? idque ex lacrymis pauperum, viduarum et orphanorum? Privas viduam rudi veste, ut tu pedibus calces margaritâs! Nonne igitur magna Dei tolerantia? Venisti petiturâ remissionem peccatorum, ac tanquam scenam sis ingressura, ita te exornas! Bella sane est hæc compunctio, teque omnino exaudiet Deus, quæ pauperum lacrymis es amicta. Porro, si quæ divitiarum tantum sunt indicta, prohibet Paulus, multo magis quæ curiositatis sunt, ut infectiones genarum, et 563 picturas oculorum, vocem infractam, oculum lubricum, idque genus alia.

VERS. 10. Sed quod decet mulieres, promittent: pietatem, per opera bona. Sed ornare se per opera bona: deinde interserit: Hoc enim decet Christianas mulieres, quæ verum Deum colunt. Vel aliter: quia fieri potest ut aliquis verbis promittat pietatem, adjecit, per opera bona.

VERS. 11. Mulier in silentio discat, cum omni subjectione. Non solum ad habitum usque et vestitum ornata sit mulier, verum etiam usque ad vocem. Non enim loquatur, inquit, ne de spiritualibus quidem; ceterum discat tantummodo: hoc autem ipsi potius eveniet, si quæta fuerit.

VERS. 12. Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Omnem loquendi occasionem ademit feminæ. Postquam enim tacere præcepit, ne commodo prætextu docendi loquantur, Ne doceant, inquit: hoc enim est ipsas auctoritatem in maritum habere. Atqui mulieri obedire atque subdi mandatum est. Ad virum tuum enim, inquit, conversio tua⁸⁶. Proinde decet eam esse tranquillam ac tæcitam. Per silentium enim maxime subjectionem monstrabit. Noveris autem quod non simpliciter mulierem docere prohibet, sed in ecclesia: privatim enim non prohibetur; quandoquidem Prisca Apollinem instituerit, et fidelis mulier infidelem virum instituit.

VERS. 13. Adam enim prius formatus est, deinde Eva. Quia, inquit, sexus masculus in creatione primas obtinuit, ac secundo loco formata est Eva, debent ergo in posterum etiam reliquæ feminæ secundas obtinere, obedireque viris. Quod enim tum Adamo et Evæ contigit, universo sane generi cum virorum tum mulierum contigit.

VERS. 14. Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in pravaricatione fuit. Quomodo Adam non est deceptus? Quia neque Scriptura hoc testatur,

⁸¹ Gen. III, 16.

Variae lectiones.

⁸² τὸν ἀληθινόν, καὶ, ἀληθῆ ο. ⁸³ θεοσεβείαν ο. ⁸⁴ μηδὲν ο. ⁸⁵ τῇ διδασκαλίᾳ αὐταῖς, ο. ⁸⁶ οὐκ ἐκωλύθη ο.

sed mulier inquit, *Serpens decept me*. Adam autem A non dicit, Mulier imposuit mihi : sed, Dedit mihi. Non est autem aequale persuaderi ab ejusdem generis socio et adjutore, et a bellua serva et subjecta. Illud itaque deceptionis fuit. Ad comparationem igitur feminae, dicit ipsum non esse deceptum; imo nec Adam quidem lignum vidit quod bonum esset ad cibum, sed mulier conspicata seducta est, ac deinde viro dedit. Illa itaque a cupiditate seducta est, is vero a muliere persuasus est. Dicit igitur : Semel mulier docuit, et omnes subvertit : hoc propter non doceat sexus iste. Levis enim est, et facile suscipit, **364** facileque decipi potest. Observa enim : non dixit, *Eva decepta* : sed, *Mulier*, de ipso videlicet muliebri sexu disputans. Perinde namque ut in Adam tota natura moriebatur, sic per Evam in omnes mulieres levitas pervasit; per quam levitatem sane ipsa transgressio locum habuit in Eva primum.

VERS. 13. *Salvabitur autem per filiorum generationem*. Quæ? Evane? Non, sed mulier, id est, sexus muliebris. Ne contristemini enim, inquit, o mulieres : dedit vobis Deus occasionem salutis, filiorum generationem : hoc est, ut sobolem recte educetis. Non enim satis est gignere, verum etiam instituire : hæc enim revera liberorum est generatio. Sin minus, non liberorum generatio est, sed pro liberorum corruptione habebitur in mulieribus. Quid igitur de virginibus flet? quid de viduis? perierunt? Haudquaquam : non hoc dicit, quod ex propria virtute non serventur, sed quod liberorum educatio mulieribus erit occasio salutis. Perspicuum enim est, quod mulier virtute prædita, liberos etiam in virtute educat. Proinde virtus quæ illi insita est, causa est illius quæ in sobolem transfunditur. Igitur et virgo virtutibus ornata citra controversiam servabitur. Mihi autem videtur quod quandoquidem vetuisset ne mulier doceret, veluti eam nunc consolans tradit ei quos docebit. Si enim docere expetis, institue liberos tuos. Nonnulli vero, haud scio qua ratione persuasi, per liberorum generationem illam Deiparæ Virginis intellexere. Ipsa enim genito Servatore salvas reddidit, inquit, mulieres. Hujusmodi autem acceptio cum sequentibus omnino non cohæret.

Si permanserint in fide. Filii videlicet, si conservarint veram fidem atque doctrinam.

Et charitate. Hoc est, recta vita. Non enim satis est fides : caput autem et fons rectæ vitæ est charitas.

Et sanctificatione cum sobrietate. Sanctificationem corporis puritatem appellat. Quia autem non omnes sunt virgines, appositum, cum sobrietate. Σωφροσύνη enim dicitur de iis qui legitime in matrimonio conversantur : vel σωφροσύνη munditiam simpliciter dicit. Quid igitur si mater mala liberos

γυνή φησιν, ὅτι Ὁ ὄφις ἠπάτησέ με · ὁ δὲ Ἀδάμ οὐ λέγει, ὅτι Ἡ γυνή ἠπάτησέ με, ἀλλ' ὅτι Ἐδωκέ μοι. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον τὸ πειροθῆναι ἰσογενεῖ καὶ βοιωθῆναι, καὶ τὸ πειροθῆναι θηρίῳ δούλῳ καὶ ὑποταγμένῳ. Ὡστε ἐκεῖνο ἀπάτης. Πρὸς τὴν σύγκρισιν οὖν τῆς γυναικὸς, αὐτὸν φησι μὴ ἠπατηθῆναι ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ἀδάμ εἶδε τὸ ξύλον ὅτι καλὸν εἰς βρώσιν, ἀλλ' ἡ γυνή ἰδοῦσα, ἠπατήθη, εἰθ' οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ. Ὡστε ἐκεῖνη μὲν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας παρήχθη · οὗτος δὲ τῆ γυναικὶ ἐπέσθη. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἀπαξ εἰδίδασκεν ἡ γυνή, καὶ πάντα κατέστρεψε διὰ τοῦτο μὴ διδασκῆται τὸ γένος · κούρον γάρ ἐστι καὶ εὐπαράδοκτον, καὶ εὐπαράγωγον. Ὁρῶ γάρ, οὐκ εἶπεν · Ἡ δὲ Εὐα ἀπατηθεῖσα, ἀλλ' Ἡ γυνή. περὶ αὐτῆς τῆς γυναικείας φύσεως διαλεγόμενος. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πᾶσα ἡ φύσις ἀπέθησκεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τὰς γυναίκας πάσας διὰ τῆς Εὐας ἡ κούφότης διέθη · δι' ἣν κούφότητα καὶ ἡ παράδοσις ἐν αὐτῇ πρώτῃ τῇ Εὐᾷ χάραν ἔσχεν.

Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας. Τίς; Ἡ Εὐα; Οὐχί, ἀλλ' ἡ γυνή, τούτεστιν, ἡ γυναικεία φύσις. Μὴ γὰρ κατηφιᾶτε, φησὶν, ὧ γυναικες · ἔδωκεν ὑμῖν ὁ Θεὸς ἀφορμὴν σωτηρίας, τὴν τεκνογονίαν · τούτεστι, τὸ τὰ γεννηθέντα ἀναθρέψαι καλῶς · οὐ γὰρ γεννηθῆναι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ παιδεύσασθαι. Τοῦτο γὰρ ὄντως τεκνογονία · εἰ δ' οὐ, οὐκ ἐστὶ τεκνογονία, ἀλλὰ τεκνοφορία ἐστὶ ταῖς γυναίξιν. Τί οὖν αἱ παρθένοι; τί δὲ αἱ στείραι; ἀπλώλασι λοιπόν; Ἀπαγε, οὐ τοῦτο φησὶν, ὅτι ἐξ οικείας ἀρετῆς οὐ σωθήσονται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ τεκνοτροφία ἐστὶ ταῖς γυναίξιν πρόφασις σωτηρίας. Πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐνάρετος οὖσα ἡ γυνή, τρέφει καὶ τὰ τέκνα ἐν ἀρετῇ. Ὡστε ἡ ἐναποκαμένη αὐτῇ ἀρετῇ ποιεῖ καὶ τὴν εἰς τὰ τέκνα διαδομένην. Ἄρα οὖν καὶ ἡ παρθένος ἔχουσα ἀρετὴν, ἀναμφιδόλως σωθήσεται. Δοκεῖ μοι δὲ ὅτι καὶ ἐπειδὴ ἐκώλυσε τὴν γυναῖκα τοῦ διδάσκειν, ὡς ἂν εἰ παραμυθούμενος αὐτήν, νῦν δίδωσιν αὐτῇ ὡς διδάξει. Εἰ γὰρ ἐπιθυμοῖς διδάσκειν, δίδαξον τὰ τέκνα. Τινὲς δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως, τεκνογονίαν ἐνόησαν τὴν τῆς Θεοτόκου. Αὕτη γὰρ γεννήσασα τὸν Σωτῆρα, ἔσωσε, φασί, τὰς γυναίκας. Παντάσας δὲ ἀσυνάρτητος πρὸς τὰ ἐξῆς; ἡ τοιαύτη ἐκδοχή. Ἄκουε γάρ.

Ἐὰν μείνωσιν ἐν τῇ πίστει. Τὰ τέκνα, ἐὰν φυλάξωσι τὴν εὐσεβῆ πίστιν καὶ τὰ δόγματα.

Καὶ τῇ ἀγάπῃ. Τούτεστι, τῷ ὀρθῷ βίῳ. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ ἡ πίστις, τὸ κεφάλαιον δὲ καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὀρθοῦ βίου, ἡ ἀγάπη.

Καὶ τῷ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης. Ἁγιασμὸν τὴν καθαρότητα τοῦ σώματος φησὶν. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες παρθένοι, προσέθηκε, μετὰ σωφροσύνης. Σωφροσύνη γὰρ λέγεται ἐπὶ τῶν ἐνδόμως γάμῳ τρσομιλησάντων ἢ σωφροσύνην ἀπλῶς τὴν κοσμιότητά φησι. Τί οὖν ἂν ἡ μήτηρ κακὴ οὖσα κα-

Variæ lectiones.

¹ τὸ γένος; τῶν γυναικῶν m. ² τεκνοφορία o. ³ παρεκδοχή o. ⁴ εὐσεβείαν τῆς πίστεως m

λῶς ἀναθρέψῃ. οὐκ εἰκὸς τοῦτο γενέσθαι. Ὅμως εἰ γίνηται, λήφεται μισθὸν καὶ ὑπὲρ τούτων. Τί δὲ ἐάν καλῆ οὐσα κακῶς ἀνάξῃ; εἰ μὲν ἀμελοῦσα, καὶ χαριζομένη αὐτοῖς, πείσεται τὸ τοῦ Ἑλεί· εἰ δὲ πάντα ποιούσα καὶ ἐπιμελουμένη, ὅμως οὐκ ἰσχύσει βελτιῶσαι, ὅπερ σπανιάκις ἂν γένοιτο, ὅμως αὐτῆ τῶν ἰδρώτων τοὺς μισθοὺς λήφεται, ἐπεὶ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πάντα ποιῶν καὶ λέγων, ὅμως βλήγους εἶχε τοὺς πειθομένους.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Πιστὸς ὁ λόγος. Ἐπειδὴ ἀμφίβολον ἦν, ὅτι δυνήσονται αἱ μητέρες ἀπολαύειν τῆς τῶν τέκνων ἀρετῆς, φησὶν, ὅτι **Πιστὸς ὁ λόγος**, οὐ ψευδὲς ἐστὶ τὸ βῆθην, μηδεὶς δισταζέτω.

Εἰ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Ἐν οἷς Τιμοθέῳ περὶ τοῦ ἐπισκόπου διατάσσεται, πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκουμένῃ διαλέγεται. **Εἰ τις, φησὶν, ὀρέγεται τῆς προστασίας, οὐ κωλύω ἔργου γὰρ καλοῦ ὀρέγεται.** Μὴ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς αὐθεντίας μόνης ἐπιέσθω, ἐπεὶ καὶ Μωσῆς τοῦ ἔργου ἐπεθύμει, οὐ τῆς προστασίας. Προέστη γὰρ τοῦ ἀδικουμένου, πατάξας τὸν ἀδικούντα. Ἐπισκοπὴ γὰρ εἴρηται, παρὰ τὸ ἐπισκοπεῖν πάντας.

Δεῖ οὖν τὸν ἐπισκοποῦν ἀνεπιληπτον εἶναι. Τουτέστι, πᾶσαν ἀρετὴν ἔχοντα, ὡς μήτε ἄλλους αὐτοῦ, μήτε αὐτὸν ἑαυτοῦ ἐπιλαμβάνεσθαι. Ὡστε εἰ τις, **ἑαυτῷ συνοῦσεν ἀμαρτήματα**, μηδὲ ἐπιθυμῶν τοῦ πράγματος, οὐ ἑαυτὸν διὰ τῶν ἔργων ἐξίθαλε. Τὸν γὰρ ἀρχοντα φωστῆρα δεῖ εἶναι, ὥστε πρὸς αὐτὸν πάντα; ὁρῶντας φωτίζεσθαι καὶ ὀδηγεῖσθαι.

Μίας γυναικὸς ἀνδρα. Εἰ ὁ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, τὸν δὲ ἐπίσκοπον οὐ δεῖ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνᾶν, πῶς φησι, **Μίας γυναικὸς ἀνδρα**; Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι τὸν ἀπὸ γυναικὸς ἠνέχετο, εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἔχτω μὲν ἓ, φησὶ, **μίαν γυναῖκα**, πλὴν ὡς μὴ ἔχων· τουτέστι, μὴ καταδουλούμενος ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῆς. Οὐ νομοθετῶν δὲ τοῦτο φησιν, ὅτι δεῖ γαμηκῶτα εἶναι πάντως τὸν ἐπίσκοπον. Πῶς γὰρ ὁ λέγων, **Θέλω πάντα εἶναι ὡς καὶ ἑμμανὸν**; Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ τότε καιρὸς τοιαῦτα ἀπῆται, **Εἰ γίνηται, φησὶ, μίος ἔστω ἀνὴρ.** Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ; Τουδαίους, ἐκαίνους γὰρ ἐφείτο ἢ πολυγαμία. Τινὲς δὲ ἀλογίστως περὶ Ἐκκλησίας ἔρασαν λέγειν τὸν Ἀπόστολον τοῦτο, **Ἴνα μὴ μεταβληθῇ, φασὶν, ἀπὸ Ἐκκλησίας εἰς Ἐκκλησίαν· μοιχεία γὰρ ἐστὶ τὸ πρῶγμα**.

Νηφάλιον. Τουτέστιν, ὄξιν, διορατικὸν, ἀγγίνου, μηδὲ ὑπὸ φροντίδων καὶ ἀθυμιῶν καταδαπτίζόμενον, ἀλλ' ἀεὶ διυκνισμένον, ὥστε πάντα βλέπειν, καὶ πᾶσιν ἐφίστασθαι.

²² I Cor. vii, 7.

Variarū lectiones.

²⁶ καλοῖς ο. ²⁷ κακοῖς ο. ²⁸ ἰχουσο ο. ²⁹ ἀμαρτήματα ο. ³⁰ μὴ ο. ³¹ τοῦτον ο. ³² οὖν ο. ³³ γὰρ ο. ³⁴ πολυγαμία ο. ³⁵ ἔρασαν ο. ³⁶ πᾶν ο.

A recte educaverit? Haud verisimile est ut hoc faciat : attamen si contingat, accipiet pro his mercedem. Quid vero si bona cum sit, prave institueret? Certe si eos negligens, illisque indulgens hoc fecerit, id quod Eli contigit, patietur : quod si omnia præstiterit, omnemque curam adhibuerit, et tamen illos meliores reddere nequit (quod raro 565 contigit), ista tamen suorum zudorum mercedem percipiet : quandoquidem et Filius Dei nihil non faciens et dicens, paucos tamen habuerit qui sibi morem gesserint.

CAPUT III.

VERS. 1. Fidelis sermo. Quia ambiguum erat, an matres liberorum suorum virtute frui poterant, subdit, *Fidelis sermo* : non est mendacium quod dictum est, nemo dubitet.

Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Quæ Timotheo de episcopo præcipit, omnibus in universo terrarum orbe disserit. Si quis, inquit, præsulatum expetit, non prohibeo : nam bonum opus desiderat. Ne igitur auctoritatem solam expetat, quandoquidem et Moses opus desiderabat, non autem præfecturam : præfuit enim injuriam passo : seriens eum qui intulerat. Episcopatus enim dicitur, eo quod omnes speculetur.

VERS. 2. Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse. Hoc est, omni virtute conspicuum, ut neque illum alii, neque ipse seipsum reprehendat. Itaque si quis sibi sit ipse peccatorum conscius, ne desideret episcopatum, a quo seipsum per opera eiecit. Illum enim qui aliis præest, veluti stellam esse oportet, ad omnes in ipsum intuentes illuminandum et dirigendum.

Unius uxoris virum. Si is qui duxerit uxorem, sollicitus est pro rebus mundanis, episcopum vero de mundi negotiis sollicitum esse non oportet, qui dicit, *Unius uxoris maritum*? Certe quidem nonnulli asserunt, quod calibem innuit : et si hoc fieri nequit, habeat quidem unicam uxorem, verum tamen sic quasi non habeat : hoc est cupiditatibus ejus non subditus. Porro, non ut legem sanciat hoc dicit, quod omnino oporteat episcopum uxorum esse : qui enim istud statuerit, cum alias dicat, *Volo vos omnes esse sicut meipsum*? Verum quia tempus ita tum postulabat, Si contingat, inquit, sit unius uxoris vir. Id vero polygamia causa dicebat : illis verò permittebatur polygamia. Quidam vero absque omni ratione, dixerunt Apostolum hæc de Ecclesia dicere : Ne transeat, inquiunt, ab ecclesia ad ecclesiam : istud enim adulterium est.

Sobrium. Hoc est, acutum, perspicacem, solertem, qui curis et mœrore non obruatur, sed semper expergefatum, ut omnia videat, omnibusque astet.

Temperantem. Hoc est moderatum.

Ornatum. Hoc est gravitatem præ se ferentem.

566 *Hospitalem.* Si enim indigenis tantum commodat, affectu laborat. Oportet igitur eum erga peregrinos candidiorem esse: hoc enim maxime ad fraternam charitatem attinet.

Doctorem. Quæ supra dicta sunt, etiam a subditis exiguntur; hoc vero maxime omnium episcopo adesse convenit.

VERS. 3. *Non vinolentum.* Non temulentum hic dicit, sed injuriosum et superbum.

Non percussorem. Non eum qui manibus non feriat, dicit, sed eum qui importune feriat fratrum conscientiam.

Sed modestum, non litigiosum, non avarum. Docet quomodo non sit vinolentus vel percussor: Si modestus, inquit, fuerit et a pugna alienus. Quoniam vero supra dixit, quod oporteat eum esse hospitalem, nunc addit, non avarum, simul quidem docens, quis sit hospitalis, nempe qui non est avarus: simul vero ut non prætextu hospitum opes colligat.

VERS. 4. *Qui suæ domui bene præsit.* Hoc et auctores exteri dicunt, quod is qui œconomicus sit, idem etiam politicus cito fuerit.

Qui liberos habeat in subjectione cum omni castitate. Oportet enim eum domestica præbere exempla. Quis enim credat eum alienum subjecturum, si filium non subiciat? Quomodo alios castos faciet, qui propria viscera sinit impudice vivere? Porro, cum omni castitate, dicit, et quæ sit in verbo, et habitu, et opere, et ad omnes, et in omni tempore.

VERS. 5. *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei curam habeat?* Nihil enim aliud est domus, quam parva Ecclesia. Si igitur modicæ et facile circumscriptili et cognoscibili non possit præesse, quomodo tot animarum sententias, quas cognoscere non possit, gubernabit? Haud autem abs re fuerit quærere, cujus rei causa, is qui a laicis postulet, *Occidite membra vestra quæ super terram sunt*: et iterum, *Qui vero sunt Christi, carnem suam crucifixerunt*: nunc ab episcopo requiritur exigua quædam, ac tanto fastigio indigita, ne sit vinolentus, neque percussor, et quæ sequuntur. Atqui Christus etiam jubet ut crucem tollamus, et, *Pastor*, inquit, *bonus animam suam ponit pro oribus suis*. Debebat igitur Paulus ab episcopo exigere ut angelicam viveret vitam, quæ affectibus careret, quantum ad dignitatis summitatem attinet. Audi igitur. Pauci exactiæ hujusmodi vitæ inveniri poterant: pluribus autem episcopis opus erat, qui singulis civitatibus

A *Σώφρονα.* Τουτέστι κατεσταλμένον.

Κόσμιον. Τουτέστι σεμνοπρεπή.

Φιλόξενον. Εἰ γὰρ τοῖς αὐτόχθοις μόνοις ἠχρηστεύεται, προσκαθῆς ἐστὶ. Δεῖ οὖν εἰς τοὺς ξένους αὐτὸν ἀπλούστερον εἶναι· τοῦτο γὰρ μάλιστα φιλάξιλον ἔστι.

Διδασκικόν. Τὰ μὲν προβήθηεντα καὶ οἱ ἀρχόμενοι ἀπαιτοῦνται· τοῦτο δὲ πάντων μάλιστα προσεῖται· δεῖ τῷ ἐπισκόπῳ.

Μὴ πάροινον. Οὐ τὸν μέθυσον ἐνταῦθα λέγει, ἀλλὰ τὸν ὑβριστὴν, τὸν αὐθάδη.

Μὴ πλήκτην. Οὐ τὸν μὴ πλήττοντα τὰς χεῖρας, φησὶν, ἀλλὰ τὸν μὴ εὐκαίριως πλήττοντα τῶν ἀδελφῶν τὴν συνείδησιν.

Ἄλλ' ἐπεικὴν, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον. Διδάσκει πῶς ἂν οὐκ εἴη πάρονος· οὐδὲ πλήκτης· Ἐὰν ἐπεικὴς, φησὶ, καὶ ἄμαχος εἴη. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν ἄνω, ὅτι δεῖ αὐτὸν εἶναι φιλόξενον, προστίθει νῦν τὸ ἀφιλάργυρον, ἅμα μὲν διδάσκων τίς ἐστὶν ὁ φιλόξενος, ὅτι ὁ ἀφιλάργυρος· ἅμα δὲ καὶ ἵνα μὴ προφάσει τῶν ξένων θησαυρίζῃ.

Τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊτάμενον. Τοῦτο καὶ οἱ ἐξωθέν φασιν, ὅτι ὁ οἰκονομικὸς, καὶ πολιτικὸς ἂν γένοιτο ταχέως.

Τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος. Δεῖ γὰρ οἰκοθεῖν αὐτὸν παρέχεσθαι τὰ παραδείγματα. Τίς γὰρ πιστεύσειεν ὅτι τὸν ἄλλοτριον ὑποτάξει, ὃ τὸν υἱὸν μὴ ὑποτάξας; Πῶς ἄλλοις ποιήσει σεμνοῦς, ὃ τὰ οἰκεία σπλάγγνα ἴσασας ἀσεμνῶς βιοῦν; Πάσης δὲ σεμνότητος, τῆς καὶ ἐν λόγῳ, καὶ σχήματι, καὶ ἔργῳ, καὶ πρὸς πάντας, καὶ ἐν παντὶ καιρῷ.

Εἰ δὲ τίς τοῦ οἴκου ὀκνοῦσιν οἴκον προστίηται οὐκ οἶδεν, πῶς Ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται; Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ὁ οἶκος, ἢ μικρὰ Ἐκκλησία. Εἰ τοίνυν τοῦ μικροῦ καὶ εὐπεριορίστου καὶ εὐδιαγνώστου οἴκου ἠδυνήθη προστίηται, πῶς τοσοῦτων ψυχῶν γνώμας ἀκατανοήτου κυβερνήσει; Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, τίνας ἕνεκα ὁ τοὺς λαϊκοὺς ἀπαιτῶν, *Νεκρώσας τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐκ τῆς γῆς*· καὶ πάλιν· *Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν*· νῦν τὸν ἐπίσκοπον ἀπαιτεῖ μικρὰ τινα καὶ τήλικούτου ὕψους ἀνάξια, τὴ μὴ πάροινον εἶναι, μηδὲ πλήκτην, καὶ τὰ ἕξῃς. Καίτοι γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν σταυρὸν αἵρειν διακελεύεται· καὶ, *Ὁ ποιμὴν, φησὶν, ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων*. Ἐδεῖ γοῦν τὸν Παῦλον ἀπαιτῆσαι τὸν ἐπίσκοπον ἀγγελικόν τινα βίον μετεῖναι, ἀπαθῆν, ὅσον πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἀξιώματος. Ἄκουε οὖν, ὅτι τῆς μὲν ἀκριβείας τοῦ τοιοῦτου βίου, ὀλίγους ἦν εὐρεθῆναι· ἐπισκόπων δὲ εἶδει πολλῶν, τῶν ἐν ἐκάστη πόλει ἡγησομένων. Διὰ τοῦτο σύμμετρον ἀρετῆν ἀπῆρτησεν, ἣν πολλοὶς ἐνῆν εὐρεῖν. Ἄλλὰ

⁵⁶⁶ Gal. v. 24. ⁵⁶⁷ Joan. x, 11.

Varia lectiones.

⁵⁶⁶ μόνον ο. ⁵⁶⁷ φιλαδελφία ο. ⁵⁶⁸ οὐ τὸν πάροινον ἦτοι μέθυσον ο. ⁵⁶⁹ ἀκαίριως ο. ⁵⁷⁰ βιουνσα ο. ⁵⁷¹ ἰδίου ο. ⁵⁷² ἰγγαλον εἶναι ο.

νῦν, παῦ! ποῦ ἐξεπίσμεν οἱ ἐπίσκοποι, ὡς μηδὲ τῆς συμμέτρου ταύτης ἀρετῆς μηδὲ σιάν ἐν ἡμῖν εὐρ-
κασθαί! Φείσαι, Κύριε.

ἐσθρί, ut ne umbram quidem adeo moderatæ virtutis in nobis deprehendi liceat! Parce nobis, Domine!

Μὴ νεόφυτον. Οὐ τὸν νεώτερον ἐνταῦθα λέγει, ἐπιτόγῃ Τιμόθεος νεώτερος ἦν, ὡς μαθησόμεθα, τοῦ Παύλου λέγοντος· *Μηδαίς σου τῆς νεότητος καταρρορεύω·* ἀλλὰ τὸν νεοκατήχητον. Ἐγὼ γάρ, φησιν, ἐρύττευσά. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ Ἑλλήνων προσήμζαν καὶ ἐβαπτίζοντο, Μὴ εὐθέως, φησὶ, νεοβάπτι-
στος εἰς τὴν τηλικαύτην ὄρχην ἀγέσθω.

Ἴνα μὴ τυφωθείς εἰς χριμα καὶ παγίδα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. Εἰ πρὶν ἀκριθῆς μαθητῆς γενέσθαι, διδάσκαλος γένοιτο, φυσιοθήσεται, φησὶ, καὶ εἰς τὸ κατάκριμα, καὶ εἰς τὴν καταδίκην τοῦ διαβόλου πεσάται, ἦν τινα ἐκεῖνος ἀπὸ ¹⁵ τῆς ἀπονοίας ὀπίστη.

Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἐξώθεν. Τουτίστιν, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἵνα καὶ αὐτοὶ μὴ ἔχωσι τὴν ἐπιλαμβάνεσθαι αὐτοῦ, ἀλλὰ μάλλον καὶ αἰδαίεσθαι. Τί οὖν ἂν δοκῆ μὲν καλὸς, μὴ ἦ δέ; Δόσκολον μὲν τοῦτο. Οἱ γὰρ. ἐχθροὶ καὶ τοὺς πάνυ διεκτριβωμένους μωμεύονται. Πλὴν οὐδὲ τοῦτο μόνον εἶασεν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς ἔφησε· *Δεῖ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν ἔχειν καλὴν.* Τί οὖν ἂν κακο-
λογώσιν αὐτὸν εἰκῆ, ὡς βασκαίνοντες; Οὐκ ἔστι τοῦτο· τὸν γὰρ ἀληπτον ἔχοντα βίον καὶ αὐτοὶ αἰδοῦνται. Κακολογοῦσι μὲν τὸ δόγμα αὐτοῦ, οὐ τὸν βίον ὡσπερ καὶ τοὺς ἀποστόλους· οὐκ ἔλεγον πόρνους, οὐδ' ἀσελεῖς, ἀλλὰ πλάνους, καὶ ὁ τοῦ κηρύγματος ἦν μόνου. Εἰ δὲ καὶ θῶμεν τοῦτο γενέσθαι, καὶ κατὰ συκοφαντίαν διαβάλλεσθαι τὴν ἀνθρωπιν, μὴ καθ-
ιστάσθω ἐπίσκοπος. Οὐ γὰρ δεῖ ἀναθολοῦσθαι τὰς τιμὰς ψυχὰς ἐπὶ τῷ φωστῆρι. *Λαμψάτω γὰρ, φησὶ, τὰ ἔργα ὁμῶν, ὅπως ἂν ἴδωσιν οἱ ἀνθρωποι.* Εἰ δὲ τὴν παρ' ἐχθρῶν μαρτυρίαν δεῖ ἔχειν, πολλῶ μάλλον τὴν παρὰ τῶν φίλων.

Ἴνα μὴ εἰς ὀνειδισμόν ἐμπέσῃ. Μάλλισ γὰρ ὀνειδίζεσθαι παρὰ τῶν Ἑλλήνων· ὁ καὶ τοῦ κηρύγματος ἔστιν ἐμποδισμός.

Καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου. Ἦτοι ὅτι ταχέως αὐτὸν ἀναιρήσουσιν ἐκεῖνοι, ἢ ὅτι τοῖς αὐτοῖς ἀμαρτήμασι περιπέσεται ὡς κάκεινοι. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ σκάνδαλον προκείσθαι πολλῶν, παγίς ἔστι διαβολικῆς.

Διακόνους ὡσαντις. Τί δὴ ποτε τοὺς κρεσλυτέρους; ἔφηκεν; Ὅτι & περὶ ἐπισκόπων εἶπε, ταῦτα καὶ κρεσλυτέροις ἀρμόττει. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ διδασκαλῶν καὶ προστασιῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐγκαχειρισμένοι εἰσι, μόνῃ τῇ χειροτονίᾳ ὑποθεθηκότας. Φησὶν οὖν,

præessent. Propterea moderatam ab eis virtutem postulavit, quæ in multis inveniri non potuit. At nunc, proh dolor! quo excidimus epi-

567

Vers. 6. Non neophytam. Non hic iuniores natu dicit, quandoquidem et Timotheus juvenis erat, quemadmodum discemus, dicente Paulo: *Nemo adolescentiam tuam contemnat:* verum eum qui nuper in fide sit institutus. *Ego enim, inquit, plantavi.* Quis enim ex Græcis ad fidem accedebant, et baptizabantur, non statim, inquit, recens baptizatus ad tantum principatum ducatur.

Ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli. Si priusquam perfectus fuerit discipulus, eum esse doctorem contingat, inflabitur, inquit, et in iudicium, et in condemnationem diaboli incidet, quam ille ob arrogantiam sustinuit.

Vers. 7. Oportet autem ipsum bonum etiam testimonium habere ab iis qui foris sunt. Hoc est, a Græcis et infidelibus, ut et illi non habeant quod in illo reprehendant, sed potius eum reverentur. Quid vero si videatur bonus, et tamen non sit? Difficile sane hoc est. Nam adversarii homines vitæ vel exactissimæ carpunt. Verumtamen neque hoc solum reliquit; sed una cum reliqua virtute dixit: *Oportet ipsum testimonium habere bonum.* Quid vero, si illum temere præ invidia calumnietur? Istud fieri nequit: nam qui inculpatæ vitæ est, illum et ipsi venerantur. Vituperant quidem ipseus dogma, sed non vitam: quemadmodum apostolos non vocabant fornicatores, neque libidinali deditos; sed impostores, quod solius prædicationis erat. Si vero demus hoc fieri, ut homo aliquis etiam per calumniam traducatur, non constituatur episcopus. Non enim convenit, ut aliquorum animæ propter luminare suum obscescent. *Luceant enim, inquit, opera vestra, ut videant homines?* Quod si ab hostibus testimonium requirendum sit, multo magis ab amicis.

Ut non in opprobrium incidat. Græcorum enim conviciis petendus est: quod et prædicationis impedimentum est.

Et laqueum diaboli. Sive quod illi celeriter eum tollent, vel quod in eadem peccata incidit, in quas illi. Porro vel hoc ipsum, in offendiculum multis proponi, laqueus est diaboli.

Vers. 8. Diaconos similiter. Cur autem presbyteros prætermisit? Quia quæ de episcopis dixit, ea presbyteris etiam conveniunt. Nam et ipsi docendi munus et præfecturam Ecclesiæ habent, quæ ordinatione episcopos inferiores. Ait 568 itaque, quod

¹⁵ Matth. v. 16.

et diaconi similiter, id est, eadem habere debent, nimirum hospitales esse, modesti, non pugnaces, que genus alia.

Pudicos. Ad hæc quæ dicta sunt, habeant quoque pudicitiam.

Non bilingues. Hoc est, fallaces, dolosos, alia sentientes et alia proloquentes, aliaque his, alia vero illis.

Non vino multo deditos, non turpe lucrum sectantes. Non dixit, Non temulentos, hoc enim omnino est indignum, verum, Non multum potantes. Etiamsi enim non sint temulenti, potatio tamen immodica animæ vim laxat. Apud veteres enim, qui templum ingrediebantur, omnino non utebantur vino. Turpe lucrum autem sectatur qui nihil quæstus, undecunque proveniat, rejicit. Hic autem pro non avaro accipe, non turpi lucro inliantem.

Vras. 9. Habentes mysterium fidei in pura conscientia. Hoc est, qui præterquam quod sinceram doctrinam retineant, vitam etiam irreprehensibilem habeant. Pura enim conscientia est in vita quæ reprehendi non potest.

Vras. 10. Et hi autem probentur primum, deinde ministrent, nullum crimen habentes. Quemadmodum ab episcopo postulavi, inquit, ut non esset neophytus, sic et ab istis, ut non nisi probati, et longo tempore explorati, atque inculpati reperti proveherentur: sicut recens empto servo non statim quisquam domus suæ curam committet, priusquam tempore probatus videatur.

Vras. 11. Mulieres similiter castas. Non de quibuslibet mulieribus hæc dicit, cæterum de diaconissis. Istud enim Ecclesiæ admodum et necessarium et utile est: nisi enim de his loqueretur, quid erat necessarium, cum de viris diaconis verba faceret, sermonem de mulieribus interserere?

Non detrahentes. Hoc est, non obtretractrices, quod anus solent; ædes circumeuntes, atque de hac ad illam murmurantes.

Subrias. Hoc est, vigilantes. Quoniam enim levis est iste sexus, facileque illi imponi possit, operæ pretium est eas vigilantes esse et prudentes.

Fideles in omnibus. Hoc est, constantes, cum verbo tum operibus.

Vras. 12. Diaconi sint unius uxoris viri. Observa qui eandem a diaconis virtutem exigit quam ab episcopis. Etenim peræque casti et irreprehensibiles esse debent.

Qui filiis bene præsent, et suis domibus. Ubique liberorum curam ponit, ne hanc ob rem ceteri scandalum patiantur.

569 *Vras. 13. Qui enim bene ministraverint, gradum sibiipsis bonum acquirunt, nullamque fiduciam in fide quæ est in Christo Jesu.* Gradum, id

Α ότι και οι διάκονοι ὡσαύτως, τουτέστιν, ὀφείλουσι τοιαῦτα ¹⁶ ἔχειν, ἦτοι φιλόξενοι εἶναι, ἐπιεικεῖς, ἄμαχοι, και τέλλα.

Σεμνοῦς. Ἐχέτωσαν, φησί, πρὸς τοὺς εἰρημένους και σεμνότητα.

Μὴ διλόγους. Τουτέστιν, ὑπόουλους και δολεροῦς ¹⁷, ἀλλα φρονούντας και ἀλλα λέγοντας, και ἀλλα τοῦτοις, και ἀλλα ἐκείνοις.

Μὴ οἰνῷ πολλῷ προσέχοντας, μηδὲ αἰσχροκερδεῖς. Οὐκ εἶπε, Μὴ μεθύσους: τοῦτο γὰρ πάνυ ἀνάξιον· ἀλλὰ, Μὴ πολυπότας. Κἀν γὰρ μὴ μεθύσωσιν, ἀλλ' ὅμως ἡ πολυποσία χαννοὶ τὸν τόνον τῆς ψυχῆς. Καὶ οἱ πάλαι γὰρ εἰς τὸ ἐρὸν εἰσιόντες οὐδὲως ἐχρῶντο οἴνω. Αἰσχροκερδῆς δὲ ἐστίν, ὁ μηδὲν κέρδος παραιτούμενος κἀν ὀθενόηποτε ἦ. Ἐνταῦθα δὲ ἀντὶ τοῦ μὴ φιλαργύρου δέξει τὸν μὴ αἰσχροκερδῆ.

Ἐχοντας τὸ μυστήριον τῆς κλισίας ἐν καθαρῇ συνειδήσει. Τουτέστι, μετὰ τοῦ τὸ δόγμα ὀρθὸν τηρεῖν, ἔχοντας και βίον ἀνεπληπτον. Ἡ γὰρ καθαρὰ συνείδησις ἐπὶ βίῳ ἀκαταγνώστῳ.

Και οὔτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἰτα διακονητώσαν, ἀνεγκλήτοι ὄντες. Ὅσπερ, φησί, τὸν ἐπισκόπον ἀπήτησα μὴ νεόφυτον εἶναι, οὔτω και τοῦτους μὴ ἀδοκιμάστους προάγεσθαι, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ βασανισθέντας, και φανέντας ¹⁸ ἀνεγκλήτους. Ὅσπερ οὐδὲ νεωνήτῳ δούλῳ ¹⁹ προστασίαν τις ἐγγεῖρσει τοῦ οἴκου, πρὶν δοκιμὸς τῷ χρόνῳ φαῖη.

Γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς. Οὐ περὶ τῶν τυχοῦσῶν γυναῖκῶν λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν διακονισσῶν. Σφόδρα γὰρ ἀναγκάστον τοῦτο τὸ πρῶγμα, και χρησίμιον τῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἰ μὴ γὰρ περὶ τούτων ελεγε, τίς χρεῖα μεταξὺ τοῦ περὶ τῶν διακόνων ἀνδρῶν λόγου, περὶ γυναῖκῶν παρεμβαλεῖν;

Μὴ διαδόλους. Τουτέστι, μὴ καταλάλους, ὅσπερ αἱ γραῖδες εἰδόσθαι, τοὺς οἴκους περιερχόμεναι, και ψιθυρίζουσαι τὰ ταύτης πρὸς ἐκείνην.

Νηφαλίους. Τουτέστι, διετηγερμένους. Ἐπειδὴ γὰρ κούφον και εὐεξαπάτητον τοῦτο τὸ γένος, δεῖ, φησὶν, αὐτὰς διυκνισμένους εἶναι και ἀγχινοῦς.

Πιστὰς ἐν πῶσι. Τουτέστι, σταθροῦτητα ²⁰ ἔχούσας; και ἐν τῷ λόγῳ και ἐν τοῖς ἔργοις.

Διάκονοι ἔστωσαν μῶς γυναῖκός ἀνήρες. Ὅρα πῶς τὴν αὐτὴν ἀπαιτεῖ και παρὰ τῶν διακόνων ἀρετὴν ἦν και παρ' ἐπισκόπων. Καὶ γὰρ ὁμοίως ἀγνοὶ και ἀνεπληπτοι ὀφείλουσιν εἶναι.

Ἐκτων καλῶς πρόστάμενοι, και τῶν ἰδίων οἴκων. Πανταχοῦ τίθησι τὴν τῶν τέκνων προστασίαν, ἵνα μὴ ἀπὸ τούτου οἱ λοιποὶ σκανδαλλίζωνται.

Οἱ γὰρ καλῶς διακονήσωσας, βαθμὸν αὐτοῖς κἀλὸν περιποιούσται, και πολλὴν κερύρησιν ἐν κλισίᾳ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Βαθμὸν, τουτέστι,

Variorum lectiones.

¹⁶ καὶ αὐτὰ ἔχειν, τουτέστι, φιλόξ. ο. ¹⁷ πονηροῦ; ο. ¹⁸ ὀφθέντας; ἀδύου; m. ¹⁹ οἰκίτη ο. ²⁰ σταθροῦτερας ο.

προκοπήν. Οἱ γὰρ ἐν τοῖς κάτω δείξαντες ἑαυτοὺς ἁ
διαγρηγμένους, ταχέως καὶ ἐπὶ τὰ ἀνωτέρω ἐλευ-
σονται, ὥστε παρρησίαν πολλὴν σχεῖν ἐν τῇ πίστει·
τουτέστιν, ὥστε ἐνδοξότεροι γενέσθαι, οὐκ ἐν ἀξιώ-
μασι κοσμικοῖς, οὐδὲ ἐν χρήμασιν, ἀλλ' ἐν πίστει,
ὅ ἐστιν, ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν πίστιν λόγοις τε καὶ
ἔργοις. Τοιοῦτοι οἱ ἐν Ἐκκλησίᾳ λάμποντες, ἀπὸ δια-
κόνων ἐν πρεσβυτερικῷ βαθμῷ καὶ ἐπισκοπικῷ.

Ταῦτά σοι γράφω, ἐλπίζων ἐλθεῖν πρὸς σὲ
τάχιον. Ἐάν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν
οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι. Ἴνα μὴ τῷ περὶ τούτων
διατάττεσθαι εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλῃ τὸν μαθητὴν, ὡς
οὐκέτι ὀφθησομένου τοῦ Παύλου αὐτῷ· φησὶν, ὅτι
Ὁ δὲ διὰ τοῦτο ταῦτα γράφω, ὡς οὐκέτι μέλλων ἐλθεῖν·
ἀλλ' ἐλευσόμεαι μὲν· πλὴν εἰ συμῆ με βραδύναι,
ἵνα ἔχῃς ὑποτύπωσιν πῶς δεῖ ἀναστρέφεσθαι. Καλῶς
δὲ εἶπε τὸ, ἐλπίζων. Ἐπειδὴ γὰρ Πνεύματι ἀγόμω-
νος οὐκ ἦδει πῶς δεῖ ἀπελθεῖν, εἰκότως ἀμφιβάλλει
καὶ περὶ τοῦ πρὸς Τιμόθεον ἐλθεῖν.

Ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος. Μὴ γὰρ
εἶπες ²¹ ὅτι ἄνθρωποι αὐτῆν ²² συγκροτοῦσι. Θεοῦ
γὰρ ἐστὶ ζῶντος, τουτέστι, φοβεροῦ καὶ ἐκδικητοῦ,
καὶ οὐ νεκροῦ καὶ ἀσθενοῦς, οἷοι οἱ τῶν Ἑλλήνων.

Στύλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας. Ἐνταῦθα
καὶ πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν συγκρίνει ναὸν ²³ τὴν Ἐκκλη-
σίαν, καὶ φησὶν ὅτι Ἐλείνος μὲν τύπους περιεῖχε καὶ
οἶκός, οἶον κώδωνας καὶ βόσκους, καὶ ἀρχιερά
μετὰ τῶν θυσιῶν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία τῆς ἀληθείας
ἐστὶ σύστασις. Πάντα γὰρ τὰ ἐν αὐτῇ τελούμενα, ^C
ἀληθινὰ, καὶ οὐδὲν σκιώδες, οἷα τὰ τοῦ νόμου. Ἄνελ
γὰρ κωδώνων, κήρυγμα λαμπρόν· ἀνελ βόσκων βίος
κατατεταμμένος, καὶ ἔνδον ἔχων τὸν καρπὸν· καὶ
ἀρχιερεὺς, Υἱὸς Θεοῦ· καὶ μέγα θῦμα, τὸ θεῖον αὐ-
τοῦ σώμα.

Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας
μυστήριον. Καὶ μυστήριόν ἐστιν ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰ-
κονομία. Καὶ μέγα, καὶ εὐσεβείας, καὶ ὁμολογου-
μένως μέγα. Ὁ δὲ γὰρ τις ἀμφιβάλλει περὶ τούτου.
Πῶς δὲ μυστήριον, ὅτε πάντες ἴσασι; Μάλιστα μὲν,
οὐ πάντες. Εἰ δὲ καὶ πάντες ἴσασιν, ἀλλὰ νῦν, πρὸ
τούτου δὲ οὐ πᾶσι δῆλον ἦν. Ἄλλως τε, τὸ μὲν, ὅτι
ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη, πάντες ἴσασι· τὸ δὲ πῶς, ἀποκέ-
κρυπται. Καὶ διὰ τοῦτο μυστήριόν ²⁴ ἐστὶν. Ὅρα δὲ
τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, εἶπερ τὸ μυστή- ^D
ριον αὐτοῦ ἕως ἡμῖν ἐγνώρισεν.

Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί. Ἐπειδὴ περὶ ἱερῶν
ὁ Παῦλος διαταττόμενος, οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, οἷον
ἐν τῷ Λευϊτικῷ, φησὶ, Μηδεὶς θαυμάζῃτω, εἰ μὴ
τοιαῦτα μικρολογεῖται. Μέγα ἐστὶ τὸ ἡμέτερον, καὶ
οὐδὲν τοιοῦτον ἐκεῖ. Ἐνταῦθα γὰρ Θεὸς ἐφανερώθη.
Πῶς; Ἐν σαρκί. Τῇ γὰρ θεότητι ἀόρατος.

Ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι. Ἡ τοῦτο φησὶν, ὅτι

est, progressum. Qui enim in inferioribus sese vi-
gilis ostendunt, celeriter ad superiora venient, ut
multam fiduciam et libertatem in fide habeant, hoc
est, ut celebriores efficiantur: non in mundanis
dignitatibus, non in pecuniis, sed in fide, id est,
in omnibus quæ sunt secundum fidem, cum verbi-
tum operibus. Tales sunt ii qui in Ecclesia reful-
gent, a diaconis presbyteri et episcopi facti.

VERS. 14, 15. *Hæc tibi scribo, sperans me ventu-
rum ad te cito. Si autem tardavero, ut scias quo-
modo oporteat te in domo Dei conversari. Ne de his
præcipiendo in tristitiam conjiciat discipulum, cum
Paulum non amplius esset visurus: Non propterea,
inquit, hæc scribo, tanquam porro non sim ventu-
rus, veniam enim, sed, si contingat me tardare,
ut habeas formulam et exemplar quomodo oporteat
te vivere. Bene autem dixit, sperans. Cum enim a
Spiritu ductus ignoraret quo sibi abundum esset,
non immerito dubitat de adventu suo ad Timo-
theum.*

*Quæ est Ecclesia Dei viventis. Noli enim dicere
quod ex hominibus ipsa sit constata: Dei enim est
viventis; id est, terribilis et ultoris, non mortui
et infirmi, quales sunt Græcorum dii vani.*

*Columna et firmamentum veritatis. Hic cum tem-
plo Judaico Ecclesiam confert, atque ait: Illud
sane figuras et umbras habebat, veluti tintinnabula
et mala punica, et pontificem cum victimis. Eccle-
sia autem est cætus veritatis: omnia enim quæ in
ea peraguntur, vera sunt, et nihil in ea est um-
brosum, qualia sunt quæ lege sanciantur. Pro
tintinnabulis enim clara prædicatio; pro malis
punicis vita est coronata, intus fructum habens.
Porro, pontifex est Filius Dei: magnumque sacri-
ficium, divinum ipsius corpus.*

VERS. 16. *Et manifeste magnum est pietatis sacra-
mentum. Sacramentum sive mysterium est dispen-
satio illa pro nobis facta. Et magnum, et pietatis,
et manifeste magnum: non enim quisquam de
hoc dubitat. Quomodo autem mysterium est quod
omnes noverunt? Maxime sane: non omnes norunt.
Imo etsi omnes norunt, id tamen nunc evenit:
antehac vero non omnibus palam fuit. Præterea,
quod Deus incarnatus est, omnes noverunt: quo-
modo vero, occultatum est, eamque ob rem myste-
rium est. Perpense autem charitatem Dei erga
nos, siquidem mysterium suum omnino nobis pa-
tefecit.*

*Deus manifestatus est in carne. Quia 570
Paulus de sacerdotibus præcipiens, nihil tale dixit
quale est in Levitico: Nemo, inquit, demiretur
quod de rebus tam levibus non disputo: magnum
sane nostrum est, et cui nihil ibi simile est. Sic
enim Deus manifestatus est. Quomodo? In carne.
Secundum namque divinitatem est invisibilis.*

Justificatus est in spiritu. Vel hoc dicit, quod cum

Variæ lectiones.

²¹ Ἰησ. ο. ²² ταύτην ο. ²³ λαόν ο. ²⁴ μυστήριόν ἐστι τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ο.

cania pro salute humana fecisset, etsi obduratis quibusdam non persuasit, ipse tamen justificatus est, utpote qui quod suum erat fecerit : vel quod peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus : at alii quidem juxta legem justī, spiritu servitutis detinebantur. Metus enim et pœnas continebat lex : quippe quæ non haberet spiritum adoptionis. Dominus autem omnem justitiam implevit in Spiritu sancto, ejusdem cum illo substantiæ existens, habensque ipsum naturaliter secum manentem, ac per seipsum nobis donans ut per illum justificemur. Qui enim secundum Evangelium justī sunt, revera spirituales, eis qui olim in lege justificabantur, sunt longe superiores.

Apparuit angelis. O mysterium ! nobiscum videntur angeli Filium Dei, cum antea non cernebant. *Ecce enim, inquit, accesserunt et ministrabant* ¹⁰ ei. Ac simpliciter a tempore quo natus est, tantisper dum in cœlum receptus est. In nativitate enim angeli cum celebrabant, et annuntiabant pastoribus : tum in assumptione angeli ministrabant.

Prædicatus est gentibus, creditus est in mundo. Gentibus desperatis, invisīs : nec prædicatus est tantum, verum etiam creditus est universo mundo, quod ingens est potentiæ et veritatis ejus qui prædicabatur argumentum.

Assumptus est in gloria. Hoc est, in nubibus, angelis etiam ministrantibus. Atqui in cœlum assumptus est, et non sicut Elias, quasi in cœlum, ne dicam quod et ipsa assumptio sit gloria.

CAPUT IV.

Vers. 1. Spiritus autem manifeste dicit. Hoc est, palam, perspicue, et non adumbrate, quemadmodum lex et prophetæ.

Quod in posterioribus temporibus deficiet quidam a fide. Quia supra dixerat, quod nonnulli naufragium passi essent circa fidem : Ne mireris, inquit, quosdam etiamnum judaizare : nam tempus adveniet quando pejora designabunt ii qui Christiani videntur. Hæc enim de Judæis non dicit, siquidem ii jamdudum, imo vero tunc temporis exstiterunt, verum de Marcionistis, Encratistis, **571** Manichæis, et universa illorum offeina.

Attendentes spiritibus impostoribus, ac doctrinis dæmoniorum. Ab his enim correpti, tum cibos, tum nuptias calumniabantur. Notat autem et omnes alias hæreses. Omnes enim ex deceptione ac doctrina dæmonum oriuntur. Aperte autem earum hic non meminit, ne jam inde animis eas inserat : verum quæ jam tunc cœperat, hanc demonstravit, ciborum nimirum et nuptiarum hæresiu.

Vers. 2. In hypocrisi loquentium mendacium. Hoc est, ea quæ mentiuntur, non per ignorantiam

¹⁰ Math. iv, 11.

ἅπειθῆ πάντα ποιήσας πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκληροῦς τινὰς ὄντας οὐκ ἐπεισεν, ὅμως αὐτοῖς ἐδικαιώθη, ὡς τὸ αὐτοῦ ποιήσας, ἢ ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ μὲν κατὰ νόμον δίκαιοι, πνεύματι δουλείας ἐνεύχοντο. Φόβους γὰρ καὶ κολάσεις ὁ νόμος περιεῖχε, τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας μὴ ἔχων. Ὁ δὲ Κύριος πάσαν δικαιοσύνην ἐπλήρωσεν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ὁμοῦσιος ὢν αὐτῷ, καὶ ἔχων αὐτὸ συνὸν αὐτῷ φυσικῶς, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἡμῖν ζιδοῦς τὸ ἐν τούτῳ δικαιῶσθαι. Καὶ γὰρ οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον δίκαιοι, ὄντως πνευματικοί, πολλῶ τῶν ἐν νόμῳ δικαιουμένων πάλαι ὑπερέχοντες.

Ἐφθῆ ἀγγέλοις. Ὁ μυστήριον ! μεθ' ἡμῶν εἶδον οἱ ἄγγελοι τοῦ Υἱοῦ ¹⁰ τοῦ Θεοῦ, πρότερον οὐκ ὄρωντες. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἄγγελοι προσῆλθον, καὶ διεκόνουν αὐτῷ. Καὶ ἀπλῶς ἀφ' οὗ ἐγεννήθη, ἕως οὗ ἀνελήθη. Κἴν τῇ γεννήσει γὰρ ὕμνον ἄγγελοι καὶ εὐαγγελίζοντο τοῖς ποιμῆσι· καὶ τῇ ἀναλήθει ἄγγελοι διεκόνουν.

Ἐκηρύχθη ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ. Ἐθνεσι τοῖς ἀπεγνωσμένοις, τοῖς διαβεδαημένοις, καὶ οὐκ ἐκηρύχθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιστεύθη τῷ κόσμῳ παντὶ, ὃ μέγα σημεῖον ¹⁰ τῆς τοῦ κηρυττομένου δυνάμεως καὶ ἀληθείας.

Ἀνελήθη ἐν δόξῃ. Τουτέστιν, ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ ἀγγέλων ὑπηρετούντων. Καίτοι εἰς οὐρανὸν, καὶ οὐ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ὡς εἰς οὐρανὸν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀναληφθῆναι, δέξτε.

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει. Τουτέστι, φανερῶς, σαφῶς, καὶ οὐ συνεχισιασμένως, ὡς νόμος ¹⁰ καὶ προφήται.

Ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω ὅτι ἐνανάγησάν τινες περὶ τὴν πίστιν, μὴ θαυμάσης, φησὶν, ὅτι νῦν Ἰουδαῖοι τινες· ἔσται καιρὸς ὅτε χεῖρω ¹⁰ ἔσται παρὰ τῶν δοκούντων χριστιανίζειν. Ταῦτα γὰρ λέγει ¹⁰ οὐ περὶ Ἰουδαίων· οὗτοι γὰρ ἐν τοῖς πάλαι ἦσαν καιροῖς, ἀλλὰ καὶ τότε· περὶ δὲ Μαρκωνιστῶν, καὶ Ἐγκρατιτῶν, καὶ Μανιχαίων, καὶ παντὸς αὐτῶν τοῦ τοιοῦτου ἐργαστηρίου.

Προσέχοντες πνεύμασι πλάνης, καὶ διδασκαλαῖς δαιμόνων. Ἰπὸ τούτων γὰρ ἐνεργούμενοι, καὶ τὰ βρώματα καὶ τὸν γάμον διέβαλλον. Αἰνίττεται δὲ καὶ πάσας τὰς ἄλλας αἰρέσεις. Πᾶσαι γὰρ ἀπὸ πλάνης καὶ διδασκαλίας δαιμόνων. Ῥητῶς δὲ οὐκ ἐμνήσθη ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐντεῦθεν ἤδη ἐγκαταστειρῇ αὐτὰς ταῖς ψυχαῖς· τὴν δὲ ἤδη ἀρξαμένην, ταύτην ἤδη παρῆδειξε, τὴν τῶν βρωμάτων καὶ τοῦ γάμου.

Ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων. Τουτέστιν, αὐτὰ ἀψεύδονται, οὐ κατὰ ἔγνωσαν ψεύδονται, ἀλλ' εἰδοτές

Variæ lectiones.

¹⁰ τὸ μυστήριον ο. ¹⁰ μυστήριον ο. ¹⁰ ὡς νόμος προφητείας ο. ¹⁰ πλείον. ¹⁰ καὶ ο.

ετι ψευδη̄ εῑσιν, υποκρινονταῑ ως̄ αληθη̄ αῡτᾱ δι-
δάσκαι.

*Κεκαυτηρωσμένων την ιδίαν συνείδησιν, κω-
λυόντων γαμειν.* Τουτεστι, κληροβοῡ ε̄ισι· καῑ
ε̄πειδη̄ συνισασιν̄ ε̄αυτοις̄ ακαθαρσιαν̄ πολλην̄, διᾱ τοῡτο
το̄ σωμᾱτος̄ αῡτων̄ ανεξαισῑτους̄ ε̄χεῑ το̄υς̄ κληροβοῡ
τοῡ ρυκαροῡ βλοῡ, καῑ διαβαλλεῑ τον̄ γαμον̄. 'Επεῑ
ε̄γχε̄ καθαρος̄ η̄ν̄ αῡτων̄ ο̄ βλος̄, καῑ η̄ συνειδησις̄ αν̄
αῡτων̄ καθαρη̄ η̄ν̄, καῑ οῡκ̄ αν̄ διεβαλλον̄ ᾱ ο̄ θεος̄
η̄λλο̄γησεν̄. "Ωσπερ̄ ο̄ στομαχιων̄ διαβαλλεῑ: τᾱ βρο̄-
ματα, αῡτος̄ εν̄ ε̄αυτω̄ ε̄χων̄ εν̄ον̄ τοῡ: κληροβοῡ
χυμους̄. Τῑ ο̄υν̄; Οῡχῑ καῑ η̄μεις̄ κληροβοῡμεν̄
γαμειν̄; μη̄ γῑνοιτο· αλλᾱ το̄υς̄ μη̄ βουλομενους̄ γαμειν̄ προ-
τρο̄πομεν̄ επῑ παρθενιᾱν· τιμωτερᾱ μ̄ν γαρ̄ αῡτη·
αλλ̄ οῡκ̄ η̄δη̄ ᾱτιμος̄ ο̄ γαμος̄, ω̄σπερ̄ οῡδε̄ ε̄πειδη̄ ο̄
χρυσος̄ τιμωτερος̄, ᾱτιμος̄ ο̄ αργυρος̄. Το̄ γαρ̄ τι-
μωτερον̄, τιμιοῡ τιμωτερον̄ ε̄στι· καῑ το̄ καλλιον̄,
καλοῡ καλλιον̄, οῡχῑ κακο̄. 'Ο μ̄ν̄ ο̄υν̄ δυναμενος̄,
ε̄χε̄τω̄ τον̄ της̄ παρθενιας̄ χρυσον̄· ε̄ῑ δε̄ μη̄ δυναίτο,
τον̄ τοῡ γαμοῡ αργυρον̄ αναδεχ̄σθω.

*Ἀπέχσθαι βρωμάτων, ᾱ ο̄ θεος̄ ε̄κτισεν̄ εις̄
μετάληψιν̄* ²⁰ τοις̄ πιστοις̄. Οῡκ̄ ο̄φειλε̄ απο̄ κοινο̄ῡ
λαβειν̄ το̄, κληροβοῡτων̄, αλλ̄ ε̄ξωθεν̄ προσθειναῑ το̄,
συμβουλοβοῡτων̄ ἀπέχσθαι βρωμάτων. Τῑ δε̄;
τοις̄ ἀπιστοις̄ οῡκ̄ ε̄κτισε̄ ταῡτᾱ ο̄ θεος̄; ναί, αλλ̄
αῡτοῑ ε̄αυτοις̄ ἀπειργουσι. Τῑ ο̄υν̄; οῡ κληρωταῑ η̄
τροψη̄; καῑ σφ̄δρα· αλλ̄ οῡκ̄ η̄ μετάληψις̄. 'Η̄ μ̄ν̄
γαρ̄ μετάληψις̄ την̄ συμμετριαν̄ ε̄χει, η̄ δε̄ τροψη̄
την̄ ἀμετριαν̄ ²¹. 'Αλλᾱ καῑ αῡτη̄ η̄ τροψη̄ οῡκ̄ ως̄
ἀκαθαρτος̄ κληρωται, αλλ̄ ω̄; εκ̄λούσᾱ διᾱ της̄
ἀμετριας̄ την̄ ψυχη̄ν.

Καῑ επ̄εργωκο̄σῑ την̄ ἀλήθειαν. 'Αρᾱ τᾱ 'Ιουδαϊκᾱ
τύπος̄ η̄ν̄ νυν̄ γαρ̄ η̄ ἀλήθεια. 'Εκωλύοντο̄ δε̄ οῑ
'Ιουδαιοῑ ²² των̄ πολλων̄, οῡκ̄ ως̄ ἀκαθαρτων̄, αλλᾱ
ινᾱ τοῡ τροψ̄ν̄ επ̄ισχεθ̄ωσι, καῑ ινᾱ στενωγο-
ρηθ̄έντες̄ απο̄ των̄ πολλων̄, καῑ σφ̄αττοντες̄ βόας̄
καῑ προβατα, επ̄ιγνώσῑ τινας̄ θεους̄ εκ̄τήσαντο ²³
οῑ Αιγυπτιοῑ. 'Αλήθειαν̄ ο̄υν̄, η̄ την̄ εις̄ Χριστον̄
πιστιν̄ νοήσαις· η̄ ἀπλω̄ς, τοις̄ επ̄εργωκο̄σῑ την̄
ἀλήθειαν· ποίαν̄ καῑ εὐθ̄υς̄ επ̄άγει.

'Οτῑ π̄αν̄ κτισμᾱ θεοῡ κληρον̄. Πάντα γαρ̄, φησι,
καλ̄ᾱ κληρον̄. Ε̄ιπ̄ων̄ δε̄, κτισμᾱ θεοῡ, περῑ των̄ ιδω-
διμων̄ βρωμάτων ἀπάντων̄ η̄ν̄ε̄ξαστο. Καῑ η̄δη̄ προκα-
τασπ̄̄ την̄ ᾱρσιν̄ των̄ την̄ ἀγέννητον̄ ὕλην̄ εισ-
αγόντων, καῑ εκ̄είνης̄ ταῡτᾱ κληρον̄των̄ ε̄ιναι.

*Καῑ οῡδεν̄ ἀπόβλητον̄, μετᾱ εὐχαριστίας̄ λαμ-
βαρόμενον· ἀγιάζεται γαρ̄ διᾱ λόγοῡ θεοῡ καῑ
ε̄ρκεῡσεως̄.* Οῡκο̄ῡν̄ ε̄ῑ ἀγιάζεται, ἀκαθαρτον̄ λοιπόν
ε̄στιν̄; Οῡχῑ, αλλᾱ κατὰ συγχώρησιν̄ τοῡτο̄ τίθεισιν̄.
Πρωτον̄ μ̄ν̄ γαρ̄ κατὰ ἐνοσταζ̄ιν̄ φησιν̄, ε̄τῑ οῡδεν̄
ἀκαθαρτον̄, ε̄πειτᾱ κατὰ συγχώρησιν̄, δ̄ωμεν̄, φησιν̄,
ε̄τῑ γινεταῑ τῑ ἀκαθαρτον̄· αλλ̄ ε̄χεις̄ την̄ ιατρειαν̄·

²⁰ Levit. xi, 2 seqq. ²¹ Gen. i, 31.

Variae lectiones.

²⁰ μετάληψιν̄ μετᾱ εὐχαριστίας̄ m. ²¹ ἀμαρτιαν̄ o. ²² 'Ιουδαίων̄ πληθη̄ o. ²³ ἐποίησαν̄ o.

A mentiuntur, verum scientes falsa esse, illa tan-
quam vera docere simulant.

Et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere. Hoc est, pravæ sunt vitæ : et quia conscii sibi sunt multæ impunitatis, propterea conscientia eorum indelebiles notas sordidæ vitæ inustas habet, atque adeo nuptias calumniatur. Nam si pura esset ipsorum vita, conscientia simul munda fuisset, nec criminata esset quibus Deus benedixit : quemadmodum qui stomacho laborat, cibos reprehendit, cum ipse intus in seipso pravus sit humoribus infectus. Quid igitur? Nonne et nos matrimonium prohibemus? Haudquaquam; cæterum eos qui nubere nolunt, ad virginitatem adhortamur : honoratior enim est ista : attamen nuptias interim non sunt ingloriæ, quemadmodum neque argentum nullius est pretii, quia aurum pretiosius est. Nam quod pretiosius est, pretioso pretiosius est : et quod melius est, bono melius est, non malo. Qui ergo potest, virginitatis aurum retineat : si vero non possit, matrimonii argentum recipiat.

Vers. 3. Abstinerere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus. Non debes hic repetere, *prohibitum*, sed aliunde addere, *consulentium* abstinere a cibis. Quid vero? nonne et infidelibus Deus cibos creavit? Næ, sed ipsi seipsos inhihent. Quid igitur? nonne deliciæ sunt prohibita? Omnino, sed non ipsa participatio. Nam participatio mediocritatem habet, deliciæ vero immoderationem. Quin etiam ipsæ deliciæ, non veluti immundæ sunt prohibita, verum quod animam per immoderatum usum dissolvant.

Et iis qui cognoverunt veritatem. Judaica igitur figura erant : nunc enim veritas regnat. Vetabantur autem Judæis multa ²⁷, non quod immunda essent, verum ut a luxu cohiberentur, utque a multis rebus cocerciti, et boves et pecudes mactantes, agnoscerent qualesnam deos fecissent Ægyptii. Per veritatem igitur, aut fidem in Christum intelliges, **572** vel simpliciter, iis qui cognoverunt veritatem : qualis autem sit ista, statim infert.

Vers. 4. Quod omnis creatura Dei bona est. Omnia enim, inquit, valde bona erant ²⁸. Dicens autem, *creatura Dei*, de omnibus esculentis clam locutus est. Jamque hic refellit eorum hæresin qui materiam non genitam, ac cibos ex ea provenire asserunt.

Vers. 4, 5. Et nihil est rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur : sanctificatur enim per verbum Dei et orationem. Ergone si sanctificatur, immundum est? Minime, verum per concessionem hoc ponit. Nam primum per instantiam dicit, nihil esse immundum : deinde per concessionem, Demus, inquit, quod quiddam sit immundum ; sed habes

medicinam : signa, gratias ago, glorifica Deum, ac deficit immunditia. Nam gratiarum actio cuncta purgat : qui vero ingratus est, ipse est immundus et pollutus. Num igitur quod idolis est innolatum, hunc in modum mundare possumus? Possumus, si ignoremus idolothytum esse. Si vero scientes sumpserimus, immundi sumus, non quia illud idolothytum sit, sed quia nos legem transgressi sumus, præcipientem non communicandum mensæ dæmoniorum. Voluntas itaque tua coinquinata est, utpote quia non obtemperasti : non cibus natura fuit pollutus.

Vers. 6. *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Jesu Christi.* Hæc, qualia? Quod mysterium magnum est, et quod sic abstinere a cibis et nutiis, doctrina dæmoniorum est, et alia quæcunque prædixit. Quid autem est, *proponens*? Pro, conuolens. Non dixit, Præcipientem, nequaquam enim hic est auctoritas.

Enutritus verbis fidei et doctrinæ bonæ, quam assecutus es. Supra dixit : Hæc aliis propone : jam vero ait : Tu ipse etiam innutritus, hoc est, continuo et sedulo eadem versans animo, et veluti ruminans. Incessabilem enim ad hæc attentionem indicans, dixit, *enutritus*. Perinde enim ut corporis alimentum semper sumimus : sic fidei rationibus et sermonibus semper nos oportet innutriri.

Vers. 7. *Ineptas autem et aniles fabulas devita.* Hoc est, tuos commonefac eorum quæ dixi : contra perversos autem ne descendas in arenam : non enim potes illis prodesse, nisi siquando scandalum subnasceretur, veluti nos propter imbecillitatem pugnam adversus ipsos detrectare videamur. Fabulas autem, Judaicas observationes dicit, vel quia commentitiæ sunt, vel quia intempestivæ. Cogita enim in animo virum triginta **573** annos natum lactere volentem, quam ridiculus erit, quod intempestive hoc faciat? Aniles vero, quod antiquatæ sint : profanæ autem et immundæ, propterea quod fidem impediunt. In metum enim conjicere animam, quæ his omnibus cæremoniis excellentior sit facta, immundorum est præceptorum.

Exerce autem teipsum ad pietatem. Hoc est, ad fidem puram, vitamque rectam : id enim est pietas. Opus est igitur exercitio et continuis laboribus : qui enim exercetur, etiamsi certamen non sit præsto, certat ut sudores excitet.

Vers. 8. *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est.* Quidam jejunium corporalem exercitationem esse dicunt, sed non est : nam istud spirituale est. Verum corporis exercitationem intelligit, quæ multos labores habens, modicum prodest corpori, et tempore admodum exiguo.

Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ. Pietas, inquit,

σφράγισον, εὐχαρίστησον, δόξασον τὸν Θεὸν, καὶ ἀποπίπτει ἡ ἀκαθαρσία. Ἡ μὲν γὰρ εὐχαριστία πάντα καθαρίζει. Ὁ ἀχάριστος δὲ καὶ αὐτὸς ἀκάθαρτος καὶ μαρὸς. Ἄρα οὖν καὶ τὸ εἰδωλόθυτον οὕτω δυνάμεθα καθαίρειν; Ναί, εἰν μὴ εἰδῶμεν ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστιν· εἰν δὲ γνόντες μεταλάβωμεν, ἀκάθαρτοί ἐσμεν, οὐχ ὅτι ἐκεῖνο εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ἀλλ' ὅτι ἡμεῖς νόμον παρέβημεν, τὸν κελύοντα μὴ κοινωσῶν τραπεζῆς δαιμονίων. Ὡστε ἡ σὴ προαφρασις μεμδλονται ὡς παρακούσαντος· οὐ τὸ βρῶμα ἦν μαρὸν φύσει.

Taῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, διάκονος ἔση καλῶς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα, ποῖα; Ὅτι τὸ μυστήριον μέγα ἐστίν· ὅτι τὸ ἀπέχεσθαι οὕτω γάμου καὶ βρωμάτων, δαιμόνων ἐστίν, καὶ ὅσα ἄλλα προέπει. Τί δὲ ἐστίν, ὑποτιθέμενος; Ἄντι τοῦ συμβουλεύων. Οὐκ εἶπεν, Ἐπιτάτων· οὐδαμῶ γὰρ ἀβεντία ἐνταῦθα.

Ἐντροφέμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ἢ κορηκολούθηκας. Εἶπεν; ὅτι Ἰποτίθεσο τοῖς ἄλλοις ταῦτα· νῦν φησιν, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐ ἐντροφέμενος, τουτέστι, συνεχῶς τὰ αὐτὰ στρέφων, καὶ οἷον ἀναμηρυκώμενος. Τὸ γὰρ ἀδιόλειπτον τῆς εἰς τὰ τοιαῦτα προσοχῆς θηλῶν, εἶπε τὸ, ἐντροφέμενος. Ὡστε γὰρ τὴν σωματικὴν τροφήν ἀεὶ λαμβάνομεν· οὕτω καὶ τοῖς περὶ τῆς πίστεως λόγοις ἀεὶ δεῖ ἐντρέφεσθαι.

Τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραιώδεις μύθους παραιτοῦ. Τουτέστι, τοῖς μὲν σοῖς παραίνει δ εἶπον· πρὸς δὲ τοὺς διεστραμμένους, μηδὲ εἰς γυμνασίαν καταβῆς· οὐ γὰρ ἐστίν αὐτοὺς ὠφελῆσαι, πλην εἴποτε σκάνδαλον ἀναφύριτο²², ὡς δὲ ἀσθένειαν ἡμῶν παραιτουμένων τὴν πρὸς αὐτοὺς μάχην. Μύθους δὲ, τὰς Ἰουδαϊκὰς παρατηρήσεις λέγει, ἢ ὡς παραποιημένας, ἢ διὰ τὸ ἀκαιρον. Ἐννόησον γὰρ μοι ἄνδρα τριάκοντα ἔτη θηλάζειν θέλοντα, πῶς ἐστὶ καταγέλαστος διὰ τὸ ἀκαιρον. Γραιώδεις μὲν οὖν, διὰ τὸ πεπαλαιῶσθαι· βεβήλοι δὲ καὶ ἀκάθαρτοι, διὰ τὸ ἐμποδίζειν τῆ πίστει. Τὸ γὰρ ὑπὲρ φόδον ἄγειν τὴν ἀνωτέρω τοῦτων γενομένην ψυχὴν, τῶν ἀκαθάρτων ἐστὶ παραγγελμάτων.

Γύμνασον δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέθειαν. Τουτέστι, πρὸς πίστιν καθαρὴν καὶ βίον ὀρθόν· τοῦτο γὰρ εὐσέθεια. Γυμνασίας ἄρα χρειαί καὶ πόνων διηνεκῶν· ὁ γὰρ γυμναζόμενος καὶ ἀγῶνος μὴ ὄντος, ἀγωνίζεται ἰδρωτάς²³ ἔχειν.

Ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος. Τινὲς τὴν νηστείαν φασι σωματικὴν γυμνασίαν· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ πνευματικὴ γὰρ αὕτη. Ἄλλὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσκησιν σημαίνει, ἥτις πόνους ἔχουσα πολλοὺς, ὀλίγον ὠφέλιμος τὸ σῶμα, καὶ πρὸς καιρόν.

Ἡ δὲ εὐσέθεια πρὸς πάντα ὠφέλιμος ἐστὶν ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελ-

Variæ lectiones.

²² ἀναφύριτο τοσούτο τοῖς πολλοῖς. ²³ ἰδρωτός ἔχει ο.

λοδοσης. Ἐνταῦθα, φησιν, ἀνακτᾶται τὸν ἄνθρωπον ἢ εὐσέβεια. Ὁ γὰρ μηδὲν ἐαυτῷ συναεῖδς πονηρὸν, καὶ ἐνταῦθα γάννυται, τὰς ἀπαγγελίας τῶν μελλόντων ἀγαθῶν βεβαίως ἔχων, καὶ ἐκεῖ δὲ τὴν ἀληθῆ ζῶην ζῆ. Ἀπὸ συγκρίσεως δὲ δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν τῆς εὐσεβείας.

Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πίστης ἀποδοχῆς ἄξιος. Τοῦτέστι, ἀληθῆ; καὶ ἄξιος εὐπαράδεκτος εἶναι πᾶσιν, ὧ; ἀναμφίβολος. Ποῖος λόγος; ὅτι καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ἡ εὐσέβεια ὠφελεῖ. Πανταχοῦ δὲ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦτο ἐκάλει, καὶ οὐ δεῖται κατασκευῆς, ἀλλ' ἀποφαίνεται· πρὸς γὰρ Τιμόθεον ἦν ὁ λόγος αὐτῷ.

Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, ὅτι ἡλίκαυμεν ἐπὶ θεῷ ζῶντι. Δείκνυσι τίς ἡ εὐσέβεια, καὶ ὅτι ἦν αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι μετέρχονται· καὶ κατασκευάζει πῶς τῆς μελλούσης ζωῆς τὰς ἐλπίδας ἔχει, καὶ φησιν, Εἰς τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο, καὶ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα. Τίνος γὰρ ἕνεκεν κατακοπιόμεθα, εἰ μὴ τὰ μέλλοντα προσδοκῶμεν, ἃ ὄψει μετὰ τὸν θάνατον ἡμῶν ὁ ζῶν θεός; Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πάλαι στρατιῶται βασιλέως προκινδυνεύσαντες ἀπέλλουσι τὰς ἀμοιβὰς, ἀποθανόντες μετὰ ζῆ ἐκείνου· ἡμῶν δὲ ὁ Βασιλεὺς ζῆ ἀεὶ, ὥστε καὶ ἀεὶ δίδωσιν.

Ὅς ἐστὶ σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. Τοῦτέστι, πάντας; θέλει σωθῆναι καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ· πλείονα δὲ σπουδὴν ἐνταῦθα περὶ τοὺς πιστοὺς τίθεται. Ἐἰ μὴ γὰρ αὐτὸς τούτους ἔσωσε, πῶς ἂν ἀντίστοιχον ὑπὸ πάντων πολεμούμενοι; Διὰ δὲ τούτων παρορμᾶ τὸν Τιμόθεον πρὸς τοὺς κινδύνους. Μὴ γὰρ ἐκλύου, φησὶ, τοιοῦτον ἔχων θεόν, μὴ δὲ τὴν παρ' ἑτέρου συμμαχίαν ἐπικαλοῦ, ἀλλ' Ἐπίκει ἐκ' ἐκείνου· ζῆ γὰρ, καὶ σωτὴρ ἐστὶ.

Παράγγελλε αὐτὰ καὶ διδάσκει. Τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν διδασκαλίας δεῖται, τὰ δὲ, ἐπιταγῆς. Ὅσον, περὶ τοῦ ἑρπάζειν, οὐ διδάσκειν χρῆ, ἀλλ' ἐπιτάττειν, τοῦτέστι, μετὰ πλείονος αὐθεντίας ἀπαγορεύειν· περὶ μόνου τοῦ τὰ ὑπάρχοντα κινουῦν, ἢ περὶ τοῦ παρθνεύειν, ἢ τοῦ πῶς δεῖ πιστεῦειν, ἐνταῦθα διδασκαλίας χρεια. Διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω τῆσιν ὁ Ἀπόστολος· Παράγγελλε καὶ διδάσκει. Καὶ ἄλλως, ὅταν μὲν εἰδότες τι πονηρὸν εἶναι, ὁμῶς πράττωμεν αὐτὸ, παραγγελίας δεόμεθα· ὅταν δὲ μὴ εἰδότες, διδασκαλίας.

Μηδεὶς σου τῆς νεότητος καταφρονεῖτω. Ἐπειδὴ ἡ κοινὴ πρόληψις εὐκαταφρόνητον πρᾶγμα ἡγεῖται τὴν νεότητα, φησιν, Αὐθεντικώτερον παράγγελλε, καὶ μηδεὶς σου καταφρονεῖτω, δεῖ γὰρ καὶ ἀκαταφρόνητον εἶναι τὸν διδάσκαλον. Ποῦ οὖν τὸ πρᾶον; ἔνθα μὲν τὰς εἰς αὐτὸν ὕβρεις ἐκδικῆσαι δεῖ, πρῶτος ἔστω· ἔνθα δὲ ὑπὲρ σωτηρίας ἄλλων αὐστηρίας δεῖ, μετὰ καθήρησις ἐπιταττέτω. Ἡ ὅτι βίον ἐπιδείκνυσο κόσμιον, καὶ οὐ καταφρονηθήσεται σου ἡ νεότης,

A hominem hic reficit. Qui enim nullius mali sibi conscius est, in hoc ævo delectatur, promissiones futurorum bonorum firmas habens; illic autem veram vitam vivit. A comparatione autem pietatis excellentiam commonstrat.

VERS. 9. *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus.* Hoc est, verus, et dignus est qui accipiatur ab omnibus, utpote qui sit minime dubius. Qualis sermo? quod et hic et illic pietas utilis sit. Per totam autem Epistolam hoc infert, nec opus habet confirmatione, sed enuntiat: ad Timotheum enim ei sermo erat.

VERS. 10. *In hoc enim et laboramus, et maledicimur, quia speramus in Deo vivente.* Ostendit quæ sit pietas, quam ipsi nimirum apostoli exerceant: et confirmat quomodo futuræ vitæ spem habeat, inquit, *In hoc*, id est, propter hoc, cum laboramus, tum contumelia afficimur et conviciis petimur. Quam enim ob causam cædimur, nisi futura expectaremus, quæ dabit post mortem nobis vivens Deus? Hic enim saepenumero milites, qui pro imperatore pericula subiere, illo interim defuncto mercedem amittunt: noster autem Rex semper vivit: itaque et semper dat.

Qui est Servator omnium hominum, maxime fidelium. Hoc est, omnes quidem vult salvos fieri, et hic et illic: majorem autem curam hic circa fideles ostendit: nisi enim ipse hos servaret, quomodo ab omnibus oppugnati sustinerent? Per hæc autem incitat Timotheum ad pericula toleranda. Ne enim deficias, inquit, cum talem habeas Deum, neque ab aliis auxilium 574 implora in afflictione, sed enim spera in illum: vivit enim, et Servator est.

VERS. 11. *Præcipe hæc et doce.* Res aliæ quidem doctrina indigent, aliæ vero mandato: veluti de rapina non docere, sed præcipere oportet, hoc est, cum majori auctoritate prohibere. De facultatum vero in pauperes distributione, de virginitatis statu, vel quomodo credendum sit, hic doctrina opus est. Propterea utraque ponit Apostolus, *Præcipe ac doce.* Ad hæc, quando novimus quidem aliquid esse malum, ac nihilominus illud perpetravimus, præcepto opus est: quando vero non novimus, institutione.

VERS. 12. *Nemo adolescentiam tuam contemnat.* Quia communis opinio contemptibilem rem putat adolescentiam, Præcipe, inquit, majori cum auctoritate, ac nemo te contemnat: oportet enim non contemptibilem esse præceptorem. Ubi igitur mansuetudo? ubi injurias, quibus ipse afficitur, ulcisci oporteat, mansuetus esto: ubi vero aliorum salutis gratia opus est austeritate, cum fiducia imperet. Vel, Vitam ostende honestam, et non veniet in con-

Varia lectiones.

ἢ ἐνδείκνυται. ο. ἢ Παῦλος; ο. ἢ δει; ο.

temptum juvenia tua, in quam natura contempnus A cadere solet, sed admirationi potius erit. Infert igitur :

Sed exemplum esto fidelium. Hoc est, Vitæ sis exemplar, optimæque vitæ regula.

In verbo. Ut mansuete colloquaris, utque sermonem promptum et præparatum habeas.

In conversatiōne. Vel in vita, vel in ecclesiastico ordine.

In charitate. Quæ omnes complectatur.

In spiritu. Hoc est, vel in spiritali statu, vel charismate, ne ob istud esseraris.

In fide. Recta et indubitata, quando quis Deo credit, etiam in iis quæ impossibilia videntur.

In castitate. Hoc est, puritate, virginitate, vel temperantia.

VERS. 13. *Dum venio attende lectioni.* Si Timotheum lectioni divinarum Scripturarum incumbere jubet, quid, quæso, nos facere debemus? Quinetiam ipse Paulus ad finem usque vitæ suæ isti lectioni incubuit, qui et alios ad idem studium cohortabatur. Addit vero ei animum per hoc quod dicit, *Donec venero*, spem faciens ei videndi præceptorem. Verisimile enim erat ipsum præceptore orbatum, Paulum quærere. Cujus autem rei gratia dixit, *Dum venio*? Quia verisimile erat eum, utpote juvenem, multa ignorare, egeretque præsentia Pauli, ut hæc disceret, ait: Interea dum venero, lege Scripturas, et inde habebis, quantum fieri potest, **575** legisationes et præcepta: postquam autem venero, ego tibi suggeram reliqua.

Consolationi. Erga mæstos videlicet, vel etiam alios animo deficientes.

Doctrinæ. Quæ est erga omnes simpliciter, ac de quavis re.

VERS. 14. *Ne negligas donum quod in te est, quod datum est tibi per prophetiam.* Doctrinæ donum hic intelligit, quod accepit quando episcopus factus erat. *Per prophetiam* vero, hoc est, imperante Spiritu, ut supra commemoratum est.

Cum impositione manuum presbyterii. Hoc est, episcoporum. Non enim presbyteri episcopum ordinabant. Vide autem horrendum istud, quantum possit impositio manuum sacerdotalium.

VERS. 15. *Hæc meditare, in his esto.* Sæpe de eisdem ei præcipit, ut ostendat ei quod maxime omnium in his oporteat studiose versari episcopum.

Ut tuus profectus manifestus sit in omnibus. Non in vita tantummodo, verumetiam in verbo doctrinæ. Animadvertite autem quod in hoc quoque ipsum magnam et admirandum fieri voluerit.

VERS. 16. *Attende tibi et doctrinæ, perætera in ipsis.* Hoc est, attende tibi ipsi, ac alios etiam institue.

Hoc enim faciens, et te ipsum saluum facies, et eos qui te audiunt. Nam qui in doctrinæ sermonibus

φύσει εὐκαταφρόνητος οἶσα, ἀλλὰ θαυμασθήσεται. Ἐπιφέρει οὖν

Ἄλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν. Τουτέστιν, Ἀρχέτυπον τοῦ βίου σου, καὶ κανὼν ἀρίστης πολιτείας.

Ἐν λόγῳ. Ὡστε ὁμιλεῖν μετ' εὐκολίας, καὶ τὸν λόγον ἑτοιμον ἔχειν καὶ παρεσκευασμένον.

Ἐν ἀναστροφῇ. Ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἢ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τέξει.

Ἐν ἀγάπῃ. Τῇ πρὸς πάντας.

Ἐν πνεύματι. Ἡ ἐν πνευματικῇ καταστάσει, ἢ τῷ χάρισματι, ὥστε μὴ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τούτῳ.

Ἐν πίστει. Τῇ ὀρθῇ καὶ τῇ ἀδιστακτῶ, ὅταν τις πιστεύῃ τῷ Θεῷ καὶ περὶ τῶν ἀδυνάτων.

Ἐν ἀγγελίᾳ. Τουτέστι, καθαρότητι, παρθενίᾳ, ἢ καὶ σωφροσύνῃ.

Ἔως ἔρχομαι πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει. Εἰ Τιμόθεον καλεῖται προσέχειν τῇ ἀναγνώσει τῶν θείων Γραφῶν, τί λοιπὸν ἡμᾶς χρῆ ποιεῖν; Καὶ αὐτὸς δὲ Παῦλος ἀχρι τέλους προσεῖχεν ἀν πάντως ταύτῃ, ὅς γε τοῖς ἄλλοις παρήγει. Παραμυθίζεται δὲ αὐτὸν διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ἔως οὐ ἔρχομαι, ἐλπιδας δὸς ²⁶ ὅτι ὄψεται τὸν διδάσκαλον. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν ἀπορφανισθέντᾳ ζητεῖν τὸν Παῦλον. Τίνας δὲ ἐνεκενεῖπεν, Ἔως ἔρχομαι; Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτὸν νέον ὄντα πολλὰ ἀγνοεῖν, καὶ δεῖσθαι τῆς παρουσίας τοῦ Παύλου πρὸς τὸ μαθεῖν ταῦτα, φησὶν Ἔως ἔρχομαι ἀναγίνωσκε τὰς Γραφὰς, κἀκαίθην ἑξέως, ὡς ἐνεστι, τὰς νομοθεσίας. Ἐπειδὴν δὲ ἔλθω, ἐγὼ σοι ὑποθήσομαι τὰ λοιπὰ.

Τῇ παρακλήσει. Τῇ πρὸς τοὺς λελυπημένους, ἢ καὶ ἄλλους ἐκλελυμένους ἔχοντας.

Τῇ διδασκαλίᾳ. Τῇ πρὸς πάντας ἀπλῶς, καὶ περὶ παντὸς πράγματος.

Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χάρισματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας. Τῆς διδασκαλίας τὸ χάρισμά φησιν ἐνταῦθα, ὃ ἐδέξατο ἐπίσκοπος γενόμενος. Διὰ προφητείας δὲ, τουτέστι, προετάξαντος τοῦ Πνεύματος, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρηται.

Μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. Τουτέστι, τῶν ἐπισκόπων. Οὐ γὰρ δὴ πρεσβύτεροι τὴν ²⁷ ἐπίσκοπον ἔχειροτόνουν. Ὅρα δὲ φρεκτὸν, τί δύναται ἢ ἐπιθεσις τῶν ἱερατικῶν χειρῶν.

Ταῦτα μελέτω, ἐν τούτοις ἴσθι. Πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν αὐτῷ παρεγγυῆ, ἵνα δέξῃ, ὅτι μάλιστα πάντων ἐν τούτοις, εἰ σπουδάζειν ²⁸ τὸν ἐπίσκοπον.

Ἴνα σου ἡ προκοπὴ φανερά ᾗ ἐν πάνσι. Μὴ ἐν τῷ βίῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῶν διδασκαλικῶν. Ὅρα δὲ ὅτι ἠθούλετο αὐτὸν κἀν τούτῳ μέγαν γενέσθαι καὶ θαυμαστὸν.

Ἐπεχε σεαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ἐπίμενε αὐτοῖς. Τουτέστι, Πρόσεχε σεαυτῷ, καὶ διδάσκει καὶ τοὺς λοιπούς.

Τοῦτο γὰρ ποιῶν καὶ σεαυτὸν σώσεις, καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου. Ὅ γὰρ τοῖς τῆς διδασκαλίας

Varie lectiones.

²⁶ δειδῶς ᾗξεν τὸν δ. ο. ²⁷ αὐτὸν ἔχειρ. ο. ²⁸ σχολάζειν ο.

ἐντροφεύμενος λόγους, πρότερον αὐτὸς ὠφείλεται, ἐν ᾧ ἑτέροις παραινέει, ἑαυτὸν κατανύσσω.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Προσβυτέρω μὴ ἐπικληθήσῃς, ἀλλὰ παρακαλεῖ ὡς πατέρα. Ὁ ἄνθρωπος ἐν Ἐκκλησίᾳ τὸ ἀξίωμα ἔχοντός φησιν, ἀλλὰ περὶ παντός γεγραμμένον· Τί εὖν ἂν δέχεται διορθώσεως; Ὅπως, φησὶν, αὐτῷ προστέρου, ὡς πατρί.

Προσβυτίδας ὡς μητέρας. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἐλέγχεσθαι φορτικόν, καὶ μάλιστα ὅταν παρὰ νέου γίνεται, καὶ πρὸς γέροντα (τριπλῆ γὰρ τότε ἡ προσπάθεια), θεράπυε αὐτὸν, φησὶ, διὰ τῆς προσηθείας.

Νεωτέρας, ὡς ἀδελφάς. Ἐπειδὴ ἡ ηλικία θρασύτητα ἔχει, καὶ οὐ δέχεται τοὺς ἐλέγχους, ἡ ἐπιείκεια, φησὶ, μεσαζέτω.

Ἐν πάσῃ ἀγγελίᾳ. Ἐπειδὴ αἱ πρὸς τὰς νεωτέρας ὁμιλίαι ὑποψίας εἰκτούσι, δεῖ δὲ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοιαύταις ὁμιλεῖν, οὐ, φησὶν, ἐν πάσῃ ἀγγελίᾳ ὁμιλεῖ, τοῦτέστι, μὴ μόνον τὴν τῆς μίσεως ἀμαρτίαν φυλαττόμενος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἄλλην ὑποψίας ἀφορμήν. Τιμοθέῳ δὲ ταῦτα ἐπιτάττει, οὐκ ἐκείνου χάριν, ἀλλ' ἡμῶν τῶν μερὰ ταῦτα, ἵνα τὰς ὑποψίας φυλαττώμεθα.

Χήρας τίμα, τὰς ὅπως χήρας. Διὰ τί μὴδὲν περὶ παρθένων λέγει; Ἰσως ὅτι οὕτως ἦσαν τότε ἐκεῖ. Τιμᾶσθαι δὲ τὰς χήρας προστάττει, διότι οὕτως ἄνδρας ἔχουσι τοὺς προστησομένους, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐκονομίστον δοκεῖ καὶ ἀποτρέπαιον. Διὰ τοῦτο πολλῆς αὐτὰς δεῖ παρὰ τοῦ ἱερέως ἀπολαύειν τῆς τιμῆς· καὶ τὸ μέγιστον, ὅτι καὶ ἄξια εἰσὶν, ὡς ὅπως χῆραι. Τίνας δὲ αὐταί, προτῶν μαθήσῃ. Ἄρα οὖν ἔστι· καὶ ἄνδρα μὴ ἔχειν, καὶ μὴ εἶναι χήραν. Τὸ δὲ, *τίμα*, ἀντὶ τοῦ, Ἐλέει καὶ τὰ ἀναγκαῖα χορήγει.

Εἰ δὲ τις χήρα ἡ τέκνα ἢ ἐκγονα ἔχει, μαθητεύωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν. Τοῦτέστι, μαθητεύωσαν τὰ τέκνα καὶ τὰ ἐκγονα τιμᾶν τὴν οἰκίαν μητέρα, καὶ εὐποιεῖν καὶ τρέφειν· τοῦτο γὰρ λέγει εὐσεβεῖν, τὸ γηροκομεῖν μητέρα ἢ μάμμη· ἐπεὶ καὶ θεῖον ἀξίωμα τὸ τῶν γονέων· ὥστε ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἀσέβεια τὸ μὴ γηροκομεῖν.

Καὶ ἀμοιβὰς ἀποδοῦναι τοῖς προγόνοις· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἀποδεκτὸν ἢ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Τοῖς προγόνοις, τοῦτέστι, τῇ μητρὶ καὶ τῇ μάμμη. Ὅρα δὲ τὴν σύνεσιν Παύλου, πῶς τὸ εὐσυνείδητον εἰς μέσον προτίθησι, τὸ ἀμείβεσθαι, φησὶ, τοὺς προγόνους, ἐνεκεν τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς αὐξήσεως. Καὶ προτίθησι καὶ λογισμὸν, Ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο ἀποδεκτόν.

Ἡ δὲ ὅπως χήρα καὶ μεμονωμένη ἡλικίαν ἐπὶ τὸν Θεόν. Ἐἶπεν ἄνω, *Χήρας τίμα τὰς ὅπως χήρας*, καὶ διὰ μέσου παρενθεὶς τὰς μὴ ὅπως χήρας, τὰς ἔχουσας τέκνα τὰ ὀφειλοντα αὐτῶν φροντίζειν, νῦν λέγει τίς ἔστιν ἡ ὅπως χήρα· καὶ φησὶν, ἢ ἡ μητέρα ἔχουσα κτηδεμόνα, μὴ τέκνον, μὴ ἐκγονα.

Variae lectiones.

²⁰ ἔστι καλὸν καὶ ἀποδεκτόν m. ²¹ Κύριον ο.

A fuerit innutritus, prius quidem ipse adjuvatur, in quo alios adhortatur, seipsum perficiens.

CAPUT V.

Vers. 1. Seniorem ne objurgaveris, sed obsecra ut patrem. Non loquitur de eo qui in Ecclesia dignitatem habet, sed de quovis grandiori natu. Quid vero si emendatione indigeat? Hunc, inquit, ad modum cum eo age, tanquam cum patre.

Vers. 2. Anus, ut matres. Quia objurgatio molesta est, maxime si a juvene proficiatur, idque erga grandævum (triplex enim tum est temeritas), cura eam, inquit, per mansuetudinem.

Juvenctulas, ut sorores. Quoniam aetas ista audacior est, nec recipit objurgationes, mansuetudo, inquit, interveniat.

In omni castitate. Quia conversari cum puellis suspiciones parit, et episcopum cum talibus nunquam conversari oportet, cumque eis colloqui, inquit, in omni castitate conversare, non solum misticionis peccatum fugiens, verumetiam omnem aliam suspencionis occasionem. Timotheo autem **576** hæc injungit, non illius gratia, sed nostri post eum, ut suspiciones fugiamus.

Vers. 3. Viduas honora, quæ vere sunt viduæ. Cur nihil de virginibus præcipit? quia nondum illic fortassis erant. Honorari autem viduas præcipit, eo quod non habeant maritos qui illis præsideant, atque res ipsa contumeliosa et averruncanda videtur. Hanc ob rem eas multo honore a sacerdote suscipi oportet, maxime cum dignæ sint, utpote vere viduæ. Quales autem sint istæ, infra discas. Proinde licet et maritum non habere, et viduam non esse. *Honora* autem, est pro, Misereere earum, et necessaria suppedita.

Vers. 4. Si quæ autem vidua aut filios aut nepotes habet, discant primum domum suam pie tractare. Hoc est, discant liberi et nepotes venerari matrem suam, ac benefacere ei, et alere eam: hoc enim est pie tractare, nempe, matrem vel aviam senio confectam curare. Parentum enim dignitas divina est. Quocirca e contra, senium non curare, impie-tas est.

Et mutuum vicem reddere parentibus: hoc enim est acceptum coram Deo. Parentibus, id est, matri et avia. Observa hic Pauli prudentiam, quomodo id primum, quod bonam conscientiam faciat: in medium proferat, nempe, progenitoribus vicem re- pendere, quod nos educarint atque enutrierint, et curam nostri gesserint; adjiciens rationem, *Quoniam et hoc Deo gratum est.*

Vers. 5. Quæ autem vere vidua est et desolata, sperat in Deum. Supra dixit, *Honora viduas quæ vere sunt viduæ: quoniam vero illas interposuisset quæ non sint vere viduæ, nimirum quæ liberos habent, qui illis prospicere debent, jam quænam sit vere vidua, subdit: Quæ nullum, inquit,*

habeat curatorem, non filium, non nepotem, verum in solum Deum sperat : quæ sane honore est afficienda. et misericordia dignanda in omni suppeditatione necessariorum rerum.

Ac perseverat in precationibus et obsecrationibus nocte et die. Idque non immerito : nullum enim alium habens, ad Deum confugit. Cum autem verisimile esset eas contristari, ut quæ omnino tutore et præside careant, consolatur, eas per hoc quod Deum vice omnium habeant. Quamvis enim illa quæ liberos alit, mercedem recipit, at vero tua dignitas non est imminuta, ex eo quod liberos non habeas.

VERS. 6. Nam quæ in deliciis est, vivens est mortua. Quia non paucæ viduitatis statum eligunt, quo majore cum libertate agant quæ grata sunt, Quæ deliciis, inquit, dedita est, etiamsi videatur vivere sensibilem hanc vitam, mortua tamen est 577 secundum spiritum. Sin autem mulier, cujus natura semper, atque ætas etiam sæpe infirmitatem conjunctam habet, delicate vivere non permittit, quid viri dicent, qui in deliciis vitam agunt ?

VERS. 7. Et hæc præcipe, ut sint irreprehensibiles. Viden' quod hanc rem seu legem esse velit ? Non enim voluntati permittit non deliciarum, sed veluti peccatum hoc prohibet : nam, præcipe, hoc significat : perinde ac si diceret : Cum severitate prohibe, ne talia attententur.

VERS. 8. Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet. Deliciis dedita, inquit, propterea dum vivit mortua est, adeoque perit, quoniam omnem providentiam in seipsam impendit. Suorum enim, id est, fidelium, habenda cura ; maxime vero domesticorum, hoc est, eorum qui ad genus et sanguinem pertinent, permagna est habenda cura, cum animi, tum corporis nomine.

Fidem negavit. Quomodo ? quoniam opera ejus non sunt ex fide. Si enim credidisset Deo, advisisset cum qui dicit : Domesticos seminis tui ne despexeris. Deum, inquit, confitentur se nosse, operibus autem negant.

Et est infideli deterior. Quoniam ille, etsi alienos non curat, suos tamen non negligit, saltem naturæ suasu ductus : hic vero tam Dei, quam naturæ legem tollit, et injuria afficit. Quis vero talem crediderit amico esse affectu erga alienos ? Quod si autem misereatur alienos, nonne ex inani gloria istud facit ? Expende autem tecum : si infideli est deterior qui suis non providet, quem in ordinem is collocabitur qui injuria eos afficit ? et quod non satis est cuiquam ad salutem propria virtus, si ipse virtute præditus affines suos non doceat et adhortetur.

11 Isa LVIII, 7. 12 Tit. I, 16.

Varie lectiones.

11 πάντοθεν ο. 12 γίνεσθαι ο. 13 καταναλίσκει, καὶ οὕτως ἑαυτὴν τε φθείρει m. Impendit : sicque se ipsam perimit. 14 ἔγγιστα ο. 15 κατηχησὶ ο.

nov, ἀλλ' ἐπὶ μόνον τὸν Θεὸν ἐλπίζουσα ἦν εἰς τιμᾶσθαι καὶ ἐλεῖσθαι ἐν πάσῃ χορηγίᾳ τῶν ἀναγκαίων.

Καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Εἰκότως. Μηδένα γὰρ ἄλλον ἔχουσα, πρὸς τὸν Θεὸν καταφεύγει. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν αὐτὰς λυπεῖσθαι, ὡς πάντα ἄπροστατεύτους, παραμυθίζεται αὐτὰς, ὡς τὸν Θεὸν ἀντὶ πάντων ἔχουσας. Εἰ γὰρ καὶ ἡ τεκνοτροφοῦσα ἔχει μισθὸν, ἀλλ' οὐκ ἠλαττώθη καὶ σοὶ τὸ ἀξίωμα ἐκ τοῦ τέκνα μὴ ἔχειν.

Ἡ δὲ σπαταλώσα, ζωσα τέθνηκεν. Ἐπειδὴ πολλὰ τὴν χρεῖαν αἰροῦνται, ἵνα μετὰ πλείονος ἀδείας πράττωσι τὰ θυμῆρη, φησὶν ὅτι Ἡ σπαταλώσα, κἀν δοκῇ ζῆν ταύτην τὴν ζωὴν τὴν αἰσθητὴν, τέθνηκε κατὰ πνεῦμα. Εἰ δὲ γυναῖκί οὐ συγχωρεῖ σπαταλᾶν, ἔνθα καὶ ἡ φύσις πάντως, καὶ ἡ ἡλικία πολλάκις ἔχει τὴν ἀσθένειαν, εἰ ἂν εἴποιεν ἄνδρες σπαταλῶντες ;

Καὶ ταῦτα παράγγελλε, ἵνα ἀντιληπτοῦ ᾖσιν. Ὅραξ ὅτι ὡς νόμον τὸ πρᾶγμα εἶναι θέλει ; Οὐ γὰρ τῆ προαιρέσει ἐπιτρέπει τὸ μὴ τρωφᾶν, ἀλλ' ὡς ἁμαρτίαν τοῦτο ἀπαγορεύει. Τὸ γὰρ, Παράγγελλε, τοῦτο σημαίνει, ἀντὶ τοῦ, Μετὰ αὐστηρίας κώλυε τοιαῦτα τολμᾶσθαι.

Εἰ δὲ τις τῶν ἰδίων, καὶ μάλιστα τῶν οἰκίων οὐ προνοεῖ. Ἡ σπαταλώσα, φησὶ, καὶ διὰ τοῦτο τέθνηκε καὶ ἀπόλωλεν, ὅτι πᾶσαν τὴν πρόνοιαν εἰς ἑαυτὴν καταναλίσκει. Δεῖ γὰρ προνοεῖσθαι τῶν ἰδίων, τουτέστι, τῶν πιστῶν καὶ μάλιστα τῶν οἰκίων, τουτέστι, τῶν πρὸς γένους, πᾶσαν πρόνοιαν, καὶ τὴν κατὰ ψυχὴν καὶ τὴν κατὰ σῶμα.

Τὴν πίστιν ἠρηνηται. Πῶς ; ὅτι τὰ ἔργα οὐκ εἰσὶ πιστεύοντος. Εἰ γὰρ ἐπίστευε τῷ Θεῷ, ἤκουεν ἂν αὐτοῦ λέγοντος : Ἀπὸ τῶν οἰκίων τοῦ σπέρματος σου οὐχ ὑπερέψει. Θεὸν, φησὶν, ὁμολογοῦσιν εἶδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρροῦνται.

Καὶ ἔστιν ἀπίστου χεῖρων. Διότι ἐκεῖνος μὲν εἰ καὶ τοὺς ἄλλοτρίους, ἀλλὰ γε τοὺς οἰκίους οὐ περιορᾷ, τῇ φύσει γοῦν πειθόμενος ; αὐτὸς δὲ καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τῆς φύσεως νόμον ἀναιρεῖ καὶ ἀδικεῖ. Τίς δ' ἂν τὸν τοιοῦτον πιστεύσειεν εἶναι φιλόστοργον περὶ τοὺς ἄλλοτρίους ; Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἄλλοτρίους ἐλεεῖ, πῶς οὐ κενδοξία τὸ πρᾶγμα ; Συλλόγισαι δὲ, ὅτι εἰ ἀπίστου χεῖρων, ὁ μὴ προνοῶν τῶν οἰκίων, ὁ ἀδικῶν αὐτοὺς ποῦ τετάξεται ; καὶ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τινι πρὸς σωτηρίαν ἢ οἰκεία ἀρετὴ, εἴπερ αὐτὸς ἐνάρετος ὢν, μὴ διδάσκει καὶ παραινεῖ τοὺς πρὸς γένους.

Χείρα καταλέγσθω μὴ ἐλάττωσιν ἐτῶν ἐξήκοντα A
 γεγονυῖα, ἐπὶ ἀνδρὸς γυναι. Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνω-
 τέρω, οὗ ἢ σκαταλώσα, καὶ μὴ προνοῦσα τῶν οὐ-
 κείων, ἀναξία ἐστὶ τοῦ καταλόγου τῶν χηρῶν, νῦν
 διδάσκει ἡμᾶς εἰ δεῖ αὐτὴν ἔχειν· καὶ πρῶτον μὲν
 περὶ τῆς ἡλικίας ἀκριβολογεῖται· τὴν δὲ αἰτίαν
 προτῶν ἔρει. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὕτω τὴν ἐξήκοντούτην
 ἔγχιρει· ἐστὶ γὰρ καὶ τοιαύτην ἀναξίαν εἶναι.
 Ἔπειτα καὶ μονογαμίαν αὐτὴν ἀπαιτεῖ, ὡς σημεῖον
 σεμνότητος καὶ φιλοσωφροσύνης⁴⁴. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ
 ἐξῆς ἄκουε.

Ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυροῦμένη. Τοῦτό ἐστι τὸ
 κυρίως αὐτὴν ἀξιῶν τοῦ καταλόγου· εἶτα ἀριθμεῖ⁴⁵
 καὶ τὰ ἔργα ἰδικιώτερον.

Εἰ τεκνοτρόφησε. Τεκνοτροφεῖν οὐ τοῦτό ἐστι, B
 τὸ τρέφειν τὰ τέκνα ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ ὡς δεῖ· ὡσπερ
 καὶ ἀνωτέρω εἶπεν· Ἐὰν ἐπιμελῶσι τῇ πίστι
 καὶ τῷ ἀγασμῷ.

Εἰ ἐξενδοχῆσεν. Ὅπως πῶς τὰς πρὸς τοὺς οὐ-
 κείους εὐεργεσίας προτίθειαι τῶν πρὸς τοὺς ἄλλο-
 τῆρους; Προειπὼν γὰρ, Εἰ τεκνοτρόφησε, τότε ἐπ-
 ἤγαγεν, Εἰ ἐξενδοχῆσεν· κἂν ἄλλα ὁ ἄπορος εἴη
 τις, οὐκίαν πάντως ἔχει· οὐ γὰρ θη εἰθῆριος μένει.

Εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψῃ. Τοῦτο εἶπεν, ἐπειδὴ
 πολλοὶ ξενοδοχοῦσι μὲν, οὐκ αὐτοὶ δὲ δι' ἑαυτῶν
 ἔπουργοῦσι, ἀλλὰ διὰ τῶν θεραπεινίδων. Βουλόμενος
 οὖν ἐργατικὴν εἶναι⁴⁶ τὴν χηρὰν, καὶ μὴ βλακικὴν, C
 αὐτὴν δι' ἑαυτῆς ἔπουργεῖν κελεύει· ἡ γὰρ βλακεία
 σκαταλώσης μᾶλλον. Καὶ ἄλλως δὲ, ἵνα μὴ παντελῆ
 ἀπορίαν προβάληται τις πρὸς τὸ μὴ ξενοδοχεῖν, ὡς
 μὴδὲ οὐκίαν εὐποροῦσα, φησὶ, Καὶ μὴν τὸ νίψαι οὐκ
 ἐστὶ θαπάνης, οὐδὲ εὐπορίας. Ἄγιοι δὲ εἰσι πάντες
 δοσοῦσι πίστιν ὁρῶν μετὰ βίου ἔχουσι, κἂν μὴ σημεῖα
 ἐργάζωνται.

Εἰ θλιβομένοις ἐπήρασε. Καὶ διὰ χρημάτων,
 καὶ διὰ προστασίας, καὶ μεσιτίας.

Εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν. Οἶον, εἰ
 αὐτὴ ἐργάσασθαι μὴ ἠδυνήθη, ἔμωσ ἐκοινωνήσεν
 ἄλλῃ ἐργαζομένῃ, εἰ ὑπούργησε. Τὴν γὰρ σωματικὴν
 ὑπηρεσίαν εἰσφέρειν προτρέπεται, οἶον, κλινὴν στρώ-
 σαι, ἀναπαῦσαι, πρὸς ἃ ἐπιτηδεύεται αἱ γυναῖκες.

Νεωτέρας δὲ χήρας παραιοῦ. Τίνος ἕνεκεν D
 περὶ τοῦ χρόνου τῶν παρθένων οὐδὲν διατάσσεται,
 καίτοι μείζονος ὄντος τοῦ ἀγῶνος; Εἰκότως· ὅτι ἀπὸ
 μείζονος προθυμίας ἐκεῖ ὁ ἀγὼν, καὶ κλεινοῦς τῆς
 θερμότητος. Ἄλλως τὲ, ἐν τῷ ζητεῖν ἐπὶ τῶν παρ-
 θένων τὸ εὐπρόσθερον τῷ Κυρίῳ ἀπειρισκάζουσι, καὶ
 εἴ μὲν μὲν τὰ τοῦ Κυρίου, πολλὴν ἀκριβείαν προ-
 ζεῖν τε καὶ ἀπαιτεῖ. Ἀπὸ δὲ τούτου καὶ ὁ χρόνος
 ἤλιος. Ἄλλως, χῆραι μὲν νεώτεροι ἐξέπεσον, καὶ
 διὰ τοῦτο αὐτὰ παρέσχον τὴν ἀφορμὴν τῆς τοιαύτης
 νομοθεσίας· ἐκεῖ δὲ τοιοῦτον οὐδέν.

Vers. 9. Vidua eligatur, non minus sexaginta
 annorum, quæ fuerit unius viri uxor. Cum supra
 dixisset, quod ea quæ voluptatibus dedita est, et
 quæ suis non prospicit, indigna est quæ referatur
 in catalogum viduarum, nunc nos docet quid eam
 habere oporteat. Ac primum quidem de ætate
 exacte disserit. Causam vero in progressu dicit.
 Non enim simpliciter sexagenariam probat : posset
 enim ejusmodi etiam indigna esse. Deinde ab ea
 exigit, ut uni marito copulata sit, ceu signum
 honestatis et pudicitia. Alia vero quæ requirat
 audi in sequentibus.

Vers. 10. In operibus bonis testimonium ha-
 bens. Hoc est quod eam proprie catalogo dignam
 facit, deinde et opera ejus speciatim enumerat.

Si liberos educavit. Liberos educare, non est
 simpliciter liberos alere, sed perinde atque oportet
 : quemadmodum 578 et supra dixit, Si per-
 manserint in fide et sanctificatione.

Si hospitio recepit. Animadvertit quomodo bene-
 ficentias, quæ erga proprios, illis quæ erga alienos
 præstandæ sunt, anteposuit ? cum enim prius
 dixisset, Si liberos educavit, tunc intulit : Si hospi-
 tio recepit. Etiam si enim aliarum rerum indiga
 fuerit aliqua, domum omnino habet : non enim
 sub dio habitat.

Si sanctorum pedes lavit. Hoc dixit, quia multæ
 hospitio quidem recipiunt, ipsæ autem per seipsas
 non inserviunt, sed per ancillas. Volens ergo vi-
 duam operosam esse, non ignavam, ipsam per
 sese ministrare jubet : ignavia enim delicias potius
 est. Præterea ne omnino penuriam prætexat
 aliqua, quominus sit hospitalis, ut quæ non
 abundet re familiaris : At vero, inquit, abluere pe-
 des non est magni sumptus neque copiar. Sancti
 autem sunt omnes, quotquot fidem rectam cum vita
 conjunctam habent, etiam si miracula non operantur.

Si tribulationem patientibus subministravit. Pecuniis,
 patrocinio et intercessione.

Si omne opus bonum subservata est. Veluti si ipsa
 operari non potuit, consors tamen fuit alterius
 quæ operaretur, si subservit. Corporale enim mi-
 nisterium afferre adhortatur, quale est lectum ster-
 nere, refocillare : ad quæ femina magis sunt idoneæ.

Vers. 11. Juniores autem viduas devita. Cujus rei
 gratia de virginum ætate nihil præcipit, cum ta-
 men majus sit virginitatis certamen ? Merito : ibi
 enim majoris alacritatis est certamen, vehementiorisque
 fervoris. Ad hæc, dum requirit in virgini-
 bus ut Christo inseparabiliter adhæreant, atque
 ut in iis quæ Domini sunt, sollicitæ sint, magnam
 sane et exactam diligentiam postulat. Hinc autem
 et tempus manifestum est. Præterea, cum viduæ
 juniores a Christo excidissent, occasionem ipsæ
 dedere Paulo cur has leges sanxerit : in virginibus
 autem nihil tale contigerat.

Variæ lectiones.

⁴⁴ φιλοσοφία; ο. ⁴⁵ ἀριθμεῖται ο. ⁴⁶ ἔχειν τὴν χεῖρα ο.

Cum enim luxuriatæ fuerint adversus Christum, nubere volunt. Hoc est, quando lascivierint et delicatæ fuerint, ac quando superbierint adversus Christum, ipsum in sponsum non admittentes, in nuptias deinceps excidunt : non enim viduitatis statum elegerunt cum justa consideratione. Animadvertite hic quod et vidua Christum sponsum habeat, perinde ac virgo.

VERS. 12. *Habentes damnationem, quoniam primam faem irritam fecerunt. Fidem appellat fœdus. Fefellerunt, inquit, pactum quod sponso fecerunt, ac propterea habent condemnationem.*

579 VERS. 13. *Simul autem et otiosæ discunt circumire domos. Præter jam commemoratam damnationem, aliud peccatum admittunt, nempe, discunt otiosi, ex eo quod ædes circumveant. Omnīs autem mali auctor est otium. Quare nequum viros, sed et mulieres otium dedecet.*

Non solum autem otiosæ, sed verbosæ et curiosæ, loquentes quæ non oportet. Nec immerito. Circumveantes enim aliud agunt, quam quod quæ de hac audiant, ad illam perferant, et quæ de illa ad hanc : ac necessario tandem ad curiositatem labuntur omnia perscrutando ; et ad nugæ ac deliramenta, cum quæ de omnibus audierunt, omnibus etiam dicunt.

VERS. 14. *Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse. Inprimis quidem, inquit, optarim eas pacta sua non irrita facere : quia vero matrimonium illæ cupiunt, volo et ego ut nubant, indulgens nimirum earum votis. Salius enim est eas matresfamilias esse, id est, suæ domus curam gerere, et operari, quam alienas ædes curiose pererrantes nugari et otiosi. Cum autem dixit, Filios procreare, ostendit quod propter liberorum procreationem contrahendum sit matrimonium, ut plures ad Deum adducat.*

VERS. 15. *Nullam occasionem dare adversario maledicti gratia : jam enim quædam aversæ sunt post Satanam. Quia dixerat eas matresfamilias esse debere, ne videatur libertatem eis dare ad delicias, intulit : Nullam occasionem dare. Sic enim, inquit, domus curam habe, ne animam tuam lœdas. Præterea, peraspicue hic geopum suum indicat, iquare eis indulserit : Ne dent, inquit, occasionem diabolo illudendi se ut quæ sponsæ Christi cum essent, factæ sint adulteræ, propter adolescentiæ inconstantiam. Eam ob rem sub matrimonii jugum eas duco, ne solutæ cum sint, mala supra dicta contrahant.*

VERS. 16. *Sin fidelis quispiam, aut fidelis aliqua habet viduas, subministret illis. Fidelium enim viduæ ab infidelibus ali non debebant, ne viderentur eorum opera indigere. Cum autem dixit : Subministret illis, quantum satis est, non superfluitatem significavit.*

Et non gravetur Ecclesiæ, ut iis quæ vere viduæ sunt sufficiat. Proinde fideles, si suas ipsorum viduas alant, Ecclesiæ viduis pariter conferunt :

Ὅταν γὰρ καταστρηνώσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλωσι. Τοῦτέστιν, ὅταν ἀκκισθῶσιν, ὅταν θρῦψῶνται, ὅταν καθυπερηφανεύσονται τοῦ Χριστοῦ, μὴ καταδεχόμενα αὐτὸν νυμφίον, ἐκπίπτουσι λοιπὸν εἰς τὸν γάμον· οὐ γὰρ εἶλοντο τὴν χηρείαν μετὰ κρίσεως λογισμοῦ. Ὅρα δὲ ὅτι καὶ ἡ χήρα τὸν Χριστὸν ἔχει νυμφίον, ὡς καὶ ἡ παρθένος·

Ἐχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. Τὴν συνθήκην, λέγει πίστιν. Ἐφύσαντο οὖν, φησί, τὴν συμφωνίαν τὴν πρὸς Χριστὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἔχουσι κατάκριτον.

Ἄμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι, περιερχόμεναι τὰς οἰκίας. Ἐν τῷ εἰρημένῳ κρίματι καὶ ἕτερον ἀμαρτάνουσι, τὸ μανθάνειν ἀργεῖν ἐκ τοῦ περιεῖναι τὰς οἰκίας. Πᾶν δὲ κακὸν εἰδίδασκεν ἡ ἀργία. Ἄρα οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναῖξιν ἀνοίκειον τὸ ἀργεῖν.

Οὐ μόνον δὲ ἀργαί, ἀλλὰ καὶ φλύουροι, καὶ περιεργοί, λαλοῦσαι τὰ μὴ δεόντα. Εἰκότως. Περιεοδύουσαι γὰρ τὰς οἰκίας, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ ταύτης πρὸς ἐκείνην φέρουσι, καὶ τὰ ἐκείνης εἰς ταύτην, καὶ ἀναγκαίως προσφέρειν εἰς περιεργίαν ἐκ τοῦ ἐρευνᾶν πάντα, καὶ φλυαρίαν, ἐκ τοῦ λέγειν τὰ πάντων πρὸς πάντας, ἐκτραχηλίζονται.

Βούλομαι οὖν νεώτερας γαμεῖν, τεκνογογεῖν, οἰκοδοσκοτεῖν. Προηγουμένως μὲν, φησὶν, ἡδουλόμην αὐτὰς μὴ ἀθετησαί τας συνθήκας. Ἐπει δὲ αὗται βούλονται τὸν γάμον, βούλομαι καὶ γὰρ, συγκαταβαίνων. Κρεῖττον γὰρ οἰκοδοσκοτεῖν, τουτέστι, τοῦ οἴκου οἴκου φρονεῖν καὶ ἐργάζεσθαι, ἢ ἄλλοτρῶους οἴκους περιερχόμενας φλυαρεῖν καὶ ἀργεῖν. Εἰπὼν δὲ, Τεκνογογεῖν, εἰδείξεν ὅτι διὰ τεκνογονίαν δεῖ ὑπεισιναί τὸν γάμον, ἵνα κλείουσα προσάξῃ τῷ Θεῷ.

Μηδεμίαν ἀγορμὴν εἰδοῦναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. Ἢδη γὰρ τινες ἐξεστράφησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ. Ἐπειδὴ εἶπεν, Οἰκοδοσκοτεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ ἀνεῖν αὐταῖς δοῦναι εἰς τρυφήν, ἐπήγαγε· Μηδεμίαν ἀγορμὴν εἰδοῦναι. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἐπιμελεῖ τοῦ οἴκου, ὥστε μὴ βλαθῆναι τὴν ψυχὴν. Καὶ ἄλλως, ἐνταῦθα ἀριθῆλως τὸν ἑαυτοῦ σκοπὸν δηλοῖ, διὰ τί συγκατέθε ταύταις· Διὰ τὸ μὴ δίδόναι, φησὶν, ἀγορμὴν τῷ διαβόλῳ πρὸς τὸ ταύταις ἐμπαίζειν, νύμφαις μὲν ὄνσαι Χριστοῦ, μοιχαλιστὶ δὲ γινομέναις διὰ τὸ ἀσθηρικτὸν τῆς νεότητος· διὰ τοῦτο ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ γάμου ταύτας ἄγω, ἵνα μὴ ἀνετοῦ ὄνσαι, τὰ προειρημένα κακὰ ἐπισύρῳνται.

Εἰ δὲ τις πιστὸς ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, ἐπαρκεῖτω αὐταῖς. Τὰς γὰρ τῶν πιστῶν χήρας οὐκ εἶμι παρὰ τῶν ἀπίστων τρέφεσθαι, ἵνα μὴ δόξωσι δεῖσθαι αὐτῶν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, Ἐπαρκεῖτω, τὴν αὐτῶν κείαν ἐδῆλωσεν, οὐ τὴν πολυέλειαν.

Καὶ μὴ βαρυσθῆ ἡ Ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκεῖσῃ. Ὅστε οἱ πιστοὶ τρέφοντες τὰς ἑαυτῶν χήρας, καὶ ταῖς τῆς Ἐκκλησίας χήραις συμ-

βάλλονται, οἰαδὴ μὴ βαρυνομένης τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀφρονώτερον τρεφούσης ὡς τρέφει, τὰς θυτῶς δηλαδὴ χήρας, τοῦτέστι, τὰς ἀπροστατεύτους καὶ μεμονωμένας.

Οἱ καλῶς προσετώτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιοῦσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. Ἦναι οἱ καλῶς προσετώτες, ὁ Κύριος διδάσκει λέγων· Ὁ ποιητὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησι, μηδενὸς φειδόμενος, χάριν τῆς τῶν προβάτων κηδεμονίας. Τιμὴν δὲ λέγει τὴν τῶν ἀναγκαίων χορηγίαν, ὡς ἐκ τῶν ἐπαγομένων ἐξήλον. Καὶ γὰρ δεῖ τοὺς διδασκάλους ἀφρονίᾳ περιβρεῖσθαι τῶν ἀναγκαίων, ἵνα μὴ περισπώμενοι περὶ ταῦτα, ἀμελῶσι τῆς διδασκαλίας. Οὕτω καὶ οἱ Αὐτοῦ διήγον ἐν τοῖς πάλοι. Διπλῆς δὲ, ὡς πρὸς τὰς χήρας, ἢ πρὸς τοὺς διακόνους, ἢ ἀπλῶς διπλῆς, ἀντὶ τοῦ, πολλῆς. Ποῦ δὲ εἰσιν οἱ λέγοντες, μὴ χρεῖαν εἶναι λόγου, ἀλλὰ βίου; Ἀκουέτωσαν νῦν Παύλου, πῶς τὸν λόγον μάλιστα τιμᾷ, λέγων· Δεῖ γὰρ καὶ τοῦτο, εἴπερ τινὸς ἄλλου. Ὅταν γὰρ περὶ δογματῶν ἢ ὁ λόγος, ποῖος βίος; ἐπαύθα ἰσχύει; Λόγον δὲ, οὐ τὸν κοπιῶδη ἀπατεῖ, ἀλλὰ τὸν δυνάμει Γραφικῆς γέμοντα καὶ νοημάτων, καὶ ὅπωςδὴποτε λέγεται.

Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Οὐ σμύσσεις βοῦν ἀλοῶντα καὶ· Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. Προσπίπτει μαρτυρίας, μίαν μὲν ἐκ τοῦ νόμου, ἑτέραν δὲ τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα δὲ καὶ ἀμφοτέρωθεν, πῶς ἀπαιτεῖται κάμνειν ὁ διδάσκαλος. Τό τε γὰρ ἀλοῶν ἐπιπονώτερον πάντων τῶν ἔργων. Ὅποτε δεῖ καὶ τὸν διδάσκαλον πρὸς πόνον παρεσκευασθαι καὶ ἀνάγκας καὶ πόνους. Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν δὲ, Ὁ ἐργάτης, ἐμφαίνει ὅτι οὐ δεῖ τρυφῆν καὶ ἀνάσεις ζητεῖν. Ὁ γὰρ ἐργάτης ἀξίος τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, ἔχει τῆς τροφῆς. Ἐκ περιουσίας γὰρ τοῦτο δεῖκνυσιν. Εἰ γὰρ καὶ μισθοῦ ἀξίος, πολλῶν μᾶλλον τροφῆς. Ὁ δὲ μὴ ἐργάτης, ἀνάξιός ἐστι.

Κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου. Κατὰ γὰρ νεωτέρου δεῖ κατηγορίαν ἢ παρδέχισθαι, κατὰ δὲ ἄλλου τινὸς, μὴ γένοιτο. Ἄλλ' ὡς ἂν εἰ λέγει; Μηδὲ κατ' ἄλλου μὲν, μάλιστα δὲ κατὰ πρεσβυτέρου. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ κατακρίνης, ἀλλὰ, Μηδὲ παραδέξῃ ὄλω. Καὶ γὰρ διὰ τὴν ἡλικίαν ἐλάττωνα τῶν νέων ἀμαρτάνουσι. Πρεσβύτερον γὰρ ἐπαύθα τὸν γεγραμμένον ἢ φησιν.

Ἐκτός ἐστι μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ ἀπὸ ὑπονοίας κρίνονται, δεῖ φησιν, εἶναι μάρτυρας τοὺς ἐλέγχοντας, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. Τί οὖν ἂν καὶ οὗτοι ψεύδωνται; Ἐπανιάκις μὲν τοῦτο συμβαίνει· ἐνὶ δὲ ἀπὸ τῆς κρίσεως ἐξεταζόμενον τοῦτο φανῆναι. Ἀγαπητὸν δὲ καὶ δύο μάρ-

VERS. 17. Qui bene præsunt presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina. Quinam illi sunt, qui bene præsunt, Dominus docet, inquit: Pastor bonus animam suam ponit, sibi in nulla re parcens, ovium curæ causa. Honorem vero dicit, necessariorum suppeditationem, ut ex iis, qui inferuntur, liquet. Doctores enim rerum necessariorum copia abundare oportet, ne illarum curis distracti, doctrinam negligant: hunc ad modum Levitæ in Veteri Testamento vixerunt. Duplicem autem honorem dicit, vel respecta viduarum, vel diaconorum, vel simpliciter duplici, pro, multo. Ubi vero sunt, qui dicunt non esse opus verbo, sed vita? Audiant isti nunc Paulum, quanto honore verbum afficiat, dicens: Est enim eo nobis opus, si quoquam alio. Quando enim quæstio de dogmatibus incidit, qualis hic vita proderit? Verbum autem non fastuosum exigit, sed Scripturæ potentia refertum, adeoque sententiis, quacunque tandem ratione proferatur.

VERS. 18. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti; et, Dignus est operarius mercede sua. Testimonia applicat, alterum quidem ex lege, alterum vero Christi. Animadvertite autem utrinque, quemadmodum labor a doctore requiratur. Triturare enim, omnibus aliis operibus laboriosius est. Quocirca oportet præceptorem instructum esse ad angorem, ad necessitates et labores. Dein, cum ait, Operarius, indicat quod delicias et requirere non oportet: nam operarius dignus est mercede sua, sive alimento. Ex abundanti enim hoc ostendit: nam si mercede dignus, multo magis alimonia. Qui vero non est operarius, indignus est.

VERS. 19. Adversus seniore accusacionem noli recipere. Ergone adversus juvenem potest accusatio recipi, adversus alium quempiam non item? Absit, sed idem est ac si dicat: Neque adversus alios, maxime vero adversus seniores non suscipiatur accusatio. Non dixit autem, Non condemnes, sed, Ne suscipias omnino. Etenim propter ætatem minus peccant quam juvenes. Πρεσβύτερον enim hic senio confectum appellat.

Nisi sub duobus aut tribus testibus. Quia multa ex suspicione judicantur, Oportet, inquit, esse testes qui conviciant, secundum veterem legem. Quid autem si et isti mentiantur? Raro sane hoc contingit: potest tamen hoc a judicio explorari et videri. Equum autem est duos testes adhiberi,

¹⁰ Joan. x. 11. ¹¹ Deut. xxv, 24; ¹² Levit. x, 7.

Variæ lectiones.

¹⁰ τοῦ λόγου ο. ¹¹ μαρτυρίαν ο. ¹² ὄλω ο. Malim hanc pericopen, quæ forsitan manca est, sic corrigere: Κατὰ γὰρ... κατὰ δὲ ἄλλ. τινὸς, οὐ; Μὴ γένοιτο. EDIT. PATROL. ¹³ ἰσ. οὐχί ο. ¹⁴ ἐπὶ ἄλλων ο, ¹⁵ ἐν γήρα ο. ¹⁶ πολλοὶ ο.

eo quod peccata clanculum committuntur. Quid autem si peccata sint in confesso, testes autem non habeant, sed solam pravam suspicionem? De hoc supra dixit: *Oportet eum bonum etiam testimonium habere ab iis qui foris sunt.*

Vers. 20. *Peccantes autem coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant.* **581** Hoc est, perseverantes in peccato, et quos inquirendo deliquisse inveneris, argue vehementer et severe, non ut indignationem et animum tuum expleas, sed ut reliqui terrore percussi castigentur. Nam oportet episcopum etiam verendum esse. Quemadmodum enim simpliciter et sine iudicio condemnare, arrogans est, hunc ad modum reos non reprehendere, pestilens est, ad multos morbum extendens. Quomodo igitur Dominus dixit in Evangelio, *Si peccaverit in te frater tuus, abi, argue eum inter te et ipsum solum* ⁵¹? Atqui et illum in peccatis perseverantem permittit publice argui. Quid igitur? nonne offendiculum præbet, si publice fiat reprehensio? Imo e diverso magis offendit, si is qui ab omnibus peccasse cognoscitur, non arguatur. Hanc ob causam Deus Pharaonem ⁵², et Nabuchodonosor ⁵³, et plerosque alios in medium producens punivit, ut vita mortalium emendetur.

Vers. 21. *Testor coram Deo et Domino Jesu Christo, et electis angelis.* Cum de multis prius positus disseruisset, nunc quoniam de iudicio verba facit, obtestatur eum valde horribiliter. Non enim quia Timotheus erat, reverebatur eum, sed munitur eum. Si enim de seipso dixit, *Ne aliis prædicans, ipse reprobus inveniar* ⁵⁴, multo magis de Timotheo hoc dicere non est veritus. Vocat autem testem et Patrem et Filium, ut in futuro die facile excusari possit, si quid quod non decet, ipso præcipiente, factum sit. At cuius rei gratia angelos simul assumit? eo quod et angeli in futuro iudicio Domino affuturi sint satellites. Est autem et nobis in more, et majores et minores personas in testimonium accipere. Hanc ad rationem Jacob Deum et aram in testem assumit. Quin etiam Moyses, *Testificor, inquit, cælum et terram.* Adeo enim est mansuetus Deus noster, ut vel servos in testimonium productos recipiat. *Electis autem angelis* dixit, quandoquidem et dæmones sint angeli, sed rejecti.

Ut hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando. Hoc est, ut æqualis sis disceptantibus; ut non fiat præiudicium: hoc est, ut nemo te præoccupet, sibi que te conciliando sis in causa ut pro ipso sententiam seras, causamque dijudices. Neque facias quidquam secundum πρόσκλησις, hoc est, ex affectu in alteram partem

⁵¹ Matth. xviii, 15. ⁵² Exod. xiv. ⁵³ Dan. iv. ⁵⁴ I Cor. ix, 27.

Variae lectiones.

⁵⁵ μετ' ἀποτομίας ο. ⁵⁶ τῆς χρίσεως τῆς τελευταίας m. ⁵⁷ παρεῖναι ο. ⁵⁸ οὐρανὸν ο. ⁵⁹ προσ οικειοῦμ ο.

τύρας ἔχειν, διὰ τὸ γενέσθαι λάθρα τὰ ἀμαρτήματα. Τί οὖν ἀν ὠμολόγηται μὲν τὰ ἀμαρτήματα, μάρτυρας δὲ μὴ ἔχη, ἀλλὰ μόνον ἔχει πονηρὰν ὑπόνοιαν; Περὶ τοῦτου εἶπεν ἄνω, ὅτι *Δεῖ αὐτὸν καὶ μαρτυρίας καλῆν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἐξωθεν.*

Τοὺς δὲ ἀμαρτάνοντας, ἐνώπιον πάντων ἐλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι. Τουτέστι, Τοῦ; ἐπιμένοντας τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ οὐδ' εὐρησ μετὰ ἐρευνῆς, ἐλεγχε σφοδρῶς καὶ ἀποτόμως ⁵⁵, οὐχὶ τὸν θυμὸν σου θεραπεύων, ἀλλ' ἵνα οἱ λοιποὶ σωφρονισθῶσι φοβηθέντες. Δεῖ γὰρ καὶ φοβερὸν εἶναι τὸν ἐπίσκοπον. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἀπλῶς κατακρίνειν, ἀθάδαε· οὕτω καὶ τὸ μὴ τοὺς ἐνόχους ἐλέγχειν, λοιμῶδες, εἰς πολλοὺς τὴν νόσον ἐκτείνειν. Πῶς οὖν εἶπεν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίῳ: *Ἔπαυε, ἐλεγεῖς αὐτὸν μετὰ ἐξουσίας σου καὶ αὐτοῦ μόνου, δὲν εἰς σὲ ἀμαρτή; Πλὴν κἀκεῖνον ἐπιμένοντα τῇ ἀμαρτίᾳ, συγχωρεῖ κοινή ἐλέγχεσθαι. Τί οὖν; οὐχὶ σκανδαλίζει τὸ κοινή ἐλέγχεσθαι; τούναντίον μὲν οὖν μᾶλλον σκανδαλίζει, τὸ παρὰ πάντων γινώσκεισθαι τὸν ἀμαρτάνοντα, καὶ μὴ ἐλέγχεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς, καὶ τὸν Φαραὼν, καὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ, καὶ πολλοὺς ἄλλους εἰς μέσον ἀγαγὼν ἐκόλασεν, ἵνα σωφρονισθῇ ὁ βίος.*

Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων. Διαλεχθεὶς περὶ πολλῶν τῶν ἀνωτέρω, νῦν δὲ περὶ κρίσεως ⁵⁷ εἶπε, διαμαρτύρεται αὐτὸν καὶ ἴαν φρικτῶς. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ Τιμόθεος ἦν, ἠδέσθη, ἀλλ' ἡσφαλίσατο αὐτόν. Εἰ γὰρ περὶ αὐτοῦ ἐλεγε· *Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι, κολλῶ μᾶλλον περὶ Τιμοθέου οὐκ ἀνῆδέσθη.* Καλεῖ δὲ μάρτυρα καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ὡς ἀν ἐν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ εὐαπολόγητος ἦ. εἰ τι γένοιτο παρὰ τὸ δέον, ὡς παραγγελίας. Τοὺς δὲ ἀγγέλους τίνε; ἔνεκεν συμπαραλαμβάνει; Διότι ἐν τῇ κρίσει καὶ ἄγγελοι μέλλουσιν εἶναι ⁵⁸ δορυφόροι τοῦ Δεσπότητος. Ἔθος δὲ ἐστὶ καὶ ἡμῖν, καὶ ὑπερέχοντα καὶ ἐλάσσονα πρόσωπα εἰς μαρτυρίαν παραλαμβάνειν. Καὶ ὁ Ἰακώβ καὶ τὸν Θεὸν καὶ βουνὸν ⁵⁹ μάρτυρα παραλαμβάνει. Καὶ Μωσῆς· *Μαρτύρομαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Οὕτω γὰρ ἐστὶν ἐπεικῆς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὥστε καὶ τοὺς δούλους εἰς μαρτυρίαν συμπαραλαμβανόμενος δέχεται. *Ἐκλεκτῶν δὲ ἀγγέλων*, εἶπε, διότι ἄγγελοι καὶ οἱ δαίμονες, ἀλλ' ἀπίδλητοι.

Ἴνα γὰρ ταῦτα φυλάξης χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλησιν. Τουτέστιν, Ἴνα ἴσθς ἦς τοῖς δικαιοσέμοις, ἵνα μὴ γένηται πρόκριμα· τουτέστιν, ἵνα μηδεὶς σε προκαταλαμβάνη, καὶ προικειοῦμένος ⁶⁰ σε ποιῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐντεῦθεν ἤδη προκρίνειν καὶ προαποφαινεσθαι· μηδὲ ποιῆς τι κατὰ πρόσκλησιν, τουτέστι, κατὰ προσπάθειαν,

προσκλιόμενος τῷ ἐνὶ μέρει. Κἀν διὰ τοῦ, η, γράφεται, τὸν αὐτὸν νοῦν σημαίνει· ὡς ἂν εἰ γὰρ τοῦτό φησι· προσκαίεται σε τὸ ἐν μέρος εἰς τὸ βοηθεῖν αὐτῷ· μὴ τοίνυν ποιήσης ⁶¹ κατὰ τὴν ἐκείνου πρόσκαλψιν.

Χείρας ταχέως μηδεὶ ἐπιτείθει. Ἦλθεν ἐπὶ τὸ κυριώτερον καὶ ὁ μάλιστα συνέχει τὴν ⁶² Ἐκκλησίαν, τὸ τῶν χειροτονιῶν, καὶ φησι· Μὴ ταχέως, τούτεστι, μὴ ἐκ πρώτης δοκιμασίας, μηδὲ ἐκ τρίτης, ἀλλὰ πολλακίς ἐξετάσας καὶ ἀκριβῶς. Οὐ γὰρ ἀκίνδονον τὸ πρῶγμα. Καὶ πῆς, ἀκουε.

Μηδὲ κοινώνει ἀλλοτρίαις ἀμαρτίαις. Τῶν τε μελλουσῶν ἢ π' αὐτοῦ γίνεσθαι αἴτιος εἶ, καὶ διὰ τοῦτο ὡσπερ τῶν κατορθωμάτων κοινωνεῖς, οὕτω καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ⁶³. Ἀλλὰ δὲ καὶ ἐπὶ ταῖς παρελθούσαις ἐνέχη, διότι παρείδες αὐτάς, καὶ τὸ σκότος ἐποίησας φῶς, καὶ οὐκ ἀφῆκας αὐτὸν πενθήσει, καὶ ἐν κατανύξει γενέσθαι.

Σεαυτὸν ἀγρόν τήρει. Περὶ σωφροσύνης αὐτῷ παραίει ἐπαυθα.

Μηκέτι ὑδροποῖται, ἀλλ' οἶνον ὀλίγω χρῶ, διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας. Ὅρξ πότους κόπους ἔχων, ἐτι καὶ ἑαυτὸν συντέριβεν τῇ ὑδροποσίᾳ· Μάθε δὲ καὶ μὴ δυσχεραίνειν ἐπειδὴν παραινῶσιν ἡμῖν τινες περὶ σωφροσύνης, καὶ γὰρ καὶ Τιμοθέω τοσοῦτον ὑδροποτήσαντι, ὥστε ⁶⁴ καὶ πυκνῶς ἀσθενεῖν, παραγγέλλει ὁ Παῦλος περὶ ἀγνείας. Οὐκ εἶπε δὲ, Οἶνον χρῶ, ἀλλ' ἐκόλασεν, ὀλίγω, προσθείς. Πρὸς ὑγίειαν, φησὶν, οὐ πρὸς τραγῆν. Θερμὸν γὰρ τι ἢ νεότης, καὶ ταχέως ὑπὸ τοῦ οἴνου παρακινούμενον. Διὰ τί δὲ μὴ ἐπράττευσεν αὐτὸν ὁ Παῦλος, ὁ νεκροῦς ἀγιστῶν διὰ τῶν σουδαρίων· Ἴνα καὶ νῦν ἐπειδὴν ἴδωμεν ἀγίους κακοπαθοῦντας, μὴ σκανδαλιζώμεθα, καὶ ἵνα μὴ νομίζωμεν τοὺς παλαιούς ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν φύσιν ⁶⁵, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνθρώπους εἶναι πιστεύωμεν· καὶ ἴσζ μηδὲ αὐτὸς ἐκείνος ὁ Τιμόθεος ἐπαίρηται τῇ ἀρετῇ. Περὶ τούτου δὲ πλατύτερον εἴρηται τῷ μακαρίῳ Ἰωάννῃ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τῶν Ἀνδριάντων καλουμένου βιβλίου. Δοκεῖ δὲ καὶ φύσει ἐπινοσος εἶναι ὁ Τιμόθεος, οὐ μόνον κατὰ τὸν στόμαχον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα μέρη. Προσέβηξ γὰρ, τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἀμαρτίαι πρόδηλοι εἰσι, προφῆουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπυκολοουθοῖσιν ⁶⁶. Ἐπειδὴ περὶ χειροτονιῶν διαταχθέντος ⁶⁷ εἶπε, Μὴ κοινώνει ἀμαρτίαις ἀλλοτρίαις, εἰκὸς ἦν ἀνθυπενεγκεῖν τὸν Τιμόθεον καὶ εἰπεῖν· Τί σὺν ἂν ἀγνώω; τοῦτο διορθούμενος, φησὶν, ὅτι τινὲς δὴλα καὶ προφανῆ ἀμαρτάνουσι, προάγοντα αὐτοὺς εἰς κρίσιν, τούτεστιν, ἐντεῦθεν ἤδη αὐτοὺς κατακρίνοντα, καὶ ἐμπροσθεν αὐτῶν προπορευόμενα, ἃ καὶ οὐ διαγνώση· τινῶν δὲ ἄδηλοι μὲν αὐ-

inclinans. Quod si per η scribatur, retinebit eundem sensum: peiinde enim est ac si diceret: Invitate altera pars, ut ei succurras. Ergo juxta invitationem ejus facere nolito.

VERS. 22. Manus cito nemini imponeris. Venit ad peculiariter quoddam et quod **582** maxime Ecclesiam constringit, nempe ad ordinum collationem, inquit: Ne celeriter, hoc est, non ex prima probatione, neque ex tertia, sed sæpe et exacte explorans. Res enim periculo non vacat. Quomodo vero, audi.

Neque communicaveris peccatis alienis. Nam eorum quæ ille commissurus est, tu causa es, at, ne idcirco quemadmodum bonorum operum es particips, sic et peccatorum. Insuper et præteritorum peccatorum es reus, quod ea neglexeris, ac tenebras fecisti lucem, nec dimisisti eum ut lugeret et compungeretur.

Teipsum castum custodi. Hoc in loco de castitate illi præcipit.

VERS. 23. Ne porro aquam bibas, sed vino modico utere, propter stomachum tuum et frequentes infirmitates tuas. Viden' quantos labores habens, adhuc seipsam aquæ potatione afflixerit? Disce itaque non ægre ferre si qui nos ad temperantiam hortentur. Paulus enim Timotheo adeo aquam bibenti, ut et frequenter agrotaret, de castitate præcipit. Non dixit autem, Vino utere: sed cor-rexit, apponens, modico. Ad sanitatem, inquit, non ad delicias: fervida enim est juvenus, facileque vino irritatur. Quare autem non curavit ipsum Paulus, qui mortuos etiam per sudaria excitavit ⁶⁸? Ut etiamnum, si quando videamus sanctos affigi, non offendamur: et ne arbitremur veteres supra nostram naturam constitutos fuisse, verum ut et ipsos homines esse credamus; atque ne ipse etiam Timotheus ob virtutem extollatur. De hoc autem fusius disputatum est a divo Joanne Chrysostomo in principio libri qui de Statutis inscribitur. Videtur autem Timotheus natura fuisse languidus, non solum ex stomacho, verum etiam ex aliis partibus: adjecit enim, et ob frequentes infirmitates tuas.

VERS. 24. Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedenti ad judicium: quosdam autem et subsequuntur. Quia de ordinationibus præcipiens dixerat, Ne communicaveris peccatis alienis, verisimile autem erat ex adverso inferre Timotheum, ac dicere: Quid si ignorem? huic satisfaciens ait: Quidam manifeste et aperte patrant ea quæ ad judicium eos præcedant, hoc est, jam eos condemnantia, ac ante ipsos præcuntia, quæ et tu agnosces. Quorundam autem obscura adhuc

⁶¹ Act. xix, 12.

Variæ lectiones.

⁶² προσέχου τὴν ἐκ. πρ. ο. ⁶³ τὸν ἐπίσκοπον ο. ⁶⁴ ἀμαρτημάτων τῷ χειροτονούμενῳ η. ⁶⁵ ἕσαν ο. ⁶⁶ ὑπερνεστηκέναι τοῦτους ο. ⁶⁷ λούουσαι ο. ⁶⁸ διαλεγόμενος ο.

sunt peccata, fortasse autem explorando deprehendentes. Nam, *subsequuntur*, tale quiddam significat: licet igitur tibi de his cavere in electionibus. Vel quia etiamsi hic lateant, eosque elegeris, utpote in istis omnino culpa vacans, at vero illic non latebunt. Non enim simul dissolvuntur cum **383** vita, sed sequuntur. Magnus autem Basilius huic ad modum istud intellexit, tanquam aliud caput per se esset, et ad sermonem de ordinationibus non pertinere. Verbi gratia: fornicatur quispiam fortassis aut furatur, huic peccatum istud præcedit ad iudicium, trahens eum solum. Docet atque prava, et in sapientie perniciem scholam instituit? hujus peccatum ipsum insequitur. Non enim una cum ipso exstinguitur, sed post eum supersunt huius ejus successores: quales sunt Græcorum sapientes, quales sunt omnes qui præter ecclesiasticum dogma commentaria scripserunt. Dabunt autem isti pernas, non solum quod ipsi sint seducti, verum etiam quod aliis sequentibus auctores erroris exstiterint.

VERS. 25. *Similiter et facta bona manifesta sunt, et quæ aliter se habent, abscondi non possunt.* His qui bene agunt hoc maximo est solatio, quod bona opera et quæ minus sunt hujusmodi vel hic manifesta erant, vel illic ubi omnia nuda.

CAPUT VI.

VERS. 1. *Quicumque sub iugo sunt servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Dei ac doctrina blasphemetur.* Adhortare, inquit, et institue, ut etiamsi infideles sint domini, obtemperent eis servi, omni honore, cum in verbis, tum in operibus eos dignos judicantes. Ne enim existimes te ideo liberum esse, quia fidelis sis: liber quidem es natura, sed servus es corpore: quod et ipsam est libertas, servire nimirum pro nomine Christi. Nam infidelis si conspexerit te contumacem, doctrinam vituperabit ceu seditiosos factat: sin libenter obedientem, potius admirabitur ipsam, utpote quæ mores vel serviles, qui difficulter componuntur, absolvit.

VERS. 2. *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis serviant, quia fideles sunt et dilecti, qui beneficii sunt participes.* Non enim quia fratrem nactus es dominum per baptismum, cum asperneris, sed magis propter hoc ipsum servias, quoniam fidelis est dilectus, hoc est, frater pro domino. Cogita porro in animo, quod benefactor tuus est, quod pro te angitur, et sollicitus est, ut te alat, ut veniat, aliaque tibi necessaria curet. Neque multum habet juris in te præter hoc quod amet te. Per hoc autem quod ait, *dilectus*, eiecit metum, quæ servi erga dominos suos affecti sæpe etiam in odium trahuntur, ac

Οὐκ εἰσὶν αἱ ἀμαρτίαι, ἴσως δὲ ἐξετάζων εὐρήσεις. Τὸ γὰρ, ἐπακολουθοῦσι, τοιοῦτόν τι αἰνίσσεται. Ἐξέστιν οὖν σοὶ καὶ τούτους φυλάττεσθαι ἐν ταῖς χειροτονίαις. Ἡ δὲ ὅτι κἀν ἐνταῦθα λάθῃσι, καὶ χειροτονησῆς αὐτοὺς, ἀναίτιος πάντως ὢν ἐπὶ τούτοις, ἀλλ' ἐκεῖ οὐ λήσονται. Οὐ γὰρ συγκαταλύονται τῷ βίῳ, ἀλλ' ἐπακολουθοῦσιν. Ὁ δὲ πολὺς Βασίλειος οὕτως ἐξεδέξατο τούτο, ὡς κεφάλαιον ἕτερον αὐτὸ καθ' αὐτὸ, καὶ μὴ συντεῖνον εἰς τὸν περὶ τῶν χειροτονιῶν λόγον. Ὅτι πορνεὺς τις τυχὼν, ἢ κλέπτει, τούτων ἡ ἀμαρτία αὐτῆ προάγει εἰς χρισίαν, ἔλκουσα αὐτὸν μόνον. Διδάσκει τις πονηρὰ, καὶ συγκροτεῖ διδασκαλεῖον ἐπ' ὀλίθρου σαφείας; τούτου ἡ ἀμαρτία ἐπακολουθεῖ. Οὐ γὰρ αὐτῷ συναποσβέννεται, ἀλλ' εἰπέ μετ' αὐτὸν οἱ τῆς λύμης διάδοχοι, οἱ οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοὶ οἱ πάντες; οἱ τὰ παρὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δόγμα συγγραφάμενοι. Δώσουσι δὲ αὐτῷ δίκαις, οὐ μόνον ὅτι αὐτοὶ ἐπλανήθησαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄλλοις τοῖς ἐπακολουθήσασιν αἱρεῖται τῆς πλάνης γεγόνησαν.

Ἐσαύτως καὶ τὰ ἔργα τὰ κατὰ πρόδηλα εἰσὶ, καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, κρυβῆναι οὐ δύναται. Μεγίστη παραμυθία τούτο τοῖς κατορθοῦσι, τὸ ἢ ἐνταῦθα δῆλα εἶναι τὰ ἀγαθὰ ἔργα, καὶ τὰ μὴ τοιαῦτα, ἢ ἐκεῖ, ἐνθα γυμνὰ πάντα.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἅσσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς οἰκείους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγιασθῶσαν, ἵνα μὴ τὸ δόγμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημηται. Παραίνει καὶ διδάσκει, φησὶν, ἵνα κἀν ἄπιστοι ὦσιν οἱ δεσπῆται, ὑπεῖκωσιν αὐτοῖς; οἱ δοῦλοι; πάσης τιμῆς, καὶ τῆς διὰ λόγων, καὶ τῆς δι' ἔργων ἀξιούσας. Μὴ γὰρ, ὅτι πιστὸς εἶ, νομίσης ἐλεύθερος εἶναι; ἐλεύθερος μὲν εἶ τῇ φύσει, δούλος δὲ τῷ σώματι. ὁ καὶ αὐτὸ ἐλευθερία ἐστὶ τὸ δουλεύειν, φησὶ, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ γὰρ ἄπιστος ἐὰν ἴθῃσε τραχηλιῶντα, κατὰ τοῦ δόγματος, βλασφημήσει ὡς στασιαστὰς ποιούντος. ἐὰν δὲ ὑπεῖκοντα εὐγνωμόνως, θαυμάζεται μᾶλλον αὐτὸ, ὡς καταρτίζον καὶ τὰ δουλικὰ ἦθη τὰ δυσκατάρτιστα.

Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπῆτας, μὴ καταφρονεῖσθωσαν, ὅτι ἀδελφοὶ εἰσὶν. ἀλλὰ μᾶλλον δουλεύσατόσων, ὅτι πιστοὶ εἰσὶ καὶ ἀγαπητοὶ, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. Μὴ γὰρ ὅτι ἀδελφὸν ἔσχε; τὸν δεσπότην διὰ τοῦ βαπτίσματος, καταφρονήσῃς αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τοῦτο δουλεύσον, ὅτι πιστὸς ἐστὶ [καὶ αὐτὸς] καὶ ἀγαπητὸς, τούτῃσιν, ἀδελφὸς ἀντὶ δεσπότη. Ἄλλ' ἐνόησον ὅτι καὶ εὐεργέτης σοῦ ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ σοῦ κόπτεται καὶ μεριμνᾷ, ἵνα θρέψῃ, ἵνα ἐνδύσῃ, ἵνα τῆς ἄλλης θεραπειᾶς ἀξιώσῃ. Ὡστε πολλὰ ἔχει δίκαια πρὸς σέ, καὶ χωρὶς τοῦ ὀνήσασθαί σε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ἀγαπητὸς, ἐκβάλλει τὸν φόβον, ὃν ἔχοντες οἱ δοῦλοι πρὸς

Variæ lectiones.

63 προκατέχει ο. 64 ἰδίου ο. 65 τῶν ἀμαρτιῶν ο. 66 ἔχουσι ο.

τοῦ δεσπότου. [ὁ δὲ] πολλὰκις δὲ εἰς μῖσος ἔλκονται, καὶ ἀντιτάχει τὴν ἀγάπην. Μᾶλλον μὲν οὖν, φησὶ, δουλευσάτωσαν οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, τοῦτέστιν οἱ δούλοι. Καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ὁ λέγει καίτοι· διὰ μῖσου δὲ τῷ, διότι πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπητοί, προσευκακούστων, οἱ δεσπότηται. Ἡ ἀπλῶς ὡς περ καίτοι νοητὸν τῷ, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, τοῦτέστιν, εἰ δεσπότηται οἱ φρογίζοντες τοῦ εὐεργετεῖν τοὺς δούλους.

Ταῦτα διδάσκου καὶ παρακάλει. Οὐκ ἄρα μόνον αὐθεντεῖς; βεῖ τῷ διδασκάλῳ, ὡς ἐν τῷ, παραγγέλλει, ἀλλὰ καὶ προσηγιασ, ὡς ἐν τῷ, παρακάλει, νῦν. Ἰατρὸς γὰρ ἔστι, ποτὲ μὲν μαλάσσων, ποτὲ δὲ στυγῶν.

Εἰ τις ἐπεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέβηται ὑγιαίνουσι λόγοις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος. Ὅρῳς ἐτι τὸ μηδὲν ἐπίστασθαι, τοῦτο εἰς ἀπόνοιαν αἶρει ¹³ καὶ τετυφῶσθαι ποιεῖ; καὶ ἐτι ὁ μὴ τοὺς ὑγιαίνοντας παραδεχόμενος λόγους, ἐκείνος τετύφωται; Ὁ γὰρ σῦφος ὄγκος ἐστὶ νοσοῦσης ψυχῆς, ὡς περ φλεγμονὴ ἐπὶ τραύματος σώματος. Εἰ οὖν παρεδέχτο τοὺς τοῦ Κυρίου λόγους, οὐκ ἂν ἐτυφούτο. Ἐκείνος ἐαυτὸν ἐκέκωσε, τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ἐνίψεν· εἶπεν, ἐτι *Μάθητε ἀπ' ἐμοῦ ἐτι ταπεινός εἰμι*· ἐκείνος ἐμακάρισε τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι· ἐκείνος τὸν ταλάνην δικαιοῦμενον ἀπὸ ταπεινοφροσύνης παρεσιήγαγε. Ταῦτα ὁ μὴ παραδεχόμενος, μηδὲ ¹⁴ ἐπιστάμενος, ἀναγκάλως τετύφωται.

Ἄλλα προσῶν περὶ ζητήσεως καὶ λογομαχίας. Ἄρα νοσεῖν ἐστι τὸ ζητεῖν ¹⁵· ὅπου γὰρ οὐκ ἐστὶ πίστις, ἅπαντα νοσεῖ, καὶ οὐδὲν, ἀλλ' ἢ μάχαι τίκονται λόγων, τοῦ πιθανοτέρου τὸν ἕτερον ἀνατριπίν ἐκοῦντος. Ἡ πίστις ὀφθαλμὸς ἐστίν· ὁ μὴ ἔχων ὀφθαλμὸς, οὐδὲν εὐρίσκει, ἀλλὰ μόνον ζητεῖ.

Ἐξ ὧν γίνονται φθόνος, ἔρις, βλασφημίαι, ἐξόνομι πορνῆαι. Τοῦτέστι, δόγματα πορνῆα ἀπὸ τῶν ζητήσεων. Τότε γὰρ βλασφημούμεν, καὶ περὶ Θεοῦ καὶ μὴ δεῖ ὑπονοοῦμεν, ὅταν εἰς ζητήσεις ἐμπέσωμεν.

Παραδιτριβῆται. Τοῦτέστι, σφαλᾶ μάταιαι. Διατριβῆς γὰρ τὰς σχολὰς ἔθος καλεῖν. Ἡ ἐτι καθάπερ τὰ ψευδέλια τῶν προβάτων παρατριβόμενα, νόσου πληρᾶ καὶ τὰ ὑγιαίνοντα· οὕτω καὶ οὗτοι παρατριβόμενοι ἔριτος, διαφθείρουσιν αὐτούς.

Διαφθαρέτων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν ἴσθαι τὴν εὐσέβειαν. Ὅρῳς ἐτι αἱ λογομαχίαι αἰσχροκέρδειαν τίκουσιν; Εἰκότως. Καὶ γὰρ μαθητὰς κλεινοῦς οἱ λογομάχοι ἐπισυρρόμενοι, ἐκ

A charitatem in ejus locum introducit. Magis igitur serviant, inquit, qui beneficii **584** sunt participes, servi videlicet. Per hyperbaton enim positum est quod dicit: medium autem insertum est, quia fideles sunt et dilecti, subaudi, Domini. Vel simpliciter quemadmodum jacet textus intelligendus sit: Beneficii sunt participes, nempe domini, qui sollicite cogitant quomodo servis beneficium impertiant.

Hæc doce et exhortare. Ergo præceptoris opus est, non solum auctoritate, quæ in verbo, præcipere, indicatur, verum etiam mansuetudine, ut nunc in verbo, exhortare. Medicus enim est, nonnunquam emollicentia, nonnunquam vero constipantia adhibens.

^D *Vers. 5. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, infatus est, nihil sciens.* Viden' quod nihil scire, hoc ipsum ad arrogantiam tollit, infatusque reddit? et quod sanos sermones qui non admittit, ille infatur? Infiatio enim est ægotantis animæ tumor, quemadmodum inflammatio in corporis vulnere. Si igitur susciperet Domini sermones, non infaretur. Ille exinanivit semetipsum, pedes discipulorum lavit: dixit etiam: *Discite a me quia humilis sum* ¹³. Ille humiles spiritu beatos prædicavit ¹⁴: ille publicanum ex humili mente justificatum insinuavit ¹⁵. Hæc quisquis non recipit neque novit, necessario infatus est.

Vers. 4. Sed languens circa quæstiones et pugnas verborum. Ergo quæstiones proponere est ægotare: nam ubi non est fides, illic omnia ægotant, neque quidquam aliud atque pugne verborum nascuntur, cum is qui aptior est ad persuadendum, alterum ¹⁶ *obvultore* putet. Fides oculus est: qui non habet oculos, nihil invenit, sed solummodo quærit.

Ex quibus oritur invidia, lis, blasphemias, suspiciones pravae. Hæc est, prava dogmata e quæstionibus nascuntur. Tum enim blasphemamus, ac de Deo quæ non conveniunt suspicamus, quando in quæstiones incidimus.

^D *Vers. 5. Conflictationes.* Hæc est, inanes scholas, siye disputationes. Nam διατριβῆς, σχολᾶς, vocare solent. Vel quod, quemadmodum scabiosæ oves, dum affricant sese, sanas quoque morbo inficiunt: sic et isti, cum aliis conflictantes, corrumpunt eos.

Mente corruptorum hominum, et qui veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem. Viden' quod verborum pugne turpem quæstum pariant? Et merito quidem. Nam contentiosi plures discipulos ad se trahentes, ex iis **585** lu-

¹³ Matth. xi, 29. ¹⁴ Matth. v, 3 ¹⁵ Luc. xviii, 15.

¹⁶ φέρει ο. ¹⁷ λογομαχεῖν in.

crum faciunt, atque eo maris contentiones exercent, ut plures pelliciant.

A talibus abstine. Non dixit, Collidere cum illis, vel reluctare eis, sed, *Abstine*, videlicet post unam et alteram admonitionem. Homines enim pecuniarum causa dimicantes, quando in tuam sententiam adducis? Incorrigibiles igitur cum sint, aversare illos.

VERS. 6. Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Illi quidem male existimant quæstum esse pietatem: est autem pietati quæstus, non quemadmodum illi arbitrantur, sed longe præstantiori ratione, non quando pecunias habeat, sed quando non habeat. Sufficientia enim est magis stabilisque opes. Proinde non deficiant animo pii, tanquam inopes.

VERS. 7. Nihil enim intulimus in mundum: haud dubium quod nec auferre quid possumus. Ostendit quæstum cui illi incumbunt, nullum esse: hic enim manet, nec nobiscum ex hoc sæculo migrat. Itaque quid opus est nobis superfluis, si nihil nobiscum eo abducturi sumus?

VERS. 8. Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti erimus. Delinit hic quæ sit sufficientia: tantum, inquit, habere, quantum satis sit ad hoc ut alamur tantum, non ut deliciemur: ac ejusmodi vestiri indumentis quæ corpus contegant: hoc autem et vulgare pallium faciet.

VERS. 9. Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum. Adhortatur sumpto ab hujus mundi rebus argumento. Prætermitto enim, inquit, futura, sed quæ hic sunt respicite. Non dixit autem, divites, sed, *volentes divites fieri.* Potest enim quispiam pecunias habere atque eas probe dispensare, quippe qui aspernetur eas, atque in usum pauperum croget: quod non est volentis ditescere. *In tentationem autem et laqueum incidunt,* quatenus ob opes a fide aberrant, et periculis obijciuntur, atque omnes reformidant.

Et desideria multa stulta et nociva. Quomodo enim non est stultum simias et cattos alere, et belluas ac pisces in vivariis vel receptaculis concludere, equos exornare auro, et ad lectum aquam sursum ducere, ac in pavimento domus tuæ faciem seu in speculo contemplari ob splendorem? Hæc sane stulta sunt ac nociva, quæ animæ divitias lædunt, sensibilesque absumunt. Plerique autem tyrannidem affectantes, sibiipsis malum accersiverunt.

Quæ mergunt homines. Ut ne emergere quidem possint.

In interitum et perditionem. Et præsentem, uti dictum est, et futuram.

586 *VERS. 10. Radix enim omnium malorum est avaritia.* Neque enim viventibus parcat, neque mortuis, sed hos quoque deprædatur: in parentes et fratres insurgit, ac quæ Dei sunt spoliat. Tolle

Α τούτων χρηματίζονται, καὶ ἐπὶ πλέον τὰς λογομαχίας ἀσχοῦσιν, ἵνα πλείονας ἐπισπάσωνται.

Ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων. Οὐκ εἶπε, Συμπλέκου τοῖς τοιούτοις, καὶ ἀντιμάχου, ἀλλ', ἀφίστασο, δηλοῦντι, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοουθεσίαν ἀνθρώπους γὰρ χρημάτων ἕνεκα μαχομένους πότε πείσαι δυνήσῃ; Ἀδιορθώτους τοίνυν ὄντας ἐκτρέπου.

Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἢ εὐσέβεια μετὰ αὐταρκείας. Ἐκεῖνοι μὲν, φησί, κακῶς νομιζοῦσι πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν. Ἔστι δὲ τῇ εὐσείᾳ πορισμὸς, οὐχ ὡς ἐκεῖνοι οἰοῦνται, ἀλλὰ μετ' ὄντως: οὐχ ὅταν χρήματα ἔχῃ, ἀλλ' ὅταν μὴ ἔχῃ. Ἢ γὰρ αὐτάρκεια μέγας πλοῦτος καὶ μόνιμος. Ὡστε μὴ καταπιπτεύσαν οἱ εὐσεβεῖς, ὡς ἀχρήματοι.

B

Οὐδὲν γὰρ εἰσενέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα. Δείκνυται ὅτι ὁ πορισμὸς ὃν ἐκεῖνοι σπεύδουσιν, οὐδεὶς ἔστιν. Ἐνταῦθα γὰρ μένει, καὶ οὐ συναποδημεῖ ἡμῖν. Ὡστε τί δεῖ ἡμῖν τῶν περιττῶν, εἰ μὴδὲν μέλλομεν ἐκεῖ συνεπάγεσθαι;

Ἐχοντες δὲ διατροφῆς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθήσομεθα. Ὅριζεται ἐνταῦθα τίς ἐστὶν ἡ αὐτάρκεια, καὶ φησὶν, ἔχειν τοσαῦτα ὅσα πρὸς τὸ θρῆψαι ἀρκεῖ μόνον, οὐ πρὸς τὸ τρυφήσαι, καὶ τοιαῦτα ἀμφιένυσθαι ὅσα σκέπει τὸ σῶμα· τοῦτο δὲ καὶ τὸ τυχόν ποιῆσει ἡμάτιον.

Οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παρῖθα. Ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα προτρέπεται. Ἐὼ γὰρ τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ τὰ ἐνταῦθα, φησί, βλέπετε. Οὐκ εἶπε δὲ, οἱ πλουτοῦντες, ἀλλ', οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν. Ἔστι γὰρ καὶ χρήματα ἔχοντες καλῶς οἰκονομεῖν ταῦτα, καταφρονούντα δηλαδὴ αὐτῶν καὶ κενούνη, ὅπερ οὐκ ἐστὶ βοῦλευσθαι πλουτεῖν. *Εἰς πειρασμὸν δὲ καὶ παρῖθα ἐμπίπτουσι,* καθὼ καὶ τῆς πίστεως ἀποπλανῶνται, καὶ κινδύνοις περιβάλλονται διὰ τὸν πλοῦτον, καὶ πάντας φοβοῦνται.

Καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς. Πῶς γὰρ οὐκ ἀνόητον τὸ πιθήκους τρέφειν καὶ αἰλούρους, καὶ θηρία καὶ ἰχθύας ἐν ταῖς αὐλαῖς ἀποκλείειν, καὶ ἵππους κοσμεῖν χρυσῷ, καὶ εἰς στέγην ἀνάγειν ὕδωρ, καὶ τῷ ἔδαφει τοῦ οἴκου ἐνοπτρίζεσθαι διὰ τὴν στιλπνότητα; Ταῦτα ἀνόητα καὶ βλαβερὰ καὶ τὸν τῆς ψυχῆς πλοῦτον ἐλάττοντα, καὶ τὸν αἰσθητὸν δαπανῶντα. Πολλοὶ δὲ καὶ τυραννίδος ἐπιθυμήσαντες, ἐβλάδυσαν.

Αἰτινας βυθίζουσι τοὺς ἀθρώπους. Ὡστε μὴδὲ ἀνενεγκεῖν δύνασθαι.

Εἰς δόλορον καὶ ἀπώλειαν. Καὶ τὴν ἐνταῦθα, ὡς εἴρηται, καὶ τὴν μέλλουσαν.

Ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργηρία. Οὕτε γὰρ τῶν ζῶντων φείδεται, οὕτε τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ τούτους σκυλεύει· γονεῦσι καὶ ἀδελφοῖς ἐπανιστά, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ σιλά. Ἄνελε

Varia lectiones.

⁷⁰ ἀληθεῖα ο. ⁷¹ οὐδὲν ὁ. ⁷² εἰ μὴδὲν μέλλομεν ἐκεῖ καρποῦσθαι in. ⁷³ εἰσω τῶν στέγῃ; ο. ⁷⁴ τυραννίδος ἐβλάδυσαντες ἐβλ. ο.

ταύτην, καὶ οὐκ ἔσται πόλεμος ἢ ἐχθρα, οὐδὲ περιρεία· ἢ γὰρ πόρνη ἀργυρίου ἕνεκεν ἑαυτὴν προίεται.

⁷⁹ Ἦς τινες ἀρεγόμενοι ἀπακλανήθησαν τῆς πίστεως. Οὐκ ἔδωκεν τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας·⁸⁰ ἰδεῖν ἢ φιλαργυρία, ἀνθέλκουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ἑαυτήν. Πῶς γὰρ πιστεύσει τῷ τὴν πτωχείαν εἰσηγούμενῳ Εὐαγγελίῳ ὁ χρηματιστής; Οὐκ ἔστι τοῦτο.

Καὶ περιέπειραν ἑαυτοὺς ὀδύνας πολλὰς. Καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ. Πόσα γὰρ ἀποδύρονται; πόσα ὀργνοῦσι; Καλῶς δὲ τὸ, *Περιέπειραν*. Ὅσπερ γὰρ ἀκνοθαί εἰσιν αἱ τοῦ πλοῦτου μέριμναι, ὡς καὶ ὁ Κύριος εἶπεν. Ὅθεν ἂν ἀψηταί τις, ἤμαξεν τὰς χεῖρας, τραύματα ἐργαζόμεναι⁸¹ καὶ ὀδύνας.

Σὺ δὲ, ὡ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ. Μέγα τὸ ἀξίωμα; πάντες μὲν γὰρ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, κυρίως δὲ οἱ δίκαιοι, οὐ κατὰ τὴν τῆς δημιουργίας λόγον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς οἰκειώσεως. Εἰ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος εἶ, μὴ τὰ ἀποτρέφοντα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ζῆται, ἀλλὰ τί;

Ταῦτα φεύγε, δίωκε δὲ δικαιοσύνην. Ἀμφότερα μετὰ ἐπιτάσεως⁸². Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀπόστηθι καὶ πρόσθι· ἀλλὰ, Φεύγε καὶ δίωκε· *δικαιοσύνην* δὲ, ὥστε μὴ κλεονεκτεῖν, ὡς οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν.

Εὐσέβειαν. Τὴν τῶν δογμάτων.

Πίστιν. Ἥτις ἐστὶν ἐναντία τῇ ζητήσει.

Ἀγάπην. Τουτέστιν, ὀρθὴν πολιτείαν⁸³. Ταύτης γὰρ τὸ κεφάλαιον ἡ ἀγάπη.

ὑπομονήν, πραότητα. Ἀπὸ τῆς ἀγάπης καὶ ἡ ὑπομονή, καὶ ἡ πραότης. Πάντα γὰρ στέγει ἡ ἀγάπη, καὶ μακροθυμεῖ⁸⁴.

Ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως. Τουτέστιν, ὅπερ τῆς πίστεως ἵστατο ἕδρατος καὶ ἀκαταγώνιστος, διὰ τε λόγου δυνάμεως καὶ βίου κατεργασίας.

Ἐκλάβου τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἰσοῦ καὶ ὁ μισθός καὶ τὸ ἔπαλλον, ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.

Εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης. Ἐπ' ἐλπίδα γὰρ ζωῆς αἰωνίου ἐκλήθης.

Καὶ ὁμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων. Ἐνταῦθα αὐτοῦ τὴν παρρησίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπαινεῖ, ὡς ἐν κινδύνοις ὁμολογῆσαντος τὸν Χριστόν. Ἡ ὁμολογία, τὴν ἐν τῇ κατηχήσει λέγει, καὶ ἦν ὁμολογοῦμεν ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ, καὶ συντάσσεσθαι τῷ Χριστῷ. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ ὁμολογία μόνη χρεια, ἀλλὰ καὶ ὑπομονή, ὥστε διαπαντός ἐμμένειν τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἀγῶνος σφοδρῶ, ὥστε μὴ πικρατραπῆναι.

Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸν ῥῆθον αὐξων, καὶ ἀσφαλέστερον ποιῶν τὸν μαθητήν⁸⁵, μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεόν, δεικνύς ὡς οὐκ ἄν

A hanc, et nullum bellum aut inimicitia aderit, neque fornicatio: scortum enim argenti causa sece prostituit.

Quam quidam appetentes, erraverunt a fide. Avaritia enim oculos ad seipsam retrahens, non sinit nos viam veritatis cernere. Quomodo enim is qui lucro deditus est, Evangelio credet paupertatem suadenti? Hoc fieri non potest.

Confixeruntque seipsos doloribus multis. Etiam in hac vita. Quantum enim lugent? quantum lumentantur? Pulchre autem dixit, *Confixerunt*. Spinarum enim instar sunt divitiarum sollicitudines⁸⁷, perinde ac Dominus dixit. Unde si tetigerit has quisquam, manus cruciatis faciunt, vulnera infligentes, atque dolores parientes.

Vers. 11. *Tu vero, homo Dei*. Ingens hæc est dignitas. Omnes quidem sunt homines Dei, peculiari ter vero justus, non solum creationis ratione, verum etiam proprietatis. Si Dei homo es, ne quaeras avertentia te a Deo. Sed quid?

Hæc fuge; sectare autem justitiam. Utraque enim intentione et augmento protulit. Non enim dixit, *Discede et accede*: sed, *Fuge et sectare*: *Justitiam* autem, ut non defraudes, quemadmodum qui volunt ditescere.

Pietatem. Quæ est dogmatum.

Fidem. Quæ est contraria questionis.

Charitatem. Hoc est, rectam conversationem: hujus enim summa et caput est dilectio.

Patientiam, mansuetudinem. A charitate patientia et mansuetudo promanat: charitas enim omnia sustinet, et longanimis est.

Vers. 12. *Certamen bonum fidei certa*. Hoc est, Pro fide firmus invictusque persiste, per verbi potentiam ac vitæ puritatem.

Apprehende vitam æternam. Ecce et merces et præmium, æterna vita.

In quam vocatus es. Ad spem enim æternæ vitæ vocatus es.

Et confessus es confessionem bonam coram multis testibus. Hic fiduciam et fortitudinem ejus laudat, ut qui in periculis confessus sit Dominum Christum. Vel confessionem illam dicit quæ est in catechismo, qua profitemur nos Satanæ renuntiare, atque a Christi partibus stare. Animadvertente vero, quod non solum confessione opus est, verumetiam patientia, ut semper perduremus in confessione; **587** certamineque vehementi, ne de via deflectamus.

Vers. 13. *Præcipio tibi coram Deo*. Quo pietum adaugeat, et discipulum securiorem reddat, testem vocat Deum, ostendens non esse humana præcepta:

⁸¹ Matth. xiii, 22.

Varia lectiones.

^{79, 80} σωτηρίας ο. ⁸¹ περιπέτου είναι ο. ⁸² μεθ' ὑπερβολῆς; in. ⁸³ τὴν κατὰ Θεὸν πολ. ο. ⁸⁴ ὁ γὰρ ὑπομένων, καὶ μακρ. ο. ⁸⁵ Τιμόθεον ο.

usque testem semper in fide gerens, recordatione ejus ab hinc commovetur.

Qui dicitur vivificat. In his consolatio est adversus periculum, et resurrectionis communitio : perinde quasi dicat : Ne metuas mortem : Dei enim servus es qui potest omnia vivificare.

Et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bona confessionem. Rursum adhortatio sumpta est a doctore. Testatus est ille, debentis igitur et nos ipsum imitari: Interroganti enim Pilato, *Tunc rex es?* respondit: *Ego in hoc natus sum* : et : *Veni ut testimonium perhibeam veritati* ; multaque alia confessus ac testatus est.

Vers. 14. *Ut servet mandatum sine macula et irreprehensibile.* Hoc est, neque quoad dogmata, neque quoad vitam labem aliquam tibiipsi imprimas.

Usque in adventum Domini nostri Jesu Christi. Hoc est, usque ad obitum et exitum tuum ex hoc saeculo. Atqui sic non dixit, sed, *usque in adventum*, ut magis ipsum excitet, tremendam illam gloriam et in memoriam revocando.

Vers. 15. *Quem ostendet temporibus suis.* Hoc est, convenientibus, destinatis : ne igitur mortuus quod jam non venerit.

Beatus et solus potens. Et haec consolationem praebent : ut non ad haec, quae in hoc mundo beata videntur, defigat oculos, verum ad illum potius, qui est ipsa Beatitude, in quo nihil triste est aut injucundum : nec melior qui hic sunt potentes et reges. Simul autem confirmat quod ostendet adventum suum : solus enim potens est. Haec autem omnia de Filio dicuntur. Dixit autem, *solus*, ad discrimen mortalium, vel deorum falso ita dictorum, et non reliquarum sanctorum personarum.

Vers. 16. *Reus regum, et Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem.* Proprie enim ipse essentialiter habet immortalitatem : angeli autem, etsi immortales sint, hoc tamen non a natura, sed gratia possident : itaque non habent, sed participant.

Et lucem inhabitat inaccessibilem. Numquid igitur loco continetur? Aliudne lumen, et aliud Ipse est? Atqui is ipsum lumen est. Anadvertis quod si quidquam ardui loqui velimus, lingua nostra sit impotens? Inaccessibilem autem dicit, quam nemo accedere possit, ob nimium splendorem.

588 *Quem nullus hominum vidit, neque videre potest.* Secundum divinitatem videlicet: nam secundum humanitatem visus est. Divus autem Joannes Chrysostomus supra quidem de Filio, deinde tanquam principaliter de Patre dicantur, ista omnia intellexit, etiamsi et Filio et Spiritui conveniant.

⁸⁷ Joan. xviii, 37, 41.

ἄθροοντα ἐκ παραγγέλματα· καὶ ἵνα τὴν μάρτυρι αὐτὸν ἐν τῇ διανοίᾳ ἔχων, κατασεισῆται τὴν διάνοιαν τῇ μνήμῃ.

Τὸν ζωοποιούντος τὰ πάντα. Ἐνταῦθα παρὰ κλησὶς ἐστὶ πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τῆς ἀναστάσεως ὑπόμνησις· ὡς ἂν εἰ εἴπατο· Μὴ φοβηθῆς τὸν θάνατον· Θεοῦ γὰρ εἰ δούλος, τοῦ δυναμένου τὰ πάντα ζωογονεῖν.

Καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μάρτυρος ἐκ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν. Πάλιν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἢ προτροπὴ. Ἐμαρτύρησεν ἐκεῖνος, ἐβελόμενος καὶ ἡμεῖς μιμεσθαί αὐτόν. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Πιλάτου, *Εἰ βασιλεὺς εἰρηαί.* Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι· καὶ, Ἦλθον μαρτυρῆσαι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ πολλὰ ἕτερα ἐμαρτύρησά μὲν καὶ ὁμολόγησαί.

Ἰηρῆσαι σε τὴν ἐπιτολὴν ἀναίλιον καὶ ἀρεκίλητον. Τοῦτέστι, μήτε δογματῶν ἐνεκεν, μήτε βίου, κηλῖδὰ τινα ταυτῷ προσηριδόμενον.

Μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦτέστι, μέχρι τῆς τελευτῆς σου, μέχρι τῆς ἐξόδου. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἀλλὰ, *μέχρι τῆς ἐπιφανείας*, ἵνα μᾶλλον αὐτὸν διεγείρη, ἀναμνήσας τῆς δόξης ἐκείνης τῆς φρικτῆς.

Ἦν καιροῖς ἰδίους δεῖξει. Τοῦτέστι, τοὺς προσήκουσι, τοὺς ἀφωρισμένους. Μὴ τολμῶν λυποῦ εἶναι μὴ ἦδη γέγονεν.

Ὁ μακάριος καὶ μόνος δυναστής. Καὶ ταῦτα εἰς παράκλησιν, ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἐνταῦθα δοκοῦντα μακάριον βλεπέη, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον, ὃς ἐστὶν αὐτομακαρίστης, ἐν ᾧ οὐδὲν λυτήριον ἢ ἀηδὲς· μηδὲ φοβήται τοὺς ἐνταῦθα δυνάστας καὶ βασιλεῖς. Ἄμα δὲ καὶ κατασκευάζει ὅτι δεῖξει τὴν ἐπιφάνειαν⁸⁷. Δυναστής γὰρ ἐστὶ μόνος. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ δὲ μόνος, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἀνθρώπων, ἢ τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐκ τῶν ἄλλων ἕλιων ὑποστάσεων.

Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχωρ ἀθανάσιον. Κυριως γὰρ αὐτὸς ἔχει οὐσαυδῶς τὴν ἀθανάσιον· ἀγγελοὶ δὲ, εἰ καὶ ἀθάνατοι, ἀλλ' οὐ φύσει, χάριτι δέ· ὥστε οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μετέχουσιν.

Φῶς οὐκ ἔχωρ ἀπρόσιτον. Ἄρα τόπω ἐμπειρίηται; Ἄρα ἄλλο τὸ φῶς καὶ ἄλλο αὐτός; Καὶ μὴν αὐτόφως ἐστίν. Ὅρα δὲ ὅτι καὶ ὅταν τι μέγα φθέγγασθαι βουληθῶμεν, ἀδυνατεῖ ἢ γλωττα; Ἀπρόσιτον δὲ, ᾧ οὐδεὶς προσελθεῖν δύναται διὰ τὴν ἀγαν λαμπρότητα.

Ὅρ εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἴδεν δύναται. Κατὰ τὴν θεότητα δηλαδὴ· κατὰ γὰρ τὴν ἀνθρωπότητα⁸⁸ ὠράθη. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἀνω μὲν περὶ τοῦ Υἱοῦ, εἶτα ὡς προηγουμένως λεγόμενα περὶ τοῦ Πατρὸς ταῦτα πάντα ἐδέξατο, εἰ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι εἰκεία.

Variae lectiones.

⁸⁸ εἶπεν ο. ⁸⁷ τῇ ἐπιφανείᾳ ο. ⁸⁹ σάρκα ο.

Ἐτιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον. Ἀμὴν. Εἰ τοίνυν αἱ ἐκράτος αὐτῷ, μὴ δέσσης, καὶ νῦν οὐ δέκνεται. Ἄει τιμὴ αὐτῷ, μὴ καταπέτης, καὶ νῦν ἀτιμώθηται. Τοῦτο μόνον δυνάμεθα πάντες ποιεῖν ἀκατακρίτως, δοξάζειν αὐτὸν, οὐ περιεργάζεσθαι. Καλῶς δὲ ἐνταῦθα θεολογεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ μάρτυρα ἐκάλεσε τὸν Θεόν, καταλέγει τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἵνα ἀκούων μᾶλλον ἐντραπή.

Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Εἰσὶ καὶ ἄλλοι πλούσιοι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀλλ' ἐν τῷ μέλλοντι, οἱ δίκαιοι δευλαδί.

Παράγγελλε μὴ ὑψηλοφροεῖν. Ἀπόνοιαν γὰρ καὶ ἀλαζονείαν τὰ χρήματα τίκτουσι.

Μηδὲ ἠλαϊκέναι ἐπὶ πλοῦτου ἀδηλόγητι. Εὐθὺς αὐτοῦς κατέσπασεν. Τί γὰρ ἐπαίρη, φησὶν, ἐπὶ πράγματι ἀδήλω, καὶ εὐμεταπτώτῳ, καὶ ἀστάτῳ;

Ἄλλ' ἐπὶ Θεῷ τῷ ζῶντι τῷ παρέχοντι ἡμῖν πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν. Τοῦτέστιν, ἀέρα, ὕδωρ, φῶς, ἐτησίους τροπὰς, καὶ ὥρας, καὶ τὰλλα πάντα, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀφθονίας, καὶ ἡ πλεονεξία ἰδιοποιῆ ὅσα λαμβάνει. Οὗτος ὁ πλοῦτος μόνιμος καὶ ζῶν, οὐ φθειρόμενος. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ μαθήσῃ, ὅτι πλούσιον ὁ Θεὸς πάντα ἀνθρώπων ἐποίησε, πάντα τὰ κοινὰ χαρισάμενος· μάταιος τοίνυν ὁ λυπούμενος ὡς ὢν πέννης.

Ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἐργοῖς καλοῖς. Ἀπὸ κοινού τῆ, Παράγγελλε αὐτοῖς ἀγαθοεργεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς· εἰ γὰρ πλουτεῖν θέλεις, ἐν ἀγαθοεργίᾳ πλούτει.

Εὐμεταδότους εἶναι. Τοῦτο τῶν χρημάτων ὁ.

Κοινωνικούς. Τοῦτο τῆς ἀγάπης. Κοινωνικούς γὰρ ὀνομαζομένους τοὺς ὁμιλητικούς, τοὺς προσηγεῖς.

Ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον. Ὅπου θεμέλιος, ἐκεῖ πάντα βέβαια καὶ ἀκίνητα· ἐπεὶ οὖν τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἰδραῖα, διὰ τοῦτο θεμελίου ἐμνήσθη.

Ἴνα ἐπιλάβωμαι τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἢ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἐργῶν προξενεῖ, ἢ καὶ θεμέλιον ὠνόμασε, τὴν ἀπόλαυσιν ὁ ἐκεῖνη· προξενῆσαι δύνανται.

Ὁ Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον. Ταῦτα πάντα ἂν ὑπ' ἐμοῦ ἐνστάθῃς, ὡς Δεσποτικῶς ὄντα φύλαξον, μηδὲν τούτων ἐλαττώσης.

Ἐκτραπέμενος ὁ τὰς βεβήλους κενοφωνίας. Τὴς ἀκαθάρτους, τὰς μαρὰς. Κενοφωνίας δὲ τὰς ματαιολογίας φησὶν. Ἄρα οὖν ἐστὶ καὶ κενοφωνία ὁ βέβηλος. Ὁ δὲ μακάριος, Ἰωάννης τὰς νεωτέρας

Cui honor et imperium sempiternum. Amen. Si igitur ipse imperium semper obtinet, ne metuas, etiamsi nunc non ostendatur. Semper honor ipsi: ne desperes, si nunc cernas ipsum contumelia affiri. Hoc tantum omnes inculpate prestare possunt, illum nimirum glorificare, et non curioso de eo inquirere. Egregie autem hic theologum agit. Cum enim testem vocasset Deum, gloriam ejus recen-et, quo majorem reverentiam auditori incutiat.

Vers. 17. Divitiibus hujus sæculi. Sunt et alii divites, verum non in hoc sæculo, ceterum in futuro, justi videlicet.

Præcipe non sublimè sapere. Arrogantiam enim et ostentationem divitiarum pariant.

Non sperare in divitiarum incertitudine. Statim illos deprimit. Quid enim, inquit, ob rem incertam, caducam et inconstantem attolleris?

Sed in Deo vivente, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum. Hoc est, aerem, aquam, lumen, annuas temporum conversiones, et anni tempora, cæteraque omnia, eaque in magna copia, etiamsi avaritia omnia sibi ascribat quæcunque accipit. Iste enim est divitiarum stabiles, et viventes, nunquam corrumpendæ. Hinc autem discas, quod Deus omnem hominem divitem fecerit, quippe qui cuncta donaverit communi. Vanus igitur est, qui periinde ac si pauper esset, contristatur.

Vers. 18. Bene agere, divites fieri in bonis operibus. Ad utrumque pertinet, Præcipe eis bene operari, et quæ sequuntur. Si enim ditari cupis, bonis operibus abunda.

Facile tribnere. Hoc pecuniarum est.

Communicare. Istud est charitatis. Per communiones enim, societatis amantes et humanos intellige.

Vers. 19. Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum. Ubi fundamentum est, ibi omnia sunt firma et immobilia. Quia vero virtutis et futuri sæculi bona stabilia sunt, eam ob causam fundamenti meminit.

Ut apprehendant vitam æternam. Bonorum enim operum peractio, quam et fundamentum nominavit, illius fruitionem præstare possunt.

Vers. 20. O Timothee, depositum custodi. Hæc omnia, quæ a me tibi sunt mandata, tanquam a Domino provenientia 589 custodi, neque horum aliquid imminuas.

Devitans profanas vocum vanitates. Impuras nimirum et pollutas. Vocum autem vanitates vaniloquentias dicit. Est igitur vocum quedam vanitas, quæ non est profana. Divus autem

variæ lectiones.

ἢ καὶ γὰρ ὁ πλοῦτος οὗτος μόνιμος, ὁ μέλλων. Ἐντεῦ. ο. ἢ χρημάτων, ἢ γὰρ ἐλευθεριότητος, ἢ. ἢ αἰώνιον ζῶντι ο. ἢ ἐκτρέπου ο.

Joannes Chrysostomus recentis adhortationes καὶ ἀφώνια; dixit, per αὶ diphthongum in prima syllaba scribens, ut videtur.

Et oppositiones falsi nominis scientiæ. Quando enim fides non adfuerit, sed ab humanis cogitationibus omnia nascuntur, scientia non est, sed mentitur nomen. Observa autem objectiones quasdam esse, ad quas ne responderi quidem oportet, sed istas vitare, et cum talibus non cōngredi.

Vehs 2f. Qdam quidam promittentes, circa fidem exiderant. Necesse enim est cum qui humanas rationes sectatur, a fide aberrare: fides enim rationes non admittit. Opinor autem Apostolum hæc dicere de iis qui tum nominabantur Gnostici, qui omni impuritate repleti erant: ideoque vocum novitates profanas nominavit. Istorum autem hæresi præfuit Nicolaus, qui unus erat e septem diaconis.

590 *Gratia tecum, Amen.* Sigillum omnium ipsi comprocatur, necne gratiam Dei, a qua omne bonum et datur custoditur: qua et nos utinam abunde fruamur, non perdescentes bona quæ ab ipsa accepimus, sed conservantes hæc per ipsam, et glorificantes Christum charismatum datorem, cum Patre et Spiritu; cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

⁹⁹ προσμιλοῦντά μ.

Varie lectiones.

Α παραινέσεις καινοφωνίας; εἶπε, διὰ τῆς, αὶ, διφθόγρου τῆ, καὶ, γράφων, ὡς ἔοικε.

Καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Ὅταν γὰρ πίστις μὴ ᾖ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν πάντα τίθηται, γνώσις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ψεύδεται τὸ ὄνομα. Σημειώσασι δὲ ὅτι εἰσὶν ἀντιθέσεις, πρὸς α; οὐδὲ ἀποκρινέσθαι χρῆ, ἀλλ' ἐκτρέπασθαι ταύτας, καὶ μὴ συμπλέκεσθαι τὸς τοιούτους.

Ἐν τινεσ ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν λογισμὸς ἀκολουθῶντα⁹⁹ ἀνθρωπίνους, τῆς πίστεως ἀστοχεῖν· ἡ γὰρ πίστις λογισμοὺς οὐ παραδέχεται. Οἶμαι δὲ ταῦτα λέγειν τὸν Ἀπόστολον περὶ τῶν τότε λεγομένων Γνωστικῶν, τῶν πάσης ἀκαθαρσίας πεπληρωμένων, διὰ καὶ βεβήλους ὀνόμασι καινοφωνίας. Τοῦτων δὲ τῆς αἰρέσεως προστάτης Νικόλαος, ὁ τῶν ἑπτὰ διακόνων εἶς.

Ἡ χάρις μετὰ σοῦ, Ἀμήν. Τὴν σφραγίδα πάντων ἐπεύχεται αὐτῷ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἧς καὶ δίδοται πᾶν ἀγαθὸν καὶ φυλάττεται. Ἡς καὶ ἡμεῖς ἀπολαύομεν δαψιλῶς, ἀ παρ' αὐτῆς ἰδεῖσθε μετὰ ἀγαθὰ μὴ ἀπολλύντες, ἀλλὰ συντηροῦντες ταῦτα δι' αὐτῆς, καὶ δοξάζοντες Χριστὸν τὸν τῶν χαρισμάτων δοτῆρα, σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ SECUNDÆ DIVI PAULI AD TIMOTHEUM EXPOSITIO.

Argumentum secundæ Epistolæ ad Timotheum.

Curnam alteram hanc Timothæo Epistolam scribit? Dixerat in priori: Spero me ad te venturum celestius; non contigit autem hoc, detinebatur enim a Nerone. Consolatur itaque illum per litteras vice

C 591 Ἐπιπέσεις τῆς πρὸς Τιμόθεον δευτέρας Ἐπιστολῆς.

Τὴ δέποτε καὶ δευτέραν ἐπιστέλλει τῷ Τιμόθεῳ Ἐπιστολήν; Εἶπερ ἐν τῇ προτέρᾳ· Ἐλπίζω πρὸς σε ἐλθεῖν τάχιον. Ὅχι ἐξεγένετο δὲ τοῦτο· κατελήχετο γὰρ παρὰ τοῦ Νέρωνος. Παραμυθισαί

οὐκ αὐτὸν διὰ γραμμῶν ἀντὶ τῆς παρουσίας, *A adventus sui : qui fortasse affligebatur jam propter absentiam, et propter onus episcopatus. Nam et* ἰσως τρωθιμῆρον καὶ διὰ τὴν ἀκουσίαν, καὶ διὰ τὸ φόρος τῆς ἀρχῆς. Καὶ οἱ μεγάλοι γὰρ πρὸς κυβέρνησιν Ἐκκλησίας δακλύουσι, πολλοῖς βαπτίζομενοι κίμασι πάντοθεν, καὶ μάλιστα τότε, ὅτε πανταχοῦ πόλεμοι. Καλεῖ δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς ἑαυτόν. Πρὸς γὰρ τῷ τέλει ἤδη ἦν. *magni viri ad Ecclesiae gubernationem labefactantur, multis immersi undique procellis, tum vero maxime, quando undique 592 bella instant. Invitat autem Timotheum ad se. Jam enim fini proximus erat.*

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN II EPISTOLAM AD TIMOTHEUM.

ΚΕΦΑΛ. Α΄.

B

CAPUT I.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εὐθύς ἐκ τοῦ προοιμίου διανέστησεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἐνταῦθα κινδύνους εἴπῃς, φησὶν. Οὗτοι τίκτουσιν [ἐν] ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἀπόστολοι γεγόναμεν, ἵνα ἀποθάνωμεν καὶ ζήσωμεν αἰωνίως. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὅτι ἐν κινδύνῳ ἐστὶν ὁ διδάσκαλος, ἀντὶ τοῦ παρακληθῆναι, μᾶλλον λυπηθῆ, διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς παραμυθεῖται. Εἰ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν ἐστὶ, μὴ ζῆται αὐτὴν ἐνταῦθεν ἤδη. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δὲ ἡ ζωὴ, τούτεστιν ἡ σὺν Χριστῷ ἢ ὅτι αὐτὸς ἡμῖν ταύτην καὶ δίδωσι καὶ συνέχει. Ἡ μὲν γὰρ αἰσθητικὴ⁵¹ ζωὴ ἐν βρώμασι καὶ πόμασιν· ἡ δὲ νοητικὴ⁵² ἐν Χριστῷ συνέχεται. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ ἡμῖν τὰ πάντα.

593 *Vers 1. Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitae quæ est in Christo Jesu. In ipso statim proœmio excitavit ejus animum. Ne enim mihi dicas, inquit, presentia pericula : nam illa nobis pariunt æternam vitam. Apostoli facti sumus, ut moriamur, et vivamus in sempiternum. Ne enim, cum audiret præceptorem suum in periculis constitutum, solatii loco magis turbetur, propterea in ipso statim principio eum consolatur. Si autem secundum promissionem est, ne quæras eam statim evemire. In Christo autem Jesu vita est id est, cum Christo : vel quia ipse hanc nobis donat et continet. Vita enim sensitiva in cibo et potu constat : intellectualis autem in Christo continetur. Ipse enim est nobis omnia.*

Τιμοθέω ἀγαπητῷ τέκνῳ. Ἔστι καὶ τέκνον εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἀγαπητόν. Ὁ τοῖνον Τιμόθεος ἀγαπητός ἦν, διὰ τὴν ἀρετὴν πάντως. Δείκνυσιν οὖν ἐκ τούτου, ὅτι φύξις ὄχι ὀργισθεὶς αὐτῷ, ἢ κατεγνωκὴς τῷ αὐτοῦ ἀπολειμπάνεται. Ἀγαπητός γὰρ μοι εἶ· ἀλλὰ βία καὶ ἀνάγκη.

Vers. 2. Timotheo dilecto filio. Potest aliquis esse filius, sed non dilectus. Timotheus autem dilectus erat, propter virtutem omnino. Ostendit igitur ex hoc, quod non veluti iratus ipsi, aut quod aliquid in eo damnet, ipsum relinquat. Dilectus enim mihi es, inquit : sed vis et necessitas id effecit.

Χάρις, εἰσος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἄπερ καὶ πρότερον, ταῦτα καὶ νῦν αὐτῷ ἐπέυχεται. Ἀνάγνωθι οὖν τὴν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἰς ταῦτα παραγραφὴν.

Gratia, misericordia, pax a Deo Patre et Christo Jesu Domino nostro. Quæ prius, eadem etiamnum ipsi comprecatur. Lege igitur quæ in priore Epistola ad hunc locum annotata sunt.

Χάρις ἔχω τῷ Θεῷ. Ὁρῶς ἀγάπης ὑπερβολὴν ; Ἐυχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ, ὅτι ἀγαπῶν σε μέμνημαί σου. Τοῦτο ἐστὶν ἀγάπη ἀληθῆς, ὅταν ἐγκαλλωπίζεται τις τῇ πρὸς τὸν δεῖνα φιλίᾳ.

Vers. 3. Gratias ago Deo. Videtur charitatis magnitudinem? Gratias ago, inquit, Deo, quoniam diligens te meministi tui. Hæc est vera dilectio, quando quis amicitiam qua alium diligit, sibi gratia esse ducit.

Ὁ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνείδησει. Πῶς ἐν καθαρᾷ συνείδησει, ὅπου γε ἡγνύει τὸν Χριστὸν ἐξ ἀρχῆς ; Ἦτα οὖν συνελθόντων ἐνταῦθα ὀνβλον φησὶ : καὶ γὰρ ἰουδαίζεν, ἀλλὰ σεμνός τις τὸν βλον ἦν ἢ ὅτι καὶ ὅτε ἐδίωκε, κατὰ ζῆλον

Cui servio a progenitoribus in pura conscientia. Quomodo in pura conscientia, cum Christum ab initio ignoravit? Aut igitur conscientiam hic vitandam dicit : etsi enim judaizabat, puram tamen et honestam vitam ducebat : vel quia tum etiam cum

Varie lectiones.

⁵¹ αἰσθητικὴ ο. ⁵² νοητικὴ ο.

persequeretur Christum, ex zelo persequeretur, et non ex humana ratione, perinde ac plerique ob vanam gloriam hæresin constituentes, in qua multæ putredinis conscii sunt. Quod autem dicit, tale est: Ne suspiceris me alia cogitare, et alia dicere: pura est mihi conscientia ut semper, 594 sic etiamnum. Non mentior igitur, cum dicam quod te amo, ac semper memini tui.

Quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die, desiderans te videre. Gratias ago Deo, quod memini tui. Non simpliciter autem, sed in precationibus, die ac nocte Deum interpellans pro te, ut impleat desiderium meum quod habeo ut videam te. Quomodo igitur me ipsum tanta voluptate libenter privarem, si modo venire possem? Quare autem manifeste non dicit causam, quod retineatur impediatque a Nerone? Ne statim in exordio ipsum perturbet. In fine autem hanc causam revelat.

VERS. 4. Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear. Sic construe: Desiderans te videre, ut gaudio implear: deinde interjecto, *memor lacrymarum tuarum.* Etsi enim natura ab amicitie affectu alienus essem, lacrymæ tamen tuæ sufficiunt ut me slectant, cum ad memoriam mihi redeunt. Verisimile enim erat Timotheum a Paulo divulgum, lamentari magis, quam infantem a mamma abstractum.

VERS. 5. Recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta. Non solum lacrymarum tuarum recordatus, desidero te videre, verum etiam fidei tuæ non fucate. Magna enim et justa hæc tibi causa est, ut a me diligaris.

Quæ primum inhabitavit in ariæ tua Loidæ, et matre tua Eunice. Aliud præterea est enconium, quod non ab infidelibus ortum duxerit, sed a fidelibus, etsi ex Judæis. Pater tamen ejus Græcus erat. Observa autem quomodo lex cœperit dissolvi, hujusmodi factis jam tum commistionibus.

Persuasus sum autem quod et in te. Quoniam majorum bona, si quidem nos tales simus, nobis in gloriam cedunt, sin minus, contumeliæ nobis loco sunt: propterea, inquit, majorum fides etiam in te est, uti certo persuasus sum. Merito igitur non fucatum hanc habes, ut quæ a majoribus tuis in te etiam fundata sit, ut adco non possit concuti.

VERS. 6. Propter quam causam admonco te ut resuscites gratiam Dei. Quia, inquit, novi te non simulatam habere fidem, excito te, ut gratiam Spiritus, quam accepisti ad præfecturam Ecclesiæ, ad signorum operationem, et simpliciter ad omnem quæ episcopum deceat virtutem, ut hanc exsuscites, hoc est, ut semper vivam et floridam facias. Quemadmodum enim ignis lignis indiget, hunc ad modum gratia Spiritus opus habet promptitudine, et attentione, et vigilantia, ut semper serveat: nam nisi hæc præsto sint, extinguitur; quemadmodum 595 et alio in loco dicit: *Spiritum nolite extinguere.*

ἐδίωκε, καὶ οὐ κατὰ ἀνθρώπινον λογισμὸν, ὡς οἱ πολλοὶ διὰ θύξιν αἰρεσιν συνιστῶντες, ἢ συνιδῶντες πολλὴν τὴν καθρότητα. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Νῆ ὑποπειθήσης με ἄλλα φρονεῖν, καὶ ἄλλα λέγειν· καθαρὸν μοὶ ἐστὶ τὸ συνεῖδῃ, ὡσπερ ἀεὶ, καὶ νῦν. Οὐ ψεύδομαι τοίνυν λέγων ὅτι φιλοῦ σε, καὶ ἀεὶ μέμνημαί σου.

Ὡς ἀδιδάκτωρ ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνησιν ἐν ταῖς δεήσεσσι μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐπιπροθύων σε ἰδεῖν. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι μέμνημαί σου. Οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλ' ἐν ταῖς δεήσεσσι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν Θεὸν παρακλῶν ὑπὲρ σοῦ, ὡς ἂν πληρώσῃ μου τὸν πόθον, ὃν ἔχω, ὥστε ἰδεῖν σε. Πῶς οὖν ἐστέρησα ἂν ἐμαυτὸν ἐκὼν τοσαύτης ἡδονῆς, εἴγε ἡδυμένην ἔλθειν; Διὰ τί οὖν οὐ λέγει φανερώς τὴν αἰτίαν, τὸ κατέχεσθαι παρὰ Νέρονος; Ἴνα μὴ λυπηθῇ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς. Πρὸς τῷ τέλει δὲ ταύτην ἀνακαλύπτει.

Μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρῆς πληρωθῶ. Οὕτω σύνταξον· Ἐπιπροθύων σε ἰδεῖν, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ· εἶτα διὰ μέσου, *μεμνημένος σου τῶν δακρύων.* Εἰ γὰρ καὶ σφόδρα ἀφιλος φύσει ἤμην, ἀλλ' οὖν γε τὰ δάκρυά σου ἱκανὰ κάμψαι με, εἰς μνήμην ἔλθόντα. Εἰκὼς γὰρ ἦν τὸν Τιμόθεον ἀποσχίζόμενον Παύλου, ὀδυρθεσθαι μᾶλλον ἢ παιδίον τοῦ ματρὸς ἀποσπώμενον.

Ἰκόμησιν λαβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως. Οὐ μόνον τῶν δακρύων μεμνημένος, ἐπιπροθύων σε ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδόλου σου πίστεως· μέγα γὰρ σοὶ καὶ τοῦτο δικαίωμα πρὸς τὸ ἀγαπᾶσθαι ὑπ' ἐμοῦ.

Ἦτις ἐτόκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωιδῆ, καὶ ἐπὶ μητρὶ σου Εὐνίκῃ. Καὶ ἄλλο ἐγκύμιον, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἀπίστου ἐγένετο, ἀλλ' ἀπὸ πιστῶν, εἰ καὶ ἐξ Ἰουδαίων. Ὁ μὲντοι πατὴρ αὐτοῦ Ἑλλήν ἦν. Ὅρα δὲ πῶς ὁ νόμος ἤρξατο καταλύεσθαι, τῶν ἐπιμίξεων ταύτων γινομένων.

Πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοὶ. Ἐπειδὴ τὰ τῶν προγόνων καλὰ, ἐὰν μὲν καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι ὦμεν, δοξάζει ἡμᾶς, εἰ δὲ μὴ, εἰς αἰσχύνην μᾶλλον ἡμῖν εἰσι, διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι ἡ τῶν προγόνων πίστις καὶ ἐν σοὶ ἐστίν, ὡς ἀκριβῶς πίπεισμαι. Εἰκότως οὖν ἀνυπόκριτον ἔχεις ταύτην, ὡς ἀνωθεν τοθεμλιωμένην, καὶ σαλεύεσθαι οὐκ ἔχουσαν.

Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμνησῶ σε ἀναζωοπιρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. Διότι, φησιν, οἰδᾶ σε ἀνυπόκριτον ἔχοντα πίστιν, διεγείρω σε, ὥστε τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἣν ἐλάβες εἰς προστασίαν τῆς Εκκλησίας, εἰς σημείων ἐργασίαν, καὶ ἀπλῶς, εἰς πάσαν τὴν ἐπισκόπου πρέπουσαν ἀρετὴν. ταύτην ἀναζωοπιρεῖν, τοῦτέστιν, ἀεὶ ζῶσαν καὶ ἀκμάζουσαν ἐργάζεσθαι. Ὅσπερ γὰρ τὸ πῦρ θεῖται ἐξέλων, οὕτω καὶ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος θεῖται προθυμίας, καὶ προσοχῆς, καὶ νήψεως, ἵνα αἰετὸ ἀναζῆ· ὡς ἐὰν μὴ ταῦτα παρώσοις σβέννυσται, ὡς καὶ ἀλλαγῶ λέγει· *Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε.*

Ὁ ἔστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου. Ἔστι μὲν ἐν σοὶ ἡ χάρις αὐτῆ, ἣν ἔλαβες ἅμα τῷ ἐπιθεῖναι μὲ σοὶ τὰς χεῖρας, ὅτε σε χειρατόνουν ἐπίσκοπον ἢ πλὴν σφοδρότερον τὸ πῦρ ἐργάσαι. Ὁν ἔλαβες λόγον, παρρησίας ἐμπλήσων καὶ ἀνδρείας στήθεϊ γενναίως.

Ὁὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ θυμίας. Τοῦτέστιν, οὐ διὰ τοῦτο ἐλάβομεν τὸ πνεῦμα, ἵνα ὑποστειλώμεθα, ἀλλ' ἵνα δυνατοί ὦμεν πρὸς τοὺς πειρασμούς, καὶ παρρησιαζώμεθα πολλοί, γὰρ βίβωσι πνεῦμα δειλίας, ὡς ἐν ταῖς βασιλείαις γέγραπται: Καὶ ἐπέπεσε πνεῦμα δειλίας ἐπ' αὐτοὺς· τοῦτέστι, φόβον αὐτοῖς ἐπέθηκε.

Καὶ ἀγάπης. Τῆς τε πρὸς αὐτὸν, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ τὸ ἀγαπᾶν γὰρ τὸν θεὸν ὡς πατέρα, ἐκ τοῦ πνεύματος, ἔχομεν τοῦ ποιούντος ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, χάρισμά ἐστιν ἀπὸ θεοῦ δυνάμει γινόμενον, ὡς περ αὐτὸ σκανδαλίζεσθαι, ἀπὸ δειλίας καὶ μικροψυχίας. Πλὴν δεῖ καὶ ἡμᾶς προτέρους ἐπιδεικνυσθαι τὰ παρ' ἐκείνων.

Καὶ σωφρονισμοῦ. Ἡ ὡς ὠφρονες ὦμεν, καὶ ὑπέχει τὴν διάνοιαν, καὶ ἐν καταστάσει ἢ ἵνα σωφρονισμὸν ἔχομεν τὸ πνεῦμα, καὶν τις πειρασμὸς ἡμῖν ἐπιγενῆται, πρὸς σωφρονισμὸν τοῦτον δεχώμεθα ἢ ἵνα καὶ ἄλλοις ὦμεν σωφρονιστάι καὶ παιδευταί.

Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον τοῦ κυρίου ἡμῶν. Πολλοὶ τριτάδιοι ἄνθρωποι, λογιζομένους ἐξείταστοι τὰ ὑπὲρ κατάληψιν, αἰσχύνῃ νομίζουσι τὸ τὸν γίον τοῦ θεοῦ σταυρωθῆναι λέγειν, ἀγνοοῦντες ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦ τούτου ὁ κατὰ δικαιοσύνην ἄνθρωπος ὡς θεοῦ ἐγένετο. Σὺ οὖν, ὦ Τιμόθεε, μὴ ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον καὶ τὸν ὄνατον τοῦ Χριστοῦ, τὸν διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ παρρησιαζώου μάλλον, καὶ κήρυττε τοῦτον. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ δέσῃς, ἀλλὰ, Μὴ ἐπαισχυνθῆς, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἔχει κίνδυνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μόνον αἰσχύνῃ· εἰ ταύτης καταφρονήσεις, ἀκίνδυνα τᾶλλα.

Μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ. Μὴ αἰσχυνθῆς, εἰ ἐγὼ ὁ νεκροῦς ἐγείρων, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, δίδεμαι. Οὐ γὰρ ὡς κακοῦργος δέδεμαι, ἀλλ' αὐτοῦ εἰμι δέσμιος, τοῦτέστι, δι' αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος σταυρὸν οὐκ ἐπαισχυνθῆ, πῶς ἐγὼ τὰ δεσμά;

Ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ. Τοῦτέστι, μὴ ἀπλῶς δείξῃς, ὅτι οὐκ ἐπαισχυνθῇ, ἀλλὰ τῇ πίστει καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ κοινωνίᾳ γενοῦ καὶ τῷ Χριστῷ καὶ ἐμοὶ τῶν αὐτῶν. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρων ἠνέχετο, εἰπὼν, ὅτι ἔδωκεν ἡμῖν πνεῦμα δυνάμει. Τί δὲ ἐστὶ, συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ; Ἄρα ὡς τοῦ εὐαγγελίου κακοπαθοῦντος; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο· ἀλλ' ἡ ταῦτο λέγει, ὅτι συγκακοπάθησον ἐμοὶ, διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἢ εὐαγγέλιον λέγει πάντας τοὺς τοῦ εὐαγγελίου κήρυκας καὶ μύστας, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους. Συγκακοπάθησον οὖν τοῖς τοῦ εὐαγγελίου. Ἰσως δὲ τις

Quæ est in te per impositionem manuum mearum. In te quidem habitat ipsa gratia, quam accepisti cum imponerem ego tibi manus, quando episcopum te consecrabam. Atqui ignem istum vehementiorem effice: quod accepisti verbum fiducia et fortitudine impleas: fortiter persta.

VERS. 7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis. Hoc est, non propterea accepimus Spiritum, ut submittamur, verum ut potentes simus adversus tentationes, et libere loquamur: plerisque enim dat spiritum timoris, et in Regum libris memoria proditum est: Ac cecidit spiritus timoris super eos: hoc est, metum ipsis incussit.

Et charitatis. Tum erga ipsum, tum erga proximum. Quod enim Deum veluti patrem diligamus, a Spiritu habemus faciente nos clamare: Abba, Pater. Præterea, quod a proximi dilectione non excutimur, donum est a divina potentia procedens: quemadmodum rursus offendi, est a metu et pusillanimitate. Verumtamen oportet et nos prius ostendere quæ sunt a nobis ipsis.

Et sobrietatis. Vel ut sobrii simus, et sanæ mentis et constitutionis; vel ut Spiritum ipsum loco castigationis habeamus, ac si qua nobis tentatio acciderit, ipsam ad emendationem accipiamus, vel ut aliis etiam simus castigatores et institutores.

VERS. 8. Noli itaque et tubescere testimonium Domini nostri. Plerique ter miseri, humanis rationibus explorantes quæ sunt ultra humani ingenii captum, ignominiam putant asseverare Filium Dei cruci affixum esse, ignorantes quod per crucem hanc homo morti obnoxius, filius Dei factus sit. Te itaque, o Timothee, haud pudeat testimonii sive martyrii, necnon mortis Christi quam in cruce sustinuit: sed eo potius liberius loquere, et prædicare illam. Non dixit autem, Ne metuas, sed, Ne grubescas: ut ostendat nihil esse periculi in re, sed solam ignominiam: quam si contempseris, cætera periculo vacant.

Neque me vincitum ejus. Ne pudeas, inquit, si ego qui mortuos excito, orbis terrarum doctor, vincitus sim. Non enim ut maleficus vincitus sum, sed ejus vincitus sum, hoc est propter ipsum. Si enim ille crucem non erubuit, quomodo me vincitorum pudebit?

Sed simul affligere cum Evangelio. Hoc est, non simpliciter ostendas quod non te pudet, verum experientia et per opera ostende, et Christi et mei in iisdem particeps esto. Hæc autem et per superiora 596 indicavit, dicens: Dedit nobis Spiritum virtutis. Quid autem est, si simul affigere cum Evangelio? Num Evangelium affigitur? Handquaquam: sed vel hoc dicit: Simul mecum affigere propter Evangelium: vel Evangelium appellat omnes et Evangelii præcones et mystas, sicut et in priori ad Corinthios 28. Simul igitur affigere cum Evangelii ministris. Fortasse autem aliquis curiosius afflic-

28 II Cor. ix, 12.

persequeretur Christum, ex zelo persequeretur, et non ex humana ratione, perinde ac plerique ob vanam gloriam hæresin constituentes, in qua multæ putredinis conscii sunt. Quod autem dicit, tale est: Ne suspiceris me alia cogitare, et alia dicere: pura est mihi conscientia ut semper, 594 sic etiamnum. Non mentior igitur, cum dicam quod te amo, ac semper memini tui.

Quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die, desiderans te videre. Gratias ago Deo, quod memini tui. Non simpliciter autem, sed in precationibus, diè ac nocte Deum interpellans pro te, ut impleat desiderium meum quod habeo ut videam te. Quomodo igitur me ipsum tanta voluptate libenter privarem, si molo venire possem? Quare autem manifeste non dicit causam, quod retineatur impediaturque a Nerone? Ne statim in exordio ipsum perturbet. In hac autem hanc causam revelat.

VERS. 4. Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear. Sic construe: Desiderans te videre, ut gaudio implear: deinde interjecto, memor lacrymarum tuarum. Etsi enim natura ab amicitiae affectu alienus essem, lacrymæ tamen tuæ sufficiunt ut me flectant, cum ad memoriam mihi redeunt. Verisimile enim erat Timotheum a Paulo divulgum, lamentari magis, quam infantem a mamma abstractum.

VERS. 5. Recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta. Non solum lacrymarum tuarum recordatus, desidero te videre, verum etiam fidei tuæ non fucata. Magna enim et justa hæc tibi causa est, ut a me diligaris.

Quæ primum inhabitavit in ariâ tua Loide, et matre tua Eunice. Aliud præterea est encomium, quod non ab infidelibus ortum duxerit, sed a fidelibus, etsi ex Judæis. Pater tamen ejus Græcus erat. Observa autem quomodo lex cœperit dissolvi, hujusmodi factis jam tum commisionibus.

Persuasus sum autem quod et in te. Quoniam majorum bona, si quidem nos tales simus, nobis in gloriam cedunt, sin minus, contumeliæ nobis loco sunt: propterea, inquit, majorum fides etiam in te est, uti certo persuasus sum. Merito igitur non fucata hanc habes, ut quæ a majoribus tuis in te etiam fundata sit, ut adeo non possit conculci.

VERS. 6. Propter quam causam admonco te ut resuscites gratiam Dei. Quia, inquit, novi te non simulatam habere fidem, excito te, ut gratiam Spiritus, quam accepisti ad præfecturam Ecclesiæ, ad signorum operationem, et simpliciter ad omnem quæ episcopum deceat virtutem, ut hanc exsuscites, hoc est, ut semper vivam et floridam facias. Quemadmodum enim ignis lignis indiget, hunc ad modum gratia Spiritus opus habet promptitudine, et attentione, et vigilantia, ut semper ferveat: nam nisi hæc præsto sint, exstinguitur; quemadmodum 595 et alio in loco dicit: Spiritum nolite extinguere.

ἐδίωκε, καὶ οὐ κατὰ ἀνθρώπινον λογισμὸν, ὡς οἱ πολλοὶ διὰ θύζαν αἵρεσιν συνιστῶντες, ἢ ἀνωιδάζε πολλὴν τὴν θαρρότητα. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ ὑποπιπέτης με ἄλλα φρονεῖν, καὶ ἄλλα λέγειν· καθαρὸν μοι ἐστὶ τὸ συνειδέναι, ὡσπερ δεῖ, καὶ νῦν. Οὐ ψεύδομαι τοίνυν λέγων ὅτι φιλοῦ σε, καὶ αἰετὸ μνησθῆναι σου.

Ἦς ἀδιδάκτωρ ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνησθῆναι ἐν ταῖς δεήσεσσι μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐπισηθῶν σε ἰδεῖν. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, ὅτι μνησθῆναι σου. Οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλ' ἐν ταῖς δεήσεσσι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν θεὸν παρακλῶν ὑπὲρ σοῦ, ὡς ἐν πληρώσει μου τὸν πόθον, ὃν ἔχω, ὥστε ἰδεῖν σε. Πῶς οὖν ἐπέτηρα ἂν ἐμαυτὸν ἐκὼν τοσαύτης ἡδονῆς, εἴγε ἡδυνάμην εἰλεῖν; Διὰ τί οὖν οὐ λέγει φανερώς τὴν αἰτίαν, τὸ κατέχεσθαι παρὰ Νέρωνος; Ἴνα μὴ λυπήσῃ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς. Πρὸς τῷ τίλει δὲ ταύτην ἀνακαλύπτει.

Μνησθῆνός σου τῶν δακρῶν, ἵνα χάρις πληρωθῶ. Οὕτω σύνταξον· Ἐπισηθῶν σε ἰδεῖν, ἵνα χάρις· πληρωθῶ· εἶτα διὰ μέσου, μνησθῆνός σου τῶν δακρῶν. Εἰ γὰρ καὶ σφόδρα ἀφιλος φύσει ἦμην, ἀλλ' οὖν γε τὰ δάκρυά σου ἱκανὰ κάμψαι με, εἰς μνήσθην εἰλεῖν. Εἰκὸς γὰρ ἦν τὸν Τιμόθεον ἀποσχίζομενον Παύλου, ὀδύρεσθαι μᾶλλον ἢ παιδὶν τοῦ μαθητοῦ ἀπεσπῶμενον.

Ἰκόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως. Οὐ μόνον τῶν δακρῶν μνησθῆνός, ἐπισηθῶν σε ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδόλου σου πίστεως· μέγα γὰρ σοὶ καὶ τοῦτο δικαίωμα πρὸς τὸ ἀγαπᾶσθαι ὑπ' ἐμοῦ.

Ἦτις ἐνόησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμη σου Λοιδί, καὶ πῆ μητρὶ σου Εὐνίκη. Καὶ ἄλλο ἐγκρίμιον, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἀπίστων ἐγένετο, ἀλλ' ἀπὸ πιστῶν, εἰ καὶ ἐξ Ἰουδαίων. Ὁ μόντοι πατὴρ αὐτοῦ Ἕλληνην ἦν. Ὅρα δὲ πῶς ὁ νόμος ἤρξατο καταλύσθαι, τῶν ἐπιμίξεων ταύτων γινομένων.

Πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοὶ. Ἐπειδὴ τὰ τῶν προγόνων καλά, εἴαν μὲν καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι ὦμεν, δοξάζει ἡμᾶς, εἰ δὲ μὴ, εἰς αἰσχύνην μᾶλλον ἡμῖν εἰσι, δεῖ τοῦτο φησὶν, ὅτι ἡ τῶν προγόνων πίστις καὶ ἐν σοὶ ἐστίν, ὡς ἀκριβῶς πίπεισμαι. Εἰκότως οὖν ἀνυπόκριτον ἔχεις ταύτην, ὡς ἀνωθεν ταπεινωμένην, καὶ σαλεύεσθαι οὐκ ἔχουσαν.

Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμνησῶ σε τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ. Διότι, φησὶν, ἀνυπόκριτον ἔχοντα πίστιν, διαγίγσκον τοῦ Πνεύματος, ἢ ἐν τῷ κλησίαι, εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τὴν ἐπισηθῶν σου πύρεθρον, τὸν ζεσθαι. Ὅσοι ἡ χάρις τοῦ οὐχί, καὶ πύρεθρον. Ἠξέθη.

tionem Evangelii dicit impedimentum et incredulitatem in illud. Tu igitur una cum Evangelio hunc in modum laboranti periclitare.

Secundum virtutem Dei. Quia molestum erat quod dixit, simul affigere, lenit illud: Non enim, inquit, tua virtute, sed Christi, hoc facies: tua est electio et promptitudo.

VERS. 9. *Qui servavit nos, et vocavit vocatione sancta.* Potentiae Dei signa ob oculos ponit. Servavit enim, inquit, nos, et cum procul eramus, vocavit ad seipsum, ut sanctos nos faceret. Qui igitur nolentes servavit, multo magis nunc volentibus succurret.

Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum et gratiam. Nullo agente, nemine consulente, verum ex proprio proposito, hoc est, per sese, sua bonitate motus.

Quae data est nobis in Christo Jesu ante tempora saecularia. Hoc est, praeformatum, sine principio, et ante saecula, ut daretur nobis per Christum Jesum Dominum nostrum. Non parvi autem est momenti res, Deum non ex consilii sui mutatione, sed ante saecula de nobis ista voluisse.

VERS. 10. *Manifestata est autem nunc per apparitionem Servatoris nostri Jesu Christi.* Etiam si enim praefinita erat gratia, nunc tamen primum manifestata est, quando apparuit Servator.

Qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam et incorruptionem per Evangelium. In proprio quidem corpore re ipsa mortem delevit, cum illud incorruptum reddidit: nos vero per Evangelium illuminavit, ut vitam speremus et immortalitatem. Nondum enim actu immortalitate donati sumus, verum expectamus, atque spem istam nobis ratam fecit Evangelium.

VERS. 11. *Ad quod positus sum ego praedicator et apostolus, doctorque gentium.* Cujus rei gratia doctorem gentium nunc se appellavit? Ut Timotheo ostendat oportere etiam ipsum cum gentibus conversari, neque propterea decidere animo, sed me imitari, qui propter Evangelii praeconium jam vincus sum.

VERS. 12. *Ob quam causam etiam haec patior.* Quod sim praedicator gentium. Non enim ceu malefactor. Simul autem **597** sermoni suo parit fidem: Nisi enim, inquit, credidissem mortem esse abolitam, ista non paterer.

Sed non pudeo. Animadvertis quomodo operibus probat, quod Timotheum docebat, nimirum, ne puderet cum afflictionum?

Scio enim cui credidi, et certus sum quod potens est depositum meum servare in illum diem. Deus bone! quanta haec fiducia! quam indubitata spes! Novi, inquit, sumque certo peruasus. *Depositum autem vel fidem ac praedicationem dicit, quod ipse*

περιεργότερον κακοπάθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐρεῖ τὸν ἐμποδισμὸν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ ἀπιστίαν. Συγκινδύνευσον ὅςιν καὶ σὺ τῷ οὕτω πάσχοντι Ἐὐαγγελίῳ.

Κατὰ δύναμιν Θεοῦ. Ἐπεὶ φορτικὸν ἦν τὸ κακοπάθειον, παραμυθεῖται αὐτὸ ὅτι. Μὴ γὰρ, φησὶ, δυνάμει τῆ σφῆ, ἀλλὰ τῆ τοῦ Χριστοῦ σὸν τὸ ἐλίσθαι καὶ ἡ προθυμία.

Τοῦ σώσατος ἡμᾶς, καὶ καθάρσατος κλήσει ἀγία. Δείκνυσσι τὰ τεκμήρια τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Ἔσωσε γὰρ ἡμᾶς, φησὶ, καὶ πόρρω ὄντας ἐκίλισε πρὸς ἑαυτὸν, ὡς ἂν, ἀγίους ἡμᾶς ἐργάσῃται. Ὅσῳ μὴ θέλοντας σώσας, πολλῶ μᾶλλον νῦν θέλουσι συνεργήσει.

Οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν. Οὐδεὸς ἀναγκάζοντος, οὐδεὸς συμβουλευόντος, ἀλλ' ἐξ ἰδίας προθέσεως, τουτέστιν, ἐκκοθεν ἐκ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ὀρμώμενος.

Τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρότων αἰώνων. Τουτέστι, προτυπωθεῖσαν ἀνάγκη; καὶ προαιωνίως δοθῆναι ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο, τὸ μὴ ἐκ μεταμέλειας, ἀλλὰ προαιωνίως ταῦτα τὸν Θεὸν βούλεσθαι ἐφ' ἡμῖν.

Φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ πρόωρτο ἡ χάρις, ἀλλὰ νῦν ἐφανερῶθη, ὅτε ἐπέφηεν ὁ Σωτήρ.

Καταργήσατος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσατος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐν μὲν τῷ οἰκίῳ σώματι καθήργησεν ἐμπράκτως τὸν θάνατον, ἀφθαρτίσας αὐτὸς ἡμᾶς δὲ ἐφώτισε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐλπίζειν τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν. Οὐ γὰρ ἤδη ἤμεῖς ἠφθαρτίσθημεν ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ μέλλομεν, καὶ τὴν ἐλπίδα ταύτην τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῖν ἐθεδαλίωσεν.

Εἰς δ' ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν. Τίνος ἐνεκεν διδάσκαλον ἑαυτὸν ἐθνῶν νῦν ὠνόμασε; Τῷ Τιμοθέῳ δεικνύων ὅτι Δεῖ καὶ σὲ τοῖς ἔθνεσιν ὁμιλεῖν, καὶ μὴ καταπίπτειν, ἀλλ' ἐμὲ μιμεῖσθαι τὸν διὰ τὴν διδασκαλίαν Εὐαγγελίου δεδεμένον.

Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω. Διὰ τὸ εἶναι κήρυξ τῶν ἐθνῶν. Οὐ γὰρ ὡς κακοῦργος. Ἄμα δὲ καὶ ἀξιόπιστον ποιεῖ τὸν λόγον, ὅτι Ἐὐν μὴ πίστευσον καταβλήθηται τὸν θάνατον, οὐκ ἂν ταῦτα ἐπάσχω.

Ἄλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι. Ὅρξ πῶς διὰ τῶν ἔργων ἐνδείκνυται ὃ ἐδίδασκε τὸν Τιμόθεον, τὸ μὴ αἰσχύνεσθαι τὰ πάθη;

Οἶδα γὰρ ὅτι πεπιστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι ἐμὴ παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Βαβαί τῆς παρρησίας, καὶ τῆς ἀδιστάκτου ἐλπίδος! Οἶδα, φησὶ, καὶ πέπεισμαι ἀσφαλῶς. *Παρακαταθήκην δὲ ἡ τὴν πίστιν*

Variae lectiones.

⁹⁶ συγκυκακοπάθειον ο. ⁹⁷ ὄντως; κἀμνηται ο. ⁹⁸ τοῦ ο. ο. ⁹⁹ καταβλήθηται ο.

φησι καὶ τὸ κήρυγμα, ὅτι αὐτὸς ὁ παραρέμενός μοι· Χριστὸς φυλάξει ταῦτα, καὶ πάσῳ πάντα ὡς τὴν θησαυρὸν μου μὴ σκληθῆναι· ἢ τοὺς πιστοὺς λέγει, εὖ παρεθέτο αὐτῷ ὁ Χριστὸς, ἢ οὐ; αὐτὸς παρέθετο τῷ Κυρίῳ, ὡς καὶ ἀλλαγῶ φησι· Παρατίθεμαι ὑμᾶς τῷ Κυρίῳ· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι οὐκ αἰσχύνομαι, ἐλπίζων διὰ πολλοῦ; προσάξω τῷ Θεῷ, οὐς καὶ φυλάξει, ὡς ἂν με ὑπὲρ αὐτῶν δοξάσῃ¹. Ἡ *παρακαταθήκη* λέγει τὴν ἀντιμισθίαν· καὶ γὰρ πῆ; ὁ καλὸν τι ποιῶν, τῷ Θεῷ αὐτὸ παρατίθησιν, ὡς ἂν ἐν καιρῷ ὑπὲρ αὐτοῦ στεφανωθῇ.

Ἐποτύπωσιν ἔχει τῶν ὑμναιούτων λόγων. Ὅπως ζωγράφος ἔγραψά σοι, καὶ ὑπετυπωσάμην εἰκόνα καὶ ἀρχέτυπον, ἵνα πρὸς τοῦτο ἀφορῶν καὶ αὐτὸς ζωγραφῆς ταύτην τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ἐμῶν λόγων· τούτεστι, τὸ ἀρχέτυπον ἔχει, κἀν τι δέη ζωγραφῆσαι, ἀπ' αὐτῆς λάμβανε καὶ ζωγράφει. Πάντα γὰρ ἐκεῖ ἐναπόκεινται.

Ὅν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας. Οὐ διὰ γραμμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ στόμα κατὰ στόμα. Μὴ τολύνην ἐλλειπῶς ἔχειν νομιζόμεν τὰς Ἐπιστολάς, ὡς μὴ περὶ πάντων διαλαμβανούσας², ὅπου γε ἀγράφως πολλὰ παρέθετο.

Ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τούτεστι, εἰ λόγοι μου καὶ περὶ πίστεως καὶ ἀγάπης διαγορεύουσιν³· ὁ ἔστι περὶ δογμάτων καὶ περὶ βίου· κἀν τι δέη δογματίζαι ἐνάρετον, ἢ εἰπεῖν, ἢ πρῆξαι, ἐκεῖθεν σοι λαβεῖν ἔξεστι.

Τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον, εἰὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. Τὰς περὶ πίστεως, τὰς περὶ βίου παρατεθείσας σοι ἐντολάς, ἢ τὸ χάρισμα ὃ ἔλαβες, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπα. Πῶς δὲ φυλάξεις; Οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἰσχύει, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὃ ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐὰν δὲ τηρήσωμεν αὐτὸ καὶ οὐ διώξωμεν διὰ τῶν φαύλων πράξεων, φυλάξει καὶ αὐτὸ ἡμῖν πάντα ὅσα παρὰ Θεοῦ ἔχομεν. Σπούδας οὖν φυλάττειν τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτὸ πάλιν τηρήσει σοὶ τὴν παρακαταθήκην. *Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μακρὰν ἡγρῶπησεν ὁ φυλάσσων.*

Οἶδας τοῦτο, διὰ ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἔστι Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης. Ἐξηγῆται τοῦ; πειρασμοῦ, οὐχ ἵνα καταβάλλῃ τὴν μαθητήν, ἀλλ' ἵνα μάλλον παίσῃ, εἴγε καὶ αὐτὸς τὰ; ἰσοῖς περιπέσει, μὴ ξένον τι παθεῖν, ἀλλὰ φέρεται. Ἐπειδὴ γὰρ συνελήφθη ὑπὸ Νέρωνος, κατέλιπον αὐτὸν πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, τούτεστιν, οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐνδημοῦντες τῇ Ρώμῃ.

Ὁμῆ ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ. Ὅρα φιλοσοφίαν· τοὺς μὲν καταλιπόντας οὐ κατηγοράστω, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον⁴ ἀφηγήσατο τὸ γεγονός. Τῷ δὲ φροντισάντι αὐτοῦ ἐπαύχεται, καὶ οὐκ αὐτῷ μῶν, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· οὕτως ἦσαν ἐνάρετοι, οὕτως αὐτοὺς Ὀνησιφόρος ἐπαίδευσεν.

²⁰ Psal. cxxii, 1.

Variæ lectiones.

¹ αὐτοῦ δοξασθῆναι ο. ² διαλαβούσας ο. ³ διαλαμβάνουσιν ο. ⁴ μάλλον ο.

A qui hæc apud me reposuit, Christus, eadem servabit : omniaque patior, ne thesauro isto meo spoliatur : vel fideles dicit, quos Christus ipsi commendavit, aut quos ipse commendavit Domino : sicut et alio in loco dicit, Commendo vos Domino. Perinde ac si dicat : Non erubescam, sperans me non paucos adducturum Deo, quos et custodiet, ut illorum gratia me glorificet. Vel depositum mercedem dicit. Qui enim boni quidquam agit, veluti apud Deum isthuc reponit, ut propter ipsum tempore opportuno coronetur.

VERS. 13. *Formam habe sanorum sermonum.* Pictoris instar depinxi atque expressi tibi imaginem et archetypum, ad quem ipse respiciens, hanc sermonum meorum formam depingere possis : hoc est, archetypum habe, ac si quid pingendum fuerit, ab illa imagine sume, ac pinge : illic enim omnia reposita sunt.

Quos a me audivisti. Non per litteras tantum, verum coram. Ne igitur mancas putemus Epistolas, quippe quod de omnibus non pertractant, siquidem multa tradidit sine litteris.

In fide et dilectione, quæ est in Christo Jesu. Hoc est, sermones mei de fide et charitate disserunt, hoc est de doctrina et vita : et si quid docere, vel dicere, vel agere oportet quod virtutem spiret, illinc tibi petere licet.

VERS. 14. *Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis.* Nimirum quæ de fide, quæ de vita tradita sunt tibi præcepta, vel gratiam quam accepisti, quemadmodum supra dixit. Quomodo autem custodies ? Non humano robore, sed per Spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis per baptismum. Quod si ipsum servaverimus, et non per prava opera propulerimus, ipse etiam omnia quæ a Deo habemus, nobis custodiet. Da igitur operam, ut custodias Spiritum, et ipse rursus servabit tibi depositum. *Nisi enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* 20.

VERS. 15. *Novisti hoc, quod aversi sunt a me* 598 *omnes qui sunt in Asia, ex quibus est Phygellus et Hermogenes.* Tentationes recenset, non ut dejiciat discipulum, sed ut magis persuadeat, ne is, si in consimiles tentationes incidat, nova se pati arbitretur, sed æquo animo ferat. Postquam enim a Nerone comprehensus esset, dereliquerunt eum omnes qui in Asia erant, hoc est, qui ex Asia Romæ tum præsentibus erant.

VERS. 16. *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui.* Vide philosophiam ejus, Eos qui a se defecerant, non execratus est, sed simpliciter rem gestam tantummodo narravit. Pro illo autem qui sui curam gesserat, preces fundit : nec ipsi tantummodo, verum etiam universæ ejus domui ; adeo virtute fulserunt, adeo præclare eos Onesiphorus instituerat.

persequeretur Christum, ex zelo persequeretur, et non ex humana ratione, perinde ac plerique ob vanam gloriam hæresin constituentes, in qua multæ putredinis conscii sunt. Quod autem dicit, tale est: Ne suspiceris me alia cogitare, et alia dicere: pura est mihi conscientia ut semper, 594 sic etiamnum. Non mentior igitur, cum dicam quod te amo, ac semper memini tui.

Quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die, desiderans te videre. Gratias ago Deo, quod memini tui. Non simpliciter autem, sed in precationibus, diè ac nocte Deum interpellans pro te, ut impleat desiderium meum quod habeo ut videam te. Quomodo igitur me ipsum tanta voluptate libenter privarem, si modo venire possem? Quare autem manifeste non dicit causam, quod retineatur impediaturque a Nerone? Ne statim in exordio ipsius perturket. In fine autem hanc causam revelat.

VERS. 4. *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudium implear.* Sic construe: Desiderans te videre, ut gaudium implear: deinde interjecto, *memor lacrymarum tuarum.* Etsi enim natura ab amicitiae affectu alienus essem, lacrymæ tamen tuæ sufficiunt ut me flectant, cum ad memoriam mihi redeunt. Verisimile enim erat Timotheum a Paulo divulgum, lamentari magis, quam infantem a mamma abstractum.

VERS. 5. *Recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta.* Non solum lacrymarum tuarum recordatus, desidero te videre, verum etiam fidei tuæ non fucatae. Magna enim et justa hæc tibi causa est, ut a me diligaris.

Quæ primum inhabitavit in avia tua Loide, et matre tua Eunice. Aliud præterea est encomium, quod non ab infidelibus ortum duxerit, sed a fidelibus, etsi ex Judæis. Pater tamen ejus Græcus erat. Observa autem quomodo lex cœperit dissolvi, hujusmodi factis jam tum commistionibus.

Persuasus sum autem quod et in te. Quoniam majorum bona, si quidem nos tales simus, nobis in gloriam cedunt, sin minus, contumeliæ nobis loco sunt: propterea, inquit, majorum fides etiam in te est, uti certo persuasus sum. Merito igitur non fucata hanc habes, ut quæ a majoribus tuis in te etiam fundata sit, ut adco non possit concuti.

VERS. 6. *Propter quam causam admonco te ut resuscites gratiam Dei.* Quia, inquit, novi te non simulatam habere fidem, excito te, ut gratiam Spiritus, quam accepisti ad præfecturam Ecclesiæ, ad signorum operationem, et simpliciter ad omnem quæ episcopum deceat virtutem, ut hanc exsuscites, hoc est, ut semper vivam et floridam facias. Quemadmodum enim ignis lignis indiget, hunc ad modum gratia Spiritus opus habet promptitudine, et attentione, et vigilantia, ut semper ferveat: nam nisi hæc præsto sint, extinguuntur; quemadmodum 595 et alio in loco dicit: *Spiritus nolite extinguere.*

βίωσει, καὶ οὐ κατὰ ἐνθρώπων λογισμόν, ὡς οἱ πολλοὶ διὰ θύξιν αἵρεσιν συνιστῶντες, ἢ συνίβασιν πολλὴν τὴν σαθρότητα. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ ὑποπέσεις με ἄλλα φρονεῖν, καὶ ἄλλα λέγειν· καθαρὸν μοι ἐστὶ τὸ συνειδῆς, ὡς περ ἄελ, καὶ νῦν. Οὐ ψεύδομαι τοίνυν λέγων ὅτι φιλῶ σε, καὶ ἀεὶ μέμνημαί σου.

Ὡς ἀδιδόλιματόν ἐχω τὴν περὶ σοῦ μνησίαν ἐν ταῖς δεήσεσσι μου νυκτός καὶ ἡμέρας, ἐπιπροθύων σε ἰδεῖν. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι μέμνημαί σου. Οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλ' ἐν ταῖς δεήσεσσι, καὶ νυκτός καὶ ἡμέρας τὸν Θεὸν παρακλῶν ὑπὲρ σοῦ, ὡς ἐν πληρώσει μου τὸν πόθον, ὃν ἐχω, ὡς τε ἰδεῖν σε. Πῶς οὖν ἐπέτησα ἂν ἑμαυτὸν ἐκὼν τῆσάυτης ἡδονῆς, εἴγε ἡδυνάμην ἐλθεῖν; Διὰ τί οὖν οὐ λέγει φανερώς τὴν αἰτίαν, τὸ κατέχεσθαι παρὰ Νέρωνος; Ἴνα μὴ λυπηθῇ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς. Πρὸς τῷ τέλει δὲ ταύτην ἀνακαλύπτει.

Μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρῆς πληρωθῶ. Οὕτω σύνταξον· Ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ· εἶτα διὰ μέσου, μεμνημένος σου τῶν δακρύων. Εἰ γὰρ καὶ σφόδρα ἀφιλος φύσει ἤμην, ἀλλ' οὖν γε τὰ δάκρυά σου ἱκανὰ κάμφαι με, εἰς μνήμην ἐλθόντα. Εἰκότως γὰρ ἦν τὸν Τιμόθεον ἀποσχίζόμενον Παύλου, ὀδύρεσθαι μᾶλλον ἢ παθεῖν τοῦ μαθητοῦ ἀποσπώμενον.

Ἰγκόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως. Οὐ μόνον τῶν δακρύων μεμνημένος, ἐπιποθῶ σε ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδόλου σου πίστεως· μέγα γὰρ σοὶ καὶ τοῦτο δικαίωμα πρὸς τὸ ἀγαπᾶσθαι ὑπ' ἐμοῦ.

Ἦτις ἐνέφηκε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωιδί, καὶ πῆ μητρὶ σου Εὐνίκη. Καὶ ἄλλο ἐγκρίμιον, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἀπίστων ἐγένετο, ἀλλ' ἀπὸ πιστῶν, εἰ καὶ ἐξ Ἰουδαίων. Ὁ μόντοι πατὴρ αὐτοῦ Ἕλληνας ἦν. Ὅρα δὲ πῶς ὁ νόμος ἠρξάτο καταλύεσθαι, τῶν ἐπιμειξῶν ταῦτων γινομένων.

Πέπεισμα δὲ ὅτι καὶ ἐν σοὶ. Ἐπειδὴ τὰ τῶν προγόνων καλὰ, ἔαν μὲν καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι ὦμεν, δοξάζει ἡμᾶς, εἰ δὲ μή, εἰς αἰσχύνην μᾶλλον ἡμῖν εἰσι, διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι ἡ τῶν προγόνων πίστις καὶ ἐν σοὶ ἐστίν, ὡς ἀκριβῶς πέπεισμαί. Εἰκότως οὖν ἀνυποκρίτου ἔχει, ταύτην, ὡς ἀνοθεὶν ταπειλωμένην, καὶ σαλεύεσθαι οὐκ ἔχουσαν.

Δι' ἦν αἰτίαν ἀναμνησάτω σε ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. Διότι, φησὶν, οἶδά σε ἀνυποκρίτου ἔχοντα πίστιν, διεγείρω σε, ὥστε τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἣν ἐλάβες εἰς προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς σημεῖον ἐργασίας, καὶ ἀπλῶς, εἰς τὰς ἀναστῆν ἐπιστάτω πρέπουσαν ἀρετήν. ταύτην ἀναζωπυρεῖν, ταυτέστιν, ἀεὶ ζῶσαν καὶ ἀκμάζουσαν ἐργάζεσθαι. Ὅσπερ γὰρ τὸ τῦρ δεῖται ξύλων, οὕτω καὶ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος δεῖται προθυμίας, καὶ προσοχῆς, καὶ νηψείας, ἵνα ἀεὶ ἀναζή· ὡς ἔαν μὴ ταῦτα παρῶσι, σβέννεται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε.

Ὁ ὅστις ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου. Ἔστι μὲν ἐν σοὶ ἡ χάρις αὐτῆ, ἣν ἔλαβες ἅμα τῷ ἐπιθεῖναι μὲ σοὶ τὰς χεῖρας, ὅτε σε ἐχειροτόνουν ἐπίσκοπον· πλὴν σφοδρότερον τὸ πῦρ ἐργάσαι. Ὁν ἔλαβες λόγον, παρρησιαίης ἐμπληστον καὶ ἀνδρείας· στήθι γενναίως.

Ὁὖ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυναμῶς. Τοῦτέστιν, οὐ διὰ τοῦτο ἐλάβομεν τὸ πνεῦμα, ἵνα ὀπισθελλώμεθα, ἀλλ' ἵνα δυνατοὶ ᾖμεν πρὸς τοὺς πειρασμούς, καὶ παρρησιαζώμεθα· πολλοί γάρ διδωσι πνεῦμα δειλίας, ὡς ἐν ταῖς Βασιλείαις γέγραπται· Καὶ ἐπέσπευ πνεῦμα δειλίας ἐπ' αὐτούς· τοῦτέστι, φόβον αὐτοῖς ἐπέθηκε.

Καὶ ἀγάπης. Τῆς τε πρὸς αὐτόν, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ τὸ ἀγαπᾶν γὰρ τὸν Θεὸν ὡς πατέρα, ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔχομεν τοῦ ποιοῦντος ἡμᾶς· καὶ τὸ μὴ σαλεύεσθαι ἐκ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, χάρισμά ἐστιν ἀπὸ θείας δυνάμεως γινόμενον, ὡσπερ αὐτὸ τὸ σκανδαλισθῆναι, ἀπὸ δειλίας καὶ μικροψυχίας. Πλὴν δεῖ καὶ ἡμᾶς προτέρους ἐπιδεικνυσθαι τὰ παρ' ἐσυτῶν.

Καὶ σωφρονισμοῦ. Ἡ ἵνα σώφρονες ᾖμεν, καὶ ὑγιεῖς τῆν διάνοιαν, καὶ ἐν καταστάσει· ἢ ἵνα σωφρονισμὸν ἔχωμεν τὸ Πνεῦμα, καὶ τὴν πειρασμὸς ἡμῖν ἐπιγίνηται, πρὸς σωφρονισμὸν τοῦτον δεχώμεθα· ἢ ἵνα καὶ ἄλλοις ᾖμεν σωφρονιστὰ καὶ παιδευτὰ.

Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Πολλοὶ τριτάτλοι ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἐξετάζοντες τὰ ὑπὲρ κατάληψιν, αἰσχύνῃ νομίζουσι τὸ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σταυρωθῆναι λέγειν, ἀγνοοῦντες· ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦ τούτου ὁ κατὰ δικαιοσύνην υἱὸς Θεοῦ ἐγένετο. Σὺ οὖν, ὡς Τιμόθεε, μὴ ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, τὸν διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ παρρησιάσῃ μάλλον, καὶ κήρυττε τοῦτον. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ δείσῃς, ἀλλὰ, Μὴ ἐπαισχυνθῆς, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἔχει κίνδυνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μόνον αἰσχύνῃ· ἐ ταύτης καταφρονήσεις, ἀκίνδυνα τέλλα.

Μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ. Μὴ αἰσχυνθῆς, εἰ ἐγὼ ὁ νεκροῦς ἐγείρων, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, δίδεμαι. Οὐ γὰρ ὡς κακούργος δίδεμαι, ἀλλ' αὐτοῦ εἰμι δέσμιος, τοῦτέστι, δι' αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος σταυρὸν οὐκ ἐπαισχυνθῆ, πῶς ἐγὼ τὰ δεσμά;

Ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ Εὐαγγελίῳ. Τοῦτέστι, μὴ ἀπλῶς δείσῃς, ὅτι οὐκ ἐπαισχυνθῆ, ἀλλὰ τῇ πίστει καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ κοινωνῶν γενοῦ καὶ τῷ Χριστῷ καὶ ἐμοὶ τῶν αὐτῶν. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἄνωγιον ἠνέξατο, εἰκῶν, ὅτι ἔδωκεν ἡμῖν Πνεῦμα δυνάμεως. Τί δὲ ἐστὶ, συγκακοπάθησον τῷ Εὐαγγελίῳ; Ἄρα ὡς τοῦ εὐαγγελίου κακοπαθοῦντος; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο· ἀλλ' ἢ τοῦτο λέγει, ὅτι Συγκακοπάθησον ἐμοὶ, διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἢ Εὐαγγέλιον λέγει πάντας τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου κήρυκας καὶ μύστας, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους. Συγκακοπάθησον οὖν τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἰτως δὲ τις

Quae est in te per impositionem manuum mearum. In te quidem habitat ipsa gratia, quam accepisti cum imponerem ego tibi manus, quando episcopum te consecrabam. Atqui ignem istum vehementiorem effice : quod accepisti verbum fiducia et fortitudine impleras : fortiter persta.

Vers. 7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis. Hoc est, non propterea accepimus Spiritum, ut submittamur, verum ut potentes simus adversus tentationes, et libere loquamur : plerisque enim datur spiritum timoris, ut in Regum libris memoriae proditum est : Ac cecidit spiritus timoris super eos : hoc est, metum ipsis incussit.

Et charitatis. Tum erga ipsum, tum erga proximum. Quod enim Deum veluti patrem diligamus, a Spiritu habemus faciente nos clamare : Abba, Pater. Præterea, quod a proximi dilectione non excutimur, donum est a divina potentia proveniens : quemadmodum rursus offendi, est a metu et pusillanimitate. Verumtamen oportet et nos prius ostendere quæ sunt a nobis ipsis.

Et sobrietatis. Vel ut sobrii simus, et sanæ mentis et constitutionis ; vel ut Spiritum ipsum loco castigationis habeamus, ac si qua nobis tentatio acciderit, ipsam ad emendationem accipiamus, vel ut aliis etiam simus castigatores et institutores.

Vers. 8. Noli itaque erubescere testimonium nominis nostri. Plerique ter miseri, humanis rationibus explorantes quæ sunt ultra humani ingenii captum, ignominiam putant asseverare Filium Dei cruci affixum esse, ignorantes quod per crucem hanc homo morti obnoxius, filius Dei factus sit. Te itaque, o Timothee, haud pudeat testimonii sive martyrii, necnon mortis Christi quam in cruce sustinuit : sed eo potius liberius loquere, et prædicare illam. Non dixit autem, Ne metuas, sed, Ne erubescas : ut ostendat nihil esse periculi in re, sed solam ignominiam : quam si contempseris, cætera periculo vacanti.

Neque me vincunt ejus. Ne pudeas, inquit, si ego qui mortuos excito, orbis terrarum doctor, vincunt sim. Non enim ut maleficus vincunt sum, sed ejus vincunt sum, hoc est propter ipsum. Si enim ille crucem non erubuit, quomodo me vincunturum pudebit ?

Sed simul affligere cum Evangelio. Hoc est, non simpliciter ostendas quod non te pudeat, verum experientia et per opera ostende, et Christi et mei in illis participes esto. Hæc autem et per superiora 596 indicavit, dicens : Dedit nobis Spiritum virtutis. Quid autem est, simul affligere cum Evangelio ? Num Evangelium affigitur ? Haudquaquam : sed vel hoc dicit : Simul mecum affligere propter Evangelium : vel Evangelium appellat omnes et Evangelii præcones et mystas, sicut et in priori ad Corinthios 20. Simul igitur affligere cum Evangelii ministris. Fortasse autem aliquis curiosius afflic-

²⁰ II Cor. ix, 12.

tionem Evangelii dicit impedimentum et incredulitatem in illud. Tu igitur una cum Evangelio hunc in modum laboranti periclitare.

Secundum virtutem Dei. Quia molestum erat quod dixit, simul affigere, lenit illud: Non enim, inquit, tua virtute, sed Christi, hoc facies: tua est electio et promptitudo.

VERS. 9. *Qui servavit nos, et vocavit vocatione sancta.* Potentiæ Dei signa ob oculos ponit. Servavit enim, inquit, nos, et cum procul eramus, vocavit ad seipsum, ut sanctos nos faceret. Qui igitur nolentes servavit, multo magis nunc volentibus succurret.

Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum et gratiam. Nullo agente, nemine consulente, verum ex proprio proposito, hoc est, per sese, sua bonitate motus.

Quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora sæcularia. Hoc est, præformatum, sine principio, et ante sæcula, ut daretur nobis per Christum Jesum Dominum nostrum. Non parvi autem est momenti res, Deum non ex consilii sui mutatione, sed ante sæcula de nobis ista voluisse.

VERS. 10. *Manifestata est autem nunc per apparitionem Servatoris nostri Jesu Christi.* Etiam si enim prædefinita erat gratia, nunc tamen primum manifestata est, quando apparuit Servator.

Qui destravit quidem mortem, illuminavit autem vitam et incorruptionem per Evangelium. In proprio quidem corpore re ipsa mortem delevit, cum illud incorruptum reddidit: nos vero per Evangelium illuminavit, ut vitam speremus et immortalitatem. Nondum enim actu immortalitate donati sumus, verum exspectamus, atque spem istam nobis ratam fecit Evangelium.

VERS. 11. *Ad quod positus sum ego prædicator et apostolus, doctorque gentium.* Cujus rei gratia doctorem gentium nunc se appellavit? Ut Timotheo ostendat oportere etiam ipsum cum gentibus conversari, neque propterea decidere animo, sed me imitari, qui propter Evangelii præconium jam victus sum.

VERS. 12. *Ob quam causam etiam hæc patior.* Quod sim prædicator gentium. Non enim eum malefactor. Simul autem **597** sermoni suo parit fidem: Nisi enim, inquit, credidissetem mortem esse abolitam, ista non paterer.

Sed non pudeſto. Animadvertis quomodo operibus probat, quod Timotheum docebat, nimirum, ne puderet cum afflictionum?

Scio enim cui credidi, et certus sum quod potens est depositum meum servare in illum diem. Deus bone! quanta hæc fiducia! quam indubitata spes! Novi, inquit, sumque certo peruasus. *Depositum autem vel fidem ac prædicationem dicit, quod ipse*

A περιργότερον κακοπάθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐρεῖ τὸν ἐμποδισμὸν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ ἀπιστίαν. Συγκινδύνευσον ὅν καὶ σὺ τῷ οὕτω πάσχοντι ὁ Εὐαγγέλιῳ.

Κατὰ δυνάμιν Θεοῦ. Ἐπεὶ φορτικὸν ἦν τὸ κακοπάθειον, παραμυθίζεται αὐτό ὁ. Μὴ γὰρ, φησὶ, δυνάμει τῆ σῆ, ἀλλὰ τῆ τοῦ Χριστοῦ ὅν τὸ ἐλεῖσθαι καὶ ἡ προθυμία.

Τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλῶσαντος κλήσει δόξα. Δείκνυσσι τὰ τεκμήρια τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Ἔσωσε γὰρ ἡμᾶς, φησὶ, καὶ πῶρρω ὄντας ἐκπέσει πρὸς αὐτὸν, ὡς ἂν, ἀγίους ἡμᾶς ἐργάσῃται. Ὁ ὅν μὴ θέλοντας σώσας, πολλῶ μᾶλλον νῦν θέλουσι συνεργῆσαι.

Ὁ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ ἰδίαν πρὸ Θεοῦ καὶ χάριν. Οὐδενὸς ἀναγκάζοντος, οὐδενὸς συμβουλευόντος, ἀλλ' ἐξ ἰδίας προθέσεως, τουτέστιν, ἐκκοθεν ἐκ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ὀρμώμενος.

Τὴν δοθείσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων. Τουτέστι, προτυπωθεῖσαι ἀνάρχω: καὶ προαιωνίως δοθῆναι ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ὁ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο, τὸ μὴ ἐκ μεταμέλειας, ἀλλὰ προαιωνίως ταῦτα τὸν Θεὸν βούλεσθαι ἐφ' ἡμῖν.

Φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ πρῶριστε ἡ χάρις, ἀλλὰ νῦν ἐφανερῶθη, ὅτε ἐπέφηνε ὁ Σωτήρ.

Καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτισάντος δὲ ζωῆν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐν μὲν τῷ οἰκεῖν σώματι καθήργησεν ἐμπράκτως τὸν θάνατον, ἀφθαρτίσας αὐτὸ ἡμᾶς δὲ ἐφώτισε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐλπίζειν τὴν ζωῆν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν. Ὁ γὰρ ἦδη ἡμεῖς ἠφθαρτισθημεν ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ μέλλομεν, καὶ τὴν ἐλπίδα ταύτην τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῖν ἐδεδείκωσεν.

Εἰς δ' ἐτέθη ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν. Τίνος ἐνεκεν διδάσκαλον αὐτὸν ἐθνῶν νῦν ὠνόμασε; Τῷ Τιμοθέῳ δεικνύων ὅτι δεῖ καὶ σὲ τοῖς ἔθνεσιν ὁμιλεῖν, καὶ μὴ καταπίπτειν, ἀλλ' ἐμὲ μιμεῖσθαι τὸν διὰ τὴν διδασκαλίαν Εὐαγγελίου δεδεμένον.

Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω. Διὰ τὸ εἶναι κήρυξ τῶν ἐθνῶν. Οὐ γὰρ ὡς κακοῦργος. Ἄμα δὲ καὶ ἀξίωπιστον ποιῶ τὸν λόγον, ὅτι ἔβην μὴ ἐπίστευον καταβλήθηναι ὅν τὸν θάνατον, οὐκ ἂν ταῦτα ἐπάσχον.

Ἄλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι. Ὅρξ πῶς διὰ τῶν ἔργων ἐνδείκνυσται ὃ ἐδίδασκε τὸν Τιμόθεον, τὸ μὴ αἰσχύνεσθαι τὰ πάθη;

Ὅϊδα γὰρ ὅτι πιστεύετε, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Βαβαὶ τῆς παρήγιας, καὶ τῆς ἀδυστάκτου ἐλπίδος; Ὅϊδα, φησὶ, καὶ πέπεισμαι ἀσφαλῶς. Παρακαταθήκην δὲ ἢ τὴν πίστιν

Varie lectiones.

ἡ συγκοκοπάθειον ο. ὁ ὄντως; κάμνεται ο. ὁ τοῦ ο. ὁ καταβλήθηναι ο.

φησὶ καὶ τὸ κήρυγμα, ὅτι αὐτὸς ὁ παραέμενός μοι· Χριστὸς φυλάξει ταῦτα, καὶ πάσι πᾶντα ὥστε τὸν θησαυρὸν μου μὴ σιληθῆναι· ἢ τοὺς πιστοὺς λέγει, εὖς παρέθετο αὐτῷ ὁ Χριστὸς, ἢ οὖς αὐτὸς παρέθετο τῷ Κυρίῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· Παρατίθεμαι ὑμᾶς τῷ Κυρίῳ· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι οὐκ αἰσχύνομαι, ἐλπίζων ὅτι πολλοὺς προσάξω τῷ Θεῷ, οὗς καὶ φυλάξει, ὡς ἂν με ὑπὲρ αὐτῶν δοξάσῃ¹. Ἡ παρακαταθήκη λέγει τὴν ἀντιμισθίαν· καὶ γὰρ πῆς ὁ καλὸν τι ποιῶν, τῷ Θεῷ αὐτὸ παρατίθεται, ὡς ἂν ἐν καιρῷ ὑπὲρ αὐτοῦ στεφανωθῇ.

Ἐπισημασθῶσιν ἔχει τῶν ὑμνημάτων λόγων· Ὅτι περὶ ζωγράφου· ἔγραψα σοι, καὶ ὑπετυπώσαμην εἰκόνα καὶ ἀρχέτυπον, ἵνα πρὸς τοῦτο ἀφορῶν καὶ αὐτὸς ζωγραφῆς ταύτην τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ἐμῶν λόγων· τούτῃστι, τὸ ἀρχέτυπον ἔχει, κἄν τι δέη ζωγραφῆσαι, ἀπ' αὐτῆς λάμβανει καὶ ζωγραφεῖ. Πάντα γὰρ ἐκεῖ ἐναπόκεινται.

Ὅτι παρ' ἐμοῦ ἤκουσας. Οὐ διὰ γραμμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ στόμα κατὰ στόμα. Μὴ τοίνυν ἑλλειπῶς ἔχειν νομιζομεν τὰς Ἐπιστολάς, ὡς μὴ περὶ πάντων διαλαμβανούσας², ὅπου γε ἀγράφως πολλὰ παρέθετο.

Ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τούτῃστιν, εἰ λόγοι μου καὶ περὶ πίστεως καὶ ἀγάπης διαγορεύουσιν³. ὃ ἐστὶ περὶ δογμάτων καὶ περὶ βίου· κἄν τι δέη δογματίσαι ἐνάρετον, ἢ εἰπεῖν, ἢ πρᾶξαι, ἐκεῖθεν σοι λαβεῖν ἔξεστι.

τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον, διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. Τὰς περὶ πίστεως, τὰς περὶ βίου παρατεθείσας σοι ἐντολάς, ἢ τὸ χάρισμα ὃ ἔλαβες, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπα. Πῶς δὲ φυλάξεις; Οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἰσχύϊ, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὃ ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐὰν δὲ τηρήσωμεν αὐτὸ καὶ οὐ διώξωμεν διὰ τῶν φαύλων πράξεων, φυλάξει καὶ αὐτὸ ἡμῖν πάντα ὅσα παρὰ Θεοῦ ἔχομεν. Σπουδάσον οὖν φυλάττειν τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτὸ πάλιν τηρήσει σοὶ τὴν παρακαταθήκην. Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μακρὰν ἡγρούρησεν ὁ φυλάσσων.

Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστὶ Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης. Ἐξηγεται τοὺς πειρασμούς, οὐχ ἵνα καταβάλλῃ τὸν μαθητὴν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον παύσῃ, εἴγε καὶ αὐτὸς τοῖς ἰσοῖς περιπέσει, μὴ ξένον τι παθεῖν, ἀλλὰ φέρειν. Ἐπειδὴ γὰρ συναλήθη ὑπὸ Νέρωνος, κατέλιπον αὐτὸν πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, τούτῃστιν, οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐνδημοῦντες τῇ Ρώμῃ.

Ὁμῶς εἰσὸς ὁ Κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ. Ὅρα φιλοσοφίαν· τοὺς μὲν καταλιπόντας οὐ κατηγορεῖται, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον ἀφηγήσατο τὸ γεγονός. Τῷ δὲ φροντισαντι αὐτοῦ ἐπιτίθεται, καὶ οὐκ αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· οὕτως ἦσαν ἐνάρετοι, οὕτως αὐτοῦ Ὀνησιφόρος ἐπαίδευσεν.

¹ Psal. cxxii, 1.

Variæ lectiones.

¹ αὐτοῦ δοξασθῆ ο. ² διαλατῶσας ο. ³ δ. ἀλαμβάνουσιν ο. ⁴ μᾶλλον ο.

A qui hæc apud me reposuit, Christus, eadem servabit : omniaque patior, ne thesauro isto meo spoliar ; vel fideles dicit, quos Christus ipsi commendavit, aut quos ipse commendavit Domino : sicut et alio in loco dicit, Commendo vos Domino. Perinde ac si dicat : Non erubescō, sperans me non paucos adducturum Deo; quos et custodiet, ut illorum gratia me glorificet. Vel depositum mercedem dicit. Qui enim boni quidquam agit, veluti apud Deum isthuc reponit, ut propter ipsum tempore opportuno coronetur.

VERS. 13. Formam habes sanorum sermonum. Pictoris instar depinxi atque expressi tibi imaginem et archetypum, ad quem ipse respiciens, hanc sermonum meorum formam depingere possis : hoc est, archetypum habe, ac si quid pingendum fuerit, ab illa imagine sume, ac pinge : illic enim omnia reposita sunt.

Quos a me audivisti. Non per litteras tantum, verum coram. Ne igitur mancas putemus Epistolâs, quippe quod de omnibus non pertractant, siquidem multa tradidit sine litteris.

In fide et dilectione, quæ est in Christo Jesu. Hoc est, sermones mei de fide et charitate disserunt, hoc est de doctrina et vita : et si quid docere, vel dicere, vel agere oportet quod virtutem spirat, illinc tibi petere licet.

VERS. 14. Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis. Nimirum quæ de fide, quæ de vita tradita sunt tibi præcepta, vel gratiam quam accepisti, quemadmodum supra dixit. Quomodo autem custodies ? Non humano robore, sed per Spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis per baptisma. Quod si ipsum servaverimus, et non per prava opera propulerimus, ipse etiam omnia quæ a Deo habemus, nobis custodiet. Da igitur operam, ut custodias Spiritum, et ipse rursus servabit tibi depositum. Nisi enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam¹.

VERS. 15. Novisti hoc, quod aversi sint a me omnes qui sunt in Asia, ex quibus est Phygellus et Hermogenes. Tentationes recenset, non ut dejiciat discipulum, sed ut magis persuadeat, ne is, si in consimiles tentationes incidat, nova se pati arbitretur, sed æquo animo ferat. Postquam enim a Nerone comprehensus esset, dereliquerunt eum omnes qui in Asia erant, hoc est, qui ex Asia Romæ tum presentes erant.

VERS. 16. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui. Vide philosophiam ejus, Eos qui a se deseccant, non exsecratus est, sed simpliciter rem gestam tantummodo narravit. Pro illo autem qui sui curam gesserat, preces fundit : nec ipsi tantummodo, verum etiam universæ ejus domui ; adeo virtute fulserunt, adeo præclare eos Onesiphorus instituerat.

crum faciunt, atque eo magis contentiones exercent, at plures pelliciant.

A talibus abstinere. Non dixit, Collidere cum illis, vel reluctare eis, sed, *Abstinere*, videlicet post unam et alteram admonitionem. Homines enim pecuniarum causa dimicantes, quando in tuam sententiam adducet? Incorrigibiles igitur cum sint, aversare illos.

VERS. 6. *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.* Illi quidem male existimant quæstum esse pietatem: est autem pietati quæstus, non quemadmodum illi arbitrantur, sed longe præstantiori ratione, non quando pecunias habeat, sed quando non habeat. Sufficientia enim est magnæ stabilesque opes. Proinde non deficiant animo pii, tanquam inopes.

VERS. 7. *Nihil enim intulimus in mundum: haud dubium quod nec auferre quid possumus.* Ostendit quæstum cui illi incumbunt, nullum esse: hic enim manet, nec nobiscum ex hoc sæculo migrat. Itaque quid opus est nobis superfluis, si nihil nobiscum eo abducturi sumus?

VERS. 8. *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti erimus.* Detinit hic quæ sit sufficientia: tantum, inquit, habere, quantum satis sit ad hoc ut alamur tantum, non ut deliciemur: ac ejusmodi vestiri indumentis quæ corpus contegant: hoc autem et vulgare pallium faciet.

VERS. 9. *Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum.* Adhortatur sumpto ab hujus mundi rebus argumento. Prætermitto enim, inquit, futura, sed quæ hic sunt respicite. Non dixit autem, divites, sed, *volentes divites fieri.* Postest enim quispiam pecunias habere atque eas probe dispensare, quippe qui aspernetur eas, atque in usum pauperum croget: quod non est volentis ditescere. *In tentationem autem et laqueum incidunt,* quatenus ob opes a fide aberrant, et periculis obijciuntur, atque omnes reformidant.

Et desideria multa stulta et nociva. Quomodo enim non est stultum simias et catus alere, et belluas ac pisces in vivariis vel receptaculis concludere, equos exornare auro, et ad lectum aquam sursum ducere, ac in pavimento domus tux faciem seu in speculo contemplari ob splendorem? Hæc sane stulta sunt ac nociva, quæ animæ divitias lædunt, sensibilesque absumunt. Plerique autem tyranidem affectantes, sibiipsis malum accersiverunt.

Quæ mergunt homines. Ut ne emergere quidem possint.

In interitum et perditionem. Et præsentem, uti dictum est, et futuram.

586 **VERS. 10.** *Radix enim omnium malorum est avaritia.* Neque enim viventibus parcat, neque mortuis, sed hos quoque deprædatur: in parentes et fratres insurgit, ac quæ Dei sunt spoliata. Tolle

Α τούτων χρηματίζονται, καὶ ἐπὶ πλέον τὰς λογομαχίας ἀσκούσιν, ἵνα πλείονας ἐπισπίσωται.

Ἀριστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων. Οὐκ εἶπε, Συμπλέκου τοῖς τοιοῦτοις, καὶ ἀντιμάχου, ἀλλ', ἀριστασο, δηλοῦντι, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοουθεσίαν ἀνθρώπους γὰρ χρημάτων ἕνεκα μαχομένους πότε πείσαι δυνήσῃ; Ἀδιορθώτους τοίνυν ὄντας ἐκτρέπου.

Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἢ εὐσέβεια μετὰ αὐταρχείας. Ἐκεῖνοι μὲν, φησί, κακῶς νομίζουσι πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν. Ἔστι δὲ τῇ εὐσέβειᾳ πορισμὸς, οὐχ ὡς ἐκεῖνοι οἰοῦνται, ἀλλὰ μειζώως· οὐχ ὅταν χρήματα ἔχη, ἀλλ' ὅταν μὴ ἔχη. Ἢ γὰρ αὐτάρχεια μέγας πλοῦτος καὶ μόνιμος. Ὅστε μὴ καταπιπέτωσαν οἱ εὐσεβεῖς, ὡς ἀχρήματοι.

B

Οὐδὲν γὰρ εἰσενέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δηλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα. Δείκνυσιν ὅτι ὁ πορισμὸς ὃν ἐκεῖνοι σπαύδουσι, οὐδεὶς ἔστιν. Ἐνταῦθα γὰρ μένει, καὶ οὐ συναποδημεῖ ἡμῖν, Ὅστε τί δεῖ ἡμῖν πῶν περιττῶν, εἰ μὴδὲν μέλλομεν ἐκεῖ συνεπάγεσθαι;

Ἐχόντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάματα, τοῦτοις ἀρκασθήσομεθα. Ὅριζεται ἐνταῦθα τίς ἐστὶν ἡ αὐτάρχεια, καὶ φησὶν, ἔχειν τοσαῦτα ὅσα πρὸς τὸ θρέψαι ἀρκεῖ μόνον, οὐ πρὸς τὸ τροφῆσαι, καὶ τοιαῦτα ἀμφιένυσθαι ὅσα σκέπει τὸ σῶμα· τοῦτο δὲ καὶ τὸ τυχεῖν ποιήσει ἱμάτιον.

Οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσι εἰς πειρασμὸν καὶ καρίδα. Ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα προτρέπει. Ἐὼ γὰρ τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ τὰ ἐνταῦθα, φησί, βλέπετε. Οὐκ εἶπε δὲ, οἱ πλουτοῦντες, ἀλλ', οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν. Ἔστι γὰρ καὶ χρήματα ἔχοντες καλῶς· οἰκονομεῖν ταῦτα, καταφρονούonta δηλαδὴ αὐτῶν καὶ κενοῦντα, ὅπου οὐκ ἐστὶ βοῖσασθαι πλουτεῖν. *Εἰς πειρασμὸν δὲ καὶ καρίδα ἐμπίπτουσι,* καθὼ καὶ τῆς πίστεως ἀποπλανῶνται, καὶ κινδύνοις περιβάλλονται διὰ τὸν πλοῦτον, καὶ πάντας φοβοῦνται.

Καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς. Πῶς γὰρ οὐκ ἀνόητον τὸ πιθήκους τρέφειν καὶ αἰλούρους, καὶ θηρία καὶ ἰχθύας ἐν ταῖς αἰαῖς ἀποκλείειν, καὶ ἵππους κοσμεῖν χρυσῷ, καὶ εἰς στέγην ἀνάγειν ὕδωρ, καὶ τῷ ἰδάφει τοῦ οἴκου ἐνοπτρίζεσθαι διὰ τὴν στιλπνότητά; Ταῦτα ἀνόητα καὶ βλαβερὰ καὶ τὸν τῆς ψυχῆς πλοῦτον βλάπτοντα, καὶ τὸν αἰσθητὸν δαπανῶντα. Πολλοὶ δὲ καὶ τυραννίδος ἐπιθυμήσαντες, ἐβλάδυσαν.

Αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους. Ὅστε μὴδὲ ἀνενεγκεῖν δύνασθαι.

Εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Καὶ τὴν ἐνταῦθα, ὡς εἶρηται, καὶ τὴν μέλλουσαν.

Ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. Ὅστε γὰρ τῶν ζῶντων φείδεται, ὅστε τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ τούτους σκυλεύει· γονεῦσι καὶ ἀδελφοῖς ἐπανιστᾷ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ σὺλᾷ. Ἄνελε

Variæ lectiones.

⁷⁰ ἀληθεία ο. ⁷¹ οὐδὲν ὅ. ⁷² εἰ μὴδὲν μέλλομεν ἐκεῖ καρποῦσθαι in. ⁷³ εἰσω τῶν στέγῃ; ο. ⁷⁴ τυραννίδος ἐβλάδυσαν.

ταύτην, καὶ οὐκ ἔστι πῶλεμος ἢ ἐχθρα, οὐδὲ ἀπερσία· ἢ γὰρ πύρρη ἀργυρίου ἔνεκεν ἑαυτὴν πρὸκειται.

⁷ Ἦς τινες ὀρεγόμενοι ἀπακλιανήθησαν τῆς πίστεως. Οὐκ ἐξ ἄρ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας⁷⁰⁻⁸⁰ ἰδεῖν ἢ φιλαργυρία, ἀνθέλκουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ἑαυτὴν. Πῶς γὰρ πιστεύσει τῷ τὴν πτωχείαν εἰσγυομένῳ; Εὐαγγελίῳ ὁ χρηματιστής; Οὐκ ἔστι τοῦτο.

Καὶ περιέπειραν ἑαυτοὺς ὀδύνας πολλὰς. Καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦτω. Πόσα γὰρ ἀποδύρονται; πόσα θρηνοῦσι; Καλῶς δὲ τὸ, *Περιέπειραν*. Ὅσπερ γὰρ ἀκάνθαι εἰσιν αἱ τοῦ πλοῦτου μέριμναι, ὡς καὶ ὁ Κύριος εἶπεν. Ὅθεν ἂν ἐψηταί τις, ἤμαξαν τὰς χεῖρας, τραύματα ἐργαζόμεναι⁸¹ καὶ ὀδύνας.

Σὺ δὲ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ. Μέγα τὸ ἀξίωμα; πάντες μὲν γὰρ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, κυρίως δὲ οἱ δίκαιοι, οὐ κατὰ τὴν τῆς δημιουργίας λόγον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς οικειώσεως. Εἰ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος εἶ, μὴ τὰ ἀποστρέφοντα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ τί;

Ταῦτα φεύγε, δίωκε δὲ δικαιοσύνην. Ἀμφότερα μετὰ ἐπιτάσεως⁸². Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀπόστηθι καὶ πρόσθι· ἀλλὰ, Φεύγε καὶ δίωκε· *δικαιοσύνην* δὲ, ὥστε μὴ κλεονεκτηῖν, ὡς οἱ βουλούμενοι πλουτεῖν.

Εὐσέβειαν. Τὴν τῶν δογμάτων.

Πίστιν. Ἥτις ἐστὶν ἐναντία τῇ ζητήσει.

Ἀγάπην. Τουτέστιν, ὀρθὴν πολιτείαν⁸³. Ταύτης γὰρ τὸ κεφάλαιον ἡ ἀγάπη.

Υπομονήν, πραότητα. Ἀπὸ τῆς ἀγάπης καὶ ἡ ὑπομονή, καὶ ἡ πραότης. Πάντα γὰρ στέγει ἡ ἀγάπη, καὶ μακροθυμεῖ⁸⁴.

Ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως. Τουτέστιν, ὑπὲρ τῆς πίστεως ἵστασο ἑδραῖος καὶ ἀκατάγωνιστος, διὰ τε λόγου δυνάμεως καὶ βίου καθαρότητος.

Ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἰσοῦ καὶ ὁ μισθὸς καὶ τὸ ἐπαθλον, ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.

Εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης. Ἐπ' ἐλπίδα γὰρ ζωῆς αἰωνίου ἐκλήθης.

Καὶ ὁμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων. Ἐνταῦθα αὐτοῦ τὴν παρρησίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπαινεῖ, ὡς ἐν κινδύνοις ὁμολογίσαντος τὸν Χριστόν. Ἡ ὁμολογίαν, τὴν ἐν τῇ κατηχήσει λέγει, καὶ ἡ ἦν ὁμολογοῦμεν ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ, καὶ συντάσσεσθαι τῷ Χριστῷ. Ὅρα δὲ, οὐκ ὁμολογία μόνη χρεια, ἀλλὰ καὶ ὑπομονή, ὥστε διαπανθὸς ἐμμένειν τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἀγῶνος σφοδρῶ, ὥστε μὴ παρατραπήναι.

Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸν ῥῆθον αὐξων, καὶ ἀσφαλέστερον ποίων τὸν μαθητήν⁸⁵, μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεόν, δεικνύς ὡς οὐκ ἄν-

hanc, et nullum bellum aut inimicitia aderit, neque fornicatio: scortum enim argenti causa sece prostiuit.

Quam quidam appetentes, erraverunt a fide. Avaritia enim oculos ad seipsam retrahens, non sinit nos viam veritatis cernere. Quomodo enim is qui lucro deditus est, Evangelio credet paupertatem suadenti? Hoc fieri non potest.

Confixeruntque seipsos doloribus multis. Etiam in hac vita. Quantum enim lugent? quantum lumentantur? Pulchre autem dixit, *Confixerunt*. Spinal enim instar sunt divitiarum sollicitudines⁸⁷, perinde ac Dominus dixit. Unde si tetigit has quisquam, manus cruciatus faciunt, vulnera infligentes, atque dolores parientes.

Vers. 11. Tu vero, homo Dei. Ingens hæc est dignitas. Omnes quidem sunt homines Dei, peculiari ter vero justii, non solum creationis ratione, verum etiam proprietatis. Si Dei homo es, ne quaeras avertentia te a Deo. Sed quid?

Hæc fuge; sectare autem justitiam. Utraque cum intentione et augmento protulit. Non enim dixit, *Discede et accede*: sed, *Fuge et sectare*: *Justitiam* autem, ut non defraudes, quemadmodum qui volunt ditescere.

Pietatem. Quæ est dogmatum.

Fidem. Quæ est contraria questionii.

Charitatem. Hoc est, rectam conversationem: hujus enim summa et caput est dilectio.

Patientiam, mansuetudinem. A charitate patientia et mansuetudo promanat: charitas enim omnia sustinet, et longanimis est.

Vers. 12. Certamen bonum fidei certa. Hoc est, Pro fide firmus invictusque persiste, per verbi potentiam æc vitæ puritatem.

Apprehende vitam æternam. Ecce et merces et præmium, æterna vita.

In quam vocatus es. Ad spem enim æternæ vitæ vocatus es.

Et confessus es confessionem bonam coram multis testibus. Hic fiduciam et fortitudinem ejus laudat, ut qui in periculis confessus sit Dominum Christum. Vel confessionem illam dicit quæ est in catechismo, qua profiteamur nos Satanæ renuntiare, atque a Christi partibus stare. Animadverto vero, quod non solum confessione opus est, verum etiam patientia, ut semper perdurem in confessione; **587** certamineque vehementi, ne de via deflectamus.

Vers. 15. Præcipio tibi coram Deo. Quo pietum adaugeat, et discipulum securiorem reddat, testem vocat Deum, ostendens non esse humana præcepta:

⁸⁷ Matth. xiii, 22.

Varia lectiones.

⁷⁰⁻⁸⁰ σωτηρίας ο. ⁸¹ περιποιού εναί ο. ⁸² μεθ' ὑπερβολῆς; in. ⁸³ τὴν κατὰ Θεὸν πολ. ο. ⁸⁴ ὁ γὰρ ὑπὸ μένων, καὶ μακρ. ο. ⁸⁵ Τιμωθῶνον ο.

otique testem semper in fonte gerens, recordatione
ejus abhinc commoveatur.

Qui omnia vivificat. In his consolatio est ad-
versus periculum, et resurrectionis commonitio : perinde
quasi dicat : Ne metuas mortem : Dei enim servus
es qui potest omnia vivificare.

*Et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub
Pontio Pilato bonam confessionem.* Rursum adhor-
tatio sumpta est a doctore. Testatus est ille, de-
beniens igitur et non ipsum imitari. Interroganti
enim Pilato, *Tunc rex es?* respondit : *Ego in hoc na-
tus sum :* et : *Veni ut testimonium perhibeam veri-
tati* ⁸⁷; multa que alia confessus ac testatus est.

VERS. 14. *Ut servet mandatum sine macula et ir-
reprehensibile.* Hoc est, neque quoad dogmata, neque
quoad vitam labem aliquam tibiipsi imprimas.

Usque in adventum Domini nostri Jesu Christi.
Hoc est, usque ad obitum et exitum tuum ex hoc
saeculo. Atqui sic non dixit, sed, *usque in adventum,*
ut magis ipsum excitet, tremendam illam gloriam
et in memoriam revocando.

VERS. 15. *Quem ostendet temporibus suis.* Hoc
est, convenientibus, destinatis : ne igitur mortuus
quod jam non venerit.

Beatus et solus potens. Et haec consolationem praebent ; ut non ad haec, quae in hoc mundo beata videntur, defigat oculos, verum ad illum potius, qui est ipsa beatitudo, in quo nihil triste est aut injunctandum : nec metuat qui hic sunt potentes et reges. Simul autem confirmat quod ostendet adventum suum : solus enim potens est. Haec autem omnia de Filio dicuntur. Dixit autem, *solus*, ad discrimen mortalium, vel deorum falso ita dictorum, et non reliquarum sanctarum personarum.

VERS. 16. *Rex regum, et Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem.* Proprie enim ipse essentialiter habet immortalitatem : angeli autem, etsi immortales sint, hoc tamen non a natura, sed gratia possident : itaque non habent, sed participant.

Et lucem inhabitat inaccessibleem. Numquid igitur loco continetur? Aliudne lumen, et aliud ipse est? Atqui is ipsum lumen est. Anadvertis quod si quidquam ardui loqui velimus, lingua nostra sit impotens? Inaccessibilem autem dicit, quam nemo accedere possit ob nimium splendorem.

§§§ *Quem nullus hominum vidit, neque videre potest.* Secundum divinitatem videlicet : nam secundum humanitatem visus est. Divus autem Joannes Chrysostomus supra quidem de Filio, deinde tanquam principaliter de Patre dicantur, ista omnia intellexit, etiamsi et Filio et Spiritui conveniant.

⁸⁷ Joan. XVIII, 37, 41.

ἠρώπιναι τὰ παραγγέλματα· καὶ ἵνα τὴν μάρτυρι
δαί ἐν τῇ διανοίᾳ ἔχων, κατασείηται τὴν διάνοιαν
τῇ μνήμῃ.

Τοῦ ζωοποιούντος τὰ πάντα. Ἐνιαῦθα παρὰ κληροῦ ἔστι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, ὑπόμνησις· ὡς ἂν εἰ εἴλεγε· Μὴ φοβηθῆς τὸν θάνατον· Θεοῦ γὰρ εἰ δούλος, τοῦ δυναμένου τὰ πάντα ζωογονεῖν.

Καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μάρτυρησαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν. Πάλιν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἡ προτροπή. Ἐμαρτύρησεν ἐκεῖνος, ὀφειλομέν καὶ ἡμεῖς μιμεῖσθαι αὐτόν. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Πιλάτου, *Εἰ βασιλεὺς εἰρηφηνῶς* ⁸⁷· *Ἐγὼ εἰς τοῦτο γενήθημαι*· καὶ, *Ἦλθον μαρτυρῆσαι τῇ ἀληθείᾳ*, καὶ πολλὰ ἕτερα μαρτύρησεν καὶ ὁμολόγησεν.

Ἰηγήσαι τε τὴν ἐπιτολήν ἀνακτοῦ καὶ ἀνακτοῦ ἀνακτοῦ. Τούτεστι, μῆτε δογματίων ἕνεκεν, μῆτε βίου, κηλιδά τινα ταυτῆ προστριβόμενον.

Μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τούτεστι, μέχρι τῆς τελευτῆς σου, μέχρι τῆς ἐξόδου. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἀλλὰ, *μέχρι τῆς ἐπιφανείας*, ἵνα μᾶλλον αὐτὸν διεγείρη, ἀναμνήσας τῆς δόξης ἐκείνης τῆς φρικτῆς.

Ἦν καιρὸς ἰδοῖς δεῖξει. Τούτεστι, τοῖς προσέχουσι, τοῖς ἀφωρτισμένοις. Μὴ τολμῶν λυπεῖσθαι μὴ ἤδη γέγονεν.

Ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης. Καὶ ταῦτα εἰς παράκλησιν, ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἐνιαῦθα δοκούντα μακάριον βλέπῃ, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον, ὃς ἐστὶν αὐτομακαριότης, ἐν ᾧ οὐδὲν λυπηρὸν ἢ ἀηδές· μὴ δὲ φοβῆται τοὺς ἐνταῦθα δυνάστα, καὶ βασιλεῖς. Ἄμα δὲ καὶ κατασκευάζει ὅτι δεῖξει τὴν ἐπιφάνειαν ⁸⁷. Δυνάστης γὰρ ἐστὶ μόνος. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ δὲ μόνος, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἀνθρώπων, ἢ τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐχὶ τῶν ἄλλων ἀγίων ὑποστάσεων.

Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανάσιαν. Κυριεὺς γὰρ αὐτὸς ἔχει οὐσιωδῶς τὴν ἀθανάσιαν· ἀγγελοῖς δὲ, εἰ καὶ ἀθάνατοι, ἀλλ' ὄψεται, χάριτι δέ· ὥστε οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μετέχουσιν.

Ὅπως οὐκ ἄρρηστον. Ἄρα τόση ἐμπειρομένηται ; Ἄρα ἄλλο τὸ φῶς καὶ ἄλλο αὐτός ; Καὶ μὴν αὐτόφως ἐστίν. Ὅρας ὅτι καὶ ὅταν τι μέγα φθίγγασθαι βουληθῶμεν, ἀδυνατεῖ ἡ γλώττα ; Ἀρρηστον δὲ, ᾧ ἀβδαῖς προσελθεῖν δύναται διὰ τὴν ἀγαν λαμπρότητα.

Ὅν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται. Κατὰ τὴν θεότητα δηλαδὴ· κατὰ γὰρ τὴν ἀνθρωπότητα ὠράθη· Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἀνω μὲν περὶ τοῦ Υἱοῦ, εἶτα ὡς προηγουμένως λεγόμενα περὶ τοῦ Πατρὸς ταῦτα πάντα εἰδέετο, εἰ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι· οὐκ εἶδεν.

Variae lectiones.

⁸⁸ εἶπεν ο. ⁸⁷ τῇ ἐπιφανείᾳ ο. ⁸⁸ σάρκα ο.

Ἐτιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον. Ἀμήν. Εἰ τοῖνον Δ
καὶ κράτος αὐτῶ, μὴ δέισις, καὶ νῦν οὐ δείκνυται.
Ἄει τιμὴ αὐτῶ, μὴ καταπέσις, καὶ νῦν ἀτιμῶν
ταί. Τοῦτο μόνον δυνάμει πάντες ποιεῖν ἀκατακρί-
τως, δοξάζειν αὐτὸν, οὐ περιεργάζεσθαι. Καλῶς δὲ
ἐνταῦθα θεολογεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ μάρτυρα ἐκάλεσε τὸν
Θεόν, καταλέγει τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἵνα ἀκούων μάλ-
λον ἐντραπῆ.

Φοῖς πλουσίους ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Εἰσὶ καὶ ἄλλοι
πλοῦσιοι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀλλ' ἐν τῷ μέλ-
λοντι, οἱ δίκαιοι δευλαδί.

Παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν. Ἀπόνοιαν γὰρ
καὶ ἀλαζονεῖαν τὰ χρήματα τίχτουςι.

Μηδὲ ἠλικιέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλόγητι. Εὐ- B
θίως αὐτοῦς κατέσπασεν. Τί γὰρ ἐκαίρη, φησὶν,
ἐπὶ πράγματι ἀδῆλω, καὶ εὐμεταπτώτῳ, καὶ
ἀστάτῳ ;

Ἄλλ' ἐπὶ Θεῷ τῷ ζῶντι τῷ παρέχοντι ἡμῖν
πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν. Τοῦτέστιν, ἀέρα,
ὕδωρ, φῶς, ἐτησίους τροπὰς, καὶ ὥρας, καὶ τὰλλα
πάντα, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀφρονίας, καὶ ἡ πλεο-
νεξία ἰδιοποιῆ ὅσα λαμβάνει. Οὗτος ὁ πλοῦτος μόνι-
μος καὶ ζῶν, οὐ φθειρόμενος. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ
μαθήθη, ὅτι πλοῦσιον ὁ Θεὸς πάντα ἀνθρώπων
ἐποίησε, πάντα τὰ κοινὰ χαρισάμενος ; μάταιος, τοί-
νον ὁ λυπούμενος ὡς ὢν πένης.

Ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς. C
Ἀπὸ κοινοῦ τῶ, Παράγγελλε αὐτοῖς ἀγαθοεργεῖν,
καὶ τὰ ἐξῆς ; εἰ γὰρ πλουτεῖν θέλεις, ἐν ἀγαθοεργίᾳ
πλουτεῖ.

Εὐμεταδότους εἶναι. Τοῦτο τῶν χρημάτων ὁ.

Κοινωνικῶς. Τοῦτο τῆς ἀγάπης. Κοινωνικῶς
γὰρ νείει τοὺς ὁμιλητικῶς, τοῖς προσηγείς.

Ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς
τὸ μέλλον. Ὅπου θεμέλιος, ἐκεῖ πάντα βέβαια καὶ
ἀκίνητα ; ἐπεὶ οὖν τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τοῦ μέλ-
λοντος αἰῶνος ἰδραῖα, διὰ τοῦτο θεμελίου ἐμνή-
σθη.

Ἴνα ἐπιλάβωται τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἢ γὰρ
τῶν ἀγαθῶν ἔργῳ πράξει, ἦν καὶ θεμέλιον ὠνό-
μασε, τὴν ἀπόλαυσιν ὁ ἐκεῖνης ; προξενῆσαι δύνα-
ται.

Ὁ Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον.
Ταῦτα πάντα ἃ ἐπ' ἐμαυτὸν ἐνετάλλης, ὡς Δεσποτικῶς
ὄντα φύλαξον, μηδὲν τούτων ἐλαττώσης.

Ἐκτρέψμενος ὁ τὰς βεβήλους κενοφωνίας.
Τὴς ἀκαθάρτους, τὰς μιαιφῶν. Κενοφωνίας δὲ τὰς
ματαιολογίας φησὶν. Ἄρα οὖν ἐστὶ καὶ κενοφωνία
ὁ βέβηλος. Ὁ δὲ μακάριος ; Ἰωάννης τὰς νεωτέρας ;

Cui honor et imperium sempiternum. Amen. Si igitur ipse imperium semper obtinet, ne metuas, etiamsi nunc non ostendatur. Semper honor ipsi : ne desperes, si nunc cernas ipsum contumelia affici. Hoc tantum omnes inculpate præstare possumus, illum nimirum glorificare, et non curioso de eo inquirere. Egregie autem hic theologum agit. Cum enim testem vocasset Deum, gloriam ejus recenset, quo majorem reverentiam auditori incutiat.

Vers. 17. Divitibus hujus sæculi. Sunt et alii divites, verum non in hoc sæculo, cæterum in futuro, justi videlicet.

Præcipe non subline sapere. Arrogantiam enim et ostentationem divitiæ pariunt.

Non sperare in divitiarum incertitudine. Statim illos deprimit. Quid enim, inquit, ob rem incertam, caducam et inconstantem attolleris ?

Sed in Deo vivente, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum. Hoc est, aerem, aquam, lumen, annuas temporum conversiones, et anti tempora, cæteraque omnia, eaque in magna copia, etiamsi avaritia omnia sibi ascribat quæcumque accipit. Iste enim est divitiæ stabiles, et viventes, nunquam corrumpendæ. Hinc autem discas, quod Deus omnem hominem divitem fecerit, quippe qui cuncta donaverit communis. Vanus igitur est, qui perinde ac si pauper esset, contristatur.

Vers. 18. Bene agere, divites fieri in bonis operibus. Ad utrumque pertinet, Præcipe eis bene operari, et quæ sequuntur. Si enim ditari cupis, bonis operibus abunda.

Facile tribuere. Hoc pecuniarum est.

Communicare. Istud est charitatis. Per communiones enim, societas amantes et humanos intellige.

Vers. 19. Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum. Ubi fundamentum est, ibi omnia sunt firma et immobilia. Quia vero virtutis et futuri sæculi bona stabilia sunt, eam ob causam fundamenti meminit.

Ut apprehendant vitam æternam. Bonorum enim operum peractio, quam et fundamentum nominavit, illius fruitionem præstare possunt.

Vers. 20. O Timothee, depositum custodi. Hæc omnia, quæ a me tibi sunt mandata, tanquam a Domino provenientia 589 custodi, neque horum aliquid imminuas.

Devitans profanas vocum vanitates. Impuras nimirum et pollutas. Vocum autem vanitates vaniloquentias dicit. Est igitur vocum quedam vanitas, quæ non est profana. Divus autem

variæ lectiones.

ἁ καὶ γὰρ ὁ πλοῦτος, οὗτος μόνιμος, ὁ μέλλων. Ἐντεῦ. ο. ἁ χρημάτων, ἡ γὰρ ἐλευθεριότης ; π. ἁ αἰώνιον ζωὴν ο. ἁ ἐκτρέπου ο.

Joannes Chrysostomus recentis adhortationes καὶ ἀφώνια; dixit, per αὶ diphthongum in prima syllaba scribens, ut videtur.

Et oppositiones falsi nominis scientiæ. Quando enim fides non adfuerit, sed ab humanis cogitationibus omnia nascuntur, scientia non est, sed nentitur nomen. Observa autem objectiones quasdam esse, ad quas ne respondere quidem oportet, sed istas vitare, et cum talibus non cōngredi.

Vers 21. Qdam quidam promittentes, circa fidem exciderant. Necesse enim est cum qui humanas rationes seclatur, a fide aberrare: fides enim rationes non admittit. Opinor autem Apostolum hæc dicere de iis qui tum nominabantur Gnostici, qui omni impuritate repleti erant: ideoque vocem novitates profanas nominavit. Istorum autem hæresi præluit Nicolaus, qui unus erat e septem diaconis.

590 *Gratia tecum, Amen.* Sigillum omnium ipsi comprecatur, necesse gratiam Dei, a qua omne bonum et datur, custoditur: qua et nos utinam abunde fruamur, non perdentes bona quæ ab ipsa accepimus, sed conservantes hæc per ipsam, et glorificantes Christum charismatum datorem, cum Patre et Spiritu; cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Variae lectiones.

²² προσμιλουντά η̅.

Α παρηνέσεις καινοφονίας; εἶπα, διὰ τῆς, αὶ, διφθόγου τῆ, και, γράφων, ὡς ἔοικε.

Καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Ὄταν γὰρ πίστις μὴ ᾖ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν πάντα τίκεται, γνώσις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ψεύδεται τὸ ὄνομα. Σημειώσαί δὲ ὅτι εἰσὶν ἀντιθέσεις, πρὸς αὐτὴν οὐδὲ ἀποκρίνεσθαι χρὴ, ἀλλ' ἐκτρέπεσθαι ταύτας, καὶ μὴ συμπλέκεσθαι τὸς τοιαύτους.

Ἦν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστούχησαν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν λογισμὸς ἀκολουθῶντα ²² ἀνθρωπίνους, τῆς πίστεως ἀστοχεῖν· ἡ γὰρ πίστις λογισμοὺς οὐ παραδέχεται. Οἴμαι δὲ ταῦτα λέγειν τὸν Ἀπόστολον περὶ τῶν τότε λεγομένων Γνωστικῶν, τῶν πάσης ἀκαθαρσίας πεπληρωμένων, διὸ καὶ βεβήλους ὠνόμασε καινοφονίας. Τούτων δὲ τῆς αἰρέσεως προστάτης Νικόλαος, ὁ τῶν ἐπτά διακόνων εἷς.

Ἡ χάρις μετὰ σοῦ, Ἀμήν. Τὴν σφραγίδα πάντων ἐπεύχεται αὐτῷ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἧς καὶ δίδοται πᾶν ἀγαθὸν καὶ φυλάττεται. Ἦς καὶ ἡμεῖς; ἀπολαύομεν θαυμάσιως, ἀ παρ' αὐτῆς ἐδεξάμεθα ἀγαθὰ μὴ ἀπολλύντες, ἀλλὰ συντηροῦντες ταῦτα δι' αὐτῆς, καὶ δοξάζοντες Χριστὸν τὸν τῶν χαρισμάτων δότηρα, σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ SECUNDÆ DIVI PAULI AD TIMOTHEUM EXPOSITIO.

Argumentum secundæ Epistolæ ad Timotheum.

Curnam alteram hanc Timotheo Epistolam scribit? Dixerat in priori: Spero me ad te venturum celestius; non contigit autem hoc, detinebatur enim a Nerone. Consolatur itaque illum per litteras vice

C 591 Ἐγώθεσις τῆς πρὸς Τιμόθεον δευτέρας Ἐπιστολῆς.

Τὴν δὲποτε καὶ δευτέραν ἐπιστέλλει τῷ Τιμόθεῳ Ἐπιστολήν; Ἐλεν ἐν τῇ προτέρᾳ· Ἐλπίζω πρὸς σε εἰσεῖν τάχιον. Ὅχι ἐξεγένετο δὲ τοῦτο· κτελεῖτο γὰρ παρὰ τοῦ Νέρωνος. Παραμυθίζεται

οὐν αὐτὸν διὰ γραμμῶν ἀντὶ τῆς παρουσίας, **A** adventus sui : qui fortasse affligebatur jam propter absentiam, et propter onus episcopatus. Nam et ἰσως τεθλιμμένος καὶ διὰ τὴν ἀπουσίαν, καὶ διὰ τὸ φόρος τῆς ἀρχῆς. Καὶ οἱ μεγάλοι γὰρ πρὸς κυβέρνησιν Ἐκκλησίας ἀκλίσουσι, πολλοῖς βυπτίζομενοι κίμασι πάντοθεν, καὶ μάλιστα τότε, ὅτε πανταχοῦ πόλεμοι. Καλεῖ δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς ἑαυτὸν. Πρὸς γὰρ τῷ τέλει ἦδη ἦν. *multis immersi undique procellis, tum vero maxime, quando undique 592 bella instant. Invitat autem Timotheum ad se. Jam enim fini proximus erat.*

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN II EPISTOLAM AD TIMOTHEUM.

ΚΕΦΑΛ. Α΄.

B

CAPUT I.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εὐθὺς ἐκ τοῦ προοιμίου διανέστησεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἐνταῦθα κινδύνους εἴπης, φησὶν. Οὗτοι τίχτουςιν [ἐν] ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἀπόστολοι γεγόναμεν, ἵνα ἀποθάνωμεν καὶ ζήσωμεν αἰωνίως. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὅτι ἐν κινδύνους ἐστὶν ὁ διδάσκαλος, ἀντὶ τοῦ παρακληθῆναι, μᾶλλον λυπηθῆ, διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς παραμυθεῖται. Εἰ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν ἐστὶ, μὴ ζῆτει αὐτὴν ἐντεῦθεν ἦδη. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δὲ ἡ ζωὴ, ταυτέστιν ἡ σὺν Χριστῷ ἢ ὅτι αὐτὸς ἡμῖν ταύτην καὶ δίδωσι καὶ συνέχει. Ἡ μὲν γὰρ αἰσθητικὴ ⁵¹ ζωὴ ἐν βρώμασι καὶ πόμασιν ἢ ὁ νοητικὴ ⁵² ἐν Χριστῷ συνέχεται. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ ἡμῖν τὰ πάντα.

Τιμοθέω ἀγαπητῷ τέκνῳ. Ἔστι καὶ τέκνον εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἀγαπητόν. Ὁ τοῖνον Τιμόθεος ἀγαπητός ἦν, διὰ τὴν ἀρετὴν πάντως. Δεικνυσεν οὖν ἐκ τούτου, ὅτι οὗτος ὡς ὀργισθεὶς αὐτῷ, ἢ κατεγνωκώς τι αὐτοῦ ἀπολιμπάνεται. Ἀγαπητός γὰρ μοι εἶ· ἀλλὰ βία καὶ ἀνάγκη.

Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἄπερ καὶ πρότερον, ταῦτα καὶ νῦν αὐτῷ ἐπεύχεται. Ἀνάγνωθι οὖν τὴν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἰς ταῦτα παραγραφήν.

Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ. Ὁρᾷς ἀγάπης ὑπερβολὴν; **D** Εὐχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ, ὅτι ἀγαπῶν σε μέμνημαί σου. Τοῦτο ἐστὶν ἀγάπη ἀληθοῦς, ὅταν ἐγκαλλωπίζηται τις τῇ πρὸς τὸν δαίνα φιλίᾳ.

Ὁ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. Πῶς ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὅπου γε ἠγνόει τὸν Χριστὸν ἐξ ἀρχῆς; Ἦτος οὖν συνειδήσει ἐνταῦθα τὸν βίον φησὶ· γὰρ γὰρ λουδαῖζεν, ἀλλὰ σεμνός τις τὸν βίον ἦν ἢ ὅτι καὶ ὅτε εἰδῶκε, κατὰ ζῆλον

593 VERS 1. Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitae quæ est in Christo Jesu. In ipso statim proœmio excitavit ejus animum. Ne enim mihi dicas, inquit, presentia pericula : nam illa nobis pariunt æternam vitam. Apostoli facti sumus, ut moriamur, et vivamus in sempiternum. Ne enim, cum audiret præceptorem suum in periculis constitutum, solatii loco magis turbetur, propterea in ipso statim principio eum consolatur. Si autem secundum promissionem est, ne quæras eam statim evenire. In Christo autem Jesu vita est id est, cum Christo : vel quia ipse hanc nobis donat et continet. Vita enim sensitiva in cibo et potu constat : Intellectualis autem in Christo continetur. Ipse enim est nobis omnia.

VERS. 2. Timotheo dilecto filio. Potest aliquis esse filius, sed non dilectus. Timotheus autem dilectus erat, propter virtutem omnino. Ostendit igitur ex hoc, quod non veluti iratus ipsi, aut quod aliquid in eo damnet, ipsum relinquat. Dilectus enim mihi es, inquit : sed vis et necessitas id effecit.

Gratia, misericordia, pax a Deo Patre et Christo Jesu Domino nostro. Quæ prius, eadem etiam ipsi comprecatur. Lege igitur quæ in priore Epistola ad hunc locum annotata sunt.

VERS. 3. Gratias ago Deo. Viden' charitatis magnitudinem? Gratias ago, inquit, Deo, quoniam diligens te memini tui. Hæc est vera dilectio, quando quis amicitiam qua alium diligit, sibi gloria esse ducit.

Cui servio a progenitoribus in pura conscientia. Quomodo in pura conscientia, cum Christum ab initio ignorarit? Aut igitur conscientiam hic vitam dicit : etsi enim judaizabat, puram tamen et honestam vitam ducebat : vel quia tum etiam cum

Varie lectiones.

⁵¹ αἰσθητικὴ ο. ⁵² νοητικὴ ο.

persequeretur Christum, ex zelo persequeretur, et non ex humana ratione, perinde ac plerique ob vanam gloriam hæresin constituentes, in qua multa putredinis conscii sunt. Quod autem dicit, tale est: Ne suspiceris me alia cogitare, et alia dicere: pura est mihi conscientia ut semper, 594 sic etiamnum. Non mentior igitur, cum dicam quod te amo, ac semper memini tui.

Quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die, desiderans te videre. Gratias ago Deo, quod memini tui. Non simpliciter autem, sed in precationibus, diè ac nocte Deum interpellans pro te, ut impleat desiderium meum quod habeo ut videam te. Quomodo igitur me ipsum tanta voluptate libenter privarem, si modo venire possem? Quare autem manifeste non dicit causam, quod retineatur impediaturque a Nerone? Ne statim in exordio ipsam perturlet. In fine autem hanc causam revelat.

VERS. 4. Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear. Sic construe: Desiderans te videre, ut gaudio implear: deinde interjecto, memor lacrymarum tuarum. Etsi enim natura ab amicitiae affectu alienus essem, lacrymæ tamen tuæ sufficiunt ut me flectant, cum ad memoriam mihi redeunt. Verisimile enim erat Timotheum a Paulo divulgum, lamentari magis, quam infantem a mamma abstractum.

VERS. 5. Recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta. Non solum lacrymarum tuarum recordatus, desidero te videre, verum etiam fidei tuæ non fucatae. Magna enim et justa hæc tibi causa est, ut a me diligaris.

Quæ primum inhabitavit in ariâ tua Loide, et matre tua Eunice. Aliud præterea est encomium, quod non ab infidelibus ortum duxerit, sed a fidelibus, etsi ex Judæis. Pater tamen ejus Græcus erat. Observa autem quomodo lex cœperit dissolvi, hujusmodi factis jam tum commistionibus.

Persuasus sum autem quod et in te. Quoniam majorum bona, si quidem nos tales simus, nobis in gloriam cedunt, si minus, contumeliæ nobis loco sunt: propterea, inquit, majorum fides etiam in te est, uti certo persuasus sum. Merito igitur non fucatam hanc habes, ut quæ a majoribus tuis in te etiam fundata sit, ut adco non possit concui.

VERS. 6. Propter quam causam admono te ut resuscites gratiam Dei. Quia, inquit, novi te non simulatam habere fidem, excito te, ut gratiam Spiritus, quam accepisti ad præfecturam Ecclesiæ, ad signorum operationem, et simpliciter ad omnem quæ episcopum deceat virtutem, ut hanc exsuscites, hoc est, ut semper vivam et floridam facias. Quemadmodum enim ignis lignis indiget, hunc ad modum gratia Spiritus opus habet promptitudine, et attentione, et vigilantia, ut semper ferveat: nam nisi hæc præsto sint, extinguitur; quemadmodum 595 et alio in loco dicit: Spiritum nolite extinguere.

ἐβίωκε, καὶ οὐ κατὰ ἀνθρώπινον λογισμόν, ὡς οἱ πολλοὶ διὰ βίβην αἰρέσιν συνιστῶντες, ἢ συνίδασαι πολλὴν τὴν σαθρότητα. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Μὴ ὑποπτεύσῃς με ἄλλα φρονεῖν, καὶ ἄλλα λέγειν· καθαρὸν μοι ἐστὶ τὸ συνειδῆς, ὡς περ ἀεὶ, καὶ νῦν. Οὐ ψεύδομαι τοίνυν λέγων ὅτι φιλῶ σε, καὶ ἀεὶ μέμνημαι σου.

Ὡς ἀδιδάκτωρ ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνησὶν ἐν ταῖς δεήσεσσι μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐπιπροθύων σε ἰδεῖν. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι μέμνημαι σου. Οὐχ ἀπλῶς ἐκ, ἀλλ' ἐν ταῖς δεήσεσσι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν Θεὸν παρακαλῶν ὑπὲρ σοῦ, ὡς ἐν πληρώσει μου τὸν πόθον, ὃν ἔχω, ὡς τε ἰδεῖν σε. Πῶς οὖν ἐστέρησα ἂν ἑμαυτὸν ἐκὼν τῆς αὐτῆς ἡδονῆς, εἴγε ἡδυνάμην ἐλθεῖν; Διὰ τί οὖν οὐ λέγει φανερώς τὴν αἰτίαν, τὸ κατέχρησθαι παρὰ Νέρωνος; Ἴνα μὴ λυπηθῇ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς. Πρὸς τῷ τέλει δὲ ταύτην ἀνακαλύπτει.

Μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χάρις πληρωθῶ. Οὕτω σύνταξον· Ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, ἵνα χαρᾷ πληρωθῶ· εἶτα διὰ μέσου, μεμνημένος σου τῶν δακρύων. Εἰ γὰρ καὶ σφόδρα σφόδρα φύσει ἤμην, ἀλλ' οὖν γε τὰ δάκρυά σου ἱκανὰ κάμψαι με, εἰς μνήμην ἐλθόντα. Εἰκόσ γὰρ ἦν τὸν Τιμόθεον ἀποσχίζόμενον Παύλου, δούρεσθαι μᾶλλον ἢ παιδίον τοῦ μαθητοῦ ἀποσπώμενον.

Ἐκόμησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως. Οὐ μόνον τῶν δακρύων μεμνημένος, ἐπιποθῶ σε ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδόλου σου πίστεως· μέγα γὰρ σοὶ καὶ τοῦτο δικαίωμα πρὸς τὸ ἀγαπᾶσθαι ὑπ' ἐμοῦ.

Ἦτις ἐνέφηκε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λοιδί, καὶ ἐν μητρὶ σου Εὐνίκα. Καὶ ἄλλο ἐγκρίμιον, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἀπίστων ἐγένετο, ἀλλ' ἀπὸ πιστῶν, εἰ καὶ ἐξ Ἰουδαίων. Ὁ μόντοι πατήρ αὐτοῦ Ἕλλην ἦν. Ὅρα δὲ πῶς ὁ νόμος ἤρξατο καταλύεσθαι, τῶν ἐπιμύξεων ταῦτων γινομένων.

Πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοὶ. Ἐπειδὴ τὰ τῶν προγόνων καλὰ, ἐὰν μὲν καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι ὦμεν, δοξάζει ἡμᾶς, εἰ δὲ μή, εἰς αἰσχύνην μᾶλλον ἡμῖν εἰσι, διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι ἡ τῶν προγόνων πίστις καὶ ἐν σοὶ ἐστίν, ὡς ἀκριβῶς πέπεισμαι. Εἰκότως οὖν ἀνυπόκριτον ἔχει ταύτην, ὡς ἀνοθεὶν τιθεμῶμεν, καὶ σαλεύεσθαι οὐκ ἔχουσιν.

Δι' ἦν αἰτίαν ἀναμνησῶ σε ἀνασπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. Διότι, φησὶν, οἶδά σε ἀνυπόκριτον ἔχοντα πίστιν, διεγείρω σε, ὥστε τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἣν ἔλαβες εἰς προστασίαν τῆς ἐκκλησίας, εἰς σημεῖον ἐργασίας, καὶ ἀπλῶς, εἰς πᾶσαν τὴν ἐπισκόπων πρέπουσαν ἀρετὴν. ταύτην ἀνασπυρεῖν, τρυτέστιν, ἀεὶ ζῶσαν καὶ ἀκμάζουσαν ἐργάζεσθαι. Ὅσπερ γὰρ τὸ πῦρ δεῖται ξύλων, οὕτω καὶ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος δεῖται προθυμίας, καὶ προσοχῆς, καὶ νηψύως, ἵνα αἰεὶ ἀναζή· ὡς ἐὰν μὴ ταῦτα παρωσῶ, σβέννυται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε.

Ὁ ἔστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου. Ἔστι μὲν ἐν σοὶ ἡ χάρις αὐτῆ, ἣν Ἐλαβες ἅμα τῷ ἐπιθεῖναι μὲ σοὶ τὰς χεῖρας, ἕτε σε χειροτόνουν ἐπίσκοπον· πλὴν σφοδρότερον τὸ πῦρ ἔργασαι. Ὁν Ἐλαβες λόγον, παρῆρησίας ἐμπλήσον καὶ ἀνδρείας· στήθεϊ γενναίως.

Ὁὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως. Τοῦτέστιν, οὐ διὰ τοῦτο ἐλάβομεν τὸ πνεῦμα, ἵνα ὀπισθελλώμεθα, ἀλλ' ἵνα δυνατοὶ ὦμεν πρὸς τοὺς πειρασμούς, καὶ παρῆρησιάζωμεθα· πολλοί γάρ διδώσι πνεῦμα δειλίας, ὡς ἐν ταῖς Ἑσπερίαις γέγραπται· Καὶ ἐπέπεσε πνεῦμα δειλίας ἐπ' αὐτούς· τοῦτέστι, φόβον αὐτοῖς ἐπέθηκες.

Καὶ ἀγάπης. Τῆς τε πρὸς αὐτόν, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ τὸ ἀγαπᾶν γὰρ τὸν Θεὸν ὡς πατέρα, ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔχομεν τοῦ ποιοῦντος ἡμᾶς· καὶ τὸ μὴ σαλεύεσθαι ἐκ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, χάρισμά ἐστιν ἀπὸ θείας δυνάμεως γινόμενον, ὡς περ αὐτὸ σκανδαλλίζεσθαι, ἀπὲρ δειλίας καὶ μικροψυχίας. Πλὴν δεῖ καὶ ἡμᾶς προτέροις ἐπιθεικνῆσθαι τὰ παρ' ἐαυτῶν.

Καὶ σωφρονισμοῦ. Ἡ ἵνα σώφρονες ὦμεν, καὶ ὑγιαίῃς τὴν διάνοιαν, καὶ ἐν καταστάσει· ἡ ἵνα σωφρονισμὸν ἔχωμεν τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν πειρασμὸς ἡμῖν ἐπιγένηται, πρὸς σωφρονισμὸν τοῦτον δεχόμεθα· ἡ ἵνα καὶ ἄλλοις ὦμεν σωφρονιστὰι καὶ παιδευτὰι.

Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Πολλοὶ τριτάθιοι ἀνθρωπῖνοι λογισμοὶ ἐξιδύοντες τὰ ὄπρη κατάληψιν, αἰσχύνῃν νομίζουσι τὸ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σταυρωθῆναι λέγειν, ἀγνοοῦντες ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦτου ὁ κατὰ δίκην ἀνθρώπου υἱὸς Θεοῦ ἐγένετο. Σὺ οὖν, ὦ Τιμόθεε, μὴ ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, τὸν διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ παρῆρησιάσου μάλλον, καὶ κήρυττε τοῦτον. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ δείσῃς, ἀλλὰ, Μὴ ἐπαισχυνθῆς, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἔχει κίνδυνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μόνον αἰσχύνῃν· εἰ ταύτης καταφρονησεις, ἀκίνδυνα τάλλα.

Μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ. Μὴ αἰσχυνθῆς, εἰ ἐγὼ ὁ νεκρὸς ἐγείρων, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, δίδεμαι. Οὐ γὰρ ὡς κακοῦργος δέδεμαι, ἀλλ' αὐτοῦ εἰμι δέσμιος, τοῦτέστι, δι' αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος σταυρὸν οὐκ ἐπαισχυνθῆ, πῶς ἐγὼ τὰ δεσμά;

Ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ Εὐαγγελίῳ. Τοῦτέστι, μὴ ἀπλῶς δείξῃς, ὅτι οὐκ ἐπαισχυνθῆ, ἀλλὰ τῇ πίστει καὶ διὰ τῶν ἔργων καὶ κοινωνίας γενοῦ καὶ τῷ Χριστῷ καὶ ἐμοὶ τῶν αὐτῶν. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἑνωσίρων ἠνέξατο, εἰπὼν, ὅτι Δέδωκεν ἡμῖν Πνεῦμα δυνάμεως. Τί δὲ ἐστὶ, συγκακοπάθησον τῷ Εὐαγγελίῳ; Ἄρα ὡς τοῦ εὐαγγελίου κακοπαθοῦντος; Οὐκ· ἐστὶ τοῦτο· ἀλλ' ἡ τοῦτο λέγει, ὅτι Συγκακοπάθησον ἐμοὶ, διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἡ εὐαγγέλιον λέγει πάντας τοὺς τοῦ εὐαγγελίου κήρυκας καὶ μύστας, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους. Συγκακοπάθησον οὖν τοῖς τοῦ εὐαγγέλιου. Ἰσως δὲ τις

Quæ est in te per impositionem manuum mearum. In te quidem habitat ipsa gratia, quam accepisti cum imponerem ego tibi manus, quando episcopum te consecrabam. Atqui ignem istum vehementiorem effice : quod accepisti verbum fiducia et fortitudine impleas : fortiter persta.

Vers. 7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis. Hoc est, non propterea accepimus Spiritum, ut submittamur, verum ut potentes simus adversus tentationes, et libere loquamur : plerisque enim datur spiritum timoris, ut in Regum libris memoriæ proditum est : Ac cecidit spiritus timoris super eos : hoc est, metum ipsis incussit.

Et charitatis. Tum erga ipsum, tum erga proximum. Quod enim Deum veluti patrem diligamus, a Spiritu habemus faciente nos clamare : Abba, Pater. Præterea, quod a proximi dilectione non excutimur, donum est a divina potentia proveniens : quemadmodum rursus offendi, est a metu et pusillanimitate. Verumtamen oportet et nos prius ostendere quæ sunt a nobis ipsis.

Et sobrietatis. Vel ut sobrii simus, et sanæ mentis et constitutionis ; vel ut Spiritum ipsum loco castigationis habeamus, ac si qua nobis tentatio acciderit, ipsam ad emendationem accipiamus, vel ut aliis etiam simus castigatores et institutores.

Vers. 8. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri. Plerique ter miseri, humanis rationibus explorantes quæ sunt ultra humani ingenii captum, ignominiam putant asseverare Filium Dei cruci affixum esse, ignorantes quod per crucem hanc homo mortis obnoxius, filius Dei factus sit. Te itaque, o Timothee, haud pudeat testimonii sive martyrii, necnon mortis Christi quam in cruce sustinuit : sed eo potius liberius loquere, et prædicare illam. Non dixit autem, Ne metuas, sed, Ne erubescas : ut ostendat nihil esse periculi in re, sed solam ignominiam : quam si contempseris, cætera periculo vacant.

Neque me vincium ejus. Ne pudeas, inquit, si ego qui mortuos excito, orbis terrarum doctor, vincium sim. Non enim ut maleficus vincium sum, sed ejus vincium sum, hoc est propter ipsum. Si enim ille crucem non erubuit, quomodo me vinculorum pudebit?

Sed simul affligere cum Evangelio. Hoc est, non simpliciter ostendas quod non te pudet, verum experientia et per opera ostende, et Christi et mei in illo participes esto. Hæc autem et per superiora 596 indicavit, dicens : Dedit nobis Spiritum virtutis. Quid autem est, simul affligere cum Evangelio ? Num Evangelium affligere ? Haudquaquam : sed vel hoc dicit : Simul mecum affligere propter Evangelium : vel Evangelium appellat omnes et Evangelii præcones et mystas, sicut et in priori ad Corinthios 28. Simul igitur affligere cum Evangelii ministris. Fortasse autem aliquis curiosius afflic-

²⁸ II Cor. iv, 12.

tionem Evangelii dicit impedimentum et incredulitatem in illud. Tu igitur una cum Evangelio hunc in modum laboranti periclitare.

Secundum virtutem Dei. Quia molestum erat quod dixit, simul affigere, lenit illud: Non enim, inquit, tua virtute, sed Christi, hoc facies: tua est electio et promptitudo.

Vers. 9. Qui servavit nos, et vocavit vocatione sancta. Potentiae Dei signa ob oculos ponit. Servavit enim, inquit, nos, et cum procul eramus, vocavit ad seipsum, ut sanctos nos faceret. Qui igitur volentes servavit, multo magis nunc volentibus succurret.

Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum et gratiam. Nullo agente, nemine consulente, verum ex proprio proposito, hoc est, per sese, sua bonitate motus.

Quae data est nobis in Christo Jesu ante tempora saecularia. Hoc est, praeformatum, sine principio, et ante saecula, ut daretur nobis per Christum Jesum Dominum nostrum. Non parvi autem est momenti res, Deum non ex consilii sui mutatione, sed ante saecula de nobis ista voluisse.

Vers. 10. Manifestata est autem nunc per apparitionem Servatoris nostri Jesu Christi. Etiam si enim praedefinita erat gratia, nunc tamen primum manifestata est, quando apparuit Servator.

Qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam et incorruptionem per Evangelium. In proprio quidem corpore re ipsa mortem delevit, cum illud incorruptum reddidit: nos vero per Evangelium illuminavit, ut vitam speremus et immortalitatem. Nondum enim actu immortalitate donati sumus, verum expectamus, atque spem istam nobis ratam fecit Evangelium.

Vers. 11. Ad quod positus sum ego praeicator et apostolus, doctorque gentium. Cujus rei gratia doctorem gentium nunc se appellavit? Ut Timotheo ostendat oportere etiam ipsum cum gentibus conversari, neque propterea decidere animo, sed me imitari, qui propter Evangelii praeconium jam vincit sum.

Vers. 12. Ob quam causam etiam haec patior. Quod sim praedicator gentium. Non enim ceu malefactor. Simul autem **597** sermoni suo parit fidem: Nisi enim, inquit, credidissem mortem esse abolitam, ista non paterer.

Sed non pudeo. Animadvertis quomodo operibus probat, quod Timotheum docebat, nimirum, ne puderet cum afflictionum?

Scio enim cui credidi, et certus sum quod potens est depositum meum servare in illum diem. Deus bone! quanta haec fiducia! quam indubitata spes! Novi, inquit, sumque certo persuasus. *Depositum* autem vel fidem ac praedicationem dicit, quod ipse

περιεργότερον κακοπάθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐρεῖ τὸν ἐμποδισμὸν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ ἀπιστίαν. Συγκινδύνευσον ὅν καὶ σὺ τῷ οὕτω πάσχοντι Ὁ Εὐαγγέλιον.

Κατὰ δύναμιν Θεοῦ. Ἐπεὶ φορτικὴν ἦν τὴ κακοπάθειαν, παραμυθεῖται αὐτὸς ὁ Θεός. Μὴ γὰρ, φησὶ, δυνάμει τῆ σφ, ἀλλὰ τῆ τοῦ Χριστοῦ ὅν τὸ ἐλεῖσθαι καὶ ἡ προθυμία.

Τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλησείν ἡμᾶς. Δείκνυσι τὰ τεκμήρια τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Ἔσωσε γὰρ ἡμᾶς, φησὶ, καὶ πῶρῳ ὄντας ἐκλίπει πρὸς ἑαυτὸν, ὡς ἀν, ἀγίους ἡμᾶς ἐργάσεται. Ὁ ὅν μὴ θέλοντας σώσας, πολλῶ μᾶλλον νῦν θέλουσι συνεργήσει.

Ὁν κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν. Οὐδενὸς ἀναγκάζοντος, οὐδενὸς συμβουλευόντος, ἀλλ' ἐξ ἰδίας προθέσεως, τουτέστιν, ἤθεθεν ἐκ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ὀρμώμενος.

Τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰώνων. Τουτέστι, προτυπωθεῖσαν ἀνάγκῃ; καὶ προαιωνίως δοθῆναι ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ὁ μὲν δὲ καὶ τοῦτο, τὸ μὴ ἐκ μεταμέλειας, ἀλλὰ προαιωνίως ταῦτα τὸν Θεὸν βούλεσθαι ἐφ' ἡμῖν.

Φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ πρόωπτος ἡ χάρις, ἀλλὰ νῦν ἐφανερῶθη, ὅτε ἐπέφηνεν ὁ Σωτήρ.

Καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐν μὲν τῷ οἰκείῳ σώματι καθήγησεν ἐμπράκτως τὸν θάνατον, ἀφθαρσίας αὐτὸς ἡμᾶς δὲ ἐφώτισε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιτίθει τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν. Ὁ γὰρ ἤδη ἡμεῖς ἠφθαρτισθῆμεν ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ μέλλομεν, καὶ τὴν ἐλπίδα ταύτην τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῖν ἐθεθεῖωσεν.

Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν. Τίνος ἕνεκεν διδάσκαλον ἑαυτὸν ἐθνῶν νῦν ὀνόματε; Τῷ Τιμοθέῳ δεικνύων ὅτι Δεῖ καὶ σὲ τοῖς ἔθνεσιν ὁμιλεῖν, καὶ μὴ καταπίπτειν, ἀλλ' ἐμὲ μιμεῖσθαι τὸν διὰ τὴν διδασκαλίαν Εὐαγγελίου δεδεμένον.

Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω. Διὰ τὸ εἶναι κήρυξ τῶν ἐθνῶν. Οὐ γὰρ ὡς κακοῦργος. Ἄμα δὲ καὶ ἀξιώπιστον ποιῶ τὸν λόγον, ὅτι Ἐν μὴ ἐπίστευον καταβλήθηνα ὅν τὸν θάνατον, οὐκ ἂν ταῦτα ἐπάσχον.

Ἄλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι. Ὅρξ πῶς διὰ τῶν ἔργων ἐνδείκνυται ὃ ἐδίδασκε τὸν Τιμόθεον, τὸ μὴ αἰσχύνεσθαι τὰ πάθη;

Οἶδα γὰρ ὅτι πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξει εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Βαβα! τῆς παρρησίας, καὶ τῆς ἀδιστακτοῦ ἐλπίδος! Οἶδα, φησὶ, καὶ πέπεισμαι ἀσφαλῶς. *Παρακαταθήκην* δὲ ἡ τὴν πίτιν

Variae lectiones.

⁹⁶ συγκολληθῆτον ο. ⁹⁷ ὄντως κλησείν ο. ⁹⁸ τοῦ ο. ο. ⁹⁹ καταβλήθηνα ο.

φησι καὶ τὸ χίρυγμα, ὅτι αὐτὸς ὁ παραθέμενός μοι Ἰησοῦς φυλάξει ταῦτα, καὶ πάσῃ πάντα ὡς τὸν θησαυρὸν μου μὴ σιληθῆναι ἢ τοὺς πιστοὺς λέγει, ὡς παρέθετο αὐτῷ ὁ Χριστὸς, ἢ οὗ αὐτὸς παρέθετο τῷ Κυρίῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησι· Παρατίθεμαι ὑμᾶς τῷ Κυρίῳ· ὡς ἂν εἰ εἴλεγεν, ὅτι οὐκ αἰσχύνομαι, ἐλπίζων ὅτι πολλοὺς προσάξω τῷ Θεῷ, οὗ καὶ φυλάξει, ὡς ἂν με ὑπὲρ αὐτῶν δοξάσῃ. Ἡ παρακαταθήκη λέγει τὴν ἀντιμισθίαν· καὶ γὰρ πῆς ὁ καλὸν τι ποιῶν, τῷ Θεῷ αὐτὸ παρατίθεται, ὡς ἂν ἐν καρπῷ ὑπὲρ αὐτοῦ στεφανώσῃ.

Ἐπιποῦσιν ἔχει τῶν ὑγιαίνοντων λόγων. Ὡς περὶ ζωγράφου· Ἐγραψά σοι, καὶ ὑπετυπωσάμην εἰκόνα καὶ ἀρχέτυπον, ἵνα πρὸς τοῦτο ἀφορῶν καὶ αὐτὸς ζωγραφῆς ταύτην τὴν ὑποτύπωσιν τῶν ἐμῶν λόγων· τούτεστι, πρὸ ἀρχέτυπον ἔχει, καὶ τὴν ζωγραφῆσαι, ἀπ' αὐτῆς λάμβανε καὶ ζωγράφει. Πάντα γὰρ ἐκεῖ ἐναπόκεινται.

Ὅν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας. Οὐ διὰ γραμμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ στόμα κατὰ στόμα. Μὴ τοίνυν ἐλλειπῶς ἔχειν νομιζόμεν τὰς Ἐπιστολάς, ὡς μὴ περὶ πάντων διαλαμβανούσας, ὅπου γε ἀγράφως πολλὰ παρέθετο.

Ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τούτεστιν, εἰ λόγος μου καὶ περὶ πίστεως καὶ ἀγάπης διαγορεύουσιν· ὃ ἐστὶ περὶ δογμάτων καὶ περὶ βίου· καὶ τὴν ἀγάπην ἐνάρετον, ἢ εἰπεῖν, ἢ πρᾶξαι, ἐκεῖθεν σοι λαβεῖν ἔξεστι.

τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον, διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. Τὰς περὶ πίστεως, τὰς περὶ βίου παρατεθείσας σοι ἐντολάς, ἢ τὸ χάρισμα ὃ ἔλαβες, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπε. Πῶς δὲ φυλάξεις; Οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἰσχύει, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὃ ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐὰν δὲ τηρήσωμεν αὐτὸ καὶ οὐ διώξωμεν διὰ τῶν φαύλων πράξεων, φυλάξει καὶ αὐτὸ ἡμῖν πάντα ὅσα παρὰ Θεοῦ ἔχομεν. Σπούδασον οὖν φυλάττειν τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτὸ πάλιν τηρήσει σοι τὴν παρακαταθήκην. Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς ματην ἠγρῶκησεν ὁ φυλάσσων.

Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστὶ Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης. Ἐξηγεῖται τοῦ; πειρασμοῦ, οὗ ἵνα καταβάλλῃ τὸν μαθητὴν, ἀλλ' ἵνα μάλλον πείσῃ, εἴγε καὶ αὐτὸς τοῖς ἰσοῖς περιπέσει, μὴ ξένον τι παθεῖν, ἀλλὰ φέρεται. Ἐπειδὴ γὰρ συνελήφθη ὑπὸ Νέρωνος, κατέλιπον αὐτὸν πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, τούτεστιν, οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐνδημοῦντες τῇ Ρώμῃ.

Δὴ εἰσὸς ὁ Κύριος· εἰς Ὁρησιφόρου οἴκον. Ὅρα φιλοσοφίαν· τοὺς μὲν καταλιπόντας οὐ κατηράσαστο, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον ἀφηγήσαστο τὸ γεγονός. Τῷ δὲ φροντίσαντι αὐτοῦ ἐπαύχεται, καὶ οὐκ αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· οὕτως ἦσαν ἐνάρετοι, οὕτως αὐτοῦ Ὁρησιφόρος ἐπέλεξε.

²⁹ Psal. cxxii, 1.

Variarum lectiones.

¹ αὐτοῦ δοξασθῆ ο. ² διαλαβούσας ο. ³ δ. λαμβάνουσιν ο. ⁴ μάλλον ο.

A qui haec apud me reposuit, Christus, eadem servabit : omniaque patior, ne thesauro isto meo spoliaretur ; vel fideles dicit, quos Christus ipsi commendavit, aut quos ipse commendavit Domino : sicut et alio in loco dicit, Commendo vos Domino. Perinde ac si dicat : Non erubescō, sperans me non paucos adducturum Deo; quos et custodiet, ut illorum gratia me glorificet. Vel depositum mercedem dicit. Qui enim boni quidquam agit, veluti apud Deum isthuc reponit, ut propter ipsum tempore opportuno coronetur.

VERS. 13. *Formam habe sanorum sermonum.* Pictoris instar depinxit atque expressi tibi imaginem et archetypum, ad quem ipse respiciens, hanc sermonum meorum formam depingere possis : hoc est, archetypum habe, ac si quid pingendum fuerit, ab illa imagine sume, ac pinge : illic enim omnia reposita sunt.

Quos a me audiristi. Non per litteras tantum, verum coram. Ne igitur mancas putemus Epistolas, quippe quod de omnibus non pertractent, siquidem multa tradidit sine litteris.

In fide et dilectione, quae est in Christo Jesu. Hoc est, sermones mei de fide et charitate disserunt, hoc est de doctrina et vita : et si quid docere, vel dicere, vel agere oportet quod virtutem spiret, illinc tibi petere licet.

VERS. 14. *Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis.* Nimirum quae de fide, quae de vita tradita sunt tibi praecpta, vel gratiam quam accepisti, quemadmodum supra dixit. Quomodo autem custodies ? Non humano robore, sed per Spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis per baptismum. Quod si ipsum servaverimus, et non per prava opera propulerimus, ipse etiam omnia quae a Deo habemus, nobis custodiet. Da igitur operam, ut custodias Spiritum, et ipse rursus servabit tibi depositum. *Nisi enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.*

VERS. 15. *Novisti hoc, quod aversi stant a me omnes qui sunt in Asia, ex quibus est Phygellus et Hermogenes.* Tentationes recenset, non ut dejiciat discipulum, sed ut magis persuadeat, ne is, si in consimiles tentationes incidat, nova se pati arbitretur, sed æquo animo ferat. Postquam enim a Nerone comprehensus esset, dereliquerunt eum omnes qui in Asia erant, hoc est, qui ex Asia Romae tum praesentes erant.

VERS. 16. *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui.* Vide philosophiam ejus, Eos qui a se deseccerant, non execratus est, sed simpliciter rem gestam tantummodo narravit. Pro illo autem qui sui curam gesserat, preces fundit : nec ipsi tantummodo, verum etiam universae ejus domui ; adeo virtute fulserunt, adeo praeclare eos Onesiphorus instituerat.

Quoniam scilicet me refrigeravit. Tanquam athletam quempiam afflictionum aestu detentum, refrigeratione me dignatus est, non semel, sed saepius. Hanc ad rationem et nos facere oportet, ac semper incitare eos qui hunc quidpiam exercent: sic enim fiet ut participes præmii eorum reddamur. Nolite enim mihi Paulum objicere. Certe Paulus, etiamsi neminem adiutorem habuisset, firmus tamen permansisset. At alius aliquis fortasse non perseverabit, nisi aliquem habuerit, qui suffulciat eum. Si igitur aliquis inventus fuerit qui eum adjuvet, ejusque curam gerat, planum est talem victoriæ ejus consortem fieri: quod si victoriæ, coronarum etiam. Nam et in bellis apud veteres, qui sarcinas et impedimenta custodiebant, æqualem cum militibus prædā sortiebantur.

Nec prædavit eum catenas meas. Ubique pudorem dicit, non periculum, fideliæ Timotheo reddens, quasi solus pudor, et non periculum rei inesset. Aliqui periculum certe aderat: nam et Nero sæviebat adversus Paulum, ut qui instituisset quempiam ex domesticis ipsius.

VERS. 17. *Verum cum esset Romæ, diligentius quæsit me, et invenit.* Non solum, inquit, non fugit meum occursum, verum etiam me quæsit, et invenit: quod magnæ et fortitudinis et fidei argumentum.

VERS. 18. *Det ei Dominus invenite misericordiam a Domino in die illa.* Misertus est mei, inquit: recipiat igitur retributionem in tremenda die, quando multa misericordia opus erit omnibus, imo ipsis sanctis. Si autem Onesiphorus, qui pro Christi nomine periculis sese objecit, per misericordiam servatur, multo magis nos. Hic autem prosiliunt qui Marcionis dogmate inficiuntur. En duo, inquit, Domini. Sed non ita se res habet. Unus est enim Dominus ⁴⁰, sicut et hic ipse Paulus alio in loco ait. Est autem in more Scripturæ sic ⁵⁹⁹ loqui, ut, *Pluit Dominus a Domino* ⁴¹, hoc est, a seipso. Hunc ad modum et hic. Quod si et Patrem et Filium hic significari acceperis, nihil absurdi admittitur: nam et Pater Dominus est, et Filius Dominus, et Spiritus Dominus: sed unus tamen Dominus in tribus personis indicatur. Animadvertite autem quod hic non dixerit, *Det ei Dominus aliud* D quiddam, sed, *misericordiam.*

Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti. Assuetus est, inquit, ad bona opera: non semel fecit, sed et Ephesi et Romæ. Talem oportet esse Christianum, qui semper bonum operetur, etiam per omnem vitæ cursum.

CAPUT II.

VERS. 1. *Tu igitur, fili mi, confortare.* Quid ais? Dixisti te vincitum esse, adeoque omnes te deseruisse: jam vero quasi nihil triste patiaris, in-

⁴⁰ Ephes. iv, 5. ⁴¹ Gen. xix, 24.

⁵⁹⁹ φρονούντως.ο.

A *Ὅτι πολλάκις με ἀρέψυξες.* Καθ' ἕπερ ἀθλητῆν τινα ὑπὸ αὐχμοῦ συνεχόμενον τῶν ὀλιψέων, ἀναψύξιος ἤξλωσεν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις. Οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς ποιεῖν, πάντοθεν καὶ ἀεὶ συγκροταῖν τοὺς ἀγαθὸν τι μετιόντας: οὕτω γὰρ κοινοῦν αὐτοῖς ἐσόμεθα τῶν μισθῶν. Μὴ γὰρ μοι τὸν Παῦλον εἴπης. Ὁ Παῦλος, κἀν μηδένα εἶχε τὸν συγκροτοῦντα, ἐμεινεν ἂν ἕδρατος. Ἀλλ' ἴσως ἂν τις ἄλλος οὐ καρτερήσῃ, ἐὰν μὴ ἔχη τὸν ἀντιστηρίζοντα. Ἐὰν οὖν εὐρεθῇ τι συγκροτῶν αὐτὸν καὶ ἐπιμαλούμενος αὐτοῦ, πρόβλεπον ὅτι τῆς νίκης κοινῶναι· εἰ δὲ τῆς νίκης, καὶ τῶν στεφάνων. Κἀν τοῖς πολέμοις δὲ τὸ παλαιὸν οἱ τὰ σκεῦη φυλάττοντες, τοῖς στρατιώταις ἐξ Ἰσου διελάγχων τῶν λαφύρων.

B *Καὶ τὴν ἀπιστίαν μου οὐκ ἐπισχύνθη.* Παντοχοῦ τὴν ἀπιστίαν λέγει, οὐ τὸν κίνδυνον, παραβαρύνων Τιμόθεον, ὡς ἀσχύνης μόνης, καὶ οὐ κίνδυνου προσόγκος. Καίτοι γε καὶ κίνδυνος προσῆν· ὁ γὰρ Νέρων ἐμαίνετο κατὰ Παῦλον, ὡς κατηχησαντὸς τινα τῶν οἰκείων αὐτοῦ.

Ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ σκορδαίωτερον ἐζητήσέ με, καὶ εὗρεν. Οὐ μόνον οὐκ ἐφυγέ μου τὴν συντυχίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπεζητήσέ με, καὶ εὗρεν, ὁ μεγάλης ἀδρείας καὶ πίστειος.

C *Δὴ αὐτῷ ὁ Κύριος εὐρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.* Ἠλέσέ με, φησὶ· λάβοι τίνων τὴν ἀναπίδοσιν ἐν τῇ φρικτῇ ἡμέρᾳ, ὅτε πολλοὺ ἐλείψει χρεῖα πᾶσι, καὶ τοῖς ἁγίοις. Εἰ δὲ Ὀνησιφόρος, ὁ κινδύνοις ἑαυτὸν παραβάλλων, διὰ Χριστὸν, ἀπὸ ἐλέους αἰσθεται, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς. Ἐνταῦθα δὲ ἐπιπηδῶσιν οἱ τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες ⁴, Ἰδοῦ, λέγοντες, δύο Κύριοι: Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Εἰς γὰρ Κύριος, ὡς ὁ αὐτὸς αὐτὸς ὁ Παῦλος ἀλλαγῆ φησιν. Ἔθος δὲ τῇ Γραφῇ οὕτω κεχρηθῆαι τῷ λόγῳ, ὡς τὸ *Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου*, τοῦτ' ἐστὶ παρ' αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Εἰ δὲ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δηλοῦσθαί ἐνταῦθα δεῖξῃ, οὐδὲ τοῦτο ἄτοπον. Καὶ ὁ Πατὴρ γὰρ Κύριος, καὶ ὁ Υἱὸς Κύριος, καὶ τὸ Πνεῦμα Κύριος· ἀλλ' εἰ, Κύριος ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἐμφανέμενος. Ὅρα δὲ ὅτι οὐκ εἶπε· Δὴ αὐτῷ ὁ Κύριος ἑτερόν τι, ἀλλ', ἔλεος.

Καὶ ὅσα ἐν Ἐφέσῳ διηκόνησα, βέλτιον σὺ γινώσκεις. Συνήθης ἐστὶν, φησὶ, τῇ ἀγαθοεργίᾳ· οὐχ ἅπαξ ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐν Ῥώμῃ. Τοιοῦτον εἶναι δεῖ τὸν Χριστιανὸν, ἀεὶ τὸ ἀγαθὸν ἐργάζεσθαι, καὶ δι' ὅλης τῆς ζωῆς.

ΚΕΦΑΛΑ. Β΄.

Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ. Τί λέγεις; Εἶπας ὅτι δέξασαι, ὅτι πάντες σε ἀπεστράφησαν, καὶ ὥσπερ οὐδὲν δεινὸν εἰπόν, ἐπιφέρεις· Σὺ οὖν,

Variae lectiones.

τέκνον μου, ένδυναμού; Ναλ, δι' αὐτῶ τοῦτο μάλλον, ὅτι ἐγὼ ἐν δεινοῖς, σὺ ένδυναμού· εἰ μὲν γάρ ἐγὼ ὁ διδάσκαλος οὐκ ἔπασχον τοιαῦτα, ἴσως ἔδει σε καταπίπτειν, ὡς ἐν κινδύνοις βεδηχότα νέον καὶ ἀπειρον. Νῦν δὲ οὐ μικρὰ σοι παράκλησις πρὸς τὸ φέρειν γενναίως τὰ συμπίπτοντα, ὅτι καὶ αὐτὸς τοιαῦτα πάσχω, ὡς τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἐχούσης τοὺς κινδύνους, ἀλλ' οὐ τῆς σῆς ἐπειρίας. Ἐπει καὶ καθόλου πᾶς ἐλάττων ἐν σωματικῶν πράγματι κινδύνους περιπεσὼν παρακαλεῖται * μεγάλως, ὅταν καὶ τὸν αὐτοῦ μέλζονα ἐν τοῖς αὐτοῖς; ἔρβ. "Ὅρα δὲ μετὰ πόσης φιλοστοργίας περιαινεῖ, τέκνον μου, λέγων· ὡς ἂν εἰ γὰρ τὴν ψυχὴν τῷ βήματι ἐνεστλάξεν. Ἐἰ τέκνον εἰ, τὸν πατέρα μιμοῦ.

Ἐν τῇ χάριτι, τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Μὴ μόνον ἀπὸ τοῦ κατ' ἐμὲ ὑποδείγματος ένδυναμού, ἀλλὰ μέγιστα διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ. Ἐκείνην ἔχε συναγωνιζομένην †, δι' ἧς ἐλάθωμεν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω θρῶν καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὅπῃ μηδενὸς ἀδικήσθαι.

Καὶ ἡκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων. Ἄ ηκουσας, οὐκ ἂν συνεζήτησας· ἡ γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς. Ἦκουσας δὲ οὐ λάθρα, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας, πολλῶν παρόντων. Τινὲς δὲ, πολλοὺς μάρτυρας, νόμον καὶ προφήτας ἐνόησαν. Γραφαὶ; γὰρ μαρτυρίαι * συνεκροτήτῳ μοι ὁ λόγος.

Ταῦτα κορδοῦ πιστοῖς ἀνθρώποις. Οὐκ εἶπεν· εἶπα, ἀλλὰ· Παρὰ τοῦ, καθάπερ ἐπὶ θησαυροῦ. Τὸ γὰρ παρατιθέμενον, ἐν ἀσφαλεῖ παρακατατίθεται †. Νοῖσι δὲ διὰ τοῦτο τὸν μαθητὴν προσεκτικώτερον. Πιστοῖς, ὃ συλλογιστικοῖς καὶ συζητικοῖς· πιστοῖς δὲ, τοῖς μὴ προδιδούσι τὴν παρακαταθήκην.

Ὅτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέροις διδάξαι. Ἐἰ γὰρ θραλος, θῆαν εἰς αὐτὸς μὲν πιστὸς ἦ, καὶ πάντα δίχεται ἀζητήτως, μὴ δύνασαι δὲ καὶ εἰς ἑτέροις ἐξάγειν † τὴν διδασκαλίαν; Καὶ αὐτὸς, εἰ μὴ προδιδῶ μὲν τὸν λόγον αὐτὸς, οὐ δύνηται δὲ καὶ ἄλλους τοιοῦτους ποιεῖν; Ἄνο τοῖνον ἔχειν δεῖ, καὶ πιστὸν εἶναι, καὶ διδασκτικὸν τὴν διδασκαλίαν. Ταῦτα γὰρ δῆλον, ὅτι περὶ πρεσβυτέρων καὶ ἐπιτροπῶν αὐτῷ διατάσσεται, οὐ περὶ λαϊκῶν· τοῦτο γὰρ ἔτερον, ὅπου γὰρ αὐτὸς ὁ Παῦλος καὶ Ἕλλησι καὶ Ἰουδαίοις ἐπιστάλλεν †. Ὅμως δὲ ἔτι καὶ περὶ τινῶν μιστικώτερον λέγει, ἃ δεῖ πιστοῖς καὶ διδασκτικοῖς παρατιθεσθαι.

Σὺ ὄν κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅρᾶ; ὅτι τὸ κακοπαθεῖν στρατιώτου; Ὅσα τὸ μὴ κακοπαθεῖν οὐ στρατιώτου. Οὐ τοῖνον γρηθ δυσχεραίνειν, εἰ κακοπαθεῖ τις ἐν στρατιώταις ταχθεῖ. Ὅσον δὲ τὸ ἀξίωμα εἶναι

lers: Tu igitur, fili mi, confortare? Næ, ob hoc ipsum tu magis, quia ego captivus detineor, robustus esto. Si enim ego præceptor tuus talia non paterer, potuisses forsam tu succumbere, quippe qui juvenis et inexpertus in pericula incidisses. Jam vero haud parum tibi consolationis præbet, ut generose feras quæ tibi evenient, quandoquidem et ipse huiusmodi patiar; tanquam rei natura pericula habeat, non tua imperitia. Siquidem in universum unusquisque inferior, in quocunque negotio in pericula incididerit, magnam accipit consolationem, si videat seipso majorem iisdem immergi. Expende autem quam paterno affectu adhortetur, *Fili mi*, dicens: quodammodo enim ammann cum verbo instillavit. Si filius es, patrem imitare.

In gratia quæ est in Christo Jesu. Non solum meo exemplo confortare, verum præcipue per gratiam Christi. Illam habe certaminis sociam, per quam accepimus potestatem, ut conculcemus serpentes et scorpiones, et omnem potentiam hostis, et ut a nomine injuria afficiamur.

Vers. 2. Et quæ audivisti a me per multos testes. Quæ audivisti, non quæ inquisivisti: fides enim ex auditu. Audivisti autem non clanculum, sed libere et palam, multis præsentibus. Nonnulli autem, multos testes, legem et prophetas intellexerunt. Nam sermo meus Scripturæ testimoniis instructatur.

Ille commenda fidelibus hominibus. Non ait: Dic, sed: Commenda, veluti de thesauro. Quod enim commendatur et deponitur, ut in tuto sit reponitur. 600 Reddit autem per hæc discipulum attentiores. Fidelibus, non syllogisticis et disputativis: fidelibus vero, depositum non prodentibus.

Qui idonei erunt et alios docere. Quid enim prodesset, si quis ipse fidelis sit, ac omnia citra inquisitionem et hæsitacionem accipiat, doctrinam autem aliis depræmere nequeat? ac rursus cum non prodat ipse quidem verbum, non possit autem alios consimiles reddere? Duo igitur habere oportet doctorem: alterum, ut fidelis sit, alteram, ut docere possit. Perspicuum enim est quod hæc de presbyteris et episcopis ipsi præcipit, non de laicis: nam hoc absurdum est: siquidem ipse Paulus et Græcis et Judæis scripserit. Opinor autem ipsum de quibusdam secretioribus hæc dicere, quæ fidelibus, iisque qui alios instituere possint, committenda sunt.

Vers. 3. Tu igitur seras afflictionem, ut bonus miles Jesu Christi. Animadvertis quod adversa pati ad militem spectat? Itaque adversa non pati, haudquaquam militis est officium. Non est igitur agra ferendum animo, si quis in militum ordine

Variæ lectiones.

* παραμυθίζεται ο. † συναγωνιστήν ο. ‡ γραφαῖς γὰρ μυρίαις ο. § παρατίθεται ο. ¶ ἐξίγειν. ο. † ἐπιτροπῶν ο.

constitutus calamitates sustineat. At quanta dignitas est, militem esse Christi, cum magnificentum quid existiment quidam terreni regis milites esse?

VERS. 4. *Nemo qui militat, implicatur vitæ negotiis, ut ei qui ipsum in militiam delegit placeat.* Hæc ad omnes tam episcopos quam doctores dicta sunt. Significantem autem vim habet, *Implicatur.* Hujusmodi enim negotia vincula vera sunt et serpentes. *Negotiis* porro dicens, tumultus ac turbas notavit, per ipsa etiam vocabula delortans. Quid te ipsum implicas? quid in turbas atque negotia te ipsum immittis? Solam militiam cura, sic placebis imperatori tuo Christo, qui te in militiam delegit.

VERS. 5. *Quod si certet etiam aliquis, non cordanatur, nisi legitime certaverit.* Hoc est, non si certamen inierit, hoc satis est: neque si inunctus fuerit, neque si manus conseruerit, nisi et de cibo potuque ac temperantia athletis sancitas leges obseruaverit, atque eas quæ luctæ modum referunt. Non enim simpliciter pro sua cuique libidine permittitur luctari, verum leges athleticæ hac de referuntur. Porro vide ejus sapientiam. Militis meminit, ut indicet quod ad eandem et mortes oporteat paratos esse: atque etiam athlete, ut in omnibus perseveret, ac in exercitio semper vivat.

VERS. 6. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.* Tertium exemplum profert, quod præceptoris magis est conveniens. Militis enim et **601** athlete paradigmata subditis etiam conveniunt: colonus autem non sui ipsius curam gerit, sed terræ, hancque exigua compensationem accipit a frugum proventu. Hunc ad modum præceptor non inutiliter laborat, verum præ aliis ipse luatur suis sudoribus, Deo abunde mercedem ei reddente. Ne quis igitur ob mercedis dilationem iniquo fiat animo, Jam nunc, inquit, accipis, in ipso labore est retributio: si nihil aliud, saltem animarum utilitas magno inde tibi lucro cedit. Nonnulli autem de honore doctoribus exhibendo hoc dicunt: at id rationi non est consentaneum. Animadvertite porro, quod non simpliciter agricolam dixerit, sed, *laborantem*, hoc est, qui affligitur, non qui simpliciter operatur.

VERS. 7. *Intellige quæ dico.* Quia obscure quadamtenus omnia dixit, de milite, de athleta, de agricola, *Intellige*, inquit. Hujus enim rei gratia hæc dixi, ut te exacuam. Deinde comprecatur ei, ut genuino illo.

Det enim tibi Dominus intellectum in omnibus. Non solum in his quæ dixi, verum etiam in omnibus et verbis et operibus.

VERS. 8. *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine David.* Hoc dicit

στρατιώτην Χριστοῦ, ἔπου γε μέγα τινὲς οἴονται τὸ τοῦ ἐπιγελοῦ βασιλέως στρατιώται εἶναι;

Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. Ταῦτα πρὸς πάντας εἰρηται ἐπισκόπους καὶ διδασκάλους. Ἐμφαντικὸν δὲ τὸ, Ἐμπλέκεται. Τῷ ἐντι γὰρ δεσμὰ καὶ ὄφεις εἰσι τὰ τοιαῦτα. Καὶ πραγματείαις δὲ εἰπὼν, τοὺς θορύβους καὶ τὰς ὀχλήσεις ἠνείκατο, καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν λέξεων ἀποτρέπων. Τί σεαυτὸν ἐνδεσμεῖς; τί εἰς ὀχλήσεις καὶ πραγματείας¹³ σεαυτὸν ἐμπλέκεις; Τῆς στρατείας μόνης φρόνιζε, καὶ εὐτως ἀρέσεις Χριστῷ τῷ εἰς στρατείαν ἐκλεξαμένῳ σε.

Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλήῃ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. Τουτέστιν, οὐκ ἐὰν εἰς τὸν ἀγῶνα εἰσέλθῃ, ἀρκεῖ τοῦτο, οὐδὲ ἐὰν ἀλείφῃται, οὐδὲ ἐὰν συμπλακῇ, ἀλλ' ἐὰν μὴ καὶ τοὺς περὶ βρωμάτων καὶ πομάτων, καὶ σφροσύνης ἀθλητικῶς¹⁴ νόμους φυλάξῃ, καὶ τοὺς ἐν τῷ τρόπῳ τῆς πάλης. Οὐ γὰρ ἀπλῶς καὶ ὡς θέλει ἕκαστος, ἐφέεται αὐτῷ παλαεῖν, ἀλλὰ νόμοι καὶ περὶ τοῦτου ἀθλητικοί. Ὅρα δὲ σοφίαν. Στρατιώτου ἐμνήσθη, ἵνα δείξῃ ὅτι εἰς σφαγὰς καὶ θανάτους δεῖ ἠτοιμάσθαι καὶ ἀθλητοῦ, ἵνα πάντα καρτερῇ, καὶ ἐν ἀσκήσει ἢ διαπαντός.

Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν. Λέγει καὶ τρίτον ὑπόδειγμα, δ διδασκάλῳ μᾶλλον ἀρμόδιον. Τὰ γὰρ τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ ἀθλητοῦ, καὶ τοῖς ἀρχομένοις οἰκεία· ὁ γεωργὸς οὐκ ἑαυτοῦ ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τῆς γῆς, καὶ ἀμοιβὴν οὐ μικρὰν λαμβάνει τὴν ἀπὸ τῆς καρποφορίας, οὕτω καὶ ὁ διδασκαλὸς οὐκ ἀνόνητα ποιεῖ, ἀλλὰ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸς ἀπολαύσει τῶν οικείων ἰδριῶτων, τοῦ Θεοῦ δαφιλῶς αὐτὸν ἀμειβομένου. Ἴνα τοίνυν μὴ δυσχεραίνῃ τις πρὸς τὸ μέλλον τῆς ἀντιμισθίας. Ἦδη, φησὶν, ἀπολαμβάνεις, ἐν αὐτῷ τῷ κόπῳ ἢ ἀντίδοσις, εἰ μηδὲν ἄλλο, ἢ ἐξέλιε γούν τῶν ψυχῶν¹⁵ μέγα σοι κέρδος ἐγτεύθειν φῆθι. Τινὲς δὲ περὶ τοῦ τιμᾶσθαι τοὺς διδασκάλους φασὶ τοῦτο, ἀλλ' οὐκ ἔχει λόγον. Ὅρα δὲ, οὐκ ἀπλῶς γεωργὸν εἶπεν, ἀλλὰ, τὸν κοπιῶντα, τουτέστι τὸν κοπιόμενον, οὐκ ἀπλῶς ἐργαζόμενον.

Νόει δ' λέγω. Ἐπειδὴ αἰνιγματωδῶς πάντα εἶπε, τὰ τοῦ στρατιώτου, τὰ τοῦ ἀθλητοῦ, τὰ τοῦ γεωργοῦ, *Νόει*, φησὶ. Τοῦτου γὰρ χάριν ταῦτα εἶπον οὕτως, ἵνα σε δέξωμαι¹⁶. Εἶτα ἐπεύχεται, ὡς γνησίῳ τέκνῳ.

Ἀφ' ἧς γὰρ σοι ὁ Κύριος σύνεστιν ἐν πάντιν. Οὐ μόνον τοῦτοις οἷς εἶπον, ἀλλὰ πᾶσι καὶ λόγοις καὶ ἔργοις.

Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξηγημένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ. Τοῦτο λέγει καὶ διὰ

Variae lectiones.

¹³ πράγματα ο. ¹⁴ ἀθληταί, ο. ¹⁵ ἀσφάλεια ἀγνεύσαντων ψυ. ο. ¹⁶ σε δεξιῶν δεῖξω mi.

τῶς αἰρετικούς. Ἦσαν μὲν γάρ τινες καὶ τότε, ἄλλοι αἰσχύνῃ ἐνόμιζον τὸ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἰσως τὴν φαντασίαν εἰσήγον. Οὕτω γὰρ ἐταπεινώθη ὁ Θεὸς δι' ἡμᾶς, ὡς καὶ αἰσχύνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους περιάπτειν Θεῷ τὴν τοσαύτην ταπεινώσιν. Λέγει δὲ καὶ διὰ τὸ παραμυθηθεῖσθαι αὐτὸν, δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος Χριστὸς διὰ πάθους ἐνίκησε τὸν θάνατον. Τοῦτου μνημόνευε, καὶ οὐκ ἀκλάσεις πρὸς τὰ πάθη.

Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου. Ἦσαν γάρ τινες ἕτερα εὐαγγελιζόμενοι· ἀλλ' οὐκ ἐκείνοις, ἀλλὰ τῷ ἐμῷ Εὐαγγελίῳ δεῖ προσέχειν.

Ἐν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος. Πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ παραμυθεῖται τὸν μαθητὴν, καὶ ὅτι κακοπαθεῖ λέγων, καὶ ὅτι πονηρὰν δόξαν ἀποφέρειται.

Ἄλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται. Ἴνα μή τις εἴπῃ· Καὶ τί τὸ ὕψος; Τί δὲ τὸ θαῦμα, εἰ δέδοται; Δεῖξόν μοι κέρδος, δεῖξόν μοι θαυμαστόν τι· φησὶν, ὅτι ὁ λόγος οὐ δέδεται. Μὴ γὰρ αἰσθητὸν ἔργον ἐστίν, ἵνα ἐμποδίζηται τοῦ σώματος δεδεμένου. Λόγος ἐστὶ θεῖον χρῆμα, καὶ Θεοῦ λόγος· ἡμῶν δεδεμένων, λένεται καὶ τρέχει. Ἰδοὺ γὰρ καὶ δεδεμένοι γράφομεν καὶ κηρύττομεν. Εἶδες θαῦμα, εἶδες κέρδος.

Διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω ¹⁰ *διὰ τοὺς ἐκλεκτούς.* Ἰδοὺ καὶ τοῦτο προτροπή. Οὐχ ὑπὲρ ἑμαυτοῦ γὰρ, φησὶ, πάσχω, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἐτέρων σωτηρίας· οὐχ ἵνα αὐτοὺς δοξασθῶ, ἀλλ' ἵνα ἔσονται. Τινες δὲ οὗτοι; Οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. Εἰ οὖν Θεὸς αὐτοὺς ἐξελέξατο, πάντα δεῖ ἡμᾶς πάσχειν ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἴνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ αὐτοὶ, ὡς περ καὶ ἡμεῖς. Ὅσπερ δι' ἡμᾶς, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔπαθεν, ἵνα σωθῶμεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς πάσχομεν δι' ἐκείνους. Ὅστε ἀναπόδοσις ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, οὐ χάρις. Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπῃ τις αὐτῷ· Τί λέγεις; Σὺ ἐν δεσμοῖς μέλεις ¹¹ ἀπολέσθαι, καὶ ἄλλοις σωτηρίας αἰτίας γενέσθαι· ἀλαζονεύῃ; Οὐ ταύτης, φησὶ, λέγω τῆς σωματικῆς σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῆς ἀληθινῆς, τῆς ἐνδόξου· ἢ γὰρ σωματικὴ σωτηρία ἔδοξεν. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἐφεξῆς.

Μετὰ δόξης αἰωνίου. Οὐ μόνον ἵνα σωθῶσιν, ἀλλὰ τὸ μείζον, ἵνα καὶ δοξασθῶσι μεθ' ἡμῶν αἰωνίως. Ὅστε εἰ καὶ αἰσχύνῃ ἔχει τὰ δεσμὰ, ἀλλὰ καὶ δόξαν προσφέρει τοῖς ἐκλεκτοῖς, καὶ ταύτην αἰώνιον. Εἰ δὲ ἄλλοις, πολλῷ μᾶλλον ἐμοί, τῷ ταῦτα περιχαιμένῳ. Μὴ οὖν ἀδημόνει ἐπ' ἐμοί.

Πιστὸς ὁ λόγος. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ δόξης, λέγοντες· Ὅτε ζῶ, τότε θανάτῳ ἐκδίδομαι, καὶ ὅτε ἀποθάνω, ζῆσω; καὶ τὰ τοιαῦτα· διὰ τοῦτο βεβαίως τὸν

propter hæreticos. Nam et tum fuerunt nonnulli qui ignominiam arbitrabantur, quod Filius Dei pateretur, ac propterea fortasse passionem phantasticam induxerunt. Adeo enim humiliatus est Deus propter nos, ut erubescant etiam homines tantam humiliationem Deo applicare. Ista autem ideo dicit, ut animum ei addat, ostendens quod et ipse præceptor noster Christus per passionem mortem vicerit. Isthuc recordare, et haud labefactaberis ad afflictiones.

Secundum Evangelium meum. Fuerunt enim quidam qui diversa prædicabant: atqui non illis, verum Evangelio meo est intendendum.

VERS. 9. In quo laboro usque ad vincula, quasi male operans. Iterum a seipso discipulum consolatur, dicens et quod affligitur, et quod pravam opinionem aufert.

Sed verbum Dei non est alligatum. Ne quis dicat, Ecquæ est commoditas? quid vero mirum quod ligatus es? Ostende mihi lucrum, ostende mihi aliquid mirandum; Verbum, inquit, non est ligatum: non enim sensibile opus est, ut illud corpore ligato impediatur. Divina res est verbum, Deique verbum: nobis ligatis solutum est et currit: ecce enim ligati scribimus et prædicamus. Vidisti quod est admirandum, vidisti lucrum.

VERS. 10. Ideo omnia sustineo propter electos. En et isthuc habet adhortationem. **602** Non pro meipso enim patior, inquit, sed pro aliorum salute non ut egoglorificer, sed ut alii. Qui vero sunt isti? Electi Dei. Si igitur Deus ipsos elegit, omnia oportet nos pati pro ipsis.

Ut et ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu. Ipsi, quemadmodum et nos. Sicut propter nos, inquit, Deus passus est ut servemur, sic et nos patimur propter illos. Compensatio itaque hæc res est, non gratia. Præterea, ne quis ei obijciat, Quid ais? tu in vinculis periturus es, et te aliorum salutis auctorem fore ostentas? Non hanc, inquit, corporalem salutem dico, sed eam quæ est in Christo Jesu, veram ac celebrem: corporalis enim salus est ingloria. Audi enim quæ sequuntur.

Cum gloria æterna. Non solum ut serventur, sed quod majus est, ut glorificentur nobiscum in sempiternum. Quare etiamsi ignominiam habeant vincula, gloriam tamen præbent electis, eamque sempiternam. Quod si aliis, multo magis et mihi, qui hisce sum constrictus. Ne igitur mei causa contristeris.

VERS. 11. Fidelis sermo. Quia plerique ambigunt de futura vita et gloria, dicentes: Quando vivo, tum morti trador; et quando mortuus fuero, vivam? idque genus alia: propterea sermonem confirmat,

Varie lectiones.

¹⁰ πάσχω ο. ¹¹ ἐκείνον ο. ¹² θέλεις ο.

Inquiens, *Fidelis sermo*. Qualis? Quod electi cele-
brem et æternam salutem assequentur.

Nam si commortui sumus, et convivemus. Confirmat idem humanis etiam rationibus. Atqui supra hujus rei indicium dedit cum diceret: *Memento Jesum resurrexisse a mortuis*; indicavit enim quod post mortem resurrexerit. Quomodo igitur confirmat? Si in tristibus communicamus, in bonis non similiter? Hoc ne homo quidem faceret, quanto minus Deus, qui fons est justitiæ et bonitatis? Mortem autem dicit, tum eam quæ per baptismum est, tum eam quæ per passiones et tentationes.

VERS. 12. *Si sustinemus, et conregnabimus*. Non satis est semel in mortem se quempiam tradere, sed semper. *In singulos enim dies, inquit, morior*⁴¹. Multa igitur patientia nobis opus est ad hoc, ut simul regnare cum Christo nobis obveniat.

Si negabimus, et ille negabit nos. Sermonem suum etiam ab iis quæ contra eveniunt confirmat. Non enim in bonis tantummodo, verum etiam in malis sunt compensationes. *Qui enim, inquit, negaverit me, negabo et eum*⁴². Cogita autem tecum quanta sit ille passurus, qui a Christo abnegatus fuerit.

VERS. 13. *Si non credimus, ille fidelis permanet*. **603** Si non credimus quod resurrexit, nihil in inde læditur: ipse namque verus est, stabilis est, sive abseramus, sive negemus.

Negare seipsum non potest. Hoc est, non potest non esse: non habet naturam, ut in nihilum abeat: semper manet, etiamsi nos non confiteamur illum. Proinde non ad illum venit incommodum aut damnum, sive profiteamur ipsum, sive negemus, verum ad nos utraque perveniunt.

VERS. 14. *Hæc commune*. Ne quis existimet Timotheum ipsum ista discere oportere, Alios, inquit, admonens.

Testificans coram Domino, non contendere verbis ad nullam utilitatem ad subversionem audientium. Quia voluptas huic rei inest, animaque humana nunquam non cupit inquirere atque verbis contendere, Tu, inquit, ipsis testificare coram Deo, ne sint contentiosi: hoc est, præcipe ipsis, in testem Deum assumens, ut sciant quod si te contempserint, ille eos judicabit. Non solum enim nihil prodest verborum pugna, neque quidquam lucrifert, verum etiam magnum detrimentum inde oritur. Subvertitur enim auditorum fides, veluti turris aliqua, disputationum phalangis.

VERS. 15. *Sollicite cura te ipsum probatum exhibere Deo, operarium inconspicibilem*. Interpretatur quomodo probatus fiat, nimirum si operarius sit inconspicibilis: hoc est, si ipsum nihil eorum quæ ad pietatem pertinet, facere pudeat. Sic enim

⁴¹ 1 Cor. xv, 31. ⁴² Matth. x, 33.

λόγον, καὶ φησι· Πιστός ὁ λόγος. Ποῶς; Ὅτι οἱ ἐκλεκτοὶ ἐνδόξου καὶ αἰωνίου σωτηρίας ἐπιτεύξονται.

Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν. Κατασκευάζει τὸ αὐτὸ καὶ διὰ λογισμῶν ἀνθρωπίνων. Καίτοι καὶ ἀνωτέρω τεκμήριον τοῦτου ἴδεδωκεν εἰπὼν· *Μνημόνευε Ἰησοῦν ἀνηγερμένον ἐκ νεκρῶν*· Ἐδειξε γὰρ ὅτι μετὰ θάνατον ἀνέστη. Πῶς οὖν κατασκευάζει; Εἰ ἐν τοῖς σκυθρωποῖς κοινωνοῦμεν, ἐν τοῖς χρηστοῖς οὐκ ἔστι τοῦτο; Οὐδὲ ἀνθρώπος ποιήσειε, πῶς μᾶλλον ὁ Θεός, ἢ πηγὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος; Θάνυτον δὲ λέγει, τὸν τε διὰ τοῦ βαπτίσματος, τὸν τε διὰ τῶν παθημάτων καὶ πειρασμῶν.

Εἰ ὑπομείνομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. Οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἀπαξ εἰς θάνατον ἐκδοῦναι τινα ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸ διαπαντός· *Καὶ ἡμέραν γὰρ, φησὶν, ἀποθήσω*. Πολλῆς οὖν δεῖ ὑπομονῆς εἰς τοῦτο, ἵνα καὶ τὸ συμβασιλεύσαι ἡμῖν περιγένηται.

Εἰ ἀρνησόμεθα, κακείνος ἀρνήσεται ἡμᾶς. Καὶ ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ ἐναντίου συμβησομένων κατασκευάζει τὸν λόγον. Οὐ γὰρ ἐν τοῖς χρηστοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις αἱ ἀμοιβαί. Ὅς γὰρ, φησὶν, *ἀρνήσεται με, ἀρνήσομαι κἀγὼ αὐτόν*. Ἐνόησον δὲ τί παθεῖν εἰκὸς τὸν ἀρνηθέντα ὑπὸ Χριστοῦ.

Εἰ ἀπιστοῦμεν, κακείνος πιστός μένει. Εἰ ἀπιστοῦμεν ὅτι ἀνέστη, οὐδὲν ἀπὸ τούτου βλάπτεται. Ἐκεῖνος γὰρ ἀληθής ἐστι, βέβαιός ἐστιν, ἐάν τε ἐπιπῶμεν, ἢν τε μὴ ἐπιπῶμεν.

Ἀρνησασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται. Τοῦτέστιν, οὐ δύναται μὴ εἶναι. Οὐκ ἔχει φύσιν εἰς τὸ μὴ ὄν αὐτὸν χωρῆσαι· ἀεὶ μένει, κἀν ἡμεῖς μὴ ὁμολογῶμεν αὐτόν. Ὡστε οὐκ εἰς ἐκεῖνον ἔρχεται ἡ ὠφέλεια ἢ ἡ βλάβη, κἀν τε ὁμολογῶμεν, κἀν τε ἀρνῶμεθα, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς ἀμφοτέρα.

Ταῦτα ὑπομίμησθε. Ἴνα μὴ τις νομίσῃ ὅτι αὐτὸς ὁ Τιμόθεος ἔδειτο ταῦτα διδασκῆναι, φησὶ· Τοὺς ἄλλους ὑπομίμησθε.

Διαμαρτυρήσας ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, μὴ λογομαχεῖν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων. Ἐπειδὴ λιχνίαν ἔχει τὸ πᾶργμα, καὶ ἀεὶ βούλεται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ συζητεῖν καὶ λογομαχεῖν, Σὺ, φησὶ, διαμαρτύρου αὐτοῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, μὴ λογομαχεῖν· ἀντὶ τοῦ, Παράγγελλε, μάρτυρα παραλαβάνων τὸν Θεόν, ἵνα εἰδῶσιν, ὅτι ἐάν σου καταφρονῶσιν, κακείνος αὐτοὺς κρινεῖ. Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν χρησιμεῖ ἡ λογομαχία, οὐδὲ φέρεται τι κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάβη πολλὴ γίνεται. Καταστρέφεται γὰρ ἡ πίστις τῶν ἀκούοντων, ὡς περ τις κύριος, ὑπὸ μοχλῶν τιμῶν τῶν συζητήσεων.

Σπουδάσας σεαυτὸν δοκιμὸν παραστήσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον. Ἐρμηνεύει πῶς ἂν δοκιμὸς γένοιτο, εἰ ἐργάτης ἀνεπαίσχυντος· εἴη· τοῦτέστιν, εἰ μηδὲν τῶν εἰς εὐσέβειαν ἡκόντων ἐπασχύνεται ποιεῖν. Οὕτω γὰρ εὐδοκίμησας παρὰ τῷ

Variæ lectiones.

¹⁰ τὸ μυστήριον τοῦτο ο.

Ἀσεβότη, πάντα ὑφιστάμενος; ὑπὲρ αὐτοῦ, πάντα ἐργαζόμενος. Πανταχοῦ δὲ πολλὴν περὶ τῆς αἰσχύνῃς ποιεῖται τὴν σκουδὴν, διότι τοῖς πολλοῖς αἰσχύνῃ ἦν καὶ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ, ὡς ἰδιωτικόν· καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι, ὡς εὐτελεῖς, καὶ τὰ ἔσχατα πάσχοντες. Σὺ οὖν, φησί, μὴ ἐπαισχύνου.

Ὁρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Πολλοὶ γὰρ παρασπῶσιν αὐτὸν καὶ παρέλκουσιν, ἀλλὰ οὐ πρὸς τὸ ὀρθὸν ἄγε. Ἡ ἐπειδὴ οὐκ εἶπεν, ἀπευθύνοντα, ἄλλο τι δέδωκε νοεῖν. Ὅσπερ ἐπὶ δέρματός τινος καὶ ἱμάντος περιτέτα τινὰ καὶ νόθα ἔχοντος, Τέμνε, φησί, τὰ ἄλλοτρια ἐκ τοῦ κηρύγματος, καὶ ἐκκοπτε τῇ μαχαίρᾳ τοῦ λόγου.

Τὰς δὲ βεβήλους κεινοφωνίας περιττασο. Τουτέστι, παραιτοῦ. Πανταχοῦ δὲ ἡ μακάριος Ἰωάννης κεινοφωνίας, τὰς καινοτομίας διδωσι νοεῖν. Τινὲς δὲ τὸ, περιττασο, ἀντὶ τοῦ, περιττώω ἴστασο, εἰς τὸ παύσαι καὶ κωλύσαι, νοοῦσιν· ὅπερ οὐκ ἔστιν.

Ἐπὶ κλειῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας. Καὶ ὁ λόγος αὐτῶν, ὡς γάγγραινα, νομῆν ἔξει. Ἀκάθεικτον, φησὶν, ἔστι τὸ κακόν, οὐδέτις ἰατρειάν δεχόμενον. Τὸ πᾶν γὰρ λυμάλινοντα, καὶ ἀδιόρθωτοί εἰσι. Γάγγραινα γὰρ νόσημά ἔστι σηπεδόνος ἐγραζόμενον, καὶ τὰ κύκλω ἐπινεμόμενον.

Ὅν ἔσται Ἰμάντιος καὶ Φιλητός· οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστοχώρησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καὶ ἀνατρέπουσι τὴν τινῶν πίστιν. Καλῶς ἀνωτέρω εἶπε τὸ, Ἐπὶ κλειῖον προκόψουσιν ἀσεβείας. Δοκεῖ μὲν γὰρ τοῦτο μόνον εἶναι τὸ δεινόν, τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως· πολλὰ μέντοι ἐξ αὐτοῦ τικτεται. Εἰ γὰρ ἡ ἀνάστασις ἤδη γέγονεν, ἀνήρηται ἡ κρίσις καὶ ἡ ἀνταπόδοσις, καὶ οἱ μὲν ἀγαθὸν ἀπέλαυσαν ὀδυνῶν καὶ θλίψεων· οἱ δὲ φαῦλοι ἐκολάσθησαν ὡς τρυφῶντες. Καὶ τί δεῖ λοιπὸν ἀρετῆς, εἰ αἱ ἀμοιβαὶ τοιαῦται; Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τὴν πάντων πίστιν, ἀλλὰ, τὴν τινῶν, τουτέστι, τῶν σαβροτέρων. Ἐπιφέρει οὖν·

Ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ θεοῦ ἔστηκε. Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ πάντες ἀνετρέπησαν, ἀλλ' οἱ ἀβίβαιοι. Εἰ γὰρ μὴ τοιοῦτοι ἦσαν, οὐκ ἂν κατέπεσον. Ὅσπερ οὐδὲ ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς προσβολῆς βέβαιος ἦν· οἱ μέντοι πεπηγότες ἔστηκασι βέβαιοι καὶ ἀκίνητοι. Ὅρα δὲ, καὶ στερεὸς, καὶ θεμέλιος. Οὕτως ἔχεισθαι δεῖ τῆς πίστεως.

Ἐχω τὴν σφραγίδα ταύτην. Ἐγὼ Κύριος τοῦς ὄντας αὐτοῦ· καὶ, Ἀποστῆτω ἀπὸ δεξιάς αὐτοῦ ὁ τρομῶν τὸ ὄνομα Κυρίου. Τουτέστιν, ἔχω ὡσανεὶ λίθος τις γράμματά τινὰ καὶ γνωρίσματα ἐγκαταλαμμένα αὐτῷ δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, καὶ αὐτῶν ἐφαρμόζοντα, τὸ, Ἐγὼ Κύριος, καὶ τὰ ἐξῆς. Τουτέστι, προεγνώσθησαν ὑπὸ θεοῦ, ὡς αὐτοῦ ὄντας

A probatus eris apud Dominum, si omnia ejus causa sustineas, omnia opereris. Ubique autem sedulo mentionem facit pudoris eo quod multis ignominiosa res videbatur et crux Christi, et prædicatione ejus, utpote quæ rudis erat, atque ipsi etiam apostoli, ceu contemptibiles, atque extrema passi. Tu igitur, inquit, ne rubore suffundaris.

Recte tractantem verbum veritatis. Plerique enim divellunt et torquent ipsum; tu vero ad id quod rectum est adducito. Vel quia non dixit, dirigentem, aliud quiddam nobis intelligendum dedit. Vel uti enim de pelle quæpiam et loro, superflua quadam et corrupta continente, A prædicatione tua aliena abscinde, inquit, et verbi gladio dissera.

VERS. 16. Profana autem inaniloquia devita. Hoc est, aversare. Ubique autem Chrysostomus pro κεινοφωνίας, id est, vaniloquentias, καινοτομίας; hoc est, vocum vel rerum novarum studium intelligendum innuit. Nonnulli autem, περιττασο, pro, valde insta, ut cessare facias et prohibeas, accipiunt: quod sane non convenit.

VERS. 17. Ad majorem enim impietatem proficient. 604 Quorum sermo ut cancer serpit. Malum est, inquit, quod cohiberi non possit, nec ulterius medicinam admittit: nam omnia vastant, et sunt incorrigibiles. Cancer enim morbus est putredinem efficiens, adeoque circumcirca omnia depascens.

VERS. 18. Ex quibus est Hymenæus et Philatus. Qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem jam factam esse, ac subvertunt quorundam fidem. Recte paulo ante dixit, Ad majorem impietatem proficient. Videtur enim malum hoc unicum esse, quod de resurrectione disseminant: multa tamen ex eo alia absurda nascuntur. Si enim resurrectio jam facta est, sublatum est judicium et retributio, et boni quidem hic retulerunt mœrores et afflictiones: pravi vero, per delicias scilicet ac voluptates, puniji sunt. Quid itaque virtute opus est, si hujusmodi sint remunerationes? Non dixit autem, omnium fidem, sed, quorundam, nempe debiliorum. Infert igitur:

VERS. 19. Sed firmum fundamentum Dei stat. Quod dicit, est hujusmodi: Non omnes subversi sunt, sed instabiles tantum. Nisi enim tales fuissent, non excidissent a fide. Quemadmodum neque Adam ante oppugnationem firmus erat: at vero qui fixi sunt, steterunt illi et immobiles. Adverte autem, et firmum, dixit, et fundamentum. Hunc in modum fidei adhærendum est.

Habens signaculum hoc: Novit Dominus qui sint sui: ac, Discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini. Hoc est, habens tanquam lapis aliquis litteras quasdam et notas sibi inculptas per ipsa opera, easque sibi convenientes, istud: Novit Dominus, et quæ sequuntur: hoc est, a Deo sunt præcogniti, ut qui omnino ad eum pertineant,

Variæ lectiones.

60 ἰδοξάσθησαν u.

atque præelecti sunt, ne pervertantur cum putridioribus. Iniquitatem autem errorem appellat in dogmatibus, vel simpliciter quancunque Injustitiam. Qui enim injurius est, non est fundamenti, non est Dei. Quomodo enim, cum ille justus est? Non habet signaculum. Expende autem, quod si is qui nominat nomen Domini, ab Injustitia desistere debet; qui non desistit, ne dignus quidem est qui nomen Domini nominet. Non est enim speciosa laus in ore peccatoris.

VERS. 20. In magna autem domo non solum sunt casa aurea et argentea, verum etiam lignea atque testacea. Quia multi turbati quæriunt quam ob causam sint in mundo pravi, aliis causis dimissis, nunc hanc reddit: propterea quod in magna domo vasa sunt diversa. Magnam autem domum mundum dicit, non ipsam Ecclesiam: in ea enim nihil vult esse ligneum, sed omnia aurea et argentea, 605 ubi Christi corpus est, ubi Virgo est quæ maculam non habet.

Et quedam quidem sunt in honorem, quedam autem in contumeliam. Aurea sane vasa, hoc est virtutibus compta, ad honorem; lignea vero ac testacea, hoc est scelerati, ad ignominiam servantur. Non autem dixit, in usum et inutilitatem: pravi enim etsi non ad virtutem, ad mundi tamen constitutionem utiles sunt, et ad quasdam dispensationes, ut Pharao.

VERS. 21. Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum. Animadvertis quod non est naturæ, neque materialis necessitatis, ut Manichæi dicunt, esse aureum ac testaceum quempiam, sed voluntatis nostræ? Licet enim cuivis seipsum emundare, hoc est, perfecte mundare a testacea ac lignea voluntate, aureamque et argenteam efficere. Paulus erat testaceus, sed factus est aureus: Judas contra aureus erat, sed factus est testaceus. Atqui si testacea vituperantur, quomodo alio in loco dicit: *Habentes thesaurum hunc in vasibus fictilibus*? Illic de corporis natura loquitur. Quemadmodum enim testa nihil est aliud atque lutum torrefactum, sic et corpus nostrum nihil aliud est atque lutum animæ calore firmatum. Hic autem de voluntate loquitur.

Et utile Domino. Lignea igitur inutilia sunt ad præcipuum scopum Domini Dei, qui vult omnes homines salvos fieri, etiamsi alia quadam ratione, ut dictum est, utilia esse videantur.

Ad omne opus bonum paratum. Hoc est, etiamsi tempus vel opportunitas agendi non fuerit, attamen paratum erit sive ad martyrium, sive ad virginitatem.

VERS. 22. Juvenilia autem desideria fuges. Juveniles cupiditates non solius fornicationis sunt, verum etiam omnis absurda concupiscentia, sive imperium

⁴⁶ II Cor. 17, 4.

Α ὀλοτελῶς· καὶ προσελέγησαν, ὥστε μὴ συνανατραπῆναι τοῖς σαθροτέροις. Ἄδικίας δὲ, τῆς ἐν δόγμασι πλάνης, φησὶν, ἢ ἀπλῶς πάσης ἀδικίας; Ὁ ἀδικῶν οὐκ ἔστι τοῦ θεμελίου, οὐκ ἔστι τοῦ Θεοῦ. Πῶς γάρ; ἐκεῖνο δικαίου ὄντος; οὐκ ἔχει τὴν σφραγίδα. Ὅρα δὲ ὅτι εἰ ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου, ὀφείδει ἀφίστασθαι ἀπὸ ἀδικίας, ὁ μὴ ἀφιστάμενος, οὐδὲ ὀνομάζειν ἄξιός. Οὐχ ὠραίος γὰρ αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ.

Ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκῇ οὐκ ἔστι μόνον σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα. Ἐπειδὴ πολλοὶ ταράττονται, διὰ τί εἰσιν ἐν τῷ κόσμῳ οἱ πονηροὶ, ἀφελὲς τὰς ἄλλας αἰτίας ὁ Παῦλος, νῦν ταύτην φησὶ· διότι καὶ ἐν μεγάλῃ οἰκῇ σκευὴ εἰσὶ διάφορα. Μεγάλῃ δὲ οἰκίαν τὸν κόσμον φησὶν, οὐ γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν· ἐν ταύτῃ γὰρ οὐδὲν ξύλινον εἶναι βούλεται, ἀλλὰ πάντα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἔνθα σῶμα Χριστοῦ, ἔνθα Παρθένος ἢ μὴ ἔχουσα σπιλον.

Καὶ ἡ μὲν ἔστιν εἰς τιμὴν, ἡ δὲ εἰς ἀτιμίαν. Τὰ μὲν χρυσᾶ, ἦτοι οἱ ἐνάρετοι, εἰς τιμὴν· τὰ δὲ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, τουτέστιν, οἱ φαῦλοι, εἰς ἀτιμίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, εἰς χρῆσιν καὶ ἀχρησίαν, διότι καὶ οἱ φαῦλοι, εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀρετὴν, ἀλλὰ γε πρὸς τὴν τοῦ κόσμου ἀπλῶς σύστασιν χρησιμεύουσι, καὶ πρὸς τινὰς δὲ οἰκονομίας, ὡς ὁ Φαραῶ.

Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων ἢ, ἔσται σκευὸς εἰς τιμὴν ἡγιασμένον. Ὅρα ὅτι οὐ φύσεώς ἐστιν, οὐδὲ τῆς ὑλικῆς ἀνάγκης, ὡς οἱ Μανιχαῖοι φασὶν, τὸ εἶναι χρυσοῦν ἢ ὀστράκινον, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν; Ἐξεστὶ γὰρ ἐκάστῳ ἑαυτὸν ἐκκαθαίρειν, τουτέστι, τελείως ἀποκαθαίρειν ἀπὸ τῆς ὀστράκινης καὶ ξυλίνης προαιρέσεως, καὶ χρυσοῦν καὶ ἀργυρᾶν ἐγκαθιστῆναι. Ὁ Παῦλος ὀστράκινος ἦν, ἀλλ' ἐγένετο χρυσοῦς· ὁ Ἰούδας χρυσοῦς ἦν, ἀλλ' ἐγένετο ὀστράκινος. Εἰ οὖν διαβέβληται τὰ ὀστράκινα, πῶς ἀλλαχοῦ φησὶν· ἔχομεν τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστράκινοῖς σκευῶσιν; Ἐκεῖ περὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεώς φησὶν. Ὅσπερ γὰρ τὸ ὀστράκον οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ πηλὸς ὠπτημένος, οὕτω καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο ἢ πηλὸς τῇ θερμότητι τῆς ψυχῆς στερεοῦμενος. Ἐνταῦθα δὲ περὶ τῆς προαιρέσεως.

Καὶ ἐχρηστοῦν τῷ Δεσπότῃ. Ἄρα οὖν τὰ ξύλινα ἀχρηστά εἰσι πρὸς τὸν προηγούμενον σκοπὸν τοῦ Δεσπότου Θεοῦ, ὅστις θέλει πάντας σωθῆναι, κἂν, ὡς εἴρηται, δοκῶσι κατ' ἄλλον τρόπον χρησιμεύειν.

Εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον. Τουτέστι, κἂν μὴ καιρὸς ἐπισητῇ τοῦ πράξαι, ὅμως ἔτοιμον καὶ παρεσκευασμένον ἔσται, κἂν πρὸς μαρτυρίαν, κἂν πρὸς παρθενίαν.

Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε. Νεωτερικὰ ἐπιθυμίαι, οὐχ αἱ τῆς πορνείας μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἀποποικιλία ἐπιθυμίας, κἂν δυναστείας ἐρᾷ τις, κἂν

Variæ lectiones.

⁴⁷ παρθενία. q. ⁴⁸ τῶν τοιούτων ο.

χρημάτων · ἀνόητοι·²³ γὰρ αὐταί αἱ ἐπιθυμίαι καὶ φαντασίαι, καὶ φρενῶν ἀβεβαίων. Ὅρα πῶς καὶ γῆρων νεωτερίζεται²⁴.

Δίωκε δὲ δικαιοσύνην. Δικαιοσύνην τὴν καθόλου ἀρετὴν λέγει.

Ἦστίον. Τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν, καὶ πρὸς τοὺς φιλομένους συνδιάθεσιν · ὡσαύτῃ ἔλεγε · Μη ἔσο ἐπιστος καὶ ἀδύβαιος· Ἐπιφέρει οὖν εὐθύς·

Ἀγάπην, εἰρήνην μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τῶν Κύριον ἐκ καθαρῆς καρδίας. Τουτέστιν, ἐκείνους θάρρει μόνους, τοὺς ἀνυπόβως καὶ ἀδύβως ἐπικαλούμενους τὸν Κύριον, τοὺς εἰρηνικοῖς, τοὺς ἀμάχοις·²⁵ μετ' ἐκείνων θναμίγνυσο.

Τῆς δὲ μωρῆς καὶ ἀκαυδαύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς δεῖ γερνώσει μάχας. Ὁρᾷς πῶς πανταχοῦ ἀπάγει αὐτὴν τῶν ζητήσεων; οὐχ ὅτι οὐκ εἶχεν ἱκανῶς ἀνατρέπειν αὐτάς· εἶχε γάρ· ἀλλὰ διὰ τὸ ἀχρηστον καὶ τὸ ὄλιγος εἰς τοιοῦτους ἄγνωνας παρεμβάλλειν ἑαυτὸν. Οὐδὲν γὰρ ἀγαθὸν τέλος ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἢ μάχαι καὶ ἐπέχθειαι. Ταύτας οὖν παραιτοῦ, τὰς μωρᾷς. Ὅστε εἰσιν ἕτεραι ζητήσεις, αἱ περὶ τῶν Γραφῶν, αἱ· οὐ δεῖ παραιτεῖσθαι ὡς μὴ γεννώσας δηλαδὴ μάχας. Ὅρα λοιπὸν πῶς σφάλονται οἱ μαχόμενοι ἐν ταῖς περὶ τῶν Γραφῶν δῆθεν ζητήσεσι.

Δούλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἦπιον εἶναι πρὸς πάντας. ἦπιον, τουτέστι, πρῶτον. Πῶς οὖν λέγει· Ἐλεγγε αὐτοὺς μετὰ πάσης ἐπιταγῆς καὶ ἀποτόμῳ, καὶ, Μηθεὶς σου τῆς νεότητος καθαρῶς εἶπω; Διότι ὁ σφοδρὸς ἔλεγχος·²⁶ τότε μάλιστα δάσκει, ὅτε μετ' ἐπεικειας γένηται. Ἐνεστί γὰρ μετὰ πραότητος· καθάψασθαι μᾶλλον, ἢ μετὰ θρασυότητος ἐντρέψαι.

Διδακτικόν. Πρὸς τοὺς μαθεῖν βουλομένους. Αἰρετικὸν γὰρ μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ρουθελίαν παραιτοῦ.

Ἀνεξίκακον. Μάλιστα τοῦτο ἔχειν χρῆ, καὶ ἀναμένειν τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ αἰεὶ λέγειν, καὶ μὴ εὐθύς ἐκκόπτειν. Ὅρα γὰρ καὶ τὸ παρεπόμενον²⁷.

Ἐφ' πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους²⁸. Μετὰ θρασυότητος γὰρ καὶ μάχης οὐκ ἂν τι τῶν χρησίμων δυνηθεῖν συνιδεῖν ἢ ψυχῆ, διότι τὸν μέλλοντά τι τῶν χρησίμων μαθεῖν, χρῆ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡδέως ἔχειν πρὸς τὸν διδάσκοντά²⁹. Πῶς δ' ἂν ἡδέως ἔχοι πρὸς τὸν θρασυόμενον καὶ ὑβρίζοντα; Πῶς οὖν φησιν, δεῖ Αἰρετικὸν ἀνθρώπου μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ρουθελίαν παραιτοῦ; Ἐκεῖ τὸν ἀδιόρθωτον λέγει, ὃν οἶδεν ἀνίατα νοσοῦντα· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν οὕτω ἀνιάτων, ὃ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον.

A sive opes expetat aliquis: stultæ enim sunt ejusmodi cupiditates et imaginationes, instabilitiumque mentium. Vide autem quomodo grandævus ac senio confectus juvenum mores imitatur.

Sectare justitiam. Per justitiam omnem virtutem complectitur.

Fidem. Veram et stabilem, et erga eos quos ames, affectum, perinde quasi dicat: Ne sis infidelis et instabilis. Statim igitur infert:

Charitatem, pacem cum iis qui invocant Dominum ex puro corde. Hoc est, illis tantummodo fide, qui citra dolum invocant Dominum, pacificis, pugna carentibus, cum illis conversare.

VERS. 23. Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita, sciens quod generent pugnas. Viden' quomodo nusquam non abducat ipsum a quæstionibus? non quod non abunde satis posset eas confutare: poterat enim; verum quod inutile erat omnino in hujusmodi sese certamina injicere: nihil enim boni ex eis proficiscitur, præterquam pugnae et odia. Hæsc igitur devita, stultas nimirum. Proinde sunt et aliæ quæstiones, nempe de Scripturis quæ non fugienda, utpote quæ pugnas non pariant. Observa itaque quomodo aberrant qui in quæstionibus utique quæ de Scripturis sunt contendunt.

VERS. 24. Servum autem Domini non oportet pugnare, sed mansuetum esse erga omnes. ἦπιον, id est, mitem, mansuetum. Quomodo igitur dicit: *Argue ipsos cum omni imperio, et severe*³⁰? et. *Nemo tuam adolescentiam contemnat*³¹? Eo quod vehementes reprehensio tum maxime mordeat, quando cum mansuetudine fit. Licet enim magis cum mansuetudine perstringere, quam cum asperitate pudefacere.

Propensum ad docendum? Eos videlicet qui discere volunt. *Hæreticum enim post unam et secundam admonitionem devita*³².

Patientem. Hoc eum potissimum habere convenit, et ut exspectet conversionem, et ut semper prædicet, et non statim abscindat. Considera enim quod sequitur.

VERS. 25. Cum mansuetudine erudiantem eos qui resistent. Cum exasperatione namque et pugna haud quidquam utile cernere poterit tua anima, eo quod eum qui aliquid commodi percepturus sit, oporteat præ omnibus aliis amico esse affectu erga præceptorem. Quomodo autem bene affectus esse possit erga insolescentem et contumeliosum? Qui igitur dicit: *Hæreticum hominem post unam et secundam admonitionem devita?* Illic incorrigibilem dicit, quem novit insanabili morbo laborare: hic autem de illis loquitur, qui nondum omnem medicinam refugiant: quod e sequentibus etiam planum est.

²³ 1 Tim. iv, 12. ²⁴ Tit. ii, 25. ²⁵ Tit. iii, 10.

Variæ lectiones.

²⁶ ἀνόητοι ο. ²⁷ νεωτερικεύεται ο. ²⁸ τοὺς ἐπικαλουμένους· τὸν Κύριον ο. ²⁹ σφοδρὰ ἐλεγχόμενος ο. ³⁰ ἐπαγόμενος ο. ³¹ ἀντικαθισταμένους ο. ³² καθηγητὴν iii.

Si quando dederit eis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem. Fortasse, inquit, corrigentur. Istud autem, *fortasse*, de incertis est ac dubiis. Proinde ab iis qui manifeste sunt insanabiles abstinendum est: de quorum autem salute adhuc hæsitatur, correctio est tentanda. Porro hic tecum reputa, quemodo docens humilem mentis affectum non dixerit, fortasse possis, sed, *fortasse dederit eis Dominus respiscere.* Et si quid contingat, Domini est, inquit, ut ilaque ne attollere. Quamobrem etsi cuiquam nos persuaserimus, ne existimemus quod ipsi persuadeamus.

VERS. 26. *Et resipiscant a diaboli laqueo.* Hæc non de doctrina tantum, verum etiam de vita intellige. In laqueo namque **607** diaboli sunt homines, non solum dogmatum causa, verum etiam vitæ. Quocirca et qui circa vitam labuntur, patienter corrigendi sunt. Ut enim passer, etiamsi una tantum parte, pede nimirum, contineatur, in ejus potestate est qui laqueum fixit: consimilem ad modum et nos, etiamsi non utrisque, hoc est, fide et vita detineamur, sed solum vita, in potestate diaboli sumus.

A quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem. In errore, inquit, natant, sed capti a Deo ad ipsius voluntatem, id est Dei; fortasse resipiscant ab aquis erroris. Voluntas autem Dei est, non solum credere, verum etiam recte vivere. Quare de vita etiam hæc intellige, non solum de dogmatibus. Quidam autem istud, *a quo captivi tenentur*, de diabolo intellexerunt, et reliqua ad eundem modum.

CAPUT III.

VERS. 1. *Hoc autem scito, quod in diebus novissimis instabunt tempora periculosa.* Quia tunc temporis multi improbi erant, ne ob ista Timotheus perturbaretur, prædixit ei, *In domo magna*, et cætera: nunc vero ait, tales etiam posthac futuros. Quinetiam temporibus Moysis Joannes et Jambres fuerunt. Quare non est hodie nova isthæc res, neque ad te usque pertinet tantum. Ne igitur ægre feras. *Tempora potro periculosa*, id est, valde mala. Non de diebus autem hoc intelligendum est, (quæ enim diei malitia est?) verum de illorum dierum malis et rebus et hominibus. Nam et nos in consuetæ sermone tempora dicimus mala et bona, a rebus quæ, in iis eveniunt, aut ab hominibus.

VERS. 2. *Erunt enim homines seipsos amantes.* Statim quod omnium malorum est causa ponit, non quæ proximi sunt, sed quæ sua tantum ipsius, spectare, Φλαυτος enim ille est, qui se solum amat: ex quo contingit, ut ne seipsum quidem tandem vere amet. Quemadmodum enim in membris unius damnum ad reliqua etiam membra pertransit, et in ædificiis pari ratione: sic et in Ecclesia, qui fratrem suum negligit, seseque tantummodo curat, seipsum etiam perdit.

Μή ποτε δὴ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν, εἰς ἐπιγνωσιν ἀληθείας. Ἰσως, φησὶν, ἔσται τις διόρθωσις. Τὸ δὲ, Ἰσως, ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν ἐστὶ καὶ ἀμφιβόλων. Ὅστε τῶν μὲν προδήλως ἀνιάτων ἀφίστασθαι χρὴ· τοὺς δὲ ἀμφιβόλους πειρᾶσθαι διορθοῦν. Ὅρα δὲ πῶς διδάσκων ταπεινοφρονεῖν, οὐκ εἶπε, μήποτε δυνηθῆς, ἀλλὰ, μήποτε δὴ αὐτοῖς Κύριος ἀνανήσεται. Ἐὰν γένηται τι, φησὶ, τοῦ Κυρίου ἐστὶ, σὺ μὴ ἐπαίρου. Ὅστε κἀν πεισωμένῳ τινα καὶ ἡμεῖς, μὴ λογιζόμεθα ὡς αὐτοὶ πείθομεν.

Καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος. Ταῦτα μὴ περὶ δογμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ βίου νοεῖ. Ἐν τῇ παγίδι γὰρ τοῦ διαβόλου εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι, οὐ δογματίων ἕνεκεν, ἀλλὰ καὶ βίου. Ὅστε καὶ τοὺς περὶ τὸν βίον σφαλλομένους ἀνεξικακῶς διορθοῦσθαι δεῖ. Ὡς γὰρ ὁ στρουθός, κἀν ἐξ ἐνὸς μέρους, τοῦ ποδοῦ λέγῃ, κατέχηται, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐστὶ τοῦ τῆν παγίδα στήσαντος· οὕτως καὶ ἡμεῖς, κἀν μὴ ἐξ ἀμφοῖν, πίστει καὶ λέγω καὶ βίου, καταχόμεθα, ἀλλ' ἐκ τοῦ βίου μόνου, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐσμὲν τοῦ διαβόλου.

Ἐζωρημέτροι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα. Ἐν πλάνῃ, φησὶ, νήχονται· ἀλλὰ ζωρηθέντες ὑπὸ Θεοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα, τουτέστι τοῦ Θεοῦ, Ἰσως ἀνανήψουσιν ἀπὸ τῶν ὁδῶν τῆς πλάνης. Θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ, οὐ τὸ πιστεῦναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ βίον ὀρθῶς. Ὅστε καὶ περὶ βίου ταῦτα νοεῖ, μὴ μόνον περὶ δογμάτων. Τινὲς δὲ τὸ, *ἐζωρημέτροι ὑπ' αὐτοῦ*, τοῦ διαβόλου ἐνόησαν, καὶ τὰ ἐξῆς ὡσαύτως.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τοῦτο δὲ γίνωσκω, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐστήσονται καιροὶ χαλεποὶ. Ἐπειδὴ πολλοὶ πονηροὶ κατὰ τοὺς τότε καιροὺς ἦσαν, ἵνα μὴ δορυβῆται ὁ Τιμόθεος ἐπὶ τούτοις, προεἶπε μὲν αὐτῷ, ὅτι *Ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ*, καὶ τὰ ἐξῆς· λέγει δὲ καὶ νῦν ὅτι μετὰ ταῦτα ἔσονται. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐπὶ Μωϋσείως Ἰανῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἦσαν. Ὅστε οὐ κενοφανὲς τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ μέχρι σοῦ στήσεται. Μὴ τοίνυν δυσχεραίνε. Καιροὶ δὲ χαλεποὶ, τουτέστι πάνυ πονηροί. Οὐ περὶ ἡμερῶν δὲ τούτου νοητέον, (τίς γὰρ πονηρία ἡμέρας;) ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις πονηρῶν καὶ πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ συνηθείᾳ οὕτως λέγομεν καιροὺς πονηροὺς καὶ οὐ πονηροὺς, ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς συμβαινόντων πραγμάτων, ἢ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φιλαυτοί. Εὐθὺς τὸ πάντων αἰτίον τῶν κακῶν τίθησι, τὸ μὴ τὰ τοῦ πλησίον, ἀλλὰ τὰ τοῦ αὐτοῦ μόνον σκοπεῖν. Φιλαυτός γὰρ ὁ ἐαυτὸν μόνον φιλῶν· ἐξ οὗ συμβαίνει τὸ μηδὲ ἐαυτὸν φιλεῖν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς μέλεσιν ἡ τοῦ ἐνὸς βλάβη καὶ εἰς τὰ λοιπὰ διαβαίνει, καὶ ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων ὡσαύτως· οὕτως καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ ἀμελῶν τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἐαυτὸν μόνον τημελῶν, καὶ ἐαυτῷ λυμαίνεται.

Φιλάργυροι. Εἰπὼν τὴν ρίζαν, ἐπάγει ἰδικῶς καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῆς κλάδους, ὡν πρῶτος καὶ μέγιστος ἡ φιλαργυρία (α). Ὅσπερ γὰρ ἐκ τῆς ἀγάπης πᾶν καλὸν, οὕτως ἐκ τῆς φιλαυτίας πᾶν κακὸν, ἀντικειμένης τῇ ἀγάπῃ. Ἡ μὲν γὰρ πλατεῖα ἐστὶ, καὶ πανταχοῦ ἐκπέχεται· ἡ δὲ φιλαυτία στενοὶ τὸ πλάτος ταύτης, καὶ εἰς ἓνα μόνον συστέλλει.

Ἀλιζόντες. Κατὰ ἄνθρωπον κομπάζοντες.

Υπερήφανοι, βλάσφημοι. Προκοπτούσης τῆς κακίας, ἤδη καὶ ἐπὶ θεῶν ἡ ὕβρις. Ὅταν γὰρ τις τῶν ἀνθρώπων καταλαζονέσθῃται, εἴτα καὶ πᾶν κατόρθωμα ἑαυτῷ ἐπιγράψῃ· καὶ οὐχὶ τῇ θεῷ χάριτι, τότε ἤδη καὶ βλάσφημῆι.

Γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἀστοργοι, ἀσκορδοι. Εἰκότως· εἰ γὰρ θεῶν βλάσφημοῦσι, πῶς γονεῖς τιμήσουσιν; Ὁ δὲ γονεῖς μὴ τιμῶν, καὶ πρὸς πάντας ἔστα: ἀχάριστος. Ὁ δὲ τοιοῦτος καὶ ἀνόσιος, ὅτι τὴν ὁσίαν καὶ τὸ ἐπειλούμενον ἀθετεῖ· ἀλλὰ καὶ ἀστοργος. Τίνα γὰρ στέρξει ἄλλον, ὃ τὸν εὐεργέτην ἀποκτύσας; Καὶ ἀσκορδος, μηδὲν σπενδόμενος, εἴγε μὴδὲ τῷ εὐεργέτη.

Διάβολοι. Τουτέστι, πάντας κακολογοῦντες. Ὁ γὰρ μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδῶς ἀγαθόν, πάντας διαβάλλει, ἑαυτῷ παραμυθίαν τινὰ περιποιούμενος, τῷ δεκεῖν, καὶ ἐπινοῶν.

Ἀκρατεῖς. Καὶ γλώττης, καὶ γαστρὸς, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων.

Ἀνήμεροι. Ὅρξ τίνος ποιεῖ ἡ φιλαυτία καὶ ἡ φιλαργυρία; Θηρία ἀντὶ ἀνθρώπων.

Ἀφιλόγαθοι. Παντὸς ἀγαθοῦ ἔχθροί.

Προδοταί. Τῆς φιλίας.

Προσπειθεῖς. Τουτέστιν, ἀβίβαιοι, οὐδὲν σταθερὸν ἔχοντες.

Τετραγωμημένοι. Ἀπονοίας πεπληρωμένοι.

Φιλήθοροι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. Ἀναγκαίως· ἐνθα γὰρ φιλα τῶν τοῦ κόσμου τερπνῶν, ἐκεῖ θεῖος πάθος οὐκ ἐστίν.

Ἐχροντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρηνημένοι. Τουτέστι, σχηματίζονται μόνον τὴν ἀσέβειαν καὶ ὑποκρίνονται, διὰ δὲ τῶν ἔργων ἀρνοῦνται ταύτην. Σημαίωσαι δὲ ὅτι ἡ δύναμις τῆς εὐσεβείας, καὶ τὰ οἰονεῖ νεῦρα, ἐν τοῖς ἔργοις δείκνυται. Εἰκότως οὖν λέγεται χωρὶς ἔργων νεκρὰ εἶναι. Μόρφωσιν δὲ ἀλλαχοῦ ὃ Ἀπόστολος ἐπὶ καλοῦ παρέλαβεν· ὃ γὰρ διδάσκαλος μόρφωσιν γνώσεως ἔχει, τουτέστι, πλάττει καὶ μορφοῖ τὴν γνώσιν ἐν τοῖς μαθηταῖς.

Καὶ τούτους ἀποτρέπου. Εἰ ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔσονται, πῶς φησι, *Τούτους ἀποτρέπου*; Εἰκότως μὲν καὶ τότε τοιοῦτους εἶναι τινάς, εἰ καὶ μὴ μεθ' ὑπερβολῆς, ἀλλ' ὅμως εἶναι, ὡς ἀν εἰ ἔλαγε, τοὺς τοιοῦ-

Avari. Cum dixisset radicem, infert speciatim et ab ea enatos ramos, quorum et primus et maximus est avaritia : perinde namque ac ex charitate omne bonum, sic ex philautia, utpote charitati opposita, omne malum profluit. Nam charitas est lata, et quocunqne effunditur : philautia vero latitudinem ejus in aretum constringit, et in unum tantummodo contrahit.

608 Elati. Qui sese adversus alics efferunt et ostentant.

Superbi, blasphemi. Procedente malitia, ad Deum usque injuria pertingit. Quando enim aliquis adversus homines arrogans fuerit, sibi que omnem virtutem ascripserit, et non divinæ gratiæ, tum demum blasphemus est.

B Parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace. Idque non immerito : nam si Deum blasphemant, quomodo parentes venerabuntur ? Qui autem parentes suos non honorat, erga omnes ingratus erit. Qui autem talis est, is est et scelestus, quia sancitatem et officium rejicit. Quinetiam a charitatis affectu alienus : quem enim alium dilectionis affectu complectetur, qui benefactorem suum respuit ? Et *sine pace*, nemini reconciliatur, siquidem non ipsi benefactori.

Vers. 3. Criminatores. Hoc est, omnibus maledicentes. Qui enim nullius boni sibi conscius est, omnes alios criminatur, sibi ipsi hoc pacto consolationem quamdam acquirere visus et excogitans.

C Incontinentes. Lingua scilicet et ventre aliisque cunctis.

Immites. Aninadvertis quosnam faciat amor sui et avaritia ? Belluas nimirum pro hominibus.

Sine benignitate. Omnis boni hostes.

Vers. 4. Proditores. Amicitix.

Præcipientes. Hoc est, instabiles, nihil stabile habentes.

Funidi. Arrogantia pleni.

Voluptatum amatores magis quam Dei. Necessario hoc sequitur. Ubi enim est hujus mundi voluptatum amor, illic divinum desiderium non est.

Vers. 5. Habentes speciem pietatis, virtutem ejus abnegantes. Hoc est, speciem quamdam pietatis præ se ferunt ac simulant tantum, operibus autem eam negant. Observa autem hic vim fidci atque adeo nervos per opera monstrari : merito igitur dicitur sine operibus esse mortua. *Speciem* autem alio in loco Apostolus in bonam partem assumpsit : præceptor enim formationem cognitionis et scientiæ habet, hoc est, fingit et format scientiam in discipulis.

Et hos devita. Si in extremis temporibus erunt, quomodo dicit, *Et hos devita* ? Verisimile quidem est tunc etiam tales fuisse quosdam, etsi non omnino tanta copia, fuisse tamen, perinde ac si dicat

(α) Aut hic legendum φιλαυτία, ut habet cod. S. Marci Venet., aut paulo post legendum φιλαργυρία, avaritia, ut sensus recte se habeat.

Cum tales etiam inveniuntur, devota : sicut et subdit ; *Ex his sunt qui penetrant domos*. Vel quia postremos dies eos dicit Paulus, qui obitum statim suum secuturi essent, in quibus Timotheus adhuc superstes **609** futurus erat. Vel, quod etiam verius magnus ille Chrysostomus iudicat, per Timotheum omnes adhortatur ut tales fugiant.

VERS. 6. *Ex his enim sunt qui penetrant domos*. Impudentiam eorum indicat per hoc quod ait : *qui penetrant* ; necnon honestatis absentiam, adulationem et imposturæ magnitudinem.

Et captivas ducunt mulierculas. Non dixit, decipientes, sed, *captivas ducentes*, tanquam mancipiis utentes ; talis enim est qui decipitur. Observa autem mulierum esse decipi, imo potius muliercularum. Proinde vir si in fraudem inducatur, muliercula dici queat.

Oneratas peccatis. Peccatorum copiam indicat, et inordinatam et confusam vitam. Non enim simpliciter mulieribus imponunt, nec enim natura est accusanda, verum habentes cumulum peccatorum, decipiunt. Qui enim nullius sibi boni conscius est, pravis doctoribus cito obtemperat, seipsum consolans quasi non sit daturus pœnas propter opera sua.

Quæ variis desideriis aguntur. Pecuniarum videlicet, gloriæ, deliciarum, mundi muliebris : notat autem et turpes cupiditates. Observa autem istud, *aguntur*, tanquam de brutis animalibus dictum.

VERS. 7. *Semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenire valentes*. Num itaque venia dignæ sunt? Nequaquam, sed venia potius privandæ. Quia enim seipsas peccatis accumularunt et cupiditatibus, excæcata est illarum mens. Quære quod non possint discere, non est naturæ, sed voluntati earum ascribendum.

VERS. 8. *Quemadmodum autem Jannes et Jambres resistenterunt Mosi, ita et hi resistunt veritati*. Magi isti fuerunt Mosis temporibus. Unde autem nomina eorum norat Paulus, cum Scriptura non indicarit? Vel citra Scripturam tradita sunt per majorum memoriam et commemorationem : vel per Spiritum sanctum verisimile est ea novisse Paulum.

Homines mente corrupti, reprobi circa fidem. Quando mentem quispiam perturbationibus corrumperit, tum reprobus efficitur circa fidem. *Dixit enim insipiens, Non est Deus*⁶⁰. Unde? Quia corrupti sunt et execrabiles facti sunt in iniquitatibus. Incorrupta igitur mens fidem admittit. Est ergo navanda nobis opera, ne pravis affectionibus corrumpamur, et locum apud nos inveniat fidei adulteratio.

⁶⁰ Psal. xiii, 1.

τους και νυν ευρισκομενους [καλως ποιων] αποτρεπου-
ωσπερ και επιφερει· 'Εκ τούτων εισιν οι ενδυν-
οντες εις τας οικιας. Η δε υστερας ημερας τας
ευθους μετα την αυτου τελευτην ο Παυλος λεγει, εν
αις περιειναι επι ο Τιμοθεος εμελλεν· η, ο και
αληθεστερον ο μεγας Ιωαννης επικρινει, δια Τιμο-
θειου πδαι παραινει εκτρεπεσθαι τους τοιουτους.

'Εκ τούτων γαρ εισιν οι ενδυνοντες εις τας οικιας. Το αναλασχυτον αυτων δια του, ενδυνοντες, δηλοει, και το ανελευθερον, και κολακικον, και απάτης γεμον.

Και αιχμαλωτιζοντες γυναικάρια. Οχι ειπεν, απατωνντες, αλλ', αιχμαλωτιζοντες, ως δουλοει χρωμενοι· τοιουτου γαρ ο απατωμενος. 'Ορα δε ετι γυναικων το απατθσθαι, μαλλον δε γυναικαριων. 'Ωστε και ο ανηρ απατωμενος; γυναικαριων λεχθειη.

Σεσωρευμενα αμαρτιας. Το πληθος των αμαρτιων δηλοει, και το ετακτον και συγκεχυμενον. Οχι απλωσ γαρ γυναικας απατωσιν (ου γαρ της φυσικωσ κατηγορητηον), αλλα τας εχουσας σωρον αμαρτηματων. 'Ο γαρ μηδεν εαυτω συνειδωσ αγαθον, τοσ πονηροισ δογματισταισ ταχεωσ⁶⁰ πειθεται, εαυτον παραμυθουμενος, ως μη δικην δωσων επι τοισ εργοισ.

'Αγόμενα επιθυμιας ποικιλιας. Τουτέστι, χρημάτων, δόξης, τρυφής, καλλωπισμού· αινίττεται δε και αισχυρας επιθυμιας. 'Ορα δε και το, αγόμενα, ως επι αλόγων.

Πάντοτε μαρθάνοντα, και μηδέποτε εις επίγνωσιν αληθειας ελθειν δυναμενα. 'Αρα ουν συγγνωμη εισιν αξιαι; Ουδαμωσ, αλλα και μαλλον ασυγγνωστοι. 'Επειθε γαρ εαυτασ κατέχωσαν ταισ αμαρτιαισ και ταισ επιθυμιαισ, επωρωθη αυτων ο νοσ. 'Ωστε το μη δυνασθαι μαθειν, ου φυσικον, αλλα προαιρετικον αυταισ.

'Ον τρόπον δε 'Ιαννης και 'Ιαμβρησ αντίεστησαν Μωσει, ουτω και ουτοι ανθίστανται τη αληθεια. Οι μάγοι ησαν ουτοι, οι επι Μωσέωσ. Πόθεν δε τα όνόματα αυτων ηδει ο Παυλος, της Γραφησ μη λεγουσης ταυτα; Η αγραφος παραδέδοται⁶¹, η εκ Πνευματος αγιου εικοσ ην ειδεναι τον Παυλον.

Ανθρωποι καταφθαμενοι τον νοον, αδοκιμοι περι την πιστιν. 'Οταν τις τον νοον φθαρη εν τοισ πάθεσι, τότε αδοκιμοσ περι την πιστιν γινεται. Ειπε γαρ αφρων· Οχι εστι θεός. Πόθεν; Διότι διεφθάρησαν, και εδδελύθησαν εν ανομιαισ. 'Αρα ο αδιάφθοροσ νοσ την πιστιν παραδέχεται. Προσεκτέον ουν, μη διαφθαρωμεν τοισ πάθεσι, και ευρη χωραν εν ημειν η της πιστέωσ κιδηγλια.

Variæ lectiones.

⁶⁰ βαδιωσ ο. ⁶¹ η δε αγραφος παραδέτωσ m.

Ἄλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ κλείων. Πῶς οὖν ἄλλαχού λέγει· Προκόψουσιν ἐπὶ κλείων ἀσεβείας; Ἐκεῖ τοῦτο φησιν, ὅτι ἀρξάμενοι τῶν πονηρῶν δογμάτων καὶ τοῦ πλανῆν οὐ στησονται, ἀλλ' ἀεὶ καινότερα ἐξυρῆσουσιν· ἐνταῦθα δὲ τοῦτο φησιν, ὅτι οὐκ ἀπατήσουσιν, οὐδὲ συναρπάσουσι πολλοὺς, ἀλλὰ καὶ ἐν πρώτοις δόξωσιν ἀπατήσαι, ὁμῶς εὐφώρατοι ἴσονται. Ἐπιφέρει οὖν·

Ἡ γὰρ ἀνοία αὐτῶν ἐκδηλὸς ἔσται πᾶσιν, ὡς περ καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο. Εἰ ἀπιστεῖς, μάθῃς ἀπὸ τῶν ἐκείνοις τοῖς μάγοις, συμβάντων. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἠλέγχθησαν κατὰ φαντασίαν θαυματοποιούντες καὶ ἀπατῶντες, ὅτε Μωσῆς ἑταροπόργησεν ἀληθῶς. Ὡστε πάντα τὰ τῆς ἀπάτης πρὸς κατὰρὸν ἀνεῖ.

Σὺ δὲ παρηκολούθηκός μου τῇ διδασκαλίᾳ. Ἐκεῖνοι μὲν, φησὶ, τοιοῦτοι, σὺ δὲ οἶδας τὰ ἡμέτερα ἀκριβῶς, ὅτι οὐ τοιαῦτα· οὐ γὰρ ἀπλῶς συνεγένου, ἀλλὰ παρηκολούθηκός, τοῦτέστι, μακρὸν συνεγένου μοι χρόνον, καὶ πᾶσι προσείχης τοῖς ἐμοῖς· ὥστε ἰσχυρὸς ἔσο, καὶ ἀντίθαινε τοῖς ἐναντίοις. Τῇ διδασκαλίᾳ, τοῦτο περὶ λόγου.

Τῇ ἀγωγῇ. Τοῦτο περὶ βίου καὶ πολιτείας.

Τῇ προθέσει. Τοῦτέστι, τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῷ ἀνδρείῳ παραστήματι τῆς ψυχῆς. Οὐ γὰρ ἔλεγον μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐποίουν.

Τῇ πίστει. Τοῦτέστι, τῇ ἐν τοῖς δόγμασι τῆς ἀληθείας ἐδραϊσθέντι, ἢ τῇ ἐν τοῖς κινδύνοις μὴ ἀπογινώσκειν ποιούσῃ, ἀλλὰ πιστεύειν τῷ Θεῷ, ὅτι ἐξελίεται.

Τῇ μακροθυμίᾳ. Τῇ πρὸς τοὺς αἰρετικούς· οὐ γὰρ ἑταρατόμην, ἀλλὰ μετὰ πραότητος· πάντα ἐδεχόμην.

Τῇ ὑπομονῇ. Τῇ πρὸς τοὺς διωγμούς.

Τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν. Οὐ μόνον ἐδωκόμην, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἔπασχον. Ἐπειδὴ δὲ δύο ταῦτα ταράττει μάλιστα τὸν διδάσκαλον, τότε αἰρετικούς εἶναι, καὶ τὸ πάσχειν· περὶ μὲν τῶν αἰρετικῶν πολλὰ διελέχθη, πείθων Τιμοθέῳ μὴ ταράττεσθαι. Ἐπὶ δὲ ταῖς θλίψεσι τὰ αὐτοῦ καταλέγει, παραβαρύνων τὸν μαθητῆν.

Ὅτι μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Λύστροις. Ἀντιόχειαν τὴν τῆς Πισιδίας λέγει. Λύστρα δὲ, ὅθεν ἦν ὁ Τιμόθεος. Διὰ τί δὲ τούτων μόνων μέμνηται; Ἐπειδὴ γνωριμώτερα ἦν τῷ Τιμοθέῳ, ἢ καὶ νεαρώτερα τῶν ἄλλων. Ὅρα δὲ πῶς οὐ λέγει ταῦτα κατ' εἶδος· οὐ γὰρ ἐπιδείξεως ἔνεκεν, ἀλλὰ παραμυθίας τοῦ μαθητοῦ, ταῦτα γράφει ἀναγκαίως.

Ὅλους διωγμούς ὑπέμεινα, καὶ ἐκ πάντων με ἐβόύσατο ὁ Κύριος· Ἀμφοτέρα ταῦτα δείχνουσι τῷ Τιμοθέῳ, ὅτι καὶ ἐγὼ προθυμίαν²⁵ παρείχόμην, ὥστε

VERS. 9. *Sed ultra non proficient.* Quomodo igitur alio in loco dicit : *Ad majorem impietatem proficient ?* Illic hoc affirmat, prava dogmata inchoantes non **610** desistent ab impostura, sed semper magis nova invenient : hic autem hoc dicit, quod non decipient, neque arripient multos, verum etiamsi maximi impostores videantur, deprehendentur tamen. Infert igitur :

Insipientia enim eorum perspicua erit omnibus, sicut et illorum fuit. Si dubitas, ex iis quæ Magis illis contigerunt discere. Nam illi convicti sunt, quod per vanam illusionem miracula ederent atque seducerent, cum Moses revera prodigia operaretur. Quocirca omnis impostura ad tempus durat.

VERS. 10. *Tu autem assecutus es meam doctrinam.* Illi quidem tales sunt, inquit : tu vero nostra exacte nosti, quod non sint talia : non enim simpliciter apud me moratus es, verumtamen *assecutus*, id est, longo apud me tempore permansisti, et omnibus meis rebus attendisti animum : fortis itaque esto, ac resiste adversariis. *Doctrinam* : hoc ad sermonem attinet.

Institutionem. Hoc' de vita et moribus accipiendum.

Propositum. Id est, promptitudinem, adeoque virilem animæ constitutionem. Non enim, inquit, dicebam solum, verum et faciebam.

Fidem. Hoc est, in doctrina veritatis constantiam, vel eam quæ in periculis non sinit desperare, sed fidere Deo facit, quod is nos sit erepturus.

Longanimitatem. Erga hæreticos, non enim tumultuabar, sed omnia cum mansuetudine excipiebam.

Patientiam. In persecutionibus.

VERS. 11. *Persecutiones, passiones.* Nedum, inquit, persecutionibus obnoxius eram, verum etiam patiebar. Quia vero hæc duo maxime perturbant doctorem, cum quod hæretici sint, tum quod afflictiones patiatur : de hæreticis multa sane disseruit, persuadens Timotheo ne turbetur. Quod autem ad afflictiones attinet, suas ipsius calamitates enarrat, discipulo animum addens.

Qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconiæ, Lystris ²⁶. Antiochiam Pisidiæ dicit : Lystram vero, unde Timotheus oriundus. Quam ob causam autem horum tantummodo meminit? Quia Timotheo notiora erant, vel aliis recentiora. Observa autem quod ista speciatim non recenset : non enim ostentationis causa, sed ut discipulum consoletur, hæc necessario scribit.

Quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus. Utraque hæc indicat Timotheo : Et ego, inquit, promptitudinem ad patiendum

²⁵ Act. xiii, 14.

Varie lectiones.

²⁶ προθυμίας εὐλόμην ο.

exhibebam, et Deus non^o deserebat me. Quare et A tu sis promptus, et non derelinqueris.

VERS. 12. *Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* Et hæc sane maxima est consolatio. Quid enim, inquit, de me solo verba facio? Quotquot pie vivere institunt, et secundum Evangelium, persecutionem patientur. Persecutiones autem hic dicit non eas solas quæ ab incredulis imminent, sed etiam afflictiones istas simpliciter, et mœrores ac dolores, quos virtute præditi sustinent. Tentationis enim locus est vita hominis, uti Jobus ait, et qui angustum iter ingreditur, necessario premitur.

VERS. 13. *Mali autem homines et seductores proficent in pejus, errantes et in errorem mittentes.* Nihil te perturbet, si isti in tranquillitate agant, tu vero in tentationibus: rerum natura sic se habet. Exutus es ad certamen: necesse est sudoribus te abundare. Stolidum est igitur in certamine requiem querere. Nam etiamsi progredi videantur, hoc tamen non est progressus, nimirum in errore feliciter pergere. Interpretans enim quid sit *pejus*, dixit, in errorem mittere et errare.

VERS. 14. *Tu vero mans in his quæ didicisti, et credita sunt tibi.* Tu autem, inquit, impermutabilis esto, et noli *emulari in malignantibus*: neque in homine qui prosperatur in via sua⁹⁹. Non simpliciter autem didicisti, sed et credita sunt tibi, hoc est, cum certitudine didicisti. Proinde etiamsi diversum cernas ab eo quod credidisti, ne turberis: C quandoquidem et Abraham postquam audivisset, *In Isaac vocabitur tibi semen*, cum posthac jugulare cum juberetur, non turbabatur.

Sciens a quo didiceris, et quod ab infantia sacras litteras nosti. Duas causas adducit propter quas oporteat eum immobilem permanere; et quod non a vulgari aliquo didicisti, inquit, sed a Paulo; vel, quod idem valet, a Christo: et quia non heri, aut nuper didicisti, sed ab infantia, ac radices egit in te scientia pietatis: quare non permittet te aliquid stulte facere, ut plerique solent. Qui enim Scripturas perinde novit ut oportet, nunquam pervertetur. Sacras autem litteras divinam appellat Scripturam. Hoc porro est adversus Simonem, et Manetem, et omnes qui Vetus Testamentum pravum appellant.

VERS. 15. *Quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Jesu Christo.* Non quemadmodum externa scientia hominem instituit ad fraudem et imposturas, et verborum pugnæ, ex quibus animæ interitus provenit, sic divina cognitio, sed ea instituit ad salutem. Qualem? Non eam quæ est per opera, non quæ per verba, sed quæ est per fidem Jesu Christi. Sacræ enim Scripturæ **612** ducunt hominem ut Christo credat, qui salutem illi conciliat.

⁹⁹ Psal. xxxvi, 1.

⁹⁹ εὐδοκιμῶντι m.

[δει] ὑπομένειν, καὶ ὁ θεὸς οὐ καταλείψει με. Ὅστε καὶ σὺ προθυμοῦ, καὶ οὐκ ἐγκαταλειψθήσῃ.

Καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται. Καὶ τοῦτο μεγίστη παραμυθία. Τί γὰρ λέγω, φησί, περὶ ἑμαυτοῦ μόνου; Πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν καὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, διωχθήσονται. Διωγμούς δὲ ἐνταῦθα λέγει, οὐ τοὺς παρὰ ἀπίστων μόνους, ἀλλὰ καὶ τὰς θλίψεις ἀπλῶς, καὶ τὰς δύνας, ἃς οἱ ἐνάρετοι ὑφίστανται. Πειρατήριον γὰρ ἐστὶν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν Ἰωβ, καὶ ὁ τὴν στερὴν ὀδεύων, ἐξ ἀνάγκης θλίβεται.

Πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ ῥήτες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανώντες καὶ πλανώμενοι. Μηδὲν σε θορυβείτω, εἰ ἐκείνοι ἐν εὐθυμίᾳ, σὺ δὲ ἐν πειρασμοῖς· εὐτὺς ἔχει ἡ φύσις τῶν πραγμάτων. Ἀπεδύσω εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀνάγκη ἐστὶν ἰδρώτων σε γέμειν. Ἀνόητον οὖν τὸ ἐν ἀγῶνι ἀνεῖν ζῆταῖν. Εἰ γὰρ καὶ δοκοῦσι προκόπτειν, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο προκοπή, τὸ εὐδογεῖσθαι αὐτοὺς ἐν τῇ πλάνῃ. Ἐρμηνεύων γὰρ τί ἐστὶ τὸ χεῖρον, εἶπε, τὸ πλανῆσθαι καὶ πλανᾶσθαι.

Σὺ δὲ μέγας ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης. Σὺ δὲ, φησὶν, ἀπεριτρεπτος ἐσο, καὶ μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ἐν ἀθροῦσι κατενοδοσμένοις⁹⁹ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἔμαθες, ἀλλὰ καὶ ἐπιστώθης, τούτεστι, μετὰ πληροφωρίας ἔμαθες. Ὅστε καὶ ἐναντία ὁρᾷ τῶν πιστευθέντων, μὴ θορυβοῦ, ἐπεὶ καὶ Ἀβραὰμ ἀκούσας, ὅτι Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα, εἶτα σφέεω τοῦτον καλεούμενος, οὐκ ἐταράττετο.

Εἰδὼς κυρὰ τίνος ἔμαθες, καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας. Δύο αἰτίας λέγει τοῦ δεῖν αὐτὸν ἀπεριτρεπτον μένειν. Ὅτι ἐς οὐ παρὰ τοῦ τυχόντος ἔμαθες, φησὶν, ἀλλὰ παρὰ Παύλου, Ἰσὸν δὲ εἶπεν, ὅτι καὶ Χριστοῦ· καὶ ὅτι σὺ χθὲς καὶ πρόην ἔμαθες, ἀλλὰ ἀπὸ βρέφους, καὶ ἐβρίζωμένη ἐστὶν ἐν σοὶ ἡ θεία γνῶσις. Ὅστε οὐκ ἀφήσει σε ἀνόητόν τι παθεῖν, καὶ οἷον οἱ πολλοί. Ὁ γὰρ εὐς Γραφὰς εἰδὼς, ὡς δεῖ, οὐδέποτε περιτραπήσεται. Ἱερὰ δὲ γράμματα τὴν θεῖαν λέγει Γραφήν. Τοῦτο κατὰ Σίμωνος, καὶ Μάνετος, καὶ πάντων τῶν τὴν Παλαιὰν πονηρὰν ἀποκαλούντων.

Τὰ δυνάμειά σε σοφίαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐχ ὥσπερ ἡ ἔξω γνῶσις σοφίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀπάτην καὶ σοφίσματα καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν ἀπώλεια ψυχῆς, οὕτω καὶ ἡ θεία γνῶσις, ἀλλ' αὕτη σοφίζει εἰς σωτηρίαν. Ποίαν; Οὐ τὴν δι' ἔργων, οὐ τὴν διὰ λόγων, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁδηγοῦσι γὰρ αἱ ἅγια Γραφαὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ, σωτηρίαν αὐτῷ περιποιῶντι.

Πᾶσα γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος. Πολ-
λοὺς εἰρηκῶς παραμυθίας τρέπουσιν, νῦν καὶ τὴν με-
γίστην ἐπάγει, τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γρα-
φῶν. Μέλλει γὰρ λυπηρὸν τι αὐτῷ ἀγγέλλειν, ὅτι
τελειοῦται. Ἴνα οὖν μὴ καταπέσῃ, ὡς στεροῦμενος
τοῦ αὐτὸν συνιστῶντος, Ἔχει, φησί, τὰς Γραφὰς
ἀντ' ἐμοῦ δυναμένας ὠφελεῖν σε. Ζητοῦσι δὲ τινες
πῶς εἶπε, Πᾶσα γραφή θεόπνευστος. Ἄρα οὖν
καὶ αἱ τῶν Ἑλλήνων γραφαὶ θεόπνευστοι; Καὶ βια-
ζόμενοι τινες σιζοῦσιν εἰς τὸ, θεόπνευστος, καὶ
φασιν, ὅτι πᾶσα γραφή, ἥτις ἐστὶ θεόπνευστος,
ἐκείνη καὶ ὠφέλιμος. Ἐκεῖ δὲ αὐτοὺς συνιδεῖν, ὅτι
εἰπὼν ἀνωτέρω, Τὰ ἱερὰ Γράμματα οἶδας, λέγει
νῦν, ὅτι πᾶσα γραφή· Ἡοῖα; Περὶ ἧς διαλέγετο,
περὶ ἧς εἶπεν, ὅτι ἱερὰ. Πᾶσα οὖν ἡ τοιαύτη, θεό-
πνευστος καὶ ὠφέλιμος, πρὸς πάντα & ἐξῆς ἐπι-
φέρεται.

Πρὸς διδασκαλίαν. Ὁραεῖς, φησί, διδάσκουσα
ἡμᾶς, εἰ τι δεῖ μαθεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἐστίν, ὃ μὴ διὰ
τῆς θείας Γραφῆς δύναται λυθῆναι.

Πρὸς ἔλεγχον. Εἰ ἐλέγξει δεῖ τὰ ψευδῆ, καὶ
τοῦτο ἐκείθεν.

**Πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δι-
καιοσύνῃ.** Εἴπερ δεῖ, φησὶν, ἐπανορθωθῆναι καὶ
παιδευθῆναι, τούτεστι, σωφρονισθῆναι πρὸς δικαιο-
σύνην, τούτεστι πρὸς τὰ δίκαια πράττειν, καὶ
τοῦτο ἐκ τῶν Γραφῶν σοι περιεστίν.

Ἴνα ἄριστος ἦ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος. Ἡ ἐπανόρ-
θωσις, φησί, γίνεται ἐκ τῶν Γραφῶν, ἵνα μηδὲν
τῶν καλῶν λείπῃ τῷ κατὰ Θεὸν ἀνθρώπῳ. Ὄντα
καὶ σὺ ἐὰν βούλῃ ἄριστος εἶναι, τούτεστι, τέλειος
καὶ ὀρθῆς, καὶ δεῖ ἴσος, οὔτε τοῖς λυπηροῖς συσταλλό-
μενος οὔτε τοῖς χρηστοῖς φυσώμενος, τοῦτο γὰρ
ἀπιστοῦτος ἢ γνῶμις, ταύτας ἔχει συμβούλους ἀντ'
ἐμοῦ. Εἰ δὲ Τιμοθέω τῷ Πνεύματος κληρεῖ ἔγραφε
περὶ ἀναγνώσεως, πῶσιν μᾶλλον ἡμῖν; Ὅρα δὲ,
ὅτι χωρὶς τῶν Γραφῶν οὐκ ἐστὶν ἄριστον γενέσθαι.

Πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀκηρισμένος. Οὐχ
ἀπλῶς μετέχων ἀγαθῶν πράξεων, ἀλλ' ἀκηρισμέ-
νος, τούτεστι τετελειωμένος· οὐ πρὸς τὸς μὲν,
τῶς οὐ, ἀλλὰ πρὸς πᾶν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

**Διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ
Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μέλλοντος κρίναι
ζῶντας καὶ νεκρούς.** Ἐφίθηται μὲν τὸν Τιμόθεον καὶ
ἔλλοιτε εἰπὼν· Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,
τοῦ [ζῶντος καὶ] ζωοποιούντος τὰ πάντα· νῦν δὲ
φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λόγον, τῆς κρίσεως ἐκείνης
ἀνεμνήσας. Ἐκείνον γὰρ, φησί, τὸν μέλλοντα εὐ-
θύναι ἀπαιτεῖν, μάρτυρα ποιῶμαι, ὅτι οὐδὲ τοῦτο
ἐκρυψα ἀπὸ σοῦ. Ζῶντας δὲ καὶ νεκρούς, ἢ ἀμαρ-
τωλοὺς λέγει καὶ δικαίους, ἢ τοὺς ἤδη ἀπεκθόνους·

**A Vers. 16. Omnis scriptura divinitus inspirata
et utilis.** Cum non paucos consolationis modos
dixisset, maximam jam nunc profert, quæ est ex
lectione Scripturarum. Nuntiaturus est enim ei
triste quiddam, nimirum quod instet sibi vitæ
terminus. Ne igitur despondeat animum, veluti
confirmatore suo orbatus, Habes, inquit, scriptu-
ras, quæ mei loco te juvare possunt. Quærunt
autem aliqui quomodo dixerit: *Omnis scriptura
divinitus inspirata*: nunquid igitur et Græcorum
scripturæ divinitus sunt inspiratæ? Ac ita quidem
pressi distinctionem ponunt ad istud, *divinitus
inspirata*, dicentes: Omnis Scriptura, quæ est
divinitus inspirata, illa est etiam utilis. Oportebat
autem eos novisse quod cum supra dixerit: *Sacras*
B Litteras nosti, nunc ait: *Omnis scriptura*: qualis?
De qua dissebatur, ac de qua dixit quod sacra est.
Omnis igitur hujusmodi divinitus inspirata est,
et utilis ad omnia quæ deinceps recenset.

Ad docendum. Prodest, inquit, docens nos, si
quid sit discendum. Nihil enim est quod per
Scripturam sacram dilui non possit.

Ad arguendum. Si falsa sint arguenda, inde
etiam fieri potest.

Ad corrigendum, ad erudiendum in justitia. Si
quid sit, inquit, corrigendum, si instituendus
quisquam, hoc est, erudiendus ad justitiam, hoc
est, ut justa transigat, hoc etiam e Scripturis tibi
præsto erit.

Vers. 17. Ut sit perfectus homo Dei. Correctio,
inquit, sit ex Scripturis, ut nihil honorum desit
homini Dei. Quocirca si tu quoque velis perfectus
esse, hoc est consummatus et sanus, et semper
idem, neque in tristibus contractus, neque in se-
cundis inflatus, quod evenire solet iis qui insta-
bili mente fluctuant, has habe consultrices mei
vice. Quod si Timotheo Spiritus sancti pleno
scripsit de lectione, quanto potius hoc nobis
præcipit? Observa autem quod sine Scripturis
quisquam non possit esse perfectus.

Ad omne opus bonum consummatus. Non sim-
pliciter honorum operum particeps, sed consum-
matus, hoc est perfectus: non ad hoc quidem,
ad isthuc vero non item, sed ad omne.

CAPUT IV.

**Vers. 1. Testificor igitur ego coram Deo et Domino
Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos.**
Perterrefecit Timotheum, cum alibi dixisset: *Præcipio
tibi coram Deo, qui vivificat omnia*: nunc autem
horribiliorem facit **613** sermonem, iudicii illius
mentionem facta. Illum enim, inquit, qui pœnas
exacturus est, testem facio, quod nequæ hoc te
celaverim. Vivos autem et mortuos, vel pecca-
tores dicit et justos, vel qui jam abierunt ex hoc
sæculo, et qui tum relinquendi sunt viventes:

¹¹ I Tim. vi, 13.

¹² ἐν ἰσότητι ο.

quidam autem et animas et corpora intellexerunt.

Per adventum suum et regnum suum. Quando iudicaturus est? In apparitione sua, quæ erit cum gloria et regno. Non enim tum adeo vilis et contemptus adveniet, uti prius.

VERS. 2. *Prædica verbum.* Quid est quod obtestor? Prædica verbum, ne cohibeas donum quod in te est. Terrore concutiamur qui non prædicamus.

Insta opportune, importune. Veluti cum immoratione et instantia loquere, non semel, sed semper. Non sit tibi statum tempus, sed et *opportune*, hoc est, cum in pace et timore vacuus fueris, et cum in Ecclesia: sed *importune* etiam, hoc est, cum in periculis fueris, et extra Ecclesiam, loquere et prædica. Opportunum enim et importunum juxta vulgi opinionem dixit: arbitrantur enim opportunitatem, quietem et laxationem: importunitatem vero, tempus periculosum. Ac rursus opportunitatem doctrinæ vocat, in Ecclesia esse: importunitatem vero, extra hanc esse. Vel aliter, ne expectes tempus lapsus: verum etiam priusquam impingat, doce.

Argue. Cum videris istud fieri debere, hoc est, cum videris peccantem vel peccaturum, non reformida.

Increpa. Postquam argueris atque demonstraveris eum deliquisse, tum increpa: id est, pœnam et supplicium impone.

Consolare. Increpatio similis videtur sectioni, consolatio vero pharmaco suavi. Consolationis ergo pharmacum appone, ne sola sectio dolores vehementiores faciens, in desperationem præcipitet.

In omni longanimitate ac doctrina. Hoc prædictis omnibus conjunge. Arguere enim in omni longanimitate oportet, ut non omnibus simpliciter credamus: et docentes, ut doceatur quomodo is peccaverit, et quodnam sit peccatum. Sic decet etiam increpare in longanimitate, nec tanquam hosti pœnam irrogare aut infligere, sed velut filio institutionem dare. Et in doctrina, hoc est, docere eum quodnam sit lucrum mulctæ. Consolatio autem maxime opus habet et longanimitate et doctrina. Nec in vulgari longanimitate, sed in omni, hoc est, quæ omnibus modis demonstratur, operibus nimirum, verbis atque habitu

VERS. 3. *Erit enim tempus, quando sanam doctrinam non sustinebunt.* Priusquam ergo labefactentur, anteverte eos. Propterea et supra dixit, *opportune, importune*, tantisper dum obtemperent, omnia age.

Sed ad sua desideria coacervabunt sibi doctores. Temerariam doctorum turbam per verbum, *coacervabunt*, significavit, et propterea quod a vulgo diligantur, quod nihil pro ratione facit, sed eos

Α και τους τότε καταλειφθησομένους ζώντας. Τινες δὲ και ψυχὰς και σώματα ἐνόησαν.

Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, και τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Πότε κρινεῖν μέλλοντος; Ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ αὐτοῦ, τῇ μετὰ δόξης και βασιλείας γενησομένῃ. Οὐχ οὕτω γὰρ ἤξει εὐτελής ὡς πρότερον.

Κήρυξον τὸν λόγον. Τί ἐστιν ὁ διαμαρτύρομαι; Κήρυξον τὸν λόγον, μὴ συνέξῃς τὸ χρίσμα. Φοβηθῶμεν οἱ μὴ κηρύσσοντες.

Ἐπιστήθι εὐκαιρῶς, ἀκαιρῶς. Οἷον μετὰ ἐπιμονῆς ²⁶ και ἐπιστασίας λήλητον, μὴ ἔπαξ, ἀλλ' ἀεὶ. Μὴ ἔστω σοι καιρὸς ὠρισμένος, ἀλλὰ και εὐκαιρῶς, τουτέστιν, ἐν εἰρήνῃ, ἐν ἀδείᾳ, και ἐπ' Ἐκκλησίας ²⁶ ὧν· ἀλλὰ και ἀκαιρῶς, τουτέστιν, ἐν κινδύνους ὧν, και ἔξω τῆς Ἐκκλησίας, λάλει και κήρυττε. Τὸ εὐκαιρον γὰρ και τὸ ἀκαιρον, πρὸς τὴν ὑπόληψιν τῶν πολλῶν εἶπεν· οἴονται γὰρ εὐκαιρίαν μὲν τὴν ἄνεσιν, ἀκαιρίαν δὲ τὸν κινδυνώδη καιρὸν. Καὶ αὐ καιρὸν διδασκαλίας τὸ ἐν Ἐκκλησίᾳ εἶναι· ἀκαιρίαν δὲ τὸ ἔξω ταύτης. Ἡ και ἄλλως· Μὴ ἀναμεινῆς τὸν καιρὸν τοῦ πτώματος ²⁷, ἀλλὰ και πρὶν ἢ πέσοι ²⁸, διδάξον.

Ἐλεγχον. Ὅταν ὁρᾷς ὅτι δεῖ ποιῆσαι τοῦτο, τουτέστιν, ὅταν εὕρῃς ἀμαρτόντα, ἢ μέλλοντα ἀμαρτεῖν, μὴ ὑποσταλῆς.

Ἐπιτίμησον. Μεθ' ὃ ἐλέγξεις και ἀποδείξεις αὐτὸν ἀμαρτόντα, τότε ἐπιτίμησον· τουτέστι, τὸ πρόστιμον και τὴν τιμωρίαν ἐπίθεσ.

Παρακάλεσον. Ἡ ἐπιτίμησις τομῇ ἔοικεν· ἢ παρακάλεσις, φαρμάκῳ ἰατρῷ. Ἐπίθεσ οὖν τὸ φάρμακον τῆς παρακλήσεως, ἵνα μὴ ἡ τομὴ μόνη τὰς ἀλγηδόνας σφοδροτέρας ποιούσα, εἰς ἀπόγνωσιν ῥίπτῃ.

Ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ και διδαχῇ. Τοῦτο πᾶσι τοῖς προρόθηται σὺνταξον. Καὶ ἐλέγχειν γὰρ ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ δεῖ, ὥστε μὴ πᾶσιν ἀπλῶς πιστεύειν· και ἐν διδαχῇ, διδάσκοντας ὅπως ἤμαρτε, και τίς ἡ ἁμαρτία· και ἐπιτιμᾶν ὡσαύτω; ἐν μακροθυμίᾳ, μὴ ὡς ἐχθρῷ ποιήνῃ ἐπιτιθέντα; ἀλλ', ὡς τέκνῳ, παιδεῖαν. Καὶ ἐν διδαχῇ, τουτέστι, διδάσκοντας αὐτὸν τὸ κέρδος τοῦ ἐπιτιμίου. Ἡ δὲ παράκλησις και μάλιστα χρῆζει και μακροθυμίας ²⁹ και διδαχῆς. Οὐχ ἐν τῇ τυχοῦσῃ δὲ μακροθυμίᾳ, ἀλλ' ἐν πάσῃ, τουτέστι, τῇ παντοιοτρόπως δεικνυμένῃ, και δι' ἔργων, και διὰ λόγων, και διὰ σχημάτων.

Ἔσται γὰρ καιρὸς, ὅτε τῆς ὑγιαίνουσῃς διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται. Ὄστε πρὶν ἢ ἐκτραχηλισθῆναι αὐτοὺς προκατάλαβε. Διὰ τοῦτο και ἀνωτέρω εἶπεν, εὐκαιρῶς, ἀκαιρῶς, ἕως ἔτι ἔχεις πειθόμενους, πάντα πράττε.

Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας; ἐν τοῖς ἐπισωρεύουσιν διδασκάλους. Τὸ ἀδιάκριτον πλήθος τῶν διδασκάλων διὰ τοῦ ἐπισωρεύουσιν, ἐδήλωσε, και διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν λαῶν χειροτονεῖσθαι, οὐδὲν

Variæ lectiones.

²⁶ ἐπιστολῇ; ο. ²⁶ ἐκκλησιῶν ο. ²⁷ πτώματος ο. ²⁸ πτώσις ο. ²⁹ μετὰ μακροθυ ο.

κατὰ λόγον ποιούντων, ἀλλὰ τοὺς συντρέχοντας ταῖς A
 εἰσόδων ἐπιθυμίαις, καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν αὐτοῖς καὶ
 λέγοντας, καὶ ποιούντας, τοὺτους χειροτονούντων.

Κρηθόμενοι τὴν ἀκοήν. Τοῦτέστι, τερπόμενοι
 τὴν ἀκοήν, καὶ γαργαλιζόμενοι, καὶ ἀεὶ ἐπιθυμοῦν-
 τε· τὰ πρὸς χάριν ἀκούειν.

Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοήν ἀπο-
 στρέφουσιν· ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται.
 Ὁ, ἄς ὅτι οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες σφάλονται, ἀλλ' ἐκόν-
 τες; Ἀποστρέφουσι γὰρ τὴν ἀκοήν, φησὶ, καὶ
 ἐκτραπήσονται. Ὅστε ἐκρούσιον τὸ κακόν. Ταῦτα
 δὲ λέγει, οὐχ ἵνα εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλλῃ τὸν μαθητὴν,
 ἀλλ' ἵνα παῖση, τῷ μὲν παρόντι τῆς ἀδείας καιρῷ εἰς
 ἕτον κεχρησθῆαι· ὅταν δὲ ἐκθῆ, γενναίως φέρειν·
 ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· Παραδώσουσιν ὑμᾶς
 καὶ μαστιγώσουσι. Καὶ ὁ αὐτὸς οὗτος· Μετὰ τὴν
 ἀπειρὶν μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς.

Σὺ δὲ ῥῆσε ἐν κᾶσι, κακοπάθησον. Ὁρᾷς ὅτι
 διὰ τὸ νῆφειν ταῦτα προλέγει; ὡσανεὶ ἔλεγε, Πρὶν
 ἢ τὴν λύμην ἐκείνην ἐπιλαθεῖν, ἕως οὐ πάρευσιν οἱ
 λύκοι, κακοπάθησον, καὶ ἐχυσίως καὶ ἀκουσίως,
 ἵνα ἐν ἀσφαλεῖ τὰ πρόβατα⁶⁰ καταστήσης.

Ἔργον εὐαγγελιστοῦ⁶¹. Ἄρα τοῦτο τὸ ἔργον
 τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὸ κακοπαθεῖν, καὶ παρ' ἑαυτοῦ,
 καὶ παρὰ τῶν ἑξωθεν.

τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Τοῦτέστι,
 πληρώσον. Ὅστε τότε ἡ διακονία πληροῦται, ὅταν
 τις κακοπαθῆ.

Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς C
 ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφύστηκεν. Οὐκ εἶπε, Θύομαι,
 ἀλλὰ τὸ πλεον. Τῆς μὲν γὰρ θυσίας οὐ τὸ πᾶν ἀνα-
 φέρεται τῷ θεῷ, τῆς δὲ σπονδῆς τὸ ὅλον.

τὸν ἀγῶνα τὸν κελὸν ἠγώνισμαι. Τίνος ἕνεκα
 Παῦλος νῦν ταῦτα μεγαληγορεῖ; Οὐ μεγαληγορεῖ,
 ἀλλὰ παραμυθεῖται τὸν μαθητὴν, ὡς ἂν μὴ ἀλγῆ
 ὑπὲρ αὐτοῦ, ἅτε καλῆς ἐπιτυχόντος· τελουτῆς, καὶ
 πρὸς στεφάνου ἀπίοντος. Ὅσπερ αὐτὸς πατὴρ ἀπο-
 θνήσκων, παραμυθούμενος τὸ παιδίον παρακαθήμε-
 νον καὶ κλαῖον, λέγει· Τέκνον, μὴ κλαῖς, ἐξήσαμεν
 κἀλῶς, τρέψαια ἐσθήσαμεν, μεγάλας ἡμῖν οἶδεν ὁ
 βασιλεὺς τὰ· χάριτας, ἔχεις καὶ σὺ θαυμάζεσθαι
 ἐπὶ τῶν ἡμῖν πεπραγμένων. Αἴηλον γὰρ ὅτι ταῦτα
 λέγει ὁ πατὴρ, ἀνίστάς τὸν παῖδα τοῖς ἐγκωμίοις
 πρὸς τὸ κούφως φέρειν τὸν χωρισμόν. Οὕτω καὶ
 Παῦλος ἐνταῦθα παραμυθεῖται Τιμόθεον, ὡσανεὶ
 διαθήκην συντιθεὶς τὴν ἐπιστολήν. τὸν ἀγῶνα τὸν
 κελὸν ἠγώνισμαι· οὐκοῦν καὶ σὺ αὐτοῦ ἐπιλαβοῦ.
 Ἐνθα οὖν ἄλλοις, ἐνθα δεσμὰ, ὦ Παῦλε, οὗτος· ἀγὼν
 καλός; Ναι, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὑπὲρ γὰρ Χριστοῦ γίνε-
 ται ταῦτα. Ἐν τοῖς ἕξω ἀγῶσι πολλάς ἡμέρας πο-
 νοῦσιν⁶² οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐν ὧρα μιᾶ τὴν στεφάνου
 λαμβάνουσιν· ἐνταῦθα δὲ διαπαντός ἢ λαμπρότης

eligit qui cupiditatibus ipsius consentiant, ac quæ
 ad voluptatem ejus pertinent, tum dicant, tum
 agant.

Prurientes auribus. Hoc est, oblectati auribus, ac
 titillati, semper concupiscentes audire quæ pla-
 ceant.

Vers. 4. Et a veritate quidem auditum avertent;
 ad fabulas autem convertentur. Animadvertis quod
 non ex ignorantia errent, sed suapte sponte? Avertent
 enim aures, inquit, et convertentur. Malum ita-
 que voluntarium est. Hæc autem dicit, non ut in
 mœrorem conjiciat discipulum, sed ut persuadeat
 ei, ut præsentī tempore, quod formidine vacat,
 utatur quemadmodum convenit: quando autem
 contigerit, ut generose ferat: quemadmodum
 Christus dixit: Tradent vos et flagellabunt⁶²: et
 ipse Paulus: Post abitum meum intrabunt lupi
 graves⁶³.

Vers. 5. Tu autem vigila in omnibus, malum sus-
 tine. Viden' quod propterea ut vigilaret, hæc præ-
 dixerit? perinde ac si dicat, Priusquam adveniat
 vastatio illa, quaudiu non adsunt lupi, sustine af-
 flictiones, cum voluntarias, tum violentas, ut in
 tuto oves colloces.

Opus fac evangelistæ. Proinde opus evangelistæ
 est malum sustinere, tum a seipso, tum ab aliis
 qui foris sunt.

Ministerium tuum imple. Id est, comple. Tum
 itaque ministerium completur, cum aliquis malum
 sustinet.

Vers. 6. Ego enim jam delibor, ac tempus reso-
 lutionis mee instat. Non dixit, sacrificor, sed quod
 majus est. Non enim tota victima Deo offertur, li-
 bamen vero totum.

Vers. 7. Bonum certamen certari. Cur jam Pau-
 lus istis gloriatur? Non gloriatur, verum discipu-
 lum suum consolatur, ne doleat super ipso, quippe
 qui finem jam bonum accedat sit, et ad coronas
 abeat. Quemadmodum si pater moribundus conso-
 letur filium assidentem sibi, atque plorantem, et
 dicat: Fili mi, plorare noli, bene viximus, tropæa
 ereximus, rex noster magnas agit nobis gratias,
 poteris etiam tu admirationi esse et laudari ob res
 a nobis gestas. Est enim planum quod hæc dicat
 pater, gnatum suum laudibus excitans ad disces-
 sum suum leviter ferendum. Consimilem 615 ad
 rationem Paulus hic Timotheum consolatur, hæc
 veluti testamentum condens Epistolam. Certamen,
 inquit, bonum certavi: proinde tu etiam, Timo-
 thee, idem apprehende. Atqui ubi catena, ubi vin-
 cula, bonumne id certamen est, o Paule? Næ, in-
 quit, propter hoc ipsum: propter Christum enim
 hæc sunt. In certaminibus externis multos dies
 homines laborant, et in una hora coronam acci-

⁶⁰ Matth. x, 17. ⁶¹ Act. xxiii, 29.

Varia lectiones.

⁶² πράγματα ο. ⁶³ Ἔργον ποιήσον εὐαγγελιστοῦ m. ⁶⁴ ποιούσιν θ.

stant : hic autem in perpetuum splendor apud certantes perdurabit. Eapropter bonum est certamen, hoc est, delectabile atque decorum.

Cursum consummavi. Ab Jerusalem enim et circuitu ejus usque ad Illyricum implevit Evangelium: usque adeo currebat, innumera dissecans impedimenta, mortes, insidias, calamitates, quasi igneas alas haberet.

Fidem servavi. Haud pauca enim erant quæ hanc deprædari tentabant, minæ, mortes, suavium rerum promissiones : verum ipse omnibus restitit, sobrius, semperque vigilans, ac furem observans.

VERS. 8. In reliquo mihi reposita est corona justitiæ. Sufficiebant sane quæ dixerat ad consolationem : atqui præmia etiam hic apponit, quo eum magis excitet. Non enim dolere oportet, inquit, quod abeam coronam accepturus. Justitiam autem hic rursus omnem virtutem appellat.

Quam reddet mihi Dominus in illa die, justus iudex. Non dixit, dabit, sed, *reddet*, veluti debitum quædam : justus enim cum sit, omnino laboribus mercedem deliniet. Debitum itaque est corona, propter judicis justitiam.

Non solum autem mihi, verum etiam omnibus diligentibus adventum ipsius. Hic Timotheum ipsum turget excitat : si enim omnibus, multo magis tibi. Quis autem diligit ejus adventum? Qui digna eo facit ; adeo ut is qui non facit, non videtur diligere apparitionem adventumque ejus, imo deprecari etiam ipsum, ne digna factis accipiat. *Επιφάνεια* autem dicitur, eo quod a superuis appareat, ac e superna oriatur. Ante universalem autem apparitionem ejus, altera quædam est, secundum quam ipse seipsum dignis exhibet, sed non mundo. Et rursus : *Ego, inquit, et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus*.⁶¹

VERS. 9. Festina ad me venire cito. Cur ad sese Timotheum vocat, maxime cum Ecclesia Ephesina ei esset concredita cum tota illa gente? Quia victus detinebatur, et conclusus erat a Nerone, nec poterat ipse ad eum proficisci, hanc ob rationem Bomam illum accersit, volens fortasse multa ei, priusquam mortem oppetat, commendare.

616 *VERS. 10. Demas enim me reliquit, diligens hoc sæculum, et abiit Thessalonicam.* Non dixit, ut te videam priusquam ego moriar, ne morore eum afficiat ; verum quia solus sum, nec habeam qui adjuvet me, in Evangelio, festina venire. Quid autem est quod ait : *diligens hoc sæculum?* Hoc est, amans otium, et vitam periculorum expertem ac securam ; maluit potius domi suæ in deliciis agere, quam tecum affligi. Hunc autem solum accusat, non eo consilio ut criminaretur eum, sed ut nos sulciat, ne in periculis langueamus : simul etiam ut Timotheum ad sese citius pertrahat.

⁶¹ Joan. xiv, 21.

⁶² συλλαβεῖν ο. ⁶³ ἐφελκυσθεῖσθε. ο.

Α. τοῖς ἀγωνιζομένοις. Διὰ τοῦτο καλὸς ὁ ἀγὼν, τούτο ἐστι τερπνὸς καὶ εὐπρεπής.

Τὸν δρόμον τετέλεκα. Ἀπὸ Ἱερουσαλήμ γὰρ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῆς πεπλήρωκε τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτως ἔτρεχε μυρία διακόπτων κωλύματα, θανάτους, ἐπιβουλὰς, συμφορὰς, ὥσταναι πτερὰ ἔχων ἀπὸ πυρός.

Τὴν πίστην τετήρηκα. Πολλὰ γὰρ ἦν τὰ σιλησαι ⁶² ταύτην ἐπιχειροῦντα, ἀπειλαί, θάνατοι, ὑποσχέσεις ἡδῶν· ἀλλ' αὐτὸς πρὸς ἅπαντα ἀντέστη, νήφων καὶ ἐγρηγορῶς ἀεὶ, καὶ τὸν κλέπτην ἐπιτηρώων.

Λοιπὸν ἀπέκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. Ἰκανὰ μὲν καὶ τὰ ῥηθέντα πρὸς παραμυθίαν· ὥδε καὶ τὰ ἑαθλα προσέτιθησιν, ἵνα ἐπὶ κλίον διαναστήσῃ. Οὐ γὰρ ἀλλοτεῖν χρῆ, φησὶν, εἶε ἀπαιμι στεφανωθεῖσθε. Δικαιοσύνην δὲ τὴν καθόλου ἀρετὴν κἀναυθὰ φησὶν.

Ὅτι ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής. Οὐκ εἶπε, δώσει, ἀλλ', ἀποδώσει, ὥσταναι τινε ὀφείλῃ καὶ χρεός· δίκαιος γὰρ ὢν, πάντως τοῖς πόνοις τὴν ἀντιμισθίαν ὀφείσει. Ὅσα ὀφείλῃ ὁ στέφανος, διὰ τὸ δίκαιον τοῦ κυρίου.

Οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγιασμένοις τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Ἐναυθὰ καὶ αὐτὸν διανίστησι τὸν Τιμόθεον. Εἰ γὰρ πᾶσι, πολλῶ μάλον σοί. Τίς δὲ ἀγαπᾷ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ; Ὁ πράττων ἀξία ταύτης· ὡς οὐκ μὴ πράττων, οὐκ εἶκοι ταύτην ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ ἀπεύχεσθαι αὐτὴν, ἵνα μὴ τὰ ἀξία τῶν ἔργων ἀπολάβῃ. *Επιφάνεια* δὲ λέγεται, διὰ τὸ ἐπάνω φαίνεσθαι, καὶ ἀνωθεν ἀνατελεῖν. Πρὸ δὲ τῆς καθολικῆς ἐπιφανείας ἔστι καὶ ἑτέρα, καθ' ἣν ἐμφανίζει αὐτὸς ταυτὸν τοῖς ἀξίοις, οὐχὶ τῷ κόσμῳ. Καὶ αὐτίς· Ἐγὼ, φησὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα, καὶ μοῖν ἑκαστὸν ἀπὸ αὐτῶ ποιήσομεν.

Σπουδάσων ἐλθεῖν πρὸς με ταχέως. Τί δήποτε πρὸς ταυτὸν καλεῖ τὸν Τιμόθεον, καὶ ταῦτα Ἐκκλησίαν ἐμπειπιστευμένον τὴν τῆς Ἐπίσεως, καὶ ἕνος δλόκληρον ; Διότι ἐν δεσμοῖς ἦν καὶ συνεκτελειετο ὑπὸ Νέρωνος, καὶ οὐκ εἶχεν αὐτὸς πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν, διὰ τοῦτο ἐκείνον καλεῖ εἰς Ῥώμην, ποθὼν πρὸ τῆς τελευταῖς ἡμέρας αὐτῶ πολλὰ παραθέσθαι.

Δημῶς γὰρ με ἐγκατέλειπεν, ἀγαπήσας τὸν τῶν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην. Οὐ λέγει, ἵνα σε ἴδω πρὶν ἀποθανεῖν με, ἵνα μὴ λυπήσῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος εἰμι, καὶ οὐδὲνα ἔχω τὸν συναντιλαμβανόμενον μοι τοῦ Ἐθαγγελίου, σκοπίδιασιν ἐλθεῖν. Τί δὲ ἐστίν, ἀγαπήσας τὸν τῶν αἰῶνα ; Τουτέστι, τῆς ἀνέσεως ἐρασθεῖς, καὶ τοῦ ἀκινδύνου βίου καὶ ἀσφαλούς, εἴτετο μάλων οἴκου τρυφῆν, ἢ μετ' ἐμοῦ ταλαίπωροῦσθαι. Τοῦτον δὲ μόνον διαβάλλει, οὐκ αὐτὸν διαβάλλειν βουλόμενος, ἀλλ' ἡμᾶς στηρίζει, ὥστε μὴ μαλακίσεσθαι ἐν τοῖς κινδύνοις· ἔμα δὲ καὶ τὸν Τιμόθεον μάλλον ἐφέλεσθαι ⁶³ βουλόμενος.

Κρήτης εἰς Γαλατίαν, Τίτος εἰς Δαλματίαν. A *Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.* Ἦσαν οὐδέποτε διαβάλλει· καὶ γὰρ ὁ Τίτος τῶν σφόδρα θαυμαστῶν ἦν, ὡς καὶ Κρήτην ἐμπιστευθῆναι. Οὗτοι οὖν οἱ δύο, οὐχ ὡς ἀγαπήσαντες τὸν νῦν αἰῶνα ἀπῆλθον, ἀλλὰ διὰ τὸ κήρυγμα ἰσως, ἢ δι' ἄλλην χρεῖαν.

Λουκᾶς ἔστι μόνος μετ' ἐμοῦ. Οὗτος γὰρ ἀδιακρίτως· εἶχεν αὐτοῦ, ὁ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον γράψας, καὶ τὰς Πράξεις τὰς καθολικάς. Περὶ τούτου φησὶ γράφων· *Ὁδὸς ἔκαίτος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πάντων τῶν Ἐκκλησιῶν.*

Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ· ἔστι γὰρ μοι εὐχρηστος εἰς διακονίαν. Οὐχ εἰς τὴν ἀνάπαυσιν λέγει τὴν αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ γὰρ ἐν δασμοῖς ὢν, οὐκ ἔληγε κηρύττων. Ἄρα οὖν καὶ τὸν Τιμόθεον, οὐκ ἔνεκεν αὐτοῦ ἐκάλε· ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου, ὥστε μηδεμίαν παραχρῆν γενέσθαι τοῖς πιστοῖς, κατὰ τὴν αὐτοῦ τελευτήν, τῶν αὐτοῦ μαθητῶν πολλῶν παρόντων, καὶ καλυπτόντων τὸν θόρυβον, καὶ παραμυθουμένων τοῖς ἀσκήτως φέροντας αὐτοῦ τὴν τελευτήν. Καὶ γὰρ ἄνδρας ἀξιολόγους εἰκὸς εἶναι τοῖς πεπιστευκότας ἐπὶ τῆς Ῥώμης.

Τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον. Ὡστε μόνος ἔγκαταλείμμαι, καὶ ἀναγκαῖα ἢ σὴ παρουσία.

Τὸν φελύγγην, ὃν ἀπέλειπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία. Ἰματίον τι λέγει ἐνταῦθα· ζητεῖ δὲ τούτο, ὥστε μὴ δεηθῆναι πρὸς ἑτέρων λαβεῖν. Πανταχοῦ γὰρ πολλὴν πρόνοιαν ποιεῖται, τοῦ μὴ δεῖσθαι ἑτέρων. Τινὲς δὲ τὸ γλωσσόκομόν φασι, εἶναι τὰ βιβλία ἐκεῖνο. Τί δὲ τῶν βιβλίων ἐδεῖτο, μέλλων ἀποδημεῖν πρὸς Θεόν; Ἴνα αὐτὰ τοῖς πιστοῖς παράθῃται, ὥστε ἀντ' αὐτοῦ ἔχειν.

Μάλιστα τὰς μεμβράνας. Ἴσως αὐταὶ ὠφελιμώτερα τινὰ περιεῖχον.

Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλὰ μοι κακὰ ἐνεδείξατο. Μέννηται τοῦ πειρασμοῦ τούτου, οὐχ ἵνα ἐκεῖνον διαβάλλῃ, ἀλλ' ἵνα τὸν μαθητὴν πείσῃ γενναίως φέρειν καὶ τοὺς παρὰ τινῶν εὐτελῶν καὶ ἀτίμων προσαγομένους πειρασμούς. Πολλοὶ γὰρ ὑπὸ μὲν ἀξιολόγων τινῶν πειραζόμενοι, φέρουσι, παραμυθίαν ἔχοντες τὴν τῶν πειραζόντων ὑπεροχὴν· τὸ δὲ ὑπὸ εὐτελῶν καὶ ἀπερβριμμένων πάσχειν, μεγάλην τὴν ἄνιαν. Διὸ καὶ Παῦλος φησὶ· *Πολλὰ μοι κακὰ ἐνεδείξατο,* ἀντὶ τοῦ, Ἐθλιψέ με ὑπερβαλλόντως, ἢ καὶ διαφόρως. Καὶ ἄλλως γὰρ οἱ ἄσκητοι καὶ ἀτίμοι, ἐλάχιστα τῆς ὑπολήψεως τῶν πολλῶν φρονιζόντες, ἐπειδὴν ἀρξονται τινὰς κακοῦν, οὐδὲ ὧς φεῖδονται.

Ἀποδῶν ἀντὶ Κυρίου κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Θάρρει, φησὶν· οὐκ ἀτιμωρητὶ ταῦτα αὐτῷ προχωρήσει, ἀλλ' ἀποδῶν ἀντὶ Κυρίου, ἀντὶ τοῦ, ἀποδώσει· μᾶλλον γὰρ προφητεία ἐστίν, ἢ ἀρά.

¹¹ II Cor. viii, 18.

Variae lectiones.

¹² μεγάλην ἔχει τὴν m.

Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Ἦσαν non accusat : nam Titus usque adeo admirandus erat, ut Creta insula illi committeretur. Hi duo igitur, non veluti diligentes mundum hunc abierunt, sed prædicandi forsân gratiâ, vel aliam ob necessitatem.

VERS. 11. *Lucas est solus mecum.* Iste enim inseparabiliter illi adhærebat, qui et Evangelium conscripsit Actarum catholica. De hoc scribens Paulus : *Cujus laus, inquit, est in Evangelio per omnes Ecclesias.*

Marcum assume et adduc tecum : est enim mihi utilis ad ministerium. Non ad sui recreationem dicit, verum ad ministerium Evangelii. Etenim in vinoulis agens, a prædicatione non desistebat. Timotheum igitur non suiipsius causa vocabat, sed Evangelii, ut nulla perturbatio fidelibus nasceretur obitus sui tempore, multis ejus discipulis presentibus, prohibentibusque perturbationem, adstantibusque et consolantibus eos qui ejus obitum ægre ferrent. Etenim verisimile est homines auctoritate magnos fuisse, qui Romæ crediderant.

VERS. 12. *Tychicum autem misi Ephesum.* Solus itaque relictus sum, atque opus habeo præsentia tua.

VERS. 13. *Pelynam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens secum offer et libros.* Pallium quoddam hic dicit, quod ideo quærit, ne habeat opus ab aliis accipere. Ubique enim magnam curam gerit ut non indigeat aliis. Nonnulli vero capsulam hic intelligunt, qua libri repositi erant. Quid autem libris opus habebat, migraturus ad Deum? Ut ipsos fidelibus commendaret, quos suiipsius loco haberent.

Maxime membranas. Istæ fortassis utiliores quædam continebant.

VERS. 14. *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit.* Meminit tentationis hujus, non ut eum accuset, verum ut discipulo persuadeat magno animo ferre tentationes quæ a vilibus et ingloriis adducebantur. Plerique enim a gravibus 617 viris et magnis tentati, istud ferunt, consolationem habentes ipsam affligentium excellentiam : verum a vilibus et obiectis pati, vehementer angit. Propterea et Paulus dixit : *Multa mala mihi ostendit,* pro, vehementer affixit, vel etiam multifariam. Præterea, qui inglorii sunt et obscuri, multitudinis existimationem minimi facientes, si quempiam affligere cœperint, nullo modo parcent.

Reddat ei Dominus secundum opera ejus. Confide, inquit, haud impune hæc ei succedent, sed reddat ei Dominus, pro, reddet. Nam prophetia potius est, quam imprecatio. At vero non tanquam sancti

consentiant suppliciiis, hoc a divo Paulo dictum est ; A verum quod verbi prædicatio eorum qui ipsi erant impedimento repressione opus habuit, et quod imbecilliores etiam hinc maxime consolarentur.

VERS. 15. *Quem et tu devita.* Non dixit : Supplicio affice, aut puni (etiamsi licebat per gratiam Spiritus hæc facere), sed devitare, hoc est, declinare et secedere ab eo jubet, ac Deo vindictam relinquere.

Valde namque restitit veris nostris. Hoc est, pugnat adversum me, atque Evangelii verbis adversatur.

VERS. 16. *In prima mea defensione nemo mihi adversuit, sed omnes me dereliquerunt.* Rursum alias tentationes enarrat, quo magis discipulum ad certamen excitet. Primam autem defensionem qualem dicit ? Sistebatur primum Neroni, et effugit mortem, adeo ut ab eo etiam tempore prædicaret verbum. Postquam vero pincernam ejus in fide instituisset, insania exæstuans Nero obruncavit eum. Tristitiam autem indicat quod ait : *Omnes me dereliquerunt* : perinde quasi dicat, Domesticici mei me prodiderunt, omnique consolatione destitutus sum. Quocirca et tu in periculis destitutus me exemplum tibi sume ad consolationem.

Non imputetur ipsis. Animadvertis quomodo parcat suis ? Atqui rem gravem admiserant familiares atque domestici ejus, adeoque cooperatores, cum deseruerunt eum. Non enim æquale habetur, ab externis contemni et ab amicis. Attamen precatur ne istud imputetur eis, apud Deum videlicet, cum alias peccatum sit ingens, ac dignum quod imputetur.

VERS. 17. *Dominus autem mihi assistit.* Discipulo istud rursus est solatio : ostendit enim quod Deus non sinat eum gravia pericula sustinere, qui ab hominibus derelinquitur.

Et confortavit me. Hoc est, fiduciam dedit, nec permisit me succumbere.

618 *Ut per me prædicatio impleatur.* Observa ingentem ejus humilitatem. Non enim quod dignum sim ejus dono, confortavit me, inquit, sed *ut prædicatio per me impleatur*, hoc est, stabiliatur, vel ad finem perveniat et impleatur : quemadmodum si quis purpuram ac diadema regium gestet, ac propter hæc servetur.

Et audiant omnes gentes. Hoc est, ut perspicua fiat et verbi gloria, et divinæ providentiæ de me cura.

Ac liberabit me ex ore leonis. Hoc est, Neronis. Istum enim leonem appellat, propter imperii ejus robur et invictas vires. Vide autem quam parum a morte abfuerit, cum in leonis fauces incidit.

VERS. 18. *Et liberabit me Dominus ab omni opere*

Οὐχ ὡς τῶν ἁγίων δὲ ταῖς τιμωραῖς ἐπιτρέχόντων, τοῦτο εἰρηται παρὰ τοῦ Παύλου, ἀλλ' ὡς τοῦ κηρύγματος δεομένου τῆς τῶν ἐμπειζόντων αὐτῷ συστολῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσθενεστέρων ἐκ τούτου παραμυθουμένων τὰ μέγιστα.

Ὅρ καὶ σὺ φυλάσσω. Οὐκ εἶπε, Τιμώρησον, κόλασον (καίτοιγε ἐκὴν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος ταῦτα ἐργάσασθαι), ἀλλὰ φυλάσσεσθαι, τουτέστιν ἐκκλίνειν, ἀναχωρεῖν ἀπ' αὐτοῦ καλεῖται, τῷ Θεῷ παραχωροῦντα τῆς τιμωρας.

Αὐτὰρ γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις. Τουτέστι, πολεμεῖ καὶ ἐναντιοῦται τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου λόγοις.

Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογία οὐδεὶς μοι συμπαραγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. Πάλιν ἐτέρους πειρασμοὺς διηγείται, ἵνα μάλλον ἀλείψῃ τὸν μαθητὴν. Πρώτην δὲ ἀπολογίαν ποίαν λέγει ; Παρέστη πρότερον τῷ Νέρωνι, καὶ διέφυγε τὸν θάνατον, ὥστε καὶ κηρύσσειν ἔκτοτε · ἐπεὶ δὲ τὸν οὐνόχρον αὐτοῦ κατήχησε, τότε ὑπερξέσας Νέρων τῇ μανίᾳ, ἀπέτεμεν αὐτόν. Ἀθυμίαν δὲ ἐμφαίνει τὸ, Πάντες με ἐγκατέλιπον · ὡσανεὶ εἶπεν · Καὶ οἱ οὐκεῖοί μοι προέδωκαν, καὶ πάσης ἐστερηθῆν παραμυθίας. Ὅστε καὶ σὺ ἐν δεινοῖς καταλειφθεὶς ἔχε παραμυθίαν τὰ κατ' ἐμέ.

Μὴ αὐτοῖς λογισθεῖη. Ὅρξ πῶς φείδεται τῶν οικείων ; καίτοι ἐργον ἐργάσαντο δεινὸν οἱ οικεῖοι οἱ συνεργοί, ἐγκαταλιπόντες αὐτόν. Οὐ γὰρ ἐστὶν Ἰσον παρὰ τῶν ἔξωθεν καταφρονηθῆναι, καὶ παρὰ τῶν οικείων. Ἄλλ' ὅμως εὐχεται μὴ λογισθῆναι αὐτοῖς τούτο, παρὰ Θεῷ δηλαδὴ, ἀλλως ἀμάρτημα ὄν μέγα, καὶ ἄξιον λογίζεσθαι.

Ἄλλ' ὁ Κύριός μοι παρέστη. Τοῦτο πάλιν παραμυθία τῷ μαθητῇ · δείκνυσιν γὰρ, ὅτι τὸν παρὰ ἀνθρώπων ἐγκαταλειπόμενον οὐκ ἀφήσῃ τι δεινὸν παθεῖν ὁ Θεός.

Καὶ ἐνεδυνάμωσέ με. Τουτέστι, παρήλασαν ἐχαρίσατο, οὐκ ἀφήκε καταπεσεῖν.

Ἴνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ. Ὅρα τὴν πολλὴν αὐτοῦ ταπεινοφροσύνην. Οὐχ ὡς ἔξιν γὰρ, φησὶ, τυχεῖν τῆς δωρεᾶς ἐνεδυνάμωσέ με, ἀλλ' ἵνα τὸ κήρυγμα δι' ἐμοῦ πληροφορηθῇ, τουτέστι βεβαιωθῇ, ἢ εἰς πέρας ἔλθῃ καὶ πληρωθῇ · ὡσπερ ἂν εἴ τις ἀλευργίδα καὶ διάδημα βαστάξοι, καὶ διὰ ταῦτα σώζοιτο.

Καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη. Τουτέστιν, ἵνα κατάδηλος πᾶσι γένηται καὶ τοῦ κηρύγματος ἡ δόξα, καὶ τῆς περὶ ἐμὲ προνοίας ἡ κηδεμονία.

Καὶ ἐρρύσασθό με ἐκ στόματος λέοντος. Τουτέστι τοῦ Νέρωνος. Λέοντα γὰρ τοῦτόν φησι, διὰ τὸ ἰσχυρὸν αὐτοῦ τῆς βασιλείας καὶ ἀκατάπηκτον. Ὅρα δὲ πῶς παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἀποθανεῖν, εἰς αὐτὸν τὸν φάρυγγα τοῦ λέοντος ἐμπεισίων.

Καὶ ῥύσεται με ὁ Κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου

Variæ lectiones.

⁶⁶ κηρύγματος ο. ⁶⁷ δξύνη m. ⁶⁸ ἰδοῦ ο.

κοιτηροῦ. Τότε μὲν τοῦ σωματικοῦ με θανάτου ἐξ-
ήρπασεν· ἐκεῖ δὲ ἰκανῶς ἐκήρυξα, ἐλπίζω ὅτι φύσα-
ται με, οὐκέτι μὲν θανάτου σωματικοῦ, ἤδη γὰρ
υπένδομαι, ἀλλὰ παντὸς ἁμαρτήματός, τουτέστιν,
οὐκ ἴασει με μαλακισθῆναι πρὸς τὸν θάνατον, ἀλλὰ
δώσει μέχρις αἵματος ἀντικαταστήναι πρὸς τὴν
ἁμαρτίαν, ὅπερ ἐστὶ βυθῆναι τοῦ νοητοῦ λέντου.
Μείζων οὖν αὕτη ἡ σωτηρία, ὅτε δοκεῖ ἐκδεῖσθαι, ἢ
ἡ πρότερον, ὅτε ἐξέρχεται

Καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐκου-
ράνιον. Τουτέστιν, ἐξερπάσει με πάσης ἁμαρ-
τίας, ἐκεῖ δὲ φυλάξει. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ σωθῆναι εἰς
τὴν βασιλείαν, τὸ ἐναυθᾶ δι' αὐτὸν ἀποθανεῖν. Ὁ
μῶν γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, εἰς ζωὴν αἰώνιον
φυλάξει αὐτήν. Ἄρα ἡ ἄνωγος ἁμαρτία αὕτη
ἐστὶν, ὅταν ἐκεῖ διαλάμπωμεν.

Ἡ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.
Ἰδοὺ θεολογία τοῦ Υἱοῦ, ὡς καὶ τοῦ Πατρὸς· οὗτος
γὰρ ὁ Κύριος.

Ἄσπασαι Πρόσκλιαν καὶ Ἀπόλλιν. Οὗτοι εἰσιν
οἱ τὸν Ἀπόλλιν προσλαβόμενοι καὶ κατήχησαντες,
καρ' οἷς καὶ αὐτὸς Παῦλος κατήχησεν⁶¹, ὧν συνεχῶς
μémνηται. Προτίθει δὲ τὴν γυναῖκα, ὡς πιστάτε-
ραν καὶ σπουδαιοτέραν· καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἀπόλλιν
αὕτη κατήχησεν· ἢ καὶ ἀδιαφόρως τοῦτο ποιεῖ.
Τὸν δὲ ἄσπασμόν ποιεῖται, ὁμοῦ μὲν παραμυθού-
μενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τιμὴν καὶ ἀγάπην ἐνδεικνύ-
μενος· διὰ τούτου· τὸ δὲ μέγιστον, καὶ πολλῆς μετα-
δόδος χάριτος. Ἀρκεῖ γὰρ καὶ ἄσπασμός μόνος τοῦ
μακαρίου καὶ ἁγίου ἐκείνου, πολλῆς ἐμπλήσαι χά-
ριτος τὸν προσαγορευόμενον.

Καὶ τὸν Ὀνησιφόρον οἶκον. Τουτέστι, τοὺς ἐν
τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐν Ῥώμῃ ἦν, ἐπιμελού-
μενος Παύλου ἐν δεσμοῖς, ὡς προειρηται. Διὰ δὲ τῆς
προσαγορεύσεως κάκιστος· προθυμοτέρους ποιεῖ,
ὥστε τοιαῦτα μετείνειν.

Ἐραστός ἐμεινεν ἐν Κορίνθῳ· Τρόφιμον δὲ
ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενούντα. Ἐπεὶ τούτων
οὐκ ἐμνήσθη, νῦν μémνηται, καὶ δεῖκνυσιν αὐτὸν
πάντοθεν μεμονωμένον, ὥστε ἐφέλκεσθαι τὸν Τιμό-
θεον τάχιστα εἰσεῖν. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ ἴασατο τὸν
Τρόφιμον ἀσθενούντα; Ὅτι οὐ πάντα ἡδύνατο οἱ
ἄγιοι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιούντος, ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι
αὐτοὺς θεοποιήσωσιν. Οὕτω καὶ Μωσῆς ἰσχυρόφωνος
γεγονώς ἐκ νέου καὶ ὢν, οὐκ ἴασατο αὐτὸν, οὐδὲ εἰς
τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσῆλθεν, ἵνα μὴ θεὸς νο-
μισθῆ. Οὕτω καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Παῦλος σχολοπα
ἔρχεν. Ἡ δὲ Μιλήτος τῆς Ἐφέσου ἐγγύς ἐστίν.
Ἄρα οὖν ἢ ὅτε ἀπέπεσεν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν, ἀφῆκεν
αὐτὸν ἐν Μιλήτῳ Παῦλος, ἢ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν
Ῥώμῃ, πάλιν ἀνήλθεν εἰς ταῦτα τὰ μέρη, οὐκ ἔχο-
μεν εἰπεῖν.

Σπουδασον πρό χειμῶνος εἰσεῖν. Ἐπειδὴ πίν-

malis. Tum quidem a corporali morte me eripuit :
posteaquam vero satis predicaverim, spero quod
liberabit me, non deinceps quidem a morte cor-
porali, jam enim delibor, ceterum ab omni pec-
cato : hoc est, non sinet me labefactari ad mor-
tem, verum dabit mihi ut ad sanguinem usque
resistam adversus peccatum, quod est liberari a
spirituali leone. Major igitur hæc salus est, quando
videtur esse traditus in mortem, quam prior,
quando evasit.

Et salvum faciet in regnum suum caeleste. Hoc est,
eripiet me ex omni peccato, illic autem custodiet.
Hoc enim est servari in regnum, nempe in hoc
mundo propter eum mori. Nam Qui odit animam
suam, in vitam æternam custodiet eam⁶². Proinde
ista vera salus est, quando illic fulgebimus.

Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Ecco
gloriam perinde Filio tribuit ac Patri : nam ipse
est Dominus.

VERS. 19. Saluta Priscillam et Aquilam. Hi sunt
qui Apollinem assumpserunt institueruntque,
quorum hospitio et ipse Paulus usus est, quorum
subinde meminit. Priori autem loco feminam po-
nit, ut quæ in fide magis enituerit, et ferventior
fuerit : nam et Apollinem ipsa instituerat in fide.
Vel sine discrimine hoc facit. Salutationem porro
textit, partim ut consolationem præbeat, partim ut
honorem et charitatem per istam indicet : ac,
quod majus est, multam gratiam per hanc imper-
tians. Sufficit enim vel sola beati sanctique illius
salutatio multa gratia implere eum qui salutatur.

Et Onesiphori domum. Hoc est, eos qui sunt in
ædibus ejus. Nam ipse Romæ erat, Paulo in vin-
culis serviens, ut prædictum est. Per salutationem
autem hanc ipsos promptiores reddit, ut alia hu-
jusmodi aggrediantur.

619 VERS. 20. Erastus mansit Corinthi : Trophi-
mum autem reliqui infirmum Mileti. Quia horum
nomen meminit, nunc mentionem illorum facit,
ostendens undique sese destitutum, ut attrahat ad
se Timotheum, quo celerius veniat. Cujus autem
rei gratia non curavit Trophimum ægotantem ?
Quia non omnia potuerunt sancti, Deo hoc faciente,
ne homines ipsos deos faciant. Sic et Moses cum 2
puero gracilis et infirmæ vocis esset, non sanavit
semetipsum, neque in terram promissionis ingres-
sus est, ne deus existimaretur. Hunc ad modum
ille ipse Paulus stimulum habebat. Miletus autem
prope Ephesum est. Num igitur quando navigabat
in Judæam, reliquerit ipsum Mileti Paulus, vel
postquam Romam venisset, rursus in eas terras
redierit, affirmare haud possumus.

VERS. 21. Festina ante hiemem venire. Quia un-

⁶¹ Joan. xii, 25.

Varie lectiones.

⁶² με ἀπὸ πάσης μ. ⁶³ ἄρα ἢ ἀμετάπτωτος, καὶ ἄνωγος μ. ⁶⁴ κατήχησεν ο.

Etque relictus sup, ut videre licet, matura ad-
ventum tuum. Non dixit autem, Priusquam morior
ergo : triste namque hoc erat : verum, Ne ab hieme
prohibearis, et non videas me videlicet, etiamsi
hoc non sit dictum.

Sulutat te Eubulus, et Pudens, et Linus. Hunc
Linum tradunt nonnulli secundum post Pe-
trum Ecclesie Romanæ episcopum fuisse.

Et Claudia. Animadvertis quomodo et femine
servidæ fuerint, et crucifixæ mundo? Sexus enim
iste virili non est inferior, si velit. Etenim in re-
bus ad vitam conservandam necessariis plurimum
conferunt : quippe quæ domus curam susceperint,
atque viros a curis liberent quo liberius civilia
negotia tractent. Quinetiam, in spiritualibus
temperantiam exercere magis possunt quam viri,
et sanctificationem et puritatem exhibere, atque
jejunium. Denique nihil omnino feminis obstat, quo-
minus virtutem exercere queant, si modo velint.

Et fratres omnes. Non porro nominatim horum
meminit : sed cum tot essent fideles, illorum dun-
taxat meminit nominatim, utpote qui magis inela-
rescebant, quippe quod excesserant jam ex hujus
mundi rebus, spirituque ferventiores erant.

VERS. 22. *Dominus Jesus Christus cum spiritu
tuo.* Ne doleas, inquit, quod discedam : Dominus
enim tecum est. Nec dixit, tecum, sed, *cum spiritu
tuo.* Duplex est auxilium, alterum gratiæ Spiritus,
alterum Dei succurrentis ipsi gratiæ. Quin et aliud
indicat, tum nimirum Dominum esse nobiscum,
quando Spiritum ejus nobiscum habuerimus,
non abigentes ipsum per malitiam.

Gratia nobiscum. Amen. Sibi ipse **620** tandem
precatur, ut semper sit Deo gratus, gratiamque
apud ipsum obtineat. Quemadmodum enim is qui
Imperatorem cernit, apudque eum gratiam obtinet,
nihil triste sentit : hunc ad modum etsi amicis de-
stituamur, et in pericula incidamus, nullius sen-
sum percipiemus, si gratia ista nobis adfuerit at-
que muniverit. Hoc autem alia ratione contingere
non potest, quam si placencia Domino operemur.
Sicut enim in ædibus servi illi apud heros suos
gratiam inveniunt, qui grata ipsis faciunt : eadem
ratione unusquisque nostrum gratiam habebit
apud communem Dominum, si quæ illius sent
curet. Sic enim illius providentiam per omnia
consequetur. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

Α τοθεν μερόνωμαι, ὡς συνοράν ἐστι ⁵¹, σπούδαση
ἐλθεῖν. Οὐ λέγει δὲ, πρὶν ἢ θανεῖν με, λυπηρὸν γὰρ
τοῦτο, ἀλλ' ἵνα μὴ κωλυθῆς τῷ χειμῶνι, καὶ οὐκ
ἰδῆς με ἐγγλονέτι, εἰ καὶ μὴ εἴρηται.

*Ἀσπάζεται σε Εὐβουλος, καὶ Ποίδης, καὶ Λί-
νος.* Τοῦτον τὸν Λίνον ἱστοροῦσι τινες δεῦτερον μετὰ
Πέτρον ἐπίσκοπον τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας γενί-
σθαι.

Καὶ Κλαυδία. Ὅρας πῶς καὶ γυναῖκες διάπυροι
ἦσαν καὶ θερμαί, καὶ ἐσταυρωμένοι τῷ κόσμῳ; καὶ
γὰρ οὐδὲν ἐλαττοῦται τὸ γένος τοῦτο τῶν ἀνδρῶν,
ἐὰν οἴλη. Καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς γὰρ μεγάλα συμ-
βάλλονται τῷ βίῳ· ὅτι τὴν οἰκουρίαν ἀναδεδεγμένοι,
καὶ τοὺς ἀνδρας ἀμερίμως τὰ πολιτικὰ μεταχειρί-
ζεσθαι παρατρυφεύονται: Καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς
δὲ καὶ σωφροσύνην ἀσκήσει μᾶλλον δύνανται τῶν ἀν-
δρῶν, καὶ τὸν ἀγιασμόν καὶ κοσμιότητα ἐπιδειξασθαι
καὶ νηστειαν. Καὶ ἕως οὐδὲν ἐμπέδιον ταῖς θηλείαις
πρὸς ἀρετὴν, ἐὰν βούλωντο.

Καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Οὐκέτι ἑνομαστὶ τοῦ-
των ἐμνήσθη τοσοῦτων δὲ ὄντων πιστῶν, ἐκείνων μέ-
μνηται ἑνομαστὶ μόνον, ὡς μᾶλλον λαμπρότων, ἢ
καὶ ἐκδεδοκῶτων ἕξω τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, καὶ
θερμοτέρων ὄντων.

*Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύμα-
τός σου.* Μὴ ἄγει, φησὶν, δεῖ ἀφίσταμαι· ὁ Κύριος
γὰρ μετὰ σοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, μετὰ σοῦ, ἀλλὰ, *μετὰ
τοῦ πνεύματός σου.* Ἀπλή ἡ βοήθεια, τῆς χάριτος
τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦ Θεοῦ βοηθοῦντος αὐτῇ ⁵².
Καὶ ἄλλως δὲ τοῦτο αἰνέσσεται, ὅτι τότε ἐστὶν ὁ Κύ-
ριος μεθ' ἡμῶν, ὅτε καὶ τὸ Πνεῦμα μεθ' ἡμῶν ἔχο-
μεν, μὴ διώξαντες αὐτὸ διὰ κακίας.

Ἡ χάρις ἡμεῶν ἡμῶν. Ἀμήν. Καὶ ἐαυτῷ λοιπὸν
ἐπέσχετι, ὥστε ἀεὶ εὐάρεστον ⁵³ εἶναι τῷ Θεῷ, καὶ
χάριν ἔχειν παρ' αὐτῷ. Ὅσοι γὰρ ὁ τὸν βασιλεία
ἔχων, καὶ χάριν ἔχων παρ' αὐτῷ, οὐδενὸς αἰσθάνεται
λυπηροῦ· οὕτω καὶ τῶν φίλων ἀπολιμπανώμεθα,
καὶ δεινοῖς περιπέσωμεν, οὐδενὸς αἰσθησὶν ληφό-
μεθα, τῆς χάριτος ἐκείνης συνούσης καὶ τειχιούσης
ἡμᾶς. Τοῦτο δ' οὐκ ἂν ἄλλως γένοιτο, εἰ μὴ διὰ τοῦ
ἐργάζεσθαι ἡμᾶς τὰ ἀρεστὰ τῷ Δεσπότη. Ὅσοι
γὰρ ἐν ταῖς οἰκίαις ἐκείνοι τῶν δούλων χάριν εὐρί-
σκουσι παρὰ τοῖς δεσπόταις, οἱ τὰ ἀρεστὰ αὐτοῖς
ποιῶντες· οὕτω καὶ ἡμῶν ἕκαστος χάριν ἔξει παρὰ
τῷ κοινῷ Δεσπότη, ἐὰν τὰ ἐκείνου μεριμνῇ. Ὅτι
γὰρ τῆς ἐκείνου προνοίας διὰ πάντων ἐπιτεύξεται.
Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Variæ lectiones.

⁵¹ ἐνερῆτι ο. ⁵² αὐτοῦ ο. ⁵³ εὐχαρίστους καὶ εὐάρεστους ο.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD TITUM EXPOSITIO.

Ἐκδόσεις τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς.

Τῶν Παύλῳ συνόντων δοκιμώτατος ὁ Τίτος ὢν, ἐπίσκοπος τε τῆς Κρήτης μεγάλης ὁδοῦ, δι' αὐτὸ τοῦτο χειροτόνητο, καὶ τοσοῦτων ἐπισκόπων χρῆσιν⁶⁰ καὶ χειροτονίαν ἐπετρέψε. Καὶ τὰ ἐλλείποντα δὲ ἀναπληρῶσαι, ὡς δοκιμώτατος⁶¹ πάντως προστάσσεται διὰ ταύτης τῆς Ἐπιστολῆς. ἢν γράψαι Παῦλος αὐτῷ πρὶν ἢ δεθῆ⁶², καὶ ἐν ἀδείᾳ ὢν. Οὐδαμῶς γὰρ πειρασμῶν ἐνταῦθα μνησται. Ὅθεν δοκεῖ μοι καὶ πρότερον εἶναι τῆς πρὸς Τιμόθεον ἑκείνην γὰρ πρὸς τῷ τέλει ὡς ἐρατῆ. Συνεχῶς δὲ μνημονεύει ἐνταῦθα τῆς χάριτος, δι' ἧς ἐσώθημεν, ἰασην τοῦτο εἰδὼς παράκλησιν. Ὁ γὰρ ἀναμνησθεὶς τίς ὡς πρότερον⁶³, τίτων ἠξιώθη μετὰ ταῦτα δωρεῶν⁶⁴ καὶ χάριτος, σπουδάσει πάντως μὴ παροργίσει τὸν εὐεργέτην. Ἄποστρέφεται δὲ καὶ πρὸς Ἰουδαίους. Εἰ δὲ ὀλόκληρον τὸ γένος ὑβρίσει, μὴ θαυμάσης. Οὐ γὰρ ὡς ὑβριστῆς, ἀλλ' ὡς ἐραστῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ζηλωτῆς τοῦτο ποιεῖ, ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς μίρια ἠλοιδόρει τοῖς Γραμματέυσιν, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅτι τοὺς ἄλλους ἀπώλλυον. Βραχείαν δὲ ποιεῖ τὴν Ἐπιστολήν, ἵνα κάρτεῦθεν τοῦ Τίτου μάθωμεν. Ὁ τοιοῦτος γὰρ οὐ δεῖται πολλῶν λόγων, ἀλλ' ὅλον ὑποκινήσῃς τινας⁶⁵.

A **621** Argumentum Epistolæ ad Titum.

Inter omnes qui cum Paulo versati sunt, probatissimus cum esset Titus, episcopus propterea Cretæ, magnæ illius insulæ, electus est, totque episcoporum cum iudicium tum ordinatio ei demandata est. Porro quæ desint, replere ipse, ceu omnino probatissimus, per hanc jubetur Epistolam, quam scripsit ei Paulus priusquam vinculus teneretur, cumque adhuc extra metum consileret. Nusquam enim tentationum hic meminit. Unde hæc mihi videtur prior esse ea quam ad Timotheum dedit: nam illam scripsit, cum proxime finem esset. Frequenter autem hic gratiæ meminit, qua servati sumus, sufficientem isthanc consolationem esse sciens. Qui enim apud sese reputat quisnam cum **622** fuerit, et quantis sit postea donatus et donis et gratia, dabit operam omnino ne ad iracundiam provocet benefactorem. Invehitur autem adversus Judæos. Quod si vero universum genus contumeliose insectatur, no miteris. Non enim ut contumeliosus, cæterum veluti amore ac zelo Dei percitus, hoc facit: perinde ac Christus innumeris modis Scribis conviciabatur, non suo nomine, sed quia alios perdebant. Brevem autem conscribit Epistolam, ut vel hinc Titi virtutem discamus. Nam hujusmodi vir multis verbis non indigét, sed veluti admonitione quadam.

Variæ lectiones.

⁶⁰ χρίσις m. ⁶¹ δοκιμος o. ⁶² δεθῆναι o. ⁶³ πρώην o. ⁶⁴ δωρεάν καὶ χάριτι, καὶ, κατὰ δωρεάν καὶ χάριτι o. ⁶⁵ τινας. Ἐπιστέλλει δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολήν αὐτῷ ἀπὸ Νικοπόλεως m. Mittit autem hanc epistolam a Nicopolis.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD TITUM.

623 CAPUT I.

VERS. 1. *Paulus servus Dei, apostolus autem Jesu Christi.* Indiscriminatim hæc ponit, alias quidem servum Christi, apostolum autem Dei: nunc vero vice versa. Nullam enim novit differentiam inter Patrem et Filium.

Secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem. Multipliciter hoc intelliges, vel quod apostolus sum, ut electi per me credant: vel quod sim factus apostolus, non ob mea merita, verum quod ita Deo placuerit ut crederet mihi electos suos. Quocirca totum est gratiæ ejus qui concedidit mihi hoc munus, et non quod dignus sim, sed propter electos accipi dignitatem hæc. Deinde ut ostendat quod et nos aliquid conferre oporteat, intulit, *et agnitionem veritatis*, hoc est, eo quod agnovi veritatem dogmatis hujus, propterea mihi conceditum est. Imo vero ne agnitio quidem nostra est, sed vel ejusdem ipse etiam auctor est. Prius enim agniti sic agnoscimus. Vel quia credidi, perinde ac reliqui electi, agnovique veritatem. Ad discrimen porro Judaicarum caeremoniarum dixit, *veritatis*. Illæ namque non sunt veritas, neque tamen mendacium, verum typus et umbra sunt. Et quia nos electos dicit, istos sane tollit. Eisi enim olim illi fuerunt electi, jam tamen non sunt. Observa autem primo loco fidem occurrere, deinde ab hac cognitionem emergere, non a rationibus. Porro cum dixisset, *veritatis*, addidit, *quæ est secundum pietatem*, eo quod in mundanis etiam rebus vera sit cognitio. Exempli gratia: Agriculturam aliquis et architecturam vere novit. De illa vero veritate ei hic non est sermo, verum de ea quæ est secundum pietatem.

VERS. 2. *In spem vitæ æternæ.* Dinumeratis beneficiis quibus in præsentem sæculo nos exornavit Deus, recenset simul jam quæ in futuro daturus sit. Siquidem ipsa veritatis cognitio magnæ nobis beneficentiæ loco est, qui liberati sumus ab errore. Is vero pro hac ipsa compensationem nobis largitur vitam æternam. Quia enim agnovimus ipsum, inquit, vitam pariter sempiternam speramus. **624** Animadvertis qui ex ipso statim exordio beneficia Dei recenseat, ut ei ipsum episcopum, imo potius discipulos ejus promptiores reddat ut benefactori complacent? Porro cum ait, *in spem vitæ æternæ*, Judaicos ritus conculcit. Illi enim vitam præsentem pro mercede habebant.

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Παῦλος δούλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄδιαφόρος ταῦτα τίθησι, ποτὲ μὲν δούλον Χριστοῦ, ἀπόστολον δὲ Θεοῦ, νῦν δὲ τὸ ἀνάκλιον. Οὐδεμίαν γὰρ οἶδεν διαφορὰν μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

Κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν. Πολλαχῶς τοῦτο νοήσεις, ἢ ὅτι ἀπόστολος εἶμι πρὸς τὸ πιστεῦσαι τοὺς ἐκλεκτοὺς δι' ἐμοῦ ἢ ὅτι ἀπόστολος προεχειρισθῆν, οὐ καθ' ὃ κατώρθωσά τι, ἀλλὰ καθ' ὃ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς πιστεῦσαι μοι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. Ὅστις τὸ πᾶν τῆς τοῦ [πνεύματος] πιστεύσαντος χάριτος ἐστὶν καὶ οὐχ ὡς ἄξιος, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς λαβὼν τὸ ἄξιωμα τοῦτο. Εἶτα, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἡμᾶς συνεισφέρειν τι δεῖ, ἐπήγαγε, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας· τούτεστι, διότι ἐπέγνω τὴν ἀλήθειαν τοῦ κτήσαντος καὶ τοῦ δόγματος, διὰ τοῦτο ἐνεπιστεύθη. Μᾶλλον δὲ, οὐδὲ ἡ ἐπίγνωσις ἡμῶν ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο αὐτοῦ αἰτίος αὐτός. Πρῶτερον γὰρ ἐπιγνωσθέντες οὕτως ἐπιγινώσκωμεν. Ἡ δὲ ἐπίσταυσα καθάπερ οἱ λοιποὶ ἐκλεκτοὶ καὶ ἐπίγνω τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς ἀντιδιαστολὴν δὲ τῶν Ἰουδαϊκῶν εἶπε, τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖναι γὰρ οὐκ ἀλήθεια, οὐ μὴν οὐδὲ ψεῦδος, ἀλλὰ τύπος καὶ σκιά· καὶ διὰ τοῦ ἐκλεκτοῦς δὲ εἰπεῖν ἡμᾶς, βεβαίους καθαίρει. Εἰ γὰρ καὶ ἦσαν ποτὲ, ἀλλ' οὐκ ἔτι. Ὅρα δὲ ὅτι πρῶτον ἡ πίστις, εἶτα ἀπὸ ταύτης ἡ ἐπίγνωσις, καὶ οὐκ ἀπὸ λογισμῶν. Εἰπὼν δὲ, ἀληθείας⁶¹, προσέθηκε, τῆς κατ' εὐσέβειαν, διότι καὶ ἐν βιωτικαῖς πράγμασιν ἐστὶ γνῶσις ἀληθείας. Οἷον, οἶδέ τις ἀληθῶς τὰ γεωργικὰ, ἢ τὰ τεκτονικὰ. Οὐ τοίνυν περὶ ἐκείνης τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῆς κατ' εὐσέβειαν ὁ λόγος.

Ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου. Εἰπὼν πόσα πρὸς τὸ παρὸν εὐεργέτησεν ἡμᾶς ὁ Θεός, λέγει καὶ ὅσα ἐν τῷ μέλλοντι δώσει. Καὶ αὕτη μὲν γὰρ ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας, μετρίστη ἡμῖν εὐεργεσία ἀπαλλαγῆσαι τῆς πλάνης· ὁ δὲ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ταύτης ἀμοιβὴν ἡμῖν δίδωσι ζωῆν αἰώνιον. Διότι γὰρ ἐπίγνωμεν αὐτόν, ἐλπίζομεν, φησὶ, καὶ ζωῆν αἰώνιον. Ὅρα πῶς εὐθύς ἐκ προοιμίων τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ καταλέγει, ἵνα καὶ αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον, καὶ μᾶλλον τοὺς κληρονομημένους προθυμοτέρους ποιῆσιν εἰς τὸ ἀρᾶσθαι τῷ εὐεργετῇ; Ἐν τῷ εἰπεῖν δὲ, ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, τὰ Ἰουδαϊκὰ διασαλεύει. Ἐκεῖναι γὰρ τὴν παρούσαν ζωὴν εἶχον ἀντιμισθίαν.

Variæ lectiones.

⁶¹ τὴν ἀλήθειαν ο.

Ἦν ἐπηγγελῆται ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸ χρόνων ἂν αἰώνων. Εἰ ἀψευδής, πάντως δώσει ἂν ἐπηγγελῆται, καὶ μετὰ θάνατον. Ἄνωθεν δέ, φησί, ταῦτα προώρισε, καὶ οὐκ ἐκ μεταμελείας· οὐδὲ ἵκειδῆ Ἰουδαίος οὐ προσήλθον, διὰ τοῦτο ἡμῖν ταῦτα δίδωσιν, ἀλλ' ἄνωθεν οὕτω τετύπωτο⁵⁷, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ἡμᾶς ἠγάπησεν. Εὐγενείας δὲ ἀπέδειξε, τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀγαπᾶσθαι⁵⁸ ἡμᾶς.

Ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδοῖς τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι. Ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Διὰ τί τὰ πρὸ χρόνων αἰώνων ὠρισμένα ἀνεβάλλετο δοῦναι; φησὶν ὅτι οικονομίας χάριν, καὶ τοῦ εὐκαιρῶς ποιῆσαι. Καιρὸν γὰρ τὸ εὐκαιρον οἶδεν ἡ Γραφή, ὡς τὸ, *Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ*. Ἰδοῖς οὖν, φησί, καιροῖς, τούτεστι τοῖς ἀρμόζουσι τοῖς ὠφειλημένοις. Τί δὲ ἐφανέρωσε; Τὸν λόγον, φησὶν, αὐτοῦ, τούτεστι τὸ Εὐαγγέλιον. Ἦως; Ἐν κηρύγματι, τούτεστι φανερώς, μετὰ παρήρησις. Ὁ κηρύσσω οὕτε προστίθῃσιν, οὔτε ὑφαίρει⁵⁹· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἂν προσετάγημεν, ταῦτα κηρύττομεν, μόνον μέντοι ἐν ἐπηκόῳ πάντων, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς εἶπε· *Κηρύξατε ἐπὶ τῶν ὁραμάτων τοῦ δόγματος παριστῶν*. Σκόπει δὲ ὅτι ἡ μὲν ἀκολουθία ἀπῆται εἰπεῖν οὕτως· Ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδοῖς αὐτήν, τούτεστι τὴν αἰώνιον ζωὴν· ὃ δὲ οὐχ οὕτως ἐπήγαγεν, ἀλλ' ἐφανέρωσε τὸν λόγον αὐτοῦ. Εἰκότως. Τὸ Εὐαγγέλιον γὰρ πάντα περιέχει, καὶ τὰ πρὸς τὸ παρὸν ἡμῖν δοθέντα, ὅσον τὴν εὐσέβειαν, τὴν πίστιν, τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ἦσαν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Τινὲς δὲ λόγον αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ ἐνόησαν.

Ὁ ἐπιστεύθη ἐγὼ, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ. Ὅσα, φησί, κήρυγμα ἐπιστεύθη ἐγὼ. Εἰ τοίνυν ἐπιστεύθη, οὐ δεῖ με ἀνάξια τοῦ ἐμπιστεύσαντός μοι φρονεῖν, οὐδὲ ἀκλιβεσθαι ἢ δυσχεραίνειν πρὸς τὸ πιστευθέν. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἐπιταγὴν μοι τοῦτο ἐστίν, ἀνεῖ τοῦ, καὶ ἄκων ἀναγκάζομαι τοῦτο ἐργάζεσθαι. Τῶν γὰρ πρακτικῶν τὰ μὲν κατ' ἐπιταγὴν γίνονται, τὰ δὲ κατὰ προτροπὴν· ὅσον τὰ *ἀλλὰ γίνεσθαι τῷ ἀδελφῷ σου, ἐπιταγὴ ἐστίν*, καὶ ὃ μὴ ποιῶν κολάζεται· τὸ δὲ, *Πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα* [ἀν θείῃς], καὶ τὸ, *Ὁ δυνάμενος* χωρεῖν, χωρεῖτω, προτροπὴ ἐστίν, καὶ ὃ μὴ ποιῶν, οὐ κολάζεται. Ἐγὼ τοίνυν, φησὶν, ἐπιστεύθη ἐν κήρυγμα κατ' ἐπιταγὴν, τούτεστιν, ὥστε αὐτὸ ποιεῖν ἀναγκαιῶς. Οὐδὲ γὰρ μοι, φησὶν, ἐπὶ μὴ εὐαγγελίζεσθαι. Καὶ οὐ φιλαρχίας ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ ἀνάγκης. Τίνας δὲ ἡ ἐπιταγὴ; Τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ. Ὡστε ἐπὶ ὁ βουλλόμενος σώζεσθαι ἡμᾶς Θεὸς ταῦτα ἐπέταξε, πῶς οὐχ ὑπουργήσω εἰς σωτηρίῳδῃ πρᾶξι⁶⁰;

Quam promisit qui non mentitur Deus, ante tempora saecularia. Si verax est, omnino dabit quae promisit, etiam post mortem. Ab aeterno autem haec decrevit, et non ex consilii mutatione. Neque quia Judaei Christo non accesserunt, propterea nobis ista dedit, verum ab aeterno sic destinatum erat, ac ante saecula dilexit nos. Est autem ingenuitatis nostrae demonstratio, quod a principio nos dilexerit.

VERS. 3. *Manifestavit autem temporibus suis verbum suum in praedicatione. Ne quis dicat, Cur eorum largitionem quae ante tempora saecularia praescripta erant distulerit? Dispensationis causa, inquit, et ut opportune istud faceret. Tempus enim opportunitatem Scriptura vocat, ut illo in loco, Tempus faciendi Domino. Suis itaque temporibus, inquit, id est convenientibus ac debitis. Quid autem manifestavit? Verbum (inquit) suum, id est Evangelium. Quomodo? In praedicatione, hoc est manifeste, cum libertate ac fiducia. Qui praedicat, neque adjicit quicquam, neque admittit: sic et nos, quae nobis injuncta sunt, ista praedicamus, tantummodo vero omnibus audientibus, sicut et Christus dixit: Praedicate super tecta, per locum et modum dogmatis libertatem commendans. Observa autem quod rerum consecutio sic requirebat dicere: Manifestavit autem temporibus suis ipsam, hoc est, aeternam vitam: verum id, sic non intulit, sed, manifestavit verbum suum. Nec immerito. Nam Evangelium omnia complectitur, cum ea quae in praesenti nobis data sunt, ut pietatem, fidem, veritatem, tum quae in futuro nobis evenient, nempe vitam aeternam. Quidam autem per verbum ipsum Filium intellexerunt.*

Quae credita est mihi, secundum praecipitum Salvatoris nostri Dei. Quae praedictio, inquit, mihi concredita est. Si igitur mihi concredita est, illo qui istam meae fidei commisit indigna cogitare non debeo, neque dissimulare, neque iniquo esse animo erga id quod mihi creditum est. Quinetiam secundum praecipitum istud mihi est injunctum, pro eo quod est: Vel invitus ista cogor facere. Agendum enim alia quidem ex mandato sunt, alia vero ex hortatu; exempli gratia: Reconciliare fratri tuo, mandatum est, et qui non facit istud puniatur. Illud vero, Vende omnes tuas facultates, et, Qui potest capere capiat, 625 adhortatio est, et qui non facit, non puniatur. Mihi igitur, inquit, credita est praedictio verbi per mandatum, id est, ita ut me istud exsequi necesse sit. Vae enim mihi, inquit, si non praedicavero. Neque est ambitionis hoc, sed necessitatis. Cuius vero mandatum est? Servatoris Dei. Proinde cum Deus servare nos volens haec injunxerit, quomodo non inserviam ei ad salutiferum istud opus?

⁵⁷ Matth. x, 27. ⁵⁸ Matth. v, 25. ⁵⁹ Matth. xix, 21. ⁶⁰ Matth. xix, 12. ⁶¹ I Cor. ix, 16.

Variae lectiones.

⁵⁷ τετύπωτο ο. ⁵⁸ παύται ο. ⁵⁹ ἀφαίρει ο.

VERS. 4. Tito genuino filio. Potest enim aliquis esse filius, sed non genuinus: quemadmodum Christianus, si fornicetur, aut agarus sit, filius quidem est, quatenus ex baptismo renatus est: non genuinus autem, quoniam Patre est indignus.

Secundum communem fidem. Cum Titum filium nominasset, ipseque patris officium assumpsisset, hunc honorem rursus imminuit: Nulla, inquit, in re te excello, quod ad fidem attinet: communis enim es, et per ipsam natus sum et ego et tu. Quomodo igitur filium ipsum vocat? Vel ideo, ut ostendat paternum erga ipsum affectum: vel quia ipse illum baptismo tinxerit. Quatenus enim eadem utrisque fides, fratres sunt inter sese: quatenus vero Paulus Titum baptizavit, pater. Quod igitur ait, *juxta communem fidem*, fraternitatem indicat.

Gratia, misericordia, pax, a Deo Patre, et Domino Jesu Christo, Servatore nostro. Ex hoc etiam fraternitatem declarat, cum ait, *a Deo Patre*, excitatque Titum ut recordetur cujus sit filius, nempe Dei. Animadvertite autem hic, quomodo quæ privatis exoptet, eadem quoque comprecatur episcopo ac doctori. Magis enim ipse gratia Dei indiget, ut qui multa onera bajulet: et misericordia, ut qui multis sit obnoxius: et pace, ut qui turbis et innumeris telis impetatur. Unica enim res bene gesta episcopum ad cælum evehit, et unum peccatum eundem ad inferos deducit.

VERS. 5. Hujus rei gratia reliqui te in Creta, ut quæ desunt, corrigas. Quemadmodum in familia qui diversis ministeriis præsent, diversa agunt; hunc ad modum et isti aliam alius orbis partem distributam habebant, omnesque operabantur. Hoc igitur et hic tacite indicat, cum dicit: *Reliqui te in Creta*, tanquam videlicet ipse alio prædicandi gratia concessisset. Animadvertite autem quomodo non erubescat scribere discipulo, Ut corrigas, inquit, quæ ego prætermisi. Ad publicum enim commodium spectabat, non ad privatum honorem. Observa porro quomodo quæ labores habebant et certamina, ipse per sese corrigebat: quæ autem vel honorem vel laudem adferebant, ista discipulo committit, episcoporum nimirum ordinationes, et alia quæcunque majori perfectione indigebant.

Et constituas per civitates presbyteros, sicut ego Asproui tibi. Episcopus hic ait, quemadmodum in Epistola ad Timotheum. *Per civitates* autem inquit. Noluit enim universam insulam uni commissam esse, sed quamlibet urbem proprium habere pastorem. Sic enim et labor levior esset, et cura exactior.

VERS. 6. Si quis sine crimine est. Si ab accusatione liberam vitam ducit, si nemo ejus mores

Τίτω γνησίῳ τέκνῳ. Ἔστι γὰρ καὶ τέκνον εἶναι καὶ μὴ γνήσιον, ὡς ὁ πόρνος Χριστιανός, ἢ ὁ πλεονέκτης, τέκνον μὲν κατ' ὄνομα ἀνεγεννήθη ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐ γνήσιον δὲ, ἐπειδὴ ἀνάξιον τοῦ Πατρὸς.

Κατὰ κοινήν πίστιν. Εἰπὼν τὸν Τίτον τέκνον, καὶ πατὴρ, τῶν αὐτῶν λαβῶν, πάλιν καὶ ταύτην τὴν τιμὴν ἐλάττω, λέγων, ὅτι Οὐδὲν ἔχω σου πλέον κατὰ τὴν πίστιν, κοινή γὰρ ἐστὶ, καὶ δι' αὐτῆς καὶ ἐτέχθη καὶ σύ. Πῶς οὖν τέκνον αὐτὸν καλεῖ; Ἡ ἰσάδωσις τὴν φιλοστοργίαν, ἢ διότι αὐτὸς αὐτὸν ἐβάπτισα. Καθ' ὃ μὲν γὰρ ἡ αὐτῆς πίστεως ἀμφοτέρους, ἀδελφοὶ ἀλλήλων. Καθ' ὃ δὲ Παῦλος τὸν Τίτον ἐβάπτισα, πατὴρ. Τὸ δ' οὖν, *κατὰ τὴν κοινήν πίστιν*, τὴν ἀδελφότητα δηλοῖ.

Χάρις, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἰσωτήρος ἡμῶν. Καὶ ἐκ τούτου ἡ ἀδελφότητα δεικνύσιν ἐκ τοῦ εἰπεῖν, Θεοῦ Πατρὸς, καὶ διαναστῆ τὸν Τίτον, ὥστε ἀναμνησθῆναι τίνος ἐστὶν Υἱός, καὶ ὅτι Θεοῦ. Ὅρα ἐκ πῶς ἃ τοῖς ἰδιώταις ἐπεύχεται, ταῦτα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ διδασκάλῳ. Μᾶλλον γὰρ αὐτὸς δεῖται τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἅτε πολλὰ βάρη βαστάζων· καὶ τοῦ ἔλλους, ὡς πολλοὺς ἔνοχος ὢν· καὶ τῆς εἰρήνης, ὡς ἐν ταραχαῖς καὶ ἐν μωρίαις πολέμοις. Καὶ γὰρ ἐν κατόρθωμα τὸν ἐπισκοπὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάγει, καὶ ἐν ἀμαρτία εἰς τὸν ᾗδην κατὰγει.

Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ. Ἰνα τὰ ἐλλείποντα ἐπίδιορθώσῃ. Ὅσπερ ἐν οἰκίᾳ ἄλλοι ἄλλο τι πράττει τῶν ταῖς διακονίαις ἐπισταμένων, οὕτω καὶ οὗτοι, ἄλλος ἄλλο μέρος τῆς οἰκουμένης διενείμαντο, καὶ πάντες ἐργάζοντο. Τούτο οὖν καὶ ἐνταῦθα ἀντίτεται διὰ τοῦ εἰπεῖν· *Κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ*, ὡς αὐτὸς δηλαδὴ ἀλλαχοῦ ἀπαλθὼν, ἵνα ἐκεῖ ἐργάζηται. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ αἰσχύνεται τῷ μαθητῇ γράφειν, Ἵν' ἐπίδιορθώσῃ τὰ παρ' ἐμοῦ ἐλλείποντα. Πρὸς γὰρ τὸ κοινὸν κέρδος ἔωρα, οὐ πρὸς τὴν οἰκίαν τιμὴν. Σκόπει δὲ καὶ ὅπως ὁ μὲν κόπους ἔειχε καὶ ἀγῶνας, αὐτὸς κατώρθου· ἃ δὲ πρὸς τιμὴν ἔφερον ἢ ἔπαινον, ταῦτα ἐπιτρέπει τῷ μαθητῇ, τῶν ἐπισκοπῶν λέγων τὰς χειροτονίας, καὶ τὰλλα, ὅσα ἐδεῖτο πλείονος κατὰκρισμοῦ.

Καὶ καταστήσεις κατὰ πόλεις πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διαταξάμην. Τοὺς ἐπισκόπους οὕτως ἐνταῦθα φησὶν, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον. *Κατὰ πόλεις* δὲ φησὶν. Οὐ γὰρ ἐβούλετο πᾶσαν τὴν νῆσον ἐπιτεράφθαι ἐνί, ἀλλ' ἐκάστην πόλιν ἰδίῳ ποιμένα ἔχειν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ πόνος κοφύτερος, καὶ ἡ ἐπιμέλεια ἀκριβεστέρα.

Εἰ τίς ἐστὶν ἀνέγκλητος. Εἰ κατηγορίας ἐλεύθερον ἔχη τὸν βίον, εἰ μηδεὶς ἐπιλάβετο τῆς διαγωγῆς

Variae lectiones.

ἢ ἰσάδω καὶ ἐκ τούτου. ἢ ταραχαῖς μωρίαις καὶ θορύβοις. ἢ πόνους α.

ῆς αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τὸ φῶς, φησί, σκότος, τὸ σκότος ἄσπερον;

Μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ. Ἴνα μὲν ἐπιστομίσῃ τοὺς αἰρετικούς, τοὺς τὸν γάμον διαβάλλοντας, δέχεται εἰς ἐπισκοπὴν τὸν γεγαμηκότα. Οὕτω γὰρ τίμιος ὁ γάμος, ὥστε μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸν ἄγιον θρόνον δύνασθαι ἀναβαίνειν. Ἴνα δὲ τοὺς ἀσελεγεῖς κολάσῃ, *μιᾶς, φησί, γυναικὸς ἀνὴρ.* Ὁ γὰρ πρὸς τὴν ἀπελθοῦσαν μηδεμίαν φυλάξας εὐνοίαν, πῶς Ἐκκλησίας καλῶς προσήσεται; Ἀνεγκλήτων δεῖ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ δίγαμος οὐκ ἀνεγκλήτος, εἰ καὶ τοῖς ἔξω νόμοις ἰσκέλ.

Τέκνα ἔχω πιστά, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα. Ὁ γὰρ τὰ οικεῖα τέκνα μὴ παιδεύσας, πῶς ἄλλους ρυθμίζει; Πρόδηλον γὰρ ὅτι εἰ ἐξ ἀρχῆς καλῶς ἀνῆγε τοὺς παῖδας καὶ ἐπιμελῶς, οὐκ ἂν ἀπέβησαν ἀνυπότακτοι. Οὐ γὰρ φύσει εἰσὶ τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα τοσαύτης ἐπιμελείας περιγένηνται. Οὐκ εἶπε δὲ ἀπλῶς, μὴ ἄσωτα, ἀλλὰ μὴδὲ διαβολὴν ὄλω, ἔχοντα ἐπὶ ἀσωτίᾳ, μὴδὲ πονηρὰς ὄντα ὑπολήψεως.

Δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεγκλήτων εἶναι, ὡς θεοῦ οἰκονόμον. Πῶς δ' ἂν εἴη ἀνεγκλήτος, εἰ ἀπίστους καὶ ἀπαιδευτοὺς ἔχη τοὺς παῖδας; Ὁ θεὸς αὐτὸν ἐπέστρεψε τῷ οἰκείῳ οἴκῳ τὸν τόπον ἐπέχει τοῦ θεοῦ, δεῖ ὅν αὐτὸν διηκριβῶσθαι πάντοθεν.

Μὴ αὐθάδη. Οἱ μὲν γὰρ ἔξωθεν ἄρχοντες ἀκόντων κρατοῦσι, διὸ καὶ τῆ αὐθαθείᾳ ἦτο τῆ αὐταρσεκείᾳ χροῦνται. Ἐπίσκοπος δὲ ἀκόντων ἄρχων, οὐκ ὀφείλει αὐθάδης εἶναι, ὥστε αὐτογνώμως καὶ αὐτοβοῦλως, καὶ ἄνευ γνώμης τῶν ἀρχομένων πράττειν τυραννικὸν γὰρ τοῦτο.

Μὴ ὀργίλιον. Τῆ αὐταρσεκείᾳ ἔπεται καὶ ἡ ὀργιλότης ἀναγκαίως, ἧς καὶ αὐτῆς ἀπέχεσθαι δεῖ ἀκολούθως τὸν ἐπίσκοπον. Πῶς γὰρ ἑτέρους παιδεύσει; κρατεῖν τοῦ πάθους τούτου, ἑαυτὸν μὴ παιδεύσας;

Μὴ πῆροισιν. Τουτέστιν, ὑβριστῆν. Τί γὰρ δεῖ ὑβρεῶς; Φοβεῖν δεῖ τῆ τῆς γενένης ἀπειλῆ τοὺς ἀπειθεῖς, οὐκ ὑβρίζειν.

Μὴ πλῆκτης. Μῆτε διὰ χειρῶν πλῆττοντα, μήτε διὰ πικρῶν λόγων καὶ ἀποτόμων ἀκαίρω. Ἰατρὸς γάρ ἐστιν. Ὁ δὲ ἰατρὸς ἰσθαι τὰ πεπληγότα μᾶλλον, οὐκ αὐτὸς πλῆττει.

Μὴ αἰχροκερδῆ. Τουτέστι πολλὴν ὑπεροφίαν χρημάτων ἐπιδεικνύμενον. Πᾶν γὰρ κέρδος, κἂν δίκαιον ἢ αἰσχρὸν ἐστὶν ἐπισκόπῳ.

Φιλόθερον. Ὁδὸ μόνον οὐ κερδαίνοντα ἀπ' ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτοῦ τοῖς ξένοις προτίμενον.

Φιλάγαθον. Τὸν ἐπιεικῆ οὕτω φησί, τὸν μέτριον, τὸν μὴ φθονοῦντα.

Σώφρονα. Τουτέστι καθάρων.

Δίκαιον. Τὰ πρὸς ἀνθρώπους, τουτέστιν, ἀπροσώποληπτον.

A sugillavit. Si enim inquit, lumen, tenebrae sunt, ipsae tenebrae quantae?

Unius uxoris vir. Ut haereticorum ora compeccat, qui nuptias criminabantur, recipit ad episcopatum matrimonio junctum. Adeo enim pretiosa res est matrimonium, ut cum ipso sancta sedes ascendi queat. At vero ut lascivos cohibeat, *unius, inquit, uxoris vir.* Qui enim nullam servavit benevolentiam erga eam quae obiit, quomodo Ecclesiae bene praerit? Oportet episcopum irreprehensibilem esse. Digamus autem non est inculpatus, etsi hoc legibus exoticis permissum est.

Filios habens fideles, non in accusatione luxus, aut non subditos. Nam qui proprios liberos non instituit, quomodo alios formabit? Planum enim est, si primum bene ac sedulo educasset pueros, non evasissent inobedientes. Non enim a natura sunt peccata, ut tantam diligentiam exsuperent. Non dixit autem simpliciter, intemperantes, sed, ut ne omnino quidem aliquam intemperantiae accusationem habcant, neque pravae suspicioni sint obnoxii.

Vers. 7. Oportet enim episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem. Quomodo autem irreprehensibilis erit, si liberos infideles et non probe institutos habeat? Deus ipsum proprie domui praefecit; locum Dei obtinet: oportet igitur ipsum undique esse exactum.

Non superbum. Mundi hujus principes etiam in invitos dominantur, propterea arrogantia et suo arbitratu utuntur. Episcopus autem qui voluntariis praesidet, non debet arrogans esse, ut suo consilio et voluntate, et citra subditorum sententiam omnia agat; nam tyrannicum hoc.

Non iracundum. Arrogantiam necessario iracundia comitatur, a qua etiam ipsa consequenter episcopus abstinere debet. Quomodo enim alios instituet ut sibi ab affectu hoc temperent, qui se ipse non erudit?

Non violentum. Hoc est, non injurium. Quid enim injuria et contumelia opus est? Tertere oportet inobedientes gehennae comminatione, non injuria afficere.

627 *Non percussorem.* Neque manibus ferientem, neque amarulentis verbis et exasperatis importune. Medicus enim est. Jam vero medicus curat vulnera, non ipse etiam vulnerat.

Non turpis lucri cupidum. Hoc est, magnum pecuniarum contemptum ostendentem. Omnis enim quaestus, etiamsi justus fuerit, turpis est episcopo.

Vers. 8. Hospitalem. Non solum quaestum non inquirentem ab aliis, sed sua etiam peregrinis impertientem.

Amantem boni. Mitem sic vocat, et moderatum, nihil invidum.

Sobrium. Hoc est, purum.

Justum. In iis quae ad homines spectant, hoc est, absque personarum delectu.

Sanctum. Hoc est, pium in rebus divinis, nihil eorum quæ ad Deum pertinent omittentem.

Continentem. Non solum in cibis, verum etiam in linguam, et manus, et oculos impudicos imperium exercentem: nam hæc est vera continentia.

Vers. 9. Amplectentem eum, qui est secundum doctrinam, fidelem sermonem. Hoc est, curantem, in hoc incumbentem. Fidelem autem dicit, hoc est verum, vel per fidem traditum, et non a rationibus humanis. Eam autem ob rem dixit, eum qui est secundum doctrinam, indicans quod sine externa sapientia docere possit. Non enim opus est fastu verborum, sed Scripturarum peritia, conceptuumque potentia; ex his enim verbi doctrina felicius procedit, quemadmodum et ipsius Pauli.

Ut potens sit et adhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere. Hoc est, ut suos custodiat et fulciet, hostes vero arceat. Nam qui neque cum hostibus dimicare, neque captivum ducere omnem intellectum ad obedientiam Christi, neque suos consolari et adhortari et confirmare potest, pseud-episcopus est. Alias enim virtutes etiam in subditis invenire licet, hospitalitatem scilicet et sobrietatem, idque genus alia: ad vero præcipuus episcopi character est docendi facultas.

Vers. 10. Sunt enim plerique inobedientes, vaniloqui, et seductores. Radicem omnium malorum dixit, nempe inobedientiam. Qui enim inobediens est et non vult subesse, sed impetum facit, ut aliis imperet, merito nihil sani recte didicisse comperietur: non enim sustinet doceri. Vaniloquus est et impostor, cum se tum alios decipiens.

Maxime vero qui sunt ex circumcissione. Istitis ipse Boninus regnandi cupiditatem exprobrabat, quia post fidem etiam morbum istum non deposuerunt.

628 *Vers. 11. Quos oportet redarguere.* Hoc est, vehementer objurgare, ut ipsorum ora occludas. Ecquid autem lucri, dummodo inobedientes sint? Ipsis quidem nihil; at vero aliis alioqui corrumpendis, si taceat episcopus, quorum corruptionis ipse rationem dabit. Eam ob rem horum ora sunt obturanda: quod si non possis, ne sis episcopus.

Qui universas domos subvertunt, docentes quas non oportet, turpis lucri gratia. Observas quemadmodum avaritia et turpe lucrum una cum inobedientia domos subvertunt? rectes enim sunt diaboli, quibus domos Dei demolitur.

Vers. 12. Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, male bestiarum, ventres pigri. Testimonium hoc verum est. Queritur

Ὅσιον. Τουτέστιν, εὐλαβῆ περὶ τὰ θεῖα, μηδὲν τῶ Θεῷ ὀφειλομένων ἐλλείποντα.

Ἐγκρατῆ. Οὐ σιτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ γλώττης, καὶ χειρῶν, καὶ ὀφθαλμῶν ἀκατάστων κυριεύοντα. τοῦτο γὰρ καὶ κυρίως ἐγκράτεια.

Ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδασχὴν πιστοῦ λόγου. Ἄντι τοῦ, φροντίζοντα, ἔργον τοῦτο ἔχοντα. Πιστοῦ δὲ, ἡ τοῦ ἀληθοῦς, ἡ τοῦ διὰ πίστειος παραδεδομένου, καὶ οὐκ ἀπὸ συλλογισμῶν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπε, τοῦ κατὰ τὴν διδασχὴν, δεικνύων ὅτι καὶ χαρὶς τῆς ἔξω σοφίας διδάσκειν δύναται. Οὐ γὰρ χρεῖα κήμπου βημάτων, ἀλλὰ Γραφῶν ἐμπειρίας, καὶ νοημάτων δυνάμεως: ἐκ τούτων γὰρ ἡ διδασχὴ εὐοδοῦται, ὡσπερ καὶ ἡ τοῦ Παύλου αὐτοῦ.

Ἴνα δυνατὸς ἦ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὑγαινοῦσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. Τουτέστιν, ἵνα καὶ τοὺς οικειοὺς φυλάττῃ καὶ στηρίξῃ, καὶ τοὺς ἔχθροὺς ἀποτρέπῃ· ὡς ὅτε μήτε τοῖς ἔχθροῖς μάχσθαι, καὶ αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, μήτε τοὺς οικειοὺς παρακαλεῖν καὶ νοθεύειν καὶ στηρίζειν δυνάμενος, ψευδ-ἐπίσκοπός ἐστι. Τὰς μὲν γὰρ ἄλλας ἀρετὰς καὶ ἐν τοῖς ἀρχομένοις εὐροί τις, τὸ φιλόξενον, τὸ σῶφρον, καὶ τὰ λοιπὰ· τὸ δὲ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν ἐπίσκοπον τὸ διδάσκειν ἐστίν.

Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι, καὶ φρεναπάται. Τὴν ῥίζαν εἶπε πάντων τῶν κακῶν, τὴν ἀνυποταξίαν. Ὁ γὰρ ἀνυπότακτος μὴ θέλων ἄρχεσθαι, ἀλλ' ἐπιτηδῶν τῶ ἄρχειν ἑτέρων, εἰκότως μὴδὲν μαθῶν ὑγίης καὶ ὀρθῆς ἐστίν· οὐ γὰρ ἠέσχετο διδασχῆναι. Ματαιολόγος ἐστὶ καὶ φρεναπάτης, καὶ ἑαυτὸν καὶ ἄλλους ἀπατῶν.

Μάλιστα δὲ οἱ ἐκ περιτομῆς. Τούτοις καὶ ὁ Κύριος τὴν φιλαρχίαν ὀνειδίζειν, ὅτι καὶ μετὰ τὴν πίστιν οὐκ ἀπέθετο τὸ νόημα.

Θὺς δεῖ ἐπιστομίζειν. Τουτέστιν, ἐλέγχειν σφοδρῶς, ὥστε ἀποκλείειν αὐτοῖς τὰ στόματα. Καὶ τί τὸ κέρδος, εἴπερ ἀνυπότακτοί εἰσιν; Αὐτοῖς μὲν οὐδὲν, ἑτέροις δὲ, τοῖς διαφθαρσομένοις ἂν εἰ ὁ ἐπίσκοπος σιγῇ ὦν, ὡν τῆς διαφθορᾶς αὐτὸς δώσει λόγον. Διὸ ἐπιστομίζειν δεῖ τοὺς τοιοῦτους· εἰ δὲ οὐ δύνασαι, μὴδὲ ἐπίσκοπος ἴσθι.

Οἴτινες δόλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἂ μὴ δεῖ, ἀσχοροῦ κέρδους χάριν. Ὁρᾶς μετὰ τοῦ ἀνυποτάκτου τὴν φιλαρχίαν καὶ τὴν αἰσχροκέρδειαν, πῶς τοὺς οἴκους ἀνατρέπουσι; μοχλοὶ γὰρ εἰσι τοῦ διαβόλου, δι' ὧν καθαρτεῖ τοὺς τοῦ Θεοῦ οἴκους.

Εἰπέ τις ἐξ αὐτῶν ἰδίου πνεῶν προφήτης· Κρήτες δεῖ ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαῖ. Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθῆς. Ζητεῖται τί δη-

Variæ lectiones.

⁶²⁸ Ἐπίσκοπος ο. ⁶²⁹ διεφθαρμένοις ο. ⁷⁰ σιγῇ βλάβος in. ⁷¹ φιλαρχίαν α.

ποτε ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἤγαγε μαρτυρίαν, καὶ ἐπαί-
νει αὐτήν, καὶ ταῦτα μὴ κλιῶς ἔχουσιν; Ἐτι τις τίς
ὁ ταῦτα εἰρηκώς; Ὁ μὲν οὖν εἰρηκώς Ἐπιμενί-
δης ἐστίν, ἐν τοῖς μάλιστα τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν
θειασμοῖς καὶ ἀποτροπιασμοῖς προσέχων, καὶ μαγτι-
κὴν δοκῶν κατορθοῦν. Οὗτος οὖν ὄρων τοὺς Κρήτας
τάφον δευμαμένους τῷ Διὶ, καὶ τιμῶντας ὡς ἕνα
τῶν ἀνθρώπων, ὡσπερ εἰρηκώς ὑπὲρ τοῦ οἰκείου
θεοῦ, τοιαῦτα πρὸς τὸν Δία ποιεῖ. Οἱ τὰδε καὶ τὰδε
ὄντες Κρήτες, τύμβον σοι ἔδομησαντο. Σὺ δ' οὐ θά-
νες, ἐσσι γὰρ αἰεὶ ⁷¹. Ταύτη τῇ χρήσει νῦν ὁ Παῦ-
λος προσμαρτυρεῖ ἀλήθειαν. Πῶς; οὖν τοῦτο ποιεῖ;
εἰ γὰρ ἀληθῶς εἰρηται, καὶ ὁ Ζεὺς ἄρα ἀθάνατός
ἐστιν. Ἄλλ' οὐ πρὸς τοῦτο βλέπων εἶπε τὴν μαρτυ-
ρίαν ἀληθῆ, ἀλλ' ὅτι ψεύστας καὶ ἄλλα τοὺς Κρή-
τας ἐκάλεσε. Καὶ τις χρῆσι Ἑλληνικῆς μαρτυρίας;
Μάλιστα οὕτως αὐτοὺς ἐνέτρπετε, οἰχοδὸν τὴν μαρ-
τυρίαν τῆς ὕβρεως καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῖς προβάλλ-
ων. Εἴθε δὲ τοῦτο ποιεῖν ὁ Παῦλος, ὡσπερ καὶ
τοῖς Ἀθηναίοις ἀπὸ τοῦ Ἀράτου διαλέχθη. ἃ ἐκεῖ-
νος τῷ ψευδονύμῳ Θεῷ τῷ Διὶ ἐπιτίθησι, ταῦτα
αὐτὸς τῷ ἀληθεῖ Θεῷ ἐπιμαρτυρῶν· ἐπεὶ καὶ μάλ-
λον ἀπὸ τῶν οἰκειῶν ἐπιστομίζονται· ὡσπερ καὶ
τοῖς Ἰουδαίοις ἀπὸ τῶν προφητῶν διαλέγεται,
καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων. Ἰ τοῦτο καὶ ὁ θεὸς
ποιεῖ, ἐκάστους ἀπὸ τῶν αὐτοῖς συνήθων καὶ πιστευ-
ομένων ἐφελκόμενος, οἷον τοὺς μάγους δι' ἀστέρο-
ν Σαοὺλ διὰ τῆς ἑγγαστριμύθου, ἐπειδὴ αὐτῇ ἐπί-
στευσεν ἐκεῖνος· καὶ τοὺς μάντις ἀπὸ τῶν βοῶν τῶν
συρόντων τὴν κιθάρῃ· οὐχ ὅτι ἀληθεύουσιν οἱ
μάντις, ἀλλ' ἀπὸ τῶν οἰκειῶν στομάτων αὐτοὺς
ἐλέγχει. Καὶ τὸν Βαλαάμ συγχωρεῖ εὐλογεῖν καὶ
προφητεῖν. Εἴθε γὰρ αἰεὶ συγκαταβαίνειν πρὸς
τὴν ἡμῶν ὠφέλειαν. Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸς
οὗτος ὁ Παῦλος ἐκώλυον τοὺς δαίμονας λαλεῖν καὶ
μαρτυρεῖν αὐτοῖς; Ὅτι τὰ σημεῖα ἱκανὰ ἦσαν παί-
θειν, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς ἐκήρυττε καὶ ἤρ-
κει. Καὶ οἱ δαίμονες; δὲ οὐχὶ προσκυνοῦντο ⁷², οὐ γὰρ
εἰδῶλον ἦν τὸ φθειγγόμενον. Διὰ τοῦτο κωλύονται
λαλεῖν.

Δὲ ἦν αἰτίαν ἐλεγε αὐτοὺς ἀποτόμως. Ἐπειδὴ,
φησὶ, καὶ ψεύσται εἰσιν, ὅπερ ἐστὶ δολιότητος, καὶ
ἀναισχυντοί, καὶ γαστριμαργοί, σφοδρῶ αὐτοῖς δεῖ
καὶ πληκτικῶ λόγου, ἐπεὶ ἡ πραΐτης τούτους οὐκ
ὠφελεῖ. Ὡς γὰρ ὁ τὸν ἐπεικτῆ πλῆττων, ἀναιρεῖ,
οὕτως ὁ τὸν ἀναίδῃ κολακεύων, διαφθείρει, μὴ ἔων
ἐπιγνώσκειν ἑαυτόν. Ἐνταῦθα δὲ, οὐ τοὺς ἄλλοτρίους,
φησὶν, ἀλλὰ οἰκειούς δεῖ ἐλέγχειν.

Ἦνα ὁγαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, μὴ προσέχον-
τες Ἰουδαϊκοῖς νόμοις. Ἐρα τοῦτο ὄγια, τὸ μη-
δὲν νόμον μηδὲ ἄλλότριον ἐπιστάγειν τῇ πίστει· ὡς
τότε ἑαυτὸν ὑποβάλλειν τῷ νόμῳ, οὐ θαρροῦντός

⁷¹ Math. II. ⁷² I Reg. XVIII. ⁷³ Num. XXIII, 24.

Variæ lectiones.

⁷⁴ Ὡς γὰρ αἰεὶ ο. ⁷⁵ προσκυνοῦντες ο.

A hic, curnam ex Græcis testimonium protulerit.
commendaveritque isthuc, præsertim cum non
recte habeat? Adhæc, quis ista dixerit? Certe qui-
dem qui ista dixit, Epimenides est, sapientissimus
apud Græcos judicatus, divinationibus num-
minumque placationibus incumbens, vaticinaudique
munere clarus. Hic sane cum animadverteret,
Cretenses Jovi sepulchrum exstruxisse, atque colere
eum tanquam mortalium quempiam, ceu æmula-
tione accensus pro deo suo patrio, hæc in Jovis
gratiam carmina condidit: Cretenses qui tales ac
tales sunt, hi exstruxerunt tibi tumulum: atqui tu
non es mortuus, tu enim semper es. Hoc oraculum
Paulus nunc verum esse testatur. At vero, qui
istud facit? nam si vere dictum est, tum
Jupiter immortalis est. Atqui non hæc respiciens,
verum esse dixit testimonium, sed quia Cretenses
mendaces aliaque appellavit. Quæ vero Græci tes-
timonii est commoditas? Maximum ita ruborem
eis infecit, injuriæ eorum ex domestico vate
testimonium ipsis proferens. Consuevit autem
hoc agere Paulus, quemadmodum et Atheniensibus
ex Arsto disseruit, quæ ille Jovi deo falso
dicto attribuit, hæc ipse ad verum Deum refert:
quandoquidem et acrius suis ipsorum testimoniis
obstruuntur: quemadmodum et cum Judæis
perpetuo ex prophetis disputat, non ex Evangeliiis.
Idem et Deus facit, per consueta sibi et credita
quosvis attrahens; ut magos per stellam ⁷⁴, Saulem
per feminam ⁷⁵ pythonem in se habentem, quia
huic feminae ille fidem adhibebat: et vates a bobus
quæ arcam trahebant: non quod verum loquerentur
vates, sed eos ex ipsorum ore arguit. Præterea,
Balaamum benedicere et prophetare permittit ⁷⁶.
Consuevit enim semper ad nostram utilitatem
condescendere. Qui igitur Christus, et hic ipse
Paulus prohibebant dæmones loqui, ac testimonium
629 sibi dicere? Quia signa satis erant ad per-
suadendum, et ipse Christus seipsum prædicabat,
idque satis erat. Porro dæmones non adorabantur;
non enim idolum erat quod loquebatur: idcirco lo-
qui prohibentur.

VERS. 15. *Quam ob causam increpa eos dure.*
Quia mendaces sunt, quod est fraudulentia; et
impudentes et gastrimargi, opus habent acri et
penetrante sermone: nam mansuetudo apud eos
nihil proficit. Quemadmodum enim qui mitem
acrius feriat, perdit eum: sic qui impudenti adu-
latur eum corrumpit, seipsum agnoscere non
permittens. Hic autem non alienos, sed proprios
arguendos esse dicit.

*Ut sani sint in fide, non attendentes Judaicis fa-
bulis.* Sanitas igitur est, nihil adulterinum, neque
alienum fidei superinducere: ut seipsum subjicere
legi, non est ejus qui fidei confidit, ceu ad salutem

assufficienti : isthuc autem est malum haud exiguum. Judaica autem, duplici ratione fabulæ sunt; cum quod intempestiva res, ac deinceps inutilis; tum quia noxium est iis applicare animum. Quemadmodum igitur fabulis non est credendum, ita neque istis. Atqui sacri Veteris Testamenti libri recte intellecti, haudquaquam sunt fabulæ : qua enim ratione fabulæ essent, cum veritatem evangelicam inde doceamur? Præva autem interpretationes, et traditiones Judæorum, istæ sunt fabulæ. Audi igitur et quæ sequuntur.

Vers. 14. *Et mandatis hominum aversantium veritatem. Viden' quas vocet fabulas? Mandata nimirum hominum, ut et in Isaia et Evangelio scriptum est, aliaque, videlicet observationes ciborum, ut ex sequentibus planum sit.*

Vers. 15. *Omnia quidem munda mundis; coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum, sed coinquinata sunt illorum mens et conscientia. Itaque non sua natura pura sunt aut impura, sed ex voluntate assumuntur. Nam cum illi mente puri sint et religiosi, noverunt omnia esse munda, ut Dei creaturas, solum autem peccatum esse impurum. Nam etsi lex immunda quaedam habebat, non simpliciter hoc agebat, verum ut voluptatem cohiberet, ut quæ sciret Judæos utpote gulæ deditos haud obedituros. Quod si impari et impii fuerint qui vescuntur, his certe omnia sunt immunda. Quomodo? Quoniam et pisces, ut qui sæpe humana carne vescantur, et aves quæ mundæ videntur, cum tamen finum edant, sic illas expendenti immundæ videri queant. Proinde sordida mens perperam de his cogitando, sibi hæc coinquinat, quæ tamen natura haud sunt ejusmodi : perinde 630 ac qui stomacho laborat, cibos injucundos esse putat, etiamsi suaves sint : et vertigine laboranti, terra videtur circumagi, quæ tamen fixa persistit : ejus enim morbi talis est opinio. Hæc etiam a Iversus Manichæos conveniunt, et contra Marcionistas, et recens ab iis exortos hæreticos, qui vulgo appellantur Galatæ.*

Vers. 16. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, execrables cum sint, et inobedientes, et ad omne opus bonum reprobi. Vides quid faciat immundos et execrables? Opera prava et sordida. Revera enim fides sine operibus mortua est. Mortuus autem execrabilis est, et ad quidvis reprobus.*

CAPUT II.

Vers. 1. *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Etiamsi inobedientes sint illi ac reprobi, tu tamen quod tui munera est, facito : ne taceas, etiamsi illi non recipiant.*

Vers. 2. *Senes ut sint sobrii. Quia senij vitium*

630 Isa. xxix; Matth. xv. 631 Jac. ii, 17.

Varie lectiones.

70 ἐπαγομένων ο. 71 ἐπικωλύη ο. 72 ἀπειθείς ο. 73 Γοδίας ο.

ἔστι: τῇ πίστει, ὡς ἱκανῆ σῶσαι. Τοῦτο δὲ νότος; οὐ μικρά. Διπλῆ δὲ μῦθοι εἰσι τὰ Ἰουδαϊκά, ὅτι τε παρὰ καιρὸν ἐστι τὸ προσχεῖν τοῦτοισ;. Ὅσπερ οὖν μῦθοις; οὐ δεῖ πεθεσθαι, οὕτως οὐδὲ τῷτοισ;. Τὰ μὲν οὖν ἅγια τῆς Παλαιᾶς βιβλίας καλῶς νοοῦμενα, οὐ μῦθοι. Πῶς γάρ, παρ' ὧν τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀλήθειαν διδασκόμεθα; Αἱ δὲ παρεξηγήσεις, καὶ αἱ δευτερώσεις, ταῦτα μῦθοι. Ἄκουε οὖν καὶ τὰ ἐξῆς.

Καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν. Ὅρῃς τίνας καλεῖ μῦθοις; Τὰς ἐντολὰς τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἡσαίᾳ, καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται, τὰ τε ἄλλα, δηλαδὴ καὶ τὰς παρατηρήσεις τῶν βρωμάτων, ὡς ἐκ τῶν ἐπομμένων 74 δῆλον.

Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαρῶις; τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμλάνται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις. Ὅστε οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν καθαρὰ ἢ ἀκάθαρτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν προαίρεσιν τῶν μεταλαμβόντων. Ὅτιοι γὰρ καθαρὸι μὲν καὶ εὐσεβεῖς ὄντες, πάντα καθαρὰ οὐραίνω, ὡς Θεοῦ ποιήματα, μόνῃ δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἀκάθαρτον. Εἰ γὰρ καὶ ὁ νόμος εἶχε τίνα ἀκάθαρτα, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἵνα δὲ τὴν τρυφήν ἐπικώλυη 75; εἰδῶς; ὅτι ἀπλῶς οὐκ ἂν ἐπέσθαισαν αὐτῷ Ἑβραῖοι, ὡς γαστρίμαργοι. Εἰ μὲντοι ἀκάθαρτοι καὶ ἀσεβεῖς; 76 εἴεν οἱ μεταλαμβάνοντες, τοῦτοισ; πάντα ἀκάθαρτα. Πῶς; Διότι καὶ οἱ ἰχθῦες; ὡς ἀνθρωποφάγοις; πολλὰκις, καὶ οἱ δοκοῦντες καθαρὸι θρνιθεῖς, ὡς κοπροφάγοις; τῷ ὄντως; ἐξετάζοντι ἀκάθαρτοι δόξαιεν. Ὅστε καὶ ἡ βυπαρὰ διάνοια κακῶς περὶ τούτων λογιζομένη, ἐαυτῇ συμμιαίνει ταῦτα, μὴ ὄντα φύσει τοιαῦτα. Ὅσπερ καὶ ὁ στομαχιῶν νομίζει τὰ βρώματα ἀγῆδη, καὶ τῆσα ὡς; καὶ τῷ Πιγγιῶντι δοκεῖ περιστρέφασθαι ἡ γῆ πηχία ἐστῶσα; τοῦ γὰρ πάθους αὐτοῦ ἡ τοιαύτη ὑπόνοια. Ταῦτα καὶ πρὸς Μανιχαίους ἀρμόζει, καὶ πρὸς Μαρκωνιστάς, καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῶν νεοφανεῖς αἰρετικῶς; τοὺς λεγομένους παρὰ πολλοῖς; Γαλάτας 77.

Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. Ὅρῃς; τί ποιεῖ ἀκάθαρτους καὶ βδελυκτοὺς; Τὸ ἔργα ἔχειν πονηρὰ καὶ βυπαρὰ. Ὅντως γὰρ πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά. Ὁ δὲ νεκρὸς βδελυκτὸς, καὶ πρὸς; πᾶν αἰτιοῦν ἀδόκιμος.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Σὺ δὲ λάλει ἃ πρέπει τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ. Καὶ ἀπειθεῖς; ὡς ἰκεῖνοι καὶ ἀδόκιμοι, ἀλλὰ οὐ τὰ σαυτοῦ ποιεῖ; μὴ σιγήσης, καὶ ἰκεῖνοι μὴ παραδέχωνται.

Προσεύτας, νηφαλοὺς εἶναι. Ἐπισηθὴ ἐλάττωμα

τοῦ γήρω· ἐστὶ τὸ καθρὸν καὶ ληθαργικὸν καὶ A est segnitie et oblitio et torpor, propterea dicit, δυσκίνητον, διὰ τοῦτο φησι, *Nephiliosi estotowan, Sobrii sint*, hoc est excitati, prompti.

τούτεστι διεγερμένοι, ὄξει·
Σεμνοὺς, σώφρονας. Τοὺς φρονίμους ὀνομάζει σώφρονας, παρὰ τοῦ σώας ἔχειν τὰς φρένας. Εἰσι γὰρ καὶ ἐν γέρονσι μαινόμενοι καὶ λυττώντες, καὶ παράφρονες, οἱ μὲν ὑπὸ οἴνου, οἱ δὲ ὑπὸ μικροψυχία.

Ἐγυμνότητας τῆ πίστει, τῆ ἀγάπῃ, τῆ ὑπομονῇ. Μάλιστα ἡ ὑπομονὴ ἀρμοδιώτατον γέρονσι παράγγελμα, διὰ τὸ ἀκρόχολον αὐτῶν καὶ μικρόλυπον.

Πρεσβυτίας ὡσαύτως ἐν καταστάματι ἱεροπραπειῖς. Τὰς γραῖδας λέγει, ἅς καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σχήματος καὶ τῆς καταστολῆς δεῖ κοσμίως φαίνεσθαι. Τινὲς δὲ τὰς ἐν Ἐκκλησίᾳ διακόνους φασίν, B ἅς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀμριάσεως ἀπαιτεῖ φαίνεσθαι ἱεροπραπειῖς, τούτεστι, ταῖς ἱεραῖς ἐμπροσθοῦσας ὑπερησείας.

Μὴ διαβόλους, μὴ οἶνω πολλῶ δεδουλωμένους. Ἐπειδὴ γὰρ ψυχρὸν τὸ γῆρας, ποθεῖ τὸν οἶνον, εἴτα μὴ δυνάμενον ἀντέχειν φῶς ἀσθενὲς, καταπαλαίεται, οὐχ ὑπὸ τοῦ συμμέτρου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πολλοῦ, ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ πρὸς διαβολὰς ἐπιρρηπές.

Καλοδιδασκάλους. Πῶς ὦν ἀλλαχῶ φησι, *Γυναὶκε διδάσκαιε οὐκ ἐπιτρέπω*· Ἐκεῖ περὶ τῆς ἐν Ἐκκλησίᾳ κοινῆς διδασκαλίας φησίν, ἥτις ἀπειρηται ταῖς γυναίξιν, ἐνταῦθα δὲ περὶ τῆς ἐν οἴκῳ γινόμενης, καὶ ἰδίᾳ πρὸς γυναῖκας. Ὅτι δὲ τοῦτο λέγει, ἄκουε τῶν ἐξῆς.

Ἴνα σωφρονίσωσι τὰς νέας, φιλάνδρους εἶναι. Οὐ τὰς οἰκειὰς μόνον θυγατέρας, ἀλλὰ καὶ καθόλου πάσας τὰς νέας. Ἐκάστη γὰρ πρεσβυτέρα τὴν νεωτέραν παιδευέτω· καὶ πρῶτον τὸ κεφάλαιον τῶν ἐν οἰκίᾳ ἀγαθῶν, τὴν φιλάνδριαν. Τούτου γὰρ ὄντος, καὶ τὰ λοιπὰ ἔψεται, εὐθηνία οἴκου, καὶ χρημάτων περιουσία, ὡσπερ ἀπόντος, πάντα κἄν παρῶσιν, ἀπορόυθησονται.

Φιλοτέκνους. Ἡ γὰρ τὴν βίβαν ἦτοι τὸν πατέρα ἀγαπῶσα, πολλῶ μᾶλλον καὶ τοὺς καρποὺς ἦτοι τοὺς καίδας ἀγαπήσει.

Σώφρονας, ἀγνάς, οἰκουροὺς, ἀγαθὰς. Ἡ γὰρ φιλοῦσα τὴν ἀνδρα, καὶ σώφρων ἐστὶ καὶ ἀγνή, τούτεστι, καὶ σώματι καὶ διανοίᾳ καθαρὰ ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλοτρῶν καὶ μίξεως καὶ ἐπιθυμίας· ἀλλὰ καὶ οἰκουρὸς ἀγαθῇ, τούτεστιν, οἰκονομικῇ. Ἀγαπῶσα γὰρ τὸν ἀνδρα, καὶ τοῦ οἴκου ἐπιμελεῖται, οὕτε περὶ τρυφῆν, οὕτε περὶ σπατάλας, 18 ἀκαίρους καὶ κηλιπισμοὺς ἀσχολουμένη. Τίνι γὰρ καὶ ἄλλῳ ἀρέσει· ἐπιζῆ τῷ ἀγαπητῷ ἀρέσασα; Σκόπει δὲ πῶς ὁ ἀφιστῶν τῶν βιωτικῶν ὁ Παῦλος, νῦν φροντίδα ποιεῖται

Pudici, prudentes. Prudentes appellavit σώφρονας, eo quod sanas mentes habeant. Sunt enim senes etiam insani, et rabiosi ac dementes: alii quidem ex vino, alii vero ex pusillanimitate.

Sani in fide, dilectione, et patientia. Patientia grandioribus natu est commodissimum præceptum, quod facile excandescant, et levi de causa contristentur.

Vers. 3. Anus similiter in habitu sancto. Anus dicit, quas et ab ipso habitu et ornatu honestas videri oportet. Quidam autem diaconissas in Ecclesia hic intelligunt, quas et ipso etiam vestitu vult sane ornatas conspici, hoc est, sacris ministeriis insignes.

Non calumniatrices, non multo vino servientes. Quia enim senectus est frigida, vinum desiderat: deinde cum non possit sustinere, utpote imbecilla vincitur, non a moderato vino, sed a multo: ex hoc autem ad calumnias fiunt propensiores.

Bene docentes. Quomodo igitur alio in loco dicit: *Docere mulieri non permitto* 26? Illic de communi in Ecclesia doctrina loquitur, quæ mulieribus est prohibita: hic autem de domestica, quæ privatim sit ad mulieres. Quod autem hoc dicat, audi ex sequentibus.

Ut instituant adolescentulas, ut sint amantes maritorum. Non tantum filias 631 suas, verum in universum omnes adolescentulas. Quælibet enim natu grandior juniorem puellam erudiat, ac primum caput domesticorum bonorum eas doceat, nempe ut sint amantes maritorum. Nam si hoc affuerit, sequentur etiam reliqua, nempe prosperitas domus, facultatumque copia: quemadmodum e diverso si absit amor maritalis, etiam si omnia affuerint, diffluent ac pessum ibunt.

Filios suos diligant. Quæ enim radicem seu patrem diligit, multo magis etiam fructus sive filios diligit.

Vers. 5. Ut sint sobriæ, castæ, domus curam habentes, bonæ. Quæ enim maritum suum diligit, et sobria erit et casta, hoc est, et corpore et mente pura ab omni aliena tam mixtione, quam concupiscentia. Quinetiam bonam domus curam habebit, id est, matersfamilias erit. Nam quæ maritum diligit, domus etiam curam gerit, neque circa intempestivas delicias et ornatus occupatur. Cui enim alii placebit quæ semel dilecto placuit? Considera autem quomodo Paulus ille qui a rebus hujus

26 I Tim. II, 12.

18 δαπάνης ο.

seculi abducere solet, nunc tantam sollicitudinem A
habeat rerum domesticarum: nam his bene habentibus, spiritualia etiam bene habebunt.

Ut non blasphemetur verbum Dei. Vides quod precipue verbi, non mundanarum rerum curam gerat? Si enim fidelis mulier cum infideli marito cohabitans, non sit virtute conspicua, vituperatio ad fidem transit.

6. *Juvenes similiter hortare ut sint sobrii.* Puellis junioribus matronas seniores institutrices præficit, nimirum feminas feminis; junioribus autem viris ipsum Titum, virum viris: decorum enim ubique servat. Quid vero est, quod hortari vel commonescere istos debet? Ut sint sobrii. Nam juvenilem ætatem ignis absurdorum voluptatum maxime inturbat, quem oportet extinguere et ad sobrietatem festinare.

7. *In omnibus teipsum præbens exemplum bonorum operum.* Doceant sane grandiores natu femine adolescentulas, tu vero ipse minores natu viros. Cæterum publica institutio exemplarque virtutis tuæ vitæ splendor sit, cuius imago quædam et voluti archetypus, omnibus præpositus qui aliquid imitari volunt eorum quæ in ipso bona conspexerint.

In doctrina incorruptibilitatem. Repeto, *præbens.* Ne sint, inquit, corrupta et vana quæ doces, sed sana, et rectæ rationis.

Gravitate. Ut nihil juvenile et quod insipientes C
præ levitate diffundat, contineat doctrina, sed omnia sint veneranda dignaque Deo.

632 **VERS. 8.** *Verbum sanum, irreprehensibile.* Hoc est, rectæ fidei, quod nihil reprehensibile habeat.

Ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens de nobis dicere mali. Eum qui ex adverso est, vel diabolus dicit, vel quemvis ei ministrantem.

VERS. 9. *Servos dominis suis subditos esse, in omnibus beneplacitos.* Itaque is qui uxores a maritis continentis prætextu disjungit, servosque ab heris delicere facit prætextu pietatis, non est irreprehensibilis: multas enim occasiones dat omnibus, omniumque ora adversus fidem aperit.

VERS. 10. *Non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes.* Animadvertite quod illa a servis exigit, quæ omnium maxime heros placant, nempe, non contradicere, non furari, sed fideles eos esse. His enim qui mundi negotiis sunt addicti hæc maxime sunt curæ.

Ut doctrinam Salsæria nostri Dei ornent in omnibus. Nam si tales se servi gesserint, ad gloriam hoc Christianismi cedit. Cum enim Græcus viderit servum suum sic a Christianismo institutum, quomodo non mirabitur dogma, cui tantæ

Α τσαούτην τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν, ὅτι περ τούτων καλῶς ἐχόντων, καὶ τὰ πνευματικὰ εὖ ἔξει.

Ἴνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημηται. Ὁρᾷς, ὅτι προσηγουμένως τοῦ κηρύγματος φροντίζει, οὐχὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων; Ἄν γὰρ πιστὴ γυνὴ ἀπίστῳ συνοικοῦσα, μὴ εἴη ἐνάρετος, ἢ βλασφημία ἐπὶ τὴν πίστιν διαβαίνει.

Νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν. Ταῖς μὲν νεωτέραις τὰς πρεσβυτέρας διδασκάλους ἐπίστησε, γυναῖκας γυναίξει· τοῖς δὲ νεωτέροις αὐτὸν τὸν Τίτον, ἄνδρα ἄνδράσι· τὸ εὐπρεπὲς γὰρ πανταχοῦ φυλάττει. Τί δὲ δεῖ παρακαλεῖν τούτους ἢ νοθετεῖν; Σωφρονεῖν· μάλιστα γὰρ τῇ νέᾳ ἡλικίᾳ τὸ πῦρ τῶν ἀτόπων ἡδονῶν ἐνοχλεῖ, ὃ δεῖ σθενύειν, καὶ σπουδαῖον σωφρονεῖν.

Περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων. Διδασκίτευσαν μὲν καὶ αἱ πρεσβύτεραι τὰς νεωτέρας, καὶ σὺ δὲ αὐτὸς τοὺς νεωτέρους. Πλὴν κοινὸν διδασκαλεῖον καὶ ὑπόδειγμα ἀρετῆς ἢ τοῦ σοῦ βίου λαμπρότης ἔστω, οἷόν τις εἰκὼν ἀρχέτυπος πᾶσι προκειμένη τοῖς βουλομένοις ἐναπομάχεσθαι τι τῶν ἐν αὐτῇ καλῶν.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφορίαν. Ἀπὸ κοινού τὸ παρεχόμενος, ἵνα μὴ ὡς, φησὶ, διεφθαρμένα καὶ ψευδῆ ἃ διδάσκεις, ἀλλ' ὀγιῆ, καὶ τοῦ ὁρθοῦ λόγου.

Σεμνότητα. Ἴνα μηδὲν νεώτερον καὶ διαχίον τοὺς ἀφρονάς ἔχη ἢ διδασκαλία, ἀλλὰ πάντα σεβασμια καὶ δέξια Θεοῦ.

Λόγον ὀγιῆ, ἀκατάγνωστον. Τουτέστιν, ὁρθόδοξον, μηδὲν ἐπιλήψιμον ἔχοντα.

Ἴνα ὁ δὲ ἐναντίας ἐντραπή, μηδὲν ἔχων κερὶ ἡμῶν φαῦλον λέγειν. Ἐξ ἐναντίας, ἢ τὸν διάβολον φησιν, ἢ πάντα τὸν αὐτῷ ὑπηρετούμενον.

Δούλους ἰδίους δεσπότας ὑποτάσσασθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρεστοὺς εἶναι. Ὅστε ὁ τῶν ἀνδρῶν τὰς γυναῖκας διασευγνὸς προφάσει τῆς ἐγκρατείας, καὶ δούλους δεσποτῶν ἀφιστῶν προσήματι εὐσεβείας, οὐκ ἔστιν ἀκατάγνωστος. Πολλὰς γὰρ λαβὰς πᾶσι δίδωσι, καὶ τὰ πάντων στόματα κατὰ τῆς πίστεως ὁ ἀνοίγει.

Μὴ ἀντιλέγοντας, μὴ νοσηφίμοις, ἀλλὲ πιστὴν πᾶσιν ἢ ἐνδεικνυμένους ἀγαθῆν. Ὅρα ὅτι ἐκεῖνα ἀκαταί τοὺς δούλους, ἃ μάλιστα πάντων ἀναπαύει τοὺς δεσπότας, τὸ μὴ ἀντιλέγειν, τὸ μὴ κλέπτειν, ἀλλὰ πιστοὺς εἶναι. Τοῖς γὰρ βιωτικῶς μάλιστα ταῦτα περισπούδαστα.

Ἴνα τῆν διδασκαλίαν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ κοσμῶσιν ἐν πᾶσι. Καὶ γὰρ ἐάν ὦσιν οἱ δούλοι τοιοῦτοι, εἰς δόξαν εἰσὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ ὁ Ἕλληγ τὸν δούλον αὐτοῦ ὁσῶς ὄντ τοῦ Χριστιανισμοῦ παιδευθέντα, πῶς οὐ θαυμάσεται τὸ

Variae lectiones.

ἢ πᾶσαι C

δόγμα, ὡς τοσαύτην ἰσχὴν ἔχρη, ὥστε τοιαύτην φυ-
χὴν βελτιῶσαι; Ἄσι γὰρ τὸ δουλικὸν γένος ἱεραι-
κῶς ἐστὶ καὶ δυστράπελον, διὰ τὸ μὴ καλῶς ἀνάγε-
σθαι, ἀμαλούμενον ἐπὶ τῶν δεσποτῶν, μηδὲ ὑπὸ
λόγων ἢ συνδιαγωγῆς ἀνδρῶν σπουδαίων ρυθμιζε-
σθαι. Οὐκ ἄρα μάτην ἀλλαχού ἔλεγεν ὁ Παῦλος,
Ὡς τῷ Θεῷ δουλεύοντες, καὶ οὐκ ἀνθρώποις.
Κἀν γὰρ τῷ δεσπότῃ διακονῆς, ἀλλ' ἢ τιμὴ εἰς
θεὸν ἀνατρέγει, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ φόβου ἐκείνου
ἢ πρὸς τὸν δεσπότην εὐνοία τὴν ἀρχὴν ἔχει.

Ἐξεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἢ σωτήριος
πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἐπειδὴ πολὺ καὶ μέγα ἀπήτησε
παρὰ τῶν οἰκετῶν, φημι δὲ τὸ κοσμεῖν τὴν τοῦ
Κυρίου διδασκαλίαν διὰ τῆς; αὐτῶν ἑναρέτου πολι-
τείας, δείκνυσι νῦν ὅτι εἰκότως τούτους τὰ τηλι-
κῦτα ἀκαταί. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοῖς ἡ χάρις ἐπέφα-
νεν, εἰ καὶ δοῦλοι εἰσι. Πᾶσι γὰρ, φησὶν, ἀνθρώ-
ποις. Καὶ ἐχαρίσατο καὶ αὐτοῖς ἔφεσιν⁶⁷ πολλῶν
ἁμαρτημάτων, καὶ ὀφειλοῦσι λοιπὸν καὶ αὐτοὶ πρὸς
δόξαν τοῦ εὐεργέτου πολιτεῖσθαι.

Παιδεύοντα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσε-
δειαν, καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας. Καὶ ἐντεῦθεν
ἐντρέπει αὐτοὺς. Παιδαυτοῦ γὰρ, φησὶ, τυχόντες
θεοῦ, πῶς οὐκ ὀφείλουτε ἀξίω; αὐτοῦ βιοῦν; Ἡ
χάρις δὲ, φησὶν, αὕτη οὐκ ἐστὶν ἕχρι τῆς; ἀφέσεως
τῶν προγεγονότων κακῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέλλον
ἡμᾶς ἀσφαλίζεισθαι. Παιδεύει γὰρ ἡμᾶς, ἵνα τοῦ
λοιποῦ σωφρόνως ζήσωμεν, οἱ πρότερον πάντως
ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυ-
μίας. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἀρνησασθαι τὴν ἐκ διαθέ-
σεως ὀλοφύχου ἀποστροφὴν σημαίνει· ἀσέβειαν
δὲ τὴν εἰδωλατριαν ὀνομάζει⁶⁸, καὶ τὰ πονηρὰ
δόγματα. Κοσμικὰς δὲ ἐπιθυμίας, πλεονεξίαν, τρυ-
φήν καὶ τὰς ἄλλας, ὅσαι μὴ διαβαίνουσιν εἰς τὸν
οὐρανὸν, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ χρησιμεύουσιν, καὶ
αὐτῶν συγκαταλόγουται. Διὰ τοῦτο οὖν ἦλθεν ὁ Χρι-
στὸς, ἵνα ἀρνησώμεθα καὶ τὰ ἀσεβῆ δόγματα, καὶ
ἐν ἐναγῇ βίῳ, μετὰ τῆς αὐτῆς διαθέσεως ἀμφοτέρα
μισήσωμεν.

Σωφρόνως καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν.
Τὸ, σωφρόνως, οὐ τὴν ἀποχὴν μόνον τῆς πορνείας
σημαίνει, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν λοιπῶν παθῶν. Καὶ
χρημάτων γὰρ ἐρῶν, οὐ σωφρονεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ
ἀκολαστότερος εἶ, ὅση οὐδὲ φυσικὸν τὸ πάθος⁶⁹.
Καὶ ἀπλῶς, πάντων τῶν ἄλλων παθῶν ἠττώμενός
τε; αὐ σωφρων.

Ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Οὗτος γὰρ ἔχει τὸν αἰῶνα·
ὁ δὲ μέλλον τὰς ἀντιδόσεις.

Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπι-
φάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ
Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἰδοὺ καὶ τὸ
ἐπαθλόν, ἢ δευτέρα ἐπιφάνεια, ἢ ὅπως μακαρία.
Καλῶς δὲ εἶπε, τῆς δόξης. Δύο γὰρ ἐπιφανείας
λέγει. Καὶ ἡ μὲν πρώτη, καθῶς καὶ ἀνωτέρω

A vires insunt, ut huiusmodi animam in melius revo-
cet? Semper enim servorum genus est improbum
et morosum, eo quod non liberaliter instituantur,
utpote a dominis neglecti, neque verbis, neque
conversazione honorum virorum recte formentur.
Non igitur frustra alio in loco dixit Paulus: Tan-
quam Deo servientes, et non hominibus⁶⁷. Etsi enim
hero tuo inservias, honos tamen ad Deum recurrit,
quoniam a timore illius, quæ erga herum est bene-
volentia, principium ducit.

Vers. 11. Apparuit enim gratia Dei salutaris
omnibus hominibus. Cum multum et magnam a
servis postulasset, nimirum ut ornam doctrinam
Domini per honestam suam conversationem, com-
monstrat nunc quod non immerito ab illis tanta
B postulet: nam et illis gratia apparuit, etiamsi
servi sint. Omnibus enim hominibus, inquit. Atque
ipsis etiam multorum peccatorum remissionem
donavit; quare par est ut et ipsi in posterum ad
gloriam benefactoris sui vitam suam instituant.

Vers. 12. Erudians nos, ut abnegantes impieta-
tem et sæcularia desideria. Atque hinc eos pudefa-
cit. Institutorem enim Deum nacti, quomodo non
debeatis digne eo vivere? Gratia autem ista, inquit,
non extenditur ad condonationem tantummodo præ-
teritorum delictorum, verum de futuro etiam nos
securus reddit. Erudit enim nos, ut deinceps so-
bria vivamus, qui omnino prius abnegavimus
C impietatem atque mundanas cupiditates.
Per abnegationem itaque aversionem significat;
quæ ex animo fiat totoque mentis affectu. Impie-
tatem autem idololatriam pravaque dogmata appel-
lat. Sæcularia autem desideria, avaritiam, delicias,
et alia quæcumque in cælum haud transeunt, sed
in mundo hoc suam habent utilitatem, atque cum
ipso dissolvuntur. Eam igitur ob rem venit Chri-
stus, ut abnegemus et impia dogmata, et vitam
sceleratam, cum eodem affectu utraque odio pro-
sequentes.

Sobrie et juste et pie vivamus. Sobrie, non tan-
tum abstinentiam a fornicatione significat, sed a
reliquis etiam affectibus. Nam si pecunias amas,
non es sobrius, imo vero ideo intemperantior es,
quandoquidem a natura non sit hic affectus. Ac
simpliciter, quisquis ab aliis quibusvis motibus
vincitur, non est sobrius.

In præsentī sæculo. Præsens enim certamen
habet: futurum autem, præmium et retributio-
nes.

Vers. 13. Expectantes beatam spem, et adven-
tum gloriæ magni Dei, et Servatoris nostri Iesum
Christi. En præmium, secundus ille adventus, qui
revera est beatus. Pulchre autem dixit, gloriæ.
Duorum enim adventuum mentionem facit. S qui-
dem primus, quemadmodum supra dictum est,

⁶⁷ Ephes. vi, 7.

Varie lectiones.

⁶⁸ σημαίνει ο. ⁶⁹ οὐδὲ φυσικὴν τὸ πάθος ἀρχὴν ἔχει: m.

gratiam habebat et remissionem, qui cum mansuetudine et humilitate contigit : secundus autem retributionem, cum gloria exhibitus; perinde ac in Evangelio dicitur : *Quando venerit Filius hominis in gloria sua* ⁶⁸. Ubi autem sunt qui Filium imminuunt, et ne Deum quidem ipsum dicere sustinent? Audiant hic quod et Deus sit, et magnus. Magnus autem de Deo dicitur, non per comparationem ad alium quemdam parvum, sed absolute, ut qui natura ipse per sese magnus sit. Si autem nos, cum hostes eramus, servavit, quid non tum daturus est, si probatos nos inveniat?

Vers. 14. *Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate.* Hoc etiam potentie ejus signum est, quod dederit semetipsum : non quidem ut ab hoc aliquo liberaret, ab alio vero non itam; cæterum, *ab omni iniquitate.* Hanc itaque revereamur redemptionem.

Et mundaret sibi populum acceptabilem. Per lavacrum divini baptismi, operationemque suorum mandatorum divinorum purgandique vim habentium. Περιούσιος autem significat, peculiaris, sive domesticus, per metaphoram sumptam a famulis, qui circa substantiam et facultates domini sui versantur, quasi dicat, electum, excellentem, nihil habentem communè cum reliquis.

634 *Sectatorem bonorum operum.* Hoc est, cum fervore quodam ad virtutem euntem, zelumque ostendentem in omnibus bonis operibus, ignitamque imitationem. Redemptio itaque ipsius solius est, opera vero æmulari, nostrum etiam est.

Vers. 15. *Hæc loquere, et exhortare, et argue cum omni imperio.* Loquere primum et exhortare, hoc est, cum mansuetudine doce : deinde argue : neque id simpliciter, sed, *cum omni imperio,* hoc est, cum severitate, cum auctoritate. Quoniam enim asperis moribus præditi erant, severitatem adversus eos utendam suadet. Sunt sane nonnulla quæ non opus habent -severitate, verum adhortatione et persuasionem, ut omnino pecunias contemnore. Sunt autem alia quæ severitate opus habent, ut adulteria, furta, circumventiones, veneficia.

Nemo te contemnat. Pro, καταφρονέω, nempe omnino opportune perstringentem : nam qui impertune objurat, magis contemnitur.

CAPUT III.

Vers. 1. *Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum puratos esse.* Ubique fideles vult obtemperare magistratibus. Ostendit autem quomodo subjiciantur, nempe, si ad omne opus bonum præparati fuerint : unde manifestum est, quod qui ad mala instructi

⁶⁸ Matth. xv, 31.

A εἰρηται, χάριν εἶχε καὶ ἀρετὴν, μετὰ ἐπιεικειᾶς καὶ εὐπειθείας γενομένη· ἢ δὲ δευτέρα, ἀνατιθέσθαι, μετὰ ὁδοῦ δεικνυμένη ⁶⁹. ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ὅταν ἐλθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Ποῦ δὲ εἰσὶν οἱ τῶν Υἱῶν ἐλαττοῦντες, καὶ οὐδὲ Θεὸν αὐτὸν ἀνεχόμενοι λέγειν; Ἀκούετωσαν ὅτι καὶ Θεὸς ἐστὶ, καὶ μέγας. Τὸ δὲ, μέγας, ἐπὶ Θεοῦ λέγεται, οὐ κατὰ σύγκρισιν τὴν πρὸς ἄλλον μικρὸν, ἀλλ' ἀπολελυμένως, ὡς φύσει αὐτομγάλου ὄντος. Εἰ δὲ ἐχθροὺς ὄντας ἔσωσε, τί οὐ δώσει τότε, εὐδοκιμοῦντα; ἡμᾶς εὐρών;

⁷⁰ Ὁς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσῃται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας. Καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας δείγμα, τὸ δοῦναι ἑαυτὸν· καὶ οὐχ ἵνα τοῦδε μὲν λυτρώσῃται, τοῦδε δὲ οὐ· ἀλλ' ἀπὸ πάσης ἀνομίας. Ὅστε δουλωθῆμεν τὴν λύτρωσιν.

Καὶ καθάρσιον ἑαυτῷ λαῶν περιούσιον. Διὰ τοῦ λουτροῦ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, καὶ τῆς ἐργασίας τῶν θεῶν καὶ καθαρτικῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Περιούσιος δὲ, ὁ οικίος, ἐκ μεταφορᾶς τῶν περὶ τὴν οἶσιν καὶ τῶν πλοῦτων τοῦ δεσπότου στραφομένων οικητῶν, οἶον, ἐξελεγμένον, ἐξαιρετικόν, οὐδὲν ἔχοντα κοινὴν πρὸς τοὺς λοιπούς.

Ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. Τουτέστι, μετὰ θερμότητος ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἰόντα, καὶ ζῆλον ἀνδοκίμου ἐν πᾶσι τοῖς καλοῖς, καὶ μίμησιν διαύρου. Ἡ μὲν τῶν λυτρωτῶν αὐτοῦ μένου, τὸ δὲ ζηλοῦν τὰ ἔργα, καὶ ἡμῶν.

Ταῦτα λέλει, καὶ παρακάλει, καὶ ἐλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. Λάλει πρῶτον καὶ παρακάλει, τουτέστιν ἡμερώτερον δίδασκε· εἶτα ἐλεγχε· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, μετὰ πάσης ἐπιταγῆς, τουτέστι μετὰ ἀποτομίας, μετὰ αὐθεντίας. Ἐπειδὴ γὰρ σκληροὶ ἦσαν, τὴν ἀποτομίαν ἐπ' αὐτοὺς εἰσηγεῖται. Εἰσὶ μὲν οὖν ἃ οὐ δέονται ἀποτομίας, ἀλλὰ παραινέσει· καὶ πειθοῦς, ὡς τὸ πάντῃ καταφρονεῖν χρημάτων. Εἰσὶ δὲ ἃ δέονται, ὡς μοιχεῖται, κλοπῇ, πλεονεξίᾳ, γητεῖται.

D Μηδεις σου καταφρονεῖτω. Ἀνεὶ τοῦ, καταφρονεῖτω, εὐκαίρως πάντως στυφοντος, ὡς ὅγε ἀκίρως ἐπιπλήττων ⁷¹, μάλλον καταφρονεῖται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'

Ἐπομιμήθηκε αὐτοῦ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίας ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν, πρὸς πάντῃ ἔργον ἀγαθὸν ἐτοιμοὺς εἶναι. Πανταχοῦ τοὺς πιστοὺς ταῖς ἀρχαῖς ὑποτάσσεσθαι βούλεται. Δείκνυσσι εἰ καὶ πῶς ἂν ὑποταγεῖν, εἰ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν παρῆσκαυμένοι ὄσιν. Ὅθεν ὄφλον, ὅτι οἱ πρὸς τὸ

Varie lectiones.

⁷¹ δεικνυμένην ο. ⁷² ἐπιπλήττων in.

κακά παρσκευασμένοι, οὗτοι ἀπειθοῦσι ταῖς ἀρχαῖς. Ἡ καὶ ὅτι ἐτοιμοὶ ἐστῶσιν, ἵνα πρὸς τὰ καλὰ παύωνται, μὴ πρὸς ἀσεβείαν, ἢ ἄλλο τι ψυχοδιαξέξ.

A sunt, illi magistratibus minime parent. Vel parati sint ut ad bona decantantur, non ad impietatem, aut aliquod aliud quod animæ noceat.

Μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπεισιβεῖν. Κἀν κακῶς πράττη τις, μηδὲ τοῦτον βλασφήμει, τουτέστι, μὴ λοιδορεῖ. Καθαροὺ γὰρ εἶναι δεῖ τῶν τῷ στόμα ἀπὸ λοιδορίας. Εἴτε γὰρ ἀληθὴς ἐστὶν αὐτῆ, οὐχ ἑμῶν τὸ κρίνειν, εἴτε ψευδής. Ὅρα πόσος ὁ κίνδυνος.

VERS. 2. *Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos.* Etiam si quis male faciat, ne eum blasphema, id est, non conviciare. Oportet enim es nostrum esse. parum a convicio. Nam sive hoc verum sit, sive falsum, non est nostrum judicare. Vide quantum subsit periculi.

Πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους. Καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήνας, καὶ μοχθηροὺς καὶ ἀδικοῦντας.

Omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Judæos et Græcos, sceleratos et injurios.

Ἡμεῖς γὰρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, ἀνωμήνιοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις. Ἐν μὲν τῇ πρὸς Κορινθίους⁶⁵ ἀπὸ τῶν μελλόντων φοβεῖ, ὥστε μὴ κρίνειν, λέγων· Ὁ δακῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ τῶν παρελθόντων σωφρονεστέρου· ποιεῖ, λέγων· Μὴ λοιδορῶμεν ἄλλους, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ χεῖρω ἡμάρτομεν πάλαι. Ὁ καὶ ὁ ληστής· πρὸς τὸν ἕτερον ληστὴν ἔλεγεν· Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμεν. Πότε δὲ ἀνόητοι ἦμεν; Πρὸ Χριστοῦ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀνοήσιζ, τὸ τοῖς τοιοῦτοις θεοῖς λατρεύειν; Ἀνθρωποποιτεῖν, πῶς οὐ πλάνη μαγιστή; ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμίαις ποικίλαις⁶⁶ καὶ ἡδοναῖς ἐδουλεύομεν. Ἐνταῦθα ἀβρενογαμίας, καὶ μητρογαμίας, καὶ ἀδελφογαμίας νόει, καὶ τὰς ἄλλας ἀκαθαρσίας· ποικίλως γὰρ ἐνέπειξεν ὁ διάβολος ἡμῖν.

VERS. 3. *Erasmus enim aliquando et nos insipientes, inobedientes, errantes, servientes desiderii et voluptatibus variis.* In Epistola quidem ad Corinthios a futuris terret, ut non judicent, inquit: *Qui se existimat stare, videat ne cadas*⁶⁵: hic vero a præteritis temperantiores reddit, dicens: *Ne conviciemur aliis, quandoquidem et ipsi nos olim pejus peccaverimus: quod et latro ad alterum latronem dicebat: Quoniam in eadem condemnatione sumus*⁶⁶. Quando autem insipientes eramus? Ante Christum natum. Quomodo enim non stultitia erat hujusmodi **635** diis servite? Nonne maximus erat error homines sacrificare? Quinetiam cupiditatibus et vasis voluptatibus serviebamus. Hic masculas nuptias, et cum matre et cum sorore connubia perpetrata intellige, aliasque impuritates: varie namque nobis illudit diabolus.

Ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες στυγητοὶ, μισοῦντες⁶⁷ ἀλλήλους. Ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, τουτέστι, μνησικακίᾳ καὶ φθόνῳ διατρέποντες δεῖ, καὶ ὅσων βίον ταῦτα ἔχοντες· ὅθεν καὶ ἄξιον μίσους ἦμεν, ὡς ἀλλήλους μισοῦντες. Εἰκότως;· ἀπὸ τοῦ φθόνου γὰρ καὶ τὸ μίσος.

C *In malitia et invidia agentes, odibiles, odientes invicem. In malitia et invidia agentes,* hoc est, in vindictæ cupiditate et invidia commorantes semper, ac veluti vitam in iis habentes, inde et odio digni eramus, quoniam nos invicem odio prosequeremur. Idque non immerito: nam ex invidia odium nascitur.

Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπέφανε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ. Ὅτε ἐσαρκώθη θελαθὴ ὁ Μονογενῆς, καὶ ἡμῖν ὠμοιώθη.

VERS. 4. *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Servatoris nostri Dei.* Quando incarnatus est videlicet Unigenitus, nobisque assimilatus.

Ὅτι ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς. Ἐσωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ ἔργων ὧν ἐποιήσαμεν· ἀντὶ τοῦ, ὅτι ἐποιήσαμεν ἔργα δικαιοσύνης⁶⁷, ὅτι ἐσώθημεν ἐκ τούτων, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἐποίησε.

VERS. 5. *Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit.* Salvos nos fecit, non ex operibus quæ fecimus: hoc est, neque fecimus opera justitiæ, neque per hæc conservati sumus, sed bonitas ipsius totum operata est.

Διὰ λουτροῦ καλιγγενσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, ὃ ἐξέχευε ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Βαβαί, ὅτι οὕτως ἦμεν ἐν τῇ κακίᾳ βεβαπτισμένοι, ὡς μὴδὲ δύνασθαι καθαρθῆναι, ἀλλ' ἀναγεννήσεως δεηθῆναι. Τοῦτο γὰρ ἡ καλιγγενσία καὶ ἀνακαινίσις, ἡ δευτέρα γέννησις, καὶ νέα πλάσις. Ὅσπερ γὰρ οἰκίαν

D *Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, & Quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Servatorem nostrum.* O rem mirabilem! Adeo vitis eramus immersi, ut ne purgari quidem possemus, sed opus fuit regeneratione. Nam regeneratio et renovatio secundam nativitatem novamque formationem significant. Ut enim

⁶⁵ I Cor. 1, 12. ⁶⁶ Luc. XIII, 40.

Variæ lectiones.

⁶⁵ Γαλάτας ο. ⁶⁶ μεγάλας ο. ⁶⁷ μισητοὶ στυγοῦντες ο. ⁶⁷ ἔργα ἄξια δικαιοσύνης m.

domum plane veterem non suffulcimus, verum ad fundamenta usque diruimus, novamque ædificamus : consilium ad rationem Deus non reconcinnavit nos, sed denuo condidit. Quomodo? Per Spiritum sanctum. Ne enim quæras modum : Spiritus, inquit, totum transegit. Unde hoc perspicuum? *Quem effudit*, inquit, *abunde in nos*. Non enim tantummodo per illum refluxit nos, sed large ipsum etiam nobis impertit, ut et illud per hoc monstretur. Ac merito. Postquam enim mundavit nos, tum et Spiritu suo abunde nos implevit, hoc enim est, quod ait: *Effudit*. Quod enim impurum non ingreditur. Hæc autem *per Jesum* contigerunt, siquidem ipse omnium bonorum et mediator et largitor est.

VERS. 7. *Ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.* Rursus gratia, non debito dicit. Hoc autem nos humilitatem docet. Non enim ipsi aliquid transegimus. Insuper nos bene sperare facit de futuris bonis. Si enim nos adeo desperatos et perditos per gratiam servavit, multo magis justificatis ventura bona largietur. Ut efficiamur, **636** inquit, hæredes æternæ vitæ, perinde ac speramus. Vel quia jam hæredes simus, quatenus ad spem.

VERS. 8. *Fidelis sermo.* Quia de futuris locutus erat, autoritatem verbo suo addit. Planum enim est a præcedentibus. Nam qui talia dedit, futura etiam daturus est.

Et de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo. Quia Dei bonitatis ineffabilis mentionem fecit, Volo te, inquit, ita de istis docere, ut discant fideles non solummodo humiliter sapere, et non conviciari aliis, verum etiam misereri. Qui enim secum reputaverit misericordiam quam ipse a Deo sit assecutus, ipse etiam miserebitur. *Ut curent*, inquit, hoc est, ut assiduam dent operam, seduloque admittantur injuste oppressis succurrere : viduis, orphanis, et, ut uno verbo dicam, quibusvis indigentibus prospicere : hoc enim indicat, *bonis operibus præesse* : nec expectent tantisper dum egentes ad eos pervenerint, sed ipsi eorum curam gerant.

Hæc sunt bona et utilia hominibus. Cura et præfectura bonorum operum, vel ipsa etiam bona opera.

VERS. 9. *Stultas autem quæstiones, et genealogias, et contentiones, et pugnas legis evita.* Sunt enim inutiles et vana. Stultas inutiles vocat, quales Judæi fidelibus inferunt. Genealogias autem, quas iidem conficiunt, suam ad patriarchas genealogiam referentes, et majoribus illis gloriantes. *Evita* igitur, hoc est, rejice. Neque enim prætermittenda sunt necessaria opera, tempusque in vaniloquentia inutilibusque pugnis consumendum. Quæ enim conflictus istiusmodi utilitas, ubi nemo ad Christum captivus ducitur? Quomodo igitur supra dedit in mandatis, ut obstrueret ora contradicentium? Si aliis officiant, tum sunt compescendi. Ipsorum

παμπάλαιον οὐχ ὑποστηρίζομεν, ἀλλὰ μέχρι τῶν θεμελίων καθαιρούμεν, ἐκ καινῆς κτίζομεν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἐπισκεύασεν ἡμᾶς, ἀλλ' ἐνωθεν κατασκεύασε. Πῶς; διὰ Πνεύματος ἁγίου. Ἴνα γὰρ μὴ ζητῆς τὸν τρόπον, τὸ Πνεῦμα, φησί, κατώρῃσσε τὸ πᾶν. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ὁ ἐξέχεε, φησί, πλουσίως ἐφ' ἡμᾶς. Οὐ μόνον γὰρ δι' αὐτοῦ ἀνέπλασεν, ἀλλὰ καὶ θαψιλῶ; τοῦτου μετέδωκεν, ἵνα κάκεινο διὰ τοῦτου δεχθῆ. Καὶ εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκαθάρισσε, τότε καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπέπλησεν ἡμᾶς ἀφθόνως. Τοῦτο γὰρ τὸ, ἐξέχεε. Εἰς γὰρ ἀκαθάρτους οὐκ εἰσέρχεται τὸ καθαρὸν. Ταῦτα δὲ διὰ Ἰησοῦ· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν μεσίτης καὶ πρόξενος πάντων τῶν ἀγαθῶν.

Ἴνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα κατ' ἐλπίδιν ζωῆς αἰωνίου. Πάλιν τὸ, χάριτι, οὐκ ὀφειλῆ. Τοῦτο δὲ καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκει. Οὐ γὰρ αὐτοὶ τι κατωρθώσαμεν. Καὶ εὐέλπιδας ποιεῖ περὶ τῶν μελλόντων. Εἰ γὰρ οὕτως ἀπεγνωσμένοι, χάριτι ἔσωσε, πολλῶ μᾶλλον δικαιοθεῖσι τὰ μέλλοντα δώσει. Ἴνα, φησί, κληρονόμοι γενώμεθα ζωῆς αἰωνίου, καθὰ καὶ ἐλπίζομεν. Ἡ δὲ ἔδη κληρονόμοι ἐσμὲν, ὅσον γε τῇ ἐλπίδι.

Πιστὸς ὁ λόγος. Ἐπειδὴ περὶ μελλόντων εἶπει, τὸ ἀξιόπιστον τῷ λόγῳ προστίθησι. Δῆλον γὰρ ἀπὸ τῶν προλαβόντων· ὁ γὰρ τοιαῦτα δοῦς, καὶ ταῦτα δώσει.

Καὶ περὶ τούτων βούλομαι σε διαβεβαιώσθαι. Ἴνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προύστασθαι οἱ πεπιστευκότες Θεῷ. Ἐπειδὴ ὑπέμνησε τῆς τοῦ Θεοῦ ἀπάτου ἀγαθότητος, φησὶν, Οὕτω βούλομαι σε διδάσκειν περὶ τούτων, ἵνα μάθωσιν οἱ πιστοὶ μὴ μόνον ταπεινοφρονεῖν, καὶ μὴ ἐνειδίειν ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ ἔλπειν. Ὁ γὰρ ἐνωθῶν τὸν ἑαυτοῦ Θεοῦ οὐ αὐτὸς ἔτυχεν, ἐλεήσει καὶ αὐτὸς. Ἴνα φροντίζωσι, φησὶ, τουτέστιν, ἔργον καὶ σπουδαζομεν διηγεκῆ; ἔχωσι βοηθεῖν ἀδικουμένοις; χηρῶν; ὀρφανῶν, καὶ ἀπλῶ; τῶν δεομένων προσεῖσθαι· τούτο γὰρ δηλοῖ τὸ, καλῶν ἔργων προύστασθαι, καὶ μὴ ἀναμένωσι τοῦ; δεομένους πρὸς αὐτοῦ; ἔλθειν, ἀλλ' αὐτοὶ περὶ αὐτῶν μεριμνῶσι.

Ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις. Ἡ φροντίς καὶ ἡ προστασία τῶν καλῶν ἔργων, ἢ αὐτὰ τὰ κακὰ ἔργα.

Μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔρις, καὶ μάχης νομικῆς περίστασο· εἰσι γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι. Μωρὰς τὰς ἀνωφελεῖς φησὶν, οἷας εἰ Ἰουδαῖοι ἐπάγουσι τοῖς πιστοῖς. Γενεαλογίας δὲ, ὅς οἱ αὐτοὶ ποιοῦνται, τοῦ; πατριάρχας γενεαλογούντες; προγόνους αὐτῶν, καὶ τοῦτοι; ἐγκωχόμενοι. **Περίστασο** οὖν, ἀντὶ τοῦ, παραιτοῦ. Οὐδὲ γὰρ δεῖ ἀφίναί; τὰ ἀναγκαῖα ἔργα, καὶ διαπανθὲν τὸν καιρὸν εἰ; ματαιολογίας καὶ μάχας ἀκέρδεις. Τί γὰρ κέρδος μάχεσθαι, ἐνθα οὐ μέλλει; τις αἰχμηλωτισθῆναι εἰς Χριστόν; Πῶς οὖν ἀνωτέρω παρεκελεύσατο ἐπιστομίζειν τοῦ; ἀντιλέγοντας; Ὅταν ἐπιβλάβῃ ἄλλων ὥσι, τότε δεῖ ἐπιστομίζειν· γὰρ οὐκ ἐπὶ

τῆς αὐτῶν ὠφελείας, μηδὲ ἐπιχειρήσαι ὄλωσ αὐτοῖς ἄμιλειν, οὐδὲ γὰρ ὠφελήθησονται, ὡς ἀδιόρθωτοι.

Ἀρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν τουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει, ὡς αὐτοκατάκριτος. Πῶς οὖν ἐτέρωθί φησι· Μήποτε δὴ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν; Ἐκεῖ μὲν περὶ τῶν ἐλπῖδα διορθώσεως ὑποφαινόντων· Ἐνταῦθα δὲ τὸν ἀδιόρθωτον λέγει αἰρετικόν, τὸν πάντα δισοτραμμένον, ὃς καὶ αὐτοκατακριτὸς ἐστίν, τουτέστιν ἀναπολόγητος. Οὐ γὰρ ἔχει εἰπεῖν ὅτι Οὐδεὶς ἐνουθέτησέ με, οὐδεὶς ἐδίδαξεν. Ὅταν οὖν μετὰ τὴν παραινέσιν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένῃ, αὐτοκατάκριτὸς ἐστίν.

Ὅταν πέμψω Ἀρτεμῶν πρὸς σε, ἢ Τυχικόν, σπουδασσον ἔλθειν πρὸς με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γὰρ κέρικτα παραχειμάσαι. Τίνο; ἔνεκεν Ἐκκλησίαν τοσαύτην⁸⁸ καὶ τηλικαύτην νῆσον πιστεύσας Τίτω, πάλιν πρὸς ἑαυτὸν περιέλκει ἀπὸ τῶν τοῦ ἔργου; Ἴνα κλείω ὠφελήσῃ αὐτὸν, καὶ καταρτίσῃ ἔτι μᾶλλον πρὸς τὸ ἔργον, ἀνακρίνας αὐτὸν ἐφ' οἷς ἐπισταύθη. Ἡ δὲ Νικόπολις τῆς Θρακίης ἐστὶ, τῷ Ἰστρῷ ἐπικαιμένη.

Ζηνῶν⁸⁹ ἐστὶν νομικόν, καὶ Ἀπολλῶ σπουδαίως πρόσεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ. Τὸν τῶν Ἰουδαϊκῶν νόμων ἔμπειρον ὄντω φησὶ· τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ Ζηνῶν· ὁ δὲ Ἀπολλῶς λογιώτερος καὶ δυνατὸς⁹⁰ ἐν ταῖς Γραφαῖς. Ὁπῶν δὲ ἦσαν οὗτοι Ἐκκλησίας πιστευθέντες. Τὸ δὲ, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ, ἀνεῖ τοῦ⁹¹, Ἐν ἀφρονίᾳ πάσῃ αὐτοῦ; τοῖσι τῶν ἀναγκαιῶν, τροφῆς δηλαδὴ, καὶ ἐνουμάτων.

Μαθανάτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι καλῶν ἔργων προύστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι. Ὅσαυτὸ τοῦτο φησιν· Ἐνῆν μοι καὶ ἐτέρω; ἀνευδεῖς ποιῆσαι τοὺς βηθέντας, ἀλλ' οὐ βούλομαι, ὡς ἂν οἱ ἡμέτεροι, τουτέστιν, οἱ περὶ σέ, μάθωσιν ἐκ τοῦ τοῦτους ἐφοδιάσαι, καλῶν ἔργων προύστασθαι, τουτέστι, κήδεσθαι τῶν δεομένων, καὶ ἐν χρήμασι, καὶ ἐν βήμασι, καὶ πᾶσι τρόποις· οὐχ ἵνα οἱ δεόμενοι καρθάγωσι τοσοῦτον, ἀλλ' ἵνα αὐτοὶ καρποὺς ἔχωσιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς φιανθρωπίας. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ὁ πεντακισχιλίου; θρέψας, ἠδύνατο πάντως καὶ ἑαυτὸν τρέφειν⁹² καὶ τοὺς μαθητάς, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ γυναικῶν ἠέλησε τρέφεσθαι, ὡς ἂν ἐκαίνοι καρθάγωσιν. Ὁῦτω καὶ ἐφ' ἡμῖν, οὐ τοσοῦτον τοὺς πένητας ὠφελεί διὰ τῆς ἡμετέρας μεταδόσεως, ὅσον ἡμᾶς δι' ἐκείνων. Ἀπίστω; γὰρ ἁμαρτιῶν, καὶ παρβήσις τῆς πρὸς Θεὸν αἰτίαι ἡμῖν οἱ πένητες.

Ἀσκάζονται σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες. Ἀσκαπαί τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. Ἡ τοὺς φιλοῦντας αὐτὸν πιστῶ; καὶ ἀδόλω; ἢ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν πιστῶ; ἦτοι Χριστιανούς.

⁸⁸ Ἡ Tim. II. 25.

Variæ lectiones.

⁸⁸ Ἐκκλησίας τοσαύτας, καὶ τηλικαύτας m. ⁸⁹ μηνῶν m. ⁹⁰ δυναμένους o. ⁹¹ τουτέστι o.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXXV.

A autem utilitatis gratia, ne omnino coneris cum illis colloqui: nihil enim proficient, nisi qui incorrigibiles sint.

Vers. 10, 11. *Hæreticum hominem post unam et alteram correptionem devota, sciens quod subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit propria judicio condemnatus.* Quomodo igitur alio in loco ait: *Forsan dederit eis Deus pœnitentiam?* Illic loquitur de iis qui spem emendationis suæ ostendunt: hic vero incorrigibilem hæreticum dicit, qui omnino perversus est, qui que a se condemnatus est, hoc est, qui defendere sese non valet. Non enim dicere potest: Nemo me corripuit, nemo docuit. Quando igitur post admonitionem in iisdem permanserit, suo ipse judicio se condemnavit.

Vers. 12. *Cum misero ad te Arteman aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hyemare.* Cujus rei gratia, cum tot Ecclesias et tantam insulam Tito credidisset, eum rursus ad seipsum ab operis instituto retrahit? Ut plus ei prosit, eumque adhuc magis ad officium suum perficiat, ipso exanimato in iis quæ ei credita erant. Nicopolis autem Thraciæ urbs est, Istro adjacenti.

Vers. 13. *Zenam legisperitum, et Apollo sollicito præmitte, ut nihil eis desit.* Judaicarum legum peritum sic dicit: talis enim erat Zenas. Apollo autem eloquentior, et potens erat in Scripturis, Nondum autem erant illis Ecclesiæ commissæ. Quod autem ait, *ut nihil eis desit*, intelligendum est ita: Cura ut quibus opus habent, abunde ea subministrantur ipsis, ne quapiam re destituantur, alimento nimirum, et vestitu.

Vers. 14. *Discant autem et nostri bonis operibus progressu ad usus necessarios, ut non sint infructuosi.* Perinde quasi diceret: Potuissem et aliter jam commemoratis, ne ulla re indigerent, prospicere, sed nolo; ut nostri, hoc est, qui sunt apud te, discant ex hoc quod viatico et necessariis ad iter rebus hos instruxeris, *bonis operibus præesse*; hoc est, rationem habere indigentium, pecuniis, verbis, omnibusque modis: non tam ut indigentes inde commodum accipiant, sed potius ut ipsi humanitatis suæ, qua erga congenere suos usi sunt, fructum percipiant. Nam et Dominus qui quinque mille aluit, potuisset omnino et seipsum alere semper ac discipulos; attamen a mulierculis ali maluit, ut illæ lucrum inde consequerentur. Sic et de nobis, non tantam affert pauperibus utilitatem per nostram elemosynam, quantum nobis per illos. Dimissionis enim peccatorum et fiducia erga Deum pauperes nobis sunt auctores.

Vers. 15. *Salutant te qui mecum sunt omnes. Salute eos qui nos amant in fide.* Vel amantes ipsum fideliter citraque dolum, vel diligentes ipsum fideles, aut Christianos.

638 Gratia cum omnibus vobis. Amen. Exoptat ut eis conservetur donum Dei, vel ut benevolentia Dei cum ipsis sit semper, per gratiam eos conservans. Quæ et nobiscum sit qui maximo ea indigemus, et custodiat animas nostras et corpora in Spiritu sancto. Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Ἐπεύχεται φυλάττεσθαι αὐτοῖς τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἵνα ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ μετ' αὐτῶν ἀεὶ ᾖ, χάριτι αὐτοῦς τηροῦσα. Ἡ καὶ μεθ' ἡμῶν εἴη τῶν μάλιστα δεομένων αὐτῆς, καὶ φρουρήη καὶ ψυχὰς ὑμῶν καὶ σώματα ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. Ὡς ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD PHILEMONEM

EXPOSITIO.

639 Argumentum Epistolæ ad Philemonem.

Neque servos neque heros ad se accedentes Christus rejicit : unus est enim Dominus omnium ipse, imo potius Pater : atque id cum ex multis aliis, tum vero præcipue ex hac Epistola liquet, in qua Philemon quidem dominus, Onesimus autem servus ; uterque, ut nihil dicam amplius, Paulo dilectus. Philemon itaque vir ab ipso principio admirandus erat, genere sane Phryx, fidelis autem vita et moribus, et necessitatibus sanctorum succurrens, et elemosynas faciens. Onesimus autem primum transfuga erat : nam sublati ex domo Philemonis pecuniis aufererat. Hic cum Romam venisset, Pauli doctrinam audivit, et ab eo dum in vinculis erat, institutus et baptizatus, **640** clarus et admirandus ipse etiam factus est. Non piùm itaque ratus Apostolus perturbari Philemonem propter Onesimi fraudulentiam et fugam, volensque mundare vulnus cordis ipsius, quod a servo acceperat, remittit illum ad ipsum cum Epistola hac commendatitia. Asseverant autem nonnulli, non oportere hanc connumerari reliquis, quippe quæ sit de re vili : verum expende quanta sint ex hac commoda. Primum quidem instituit nos, ut etiam pro iis qui

B Ἰσθόσεως τῆς πρὸς Φιλήμονα Ἐπιστολῆς.

Ὅτε δοῦλον οὐτε δεσπότην ὁ Χριστὸς προσίδοντας αὐτῷ ἀποβάλλεται. Εἰς γὰρ ἐστὶ δεσπότης πάντων αὐτὸς, μᾶλλον δὲ πατήρ. Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν καὶ ἐξ ἄλλων κολλῶν, καὶ ἐκ ταύτης δὲ τῆς Ἐπιστολῆς, ἐν ἣ Φιλήμων μὲν ὁ δεσπότης, Ὀρησίμος δὲ ὁ οἰκέτης ἄμφότεροι, ἵνα μὴδὲν εἶπω κλέον, ἀγαπητοὶ Παύλου. Ὁ μὲν οὖν Φιλήμων καὶ ἐξ ἀρχῆς θαυμαστός τις ἦν ἀρεῶν, φρονεῖ μὲν τὸ γένος, πιστός δὲ τὸν τρόπον, καὶ ταῖς χρεῖαις τῶν ἀγίων κοινῶν, καὶ ἐλεημοσύνας ποιῶν. Ὀρησίμος δὲ δραπέτης μὲν τὰ πρώτα· καὶ γὰρ κλέψας χρήματα ἐκ τῆς οικίας τοῦ Φιλήμονος, ἀπέδρα. Γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ, διήκουσε Παύλου, καὶ κατηχηθεὶς παρ' αὐτοῦ καὶ βαπτισθεὶς ἐν δεσμοῖς ἔντρος, θαυμάσιός τις καὶ αὐτὸς γέγονεν. Οὐχ ὄσιον οὖν κρίνας ὁ Ἀπόστολος λυπεῖσθαι τὸν Φιλήμονα ἐπὶ τῇ τοῦ Ὀρησίμου κακουργίᾳ τε καὶ φυγῇ, καὶ θέλων καθαρῶσαι τὴν πληγὴν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἦν ἐπὶ τῷ δοῦλῳ ἐδέξατο, ἀποκρίππει τούτου πρὸς αὐτὸν μετὰ καὶ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης, παραθετικὴν αὐτὴν ποιήσας. Φασὶ δὲ τινες, μὴ

Variæ lectiones.

¹ πρόσβατα ἐκ τοῦ οἴκου ο.

χρῆναι ταύτην συντριβείσθαι ταῖς λοιπαῖς, ὡς ἂν
 ἐκ ταύτης τὰ χρήσιμα. Πρῶτον μὲν παιδεύει
 ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ τῶν δοκούντων ἐτελῶν σπουδά-
 ζει. « Μὴ καταφρονῆσατε γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, ἐνδὲς
 τῶν μικρῶν. » Δεύτερον δὲ, ὅτι εἰ δοῦλος οὕτως
 ἱταμὸς καὶ κακοῦργος ὑπέστρεψεν, οὐ χρὴ ἀπο-
 γινώσκειν αὐτῶν, καὶ μάλιστα ἐν ἐλευθερίᾳ
 ἀνατραφέων¹¹. Τρίτον, ὅτι οὐ χρὴ προβάσει
 εὐλαβείας δούλους ἀποσπᾶν τῶν δεσποτῶν μὴ
 βουλομένων. Τέταρτον, ὅτι οὐ χρὴ ἡμᾶς ὑπὲρ-
 φρονεῖν τῶν δούλων ἐνυρέτων ἕκτων, οὐδὲ ἐπαι-
 σχύνασθαι αὐτοῦς, ὅπως Παῦλος καλεῖ τέκνον τὸν Ὀνήσιμον. Τίς γοῦν ἔστιν ὁ ἀκαζίων ταῦτα
 ἐν ταῖς λοιπαῖς συναριθμῆν¹², τοσαύτης ὠφελείας γέμουσαν;

nobis videntur esse viles, solliciti sumus. « Ne con-
 demnatis enim, inquit Dominus, unum ex pusillis
 hisce¹¹. » Alterum, si servus tam audax et fraudu-
 lentus conversus est, non oportet nos desperare de
 nobisipsis, maxime qui in libertate educati sumus,
 Tertium, non oportere nos pietatis prætexitu servos a
 dominis, ipsis invidis, avellere. Quartum, non esse
 nobis despiciendi habendos servos virtute insignes,
 neque eorum nos pudere oportet, quandoquidem Pau-
 lus filium vocet Onesimum. Quis igitur est qui hanc
 tanta commoditate reseriam cæteris annumerare de-
 dignetur?

¹¹ Matth. xviii, 10,

Variae lectiones.

¹² ἀναστραφέντων ο. ¹³ συναριθμείσθαι κ.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS
 IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐθὺς ἐκ β
 ἀποκειμένων παιδεύει τὸν δεσπότην μὴ ἱταχύνε-
 σθαι τὸν δούλον, σύνδουλον νῦν γεγονότα. Πάντα γὰρ
 διὰ τὸν Χριστὸν καλὰ, καὶ τὰ δεσμὰ, οἷς καὶ αὐτὸς
 χεῖρει, ὄσατε καὶ ἠνομάζεσθαι ἀπ' αὐτῶν. Ἄμα δὲ
 καὶ θυσιάζει, δείκνυς ὅτι δίκαιον τῷ διὰ τὸν Χρι-
 στὸν δεσμουμένῳ¹³ δοθῆναι τὴν χάριν.

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Ἐπειρὸς οὐκ ἀρκῶν
 αὐτὸς εἰς ἱκεσίαν, συμπαραλαμβάνει καὶ τὸν Τιμό-
 θεον συνικτίτην, ἵνα τὴν τῶν κλειόνων ἱκεσίαν δυ-
 σωπηθῇ.

Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν. Εἰ
 ἀγαπητός, δίδωσι τὴν χάριν· εἰ συνεργός, οὐ κατέ-
 βει τὸν δούλον, ἀλλὰ πάλιν ἀποστέλει πρὸς ὑπηρε-
 σίαν τοῦ κηρύγματος, ὃ καὶ αὐτὸς ἐργάτης ἐστὶ.
 Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἔργον τοῦ δεσπότητος ἀνακληρώσει,
 ἵαν αὐθὺς ἀποδοθῇ.

Καὶ Ἀφρία τῇ ἀγαπητῇ, καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συ-
 στρατιώτῃ ἡμῶν. Ἰσως ἢ Ἀφρία γαμήτι ἦν, καὶ
 ὁ Ἀρχίππος φίλος. Εἰ συστρατιώτης δὲ, καὶ ἐν
 τῷ αὐτῷ ἀγωνιέται. Οὗτος δὲ ἦν περὶ οὗ γράφει Κο-
 λασσαεύσι· Εἰπατε τῷ Ἀρχίππῳ, Βλέπε τὴν
 διακονίαν ἣν παρέλαβες.

Καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου Ἐκκλησίᾳ. Ἐκκλησίαν,
 πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ πιστοὺς λέγει, συμπαρα-
 λαβῶν¹⁴ καὶ δούλους. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην,
 ἵνα καὶ τοῦτον παρακαλεῖ συλλαβείσθαι αὐτῷ τῆς
 κηρύξεως.

641 Vers. 1. Paulus vinculus Jesu Christi. Statim
 ab exordio instituit dominum, ne servi eum pu-
 deat, qui jam conservus ipsius factus sit. Nam
 propter Christum omnia sunt pulchra, ipsa etiam
 vincula, quibus et ipse gaudet, ita ut ab eis nomi-
 netur. Simul etiam exorat, ostendens par esse, ut
 sibi propter Christum vincito detur hæc gratia.

Ac Timotheus frater. Tanquam ipse non sufficiat
 ad supplicationem, assumit etiam Timotheum una
 supplicantem, ut plurimum intercessionem vene-
 retur.

Philemoni dilecto et adjutori nostro. Si dilectus,
 dabit veniam : si cooperatus, non retinebit servum,
 sed remittet eum ad ministerium verbi, cujus et
 ipse minister est. Nam opus Domini replebit, si de-
 nuo reddatur.

Vers. 2. Et Apphia dilectæ, et Archippo commi-
 litoni nostro. Forsan Apphia uxor erat Philemonis,
 Archippus autem amicus. Quod si commilito est,
 in hoc etiam certabit. Iste autem erat de quo scri-
 bit Colossensibus : Dicitis Archippo, Vide ministe-
 rium quod accepisti¹².

Et Ecclesiam quæ in domo tua est. Ecclesiam, om-
 nes qui in ædibus ejus erant, fideles appellat,
 complectens etiam servos. Animadvertite autem hu-
 militatem ejus, quemadmodum hos etiam obsecrat,
 ut sibi in intercessionibus optulerantur.

¹¹ Coloss. iv, 17.

Variae lectiones.

¹² ἐστὶν ο. ¹³ συμπαρακαλῶν καὶ τούτους ο.

VERS. 5. *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, A et Domino Jesu Christo. Quomodo autem erit gratia Dei in vobis? Si et nos debitoribus nostris remittamus. Qui vero pax? Si et tu reconcilieris servo.*

VERS. 4. *Gratias ago Deo meo semper, memoriam tui faciens in orationibus meis. Quoties, inquit, tui recordatus fuero, recordor autem semper cum oro, toties gratias ago Deo pro tua virtute. Quæ autem sit illa, infert.*

VERS. 5. *Audiens charitatem tuam et fidem quam habes erga Dominum et erga omnes sanctos. Hic veluti misericordem ipsum prædicat. Porro haud e Phrygia Romam usque pervenisset fama de charitate et fide ejus, nisi maxima fuisset. Quoniam igitur omnes sanctos, sive fideles dilectione complecteris, debes etiam Onesimum pari charitate complecti, 642 fidelis enim est, ut et Dominum diligere videaris. Vides quantam habeant vim hæc deprecandi verba?*

VERS. 6. *Ut communicatio fidei tuæ efficax sit in significatione omnis boni quod in vobis est. Gratias, inquit, ago Deo pro charitate tua, hoc etiam obsecrans, Ut fides tua, quam communem habes nobiscum, efficax sit et operativa, ac veluti vivens, te omne bonum opus agnoscente, hoc est, amante et peragente: Tum enim fides nostra vivit, cum omne opus bonum aggredimur ac peragimus: sicut mortui est, operibus destituta. Adjecit autem: Quod est in vobis, ut ostendat Philemonem ipsum etiam omne opus bonum in se habere, perinde quasi dicat: Omnis operis boni, quod etiamnum in vobis, hoc est, in te est. Porro cum dicit, Communicatio fidei, connectit sibi Philemonem ipse Paulus, unumque facit. Communis enim fides unit: Quocirca oportet te idem sapere mecum. Vel fidei communicationem elemosynam vocat, ut quæ a multa fide fiat. Ait ergo: Mentionem tui facio in precibus meis, orans ut communicativa liberalisque tua mens numquam cesset, sed omne potius bonum, quod in vobis est, hoc est, quod tibi adest, effundas in egentes.*

In Christum Jesum. Ad Christum Jesum, inquit, refertur quidquid boni egentibus impertieris, maximeque sanctis. Proinde si etiamnum Onesimum receperis, mihi que hanc gratiam et beneficium impenderis, Christo impendis.

VERS. 7. *Gratiam habemus multam, et consolationem in charitate tua. Hoc est, gaudium habemus, et non solum gaudium, sed etiam maximam consolationem in vinculis ob tuam charitatem, id est, ob benignam et liberalem animi tui sententiam.*

Quod viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater. Sapientissime rem ipsam aggreditur, ad memoriam ei revocans beneficia quæ in alios contulit, ut eo magis leniat eum, dum reputaverit quod si aliis vel ignotis det, multo magis præceptoris suo Pa. lo. Nec simpliciter dixit, Das sanctis: sed, Re-

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς δὲ ἔσται ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν; Ἐὰν καὶ ἡμεῖς τοῖς ὀφειλέταις χαρισώμεθα. Πῶς δὲ εἰρήνη; Ἄν καὶ σὺ καταλλάξῃς τῷ δούλῳ.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε, μνησθῶ σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου. Ὅσάκις, φησὶ, μνησθῶ σου, μιμησκομαι δὲ πάντοτε ὅταν προσεύχωμαι, τοσαυτάκις εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς σῆς ἀρετῆς. Τίς δὲ αὕτη, ἐπιφέρει.

Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν ἢ ἔχεις πρὸς τὸν Κύριον καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἁγίους. Ἐνταῦθα ὡς ἐλεήμονα αὐτὸν ἰταμιεῖ. Οὐκ ἂν δὲ ἀπὸ Φρυγίας εἰς Ῥώμην ἤκουσθη ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ, εἰ μὴ μεγίστη ἦν. Ἐπαι εὖν πάντας τοὺς ἁγίους, ἦτοι πιστοὺς ἀγαπᾷ, ὀφειλεῖς καὶ τὸν Ὀνησιμον ἀγαπᾷσαι, πιστὸς γάρ, ἴνα καὶ τὸν Κύριον φανῆς ἀγαπῶν. Ὅρξες βίαν νοημάτων δυσοπητικῶν;

Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργῆς γένηται ἐν ἐπιγνώσει καρτὸς ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ὑμῖν. Εὐχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς ἀγάπης σου, προσευχόμενος καὶ ὑπὲρ τούτου, ἵνα ἡ πίστις σου, ἣν κοινὴν ἔχεις ἡμῖν, ἐνεργῆς γένηται καὶ ἐμπρακτος, καὶ οἷον ζῶσα, ἐν τῷ ἐπιγνώσκῃν σε πᾶν ἔργον ἀγαθόν, τούτεστιν, ἀγαπᾷν καὶ μεταχειρίζεσθαι. Τότε γὰρ ἡ πίστις ζῆ, ὅταν πᾶν ἀγαθὸν ἔργον μετερχώμεθα, ὥσπερ καὶ νεκρά ἐστὶ χωρὶς ἔργων οὕσα. Προσέθηκε δὲ, τοῦ ἐν ὑμῖν, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ νῦν ὁ Φιλήμων πᾶν ἀγαθὸν ἔργον ἐν αὐτῷ ἔχει, ὥσπερ τοῦτο λέγων. Παντὸς ἀγαθοῦ ἔργου τοῦ καὶ νῦν ἐν ὑμῖν, τούτεστιν ἐν σοὶ ὄντος. Ἐν τῷ εἰπεῖν δὲ, κοινωνία τῆς πίστεως, συνάπτει τὸν Φιλήμονα πρὸς αὐτὸν ὁ Παῦλος, καὶ ἐνοποιεῖ. Ἡ γὰρ κοινὴ πίστις, καὶ ἐνοποιός ἐστιν. Ὅσα δὲ σε καὶ τὸ ἐν φρονεῖν ἐμοί. Ἡ κοινωνία πίστεως τὴν ἐλεημοσύνην καλεῖ, ὡς ἀπὸ πίστεως πολλῆς γενομένην. Φησὶν οὖν ὅτι Μυσίαν σου ποιῶμαι, εὐχόμενος ἵνα ἡ κοινωνικὴ καὶ εὐμεταδότος σου γνώμη μηδέποτε παύσῃται. ἀλλὰ μᾶλλον πᾶν ἀγαθόν, δὲ ἔστιν ἐν ὑμῖν, τούτεστιν ὅπερ σοὶ πρόσεστιν, ἐκχέης πρὸς τοὺς δεομένους.

Εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. Εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, φησὶν, ἀναφέρεται ὃ τι ἂν ἀγαθὸν ποιῆς τοῖς δεομένοις, καὶ μάλιστα ἁγίοις. Ὅσα καὶ νῦν ἐν τῷ Ὀνησιμον δέξῃ, καὶ χάριν ἐμοὶ ταύτην καταθήσεις, Χριστῷ δίδω, αὐτῇ.

Χάριν ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου. Τούτεστιν χάριν ἔχομεν, καὶ οὐ μόνον χάριν, ἀλλὰ καὶ παρηγορίαν μεγίστην ἐν τῇ δεισμῷ; ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, ἕκαστος ἐστὶ τῇ φιλοφρόνῳ καὶ μετὰδοτικῇ σου προαιρέσει.

Ὅτι γὰρ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαιται διὰ σοῦ, ἀδελφέ. Σοφώτατα τὸ πρᾶγμα μεταχειρίζεται, ἀναμνηστικῶν αὐτῶν τῶν πρὸς ἄλλους εὐεργιστῶν, ἵνα μᾶλλον μαλακῆν, ἐνοήσαντα ὅτι εἰ ἄλλοις ἀγνοοῦμένοις δίδοιμι, πολλῶ μᾶλλον τῷ εἰδασκάλῳ Παύλῳ. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν ὅτι Δίδως τοῖς ἁγίοις,

ἀλλ' ὅτι Ἀναπαύεις τὰ σπλάγγνα τῶν ἀγίων, του-

A socillas viscera sanctorum, hoc est, tota anima re-
cipiunt humanitatem tuam, con abunde et officiose
ipsis communicatam.

δοῦσαι σοι τὸ ἀνήκον, διὰ τὴν ἀγάπην
μᾶλλον παρακαλῶ. Ἐπειδὴ, φησὶ, πρὸς πάντας
ἀγίους τοιοῦτος εἶ, ὥστε τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπινα-
παύεσθαι σοι, πολλῶ μᾶλλον ἐγὼ ἐν Χριστῷ, του-
τῆστιν ὡς κατὰ Χριστὸν γεννήσας σε, παρῆσειαν
εἶχον ἐπιτάσσειν σοι, οὐχ ὡς δεσπόζων σου, ἀλλὰ
διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν κατὰ ἐγὼ πρὸς σέ, καὶ σὺ πρὸς
ἐμέ. Τὸ ἀνήκον δὲ, ἢ ὅτι ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνήκον,
τουτίστιν τὸ εἰς χρεῖαν μου ἔλθῃν, ὡς ἂν αὐτὸ ἀπο-
κλιθῶς· ἢ ὅτι Πάντας θεραπεύεις τεύς ἀγίους·
κατὰ οὖν κατὰ τὸ ἀνήκον, τουτίστιν τὸ ἐπιβάλλον
μοι μέρος, παρῆσειαν εἶχον ἐπιτάσσειν σοι, ἀλλ'
ὄμως παρακαλῶ. Οὕτω γάρ ἐχω ἀναγκαῖον τὸ
πράγμα, ὥστε δεῖσθαι.

VERS. 8, 9. Propter quod multam fiduciam habens
in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet,
propter charitatem magis obsecro. Quia erga om-
nes, inquit, sanctos talis es, ut corda illorum per
te resocillentur, multo magis ego in Christo, hoc
est, tanquam qui secundum **643** Christum te ge-
nuerim, libertatem habebam imperandi tibi; non
tanquam dominarer in te, sed propter charitatem,
quam ego erga te habeo, tuque erga me. Quod vero
ait, *Quod ad rem pertinet*, hoc est, vel injungere
tibi quod conveniat, id est, ad usum meum veniat,
ut ipsum repleas; vel: Omnium sanctorum cu-
ram geris, et ego igitur secundum id quod con-
veniat, hoc est, quantum ad me pertinet, liberta-
tem habebam injungendi tibi; sed tamen obsecro.
Adeo enim necessaria mihi res est, ut etiam obse-
crem.

Τοιοῦτος ὢν ὡς ὁ Παῦλος πρεσβύτερος, ἤν δὲ
καὶ δεσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοιοῦτος ὢν, φησὶ,
πρεσβυτέρης, καὶ οὕτως ἀξίος ἀκούεσθαι, ὡς εἰκὸς
Παῦλον πρεσβύτερον, τουτίστιν, καὶ ἀπὸ τοῦ διδασκα-
λικοῦ ἀξιώματος, καὶ τοῦ χρόνου τὸ ἀιδέσιμον ἔχον-
τα, νῦν δὲ καὶ μείζον ἄλλο προσλαβόντα, τὸ διὰ
Χριστὸν διδέσθαι. Ὅρξ' ὄσαι ἀφορμαὶ πρὸς τὸ
πίσαι.

Cum talis sim, ut Paulus senex, nunc autem et
vinculus Jesu Christi. Talia cum sim, inquit, lega-
tus, atque ita audiri dignus, ut par est Paulum se-
nem, hoc est, et a docendi dignitate, et a tempore
auctoritatem habentem, nunc autem et aliud ma-
jus adeptum, nimirum, propter Christum ligatum
esse. Viden' quotas ad persuadendum occasiones
sumat?

Παρακαλῶ οὖν σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν
ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου. Οὕτω τοῦ ὀνόμα-
τος ἐπερνήσθη τοῦ βαπτισμένου. Προκαταλείπει
γὰρ τὸν Φιλήμονα, ἔγκωμιάζων τὸν οἰκέτην ἐν τῷ
καλεῖν αὐτὸν τέκνον. Διὰ τί δὲ αὐτὸν οὕτω καλεῖς;
Ὅτι ἐγέννησα αὐτὸν, τουτίστιν, κατήχησα, καὶ βαπ-
τίσθηναι ἐποίησα, καὶ ταῦτα ἐν ἀναγκαίαι· ἐν δεσ-
μοῖς γάρ. Διὰ τούτων οὖν κατακοιμήσας τὸν θυμὸν
αὐτοῦ, οὕτω μέμνηται τοῦ ὀνόματος.

VERS. 10. Obsecro igitur te pro filio meo quem
genui in vinculis meis. Nondum nominis meministi
ejus pro quo intercedit. Primum enim mitigat Phile-
monem, servum ejus laudando per hoc quod fi-
lium vocat. Quam ob causam autem ipsum sic ap-
pellas? Quia genui ipsum, hoc est, in fide Christi
institui, effecique ut baptismate mergeretur, idque
cum in summa necessitate essem, nempe in vin-
culis. Per hæc igitur consopita indignatione ejus,
sic tandem nominis meministi.

Ὅρησιμον τὸν ποτὲ σοι ἄχρηστον. Οἶδεν ὅτι ἡ
τοῦ ἀμαρτήματος ὁμολογία σθενύει τὸν θυμὸν· διὸ
καὶ οὕτω φησὶ.

VERS. 11. Onesimo qui tibi aliquando inutilis fuit.
Novit quod peccati confessio iram exstinguit: pro-
pterea sic dicit.

Νυνὶ δὲ σοι καὶ ἐμοὶ εὐχρηστον. Διότι ἐβλαβῆς
καὶ ἄγικος γέγονεν, ἀμφοτέροις ἐστὶν εὐχρηστος,
φησὶν. Εἰ γὰρ Παῦλος, τῷ τῷσαύτην ἀκρίθειαν ἀπαι-
τοῦντι, δηλονότι καὶ Φιλήμονι. Ἄμα δὲ καὶ τοῦτο
αἰνίττεται, ὅτι Εὐχρηστος μοι ὢν, αὐθὺς ἀποσταλήτω
πρὸς μέ.

Nunc autem et tibi et mihi utilis. Quia pius san-
ctusque factus est, utrique utilis est, inquit. Si
enim Paulo, qui mores tam exactos requirit, utique
et Philemoni utilis erit. Pariter; autem et hoc adum-
brat, quod Cum utilis mihi sit, remittatur ad me.

Ὅρ ἀτάκεψα. Τουτίστιν, σοὶ παραδίδωμι τοῦ-
τον, ὡς βούλει χρῆσαι αὐτῷ. Διὰ δὲ τοῦ παραδοῦναι,
μᾶλλον πρᾶσιναι τὴν ὀργήν.

VERS. 12. Quem remisit. Hoc est, tibi trado hunc,
eo pro arbitrato tuo utere. Quia vero reddit ipsum,
iracundiam ejus magis demulcet.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τουτίστιν, τὰ ἐμὰ σπλάγγνα,
προσλαβοῦ. Ἄντι τοῦ, μετὰ ἀγάπης δεῖξαι αὐτὸν,
μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὸν, ἀλλὰ τὰ ἐμὰ σπλάγγνα· οὕτω
γὰρ αὐτὸν ἀγαπῶ, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρω.

Tu autem ipsum, hoc est, mea viscera suscipe.
Hoc est, cum charitate eum recipe, imo non ipsum,
sed mea viscera: adeo ipsum diligo, mentequae cir-
cumfero.

Ὅρ ἐγὼ ἠβουλόμην πρὸς ἐραυτὸν κατέχειν,

VERS. 13. Quia ego volebam apud meipsum deti-

Variorum lectiones.

⁶⁴ φιλανθρωπευτικῶς ο. ⁶⁵ ἐπὶ ο.

here, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii. Animadvertite sapientiam, quomodo in heri locum propemodum ipsum constituit: nam, ut pro te, inquit, mihi ministraret. Ostendit autem se domini utilitatem velle. Si enim tua interest ut mihi servias, ipse autem tui loco istud faciat, lucrum certe inde tibi accedit.

644 VERS. 14. *Sine consilio autem tuo nihil volui facere.* Per hoc etiam maxime Philemonem emollit. Res enim erat admodum necessaria: in vinculis enim, fisque propter Deum, ipsi ministraturus erat, asilamen præter ejus sententiam facere noluit. Quocirca quomodo ei non est donanda hæc gratia, qui cum posset vel sine ipso eam sibi usurpare, noluerit tamen?

Uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntariam. Non dixit: Ex necessitate, sed, *Velut ex necessitate*; perinde quasi hoc dicat: Etiamsi præter animi tui sententiam eum retinuissem, vere quidem te non contristassem. Videbatur tamen plerisque quod ex necessitate et te invito istud contingeret. Nunc itaque malui ut pulla ratione involuntarium aliquibus videretur, sed indubio spontaneum.

VERS. 15. *Forsitan enim ideo discessit ad horam.* O sapientiam Pauli! Cum enim Onesimus ex fraudulenta mente fugisset, invertit jam Paulus fugam, quasi propter majorem utilitatem facta fuisset. Forsan enim, inquit, ex divina providentia fugit. Leni autem loquendi modo fugam secessionem appellat, ne fugæ nomine herum exacerbet. Porro tum tempus contrahit, iram etiam sedat. *Ad horam* enim, inquit, *secessit.* Pariter autem indicat, quod quanto tempore cum Paulo fuerat, Philemoni etiam servierit. Illo igitur tempore tantum absuit, quantum consumpsit priusquam ad Paulum perveniret: hoc autem exiguum erat, ac velut unica hora. Proinde si remissus abs te mihi deinceps serviat, cogita illum servire tibi.

Ut æternum illum reciperes. Hoc est, fruaris eo.

VERS. 16. *Non porro ut servum, sed supra servum, fratrem dilectum, maxime mihi, quanto autem magis tibi et in carne et in Domino?* Ad multa, inquit, profuit fuga: pro hora enim una habes ipsum perpetuum. Ac universa quidem vita hominis respectu æterni nihil est: multo autem magis fugæ tempus; tum pro servo fratrem, pro inutili dilectum: *et in carne*, hoc est, mundanis ministeriis dignum qui diligitur, ut qui ea curare possit: *et in Domino*, hoc est in rebus spiritualibus.

VERS. 17. *Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me.* Hoc est, si eadem mecum sentire te confiteris, haud secus ac me illum suscipe. Quem non in sententiam suam induxisset? quis enim noluisset Paulum suscipere?

^b τῷ δεσπότη μ.

Ἰνα ὑπὲρ σοῦ μοι διακορῇ ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅρα σοφίαν, πῶς κατὰ μικρὸν εἰς τὸν τόπον τοῦ δεσπότη^b αὐτὸν κατέστησεν. Ἰνα γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ σοῦ μοι διακορῇ. Δείκνυσι δὲ καὶ ὅτι τὸ τοῦ δεσπότη συμφέρον βούλεται. (Εἰ γὰρ οὐ, φησὶ, χρεωστὴς τὸ διακορῆν μοι, οὗτος δὲ ἀντὶ σοῦ τοῦτο ποιεῖ, σὺ κερδαίνεις.

Χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι. Καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα καταμαλάσσει τὸν Φιλήμονα. Πρῶτον γὰρ οὕτως ἀναγκαῖον· ἐν δεσμοῖς γὰρ, καὶ τοῦτοις ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, ἐμῆλα διακορῆν, ὅμως παρὰ γνώμην αὐτοῦ ποιῆσαι οὐκ ἠθέλησεν. Ὅπως πῶς οὐ προσήκει δοῦναι τὴν χάριν τῷ δυναμένῳ μὲν καὶ χωρὶς αὐτοῦ ταύτην καρποῦσθαι, μὴ θελήσαντι δέ;

B Ἰνα μὴ ὡς κατ' ἀνάγκην τὸ ἀγαθὸν σου ᾖ, ἀλλὰ ὡς κατὰ ἐκούσιον. Οὐκ εἶπε, Κατὰ ἀνάγκην, ἀλλ', Ὅς κατὰ ἀνάγκην, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων, ὅτι Καὶ παρὰ γνώμην σου κατέχων τοῦτον, ἀληθῶς μὲν οὐκ ἐλύπουν σε· ἐφαίνετο δὲ ὅμως τοῖς πολλοῖς, ὅτι Κατὰ ἀνάγκην καὶ ἀκοντός σου γίνεται. Νῦν οὖν εἰλόμην μᾶλλον τὸ μὴδὲ ὄλω; τίσι δοξαίην τοῦτο ἀκούσιον, ἀλλ' ἐκούσιον ἀναμφιβόλως.

Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς ὥραν. Βαβαὶ τῆς σοφίας· ἐπειδὴ γὰρ Ὀνήσιμος ἀπὸ κακούργου γνώμης ἔφυγε, μεταστρέφει Παῦλος τὴν φυγὴν, ὡς πρὸς συμφέρον γενομένην. Τάχα γὰρ, φησὶ, κατὰ θέαν οἰκονομίαν ἔφυγεν. Εὐφρόμῳ δὲ καὶ τὴν φυγὴν χωρισμὸν καλεῖ, ἵνα μὴ τῷ ὀνόματι τῆς φυγῆς παροξύνῃ τὸν δεσπότην. Καὶ ἐν τῷ συσταίει δὲ τὸν χρόνον, παύει τὴν ὀργὴν· Πρὸς ὥραν γὰρ, φησὶν, ἐχωρίσθη. Ἄμα δὲ καὶ δείκνυσιν, ὅτι ὅσον χρόνον μετὰ Παύλου ἦν, Φιλήμονι συνῆν. Ἐκεῖνο οὖν μόνον ἀπῆν, ὅσον πρὸ τοῦ συγγενέσθαι τῷ Παύλῳ· τοῦτο δὲ ὀλίγον, καὶ ὅσον ὥρα μία. Ὅπως καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν, εἰ ἐμοὶ συνέταται ἀποσταλεὶς παρὰ σοῦ, λογίζου σὺ συνέλπειν αὐτόν.

Ἰνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχης. Τοῦτέστιν, ἀπολαύης.

Ὁδῆκετι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητόν, μάλιστα ἐμοὶ, πόσω δὲ μᾶλλον σοι, καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ. Πρὸς πολλὰ, φησὶν, ὠφέλησεν ἡ φυγὴ· ἀντὶ γὰρ ὥρας μίαν, ἔχεις αὐτὸν αἰώνιον. Καὶ ὁ πᾶς μὲν γὰρ βίος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πρὸς τὸν αἰῶνα, οὐδὲν ἔστι· πολλῶν δὲ μᾶλλον ὁ τῆς φυγῆς καιρός· καὶ ἀντὶ δούλου ἀδελφόν, ἀντὶ ἀχρηστοῦ ἀγαπητόν· καὶ ἐν σαρκὶ, τοῦτέστι, καὶ ἐν ταῖς κοσμικαῖς ὑπηρεσίαις ἀξίον ἀγαπᾶσθαι, ὡς θεραπευτικόν, καὶ ἐν Κυρίῳ, τοῦτέστι καὶ ἐν ταῖς πνευματικαῖς.

Εἰ οὖν με ἔχεις κοινωνόν, προσλαβοῦ αὐτόν ὡς ἐμέ. Τοῦτέστιν, εἰ τὰ αὐτά μοι φρονεῖν ὡμολόγησας, ὡς ἐμέ δέξαι αὐτόν. Τίνα οὐκ ἂν καταδυσώπησας; Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐθέλησε Παῦλον προσδέξασθαι;

Variæ lectiones.

Εἰ δέ τι ἠδίκησεν, ἢ ὀφείλει, ταῦτα ἐμοὶ ἐλλό-
γει. Οὐκ εἶπεν, Ἐκλίψεν, ἀλλ' εὐφημότερον, ἠδίκη-
σεν, ἢ ὀφείλει. Εἰκὸς γάρ ἦν αὐτὸν καταναλῶσαι
τὰ κλαπέντα. Διὸ φησιν, Ἐμοὶ εἰς χρεὸς τοῦτο λό-
γισαι, ἐμὲ ἔχε ὀφειλέτην.

Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, ἐγὼ ἀπο-
τίσω. Χριστιανῶς ταῦτά φησι¹, μετὰ πνευματικῆς
χάριτος γράφων, καὶ ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Πρὸς
ἀποδείξαι πλείονα, ὅτι ἀποδώσω² τὸ χρεὸς, ἰδιό-
χηρὰ μοι τὰ γράμματα.

Ἴνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ σεαυτὸν μοι προσοφείλεις.
Ἴνα μὴ δόξη ὡς περ ὑβρίζειν τὸν Φιλήμονα, ὅτι οὐκ
εὐάρβησεν ὑπὲρ κλοπῆς ἐτέρου, οἰκίτου, ἀπλῶς οὐ-
τως αἰτήσασθαι αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ χειρογράφον αὐ-
τῷ ποιεῖ· τοῦτο γὰρ ὡμὸν τινα καὶ πρὸς τὸν διδάσ-
καλον ἀσπλαγγχον ἐδείκνυ τὸν Φιλήμονα, δείκνυσιν
ὅτι καὶ σφόδρα αὐτῷ θαρβέει. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ,
τὰ σὰ, ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις καὶ σεαυτὸν μοι προσο-
φείλεις.

Ναί, ἀδελφὲ, ἐγὼ σου ὀφείλω ἐν Κυρίῳ. Ἦλθε
κάλυ ἀπὸ τοῦ χαρίεντος ἐπὶ τὸ σπουδαιότερον, καὶ
πρακαλεῖ. Ἐγὼ σου, φησὶν, ὀφείλω, τουτέστιν,
ἀπολαύσασαι τῶν σῶν χαρίτων, οὐκ ἐν κοσμικοῖς
πράγμασι, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Κύριον³.

Ἀνάπαυσόν μου τὰ σκλάβιχα ἐν Χριστῷ.
Ἀνάπαυσόν μου, φησὶ, τὴν περὶ σὲ ἀγάπην, ἢ τὴν
κρίθειαν μου διὰ τὸν Χριστόν. Οὐκ ἐμοὶ γὰρ τὴν χά-
ριν διζῶ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ.

Πακοιδῶς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, εἰδὼς,
ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω, ποιήσεις. Οὐκ ἐπιτάττειν,
φησὶν, οὐδὲ αὐθαδιαζόμενος ἔγραψά σοι, ἀλλὰ θαρ-
βῶν τῇ ὑπακοῇ σου. Ποῖον αἰτηρὸν ταῦτα οὐκ ἐμά-
λαξεν;

Ἄμα δὲ καὶ ἐτοίμαζέ μοι ξενίαν. Ὅπερ ἴσως ἀν-
τιπρόσθετον ὁ Φιλήμων ὅτι· Εἰ μὴ διὰ Ὀνήσιμον, οὐδὲ
λόγου με ἴξῃ, τοῦτο νῦν θεραπεύει· ὅτι Οὐ δι' ἐκεῖ-
νον μόνον ἔγραψα, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψα, φη-
σὶν, ἵνα ἐτοιμάσης μοι ξενίαν· ἄμα δὲ καὶ ὅπως
φειδῆθῃ, ὅτι ἴξῃ ὁ Ἀπόστολος, καὶ καταγνώσεται
αὐτοῦ, εἰ μὴ παραδέξῃται τὸν Ὀνήσιμον.

Ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χυ-
ρισθήσομαι ὑμῖν. Δύο ταῦτα μανθάνομεν· ἐν μὲν,
ὅτι πολλὴ ἡ τῶν εὐχῶν δύναμις, εἴγε καὶ ὁ τυλικού-
τος Παῦλος δεῖται τῆς ἐκ τούτων βοήθειας· καὶ ἔτε-
ρον δὲ, ὅτι δεῖ ταπεινοφρονεῖν, εἴγε ὁ Παῦλος· τῶν
εὐχῶν τῶν μαθητῶν χρῆζεται.

Ἀσπάζεται σε Ἐπαφρᾶς ὁ συναϊχημάλωτός μου
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὗτος ὁ Ἐπαφρᾶς παρὰ Κολασ-
σέων ἦν ἀποσταλὴς πρὸς Παῦλον· ὡςτε εἶναι δε-
λου, ὅτι ἀπὸ Κολασσαίων ἦν ὁ Φιλήμων. Συναϊχημά-
λωτον δὲ αὐτὸν καλεῖ, δεικνύς ὅτι καὶ Ἐπαφρᾶς ἐν
πολλῇ ὀλίγῃ ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἐντρέπων τὸν Φιλή-
μονα, εἴγε ἐκεῖνος μὲν καὶ συγκακοσταῆ Παῦλον,
ὡςτε δὲ οὐδὲ τὴν ἐπὶ Ὀνήσιμου χάριν παρέξει αὐ-

VERS. 18. Si autem aliquid nocuit tibi, aut de-
bet, hoc mihi imputa. Non dixit, Furatus est, sed
quod lenius, nocuit, aut debet. Verisimile namque
erat ipsum insumpsisse quae sublegerat; propterea
645 inquit, Hoc mihi pro debito adscribe, me habeo
debitorem.

VERS. 19. Ego Paulus scripsi mea manu, ego re-
pendam. Festive haec dicit, cum spirituali gratia
scribens, perinde quasi dicat: En, ad maiorem se-
curitatem, quod debitum persolvam, chirographum
meum habes.

Ut non dicam, quod et te ipsum mihi debes. Ne
videatur veluti contumelia Philemonem afficere,
quod ob furtum a servo commissum sic rogare
ipsum simpliciter non ausus fuit, nisi chirogra-
phum adjiceret, hoc enim crudelem, et nullo cha-
ritatis affectu erga praecceptorem suum imbutum
Philemonem indicaret, ostendit jam quod pluri-
mum ei confidat. Non solum enim tua, inquit, ve-
rum etiam te ipsum insuper mihi debes.

VERS. 20. Ita, frater, ego te fruor in Domino. A
festivis verbis jam ad graviora redit, et obsecrat.
Ego te, inquit, fruor, hoc est, fac quaeso ut tuis
beneficiis perfruor, non in mundanis rebus, sed in
iis quae ad Dominum spectant.

Refice viscera mea in Christo. Refocilla meam
erga te charitatem, inquit, vel cor meum propter
Christum. Non mihi enim beneficium impertis, sed
Christo.

VERS. 21. Confidens obedientiae tuae scripsi tibi,
sciens quod et super id quod dico, facies. Non tibi
imperans, inquit, nec mihi quicquam arrogans, haec
scripsi tibi, sed confidens obedientiae tuae. Quae
ferrum haec non emollirent?

VERS. 22. Simul autem et para mihi hospitium.
Quod suspicari potuisset Philemon: Nisi Onesimi
causa scripsisses, ne verbo quidem me dignatus
esses; huic jam medetur, inquiens: Non propter
illum tantummodo scripsi, sed eam etiam ob rem
scripsi, ut pares mihi hospitium; simul autem ut
terreatur, quia Apostolus veniet, illumque repre-
hendet, nisi Onesimum receperit.

Spero autem quod per orationes vestras donabor
vobis. Duo haec discimus: alterum, quod sit ingens
orationum virtus, siquidem Paulus talis tantusque
illarum ope indigeat; alterum, quod oporteat nos
humili esse spiritu, quandoquidem Paulus discipu-
lorum precibus egeat.

VERS. 23. Salutat te Epaphras concaptivus meus
in Christo Jesu. Iste Epaphras a Colossensibus ad
Paulum missus erat. Quare planum est Philemo-
nem Colossensem fuisse. Concaptivum autem ap-
pellat, ostendens Epaphram etiam in multa affli-
ctione esse, ac propterea ruborem Philemoni inji-
cit, siquidem is cum Paulo affligitur, ipse autem ne
Onesimi quidem nomine ei obsequi velit. Conca-

Variæ lectiones.

¹ λέγει ο. ² ἀποτίσω ο. ³ θεόν ο.

pativus **646** autem est, inquit, non ob humanum A quiddam, sed propter Christum Jesum, Evangelii nomine adversa perpetuens.

VERS. 24. *Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.* Demas primum insignis erat, utpote cui hoc testimonium hic adscribitur, quod sit Pauli adjutor : postea vero ad ignaviam relapsus a Paulo descivit, perinde ac in Epistola ad Timotheum Paulus scribit, quæ procul dubio hac posterior est : *Demas enim me reliquit, Lucas est solus mecum* 12. Qui igitur postremus hic collocatur Lucas, primus tandem omnium factus est, cum Demas defecisset. Adeo non oportet quempiam considerare sibi, sed qui stat, videat ne cadat. Cum istos appellat coadjutores, ostendit quod isti etiam una mecum rogant, ac tot tantisque merito gratificari debent. Animadvertis quantum simus adjuti ex hac quæ brevis et perspicua videbatur Epistola? Proinde nullus Scripturæ locus inexploratus prætermittendus est, verum ex omnibus, ut quæ per Spiritum sint enarrata, spiritualis quidam sensus inquirendus est. Paracletus autem qui ista locutus est, iis qui recte quærent quæsitum invenire omnino dabit. A quo et nos illuminati, ad divini cum verbi tum vitæ veritatem semper ducamur, neque vanis opinionibus subditi, neque mendacio voluptatis mundanæ inescati : et qui servi sumus nos ipsos per fidem et virtutem ingenuos reddamus : domini vero, cum servos nostros videamus sanctos et apostolos, studeamus non multo ignobiliores illis inveniri in regno Domini, qui propter nos etiam servus apparuit, Christi veri Dei nostri. Cui gloria, et potestas, et honor nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

12 II Tim. iv, 9.

τῆ. Συνοχημάλωτος δὲ ἐστὶν, φησὶν, οὐ διὰ τι ἀνθρώπινον, ἀλλὰ διὰ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, συγκακοθεῶν ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου.

Μάρκος; Ἀριστάρχος, Δημᾶς, Λουκᾶς, οἱ συνεργοὶ μου. Ὁ Δημᾶς τὴν μὲν ἀρχὴν εὐδόκιμος ἦν, ὡσπερὸν καὶ ἐνταῦθα μαρτυρεῖται ὡς Παύλου συνεργός; ὕστερον δὲ ῥαθυμήσας; ἀπέστη τοῦ Παύλου, ὡσπερ δὴ καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῇ γράφει Παῦλος; ὕστερ' ἀποδήλωσ; ταύτης οὕση; Δημᾶς γὰρ με ἐγκατέλειπε, Λουκᾶς ἐστὶ μόνος μετ' ἐμοῦ. Ὁ τελευταῖος οὖν ἐνταῦθα ταχθεὶς Λουκᾶς, γέγονε πρῶτος πάντως, τοῦ Δημᾶ ἀποστάτης. Οὕτως οὐ δεῖ τινα θαρρῆναι ἑαυτῷ, ἀλλὰ τὸν ἱστάμενον βλέπειν, μὴ πῶσθ. Συνεργοὶ δὲ εἰπὼν, δείκνυσιν οὐ καὶ οὗτοι σύνεμοι παρακαλοῦσι σε, καὶ ἄξιός ἄν εἴη δοῦναι τοῖς τοσοῦτοις τὴν χάριν. Ὅρᾳς πόσα ὠφελούμεθα ἐκ τῆς βραχέιας ταύτης καὶ σαφοῦς δοκίμουσ; Ἐπιστολῆς; Οὕτως ἄρα οὐδὲν τῶν τῆς Γραφῆς ἀνεξέταστον δεῖ καταλιπεῖν, ἀλλ' ἐκ πάντων, ὡς Πνεύματι λαληθέντων, ἐπιζητεῖν πνευματικόν τινα νοῦν καὶ ὠφέλιμον. Πάντως δὲ ὁ ταῦτα λαλήσας Παράκλητος δώσει τοῖς καλῶς ζητοῦσι τοῦ ζητουμένου τὴν εὐρεσιν. Ὑψ' οὐ καὶ ἡμεῖς φῶτιζόμενοι, ὁδηγοίμεθα αἰεὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ κατὰ Θεὸν λόγου καὶ βίου, μήτε ψευδοδοξάζαις ὑπαγόμενοι, μήτε τῷ ψεύδει τῆς τοῦ κόσμου ἡδονῆς δελεαζόμενοι· καὶ οἱ τε δούλοι ἑαυτοῦς διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς ἐξευγενίζοιμεν, οἱ τε δεσπότηαι δούλους ὀρῶντες ἀγίους καὶ ἀποστόλους; σπουδάζοιμεν μὴ πολλῶν τούτων ἀτιμότεροι εὐρεθῆναι ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Δεσπότη, καὶ δεῖ ἡμᾶς δούλου φανέντος, Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ὡ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ τιμὴ νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD HEBRÆOS

EXPOSITIO.

Ἐπιτομὴ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς. **A** 647 Argumentum Epistolæ ad Hebræos.

Ἐθνῶν μὲν ἀπόστολος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος, καθὰ δὴ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους φησίν. Οὐ γὰρ ἠρέσχοιτο ἄν αὐτοῦ Ἑβραῖοι κηρύσσοντες αὐτοῖς, ἅτε δὴ ἀπεχθάνομενοι αὐτῷ πᾶλλον ἢ τοῖς ἄλλοις, ὡς διὰ τῆς ἀθροῦς αὐτοῦ μεταβολῆς ἄμαχον δεικνύοντι τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν, τὴν οὕτω σφοδρὸν διάκριτην ἐκλύσανσαν. Σημεῖον γὰρ μέγα τῆς ἀληθείας τοῦ καθ' ἡμᾶς κηρύγματος, τὸ Παῦλον τὸν θερμώτατον ζηλωτὴν τοῦ νόμου ἐξαίφνης Χριστῷ προσελθεῖν. Διὰ τοῦτο ἐκθύμως ἐπολέμου αὐτῷ, καὶ οὐδὲ φωνῆς ἄν ἠρέσχοιτο. Ἄλλα καὶ οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστεύσαντες, οὐδὲ οὗτοι ἄν τι προσεῖχον αὐτῷ, ἅτε τοῦ νόμου ἀπάγοντι παντελῶς, καὶ τὴν περιτομὴν λύοντι. Πλὴν εἰ καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀποστάλη κήρυξ, ὅμως καὶ πρὸς Ἑβραίους γράψαι. Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἐπετραπή μὲν βαπτίζειν, ἐδάκτις δὲ ὅμως, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐκωλύθη ὅτι καὶ Ἑβραῖοι ἐκ περιουσίας ἐπιστέλλει. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτῶν ἐκήδετο, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀνάθεμα γενέσθαι ἠθέλητο. Τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ δὲ, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμοις ἐπιστέλλει. Οὗτοι γὰρ ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἑβραίων καὶ τὰ ἐπάροντα διηπάθησαν, καὶ μυρίαὶ κακώσεις ἐπέβληθησαν. Ὅθεν καὶ τῆς πρὸς τοὺτους ἐπιμοσύνης σφόδρα φροντίζει, καὶ Κορινθίους

Gentium erat Apostolus divus Paulus, sicut et ipse in Epistola ad Romanos affirmat. Hebræi enim eum ipsis prædicantem non sustinebant, quia majori eum odio prosequerentur quam cæteros, ut qui per repentinam suam conversionem, invictam Christi potentiam ostenderet, quæ tam vehementem persecutorem ad sese traxerit. Ingens enim argumentum est veritatis verbi Evangelii, Paulum ferventissimum legis æmulatorem, subito ac derepente Christo accessisse. Propterea ex vehementi iracundia adversus eum pugabant, adeo ut ne vocem quidem ejus sustinerent. Quinetiam qui ex Hebræis crediderant, ne ipsi quidem illi satis animum advertent, utpote qui a lege omnino abduceret, ac circumcisionem 648 tolleret. Atqui etiamsi ad gentes demandatus est præco, ad Hebræos tamen scribit. Ut enim non erat ei demandatum ut baptizaret, baptizabat tamen, neque enim ei vetitum erat; ita etiam Hebræis ex abundantia scribit hanc Epistolam. Nam magna eorum sollicitudine tangebatur, pro quibus anathema fieri optabat. Porro his qui in Palæstina et Hierosolymis erant, scribit. Isti enim ab infidelibus Hebræis bonis suis spoliati fuerant, innumerisque afflictionibus subiciebantur. Unde sollicitus est in colligenda ad horum suppetias elemosyna, cum Corinthios tum Macedo-

Variæ lectiones.

ἡ περιτομῆς ο. ἡ ἐπέβαλλοντο ο.

nas ad hoc excitans. Et quando cum Petro prædicationem diviserat, fideles Hebræos pauperes qui Hierosolymis erant communes facit. Necessario igitur istis scribit, ut eos jam animo concidentes consolatur. Nam afflictionibus a contribulibus suis illatis. admodum confecti erant, quippe qui suo jure Hierosolymis vivebant, potestate sibi facta judicandi et in carcerem trahendi quoscunque vellent. Hoc etiam ipse indicat, ubi ait : « Demissas manus et soluta genua erigite ¹⁶. » Cum enim Judæi essent, ac didicissent majores suos præsentibus bonis esse usos, talde animo concidebant, ut qui nondum assecuti essent relaxationem. Propterea multa de fide in hac Epistola disputat, ac de sanctis qui a condito mundo fuerunt, nec tamen honorum usum sunt adepti, duo sane asruens : unum quidem, omnia quæ accidunt generose ferenda esse ; alterum, omnino exspectandam esse compensationem. Non enim negliget Deus sanctos suos, quos a sæculo habuit. Itaque tum vos quoque recipietis. Multa autem dicit de Veteri et Novo Testamento, ostenditque legem non porro esse ratam ; nam etsi templum adhuc stabat, indicat tamen quod ad tempus usque aliquod sit duraturum, nostram autem religionem esse veram. Scribit autem Epistolam hanc ex Italia. Antiquior autem ista est ea quam ad Timotheum scribit. Nam in illa ostendit finem sibi vitæ imminere. « Ego enim, inquit, jam delibor, ac tempus resolutionis meæ instat ¹⁸. » In hac autem promittit Hebræis quod ipse sit risurus eis : Cognoscite enim, inquit, fratrem Timotheum dimissum : cum quo, si celerius venerit, videbo vos ¹⁹. Verisimile est autem hoc accidisse. Biennium enim Romæ vinculus detentus est, deinde dimissus est, quemadmodum et ipse indicat dicens : « In prima mea defensione nemo mihi affuit ²⁰ : » et, « Liberatus sum ex ore leonis, » Neronis videlicet. Deinde in Hispanias profectus, illinc fortassis Hebræos visit. ac Romam postea rediit, quando et a Nerone sublatu est.

λέοντος, τοῦ Νέρωνος δηλαδή. Εἶτα εἰς τὰς Σπαρίας ἐλθὼν, ἐκείθεν ἰσως εἶδε καὶ τοὺς Ἑβραίους, εἶτα εἰς Ῥώμην ἦλθεν αὐθις, ὅτε καὶ ὑπὸ Νέρωνος ἀνηρέθη.

¹⁶ Hebr. xii, 12. ¹⁸ II Tim. iv, 6. ¹⁹ Hebr. xiii, 23. ²⁰ II Tim. iv, 16.

Variæ lectiones.

* ἀπέλαθον ο.

καὶ Μακεδόνας εἰς τοῦτο διεγείρων. Καὶ πρὸς τὸν Πέτρον τὸ κήρυγμα διελόμενος, τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ πιστοὺς Ἑβραίους πένθητος κοινοῦς ποιεῖται. Ἀναγκαίως οὖν τούτοις γράφει, παραμυθούμενος αὐτοὺς καταπίπτοιας· σφόδρα γὰρ ἦσαν τεταριχευμένοι ταῖς παρὰ τῶν ἰδίων συμφουλετῶν κακώσεσιν, ἅτε καὶ αὐτονομισμένῳ ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ ἐξουσίαν ἐχόντων καὶ κρῖνειν καὶ φυλακίζειν ὅς ἂν ἐθέλοιεν. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸς ἐμφανίζει λέγων· « Τὰς παρεϊμένους χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε. » Ἄτε γὰρ Ἰουδαῖοι ὄντες, καὶ μαθόντες ὅτι οἱ πατέρες αὐτῶν πύρι πύδα ἀπελάμβανον* τὰ ἀγαθὰ, σφόδρα καταπίπτοια, ὡς μήπω τυχεῖτες ἀρέσεως. Διὸ καὶ πολλὰ περὶ πίστεως διαλέγεται ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ, καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος ἀγίων, ὡς μήπω ἀπολαθόντων τὰ ἀγαθὰ, δύο κατασκευάζων· ἐν μὲν, τὸ δεῖν γέρειν πάντα γενναίως τὰ συμπίπτοια· ἕτερον δὲ, τὸ πάντως προσδοκᾶν τὴν ἀμοιβήν. Οὐ γὰρ περιώχεται Κύριος τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἀγίους· ὥστε τότε καὶ ὑμεῖς ἀπολήψεσθε. Ποιεῖται δὲ πολλὴν λόγον καὶ περὶ τῆς Παλαιᾶς, καὶ περὶ τῆς Καινῆς, καὶ δεικνύσι τὸν νόμον οὐκ εἶναι σφραγῖς· εἰ γὰρ καὶ ὁ ναὸς ἐστὶ συνεισιστήκει, ἀλλ' οὐδ' ἀντίκειται ἐτι ἀχρι καιροῦ εἶναι τινός, καὶ δεῖ τὰ ἡμέτερα ἀληθῆ. Γράφει δὲ τὴν Ἐπιστολὴν ἀπὸ Ἰταλίας. Πρεσβυτέρα δὲ αὕτη τῆς πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῆς. Ἐν ἐκείνῃ μὲν γὰρ ἐνδεικνύται δεῖ τέλος ἔχει αὐτῷ ἡ ζωὴ· « Ἐγὼ γὰρ ἤδη, φησὶ, σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέπτεται. » Ἐν ταύτῃ δὲ ἐπαγγέλλεται τοῖς Ἑβραίοις, ὅτι ὄψεσθαι αὐτούς. « Γινώσκετε γὰρ, φησὶ, τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον· μεθ' οὗ, ἐάν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς. » Εἰκόσ δὲ τοῦτο ἐκβῆναι. Καὶ γὰρ δύο μὲν ἐτη ἐποίησεν ἐν Ῥώμῃ δεδεμένους, εἶτα ἀφελθὼν, ὡσπεροῦν καὶ αὐτὸς θελοῖ, λέγων· « Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδεὶς μοι συμπαραγέμετο » καὶ, « Ἐφρῦσθην ἐκ στόματος

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

CAPUT I.

649 VERS. 1. Multifariam, multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis. Quia afflicti n alis arbitrabantur se relictos esse a Deo, neque adeo se illi curæ esse ut majores ipsorum fuerant, Pau-

D

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις. Ἐπειδὴ ταλαιπωρούμενοι ὑπὸ τῶν κακῶν, ἤγούοντο ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ ὡς τοὺς

πατέρας αὐτῶν ἐπιμαλείας παρ' ἐκείνου ἀξιουμέ-
 νους, δείκνυσσι τὸναντίον ὁ Παῦλος, ὅτι Μελίζονος
 ἀπελαύσατε χάριτος ὁμοίης, ἣ ἐκεῖνοι. Πρὸς ἐκείνους
 μὲν γὰρ προφήτας ἐπεμφε πρὸς ὑμᾶς δὲ αὐτὸν τὸν
 Υἱόν. Ἐὶ δὲ ἐστὶ τὸ πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ;
 ἀντὶ τοῦ, διαφόρως καὶ πολυειδῶς. Ἐγὼ γὰρ, φη-
 σιν, ὁράσεις ἐκλήθοντα, καὶ ἐν χειρὶ προφητῶν
 ὁμοιώθη. Ὅσατε τί δυσχεραίνετε καὶ μικροψυχεῖτε
 τοιούτων ἀξιοθέντες ;

Ἐξ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν
 ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Καὶ ἐν τούτῳ ἑαυτοὺς διανίστησι
 λέγων ὅτι Ἡ συντέλεια ἐγγύς. Ὁ γὰρ ἐν τῷ ἀγῶνι
 καταμαλακισθεὶς, ἐπειδὴν ἀκούσῃ τοῦ ἀγῶνος τὸ
 τέλος, ἀναπνεῖ μικρὸν. Καὶ ἄλλο δὲ τι αἰνίτταται
 διὰ τοῦ εἰπεῖν Ἐξ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ὅσα
 γὰρ, φησιν, οὐκέτι ὑπελείπετο χρόνος εἰς διόρθωσιν,
 ἀλλὰ κολάσεως ἤμεν ὑπεύθουνοι, ὅτε ἀπεγνωσθημεν,
 ὅτε ἐπελελοίπει τὰ χαρίσματα, τότε τὸ πλὴν ἐσχέ-
 κμεν. Τὸ δὲ, Ἐν Υἱῷ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ
 ἐστὶ. Καὶ σημειώσῃ τούτο πρὸς τοὺς λέγοντας
 ἀποκεκληρωθῆαι τὴν ἐν. πρῆβειν τῷ Πνεύματι.
 Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν, Ἐλάλησεν ἡμῖν ὁ Χριστός ; Ἄμα
 μὲν, διὰ τὸ ἀσθενεῖς εἶναι αὐτοὺς, καὶ μήπω εὐ-
 νοηθῆαι ἀκούσαι περὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἄμα δὲ καὶ
 δεικνύων, ὅτι ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ, ἐνός ἐστι καὶ
 τοῦ αὐτοῦ. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, ἡμῖν ἑνοποιεῖ γὰρ καὶ
 ἐξισοῖ τοὺς μαθηταῖς καὶ αὐτοὺς καὶ αὐτόν. Καίτοι
 γε οὐκ αὐτοῖς ἐλάλησεν, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ
 δι' ἐκείνων τοῖς πολλοῖς ὁμοῦς ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα,
 καὶ δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτοῖς ἐλάλησε, καὶ τοῦτο
 πρὸς παράκλησιν.

Ὅρ ἐθήκε κληρονομίαν πάντων. Ταυτέστι τοῦ
 κόσμου παντός ἐποίησε Κύριον. Οὐκέτι γὰρ μερὶς
 Κυρίου ὁ Ἰακώβ, ἀλλὰ πάντες. Κληρονομίαν δὲ εἶπε,
 δεικνύς καὶ τὸ τῆς Υἰότητος γνήσιον, καὶ τὸ τῆς
 Κυριότητος ἀναπόσπαστον. Πῶς δὲ ἐποίησεν αὐτὸν
 Κύριον ; Ὡς ἀνθρώπων, ὡς καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ φησὶ
 ψαλμῷ. Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη
 τὴν κληρονομίαν σου. Ποῖαν δὲ κυριότητα ἐνταῦθα
 φησὶ ; Τὴν τῶν ἐκουσίων ὑποτακτομένην, τὴν προαι-
 ρητικὴν. Αὐτῇ γὰρ ἐδόθη τῷ Υἱῷ ὡς ἀνθρώπῳ,
 ἐπιγίνωσκον αὐτὴν πάντων ἑπὶ τὴν τε ἑ φυσικὴν καὶ
 ἀκόνην, καθὼ εἴρηται, Τὰ σύμπαντα δοῦλα τὰ,
 πρὸ πάντων τῶν αἰώνων εἶχεν.
 qui inviti obtemperant, secundam quod dictum
 habebat.

Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Εἰπὼν περὶ
 τῆς σαρκὸς τοῦ Υἱοῦ τῆς γῆρας καὶ πρῶην συστάσης,
 ἀνάγει σε λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸ ὄψος τῆς προαιρουμένου
 αὐτοῦ θεότητος. Ποῦ δὲ εἰσιν οἱ λέγοντες Ἡν ὅτε
 οὐκ ἦν ; Αὐτὸς τοὺς αἰῶνας ἐποίησε, καὶ πῶς ἦν
 αἰών, ὅτε οὐκ ἦν αὐτός ; Ἐπειδὴ δὲ ἀβίαιος ὁ Πατήρ
 τοῦ Υἱοῦ, εἰκότως καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων.
 Διὰ τοῦτο φησὶ, Δι' οὗ. Ὁ Πατήρ γὰρ δοκεῖ ποιεῖν,

⁷⁸ Osee xii, 1. ⁷⁹ Psal. i, 8. ⁸⁰ Psal. cxviii, 91.

Variæ lectiones.

¹ ἀντὶ τοῦ δι' Υἱοῦ καὶ ἐν τούτῳ m. ² ἐπὶ τῆ γὰρ φυσικῇ ο.

A lus contrarium ostendit, Majorem, inquires, gra-
 tiam vos adepti estis, quam illi. Nam ad illos
 prophetas misit, ad vos autem ipsum Filium suum.
 Quid autem est quod ait : Multifariam, multisque
 modis ? pro, diversimode, et multis speciebus. Ego
 enim, inquit, visiones multiplicavi, et in manibus
 prophetarum assimilatus sum ⁷⁸. Proinde quid ægre
 fertis, estisque pusillanimes, talibus tantisque
 donati ?

In novissimis diebus hinc locutus est nobis in
 Filio. Etiam per hoc eos excitat, inquires : Consum-
 matio prope est. Nam in certamine defatigatus,
 simul atque audiverit certaminis adesse finem,
 respirat paululum. Porro aliud quiddam indicat
 per hoc quod ait : In novissimis diebus. Quando
 enim, inquit, non reliquum erat tempus ad emen-
 dationem, sed pœnis eramus obnoxii, quando nulla
 spes supererat, quando dona cessaverant ; tunc,
 inquit, plura cæteris habuimus. Quod autem ait,
 In Filio, est pro, per Filium. Observa etiam huic
 locum adversus eos qui dicunt præpositionem (in)
 attributam esse Spiritui. Quare autem non dixit,
 Locutus est nobis Christus ? Partim quidem quia
 imbecilles erant, nec poterant adhuc audire de
 Christo : partim vero ut ostendat Vetus et Novum
 Testamentum esse unius et ejusdem. Verum per-
 pende etiam quod ait, nobis : conjungit enim et
 adæquat discipulis cum ipsis tum sese. Tametsi
 ipsis non est locutus, verum apostolis, et per illos
 multis aliis : attamen exaggerat rem, indicans
 quod et ipsis locutus sit, atque istud iis est
 solatio.

VERB. 2. Quem constituit hæredem universorum.
 Hoc est, totius mundi fecit Dominum. Non adhuc
 enim pars Domini est Jacob, sed omnes. Hæredem
 autem dixit, ostendens eum genuinum esse Filium,
 Dominumque hujusmodi, a quo dominatus avelli
 non possit. Quomodo autem fecit ipsum Dominum ?
 650 Secundum humanam naturam, proinde ac in
 psalmo secundo ait : Postula a me, et dabo tibi
 gentes hæreditatem tuam ⁷⁹. Qualem autem hic
 dominatum dicit ? In eos nempe qui suapte sponte
 obediunt, voluntarium scilicet. Iste enim Filio,
 quatenus homini, datus est, omnibus ipsum agno-
 D scentibus : nam naturale quidem imperium in eos
 est : Omnia tibi serviunt ⁸⁰, autè omnia sæcula

Per quem et fecit sæcula. Cum de carne Filii
 dixisset, quæ heri et nudius tertius coaluit, dein-
 cept te ad sempiternæ divinitatis ejus fastigium
 perducit. Ubi autem sunt ii qui dicunt : Erat quan-
 do non erat ? Ipse sæcula condidit, et quomodo
 erat sæculum, quando non erat ipse ? Quoniam vero
 Pater est auctor Filii, non immerito auctor etiam
 eorum quæ ab ipso Filio facta sunt. Propterea

d. xit, *Per quem*. Pater enim videtur facere, ut qui creantem Filium generavit. Sabellius hinc feritur, cum duæ hic Personæ introducuntur. Paulus etiam Samosatensis lethale vulnus accipit, qui recentem dicebat Filium, et ex Maria duxisse principium. Præterea et Arius hoc loco trajectitur, verumtamen non usque adeo: apprehendit enim istud, *Per quem*, cœu auxilium quoddam, Filium ministrum esse affirmans. At vero quæ sequuntur ipsum perimunt.

Qui cum sit splendor gloriæ. Ad ipsum fastigium eorum quæ de Filio magnifice prædicantur ascendit, et gloriæ splendorem ipsum dicit: ut hoc discas, quod sit ex ipso, quod sine passione, quod eo non imminuto, quod ejusdem sit substantiæ, hoc est, lumen ex lumine. Nam animas nostras ille illuminavit, ac Patrem ipse expressit. Propterea etiam dixit: *Ego sum lux mundi*¹¹, quoniam simul ab æterno cum ipso lucebat. Nam splendor una cum re ipsa quæ splendorem emittit, collucet. Nam neque sol sine splendore unquam apparuit, neque Pater intelligitur sine Filio. Quando igitur Arianos audias dicentes, Si ex Patre Filius, posterior ergo est Patre: responde eis, splendorem a sole esse, hæc tamen eo posteriorem esse: simul enim sol cum suo splendore deprehenditur.

Et figura substantiæ ejus. Cum dixisset splendorem, ac propterea Filium Patri cœternum, et ejusdem cum eodem essentiæ commonstrasset, rursus, quia splendor substantia caret, curat jam absurditatem quæ ab isto exemplo colligi potuit, ne Marcello et Sabellio hic locus relinquantur, qui dicebant non esse Filium in propria persona et a Patre distincta. Dicit ergo: *Et figura substantiæ ejus est: hoc est, quemadmodum* 651 *Pater in sua persona subsistens, nullius alterius indiget ad sui perfectionem, sic et Filius.* Postquam enim ostenderat ei nullam esse dissimilitudinem, proprium etiam primi exemplaris characterem esse per hæc demonstrat Apostolus. Character enim aliud quiddam est ab archetypo, ut qui ipse per se subsistat, sine ullo tamen discrimine prototypo similis. Gregorius autem Nyssenus ait: Quemadmodum per splendorem connexionem ejus indicavit, sic per figuram, naturæ aequalitatem. Qui enim suppositi magnitudinem animo concepit per visibilem characterem, omnino metiebatur ipsam suppositum: neque enim suppositum excellit character, ne sit sine subsistentia, quatenus excellat: neque suppositum majus est characterem, alioqui partem illam characteris expertem haberet: quemadmodum cum alibi dicit Filium in forma Dei esse, hoc ipsum nos intelligere velit, nempe per formam quidem, hypostasim; per characterem autem, Dominum qui in ipsa cernitur. Commonstrat autem omnino Filium

ὁ τὸν ποιήσαντα Υἱὸν γεννήσας. Καὶ Σαβέλλιος δὲ ἐντεῦθεν κληττεται, ἅτι δύο ὑποστάσεων εἰσαγομένων. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ Σαμοσατεύς καιρίαν λαμβάνει πληγὴν, ὅς πρόσφατον εἶπε τὸν Υἱὸν, καὶ ἐκ Μαρίας ἀρξάμενον. Καὶ Ἄρειος δὲ τὸν τοῦτ' ἔβαλεται μὲν, κλῆν ἄλλ' οὐ τοσοῦτον, ἐπιδράττεται γὰρ τοῦ, Δι' οὗ, ὡς βοηθήματος τινος, ὑπουργὸν τὸν Υἱὸν λέγων. Τὰ μόντοι ἐφεξῆς αὐτὸν θανατοῦσιν.

Ὅς ἂν ἀπαύγασμα τῆς δόξης. Ἐπ' αὐτὸ τὸ ὑφὸς ἀνέθη' τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ μεγαληγορίας, καὶ ἀπαύγασμα αὐτὸν λέγει δόξης· ἵνα τοῦτο μάθῃς, ὅτι ἐξ αὐτοῦ, ὅτι ἀπαθῶς, ὅτι οὐ μειωθέντος, οὐδὲ ἐλαττωθέντος, ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας, τοῦτέστι, φω· ἐκ φωτός. Καὶ γὰρ καὶ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἐφώτισε, καὶ τὸν Πατέρα αὐτὸς ἐσήμανε. Διὸ καὶ εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὅτι συναϊδίως αὐτῷ συναμφαινόμενος· καὶ γὰρ τὸ ἀπαύγασμα τῷ ἀπαυγάζοντι συνεμφαίνεται. Οὕτως γὰρ ἥλιος ἐφάσθη ποτὲ χωρὶς ἀπαυγασματος, οὕτως Πατὴρ νοεῖται χωρὶς Υἱοῦ. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς τῶν Ἀρειανῶν λεγόντων ὅτι εἶ ἐκ Πατρὸς ὁ Υἱός, λοιπὸν ὑστερος αὐτοῦ· ἀντίθεος αὐτοῖς, ὅτι καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ ἡλίου, καὶ οὐχ ὑστερον αὐτοῦ· ἕμα γὰρ ἥλιος, ἕμα ἀπαύγασμα.

Καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εἰπὼν ἀπαύγασμα, καὶ διὰ τοῦτο τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον καὶ συναϊδιον εἰσεῖας τοῦ Υἱοῦ, αὐθις, ἐπειδὴ τὸ ἀπαύγασμα ἀνυπόστατόν¹² ἐστὶ, θεραπεύει τὸ ἐκ τοῦ ὑποδείγματος ἀστοπον, ἵνα μὴ λάθῃ χῶραν Μάρκελλος καὶ Σαβέλλιος, οἱ εἰσγον, μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει παρὰ τὸν Πατέρα. Φησὶν οὖν· *Καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐστίν, οἶδν, ὡσπερ ἐστὶν αὐτὸς ἐνυπόστατος οὐδενός, δεόμενος εἰς τελείωσιν, οὕτως καὶ ὁ Υἱός.* Μετὰ γὰρ τὸ δεῖκνύναι τὸ ἀπαράλλακτον, εἶ καὶ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα τοῦ πρωτοτύπου δεῖκνυσι διὰ τούτων ὁ Ἀπόστολος. Ὁ γὰρ χαρακτήρ ἄλλος τις ἐστὶ παρὰ τὸ πρωτότυπον, ὡς ὑφεστὼς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ἰσικῶς μὲν τοῖς ἀπαράλλακτως τῷ πρωτοτύπῳ. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος. Ὅσπερ διὰ τοῦ ἀπαυγασματος, φησὶ, τὸ συναφές εἰδείξεν, οὕτως διὰ τοῦ χαρακτήρος τὸ ἰσοστάσιον. Ὁ γὰρ τὸ μέγεθος τῆς ὑποστάσεως ἐν νῷ λαβὼν, τῷ ἐπιφαινομένῳ χαρακτήρι πάντως ἐμέτρει καὶ τὴν ὑπόστασιν. Οὕτως γὰρ ὑπερέχει τῆς ὑποστάσεως ὁ χαρακτήρ, ἵνα μὴ ἀνυπόστατος ᾖ, καθὼς ὑπερέχει· οὕτως ἡ ὑπόστασις πλείων ἐστὶ τοῦ χαρακτήρος· ἢ γὰρ ἂν ἀχαρακτήριστον ἔχοι καὶ τὸ μέρος· ὡσπεροῦν καὶ ἀλλαχόθι λέγων, τὸν Υἱὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, αὐτὸ τοῦτο δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν, μορφήν μὲν, τὴν ὑπόστασιν, χαρακτήρα δὲ τὸν Κύριον ἐν αὐτῇ θεωρούμενον. Δείκνυσι δὲ πάντως τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἰσόμετρον τοῦ Υἱοῦ. Τῇ γὰρ μορφῇ ἢ τοῦ Πατρὸς

¹¹ Joan. viii, 12.

¹² ἀναβαλὺς ο. ¹³ ἐνυπόστ. ο.

μεγαλειότης ἐνδωρεῖται, οὐδαμοῦ αὐτῆς ὑπερπί-
πτουσα ἢ γὰρ ἂν ἐμορφον εἴη καὶ ἀκαλλῆς τὸ εἶω
τῆς μορφῆς πίπτων, ὑπερ ἄτοπον περὶ τοῦ Πατρὸς
ἐννοεῖν. Εἰ δὲ τοσαύτη ἐστὶν ἡ μεγαλειότης τοῦ
Πατρὸς, ὅση καὶ ἡ μορφή, ὁ δὲ χαρακτήρ ἰσόμετρος
τῆ μορφῆ· ἔχοι ἂν καὶ ὁ χαρακτήρ τοσαύτην τὴν
μεγαλειότητα, ὅση τῆ μορφῆ τοῦ Θεοῦ ἐνδωρεῖ-
ται.

Ὡρῶν τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως
αὐτοῦ. Ὁ πρῶτον ὑποδραττόμενος τοῦ, εἰ' οὗ¹¹,
καὶ ὡς ὑπουργὸν αὐτὸν τιθεὶς, ἄκουσ νῦν, εἰ δύνα-
σαι συνελθαι, πῶς ἐνταῦθα διδῶσιν ὁ Παῦλος τῷ Ἰϋῷ
τὴν αὐθεντίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, φέρων τῆ δυνάμει,
ἀλλὰ, τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως, τούτεστι, τῷ γέ-
μοντι δυνάμει τῷ δυνατὸν αὐτὸν δεικνύντι. Ὡς
γὰρ λέγεις καὶ τὸν Πατέρα εἰπεῖν· Γενηθήτω φῶς,
καὶ ἐγένετο φῶς· οὕτω καὶ ὁ Ἰϋδῶς ῥήματι φέρει τὰ
πάντα, τούτεστι, κυβερνεῖ, συγκρατεῖ¹². Μᾶλλον δὲ
μειζὸν τοῦ παραγαγεῖν τὰ πάντα, τὸ διαστασιάζοντα,
καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι μέλλοντα προχωρηῆσαι συγκρα-
τεῖν. Καὶ οὐκ εἶπε, Κυβερνῶν, ἀλλὰ, φέρων, ἐκ
μεταφορᾶς τῶν δακτύλων τῶ ποιούντων¹³ κινεῖσθαι
καὶ μεταφέρεισθαι. Τὸν γὰρ τηλικούτον ὄγκον τῆς
κτίσεως τὸν ὑπέμεγαν, ὡς οὐδὲν αὐτὸς διαστασάζει
καὶ λόγῳ μόνῳ πάντα δυναμένῳ. Οὐ γὰρ ψιλὸν ἐπὶ
Θεοῦ τὸ ῥήμα, ὡς ἐφ' ἡμῶν. Εἶτα τοσοῦτων αἰρέσεων
ἀνατραπομένων ἐν προοιμίῳ; εὐθὺς τῆς Ἐπιστολῆς,
πῶς τολμῶσι τινε; ἀθετεῖν αὐτήν, ὡς μὴ τῷ Παύλῳ
προσήκουσαν, τεκμήριον τὸν χαρακτήρα τῆς γραφῆς
ποιούμενοι παρηλλαγμένον τοῦ τῶν ἄλλων Ἐπιστο-
λῶν; Ἐδεῖ γὰρ αὐτοὺς συνιδεῖν, ὅτι τὸ μεγαλεῖον¹⁴
τῶν νοημάτων, καὶ ἡ ἀναντιρρόητος¹⁵ αὐτῶν ἰσχύς,
τίνας ἄλλου ἢ Παύλου, τοῦ τὸν Χριστὸν ἔχοντος λα-
λοῦντα ἐν ἑαυτῷ; Εἰ δὲ τὸν χαρακτήρα σκάνδαλον
εἶθεται, μαθέτωσαν ὅτι Παῦλος μὲν Ἑβραῖδι γλώττη
τῆν Ἐπιστολὴν ὑπηγόρευσεν, ἀπὸ πρὸς Ἑβραίους τὸν
λόγον ποιούμενος· εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα μετετέθη, ὡς
μὲν τινεσ, ὑπὸ Λουκᾶ, ὡς δὲ ἄλλοι φασιν, ὑπὸ Κλη-
μεντος, οὐ δὴ καὶ μᾶλλον σώζει τὸν χαρακτήρα.
Ὅμοιον οὖν τι πλημμελοῦσιν, ὡς εἰπεῖν, οἱ ταύτην
ἀφαιρούμενοι Παύλου, ὡσπερ ἂν εἰ Παῦλον ἀφηροῦντο
Χριστοῦ.

Δι' ἐαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν
ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Εἰπὼν περὶ τοῦ μεγαλείου τῆς
θεότητος τοῦ Λόγου, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῆς διὰ
σαρκὸς εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ κηδεμονίας· ὁ πολλῷ
μειζὸν τοῦ φέρειν τὰ πάντα. Δύο δὲ τίθησιν ἐνταῦθα,
τὸ τε καθάρσιαι τῶν ἁμαρτιῶν ἡμᾶς, καὶ τὸ, δι'
ἐαυτοῦ τοῦτο ποιῆσαι· καὶ πολλὰχού ἐν τούτῳ σε-
μνύεται τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Ἰϋοῦ τοῦτο γενέσθαι.
Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ. καὶ τοῦ θανάτου, οὐ αὐτὸς
ὑπέστη, ἐκαθάρισεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ὡς ἀποθανὼν
ὑπὲρ τῆς ἡμῶν ἁμαρτίας ὁ ἀναμάρτητος, καὶ δοὺς
δικην, ἣν οὐκ ὤφειλεν αὐτὸς, καὶ λύσας τὴν φύσιν
ἀπλῶς τῆς ἐπὶ τῆ τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίας καταδίκης·

Variae lectiones.

¹¹ δι' Ἰϋοῦ, καὶ τοῦ Ἰϋοῦ ο. ¹² συγκρατεῖ ο. ¹³ κινούντων καὶ ποιούντων περιτρέσθαι ο. ¹⁴ μέγεθος ο.

¹⁵ ἀνανταγώνιστος ο.

A esse Patri aequalē. In forma enim Patris majestas
animadvertitur, nequaquam ipsam exsuperans : alio-
qui informe esset, et pulchritudine vacaret id quod
formam excederet, id quod de Patre cogitare absur-
dum est. Si autem tanta est majestas Patris, quanta
et forma est, character autem aequalis est ipsi
formae : habebit etiam tantam amplitudinem
character, quanta in Dei forma esse conspicitur.

Portans omnia verbo potentia sua. Tu qui non
ita pridem apprehendens istud, *Per quem*, ipsum
tanquam ministrum constituēbas, audi jam nunc,
si intelligere potes, quomodo hic Filio auctoritatem
tribuat. Non dixit autem, Portans potentia, sed,
verbo potentia, hoc est, quod refertum est potentia,
quod ipsum potentem esse arguit. Perinde namque
ut sis Patrem dixisse : *Fiat lux, et facta est lux* :
sic et Filius verbo gestat omnia, id est, gubernat,
continet : imo majus est, dissidentia, et ad non
esse-abitura, continere et conservare, quam omnia
producere. Nec dixit, Gubernans, sed, *portans*,
sumpta metaphora ab iis qui digito faciunt ut quid-
quam moveatur transferaturque. Tale namque
tantumque pondus creaturarum veluti nihil esset,
ipse vel solo verbo quod omnia poteat, bajulat. Non
enim perinde exigua res est in Deo verbum, ut in no-
bis. At interim cum tot haereses in exordio sta-
tim hujus Epistolae sint eversae, quomodo nonnulli
hanc Epistolam, tanquam Paulo non convenientem,
rejicere audent, hujusce rei indicium facientes
styli characterem, utpote a caeteris ipsius Epistolis
diversum ? Istud enim eos considerare oportebat,
quod conceptum **652** majestas, ipsorumque robur
cui contradici non possit, non esse alterius quam
Pauli, Christum in sese loquentem habentis.
Quod si omnino hujus Epistolae dictione offen-
dantur, noverint Epistolam hanc a Paulo He-
braica lingua concinnatam esse, ut qui Hebraeis in
hac ipsa loqueretur : in Graecam vero linguam a
Luca, ut quibusdam placet, translata; vel, ut
alii sentiunt, a Clemente, cujus stylium potius re-
tinet. Simile igitur quiddam delinquunt, ut ita di-
cam, qui hanc Epistolam Paulo auferunt, perinde
ac si Paulum a Christo divellerent.

Per seipsum purgationem faciens peccatorum no-
strorum. Cum locutus esset de majestate divinitatis
Verbi, deinceps de cura ipsius quam in ho-
mines per carnem gerit, disserit, quod multo
majus est, quam quod omnia sustineat. Duo au-
tem hic ponit, tum quod mundavit nos a peccatis,
tum quod per seipsum hoc fecerit : et multis locis
in hoc gloriatur quod per Filium ipsum istud fa-
ctum sit. Nam per crucem et mortem quam ipse
sustinuit, purgavit nos, non solum quod mortuus
sit pro peccato nostro, quum ipse omni pecca o
vacaret, quodque poenas luerit quibus ipse non
erat obnoxius, ac solveret naturam quae simplici-

ter ob Adami peccatum condemnata erat : verum etiam per hoc quod dederit nobis baptismum, imaginem mortis suæ, per quod semper præteritorum peccatorum condonationem nos recipimus qui baptizamus, ætque potentiam ne posthac adeo facile peccatis succumbamus.

Sedet ad dextram majestatis in excelsis. Crucis mentione facta, de Resurrectione et Assumptione sermonem insert. Non dixit autem : Jussus est sedere, verum, *Sedet*, idque ad dextram, et in excelsis : non quod loco concludatur. Deus, verum ut æqualis cum Patre honoris esse commonstretur. Ad ipsum enim Patrium usque tronum pervenit, et perinde ac Pater in excelsis est, sic et ipse. Quod si quis dicat : At vero scriptum est, *Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram* ⁶⁵; primuni quidem respondebimus, quod non dixerit, Jussit, verum, *Dixit*. Deinde, ne ipsum principii vel causæ expertem existimes, eam ob causam hæc verba ita formata sunt.

Vras. 4. Tanto melior angelis effectus, quanto excellentius præ ipsi nomen hereditavit. Principio quidem prophetis eum comparabat, ob auditorum imbecillitatem : jam vero in procurso vel angelis ipsum antepontit, paulatim auditores ad veritatem admovens. *Effectus* autem dixit, pro, demonstratus, uti Joannes ait : *Qui post me venit, ante me factus est* ⁶⁶; hoc est, honoratior me demonstratus **653** est : non enim de substantiæ natura hæc loquitur. Carnis autem causa omnino dictum est, *Hereditavit*. Nam ut Deus Verbum hoc nomen semper habebat. Hunc ad modum et nos de homine et sublimita et humilia loquimur, veluti si dicamus, *Magnus est homo*, a potiori totum appellamus : quando vero dicimus : *Terra et cinis*, a deteriori. Consimilem ad modum de Domino quoque loquimur, alias quidem ab attributis Deitati peculiaribus, alias vero nominibus ad carnem spectantibus totum appellamus.

Cui enim dixit aliquando angelorum : Filius meus es tu, hodie genui te ? Unde, inquit, perspicuum est, quod sit præstantior angelis ? Ex nomine : nomen enim, *Filius*, germanitatem indicat, hoc est, quod ex ipso sit genitus. Quod si ex gratia Filius est, minor est angelis. Quod igitur ait : *Ego hodie genui te*, nihil aliud significat, quam quod sit a principio, ex quo Pater est. Quemadmodum enim, *Qui est*, dicitur a præsentis tempore, illud enim potissimum ipsi convenit : sic et *hodie*. Nonnulli autem, *Hodie genui te*, non de æterna, sed de ea quæ est secundum carnem nativitate, dictum esse acceperunt. Nam et ipsa a supernis fuit : ex Spiritu enim sancto, beneplacito Patris.

Et rursus : Ego ero ipsi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium. Hoc propter carnem aperte dictum est. Postquam enim hanc attigit Paulus, intrepide reliqua deinceps loquitur. Assumpta itaque natura,

ἀλλὰ καὶ ὡς δού; τὸ βάπτισμα ἡμῖν, εἰκόνα τοῦ θανάτου αὐτοῦ· δι' οὗ ἐκάστοτε τὴν ἀρεσκίαν τῶν παρογενόντων ἡμῖν ἁμαρτημάτων λαμβάνομεν ὡς βαπτιζόμενοι, καὶ τὴν πρὸς τὸ μὴ τοῦ λοιποῦ εὐχειρωτοί εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ δύναμιν.

Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Μνησθεὶς τοῦ σταυροῦ, τὸν περὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως λόγον ἐπάγει. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐκελεύσθη καθίσαι, ἀλλ', ἐκάθισεν, καὶ ἐν δεξιᾷ, καὶ ἐν ὑψηλοῖς. Οὐχ ὅτι τόπῳ περικλείεται ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα τὸ ὁμότιμον αὐτοῦ δειχθῆ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα. Πρὸς αὐτὸν γὰρ ἐφθασε τὸν θρόνον τὸν Πατρικόν, καὶ ὡς περὶ ὁ Πατὴρ ἐν ὑψηλοῖς, οὕτω καὶ αὐτός. Εἰ δὲ τις εἴποι ὅτι καὶ μὴν γέγραπται : *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*· πρῶτον μὲν τοῦτο ἔροῦμεν ὅτι οὐκ εἶπεν ὅτι Ἐκέλευσεν, ἀλλ' ὅτι Εἶπεν. Ἐπειτα ἵνα μὴ ἀναρχῶν αὐτὸν νομίση; καὶ ἀνατίων, διὰ τοῦτο οὕτως ἐσηματίσται ὁ λόγος.

Τοσοῦτῳ κρείττω γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κακληρονόμηκεν ὄνομα. Ἐν ἀρχῇ μὲν πρὸς τοὺς προφήτας συνέκρινεν αὐτὸν, διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων ἀσθένειαν· νῦν δὲ προῖων καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτὸν ὑπερίθησιν, ἡρέμα προσέφηεν τῇ ἀληθείᾳ τοὺς ἀκούοντας. Τὸ δὲ, *γενόμενος*, ἀντὶ τοῦ, ἀποδειχθεὶς, ὡς περὶ καὶ ὁ Ἰωάννης λέγει : *Ὁ ὀπίσω μου ἔρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονε*· τοῦτέστιν, ἐντιμότερός μου ἀπαδείχθη. Οὐ γὰρ δὴ περὶ οὐσιώσεως ἐνταῦθα λέγει. Διὰ δὲ τὴν σάρκα εἴρηται πάντως τὸ, *Κεκληρονόμηκεν*· ἐπειτοίγε ὡς Θεός Λόγος, τοῦτο τὸ ὄνομα αἰεὶ εἶχεν. Οὕτω καὶ ἡμεῖ; φοβηγόμεθα περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ταπεινά καὶ ὑψηλά· οἶον, ὅταν εἰπωμεν, *Μεγα ἀνθρώπος*, ἀπὸ τοῦ κρείττενος τὸ πᾶν καλοῦμεν· ὅταν δὲ εἰπωμεν, *Γῆ καὶ σπῆδος*, ἀπὸ τοῦ χειρόνος. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ποτὲ μὲν ἀπὸ τῶν τῆς Θεότητος οικειῶν τὸ πᾶν καλοῦμεν, ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν τῆς σαρκός.

*Τίρι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων· Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε; Πόθεν, φησὶ, ἄλλον ὅτι κρείττων ἐστὶ τῶν ἀγγέλων; Ἀπὸ τοῦ ὀνόματος· τὸ γὰρ Υἱός ὄνομα, τὴν γνησιότητα δηλοῖ, τοῦτέστι, τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι. Εἰ δὲ χάριτι ἐστὶν Υἱός, ἐλάττων ἐστὶ τῶν ἀγγέλων. Τὸ οὖν Ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἢ ὅτι ἀπ' ἀρχῆς, ἐξ οὗ ἐστὶν ὁ Πατὴρ. Ὅσπερ γὰρ, ὦν, λέγεται ἀπὸ τοῦ ἐνεστώτος καιροῦ· οὕτως γὰρ μάλιστα ἀρμόζει αὐτῷ· οὕτω καὶ τὸ, σήμερον. Τινὲς δὲ τὸ, *Σήμερον γενένηκά σε*, οὐ περὶ τῆς προαιωνίου, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦτο εἰρησθαὶ ἐξεδέξαντο. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἀνωθεν ἦν· ἐκ Πνεύματος γὰρ ἁγίου, εὐδοκίᾳ Πατρός.*

Καὶ πάλιν· Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς Πατέρα, καὶ αὐτός ἐσται μοι εἰς Υἱόν. Τοῦτο διὰ τὴν σάρκα προδήλως εἴρηται. Ὅταν γὰρ αὐτῆς ἐπιλάβηται, λοιπὸν ἀδώς· ἅπαντα φθέγγεται. Ἡ τοίνυν προφ-

⁶⁵ Psal. cix, 1. ⁶⁶ Joan. 1, 15.

ληφθεῖσα φύσις τὸ Υἱὸς, ὄνομα τὸ γνήσιον, ὃ ὁ ἄγγελος εἶπε· καὶ τὸ γεννώμενον ἄγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ· καὶ πάλιν· Ἔσται δὲ μέγας, καὶ Υἱὸς Υἱοῦ Θεοῦ κληθήσεται. Τοῦτο δὲ οὐδὲς τῶν ἀγγέλων. Εἰ δὲ καὶ τινες τῶν δικαίων υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλὰ χάριτι ἐπὶ ἐκ τοῦ Χριστοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὑποστατικῆ ταυτότητι ἢ Υἱότης τῷ προσλήματι.

Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν Πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει. Ὁ μὲν Χριστὸς τὴν ἐν-σαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐξοδὸν καλεῖ, ὡς ὅταν λέγει· Ἐξῆλθεν ὁ σκεῖρων τοῦ σκεῖρειν· καὶ πάλιν· Ἔξω γὰρ ἤμην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξελθὼν πρὸς ἡμᾶς ὡς πρέσβυς, καὶ ὁμιλήσας, καὶ καθαρῖσας, ἀποκατήλαξε τῷ Βασιλεῖ. Ὁ δὲ Παῦλος ἐξοδὸν ταύτην νῦν ὀνομάζει, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν κληρονομοῦντων καὶ νομῆν παραλαβανόντων καὶ κτήσιν τινα. Τὸ γὰρ, εἰσαγάγῃ, τοῦτο σημαίνει, ὅταν ἔγχειρῃ τῷ Υἱῷ τὴν οἰκουμένην ὁ Πατήρ. Τότε γὰρ ἐκτήσατο αὐτὴν ἐκουσίως ὑποταγεῖσαν, ὅτε καὶ ἐγνώσθη. Εἰσάγεται δὲ οὐκ ἄλλως, ἀλλ' ἐν σαρκί. Ὡς γὰρ Θεὸς Λόγος ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Τὸν Πατέρα δὲ ποιῶν εἰσαγαγόντα τὸν Υἱόν, ἵνα εὐπαράδεκτον ποιῆσθαι τὸν λόγον. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος οὕτως ἐνόησαν τὸ, εἰσαγαγεῖν, ὅτι πρὸ μὲν τῆς σαρκώσεως οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν κτίσιν, ὅτε Θεὸς ὢν ἄσαρκος· ὅτε δὲ ἐσαρκώθη, τότε κοινωνίας τῆς κτίσεως, καθὼς τὸ κτιστὸν ἦν ἑαυτῷ, εἰσαχθῆναι λέγεται εἰς τὴν κτίσιν.

Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Τῷ μετὰ σαρκὸς· δηλαδὴ. Δείκνυσιν δὲ κἀναυθὰ ὅσα κρείττων, καὶ ὅτι ὅσα δεσπότης δούλων· ὡς ἂν εἴ τις εἰς οἰκίαν εἰσαγαγὼν τινα, τοὺς προσετώτα· αὐτῆς εὐθέως κελεύει προσκυνεῖν αὐτῷ.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. Ἴδου ἡ μεγίστη διαφορὰ, ὅτι οἱ μὲν κτιστοί, ὃ δὲ ἄκτιστος. Τὸ γὰρ, ποιῶν, τὴν ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν δηλοῖ. Οὐ πρὸς ἀγγέλους δὲ μόνους τὸ ἐξαίρετον εἶχε, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν λειτουργικὴν δύναμιν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ποιῆσας, ἀλλὰ, ποιῶν, τούτεστι, συντηρῶν τῷ λόγῳ, καθ' ὃν ἐγένοντο. Τοιοῦτον καὶ τὸ παρὰ τῷ Εὐαγγελίῳ· Ὁ Πατήρ μου ἔως ἄρτι ἐργάζεται, τούτεστι, συνέχει τὰ γενημένα καὶ ἐξεργασμένα ἤδη, καὶ φυλάσσει, ὡς ἐξεργάσθησαν.

Πρὸς δὲ τὸν Υἱόν· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Οἱ μὲν ἄγγελοι, φησί, κτίσματα καὶ ποιήματα· περὶ αὐτῶν γὰρ εἴρηται τὸ, Ὁ ποιῶν. Ὁ δὲ Υἱὸς οὐ κτίσμα ἐστίν· οὐδὲ γὰρ

genuinum Filii nomen, quod Verbum ipsi naturam unitum habebat, hereditavit, quippe quæ in illi subsistat : quemadmodum et angelus dixit : *Quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei* 66 ; et iterum : *Erit autem magnus, et Filius Altissimi vocabitur*. Hoc autem nemini angelorum convenit. Etiam si autem justorum quidam sunt filii Dei, gratia tamen sunt ; at vero cum Christo sese res aliter habet, sed in hypostatica identitate, Filii nomen carni assumptæ inditum est.

Vers. 6. *Iterum autem cum introduxit Primogenitum in orbem terræ, dicit*. Christus sane adventum suum in carne exitum vocat, ut cum ait : *Exit qui seminat, seminare* 67, et iterum : *Ego a Patre exivi*. Idque non immerito : nam, extra Deum eramus, ac egressus ad nos veluti legatus, et nobiscum conversatus, nosque mundans, reconciliavit Regi. At vero Paulus eundem introitum nunc nominat, per metaphoram sumptam ab iis qui hereditatem adeunt, aut dotem aliquam sive possessionem accipiunt. Hoc enim significat, *introduxit*, quando Pater terrarum orbem Filio tradidit. Tum enim ipsum possedit, voluntarie 654 subjectum, quando et agnitus erat. Introducit autem non aliter quam in carne. Nam ut Deus Verbum in mundo erat, et mundus per ipsum factus est. Patrem autem facit introducere Filium, ut gratum faciat sermonem. Gregorius autem Nyssenus ac divus Cyrillus sic, *introducere*, intellexerunt, nempe quod ante incarnationem nihil commune habebat cum creatura, ut qui Deus esset carne vacans ; quando vero carnem assumpsit, tum communicans creaturæ, quatenus id quod creatum erat sibi univit, introductus esse in creaturam dicitur.

Et adorent eum omnes angeli Dei 66. Eum scilicet qui carnem assumpsit. Indicat autem hic quanto sit ipsis præstantior, quanto videlicet Dominus servus est potior : veluti si quis in domum introducens quempiam, præses ejus illico jubeat adorare ipsum.

Vers. 7. *Et ad angelos quidem dicit : Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* 67. En maximum discrimen, quoniam illi quidem sunt creati, hic vero increatus. Nam quod ait, *Qui facit*, significat ex non esse ad esse productionem. Non autem quoad angelos tantum excellentiam habet, verum etiam quoad omnem ministrantem virtutem. Non dixit autem : *Qui fecit* : sed, *Qui facit*, hoc est, conservans verbo per quod facti sunt. Hujusmodi est quod et in Evangelio dicit : *Pater meus usque modo operatur* 68, hoc est, continet quæ facta sunt, et effecta, et eustodit perinde ac facta sunt.

Vers. 8. *Ad Filium autem : Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi*. Angeli quidem, inquit, creaturae sunt et opera : de ipsis enim dictum est : *Qui facit*. Filius autem non est creatura : non

65 Luc. i, 55. 66 Matth. xiii, 3. 67 Psal. xcvi, 8. 68 Psal. ciii, 4. 69 Joan. v, 17.

eniam de ipso etiam dictum est: *Qui facit*, sed, A εἴρηται καὶ περὶ αὐτοῦ τὸ, Ὁ ποιῶν, ἀλλὰ, Βασι-
 Rex, Dominus, ac Deus. Thronus enim ei tri-
 buitur, qui regni est indicium, ac thronus æter-
 nus⁹⁹. Hoc autem est adversus Paulum Samosa-
 tensam, qui simplicem hominem introducit eum
 qui Deus revera sit, Rexque æternus: et adversus
 Arium.

Virga æquilatis, virga regni tui. En rursus aliud
 regni symbolum.

VERS. 9. *Dilexisti justitiam et, odisti iniquitatem.*
 Hæc incarnato Deo Verbo aptantur, ceu carne hu-
 milia recipiente.

Propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis, Hoc adversus Judæos,
 et Sabellum et Marcellum pugnat, utpote duas
 personas indicans, Deum et Deum: et contra Mar-
 cionistas, qui non putant Filium assumpsisse
 carnem, quoniam divinitas non ungitur, sed huma-
 nitas. Alii igitur: **655** O Deus, unxit te Deus tuus,
 hoc est, Pater quidem tuus secundum divinitatem,
 Deus vero secundum carnem. *Oleo exultationis*, id
 est, Spiritu sancto, præ aliis hominibus. Non enim
 per mensuram Spiritum sanctum accepit Christus,
 neque ut is qui per Spiritum operatur nificata,
 verum inunctus est præsentia, adeoque toto
 unimento, ac toto inungente. Participes autem
 ejus sunt omnes spirituales, ut qui ejus participa-
 tione sint sanctificati. Nam et qui in lege perfecti
 et spirituales erant, per fidem in Christum Spiritum
 sunt assecuti: ob quam causam et Christi, C
 hoc est, uncti, appellati sunt, ut: *Nolite tangere
 Christos meos*¹⁰⁰. Et qui in gratia sunt Evangelii,
 longe apertius Christi sunt participes, ut qui
 mortis ipsius sint facti sortes per baptismum, et
 uncti Spiritu, qui oleum exultationis dicitur, ut
 qui a peccatorum tristitia nos liberaverit, ac futu-
 rorum bonorum spe nos gaudere fecerit. Quod
 verò, *Deus*, sit pro, O Deus, testis est fide dignus
 hostis Symmachus, qui ita interpretatur: Propter-
 rea unxit te, o Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ
 sociis tuis. Observa autem quod, ὁ Θεός, cum arti-
 culo, de Filio dicatur, propter eos qui urgent:
 quod illud, Καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος, sine articulo, ipsum
 esse Deum improprie infert.

VERS. 10. *Et, Tu in principio (a), Domine, terram D*
fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ne-
 cum supra audiveris quod primogenitum introdu-
 cat in orbem terrarum, existimes tanquam donum
 esse, quod ei postremo datum sit a Patre, com-
 monstrat eum ipsius Conditorem fuisse, non in

⁹⁹ Psal. xlii, 7. ¹⁰⁰ Psal. civ, 15.

Varia lectiones.

¹⁰ δὲ ο.

NOTÆ.

(a) Nisi verbum hoc in principio exponatur ut in
 primis verbis Genesis, id est in Filio, frustra quis,
 puto, laborabit in eo ut locum hunc ex psalmo ci

λεῦς, καὶ Δεσπότης, καὶ Θεός. Θρόνος γὰρ αὐτῷ
 προσημαρτυρεῖται, ὁ βασιλείας σύμβολον, καὶ θρόνος
 αἰώνιος. Τοῦτο δὲ κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως,
 ψιλὸν ἄνθρωπον εισάγοντος τὸν ὕψους Θεὸν καὶ Βα-
 ρεῖα αἰώνιον· καὶ κατὰ Ἀρείου.

Ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας
σου. Ἴδου πάλιν καὶ ἄλλο βασιλείας σύμβολον.

Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνο-
μίαν. Ταῦτα ὡς σαρκωθέντι τῷ Θεῷ λόγῳ προ-
 ἄπτονται, ἅτε τῆς σαρκὸς ἀναδεχομένης τὰ ταπεινά.

Διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον
 ἀγαλλιόσως κατὰ τοὺς μετόχους σου. Τοῦτο
 κατὰ Ἰουδαίων, καὶ Σαβελίου, καὶ Μαρκελλίου, ὡς
 δύο πρόσωπα ἐμφαίνον, Θεὸν καὶ Θεόν· καὶ κατὰ
 Μαρκωνιστῶν δὲ, οιομένων μὴ σάρκα λαβεῖν τὸν
 Υἱόν, ὅτι θεότης οὐ χρίσται, ἀλλ' ἀνθρωπότης. Φη-
 σιν οὖν, ὅτι Ὁ Θεός, τοῦτέστιν, ὦ Θεέ, ἐχρισέ σε ὁ
 Θεός· τοῦτέστιν, ὁ Πατήρ μὲν σου κατὰ τὴν θεό-
 τητά, Θεός δὲ κατὰ τὴν σάρκα. Ἐλαίον δὲ ἀγα-
 λιάσως, τοῦτέστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ τοὺς
 ἄλλους ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ ἐκ μέτρου ἔλαβεν ὁ
 Χριστὸς τὸ Πνεῦμα, οὐδὲ ὡς ἐνεργούμενος, ἀλλ'
 ἐχρίσθη παρουσία καὶ ὄλου τοῦ χρίσματος καὶ ὄλου
 τοῦ χρίματος. Μέτοχοι δὲ αὐτοῦ οἱ πνευματικοὶ
 πάντες, ὡς τῇ αὐτῇ μετέβη ἁγιασθέντες. Καὶ οἱ ἐν
 νόμῳ γὰρ τέλειοι καὶ πνευματικοί, τῇ εἰς Χριστὸν
 πίστει τοῦ Πνεύματος ἔτυχον. Ἀπὸ καὶ Χριστοὶ ἐκ-
 λήθησαν· ὡς τὸ, *Μὴ ἀπειθεῖτε τῶν Χριστῶν μου.*
 Καὶ οἱ ἐν τῇ χάριτι δὲ ἐκδηλότερον μέτοχοι Χριστοῦ,
 ὡς καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κοινωνήσαντες ἐν τῷ
 βαπτίσματι, καὶ χρισθέντες τῷ Πνεύματι, ὁ ἔλαιον
 ἀγαλλιόσως λέγεται, ὡς τῆς ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις
 σκυθρωπότητος ἡμᾶς ῥυσσάμενον, καὶ χαίρειν τῇ
 ἐλπίδι τῶν μελλόντων παρασκευάσαν, Ὅτι δὲ τὸ, Ὁ
 Θεός, ἀντὶ τοῦ, ὦ Θεέ· ἔστι, μάρτυς ἀξιώπιστος ὁ
 ἐχθρὸς Σύμμαχος, ἐκδοὺς οὕτω· Διὰ τοῦτο ἐχρισέ
 σε, Θεέ, ὁ Θεός σου, ἔλαιον χάριτος κατὰ ἐταίρους
 σου. Σημειώσαι δὲ τὸ, ὁ Θεός, μετὰ¹⁰¹ τοῦ ἔθρου,
 ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοὺς λέγοντας, ὅτι, Καὶ Θεός ἦν ὁ
 Λόγος, χωρὶς τοῦ ἔθρου ἔν, οὐ κυρίως Θεὸν αὐτὸν
 εισάγει.

Καὶ, Σὺ κατ' ἀρχῆς, Κύριε, ἐθεμελίωσας τὴν
 γῆν, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί.
 Ἴνα μὴ ἀκούσας ἀνωτέρω, Ὅταν εἰσαγάγῃ τὸν Πρω-
 τόστοχον εἰς τὴν οἰκουμένην, νομίσης ὡς δῶρον εἶναι
 ὑστερον αὐτῷ προσδοθὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς, δεικνύσει
 νῦν αὐτὸν Δημιουργὸν αὐτῆς, οὐχ ἐπ' ἐσχάτων, ἀλλ'

ἄνωθεν. Τοῦτο δὲ καὶ κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, A παριστῶν ὡς καὶ πρὸ τῆς Μαρίας ὁ Χριστός, ὃς γε καὶ Δημιουργὸς τῆς κτίσεώς ἐστι· καὶ κατὰ Ἀρείου, τοῦ ὄπουργου αὐτὸν, μᾶλλον δὲ ὄργανον ποιῶντος, διότι ἀνωτέρω ἐλέχθη· Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Ἰδοὺ γὰρ ἐνταῦθα αὐτὸς κτίστης εἰσάγε-ται. Ὅρα δὲ πῶς συμπλέκονται ὁ περὶ τῆς ἀκτίστου φύσεως λόγος, καὶ ὁ τῆς οἰκονομίας, καὶ ποτὲ μὲν ὑψηλὰ δι' ἐκείνην, ποτὲ δὲ ταπεινὰ διὰ ταύτην. applicetur, atque uti alias sublimia propter divinitatem, alias vero humilia propter humanitatem proferuntur.

Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἡμῖνοι καλαιωθήσονται· καὶ ὡσεὶ περιβό- B λαιον ἐλλείψεις αὐτοῦς, καὶ ἀλλαγῆσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. Μείζων τι τῆς δημιουργίας ἠνέχετο, τὴν μεταση- μάτισιν τοῦ κόσμου. Ἀλλαγῆσονται γὰρ πάντα ἀπὸ τῆς φθορᾶς εἰς ἀφθαρτίαν, καὶ οὕτως εὐκόλως, ὡσπερ ἂν εἴ τις περιβόλαιον ἐλλείπει. Εἰ δὲ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μετασημάτισιν καὶ δημιουργίαν οὕτως εὐκόλως ἐργάζεται, ἐπὶ τῆς ἐλάττονος δημιουργίας; ἐτέρου ἔδειτο; Παραμυθία δὲ οὐ μικρὰ τοῖς ἐνταῦθα κακουμένοις πιστοῖς, τὸ γινώσκειν ὅτι οὐκ ἔσται οὕτω τὰ πράγματα, ἀλλὰ μεταβολὴν λήψεται. Καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν θεραπευόμενος μένει ζῶν καὶ διαπαντός. Τὰ γὰρ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι.

Πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἰρηκὲ ποτε· Κά- θου ἐκ δεξιῶν μου, ὡς ἂν ὦ τὸς ἐχθροῦς σου ὁ σκοπὸς τῶν ποδῶν σου; Ἰδοὺ πάλιν αὐτοὺς παρασφύρει· εἶγε μέλλοιεν οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν ἡτη- C θῆσθαι, καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν οἱ αὐτοὶ ὧσιν οἱ καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ὡς τοῦ Υἱοῦ δὲ ἀδυνατοῦν-τος, ὁ Πατὴρ λέγεται ὑποτάττειν τοῖς ἐχθροῦς; ὁ γὰρ μᾶλλον ἐκεῖ κρίνειν Υἱὸς, πολλῶ μᾶλλον ὡς ἂν ἀναπέδωκεν αὐτοῖς· ἀλλ' ἵνα τὴν τιμὴν τοῦ Πα- τρός πρὸς τὸν Υἱὸν δείξῃ. Τὸ γὰρ τὸν Πατέρα ὀργί- ζεσθαι τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Υἱοῦ, πῶς οὐ τιμῆς; πῶς οὐ πολλῆς πρὸς τὸν Υἱὸν ἀγάπης; Εἰρηται δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ πλατύτερον περὶ ταύτης τῆς περικοπῆς· καὶ ζητεῖ τὰ ἐκεῖ παραγρα- φέντα.

Οὐχὶ πάντες εἰσι λειτουργικὰ πνεύματα πρὸς¹¹ D διακονίαν, ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομίαν σωτηρίας; Ἐπαίρει τὰ φρονήματα τῶν ἀκρατῶν, δεικνύς πολλὴν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν· εἶγε καὶ ἀγγέλους τοὺς ὑπερέχοντα; ἡμῶν ἔταξε διακονεῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν. Δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς τίνας ἀποστείνεσθαι τοὺς ἀγγέλους προσ- ἔχοντας· μάλιστα δὲ καὶ πρὸς αὐτοὺς πάντας τοὺς Ἑβραίους, προστετηκότας τῷ δι' ἀγγέλων δοθέντι νόμῳ, καὶ ταῖς ἐν τούτῳ αὐτῶν διακονίαις, καὶ προτιθέτας τούτους Χριστοῦ. Μὴ οὖν προσέχετε τοῦτοις, φησὶν· αὐτοὶ γὰρ ὁμόβουλοι ἡμῶν εἰσιν. Ὅρα

novissimis temporibus, sed jam olim a principio. Atque istud etiam est contra Paulum Samosatensem. Affirmat enim Christum ante Virginem Mariam fuisse, quippe qui creaturæ sit Opifex: necnon contra Arium, qui ipsum ministrum, vel potius instrumentum faciebat, eo quod supra dixerat: *Per quem et sæcula fecit*. Ecce enim hic ceu creator introducit. Observa autem quomodo sermo de increata natura, et de dispensatione mutuo com- plicetur, atque uti alias sublimia propter divinitatem, alias vero humilia propter humanitatem pro-

VERS. 11, 12. *Ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes ut vestimentum veterascent: et velut amictum vertes eos, et mutabuntur: tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Majus quiddam quam sit creatio, hic innuit Apostolus, transfigurationem videlicet mundi. Mutabuntur enim omnia a corruptione in incorruptibilitatem: et adeo facile, ut si quis amictum circumvolvatur. Quod si permutationem illam in 656 melius, et mundi creationem adeo facile operatur, in minori opere alterius indigebat? Porro haud parum solaminis præbet fidelibus in hoc mundo oppressis, novisse res non ita perpetuo duraturas, cæterum acceptu- ras mutationem: et quod is quem ipsi colunt, in sempiternum permanet, semperque vivit. *Anni enim tui non deficient.*

VERS. 15. *Ad quem autem angelorum dixit aliquid: Sede a dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*¹¹? En rur- sus animum illis addit: siquidem futurum erat ut ipsorum hostes prosternerentur, et ipsorum hostes iidem essent qui et Christo adversarentur. At vero non tanquam Filius imbecillior esset, ideo- que hoc non possit, Pater dicitur subjicere hostes: Filius enim qui ibi judicaturus est, multo magis hic ipsis retribuet, verum ut ostendat quo honore Pater Filium prosequatur. Patrem enim irasci hostibus Filii, quomodo non cedat in glo- riam Filii? quomodo non sit magnæ in Filium dilectionis symbolum? Dictum autem est susus hac de re in priore ad Corinthios: quæ illic ergo annotata sunt, require.

VERS. 14. *Nonne omnes sunt administratorii spi- ritus, in ministerium missi propter eos qui hære- ditatem capient salutis? Auditorum mentes erigit, ingentem Dei erga nos curam in medium promens: quandoquidem angelos nobis excellentiores ordina- rit, ut inserviant nobis in rebus ad salutem nostram pertinentibus. Videtur autem quosdam perstrin- gere, qui angelis intenti erant, potissimum vero ipsos Hebræos in universum omnes, qui legi, utpote per angelos traditæ, eorumque in ista ministeriis inhærebant, adeo ut hos etiam Christo præferant. Ne igitur ipsis, inquit, intenti sitis:*

¹¹ Psal. cix, 8.

¹² εἰς ο.

manu et conservi nostri sunt. Observa porro quomodo creaturis non magnam excellentiam tribuit: quanquam multum sit discriminis inter angelos et homines, nobis tamen eos proximos statuit: creaturæ namque a creaturis parum distant. Ministrant autem angeli in Veteri Testamento multa, atque etiam in Novo¹⁹; Josepho per insomnium responsa dant, pastoribus Evangelium annuntiant, in monumento sedentes Resurrectionem prædicant; et in Ascensione docebant eum sic reversurum, quemadmodum ascendisset. Ad Cornelium venit angelus²⁰, ad Philippum venit angelus, ad Petrum etiam in carcere, ac simpliciter innumera hujusmodi. Considera hic angelicum esse inservire salutem mortalium, imo ipsius etiam Christi.

A δὲ πῶς οὐ πολλὴν δίδωσι τοῖς κτίσμασι διαφορὰν· καίτοι πολὺ τὸ μέσον ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὁμῶς ἐγγὺς ἡμῶν τούτους ἔστησέ· κτίσματα γὰρ κτισμάτων ὀλίγον ὑπερέχει. Δηλώνησαν δὲ ἄγγελοι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ μὲν πολλὰ, καὶ ἐν τῇ Καινῇ δὲ, τῷ Ἰωσήφ χρηματίζοντες, τοῖς ποιμέσιν εὐαγγελιζόμενοι, ἐν τῷ μνήματι καθιζόμενοι, καὶ τὴν ἀνάστασιν μηνύοντες, καὶ ἐν τῇ ἀναλήψει διδάσκοντες, ὅτι οὕτως ἐλεύσεται. Πρὸς τὸν Κορνήλιον ἄγγελος, πρὸς τὸν Φίλιππον, πρὸς τὸν Πέτρον ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἀπλῶς μυρία τοιαῦτα. Σημειῶσαι δὲ ὅτι ἀγγελικόν ἐστὶ τὸ δακονεῖν σωτηρίᾳ ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ὅστε δεῖ μὴ ἀμελεῖν τῆς τοιαύτης διακονίας.

Proinde ejusmodi ministerium non est negligendum.

657 CAPUT II.

VERS. 1. *Propterea abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus.* Quia, inquit, tanta est excellentia Filii qui locutus est nobis, supra prophetas et angelos Veteris Testamenti ministros, majori cura nobis observanda sunt quæ dicit, quam quæ lex loquitur: attamen palam hoc non dicit, ne in principio eos feriat; voluit autem ut ex consequenti hoc colligeretur. Nec vero Novum Testamentum Veteri comparans hæc dicit, absit, verum adversus opinionem eorum qui plurimum de Veteri gloriabantur, Novum autem contemnunt.

Ne quando pereffluamus. Hoc est, ne excidamus, ne pereamus. Accepit autem dictionem hæc ex Patremis: *Fili* enim, inquit, *ne pereffluas*²¹: ut ostendat ipsis facilitatem, et interitus gravitatem. Nam quod præterfluit, haud facile redit.

VERS. 2. *Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus.* En revelat hic voluntatem suam. Per sermonem autem *per angelos* enuntiatum, vel decalogus intelligendus est: verisimile enim est angelos tum adfuisse, quibus gens Hebræa commissa fuerit, atque illi tubas faciebant, idque genus alia, ut ignem, caliginem, perinde ac in Epistola ad Galatas, *Ordinata per angelos*²²; et iterum, *Accepistis legem per dispositiones angelorum*²³: vel per sermonem omnia jussa per angelos in Veteri Testamento dispensata, accipienda sunt, ut in ploratu, in iudiciis, in Sampson. Eam ob rem non dixit, *lex*, sed, *sermo*, ut ista indicet. Omnia igitur hæc firma, hoc est, vera sunt facta, et ad opus interminationes sunt perductæ, neque quidquam horum excidit

Et omnis pravariatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem. Non hæc quidem, illa vero non item, sed omnis, neque quidquam inultum permansit. Poenam autem mercedem appel-

B ΚΕΦΑΛ. Β.

Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσιν²⁴. Ἐπειδὴ, φησι, τοσοῦτον τὸ ὑπερέχον τοῦ λαληθέντος ἡμῖν Ἰησοῦ, πρὸς τε τοῦς προφήτας καὶ ἀγγέλους τοῦς τῇ Παλαιᾷ διακονήσαντας, δεῖ τοῖς ὑπὸ τούτου λαληθεῖσι προσέχειν περισσοτέρως τοῦ νόμου. Ἄλλὰ φανερώς μὲν τοῦτο οὐκ εἶπεν, ἵνα μὴ κλήξῃ κατ' ἀρχὰς αὐτούς· δίδωκε δὲ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ συλλογίζεσθαι τοῦτο. Οὐ συγκρίνων δὲ τὴν Παλαιὰν τῇ Νέᾳ ταῦτά φησι· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων, ὀπίσθησιν μέγαρα δοξαζόντων περὶ τῆς Παλαιᾶς, τῆς δὲ Νέας καταφρονούντων.

Μήποτε παραβρῶμεν. Τουτέστι, μὴ ἐκπέσωμεν, μὴ ἀπολώμεθα. Ἐλαβε δὲ τὴν λέξιν ἀπὸ τῶν Παροιμιῶν· *Υἱὸς γὰρ, φησὶ, μὴ παραβρῶνῃς*· ἵνα δεῖξῃ καὶ τὸ εὐκολόν τοῦ ὀπίσθου, καὶ τὸ χαλεπὸν τῆς ἀπωλείας. Τὸ γὰρ παραβρῶν, δύσκολον ἐπανελθεῖν.

Εἰ γὰρ ὁ δὲ ἀγγέλων λαληθείς λόγος, ἐγένετο βέβαιος. Ἰδοὺ ἀποκαλύπτει τὸ βούλημα αὐτοῦ. Λόγον δὲ δι' ἀγγέλων λαληθέντα ἦτοι τὸν δεκάλογον νοητέον· καὶ γὰρ εἰκὸς ἐστὶ ἄγγελοι ἂν παρῆσαν τότε, οἱ τὸ ἔθνος ἐμπειπιστευμένοι, καὶ αὐτοὶ τὰς σάλπιγγας ἐποίησαν, καὶ τὰλλα, τὸ πῦρ, τὸ γνόφον, ὡς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· *Διαταγὴς δι' ἀγγέλων*²⁵· καὶ πάλιν, *Ἐλάβετε νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων*· ἢ λόγον, πάντα τὰ προστάγματα τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ διὰ τῶν ἀγγέλων οἰκονομηθέντα· ὅσον ἐπὶ τοῦ κλαυθμῶνος, ἐπὶ τῶν κριτῶν, ἐπὶ τοῦ Σαμψών. Δὲ οὐκ εἶπε, νόμος, ἀλλὰ, λόγος, ἵνα ταῦτα δηλώσῃ. Πάντα οὖν ταῦτα βέβαια, τουτέστιν ἀληθῆ ἐγένοντο, καὶ εἰς ἔργον ἐξῆθησαν αἱ ἀπειλαί, καὶ οὐδὲν τούτων διεπίπεσε.

Καὶ πᾶσα παράβασις, καὶ παρακοὴ ἐλάβεν ἑαδικον²⁶ μισθοποδοσταν. Οὐχ ἡ μὲν, ἡ δὲ οὐ· ἀλλὰ πᾶσα, καὶ οὐδὲν ἀνεκδικητὸν ἔμεινεν. Τὴν κόλασιν δὲ μισθὸν· καλεῖ, καίτοι γὰρ ἐπὶ εὐφήμων τιθεμένου

¹⁹ Luc. II, 24. ²⁰ Act. I, 10. ²¹ Eccl. XIX, 18. ²² Gal. III, 19. ²³ Act. VII, 53.

Variæ lectiones.

²⁴ λαληθεῖσιν ο. ²⁵ δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου m. ²⁶ ἐκδικον ο.

τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' οὐ φροντίζει λέξεων ὁ Ἀπόστολος.

Πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμαλήσαντες σωτηρίας; Ἐκεῖ λόγος, ἐνταῦθα σωτηρία. Εἰ δὲ ἐκεῖ σωτηρία, ἀλλ' οὐ μεγάλη· ἐκ πολεμίων γὰρ διεσώζοντο, καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ἐδέχοντο· ἐνταῦθα δὲ σφόδρα μεγάλη. Διὰ τοῦτο εἶπε, τηλικαύτης. Θανάτου γὰρ κατάλυσις, καὶ δαιμόνων ἀπώλεια, καὶ οὐρανῶν βασιλεία, ἅπαντα διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ²¹ λαληθέντων ὑμῖν περιγίνεταί.

Ἦτις ἀρχὴν λυβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐθεβαιώθη. Τὸ ἀξιώπιστον ἐπάγων φησὶν, ὅτι Ἡ σωτηρία αὕτη οὐ διὰ προφητῶν ἢ ἀγγέλων ἐλαλήθη, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δεσπότου πάντων, ἀπ' αὐτῆς τῆς πηγῆς ἔσχε τὴν ἀρχὴν· εἴτα διεπορθμεύθη καὶ εἰς ἡμᾶς; βεβαίως καὶ πιστῶς δὲ αὐτῶν τῶν αὐτοπτῶν τοῦ Λόγου καὶ ὑπηρετῶν. Ὁ καὶ ὁ Λουκᾶς φησὶν. Αὐτοὶ γὰρ βεβαίως ἡμᾶς ἐκλήροφθρησαν. Πῶς οὖν ἀλλαχού οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων φησὶν ἀκούσαι; Διότι ἐκεῖ μὲν ἄγα καὶ ἀναγκαῖον ἦν τὸ κατεπεῖχον αὐτῶν συστῆσαι, ὅτι οὐκ ἀνθρώπων ἐστὶ μαθητῆς. Διεβάλλετο γὰρ ὡς μὴ τοῦ Κυρίου ἀκούσας· καὶ διὰ τοῦτο ἐκινδύνευε τὸ αὐτοῦ κήρυγμα παρὰ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀποστηθῆναι. Νῦν δὲ οὐ τοσαύτη χρεῖα τούτου. Οὕτε γὰρ Ἑβραίοις ἐκλήρουσεν, οὔτε διεβάλλετο πρὸς τούτους, ὡς ἀνθρώπων μαθητῆς, καὶ οὐχὶ Χριστοῦ. Ἡ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐπάγων· *Συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημεῖοις καὶ τέρασι*, δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ παρέλαβε ταῦτα.

Συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημεῖοις καὶ τέρασι. Εἰπὼν ὅτι ἐθεβαιώθη, δείκνυσιν πῶς. Ἴνα γὰρ μή τις εἴπῃ, ὅτι οἱ ἀκούσαντες ἔπλασαν· Ὁ Θεός, φησὶ, συνεπιμαρτυρεῖ· οὐκ ἂν δὲ ἐπιμαρτυρεῖ, εἰ πλάσματα ἦσαν. Μαρτυροῦσι, φησὶν, αὐτοὶ, συνεπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ Θεός, οὐ φωνὴν ἀφίει, ἀλλὰ διὰ σημεῖων καὶ τεράτων βεβαιῶν ἃ λέγουσιν. Ὡστε Θεῷ πιστεύομεν, οὐκ ἀνθρώποις.

Καὶ κοιλίαις δυνάμεσι. Τὴν ἀφθονίαν τῶν χαρισμάτων δηλῶν, εἶπε τὸ, *κοιλίαις*. Οὐδέποτε γὰρ τοσοῦτα σημεῖα καὶ οὕτω διάφορα γεγέννηται. Ἐκείνη καὶ οἱ γόητες ποιῶσι πολλά, εἶπε τὸ, *δυνάμεσιν*. Ἐκεῖνα γὰρ οὐ δυνάμεις, ἀλλ' ἀσθένεια, καὶ φαντασία, καὶ διάκενα πράγματα.

Καὶ Πνεύματος ἀγίου μερισμοῖς, κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν. Καὶ τοῦτο διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐπήγαγε. Τὰ γὰρ τῶν γοητῶν οὐ Πνεύματος ἀγίου εἰσὶν, ἀλλ' ἀκαθάρτων δαιμόνων, ἀπάται. Αἰνίττεται δὲ τι καὶ ἕτερον. Εἰκὸς γὰρ μὴ εἶναι πολλοὺς ἐκεῖ χαρίσματα ἔχοντας, ἐκλειομέναι δὲ ταῦτα διὰ τὴν

lat, etsi vocabulum *μισθαποδοσία* in bonam partem accipitur: at non perinde vocum curam gerit Apostolus.

VERS. 3. *Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* Illic sermo est, hic vero salus. Quod si illic salus fuerit, non tamen magna erat; siquidem ab adversariis liberabantur, bonaque terræ accipiebant: hic vero magna prorsus est; propterea dixit, *tantam*. Mortis enim destructio, dæmonum interitus, ac cælorum regnum, omnia hæc per ea quæ Filius locutus est, nobis eveniunt.

Quæ cum initium accepisset enarrari per 658 Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. Fidem verbis suis concilians: Salus, inquit, hæc non per prophetas aut angelos est promulgata, verum ab ipso omnium Domino, ab ipsoque fonte principium sumpsit: deinde transit ad nos firmiter atque fideliter per eos qui ipsi fuere Verbi spectatores et ministri, id quod et Lucas ait. Nam ipsi nos certos reddiderunt. Quomodo igitur alio in loco sese non ab hominibus audivisse dicit? Quia illic arduum erat et necessarium, quo urgebatur, nempe, confirmare se non esse hominum discipulum. Calumniabantur enim eum, ceu Dominum non audivisset. Quare periculum erat ne prædicationi ejus apud discipulos suos non adhiberetur fides. Nunc autem non est tanta confirmationis necessitas. Neque enim Hebræis prædicavit, neque apud istos male audiebat, tanquam hominum discipulus esset, et non Christi. Vei quia hic infert: *Contestante Deo signis et portentis*, inquit quod non ab hominibus hæc, sed a Deo accepit.

VERS. 4. *Contestante Deo signis et portentis.* Cum dixisset *Confirmata est*, indicat jam quam istud ratione factum sit. Ne enim dicat aliquis; Qui audiverunt, sixerunt: Deus, inquit, testimonium simul reddit. Non enim testimonium daret, si signa faissent. Testantur, inquit, ipsi, Deus vero simul testimonium illis exhibet, non vocem aliquam edens, sed per signa et prodigia confirmans atque stabiliens quæ dicunt. Deo itaque credimus, non hominibus.

Et variis virtutibus. Charismatum copiam indicans, dixit, *varis*. Nunquam enim tanta et tam varia signa facta sunt. Quoniam autem et præstigiatores multa edunt, adjecit *virtutibus*. Illa enim non sunt virtutes, sed imbecillitas, et imaginatio, et res inanes.

Et Spiritus sancti distributionibus, secundum suam voluntatem. Atque hoc propter eandem causam intulit. Quæ enim præstigiatorum sunt, non Spiritus sancti sunt, verum immundorum dæmonum imposturæ. Porro, aliud quiddam innuit. Verisimile enim erat multos esse apud Hebræos,

Variæ lectiones.

²¹ Θεοῦ ο.

qui charismata haberent, ista vero defecisse propter eorum torporem. Ut igitur eos in hoc consoletur: Distributiones, inquit, Spiritus juxta ipsius voluntatem factæ sunt; ipse novit quid cuique conducatur, sicque donum suum partitur ei gratiam. Sæpe ob impuram vitam aliquis non accipit donum; ac rursus cui pura est vita, sæpe item non accipit, ne allollatur: ideoque humilibus et simplicibus potius dabantur.

VERS. 5. Non enim angelis subjecit orbem **659** terræ futurum. Demonstrans adhuc Filii excellentiam, qua angelos exsuperas: Non his, inquit, subjecit terrarum orbem, vel mundum hunc, sed Filio. Futurum autem dicit, quia Filius Dei semper erat, orbis vero terrarum producendus erat, qui antea videlicet non fuerat. Quantum igitur attinet ad sempiternam Filii essentiam, orbis futurus erat.

De quo loquimur, Hoc est, de quo supra diximus, Cum introducit primogenitum in orbem terræ. Ne igitur alium orbem inquirat mens tua deducta. Nonnulli autem per futurum orbem, futurum mundum intellexerunt: De quo, inquit, nos omnino loquimur, Tum enim angeli ut servi assistent; Filius autem ut iudex sedebit.

VERS. 6, 7. Testificatus est autem quidam alicubi dicens: Quid est homo quod memor es ejus? aut Filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis: gloria et honore corquasti eum, et omnia subjecisti sub pedibus ejus. Non explicat nomen auctoris, quia disputat cum Scripturarum gnaria. Hæc autem omnia generatim de universa humana natura dicta sunt, speciatim tamen Christo secundum humanitatem quadrant. Nam Filius Dei humanam naturam, quæ nihil erat, visitavit: qua assumpta, sibi que unita, cunctis superior est demonstratus.

VERS. 8. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subiectum ei: nunc autem nondum videmus ei omnia subiecta. Quia persecutionibus illi obnoxii erant, ac adversa patiebantur, ne objiciant: Qui dicis Deum omnia subjecisse, cum nos persecutionem patiamur, atque exagitemur misere ab hostibus ipsius? Itaque nondum subiecti sunt ei, sed decipis nos: propterea, inquit, ne tumultuare, neque puillaninis esto: futurum est enim ut omnia ipsi subiciantur. Propterea enim Scriptura dixit quod subdiderit, quod omnino eventurum est, etiamsi nondum contigerit, quasi jam evenerit, ponens. Ne igitur superaveris quasi acerba patiaris: nondum omnia superavit prædicatio, nondum tempus adest ut perfecte subiciantur; subiciantur tamen omnino.

VERS. 9. Eum autem, qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis,

αὐτῶν καθρέψαν. Ἴνα τοίνυν παραμυθῆσθαι αὐτοὺς κἀν τούτῳ, φησὶν ὅτι οἱ μερισμοὶ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν γίνονται. Αὐτὸς οἶδε τί ἐκάστη συμφέρει, καὶ οὕτω καταμερίζει τὴν χάριν. Πολλὰκις δὲ ἀκάθαρτον βίον οὐ λαμβάνει τις χάρισμα· πολλὰκις βίον καθαρὸν ἔχων οὐ λαμβάνει, ἵνα μὴ ἐπαρθῆ. Διὰ καὶ τοῖς ταπεινοῖς καὶ ἀφελέσι μάλλον ἐδίδοτο.

Ὅθι γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν. Ἐτι τὴν πρὸς τοῖς ἀγγέλοις ὑπεροχὴν τοῦ Υἱοῦ δεικνύς, φησὶν ὅτι οὐ τούτοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην, ἤτοι τὴν κτίσιν ταύτην, ἀλλὰ τῷ Υἱῷ. Μέλλουσαν δὲ αὐτὴν φησὶ, διότι ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦν ἀεί, αὐτὴ δὲ ἐμελλε γράσθαι, μὴ οὐσα πρότερον δηλαδὴ. Ὅσον οὖν πρὸς τὴν αἰώνιον ὑπαρξίν τοῦ Υἱοῦ, μέλλουσα ἦν ἡ οἰκουμένη.

Περὶ ἧς λαλοῦμεν. Τούτεστι, περὶ ἧς ἠνωτέρω εἶπομεν ὅτι, Ὅταν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην. Μὴ οὖν ἄλλην ἐπιζητήσω σου ὁ νοῦς ἀποπλανώμενος. Τινὲς δὲ, μέλλουσαν οἰκουμένην, τὸν ἐσόμενον κόσμον ἐνόησαν. Περὶ οὗ, φησὶν, ὁ πᾶς λόγος ἡμῖν. Τότε γὰρ οἱ μὲν ἄγγελοι ὡς δούλοι παραστήσονται· ὁ δὲ Υἱὸς κριτὴς καθιέσεται.

Διευκρινῶ δὲ πού τις, λέγων· Τί ἐστὶν ἀνθρώπος ὅτι μνηστήκη αὐτοῦ; ἢ Χρὶς ἀνθρώπων, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν; Ἠλλάτωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους· δόξην καὶ τιμὴν ὑπερέβωσας αὐτόν· πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐ λέγει τὸ ὄνομα τοῦ εἰπόντος, ἀπεπρὸς ἐπιστήμονας τῶν Γραφῶν διαλεγόμενος. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ εἰς τὴν κοινὴν μὲν ἀνθρωπότητα εἰρηται, κυριώτερόν δ' ἕμῳς ἀρμόσειν ἀν τῷ Χριστῷ κατὰ σάρκα. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐδὲν οὐσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐπεακέφατο, καὶ προσλαβόμενος αὐτὴν, καὶ ἐνώσας ἑαυτῷ, πάντων ἀνώτερο; ἐδείχθη.

Ἐτὶ γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν ἀρῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον· κῦν δὲ οὐκ ἔρωμεν τὰ πάντα ὡς ὑποταγμένα. Ἐπειδὴ ἐδώκοντο οὗτοι, καὶ κακῶς ἐπασχον, ἵνα μὴ εἴπωσι· Πῶς λέγεις ὅτι πάντα ὑπέταξεν, ὅπου γε ἡμεῖς δωκόμεθα, διαλαυνόμεθα παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ; ὥστα οὕτω ὑπατάγησαν, καὶ ἀπατῆς ἡμῶς· διὰ ταῦτα οὖν φησὶ· Μὴ θορυβοῦ, μηδὲ μικροφύχει· μέλλει γὰρ ὑποτάσθαι αὐτῷ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ Γραφή εἶπεν, ὅτι Ὑπέταξε, τὸ πάντως ἐκδησόμενον, εἰ καὶ μήπω ἐγένετο, ὡς ἐβεβηκὸς τιθεῖσα. Μὴ τοίνυν ἀθημόναι ὡς πάσχων κακῶς· οὕπω πάντων περιγίγνομαι τὸ κήρυγμα, οὕπω καὶρός τέλειον ὑποταγῆναι, ὑποταγῆσονται μέντοι πάντως.

Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου

Varie lectiones.

²² ἔρωμεν αὐτῷ τὰ πάντα κ. ²³ ὅπθ ο.

δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. Σπουδάζει δεῖξαι τὰ βεβήντα τῷ Χριστῷ προσαρμόζοντα, καὶ φησιν οὖν· Ἐὶ καὶ τὸ, Πάντα ὑπέταξεν, οὕτω δοκί· ἀρμόζον αὐτῷ, καίτοι ἐδείξαμεν ὅτι πάντως καὶ τοῦτο ἐκθήσεται. Ἄλλ' οὖν τὸ, Βραχὺ τι ἤλαττώσθαι παρ' ἀγγέλους, τοῦτω ἀρμόζει ἢ ἡμῖν ²⁴. Καὶ γὰρ ὁ μὲν τρεῖς ἡμέρας γενοῦς ἐν τῷ βῆθ' ὡς ἄνθρωπος, βραχὺ ἤλαττώται τῶν ἀγγέλων, ἅτε μηδὲως θανάτου ὑπαγομένων ἐκείνων· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ πολὺ φθειρόμενοι, οὐ βραχὺ, ἀλλὰ πάμπλου αὐτῶν ἤλαττώμεθα. Καὶ τὸ, Δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφανώσθαι διὰ τὸ πάθος ἐκείνω μᾶλλον ἀρμόζει, ἢ ἡμῖν. Πάθημα δὲ θανάτου εἰπῶν, τὸν ἀληθῆ θάνατον ἐδήλωσεν. Οὐ φαντασία γὰρ θανάτου, ἀλλὰ πάθημα ἦν ἐνεργόν ²⁵. Ἀνέμνησε δὲ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς γενναίως φέρειν τὰς θλίψεις, εἰς τὸν διδασκαλον ἀφορῶντας. Ἄλλὰ καὶ δόξα, φησί, καὶ τιμὴ ὁ σταυρὸς ἐκείνω γέγονεν· οὐκοῦν καὶ ὑμῖν εἰ θλίψεις, καὶ τὰ πάθη. Τί οὖν ἀποκηδέτε τῶν στεφανούτων; Ἐκείνος ὑπὲρ σοῦ τοῦ δαύλου ἔπαθε· σὺ ὑπὲρ αὐτοῦ οὐκ ἀνέχη θλιβεῖναι τοῦ Δεσπότου;

²⁶ Ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντός γεύσεται θανάτου. Οὐ γὰρ ὀφείλων ἡμῖν ὁ Θεός, ἀλλὰ χάριτι τῷ Ἰῶν αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς θάνατον, οὐχ ὑπὲρ τῶν πιστῶν δὲ μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάτης. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες ἐσώθησαν, ἀλλ' αὐτὸς γε τὸ αὐτοῦ πεπλήρωκε. Καλῶς δὲ εἶπε ²⁶, γεύσεται. Ὅσπερ γὰρ ὄντως ἀπογευσάμενος, οὕτω μικρὸν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ποιήσας διάστημα, εὐθέως ἀνίστη. Ὅθεν καὶ κατὰ τοῦτο χρεῖστων τῶν ἀγγέλων, ὅτι ἀνώτερος θανάτου ἐδείχθη. Ὅσπερ γὰρ ἱατρὸς παρειαυαμένῳ σιτικῶν ὀρνῶν τὸν ἄρρωστον δεδιότα ἀπογεύσασθαι, αὐτὸς πρότερον ἀπογεύεται, ἵνα πείσῃ παρῆρῃσιν τὸν ἄρρωστον τὴν μετάληψιν· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ὀρνῶν ἡμᾶς δεδιότας τὸν θάνατον, ἀπαγεύσαστο τούτου, καίτοι μὴ ἔχων ἀνάγκην. Οὐ γὰρ ὀπίετο τοῦτω, ἀλλὰ χάρις· τὸ δλον ἦν, ὡς ἂν δεῖξε τὸ μηδὲν ἄνεια, πείσῃ καταπαρῆρῆν τούτου καὶ ἡμᾶς. Οἱ δὲ Nestorianοὶ παραποιῶντες τὴν Γραφὴν φασί· Χωρὶς Θεοῦ ὑπὲρ παντός γεύσεται, ἵνα συστήσωσιν, ὅτι ἐσταυρωμένῳ τῷ Χριστῷ οὐ συνῆν ἡ θεότης, ἅτε μὴ καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ ἠνωμένη, ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. Πρὸς οὖς ὀρθόδοξός τις χλευάζων τὴν ἀνοήσιν αὐτῶν εἶπεν, ὅτι Ἐγέτω, ὡς φασί, ἡ Γραφή, καὶ οὕτως οὖν ὑπὲρ ἡμῶν ἵσται τὸ λεγόμενον. Χωρὶς γὰρ Θεοῦ, ὑπὲρ παντός ἄλλου ἀπέθανεν ὁ Κύριος, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀγγέλων αὐτῶν, ἵνα λύσῃ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν αὐτῶν, καὶ χαρὰν αὐτοῖς περιποιήσεται.

²⁷ Ἐραρεν γὰρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα. Τουτέστι, τῷ Πατρὶ· δι' αὐτὸν δὲ τὰ πάντα, τουτέστιν, αὐτὸς αἴτιος πάντων.

Καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, Ὅρα τὸ, δι' οὗ, ἐπὶ Πατρὸς κείμενον. Οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἐλαττώσεως ἦν, καὶ τῷ

A *gloria et honore coronatum*. Conatur ostendere, ea quæ dicta sunt, Christo convenire, et ait : Etiam illud, *Omnia subiecit*, nondum videatur ipsi quadrare, atqui monstravimus omnino hoc eventurum. At vero illud, parum quiddam ab angelis imminutum esse, huic potius convenit quam nobis : etenim ille triduum apud inferos commoratus ut homo, paululum inferior factus est angelis, quandoquidem **660** illi prorsus non sint obnoxii morti. Nos vero qui ut plurimum corruptioni sumus obnoxii, haud parum certe, sed omnino multum angelis sumus inferiores. *Gloria porro et honore coronatum esse propter passionem*, illi magis convenit, quam nobis. Dicens autem, *passionem mortis*, veram mortem indicavit. Non enim vana mortis agparitio fuit, sed passio operosa. Meminit autem crucis et mortis, ut persuadeat eis generose ferro afflictiones, ad Præceptorem oculos defigendo. Quia etiam gloria, inquit, et honor cruci illi fuit : proinde et vobis ærumæ et cruciatibus in gloriam cedent. Quid igitur resistitis ab his quæ coronam pariant? Ille pro te servo passus est, tu vero pro ipso Domino tuo affligi non sustines?

Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Deus enim non ex debito, sed ex gratia Filium suum nobis dedit in mortem, non pro fidelibus tantum, sed pro universo terrarum orbe. Etsi enim omnes non sunt servati, ipse tamen quod sui officii erat implevit. Pulchre autem dixit, *gustaret*. Nam veluti revera gustasset, sic, modica in morte facta mora, protinus resurrexit. Unde et secundum hoc præstantior est angelis, quoniam superior morte demonstratus est. Perinde enim ac medicus animadvertens ægrotum metuentem præparatos sibi cibos degustare, ipse prior degustat, uti ægroto audacter sumere persuadeat, hunc ad modum Dominus, videns nos metuere mortem, gustavit eam, licet nulla necessitate urgeretur : non enim illi subditus erat, sed totum ex gratia egit, ut cum ostendisset eam sibi esse, persuadeat etiam nobis adversus illam confidere. Nestoriani autem depravantes Scripturam, dicunt : Ut absque Deo, pro quovis gustaret mortem, ut probent crucifixo Christo non adfuisse divinitatem, ut quæ secundum personam ei utilis non fuerit, sed secundum habitum. Quorum insipientiam orthodoxus quispiam ridens : Esto, inquit, ita se habeat Scriptura, ut dicitis; pro nobis tamen vel sic erit quod dicitur. Deo enim dempto, pro quovis alio mortem obiit Dominus, etiam pro angelis ipsis, ut inimicitiam eorum erga nos solveret, ac salutem ipsis acquireret.

Vers. 10. *Decedit enim ipsum, propter quem omnia*. Hoc est, Patrem : propter ipsum autem omnia, hoc est, ipse est auctor omnium.

Et per quem omnia. Animadvertite, per quem, ad Patrem relatum. Nam si imminutionis esset, soliquæ

Variæ lectiones.

²⁴ μᾶλλον ἢ. ²⁵ καὶ ἔργον ο. ²⁶ καλῶς δὲ οὐκ εἶπεν, ἀποθήνη, ἀλλὰ γεύσεται ο.

Filio conveniret, Patri non apponeretur. Discere autem quid significat, *per quem*. Quia dixerat, *propter quem omnia*. ne quisquam absurdum quiddam intelligeret, 661 quasi omnibus ipse indigeret, quandoquidem et præpositio, *propter*, tale quiddam significet, veluti si dicamus, *Propter hominem producta est creatura*, intulit, *per quem*, interpretans illud *propter quem*, sic intelligendum, quasi per ipsum, hoc est, ab ipso facta sint omnia. Hunc ad modum igitur et de Filio si dicatur, *per quem*, accipere pro, a quo.

Qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. Adhuc illius, *Gloria et honore coronasti eum*, meminit. Quod autem ait, est ejusmodi: Quod benignitatem suam decuit, id Pater fecit, cum primogenitum omnium filiorum, qui gloriæ ejus participes futuri erant, clariorem et splendidiorum omnibus commostrarit per passiones, ut ostendat etiam aliis quomodo sit certandum. Principem autem salutis appellat, hoc est, auctorem. Observa autem quantum sit discrimen: ipse enim Filius est, et nos filii sumus: sed ipse quidem salvos facit, nos vero salvi efficitur: conjungimur ipsi, et rursus separamur. Per illud quod ait, *Qui multos filios in gloriam adduxerat*, ipsi communicamus: per istud vero, *Auctorem salutis ipsorum*, distamus ab ipso. Observa autem afflictiones esse consummationem et causam salutis: et qui pro quopiam patitur, non illum solum adjuvat, verum etiam ipse clarior redditur et perfectior. Consummationem autem hic intellige gloriam qua glorificatus est: atque hanc secundum humanitatem intellige. Vel quod naturaliter quidem habebat gloriam, cæterum quoad nos inglorius erat, utpote non agnitus. At vero eum post crucem cognitus et glorificatus fuerit, accipere dicitur gloriam, quam cum natura habebat, certe a nobis delatum non habuit. Divus autem Cyrillus perfectionem immortalitatem dicit, quæ quidem Christo, quatenus erat homo, defuit: complevit autem hanc ipsi Pater per resurrectionem. Postquam enim resurrexit, non porro in eum mors dominatur. Quin et universam naturam in ipso hac perfectione dignatus est.

VERS. 11. *Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes.* En rursus indicat nos esse fratres Christi, tantoque affectos honore. *Qui enim sanctificat*, hoc est, Christus; *et qui sanctificantur*, hoc est, nos, *ex uno omnes*, hoc est, ex Patre: at ille quidem ut germanus Filius, et ex ipsa substantia Patris: nos autem veluti creaturæ. Animadvertite autem excellentiam quamdam vel in ipsis dictionibus. Ille sanctificat, nos autem sanctificamur. Proinde et identitas est et excellentia.

Propter quam causam non erubescit fratres eos vocare. Hoc etiam in loco 662 excellentiam observa-

A Υἱὸν προσῆγον μόνον τῷ Πατρὶ προσετίθετο. Τί δὲ σημαίνει τὸ, δι' οὗ, μάνθανε. Ἐπειδὴ εἶπε, δι' οὗ τὰ πάντα, ἵνα μὴ τις ἀποτόν τι ἐκνοήσῃ, ὅτι δεῖται τῶν πάντων αὐτός· ἢ γὰρ, διὰ, πρόθεσις καὶ τοιοῦτον τι σημαίνει, ὡς ὅταν εἰπωμεν, Διὰ τὸν ἄνθρωπον παρήχθη ἡ κτίσις· ἐπήγαγε τὸ, δι' οὗ, ἐρμηνεύων ὅτι τὸ, δι' οὗ, οὕτω νόει, ὡς δι' αὐτοῦ, τουτέστιν, ὑπ' αὐτοῦ γενομένων πάντων. Ὡστε καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ὅταν λέγηται τὸ, δι' οὗ, οὕτω τοῦτο δέχου, ἀντὶ τοῦ, ὑπ' οὗ.

Πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι. Ἐπι τοῦ, Δόξα καὶ τιμῇ ἐστεργάνωσας, ἔχεται. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Ἄξιον τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ πεποίηκεν ὁ Πατήρ, τὸν πρωτότοκον πάντων τῶν υἱῶν τῶν μελλόντων ἀπολαύσαι τῆς δόξης αὐτοῦ, λαμπρότερον πάντων ἀποδείξας διὰ παθημάτων, ἵνα δείξῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅπως δεῖ ἀθλεῖν. Τὸν ἀρχηγὸν δὲ τῆς σωτηρίας, τουτέστι, τὸν αἰτιῶν. Ὅρα δὲ ὅσον τὸ μέσον καὶ οὕτω Υἱὸς, καὶ ἡμεῖς υἱοὶ· ἀλλ' ὁ μὲν καὶ σώζει, ἡμεῖς δὲ σωζόμεθα· συναπτόμεθα αὐτῷ, καὶ πάλιν διδοτάμεθα. Πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τοῦτω κοινωνοῦμεν· τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦτω διδοτάμεθα. Σημειῶσαι δὲ, ὅτι τελειῶσις τὰ παθήματα, καὶ αἰτία σωτηρίας· καὶ ὅτι ὁ παθὼν ὑπὲρ τίνος, οὐκ ἐκείνον ὠφελεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λαμπρότερος γίνεται καὶ τελειότερος. Τελειῶσιν δὲ ἐναυθα νόει, τὴν δόξαν ἣν ἔδοξάσθη· καὶ ταύτην κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐκδέχου· ἢ ὅτι φυσικῶς μὲν εἶχε τὴν δόξαν, πλὴν ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔδοξεν ἦν, ἅτε μὴ ἐπιγιγνωσκόμενος. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγνώσθη καὶ ἔδοξάσθη, προσλαβεῖν λέγεται δόξαν, ἣν ἔχων φυσικῶς, παρ' ἡμῶν γοῦν οὐκ εἶχε προσαγομένην αὐτῷ. Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος, τελειῶσιν τὴν ἀθανασίαν φησὶν, ἥτις ἐνέλεπε μὲν τῷ Χριστῷ κατ' ὃ ἄνθρωπος· ἀνεπλήρωσε δὲ ταύτην αὐτῷ ὁ Πατήρ διὰ τῆς ἀναστάσεως. Ἀναστάντος γὰρ, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Καὶ πάσαν δὲ τὴν φύσιν ἐν αὐτῷ ταύτης τῆς τελειώσεως ἤξιωσεν.

D Ὁ τε γὰρ ἀγιάζων, καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι, ἐξ ἐνός πάντες. Ἰδοὺ πάλιν τοῦτο δεῖκνυσιν, ὅτι ἀδελφοὶ Χριστοῦ ἐσμεν, καὶ οὕτω τιμημέθα. Ὁ τε γὰρ ἀγιάζων, φησὶ, τουτέστιν, ὁ Χριστὸς, καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι, τουτέστιν, ἡμεῖς, ἐξ ἐνός πάντες, τουτέστι, τοῦ Πατρὸς. Ἄλλ' ὁ μὲν, ὡς γνήσιος Υἱὸς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· ἡμεῖς δὲ, κτίσματα. Ὅρα δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς λέξεσι τὴν ὑπεροχὴν. Ἐκεῖνος ἀγιάζει, ἡμεῖς δὲ ἀγιαζόμεθα. Ὡστε καὶ ταυτότης, καὶ ὑπεροχῆ.

Δι' ἣν αἰτίας, οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν. Ὅρα κἀναυθα τὴν ὑπεροχὴν. Διὰ

γάρ τοῦ εἰπεῖν, οὐκ ἐκαιοχύνεται, δεικνυσιν οὐ A
τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ὃν τοῦτο, ἀλλὰ τῆς φι-
λοστοργίας τοῦ μὴ ἐκαιοχυνομένου. Εἰ γὰρ καὶ ἐξ
ἐνός ἐσμην, ἀλλὰ πολὺ τὸ μέτρον, καὶ ὅσον Κτίστον
καὶ κτισμάτων.

Ἀέθων· Ἀπαγγεῶ τὸ ὄνομα σου τοῖς ἀδελφοῖς
μου· ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ἡμῆσώ σε. Τὴν γὰρ
σάρκα ἐνδυσάμενος, ἐνεδύσατο καὶ τὴν ἀδελφότητα,
καὶ συνήλθεν ²⁰·²⁰ ὁμοῦ ἢ ἀδελφότης. Πλὴν καὶ πάλιν
ὀπεροχῆ. Ἀπαγγεῶ γὰρ, φησί, τοῖς ἔκκοιτισμένοις,
τοῖς ἀγνοοῦσιν ὁμοιον τὸ, Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα
τοῖς ἀνθρώποις.

Καὶ πάλιν· Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὸς ἐπ' αὐτῷ.
Καὶ διὰ τοῦτο δεικνυσιν, ὅτι ἀνθρωπος, καὶ ἀδελ-
φός ἡμῶν γέγονεν. Ὡς περ γὰρ ἕκαστος τῶν ἀνθρώ-
πων, οὕτω καὶ αὐτὸς πέποιθεν ἐπ' αὐτῷ, τουτέστι, B
τῷ Πατρὶ· ἅμα καὶ δεικνύων ἡμῖν, ἵνα ἐπὶ Θεῷ
μόνη πεποιθότες ὦμεν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς· Υἱὸς ὢν,
καὶ ἀνευδής, ὁμοῦ ἐπὶ τῷ Πατρὶ πεποιθέναι φησί.
Τινὲς δὲ οὕτως ἐξεδέξαντο· Ἐπειθὶ, φασίν, ἄνω μὲν
εἶπεν ἀδελφὸν τὸν Χριστόν, κάτω δὲ πατέρα, ἐν μέσῳ
δεικνυσιν, ὅτι ἐκ· ἵνα μὲν τῆς ἐπ' ἐσχάτων οἰκονομίας
ὀνόματα· τὸ δὲ προαιώνιον αὐτοῦ ὄνομα, Θεός ἐστι.
Τίς γὰρ ἐπὶ ἄλλῳ πέποιθε κυρίως, ἢ ἐπὶ Θεῷ;
Ὡσαυτὸς ἔλεγε· Μὴ ἀκούοντες αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ
πατέρα, νομίσητε εἶναι ἵνα τῶν πολλῶν· Θεός ἐστι,
φησὶν, ἐφ' ᾧ χρῆναι πεποιθέναι γέγραπται· ὥστε μὴ
εἶναι τὸν λόγον, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ
τοῦ προφήτου λέγοντος ὅτι Πέποιθός ἐσομαι ἐγὼ
ὁ προφήτης ἐπ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ, ὡς Θεῷ. Ἄλλ' οὐκ C
εὐάρμοστος ἢ τοιαύτη ἐκδοχῆ.

Καὶ πάλιν· Ἴδού ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδω-
κεν ὁ Θεός. Ἐνταῦθα πατέρα μὲν ἡμῶν ποιεῖ τὸν
Χριστόν. Τὸ δὲ, ἔδωκε, διὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς
τῆν ἐπὶ τῷ σαρκωθῆναι αὐτόν. Εἰ μὴ γὰρ εὐδόκησε
σαρκωθῆναι τὸν Υἱόν, οὐκ ἂν οὐδὲ παιδία αὐτῷ
ῆσαν.

Ἐκεῖ οὖν τὰ παιδία κεκοινῶρηκε σαρκὸς καὶ
αἵματος, καὶ αὐτὸς παρακλησίως μετέσχε τῶν
αὐτῶν. Αἰσχυνέσθωσαν ἐνταῦθα οἱ κατὰ φαντα-
σίαν ²¹ καὶ δόκησιν λέγοντες αὐτὸν παραγεγενῆσθαι.
Οὐκ εἶπε γὰρ μόνον, ὅτι μετέσχε σαρκὸς καὶ αἵμα-
τος, ὡς περ τὰ παιδία, τουτέστιν, οἱ λοιποὶ ἀνθρωποι· D
καίτοι, εἰ καὶ τοῦτο εἶπεν, ἱκανὸν ἦν παραστήσαι,
ὅτι ἀληθῶς ἐσαρκώθη· ἀλλὰ καὶ τὸ, παρακλησίως,
προσέθηκε, ἵνα τὴν ἀπαράλλακτον πρὸς ἡμᾶς, καὶ
ἀληθινήν σάρκωσιν παραστήσῃ.

Ἴνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κρέ-
τος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι, τὸν διάβολον.
Τὴν αἰτίαν τίθησι τῆς οἰκονομίας. Ὅπως, φησί, διὰ
τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὃν ἀνεδέξατο, ὡς σαρκὸς καὶ
αἵματος δελαθῆ μετασχὼν, καταργήσῃ τὸν διάβολον,
ὃς ἐκρέτει τοῦ θανάτου. Πῶς; Διὰ τῆς ἁμαρτίας.

Per hoc enim quod dicit, non erubescit, indicat
hoc non esse naturæ rei, sed paterni affectus
ejus qui non erubescit. [Etsi enim ex uno simus,
multum tamen est intervalli, quantum videlicet in-
ter Creatorem et creaturas.

VERS. 12. *Dicens* : Nuntiabo nomen tuum fra-
tribus meis : in medio Ecclesiæ laudabo te ²⁷.
Carne induta, induit simul fraternitatem, ac simul
coiit fraternitas. Rursus autem inde excellentia
prodit. Denuntiabo enim, inquit, iis qui tenebris
circumsepti sunt et ignorantibus. Non est dissimile
ei : *Nomen tuum hominibus manifestavi* ²⁸.

VERS. 13. *Et iterum* : Ego ero fidens in eum.
Per hoc itidem indicat se hominem fratremque
nostrum factum esse. Perinde enim ac quilibet ho-
minum, sic et ipse confidit in eum, hoc est, Pa-
trem : simul monstrans nobis, ut soli Deo confida-
mus, quandoquidem ipse qui Filius erat et nihil
indigebat, in Patrem tamen confidere sese dicat.
Nonnulli vero sic intellexerunt : Quia, inquit,
supra Christum fratrem dixit, infra autem patrem,
in medio declarat illa quidem esse nomina dispen-
sationis postremis temporibus patefactæ : sempit-
ternum autem nomen ejus, quod omnia sæcula præ-
cessit, Deus est. Quis enim in alium proprie
confidit, quam in Deum ? Perinde quasi dicat : Ne,
cum fratrem et patrem cum esse auditis, existime-
tis eum esse unum ex vulgo : Deus est, inquit, in-
quem fiduciam esse collocandam Scriptura testa-
tur : ut sermo non sit ex persona Christi, sed pro-
phetæ dicentis : Ego propheta ero fidens in ip-
sum Christum, ut Deum. At vero ista acceptio non
quadrat.

Et iterum : *Eccce ego et pueri, quos mihi dedit
Deus.* Hic Patrem quidem nostrum facit Christum.
Dedit autem, est ob beneplacitum Patris quod in
Filli incarnatione exhibuit. Nisi enim Ipsi placuis-
set ut Filius incarnaretur, nequaquam ei liberi
fuiscent.

VERS. 14. *Quia ergo pueri communicaverunt carni
et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem.*
Pudescant igitur qui asserunt eum per imaginatio-
nem et apparentiam advenisse. Non solum enim
dixit quod particeps fuit carnis et sanguinis, sicut
pueri, hoc est, reliqui homines ; atqui etiamsi hoc
dixisset, satis fuisset ad confirmandum, quod vere
incarnatus esset ; verum etiam *similiter* adjecti, ut
a nostra nihil differentem et veram incarnationem
nobis exhibeat.

*Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis
imperium, hoc est, diabolum.* Causam reddit divinæ
dispensationis. Ut per mortem suam, inquit, quam
suscepit, ut carnis et sanguinis videlicet particeps,
destrueret diabolum, qui imperium **663** tenebat
mortis. Quomodo ? per peccatum. Quia enim per

²⁰ Psal. cxi, 23. ²¹ Joan. xvii, 6.

Variae lectiones.

²⁰ συνεισηλθεν ο. ²¹ συκοφαντίαν καὶ λέγοντες καὶ φλεγχοῦντες κατὰ φ. καὶ δόκ.

primam illam inobedientiam homines peccare fecit, ipse fuit qui mortem condidit, ipsa veluti milite ac fortibus armis adversus humanam naturam utens. Hac ipsa igitur Christus etiam usus est adversus illum. Quod revera nullæ potentie ac sapientie fuit, jugulare hostem iis armis, quibus ipse multos jugulabat. Quidam autem sic intellexerunt: Eum qui habebat peccatum, inquit, hoc est, diabolum: peccatum enim est fortitudo roborque mortis.

VERS. 15. *Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.* Hoc est, ut liberaret homines, qui servi erant mortis, metuebantque sibi ab ea, illique obnoxii erant, hoc est, detenti servitute quæ sub ipsa erat, ut quæ nondum erat destructa: vel quia in timore continuo vivebant prisci mortales, semper sese mox morituros exspectantes, ac præ ista formidine nullius voluptatis sensum accipere potuerunt. Hoc enim adumbravit, cum dixit: *Per totam vitam.* Obnoxii itaque erant servituti, hoc est, semper timebant, ceu servi dominum asperum, ipsam mortem, nullam plane voluptatem e re aliqua percipientes. Hinc vero collige, quod is qui mortem metuit, expers est libertatis omniumque servus. Porro, istud fidelibus afflictis est solatio: siquidem illi acti et carceribus mancipati liberius ac jucundius vivunt quam ii, qui olim summis in deliciis vitam ducere videbantur, quando vigeat mors et vires suas obtinebat. Nam illi mortis metu concussi, servi erant: vos autem ab eo metu liberati estis.

VERS. 16. *Nusquam enim angelos apprehendit.* Hoc est, non angelorum naturam assumpsit, neque eam gestavit. Hoc autem multam erga humanum genus charitatem Dei indicat. Quod enim angelis, inquit, non donavit, hoc hominibus dedit, ut ex ipsorum natura carnem assumeret.

Sed semen Abraham reprehendit. Non dixit, suscepit, sed apprehendit, ut ostendat quod fugientem naturam nostram, et longius remotam insecutus sit, et antevergens apprehenderit, complexusque sit, sibi uniens, ac sistens ipsam a fuga qua ab ipso fugiebat. Non dixit autem, naturam hominum, sed *semen Abraham*: partim quidem cupiens eos attollere, ac generis ipsorum splendorem commonstrare, et quod in hoc sint gentibus excellentiores, quatenus ex ipsis est Dominus. Semper enim ipsis, ubi citra offensam licet, gratificatur: partim vero promissionem eis ad memoriam revocans: *Tibi et semini tuo dabo terram hanc*²⁹.

664 **VERS. 17.** *Unde debet per omnia fratribus assimilari.* Quia placuit ei semel nostram appre-

A Ἐπειδὴ γὰρ ἀμαρτάνειν ἰποίαι τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης παρακοῆς, αὐτὸς ἦν ὁ τὸν θάνατον δημιουργήσας, ὡσπερ τινὶ στρατιώτῃ αὐτῷ καὶ ὄπλῳ ἰσχυρῷ χρώμενος κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τούτῳ οὖν αὐτῷ ὁ Χριστὸς ἐχρήσατο κατ' αὐτοῦ. Ὁ καὶ τῷ ὄντι πολλῆς δυνάμεως καὶ σοφίας, τὸ σφάζει τὸν ἐχθρὸν διὰ τοῦ ὄπλου ᾧ ἐκείνος πολλοὺς ἐφαττεν. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν· Τὸν ἔχοντα³⁰, φασί, τὴν ἀμαρτίαν, τοὔτεστι, τὸν διάβολον, ἧτις ἐστὶ κράτος καὶ ἰσχύς τοῦ θανάτου.

B Καὶ ἀπαλλάξῃ τοὺτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. Τοὔτεστιν, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι δοῦλοι ἦσαν τοῦ θανάτου, καὶ ἐροβοῦντο αὐτὸν, καὶ ἔνοχοι αὐτῷ ἦσαν, τοὔτεστιν, ἐγκατεχόμενοι τῇ ὑπ' αὐτὸν δουλείᾳ, ἅτε μηδέπω καταλυθέντι· ἢ ὅτι φόβῳ διηνεκεῖ συνείνων οἱ πάλαι ἀνθρώποι, αἰετὸν θηθήσασθαι προσδοκῶντες, καὶ διὰ τὸν φόβον τοῦτον οὐδεμιᾶς ἡδονῆς ἀσθησὶν λαβεῖν ἠδύναντο. Τοὔτο γὰρ ἠνέξατο, διὰ παντὸς τοῦ ζῆν, εἰπὼν. Ἐνοχοὶ οὖν ἦσαν δουλείας, τοὔτεστιν, αἰετὸν ἔτρεμον, ὡς δοῦλοι δεσπότην πικρὸν, τὸν θάνατον, οὐδεὶς ἀπολαύοντες τερπνοῦ. Συναγάγε³¹ δὲ ἐνετύθεν, ὅτι ὁ θάνατον δεδοικώς, ἀνελεύθερος καὶ πάντων δοῦλος. Παράκλησις καὶ τοὔτο τοῖς θλιβομένοις πιστοῖς, εἴγε οἱ ἐλευθόμενοι νῦν καὶ δεσμούμενοι, ἐλευθερώτερον διάγουσι καὶ ἡδιον τῶν πάλαι τρυφᾶν δοκούτων, ὅτι ἴσχυεν ὁ θάνατος. Ἐκείνοι μὲν γὰρ τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου κατασειόμενοι, δοῦλοι ἦσαν· ὑμεῖς δὲ τούτου ἀπηλλάγητε.

C Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται. Τοὔτεστιν, οὐ τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως ἐδράξατο, οὐδὲ ταύτην ἐφόρσε. Τοὔτο δὲ τὴν κολλῆν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀγάπην τοῦ Θεοῦ δείκνυσιν. Ὁ γὰρ ἀγγέλους, φησὶν, οὐκ ἐχαρίσατο, τοὔτο ἀνθρώπους δίδωκε, τὸ, ἐξ αὐτῶν σάρκα προσλαβέσθαι.

C Ἄλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται. Οὐκ εἶπεν, ἀνέλαθεν, Ἄλλ', ἐπιλαμβάνεται, ἵνα δείξῃ ὅτι φεύγουσαν τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ μακρυνθεῖσαν ἐδίωξε· καὶ φθάσας ἐπελάβετο αὐτῆς, καὶ περιεπλάκη ἐνώσας ἑαυτῷ, καὶ στήσας αὐτὴν τῆς ἀπ' αὐτοῦ φυγῆς. Οὐκ εἶπε δὲ, φύσεως ἀνθρώπων, ἀλλὰ, σπέρματος Ἀβραάμ: ἅμα μὲν βουλόμενος αὐτοὺς ἐπάραι, καὶ δεῖξαι τὸ γένος αὐτῶν τίμιον, καὶ ὅτι πλέον ἔχουσι τῶν ἐθνικῶν ἐν τούτῳ, καθὼς³² ἐξ αὐτῶν ὁ Κύριος· αἰετὸν γὰρ χαρίζεται αὐτοῖς, ἐν οἷς οὐδεὶς βλάπτεται· ἅμα δὲ καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀναμνηστικῶν αὐτοῖς, ὅτι *Σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*.

C Ὅσον ὡφείλε κατὰ πάντι τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἅπαξ κατεδέξατο τῆς

²⁹ Gen. xiii, 15.

Variæ lectiones.

³⁰ ἐχθρὸν ο. ³¹ σύνως ο. ³² καὶ οὕτι ο.

ἡμῶν δρῆξασθαι φύσεως, ἀκόλουθον ἦν πάντως κατὰ πάντα ἡμῖν ὁμοιωθῆναι, τουτέστι, τεχθῆναι, τρωφῆναι, ἀξεθῆναι, παθεῖν πάντα ἄπερ ἐχρῆν, τέλος θανεῖν · τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, κατὰ πάντα ὁμοιωθῆναι.

Ἴνα ἐλεήμων γένηται, καὶ πιστὸς Ἀρχιερεὺς, τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Δι' οὐδὲν ἄλλο, φησι, τὴν σάρκα τὴν ἡμετέραν ἔλαβεν, ἥ ἵνα δι' αὐτῆς ἐλεήση ἡμᾶς, καὶ ἀναστήσῃ κάτω καιμένους. Πῶς; Ἀρχιερεὺς ἡμῶν γενόμενος, καὶ προσενέγκας τὴν σάρκα ταύτην, ἣν ἐξ ἡμῶν προσέλαβεν, ἀντ' ἄλλου τινὸς ἱερέου, ἵνα τῶν ἁμαρτιῶν ἡμᾶς καθάρσῃ, καὶ μεστύσῃ ἡμῖν τὰ πρὸς τὸν Θεόν · ἐκπεπολεμημένοι γὰρ ἦμεν τοῦτω. *Πιστὸς* δὲ, ἀντὶ τῷ, ἀληθινῶς, καὶ δυνάμενος τὸ ἔργον τοῦ ἀρχιερέως πληροῦν · τοῦτο γὰρ ἀρχιερέως ἀληθινοῦ, τὸ ἁμαρτιῶν ἀπαλάττειν τοὺς ὧν ἐστὶν ἀρχιερεὺς · ἥ ὅτι εὐπαράδεκτος τῷ Θεῷ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν μεστείαις.

Ἐλεξέει τι ἐστι, πιστὸς τὰ πρὸς τὸν Θεόν. τουτέστιν, ὥστε ἰλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. Τοῦτο γὰρ τὸ μέγα δέγμα τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ὅτι πάντα ἐποίησεν, ὥστε τὰς ἁμαρτίας λύσαι. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπα, τὰς ἁμαρτίας τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ; Ὅτι τότε περὶ τῶν Ἰουδαίων ἦν ὁ λόγος τῷ Κυρίῳ, καὶ διὰ τούτους ἤλθε προηγουμένως, ἵνα τοῦτον σωθύντων, καὶ οἱ ἄλλοι δι' αὐτῶν σωθύνουσιν, εἰ καὶ τοῦναντιον γέγονε. Καὶ ὁ ἄγγελος δὲ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, *Ἀπόστολος*, φησι, *σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.* Τὴν εὐγένειαν οὖν ἐν ταῦθα δείκνυσσι τὴν Ἰουδαϊκὴν, καὶ δοσὺ λόγου ἤξι-
C οῦντο παρὰ τῷ Κυρίῳ.

Ἐν ᾧ γὰρ πέποιθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι. Ταπεινὸν μὲν τοῦτο καὶ εὐταλὲς, καὶ ἀνάξιον Θεοῦ δοκεῖ. Ὅταν γὰρ ἐπιλάβηται Παῦλος τῆς σαρκός, πάντα ταπεινὰ φερέγεται, πλὴν οὐκ ἀνάξιον τῆς σαρκός · καὶ οὐδὲν θαυμαστόν · ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὴ σαρκωθέντος, πολλὰ ἀνθρωποπρεπῆ καὶ ταπεινὰ φησὶν ἡ Γραφή · *Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκωψε, καὶ εἶδε τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων* · καὶ, *ἰσταθὰς ὄφρα* · καὶ μυρία τοιαῦτα. Πολλῶ οὖν μᾶλλον περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦ δὲ σαρκωθέντος καὶ παθόντος ἐν σαρκί, ἄλλως τε καὶ πρὸς πληροφορίαν τῶν ἀκουσάντων, καὶ διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν εἰρηται · καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὴν πείραν πιστοτέρων πάντων ἤγησαν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἐστὶν · *Ὀὐχ ὡς Θεὸς ἄμνος ὤλεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος* · διὰ τῆς πείρας ἔγνω. Καὶ ἡ σὰρξ γὰρ αὐτῆ τοῦ Χριστοῦ κοιλὰ ἐπαθεν · οἶδα τί ἐστὶ θλίψις, οἶδα τί ἐστὶ πειρασμός · ὥστε δύναται βοηθῆσαι, ἀντὶ τοῦ, *πρόθυμός* ἐστὶν εἰς τὸ δοῦναι χεῖρα οὐμπαιτίας.

A hendere naturam, consequens erat prorsus per omnia ipsum nobis assimilari, hoc est, ut nasceretur, ut aleretur, ut cresceret, omniaque pateretur quae oporteret eum pati, et tandem ut moreretur : hic enim est per omnia assimilari.

Ut misericors fieret, et fidelis Pontifex in iis quae sunt ad Deum. Nullam aliam ob causam carnem nostram accepit, inquit, quam ut nostri miseretur, ac erigeret depressos. Quia istud ratione? Pontifex noster factus, ac offerens carnem hanc quam ex nobis assumpsit, loco alterius cuiusdam sacrificii, ut a peccatis nos mundaret, ac mediator noster esset apud Deum. Hostes enim ejus eramus. *Fidelis* autem, pro, verus, et qui possit pontificis officium implere : hoc enim est veri pontificis officium, nempe, a peccatis liberare eos quorum est pontifex : vel quia gratus est Deo in suis ad eum intercessionibus.

Ut repropitiaret delicta populi. Plannm fecit quid sit, *fidelis in iis quae sunt ad Deum* : hoc est, ut placet atque expiet peccata populi. Id enim ingens argumentum est charitatis suae, quod omnia fecit ut peccata tolleret. Cur autem non dixit, peccata orbis, sed, populi? Quia antea rationem gerebat Judaeorum Dominus, qui populus ejus erant, propter quos inprimis venerat, ut his conservatis et alii salvi fierent ; etiamsi diversum factum sit. Unde et angelus ad Josephum ait : *Ipsae servabit populum suum a peccatis* . Judaicam itaque nobilitatem hic indicat, et quanto in pretio fuerint apud
C Dominum.

Vers. 18. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potest eis qui tentantur auxiliari. Humile quidem hoc, et vile, Deoque indignum videtur. Cum enim Paulus de carne disserit, omnia humilia loquitur, verumtamen non est indignum carne. Neque hoc mirum cuiquam videri debet : quoniam quidem et de Patre qui non incarnatus, pleraque ad hominem pertinentia et humilia Scriptura loquatur, ut : *Dominus de caelo prospexit, et vidit filios hominum* ; ac : *Descendam et videbo* , innumeraque alia hujusmodi. Multo potius igitur de Christo incarnato, et in carne passo, praesertim ut certiores redderentur auditores, et propter ipsorum imbecillitatem multa dicta sunt. Etenim homines experientiam omnibus aliis certiozem arbitrantur. Quod autem dicit, est hujusmodi : Non quatenus solus Deus novit, verum etiam quatenus homo novit per experientiam. Nam ipsa Christi caro haud paucis toleravit : novit quid sit afflictio, novit quid sit tentatio. Itaque potest auxiliari, hoc est, promptus est ad manum compassionis afflictis porrigendam.

¹ Matth. 1, 21. ² Psal. xiii, 2. ³ Gen. xviii, 21.

Variæ lectiones.

¹¹ πάνυ ταπεινὸν τοῦτο θ. ¹² μετὰ πολλῆς προθυμίας ἠρέξει χ.

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛ. Γ.

VERS. 1. Unde, fratres sancti, vocationis celestis participes. Unde, hoc est, postquam talem ipsum Pontificem esse dixi, nimirum fidelem, et qui propitius esset peccatis nostris, et posset nobis auxiliari: considerate isthuc, et invenietis omnino sic sese habere. Vocationis autem celestis participes, dixit, hoc est, illic vocati sumus: nihil ergo hic queramus: illic merces est, illic retributio.

Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum Christum. Propter carnem omnia sunt humilia, ut sæpius dictum est. Apostolus itaque ideo dicitur, quod sit ablegatus ad oves domus Israel. Pontifex autem confessionis nostræ, hoc est, fidei: non enim legalis cultus Pontifex est, sed nostræ fidei.

VERS. 2. Qui fidelis est ei qui præfecit illum, sicut et Moses in tota domo ejus. Christum Mosi antepositurus, pontificatum in medium protulit, et huic et illi populum commissum inquires, majora tamen Christo quam Mosi concredita fuisse. Principio tamen statim non indicat eam excellentiam, ne resillirent: etiamsi nuncque fideles erant, omnino tamen adhuc adhærebant Mosi: interim tamen Dominum illi adæquat, inquires: Fidelis est ille Patri, qui fecit eum pontificem et apostolum. Non enim hic de essentiali ratione sermo est, verum de commissione. Fidelis igitur est, hoc est, benevolus, curam gerens eorum quæ sunt Patris, et non sinens ea corrumpi, sed salutem potius eorum querens. Quemadmodum et Moses in tota domo ejus, hoc est, in populo. Domum enim populum vocat, perinde ac nos consuevimus dicere, Ille ex hac domo est. Cæterum, Ejus, sive Dei, sive Mosis. Nam et Mosis dicebatur populus, ut: *Populus tuus perçavit*. Tanquam procurator et œconomus domus, inquit, sic erat Moses in populo.

VERS. 3, 4. Ampliori enim gloria iste præ Mose dignus est habitus, quanto ampliores honorem habet domo is qui fabricavit illum. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit, Deus est. Ecce hic est excellentia qua Dominus Mosen exsuperat. Fidelis, inquit, erat et ille in tota domo, hoc est, in populo: verum tamen et ipse erat unus ex domo. Homo enim et ipse perinde ac cæteri; etiamsi sanctus erat, et conservus ipsis erat: quemadmodum in 666 ædibus procuratores, etiamsi cæteros præcellant, aliis tamen conservi sunt. Quoniam igitur et ipse pars domus erat, conditus est et ipse a quopiã, et qui condidit ipsum, excellit eum omnino. Condidit autem eum Filius Dei, qui carnem accepit, et pontifex propter ipsum audit: excellit itaque eum. Animadvertite itaque

"Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἀγαθοί, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι. "Ὅθεν, τουτέστιν, ἐπειδὴ τοιοῦτον εἶπον αὐτὸν ἀρχιερεῖα εἶναι πιστὸν, καὶ ἰλασόμενον ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ δυνάμενον βοηθεῖν· σκοπήσατε καὶ εὐρήσατε πάντως τοῦτο οὕτως ἔχον. Κλήσεως δὲ, φησὶν, ἐπουρανίου μέτοχοι· τουτέστιν, ἐκεῖ ἐκλήθημεν, μηδὲν ἐνταῦθα ζητῶμεν· ἐκεῖ ὁ μισθός, ἐκεῖ ἡ ἀνταπόδοσις.

Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερεῖα τῆς ἐμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. διὰ τὴν σάρκα, πάντα ταπεινά, ὡς πολλάκις εἴρηται. Ἀπόστολος μὲν οὖν, παρὰ τὸ ἀπεστάλθαι εἰς τὰ πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Ἀρχιερεὺς δὲ τῆς ὁμολογίας ἡμῶν, τουτέστι, τῆς πίστεως· οὐ γὰρ τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἀρχιερεὺς ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας πίστεως.

Πιστὸν δὲ τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Μέλλων ὅτι τὸν Χριστὸν προτιθέται τοῦ Μωσέως, ἡγάγε μὲν εἰς μέσον τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ φησὶν, ὅτι καὶ οὗτος κάκεινος λαὸν ἐγχεχερίσται, πλὴν ἀλλ' ἐπὶ μείζονα οὗτος. Τέως δὲ ἐν ἀρχῇ οὐ δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν, ἵνα μὴ ἀποτηδύσωσιν· εἰ γὰρ καὶ πιστοὶ ἦσαν, ὁμως πάνυ τι προσδέχαιτο τῷ Μωσεί· ἀλλὰ τέως· ἐξίστοι τὸν Κύριον ἐκεῖνον, καὶ φησὶν, ὅτι Πιστὸς ἐστὶ καὶ οὗτος τῷ Πατρὶ τῷ ποιήσαντι αὐτὸν ἀρχιερεῖα καὶ ἀπόστολον. Οὐ γὰρ περὶ οὐσιώσεως ἐνταῦθα ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ προχειρήσεως· Πιστὸς οὖν ἐστὶ, τουτέστιν, εὐνοϊκός, προϊστάμενος τῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἰὼν αὐτὰ φθειρεσθαι, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς περιποιούμενος. Ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐν τῷ λαῷ. Οἶκον γὰρ τὸν λαὸν λέγει, ὡς καὶ ἡμεῖς εὐώθαμεν λέγειν. Ὁ δεῖνα τῆσδε τῆς οἰκίας ἐστίν. Αὐτοῦ δὲ, ἦτοι τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Μωσέως. Καὶ γὰρ καὶ τοῦ Μωσέως ἐλέγετο ὁ λαός, ὡς εἶ, Ὁ λαός σου ἤμαρτεν. Ὡς ἐπίτροπος, φησὶ, καὶ οἰκονόμος οἰκίας, οὕτως ἦν Μωσῆς τῷ λαῷ.

Πλειονος γὰρ δόξης οὗτος παρὰ Μωσῆν ἡξιώται, καθ' ὅσον πλειονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος· ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας, ὁ Θεός. Ἰδοὺ ἐνταῦθα καὶ ἡ ὑπεροχὴ, ἣν ἔχει ὁ Κύριος πρὸς Μωσῆν. Φησὶν οὖν, ὅτι Πιστὸς μὲν ἦν κάκεινος ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ, τουτέστιν, ἐν τῷ λαῷ· πλὴν καὶ αὐτὸς εἰς ἦν τοῦ οἴκου· ἄνθρωπος γὰρ καὶ αὐτός, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ· εἰ καὶ ἅγιος, καὶ ὁμόδουλος αὐτοῖς· ὡς καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις οἱ ἐπίτροποι, εἰ καὶ πρόχοι τῶν λοιπῶν, πλὴν ὁμόδουλοι τοῖς ἄλλοις. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς μέρος τοῦ οἴκου ἦν, ἐκείσθη καὶ αὐτός ὑπὸ τινος, καὶ ὁ κτίσας αὐτὸν ὑπερέχει αὐτοῦ πάντως. Ἐκτίσας δὲ αὐτὸν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ σὰρκα λαβὼν, καὶ Ἀρχιερεὺς δι' αὐτὸν ὡς χρηματίσας· καὶ ὑπερέχει ἄρα αὐτοῦ. Ὅρα οὖν πᾶς

Variæ lectiones.

37: θεῶν ἢ. 38: καλῆ ο. 39: αὐτὴν ο.

ἤρξατο μετὰ τῆς συγκρίσεως ἀπὸ τῆς σαρκός, ἀνέβη δὲ εἰς τὴν θεότητα, καὶ ὡς ἀσυγκρίτως ὑπερέχειν τὴν Ποιητὴν τοῦ ποιήματος ἔδειξε.

Καὶ Μωσῆς μὲν πιστός ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς θεράπων, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων· Χριστός δὲ ὡς Υἱός. Ἴδου καὶ ἄλλην ὑπεροχὴν δεικνύσιν· ὅτι ὁ μὲν Μωσῆς πιστός ἦν, ὡς θεράπων, διὰ τοῦτο καταστάς, ἵνα λαλή τὰ τοῦ Δεσπότη τοῖς λοιποῖς οἰχταῖς, καὶ μάρτυς ἦ τῷ Θεῷ ἐν τῇ κρίσει τῶν λαληθέντων. Εἰ γὰρ καὶ οὐρανὸν καλεῖ μάρτυρα καὶ γῆν, ὡς τὸ, Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωπίου ἢ γῆ· καὶ φάραγγας, ὡς τὸ, Ἀκούσατε φάραγγες τὰ θεμέλια τῆς γῆς· πολλῶ μᾶλλον ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Χριστός πιστός ἐστιν, ὡς Υἱός γνήσιος καὶ κληρονόμος, τὰ Πατρῶα διοικῶν κατὰ τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα. Πάμπλου δὲ καὶ ἀσύγκριτον τὸ μέτρον τοιοῦτου Δεσπότη καὶ δούλου.

Ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· ὁ οἶκος ἐσμεν ἡμεῖς, ἐάν περ τὴν παρῆρσιαν καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπιδος ἄκρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν. Οἶκος ἦν τοῦ Μωυσαίου ὁ λαός, ὃς μέρος καὶ αὐτός ἦν. Οἶκον ἔχει καὶ ὁ Χριστός, ἡμᾶς· ἀλλ' ἐάν μέχρι τέλους ἐστώτες ὦμεν, καὶ μὴ καταπέσωμεν. Ἐνταῦθα γὰρ ὡς προτρέπει αὐτοὺς καρτερεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ μὴ ἐκλύσθαι· οὕτω γὰρ ἐσόμεθα οἶκος Θεοῦ, ὡσπερ ἦν Μωσῆς. Ἐγκωμιάζει δὲ αὐτοὺς, δεικνύς ὅτι ἤρξαντο μὲν, δεῖ δὲ καὶ τέλος προσεῖναι. Καλῶς δὲ εἶπε, παρῆρσιαν καὶ καύχημα ἐλπίδος. Καὶ γὰρ ἐλπίζοντες τις βεβαίως, ὅτι ἔσται ἀναπόδοσις, καυχᾶται ἐνταῦθεν ἤδη, ὡς ἐπιγεγενημένοις τοῖς ἐλπίζομένοις, καὶ οὐ καταδέεται, ἀλλὰ παρῆρσιαν ἔχει μᾶλλον, ὅταν θλιβῆται διὰ τὴν ἀγαπώμενον αὐτῷ Χριστόν.

Διὸ, καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Σήμερον ἐάν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὃ ἐπαίρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. Διὸ προσώχθισα τῇ γενεῇ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον· Ἄει κλιανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου. Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Περὶ ἐλπίδος διελέχθη, καὶ ὅτι χρὴ βεβαίως προσδοκᾶν μισθόν τινα ἐκεῖ, καὶ ἀνάπαυσιν ἀντὶ τῶν ἐνταῦθα καμάτων· καὶ δείκνυσιν τοῦτο ἀπὸ τοῦ προφήτου λέγοντος, ὅτι μέλλουσιν εἰσελθεῖν εἰς κατάπαυσιν οἱ πιστεύοντες, ὡς οἳ ἀπιστοῦντες οὐκ εἰσελεύσονται, ὡσπερ οὐδὲ οἱ πάλαι ἐκαίον. Μετὰ γὰρ τὸ περᾶσαι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν οἱ Ἑβραῖοι, καὶ μυρία λαβεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοὺς κηδεμονίας καὶ δυνάμειως τεκμήρια, ἐβουλεύσαντο κατασκόπους πέμψαι διασκε-

quomodo comparationem a carne auspicatus est : conscendit autem ad divinitatem, et conditorem operibus incomparabiliter præstantiorem esse demonstravit.

VERS. 5. Et Moses quidem fidelis erat in tota domo ejus, tanquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant : Christus vero tanquam Filius. En aliam hic præstantiam adducit. Moses, inquit, erat fidelis veluti minister, propterea constitutus ut Domini negotia cæteris famulis explicaret, atque ut in judicio Deo testis esset eorum quædicta erant. Si enim cælum ac terram vocet testes, quemadmodum illud : Audi cælum, et ausculta terra ; et valles, ut in eo loco : Audite valles fundamenta terræ ; multo magis hominem. Christus autem fidelis est, ut Filius genuinus et hæres, res Paternas administrans secundum Patris voluntatem. Magnum autem et omnino incomparabile discrimen est inter talem Dominum et servum.

VERS. 6. In domo sua : cujus domus nos sumus, si fiduciam et gloriationem spei ad finem usque firmam retineamus. Domus Mosis erat populus, cujus et ipse pars erat. Christus etiam domum habet, nos videlicet : at si ad finem usque persistamus, neque decidamus. Hic enim adhortatur eos perseverare in afflictionibus, et non labefactari : hac enim ratione erimus domus Dei, perinde ac erat Moses. Laudat autem eos, ostendens quod inceperint quidem, oportet autem et finem addere. Pulchre autem dixit, fiduciam et gloriationem spei. Firmiter enim quispiam sperans futuram compensationem, jam inde gloriatur, ceu quæ sperarit, præsto sint, nec animo dejicitur, sed fiduciam potius habet, si quando affligatur propter dilectum sibi Christum.

VERS. 7, 11. Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus : Hodie si vocem ejus audiveritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea quadraginta annis. Propter quod insensus sui generationi huic, et dixi : Semper errant corde : ipsi autem non cognoverunt vias meas. Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam. De spe disputavit, ac quod mercedem aliquam et requiem pro laboribus quos hic toleramus, illic exspectare oporteat ; atque istud ex propheta 667 ostendit, qui dicit, quod ii qui credunt, in requiem introibunt, quemadmodum qui non credunt, non ingredientur, ut neque olim illi. Nam Hebræi postquam mare Rubrum pertransissent, ac in deserto innumera Dei erga se curæ et potentix indicia accepissent, decreverunt speculatores mittere, qui terræ naturam explorarent, ad quam ingressuri erant. Isti vero qui profecti fuerant, reversi sunt, naturam quidem

Deut. xxxii, 1. Mich. vi, 1, 2.

Variæ lectiones.

ἢ ἐνθ 0. ἢ δὲ 0. ἢ τὸ πέμψαι 0.

terrae admirantes, sed asseverantes inexpugnabiles esse homines qui eam terram inhabitarent. Populus igitur, cum debuisset expendere Dei insuperabilem potentiam, consternati potius sermonibus hisce, murmurabant, atque in Aegyptum reverti oportere censebant. Indignatus itaque Deus quod adeo celeriter tot admirabilium operum suorum memoriam repulissent, juravit non ingressuram generationem illam quae murmurasset in terram promissionis: omnes etiam perierunt in deserto, praeter Chaleb et Jesum. Quia igitur David post generationem illam loquens, dixit: Hodie si vocem ejus audiveritis, non obduretis corda vestra, ne eadem patiamini quae majores vestri, ac orbemini requie: videlicet quasi alia quaedam sit requies quam nos obtinere debemus, haec dicit. Nam si revera requiem accepissent, quam ob causam diceret: Hodie ne induretis corda vestra, patrum vestrorum iustar, ne non ingrediamini in requiem? Quae igitur alia est requies praeter regnum caelorum, cujus imago fuit et Sabbathum, et typice factus ingressus in Palaestnam per incredulae generationis filios? Tres enim sunt quietes: prima est Sabbati, in quo Deus quievit ab operibus suis, de qua nunc Davidem non est loqui verisimile, ut quae olim sit facta. Altera est, ingressus in terram promissionis, in quam ingressi Iudaei cessaturi erant, ac quietem habituri a praefitis et errore. Neque de hac nunc dicit: Palaestina enim omnino tum occupabatur ab Hebraeis temporibus Davidis. Quomodo igitur de hac, tanquam adhuc restaret, locutus est? Videtur igitur alia quaedam requies esse, huiusmodi Jesus filius Navè non potuit introducere populum. Quae autem ista fiet, praeter eam quae est in caelis! Date ergo operam, ne ab hac excidatis propter incredulitatem, perinde ac majores vestri. Haec ergo huius loci sententia est, quae longe extenditur: at vero singula specialim pertractanda sunt. Considera autem, a Deo non esse exigendam rationem, sed sive tueatur, sive non tueatur, credendum ei. Nam et ideo eos accusat, quod tentarunt illum, hoc est, non citra haesitationem in ipsum speraverint, ut qui omnia posset.

668 VERS. 12. *Videte, fratres, nequando sit in aliquo vestrum tor malum infidelitatis.* Perterrefacti hoc dictum est. Verisimile enim est quosdam fuisse, qui ea quae de retributione dicebantur vera esse non credebant, et propterea periculum facere cupiebant divina erga se potentia atque providentia in ipsos in tentationibus quibus quatiebantur. Propterea munit eos, ad memoriam eis revocans quae olim passi sunt increduli. Futura enim pericula plerosque adeo non cohibent, quantum quae praeterierunt, omnibusque jam sunt cognita. Observa etiam hic, ab incredulitate quempiam devenire, ut prava cogitet, eademque peragat.

φομένους την φύσιν τῆς γῆς, εἰς τὴν ἑμελλον εἰσελθεῖν. Οἱ δὲ ἀπελθόντες ὑπέστρεψαν, τὴν μὲν φύσιν τῆς γῆς ὀδυρόμενοι, ἀνθρώπους μὲντοι ἀπρομάχητους κατοικεῖν ταύτην λέγοντες. Ὁ τοίνυν λαὸς δέον ὑπολογίσασθαι τὴν τοῦ Θεοῦ ἀκαταμάχητον δύναμιν, καταπλαγάντες τοῖς λόγοις τούτοις, ἐγόγγυζον, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀποστρέφεσθαι τούτους θεῖν ἐνόμιζον. Ὁργισθεὶς οὖν ὁ Θεός, ὅτι περ οὕτω ταχέως τὴν τῶν τοσούτων θαυμασίων μνήμην ἀπόσαντο, ὥμοσε μὴ εἰσελθεῖν τὴν γενεὰν ἐκείνην τὴν γογγύσαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· καὶ δὴ πάντες ἀπόλοντο ἐν τῇ ἐρήμῳ, πλην Χαλλέβ καὶ Ἰησοῦ. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὴν γενεὰν ἐκείνην ὁ Δαβὶδ διαλεγόμενος εἶπεν, ὅτι Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, καὶ μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ πάθητε ἅπαν οἱ πρόγονοι οἱ ὑμῆτεροι, καὶ ἀποστερηθῆτε τῆς καταπαύσεως· δηλον ὅτι ὡς οὖσης τινὸς ἐτέρας καταπαύσεως, ἢ ὀφειλομεν κατασχεῖν, ταῦτα λέγει. Ἐπεὶ εἰ ἀπειληφότος ἦσαν ὄντως τὴν κατάπαυσιν, τίνας ἔνεκεν λέγει, Σήμερον μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς οἱ πατέρες· καὶ οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν κατάπαυσιν; Τίς οὖν ἐστὶν ἄλλη κατάπαυσις, ἢ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἣς εἰκὼν τὸ τε Σάββατον, καὶ ἡ τοπικῶς γενομένη εἰς τὴν Παλαιστίνην εἰσοδος τῶν τέκνων τῆς ἀπιστίας γενεᾶς; Τρεῖς γάρ εἰσι κατάπαυσις· ἡ τε τοῦ Σαββάτου, ἐν ἣ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, περὶ ἧς οὐκ ἔοικε νῦν λέγειν ὁ Δαβὶδ, ἅτε πάλας γεγεννημένης· καὶ ἡ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσοδος, εἰς ἣν εἰσελθόντες Ἰουδαῖοι, ἑμελλον ἀναπαύσασθαι τῶν πολέμων καὶ τῆς πλάνης. Οὐδὲ περὶ ταύτης νῦν λέγει· ἢ γὰρ Παλαιστίνῃ τότε κατέχετο τοῖς Ἑβραίοις ἐπὶ τῶν χρόνων Δαβὶδ. Πῶς οὖν εἶπε περὶ ταύτης, ὡς ὑπολειπομένης; Ἔοικεν οὖν ἕτερας εἶναι κατάπαυσις, εἰς ἣν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ ἠδύνατο εἰσαγαγεῖν τὸν λαόν. Τίς δὲ ἂν εἴη αὕτη, ἢ ἡ ἐν οὐρανοῖς; Σπουδάσατε οὖν, ἵνα ταύτης μὴ ἐκπέσητε διὰ τὸ ἀπιστῆσαι, ὡς καὶ οἱ πρόγονοι ὑμῶν. Οὗτος μὲν οὖν ὁ νοῦς δίου τοῦ κυρίου ἔχει πολλοὺ διηκῶν· ἐπιεικτέον δὲ καὶ τοὺς κατὰ μέρος. Ἐννοεῖ δὲ, ὅτι οὐ δεῖ τὴν Θεὸν εὐθύναι ἀπειτεῖν, ἀλλ' ἂν τε προστάται, ἂν τε μὴ, πιστεύειν αὐτῷ. Καὶ γὰρ κάκεινοις τοῦτο ἐγκαλεῖ, ὅτι ἐπειρασάν αὐτῶς πάντα δυναμένῳ.

Βλέπετε, ἀδελφοί, μήποτε ἔσται ἐν τινὶ ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας. Φοβοῦντός ἐστι τὸ βῆμα. Ἔοικε γὰρ ὅτι ἦσαν τινες ἀπιστοῦντες, ὡς οὐκ ὄντων ἀληθῶν τῶν λεγομένων περὶ ἀναποδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο βουλόμενοι πειρὰν λαβεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς προνοίας ἐν τοῖς πειρασμοῖς οἷς εἶχον. Διὰ ταῦτα οὖν ἀσφαλίζεται αὐτοῖς, ἀναμνήσκων ὡν ἔπαθον πάλα οἱ ἀπιστήσαντες. Οὐ τοσοῦτον γὰρ τὰ μέλλοντα φοβερὰ συστήλει τοῖς πολλοῖς, ὅσον τὰ παρελθόντα, καὶ ἤδη γνώριμα γεγονότα. Ὅρα δὲ ὅτι καὶ ἀπὸ ἀπιστίας ἐργεταί τις εἰς τὸ καὶ λογίζεσθαι πονηρὰ καὶ πράττειν ταῦτα.

Variae lectiones.

ἡ χώρα ο. ἡ καταγόγγυζον ο. ἡ ἐκείνην τὴν γογγύσαντι. ἡ ἀντιστάσης ο. ἡ ἐμελλε λθ-εν-θ.

Ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος. Ἄλλως γὰρ ἂν οὐκ εὐρίσκει παράδοξον ἢ ἀπιστία, εἰ μὴ ἀποστῆ τις ἀπὸ Θεοῦ. Ἔω; γὰρ ἂν ἢ ἐχόμενος τοῦ Θεοῦ, καὶ πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, ὡς πάντα δυναμένῳ, οὐδὲν ἡγεῖται ἀδύνατον.

Ἄλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἐκδοτήν ἡμέραν, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον κλιθεῖται. Τουτέστιν, οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους, καὶ ὑποστηρίζετε, ὥστε μὴ πεσεῖν. Εἰ δὲ καὶ πέσῃ τις, διορθοῦσθε αὐτὸν ἄχρις οὗ ζῆ· τοῦτο γὰρ θελοῖ τὸ, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον· ἕλπις γὰρ ἐστὶ. Μάλιστα μὲν οὖν, μηδὲ ἔστω καρδία πονηρὰ ἐν τινι· εἰ δὲ καὶ γένοιτο, μὴ εἰς ἀπόγνωσιν πεπίετο, ἀλλὰ παρακαλεῖτε αὐτὸν καὶ ἀναλαμβάνετε.

Ἴνα μὴ σκληρυνθῇ τις ἐξ ὁμῶν ἀπάτη τῆς ἀμαρτίας. Τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς ἀπογνώσεως εἰς πῦρῳσιν ἰθὺν, καὶ ἀνάτατος μείνῃ. Ὡσπερ γὰρ τὰ πεπωρωμένα σώματα καὶ σκληρὰ οὐκ εἰκει ταῖς τῶν ἰατρῶν χερσίν· οὕτω καὶ αἱ σκληρυνθεῖσαι ψυχὰς οὐκ εἰσχωεῖ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ. Ἀπάτην δὲ ἀμαρτίας καλεῖ, ἢ τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου, τουτέστι, τὸ μὴ ἐλπίζειν ὅτι ἐστὶ ἀνατὰδοσις, ἢ τὴν ἀναλήθειαν. Τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι, λοιπὸν ἀπᾶς ἡμαρτην, οὐκ ἔχω ἐλπίδας, ἀπάτη ὅπως ἐστὶν ἀμαρτίας. Ἀπαύσια γὰρ ἡ ἀμαρτία, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπωμένην, τοιαῦτα λογίζεσθαι ποιεῖ, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἄσθεθις εἰς βάθος κακῶν ἐμπειῶν, καταφρονεῖ. Ὁ δὲ καταφρονῶν, οὐδὲ πιστεύειν ἀνέχεται. Ἐξ ἀμαρτίας ἄρα ἡ ἀπιστία. Εἶπον γὰρ, φησὶν, ὅτι οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. Καὶ πάλιν· Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἐκζητήσεται· καὶ, Ἐκλιθήσεται ὁ Θεός· καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Μέτοχοι γὰρ γεγόραμεν τοῦ Χριστοῦ. Τουτέστιν, ἐν γεγονένῳ ἡμεῖς καὶ αὐτός· καὶ οὕτω μετέχομεν αὐτοῦ, ὡς σῶμα κεφαλῆς. Ἐταῦθα δὲ ἐλπίδας αὐτοῖς ἐνείθησιν, ὥστανεῖ ταῦτα λέγων· Ὁ οὕτως ἀγαπήσας ἡμᾶς, ὥστε καὶ σῶμα αὐτοῦ ποιῆσαι, οὐκ ἔλασεν ἡμᾶς ἀπορραγῆναι αὐτοῦ, ἐὰν μόνον ἡμεῖς θλώμεν. Ἄμα δὲ καὶ ἐκείνο αἰνύττεται τὸ εἰρημένον ἐτέρῳ· Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασίλεύσομεν. Τῶν αὐτῶν γὰρ μετέχοντες νῦν, ὧν καὶ ὁ Χριστός, τῶν θλίψεων δηλαδὴ, σπουδάζομεν καὶ τότε μετασχεῖν τῆς δόξης.

Ἐάνθρωπον τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως βεβαίως γαστήρομεν μέχρι τέλους. Τουτέστι, τὴν πίστιν εἰς αὐτὸν γὰρ ὑπέστημεν καὶ οὐσιώθημεν τὴν θεῖαν καὶ πνευματικὴν οὐσίαν, καὶ ἀναγέννησιν. Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸ μέχρι τέλους· στήναι βεβαίως ἐν τῇ πίστι ἀπιστοῦ.

Ἐν τῷ λέγεσθαι· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσῃτε, μὴ σκληρυνθῆτε τὰς καρδίας ὁμῶν,

Ut deficiat a Deo vivente. Non enim aliter invenit aditum incredulitas, nisi quis a Deo desciscat. Quamdiu enim aliquis Deo adhæserit, atque in ipsum spem suam collocarit, tanquam in eum qui omnia possit, nihil arbitrat̃ur impossibile.

VERS. 13. Verum adhortamini vosipsos per singulos dies, donec hodie vocatur. Hoc est, edificate vos mutuo, et confirmate ac fulcite, ne cadatis. Si quis autem ceciderit, corrigite ipsum quoad vixerit; hoc enim significat quod ait, Donec hodie vocatur. Spes enim supercat. Maxime vero cor prævum alicui non insit: Sin fuerit, ne cadat propter ea in desperationem, verum adhortamini ipsum et suscipite.

Ut non induretur quis ex vobis fallacia peccati. Hoc est, ne ex desperatione in execrationem veniat, et callum inducat, atque insanabilis maneat. Quemadmodum enim corpora obdurata et quæ callum induxerunt, medicorum manibus non cedunt: hunc ad modum indurata animam non cedunt verbo Dei. Fallaciam autem peccati vocat, vel deceptionem diaboli, nimirum, non sperare futuram retributionem, vel indolentiam. Dicere enim, Prorsus relapsus sum deinceps, in peccatum, nulla mihi spes veniæ: reuera est peccati impostura. Peccatum enim dum decipit et ad se pertrahit, talia cogitare facit, juxta id quod dictum est: Impius cum in profundum malorum incidit, contemnit. Qui autem contemnit, is neque credere sustinet. Ex peccato igitur incredulitas. Dixerunt enim: Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob. Et rursus: Dixit enim in corde suo, Non exquiret: et, Oblitus est Deus, et quæcunque sunt hujusmodi.

VERS. 14. Participes enim Christi affecti sumus. Hoc est, unum facti sumus nos et ipse: et sic participamus ejus, ut corpus capitis. Hic autem spem eis facit, perinde quasi sic dicat: Qui nos adeo dilexit, ut nos suum corpus faceret, haud sine nos a se divelli, si modo videri velimus. Simul autem et illud tacite indicat, quod alio in loco dictum est: Si sustinuerimus, et conregnabimus. Quandoquidem enim earundem etiamnum participes sumus, quarum et Christus, afflictionum videlicet, studeamus etiam tum consortes esse gloriam.

Si tamen initium substantiæ ad finem usque firmum retineamus. Hoc est, fidem. Per ipsam enim subsistimus, et divina nocentia spirituali essentia fundati sumus, atque regeneratione. Hic itaque firmiter ad finem usque in fide persistere exigit a nobis.

VERS. 15. Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum

• Prov. xviii, 3. • Psal. xciii, 7. • Psal. ix, 34.

Varia lectiones.

• ἑαυτοὺς.

in exacerbatione. Confirmat quomodo dixerit, ad *A* *finem usque*, et hoc significatur, inquit, per, *Hodie.* Nam *hodie*, semper est; sicut supra dixit: *Adhortamini vos mutuo, donec hodie vocatur.* Vel quod magis probandum est, utpote a divo Chrysostomo dictum, hyperbaton est: *Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis, etc. timeamus ne quando relicta promissione*, et quæ deinceps sequuntur.

VERS. 16. *Quidam enim audientes exacerbaverunt.* Audita, inquit, promissione Dei, nimirum, Dabo vobis terram Chananzorum, non adhibuerunt ei fidem, cæterum exasperaverunt Deum per incredulitatem. Videte igitur ne et vos promissis non credatis. Non enim proderit vobis audire solum, nisi et credideritis: perinde ac neque illis profuit auditus: quin potius ob id justius interierunt, quoniam Dei sermonibus non crediderunt.

Sed non universi qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen. Caleb enim et Jesus non fuerunt increduli: eam ob causam assecuti sunt promissionem, ingressique sunt in Palestinam.

VERS. 17. *Quibus autem insensus est quadraginta annis? nonne iis qui peccaverant, quorum cadavera prostrata sunt in deserto?* Per interrogationem sermonem texit, quo clarior sit, minusque contradictionis habeat. Interrogationes namque in confessis atque certis ponuntur. Proponit autem et pœnam. Prostrata sunt enim, inquit, in deserto ipsorum κῶλα, hoc est, magna femoris ossa. *A* parte autem tota corpora significavit.

VERS. 18, 19. *Quibus autem juravit non intraturos in requiem suam, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quod non potuerunt introire propter incredulitatem.* Paulo ante dixit, iis qui peccaverant: nunc autem, iis qui non crediderunt. Videtur igitur indicare fidelibus istis Hebræis, quod in alia etiam peccata non pauci eorum sint lapsi, præter pusillanimitatem et futurorum incredulitatem. **670** Videmus igitur, quod infideles non sint ingressi in requiem, hoc est, ob oculos nobis posita est et in confesso peccati pœna.

CAPUT IV.

VERS. 1. *Timeamus ergo nequando relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus.* Illic est redditio illius, *Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis, et quæ sequuntur: metuamus ne et nobis eadem contingant.* Cæterum, *Ergo, ideo positum est, quod longius sit dilata oratio, priusquam redditio sequeretur.*

Videatur aliquis deesse. Hoc est, ne quo modo deficiat, ac frustretur ingressu in requiem hanc promissam. Hilariorum autem et minus molestam ora-

¹ Hebr. iv, 3.

ώς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. Κατασκευάζει πῶς εἶπε τὸ, *μέχρι τέλους*· καὶ φησιν, ὅτι τοῦτο δηλοῦται ἐν τῷ λέγεσθαι, *σήμερον*. Τὸ γὰρ σήμερον, αἰεὶ ἐστίν· ὡσπερ καὶ ἠνωτέρω εἶπε· *Παρακαλεῖτε ἀλλήλους, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται.* Ἡ, δὲ καὶ μᾶλλον ἐγκριτέον, ὡς παρὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου βῆθεν, καθ' ὑπερβατόν ἐστιν· *Ἐν τῷ λέγεσθαι, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς ἀκούσητε, καὶ τὰ ἐξῆς, φοβηθῶμεν μήποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Τινὲς γὰρ ἀκούσαντες παρεπίκραναν. Ἀκούσαντες, φησὶ, τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, ὅτι δώσω ὑμῖν τὴν γῆν τῶν Χαναανίων, ἠπίστησαν, καὶ παρεπίκραναν τὸν Θεὸν διὰ τὴν ἀπιστίαν. Βλέπετε οὖν μὴ καὶ ὑμεῖς ἀπιστήσητε τοῖς ἐπηγγελμένοις. Οὐ γὰρ ὠφέλησει ὑμᾶς τὸ ἀκοῦσαι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ πιστεύσητε. Ὡσπερ οὐδὲ ἐκείνους ὠφέλησεν ἡ ἀκοή, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τοῦτο ἀπώλοντο δικαιότερον, ὅτι Θεοῦ λόγους ἠπίστησαν.

Ἄλλ' οὐ πάντες οἱ ἐξελεθότες ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωϋσέως. Ὁ γὰρ Χαλλέβ καὶ Ἰησοῦς οὐκ ἠπίστησαν. Διὰ καὶ ἔτυχον ⁶⁹ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰσῆλθον εἰς Παλαιστίνην.

Τισὶ δὲ προσώχθισεν τεσσαράκοντα ἔτη; Οὐχὶ τοῖς ἁμαρτήσασιν, ὧν τὰ κῶλα ἐκέσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ; Κατ' ἐρώτησιν ποιεῖται τὸν λόγον, διὰ τὸ σαφέστερον καὶ ἀναντιρρήτοτερον. Τὰ γὰρ κατ' ἐρώτησιν, ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένων τίθενται. Προτιθεῖται δὲ καὶ τὴν τιμωρίαν. Ἐπέσον γὰρ, φησὶ, τὰ κῶλα αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, τουτέστι, τὰ μεγάλα καὶ μαρτυρία ὁστέ. Ἀπὸ μέρους δὲ τὰ ὅλα σώματα ἐδήλωσε.

Τισὶ δὲ ὄμοσε μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπανσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασιν; Καὶ βλέπομεν ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελεῖν διὰ τὴν ἀπιστίαν. Ἀνωτέρω μὲν, *ἁμαρτήσασιν*, εἶπε· νῦν δὲ, *ἀπειθήσασιν*. Ἔοικεν οὖν αἰνίττεσθαι τοῖς ἐξ Ἑβραίων τοῦτοις πιστοῖς, ὅτι καὶ εἰς ἄλλας ἀμαρτίας πολλοὶ αὐτῶν ἐξωλισθαινον, μετὰ τοῦ καὶ μικροφυχεῖν καὶ ἀπιστεῖν τοῖς μέλλουσιν. Οἱ τοίνυν ἀπειθήσαντες, βλέπομεν ὅτι οὐκ εἰσῆλθον· τουτέστι, πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐστὶ καὶ ὠμολογημένον τὸ τῆς ἀμαρτίας ἐπιτίμιον.

ΚΕΦΑΛ. Δ.

Φοβηθῶμεν οὖν μήποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελεῖν εἰς τὴν κατάπανσιν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ἡ ἀπίδοσις τοῦ, *Ἐν τῷ λέγεσθαι, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, καὶ τὰ ἐξῆς: φοβηθῶμεν μήπως καὶ ἡμῖν τὰ αὐτὰ συμβῆ.* Τὸ δὲ, *οὖν*, ἐτέθη διὰ τὸ διὰ μακροῦ ἀποδεδοσθαι τὸν λόγον, ἐπαναλήψως γενομένης.

Δοκῆ τις ὑστερημένη. Τουτέστι, μήπως ὑστερήσῃ καὶ ἀπολειφθῆ τοῦ εἰσελεῖν εἰς τὴν κατάπανσιν ταύτην τὴν ἐπηγγελμένην. Ἰαρώτερον δὲ καὶ

⁶⁹ ἐπέτυχον ο.

ἀνεπαχθέστερον τὴν λόγον ποιῶν, οὐκ εἶπε· Μὴ Ἀ
ὕστερῆση, ἀλλὰ, Μὴ δοκῇ ὑστερηκέσθαι.

Καὶ γὰρ ἐσμὲν εὐηγγελισμένοι καθάπερ ἐκεῖνοι·
ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους·
Εὐηγγέλισθημεν καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν μελλόντων
ἀγαθῶν, ὡσπερ ἐκεῖνοι τυπικῶς περὶ τῆς γῆς· Ἀλλ'
ἀπλῶς οὐκ ὠφέλησεν ἡμᾶς τούτο, ἐὰν μὴ καὶ πι-
στεύωμεν, καὶ πᾶσαν μικροψυχίαν ἀποδώμεθα, ὡσπερ
οὐδὲ ἐκεῖνους ἡ ἀκοή ὠφέλησεν. Ὅρα δὲ πῶς ἐφ'
ἡμῶν μὲν εὐαγγελισμὸν τὸ πρᾶγμα ἐκάλεισεν, ὡς
ἀληθινῶν ἀγαθῶν ὑπόσχεται, καὶ ὡς ἀπὸ τροπαίου
καὶ νίκης δεδομένων· ἐπ' ἐκείνων δὲ, λόγον ἀκοῆς·

Μὴ συγκεκραμένους τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν.
Τούτεστι, μὴ ἐνωθέντας μηδὲ συμφρονήσαντας διὰ **B**
τῆς πίστεως τοῖς ἀκούσασιν, ἀλλὰ ἀποβραγίντας
αὐτῶν. Θαυμασιῶς δὲ οὐκ εἶπε, Μὴ συμφρονήσαντας,
ἀλλὰ, Μὴ συγκεκραμένους, ἵνα τὴν ἀκραν ἔνωσιν
δηλώσῃ. Ἀκούσαντας δὲ ἐνταῦθα λέγει τοὺς πιστεύ-
σαντας· οὗτοι γὰρ τῷ ὄντι ἀκούσαντας ἂν λέγοντο.
Ὁ δὲ ἐν ἀγίοις Ἰωάννης, μὴ συγκεκραμένους
ἐνόησε τοὺς περὶ Χαλθεῖ καὶ Ἰησοῦν. Οὗτοι γὰρ
ἀστασίαστοι ἱμῶν, οὐδὲ συνανεκράθησαν, οὐδὲ
συνέστησαν καὶ συνεφάρθησαν τοῖς ἄλλοις στασιάζου-
σιν, καὶ μὲν πᾶσι γνώμην ὀχοῦσι. Τίσι δὲ τού-
τοις; Τοῖς ἀκούσασιν καὶ μηδὲν ὠφελήθησι. Τούτο δὲ
κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ καὶ βαθεῖαν σοφίαν ὁ ἁγιος
οὗτος εἰπὼν, ἐμοὶ γοῦν τῷ ἀναξίῳ οὐκ ἔδωκε νοῆσαι
πῶς αὐτὸ εἶπεν.

Εἰσαρχόμεθα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πι-
στεύσαντες, καθὼς εἶρηκεν· Ὡς ὡμοῦν ἐν τῇ
ὄργῃ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσιν
μου. Πόθεν δὴλον ὅτι εἰσελεύσόμεθα εἰς τὴν κατά-
παυσιν οἱ πιστεύσαντες; Ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν Θεόν, ὅτι
οὐκ εἰσελεύσονται οἱ ἀπιστήσαντες. Ἐξ ἀντιδιαστο-
λῆς γὰρ τοῦτο νοεῖται, καὶ ὡσπερ τοῖς ἀπιστήσαντι
ἀντιμισθία τῆς ἀπιστίας, τὸ μὴ εἰσελθεῖν· οὕτω καὶ
ἡμεῖς ἐκ τοῦ ἐναντίου πιστεύσαντες, ἀμοιβὴν τῆς
πίστεως ληψόμεθα τὸ εἰσελθεῖν.

Καίτοι τῶν ἔργων ἀπὸ τῆς καταβολῆς κόσμου
γενηθέντων. Εἶρηκε γὰρ πού περὶ τῆς ἑβδόμης
οὕτω· Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ
ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. Καὶ ἐν **D**
τούτῳ πάλιν· Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατά-
παυσιν μου. Δοκεῖ ἀνακόλουθος εἶναι ὁ λόγος, οὐκ
ἴσται δὲ· ἀλλὰ τούτῳ φησιν, ὅτι οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν,
ὅτι Δαβὶδ περὶ τῆς καταπαύσεως λέγει τῆς τοῦ
Σάββατου· πῶς γὰρ, ἥτις πάλαι γαγένητο ¹¹, καὶ
ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ κόσμος τὴν σύστασιν ἔλαβεν; Ἀλλὰ
δὴλον ὅτι περὶ ἄλλης τιμῆς λέγει ὁ Δαβὶδ καταπαύ-
σεως· ἥτις καὶ εἰς τὸν μέλλοντα ἐγκέκλειται, ὡς
ὀφειλόντων δηλαδὴ τιμῶν μετὰ ταῦτα εἰσελθεῖν. Καὶ
ὡσπερ τὸ Σάββατον κατάπαυσις λέγεται παρὰ τῆ
Γραφῆς, καὶ οὐδὲν ἐκώλυσε κατάπαυσιν μετὰ ταῦτα

tionem faciens, non dixit, Ne deficiat; sed: Ne
videatur deficere.

VERS. 2. Etenim et nobis nuntiatum est, quemad-
modum et illi, sed non profuit eis sermo auditus.
Annuntiatum est, inquit, perinde nobis de futuris
bonis, atque illis typice de terra: verum id sim-
pliciter nobis non proderit, nisi etiam credamus,
omnemque pusillanimitatem deponamus, ut neque
illis profuit audisse. Animadvertite autem quo-
modo de nobis loquens, rem ipsam εὐαγγε-
λισμὸν ἀπελάσθη, tanquam verorum bonorum
promissionem, ac quæ veluti post trophæa et victo-
riam dantur: cum de illis autem loquitur, sermo-
nem auditus dixit.

Non admixtis fide iis qui audierant. Hoc est, non
unitis neque consentientibus per fidem cum iis qui
audiverant, sed ab ipsis avulsis. Miræ autem non
dixit, consentientibus; sed, non admixtis, ut sum-
mam unionem significet. Qui audierant autem, eos
hic dicit, qui crediderant: isti enim revera audisse
dici queant. Divus autem Iohannes Chrysostomus
non admixtos intellexit Caleb et Jesum. Illi enim
extra seditionem permanserunt, neque cæteris con-
misti sunt, neque simul iusurrexerunt et consump-
ti sunt eam aliis seditiosis, omnibus unam sen-
tentiam habentibus. Quibus autem his? nimirum
his qui audierunt, nullamque utilitatem recep-
erunt. Hoc vero juxta magnam et profundam suam
sapientiam sanctus iste dixit; mihi autem indigno non
C dedit intellectum quomodo illud dixerit.

VERS. 3. Ingrediemur enim in requiem qui credi-
mus, quemadmodum dixit: Sicut juravi in ira mea,
si introibunt in requiem meam. Unde perspicuum
est quod ingrediemur in requiem nos qui **671**
credidimus? ex eo quia dicit Deus, non ingressuros
eos qui non crediderunt. E contrario enim hoc
intelligitur, et quemadmodum iis qui non credi-
derunt merces incredulitatis erat, quod requiem
non ingrederentur: ita e contra nos qui cre-
didimus, ceu fidei mercedem introitum accipie-
mus.

VERS. 3-5. Et quidem operibus ab institutione
mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die
septima sic: Et requievit Deus die septima ab omni-
bus operibus suis. Et in isto rursus: Si introibunt
in requiem meam. Videtur oratio hæc esse non
admodum consequens, sed secus est: sed hoc dicit,
quod non possit aliquis affirmare Davidem de
Sabbati requie loqui. Qui enim de hac loqueretur,
cum ea jam olim fuerit, nimirum cum mundus pri-
mo conderetur? Sed manifestum est quod de alia
quapiam quiete David verba faciat, nempe ingres-
su in regnum cælorum; quod ingrediendi vocabu-
lum in futuro declinatur, tanquam deberent non-
nulli post hæc ingredi. Ac quemadmodum Sabba-
tum requies dicitur in Scriptura, et nihil impedi-

Varie lectiones.

¹⁰ περὶ ο. ¹¹ γέγονε ο.

vit quominus posthac introitus in terram promissionis etiam diceretur requies : sic jam nihil prohibet post hanc rursus requiem vocari futuram, regnum videlicet cœlorum, in quod ii qui non crediderunt, non ingredierunt.

VERS. 6 8. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et ii, quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt, propter incredulitatem, iterum terminat diem quemdam : Hodie, in David dicendo, post tantum temporis, quemadmodum dictum est : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Jesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die. Universum hoc conatur ostendere, quod Jesus Filius Nave non potuerit introducere in hanc requiem, de qua David locutus est, atque nos etiamnum loquimur. Quoniam vero ille non introduxit, David autem rursus post tot annos dicit : Ne inducatis corda vestra, quemadmodum patres qui propter incredulitatem non sunt ingressi, datque nobis e contrario intelligere, quod si crediderimus, ingrediemur; perspicuum est quod ista requies futura est, atque nos expectat. De Palæstina enim utique non promittit David : eam enim tunc temporis occupabant. Sed neque de septimo die locutus est ; nam ea a constitutione mundi fuerat. Tertia igitur quies est, nempe regnum cœlorum, in quod verus Jesus nos introducit, adeoque fides in ipsum.

VERS. 9. Itaque relinquitur Sabbatismus populo Dei. Non dixit, requies ; sed, Sabbatismus, proprium nomen ponens, 672 et in quo gaudebant, et ad quod accurrebant. Sic autem appellat regnum cœlorum. Quemadmodum enim in Sabbato ab omnibus operibus carnalibus crassis abstinere lex jubebat, ac sacerdotes ea sola perficere mandabat quæ ad cultum Dei pertinebant, et quæcumque animæ commodabant : ita tum omnia spiritualia erunt ac divina, nihil carnale, nihil laboriosum, ubi aufugit dolor, mœror, atque gemitus. Audi jam quid ipse dicat.

VERS. 10. Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut et a suis Deus. Interpretatur quomodo talem requiem Sabbatismum appellavit : Propterea quod, inquit, cessamus et nos ab operibus nostris, quemadmodum et Deus, postquam quievisset ab operibus suis in condenda mundi machina, Sabbatum diem illam appellavit. Nam hic etiam justis multum laboris et certaminis imminet, tum propter alia cum propter virtutis sadores : illic vero, ne virtutis quidem moralis operatio est, sed Dei inexplebilis fruitio. Quod igitur audire expetebant, videlicet quod ab hujus mundi laboribus liberandi essent, idipsam dixit, ut refocillet eos.

VERS. 11. Festinemus ergo ingredi in illam requiem. Postquam ostenderit tertiam quamdam esse

Α λεχθῆναι ἢ καὶ τὴν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσοδὸν· οὕτως οὐδὲ νῦν κωλύει μετὰ ταύτην πάλιν κατάπαυσιν κληθῆναι τὴν μέλλουσαν, τὴν τῶν οὐρανῶν φημι βασιλείαν, εἰς ἣν οἱ ἀπιστήσαντες οὐκ εἰσελεύσονται.

Ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τίνας εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσηλθόν δι' ἀπειθειαν, πάλιν τιχὰ ὀρίζει ἡμέραν, Σήμερον, ἐν Δαβὶδ λέγων, μετὰ τοσοῦτον χρόνον, καθὼς εἴρηται· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν. Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ αὐτῆς ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας. Τὸ δῖον τοῦτο σφειδεῖ δειξάει, ὅτι Ἰησοῦς μὲν ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ ἤδυνῆθη εἰσαγαγεῖν εἰς ταύτην τὴν κατάπαυσιν, περὶ ἧς καὶ τῷ Δαβὶδ ὁ λόγος, καὶ ἡμῖν νῦν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκαίω μὲν οὐκ εἰσήγαγεν, ὁ δὲ Δαβὶδ λέγει πάλιν μετὰ τοσαῦτα ἔτη· Μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς οἱ πατέρες, οἱ διὰ τὴν ἀπίστιαν μὴ εἰσελθόντες, καὶ δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὅτι ἐὰν πιστεύωμεν, εἰσελευσόμεθα· δῆλον, ὅτι ἡ κατάπαυσις αὕτη μέλλουσα ἔστι, καὶ περιμένει ἡμᾶς. Περὶ γὰρ τῆς Παλαιστίνης οὐκ ἐπηγγέλλετο δῆπου ὁ Δαβὶδ· ταύτην γὰρ κατέχον τότε. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τῆς ἐβδόμης· αὕτη γὰρ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἦν. Ἄρα οὖν τρίτη τις ἐστίν, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, εἰς ἣν ὁ ἀληθινὸς εἰσάγει Ἰησοῦς, καὶ ἡ εἰς αὐτὸν πίστευσις.

Ἄρα ἀπολείπεται Σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εἶπε, Κατάπαυσις, ἀλλὰ Σαββατισμὸς, τὸ οἰκεῖον νομὴ θεῶν, καὶ ᾧ ἔγαγον καὶ ἐπέτρεχον. Οὕτω δὲ καλεῖ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὡς περὶ γὰρ ἐν τῷ Σαββάτῳ πάντων μὲν ἔργων σαρκικῶν καὶ παχέων ἀπέχεσθαι ἐκέλευεν ὁ νόμος, ἐκεῖνα δὲ μόνον τελεῖν τοὺς ἱερεῖς, ὅσα πρὸς λατρείαν Θεοῦ, καὶ ὅσα ψυχὴν ὠφελεῖ· οὕτω καὶ τότε πάντα πνευματικὰ καὶ θεῖα ἔσται· οὐδὲν σαρκικόν, οὐδὲν ἔγκοπον, ἐνθα ἀπέδρα· ἐδύνη, λύπη καὶ στεναγμὸς. Ἄκουε δὲ τί καὶ αὐτὸς φησιν.

Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡς περὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός. Ἐρμηνεύει πῶς Σαββατισμὸν ὠνόμασε τὴν τοιαύτην κατάπαυσιν. Διότι, φησὶ, καταπαύομεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν ἡμετέρων ὡς περὶ καὶ ὁ Θεὸς καταπαύσας ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν εἰς σύστασιν τοῦ κόσμου, Σάββατον τὴν ἡμέραν ὠνόμασεν ἢ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ καὶ τοῖς δικαίοις πολὺς ὁ κόπος καὶ ὁ ἀγὼν, τὰ τε ἄλλα καὶ διὰ τοὺς τῆς ἀρετῆς ἰδρώτας· ἐκεῖ δὲ οὐδὲ ἀρετῆς ἡθικῆς ἐστὶν ἐργασία, ἀλλὰ Θεοῦ ἀπληστοῦ ἀπόλαυσις. Ὡς περὶ οὖν ἐπεθύμου ἀκούσαι, ὅτι ἀπαλλαγῆσονται τῆς νῦν ἐργωδίας, τοῦτο εἶπεν ἀνακτώμενος αὐτοῦς.

Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν. Ἐπειδὴ ἀπέδειξε καὶ τρίτην εἶναι κα-

Variae lectiones.

⁷¹ βῆθῆναι ο. ⁷² ἐκάλεσεν ο.

τάπαισιν, λοιπὸν προτρέπεται αὐτοὺς εἰσελθεῖν εἰς αὐτήν. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, *σπουδάσωμεν*. Οὐ γὰρ ἡ πίστις αὐτὴ καθ' αὐτήν ἀρκεῖ εἰσαγαγεῖν εἰς ἐκείνην, εἰ μὴ καὶ πολιτεία χρηστῆ συμπαρηῖ.

Ἴνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τοῖς Ἰσραηλίταις. Ὅσπερ γὰρ οὗτοι τὸ πλεόν τῆς ὁδοῦ ἀνύσαντες καὶ κακοπαθήσαντες, ὁμῶς διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐξέπεσον· οὕτω καὶ ὑμεῖς ὄρατε μήπως μετὰ τοσούτους οὐς ὑπέσθητε ἀγῶνας, πέσητε, ὡς μέχρι τέλους μὴ ἀνδριγάμενοι· τοῦτό γάρ ἐστι τὸ ἄνωγος πασεῖν.

Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν ὀστομον. Ὅσπερ τότε, φησὶν, οὐ πόλεμος, οὐ μάχαιρα ἐκείνους ἀπέωλεσεν, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· αὐτόματοι γὰρ κατέπιπτον· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔσται. Ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος καὶ ἐκείνους ἐκόλασε καὶ ἡμᾶς κολάσει. Ζῆ γὰρ ἀεὶ, καὶ οὐκ ἐσθίεται. Καὶ ἄλλως δὲ εἶπε τὸ, *ζῶν*· ἵνα μὴ λόγον ἀκούσας, βῆμα ἀνυπόστατον νομίσης, Ζῶν ἐστὶ, φησὶ, τουτέστιν, ὑφεστῶς καὶ ἐνεργῆς, καὶ εἰς ἣν ἐν ἐμπόσῃ ψυχῆν, πληγὰς ἐργάζεται· χαλεπῆς. Ὅρα δὲ συγκατάβασιν, πῶς μαχαίρας καὶ τομῆς ἐμνήσθη, τῶν συνήθων καὶ ἡμῖν ἐγνωσμένων, ἵνα δείξῃ ἀπὸ τούτων τὸ ὑπερέχον τῆς δυνάμεως·.

Καὶ διακρούμενος ἀκρι· μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος. Φοβερόν τι λέγει, ἡ ὅτι τὸ πνεῦμα διαίρει ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ ἐγκαταλειμπάνει αὐτὴν ἐρημον τῆς ἐκ τούτου ἀγώσωνης, ἣν ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διχοτομίαν ὠνόμασεν. Ὅσπερ γὰρ βασιλεὺς ἀργοντοῦ· ἀμαρτόντος τὴν ζώνην ἀφαιρεῖται, καὶ τὸ ἀξίωμα πρότερον, καὶ τότε κολάζεται· οὕτω κίνταυθα τοῦ πνευματικοῦ ἀξιώματος στερεῖται ὁ ἄνθρωπος, εἴτα κολάζεται. Ἡ ὅτι καὶ τῶν ἀσωμάτων αὐτῶν καθικνεῖται. Τινὲς δὲ οὕτως ἐξεδέξαντο τὸν λόγον, ἐμὸν δεκεῖν, οὐκ ἀκολουθῶν τῷ ἀποστολικῷ σκοπῷ· ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· εἰσελθὼν εἰς τὴν ψυχῆν, διαίρει καὶ μερίζει τὰ ταύτης μέρη, δεκτικὴν αὐτὴν ποιῶν καὶ χωρητικὴν τοῦ μυστηρίου. Ὅσπερ γὰρ τὸ βέλος διαίρουσιν τὴν σάρκα, οὕτως εἰς αὐτὴν εἰσδύεται· οὕτω καὶ ὁ λόγος, ἐὰν μὴ τὰ συμπεπραγμένα τῆς ψυχῆς μέρη διέλθῃ, οὐκ ἂν εἰς αὐτὴν εἰσελθοί.

Ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν. Ἴνα μὴ τὰ τῆς ψυχῆς ἀκούσασιντες ῥαθυμῆσασιν, ὡς ἀδήλου ὄψεως τῆς κολάσεως, προτιθῆσι καὶ τὰ τοῦ σώματος. Τὰ γὰρ ἐμφανέστερα, μᾶλλον καταλήπτει.

Καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν τῆς καρδίας. Τὴν θεότητα ἐνταῦθα ὁλοῖ τοῦ Λόγου. Θεοῦ γὰρ ὃ ἀνακρίνειν, τουτέστιν, ἐτάζειν¹⁶ καὶ εἰδέναι τὰς ἐνθυμήσεις. Ἐτάζω γὰρ, φησὶ, καρδίας καὶ νεφροῦς ὁ Θεός.

¹ Psal. vii, 10.

¹⁶ Ἐτάζειν ἰδ.

A requiem, deinceps hortatur eos, ut in illam introeant. Pulchre autem dixit, *Festinemus*. Fides enim ipsa per se in illam introducere non sufficit, nisi et proba conversatio simul adfuerit.

Ne in idem quis incidat incredulitatis exemplum. In idem cum Israelitis. Quemadmodum enim illi plurimum itineris emensi, et multa sane adversa perpassi, propter incredulitatem tamen exciderunt: sic et vos videte ne quo modo post tot perpassa certamina, cadatis, quippe quod ad finem usque non vos viros fortes gesseritis. Hoc enim est vera cadere.

VERS. 12. *Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti.* Quemadmodum tum, inquit, non bellum, non ensis eos perdidit, sed Dei verbum: per se enim, sine vi extrinsecus illata decidebant: sic nobiscum etiam eveniet. Idem namque verbum quod eos punivit, et nos afficiet supplicio: vivit enim semper, et nunquam extinguitur. Dixit etiam aliam ob rationem, *vivus*: ne cum verbum audis, verbum quod subsistentia caret existimes, Vivum est, inquit, hoc est, subsistit et efficax est, et in quam incidit animam, in ea gravia vulnera efficit. Animadvertite autem quomodo se captui nostro attemperet. Nam ensis et sectionis meminit, quæ nobis sunt consueta **673** et cognita, ut ex hisce excellentem ejus potentiam demonstret.

Et pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus. Horrendum quiddam dicit, vel quod spiritum ab anima dividit, illamque istius sanctificatione orbatam derelinquit, quam Dominus in Evangelio divisionem nominavit. Perinde namque ut rex principi cupiam peccanti cingulum admittit, ac priorem dignitatem, tumque punit: hunc ad modum hic spirituali primum dignitate privatur homo, deinde supplicio afficitur: vel etiam quod incorporea ipsa ferit. Nonnulli autem sic acceperunt hunc sermonem, sententiæ certe, meo iudicio, ab apostolico scopo hand aberrante: verbum Dei simul atque animam ingressum fuerit, partes ejus dividit, ut ipsa susceptrix et capax fiat mysterii. Sicut enim sagitta carnem dividens, sic in eam ingreditur: ita et verbum, nisi communitas animæ partes dissecuerit, hand certe in ipsam ingreditur.

D *Compagum quoque ac medullarum.* Ne audientes animæ hic mentionem fieri, torpeant, eeu pœnæm incertam esse cogitantes, proponit etiam quæ sunt corporis. Quæ enim manifestiora sunt, magis ferunt.

Et discretor cogitationum et intentionum cordis. Divinitatem Verbi hic innuit. Dei enim est judicare, hoc est, explorare ac novisse cogitationes. Servans enim, inquit, cordis et renes Deus.

VERS. 13. *Et non est ulla creatura invisibilis in A conspectu ejus. Non solum, inquit, hominum corda explorat et scrutatur, verum etiam angelos dicas et archangelos, et Cherubim, et Seraphim, omnia illi sunt perspicua. Nihil est quod oculum ejus latere possit*

Omnia autem sunt nuda et aperta oculis ejus. Ut clarius patefaciat quomodo sint omnia nuda et aperta coram Deo Verbo, dictione usus est per metaphoram sumptam ab ovibus quibus pelvis est detracta. Nam sicut illis in cervicem resupinatis, sive cultrum per cervicem recipientibus, atque jugulatis, detracta dehinc pelle omnia interiora revelantur : sic et Deo cuncta sunt perspicua. Quidam autem, de tetραχηλισμένα, ornamenta ex collo, vel potius de collo pendencia intellexerunt. Alii autem, τετραχηλισμένα, pro, humi spectantia, adeoque cervicem inclinantia acceperunt, eo quod non possent sigrere oculos in gloriam judicis et Dei nostri Jesu Christi. Tu vero primum amplectere.

Ad quem nobis sermo. Ipsi, inquit, operum nostrorum rationem reddere debemus. Animadvertis quomodo rem 674 exaggeraverit? Ne enim cum audis, In eodem exemplo incredulitatis, arbitraris eandem pœnam esse et nobis et Israelitis, ostendit per hæc, nostra longe esse horribillora.

VERS. 14. *Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetravit caelos, Jesum Filium Dei. Quasi aliquis interrogaret, Da igitur nobis consilium, ut neque cadamus, neque desperemus : Poterant, inquit, ea quæ dicta sunt erudire nos præ timore, atque securiores reddere : verum enimvero præter hæc magnus est nobis Pontifex, qui nobis esse auxilio queat, si modo teneamus confessionem. Non enim est parvus et vulgaris quispiam, sed magnus et præclarus : Filius enim Dei est. Nec talis est, qualis Moses. Ille enim neque ipse ingressus est in requiem, neque populum introduxit; iste autem caelos pertransiens consistit apud Patrem, potestque nobis in caelos ingressum dare, atque promissæ quietis hæredes facere.*

Teneamus confessionem. Non totum pontifici tribuit, verum etiam nostra requirit : potest equidem ille, sed si nos etiam digni fuerimus. Qualem autem confessionem hic dicit? Quod est resurrectio scilicet, quod retributio, quod innumera sint illic reposita bona, quod Christus sit Deus. Hanc confessionem teneamus, neque sinamus ipsam defluere a nobis : verum quæ confessi sumus in principio fidei, hæc firmiter retineamus, ac tum omnia terribilia pessum ibunt.

VERS. 15. *Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris. Admonens eos ut confidant, orationi suæ fidem conciliat, inquires: Non est pontifex qui nostra ignoret, quales multi*

Kal ouk esti ktisis apantēs enōpion autou. Oū mōnon, φησιν, ἀνθρώπων ἐτάζει καὶ ἐρευνᾷ καρδίας, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους ὅ, καὶ Χερουθιμ καὶ Σεραφιμ, πάντα δηλὰ ἐστιν ἐκεῖνον. Οὐδέν ἐστιν ὃ λαθεῖν ἐκεῖνου τὸν ὀφθαλμὸν δύναται.

Πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. Ἴνα ἐναργέστερον δηλώσῃ πῶς εἰσι πάντα γυμνὰ καὶ φανερὰ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ Λόγου, λέξει ἐχρήσατο ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐκδερομένων προβάτων. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνων τραχηλισθέντων, ἦτοι κατὰ τοῦ τραχήλου τὴν μάχαιραν δεξαμένων καὶ σφαγόντων, μετὰ τὸ καθελκυσθῆναι τὸ δέρμα πάντα καὶ τὰ ἐνδον ἐκκαλύπτεται, οὕτω καὶ τῷ Θεῷ πάντα δηλᾶ. Τινὲς δὲ, τετραχηλισμένα, τὰ ἐκ τοῦ τραχήλου, ἢ μᾶλλον κατὰ τοῦ τραχήλου κρεμάμενα ἐνόησαν. Ἄλλοι δὲ, τετραχηλισμένα, τὰ κάτω κύπτοντα, καὶ τὸν τράχηλον ὑποκεκλικότα, διὰ τὸ μὴ ἰσχύειν ἀτενῆσαι ἐπὶ δόξῃ τοῦ κριτοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Σὺ δὲ τὸ πρῶτον δέξαι.

Πρὸς δὲ ἡμῖν ὁ λόγος. Αὐτῷ, φησὶ, μῆλομεν δοῦναι τοὺς λόγους καὶ τὰς εὐθύναις τῶν πεπραγμένων. Ὅρᾳ; ποῦ ἐκορύφωσε τὸ πρᾶγμα; Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅτι Ἐν τῷ αὐτῷ ὑποδείγματι τῆς ἀπειθείας, νομίσης τὴν αὐτὴν κλάσειν καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις εἶναι, δείκνυσι διὰ τούτων, ὡς πολλῷ φρικτότερα τὰ ἡμέτερα.

Ἐχοντες οὖν ἀρχιερεῖα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ὅσπερ τινὲς ἐρωτήσαντος, Πῶς οὖν μὴ πέσωμεν, μὴδὲ ὀλιγοψυχῶμεν, συμβούλευσαι ἡμῖν · φησὶν ὅτι Ἰκανὰ μὲν καὶ τὰ βηθέντα παιδεύσαι ἡμᾶς τῷ φόβῳ, καὶ ἀσφαλεστέρους ποιῆσαι · κλην ἄλλὰ καὶ Ἀρχιερεῖα ἔχομεν, δυνάμενον βοηθῆσαι ἡμῖν, μόνον ἐάν κρατῶμεν τῆς ἑμολογίας· οὐ γὰρ ἐστὶ μικρὸς καὶ ὁ τυχῶν, ἀλλὰ μέγας · ὁ Υἱὸς γὰρ τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ τοιοῦτος, οἷος Μωϋσῆς. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὐτε αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν κατάπαυσιν, οὐτε τὸν λαὸν εἰσῆγαγεν · οὗτος δὲ διεληλυθὼς τοὺς οὐρανοὺς, συνεδριάζει τῷ Πατρὶ, καὶ δύναται ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς εἰσοδὸν δοῦναι, καὶ τῆς ἐν ἐπαγγελίαις καταπαύσεως κληρονόμους ποιῆσαι.

Κρατῶμεν τῆς ἑμολογίας. Οὐ δίδωσι τὸ πᾶν τῷ ἀρχιερεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἐπιζητεῖ. Δύναται μὲν γὰρ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐάν καὶ ἡμεῖς ἀξιοὶ ὦμεν. Πόταν δὲ ἑμολογίαν ἐνταῦθα λέγει; Ὅτι ἀνάστασις ἐστὶ, ὅτι ἀντίδοσις, ὅτι μυρία ἀγαθὰ ἐκεῖ, ὅτι ὁ Χριστὸς Θεὸς ἐστὶ. Ταύτης τῆς ἑμολογίας κρατῶμεν, μὴ ἔωμεν αὐτὴν ἀπορρῆναι ἡμῶν · ἀλλ' ἄπερ ὠμολογήσαμεν ἐν ἀρχῇ τῆς πίστεως, ταῦτα βεβαίως παρακατέχωμεν, καὶ πάντα τὰ φοβερά οἰχῆσθαι.

Οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερεῖα μὴ δυνάμενον συμπάθειναι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν. Παρακαλῶν αὐτοὺς ὥστε πεποιθῆναι, ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῆται, καὶ φησιν, ὅτι Οὐκ ἐστὶν ὁ ἀρχιερεὺς ἀγνοῶν τὰ

Variae lectiones.

ὅ ἀρχαγγέλους εἴπη; m.

ἡμέτερα, ὅσον οἱ πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων, οἳ οὐκ ἴσασιν οὐδὲ ὅ τι ποτὲ ἔστι θλίψις· διὸ οὐδὲ πρόθυμοί εἰσι βοηθεῖν τοῖς θλιβομένοις· ἀλλὰ πάντα ὑπέστη ὁ ἡμέτερος Ἀρχιερεὺς, καὶ μετὰ τὸ ὑποστῆναι τότε ἀνάθη, ἵνα δύνηται συμπαθεῖν.

Peccatorem autem de omnibus rebus pro similitudine peccato. Τοντέστιν, ἰδιώθη, ἐνεπύσθη, ἰουκοφαντήθη, ἀπηλάθη, τέλος ἰσταυρώθη. Πάντα ταῦτα ὑπέμεινε καθ' ὁμοίτητα τὴν ἡμέτεραν, τοντέστι, παρακλησίως ἡμῖν, χωρὶς μόντοι ἀμαρτίας· οὐτε γὰρ ἀπλῶς ἀμαρτίαν εἰργάσατο, οὐτε ὅτι ταῦτα ἔπασχεν ἀμαρτητικῶν τι ἢ εἶπεν ἢ ἔβρασεν. Ὡστε δύνασθε καὶ ὑμεῖς ἐν ταῖς θλίψεσι χωρὶς ἀμαρτίας διαγενέσθαι. Πῶς οὖν ἐκλείψετε καὶ παρειμένοι ἰστέ; Τινὲς δὲ τὸ, χωρὶς ἀμαρτίας, οὕτως ἐνόησαν, ὅτι οὐχ ἀμαρτιῶν, φασί, τινῶν δικῶν ταῦτα ἔπασχε.

Prosergiamus autem post confessionem tibi throno eius gratias. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀναμάτητον ἔχομεν Ἀρχιερέα καταγωνιζόμενον τὸν κόσμον· θαρράετε γὰρ, φησὶν, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· ὁρατομεν μετὰ παρρησίας προσέρχασθαι, τοντέστι, μὴ συνειδὸς ἔχοντες κτηνῶν, ἢ μὴ διατάζοντες, ἀλλὰ πεποιθότες ἐπὶ τῷ Ἀρχιερεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀμαρτίας ἔχομεν, ἀλλὰ αὐτὸς ἀναμάτητός ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ θρόνος χάριτος, οὐ κρίσεως· ὥστε δεῖ μετὰ παρρησίας προσεῖναι, θαρροῦντες, ὅτι χαρίζεται ἡμῖν ἡ βουλόμεθα. Δύο γὰρ θρόνοι εἰσιν, ὁ μὲν νῦν χάριτος, ὃ οἱ προσερχόμενοι λαμβάνουσι θεῖα χάριτι τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν ἀμαρτιῶν· ὁ δὲ τῆς δευτέρας παρουσίας θρόνος, οὐ χάριτος, οὐδὲς γὰρ τότε λαμβάνει ἄφασιν, ἀλλὰ κρίσεως. Θρόνου δὲ ἐμνήσθη, ἵνα μὴ ἀκούσας Ἀρχιερέα, νομίσης ὅτι ἴσταται. Εἰ γὰρ ὡς ἄνθρωπος λέγεται Ἀρχιερεὺς διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς χάριν καὶ συγκατάθεσιν, ἀλλ' οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ θεικοῦ θρόνου κάθηται.

ἵνα λάβωμεν ἔλεον, καὶ χάριν εὐρωμεν εἰς εὐκαιρὸν βοήθειαν. Νῦν γὰρ ἐὰν προσέλθωμεν, ἔλεον εὐρήσομεν καὶ χάριν· εὐκαιρῶς γὰρ προσερχόμεθα· ἂν δὲ τότε, οὐκ ἔστι· οὐ γὰρ ἔστι τότε θρόνος χάριτος. Νῦν κάθηται χαρίζόμενος ὁ βασιλεὺς· τότε ἐγείρεται εἰς κρίσιν. Ἀνάστα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς, κρίνον τὴν γῆν.

ΚΕΦΑΛΑ Ε΄.

Πῶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Θέλει λοιπὸν δεῖξαι ὅτι πολλῶν βελτιῶν ἢ Νέα Διαθήκη τῆς Παλαιᾶς· καὶ ἄρχεται πρῶτον συγκρίνει τὰς ἱερωσύνας, τὴν τε τῶν παλαιῶν ἱερέων, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ· καὶ δεῖκνυσι πολλὴν τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ. Τέως δ' οὖν ἐπειδὴ ἀντέπιπτεν αὐτῷ, ὅτι πολλὰ τῶν τοῖς ἱερεῦσι προσεῖναι ὀφειλόντων οὐ πρόσσει τῷ Χριστῷ, οὐτε γὰρ φυλῆς ἢ ἱερατικῆς, οὐτε ἐπὶ τῆς γῆς ἱερεὺς, οὐτε ὑπὲρ ἀνθρώπων.

⁹ Joan. xvi, 33. ¹⁰ Psal. viii, 3.

A sunt pontifices, qui non noverunt quidnam sit afflictio : quare neque proni sunt ad succurrendum afflictis : verum Pontifex noster omnia sustinuit : et postquam tolerasset, tunc ascendit, ut posset nobis compati.

Tentatum vero per omnia pro similitudine absque peccato. Hoc est, persecutionem passus est, consputus est, calumniam sustinuit, actus est, et pulsus, ac tandem crucifixus. Omnia hæc sustinuit pro similitudine nostra, hoc est, simili nobiscum ratione, citra tamen peccatum. Neque enim omnino peccatum fecit, neque tum hæc pateretur, quidquam fecit vel dixit quod peccatum redoleret. Itaque potestis et vos in afflictionibus sine peccato perseverare. Quare igitur soluti ac remissi estis? Nonnulli autem, sine peccato, sic intellexerunt, nempe quod hæc passus sit, non lucens peccatorum poenas.

Vers. 16. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ. Quia, inquit, Pontificem habemus peccati expertem, qui ipse mundum debellarit atque devicerit : *Confidite* enim, inquit, *ego vici mundum*, debemus cum fiducia accedere, hoc est, non pravam habere conscientiam, nec hesitare, sed in Pontificem confidere. Etsi enim nos peccatum habemus, ipse tamen absque peccato est. Insuper thronus est gratiæ, non iudicii; proinde oportet nos cum fiducia accedere, confidentes cum datum nobis quæ cupiamus. Duo enim throni sunt, præsens quidem est gratiæ, ad quem accedentes accipiunt per divinam gratiam a peccatis suis liberationem; alter autem secundum adventum thronus, non est gratiæ, nemo enim tum accipiet remissionem, sed iudicii. Throni autem meminit, ne audiens Pontificem, existimes eum stare. Nam etiam quatenus homo dicatur Pontifex ob gratiam erga nos et submissionem, super divino tamen throno sedet.

Ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Nunc enim si accesserimus, misericordiam inveniemus et gratiam : opportune enim accedimus. Si vero tum, non ita : tunc enim gratiæ thronus non est. Nunc sedet ut rex clemens, et gratiam impertiens : tum vero ex dicitur ad iudicium. Ait enim : *Surge, Deus, iudica terram* ¹⁰.

CAPUT V.

Vers. 1. Omnis enim pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum. Vult deinceps ostendere Novum Testamentum esse longe præstantius Veteri. Ac primum orditur comparare sacerdotia veterum sacerdotum et Christi, et ostendit Christi sacerdotium esse longe præstantius. Interim vero, quia ipsi adversabatur, quod multa quæ sacerdotibus adesse debent, Christo non competere (neque enim ex tribu sacerdotali erat, neque super hanc terram sacerdos, neque ab homini-

bus electus in Pontificem, neque, ut semel dicam, aliquam corporalem speciem habebat forma sacerdotii ejus, veluti tintinnabula et laminas, sed omnia spiritualia erant), primum recenset quæ sint communia Christo cum reliquis pontificibus, deinde ponit ea in quibus excellit. Tum enim revera excellens per comparationem quispiam ostenditur, quando in aliis quidem communicaverit, in aliis vero excellentior fuerit. Ex hominibus itaque assumi, commune est Christo cum reliquis: nam et ipse homo cum esset, factus est Pontifex. Tum quod pro hominibus constituitur in iis quæ ad Deum pertinent, hoc est, ut **676** pro nobis interpellet, et lithue est commune ipsi cum reliquis.

Ut offerat munera et sacrificia pro peccatis. Interpretatus est quid sit, ab hominibus constitui in his quæ sunt ad Deum, nempe pro peccatis nostris placare Deum. Et hoc igitur commune est Christo cum aliis, sed non totum: nam ipse seipsum obtulit, illi vero alia quædam. Munus autem et sacrificium quomodo quidem, si exactam spectes rationem, discrepant, in Scripturis autem sine discrimine ponuntur, infra disees.

VERS. 2. *Qui condolere possit iis qui ignorant et errant.* Hoc est, qui possit moderate affici, compatii, condescendere, ac condonare iis qui ex ignorantia peccant. Animadvertite autem omne peccatum ex ignorantia et errore nasci: nam etiam si videatur quis novisse quid malum sit, tempore tamen transactionis peccati tenebris circumfusus, ignorantia et errore languet, voluptatis illecebris præcipitatus.

Quoniam et ipse circumdatus est infirmitate. Simpliciorum ac veriorum sententiam esse hanc opinor, propterea videlicet ignorantibus condolere Pontificem, quod et ipse infirmitate sit auctus, et humanæ imbecillitatis mensuram ex seipso agnoscens, veniam quoque admittitur. Nonnulli tamen sic acceperunt, quod in hoc solo discrepat a populo pontifex, quod condonet: quandoquidem ipse in aliis non aliter ac reliqui, infirmitate circumfusus sit.

VERS. 3. *Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro seipso offerre pro peccatis.* Hæc omnia non habet communia Christus cum reliquis, verum in his excellit. Neque enim Dominus peccatorum infirmitatem habebat, neque pro seipso obtulit, sed pro reliquis hominibus.

VERS. 4. *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo.* Aliud pontificis indicium ponit, quod per se Christo convenit, nempe quod non ipse ad pontificatum assiliat, sed vocetur a Deo, atque ita acceperit. Perstringit autem hic Judæorum tum temporis pontifices, qui ipsi assiliebant ad honorem, emptilium istum possidentes, legem corripentes.

Quemadmodum et Aaron. Etenim Aaron primum a Deo per Moysen vocatus, sic functus est sacerdotio,

αὐτὸν προκεχειρισμένον, οὕτε, ἀπλῶς εἰπεῖν, σωματικὴν τινα φαντασίαν εἶχε τὸ σχῆμα τῆς αὐτοῦ ἱερωσύνης, ὅσον κώδωνας, καὶ πέταλα, ἀλλὰ πάντα πνευματικά), καταλέγει πρῶτον ἃ κοινὰ ἐστὶ τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀρχιερεῖς, εἶτα τίθησι καὶ τὰ ἐξαιρετά. Τότε γάρ οὕτως ἢ κατὰ σύγκρισιν ὑπὲρ οὐχί τις γίνεται, ὅταν ἐν μὲν τοῖς κοινῶν, ἐν δὲ τοῖς ὑπερέχῃ. Τὸ τοῖνον ἐξ ἀνθρώπων λαμβάνεσθαι, κοινὸν τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς λοιποὺς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀνθρώπος ὢν, γέγονεν Ἀρχιερεὺς. Καὶ τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίστασθαι τὰ πρὸς τὸν Θεόν, τοῦτέστι, υἱοθετεῖν, καὶ τοῦτο κοινόν.

Ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. Ἠρμήνευσε τί ἐστὶ τὸ, καθίστασθαι ὑπὲρ ἀνθρώπων πρὸς Θεόν, τὸ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν, φησὶν, ἰλάσασθαι τὸν Θεόν. Καὶ τοῦτο δὲ κοινὸν τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς ἄλλους· κλῆν οὐχ ὄλον· αὐτὸς μὲν γὰρ ἑαυτὸν προσήνεγκεν· ἐκεῖνοι δὲ ἄλλα τινά. Δῶρον δὲ καὶ θυσία πῶς κατὰ μὲν τὸν ἀκριβῆ λόγον διαφέρουσι, παρὰ δὲ τῇ Γραφῇ ἀδιαφόρως κείνται, μαθήση κατωτέρω.

Μετριοπαθεῖν θυράμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλαναμένοις. Τοῦτέστι συμματεῖν, συμπαθεῖν, συγκαταβαίνειν, καὶ συγγινώσκειν τοῖς ἐξ ἀγνοίας ἁμαρτάνουσιν. Ὅρα δὲ ἐτι πᾶν ἁμάρτημα ἀγνοία καὶ πλάνη γεννᾷ. Κἂν γὰρ δοκῇ τις εἰδέναι τὸ κακόν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ τῆς πράξεως καιρῷ σκοτιζόμενος, ἀγνοίαν καὶ πλάνην νοεῖ, τῷ λείπῃ τῆς ἡδονῆς κατακρημνιζόμενος.

Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περιπίπτει τὴν ἀσθένειαν. Ἦ μὲν ἀπλουστερα ἐκδοχῃ, ὁμοίαι δὲ καὶ ἀληθεστερα, αὕτη ἐστίν, ὅτι διὰ τοῦτο μετριοπαθεῖ ὁ Ἀρχιερεὺς τοῖς ἀγνοοῦσι, διότι καὶ αὐτὸς ἀσθένειαν περιπίπτει, καὶ εἰδὼς τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐφ' ἑαυτῷ, ἐπιματρεῖ καὶ τὴν συγγνώμην· τινὲς μάλιστα οὕτως ἐξεδέξαντο· ὅτι ἐν τούτῳ μόνῳ διαφέρει τοῦ λαοῦ ὁ ἀρχιερεὺς, ἐν τῷ συγγινώσκειν· ἐπεὶ τὰτε ἄλλα καὶ αὐτὸς ἀσθένειαν ἴσως τοῖς πολλοῖς περιπίπτει.

Καὶ διὰ ταύτην ὀφείλει, καθὼς περὶ τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ περὶ ἑαυτοῦ προσφέρειν θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. Ταῦτα πάντα οὐκ εἶναι κοινὰ τῷ Χριστῷ πρὸς τοὺς λοιποὺς, ἀλλ' ἐν τούτοις ὑπερέχει. Οὕτε γὰρ ἀσθένειαν εἶχεν ὁ Κύριος, τὴν τῶν ἁμαρτιῶν, οὕτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσήνεγκεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἕτερον γνώρισμα τίθησιν ἀρχιερέως, ἐμφανέμενον καὶ τῷ Χριστῷ, τὸ, μὴ ἑαυτὸν ἐπιπέδῃ τῇ ἱερωσίᾳ, ἀλλὰ καλούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτω ταύτην ἀναδέχεσθαι. Αἰνίσσεται δὲ ἐνταῦθα τοὺς τότε ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἐπιπέδων τῇ τιμῇ, ὠνητήν ταύτην κτώμενοι, καὶ τὸν νόμον διαφθείροντες.

Καθάπερ καὶ Ἀαρὼν. Καὶ γὰρ Ἀαρὼν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Θεοῦ διὰ Μωσέως κληθεὶς, οὕτως ἱερεύσατο,

οὐκ αὐτὰς ἐκικηθήσασιν. Καὶ αὐτὸς ἡ ῥάβδος ἐβλάστησεν, ἐβλήθη ὅτι θεοκρόδητος; ἦν· καὶ ὅτε τὸ πῦρ κατέφαγε τοὺς ἐκικηθήσαντας τῆ ἱερουσύνης.

Ὁδῶν καὶ ὁ Χριστὸς, οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γεννηθῆναι Ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν· Υἱὸς μου εἶσὺ, ἐγὼ σήμερον γενήνηκά σε. Καθὼς καὶ ἐν ἑτέροις λέγει· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Ὅπως ὁ Χριστὸς παντοχούτως ἔλεγεν, ὅτι Ἀποστόλων παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, τοῦτο καὶ Παῦλος· νῦν δείκνυσιν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἀπέσταλται, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐδόξασεν αὐτόν, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν, τοῦτέστιν, ἐκείνος ἐδόξασεν αὐτόν· τοῦτο γὰρ δεῖξαι κατὰ κοινού. Ἐπει οὖν ὁ μετὰ Ἀαβρὰμ πολλὰ ἐκμύθηρα αἰσθητὰ εἶχε τοῦ θεοκρόδητος· εἶνα, καθὼς προεῖρηται, ὁ δὲ Χριστὸς οὐδὲν αἰσθητὸν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ὁ ἐναντιωθέντες αὐτῷ, καὶ ἀποκτείναντες, τίως· εὐδοκίμων, καὶ πάντα ἦγον καὶ ἔφερον, δείκνυσιν τὸ μακρόν, ἀπὸ προφητείας μαρτυρούμενον αὐτόν ὅτι θεοκρόδητός ἐστι. Δοκᾷ δὲ ἀνάρμοστος εἶναι ἢ ἐκ τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ προφητεία πρὸς τὸ προκείμενον. Προδύκετο μὲν γὰρ δὴ ποῦθεν ἀποδειχθῆναι θεοκρόδητον ἀρχιερεῖα τὸν Χριστόν, αὕτη δ' ἡ μαρτυρία τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννηθῆναι δηλοῖ. Μάλιστα μὲν οὖν, καὶ τὸ ὑπὸ Θεοῦ γεγεννηθῆναι, ἀποκατασκευῆ ἐστὶ τοῦ ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθῆναι. Ἐπειτα καὶ τότε προσλογίζου, ὅτι ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἑνάτῳ Ψαλμῷ εἰρηκεν· Ἐκ γαστροῦ πρὸ Ἑωσφόρου γενήνηκά σε. Εἶτα μετὰ βραχὺ ἐπιθήγει· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· ἤνωσαν ὁ Παῦλος· ἐναντία τὰ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ψαλμοῖς περὶ γεννήσεως λεγόμενα, φασαὶ τοῦτο λέγων· Μὴ ὑπολάβῃς ὅτι περὶ ἄλλου τινος λέγεται τὸ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἢ περὶ τοῦ γεννηθέντος πρὸ Ἑωσφόρου· οὗτος δὲ οὐκ ἄλλος ἐστίν, ἢ ὁ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ λεγόμενος σήμερον γενήνηται· τὸ τε γὰρ, πρὸ Ἑωσφόρου, τὸ ἄχρονον δηλοῖ· καὶ τὸ, σήμερον, τὸ ἀπ' ἀρχῆς, τοῦτέστι, ἀπ' οὗ ὁ Πατὴρ. Ὁ δὲ δεύτερος ψαλμὸς πρόδηλον ὅτι πάντα εἰς Χριστόν ἀναφέρει. Περὶ Χριστοῦ ἄρα καὶ τὸ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰπάτωσαν δὲ Ἰουδαῖοι, τίς ἴσταις ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἐγένετο, εἰ μὴ ὁ Χριστός. Οὐ πάντες ὑπὸ νόμον ἦσαν; Οὐ πάντες ἐσαββάτιζον καὶ τὰς θυσίας προσέφερον; Προδηλότατα οὖν εἰς Χριστόν ταῦτα εἰρηται, μόνος γὰρ οὗτος ἄρτον καὶ οἶνον τὴν θυσίαν ἀφωσιώσατο, ὡς καὶ ὁ Μελχισεδέκ. Ἦως δὲ εἶπε τὸ, εἰς τὸν αἰῶνα; ὅτι καὶ νῦν μετὰ τοῦ σώματος, ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἔθυσεν, ἐντυχάνει ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· τοῦτέστιν, αὐτὰ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν πάθη μεγάλην δυσωπίαν προβάλλεται, ἀλαλήτως λαλῶν τῷ Πατρὶ, ὅτι Ἐπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ σὺ Υἱὸς ὁπίστη ταῦτα· ἐλέησον οὖν τοῦτο; ὁ ὑπὲρ ὧν ἀνεσχόμενον ἐγὼ παθεῖν. Ἡ ὅτι ἢ καθ' ἐκείτην γινομένη καὶ γενησομένη εἰς τὸν αἰῶνα προσφέρει, διὰ τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν, αὐτὸν ἔχει Ἀρχιερεῖα καὶ ἱερεῖα τὸν Κύριον, καὶ ἱερεῖον, ἐαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀγιάζοντα, καὶ κλύμενον, καὶ δό-

neque ipse assiliit. Ac rursus quando virga floruit, commonstratum est quod divinitus missus erat : et quando ignis devoravit eos qui sacerdotium per se invasissent.

VERS. 5, 6. Sic et Christus non seipsum glorificavit nisi feret Pontifex, sed qui locutus est ad ipsum : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum et in 677 alio loco dicit : Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Quod Christus passim dicebat : Missus sum a Patre, et a meipso non veni, hoc et Paulus nunc indicat, quod a Deo missus sit : nec ipse glorificavit seipsum, sed qui locutus est ad eum, hoc est, ille glorificavit eum : hoc enim est repetendum. Quia igitur Aaron multa indicia sensibilia habebat quod a Deo missus esset, ut dictum est, Christus autem nihil sensibile habebat, quin potius qui adversabantur ei, et occidebant, in pretio tum erant, et pro arbitrio agebant, ac versabant omnia : producit jam majus testimonium ex propheta, quod testetur eum a Deo vocatum. Videtur autem inconveniēns esse e secundo psalmo petita prophetia ad institutum. Propositum enim erat ut demonstraretur Christum Pontificem esse a Deo vocatum et electum : testimonium autem istud a Patre natum asserit. Maxime autem a Deo natum esse, præparatio est ad hoc, ut a Deo etiam ordinatus sit. Insuper et hoc tecum reputa, quod postquam in centesimo nono Psalmo dixerit : Ex utero ante Luciferum genui te : deinde paulo post intulit : Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec : conjunxit hic Paulus quæ in utroque Psalmo de generatione dicuntur : perinde ac si dicat : Ne existimes de alio quopiam dici, Tu es Sacerdos in æternum, nisi de eo qui natus est ante Luciferum. Is porro non est alius, quam qui in secundo psalmo dicitur, Hodie genitus esse. Quod enim ait, ante Luciferum, æternitatem designat temporis expertem. Hodie vero, a principio significat, hoc est, ex quo Pater erat. Porro planum est quod secundus psalmus ad Christum omnia referat. De Christo itaque etiam dictum est, Tu es Sacerdos in æternum. Dicant autem Judæi, quisnam fuerit alius sacerdos secundum ordinem Melchisedec, præter Christum. Nonne omnes sub lege fuerunt? Nonne omnes Sabbatum celebrabant, et victimas offerebant? Manifestissime igitur de Christo hoc dictum est : solus enim ille pane et vino sacrificium consecravit, perinde ac Melchisedec. Qui vero dixit, in æternum? Quoniam etiamnum una cum corpore quod pro nobis immolavit, apud Deum Patrem intercedit, hoc est, ipsas quas pro nobis pertulit afflictiones, ut multum commoveat, proponit, sine voce Patri ita loquens : Pro humana natura Filius tuus sustinuit hæc : miserere igitur horum, pro quibus ego pati et mori sustinui. Vel quia quæ in singulos dies sit et futura est in perpetuum oblatio per Dei ministros, ipsum habet Pontificem et Sacerdotem Dominum, atque adeo ipsam hostiam, qui seipsum pro nobis san-

etis: at, et frangitur, et distribuitur. Quoties enim A hæc sunt, mors Domini annuntiat.

¶ **Vers. 7.** *Qui in diebus carnis suæ.* Per dies carnis suæ, tempus quo hic vixit, vel dies quos in vita hac carnali transegit, significat: non quod nunc carnem deposuerit: nequaquam: retinet enim eam, sed incorruptibilem ac superiorem carnalibus et inculpabilibus passionibus, nimirum, fame, siti, labore, idque genus aliis. Hunc autem textum Apostolus a Davide desumpsit, qui dicit in psalmo centesimo decimo quarto: *Et in diebus meis invocabo* ¹¹. Totum enim psalmum ad Christum refert Apostolus.

Preces et supplicationes ad eum qui posset illum saluum facere a morte cum clamore valido et lacrymis offerens. Hæc de carne dicta sunt: non enim B ut Deus precabatur. Esto autem quod precaretur, non tamen cum clamore et lacrymis: ista enim non sunt Dei: cæterum irrefragabiliter humanæ naturæ unius Christi hæc tribuenda sunt, partim quidem, ut assumptæ naturæ veritas demonstraretur, partim vero, ut et cura ipsius erga nos, ac dilectionis excellentia indicetur. Pro nobis enim hæc orabat, quod nostrum est sibi vindicans, ut in scipso naturæ humanæ formidinem, qua mortem metuit, absumeret. Reputa enim tecum, quod nusquam in Evangeliiis scriptum sit, quod oraverit pro resurrectione sui, sed contra potius, ex potentia sua dixerit aperte: *Solvite templum hoc et excitabo ipsum* ¹²: et *Potestatem habeo sumendi animam meam* ¹³.

¶ **Vers. 7, 8.** *Et exauditus pro reverentia, tametsi Filius esset.* Hoc etiam propter carnem et auditorum imbecillitatem dixit: nondum enim magnam de eo opinionem habebant. Quod igitur dicit, est huiusmodi: Tanta ipsius est reverentia, ut ejus potius opus esset, quam gratiæ Dei, quod exaudiretur ipse; atque ex hac reverentia reveritus est cum Deus, et veluti pudore motus exaudivit eum, quanquam Filius esset, haberetque erga ipsum naturalem fiduciam: adeo magna erat et pudore digna. Ne igitur desperetis, cum Dominum habeatis, qui a Patre exaudiatur. Si igitur quidquam ipsum petieritis, dabit vobis: quod et ipse Christus discipulis in Evangelio ait: *Si diligetis me, gaudebitis utique, quoniam ego ad Patrem meum vado, quoniam Pater meus major me est* ¹⁴; et, *Quæcumque petieritis in nomine meo, dabit vobis.*

Didicit ex iis quæ passus est, obedientiam. Didicit, inquit, Deo Patri obedire, ex afflictionibus illud edoctus. Videtur autem omnino absurdum quod **679** dicitur. Qui enim didicit obedientiam ex iis quæ passus est, cum priusquam pateretur, Patri esset adeo obediens, ut vel ipsas afflictiones ex obedientia susciperet? *Factus est enim, inquit, obe-*

meon. Ὅσας γὰρ ταῦτα γίνεται, ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου καταγγίλλεται.

Ὅς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Ἡμέρα; τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τὰς ἐν τῇ σαρκικῇ αὐτοῦ ζωῇ ἡμέρας δηλοῖ· οὐχ ὅτι νῦν ἀπέθετο τὴν σάρκα· ἀπαγε· ἔχει γὰρ αὐτὴν, εἰ καὶ ἀφάρτων καὶ ἀνωτέραν καὶ αὐτῶν τῶν σαρκικῶν ¹⁶ καὶ ἀδιαδήτων καθῶν, πείνης, δίψης, κόπου, καὶ τῶν τοιούτων. Ταύτην δὲ τὴν χρῆσιν ὁ Ἀπόστολος ἀπὸ Δαβὶδ ἔλαβε, λέγοντος ἐν ἑκατοστῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ψαλμῷ, Ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Πάντα γὰρ τὸν ψαλμὸν εἰς Χριστὸν ἐκλαμβάνει ὁ Ἀπόστολος.

Διήσεις καὶ ἐκστηρίας πρὸς τὸν δυναμνον αὐτὸν σώζειν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ θαυμάτων προσητέρας. Ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς εἰρηται, οὐ γὰρ διή ὡς Θεὸς εἶδετο. Ἔστω δὲ ὅτι καὶ εἶδετο, οὐ δήπου καὶ μετὰ κραυγῆς καὶ θαυμάτων· ταῦτα γὰρ οὐ Θεοῦ, ἀλλ' ἀναντιρρήτως τῷ ἀνθρωπίνῳ τῷ ἐν Χριστῷ ταῦτα προσαναθετόν· ἀμα μὲν ἵνα δευχθῆ ὁ ἀληθὲς τῆς προσληφθείσης φύσεως, ἅμα δὲ ἵνα καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς κηδεμονικόν, καὶ τῆς ἀγάπης ἢ ὑπερβολῆ φανῆ ¹⁷· ὅπερ γὰρ ἡμῶν ταῦτα ἠύχετο, τὸ ἡμέτερον οἰκισιόμενος, ἵνα ἐν ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὴν πρὸς τὸν θάνατον δειλίαν τῆς φύσεως. Ἐπεὶ σέκειε ὅτι οὐδαμοῦ ¹⁸ τῶν εὐαγγελίων γεγραπται εὐξάμενος περὶ τοῦ ἀναστήσεσθαι, ἀλλὰ τοῦναντίον· κατ' ἐξουσίαν ἀποφαίνεται λέγων Ἀποστόλου· *Ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου.*

Καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς ἐπιλαβείας, καὶ κερῶν ὧν Ἰδός. Καὶ τοῦτο διὰ τὴν σάρκα, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων· οὐπω γὰρ μεγάλην περὶ αὐτοῦ δέξαν εἶχον. Ὁ οὖν λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι τοσαύτη αὐτοῦ ἡ ἐπιλαβεία, ὥστε αὐτῆς εἶναι κατόρθωμα μᾶλλον ἢ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὸ εἰσακουσθῆναι αὐτόν· καὶ ἀπὸ ταύτης ἠδέσθη αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ κατεδουλώθη. καίτοιγε ὄντα καὶ Ἰδόν, καὶ ἔχοντα πρὸς αὐτόν τὴν φυσικὴν παρρησίαν· οὕτως ἦν πολλῇ καὶ ἀξία αἰδοῦς. Ὅστε μὴ ἀλύετε, ἀσεπτόν· ἔχοντες εἰσακουσόμενοι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐάν οὖν τι αἰτήσησθε αὐτόν, ποιήσει ὑμῖν ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ φησὶ τοῖς μαθηταῖς· **D** *Εἰ ἀγαπήσθε με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, ὅτι ὁ Πατὴρ μου μεῖζων μου ἐστίν· καὶ, Ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὄνόματι μου, δώσει ὑμῖν.*

Ἔμαθεν, ἀφ' ὧν ἔλαβε, τὴν ὑπακοήν. Ἔμαθε, φησὶν, ὑπακοῦειν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀπὸ τῶν παθημάτων τοῦτο διδασκῶν. Φαίνεται δὲ ἀπλῶς ἄστοπον τὸ λεγόμενον. Πῶς γὰρ ἔμαθε τὴν ὑπακοήν ἀφ' ὧν ἔπαθεν, ὅς γε καὶ πρὶν παθεῖν, τοσούτον ὑπήκοος ἦν τῷ Πατρὶ, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ πάθη διὰ τὴν ὑπακοήν ἀναδέξασθαι; Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ὑπήκοος μέχρι

¹¹ Psal. ciiii. 2. ¹² Joan. ii, 19. ¹³ Joan. x, 18. ¹⁴ Joan. xiv, 28.

Variæ lectiones.

¹⁶ φυσικῶν ο. ¹⁷ δευχθῆ ο. ¹⁸ οὐδενί ο.

θενάτου. Μάνθανε οὖν ὅτι ἐπειδὴ ἀφηνιάζειν οὗτοι ἔδοκον ὡς μικροψυχοί, λέγει ταῦτα τὰ ταπεινὰ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκ περιουσίας πείσῃ αὐτοὺς πείθεσθαι καὶ ὑπακούειν τῷ τοῦ Θεοῦ βουλήματι, καὶ μὴ πρὸς τὰς θλίψεις ἀποδυσπετεῖν, ἀλλ' ἀναμένειν τὴν ἄνωθεν ἐπιουρίαν. Καὶ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Υἱὸς ὑπομείνας τὸ πάθος, διὰ τὴν ὑπακοὴν εἰσηκούσθη παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐξηρέθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ θανάτου. Καὶ ἔκτοτε ἔμαθε συνεχῶς ὑπακούειν τῷ Θεῷ, ὡς πολλὰ τῆς ὑπακοῆς δυναμένης. Εἰ οὖν ἐκεῖνος ἐκέρθανεν ἀπὸ τῶν παθημάτων, πολλῶ μᾶλλον ὑμεῖς. Εἶδες πῶς διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ὠφέλειαν οὕτω συγκατέβη Παῦλος, ὥστε καὶ ἀτοπὰ τινα λέγων φαίνεσθαι. Ἄκουε δὲ καὶ τῶν ἐξῆς.

Καὶ τελειώσεις. Ἄρα οὖν τελειώσις διὰ τῶν παθημάτων γίνεται· πῶς οὖν ὑμεῖς δυσχεραίνετε ἐπιταῖς τελειοποιούσθαι θλίψεσιν.

Ἐγένετο πᾶσι τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῇ αἰτίας σωτηρίας αἰωνίου. Τοῦτέστιν, οὐ μόνον αὐτοὺς ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις σωτηρίαν προσέξενε· καὶ ἐὸ πρόσκαιρον, οἷον ἐκ παλαιοῦ, ἀλλ' αἰώνιον. Τισὶ τοῖς τοῖς; τοῖς ὑπακούουσιν. Πῶς οὖν ὑμεῖς ἀπειθεῖτε καὶ κινδυνεύετε τῆς σωτηρίας ἐκπεσεῖν; Ὅρα; ὅτι τὸ πᾶν τοῦ λόγου οὕτως ἐσχματίζεται διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων μικροψυχίαν; Πλὴν ὅρα κἀνταῦθα τὸ ὑψηλόν. Αἰτιος γὰρ σωτηρίας ἐγένετο, ὅπερ τῆς θεότητος. Οὐδεὶς γὰρ ἄλλος, εἰ μὴ Θεὸς, τοιαύτης σωτηρίας αἰτιος.

Προσαγορευθεὶς ὑπὸ Θεοῦ Ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Διότι, φησὶν, ἔπαθε, διὰ τοῦτο ἀρχιερεὺς προσηγορέθη, ὡς ἑαυτὸν προσεέχεας. Πλὴν εἰ καὶ αἶμα προσήνεγκεν, ἀλλ' οὖν οὐ κατὰ τὴν τάξιν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχιερέων, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Μελχισεδέκ. Ὅπερ γὰρ ἐκεῖνος οὐχ ὑπὸ ἀνθρώπου ἐχρίσθη· οὕτως οὐδὲ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ, τῷ δημοσσίῳ αὐτοῦ Πνεύματι. Ὅπερ γὰρ ἐκεῖνος οὐ νομικὰς προσήγε θυσίας, οὕτως οὐδὲ οὗτος· ἐκεῖνος βασιλεὺς, οὕτω καὶ οὗτος· καὶ μυρία ἄλλα.

Περὶ οὗ πολλὸς ἦμῃν ὁ λόγος, καὶ δυσερμήνευτος λέγειν· ἐπεὶ καθόλου γεγονάτε ταῖς ἀκοαῖς. Μέλλων εἰς τὴν διαφορὰν τῆς ἰερωσύνης καθεῖναι τὴν λόγον, πρότερον αὐτοῖς ἐπιτιμᾶ, δεικνύς ὅτι διὰ τὸ νηπιῶδες αὐτῶν τὸσαῦτα ταπεινὰ ἐφθέγγετο, καὶ τῷ κατὰ σάρκα λόγῳ ἐνδιέτριψεν. Εἰ γὰρ μὴ ἦσαν ἀσθενεῖς, πάλαι ἂν τῶν ὑψηλοτέρων ἐμνήσθη. Διὰ τὴν ὑμετέραν εὖν καθρέλαι, φησὶ, δυσερμηνευτός· ἔστιν ὁ λόγος ὁ περὶ τοῦ, πῶς ἔστιν ὁ Χριστὸς Ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Καὶ διότι οὐ συνίετε ὑμεῖς, διὰ τοῦτο ἐγὼ καλῶς ἐρμηνεύσαι οὐ δύναμαι. Τοῖς μὲν οὖν Κορινθίοις, μὴ δύνασθαι διαλεχθῆναι· περὶ πνευματικῶν φησὶν, ἅτε δὴ ζήλους καὶ ἐξενεχούσι· διὸ καὶ σαρκικοὺς αὐτοὺς καλεῖ. Τοῖς τοῖς δὲ ἐπειδὴ τὴ ἀμαθὲς ἀπὸ τῶν θλίψεων ἐπεγένετο, οὐ σαρκικοὺς, ἀλλὰ καθρέλαι καλεῖ. Εἰπὼν δὲ τὸ, γεγονάτε, δεικνύσιν αὐτοὺς πάλαι ὑγκαινόντας, ὑστερον δὲ τοιοῦτους· γεγονότας.

A diens ad mortem usque. Disce igitur, quod cum isti præ pusillanimitate repugnare viderentur, hæc humilia de Filio Dei loquatur, ut ex abundanti persuadeat eis obtemperare voluntati Dei, nec statim ad tribulationes animum despondere, sed supernum auxilium expectare. Nam et Filius, inquit, cum sustinuisset passionem, propter obedientiam exauditus est a Patre, atque erepta est anima ipsius ex morte. Atque hinc perpetuo morem gerere didicit Deo, quippe quia obedientia multum posset. Si igitur ille ex afflictionibus lucratus est, vos multo magis. Vidisti quomodo Paulus propter auditorum utilitatem ita condescenderit, ut absurda quædam dicere videatur. Audi vero quæ sequuntur.

VERS. 9. *Et consummatus.* Consummatio igitur fit per afflictiones. Quomodo igitur vos ægro estis animo in malis, quæ vos consummatus reddunt?

Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ. Hoc est, necdum ipse servatus est, verumetiam aliis salutem conciliavit: neque temporariam, perinde ac ex bellis, sed æternam. Quibus disce? obedientibus. Quomodo igitur vos inobedientes estis, adeo ut a salute vos excidere periculum sit? Videsne universam hanc orationem ita formatam esse propter auditorum pusillanimitatem? Attamen hic rursus sublimitatem orationis intueri. *Causa,* inquit, *salutis factus est:* quod sane divinitatis est. Nemo enim alius huiusmodi salutis auctor præter Deum.

VERS. 10. *Appellatus a Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec.* Quia passus est, inquit, propterea appellatus est Pontifex, veluti semetipæ offerens. Verumtamen etsi sanguinem obtulit, istud tamen non fecit juxta ordinem Judaicorum pontificum, verum secundum ordinem Melchisedec. Ut enim ille ab homine non est inunctus, sic neque Christus, sed a Deo, per ejusdem secum essentialis Spiritum. Quemadmodum enim ille legis sacrificia non obtulit, sic neque iste. Ille Rex erat; similiter et iste, aliaque innumera.

VERS. 11. *De quo multus est nobis sermo, explicatiuque difficilis; quoniam segnes facti estis auribus.* Perducitur orationem ad sacerdotii discrimen, prius ipsos objurgat, indicans quod propter infantiam ipsorum adeo humilia protulerit, atque immoratus sit in oratione de humanitate Christi. Nisi enim infirmi fuissent, jamdudum sublimiorum rerum meminisset. Ob vestrum igitur torporem, 680 inquit, haud facile explicabilis est sermo de eo, quomodo Christus sit Pontifex secundum ordinem Melchisedec. Et quia non intelligitis, propterea ego commode interpretari non possum. Certe quidem Corinthiis ait se non posse loqui de spiritualibus, quippe quod æmulationes et contentiones inter se foverent: propterea et carnales eos vocat. Hos autem, quia discendi difficultas ex afflictionibus obvenerat, non carnales, verum segnes vocat. Cum autem ait, *facti estis,* ostendit ipsos primum bene valuisse, postea vero tales factos.

VERS. 12. Etenim cum deberetis esse doctores propter tempus. Accusationem encomio miscet, inquit: Aliorum vos debebatis esse doctores. Ostendit enim jam olim illos credidisse, arcanaque religionis audivisse. Ambo autem hæc laude digna, si modo ad socordiam non essent prolapsi. Tempus, inquit, fortiores reddit: vos vero dissoluti hoc frustra abusi estis.

Rursus indigetis ut vos doceamini quæ sunt elementa exordii sermonum Dei. Elementa, ea quæ sunt de humanitate Christi vocat. Ut enim in externis litteris prima elementa discenda sunt, hunc ad modum hic primum doceri oportet de humanitate Christi, atque humilibus assuescendum, deinde accedendum est ad ea quæ sunt Deitatis, quæ perfectiori intellectus opus habent. Ecce jam ab ipso Paulo manifeste didicisti, quam ob causam in humilibus sermonibus immoratur, raro autem sublime aliquid loquitur, et quod ob infirmitatem auditorum ista faciat. Ecce igitur et hæc Epistola humilibus est referta. Si autem aliquid sublimis habet, hoc paucis transigitur.

Et facti estis quibus lacte opus sit, non in solido cibo. Non dixit, Opus habetis, sed, facti estis, hoc est, vos ipsi vos ipsos eo perduxistis, vestra sponte facti. Lac autem, humilem orationem appellat et hic, et in Epistola ad Corinthios: solidum vero cibum, perfectiora et altiora. Non oportebat igitur, inquit, nunc introducere legalia, et ab istis comparationem facere incomparabilis Christi, nimirum quod sit Pontifex, quod sacrum fecerit, quod cum clamore precatum sit, ac supplicationes fecerit: attamen quia vos hisce alimini, præpono hæc. Observa autem quod quæ nunc nobis adsunt, ea tum alebant illos, et quod verum sunt alimentum eloquia Dei. *Dabo enim, inquit, famem illis audiendi verbum Domini.*

VERS. 13. Omnis enim qui lactis est particeps, inexpertus est sermonis justitiæ: **¶ 681** parvulus enim est. Justitiam, hic vel exactam vivendi rationem appellat, tanquam hoc dicens, quod imperfectus, inexpertus est supernæ philosophiæ, nec potest recipere summam et exactam vitam; quod et Christus exigebat, dicens: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum* ¹³; vel justitiam, ipsum Christum vocat, hoc dicens: Qui particeps est humilium de incarnatione sermonum, verba sublimia Christoque digna non admittit, utpote qui infans est, atque ista capere nequit.

VERS. 14. Perfectorum autem est solidus cibus. Hoc est, sublimes institutiones de divinitate Christi. Vides infantiam alteram quæ et in grandævis est, mentis videlicet: ac perfectionem, quam et juvenes habere nihil impedit.

Qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus

¹³ Matth. v, 20.

Και γὰρ ὁρῶντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον. Ἐγκωμίῳ μίγνυσι τὴν κατηγορίαν, εἰπὼν, ὅτι, Καὶ ἄλλοις ἔδει ὑμᾶς εἶναι διδασκάλους. Δείκνυσι γὰρ ἐκ πολλοῦ πεπιστευκότας αὐτοὺς, καὶ μυστηρίων ἀκούσαντας· ἄμφω δὲ ταῦτα, ἐπαινοῦ ἀξία, εἴπερ αὐτοὶ μὴ ἐββάδῳμῃσαν. Ὁ χρόνος, φησὶ, μᾶλλον ἰσχυροὺς ποιεῖ ὑμεῖς· δὲ μάτην τοῦτον κατεχρήσασθε ἐκλυθέντες.

Πάλιν χρεῖαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. Στοιχεῖα, τὰ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ φησιν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν γραμμάτων τὰ στοιχεῖα πρῶτον δεῖ μαθεῖν, οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πρῶτον περὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἔδει διδασθῆναι, καὶ τοῖς ταπεινοῖς ἐνεθισθῆναι, εἶτα τοῖς τῆς θεότητος προσθῆναι, τελειότερας διανοίας διομένους· Ἴδου ἀριθῆλως ἐμαθεὶς παρ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου, τίνας ἐνεκεν τοῖς μὲν ταπεινοῖς λόγους ἐνδιατρίβει, σπανίως δὲ ὑψηλὸν τι λέγει, καὶ ὅτι τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκουόντων τοῦτο χάριν ποιεῖ. Ἴδου γοῦν καὶ αὕτη ἡ Ἐπιστολὴ τῶν μὲν ταπεινῶν γέμει ¹⁴. Εἰ δέ τι καὶ ὑψηλὸν ἔχει, βραχὺ τοῦτο.

Καὶ γερόντες χρεῖαν ἔχετε γάλακτος, καὶ οὐ στερεῶς τροφῆς. Οὐκ εἶπεν, ὅτι, Χρεῖαν ἔχετε, ἀλλὰ, γερόντες, τουτέστιν, ὑμεῖς αὐτοὶ ἑαυτοὺς εἰς τοῦτο κατεστήσατε, ἐκ προαιρέσεως τοιοῦτοι γεγονότες. Γάλα δὲ τὸν ταπεινὸν λόγον καλεῖ καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους· στερεῶν δὲ τροφῆν, τὰ τελειότερα καὶ ὑψηλότερα. Οὐκ ἔδει οὖν, φησὶ, νῦν ἐπιστάγειν τὰ νομικὰ, καὶ ἀπὸ τούτων ποιῆσαι τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀσυγκρίτου Χριστοῦ, ὅτι τε Ἄρχιερεῦς, καὶ ὅτι ἔθους, καὶ ὅτι μετὰ κραυγῆς ἔδειξθη καὶ ἰκετηρίας· ἀλλ' ὁμῶς ἐπειδὴ τρέφεσθε τούτοις ὑμεῖς, προσίθημι καὶ ταῦτα. Σημείωσαι δὲ ὅτι ἂ ¹⁵ ἡμεῖς προτίσταται νῦν, ἐκείνους τότε ¹⁶ ἔτρεφε. καὶ ὅτι τροφὴ ἀληθῆς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Δώσω γὰρ, φησὶ, λιμὸν αὐτοῖς τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου.

Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος, ἀπειροὺς λόγου δικαιοσύνης· γήπιος γὰρ ἐστὶ. Δικαιοσύνην ἐνταῦθα ἢ τὸν βίον τὸν ἡκριβωμένον φησὶν, ὡσαύτ' αὐτὸ τοῦτο λέγων, ὅτι, Ὁ ἀτελής ἀπειρός ἐστὶ τῆς ἀνω φιλοσοφίας, καὶ οὐ δύναται παραδέξασθαι βίον ἄκρον· ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἀπῆτει, λέγων· Ἐὰν μὴ περισσῶσιν ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων· ἡ δικαιοσύνην, τὸν Χριστὸν φησιν αὐτὸν, τοῦτο λέγων, ὅτι Ὁ μετέχων τῶν ταπεινῶν καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως λόγων, τοὺς ὑψηλοὺς καὶ ἀξίους Χριστοῦ λόγους οὐ δέχεται, ὅλα νήπιος καὶ τούτων ἀπαράδεκτος.

Τελειῶν δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή. Τουτέστι, τὰ ὑψηλὰ δόγματα, τὰ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ. Ὁρᾶς νηπιότητα ἑτέραν, ἣν καὶ γέροντες ἔχουσι, τὴν τῶν φρενῶν· καὶ τελειότητα, ἣν καὶ νέους ἔχειν οὐδὲν ἐμποδίζει.

Τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια ἐχόντων γ

Varie lectiones.

¹⁷ μᾶνηται ο. ¹⁸ ὁ ο ¹⁹ τοῦτο ο.

γυμνισμένα πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Ἐξίν, τὴν τελειότητα καὶ παγίτητα τῶν ἡθῶν φησιν. Ὁ τοίνυν πάγιος τὸ ἦθος, οὗτος καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς ἔχει γυμνασμένα ταῖς θείαις Γραφαῖς, πρὸς διάκρισιν δογματῶν ὑψηλῶν καὶ ταπεινῶν, ὀγιῶν καὶ διεφθαρμένων. Οὐ γὰρ περὶ βίου ἐνταῦθά φησι· τοῦτον γὰρ πᾶς διακρίνει, καὶ ὁδὸν ἑστὶ φαῦλον ἢ κακία, καὶ ἀγαθὸν ἢ ἀρετῆ. Ὅρα δὲ ἑστὶ γυμνασίας χρεία, καὶ ἀσκήσεως, καὶ ἐμπειρίας τῶν Γραφῶν, εἰ μέλλομεν διακρίνειν τίνα τῶν αἰρετικῶν, καὶ τίνα οὐ· καὶ ἵνα μὴ ἀπλῶς πᾶσιν ἐκδιδοῖναι τὰ ὅσα. Αἰσχυρῆ μὲν γὰρ σὺτα γέσεται· ψυχὴ δὲ δακρυάζει λόγους.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερόμεθα. Εἶπεν ἀνωτέρω ἑστὶ καθάρσι γέγονατε, καὶ ἑστὶ νήπιοι, καὶ εἰς χρείαν ἐπιπέσθητε τοῦ πάλιν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς πίστεως μαθάνειν· καὶ νῦν οὖν φησιν, ἑστὶ, Δεῖ ὑμᾶς ὡς τελείους λοιπὸν φρονεῖν, καὶ ὑπερβῆναι τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, τούτεστι, τὰς πρῶτας ἀρχὰς τῆς πίστεως, καὶ ἐπὶ τὴν τελειότητα φέρεσθαι, τούτεστι, τῶν ὑψηλοτέρων εἶναι δεκτικῶς. Ἡ καὶ οὕτω οὗτο νοήσεις· ἑστὶ ἐπειδὴ χωλεῖται περὶ τὴν πολιτείαν ἑστὶ οὗτοι ἰδοῦναι, λέγει νῦν αὐτοῖς περὶ βίου ἀνεπιλήπτου, ὡσαύτι τοῦτο λέγων, ἑστὶ, Οὐ δεῖ ὑμᾶς ἑστὶ ἀεὶ περὶ τὴν ἀρχὴν στρέφεσθαι, τούτεστι, περὶ πίστεως διδάσκεισθαι, ὡς περὶ εἰσαγωγικῶς τινος. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν τελειότητα φέρεσθαι, τούτεστι, ἐπὶ τὸν ἄριστον βίον. Τέλειος γὰρ ἐκεῖνος, ἑστὶ μετὰ τῆς πίστεως καὶ βίου ἔχει ὀρθόν. Ἀρχὴ μὲν γὰρ καὶ θεμέλιος ἢ πίστις, καὶ ἀνευ ταύτης οὐδὲν ἰδραοθήσεται, ὡς περὶ οὐδὲ ἀνευ στοιχείων γένοιτ' ἂν τῆς ἐμπειρίας γραμμάτων. Πλὴν οὕτω ἀεὶ περὶ τὰ στοιχεῖα στρέφεσθαι δεῖ, ὅτε ἀεὶ ὡς νεπίους καὶ ἀπείρους περὶ πίστιν διδάσκεισθαι. Εἰ δὲ τις τὴν μὲν προτέραν ἐκδοχὴν παραδέχοιτο, ταύτην δὲ ἀποδοκιμάζει ὡς ἀνακόλουθον οὖσαν τοῖς προρρηθείσιν ὑπὸ τοῦ Παύλου, ἐννοεῖτω ὡς ἔθος αὐτῶ ἑστὶ περὶ ἄλλων λέγοντι εἰς ἄλλα μεταπηδᾶν· ὡς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, περὶ τῶν δειπνῶν λέγων, εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων λόγον ἐνέβαλεν. Οὕτως οὖν καὶ νῦν ὁμοιωθῶν ἐν ἀρχῇ τούτοις καθάρτητα καὶ ἀσθένειαν πρὸς τὰ τελειότερα παραδέξασθαι, εἰσβάλλει εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας λόγον, ἀτελεῖς καλῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο, ἑστὶ μὴ πιστεῖ τὸν βίον προσῆσαν.

Μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ πίστεως ἐπὶ θεόν. Τούτεστι, μὴ πάλιν ἐξ ἀρχῆς τοιαῦτα ποιοῦντες, ὅσα ἐποιεῖτε ὀνηνίκα ἐμέλλετε βαπτίζεσθαι, εἶον τὴν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων μετανοίαν, τούτεστι, τὴν ἀποταγὴν τῶν ἔργων τοῦ Σατανᾶ. Ὁ γὰρ προσερχόμενος τῷ Χριστῷ, πρόδηλον ἑστὶ μετανοῶν ἐπὶ τῷ προτέρῳ

A ad discretionem boni et mali. Consuetudinem, hic consummationem et firmitatem morum nominat. Qui igitur moribus vitæque firmus est, is etiam animæ sensoria habet exercitata in divinis Scripturis, ad dijudicationem humilium et sublimium dogmatum, sanorum item et corruptorum. Non enim de vita hic loquitur: eam enim unusquisque dijudicat, ac novit quod res prava sit malitia, et res bona virtus. Animadvertite autem opus esse exercitatione, et meditatione, et peritia Scripturarum, si dijudicaturi simus quænam sint hæretica, et quæ non, et non simpliciter omnibus accommodare aures. Guttur enim cibum gustat: anima vero sermones probat.

CAPUT VI.

VERS. I. Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur. Supradixit: Sognes facti estis, et infantes, atque ad eam adacti estis necessitatem, ut jam sitis in fidei elementis instituendi; nunc vero, Oportet, inquit, vos deinceps ceu perfectos sapere, ac transcendere sermonem primordii Christi, hoc est, prima fidei rudimenta, et ad perfectionem ferri, hoc est, altiorum esse capaces. Vel hunc ad modum hunc locum intelligere poteris: Quia illi in vitæ conversatione claudicare videbantur, verba jam eis facit de vita irreprehensibili, perinde quasi hoc dicat: Non oportet vos semper circa principia versari, hoc est, de fide doceri, tanquam novitios quosdam; sed ad perfectionem etiam est pergendum, hoc est, ad optimam vitam. Perfectus enim ille est, qui cum fide vitam rectam habet. Nam principium et fundamentum fides est, citra quam nihil erit solidum, perinde ac neque sine elementis quispiam gnarus fiat litterarum. 682 Atqui non semper circa elementa nos versari oportet, neque semper in fide institui, ut infantes et imperfectos. Sin vero quisquam priorem sententiam recipere malit, hanc vero rejiciat, ut quæ sit inconsequens iis quæ a Paulo præmemorata sunt, noverit quod ille dum de uno aliquo disserit, ad alia transilire solet: ut in Epistola ad Corinthios, de cœnis et conviviis loquens, in sermonem de mysteriis incidit. Hanc ad rationem etiam nunc in principio obijciens eis scignitiam et imbecillitatem in perfectioribus recipiendis, in sermonem de moribus et conversatione fertur, imperfectos eos vocans, propterea quod fidei sue vitam non adjecerint.

Non rursus facientes fundamentum penitentiae ab operibus mortuis, et fidei ad Deum. Hoc est, non rursus ex integro facientes quæ faciebatis quando baptismate abluendi eratis, nempe penitentiam e mortuis operibus, hoc est, renuntiationem operum Satanae. Qui enim Christo accedit, planum est quod penitentia prioris dogmatis et vitæ ductus, sic

Variæ lectiones.

ἑστὶ ἄλλὰ ο. ἑστὶ πίστιν ο. ἑστὶ ἡμᾶς ο.

accedat : nisi enim condemnarit priorem, quomodo novam vitam ordietur? Eam ob rem infert, *et fidei in Deum*. Pœnitentiam enim a mortuis operibus fides sequitur. Ait itaque, Non oportet jam vos in fide institui, tanquam jam primum inciperetis : jampridem enim credidistis. Per hæc autem innuit, quod concutiebantur, ac propterea fundamento indigebant.

VERS. 2. Baptismum doctrinæ. Non seu multa sint baptismata, in plurali numero hoc Paulus dixit ; unum enim est baptismum¹⁶ : sed quod velut ex consequenti hoc contingat. Si enim iterum eos in primordiis religionis institueret, rursus baptizaret ; et postquam lapsi essent baptizaret, atque iterum, per hujusmodi reiterationem necessario essent baptismi multi : verum hoc est absurdum. Non oportet igitur vos reiterare baptismum, sed in priori baptismate perseverare. Fortasse autem et illi, ut qui legi adhuc affixi erant, multos baptismos Judaice more etiam sub gratia prædicabant. Observa autem quod pœnitentiam baptismus excipiebat. Quoniam enim pœnitentia ipsa per sese non possit puros reddere, propterea baptizamur, ut universum sit gratiæ Christi.

Impositionis quoque manuum. Per quas Spiritum accipiebant, ut prophetarent et miracula ederent. Nam cum imposuisset illis manus Paulus, acceperunt, inquit, Spiritum sanctum.

Et resurrectionis mortuorum. Hoc enim in baptismate efficitur per figuram immersionis in aquam, et in confessione confirmatur : constitemur enim credere resurrectionem mortuorum.

683 Et judicii æterni. Hoc est, quod sempiterna sive bona, sive supplicia largitur. Hæc autem dicere videtur, quia verisimile erat eos concuti, etiamsi jam olim crediderant, vel minime Christiane vivere, ac signiter, Vigilare, inquit, Non enim affirmare licet, quod si segniter vivamus, aut fide excidamus, rebaptizari nobis dabitur, aut peccata denuo abluere poterimus, ac eadem consequi quæ prius. Erratis enim hæc existimantes.

VERS. 3. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. Hoc faciemus : quale? Ut ad perfectionem feramur, si Deus velit. Hoc autem dixit, non tanquam Deus hæc non permitteret, verum perinde ac dicere solemus : Si Deus velit, hoc faciam. Simul autem hinc docet nos, omnem rem ex ipsius voluntate dependere, neque etiam in confessis bonis, proprio fidere iudicio atque potentia. -Hoc autem aperte ipse etiam Judas apostolus admonet.

VERS. 4. Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati. Non dixit, inutile ac indecorum, sed, impos-

¹⁶ Ephes. iv, 5.

Variæ lectiones.

¹⁶ Ιστίον ο. ¹⁷ κρήματος ο. ¹⁸ Ἰάκωβος ο.

καὶ δόγματι καὶ βίῳ, οὕτω πρόσεισιν· εἰ μὴ γὰρ καταγνῶ τοῦ προτέρου, πῶς τοῦ δευτέρου ἄψεται; Ἀδὲ ἐπάγει, καὶ πίστως ἐπὶ Θεῷ. Μετὰ γὰρ τὴν ἐπὶ τοῖς νεκροῖς ἔργοις μετάνοιαν, τότε ἡ πίστις. Φησὶν οὖν, ὅτι, Οὐ δεῖ ὑμᾶς περὶ πίστεως διδάσκειν ὡς ἀρχομένους· ἤδη γὰρ ἐπιστεύσατε. Διέντεται δὲ διὰ τούτων, ὅτι καὶ ἐσαλεύοντο, καὶ διὰ τοῦτο εἰδόντο θεμελίω.

Βαπτισμῶν διδαχῆς. Οὐχ ὡς πολλῶν ἔσαν τῶν βαπτισμῶν πληθυντικῶς τοῦτο εἶπεν ὁ Παῦλος· ἐν γὰρ ἐστὶ βάπτισμα· ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ τοῦτο συμβαίνει. Εἰ γὰρ πάλιν κατήξει, καὶ πάλιν ἐβάπτισε· καὶ πάλιν παραπεσόντας ἐβάπτισε· καὶ πάλιν πολλοὶ οἱ βαπτισμοὶ ἀναγκαίως· ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον. Οὐχ ἄρα δεῖ ἀναβαπτίζειν ὑμᾶς, ἀλλὰ μένειν ἐπὶ τοῦ προτέρου βαπτίσματος. Ἰσως¹⁶ δὲ οὗτοι ὡς ἐπὶ τοῦ νόμου ἀνεχόμενοι πολλοὺς βαπτισμοὺς Ἰουδαϊκῶς καὶ ἐν τῇ χάριτι ἐπέσβευον. Ὅρα δὲ ὅτι μετὰ τὴν μετάνοιαν τὸ βάπτισμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μετάνοια αὐτὴ καθ' αὑτὴν οὐκ ἐπίσχυε καθαροῦ; δεῖξαι, διὰ τοῦτο βαπτίζομεθα, ἵνα τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος τὸ πᾶν ἦ.

Ἐπιθέσεως τε χειρῶν. Αἱ ὧν τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον, ὥστε προφητεύειν, καὶ θαύματα ποιεῖν. Ἐπιθέντος γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς; Πηλίου τὰς χεῖρας, Ἐδον Πνεῦμα ἅγιον.

Ἀναστάσεως τε νεκρῶν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῷ βαπτισματι γίνεται διὰ τοῦ σχήματος τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ βεβαιοῦται, ὁμολογοῦμεν γὰρ πιστεύειν ἀνάστασιν νεκρῶν.

Καὶ κρίσεως αἰωνίου. Τουτέστι, τῆς κρίσεως τῆς αἰωνίου διδούσης ἡ ἀγαθὴ ἢ καλᾶστις. Ταῦτα δοκεῖ λέγειν, ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς παρασαλεύσθαι, καίτοι ἤδη πεπιστευκότας, ἢ κακῶς βιοῦν, καὶ βραθύμως, Νῆψατε, λέγων. Οὐκ ἐστὶν εἰπαῖν, ὅτι ἐὰν βραθύμως ζήσωμεν, ἢ τῆς πίστεως ἐκπίσωμεν, πάλιν βαπτισθόμεθα, πάλιν δυνησόμεθα τὰ ἁμαρτήματα ἀπολούσασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν τυχεῖν ὧν καὶ πρότερον. Σφάλλασθε γὰρ, φησὶ, ταῦτα νομίζοντες.

Καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἂν ἄπερ ἐπιτρέπη ὁ Θεός. Τοῦτο ποιήσομεν· ποῖον; τὸ ἐπὶ τὴν τελειότητα φέρσθαι, ἐὰν καὶ ὁ Θεός θέλῃ. Τοῦτο δὲ εἶπεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπιτρέποντος ταῦτα, ἀλλ' ὡς εἰδόμεν λέγειν, ὅτι, Ἐὰν καὶ ὁ Θεός θέλῃ, τότε βούλομαι ποιῆσαι ἄρα δὲ καὶ διδάσκει ἡμᾶς ἐνταῦθεν, τὸ πᾶν τῆς ἐκείνου ἐξαρτῆν θελήσεως, καὶ μηδὲ ἐπὶ τῶν ὁμολογούμενων καλῶν τῇ οἰκείᾳ θαρρῆν καὶ κρίσει καὶ δυνάμει. Τοῦτο δὲ ῥητῶς καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰούδας¹⁷ παραινεῖ.

Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἄκαθ' φωτισθέντας. Οὐκ εἶπεν ὅτι ἀσύμφορον, ἢ ἀπρεπές, ἀλλὰ, ἀδύνατον,

ὥστε εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν τοῦ δευτέρου ἁλπίσαι λουτρὸν.

Γευσαμένους τε τῆς θωραῆς τῆς ἐκουρανίου. Τουτέστι, τῆς ἀφίσσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Οὐδεὶς γὰρ δύναται τοιαῦτα δίδοι, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός.

Καὶ μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου. Μετὰ τὴν ἀφῆσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τότε ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐ γὰρ οἶκει ἐν σώματι καταχρῆσθαι ἁμαρτίας. Διὰ δὲ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν εἶδοτο ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται.

Καὶ καλὸν γευσάμενους Θεοῦ ῥῆμα. Οὐκ εἶπεν ἀνακαλυμμένως· τί ἐστὶ τοῦτο· δίδωσι· μέντοι ἡμῖν νοεῖν, ὅτι περὶ πάσης πνευματικῆς διδασκαλίας τοῦτο φησι.

Αὐτάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος. Ἡ τὸ θαύματα ἐπιτελεῖν οὕτω καλεῖ, ἢ τὸ ζῆν ἀγγελικῶς, τῶ μηδενὸς δεῖσθαι τῶν παρόντων, ἀλλὰ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀποβλέπειν, καὶ ἤδη ἀρραβῶνα ἔχειν τῆς μελλούσης ζωῆς τὴν ἐνταῦθα ἄλλον καὶ πνευματικὴν.

Καὶ παραπεσόντας πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετένοιαν. Τουτέστι, διὰ μετανόιας. Τί οὖν; ἐκδέβληται ἡ μετένοια; Μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὁ διὰ τοῦ δευτέρου λουτροῦ ἀνακαινισμός. Τοῦ λουτροῦ γὰρ μόνου ἐστὶ τὸ ἀνακαινίζειν, ὡς καὶ ὁ προφήτης· Ἄνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου, τῆς δὲ μετανόιας ἐστὶ, τὸ τῆς καλαιότητος ἀπαλλάξαι, καὶ στεβροῦς ἐργάζεσθαι. Εἰς ἐκείνην μέντοι τὴν λαμπρότητα ἀναγαγεῖν οὐκ ἐνι. Ἐκεῖ γὰρ τὸ εἶον ἢ χάρις ἦν. Εἰς μετένοιαν οὖν, φησὶ, τὴν τοῦ βαπτίσματος. Πρῶτον γὰρ τις μετανοεῖ ἐπὶ τῶ προτέρω βίῳ, εἴτα βαπτίζεται, ὅσον τὸ ἐφ' ἑαυτῷ. Μετανοίας τῆς ἀπὸ νεκρῶν ἔργων. Ἀἴτιον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξῆς, ὅτι τὸ δεῦτερον λουτρὸν ἀπαγερωδῶν ταῦτα φησιν.

Ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τὸ βάπτισμα σταυρός ἐστὶ. Συνεσταυρώθη γὰρ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, καὶ σύμφυτοι γενησάμεν τῶ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Συνετάξημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀπέθανεν ἐν σταυρῷ σαρκί, οὕτως ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπαθάνομεν. Ὁ τοίνυν δεῦτερον βαπτισόμενος, ὅσον τὸ ἐφ' ἑαυτῷ, δεῦτερον σταυροῖ τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἔλεπον. Ἄπαξ γὰρ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ θάνατος· αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Οὐκ ἔρα ἐστὶ δεῦτερον βάπτισμα, ὅτι μὴδὲ δεύτερος σταυρός. Τί γὰρ κωλύει καὶ τρίτον καὶ τέταρτον, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον; Οὐκ εἶπε δὲ, ἀνασταυροῦντας, καὶ ἔστη· ἀλλὰ προσέθηκε, καὶ τὸ, ἑαυτοῖς, ἵνα δείξῃ, ὅτι βαθύμως τὸν καθ' ἡμᾶς βίον ἀκονομοῦντας, ὥσπερ ὄντος ἐτέρου βαπτίσματος, οὕτω πάντα διαπραττόμεθα, ὡς ἂν ἐν ἑαυτοῖς ποιεῖν δέξαι ὑποσησάμενοι.

Καὶ παραδειγματίζοντες. Τουτέστι, θριαμβεύοντες, καταστύνοντες· τοῦτο δὲ διχῶς νοήσεις· ἢ ὅτι τότε οἱ σταυρώσαντες τὸν Κύριον, ἐπὶ αἰσχύνῃ αὐτοῦ τοιοῦτον τρόπον θανάτου ἐπενόησαν, τὸν ἐπι-

sibile, ut ad desperationem eos injiciat, ne omnino sperent se denuo baptismum posse consequi.

Gustaverunt etiam donum caeleste. Hoc est, remissionem peccatorum; nemo enim talia dare potest nisi unus Deus.

Et participes facti sunt Spiritus sancti. Post dimissionem peccatorum, tum est participatio Spiritus sancti: non enim habitat in corpore subdito peccatis. Per impositionem autem manuum dabatur, uti supra dictum est.

Vers. 5. Gustaveruntque bonum Dei verbum. Non dixit aperte quid sit hoc: interim tamen nos colligere facit, se de omni spirituali doctrina loqui.

Et virtutes futuri saeculi. Vel miracula facere sic appellat, vel angelice vivere, ita ut nullo praesentium indigeat, sed ad futura respiciat, ac futurae vitae arrham habeat, praesentem a materia rebusque crassis semotam et spiritualem.

Vers. 6. Et prolapsi sunt, rursus renovari ad poenitentiam. Hoc est, per poenitentiam. Quid igitur? ejecta est poenitentia? Haudquaquam, sed per secundum baptismum renovatio est rejecta. Renovare namque solius est lavacri, perinde ac Propheta dicit: *Renovabitur ut aquila juvenus tua*: poenitentiae autem est, a vetustate liberare, fortesque facere: ad illum tamen splendorem ducere non licet: illie enim totum gratia erat. Ad poenitentiam igitur dicit, nempe baptismatis. Primum enim quispiam ducitur poenitentia ob transactam vitam, **684** deinde baptizatur, sicut et ipse praedixit, *Poenitentiae ob operibus mortuis.* Manifestum autem est ex sequentibus, quod baptismatis reiterationem prohibens haec dicit.

Rursum crucifigentes sibiipsis Filium Dei. Baptisma crux est. *Simul enim crucifixus est vetus noster homo, ac simul insiti sumus similitudini mortis ejus.* Et rursus: *Consepulti sumus ipsi per baptismum.* Perinde namque ut mortuus est ille in cruce carni, sic et nos in baptismate mortui sumus peccato. Qui igitur secunda vice baptizatur, quantum in se est, rursus cruci Christum affigit. Atqui hoc absurdum est: semel enim mortuus est, et resurrexit, et mors in eum porro non dominatur. Non igitur est secundum baptismum, quandoquidem neque secunda crux sit. Quid enim prohiberet, si secundum permetteretur, quominus tertium et quartum concederetur, atque ita in infinitum? Non dixit autem, *rursum crucifigentes*, ac destitit, sed adiecit, *sibi ipsis*, ut ostendat quod vitam nostram ignave transigentes, quasi alter baptismus esset, ita omnia perficimus, ceu malam opinionem in nobis ipsis sustinentes.

Et ostentui habentes. Hoc est, triumphantes, ignominia afficientes. Hoc autem bifariam intelliges: vel quia qui tum crucifixum Dominum, ad ignominiam ejus talem mortis rationem excogitarunt,

¹⁷ Psal. cii, 5.

maledictam videlicet et contumeliosam, ac sceleratis destinatum: vel quia Christus semel cruci affixus, immortalis deinceps creditur. Qui igitur re-crucifigit ipsum, mendacium hoc facit, quod Christo contumeliam offert, quippe qui post mortem suam quam semel sustinuit, immortalitatem deinceps gustaverit. Bifariam itaque rem impossibilem esse dicit: primo quidem, quod indignus est qui tantis bonis donatus sit, atque omnia profudit, rursus iisdem frui: secundo vero quod horribilius est, quod impossibile sit Filium Dei rursus crucifigi.

Vers. 7. *Terra enim super venientem super se bibens imbrem.* Terram quidem animam, imbrem vero doctrinam vocat, ut alio in loco, *Mandabo verbis, inquit Deus, ne pluant imbrem in vineam*¹⁰. Et rursus: *Fluvius Dei impletus est aquis*, hoc est, qui a Deo ut alios doceat gratia donatus est, impletus est supernis aquis, sive donis. Iunuit autem istos et suscepisse et imbibisse sermonem, et cum sepe ipsum essent adepti, ne sic quidem ipsos profecisse: quod et supra dixit: *Cum deberetis esse doctores propter tempus.*

685 *Et germinans herbam opportunam.* Hoc est, vitam virtutibus completam. Nihil enim adeo est opportunum, hoc est, conveniens et aptum, ut vitæ puritas.

Illis, per quos et colitur. Herbam, inquit, hoc est, bonam conversationem illis parit terra, per quos colitur, atque illis conveniens est ipsa: nam illi ipsi qui virtutem colunt, fruuntur etiam ea. Quidam autem, *illis*, ad doctores retulerunt: etenim per illos optima vitæ conversatio excolitur, ut qui et ipsi discipulorum suorum virtutis sint consortes.

Accipit benedictionem a Deo. Hic tacite ferit Græcos, virtuti terræ frugum proventum ascribentes: Neque enim colonorum manus sunt quæ fructus faciant, verum totum, inquit, Deo referendum est acceptum: ipse benedicit terræ, ac fertilitatem largitur.

Vers. 8. *Proferens autem spinas et tribulos.* Non dixit, germinans, ut supra de herba, sed, *proferens*, perinde ac dicat aliquis, ebulliens, ac veluti superfluitatem emittens. Spinæ autem ac tribuli sunt vitæ sollicitudines, ac impostura divitiarum, ac simpliciter omne peccatum; sicut et David dicit: *Conversus sum in arumna, dum infigitur mihi spina*¹¹. Non enim simpliciter accedit; sed infigitur: et nisi totam evelimus, sed minimum quiddam remanserit, cruciat, atque opus est cura ac diligentia. Insuper tribulus est: unde si eam retineas, vulnerat, atque omni ex parte injucunda est, cum hic ignominiam pariens, tum in futuro sæculo potissimum.

¹⁰ Psal. Lxiv, 10. ¹¹ Psal. xxxi, 4.

¹² ψευσαμένῳ ο.

κατάρaton και ἐπονειδιστον δηλαδὴ, και τοῖς κούργοις ἀφωρισμένον· ἢ ὅτι ἀπαξ σταυρωθεὶς ὁ Χριστὸς, ἀθάνατος λοιπὸν εἶναι πιστεύεται. Ὁ τὸν ἀνασταυρῶν αὐτὸν, ψεῦδος τοῦτο ποιεῖ· ὅπαρ αἰσχύνῃ τῷ Χριστῷ φέρεται, ὡς γευσαμένῳ¹² τὴν μετὰ τὸ ἀπαξ ἀποθανεῖν τοῦ λοιποῦ ἀθανασίαν. Δυσὶ τούτων τρόποις τὸ πρᾶγμα ἀδύνατόν φησιν εἶναι· ἐνὶ μὲν, ὅτι οὐκ ἐξῆς ἔστιν ὁ τοιούτων καταξιώθεως, και πάντα προέμενος, αὐθὺς ἀπολαύσαι τῶν αὐτῶν, ἐτέρῳ δὲ τῷ φρικωδεστέρω, ὅτι ἀδύνατόν ἐστι τὸν ὕλον τοῦ Θεοῦ ἀνασταυροῦσθαι.

Γῆ γάρ ἡ πιούσα τὸν ἐπ' αὐτῆς κολλᾶντις ἐρχόμενον ὕετόν. Γῆν μὲν τὴν ψυχὴν, ὕετόν δὲ τὴν διδασκαλίαν καλεῖ, ὡς και ἀλλαγῶ, Ἐρτελοῦμαι ταῖς γεφύλαις, φησὶν ὁ Θεὸς, τοῦ μὴ βρέξαι ὕετόν εἰς τὸν ἀμπέλωνα. Και ἄλιν· Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐκπληρώθη ὕδατων, τουτέστιν, ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ διδάσκειν χαριτωθεὶς, ἐκπληρώθη τῶν ἀκωθεν ὕδατων, ἦτοι χαρισμάτων. Δινίττεται δὲ ἐνταῦθα τούτους και δεξαμένους και συμπίνοντας τὸν λόγον, και πολλάκις τούτου τυχόντας, και οὐδὲ οὕτως ἀπαναμένους, ὁ και ἀνωτέρω εἶπεν· Ὁφείλοντες εἶναι διδασκαλοὶ διὰ τὸν χρόνον.

Και τίκτουσα βοτάνην εὐθετον. Τουτέστι, βίον ἐνάρετον. Οὐδὲν γὰρ οὕτως εὐθετον, τουτέστι, προσῆχον και εὐάρμοστον, ὡς βίου καθαρότης.

Ἐκστρωσις δὲ ὁδὸς και γεωργεῖται. Τὴν βοτάνην, φησὶ, τουτέστι, τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν ἐκείνοις τίκτει ἡ γῆ, δι' οὗς και γεωργεῖται, και ἐκείνοις ἐστὶν εὐθετος αὕτη. Και γὰρ αὐτοὶ ἐκείνοι οἱ καρποφοροῦντες τὴν ἀρετὴν, ἀπολαύσουσι ταύτης. Τινὲς δὲ τὸ, ἐκστρωσις, ἀντὶ τοῦ, τοῖς διδασκάλοις, ἐνόησαν· και γὰρ και δι' αὐτοὺς γεωργεῖται ἡ ἀρίστη πολιτεία, ὡς και αὐτῶν μετεχόντων τῆς τῶν μαθητῶν ἀρετῆς.

Μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ Θεοῦ. Ἐνταῦθα ἡρέμα πλήττει τοὺς Ἕλληνας, τοὺς τῆς δυνάμει τῆς γῆς τὴν τῶν καρπῶν φορὰν ἐπιγράφοντας. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ γεωργικαὶ χεῖρές εἰσιν αἱ τοὺς καρποὺς ποιῶσαι, ἀλλὰ τὸ πᾶν, φησὶ, τοῦ Θεοῦ ἐστὶν· αὐτὸς εὐλογεῖ, και τὴν εὐφορίαν δίδωσιν.

Ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας και τριβόλους. Οὐκ εἶπε, τίκτουσα, ὡσπερ ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς βοτάνης, ἀλλ', ἐκφέρουσα, ὡς ἂν εἶποι τις, ἐκθράσσουσα, και οἶόν τι περὶ τῶμα ἀπορρίπτουσα. Ἄκανθαί δὲ και τριβόλοι, αἱ τε μέριμναι τοῦ βίου, και ἡ ἀπάτη τοῦ πλοῦτου, και ἀπλῶς πᾶσα ἁμαρτία· ὡς και ὁ Δαβὶδ φησιν· Ἐστράφη εἰς ταλαιπωρίαν ἐν τῷ ἐμπαγγῆναι μοι ἀκανθῶν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐπέρχεται, ἀλλ' ἐμπήγνυται· κᾶν μὴ πᾶσαν ἐξέλωμεν, ἀλλὰ μικρόν τι ἐναπομείνη, ὀδυνᾷ, και δεῖ θεραπείας και ἐπιμελείας. Ἄλλὰ και τριβόλος ἐστὶν· ὅθεν ἂν αὐτὴν κατάσχησ, πλήττει, και πάντοθεν ἐστὶν ἀρῆς, και ἐνταῦθα αἰσχύνῃ φέρουσα, και ἐν τῷ μέλλοντι δὲ αἰῶνι μάλιστα.

Variæ lectiones.

Ἄδοκιμος καὶ κατάρας ἔργυς. Τὴν μὲν ἀγαθὴν γῆν εὐλογεῖσθαι ἔφη ὁπὸ Θεοῦ· τὴν δὲ ἀκαρπὸν, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς ἐπικατάρατον, ἀλλ' ἔργυς κατάρας, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωμεν. Ὁ γὰρ ἔργυς κατάρας, δυνήσεται καὶ μακρὸν γενέσθαι.

Ἦς τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωμεν. Ὁ γὰρ εἶπεν, ἦτις κατακαήσεται, ἀλλ', ἦς τὸ τέλος εἰς καῦσιν· τουτέστιν, ἐὰν μέχρι τέλου· ἐπιμείνῃ τῇ ἀκαρπία. Ὡστε δύναται ἀποστῆναι τῆς ἀκαρπίας, καὶ καταπαῦσαι μὲν τὰς ἀκάνθας, δόκιμος δὲ γενέσθαι, καὶ εὐλογίας μετασχεῖν.

Πακίσιμαθα δὲ περὶ ὕμῶν, ἀγαπητοί, τὰ κρεῖττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν. Καθαψάμενος αὐτῶν ἰκανῶς καὶ φοβήσας, θεραπείαι πάλιν, ἵνα μὴ πάντῃ ὀπίστω ἐργάσῃται. Τὸν γὰρ νωθρὸν ὁ πᾶν πλῆττων, νωθρότερον ἐργάζεται. Φησὶν οὖν, ὅτι, Οὐχ ὡς κατεγνωκῶς ὕμῶν ταῦτα λέγω, οὐδὲ ὡς νομίζων ὑμᾶς ἀκαρθῶν πλήρεις, ἀλλὰ δεδοικῶς ἵνα μὴ τοῦτο γένηται. Καὶ οὐκ εἶπε, Προσδοκῶμεν περὶ ὕμῶν, ἀλλὰ, Πακίσιμαθα, τουτέστιν, ἐν βεβαιότητι ἔσμεν περὶ ὕμῶν, ὅτι οὐχ οὕτως ἔχετε, ἀλλὰ κρεῖττόνως, καὶ ὅτι τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας φροντίζετε, καὶ οὕτως ἐλαλήσαμεν πληκτικῶς. Ἡ οὖν περὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν τοῦτο φησὶν, ὅτι, Οὐχ ἵστε ὑμεῖς τοιοῦτοι ἀκαρθῶδες; ἢ περὶ ἀντιδόσεως, ὅτι, Οὐχ ἵστε κατάρας ἔγγυς, οὐδὲ περὶ καῦσιν, ἀλλὰ τις ἄλλη ἀντιμισθία ὑμῖν ἀπόκειται. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἐπαγόμενον.

Ὁ γὰρ ἄδικος ὁ Θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὕμῶν. Ἴδε πῶς αὐτοὺς ἀνεκῆσατο καὶ ἀνέβρωσε πρὸς τὸ ἐλπίζειν τὰ βελτίω, ἀναμνήσας αὐτοὺς τῶν προτέρων, καὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ· εἰ γὰρ δίκαιος ὁ Θεὸς, οὐκ ἐπιλήσεται τοῦ, ἔργου ὕμῶν, τουτέστι, τῆς εὐσπλαγγίας, τῆς φιλαδελφίας, ἀλλ' ἀντιδώσει ὑμῖν. Ὅτι μὴ μικροψυχεῖτε, ἀλλὰ πάντως ἐλπίζετε τὰ βελτίω, ἐπειδὴ καὶ πάντως ὁ Θεὸς δίκαιος. Οὐκοῦν περὶ ὕμῶν εἶπον & εἶπον, πληκτικῶς· οἶδα γὰρ ὅτι οὐ κατάρας ἔξιτε ὑμεῖς.

Καὶ τοῦ κόσμου τῆς ἀγάπης ἦς ἐνεδειξασθε εἰς τὸ δνομα αὐτοῦ, διακορήσαντες τοῖς ἀγίοις, καὶ διακονοῦντες. Μεγάλα αὐτοῖς μαρτυρεῖ· οὐκ ἔργα μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ προθυμίας ἔργα. Τὸ γὰρ διακονεῖν προθυμίας σηματικόν. Ἀγάπην καὶ τὴν ἐλεημοσύνην φησὶν, ἣν ἀπαείξαντο, οὐκ εἰς τοὺς ἀδελφούς, ἀλλ' εἰς τὸ δνομα τοῦ Θεοῦ. Ὅρα μεγίστην παράκλησιν, ὅτι οὐκ ἀνθρώποις ποιοῦμεν, ἀλλὰ Θεῷ· ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ἐμοὶ ἐποιήσατε, φησὶν. Ὁ γὰρ διὰ τὸ δνομα τοῦ Θεοῦ τημελῶν τὸν ἄδικον⁸², τῷ Θεῷ τοῦτο ποιεῖ. Τοῖς ἀγίοις δὲ, τουτέστι, τοῖς πιστοῖς. Πᾶς γὰρ πιστὸς ἕως, καὶ κοσμηκὸς ἦ. Ἠγιασταὶ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνηρ ὁ ἀπιστος ἐν τῇ γυναίκῃ, καὶ ἡγιασταὶ ἡ

Reproba est, et maledicto proxima. Bonam terram benedixit a Deo: infrugiferam autem non dixit simpliciter execratam, sed *execratori vicinam*, ut non desperemus. Nam qui prope execrationem est, poterit et longe removeri.

Cujus consummatio in combustionem. Hoc etiam adjecit, ne desperemus. Non enim dixit, quæ comburetur, sed, *cujus finis ad combustionem*: hoc est, si ad finem usque in sterilitate perseverarit. Potest itaque desistere a sterilitate, atque spinas compescere, probata item reddi, atque benedictionis particeps.

VERS. 9. *Confidimus autem de vobis, dilecti, meliora, et viciniore salutis, tametsi ita loquimur.* cum eos abunde satis carpsisset ac perterrefecisset, rursus medetur, ne omnino supinos laxosque reddat. Vixit qui segnem nimis objurgat, seguiorem reddit. Ait ergo: Non quasi vos damnarim ista dico, neque quod vos spinarum plenos esse sentiam, sed metuens ne hoc fiat. Nec dixit, *De 686 vobis exspectamus*: sed, *Confidimus*, id est, certi ac firmati sumus quod non sic habetis, sed melius, et quod vestri ipsorum salutis curam geritis, etiamsi nos tam aspere locuti sumus. Vel igitur de conversatione et moribus eorum hæc dicit, quod Vos non estis hujusmodi spinosi: vel de retributione, quod Non estis execrationi proximi, neque in combustionem, sed alia quædam vobis merces est reposita. Expende autem quod sequitur.

VERS. 10. *Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri.* Animadvertite quomodo ipsos crexerit et confortarit ut sperent meliora, revocans eis ad memoriam priora, ac justitiam Dei. Si enim justus est Deus, non obliviscetur operis vestri. hoc est, misericordiæ, fraternæ dilectionis, sed retribuet vobis. Proinde ne respondeatis animum!, sed omnino meliora sperate, quandoquidem et Deus omnino justus est. Non igitur de vobis dixi, quæ dixi, ut animum vestrum percellam: novi enim quod vos non sitis digni execratione.

Ac dilectionis quam ostendistis in nomine ejus, qui ministrastis sanctis, et ministratis. Magna eis tribuit, non solum opera, verumetiam opera cum alacritate. Ministrare namque promptitudinis est indicium. Per dilectionem autem eleemosynam intelligit, quam impertierunt, non in fratres, sed in nomen Dei. Animadvertite maximam consolationem, quod non hominibus, sed Deo facimus eleemosynam, perinde ac Christus in Evangelio inquit: *Mihi fecistis*. Qui enim propter nomen Dei injusto prospicit, Deo istud facit. *Sanctis*, hoc est, fidelibus. Omnis enim fidelis sanctus est, etiamsi in mundo fuerit. *Sanctificatus est enim*, inquit, *vir infidelis in uxore, et sanctificata est uxor inf-*

Variæ lectiones.

⁸¹ κατακαῦσαι m. ⁸² ἀδελφόν m.

dellis in marito ¹⁰. Fides igitur hic sanctificationem A facit. Ne igitur erga eremitas tantummodo curam impendamus, tanquam sanctos, verum etiam erga mundanos. Sancti enim illi sunt et fide et vita: porro ipsi laici sancti sunt in fide, plerique etiam in vita. Observa autem quomodo eos leniat ac mitiget. Non enim dixit, *qui ministrastis*, et ita quiescit: verum adjecit, *et ministrastis*, hoc est, eadem hodieque facitis.

Vers. 11. *Cupimus autem unumquemque vestrum eandem ostendere sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem.* Perinde ac si quis dicat: Quam ergo ob causam, o Paule, hæc dixisti, si noluisti nos ferire et increpare? Hæc dixi, inquit, cupiens ut in futurum etiam recte curratis: non quod priora condemnem, verum quod de futuris metuam. Nec dixit, *Volo*, quod erat **687** præceptoris auctoritatis: sed, *Cupio*, quod est paterni affectus. Non enim verbis tantum hoc desidero, sed animus meus pro vobis restat. Tale enim quiddam intellige pro ἐπιθυμῶ. Nec simpliciter pro vobis, sed, pro unoquoque vestrum: adco omnium sive majorum sive minorum cura tangebatur, omnesque norat. Ut sitis solliciti, *ad expletionem spei*, hoc est, ut plenam et perfectam fidem ostendatis, et non perturbemini. Observa autem quomodo non aperte ferit, neque dicit, *Desperastis*, recolligite vos deinceps: verum tantum non hoc dicit: *Equidem volo te semper sollicitum esse, et ut qualis fuisti antehac, talem etiam in posterum te exhibeas.*

Vers. 12. *Ut non segnes efficiamini.* Hoc itidem ad mitigationem eorum dicit: ad futurum enim tempus hoc ducit. Atqui supra dixit: *Quoniam segnes facti estis*: sed auditu, ad auditum enim usque segnitiam statuit: Jam vero, inquit, curam gero, ne animum vestrum segnitias ista attingat. Ut enim corpus otium et immobilitas lædit, sic et animam a bonis operibus cessatio, supinam magis efficit.

Verum imitatores eorum qui per fidem et longanimitatem promissiones hereditate capiunt. Supra commonefecit ipsos eorum quæ antea ipsi gesserant, domesticum ipsis exemplum proferens: nunc vero ad patriarcham eos subvehit. Ne existiment enim se nullo esse numero dignos, ac veluti contemptos sese a Deo relictos esse, planum facit jam quod isthuc maxime sit fortium virorum, tentari scilicet, et quod magnos viros sic exercuerit Deus. Si enim statim daret quod promisisset, fides eorum haud demonstraretur. Nunc autem differt dona sua, ut fides ipsorum per patientiam inclarescat. Tum etiam planum sit quempiam credere ei qui promisit, quando post multum temporis elapsum non acceperit, et tamen se accepturum

γυνη ή άπιστος εν τῷ άνδρι. Η πίστις ούν εν ταῦθα τὸν άγιασμὸν ποιει. Ὡστε μη πρὸς τοὺς εν κρήμη μόνους σπουδαίω ὤμεν, ὡς άγίους, αλλά και πρὸς τοὺς κοσμικοὺς· ἄγιοι μὲν γάρ ἐπεινοι και πιστει και βίω· ἄγιοι δὲ και οἱ λαϊκοι τῇ πίστει, πολλοι δὲ και βίω. Ὅρα δὲ πῶς θεραπεύει αὐτοὺς. Οὐ γάρ εἶπε, *διακονήσατε*, και ἔστη· αλλά προσέθηκε, και *διακονοῦντε*· τούτεστι, και ἐτι τὸ αὐτὸ ποιῶντε.

Ἐπιθυμοῦμαι δὲ ἕκαστον ὁμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφοριαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους. Ὡσπερ τινὸς εἰπόντος· Τίνος οὖν ἐνεκεν ταῦτα εἶπα, ὦ Παῦλε, εἰ μη ἐμελλας ἡμᾶς κλητεῖν; φησιν, ὅτι, Ταῦτα εἶπον, ἐπιθυμῶν ἵνα και πρὸς τὸ μέλλον εὐδρομητε· οὐχ ὡς τῶν προτέρων καταγινώσκων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μελλόντων θεοικῶς. Και οὐκ εἶπε, *Θέλω*, ὅπερ ἦν διδασκαλικῆς αὐθεντίας· ἀλλ', *Ἐπιθυμῶ*, ὃ πατριτικῆς ἐστι φιλοστοργίας. Οὐ γάρ μέχρι βημάτων τούτο βούλομαι, ἀλλ' ἡ ψυχὴ μου καίεται ὑπὲρ ὁμῶν. Τοιούτων γάρ τι νοεῖ τὸ ἐπιθυμῶ. Και οὐκ ἀπλῶς ὑπὲρ ὁμῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ἐνὸς ἐκάστου· οὕτω πάντων ἐκχέδετο, και μικρῶν και μεγάλων, και πάντας ἠπίστατο. Ὡς ἂν σπουδάζητε πρὸς τὴν πληροφοριαν τῆς ἐλπίδος, τούτεστιν, ἵνα πλήρη και τελειαν τὴν ἐλπίδα ¹⁰ ἐνδείξησθε, και μη σκυλευθῆτε. Ὅρα δὲ ¹¹ πῶς οὐ κλητεῖ φανερώς, οὐδὲ λέγει ὅτι, Ἄπηλπίστατε, και ἀνακτήσασθε ἑαυτοὺς· λοιπόν, ἀλλ' ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγει· *Θέλω* τε σπουδάζειν ἅει, και ὅσος ἦς πρότερον, τοιούτων εἶναι και νῦν και εἰς τὸ μέλλον.

Ἴνα μη τωθροί γένησθε. Και τοῦτο πρὸς· θεραπεύειαν αὐτῶν· εἰς γάρ τὸν μέλλοντα χρόνον ἐξάγει αὐτό. Καίτοι ἀνωτέρω εἶπεν· Ἐπειδὴ τωθροί γένησθε, ἀλλὰ τὰς ἀκοαί·· μέχρι γάρ τῆς ἀκοῆς ἔστησε τὴν τωθρότητα· νῦν δὲ, φησι, προνοοῦμαι. ¹² Ἴνα μη τῆς ψυχῆς ὁμῶν διψῆται αὐτή. Ὡς γάρ τὸ σῶμα ἡ ἀργία και ἀκίνησι βλάπτει, οὕτω και τὴν ψυχὴν ἡ τῶν αγαθῶν ἀργία ὑπτιωτέρων ἐργάζεται.

Μημεταλ δὲ τῶν διὰ πίστεως και μακροθυμίας κληρονομοῦντων τὰς ἐπαγγελίας. Ἀνέμνησεν αὐτοὺς ἀνωτέρω, ὡν αὐτοὶ κατώρθωσαν πρότερον, εἰκοθεν αὐτοῖς φέρων τὰ ὑποδείγματα. Νῦν δὲ καὶ ἐπὶ τὸν πατριάρχην αὐτοὺς ἀνάγει. Ἴνα γάρ μη νομίσωσιν ὅτι ὡς οὐδενὸς ἔξιοι λόγου καταπροσηθέντες ὑπὸ Θεοῦ ἐγκαταλείφθησαν, δείκνωσιν ὅτι μάλιστα τῶν γενναίων ἀνδρῶν τούτῳ ἐστι, τὸ περιρρῆσθαι, και ὅτι τοῖς μεγάλωι· ἀνδράσιν οὕτω κληρονομοῦνται ὁ Θεός. Εἰ μὲν γάρ εὐθύ· ἐδέξου δ' ἐπηγγελιατο, οὐκ ἂν ἡ πίστις αὐτῶν διεδείκνυτο· νῦν δὲ ἀναδεικνύεται τὰς δόσεις, ἵνα φανῆ ἡ πίστις αὐτῶν διὰ τῆς ὑπομονῆς. Τότε γάρ τις φαίνεται, ὅτι πιστεύει τῷ ἐπαγγελιαμένω, ὅτε πολλοῦ καιροῦ διελθόντο· μη λαμβάνων, ὁμῶς πιστεύει ὅτι λήφεται, και οὐκ

¹⁰ I Cor. vii, 14.

Varie lectiones.

¹⁰ πίστιν ο. ¹¹ σύνεσιν ο. ¹² προθυμοῦμαι ο.

ἀπονεκῆ²². Διὰ τοῦτο οὖν ταῦτα τὰ πληκτικὰ λέγω ἡμῖν, ἵνα διανοστήσω ὑμᾶς, καὶ γένησθε μιμηταὶ τῶν κληρονομησάντων τὰς ἐπαγγελίας διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας. Τίνας δὲ εἰσὶν οὗτοι, μετὰ ταῦτα εἰρεῖ. Ὅρα δὲ πῶς πρῶτον εἶπε τὴν πίστιν, εἶτα μακροθυμίαν, ὅτι ἀπὸ πίστεως ἡ μακροθυμία. Εἰ μὴ γὰρ πιστεύει τις ὅτι πάντως δώσει ὁ ἐπαγγελιζόμενος, οὐδὲ μακροθυμεῖ.

Τῷ γὰρ Ἀβραάμ ἐπαγγελιζόμενος ὁ Θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενός εἶχε μεζονος ὁμοῖαι, ὥμοσε καθ' ἑαυτοῦ λέγων· Ἡ μὴν, εὐλογῶν εὐλογῆσω σε, καὶ πληθύνων πληθύνῃ σε. Πολλῶν ὄντων τῶν διὰ τῆς πίστεως κληρονομησάντων τὰς ἐπαγγελίας, τοῖς ἄλλοις μὲν τίως νῦν παρήκε, τοῖς ἐξῆς αὐτοῦς ταμειῶν, μόνον δὲ τοῦ Ἀβραάμ μέμνηται, διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ προσώπου, καὶ ὅτι μάλιστα οὗτος καὶ ἐπαγγελίας ἠξιώθη καὶ ἐπέτυχε. Καὶ διὰ τοῦτο δείκνυσιν ὅτι οὐ δεῖ μικροφυεῖν, ἀλλ' ἀναμένειν τὸν Θεόν, ἔθος ἔχοντα μὴ ταχέως ἐπάγειν τὰ ἐπηγγελίμενα, ἀλλὰ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου. Πότε δὲ ὥμοσε καθ' ἑαυτοῦ ὁ Θεός; Ἡ ἐν αὐτοῖς τοῖς λόγοις οἷς φησιν, ὅτι Κατ' ἑαυτοῦ ὥμοσα· ἴσως δὲ καὶ τὸ, ἡ μὴν, εἰποι ἂν τις δοκον εἶναι τοῦ Θεοῦ καθ' ἑαυτοῦ· τὸ γὰρ ἡ μὴν, ἀντὶ τοῦ ὄντως μὴν, σημαίνει. Ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ βεβαιωτικὸν τῆς ἀληθείας· ἀλήθεια δὲ τίς ἂν εἴη ἄλλος, ἢ ὁ Θεός; οὕτω καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, Ἀμήν, ἀμήν, λέγων, τὸν αὐτὸν ὅρκον ὁμνυεῖ, ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν κατὰ μεζονος ὁμοῖαι, καθ' ἑαυτοῦ ὁμνύς, ὡς καὶ ὁ Πατήρ. Καίτοι τινὲς καὶ τῷ Ἀβραάμ αὐτὸν εἶπε τὸν Ἰὺδὸν ὁμιλήσαι ἐνόησαν· λέγει γὰρ ἡ Γραφή, ὅτι, Εἶπε δὴ πρὸς Ἀβραάμ ὁ ἄγγελος. Οὐ δῆπου δὲ, φασίν, ὁ Πατήρ εἶη ἂν ἄγγελος, ἀλλ' ὁ Ἰὺδὸς δὲ τῆς μεγάλης βουλῆς.

Καὶ οὕτω, μακροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας. Πῶς πρὸς μὲν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς λέγει, ὅτι οὗτοι πάντες οὐκ ἔκομισαντο τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς εἶδον καὶ ἠσπάζοντο· νῦν δὲ φησιν, ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας; Οὐ περὶ τῶν αὐτῶν λέγει ἐνταῦθα κάκει, ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν περὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐπηγγελμένων φηδὶν, ὧν ἐπέτυχεν ὁ Ἀβραάμ μετὰ μακρὸν χρόνον· ἐκεῖ δὲ περὶ τῶν οὐρανίων, ὧν οὕτω ἐπέτυχεν. Ἀμζότερα μέντοι, καὶ τὸ ἐπιτυχεῖν αὐτὸν, καὶ τὸ μήπω ἐπιτυχεῖν, εἰς παράκλησίν ἐστι τοῖς ὀλιγοψύχοις· τὸ μὲν, ὅτι καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μακροθυμήσωμεν, τυφόμεθα· τὸ δὲ, ὅτι ἐκείνου μήπω τυχόντος τοῦ πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν τελειωθέντος, ἀνόητοι ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ἀσχέλλοντες, ὅτι οὕτω τυγχάνομεν. Ὅρα δὲ πῶς εἶπεν, ὅτι μακροθυμήσας ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας, ἵνα δείξῃ μεγάλην τὴν δύναμιν τῆς μακροθυμίας, καὶ ὅτι οὐχ ἡ ἐπαγγελία μόνη τὸ πᾶν εἰργάζετο, ἀλλὰ καὶ ἡ μακροθυμία. Ἐνταῦθα δὲ καὶ φοβεῖ αὐτοῦς, διδοῖς ἐννοεῖν ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὅτι ἐγκόπτει

A credit, et non torpet. Propterea igitur hæc objur-gatoria vobis dico, ut excitem vos, et ut connume-remini inter hæredes promissionis per fidem et longanimitatem. Quinam vero sint illi, posthac exponet. Observa autem quomodo primo loco fidem collocarit, deinde longanimitatem, quoniam ex fide est longanimitas. Nisi enim credat aliquis omnino daturum eum qui promisit, nunquam erit longanimis.

VERS. 13, 14. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habeat per quem juraret majorem, per semetipsum juravit, dicens: Vere benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te. Cum plerique alii essent qui per fidem 688 hæredita-rint promissiones, alios quidem nunc prætermisit, reponens eos inter eos qui sequuntur; solius Abra-hami autem meminit, tum ob personæ dignitatem, tum quod hic præ cæteris promissione dignatus sit, eamque sit consecutus. Per hoc pariter indicat non esse desperandum nobis, sed Deum potius expectandum, cui in more est non statim præstare quæ promisit, sed post multum temporis. Quando autem juravit per seipsum Deus? Vel ipsis verbis quibus ait: Per memetipsum juravi. Forsan autem et particulam, ἡ μὴν, quispiam dixerit juramen-tum Dei per sese. Nam ἡ μὴν, revera, significat. Quod nihil sane est aliud, quam confirmatio quæ-dam veritatis. Veritas autem, quisnam alius fuerit præter Deum? Sic et in Evangelio Dominus, Amen, amen, dicens, idem juramentum jurat, cum non possit per majorem jurare, per seipsum jurans, perinde ac Pater. Nonnulli tamen putarunt ipsum Filium tum cum Abrahamo collocatum: ait enim Scriptura: Dixit autem ad Abraham angelus. Nequaquam enim, inquit, Pater angelus esse poterat, sed Filius, magni consilii angelus.

VERS. 15. Et sic, longanimitèr ferens, assecutus est promissionem. Qui igitur in fine Epistolæ dicit, quod isti omnes non acceperunt promissiones, sed ewinus eas intuiti sunt et salutaverunt, hic vero ait Abrahamum consecutum esse promissionem? Non de iisdem hic et illic loquitur, verum hic de iis quæ in vita ei promissa erant loquitur, quæ Abrahami sane longo post tempore assecutus est: illic autem de cœlestibus, quæ nondum erat assecutus. Utrumque vero, et quod consecutus sit, et quod nondum sit consecutus, ad consolati-onem pusillanimum inservit: alterum quidem, quod et nos, si patienter expectamus, assequemur: alterum vero, quod si ille nondum est assecutus, qui ante tot annos consummatus est, admodum insipientes nos sumus, cum ægre serimus nos non-dum assequi. Observa autem quomodo dixerit, per longanimitatem eum consecutum promissio-nem, ut ingentem longanimitatis vim atque potentiam ob oculos ponat, et quod promissio sola

Variæ lectiones.

²² ἀπονεκῆ πρὸς τὴν πίστιν m.

totum hoc non effecerit, sed etiam longanimitas. Illic autem etiam terret eos, ex contrario significans promissionem abscondi per pusillanimitatem. Atque hoc contigit populo olim in deserto, qui in pusillanimitate lapsi, nulla ratione sunt assecuti promissionem. Dicit igitur quispiam: Quomodo autem sancti etiamsi longanimes fuerunt, non tamen sunt assecuti, ut sub Epistolæ finem dicit? At vero assequuntur 689 omnino, verum qui ex populo murmurarunt, neque assecuti sunt, neque assequuntur.

VERS. 16. *Homines enim per majorem jurant, et omnis controversiæ ipsi finis est ad confirmationem juramentum.* Hoc est per juramentum solvitur omnis contentionis controversia. Etenim dicuntur quidem multa, et contradicuntur utrinque, sed enim jusjurandum postremo accedens, ac stabiliens, cuncta dubia solvit.

VERS. 17. *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, juramento stabilivit.* Hoc est, propterea quod, quandoquidem ita se res habet, ut hominibus juramentum omnem fidem afferat, ob eam rem Deus etiam jurat. Vel, in quo, hoc est, quia juravit per seipsum Deus, ex abundanti monstravit nobis, quod omnino et impermutabiliter facturum sit quæ nobis promiserit. Nam Deo etiam sine juramento fides adhibenda erat, propter nos tamen demittit sese, nec suam dignitatem contempletur, verum ut nobis persuadeat, indigna etiam de seipso dici patitur. Nos enim fideles promissionis sumus hæredes, qui in semine ejus, qui Christus est, benedicti sumus. Animalverte autem quomodo etiam tum Filium dicat mediatorem Dei et hominum fuisse: per ipsum enim tanquam Verbum juravit Deus et Pater.

VERS. 18. *Ut per duas res immobiles, in quibus impossibile mentiri Deum.* Quales et cujusmodi? Quod simpliciter diceret ac promitteret, tum quod jusjurandum promissioni apponeret. Quoniam enim apud homines hoc videtur esse firmitus, jusjurandum videlicet, propterea ipse illud apposuit. In quibus, pro, ex quibus his duabus rebus, certissima demonstratur promissio, ac impossibile est mentiri Deum. Quemadmodum igitur juravit propter nos, etsi indignum erat ipso jurare, ita istud, didicit ex quibus passus est, intellige. Etenim homines id existimant esse credibilis et certius, quod experientia comprobatur est.

Fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem. Hoc est, magnam admonitionem et adhortationem. Non enim magis propter Abrahamum, quam propter nos hoc dictum est, qui confugimus ad eum, hoc est, speravimus. Quorsum autem habemus adhortationem? ad hoc ut teneamus propositam spem, hoc est, ut ab illis quæ sunt Abrahamo data, de his etiam quæ ad nos pertinent certiores reddamur, neque quidquam am-

ται ἡ ἐπαγγελία δι' ὀλιγοφυχίας⁸². Καὶ τοῦτο συνέθη τῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ πάλαι λαῷ, οἱ ὀλιγοφυχῆσαστες οὐκ ἔτυχον τῆς ἐπαγγελίας ἁλως. Εἴποι οὖν ἄν τις· Καὶ πῶς οἱ ἄγιοι καίτοι μακροθυμήσαντες οὐκ ἔτυχον, ὡς· πρὸς τῷ τέλει φησίν; Ἄλλὰ τεύχονται πάντως. Οἱ δὲ τοῦ λαοῦ γογγυσταὶ⁸³ οὔτε ἔτυχον, οὔτε τεύχονται.

At vero assequuntur 689 omnino, verum qui ex populo murmurarunt, neque assecuti sunt, neque assequuntur.

Ἀνθρώποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μιλζονος ὀμνῶνσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὄρκος. Τουτέστιν, ἐκ τοῦ ὄρκου λύεται πάσης ἀντιλογίας ἀμφισβήτησις. Καὶ γὰρ λέγονται μὲν πολλὰ, καὶ ἀντιλέγονται ἐξ ἑκατέρου μέρους, ὁ δὲ ὄρκος τελευταῖς ἐπισειῶν καὶ βεβαιῶν, τὰ ἀμφιβολὰ λύει πάντα.

Ἐν ᾧ περισσώτερον βουλόμενος ὁ θεὸς ἐκιδεῖξασθαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐβεβαίωσεν⁸⁴ ὄρκῳ. Τουτέστι, διὸ, ἐπειδὴ καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁ ὄρκος πᾶσαν πίστιν ἐπιφέρει, διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεὸς ὁμνῶσιν. Ἡ, ἐν ᾧ, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ ὁμῶσαι, φησὶ, καθ' ἑαυτοῦ ὁ θεός, ἐκ περιουσίας ἰδεῖξεν ἡμῖν, ὅτι πάντως καὶ ἀμεταθέτως ποιήσει ἃ ἐπηγγέλατο. Ἔδει μὲν γὰρ καὶ χωρὶς ὄρκου πιστεύεσθαι τὸν θεόν, ἀλλ' ὁμοῦ δι' ἡμᾶς συγκάτεισι, καὶ οὐ τῆν αὐτοῦ ἀξίαν σκοπεῖ, ἀλλ' ὅπως ἡμᾶς πίστην, ἀνάξια περὶ αὐτοῦ ἀνέχεται λέγεσθαι. Ἡμεῖς γὰρ οἱ πιστοὶ τῆς ἐπαγγελίας ἐσμεν κληρονόμοι, οἱ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς, εὐλογηθέντες. Ὅρα πῶς καὶ τότε λέγει τὸν Υἱὸν μεσίτην θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γεγονέναι. Δι' αὐτοῦ γὰρ ὡς Λόγου ὤμνουν ὁ θεὸς καὶ Πατήρ.

Ἴνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτω, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι θεόν. Ποίου καὶ ποίου; Τοῦ τε ἀπλῶς εἰπεῖν καὶ ὑποσχέσθαι, καὶ τοῦ ὄρκον προσθεῖναι τῇ ὑποσχέσει. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο δοκεῖ πιστότερον, τὸ τοῦ ὄρκου, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς τοῦτο προσέθηκεν. Ἐν οἷς, ἀντὶ τοῦ, ἐξ ὧν, τούτων τῶν δύο, πιστοτάτη δεικνύεται ἡ ἐπαγγελία, καὶ ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν θεόν. Ὅσπερ οὖν ὁμνῶσαι δι' ἡμᾶς, καίτοι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ ὀμνῶναι, οὕτω καὶ τὸ, ἔμαθεν ἐξ ὧν ἐπαθε, νόει. Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι τοῦτο νομίζουσιν ἀξιοπιστότερον, τὸ διὰ τῆς πείρας ἔλθειν.

Ἰσχυρὰν παρακλήσιν ἔχομεν, οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι προκειμένης ἐλπίδος. Τουτέστι, παρανεῖσιν μεγάλην καὶ προτροπήν. Οὐ μᾶλλον γὰρ διὸ τὸν Ἀβραάμ, ἢ δι' ἡμᾶς τοῦτο εἴρηται, τοὺς καταφυγόντας ἐπ' αὐτὸν⁸⁵, τουτέστιν, ἠλπικότας. Πῶς δὲ ἔχομεν τὴν προτροπήν; Εἰς τὸ κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος· τουτέστιν, ἵνα ἀπ' ἐκείνων τῶν τῷ Ἀβραάμ δοθέντων, καὶ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πληροπορηθῶμεν, καὶ μὴ διασείζωμεν περὶ τῶν

Variæ lectiones.

⁸² ὀλιγοφίας ο. ⁸³ γογγύζοντες ο. ⁸⁴ ἐμασίτευσεν ο. ⁸⁵ αὐτὸν ο.

μακρόντων και οὐρανίων, ἀ ἐλπίζομεν, ἀλλὰ βαθαίως A και ἀσφαλῶς κρατῶμεν ταύτης τῆς ἐλπίδος, και μὴ ἀπαύσωμεν αὐτήν. Καὶ γὰρ ἡ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελία και πρὸς ἡμᾶς ἐστὶ, και κυρίως πρὸς ἡμᾶς; τοῖς πιστεύσαντας τῷ Χριστῷ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

Ἦν ὡς ἀγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ και βαθαιαν. Ἦν ἐλπίδα ἔχομεν ὡς ἀγκυραν. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἐκεῖνη τὰ πλοία ἐν καιρῷ ζάλης ἰσθησιν ἐδραία, οὕτω και ἡ ἐλπίς τοῦ; σαλευομένου; τοῦ; πειρασμοῦ; , ἐδραίου; και ὁπομονητικοῦ; εἶναι ποιεῖ. Οὐχ ἀπλῶ; δὲ εἶπεν, ἀγκυραν, ἀλλὰ ἄσφαλῆ και βαθαιαν. Ἐστὶ γὰρ ἀγκυρα μὴ φυλάττουσα τὸ σκάφος ἀσάλευτον, ἢ εἴταν σαθρὰ, ἢ εἴταν ἀλαφροτέρη. Εἰκότως δὲ οὐ θαμελίον ἐμνήσθη, ἀλλ' ἀγκύρας· διότι ὁ ἴμεν ἐπὶ τῶν σφόδρα σταθρῶν και φιλοσόφων τίθεται· ἡ δὲ ἀγκυρα ἐπὶ τῶν ζάλην ἔχόντων, οἷα ἦσαν οὗτοι τοῖς πειρασμοῖς; κλυδωνιζόμενοι.

Και εισερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπεδάσματος. Εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι Ἀναμειναιτε· γενήσεται γὰρ τὰ ἐλπιδόμενα· νῦν τελειώτερον πληροφορῶν, λέγει, ὅτι και ἦδη ἔχομεν αὐτὰ τῆ ἐλπίδι. Αὐτῇ γὰρ εισελθούσα ἐνδον τοῦ οὐρανοῦ, ἐποίησεν ἡμᾶς ἦδη εἶναι ἐν τοῖς ἐπαγγελμένοι; , κἂν εἴτι κάτω ὤραεν, κἂν μήπω ἔλαθομεν. Τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχὺν ἡ ἐλπίς, ὥστε τοῖς ἐπιγελοῦ; οὐρανοῦ; ποιεῖν. Ὅσπερ δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸ καταπέτασμα διείργε τὸ ἅγιον ἀπὸ τῆς λοιπῆς σκηνῆς· οὕτω και ὁ οὐρανός; ἡμῖν καταπέτασμα, διείργων τὰ κάτω ἀπὸ τῶν θεωτέρων και ὑπερουρανίων.

Ὁπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εισήλθεν Ἰησοῦς. Εἶπεν ὅτι ἡ ἐλπίς ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν εισέρχεται, βαθαιοὶ τὸ ῥηθὲν, διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν τοῦτο πιστούμενοι;. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς; ἐκεῖνος εισήλθε· και οὐχ ἀπλῶ; εισήλθεν, ἀλλὰ πρόδρομος εισήλθε, τουτέστιν, ὡς και ἡμῶν ὀφειλόντων εισελθεῖν. Ὁ γὰρ πρόδρομος, τινῶν ἐστὶν ἀκολουθούντων πρόδρομος, και οὐδὲ πᾶν πολὺ τὸ μέσον τοῦ πρόδρομου και τῶν ἐπομένων, ὡσπερ οὐδὲ Ἰωάννου και Χριστοῦ. Μὴ τοίνυν ἀσχάλλετε· ὅσον οὐπω εισελευσάμεθα ὅπου ὁ πρόδρομος ἡμῶν. Οὐκ ἤρξησθαι δὲ εἰπῶν, πρόδρομος, ἀλλὰ προσέθηκε και τὸ, ὑπὲρ ἡμῶν, εἰς ἰκλαίω πιστώσων, ὡστανεῖ τοῦτο λέγων· Οὐκ αὐτὸς εἶπε τοῦ ἐκαίσε ἐλθεῖν· πῶς γὰρ θεός; ἐν; ἀλλ' ὡσπερ σάρκα δι' ἡμᾶς ἔλαθεν, οὕτω και δι' ἡμᾶς; εισήλθεν ἐσώτερον τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα ἡμῖν ἀνοίξη τὴν ὁδόν. Ὅσπερ ἀναγκαίως εισελευσάμεθα και αὐτοί;. Ἦ τὸ, ὑπὲρ ἡμῶν, ἀνεῖ τοῦ, ἵνα ἐπιγυγῆνη ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρὶ, ὡς; και ὁ ἀρχιερεὺς εἰσῆει εἰς τὸ Ἅγιον ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐξελασόμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδεκ, Ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ τοῦτο μάλιστα παρα-

bigamus de futuris, adeoque caelestibus bonis quæ speramus, sed firmiter ac tuto retineamus hanc spem, nec dimittamus ipsam. 690 Etenim quæ Abrahamo facta est promissio, ad nos etiam spectat, ac proprie ad nos qui Christo credimus, ut in superioribus dictum est.

Veras. 19. Quam sicut anchoram habemus animæ, tutam ac firmam. Quam spem habemus veluti anchoram. Nam perinde ut illa naves tempestatibus tempore firmas constituit, consimilem ad rationem spes agitato et concussos tentationibus, stabilis et patientes efficit. Non simpliciter autem, anchoram, dixit, verum, tutam ac firmam. Etenim anchora quæ non conservet scapham inconcussam, vel si putrida fuerit, vel quando plus æquo levior. Merito autem non fundamentum meminit, sed anchora, eo quod fundamentum in valde solidis ac sapientibus ponitur: anchora vero in iis quæ tempestate quatuntur, quales fuerunt isti qui tentationibus agitabantur et fluctuabant.

Ei incidendum usque ad interiora velaminis. In superioribus dixit, Expectate: eventient enim quæ sperantur. Jam perfectius certos faciens, ait quod etiamnum ea habemus in spe. Ista namque ingressa in cælum fecit jam nos esse in promissis bonis, etiamsi adhuc infra in terris sumus, etiamsi nondum acceperimus. Spes tantas virês habet, ut terrestres caelestes faciat. Quemadmodum vero in Veteri Testamento velamen disjunctit Sanctum a reliquo tabernaculo: ita cælum nobis velamen est, disjungens inferiora a diviniioribus et supercaelestibus.

Veras. 20. Ubi præcursor pro nobis introiit Jesus. Cum spem nostram cælos ingressam dixerit, confirmat quod dictum est, per res ipsas hoc stabilis. Etenim Christus ille ingressus est: et non simpliciter ingressus est, sed præcursor ingressus est, hoc est tanquam et nos videlicet debeamus ingredi. Præcursor enim quorundam sequentium est præcursor, nec valde multum est intervalli inter prækursorem ac sequentes, quemadmodum neque inter Joannem et Christum. Ne igitur ægroferatis: mæx ingressuri sumus in eum locum, in quo præcursor noster est. Nec contentus fuit dicere, præcursor: sed apposuit, pro nobis, ad majorem confirmationem; perinde quasi hoc dicat: Ipse non habebat opus eo ingredi: quomodo enim, cum Deus esset? At enim sicut carnem propter nos assumpsit, sic et propter nos interioris cælum subiit, ut nobis patefaceret iter. Necessario itaque ingrediemur et ipsi. Vel, pro nobis, est pro, ut intercedat pro nobis ad Patrem, quandoquidem et pontifex ingrediebatur in Sanctum semel in anno ut pro populo interpellaret.

Secundum ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum. Hæc maxima 691 etiam nobis est con-

Varia lectiones.

ἢ εἴτι μή ο.

PATROL. GR. CXXV.

solatio, siquidem Pontifex noster est in supernis, ac multo præstantior iis qui sunt apud Judæos. Primo secundum modum: non enim juxta eorum ordinem, sed secundum ordinem Melchisedec. Deinde loco et tabernaculo: supra enim in cælis est; postea, Testamento: de melioribus enim et perfectioribus bonis; item duratione: sempiternus enim, et non temporarius. Postremo, persona: Filius enim Dei est. Proinde ne langueatis animo. Hæc autem omnia propter carnem dicta sunt: secundum hanc enim factus est Pontifex.

CAPUT VII.

VERS. 1-3. *Hic enim Melchisedec, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abraham regresso a cæde regum, et benedixit ei. Cui et decimas omnium divisit Abraham.* Scopos est apostolo, commensurare discrimen Veteris et Novi Testamenti: atque hoc statim in exordio indicavit, cum diceret, *Patribus quidem locutus est Deus per servos, prophetas: nobis autem, qui sumus in Novo Testamento, locutus est per Filium.* Quia vero infirmi erant auditores, quippe qui languido essent animo in tentationibus, illorum pusillanimitatem interim refocillavit, et deinceps, cum abunde eos refecisset, rursus de excellentia Novi Testamenti, qua Vetus exsuperat, inducit sermonem. Considera vero ejus sapientiam. Ostendit Melchisedec, qui erat typus Christi, excellentiorem Abrahamo fuisse. Nisi enim fuisset præstantior, non benedixisset ei, nec decimas ab eo accepisset. Quoniam vero ab Abrahamo deducebantur sacerdotes legis, istos quoque Melchisedec præcellit, quatenus ipsis et benedixit, ac decimas ab ipsis accepit, quandoquidem et progenitori eorum benedixerit, ac decimas sumpserit. Quod si figura Christi Melchisedec tantum excellit sacerdotis legis, quanto potius verus Melchisedec Christus? Hæc quidem est sententia totius loci. Abbrevians autem narrationem de Melchisedec, subinfert contemplationem, mystice et spiritualiter historiam ad allegoriam transferens.

Primum quidem ex interpretatione dicitur rex justitiæ. Declarat hoc loco quam ratione Melchisedec sit figura Christi: ac primum quidem ab ipso nomine discere exactam rationem. Melchi enim, *rex*; Sedec *justitiam* valet. Quis autem alius est rex justitiæ, præter Dominum nostrum Jesum Christum?

Deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis. Ab urbis nomine, inquit, id etiam planum est. Salem enim *pacem* valet, si interpreteris. Quis autem **692** alius pacis rex est præter Christum, qui pacem avertit eaque sunt in cælis, et quæ super terram? Nulli mortalium convenit, justitiæ pacisque esse regem, præterquam uni Christo.

VERS. 3. *Sine patre, sine matre, sine genealogia.*

κλησις, εἶγε ἄνω ὁ Ἀρχιερεὺς ἡμῶν, καὶ πολλὸν βελτίων τῶν παρὰ Ἰουδαίους. Καὶ τῷ τρόπῳ· οὐ γὰρ κατὰ τὴν τάξιν ἐκαίνων, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Καὶ τῷ τόπῳ καὶ τῇ σκηνῇ· ἄνω γὰρ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ τῇ Διαθήκῃ· ἐπὶ γὰρ μεῖζοι καὶ τελειότεροι, καὶ τῷ μονίμῳ· αἰώνιος γὰρ, καὶ οὐ πρόσκαιρος· καὶ τῷ προσώπῳ· Υἱὸς γὰρ Θεοῦ. Ὅστε μὴ ἀθυμεῖτε. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τὴν σάρκα εἴρηται· κατὰ γὰρ ταύτην ἐγένετο ὁ Ἀρχιερεὺς.

ΚΕΦΑΛΑ Ζ΄.

Ὁὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδέκ βασιλεὺς Σαλήμ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναρτήσας Ἀβραὰμ ὑποσπρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτόν· ᾧ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραὰμ. Σκόπος τῷ ἀποστόλῳ δεῖξαι τὸ διάφορον τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς· καὶ τοῦτο εὐθὺς μὲν καὶ ἐν προοιμίῳ· Ἐδειξεν εἰπὼν, ὅτι τοῖς μὲν πάλαι ὁμιλλήσας διὰ τῶν δούλων ὁ Θεὸς, τῶν προφητῶν· ἡμῖν δὲ τοῖς ἐν τῇ Καινῇ, ἐν τῷ Υἱῷ. Ἐπεὶ δὲ ἀσθενεῖς ἦσαν οἱ ἀκούοντες, αἵτε ὀλιγοφυχήσαντες ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἀνεκτίσαντο αὐτῶν τὴν ὀλιγοφυλίαν ἐν τῷ μεταξὺ, καὶ λοιπὸν μετὰ τὸ ἱκανῶς αὐτοὺς ἀνακτήσασθαι, πάλιν ἐν περὶ τοῦ ὑπερέχειν τὴν Καινὴν τῆς Παλαιᾶς εἰσάγει λόγον. Καὶ ὅρα σοφίαν. Δείκνυσσι τὸν Μελχισεδέκ, ὅς τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ, ὑπερέχοντα τοῦ Ἀβραὰμ. Εἰ μὴ γὰρ ὑπερέχειν, οὐκ ἂν εὐλόγει αὐτόν, καὶ δεκάτας ἀπ' αὐτοῦ ἐλάμβανεν. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ κατήγοντο οἱ νομικοὶ ἱερεῖς, δηλονότι καὶ τοῦτων ὑπερέχει ὁ Μελχισεδέκ, ὡς καὶ αὐτοὺς εὐλογῶν καὶ ἀποδεκατῶν, ἐν οἷς τὸν προπάτορα αὐτῶν εὐλόγει καὶ δεκάτους. Εἰ δὲ ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ τοσοῦτον διαφέρει τῶν νομικῶν ἱερέων, πόσῳ μάλλον ὁ ἀληθινὸς Μελχισεδέκ ὁ Χριστός; Οὐτός μὲν ὁ νοῦς ἅπας τοῦ χωρίου. Συντεμῶν δὲ τῶν περὶ τοῦ Μελχισεδέκ διήγησιν, ἐπιφέρει τὴν θεωρίαν μυστικῶς καὶ πνευματικῶς ἀλληγορῶν τὴν ιστορίαν.

Ἐπιφέρει μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης. Δείκνυσιν ἐνταῦθα πῶς ὁ Μελχισεδέκ τύπος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πρῶτον ἀπ' αὐτοῦ, φησί, τοῦ ὀνόματος μάθανε τὴν ἀκρίβειαν. Μελχι μὲν γὰρ, βασιλεὺς· Σεδέκ δὲ, δικαιοσύνη. Τίς δὲ ἄλλο; βασιλεὺς· δικαιοσύνης, ἀλλ' ἢ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός;

Ἐπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλήμ· ὁ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης. Καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως, φησί, τοῦτο δῆλον. Σαλήμ γὰρ ἑρμηνεύεται εἰρήνη. Τίς δὲ ἄλλο; βασιλεὺς εἰρήνης ἢ ὁ Χριστός, ὁ εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς; Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει τὸ, τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης βασιλεὺς ἢ, εἰ μὴ μόγις Χριστῷ.

Ἀπᾶτων, ἀμήτωρ, ἀγενναλόγητος. Ἐχθὸς καὶ

Variæ lectiones.

⁶⁹ γέγονεν ο. ⁷⁰ ἐκ προοιμίων ο. ⁷¹ εἶναι βασιλεῖα ο.

ἑτέραν ὁμοίωτητα. Ὡσπερ γάρ ὁ Μελχισεδὲκ ἀπάτωρ ἐστὶ καὶ ἀμήτωρ, οὐχ ὅτι οὐκ εἶχε πατέρα ἢ μητέρα, εἶχε γὰρ καὶ αὐτὸς, ὡς εἰς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐγενεαλογήθη παρὰ τῆ Γραφῆ, οὐδὲ ἐμφανίζεται ὄνομα τῶν γονέων αὐτοῦ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀπάτωρ ἐστὶ κατὰ τὴν κάτω γέννησιν· ἐκ μόνης γὰρ τῆς Παρθένου Μαρίας ἐγεννήθη τὰ κατὰ σάρκα· ἀμήτωρ δὲ κατὰ τὴν ἄνω γέννησιν· ἐκ μόνου, γὰρ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀβρόχως καὶ ἀνεκπινοήτως γεγέννηται. Ἄλλὰ καὶ ἀγενεαλόγητος. *Τῆν γὰρ γενεάν αὐτοῦ εἰς διηγήσεται;* Ἐπι καὶ ὁ ἄνω γεννήσας Πατὴρ, ἀνερμήνευτος, καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς γεννήσεως. Καὶ ἡ κάτω δὲ γεννήσασα μήτηρ, λόγῳ οὐκ ὀκοπίεται, κατὰ γε τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως, ὅλον, πῶς ἐγέννησε παρθένος, πῶς ἀνευ ὧδίνων, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς ἀληθῶς καὶ ἀμήτωρ καὶ ἀπάτωρ ἐστίν. Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, οὐκ ἀληθῶς· ἀνένδοκτον γὰρ τοῦτο· ἀλλὰ τῷ μὴ ἐμφέρεσθαι τῇ Γραφῇ τοὺς αὐτοῦ γονεῖς, ὥστε τὸ ἀγενεαλόγητος, ὡσπερ ἐφάρμηνευτικὸν ἐστὶ τοῦ, ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ· ὁλοει λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου· Οὕτως εἶπον τὸν Μελχισεδὲκ ἀπάτωρα καὶ ἀμήτορα, ὡς ἀγενεαλόγητον, καὶ ὡς μὴ μνημονευθείσης τῆς γενεᾶς αὐτοῦ παρὰ τῇ Γραφῆ. *sine matre*, perinde quasi Apostolus diceret: Hanc ad rationem dixi Melchisedec patre ac matre vacaro quod genealogia ejus in Scriptura non exprimitur, nec mentio generis ejus in Scriptura fiat.

Aliam hic similitudinem habes. Quemadmodum enim Melchisedec sine patre est et sine matre, non quod non habuerit patrem aut matrem, habebat enim ipse, uti mortalium unus, sed quia genealogia ejus non exstat in Scriptura, neque parentum ejus nomen apparet: hunc ad modum: Christus sine patre est secundum inferiorem generationem: ex sola namque Virgine Maria genitus est, quatenus ad carnem attinet: sine matre autem est secundum supernam nativitatem: ex solo enim Patre ante omnia sæcula ineffabiliter et incomprehensibiliter generatus est. Præterea genealogia etiam vacat. Nam generationem ejus quis enarrabit? Quandoquidem et qui superne in cælis genuit eum Pater, sit etiam inexplicabilis, atque adeo ipse modus generationis. Porro et quæ inferne in terris eum peperit mater sub rationem non cadit secundum modum generationis, nimirum quomodo virgo peperit, quomodo sine doloribus, ac similia. Christus igitur revera sine patre ac sine matre est: Melchisedec vero et sine patre et sine matre, non revera (særi enim hoc non potest), sed quatenus parentes ejus in Scriptura non exprimuntur. Quare quod ait: sine genealogia, veluti interpretatur quid sit, sine patre ac matre vacaro dixi Melchisedec patre ac matre vacaro rationem dixi Melchisedec patre ac matre vacaro nec mentio generis ejus in Scriptura fiat.

Μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχω· ἀρρωματωμένος δὲ τῷ Ἰῶ τοῦ Θεοῦ, μέγα ἰερεὺς εἰς τὸ διαρκές. Καὶ τοῦτο οὕτω νοήσεις ὡς καὶ τὰ προειρημένα. Ὡς μὲν γὰρ ἄνθρωπος, εἶχεν ὁ Μελχισεδὲκ πάντως καὶ ἀρχὴν ἡμερῶν, καὶ τέλος ζωῆς· καὶ καθὼ ἡμεῖς· οὐκ ἴσμεν οὔτε πότε ἐγεννήθη, οὔτε πότε ἐτελεύτησεν, ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν γῶσιν, οὔτε ἀρχὴν ἔχει, οὔτε τέλος. Ὁ μόνου Χριστοῦ ἀληθῶς, ἅτε Θεός, οὔτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχει· ἀναρχος γὰρ κατὰ τὴν ἀπὸ χρόνου ἀρχὴν, εἰ καὶ τὸν Πατέρα ἔχει ἀρχὴν ὡς αἴτιον· οὔτε τέλος· ἀτελεύτητος· γὰρ τὸ δὲ σύμψαν εἰπεῖν, ἀίτιος. Ποῦ τοίνυν οἱ Ἀρειανί; Ἀκούεωσαν ὅτι ὁ Ἰῶς ἀρχὴν οὐκ ἔχει. Οὕτως οὖν δέξασιν ἡμῖν ὁ Παῦλος λύειν· καὶ ὡσπερ ἂν ἀπορήσειε τις, πῶς ὁ Χριστὸς ἱερεὺς· εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, ὅπου γε ὁ Μελχισεδὲκ ἐτεθνήκει, καὶ οὐκ ἐγένετο εἰς τὸν αἰῶνα ἱερεὺς. Δύσσορον γὰρ ἐνταῦθεν, τοῦτο λέγοντες, ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς αἰώνιος ὢν καὶ ἀτελεύτητος, αἰ ἐστὶν ἱερεὺς τῆ ἀληθείας. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ἐκλώσεται λαὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφέρειν πιστεύεται δὲ τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, ἄλλως τε καὶ ὡς ἐντυγχάνων τῷ Πατρὶ ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ τότε δὲ τὰ τελευταία ἱερουργήσει ἡμῖν καὶ μυστικώτερα, λαυτὸν ἡμῖν εἰς βρωσίαν καὶ πόσιν προτιθεὶς καινῶς καὶ ὑπὲρ πάντων νόσιν. Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ ἀτελεύτητον λέγεται ἔχειν τὴν ἱερωσύνην, οὐχ ὅτι, ζῆ ἀει· ἐτεθνήκει γὰρ· ἀλλὰ καθὼ οὐκ ἐμφέρεται τῇ Γραφῇ τὸ τέλος αὐτοῦ, ἵν' ἐνταῦθεν ἔχοιμιαν γινώσκωμεν, πότε ἡ κρωσύνη αὐτοῦ ἐπαύσατο. Ὡσπερ οὖν καὶ ἐν ταῖς

Neque initium dierum, neque vitam habens; assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Hoc etiam perinde intelliges, ut prænemorato. Quatenus enim homo erat, habebat prorsus Melchisedec cum principium dierum, tum finem vitæ: verum quatenus nos nescimus quando natus sit aut mortuus, quod attinet ad nostram cognitionem, neque principium neque finem habet. Christus tamen revera, ut Deus, neque initium dierum habet: principio enim caret, juxta principium quod a tempore dicitur, etiamsi Patrem habeat principium tanquam causam: neque finem: immortalis enim est, atque ut summam dicam, sempiternus. Ubi sunt igitur Ariani? Audiant Filium principium non habere. Hanc ad rationem Paulus nos instituit, quomodo istud sit diluendum: atque etiam sicubi aliquis dubitaverit, quomodo Christus sacerdos sit in æternum secundum ordinem Melchisedec, quandoquidem Melchisedec mortuus est, nec factus est sacerdos in sempiternum. Diluamus igitur hanc, dicentes, Christum, cum æternus sit et immortalis, revera semper esse sacerdotem. Nam et nunc quidem semper et ubique seipsum pro nobis offerre creditur per ministros suos, præsertim cum apud Patrem pro nobis intercedit: tum vero perfectiora et magis mystica sacra pro nobis perficiet, seipsum nobis in cibum et potam proponens, novo quodam modo omnem ingenii captum exsuperante. Melchisedec autem æternum habere sacerdotium dicitur, non quod vivat semper, mortuus enim est

Varie lectiones.

Ὁ Χριστός ο. ὁ λέγειν ο.

verum quia non traditur in Scriptura finis ejus ut inde possumus cognoscere quando sacerdotium ejus cessaverit. Quomodoque igitur nomina in illo saeculo appellaciones fuerunt, Melchisedec et rex Salem, in Christo autem rerum veritas: sic et quod neque principium neque finem habuerit, in illo quidem, quia sacris Litteris non esset inscriptum, typus erat: in Christo autem, secundum veritatem. Si enim undique futura erat similitudo, non jam figura esset ac veritas, verum aut utraque typus, aut utraque veritas. Nonne autem et hoc in imaginibus cernimus? Etenim hic umbratilis pictura ad perfectam jam imaginem similitudinem quandam habet, quatenus characterem ejus per Natas obscure denotat: habet et dissimilitudinem, necnon evidentiores formas suscepit.

Vers. 4. *Intromissi autem quantus sit iste, cui et decimas dedit de spoliis Abraham patriarcha.* Postquam figuram veritati adoptaverat, vel qua sunt Melchisedec, Christo, confidenter jam deinceps demonstrat, typum ipsum, hoc est Melchisedec, ipse apud Judaeos veris sacerdotibus splendidiorum esse: nec ipsis solum, rerum etiam ipse patriarcha. Si autem typus, multo potius verus Pontifex Christus istis erit praestantior. Videte igitur, inquit, quantus sit iste, et quantum excellat, cui dona offerbat, non vulgaris certe homo, sed Abraham talis tantaeque patriarcha: non enim citra rationem, Patriarcha, apponit, verum ut esset persona: et, *De spoliis*, hoc est, civibus praestantiorum et honoratiorum. Nec dici potest, quod veluti ei qui una bellum gesserit cum eo, ac auxiliatus sit ei, diviserit compensationem laboris, sed domi residenti. Eam enim ob rem et supra praefixit, quod occurreret Abrahamo revertenti a eade regnum. Si autem ipse patriarcha major est, quod ipse decimarum datio saepe indicat, multo magis sacerdotibus legis.

Vers. 5, 6. *Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, hoc est, a fratribus suis, quoniam et ipsi esierint de lumbis Abrah.* Cujus autem generatio non enumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham. Probat jam quomodo Melchisedec sit Abrahamo major, inquit: Qui ex Levitica tribu sacerdotio fungebantur, decimas sumebant a populo, utpote qui praestantiores atque honoratiores essent propter sacerdotii dignitatem. Nam propter quid aliud populus ipse, qui laboribus et arumvis affligitur, sacerdotibus non laborantibus neque agrum colentibus omnis generis decimas offerunt, nisi quia diviniore sunt, majorique aperi vacant? Tanta est sacerdotii dignitas, adeoque qui eo funguntur sublimiores sunt propriis fratribus, atque iis qui ex iisdem lumbis sint egressi. Quandoquidem igitur Melchisedec Abrahamam dedit decimas, cum tamen ex eo non denumeraretur ei genealogia, id est, cum non esset ex ejus genere, benigna enim erat, potior ipso est et sublimior.

Αὐτῶσαν, ἐπὶ ταύτων μὲν προσήγαται μένουσαν τὴν Μελχισεδέκ, καὶ τὴν βασιλεὺς Σαλὴμ, ἐπὶ δὲ Χριστῷ πραγμάτων ἀλλάξει· οὕτως καὶ τὸ μὲν ἀρχὴν ἔχειν μένει τῶσα, ἐπὶ ταύτων μὲν, ἀλλ' ἐπὶ μὲν γρηγορέωσα, τῶσα; γὰρ ἦν· ἐπὶ δὲ Χριστῷ κατ' ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ πανταχοῦ ἕλληεν οἶκος ἡ ἐρασίτης, οἰκίαι τῶσα; ἐν ἦν καὶ ἀλάθεια, ἀλλ' ἡ ἐρασίτης τῶσα; ἡ ἐρασίτης ἀλάθεια. Ἡ οὐχὶ καὶ ἐπὶ τῶν ταύτων εἰσέλθον τῶσα; θεωροῦμεν; Καὶ γὰρ κενεοῦσα ἡ καταγραφὴ πρὸς τὴν ἀποστολικήν ἦτορ οἰκίαι ἔχει καὶ ἐρασίτης, καὶ ἀποστολὴν δὲ τῶν γραμμῶν ἀποδορῶν; τὸν χαρακτῆρα· ἔχει καὶ ἀνομιαν, καὶ ἡ εἰσὶν δὲ τῶν γραμμῶν, ἐρασίτης καὶ ἐρασίτης τὸν χαρακτῆρα ἀλλάξει.

quatenus imago per celestes magis portoricam **Θεωροῦσα δὲ πηλίκος οὗτος, ἡ καὶ δεικνύτω ἡ ἀνομιαν ἔδειξεν ἐκ τῶν ἀποδορῶν ὁ καταγράφης.** *Ἐρασίτης τὸν τῶσα; τῆ ἀλάθεια ἐρασίτης, ἦτορ τὴ τῶ Μελχισεδέκ τῷ Χριστῷ, θεοῦ λαοῦ, καὶ ἀποδορῶν ἐπὶ ὁ τῶσα; ταύτων, ὁ Μελχισεδέκ, οἰκίαι τῶν πατρῶν· τοῦτα; ἀλάθεια ἐρασίτης λαοῦ καταγράφης· καὶ οὐκ ἀνομιαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν καταγράφης οὗτων. Εἰ δὲ ὁ τῶσα; καλλὴ μᾶλλον ὁ ἀλάθεια Ἄρχιερέως Χριστῶς ἐρασίτης ταύτων. Ἦτα; οἰκίαι, φησὶ, πηλίκος; οἰκίαι οὗτος, καὶ ἡ τῶσα; ἐρασίτης, ἡ δὲ καταγράφης οὗτος ὁ τῶσα; τῶν ἀνομιαν, ἀλλ' ὁ Ἄβραμ, ὁ ταύτων ὁ καταγράφης οὐκ ἀλάθεια; γὰρ τὸ, καταγράφης, προσδοκῶν, ἀλλ' ἦτα ἐρασίτης τῶ ταύτων· καὶ, ἐκ τῶν ἀποδορῶν, ταύτων, ἐκ τῶν λαοῦ τῶν κρατούμεν καὶ ταύτων. Καὶ οἰκίαι τῶν εἰσέλθον, ἐπὶ ὁ; οὐστρατιοῦτα; καὶ καταγράφης ἀποδορῶν τῶν ἀποδορῶν τῶν ταύτων, ἀλλ' οἰκίαι ταύτων. Ἀλλ' οὕτως γὰρ προσδοκῶν ταύτων, ἐπὶ οὐστρατιοῦτα; τῶ Ἄβραμ ὁστρατιοῦτα; ἐπὶ τῆς ταύτων τῶν βασιλέων. Εἰ δὲ τῶν καταγράφης ταύτων, καὶ ταύτων ἐρασίτης ἡ τῆς ἀλάθεια; οἰκίαι, καλλὴ μᾶλλον τῶν ταύτων ἐρασίτης.*

Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν οἰκίαι Ἀπολ τῆν ἱερουσαλήν λαοῦ τῶντα, ἐρασίτης ἔχουσα ἀποδορῶν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, ταύτων, τοῦ ἀλάθεια; οἰκίαι, κατὰ ἐρασίτης ἐκ τῆς ἀλάθεια; Ἄβραμ. Ὁ δὲ μὲν γενεολογούμενος ἐκ ταύτων, ἀποδορῶν τὸν Ἄβραμ. Νῦν καταγράφης τῶς ταύτων ἐστὶν ὁ Μελχισεδέκ τῶ Ἄβραμ· καὶ φησὶ, οἰκίαι ἐκ τῆς ἀλάθεια; φησὶ, ἱερουσαλήν; ἐρασίτης οἰκίαι τῶν λαοῦ, πηλίκος ὁσ τῶ ταύτων καὶ ταύτων οἰκίαι τῶ λαοῦ ἀποδορῶν οἰκίαι καὶ ταύτων οἰκίαι, τῶς ἐρασίτης οἰκίαι ταύτων, οἰκίαι ταύτων; προσδοκῶν τῶς ἐκ ταύτων γένους ταύτων, ἡ ταύτων ὁσ ταύτων, καὶ ταύτων ἐρασίτης ταύτων; ταύτων ἐστὶ τὸ τῆς ἐρασίτης ἀλάθεια, καὶ οἰκίαι; οἱ ταύτων ἔχοντες ἀλάθεια; οἰκίαι τῶν οἰκίαι ἀλάθεια, καὶ ἐκ τῆς ἀλάθεια; οἰκίαι ἐρασίτης οἰκίαι. Καὶ ὁ Μελχισεδέκ ταύτων ἐρασίτης ταύτων τῶ Ἄβραμ, καὶ ταύτων μὲν γενεολογούμενος; ἐκ ταύτων, ταύτων, μὲν τῶ ταύτων ὁσ γένους, ἀλάθεια; γὰρ ἦν, ταύτων οἰκίαι ἐστὶ καὶ ἀλάθεια; οἰκίαι.

verum quia non traditur in Scriptura finis ejus, ut inde possumus cognoscere quando sacerdotium ejus coarctaverit. Quomodo enim igitur nomina in illo anno quibus appellationes fuerunt, Melchisedec et rex Salem, in Christo autem verum veritas: sic et quod neque principium neque finem habuerit, in illo quidem, quia sacris Litteris non esset incertum, typus erat: in Christo autem, secundum veritatem. Si enim antiquae futura erat similitudo, non jam figura essent ac veritas, verum aut utraque typus, aut utraque veritas. Nonne autem et hoc in imaginibus certissimum? Etenim hic umbratilis pictura ad perfectam jam imaginem similitudinem quandam habet, quatenus characterem ejus per Necas obscure denotat: habet et dissimilitudinem, necnon evidentiorum formam suscepit.

Vras. 4. Intuimini autem quantum ait iste, cui et decimas dedit de spoliis Abraham patriarcha. Postquam figuram veritati adaptaverat, vel qui sunt Melchisedec, Christo, confidenter jam deinceps demonstrat, typum ipsum, hoc est Melchisedec, ipse apud Judaeos veris sacerdotibus splendidiorum esse: nec ipse solus, verum etiam ipse patriarcha. Si autem typus, melius potius verus Pontifex Christus istis erit praestantior. Videte igitur, inquit, quantum ait iste, et quantum excelsitas, cui dona offerunt, non vulgaris certe homo, sed Abraham talis tantaeque patriarcha: non enim citra rationem, Patriarcha, apponit, verum ut offerret personam: et, De spoliis, hoc est, civitatis praestantiorum et honoratiorum. Nec dici potest, quod veluti ei qui una bellum gesserit cum eo, ac auxiliatus ait ei, diviserit compensationem laboris, sed domi residenti. Eam enim ob rem et supra praesixit, quod accurreret Abrahamo reverentia a caede regum. Si autem ipse patriarcha major est, quod ipse decimarum datio sane indicat, melius magis sacerdotibus legis.

Vras. 5, 6. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, hoc est, a fratribus suis, quoniam et ipsi exierunt de lumbis Abraham. Cujus autem generatio non enumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham. Probat jam quomodo Melchisedec sit Abrahamo major, inquit: Qui ex Levitica tribu sacerdotio saepebantur, decimas sumebant a populo, utpote qui praestantiores atque honoratiores essent propter sacerdotii dignitatem. Nam propter quod aliquid populus ipse, qui laboribus et arumque affligitur, sacerdotibus non laborantibus neque agrum colentibus omnibus generis decimas offerunt, nisi quia diviniore sunt, majorique operi vacant? Tanta est sacerdoti dignitas, adeoque qui eo funguntur sublimiores sunt propriis fratribus, atque iis qui ex iisdem lumbis sint egressi. Quandoquidem igitur Melchisedec Abrahamum decimavit, cum tamen ex eo non denumeraretur ei genealogia, id est, cum non esset ex ejus genere, alienigena enim erat, potior ipse est et sublimior.

ὁ δὲ ἄριστος, ἐκ ἐκείνου μὲν προσηγορίᾳ μόνον ἔχει τὸ, Μελχισεδεκ, καὶ τὸ, βασιλεὺς Σαλὴμ, ἐκ δὲ Χριστοῦ προσηγορίᾳ ἀλλάξεται ὅτι καὶ τὸ, μὲν ἀρχὴν ἔχει μὲν τῆς, ἐκ ἐκείνου μὲν, δὲ τὸ μὴ γνηθῆναι, ὅτι καὶ γὰρ ἦν ἑκ δὲ Χριστοῦ καὶ ἀλλοθεν. Εἰ γὰρ πανταχοῦ ἱσχυρὸν εἶναι ἡ ἀριστοτελῆ, οὐκ αὖτε ὅτι καὶ ἀλλάξεται, ἀλλ' ἡ ἀριστοτελῆ ὅτι καὶ ἀριστοτελῆ ἀλλάξεται. Ἡ οὖν καὶ ἐκ τῶν ἐκείνου εἰδόμενον τοῦτο θεωροῦμεν; Καὶ γὰρ κενόθεν ἡ καταγωγή πρὸς τὴν ἀποστασιαστικὴν ἡδὲ αἰὼν ἔχει καὶ ὁμοίον αὐτῶν, καὶ ἀποστασιαστικὸν αὖτὸν γνηθῆναι ἀριστοτελῆ; τὸν γνηθῆναι ἔχει καὶ ἀριστοτελῆ, καὶ ἡ αἰὼν δὲ τῶν γνηθῆναι, καταρτιστικὸν καὶ ἐπιτελεστικὸν τὸν γνηθῆναι ἀλλάξεται.

Θεωροῦντες δὲ πηλίκου ὄρους, ἡ καὶ δεκάτης ἀβραάμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀποδοθῆναι ὁ πατριάρχης. Ἐπειδὴ οὖν τὸν ἐπὶ ἀληθείᾳ ἐξηγήσαμεν, ἦρτον ἐκ τοῦ Μελχισεδεκ τῷ Χριστῷ, θεοῦ λαοῦ, καὶ ἀποστασιαστικὸν ἐκ δὲ τῶνος, τούτου, ὁ Μελχισεδεκ, αἰὼν τῶν πατρῴων ἰουδαίων ἀληθῶν ἱερῶν λειτουργῶν καὶ οὐκ αἰσῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ πατριάρχου αἰσῶν. Εἰ δὲ ὁ τῶνος, πολλὸν μᾶλλον ὁ ἀληθῆν Ἀρχιερεὺς Χριστοῦ ὑπερέξει τῶνος. Ἦτα οὖν, φησὶ, πηλίκου; ἔστιν ὄρος, καὶ ἴσως ὑπερέξει, ἡ ἔπειτα προσηγορίᾳ οὗ ὁ τῶν ἰουδαίων, ἀλλ' ὁ Ἀβραάμ, ὁ τοσούτος ὁ πατριάρχης οὐκ ἀλλοθεν; γὰρ τὸ, πατριάρχης, προσηγορίᾳ, ἀλλ' ἴσως ἐξήρη τὸ πρῶτον καὶ, ἐκ τῶν ἀποδοθῆναι, τούτου, ἐκ τῶν λειτουργῶν τῶν κενόθεν καὶ ἐπιτελεστικῶν. Καὶ οὖν ἴσως αἰσῶν, δὲ ὁ; εὐσεβειοπροσηγορίᾳ καὶ ἐπιτελεστικῶν ὑπερέξει τῶν ἀποδοθῆναι τῷ πατρῴῳ, ἀλλ' αἰσῶν πατριάρχης. Αὐτὸ τούτο γὰρ προσηγορίᾳ ἐπιτελεστικῶν, ἐκ συνήθητος τῷ Ἀβραάμ ὑπερέξει αὐτῶν ὅτι καὶ καὶ βασιλεὺς. Εἰ δὲ τοῦ πατριάρχου μᾶλλον, καὶ τούτο ἐπὶ τῆς ἰουδαίας; ὅτι, πολλὸν μᾶλλον αἰσῶν τῶν πατρῴων ἱερῶν.

Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν αἰσῶν ἀπὸ τῆς ἱερουσαλὴμ λαμβάνοντες, ἐκ τῆς ἔχουσιν ἀποδοθῆναι τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τούτου, τοῦ ἀλλοθεν ὄρους, καὶ τῶν ἐξ ἀληθείας ἐκ τῆς ἀριστοτελῆ Ἀβραάμ. Ὁ δὲ μὴ γενεολογημένος ἐκ αἰσῶν, δεκάτης τῶν Ἀβραάμ. Νῦν κατανοεῖται πῶς μᾶλλον ἴσως ὁ Μελχισεδεκ τοῦ Ἀβραάμ καὶ φησὶ, ὅτι ὁ ἐκ τῆς ἀριστοτελῆς φωνῆς ἱερουσαλὴμ ὄρος, ἐκ τῶν λαῶν, πρῶτον ὁ κενόθεν καὶ ἐπιτελεστικῶν ὄρος δὲ τῆς, ἱερουσαλὴμ ἔξωθεν. Τίνος γὰρ ἄλλου ἴσως οἱ τοῦ λαοῦ κενόθεν αἰσῶν καὶ ἐπιτελεστικῶν, τοῦ κενόθεν αἰσῶν, ἀλλ' ἱερουσαλὴμ προσφέρουσι τὰς ἐκ παντὸς γένους ἀριστοτελῆς, ἡ κενόθεν ὁ κενόθεν, καὶ μᾶλλον ἔργῳ προσεσθλομένης; Τούτου ἴσως τὸ τῆς ἱερουσαλὴμ ἔξωθεν, καὶ αἰσῶν; οἱ τούτο ἔχοντες ἐξ ἀληθείας αἰσῶν αἰσῶν ἀλλοθεν, καὶ ἐκ τῆς αἰσῶν ὄρος ἐξ ἀληθείας ὄρος. Καὶ ὁ Μελχισεδεκ τῶν ἰουδαίων δεκάτης τῶν Ἀβραάμ, καὶ τούτα μὴ γενεολογημένοι; ἐκ αἰσῶν, τούτου, μὴ τοῦ αἰσῶν ὄρος γένους, ἀλλοθεν γὰρ ἦν, κενόθεν αἰσῶν ἴσως καὶ ἐξ ἀληθείας. Πῶς;

γάρ ἐν ἑαυτῷ ἀλλοτρίω θεότητι ὁ Ἄβραμ, εἰ μὴ ἂν

Quomodo enim alienigenae deditur decimas Abra-
hamae, si multo honore ac dignitate formaretur?
Quod si Melchisedec, qui typus erat, sublimior est,
et quidem ipso Abrahamo, multo magis verus Pen-
titus esset sacerdos legis.

Καὶ τὸν ἔχοντα τῆς ἐπιγγελίας ἀλλότριον.
Ἐπειδὴ ἄρα καὶ πάλιν τοῦτο ἦν τὸ πρῶτον τὸ
Ἄβραμ, τὸ τῆς ἐπιγγελίας λαβεῖν παρὰ Θεοῦ,
προσέθηκεν αὐτῷ τοῦτο, ὅτι αὐτῶτον καὶ τριπλοῦ-
τον τῆς ἐπιλλίας Θεῶν ἔδωκεν, καὶ ἔχοντα ἐπιλλί-
αν τὸν Θεοῦ, αὐτῶτον ἀλλότριον ὁ εἶπας τοῦ Χρ-
στοῦ.

Et hunc, qui habebat representationem, beneficii.
Quia istud ubique et patriam Abrahamum magnum
et spiritus edidit reddere, nempe quod promissionem
a Deo accepisset: apponit hoc nunc, quod tanto
ac tali, qui divino colloquio dignus foret habitus,
quippe haberet debitorem Deum, hinc inquam, fi-
gura Christi beneficii.

Χαρὶς δὲ πλοῦτος ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ἀπὸ
τοῦ πλείοντος ἀλλοτρίον. Εἶπεν οὖν ἐπὶ λέγοντος ὁ
Μελχισεδεκ τὸν τριπλοῦτον Ἄβραμ. Πλείοντος δὲ πο-
τὸς καὶ ἀνεκρίθητος ὀφείλει, ὅτι ὁ εἰληγὸν πλεί-
οντος ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίοντος· πλείοντος ἔρα καὶ ὁ
Μελχισεδεκ, ὁ τὸν Χριστὸν προτυπῶν, τοῦ πα-
τριάρχου.

Vers. 7. Sine ulla autem contradictione, quod
minus est, a majori beneficii. Dixit tantum ac
talem Abrahamum ab ipso Melchisedec benedictum
fuisse. Omnes autem palmam et sine contradictione
scimus, quod benedictio est praevalentior eo cui
benedicitur. Ergo Melchisedec, qui Christum prae-
figurabat, ipso patriarcha major erat.

Καὶ ἴδιον μὲν θεοῦ ἀποδοῦναι ἀνθρώποις
λαβόντων· ἴδιον δὲ παρεροῦναι δειξέτω. Καὶ
ταύτης λογικῆς ἀποδοῦναι μείζονα τὸν τοῦ νό-
μου ἑαυτῶν τὸν Μελχισεδεκ. Οἱ μὲν γὰρ ἴδιον, πο-
τέστιν, ἐν τῷ νόμῳ λαβόντων θεοῦ, ἀποδοῦναι
αὐτῷ ἴδιον, ποτέστιν, ἐν τῷ κατὰ τὸν Μελχισεδεκ
πρότυπον, ἴδιον θεοῦ ὁ παρεροῦναι παρὰ
τῆς Γραφῆς, ὅτι ἔστι. Ἰδὲ γὰρ, φησὶ, ἑαυτῶν εἰς τὸν
αἰῶνα παρὰ τῆς ταύτης Μελχισεδεκ. Τὸ δὲ ἔστι ἴδιον
τὸν Μελχισεδεκ, αἰῶνα ἔστιν, ὅς καὶ ἀνεκρίθητος ἀπο-
δοῦναι ὁ; μὴ παρεροῦναι τῆς ταύτης ἀπο-
δοῦναι παρὰ τῆς Γραφῆς. Ταύτης δὲ τὸ ἀποδοῦναι μὲν
τῆς Ἀσθεῖας, ἔστι ἴδιον τὸν Μελχισεδεκ, αἰῶνα ποτέστιν·
ἴδιον ὁ μὲν τρέφει τῆς αἰῶνος Ἀσθεῖας ἑαυτῶν
ἴδιον ἢ παρεροῦναι γὰρ ὁ δὲ τῆς τοῦ Μελχισεδεκ,
ἴδιον τῆς κατὰ Χριστὸν [ἀσθεῖας], ἔστι καὶ πάλιν, καὶ ἴδιον
ἴδιον.

Vers. 8. Et sic quidem decimas meritorie homi-
nis accipit, illic autem testimonium habens quod
vivat. Aliud est argumentum, quo demonstrat ma-
jorem sacerdotibus lege Melchisedecum. Sic enim,
hoc est in lege, decimas accipientes moriuntur:
illic autem, hoc est in causa secundum Melchi-
sedecum, decimas accipit in cui testimonium Scri-
ptura dicit quod vivat. Tu enim, inquit, sacerdos
in aeternum secundum ordinem Melchisedec. Vivere
autem semper Melchisedecum sic intellige perinde
ac supra memoratum est, hoc est, quod Scriptura
non faciat mentionem obitus ejus. Nam illi vero
mori Levitis, et vivere Melchisedecum etiam sic
intelligunt, quod modus quidem sacerdotii Levita-
rum ☉☉ mortalis erat; aeternus est enim: ratio
autem Melchisedeci, sine secundum Christum, vi-
vit et manet, semperque durabit.

Καὶ, ὅς ἔστιν εἰσιπὼν, ὁ Ἄβραμ καὶ Ἀσὴ δ
θεοῦ λαβόντων δεικνύμεται. Ταῦτα μὴ ἔχοντι
λέγειν εἰ νομίζω ἑαυτῶν. Καὶ τὴν πρὸς ἑαυτῶν, εἰ ὁ
Ἄβραμ δεδωκέναι; φησὶ ὅτι ἴδιον μὲν τοῦ
Ἄβραμ καὶ Ἀσὴ δεδωκέναι, ὁ ἀρχαῖος τῆς
πρὸς ἑαυτῶν ἑαυτῶν, ὁ θεοῦ λαβόντων. Ἀρα οὖν
οὐκ ἔστι καὶ τοῦ Ἀσὴ πλείοντος ὁ Μελχισεδεκ, ὁ;
καὶ παρ' αὐτῶν θεοῦ λαβεῖν ἑαυτῶν, ἴδιον μὲν
τοῦ Ἄβραμ; Τὸ δὲ, ὅς ἔστιν εἰσιπὼν, ἢ αὐτῶν ἑαυ-
τῶν, ὅτι καὶ ἐν συνείδησιν εἰσιπὼν, ἢ ἀπὸ τοῦ, ἑαυ-
τῶν εἰσιπὼν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσιπὼν ἴδιον τὸ εἰσιπὼν,
ἴδιον ὁ Ἀσὴ, μὲν εἰς γένεσιν παρεροῦναι, ἴδιον καὶ
παρὰ τοῦ Μελχισεδεκ, ἴδιον αὐτῶν.

Vers. 9. Atque, ut ita dicam, per Abrahamum et
Levi qui decimas accipit, decimatus est. Ne dicere
queant legales sacerdotes, Quod ad nos si Abra-
hamus decimatus est? ait, quod per Abrahamum,
ut medium, Levi etiam qui sacerdotii nostri prin-
cipe erat, decimasque accipiebat, decimas dedit.
Nunc igitur Levi Melchisedecus est melior, tan-
quam qui ab ipso etiam decimas accipere videtur sit,
intermediate Abrahamo? Quod autem ait, ὅς
ἔστιν εἰσιπὼν, vel hoc significat, ut breviter dicam,
vel, ut sic dicam. Quia enim audacius dictum vido-
batur, affirmare quod Levi principem in mundum
productus esset per nativitatem, decimas dederit
Melchisedeco, corripit hoc.

Ἐπὶ γὰρ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στοιχίου ἦν, ὅτι
συνείδησιν αὐτῶν ὁ Μελχισεδεκ. Κατασκευάζει
ταῦτα ὁ Ἀσὴ ἴδιον καὶ φησὶ ὅτι τοῦ πλείον-
τος ἑαυτῶν, καὶ αὐτῶν παρεροῦναι δεδωκέναι,
εἰ ἴδιον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Ἄβραμ ὄν, καὶ ἐκ τοῦ

; Vers. 10. Adhuc enim in humis patris erat,
quando obtulit ei Melchisedec. Astruit, quoniam ra-
tione Levi decimatus sit, atque quod cum proge-
nitor ejus decimatus esset, ipso potentia pariter
decimatus est, quippe qui tam in humis Abrahami

Variae lectiones.

μείζονα.

erat, ac ex semine ejus nasciturus, etsi nondum natus esset. Nec dixit, Levitæ, sed, *Levi*, ut excellentiam ostendat. Papæ! quantum ausus est! foras ejecit Judaica, eamque ob rem in superioribus prædixit, *Segnes facti estis*: quia talia dicturus erat, ne resilirent. Præparatis igitur ipsis atque præmunitis, uti volebat, sic jam dicit quæ vult. Non enim quemadmodum terra recepto semine auget, ac crescere illud facit, sic anima verbum continet et fovet. Illic enim natura est quæ stabilitatem habet: hic autem voluntas, res varia et facile mutabilis. Quare præceptor multa præstruere debet.

VERS. 11. Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit), quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedec alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaronis dici? Jam ante Melchisedecum in sacerdotum ordine tum Abrahamo, tum Levi longe præstantiorem fuisse ostendit. Nunc rursus aliud argumentum adducit, ostendens quod sacerdotium secundum Christum longe sit excellentius Levitarum sacerdotio, et quod Christi sacerdotium sit perfectum, illorum autem imperfectum. Nam si perfectum erat sacerdotium legis, secundum ordinem Aaronis oportebat exsurgere sacerdotem: nam Aaron ex tribu Levitica erat. Atqui non secundum ordinem Aaronis, verum secundum ordinem Melchisedec dicitur exsurgere sacerdos. Reliquum est igitur, ut veluti imperfecto illo, aliud quoddam **696** introducat. Porro hæc particula, *ετι*, magnam habet emphasin, propemodum enim hoc dicit: Si Christus secundum ordinem Melchisedeci fuisset antea, ac deinde lex esset data, non immerito quis diceret, quod veluti imperfectum esset Melchisedeci sacerdotium, datum sit sacerdotium secundum legem, Aaronis nimirum. Nunc autem posterior est Christus, et aliam sacerdotii formam accepit. Perspicuum est igitur quod, veluti imperfectiore existente sacerdotio Aaronis, aliud introducitur. Quid autem est, *Sub ipso legem accepit*? Hoc est, non potest quispiam dicere quod perfectum quidem sit sacerdotium secundum Aaronem: aliis vero datum est, non ipsis Hebræis: sed enim omnino populo datum est, atque sub ipso sacerdotio populus legem accepit: hoc est, prænitium erat ut isto uteretur, sicque incederet, atque per ipsum omnia ageret. Cur igitur ejectum est, nisi quod invalidum erat?

VERS. 12. Translato enim sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat. Ostendit jam legem abolitam esse ex consequenti, ac aliud testamentum, surrogatum. Si enim sacerdotium translatum est, necesse est legem etiam aliam esse: sacerdos namque absque testamento et legibus et præceptis non est. Translatum est autem sacerdotium non solum ritu, hoc est, ut non sit porro secundum ordinem Aaronis, sed secundum ordinem Melchisedeci, verum etiam secundum tribum. Etenim a tribu sacerdotali Aaronis ad regiam tribum Judæ est transpositum.

σπέρματος αὐτοῦ μέλλον γενέσθαι, εἰ καὶ μηδέπω ἐτέχθη. Καὶ οὐκ εἶπαν, οἱ Λευῖται, ἀλλ' ὁ Λεὺί, ἵνα δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν. Βαβαί, τί ἐτόλμησεν; Ἐξέβριθεν ἐξω τὰ Ἰουδαῖα. Διὰ τοῦτο προέλεγεν, ὅτι *Ναὼθοι γηγόνατε*, ἐπειδὴ τοιαῦτά ἐμελλεν εἰπεῖν, ἵνα μὴ ἀποσιχωρήσωσι. Προκατασκευάσας οὖν, καὶ προκαταρτίσας αὐτοὺς ὡς ἠθούλετο, οὕτως ἤδη λέγει ἃ βούλεται. Οὐ γὰρ ὡσπερ ἡ γῆ παραλαβοῦσα τὸ σπέρμα, αὖξει αὐτὸ, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τὸν λόγον κατέχει καὶ τρέφει. Ἐκεῖ μὲν γὰρ φύσις ἐστίν, ἧς τὸ στάσιμον ἔχει· ἐνταῦθα δὲ προαίρεσις, πολυτροπώτατον χρῆμα καὶ εὐμετάπτωτον. Διὸ χρῆ τὸν διδάσκαλον πολλὰ προοικονομεῖν.

Εἰ μὲν οὖν τελείωσις διὰ τῆς Λευιτικῆς ἱερωσύνης ἦν, ὁ λαὸς γὰρ ἐπ' αὐτῇ γενομοθέτητο, τίς ἐτι χρεία, κατὰ τὴν τάξιν *Μελχισεδεκ ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ μὴ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν λέγεσθαι*; Ἐδειξεν, ὅτι ὁ *Μελχισεδεκ* πολὺ βελτίω ἦν καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Λεὺί, ἐν τάξει ἱερέων αὐτὸς γενόμενος. Νῦν αὖτις ἕτερον ἐπιχειρήμα εἰσάγει, δεικνύς ὅτι ἡ κατὰ Χριστὸν ἱερωσύνη πολλῶ ὑπερέχει τῆς τῶν Λευιτῶν· καὶ ὅτι ἡ μὲν τοῦ Χριστοῦ τελεία, ἡ δὲ ἐκείνων ἀτελής. Καὶ γὰρ εἰ ἦν τελεία ἡ νομικὴ ἱερωσύνη, κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν εἶδει ἀναστῆναι ἱερέα: ὁ γὰρ Ἀαρῶν τῆς Λευιτικῆς ἦν φυλῆς. Ἀλλὰ μὴν οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν *Μελχισεδεκ* λέγεται ἀνίστασθαι ἱερέυς. Λοιπὸν οὖν, ὡς ἀτελοῦς οὖσης ἐκείνης, ἄλλη ἀντεσάγγεται. Καὶ τὸ, *ετι*, δὲ πολλὴν τὴν ἔμφασιν ἔχει· ὡσανεὶ γὰρ τοῦτο λέγει ὅτι, Εἰ μὲν ἦν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τάξιν *Μελχισεδεκ* πρότερον, εἴτα ὁ νόμος ἐδόθη, εἰκότως ἂν τις εἶπεν, ὅτι ὡς ἀτελοῦς οὖσης τῆς κατὰ τὸν *Μελχισεδεκ*, ἐδόθη ἡ κατὰ τὸν νόμον ἱερωσύνη, τουτέστιν ἡ τοῦ Ἀαρῶν. Νῦν δὲ ὑστερὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἕτερον λαμβάνων τύπον ἱερωσύνης. Πρόδηλον οὖν, ὅτι ὡς ἀτελεστέρας οὖσης τῆς τοῦ Ἀαρῶν, ἀντεισάγγεται ἕτερα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Ἐπ' αὐτῇ γενομοθέτητο*; Τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν, ὅτι τελεία μὲν ἐστὶν ἡ κατὰ Ἀαρῶν ἱερωσύνη· ἄλλοις δὲ ἐδόθη, καὶ οὐ τοῖς Ἑβραίοις, ἀλλὰ πάντως τῷ λαῷ ἐδόθη, καὶ ἐπ' αὐτῇ ἐνομοθετήθη ὁ λαὸς· τουτέστιν, ὠρίσθη, ὥστε κεχρῆσθαι αὐτῇ, καὶ ταύτη στοιχεῖν, καὶ δι' αὐτῆς ἅπαντα πράττειν. Διὰ τὸ τοῖον ἐξεβλήθη, ἢ δηλονότι ὡς ἀνίσχυρος;

sacerdotio populus legem accepit: hoc est, prænitium erat ut isto uteretur, sicque incederet, atque per ipsum omnia ageret. Cur igitur ejectum est,

Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, εἰ ἀνάγκη καὶ νόμον μετὰθεσις γίγνεται. Νῦν δεικνύσι καὶ τὸν νόμον καταργούμενον ἀκολούθως, καὶ ἕτερον διαθήκην ἀντεισαγομένην. Εἰ γὰρ ἡ ἱερωσύνη μετετίθη, ἀνάγκη καὶ νόμον ἕτερον εἶναι, ἱερεὺς γὰρ χωρὶς διαθήκης καὶ νόμων καὶ προσταγμάτων οὐκ ἐστίν. Μετετίθη δὲ ἡ ἱερωσύνη οὐ μόνον τῷ τρόπῳ, τουτέστι, τῷ μὴ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν εἶναι, κατὰ δὲ τὴν τοῦ *Μελχισεδεκ*, ἀλλὰ καὶ τῇ φυλῇ. Καὶ γὰρ ἀπὸ φυλῆς ἱερατικῆς τῆς Ἀαρῶν εἰς βασιλικὴν τὴν τοῦ Ἰουδα μετετίθη. Καὶ ἰδοὺ τὸ μυστήριον. Πρῶτον ἦν

βασιλικῆ, καὶ τότε γέγονεν ἱερατικῆ· ὡς καὶ ὁ Χριστὸς βασιλεὺς μὲν ἄει, ἐπ' ἰσχυάτων δὲ ἀρχιερεὺς, ὅτε τὴν σάρκα ἔλαβεν, ὅτε τὴν θυσίαν προσήγαγεν.

Ἐφ' ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἐτέρας μετέσχηκεν. Δείκνυσσι πῶς μετέβη ἡ ἱερωσύνη κατὰ τὴν φυλὴν, καὶ φησιν, ὅτι, Ὁ Χριστὸς, ἐφ' ὃν, ἐντεῦθεν, περὶ οὗ λέγεται ταῦτα, καὶ εἰς ὃν ἐξέβη, ἱεράς φυλῆς ἐστὶ, τῆς τοῦ Ἰούδα.

Ἄφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ. Ἄφ' ἧς τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς, οὐδεὶς προσέσχηκε, τούτεστι, προσέστη τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ ἐπεμελήθη τῶν ἱερατικῶν ἔργων.

Πρόδηλον γάρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. Σεμνὴ ἡ λέξις τὸ, Ἀνατέταλκε, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Βαλαὰμ προφητείας ληφθεῖσα, Ἀνατελεῖ ἕσπερον ἐξ Ἰακώβ, λέγοντος, καὶ ἐκ τοῦ Μαλαχίου δὲ, Ἥλιον δικαιοσύνης ἀποκαλοῦντος αὐτόν. Δι' ὧν δηλοῦται τὸ εἰς φωτισμὸν τοῦ κόσμου τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου γενέσθαι.

Εἰς τὴν φυλὴν οὐδὲν περὶ ἱερωσύνης Μωσῆς ἐλάλησεν. Πάντα γὰρ τὰ τῆς ἱερωσύνης εἰς τὴν Λευϊτικὴν ἀνέθηκε φυλὴν· εἰς δὲ τὴν Ἰούδα, τὰ τῆς ἐν πολέμοις ἡγεμονίας.

Καὶ περισσώτερον ἐστὶ κατάδηλον ἐστίν, εἰ κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος. Τί ἐστὶ κατάδηλον; Τὸ μέσον ἐκατέρας ἱερωσύνης, ἢ ὅτι τὸ ἐναλλαγῆσθαι καὶ τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν διαθήκην, οὐ μόνον ἐκ τούτου δηλοῦται, ἐκ τοῦ ἐξ ἐτέρας φυλῆς εἶναι τὸν ἀνιστάμενον ἱερέα, καὶ μηκέτι ἐκ τῆς Λευϊτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου οὐ ἐροῦμεν, περισσώτερον καταφαίνεται· εἴγε κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ, καὶ τὰ ἐξῆς, τούτεστι, ἐπειδὴ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς.

Ὅς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκατάλυτου. Ὅς, Μελχισεδὲκ, οὐχ ὡς οἱ νομικοὶ ἱερεῖς ἐγένετο· οἱ κτεῖνοι γὰρ ἐλάμβανον τὴν ἱερωσύνην ἀπὸ νόμου σαρκικῆς ἐντολᾶς ἔχοντος. Περίτεμε γὰρ τὴν σάρκα, καὶ λούσων τὴν σάρκα, καὶ ἀργήσον τῇ σαρκί, καὶ τεύξῃ ἀγαθῶν σαρκικῶν. Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ δυνάμει θεῆς, ὡς ζῆν ἄει, καὶ ἀκατάλυτον εἶναι τὴν ἱερωσύνην αὐτῷ. Τὸ δὲ ζῆν οὕτω δέξαι, ὡς καὶ ἀνωτέρω, διὰ τὸ ἀγνωσθεῖσαι δηλαδὴ τὴν τελευτήν αὐτοῦ. Ἡ τὸ, δε, περὶ τοῦ ἱερέως δέξαι, ἰσαὶ ἔλεγεν· Ὅστις ἱερεὺς ἕτερος, τούτεστιν, ὁ Χριστὸς, οὐ κατὰ νομικὴν ἐντολήν σαρκικὴν ἔλαβε τὴν ἱερωσύνην, ἀλλὰ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Πατρὸς, ἡ-οὶ τῆς οικίας αὐτοῦ, καὶ ἀκατάλυτον ἔχει τὴν ἱερωσύνην. Ἀκόλουθον δὲ τὴν πρὸς τὸ, σαρκικῆς, πνευματικῆς ἐπαγαγεῖν· πῶς οὖν ἐπήγαγε, κατὰ

A Considera hic mysterium. Primum erat regia, deinde facta est sacerdotalis : perinde ac Christus semper quidem rex, postremo autem Pontifex factus est, quando carnem accepit, quando victimam obtulit.

VERS. 13. In quem enim dicuntur hæc, de alia tribu est. Quomodo sacerdotium quoad tribum translatum sit, monstrat ; Christus, inquam, in quem, hoc est de quo dicuntur hæc, et in quem venerunt, alterius est tribus, nempe Judæ.

De qua nullus altari præsto fuit. De qua tribu Judæ nullus præsto fuit, hoc est astitit altari, curamque gessit sacerdotalium operum.

VERS. 14. Manifestum est enim quod ex Juda ortus est Dominus noster. Insignis est dictio, exortus est, et ex Balaami prophetia desumpta dicentis : Orietur stella ex Jacob¹¹ : et ex Malachia, Solem justitiæ appellante ipsum. Per quæ ostenditur ad illustrationem mundi adventum Domini factum esse.

Ad quam tribum nihil de sacerdotio Moses locutus est. Omnia enim quæ 697 ad sacerdotium pertinebant, ad Leviticam tribum retulit : ad tribum vero Judæ, quæ ad rei bellicæ inperium spectabant.

VERS. 15. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedec exurgat alius sacerdos. Quid est manifestum ? Discrimen utriusque sacerdotii : vel quod inmutabitur sacerdotium et testamentum, non solum ex hoc indicatur, quod ex alia tribu sit qui exurgat sacerdos, et non ex Levitica, verum etiam ex hoc quod dicemus, amplius demonstratur : siquidem juxta similitudinem Melchisedec, et quæ sequuntur, hoc est, quandoquidem secundum ordinem Melchisedec exurgit sacerdos,

§ VERS. 16. Qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ indissolubilis. Qui Melchisedec non legalium sacerdotum instar factus est : illi enim accipiebant sacerdotium a lege carnalia mandata habente. Circumcide enim carnem, inquit, et ablue carnem, et otioso carni, et consequeris bona carnalia. Melchisedecus autem non sic, sed divina virtute factus est sacerdos, ut vivat semper, ac indissolubile sit ei sacerdotium. Vivere autem, ut supra intellige ; nimirum quod non sit cognita ejus mors. Vel, qui, de sacerdote, accipe, perinde quasi dicat : Qui sacerdos alius, hoc est, Christus, non juxta legale mandatum carnale accepit sacerdotium, sed per potentiam Patris, vel propriam suam, ac indissolubile sacerdotium retinet. Consectaneum autem erat, in oppositione ad carnale, spirituale intulisse : Quomodo

¹¹ Num. xxiv, 17.

igitur intulit, *Secundum virtutem vite indissolubilis*? Propterea quod per carnale, temporarium illud esse significavit. Et congrue in oppositione ad temporarium intulit, *vite indissolubilis*, hoc est, propria virtute ac potentia vivit Christus.

Vers. 17. *Contestatur enim, Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec*. Confirmat qui dixerit, *indissolubilis vite*: nempe, quoniam Scriptura dicit, in sempiternum eum esse sacerdotem. Quidam vero non hoc eum probare putarunt, ceterum qui non sit factus secundum legem mandati carnalis. Nam si secundum legem factus esset, oportebat eum secundum ordinem Aaronis dici sacerdotem. Nunc vero postquam secundum ordinem Melchisedec scriptum est, planum est quod non secundum legem, sed aliam divinorem quamdam rationem factus sit.

Vers. 18, 19. *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus et inutilitatem: nihil enim ad perfectum adducit lex. Legis translationem fieri dixit: quo demonstrato, inquit deinceps causam*. Nos enim homines tum tandem quiescimus, cum causam didicerimus. Ac dicit, propter hanc factam esse rejectionem, hoc est immutationem et ejectionem præcedentis mandati, hoc est prioris Testamenti, eo quod inventum sit infirmum et inutile. Quid igitur? Nemini profuit lex? Profuit quidem: verum ut perfectos faceret, non profuit. Infert enim: *Nultum enim ad perfectum adduxit*. Quomodo autem erat infirma? Quod solis denuntiaret litteris, Hoc fac, istud prætermitte: nihil autem virium subministrabat, quibus mandata perficerentur, quod nunc contigit nobis per Spiritum. At vero insultant hic legem calumniantes hæretici: Ecce, inquit, etiam Paulus legem reprehendit. Atenim non dixit eam pravam, o insipientes, verum inutilem et infirmam, ad consummandum videlicet. Quemadmodum enim lac utile est infantibus pro temporum ratione, adultis autem et perfectis inutile: haud secus lex imperfectis Judæis erat utilis, abducens eos ab idolis, et Deo adducens, convenientiaque mandata eis tradens. Perfectiorum autem indigentibus non ita. Carnales enim præcipiebat cum victimas, tum purificationes, quibus spirituales non indigent. Propterea nunc reprobata est. Reprobatio autem est regnantium reprobatio. Lex itaque regnabat olim, cum tempus ei superasset.

Introductio autem mellioris spei, per quam proximam ad Deum. Reprobatum est, inquit, præceptum legale: superinducta vero est spes, non qualis erat Judaica: sperabant enim et illi, si Deo placerent, se terra possituros, hostibus item superiores se futuros, adeoque omnino corporalia bona sperabant. Nostra vero spes non est ejusmodi, sed multo potior: cælum enim speramus, ac ut vicini simus Deo, atque assistamus ac ministremus ei una cum angelis. In superioribus sane dixit: *Ingrredientem in interiora velaminis*: nunc autem: *Per*

δύναμιν ζωῆς ἀκατάλυτου; Δύτι τὸ πρόκαιρον ἐδήλωσε διὰ τοῦ σαρκικοῦ. Καὶ εἰκότως πρὸς τὸ πρόκαιρον ἐπέγραψε τὴν ζωῆς ἀκατάλυτου τούτου, τῆ οικείᾳ δυνάμει ζῆ ὁ Χριστός.

Μαρτυρεῖται γὰρ. Σὺ ἱερὰς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Κατασκευάζει πῶς εἶπε τὸ ἀκατάλυτου ζωῆς, καὶ φησιν, ὅτι ἡ Γραφή λέγει αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα εἶναι ἱερεῖα. Τινὲς δὲ οὐ τοῦτο κατασκευάζειν αὐτὸν ἐνόησαν, ἀλλὰ τὸ, πῶς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν νόμον, φησιν, ἐγένετο, ἔδει αὐτὸν κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν λέγεσθαι· νῦν δὲ ἐπιβῆ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ γέγραπται, ὄφλον ὡς οὐ κατὰ τὸν νόμον, ἀλλὰ τινὰ ἕτερον τρόπον θεώτερον.

Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς, διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενῆς καὶ ἀνωφελέος. Οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος. Εἶπεν ὅτι νόμου μετάθεσις γίνεται καὶ εἶδεξε τοῦτο· ζητεῖ λοιπὸν καὶ τὴν αἰτίαν. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τότε ἀναπαυόμεθα, ὅταν τῆς αἰτίας μάθωμεν. Καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἀθέτησις ἐγένετο, τουτέστιν ἐναλλαγῆ, καὶ ἐκβολῆ τῆς προαγούσης ἐντολῆς, τουτέστι, τῆς προλαβούσης Διαθήκης, διότι εὐρέθη ἀνωφελές καὶ ἀσθενής. Τί οὖν; Οὐδένα ὠφέλησεν ὁ νόμος; Ὁφέλησε μὲν· ἀλλὰ πρὸς τὸ ποιῆσαι τελείους οὐκ ὠφέλησεν. Ἐπιφέρει γὰρ· Οὐδένα γὰρ ἐτελείωσε. Πῶς δὲ ἦν ἀσθενής; Δύτι γράμματα ἦν μόνᾳ διαγορεύοντα, τότε κράττε, καὶ τότε, μὴ· δύναμιν δὲ οὐδεμίαν ἐνετθεῖ πρὸς τὸ τῆς ἐντολῆς καταργᾶσθαι, ὃ νῦν γίνεται ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' ἐπισημαῖν οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες αἰρετικοί· Ἰδοῦ, λέγοντες, διαβάλλει καὶ Παῦλος τὸν νόμον. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν, ἀνόητοι, αὐτὸν πονηρὸν, ἀλλ' ἀνωφελῆ καὶ ἀσθενῆ, ὡς πρὸς τὸ τελειῶσαι θηλαθῆ. Ὅσπερ γὰρ τὸ γάλα τοῖς μὲν βρέφειν ὠφέλιμον κατὰ τοὺς ἐνδοχομένους καιροὺς, τοῖς δὲ τελείοις ἀνωφελές· οὕτω καὶ ὁ νόμος τοῖς μὲν ἀτελείοις Ἰουδαίοις ὠφέλιμος, ἐξάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων, καὶ τῷ Θεῷ προσάγων, καὶ ἐντολῆς συμμέτρους παραδίδους, τοῖς δὲ τελειότεροις δεομένοις, οὐκέτι. Σαρρικῶς γὰρ ἐνετέλλετο καὶ θυσίας καὶ καθάρσεις, ὧν οἱ πνευματικοὶ οὐ δεύονται. Διὰ τοῦτο ἠθετήθη νῦν. Ἡ δὲ ἀθέτησις τῶν κρατούντων ἐστὶν ἀθέτησις. Ὅστε ἐκράτει ποτὲ ὁ νόμος, ὅτε ἦν καιρὸς αὐτοῦ.

Ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττοτος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ Θεῷ. ἠθετήθη μὲν, φησιν, ἡ νομικὴ ἐντολὴ, ἐπισημήθη δὲ ἐλπίς, οὐχ οἷα ἡ Ἰουδαϊκῆ· εἶχον γὰρ κάκεινοι ἐλπίδα, εὐαρεστούντες Θεῷ, πράττειν τῆς γῆς, ὑπέρβειν τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἴλω; σωματικὰ ἀγαθὰ ἠλπίζον. Ἄλλ' ἡ ἡμετέρα ἐλπίς οὐ τοιαύτη, ἀλλὰ κρείττων· οὐρανὸν γὰρ ἐλπίζομεν, καὶ τὸ ἐγγὺς εἶναι Θεοῦ, καὶ παρεστάναι, καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ μετ' ἀγγέλων. Ἀνωτέρω μὲν οὖν εἶπεν· Εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ νομοῦ ἀτελείωσαν· νῦν δὲ· Δι' ἧς ἐγγίζομεν, φησὶ, Θεῷ.

Ἡ γὰρ ἑλπίς παρ' αὐτῶν ἡμᾶς ἔχει τὸν θεῖον θρόνον, καὶ μετὰ τῶν Χερουβιμ ἰσταῖ.

Καὶ καθόσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας. Ἰδοὺ καὶ ἑλλή διαφορὰ τοῦ τε νέου ἱερέως πρὸς τοὺς παλαιούς, καὶ τῆς Διαθήκης πρὸς τὴν Διαθήκην. Οὐ γὰρ ἀκλόως ἐκήγγηλε ἢ τοῦ Χριστοῦ ἱερωσύνη, ἀλλὰ μετὰ ὄρκου, ἵνα ἐκ περιουσίας πιστωθῇ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· ὅτι καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι Ὁμοσει ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ὑπὲρ ἡλείωνος πληροφορίας.

Οἱ μὲν γὰρ χωρὶς ὁρκωμοσίας ἱεραῖς γέγοντες· ὁ δὲ μετὰ ὁρκωμοσίας, διὰ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτόν· Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μαλχισαδάκ. Οἱ μὲν γὰρ νομικοὶ, φησὶν, ἱερεῖς, χωρὶς ὁρκωμοσίας καθίστανται· ἐκ' οὐδενὸς γὰρ εἴρηται ὁμοσεὶς ὁ Θεοῦ, ὅτι Σὺ ἐστὶ ἱερεὺς, κατὰ τὸν νόμον· ὁ δὲ Χριστὸς μετὰ ὁρκωμοσίας τῆς γενομένης διὰ Θεοῦ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτόν· Σὺ ἱερεὺς, καινῶν τε καὶ παλαιῶν. Οὐ γὰρ κατὰ τὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ κατὰ τὸν Μαλχισαδάκ.

Κατὰ τοσοῦτον πρεσβύτερος Διαθήκης γέγονεν Ἐγγυος Ἰησοῦς. Τουτίσθι, καθόσον ὁμοσειν αἰεὶ αὐτῶν ἰσισθαὶ ἱερέα· οὐκ ἂν γὰρ ὁμοσειν, εἰ μὴ μαιζῶν ἦν. Ὅτι καὶ ἡ Νέα Διαθήκη τῆς Παλαιᾶς μαιζῶν. Τί δὲ ἴσθι τὸ, Ἐγγυος; Ἐγγυητής, μεσίτης.

Καὶ οἱ μὲν ἀλλοτρίως εἰσι γέγοντες ἱεραῖς, διὰ τὸ θανάτῳ καλλύεσθαι παραμένειν· ὁ δὲ, διὰ τὸ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην. Τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐνταῦθα δείκνυσιν, ἦν ἔχει ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς νομικοὺς ἀρχιερεῖς· καὶ φησὶν, ὅτι ἐκεῖ μὲν πολλοὶ εἰσι, διὰ τὸ θνητοὶ εἶναι· ἐνταῦθα δὲ εἷς, διὰ τὸ ἀθάνατος εἶναι. Ἀπαράβατον οὖν ἔχει τὴν ἱερωσύνην, τουτίσθι ἐπίσκοπον, ἀδιάδοχον. Ὁρᾷς πόσῳ μαιζῶν ἴσθιν; ὅσον τὸ ἀθάνατον τοῦ θνητοῦ.

Ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ. Ἐπιπέη, φησὶν, ἀθάνατός ἐστι, δύναται πάντων προλασθῆναι καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς· τουτίσθι, οὐ πρόκαιρον σωτηρίαν δίδουσι, ἀλλὰ παντελεῖ, καὶ ἐνταῦθα δηλαδὴ, καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τῆς Παλαιᾶς, ὁ ἀρχιερεὺς, εἰ καὶ θαυμαστός ἦν, μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου προσέφερε τῷ Θεῷ, ἐν ᾧ ἦν, εἶεν β Σαρουήλ καὶ οἱ τοιοῦτοι· μετὰ δὲ ταῦτα οὐκ εἶ· τεθνήκασι γάρ. Ἐνταῦθα δὲ αἰώνιος καὶ ἀείζων· ὁ Ἀρχιερεὺς. Οὐκ οὖν καὶ παντελῶς δύναται σώζειν, τουτίσθι ἀθάνατος, τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ, τουτίσθι διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Ὁ γὰρ εἰς τὸν Υἱὸν πιστεύων, τῷ Πατρὶ προσέρχεται πάντως· αὐτὸς γὰρ ἴσθιν ἢ πρὸς τὸν Πατέρα ὁδός, καὶ ὁ ταύτης διακείμενος ἐκεῖ καταλείπει.

Πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τὴν σάρκα οὕτω ταπεινῶς τοῦτο εἴρηται. Κατὰ γὰρ τὴν σάρκα ἀρχιερεὺς ἴσθιν δέηκεν· κατὰ δὲ ἀρχιερεὺς, κατ' αὐτὸ ἐντυγχάνειν λέγεται. Ἐκεῖ ὁ ἐξείρων τοὺς νεκρούς, καὶ ζῶστικῶν ὡς ὁ Πατήρ,

A quam appropriamus Deo. Spes enim nos dicit ad ipsum divinam thronum, atque cum Cherubin collocat.

VARS. 20. Et quantum est non sine iurejurando. Et aliud discrimen novi sacerdotis et veterum, et utriusque Testamenti. Non enim simpliciter promissum est Christi sacerdotium, sed cum iurejurando; ut abunde satis verbum Dei ratum et firmum redderetur; quod et supra dixit, Juravit Deus Abrahamo, ob majorem certitudinem.

VARS. 21. Alii enim sine iurejurando sunt facti sacerdotes, hic vero cum iurejurando, per eum qui dixit ad illum: Juravit Dominus, et non peritabit eum: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec. Sacerdos, inquit, legis absque iurejurando constituuntur. De nullo enim inventus est jurasse Deus, Tu eris sacerdos secundum legem: Christus autem cum iurejurando facto per Deum dicentem ad eum: Tu es sacerdos, novo quodam modo. Non enim secundum Aaronem, sed secundum Melchisedec.

VARS. 22. In tantum melioris Testamenti sponso factus est Jesus. Hoc est, qualesas juravit semper ipsum fore sacerdotem. Non enim jurasset, nisi major esset. Proinde Novum quoque Testamentum Veteri est praestantius. Quid autem est Engyos? Fidejussor, mediator.

VARS. 23, 24. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, propterea quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo quod manent in aeternum sempiternum habet sacerdotium. Excellentiam hic etiam indicat, quam Christus habet supra legis pontifices; illic, inquam, multi sunt, eo quod mortales sunt; hic vero unus est, eo quod sit immortalis. Habet igitur sacerdotium ἀπαράβατον, hoc est, quod non praeciditur, nec successionem recipiat. Animadvertis quanto major est? Nempe quanto immortale mortali praestat.

VARS. 25. Unde et salvare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum. Quia, inquit, immortalis est, potest omnibus praesare ac servare in perpetuum, hoc est, non temporariam salutem imperitari, sed perpetuam, tam hic quam in futura vita. Siquidem in Veteri Testamento pontifex, etiam si preclarus et admirationi esset, illo tamen solummodo tempore offerebat, in quo vixerat, velut Summel, et qui illiusmodi; posthac autem non item. Nam mortui sunt. Hic autem sempiternus, ac nunquam non vivens est Pontifex. Perpetuo itaque, id est semper, servare potest eos qui per ipsum accedunt, hoc est per fidem in ipsum. Nam qui in Filium credit, omnino ad Patrem accedit: nam ipse est via ad Patrem: quam qui apprehenderit, illic hospitatur.

Semper vivens ad interpellandum pro ipsis. Propter carnem adeo humiliter hoc dictum est: secundum carnem enim pontifex est sane; quatenus autem pontifex est, eatenus intercedere dicitur. Nam qui mortuos excitat et vivificat instar Patris, quo-

modo jam ubi conservare eum convenit, interpellat? Qui omne iudicium habet, quomodo intercedit? Qui mandat angelos, ut hos quidem in caminum injiciant, illos vero conservent? Propter humanam igitur naturam hoc dictum est, quod intercedat. Condescendens enim auditoribus Paulus: Ne metuentis, inquit, neque dicatis: Næ, amat quidem nos, et fiduciam habet 700 apud Patrem, sed non semper potest nostri curam gerere. Ne hoc dicatis. Vivit enim, et semper pontificium opus pro nobis perficere potest. Quando autem humanitatem dixero, non segrego ipsam a divinitate (nna enim utriusque est persona vel subjectum), sed velim ut auditores id intelligant, quod utriusque naturæ convenit. Præterea illud ipsum quod Filius carnem ferens Patri assidet, intercessio est pro nobis, tanquam caro pro nobis exoret Patrem, ut quæ ob hoc ipsum omnino sit assumpta, nimirum ob nostram salutem.

VERS. 26. *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens.* Perspicuum est ex his, quod et hæc de carne loquatur, et quæ antehac dixit. Quis enim de Deo talia dixerit, et non erubescat incomprehensibili illi naturæ hæc apponere? Sanctus igitur est, qui nihil eorum quæ facere debet omittit: ἄκακος autem, qui dolo et malo caret. *Non enim inventus est in ore ejus dolus.*

Impollutus. Neque has quispiam dixerit Dei esse laudes; naturam enim habet quæ pollui non potest. Atqui perspicuum est quod de humanitate unius Christi hæc dicat.

Segregatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus. Pontifices legales, inquit, etiamsi in cæteris fuerint sancti, ut homines tamen aliquid vitii attrahunt, nec omnino sejuncti sunt a peccatoribus. Qui enim hoc fieri possit, cum et ipsi peccatis sint obnoxii? Præterea, nemo ipsorum in cælis fuit: noster vero hic Pontifex, præterquam quod plenus sit omnis virtutis, et a peccatoribus segregatus, altior etiam ipsis cælis factus est, super paterno solio sedens. Cum autem ait, *factus*, omnibus perspicuum est quod de Christo loquatur secundum carnem. Nam ut Deus Verbum, semper erat cælis altior.

VERS. 27. *Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum pontifices, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.* Cum dixisset, nostrum Pontificem a peccatoribus segregatum esse, nunc istud amplificat, aitque: Adeo liber est a peccatis, ut et victimam offerens proprium corpus, non pro semetipso hoc obtulerit, quomodo enim, qui peccatum non fecerat? sed pro nobis. Insuper et aliud colligitur. Legis Mosaicæ pontifices quotidie offerbant, ceu qui prorsus purificare non potuissent. Noster autem Pontifex hujusmodi obtulit sacrificium, quod adeo præclara potuerit, ut

²⁰ I Petr. II, 22.

²¹ προσήγαγε ο.

πῶς ἔνθα σῶσαι δεῖ, ἐντυγχάνει; Ὁ πᾶσαν ἔχων τὴν κρίσιν, πῶς ἐντυγχάνει; Ὁ ἀποστέλλων τοὺς ἀγγέλους, ὥστε τοὺς μὲν εἰς κάμινον ἐμβάλειν, τοὺς δὲ σῶσαι; Διὰ τοῦτον τὴν ἀνθρωπότητα τὸ ἐντυγχάνειν, εἶπε. Συγκαταβαίνων γὰρ τοῖς ἀκούουσιν ὁ Παῦλος: Μὴ δεισῆτε, φησὶ, μὴ εἰπητε, Ναί, φιλεῖ μὲν ἡμᾶς, καὶ παρρησίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' οὐκ εἰ δυνατόν ἐστι προσιτασθαι ἡμῶν. Μὴ τοῦτο εἴπητε. Ζῆ γὰρ, καὶ εἰ δυνατόν ἐστι ἀρχιερατικὸν ἔργον ποιεῖν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅταν δὲ ἀνθρωπότητα εἶπω, οὐ διαιρῶ αὐτὴν τῆς θεότητος (μία γὰρ ὑπόστασις ἀμφοῖν), ἀλλὰ δίδωμι τοῖς ἀκούουσι τὰ πρόποντα περὶ ἑκατέρας φύσεως ἔννοσιν. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο, τὸ σάρκα φοροῦντα τὸν Υἱὸν συγκαθησθαι τῷ Πατρὶ, ἐντετυχῆς ἐστὶν ὑπὲρ ἡμῶν· ὡσαυτὴ τῆς σαρκὸς ὑπὲρ ἡμῶν δυσωπούσης τὸν Πατέρα, ὡς δεῖ αὐτὸ τοῦτο προσληφθεῖσθαι πάντως, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν.

Τοιοῦτος γὰρ ἡμῖν ἐπρεπερὶ ἀρχιερεὺς, δοσιος, ἄκακος. Προφανὲς ἐκ τούτων, ὅτι περὶ τοῦ κατὰ σάρκα λέγει τὰ πρὸς τούτων, καὶ ταῦτα. Τίς γὰρ ἂν περὶ Θεοῦ τοιαῦτα εἶποι, καὶ οὐκ ἀλογουθήσεται τῇ ἀκαταλήπτῳ ἐκείνῃ φύσει ταῦτα προσανατιθεῖς; Ὅσιος μὲν οὖν ἐστὶν, ὁ μηδὲν τῶν ὑφειλημένων αὐτῷ πικραλιμπάνων ἄκακος δὲ, ὁ ἄδολος καὶ ἀπύνηρος. Οὐχ εὐρέθη γὰρ δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ἀμικτός. Οὐδὲ ταῦτα Θεοῦ ἐπαίνους εἶποι ἂν τις· φῶσιν γὰρ ἔχει μὴ μιαινεσθαι. Ἀλλὰ δῆλον ὅτι περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ ἐνδὸς Χριστοῦ ταῦτα.

Κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος. Οἱ μὲν νομικοί, φησὶν, ἀρχιερεῖς, κἂν ἄγιοι εἴεν τότε ἅλλα, ὡς ἀνθρώποι ἐπισύρονται τι τῆς κακίας, καὶ οὐ πάντῃ κεχωρισμένοι εἰσὶ τῶν ἀμαρτωλῶν. Πῶς γὰρ, οἷγε καὶ αὐτοὶ ἀμαρτίαις ἐνοχοί; Καὶ προσέτι, οὐδεὶς αὐτῶν ἐν οὐρανῷ ἐγένετο· ὁ δὲ ἡμέτερος Ἀρχιερεὺς μετὰ τοῦ πάσης ἀρετῆς ὑπερπλήρης εἶναι, καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν κεχωρισθαι, εἶτι καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γέγονεν, εἰς αὐτὸν τὸν πατρικὸν θρόνον καθίσα. Τὸ δὲ, *γενόμενος*, δῆλον πᾶσιν, ὅτι περὶ τοῦ κατὰ σάρκα. Ὡς γὰρ Θεὸς Λόγος, ἦν εἰ τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος.

Ὅς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκη, ὡς περὶ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ. Εἶπὼν ὅτι κεχωρισμένος ἐστὶ τῶν ἀμαρτωλῶν ὁ ἡμέτερος Ἀρχιερεὺς, ἐμπλατύνεται τούτῳ, καὶ φησὶν, ὅτι τοσοῦτον ἐλευθερὸς ἐστὶν ἀμαρτιῶν, ὥστε καὶ θυσίαν προσενεγκῶν τὸ ἴδιον σῶμα, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτο προσήνεγκε· πῶς γὰρ, ἀμαρτίαν μὴ ποιήσας; ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο. Οἱ μὲν νομικοὶ ἀρχιερεῖς καθ' ἑκάστην προσήγον, ὡς μὴ δυνάμενοι ἅπασι καθαρῆσαι· οὗτος δὲ τοιαύτην θυσίαν προσήνεγκε²², καὶ οὕτω μεγάλη δυνάμενην, ὡς ἐπαξ

καθαρίσαι ὅτι αὐτῆς τὸν κόσμον. Ἄρα καὶ ἐν τούτῳ ἅπασαν ἀκαθάρτην ἐκλείων.

Τούτο γὰρ ἐποίησεν ἐφ' ἅπαξ, ἑαυτὸν ἀνενέγκας. Ποῖον τούτο; Τὸ προσενεγκεῖν ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἁμαρτιῶν, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἄπαξ, φησὶν, ἱερῶσατο. μετὰ ταῦτα δὲ κάθηται ὡς Δεσπότης. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούων ἱερέα, νομίση; αὐτὸν δεῖ ἑστάναι, καὶ λειτουργεῖν εἶναι, δείκνυσθαι δὲ κατ' οἰκονομίαν ἱερέως γέγονε. Τῆς δὲ οἰκονομίας τελεσθεῖσθαι, αὐτῆς τοῦ οἴκειου ὕψους ἐπαλάβετο.

Ὁ νόμος γὰρ ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν. Ἴνα μὴ νομίση; ὅτι ἅπαξ μὲν προσήνεγκε, πλὴν καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατασκευάζει νῦν ὅτι οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἁμαρτιῶν προσήνεγκεν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ψιλοῦς ἀνθρώπου; καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν, τούτέστι, μὴ δυνάμενος ἀντιστῆναι ὅτι τῆ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ; ὡς ἀσθενεῖς ὑποκείμενους πταίσμασιν. Ὁ δὲ οὕτως ὢν δυνατὸς ὡς Υἱὸς, πῶς ἂν ἔχοι ἁμαρτίαν; μὴ ἔχων δὲ, τίνας ἔνεκεν προσέφερεν ἂν περὶ ἑαυτοῦ; Ἄλλ' οὐδὲ ὑπὲρ τῶν ἄλλων πολλάκις, ἀλλ' ἅπαξ. Δυνατὸς γὰρ ὢν, ἤρκει καὶ διὰ τοῦ ἅπαξ πρόσαγαγεῖν τὸ πᾶν ἀνόσαι. Νοήσεις δὲ ἀσθένειαν καὶ αὐτὴν τὴν ἁμαρτίαν, ὡς πολλοῦ φησὶν αὐτὸς, οὗτος ὁ Παῦλος, ἢ καὶ τὴν θάνατον. Θνητοὶ γὰρ ὄντες οἱ νομικοὶ ἀρχιερεῖς, καὶ ἀσθενεῖς, οὕτε αὐτοὶ ἀναμάρτητοὶ ἦσαν, οὕτε ἄλλους ἡδύναντο καθαρίσαι· ὁ δὲ θάνατος καὶ ἰσχυρός. Ἄκουε δὲ καὶ τῶν ἐξῆς.

Ὁ λόγος δὲ τῆς ὀρκωμοσίας τῆς μετὰ τὸν νόμον, Υἱὸν εἰς τὸν αἰῶνα τεταλειωμένον. Ὅρα τὰς ἀντιδιαστολάς· ἐκεῖ νόμος, ἐνταῦθα λόγος ὀρκωμοσίας, τούτέστι, βεβαιώτατος, ἀληθέστατος· ἐκεῖ ἀνθρώποι; δοῦλοι πάντως, ἐνταῦθα Υἱὸς, δεσπότης δηλαδὴ· ἐκεῖ ἀσθενεῖς, τούτέστι, προσκταίνοντες, ἁμαρτίαν ἔχοντες, θανάτῳ ὑποκείμενοι· ἐνταῦθα εἰς τὸν αἰῶνα τεταλειωμένος, τούτέστιν αἰδώς, δυνατὸς, οὐ νῦν μόνον ἀναμάρτητος, ἀλλ' αἰ. Εἰ τοίνυν τέλειός ἐστιν, εἰ μὴδέποτε ἁμαρτάνει, εἰ αἰ ζῆ, τίνας ἔνεκεν προσήνεγκεν ἂν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἢ ὅπως ὑπὲρ ἄλλων πολλάς;

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχοντες ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Κεφάλαιον αἰ τὸ μέγιστον λέγεται· ὅταν τις ἐν ὀλίγῳ τὰ κυριώτερα παραλαβὴν μᾶλλον, ἐν κεφαλᾷ φησὶ ποιῆσθαι τὸν λόγον· ὥσπερ καὶ ἡ κεφαλὴ μικρὰ οὖσα τὸ κυριώτερόν ἐστι τοῦ σώματος. Φησὶν οὖν καὶ νῦν ὁ Ἀπόστολος· Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τούτέστιν, ἵνα εἴπω τὸ μέγιστον καὶ συνεκτικώτερον, Θεὸν ἔχοντες Ἀρχιερέα. Τὸ γὰρ καθῆσθαι, οὐδενὸς ἄλλου, ἢ Θεοῦ. Ὅρα δὲ πῶς ταπεινὰ πολλὰ εἰπὼν, τὸ, ἀρχιερεῖς, τὸ, ἐνευγγάνει, καὶ

A penitus per ipsum universum mundum purgavit. Quare et in hoc excellit illos Christus.

Hoc enim fecit semel, se offerendo. Quale hoc? Ut offerret pro populi peccatis, non pro semetipso. Semel, inquit, 701 sacrum fecit, postea vero ut Dominus sedet. Ne enim cum audis eum esse sacerdotem, existimes eum perpetuo stare ac ministrum esse, ostendit quod per dispensationem factus est sacerdos: dispensatione autem transacta, proprium rursus decus et fastigium recepit.

VERS. 28. Lex enim homines constituit pontifices infirmitatem habentes. Ne intelligas, quod semel quidem obtulerit, verum et pro semetipso, astruit nunc quod non pro propriis peccatis victimam obtulerit. Lex enim nudos homines pontifices facit, infirmitati obnoxios, hoc est, qui non possint obistere peccato, sed qui ceu infirmi impingant, et in errores et peccata ruunt. At vero qui adeo potens est ut Filius, quomodo peccatum habeat? Peccato autem non infectus, cur offerret pro seipso? Sed neque pro aliis quidem sæpe, sed semel tantum. Cum enim potens esset, sufficiebat per oblationem quæ semel fieret, totum perficere. Per infirmitatem autem ipsum pariter peccatum intelliges, perinde ac sæpenumero ipse Paulus dicit, vel ipsam adeo mortem. Nam cum mortales essent legales pontifices et infirmi, neque ipsi peccatis carnerunt, neque alios ab iis mundare potuerunt. C Iste vero immortalis est et fortis. Audi vero quæ sequuntur.

Sermo autem jurisjurandi quod post legem est, Filium in æternum perfectum. Observa contraria. Illic lex, hic vero sermo jurisjurandi, hoc est, certissimus, verissimus: illic homines servi omnino, hic vero Filius, Dominus videlicet: illic infirmi, hoc est impingentes, peccatis infecti, morti obnoxii, hic vero in sempiternum perfectus, hoc est sempiternus, potens, non nunc solummodo impeccabilis, sed semper. Si igitur perfectus est, si nunquam peccat, si semper vivit, quomodo pro seipso obtulit, aut omnino pro aliis frequenter?

CAPUT VIII.

VERS. 1. Capitulum autem super ea quæ dicuntur, Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis majestatis in caelis. Capitulum semper quod maximum est, dicitur, si quando quispiam quod præcipuum est, se paucis comprehensurum dicit, in summa sese verba facturum dicit: quemadmodum caput, licet parvum sit, præcipua tamen corporis pars est. At igitur etiam nunc Apostolus: Caput autem eorum quæ dicuntur, hoc est, ut dicam quod maximum est et præcipuum, Deum habemus Pontificem. Considerare enim nullius est alterius, quam Dei. Observa 702 autem quod cum multa humilia

Varie lectiones.

καθάρα: ο. ὁ ἀντιδῆλαι ο. ὁ πολλάκις; ο.

προσχευαί· ἢ ὅτι ἀποδέχεται, πάντα τὰ ἐκ τῆς A
 αἰσῆς θυσιάζονται· ὅθεν γὰρ αἰσῆς παρὰ τὸ
 θέσθαι, ὃ ἔστι, θυσιάζεται. Δύο δέ, ὡς καὶ τοὶ,
 καὶ οὗ ἀλλὰ ἀναίμακτοι καὶ ἄνομοι. Ἡλὴν καὶ ἀ-
 ρίους εὐρίσκοντες παρὰ τῆ Γραφῆ καίματα, ὡς τὸ
 Ἐκείθεν ὁ Θεὸς ἐστὶ Ἄβελ, καὶ ἐστὶ τοῖς δόξαις
 αὐτοῦ, καίτοιγε ἀπὸ τῶν πρωτογεννημάτων τῶν
 προσέτων ἦσαν. Καὶ δὲ καὶ τὸ καὶ ἐστὶ τοῖς θυ-
 σίαις αὐτοῦ ὃ προσέτρε, καίτοιγε ἀπὸ τῶν καρ-
 πῶν τῆς γῆς ἦσαν. Εἰ δὲ τις ἐβραϊστὴν τοῦτο
 παρὰ τοὺς φησὶς λέσσειν, ὡς οὐκ ἀνάγκη ἀποδοῦναι,
 ἀλλὰ γε ἡσυχίαν εἶναι αὐτῶν καὶ ἀμολίαν τοῦ ἐστὶ τῆ
 ἐβραϊσῆς ὡς ἀναίμακτοι τῶν Γραφῶν ἐγγλημάτων.
 Ἡλλοῦ γὰρ ἀλλοῦ ἀποδείξει ταῦτα καίτοιγε,
 καὶ παρὰ τὸν ἂν παρὰ τὸν καίτοιγε, εἰ καὶ ἀπο-
 κληθῆσθε ἵδιαι τὸ πρῆγμα. Ἡλὴν ἰσχυρῶς ἔστιν ὁ αὐτοῦ
 εὐαγγελιστῆς, ἀλλὰ ὡς πάντα τὰ προσετέ-
 ρηται ἀνομοίαι· ἐν ταῖς ἐξῆς. Καὶ ἔπειτα.

καὶ ἰερὰν ἡμετέραν ἀποδοῦναι. Ἄλλωθεν
 φησὶν αὐτὸν ἀποδοῦναι, μανθρα ἀποδοῦναι ἀποδοῦναι

Εἰ μὴν γὰρ ἦν ἐστὶ τῆς, ὅθεν ἂν ἦν ἰερῆς,
 ὅθεν τῶν ἰερῶν προσετέρεται κατὰ τὸν ὄρον
 τὸ ἴδιαι. Ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς, ὅτι, εἰ καὶ
 καὶ μὴ ἴδιαι ἔχον αἰσῆς, ἀλλ' ὅμοιοι εἶναι, ὅμοιοι ὡς κα-
 λῶνται ἐκ τῶν αἰσῆς τὸ ἴδιαι ἰερῆς. Καὶ ὅρα
 οὐραία. Ἐξ ὅθεν καὶ κατασκευαῖς ἐν ταῖς, ὅτι
 οὐκ ἔχον ἰερῆς, φησὶ δὲ ἐκ τοῦ καὶ ἔχον τῶν
 ἐστὶ τῆς ἐν τῆ ἰερῆς, ἐκ τῶν καὶ ἄλλοις αὐτοῖς
 κατασκευαῖς ἐστὶ ἰερῆς, ἔστι καὶ φησὶ, ὅτι ἐ-
 αὐτὸν τῶν ἰερῆς, ἔστι, ἔστι ἐστὶ τῆς τῶν οὐκ
 ἔχον. Εἰ μὴν γὰρ ἦν ἐστὶ τῆς, οὐκ ἂν ἦν ἰερῆς.
 Ἦσαν γὰρ ἰερεῖς, καὶ ἀνομοίαι· ἐν ἴδιαι τὸ
 πρῆγμα. Νῦν δὲ οὐ ἔχοντες ἔχον τῶν, καὶ ἐστὶ
 ἀνομοίαι τὸ ἴδιαι αἰσῆς, καὶ ἐννοῦνται ὅτι
 ἔχον τὸ ἴδιαι. Ἦσαν ἰερεῖς ὅμοιοι, ἐκ τῶν
 καὶ ἄλλοις ἰερεῖς ἔστι.

Ὅθεν ἀποδείχεται καὶ οὐκ ἰερεῖς τῶν
 ἀνομοίαι. Ἦσαν δὲ τῶν ἀνομοίαι ἔχοντες τῶν
 κατὰ Χριστὸν ἰερεῖς, τῶν μὴ κατὰ τὸν ὄρον
 ἀνομοίαι καὶ οὐκ ἔχοντες τὰ δὲ ἰερεῖς ἀνομοίαι.
 Ὅθεν γὰρ καὶ ἰερεῖς, ἀλλὰ πάντα πνευματικὰ
 ἐν ταῖς πνευματικαῖς καὶ ἄλλοις, ἔστι ἔχοντες ἀνομοίαι,
 ἔστι καὶ ἄλλοις τῶν ἰερεῖς, καὶ ἔστι·
 ἀνομοίαι, καὶ ὅθεν καὶ ἰερεῖς, ἔστι ἔχοντες τὸ
 κατὰ τὸν ὄρον ἀνομοίαι, καὶ ὅθεν ἰερεῖς
 τὰ κατὰ τὸν ὄρον; Ταῦτα δὲ τῶν ἰερεῖς καὶ ἀνομοίαι
 γινώσκοντες, ἀνομοίαι ἀνομοίαι, καὶ ὅθεν ἰερεῖς
 ἀνομοίαι, τὰ ἐν τῆ Παλαιᾷ ἀποδοῦναι τὸ
 ἴδιαι.

Καθὼς ἀποδείχεται Μωϋσῆς, καὶ ἄλλοις ἰε-
 ρεῖς τῶν ἀνομοίαι. Ὅρα γὰρ, φησὶ, κατὰ τὸν
 ὄρον κατὰ τὸν ὄρον ὅθεν ἀνομοίαι τὸ ἐν τῆ
 ὄρον. Ἐπὶ τὰ δὲ ἀνομοίαι ἔχοντες ἀνομοίαι καὶ ἄλλοις

mas, si exactam species rationem, aliquid est
 discriminis. Victimæ enim sunt oblationes per
 sanguinem et carnem factæ: vel quod exactius
 est, omnia, quæ per ignem sacrificantur. Θυ-
 σία enim, id est victima, proprie est a verbo
 θέσθαι, quod est θυσιάζειν, hoc est, suffitum edere.
 Deum autem sunt fructus, et quæcumque alia san-
 guine et igne carentia. Verumtamen et indiscrimi-
 natum in Scriptura usurpata invenitur, ut:
 Resperxit Deus ad Abel, et ad dona ejus²², Ecce fecerant
 ex ovium primogenitiis. Ad Cain autem et
 victimas ejus non attendit, licet a fructibus terræ
 erant. Sin quisquam hoc frigidis dilutionibus ex-
 plamare conetur, quas ne ipsi quidem ignoramus,
 scipsum tamen necio quomodo absolvet, ne indilli-
 gentis Scripturarum lectionis inanimatus. Serpe
 namque alibi indiscriminatum hæc sunt posita,
 atque innumeros locos innumeris conferre potui,
 sufficiat nobis hic ipse Apostolus, qui simpliciter
 in sequentibus. Audi enim.

Vers. 4. Nam si super terram esset, non esset
 sacerdos, cum sint sacerdotes qui offerant secundum
 legem manna. Adhuc illud confirmat, quod, licet
 tabernaculum infra non habeat, sed supra, attamen
 hinc non prohibetur quo minus sit sacerdos.
 Animadvertite autem ejus sapientiam. Ex quo enim
 aliquis magis probaret eum non esse sacerdotem,
 nimirum quod non habeat locum super terram,
 in quo pontificatus munere fungatur, ex hoc ipso
 potius confirmat quod sit sacerdos. Propter hoc
 ipsum, inquit, sacerdos est, quod in terris locum
 non sit nactus. Si enim super terram esset, sacerdos
 non esset. Erant enim alii in terris sacerdotes, et
 ad factionem res ista pertinere videretur. Jam
 vero cum ipsum caelum habeat locum, et illic
 corpus suum transtulerit, illic interpretatur pro nobis
 apud Patrem. Itaque quia in supernis est, propterea
 magis est sacerdos.

Vers. 5. Qui exemplari et umbra deserviant cel-
 lestium. Hic excellentiam sacerdotii Christi ostendit,
 Vetus quidem, exemplar et umbram nomi-
 nans; nostra vero, celestia. Quando enim nihil
 terreste, sed omnia sint spiritualia quæ in my-
 steriis transiguntur, ubi hymni angelici, ubi cla-
 ves regni cælorum, peccatorumque remissio, et
 rursus ligatio; quando nostra conversatio in
 cælis est; quomodo nostra non sint celestia?
 Horum igitur figuræ fuerunt et exemplaria, hoc
 est obscuræ representationes, 706 ac voluti um-
 bratiles delineationes, quæ in Veteri Testamento
 submonstrata sunt Moysi.

Sicut responsum est Moysi, cum consummaturus
 esset tabernaculum. Vide enim, inquit, omnia facies
 secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.
 Quoniam ea quæ oculis nostris cernuntur, magis

²² Gen. iv, 4.

Varie lectiones.

¹ ὁμοίαι α. ² ἐβραϊσῆς, ἰ. δὲ παλ. φ.

comprehendimus, quam quæ per auditum discimus, A propterea Deus Mosi monstravit omnia, non solum constitutionem tabernaculi, verum etiam quæ ad sacrificia et alium cultum pertinerent.

VERS. 6. *Nunc autem excellentius assecutus est ministerium.* Ab illa sententia hæc dependent, nimirum: *Si enim super terram esset, non esset sacerdos.* Jam vero cum super terram non sit, sed cælum habeat sacerdotio suo locum, *excellentius assecutus est ministerium*: hoc est, non est ei ministerium tale, quale est pontificum super terram, sed cælesti, tanquam locum habens proprii sacerdotii cælum.

Quanto et melioris Testamenti est mediator. Cum extulisset Christi sacerdotium, a loco, a sacerdote, B et victimâ, deinde Testamenti excellentiam ponit. Atqui dixit quidem prius imbecille esse et inutile Vetus Testamentum, propter infantiam et imbecillitatem auditorum, sed subito reconciliatus erat. Nunc autem hac de re disserendo diutius immoratur, commonstratque Novum Testamentum esse præstantius Veteri: hoc est Evangelium, cujus et mediator ac dator est Christus. Ipse namque nobis Evangelii minister factus est, servi forma accepta, quemadmodum legis mediator erat Moyses.

Quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Quod potissimum eos qui ex Judæis crediderant refocillabat, hoc ponit, nempe quod Testamenti nostri promissiones meliores sunt. Non enim terræ bona proliisque felicitas et liberorum abundantia, sed cælorum regnum Evangelium servandibus promissum est. Ne igitur sitis pusillanimes: excellentiores sunt Evangelii promissiones; stultum est autem potiora habentes defatigari.

VERS. 7. *Si enim primum illud erat irreprehensibile, non utique secundi locus inquireretur.* Considera ordinem. Dixit Christi Testamentum melius esse Veteri. Unde hoc planum sit? Quoniam, inquit, in melioribus promissionibus sancitum est. Nam si potiores sunt promissiones et retributiones, perspicuum est quod melius sit etiam Testamentum, ac præcepta diviniora. Unde autem liquet quod præstantiores sint promissiones? Quia illud quidem rejectum est, inquit, hoc vero surrogatum. Propterea enim Novum Testamentum primatum obtinet, quia melius et perfectius. Etenim si illud 705 esset irreprehensibile, hoc est, si irreprehensibiles faceret, nequaquam alterum introduceretur. Quemadmodum autem proprie dicere solemus: Non est irreprehensibilis domus, pro defectuum habet, vel putredinem: sic et Vetus Testamentum dicit non esse irreprehensibile, non quod

pravum sit, verum quod meliores reddere non possit, utpote parvulis traditum.

VERS. 8. *Incensans enim eos dicit.* Non dixit, in-

λον καταλαμβάνομεν, ἢ ἀ δι' ἀκοῆς μανθάνομεν, διὰ τοῦτο θεὸς τῷ Μωσῆϊ ὑπέδειξε πάντα, οὐ μόνον τὴν κατασκευὴν τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ θυσιῶν καὶ τῆς ἄλλης λατρίας.

Νυνὶ δὲ διαφορωτέρας ἐπέτυχε λειτουργίας. Ἐκείνου τοῦ νοήματος ἤρτηται ταῦτα, τοῦ· *Εἰ μὴ γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐκ ἂν ἦν ἱερεὺς.* Νυνὶ δὲ μὴ ὦν, φησὶν, ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ τὸν οὐρανὸν ἔχων ἱερατεῖον, διαφορωτέρας ἐπέτυχε λειτουργίας· τούτους ἐστὶν, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ ἡ λειτουργία τοιαύτη, οἷα ἡ τῶν ἐπὶ γῆς ἀρχιερέων, ἀλλ' οὐράνιος, ὅτε τόπον ἔχουσα τῆς οἰκίας τελετῆς τὸν οὐρανόν.

Ὅσῳ καὶ κρείττονος ἐστὶ Διαθήκης μεσίτης. Ἐκάρας τὴν κατὰ Χριστὸν ἱερωσύνην, ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ τοῦ ἱερέως, καὶ τῆς θυσίας, οὕτω καὶ τῆς Διαθήκης τὸ μέσον τίθησι. Καὶ τοι εἶπε μὲν καὶ πρότερον, ὅτι ἀσθενὴς ἦν ἡ Παλαιὰ καὶ ἀνωρελή, διὰ τὰ νηπιώδες τῶν ἀκουόντων· ἀλλὰ ταχέως ἀπηλλάγη. Νῦν δὲ ἐνδιατρίβει τῷ περὶ ταύτης λόγῳ, καὶ δεικνυσὶν, ὅτι ἡ Νέα Διαθήκη ἐκείνης κρείττων· τούτεστι, τὸ Εὐαγγέλιον, οὐ μεσίτης καὶ δότης ἐστὶν ὁ Χριστὸς· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν διάκονος τοῦ Εὐαγγελίου γέγονε, δούλου μορφῆν λαβὼν, ὡσπερ τοῦ νόμου μεσίτης ὁ Μωσῆς.

Ἦτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται. Ὁ μάλιστα τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστοὺς ἀνέψυχε, τοῦτο τίθησιν, ὅτι ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις ἐστὶν ἡ ἡμετέρα Διαθήκη. Οὐ γὰρ γῆς ἀγαθὰ, καὶ εὐτεχνία καὶ πολυτεχνία, ἀλλὰ βασιλεία οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τηροῦσι. Μὴ τοίνυν μικροψυχεῖτε· κρείττους εἰσὶν αἱ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπαγγελίαι· ἀνόητον δὲ τὸ τὰ κρείττονα ἔχοντας ἀποκάμνειν.

Εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἀμειπτος, οὐκ ἂν δευτέρας ἀζητεῖτο τόπος. Ὅρα τάξιν. Εἶπεν ὅτι κρείττων ἐστὶν ἡ κατὰ Χριστὸν Διαθήκη τῆς Παλαιᾶς. Καὶ πόθεν ἤγνων; Διότι, φησὶν, ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται. Εἰ γὰρ κρείττους αἱ ἐπαγγελίαι καὶ αἱ ἀντιμισθίαι, εὐδὴλον ὅτι καὶ ἡ Διαθήκη κρείττων, καὶ τὰ ἐπιτάγματα¹¹ θεϊότερα. Πόθεν ἤγνων, ὅτι κρείττους αἱ ἐπαγγελίαι; Ἐξ ὧν, φησὶν, ἐκείνη μὲν ἐξεδιήθη, αὕτη δὲ ἀντεισχῆθη. Διὰ γὰρ τοῦτο ἡ Νέα κραταί, ὅτι βελτίων καὶ τελειότερα. Εἰ γὰρ ἐκείνη ἦν ἀμειπτος, τούτεστιν, εἰ ἀμειπτος ἦτοίαι, οὐκ ἂν δευτέρα εἰσήγητο. Ὅσπερ δὲ ἰδιωτικώτερον εἰδόμεν λέγειν, οὐκ ἐστὶν ἀμειπτος ἡ οἰκία, ἀντὶ τοῦ, Ἐλάτωμα ἔχει, σάθρωμα· οὕτω καὶ τὴν Παλαιὰν ἐφη μὴ εἶναι ἀμειπτον, οὐχ ὡς κρηρὰν, ἀλλ' ὡς μὴ δυναμένην βελτιῶσαι, οἷα νηκίαις δοδεκαζ.

pravum sit, verum quod meliores reddere non possit, utpote parvulis traditum.

Μεμώμενος γὰρ αὐτοῖς λέγει. Οὐκ εἶπε, μεμ-

Variae lectiones.

¹¹ ἐπαγγέλματα ο.

φθινοσ αὐτῆ, ἀλλὰ, *μεμφόμενος αὐτοῖς*, τουτέστι, τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς μὴ δυναμένοις τελειωθῆναι διὰ τῶν νομικῶν προσταγμάτων.

Ἰδοὺ, ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν. Τρανύτερον ἐνταῦθα δεικνυσιν, ὅτι ἐκδόθηται ἡ Παλαιά. Τὸν γὰρ Θεὸν διὰ τοῦ Ἰερεμίου παράγει λέγοντα, ὅτι *ἐτέρας διαθήσομαι διαθήκην καινὴν*, τουτέστι, πάντη νέαν· οὐχ ὡσπερ νοοῦσιν οἱ Ἑβραῖοι, ὅτι ὁ Ἐσδρας ἀνεκαίτισε τὴν Γραφήν. Οὐ γὰρ καινὴ γέγονεν ἡ Γραφή, ἀλλὰ παλαιὰ ἔμεινεν, εἰ καὶ ὑπ' ἐκείνου ἀπειμυ, μονεύθη.

Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἦν διεθέμην τοῖς πατρῶσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγαῖν αὐτούς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἰνα μήτις ὑπολάβῃ ἐκείνης τῆς διαθήκης ἐκβολὴν γίνεσθαι τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ γενομένης, προσέθηκεν, *Ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν.* Τὴν γὰρ ἐν τῇ Ἐξέδῳ διαθήκην, φησὶν, ἐκβαλεῖν μέλλω¹², τὴν ἐν τῷ ὄρει τῷ Σινᾷ δοθείσταν πρὸς τοὺς μεσοποιήσαντας πατέρας ὑμῶν, ὡς ἦγε πρὸς τὸν Ἀβραάμ διαθήκην ἐν Χριστῷ τὸ πέρασ Ἰαβαν. Ἐν γὰρ τῷ σπέρματι σου, φησὶν, εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη· ὅς ἐστι Χριστός.

Ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐπέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κατὰ ἡμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος. Ὁρᾷ· πρῶτον παρ' ἡμῶν ἀρχόμενα τὰ κακά· αὐτοὶ, φησὶν, οὐκ ἐπέμειναν, καὶ διὰ τοῦτο ἡμέλησα αὐτῶν. Τὰ μέντοι ἀγαθὰ, καὶ αἱ εὐεργεσίαι, παρ' αὐτοῦ ἀρχονται. Ὁσαυτὸν δὲ ἀπολογούμενος τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν ἐγκαταλείπεται αὐτούς· ὅτι διὰ τὴν αὐτῶν ἀκαταστασίαν.

Ὅτι αὐτὴ ἡ διαθήκη ἦν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, λέγει Κύριος. Μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας· ποῖος; Οἱ μὲν λέγουσι, τὰς τῆς ἐξόδου, ἐν αἷ· ἐδόθη ὁ Μωσαϊκὸς νόμος. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ περὶ ἐκείνων τῶν ἡμερῶν λέγειν, περὶ ἧν ἀνωτέρω εἶπεν· *Ἰδοὺ, ἡμέραι ἔρχονται.* Μεθ' ὃ οὖν διέλωσιν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, τοιαύτην διαθήκην διαθήσομαι, οἷον ἐξῆς ἀκούσῃ.

Διδούς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. Δειξάτω τοῦτο ὁ Ἰουδαῖος, πότε ἀγραφὸν παρέλαβε νόμον. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, ἐν γράμμασιν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἐσδρα· ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι παρέλαβον γραπτὸν, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις ἐδίξεντο τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, ὅτι Ὁ Παράκλητος ἐλθὼν, ἀναμνήσει ὑμᾶς πάντα, καὶ διδάξει ὑμᾶς πάντα.

Καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν. Τοῦτο κατ' ὀρθρωτο διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ γὰρ πρότερον εἰδωλολατρῶντες, νῦν τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπιγινόντες, λαὸς αὐτοῦ γέγονασιν.

¹² Gen. xii, 18. ¹³ Joan. xiv, 26.

¹⁴ Θείω ο.

cusans ipsam, sed : *incusans eos*, hoc est Judæos, qui non potuerunt consummari per legis precepta.

Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda Testamentum Novum. Apertius hęc demonstrat Vetus Testamentum esse antiquatum. Deum enim per Jeremiam inducit loquentem : *Aliud novum fœdus disponam*, hoc est omnino novum : non quemadmodum intelligunt Hebręi, quod Esdras renovavit Scripturam. Non enim nova facta est Scriptura, sed rursus vetus mansit, etiam ab illo recollecta sit.

VERS. 9. *Non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in diebus quibus apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti.* Ne quis suspicetur fœdus illud ejectum esse, quod pepigerit Dominus cum Abrahamo, adjecit : *In die qua apprehendi manum eorum.* Fœdus enim, inquit, quod est in Exodo, ejicere volo, quod datum est in monte Sina patribus vestris qui vitulum fecerant : aileo ut fœdus cum Abrahamo factum ; in Christo consummatum est. Ait enim : *In semine tuo benedicentur omnes gentes* : id est in Christo¹³.

Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Viden' primum a nobis mala initium ducere ? *Ipsi, inquit, non permanserunt, propterea neglexi eos.* Bona vero et beneficia ab ipso ordiuntur et originem ducunt. Porro, quasi se defenderent, causam ob quam derelinquit eos ponit : *Propter ipsorum, inquit, inconstantiam.*

VERS. 10. *Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus.* Post dies illos : quales ? Nonnulli dicunt dies exitus, in quibus data est lex Mosaiica. Mihi autem videtur de illis diebus loqui, de quibus paulo ante dixit : *Ecce dies venient.* Cum ergo præterierint dies illi, hujusmodi testamentum disponam, quale deinceps audies.

Dans leges meas in mentem ipsorum, et in corda eorum inscribam illas. Ostendat hoc, quæso, Judæus, quando legem sine scriptis acceperit. Etenim 706 post reditum e captivitate Babylica litteris mandata est ab Esdra. Apostoli vero nihil scriptum acceperunt, sed in cordibus suis acceperunt legem Spiritus. Hinc Christus dixit : *Paracletus ubi venerit, suggeret vobis omnia, ac docebit vos omnia¹⁴.*

Et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Hoc effectum est per Evangelium. Qui enim antea idola colebant, nunc verum Deum agnoscentes populus ejus facti sunt.

Vers. 11. *Et non docebant unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me, a parvo ipsorum usque ad magnum ipsorum.* Doctrinam hic laboriosiore[m] institutionem dicit. Ecce enim palam cernimus, quod non magnis verbis apud mentis compotes indigemus, ut persuadeamus eis, ut Christo fidem adhibeant. Nam Judaica quidem lex in unum angulum conclusa erat, paucique hanc morant: apostolorum autem sonus in omnem terram est egressus. Prætoris, cum Deus super terram in carne versatus esset, naturamque nostram per assumptionem deificasset, respicendū in omnium animis veræ cognitionis Dei lumen, ac veluti quondam aptitudo insita erat humano ingenio per gratiam, ut Deum vere agnosceret.

Vers. 12. *Quia propterea erit iniquitatis eorum, et peccatorum eorum et iniquitatum eorum non memorabo amplius.* Per baptismum ablucens nos a præteritorum peccatorum sordibus, non amplius meminuit eorum quæ antea sacre abluta.

Vers. 13. *Cum dicit, novum, antiquavit primum.* Interpretatur propheticum vocabulum, iniquitas: Hoc ipsum quod omnino novum nominavit, indicio est, primum vetus videri.

Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est. Accepta a propheta libertate et fiducia, deinceps legem taxat, ostendens nostra nunc florere. Certe quidem e prophetico dicto vetustatis vocabulum adeptus est, a seipso autem illud senectutis adjecit, ac deinceps necessario intulit obscuritatem debitam legi: perinde quasi dicat: Non importane novum vetus cessare fecit, sed propter senium, propter vetustatem ejus, hoc est, propter imbecillitatem et insullitatem: perinde ac alio in loco dicit: *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem* ¹⁰.

CAPUT IX.

Vers. 1. *Habebat quidem prius justificationes culturae.* A sacerdote, a sacerdotio, 707 a testamento commemoravit quod suum illic habiturum esset: jam et ab ipsius tabernaculi forma idem commonstrat. Tres enim fuerunt loci, exterior quidem omnibus, et Judæis et Græcis destinatus: deinde erat velamen, intra quod ingrediebantur sacerdotes quotidie sacrum facientes. Hic autem locus appellabatur sancta: quæ typus fuerunt Veteris Testamenti, quippe quod sacrificia per sanguinem illic peragebantur. Sancta vero sanctorum nostri mysterii sive sacramenti figura fuerunt. Habebat igitur primum, hoc est Vetus Testamentum, justificationes, hoc est symbola, instituta, legationes. Atenis tum habebat, nunc vero non habet: cessavit enim.

Et sanctum seculare. Sæculare appellatur, quia omnibus ad id patebat aditus, eratque locus con-

¹⁰ Rom. viii, 3.

¹¹ προπολυθέντων m. ¹² λέγει ο.

Kal ou mh didaxōwōn êkastos ton p̄l̄hōlōn autōu, kal êkastos ton adēlōrōn autōu, lēgōn: Γνωθι τον Κύριον· οτι πάντες εἰδησουσὶ με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ὡς μεγάλου αὐτῶν. Διδαχὴν, ἐνεαῦθα τὴν ἐπιπονωτέραν διδασκαλίαν λέγει. Ἰδοὺ γὰρ ὁρώμεν, οτι οὐ κλειδίων λόγων πρὸς τοὺς θυγαλόντας τον τουν δεόμεθα εἰς τὸ πισταὶ πιστεῦειν τῷ Χριστῷ. Ἡ μὲν γὰρ Ἰουδαϊκὴ νομοθεσία ἐν μὲν γωνίᾳ περιεπέλειστο, καὶ ἀλίγοι ἤδεσαν τὰ τῆν· τῶν δὲ ἀποστόλων ὁ φθόγγος εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν γῆν. Καὶ ἄλλως δὲ, τοῦ Θεοῦ ἐκὶ τῆς γῆς ἐν σαρκὶ διατρέψαντος, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν τῇ προσλήφῃ θεώσαντος, ἐλαμφεν ἐν ταῖς πάντων ψυχαῖς τὸ τῆς ἀληθεῦς θεογνωσίας φῶς, καὶ εἶδόν τις ἐκτεθηδειώτης ἐνετέθη τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὑπὸ τῆς χάριτος, πρὸς τὸ τον δεῖνως εἰδέναι Θεόν.

Ὅτι ἴσως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἐγὼ. Διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀποκλύωνον ἡμᾶς τοῦ τύπου τῶν προγεγονότων ἀμαρτημάτων, οὐκέτι μὲννηται αὐτῶν τῶν προαποκλυθέντων ¹².

Ἐν τῷ λέγειν, καινήν, πεκαλαιώσῃ τὴν πρότην. Ἐρμηνεύει τὴν προφητικὴν βῆσιν, καὶ φησιν, οτι αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα ὀνομάσαι καινὴν, ἐνδεικτικόν ἐστι τοῦ τὴν πρότην καλαιῶν λοιπὸν δοκεῖν.

Τὸ δὲ καλαιούμενον καὶ γηρόσκον, ἐγγύς ἀφανισμοῦ. Λαθῶν ἀπὸ τοῦ προφήτου τὴν καβῆσιν, καθάπτεται λοιπὸν τοῦ νόμου, δεικνύς οτι τὰ ἡμέτερα νῦν ἀνοθεῖ· ἐκ μὲν οὖν τοῦ προφητικοῦ βῆτου ἐπορίσατο τὸ τῆς καλαιῶς ὄνομα, παρ' αὐτοῦ δὲ προσέθηκε τὸ τοῦ γῆρας, καὶ λοιπὸν ἀναγκάσιως ἐπήγαγεν ὀφειλόμενον τον ἀφανισμὸν τῷ νόμῳ· ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Οὐκ ἀκαίρως κατέκασεν ἡ νέα τὴν καλαιῶν, ἀλλὰ διὰ τὸ γῆρας, διὰ τὴν καλαιώτητα αὐτῆς, τουτέστι διὰ τὸ ἀσθενεῖς καὶ ἀνεφελές· ὡς καὶ ἀλλοθού λέγει· *Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐκ ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός.*

ΚΕΦΑΛΑ. Θ.

Εἶχε μὲν οὖν ἡ πρότη δικαιοῦματα λατρείας. Ἐδειξεν ἀπὸ τοῦ ἱερέως, ἀπὸ τῆς ἱερωσύνης, ἀπὸ τῆς διαθήκης, οτι ἔμελλε τέλος· ἔχεν ἐκαὶ· δείκνυσαι νῦν καὶ ἀπ' αὐτοῦ τῆς σκηπῆς τοῦ σχήματος. Τρεῖς γὰρ ἦσαν τόποι. Ὁ μὲν ἔξω, ἀφωρισμένος πᾶσι, καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλλησιν· εἶτα ἦν καταπέτασμα οὐ ἔνδον εἰσῆρχοντο οἱ ἱερεῖς, τὰς λατρείας καθ' ἐκάστην ἐπιταλοῦντες. Οὗτος δὲ ὁ τόπος ἐκαλεῖτο Ἅγια· ἄτινα τύπος ἦσαν τῆς Παλαιῆς, ἕτε τῶν δι' αἵματος θυσιῶν τελουμένων ἐκαὶ. Τὰ δὲ Ἅγια τῶν ἁγίων, τύπος· ἦσαν τοῦ παρ' ἡμῖν μυστηρίου. Εἶχε μὲν οὖν, φησίν, ἡ πρότη, τουτέστιν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, δικαιοῦματα, τουτέστι σύμβολα, ἢ θεσμούς· καὶ νομοθεσία· ἀλλὰ τότε εἶχε, νῦν δὲ οὐκ ἔχει· πέπαυται γὰρ.

Τὸ τε ἄριστον κοσμητόν. Κοσμητόν εἶπεν ¹³, ἐπειδὴ πᾶσιν ἐφέρεται ἐπιβαίνειν, καὶ δῆλο· ἦν τόπος

Variae lectiones.

ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ ἔνθα ¹¹ οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ Ναζαραῖοι, οἱ προσήλυτοι, οἱ Ἕλληνας. Ἐπεὶ οὖν καὶ Ἕλλησιν ἐπιβατὸν ἦν, κοσμηδὸν αὐτὸ καλεῖ.

Σκηρὴ γὰρ κατασκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ἣ ἡ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται Ἅγια. Πρώτην λέγει ταύτην, ὡς πρὸς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἐπειτοίγε μέση αὕτη ἦν. Πρὸ δὲ αὐτῆς ἦν τὸ χαλκοῦν θυσιαστήριον, τὸ τῶν ὀλοκαυτωμάτων, ἐν ὑπαίθρῳ ἰστάμενον· εἶτα καταπέτασματος τεταμένον, μᾶλλον δὲ ἐπισπάστρου, ἦν αὕτη ἡ μέση, ἐν ἣ ἡ τε λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων.

Μετὰ δὲ τὸ δεῦτερον καταπέτασμα, σκηρὴ ἡ λεγομένη Ἅγια ἁγίων. Ὁρᾷς ὅτι ἦν μὲν πρῶτον καταπέτασμα, ὃ ἐπισπαστρον καλεῖ ἡ Γραφή, ὡς ἐπισπώμενον καὶ ἐφελκόμενον, ὃ διεῖλε τὴν αὐλὴν εἰς ἦν εἰσῆρχοντο πάντες· κοινῶς, ἐν ἣ καὶ ἔθουον κατὰ τοῦ χαλκοῦ θυσιαστηρίου ἀπὸ τῆς σκηρῆς ἐκαστοτε δεχομένης τοὺς Ἰσραεῖ· τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντας. Μεθ' ὃ δὲ ταύτην διήλθες, ἦν αὖθις ἕτερον ¹² καταπέτασμα, καὶ ἔσωθεν τούτου σκηρῆ, ἡ λεγομένη Ἅγια ἁγίων, εἰς ἦν οὐδεὶς ἕτερος εἰσῆει εἰ μὴ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ οὗτος ἀπαξ τοῦ ἔνιαυτοῦ. Σκηρὴν δὲ πανταχοῦ καλεῖ, διὰ τὸ σκηνοῦν ἐκεῖ τὸν Θεόν.

Χρυσὸν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης περιεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσοῖ. Κιβωτὸν Διαθήκης ταύτην καλεῖ, ὡς τὰς πλάκας ἔχουσαν, αἵτινες τὸ νόμον περιεῖχον.

Ἐν ἣ στάμιος χρυσοῦ ἔχουσα τὸ Μάννα, καὶ ἡ ράβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς Διαθήκης. Ταῦτα πάντα τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀγνωμοσύνης ἦν ὑπομνήματα. Ἡ μὲν στάμιος ἔχουσα τὸ Μάννα, διότι ἐγόγγυσαν τούτῳ τρεφόμενοι καινοτρόπως, ἵνα καὶ εἰς τοὺς ἐκγόνους παραπεμφθῆ ἡ μνήμη καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος καὶ τῆς αὐτῶν πικρίας. Ἡ ράβδος δὲ Ἀαρὼν, διὰ τὴν ἀντιλογίαν τὴν γενομένην ἐπ' αὐτῷ. Αἱ πλάκες δὲ τῆς Διαθήκης, διότι κατέθαν τὰς πρώτας διὰ τῆς εἰδωλολατρίας. Ζητήσεις δὲ Πῶς ἐν μὲν ταῖς Βασιλείαις γέγραπται, ὅτι οὐκ ἦν ἄλλο τι ἐν τῇ κιβωτῷ, εἰ μὴ αἱ πλάκες, νῦν δὲ καὶ τὴν στάμιον φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ τὴν ράβδον Ἀαρὼν ἐν ταύτῃ ἀποθεῖσθαι; Ἰσως οὖν ἄτε ἄριστα παιδευθεὶς τὰ Ἑβραϊκὰ ὑπὸ τοῦ Γαμαλιήλ, ἐκ παραδόσεως ἀν ἔχε τοῦτο· ἐπεὶ καὶ νῦν οἱ Φαρισαῖζοντες τῶν Ἑβραίων συντίθενται τοῦτο οὕτως ἔχειν. Πλὴν οὐκ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὅτε ἐμῆλε κρυβῆναι ἡ Κιβωτὸς ἐπὶ Ἰερεμίου, ἰσως ἀπετίθησαν ἀν, φασί, καὶ ταῦτα ἐν αὐτῇ.

Ἰσπερὶν δὲ αὐτῆς. Τουτέστι, τῆς κιβωτοῦ.

Χερουβιμ δόξης. Ἡ τὰ ἔνδοξα, ἡ τὰ λειτουργικὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς δόξαν αὐτοῦ ὄντα. Ταῦτα δὲ ἐπίθρας ἐπαίρει, ἵνα δείξῃ μείζονα ὄντα τὰ καθ' ἡμᾶς.

Κατασκιδζορτα τὸ Ἰλαστήριον. Ἰλαστήριον ἐστὶ

A spicius in ea domo, ubi Judæi, Nazaræi, proselyti, Græci. Quia igitur et Græci in illud ascendere poterant, sæculare appellat.

VERS. 2. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum quæ dicitur Sancta. Primum appellat hoc, respectu ejus loci qui dicitur Sancta sanctorum, nam medium erat hoc. Ante ipsum autem erat æreum altare holocaustorum, sub dio constitutum: deinde, velamine extenso, imo vero attractorio potius, medium hoc erat tabernaculum, in quo erant candelabra, et mensa, et panum propositio.

VERS. 3. Post secundum autem velamen, tabernaculum quod dicitur Sancta sanctorum. Animadvertis hic primum fuisse velamen quod attractorium Scriptura appellat, veluti quod convolvatur, et attrahatur, quod dirimebat atrium, in quod ingrediebantur omnes communiter, et in quo sacrificabant super æreo altari, a tabernaculo quotidie capiente sacerdotes sacra ministeria perficientes. Hoc ubi transisses, erat rursus alterum volamen, et intra hoc tabernaculum quod dicitur Sanctum sanctorum, in quod nemo alius introibat præter solum pontificem, atque iste nisi semel in anno. Tabernaculum autem ubique vocat, quod illic Deus habitat.

VERS. 4. Aureum habens thuribulum, et arcam testamenti circumconfectam ex omni parte auro. Arcam testamenti appellat, ut quæ tabulas haberet quæ legem complectebantur.

In qua urna aurea habens Manna, et virga Aaron quæ fronderat, et tabulæ Testamenti. Hæc omnia Judaicæ ingratitude erant monumenta. Urna quidem quæ Manna continebat, eo quod, cum isto cibo mirum in modum alerentur, obmurmurarent, et ut in posteros 708 memoria Dei benignitatis, et illorum armamentis transmitteretur. Virga autem Aaronis, propter contradictionem adversus illum excitatam. Tabulæ vero testamenti, quia primas confregerant per idololatriam. Quæras autem: Qui ergo in libris Regum scriptum sit, quod non erat aliud quiddam in arca præter tabulas; nunc vero et urnam Apostolus, et virgam Aaronis hic repositam asserit? Fortassis? Fortassis qui optime institutus erat in rebus Judaicis a Gamaliele, ex traditione hoc habebat: quandoquidem nunc etiam Hebræi, qui Phariseos sectantur, istud ita se habere assentiuntur. Verumtamen non ab initio; sed quando arca temporibus Jeremiæ occultanda erat, forsitan, inquirunt, et hæc tum ibi reposita erant.

VERS. 5. Supra ipsam autem. Videlicet, arcam.

Cherubim gloria. Vel quod celebria essent, vel quod ministrarent Deo, et ad gloriam ejus pertinerent. Hæc autem consulto extollit quo nostra ostendat esse majora.

Obumbrantia propitiatorium. Propitiatorium dicitur

Varia lectiones.

¹¹ ἔνθα οἱ Ἰσραεῖς ἐστήκεισαν ο. ¹² δεῦτερον ο.

hatur operculum arcæ, ut ex ipsa Scriptura exactius discas, et ne quorundam sermonibus deceptus, aliud quiddam esse putes. Significabat autem Christum, qui propitiatio factus est pro peccatis nostris. Obsignavit autem omnia quæ erant in Veteri Testamento, atque communivit.

De quibus non est modo dicendum per singula. Indicat hic non fuisse sola hæc quæ cernerentur, sed ænigmata quædam fuisse, quorum consideratio et explicatio longiori temporis spatio indigent.

VERS. 6. *His vero ita compositis, in primum quidem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes sacrificorum officia consummantes.* Hæc [quidem ita erant, inquit : at vero Judæi istis non fruebantur, quippe quod velamen eos dispescuit. Nobis enim ista servabantur, quibus prædicebantur.

VERS. 7. *In secundum autem semel in anno solus pontifex.* Observas figuras jam præcessisse? Ne enim dicant, Semel tantum per Christum oblata est hostia, et quomodo omnes sanctificavit? commonstrat hoc antea fuisse, quandoquidem sanctior erat magisque tremenda, quæ in Veteri Testamento semel a pontifice oblata erat.

Non sine sanguine. Quia hostiam appellavit crucem, neque ignem habentem, neque ligna, neque sæpius oblatam, ostendit sacrificium antiquum huiusmodi fuisse : semel enim in sanguine offerebatur. Quæsierunt autem nonnulli, quomodo in Exodo scriptum sit : *Faciet suffitum super aureum altare, quod 709 videlicet in Sanctis sanctorum erat, Aaron, ex incenso confectionis subtilis mane : mane quando apparaverit lucernas, faciet suffitum super ipso : et quando accenderit Aaron lucernas ad vesperam, uret thymiamam sempiternum* ¹⁷. Proinde quolibet die bis ingrediebatur, inquit, pontifex in Sancta sanctorum, ut faceret suffitum ubi erat aureum altare. Quomodo igitur Apostolus hic dicit semel in anno ingressum? Diluunt autem hoc, nempe quod cum sanguine quotannis semel ingrederetur; cum thymiamate vero, bis in die. Noveris tamen quod perperam dubitarunt et inscianter : non enim aureo thuribulo bis in die suffitum faciebat Aaron, sed super aureo altari : hoc vero non erat in Sanctis sanctorum, verum in medio tabernaculo, in quo erant candelabra et mensa : quandoquidem cum aureo thuribulo semel ingrediebatur in anno in Sancta sanctorum : aliud enim thuribulum, aliud altare erat. Apposui autem dubitationem, ne ille qui ista legerit, hanc ab aliis audiens, in errorem inducatur, existimans eam esse sanam.

Quem offert pro seipso, et populi ignorantis. Rursus, pro seipso, inquit, pontifex enim legalis pro seipso offerebat, Christus autem non pro seipso : quomodo enim, qui segregatus erat a pecca-

¹⁷ Exod. xxx, 7, 8.

¹⁶ ἀπλάσων ο. ¹⁷ θυμιατηρίου ο.

Α γετο τὸ πῶμα τῆς κιβώτου, ὡς ἐκ τῆς Γραφῆς αὐτῆς μαθήσῃ ἀκριβέστερον, καὶ μὴ ἀπατηθεὶς τοῖς τινῶν λόγοις, ἄλλο τι νοήσης τοῦτο εἶναι. Ἐδῆλου μέντοι Χριστὸν, ὃς ἰλασμός μὲν ἐγένετο τῶν ἡμετέρων ἀμαρτιῶν. Ἐπεσφράγισε δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἐπισημάλισατο.

Περὶ ὧν οὐκ ἔστι τῶν λέγειν κατὰ μέρος. Ἐμφαίνει ἐνταῦθα, ὅτι οὐ ταῦτα ἦν μόνα τὰ δρώμενα, ἀλλ' αἰνίγματα τινὰ ἦν, ἃ τὸ θεωρεῖν καὶ ἐξηγεῖσθαι μακροτέρου δεῖται χρόνου.

Τούτων δὲ οὕτω κατασκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διαπαρτὸς εἰσίσαισι οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες. Ἦν μὲν, φησὶ, ταῦτα οὐκ ἀπλάσων ¹⁶ δὲ τούτων οἱ Ἰουδαῖοι, ἅτε τοῦ καταπετάσματος διεργοντος αὐτοῦς. Ἡμῖν γὰρ ἐτηρεῖτο ^B ταῦτα, οἷς προφητεύετο.

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς. Ὁρᾷς ἦδη τοὺς τύπους προκαταβεβλημένους; Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, Ἄπαξ ἐγένετο ἡ κατὰ Χριστὸν θυσία, καὶ πῶς πάντας ἤγλασε; δεικνυσὶν αὐτὸ ἄνωθεν ὅν, εἶγε ἀγιώτερα ἦν καὶ φρικτῆ, ἢ ἅπαξ προσφερομένη καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως.

Ὁν χωρὶς αἵματος. Ἐπειδὴ θυσίαν ἐκάλεσε τὸν σταυρὸν, οὔτε πῦρ ἔχοντα, οὔτε ξύλα, οὔτε πολλάκις προσφερόμενον, δεικνυσὶν ὅτι καὶ ἡ παλαιὰ θυσία τοιαύτη ἦν. ἅπαξ γὰρ προσεφέρετο ἐν αἵματι. Ἐξήτησαν δὲ τινες, πῶς ἐν μὲν τῇ Ἐξέδῳ γέγραπται : *Ὅτι θυμιάσει ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ θυσιαστηρίου* ¹⁷, ὃ δηλαδὴ ἐν τοῖς Ἁγίοις τῶν ἁγίων ἦν, Ἄρων θυμίαμα συνθέσεως λεπτῆς τὸ πρῶτον πρῶτον ὅταν ἐπισκυνάξῃ τοὺς λύχνους, θυμιάσει ἐπ' αὐτοῦ καὶ ὅταν ἄπηξ ὁ Ἄρων τοὺς λύχνους τὸ ὄψε, θυμιάσει θυμίαμα ἐνδεδραχισμοῦ ὥστε ἐκάστην ἡμέραν ὅς εἰσῆι, φησὶν, ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων θυμιάσων, ἐνθα ἦν τὸ χρυσοῦν θυσιαστήριον. Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦτον εἰσέναι; Καὶ ἐπιλύονται, ὅτι μετὰ αἵματος ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰσῆι, μετὰ δὲ θυμιάματος ὅς τῆς ἡμέρας. Πλὴν ἴσθι ὅτι κακῶς ἠπόρησαν, καὶ ἀνεπιστημόως οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ θυμιατηρίου ἐθυμία ὁ Ἄρων ὅς τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ θυσιαστηρίου τοῦτο δὲ οὐκ ἐν τοῖς Ἁγίοις τῶν ἁγίων ἦν, ἀλλ' ἐν ^D μέσῃ τῇ σκηνῇ, ἐν ἣ ἦ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα. Ἐπεὶ μετὰ γε τοῦ χρυσοῦ θυμιατηρίου ἅπαξ εἰσῆι τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων. Ἄλλο γὰρ θυμιατήριον, καὶ ἄλλο θυσιαστήριον. Παρεθέμην δὲ καὶ τὴν ἀπορίαν, ἵνα μὴ παρ' ἄλλων ἀκούσας ταύτην, ὁ ἀναγινώσκων ταῦτα πλανηθῇ, δόξας αὐτὴν ὀγιῶς ἔχειν.

Ὁ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Καὶ πάνιν τὸ, Ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ νομικός, φησὶν, ἀρχιερεὺς, ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσέφερεν ὁ Χριστὸς δὲ, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Πῶς γὰρ,

Varim lectiones.

ὅστις καχώρισται τῶν ἁμαρτωλῶν; Ὅτι πάμπαν τὸ διάφορον τοῦτον πρὸς ἐκεῖνον. Τῶν ἀγνοημάτων δὲ εἶπεν, οὐχὶ ἁμαρτημάτων, εἰς πλείω φόβον ἐμβάλλων καὶ τοὺς πάσαι Ἰουδαίους, καὶ πάντας, καὶ καταστέλλων τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐκὼν ἤμαρτες, ἀλλ' ἄκων καὶ ἀγνοήσας, καὶ τοῦτου οὐδεὶς ἐστὶ καθαρός. Τινὲς δὲ ἐφησαν ὅτι κἀντεῦθεν τὸ διάφορον δεικνύς τῆς κατὰ Χριστὸν θυσίας καὶ τῶν νομικῶν, οὕτως εἶπεν. Αἱ μὲν γὰρ νομικαὶ τὰ ἐν ἀγνοίᾳ συνεχώρουν πλημμελήματα· ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐν εἰδήσει ἁμαρτήματα ἀφήσει.

Τοῦτο δηλοῦντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, μήπω περὶ ἀπερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἐκ τῆς πρώτης σκηπῆς ἐχώσης σταδίον. Ἀρχεται λοιπὸν ἀναγκαιώτερον θεωρεῖν τὰ περὶ τῶν σκηνῶν, καὶ φησιν, ὅτι Ἐπειδὴ τὰ μὲν Ἅγια τῶν ἁγίων ἄβια ἦν τοῖς ἄλλοις ἱερεῦσιν, ἀ τύπος εἰς τοῦ οὐρανοῦ· ἡ μάλιστα πρώτη σκηνή, τούτεστιν, ἡ μετὰ τὸ ἐξῶθεν θυσιαστήριον τὸ χαλκοῦν πρώτη εὐθύς οὐρα, βᾶσιμος ἦν αὐτοῖς διαπαντός, σύμβολον οὐσα τῆς κατὰ νόμον λατρείας, ἐδηλοῦτο συμβολικῶς, ὅτι ἕως οὐ ἴσταται ἡ σκηνὴ αὕτη, τούτεστιν, ἕως οὐ κρατεῖ ὁ νόμος, καὶ αἱ κατ' αὐτὸν λατρεῖαι τελοῦνται, οὐκ ἐστὶ βᾶσιμος ἡ τῶν ἁγίων ὁδὸς, τούτεστιν, ἡ εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσόδος; τοῖς τῆς; τοιαύτας λατρείας ἐπιτελοῦσιν· ἀλλὰ τούτοις μὲν ἀφανὴς ἐστὶ, καὶ ἀποκλεισται, μόνω δὲ τῷ ἐν Ἁρχιερεὶ Χριστῷ ἀφώρθη ἡ ὁδὸς αὕτη.

Ἐτις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, καθ' ὃν δῶρα τε καὶ θυσίαι προσφέρονται, μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελεῖσθαι ἐν λατρεύοντα. Ὅσον προῖπον, ἐκεῖνο νῦν φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ἡ σκηνὴ ἐκεῖνη, ἐν ἣ διαπαντός εἰσέρχοντο οἱ ἱερεῖς, παραβολὴ ἦν, τούτεστιν, τύπος καὶ σκιαγραφία τοῦ κατὰ τὸν νόμον ἐνεστηκότος καιροῦ, τοῦ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας· καθ' ὃν καιρὸν τοιαύται θυσίαι προσφέρονται, καὶ οὕτως ἀθροεῖς, ὥστε μὴ δύνασθαι κατὰ συνείδησιν, τούτεστιν, κατὰ τὸν ἴσῳ ἀνθρώπων, τελεῖσθαι τοὺς ταύτας προσφέροντας. Σωμάτων γὰρ ῥύπους, οὐ ψυχῶν ἁμαρτίας ἐκάθαιρον. Οὐ γὰρ μοιχεύον, ἢ φόβον, ἢ ἱεροσυλίαν ἀφίναί τῆς δύναντο.

Μόνον ἐστὶ βρώμασι καὶ πόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαίωμασι σαρκός, μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπιχειμεγα. Μόνον, φησὶν, ἐπιχειμεγα τοῖς τότε ἀνθρώποις καὶ διαταττόμενα περὶ βρωμάτων καὶ πομάτων. Τότε γὰρ, φησὶ, φάγε, καὶ πόσε μὴ φάγε. Πῶς δὲ εἶπε, πόμασι; καίτοι περὶ πομάτων διαφορᾶς οὐ διελάμβανεν ὁ νόμος. Ἐ τοίνυν τούτῳ φησὶ περὶ τοῦ τὸν ἱερεῖα μὴ πίνειν οἶνον, ὅταν ἐμάλειν εἰσελθεῖν εἰς τὸ Ἅγιον· ἢ καὶ περὶ τῶν εὐχῆς, τούτεστιν ὀποσχίσεως περὶ ἀποχῆς οἴνου ποιουμένων, ὡς περὶ καὶ οἱ Ναζαρεῖοι· ἢ ἀπλῶς ἐξενταλιζῶν τὰ τοιαῦτα διατάγματα καὶ διασῶρων, τούτῳ εἶπε. Διάφοροι δὲ βαπτισμοὶ ἦσαν. Καὶ γὰρ κἄν νεκροῦ ἴψατο, κἄν λεπροῦ, κἄν γονορροῦς ἐγένετο τις, ἱερατίζετο, καὶ οὕτως ἐδόκει καθαρίζεσθαι. Ταῦτα δὲ δικαίωματα ἦσαν σαρκός, τούτεστιν

A toribus? Itaque magnum est discrimen inter hunc et illum. Ignorantiis autem dixit, non peccatis, in majorem metum conjiciens et veteres Judæos, et omnes, ac comprimens superbiam. Esi enim voluntarie non peccasti, ignorans tamen peccasti, a quo nemo est purus. Quidam autem dixerunt quod, hinc discrimen ostendens sacrificii Christi et legis oblationum, sic dixerit. Legis enim oblationes, delicta ex ignorantia admissa remittebantur: Christi autem oblatio, peccata etiam scienter commissa condonat.

VERS. 8. Hoc significante Spiritu sancto, nondum propalata esse sanctorum viam, primo tabernaculo adhuc habente statum. Orditur deinceps magis mystice contemplari ea quæ de tabernaculis dicuntur, atque: Quandoquidem Sancta sanctorum inaccessibilia erant reliquis sacerdotibus, quæ figura sunt cæli: at vero primum tabernaculum, hoc est, quod post exteriorem æream aram primo statim occurrebat, perpetuo ipsis quidem patebat, utpote symbolum cultus legalis, typice significabat, quod quamdiu consisteret tabernaculum hoc, hoc est, tentis-per dum lex floreret, perficerenturque secundum eam culturæ et sacra, in Sancta sanctorum non pateret aditus, hoc est, in cælum ingressus, tallæ sacra perficientibus: verum non conspicuus esset hisce, sed occultus, soli autem uni Pontifici Christo segregata fuit hæc via.

710 VERS. 9. Quæ est parabola temporis instantis, in quo munera et hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem. Quod ante dixi, illud nunc Apostolus ait: nempe, tabernaculum illud, in quod semper ingrediebantur sacerdotes, erât parabola, id est, figura et adumbratio temporis secundum legem instantis ante adventum Christi: quo tempore ejusmodi sacrificia offeruntur, atque adeo imbecillia, ut non possint secundum conscientiam, hoc est, interiorum hominem, consummare eos qui illa offerebant. Corporum enim sordes, non animarum peccata purgabant. Non enim adulterium, homicidium, aut sacrilegium remittere potuerunt.

VERS. 10. Tantummodo in cibis et potibus, et in variis baptismatis et justificationibus carnis, ad tempus usque correctionis impositis. Tantummodo, inquit, imposita hominibus qui tum vivebant, et juncta de cibis et potu. Hoc enim, inquit, vescere, hoc vero ne vescaris. Quomodo autem dixit, in potibus? atqui de potuum differentia nihil tradidit lex. Vel igitur hoc dicit, quod sacerdos non debuerit bibere vinum quando ingressurus esset in Sancta: vel de his dicit, qui vota, hoc est, promissiones faciebant a vino abstinendi, sicut et Nazaræi: vel simpliciter, ut vilescere faciat hujusmodi ordinationes et ritus, atque ut eos perstringat, hoc dixit. Varii autem baptismi apud eos erant, Nam si mortuum attingisset quispiam vel leprosum, et si seminis fluxum nateretur aliquis, abluebatur, ex-

que ratione videbatur mundus reddi. Hæc autem justificationes fuerunt carnis, hoc est, mandata carnalia, carnem purgantia, adeoque carnaliter justificantia eos qui secundum carnem impuri censebantur. Non tamen ad finem usque imponenda erant, cæterum *ad tempus correctiois*, hoc est, ad Christi usque adventum, qui hæc emendaturus erat, ac verum et spirituales Dei cultum introducturus. Quia vero lex grave jugum erat, merito dixit, *Imposita*; perinde ac in Actis memorie proditum est: *Quid tentatis imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri bajulare poterunt* 22?

VERS. 11. *Christus autem accedens Pontifex futurorum bonorum. Veteris, inquit, Testamenti cultus in cælum non introduxit. Christus autem accedens, semel ingressus est in Sancta: ibi enim est reditio sensus. Non dixit autem, factus Pontifex, sed, accedens Pontifex, hoc est, in hoc ipsa veniens. Non prius accessit, et deinde casu ita eveniens, factus est Pontifex: sed scopus cur in terram veniret, pontificatus erat. Non dixit autem, eorum quæ nactantur 711 Pontifex; sed, futurorum bonorum: tanquam sermone universum exacte exprimere non valente, simpliciter et indefinite bona vocavit quæ nobis conferuntur. Futura vero hæc dixit, respectu temporis legis. Ut enim illud instans vocavit, sic quæ Christi sunt, futura appellat, ad comparationem illius, vel revelandorum nobis in futuro sæculo mysteriorum.*

Per amplius et perfectius tabernaculum. Carnem hic dicit, quæ majus quidem erat, quatenus et Deus Verbum, et omnis Spiritus operatio demoratur in ipsa. Non enim ei ex mensura impertit Deus Spiritum. *Perfectius* autem, tanquam perfectiora transigens.

Non manufactum, id est, non hujus creationis. Hic insultant hæretici, dicentes cæleste esse corpus et æthereum. Atqui si cæleste putasset Apostolus et æthereum, quomodo dixisset, *non hujus esse creationis?* non enim extra creaturas cælum est. Quid igitur est quod dicit? Quod vetus tabernaculum manus Beseleelis artificum fecerunt, Dei autem Verbi tabernaculum Spiritus constituit. Propterea dixit ipsum non esse *hujus creationis*, id est, non harum creaturarum, cæterum spirituale et divinum. Creatura enim nulla habet in se Deum Verbum secundum substantiam: tabernaculum autem illud huic hypostatice unitum erat. Secundum materiam igitur corpus Domini nostro erat simile, et ejusdem nobiscum essentia, nempe ex immaculato sanguine sanctæ Virginis compactum: secundum modum vero constitutionis supra nos fuit, et quia Deo Verbo hypostatice unitum erat. Vel quia

22 Act. xv, 10.

ἐντόλαι σάρκιναι, σάρκα; καθαίρουσαι, καὶ σαρκικῶς δικαιοῦσαι τοὺς κατὰ σάρκα δοκοῦντας ἀκαρθάρτου. Ὅδ' μέντοι ἄχρι τέλους ἐμελλον ἐπιχεισθαι, ἀλλ' ἄχρι καιροῦ διορθώσεως, τουτίστιν, ἄχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας τοῦ μέλλοντος διορθώσασθαι ταῦτα, καὶ τὴν ἀληθινὴν καὶ πνευματικὴν λατρείαν ἐπιταγαγεῖν. Ἐπεὶ δὲ ζυγὸς ἦν ὁ νόμος βαρῦς, εὐκρίτως εἶπε τὸ, ἐπιχειμενα. Ὡς καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι γέγραπται: *Τι κειράτετε ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὕτως οἱ πατέρες ἡμῶν ἐξέστιασαν;*

Χριστὸς δὲ παραγενόμενος Ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Ἡ μὲν Παλαιὰ, φησὶ, λατρεία οὐκ εἰσῆγεν 18 εἰς τὸν οὐρανόν· ὁ δὲ Χριστὸς παραγενόμενος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ Ἅγια· ἐκεῖσι γὰρ ἀποδίδεται ἡ ἔννοια. Οὐκ εἶπε δὲ, γενόμενος ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ παραγενόμενος Ἀρχιερεὺς, τουτίστιν εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐλθὼν. Οὐ πρότερον παρεγένετο, εἶτα συμβῆναι οὕτω, ἐγένετο Ἀρχιερεὺς· ἀλλ' ὁ σκοπὸς τοῦ παραγεγονέναι αὐτὸν εἰς τὴν γῆν, ἢ ἀρχιερωσύνῃ ἦν 19. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀρχιερεὺς τῶν θουμένων, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὡς οὐκ ἰσχύοντος τοῦ λόγου παραστήσαι τὸ πᾶν ἀκριβῶς, ἀπλῶς καὶ ἀδιορίστως ἀγαθὰ ἐκάλεσε, τὰ εἰς ἡμᾶς γενόμενα. Μέλλοντα δὲ ταῦτα εἶπεν, ὡς πρὸς τὸν τοῦ νόμου καιρόν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνον ἐνεστικῶτα ἐκάλεσεν, οὕτω μέλλοντα τὰ κατὰ Χριστὸν ὀνομάζει, ὡς πρὸς σύγκρισιν ἐκεῖνου, ἢ καὶ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀνακαλυφθησομένων ἡμῖν μυστηρίων.

Διὰ τῆς μεζύου καὶ τελειότερας σκηνῆς. Τὴν σάρκα ἐνταῦθα λέγει, μεζύου μὲν οὖσαν, καθὼ καὶ ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ πᾶσα ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια οἰκεῖ ἐν αὐτῇ. Οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωκεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Τελειότερας δὲ οὖσης, ὡς τελειότερα κατορθώσης.

Ὁὐ χειροποιήτου, τουτίστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως. Ἐνταῦθα ἐπιπηδῶσιν οἱ αἰρετικοί, λέγοντες οὐράνιον εἶναι τὸ σῶμα καὶ αἰθέριον. Καὶ μὴ καὶ εἰ οὐράνιον αὐτὸ ἐδόξαζεν ὁ Ἀπόστολος; καὶ αἰθέριον, πῶς εἶπεν οὐ ταύτης τῆς κτίσεως εἶναι; Οὐ γὰρ ἐξω τῶν κτισμάτων ὁ οὐρανός. Τί οὖν εἶστιν ὃ λέγει; Ὅτι τὴν μὲν παλαιὰν σκηνὴν χεῖρες τῶν περὶ Βεζελεὴλ τεχνιτῶν ἐποίησαν, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου σκηνὴν, τὸ Πνεῦμα συνεστήσατο. Διὸ εἶπεν αὐτὴν μὴ εἶναι ταύτης τῆς κτίσεως, τουτίστιν οὐ τούτων τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ πνευματικὴν καὶ θεῖαν. Τῶν μὲν γὰρ κτισμάτων οὐδὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν· ἐκεῖνη δὲ καθ' ὑπόστασιν ἦνωτο τούτῳ. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ὄλην, τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου καθ' ἡμᾶς ἦν, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν, ὡς ἐκ τῶν ἀχράντων αἱμάτων τῆς ἀγίας Παρθένου συμπάγειν· κατὰ δὲ τὸν τρόπον τῆς συστάσεως, ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ὅτι καθ' ὑπόστασιν ἦνωτο τῷ

Variae lectiones.

18 εἰσῆλθεν ὁ. 19 ἔγουν τὸ θῦσαι; τὸ ἰδὼν σῶμα ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ὁ.

Θεῷ Λόγῳ. Ἡ ἱεραδὴ ἡ ὕλη τῆς παλαιᾶς σκηνῆς ξύλα καὶ δέρματα ἦσαν, καὶ χρυσοῦς, καὶ ἀργυροῦς, καὶ χαλκοῦς, καὶ ὑφάσματα τινα, πρὸς ἐκεῖνα ὁρῶν ὁ Ἀπόστολος εἶπεν, ὅτι Οὐ ταύτης τῆς κτίσεως, ἥ ἐδεήθη ἡ παλαιὰ σκηνή. Τὸ γὰρ ὅλον συγκριτικῶς ἐκφέρει τὸν λόγον, καὶ δείκνυσσι τὴν κατὰ Χριστὸν ὑπεροχὴν. Καλεῖ δὲ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ σκηνήν, ὡς ἐνταῦθα, διὰ τὸ τὴν Μονογενῆ σκηνῶσαι ἐν αὐτῇ· καὶ καταπέτασμα, ὡς ἀποκρῦπτουσαν τὴν θεότητα. Καλεῖ καὶ τὸν οὐρανὸν τοῖς αὐτοῖς· τούτοις ὀνόμασι· σκηνήν, ὡς ἐκεῖ ὄντος τοῦ ἀρχιερέως· καταπέτασμα, ὡς ἀπειριχομένου τῶν ἀγίων δι' αὐτοῦ.

Οὐδὲ δι' αἷματος τράγων καὶ μύσχαων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος. Ἰδοὺ πάντα ἐξηλλαγμένα καὶ ὑπεροχῇ, ὅση αἵματος θείου πρὸς τὰ τῶν ζῶων, μεθ' ὧν ὁ νομικὸς ἀρχιερεὺς εἰσῆρχετο.

Εἰσῆλθεν ἐφ' ἑαυτῆς εἰς τὰ Ἁγία. Τούτστιν εἰς τὸν οὐρανόν.

Αἰωνίαν λύτρωσιν, ἐσθρόμενος. Οὐ πρόσκαιρον καθαρμὸν^α, ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλ' αἰωνίαν ἐλευθερίαν ψυχικῶν ἀμαρτιῶν. Ἡ δὲ ἄπαξ εἰσῆλθὼν, διὰ μίαν εἰσόδον αἰδίον ἐεργεσίαν ἡμῖν κατέθετο. Ὅρα δὲ καὶ τὸν ἀδρόμενος, ὡς παρὰ προσδοκίαν γενομένου τοῦ πράγματος, οὕτω ταύτη τῇ λέξει ἐχρήσατο. Ἄσπορον γὰρ ἦν τὸ τῆς ἐλευθερίας ἡμῖν· ἀλλ' αὐτὸς εὔρε τοῦτο.

Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδοῦς λαμβάνωσ. βαντιζουσα τοὺς κειοικωμένους, ἀγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα. Ἐπειδὴ ἀπίθανον ἂν ἴσω; ἔδοξε πολλοῖς, τὸ διὰ μίαν θυσίαν καὶ αἵματος ἐνός, λύτρωσιν αἰωνίαν παρασχέειν, κατὰσκαδῶσαι τοῦτο, καὶ δείκνυσσιν πιθανόν τοῦτο ἐκ τῆς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις βέξεως. Εἰ γὰρ ὑμεῖς, φησὶν, ἐπιστεύετε καθάρσεσθαι βαντιζόμενοι τῷ αἵματι τῆς λαμβάνωσ, καὶ αὐτῇ σποδῷ ὕδατι φερομένη (ἐτηρείτο γὰρ ἡ σποδὸς εἰς κάθαρσιν τῶν κειοικωμένων, τούτστιν, τῶν μεμεικμένων), πῶς τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα οὐ καθαρῶσαι τὴν ψυχάν; Ὅρα δὲ σύνεσι. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐκαθάρισε τὸ αἷμα τῶν τράγων, ἀλλ' ἠγίασεν· οὐκ ὡς δοξάζων τὰ νομικὰ, ἀλλ' ἵνα κατορθώσῃ ὁ βούλεται. Εἰ γὰρ αἷμα τράγου ἀγιασμὸν παραίχεν, ὡς πιστεύετε, πολλῶ μᾶλλον πισθῆσεσθε ἱπαρέχειν ἀγιασμὸν ἐκ τοῦ Χριστοῦ αἵμα. Ὅτι γὰρ οὐκ ἵνα ἐπάρῃ τὴ Ἰουδαϊκὴ τοῦτο εἶπεν, ὅρα πῶς προσέθηκε· Πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα. Ἁγίων γὰρ, φησὶν, ἦν οὐ πρὸς τὰς ψυχὰς καθάρειν, ἀλλὰ τὴν σάρκα.

Πόσω μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἐκ δια Πνεύματος αἰωνίου ἐκτενὲ προσήνεγκεν ἀμωμον τῷ Θεῷ. Οὐκ ἀρχιερεὺς τις προσήνεγκεν τὸν Χριστὸν, ἀλλ' αὐτὸς ἐαυτόν· καὶ οὐ διὰ πυρός, ὡς αἱ λαμβάνωσ, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος αἰωνίου, ὥστε καὶ τὴν χάριν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν διατεινέσθαι. Καὶ ἀμωμον, τούτστιν, ἀναμάρτητον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ Παλαιῇ ἡ δάμαλις ἀμωμὸς ἀπηρεῖτο εἶναι.

A materia veteris tabernaculi ligna et pelles fuerunt, et aurum, et argentum, et aes, et texturæ quædam; ad hæc respiciens Apostolus dixit, quod non sit hujus creationis, qua indiguerit tabernaculum vetus. Omnino enim per comparationem profert orationem, et Christi excellentiam ostendit. Vocat autem corpus Domini tabernaculum, quemadmodum in hoc loco, eo quod commoretur in eo unigenitus Dei Filius : et velamentum, eo quod contegat divinitatem. Vocat et cælum iisdem his nominibus : tabernaculum scilicet, eo quod illic sit pontifex ; velamen autem, eo quod sancti per ipsam communiuntur.

VERS. 12. Neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem. Eū omnia sunt diversa, atque istis tanto excellentiora, quanto sanguis divinus sanguine animalium, cum quibus pontifex sub lege ingrediebatur.

Introiit semel in Sancta. Hoc est, in cælum.

712 *Æterna redemptione inventa.* Non temporaria purgatione, ut erat illorum, sed æterna libertate animarum a peccatis. Vel quia semel Ingressus, per unum introitum æternum nobis beneficium contulit. Vide autem quod ait, *inventa*, ceu præter expectationem facta esset, sic hac dictione usus est. Libertas enim nobis dubia erat, verum ipse hanc invenit.

VERS. 13. Si enim sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis. Quia fortasse plerisque improbable videbatur, per oblationem unam et sanguinem unius, redemptionem æternam exhibere: confirmat hoc, indicans hoc verisimile esse ex ipsorum Judæorum opinione. Si enim vos, inquit, sanguine vitulæ conspersi mundari credebatis, ac rursus cinere aquæ admisto, servabatur enim cinis in purificationem profanatorum, hoc est, pollutorum, quomodo Christi sanguis non purgabit animas? Animadvertite autem ejus prudentiam. Non dixit, quod sanguis hircorum purgavit, sed sanctificavit : non ut legalia glorificet, sed ut efficiat quæ velit. Si enim sanguis hirci præstitit sanctificationem, uti vos creditis ; multo potius credere debetis Christi sanguinem sanctificationem præstare. Quod enim hæc non dixerit ut Judaica efferat, vide quomodo apposuerit, *Ad emundationem carnis.* Sanctum enim erat, inquit, non ut animas purgaret, sed carnem.

VERS. 14. Quanta magis sanguis Christi, qui per Spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo. Non pontifex quispiam obtulit Christum, sed ipse seipsum : et non per ignem, ut ipsæ vitulæ, sed per Spiritum æternum, ut jam et gratia et redemptio sint æterna. Et *immaculatum*, hoc est, peccati expertem. Nam in Veteri Testamento vitula exigebatur, quæ omni macula careret.

Variae lectiones.

^α καθαρισμόν.

Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis. Illic quidem dixit, sanctificat; sed tamen addidit, ad emundationem carnis: hic vero cum dixisset, Emundabit, protinus excellentiam demonstravit. Addit enim quod conscientiam mundabit, hoc est, interiorē hominem, quod sane ille non erat. Et illic quidem qui attigisset mortuum, mundabatur: hic vero puritas datur a mortuis operibus, quæ vere cōmquinare possunt, et a Deo abducere.

Ad serviendum Deo viventi et vero? Proinde qui mortua opera attingit, non servit Deo viventi et vero, sed opera quæ eligit pro Deo habet. Sic is qui ventri deditus est, ventrem Deum facit: 713 sic avarus idolorum cultor est. Hujusmodi igitur opera mortua sunt, non solum quod a sempiterna vita aliena sint, verum etiam quod, dum peraguntur, execrabilia sint, atque adeo vana et mendacia, ut quæ nos inescant et suavia videntur, cum minime sint.

Vers. 15. Et ideo Novi Testamenti mediator est. Quod non paucos imbecillorum turbabat, mors videlicet Christi: Si enim mortuus est, inquit, quomodo dabit quæ promisit? huic jam Paulus medicinam adhibens, ostendit propter hoc ipsum fatum et firmum esse testamentum, quia mortuus est: viventium enim testamentum non dicitur. Eam ob rem, inquit, mortuus est, ut nos mundaret, ac in testamento reliquit nobis condonationem, et paternorum honorum fructuionem, mediator factus inter Patrem et nos. Pater enim noluit dimittere nobis hæreditatem, sed irascebatur ut filiis contumacibus et abalienatis. Christus itaque mediator factus erat, atque ipsum nobis reconciliavit. Quomodo? Quod nos oportebat pati, mori enim debuissimus, hoc ipse pro nobis sustinuit, nosque digno testamento reddidit, atque deinceps testamentum stabile redditum est per mortem Filii, eo quod non ad indignos hæreditatem transierat. Etenim testamentum quosdam hæredes habet:—audi itaque testamentum Christi: Volo ut ubi ego sum, et illi sint¹⁸;— alios autem exhæredes: Non pro omnibus vero rogo, inquit, sed pro iis qui per verbum ipsorum credunt in me¹⁹. Testamentum porro testes habet: Testatur autem de me qui misit me²⁰; ac: Paracletus testimonium mihi dicit; et: Vos testes mei estis.

Ut morte intercedente in redemptione eorum prævaricationum quæ erant sub priori testamento. Animadvertis Christi mortem ob nostram redemptionem factam esse? Quomodo igitur eam imbecillitatis esse putas, cum adeo potens fuerit, ut quæ in lege erant prævaricationes sanaret? Quomodo igitur ad legem confugis, quæ adeo est infirma, ut neque prævaricationes quæ in ipsa sunt corrigere potuerit? Non quia prava erat, sed quia infirma.

Promissionem accipient, qui vocati sunt, aternæ

¹⁸ Joan. xvii, 24. ¹⁹ Joan. viii, 20. ²⁰ ibid. 18.

Καθαρισί τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων. Ἐκεῖ μὲν εἶπε τὸ, Ἁγιάζει· ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ, πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα· ἐνταῦθα δὲ, Καθαρισί, εἰπὼν, Ἰδεῖξεν εὐθὺς τὴν ὑπεροχὴν. Ἐπάγει γάρ, ἔτι τὴν συνείδησιν καθαροί, τούτεστι, τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον, ὅπερ ἐκεῖ οὐκ ἦν. Κακί μὲν ἔ ἀψάμενος νεκρῶν, ἐκαθαρίζετο· ἐνταῦθα δὲ ἡ καθαρὸς ἀπὸ νεκρῶν ἔργων τῶν ἀληθῶς μαινεῖν δυναμένων, καὶ ἀπάγειν Θεοῦ.

Εἰς τὸ λατρεύει Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ; Ὅστις ὁ νεκρῶν ἔργων ἀπτόμενος, οὐ λατρεύει Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ προαιρεῖται ἐκείνα θεοποιεῖ. Ὁμῶς ὁ γαστρίμαργος θεοποιεῖ τὴν κοιλίαν· οὕτως ὁ πλεονέκτης εἰδωλολατρεῖ. Νεκρὰ οὖν εἰσι τὰ τοιαῦτα, οὐ μόνον ὡς τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀλλότρια, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πράττεισθαι βδελυκτὰ εἰσι, καὶ ψευδῆ δὲ, ὡς δειλαζόμενα ἡμᾶς, καὶ δοκούντα μὲν ἡδέα, μὴ ὄντα δέ.

Καὶ διὰ τοῦτο Διαθήκης Καινῆς μεσίτης ἐστίν. Ὅπερ ἐτάραττε πολλοὺς τῶν ἀσθενεστέρων, ὁ θάνατος δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ἀπέθανε, φασί, πῶς δώσει ἃ ἐπηγγέλται; τοῦτο νῦν ὁ Παῦλος θεραπεύων, δείκνυσιν ὅτι δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο βεβαία ἐστὶν ἡ διαθήκη αὐτοῦ, διότι ἀπέθανεν· ἐπεὶ γὰρ ζῶντων διαθήκη οὐ λέγεται. Διὰ τοῦτο, φησὶ, διὰ τὸ καθαρίσαι ἡμᾶς, ἀπέθανε, καὶ ἐν διαθήκῃ κατέλειψεν ἡμῖν τὴν ἀφῆσιν, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν πνευμάτων ἀγαθῶν, μεσίτης γενόμενος τοῦ Πατρὸς καὶ ἡμῶν. Ὁ γὰρ Πάτερ οὐκ ἠθέλην ἀφῆναι ἡμῖν κληρονομίαν, ἀλλ' ὠργίζετο ὡς υἱὸς ἀθετήσασθαι καὶ ἀπηλλοτριωμένους. Ὁ οὖν Χριστὸς μεσίτης ἐγένετο, καὶ κατήλλαξεν αὐτόν. Καὶ πῶς; Ὅπερ ἔδει ἡμᾶς παθεῖν, ἀποθανεῖν γὰρ ὠφειλομένον, τοῦτο αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέστη, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς ἀξίους τῆς διαθήκης, καὶ λοιπὴν ἡ διαθήκη βεβαία ἐγένετο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ, ὃς οὐκ εἶς ἀναξίους τὴν κληρονομίαν παραπέψασα. Καὶ γὰρ ἡ διαθήκη τοὺς μὲν κληρονόμους ἔχει·— ἄκουε γοῦν τῆς κατὰ Χριστὸν διαθήκης· Θέλω ἴνα ὁπου ἐγώ εἰμι, καὶ οὗτοι ὡς·— τοὺς δὲ ἀποκλήρους· Οὐ περὶ πάντων δὲ ἔρω τῷ, ἀλλὰ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ. Ἡ διαθήκη μάρτυρας ἔχει. Μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με· καὶ, Ὁ Παράκλητος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· καὶ, Ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε.

Ὅπως θανάτου γενόμενος εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραδόστων. Ὅφει δὲ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀπολύτρωσεως ἐγένετο; Πῶς οὖν τοῦτον ἀσθενεῖας εἶναι νομίζεις τὸν οὕτως ἰσχύσαντα, ὥστε καὶ τὰς ἐν τῷ νόμῳ παραβάσεις ἰσάσθαι; Πῶς οὖν προστρέχεις τῷ νόμῳ τῷ οὕτως ἀδυνάτῳ, ὥστε μὴδὲ τὰς ἐπ' αὐτῷ παραβάσεις δύνασθαι διορθώσασθαι; Οὐκ ἔτι πονηρὸς ἦν, ἀλλ' ὅτι ἀσθενῆς.

Τὴν ἐπαγγελίαν λάθωσιν οἱ κεκλημένοι τῆς

αιωριου ζωης και κληρονομιας. Ει γαρ μη ο θάνατος του Χριστου απηλλαξεν ημας των αμαρτιων, δι' ος εξιπολεμωσαμεν εαυτοις τον Πατερα. πως αν ελαβομεν την ουρανιον κληρονομιαν; Το δε, κκληρονομοι, τουτο δηλοει, οτι παρα μεν την αρχην προς ημας, ω πατηρ προς υιους, διεκειτο ο Θεος, και κκλημενοι ημεν εις την κληρονομιαν. υστερον δε, αυτοι εαυτους δια των αμαρτιων αναξιους εποησαμεν ταυτης.

Οπου γαρ διαθηκη, θανατον ανδρακη φερσθαι του διαθεμενου. Διαθηκη γαρ επι κερκοις βεβαλα. Μη τοιουν ταρασσετω υμας ο θανατος του Χριστου· ει μη γαρ απιθανεν, ουτε διαθηκην αν εποησεν, ωστε κληρονομησαι ημας. Αναμφιβολον γαρ οτι η διαθηκη μετα θανατον κρατει· ουτε ολωσ δεξιοι αν ημεν κληρονομιας, ως της εχθρας μη λυθεισης.

Εκει μηποτε ισχυει, οτις ζη ο διαθεμενος; Ερωτηματικως τουτο και ανγνωρι και νοησον.

Οθεν ουδ' η πρωτη χωρις αιματος εγκεκαινισται. Ου μονον απο της κοινης συνηθειας επιπισωστω ο ελεγεν, αλλα και απο των εν τη Παλαια συμβαντων, ο μλλον τους Εβραιους υπηγετο. Οθεν, φησι, τουτεστι, διωτι αναγκαλον εστι το θανατον προηγεσθαι της διαθηκης, δια τουτο και η πρωτη διαθηκη ου χωρις αιματος ενεκαινισθη. Αιμα δε θανατου συμβολον. Αλλ' εκει μεν αμου αιμα· τυπος γαρ ην· ενταυθα δε της αληθειας λαμφατης ο υιου του Θεου σαρκι απιθανεν υπερ ημων. Τι δε εστι το, εγκεκαινισται; Τουτ' εστι, την αρχην της συστασεως και της βεβαιωσεως ελαβεν. Ουκ ελλωσ γαρ ελαβεν αρχην του ενεργειν, ει μη αιματεχυσια προεβη.

Αληθεισης γαρ πασης εντολης κατα τον νομον υπο Μωυσεως παρτι τω λαφ. Κατ' τον νομον, τουτεστι καθως ο Θεος ενομοθετησεν, ινα λαληθωσιν εις τα ετα παντος του λαου· η πασης εντολης της κατα τον νομον, τουτεστι της νομοθετηθεισης.

Λαβων το αιμα των μοσχων και τραγων μετα υδατος και εριου κοκκινου και υσσωπου, αυτο εσ το βιβλιον και παντα τον λαον εβραντισε. Γινος ενεκα το βιβλιον εβραντιζετο και ο λαος; Η του τιμιου αιματος ανωθεν σχηματιζομενου, δι' ου εβραντισθημεν ημεις και αι καρδια ημων· αυται γαρ εισι βιβλια, ως και ανωτερω ειπε· Διδουσ νομους επι καρδια αυτων. Και το υδωρ δε συμβολον του βαπτισματος. Ενταυθα δε παραλαμβανονται το αιμα και το υδωρ, ταχα μεν και δια το εκ της πλευρας του Κυριου απορρυεν²¹ αιμα και υδωρ· ταχα δε και οτι το βαπτισμα ου το υδωρ συμβολον, τον θανατον του Κυριου καταγγελλει, ου το αιμα ενδεικτικον. Το δε υσσωπον παρελαμβανετο ως συγκρατη-

A *hereditatis. Nisi enim mors Christi liberasset nos a peccatis, quibus Patrem hostem nobis fecimus, quomodo accepissemus caelestem hereditatem? Vocati autem, hoc significat, quod primum quidem erga nos, ut pater erga filios, Deus affectus erat, vocatique eramus ad hereditatem: postea vero, ipsi nosipsos per peccata ista indignos fecimus.*

VERS. 16, 17. *Ubi enim testamentum, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum in mortuis firmum est. Ne igitur turbet vos mora Christi: nisi enim mortuus esset, neque testamentum quidem condidisset, ut nos haeredes essemus, est enim extra omnem controversiam, testamentum post mortem esse ratum, neque omnino digni essemus hereditate, utpote inimicitia nondum soluta.*

Alioqui nunquid valet dum vivit qui testatus est? Per interrogationem hoc lege et intellige.

VERS. 18. *Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Non solum a communi consuetudine, firmavit quod dixit, verum etiam ab iis quae in Veteri Testamento contigerunt, id quod Hebraeos magis suadebat. Unde, inquit, hoc est, quia necessarium est mortem praecedere testamentum, propterea primum testamentum non citra sanguinem dedicatum est. Sanguis autem mortis est indicium. Sed illic quidem agni sanguis: typus enim erat: hic vero, veritate refulgente, Filius Dei mortuus est secundum carnem pro nobis. Quid autem est, dedicatum est? hoc est, principium constitutionis et confirmationis accepit. Non enim alias principium operandi accepisset, nisi sanguinis effusio praecessisset.*

VERS. 19. *Cum enim pronuntiatum esset universum mandatum secundum legem a Moysae omni populo. Secundum legem, id est, periinde ac Dominus lege sanxerat, ut mandata eius pronuntiarentur ad aures universi populi: vel universum mandatum secundum legem, hoc est, quod lege cautum fuerat.*

Accepto sanguine vitulorum cum aqua et lana coccinea, et hyssopo, ipsum quoque librum et omnem populum aspersit. Quam ob rem liber aspergebatur et populus? Vel ut pretiosus sanguis antea praefiguraretur, quo nos conspersi sumus, et corda nostra: ipsa enim sunt libri, perinde ac supra dixit, Dans leges meas in corda ipsorum. Aqua autem baptismatis symbolum fuit. Hic autem assumuntur sanguis et aqua, fortasse quidem eo quod ex latere Christi profluerit sanguis et aqua: vel fortasse quod baptisma, cujus aqua symbolum est, mortem Domini annuntiat, cujus sanguis est indicium. Hyssopum autem assumebatur ob vim retinendi propter densitatem, ac lana similiter. Vel

Variae lectiones.

²¹ απορρευσαν m.

quia ovis esset Christus: ac propterea coccinea erat, ut ipso colore sanguinis præ se formam ferret.

VERS. 20. *Dicens: Hic est sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus.* Christus vero ait: *Hic est sanguis Novi Testamenti in remissionem peccatorum: illic autem neque novum est, neque remissio peccatorum.* Observas igitur quomodo **715** sanguinem testamentum nominaverit? ut adeo necessario mors intelligatur, ubi testamentum dicitur.

VERS. 21. *Etiam tabernaculum, et omnia vasa ministerii, sanguine similiter aspersit.* Et hæc sane figura fuerunt. Nos enim sumus tabernaculum, juxta illud: *Inhabitabo in ipsis, et inambulabo*¹¹. Et vasa magnæ domus Dei, alia quidem aurea, alia vero argentea. Consersi itaque sumus vero sanguine Christi, sanctificatique sumus in mortem ipsius per baptismum.

VERS. 22. *Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, et sine sanguinis effusione non fit remissio.* Cur *Pene* apposuit? Quia illa non erant perfecta mundatio, neque perfecta remissio. Quomodo enim, cum peccata non remitterentur?

VERS. 23. *Necesse est igitur exemplaria quidem cælestium his mundari.* Cælestia nostra dicit, adeoque illa quæ ad Ecclesiam pertinent. Dictum autem est in superioribus, quomodo cælum sit Ecclesia. Horum igitur exemplaria et figuræ fuerunt res Judaicæ: propterea purgabantur sanguine vitulorum, ac cinere juvenæ, aliisque usque adeo vilibus.

Ipsa autem cælestia. Hoc est, quæ sunt Ecclesiæ, quæ nostra sunt.

Melioribus hostiis quam istis. Quandoquidem enim nostra Judaicis tanto meliora sunt, quanto cælum terra, siquidem illi bona terrestria expectabant, nostra vero hæreditas cælum est, non immerito et præstantiori et magnificentiori sacrificio dignata fuerim, sanguine nimirum Filii Dei, qui mundavit nos perfectius. Mors igitur Christi non solum fuit ut stabiliret testamentum, verumetiam ut veram purificationem efficeret, animæ videlicet. Hanc autem ob causam mortis beneficiorum meminit, eo quod multis ignominiosissima videbatur, maxime vero mors in cruce tolerata.

VERS. 24. *Non enim in manufacta sancta introiit Christus, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum, ut nunc appareat vultui Dei pro nobis.* Admodum superbiebant Templi nomine Judæi, neque enim hujusmodi delubrum in aliis terris erat, quod vel pulchritudinis nomine, vel sumptuum magnitudine cum hoc conferrî posset. Quia enim rebus corporalibus alliciebantur Judæi, præcepit Deus magni-

τικὸν τυγγάνον διὰ τὴν πυκνότητα· καὶ τὸ ξιον ὡσαύτως· ἢ διότι πρόβατον ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο καὶ κόκκινον, ἵνα καὶ τῆ χροιά τύπον φέρῃ τοῦ αἵματος.

Λέγων· Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης ἧς ἐστειλάτο πρὸς ὑμᾶς ὁ Θεός. Ὁ δὲ Χριστός· *Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης Καιρῆς, τὸ εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιῶν.* Ἐκεῖ δὲ, οὔτε καινὴ, οὔτε ἀφεσις ἁμαρτιῶν. Ὅπως οὖν πῶς τὸ αἷμα διαθήκην ὠνόμασεν; Ὡς ἀνάγκη θάνατον νοεῖσθαι, οὗτο διαθήκη λέγεται.

Καὶ τὴν σκηνὴν δὲ, καὶ πάντα τὰ σκεύη τῆς λειτουργίας, τῷ αἵματι ὁμοίως ἐρράντισε. Καὶ ταῦτα τύποι· ἦσαν ἡμεῖς ἵσμεν ἡ σκηνή, κατὰ τὸ· *Ἐροικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω.* Καὶ σκεύη τῆς μεγάλης οἰκίας τοῦ Θεοῦ, τὰ μὲν χρυσοῦ, τὰ δὲ ἀργυροῦ. Ἐρράντισθημεν οὖν τῷ ἀληθινῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡγιασθημεν εἰς τὴν θάνατον αὐτοῦ βαπτισθέντες.

Καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθορίζεται κατὰ τὸν νόμον, καὶ χωρὶς αἵματεκχυσίας οὐ γίνεται ἀφεσις. Διὰ τί τὸ, *Σχεδὸν*, προσέθηκε; Διότι ἐκεῖνα οὐκ ἦν καθαρισμὸς τέλειος, οὐδὲ ἀφεσις τέλεια. Πῶς γάρ, ἁμαρτιῶν μὴ ἀγριμένων;

Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούτοις καθορίζεσθαι. Οὐράνια τὰ καθ' ἡμᾶς λέγει, τὰ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰρηται δὲ ἀνωτέρω, πῶς οὐρανὸς ἡ Ἐκκλησία. Τούτων οὖν ὑποδείγματα ἦσαν καὶ τύποι τὰ Ἰουδαϊκὰ· διὰ τοῦτο καὶ ἐκαθαρίζοντο αἵματι μόσχων, καὶ σποδῷ δαμάλεως, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς οὕτω; εὐτετέλειον.

Αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια. Τουτέστι, τὰ τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ἡμέτερα.

Κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ καὶ κρείττονα εἰσι τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ τοσοῦτον ὅσον γῆς οὐρανὸς, εἶγε ἐκείνοι; μὲν τὰ ἀγαθὰ γῆνᾶ, ἡμεῖς δὲ κληρὸς οὐρανὸς, εἰκότως καὶ μείζονο; καὶ μεγαλύτεροιστά; θυσίαις ἤξιωνται, τοῦ αἵματος τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καθαρῆσαντος ἡμᾶς τελειότερον. Ἄρα οὖν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον διὰ τὸ βεβαιῶσαι τὴν διαθήκην ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ἀληθινὸν καθαρῆσμον ἀπεργάσασθαι, τὸν τῆς ψυχῆς.

Διὰ τοῦτο δὲ τῶν τῶν θανάτου εὐεργεσιῶν μνημονεύει, διότι τοῖς πολλοῖς ἀτιμώτατος; ἰδοὺ, καὶ μάλιστα ὁ διὰ σταυροῦ.

Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἄγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστός, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. Μέγα ἐφρόνου ἐπὶ τῷ ναῷ Ἰουδαίου· οὔτε γάρ ἦν ἀλλαχοῦ γῆς τοιοῦτος ναός; οὐ κάλλους ἕνεκιν, οὐ πολυτελείας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς σωματικοῖς ἐφειλόκοντο οἱ Ἰουδαῖοι, προσέταξεν ὁ Θεός φιλοτιμώτατα αὐτὸν κατασκευασθῆναι. Διὸ καὶ

¹¹ 1 Cor. vi, 16.

¹² κρείττονος ο.

ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς αὐτὸν ἤρχοντο. Τί οὖν ὁ Παῦλος; Ὅσπερ ἐπὶ τῶν θυσιῶν ἐποίησε καὶ καθέλειν αὐτάς, ἀντιστήσας τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ ὅστω καὶ ἐνταῦθα, τῷ ναῦ ἀντιστήσας τὸν οὐρανὸν, δείκνυσι τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι ἀρχιερεῖς εἰς τὰ χειροποίητα ἄγια εἰσέρχοντο, ἕτινα ἤσαν ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, τούτεστι, τοῦ οὐρανοῦ ἦσαν τύπος. Οὗτος γὰρ τὰ ἀληθινὰ ἄγια. Ὁ δὲ Χριστὸς εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἰσῆλθε, καίτοι τὰ πάντα πληροί, καὶ πάρεστι πανταχοῦ· ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ταῦτά φησι. Οὐ μόνον δὲ διὰ τούτου δείκνυσι τὴν διαφορὰν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ δείξει τὸν ἡμέτερον ἀρχιερέα ἐγγύτερον γενόμενον τοῦ Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ παλαιοὶ ἀρχιερεῖς διὰ συμβόλων ἐώρων τὸν Θεόν, ὁ δὲ Χριστὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν ὄρα τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐφανισθεῖς. Καὶ τοῦτο δὲ συγκαταβατικῶς διὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰρηται. Τί ἐστι τὸ ὑπὲρ ἡμῶν; Μετὰ θυσίας, φησὶν, εἰσῆλθε δυναμένης ἐξελώσασθαι τὸν Πατέρα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγγέλοις; ἀποκαταλλάξει ἡμᾶς. Καὶ γὰρ κἀκαίνοι ἀπηχθάνοντο ἡμῖν ὡς ἐχθροὶ τοῦ αὐτῶν Δεσπότου. Νῦν οὖν ὑπὲρ ἡμῶν ἐφανίζεται, τοῦτο γὰρ τὸ, νῦν, ὅτι εἰσῆλθεν ὡς Ἀρχιερέως· διὰ γὰρ τὴν ἡμετέραν καταλλαγὴν εἰσῆλθεν.

Ὁδὲ ἴσα πολλὰκις προσφέρει ἑαυτὸν; Οὐδὲ εἰσῆλθε νῦν εἰς τὸν οὐρανὸν, ἵνα καὶ ἄλλοτε εἰσέλθῃ προσφέρων ἑαυτὸν.

Ὅσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια κατ' ἑαυτὸν. Ὅρα τὴν ὑπεροχὴν. Ἐκαίνοσ κατ' ἑαυτὸν, ὁ Χριστὸς ἅπαξ.

Ἐν αἵματι ἀλλοτριῷ. Καὶ τοῦτο τῆς ὑπεροχῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἐν αἵματι ἀλλοτριῷ, ταύρων καὶ τράγων· Χριστὸς δὲ ἐν ἰδίῳ.

Ἐπὶ ἔδει αὐτὸν πολλὰκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπὶ, εἰ ἔμελλε, φησὶν, πολλὰκις προσεγκεῖν, ἔδει αὐτὸν καὶ πολλὰκις ἀποθανεῖν, διὰ τὸ ἴδιον αἶμα ὀφείλειν προσάγειν.

Νῦν δὲ ἀπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ προσφέρεται. Ἐνταῦθά τι καὶ ἀποκαλύπτει μυστήριον, διὰ τί ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων μετὰ πολλὰ ἁμαρτήματα²². Εἰ μὲν γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐγένετο, ὅτε οὐκ ἐχύθη ὅστωσ ἡ ἁμαρτία, εἴτα οὐδεὶς ἐπίστευεν, οὐκ ἔδει δὲ δεύτερον ἀποθανεῖν, ἀνόνητα ἂν ἦν ἄπαντα. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ὑστερον πολλὰ ἦν τὰ ἁμαρτήματα, εἰκότως παφανέρωται ὁ Θεός²³ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, ἵνα ἀθετήσῃ, τούτεστι, καταβάλῃ, καὶ ἀπαρῆρσιαστον ποιῆσῃ τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ, τούτεστι, τοῦ θανάτου τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Τοιούτον καὶ ἀλλαγῆ εἶπεν· Ὅπου ἐπεδύνασεν ἡ ἁμαρτία, ὅπου ἐπεπερίσσευσεν ἡ χάρις. Πῶς δὲ ἀπαρῆρσιαστος ἐγένετο ἡ ἁμαρτία; Καθὼ οἱ ταύτην ἐνεργούν-

scentissime illud apparari. Unde et a finibus orbis terrarum ad illud veniebant. Quid igitur Paulus? Idem ut in oblationibus fecit, auferens eas, subrogata in eorum loco morte Christi: sic hoc loci, Templi vice cœlum statuens, discrimen ob oculos ponit. Alii quidem pontifices in manufacta **716** sancta ingrediebantur, quæ fuerunt exemplaria verorum, hoc est, cœli figura fuerunt: illud enim vera sancta; Christus autem in ipsum cœlum introiit, etsi omnia implet, et ubique adest: sed propter humanam naturam hæc dicit. Non autem solum per hoc differentiam demonstrat, verum etiam per hoc quod ostenderit Pontificem nostrum Deo viciniorum redditum. Veteres enim pontifices per symbola quædam cernebant Deum: Christus autem ipsum Deum videt, ipsius vultui apparet. Atque hoc cum demissione propter humanam naturam dicitur. Quid autem est, *Pro nobis*? Cum oblatione, inquit, ingressus est, quæ posset placare quidem Patrem, imo et angelis nos reconciliare; siquidem et ipsi infensi nobis erant ceu Domini sui hostibus. Nunc igitur pro nobis apparet, hoc enim indicat nunc, quod ingressus est veluti Pontifex: propter nostram enim reconciliationem est ingressus.

VERS. 25. *Neque ut sæpe offerat semetipsum.* Neque introiit nunc in cœlum, ut alias posthac ingrediat, seque ipsum offerat.

Quemadmodum pontifex intrat in Sancta per singulos annos. Vide Christi excellentiam. Pontifex quotannis ingreditur, Christus vero semel.

In sanguine alieno. Et hoc ad excellentiam pertinet. Ille enim in sanguine alieno, taurorum et hircorum; Christus autem in proprio.

VERS. 26. *Alioquin oportebat eum frequentius pati a constitutione mundi.* Alioquin, inquit, si sæpe oblaturus erat seipsum, oportebat eum et sæpius mori, quandoquidem per proprium sanguinem oblationem facere debuisset.

Nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Hic arcani quiddam revelat, cur in consummatione sæculorum post multa peccata apparuerit. Si enim in principio mortem subiisset, quando peccatum non perinde diffunderetur, ac tum nemo credidisset, non autem secundo mori oportebat, inutilla fuissent omnia. Jam vero postquam extremis temporibus ingens peccatorum copia erat, merito apparuit Deus in consummatione sæculorum, ut destituat, hoc est, dejiciat peccatum, eique fiduciam et potestatem adimat *per hostiam suam*, hoc est, per mortem carnis suæ. Tale quiddam alio in loco dixit: *Ubi exuberavit delictum, superexuberavit gratia*²². Quomodo autem fiducia et potestate orbatum est peccatum? Eo quod qui

²² Rom. v, 20.

Varie lectiones.

²³ παφανέρωται ο. ²⁴ τῷ θεῷ ο.

illud commiserant, impunes sint dimissi. Peccati enim fiducia et libertas est supplicium adducere. Quasi- vit etiam Gregorius 717 Nyssenus in Ser- mone Catechetico, et de Natalitio Christi, de hoc ipso, quare in consummatione sæculorum incarna- tus sit Filius; ac in hunc modum diluit: Quemad- modum optimi medici, intus adhuc feбри corpus inflammante et per causas morbi effectrices incen- dente, nul um adhibent ægroto ex cibis auxilium, exspectantes tantisper dum malum ad summum increverit: sic et nobiscum actum est. Exspectavit animarum Medicus, donec universa malitiæ ægri- tudo panderetur, ut nihil jam abditorum incuratum maneret, medico solummodo quod patet visui curante. Fusius autem discas quæ dicit divinus vir, si tibi placuerit ipsas ejus Conciones legere.

Vers. 27. *Et quemadmodum statutum est homi- nibus semel mori, postea autem judicium.* Causam jam nunc exprimit quare Christus semel sit mor- tuus: nempe quod unius mortis factus sit pretium. Statutum enim erat hominibus semel mori. Semel itaque mortuus est pro universis. Quid igitur? nunc ergo non morimur? Na, sed morte non ita detinemur, ut antehac, sed per spem resurrectio- nis, cujus dux factus est qui pro nobis mortem subiit Christus, ne mors quidem est mors ista, verum somnus. Quia igitur mors omnes detentura erat, propterea mortuus est, ut nos liberaret. Vel non hoc nunc voluit indicare Apostolus, quod mor- tem quæ debebatur nobis in supplicium ipse per- solverit, verum quia vere homo erat Christus propter hoc quod Deus esset, sicut homines semel moriuntur, deinde judicium, sic et ipse semel est mortuus. Audi autem quæ sequuntur.

Vers. 28. *Sic et Christus semel oblatus.* A quo? Ipse a seipso. Etiam si enim pontifex est, est tamen et sacrificium, et victimæ.

Ut multorum offerret peccata. Quemadmodum in sacra Liturgia offeruntur peccata, dicentes, Sive inviti sive voluntarii peccavimus, condona: hoc est, meminimus eorum primum, ac deinde con- donationem petimus: haud secus et ipse locutus est ad Patrem: *Pro ipsis ego sanctifico meipsum*²². Vel obtulit peccata, hoc est, abstulit ea ab homi- nibus, et obtulit Patri, ut ipsa dimittat. Quare autem dixit *Multorum* et non, Omnium? Quoniam non omnes crediderant. Mors enim ejus fuit æqui- valens omnium interitui, ac, quantum in ipso est, pro omnibus mortuus est. Non omnium autem peccata obtulit, eo quod noluerint ipsi. Proinde inutilem sibi Filii Dei mortem ipsi fecerunt, quæ res est sane horrenda. Hæc divi Joannis Chryso- stomi est sententia. Reperi autem 718 apud eum in hunc Evangelii locum, *Ut animam suam in re- ceptionem daret pro multis*²³, annotationem quo-

ατες ἀτιμώρητοι ἀφείθησαν. Ἀμαρτίας γὰρ παρή- σια, τὸ τιμωρίαν ἐπέχειν. Ἠπόρησε δὲ καὶ ὁ Νύσ- σης ἐν τῷ Κατηχητικῷ, καὶ τῷ εἰς τὰ τοῦ Χρι- στοῦ γενέθλια λόγῳ περὶ αὐτοῦ τούτου, διὰ τί ἐστὶ συνελεῖξ τῶν αἰώνων ἰσαρκώθη ὁ Υἱός; Καὶ ἐπι- λέγεται, ὅτι, ὡς περ οἱ ἀριστοὶ ἰατροὶ, ἐνδοθεν ἐπὶ τοῦ πυρετοῦ τὸ σῶμα ὑποσπύχοντος, καὶ διὰ τῶν νοσοποιοῦν αἰτίων ἐξαπτομένου, οὐδεμίαν ἐπάγουσι τῷ ἀσθενοῦντι ἐκ τῶν σιτίων βοήθειαν, ἀναμένοντες εἰς ἀκμὴν προσελθεῖν τὸ πάθος· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν. Ἀνέμενεν ὁ τῶν ψυχῶν Ἰατρός τὴν τῆς κακίας νό- σον πάσαν ἐκκαλυφθῆναι, ὡς ἂν μηδὲν τῶν κεκρυμ- μένων ἀθεράπευτον μείνη, τοῦ ἰατροῦ μόνον τὸ φα- νὸν θεραπεύοντος. Πλατύτερον δὲ μαθήσῃ, ἃ φησὶ ὁ θεὸς ἀνήρ, εἶγε σοι βουλομένῳ ἐστὶν ἐντυχεῖν αὐ- Β τὸς; τοῖς ἐκεῖνου λόγοις.

Καὶ καθ' ὅσον ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἀπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις. Νῦν καὶ τὴν αἰτίαν λέγει διὰ τί ἀπαξ ἀπέθανεν ὁ Χριστός· διότι, φησὶν, ἐνὸς θανάτου ἀντιλυτρον ἐγένετο. Ἀπέκειτο γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἀπαξ ἀποθανεῖν. Τοῦτο οὖν τὸ ἀπαξ ἀπέθανεν ὅπερ πάντων. Τί οὖν; Νῦν οὐκ ἀποθνήσκομεν; Ναί· ἀλλ' οὐκ ἐγκρατούμεθα τῷ θανάτῳ, ὡς περ πρώην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἥς ἀρχηγός ἐγένετο ὁ ὅπερ ἡμῶν ἀπο- θανὼν Χριστός, οὐδὲ θανάτος ἐστὶν ὁ θάνατος; οὐτος, ἀλλ' ὕπνος. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλε πάντας κατέχειν ὁ θάνατος, διὰ τοῦτο ἀπέθανεν, ἵνα ἡμᾶς ἀκαλλάξῃ. Ἡ οὐ τοῦτο βούλεται νῦν δηλοῦν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι τὸν ὀφειλόμενον ἡμῖν εἰς τιμωρίαν θάνατον αὐτός ἀπέτισεν, ἀλλ' ὅτι ἐπειδὴ ἀνθρώπος ἦν ἀληθῶς ὁ Χριστός μετὰ τοῦ καὶ θεός εἶναι, ὡς περ οἱ ἄνθρω- ποι ἀπαξ ἀποθνήσκουσιν, εἴτα ἡ κρίσις, οὕτω καὶ αὐτός ἀπαξ ἀπέθανεν. Ἄκουε οὖν καὶ τῶν ἐξῆς.

Οὕτω καὶ ὁ Χριστός ἀπαξ προσενεχθεῖς. Ὑπὸ τίνος; Αὐτοῦς ὑφ' ἑαυτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ἀρχιερεὺς ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ θῦμα, καὶ τερσίον.

Εἰς τὸ πολλῶν ἀνεργεῖν ἀμαρτίας. Ὅσπερ ἐπὶ τῆς ἀγίας λειτουργίας ἀναφέρονται τὰ ἀμαρ- τήματα, καὶ λέγομεν, Ἐστε ἄκοντες, εἴτε ἐκόντες ἡμάρτομεν, συγχώρησον· τουτέστι, μεμνήμεθα αὐτῶν πρώτον, καὶ τότε τὴν συγχώρησιν αἰτούμεν· οὕτω καὶ αὐτός εἶπε τῷ Πατρὶ· Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν. Ἡ ἀνήνεγκε τὰ ἀμαρτήματα, τουτέστιν, ἤρεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ προ- ἤνεγκε τῷ Πατρὶ, ἵνα αὐτὰ ἀφῃ. Τίνος δὲ ἐνεκεν εἶπε, Πολλῶν, καὶ οὐ, Πάντων; Ἐπειδὴ μὴ πάντες ἐπίστευσαν. Ὁ μὲν γὰρ θάνατος αὐτοῦ ἀντιβόστος; ἦν τῆς πάντων ἀπολείας, καὶ ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ, ὅπερ πάντων ἀπέθανεν· οὐ πάντων δὲ τὰς ἀμαρτίας ἀνήνεγκε, διὰ τὸ μὴ θελήσει αὐτούς. Ὅστε ἀχρη- στον ἑαυτοῖς τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐποίη- σαν, ὃ καὶ φρικτὴς ἄξιον. Οὕτω μὲν ὁ μακάριος Ἰωάννης. Εὗρον δὲ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰς τὸ, Καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀπὸ πολλῶν,

²² Joan. xvii, 49. ²³ Matth. xxvi, 28.

²⁴ εἰ' ἦν ο.

παραγραφὴν ἐκδεχομένην τὸ πᾶν, ἀντὶ τοῦ πάντων· πολλοὶ γὰρ καὶ οἱ πάντες.

Ἐκ δευτέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφθῆσεται τοῖς αὐτῶν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν. Ἀπέθανε μὲν, φησὶ, βασιλεύων τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, καὶ προσφέρων τῷ Πατρὶ, ἵνα αὐτοὺς ἐξαλείψῃ ὑπὲρ ἑᾶν καὶ ἀπέθανε. Τὸν γὰρ μὴ γινόντα ἁμαρτίαν, φησὶ, ἁμαρτίαν ἐποίησεν ὁ Πατήρ, ὡς τὰ ἡμῶν οικουμένον. Ὁφθῆσεται δὲ ἐκ δευτέρου οὐκέτι ἁμαρτίας ἐπιφερόμενος, οὐδὲ θανάτου δευτέρου δι' αὐτὰς δαίμονος, ἀλλ' ὡς κριτῆς εἰς σωτηρίαν τοὺς αὐτῶν ἀπεκδεχομένοις, τοῦτέστι, τοὺς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, καὶ ἐλπίζουσι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· πρόδηλον δὲ ὅτι καὶ ἀξίως αὐτῆς ζῶσι. Καίτοιγε οὐ μόνον εἰς σωτηρίαν ἔξει, ἀλλὰ καὶ εἰς τιμωρίαν τῶν ἀπίστων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν· ἀλλ' ὅμως τὸ φαῖδρον εἶπε.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Σκιάν γὰρ ἔχωρ ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Τοῦτέστι τύπος ὄντων κατὰ τὴν Νέαν Διαθήκην μελλόντων δίδοσθαι παρὰ Χριστοῦ ἀγαθῶν τοῖς ταύτην παραδεξαμένοις.

Οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. Τοῦτέστι, οὐκ αὐτὴν τὴν ἀληθειαν. Πραγμάτων δὲ ποίων; Τῆς θυσίας, τῆς ἀφέσεως. Σκιαγραφία γὰρ ἐποίησαν τὰ παλαιὰ, ἀμυδρὰ ὄντα· τὰ δὲ νέα, εἰκόνη, τοῦτέστιν ἀληθεία, ὡς λιμπρῶς ὑφιστάτω καὶ τελειωρηθέντα. Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἐν ἀγίοις Ἰωάννης. Οὐκ ἀχρηστον δὲ παραλαβεῖν καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ὑποβάλλει νοεῖν ἐν τῷ τόπῳ. Ἐκεῖνος γὰρ λέγει καὶ ἐν ἄλλοις μὲν, πλὴν ἀριδιχότερον ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ ὅτι· Τὸ νομικὸν Πάσχα, τοκμῶ καὶ λέγω, τύπου τύπος ἦν ἀμυδρότερος. Ὅστε δίδωσι φεῖν, σκιάν μὲν τὸν νόμον λέγεσθαι παρὰ τοῦ Ἀποστόλου· εἰκόνα δὲ, τὰ νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελούμενα, ὡς ἄλλων τελειότερων ὄντα ἐμφάσεις, τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μεταληφθησομένων τοῖς ἀγίοις· ἀ' καὶ πράγματα καλεῖ νῦν ὁ Ἀπόστολος. Ὅτι οὐκ οὖν ἡ εἰκὼν ἀπέχει τι τοῦ πρωτοτύπου πράγματος, οὕτω καὶ τὰ νῦν μυστήρια τῶν ἐν τῷ μέλλοντι πραγμάτων τῶν τελειότερων· καὶ ὡς περ τῆς εἰκόνης ἡ σκιαγραφία λείπεται, οὕτω καὶ ὁ νόμος· τῆς νέας ἀπολείπεται.

Κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις, ὡς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηλεκτὸν, οὐδέποτε δύνανται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι. Ἡ διάνοια τοῦ χωρίου ταιαύτη ἐστίν· Ἐπεὶ ἰσχυρὴν εἶχον αἱ νομικαὶ θυσίαι, οὐκ ἂν διηλεκτῶς προσεφέροντο· ἀπαξ γὰρ προσσενοθεύσαι, καὶ ὠφελήσασθαι, ἐπαύσατο ἂν. Νῦν δὲ ἐπειδή κατ' ἐνιαυτὸν προσεφέροντο εἰς τὸ διηλεκτὸν, πρόδηλον ὅτι ἡσθένουν τελειῶσαι. Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν πρώτην θυσίαν, δευτέραν, καὶ ἄλλην μετ' αὐτὴν προσέφερον. Ὅτι περ καὶ τῶν φαρμάκων ἰσχυρὰ μὲν, ὅσα ἀπαξ ἐπιτεθέντα θεραπεύει· τὰ δὲ πολλάκις ἐπιτιθέμενα, αὐτῶς δηλοῦνται ἀνίσχυρα. Ζητεῖται δὲ, τί οὖν; Οὐχὶ καὶ ἡμεῖς ἀεὶ θυσίας ἀναμάρτους προσφέρομεν; Ναί· ἀλλ' ἀνάμνησιν ποιούμεθα τοῦ

rumdam, qui intelligerent multis, pro omnibus: omnes enim multum sunt.

Secundo sine peccato apparebit expectantibus ipsum in salutem. Obiit, inquit, bajulans peccata nostra, et offerens Patri, ut ea obliteraret, pro quibus et mortuus est. Eum enim qui non norat peccatum, inquit, peccatum fecit Pater, quia nostra sibi vindicabat. Apparebit autem secundo haud porro peccatis subjiciendus, neque secundæ mortis propterea indigus, verum ut iudex ad salutem expectantibus ipsum, hoc est, creditibus in ipsum, et sperantibus ejus adventum: perspicuum autem est, quod et digne ipso viventibus. Atqui non tantum ad salutem veniet, verum etiam ad supplicium infidelium et peccatorum aderit: attamen quod gratiosum erat, dixit.

CAPUT X.

Verbs 1. Umbram enim habens lex futurorum bonorum. Hoc est, cum sit typus bonorum Novi Testamenti, quæ Christus iis qui istud acciperent communicaturus erat.

Non ipsam imaginem rerum. Hoc est, non ipsam veritatem. Rerum autem qualium? sacrificii, remissionis. Umbratili namque picturæ similia erant vetera, utpote obscura: nova vero, imagini, hoc est, veritati, ut quæ clare subsistant et perfecta sint. Hunc ad modum divus Joannes Chrysostomus intelligit. Haud abs re autem fuerit in medium proferre quæ Gregorius Theologus in hunc locum tradit. Ille enim aliis quidem in locis, magis tamen in concione de Paschate memoriæ prodidit, nimirum, quod Pascha legale, audacter dico, typo typus fuerit obscurior. Dat itaque intelligere, umbram quidem legem dici apud Apostolum: imaginem vero, quæ nunc in Ecclesia perficiuntur, ceu quæ aliorum perfectiorum bonorum significationes sunt, quæ in futuro sæculo dignis sunt impertienda; quæ nunc Apostolus res vocat. Perinde igitur ut imago distat nonnihil a primo exemplari, consimilem ad modum præsentia mysteria distant a perfectioribus futuri sæculi rebus. Quemadmodum porro prima delinatio est inferior imaginis ipsa, hunc ad modum Lex Novi Testamenti est inferior.

Per singulos annos eisdem ipsis hostiis quas offerunt indesinenter, nunquam possunt accedentes perfectos facere. Hujus loci sensus est hujusmodi: Si robur habuissent 719 victimæ legales, non perpetuo offerrentur: semel enim oblata, fructu prolato, cessassent. Jam vero quia quotannis perpetuo offerbantur, planum est quod infirmiores erant, quam ut possent quemquam perfectum reddere. Atque hanc ob causam post primam oblationem, secundam ac tertiam offerrebant. Quemadmodum inter pharmaca ea valida habentur, quæ vel semel imposita curant: quæ autem sæpius imponuntur, hoc ipso ostenduntur esse minus fortia. Suboritur autem hic quæstio: Quid igitur? Nonne et nos ho-

stias inruentias perpetuo offerimus? Omnino: sed memoria facimus mortis Domini. Estque ista unica, non multæ, quandoquidem semel oblatas est. Nam eundem semper offerimus, imo potius memoriam illius oblationis facimus, quæ se ipse obtulit, seu jam nunc facta sit. Proinde unicum est sacrificium. Nam quod ad quæstionem attinet, eam multis in locis offertur, num igitur multi Christi? Nequaquam: sed unus est ubique, et hic plenus, et illic plenus et perfectus, unumque corpus. Queniam admodum enim Christus in multis locis oblatas unum corpus est, et non multa corpora, sic et unum sacrificium. Nam illam hostiam offerimus, quæ tum erat oblata. Illic autem alius erat qui heri oblatas erat, agnus fortasse, a victima quæ hodie offertur; nec veluti commemoratio erat hesternæ oblationis, qui hodie offerrebat agnus, sed ipse per seipsum sacrificium perficiebat. Quomodo igitur hic ait Apostolus, *isdem sacrificiis*? Eadem sacrificia fuerunt, quandoquidem eadem species offerrebantur, veluti agnus hodie, et in crastinum agnus: numero vero diversa. Nonnulli autem easdem has esse dixerunt modo oblationis; hoc est, quod vel per eadem, vel cremationem fieri iubentur: specie vero diversas, ut oves, boves, turtures, columbas. Porro etiam exemplaria quædam *δύναται* scribant cum *v*, inveni tamen annotationem, verbum *ισθuc* sine *v* scribendum esse consentem: Umbra enim, inquit, habens lex futurorum bonorum, nunquam *potest* accelerantes perfectos facere. Ac vere quidem, quatenus juxta grammaticæ exactam rationem sic oporteat hunc locum habere, ne solæcismus emergat. Quia vero Scriptura artium subtilitates non moratur, ita etiam istud intelligamus, sicut exemplaria habent: Nunquam enim *possunt* (offerentes videlicet) perfectos facere accedentes.

Vers. 2. Alioqui non cessassent offerri, quod nullam haberent ultra conscientiam peccatorum, cultores semel purgati. Per interrogationem lego. Si enim peccata removissent, nonne etiam hostiæ desissent offerri, quippe iis abunde satis adjutis, **720** qui earum commoditate indigerent, neque ullam porro peccati conscientiam haberent? hoc est, nihil sibi concilii alienius rei, quæ cura opus habeat, propterea quod sint sanati, purgati semel.

Vers. 3. Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Nihil aliud, inquit, efficiunt victimæ, quam quod peccatorum tantum commemorationem faciant, hoc est, indicium. Non enim remissionem præstant, sed per assiduam istam oblationem demonstrant populi peccata non esse remissa. Si enim remissa essent peccata, quid opus erat sacrificiis? Commemorationem autem dicens, dedit tibi intelligere quod victimæ istæ non ob futura peccata perficiebantur, verum ob præterita, ut quæ non essent condonata videlicet. Per singulos enim annos, ut ita dicant, vituli sanguis pro po-

θανάτου. Καὶ μία ἐστὶν αὕτη, οὐ πολλὰ. Ἐπειδὴ ὅπως προτηνέχθη. Τὸν γὰρ αὐτὸν ἀεὶ προσφέρομεν, μᾶλλον δὲ ἀνάμνησιν τῆς προσφορᾶς ἐκείνης ποιούμεεν, ὡς νῦν γινόμενης. Ὅστε μία ἐστὶν ἡ θυσία. Ἐπεὶ ὅσον γε κατὰ τὸ ζητούμενον, ἔπειθὲ πολλὰχοῦ προσφέρεται, ἄρα πολλοὶ Χριστοὶ; Οὐδαμῶς· ἀλλ' εἰς πανταχοῦ, καὶ ἐν ταῦθα πλήρης ὢν, καὶ ἐκεῖ πλήρης, ἐν σώμα. Ὅσπερ οὖν πολλὰχοῦ προσφέρμενο; ἐν σώμα ἐστὶ, καὶ οὐ πολλὰ σώματα, οὕτω καὶ μία θυσία. Ἐκείνην γὰρ προσφέρομεν τὴν τότε προσενεχθεῖσαν. Ἐκεῖ δὲ ἕτερος ἦν, ὁ χθὲς προσενεχθείς, ἀμνὸς τυχὸν, παρὰ τὸν σήμερον. Καὶ οὐχ ὡς ἀνάμνησιν τοῦ χθὲς, προσήγετο ὁ σήμερον, ἀλλ' ὡς αὐτὸ; καθ' αὐτὸν θυσίαν τελῶν. Πῶς οὖν ὁ Ἄποστολος λέγει, ταῖς αὐταῖς θυσίαις; Αἱ αὐταὶ μὲν οὖν ἦσαν θυσίαι, καθὼ τὰ αὐτὰ εἶδη προσήγοντο, ὁλον ἀμνὸς σήμερον, καὶ αὐριον ἀμνός· ἑτέροι δὲ τῷ ἀριθμῷ. Τινὲς δὲ τὰς αὐτὰς μὲν εἶναι ταῦτα; τῷ τρόπῳ τῆς προσαγωγῆς εἶπον· τουτέστιν, ἡ διὰ σφαγῆς, ἡ διὰ ὀλοκαυτώσεως; γίνεσθαι προσετατομίνας· τῷ δὲ εἶδει, ἑτέρας· ὅλον πρόβατα, βόας, τρυγόνας, περιστέρια; Τὸ δὲ *δύναται*, εἰ καὶ τὰ ἀντίγραφα ἔχουσι μετὰ τοῦ, *v*, ἀλλ' ὁμοίως εὖρον παραγραφήν χωρὶς τοῦ, *v*, τοῦτο γράφειν ἀξιοῦσαν· Σκιδὴν γὰρ ἔχων, φησὶν, ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐδέποτε *δύναται* τοὺς προπερχομένους τελειῶσαι. Καὶ ἀληθῶς γε, ὅσον κατὰ τὸ τῆς γραμματικῆς ἀκριβείας ἀκόλουθον, οὕτω δεῖ ἔχειν τὴν Γραφήν, ἵνα μὴ σολοικισμὸς ἀνακύψῃ. Ἐπειδὴ δὲ τῇ Γραφῇ τεχνολογῶν οὐδεὶς λόγος, καὶ οὕτως αὐτὸ νοήσωμεν ὡς τὰ ἀντίγραφα ἔχουσιν· Οὐδέποτε γὰρ *δύναται*, οἱ προσφέροντες δηλαδὴ, τελειῶσαι τοὺς προπερχομένους.

Ἐκεῖ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφέρόμεναι, διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἐπι συνείδησιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἀπὸ ἐκεῖ καθαρομένους. Κατ' ἐρώτησιν *v* ἀνάγνωθι. Εἰ γὰρ ἔπαυον, φησὶν, ἁμαρτίας, οὐ μὴ ἐπαύσαντο καὶ αὐταὶ προσφέρόμεναι, ἅτε τῶν δεομένων τῆς αὐτῶν ὠφελείας ἱκανῶς ὠφεληθέντων, καὶ μηδεμίαν ἐπι συνείδησιν ἁμαρτιῶν ἔχοντων; τουτέστι, μηδὲν ἐπι συνειδῶτων ἑαυτοῖς ἄξιον θεραπείας, διὰ τὸ θεραπεύεσθαι ἀπὸς καθαρῶντας.

Ἄλλ' ἂν αὐταῖς ἀνάμνησιν ἁμαρτιῶν κατ' ἐνταυτόν. Οὐδὲν ἄλλο, φησὶ, κατορθοῦσιν αἱ θυσίαι, εἰ μὴ μόνον ἀνάμνησιν ἁμαρτιῶν, τουτέστιν, ἐλεγχον. Οἱ γὰρ ἄφεσιν παρέχουσιν, ἀλλ' ἀποδεικνύουσι διὰ τοῦ ἀεὶ προσφέρεσθαι, ὅτι ἄλυτοί εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι τοῦ λαοῦ. Εἰ γὰρ ἐλύθησαν αἱ ἁμαρτίαι, τί εἶδει θυσίων; Ἀνάμνησιν δὲ εἰπόντων, δίδωκέ σοι νοεῖν, ὅτι αἱ θυσίαι οὐκ ἐπὶ ἁμαρτίαις ἐπιγινόμεναι; ἐπιλοῦντο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ταῖς προγεγονυῖαις, ὡς μὴ ἀφελείας δηλονότι. Κατ' ἐνταυτόν γὰρ, φέρε εἰπὴν, προσήγετο ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τὸ αἷμα τοῦ μόσχου. Ἄρα οὖν ὡς τῶν αὐτῶν ἁμαρτιῶν οὐρῶν, ἡ αὐτὴ θυσία

Variae lectiones.

²⁰ αἷμα ο. ²¹ ἐπαγομέναις ο.

προήγετο. Οὐδέ που δὲ αἱ ἐπιγεγονυῖαι ἀμαρτίαι αὐταὶ ἦσαν ταῖς προγεγονυῖαις. Ἀλλὰ πρόδηλον ὅτι ἄλλοι αἱ πρότεροι ἐκείναι ἔμενον, καὶ διὰ τοῦτο αἱ αὐτὴ θυσία ὡσπερ καὶ φάρμακον. προσαγομένον αἱ τὸ αὐτὸ, δηλοῖ τὴν αὐτὴν νόσον αἱ ἐνοχλεῖν τῷ κάμνοντι.

Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ εἰδῶν ἀφαιρεῖν ἀμαρτίας. Βεβαίωτερον ποιεῖ τὸν λόγον ἀπὸ τῆς εὐτελείας τῶν προσαγομένων, καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ νοσήματος. Ὅσπερ ἂν εἰ τις ἔμπειρος, ιατρικῆς, ὄρων ἐλεφαντιῶντι προσαγομένην τὴν λιγύρωσιν καλουμένην βοτάνην, εἶποι, Ἀδύνατον ἐλέφαντος ἀπαλλάξει λιγύρωσιν.

Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει. Ὁ Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον εἰσερχόμενος ἐν σώματι, λέγει διὰ τοῦ Δαβὶδ. Ὁ δὲ σκοπὸς τῷ Ἀποστόλῳ ἐνταῦθα τοιοῦτος. Ἐπειδὴ εἰδείξεν ἀσθενεῖς καὶ ἀνωφελεῖς τὰς θυσίας, ἵνα μὴ τις εἶπαι αὐτῷ. Πῶς οὖν ἐτι ἐπιτελοῦσι ταύτας οἱ Ἰουδαῖοι; ἔτι γὰρ τότε ἴστατο ὁ ναδὸς αὐτοῖς, καὶ πάντα ἐτελεῖτο τὰ νόμιμα. πῶς δὲ οὐκ ἐπαύσαντο; τοῦτο νῦν δεικνύει, καὶ φησιν, ὅτι Ἐπαύσαντο μὲν κατὰ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι φιλονεικοὶ ὄντες, καὶ αἰεὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀντιπίπτοντες, ἐτι περιέχονται τούτων. Δείκνυσι δὲ καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἀπεβλήθησαν πρὸς τῷ Θεῷ. Καὶ ὅρα δτι τοῦτο βούλεται ὁ Ἀπόστολος. Οὐ γὰρ εἶπεν, εἰσελθὼν, ἀλλ' εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, ἵνα δεῖξῃ δτι καὶ πρὶν εἰσελθῆ ἔμεμλοτο.

Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, τὰς διὰ τοῦ νόμου διατεταγμένας δηλονότι. Προσφορὰ δὲ πρὸς τὴν θυσίαν ἄλλο τι δηλοῖ ἐνταῦθα, καὶ οἶμαι τὰ ἔνευ αἵματος δηλοῦσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος.

Σῶμα δὲ κατηπότισέ μοι. Τουτέστι τὸ σῶμά μου κατηποτισμένην καὶ τελειαν θυσίαν ἀφώρισεν; γενέσθαι.

Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ εἰδόκησας. Ὅτε ἰλοκαυτώματα εὐδόκησας, τουτέστιν ἠθέλησας, δεκτὰ ἡγήσω, ὅτε τὰ περὶ ἀμαρτίας προσαγομένα. Διάφορα δὲ ἦσαν ὀνόματα θυσίων, κατὰ διαφόρους δηλαδὴ αἰτίας. Τὰ μὲν περὶ ἀμαρτίας, τὰ δὲ πλημμελείας, τὰ δὲ σωτηρίου, τὰ δὲ ἰλασμοῦ, τὰ δὲ εὐχῶν, τὰ δὲ καθαρισμοῦ. Πάντα οὖν ἀνηρέθησαν, ἐπειδὴ θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας.

Τότε εἶπον· Ἴδού ἡκω, ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου. Ὅρα δτι αἱ θυσίαι ἐξετέλλητο καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως; Μετὰ γὰρ τὸ ἀπίσασθαι σε τὰς θυσίας, τότε εἶπον ἐγὼ ὁ Χριστός· Ἴδού ἡκω ἔρχεσθαι τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου. Θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, τὸ τὸν Υἱὸν ὑπὲρ τοῦ

pulo offerrebat. Ergo quasi eadem peccata essen', idem sacrum offerrebat. Nequaquam autem sequentia peccata eadem erant cum præcedentibus. Itaque perspicuum est quod præterita scelera non dimissa permanebant, samque ob causam idem semper sacrificium : quemadmodum pharmacum quod semper idem admovetur, significat eandem assiduo ægritudinem perturbare laborantem.

VERS. 4. *Impossibile est enim sanguine hircorum vel taurorum auferri peccata.* Firmiorem facit rationem suam a vilitate rerum quæ offerrebantur, et a magnitudine morbi. Quemadmodum si quis artis medicæ peritus, ei qui elephantiasi laborat, herbam Mercurialem dictam adhiberi videns, diceret, Impossibile est, ut herba Mercurialis ab elephantiasi liberet.

VERS. 5. *Ideo ingrediens mundum, dicit.* Christus in mundum ingressurus in corpore, dicit per Davidem. Scopus autem Apostolo hic est ejusmodi ; Quia demonstravit infirmas et inutiles esse victimas, ne quis ipsi dicat : Quomodo ergo eas Judæi adhuc persciant? tum enim templum eis adhuc stabat, omniaque legalia persciebantur ; quomodo vero non cessarunt? hoc jam indicat, inquit ; Cessarunt quidem quantum ad Dei voluntatem ; Judæi vero utpote contentiosi, et nunquam non Spiritui sancto repugnantes, adhuc in istis occupantur. Ostendit præterea quod ante etiam Domini incarnationem rejectæ fuerint a Deo. Considera autem id Apostolum hic velle. Non enim dixit, ingressus ; sed, *ingrediens in mundum*, ut ostendat quod priusquam ingrederetur in terrarum orbem, ea oderit.

Hostiam et oblationem noluit. Per legem videlicet institutas. Oblatio autem ab hostia diversum quiddam hic significat : 721 opinor autem per id vocis significari exanguia sacra.

Corpus autem aptasti mihi. Hoc est, corpus meum consummatum et perfectum sacrificium fieri decrevist.

VERS. 6. *Holocaustomata et pro peccato non placuerunt tibi.* Neque holocaustomata placuerunt tibi ; hoc est, voluisti, accepta putasti, neque ea quæ pro peccatis offeruntur. Varia autem fuerunt nomina sacrificiorum, juxta varias nimirum causas ; alia enim pro peccato, alia pro errore, alia salutis, alia propitiationis, alia votorum, alia purificationis. Omnia igitur sublata sunt, postquam sacrificium et oblationem nolueris.

VERS. 7. *Tunc dixi : Ecce venio, in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam.* Animadvertis hic legis sacrificia etiam ante incarnationem esse rejecta ? Cum enim repulisses sacrificia, tunc dixi ego Christus : *Ecce venio, ut faciam voluntatem tuam.* Voluntas autem Dei Patris est, quod Filius pro mundo immoletur, et ut homines

Varie lectiones.

²² ἔμεμλοτο ο.

justificentur, non in sacrificiis legis, sed in morte Filii sui. *Annuntiavi enim, inquit, justitiam tuam in ecclesia magna.* Deinde interponitur: *In capite libri scriptum est de me.* Sic enim syntaxis est ordinanda. Caput autem libri, legis volumen dicit, seu Veteris Testamenti librum. In ista igitur Scriptura proditum est memorie de meo adventu, et quomodo sim pro mundo sacrificandus. Vel caput libri, principium Veteris Testamenti librorum dicit. Etenim in primo Mosis volumine, in Genesi, cum dicit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram* 22, cognitionem divinitatis Christi statim pradicat ac revelat.

VERS. 8, 9. Superius dicens: Hostium et oblationem et holocausta et pro peccato noluit, nec plucium sunt tibi que secundum legem offeruntur, tum dixit: Ecce venio ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Ipse Paulus interpretatur Davidicum dictum. Ambigere autem hic possis: Quid igitur? sacrificia secundum legem, nonne fuerunt voluntas Dei? Voluntas quidem fuerunt: ceterum duplex est voluntatis significatio. Vult enim quis aliquid primario, ut Paulus, *Volo omnes homines esse ut meipsum* 23, hoc est, exlibes. Vult etiam quispiam quiddam permisso; ut cum Paulus inquit, *Volo iustioras viduas habere* 24, hæc est voluntas permissoria et indulgens: ne enim libidinetur adversus Christum, propterea obsecundat eis. Hunc ad modum Deus primo et præcipuum scopo non voluit nidores et sanguinem: quia vero videbat Hebræos hæmonibus sacrum offerre, atque eorum sacrificiis supra modum occupari, obsecundando permisit eis, ut **722** in suum quidem honorem sacrificia offerrent. Quam vero ob causam divus Paulus hoc testimonium protulit, cum haberet innumerata alia? Propter impudentiam Judæorum. Quandoquidem enim illi veterem rempublicam dicerent esse abolitam, non propter imperfectionem ejus, sed propter peccata eorum qui offerrent sacrificia: ac proferrent in medium, quod et Isaias peccata ipsorum reprehendat, dicens: *Manus vestre sanguine plene sunt* 25; tum et David ipse, cum dixisset: *Noni accipiam ex domo tua vitulos* 26, ac reliqua que illic sequuntur, infert: *Peccatori dixit Deus; cum igitur hæc loquerentur contentiosiores Hebræi, producit testimonium Paulus, in quo ipsa per sese vetus politia, rejectilla apud Deum reputatur propter imperfectionem ejus, non propter peccata populi. Nusquam enim in trigesimo nono psalmo, ex quo testimonium istud depromptum est, peccatorum populi mentionem fecit Propheta. Quod audi ipsi sum.*

Auferi primum, ut secundum statuat, Quale est primum hoc? sacrificia. Quale secundum? Voluntas

22 Gen. 1, 26. 23 I Cor. vii, 7. 24 I Timoth. v. 14. 25 Isa. 11, 15. 26 Psal. clix, 6.

Varie lectiones.

22 ειλκάριον ο. ειλκάριον m. 23 πάση ο. 24 ήτοι γένεσιν, εν ή αναγράφεται τα κατά τον Ισακ, 25 τώπος ήν του Χριστου ο. 26 αυτού ο

κόσμου τυθῆναι, και δικαιωθῆναι τους ανθρώπους, ούκ εν θυσιας, ἀλλ' εν τῷ θανάτῳ του Υιου αὐτου. *Εὐηγγελισάμην γάρ, φησι, δικαιούσθη εν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ.* Εἶτα διά μέσου· *Ἐν κεφαλῇ βιβλίου γέγραπται περι ἐμοῦ·* οὕτω γάρ διέ συντάξει. Κεφαλῆ δὲ βιβλίου, τὸ ειλκάριον 22 τῷ νόμου, ήτοι τὸ τῆς παλαιᾶς λέγει βιβλίον. Ἐν οὖν τῇ Γραφῇ ταύτῃ 23 γέγραπται περι τῆς ἐμῆς ἐλευσῶς, και του μέλλειν με τυθῆναι ὑπὲρ του κόσμου. Ἡ κεφαλῆ βιβλίου, τὴν ἀρχὴν των τῆς παλαιᾶς βιβλίων λέγει 24. Καὶ γάρ εν τῷ πρώτῳ του Μωυσεως βιβλίου τῷ τῆς Γενέσεως, δευτ λέγει· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέρας,* τὴν γνῶσιν τῆς θεότητος του Χριστου 25 προαναγοι.

Ἀναγέρω λέγων, διέ θυσια και προσφορὰν οὐκ ήθέλησας, και ὀλοκαυτώματα και περι ἁμαρτίας οὐκ ήθέλησας, οὐδὲ εὐδόκησας, αἰτινας κατὰ τον νόμον προσφέρονται· τότε εἶρηκεν· Ἴδου ήκω του ποιῆσαι, ὁ θεός, τὸ θέλημά σου. Αὐτός ὁ Παῦλος ἐρμηνεύει τὸ Δαυτικὸν ρητόν. Ζητῆσαι δὲ, Τι οὖν; Αἱ κατὰ νόμον θυσια οὐκ ήσαν θέλημα του θεου; Θέλημα μὲν· ἀλλ' ή του θελήματος σημασία διττή, θέλει γάρ τις τότε τι προηγουμένως, ὡς ὁ Παῦλος· *Θέλω πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς ἐμαυτὸν,* τουτέστιν, ἀγάμους. Θέλει τις και συγκαταβατικῶς, ὡς ὁ αὐτός Παῦλος. *Βούλομαι νεωτέρας χήρας γαμοῖν·* τουτο συγκαταβατικὸν θέλημα. Ἴνα γάρ μη καταστρηνιάσωσι του Χριστου, διὰ τουτο συγκατέθη. Οὕτω και ὁ θεός προηγουμένως μὲν οὐκ ήθελε νύσας και αἵματα. Ἐπειδὴ δὲ ἐώρα, ὡς οἱ Ἑβραιοι θυόντες δαίμοσι, σφόδρα αὐτων δὴ των θυσιῶν περιέχονται, συγκατέθη αὐτοῖς, ἵνα εἰς τιμὴν αὐτῷ τὴν θυσίαν προσάγωσι. Τῆς δὲ ἐνεκεν ὁ Παῦλος ταύτην τὴν μαρτυρίαν προηγάγε, μυρίας ἔχων ἑτέρας; Διὰ τὴν ἀναίσχυτιαν των Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ γάρ ἐκείνοι ἐλεγόν, ὅτι ή παλαιὰ καταλθῆναι πολιτεία, οὐ διὰ τὸ ἀτελες αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τὰς ἁμαρτίας των προσφερόντων τὰς θυσια· και προφερον ὅτι και Ἡσας τὰς ἁμαρτίας αὐτων αἰτιῆσαι λέγων· *Αἱ χεῖρες ὁμων αἵματος πληρεῖς* και ὁ Δαυιδ δὲ αὐτὸς, μετὰ τὸ εἰπεῖν, *Οὐ δέξομαι ἐκ του οίκου σου μίσχους, και τὰ ἐξῆς, ἐπάγει· Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός.* Ἐπει οὖν ταῦτα ἐλεγον οἱ φιλοσευκότεροι των Ἑβραίων, παράγει μαρτυρίαν ὁ Παῦλος, εν ή αὐτῇ καθ' αὐτὴν ή παλαιὰ πολιτεία ἀπόδλητος λογίζεται τῷ θεῷ διὰ τὸ αὐτῆς ἀτελες, οὐ διὰ τὰς ἁμαρτίας του λαου. Οὐκ ἂν γὰρ εν τῷ τριακοστῷ και ἐνάτῳ ψαλμῷ, εἴ. οὐ ή μαρτυρία αὐτῆ, ἁμαρτιῶν λαου μέμνηται ὁ Προφήτης. Ὅτι γὰρ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐχρήσατο τῇ ρηθείᾳ μαρτυρίᾳ, ἀκουε αὐτου·

enim ea de causa memorato testimonio sit usus,

Ἀναγεί τ' πρώτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ. Ποῶν ἐστι τὸ πρώτον; Αἱ θυσια. Ποῶν τὸ δεύτερον;

Τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν ἡ διὰ σταυροῦ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ θυσία. Ἐβάλλονται οὖν κτείνειν ἵνα σταθῆ ²¹ καὶ βεβαιωθῆ ἡ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς προσφορά ἣν ἠθέλησεν ὁ Πατήρ. Ὅστε οὐ διὰ τὰς ἁμαρτίας, τῶν προσφερόντων ἐκτέθληται αἱ θυσίαι, ἀλλὰ διὰ τὸ αὐτῶν ἀτελεῖς.

Ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν, οἱ διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐξάπαξ. Ἐν ᾧ θελήματι, φησὶ, τοῦ Πατρὸς ἡγιασθημεν, οἱ διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ τῆς ἐξάπαξ γενομένης, ἡγιασθέντες· τοῦτο γὰρ ἐξωθεν προσουπακουστόν. Οἱ γὰρ πιστεύσαντες ἡγιασθῆναι διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ Μονογενοῦς, ἐν τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς ἡγιασθημεν. Ὅστε οὐ τὰ νομικὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ κατὰ Χριστὸν προσφορὰ, καὶ ὁ διὰ ταύτης ἡγιασμός.

Καὶ πᾶς μὲν ἱερός ἐστῆκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλακῶς προσφέρων θυσίας, αἰτινες οὐδέποτε δύνανται περιελθεῖν ἁμαρτίας. Ἄρα τὸ ἐστάναι, τοῦ λειτουργεῖν σημεῖόν ἐστι· τὸ δὲ καθίσαι, ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς, τοῦ λειτουργεῖσθαι.

Αὐτὸς δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν εἰς τὸ διηνεκές. Αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς· μίαν, φησὶ, προσήνεγκε θυσίαν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, ὑπὲρ τῶν ἡμετέριον ἁμαρτιῶν, εἰς τὸ διηνεκές· ἀκούσει ἡμῖν, ὥστε μὴ δευτέρας δεηθῆναι.

Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ²². Τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος, ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτοῦ. Ὅστε οὐκ ἐστὶ μόνον Ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ καὶ Θεός. Μετὰ γούν τὸ πληρῶσαι τὸ ἔργον, δι' ὃ καὶ Ἀρχιερεὺς ὑπονόμησε χρηματίζειν, ἰκάθισαι λοιπὸν ὡς Θεός, καὶ ἐκδέχεται ἵνα τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτοῦ. Ἐχθροὶ δὲ τούτου, καὶ πάντες μὲν οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ δαίμονες, εἰ καὶ αὐτοὶ ὑποταγῆσονται· τουτέστιν ἀνενέργητος ἡ κακία αὐτῶν μένει τῷ ἀσέστω πυρὶ παραδεδωμένων. Τέως δὲ νῦν ὁ Παῦλος ἐξαίρετως ἐχθροὺς λέγει τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους, παραμυθούμενος τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστοὺς, μυρία δεινὰ παθόντας παρ' αὐτῶν. Μὴ γὰρ μικροψυχεῖτε, φησὶν, ὑποταγῆσονται, μᾶλλον δὲ τὸ μείζον, καταπατηθῆσονται οἱ νῦν ὑμῶν κατεπανιστάμενοι. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ καθίσαι τὸν Χριστὸν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ γὰρ τοῦτο γέγονε, κάκεινο γενήσεται, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον. Πῶς οὖν οὐκ ἐτέθησαν εὐθὺς ὑπὸ τοὺς πόδας, τουτέστιν, οὐκ ἐκ μέσου ἐγένοντο; Διὰ τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν τίκτεσθαι πιστοὺς.

Μὴ γὰρ προσφορᾷ τετελειωκεν εἰς τὸ διηνεκές τοὺς ἡγιαζομένους. Τελειώς, φησὶν, ἁμαρτιῶν ἀπῆλλαξε τοὺς ἡγιαζομένους καὶ ἡγιασμένους τῷ αἵματι αὐτοῦ. διὰ τοῦ βαπτισθῆναι εἰς τὴν θάνατον. Πάντας γὰρ οἱ βαπτίζομενοι, σύμφυτοι γενόμενοι τῷ ὁμώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, δῆλον ὡς τῷ αἵματι αὐτοῦ ἡγιαζονται.

A Patris, hoc est, per crucem corporis Christi sacrificium. Ejiciantur itaque illa, ut statuatur et confirmetur per Christi cædem oblatio quam voluit Pater. Quocirca non ob peccata offerentium rejecta sunt sacrificia, sed propter suam ipsorum imperfectionem.

Vers. 10. In qua voluntate sanctificati sumus, qui per oblationem corporis Christi semel. In qua voluntate Patris sanctificati sumus, qui per oblationem corporis Christi semel factam sanctificati sumus; hoc enim subaudiendum est. Nos enim qui credidimus nos esse sanctificatos per oblationem Unigeniti, in voluntate Patris sanctificati sumus. Proinde legalia non sunt voluntas Dei, sed oblatio Christi, et quæ per hanc est sanctificatio.

Vers. 11. Et omnis quidem sacerdos stat quotidie ministrans, et easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata. Stare igitur signum servitutis est: sedere autem, perinde ut Christus, signum dominatus cui ministerium exhibetur.

Vers. 12. Ipse autem una pro peccatis oblata hostia in perpetuum. Ipse autem Christus unam, inquit, obtulit hostiam, nempe corpus suum, pro peccatis nostris, in perpetuum nobis sufficientem, ut secunda non indigeamus.

Vers. 13. Sedet in dextera Patris. De cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Itaque non est **723** tantum Pontifex, sed Deus etiam. Completo namque opere, propter quod et Pontifex divina quædam providentia est appellatus, sedet deinceps ut Deus, et expectat ut ponantur hostes ejus subter pedes ejus. Hostes autem hujus sunt et omnes infideles, et dæmones, qui et ipsi subjicientur: hoc est, inefficax eorum malitia manebit, quippe qui inextinguibili igni tradentur. Interim autem Paulus præcipue hostes dicit infideles Hebræos, consolationem præbens iis qui ex Judæis Christo nomen dederant, atque innuenerata mala ab illis paterentur. Ne sitis pusillanimes, inquit. Subjicientur, imo quod majus est, pedibus protulerentur, qui nunc insurgunt adversum vos. Atque hoc inde liquet, quod Christus a dextris Patris sedeat. Postquam enim hoc factum est, et illud contingit, juxta illud quod in Psalmis dictum est. Quomodo igitur non statim positi sunt sub pedes, hoc est, sublatis ex medio? Propter fideles qui ex ipsis procreandi erant.

Vers. 14. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Perfecte, inquit, a peccatis liberavit sanctificatos, et a sanguine ipsius perunctos, eo quod baptizati sint in mortem ejus, Omnes enim qui baptizantur, cum simul fiant insitii similitudini mortis ejus, perspicuum est quod in sanguine ipsius sanctificantur.

Variae lectiones.

²¹ σταθμηθῆ ο. ²² Θεοῦ ο.

VERS. 15. *Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Quid contestatur? quod perfecte nos liberaverit a peccatis per unam oblationem, ut non opus habeamus secunda.*

VERS. 16, 17. *Postquam enim dixit: Hoc est Testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corda ipsorum, et in mentes eorum inscribam eas: Et peccatorum eorum et iniquitatum eorum non recedabor amplius. Observas testari Deum, quod peccatorum remissionem dederit? Tunc autem dedit, quando Novum Testamentum dabat. Novum autem Testamentum per mortem Filii sui tum dedit, tum stabilivit, sicut antea demonstratum est.*

VERS. 18. *Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato. Si enim peccatorum remissio data est per unam hostiam, quid posthac opus est altera hostia? Demonstratum est itaque quod per unam oblationem Christi consummati simus, peccatorum remissione accepta, neque porro indigemus alia hostia. Judaicæ itaque oblationes supervacaneæ sunt, et per contentionem peraguntur, utpote quæ ab iis a quibus peraguntur, olim inutiles fuisse coarguerentur.*

VERS. 19. *Habentes igitur, fratres, fiduciam. Pontificis nostri qua veteres exsuperat, 724 ac Testamenti ad Testamentum, oblationis ad oblationem excellentia demonstrata, atque etiam oblationis Christi ad legales hostias, quodque per ipsam a peccatis liberati simus, desistit jam a dogmatica hujusmodi oratione, auditorem respirare permit- tens. Ad moralem autem transit admodum opportune. Cum enim proxime mentionem fecisset remissionis peccatorum, adhortatur deinceps ne in eadem relabamur, inquit: Habentes igitur fiduciam ex hoc quod nobis dimissa sint peccata. Ut enim scelus admissum, pudorem incutit ac facit.*

Ad introitum sanctorum. Et enim dimissis nobis sceleribus, fiduciam habemus ut introeamus in Sancta, hoc est, in cœlum.

In sanguine Jesu. Hoc est, per sanguinem. Per crucem enim et sanguinem Christi noxæ condonatione donati, fiduciam accepimus.

VERS. 20. *Quam initiavit nobis viam recentem et viventem. Ad quem introitum sanctorum ipse nobis viam initiavit, hoc est, novam viam fecit, ut qui hanc primus orsus sit, adeoque primus iverit. Recentem porro pro nova dixit, et quæ nostris temporibus apparuerit. Hæc autem nobis est gloriatio, quod quibus Abraham non est dignatus, nos iis dignati sumus, nuncque nobis cœlum est apertum. Viventem autem, quod prima via mortifera erat, ad sancta videlicet legis ducens. Illa enim amplius*

Μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τι μαρτυρεῖ; ὅτι τελείως ἡμᾶς ἁμαρτιῶν ἀπηλλάξε διὰ τῆς μιᾶς προσφορᾶς, ὥστε μὴ δεῖσθαι δευτέρας.

Μετὰ γὰρ τὸ εὐαγγέλιον ἡ διαθήκη ἤρ διαθήσονται πρὸς αὐτοὺς μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου ἐπὶ καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν διανοιῶν αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. Καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἁνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. Ὅρα; ὅτι μαρτυρεῖ ὁ Θεὸς, ὡς ἄφραστον ἁμαρτιῶν ἔδωκεν; Τότε δὲ δίδωκεν, ὅτε τὴν Νέαν Διαθήκην εἶδου. Τὴν δὲ Νέαν Διαθήκην διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ εἶδωκε καὶ ἐβεβαίωσεν, ὡς προσηγορεύεται.

Ὅπου δὲ ἄφραστον τούτων, οὐκέτι προσφορὰ περὶ ἁμαρτίας. Εἰ γὰρ ἐδόθη ἄφραστον ἁμαρτιῶν διὰ τῆς μιᾶς θυσίας, εἰσὶν λοιπὸν τίς χρῆσθαι θυσίας δευτέρας; Ὅστε ἀποδείκνυται, ὅτι διὰ τῆς μιᾶς προσφορᾶς τοῦ Χριστοῦ ἐτελειώθημεν, ἄφραστον ἁμαρτιῶν λαβόντες, καὶ οὐκέτι δεόμεθα ἑτέρας θυσίας. Περιτταὶ ἄρα αἱ Ἰουδαϊκαὶ, καὶ κατὰ φιλονεικίαν τελούμεναι, νῦν παρ' ὧν τελούνται πάλαι ἀχρηστίαν καταγνωσθεῖσιν.

Ἐχόντες οὖν, ἀδελφοί, καρβήσιαν. Ἐπειδὴ εἶδειν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ἀρχιερέως ἡμῶν πρὸς τὴν Διαθήκην, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσφορᾶς πρὸς τὰς νομικὰς θυσίας, καὶ ὅτι δι' αὐτῆς ἀπηλλάγημεν τῶν ἁμαρτιῶν, ἀναπαύει μὲν τὸν δογματικὸν λόγον, διδοὺς ἀναπνεῦσαι τῷ ἀκροατῇ ἑἰς τὸν ἡθικὸν δὲ μεταβαίνει εὐκαιρότατα. Προσεχώως γὰρ μνησθεὶς τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, λοιπὸν παραινέει, ὥστε μὴκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπετεῖν. Ἐχόντες οὖν, φησὶ, καρβήσιαν ἐκ τοῦ ἀφειθῆναι ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἁμαρτία αἰσχύνῃ ἐμποτεῖ, καὶ τὸ ἀπαρρησιαστον ὁδῶς ἢ ἄφραστον θαρβεῖν διδάσκει, fiduciam aufert: sic dimissio noxæ confidere

Εἰς τὴν εἰσοδὸν τῶν ἁγίων. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ ἀφειθῆσαν ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα, καρβήσιαν ἔχομεν πρὸς τὸ εἰσερθεῖν εἰς τὰ Ἅγια, τούτεστι εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ. Τούτεστι διὰ τοῦ αἵματος, Διὰ γὰρ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ τῆς ἀφέσεως ἀξιοθέντες, τὴν καρβήσιαν ἐλάβομεν.

Ἦν ἐνεκαίρισεν ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν. Ἦντινα εἰσοδὸν τῶν ἁγίων αὐτὸς ἡμῖν ἔδωκεν ἐνεκαίρισε, τούτεστι νέαν ὁδὸν ἐποίησεν, αὐτὸς ταύτης ἀρχάμενος, καὶ αὐτὸς ταύτην βαθείας πρώτος. Πρόσφατον δὲ, ἀγρὶ τοῦ, νέαν, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων φανεῖσαν. Καύχημα δὲ ἡμῖν τοῦτο, ὅτι ὧν Ἀβραὰμ οὐκ ἤξιώθη, τούτων ἡμεῖς ἤξιώθημεν, καὶ νῦν, ἠνοιχθῆ ἡμῖν ὁ οὐρανός. Ζῶσαν δὲ, διότι ἡ πρώτη ὁδὸς θανατηφόρος ἦν, ἢ εἰς τὰ νομικὰ δηλαδὴ Ἅγια. Οὐκέτι γὰρ χώραν ἔχει ἐκείνη, ἀλλὰ

Variæ lectiones.

⁷²⁴ ἐνεκαίρισεν α.

τοῖς αὐτὴν παραδεχομένοις θανάτου αἰτία καθίστατο. Ἀλλ' αὐτὴ δὲ τοσοῦτον εἰς ζωὴν φέρει, ὅτι καὶ αὐτὴ ζῆ καὶ διαιωρίζει. Ἡ τὸ, *ζῶσαν*, ὁμοίως νόησον τῷ, *πρίσφρατον*, ἀντὶ τοῦ, νέαν καὶ θάλλουσαν, ὡς πρὸς ἀντιδιστολήν τῆς εἰς τὰ παλαιὰ ἄγια εἰσόδου· ἐκείνη γὰρ νενέχρωται.

Διὰ τοῦ καταπετάσματος, *τουτέστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ*. Ἐνεκαίνισον ἡμῖν τὴν ὁδὸν ταύτην τὴν εἰς οὐρανὸν, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· ὅτε γὰρ ἤρθη ἐν τῷ σταυρῷ αὕτη, καὶ ἀνελήφθη, τότε ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τὰ οὐράνια. Διὸ καὶ εὐκαίρως καταπέτασμα αὐτὴν ἐκάλεσε. Τοῦτο γὰρ ἴδιον τοῦ καταπετάσματος, τὸ, ὅταν ἀρθῆ, ἀνακαλύπτειν τὰ ἔνδον.

Καὶ *ἱερέα μέγαν*, ἐπὶ τὸν *ὄλαον τοῦ Θεοῦ*. Ἐχόντες δηλαδὴ ἱερέα μὲν τὸν Χριστὸν, οἶκον δὲ, ἡμεῖς τοὺς πιστοὺς, κατὰ τὸ· *Ἐνοικίσω ἐν αὐτοῖς* καὶ *ἐμπεριπατήσω*. Ἡ ὁπερ οἶμαι μᾶλλον, τὸν οὐρανὸν· ἐκείνῳ γὰρ καὶ Ἅγια καλεῖ, καὶ ἐν ἐκείνῳ λειτουργεῖν τὸν Ἄρχιερέα λέγει, ὁπερ ἡμῶν ἐντυγχάνοντα.

Ἠρσερχώμεθα. Τίνοι; τῆ πίστει, καὶ τῆ πνευματικῇ λατρείᾳ· ἢ τῷ οὐρανῷ, ἔνθα ὁ Ἄρχιερεὺς ἡμῶν.

Μετὰ ἀληθινῆς καρδίας. Τουτέστιν ἀδόλου, ἀνοποκρίτου πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, ἢ ἀδιστάκτου, μηδὲν ἀμφιβαλλούσης, μηδὲν ἐνδοιαζούσης περὶ τῶν μελλόντων, καὶ διὰ τοῦτο μικροψυχούσης. Ἐπάγει οὖν·

Ἐν πληροφῶριᾳ πίστεως. Διδάσκει ἡμεῖς πῶς οὐ μικροψυχήσομεν, ἐὰν πληροφῶριαν ἔχωμεν πίστει, *τουτέστι*, πίστιν ἀπρητισμένην καὶ τελειότητα. Ἔστι γὰρ πιστεῦσιν μὲν, οὐκ ἐν πληροφῶριᾳ δέ. Ὅσπερ τινὲς λέγουσιν, ὅτι ἐνίων μὲν ἔσται ἀνάστασις, τινῶν δὲ οὐκ ἔσται· τοῦτο οὐκ ἔστι πλήρης πίστις, ἀλλ' ἀτελής. Ἐν πληροφῶριᾳ οὖν πίστει, *Ἠρσερχώμεθα*. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν ἔστιν ὁρατὸν, οὔτε ὁ ναὸς ὁ οὐρανὸς, οὔτε ὁ ἀρχιερεὺς ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ κέκρυπται, ὡσπερ καὶ τὸ παλαιὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπεκρύπτετο εἰσελθὼν, διὰ τοῦτο δεῖ πίστει πληρωμένης καὶ ἀδιστάκτου.

Ἐρρῆρισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως ποτηρᾶς. Εἰπὼν περὶ πίστεως, δείχνουσι νῦν, ὅτι οὐ πίστις μόνη, ἀλλὰ καὶ βίος ἐνάρετος ζητεῖται. Ἰουδαῖοι μὲν οὖν τὸ σῶμα ἔρρῆντιζοντο, ἡμεῖς δὲ τὰς καρδίας, ὥστε μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδέναι ποτηρῶν. Ἐρρῆτισθόμεθα δὲ αὐτῇ τῇ ἀρετῇ, ἢ καὶ τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος, τοῦ ἀφέντος ἡμῖν ἐν τῷ λουτρῷ τὰς ἀμαρτίας, καὶ ἐνισχύσαντος, ὥστε ἐὰν σπουδάσωμεν, μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπίπτειν.

Καὶ *ἀβλουμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ*. Τῷ τοῦ βαπτίσματος· καθαρῷ δὲ, ἢ τῷ καθαρῷ ποιοῦντι, ἢ τῷ μὴ ἔχοντι αἷμα μεμιγνυμένον, ὡς τὸ παλαιὸν τὸ τῆς σποδοῦ. Εἰ τάχα γὰρ ἢ ἐν τῷ λουτρῷ χάρις τοῦ Πνεύματος καὶ ψυχὰς καθαίρει, ὅμως τὸ ὄρατὸν τῷ ὁρατῷ⁸⁵ ἐνταῦθα Παῦλος συνέταξεν.

locum non habet, sed suscipientibus ipsam mortis causa exstitit. Hæc autem adeo ad vitam ducit, ut et ipsa vivat et æterna sit. Vel, *viventem*, perinde intellige atque recentem, pro viva et florente, ad discrimen introitus ad vetera sancta : mortuus enim ille est.

Per velamen, hoc est carnem suam. Initiavit nobis viam hanc ad cælos ducentem, per carnem suam. Quando enim in crucem caro sublata erat, et in cælum recepta, tum revelavit nobis cælestia. Propterea et opportune velamen eam appellavit. Istud enim proprium est velamenti, ut cum remicum fuerit, revelet quæ sint intus.

VERS. 21. *Et sacerdotem magnum super domum Dei*. Habentes videlicet sacerdotem quidem Christum ; domum vero, nos fideles, juxta illud : *Inhabitabo in ipsis, et inambulabo in eis*. Vel, quod reor esse potius, cælum : illud enim et sancta appellat, et in eo Pontificem ministrare dicit, pro nobis videlicet intercedendo.

VERS. 22. *Accedamus*. Ad quid? Ad fidem et spiritualem cultum : vel ad cælum, ubi noster est Pontifex.

725 *Cum vero corde*. Hoc est, experte doli, non fucato erga fratres, vel nihil hæsitante, nihil ambigente, nihil dubitante de futuris, ac propterea in pusillanimitate recedente. Infert igitur :

In plenitudine fidei. Docet nos quo pacto nousimus desponsuri animum, nempe, si fidei plenitudinem habuerimus, hoc est, fidem consummatam et perfectissimam. Nam fieri potest ut quisquam credat, non tamen in plenitudine : quemadmodum nonnulli dicunt quorundam futuram resurrectionem, quorundam vero non futuram. Hæc sane non est plena fides, sed imperfecta. In plenitudine igitur fidei accedamus. Quandoquidem enim nihil oculis nostris subjectum est, neque templum ipsum cælum, neque pontifex Christus, sed abdita sunt, uti olim pontifex ingressus in sancta occultabatur ; propterea opus est fide perfecta et indubitata.

Aspersi corda a conscientia mala. Cum de fide locutus esset, nunc ostendit non solam fidem, verum etiam vitam virtutibus ornatum requiri. Judæi quidem corpore conspergebantur, nos vero corde, ut nihil mali nobis conscii simus. Conspergemur autem et ipsa virtute, vel gratia Spiritus, qui remisit nobis in baptismate peccata, et confortavit nos, ut si animum adverterimus, non porro in ea recidamus.

VERS. 23. *Et abluti corpus aqua pura*. Baptismatis scilicet : pura vero, vel quod puroz facit, vel quod non habeat admixtum sanguinem, ut olim cinerea illa. Etsi enim gratia Spiritus in baptismate animas purget, visibile tamen hic visibili Paulus conjunxit. Siquidem in ipso usu baptis-

⁸⁵ ὄρατὸν ο.

matris, corporis causa aqua assumitur. Cum enim nos gemini simus, gemina etiam purificatio est.

Teneamus spei confessionem immotam. Hoc est, quam professi sumus spem, eam retineamus stabilem. Speravimus enim in principio fidei, quod et ipsi cælum ingressuri simus : et professi sumus, quando fœdus fidei seriebamus, resurrectionem mortuorum nos credere, et vitam æternam. Hanc igitur confessionem retineamus.

Fidelis enim est qui promisit. Vires nobis largitur uti spem firmam teneamus ; nempe, si dignitatem ejus qui promisit, animo perpendamus. Fidelis enim est, hoc est verus, ipse Christus qui dixit : *Ubi ego sum, et minister meus erit.*

VERS. 24. *Et consideremus nos mutuo ad provocationem charitatis et bonorum operum.* Charitatis perfectionem addit. *Consideremus enim, inquit, nos mutuo, hoc est, 726* inspiciamus, si quis virtute insignis, ut hunc imitemur : non ut invidemus ei, sed potius ut incitemur ; ut eadem eum ipso opera perficiamus. Provocatio autem hæc charitatis est, non invidiæ. Ut enim ferrum ferro exacuitur : sic anima eum anima commercium habens, ad eadem ipsam incitat, veruntamen in charitate. Vel conversemini mutuo, quo accendimini ut mutuo diligatis et diligamini.

VERS. 25. *Non deserentes collectionem nostram.* Compertum habet, conventum mutuum dilectionem generare : ideo monet eos ne omittant inter sese congregari, neque separationes et conciliabula prava moliantur. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati, illic sum in medio eorum* 29. Quin etiam Ecclesiæ oratio Petrum a vinculis solvit, et a carcere liberavit.

Sicut consuetudinis est quibusdam. Hic accusat eos qui ab Ecclesia separantur.

Sed consolantes vos ipsos. Hoc est, ut mutuo alter alteri sitis solatio, admonentes vos vicissim, ac docentes, et consolantes, ac levamen malorum impertientes. *Frater enim a fratre adjutus, quasi civitas firma* 30.

Ac tanto magis, quanto videtis appropinquantem diem. Consummationis nimirum. Propediem enim separabimur a mundo hoc, quare ergo nos ipsos alter ab altero dissociamus ? Id vero consolationi eis erat, tentationibus nempe defatigatis, perinde ac alio in loco dicit : *Dominus prope est, nihil sitis solliciti.*

VERS. 26. *Voluntarie enim peccantibus nobis.* Adhortatus est ab his quæ utiliora erant, nempe quod fiduciam habemus, quod peccatorum condonatione donati sumus : nunc a tristioribus terrorem incutit. Observa autem quam propensus est ad ve-

Ἐπεὶ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ χρεῖα τοῦ βαπτίσματος, τοῦ σώματος ἕνεκα παραλαμβάνεται τὸ ὕδωρ. Διτῶν γὰρ ὄντων ἡμῶν, διττὴ καὶ ἡ κάθαρσις.

Κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινη. Τουτέστι, τὴν ὁμολογηθεῖσαν ἡμῖν ἐλπίδα, κατέχωμεν αὐτὴν βεβαίαν. Ἠλπίσαμεν γὰρ ἐν ἀρχῇ τῆς πίστεως, ὅτι καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν οὐρανὸν εἰσελευσόμεθα· καὶ ὁμολογήσαμεν ὅτι τὰς συνθήκας τῆς πίστεως ; ἐπιποιούμεθα, εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν πιστεύειν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ταύτην τοίνυν τὴν ὁμολογίαν κατέχωμεν.

Πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. Δίδωσιν ἰσθὺν πῶς καθέξομεν τὴν ἐλπίδα βεβαίαν· ἐὰν ἐνοήσωμεν τὸ ἀξιώπιστον τοῦ ἐπαγγειλαμένου. Πιστὸς γὰρ, τουτέστιν ἀληθής, ὁ Χριστὸς ὁ εἰπὼν· "Ὅτι ὁσὺν B εἶμι ἐγὼ, καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται."

Καὶ κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυνόμεν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων. Τὸ τέλειον 31 προστίθεται τῆς ἀγάπης. Κατανοῶμεν γὰρ, φησὶν, ἀλλήλους· τουτέστιν, ἐπισκοπῶμεν εἰ τις ἐνάρετος, ἵνα τοῦτον μιμώμεθα· οὐχ ἵνα φθονῶμεν, ἀλλ' ἵνα παροξυνώμεθα μᾶλλον εἰς τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ καλὰ ἔργα ποιῆν. Ὁ δὲ παροξυσμὸς οὗτος ἀγάπης ἐστίν, οὐχὶ φθόνου 32. Ὡστερ γὰρ σίδηρος, σίδηρον ὀξύνει, οὕτω καὶ ψυχὴ πρὸς ψυχὴν ὀμιλοῦσα, παροξύνει αὐτὴν εἰς τὰ αὐτὰ, πλὴν ἐν ἀγάπῃ. Ἡ καὶ ὅτι σύνεσθε ἀλλήλοις, ὥστε ἐκθερμαίνεσθαι εἰς τὸ ἀγαπᾶν καὶ ἀγαπᾶσθαι.

Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν αὐτῶν. Οἶδεν ὅτι τὸ συνέρχεσθαι ἀλλήλοις τὴν ἀγάπην γεννᾷ, διὸ παραιεὶ μὴ ἐγκαταλείπειν τὸ ἐπισυναγεσθαι, μηδὲ χωρισμοὺς καὶ παρασυναγωγὰς ἐπιτηδεύειν. Ὁσὺν γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγημένοι, ἐκεῖ εἶμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡ προσευχὴ καὶ Πέτρον ἔλυσε τῶν δεσμῶν, καὶ τῆς φυλακῆς ἀπέλυσε.

Καθὼς ἔθος τισίν. Ἐνταῦθα μέμμεται τοῖς χωριζομένοις.

Ἀλλὰ παρακαλοῦντες αὐτούς. Τουτέστιν, ἀλλήλοις ὄντες εἰς παραμυθίαν, καὶ εἰς τὴν ἑναυθετούντες, καὶ διδάσκοντες, καὶ παρηγοοῦντες. Ἀδελφός γὰρ ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὄχυρα.

Καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ βλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν. Τὴν τῆς συντελείας. Ὅσων γὰρ οὐκ ᾔσκησιν, χωριζόμεθα τοῦ κόσμου τούτου, εἰ αὐτοὺς ἀλλήλων χωρίζομεν ; Τοῦτο δὲ παραμυθία ἦν αὐτοῖς, ἀπειρηκόσιν ὑπὸ τῶν πειρασμῶν, ὡς καὶ ἀλλαχθῆναι φησὶν· Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεμνηνᾶτε.

Ἐκουσίως γὰρ ἀμαρτανότων ἡμῶν. Προετίθητο ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων, ὅτι παρρησίαν ἔχομεν, ὅτι ἀφέσεως ἠξιώθημεν· νῦν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων φοβεῖ. Ὅρα δὲ πῶς ἐστὶ συγγνωμικός· Ἐκουσίως γὰρ ἀμαρτανότων, φησὶν ὡς εἶναι

29 Matth. xvii, 20. 30 Prov. xviii, 19.

31 Ἰσ. τέλος ο. 32 ἀφθόνου ο.

Variae lectiones.

ἀκουσῶν, ἐστὶ τις μετρία συγγνώμη. Ὅρα δὲ πῶς ἂν οὐκ εἶπιν, ἀμαρτάντων, ἀλλ', ἀμαρτανόντων, τουτέστιν, ἐμενόντων τῇ ἀμαρτίᾳ ἀμετανοήτως. Ὡς ἐάν γε μὴ ἐπιμμένωμεν, ἀλλὰ μετάνοιαν ἐνδειξώμεθα, ἔσται συγγνώμη. Ποῦ οὖν οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιρεῖσθαι ἐνταῦθα λέγοντες;

Μετὰ τὸ λαβεῖν τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἀληθείας. Ἡ τοῦ Χριστοῦ, ἡ πάντων τῶν δογματῶν.

Ὁυκέτι περὶ ἀμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία. Οὐ τὴν μετάνοιαν ἀναιρῶν λέγει ταῦτα, ὡς τινες παρενόησαν²², ἀλλὰ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔστι δεύτερον βάπτισμα· διὸ οὐδὲ δεύτερος θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Θυσίαν γὰρ τοῦτον καλεῖ, ὡς καὶ ἐν τοῖς κατόπιν. Μίψ γὰρ θυσία τετελείωκεν εἰς τὸ θηνακές· τὸ γὰρ βάπτισμα ἡμῶν τὸν θάνατον εἰκονίζει τοῦ Χριστοῦ. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνος εἰς, οὕτω καὶ τοῦτο ἐν. Τί τοίνυν ἀμαρτάνεις οὕτως ἀδεῶς, μὴ οὐσης ἐλπίδος ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀταλαιπώρως ἀπαλειψῆς τὰ ἀμαρτήματα; Καλῶν οὖν ἔργων ἀντιποιοῦ.

Φοβερά δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζήλος, ἐσθλείν μέλλοντες τοὺς ὑπεραντίους. Ὅρα πῶς οἷον ἐψύχωσε τὸ πῦρ. Καθάπερ γὰρ θηρίον παροξυνόμενον οὐ παύεται ἕως οὗ λάβῃ τινα, καὶ καταπαγῶν κορέσῃ τὸν θυμὸν· οὕτω κάκεινο τὸ πῦρ, ζήλου ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν τῶν παραβηθεισῶν, καὶ ἀγριαίνον ὑπὲρ ἐκείνων, ὃν ἂν συλλάβῃ, τοιοῦτον διαθεθρῶσκει ἀεὶ. Οὐ γὰρ εἶπε, φαγεῖν μέλλον, ἀλλ', ἐσθλείν, ἀτέως· δηλαδὴ. Ὑπεραντίους δὲ, οὐ μόνον τοὺς ἀπίστους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πιστοὺς μὲν, τὰ ἐναντία δὲ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ἐργαζομένους.

Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως. Ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος· δείκνυσι δικαίως γεννησομένην τὴν τιμωρίαν, ἵνα καὶ μᾶλλον πιστότερος ὁ λόγος ἦ. Νόμον δὲ Μωσέως λέγει, διότι πολλὰ αὐτὸς διετάξατο.

Χωρὶς οἰκτιρῶν, ἐπὶ δυσίη ἢ τρισὶ μάρτυσι ἀποθνήσκει. Ἡ σύνταξις οὕτως· Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, ἐπὶ δυσίη ἢ τρισὶ μάρτυσι χωρὶς οἰκτιρῶν ἀποθνήσκει· τουτέστιν, ἐάν ὁμολογηθῇ ὑπὸ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων, ὅτι παρέβη τὸν νόμον.

Πόσῳ δοκεῖτε χειρότερος ἀξιούσθαι τιμωρίας, ὃ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος; Τὴν χρίσιν αὐτοῦ ἐπιτρέπει· ἔπαρ εἰώθαμεν ποιεῖν ἐπὶ τῶν σφέδρα ὁμολογουμένων, τοὺς ἀκρατῆς δικαστὰς ποιοῦντες. Τί δὲ ἐστὶ τὸ καταπατήσας; τοῦτ' ἐστὶ, καταφρονήσας. Ὅσπερ γὰρ τῶν καταπατομένων οὐδένα λόγον ἔχομεν, οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ μηδένα λόγον ἔχοντες, οὕτως ἐπὶ τὸ ἀμαρτάνειν ἐρχόμεθα. Καὶ τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης κοινὸν ἡγησά-

niam danilam. Ait enim, *voluntarie peccantibus*; adeo ut invito peccantibus facilis parata est venia. Considera autem, quod non dixit, *lis qui peccarunt*, sed, *peccantibus*, hoc est, in peccato sine resipiscentia permanentibus. Nam si non peniteamus, sed poenitentiae specimen exhibuerimus, veniae certe locus erit. Ubi sunt igitur qui hic poenitentiam tolli clamant?

Post acceptam notitiam veritatis. Vel Christi, vel omnium dogmatum.

Jam non relinquitur pro peccatis hostia. Non ut poenitentiam auferat, haec dicit, ut quidam perperam intellexerunt: sed ostendit non esse locum secundo baptismati, ideoque nec secundae morti Christi. Hostiam enim eam appellat, ut posthac videbimus. Una enim hostia consummavit in perpetuum. Nostrum enim baptismum mortem Christi representat. Ut igitur mors Christi una, sic et baptismum unum. Quid igitur adeo intrepide peccas, cum non sit spes amplius te per baptismum denuo sine labore peccata delere posse? Bona igitur opera tibi vendica.

VERS. 27. *Sed terribilis quaedam expectatio iudicii et ignis amulatio, quae consumptura est adversarios.* Animadvertit quomodo ignem, quasi animatus esset, inducit. Perinde enim ut bellum exacerbata non desistit tantisper dum apprehenderit quempiam, quo devorato exsaturet cupiditatem suam: sic et ille ignis pro transgressione mandatorum saeviens, ac propter illa esferatus, quemcunque apprehenderit, devorat semper. Non enim dixit, *Manducatura*, sed, *Devoratura*, in sempiternum videlicet. Adversarios autem, non solos infideles, verum ipsos etiam fideles quidem, indigna tamen mandatis Dei patrantes.

VERS. 28. *Irritam quis faciens legem Mosis.* A minori ostendit merito futurum supplicium, ut plus fidei orationi suae conciliet. Legem autem Mosis dicit, quandoquidem multa eis ipse injunxerat.

Sine ulla miseratione, duobus aut tribus testibus moritur. Constructio est hujusmodi: Si quis legem Mosaicam rejecisset, sub duobus aut tribus testibus sine ulla miseratione moritur: hoc est, si confessum fuerit a duobus tribusve testibus quod praeviticatus sit legem.

VERS. 29. *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem Testamenti pollutum duxerit?* Ipsi iudicium permittit: quod in valde apertis facere solemus, cum auditores arbitros facimus. Quid autem est, *Qui conculcaverit?* hoc est, qui contempserit. Ut enim conculcatorum nullam rationem habemus, ita Christi nulla ratione habita ad peccandum venimus. *Et sanguinem Testamenti pollutum duxerit*, hoc est, nihil ab alio cruore differre putarit. *Te-*

Variæ lectiones.

²² ἐπενόησαν ο.

stamenti autem, quod testamentum, quod bonorum vobis hæreditatem impertit, ut supra memoravimus, per ipsum stabilitum est. Hæc autem de sacramento cœnæ Dominicæ dicta sunt. Quando enim assumptes impollutum corpus et sanguinem Christi, in cœno ac luto corporalis impuritalis carnem nostram quæ illud assumpsit, volutamus, nonne Filium Dei conculcamus? Lutum enim terræ non adeo indignum est corpore divino, quam impuritas. Uteris autem hoc loco adversus Nestorianos. Nam illi merum hominem existimantes Christum, sanguinem ejus communem censuerunt, neque quidquam a reliquis differre.

In quo sanctificatus est. Stupiditatem et ingratitude hinc ostendit. Oportebat enim, inquit, sanctificationem revereri, qua in sanguine donatus est.

Et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit? 728 Qui enim beneficium collatum non recte administravit, injuria afficit eum qui contulit. Fecit te filium Dei, tu vero servus efficeris affectuum? Venit ut in te habitaret, tu vero superinducis tibi diabolum? Nonne ista est contumelia Spiritus?

Vers. 30. *Scimus enim eum qui dixit: Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Et iterum: Dominus judicabit populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Hæc dixit ex consequenti, ut ostendat Dominum ultionem sumpturum de peccatoribus. Nam id per Prophetam dixit. Consolatur autem eos, qui ob Judæorum tentationes quibus exercebantur, animo jam concidebant. Propemodum enim hæc dicit: Ne despondeatis animum, habetis qui vos sit vindicaturus, ac compensaturus vestros labores, eum qui semper vivit, quem illi qui vos affligunt, nulla ratione effugient. Vos quidem in illorum manus incidistis, qui sunt homines, et morti obnoxii: isti vero in manus Dei semper viventis, quem propterea effugere non poterunt.

Vers. 32. *Rememoramini autem pristinos dies.* Non ergo frustra diximus, quod istud, *Mihi vindicta*, ad consolationem eorum clam inducit. Ecce enim clarius nunc cum illis disserit, adhortans eos ne deficiant a patientia. Proinde ne alios, inquit, imitemini, sed ipsi vosmetipsos. Principio enim fidei vestræ certastis: hoc certamen semper vobiscum expendite: ea quæ primum recte certando assecuti estis, per socordiam ne amittatis. Contemplare autem hic spirituales sapientiam. Cum antea concussisset illorum mentes per gehennæ commemorationem, nunc per encomia lenit, non adulans eis, sed per hæc ipsa eos exhortans. Facilius enim persuadet, qui cuipiam consulit ut seipsum imitetur, in iis operibus quæ antea perfecit.

In quibus illuminati, magnum certamen sustinistis afflictionum. Vel de baptismo dicit, *illumi-*

Α μινος· τουτέστι, μηδεν πλέον έχων των λοιπων. Διαθήκης δε, ότι δι' αυτής έθεβαιώθη ή προς ήμας διαθήκη, ή την κληρονομίαν ήμιν διδούσα των αγαθών, ως άνωτέρω είπομεν. Ταύτα δε περι των μυστηρίων ελρηται. Όταν γάρ μεταλαμβάνοντες τού άχράντου σώματος και αίματος, τώ βορβόρω τής σωματικής άκαθαρσίας την μεταλαβούσαν σάρκα έχκυλιώμεν, άρα ου καταπατούμεν τον Υιόν τού Θεού; Ό πηλός γάρ τής γής ου τοσοούτον άνέξιος τού θείου σώματος, ως ή άκαθαρσία. Χρήση δε τώ βήτῳ⁴⁰ και κατά Νεστοριανών. Ούτοι γάρ φιλήν άνθρωπων οίόμενοι τον Χριστόν, και τó αίμα αυτού κοινόν οίονται⁴¹, και ουδέν των λοιπων διαφέρουν.

Έν τῷ ήγιάσθη. Τό αναισθητον και άγνωμον ένταύθα δεικνυσιν· έδει γάρ, φησι, τον αγιασμένον B δυσωπηθήναι, ου ήξιώθη έν τῷ αίματι.

Και τó Πνεύμα τής χρίτος ένυερύσας; Ό γάρ την δεδομένην εύεργεσίαν μη άξίως οικονομήσας, ύβρισε τον παρασχόντα. Έποίησέ σε Υιόν Θεού, σύ δε δούλος γίνη παθών; Ήλθεν έννοικησαι σοι, σύ έτε επισάγεις σαυτῷ τον διάβολον; Άρα ταύτα ουχ ύβρις τού Πνεύματος;

Οίδαμεν γάρ τον εισόντα· Έμοι έκδικησιν, έγώ άνταποδώσω, λέγει Κύριος. Και πάλι· Κύριος κρινεί τον λαόν αυτού. Φοβερόν τó έμπεσείν εις χείρας Θεού ζώντος. Ταύτα ελρηκε μέν και κατά τó άκόλουθον, προς τó άποδείξει, ότι έκδικησιν μέλλει ποιήσασθαι επί τοις άμαρτανόμενοις ό Κύριος. Είπε γάρ τούτο διά τού προφήτου. Παραμυθεΐται δε και αυτούς μικροψυχούντας διά τούς εκ των θλιβόντων αυτούς Ιουδαίων πειρασμούς· ώσανε γάρ τοιαύτα φησι· Μη καταπίπτετε, έχετε τον έκδικούντα και άνταποδιδόντα, όστις άει ζῆ, και εύχ έκφρεύονται αυτόν πάντω; οι έπηρεάζοντες ύμάς. Ύμεΐς μέν εις τάς έκείνων χείρας ένεπέσατε θνητών άνθρώπων· έκείνοι δε, εις τάς τού Θεού τού άει ζώντος, και διά τούτο αναποδράστου.

Άναμνηθήσασθε δε τας πρότερον ήμέρας. Ουχ άρα μάτην έλέγομεν⁴² ότι τό. Έμοι έκδικησιν, προς παραμυθίαν αυτών εισάγει λεληθότως. Ύδού γάρ έκδηλότερον αυτοις διαλέγεται, προτρεπόμενος μη έκσθῆναι τής ύπομονής. Φησιν ούν, ότι μη άλλους τινάς μιμήσασθε, άλλ' αυτοι έαυτούς. Έν άρχῆ γάρ τής πίστειος ύμών ήγωνίσασθε· τούτον τίν άγών αεί αναλογίζεσθε· μη διά βραθυμίαν άπολέσητε τά προηγωνισμένα. Όρα δε πνευματικήν σοφίαν· πρότερον ήτασείσας αυτών τας ψυχάς, διά τού τής γεέννης άναμνησαι, νύν μαλάττει δι' έχωμίον, ου κολακεύων, άλλά δι' αυτών τούτων προτρεπόμενος. Άξιολοπιότερος γάρ ό συμβουλεύων τινι έαυτον μιμήσασθαι, και ά προειργάσαστο έργα.

Έν αϊς φωτισθέντες, κατάλην έθλησιν ύπερίεργατε παθημάτων. Η περι τού βαπτισματός

Variae lectiones.

⁴⁰ τῷ βήτῳ ο. ⁴¹ κρινεται ο. ⁴² ε λέγομεν ο.

φησι τὸ, φωτισθέντες, ἢ περὶ τῆς ἐπιγνώσεως ἀπλῶς, τοῦ μυστηρίου, καὶ τῶν διαδεξαμένων τοὺς πιστοὺς ἀγαθῶν. Φωτισθέντες γὰρ τὴν γνῶσιν τῶν μελλόντων, οὕτως ὑπεμείνατε. Οὐκ εἶπε, πειρασμοὺς, ἀλλ', ἀθλήσιν, ὃ γενναϊότητος καὶ καρτερίας ἐνδεικτικόν, καὶ ταύτην πολλήν.

Τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενον. Ὅρα ἐγκώμιον. Γενναίας γὰρ τῶνόντι δειτταί ψυχῆς, τὸ ὑπομείναι ὀνειδισμοῦς, ὡς καὶ ὁ Προφήτης μαρτυρεῖ. Ἐγεννήθη τὰ δάκρυά μου ἐν τῷ λέγεσθαί μοι, ποῦ ἔστιν ὁ θεός σου; Καί· Εἰ δ' ἐχθρὸς ὠνειδίσαι με, ὑπὲρ γὰρ ἄν. Καί· Ὁνειδός ἄφρονι ἐδώκας με. Καὶ ἰδὼ ἐδυσχέρανε πρὸς τὸν ὀνειδισμὸν, καίτοι τὰλλα ὡς ἀδάμας καρτερήσας. Εἰ δὲ καὶ παρρησία γίνοντο καὶ ἐνώπιον πολλῶν ὁ ὀνειδισμός. Ἐτι μᾶλλον χρεία γενναϊότερας ψυχῆς· ὃ καὶ ἐν ταῦθα ἐδήλωσε, θεατριζόμενοι, εἰπὼν. Ἐγεννήσθησιν δὲ πῶς ἦσαν μεγάλοι οὗτοι, καταφρονήσαντες μὲν διὰ Χριστὸν καὶ δόξης καὶ πλοῦτου. Ὑβριζόμενοι δὲ καὶ θεατριζόμενοι, τούτεστιν, ὥσπερ ἐπὶ θέατρον παραδειγματιζόμενοι, καὶ ταῦτα τύχην παρ' εὐτελεῶν τιμῶν, καὶ οὐδαμῶν, καὶ ἀνεχόμενοι.

in theatro ignominie expositi, idque fortassis a vilibus ac nullius pretii hominibus, sustinebant tamen idque animo forti, et malorum toleranti.

Τοῦτο δὲ, κοινῶν τῶν οὕτως ἀναστρεφόμενων γεννηθέντες. Οὐ μόνον, φησι, τὰς ὑμετέρας θλίψεις, ἀκουσίως δοκούσας ἐπάγεσθαι, ὑπεμείνατε, ἀλλ' οὕτως ἦτε γενναῖοι, ὥστε καὶ κοινῶν ἐγένεσθε τῶν ἀποστόλων τῶν οὕτως ἀναστρεφόμενων, τούτεστιν, ἐν θλίψεσι καὶ ὀνειδισμοῖς, καὶ ἐκόντες ὑπέθεκατε ἑαυτοὺς, ὥστε συγκακουχεῖσθαι ἐκείνοις, καὶ κοινῶν τῶν αὐτῶν παθημάτων. Οὐκ εἶπε δὲ, ἐμοῦ μόνου, ἀλλὰ, κοινῶς πάντων, ἵνα τὸ ἐγκώμιον αὐτῶν αὐξήσῃ.

Καὶ γὰρ τοῖς θεσμοῖς μου συνεπαθήσατε. Οὐ μόνον ἐν τοῖς ὑμετέροις οὐκ ἐδεήθητε παρακλήσεως, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐγένεσθε παράκλησις, καὶ μάρτυς ἐγώ.

Καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Εἶπεν ἰδικῶς πῶς τοῖς ἄλλοις ἐκοινωνήσαν, νῦν πάλιν λέγει, πῶς καὶ τὰς εἰς αὐτοὺς θλίψεις ὑπέμειναν. Καὶ τὸ διαρπυγῆναι μὲν γὰρ μέγα· διότι γὰρ ἐπιστεύσατε, διὰ τοῦτο διηρηπάγητε. Ἐξῆν γὰρ πάντως ὑμῖν μὴ πιστεῦσαι. Τὸ δὲ καὶ προσδέεσθαι τὴν ἐκουσίαν ὑπομονὴν δηλοῖ, καὶ ὅτι εἴλοντο ἀσμένως. Καὶ τὸ, μετὰ χαρᾶς δὲ, τούτο τοῖς ἀποστόλοις ὑμᾶς ἐξισοί, οἱ ὑπέστρεψαν χαίροντες ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἠτιμάθησαν.

Γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονι ὑπαρξίν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν. Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐποιεῖτε μετὰ κρίσεως καὶ λογισμοῦ καὶ πίστεως. Ἐγινώσκατε γὰρ ὅτι κρείττονα ὑπαρξίν καὶ μένουσαν ἔχετε, οὐκ ἀπολλυμένην καὶ διαρπαζομένην, ὡς ταύτην.

Μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παρρησίαν ὑμῶν. Ἐν τῷ εἰπεῖν μὴ ἀποβάλητε, δείκνυσιν, ὅτι οὐπω ἐκπεπώκασι, δέονται μέντοι καὶ βεβαιώσεως καὶ

A nati, vel de cognitione mysterii simpliciter, ac de bonis quæ fideles exceptura sunt. Illuminati enim cognitione futurorum bonorum sic sustinuitis. Non dixit, Tentationes, sed, certamen, quod ingenuitatis et fortitudinis est indicium et istud quidem magnum.

VERS. 33. Partim quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti. Vide illorum encomium. Generosa enim profecto anima opus est ut opprobria perferas, sicut et Propheta testatur: Factæ sunt mihi lacrymæ meæ, cum diceretur mihi: Ubiam est Deus tuus⁴¹? Et: Si hostis conviciatus esset mihi, sustinuissem equidem⁴². Et: Opprobrium insipienti dedisti⁴³ me⁴⁴. Et Job, licet in cæteris adanantis instar sustinuit, opprobrium tamen ægro ferebat animo. Quod si aperte palam, adeoque coram multis contumelia fiat, eo magis anima fortiori opus est: id quod hoc in loco significavit, cum dicit, Spectaculum facti. Considera autem quam magni fuerint isti, qui tum gloriam tum opus propter Christum contempserint. Porro injuriam passi et spectaculum facti; hoc est, velut

vilibus ac nullius pretii hominibus, sustinebant tamen idque animo forti, et malorum toleranti.

Partim vero socii taliter conversantium effecti. Nedom, inquit, vestras afflictiones, quæ per vim invitis vobis videbantur adduci, sustinuitis, sed adeo strenui fuistis, ut et socii facti sitis apostolorum taliter conversantium, hoc est in calamitatibus et opprobriis, et vestra sponte subjecistis vos ipsos ut una cum illis adversa sustineatis, ac consortes afflictionum eorum efficiamini. Non dixit autem, Mei solius, sed Communiter omnium, quo magis eorum laudes adaugeat.

VERS. 34. Nam et vinculis meis compassi estis. Non solum in vestris calamitatibus non indignistis consolatione, verum etiam aliis facti estis solatiium, cujus rei ego sum testis.

Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio accepistis. Speciatim dixit quomodo aliorum socii essent effecti, nunc rursus dicit quomodo afflictiones ipsi suas toleraverint. Nam facultatibus quidem spoliari, magnum est. Quia enim credidistis, ideo spoliati estis. Nam potuissetis omnino a fide alieni permanere. Quod autem ait, Accepistis, voluntariam eorum patientiam significat, et quod libenter elegerint. Porro, quod cum gaudio accepistis, id sanè apostolis vos adæquat, qui reversi sunt gaudentes quod pro nomine Domini contumelia affecti essent.

Cognoscentes habere vos meliorem substantiam et permanentem. Et hoc, inquit, faciebatis cum iudicio, deliberatione ac fide. Agnoscebatis enim quod meliorem substantiam et manentem habetis, quæ nec perire nec diripi posset, uti hæc.

VERS. 35. Ne abiciatis igitur confidentiam vestram. Cum dicit, Ne abiciatis, ostendit quod nondum exciderant, opus tamen haberent confirma-

⁴¹ Psal. xli, 4. ⁴² Psal. liv, 15. ⁴³ Psal. xxxviii, 6.

tionem et munitionem. Fiduciam autem dixit, eo quod qui talia propter Deum patienter tulerint, magnam habent confidentiam.

Quæ magnam habet remunerationem. Vos enim estis testes, qui agnovistis præstantiora vos bona habere in cælis.

VERS. 36. *Patientia enim vobis necessaria est.* **730** Nulla re porro indigetis alia, præterquam sola patientia: cætera habetis omnia, neque opus est quidquam addere.

Ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Voluntas Dei est, ut ad finem usque sustineamus. Qui enim, inquit, perseveraverit ad usque finem, hic salvus erit. ⁴⁴ Ista autem adhortatur Apostolus, perinde ac si quis cernens athletam, qui omnes adversarios debellaverit, ac certando vicerit, deinde moræ impatientem, cum videat eos qui victoriæ coronas largiuntur, tempus protrahere, meditari fugam, eo quod diutius sitim ac æstium ferre nolit, eum his verbis alloquitur: Omnia gnaviter transegit, expecta paulisper, ac referes coronas. Certa etiam adversus ipsam coronarum dilationem, hanc quoque patientia vince.

VERS. 37. *Adhuc enim modicum aliquantulumque, et qui venturus est veniet, et non tardabit.* Produciit prophetam Habacuc dicentem quod prope sit iudex, qui redditurus est mercedem. Quod si Habacuc tunc dicebat: *Modicum aliquantulum, et qui venturus est veniet:* manifestum est quod nunc est vicinior. **Q**uod vero ait *δσον δσον*, valde parum significat.

VERS. 38. *Iustus autem ex fide vivet.* **C** *Quod si subtraxerit sese, non oblectatur anima mea in ipso.* Oportet igitur nos credere, si iusti futuri simus. Sin autem subtraxerit se iustus, id est, ambiguitatem quamdam patiatur vel hæsitationem; vel *subtraxerit*, id est tentationibus succubuerit, non habet oblectationem in eo anima mea, Cujus autem anima mea? Dei, juxta modum loquendi Scripturæ usitatum: ut in eo, *Ferias vestras odit anima mea.* Vel Christi.

Nos autem non sumus subtractionis in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ. Quia perterrefecerat eos cum diceret: *Anima mea non habet oblectationem in ipso:* asserit jam nos non esse eorum numero qui pereant propter subtractionem aut propter acediam vel hæsitationem, sed eorum qui in fide stabiles persistunt, ut acquirant suas ipsorum animas, hoc est possideant, custodiant, et servent. **A**cquisitio enim est possessio, peculium.

CAPUT XI.

Est autem fides sperandarum substantia rerum. Describit nobis posthac fidem, inquiens: Fides est essentia eorum quæ *ἄορατα* sunt, substantia eorum quæ non subsistunt: exempli gratia, resurrectio nondum subsistit, sed fides statuit eam, atque ob oculos nobis ponit.

⁴⁴ Matth. x, 22.

⁴⁵ Ὑμεῖς, ο. ⁴⁶ ἐστὶ ο.

A ἀσφαλισμοῦ. Παρρησίαν δὲ εἶπε, διότι οἱ τὰ τοιαῦτα μεθ' ὑπομονῆς ἐνεγκόντες διὰ Θεοῦ, μεγάλην ἔχουσι παρρησίαν.

Ἦτες ἔχετε μισθοποδοσίαν μεγάλην. Ὑμεῖς γὰρ μάρτυρες, οἱ ἐπέγνωτα κρείττονα ἔχειν ὑπαρξιν ἐν οὐρανοῖς.

Ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρεῖαν. Ἄλλου τινὸς οὐ δεῖ ὑμῖν, ἀλλ' ὑπομονῆς μόνης· πάντα τέλλα ἔχετε, οὐδὲν δεῖ προσθεῖναι.

Ἦτα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομισθήσθε τὴν ἐπαγγελίαν. Θέλημα Θεοῦ, τὸ ἄχρι τέλους ὑπομεῖναι. Ὁ ὑπομείνας γὰρ, φησὶν, εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Παραίνει δὲ ταῦτα τούτοις ὁ Ἄποστολος, ὡς περ ἂν εἰ τις ὄρων ἀθλητὴν πάντας μὲν καταγωνισάμενον τοὺς ἀνταγωνιστάς, εἴτα μὴ μένοντα τοὺς στεφανώσαντας βραδύνοντας, ἀλλὰ βουλόμενον ἐποδρᾶναι διὰ τὸ μηκέτι φέρειν τὸ δίψος καὶ τὸν φλογμὸν, λέγει πρὸς αὐτόν· Πάντα κατώρθωσας, μικρὸν ἀνάμεινον καὶ κομίσῃ τοὺς στεφάνους. Ἀνταγωνίσαι καὶ πρὸς τὴν ἀναβολὴν τῶν στεφάνων, νίκησον καὶ ταύτην τῇ ὑπομονῇ.

Ἔτι γὰρ μικρὸν ὄσον ὄσον ὁ ἐρχόμενος ἔξει, καὶ οὐ χρονιεῖ. Παράγει τὸν προφήτην Ἀβαχοὺμ λέγοντα, ὅτι ἐγγὺς ὁ κριτὴς ὁ μέλλων ἀποδοῦναι. Εἰ δὲ καὶ ὁ Ἀβαχοὺμ τότε ἔλεγε, *μικρὸν ὄσον ὄσον ὁ ἐρχόμενος ἔξει*, δῆλον ὅτι νῦν ἐγγύτερός ἐσσι. Τὸ δὲ ὄσον ὄσον, τὸ πάνυ μικρὸν ὁλοῖ.

C *Ὁ δὲ δικαῖος ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἐὰν ὑποστειλήται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ.* Δεῖ οὖν πιστεύειν, εἶγε μέλλομεν δικαιοὶ εἶναι. Ἐὰν δὲ ὑποστειλήται ὁ δικαῖος, τουτέστιν, ἀμφιβολίαν τινὰ πάθῃ καὶ διαταγμὸν· ἢ τὸ, ὑποστειλήται, ἀντὶ τοῦ, ὑποταπεινωθῆ τοῖς πειρασμοῖς, οὐκ εὐδοκεῖ, τουτέστιν, οὐκ εὐαρεστεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Τίνος δὲ ψυχῆ; τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς· ὡς τὸ, *Τὰς ἐορτάς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου.* Ἡ τοῦ Χριστοῦ.

Ἦμεῖς δὲ οὐκ ἐσμέν ὑποστολιῆς εἰς ἀλώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς. Ἐπειδὴ ἐφόβησεν ἐν τῷ εἰπεῖν· *Ὅτι οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου·* φησὶν ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν τῶν ἀπολυμένων διὰ τὸ ὑποστειλέσθαι καὶ ἀπορραθμεῖν ἢ διατάζειν, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ πίστει βεβαίων, ὥστε περιποιῆσαι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, τουτέστι κτήσασθαι, φυλάξαι, καὶ σῶσαι. Περιποίησις γὰρ ἢ πρόσκτησις, ὁ προσπορισμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ'.

Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις. Λοιπὸν ὑπογράφεται ἡμῖν τὴν πίστιν, καὶ φησὶν ὅτι οὐσίως ἐστὶ τῶν μήπω ὄντων καὶ ὑπόστασις τῶν μὴ ὑφ' ὄψιν ὄντων· ὅσον ἡ ἀνάστασις οὐπω ὑφέστηκεν, ἀλλ' ἡ πίστις ὑφ' ὄψιν αὐτὴν, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν τίθησι.

Variæ lectiones.

Πραγμάτων έλεγχος ού βλεπομένων. "Ελεγχος, Α τούτέστι, δείξις, φανέρωσις ἀδήλων πραγμάτων. Ποιεί γάρ ταύτα βλέπεσθαι τῷ νῷ ἡμῶν ὡς παρόντα. Εἰ τοίνυν τοιαῦτα δύναται ἡ πίστις, τί ὑμεῖς βούλεσθε αὐτά πρακτικῶς ⁴⁵ ἰδεῖν, ἵνα ἐκπέσητε τῆς πίστεως; Τούτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ ἐκπεσεῖν ἀπὸ τοῦ δίκαιου εἶναι. Ὁ γὰρ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Ἐν αὐτῇ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. Τούτέστιν, ἐν αὐτῇ τῇ πίστει ἐμαρτυρήθησαν παρὰ τοῦ Θεοῦ οἱ παλαιοὶ πάντες· ἰωμολογήθησαν ὅτι ἐθεράπευσαν αὐτόν.

Πίστει νοοῦμεν καθηρισθαι τοὺς αἰῶνας βήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Ἐπειδὴ ἡ πίστις διαβάλλεται παρὰ τοῖς μὴ νοοῦσι τὴν δύναμιν αὐτῆς, πρᾶγμα ἀναπόδεικτον αὐτὴν λέγουσι, καὶ ἀπάτην πρόδηλον, δείκνυσιν, ὅτι τὰ μέγιστα, διὰ πίστεως, καὶ οὐ διὰ λογισμῶν κατορθοῦται. Καὶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς λόγῳ τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε, ποῖα ἀπόδειξις ἡμῖν παρέστηκεν; οὐδεμίαν, ἀλλὰ πίστις μόνη. Πίστει οὖν νοοῦμεν καθηρισθαι τοὺς αἰῶνας, τούτέστι, γενέσθαι βήματι Θεοῦ. Διὰ τί πίστει; διότι ἐκ μὴ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γέγονεν· ὁ πίστεως δεῖται. Ἥ καὶ οὕτω· Ῥήματι Θεοῦ γενομένων διὰ τὸ προαχθῆναι τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων. Αἰῶνας δὲ ἀκούων, καὶ τὰ ἐμπεριεχόμενα τούτοις αἰῶνι ⁴⁶ νόει, καὶ μὴν καὶ χρόνους καὶ πάντα τὰ ἔγχρονα, καταχρηστικώτερον τῶν αἰῶνων καὶ τοὺς χρόνους δηλούντων· ἐπεὶ ὁ κυρίως αἰὼν, ἄλλο τι παρὰ τὸν χρόνον, καὶ εἰς, οὐ πολλοί.

Πίστει πλεονα θυσιῶν Ἄβελ παρὰ Κάιν προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ μέγα ἡ πίστις, καὶ γενναίας δεῖται ψυχῆς, οἱ δὲ Ἑβραῖοι πιστοὶ ἐξησθένησαν, καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν πίστιν ἐνεδειξάντο, ὕστερον δὲ ἀπὸ τῆς συνεχείας τῶν θλίψεων ὀλιγοψύχουον, παρεκάλεσε μὲν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν κατορθούων αὐτοῖς, καὶ ἀπὸ τῆς Γραφῆς, εἰπὼν· Ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἀπὸ λογισμῶν, εἰπὼν· Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιομένων ὑπόστασις· νῦν δὲ ἀπὸ τῶν μεγάλων καὶ παλαιῶν ἀνδρῶν. Ὅταν γὰρ εὐρῆ ὁ ἄνθρωπος κοινωνοῦς πειθῶν, ἀναπαύεται καὶ ἀναπνεῖ. Παράγει οὖν τὸν Ἄβελ, καὶ φησιν ὅτι πίστει προσήνεγκε θυσίαν πλεονα, τούτέστι, τιμιωτέραν παρὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ. Τίνα γὰρ εἶδεν ἄλλον πρὸ αὐτοῦ; τὸν πατέρα, ἢ τὴν μητέρα, καὶ μὴν προσέκρουσαν τῷ Θεῷ· ἀλλὰ τὸν ἀδελφόν; καὶ οὕτως ἠτίμασε. Πίστει οὖν μόνη ὠδηγήθη εἰς τὸ προσενηγεῖν ὧν εἶχε τὰ κρείττονα, πιστεύσας, ὅτι τὸν μισθὸν λήψεται.

Δε' ἥς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ πρὸς τὸν Κάιν εἰρηκῶς Θεὸς, οὐκ ἂν ὀρθῶς μὲν προσενηγεῖς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης· ἐμαρτύρησε τῷ Ἄβελ,

Argumentum non apparentium. Argumentum, **731** hoc est, demonstratio et manifestatio rerum quæ non sunt conspicuæ. Facit enim ut ista mente nostra cernamus, haud secus ac si præsentia essent. Si igitur talia potest fides, quid vos ea actualiter videre velitis, ut excidatis a fide? Quod sane nihil est aliud quam excidere a iustitia. Justus enim ex fide vivet.

VERS. 2. In ipsa enim testimonium consecuti sunt seniores. Hoc est, in ipsa fide testimonium assecuti sunt omnes veteres a Deo, ac confessi sunt quod eum coluerint.

VERS. 3. Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent. Quia fides reprehenditur ac iis qui potentiam ejus non intelligunt, qui asseverant eam esse rem indemonstrabilem adeoque manifestam imposturam; ostendit quod maxima quæque per fidem transigantur, et non per ratiocinationes. Nam quod Deus verbo, ea quæ sunt, ex iis quæ non sunt, creavit, quæ demonstratio nobis exhibuit? Nulla sane, sed sola fides. Fide igitur intelligimus aptata esse sæcula, hoc est, facta esse verbo Dei. Cur fide? quippe quod ex invisibilibus, et ex iis quæ non videntur, facta sint quæ videntur: quod fide opus habet. Vel sic: Verbo Dei, quo factum est ut producerentur ex iis quæ non sunt, ea quæ sunt. Cum autem audis, sæcula, ea simul intellige æterna quæ istis continentur, imo vero tempora, adeoque cuncta temporaria, inusitatior loquendi modo sæculis etiam tempora significantibus. Nam proprie sæculum aliud quiddam quam tempus est, et unum, non multa.

VERS. 4. Fide copiosioreni hostiam Abel quam Cain obtulit Deo. Quia res magna est fides, et generosa anima indiget, Hebræi autem fideles infirmi erant, ac primum quidem fidem demonstrarunt, deinceps vero ob afflictionum frequentiam pusillanimes recedebantur, adhortatus est eos a rehus per eos præclare gestis, et a Scriptura, dicens, quod justus ex fide sit victurus: et a ratiocinationibus, inquiens: Fides est eorum quæ sperantur subsistentia: nunc vero a magnis et priscis viris etiam argumenta profert. Cum enim homo invenerit participes adversitatum, recreatur ac respirat. Producit igitur Abelum, inquiens: Fide obtulit victimam majorem, hoc est pretiosioreni, quam frater. Quem enim videbat alium ante se? patremne aut matrem? at illi impeerant adversus Deum. At fratrem? verum et is Deum non coluerat. Fide ergo sola perductus est ut offerret Deo ex melioribus quæ habebat, credens se mercedem accepturum.

Per quam testimonium consecutus est, quod esset justus, testimonium perhibente Deo super donis ejus. Cum enim ad **732** Cainum dixisset Deus: Non recte offers, nec recte dividis: testimonium perhi-

Variæ lectiones.

⁴⁵ πράγματικῶς ο. ⁴⁶ πάντεσ ο.

huit Abelo, quod et recte obtulerit, quatenus datori Deo obtulit quæ ab illo accepit: ac recte divisit, quatenus meliora ceu Domino suo separavit. Fertur etiam quod ignis et cœlis descendens absumperit sacrificium, atque inde agnovit Cain sibi antelatum esse Abelum. Unde enim alias habuisset compertum? Nunc aliquis eorum qui Hebræa in Græcam linguam transtulerunt, sic vertit: *Intuitus est in victimas Abeli Dominus, et incendit.*

Et per illam defunctus adhuc loquitur. Hoc est, per ipsam fidem adhuc loquitur, id est, fides fecit eum hodie vivere, ac doctorem omnibus constitui, loquentem propemodum: Imitamini me, mortales, ac justii facti placete Creatori. Loquitur igitur, hoc est, cum glorificatur, cum prædicatur, cum memoria ejus instauratur, loquitur: perinde ac cœlum loquitur, cum a nobis solummodo cernitur. Non enim tantum sermo perficit, quantum illius afflictio. Hoc autem dixit, ut ostendat infirmis quod justus quadantenus etiam hic fruatur honore: itaque et vos fruimini. Nonnulla vero exemplaria λαλείται habent, non recte, ut opinor.

VERS. 5. *Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulerit eum Deus: ante translationem enim ejus testimonium habuit quod placuerit Deo.* Iste majorem fidem quam Abel demonstravit. Nam quæ Abelo contigerunt, potuerunt ipsi esse scandalo, quod Abel justus cum esset, permissus sit occidi a fratre. Quid enim prodest punitum esse occisorem? Quid inde commodi retulit Abel, cum jam antea e medio esset sublatus? Magnam itaque fidem demonstravit Enoch, credens Deum retributorem fore in futuro sæculo, licet non in præsentem, perque eam fidem placuit Deo, ac beneplacens translatus est. Fide igitur translatus est: hoc est, fides in causa fuit cur in cœlum transferretur, per quam placuerat Deo. Animadvertite autem quomodo Deus per Abelum mortis sententiam veram esse demonstravit: *ut* sic per Enoch sententiam illam temporariam esse ostendit, atque abolendam. Proinde quod vivens translatus sit, et quod vivat, scimus: ubi autem, aut quomodo, incertum est, Scriptura non palefaciente.

VERS. 6. *Sine fide autem impossibile est placere.* D Nisi enim crediderit quispiam compensationem esse bonorum et malorum, non beneplacebit Deo. Quomodo enim laboriosum virtutis iter ingrediatur, non persuasus in futuro sæculo multiplices ac stabiles esse retributiones? Audi porro sequentia.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, 733 quod sit, et quod inquirentibus se remunerator sit. Quod Deus est, et quod remunerator est, per fidem tenemus: quidam enim a casu esse omnes res censent: quid vero sit Deus secundum substantiam, incomprehensibile prorsus apud moderatores habebatur. Quid vero est, *inquirentibus ipsum?* hoc

A ότι και ὁρθῶς προσήνεγκε, καθὼς τῷ ὄντι προσήνεγκεν, & ἐξ ἐκείνου εἶχε, και ὁρθῶς διεῖλε. καθὼς τὰ κρείττω ὡς δεσποτῆ. Λέγεται δὲ ὅτι και πῦρ κατελήθην ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἀνήλωσε τὴν θυσίαν, και ἐκ τούτου και ὁ Κάιν ἐπέγνω ὅτι προετιμήθη ὁ Ἄβελ. Πῶς γὰρ ἂν ἄλλως; Διὸ καιτίς τῶν μεταθεμένων τὴν Ἑβραϊκὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώτταν, οὕτως ἔθηκαν· Ἐπέβλεπεν ἐπὶ τὰς θυσίας Ἄβελ ὁ Κύριος, και ἐπέρησε.

B Καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανῶν ἐτι λαλεῖ. Τουτέστι, και δι' αὐτῆς τῆς πίστεως ἐτι λαλεῖ, τουτέστιν, ἡ πίστις αὐτὸν ἐποίησεν ἐτι ζῆν, και διδάσκαλον καθίστασθαι πᾶσι λαλοῦντα μονουχοῖ· Μιμήσασθέ με, ἄνθρωποι, και εὐαρεστεῖτε· τῷ πλάσαντι, δικαιοι γενόμενοι. Λαλεῖ οὖν, τουτέστι, δοξαζόμενος, ζημιζόμενος, μνημονευόμενος λαλεῖ· ὡς και ὁ οὐρανὸς λαλεῖ ὁρώμενος μόνον. Οὐ τοσοῦτον γὰρ λόγος ἀνύει, ὅσον τὸ ἐκείνου πάθος. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα δείξῃ τοῖς ἀλιγοθύχοις, ὅτι ἐν μέρει ἀπολαύει τιμῆς και ἐνταῦθα ὁ δικαίος. Ὅστε και ὑμεῖς ἀπολαύσεσθε. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, λαλεῖται, ἔχουσιν, οὐ καλῶς οἶμαι.

C Πίστει Ἐνώχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, και οὐκ εὐρίσκειτο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ, μαρτυρήεται εὐαρεστηκῆναι τῷ Θεῷ. Οὗτος μεῖζω πίστιν τοῦ Ἄβελ ἐπέδειξάτο. Τὰ γὰρ εἰς τὸν Ἄβελ γενόμενα, ἱκανὰ ἦν αὐτὸν σκανδαλίσαι, ὅτι δικαίος; ὡν συνεχωρήθη σφαγῆναι ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ. Τί γὰρ εἰ ἐτιμωρήθη ὁ σφαγεύς; τίς ὠφέλεια ἐκείνῳ ἐκποδῶν ἤδη γεγονότι; Μεγάλην οὖν πίστιν ἐπέδειξάτο, πιστεύσας ὅτι ἐστὶ μισθαποδότης ὁ Θεὸς ἐν τῷ μέλλοντι, εἰ και μὴ νῦν· και δι' αὐτῆς εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, και εὐαρεστήσας μετετέθη. Πίστει οὖν μετετέθη, τουτέστιν, ἡ πίστις αὐτὸν μετέθηκε, δι' ἧς εὐηρέστησεν. Ὅρα δὲ πῶς διὰ μὲν τοῦ Ἄβελ ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὴν ἀπόφασιν τὴν περὶ τοῦ θανάτου, ἀληθῆ· διὰ δὲ τοῦ Ἐνώχ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι πρόσκαιρος ἡ ἀπόφασις, και ἀναιρεθῆσεται. Ὅτι μὲν οὖν ζῶν μετετέθη, και ἐτι ἐτι ζῆ, ἴσμεν· ποῦ δὲ, ἢ πῶς; Ἀδελφον, τῆς Γραφῆς μὴ εἰπούσης.

D Χωρὶς δὲ πίστεως ἀθάνατον εὐαρεστηῆσαι. Εἰ γὰρ μὴ πιστεύσῃ τις ἀντίδοσιν εἶναι καλῶν και κακῶν, οὐκ ἂν εὐαρεστήσῃ. Πῶς γὰρ ἂν τὴν ἐπίπνον τῆς ἀρετῆς ὁδὸν βαδίσῃ, μὴ πεισοθεῖς εἶναι ἐν τῷ μέλλοντι πολλαπλασίας και μονιμωτέρας τὰς ἀποβάς; Ἄκουε δὲ και τῶν ἐξῆς.

Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἐστι, και τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Τὸ μὲν, ὅτι ἐστὶ Θεός, και μισθαποδότης γίνεται, διὰ πίστεως ἔχομεν· τινὲς γὰρ ἀτόματά φασιν εἶναι τὰ θντα, τὸ ἐκ, τί ἐστι κατ' οὐσίαν, ἀνεπιχειρήτων ὅλως τοῖς γε σωφρονοῦσι. Τί δὲ ἐστι, τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν; τουτέστι, τοῖς διὰ βίου εὐ-

Variæ lectiones.

¹⁷ εὐαρεστεῖν ο. ¹⁸ γενομένῳ ο. ¹⁹ αὐτῶν ἡμῖν ο.

αρεστειν αυτω σπειδουσιν, ουχι τοις περιεργαζομενοις δια της εξω σοφιας. Ορα δε σοφίαν Παύλου, πως υποσπειρει πανταχου τδ, μισθαποδοτης, δια τους ολιγοψυχουοντας Έβραλους πιστους.

Πιστει χρηματισθεις Νως περι των μηδεπω βλεπομενων, ευλαθηθεις κατασκευασε κιβωτον εις σωτηριαν του οικου αυτου. Ο Νως, φησιν, εχρηματισθη παρδ του Θεου, τουτεστιν, εδιδαχθη περι αδηλων πραγματος, και ουκ ηπιστησεν. Αλλα καιτοι αιθριας οβσης, και παντων τρυφωντων, και μηδεν δεινον προσδοκωντων · οδδε γαρ ωρατο ουδεν τοιουτου · ομως αυτος πιστευσας τω Θεω, ηυλαθηθη τον κατακλυσμον, και κατασκευασε κιβωτον, δι' ης εσωσικεν εκ του κατακλυσμου παντας τους του οικου αυτου. Σημειωσαι δε, οτι χρηματιζει Θεος, χρηματιζει και τδ Πνευμα · κατα τδ γεγραμμενον περι του Σιμεων · *Ην αυτω κερηρηματισμενον οπδ του Πνευματος του Αγίου.* Θεος δρα τδ Πνευμα.

Δι' ης κατεκρινε τον κοσμον. Τουτεστιν, εδειξεν αυτους αξιους κολασεως, ογχε ουδε κατασκευαζομενην εν τοσουτω χρονω την κιβωτην ορωντες εις συναισθησιν ηλθον, η επιστευσαν οτι εσται κατακλυσμος.

Και της κατα πιστιν δικαιοσυνης εγενετο κληρονομος. Τουτεστιν, εκερδησε τδ, δικαιος φανηναι παρδ Θεω, οπερ τδ της δικαιοσυνης, φησιν, ονομα αυτω η πιστις εχαρισματο ²⁰.

Πιστει καλουμενος Αβρααμ, υπηκουσεν εξελθειν εις τον τοπον ον εμελλε λαμβανειν εις κληρονομίαν. Επειδη πρδ τουτου και τους λοιπους πατριάρχας απεβλεπον οι εξ Έβραλων πιστοι, ως μυριων απολαυσαντας αγαθων, μέλλει δεΐξει οτι οδδεις ουδέπω ουδεν εκομισατο. Φησιν ουν οτι πιστει υπηκουσεν Αβρααμ, κελευόμενος αφειναι την πατριδα. Τίνα γαρ ειδεν, ίνα ζηλώση; Ο Πατηρ αυτω ειδωλολάτρης ην, προφητων ουκ ηκουσεν. Ωστε πιστεως ην τδ υπακουσαι ως αληθευοντι τω Θεω περι ων οπισηνετο, και αφειναι τδ εν γερσθ.

Και εξηλθε μη επισταμενος που ερχεται. Κατοιγχε και ει ηδει, τις ηνάγκαζεν αυτον καταλειψαντα τδ ετοιμα διώκειν τδ άνετοιμα; Ο δε ουδε ηδει, τις εστιν η γη ολωσ εκεινη εις ην καλεϊται.

Πιστει παρφησεν εις την γην της επαγγελιας, ως αλλοτριαν. Την γην, φησιν, εκεινην ην επγγελατο ο Θεος, δοϋναι αυτω και τω σπέρματι αυτου, ταυτην κατφκει ως αλλοτριαν. Πως αλλοτριαν; Καλ γαρ και τον τάφον της Σάρρα; εξωνήσατο, και ομως ου διεκριθη, ουδε ειπεν · Εψεύσατο ο Θεός · άλλ' επιστευσεν, οτι αναμφιβόλωσ δώσει ταυτην ο ειπων.

Εν σκηναϊς κατοικησας. Τοσουτον ως αλλοτριαν αυτην κατφκει, ωστε ουδε οικίαν ειχεν, άλλ' εν σκηναϊς κατοικει, οπερ των ξένων εστι, των ελλοττε εις άλλο μέρος μεταβαινοντων, δια τδ μη εχειν τι ιδιον.

²⁰ Luc. II, 26.

²¹ η χερις και η αληθεια III.

A est, in vita placere studentibus, non externa sapientia curiosis. Considera Pauli sapientiam, quomodo subterserat undique Deum esse retributorem, ob vacillantes fideles Hebræos.

VERS. 7. *Fide Noe, responso accepto, de iis qua nondum videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suæ.* Noë, inquit, a Deo responsum accepit, hoc est, edoctus est de rebus obscuris, et non fuit incredulus. Sed etsi aer serenus erat, et omnes voluptatibus ac deliciis indulgerent, neque quidquam periculi exspectarent, neque enim ullum tale cernebatur, attamen ille credens Deo, metuit diluvium, construxitque arcam, qua conservavit omnes qui ex sua domo erant. Observa autem, quod oraculum edit Deus, et oraculum edit Spiritus sanctus; perinde ac scriptum est de Simeone: *Responsum accepit a Spiritu sancto* ²⁰. Deus igitur est ipse Spiritus.

Per quam damnavit mundum. Hoc est, commonstravit eos supplicio dignos, utpote qui arcam tanto temporis spatio fabricatam videntes, neque sic tamen ad consentiendum adducebantur, aut diluvium futurum credebant.

Ac iustitia, quæ est per fidem, hæres est instituta. Hoc est, lucratus est, ut justus videretur apud Deum: quod iustitia nomen, inquit, fides ei largita est.

VERS. 8. *Fide vocatus Abraham, obedit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem.* Quia ad hunc et ad reliquos patriarchas desigerent oculos Hebræi fideles, tanquam qui innumera bona a Deo accepissent, ostensurus est quod nullus unquam quidquam mercedis retulerit. Ait ergo: Fide Abraham obsecutus est, jussus relinquere patriam. Quem autem ille conspexerat, ut imitaretur? Pater ei idololatra erat, propheta non audiverat. Proinde fidei arca, obedire Deo cen vera loquenti de iis quæ pollicebatur, ac relinquere ea quæ in manibus erant.

Et exiit nesciens quo iret. Atqui etiamsi scivisset, quisnam cogeat eum, ut iis omissis quæ in promptu erant, ea persequeretur quæ non essent in promptu? At vero ille, quanam omnino erat illa terra ad quam vocatur, nescivit.

VERS. 9. *Fide demoratus est in terra promissionis, tanquam in aliena.* Terram, inquit, illam quam promiserat Deus sese daturum illi et semini ejus, incoluit tanquam alienam. Quomodo alienam? Nam **734** et Sarrhæ sepulcrum eruit, neque tamen dubitavit, neque dixit: Mentitus est Deus; sed credidit quod haud dubie daturus esset hanc is qui promiserat.

In casulis habitando. Adeo tanquam in aliena terra illic habitabat, ut ne propriam quidem domum haberet, sed in tentoriis habitaret, quod peregrinorum est alias ad alios fines transuntium, propterea quod nihil proprii possident.

Varie lectiones.

Cum Isaac et Jacob coheredibus promissionis ejusdem. Isaac, inquit, et Jacob perinde incoluerunt eam, ut alienam. Philistæi Isaaco invidebant, et Abimelech puteos ejus auferebat et conjugem ipsam, et subinde ad alium atque alium transibat locum. Jacob autem non solum a fratre Esau persecutionem patiens sibi metuebat, verum etiam ex Mesopotamia reversus, emit locum, in quo fixit tabernaculum. Et jam quidem in Bethel, jam vero in Ephrata migrabat, nullo loco certus manens, instar advenæ. Interim tamen et ipsi promissionis hæredes fuerunt, ut pater. Tibi enim dabo, inquit, et semini tuo. Attamen increduli non fuerunt.

Vers. 10. *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem.* Eam ob rem, inquit, erant advenæ, et commorabantur in tabernaculis fundamentum non habentibus, quod expectabant cœlestem urbem, quæ vera fundamenta habeat, quæ semper consistant, neque unquam marcidia reddantur. Propterea et Deus animadvertens eos aspernari terrenas promissiones, distulit eas, majores ipsis præparans utpote qui illis digni erant, quæ scilicet de rebus terrestribus non erant. Deinde illi promissionem terrestrium accipientes, eam contemnebant, ac cœlum expetebant. Vos autem, o fideles, cœlesti promissione accepta, terram expetitis: equi non ejus vos pudet?

Cujus artifex et conditor Deus. Papæ, quantum est urbis istius encomium, architectum habere Deum!

Vers. 11. *Fide et ipsa Sarrha, sterilis cum esset.* Pudefacere valet, quod ait, *Et ipsa Sarrha*, perinde ac si dicat: Femina credidit, et vos non erubescitis, si muliere in animi magnitudine inferiores deprehendami? Qui vero credidit quæ risit? Profecto credidit, etiamsi riserit: postea enim reprehensa perterrefacta est: quod fidei erat indicium. Planum enim est quod magnum quemdam arbitraretur, adeoque supra hominis esse naturam eum, qui secum loqueretur.

Virtutem ad conceptionem seminis accepit. Hoc est, confortata est ut reciperet ac contineret dejectum in ipsam semen Abrahæ. Vel quia istarum rerum studiosi indagatores asserunt, mulierem **735** etiam veluti semen quoddam a sese conferre, forsitan sic accipiendum est, ad conceptionem seminis, pro eo quod est, ut et ipsa subministraret semen.

Ac præter ætatis tempus peperit. Paulo ante eam sterilis dixit: nunc ait quod et præter tempus ætatis peperit. Itaque duplicem habebat defectum, unum naturæ, quod sterilis erat: alterum senectutis.

Quia fidelem credidit eum qui promiserat. Fide-

Μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς. Καὶ ὁ Ἰσαὰκ, φησὶ, καὶ ὁ Ἰακώβ οὕτως ταύτην κατόκησαν ὡς ἀλλοτρίαν. Ὁ μὲν Ἰσαὰκ φθονοῦμενος ὑπὸ τῶν Φιλιστῶν, καὶ ἀφαιρούμενος τὰ φρέατα ὑπὸ τῶν περὶ Ἀβιμέλεχ, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτὴν, καὶ ἄλλοτε εἰς ἄλλον τόπον μεταβαλὼν. Ὁ δὲ Ἰακώβ, οὐ μόνον ὡς ἐλαυνόμενος ὑπὸ τοῦ φόβου τοῦ Ἠσαῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας ἀνελθὼν, ἐξωνήσατο τὸν τόπον, ἐνθα ἔστησε τὴν σκηνήν· καὶ νῦν μὲν εἰς Βαιθὴλ, νῦν δὲ εἰς Ἐφραθὰ μετέβαιεν, ἀστατῶν ὡς πάροις. Καίτοιγε καὶ αὐτοὶ κληρονόμοι ἦσαν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς καὶ ὁ πατήρ. Σὺ γὰρ δώσω αὐτὴν, καὶ τὸ σπέρματι σου. Ἄλλ' ὁμῶς οὐκ ἠπίστησαν.

Ἐξεδέχτο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν. Διὰ τοῦτο, φησὶ, τὴν γῆν παρῴκουσιν ἐν σκηνῶναι, αἱ θεμέλιον οὐκ ἔχουσι¹¹, διότι ἐξεδέχοντο τὴν οὐράνιον πόλιν, ἥτις ἀληθινὸς ἔχει θεμελίους, ἀλλ' ἐστῶτας, καὶ μηδέποτε σαθρομένους. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς ὄρων αὐτοὺς καταφρονούντας τῶν γῆινων ἐπαγγελιῶν, ἀνεβάλετο ταύτας, τὰς μείζους αὐταῖς¹² ἐτοιμάζων, ὡς ἐκείνων ἀξίους, οὐ τῶν τῆς γῆς. Εἶτα ἐκείνοι γῆς ἐπαγγελίαν λαμβάνοντες, καταφρόνουσιν, καὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐφίεντο. Ὑμεῖς δὲ, ὡπιστοί, οὐράνιον ἐπαγγελίαν λαβόντες, γῆς ἐπιθυμεῖτε, καὶ πῶς οὐκ αἰσχύνεσθε;

Ἦς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Βαβαί, ὅλον τὸ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐγκώμιον, τὸ ἀρχιτέκτονα σχεῖν τὸν Θεόν;

Πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα στειρὰ οὖσα. Ἐν τρεπτικόν ἐστι, καὶ αὐτὴ Σάρρα, ὡσανεὶ ἔλεγεν· Ἡ γυνὴ ἐπίστευσε, καὶ ὑμεῖς οὐκ αἰσχύνεσθε, εἰ γυναϊκὸς μικροφυχότεροι εὐρίσκεσθε; Πῶς δὲ ἐπίστευσεν ἡ γελάσασα; Ναὶ ἐπίστευσεν, εἰ καὶ ἔγλασεν· καὶ γὰρ ὑπερον ἔλεγχθεισα ἐφοβήθη· ὅπερ πίστεως ἦν. Δῆλον γὰρ ὅτι μέγα τινα καὶ ὑπερᾶνθρωπον ἐπίστευσεν εἶναι τὸν προσδιαλεγόμενον.

Δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε. Τοῦτέστιν, ἐνεδυναμώθη εἰς τὸ ὑποδέξασθαι καὶ κρατῆσαι τὸ καταβληθὲν εἰς αὐτὴν σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ ἐπειδὴ φασὶν οἱ ταῦτα ἀκριδωσάμενοι, καὶ τὴν γυναῖκα οἶόν τι σπέρμα ἀφ' ἑαυτῆς συνεισάγειν, μήποτε οὕτως ἐκλήπτεον τὸ, εἰς καταβολὴν σπέρματος, ἀνεὶ τοῦ, εἰς τὸ καταβαλεῖν καὶ αὐτὴ σπέρμα.

Καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν. Εἶπεν ἄνω, ὅτι στειρὰ ἦν· νῦν λέγει, ὅτι καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν. Ὅποτε διπλὴν εἶχε πῆρωσιν¹³, τὴν τε ἀπὸ φύσει, ὅτι στειρὰ ἦν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ γήρωος.

Ἐπεὶ πιστὸν ἠγήσατο τὸν ἐπαγγελίαν

Variæ lectiones.

¹¹ θεμ. οὐκ ἔχουσας ο. ¹² ἐκείνοις ο. ¹³ στειρωσιν ο.

vor. Πιστὸν, τουτέστιν ἀληθῆ, ἐπηγγέλματο γάρ· **A** lem, id est verum; promiserat enim: Circa illud Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται ἐν τῇ Σάρρα υἱός.

Ἀδὸ καὶ ἀζ' ⁴⁶ ἐνός ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νε-
 τειρομένου, καθὼς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ
 πλήθει, καὶ ὡς ἡ ἄμμος ἢ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς
 θαλάσσης, ἢ ἀναρίθμητος. Οὐ τοῦτο μόνον ἐποίη-
 σεν ἡ πίστις, τὸ γεννησαί, ἀλλ' ὅτι καὶ τοσοῦτους,
 ἔσους οὐδὲ αἱ εὐφοροὶ γυναῖκες. Ὡστε δύο θαύματα.
 Πῶς δὲ ἦσαν ἀναρίθμητοι; Πριθμήθησαν γάρ
 πολλάκις. Ἦτοι γοῦν ὑπερβολικῶς; τοῦτο εἴρη-
 ττι κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς, ὡς τό·
 Εἶδομεν πόλεις ἀγροὶ τοῦ οὐρανοῦ· ἢ διὰ τοὺς αἰ-
 ἐπιγινόμενους; εἶπε τὸ ἀναρίθμητον.

Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κο-
 μισάμενοι ⁴⁷ τὰς ἐπαγγελίας. Δύο ἐνταῦθα ζητεῖ-
 ται· πῶς εἰπὼν περὶ τοῦ Ἐνώχ, ὅτι, Μετετέθη τοῦ
 μὴ ἰδεῖν θάνατον· νῦν λέγει, Ἀπέθανον οὗτοι
 πάντες; Καὶ πάλιν, πῶς εἶπε νῦν, ὅτι οὐκ ἔλαβον
 τὰς ἐπαγγελίας, καίτοι·γε τὸν Ἄβελ ἐτι λαλεῖν εἶπε,
 διὰ τοῦ παρὰ πᾶσι δοξάζεσθαι; Καὶ τὸν Ἐνώχ
 μετατέθη, τὸν Νῶε μισθὸν λαβεῖν, τὸ σωθῆναι
 μετὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ τὸ δίκαιον κληθῆναι·
 καὶ τὸν Ἀβραάμ παιδοποιῆσαι ἐκ τῆς Σάρρας. Τὸ
 μὲν οὖν· Ἀπέθανον οὗτοι πάντες, δέξει ἀντὶ τοῦ·
 Οἱ τεθνηκότες, ὑπεξηρημένου δηλαδὴ τοῦ μὴ ἰδόντος
 θάνατον. Τὸ δὲ μὴ λαβεῖν τὰς ἐπαγγελίας, ἀληθές;
 περὶ πάντων λεγόμενον. Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦτοις μόνους;
 ὁ μεγαλόδωρος Θεὸς διέλυσε τοὺς μισθοὺς τῶν με-
 γάλων καμάτων τῆς πίστεως, τῷ μὲν Ἄβελ ἐπὶ τῇ
 παρ' ἀνθρώποις δόξῃ, τῷ δὲ Ἐνώχ ἐπὶ τῇ μεταθέσει,
 τῷ δὲ Νῶε ἐπὶ τῇ ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ σωτηρίᾳ, καὶ
 τῷ Ἀβραάμ ἐπὶ τῇ παιδοποιᾷ· ἀλλὰ δῆλον, ὡς
 ταῦτα μὲν γεύματα καὶ ἀρραβωνῆς εἰσι τῶν ἀληθι-
 νῶν ἐπαγγελιῶν, διὰ τοὺς μικροψύχους ἡμᾶς τοῖς
 ἀγίοις προδιδόμενα, ἵνα ἀπὸ τούτων καὶ περὶ ἐκει-
 νων πιστεύωμεν. Ἄλλα δὲ τίνα μεγάλα, καὶ ἃ ἐπὶ
 καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἠτοίμασαι αὐτοῖς; ἃ
 οὐπω ἔλαβον, ὥσπερ καὶ ὁ Κύριός· φησιν ἐν τῷ Εὐ-
 αγγελίῳ, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἐκατονταπλασίονα λήψε-
 σθαι τὸν ἀποταξάμενον, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζῶνῃ
 αἰώνιον.

Ἄλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασά-
 μενοι. Ἐνταῦθα αἰνιττεται αὐτοῖς; τὰ περὶ τῆς
 βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ
 τῶν ἀβρήτων ἀγαθῶν μυστήρια καὶ ἰδόντας καὶ
 ἀσπασάμενους, τουτέστιν ἠσθέντας, ἀπὸ μεταφορᾶς
 τῶν κλειόντων, καὶ πόρρωθεν ὀρώτων πόλεις ποθου-
 μένας, ἃς πρὶν ἢ εἰσελθεῖν εἰς αὐτάς, προφθάνοντες
 οἰκισιοῦνται τῇ προσρήσει. Ἦ καὶ τοὺς περὶ Ἀβραάμ
 φησιν, ὅτι αὐτοὶ μὲν οὐκ ἔλαβον τὰς ἐπαγγελίας τὰς
 περὶ τῆς γῆς, πόρρωθεν δὲ προεῖδον αὐτάς, τουτέ-
 στι, πρὸ τεσσάρων γενεῶν· ὅτι οἱ ἔχγονοι αὐτῶν ἐξ
 Αἰγύπτου ἀνιόντες κληρονομήσουσι ταύτας. Αὕτη δὲ

VERS. 12. Propter quod et ab uno orti sunt, eo-
 que emortuo, tanquam sidera cæli in multitudinem, et
 sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis. Non
 hoc tantum effecit fides ut pariat, verum etiam ut
 tot quot ne secundæ quidem mulieres. Itaque duo
 hic sunt miracula. Quomodo autem fuerunt innu-
 merabiles? Nam haud raro numerabantur. Aut
 igitur hoc hyperbolice dictum est, juxta Scripturæ
 consuetudinem, ut illud: Vidimus urbes ad cælum
 usqueeductas ⁴⁶: aut quod semper nascantur
 alii, ideo innumerabile dixit.

VERS. 13. Juxta fidem defuncti sunt omnes isti,
 non acceptis repositionibus. Duo hic queruntur:
 Quomodo cum de Enoch dixisset: Translatus est ne
 videret mortem, nunc dicat, Mortui sunt isti om-
 nes? Ac rursus, qui dixerit nunc, eos non accepisse
 promissiones, cum Abelum tamen adhuc loqui af-
 firmarit, quandoquidem apud cunctos celebretur?
 Deinde ipsum Enoch translatum esse, ac Noe mer-
 cedem accepisse. ut conservaretur ipse cum domo
 sua, et ut justus vocaretur: Abrahamum etiam
 liberos procreasse ex Sarra. Proinde istud; Mor-
 tui sunt isti omnes, accipe pro: Mortui quidem
 sunt, excepto eo qui mortem non vidit. At vero
 quod non accepissent promissiones, vere de omni-
 bus dictum est. Non enim per hæc tantum munifi-
 centissimus Deus persolvit magnorum fidei laborum
 mercedes, Abelo quidem per gloriam apud homi-
 nes, Enoch vero per translationem, tum Noe ipsi
 per conservationem ex diluvio, deinde Abrahæ per
 filii procreationem: verum perspicuum est hæc
 esse veluti gustus quosdam et arrhabones verarum
 promissionum, propter pusillanimitatem nostram
 sanctis prius tradita, ut ab his docti, de illis etiam
 in fide firmemur. Alia porro quædam ingentia, et
 quæ in cor hominis non conscenderunt, parata
 sunt eis, quæ nondum acceperunt, sicut et Domi-
 nus dixit in Evangelio, fore ut is qui omnibus re-
 nuntiasset, centuplum in hoc sæculo reciperet ⁴⁷,
 et vitam æternam in futuro.

Sed a longe eas aspicientes et salutantes. **736**
 Hic inquit eos de regno cælorum, et resurrec-
 tione, et ineffabilibus bonis mysteria tum vidisse
 tum salutasse, hoc est sensisse, sumpta meta-
 phora a navigantibus et procul cernentibus urbes
 desideratas, quas, priusquam ingrediantur in eas,
 prævenientes familiariter salutant. Vel Abrahæ-
 mum cum sua sobole sua intelligit, quoniam ipsi
 non acceperunt promissiones de terra, a longe au-
 tem præviderunt eas, hoc est, ante quatuor gene-
 rationes: quod posteri eorum ex Ægypto ascen-
 dentes, hæreditatem earum adirent. Hæc autem

⁴⁶ Num. xiii, 29. ⁴⁷ Matth. xii, 29.

⁴⁸ ἐξ ο. ⁴⁹ λαδόντες ο.

enarratio non sequitur ea quæ diximus ad istud, **A** ἡ ἐξήγησις οὐκ ἀκολουθεῖ τοῖς εἰρημένοις εἰς τό· *Isti omnes*, ut quæ soli Abrahamo ejusque nepotibus conveniat.

Et confessi quod peregrini sint et hospites super terram. Non solum in terra promissa, verum etiam in toto terrarum orbe. Propterea haud æquum censabant istam accipere; non enim ipsa digni fuerunt patres illi, sed cælo. Posteriores autem eorum acceperunt eam: illi terra fuerunt digni. Peregrinum autem et advenam se esse Abrahamus apud Chetæos disertis verbis professus est. Quinetiam omnes tales fuerunt, ut David testatur, *Advena ego sum* ⁶⁵, dicens, *sicut et omnes patres mei.*

Vers. 14, 15, 16. *Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant et tunc reverentiam.* Nunc autem meliorem appetunt, cælestem. Confidentes, inquit, seipsum hospites, significant, hoc est, indicant se patriam inquirere. Videamus igitur qualem patriam inquirent: terrestremne quam reliquerant, ut Abraham Mesopotamiam? At qui licebat ei reverti ad eam. Quoniam vero reverentiam non est, manifestum est quod neque hujus meminerit, neque hæc fuerit patria ejus; ceterum aliam expetebat meliorem, nempe cælestem, in quam nondum opportunum erat ei conscendere.

Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum. Ob hujusmodi, inquit, eorum virtutem Deus adeo eos magni facit, ut cum sit totius mundi Deus, tum **C** invisibilis, tum ejus qui sub visum nostrum cadit, non erubescit peculiariter vocari eorum Deus, perinde quasi ipsi omnibus creaturis sint æquiparandi. Vel potius, Deus mundi quidem visibilis Deus dicitur, tanquam Conditor et Dominus; qua ratione ethnicorum etiam est Deus: horum autem veluti amicus, quod majus est.

Paravit enim illis civitatem. Adeo eum illorum non pudet, sed familiares eos habet, ut et urbem quam illi desiderabant, nempe cælestem, paraverit eis.

Vers. 17. *Fide obtulit Abraham Isaacum, 737* *quum tentaretur.* Major omnibus in fide Abrahamus. Hic enim non solum natura pugnabat, sed et verbum Dei cum mandato divino. Is enim qui dixerat, **D** *Tibi et semini tuo dabo terram* ⁶⁶, is imperat, *Macta filium tuum.* Propterea dicitur tentari Abrahamus, non quod Deus opus haberet experiri ejus virtutem, verum ut nos experientia ipsa et operibus discamus virtutem ejus. Observa autem quod tentationes adeo utiles sunt, ut nedum ab aliis Deus permittat eas superinduci fidelibus, verum ipse etiam tentet, ut probatioris ostendat.

Vers. 17, 18, 19. *Et unigenitum offerebat, qui*

⁶⁵ Psal. xxxviii, 13. ⁶⁶ Gen. xv, xvii.

⁶⁶ γῆς ο. ⁶⁷ σπέρμα ο.

ἡ ἐξήγησις οὐκ ἀκολουθεῖ τοῖς εἰρημένοις εἰς τό· *Οἱτοι πάντες*, ὡς ἀρμύζουσα μένοις τοῖς περὶ Ἀβραάμ.

Καὶ ἐμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοι εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐ μόνον τῆς ἐπιγγελαμένης, ἀλλὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ⁶⁶. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἔξελον ταύτην λαβεῖν. Οὐ γὰρ ἦσαν αὐτῆς ἀξιοί, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ δὲ ἐκγονοὶ αὐτῶν ἔλαβον ταύτην· ἐκείνοι γὰρ ἦσαν τῆς γῆς ἀξιοί. Ξένος δὲ εἶναι καὶ πάροικος ὠμολόγησεν ὁ Ἀβραάμ πρὸς τοὺς Χετταίους αὐταῖς λέξσει. Πλὴν καὶ πάντες τοιοῦτοι ἦσαν, καὶ μαρτυρεῖ Δαβὶδ, *Πάροικος ἐγὼ εἰμι, λέγων, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.*

Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμνημονεύουσιν ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι. Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημονεύουσιν ἄφ' ἧς, ἐξ ἡλίου, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακλιψαί. *Νυνὶ δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου.* Λέγοντες, φησὶν, ἑαυτοὺς ξένους, ἐμνημονεύουσιν, ἀντὶ τοῦ, δεικνύουσιν, ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσιν. Ἰδόμεν οὖν ποταπὴν πατρίδα ἐπιζητοῦσιν; τὴν γῆν ἢ κατέλειψαν, ὡς Ἀβραάμ τὴν Μεσοποταμίαν; Καὶ μὴ ἐξῆν αὐτῶ ὑποστρέψαι εἰς ἐκείνην. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ὑπέστρεψε, κρόδηλον ὡς οὕτως ταύτης ἐμνημόνευσεν, οὕτως αὐτὴ ἦν αὐτῷ πατρίς, ἀλλ' ἄλλης ἐπεθύμει κρείττονος, τουτέστιν ἐπουρανίου, εἰς ἣν οὐπω εἶχε καιρὸν ἀναστῆναι.

Διὸ οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ Θεός, Θεός ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν. Διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν ὀρεθὴν ὁ Θεός, φησὶν, οὕτως ἔχει αὐτοὺς μεγάλους, ὥστε τοῦ κόσμου παντὸς ὢν Θεός, τοῦ τε ἀόρατου καὶ τοῦ ὀραμένου, οὐκ ἐπαισχύνεται ἰδίως καλεῖσθαι αὐτῶν Θεός, ὡς ἰσοτίμων ὄντων πάσης τῆς κτίσεως· μᾶλλον δὲ τοῦ μὲν ὀρατοῦ κόσμου Θεός λέγεται ὁ Θεός, ὡς ποιητῆς καὶ Κύριος· κατὰ τοῦτο δὲ καὶ Ἑλλήνων Θεός· τούτων δὲ, ὡς φίλος, ὁ μεῖζον.

Ἠτολμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν. Τοσοῦτον οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς, ἀλλ' οἰκίους ἔχει, ὥστε καὶ τὴν πόλιν, ἣν ἐπεθύμουν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἠτολμασεν αὐτοῖς.

Πίστει προσετήροχεν Ἀβραάμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος. Μεῖζον πάντων τῇ πίστει ὁ Ἀβραάμ. Ἐνταῦθα γὰρ οὐ μόνον φύσις ἐμάχετο, ἀλλὰ καὶ λόγος Θεοῦ θείῳ προστάγματι. Ὁ γὰρ εἰπὼν· *Σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν*, οὗτος προστάσσει, *Σφάξον τὸ τέκνον σου.* Διὸ λέγεται πειράζεσθαι Ἀβραάμ, οὐκ ὡς τοῦ Θεοῦ δεομένου μαθεῖν τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς τῇ πείρᾳ αὐτῆ καὶ τοῖς ἔργοις μάθωμεν τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ. Σημεῖωσαι δὲ, ὅτι τοσοῦτον ὠφέλιμοι οἱ πειρασμοί, ὥστε οὐ μόνον παρ' ἄλλων συγχωρεῖ Θεός ἐπάγεσθαι τοῦτους τοῖς πιστοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πειράζει, ἵνα δοκιμωτέρους δείξη.

Καὶ τὸν μορογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελ-

Variae lectiones.

Ἰσὰκ δεξιόμενος ⁵⁸, πρὸς ὃν ἐλαλήθη· Ὅτι ἐν Ἀ
 Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα· Λογισάμενος
 ἔτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεός. Τοῦτο
 τὸ θαυμαστόν, ὅτι ἕτερον μὴ ἔχων παῖδα, δι' αὐτὸ προσ-
 εδόξα τὴν ἐπαγγελίαν ἐκθίσεσθαι, ἀλλὰ τοῦτον μό-
 νον, ὅμως προσήνεγκεν αὐτόν. Πόθεν γούν; ἀπὸ πολ-
 λῆς πίστεως; Ἐπίστευσε γὰρ ὅτι δύναται ὁ Θεὸς καὶ
 μετὰ τὸ σφαγῆναι, ἐκ νεκρῶν ἐγείρας αὐτόν, τὴν
 ἐπαγγελίαν πληρῶσαι; καὶ δι' αὐτοῦ ἀναθεωκώτος
 πληθύναι τὸ σπέρμα. Πῶς δὲ μονογενὴς ἦν Ἰσαὰκ,
 ἔπουγε καὶ τὸν Ἰσμαὴλ εἶχε; Ἀλλ' ὅσον κατὰ τὸν
 ἐπαγγελίας λόγον μονογενὴς οὗτος; γὰρ καὶ κυρίως
 σπέρμα. Ἐν Ἰσαὰκ γὰρ κληθήσεται σοι σπέρμα.

Ἔστι τὸ, ἐν παραβολῇ; ἀντί τοῦ, ἐν τύπῳ, εἰ; ἐν-
 δεξιὸν μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστόν. Ὅσπερ γὰρ τότε
 ὁ μὲν Ἰσαὰκ ἀφείθη, ὁ δὲ κριὸς ἐσφάγη· οὕτως, ὁ εἰς
 Χριστόν, Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, κατὰ μὲν
 τὴν ἀνθρώπινον ὑπὲρ ἡμῶν ἐτίθη, ἡ δὲ Θεότης ἀπα-
 θῆς διέμενε. Καὶ ἄλλως δὲ, ὁ Ἀβραὰμ τύπος ἦν τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὁ Ἰσαὰκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ·
 ἐπειδὴ ἐμελλεν ὁ Θεὸς τὸ μέγα τοῦτο καὶ ὑπὲρ νοῦν
 μυστήριον οἰκονομήσαι, καὶ δοῦναι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ
 ὑπὲρ ἡμῶν, σφόδρα φιλόανθρωπος ὢν· οὐδὲ τοῦτο
 ἠβουλήθη ὡς χάριν αὐτοῦ ἴδιαν δοῦναι, ἀλλ' ὡς ὀφει-
 λὴν ἀποδοῦναι. Ὅσχιεν τοιαῦτα λέγων· Οὐδὲν και-
 νὸν δίδωμι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὑπὲρ αὐτῆς τὸν Υἱόν
 μου θύων. Ὁ γὰρ Ἀβραὰμ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀνήνεγκεν
 ὑπὲρ ἐμοῦ σφαγιάσαι. Ὅστε τὴν ὀφειλὴν ἀποδίδωμι,
 οὐ χάριν δίδωμι. Ἡ τὸ, ἐν παραβολῇ, ἀντί τοῦ, ἐν
 τῷ κριῷ ἐκομίσαστο αὐτόν ὁ Ἀβραὰμ, τούτέστιν, ἐν
 τῇ ἀντιδόσει τοῦ κριοῦ· ὃς κριὸς τύπος ἦν τοῦ Ἰσαὰκ,
 τούτέστιν, ἀντίτυπος τοῦ Ἰσαὰκ ἐσφάγη.

Πίστει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν Ἰσαὰκ τὸν
 Ἰακώβ καὶ τὸν Ἠσαῦ. Πόθεν γὰρ ἐπηγγέλετο τοῖς
 υἱαῖς αὐτοῦ τοσαῦτα ἀγαθὰ αὐτοῖς ἐν ξένη ⁵⁹ καθή-
 μενος, εἰ μὴ ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Θεὸς δώσει τὰ ἐπηγ-
 γράμενα; Τί δὲ ἐστὶ, περὶ μελλόντων; Ἡ ὅτι τῶν ἐν
 τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τὴν γὰρ ἀνάστασιν ᾔδσαν, καὶ
 νηταὶ ἦσαν αἱ εὐλογίαι, ἡ περὶ τῶν ἐν τῇ γῆ ἀγα-
 θῶν, ὧν ἐμελλον αὐτοὶ λαμβάνειν, ἡ οἱ ἐξ αὐτῶν
 τεχθησόμενοι. Προτάττει δὲ τὸν Ἰακώβ τοῦ Ἠσαῦ,
 ὡς ἐνάρετον, καὶ ὡς τὰ πρωτοτόκια εὐλογοῦσα, καὶ ἐν
 ᾧ ἄριστον προτάττεσθαι.

Πίστει Ἰακώβ ἀποθήσκειν ἕκαστον τῶν Υἱῶν
 Ἰωσήφ εὐλόγησε, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ
 ἄκρον τῆς βῆδδου αὐτοῦ. Υἱοὶ Ἰωσήφ, ὁ Μανασ-
 σῆς καὶ ὁ Ἐφραΐμ· καὶ ὁ μὲν Μανασσῆς πρῶτος, ⁶⁰
 ὁ δὲ Ἐφραΐμ, ὑστερος· ὅμως Ἰακώβ εὐλόγησε τὸν
 Ἐφραΐμ μείζονα εὐλογίαις, καὶ τῇ τῆς δεξιᾶς χει-
 ρὸς ἐναλλάξον ἐπιθέσει, καὶ τοσοῦτον ἐπίστευσε
 ὅτι ἐκθήσονται αἱ εὐλογίαι, καὶ βασιλεύσει ἡ τοῦ
 Ἐφραΐμ φυλὴ, ὥστε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐδειξε.
 Προσεκύνησε γὰρ τῷ Ἰωσήφ, τὴν παντὸς τοῦ λαοῦ

promissiones acceperat, ad quem dictum erat; In
 Isaac vocabitur tibi semen. Arbitrans quod et a mor-
 tuis suscitare potens sit Deus. Hoc sane valde est
 admirandum, quod cum alium non haberet filium,
 per quem promissionem evenire speraret, præter
 hanc solum, eum tamen obtulerit. Unde scilicet?
 ex multa et ingenti fide. Credidit enim quod possit
 Deus post cædem, a mortuis ipso suscitato, com-
 plere promissionem, ac per ipsum redivivum mul-
 tiplicare semen. Quomodo autem unigenitus erat
 Isaac, cum et Ismaelem haberet? At quatenus ad
 promissionem pertinet, unigenitus erat: ille namque
 proprie semen erat. In Isaac enim vocabitur tibi
 semen.

Unde et ipsum in parabola accepit. Quid est quod
 ait, In parabola? id est, in figura, ad demonstra-
 tionem mysterii quod in Christo erat. Ut enim
 tum Isaac dimissus est, aries autem cæsus: sic
 unus Christus, qui et Deus est et homo, secundum
 humanam naturam, pro nobis immolatus est, Deitas
 vero expers passionis permanebat. Quin etiam
 Abraham fuit typus Dei Patris, Isaac vero Filii
 Dei: quandoquidem Deus cœu supra modum ele-
 mens et benignus, magnum hoc et humani ingenii
 captum exsuperans mysterium dispensaturus esset,
 ac Filium suum pro nobis daturus; neque hoc vol-
 uit cœu donum suum proprium ex gratia dare,
 sed veluti debitum reddere. Perinde quasi dicat:
 Nihil novi humanæ naturæ impertio, Filium meum
 pro ipsa immolans. Abraham enim pro me et in
 mei gratiam filium suum immolare sustinuit. Itaque
 debitum reddo, non gratiam do. Vel, in similitudine
 hoc est, in ariete obtulit ipsum Abraham, hoc est
 in permutatione arietis: qui aries typus erat Isaaci,
 hoc est, figura Isaaci cæsa erat.

VERS. 20. Fide de futuris benedixit Isaac Jacob
 et Esau. Unde enim promississet filiis suis tanta
 bona, ipse in peregrina terra considens, nisi Deum
 promissa daturum **738** credidisset? Quid vero est
 quod ait, de futuris? Vel de iis quæ contingent in
 futuro sæculo, resurrectionem enim norant, et
 spirituales fuerunt promissiones, vel de terræ bonis
 quæ ipsi accepturi erant, vel ex ipsis oriundi.
 Præfert autem Jacob ipsi Esau, cœu qui virtute
 claruerit, et qui jus primogenituræ acceperit, ac in
 omnibus dignus erat qui præferretur.)

VERS. 21. Fide Jacob moriens singulos filiorum
 Joseph benedixit, et adoravit ad fastigium virgæ ejus.
 Filii Joseph, Manasses et Ephraim: Manasses qui-
 dem prior erat, Ephraim vero posterior: attamen
 Ephraim Jacob majoribus benedictionibus benedi-
 xit, dextræque manus per transversum impositione,
 ac in tantum credidit eventuras benedictiones, et
 quod tribus Ephraim regnatura erat; ut et operibus
 ipsis demonstraverit. Adoravit enim Josephum,
 adorationem denuntians. Quomodo

Variæ lectiones.

⁵⁸ ἀναδ. ο. ⁵⁹ ἐν ξένη m. ⁶⁰ πρότερος m.

autem adoravit? ad summitatem virgæ ejus, hoc est, innixus virgæ ob senectutem. Nonnulli vero inquit, ad summitatem virgæ Joseph adoravit, regni sceptrum per virgam adorandum significans.

VERS. 22. Fide Joseph moriens de exitu filiorum Israel memoratus est, ac de ossibus suis mandavit. Adeo, inquit, credidit Israelitas ex Ægypto liberandos, ut et adjuravit ipsos ut ossa sua secum asportarent. Hoc autem fecit, non quod sepulcri cura duceretur, qui enim adeo sapiens ignorasset Domini esse terram? verum ut perfectam certitudinem populo daret, quod promissio Dei omnino eveniet, atque egredientur: et quod tantopere Deo placeat, quod in Ægypto ipsi non permaneant propter loci impietatem, ut ne ipsi quidem placuerit ut vel ossa ejus in Ægypto reconde-

rentur.

VERS. 23. Fide Moses natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, et non timerunt regis edictum. Enumeratis magnis viris qui fide transegerint ea quæ fecerint, de parentibus etiam Mosis obscuris quibusdam loquitur, ruborem eliciens infirmis illis, et pusillo animo imbutis, quandoquidem hujusmodi viris inferiores sint. In progressu scortorum etiam mentionem facit, ut pudorem majorem inducat. At igitur: Quam ob causam abdidit eum ad trimestre spatium, cum mandatum regis publicatum esset, masculos Hebræos e medio tollendos? Quare non metuerunt? Planum sane est credidisse eos a Domino puerum conservandum. Unde vero crediderunt quod servandus erat? Quoniam conspexerunt puerum elegantem, hoc 739 est pulchrum, aspectu gratiosum, credideruntque eum ista amabilitate ab ipsis statim incunabilis a Deo donatum. Nam, ut aiunt, abjectur-

erunt: adeo omnia ipsi divina erant.

VERS. 25. Fide Moses grandis factus, negavit se esse filium Pharaonis, magis eligens potius affligi cum populo Dei, quam temporariam peccati habere jucunditatem. Pervenit ad exemplum ipsis familiarissimum, Mosen videlicet: propterea immoratur, fusius illud tractans. Constructio autem est hujusmodi: Fide Moses renuit dici filius filii Pharaonis. Quando? magnus factus, hoc est, cum in virum jam crevisset. Perspicuum enim est eum majora expectasse accepturum sese. Verbum autem, negavit, intensum odium significat, ac propensam ejus a regia Pharaonis abalienationem. Animadvertite vero, quomodo peccatum nominari, non affligi una cum fratribus. Hoc per prophetas objicit Deus: Nihil patiebantur super contritione Josephi⁸⁰, et rursus: Non est egressa ad plangendum

προσκύνησιν δηλῶν. Πῶς δὲ προσεκύνησεν; ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάρβου αὐτοῦ⁸¹, τουτέστιν, ἐπεισεθεὶς τῇ βάρβῳ διὰ τὸ γῆρας. Τινὲς δὲ, ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάρβου τοῦ Ἰωσήφ, φασὶ, προσεκύνησε, σημαίνων τὸ τῆς βασιλείας σκῆπτρον διὰ τῆς βάρβου προσκυνηθῆσεσθαι μέλλον.

Πίστει Ἰωσήφ τελευταίων περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ ἐνστελλάτο. Τοσοῦτον, φησὶν, ἐπίστευσεν ὅτι ἐλευθερωθήσονται οἱ Ἰσραηλῖται τῆς Αἰγύπτου, ὥστε καὶ ὤρκωσεν αὐτοῦς, ἵνα τὰ ὀστέα αὐτοῦ συνενεγάτωσι. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, οὐχ ὅτι μνημείων ἐφρόντιζε· πῶς γὰρ ὁ οὕτω σοφὸς οὐκ ᾔδει ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ; ἀλλ' ἵνα τελείαν πληροφορίαν τῷ λαῷ δῶ, ὅτι πάντως ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ ἐκθῆσεται, καὶ ἐξελεύσονται. Καὶ ὅτι τοσοῦτόν ἐστι θεάρσστον τὸ μὴ ἀναπομείναι αὐτοῦς τῇ Αἰγύπτῳ διὰ τὴν ἐκεῖ ἀπέδειαν, ὥστε οὐδὲ αὐτῷ ἀρεσθῆ ἡ ἐν Αἰγύπτῳ τῶν ὀστέων κατάθεσις.

Πίστει Μωσῆς γεννηθεὶς ἐκρόθη τρίμηνον ἐκ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστειῶν τὸ παιδίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως. Καταλέξας ἀνδρας μεγάλους, πίστει ἐργασάμενους ἃ ἐποίησαν, λέγει καὶ περὶ τῶν γονέων τοῦ Μωυσέως, ἀσῆμων τινῶν, ἐντρέπων τοὺς ὑλιγοφουχούοντας ἐκείνους, εἶπε τοιούτων ἀνδρῶν τὰ δευτερά φέρονται. Προῶν δὲ, καὶ πόρνα; εἰς μέσον παράγει⁸², ἵνα πλεον ἐντρέψῃ. Φησὶν οὖν, εἶνος ἐνεκεν ἐκρυψαν τρίμηνον, καὶ ταῦτα, προστάγματος βντος τὰ ἄρβρα φονεύεσθαι; Πῶς οὐκ ἐφοβήθησαν; Ἡ δὲ ἔβλον, ὧς ἐπίστευσαν ὅτι σωθήσεται. Πόθεν δὲ ἐπίστευσαν ὅτι σωθήσεται; ὅτι εἶδον τὸ παιδίον ἀστειῶν, τουτέστιν ὠραῖον, τῇ ὄψει χαρίεν, καὶ ἐπίστευσαν ὅτι ὁ Θεὸς ἐχαρίτωσεν αὐτὸ εὐθύς ἐν σπαραγμοῖς. Φασὶ γάρ τοι, ὅτι καὶ ἐμῶν ῥίψαι αὐτὸ, ἀλλὰ προσμεδιάσαν μετὰ χάριτος ἀφῆκαν· οὕτως ἦσαν αὐτῷ θεῖα πάντα.

Πίστει Μωσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραῶ, μᾶλλον ἐλθόμενος συγκακουχίσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν. Ἦλθεν ἐπὶ τὸ μάλιστα οικειότατον αὐτοῖς ὑπόδειγμα τὸν Μωσῆν, διὸ καὶ ἐπιμένει πλατύνιον τὰ τούτου. Ἡ δὲ σύνταξις οὕτω· Πίστει Μωσῆς ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραῶ. Δότε; Μέγας γενόμενος, τουτέστιν ἀνδρωθεὶς ἦδη. Πρόδηλον γὰρ ὅτι μετῴνα τινα προσέδοκα ἀντιλαβεῖν. Τὸ δὲ, ἠρνήσατο, τὸ ἐπιτεταμένον μίσος δηλοῖ, καὶ τὴν ἐνδιάθετον πρὸς τὰ βασιλεια ἀλλοτριώσιν. Ὅρα δὲ πῶς ἔμαρτιαν ὀνομάζει τὸ μὴ συγκακουχίσθαι τοῖς ἀδελφοῖς. Τοῦτο καὶ διὰ τῶν προφητῶν ἀνείδιζει ὁ Θεός· Οὐκ ἐκασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ πάλιν· Οὐκ ἐξῆλθεν ἀνακόψασθαι οἶκον ἐχόμενον αὐτῆς. Καὶ

⁸⁰ Amos vi, 6.

⁸¹ τοῦ Ἰωσήφ ο. ⁸² παράγει ο.

ἐπὶ μὲν τοὺς καταστεινάζοντας ἐν τῷ ἱερῶν δίδοται τὸ σημεῖον· τοὺς δὲ μὴδὲν τοιοῦτον πάσχοντας κόπτειν κλεῦνται οἱ ἄγγελοι. Εἰ δὲ οἱ μὴ συγκακουχούμενοι ἐκόντες τοῖς κακοπαθοῦσιν, ἀμαρτάνουσι, τί λογιστὸν περὶ τῶν κακοχούτων καὶ κακοποιούντων; *Πρόσκαιρον οὖν ἀμαρτίας ἀπέλαυσιν τὴν τῆς βασιλείας τρυφῆς μετουσίαν ὄλοιοι*⁸³.

Μεῖζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὴν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ εἶπε, τὰ ἐν οὐρανοῖς ἀποκειμένα ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκαίνου δεικνύς, καὶ αὐτοὺς ἀνακτώμενος, *τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ* εἶπεν. Ὅσπερ γὰρ βεβαίον τὸν Χριστὸν ὠνειδίζον οἱ παρ' αὐτοῦ εὐεργετούμενοι, καὶ τελευταῖον ἐσταύρωσαν· οὕτω καὶ πρότερον Μωσῆν οἱ παρ' αὐτοῦ εὐεργετούμενοι. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ Αἰγυπτίου βυθου ἐκ Μωσῆος Ἑβραῖος, αὐτὸς ἐκαίνος αὐρῖον εἶπεν αὐτῷ· *Τίς σε κατέστησεν ἀρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; μὴ ἀναλεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνέλεες τὸν Αἰγύπτιον;* Καθόλου γὰρ τὸ παρὰ τῶν οικειῶν καὶ εὐεργετούμενων ὀνειδίζεσθαι ἢ κακοχρῆσθαι, ὀνειδισμὸς ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πᾶς ὁ διὰ τὸ καλὸν κατὰ τοῦ πράττοντος αὐτὸ γινόμενος ὀνειδισμὸς, καὶ ἀπλῶς ἢ μίτην ἐπίθεσις, ὀνειδισμὸς ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐδυσφημῆτο, φίλος τελώνων ἀκούων, ὃ τὸ συνεσθῆναι ἐκαίνους ἐπὶ σωτηρίᾳ αὐτῶν. Ὅσπερ οὖν ἡ ἀνεσις, τῆς ἀμαρτίας ἐστίν, οὕτως ὁ ὀνειδισμὸς τοῦ Χριστοῦ. Μὴ τοίνυν ἀγανακτεῖτε ὑμεῖς παρὰ τῶν συμφυλετῶν θλιδόμενοι, πρὸς τὴν Μωσῆν τὸν οὕτως ἔδοξεν ἀποδέκτοντες, καὶ τὸ μᾶλλον, τὸν Χριστόν. Ὀνειδισμὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ ἐπὶ τῇ πέτρᾳ κατὰ Μωσῆος γογγυσμὸς. Χριστὸς γὰρ ἦν ἢ πέτρα.

Ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν. Τοῖς τῆς πίστεως δηλαδὴ ὀφθαλμοῖς.

Πιστεὶ κατέλιπε Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως. Τί λέγει; καὶ μὴ ἐν τῇ Ἑβραῖῳ γέγραπται· *Ἐφοβήθη δὲ Μωσῆς, ὅτι ἐμφανῆς ἐγένετο τὸ ρῆμα.* Ἀλλὰ τὸ, μὴ φοβηθεὶς, ἐν ταῦθα δέξαι, ὡς πρὸς τὸ πάλιν ἐπιστῆναι τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἀναδέξασθαι τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑβραίων. Φοβουμένου μὲν γὰρ ἦν τὸ μηδὲν ὀπιστρέφειν, μὴδὲ ἐγγχειρῆσαι οἷς καὶ πρῶην. Ἐπεὶ δὲ πάλιν ὑπέστρεψεν, εἰδείξεν ὅτι πιστεύει τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν οὐκ ἔμεινεν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ κατέλιπε τὴν Αἴγυπτον, εἶγε οὐκ ἐφοβεῖτο; Ὅτι τὸ εἰς πρόσωπον κίνδυνον ἐκτρέπτειν αὐτὸν, καὶ λέγειν, εἰ ἄρα σώσει με ὁ Θεός, ἐκπειράζοντός ἐστι τὸν Θεόν, καὶ διαβολικόν· Ὅσπερ καὶ ὁ διάβολος τῷ Κυρίῳ εἶπε· *Βάλε σκαυτὸν κάτω.* Ἡ δὲ, *Οὐ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως,* οὕτω νόησον, ὅτι ἐφυγε πιστεύσας, ὅτι διαδράσει, καὶ οὐκ ἐπιδιώξεται αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, ὡς θυμούμενος κατ' αὐτοῦ, οὐδὲ εἰ καὶ ἐπιδιώξει, κατα-

⁸³ Exod. 11, 14. ⁸⁴ Matth. 14, 6.

A vicinam domum. Ac super ingemiscientes in Ezechiele datum est signum: eos vero qui nihil huiusmodi paterentur, angeli jubentur excindere. Quod si ii qui voluntarie una cum afflictis non affliguntur, peccant; quid, quæro, de iis cogitandum est, qui male tractant alios, et ipsi male faciunt? Ergo per temporariam peccati iucunditatem regiarum deliciarum participationem significat.

VERS. 26. *Majores divitias existimans Ægypti thesauris improprium Christi.* Non dixit, quæ in cælis reposita sunt bona, vetum virtutem ejus demonstrans, et illos resovens atque erigens, *improprium Christi,* dixit. Quemadmodum enim postea Christum contumelia afficiebant, qui ab eo beneficia acceperant, ac tandem cruci affixerunt: sic et antea Mosen ignominia notabant ii in quos beneficia contulerat. Qui enim ab Ægypto per Mosen liberatus erat Hebræus, ille ipse postero die dixit ei: *Quis te constituit principem et judicem super nos? numquid me occidere vis, perinde ac interfecisti Ægyptium*⁸³? Omnino enim a domesticis et beneficio affectis contumelia affici vel affligi, Christi est opprobrium. Quinetiam omnis contumelia adversus eum qui bonum facit, ac simpliciter molitio frustra suscepta, Christi est opprobrium. Sic enim et Dominus diffamabatur, dicebaturque publicanorum amicus, quod cum illis cibum caperet propter eorum salutem. Ut igitur deliciae sunt peccati, sic improprium est Christi. Ne igitur ægre feratis vos, si a contribulibus alligamini, ad Mosen virum tam celebrem et inclytum respicientes, et quod majus est, in ipsum **740** Christum. Sic contumelia erat Christi murmur apud petram contra Mosen factum. Nam petra erat Christus.

Aspiciebat enim ad remunerationem. Fidei nimirum oculis.

VERS. 27. *Fide reliquit Ægyptum, non veritus indignationem regis.* Ecquid ais? In Exodo tamen scriptum est: *Perterrfactus est autem Moses, quia res isthæc patefacta erat.* Cæterum, non veritus, hic accipe, quasi dixisset, Ægypto rursus præesse, atque Hebræorum præfecturam suscipere. Nam non omnino reverti neque ea quæ prius aggredi, metuentis erat. Quia vero reversus est, indicavit se fidem adhibere Deo. Quare igitur non mansit in Ægypto, sed reliquit eam si non metuebat? Quoniam in manifestum periculum seipsum conjicere, ac dicere, Fortasse me servabit Deus, tentantis est Deum, ac plane diabolicum: sicut et Satanas Domino dicebat: *Mitte te deorsum*⁸⁴. Vel, non veritus indignationem regis, hunc ad modum intellige, nempe quod fugerit credens quod sit evasurus, neque persecuturum regem, tanquam succensentem ipsi, nec etiamsi persequeretur, ap-

Variæ lectiones.

⁸⁵ λέγει ο. ⁸⁶ δέ ο.

prehensurum. Hujus autem rei signum est, quod A λήφεται. Τούτου δὲ σημεῖον, ὅτι καὶ ἐκ γειτόνων δια-
in vicinia morari seleggerit, atque ibi latuerit. τρέβαιν εἴλετο καὶ ἔλαθεν. Ὅστε τῆς πίστεως τοῦτο.
Proinde fidei et hoc est.

Irisibilem enim tanquam videns, sustinuit. Per-
inde enim quasi videret Deum secum conversan-
tem, sic omnia constanter tolerabat. Plurimum
enim ad patientiam confert, habere semper in
mente Deum, perinde ac David inquit: *Pro-*
*videbam Dominum in conspectu meo*⁸³, et quæ
sequuntur.

VERS. 28. *Fide celebravit Pascha et effusionem*
sanguinis, ne qui vastabat primogenita, tangeret eos.
Paulus ubique obiter mysterium interponit, quem-
admodum hoc in loco inter consolandum Paschatis
sacramenti meminit. Effusio enim sanguinis illius, B
hoc est, inunctio postium, Domini sanguinis
effusionem significabat, quo peruncti, fugimus
in nocte vitæ hujus exterminantem non perun-
ctorum primogenita. Moses igitur cum tum credi-
disset sanguinis inunctionem conservaturam pri-
mogenita, demandabat populo hoc facere. Atqui
ille agni sanguis erat. Attamen quatenus sangui-
nis Christi figura erat, tantam vim et virtutem de-
monstrabat. Vos autem vero sanguine peruncti,
non confiditis isto communiri? Imo certe. Porro,
Pascha celebravit, hoc est, esum agni, et azymo-
rum, et lactnearum agrestium, et credidit populum
ex Ægypto egressum conservatum iri. Erat autem
ratio cœnæ illius egressui ipsorum accom-
moda.

VERS. 29. *Fide transierunt mare Rubrum, tan-*
quam 741 per aridam. Ne dicant, Ut quid profers
in medium viros inimitabiles? protulit et populum
in exemplum. Imitamini enim, inquit, istos saltem
e vulgo, qui crediderunt sese haud submergendos
aqua, sicque ausi fuerunt, confidentes Deo quod
veluti peraridam sint pertransituri: adeo quæ sunt
impossibilia, fides possibilia efficit. Quare itaque
vos diffiditis?

Quod experti Ægyptii, devorati sunt. Ac nemo,
inquit, dicere potest, quod imaginarium erat, aqua
non erat. Nam quod mare erat, Ægyptii sunt indi-
cio, utpote qui ingredi quidem tentabant, absorpti
vero sunt ab eo, toto simul contra eos permoto, D
quod in transitu Hebræorum instar muri erectum
constiterat: perinde ac postea flamma adversum
tres pueros parata, commonstravit quod flamma
erat, cum Babylonios devoravit: itidem Danielis
leones, qui delatores ejus dilaniarunt.

VERS. 30. *Fide muri Jericho corruerunt, circum-*
dati ad septem dies. Fide: Deo enim istud mandante,
neque Josue neque populus hæsitabant, nec dixe-
runt, Ecquid hoc est? Num tubarum sonitus natu-
ram habet deijciendi lapides et munitiones? Sed
enim crediderunt sic fore, et sic factum est.

⁸³ Psal. xv, 8.

⁸⁵ πολλοῦ καὶ ὁ ο. ⁸⁶ ἐπὶ ο.

Τὸν γὰρ δόρυτον ὡς ὀρῶν ἐκαρτέρησεν. Ὁταν-
εὶ γὰρ ὀρῶν τὸν Θεὸν συνόντα αὐτῷ, οὕτως ἐκαρτέ-
ρει πάντα. Μεγάλης γὰρ ὑπομονῆς ποιητικὸν τὸ ἔχειν
ἀεὶ ἐν νῷ τὸν Θεόν· ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ φησι. *Προωρῶ-*
μηρ τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου· καὶ τὰ ἐξῆς.

Πίστει πεποίηκε τὸ Πάσχα, καὶ τὴν πρόσχυριν
τοῦ αἵματος, ἵνα μὴ ὁ δολοφρέων τὰ πρωτότοκα,
ὀίγη αὐτῶν. Πανταχοῦ ὁ ⁸⁵ Πῦλος ἐν παρῶν παρ-
εμβάλλει μυστήριον, ὡς περ οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐν τά-
ξει παρακλήσεως τὸ τοῦ Πάσχα μυστήριον καταλέ-
γει. Ἡ γὰρ πρόσχυρις αἵματος ἐκείνου, τουτέστιν ἡ
χρῆσις τῶν φλιῶν, τὸν τοῦ δεσποτικοῦ αἵματος ἔδῃ-
λου, δι' οὗ χριόμενοι, φεύγομεν τὴν ἐν τῇ νυκτὶ τοῦ
βίου τοῦτου δολοφρέοντα τὰ πρωτότοκα τῶν μὴ κε-
χρισμένων. Ὁ Μωσῆς τοίνυν τότε πιστεύσας, ὅτι τοῦ
αἵματος ἡ χρῆσις φυλάξει τὰ πρωτότοκα, παρήγγειλε
τῷ λαῷ τοῦτο ποιῆσαι. Καίτοι ἐκεῖνο ἀμνοῦ αἷμα
ἦν· ἀλλ' ὅμως, καθὼ ἐτύπου τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα,
τοσαύτην ἰσχύον ἔδειξεν. Ὑμεῖς δὲ τῷ ἀληθινῷ αἵ-
ματι χρυσθέντες, οὐ θαρῆεῖτε τούτῳ τειχίζεσθαι;
Ναὶ μὴν. Καὶ τὸ Πάσχα ἐτέλεσε, τουτέστι τὴν βρώ-
σιν τοῦ ἀμνοῦ, καὶ τῶν ἀζύμων, καὶ τῶν πικρῶν,
καὶ ἐπίστευσε ὅτι ὁ λαὸς ἐξελεύσεται τῆς Αἰγύπτου δια-
σωθήσεται. Ἐξῆδος γὰρ ἦν ὁ τρόπος τοῦ δείπνου
ἐκεῖνου. C

Πίστει διέβησαν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ὡς
διὰ ⁸⁶ ξηρᾶς. Ἴνα μὴ λέγωσι, τί φέρεις εἰς μέσον
ἀμμήτους ἀνδρας; ἤνεγκε καὶ λαὸν εἰς ὑπόδειγμα.
Μιμήσαθε γὰρ, φησί, τούτους γοῦν τοὺς τοῦ πλῆ-
θους, οἱ ἐπίστευσαν ὡς οὐκ ἐπικλύσει αὐτοὺς τὸ
ὑδωρ, καὶ οὕτω κατετόλμησαν, θαρρήσαντες τῷ
Θεῷ, ὅτι ὡς διὰ ξηρᾶς ἐλεύσονται· οὕτω τὰ ἀδύνατα
δυνατὰ ποιεῖ ἡ πίστις· καὶ πῶς ὑμεῖς ἀπιστεῖτε;

Ἦς πείραν λυθόντες Αἰγύπτιοι, κατεπόθησαν.
Καὶ οὐκ ἔχει τις εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι κατὰ φαντασίαν
ἦν; Ὑδωρ οὐκ ἦν· ὅτι γὰρ θάλασσα ἦν, ἔδειξαν οἱ
Αἰγύπτιοι, πειράσαντες μὲν εἰσελθεῖν, καταποθέντες
δὲ ὑπ' αὐτῆς, ἀθρόας κινηθείσης κατ' αὐτῶν, τῆς
ἐν τῇ διαβάσει τῶν Ἑβραίων ὡς τεῖχος ἰσταμένης·
ὡς περ καὶ ὕστερον ἡ κατὰ τοὺς τρεῖς παῖδας φλόξ,
ἔδειξε φλόξ οὐσα, ὅτε τοὺς Βαβυλωνίους διεθοσκήθη·
καὶ οἱ κατὰ τὸν Δανιὴλ λέοντες τοὺς κατηγόρους
αὐτοῦ λαφύξαντες.

Πίστει τὰ τεῖχη Ἱερικῶ ἐπεσε, κυκλωθέντα
ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας. Πίστει τοῦ γὰρ Θεοῦ προστάξαν-
τος, οὐ διεκρήθησαν ὁ τε Ἰησοῦς καὶ ὁ λαὸς, καὶ
εἶπον, Τί τοῦτο; Σαλπγγων ἦχος φύσιν ἔχει κατα-
βάλλειν λίθους καὶ ἐπάλλει; ἀλλ' ἐπίστευσαν οὕ-
τως, καὶ ἐγένετο.

πιστει ῥαυβ ἡ πόρνη οὐ συναλώλετο τοῖς Α
 ἀπειθήσασι, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους μετ'
 εἰρήνης¹¹. Ἰδοὺ, ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπον, ἀτιμώ-
 τατον πρόσωπον παράγει, ἵνα ἐντρέψῃ καὶ διὰ τοῦ-
 του εἴγε τοιαύτης γυναικὸς ἤττους φαίνονται, καὶ
 ἅμα δείξῃ καὶ τὴν δύναμιν τῆς πίστεως μεγάλην
 εἶσαν, εἴγε καὶ ἐν τοῖς κατεγνωσμένοις τοιαῦτα
 κατορθοῖ. Πίστιν οὖν ἐνεδείξατο καὶ αὕτη, κρύψασα
 τοὺς ἀνδρας ζητούμενους ὡς κατασκόπους. Οὐκ ἂν
 εἰ ἐκρῦψεν, εἰ μὴ ἐπίστευσεν ὅτι ἀλώσεται ἡ πόλις.
 Οὕτω γὰρ εἶπη· Ἐπίσταμαι ὅτι λήψεσθε τὴν χώ-
 ραν ταύτην· ἠκούσαμεν γὰρ τὰ ἔργα ὑμῶν. Καὶ
 αὕτη μὲν τοῖς ἀκουσθεῖσιν ἐπίστευσεν· οἱ δὲ μὴ
 πιστεύσαντες τοῖς τοῦ Θεοῦ θαυμασίοις, ἀπόλοντο.

Καὶ τί ἐτι λέγω; Καταλύσας τὴν λόγον εἰς τὴν
 πόρνην, καὶ ἱκανῶς δυσωπήσας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τοῦ Β
 προσώπου ποιότητος, λοιπὸν συντομίας χάριν κατὰ
 μέρος μὲν πᾶσιν οὐκ ἐπεξέργεται, ἵνα μὴ ἀπειρόκα-
 λος δόξῃ· πλήν οὕτε πάντη ἀποσιωπᾶ, ἀλλὰ δοκῶν
 παραλείπειν, οὐ παραλείπει· καὶ οὕτως οὕτε τὸν
 ἀκροατὴν ἀποκναίει, καὶ οὐδὲν ἤττον κατασκευάζει
 διὰ πλειόνων ὃ βούλεται.

Ἐπιλείπει γὰρ ἡ δειξιμολογία ὁ χρόνος.
 Ποῖος; ἢ ὁ πᾶς· εἰρήσει δὲ τούτο, ὡς σύνθετος ἡμῖν
 λέγειν, ὑπερβολικῶς· ἢ ὁ τῆς Ἐπιστολῆς σύμμετρος.

Περὶ Γεδεών, Βαράκ τε, καὶ Σαμψών, καὶ
 Ἰεφθάε, Δαβὶδ τε, καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφη-
 τῶν. Ζητοῦσι τινες, τίνας ἐνεκεν Ἰεφθάε καὶ Σαμ-
 ψών καὶ Βαράκ τίθησιν ἐναυθα. Τί λέγεις; Τὴν Γ
 πόρνην θεις, τοὺτους οὐ θῆσει; Μὴ γὰρ μοι τὸν
 ἄλλον αὐτῶν εἰποις βίον, ἀλλ' εἰ μὴ ἐλαμψάν ἐν τῇ
 πίστει, τούτο σκόπει. Οὐ γὰρ βίον ἐξέτασιν ποιεῖ-
 ται, ἀλλὰ πίστεως ἐνδείξειν.

Οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας. Οἱ
 περὶ τὸν Γεδεών.

Εἰρησάντο δικαιοσύνην. Τίνες; αὐτοὶ οὗτοι
 καὶ ὁ Σαμψών. Καὶ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τῶν συγγενῶν
 καὶ ὁμοφύλων ἠμύναντο, τοῖς μὲν οικείοις φιλάν-
 θρωποι φανέντες, τοῖς δὲ ἀδικούσιν ἐχθροὺς ἐπεξελ-
 θόντες. Τούτο δὲ δικαιοσύνης, τὸ ἐκάστῳ ἀπονέμειν
 τὸ κατ' ἀξίαν.

Ἐπέτυχον ἐπαγγελιών. Οἶον ὁ Δαβὶδ. Ὁμοσε
 γὰρ, φησί, Κύριος ἐφ' Δαβὶδ· Ἐκ καρποῦ τῆς κοι-
 λίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Ὅπερ Δ
 αἰσθητῶς μὲν εἰς Σολομῶντα ἀπέβη, νοητῶς δὲ, εἰς
 τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν ὄντως Σολομῶντα, τὸν εἰρη-
 νικόν, τὸν εἰρήνην αὐτόχρημα. Τούτο γὰρ ἐρμηνεύε-
 ται Σολομῶν, εἰρηνικός.

Ἐβράσαν στόματα λέοντων. Ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ
 Σαμψών.

Ἐσθεσαν δύναμιν πυρός. Οἱ τρεῖς παῖδες. Οὐκ
 εἶπε δὲ, Ἐσθεσαν κύρ, ἀλλὰ, Δύναμιν πυρός, ἔ καὶ
 μείζον· ἐξαπτόμενον γὰρ, ὅπως δύναμιν τοῦ καλεῖν
 οὐκ εἶχε κατ' αὐτῶν.

Vers. 31. Fide Rahaḅ meretrix non perit cum in-
 obedientibus, excipiens exploratores in pace. Ecce,
 quod et supra dixi, contumeliosissimam personam
 producit, ut pudesciat eos, cum tali muliercula
 inferiores esse videantur, ac simul ut fidei poten-
 tiam magnam esse ostendat, cum vel in reprobis
 talia efficiat. Eidem igitur ipsa submonstravit, cum
 abderet viros qui quærebantur ceu exploratores.
 Non occulisset autem, nisi credidisset urbem esse
 intereipiendam. Sic enim dixit: *Comperitum habeo*
quod capietis hunc locum: audivimus enim opera
vestra. Et ipsa quidem auditis credidit: qui vero
 Dei mirandis rebus gestis non adhibuerunt fidem,
 perierunt.

Vers. 32. *Ecquid adhuc dicam?* Postquam ser-
 monem in meretricem finisset, ac abunde satis eis
 a personæ qualitate pudorem induxisset, deinceps
 compendii gratia sigillatim omnes, alios non expli-
 cat, ne ineptus esse videatur: verum nec omnino
 tamen reticet, sed visus prætermittere, non præter-
 mittit. Sic neque auditorem tædio afficit, ac nihilo-
 minus quæ vult pluribus conficit.

Deficiet enim me tempus renarrantem. Quale tem-
 pus? Vel universum: dictum autem est istud ut
 solemus nos loqui, hyperbolice: vel tempus quod
 Epistolæ convenit.

De Gedeon, Barac, Sampson et Jephthe, David, Samuel, et prophetis. 742 Quærun nonnulli, qua
 de causa Jephthe et Sampson et Barac hic ponat.
 Quid ais? Qui scortum posuit, hos prætermitteret?
 Nec enim est quod reliquam eorum vitam mihi re-
 censeas; sed num in fide resplenduerint, hoc tecum
 reputa. Non enim vitarum explorationem facit, sed
 fidei indicationem.

Vers. 33. *Qui per fidem vicerunt regna.* Hi scilicet
 cet qui cum Gedeone militarunt.

Operati sunt justitiam. Quinam? Illi ipsi, et
 Sampson. Etenim hostes congenerum et contribu-
 lium suorum uli sunt, domesticis et amicis suis
 clementes visi: adversus autem vim inferentes
 hostes, insurgentes. Justitiæ porro istud munus
 est, unicuique pro merito tribuere.

Adepti sunt promissiones. Ut David. *Juravit enim,*
inquit, Dominus Davidi: De fructu ventris tui po-
*nam super sedem tuam*¹². Quod sensibiliter quidem
 in Salomone evenit, spiritualiter autem in Domino
 Jesu qui vere Salomon, pacificus, ac re ipsa pax
 est. Id enim Salomon valet, si interpretaris, paci-
 ficus videlicet.

Obtulerunt ora leonum. Daniel et Sampson.

Vers. 34. *Exstinxerunt impetum ignis.* Tres
 pueri. Non dixit autem, Exstinxerunt ignem, sed,
Vim ignis, quod majus est. Etiamsi enim accen-
 deretur, virtutem tamen urendi adversum ipsos
 non habebat.

¹¹ Psal. CXXI, 11.

¹² ἐν εἰρήνῃ ο.

Effugerunt aciem gladii. Hi quoque tres pueri, A vel ut magis proprie dicamus, Elias gladium Jezababalis, et ipse David Sauli.

Confortati sunt ab infirmitate. Ex captivitate Babylonis reversi : nihil enim ab ossibus mortuorum differebant, ut apud Ezechielem dictum est. Quinetiam Ezechias ægrotans, vitæ appendicem accepit.

Fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum. Hæc et illis ipsis a Babylone reversis quadrant. Nam finitimas gentes semper invidentes eis, ac insurgentes tum magis quam antea, Dei tamen virtuti confidentes, per fidem debellarunt. Conveniunt etiam Sampsoni potissimum.

VERS. 35. *Acceperunt mulieres ex resurrectione mortuos suos.* Sareptana per Eliam et Sunamitis per Elisæum.

Alii autem distenti sunt. Hoc est, decollati sunt, ut Joannes, ut Jacobus, filius Zebedæi. Quidam autem *distendi*, pro fustibus verberari, acceperunt.

Non suscipientes redemptionem. Hoc est, potuissent non reprehendere quos 743 reprehendebant, ac liberari ab eo quod ipsis inferebatur supplicio, verum noluerunt hoc.

Ut meliorem resurrectionem assequerentur. Meliorem, non talem, qualem pueri mulierum : vel meliorem respectu aliorum mortalium. Sancti enim ad occursum Domini splendidi in nubes attollentur, quod alio in loco *ἐξανάστασιν* vocat. Præterea et in vitam æternam. Reliqui autem infra manebunt, et ad supplicium æternum ipsis erit resurrectio.

VERS. 36. *Alii vero ludibria.* Quemadmodum Elisæus illus a pueris, vel Sampson ab alienigenis, postquam effodissent ei oculos.

Et verbera experti. Et multi prophetarum, et Petrus postea, et Joannes.

Insuper vincula et carcerem. Ut Jeremias, Michæas, et apostoli postea.

VERS. 37. *Lapidati sunt.* Ut Nabuthe, ac Stephanus postea.

Secti sunt. Isaias a Manasse, quem et lignea se ra aiunt sectum esse, ut eo tristius et acerbius esset supplicium, cum ita supra modum cruciaretur.

In occisione gladii mortui sunt. Ut Michæas, et Zacharias, et Joannes, et Jacobus. Animadvertite autem quomodo alii quidem per fidem ora gladii evaserint, alii vero in occisione gladii mortem obierint. Hujusmodi enim res fides est, quæ et magna perficit, et magna patitur, et nihil tamen pati se æstimat. Qui igitur vos nihil adhuc tale passi, miseris ac tristes estis ?

Circumierunt in melotis, in pellibus caprinis. Ut

Ἐφυγον στόματα μαχαίρας. Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, ἢ ὁ Ἠλίας, οἰκειότερον εἰπεῖν, τῆς Ἰεζάβελ, καὶ Δαβὶδ δὲ αὐτῆς τῆς τοῦ Σαουλ.

Ἐρεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας. Καὶ οἱ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανεληθόντες· νεκρῶν γὰρ ὀστέων οὐδὲν διέφερον, ὡς παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ εἰρηται. Ἄλλὰ μὲν καὶ Ἐζεκίας ἀσθενήσας, προσθήκην ζωῆς ἔλαβεν.

Ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ παρεβολῆς ἐκλιναὶ ἀλλοτρίων. Ταῦτα καὶ αὐτοῖς μὲν τοῦτοις τοῖς ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόνσιν ἀρμόττει. Καὶ γὰρ τὰ πρόσαικα ἔθνη ἀεὶ διαφθοροῦντα αὐτοῖς, καὶ ἐπιτιθέμενα μᾶλλον τότε, θαρβύοντες ὄμως τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, διὰ πίστεως κατεπολέμησαν⁶⁸. Ἀρμόττει δὲ καὶ τῷ Σαυφῶν μάλιστα.

Ἐλυθοῖν γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοῖς νεκροῖς αὐτῶν. Ἡ Σαραφθία διὰ τοῦ Ἠλιοῦ, καὶ ἡ Σουναμίτις διὰ τοῦ Ἐλισαίου.

Ἄλλοι δὲ ἐτυμπαρισθήσαν. Τοῦτέστιν ἀπειμθήσαν, ὡς Ἰωάννης, ὡς Ἰάκωβος, ὁ Ζεβεδαίου. Τινὲς δὲ τὸ, *τυμπαρισθῆναι*, βοπίλοις τυφθῆναι εἶπον.

Οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν. Τοῦτέστιν, ἠδύναντο μὴ ἐλέγχειν οὐς ἠλεγγον, καὶ λυτρωθῆναι τῆς ἐπαγομένης αὐτοῖς τιμωρίας, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν τοῦτο.

Ἦρα κρείττονος ἀναστάσεως τύχῳσι. Κρείττονος, οὐ τοιαύτης, οἷας τὰ παιδία τῶν γυναικῶν ἢ κρείττονος παρὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γὰρ ἄγιοι εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου λαμπροὶ ἐν νεφέλαις ἀρθῆσονται, ὅπερ ἀλλαχοῦ ἐξανάστασιν ὀνομάζει. Καὶ ἄλλως, ὅτι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτω τε μενοῦσι, καὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον ἢ ἀνάστασις αὐτοῖς.

Ἔτεροι δὲ ἐμπαίγμων. Ὡς ὁ Ἐλισσαῖος παιζόμενος ὑπὸ τῶν παιδαρίων, ἢ ὁ Σαυφῶν ὑπὸ τῶν ἀλοφύλων, μετὰ τὸ ἐκκοπήναι, τοὺς ὀφθαλμοῦς.

Καὶ μαστίγων κείραν ἔλαθον. Καὶ πολλοὶ τῶν προφητῶν, καὶ Πέτρος ὕστερον, καὶ Ἰωάννης.

Ἐτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς. Ὡς Ἰερεμίας καὶ Μιχαῆας, καὶ οἱ ἀπόστολοι ὕστερον.

Ἐλιθάσθησαν. Ὡς ὁ Ναβουθαί, καὶ ὁ Στέφανος δὲ ὕστερον.

Ἐπρίσθησαν. Ὡς ὁ Ἡσαῖας ὑπὸ Μανασσῆ, ὃν καὶ ξυλίνῳ πριονί φασὶν πρισθῆναι, ἵνα ἀλγεινότερα αὐτῷ εἴη ἢ τιμωρία ἐπὶ πλεῖον κολαζομένη.

Ἐν φόβῳ μαχαίρας ἀπέθανον. Ὡς Μιχαῆας, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἰάκωβος. Ὅρα δὲ πῶς οἱ μὲν ἀπὸ πίστεως στόματα μαχαίρας ἐφυγον, οἱ δὲ ἐν φόβῳ μαχαίρας ἀπέθανον. Τοιοῦτον γὰρ ἢ πίστις καὶ ἀντίει μεγάλα, καὶ πάσχει μεγάλα, καὶ οὐδὲν οἴεται πάσχειν. Πῶς οὖν ὑμεῖς μήπω μηδὲν τοιοῦτον παθόντες, ἀδημονεῖτε;

Περὶ ἄλλων ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν.

Variæ lectiones.

⁶⁸ κατεπόλεμσαν ο.

Ὡς οἱ περὶ Ἠλίαν, οὕτως ἦσαν ἀκτῆμονες. Ἐπειδὴ ἅ A
γὰρ οὐκ ἔπαυον τὸσαύτην εἶχον ὑπόληψιν περὶ τῶν ἀπο-
στόλων, μετὰ τὸ ἐκεῖνων μνησθῆναι, ἐπὶ τὸν προ-
φήτην τὸν ἐνδοξον καὶ ἀναληφθέντα ἦκει. Τὸ δὲ,
Περὶ Ἠλίου, τὸ διώκεσθαι αὐτοὺς δηλοῖ καὶ ἀστα-
τεῖν. Μηλωτὴ δὲ, τὸ τοῦ μήλου, ἦτοι τοῦ προβάτου
δέρμα.

Ἐγχετοῦμενοι. Ὡς αὐτὸς οὗτος; Ἠλίας καὶ Ἐλισ-
αῖος. Γυναῖκες γὰρ αὐτοὺς ἔτρεφον.

Θλιδόμενοι, κακοχούμενοι. Οὐ μικρὰ γὰρ
Ἠλίαν ἰεζάβελ ἐθλίβε διώκουσα.

Ὅτι οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. Οὐκ ἔχετε, φησὶν,
εἰπεῖν ὅτι ἀμαρτωλοὶ ὄντες, τοιαῦτα ἑπασχον,
ἀλλὰ τοιοῦτοι, οἷοι καὶ τοῦ κόσμου αὐτοῦ τιμιώτε-
ροι εἶναι. Κόσμον δὲ, καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὴν κρίσιν B
αὐτῆν φησὶν ἡ Γραφή. Κάνταῦθα ὄν ἀμφοτέρα.
Ἐάν πᾶσαν οὖν, φησὶ, τὴν κρίσιν μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ
ἀνθρώπων ἀντιστήσῃ; ταῦτοις, οὐδὲν ἀντάξιον εὐρή-
σεις τούτων. Ἐνταῦθα δὲ διανίστησιν αὐτῶν τὰς
καρδίας, ὥστε μηδὲν ζητεῖν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, εἴγε
ὁ κόσμος οὐκ ἔστιν ἄξιος τῶν ἁγίων. Ὑβρις γὰρ
σοῦ ἐστίν, ἂν ἐνταῦθα λάβῃς τὸν μισθόν· ἐδειξας
γὰρ σαυτὸν οὐδαμινῶν ὄντα ἄξιον. Εἰ πᾶς ὁ κόσμος
οὐκ ἔστιν ἄξιος ἐνὸς ἁγίου, τί μέρος ζητεῖς;

Ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπη-
λαιῶσι, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς. Ὡς Ἠλίας, καὶ οἱ
προφῆται δὲ οἱ ὑπὸ Ἀβδίου τρεφόμενοι κρύβδην C
ἐν τῷ σπηλαίῳ. Οὐδὲ τὴν ἐρημίαν, φησὶ, μετὰ ἀδείας
οἰκεῖν συνεχωροῦντο, ἀλλὰ χἀκείθεν ἠλαύνοντο τῷ
φόβῳ, καὶ ἄλλοτε ἀλλαγῶν ἐπλανῶντο. Ἄλλ' ὅμως
ἐπίστατον παράκλησιν ἀλώνιον λήψεσθαι παρὰ Θεοῦ,
καὶ ὑπέμενον ταῦτα.

Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς
πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν. Τί,
φησὶ, μικροψυχεῖτε, οἱ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄντες οὐκ
τὰς ἀμοιβὰς ἐδέξασθε; Οἱ εἰρημένοι πάντες ἅγιοι,
καίτοι ἤδη μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως εὐηρεστη-
κέναι, οὐκ ἔτυχεσθε τῶν ἐν οὐρανοῖς ἐπαγγε-
λιῶν. Τῶν γὰρ κάτω τινὲς ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν,
ὡς ὁ Δαβὶδ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο τὸ ζητούμενον· τὰ δὲ ἐν
οὐρανοῖς, ταῦτά εἰσιν ὄντως ἐπαγγελίαι.

Τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προβλεψαμέ-
νου, ἰνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν. Κρείττον
τι, τούτεστι, πρὸς τιμὴν ἡμῶν. Ἴνα γὰρ μὴ δοκῶσι
πλεονεκτεῖν ἡμῶν τῷ πρώτῳ στεφανοῦσθαι, ἵνα
πᾶσι καιρὸν ὤρισε τῶν στεφάνων. Καὶ οὐκ εἶπεν,
Ἴνα μὴ στεφανωθῶσιν, ἀλλ', Ἴνα μὴ τελειωθῶσιν.
Ὅτε καὶ τέλειοι τότε φαίνονται. Ἄλλως τε νῦν
ἀρραβῶνας ἔχουσι τῆς τιμῆς. Ἦθον γὰρ αὐτοῖς ἡ
εἰς τὸ βοηθεῖν τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτοὺς δύναμις;
πῶθεν τὸ παρρησίαν ἔχειν εἰς τὸ πρεσβεῦειν; τὸ δὲ

Eliis, et qui cum eo erant; adeo rerum possessione
carebant. Quia enim nondum tantam de apostolis
opinionem conceperunt, postquam illorum men-
tionem fecisset, ad inclytam prophetam qui in cœ-
lum sublatus, venit. Quod autem ait: *Circumierunt*,
eos persecutionem esse passos indicat, et in uno
loco non potuisse morari: *Melote* autem, ovis vel
pecudis est pellis.

Egentes. Ut ille ipse Elias et Elisæus. Mulieres
enim eos alebant.

Angustiali, afflicti. Haud parum enim Eliam
Jezebel persecutione sua afflixit.

Vers. 38. *Quibus dignus non erat mundus*. Non
potestis dicere, inquit, quod peccatores cum essent,
hæc sint passi: verum tales fuerunt, ut et ipso
mundo honoratioribus essent. Mundum autem et
hominum multitudinem, et mundi structuram
Scriptura appellat. Utraque autem hic accipiuntur.
Si itaque universam, inquit, mundi structuram cum
hominibus qui in eo sunt cum istis confèras, nihil
invenies quod illis dignitate respondeat. Illic autem
excitat eorum 744 corda, ut nihil mundanum
quærant: siquidem mundus est indignus sanctis.
Injuria enim tua est, si hic acceperis mercedem.
Monstrasti enim teipsum nullius esse pretii. Si
universus mundus non est dignus uno sancto, quid
partem quæritis?

*In solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis
et cavernis terræ*. Ut Elias, et prophætæ, qui clan-
culum ab Abdia in spelunca alebantur. Neque soli-
tudinem, inquit, sine timore incolere permitteban-
tur, verum inde etiam metu abigebantur, et nunc
hic, nunc illic oberrabant. Attamen credebant sese
consolationem æternam accepturos a Deo, ideoque
hæc patiebantur.

Vers. 39. *Et hi omnes, testimonio fidei probati, non
acceperunt repromissionem*. Quid, inquit, pusillani-
mes estis, quod cum in certamine sitis, nondum
acceperitis præmium? Prædicti omnes sancti,
etiamsi testimonium haberent quod Deo per fidem
placabant, nondum tamen assecuti sunt cœlestium
honorum promissiones. Inferas quidem adeoque
terrestres promissiones nonnulli adepti sunt, ut
David. Cæterum id non erat quod quærebatur:
D sed quæ in cœlis sunt, ista revera sunt promissio-
nes.

Vers. 40. *Deo de nobis melius aliquid providente,
ut non sine nobis consummarentur*. Melius aliquid,
hoc est, ad honorem nostrum. Ne videantur enim
nobis esse potiôres si primi coronarentur, unum
omnibus coronarum tempus statuit. Nec dixit, Ut
non coronarentur, sed, *Ut non consummarentur*.

Proinde tunc perfecti videbuntur. Præterea, jam
nunc arrhabonem et pignus honoris habent. Unde
enim eis potestas auxiliandi invocantibus se?
Unde ipsis fiducia intercedendi? Perfectionem au-

Variæ lectiones.

74 ταῦτα ο.

tem et consummationem tum accipient. Nonne igitur injustus est illis Deus, si nos anteverterint laboribus, in coronis autem nos expectent? Minime: nam et illis hoc gratum est, ut cum fratribus consummentur. Corpus unum omnes sumus. Majorem igitur corpori voluptatem præbet, si communiter secundum omnia membra sua coronetur. Deus est Pater liberorum amantissimus, qui varios habet filios; alii quidem, perfectis operibus suis, ex agris celerius redeunt, alii vero laborantes adhiberi persistunt. Dedit iis qui primum laborarunt, prægustationem quamdam, dicens ac mandans eis, ut ad perfectum usque convivium fratres expectent: qui, humani cum sint, læti expectant, ut in commune exhilarentur.

CAPUT XII.

745 VERS. 1, *Ideoque et nos tantam habentes circumpositam nubem testium.* Non dixit, elevatam super nos, sed, circumpositam, hoc est, undique nos ambientem. Testes autem non eos tantum vocavimus in Novo Testamento, sed qui in Veteri etiam. Nam et ipsi testimonium præbuerunt Dei magnificentiæ, uti tres pueri, Daniel et omnes prophetæ. Non dixit autem, Multitudinem, sed *Nubem*, proprio maxime usus vocabulo ad præsens argumentum. Quoniam enim ipsi afflictionum æstu premebantur, Testium, inquit, memoria instar nubeculæ cujusdam undique ambientis vos refocillabit.

Deponentes omne pondus. Hoc est, terrestrium negotiorum sarcinam, et curas illis admistas. Nihil enim aliud sunt quam vana sarcina. Quid igitur ægre fertis ab istis liberari?

Et facile circumstans peccatum. Vel quod facile nos circumstet, vel quod facile devictionem pati possit: facile enim est, si modo velimus, vincere peccatum. Vel propter quod facile quisquam in pericula incidit: nihil enim adeo periculosum ut peccatum.

Per patientiam curramus propositum nobis certamen. Non dixit, Pugilatam exerceamus aut luctemur, sed quod omnium facillimum erat, quod ad cursum spectat, istud in medium profert. Neque dixit: Addamus cursui; verum, In illo ipso permaneamus. Alii enim per continentiam, alii per eleemosynam, alii per aliam virtutem currere debent; vos vero per patientiam: vobis enim isthac opus est, uti supra dictum est.

VERS. 2. *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum.* Hoc est, si velimus discere quomodo per patientiam sit currendum, ad Christum respiciamus, quemadmodum qui artes discunt, præceptores suos intuentur, quod et ipse dixit: *Discite a me*¹¹; et rursus: *Quod si patrem familias Beelzebub appellaverunt, quanto potius vos domesticos*

¹¹ Matth. xi, 29.

Α τέλειον τότε ἀπολήγονται. Ἄρα οὖν οὐκ ἀδικεῖ ὁ Θεὸς ἐκείνους, εἴτε προέλαβον μὲν ἐν τοῖς καμάτοις· ἐν δὲ τοῖς στεφάνοις ἡμᾶς περιμένουσιν; ἀλλὰ κείνοις τοῦτο ἀσπαστον, τὸ μετὰ τῶν ἀδελφῶν τιλειωθῆναι. Σῶμα ἐν οἱ πάντες; ἐσμέν· μεῖζων τῷ σώματι ἡδονὴ ὅταν κοινῇ στεφρνωταί. Πατὴρ φιλόστοργος ὁ Θεὸς, διαφόρους ἔχων υἱούς· οἱ μὲν ἐπανῆλθον ἐκ τῶν ἀγρῶν τάχιον, τὰ ἔργα ἀνύσαντες, οἱ δὲ ἔτι μένουσιν ἐκεῖ ἐργαζόμενοι. Δίδουκε τοῖς πρκαμοῦσι πρόγευμά τι, εἰπὼν περιμένειν εἰς τὴν τέλειαν εὐωχίαν τοὺς ἀδελφούς· οἱ δὲ φιλόανθρωποι· ὄντες χαίροντες ἀναμένουσιν, ἵνα καὶ κοινῇ εὐφρανθῶσι.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περιεμένορον νέφος μαρτύρων. Οὐκ εἶπεν, ὑπαιρούμενον ἡμῶν, ἀλλὰ, περιεμένορον, τοῦτέστι, πάντοθεν ἡμᾶς περιέχον. Μάρτυρας δὲ, οὐ τοὺς ἐν τῇ Καινῇ καλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐμαρτύρησαν τῇ τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητι, ὡς οἱ τρεῖς παῖδες, καὶ Δανιὴλ, καὶ πάντες οἱ προφήται. Οὐκ εἶπε δὲ, πλήθος, ἀλλὰ, νέφος, οικειότατα πρὸς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν. Ἐπεὶ γὰρ καύσωνα ἔχον αὐτοὶ τῶν θλίψεων, ὥσπερ τις κηφὴν, ψησίν, ἢ μνήμη τῶν μαρτύρων ἀναφέρει ὁμᾶς πάντοθεν περιέχουσα.

Ὅγκον ἀποθέμενοι πάντα. Τοῦτέστι, τὸ βῆρος τῶν γῆινων πραγμάτων καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς φροντίδων. Οὐδὲν γὰρ, ψησίν, ἄλλο εἰσὶν ἢ ὄγκος μάταιος. Τί οὖν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τούτων δυσχεραίνετε;

Καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν. Ἡ τὴν εὐκόλως περιεστώμενην ἡμᾶς, ἢ τὴν εὐκόλως περιεσταισιν παθεῖν δυναμένην. Ῥάδιον γὰρ, ἐὰν θέλωμεν, περιγενέσθαι τῆς ἁμαρτίας. Ἡ δὲ ἦν εὐκόλως τις εἰς περιεστάσεις ἐμπίπτει, οὐδὲν γὰρ οὕτω κινδυνώδης ὡς ἁμαρτία.

Δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προσκεείμενον ἡμῖν ἀγῶνα. Οὐκ εἶπε, Πυκτεύωμεν, οὐδὲ καταλώμεν, ἀλλ' ὁ πάντων κορυφώτερον ἦν τὸ τοῦ δρόμου, τοῦτο εἰς μέσον τέθεικεν. Οὐδὲ εἶπε, Προσθῶμεν τῷ δρόμῳ, ἀλλ', Ἐν αὐτῷ τοῦτῳ ὑπομείνωμεν. Ἄλλοι μὲν γὰρ δι' ἐγκρατείας, ἄλλοι δι' ἐλεημοσύνης, ἄλλοι δι' ἄλλης ἀρετῆς ὀφείλουσι τρέχειν· ἡμεῖς δὲ δι' ὑπομονῆς. Ταύτης γὰρ ὑμῖν χρειαί, ὡς καὶ ἀνωτέρω προείρηται.

Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν. Τοῦτέστιν, ἐὰν θέλωμεν μαθεῖν τὸ τρέχειν¹² δι' ὑπομονῆς, πρὸς τὸν Χριστὸν ἀφορώμεν, ὥσπερ οἱ τέχνας μαθητὸντες πρὸς τοὺς διδασκάλους· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐλεγε· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ*· καὶ πάλιν· *Εἰ τὸν οἰκοδοσκότην Βεελζεβούλ ἐκάλεσαν, πόσω μᾶλλον τοὺς οἰκιακούς*

Variæ lectiones.

¹² φιλάδελφοι m. ¹³ φέρειν m.

αὐτοῦ; καὶ, Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδά-
σκαλον. Τί δὲ ἔστιν, ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν;
τούτοιον αὐτὸς καὶ τὴν πίστιν ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς ἐν-
έθηκεν. — Οὐ γὰρ ὑμεῖς με, φησὶν, ἐξελέξαθε, ἀλλ'
ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς. — καὶ τὸ τέλος αὐτὸς ἐπι-
θήσει, ὡς τελειοτάτην αὐτὴν ἔχειν ὑμᾶς.

Ὅς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὅπ-
ῃ στανυρὸν, αἰσχύνῃς καταφρονήσας. Ἐξῆν
γὰρ αὐτῷ μὴ παθεῖν, μὴ ἀποθανεῖν ἀναμάρτητος
γὰρ ὢν, θανάτῳ οὐκ ὑπέκειτο. ὁ καὶ αὐτὸς λέγει·
Ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἀρχὼν, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ
ἔχει οὐδέν. Εἰ οὖν οὐκ ἠθέληεν, οὐκ ἂν ἐσταυρώθη·
ὁ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυ-
χὴν μου. Ἄλλ' ὅμως, σταυρὸν ὑπέμεινα, τουτέστιν,
οὐκ ἀ-λῶς θάνατον, ἀλλὰ τὸν ἐπινοηθέντα, καὶ
καταφρονήσας τῆς ἐπὶ τοιούτου θανάτου αἰσχύνῃς.
Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀπίης καταφρονήσας· οὐδὲ γὰρ μετὰ
λύπης ταῦτα ἔφερεν.

Ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καθίσκειν.
Ὅρξας τὸ τέλος τῆς ὑπομονῆς καὶ ἀναβιβάζει; ὁ καὶ
ἀλλαχοῦ φησὶ· Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε,
τὸ κατὰ σάρκα λέγων. Ὅστε δύναται καὶ ὑμᾶς
ἀμείψασθαι ὑπὲρ τῶν δι' αὐτὸν θλίψεων. Ἡ γὰρ
ἐν δεξιᾷ καθίσταται, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος
δραστῆ.

Ἀναλογισασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεινῆ-
κότα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογία.
Καίτοι εἰ καὶ ὁμοδοῦλον πάθη ἀναλογίζεται τις,
ἰκανῶς παρημυθίζεται, πόσω μᾶλλον τὰ τοῦ Δεσπό-
του τοῦ τοιαύτην ἀντιλογίαν ὑπομείναντος; ὁ ἔστι,
γέλωτας, χλευασίας, ὀνειδῆ, κατὰ πρόσωπον πλη-
γὰς, ὅσα ἀντέλεγον ταῖς διδασκαλαῖς αὐτοῦ, τὰς
ἐπὶ Πιλάτου κραυγὰς, τελευταῖον σταυρὸν. Ἐμφαν-
τικὸν γὰρ τὸ τοιαύτην, τουτέστιν, ἀχρι θανάτου
φέρουσαν, καὶ ταῦτα, τοῦ μετὰ ληστῶν, καὶ ταῦτα
ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν, τῶν ἐθνικῶν δηλαδὴ, ἧ καὶ αὐτῶν
ἰσότητος.

Ἴνα μὴ κάμητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι.
Τὸ γὰρ ἀναλογισασθαι τὸν Χριστὸν, τονῶσι ὑμῶν
τὰς ψυχὰς καὶ νευρώσει, καὶ οὐκ ἔσσι ἐκλυέσθαι
καὶ ἀπαγορεύσαι πρὸς τὰς θλίψεις.

Ὅπως μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε. Δύο
εἶδη παρακλήσεως ἀλλήλοις εἰσὶν ἐναντία· ἐν μὲν,
ὅταν πρὸς τινὰ λέγη τις, ὅτι Μεγάλα πέπονθας,
ἀναμνήσθητι ἐκείνων· ἕτερον δὲ, ὅταν λέγη· Οὐ-
δὲν μέγα οὕτω πέπονθας. Τὸ μὲν γὰρ κάμνουσαν
ἀνακατέτα τὴν ψυχὴν, ἔχουσαν πολλοὺς συνίστορας
τῶν παθημάτων αὐτῆς· τὸ δὲ φουδᾶσθαι μέλλουσαν
κλιταπῆ, καὶ ῥαθυμοῦσαν διεγείρει. Τούτοις τοῖς
δυσὶ χρεῖται Παῦλος νῦν πρὸς Ἑβραίους. Εἰπὼν γὰρ
ἑκτέρῳ, ὅτι Πολλὴν ἀθλήσιν ὑπέμεινατε παθημά-
των, καὶ προτραπέψαμενο; μιμήσασθαι ἑαυτοὺς, νῦν
τὸ ἐναντίον, δείκνυσιν αὐτοὺς μήπω μετὴν ἀξιόλογον
ὑποστάνας, ὡς ἂν μὴ ἐπαρῶσι. Καὶ ὅρα σοφίαν.
Μεῖθ' ὁ ἐμνήσθη τῶν ἀρχαίων ἁγίων τῶν μεγάλων
ὑποστάτων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, τότε δείκνυσιν
τὰ αὐτῶν οὐδὲν ἕντα. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἀχρι θανάτου

ipsius⁴⁴? et: Non est discipulus supra magistrum⁴⁵.
Quid autem est quod ait, auctorem et consumma-
torem? Hoc est, Ipse solum nobis ab initio impo-
suit.—Non enim vos me, inquit, elegistis, sed ego vos
elegi⁴⁶, — ac finem et consummationem ipse
apponet, ut vos eam perfectissimam habeatis.

Qui pro proposito sibi gaudio sustinuit crucem,
ignominia contempta. Licebat enim ipsi non pati,
non mori. Cum enim peccati quovis expers esset,
morti non subiciebatur: quod et ipse ait: 746
Venit mundi princeps, et in me non habet quid-
quam⁴⁷. Si igitur nolisset, non esset crucifixus:
quod et ipse dixit: Potestatem habeo ponendi ani-
mam meam⁴⁸. Attamen crucem sustinuit, hoc est,
non simpliciter mortem, sed contumeliosam, asper-
natusque est ignominiam inde provenientem. Non
autem dixit, Tristitia contempta: neque enim cum
tristitia ista ferebat.

Atque in dextera sedis Dei sedet. Vides finem pa-
tientiae, quo perducit? id quod alibi dixit: Propter-
ea Deus etiam superexaltavit eum⁴⁹: de carne lo-
quens. Potest itaque vobis mercedem rependere
pro afflictionibus suo nomine toleratis. Cathedra
enim et sessio ad dextram, æqualitatem cum Patre
significat.

Vers. 5. Recognate enim eum qui talem sustinuit
a peccatoribus adversum se contradictionem. Quod
si quis conservorum suorum afflictiones reputans,
abunde se consolatur, quanto magis si Domini sui,
qui tantam contradictionem pertulit, afflictiones
secum expendat? hoc est, risus, subsannationes,
convicia, in faciem verbera, quæcumque contra do-
ctrinam ejus dicebant, clamores apud Pilatum, po-
stremo crucem ipsam. Emphatica enim est ista
dictio, Talem, hoc est, ad mortem usque perdu-
centem, idque una cum latronibus, idque a pecca-
toribus, ethnicis videlicet, sive ipsis Judæis.

Ne defatigemini animabus vestris deficientes.
Christum enim in animo versare, animabus vestris
et vires ac nervos addet, nec sinet desiccare, nec in
afflictionibus desperare.

Vers. 4. Nondum ad sanguinem usque restitistis.
Duæ sunt adhortationis et consolationis species in-
ter se contrariæ: altera quidem, cum quis alicui
dicat: Magna quidem passus es, memento illorum;
altera vero, cum dicat: Nihil dum ardui passus es.
Hud enim animam fatiscentem refocillat, dum
multos afflictionum suarum testes habet. Istud vero
intumescentem deducit, et languentem excitat.
Hisce duabus nunc utitur Paulus ad Hebræos. Cum
enim supra dixisset: Magnum certamen sustinui-
stis passionum⁵⁰, adhortatusque esset ut seipsos
imitarentur, nunc e contra ostendit eos nondum
quidquam æstimatione dignum sustinuisse, ne effu-
rantur. Ac vide ejus sapientiam. Posteaquam pri-
scorum sanctorum, qui magna sustinuerant, atque
adeo Domini ipsius meminisset, tunc ostendit eo-

⁴⁴ Matth. x, 25.

⁴⁵ ibid. 24.

⁴⁶ Joan. xv, 16.

⁴⁷ Joan. xiv, 50.

⁴⁸ Joan. x, 18.

⁴⁹ Philipp. ii, 9.

⁵⁰ Hebr. x, 32.

rum afflictiones nullas esse. Nondum enim ad mortem usque, inquit, pervenistis, sed ad persecutiones usque, et usque ad rapinas : Christus autem usque ad mortem venit. Porro cum ait, *restitistis*, ostendit peccatum vehemens quiddam spirare, esseque eis oppositum, ipsos autem stantes et contranitentes, **747** nondum tamen in lethalibus, verum in levioribus.

Adversus peccatum repugnantes. Contra diabolum, qui est peccatum ipsum, utpote primus inventor ejus et præceptor. Vel contra ipsum peccatum, ejusque ignominiosos affectus, nobis inimicos et perniciosos.

VERS. 5. *Et obliti estis adhortationis.* Adeo, inquit, remissi estis et in segnitiam resoluti, ut adhortantium vos ad fortitudinem sermonum sitis obliti, etsi nondum magni quidquam passi estis. Ingentes enim ac dignæ ratione aliqua afflictiones, oblivionem sæpenumero incutiunt rerum necessariorum.

Quæ vobis tanquam filiis loquitur : Fili mi, noli negligere disciplinam Domini ⁶¹. Non enim propriis filiis loquebatur Salomon, sed omnibus qui audire poterant, et vobis omnino : propterea, *tanquam*, apponitur.

Neque defatigeris dum ab eo argueris. A Deo igitur tentationes adducuntur : quod si a Deo, ad commoditatem omnino nobis cedent. Aut enim ipsi imprimis placet ut nos tentemur, quo a peccatis liberemur : aut nos tentari permittit, ad probationem, utque plures consequamur coronas.

VERS. 6. *Quem enim diligit Dominus, castigat : flagellat autem omnem filium quem recipit.* Fieri non potest ut quispiam inveniatur dilectus Deo citra afflictiones. Nonne igitur latrones et fures flagris caduntur? filii ne illi sunt? Minime gentium. Non enim dixit, Quisquis flagellatur, est filius, sed, Omnis filius flagellatur. Latrones igitur non filiorum instar flagellantur, verum ut scelerati puniuntur. Illic autem cum prius dixisset, *Castigat*, intulit postea, *Flagellat* : ut non veluti sceleris ultionem, sed veluti eruditionem intelligas flagellationem filii. *Quem recipit*, hoc est, quem admittit, quem præ cæteris assumit, et familiarem amicis sibi conciliat.

VERS. 7. *Si castigationem sustinetis, tanquam filiis offert se vobis Deus.* Quis enim est filius quem non castigat pater? Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes, ergo adulterini, et non filii estis. Ex quibus illi putabant sese a Deo derelictos, ex iis ostendit eis quod Deo curæ fuerint. Si enim, inquit, afflictionibus caruissetis, non tui fuissetis, illegitimique filii, et non genuini. Cui enim parentum nothorum institutio curæ est? Quia vero affigimini, exhinc autem obvenit vobis, ut ornate atque moderate vivatis, perinde ac omnes præmemorati, videlicet justii, qui et filii Dei vocati

ἐφθάσατε, ἀλλὰ ἄχρι διωγμῶν, ἄχρι ἀρπαγῆς ὁ δὲ Χριστὸς ἄχρι θανάτου ἦλθεν. Ἀντικατέστη ἔ. εἰπὼν, δείκνυσιν καὶ τὴν ἁμαρτίαν σφοδρὸν τι πένουσαν, καὶ ἀντικειμένην, καὶ αὐτοὺς δὲ ἐστῶτας καὶ ἀγωνιζομένους, οὐπω μέντοι ἐν τοῖς καιριωτέροις, ἀλλὰ τοῖς κουφοτέροις.

Πρὸς ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι. Πρὸς τὸν διάβολον τὸν αὐτόχροημα ἁμαρτίαν, ὡς εὐρεθὴν αὐτῆς καὶ διδάσκαλον ἢ πρὸς αὐτὴν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὰ αὐτῆς ἄτιμα πάθη, τὰ πολέμια ἡμῖν καὶ ὀλέθρια.

B *Καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως.* Τοσοῦτον παρείθητε καὶ ἐξελύθητε, ὥστε καὶ τῶν παρηκολούτων εἰς ἀνδρείαν λόγων ἐπαλάθεσθε, καίτοι μήπω παθόντες τι μέγα. Τὰ γὰρ μεγάλα καὶ ἀξιόλογα πάθη λήθη ἐμποιοῦσι πολλαῖς τῶν ἀναγκαίων.

Ἦτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται Ὑιέ μου, μὴ ὀλιγόρρει παιδείας Κυρίου. Οὐ γὰρ ἴδιος υἱὸς ὁ Σολομῶν ἐλάλει, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἀκούειν δυναμένοις, καὶ ὑμῖν δὲ πάντως ὁ δὲ αὐτοῦ τὸ, ὡς, κεῖται.

Μὴ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. Ἄρα οὐν παρὰ Θεοῦ οἱ πειρασμοὶ ἐπάγονται ὁ δὲ παρὰ Θεοῦ, πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν πάντως. Αὐτὸς γὰρ ἢ προηγουμένως εὐδοκεῖ ἡμᾶς πειράζεσθαι πρὸς ἀπόθεσιν ἁμαρτιῶν, ἢ παραχωρεῖ πρὸς δοκιμασίαν καὶ στεφάνους πλεόνους.

Ὅρ γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. Ἀδύνατον γὰρ εὐρεῖν τινα τῶν ἀγαπομένων τῷ Κυρίῳ χωρὶς θλίψεων. Ἄρα οὐν οὐ μαστιγοῦνται καὶ λησται καὶ κλέπται; υἱοὶ οὐν καὶ οὗτοι; Οὐχί. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι πᾶς ὁ μαστιγούμενος, υἱὸς, ἀλλὰ πᾶς υἱὸς μαστιγοῦται. Λησται μὲν οὐν οὐχ ὡς υἱοὶ μαστιγοῦνται, ἀλλ' ὡς κακοὶ κολάζονται. Ἐναυθα δὲ προειπὼν, ὅτι παιδεύει, τότε ἐπήγαγε τὸ, μαστιγοῖ, ἵνα μὴ ὡς κακίας ἔκτισιν, ἀλλ' ὡς παιδευσιν νοήσης τὴν μαστιγῶσιν τοῦ υἱοῦ. *Ὅρ δὲ παραδέχεται,* τουτέστιν, ὃν ἀποδέχεται, ὃν προσλαμβάνεται πλέον τῶν ἄλλων, ὃν οικειοῦται.

D *Εἰ παιδεύει ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός.* Τίς γὰρ ἐστὶν υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; Εἰ δὲ χωρὶς ἐστε παιδείας, ἧς μέτροι γέρονται πάντες, ἄρα νόθοι ἐστέ, καὶ οὐχ υἱοί. Ἄφ' ὧν ἐνόμιζον αὐτοὶ ἐγκαταλειφθαι ὑπὸ Θεοῦ, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν αὐτοὺς μεμλημένους τῷ Θεῷ. Εἰ μὲν γὰρ ἐκτός θλίψεων ἦτε, ἐφαίνεσθε ἂν ὅτι νόθοι ἐστέ [καὶ οὐχ υἱοί. Τίς γὰρ πατήρ φροντίζει παιδεύσεως νόθων υἱῶν, καὶ κοσμιότητος; Ἐπαὶ δὲ θλίβεσθε, ἐκ δὲ τούτου περιγίνεται ὑμῖν τὸ κοσμίως καὶ κατεσταλμένως ζῆν, ὡσπερ καὶ πάντες οἱ προῤῥηθέντες, δηλαδὴ δίκαιοι, οἱ καὶ υἱοὶ Θεοῦ

⁶¹ Prov. iii, 11

ἐχρημάτισαν· πρόδηλον καὶ ἀναντιρρήτον, ὅτι ὡς ἂν υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός, καὶ διὰ φροντίδος ὑμᾶς ἔχει, ἵνα μὴ ἀπαίδευτοι ἀποδηήτε, καὶ ἐκ τοῦτου ἀποκλήρους ὑμᾶς ἐξωθήσῃ.

Εἶτα τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἰχομεν παιδευτῆς, καὶ ἐνετρεπόμεθα. Οὐ πολλῶ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν. Ἐκ τῶν κατ' αὐτοὺς πάλιν ἀποδείκνυσιν ὅτι δεῖ ὑπομένειν. Εἰ γὰρ ὅταν οἱ σαρκικοί πατέρες ἐπαίδευον ἡμᾶς, οὐκ ἐτολμῶμεν ἀποπηδήσαι, ἀλλ' ἐνετρεπόμεθα καὶ ὑπεμένομεν, ὅσα ἂν ἐπέφερον· πόσω μᾶλλον νῦν τοῦ Θεοῦ παιδεύοντος; Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε Πόσω μᾶλλον ὑπομενοῦμεν, ἀλλ', ὑποταγησόμεθα· δείκνυς ὅτι ἀντιστάτου ἔστι καὶ ἀντιθέου, τὸ μὴ ὑπομένειν θλίψιν. Β *Πατέρα δὲ πνευμάτων, ἢ τῶν χαρισμάτων, ἢ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων, ἢ, ὅπερ καὶ οικειότερον, τῶν ψυχῶν.* Πρὸς γὰρ ἀντιδιαστολήν τῶν σαρκικῶν πατέρων, εἶπε τὸ πνευματικόν. Καὶ ζήσομεν δὲ προσέθηκεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ ἀνυπότακτος οὐδὲ ζῆ. Ἔξῃ γὰρ ἔστι τοῦ Θεοῦ, ὅς ἐστι ζωή.

Οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας. Οὕτε γὰρ ἰσχύουσι δι' ἔλου παιδεύειν ἡμᾶς, ἵνα τελείους ἐργάζωνται. Ἡ γὰρ θάνατος τοῦ πατρὸς, ἢ ἀβύτη, ἢ σκληρότης τοῦ παιδός, ἴσθησι τὴν παιδείαν· ὁ δὲ Θεός· ἀεὶ παιδεύων, δύναται τελείους ποιεῖν.

Κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, ἐπαίδευον. Οὐ πάντως δὲ τὸ δοκοῦν τῷ πατρὶ λυσitelεῖ τῷ υἱῷ· πολλοὶ γὰρ καὶ αἰσχρὰς διδάσκουσι τέχνας.

Ὁ δὲ ἐκ τὸ συμφέρον, πρὸς τὸ μεταλαμβάνειν τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Θεός πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν ἐπάγει τὴν παιδείαν· οὐχ ἵνα λάβῃ τι παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἵνα μεταδῷ μᾶλλον τῆς ἀγιότητος, τοῦτέστι, τῆς καθαρότητος αὐτοῦ· ὥστε, ζησῇ, γενέσθαι ἡμᾶς δεκτικούς τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν. Ἄρα οὖν ἡ παιδεία μετὰληψις ἀγιότητός ἐστι· καὶ εἰκότως· συνετρεφεῖ γὰρ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸν ἄγιον Θεόν, μὴ ἐῷσα αὐτὴν πρὸς ἀνθρώπινόν τι βέμβεσθαι.

Πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρὰς εἶναι, ἀλλὰ λύπη. Πάλιν ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐννοίας τὰς ἀφορμὰς ἔλαβε τῆς παραινέσεως, καὶ *φησι· Πᾶσα δὲ παιδεία, καὶ θεῖα καὶ ἀνθρώπινη, οὐ δοκεῖ χαρὰς εἶναι, ἀλλὰ λύπη.* Καλῶς, τὸ, *Δοκεῖ·* οὐ γὰρ ἀληθῶς ἐστὶ λύπη. Πῶς γὰρ ἂν εἴη κυρίως λύπη, εὐφροσύνης οὐσα μήτηρ; Ἄλλ' ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς δυσχεραίνοντας πρὸς τὰς παιδείας, τὸ, *Δοκεῖ, εἰρηται.*

Ἵστερον δὲ καρπὸν εἰρηκιδόν τοῖς δι' αὐτῆς γυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης. Τί ἐστὶν, *εἰρηκιδόν;* τοῦτ' ἐστὶν, ἀτάραχον, λεῖον, ἡδύν. Ὁ μὲν γὰρ λυπούμενος ταραττεται· ὁ δὲ χαίρων λεϊότητά τινα ἔχει καὶ γαλήνην. Ὁ δὲ καρπὸς οὗτος δικαιοσύνης ἐστὶ, διότι δίκαιος ὢν ὁ

sunt: planum est et irrefragabile quod vobis ut illis sese offerat Deus, atque vestri curam gerat. 748 ne disciplinæ expertes evadatis, atque hinc vos hæreditate abdicet.

VERS. 9. Deinde patres quidem carnis nostræ habuimus eruditores, et reverebamur eos: non multo magis obtemperabimus patri spirituum, et vivemus? Ex rebus eorum demonstrat rursus quod oporteat eos patientes esse. Si enim cum carnales patres nos castigabant, non audebamus resilire, sed pudore suffundebamur, et patienter sustinebamus quæcunque nobis inferebant, quanto potius nunc Deo nos castigante? Animadvertite autem: non dixit, Quanto magis sufferemus, sed, obtemperabimus, ostendens quod sit contranitentis et adversantis Deo, non sustinere afflictionem. Patrem autem spirituum, vel donorum, vel incorporearum virtutum dixit, vel, quod magis proprium est, animarum. Ad discrimen enim carnalium parentum, spirituale posuit. Porro addidit, et vivemus, ut submonstret inobedientem non vivere: alienus enim est a Deo, qui est vita.

VERS. 10. Et illi quidem tempore paucorum dierum. Neque enim possunt omnino nos erudire, ita ut perfectos reddant. Aut enim obitus patris, vel ætas provecior, vel puritatis filii institutionem sistit: at vero Deus, ut ipse qui semper erudit, perfectos efficere potest.

Secundum voluntatem suam erudiebant nos. Non autem omnino quod patri visum est, utile est etiam filio: plerique enim turpes etiam docent artes.

Hic vero ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus. Deus autem ad commoditatem nostram castigationem inducit, non ut quidquam a nobis accipiat, verum ut impertiat nobis potius sanctitatem, hoc est, puritatem suam, ut simus. inquit, nos capaces bonorum ejus. Disciplina igitur est participatio sanctitatis: nec immerito: convertit enim animam ad Deum sanctum, non sinens eam ad humanum quiddam devolvi.

VERS. 11. Omnis autem disciplina in præseni quidem non videtur esse gaudii, sed mæroris. Rursus a vulgari opinione, adhortationis occasionem accepit, et ait: Omnis disciplina, tam divina quam humana, non videtur esse gaudii, sed mæroris. Pulchre autem dicit: Videtur: non enim vere est mæroris; quomodo enim proprie fuerit mæroris, cum sit lætitiæ mater? Sed nostri respectu, qui ægre ferimus disciplinam, Videtur, dictum est.

Postea vero fructum pacatum exercitatis per cum reddit justitiæ. Quid est, pacatum? Hoc est, turba vacantem, lævem, suavem. Qui enim contristatur, conturbatur: qui vero lætatur, lævorem quemdam habet, ac tranquillitatem. 749 Fructus autem ille justitiæ est, nempe quod Deus, cum sit justus, in

Variæ lectiones.

77 μεταλαβεῖν ο: 78 ἐστὶν ο.

hoc sæculi turbatos illic refocillat. Observa autem, A hoc quod exercitationem vocet disciplinam, quippe quæ confortet fideles, ac velut quosdam athletas et robustiores faciat. Quid igitur eam aversamini quæ animas vestras confirmat?

Vers. 12. Propterea remissas manus ac dissoluta genua erigite. Veluti ad pugiles quosdam et certatores disserit. Ex Isaia autem hunc sibi desumpsit locum, indicans per metaphoram præcipuarum partium, quod toti sint soluti animo. Manus enim operationis, pedes vero motionis sunt symbolum. Mærentis igitur, imprimis animæ, instrumenta, deinde et corporis ex consequenti sunt remissa.

Vers. 13. Et gressus rectos facite pedibus vestris, ut ne quod claudum est aberret, magis autem sanetur. Hic veluti ad cursores disserit, perinde ac in superioribus dictum est: *Per patientiam curramus.* Ait ergo, *Gressus rectos facite.* Τροχιά vero, est vel vestigium rotæ currus, quod terre imprimitur, vel locus currentium pedibus subjectus. Sint igitur, inquit, orbitæ, vel viæ vestræ læves, planæ et æquales, hoc est, nihil asperum, vel triste, nec inæquale sit in animabus vestris: verum æqualiter et plane et citra macerorem currite, ut non claudicantes, hoc est, natura pusillanimes, Judæorum in morem: hujus: odi enim gens est Hebræa, vel etiam claudicantes circa fidem futurorum, adhuc offendatis, aberrentque pedes vestri, hoc est, omnino perversi sicut. Qui enim naturali, ac quæ principio ei accidit, pusillanimitate impellitur, non cohibens seipsum, sed dedens potius, clam in desperationis præcipitium omnino incidit, adeo ut inde vix revocari possit. Date autem potius operam, ut quod in vobis claudum est, curetur: hoc est, etiamsi hactenus incredulitatis nonnihil habuistis, corrigite potius: ubinam enim esset in patiente incredulitas? Animadvertite autem quomodo manifeste inducat pœnitentiam, atque istud observa propter Novatianos.

Vers. 14. Pacem persequimini cum omnibus. Quod supra dixit: *Non deserentes collationem nostram,* id nunc etiam agit, ad dilectionem congregans: nec solum erga amicos ac familiares, verum etiam erga hostes pacem habere ac sectari admonet. **Cum omnibus enim,** inquit, et Græcis, et Judæis, et hostibus. *Quantum enim,* inquit, *in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habete* 68. Si hujusmodi propositum habueritis, non eritis pusillanimes in afflictione. Reputa etiam quod **750** dixit: *Persequimini,* hoc est, pacem, etiam quæ procul est, studete comprehendere, eam ad vos ipsos attra-

Et sanctimoniam. Hoc est, puritatem: si quidem inuptus quispiam est, virginitatem; si autem

68 Rom. xii, 8.

Varie lectiones.

70 ἀναθύντας ἐκεῖ ἀναπαύων ο. 71 προσπληγίτε iii. 72 βυθὸν ο.

θεός, τοὺς ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτω λυπηθέντας 70 ἐκεῖ ἀναπαύει. Ὅρα δὲ ὅτι γυμνασίαν καλεῖ τὴν παιδείαν, βωνύουσαν τοὺς πιστοὺς, καὶ οἷόν τινας ἀθλητάς, καὶ εὐτονωτέρους ποιοῦσαν. Τί οὖν ἀποφεύγετε τὴν ἐπιχύουσαν τὰς ψυχὰς ὑμῶν;

Διὸ τῆς παρεμύνης χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα ῥόματα ἀνορθώσατε. Ὡς πρὸς πύκτας τινὰς καὶ ἀγωνιστάς διαλέγεται. Ἀπὸ τῆς Γραφῆς δὲ τοῦ Ἡσαίου τοῦτο ἔλαβε, δαικνύων ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν κυριωτέρων μερῶν, ὅτι ὅλοι παρεμῖνοι εἰσὶ τῇ ψυχῇ. Αἱ μὲν γὰρ χεῖρες, ἐνεργεία· οἱ δὲ πόδες, κινήσεως σύμβολον. Τοῦ οὖν ἀθυμοῦντος, καὶ τὰ ψυχικὰ μὲν ὄργανα προηγουμένως, καὶ τὰ σωματικὰ ἀκολουθῶς παραινᾷ.

Καὶ τροχιάς ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῆ, λαθῆ δὲ μᾶλλον. Ἐνταῦθα ὡς πρὸς δρομῆς διαλέγεται, καθὼς καὶ ἀνωτέρω εἰρηξέ· Διὸ ὑπομονῆς τρέχωμεν. Φησὶν οὖν, Ποιήσατε τροχιάς ὀρθὰς. Τροχιά δὲ ἐστὶν ἡ τὸ ἔχνο; τοῦ ἀρματείου τροχοῦ, ὃ κατὰ τῆς γῆς χαραττεται, ἢ ἡ ὑποκειμένη χώρα τοῖς τῶν τρεχόντων ποσίν. Ἐστῶσαν ἡ φησὶν. αἱ τροχιαὶ ὑμῶν, ἤγουν αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, λείπει καὶ ὁμαλῶς, τούτεστι, μηδὲν τραχὺ καὶ λυπηρὸν καὶ ἀνόμαλον ἐν ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς ἦτω, ἀλλ' ὁμαλῶς καὶ ἀλύπτος καὶ λείως τρέγετε, ἵνα μὴ χωλοὶ ὄντες, τούτεστι φύσει μικροψυχότερον διακεῖμενοι, ὡς Ἰουδαῖοι· τοιοῦτον γὰρ τὸ ἔθνος· ἢ καὶ χωλεύοντες περὶ τὸ πιστεύειν τοῖς μέλλουσιν, ἔτι προσπληγίτε 71, καὶ ἐκτραπῶσιν οἱ πόδες ὑμῶν, τούτεστι παντελῶς στρεβλοὶ γένωνται. Ὁ γὰρ τῇ φυσικῇ, ἢ τῇ ἐξ ἀρχῆς προστεσούτῃ μικροψυχίᾳ συνεπαγόμενος, καὶ μὴ ἀνέχων ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐνδιδοῦς, λανθάνει παντάπασιν ἐκπίπτων εἰς τὸν τῆς ἀπογνώσεως κρημνὸν 72 καὶ δυσανάκλιτος ἐκείθεν ὄν. Ἀλλὰ μᾶλλον σπουδάσατε, ἵνα λαθῆ τὸ ἐν ὑμῖν χωλεύον, τούτεστι κἄν τινα ἀπιστίαν ἔχητε μέχρι τοῦ νῦν, διορθώθητε μᾶλλον. Ποῦ γὰρ ἐν τῷ ὑπομένοντι ἀπιστία; Ὅρα δὲ πῶς εἰσάγει φανερῶς τὴν μετάνοιαν, καὶ σημειώσαι τοῦτο διὰ τοὺς Ναυατιανοὺς.

Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων. Ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε· Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπιουραγωγίην ἑαυτῶν, τοῦτο καὶ νῦν ποιεῖ, εἰς ἀγάπην συνάγων. Καὶ οὐ μόνον πρὸς τοὺς οικείους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν παραινῆ. Μετὰ πάντων γὰρ, φησὶ, καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων, καὶ τῶν ἑθρῶν. Ὅσον γὰρ, φησὶ, ἐφ' ὑμῖν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε. Ἐάν δὲ τοιαύτην πρόθεσιν ἔχητε, οὐδὲν μικροψυχῆτε ἐπιρραζόμενοι. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, Διώκετε, τούτεστι καὶ πόρρω ὄσαν τὴν εἰρήνην σπουδάξετε καταλαβεῖν, πρὸς ἑαυτοὺς ἐφέλκοντες.

Καὶ τὸν ἀγιασμόν. Τούτεστι, τὴν καθαρότητα· εἰ μὲν ἀγαμὸς ἐστὶ τις, φυλάττων τὴν παρθενίαν·

ει δὲ ἐν γάμῳ, τὴν σωφροσύνην· οὐχ ὅτι ἁγιασμός ἐστιν ὁ γάμος, ἀλλ' ὅτι τηρεῖ τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτισματος ἁγιασμὸν ἀναπόδλητον διὰ τῆς νομίμου μίξεως. Τιμίος μὲν γὰρ ὁ γάμος, οὐχ ἅγιος δὲ, ἄλλὰ τοῦ ἁγιασμοῦ φύλαξ.

Ὁὐ χωρὶς σὸδδεις δέσεται τὸν Κύριον. Οὕτε γὰρ πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῦται, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ ὄψονται τὸν Θεόν.*

Ἐπισκοποῦντες μὴ τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καθάπερ ἰδὸν τινα μακρὰν δευδόντων αὐτῶν ἐν συνοδίᾳ πολλῇ, φησὶ· *Βλέπετε μὴ τις ἀπέμεινεν.* Οὐ γὰρ τοῦτο ζητῶ μόνον, ἵνα ὑμεῖς παραγένησθε, ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισκοπήτε, τουτίσσι ἐπισκίπτησθε, καταλαμβάνητε, καταμανθάνητε, ὅπερ ἐστὶν ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν· κὰν εἰς ἡ ὀστερῶν, μηδὲ τοῦτου καταμελήσθητε. Χάριν δὲ Θεοῦ τὴν πίστιν φησὶ, καὶ τὴν ἀρίστην πολιτείαν, καὶ τὰ μέλλοντα ἀγαθά. Πάντα γὰρ ταῦτα, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐστι χάριτος.

Μὴ τις ρίζα πικρίας ἀνώ φύουσι ἐνοχλή. Τοῦτο ἐν τῷ δευτερονόμιῳ καίται. Ἐλαβε δὲ αὐτὸ ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν φυτῶν. Ὁ δὲ ἀλλαχού γράφει, *Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ*, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησὶ, Μὴ τις πονηρὸς εἰς λύμην πλεόνων εἶναι συγχωρεῖσθω· ἔκκοπτε τὴν τῆς πικρίας ρίζαν, τουτίσσι, τῆς ἀμαρτίας, ἵνα μὴ βλαστοῦς ἐνέγκη, τουτίσσι μὴ ἄλλους τοιοῦτους ποιήσῃ. Ὅτι δὲ πικρὰ ἢ ἀμαρτία, μᾶλλον δὲ οὐδὲν πικρότερον αὐτῆς, ἴσασιν οἱ μετὰ τὸ πρᾶξαι ὑπὸ τοῦ συνειδότος τηρέμνοι. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν ὅτι πικρὰ ρίζα, ἀλλὰ πικρίας ρίζα· τὴν μὲν γὰρ πικρὰν ρίζαν ἐστὶ καρπὸς γλυκαῖς" προσενεγκεῖν· τὴν δὲ πικρίας ρίζαν, τουτίσσι τὴν πηγὴν καὶ ὑπόθεσιν, οὐκ ἐνι ποτὲ γλυκὺν ἐνεγκαῖν καρπὸν.

Καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί. Τοὺς γὰρ ἀσθεῖς ὀρώντες, εἰς ζῆλον αὐτῶν ἐρχονται οἱ ῥάθυμοι" καὶ μαινοῦνται τὰς ψυχὰς. Ἐκκοπέσθωσαν οὖν αἱ τοιαῦται ρίζαι.

Μὴ τις πόρνος, ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ. Ὁὐ τοῦτό φησιν, ὅτι πόρνος ἦν Ἡσαῦ, ἀλλ' ἕχρις αὐτοῦ στήσον, Μὴ τις πόρνος ἐν ὑμῖν ἦτω. Αἰνιττεται γὰρ τινὰς παρ' αὐτοῖς τοιοῦτους, οὐ μὲν οὐ βούλεται ἐλέγχειν αὐτούς, ἀλλὰ προσποεῖται ἄγνοιαν, ὡς ἂν διορθώσωται. Εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς εἶπὶ, *Μηδὲ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ*, τουτίσσι γαστριμαργός, κοσμηδός, τὰ πνευματικὰ βεβηλῶν καὶ κατῆπατῶν. Τὴν γὰρ παρὰ Θεοῦ δοθεῖσαν τιμὴν τῶν πρωτοτοκίων ἀπέδοτο, καὶ ταῦτα βρώσεως μιᾶς. Τοῦτο δὲ ἐστὶ βεβήλωσις, ἢ καταφρόνησις τῶν θείων. Ἐνταῦθα δείκνυσιν αὐτοῖς πόσον κακὸν ἢ ῥαθυμία,

A matrimonio junctus est, sobrietatem custodietis : non quod nuptiæ sint sanctificatio, sed quia sanctificationem a baptismate partam, per legitimum coitum, inviolatam servant. Honorabile quippe connubium, non autem sanctum, sed sanctificationis custos.

Sine qua nemo videbit Dominum. Neque enim fornicatores, neque mœchi, neque molles, neque masculorum concubitores regnum Dei hereditabunt⁶⁷. Ac Dominus in Evangelio : *Beati, inquit, mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁶⁸.

VERS. 15. *Considerantes ne quis desit gratiæ Dei.* Pericula quasi longum iter cum multo comitatu emensi sint, dicit : *Videte ne quis remanserit.* Non enim hoc quero solum, ut vos accedatis : sed ut alios etiam consideretis, hoc est, visitetis, cognoscatis, perdiscatis ; quod est de infirmis : et si vel utris tantummodo posterior fuerit, ne hunc quidem neglexeritis. Gratiam autem Dei, fidem dicit, et optimam vitæ rationem, adeoque futura bona. Hæc enim omnia sunt Dei gratiæ.

Ne qua radix amaritudinis sursum germinans inturbet. Hoc in Deuteronomio habetur. Est autem metaphora a plantis sumpta. Quod vero alio loco scribit : *Medicam fermenti totam massam fermentat*⁶⁹ : istud et hic dicit, Ne quis pravus ad plurimum perniciam permittatur, excinde amaritudinis radicem, hoc est peccati, ne germina proferat, hoc est, ne alios tales faciat. Quod autem amarum sit peccatum, imo vero nihil ipso amarulentius, ii noverunt qui post commissum flagitium conscientia macerantur. Observa autem quod non dixerit radicem esse amaram, sed amaritudinis radicem : potest enim amara radix fructus dulces proferre. Amarulentæ autem radicem, hoc est, fontem, et causam, non est possibile dulcem proferre fructum.

Et per illam inquinentur multi. Seguiores enim, cum impios vident, ad eorum æmulationem deveniunt, ipsorumque animi inquinantur. Itaque hujusmodi radices excindantur.

VERS. 16. *Ne quis fornicator, aut profanus ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua.* Non hoc dicit, quod Esau fornicator fuerit, sed hic siste ad, *Ne quis fornicator in vobis sit.* Innuat enim tales et eos quosdam fuisse, non tamen eos vult palam arguere, sed 751 ignorantiam simulat, ut emendentur. Deinde ab alio principio dic : *Neque profanus ut Esau*, hoc est, gastrimargus, belluo, vorax, mundanus, spiritualia profanans et conculcans. Datum enim a Deo honorem primogenituræ vendidit, idque pro una esca. Hæc vero est profanatio, contemptus nimirum divinarum rerum. Hic ipsis ostendit

⁶⁷ I Cor. iv, 9, 10. ⁶⁸ Matth. v, 8. ⁶⁹ Gal. v, 9.

Variorum lectiones.

⁷⁰ καλούς ο ⁷¹ ῥαθυμώτεροι ο.

quantum malum sit segnitias : nempe, quod prior, **A** ὅτι ὁ πρῶτος, ὑστερος γέγονεν ὀλιγοψυχίας, καὶ pusillanimis redditus, neque adversus cibi cupiditatem resistens, posterior factus est.

VERS. 17. *Novistis enim, quod et postea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus sit.* Reprobatus est a patre dicente ei : *Si ipsum dominum tuum feci, tibi vero quid faciam, fili* ⁴⁵? Quidam autem, *reprobatus est a Deo*, dixerunt. Primum igitur a Deo reprobatus est. Deus enim in causa fuit cur deceptus Isaac Jacobo benedixerit. Quod vero posthac cum benedictionem quæreret, rejectus sit, de patre est intelligendum, vel tum etiam ab utrisque : planum est enim, quod et pater secundum Deum ipsum reprobarit.

Non enim invenit penitentiae locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam (a). Numquid igitur **B** rejicit hic penitentiam Paulus? Haudquaquam. Quomodo igitur dicit quod penitentiae locum non invenerit, etiamsi cum lacrymis eam inquiserit? Primum igitur hoc accipe, quod per, *eam*, non penitentiam oporteat intelligere, sed benedictionem. Ponitur autem per parenthesin, *Penitentiae enim locum non invenit*. Deinde et penitentiam quæsitit quidem, non tamen ut oportet. Quomodo enim penitentiae est dicere, *Appropinquant dies luctus patris mei, et occidam fratrem meum*? Itaque propter hoc non invenit penitentiam, quia non ut oportuit eam quæsitit. Etiamsi enim lacrymas haberet, non fuere tamen penitentiae lacrymae, sed invidiae et amarulentiae ejus, qui non sustineret, neque reprobationem libenter amplecteretur. Quemadmodum neque mœror Caini, penitentiae mœror erat, sed invidiae, et indicavit etiam caedes fratris eandem. Aut igitur hoc est quod dixi, aut quod sapientissime Paulus eos qui nondum exciderunt, perterrefacit, inquires magnis peccatis non esse relictum penitentiae locum, *ex industria hoc faciens, ut per metum conservet eos ne cadant.* Cum vero nonnullos cecidisse conspexerit, iterum eos revocat, ut non desperent : quemadmodum ad Galatas : *Filii mei, inquit, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus* ⁴⁶. Non igitur rejicit hic penitentiam Paulus, sed munit eos qui ex Hebraeis crediderant, ut non cadant.

VERS. 18. *Non enim accessistis ad montem tractabilem, 752 et accensum ignem, et turbinem, et caliginem, et procellam, et tubæ sonum.* Ob oculos ponit, eos majoribus esse obnoxios malis si non sustinuerint

⁴⁵ Gen xxvii, 37. ⁴⁶ Galat. iv, 19.

⁷⁹ ὥστε μή ο.

Ἴστε γάρ ὅτι καὶ μετέπειτα θέλων κληρονομήσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμάσθη. Ἀπεδοκιμάσθη παρὰ τοῦ πατρὸς εἰπόντος πρὸς αὐτόν· *Εὐκέρριον αὐτὸν ἐποίησά σου, σοὶ δὲ τί ποιήσω, τέκνον*; Τινὲς δὲ, ἀπεδοκιμάσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἶπον. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεδοκιμάσθη. Ὁ γὰρ Θεὸς αἴτιος τοῦ, τὴν Ἰσαὰκ ἀπατηθέντα εὐλογῆσαι τὸν Ἰακώβ. Τὸ δὲ μετὰ ταῦτα τὴν εὐλογίαν ζητοῦντα ἀπεδοκιμασθῆναι, παρὰ τοῦ πατρὸς νοητέον, ἢ καὶ τότε παρ' ἀμφοτέρων· ὅτι γὰρ ὅτι καὶ ὁ πατὴρ κατὰ Θεὸν ἀπεδοκίμασεν αὐτόν.

Μετανοίας γὰρ τόπον οὐκ εὔρε, καίτοι μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν. Ἄρα μή ἐκβάλλει τὴν μετάνοιαν ἐνταῦθα Παῦλος; Μὴ γένοιτο. Πῶς οὖν φησιν, ὅτι μετανοίας τόπον οὐκ εὔρε, καίτοι μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν; Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δέξαι, ὅτι, αὐτήν, οὐ τὴν μετάνοιαν δεῖ νοεῖν, ἀλλὰ τὴν εὐλογίαν· διὰ μέσου δὲ τὸ, *Μετανοίας γὰρ τόπον οὐκ εὔρεν*. Ἐπειτα καὶ τὴν μετάνοιαν ἐζητήσῃ μὲν, οὐκ ὡς δεῖ δεῖ. Πῶς γὰρ μετανοίας τὸ λέγειν· *Ἐγγισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἀποκτενῶ τὸν ἀδελφόν μου*; Ὅσοι δὲ τοῦτο οὐκ εὔρε τὴν μετάνοιαν, ἐπειδὴ μὴ ὡς ἐχρῆν, αὐτὴν ἐζητήσεν. Ἐἰ γὰρ καὶ δάκρυα εἶχεν, ὅμως οὐ μετανοίας τὰ δάκρυα, ἀλλὰ φθόνου καὶ πικρίας, μὴ ἀνεχομένου μηδὲ στέργοντος τὴν παρευδοκίμησιν. Ὅσοι οὐδὲ ἡ λύπη τοῦ Κάιν ἦν μετανοίας, ἀλλὰ φθόνου, καὶ ἰδὴ λωσεν ὁ φθόνος. Ἡ οὖν τοῦτο ἔστιν ὁ ἔφη, ἢ ὅτι σοφώτατα Παῦλος, τοὺς μὲν μήπω πεσόντας φοβεῖ λέγων, ὅτι ἐπὶ τοῖς μεγάλοις ἁμαρτήμασι τόπος μετανοίας οὐκ ἔστιν· οἰκονομικῶς τοῦτο ποιῶν, ὡς ἂν τῷ φόβῳ συντηρήσῃ αὐτούς, ὥστε μὴ πεσεῖν. Ὅταν δὲ ἴδῃ τινὰς πεσόντας, πάλιν ἀνακαλεῖται, ἵνα μὴ ἀπογυῶσιν· ὡς περὶ τὴν Γαλιλάαν· *Τεκνία μου*, φησίν, *οὐς ἀδελφὸν εἶδον, ἀχρις οὗ μορφωθῆ Ἰησοῦς ἐν ὄμει.* Οὐ τοίνυν ἐκβάλλει ἐνταῦθα ὁ Παῦλος μετάνοιαν, ἀλλ' ἀσφαλίζεται τοὺς ἐξ Ἑβραίων πιστοὺς, πρὸς ⁷⁹ τὸ μὴ πεσεῖν

D *Ὁὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ, καὶ γρόφῳ, καὶ σκότῳ; καὶ θυέλλῃ, καὶ σάλπιγγος ἤχῳ.* Δείκνυσιν ὅτι μειζύων εἶσιν ὑπεύθυνοι, ἐὰν μὴ ὑπομένωσιν, ἀλλὰ ἀπι-

Variæ lectiones.

Notæ.

(a) Si penitentia in nobis ipsis sita est eo modo quo Deum placamus, et cujus gratia nobis remittuntur peccata, qui fieri potest ut eam quis cum lacrymis inquirat, nec inveniat? Esau igitur non suam penitentiam quæsitit, sed patris sui Isaac. Quæsitit enim benedictionem primogeniti quam fraudulentè præripuerat Jacob (ita volente Deo); sed ipsam a patre impetrare non potuit quanquam

cum lacrymis eum obsecrasset. Isaac igitur penitere non voluit benedictionis datæ Jacob. e Benedixi eum, inquit, et erit ille benedictus. Non est ergo aliter exponendus hic locus, quia penitentia semper impetrat a Deo veniam, modo vera sit; nisi ubi a Deo ipso aliter certo definitum sit, ut in Pharaone. LATINUS LATINUS.

στώσι τῷ ἐπαγγελιαμένῳ, ἢ οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ. Καὶ ὅρα πῶς ποιεῖται τὴν σύγκρισιν. Μεθ' ὃ εἶδεξε τὴν ὑπεροχὴν τῆς Νέας πρὸς τὴν Παλαιὰν διὰ πλειόνων, ὡς ἔγνωσται, τίθησι νῦν καὶ τὰ μεγάλα παρὰ τοῖς πάλαι καὶ θαυμαστά, τὰ ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει γινόμενα, καὶ ἀποφαίνει ταῦτα μικρὰ ὄντα, καὶ οὐκ ἀξιόλογα πρὸς τὰ τῆς Νέας. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, φησι, φαντασίᾳ πολλῇ πρὸς ἐκπληξίν τοῦ νηπιώδους ἐκαίνο λαοῦ. Καὶ γὰρ τὸ πῦρ, ἵνα δηλωθῇ τὸ κολαστικὸν τοῦ νομοθέτου, προσετέθη, καὶ φοβερὰς εὐθείας φανῆ. Ὁ γνόφος καὶ ὁ σκότος, ἐδήλουν τὸ συνεσκιασμένον τῆς Παλαιᾶς. Εἰ γὰρ ἐκαίνοι τύποι, ἦν, δῆλον ὅτι ἕως οὗ ἦλθεν ἡ ἀλήθεια, ἀσαφεῖς ἦσαν οἱ τύποι, μὴ γινωσκόμενοι τί δηλοῦσι. Καὶ τὸ ἀόρατον δὲ τοῦ Θεοῦ ἐδηλοῦτο διὰ τούτων. Γνόφος γὰρ, φησίν, ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἡ δὲ θέλλα βῆθύμους ὄντας τοῦ;

Ἑβραίου; διήγειρεν, ὥστε προσέχειν. Αἱ δὲ ἀλπιδες, ὡς παρόντος βασιλείας. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ ἴσται.

θεός, utpote socordes, ad attentionem excitavit.

Tubæ autem, veluti præsentis rege. Id enim et in secundo Christi adventu aderit.

Καὶ φωνῇ βημάτων, ἧσι οἱ ἀκούσαντες ἠπαρητήσαντο μὴ προσεθῆναι αὐτοῖς λόγον. Ὁ γὰρ θεὸς ἠκούετο λαλῶν, ἵνα ἀξιόπιστος ἡ νομοθεσία γένηται, καὶ μὴ ἐδώσει Μωσῆος εἶναι τὰ ῥήματα. Πάντως δὲ ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ φωνὴ φοβερά, ἡ δὲ τοῦ Μωσῆος ἰσχυρή. Διὸ παρητήσαντο ἐκαίνοι τὸν Θεόν, εἰπόντες Μωσῆϊ· Ἀδελφεὶ πρὸς ἡμᾶς σὺ, καὶ μὴ λαλεῖτω ἡμῖν ὁ θεός.

Ὁὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διασταλλόμενον. Τούτεστι τὸ διαλαλούμενον ** παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἠδύναντο τοῖς ὡσὶ στέγειν, ὡν φοβερόν. Ἄρα αὐτοὶ γαγνῶσιν αἱ τιοὶ τοῦ διὰ σαρκὸς φαῖναι τὸν Θεόν, ὡς ἂν χωρητὸς αὐτοῖς γένηται.

Κὰν θηρίον θίγη τοῦ δρους, λιθοβοληθῆσεται. Καὶ οὕτω φοβερόν ἦν τὸ φανταζόμενον. Δείκνυσι καὶ ἐν τούτῳ τὴν ὑπεροχὴν τῆς Νέας. Ἡ μὲν γὰρ Παλαιὰ καίτοι μηδὲν ἔχουσα μέγα, καὶ οἶον ἡ Καινὴ, φοβερά τις ἦν, καὶ οὕτε θηρίον τοῦ δρους ἀπτεσθαι ἐξῆν· τούτεστι κτηνός τι ἐξ ὧν ὁ λαὸς εἶχεν. Ἡ δὲ Νέα, πάντα τέλεια ἔχουσα, οὐδὲν ἐνδείκνυται φοβερῶν, ἀλλὰ πάντα ἤπια.

Μωσῆς εἶπεν· Ἐμφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος. Εἰ δὲ Μωσῆς οὕτως ὁ εἰσελθὼν εἰς τὸν γνόφον ὁ μέγας, ὁ λαὸς πόσον;

Ἄλλὰ προσεληλύθατε. Ἐκαίνοι οὐ προσῆλθον, ἀλλὰ πόρῳθεν εἰστήκεισαν· ὑμεῖς δὲ προσεληλύθατε. Ὁρᾶς τὴν ὑπεροχὴν;

Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Ἄντι τοῦ Σινᾶ, ἔχομεν Σιών ὄρος νοητὸν, καὶ πόλιν νοητὴν Ἰερουσαλήμ· τούτεστιν αὐτὴν τὸν οὐρανὸν, οὐκ ἔρημον, ὡς ἐκαίνοι.

Καὶ μυριάσι ἀγγέλων παρηγύρει. Ἄντι τοῦ

arint, sed diffidant ei qui promisit, quam qui Veteris Testamenti tempore vixerint. Expende vero qua ratione comparisonem faciat. Posteaquam ostendit excellentiam Novi Testamenti supra Vetus multis nominibus, uti notum est, nunc res magnas et admirandas a priscis illis gestas proponit, nempe quæ in monte Sina contigerunt, atque ostendit ea esse exigua, nec habere rationem vel pondus quo Novo adæquari queant. Illic enim multæ erant rerum imagines in terrorem puerilis istius populi. Ignis enim additus est, ut significaretur punitio quam illaturus erat legislator, et ut tremendus protinus videretur. Turbo et caligo significabant adumbrationem Veteris Instrumenti. Si enim figura esset Vetus illud, perspicuum est quod donec advenisset veritas, obscuro sane typi existerunt, cum non cognosceretur quidnam significarent. Invisibile autem Dei indicabatur per hæc. Caligo enim, inquit, sub pedibus ejus. Procella autem Hebræos, veluti præsentis rege. Id enim et in

VERS. 19. Et vocem verborum, quam qui audierunt excusaverunt se ne iis fieret verbum. Deus enim audiebatur loqui, ut auctoritas legislationi concilietur, neque existiment Mosis esse verba. Omnino autem Dei vox terribilis erat, Mosis vero exilis. Unde recusabant illi Deum, dicentes Mosis: Loquere tu ad nos, et ne loquatur nobis Deus **.

VERS. 20. Non enim portabant quod dicebatur. Hoc est, quod a Deo dicebatur, non potuerunt auribus suis ferre, adeo terribile erat. Proinde ipsi fuerunt in causa cur Deus per carnem apparuerit, ut possent eum capere.

VERS. 21. Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Per hoc quoque Novi Testamenti excellentiam indicat. Vetus enim, etsi nihil adeo magnum haberet ac Novum, terribile erat, neque belluam montem attingere licebat, hoc est, jumentum aliquod eorum quæ populus habebat. Novum autem omnia perfecta habens, nihil terrificum præ se fert, sed omnia blanda.

VERS. 22. Moses dixit: Exterritus sum et tremebundus. Si Moses autem qui caliginem erat ingressus, adeo magnus et mirificus, metu ita percussus est, quanto magis populus?

Sed accessistis. Illi non accesserunt, sed procul steterunt: vos vero accessistis. Viden' excellentiam?

753 Ad montem Sion, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem. Pro Sina habemus Sion montem spiritualem, et urbem spiritualem Jerusalem, hoc est, ipsum cælum, non solitudinem, illorum instar.

Et ad innumerum angelorum conventum. Pro

** Exod. xi, 18.

** τὸ ἐντελλόμενον καὶ διαλαλούμενον m.

populo, inquit, habemus nos angelorum myriadas. Adeoque pro pavore gaudium : hoc enim per, *Conventum*, significatur. Ubi enim panegyris, ibi est lætitia. Panegyris igitur ista in myriadibus angelorum consistit.

Vers. 23. *Et ad Ecclesiam primogenitorum qui conscripti sunt in cælis.* Primogenitos appellat fideles, consecratos Deo ac sanctificatos, quorum nomina sunt in libro vitæ, perinde ac Dominus etiam discipulis dicebat : *Vestra autem nomina scripta sunt in cælis* 67. Quoniam vero Deus est communis omnium Pater, omnes quidem homines sunt filii ejus communiter : horum vero primogeniti sunt filii leles, adeoque digni adoptione filiorum, quæ est secundum propositum. Vel simpliciter omnes quidem credentes, filii sunt ; primogeniti autem, qui Deo bene placent, et in verbo vitæque conversatione legationibus apud Deum dignati sunt.

Et judicem Deum omnium. Illic quoque perterrefacit eos. Omnium enim, non Judæorum tantum; cæterum et fidelium judex est. Illum ergo timete. Ostendit autem quomodo illi veteribus excellentiores sunt, siquidem illi ne nuda quidem verba sustinebant, neque monti quidem appropinquare audebant : vos autem ipsum judicem adiistis, id est, Christum. *Pater enim non judicat quemquam, sed judicium omne dedit Filio* 68.

Et ad spiritus justorum perfectorum. Hoc est, ad animas eorum qui clari et perfecti visi sunt apud Deum, per fidem videlicet, uti demonstravit : quibus etiam adjungendi estis, si modo illos fueritis imitati.

Vers. 24. *Ac Testamenti Novi mediatorem Jesum.* Non servum Moesen adiistis, sed Jesum Dominum nostrum.

Et sanguinem aspersionis. Hoc est, purificationis. Sanguis enim Christi conspersus super nos, purgavit nos et sanctificavit.

Melius loquentem, quam Abel. Sanguis igitur Abelis locutus est? Omnino. *Vox enim, inquit, sanguinis fratris sui clamat ad me* 69. Vel quod supra dictum est, loquitur nunc, cum celebratur et decantatur apud omnes mortales. At Christi sanguis splendidiorem vocem edit et significantiorem, et clariorem, per res ipsas clamans, quod omnes sanctificavit. Quin et alias loquitur : ubi invenerit mentem sinceram, excitat eam, et facit 754 loqui. *Spiritus enim loquitur gemitibus inenarrabilibus* 70. Divinus autem Cyrillus sic intellexit, quod sanguis Abelis clamaverit adversus occisorem : Christi autem sanguis pro nobis loquitur ad Patrem suum.

Vers. 25. *Videte ne recusetis loquentem.* Eo quod non creditis ejus promissionibus, sed despe-

λασὸν ἔχοντες ἡμεῖς ἀγγέλων μυριάδας, ἀντὶ τοῦ φόβου χαρὰν, τοῦτο γὰρ δηλοῦται διὰ τοῦ, Πανηγύρει. Ἐνθα γὰρ πανηγυρίς, ἐκεῖ χαρὰ. Ἡ πανηγυρίς ὡν αὕτη ἐν μυριάσιν ἀγγέλων συνίσταται.

Καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Πρωτοτόκους καλεῖ τοὺς πιστοὺς, τοὺς ἀφιερωμένους Θεῷ, τοὺς ἡγιασμένους, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βιβλίῳ ζωῆς, καθὰ καὶ ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν· Ὑμῶν δὲ τὰ ὀνόματα ἐγγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐπειδὴ δὲ κοινὸς ἐστὶ Πατὴρ πάντων ὁ Θεὸς, πάντες μὲν ἀνθρώποι υἱοὶ εἰσὶν αὐτοῦ κινῶν· πρωτότοκοι δὲ τούτων, οἱ πιστεύσαντες, καὶ ἄξιοι τῆς κατὰ πρόθεσιν 67 υἰοθεσίας. Ἡ καὶ πάντες μὲν ἀπλῶς εἰ πιστεύοντες, υἱοὶ· πρωτότοκοι δὲ οἱ εὐάρεστοι, καὶ τῶν πρεσβυτέρων ἐν λόγῳ καὶ πολιτείᾳ ἡξιωμένοι παρὰ Θεῷ.

Καὶ κριτῇ Θεῷ πάντων. Ἐνταῦθα καὶ φοβεῖ αὐτοὺς. Πάντων γὰρ, οὐχὶ Ἰουδαίων μόνων, ἀλλὰ καὶ πιστῶν ἐστὶ κριτῆς. Φοβήθητε οὖν τούτον. Δείκνυσι δὲ ἅμα καὶ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, τὴν πρὸς τοὺς πάλαι, εἶγε ἐκεῖνοι μὲν οὐδὲ ῥημάτων ψιλῶν ἠνείχοντο, οὐδὲ ἐτόλμων ἐγγίαι οὐδὲ τῷ θρεῖ· ὑμεῖς δὲ καὶ αὐτῷ τῷ κριτῇ προσεληλύθατε, τουτίστι Χριστῷ. Οὐ γὰρ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πασαν δέδωκε τῷ Υἱῷ.

Καὶ πνεύμασι δικαίων τετραλειωμένων. Τουτίστι, ταῖς ψυχαῖς τῶν εὐδοκίμησάντων καὶ ταλειῶν φανέντων παρὰ Θεῷ, διὰ τῆς πίστεως δηλαθῆ, ὡς ἀπέδειξεν· οἷς μέλλετε συνιαγῆναι, ἐὰν ζηλώσητε τούτους.

Καὶ Διαθήκης Νέως μεσσην Ἰησοῦ. Οὐχὶ Μεσση τῷ δούλῳ, ἀλλὰ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Καὶ αἵματι βαντισμοῦ. Τουτίστι καθαρισμοῦ. Τὸ γὰρ αἷμα τοῦ Χριστοῦ βαντισθὲν ἐφ' ἡμᾶς, ἐκάθαρε καὶ ἡγίασε.

Κριτῆτον λαλοῦντι παρὰ τὸ Ἄβελ. Τὸ γὰρ τοῦ Ἄβελ ἐλάλησε; Ναί. Φωνὴ γὰρ, φησὶν, αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με. Ἦ ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶρηται, ὅτι λαλεῖ καὶ νῦν φημιζόμενον καὶ φέδόμενον παρὰ πάνσιν. Ἀλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ λαμπροτέραν φωνὴν ἀφήσει καὶ εὐσημοτέραν, διὰ τῶν πραγμάτων βῶν, ὅτι πάντας ἡγίασε. Καὶ ἄλλως δὲ λαλεῖ· Ἐνθα εὐρῆ διάνοιαν εἰληκρινῆ, διανίστησιν αὐτὴν, καὶ ποιεῖ λαλεῖν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα λαλεῖ ἐν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Κύριλλος οὕτω πως ἐδέξατο, ὅτι τὸ μὲν αἷμα τοῦ Ἄβελ, κατέκραγε τοῦ φονευτοῦ 69· τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἡμῶν λαλεῖ πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

Βλέπετε μὴ παραιτησῆσθε τὸν λαλοῦντα. Διὰ τοῦ ἀπιστήσαι ταῖς αὐτοῦ ἐπαγγελίαις, καὶ ἀπο-

67 Joan. v, 22. 68 Luc. x, 22. 69 Gen. iv, 10. 70 Rom. viii, 26.

61 προαίρεσιν ο. 62 ἀδελφῶ ο.

γυνῶσι. Τίς δὲ ὁ λαλῶν, ἢ ὁ Χριστός; Εἰ γὰρ τὸ αἶ- A
μα αὐτοῦ λαλεῖ, πολλῶ μᾶλλον αὐτὸς ζῆ.

Εἰ γὰρ ἐκείνοι οὐκ ἐφυγον, τὸν ἐπὶ γῆς παρ-
αιτησάμενοι χρηματίζοντα. Τί οὐκ ἐφυγον; Τὴν τι-
μιωρίαν, τὴν ἀπόλειαν. Ἐπὶ γῆς δὲ χρηματίζοντα,
τὴν Μωσῆν λέγει, ἢ καὶ τὸν Θεὸν, τὸν ἀπ' οὐρανοῦ
μὲν καταβάντα, ἐπὶ γῆς δὲ ὁμοῦ χρηματίζοντα διὰ
Μωσέως. Ἐν γὰρ τῷ ὄρει τῷ Σινᾷ ἐχρημάτισε,
τούτεστιν ὠμίλησε, διελέχθη, διετάξατο.

Πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς, εἰ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀπο-
στρεφόμενοι. Τουτέστι τὸν Χριστὸν τὸν ἀπ' οὐρα-
νῶν χρηματίζοντα· τουτέστι τὸν μετὰ τὸ ἀναλη-
φθῆναι τὸν νόμον ἡμῖν δόντα διὰ τοῦ Πνεύματος. Οὐχ
ὡς ἄλλου δὲ ἄλλος τότε καὶ ἄλλου νῦν, τοῦτο εἶπεν, B
ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς νομοθεσίας διαφέρει. Τότε μὲν
γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς χρηματίζων, ἴδωκε τὸν νόμον· νῦν
δὲ ἀναληφθεὶς, ὡς εἴρηται. Ὅποτε φοβερώτερος ἂν
εἴη. Ὅτι γὰρ οὐκ ἄλλος ἦν τότε, καὶ ἄλλος νῦν,
ἕκαστος αὐτοῦ ²² τούτου ἐφεξῆς.

Οὐ ἡ φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε. Ὁρᾷ;
ὅτι καὶ τότε ὁ λαλῶν αὐτὸς ἦν, ὁ νῦν ἀπ' οὐρανοῦ
χρηματίζων ἡμῖν. Ἢ γὰρ φωνὴ αὐτοῦ τότε ἐν τῷ
τῆς νομοθεσίας καιρῷ, τὴν γῆν ἐσεισε.

Νῦν δὲ ἐπήγγελται λέγων· Ἐτι ἄτιξ ἐγὼ
σεῖω, οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν.
Δύο σεισμὸς ἔχομεν ἀπὸ τῆς Γραφῆς ἡμετέρους·
πρότερον μὲν τὸν ἐπὶ τῆς ²³ Σινᾷ νομοθεσίας· Ἡ
γὰρ, φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἐσεισθή· δεύτερον δὲ τὸν ἐπὶ C
τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας. Ἐσεισθή γὰρ, φησὶ, πᾶ-
σα Ἱερουσαλήμ· καὶ, Σεισθήσεται τὰ χειρο-
ποίητα τῆς Αἰγύπτου. Ἐσεισθήσαν γὰρ, τουτέστι
τῆς τοῦ πλανῆν τοῦς ταῦτα σιδομένου στάσιως·
ἀπεκινήθησαν, καὶ κατεβλήθη ἡ ἰσχὺς αὐτῶν. Τὸ
οὖν, Ἐτι ἄπαξ, τρίτον σεισμὸν δεῖξαι, τὸν μετὰ τὸν
δεύτερον συμβησόμενον, ἡγοῦν τὴν ἐπὶ τῇ συντε-
λεῖζ τοῦ κόσμου καινοτομίαν, ὅτε μεταστήσονται τὰ
πάντα, ἀπὸ τῆς φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν ἐναλλατό-
μενα. Ἀγγαῶ ²⁴ δὲ τὸ βῆτόν.

Τὸ δὲ, Ἐτι ἄπαξ, θεοὶ τῶν σαλευσόμενων τὴν
μετάθεσιν, ὡς πεποιθμένων· Τουτέστι, τῆς φθορ-
τῆς κτίσεως τὴν μετάθεσιν, τῆς ἐχούσης φύσιν σα-
λευσθαι, ὅτε δὴ πεποιθμένης, τουτέστιν, ἀρχὴν λα- D
βούσης τοῦ εἶναι, καὶ ἀναγκαίως δηλαδὴ καὶ τέλος
ἐχούσης. Πᾶν γὰρ τὸ ποιηθὲν, ἤρξατο, καὶ διὰ τοῦ-
το, ὅσον γε τῇ οἰκειᾷ φύσει καὶ τελειότητι ἔχει. Καὶ
γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι κατὰ φύσιν μὲν οὐκ ἀτελείητοι,
ἐπειδὴ οὐδὲ ἀναρχοὶ χάριτι· δὲ θεῖα τὸ ἀτελείητον
ἔαδον.

Ἰρα μὲν τὰ μὴ σαλευόμενα. Τουτέστι τὰ

²¹ Psal. LXXV, 9. ²² Matth. II, 5. ²³ Isa. XIX, 1.

Variae lectiones.

²⁴ τῶν ἐφεξ. ο. ²⁵ γῆς ἐν Σ. v. ο. ²⁶ αὐτοῦ ο.

ratis. Quis autem est qui loquitur, nisi Christus?
Quod si sanguis ejus loquitur, multo potius ipse
vivit.

Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui su-
per terram loquebatur. Quid non effugerunt? Sup-
plicium, perniciem. Per eum autem qui super ter-
ram oraculum reddebat, Moſen intelligi, vel Deum,
qui e caelis quidem descendeſebat, super terram ta-
men oraculum edebat per Moſen. In monte namque
Sina iſchrematiſe, hoc est, locutus est, diſseruit,
ordinavit.

Multo potius nos, qui de caelis loquentem nobis
avertimus. Hoc est, Christum e caelis loquentem,
id est, qui post assumptionem suam, legem nobis
dedit per Spiritum. Non autem veluti alius sit nunc,
alius vero tunc, hoc dixit, sed modus legislatio-
nis diſfert. Tum enim super terram agens, et res
ordinans, legem sancivit: nunc vero in caelum as-
sumptus, uti dictum est. Proinde terribilior esset.
Quod enim haud alius fuerit tunc, alius vero nunc,
audi hunc ipsum in sequentibus.

VERS. 26. Cujus vox terram tunc movit. Animad-
vertis eum tum quoque fuisse qui loqueretur, qui
hodie e caelis nobis responsa edit. Vox enim
ejus tum legislationis tempore terram concus-
sit.

Nunc autem promisit dicens: Adhuc semel ego
concutio non solum terram, sed et caelum. Duos
motus fuisse ex Scriptura tenemus. Prior erat, cum
in monte Sina lex sanciretur. Terra enim, inquit
David, mota est ²¹. Alter, cum in carnem Christus
venisset. Motus est enim, inquit, universa Jerusa-
lem ²²: et, Concussentur idola manufacta Aegypti ²³.
Concussa sunt enim, hoc est, a statione sua sublata
sunt, ne suos fallant cultores, ac dejectum est ro-
bur ipsorum. Quod ergo ait, Adhuc semel, tertiam
concussionem significat, quae post secundam est
eventura: vel eam, quae in mundi consummatione
futura est, innovationem, quando cuncta immu-
tabuntur, a corruptibilitate ad incorruptionem
alteranda. Aggae autem prophetæ hoc dictum
est.

VERS. 27. Quod autem, Adhuc semel, dicit, decla-
rat mobilitatem translationem, tanquam factorum. Hoc
est, corruptibilis creaturae transmutationem, cui
natura est ut moveatur, ut quae facta sit, id est,
principium accepit essentiae, ac necessario etiam
finem habeat. Omne enim **755** quod factum est,
exordium habuit: unde quatenus ad naturam ejus
attinet, finem etiam habiturum est. Nam angeli se-
cundum naturam quidem non carent fine, quando-
quidem ne principio quidem carent: gratia autem
divina, quod fine careant, sintque immortales, ac-
cederunt.

Ut maneant ea quae sunt immobilia. Hoc est, su-

tura bona. Cum enim mutata fuerint hæc corru-
ptibilia, omnia tum justis eventura incorruptibilia
erunt et inconcussa, nulli seu translationi seu per-
mutationi obnoxia.

VERS. 28. *Itaque regnum immobile suscipientes, habeamus gratiam.* Quandoquidem, inquit, talibus ornandi simus bonis, immutabilibus scilicet et inconcussis, ac tale tantumque regnum accipiemus, hinc jam arrham ejus sumentes, spiritualia charismata, *habeamus gratiam* : hoc est, non doleamus, neque decidamus animo, sed gratias agamus ei qui talia cum dedit, tum daturus est.

Per quam servimus, placentes Deo. Per quam, gratiarum actionem scilicet. Si enim grati fuerimus, tum Deo ita inservimus, ut bene ei placeamus, ac veluti scientes qualem Dominum habeamus. Nisi enim et pro tranquillitate et pro afflictionibus grati sumus, neque enim ita colimus, ut ei gratum sit. Quis enim servus, qui murmuret adversus dominum (murmurat enim, qui ei prout decet, non servit) gratum hero exhibet ministrum? Propterea et hic ipse alio in loco dicit, *Nolite murmurare* ¹⁴; et iterum : *Omnia, facite sine*

Cum reverentia et religione. Hoc est, nihil impudens loquamur, nihil inverecundum, sed vel habitus externus verecundiam habeat erga homines, et religionem erga Deum.

VERS. 29. *Etenim Deus noster ignis consumens est.* Quoniam Veteris Testamenti res terribiles fuisse ostendit, Novi vero nihil hujusmodi habere; ne illarum mansuetudinem despiciant habeant, ait : *Cum reverentia et religione gratias agamus Deo.* Anima enim quæ in afflictionibus desperat, pudorem abjicit. Vel quia servitus nostra cum reverentia et religione fieri solet. Nam Deus noster ignis est, ac oportet religiosos esse nos, ne veluti contemptores ac negligentes consumamur. *Reverentes enim, inquit, facite filios Israel.* Porro istud consolationem eis præbet, siquidem ejusmodi habeamus Deum, qui possit adversarios nostros consumi.

756 CAPUT XIII.

VERS. 1, 2. *Charitas fraternitatis muneat. Hospitalitatis ne obliviscamini.* Non dixit, Comparete fratrum charitatem et hospitalitatem : habebant enim has, ut videtur : verum, quia ob frequentes afflictiones periculum erat ne circa has virtutes flaccescerent, *Charitas, inquit, fraterna maneat, stabilis consistat, ne sinatis eam effugere vos.* Ac *hospitalitatis, inquit, ne obliviscamini.* Tanquam enim spoliati essent facultatibus suis, fortasse parcius se gerebant. Vel in futurum eos munit.

¹⁴ 1 Cor. x, 10. ¹⁵ Philipp. ii, 14.

Variæ lectiones.

¹⁶ χάρις · ἡ γὰρ βασιλεία, τοῦτ' ἐστὶν ἡ τῶν δικαίων ἀπόλαυσις· αἰώνιος καὶ ἀπέραντος π. *Gratiam* : Regnum enim, hoc est justorum felicitas, æterna est ac infinitum. ¹⁷ δέους ο. ¹⁸ — θάνασθαι σπουδάστε υ.

μέλλοντα αγαθά. Ἐπειδὴν γὰρ ἀλλαγῆ ταῦτα τὰ φθαρτὰ, πάντα τὰ τότε τοῖς δικαίοις ἐσόμενα ἔσται φθαρτα καὶ ἀσάλευτα, μηδεμίαν μεταθεσὶν ἢ ἀλλαγὴν ὑφιστάμενα.

Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν ¹⁶. Ἐπειδὴ, φησὶ, τοιοῦτων μέλλομεν ἀξιοῦσθαι ἀγαθῶν, ἀμεταθέτων καὶ ἀσαλεύτων, καὶ τοιαύτην βασιλείαν παραλαμβάνομεν, ἐντεῦθεν ἤδη ἀβραβῶνας αὐτῆς δεχόμενοι τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἔχωμεν χάριν· τούτεστι, μὴ ἀλγῶμεν, μὴ δὲ ἀποδυσπετώμεν, ἀλλ' εὐχαριστώμεν τῷ τοιαῦτα καὶ ἤδη δόντι, καὶ μέλλοντι δώσειν.

Δι' ἧς λατρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ. Δι' ἧς, εὐχαριστίας. Ἐὰν γὰρ ὦμεν εὐχάριστοι, τότε καὶ λατρεύομεν εὐαρέστως, καὶ ὡς εἰδότες ποῖον δεσπότην ἔχομεν. Ἐὰν γὰρ μὴ εὐχαριστοῦμεν καὶ ὑπὲρ ἀνέσεων καὶ ὑπὲρ θλίψεως, οὐδὲ λατρεύομεν εὐαρέστως. Τίς γὰρ δούλος γογγύζων κατὰ τοῦ δεσπότου (γογγύζει γὰρ ὁ μὴ ὡς δεῖ τοῦτον δουλεύων), δουλεύει εὐαρέστως; Διὸ καὶ αὐτὸς οὗτος ἀλλαχοῦ φησι, *Μὴ γογγύετε· καὶ αὖθις, Πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν.* Καὶ Ἰσραηλίται δὲ ἔπασον ἐν τῇ ἔρημῳ, ὡς γογγυσταί. *murmurationibus* ¹⁵. Israelitæ vero in deserto cecide-

Μετὰ αἰδοῦς ¹⁷ καὶ εὐλαβείας. Τούτεστι· μηδὲν ἰταρὸν φθειγγόμεθα, μηδὲν ἀναίσχυντον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξω σχῆμα αἰδῶ ἐχέτω πρὸς ἀνθρώπους, καὶ εὐλάβειαν πρὸς Θεόν.

Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκων. Ἐπειδὴ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς φοβερὰ ἔδειξε, τὰ δὲ τῆς Καινῆς οὐδὲν ἔχοντα τοιοῦτον· ἵνα μὴ καταφρονήσωσι τῆς πρεσβυτητος, φησὶ· *Μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας εὐχαριστῶμεν τῷ Θεῷ.* Ψυχὴ γὰρ ἐν ταῖς θλίψεσιν ἀπανσιχυντεῖ ἀπογινώσκουσα. Ἡ ὅτι ἡ λατρεία ἡμῶν μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας πέφυκε γίνεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ ἐστὶ, καὶ δεῖ εὐλαβεῖς εἶναι ἡμᾶς, ἵνα μὴ καταναλωθῶμεν ὡς καταφρονηταὶ καὶ ἀδιάφοροι. *Εὐλαβεῖς γὰρ, φησι, ποιήσατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ.* Τοῦτο δὲ καὶ παράκλησιν αὐτοῖς φέρει, εἴως τοιοῦτον ἔχομεν Θεόν, δυνάμενον τοὺς ὑπεναντίους ἡμῶν καταναλώσαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἡ φιλαδελφία μετέτω. Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Κτήσασθε φιλαδελφίαν καὶ φιλοξενίαν· εἶχον γὰρ ταύτας, ὡς εἶκεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῶν συνεχῶν θλίψεων ἐκινδύνευον περὶ ταύτας τὰς ἀρετὰς ἀποββαθυμῆσαι, φησὶν, ὅτι *Μετέτω ἡ φιλαδελφία, ἐδραία ἔστω, μὴ ἐάσητε αὐτὴν ἀποφυγεῖν ὑμᾶς.* Καὶ *Τῆς φιλοξενίας, φησὶ, μὴ ἐπιλανθάνεσθε* ¹⁸. Ὡς γὰρ διηρηπασμένοι τὰ ἔντα, ἴσως φειδομένως ἀν διέκινετο. Ἡ καὶ εἰς τὸ μέλλον ἀσφαλίζεται.

Διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγαλλοῦ. Οὕτω μέγα ἡ φιλοξενία, καὶ τὸ πάντας ἀπλῶς ὑποδέχασθαι, καὶ μὴ φυλοκρινεῖν⁹⁹, ὥστε καὶ τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Λῶτ πρόφασι· ἐγένετο αὕτη πρὸς τὸ ὑποδέξασθαι ἀγγέλους. Τὸ δὲ, Ἐλαθόν, ἀντι τοῦ, ἠγνόησαν ὅτι ἄγγελοι ἦσαν οἱ ξενιζόμενοι, καὶ ὁμῶς φιλοτιμῶς αὐτοὺς ἐξένισαν· ὃ καὶ μεγάλους αὐτοὺς ποιεῖ, ὡς εἶχε ἡδύσαν, οὐδὲν μέγα ἐποίουν.

Μιμηθήσεσθε τῶν δεσμίων, ὡς συνδεδεμένοι. Ὁ γὰρ συνδεδεμένος τι, κἂν θάλη ἐπιλαθέσθαι, οὐ δύναται.

Τῶν κακοχουμένων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι. Τῶν κακοχουμένων ἢ ἐν φυλακαῖς, ἢ ἐν λιμῷ, ἢ ἄλλῃ θλίψει. Ὁ γὰρ λογιζόμενος, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁμοιοπαθὲς περικειται σῶμα, ἀντιποιήσεται τούτων, διὰ τὴν συμπάθειαν, καὶ διὰ τὸ φοβηθῆναι, μὴ καὶ αὐτὸς τοῖς ὁμοίοις περιπέσειν συγχωρηθῆ δὲ τὸ ἀφιλόνητον.

Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος. Ὅρα πόσος περὶ σωφροσύνης αὐτῷ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ ἀνωτέρω ἀγιασμοῦ μνημονεύων, περὶ ταύτης ἔλεγε, καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα ἐρεῖ περὶ πόρνων καὶ μοιχῶν. Ἐν πᾶσι οὖν, μὴ ἐν τοῖς προδεδηκόσι μὲν, ἐν δὲ τοῖς νέοις οὐ· ἀλλ' ἐν πᾶσιν. Ἡ καὶ ἐν πᾶσι τρόπος, καὶ ἐν πᾶσι καιροίς. Μὴ ἐν θλίψει μὲν, ἐν ἀνέσει δὲ οὐ· μὴ ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει τίμιος, ἐν ἄλλῳ δὲ οὐ· ἀλλ' ὅλος δι' ὅλου τίμιος ἔστω. Ἐνταῦθα δὲ ἐντρέπονται οἱ τὸν γάμον διαβάλλοντες· αἰρετικοί. Ἰδοὺ γὰρ τίμιος ὀνομάζεται, ὅτι ἐν σωφροσύνῃ τηρεῖ.

matrimonium calumniatur. Ecce enim honorabile servet.

Πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός. Καὶ ἐνταῦθα μετὰ ἐπιτιμιῶν ἢ ἀπαγέρουσιν τῆς πορνείας. Κρινεῖ γὰρ ὁ Θεός, ἀντι τοῦ, κατακρινεῖ. Καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ ὁ γάμος συγχωρηταί, δικαίως ὁ πόρνος καὶ ὁ μοιχὸς κολάζεται.

Ἀφιλόγητος ὁ τρόπος. Οὐκ εἶπε, Μηδὲν κέκτησθε⁹⁹, ἀλλὰ, Κἂν ἔχητε, μὴ ἦτε δεδουλωμένοι, ἀλλ' ἐλευθερίως ταῦτα ἔχετε, ὥστε κἂν ποτε ἐκπέσητε τούτων, μὴ δυσχεραίνειν· ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὁμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Καὶ ἄλλως δὲ, ἐπειδὴ πολλοὶ μετὰ τὸ κενῶσαι τὰ ὑπάρχοντα, σπουδάζουσιν ἀνακτασθαι πάλιν, προφάσει τοῦ δεῖν ἐλεεῖν, φησὶν Ἀφιλόγητος ὁ τρόπος. Διὸ καὶ ἐπάγει·

Ἀρκούμενοι τοῖς παρούσιν. Δείκνυσιν πῶς ἂν ἀφιλόγητοι εἴημεν. Ἐὰν ἀρκούμεθα τοῖς παρούσιν, ἐὰν μηδὲν πλέον ζητῶμεν τῆς χρείας καὶ τῶν ἀναγκαίων. Ὁ γὰρ πλέον ὦν ἔχει, ζητῶν, πρόδηλον ὡς φιλόγητος.

Αὐτὸς γὰρ εἶρηκεν· Οὐ μὴ σε ἀρῶ, οὐδὲ οὐ

Per hanc enim latuerunt quidam angelis hospitio receptis. Adeo preclara res est hospitalitas, ac quosvis simpliciter suscipere, nec curiose de qua quispiam familia sit explorare, ut et Abrahamo et Lot ea fuit occasio ut angelos exceperint hospitio. Latuerunt autem, est pro, Nesciverunt eos angelos esse, quos hospitio receperunt, attamen amanter et honorifice eos tractarunt. Quæ res magnos eos facit. Nam si scivissent, nihil magni fecissent.

Vers. 3. Mementote vincitorum, tanquam simul trincti. Qui enim alicui alligatus est, etiamsi oblivisci velit, haud potest.

Affictorum, tanquam et ipsi in corpore morantes. Affictorum, vel carcere, vel fame, vel alia quap' am calamitate. Qui enim secum reputat, se vestitum esse corpore iisdem afflictionibus obnoxio, illos defendet, tum quod condoleat, tum quod metuat, ne et ipse in similia mala incidere permittatur propter inhumanitatem suam.

Vers. 4. Honorabile connubium in omnibus, et thorus immaculatus. Expende quanta sit ei ratio temperantiæ et continentiæ. Nam supra sanctimoniam mentionem faciens, de hac dicebat, ac rursus post hæc de fornicatoribus et mæchis dicet. In omnibus igitur; non in solis provectoris ætatis hominibus, in juvenibus autem non item, verum in omnibus. Vel omnibus modis ac omni tempore: non in afflictione quidem, in tranquillitate autem non item: non in hac quidem parte pretiosum et honoratum, in illa vero secus; sed totum per omnia pretiosum sit. Hic pudeant hæretici, qui dicitur, eo quod in temperantia hominem con-

Fornicatores autem et mæchos judicabit Deus. Illic etiam cum adjuncta multa, fornicationis est prohibitio. Judicabit enim Deus, hoc est, condemnabit. Nec immerito: si enim matrimonium 757 est permissum, fornicator et mæchus merito puniuntur.

Vers. 5. Sint mores sine avaritia. Non dixit, Nihil possideatis; sed, Si habueritis facultates, ne redigamini in earum servitutem, sed libere eas habete, ut si quando contingat vos eas amittere, non ægro animo feratis: quod et supra dixit: Rapinam possessionum vestrarum cum lætitia exceperistis. Deinde quia haud pauci postquam res suas amiserint, eas recuperare moliantur, prætextu elemosynæ in alios conferendæ, dicit: Sint mores sine avaritia. Propterea etiam infert:

Contenti presentibus. Ostendit quemadmodum ab avaritia alieni esse possimus, nempe, si contenti simus presentibus, si nihil præter usum et necessitatem inquiramus. Qui enim plura quam habet quærit, planum est eum avarum esse.

Ipse enim dixit: Non te deseram, neque te dere-

Variæ lectiones.

⁹⁹ φιλοκρινεῖν ο. ⁹⁹ ἔχοντες ο.

inquam 76. Quia verisimile erat nonnullos dicturos : At quid faciemus, si necessaria nobis non suppetant? Hoc, inquit, nullo modo fieri potest. Deus enim per Isaiam dicit: *Non te deseram, neque quidquam mentitur. Sed et illos ipsos Judæos verisimile erat dicere : Et quibus presentibus contenti erimus? Nos facultatibus nostris spoliati sumus, et nihil nobis superest. Dicit igitur, Potestis iis quæ supersunt, quantumvis pauca fuerint, contenti esse : Deus enim dixit: Non te deseram, hoc est, non te omittam. Ac etiamsi Apostolus fortasse de rebus necessariis acceperit, tu vero de omni negotio accipies hoc Dei dictum.*

VERS. 6. *Ut confidentes dicamus : Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo. Quandoquidem hæc Deus dixit, certa omnino sunt. Deinceps igitur confidenter dicamus, quod divipientes bona nostra, nos in angustias non protrudent.*

VERS. 7. *Mementote præpositorum vestrorum, qui locuti sunt vobis verbum Dei. Ad hoc Thessalonicenses quoque adhortabatur, ut eos abundantius honore afficerent. Ac quemadmodum illi verbum impertiunt, sic illi, si fieri possit, succurrant eis in externis corporis necessitatibus. Hoc enim innuit per, Mementote. Vel ad imitationem eorum istos excitat.*

Quorum intuentes exitum conversationis, imitamihi fidem. Hoc est, exactius considerantes. Ac quemadmodum discipuli pictoris ad primum exemplar, sic et vos nunquam non desigentes oculos ad exitum, hoc est, ad finem ipsorum conversationis, id est, morum et vitæ, quod bonum finem nacta sit, imitamini ipsorum fidem. Ex fide enim vita pura nascitur. Si enim futuris fidem **758** *non adhiberent, sed dubitarent, conversationem irreprehensibilem non ostendissent. Rursus autem pusillanimitatem eorum curat; vel fidem dogmatum dicit. Infert igitur:*

VERS. 8. *Jesus Christus heri et hodie idem, et in sæcula. Nonnulli enim uti videtur, exstiterunt fidem adulterantes, et dicentes : Alius veniet, quem hodie usque expectant Judæi. Ait igitur : Idem est Christus heri, id est, omni præterito tempore, et hodie, hoc est, præsentis tempore, et in sæcula, futura scilicet, adeoque infinita, nec veniet alius. Ne erretis igitur. Vel : Quemadmodum præpositos vestros non deseruit, sed in omnibus adjuvit eos, hunc ad modum et vobis auxiliabitur. Idem enim est.*

VERS. 9. *Doctrinis variis et peregrinis ne circumferamini. Variis, id est, nunc his, nunc illis, et aliquando ab istis, aliquando ab illis. Præterea,*

⁷⁶ Jos. 1, 5.

⁸¹ ἀποβλέποντες ο.

Α μή σε ἐγκαταλίπω. Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τινὰς εἰπεῖν Ἐπιθετικῶς ὅτι οὐδὲ τὰ ἀναγκαῖα ἔχωμεν; φησὶν Ὁὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Ὁ γὰρ Θεὸς διὰ τοῦ Ἡσαίου λέγει, ὅτι Οὐ μὴ σε ἀνῶ· καὶ οὐ ψεύδεται πάντως. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς δὲ τούτους τοῦς ἐξ Ἰουδαίων εἰκὸς ἦν εἰπεῖν, ὅτι Ποίαις παρῶσιν ἀρκεσθῶσόμεθα; Ἡμεῖς; διηρηπάγημεν, οὐδὲν ἔχομεν λοιπόν. Φησὶν οὖν ὅτι Ἀνάσθε ταῖς ὑπελειφθεῖσαι, καὶ βραχέα εἶεν, ἀρκεῖσθαι. Ὁ γὰρ Θεὸς εἰρηκεν Οὐ μὴ σε ἀνῶ, τοῦτο ἔστιν Οὐ μὴ σε ἐάσω. Εἰ τάχα δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος περὶ τῶν χρειωδῶν ἐξεδέξατο τοῦτο, ἀλλὰ οὐ γὰρ καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος δέξαι τοῦτο βήθη ὑπὸ Θεοῦ.

B *Ὅστε θαρροῦντες ἡμᾶς λέγειν· Κύριός μοι βοηθός, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἀνθρωπος. Ἐπὶ ταῦτα εἶπεν ὁ Θεός, πιστὰ πάντως εἰσί. Λοιπὸν οὖν θαρροῦντες, λέγωμεν, ὅτι οἱ διαρκίζοντες τὰ ὑπάρχοντα ἡμῶν, οὐ στενώσουσιν ἡμᾶς.*

Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο καὶ Θεσσαλονικεῦσι παρήγει, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς ἐν τιμῇ ὑπερεκπερισσοῦ. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνοι τοῦ λόγου μεταδίδασκιν, οὕτως, εἰ ἐνεστι βοηθεῖν αὐτοῖς ἐν ταῖς σωματικαῖς χρείαις. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τοῦ, Μνημονεύετε. Ἡ καὶ πρὸς μίμησιν αὐτῶν ἐπαλείφει τοῦτους.

C *Ὅν ἀναθεωροῦντες τὴν ἐκβασιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμῆσθε τὴν πίστιν. Τοῦτέστιν, ἀκρίβειστον ἀνασκοποῦντες. Καὶ ὡσπερ μαθηταὶ ζωγράφου πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὕτως ὑμεῖς ἀεὶ βλέποντες πρὸς τὴν ἐκβασιν, ταῦτέστι τὸ τέλος τῆς αὐτῶν ἀναστροφῆς, ὅ ἐστι πολιτείας, ὅτι χρηστὸν τέλος ἔσχε, μιμῆσθε αὐτῶν τὴν πίστιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς πίστεως ὁ βίος ὁ καθαρὸς. Εἰ μὴ γὰρ ἐπίσταυον τοὺς μέλλουσιν, ἀλλὰ ἰδίσταζον, οὐκ ἂν ἐπεδείξαντο πολιτείαν ἀμεμπτον. Πάλιν δὲ τὸ μικρόψυχον αὐτῶν θεραπεύει· ἡ πίστιν τὴν τῶν δογμάτων λέγει. Ἐπάγει οὖν·*

D *Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὅς ἔοικε γὰρ, ἦσαν τινες παραχαράττοντες τὴν πίστιν, καὶ λέγοντες, ὅτι Ἄλλος ἔξει, ὃν καὶ μέχρι τοῦ νῦν προσδοκῶσιν Ἑβραῖοι. Φησὶν οὖν ὅτι Ἀὐτὸς ἐστὶ Χριστὸς χθὲς, τοῦτέστι, τὸν παρελθόντα πάντα χρόνον, καὶ σήμερον, τοῦτέστι, κατὰ τὸν ἐνεστώτα, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, τοὺς μέλλοντας καὶ ἀπεράντους, καὶ οὐχ ἔξει ἕτερος. Μὴ τοίνυν πλανᾶσθε. Ἡ ὅτι ὡσπερ τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν οὐ κατέλιπεν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀντελαμβάνετο αὐτῶν, οὕτω καὶ ὑμῶν ἀντιλήφεται. Ὁ αὐτὸς γὰρ ἐστὶ.*

Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε. Ποικίλαις, ταῖς ἄλλοτε ἄλλαις, καὶ παρ' ἄλλων καὶ ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ξέναις τοῦ ὀρθοῦ δόγματος. Ἐστὶ

γάρ ποικίλην μὲν εἶναι διδασκαλίαν, μὴ ξένην δὲ καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀδόκιμον. Ὅταν δὲ καὶ ποικίλαι, τούτεστι, παρὰ τοῦδε τόδε, καὶ τοῦδε τόδε· καὶ ξένη, τούτεστιν, ἀλλότρια: τῆς ἀληθείας, τότε δεῖ φυλάττεσθαι. Ἢ γὰρ ἀλήθεια μονοειδής, καὶ πρὸς ἓν ἀφορῶσα. Ὅρα δὲ τὸ, *Περιζέρεσθε*, ὡς ἐπὶ τιῶν κούφων, καὶ ἐνταῦθα χάκει βῆδιω; περιπαγόμενων.

Καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, εὐβρώμισιν, ἐν ᾗ οὐκ ὠφελήθησιν οἱ περιπατησώμενοι. Αὐταὶ αἱ ξέναι διδασκαλίαι. Αἰνίττεται γὰρ τοὺς τὴν Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν τῶν βρωμάτων ἐισάγοντας. Φησὶν οὖν, ὅτι *τῇ χάριτι*, τούτεστι, τῇ πίπτει βεβαιοῦσθαι δεῖ ἡμᾶς, καὶ πληροφροῦν εἶναι, ὅτι οὐδὲν ἀκάθαρτον, ἀλλὰ πάντα τῷ πιστεύοντι καθαρά. Πίστεως οὖν δεῖ, εὐβρωμάτων παρατηρήσεως. Οἱ γὰρ ἐν τοῖς βρώμασι περιπατήσαντες, τούτεστι, τῇ τῶν βρωμάτων παρατηρήσει στοιχίσαντες διαπνεύουσιν, οὐδὲν εἰς ψυχὴν ὠφελήθησάν, ὡς τῆς πίστεως ἔξω ὄντες, καὶ τῷ νόμῳ τῷ ἀνωφελεῖ δουλεύοντες. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ ὠφελούντο ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως, φησὶν. ὅπως οὕτως ἦσαν μισροὶ, ὥστε μὴ δύνασθαι μετέχειν τῶν θυσιῶν;

Ἐχομεν θυσιαστήριον ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες. Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι οὐ δεῖ παρατηρεῖσθαι βρώματα, ἵνα μὴ διέξῃ εὐκαταφρόνητα εἶναι τὰ ἡμέτερα διὰ τὸ ἀπαρτήρητον²⁹, φησὶν οὖν, Καὶ ἡμεῖς ἔχομεν παρατήρησιν, ἀλλ' οὐκ³⁰ ἐπὶ βρώμασι τοιοῦτοι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ θυσιαστηρίῳ, ἥτοι τῇ ἀναιμάκτῳ θυσίᾳ τοῦ ζωοποιοῦ σώματος. Ταύτης γὰρ οὐδὲ τοῖς νομικοῖς ἀρχιερεῦσι μεταλαβεῖν ἔξεστιν, ἕως ἂν λατρεύουσι τῇ σκηνῇ, τούτεστι, τοῖς νομικοῖς τύποις, τοῖς παροδικαῖς, τοῖς καταγομένοις, τοιούτων γὰρ ἡ σκηνή, ἢ τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡσπερ τῶν νομικῶν θυσιῶν οὐ μετέχον οἱ λαοὶ³¹, ὡς ἀνάξιοι.

Ὅρα γὰρ εἰσφέρεται ζῶων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ Ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τῶν σώματα κατακαίεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἀγάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὴν λαὸν, ἔξω τῆς πόλης ἐπαθε. Δείκνυσσι τὰ παρ' Ἰουδαίους σεμνὰ τύπους ὄντας τῶν ἡμετέρων, καὶ φησὶν, ὅτι, Οὐδὲν ἦσαν ἐκείναι αἱ θυσίαι, ὧν ἐκωλύοντο μετέχειν οἱ τοῦ λαοῦ· τῆς δὲ ἡμετέρας θυσίας οὐδὲ εἰ τοῦ νόμου ἀρχιερεῖς μετέχουσι. Ταύτην γὰρ ἐκείναι ἐτύπου. Ὅσπερ γὰρ τῶν ζῶων τῶν ὑπὲρ ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ προσφερομένων, τὸ μὲν αἷμα εἰς τὰ Ἅγια εἰσῆγεν ὁ ἀρχιερεὺς, τὰ δὲ σώματα ἔξω τοῦ στρατοπέδου κατακαίετο· οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου παθὼν, τὸ μὲν αἷμα αὐτοῦ εἰς τὰ Ἅγια εἰσέκομισε τῷ Πατρὶ ὡς Ἀρχιερεὺς, τὸ δὲ σῶμα ἀνεσκολοπίσθη ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Ἀνάμνησιν οὖν τῆς θυσίας ἐκείνης τε-

A peregrinis, a recta doctrina nimirum. Potest enim varia esse doctrina, quæ tamen non sit peregrina, ac propterea ne rejicienda quidem. Quando autem et varie fuerint, hoc est, ut ab hoc illud doceatur, et ab illo aliud: et peregrinæ, hoc est, alienæ a veritate, tum necessum est ut præcaveamus nobis. Veritas enim simplex est, et ad unum respicit. Observa autem, Circumferamini, ceu de quibusdam levibus, qui facile huc illuc circumferuntur

Bonum est enim gratia stabiliri cor, non escis, quæ non profuerunt ambulanti in eis. Hæc sunt peregrinæ doctrinæ. Latenter enim carpit eos qui Judaicam observationem ciborum introducebant. Ait igitur, Gratia, hoc est fide, stabiliri nos oportet, ac certos reddi, quod nihil sit immundum, sed omnia credenti sunt munda. Fide igitur, non ciborum observatione opus est. In cibis enim obambulantibus, hoc est, in ciborum observatione versantes semper, animæ suæ nihil commodarunt, quippe quia extra fidem, ipsique legi inutili inservientes. Adhæc, quid emolumentum habebant, inquit, ex ciborum observatione, quandoquidem adeo polluti fuerint, ut ne participes quidem esse possint sacrificiorum?

VERS. 10. Habemus altare, de quo non habent edendi potestatem, qui tabernaculo serviunt. Postquam dixerat non esse observandos cibos, ne videantur nostra despiciuntur habenda, quod observatione careant: Nos, inquit, observationem habemus, verum non eam quæ sit in huiusmodi cibis, sed super altari, sive incruenta hostia vivifici corporis. Huius enim ut sint participes, ne pontificibus quidem legalibus permittitur, tantisper dum tabernaculo inserviunt, hoc 759 est, legalibus umbris et figuris quæ transcunt ac dissolvuntur, tale quiddam enim tabernaculum erat, vel mundo huic, perinde ac legalium sacrificiorum vulgus, utpote indignum, haud erat participes.

VERS. 11-12. Quorum enim animalium sanguis insertus pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Demonstrat, ea quæ præclara apud Judæos fuerunt, rerum nostrarum figuras existisse: nullius asserens pretii fuisse ea sacra, quorum non potuerit esse consors populus. At nostri sacrificii ne legis quidem pontifices consortes esse possunt: siquidem nostri sacri illic oblationes typus erant. Ut enim eorum animalium quæ pro populi peccatis offerebantur sanguinem quidem intulit in Sancta Pontifex, corpora vero extra castra cremabantur: hunc ad modum Christus pro mundi peccatis passus, sanguinem quidem suum in Sancta intulit Patri tanquam Pontifex, corpus autem palo affixum est extra castra. Memo-

²⁹ τοιοῦτοι ο. ³⁰ ἀπαρτήρητον ο. ³¹ εὐ τῶν ἐν ο. ³² λαϊκοὶ μ.

riam itaque illius sacrificii perficientes nostri pontifices, sanguinem Domini in nostra sancta et ad altare, tanquam in cœlum ferunt. Hanc ob rem legis pontificibus non licet ex hoc altari edere, tanquam alienigenis, et qui supra mundum hunc non sapiant: nos autem secus.

VERS. 13. *Exeamus igitur ad eum extra castra, improprium ejus portantes.* Quia extra portam Christus passus est, egrediamur et nos ad ipsum extra portam, hoc est, extra mundum, *improprium ejus ferentes*, hoc est, eadem cum ipso patientes. Ipse instar condemnati ac latronis, cruci est allixus foris: nos itaque e mundo ejusque rebus splendidis exire non pudeat, etiamsi ignominia hoc videatur. Rursus autem eos adhortatur ea ferre quæ a Judæis inferuntur ipsis, sive injuriæ, sive rapinæ fuerint.

VERS. 14. *Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.* Confirmat hic necessarium esse ut egrediamur extra portam, hoc est mundum. Non habemus enim participationem aliquam in hoc mundo, quandoquidem neque maneat. Debemus igitur fugere extra hunc, et ad futuram urbem accurrere, hoc est ad cœlum.

VERS. 15. *Per ipsum igitur offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructus laborum confidentium nomini ejus.* Per ipsam ceu per Pontificem secundum carnem, offerimus Patri hostiam laudis, hoc est gratiarum actionem. Gratiis enim agimus Patri, quia Filium suum dedit pro sanctificatione nostra: hoc autem propter infirmos. Nam quod Filii sit **760** gratia, planum est ex eo quod sit equalis ei cum Patre honos. *Ut enim omnes, inquit, Filium honorent, quemadmodum honorant Patrem.* Ista igitur gratiarum actio, fructus est laborum confidentium, hoc est, laudantium nomen ejus. Itaque neque hujus sacrificii possunt esse participes legis pontifices. Non possunt enim gratias agere pro sanguine Christi, qui non omnino per ipsum sanctificati sunt, eo quod permancant in incredulitate. Animadvertite autem, qui rursus eos ad gratiarum actionem impellat, ut neque murmurent, neque asperum quiddam ac temerarium loquantur præ pusillanimitate aut desperatione.

VERS. 16. *Beneficentiæ vero et communicationis notitiam oblivisci.* Ubi sunt ii qui prætexentes egestatem, ejus nomine nihil impertire volunt? Audiant hic, quod pauperrimos, nempe quibus facultates direptæ erant, adhortetur Paulus ne eleemosynæ oblivescantur. Hanc autem communicationem nominat; quam vero ob causam, sæpe diximus.

Talibus enim hostiis promeretur Deus. Gratiarum actionis, et beneficentiæ. Qui enim gratus est, planum est eum ad impertendum propensum esse, ut qui sciat quantis bonis sit donatus.

VERS. 17. *Obedite prepositis vestris.* Episcopus hic intelligit. Cum autem prius eos laudibus evexisset, fideles eos appellando, ac dignos quos imitarentur ii qui eos contemplantur, et ob ocu-

λοῦντες οἱ παρ' ἡμῶν ἀρχιερεῖς, τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου εἰς τὰ παρ' ἡμῶν ἅγια, καὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσκομιζουσιν, ὡς εἰς οὐρανόν. Διὰ τοῖς νομικῶν ἀρχιερεῶν οὐκ ἔστιν ἐκ τούτου τοῦ θυσιαστηρίου φαγεῖν, ὡς ἀλλογενεῖς, καὶ ὡς μὴ ὑπὲρ τὸν κόσμον τούτον φρονοῦσιν· ἡμεῖς δὲ οὐκ οὕτως.

Τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ἐνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. Ἐπεὶ ἔξω τῆς πόλεως ἔπαθεν ὁ Χριστός, ἐξερχώμεθα καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως, τούτεστι, τοῦ κόσμου, τὸν ἐνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες, τὰ αὐτὰ αὐτῷ πάσχοντας. Ἐκεῖνος ὡς καταδικῶς κλησθησῆς ἰσταυρώθη ἔξω· μὴ τοίνυν μὴδὲ ἡμεῖς ἀσχυθώμεν ἔξω τοῦ κόσμου καὶ τῶν τούτου λαμπρῶν, κἂν ἀτιμὰ δοχῆ τούτο. Πάλιν δὲ προτρέπεται αὐτοὺς φέρειν τὰ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπαγόμενα αὐτοῖς, κἂν ὕβρεις εἴεν, κἂν ἀρπαγαί.

Ὁὐ γὰρ ἔχομεν ἔδω μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν. Τὸ δεῖν ἐξέρχασθαι ἔξω τῆς πόλεως, τούτεστι τοῦ κόσμου, κατασκευάζει. Οὐκ ἔχομεν γὰρ μετοχὴν τινα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐπεὶ οὐδὲ μένει. Ὁφειδόμεν οὖν φεύγειν ἐκ τούτου, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν πόλιν τρέχειν, τούτεστι τὸν οὐρανόν.

Δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέρομεν θυσίαν αἰνέσεως διαπαντός τῷ Θεῷ, τοιούτεστι, καρπὸν χειρῶν ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Δι' αὐτοῦ, ὡς δι' Ἄρχιερέως τὸ κατὰ σάρκα, ἀναφέρομεν Πατρὶ θυσίαν αἰνέσεως, τούτεστιν, εὐχαριστίαν. Εὐχαριστοῦμεν γὰρ τῷ Πατρὶ, ὡς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δόντι ὑπὲρ τῶν ἁγιάτων ἡμῶν. Τούτο δὲ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς. Ἐπεὶ οὐ τοῦ Υἱοῦ ἡ χάρις, δῆλον ἐκ τοῦ ἰσθι εἶναι τὴν τιμὴν. Ἰνα γὰρ, φησί, τιμῶσι πάντες τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Αὕτη οὖν ἡ εὐχαριστία καρπὸς ἐστι χειρῶν ὁμολογούντων, τούτεστιν, ἔσομολογουμένων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ὅστε οὐδὲ ταύτης τῆς θυσίας ἔστι μεταλαβεῖν τοῖς νομικοῖς ἀρχιερεῦσιν. Οὐ γὰρ δύναται εὐχαριστῆσαι ὑπὲρ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, οἱ μηδὲ ὡς αὐτῶν ἁγιασθέντες, διὰ τὴν ἀπορροιαὴν ἐν αὐτῇ τῇ ἀπιστεί. Ὅρα δὲ πῶς πάλιν εἰς τὸ εὐχαριστεῖν αὐτοὺς συνωθεῖ, καὶ μὴ γογγύζειν, μὴδὲ θρῆσσι τὴν καὶ τολμηρὸν φέγγεσθαι ἀπὸ μικροφυχίας.

Τῆς δὲ εὐποίας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. Ποῦ οἱ προφασιζόμενοι πενίαν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ μεταδίδόντες; Ἀκουσάτωσαν οὖν τοῖς πνευστάταις, τοῖς διαρπαγαῖσι παραινέει Παῦλος μὴ ἐπιλανθάνεσθαι τῆς ἐλεημοσύνης. Ταύτην δὲ κοινωνίαν ὁνομάζει, δι' ἣν πολλὰ καὶ αἰτίαν εἰσόμεν.

Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Ταῖς τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς εὐποίας. Ὁ γὰρ εὐχάριστος, ἐρδὴλον οὐ καὶ εὐμετάδοτός ἐστιν, ἀπὸ εἰδῶς τίνων ἤξιώται.

Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν. Περὶ ἐπισκόπων λέγει. Πρῶτον δὲ ἐπαινεῖ αὐτοὺς ἐν τῷ εἰπεῖν, πιστοῦς καὶ ἀξίους τοῦ ζηλοῦσθαι παρὰ τῶν ἀναθεωρούντων αὐτοὺς, τῶν ἐπάγει· Πείθεσθε. Τι

οὖν; Πάντι ἄρχοντι πείθεσθαι δεῖ, καὶ κακῶς ἤ; Α
 Πῶ; λέγεις τὸ, κακῶς; Ἐάν μὲν περὶ τὴν πίστιν,
 φεύγε αὐτόν, καὶ ἀγγελος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦ. Ἐάν
 δὲ περὶ τὸν βίον ἦ κακῶς, πείθου αὐτῷ. Πάντα γὰρ
 ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιῶν, ποιεῖτε· καὶ δὲ
 τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Περὶ δὲ τῶν κατὰ πίστιν
 διαφθαρέτων λέγει· *Διδραχμαῖς κοινίλαις καὶ ξέναις*
μὴ περιφέρεσθε. Τί δῆποτε; Ὅτι ὁ μὲν κακῶς
 ποιῶν²², οὐκ ἂν κακῶς βιοῦν συμβουλεύεται τοῖς ἄλ-
 λοῖς· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ταῦτα πράττειν αἰσθάνεται·
 καὶ ὄθλον ἐκ τοῦ μηχανᾶσθαι πάντα τρόπον κρύ-
 πτειν ἂν πράττει· ὁ δὲ περὶ τὴν πίστιν κακῶς, καὶ τῷ
 λαῷ ἂν κηρύξει τὸ αὐτοῦ φρόνημα.

Καὶ ὑπεικτε. Τὴν ἐπιτεταμένην πειθῶ διὰ τοῦ
 ὑπεικτε, δηλοῖ, ὡς καὶ δι' ἔργων αὐτοῖς δουλεύειν,
 εἰ δεῖται.

Αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν,
 ὡς λόγον ἀποδώσοντες. Ἀκούεωσαν οἱ ἡγουμέ-
 νοι, ὅτι ὡς περ τὸν λαὸν πειθῆναι εἶναι χρῆ, οὕτω
 καὶ τὸν ἱερέα ἀγρυπνον ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς μέλλοντα
 δοῦναι λόγον ὑπὲρ ὧν αὐτοὶ ἁμαρτάνουσιν.

*Ἦνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι, καὶ μὴ στενά-
 ζοντες· ἀλυσιταλὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο.* Ἐάν μὲν ὑπ-
 εῖκη, φησί, καὶ θερμότης; τὸν ἡγούμενον σου, τὸ
 βᾶρος; τῆς ὑπὲρ σου φροντίδος; κοῦρον ποιεῖς αὐτῷ,
 ἅτε χαίροντι ἐπὶ τῷ ὑποτάσσασθαι σε. Ἐάν δὲ ἀπ-
 αναισχυντῆς, οὕτως μὲν καὶ οὕτως ἀγρυπνήσει ὑπὲρ
 τῆς σῆς ψυχῆς· πλην, ἔάν μὴ διορθώσῃ τὸ ἀνομι-
 τακτον, στενάξει κατὰ σοῦ πρὸς τὸν Θεόν· ὅπερ
 ἀλυσιταλὲς σοι. Ὅρα δὲ, οὐκ ἐπιτρέπει τῷ ἡγου-
 μένῳ ἄλλως ἀμύνασθαι, εἰ μὴ διὰ στεναγμοῦ. Τοῦτο
 δὲ αὐτῷ μὲν πρᾶυπάθειαν ἐγκαθιστᾷ· τῷ μὲντοι
 ἀδιορθώτῳ ἐκείνῳ, μείζονα τὴν πύραν τῆς κολάσεως
 ὑπανάπτει, αὐστηρότερον κολαστὴν παρακινουῦναι τὸν
 Θεόν. Ὅποτε μὴ ἐπειδὴ στεναγμοῦ ἐστὶ, καταφρονή-
 σης, ὁ τῷ ἡγούμενῳ ἀπειθῶν, ἀλλὰ πλέον φοβήθητι,
 ὅτι τῷ Θεῷ σε παραδίδωσι.

*Προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν· πεποιθήμεν γὰρ ὅτι
 καλὴν συνείδησιν ἔχομεν ἐν κᾶσιν.* Ἐπειδὴ τινες
 διέβαλλον τὸν Ἀπόστολον, ὡς ἀποστασίαν ἐκ τοῦ
 νόμου διδάσκοντα, διὰ τοῦτο ἀπειθῶς· εἶχον πολλοὶ
 τῶν Ἑβραίων²³ πρὸς αὐτόν. Διὰ οὗτε τὸ ὄνομα αὐ-
 τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς τέθεικεν, ὡς μὴ ἀνεχο-
 μένων αὐτῶν μηδὲ τοῦτο ἀκούσαι. Ἀπολογούμενος
 οὖν νῦν πρὸς αὐτούς, πρῶτον μὲν ἐξιοῖ αὐτούς εὐ-
 χεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ὁ παρὰ τῶν φιλοῦντων εἰσῆθε· με-
 γάλαια· ἐπειτα καὶ δείκνυσιν αὐτὸν ἀθῶον. Ἐν
 κᾶσι γὰρ, οὐ μόνον τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν, οὐ-
 ἔν μετὰ ὑποκρίσεως πεποιθήκαμεν, ἀλλὰ τὸ συνει-
 θῆς ἡμῶν καθαρὸν ἐστὶ, καὶ οὐ συνόλαμεν ἑαυτοῖς

los ponerent, tunc infert: *Obedite.* Quid ergo? num-
 quid omni magistratui obtemperandum est, licet
 malus fuerit? Quomodo dicis, *malus*? Si circa
 fidem, fuge cum, etiamsi angelus de caelo fuerit.
 Si autem in moribus malus sit, obtempera ei.
*Omnia enim quaecunque dixerint vobis ut facia-
 is, facite: secundum autem opera eorum nolite facere*¹⁷.
 De iis autem qui circa fidem sunt corrupti, ait:
Doctrinis variis et peregrinis nolite circummagi.
 Quid ita? Nam male agens, haud aliis consulit ut male
 vivant. Nam et ipse talia perpetrans, rubore
 suffunditur; quod vel inde liquet, quia conatur
 omni ratione occultare quod perpetrat. Qui vero in
 fide perversus fuerit, populo etiam suam opinio-
 nem promulgare cupit.

Et subjacetis eis. Integram hic obedientiam per
 verbum, ὑπεικτε, indicat, adeo ut etiam in ope-
 ribus serviamus iis, si res exigit.

*Ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam
 rationem reddituri.* Audiant hic praepositi, quod
 perinde ut populum morigerum esse convenit, si
 sacerdotem esse excubitem pro populo, ut qui
 rationem sit pro peccatis eorum redditurus.

Ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes:
761 *hos enim non exprobat vobis.* Si cesseris,
 inquit, et morem gesseris praeposito tuo, onus
 quod ex cura tui ille gerit, ei leve reddis ac facile,
 ut qui gaudeat propter obedientiam tuam. Sin
 impudens sis et inobediens, ipse quidem etiam
 sic vigilabit pro anima tua: nisi tamen correxeris
 inobedientiam tuam, ingemiscet adversus te ad
 Deum: quod sane tibi inutile futurum est. Expende
 autem, quod praeposito non aliter vindictam per-
 mittat, quam per gemitum. Istud autem mansue-
 tudinem in ipso operatur: ille vero qui vitæ suæ
 mores in melius non mutat, majorem supplicii
 pyram accendit, utpote qui Deum severiorem vin-
 dicem excitat. Quocirca tu qui praeposito immori-
 gerus es, noli eum contemnere quia gemitus
 tantum edit: quia potius metue, quia Deo te
 tradit.

VERB. 18. *Orate pro nobis: confidimus enim quod
 bonam conscientiam habemus in omnibus.* Cum non-
 nulli Apostolum calumniabantur, seu defectionem
 a lege doceret, eam ob rem plerique ex Hebraeis
 erga illum infenso erant animo. Hanc ob rem ne
 nomen quidem suum in Epistolæ hujus principio
 posuit, quandoquidem illud aures ipsorum non ser-
 ferent. Nunc ergo sese excusans apud eos, primum
 quidem rogat, ut ipsi pro se ad Deum preces fun-
 dant: id quod ab amicis nostris solemus efflagita-
 re: deinde se innocentem monstrat. In omnibus
 enim, non solum apud gentes, sed ne apud vos
 quidem quidquam per simulationem aut fucum

¹⁷ Math. xiiii, 3.

Variæ lectiones.

²² βῶν ο. ²³ τῶν πιστῶν Ἑβραίων η.

egimus, sed conscientia nostra pura est: nec sumus conscius nobis quod insidias vobis struximus, aut mali quidquam adversum vos perpetravimus, aut vos calumniati sumus.

Bene volentes conversari. Hoc est, cupientes citra offendiculum vitam ducere, citraque scandalum. Etiam hoc ipsum quod dico, legem abrogatam esse, non est inimici neque hostis. Namque legis completionem potius induco, adeoque adumbrationem illam consummationem jam tandem accepisse ostendo. Quomodo igitur defectionem hanc dicitis? equi non potius ego benefactor vester judicor, ad perfectionem vos totos ducens, ac omnino transferens vos ab umbra, et infantili affectu?

Vers. 19. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis. Hoc valde amantis est ipsorum, quod ita ardentem et ex animo pro sese illos precari cupiat, ut celerius restituatur ipsis. Simul autem ostendit sese conscientiae suae fidere, ac eam ubi rem ad eos accurrere: quod sane haud fecisset, **762** si sibi aticujus mali fuisset concius.

Vers. 20. Deus autem pacis. Cum primum ab ipsis petieret orationes, eosque hac in re honore affectisset, pro ipsis etiam deinceps hoc modo preces ad Deum ipse fundit. Quandoquidem, inquit, Deus pacis est, non oportet vos dissidere a me, idque propter rumorem solum.

Qui reduxit ex mortuis pastorem ovium illum magnum. Sermonem de Resurrectione apud ipsos confirmat, et Isaiae vaticinio locum adducens. Tanti quam vero et alii pastores quidem sint, sed parvi, *magnum*, dixit. Multi namque Prophetarum doctores sunt; sed unus praceptor omnium Christus.

In sanguine Testamenti aeterni, Dominum nostrum Jesum. Hoc est, excitavit ipsum ex mortuis qui mortuus fuerat, et sanguinem suum effuderat, ut daret nobis Testamentum, non, ut legale illud, dissolvendum, verum quod in sempiternum duret. Vel hunc ad modum intelligas: Excitavit ipsum ex mortuis cum sanguine testamenti aeterni. Excitato enim ipso, sanguis ejus nobis donatus est in testamentum. Nisi enim excitatus esset, sanguis ejus in testamentum nobis haud obtigisset.

Vers. 21. Perficiat vos in omni opere bono. Inquit quod opera quidem bona sint exorsi, opus autem habebant in ipsis consummari: id quod optat ipsis evenire. Ille expende primum oportere nos ordiri, deinde consummationem ipsam a Deo petere.

Ut faciat voluntatem ejus. Nam qui in omni opere bono consummatus est, ille facit voluntatem Dei, non qui ex dimidia parte boni particeps est.

Faciens in vobis quod placeat coram se, per Jesum Christum. Cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

Α ὅτι ἐπεβουλεύσαμεν ὑμῖν, ἢ πονηρὸν τι καθ' ὑμῶν εἰργασάμεθα, ἢ διεβάλλομεν ὑμᾶς.

Καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι. Τουτέστιν, ἀπροσκόπως ²⁵ διάγειν σπουδάζοντες καὶ ἀσκανδαλίστωι. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ δ λέγω, ὅτι κατήγγηται ὁ νόμος, οὐχ ἔχθρου οὐδὲ πολεμίου ἐστίν. Πλήρωσιν γὰρ μᾶλλον εἰσάγω τοῦ νόμου, καὶ τὴν σκιαγραφίαν δεικνύμι τὸ τέλειον λαβοῦσαν. Πῶς οὖν ἀποστασί τοῦτο; Πῶς δὲ οὐκ εὐεργέτης ὑμῶν ἐγώ, ἐπὶ τὸ τέλειον ἔλους ἄγων, καὶ πίνθη ἀφιστῶν τῆς σκιά, καὶ τῆς νηπιώδους διαθήσεω;

Περὶ σσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν. Τοῦτο σφόδρα φιλοῦντος ἦν αὐτῶς, τὸ θέλειν οὕτως εὐξασθαι αὐτοῦς θερμῶς καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς, ὥστε τάχιον ἀποκατασταθῆναι αὐτοῖς. Ἄμα δὲ καὶ δεικνύσιν ἔτι θαρβέει τῷ συνεῖδόντι, καὶ διὰ τοῦτο προστρέχει αὐτοῖς ὅπερ οὐκ ἂν ἐποίησεν, εἴπερ συνῆδει ταυτῷ πονηρὸν τι.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης. Πρῶτον παρ' αὐτῶν αἰτήσας τὰς εὐχάς, καὶ τιμήσας κἀν τούτῳ, οὕτως ἤδη καὶ αὐτοῖς ἐπεύχεται αὐτοῖς. Ἐπειδὴ, φησί, Θεὸς εἰρήνης ἐστίν, οὐ δεῖ ὑμᾶς διαστασιάζειν πρὸς ἐμὲ, καὶ ταῦτα ἀπὸ ἀκοῆς ψυχῆς.

Ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν. Τὸν περὶ ἀναστάσεως αὐτοῖς ἰς βεβαίῳ λόγον, ἐκ τῆς Ἡσαίου προφητείας τὴν χριστῶν λαβὼν. Ὡς ἔντων δὲ καὶ ἄλλων ποιμένων μὲν, μικρῶν δὲ, εἶπε τὸ, *μέγαν*. Πολλοὶ γὰρ προφῆται διδάσκαλοι, ἀλλ' εἰς καθήγγητης ὁ Χριστός.

Ἐν αἵματι Διαθήκης αἰωνίου, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν. Τουτέστιν, ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀποθάνοντα καὶ ἐκχέαντα τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὥστε δύναι ἡμῖν Διαθήκην ²⁶, οὐ καταλομένην, ὡς ἡ νομικὴ, ἀλλὰ διαιωνίζουσαν. Ἢ καὶ οὕτως: Ἠγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν σὺν αἵματι Διαθήκης αἰωνίου. Ἐγερόθεντος γὰρ, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐχαρίσθη ἡμῖν εἰς διαθήκην. Εἰ μὴ γὰρ ἐγγήγετο, οὐκ ἂν ἦν ἡμῖν τὸ αἷμα αὐτοῦ εἰς διαθήκην.

Καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. Δεικνύσιν ὅτι ἤρξαντο τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἐδέοντο δὲ τοῦ τελειωθῆναι ἐν αὐτοῖς: ὁ καὶ ἐπεύχεται αὐτοῖς: Ὅρα δὲ ὅτι δεῖ ἡμᾶς πρότερον ἄρχεσθαι, καὶ τότε αἰτεῖσθαι ²⁷ τὸ τέλος παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ τελειωθείς, ἐκεῖνος ποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὁ ἐξ ἡμισείας τὸ καλὸν μετιῶν.

Ποῶν ἐν ὑμῖν τὸ εὐρέστον ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας

Variæ lectiones.

²⁵ εὐδοκίμως m. ²⁶ κληρονομίαν m. ²⁷ τελειῶσαι αἰτεῖν. o.

τῶν αἰώνων. Ἀμὴν. Ὡστε δταν ποιῶμεν ἡμεῖς, τὸ ἄ καλὸν, ὁ Θεὸς ποιεῖ τοῦτο ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, μεσίτη καὶ ἐνεργῶ ἐκείνῳ χρώμενος. Ὁ γὰρ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς ἐνεργήσας, τί θαυμαστόν ἐστι καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν ἀρετῶν μεσίτης γίνεται, καὶ τὸ Πατρικὸν θέλημα ἐν ἡμῖν πληροῦ αὐτὸς ἐνισχύων ἡμᾶς καὶ ἐνδυναμῶν πρὸς τὰς ἀγαθὰς πράξεις; Εἰπὼν δὲ τὸ, εὐάρεστον, προσέθηκε τὸ, ἐνώπιον αὐτοῦ. Τότε γὰρ δυνως εὐαρεστοῦμεν, δταν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καλῶ φαινώμεθα, οὐχ δταν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Ὁ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· Κατὰ τὴν καθαρσίτητα τῶν χειρῶν μου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Ἠσαίας· Ἀφέλεσθε τὰς ποτηρίας ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως. Ὁρᾷ; ὃ μὴ δὲν ἐπέσταλας, τοῦτο τοῦτοις ἐπιστέλλει. Οὐ λέγει δὲ, τῆς παραινέσεως, ἀλλὰ, τῆς παρακλήσεως, τουτέστι, τῆς παραμυθίας, τῆς εἰς τὸ ὑπομένειν προτροπῆς, διὰ τὸ πρὸς τοὺς θλιβομένους εἶναι αὐτῶν τὸν λόγον.

Καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέσται ὑμῖν. Τοσαῦτα εἰπὼν, ὅμως βραχέα ταῦτά φησιν, ὅσον πρὸς ἃ ἐπεθύμει λέγειν. Ὡσανεὶ δὲ τοῦτο λέγει αὐτοῖς· Εἰ καὶ ὀλιγοψυχεῖτε, ἀνέχεσθέ μου, οὐ γὰρ ἔχει τις πρὸς μῆκος, τῶν λεχθέντων ἀπαγορεύσαι· ὃ καὶ ἐν τοῖς ὀλιγοψύχοις ὁρῶμεν γινόμενον. Τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶ τὸ μὴ ἀνέχεσθαι λόγον μακροῦ.

Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολειμμένον. Μᾶλλον πρὸς τὸν Τιμόθεον οὐκ εἶχον ἀπεχθῆς, εἰδὼ καὶ αὐτὸν προσεσῆσθαι. Ἀπολειμμένον δὲ πόθεν; Ἦ ἐν φυλακῇ ἦν, καὶ ἀπελύθη· ἢ ἐξ Ἀθηνῶν ἀπέλυτο· ἐκεῖ γὰρ ἦν.

Μεθ' οὗ, ἐὰν τάχιον ἐρχεται, ὄψομαι ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο ἱκανὸν αὐτοῦς πείσαι καθυφαίνει τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπεχθείας, εἶγε ἔτοιμός ἐστιν ἔλθειν μετὰ τοῦ μαθητοῦ. Ἰσως δὲ εἰκὸς τοῦτο ἐκθῆναι, καὶ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπὸ Ῥώμης. Ἀπελύθη γὰρ τὴν πρώτην ὑπὸ Νέρωνος, καθὰ καὶ ἐν προοίμοις τῆς Ἐπιστολῆς εἴπομεν.

Ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀγίους. Ὅρα πῶς αὐτοὺς τιμᾷ, εἶγε δι' αὐτῶν τοὺς ἡγουμένους προσαγορεύει· μᾶλλον γὰρ ἔδει τοῖς ἡγουμένοις ἐπιστεῖλαι, καὶ εἰ ἐκείνων τοὺς ἀρχομένους προσαγορεύσαι· ὃ δὲ σφύραται τοὺς ἀσθενεστέρου; ἐκθεραπεύει.

Ἀσπάζονται ὑμῶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Οὕτως ὑμῶν περιέχομαι, ὥστε μὴ μόνος ἐγὼ ἀσπάζεσθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις ἐγκαταστήσαι τὸν πρὸς ὑμᾶς πόθον τισούτου, ὥστε καὶ ἀπὸ τισούτου διαστήματος ἔρῃ ἐκείνους ὑμῶν, καὶ εἰς τοῦτο ἀσπάζεσθαι.

Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμὴν. Ἐπειδὴ κοινόν τι ἐστὶν ἡ χάρις, κοινῇ ταύτην πᾶσι καὶ ἡγουμένοις καὶ ἀρχομένοις ἐπεύχεται. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ χάρις; Ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν, ἡ κάθαρσις, ἡ τοῦ Πνεύματος μετὰ ἡψίς. Πῶς δ' ἂν εἴη μεθ' ὑμῶν; Ἐὰν μὴ ὑβρίζητε ταύτην, ἐὰν μὴ ἀνυψίω; αὐτῆς

Itaque quando fecerimus quod bonum est, Deus facit hoc in nobis per Jesum Christum, hoc est, illo mediatore atque operatore usus. Qui enim in principio nobis salutem est operatus, quid mirum si in operatione etiam virtutum mediator sit, ac Paternam in nobis voluntatem impleat ipse nos confortans, et robur inspirans ad bonorum operum transactiones? Porro, cum dixisset, *quod placeat*, adiecit, *coram se*. Tum enim revera ei placens, cum coram Deo boni apparemus, non quando coram hominibus. Quod et Propheta David inquit: *Secundum puritatem manuum mearum coram oculis ejus*⁷⁰; et Isaias: *Auferite malum e conspectu oculorum meorum*⁷⁰.

763 VERS. 22. *Itaque vos, fratres, sustinete verbum consolationis. Viden? quod nemini scripsit, hoc istis scribit. Non dicit autem, admonitionis, sed παρακλήσεως, hoc est consolationis, ad tolerantiam adhortationis, eo quod ad afflictos loquebatur.*

Etenim paucis scripsi vobis. Cum tot dixisset, breviter tamen dicit, respectu eorum quæ dicere cupivit. Propemodum autem hoc eis dicit: Etsi pusillanimes estis, sustinete me: non enim quisquam de prolixitate dictorum conqueri potest, quod in despondentibus animum fieri cernimus. Tales enim prolixum sermonem non ferunt.

VERS. 23. Cognoscite fratrem Timotheum absentem. Erga Timotheum non adeo erant infenso animo, propterea ipsum primum produxit. Dimissum autem, unde? Vel in carcere erat, ac dimissus est: vel Athenis dimissus est: illic enim erat.

Cum quo, si celerius venerit, videbo vos. Hoc satis est ut persuadcat eis quo desistant ab hostili adversus ipsum animo, siquidem paratus est venire cum discipulo. Forsan autem verisimile est hoc ita contigisse, illumque a Roma in Iudæam profectum esse. Absolutus est enim primo sub Nerone, perinde ac in hujus Epistolæ præfatione diximus.

VERS. 24. Salutate omnes præpositos vestros et sanctos. Expende hic quanto eos honore afficiat, siquidem per ipsos, præpositos salutatur: magis enim conveniebat, ut præpositis scriberet, et per illos eorum subditos salutaret: ipse vero prudentissime imbecilliores curat ac fovet.

Salutant vos qui sunt ab Italia. Adeo, inquit, amore vestri ego teneor, ut non solus ego salutem vobis impertiam, verum et aliis inseram tantum vestri desiderium, ut tanto a vobis dissiis intervalle, vos illi ament, et propterea salvare vos jubent.

VERS. 25. Gratia cum omnibus vobis. Amen. Quia commune quiddam est gratia, communiter hanc ipsam et præpositis et subditis exoptat. Quæ autem est illa gratia? Remissio peccatorum, purificatio, Spiritus participatio. Quomodo autem fuerit vobiscum? Si eam injuria non afferentis, si non

⁷⁰ Psal. cxvii, 25. ⁷¹ Isa. i, 16.

indigne ea vivatis. Perséverat enim apud nos, A quando opera bona habemus : avolat autem a nobis, quando secundum mandata eius qui hanc nobis impertit, non vivimus. Faxit autem Christus, ut gratiam illam et quanta per illam acceperimus, nos agnoscentes, non cum injuria ejus qui tanta nobis beneficia largitus est, vivamus : sed per bona opera glorificantes illum, adeoque **764** commonestrantes quod non in ingratos ac beneficii immemores gratiam istam reposuerit, teneamus haudquam diminutam in animabus nostris, in ipso Christo benefactore animarum nostrarum. Cum quo Patri sit gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

πολιτεύσθη. Παραμένει μὲν γὰρ, ὅταν ἔργα χρηστὰ ἔχωμεν· ἀφίπταται δὲ, ὅταν μὴ κατὰ τὴν ἐπιτολήν ⁷⁶³ τοῦ αὐτοῦ διδόντος ἡμῖν ζῶμεν. Ἄλλὰ γίνετο ἐπιγινώσκοντας ἡμᾶς ταύτην, καὶ ὅσα δι' αὐτῆς ἐλάβομεν, μὴ ἐπι ὕβρει τοῦ τόσῳτα ἀγαθὰ χαρισμένου ἡμῖν πολιτεύεσθαι· ἀλλὰ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων δοξάζοντας ἐκείνον, καὶ δεικνύοντας ὡς οὐκ εἰς ἀχαρίστους καὶ ἀγνώμονας τὴν χάριν ταύτην κατέθετο, ἔχειν ταύτην ἀνελάττωτον ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ εὐεργέτῃ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ θόξα, ἕμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Variæ lectiones.

⁷⁶³ τὰς ἐπιτολάς m.

BONIFACII FINETTI

ORDINIS PRÆDICATORUM

IN TERTIUM TOMUM THEOPHYLACTI

PRÆFATIO.

†. Cum viri gravissimi, quorum auctoritate commoveri me æquissimum erat, impense optare se mihi significassent, ut tertii hujus edendi tomi in me curam reciperem, laborem hanc detrectandum mihi minime censi, præsertim cum ii, qui suo me pene imperio compellere potuissent, pro eximia humanitate sua ad id muneris subeundum persuadere ratione maluerint; neminem aientes id magis decere; quam me, qui inedita Theophylacti Opera, quibus tomi istius pars maxima constat, Latine vertenda suscepissem. Cum igitur ad id, quod sine piaculo recusare vix poteram, aggrediendum animum appulissem, facile intellexi, assumpti partem operis esse nonnulla in tomum eundem præfari, quibus operum, quæ continet, laborisque; quem in eodem insumpsi, rationem aliquam lectoribus redderem. Qua in re illud omnium primo purgandum videretur, quod tertius iste Theophylacti tomus nullo fortasse serius, quam spes facta fuisset, in lucem nunc demum profertur; nisi quæ dicenda inferius mihi sunt, labore me isto levarent. Ex iis enim planum compertumque fiet, nullius incuria, sed rei melius gerendæ studio moram tantam injectam fuisse. Cum namque pleraque opera quæ volumen istud complectitur, aut admodum rara, aut plane inedita forent, ac quædam etiam detecta recentissime, in iis colligendis (quod nonnisi aliena operâ præstari poterat), in eisdemque ad prelum parandis plus temporis insumi oportuit quam putabatur. Necesse itaque fuit cœptam tomi hujus impressionem aliquandiu intermittere. Verum ne interim res omnino et undequaque suspensa maneret, et ne plus æquo studiosorum hominum expectatio produceretur, solertes editionis hujus curatores tomum quartum, qui et ultimus erit, prelo subjiciendum curarunt, ut quo serius studiosi tertium istum accipiant, eo maturius sint tomum ultimum accepturi: cuius cum impressio multum progressa jam sit, polliceri certo possumus, eum paucis posthac mensibus proditurum in lucem. Quam sane brevem dilationem eo æquiore animo tolerabit benevolus lector, quo majorem est ex hujus voluminis lectione voluptatem percepturus cum ob eximiam operum in eo contentorum præstantiam, tum propter insignem eorundem varietatem, qua præsertim iis, qui jam editi sunt, tomus iste præcellit. Cum enim *exegetica* illi tantum opera exhibeant, hic et *exegetica*, et *oratoria*, et *sacra*, et *profana*, et *historica*, et *politica*, et *dogmatica* haud injucunda sane permixtione complectitur, ut patet ex ipsorum operum catalogo, qui sequens est. I. *Commentarius in Acta apostolorum*, editus olim a Sifano. II. Alter in eadem Acta *Commentarius* recens eratus ex bibliotheca Vaticana. III. *Commentarius in Epistolas Catholicas*. IV. *Oratio in adorationem crucis*. V. *Oratio in præsentationem B. Mariæ Virginis*. VI. *Martyrium quindecim martyrum*, qui passi sunt imperante Juliano Apostata. VII. *Allocutio de iis in quibus Latini reprehenduntur a Græcis*. VIII. *Institutio regia ad Constantinum Porphyrogenitum*. IX. *Encomium in imperatorem Alexium Comnenum*. X. *Epistolæ viginti* recens erutæ ex bibliotheca Vaticana. XI. *Extrema pars homiliæ undecimæ in Resurrectionem*. XII. *Commentarius in Acta apostolorum* ex bibliotheca Florentino Medicea. XIII. *Epistolæ a Meursio et Lamio editæ*. Quoniam vero de omnibus his aliqua præmonenda sunt, quo quisque ad eorum lectionem accedat paratior, Præfationem hanc in totidem quot partes tomi hujus sunt, dividam sec-

* Editionis Venetæ quam sequimur.

tionēs, cum majoris claritatis gratia, tum ut quisque, quæ ad singula præmonentur opera, reperire pro libito possit.

SECTIO I.

De Commentario in Acta apostolorum edito a Sifano.

II. Operum omnium, quæ hoc volumine continentur, agmen ducit *Commentarius in Acta apostolorum*, Latine versus editusque a Laurentio Sifano Prunfeldio, J. U. doctore; Colonix apud hæredes Arnoldi Birckmanni anno 1557. Quæ illi occasio hujus edendi operis fuerit, quodve consilium, qua in eo Latine vertendo usus sit diligentia, quid denum ad ejus perfectionem præstiterit, ipse declarat cum in nuncupatoria Epistola ad Fuggeros fratres, tum in altera ad Joannem Sambucum; quas idcirco hæc in editione prætermittendas non duxi. Versio satis accurata ac nitida est. At dolendum, quod, cum Græcum, quo usus est, textum corruptum mutilumve identidem detexisset, aut saltem dubitasset, id solum ad marginem adnotare contentus, *fontem*, unde illa manavit Expositio, nempe Magni Chrysostomi in Acta apostolorum *Homilias*, consulere et expendere vel neglexerit, vel ei in mentem non venerit; haud enim dubito, quin hæc ratione plerique textus sui loca sarcire ac emendare potuisset. Hoc sane feliciter a me præstitum esse, ex Commentario, qui sequitur, lector clare perspiciet. Quin, cum periculum fecerim de aliquibus locis, quæ corrupta vel mutilata merito suspiratus est ipse Sifanus, facile comperi, eorundem defectum hujusmodi collatione reparari commode potuisse. Sed cur, inquires, ego ipse non præstiti, quod a Sifano fieri debuisset putabam? Quia scilicet in alienum opus manum immittere nolui. Unicum vero locum, quem edito in textu Græco non codicis, ut ego puto, defectu, neque Sifani culpa, sed mera typographi incuria, linea integra mutilatum deprehendi, ex Chrysostomi fonte sarcivi: ut videre potes pag. 11. Commentarium igitur istum, ut a laudato Sifano editus est, ipse recudendum curavi: nisi quod ex usu lectorum esse censui, versiculorum capitumque numeros, quorum alteri nullo modo, alteri rarius, et ad marginem tantum adnotati erant, accurate suis in locis ascribere. Pauca etiam ex margine expunxi, ne quid esset, quod vel teneriores quorumdam animos offendere utcumque posset.

III. An Commentarius verò iste genuinus Theophylacti nostri sit fœtus, neque Sifanus, hæque quisquam alius, quem viderim, in dubium hæcenus revocavit. Omnes scilicet indubiam illius, unde exscriptus est, codicis epigraphæ, quæ Theophylacto ascribitur, fide præstitero. Attamen mihi, ut primum oculos in ipsum conjeci, dubium hæc de re aliquod subortum est, quod a Theophylacti genio ejusque commentandi ratione paulo longius abesse videretur. Cum enim in aliis, quos edidit, Commentariis, nempe in *Evangelia*, et in *Epistolas divi Pauli*, magistrum subm. Chrysostomum compendio colligat, et si quid ex aliis decerpit Patribus, id, eorum suppressis nominibus, brevi oratione subnectat; auctor hujus Commentarii ita plerumque prolixus est, ut Chrysostomum ipsum, moralibus minus subductis parænesibus, superet; tametsi in epigraphæ *brevitas* et *concisio* ipsius jactetur (a): ac præterea ad marginem, plurimum Patrum scriptorumve nomina, ut in eo Commentariorum genere, qui *Catena* vulgo appellantur, fieri solet, ascribat. Quamvis tamen ista mihi aliquem injicerent scrupulum, tamen a communi opinione minime abducebant, quod probe nossem, auctores non semper eodem scribendi genere uti, etiam in rebus non dissimilibus; et majorem vel minorem prolixitatem in majorem vel minorem materiæ, quæ parata sit, copiam refundi posse: nomina vero Patrum, cum fere solum in margine appareant, ab alio fortasse adjungi potuisse, eaque non satis esse, ut *Catena* potius dicatur quam *Commentarius*; præsertim cum verba Patrum ita invicem connexa sint, ut continenter expositionem conficiant: solum idcirco ex his inferri posse Theophylacti lucubrationi aliqua ab aliis addita esse. Id vero non mirum in hujus rationis opere, quod, cum totum ferme ex alienis dictis contextum sit, eruditus quisque arbitrari poterat, ea sibi omnia adjungere licere, quæ ex usu esse putaret. His ipse mihi obortum scrupulum,

(a) Nempe in ea habetur, κατὰ συντομίαν συλλεγεῖσθαι (supplendum, ut puto. ἐξηγήσεις) quod Sifanus vertit, *concise ac breviter collecta*.

sin omnino sustuli, saltem utrunque sopivi. Quid eum excitaverit denuo, ex mox dicendis perspicuum fiet.

SECTIO II.

De Commentario in Acta apostolorum recens eruto ex bibliotheca Vaticana.

IV. Præcedentis Commentarii impressio ad umbilicum ferme pervenerat, cum Roma ~~attata~~ sunt tria folia alterius Commentarii in eadem apostolorum Acta, qui in codice bibliothecæ Vaticanæ Theophylactum præfert auctorem. Facta collatione deprehendimus, Romanum a Sifaniano cum in aliis, tum præsertim brevitate discrepare. Hoc vero nedum priorem dubitationem circa genuinum illius Commentarii auctorem denuo excitavit, sed etiam animus eo inclinavit, ut crederem, hunc potius recens detectum, quam illum Theophylacto auctori ascribendum esse: præsertim quod brevior multo sit, adeoque ad Theophylacteam commentandi rationem propius accedere videatur. Nonnulla alia subinde Roma accepta folia non solum hanc mihi suspicionem firmarunt, sed etiam editionis hujus curatoribus consilium iniecerunt, hunc quoque Commentarium in lucem emittendi; ut quem æqualis, unius nempe codicis, auctoritas velut Theophylacti fœtum commendaret, is etiam æquali publicæ lucis honore frueretur. Consilio huic, quanquam ipse auctor esse hollerim, repugnandum tamen mihi esse non censeo, quippe qui perspectum haberem, eruditos homines nedum certa, sed et dubia opera eodem volumine edere consuevisse. Hæc quidem opera ad calcem voluminis plerumque rejiciuntur: at quod hoc istum locum teneret, in causa fuit jam absoluta Commentarii præcedentis impressio. Censuerunt enim editores, Commentarios, qui circa eandem versarentur materiem, eodemque ferme dubio laborarent, loco sejungendos non esse. Hinc, cæteris interim prætermissis, quæ præ manibus habebam, hujus Latine vertendi laborem aggressus sum. Quod dum exsequor, et Commentarium ipsum propius attentiusque perspicio, in prioribus quidem sex capitibus et septimi dimidia ferme parte perpauca esse deprehendo, quæ in Commentario Sifaniano non inessent, ac ferme solum in eo discrepare, quod ille multo prolixior sit, seu multo plura contineat. Insuper fere omnia quæ utrique communia sunt, adeo cum verbis Chrysostomi congruere, ut definiri vix aut omnino non queat, utrum quæ Vaticanus Commentarius in prædictis capitibus habet, ex Sifaniano, vel simili aliquo exemplari, an immediate ex ipso Chrysostomo desumpta fuerint. Illud certum videtur, ea in parte adeo purum putum exhiberi Chrysostomum, ut hic illi titulus merito aptari posset: *Scholia in Acta apostolorum ex Chrysostomo*. Alia perpauca, quæ ei insunt ex alio penè deprompta, Commentario jam confecto superaddi aliena manu potuere.

V. Sed illud hoc loco animadvertendum est, quod, tum Chrysostomus in qualibet ex illis homiliis propositum Lucæ textum bis percurrat; seu post primam, eamque brevem verborum explanationem, aliam æque brevem et quandoque breviorē, his aut similibus verbis præmissis, subnectat: *Ἄλλ' ἵσμεν ἄνωθεν τὰ εἰρημύνα, sed superius dicta repetamus*. auctor istius, quisquis demum ille fuerit, Commentarii modo ex prima, modo ex altera Explanatione verba depromit; et quidem plerumque ut in textu Chrysostomi jacent: solum mutatis, additis, vel demptis, majoris claritatis vel brevifatatis gratia, quibusdam quandoque verbis, ut qui non tam de verbis, quam de sensu Chrysostomi laboraret. Qua tamen in re, si, quod mihi videor comperissē, candidè fateri liceat, non semper satis feliciter suo ille defunctus est munere: interdum enim aut supprimit verba, quæ perficiendo sensui necessaria erant: aut superflua, quæ sensum interturbent potius quam clariorem reddant, adjungit; vel in scholiorum defectu præterit meliora. Quam ob rem Commentarius iste Theophylacto, viro doctrina et judicii maturitate præstanti, abjudicandus videri jure posset, nisi hæc omnia in subsequentium librariorum oscitantiam, vel imperitiam, ac sæpius temeritatem refundere præstaret. Illud mihi exploratum, exemplar, quod Latine vertendum accepi, mendis aliisque defectibus esse respersum: cujus rei culpa non ei qui ipsum exaravit, qui satis diligentem præ se fert, sed Vaticano codici tribuenda videtur. Quidquid verò hac de re sit, eo certe major mihi in Latina concinnanda versione impendendus fuit labor, quo frequentius necesse habui cum Chrysostomi fonte illud conferre:

ut et ejus menda corrigerem, et, ubi deesset aliquid, supplerem. In iis vero, quæ ex alio fonte hausta sunt, cum Sifaniano Commentario, et apographo Florentino, de quo inferius, eundem in finem contuli: plura enim singulis hisce commentariis communia sunt, adeo ut alius ex alio emendari quandoque possit, atque suppleri. Quantum hujusmodi collationibus Commentarii, quo de loquor, textum ego perfecero, compertum, exploratumque lector habebit, si advertat, verba a me ex dictis fontibus addita hisce signis [] inclusa esse. Ad marginem vero lateralem ascriptas reperiet variantes lectiones, non tamen omnes; cum superfluum et inutile visum mihi fuerit, quoties manifestum aliquod mendum expungendum fuit, toties nota aliqua marginali Lectorem monere, ut alias fecit Sifanus: ob quam rem tamen eum reprehendendum non puto, cum non ad diligentiam vel peritiam suam ostentandam, sed ad omnem infidelitatis amovendam suspicionem id egisse facile credam.

VI. Hunc conferendi laborem, exemplaris emendandi supplicative causa, non solum in prioribus, ut jam innui, capitibus, sed in qualibet ipsius parte subivi. Chrysostomus tamen non ita frequenter adire opus mihi fuit, cum a medio circiter septimo capite a Chrysostomo magis discedere, et Commentario in Acta apostolorum sub nomine OEcumenii jam dudum vulgato ad amissim fere convenire deprehenderim. Eo tamen multo est brevior, quia plures longioresque in illo contentas expositiones, quæ fortasse mera addita sunt, prætermittit. Sed me fortasse hic quisquam interpellabit rogans: Tunc igitur OEcumenii Commentarium in Theophylacti editione nobis exhibes? Minime vero. Sed Commentarium Theophylacto ereptum, Vaticano codice sententiam pro illo ferente, eidem Theophylacto restituo; quod in alio ejusdem commentarii contigit (a). Neque quisquam hic mihi ducentorum circiter annorum possessionem pro OEcumenio obtrudat. Nam promptum est regerere, eam quidem ad lites de prædiorum possessione, non vero de auctorum germanitate dirimendas valere. Si enim legitimus alicujus operis auctor vetusti codicis auctoritate detegatur, illi profecto restituendum quod proprium ipsius esse cognoscitur, nulla habita ratione temporis vel possessionis; præsertim si hæc sine justo, ut dici solet, titulo acquisita sit, ut in præsentia arbitror contigisse. Nam Donatus Veronensis, qui Commentarium illum OEcumenio inscriptum, Græcæ tantum, vulgavit omnium primus, nullum, cur ei tribuendus sit, fundamentum aut titulum affert; Hentenius vero, qui eundem Latine in lucem emisit, in OEcumenii favorem solam affert styli similitudinem cum alio Commentario quem OEcumenii esse jure dabitari non potest. Sed hoc argumentum, cum plerumque imbecillum, tum in hoc operum genere nullius plane roboris est: hæc enim, cum alienis plerumque contexta sint verbis, unum eundemque stylum continenter præ se ferre non possunt. Et sane in hoc Commentario pleraque ex Chrysostomo, illius quoque verbis plerumque retentis, mutuata sunt; alia ex aliis Patribus. quod quidem constat ex eo quod plura in Græcorum *Catenis*, ut aiunt, eisdem verbis expressa legantur. Ubinam ergo OEcumenii stylus? Cum hic non de auctore, sed de collectore agatur, ad alia, si quæ sint, argumenta confugere oportet. At nulla suppetunt pro OEcumenio. Donatus quidem Veronensis supra laudatus in Græca ad lectorem Epistola editioni suæ præfixa multa in id argumenta, πολλά τεκμήρια in promptu se habere affirmat: *quæ tamen, subdit, non afferro, ne in specie Epistolæ, plus quam deceret, prolixus essem, ἵνα μὴ ἐν σχήματι Ἐπιστολῆς πέραν τοῦ δέοντος μακρολογήσω.* At ego quidem lubenter illius prolixitatem epistolæ tulissem, ut hujusmodi argumenta, seu conjecturas in aperto poneret: quin et simplici ejus testimonio fidem non detrectarem, nisi Vaticani codicis auctoritas ab ejus me sententia avocaret. Quanquam, ne quid dissimulem, diminutum nonnihil sit Vaticani codicis hæc de re testimonium. Non enim simpliciter hoc opus, ut fert consuetudo, inscribitur: Θεοφυλάκτου Ἐρμηνεία, *Theophylacti Commentarius, vel Interpretatio*; sed: Ἐρμηνεία ἀπὸ τῆς φωνῆς Θεοφυλάκτου, κ. τ. λ., *Commentarius vel Interpretatio ex voce Theophylacti, etc.* At quid ex hujusmodi inscriptionis diversitate colligi queat, haud intelligo, nisi, vel hunc Commen-

(a) Commentarius Theophylacti in Epistolas Pauli primo editus est a Porsena sub nomine Athanasii.

tarium ex ore ipsius Theophylacti, dum Acta apostolorum populo suo explanaret, a tachygrapho aliquo exceptum esse; vel ex alio fusiore ejusdem Commentario depromptum. Sed neutram ex his contigisse, quanquam alterutram ad eum Theophylacto adjudicandum sufficeret, argumento est similis inscriptio præfixa Proœmio Commentarii ejusdem in quatuor Evangelia, quod exstat in bibliotheca Cæsareo-Vindobonensi codice 271, quæ hoc modo se habet: Ἑρμηνεία τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων ἀπὸ φωνῆς Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Interpretatio quatuor Evangeliorum ex voce Theophylacti archiepiscopi Bulgariae*: et tamen quod ibidem sequitur *Proœmium in quatuor Evangelia* est illud idem quod codices ii præferunt, qui consueta prænotantur epigraphæ, nimirum: Θεοφυλάκτου Ἑρμηνεία εἰς τέσσαρα Εὐαγγέλια, *Theophylacti Interpretatio in quatuor Evangelia*; quamvis ipse Commentarius in citato codice, nescio qua de causa, non exstat: est quippe Proœmium ab ipsius Commentarii corpore avulsum. Fortasse iis, qui ita inscripsere, φωνῆ, vox, perinde est ac *Expositio*; quo etiam in sensu γλώσσαι, lingua interdum usurpatur. Hæc aliquanto fusius persecutus sum, non ut hunc Commentarium certo vindicem Theophylacto, quod nec fieri posse cognosco, cum alius codex æque, sin magis, vetustus alium diversumque Commentarium in eadem apostolorum Acta Theophylacto disertè tribuat, is nempe, qui a Sifano est editus; sed ut eorum sententiam minime improbandam ostenderem, qui cum in tertio hujus editionis volumine locum habere voluerunt, tametsi maxima ex parte jampridem sub OEcumenii nomine prodiisset. Sed et eo magis mihi hæc disserenda putavi, quod OEcumenio etiam Commentarius insequens eripiatur. Quo jure paulo post demonstrabo, ubi primum absolvero ea quæ de hoc Commentario mihi adhuc dicenda supersunt.

VII. Ubi Commentarium hunc cum OEcumeniano, ita eum appello, qui ejus nomine inscriptus prodiit, modo supra dicto congruere animadverti, quoties meum exemplar mendosum aut mutilum esse, quod frequenter contigit, suspicabar, ipsum adii, ut detectis medicinam vulneribus reperirem; quod plerumque feliciter succedebat: siquidem ille ex nitidioris magisque integro codice desumptus esse videtur. Interdum tamen textus uterque corruptus mihi visus est, quod neuter congruum sensum mihi funderet. Tum vero vel ad Sifanianum Commentarium, vel ad apographum Florentinum, vel ad præcipuum omnium fontem Chrysostomum, et quandoque ad omnes illos confugiebam. Nonnulla hujus rei exempla in inferiore margine paginarum adnotata lector observare poterit. Cum vero recte se habebat sensus, etsi viderem Chrysostomum, aut aliquem ex memoratis Commentariis vel verbis, vel ordine discrepare, nihil in exemplari meo immutandum censei: non enim alios quoscunque Commentarios, quantumvis interdum vel copia, vel concinnitate præferendos, sed hunc duntaxat Vaticanum edere mihi constitutum erat: quamobrem de illo tantummodo corrigendo et a librorum injuriis vindicando mihi laborandum existimavi. Hinc etiam ita illum excudendum curavi, ut quo propius fieri posset, Vaticanum ipsum codicem repræsentaret. Quam ob causam, cum in Vaticano codice sacre Scripturæ textus in varias, quæ a Græcis in sacra liturgia, Paschali tempore, perleguntur, lectiones dispersit primo exhibeatur, et quo quæque die ab eisdem recitanda sit, adnotetur; ac præterea integer Actuum apostolorum liber non in octo supra viginti, ut apud nos Græcosque communiter, sed in quadraginta capita dividatur; hoc totum ipse retinendum putavi. Attamen ut studiosorum commodo et utilitati consulere, cum ad lateralem marginem, tum in fronte paginarum eorundem capitum numerum juxta nobis Græcisque consuetam partitionem adjunxi. Quia vero prædictæ lectiones non sese sine medio excipiunt, sed modo plura, modo pauciora, quæ in sacra liturgia perlegi nequaquam solent, interjecta identidem sunt, ideo qui Vaticanum codicem exaravit, ad earundem initium terminumque indicandum, in margine, vel etiam intra paginæ corpus apposuit hæc voces: ἀρχή, initium, τέλος, finis. Et quia omnes istæ lectiones, quemadmodum in nostra, ita in Græcorum liturgia incipiunt his verbis: Ἐν ταῖς ἡμέραις, *In diebus illis*; sæpe etiam aliqua verba ad clariorem sensus inchoationem adduntur vel repetuntur: hæc quoque librarius e regione ascripsit in margine. Verum cum hæc minus necessaria forent, imo aliquam parerem confusionem lectoribus possent, ex alia vero parte non satis accuratè adnotata reperissem, satius duxi ea prorsus omittere: præsertim, cum ex ecclesiastico

Græcorum libro, qui *Apostolus* vulgo dicitur, quisque facile rescire possit, quid a Græcis ex Actibus apostolicis perlegi in sacra liturgia soleat, ac quo capite quoque capitis versu singulæ illæ lectiones aut incipiant aut desinant. Sed hic antequam ultra progredior, animadvertere præstat pag. 216 mendum irrepsisse in designanda Dominica, ad quam pertinet lectio, quæ ibi sequitur: nam pro *Dominica secunda post Pascha*, legendum est, *Dominica secunda Paschæ (a)*. Cæterum, posito, ut diximus, Scripturæ textu, sequitur in codice nostro Commentarius, isque vel omnino solus, hoc est, prorsus omissis textus verbis, vel iis tantummodo compellatis, quæ respondentem inchoant versum. Hoc cum incommotum lectori futurum animadverterem, quod hinc Commentarii sensus obscurior interdum redderetur, ego sin semper, frequenter tamen, intacto quidem Græco textu, in versione Latina pauca illa Scripturæ verba addidi, quæ ad faciliorem Commentarii intelligentiam necessaria videbantur. Nonnunquam etiam unam vel alteram particulam, vel voculam, quam textus Græcus non haberet, inserui, quo commodior de una ad alteram commentationis partem transitus fieret. Et hæc quidem de hoc Commentario, meoque in illum labore.

VIII. Perpauca nunc de Vaticano codice, in quo ille continetur, dicenda manent. Codex ille, ut ipse, qui Commentarium descripsit, certior me fecit, inter Vaticanos est ordine sexcentus quinquagesimus secundus, in folio minore, initialibus litteris optime figuratis et pictis ornatus. Nota temporis, quo scriptus fuit, caret; sed decimo quarto circiter sæculo exaratus ex characteris ratione conjicitur. Præter alia, continet primo Commentarium, quem edimus, in Acta apostolorum: cui præmittitur Index capitum istius libri, ejusque Argumentum, cujusmodi exstant, ille quidem ante Sifaniam, hoc ante OEcumenianum Commentarium. Exhibet præterea *Peregrinationes Pauli*, prout in Milliana Novi Testamenti editione, et apud OEcumenium habentur; hoc est paulo aliter ac in Sifani editione leguntur, et a nobis hic post ipsius Sifani Epistolas et hypothesein libri Actuum proferuntur (b).

SECTIO III.

De Commentario in Epistolas Catholicas.

IX. Diu multumque ab hujus editionis curatoribus laboratum est, priusquam de hoc Commentario emittendo in lucem decernerent, aut decernere se jure posse arbitrarentur. Polliciti quidem illi erant, sese inter cætera etiam ineditum *Theophylacti in Epistolas Catholicas* Commentarium osse daturos: idque jure optimo polliceri poterant, cum jam possiderent Græcum Commentarium ex codice celeberrimæ bibliothecæ Cæsareo-Vindobonensis descriptum, quem Cl. Lambecius in Commentariis ejusdem bibliothecæ ad codicem 220, quemadmodum etiam Nesselius ejusdem abbreviator ita Theophylacto tribuunt, ut nullam de genuino ejus auctore ingerant suspicionem, nullamque cuiuslibet dubitandi ansam suppeditent. Verum, cum illud apographum Latinitate donandum mihi traditum esset, versione vix inchoata, de ipsius auctore haud exigua mihi est oborta suspicio: tantumque ea progressu versionis excrevit, ut paucis foliis Latine redditis, in eam sententiam devenerim, Commentarium illum vix ac ne vix quidem esse Theophylacto adjudicandum; adeo ab ejus genio atque a vera consuetaque commentandi ratione mihi visus est abhorere. Verumtamen ne penitus opinioni huic adhærerem, in causa erat inaudisse me, codicem, ex quo depromptum fuerat apographum, vetustate usuque adeo attritum esse, ac perdifficili etiam charactero exaratum, ut a peritissimo quoque vix legi integre posset. Quamobrem quidquid in eo dissonum minusque consentaneum occurreret, id in amœnensis imperitiam vel infidelitatem refundi posse arbitrabar. Ut hunc mihi scrupulum eximerem, ab iis, quorum intererat, impetravi, ut saltem pauca folia ab aliquo peritissimo viro ex eodem codice denuo exscribenda curarent. Quod pro eximio suo in sacras litteras studio præstare voluit vjr clarissimus et linguarum orientalium peritissimus Adamus Franciscus

(a) Ea scilicet quæ a nobis *Dominica in Albis* appellatur, Græci eam vocant *Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα*, *Dominicam Antipaschæ* seu *Contrapaschæ*; quod, ut puto, sancto diei Paschæ e regione,

hebdomada Paschali mediante, respondeat.

(b) Vide infra num. XLV, ubi de Commentario in Acta apostolorum ex bibliotheca Mediceo-Florentina erato.

de Kollar, laudatæ bibliothecæ custos meritissimus. Idem vero ei describenti, quod mihi interpretanti, incidit dubium. Sed ille, quod mihi summo opere cupienti facere non licebat, executioni mandavit. Consuluit scilicet codicem 222, in quo pariter Theophylacti in Epistolas Catholicas Commentarium contineri Lambecius et Nesselius affirmant, ut hæc utriusque codicis contentione delegeret, an idem vel diversus in utroque Commentarius esset. Reperit autem non sine admiratione diversum; et præterea talem, qui tanto magis Theophylacti genium, indolem, ordinem, stylum, suo iudicio, præ se ferret, quanto alter ab his omnibus videbatur sibi magis alienus. Neque vero hic substitit vir publici boni amantissimus: sed tria posterioris hujus Commentarii folia, quæ speciminis loco essent, exscribendi laborem ultro suscepit; eisdemque foliis cum aliis duobus ex priore Commentario ad editores transmissis, de sua dubitatione certiores eos fecit, operamque suam in rem publicam humanissime obtulit. Illi, re diligenter perpensa, priorem Commentarium ab hac editione rejiciendum esse, confestim decreverunt: præsertim cum interea detectum a me esset, eum nihil aliud esse, quam meram Græcorum quorundam Patrum in eas Epistolas *Catenam*, plane similem illi quæ exstat Oxonii in bibliotheca Collegii Novi codice 58, ex qua nonnulla selegit et protulit Christianus Wolfius tom. III *Anecdotorum Græcorum* a pag. 92, et tom. IV, a pag. 1. Facta namque collatione, ea omnia in prædicto apographo verbotenus exstare compereram, eo solo discrimine, quod in Oxoniensi codice nomina Patrum, quorum verba referuntur, accurate essent adnotata; in Vindobonensi vero, uno tantum, vel altero excepto, sint penitus prætermissa: quæ res interpretantem me valde torquebat; quia sublatis nominibus illis, neque ullo inter ea quæ dicerentur nexu apparente, non Commentarius aliquis, sed scopæ diïssutæ, et arena sine calce, ut dici solet, viderentur. Verum, si ita est, inquires, quomodo cl. Lambecius Commentarium ejusmodi Theophylacto indubitanter ascripsit? Eadem nempe ratione, respondeo, qua et duos in easdem Epistolas Commentarios, tametsi diversos, uni eidemque tribuit auctori. Scilicet eos Commentarios ipse non legit, neque de eorum statuendis auctoribus adlaboravit; sed notis in fronte codicum repertis, fidem sine ullo examine præstitit. Cum igitur illi Commentario manu Tegnagnelii, sui in custodia Cæsareæ bibliothecæ præcessoris, prænotatum legisset: *Commentarius Theophylacti*, ut et ipse cum ea in urbe versarer, vidi, hoc satis esse duxit, ut eum inter Theophylacti Opera percenseret. Et tamen liquido constat, Tegnagnelium non alia ratione, ea sane infirmissima, Commentarium hujusmodi Theophylacto adjudicasse, quam quod eodem in codice certis quibusdam Theophylacti Commentariis esset adjunctus, eademque manu exaratus videretur.

X. Prædicto itaque Commentario a germanis Theophylacti Operibus omnino rejecto, curatores hujus editionis opportunum esse duxerunt, alium, qui, cl. Kollario iudice, Theophylacti genium ac stylum præ se fert, in illius locum subrogare; in eumque finem mihi Latine reddendum tradidere. Antequam vero ipse hujusmodi versioni manum admoverem, pauca illa folia, quæ speciminis gratia huc Vindobona transmissa dixi, cum OEcumenii Commentario conferre mihi placuit, præsertim, cum primum perlegens folium, simile quidpiam jam in alio auctore, qui tum in mentem non incidebat, legisse mihi viderer. Collatis itaque iis foliis, comperi alterum Commentarium ita cum altero convenire, ut Vindobonensem et OEcumenianum unum eundemque esse perspicerem: non quidem, quod plane et undequaque congruerent; sed quia qualiscunque inesset diversitas, ea facile posset in codicum varietatem refundi. Hoc cum rescissent editionis curatores, omnia primo cœnanda sibi constituerunt, ut Germanum aliquem et ab OEcumeniano diversum in Epistolas Catholicas Commentarium delegerent; sin vero id minus ex voto succederet, inquirendum, num satis valida argumenta præsto essent, quibus OEcumenianus ipse Commentarius in hanc editionem æquo jure ascisceretur, ac Theophylacti nomine inscriptus ederet in lucem. Spe prima paulo post dejecti ex inexpectatissima morte Ignatii Inici Caccioli, pontificii ad Hispaniarum regem legati, cujus ope duntaxat se consequi posse sperabant apographum illius Commentarii Theophylacto inscripti in Epistolas Catholicas, qui in celeberrima Escorialensi bibliotheca asservari dicitur, quique unus supererit consulendus, ad alteram animum operamque suam converterunt: cujus compotes evasisse

sese, jure meritoque arbitrati sunt. Cum enim juxta effatum evangelicum : *In ore duorum, vel trium stet omne verbum*, seu duobus, vel tribus testibus satis veritas quæque firmetur, nos ad ejusmodi Commentarium Theophylacto vindicandum totidem nacti sumus testimonia : primo scilicet laudatum codicem Cæsareo-Vindobonensem Theophylacto Commentarium illum diserte ascribentem : alium præterea codicem ejusdem bibliothecæ signatum n. 223, qui solum quidem continet Commentarios Theophylacto inscriptos in quatuor postremas Epistolas Catholicas; sed cum illi plane consentiant cum Commentariis in easdem Epistolas memorati codicis, quemadmodum ipse cum Viennæ degerem, inita collatione certo deprehendi, illud sane testimonium, etiam pro reliquis Commentariis, nempe in *Jacobum, et Petrum*, Theophylacto adjudicandis inseruit; cum par omnino ratio sit omnium et singulorum. Denique huic plane simile est, quod ex codice Vaticano num. 227 depromitur. Nam ejusdem continet Commentarios in quatuor postremas Catholicas Epistolas, hac præmissa epigraphe: Θεοφυλάκτου ἐξηγητικῆς ἀκριβῆς τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ ἡγαπημένου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦδα τοῦ ἀποστόλου, καὶ τοῦ θεσπεσίου καὶ οὐρανοφόρου Παύλου, *Theophylacti Expositio accurata Epistolarum dilecti Joannis theologi, Judæ apostoli, et divini calumque petentis Pauli*; sed hæc postremæ eo in codice desunt : at vero priores aliquot lineæ ex singulis illis Commentariis Romæ, me petente, transmissæ, satis ostendunt, eos a nostris minime discrepare. Porro tria hæc testimonia (a) satis nobis fundamenti præbere existimavimus, quo integer iste in septem Epistolas Catholicas Commentarius cæteris recens detectis Theophylacti operibus adjungi merito posset. Et ego quidem neminem futurum arbitror, libratis præsertim iis quæ superiore numero dicta a me sunt, qui hoc consilium reprehendat ob eam rationem, quod hujusmodi Commentarius jamdudum sub Oecumenii nomine publica luce fruatur, quousque saltem vel unicuique codex in medium proferri possit, qui in fronte hujus Commentarii nomen Oecumenii tanquam auctoris præfixum gerat. Cujusmodi nullum esse, facile quisque sibi persuaserit, cum neque Donatus Veronensis, qui eum primo Græce edidit, neque Hentenius, qui Latine transtulit, neque Parisienses editores, qui Græce Latineque recudendum curarunt, ullum omnino protulerint, aut alicubi exstare indicarint.

XI. Quanquam vero Commentarius codicis Vindobonensis ita cum Oecumeniano conveniat, ut idem quoad substantiam haberi possit ac debeat; quia tamen et brevior est, et in pluribus differt, atque etiam non pauca, quibus caret ille, complectitur, ideo curatores istius editionis non ut exstat in Oecumenii editione, quod multo facilius fieri potuisset, sed omnino ut est in codice Vindobonensi edendum existimarunt : quod iste duntaxat Theophylacti præferat nomen; ac proinde quæ in Oecumeniano redundant, aut discrepant, aliena manu inserta fuisse censi possint. Quamobrem me Vindobonam per id temporis contendentem rogarunt, ut eundem Commentarium a perito aliquo amanuensi quam accuratissime exscribi curarem, cum ipse in me tantum laboris suscipere nullatenus possem. Eo itaque appulsus nihil antiquius habui, quam ut negotium istud absolyerem. Verum post varios multiplicisque conatus reperire poteram neminem, qui et esset ad id idoneus, et qui æqua pecunia conductus hoc onus in se assumere vellet. Cum vero hac de causa laud parum anxius hærerem, et ferme considerem animo, dominus de Kollar, quem honoris causa nomino, ad litterariæ reipublicæ, imo, quod et ipse aiebat, Ecclesiæ beneficium, laborem istum, studiis aliis gravissimis, quibus detinebatur, intermissis, subire sponte voluit. Quam ob causam cum cæteri omnes sacrarum litterarum cultores plurimum illi debent, tum vero ipse me illi summe obstrictum profiteor, cum in mei quoque gratiam tam gravem molestiam sibi duxerit perferendam. Venetias igitur cum apographo redux, cum jam tempus instaret illius imprimendi, primo quidem Hentenianam versionem

(a) Quartum his simile testimonium me habiturum sperabam ex publica Lugduni Batavorum bibliotheca. Cum enim in ejus Catalogo legissem, in codice 1227, Commentarios, de quibus agimus reperiri; rogavi per literas cl. Abrahamum Gronovium, ejusdem bibliothecæ custodem meritissi-

num, ut certiores facere me vellet, quemnam illiusmodi Commentarii præferrent auctorem. At ille humanissime hæc promptissime respondit, eundem in prima illius codicis pagina *factari* ejusmodi Commentarios; re tamen ipsa in eo codice nequam exstare.

in quibus cum OEcumeniano Commentarius iste consentit (consentit autem ut plurimum), mihi retinendam existimabam. Sed facto rei periculo, cum ob frequentem rerum ordinisque varietatem, atque etiam ob ea quæ in alterutro vel prætermissa essent, vel addita, plurimum mihi laboris ac lædii subeundum viderem, ac præterea versio ipsa Henteniana non mihi ubique probaretur, mutato consilio, novam integramque hujus Commentarii versionem adornare constitui, ut saltem esset illa ubique sibi consentiens, ac non pro varietate partium varia et quasi versicolor appareret. Versionem aggressus statim animadverti, mihi cum codice mendoso ac frequenter mutilo luctandum esse: quod tamen novum minime accidit, quippe qui jam scirem, eundem codicem esse, ex quo Sifanus suum in Acta apostolorum Commentarium deprompsit; utrumque proinde eisdem subesse defectibus oportere. Illius corruptionem, menda, defectus agnovit, adnotavitque in margine ipse Sifanus. Sed illud mihi præ Sifano commodius, magisque opportunum obtigit, quod Commentarius iste sub alio, nempe OEcumenii, nomine, maxima saltem ex parte editus esset ex codice magis integro et emendato; ex quo proinde quamplura sarcire et corrigere mihi licuit, ingenti tamen et apprimè molesto labore: nam eam ob causam frequentissime ac ferme perpetuo alterum cum altero conferre necesse fuit. Quanquam vero multa in OEcumeniano sint, quæ in Vindobonensi Commentario desiderantur, ego tamen non nisi ea quæ perficiendo mei apographi sensui visa sunt necessaria, verba plerumque desumpsi; eaque, ut in Commentario præcedente, signis, quæ distinguerentur, inclusi. Correctiones majoris momenti, ac variantes lectiones æque in hoc, atque in illo ad marginem adnotavi. Ubi vero præpositum videris hoc compendium *τῶν, seu τῶν, fortasse*, scias velim, ea me ex sola conjectura apposuisse. Menda notiora et magis obvia sustuli, nulla addita admonitione. Notas aliquas, de quibus sub finem hujus Præfationis pauca dicam, ad calcem paginarum adjunxi. Codex Cæsareo-Vindobonensis, qui hunc continet Commentarium, chartaceus est in folio minore, et eleganti quidem, sed minutiore characterere exaratus. A Lambecio vetustissimus ac præstantissimus dicitur: sed mihi in eum attente intuenti nec pervetus, neque adeo præstans esse videtur ob defectus superius indicatos. Et sane, tametsi, nota temporis deficiente, certo definire non liceat qua ætate fuerit exaratus, nihilominus ante sæculum XIV vix crediderim eum fuisse conscriptum. Id tamen satis mihi videtur ad conciliandam testimonio istius codicis auctoritatem in eo quod Theophylactus istiusmodi Commentarii auctor dicatur. Sed jam de ipso Commentario nonnulla addere præstat.

XII. *Is, mea quidem sententia, satis præclarus est. Litteralem plerumque sensum optime explicat, et occasione data, si qua occurrit dubitatio, opportune discutit breviterque resolvit. Nonnulla tamen veluti extranea, aut non omnino consona veritati, quæque eruditum commentatorem dædecent, reperiuntur. Sed hæc scioli alicujus adjuncta manu fuisse, vix dubito. Commentario sub OEcumenii nomine edito brevior plerumque est, quo ad Theophylacti indolem propius accedit, quippe qui nonnulla prorsus omittit; alia vero magis contrahit atque restringit. Quam vero ob causam verba sensui necessaria sæpenumero omittantur, ignoro. Illud certum videtur, non primi auctoris, sed cujuspiam librarii culpa id accidisse: quemadmodum longiora quædam ac genio Theophylacti minus consentanea, ab aliquo videntur intrusa. Nomina auctorum, si Chrysostomum et Cyrillum excipias, nulla afferuntur; attamen dictis veterum Patrum plerumque in compendium redactis sin omnia, plurima saltem in eo contexti, argumentum est, quod mihi sæpe eadem prorsus occurrerint, quæ in Catena Vindobonensi, de qua supra, perlegeram; adeoque ejus ope Commentarii hujus textum emendare nonnunquam potui: quare non omnino inutilis ea Catena nobis fuit. Hic vero, antequam de hoc Commentario præfari desino, animadvertere præstat, primo textum sacræ Scripturæ in hoc codice non semper ita divisum digestumque esse, ut Scripturæ verba immediate excipiat expositio Theophylacti; sed hæc aliquando præcedit, aliquando simul præcedit subsequiturque. Quamobrem qui cujuspiam textus explanationem exquirat, nōdum subsequētia, sed et proxime antecedentia legat, necesse est. Quia vero in apographo meo quandoque reperi expositionem ab ipso textu ita distantem, ut vix dignosci posset quibusnam verbis res; onderet, ideo ad difficultatem de*

medio tollent lam alterum ex his præstiti : vel aliqua Scripturæ verba, Græco textu prorsus intacto, in versione iterato posui; vel, si id confusioni tollendæ minus sufficeret, ipsam Scripturæ textum alio transtuli, et Commentarii sedem paulo inverti. Confusam hanc et minus aptam sari textus collocationem non in hoc solum, sed etiam in aliis aliorum scriptorum, i. no et Theophylacti Commentariis identidem animadverti. Quæ præpostera dispositio ex eo orta videtur, quod non suo quæque textui subjecta principio fuerit expositio; sed in margine laterali ab auctoribus vel collectoribus posita interdum e regione, interdum etiam inferius, cuius rei multa supersunt exempla; deinde vero a librariis textui sacro ad libitum vel ex imperitiâ dissecto supposita fuerit. Certum saltem videtur, eam, quæ in diversis codicibus inest, varietatem, vel in uno eodemque codice confusionem, potuisse ex hoc capite oriri; ut mirari proinde nemo debeat, si aliter hic atque in OEcumeniano Commentario dispositus Scripturæ textus divisusque cernatur: quamvis etiam Hentenius aliquam ibi mutationem invexerit, ut ipsemet, allata mutationis ratione, fatetur. Alterum, de quo Lectorem præmonitum velim, est, in codice Vindobonensi singulis quidem Epistolis uniuscujusque argumentum præmitti; sed Epistolas ipsas et Commentarios illarum non interrupto filo absque versiculorum aut capitum distinctione esse digesta. Hæc addenda consui majoris commodi gratia juxta consuetam Latinorum Græcorumque numerandi rationem. Argumenta vero Epistolarum eodem modo reliqui quo in codice sunt, ne me aliquis arguat infidelitatis, unaque lector agnoscat, quot in capita auctor Commentarii, vel alius quicumque fuerit, Epistolas singulas secari voluerit: nam plura in unaquaque enumerat capita, quam enumerari communiter soleant. Ea capitum enumeratio, quæ in editione OEcumeniana, exhibetur etiam in Commentariis. Insuper ad calcem cujuslibet commentarii notatur numerus versiculorum, quos Epistola in eo exposita commentario complectitur: qui numerus multo major est, præsertim in posterioribus, numero consueto. Menda, quæ in ejusmodi numeros fortasse irrepserunt, corrigere nolui, ratus fieri potuisse, ut auctor, sicuti plura capita, ita et plures enumerarit versiculos, licet rei hujusce causam prorsus ignorem. Sed de hoc opere satis.

SECTIO IV.

De oratione in Adorationem S. crucis.

XIII. Exegeticorum Theophylacti operum in Novi Testamenti Scripturam, quoad nihil constat, numerum claudit Commentarius in Epistolas Catholicas. In sequenti volumine quarto alios ejusdem Commentarios in Velus Testamentum invenies. In hoc vero varia Theophylacti opuscula subjiciuntur, quæ magna ex parte tomus iste conflatur. Primum est *Oratio in adorationem S. crucis*; quæ quidem oratio Græce Latineque edita fuit jam pridem a doctissimo Societatis Jesu theologo Jacobo Gretsero, tomo secundo *De S. cruce*. Nos tamen textum Græcum non ex eodem Gretsero, sed ex codice Caspereo-Vindobonensi descriptum exhibemus. Suum ille deprompsit ex codice Bavarico-Monachiensi. Sed quoad colligere licuit ex accurata utriusque textus collatione, deprehendi vel alterum ex altero vel utrumque ex uno eodemque codice fuisse descriptum. Ita enim conveniunt inter sese, ut ne variantes quidem lectiones, si unam, vel alteram excipias, suppeditarit ista collatio. Quodque majus est, lacunulas duas, quarum alteram ex conjectura ipse supplevi, eodem in loco eodemque modo habet uterque. Versionem Latinam, quam Gretserus Græcæ linguæ peritissimus adornavit, subjicio. Pauculas in fine orationis notas adjecit ille; ex quibus duas, quæ alicujus momenti visæ sunt, selegimus, suoque in loco collocavimus, nempe pagina 458. Nos unam, vel alteram, cui aliqua codicum varietas ansam præbuit, addidimus. Cæterum egregia est isthæc oratio, et Theophylacto maxime digna, ejusque genium ac stylum, meo quidem judicio, præ se fert: quamobrem nulla esse debet de illius auctore suspicio. Medio Jejuniorum tempore, ut ex ejus titulo constat, habita est, die scilicet aliquo hebdomadæ quartæ Quadragesimæ, quæ a Græcis μεσοειρημος, *medii jejunii* vocatur, quia nempe ex septem hebdomadis, quas jejunium Quadragesimale apud Græcos complectitur integras, quarta [medium sibi vindicat locum. Tota hac hebdomada crux populo adoranda a sacerdote solemniter exhibetur. Quocirca Dominica tertia, qua insequer:

inchoatur hebdomada, Κυριακή σταυροπροσκυνήσεως, *Dominica adorationis crucis* a Græcis dicitur. Præter hanc Theophylacti homiliam exstant aliæ plures ab antiquioribus Græciæ Patribus habitæ in hac ipsa solemnitate, quas prælaudatus Gretserus accuratissime collegit ediditque in prædicto opere *De cruce*. Ex quibus illud saltem efficitur, Græcam cum Latina Ecclesiam in hoc dogmate de crucis adoratione seu veneratione planissime consentire; et hoc potissimum est, quod exinde petitur, emolumentum.

SECTIO V.

De oratione in Præsentationem B. Mariæ Virginis in templo.

XIV. Orationem hanc Latine reddidit ediditque Franciscus Combesius ordinis Prædicatorum, quam inseruit *Bibliothecæ suæ concionatoriæ* tom. VIII. Cum Græcus ejusdem textus ex codice bibliothecæ Regiæ Parisiensis exscriptus in manus meas incidisset, cum Latina Combesii versione contuli: quæ licet satis accurata, mihi paulo visa est obscurior; adeoque clariorem aliam ac nitidiorem efficere conatus sum. Quod utrum sim assecutus, illorum judicium esto, qui conferre utramque voluerint. Interim cum cl. *Prævia Dissertationis* auctor orationem hanc cum nova ipsius versione enuntiaverit prodituram, eam, qualis demum cunque sit, in lucem emitto. Si quis alteram malit, prædictam adeat *Bibliothecam*. Versione hac a me jamdiu absoluta, aliud ejusdem orationis exemplar ex codice 15 Seldeniano celeberrimæ bibliothecæ Bodleianæ descriptum, mihi allatum Oxonio est. Utramque conferens sua in utroque menda detexi, atque alterum alteri pro locorum diversitate præstare. Quamvis vero Oxoniensi Parisiense nonnihil concedere videretur, nihilominus ad Parisiense exemplar hanc editionem exigere malui, tum quod primo illud Latine translatum a Combesio editum esset, tum quod ex ipso pariter meam ego versionem elicuissem. Verumtamen variantes codicis Barocciani lectiones (quarum aliquæ dicendæ potius sunt correctiones) ad inferiorem marginem diligentissime adnotavi; quæ loco ipsius codicis haberi merito possunt. Quoad ipsam attinet orationem, adeo præstans visa est Combesio, ut asserere non dubitarit, Theophylactum et in hac oratione *sapientissimum ostendi*: nec immerito quidem, cum multiplex eloquentiæ, eruditionis et vividioris ingenii in ea lumen effulgeat. Severiores tamen critici fortasse non probabant in eo, quod Mariæ Virginis deductionem in templum, aliaque his affinia minutim adeo describat, ac si suismet oculis lustrasset omnia. Sed facile scriptori Græco danda venia est, utpote qui, traditionem suis in regionibus jam receptam secutus, ea sibi omnia nedum referenda, sed etiam oratorio stylo exornanda putavit. Illud certe in Theophylacto suscipiendum, quod cum probe cognosceret, quid potissimum adversaretur suæmet narrationi (estque illud idem, quod aliquos recentium criticorum in contrariam sententiam impulit), strenue allaboravit in eo de medio tollendo, reique universæ concilianda probabilitate: ne de moralibus documentis, quæ exinde sapienter elicit, verba faciam.

SECTIO VI.

De martyrio quindecim martyrum Tiberiopoli, imperante Juliano Apostata.

XV. Hæc Theophylacti *Oratio* (sic enim ipse lucubrationem istam appellat) non modo typis excusa hucusque nunquam fuit, sed ita etiam fugit eruditorum notitiam, ut ex omnibus iis qui vel data opera de Theophylacto ejusque operibus scripsere, hujus mentionem fecerit omnino nullus. Ea Oxonii in celeberrima bibliotheca Bodleiana inter mss. Baroccianos latebat in codice qui varia alia auctorum opuscula complectitur. Neque vero illius forte notitia ad nos pervenisset unquam, nisi vehemens desiderium hujus editionis curatorum nihil omnino prætermittendi quod Theophylactum haberet auctorem, nobis stimulos addidisset, ut inter alios etiam *Catalogum librorum mss. Angliæ et Hiberniæ*, Oxonii editum an. 1697 in hunc finem evolveremus. In hoc itaque incumbentes incidimus pag. 28, tom. I, num. 197, in hujusmodi titulum: *Martyrium XV martyrum sub Juliano imperatore, auctore Theophylacto*. Hac de re certior factus hujus editionis fautor summus (de quo nonnulla habes in *Prævia Dissertat.*, num. 10+) pro eximio suo in sacras litteras

studio, nihil cunctandum est ratus, quin per Venetum ablegatum ad regem Angliæ illud exscribendum curaret. Transmissum Oxonio apographum mihi traditum est Latine verendum; quod quidem pluribus de causis gratum fuit: quia scilicet et præstantissimo senatori rem gratam me esse facturum intelligerem; et benemeritis editionis hujus curatibus officium hoc exhiberem; ac denique qualemcumque laborem operamque meam studiosis sacrarum litterarum accommodarem. Ut vero primum oculos in apographum conjeci, fuit equidem quod majori me afficeret voluptate, nimirum hujus opusculi utilitas atque præstantia; sed fuit etiam, quod mihi plurimum displiceret, nempe summa apographi ac pene incredibilis vitiositas. Sed de hac posteriore alias; nunc de priorè. Orationis hujus præstantiam utilitatemque nemo, ut arbitror, inficiabitur, qui perspectum exploratumque habeat illius argumentum et rem in ipso contentam. Nempe continet historiam satis ignotam martyrii quindecim martyrum, qui sub Juliano imperatore apostata Tiberiopoli sanguinem fuderunt pro Christo: tum illorum corporum translationem jussu Michaelis, prius Bulgarorum regis Christiani, peractam; deinde varia ac prorsus insignia cum ante, tum post translationem illam a Deo patrata eorundem martyrum intercessione, miracula. Huic vero narrationi præmittuntur aliqua de Christianæ fidei triumpho sub Constantino M. et filiis illius tribus: sed multo plura narrantur de iis quæ Juliano Apostata imperante perpassi sunt Christi fideles. Quæ quidem omnia ex historiæ ecclesiasticæ penu deprompta haud inconcinne, cujusdam præmii loco, hic exhibentur, et quemadmodum ipse loquitur Theophylactus, ut hæc *Oratio caput haberet, et esset membris omnibus perfecta*. Præterea textitur longa narratio de Cinamonis cujusdam Adrianopolitani a Bulgaris in captivitatem abducti invicta in fide constantia; deque Enrabota, Bulgarici regis fratre, opera ejusdem Cinamonis ad fidem converso, obitque pro eadem fide martyrio. In hac igitur oratione continentur pauca quidem, sed plurimi facienda ecclesiasticæ historiæ monumenta, ad quam maxime pertinet, acta SS. martyrum, aliæque cum iis connexa, posterorum memoriæ commendare. Quid vero, si profanæ etiam historiæ quidpiam illa afferat emolumentum? Atqui nonnulla reperies in ea de Bulgariæ regibus, quæ alibi frustra perquiras. Alia vero, queis confirmari emendarive possunt (ut ex subjectis notis constabit) quæ ab aliis dicta fuere: proinde jure ac merito dictum a principio sit, hujusmodi opusculum satis utile ac præstans esse, dignumque ut tandem aliquando emittatur in lucem.

XVI. Verumenimvero haud mediocriter illius decresceret pretium, si vel de genuino ejusdem auctore, vel de historiæ quam continet veritate jure ambigi posset. At neutrum, ut mihi quidem videtur, in dubium quis revocaverit. Non primum; quia codex, quæ supra laudavimus, Theophylacto, Bulgariæ archiepiscopo, diserte illud ascribit: neque hæc epigraphe aliis codicibus redarguitur; imo nullus omnino est (quod nobis innotuit) qui eandem orationem exhibeat. Neque vero quod in unico exstare codice deprehendatur, prudens de illius auctore dubium ingerere cuiquam debet; cum plane constet, plurimum auctorum opera uno codice fuisse servata; quin tamen in dubium revocent eruditi an auctoris illius sit quem codex ipse præ se fert. Et ne ab ipsius Theophylacti operibus recedamus, unicum quod sciam, in bibliotheca Bavarico-Monachiensi exstat exemplar *Encomii in Alexium Comnenum imperatorem*: unicumque fortasse in bibliotheca Cæsareo-Vindobonensi (nam quod aliud in Scorialensi Hispaniarum regis bibliotheca servetur exemplar, ut aliqui ferunt, nobis incertum) ejusdem in *Epistolas Catholicas* Commentarii. Ex alia vero parte nihil hoc in sermone legitur, quod auctori Theophylacto non congruat. Quidquid in eo narratur, præcessit sane ætatem ipsius. Stylum pariter a Theophylacti genio nequaquam abludere, nemo, ut arbitror, inficias iverit, qui in legendis auctoris hujus operibus tantisper versatus sit. Duplex enim (quoad comperisse mihi videor) in eo styli genus occurrit: alterum, quo usus est in Scripturarum Commentariis conscribendis; alterum, quo epistolas, et peculiariora quædam opuscula, sive sermones orationesque digessit. In iis prioribus perficiendis pellucido planissimoque usus est stylo; seu quod in eo scribendi genere hunc cæteris antefendum existimaret; seu quod aliorum, quorum Commentarios in compendium redigeret, ac præsertim Chrysostomi, plerumque verba usurparit. Quocirca ex istiusmodi Commentariis

propriū Theophylacti stylum deprehendi non posse, reor. At in aliis operibus, ubi ex suo veluti penu et sensa et verba depromit, altiori difficiliorique et minus pervio utitur stylo; qui stylus perquam simillimus illi est quo plerique scriptores Græci illius ævi a majorum simplicitate et puritate dicendi recedentes, uti solebant. In his itaque Theophylactus sæpe sæpius metaphoris, allegoriis aliisque vividioribus tropis sive figuris, et prolixiore periodo, ac demum solutiore, seu magis implicata utitur phrasi. Passim etiam interserit Scripturæ verba non ea tantum de causa, ut illius auctoritate sua sensa confirmet; sed etiam ut ea verbis exprimat Scripturarum. Hoc dicendi genere constat præsens oratio: sed quia plerumque versatur in rebus historicis, ideo paulo etiam clarior planiorque videtur esse hic quam alibi. Cæterum nonnullæ dicendi phrases Theophylacto (ut alias observavimus) familiares identidem hic quoque recurrunt. Præter styli rationem nonnullæ etiam Theophylacto favent sententiæ, seu dicta, quæ auctorem in Bulgaria scribentem præseferunt: ut cum quindecim martyres Bulgariæ thaumatargos appellat ἀγίους τοὺς κατ' ἡμᾶς, sanctos nostros, vel qui apud nos sunt. Bulgarum quoque, seu Bulgariæ incolam, ni fallor, se esse subindicat, dum singulari quadam incredibilique lætitia ob Bulgarorum ad fidem catholicam conversionem exultat, eosdemque jam fidelibus aggregatos summis laudibus effert; atque etiam dum peculiare Bulgarorum consuetudines sibi perspectas esse patefacit; ut cum ex. g. refert, Bulgaros facere consuisset tantæ magnitudinis panes, ut eorum quilibet decem saturandis hominibus satis esset. Quanquam enim hæc alii cuique in Bulgaria scribenti non convenire non possint; quia tamen nemo alius istius auctor opusculi effertur, ideo Theophylactum illius esse parentem, haud leviter, meo quidem iudicio, confirmant.

XVII. Jam vero si Theophylactus hujus sermonis auctor habeatur, ut habendum esse censeo, prudens sane dubium nemini subesse poterit, quin historica illius narratio cum veritate plane consentiat: neque enim simile vero est, gravem illum eruditumque virum putidam adoptasse fabellam, eamque venditare aliis voluisse. Sed quidquid in hac sua oratione narrat, illud facile poterat vel ex aliquo monumento in Bulgariæ tabulariis existente, vel ex certa perennique incolarum traditione perspectum habere. Et sane, tametsi horum martyrum passio multo ante contigerit, hoc est quarto declinante Ecclesiæ sæculo, Juliano Apostata imperante, translatio tamen illorum corporum non adeo remota fuerat a Theophylacti ætate, ut certa ei suppetere monumenta non possent: solum quippe præcessit duobus circiter sæculis (ut ex dicendis infra constabit) illius in Bulgaria episcopatum. Ex quo nemo non videt, quam facile hoc temporis intervallo servari possit, ac soleat rei alicujus, quæ magni momenti sit, recordatio, tametsi nullum visibile monumentum supersit. Quod vero ad prædictos attinet martyres, adhuc Theophylacti tempore stabat (ut ex sermone ipso colligi posse videtur) templum in eorundem martyrum honorem constructum; exstabant et arcæ quibus occlusi cineres erant, ac demum marmoreæ tabulæ quæ illorum urnas principio contexerant. Ex his vero, utpote quibus singulorum martyrum nomina inscripta erant, et vitæ genus, et dignitas, et officium, ut Theophylactus ipse testatur, haurire facile potuit, quæ multo ante, nimirum sub Juliano contigerant, eaque memoriæ hominum sempiternæ sermone hoc commendare. Quocirca non video cur huic historiæ (tametsi ab alio quopiam minoris Theophylacto auctoritatis conscripta esset) fides integra habenda non sit; nisi forte videatur obesse altum de re hac cæterorum scriptorum silentium; ac quod neque in Græcorum Menæis, neque in Ruthenorum aut Moschorum Menologiis prædicti martyres commemorentur. Verum quoad primum, quis certo asserere queat, hæc, de quo agimus, duntaxat auctorem, consignasse litteris horum XV martyrum cum passionis, tum eorum translationis historiam. cum notum exploratumque sit, permulta veterum scriptorum opera penitus intercidisse? Deinde quot habentur ut certa tum in ecclesiastica, tum etiam in profana historia, quæ unius tantum scriptoris auctoritate ac testimonio nituntur? Præsertim vitæ ac gesta sanctorum aliquando unius etiam anonymi narratione innotescunt. At peculiaris in casu nostro potuit subesse ratio, cur non ab alijs memoriæ proditum sit eorundem martyrium. Si enim et loci, et temporis, quo id accidit, ratio habeatur, quisque statim intelliget, rem hanc facillime illius ævi scriptores fugere

potuisse. Etenim eo tempore martyrii palmam sunt adepti, quo Julianus Apostata labentem idololatriæ cultum erigere atque in pristinum honorem restituere adnibebatur; adeoque res Christianorum iniquissimo loco erant: et plerique illorum vel miseram in exsilio vitam debebant, vel per solitudines montesque sponte sua errabant. Locus vero ubi martyres occubuere, magis impervius abditusque esse vix poterat, nimirum urbs perexigua, sive oppidulum quoddam in altissimo montis Hæmi cacumine positum: talis enim eo tempore Tiberiopolis erat, ut infra ostendemus. Quid itaque mirum, si intra illius limites diu perstitit præstantissimi hujus triumphî nōtia? Quod si res ita se habuit, ne illud quidem mirum videbitur, quod in Græcorum Menæis eorumdem mentio desideretur, atque adeo in Menologiis Ruthenorum atque Moschorum, utpote quæ ex Græcis desumpta translataque sunt. Quod si in his posterioribus quorundam fiat commemoratio sanctorum, de quibus nulla apud Græcos est mentio, ex iis illi sunt quorum memoria celebratur in universa Ruthenorum Ecclesia, non ex eorum numero, quorum festivitas alicujus loci vel regionis sit propria; cujusmodi videtur esse horum XV martyrum, de quibus in præsentia est sermo. Hujus enim generis sanctorum memoria non in communibus Menæis, sed in peculiaribus loci, ubi cultus eorum viget, tabulis consignata esse solet: qualem memoriam ne hisce quidem martyribus deesse, inferius ostendemus. Verum etsi nulla omnino alibi mentio de eisdem occurreret, nihil inde auctoritatis et pretii huic orationi detractum esset: imo præstantius vel ex hoc ipso judicandum videretur, nobisque impensius gratulandum, quod tandem aliquando prodeat in lucem; et plurium martyrum thaumaturgorūque memoria ab omnimoda oblivione et tenebris vindicetur.

XVIII. Talis ac tanta orationis hujus utilitas atque præstantia levem mihi imo et jucundum interpretandi reddidisset laborem, nisi apographi summa, ut initio dixi, vitiositas haud exiguam, imo valde magnam mihi molestiam creasset. Erat quippe talis ac tanta, ut mendosius quidquam scribi potuisse vix putem. Nam passim et litterarum variatio, et plurium copulatio dictionum, et e contrario unius ejusdemque divisio in eo identidem occurrebat. Præsertim vero in vocalibus peccatum maxime est: nam vocales atque diphthongi, quæ eodem nunc sono pronuntiantur a Græcis, nempe η, ι, υ, ε, ο, ε, α, ο, ω, indiscriminatim positæ sunt. Ex quo facile colligas, amanuensem, qui codicem unde desumptum apographum est, exaravit (in scriptorem nostri apographi hanc culpam non cadere aliunde scio), ignorasse penitus Græcæ grammaticæ leges; prætereaque non ex ipso exemplari oculis supposito (sic enim litteras, quæ erant transcribendæ, perspicuus rarius aberrasset), sed dictante aliquo, et juxta hodiernum Græcorum morem litteras pronuntiante, sonum auribus perceptum Græcis utcumque litteris consignasse. Ex quo factum est, ut in dictione dissyllaba, vel trissyllaba quatuor vel quinque menda (præsertim si et spirituum et accentuum habeatur ratio) non infrequenter occurrerent. Quantam vero hæc vitia pariant perturbationem, quantamque interpretanti molestiam, cum omnes intelligere possint, tum ii præsertim qui Græci idiomatis non sunt ignari. Prius igitur quam Latinam versionem aggrederer, et menda de medio tollere, et textum suæ veræ lectioni restituere opus fuit. Ratio autem, quam in hoc munere obeundo institui, hæc est: errata quæ certo et absque ulla dubitatione detexi, in ipso textu emendavi, nulla ad marginem adnotatione posita; alioquin totum fere marginem iis oppleri fuisset opus. At ubi incertus eram, an aliqua vox in mendo cubaret; vel etiamsi id certo deprehenderem, nihilominus vocem, quæ substituenda esset, certa aliqua conjectura assequi non poteram; eam cujusmodi in apographo erat, in textu reliqui, vocemque quæ conjectanti mihi legenda videbatur, in inferiori margine apposui, præmisso τ. seu τω, *fortasse*; ut felicioribus aliorum conjecturis locum ansamque præberem. Nonnulla tamen eisdem adjeci, de quorum vera germanaque correctione levissimum vel plane nullum mihi inerat dubium, ut ex iis speciminis loco peritus lector colligat ingentia errata quibus ipsum exemplar in qualibet fere parte scatebat. Cum vero adeo indiligenter exscriptus codex ille sit, ut diximus, illud etiam suspicari licet, integras quandoque dictiones præ oscitantia prætermittas fuisse: quæ quidem suspicio interpretanti mihi haud semel oborta est. Loca, ubi apographum nedum mendosum, sed et mutilum visum mihi est, in notis aliqua indicabo; alia per sese lector

fortasse deprehendet. Verum de apographi qualitate jam satis. Nunc de loco ac tempore quo et passi martyres sunt, et eorum translata corpora, adjungere pauca lubet, quæ res in hac oratione narratas aliquo modo illustrabunt confirmabuntque.

XIX. De loco primum et tempore quo SS. martyres pertulere martyrium, vix ulla esse potest difficultas, cum utrumque satis diserte exprimat auctor inquiring, Tiberiopolim locum, tempus vero illud fuisse quo impius Julianus summam imperii tenebat. Neque solum urbis, in qua passi sunt, nomen patefacit; sed situm etiam designat inquiring, eam *positam esse ad septentrionalem plagam Thessalonicæ*, κατ' ἀρχάς τῆς χώρας Ἰλλυρῖδος, *in principio Illyrici*. In orationis epigraphe adjungitur, vocari eam Bulgarice *Strumitzam*: sed hæc postrema verba ab aliquo deinde librario adjecta fuisse, pro certo habeo: tum quod in oratione tota civitas illa perpetuo *Tiberiopolis*, nunquam *Strumitza* nuncupetur; tum quod ea verba alieno sita loco cernantur: neque enim vetusto *Tiberiopolis* nomini, ut congruum eret, adhærescunt; sed post ea verba, *passi sunt*, minus apte translata sunt. Accedit fuisse in codice vitiosam constructionem (quam ego in edito emendavi); cum enim Τιβεριουπόλει in casu esset, ut inquiring, dativo, sequebatur, interjecta voce μαρτυρησάντων, in genitivo ἑπονομαζομένης Στρουμιτζης. Quisquis tamen ea addiderit verba, eo illum consilio addidisse arbitror, ut Lector in ipso statim exordio *Tiberiopolim*, in qua illi subiere martyrium, a cæteris ejusdem nominis civitatibus distinguendam esse intelligeret. Nam et alia Tiberiopolis fuit in ea Phrygiæ majoris parte, quæ dicitur Pacatiana; alia in insula Cypro, alia denique in Europa ad Pontum Euxinum; si quidem ea quæ nunc *Barna* vel *Varna* vocatur (estque haud ignobilis urbs, utpote archiepiscopali aucta dignitate), fuerit olim, ut multi sentiunt, *Tiberiopolis* appellata. Alii tamen in ea sunt opinione, quod *Varna* idem ac prisca *Dionysiopolis* sit; alii vero *Odysus*, vel *Odesus*. Ab omnibus his ea fortasse diversa est, solumque ob loci propinquitatem modo pro una, modo pro alia vetustarum urbium sumpta. Certum illud videtur, omnino decipi eos qui Tiberiopolim, nunc Strumitzam (de qua hic loquimur), cum Varna seu Barna confundunt: nam quantum Tiberiopolis Strumitziana (si claritatis gratia ita loqui licet) a Ponto distet Euxino, constat ex dictis. Quis enim, nisi geographiæ prorsus ignarus, dixerit, *Varnam esse ad septentrionalem plagam Thessalonicæ in principio Illyridis*, quemadmodum Theophylactus asseruit de Tiberiopoli? Ex hac porro descriptione manifestum videtur, hujus Tiberiopolis locum intra limites Macedoniæ fuisse ea in parte quæ proxime spectat Mæsiam superiorem (nunc *Seruiam* vocant), quæ Macedoniæ pars aliquandiu paruit Bulgarorum imperio: quippe quod, regnante Crubo, Thessalonicam usque protendebatur, ut Theophylactus in hac ipsa oratione testatur. Situs vero iste Tiberiopoieos optime congruit cum Strumitzæ situ, ut colligitur ex Nicephoro Gregora, qui eam ingressus est, dum Byzantio una cum legatis ad Eratem, seu regem Seruiæ illac transiens Scupios proficisceretur. Nonnulla verba, quibus iter ille suum describit, juvat hic in medium præferre; quippe quæ peropportuna videntur confirmandis iis quæ de Tiberiopolis seu Strumitzæ situ exiguitateque suprædiximus. *Posteram* (inquit ille *Histor. Byzant* lib. viii, cap. 14, num. 6) *a transitu Strymonis fluvii diem in itinere totam consumpsimus, et ad oppidulum* (πολίχνιον, *parvulam civitatem*) *devenimus, quod pene supra nubes eminet* (*Strumitza ab incolis vocatur*), *adeo prærupto et excelso monti impositum, ut homines in propugnaculis sedentes e valle suspicientibus avicularum similes viderentur.... Tertio inde die ad oppidulum, πολίχνιον, Scopiorum divertimus, ipsos jam Triballorum fines ingressi, ac præterlabentem vidimus Axium fluvium*, etc. Quibus ex verbis perspicuum efficitur: 1. Strumitzam inter fluvios Strymonem et Axium fuisse interjectam, et a priore unius circiter diei itinere dissitam, ab alio vero, ubi Scupios præterlabitur (proinde et ab ipsis Scupiis), trium dierum intervallo distantem. 2. Eam, si ad Thessalonicam referatur, septentrionalem fuisse, cujusmodi et Tiberiopolis erat Theophylacto teste. 3. Civitatem fuisse parvulam, sive etiam oppidulum uni ex præaltis Hæmi montis verticibus insidens; quippe mons isto Macedoniam dividit ab utraque Mæsia (a). Hæc omnia per-

(a) Cum his omnibus consentit descriptio hujus urbis, quam exhibet Meletius archiepiscopus Athe-

niensis in sua *Geographia παλαιά καὶ νέα, vetere et nova*, quæ edita est hic Venetiis Græce tantum

spicua sunt, nisi mea me fallit opinio. Verum illud obscurius, qua nempe ratione Theophylactus hanc Tiberiopolis urbem, seu Strumitzam, affirmare potuerit esse κατ' ἀρχαίς τῆς χώρας Ἰλλυριδῶς, *proxime in principio regionis Illyridis seu Illyrici*, cum ab Illyride proprie sumpta, quam Drinus fluvius a Macedonia disterminat, procul esset quorundam intervallo dierum : et Illyrici latius accepti medium fere teneret, cujus pars orientalis, seu Illyricum, ut vocabant, Orientale, Macedoniam una cum Daciis ac Mœsiis suo ambitu complectebatur. Verum difficultas evanescit omnis, si ita intelligantur Theophylacti verba, quemadmodum intelligenda esse persuasissimum mihi est, videlicet Ἰλλυριδῶς χώρας, *Illyridis* nomine hic significari tractum omnem terrarum, quem Bulgari Illyrica, seu Slavica lingua utentes (ut et modo utuntur) occupabant, atque in suam redegerant potestatem; et quem tum etiam incolebant, cum imperatori Constantinopolitano (ut tempore Theophylacti) parebant. Jam vero Illyridis sic acceptæ prima quæ occurrit civitas ex Græcia, ac potissimum Thessalonica, venientibus hæc est, de qua loquimur, Strumitza; idque constat ex eo, quod et alibi animadvertimus, nimirum Bulgaros usque ad Thessalonice fines suum protulisse imperium; atque etiam ex eo quod subindicat Nicephorus Gregoras, sacra paschalia, quibus ille interfuit, Bulgarica seu Slavonica lingua fuisse Strumitzæ celebrata. Ex quo plane consequens est, tum eam habitasse Bulgaros, seu gentem Illyricam. Sed ipsum referre Gregoram præstat, qui satis lepide describit cantum quo Bulgari Strumitziani paschalem solemnitatem celebrabant. *Ibi Pascha* (ait loco supra citato) *molestè et præter veterem nostram consuetudinem, sed tamen celebravimus. Ibi enim omnis doctrina, rhythmī et sacræ hymnodicæ musica pro nugis habentur: quippe oppidani barbara fere lingua utantur, et iis sint moribus qui aratrum et ligonem in primis deceant. Neque enim eum sonum edebant, qui, etsi semibarbarus, tamen modulatus foret, et aliquis ipse quoque esse censeretur, ut semilydius, et si fas dicere, semiphrygius; sed belluinum plene et montanum sonabant: quo ritu nomades ipsi canerent gregibus suis præeuntes ad juga et sylvas vere novo, cum cymbia lacte exundant.* Hæc hyperbolica scribendi ratio Græco homini, principisque civitatis cultui assueto condonari potest. Interim vero ex illa colligi videtur, incolas Strumitzianos neque natione Græcos, neque Græca in sacris lingua usos fuisse; adeoque vel Bulgaros, vel Servios, vel certe aliquem ex Illyrico populum. Neque enim lingua, qua Strumitziani sacra peragebant, alia fuisse videtur præter Slavonicam (a). Quid quod Gregoras ipse præcedenti num. monet, *loci illius* (tūm vero adhuc aberat Strumitza fere integrum itineris diem) *incolas plerisque Mysorum (seu Mæsorum) colonos fuisse.* Persuasum vero habeo, *Mysorum*, seu *Mæsorum* nomine hic Bulgaros significari, vel Servios (uterque est Slavonicus populus) qui utramque Mæsiam jamdiu incolebant. Ex quibus, ni fallor, satis est exploratum, non immerito Theophylactum asserere potuisse, Strumitzam, seu Tiberiopolim fuisse *proxime in principio regionis Illyricæ.*

XX. Sed alicui fortasse scrupulum ingeret, quod nemo veterum scriptorum memoraverit ullam *Tiberiopolis* urbem eo loci, ubi postmodum Strumitza fuit, existentem. Sane Cellarius, antiquæ geographiæ solertissimus investigator, (Tiberiopolim ibi nullam agnoscit. Neque etiam in sex *Notitiis* Græcis *Patriarchatum et sedium episcopatum*, quæ referuntur ad calcem Codini *De officiis* in Corpore historiæ Byzantinæ, ulla sit mentio de episcopatu Tiberiopolitano vel Strumitziano. In Expositione quidem Andronici Palæologi senioris metropolibus annumeratur ipsa etiam *Tiberiopolis* urbs, diciturque ex LXIII facta LXXV. Sed hujusmodi Tiberiopolim urbem haud esse Strumitzam in principio Illy-

an. 1728 Ejus verba sunt: Στρούμιτσα πόλις τῶν Τριβαλλῶν εἰς τὰ πέρατα τῆς Μακεδονίας μεταξύ τοῦ Στρούμονος καὶ τοῦ Ἀξίου ποταμῶν εὐρισκομένη εἰς κρημνῶδες καὶ ἀπότομον ὄρος, ἀπέχον ἀπὸ τοῦ Σκιοῦπι τριῶν ἡμερῶν ὁδόν... Αὕτη ἡ Στρούμιτσα ἐκαλεῖτο τὸ πρῶτον Τιβηριοπόλις. *Strumitza urbs Triballorum inter fluvios Strymonen et Axium ad fines Macedoniae reperitur, in præcipiti et abrupto monte: distatque Scyphis trium dierum itinere. Hæc urbs primum vocabatur Tiberiopolis.* Cæterum cum Gregoras, tum Meletius de veteri Strumitza, in qua

passi sunt XV martyres, et quæ vere in monte erat, loquuntur. At hodiernam, quæ et *Novæ* dici potest, Strumitzam ad pedem ejusdem montis exstare, veterisque tantummodo ruinas superesse, inaudivi a viro locorum illorum perito.

(a) Hoc ut meram conjecturam propono. Alias inaudivi, illic nunc sacra celebrari lingua Græca. Fortasse etiam solum Græcæ linguæ corruptionem notare voluit Gregoras, cum ait, illos *barbara fere lingua* usos esse.

rici sitam, sed potius Varnam ad Pontum Euxinum, eo loci diserte affirmatur. Sed hæc, quamvis vera, movere tamen neminem debent. Neque enim omnia omnino loca vel cognita a veteribus geographis sunt, vel memoriæ tradita posterorum; sed vel aliqua ignorata, vel præ sua exiguitate prætermisita. Scriptores vero reliqui non nisi opportunitate data, mentionem facere consueverunt civitatum aliorumque locorum. Quamobrem Cellarius, tametsi diligentissimus, locos aliquos prætermisit; præsertim vero (quod facit in rem nostram) nullam ad Pontum Euxinum Tiberiopolim memorat, quam tamen existisse dubitari vix potest. In Græcis quoque Notitiis quæ adhuc supersunt, episcopatus fuere aliquot prætermisiti, ut eruditi jampridem adnotavere. Cæterum ex eo etiam oriri potuit silentium episcopatus Tiberiopolitani, quod hæc civitas, quandiu nomen istud retinuit, unum fortasse, vel alterum habuerit episcopum; cum haud multo post martyrium Theodori, primi ejusdem civitatis episcopi, vastata fuerit primo quidem ab Ombris, deinde a Bulgaris, ut satis indicat vel istius auctor opusculi. Quod vero neque alio subnomine, nimirum *Strumitzæ*, annumerata sedibus episcopalibus inveniatur, illud videtur in causa fuisse quod archiepiscopo ἀποκεφάλω, *sui juris*, seu nullius sub patriarchæ ditione constituto, subesset (nam in prædictis Notitiis solummodo recensentur sedes episcopales quæ quinque suberant patriarchis): nisi dicere malis, urbem hanc non *Strumitzæ* nomine (quippe quod Bulgaricum est) sed Græco alio vocabulo in eisdem Notitiis designari: aut demum ideo *Strumitzam* non recenseri, quia sedis episcopalis honorem aut nimis sero sit adeptæ, aut cito nimis amiserit, aut solum certis temporum intervallis ea dignitate fuerit insignita (quemadmodum et aliis contigit parvulis civitatibus), adeoque tum potuit hac prærogativa carere, cum episcopalium sedium catalogi qui ad nos usque pervenerunt conscriberentur. Cæterum illud saltem videtur in dubium revocari non posse, episcopum fuisse *Strumitzæ*, dum in vivis ageret Theophylactus: quippe qui epistola 32 juxta Meursii editionem testatur, se *Pelagonio* (seu *Pelagoniæ*) καὶ πρὸς τὸν Στρομβιτζῆν, et *Strombitzæ*, et *Malesobæ* episcopis scripsisse. *Strombitzæ* enim idem ac *Strumitzæ* esse, ipsa nominis similitudo affinitasque dubitare non sinit: præsertim cum supra demonstraverimus, *Strumitzæ* (de qua hic sermo) parum a *Pelagonia* distasse; atque etiam, ut ipse arbitror, a *Malesoba*: Theophylactus vero ad episcopos illos tres, utpote finitimos, suas misisse epistolas videatur. Neque vero Theophylactus duntaxat ipsum *Strumitzæ* nomen paululum immutavit; sed et Cedrenus eam Στρομπιτζαν et Στροπίτζαν, *Strumpitzan* et *Strupitzan* (nisi in alterutrum locum irrepserit mendum typographicum) vocat. Et quidem eo loci Cedrenus de *Strumitzæ*, de qua nos loquimur, sermonem habere, compertum ex eo est quod Basilii imperatoris iter *Serris Scopia* sive *Scupos* describens, eundem referat *Strumpitzæ* appropinquasse: quod illum *Strumpitzæ* situm designat, quem nos *Strumitzæ* constituimus Nicephori Gregoræ verbis innixi. Alii minore adhuc diversitate eandem *Strumitzæ* nuncupant, ut Ananias ejusdem episcopus, qui anno 1565 synodo Constantinopoli celebratæ (qua synodo dejectus ob simoniæ crimen e throno patriarchico est Joasaphus illius urbis archiepiscopus) subscripsit his verbis: *Ego humilis episcopus Strumitzæ Ananias volens meo consilio subscripsi*, ut ecclesiastica seu patriarchica refert historia Emmanuelis Malaxi, Peloponnesii; quam Martinus Crusius, Academiæ Tubingensis professor, Latine reddidit, ediditque lib. II *Turco-Græciæ*. Ex quo consequitur, *Strumitzæ* nedum sæculo, quo vivebat Theophylactus, undecimo, sed etiam decimo sexto episcopali sede ornatam fuisse. Sedem hanc etiam nunc temporis superesse, imo et metropolitana dignitate fuisse auctam, testatus mihi est Jacobus Nicolai, hieromonachus *Olympiota*, seu ex monasterio montis Olympi, quem paucis ante diebus, quam hæc typis mandarentur, ad hanc urbem appulsum, ut deinde in Transylvaniam pergeret, sacerdotis munere apud suæ gentis homines ibidem functurus, semel et iterum allocutus sum. Hic me in primis certiore fecit, fere integram mensem se *Strumitzæ* moratum esse. Tum mihi de quindecim hisce martyribus sciscitanti respondit, non modo illorum memoriam ea in urbe vigere; sed etiam a sacerdotibus eo loci celebrantibus commemorationem quotidie fieri: quotannis vero solemnem celebrari eorumdem martyrum festivitatem: quin et peculiare officium et lectiones de ipsorum martyrio haberi: eaque omnia contineri peculiari quodam libello impresso Bo-

scopoli, vel, ut communiter pronuntiant Græci, Voscopoli, in Macedonia, in qua urbe paucis abhinc annis instituta est typographia. Notitia hæc, quam mihi diu multumque inquirenti ex hoc uno sacro monacho haurire licuit, egregie confirmat historiæ, quæ in hac Theophylacti oratione describitur, veritatem: præsertim cum omnia, quæ ipse referrem ex prædicta oratione, ille se legisse affirmarit in memorato libello. Solum hoc non satis memoria ille tenebat, an martyres illi sub Juliano Apostata martyrium subiisse eo in libello dicantur. Et hæc de loco, ubi passi sunt martyres, ejusque occasione sint dicta

XXI. Tempus vero quo id contigit definiri facile potest. Nam ex epigraphe ipsaque oratione innotescit, eos imperante Juliano Apostata sanguinem pro Christo fudisse. Cum autem per brevi tempore moderatus ille imperium sit (nimirum a mense Novembri anni 361 ad diem usque 26 Junii anni 363), perspicuum est, nos in definiendo martyrii tempore vix posse anno integro a vero aberrare. Ex historia siquidem ecclesiastica constat eum aliquanto post initum imperium persecutionem inchoasse contra Christianos; atque in hoc ipso opusculo legimus, martyres, de quibus hic sermo, post fugam primum quidem ex urbe Nicæa, deinde ex Thessalonica, aliquandiu commoratos esse Tiberiopoli, ejusque cives, et finitimorum locorum incolas qua prædicatione, qua miraculis ad Christi fidem perduxisse: in quo temporis spatium aliquod illudque non adeo exiguum insumptum esse oportet. Hinc vero magna probabilitate deducitur, paucis ante Juliani obitum mensibus, adeoque circa anni 363 initium, aut certe sub finem anni 362, eos martyrium subiisse. Neque hac de re plura: tantummodo animadvertendum martyrii diem in hoc ipso opusculo poni sub die 28 Novembris.

XXII. Diligentius inquirendum videtur tempus et locus quo horum martyrum corpora solemni pompa translata fuere. At nemo tamen hic annum hujus translationis proprium a nobis postulet designari: id enim fieri nullatenus potest, cum nullibi adnotatus occurrat. Quare tempora proximiora utcumque indicare sufficiet. Id vero pendet a tempore quo Bulgarica gens amplexa est Christi Domini fidem: nam sub primo Bulgarorum rege Christiano translationem illam fuisse peractam, diserte asseritur in hoc sermone. Qua de re nonnulla diximus in Notis, quas in inferiore hujus orationis margine, ac præsertim pag. 501 apposuimus. Neque opus esse arbitror, eam rem fusius hic persequi aut accuratius investigare; cum scriptores omnes qui hanc historiæ ecclesiasticæ partem attigere, conversionem Bulgarorum nono sæculo accidisse consentiant; solumque viginti annorum spatio citius alii, alii serius autumant evenisse. Nam scriptores Græci eam fere ad annum octingentesimum quadagesimum sextum revocare videntur. Anastasius vero Bibliothecarius in Vita Nicolai I ea tradit, ex quibus colligere pronum est, nationem Bulgaricam Christianæ religioni nomen non dedisse ante annum ejusdem sæculi sexagesimum sextum. In eo etiam omnes fere consentiunt, quod rex Bulgarorum primus Christianæ religioni addictus ante baptismum Bogoris (Theophylactus in hac oratione *Borisim* scribit, voce paululum immutata), postmodum vero *Michael* fuerit appellatus. Sed rursus ii valde discrepant in assignanda causa, qua inductus ille fuerit ad Christianam fidem amplectendam. Alii enim sororis suæ adhortationibus, quæ dum Constantinopoli moraretur, Christianis erat imbuta mysteriis, permotum fuisse tradunt; alii bellorum famisque calamitatibus impulsus: alii vivida futurorum cruciatuum imagine, quam hauserat ex insigni pictura, percussus divinitus infusæ luci oculos aperuisse, narrant. Sed hæc enucleare nostra non interest. Satis mihi est, Bogorim, sive *Borisim* quamcumque demum ob causam, et siye una, siye multiplex fuerit, nonnisi circa dimidium sæculi noni religionis Christianæ mysteriis fuisse initiatum: inde enim compertum efficitur exploratumque SS. martyrum, de quibus nunc sermo est, translationem eodem inclinante jam sæculo contigisse; adeoque Theophylacti ætatem duobus circiter sæculis præcessisse, ut superius inuimus.

XXIII. Verum quo clarius innotescit tempus saltem proximum istiusmodi translationis, eo nobis obscurior est locus ad quem delata sacra pignora sunt. Auctor quidem orationis hunc sæpenumero vocat Βραγαλιτιζαν, *Bragalinitzan* (vel si β pronuntietur recentium more Græcorum, *Fragalinitzan*) eamque et πόλιν, urbem, et επαρχίαν, provinciam, seu me-

tropolim nuncupat. Sed quænam et quo loco posita sit, vel oim fuerit civitas hæc, nondum mihi inquirenti satis detegere licuit, cum neque in geographicis mappis adnotatam, neque ab alio aliquo auctore memoratam repererim. Cum vero ex indole linguæ Slavonicæ, haud mihi prorsus ignotæ, atque ex similibus quæ passim occurrunt, etiam apud Theophylactum, exemplis compertum haberem, hoc vocabulum Bulgarica, quæ lingua Slavicæ seu Slavonicæ dialectus est, terminatione desinere, illud statim perquirere cœpi, utrum, detracta saltem terminatione *itza*, vel *nitza*, hujus similisve nominis urbs in Bulgaria esset, vel in alia regione, cujus incolæ lingua uterentur Bulgarica, cujusmodi fuit *Bragalinitza*, ut ex ipsa oratione constat. Verum non aliam urbem offendi, quæ aliqua ratione cum illa congruere videretur, quam *Bargala* pertinens ad Macedoniam secundam orientalis Illyrici partem : nam *Bargalæ* nomen, quod dempta terminatione Bulgarica, remanet, cum illa ferè consensus ; neque a Tiberiopoli multum abesse videtur. Quocirca credibile est, intra Bulgarici fines imperii eam tum exstitisse, adeoque et Bulgaricæ linguæ in ea usum tunc temporis viguisse.

XXIV. Huc usque scripseram, cum supra laudatus monachus Olympiota certio rem fecit, exstare etiamnum in secunda Macedonia urbem *Bragulinitzam*, seu, ut ipse efferbat, *Bragarinitzam* ; sed e magna urbe ad pagi conditionem redactam, habitarique a Turcis, paucis immixtis Christianis : distare vero a Strumitza quinque circiter horarum itinere : ac in ea non solum de peracta ad ipsam sanctorum martyrum translatione memoriam vigere ; sed etiam se, cum illac transiret, propriis vidisse oculis fundamenta templi quod in eorum honorem olim exstructum dicebatur. Plura de hisce sanctis mihi dicenda non suppetunt. Cæterum clarissimi et de Christiana republica optime meriti Bollandi continuatores suo tempore totam hanc historiam accuratissime, summaque, ut assolent, eruditionis vi discutient, illustrabunt, expedient. Interim haud infima laus hujus editionis erit ; ansam præbuisse præclarissimis viris negotium hoc perficiendi : ut reipsa præbitura videtur ; quandoquidem ex illis unus, vir omnigena eruditione clarus, Joannes Stillingius, quem hac de re per litteras ipse consului, solita humanitate respondit, *se horum martyrum acta non vidisse*.

SECTIO VII.

De Allocutione ad Familiarem circa ea quorum incusantur Latini.

XXV. Allocutio hæc, quam alii *Epistolam ad Nicolaum diaconum et canstrisium* vocant (a) tunc etiam celebris erat, cum adhuc in quibusdam insignioribus bibliothecis inedita latitaret. Non modo enim de ea mentionem fecerant ii omnes qui de Theophylacti operibus disseruere ; sed aliqua etiam ejusdem fragmenta tum in *Jure Græco-Romano*, quod Leunclavius vulgavit, inserta, tum in *Græcia Orthodoxa* ab Allatio edita, obvia omnibus perstabant. Hæc vero ita acuerant eruditorum animos, ut summopere exoptarent, ex ipso fonte detegere, quænam auctori satis vetusto, doctissimoque et celebri archiepiscopo mens inædisset quoad ea quæ Græcam a Latina Ecclesiam infando schismate diremptam jam dudum tenent. Primus (quem equidem noverim) qui justissimis his litteratorum hominum votis explendis serio adjecerit animum, fuit editionis hujus fautor amplissimus, de quo jam diximus supra, quique jam ab anno 1753 dedit operam, ut ex codice Cæsareo-Vindobonensi exscriberetur, ut huic tertio volumini Operum Theophylacti, velut non mediocri ipsius ornamentum, insereretur. Insequenti anno eam ipse Latinitate donavi : ex qua cl. præviæ *Dissertationis* auctor particulas aliquas in rem suam excerpit. Quod ea in hac editione publici juris facienda esset, admoniti sunt eruditi cum in *Dissertatione* prædicta, tum etiam in *Declaratione* Græco-Latina, quæ simul cum tomo primo emissa in lucem est anno 1754. Sed cum voluminis hujus impressio ob eam, quam memoravimus, causam longius produceretur, vir doctissimus Joannes Aloysius Mingarellius, canonicus regularis S. Augustini congregationis Rhenanæ, fortasse ut aliquanto maturius eruditorum exple-

(a) Vide *Dissertationem* tomo I præfixam, num. LIV.

ret vota, suo *Anecdotorum Fasciculo*, quem edidit an. 1756, inserendam existimavit. Quod quidem tametsi editionis hujus fautoribus paulò injucundius acciderit, eo quod exinde præreptum ei aliquid laudis suspicarentur, mihi tamen percommodum cessit: sic enim collationem, quam cum Bononiensi textu facere meditabar, eo jam edito, multo facilius exsequi potui. Cæterum Mingarellius Græco textui Latinam versionem adjunxit sane accuratam et nitidam: quam propterea, ut in hanc editionem asciscerem, animo diu multumque propendi. Sed tandem nil esse ratus, cur versionem meam eo jure privarem, quod ratione temporis acquisierat, et postquam haud mediocri nisu eluctata ex exemplari esset pluribus de causis perarduo, eam innoxiam tenebris damnarem perpetuis, ipsam hic apponendam censui. Cæterum cum Bononiensis codex codice Cæsareo-Vindobonensi, qui haud ita magnam redolet antiquitatem, mihi aliquando nitidior visus sit, emendatiorque, illius ope nonnulla mei exemplaris corrigere menda (prius quidem sola conjectura plura sustuleram), indeque et versionem meam aliquantulum perficere mihi licuit: ut proinde non omnino suo exciderit voto præstantissimus Mingarellius, qui ea præ cæteris ad evulgandam Allocutionem hanc ratione se inductum fuisse monet, *ut Theophylacti Operum editio magis magisque perfici possit*. At et codicem Bononiensem, tametsi plerumque Vindobonensi nitidior, vicissim posse, imo et debere in aliquibus corrigi et ipse codice Vindobonensi, perspiciet facile lector ex variantibus lectionibus, quas ad paginarum calcem adtexui. Et sane lectionem Vindobonensem in quibusdam anteferendam esse Bononiensi, nemo, ut puto, inficiabitur, qui pauculas, quas adjecimus, notas expendere velit. Variantes quoque lectiones, quæ in Chomateni excerptis occurrunt, addidimus, non quidem omnes, sed eas tantum quæ alicujus esse momenti visæ sunt. Sed jam de ipsamet Allocutione nonnulla dicamus.

XXVI. Erunt fortasse qui hanc Theophylacti opellam nonnisi Photii sectatoribus in suo schismate obfirmandis usui esse posse arbitrantur, eam a nobis in publicam efferri lucem, ægre ferant, aut saltem demirentur. Sed nos ab eorum qui ita sentiunt opinione adeo procul absumus, ut non modo nullum in ea edenda periculum subesse suspicemur, sed fructum etiam multiplicem exinde nobis obviturum confidamus: 1 scilicet, ut integerrima in evulgandis Theophylacti Operibus fides nostra omnibus explorata fiat: deinde ut Latini nominis hostes perspiciant, ita nos æquitati causæ nostræ confidere, ut quæ contra afferuntur argumenta in medium producere non vereamur: denique ut Photiani (ita eos appellare lubet, qui ex Græcis schismati adhærent, ut ab inelyta eorum natione, quam magnopere diligo, et, ut decet, colo, secernam) aliquando discant æquius de Latina Ecclesia sentire, animosque capiant moderatiores. Quod ita quidem eventurum confido, si sedato passionum æstu, ac præjudiciis paulisper sepositis, ad Theophylacti placita (quem alias magni, nec immerito, faciunt) animum mentemque suam exigere velint. Hoc si præstiterint, fatebuntur sane, *neque (a) multos esse Latinorum errores, neque tales, qui ad discindendas Ecclesias sint idonei, eorumque nullum ad fidei caput pertinere*. Fatebuntur ejusmodi, ut ipsi putant, errores ultra rationem omnem et modum a *fervidioribus* quibusdam (b) *orthodoxiæ zelatoribus* amplificari; aliquosque nullius, alios vero *mediocri smendationis indigere*, ita ut non magni intersit Ecclesiæ, si ea perficiatur. Fatebuntur omnem ferme dissensionis Græcos inter ac Latinos causam revocandam esse ad particulam *Filioque* Symbolo adjectam (c), adeoque *nec propter azyma, neque propter jejunia (d), multo vero minus propter reliqua*, pacem esse cum Latina Ecclesia turbandam. Fatebuntur multa, quæ ipsis *errores sunt, mæras consuetudines (e)* esse, *quasdam quidem ex pietate, alias ex provida dispositione* introductas. Fatebuntur denique, ex solo *charitatis defectu, ambitione ac superbia (f)*, ex zelo non secundum scientiam, ex cæco sui amore (g) tot congeri

(a) Verba Theophylacti Alloc. num. I, pag. 513.

(b) Num. II.

(c) Ib. et num. III.

(d) Num. XV.

(e) Ibid.

(f) Huc spectant verba quæ habet num. I: Non

enim fraterne suscipimus, etc.; tum quæ habet num. XVI, ubi graphice describit quorundam ex suis popularibus ὑδερικὸν ὄγκον, hydropticum tumorem.

(g) Num. XI in fine.

Latinorum errores, eosque tanta acerbitate improperari. Itaque legant et perlegant, accuratiusque perpendant, quæ magnus illorum doctor, nullatenus certe Latinis addictus, contra nimium immodicumque, atque a ratione prorsus alienum Photianorum sui temporis zelum in hac sua *Allocutione* conscripsit; nec velint ipsi limites ab eodem præstitutos adeo enormiter transilire. Cogitent etiam, atque etiam, quid esset ille scripturus, si in hæc incidisset tempora, quibus eorum zelus, seu potius odium in Latinam Ecclesiam ad furorem usque exarsit. Et sane, quo nunc animo esset, aut quid, amabo, conscriberet, si in *Patriarcharum Historia* a Dositheo conscripta, auctaque a Chrysantho, et Bucherestæ in Valachia edita anno præsentis sæculi decimo tertio, ea omnia in Romanam Ecclesiam congesta deprehenderet genera calumniarum, quas vel infensissimi illius hostes commenti usquam fuere? Quid si in Theophylacti manus incidere libellus ante biennium Constantinopoli editus, qui encyclicam Eugenii scholarchæ in *Monte sancto* epistolam continet, in qua præconcepti Latinorum errores quamplurimi, *innumerabilesque* dicuntur, et mirum in modum amplificentur, *Ἐτι δὲ περιέχει τὴν Πάτρῶν ἡμῶν, ἐπιτηδελῶς ὄλον ἄρμωσθὲν ὑπὸ σοφοῦ τινος ἱερέως εἰς τὸν πάπαν ὦ; Λατίνων θντα Θεόν, atque etiam Orationem Dominicam exhibet totam a docto quodam sacerdote concinne in papam, tanquam Latinorum Deum, aptatam.* O præclarum sane doctissimi sacerdotis inventum (a)! Quid si Theophylactus vel obiter percurreret *Pseudoevangelicam* illam Macarii cujusdam *Tubam*, anno 1754 furtivis in hac urbe typis impressam (cujus proinde exemplaria auctoritate publica flammis addicta fuere), eo præsertim sine constatam et inflatam, ut loco Christianæ dilectionis, majorem in modum ἰσχυρῶς odium incenderet inflammaretque: cuique præmissa præfatio est a Græco homine Εἰρηραϊμο ipsimet ὄπερι apprime respondens, ubi summa incredibilique impudentia scribit, Latinos ἀληθῶς πνευματομάχους εἶναι, ἀντιχριστοὺς καὶ ἀντιθέους, ὡς λατρεύοντας τῆ κτίσει ἡγοῦν τῷ Ἰδίῳ πάπῳ, παρὰ τὴν Κτίσαντα, esse *revera pneumatomachos, antichristos et anti-theos*, seu *Dei adversarios; quippe qui adorant creaturam, nempe suum papam, loco Creatoris*; ac Romanum ipsum pontificem non modo ait, ἀναίρειν τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς, *destruere potestatem Domini super terram, καὶ περικλεῖν τὸν Χριστὸν εἰς οὐρανὸν μόνον, διὰ τὴν φανεῖται ἐπίγειος θεός, et concludere Christum solo cælo, ut ipse terrenus Deus appareat*; sed et eum non amplius χειροτονισθῆαι προσευχῇ καὶ ἐπικλήσει Πνεύματος, *ordinari oratione et invocatione Spiritus sancti*; verum τῆ τῶν μορίων θεωρίᾳ καὶ ψηλαφήσει, quæ verba naturalis pudor vetat interpretari. Quid demum, si dictum illud *salanicum* (utor Theophylacteo verbo, neque enim hic aptius ullum occurrit), si illud, inquam, inaudiret, quod serere dicitur Photianorum vulgus, simplicique plebeculæ altius inculcari, videlicet, *Κρεῖττον Μουαμεδισμὸς ἢ Λατινισμὸς, Muhamedismus melior Latinismo est?* Nonne hæc inaudiens summo animi dolore atque indignatione correptus exclamaret:

Quis furor, o cives, quæ tanta licentia linguæ (b)!

Verumenimvero illud vereor, ne nunc temporis Theophylacto accidat, quod suamet ætate

(a) Titulus istius libelli ita se habet: Βιβλίον κατὰ Λατίνων, ἔχον ὄνομα, Ἐγκύκλιος Ἐπιστολῆς γραφείσα παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυρίου Εὐγενίου δι-επισκόπου τῆς ἡδὴ συγκροτηθείσης ἐν τῷ ἁγιωτάτῳ Ὁρει σχολῆς, συντόμιος ἀπαριθμῶσα τὰς τῶν Λατίνων μίαν πρὸς μίαν καινοτομίας ἐκπομπὰς. Hoc est: *Libellus contra Latinos, cui nomen est: Epistola Encyclicæ, conscripta a sapientissimo domino Eugenio magistro scholæ jam institutæ in Monte, qui Sanctus cognominatur, quæ breviter pandit omnes Latinorum innovationes, eas singillatim enumerans.* Editor hujus libelli est Christophorus ieromonachus, qui eum patriarchæ Cyrillo dedicavit, ac prolixum proœmium adiecit. In eo auctor triginta Latinorum καινοτομίας, innovationes, velut in altarium *innumerabilium* specimen nominatim recenset; nempe quidquid a receptis inter Græcos sententiis vel ab eorum moribus abhorret. In his magnam illam καινοτομίαν, innovationem, de barbæ clericorum tonsione non præterit; sed his verbis proponit. Δι' εὐταξίαν καὶ σεμνοπρόπειαν ἐπακρά-

τησεν ἔθο; ἐπαινετὸν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ τὴν τρέφουσι καὶ τῆς κεφαλῆς τὴν κόμην, καὶ τοῦ προσώπου τὴν πύργονα· ὅθεν ὁ θεός Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἱερὸν ἔκασμον τοῦτον ὠνόμασε· καὶ αὐτοὶ οἱ Λατίνοι, καὶ ἱερεῖς, καὶ ἀρχιερεῖς ἔχυρῶσιν ὁμοῦ μετ' αὐτὰ καὶ τὴν μύστακα, καὶ παραστήκουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν κεφαλὴν τῆς Λατινικῆς; Ἐκκλησίας ἐξυρημάτην. *Decoris et gravitatis gratia invaluit laudabilis consuetudo, ut ecclesiastici et capitis cæsariem et faciei barbam nutriant; quocirca sacrum ornatum rem hanc appellat Clemens Alexandrinus. At ipsi (Latini) sive presbyteri sint, sive episcopi radunt cum ipsis etiam pilos h. iii superioris (vulgo la busetta, vel propius ad Græcam vocem μύστακα, mystica, i mostacchi), et nobis ꝑ ponunt caput Ecclesiæ Latine rasum. Hem! Sic, ne amittitur ecclesiasticus decor et gravitas si abjiciatur, quod brutis etiam quibusdam convenit?*

(b) Ex Lucano lib. 1, v. 8, mutata voce ferri in lingua.

verebatur ille eventurum sibi, nempe quod nonnulli ex *fervidioribus Photianis*, legentes quam acriter in sua hac opella perstringat eorumdem *immoderantiam zeli, charitatis defectum, ambitionem atque hydropicum tumorem*, æstimatione in contemptum versa, eum condemnent *inscitiae crassiorisque in rebus sacris iudicii, vel incuriae, imo et orientalia dogmatum prodigionis*. Alii tamen, sperare juvat, gravissimi hujus viri auctoritate permoti sibi facile persuadebunt, *nec multos esse Latinorum errores, neque tales qui ad discindenda^s Ecclesias sint idonei; nec ullum qui ad fidei caput pertineat*. At ii ipsi fortasse ejusdem auctoritate freti contendunt, se jure a Latinorum communione abhorrere, quippe qui illud Symbolo addiderint, quo Spiritum sanctum et a Filio procedere enuntiatur. Hos igitur amice et fraterne, utque verbis utar Theophylacti, *simpliciter et candide, atque ut piscatorum discipulum omnino decet*, nunc paucis alloqui lubet.

XXVII. Ac primo quidem eos, quoad præsens attinet, præmonitos velim, potius animi dispositionem quam verba esse in Theophylacto spectanda; deinde quæcunque ejus mens fuerit, non magni esse faciendam illius hac in re auctoritatem. Quoad primum attinet, pro certo habeo, ita eum fuisse animo comparatum, ut si quo tempore vixit, per aliquod concilium ex Græcis Latinisque coactum ad examen vocata ac definita fuisset processio Spiritus sancti etiam a Filio, procul dubio concilii iudicio ac sententiæ stetisset: quemadmodum plurimi sanctitate ac doctrina præstantissimi Patres steterunt synodo, Florentinæ, eique perpetuo et constantissimo adhæserunt. Hac fuisse Theophylactum animi dispositione affectum, ipse colligo ex eximio ejus pacis unionisque amore, qui cum in aliis operibus, tum potissimum in hac ipsa *Allocutione* luculenter se prodit. Verum cum ante floruerit quam controversia hæc definita esset in aliqua œcumenica synodo (primo enim definita est in concilio generali Lugdunensi II, an. 1274), cumque per id tempus dissidii et schismatis æstus primum excitatus a Photio, tum a Michaelæ Cerulario non ita pridem renovatus, ferretur quam vehementissime, haud valde mirandum si et Theophylactus se quoque abripi passus utcunque sit. At quia tamen ob eam, quam supra memoravimus, causam ignotum nobis est, an illius fervor ad hæreticam usque pertinaciam exereverit, ideo neque illum hæreseos, neque *formalis*, ut aiunt, schismatis condemnamus (a) quin nec *sancti* viri appellationem, qua vulgo ab Orientalibus insignitur, nos ullatenus ipsi invidemus.

XXVIII. Verum hoc ipsum quod Theophylacto ab his criminibus purgando, sive excusando deservit, ad minuendam quoque hac in parte illius auctoritatem quam maxime facit. Cum enim controversia hæc in concilio ex Græcis Latinisque coacto nondum data opera communique consensu subjecta esset examini, quod primo factum est in prædicta generali synodo, ignorare is facile potuit quibus niteretur fundamentis Latinorum sententia, vel quo in sensu assererent hi, Spiritum sanctum etiam a Filio procedere, et quam legitima ratio seu causa eis fuerit, ut particulam *Filioque* in suæmet usum Ecclesiæ Symbolo fidei adiciendam putarint. Hæc re ipsa ab Theophylacto ignorata fuisse, dubitari vix potest, si argumenta queis suam ipse causam propugnat, paulo attentius expendantur. Anne enim usus unquam verbis illis evangelicis fuisset *Ostende nobis Patrem* (qui nempe doceat Spiritum sanctum a Filio procedere), *et sufficit nobis* (b), si cognovisset, tot esse Patres, et *probatissimos* quidem, et non modo Latinos, qui florere ante dissensionis initium (quibus proinde *probatorum Patrum* et nomen et gradum nemo sane, qui recte sentiat, abjudicavit), sed etiam Græcos, qui nostram tradidere sententiam? Hic vero, antequam ultra progredior, cohibere me non possum, quin vehementer querar expostulemque de apertissima injuria quam Græci nostræ hujus ætatis non Latinæ tantum, sed et universæ Ecclesiæ inferre haud reformidant, dum controversiam hanc fidei ad Græcos tantum exigendam esse Patres, ex eorumque placitis definiendam esse contendunt. Quid enim? An catholica

(a) Hac ratione eum excusarunt auctores editionum ann. 1531, 1542 et 1554, quas videre mihi licuit. Enarrationum ipsius in quatuor Evangelia. Verba illorum ad calcem Joannis hæc sunt: *Propter eum reprehensibilis non est Theophylactus (quod ita*

locutus fuerit de Spiritu sancti processione), *quia minime tunc ab Ecclesia universali definitum erat, enim ab utroque procedere.*

(b) Num III.

Ecclesia intra solius Græciæ vel Orientis fines etiam primis Ecclesiæ sæculis conclusa erat? Aut *divina traditio*, cujus propria dos est, *semper et ubique vigere*, ex *Orientali* tantum Ecclesia haurienda pensandaque est? Ecquis hac prærogativa Orientales donavit? An Christus, qui Evangelium in universo mundo prædicandum edixit? An apostoli, qui illud annuntiarunt ubique terrarum; eorumque coryphæus Petrus Romam cum doctrinæ suæ, tum etiam potestatis sedem constituit? ubi etiam Paulus doctoris munere functus biennio est: ut de cæteris sileam apostolis, quorum aliqui per seipsos, alii per discipulos a se institutos in varias Occidentis provincias ac regna doctrinam evangelicam disseminarunt. Quamvis igitur nullum ex Græcis Patribus afferri posset pro Latino dogmate testimonium, nonne satis esset unanimis Latinorum Patrum sententia, ut nedum ab omni suspicione erroris absolveretur, sed etiam ut apostolis ipsis referretur acceptum? Et sane si Theophylactum non latuit isthæc Latinorum consensio Patrum, qua ratione ausus est affirmare, a *nullo ex probatis Patribus id edoceri*, provocareque nos evangelicis verbis: *Ostende nobis Patrem?* An non *probat* Patres Cyprianus et Ambrosius, quorum utitur testimoniis tertia synodus œcumenica, sive Ephesina? Nonne probatissimus Pater Leo Magnus, cujus scripta quarta synodus *σὴλην ὀρθοδοξίας*, *columnam orthodoxiæ* appellavit. Nonne probatus Pater Augustinus, quem sexta synodus summis prosecuta est laudibus æque ac ipsum Ambrosium atque Leonem? Si vero hoc ille ignoravit, consequens est, multo brevioris ecclesiasticæ eruditionis suppellectilem illi fuisse; quam dequisset tanti nominis archiepiscopum: adeoque illius auctoritatem, ad hoc quod attinet, non esse magnopere faciendam. Quod vero magis displicet, est illud quod subdit: *Si enim probatus est, non dixit; et si dixit, probatus non est.* Quæ verba hæreticum spiritum redolere videntur: hæretici enim ex opinione propria Patrum auctoritatem metiri solent, de eaque iudicium ferre: dumque ab eisdem dissentiant, eos flocci ac nihili faciunt. Sed mitius sentire præstat de Theophylacto, atque ea verba benigne interpretari, velut non eo spiritu sensuque prolata; sed quia sibi nimium blandiretur, atque confideret, ex Græcis illustrioribus Patrem reperiri neminem posse, nam de Latinis nihil sollicitus fuisse videtur, qui Spiritum sanctum etiam a Filio procedere docuisset. Pretium igitur operæ est, accuratius investigare, quibus ille et quam validis fundamentis innixus tautopere sibi ipsi præfideret. Sed paulo post videtur et ipse sibi non satis tutus, cum subdat: *Deinde etsi hoc daremus, non utique quod rarius est, in argumentum trahendum.* Quid vero, si non pauci rarique sint, nedum Latini, sed Græci etiam Patres, qui dogma nostrum tradiderint vel disertis vel æquivalentibus verbis?

XXIX. Sed antequam id demonstro, jure omni abs Theophylacto et Photiani schismatis propugnatoribus postulo, ut ex eorum *probatis Patribus* vel unum *nobis ostendant*, qui ante Photiana tempora inficiatus fuerit, Spiritum sanctum a Filio procedere. Sed *quamvis diu multumque fatigentur*, indicare ne unicum quidem possunt (Damascenum enim, quem solum specie aliqua veri opponere valent, a nobis minime dissidere postea demonstrabimus). Alias vero dogmati nostro censendi minime sunt adversari, qui vel hac de re penitus silent, vel solum aiunt, Spiritum a *Patre procedere*. Quis enim ignorat, rem esse plane diversam non asserere, Spiritum sanctum procedere a Filio, atque id negare? aliud pariter affirmare, eum a *Patre* procedere, aliud a *solo Patre*? Quare nullatenus intelligere valeo, quomodo Theophylactus omnesque Photiani nos veluti Christo Patribusque adversantes traducant, eo quod simpliciter ii asserant, Spiritum sanctum a *Patre procedere*, atque a nobis fieri *κατωροπία*, seu *innovationem in fide* contendant, dum eundem asserimus etiam a Filio procedere; ea solum ratione quod Christus tantummodo dixit, a *Patre*. Verum si quid addere est innovare, cur et ipsi quidpiam addunt dicentes, a *solo Patre*? Ubinam Christus, ubi Patres id (saltem ante Photii tempora) asseruere? Quid enim? An nobis exprimere vetitum, quod Christus Dominus non expressit; illis limitare liceat, quod a Christo limitatum non est? Si ille non dixit, Spiritum sanctum a Filio, hoc est a seipso procedere, neque id etiam negavit. Cur itaque Photiani negant? Et si quidem tantummodo non assererent, ferendum eorum silentium esset; verum et negant, et eos qui asserunt condemnant dirisque omnibus devovent; tritum illud (in quod etiam Theophylactus ab

iniquitate causæ suæ præceps est actus), ac puerile argumentum usurpantes: *Si Spiritus sanctus etiam ex Filio procedit (a), quid prohibuit ne ita Christus loqueretur: Qui ex Patre et ex me procedit?* Sed mihi subdere liceat: *Si a solo Patre procedit, quid prohibuit, ne id Christus exprimeret; præsertim cum ipse jam prænovisset quot et quanta ex illius voculæ præteritione oritura aliquando essent dissidia?* Quid ad hæc Photiani respondeant, nihil habent; at nobis in promptu est, quid contra eos regeramus: videlicet, Christum sin eo, saltem aliis in locis; sin expressis, saltem æquivalentibus verbis, docuisse Spiritum etiam a seipso procedere: quod quidem nostri homines millies demonstrarunt, et ex eo quod Christus Dominus ait Joan. x, 30, *Ego et Pater unum sumus*; ex quo inferunt unum etiam esse Filium cum Patre quoad rationem principii Spiritus sancti. Et ex eo (Joan. xvi, 15), *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*: ergo, inquirunt et virtus producendi Spiritum sanctum est Filii, seu convenit Filio. Et ex illo (*ibidem* 14): *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet*. Quid enim, aiunt, Spiritus sanctus accipere a Filio potest, nisi ipsum esse? Et ex eo demum quod Joan. xv, 26, ait se *missurum* Spiritum sanctum: cum *missio* in divinis nil aliud esse aut intelligi possit, quam processio æterna cum ordine ad quidpiam extrinsecus producendum. Quid quod et ipsis verbis, quibus tantopere fidunt adversarii, videlicet, *qui a Patre procedit*, docet implicite, etiam a seipso procedere. Nam quidquid in *Scripturis de una persona dicitur, etiam de alia oportet intelligi, nisi repugnet proprietati personali ipsius*, ut verissimum effert theologorum cum S. Thom. iv cap. Gen., cap. 25, axioma, ea ratione nixum, quod tres divinæ personæ unum idemque sunt omnes, iis tantum exceptis quæ ad personalem pertinent proprietatem. Quod adeo certum est ut, etiamsi Christus eo loci dixisset, *Qui a Patre solo procedit*, non inde tamen abdicanda ei esset Spiritus sancti productio. Fortene mirantur vel hoc negant Photiani. Ergo pariter negent Patrem a Spiritu sancto *cognosci*, vel etiam *nosse* seipsum, propterea quod dixerit Christus Matth. xi, 22, *Nemo novit Patrem, nisi Filius*; vel negent cum Socinianis, Filium ipsum esse verum Deum, quia ipse Patrem alloquens ait (Joan. xvii, 3), *Ut cognoscant te solum verum Deum*.

XXX. En quo tandem abit argumentum a Photianis adeo decantatum: a Photianis, inquam, qui et tritum illud et per sese luculentissimum ignorare videntur: *Qui unum asserit, aliud non negat, nisi ei quod asserit repugnet*. Nam probaruntne unquam, aut aliquando probaturi sunt, ullam in eo esse repugnantiam, quod Filius una cum Patre sit principium Spiritus sancti? Quid enim? Anne aliquid virtutis, quæ insit Patri, deesse Filio putandum erit? Vel rationi Filii repugnat producere aliam a seipso personam? Vel demum quod habet principium, nequit esse principium alterius? Nihil horum profecto. Cur igitur ovantes adeo argumentum istud obtrudunt: *Evangelium Christi ore clare docet fideles, Spiritum sanctum a Patre procedere; at ipsi angeli tenebrarum (Latini) prædicant, etiam a Filio*: ergo Evangelio contraria docent. Ita sane post innumeros alios Eugenius in citato libello, cujus Græca verba sunt hæc: Τὸ Εὐαγγέλιον διὰ στόματος τοῦ Χριστοῦ εὐαγγελίζεται εἰς τοὺς πιστοὺς φανερὰ ὅτι Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι σκότους εὐαγγελίζονται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. O præclaram scholarchæ Montis Ἀγιωνύμου ratiocinatio i Siccine? *Procedit a Patre; non igitur a Filio*: cum potius dicendum foret: *Procedit a Patre, ergo et a Filio*, ob indicatas rationes. Sed et ipse Theophylactus male famæ suæ consulit, dum prædictum argumentum *simplicem vocat absolutamque rationem (b)*, addiditque, alium nobis esse quærendum doctorem præter unum magistrum nostrum Christum, si huic dogmati adhærere velimus. At verò, si Christus aiendo: *qui a Patre procedit*, nobis nullatenus adversatur, multo minus censendi sunt nobis contrarii esse quicumque ex Græcis Patribus docent solummodo, affirmantque Spiritum sanctum *a Patre procedere*. Cum igitur Græcorum nemo inficietur eundem et a Filio procedere, nonnulli autem ex illis una cum Latinis omnibus affirmant, profecto illud negare præfracte velle, imo et hæreseos nos condemnare quia id asserimus, *res illorum est* [verba regero quæ habet Theophylactus (c)] *qui spiritu erroris pleni sunt*.

(a) Num. III.

(b) *Ibidem*.(c) *Ibidem*.

XXXI. Sed jam age proferamus in medium Græcos, eosque *probatos*, imo et *probatissimos* Patres, qui nobiscum in hoc dogmate sentiunt; ut qui sapiunt, inde perspiciant quam inconsulte Theophylactus nos provocarit iis verbis : *Ostende nobis Patrem*, etc. *Probat* sane ac *probatissimi* Patres sunt Athanasius, Epiphanius, Gregorius Nyssenus, Cyrillus Alexandrinus, Basilius, quibus addendus est Didymus summa saltem venerabilis antiquitate. Porro satis aperte hi omnes docent Spiritum sanctum procedere a Filio. Quanquam enim, ut candide quod est, fatear, Græcorum nemo prior Symeone Metaphraste voce ipsa ἐκπορεύεσθαι ad id exprimendum utatur, tamen vocabula et phrases ejusdem omnino valoris adhibent, ut προῖέναι, *progredi*; προχέσθαι, *profundi, emanare*; εἶναι, *esse*, ὑπάρχειν *existere*; ὑπαρξίν ἔχειν, *existentiam habere*, et similia, quibus æternam Spiritus sancti productionem a Filio significari, nemo inficias ierit, qui in defendendo errore penitus obfirmatus non fuerit. Et sanè phrases εἶναι, *esse*, ὑπάρχειν, *existere*; ὑπαρξίν ἔχειν, *existentiam habere*, per sese ad id quod intendimus, significandum claræ sunt : verbo autem προῖέναι, *progredi* vel *profluere* utitur etiam Theophylactus ad substantialem Spiritus sancti *processionem* indicandam, dum in *Allocutione* num. IV explicans, cur *Spiritus Christi* ipse dicatur, non, inquit, ὡς ἐξ ἐκεῖνου προῖόν, *quod ex ipso profluat*; sed, etc. Cur itaque hodierni Græci legentes in suis Patribus Spiritum sanctum προῖέναι, *profluere*, seu *progredi ex Filio*, id ad temporaneam ejusdem Spiritus *missionem* seu diffusionem referendum contendunt? Profecto pari ratione et illud Christi Domini ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεται, *qui ex Patre procedit*, posset quis de temporanea missione explicare; adeoque æternam ejus etiam a Patre productionem seu processionem inficiari. Sed jam ipsa Patrum Græcorum testimonia ob oculos ponenda sunt.

XXXII. Igitur 1. S. Epiphanius, ut ab iis qui clarius sese exprimunt, incipiam, in *Ancorato*, n. 67 : Χριστὸς, αἶν, ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεται Θεὸς, ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, *Christus ex Patre creditur esse Deus de Deo, et Spiritus sanctus ex Christo, sive ab ambobus (a)*. Et n. 71 : Θεὸς ὕδν καλεῖ τὴν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων. Et præced. n. 8 ait Spiritum sanctum esse ἐν μέσῳ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τρίτον τῇ ὀνομασίᾳ, *in medio Patris et Filii, ex Patre et Filio, tertium appellatione*. Et n. præcedente, esse ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα ἅγιον, *ex ipsa substantia Patris et Filii Spiritum sanctum*. Et hæresi 76, n. 8, εἶναι φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, *esse lumen tertium a Patre et Filio*. Esse etiam παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, a *Patre et Filio*, bis repetit n. 9. Et antea ibidem n. 7 dixerat, esse τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρ' ἀμφοτέρων, *Spiritum sanctum ab ambobus*. Similia habet n. 10, et hæresi 62, n. 4. Ut proinde nemo fortasse ex Latinis Patribus aut clarius aut frequentius hac de re locutus fuerit.

2. S. Gregorius Nyssenus lib. 1 *Contra Eunomium* duo præsertim ait, ex quibus ineluctabiliter sequitur, Spiritum sanctum a Filio procedere. Primum est, Filium habere rationem *causæ* seu *principii* relate ad Spiritum sanctum, et hac sola ratione ipsi præintelligi, quemadmodum se habet Pater respectu Filii. Verba ejus sunt : Ὡς συνάττεται Πατὴρ ὁ ὕδς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων οὐκ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὑπαρξίν, οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μονογενεοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινολεῖ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, *Quemadmodum Patri copulatur Filius, et ex ipso habens esse, posterior tamen existentia non est; sic rursus Spiritus sanctus proxime hæret Unigenito, qui sola consideratione secundum rationem causæ (seu principii), præintelligitur personæ Spiritus sancti*. Est igitur Filius *aitia, causa, seu principium* Spiritus sancti; igitur hic ab illo procedit. Dictum alterum Nysseni est, Τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξηρημένου, ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ταύτην ἀσυμφῶνως ἔχειν, *Subtracta ratione principii, nulla re sanctam Trinitatem a se ipsa dissidere*; hoc est nullam esse inter sanctissimæ Trinitatis personas distinctionem nisi ex ratione principii. Cum igitur Filius et Spiritus sanctus sint ab invicem realiter distincti,

(a) Non tantum Epiphanius asserit Spiritum esse ex Christo seu Filio, et quidem eodem modo quo Christus est ex Deo Patre, hoc est, substantialiter; sed etiam probat esse ex utroque iisdem verbis et analogiis, quibus nos idem probavimus; ita enim

immediate subdit : Ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ Ὁυτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λέγεται. Ut Christus asserit (Joan. xv, 26). « Qui a Patre procedit; » et (xvi, 24). « Hic de meo accipiet. »

oportet ut inter eos intercedat ratio principii, adeoque, ut hic ab illo procedat. Principium idem clarius et ἐμφατικώτερω; proponit in epistola ad *Ablabium* his præcipue verbis : Τῆς κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορᾶν οὐκ ἀρνούμεθα (esse in Deo), ἧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου, *Diversitatem secundum rationem causæ et causati* (seu juxta rationem principii) *et ejus quod est a principio* (in Deo) *non negamus : quo solo alterum ab altero secerni comprehendimus, quatenus unum quidem principium esse credimus, alterum ex principio.* Quæ cum ait Nysenus, quis neget eum credidisse Spiritum sanctum esse a Filio tanquam ἐκ τοῦ αἰτίου, cum ab ipso distingui non dubitaverit?

3. Didymus, libro II *De Spiritu sancto* Christum rationem afferentem inducit, cur de Spiritu sancto dixerit Joan. XVI, 13 : *Non enim loquetur a semetipso* his verbis : *Quia non ex se, sed ex Patre et me est; hoc enim ipsum quod subsistit, ex Patre et me illi est.* Clarissima vero sunt verba, quæ ibidem paucis interpositis, habet : *Neque quid aliud est Filius exceptis iis quæ ei dantur a Patre ; sic neque alia substantia est Spiritus sanctus præter id quod datur ei a Filio.* Igitur Spiritus sanctus accipit substantiam a Filio : ergo ab eo substantialiter procedit.

4. Cyrillus Alexandrinus, lib. I, *De adorat*, Ἔστι τοῦ Θεοῦ, αἶψ, καὶ Πατρός, καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, εἴτουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ Πνεῦμα, *est ex Deo, et Patre, et Filio illo, qui substantialiter ex ambobus, seu ex Patre per Filium profuit Spiritus.* Anne vero istum *substantialem* Spiritus sancti ex utroque *effluxum* de donorum ejus, atque *charismatum* effusione interpretabuntur Photiani? Sed ridendi sunt, non confutandi, si eo usque insaniant : præsertim cum idem in *Comment. in Joel.* cap. II, satis indicet Spiritum sanctum eodem modo esse ex Filio sicuti est in ipso, hoc est *substantialiter* : absolute enim ait : Ἰδιον αὐτοῦ (Υἱοῦ) τε, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, *proprius est et ipsius (Filii), et in ipso, et ex ipso est Spiritus.* Sed quomodo, beatissime Cyrille, Spiritus sanctus est in Filio? Καθάπερ, respondet, ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, *quemadmodum videlicet in ipso intelligitur Deo ac Patre.* Et in responsione ad Orientalium objecta, ad *Anathematismum* 9, Filius, inquit, Ἰδιον ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ Πνεῦμα ἄγιον, *proprium habet eum, qui ex ipso est, et substantialiter ei inest, Spiritum sanctum.* Pari modo lib. XXXIV *Thesauri* de eodem Spiritu sancto ait : Πρῶτοι δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. *Progreditur autem ex Patre et Filio;* et re quis de progressionem temporali hoc intelligat, subdit eum τῆς Θείας εἶναι οὐσίας, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προῖόν, *Divinæ esse substantiæ, in ipsa et ex ipsa progredientem* : ut perinde Cyrillo sit esse ex Patre et Filio, ac ex substantia Patris et Filii. Quis sanæ mentis hoc ad temporariam Spiritus sancti effusionem trahat? Par huic est quod eodem libro ait : Ἐν αὐτῷ (Χριστῷ) καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα, *in ipso (Christo) et ex ipso naturaliter existit Spiritus sanctus;* et : Ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας ὁμολογεῖν τοῦ Υἱοῦ, ὡς γὰρ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχον, *necesse est fieri Spiritum sanctum esse ejusdem cum Filio substantiæ : nam ut ex ipso naturaliter existens, etc.* (a) Similia habet dialogo I, *De Trin.* Et in *Comment. in Joannem* ait, eum a Filio κατὰ φύσιν προχεῖσθαι, *secundum naturam, seu naturaliter profundi.* Denique ut cætera quæ multa sunt, testimonia præteream, peremptorium videtur esse illud quod habet *Comment. lib. X, in Joannem*, ubi postquam dixit de Spiritu sancto, Ἔστι πνεῦμα Χριστοῦ καὶ νοῦς αὐτοῦ, *est spiritus Christi et mens ipsius* (quæ vel sola verba satis esse debent ad astruendam ejusdem a Filio processionem : quomodo enim *mens ejus* est, si ab ipso non est?), paulo post subdit : Ὁ πνεῦμα αὐτοῦ, καθάπερ ἀρτίως εἰρήκαμεν, καὶ εἰδῶς ἀδιδάκτως πάντα τὰ (αὐτοῦ) ἐξ οὗ καὶ ἐν ᾧ πῆρ ἐστι, τὰ θεῖα τοῖς ἀγίοις ἀποκαλύπτει μυστήρια, *tanquam Spiritus ipsius, uti modo dicebamus, et ut cognoscens, nemine docente, omnia quæ sunt ejus, ex quo et in quo est, divina sancti mysteria patefacit.* Audin', Photiane, ἐξ οὗ καὶ ἐν ᾧ πῆρ ἐστι, *ex quo et in quo est ; et adhuc sustinebis ex eo non esse, seu non procedere ?*

(a) Quam recta Cyrillo adversatur Theophylactus, dum num. IV ait : Λέγεται Πνεῦμα Χριστοῦ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ ἐκεῖνου προῖόν, ἀλλ' ὡς οἰκεῖον αὐ-

τοῦ, συγγενὲς γὰρ. *Dicitur Spiritus Christi, non quia ex ipso profuit ; sed quia proprius illius est, cognatus enim est.*

5. Sanctus Basilius hæc habet lib. III *contra Eunomium* : Ἀξιώματι μὲν δευτερεύειν (τὸ Πνεῦμα) τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν καὶ ὄμιος τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημῖνον παραδίδωσιν ἰσως ὁ εὐσεβείας λόγος, *Spiritum sanctum dignitate secundum esse a Filio, ut qui esse ab illo habeat, et ab ipso accipiat, et omnino ex illa causa pendeat, pietatis sermo fortasse tradit.* En quam clare Magnus Basilius dogma Latinorum tradit. Equidem Marcus Ephesinus in concilio Florentino, cum non aliud quod ad evidens hoc responderet testimonium, illi suppeteret, magna contentione sustinuit, textum hunc falsatum et interpolatum esse. Sed quanta injuria! Nam, ut Joannes Niger, qui illud attulerat, regressit, codex unde depromptus est, optimæ notæ erat, Constantinopoli a cardinali Cusano advectus, in membranis, sexcentis ante concilium Florentinum annis, adeoque anto exortum Græcos inter ac Latinos hac de re dissidium, exaratus. Unde ergo corruptionis suspicio? Sed plures codices ita non habent, opponebat Ephesinus. Quid inde, si vetustiores et ante schisma conscripti textum ut attulimus exhibeant? Alii vero, quocumque numero sint, a Photianis potius data opera corrupti dicendi sunt, eo majore fundamento, quod sunt omnes post exortum schisma confecti, et in nonnullis verba dogmati nostro faventia cultro erasa deprehensa sunt. Adde, textum hunc, prout a nobis affertur, nihil continere quod cum reliquis Magni Basilii dictis pugnet : pugnat autem, ut a Photianis legitur. Ita enim legunt illi, ut consequens foret, eum dubium hæsisse, an Spiritus sanctus dicendus sit secundus dignitatē a Filio et a Patre tertius : eum tamen exploratum sit, ipsum hac de re dubitasse nunquam; quandoquidem cum aliis in locis, tum præsertim in fine epistolæ trecentiesimæ, *ad canonicas*, ait nefas esse, Spiritum sanctum ante Filium collocare, aut aliter quam ordine tertium a Patre : quod et alii Patres docuerunt. Insititium igitur est illud ἰσως, *fortasse*, quod post *παραδίδωσιν, tradit*, ipsi legunt. Sed si hoc ratum habeatur, ut haberi procul dubio debet, vel ex hoc solum verosimilius sit, controversa verba eum addidisse; cum vel ex hoc solo invictè demonstratur ejus sententia fuisse Spiritum sanctum item a Filio procedere : non enim ulla divīna persona esse potest secunda vel tertia τάξει, *ordine*, vel ἀξιώματι, *dignitate*, ab alia, nisi ab ipsa procedat : sane non alium ordinem in divinis agnoscunt catholici doctores et Patres.

6. S. Athanasius in libro *De humana natura suscepta* ait, Filium esse πηγὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, *fontem Spiritus sancti*. Sic et alii Patres Græci. Certum autem est apud Patres πηγὴν, *fontem*, perinde esse ac αἰτίον, *principium*. Quare et Athanasius ipse orat. II, *contra Arianos* Patrem vocat πηγὴν, *fontem* Filii; et Basilius eundem Patrem esse dicit ῥίζαν καὶ πηγὴν, *radicem et fontem*, Spiritus sancti. Idem S. Pater in epist. *ad Serapionem*, ait Spiritum sanctum ἰδίον εἶναι κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, *proprium esse secundum substantiam Filii*; ex quo plane consequitur, eum nostro dogmati adhæsisse, siquidem oratione II (juxta aliquos I) *contra Arianos* hac ratione probat Filium esse ex Deo (Patre), et in Deo. Verba ejus sunt : Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν ἰδιος φύσει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἐξ αὐτοῦ τὲ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ. *Quoniam igitur Verbum proprium est naturæ substantiæ Dei, et ex ipso est, et in ipso.* Sed Athanasii mens adhuc clarius perspicitur ex eo quod homilia 4 (juxta Græcos 3) *contra Arianos* ait : Αὐτὸς (Υἱὸς) γὰρ, ὡς περ εἴρηται, τὸ Πνεῦμα δίδωσι· καὶ ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει, *ipse enim (Filius), ut dictum est, dat Spiritum sanctum; et quæcumque habet Spiritus sanctus, ea a Verbo accipit.* Cum vero Spiritus sanctus in primis habeat naturam et essentiam, quis dubitare potest quin Athanasius senserit, hanc eum a Filio recepisse?

7. S. Joannes Chrysostomus, seu alius vetustus auctor homiliæ *De incarnatione Domini*, quam Chrysostomo tribuit Photius cod. 277, Ὁ Χριστὸς, inquit, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα, *Christus dedit nobis Spiritum sanctum, qui ex ipso est.* Anastasius Sinaita, Antiochenus episcopus, in primò *De rectis dogmatibus* : Καὶ μὴν ὁ Κύριος δεικνύς αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν, ἐμφυῶν τοῖς μαθηταῖς ἑλεγε, *Adhæc Πνεῦμα ἄγιον. At vero Dominus ostendens ex semetipso Spiritum exsistere, insufflans discipulis dixit : « Accipite Spiritum sanctum. »* Demum S. Symeon Metaphrastes in Martyrio S. Dionysii : Τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἔθνων καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγῶν, *Christus procedentem a se Spiritum ad infideles deducendas gentes, in discipulos immittit.*

XXXIII. Alia plura Græcorum Patrum testimonia hic sane congerere possem, quo constans eorundem Patrum de Spiritu sancto a Filio procedente sententia magis magisque elucesceret. Sed ex superius allatis satis superque compertum esse arbitror, quam temere imprudenterque protulerit Theophylactus ea verba : *Ostende nobis Patrem*, etc. Nos multo potiori jure et ipsum Theophylactum et nostræ ætatis Photianos provocare possumus, atque iterum iterumque repetere : *Ostendite nobis Patres*, etiam ex Græcis, qui ante Photiana tempora diserte negaverint Spiritum sanctum a Filio procedere. Verum etiamsi *diu multumque fatigentur*, non alios profecto, specie aliqua, producere queunt, quam Theodoretum et Damascenum : quorum alter hæc saltem in re *probatus* procul dubio non est ; cum verba nobis objecta in eo exstent libello quem pro Nestorio edidit contra Cyrillum, quique propterea tanquam hæreticus ab Ecclesia proscriptus in quinta synodo est (præterquam quod non solum *ex Filio*, sed etiam *per Filium* esse, inficiatur) : alter vero, tametsi doctus et pius, cum floruerit sæculo duntaxat octavo, nullatenus est cum Athanasiis, Basiliis, Euphraphiis, Cyrillis aliisque Patribus, qui dogmati nostro aperte favent, auctoritate comparandus. Quid vero, si ne ille quidem nobis reipsa adversetur ? Equidem lib. 1, *De fide orthodoxa*, cap. 11, hæc habet : Τὸν δὲ Υἱὸν αἰτίον οὐ λέγομεν, *Filium vero non dicimus auctorem* seu *principium*. Et paulo post : Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν, *ex Filio autem Spiritum non dicimus (a), sed eum Filii Spiritum nominamus*. Et cap. 13 : Καὶ Υἱὸς δὲ τὸ Πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύμενον · μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ. *Sed et Filii Spiritus est ; non tanquam ex ipso, sed quod per ipsum ex Patre procedat : solus enim Pater auctor seu principium est*.

XXXIV. Non negaverim, verba hæc nobis in speciem esse contraria : pro certo tamen habemus, Damasceni mentem a dogmate quod tuemur minime esse alienam. Nam juxta diversam notionem et ideam, quæ subjicitur particulæ ἐξ, *ex*, et nomini αἴτιος, *principium*, vel affirmari potest, vel etiam negari, cum Spiritum sanctum esse ex Filio, tum Filium αἴτιον, *principium* esse Spiritus sancti. Nam si vim istiusce vocis inspicias, duo hæc significat, scilicet esse *primum*, et esse causam alterius, cujuscunque sit generis causa. Sed et τὸ *primum* spectari dupliciter potest ; vel *absolute*, cum nihil in eo genere prius esse intelligitur ; vel *relative*, nimirum in ordine ad aliud, quod ex illo promanat. Duplex etiam est αἴτια, *causa* : altera *primordialis*, seu *primigenia*, quæ produendi vim ab alia non recipit, sed habet a se ; eamque Græci appellant προκαταρχικὴν ; alia vero *secunda*, quæ causæ principi subjecta est, utpote ex qua agendi vim obtinet, et quacum operatur et agit quidquid agit. Ut priorem illam expriment Græci, frequentius utuntur particula ἐξ, *ex* ; ut vero indicent posteriorem, plerumque adhibent particulam διὰ, *per*. Et hæc quidem particulæ ac commodatiores tali sensui fundendo sunt : nam particula ἐξ, *ex*, nihil per se indicat aut supponit antè ; verum particula διὰ, *per*, hæc causæ seu principii rationem exprimit, ut priorem aliam et quidem principem causam menti exhibeat. Verumtamen istarum usum particularum non ita Græci coarctant, quin et particula ἐξ, *ex*, causæ *secundæ*, et particula διὰ, *per*, *primordialis*, seu προκαταρχικῆς ; significandæ gratia interdum utantur ; quoties nimirum in illis solum inspiciunt significationem illam, in qua ambæ conveniunt, nempe causæ qualiscunque rationem ; adeoque ad causarum discrimen, cui significando vel innuendo magis videntur idoneæ, minime attendunt. Hinc vero perspicuum exploratumque fit, juxta diversam harum particularum notionem affirmari posse, Spiritum sanctum *esse ex Filio*, et *non esse ex Filio*, *esse ex Patre per Filium*, et *esse per Patrem et Filium*. Reipsa multiplices has loquendi rationes in Græcis Patribus reperiri, ex eorum textibus, quos attulimus supra, exploratum est. Sic itaque et Damasceni verba nobis objecta explicare par est, quod nempe inficietur, Spiritum dici, aut *esse ex Filio*, tanquam ἐξ αἴτιας προκαταρχικῆς, a *causa primigenia* ac *primordiali principio*, quod non ab alio producendi virtutem acceperit ; atque hac ratione solum Patrem esse αἴτιον, *auctorem* sive *principium* (quod et nos lubentissime asserimus ac probamus) : non autem neget, Spiritum esse ex Filio tan-

(a) Mirum, quod proterre hoc potuerit Damascenus, cum tam multi Patres ante eum dixerint, esse *ex Filio*, ut vidimus.

quam ex causa, seu principio *secundario*, quod simul cum Patre operetur, et quidem eadem Patris virtute sibi communicata, et in se, quatenus est *unum cum Patre*, recepta, producat.

XXXV. Ab hoc inficiando alienus adeo censendus est Damascenus, ut potius id asserere intelligendus sit eo ipso quod subdat, Spiritum sanctum *esse per Filium*. Quid enim Damasceno, quid cæteris Patribus qui hac loquendi formula usi fuere, significet aliud, aut significare queat *per Filium*, neque ego, neque alius quispiam intelliget. Cum enim particula *per*, tria valeat indicare, nempe *causam efficientem*, præsertim quæ agat virtute ab alio recepta; insuper solum *instrumentum inanime*; ac demum *vehiculum iners* nulla præditum energia; primum solummodo potest ab omni imperfectione sejungi, reliqua duo manifestam imperfectionem involvunt. Ex quo consequens est, particulam illam nonnisi in sensu priore posse in divinis de Filio enantiari. Ita igitur Damascenus intellexerit oportet, Spiritum sanctum procedere, seu esse *per Filium*, sicut omnes Catholici intelligunt ea Scripturæ verba, *Omnia per ipsum facta sunt*: et qua ratione ait etiam Cyrillus, eum procedere *per Patrem*, ut nempe Filius nullatenus excludatur a productione Spiritus sancti, adeoque sic statuenda res est: Pater *primo et principaliter*, seu *primordialiter*, προκαταρχικῶς producit Spiritum sanctum quatenus suapte virtute a nullo alio recepta producit; adeoque primum omnino est, nullumque præsupponit anterius, ac vero προκαταρχικῆ αἰτίας Spiritus sancti. Producit etiam *per Filium*, quatenus virtus illa productrix una eademque est cum divina natura Filio communicata et in ipso recepta. Quare producit etiam Filius vi et actione a Patre recepta; non producit vero virtute propria et *primigenia*, seu quam non receperit ab ipsomet Patre, neque actione diversa et distincta ab actione Patris. Hinc si virtus et actio illa, qua producitur Spiritus sanctus, spectetur ut a Patre recepta, propriissime dicitur Spiritus procedere a Patre *per Filium*; et si eadem virtus et actio consideretur ut facta jam propria Filii, adeoque Filium efficiens, eumque constituens actorem, sic dici jure optimo potest, Spiritum etiam procedere *ex*, vel a Filio: ita tamen ut si particulæ *ex* illigetur significatio *primigenii*, seu *primi omnino principii*, προκαταρχικῆς αἰτίας, æquo jure negari possit, Spiritum procedere ex Filio. Ut igitur pax et consensus nos inter et Græcos, quoad præsens caput attinet, redintegretur, non aliud ab eis postulamus quam ut æquissimæ huic conditioni acquiescant. Nos cum Damasceno οὐ λέγομεν, *minime dicemus*, imo etiam, si malint, *negabimus*, Spiritum sanctum esse a Filio, tanquam scilicet ex *primordiali principio*, ἐκ προκαταρχικῆς αἰτίας, quodque operetur virtute et actione diversa a virtute et actione Patris, et non ab eodem Patre recepta. Illi contra fateantur, Spiritum a Filio esse, tanquam a *secundaria* causa, sive principio Patri subiecto, virtuteque ab ipsomet Patre recepta operante, imo et eadem Patris actione sibi communicata una cum natura divina.

XXXVI. Nil porro impedimento esse merito potest, quominus sic, amota dissidii causa, tandem aliquando invicem redeamus in gratiam. Quid enim, aut quam ob rem Photiani pugnant contra Latinos? pro simplicitate voce *ex*, an pro re significata per vocem? Si primum, nihil indignius, quodque magis dedecet inclytam nationem Græcorum; si alterum, quæso igitur explicent, qua ratione Pater *per Filium* producat Spiritum sanctum, absque eo quod operetur et Filius ad productionem Spiritus sancti, adeoque reipsa producat: id enim nullo mentis conatu intelligi potest. Præterea si Filius productricem Patris actionem vel solum deferat tanquam *vehiculum*, vel in se tanquam *instrumentum* recipiat, explicent nobis quomodo non summam id afferat imperfectionem Filio. Quomodo etiam Pater propriam Filio naturam, seu essentiam indivise communicans, non eidem communicet *secunditatem* et actionem spirandi, quæ minime pugnat cum ratione hypostatica Filii. Explicent, quomodo Spiritus sanctus sit persona a Filio distincta, si, Nysseno (cujus verba supra retulimus) teste, *subtracta ratione principii*, nulla est in Trinitate distinctio. Explicent quomodo Filius *mittat* Spiritum sanctum, quin mittens sit misso superior, et missus mittenti ministerium exhibeat, si missio æternam productionem non exprimat aut includat; quemadmodum Pater hac ipsa ratione misisse dicitur Filium in mundum. Explicent quomodo Spiritus vel *audiat* a Filio, vel de suo *accipiat*, nempe quod est ipsius Filii, quin vel *discipuli* rationem subeat, vel *indigentis*, si id non significet, habere essentiam

et naturam a Filio. Cum igitur omnia hæc explicare nullatenus valeant, tandem fateantur nobiscum, Spiritum esse et procedere *a Filio et per Filium*. Sed jam ad Theophylactum nostra revertatur oratio.

XXXVII. Quam infeliciter illi cesserit illud : *Ostende nobis Patrem*, jam constat ex dictis. Nunc mihi demonstrandum foret, quam imbecilla sint, tantoque indigna doctore argumenta, quæ Latinum dogma refellere aggreditur, nisi cum plures alii, tum nuperrime cl. præviæ Dissertationis auctor a num. 75 cumulate id præstitisset. Per pauca tamen adjicere liceat, ut magis magisque infringatur illius vis argumenti, quod petitur ex duobus principiis, quæ in productione Spiritus sancti a nobis admitti arbitratur, vel saltem necessario consequi ex dogmate quod propugnamus. Mirum sane, quod vir præstanti ingenio præditus in crassissimum hunc errorem impegerit ; sed nullo modo ferendum, quod Photiani hunc ipsum errorem nobis adhuc objicere et exprobrare non desinant, postquam et centies, et millies, et luculentissime quidem hæc a nostris contrita objectio est. Quid vero dicendum de Ephraïmo jam alibi memorato, qui in præfatione prædicta, non modo jactitat, nos ἐμπεσεῖν εἰς τὸ βάραθρον τῆς δυαρχίας, *incidere in barathrum duplicis principii*; sed etiam, ut majorem nobis confleret invidiam, effutit, Latinos asserere, Spiritum sanctum *ex Filio esse ὡς δῆθεν μὴ ἔχον, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευθῆν, τὴν τελειότητα, quia scilicet non habet, quatenus a Patre procedit, perfectionem*; adeoque ὡς ἀτελές, *ut imperfectum* procedere etiam a Filio ἵνα τὸ τέλειον προσλάβῃ, *ut perfectionem recipiat*. Verum, o bone, si ex sententia nostra consequitur, Spiritum sanctum a Patre *imperfecte procedere*, quia juxta nos procedit etiam a Filio, nonne consequens erit juxta vos, Patrem *imperfecte* producere universum, quia non ab una, sed ab omnibus singulisque personis producit? Et si nos Spiritum sanctum a duabus personis esse docentes, in δυαρχίας, *duorum principiorum* errorem prolabimur, vos ergo in barathrum τριαρχίας, *trium principiorum* inciditis, cum nemo aliquis vestrum inficietur, aut inficiari queat, fuisse mundum a tribus personis ex nihilo eductum. Quidquid igitur ad propugnandam in creatione universi μοναρχίαν, *unitatem principii* dictum a vobis fuerit, id ipsum asseremus et nos ad tollendam in productione Spiritus sancti τῆς δυαρχίας, *duorum principiorum* exstantiam. Quid enim vobis aliud suppetit dicendum, nisi ad multiplicanda creationis principia satis minime esse, quod plures operentur personæ; sed insuper, oportere, quod et virtute, et actione diversa, et absque unius ab altera dependentia, subordinatione vel ordine operentur et agant? Eodem igitur pacto et nos respondemus, Patrem et Filium non duplex, sed *unum esse principium* Spiritus sancti, quia sicut est eadem utriusque natura et essentia, ita et eadem numerica virtus, et actio individua utriusque : seu quia Filius non nisi virtute actioneque a Patre recepta producit : et non quatenus refertur ad Patrem ab eoque distinguitur ; sed quatenus *unum* idemque cum illo est. Quemadmodum igitur ob rationem allatam omnes et singulæ Trinitatis personæ sunt *unum* creationis *principium*, unusque rerum omnium κτιστῆς, *creator* ; ita et eandem ob causam Pater et Filius sunt *unicum* Spiritus sancti principium, unusque προβολεύς, *spirator* simplicissimus. Res sane perspicua et cuique pervia est. Quare nos minime asserimus, ideo Spiritum sanctum etiam a Filio procedere, quia *imperfectus* seu imperfecto modo procedat a Patre (quod absit) ; sed quia hoc ipso, quod a Patre procedit, a Filio quoque procedere necessum est ; cum una eademque virtus et actio, qua Pater producit, existet etiam in Filio communicata ab ipsomet Patre : quemadmodum res creatæ, eo ipso quod producantur a Patre, etiam a Filio et a Spiritu sancto producantur oportet, cum neuter, ad hoc quod attinet, discernatur a Patre. Mirandum sane iterumque mirandum, quod rem adeo perspicuam Theophylactus non viderit, sicque argumentationem instituat nam. VI : Εἰ μὲν οὖν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος ἁγίου, δύο ἀρχαὶ τοῦ ἐνός. *Si itaque Filius auctor est etiam Spiritus sancti, duo sunt unius personæ principia*. At quem in transversum non agant firmata jam præjudicia, et causæ, quæ propugnatur, iniquitas? Est vero perridiculum (pace tanti viri dixerim) quod subdit : *Quod autem pluribus principiis opus habet ad existendum, vel majus erit eo quod ex uno principio habet esse, vel æquale, vel minus. Sed æquale esse non potest, alioquin esset id quoque ex uno principio. Restat igitur ut majus sit aut minus. Igitur etiam Spiritus sanctus aut major Filio erit... aut minor*. Quæ argumentandi ratio non

solum peccat in eo quod Patrem et Filium duo esse principia Spiritus sancti jam præsupponat, sed in eo potissimum, quod non satis animadverterit Theophylactus, processionem Spiritus sancti e duabus personis non ex aliqua illius indigentia proficisci, sed ex unitate atque identitate virtutis et actionis spirantis, quæ in utraque persona est; quam ob rem oriri non potest a Patre quin simul oriatur a Filio, quemadmodum creari mundus a Patre non potuit quin et aliæ personæ concurrerent in creationem. Sed piget in his, quæ vel ipsis theologiæ tironibus explorata sunt, diutius immorari.

XXXVIII. Quemadmodum porro nihili faciendæ est, ad hoc quod attinet, auctoritas Theophylacti, utpote infirmissimis argumentis innixi, ita probandæ illius animi moderatio, quod a censura qualibet disputando abstinerit; cum ex Photianis aliqui tanquam hæreticam, alii ut blasphemam in Spiritum sanctum traducere Latinorum sententiam, atque adeo dogma catholicum, non vereantur, ut furibundus ille sycophanta Ephræmus. Theophylactus contra videtur ut falsam tantummodo opinionem queis potest argumentis refellere. Hinc num. III τὸ μέγιστον λατίνων σφάλμα, *maximum Latinorum errorem docet esse non ipsam, quam tuemur, sententiam, sed τὴν ἐν τῷ πιστεῶ; Συμβόλῃ καινοτομίαν, inveciam in fidei Symbolum innovationem, seu additionem particulæ, Filioque; et num. XIII in placitis Latinorum velut τὴν πατρικὴν πίστιν σαλευῶν, fidem concutiens SS. Patrum, solum assert τὸ ἐν τῷ Συμβόλῃ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προστιθέμενον, id, quod de Spiritu sancto adjectum est Symbolo. Ad hunc autem errorem Latinorum maximum profligandum non alio utitur argumento, quam hoc: Δεῖ δὲ εἶναι τοῦ πιστοῦ τὸ σύμβολον πάσης ἀπηλαγμένον περιποιήσεως, Oportet enim fidelis symbolum immune esse ab omni adulteratione et corruptione. Sed ad hoc facilis responsio est, neque Theophylactum, licet acri ingenio præditum, probasse, neque alium quempiam esse unquam probaturum, falsam esse Latinorum doctrinam quoad Spiritus sancti etiam a Filio processionem. Quo igitur jure per additionem vocis Filioque dici poterit Symbolum adulteratum sive corruptum? Cæterum de-Ephesinæ synodi interdicto, quod adeo jactitant Photiani, et pro quo tam altos clamores cient, quo nempe vetitum putant, ne quidquam Symbolo vel majoris tantum explicationis gratia adderetur (quasi verò vel hæc solum de causa rejicienda esset ut impia atque illegitima memoratæ particulæ additio), nullum Theophylactus verbum facit; quod mihi argumento luculentissimo est, persuasum illi fuisse, interdictam Ephesinum esse aliter, atque a Photianis assolet, intelligendum: adeoque nullatenus improbare additionem, in quam illi adeo conclamant. Sed de hæc celebri Allocutione ne plura. Quidquid enim Theophylactus adjungit vel contra legitimum azymorum usum in Eucharistiæ confectione, vel contra Latinorum jejunium in Sabbato, abunde refutata jam habes in prævia Dissertatione: præterquam quod Theophylactus ipse fatetur, duo hæc tanti momenti non esse, ut Latinos inter et Græcos dissidia parere debeant, multoque minus unius Ecclesiæ ab altera separationem.*

SECTIO VIII.

De Institutione regia, ad Constantinum Porphyrogenitum.

XXXIX. Allocutionem de iis, quos Græci Latinis affingunt, erroribus excipit *Institutio regis ad Constantinum Porphyrogenitum*, imperatoris Ducæ IV, et Mariæ ex Iberiæ regibus prognatæ filium. Egregium sane opus, et Theophylacti ingenio, eruditione ac sapientia dignum. Divisum est in partes duas; quarum altera in Mariæ imperatricis eximiis animi dotibus, regique pueri cum animi, tum etiam corporis exponendis extollendisque prærogativis tota est. Altera vero multa, eaque sapientissima præcepta complectitur, queis Theophylactus ipse Constantinum, cujus præceptor erat, ad bene feliciterque imperandum instituit. Et sane in hac parte absolutissime functus suo munere est: quemadmodum in alia priore disertis oratoris, fortasse et periti aulici partes solerter explevit. Libellum hunc ex bibliotheca Florentino-Medicea primus eruit doctissimus Græcæque linguæ peritissimus Petrus Possinus, inclytæ Societatis Jesu alumnus et ornamentum; eumque libellum epistola data Romæ anno (ut vulgo dicitur) *sancto* 1650, Ludovico XIV, Galliæ et Navarræ regi, tum adhuc adolescenti, et sub matris tutela regnum administranti, nuncupavit, ea præsertim (ut ipse testatur) ratione ductus, quod in hac opella describi ad amussim et graphice

videretur ipsemet Ludovicus, et qualis tunc esset quoad corporis animique dotes, et qualis etiam futurus progressu temporis esset aut esse deberet. Etsi vero epistola nuncupatoria scripta sit Romæ anno, ut diximus, 1650, editio tamen nonnisi anno insequente 1651, eaque non Romæ, sed Parisiis secuta est typis regiis, volumine, ut aiunt, *in-quarto*. Inserta postmodum est corpori Byzantinæ historiæ, tomo, juxta Venetam editionem, XX; inde vero in hoc translata volumen est. Tempus, quo hanc Theophylactus opellam verosimilius elucubravit, videsis in præviæ Dissertationis n. VIII. Græco textui versionem addidit elegantissimam ab se elaboratam idem Possinûs; quam tamen propterea nonnulli reprehendendam censent, quia nitidiori puriorique stylo intentus a Theophylacti verbis paulo liberius quandoque vagatur. Sed ego sin omnino probandum, saltem excusandum censeo. Possinum, dum eloquentiæ suæ, qua maxime præstabat, flumine raptus, intra rigidioris versionis limites sese cohibere non potuit; maluitque sensa reddere auctoris *ut orator*, quam *ut interpret*: quod idem in versione Demosthenis præstitisse se aliquando Tullius ipse testatur. Mihi potius admirationem ingerit, quod in epigraphe istius operis Theophylactum *ἐν ἄγλω; Πατρὸ; ἡμῶν*, *S. Patris nostri* titulo condecorarit. Valde enim dubito, utrum in eo, quo usus est, codice elogium hujusmodi revera exstet: quandoquidem in codicibus, quos mihi inspiciere licuit, nulli ipsius operi id præfixum reperitur. Alias vero Possinus in Theophylacti laudes paulo liberalior videtur, utpote qui etiam in Epistola nuncupatoria eundem non *sapientissimum* modo ac *venerabilem archiepiscopum*, verum etiam *Ecclesiæ doctorem* appellat; quod quidem absolute et sine aliqua limitatione de eo recte dici posse non puto.

SECTIO IX.

De Encomio in imperatorem Alexium Comnenum.

XL. Theophylacti operum nunquam hactenus editorum unum est etiam, quod sequitur, elegantissimum *Encomium in imperatorem Alexium Comnenum*. Dominus de Oëfeld (quem honoris causa nomino), celeberrimæ serenissimi ducis atque electoris Bavaricæ bibliothecæ præfectus meritissimus, illud propria manu descriptum ex vetusto codice bibliothecæ prædictæ editionis hujus fautoribus humanissime suppeditavit; quo sane beneficio sese obstrictos fatebuntur ii omnes qui eximii hujus opusculi per jucunda lectione fruentur. Quo illud tempore Theophylactus scripserit ac recitarit, in Dissertatione prævia num. LVI solenter et erudite expeditum jam habes. Sed hic forte percontaberis, quo potissimum fundamento Encomium istud Theophylacto, cujus opera in hoc eduntur volumine, tribuatur. Responsio in promptu est, illud Theophylacto ascriptum in vetusto codice reperiri, quin ullus sit codex qui repugnet. Per id vero temporis alium aliquem Theophylactum, præterquam Bulgariæ archiepiscopum, floruisse non constat. Stylus a stylo Theophylacti nostri minime abhorret, tametsi pro ratione encomiasticæ orationis paulo floridior sit, majorique profana eruditione refertus. Demum bibliographi quique magna consensione illud adjudicant Theophylacto, Bulgarorum antistiti.

XLI. Attamen, ut candide fateor quod sentio, hæc mihi argumenta haud satis esse videntur ad dubitationem omnem hac de re amovendam. Prædictæ siquidem orationi jusunt nonnulla quæ Theophylacto nostro minus videntur congruere. Et primo quidem mirum est, quod cum cætera Theophylacti opera (quæad mihi videre licuit) illius nomini adjunctam ejus dignitatem præferant, *Encomii* hujus epigraphe solum putumque *Theophylacti* nomien exhibeat. Ecquis autem asserere certo possit, non alium eo tempore in regia urbe Theophylactum fuisse, qui *Encomio* huic concinnando esset idoneus? Deinde si istius intima veluti formam structuramque paulo accuratius quis expendere velit, gravitatem illam et zelum, qui provecæ jam ætatis archiepiscopum deceat, vix, ac ne vix quidem in illo deprehendet. Et sane archiepiscopumne et non potius *sophistam* illud præ se ferre videtur, quod in tanta imperatoris lætitia non ecclesiasticum quidpiam, seu Ecclesiæ utilitatem respiciens, sed *sophisticen* tantum, hoc est, *oratoriam* ac *philologiam* semel iterumque commendat? *Sophista* igitur, seu professor rhetorices, qui tum floruerit Constantinopoli, hujus auctor *Encomii* esse videtur. Equidem si a Theophylacto nostro adhuc juvene ha-

bita fuisset isthæc oratio, quæ supra attulimus, nullum negotium facerent: nam aliquando eo munere functum, cum ex aliis monumentis, tum præsertim ex secunda ex epistolis illis viginti, quas nunc primum in lucem emittimus, satis explorata res est (a). At Theophylacto jam senescenti, et a pluribus annis amplissimæ Ecclesiæ regimini addicto quam parum ista convenient, nemo non videt. Alias vero *Encomii* hujus auctorem *sophistæ* et *scholarchæ* munus eodem tempore, quo illud publica recitavit, exercuisse, aperte colligitur (nisi mea me fallit opinio) ex verbis illius postremis, quibus suos ita discipulos ipsum, ut videtur, circumstantes alloquitur: *At vero ego quidem, o pueri, debitæ imperatori nostro faustæ precationis ac laudis telæ stamen jam posui; vos subtegmen adjicite. Ego vobis artem monstravi, qua elegantius picta atque perfectior tela fiat.* Cæterum etsi hæc omnia suspicionem aliquam ingerere possint de germano orationis hujus auctore, jure tamen impedimento nobis esse non debent, quominus in hoc volumine una cum aliis Theophylacti operibus edatur: malumus enim incertum illi setum tribuere quam forte legitimum detrahere.

SECTIO X.

De Epistolis viginti recens erutis ex bibliotheca Vaticana.

XLII. Solertissimi editionis hujus curatores cum epistolas quasdam ineditas Theophylacti nostri in bibliotheca Vaticana latere inaudissent, eas sibi procurandas omnino putarunt, ne ulla ex parte imminuta prodiret præsens editio. Voti compotes effecti fuere humanitate summa celeberrimi viri Josephi Evodii Assemani, ejusdem bibliothecæ præfecti, qui viginti epistolas ex pluribus collectas codicibus, atque optimo caractere exaratas huc misit, ut a nobis producerentur in lucem. Eas reipsa fuisse a Theophylacto conscriptas, nullus esse videtur ambigendi locus; cum et diserte præferant Theophylacti nomen, et eundem stylium eademque ferme res, quas aliæ jam editæ, contineant. Quare nil dubito quominus futuræ sint Lectori gratissimæ. Peculiari tamen voluptate eum auguror afficiendum ex epistolis decima septima, decima octava, et decima nona, quæ eandem continuare seriem videntur cum tricesima secunda ex editis a Meursio: ubi et Theophylactum perspicies auctoritatem suam in episcopum Triaditzæ exercentem, cum humanitate tamen, quæ Ecclesiæ antistitem decet, conjunctam. Ex secunda vero inscripta *Joanni Sebasto Augustæ fratri*, deprehendet, haud certum esse (ut aliqui putant) Theophylactum patria Constantinopolitanum fuisse. In ea siquidem *consanguineos et affines suos, qui in Euripo sunt*, principi viro commendans, non obscure significat, se quoque ex loco eodem, proindeque ex *Eubæa* oriundum esse; quod colligitur etiam ex versibus, quos Patavinus S. Justinæ codex vetustissimus continet; quosque Latine redditos supra (tom. I, col. 137) apponendos ipse curavi. In aliis epistolis rudes agrestesque Bulgarorum mores, qui tum vigeant, graphice lepideque descriptos a Theophylacto Lector offendet: qui et querulo seni hyperbolicis quandoque phrasibus cum hac in re, tum in aliis calamitatibus deplorandis utenti veniam, ut arbitror, dabit. Quoad primam vero attinet adnotare hic lubet, quod postejus impressionem accuratiore collatione deprehendi, nempe eam partem posteriorem facere epistolæ secundæ ex editis a Joanne Lami, quæ inscripta est *Magno domestico*. Animadvertenda vero est varians lectio unius vocis, quæ exstat in Lamiana editione: ubi pro *νίκος*, *victoria*, quod legitur in prædicta prima epistola, inibi habetur *νέκος*, *contentio*: quam lectionem alteri præferendam, imo solam veram esse puto: quippe quæ sensum multo meliorem aptioremque fundit. Cæterum etiam Lamiana editio ex illa alia corrigi et suppleri aliquatenus potest, ut conferenti patebit.

XLIII. An epistolæ aliæ ejusdem auctoris ineditæ adhuc latitent in bibliothecis, nobis plane incompertum. Hoc jure optimo asserere possumus, nulli parvum esse labori, ut, si quæ essent, producerentur in lucem. Quare cum in librorum mss. catalogo bibliothecæ publicæ Augustanæ legissem, ibi codicem reperiri Theophylacti epistolas continentem,

(a) Hæc enim eo loci verba habet: Τίς δ' ἄν μοι
ρήτορων χορὴν συνεκρότησεν, ἵνα τοῦτων κορυφαῖος
γινώμενος, ὅπερ ἦν τότε... κοινῇ τὴν λογικὴν χορὴν

ἐπήρωσα; Quis mihi rhetorum auxunxerit chorum,
ut illorum coryphæus factus, ut olim eram... una
cum eis choream oratoriam versolbam.

earumque penultimam ut ineditam notari, confestim scripsi ad cl. virum ac dictæ bibliothecæ custodem dignissimum Gotfridum Heckingium, rogans ut de ea epistola notitiam mihi aliquam submitteret. At ille non modo absque mora perquam humane rescripsit, sed ipsam etiam epistolam, de qua certior fieri exoptabam, accurate nitideque descriptam ad nos transmisit. Vix ea accepta deprehendi, non a Theophylacto Bulgarorum episcopo, sed ab alio Theophylacto fuisse conscriptam, cui *Simocata* cognomen erat; quique alias quamplures in suorum forte discipulorum usum (erat quippe professione *sophista*, seu præceptor rhetorices) elucubravit. Hanc utpote ineditam, et alioqui brevissimam, veniam lector optimus dabit, si velut parergon hoc loci apposuerō una cum versione Latina in gratiam eorum qui ejusmodi studiis delectantur. Est vero:

Damodocus Antigono.

Si vitæ pignora Socrates non possidet, pædagogus filii tui non constituatur. *Pignora vitæ* intelligantur filii. Quem enim esse patrem natura docuit, hunc pædagogum esse, consentaneum est: quippe qui experientia novit generationis affectionem et amoris dolores.

Δαμόδοκος Ἀντιγόνο.

Εἰ μὴ βίον Σωκράτης ἐνέχυρα κέκτηται, παιδαγωγὸς τοῦ σοῦ μὴ προχειρίζεσθω παιδὸς. Ἐνέχυρα δὲ βίον παιδὸς νοεῖσθωσαν. Ὅγ γὰρ εἶναι πᾶντα φύσις ἐδίδασκε, τοῦτον καὶ παιδαγωγὸν ἔστιν ἀξίωπιστον, πείραν μανθάνοντα καὶ γενέσεως σχέσιν καὶ στοργῆς ἀλγιδόνας.

SECTIO XI.

De postrema parte homiliæ undecimæ, In resurrectionem.

XLIV. Quæ de hac postrema parte homiliæ Theophylacti dicenda hic mihi forent, in Dissertationis præviæ num. L jam præoccupata fuere. Quare hic solum admoneo, me quidquid ex historia Eusebii derivatum in eam est, cum ipsomet fonte contulisse, eoque mei exemplaris suplesse defectus, atque etiam variantes lectiones pauculas addidisse. Codex Cæsareo-Vindobonensis, unde hæc homiliæ undecimæ pars desumpta est, integrum continet *Homiliarium*, seu in totius anni Evangelia decerptas ex variis Patribus homilias. Ex quo mihi valde verosimile fit, eum, qui prædictum concinnavit *Homiliarium*, postremam hanc homiliæ undecimæ partem suo addidisse arbitrato, ut errorē vulgi in patria sua nimis forte vigentem de Joanne in vita adhuc superstite, omnino tolleret et eliminaret. Ideo autem nunc editur hæc homiliæ pars, quia constitutum nobis est, nihil in hac editione quod Theophylacti nomine inscriptum sit, præterire.

SECTIO XII.

De Commentario in Acta apostolorum ex bibliotheca Florentino-Medicea.

XLV. Theophylacti *Commentarius in Acta apostolorum* a Sifano editus adeo rarus evasit, ut cum editionis hujus curatores eum diu quæsvissent, invenire nullibi venalem potuerint. Quod si cura aliquando nacti sunt, ex Græcia duplici editionis hujus corpore commutandum receperunt. Interea dum jamdiu supervacaneam eidem quomodolibet comparando navassent operam, deque exitu negotii hujus hærerent incerti, in eam sententiam ventum est, ut ejus apographum, qui in Florentino codice reperitur bibliothecæ Mediceo-Laurentianæ, quemque Theophylacto ascribit Montefalconius in sua *Bibliotheca bibliothecarum*, sibi procurandum existimarint, rati, eundem omnino esse cum eo qui editus a Sifano est: atque adeo, quidquid demum accidisset, variantes saltē lectiones, atque etiam correctionum subsidia suppeditaturum. At non ita res cessit. Eo enim apographo Florentia nobis allato, primum turbati sumus nullam in eo inventientes epigraphen, qua Theophylacto Bulgarorum archiepiscopo ascriberetur, deinde eum nobis evolventibus nullum apparuit indicium, cur tribuendus Theophylacto esset: adeoque mirari cœpinus, a Montefalconio indubitanter fuisse Theophylacto adjudicatum. Tandem vix ulla superfuit dubitatio, eum esse ab legitimis Theophylacti operibus expungendum, cum inter aliorum nomina Patrum, quæ citantur in margine, etiam semel Θεοφ., *Theoph.*, seu ut legendum videbatur, Θεοφύλακτος, *Theophylactus* occurrisset; ac præsertim postquam inspeximus verba ibidem allata exstare in Commentario edito a Sifano. Hinc enim plane consequens videbatur, opus, in quo Theophylactus ipse citatur, ejusque commentarius aliis aliorum Patrum

commentariis annumeratur, nullatenus ipsi esse adjudicandum. Verum hoc argumentum vim pene omnem amittere visum est, postquam ex Catena Oxoniensi (de qua superius) intellexi, expositionem illam Theodori Heracleensis esse, utpote qui diserte citatur pagina 58 ejus codicis, cujus exemplar, ut rei hujus certior fierem, postulavi et obtinui. Hinc enim suborta mihi suspicio est, oscitantia veteris aut recentioris amanuensis scriptum in codice Florentino, vel nostro exemplari fuisse Θεοφ., *Theoph.*, pro Θεοδ., *Theod.* Sed quomodounque res ista se habeat, ut certum puto, Montefalconium non alio niti fundamento potuisse ad Commentarium hunc Theophylacto asserendum, quam quod, dum raptim illum evolveret, in aliqua inciderit loca continentia illud idem quod ante in Sifaniano Commentario perlegisset. Mihi saltem non aliud animo fundamentum occurrit. Id vero quam sit imbecillum in Commentariis, qui vel puram Catenæ rationem habent, vel ad illam proxime accedunt, quisquis facile intelligit.

XLVI. Verum si res ita se habet, cur igitur hic a nobis in lucem emittitur? Cur etiam Græce duntaxat? In lucem hic emitti respondeo, primum, quod viro sane doctissimo visus fuerit esse Theophylacti; neque certo aliquo perspicuoque argumento refelli possit isthæc opinio. 2. Quia æquum non censui, apographum istud omnino interire; quippe quod esse fortasse poterit alicui posteris usui, quemadmodum mihi non inutile fuit, ut Commentarii Vaticani (de quo dictum est supra) exemplar emendarem atque supplerem. Et quidem quoad ejus attinet usum, brevisiter patefaciam, quod mihi eum percurrenti venit in mentem: nimirum ex tribus hisce in *Acta apostolica* Commentariis, quos volumen istud complectitur (præsertim si Chrysostomi fontis omnium præcipui adnotationes addantur) perfectum confici posse, absolutumque in eadem *Acta* Commentarium; cum singuli cæteroquin haud parum procul sint a debita perfectione. Poterit igitur quispiam ex singulis ea quæ ad rem maxime faciunt, seligendi curam laboremque suscipere: quem forte egomet suscepissem, nisi aliæ, quibus distrahor, curæ et valetudinis imbecillitas inhibuissent. En igitur ratio, cur illum ediderim. Græce autem tantum edidi, quia ex una parte levissimum est fundamentum Commentarii hujus Theophylacto adjudicandi: ex altera vero expositiones ejus pleræque in alterutro ex iis, qui voluminis hujus initio impressi sunt, Sifaniano scilicet, et Vaticano, non modo quoad sensum, sed etiam quoad verba sæpenumero insunt. Hinc pretium operæ minime esse censui, novum hunc subire laborem, et aliquorum accessione foliorum nulla propemodum utilitate volumen hoc onerare.

XLVII. Quamvis autem Commentarium hunc Latine non verterim, non ideo tamen ab omni in eo edendo labore me absolvi. Lacunas enim, quibus apographum frequenter habebat (præsertim sub ejus initium) explere pro viribus studui. Et initio quidem, ubi spissiores lacunæ erant, mihi in hanc rem incumbenti percommodum fuit Catenæ Oxoniensis in eadem *Acta* primum, quod habebam præ manibus, folium: cum ipsa quippe Catena apographum meum sic inibi convenire deprehendi, ut idem esse opus videretur, nisi ex postrema illius parte, atque ex duobus aliis, quæ mihi cernere licuit, ejus foliis omnino cognovissem, Catenam Oxoniensem multa complecti, quæ in Florentino Commentario desiderantur. Posterior iste fortasse excerptus est ex illa priorc. Ad sciendas vero, quæ occurrerent in progressu, lacunas alterutro ex Commentariis prædictis, Sifaniano scilicet, et Vaticano, sed omnium frequentissime magno Chrysostomo usus sum; et ea quidem felicitate, ut ex plurimis, quæ incrant antea, lacunis una tantum, vel altera inexplata mihi remanserit. Verba a nobis addita ex signis, quibus uti in similibus solemus, Lector agnoscat. Ad calcem Commentarii, ne integra pagina omnino vacua remaneret, ab eo loco pag. 629, col. 2, Ἐστὶν οὖν ὁ πᾶς χρόνος, rogatu typographi adjeci verba, quibus Catena Oxoniensis absolvitur. Neque id Lectori injucundum fore confido: sic enim prædictæ Catenæ, quam præstantissimam appellat Fabricius in *Bibl. Græca*, initium tenebit et finem.

SECTIO XIII.

De Epistolis a Meursio editis, et a Lamio.

XLVIII. Forte mirabitur Lector, quod istæ epistolæ ab aliis viginti sejunctæ huic editioni fuerint insertæ; cum nemo non videat, naturalem ordinem postulasse ut conjunctim ederentur omnes. Consilii itaque nostri hanc rationem habeto. Principio fuerat

constitutum, ut viginti duntaxat Theophylacti epistolæ hoc in volumine sedem haberent, quæ nondum publicam lucem aspexerant; cum eæ tantum huic tertio volumini, quod ineditis Theophylacti operibus excipiendis destinatum in primis erat, explendo satis esse viderentur, adjectis tamen duobus operibus adhuc ineditis, quorum alterum Parisiis, alterum Florentia præstolabamur. Sed primum illud sæpe promissum, nunquam perlatum ad nos est. Alterum quidem accepimus; sed illud perpendentibus nobis non suspicio duntaxat, sed certa persuasio insedit, ad Theophylactum nullatenus pertinere. Nos vero in errorem perduxerat, quæ apud Montefalconium legitur in *Biblioth. bibliothecarum* t. I, pag. 35, immixta inscriptio, quæ sequitur: *Threnodia super beatæ memoriæ viro D. Theophylacto*. Scilicet ejusmodi titulus nos erexerat in spem, *Threnodium*, de qua hic sermo, genus aliquod orationis funebris esse in Theophylactum jam mortuum, quæ huic volumini ea ratione inseri posset, quod aliqua ex gestis virtutibusque (ut in hujusmodi orationibus accidere solet) illius celebris archiepiscopi complecteretur. At sola lectio epigraphes exemplaris ad nos transmissi ab omni omnino spe et præconcepta nos opinione dejecit; ita enim se habet: *Θρηνώδη ἐπὶ τῷ μακαρίῳ κύρῳ Θεοφυλάκῳ τῷ Βελισσαρίῳ*, *Lamentatio super felicis memoriæ viro domino Theophylacto Belissarito*. Porro vel ipsum *Belissariti* cognomen satis procul dubio fuisset, ut Theophylactum hunc a Bulgarorum archiepiscopo secerneremus, etiamsi quæ continentur in hac oratione lugubri aliquo modo fuissent ambigua. Sed et res in ipsa contentæ Theophylactum exhibent a nostro plane diversum: tota enim impenditur in deplorandò immaturo juvenis cujusdam nobilis interitu, qui cum generis nobilitate, tum virtutum ornamento præstabat: quique dum Athenis studio operam daret, faucibus angina interclusis, migravit e vita, datis ante pluribus pietatis indicis. Eum igitur solum ex hoc opusculo fructum referre potuerunt curatores istiusce editionis, ut magis magisque perspectam omnibus testatamque redderent diligentiam, qua usi sunt, maximam in conquirendis undique, nulla sumptus ratione habita, operibus ad Theophylactum nostrum quomodolibet pertinentibus. Cum igitur hujus alteriusque defectu operis non pauca deessent folia ad præstitutam hujus voluminis molem, curatores prædicti, impressis jam epistolis viginti, et Græco Commentario insequente, consilium capessivere (ad alium totum reservato opere, quod Parisiis præstolantur) adjiciendi etiam epistolas a Meursio et Lamio editas, ne totius iste æquo brevior evaderet; simulque celeritate summa curandi ipsius impressionem, ne eruditorum vota diutius fatigaretur. Hinc vero hoc solum incommodi accidit (quod enim ejusmodi epistolæ ab aliis se junctæ prodeant, pro nihilo habendum esse a viris prudentibus puto) quod Marinerianæ versionis emendationem, quam aggredi ac perficere statò tempore constitueram, capto a curatoribus novo inopinatoque consilio, et re maxime properata, præstare non potuerim. At versionem illam tolerabilem ad minus esse, vel ex eo mihi persuadeo, quod Lamius, vir doctissimus, Græcique idiomatis peritissimus, in celebri editione Meursiana, cui præest, eam collocare non dubitavit. Nullam igitur in his celeris epistolis ipse operam posui, adeoque nihil de iisdem superest mihi dicendum. Et hæc quoad singulas hujus voluminis partes. Nunc pauca de versione mea, additisque notis, antequam Præfationem absolvo, adjicere lubet.

XLIX. Usus sum liberiore versionis genere; non quidem, ut eam redderem elegantiorē, sed ut clariorem magisque perspicuam. Etenim in ea semper sententia fui, eum haud perfectè fungi *interpretis* munere, qui accurate quidem verba transferre satagit, auctoris vero sensum obscurum relinquit. Hujus siquidem explicationem potissimum ad *interpretem* pertinere, patet vel ex eo quod si etiam qui cujuspiam auctoris sensum tametsi in eadem lingua, clariorem reddunt, soleant *interpretes* appellari. Plerumque igitur in id tantummodo laboravi, ut sensum quem auctoris verba diligentius expensa continere censui, phrasi, quoad potui, clariore, verbisque æquivalentibus exhiberem. Sicubi vero auctoris mens minus certa explorataque mihi visa est, tum pressius hæerere verbis consultius existimavi, acuto Lectori potestatem ut facerem ea ut sibi probabilius videretur interpretandi. In hujusmodi scopulos semel et iterum incidi dum verterem Epistolas, quæ mihi ubique difficiles, alicubi visæ sunt etiam satis obscuræ. Fortasse

Theophylactus in eis conscribendis clariore stylo usus non est, quia ad familiares et domesticos scribens, clarius sese explicare aut neglexit aut noluit. In variis tomis hujus operibus a me Latine redditis diversitatem aliquam in ipsa versione fortasse Lector offendet, ita ut modo magis, modo minus elaborata ei videatur atque expolita; quandoque etiam magis, quandoque minus Theophylacti verbis astricta. Cujus diversitatis eam causam esse sciat, quod ego non continenter, sed per varia temporis intervalla, adeoque et varia utens corporis valetudine, variisque curis plus minusve distentus, versiones hujusmodi elucubrari: unde aliquam styli atque interpretationis diversitatem oriri necesse fuit. Quoad notas attinet, noverit Lector, me minime id muneri mihi sumpsisse, et notas de more subjectis Theophylacti opera illustrarem: neque enim necesse id erat, neque per occupationes meas et corporis valetudinem præstare id mihi licuisset. Solum igitur notas aliquas operibus a me translatis hac illaque aspersi, ubi vel major aliqua urgi re necessitas videbatur, vel promptum omnino erat, quod adnotarem. Illud postremo loco monendum superest, sacræ Scripturæ textus juxta versionem Vulgatam attulisse me, ut Catholicorum qui ei assueti sunt, commodo præsertim inservirem; atque non Noviduntaxat, sed etiam Veteris Testamenti verba asserendo: licet Theophylactus, utpote Græcus auctor, quoad secundum, utatur versione τῶν LXX. Cum vero Vulgatæ verba adeo differrent a verbis per Theophylactum allatis, ut ejus fini minime consentanea viderentur, tunc pressius quæ vertere necessarium omnino visum est.

L. Jam vero, lector optime, habes omnium, quæ tomus iste complectitur, operum laborisque a me in eo insumpti rationem. Quoad duplicem enim Indicem, Græcum unum, alterumque Latinum, quos postremo loco adjeci, nihil habeo, quod dicam, nisi me in eo spectasse delectum potius quam copiam. Nihil etiam de impressionis accurata correctione dicam; quippe quæ ad me non spectat, sed ad eum qui specimina correxit. Solum igitur nunc superest, ut te etiam atque etiam rogem, meum hunc qualemcunque laborem ut si probare omnino non possis, conatum saltem meum æquo gratoque animo excipere velis.

Nobilibus, generosis atque magnificis viris D. Marco et Joanni FUGGERIS fratribus, Antonii filii, Kirchpergæ et Weissenhorni baronibus, etc., dominis suis charissimis et amicis summis, Laurentius SIFANUS, Prunsfeldius, J. U. Doctor, S. P. D.

Cum abhinc triennium, viri generosi, Arnoldus Bircomannus, Agrippinensis bibliopola, hoc opus scholarum in Acta apostolica divi Lucæ, ex Austria a clarissimo viro D. Joanne Sambuco ad se missum, mihi exhibuisset: quod erat exemplar obsoletum, et compendio litterarum adeo intricatum atque obscuratum, ut ab admodum paucis Coloniae legi posset, mecum agere cœpit, ut susciperem ejus describendi laborem. Haud enim ignorabat me olim Lutetiae ejusmodi describendis vetustis codicibus Græcis exercitatum, haud multum in lectione esse laboraturum. Ego vero cum intelligerem eum opus illud Græce simul et Latine divulgare in animo habere, cupiebam quidem et illi pro amicitia morem gerere et publicæ utilitati consulere; sed deterrebat me cum scripturæ exilitas oculis inimica, tum exemplum minus emendatum, præsertim cum deesset aliud apographum unde corrigi hujus atque emendari vitia possent. Itaque, quanquam ægre, concessi tamen petenti, et rem suscepi; et cum vitandæ pestiferæ contagionis causa me in patriam ex urbe recepissem, apud Jacobum Panhusium abbatem cœnobii Steinveldii, virum et litteris, et pietate, et prudentia ornatissimum, hoc opus haud sine maximo labore ac læsione oculorum descripsi; quod ubi transcriptum Bircomanno tradidi. Ille porro mecum agere cœpit, ut quod describeram, etiam converterem in sermonem Latinum. Ego vero (quod haud ignorabam quantopere mihi æstuandum atque sudandum esset in opere, cujus unum duntaxat exstaret exemplum, idque multis in locis mutilum atque depravatam), aliquantisper cunctatus, tandem Ecclesis, in tam utili præsertim ac pio opere, juvandæ studio, atque etiam tolerabili a Bircomanno proposita conditione, rem aggressus sum: ac vix tandem absolvi. Nam sæpenumero, dum in loca mutila atque corrupta incidebam, tedio laboris frequenter irriti, ac propemodum desperatione rei feliciter absolvendæ (cum nec semper otium esset), ab opere cessavi, quod plerumque etiam facere solco, ubi mihi ipse non satisfacio: nec enim mihi persuadere possum, si aliis probatum iri, quod mibimetipsi displiceat. Itaque cum perpe-

taum in convertendo morem servare soleo, ut non ante pergam opere instituto, quam prioris diei labores recognovero, et usque eo correxero, ut animo meo aliquo modo satisfaciat. Ac quanquam mihi non ubique satisfacere (qui enim potuissem in iis locis, ubi corrupto penitus ac mutilato apographo conjecturas sequi necesse habui?), malui tamen re suscepta fidem meam liberare, nec hominum expectationem frustrari, et aliquid potius in parte operis, quod aliquando sarciatur, minus probari, quam totum opus diu desiderari. Habetis simul consilium meum in suscipienda re, et re suscepta, causam cur tam sero opus absolutum atque perfectum prodeat in lucem. Cum igitur operi jam propemodum finis impositus esset, atque ego mecum deliberarem atque consultarem quem his laboribus meis potissimum deligerem patrum, amicis aliis alios, eosque amplissimos quidem viros, sed quibuscum mihi nulla propemodum notitia intercederet, proponentibus: ego cum ineptum et importunum esse judicabam, magnorum virorum eorumque ignotorum, et ad quos nullum quis aditum habeat, amicitias appetere, ac sese non modo serviliter, verum etiam impudenter insinuare: tum meæ naturæ atque ingenio videbam rem esse maxime adversam et inimicam. Atque haud ignorabam eos, quibus ignotis ejusmodi honos habetur, non absque causa suspicari solere suam ab hominibus importunis munificentiam atque liberalitatem sollicitari: sed si quis beneficio affectus animi sui gratitudinem declarare studeat, eum non modo non offendere, verum etiam laudem, si nihil aliud proficiat, ab hominibus ferre solere. Quæ cum animo agitarem, atque perplexus hærerem cui hos meos labores absque offensione atque obtreccatione cujusquam dedicarem (non enim convenire nec expedire videbatur, librum absque patrono atque defensore iudicium hominum subire, præsertim cujus auctor etiam nunc superesset: quippe cum vivi magis quam mortui invidiæ obnoxii simus et obtreccantibus opportuni), vos mihi in primis, ut par est, in mentem venistis, quibus non modo propter vetera, verum etiam ob recentia merita, imo vero propter perpetuam erga me beneficentiam atque liberalitatem, omnium longe plurimum debebam. Non me præterit, auribus vestris ingrati et inajucundam esse immodicam ac nimiam liberalitatis vestræ prædicationem: verum date, quæso, hanc veniam mihi, cui nihil unquam petenti denegastis, sed plurima non petenti tribuistis, ut summam saltem in me collata beneficia vestra percurram. Nam patris vestri, amplissimi atque optimi viri, in me summa collata beneficia, alio loco abunde satis commemoravi, quo vita defuncto, vos non modo facultatum et opum illius hæredes exististis, verum etiam virtutum et liberalitatis in primis imitatores fuistis: quæ tanta existit erga me, ut illius mortui liberalitatem atque munificentiam haud magnopere desiderarim. Nam, ut superiora præteream, quæ frequentia atque ingentia fuerunt, primum vos ante biennium, cum in hoc opere versarer, nihil tale non modo petenti, verum etiam ne cogitanti quidem bonam pecuniæ summam mihi suppeditari ac subministrari curastis: deinde, cum jam liberalitatem vestram citius fatigatam esse suspicatus fuissim, quam aliquid ejusmodi sperare, nedum petere, ausus essem, ante paucos menses præteritos æque magna atque biennio antè me summa pecuniæ donastis. Quo beneficio tempore opportunissimo a vobis accepto, cum videlicet deliberarem quem potissimum huic partui meo tutorem ac defensorem pararem, omnis dubitatio cunctatioque mihi propemodum exempta est: nam restabat etiam nunc scrupulus unus. Quoniam etiam sciebam, quo minus appetitis, eo plures vobis honores deferri, ac multos homines doctos vobis suos labores atque iueubrationes dedicasse, subverberare animos vestros talibus epulis satiatis atque repletos intempestiva benevolentia offenderem citius quam hoc genere officii gratiam a vobis inire. Sed tamen cum liber absque patrono omnino non divulgandus, nec hominum iudicio obijciendus esse videtur, et non satis pie nec recte me facturum esse judicarem, si vobis præteritis alios mihi patronos quaererem (non enim cæterorum hominum eadem quæ vestra sunt iudicia) malui in hanc partem peccare, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Non enim video nec sperare possum fore aliquando tempus, quo alio officii genere atque hoc, vestra beneficia remunerari possim, quippe cum nihil mihi suppetat præter voluntatem. Huc accedit quod videbam haud facile alios ex numero amicorum præter vos me reperire posse, qui cum propter utriusque linguæ peritiam haud vulgarem optime de huiusmodi scriptis judicare possent, tum candide atque sincere iudicaturi essent. Quamobrem a vobis pro vestra in me perpetua ac maxima benevolentia majorem in modum peto quæsoque, ut hunc parvum et exiguum partum, quem vobis in clientelam et fidem commendo, ab invidiis omni ope tueri, a calumniatoribus et obtreccatoribus omnibus viribus defendere velitis: qui si a vobis dignus iudicatus fuerit quem amplectamini, quem in familiam vestram recipiatis atque fovatis, si hominibus piis et studiosis aliquando utilis fuerit, nihil mihi istic vindicabo, in vos omnes meum jus transfero, quorum opibus adjutus et sustentatus, hunc factum produxi: qui sicubi deformior minusve perfectus et in aliqua parte sui mutilus ac depravatus apparuerit, hoc partim vitii matris Græcæ, quæ mihi haud incorrupta conciliata est, attribuitote: partim meæ imbecillitati assignatote, a quo, superante malo vires et ingenium artificis, omnia corrigi et emendari non potuerunt. Nam si quis iniquior et malignior iudex hæc, quæ de matris Græcæ vitiiis dico, minus sincera atque integra fide a me proferrî conspiciatur, producam eorum quæ dico locupletissimum testem, clarissimum doctissimumque virum D. Joannem Sambucum Pannonium: in ejus enim potestate matris istius parentes sunt, et clarissima,

gravissima firmissimæque exstant eorum, quæ dico, signa atque documenta. Hæc vos idcirco monendos esse judicavi, ut instructiores sitis adversus eos qui istum sætum voluerint impugnare, nam quantum in me fuit, nulli nec labori nec diligentiae in eo fingendo atque formando unquam peperci. Quid præstiterim quidve assecutus sim, quoniam exstant documenta Græcæ atque Latine, atque adeo cæterorum hominum utriusque linguæ peritorum, si vitiorum modo memoratæ matris Græcæ rationem habueritis, iudicio permitto.

Quod attinet ad rationem temporum, quibus vixerit Theophylactus Bulgariae archiepiscopus, nondum mihi satis constare potuit: ut enim conjicere possum, plures hoc nomine fuerunt. Nam Nicephorus, *Ecclesiasticæ Historiæ* lib. xiv, cap. 59, ubi de translatione aliquot episcoporum agit, Basilio Porphyrogenneta Constantinopoli imperante, Theophylactum quemdam Sebastiae episcopum Rosiam translatum esse scribit. Wilhelmus Lindanus, sacrae theologiae professor Lovaniensis, in chronologia quam ad frontem suae *Panopliæ* apposuit, Theophylactum quemdam, quem in illa sua *Panoplia* inter cæteros auctorem secutus sit, anno a nativitate Domini septingentesimo vixisse significat, sed cuius civitatis episcopus fuerit, non adjicit. Est autem verisimile, quoniam nullius alterius, quod equidem sciam, scripta exstant, hunc archiepiscopum Bulgariae ab illo significari, quem etiam Erasmus Chrysostomi abbreviatorem esse dixit, et titulus hujus operis hoc præ se fert. Nam non solum ex Joanne Chrysostomo, verum etiam ex Basilio, Cyrillo, Severo, et nonnullis aliis, quæ ad propositum et rem institutam pertinere viderentur, desumpsit et in unum corpus contraxit: quam rem non modo genus dicendi, si quis animum attendat, verum etiam nomina auctorum in margine annotata significant atque declarant. Joannes Œcolampadius, in præfatione quam apposuit Theophylacti quatuor Evangeliorum explicationibus ab sese conversis, nihil aliud quam illum inter Græcos theologos recentiorum fuisse significat, sed haud falsis eum laudibus ornat, quas si quis requirit, ne ab aliis bene dicta mihi cum fastidio legentium repetere necesse sit, illinc petat, atque etiam ex præfatione Nicolai Beraldi, quæ præposita est Commentariis illius in *Epistolas divi Pauli*, a Christophoro Porsena, Romano, in Latinum sermonem conversis: qui (quod præterire non possum) « Unum hoc, inquit, satis constat, in his Commentariis pia esse omnia et orthodoxa longeque ab illis dissidentia quæ theologorum vulgus quotidie magno supercilio indoctæ plebis auribus inculcat. Ubique enim apostolicum pectus non modo explicat operis hujus auctor, sed etiam refert, sapit ac spirat, id quod quam paucis merito tribuendum sit, facile intelliget, qui novitos theologos antiquis illis, cum Latinis tum Græcis, composuerit. » Hæc Beraldis. Œcolampadius prolixius ac singulatum Theophylacti virtutes persequitur atque recenset. Christophorus Porsena, in sua Præfatione ad Sixtum IV pontificem Romanum, Theophylacti temporum nullam facit mentionem. Misit ad nos D. Joannes Sambucus orationem Græcam hac inscriptione: Θεοφυλάκτου λόγος εἰς τὸν αὐτοκράτορα κύριον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν. Quod si is est noster Theophylactus, nempe archiepiscopus Bulgariae, jam non amplius dubium esse potest quo tempore vixerit. Nihil aliud ego neque de vita neque de temporibus hujus vestri Theophylacti diligenter scrutando atque inquirendo potui invenire. Quod reliquum est, vos etiam atque etiam rogo ac vehementer peto, ut hoc exiguum atque adeo tenuissimum munusculum, vobis licet indignum vestrisque in me summis beneficiis ac meritis impar, æqui tamen facere bonique consulere, et ut ab animi benevolentia atque gratitudine profectum, hilari vultu lætaque fronte accipere velitis. Hoc si a vobis consecutus fuero, abunde satis magnos laborum me fructus cepisse existimabo. Bene valete, viri amplissimi.

Ex monasterio Steinweldio xii Kalendas Septembris, anno Domini 1567.

Clarissimo excellentissimoque viro, D. Joanni Sambuco, Pannonio, Cæsareæ Majestatis medico et historiographo, Laurentius SIFANUS, Prunsfeldius, J. U. Doctor, S. P. D.

Ea prædit tandem in publicum, vir clarissime, Theophylactus tuus Græcus a me factus Latinus: tuum dico, quo careremus, nisi tu quod separatim habere tibi proprium licebat, commune ac publicum bonum esse maluisses. Causa cur tam sero prodeat, ut etiam librarii culpam recipiam in me, hæc est, quod dum ille de me Latine, ego de illo Græcæ discere nitentur, ubi alter alterum minus intelligebamus, cum interpretes utriusque deesset, atque haud incorruptis ministris uteremur, conjecturis quibus alter alterius sensa assequeremur, multis in locis uti habuimus necesse. Cujus rei quoniam clara documenta sunt in promptu, ne inepta prolixitate verborum typographo festinanti sim in mora, te etiam atque etiam rogo, ut hæc ipsa quæ dico documenta scrutando atque examinando, æquum te mihi iudicem atque faventem præbere, et istam operam quam præstiti æqui bonique facere velis. Quod reliquum est, magnas tibi et agimus et habemus gratias, qui istud mancipium publicæ utilitatis inservire, quam domi privatam

habere maluisti : ac te hortamur, ut deinceps macta ista virtute sis, et ea quæ etiam nunc penes te habes ejusdem generis, atque etiam diversæ nationis mancipia manumittere ac bono publico dicare velis. Illud quod pene præterieram, te admonitum velim, me in iis locis, ubi lectio scripti exempli prorsus non tolerari nec excusari posse videbatur, ad marginem e regione posuisse illam ipsam lectionem quam correxi, adjecto videlicet verbo *habetur* aut *habebatur* : ut si (quod alicubi fieri potuit) orrassem, lectoris iudicium integrum esset, utram lectionem sequi mallet. Sed ubi dubitavi de lectione (scis enim unico me duntaxat tuo usum esse apographo), ibi in margine apposui aliam lectionem, quam conjecturas secutus veram esse aut esse debere puto, adjecta videlicet dictione *ἴσως*. Atque hoc ut admonerem studiosos, quibus ea facultas est, ut adhibitis correctioribus exemplaribus, ipsi sibi juxta ac reipublicæ consulant in istiusmodi locis, ubi hoc ad intelligendum melius explicationem Theophylacti conducere videbatur, in scholiis repetivi verba divi Lucæ, atque etiam iterata inserui exemplari Græco ; quod collatione facta cum tuo manuscripto propemodum necessarium fuisse videbis in multis locis, quæ a minus prudenti lectore parum intellecta præteriri potuissent.

Bene vale. Raptim ex monasterio Steinweldio x Kalendas Septembris, anno Domini 1567.

In Theophylacti in Acta apostolorum Explicationes a Laurentio Sifano Latine factas,
Petri Kempensis Epigramma.

Betula cur geminos diffundit vertice ramos,
Quæ viret his scriptis, docte Sifane, tuis ?
Quorum hos populæis docta insitione videmus,
Atque illos lauri luxuriare comis.
Necnon Argolicos simili ambitione lepores,
Ambas spirare et Ausonias Veneres.
Esse quid hoc dicam ? nunquid tua scripta columnis
Graïis et Latiis discriminata nitent ?
Quæis satis ostendis linguæ tibi gloria quanta,
Dum versas Latio Graïa scripta stylo.
An potius quæ pressa diu latue, sub alto,
Nomina neglectu, et squalidiorè situ,
Incepere tuis tandem juvenescere chartis,
Et fieri voto splendidiora tuo ?
Scriptaque Grajugenis tantum celebrata Lycæis

Permittis cælo liberiore frui ?
Et Latii spirare fidem, Latiumque nitorem
Dum subit cultus lingua Pelasga Novos ?
Cum Herculeus labor hic, pietas et Apolline digna
Magna venit meritis gratia danda tuis.
Propterea ipse suas Tirynthius explicat umbras,
Implicet ut meritum lecta corona caput.
Καὶ σοῦ, Λαυρέντι, κροτάζους περιδῆσεν Ἀπόλλων
Κορικίους δάφνης πλέγμασι χρυσοκόμου,
Ἴσον δὲ ἄμφοτέρων σοφῆν, γλώττην τ' ὑπερέχεις,
Δείγματα μελιχρῆς ἀμφοτέρου χάριτος.
Hoc pretium studii vigilatorumque laborum,
Hic studiis partus te comitatur honos.
Te merito hæc igitur comitatur gloria lauri,
Famaque per nullos interitura dies.

LAURENTII SIFANI ADMONITIUNCULA AD LECTOREM.

Admonendus Lector, ubi diversa in margine translatio apposita est, per V. Vulgatam versionem significari: diversa ab hoc meam esse. Quod attinet ad diversam lectionem Græcam, ubi in margine appositum est, habebatur aut habetur, illic a me correctam esse procul dubio corruptam in manuscripto lectionem; sed ubi ascriptum est ad Græcam in margine positam diversam lectionem, ἴσως, id est, forsitan, ibi me conjecturæ usum ita legendum esse putare.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

ΣΥΝ ΤΟΙΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΙΣ ΑΥΤΩΝ.

ARGUMENTUM LIBRI ACTORUM

UNA CUM CAPITULIS EORUM.

Acta apostolorum liber hic vocatur, quoniam simul continet acta apostolorum : qui autem hæc

Πράξεις ἀποστόλων τὸ βιβλίον καλεῖται, ἐπειδὴ τὰς πράξεις ἑμοῦ τῶν ἀποστόλων περιέχει. Ὁ δὲ

δηγούμενος ταῦτα, ἔστι Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής, ὁ καὶ τὸ βιβλίον συγγράφων· Ἀντιοχεὺς γὰρ οὗτος ὑπάρχων τὸ γένος, ἰατρός τε τὴν ἐπιστήμην, συναπεδήμει γὰρ τοῖς τε ἄλλοις ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς γράφει. Διηγέται δὲ ἐν αὐτῷ, πῶς ἀγγέλων ὑπολαβόντων ἀνελήφθη ὁ Κύριος. Καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔκχουσι γενομένην ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους· καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας· τὴν τε κατάστασιν τοῦ Μαθθαίου ἀντὶ Ἰουδα τοῦ προδοῦτος· καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἐπὶ τὰ Διακόνων· καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου· καὶ ὅσα ἔπαθε· καὶ ὅσα οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν πίστεως ἐθαυματούργησαν. Καὶ τέλος τὴν εἰς Ῥώμην ἀποδημίαν αὐτοῦ. Τῶν δὲ ἀποστόλων τὰς πράξεις, καὶ τὰ σημεῖα τὰ παρ' αὐτῶν γερόμενα διηγέται Λουκᾶς· καὶ ἔστιν ἃ καὶ ἐξηγεῖται σημεῖα ταῦτα·

A exponit, Lucas est evangelista, qui et librum conscripsit. Hic enim patria Antiochenus, arte medicus, peregrinabatur tum una cum ceteris apostolis, tum maximam partem una cum Paulo : atque ea scribit, quæ plene comperta habebat. Narrat autem in eo, quemadmodum, angelis suscipientibus, Dominus assumptus est : et ut Spiritus sanctus in die Pentecostes, cum super apostolos, tum super omnes, qui tunc aderant, effusus sit : adhæc ut Matthias in locum Judæe proditoris substitutus sit ; describit item creationem septem diaconorum, et electionem Pauli, quæque passus sit : præterea miracula, quæ per orationem et fidem in Christum apostoli fecerunt, et ut tandem Paulus Romam pervenerit. Apostolorum autem acta, et signa ab iis facta, Lucas exponit. Signa vero, quæ ab illo narrantur, sunt hæc :

α'. Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου τὸν ἐκ γεννητῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ἰερουσαλὴμ κειμένον.

β'. Πέτρος Ἀνανίαν καὶ Σαπφείραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἤλεγε νοσησαμένους ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς Θεὸν· καὶ γεγίνασι παραχρῆμα νεκροί.

γ'. Πέτρος τὸν παράλυτον Ἐνέαν ἀπέστησεν.

δ'. Πέτρος ἐν Ἰόππῃ τὴν ἀποθανούσαν νεκρὰν Δορκάδα ἐξέθαψε.

ε'. Πέτρος τὸ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καθιέμενον σκαῦος κίτρης παντὸς ζώου ἐώρακε.

ς'. Πέτρος ἡ σκιά ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας, ἐθεράπευεν αὐτούς.

ζ'. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ, ὑπὸ ἀγγέλου ἀπελύθη, μὴ εἰδόντων τῶν στρατιωτῶν· καὶ Ἡρώδης σκωληκόδρωτος γενόμενος ἐξέψυξε.

η'. Στέφανος ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα.

θ'. Φίλιππος ἐν Σαμαρίᾳ πολλὰ πνεύματα ἐξέβαλε· καὶ χωλοὶ καὶ παραλελυμένοι ἐθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ.

ι'. Παῦλος ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ, εἶδεν ὀπτασίαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής.

ια'. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ὑπήντησεν ἀναγινώσκοντα καὶ ἐβάπτισεν.

ιβ'. Παῦλος ἐν Λύστρις χωλὸν ἐκ γεννητῆς ὄντα ἐθεράπευσεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.

ιγ'. Παῦλος ἀπὸ ὀπτασίας εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη.

ιδ'. Παῦλος γυναῖκα τὴν ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος ἐκαθάρισεν ἐν Φιλίπποις.

ιε'. Παῦλος καὶ Σίλας εἰς φυλακὴν ἐβλήθησαν· καὶ ἠσφαλισμένοι εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσονυκτικῷ σεισμὸς γέγονε· καὶ λένονται αὐτῶν τὰ δεσμά.

ις'. Ἀπὸ τοῦ χρωτὸς Παύλου ἀπέφερον σουδάρια

1. Petrus et Joannes per nomen Domini, eum, qui claudus natus ad portam Pulchram sedebat (mendicans), curaverunt.

2. Petrus Ananian et Sappheiran ejus uxorem de pretio, quod Deo promiserant, seposuisse convict, et e vestigio mortui sunt.

3. Petrus Ænean, qui paralyti laborabat, excitavit.

4. Petrus Joppæ vita defunctam Dorcada per orationem a morte excitavit.

5. Petrus vidit vas, quod refertum omni genere animalium de cælo demittebatur.

6. Petri umbra, si ad agrotantes pertineret, eos sanabat.

7. Petrus cum vinculus in carcere asservaretur, insciis militibus, ab angelo solutus et dimissus est, et Herodes a vernibus erosus exspiravit.

8. Stephanus prodigia atque miracula faciebat.

9. Philippus (Diaconus) in Samaria multos spiritus ejecit. Claudii item ac paralytici ab eo curati sunt.

10. Paulus appropinquans Damasco, vidit visionem, et statim factus est Evangelii prædicator.

11. Idem Philippus obviam processit eunucho, eumque baptizavit.

12. Paulus Lystris per nomen Domini claudum natum curavit.

13. Paulus per visionem in Macedoniam vocatus est.

14. Paulus mulierem habentem spiritum Pythonis Philippis curavit.

15. Paulus et Silas in carcerem conjecti, eorumque pedes ligno constricti erant : nocte vero media terræmotus factus est, et eorum vincula soluta fuerunt.

16. A corpore Pauli deferebant sudaria super

Varie lectiones.

¹ locus videtur corruptus. ² τῶν ἀποστόλων habebatur. ³ Μαθθαίος habebatur. ⁴ Αἰνέαν et Αἰνέαν, habebatur in excensis. ⁵ ἐκαθάρισεν, erat.

ægroto, et dæmoniis correptos : quo facto cura-
bantur.

17. Paulus Troade de fenestra delapsus et mortuum Eutychem excitavit, dicens : Animá ejus in co est.

18. Paulus in Cypro increpuit Elyman magum : atque ipse magus cæcus evasit.

19. Paulus dum Romam navigaret, tempestate jactatus est, et ipse, et omnes, qui erant in navi ad dies et noctes quatuordecim. Omnibus autem mortem expectantibus, cum Dominus Paulo astaret, dixit ei : Propter te vitam his concessi : et salvi evaserunt omnes.

20. Egressum Paulum e navi, vipera momordit, atque omnes putabant fore ut moreretur : ut autem mansit integer et incoluinis, putabant eum esse deum.

21. Principem insulæ Publium dysenteria correptum, impositis manibus Paulus sanavit : multos item alios ægroto curavit.

Peregrinationes sancti Pauli apostoli.

Ab Damasco exsorsus est, et ascendit Hierosolymam : inde Tarsum : atque illinc Antiochiam et rursus iterum Hierosolymam profectus est : et rursus iterum Antiochiam : atque illinc una cum Barnaba destinatus apostolatui, descendit Seleuciam : deinde in Cyprum : ubi et Paulus cœpit vocari : post hæc Pergam, et Antiochiam Pisiðiæ : deinde Iconium et Lystram et Derbam Lycaoniæ : postea in Pamphyliam : deinde rursus Pergam : postea Attaliam : deinde rursus tertium Antiochiam Syriæ : postea rursus tertium Hierosolymam propter circumcissionem : deinde rursus quartum Antiochiam : postea peragravit Syriam et Ciliciam : deinde rursus iterum Derbam et Lystram : ubi Timotheum circumcidit : posthæc profectus est in Phrygiam et Galaticam regionem : deinde in Mysiam : postea Troadem : atque illinc Neapolim : deinde Philippopolin Macedoniæ urbem : postea, peragrata Amphipoli et Apollonia, venit Thessalonicam : deinde Berrhæam et Athenas : postea Corinthum et Ephesum : inde Casaream : posthæc iterum Antiochiam Pisiðiæ : inde in Galaticam regionem et Phrygiam : posthæc iterum reversus est Ephesum. Deinde, peragrata Macedonia, venit in Græciam : atque inde peragrata Macedonia, iterum reversus est Philippopolin, a Philippis Troadem rursus profectus est : ubi etiam Eutychem lapsus excitavit : deinde Asson profectus est et Mitylenen : mox ad loca sita e regione Chii : postea Samum : atque inde Miletum. Unde, accersitis ad se Ephesiis, sermocinatus est ac valedixit : postea venit in Coum : mox Rhodum : inde Patara deinde Tyrum : postea Ptolemaida : atque inde Casaream : unde rursus quartum ascendit Hierosoly-

Α ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας· καὶ δαιμονίωντας· καὶ ἐθεραπεύοντο.

εζ'. Παῦλος ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὐτυχον ἀπὸ τῆς οὐρίδος, καὶ ἀποθανόντα ἤγειρε λέγων· Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστὶ.

ιη'. Παῦλος ἐν Κύπρῳ ἐπετίμησε τῷ μάγῳ Ἐλύμῳ· καὶ ἐγένετο τυφλὸς αὐτὸς ὁ μάγος.

ιθ'. Παῦλος ὡς ἐπλεεν ἐν Ῥώμῃ⁶, ἐχειμάθησαν αὐτὸς τε καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐπὶ νυχθήμερα ἰθ'. Πάντων δὲ προσδοκῶντων ἀποθανεῖν, ἐπιστάς ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ τῷ Παύλῳ, ὅτι Διὰ σὲ καὶ χάρισμα τοῦτοις τὸ ζῆν· καὶ ἐσώθησαν πάντες.

κ'. Ἐξελθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου, ἔχρι ἔδρακε· καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρὸν. Ὡς δὲ ἀπαθῆς ἔμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι θεόν.

κα'. Τὸν πρῶτον Πούπλιον ἐν τῇ νήσῳ δυσεντερία συνελθόμενον, χειροθετήσας, ἴασατο ὁ Παῦλος· καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενοῦντας· ἐθεράπευσεν.

Περίοδοι τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Παύλου.

Ἀπὸ Δαμασκῶ ἤρξατο, καὶ ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ⁷· ἐκείθεν εἰς Ταρσόν· καὶ ἐκείθεν εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ πάλιν δεύτερον εἰς Ἱερουσαλήμ· καὶ πάλιν δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ ἐκείθεν ἀφορισθεὶς μετὰ Βαρνάβᾳ εἰς τὴν ἀποστολήν, κατήλθεν εἰς Σελεύκειαν· εἶτα εἰς Κύπρον· ἔνθα καὶ Παῦλος ἤρξατο καλεῖσθαι· εἶτα εἰς Πέργην·⁸ εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας· εἶτα εἰς Ἰκόνιον· εἶτα εἰς Λύστραν καὶ Δέρβην καὶ Λυκαονίαν·⁹ εἶτα εἰς Παμφυλίαν· εἶτα πάλιν εἰς Πέργην· εἶτα εἰς Ἀττάλιαν· εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας· εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἱερουσαλήμ, διὰ τὴν περιτομήν. Εἶτα πάλιν τέταρτον εἰς Ἀντιόχειαν.¹⁰ Εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν· ἔνθα τὸν Τιμόθεον περιέτεμεν· εἶτα εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν· εἶτα εἰς Μυσίαν· εἶτα εἰς Τρωάδα· καὶ ἐκείθεν εἰς Νεάπολιν· εἶτα εἰς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας· εἶτα, διελθὼν τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, ἦλθεν εἰς Θεσσαλονίκην· εἶτα εἰς Βέρροϊαν, εἶτα εἰς Ἀθήνας· εἶτα εἰς Κόρινθον· εἶτα εἰς Ἐφεσον· εἶτα εἰς Καισάρειαν· εἶτα δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας· εἶτα εἰς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν· εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Ἐφεσον· εἶτα, διελθὼν τὴν Μακεδονίαν,¹¹ ἦλθε πάλιν δεύτερον εἰς Φιλίππους. Καὶ ἀπὸ Φιλίππων¹² πάλιν εἰς Τρωάδα· ἔνθα καὶ τὸν Εὐτυχον ἤγειρε πεσόντα· εἶτα εἰς τὴν Ἄσσον· εἶτα εἰς Μιτυλήνην· εἶτα¹³ ἀντικρὺ Χίου. Εἶτα εἰς Σάμον, καὶ ἐκείθεν εἰς Μήλητον· ἐκείθεν, εἰσπεμφόμενος¹⁴ τοὺς ἐν Ἐφέσῳ, ὠμίλησεν αὐτοῖς· εἶτα εἰς Χῶν· εἶτα εἰς Ῥόδον· καὶ ἐκείθεν εἰς Πάταρα· καὶ ἐκείθεν εἰς Τύρον· εἶτα εἰς Πτολεμαῖδα· καὶ ἐκείθεν εἰς Καισάρειαν· καὶ ἐκείθεν πάλιν τέταρτον ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐκείθεν παρεπέμφθη εἰς

Variæ lectiones et notæ.

⁶ Ἰσ. εἰς Ῥώμην. ⁷ γρ. ἀνῆλθεν. ⁸ ἀλλαγῶ προστίθεται τὸ εἶτα. ⁹ γρ. τῆς Λυκαονίας. ¹⁰ προστιθ. ταὶ ἀλλαγῶ, εἶτα, διῆλθε τὴν Συρίαν κατὰ (Ἰσ. καὶ) τὴν Κιλικίαν. ¹¹ Addita hæc sunt in excusio : ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα· καὶ ἐκείθεν διελθὼν τὴν Μακεδονίαν. ¹² Φιλίπποις, habebatur. ¹³ γρ. εἰς τὰ ἀντικρῶ. ¹⁴ γρ. μεταπεμφόμενος.

Καισάρειαν. Καὶ λοιπὸν δέσμιος· ἐπὶ Ῥώμην. Οὕτως¹⁵ ἀπὸ Καισαρείας ἦλθεν εἰς Σιδώνα· κάκειθεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας· εἶτα εἰς Κνίδον· κάκειθεν πολλὰ παθὼν ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον. Ἐνθα ἡ ἔχιδνα καθήφατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ καὶ ἔμεινεν ἀδολογηθῆς· εἶτα εἰς Συρακοῦσας· εἶτα εἰς Ῥήγιον τῆς Καλαβρίας· εἶτα εἰς Ποσιόλου· κάκειθεν περὶ ἀνῆλθεν εἰς Ῥώμην, ἀπαντησάντων αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν εἰς Ἀππίου φόρον καὶ τριῶν Ταβερνῶν¹⁶. Καὶ λοιπὸν εἰσελθὼν εἰς Ῥώμην, καὶ διδάξας χρόνον ἰκανόν, ὕστερον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν, αὐτόθι τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος. Ῥωμαῖοι δὲ περικαλλέσιν οἴκοις καὶ βασιλείοις τὰ λείψανα τούτου καθήρξαντες¹⁷ ἐπίτειον αὐτῷ ἡμέραν μνήμης πανηγυρίζουσι τὴν πρὸς τριῶν Καλανῶν Ἰουλιῶν¹⁸. Πολλὰς δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ἤδη παραινέσεις ὑπὲρ τοῦ βίου καὶ ἀρετῆς ὁ μακάριος· ἐποίησατο, καὶ πολλὰ περὶ τῶν πρακτέων τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγγήσατο. Ἐτι δὲ ὄλωσεν καὶ διὰ τῆς ὕψης τῶν δεκατεσσάρων Ἐπιστολῶν αὐτοῦ τὴν ὄλην ἀνθρώποις διέγραψε πολιτείας.

Τὰ Κεφάλαια τῶν Πράξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων.

- α'. Περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ, καὶ ὁμοιωτικῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς· θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου· καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας
- β'. Πέτρου διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας, περὶ θανάτου καὶ ἀποβολῆς Ἰούδα τοῦ προδότου.
- γ'. Περὶ θείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς πιστεύσαντας.
- δ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γεννητῆς χωλοῦ, Πέτρου τε κατηχήσεως ἐλεητικῆς, συμβουλευτικῆς, συμπαθητικῆς πρὸς σωματικὰ
- ε'. Περὶ ὁμοφύχου καὶ καθολικῆς κοινωρίας τῶν πιστευσάντων.
- ς'. Ὅτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας ἐν τῷ δεσμοτηρικῷ ἀγγελῷ τοῦ Θεοῦ νύκτωρ ἐξέωσαν, ἐπιτρέψας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν
- ζ'. Περὶ χειροτονίας τῶν ἐκτὰ διακόνων.
- η'. Ἰουδαίων ἐπαράστασις καὶ συκοφαντία κατὰ Στεφάνου, αὐτοῦ δὲ δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραάμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν ἱσχυριῶν πατριάρχων.
- θ'. Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ταφῆς Στεφάνου.

A man : atque inde Cæsaream, ac deinceps Romam vinculus transmissus est. Ita a Cæsarea venit Sidonem : atque inde Myra Lyciæ urbem : mox in Cnidum : atque inde multa passus, venit in insulam, ubi vipera manum ejus invasit, et mansit integer et incolumis. Postea venit Syracusas : deinde Rhegium Calabriae urbem : deinceps Puteolos : atque inde pedes Romam ascendit, obviam ei progressis fratribus ad Appii usque forum et tres Tabernas : ac deinceps Romam ingressus, cum multo tempore docuisset in ipsa urbe Roma, martyrium subiit, et inibi pulchrum illud certamen peregit. Romani autem reliquias ejus præpulchra æde atque basilica cinxerunt, memoriam ejus et martyrii ferias, tertio Kalendas Julias, nempe sexto mense totius anni celebrantes. Sed jam antea quoque beatus ille multas pro vitæ honestate atque virtute composuerat admonitiones, ac de officiis multa edidit hominibus præcepta : præterea vero summam etiam per contextum suarum quatuordecim Epistolarum, totam hominibus vitæ degendæ rationem descripsit.

Capita Actorum sanctorum apostolorum.

1. De doctrina Christi post resurrectionem, et quemadmodum se conspiciendum præbuerit discipulis, et de promisso dono Spiritus sancti : atque spectaculo et modo Domini assumptionis : ac de glorioso ejus adventu secundo.
2. Petri sermocinatio cum discipulis de morte et reiectione Judæ proditoris.
3. De divino appulsu et accessu sancti Spiritus, qui accidit ad eos qui crediderant, in die Pentecostes.
4. De curato in nomine Christi eo, qui claudus natus erat, de doctrina item Petri propensa ad misericordiam et condolentiam, qua consilium suum exponit, quemadmodum ad salutem perveniri possit.
5. De unanimi et universali eorum, qui crediderant, communione.
6. Ut apostolos in carcerem conjectos angelus Deo octu eduxerit, atque præceperit, ut palam ac libere Jesum prædicarent.
7. De electione, creatione atque ordinatione septem diaconorum.
8. Importunus adversus Stephanum impetus atque calumnia Judæorum : ejus item concio de testamento ac fœdere Dei cum Abrahamo : adhuc de auctoritate patriarchis.
9. De persecutione Ecclesiæ et sepultura Stephani.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁵ οὕτως· habebatur. ¹⁶ τρεῖς· Ταβερνάς. ¹⁷ γρ. καθήρξαντες. ¹⁸ προσετέθη ἄλλαχού· Ἐκτὼ τῶν ὄλων μὲν τοῦτο μαρτύριον ἐορτάζοντες.

10. De Simone mago, qui crederat, et una cum A^α. *Ἐπεὶ Σίμωνος τοῦ μάγου πιστεύσαντος καὶ τοῦ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλείοσιν*
11. Quod non pretio neque hypocritis, sed sanctis per fidem detur participatio atque communio Spiritus sancti. *α'. Ὅτι οὐκ ἀργυρίου, οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλὰ ἀγίοις διὰ πίστεως ἢ μετοχῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶδοται*
12. Quod bonis ac fidelibus Deus largiatur salutem, exemplo videlicet eunuchi. *β'. Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐδοῖ ὁ θεὸς τὴν σωτηρίαν, δῆλον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνοῦχον ὑποθέσεως.*
13. De Paulo a Deo cœlitus vocato ad apostolatum Christi. *γ'. Περὶ τῆς οὐρανόθεν θείας κλήσεως Παύλου εἰς ἀποστολὴν Χριστοῦ.*
14. De Ænea paralytico Lydiæ per Petrum sanato. *δ'. Περὶ Ἐνεία¹⁹ παραλυτικοῦ λαθέντος ἐν Λυδίᾳ²⁰ διὰ Πέτρου.*
15. De Cornelio: ut angelus ad eum venerit; itemque de iis, quæ Petro cœlitus de vocatione gentium dicta sunt. *ε'. Περὶ Κορνηλίου, ὅτε²¹ ἦλθε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, καὶ ὅσα ἀπὸ Πέτρου²² οὐρανόθεν περὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐβλήθη.*
16. Quomodo Petrus, cum prophetia sua in discipulationem venisset, ordine singula, quæ facta erant, apostolis exposuerit: et ut tunc Barnabas missus sit ad fratres qui erant Antiochiæ. *ς'. Ὡς Πέτρος καθέξῃς ἕκαστα τῶν γεγονότων διηγῆται τοῖς ἀποστόλοις διακριθεῖσι προφητείας²³ αὐτοῦ, τὸ τηρικαῦτα δὲ Βαρνάβαν ἐκπέμψαι πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφοῦς.*
17. Prophetia Agabi de fame per totum orbem terrarum futura: munus item ac subsidium, quod missum est ad fratres qui erant in Judæa. *ζ'. Προφητεία Ἀγάβου περὶ λιμοῦ οἰκουμένηου²⁴ καὶ καρποφορίας πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ²⁵ ἀδελφοῦς.*
18. Jacobi apostoli cædes, ac Petri liberatio: ubi etiam de supplicio custodum, ac postea de acerba atque calamitosa morte impii Herodis. *η'. Ἰακώβου ἀποστόλου κατασφαγῆ. ²⁶ Ἐν τῷ καὶ περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως καὶ μετέπειτα τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου μικρῆς καὶ δαδρῶν καταστροφῆς.*
19. De Barnaba et Saulo a divino Spiritu missis in Cyprium: quæ item egerint in nomine Christi, de Elyma mago. *θ'. Ἀποστολὴ Βαρνάβου καὶ Σαύλου παρὰ τοῦ θεοῦ Πνεύματος εἰς Κύπρον. Ἔσα τε εἰργασάντο ἐν ὀνόματι Χριστοῦ περὶ Ἐλύμα τοῦ Μάγου.*
20. Pauli tum ex lege, tum deinceps ex prophetis luculenta historica et evangelica de Christo doctrina. *κ'. Παύλου ἐθάλης διδασκαλία εἰς Χριστὸν, ἐκ τῆς τοῦ νόμου καὶ καθέξῃς τῶν προφητῶν ἱστορικῆ καὶ εὐαγγελικῆ.*
21. Ut apostoli cum Iconii Christum prædicassent, ac multi credidissent, vi quæ parabatür adversus eos provisa, ex urbe profugere coacti sint. *κα'. Ὅπως ἐν Ἰκονίῳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν πολλῶν τε πιστευσάντων ἐδιώχθησαν οἱ ἀπόστολοι.*
22. De eo qui Lystri claudus natus per apostolos sanatus est. Quamobrem et dii esse, et ad loci incolas accessisse visi sunt, ubi nimirum Paulus etiam lapidatur. *κβ'. Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γεννητῆς χωλοῦ λαθέντος διὰ τῶν ἀποστόλων· διόπερ εἶναι τε θεοί, καὶ παρῆναι ἔδοξαν τοῖς ἐγχωρίοις, ἐνθα δὴ καὶ λιθάσεται ὁ Παῦλος.*
23. Quod non oporteret eos qui ex gentibus credidissent, circumcidi. Decreta apostolorum et usus eorum. *κγ'. Ὅτι οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Ἀδύγματα καὶ γένησις τῶν ἀποστόλων.*
24. De institutione Timothei, ac de eo qui, revelatione intercedente, accidit, adventu Pauli in Macedonia. *κδ'. Περὶ κηρύξεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ ἀποκάλυψιν ἀριξέως Παύλου εἰς Μακεδονίαν.*
25. De seditione mota Thessalonica propter prædicationem: et ut sugerit Paulus Berthæam atque inde Athenas. *κε'. ²⁷ Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονικίᾳ τοῦ κηρύγματος ἐνεκεν· φυγῆς τε τοῦ Παύλου εἰς Βερέοιαν, καὶ κείθεν εἰς Ἀθήνας.*
26. De inscriptione quæ Athenis in ara insculpta

Variæ lectiones et notæ

¹⁹ Αἰνεία. ²⁰ Λύδδα, Ἔσω. ²¹ Ἔσω, ἔπιος. ²² Πέτρου, Ἔσω. ²³ Ἔσω, διακριθεῖς τῆς προφητείας. ²⁴ λιμοῦ, habebat, et οἰκουμένης. ²⁵ Ἔσω, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. ²⁶ Desiderari videtur, Πέτρου ἀπαλλαγῆ. ²⁷ Hæc amplius dimidii capitis decimi sexti, historia de Lydia et puella habente spiritum Pythonis, curata: et in carcerem ob id factum conjectis apostolis et divinius liberatis, et converso ad fidem carceris custodæ, præteritur. ²⁸ Ἔσω, Ἀθήνας.

^a Hæc aut similia in Græco desiderata, prætermittenda visa non sunt.

ΕΚ ΤΩΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΑΙ ΤΙΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΚΑΤΑ ΣΥΝΤΟΜΙΑΝ ΣΥΛΛΕΓΕΙΣΑΙ

ΠΑΡΑ ΤΟΥ

ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ.

EX S. JOANNIS CHRYSOSTOMI EXEGETICIS

ET NONNULLORUM PATRUM

EXPOSITIONES IN ACTA APOSTOLORUM

CONCISE AC BREVIOR COLLECTÆ

A BEATISSIMO THEOPHYLACTO

BULGARIE ARCHIEPISCOPO.

Sancti Patris nostri Joannis Chrysostomi Commentarius in Acta sanctorum apostolorum.

Α Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν ἀγίων ἀποστόλων.

¶ Multis hic liber, non uni soli, nec ipse, nec qui scripsit atque composuit eum, notus est. Quamobrem etiam necessario statui me demittere in hanc commentationem; ut et ignorantes doceam, nec sinam tantum latere et occultum esse thesaurum. Nec enim minus, quam ipsa Evangelia, prodesse nobis poterit, si tanta philosophia rectisque sententiis, ac maxime scientia earum rerum quæ a Spiritu representatæ sunt, fuerimus repleti. Ne igitur prætereamus eum: sed eum omni cura ac diligentia scrutemur. Etenim prædictiones, quas Christus in Evangeliiis præsignificaverat, has reipsa evenisse ac præstitas esse, et in ipsis negotiis veritatem resplendentem, hic possumus videre. Adhæc magna discipulorum in melius commutatio, quæ a Spiritu eis ingenerabatur videri, præterea certæ stabilesque hic inveniri sententiæ possunt; quæ, nisi hic liber exstaret, nemini ita plane notæ essent: sed caput et summa nostræ salutis abscondita jaceret, et nonnulla, quæ et ad vitam et ad certas stabilesque de fide sententias pertinent, incognita et incerta essent.

Πολλοὶ τοῦτ' ἐδ βιβλίον, οὐδ' ἐστὶν ἐν γινώρισμόν ἐστιν, οὐτε αὐτὸ, οὐτ' ὁ γράψας αὐτὸ καὶ συνθεὶς. Διὸ καὶ ἀναγκαίως εἰς ταύτην ἐμαυτὸν ἐκρίνα καθελναί τὴν πραγματείαν. ὥστε καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξῃ, καὶ μὴ ἀφεῖναι τοσοῦτον λανθάνειν καὶ ἀποκρύπτεσθαι θησαυρόν. Οὐ δὲ γὰρ ἔλαττον αὐτῶν τῶν Εὐαγγελίων ἡμᾶς, ὡς ἀφελῆσαι δύνησεται τοσαύτης ἐμπειλήσθαι φιλοσοφίας καὶ δογμάτων ἐρθότητος, καὶ μάλιστα τῶν παρὰ τοῦ Πνεύματος εἰργασμένων. Νή δὲ παρατρέχωμεν αὐτὸ, ἀλλὰ μετὰ ἀκριθείας πίσης, ἐξετάσωμεν καὶ γὰρ τὰς προρρήσεις, ἃς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Χριστὸς προαναφανεῖ, ταύτας εἰς ἔργον ἐξεληθούσας ἐνταῦθα ἔστιν ἰδεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων διαλάμπουσιν τὴν ἀλήθειαν, καὶ πολλῶν τῶν μαθητῶν τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος αὐτοῖς ἐγγινωμένην ἔστιν ἰδεῖν, ἔτι τε καὶ δόγματα ἐνταῦθα εὐρεῖν, ἅπερ, εἰ μὴ τοῦτο ἦν τὸ βιβλίον, οὐδὲν σαφῶς οὕτω γινώριμα ἦν· ἀλλὰ τὸ κεφάλαιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀπεκρύπτετο καὶ ἄδηλα ἦν καὶ βίου καὶ δογμάτων ἐνια ²⁴.

Variorum lectiones et notæ.

²² ἡμῶν, erat correctum et substitutum pro vetustate obsoleto. ²³ Hic litteræ evanuerant, atque is qui emendare ac restituere eas conatus est, magis re- obscuroavit quam correxit. Ego sicuti posui existimo legendum. ²⁴ ἐνια, erit.

Τὸ δὲ πλεον τῶν ἐνταῦθα ἐγχειμένων, Παύλου ἂν πρᾶξεις εἶσι, τοῦ περισσώτερον πάντων κοπίσαντο. Τὸ δὲ αἰτιον, αὐτοῦ φοιτητῆς ἦν ὁ τὸ βιβλίον τοῦτο συνθεῖς, Λουκᾶς ὁ μακάριος· οὗ τὴν ἀρετὴν κολληθῶθεν μὲν καὶ ἀλλαχῶθεν ἐστὶν ἰδεῖν· μάλιστα μὲν ἐκ τοῦ πρὸς τὸν δεδάσκαλον ἀδισκασίας ἔχειν, καὶ διὰ παντὸς αὐτῷ παρακολουθεῖν. Ὁ τῆ γούν Δημᾶς καὶ Ἑρμογένης αὐτὸν ἐγχετέλιπον ὁ μὲν εἰς Γαλατίαν, ὁ δὲ εἰς Δαλματίαν ἀπελθόν. Ἄκουσον, τί φησι περὶ τούτου· Λουκᾶς ἐστὶ μόνος μετ' ἐμοῦ. Καὶ Κορινθίους δὲ ἐπιστέλλων, περὶ αὐτοῦ φησιν· Οὗ ἱπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ ὅταν λέγῃ, ὅτι Ὁφθῆ Κηφᾶ, εἶτα τοῖς δώδεκα· καὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ὁ παρελάβετε, τὸ τούτου λέγει. Ὅστις οὐκ ἂν τις ἀμάρτο τὴν πραγματείαν ταύτην αὐτῷ ἀναθεῖς· ὅταν δὲ εἴπω τούτῳ, τῷ Χριστῷ λέγω.

Εἰ δὲ τις λέγει· Καὶ τί δῆποτε οὐχὶ πάντα ἀνέγραψε μέχρι τέλους ὧν μετ' αὐτοῦ; Ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι καὶ ταῦτα βροχούνα ἦν τοῖς βουλομένοις προσέχειν· ὅτι περὶ τὰ καταπίοντα ἀὰ ἴστατο· καὶ ὅτι οὐκ ἐν τῷ λογογραφεῖν ἦν αὐτοῖς ἡ σπουδὴ· πολλὰ γὰρ καὶ ἀγράφω παραδόσει παρέδωκαν. Πάντα μὲν οὖν ἄξια θαύματος, τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ κείμενα· μάλιστα δὲ τῶν ἀποστόλων ἡ συγκατάβασις, ἦν καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς ὑπέβαλε, παρασκευάζων αὐτοὺς τῷ τῆς οἰκονομίας ἐνδιατρίβειν λόγῳ· διὰ δὲ τούτο, τοσαῦτα περὶ αὐτοῦ διαλεχθέντες, ὀλίγα περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰρήκασι. Τὰ δὲ πλεονα περὶ τῆς ἐνανθρωπότητος διελέγοντο, καὶ τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἀναβάσεως. Τὸ γὰρ ζητούμενον τέως, τοῦτο ἦν, τὸ πιστευσθῆναι ὅτι ἀνέστη, καὶ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ὅσπερ οὖν αὐτὸς ὁ Χριστὸς μάλιστα πάντων ἐσπούδαζε δεῖξαι, ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἦκει, οὕτω καὶ οὗτος, ὅτι ἀνέστη, καὶ ἀνελήφθη, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπέβη, καὶ παρ' αὐτοῦ ἀφίκετο. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐπιστευσθῆναι πρότερον, πολλῷ μᾶλλον, τῆς προσθήκης γενομένης, τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνάληψιν, ἀπιστον ἄπαν τὸ δόγμα τοῖς Ἰουδαίοις ἔδοξεν εἶναι. Διὸ ἤρμα καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἀνάγει· ἐν δὲ Ἀθήναις καὶ ἀνθρώπων αὐτὸν ἀπλῶς ὁ Παῦλος καλεῖ, οὐδὲν πλεον εἰπὼν, εἰκότως. Εἰ γὰρ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, διαλεγόμενον περὶ τῆς εἰς τὸν Πατέρα ἰσότητος, λιθάσαι πολλὰκις ἐπεχείρησαν, καὶ βλάσφημον διὰ τοῦτο ἐχάλουν· Σχολῆ γούν παρὰ τῶν ἁλιέων τούτων τὸν λόγον ἐδέξαντο, καὶ ταῦτα τοῦ σταυροῦ προχωρήσαντος. Paulus etiam simpliciter hominem vocat, nulla ipsum verba facientem de sua cum Patre æqualitate parique conditione, lapidibus obruere sæpenumero tentaverunt, et blasphemum, id est, læsæ majestatis divinæ reum, idcirco vocabant : profectum vix eam orationem piscatoribus proferentibus probassent, præsertim cum crux præcessisset.

Καὶ τί δεῖ λέγειν τοὺς Ἰουδαίους, ὅπου καὶ αὐτοὶ πολλὰκις οἱ μαθηταὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἀκούοντας δογμάτων, ἐθροβούοντο καὶ ἐσκανδαλίζοντο; διὰ τοῦτο

Porro major pars eorum, quæ hic continentur, Pauli sunt acta, qui amplius quam omnes laboravit. Ejus autem rei causa est, quod discipulus illius erat is, qui hunc librum composuit, nempe beatus Lucas : ejus virtus cum ex multis quidem rebus aliis, tunc vero maxime ex eo, quod a magistro non potuit divelli, sed continenter eum assectatus est, videri potest. Nam Demas et Hermogenes eum deseruerunt, hic quidem in Gallogræciam, ille in Dalmatiam profectus. Audi quid dicat de hoc : Lucas mecum est solus. Atque etiam Corinthiis scribens de eo dicit : Cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias : et eum dicit : Visus est Cephæ, deinde illis duodecim : et secundum Evangelium quod accepistis, hujus dicit Evangelium. Itaque nemo erraverit, hunc commentarium huic acceptum ferens : cum autem, huic, dico, Christo dico.

Quod si quis dicat : Et cur tandem non omnia litteris mandavit, cum usque ad finem esset una cum illo? huic responderim, quod etiam hæc abunde satis multa sint iis, qui attendere velint : et quod ad ea, quæ urgebant, semper consisterent : quod non in libris scribendis studium suum collocarent, nam multa etiam viva voce, quæ scripta non exstant, tradebant. Atque cum omnia quidem, quæ in hoc libro continentur, admiratione digna sunt : tum vero maxime apostolorum συγκατάβασις, id est, ea virtus, qua se accommodabant ad tempora atque personas, et quasi una cum illis condescendebant ac sese demittebant : quam virtutem Spiritus eis suggererat, aptos et idoneos eos efficiens ad hoc, ut incumbenter in rationem dispositionis et administrationis. Idcirco nimirum tam multa de Christo locuti, pauca de divinitate ejus dixerunt : majorem autem partem de humanæ naturæ assumptione, de passione, de resurrectione et ascensione loquebantur. Nam hoc erat, quod tunc initio requirebatur, ut crederetur resurrexisse et in cælos ascendisse. Quemadmodum igitur ipse Christus omnium maxime studebat ostendere, se a Patre venire : sic etiam hic demonstrare conatur eum resurrexisse et assumptum esse, et ad illum abiisse, et ab illo venisse. Nisi enim illud prius creditum fuisset, multo magis adjectione facta earum rerum, quæ circa resurrectionem et assumptionem acciderunt, incredibilis esse fidei universa doctrina Judæis visa fuisset : quamobrem sensim ac paulatim eos ad altiora subduct, atque Athenis illum re amplius adjecta, ac merito. Nam si Christum etiam ipsi sæpenumero discipuli de altioribus sententiis loquentem Christum audientes, turbaban-

Varie lectiones et notæ.

⁸⁵ μέντοι Ισ.

tur et offendebantur; propterea etiam dicebat: Multa habeo, quæ dicam vobis, sed non potestis portare nunc. Quod si illi non poterant, qui tanto tempore una cum eo vixerant, qui tot arcanarum rerum participes fuerant, qui tot miracula viderant: qui potuissent illi, qui ab altaribus et simulacris et victimis, et fellibus et crocodillis: talia enim erant ea, quæ pro numinibus a Græcis et paganis colebantur: et aliis malis tunc primum avulsis erant, de sublimibus sententiis verba repente unoque momento probassent? Qui item Judæi quoque, qui quotidie discunt, quorumque aures his vocibus legis undique circumsonant: Audi Israel: Dominus Deus tuus, unus est, ac præter eum non est alius: qui item in cruce clavis affixum illum conspexerant: maximo vero qui etiam illum crucifixæ et sepeliverant ac ne resurrexisset quidem eum viderant, audientes hunc ipsum Deum esse ac Patri æqualem, non omnium maxime resiliissent, et abrupti essent? Quamobrem paulatim ac sensim illos ad hoc adducunt, ac multa quidem condescensionis et accommodationis ratione et administratione utuntur, largiorè autem Spiritus gratia potiuntur: ac majora quam ipse Christus fecerat, illius nominè gerunt: ut utroque modo illos humiliantes excitarent, ac fidem facerent orationi de resurrectione. Etenim id potissimum est hic liber, nempe demonstratio documentumque resurrectionis: hujus namque rei fide facta, reliqua quæque prospere succedebant. Et argumentum quidem atque propositum libri universum, ut aliquis re est: audiamus autem deinceps ipsa principia.

CAPUT I.

Vers. 1. *Primum quidem librum confeci, o Theophile, de omnibus.*

Commonefacit Theophilum Evangelii, ut exquisitam et accuratam suam diligentiam ostendat. Etenim in initio illius operis: Visum est, inquit, etiam mihi, qui omnia a capite diligenter investigavi, deinceps tibi scribere: Non simpliciter autem, sed quemadmodum tradiderunt nobis qui ab initio spectatores et ministri Verbi fuerunt. Mentionem igitur facit illius commentarii, diligentiam, qua usus est illic, ei redigens in memoriam. Diligentiam autem illum cominonefacit, ut illam ipsam, et eam, qua usus est in hoc libro mente atque memoria tenens, ad ea quæ scribuntur, maxime animum attendat. Quamobrem ne optis quidem hic habuit alia commendatione. Nam qui idoneus ac gravis scriptor habitus sit, ac fidem fecerit earum rerum, quæ audivit, huic ea, quæ non ab aliis accepit, sed ipse vidit, componenti longe major fides haberi debet. Idcirco non dicit: Primum quidem Evangelium, quod conscripsi: sed, Primum quidem librum seu commentarium: non enim erat vanus, et inanis

καὶ ελεγε· Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν αὐτά. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι οὐκ ἠδύναντο, οἱ συγγενόμενοι χρόνον τοσούτων αὐτῶ, καὶ τοσούτων κοινωρήσαντες ἀπορήρων, καὶ τοσαῦτα θεασάμενοι θαύματα, πῶς ἂν οἱ ἀπὸ βρωμῶν καὶ εἰδῶλων καὶ θυσῶν καὶ αἰδῶλων καὶ κροκοδείλων· τοιαῦτα γὰρ ἦν τῶν Ἑλλήνων τὰ σεβάσματα· καὶ τῶν ἄλλων κακῶν τότε· πρῶτον ⁸⁰ ἀποσπασθέντες, ἀθρόον τοῦ ὑψηλοῦς τῶν δογμάτων ἐδέξαντο λόγους; Πῶς δ' ἂν καὶ Ἰουδαῖοι, οἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν μανθάνοντες καὶ ἐνηχούμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ, Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεὸς σου εἷς ἐστίν, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλος· καὶ ἐν τῇ σταυρῷ ἰδόντες αὐτὸν πρῶτον ἠλωμένον, μάλιστα δὲ καὶ σταυρώσαντες καὶ θάψαντες καὶ οὐδὲ ἀναστάντα ἰδόντες, ἀκούοντες ὅτι Θεὸς ἐστὶν αὐτὸς οὗτος καὶ τῷ Πατρὶ ἴσος, οὐκ ἂν μάλιστα πάντων ἀπεπήδησάν τε καὶ ἀπεβράβησαν; Διὰ τοῦτο ἔρημα καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς προεβάβησαν, καὶ πολλῇ μὲν κέχρηται τῇ τῆς συγκατάθεως οἰκονομίᾳ, θαύματα τε ⁸¹ ἀπολαύουσι τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος· καὶ μέγιστα ὡν αὐτῆς πεποιήκεν ἐργάζονται τῷ αὐτοῦ ὀνόματι· ἵνα ἐκαστέρωθεν αὐτοὺς χαμαὶ κειμένους ἀναστήσωσι, καὶ τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως πιστώσωσιν λόγον· καὶ γὰρ τοῦτο μάλιστα ἐστὶ τοῦτο τὸ βιβλίον ἀναστάσεως ἀπόδειξις· τοῦτο γὰρ πιστευθέντος, ὁδὸν καὶ τὰ ἄλλα προῦδαινεν. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις καὶ ὁ τοῦ βιβλίου σκοπὸς ἅπασι, ὡς ἂν τις παχυμερῶς συλλαβὸν εἴποι, οὗτος ⁸² μάλιστα ἐστίν· ἀκού· μεν δὲ λοιπὸν αὐτῶν τῶν προοιμίων.

crassius comprehensa dixerit, hoc po-
mum

C

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὧ Θεοφιλε.

Ἀναμνησκει τὸν Θεόφιλον τοῦ Εὐαγγελίου, ὥστε τὴν οἰκίαν ἀκριβείαν ἐνδείξασθαι· καὶ γὰρ ἀρχόμενος ⁸³ ἐκείνης τῆς πραγματείας, φησὶν· Ἐδῆξέ κάμολ παρακολούθησόντι ἀνωθεν πάνσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι, οὐκ ἀπλῶς δὲ, ἀλλὰ καθὼς παρέδωσαν ⁸⁴ ἡμῖν οἱ ἀπαρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου. Μέννηται οὖν τῆς πραγματείας ἐκείνης, τῆς ἐκείσε ἀναμνηστικῆς ἀκριβείας· τῆς ἀκριβείας δὲ ἀναμνησκει, ἵνα τὴν αὐτὴν ταύτην καὶ τὴν τοῦ παρόντος βιβλίου κατέχων ταῖς διανοαῖς, προσέχη ⁸⁵ μάλιστα τοῖς γραφομένοις· Διὸ οὐδὲ ἐδεήθη ⁸⁶ ἐν ταῦθα ἐτέρας συστάσεως. Ὁ ⁸⁷ γὰρ ἄπερ ἤκουσεν, ἀξιόπιστος γενόμενος γράψαι καὶ πιστευθεῖς, πολλῶ μᾶλλον, ἢ μὴ παρ' ἐτέρων ἤκουσεν, ἀλλ' αὐτὸς εἶδε, ταῦτα συντιθεῖς, δίκαιος ἂν εἴη πιστεύεσθαι. Διὰ τοῦτο οὐ λέγει, Τὸ μὲν πρῶτον Εὐαγγέλιον, ὃ εὐαγγελιστάμην, ἀλλὰ, Τὸν μὲν πρῶτον λόγον, διὰ τὸ ἄτυφον αὐτὸν εἶναι καὶ μετριόφρονα, καὶ μέγιστα ἑαυτοῦ νομίζειν εἶναι τοῦ Εὐαγγελίου τὴν προσηγορίαν· καίτοι γε ὁ ἀπόστολος

Variæ lectiones et notæ.

⁸⁰ πρώτοις erat. ⁸¹ pro, τὰ, lego δέ. ⁸² οὕτως, erat. ⁸³ ἀρχόμενος, erat. ⁸⁴ παρέδωσαν, erat. ⁸⁵ προσέχε, erat. ⁸⁶ ἴσ. ἐδεήθη. ⁸⁷ ἔ, erat in apographo; existimo scribendum, é.

αὐτὸν ἐντεῦθεν κοσμεῖ. Οὐ δὲ ἔπεινος, λέγων, ἐν τῷ A glorix cupidus : sed moderate de se sentiebat, ac
 Εὐαγγελίῳ. majorem esse putabat Evangelii appellationem,
 quam quod ab se sumi deberet, quoniam Apostolus eum hinc ornat, Cujus laus est, inquit, in
 Evangelio.

Τῷ δὲ, Περὶ πάντων, εἰπεῖν, δοκεῖ ἐναντιοῦσθαι
 τῷ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ· εἰ γὰρ ὁ μὲν φησὶν· Οὐκ
 ἦν πάντα γράψαι· ὁ δὲ Περὶ πάντων τὴν λόγον πε-
 ποιῆσθαι· ἄπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ἀναλήψεως. Τί
 οὖν φάμεν; Ὅτι, Περὶ πάντων, οὗτός φησι, τῶν συν-
 εχόντων καὶ καταπειθόντων μηδὲν παραλιπεῖν, ἐξ
 ὧν ἡ τοῦ κηρύγματος θεϊότης καὶ ἀλήθεια κατα-
 λαμβάνεται· ταῦτα γὰρ ἂ δι' ὧν ἔστι καταμαθεῖν
 τὴν τοῦ κηρύγματος θεϊότητα καὶ ἀλήθειαν, καὶ ὁ
 Λουκᾶς καὶ ἕκαστος τῶν εὐαγγελιστῶν τῷ ἰδίῳ
 λόγῳ κεφαλαιωδῶς, καὶ ὡς ἐν ὑποτυπώσει ἀκριθῶς
 ἐγκατέταξαν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁμοίως ὁ θεολόγος Ἰωάν- B
 νης περὶ πάντων τούτων διελέθει. Οὐ γὰρ ἐνέλιπόν
 τε, δι' ὧν ἡ τε κατὰ σάρκα τοῦ Λόγου οἰκονομία
 πιστεύεται τε καὶ ἐπιγινώσκειται, καὶ ἡ κατὰ
 τὴν θεότητα αὐτοῦ μεγαλειότης διελάμπει τε καὶ
 ἐμφανίζεται. Μὴ χωρῆσαι μὲν τοὶ τὰ γραφόμενα
 βιβλία τὸν κόσμον ὁ Ἰωάννης φησὶν, εἰ κατὰ
 μέρος καὶ ἐπὶ λεπτῷ πάντα γράφοιτο, ἂ ὁ
 Δεσπότης εἰπέ τε καὶ ἐποίησε· μάλιστα δὲ εἰ καὶ
 τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων καὶ εἰρημένων ἐπιζη-
 τῶν τις συντάττειν βούλοιο τῇ Γραφῇ. Οἱ γὰρ τού-
 των λόγῳ καὶ τὰ αἰτία, καθ' ἂ ἐνήρησι καὶ ἔλεγεν,
 οὕτε λογιμοῖς ἀνθρωπίνῳι ληπτοί, οὕτε γνωστοί,
 πλην ὅτι ὡς ὁ Θεὸς ἔπραττεν, ἂ ἔπραττε, καὶ τὴν
 ἀνθρωπίνην φύσιν πιστούμενος· οὕτε λόγῳ βῆθῆναι C
 δυνατοί, ἀλλ' οὐδὲ γραφῇ παραδοῦναι χωρητοί·
 ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ, οἶμαι, προστεθὲν, τὴν ὑπερβο-
 λὴν κολάζει τοῦ λόγου, καὶ οὐκ ἐξάπαντος δείκνυσι
 διατεινόμενον μὴ χωρῆσαι
 ferens : atque adeo ne scripturæ quidem mandari
 verbum, opinio, appositum exsuperationem et superlatiorem corrigit orationis et ostendit eum non
 contententem et asseverantem, mundum prorsus ac penitus capturum non fuisse.

Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι οὗτος ὁ εὐαγγε-
 λιστῆς, ἐπεὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων τῇ θεωρίᾳ ἐνδιετριβέ-
 θει, εἰκότως ἄπαντα αὐτοῦ τὰ ἔργα καὶ ποιήματα
 γινώσκει, οὐ μόνον ἂ μετὰ σαρκὸς ἐπεδείξατο, ἀλλ'
 καὶ ἔπειρ ἐξ αἰῶνος ἐδημιούργησεν ἀσώματά τε καὶ
 μετὰ σώματος· ὧν τῆς οὐσίας πέρας καὶ τῆς προ-
 αγωγῆς καὶ τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ὑπάρξεως, καὶ
 τῶν ἄλλων, εἰ τις γράφειν καθ' ἕκαστον ἐπιχειροῖη,
 οὐκ ἂν, εἰ τις καὶ δοίη τοῦτο κατὰ συγχώρησιν, D
 δυνατόν εἴη τὸν κόσμον τὰ γραφόμενα βιβλία χωρῆ-
 σαι. Εἰ δέ τις καὶ κόσμον ἐνταῦθα οὐ τὸν κόσμον
 ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν ἐπὶ πονηρῷ κείμενον ἀνθρωπον καὶ
 τὰ τοῦ κόσμου καὶ τὰ τῆς σαρκὸς ἐκλάβει φρονούντα·
 πολλαχῶς γὰρ καὶ οὕτως εἰληπταὶ τῆς Γραφῆς· εἰ-
 κῶτως λέγει ὁ Ἰωάννης, ὅτι Εἰ πάντα ἂ τὰ θαυμα-
 τουργηθέντα παρὰ τοῦ Χριστοῦ θελήσει τις ἀνα-
 γράφειν, οὐκ ἂν χωρῆσαιεν οἱ τοιοῦτοι, τῷ πλήθει
 τῶν ἔργων καὶ τῇ μεγαλειότητι εἰς ἀπιστίαν μᾶλλον,
 ἢ εἰς πίστιν φιλοῦντες ὑπάγεσθαι. Καὶ γὰρ διὰ

Varie lectiones et notæ.

ἂ περιεῖσθαι, erat. ἂ πάντες, erat.

Porro quod, de omnibus dixit, hoc verbo vide-
 tur Joanni evangelistæ a lversari : siquidem ille
 dicit, non potuisse omnia scribi, hic vero, sese
 de omnibus scripsisse a principio usque ad as-
 sumptionem. Quid igitur dicimus ? nempe hunc,
 quod dicit, de omnibus, significare se ex iis, qui-
 bus res nitebatur, quæve in primis requireban-
 tur, ex quibus divinitas prædicationis et veritas
 deprehenditur, nihil prætermisisse. Nam illa, per
 quæ divinitas et veritas prædicationis cognosci
 potest, cum Lucas, tum evangelistarum quis-
 que in suum librum summatim, ac quasi per deli-
 neationem industrie diligentique retulerunt, at-
 que ipse similiter Joannes ille Theologus ac Dei-
 tatis præco de his omnibus commentatus est at-
 que tractavit. Non enim aliquid earum rerum
 prætermiserunt, per quas tum ea, quæ in carne
 contigit, administratio Verbi creditur atque cognos-
 citur, tum ea quæ in deitate ejus est, majestas elu-
 cet atque declaratur. At Joannes mundum ait non
 capturum ea, quæ exararentur volumina, si par-
 ticulatim ac minutatim omnia scriberentur, quæ
 Dominus et dixit et fecit : maxime vero si quis etiam
 rationem factorum atque dictorum requirens 5 scrip-
 tura persequi atque complecti velit. Illorum enim ra-
 tiones et causæ propter quas aliquod vel dicebat vel
 faciebat cogitationibus humanis neque percipi, ne-
 que cognosci, neque oratione explicari possunt,
 præter quid quod tanquam Deus agebat, quod
 agebat, etiam humanam interim naturam præ se se
 atque comprehendi possunt, et alioquin etiam
 mundum capturum non fuisse.

Potest autem hoc quoque dici, hunc evangeli-
 stam, quia magis quam cæteri speculationi insistit,
 merito universa illius opera ac facta intelligere,
 non ea modo quæ cum carne præstitit, verum
 etiam ea quæ a sæculo effecit incorporea corpo-
 rea que : quorum naturæ finem et productionis et
 differentix et substantiæ cæterorumque si quis
 singulatim scribere aggrediatur, ne, si quis etiam
 hoc del per concessionem, fieri quidem posset, ut
 mundus caperet volumina, quæ scriberentur.
 Quod si quis etiam mundum hic, non mundum
 simpliciter, sed eum, qui improbitate obsitus ac
 præditus est, hominem, ac mundana atque carnalia
 animo agitantem accipiat : in multis enim locis
 Scripturæ etiam sic accipitur : recte dicit Joannes.
 Quod si quis omnia, quæ a Christo mirabiliter
 facta sunt, litteris mandare velit, capere non posse
 eos, qui tales sunt, multitudine ac magnificentia
 operum ad incredulitatem soliti adduci. Etenim

neirco multis in locis evangelistæ, ac sæpenuero A
 uitas catervas eorum, qui sanati fuerunt, silen-
 tio præmittunt, ac multa miracula transeunt:
 tantummodo significantes, multos a variis morbis
 liberatos, et multa facta esse miracula, et hujus-
 modi, narrationem autem non exponunt. Plurimum
 enim particularis narratio crassioribus et errore
 præoccupatis, incredulitatem potius atque detrec-
 tationem et aversionem auscultationis, quam
 fidem et alacritatem ad auscultandum solet ingene-
 rare.

Quæ Jesus cæpit tam facere, quam docere.

Miracula atque doctrinam dicit: non solum au-
 tem hoc, verum etiam, quod faciendo doceret.
 Non enim verbis quidem hominibus mandabat, ut
 facerent, ipse vero non faciebat, sed per ea, quæ B
 ipse faciebat, etiam homines admonebat, ut ad sui
 imitationem et studium virtutis sese transferrent.
 Sciendum est autem Theophilum unum fuisse de
 numero piorum, qui ab ipso Luca ad pietatem
 erant instituti. Ac ne ulteris, si unius hominis
 gratia adeo sollicitus fuit, eumque tanti fecit, ut
 integros libros atque tractatus scriberet. Servabat
 enim Dominicanam vocem, quæ dicit: Non est vo-
 luntas Patris mei, ut pereat unus de parvis his.
 Sed cur uni cum scriberet Theophilo, non unum
 librum fecit, sed in duas partes divisit argumenta?
 Propter perspicuitatem, et ut reficeret auditorem,
 atque etiam argumento divisi tractatus erant, ita-
 que recte ipse quoque hæc opera in duas partes
 divisit.

*VERS. 2. Usque ad eum diem, quo posteaquam
 mandata dedit apostolis per Spiritum sanctum, quos
 elegerat, assumptus et subiectus est.*

Posteaquam per Spiritum sanctum mandata
 dedit: id est, posteaquam locutus est ad eos
 spiritualia verba. Nihil hoc sit humanum, quod
 per Spiritum eis mandavit; quemadmodum etiam
 ipse Dominus humiliter et ad dispositionem et ad-
 ministrationem accommodatius loquens dicebat:
 Sin autem per Spiritum Dei ego dæmonia ejicio.
 Aut: Per Spiritum ubi mandata dedit, dicit, non
 quod Filius Spiritu indignetur: sed quod ubi (quid)
 Filius conficit et exsequitur, illic etiam Spiritus,
 utpote ejusdem cum eo naturæ atque conditionis,
 et in opere versatur, et una adest. Sed quid
 mandavit? Itæ, docete omnes nationes, eosque
 baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus
 sancti: ac docete eos servare quæcunque mandavi
 vobis. Posteaquam mandata dedit, inquit, in subli-
 me exceptus et subvolutus est. Non dixit, Ascendit;
 sed adhuc tanquam de homine loquitur. Hinc au-
 tem intelligimus, quod etiam post resurrectionem,
 docebat discipulos. Sed tempus hoc nemo plene et
 exacte descripsit; sed Joannes quidem magis quam cæteri omnes immoratur in eo: omnia au-
 tem nemo plane exposuit: ad aliud enim festinabant.

Variæ lectiones et notæ.

- ἢ ἄνθρωπος. ἢ αὐτοῦ, erat. ἢ ἐκάλω, erat. ἢ ἰσ. πλέον.

τοῦτο πολλοῦ οἱ εὐαγγελισταὶ καὶ πολλὰκις ἄνωγον
 ὄλον λαθέντων παρατρέχουσι, καὶ πολλὰ τῶν θαυμα-
 τουργημάτων ὑπερβαίνουσι, μόνον ἐπισημαίνοντες,
 ὅτι πολλοὶ ἐκ ποικίλων παθῶν ἀπηλλάγησαν· καὶ
 πολλὰ ἐγένοντο θαύματα, καὶ τοιαῦτα· τὴν δὲ ἐξήγη-
 σιν οὐ ποιοῦνται. Τῶν γὰρ κλειόνων ἢ κατὰ μέρος
 διήγησις τοῖς παχύτεροις καὶ τῇ πλάνῃ προκατασχ-
 μένοις, ἀπιστίαν μᾶλλον καὶ ὄκνον τῆς ἀκρόασις,
 ἢ πίστιν καὶ προθυμίαν εἰς τὴν ἀκρόασιν ἐμποιεῖν
 εἴωθεν.

Ὅτι ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν.

Τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκαλίας φησὶν· οὐ τοῦτο
 δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῷ ποιεῖν ἐδίδασκεν· οὐ
 γὰρ λόγῳ μὲν ἐπίτρεπε τοῖς ἄλλοις ἡ πράττειν,
 αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπράττειν, ἀλλὰ δι' ὧν αὐτὸς ἐπράττει,
 διὰ τούτων παρήγει καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς μίμησιν
 ἑαυτοῦ καὶ ἀρετῆς ἐπιμειλιαν μετατίθεσθαι. Ἰστέον
 δὲ ὅτι ὁ Θεοφίλος εἰς τὴν τῶν εὐσεβῶν, τῶν κατη-
 χηθέντων ὑπ' αὐτοῦ τὴν εὐσεβείαν. Καὶ μὴ θαυμάσει,
 εἰ ἔνεκεν ἀνδρὸς ἐνὸς τοσαύτην φροντίδα κατεβάλετο,
 ὡς δύο αὐτῷ γράψαι πραγματείας ὀλοκλήρους· καὶ
 γὰρ φύλαξ ἦν τῆς δασποτικῆς φωνῆς, τῆς λεγομένης·
 Οὐκ ἔστι δέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα ἀπώληται εἰς
 τῶν μικρῶν τούτων. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἐν γράψῳ τῷ
 Θεοφίλῳ, οὐχ ἐν βιβλίῳ ἐποίησεν, ἀλλ' εἰς δύο
 διεῖλε τὰς ὑποθέσεις; Σαφηνείας ἔνεκεν, καὶ τοῦ δια-
 ναπαύσαι τὸν ἀκροατὴν· ἔτι καὶ ὑποθέσει διηρημέ-
 ναι ἦσαν αἱ πραγματείας· καὶ εἰκότως καὶ αὐτὸς εἰς
 δύο διεῖλε ταύτας τὰς πραγματείας.

*- Ἀρχὴ ἡς ἡμέρας ἐντεταλμένος τοῖς ἀκοστώ-
 λοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὗς ἐξελέξατο, ἀρε-
 λήσθη.*

Διὰ Πνεύματι· ἐντεταλμένος, τουτέστι, πνευματικῶς
 πρὸς αὐτοὺς εἰπὼν ῥήματα· οὐδὲν ἀνθρώπινον ἢ
 τοῦτο, ὅτι ἐν Πνεύματι αὐτοῖς ἠνετείλατο, καθὼς
 καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης ταπεινότερον καὶ οἰκονομικώ-
 τερον φάσκων ἔλεγεν· Εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ
 ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· ἢ, Διὰ Πνεύματος, φησὶν.
 ἐντεταλμένος, οὐχ ὅτι ὁ Υἱὸς ἐδεήθη τοῦ Πνεύματος,
 ἀλλ' ὅτι ἐνθα ἂν ὁ Υἱὸς διαπράττεται, ἐκεῖ καὶ τὸ
 Πνεῦμα, ὡς ὁμοφυῆς, καὶ ἐνεργεῖ καὶ συμπάροισι.
 Τί δὲ ἐνετείλατο; Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα
 τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-
 τρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δι-
 δάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐντεταλμῆν
 ὑμῖν. Ἐντεταλμένος, φησὶν, ἀνελήφθη· οὐκ εἶπεν,
 Ἄνεβη· ἀλλ' ἔτι ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγεται. Ἐν-
 τεῦθεν δὲ μανθάνομεν ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν
 ἐδίδασκε τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ τὸν χρόνον τοῦτον οὐδεὶς
 εἶπε μετὰ ἀκριβείας· ἀλλ' ἐγγρονίζει μὲν αὐτῷ ὁ
 Ἰωάννης τῶν ἄλλων πάντων· πάντα δὲ σαφῶς
 οὐδεὶς ἀπήγγειλε· πρὸς γὰρ ἕτερον ἠπεύγοντο.

Ὅτις καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ Α παθεῖν αὐτὸν ἐκ πολλοῖς τεκμηρίοις δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα.

Εἰπὼν περὶ τῆς ἀναλήψεως πρότερον, λέγει καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Ἐπειδὴ ἤκουσας ὅτι ἀνεληφθῆ, ἵνα μὴ νομίσης ὅφ' ἐτέρων αὐτὸν ἀνεληφθῆαι, ἐπήγαγεν Ὅτις καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. Εἰ γὰρ ἐν τῷ μείζονι ἔμυθον παρέστησεν, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ ἐλάττω, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα, ἀλλ' οὐκ ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα. Οὐ γὰρ ὡς περὶ τῆς ἀναστάσεως συνεχῶς αὐτοῖς συνῆν, οὕτω καὶ τότε, ἀλλ' ἐφίστατο καὶ ἀφίστατο πάλιν, ἀνάγων αὐτῶν τὰς διανοίας, καὶ οὐκέτι συγχωρῶν ὁμοίως πρὸς αὐτὸν διακεῖσθαι, ὡς πρὸ καὶ ἔμπροσθεν· ἀλλ' ἐκάτερα μετὰ πολλῆς σοφίας καὶ ἀκριβείας κατεσκευάζει, καὶ τὸ πιστεῦσθαι τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸ μείζονα Β αὐτὸν νομισθῆναι λοιπὸν, ἢ κατὰ ἄνθρωπον, καίτοι γε ταῦτα ἐναντία ἦν. Ἵπὲρ γὰρ τοῦ πιστεῦσθαι τὴν ἀνάστασιν, πολλὰ ἐν ἀνθρώπινα ἔδει γενέσθαι, ὑπὲρ δὲ θατέρου, τούναντιον. Ἄλλ' ὁμοῦ ἀμφοτέρω γέγονε μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ· δι' ἡμερῶν γὰρ τεσσαράκοντα τῶν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως μέχρι τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάβου, ἐν αἷς καὶ συνέφαγε καὶ συνέπιεν αὐτοῖς, δεικνύς ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ σταυρωθεὶς καὶ ταφεὶς καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις; ἔφάνη: Ὅτι πάντα σμικρὰ ἂν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς, οὐκ εἶδόντι τὸ ἀπόρρητον τοῦ μυστηρίου. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ ἠπίστουσαν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐθορυβοῦντο, καὶ ἀφῆς ἐδεήθησαν, τῆς διὰ χειρὸς καὶ τραπέζης, τί τοὺς πολλοὺς εἰκόσ ἦν παθεῖν; Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν σημειῶν ὧν C ἔλαβον χάριν ποιεῖν οἱ ἀπόστολοι, ἀναμφίβολον ποιεῖ τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν καὶ κοινήν· ὥστε μὴ τοῖς τότε μόνον, ὅπερ ἐκ τῆς ὀψεως ἐμελεε γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα φανερὰν γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν.

etque communem, ut non iis duntaxat, qui tunc omnibus, qui postea fuerunt, manifesta resurrectio

Ὁρατὸν ἀποστόλοις, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ συνάλλεζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱερουσαλῶν μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου.

Βασιλείαν αὐτὸς ὁ Κύριος ἐκάλει τοῦ Πατρὸς καθ' ὃν ἠ ἐπηγγείλατο τοῖς μαθηταῖς τὸ καινὸν συμπίνειν ποτήριον· καινὴν πόσιν καλῶν, ἣν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἑαυτοῦ συνέπιεν αὐτοῖς. Καὶ καινὴν βροδίαν συνέφαγεν, οὐ κατὰ τὴν προτέραν τάξιν, ἣν συνηθίεν αὐτοῖς καὶ συνέπιεν πρὸ τῆς ἀναστάσεως. Τότε γὰρ κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας, ὁμοιωθεὶς ἡμῖν, ἔσθιεν καὶ ἐπιεν καθὼς ἡμεῖς, ἐκὼν ἐνδιδοῦς τῇ σαρκὶ τὴν τῆς τροφῆς· χρειαν ἐπιζητεῖν· δὲ καὶ τὸ τῆς πίνης βουλόμενος προσήκατο πάθος· μετὰ δὲ γε τὴν ἀνάστασιν οὐκέτι κατὰ χρειαν ἐπαγέτε καὶ ἐπιεν, ἀλλὰ μόνον πιστούμενος ἄπει τὴν ἀληθῆ

VERS. 3. Quibus etiam, posteaquam supplicio subisset affectus, nullis argumentis et signis viventem sese per dies quadraginta præbuit.

Postquam dixit de assumptione prius, dicit etiam de resurrectione. Quandoquidem audivisti, assumptus est, ne putes eum ab aliis assumptum esse, subiunxit: Quibus etiam exhibuit sese viventem. Nam si in majori sese exhibuit, multo magis in minori. Per dies, sive intra dies quadraginta, et non in diebus quadraginta. Non enim, sicut ante resurrectionem continenter una cum eis erat, ita etiam tunc: sed accedebat et rursus discedebat, sursum erigens eorum mentes, et non amplius concedens, ut similiter atque superiora tempore adversus sese affecti essent, sed utraque cum magna sapientia atque cautione agebat, ut et resurrectio crederetur, et ipso major posthac, quam pro homine haberetur, quamquam hæc sane contraria erant. Nam pro hoc, ut resurrectio crederetur, multa humana fieri oportebat: pro altero vero, contrarium. Verumtamen utraque convenienti tempore facta sunt: videlicet intra dies quadraginta, qui intercesserunt a resurrectione usque ad ascensionem et reditum in cælum, in quibus etiam una cum iis comedit ac bibit, ostendens interim, quod ipse esset is, qui crucifixus, qui sepultus esset, qui a mortuis resurrexisset. Sed quare non omnibus, sed solis apostolis apparuit? Quia vulgo hominum, qui arcanum mysterium non noverant, spectrum esse visum fuisset. Nam si etiam ipsi discipuli initio fidem non habebant, sed turbabantur, et tactu manus et mensa opus habebant: qualem verisimile est vulgi affectum futurum fuisse? Idcirco per signa, quæ faciendi causa acceperunt apostoli, non ambigam, sed certam efficit resurrectionis demonstrationem erant: quod ex aspectu fieri debebat: verum etiam facta sit.

VERS. 3. Dum conspicitur ab eis, ac loquitur ea quæ pertinent ad regnum Dei.

VERS. 4. Et una cum eis vescens, præcepit illis, ne discederent Hierosolymis, sed expectarent promissum Patris, quam, inquit, audivistis ex me.

Regnum Patris Dominus ipse vocavit, in quo novum una cum eis poculum discipulis promiserat bibiturum: novum potum vocans, quem una cum illis bibit post resurrectionem: atque etiam novum una cum illis cibum comedit, non quemadmodum prius instituerat, cum una cum eis comedebat et bibebat antequam resurrexisset. Tunc enim, excepto peccato, omnino nobis assimilatus, comedebat et bibebat quemadmodum nos, ultro carni indulgens, ut requireret necessarium usum cibi. Quamobrem famis quoque affectum volens admisit: sed post resurrectionem sane non amplius necessario co-

Variae lectiones et notæ.

** desiderari videtur, μένοις. ἢ ἰσ. καθ' ἡν.

medit et bibit, sed solummodo ut universis fidem faceret vere corporis nature, quod et supplicio volens affectus esset et divinitus resurrexisset. Hunc igitur novum cibum et potum vocavit, quibus una cum discipulis post resurrectionem, non quemadmodum prius consueverat, usus est. Etenim in quadraginta diebus, inquit, συναλλίζετο, id est, una cum eis vescabatur, videlicet communi utens sale et mensa. Sed quomodo, nostrum non est dicere. Hæc enim non solito more, sed magis admirabili modo acciderunt: non quod natura deinceps cibi indigeret, sed quod condescensio atque accommodatio fieret ad demonstrandam resurrectionem. Et patefaciens **S** regni mysteria, præcepit, etc. Cur tandem hoc eis ut facerent, mandavit? Nam primum quidem eos metu percussos atque tremantes in Galilæam eduxit, ut securi ea, quæ diceret, audirent: parati enim erant ad locum et munus suum descendendum; deinde postquam audiverant, ac quadraginta dies una conversati erant, mandavit ne ab Hierosolymis discederent. Cur tandem? Quia quemadmodum milites, siqui multitudini objiciendi sunt, nemo antequam sese arnaverint, exire sinit: neque ex carceribus equos prosilire antequam aurigam acceperint: ita nimirum etiam illos, antequam Spiritus descendisset, ne a multitudine facile capi ac subigi possent, in acie conspicui non sinebat; non solum autem idcirco, sed quod multi etiam illic credituri erant. Atque etiam tertia causa est, ne qui dicerent, eos, notis relictis, ad peregrinos ostentatum et jactatum sese venisse, idcirco apud illos ipsos, qui cædem fecerant, qui crucifixi erant, qui sepeliverant, in ipsa urbe, in qua nefarium facinus committere ausi erant, argumenta ac signa proferebant, quæ non poterant refelli. Sed quando audiverunt illum promittentem? Quando dicebat: Expedit vobis ut ego abeam. Nisi enim ego abiero, Paracletus ille non venit ad vos. Et rursus, Rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis. Sed cur non illo præsentem, neque digresso statim advenit, sed post octo aut novem dies, sive cum completerentur dies Pentecostes sive quinquagesimæ? ac præterea, quomodo, si nondum Spiritus advenerat, dicebat: Accipite Spiritum sanctum? Potest igitur dici hoc idcirco ab illo dictum esse, quod vellet eos capaces maximeque idoneos efficere atque sufficientes ad Spiritum recipiendum: acceperunt autem illum, cum ad eos descendit: aut, quod de futuro, tanquam de re jam præsentem et instante locutus sit: ut cum dicit: Calcate super serpentes et scorpiones et super omnes copias inimici.

φύσιν τοῦ σώματος ὅτι καὶ πέπονθεν ἐκὼν, καὶ ἀνέστη θεοπρεπῶς. Ταύτην οὖν καινὴν βρωσίην καὶ πόσιν ἐκάλει, τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γεγενημένην αὐτῷ μετὰ τῶν μαθητῶν, οὐ κατὰ τὴν πρῶτην συνθήκην καὶ γὰρ, φησὶν, ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις αὐτοῖς συναλλίζετο⁸⁸, τούτεστι, κοινωνῶν ἄλλων, καὶ κοινωνῶν τραπέζης. Τὸ δὲ πῶς, οὐχ ἡμέτερον εἰπεῖν. Τρόπων γάρ τινι παραδοξότερον ταῦτα ἐγένετο· οὐχ ὡς τῆς φύσεως δεομένης; βρωμάτων λοιπὸν, ἀλλὰ συγκαταβάσεως γενομένης πρὸς ἀποδείξιν τῆς ἀναστάσεως. Καὶ τὰ περὶ τῆς βασιλείας ἀποκαλύπτων μυστήρια⁸⁹. Τί δὴποτε παρήγγειλεν αὐτοῖς τοῦτο ποιεῖν; Πρῶτον μὲν οὖν αὐτοὺς δεδοκίχτας καὶ τρέμοντας εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἐξήγαγεν, ἵνα μετὰ ἀδείας ἀκούσωσι τῶν λεγομένων· ἔτοιμοι γὰρ ἦσαν εἰς τὸ λειποτακτεῖσθαι· εἶτα ἐπειδὴ ἤκουσαν καὶ τεσσαράκοντα διέτριψαν ἡμέρας, παρήγγειλεν ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Τί δὴποτε; Ὅτι καθάπερ τινὰς στρατιώτας μέλλοντας εἰς πλῆθος ἐμπίπτειν, οὐδεὶς ἀρήσιν ἐξελεῖν ἕως ἂν ὀπλιῶνται, οὐδὲ ἱπποὺς προπλεῖν τῆς βασιλείας, ἕως ἂν τὸν ἠνίοχον λάθωσιν· οὕτω δὲ καὶ αὐτοὺς πρὸ τῆς τοῦ Πνεύματος καθόδου ἐκινήσθαι ἐπὶ τῆς παρατάξεως οὐκ ἀφίει, ὥστε μὴ γινέσθαι εὐχειρώτους καὶ ἀλωσίμους τοῖς πολλοῖς· οὐδὲ γὰρ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ μέλλοντες πιστεῦειν αὐτοῖσι· καὶ τρίτον, ἵνα μὴ τινες λέγωσιν, ὅτι τοῦ; γνωρίμους ἀφέντες, πρὸς τοὺς ξένους⁹⁰ ἦλλον κομπᾶσαι, τούτου χάριν παρ' αὐτοῖς τοῖς πεφρονεκόσι παρέχουσι τὰ τεκμήρια· παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐσταυρωκόσι, τοῖς θάψασιν, ἐναυτῇ τῇ πόλει, ἐν ἧ τὸ παράνομον ἐτολήθη. Πότε δὲ ἤκουσαν τὴν ἐπαγγελίαν; Ὅτι ἐλεγε· Συμφέροι ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Πιράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· καὶ πάλιν, Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει⁹¹ ὑμῖν. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐχὶ παρόντος αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπελθόντος εὐθέως παρεγένετο, ἀλλὰ μετὰ ὀκτῶ ἢ ἐννέα ἡμέρας, ἦτοι ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς; Ἐτι δὲ πῶς, ἐτὶ ἡμέρας τὸ Πνεῦμα παρεγγόνει, ἐλεγε, Λάβετε Πνεῦμα ἄγιον; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο μὲν ἐλεγε, δεκτικούς αὐτοὺς καὶ ἐπιτηδεωτάτους παρασκευάζων καὶ ἀρχοῦντας εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Πνεύματος· ἔλαβον δὲ, ὅτε κατήλθεν ἐπ' αὐτούς· ἢ, ὅτι τὸ μέλλον ἐσσεσθαι, ὡς ἤδη παρὸν καὶ ἐνεστηκός, εἶρηκεν, ὡς ὅταν λέγῃ· Πατεῖτε ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν, ὅτι τοῦ Πνεύματος ἡ ὁδὸς ποικίλη τίς ἐστι καὶ πολυμερής· ἢ μὲν γὰρ καθαρτικὴ, ἢ δὲ τελειωτικὴ· καὶ ἢ μὲν ἀγιαζούσα, ἢ δὲ ἀγιαστικούς δημιουργούσα· ἢ μὲν γλωσσῶν ποριστικὴ, ἢ δὲ προφητείας· ἢ μὲν ταπεινοποιημάτων, ἢ δὲ ἐρμηνείας παρεκτικὴ· καὶ

Varia lectioes et notæ.

⁸⁸ Exponit dictionem, συναλλίζεμενος, quam Erasmus vertit, « congregans. » Sane dictio simplex ἀλλίζω alias significat « congrego » et « accumulo; » unde ἄλις, « abunde, cumulate; » alias « in pulvere volutor, pulvere inquinor, in pulvere luctor; » unde ἡ ἄλις, et ἡ ἄλις, « arena, » in qua serpentes conservantur et volitant. Significat item, « sale conspergo, » et « condico. » Hinc compositum συναλλίζεμαι, « simul utrorumque, eadem utriusque mensa, » quod vetus interpres « convesci » dixit; quem, ut ipse proprius accedentem ad interpretationem Theophylacti, ego quoque sequor. ⁸⁹ Addebatum forte παρήγγειλεν, quod uacuas supplevit. ⁹⁰ ἢ τὸς ξένους. ⁹¹ πῶς ἦν ἐστὶν.

μυρία ἄλλα. Οὐδένου κωλύει κατὰ τὴν ποικίλην καὶ πολυμερῆ τοῦ Πνεύματος διανομήν, διαφόρως αὐτοῦ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν δέξασθαι· ἡ μόντοι τελεία καὶ τελειοποιός, ὥστε καὶ ἐτέρους τελειοποιεῖν τοῦ Πνεύματος τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφύτῃς, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Πεντηκοστῆς γέγονεν· ὅτε καὶ ἐν εἴβει γλωσσῶν αὐτοῖς πυρίνων ἐπιφανέν, ὅλης αὐτοῦ τῆς ἐνεργείας ἐνέπλησε. Διὰ τοῦτο δὲ αὐτοῦ ἀπέστη, καὶ ἐκείνο τότε ἦλθε· καὶ τότε, οὐδὲ εὐθέως· ἵνα ἐν ἐπιθυμίᾳ γενόμενοι, οὕτω λάθωσι τὴν χάριν. Εἰ δὲ παρόντος· ἐκείνου τὸ Πνεῦμα ἐπέστη· καὶ ὁ μὲν ἀπῆλθε, τὸ δὲ ἔμεινεν, οὐκ ἦν τοσούτον τῆς παραμυθίας. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτοῦ δυσσαποπάστως εἶχον διὸ ἄνετοι καὶ οὐδὲ εὐθέως ἐπιφοιτῆ τὸ Πνεῦμα· ἵνα καὶ μικρὸν ἀθυμήσαντες, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ χρεῖα τῆς ἐπαγγελίας καταστάντες, καθαρὴν καὶ ἀπρητισμένην δέξωνται τὴν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ἡθονῆν. Ἄλλως δὲ, εἴη ἐν οὐρανῷ φανῆναι τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ τὰς καταλλαγὰς γενέσθαι ἀπρητισμένας, καὶ τότε ἔλθειν τὸ Πνεῦμα. Σκοπεῖ δὲ, ἡλίχην αὐτοῖς ἀνάγκην ἐπέθηκεν ἐν Ἱερουσαλὺμοις μένειν διὰ τοῦτοσχεσθαι· ἵνα γὰρ πάλιν μετὰ τὴν ἀνάληψιν μὴ φύγωσι, τῇ προδοσίᾳ ταύτῃ, καθάπερ τινὲς δεσμῶν, κατέχει πάντας αὐτοῦς ἐκεῖσε, διὰ τῶν χρηστατέρων ἐλπίδιον κεχηγένοι ποιῶν αὐτοῦς τῷ ἀδελφῷ τῶν ἐπρητημέων ἐλπίδιον. Οὐκ ἂν δὲ τις ἁμάρτοι, καὶ τότε εἰληφέναι αὐτοῦς λέγων ἐξουσίαν τινὰ καὶ χάριν πνευματικὴν· οὐκ ὥστε νεκροὺς ἐγείρειν, ἀλλ' ὥστε ἀφίναί ἁμαρτήματα. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ἐν ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίναί αὐτοῖς, καὶ τὰ ἐξῆς, δεκνὺς ὅποσον εἶδος ἐνεργείας διδώσι. Νῦν μὲν γὰρ ταῦτη περιβάλλει τῇ δυνάμει· μετὰ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν τῶν σημείων ἐνεργεῖαν παρέχει. Διὸ φησι· Ἀψέσθε δύναμιν, καὶ τὰ ἐξῆς.

peccaverit, si quis dicat, etiam tunc illos accepisse quamdam potestatem ac gratiam spiritualem: non ut mortuos resuscitarent, sed ut peccata remitterent. Quamobrem etiam subjunxit: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, etc., nempe ostendens, quam speciem efficientiæ daret. Nam tunc quidem eos illa potestate præditos efficit, sed post quadraginta dies signorum efficientiam præbet. Quamobrem dicit: Accipietis virtutem, etc.

Ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι· ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οὐ μετὰ κολῶν ταύτας ἡμέρας.

Εἰπὼν περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, Ἐν ἡκούσατέ μου, ἐπήγαγεν, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ δεῖκνυσι λοιπὸν τὸ μέσον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Ἰωάννου φανερώς, καὶ οὐκ ἐτι, ὡς πρὸ τούτου συνεσχισμέως, ὡς ὅτε ἐλεγεν· Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστὶ· νῦν δὲ φανερώς φησιν· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι· ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· καὶ δεῖκνυσι αὐτοῦς ἤδη μείζων· γεγεννημένους Ἰωάννου, εἴη καὶ αὐτοῖς ἔμελλον βαπτίζεσθαι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Βαπτίτω ὑμεῖς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· ἀλλὰ, Βαπτισθήσεσθε, πανταχοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης μέτρα καὶ τύπος καταλιμπάνων ἑμῖν· τοῦτο γὰρ λοιπὸν ἀπὸ τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου ὄφελον ἦν, ὅτι αὐτοῦ ἦν ὁ βαπτί-

Potest autem aliter quoque dici, donationem videlicet Spiritus variam quamdam multasque in partes esse distributam. Nam alia quidem vim habet expiandi, alia vero facultatem consummandi: atque alia quidem consecrat, alia vero consecrandi vi præditos efficit: alia quidem linguas suppeditat, alia vero prophetiam: alia quidem miraculorum efficientiam, alia vero interpretationem præbet: atque alia sexcenta. Nihil igitur vetat, prout varia est ac in multas partes divisa largitus Spiritus, etiam diversis modis illos gratiam sancti Spiritus accepisse. Perfectus tamen ille, ac perfectorum effector, qui etiam alios perfectos reddere poterat, ad apostolos Spiritus sancti appulsus et accessus accidit in tempore Pentecostes: quando etiam in

specie linguarum ignearum cum eis apparuisset, tota sua illos efficientia replevit. κείνῳ αὐτὸν discessit, et ille tunc venit: et tunc, non autem statim, ut cupidi effecti, ita tandem gratiam acciperent. Quod si præsentem illo Spiritus supervenisset, et ille quidem abisset, hic vero mansisset, non tanta consolatio fuisset. Etenim admodum ab illo iuviti disvehebantur, ideo ascendit, ac nec protinus advenit Spiritus, ut et parumper contristati, et cupidissimi facti atque promissionis egentibus, puro atque perfecto propter presentiam Spiritus gaudio fruerentur. Atque alioquin etiam in cælo nostram naturam apparere, reconciliationesque perfectas fieri, ac tunc venire Spiritum oportebat.

Vide quantum, es Hierosolymis manendi per promissionem imposuerit necessitatem. Nam ne rursus fugerent post assumptionem, hac expectatione, quasi vinculo quodam omnes eos detinet illic per spem rerum commodiorum, incertæ spei rerum suspensarum eos faciens inhiare. Cæterum non

VERS. 5. Quoniam Joannes quidem aqua baptizavit, vos autem baptizabimini Spiritu sancto post hosce dies haud multos..

Cum dixisset, ut expectarent promissum Patris, de quo ex ipso audissent, subjunxit: Nam Joannes quidem aqua baptizavit; etc. ac deinceps, quid inter ipsum et Joannem interesset, aperte demonstrat, et non amplius, ut antehac, tecte et quasi sub umbra: quemadmodum cum diceret: Sed qui minor est in regno cælorum, major est illo. Nunc autem aperte dicit: Joannes quidem aqua baptizavit: vos autem baptizabimini Spiritu sancto; et ostendit illos jam majores evasisse Joanne, si quidem ipsi quoque baptizaturi erant Spiritu sancto. Non dixit autem, Baptizabo vos Spiritu sancto: sed, Baptizabimini, ubique animi demissi modestiam et exemplum nobis relinquens. Nam id jam tunc deinceps ex Joannis testimonio con-

stabat et liquebat, ipsum videlicet esse, qui baptizaret : Ipse enim nos baptizabit Spiritu sancto et igne. Sed qui dixit, Baptizamini, seu perfundimini, cum aqua in cœnaculo non esset? Quia majore vi ac potestate Spiritus præditus est : per quem etiam aqua operatur, quemadmodum nimirum etiam ipse dicitur unctus esse, cum nusquam oleo unctus sit, sed Spiritum acceperit : atque alioquin **10** etiam aqua baptizari illos in diversis temporibus reperiri potest : nam in nobis utraque sub unum temporis articulum cadere possunt : tunc vero diversis etiam temporibus ac separatim ; nam initio apostoli aqua baptizati sunt ab Joanne, sed postea etiam Spiritu sancto. Sed cur Dominus non etiam declaravit, quando Spiritus superventurus esset : sed solummodo ait, Post dies hosce non multos? Ac Post haud multos quidem ait idcirco ne inciderent in desperationem : sed tempore statuto, quando, non dixit, ut semper vigilarent expectantes. Quid igitur admiraris, si pacem consummationis sæculi non præsignificat eis? quandoquidem etiam hoc præstitutum tempus, quod ideo propinquum erat, propter eam, quam diximus causam, noluit facere manifestum. Dicitio baptizari, id est, immergi, tingi, perfundi, et proli, abundantiam et quasi divitiis communicationis et participationis sancti Spiritus significat : quemadmodum etiam in eo, quod sensu percipitur, se habet aliquo modo is, qui baptizatur, id est, perfunditur aqua, dum toto corpore madescit, cum is, qui sumit aquam simpliciter, non penitus ex omnibus locis humectetur. Non sunt igitur contraria divinis Evangelii ea, quæ nunc dicta sunt. Significatur enim quod si etiam dictum erat ad apostolos, posteaquam Christus a mortuis resurrexerat : Accipite Spiritum sanctum, etiam illos accepisse : sed illic quidem eos accepisse Spiritum sanctum dictum est : hic vero, Baptizabimini, sive perfundemini ac proluemini : quod verbum effusionem ac divitiis muneris significat, quod dedit illis posteaquam ad Patrem ascendit. Ut enim cum fidem habuerint, accedentes dixerunt : Adde nobis fidem : ita nimirum etiam hic præter eam, quam jam habebant, Spiritus communicationem, additamentum adjectæ participationis Spiritus sancti, qui eis supervenit, accipiebant.

Vers. 6. *Atque illi quidem cum convenissent sciicantes ab eo dicebant : Domine, an in hoc tempore restituis regnum Israel?*

Vers. 7. *At ille ad eos, Non est vestrum, inquit, nosse tempora, aut articulos temporum quos Pater in sua potestate posuit.*

Vers. 8. *Sed accipietis virtutem superveniens in vos Spiritus sancti.*

Cum sciscitaturi essent, simul accedunt, ut multitudine moverent eum et exorarent. Sciebant enim, id quod ante dictum est, summoventis et non ignorantis, sed rejicientis illam fuisse responsionem, videlicet : Nemo novit diem : idcirco rursus interrogant. Quandoquidem enim audiverant, se Spi-

Α ζων · αὐτὸς γὰρ ἡμεῖς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Πῶς δὲ εἶπε, Βαπτισθήσεσθε, ὕδατος οὐκ ὄντος ἐν τῷ ὑπερφῶ; Ὅτι κυριώτερον τὸ Πνεῦμα ἐστὶ · δι' οὗ καὶ τὸ ὕδωρ ἐνεργεῖ, ὡς περ οὖν καὶ αὐτὸς κεχρίσθαι λέγεται, οὐβαμοῦ χριστάμενος εἶαι, ἀλλὰ Πνεῦμα δεξιόμενος · ἄλλως δὲ καὶ ὕδατι βαπτίζομένους αὐτοῖς ἐστὶν εὐρεῖν ἐν διαφόροις καιροῖς · ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἀμφὶ ὕφ' ἐν γένηται, τότε δὲ καὶ διεσπαρμένως· παρὰ γὰρ τὴν ἀρχὴν οἱ ἀπόστολοι ὑπὸ Ἰωάννου ὕδατι ἐβαπτίσθησαν, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐδήλωσεν ὁ Δεσπότης, πότε ἐπελεύσεται καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μόνον φησὶν, Οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας; τὸ μὲν οὖν, Οὐ μετὰ πολλὰς, φησὶν, ἵνα μὴ εἰς ἀθυρίαν ἐμπέσωσιν · ὠρασμένως δὲ πότε⁶⁶, οὐκ εἶπεν, ἵνα αἱ ἐργηγοῦσιν ἐκδεχόμενοι. Τί τοίνυν θαυμάζει, εἰ τὴν εἰρήνην τῆς συντελείας μὴ λέγει αὐτοῖς; ὅπου γε καὶ ταύτην τὴν οὕτως ἐγγὺς οὖσαν προεπισμῆν οὐκ ἠθέλησε, δι' ἣν ἐκπομὴν αἰτίαν, ποιήσαι κατὰ δόξην. Ἡ Βαπτισθῆναι, λέξις τὴν βαψίλειαν, καὶ ὁλοεὶ τὸν πλουτοῦ τῆς μετουσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος σημαίνει · ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἔχει τὸ βαπτίζομενος ἐν ὕδατι, ὅλον τὸ σῶμα βρέχων, τοῦ λαμβάνοντο; ἀπλῶς ὕδωρ, οὐ πάντως ὑγραινομένου ἐξ ὅλων τῶν τῶπων · οὐκ ἐστὶν οὖν ἀπεναντίας ἔχοντα τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις τὰ νῦν εἰρημένα. Δηλοῦται γὰρ ὡς-εἰ καὶ εἰρητὸ πρὸς τοὺς ἀποστόλους μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τὸ, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον · καὶ ἔλαβον · ἀλλ' ἔχει μὲν εἰληφῆναι Πνεῦμα ἅγιον εἰρηται, ἐνταῦθα δὲ, Βαπτισθήσεσθε · ὅπερ τὴν ἐπίχυσιν καὶ τὸν πλουτοῦ τῆς χορηγίας σημαίνει · ἥς δέδωκεν αὐτοῖς ἀνελεθὼν πρὸς τὸν Πατέρα. Ὅσπερ γὰρ ἔχοντες πίστιν προσήλθον λέγοντες, Πρόσθε, ἡμῖν πίστιν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, πρὸς ἣν ἤδη εἶχον κοινωνίαν τοῦ Πνεύματος, προσθήκη ἐπιτεταμένης μετουσίας ἐλάμβανον ἐπελεύσεως⁶⁷ αὐτοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Οἱ μὲν οὖν συναθρόντες ἐκρωτῶν αὐτὸν λέγοντες · Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθίστανεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ ;

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς · Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶνα χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ ·

Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελεύσας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς.

Ὅταν μέλλωσιν ἐρωτᾶν, ὁμοῦ προσέρχονται, ἵνα τῷ πλήθει δυσωπήσωσιν · ἤδεισαν γὰρ ὅτι τὸ πρῶτον εἰρημένον, διακρουομένου καὶ οὐκ ἀγνοοῦντος, ἀλλ' ἀναβαλλομένου τὴν ἀπόκρισιν· οἶον, Οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν · διὰ τοῦτο πάλιν ἐρωτῶσιν, Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσαν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀέλουσι λαμβάνειν, ὡς

Varia: lectiones et notæ.

⁶⁶ Ἐἰ πότε, erat. ⁶⁷ Ἰσ. ἐπελεύσας.

ἄξιοι λοιπὸν ἤθελον μαθεῖν καὶ ἀπαλλαγῆναι τῶν
 δυσχερῶν ἐπεθύμουν· οὐ γὰρ ἐβούλετο πάλιν εἰς
 τοὺς ἐσχάτους ἐξυτοὺς καθεῖναι κινδύνου· Οὐκ
 ἠρώτων δὲ, Πότε; ἀλλ', Εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀπο-
 καθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ; Εἰ νῦν,
 φησὶν⁵⁵· οὕτως ἐπεθύμουν τὴν ἡμέραν· Ἐμοὶ
 δὲ δοκεῖ, οὐδὲ τετρανώσθαι⁵⁶ πῶς⁵⁷ αὐτοῖς, τίς
 ποτε ἦν ἡ βασιλεία· οὕτω γὰρ ἦν τὸ Πνεῦμα διδά-
 ζα, αὐτοὺς· Οὐκ εἶπον δὲ, Πότε ἐστίν, ἀλλ', Εἰ ἀπο-
 καθιστάνεις αὐτὸς· οὕτω λοιπὸν μείζονα περὶ αὐτοῦ
 ἐφαντάζοντο· Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀνεμῆνως⁵⁸
 αὐτοῖς διαλέγεται· οὐκέτι γὰρ λέγει, ὅτι οὐδὲ ὁ
 Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν· ἀλλὰ τί; Οὐχ ὁμῶν ἐστὶ
 γινῶναι χρόνους ἡ καιροὺς· Οὐ γὰρ ἀγνοῶν αὐτὸς
 τῶν χρόνων τὸ συμπέρασμα, τῷ Πατρὶ τὴν εἰδησιν
 παρέπεμψεν· ἀλλ' ἐπειδὴ περιττὴ τις ὑπῆρχεν ἡ
 ἐρώτησις, συμφερόντως παρεσιώπησε· Σκοπὸς γὰρ
 ἦν αὐτῷ τὴν εἰς τοῦτο πολυπραγμοσύνην ἀνακόψαι
 τῶν μαθητῶν· Κηρύττειν γὰρ αὐτοὺς ἀπέστειλε
 τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὗ τὴν ποσότητα τῶν
 χρόνων κατασημαίνειν· Οὐ λέγει δὲ αὐτοῖς τὸν και-
 ρόν, τὰ πολλῶν μείζω διδάξας· Ἰνα, ὡς πολλάκις
 ἔραμεν, ἐργηγορότε· ὡς· καὶ ὅτι οὐδὲν ἐδιδάκτοντο
 μὴ εἰδότες· ἐπεὶ πολλῶν μείζονα τούτου ἐδίδαξεν·
 ὅτι Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ὁμότιμος τῷ Πατρὶ·
 ὅτι ἀνάστη, ὅτι ἀνάστασις ἐστὶ, ὅτι κρίσις, ὅτι
 ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· Τί γὰρ, εἰπέ μοι,
 μείζον; τὸ μαθεῖν ὅτι βασιλεύσει, ἢ τὸ πότε;
 Ἐμῶθε Παῦλος δ' οὐκ ἐξὲν ἀνθρώπῳ λαλεῖν καὶ
 Μωϋσῆς ἔμαθε τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου· καὶ πότε·
 καὶ περὶ πόσων χρόνων· καὶ ἀριθμεῖ τὰ ἔτη· καί-
 τοι ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους εἰς γινῶσιν, ὡς ἐκίπαν, δυσ-
 κολώτερον· ἄλλως δὲ, ἐκεῖνοι οὐδὲ περὶ τῆς καθ-
 ὅλου αὐτὸν ἠρώτων συνελεῖται· ἀλλ', Εἰ τῷ χρόνῳ
 τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ;
 Ὁ δὲ οὐδὲ τοῦτο αὐτοῖς ἐξεκάλυψεν· ἀλλ' ὡσπερ
 ἐκεῖ ἀπεκρίνατο ἀπάγων αὐτοὺς τοῦ νομίζειν τὴν
 ἀπαλλαγὴν τῶν δυσχερῶν εἶναι πλησίον· ἀλλ' ὅτι
 καὶ πολλοὶ περιπέσουσιναι κινδύνους, οὕτω καὶ ἐν-
 ταῦθα, κλητὴν ἡμερῶτερον· ἀλλὰ, Λήψεσθε δύναμιν·
 εἶτα, ἵνα μὴ πάλιν αὐτὸν ἐρωτῶσιν, εὐθέως· ἀνελη-
 φθη· εἶτα, [ἵνα μὴ εἰπωσι, Διὰ τί ἐπαίρεις τὸ πρῶ-
 μα; φησὶν ὁ Υἱὸς· Οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ
 ἐξουσίᾳ· ἡ δὲ τοῦ Πατρὸς ἐξουσία, δηλονότι καὶ τοῦ
 Υἱοῦ· ὡσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ
 ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, ὃς θέλει, ζωοποιεῖ· Εἰ δὲ
 ἐνθα ἐργάσασθαι δεῖ τὰ φρικώδη καὶ ἀπόρρητα μετὰ
 τῆς ἐξουσίας ὁ⁵⁹· ὁ Πατὴρ⁶⁰ ἐργάζεται, πολλῶν
 μᾶλλον, ἴθα δεῖ εἰδέναι· Πολλῶν γὰρ μείζον τὸ⁶¹
 νεκροὺς ἐγείρειν μετὰ τῆς ἰσῆς καὶ τῆς αὐτῆς
 ἐξουσίας τῷ Πατρὶ, ἢ τὴν ἡμέραν εἰδέναι· Διὰ τί

ritum esse accepturos, tanquam digni deinceps scire
 volebant, **II** et ab ærumnis et molestiis liberari
 atque defungi cupiebant. Non enim rursus volebant
 sese extremis periculis offerre. Non sciscitabantur
 autem, Quando? sed, An in hoc tempore restituis
 regnum Israeli? An nunc, inquit: adeo diem
 scire cupiebant. Mihi autem videtur, ne tunc
 quidem adhuc planum factum illis fuisse; quod-
 nam regnum tandem esset: nondum enim erat
 Spiritus, qui doceret illos. Non dixerunt autem,
 Quando erit: sed, An restituis ipse. Adeo majora
 deinceps de ille imaginabantur et animo concipi-
 ebant. Idcirco etiam ipse placide et leniter cum
 illis sermocinatur. Non enim jam amplius dicit:
 Ne Filius quidem diem novit: sed quid? Non est
 vestrum scire tempora et momenta temporum. Non
 enim, quia ipse ignoraret temporum consummatio-
 nem ad Patrem scientiam rejicit: sed quoniam
 supervacua quidam erat interrogatio, utiliter reticu-
 it. Nam id agebat, ut ejus rei curiosam discipu-
 lorum scrutationem reprimeret atque inliberet.
 Mittebat enim eos, ut prædicarent regnum eorum,
 non ut rationem temporum notarent. Non euit
 autem illis articulum temporis, cum multo inajora
 docuisset, ut, quemadmodum sæpe dixit, vigilantes
 essent: et quod nihil eis illa ignorantia noceret,
 quoniam longo majora, quam hæc res erat, do-
 cuerat, quod Filius Dei esset quod Patri
 æqualis, quod resurrexisset: quod resurrectio,
 quod judicium futura sint: quod sedebat ad dexte-
 ram Patris. Quid enim, dic mihi, majus? scire
 quod regnaturus sit, an, quando? Didicerat Paul-
 us, quæ homini loqui non licebat, et Moyses didi-
 cerat initium mundi: et, quando: et, ante quam
 multa tempora: et numerat annos: atqui princi-
 pium in universum cognitu difficilius est quam
 finis: Atque aliter: Illi nec de universali quidem
 consummatione eum interrogabant: sed, An in hoc
 tempore restituis regnum Israeli? At ille ne hoc
 quidem eis patefecit: sed quemadmodum illic
 ita respondit, ut abduceret eos ab illa opinione, ne
 putarent finem molestiarum et ærumnarum appropin-
 quare, sed futurum esse, ut in multa deinceps
 etiam pericula inciderent: ita etiam hic, præter-
 quam quod mitius: Sed accipietis virtutem.
 Deinde ne rursus eum interrogarent statim assum-
 ptus est. Præterea, ne rursus dicerent: Cur rem
 differs et suspendis? Filius, Quos Pater, inquit,
 posuit in sua potestate. Patris autem potestas
 videlicet etiam Filii potestas est. Quemadmodum
 enim Pater, ita etiam Filius, quos vult resuscitat

Varie lectiones et notæ.

⁵⁵ Ἰσ., φασιν. ⁵⁶ τρανώσθαι πῶς, erat. ⁵⁷ Ἰσ. πῶ. ⁵⁸ ἀνεμῆνως, erat: in margine correctum depre-
 hendi, ut posuit. ⁵⁹ Erat enim ejusmodi nota, quoniam non poteram assequi nisi conjectura. ⁶⁰ Ἰσ. ὁ
 Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ, ἢ, ὡς ὁ Πατὴρ. ⁶¹ τὸν erat.

* Verba hæc uncinulis conclusa desunt in edi-
 tione Siphani. Ea procul dubio typographi incuria
 exciderunt. Nos, quibus codicem, unde ea manavit
 editio, inspicere non licet, ea ex Chrysostomo

restituimus: nam ex Latina interpretatione, et ex
 iis quæ sequuntur, patet, Theophylactum, hoc loco,
 sicut in plerisque aliis, ipsa Chrysostomi verba
 usurpasse. *Editor Venetus.*

mortuos et vivificat. Quod si, ubi efficere cum potestate oportet horrenda atque arcana, sicut Pater operatur: multo magis, ubi oportet scire. Longe enim majus est, mortuos excitare cum **12** pari et eadem cum Patre potestate, quam diem scire. Sed cur ad ea, quæ discipuli interrogabant, Christus non respondit, sed dixit: Accipietis virtutem? Respondens dixerat: Non est vestrum scire, et tunc subjunxit: sed accipietis virtutem. Etenim hæc dictio accessum quemdam, et, ut ita dicam, affluentiam Spiritus significat. Dicendum igitur de secta Phrygum, qui putant post ducentos fere annos ab assumptione Christi Paracletum missum esse in mulieres, quas putant esse prophetissas, Priscillam et Maximillam, et in eum, qui eodem cum illis furore correptus fuit, Montanum. Tunc enim aiunt præstitum esse illud promissum: Mittam vobis Paracletum. Sed cur id, quod sciscitanti non erant, docet, videlicet: Accipietis virtutem. Quia magister est, qui non, quæ vult discipulus, sed, quæ expedit scire, docet.

Et eritis mihi testes et in Hierusalem, et in tota Judæa Samariaque, et usque ad extremos fines terræ.

Quoniam antea dixerat ^d: In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne ingrediamini, quia primum Judæis verbum prædicari volebat, sed nunc in universum orbem terrarum prædicationem diffundi oportebat: idcirco recte sane adjicit, et ait, Et in Judæa et Samaria; deinde, Et usque ad extremos fines terræ. Porro quod dicit: Eritis mihi testes, simul et adhortatio est, et firma certaque prophetia: nam Usque ad extremos fines terræ prædicationem testatam reliquerunt.

VERS. 9. *Atque hæc locutus, inspectantibus illis, sublevatus est, et nubes illum oculis eorum subduxit:*

VERS. 10. *Et ut abeunte illo intentis oculis cælum contuebantur.*

Inspectantibus illis non surrexit, sed inspectantibus illis sublevatus est, quoniam ne hic quidem quidquid res postulabat inspectio poterat præstare. Etenim resurrectionis finem quidem viderunt, principium autem non viderunt: et assumptionis principium quidem viderunt, finem vero non viderunt. Quare? Quia illic, cum ipse, qui resurrexerat, coram præsens adesset, atque adeo loqueretur, et monumentum declararet eum non ibi esse, supervacaneum erat, principium videre: hic vero opus erat etiam scire finem. Non enim oculi assequi atque præstare poterant, ut ostenderent altitudinem atque docerent, utrum in ipsum cælum ascendisset, an etiam aliquatenus subvectus restitisset. Idcirco angeli assistentes docent ea, quæ per inspectionem non poterant comprehendere. Nubes autem excepit eum: quia hæc signum est Dominicum, atque divinæ potestatis: nusquam enim aliqua alia potestas in nube apparet. Quamobrem etiam David de Patre dicit: **13** *Qui ponit nubes ambulationem et*

^d Matth. x, 5.

^A δὲ μὴ πρὸς τὴν ἰσχύοντα εἰ μαθεῖν, ἀπεκρίθη ὁ Χριστός, ἀλλ' ἔφη, ὅτι, Ἀψέσθε δύναμιν; Ἀπεκρίθη εἰπὼν· Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινώσκειν· καὶ τότε ἐπήγαγεν, ἀλλὰ, Ἀψέσθε δύναμιν. Καὶ αὕτη γὰρ ἡ λέξις ἐπέλευσιν τινα, καὶ ἐν οὕτως εἶπω. ἐπιβροῖαν τοῦ Πνεύματος δηλοῖ. Ἀετέρον οὖν τῶν Φρυγῶν τὴν αἵρεσιν οἰομένον που μετὰ δισχόσια ἐτη τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ πεπέμφθη τὸν Παράκλητον ἐν ταῖς γυναῖξιν, ἃς οἶονται προφήτιδα; εἶναι, Προσκίλλη καὶ Μαξιμίλλη, καὶ ἐν τῷ συμμαρναντί αὐταῖς Μοντανῷ· τότε γὰρ λέγουσι πεπληρωσθαι τὴν Πέμφω ἡμῖν τὸν Παράκλητον, ἐπαγγελίαν. Διὰ τὸ δὲ, ὃ οὐκ ἠρώτησαν, διδάσκει, ὅτι, Ἀψέσθε δύναμιν; ὅτι διδάσκαλός ἐστιν, ὃ μὴ, ἃ βούλονται ὁ μαθητής, ἀλλὰ συμφέρει μαθεῖν, διδάσκων.

^B *illud promissum: Mittam vobis Paracletum. Sed cur id, quod sciscitanti non erant, docet, videlicet: Accipietis virtutem. Quia magister est, qui non,*

Καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πόσει τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

Ἐπειδὴ ἐμπροσθεν ἔλεγεν· Εἰς ἔθνη ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσελθῆτε, βουλούμενος πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις τὸν λόγον κηρυχθῆναι, οὖν δὲ λοιπὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ἔδει τὸ κήρυγμα χυθῆναι, εὐλόγως οὖν προσέθησι καὶ φησι· Ἐν τε Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ· εἶτα, Καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Τὸ δὲ, Ἐσεσθέ μοι μάρτυρες, ἕμα καὶ προσηγορῆ ἐστὶ καὶ ἀδιάπτωτος προφητεία· Ἐως γὰρ ἐσχάτου τῆς γῆς τὸ κήρυγμα διεμαρτύρουντο.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλέπόντων αὐτῶν ἐπήρθη· καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Καὶ ὡς ἀνέλιζοντες ἦσαν, εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ.

Βλεπόντων αὐτῶν οὐκ ἀνέστη· Βλεπόντων δὲ αὐτῶν ἐπήρθη· ἐπεὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἡ ὄψις τὸ πᾶν ἴσχυσε· καὶ γὰρ τῆς ἀναστάσεως τὸ μὲν τέλος εἶδον, τὴν δὲ ἀρχὴν οὐκ εἶδον· καὶ τῆς ἀναλήψεως τὴν μὲν ἀρχὴν εἶδον, τὸ δὲ τέλος οὐκ εἶδον, διὰ τὸ· Ὅτι ἐκεῖ παρέλκων ἦν τὴν ἀρχὴν ἰδεῖν, αὐτοῦ τοῦ ἀναστάντος παρόντος, καὶ ταῦτα φεγγομένου καὶ τοῦ μνήματος δηλοῦντος, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ. Ἐνταῦθα δὲ χρεια μαθεῖν καὶ τὸ τέλος· οὐ γὰρ ἐξήρκουν οἱ ὀφθαλμοὶ δεῖξαι τὸ ὄψος, οὐδὲ διδάξαι πότερον εἰς αὐτὸν ἀνῆλθε τὸν οὐρανὸν, ἢ καὶ μέχρι τίνος ἐστῆ. Διὰ τοῦτο ἄγγελοι ἐπιστάντες διδάσκουσιν, ἃ καταλαβεῖν οὐκ ἐνῆν διὰ τῆς ὄψεως. Νεφέλη δὲ αὐτὸν ὑπέλαβεν, ὅτι σύμβολόν ἐστιν αὐτῆς Ἀσσοτικῶν, καὶ θείας δυνάμεως· οὐδαμοῦ γὰρ ἄλλη τις δύναμις ἐπὶ νεφέλης φαίνεται. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· Ὁ τιθεὶς νέφη τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ· καὶ ἄλλως· Ἐπὶ νεφέλης κούφης ὁ θεὸς κάθηται· καὶ μυρία ἄλλα. Ἄλλως οὐδὲ τοῦτο εἰπῆ καὶ ἀπλῶς πεποίηκεν· Εἰδὼς γὰρ ὁ Κύριος ὅτι ἐὰν ὀφθαλμοῦ

Varia lectiones et notæ.

¹³ 1σ. ἄλλοι.

αὐτοῖς ἀναβῆ, ὡς καὶ κατέβη, μᾶλλον δὲ, ὡς συγ-
κατέβη, οὕτε φαινόμενον τοῦ Πνεύματος πιστεύεται,
ὡς αὐτὴ ἐκεῖνὸ ἐστιν, ὃ πρὸ ὀλίγων τούτων τῶν
ἡμερῶν ἐπηγγελᾶτο αὐτοῖς πέμψειν· καὶ ἑαυτὸν
οὐκ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐληλυθότα παρασκευάζειν
ὑπονοεῖσθαι, καὶ ὅτι οὐτ' ἂν μετὰ ταῦτα ἄνωθεν
καλέσῃ Παῦλον· οὐτ' ἂν ἐκεῖθεν ἀποστείλῃ τὴν
ἀχειρότευκτον Πέτρῳ σινδόνα, πιστεύοιτο, ὅτι αὐτὸς
ταῦτα μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ποιεῖ τὴν σωματικὴν,
ἀνάβη, Βλεπόντων αὐτῶν· ἀπὸ νεφέλης δὲ τῆς Παρ-
θένου εἰς νεφέλην ἦλθε καὶ διὰ νεφέλης ἀνῆλθεν,
ἔπου ἦν τὸ πρότερον. Τὸ δὲ, ὅπου ἦν, μὴ τυπικῶς
ἐκδέχου, μήτε τὴν σάρκα ἀποθέμενον, ἄσαρκον
ἔχειν, ὡς τὸ πρὶν, τὴν ἑαυτοῦ σαρκωθεῖσαν θεότητα,
ἀλλὰ τὸ, ὅπου ἦν, γέει μοι, εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀσωμα-
τώσεως ἐν τῇ σωματώσει, εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν
τῆς ἀσαρκώσεως ἐν τῇ σαρκώσει· εἰς τὴν αὐτοῦ πα-
ρακτον τῆς ἀναλλοκώσεως· σασαρκωμένης αὐτοῦ
ἀξίαν, τῆς ἐκουσίου αὐτοῦ ταπεινώσεως· εἰς τὸ
μηκέτι ἀνθρώποις συναναστρέφεσθαι ὀφθαλμοφα-
νῶς, ἢ συναυλιζέσθαι.

ab se initium et subsistentiam habet alterationis
ejus atque spontanea humiliatione atque demissione : in
eam conditionem et statum, ut non
amplius (quod oculis apparere et judicari possit) cum
iis atque contubernio utatur.

Καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρσιτήκεισαν αὐτοῖς
ἐν ἐσοῆτι λευκῇ,

Οἱ καὶ εἶπον· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐσθήκατε
βλέποντες⁶⁶ εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς,
ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως
ἐλεύσεται ἐν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευό-
μερον εἰς τὸν οὐρανόν.

Δεικτικῶς ἐχρήσαντο τῇ λέξει εἰπόντες· Οὗτος ὁ
Ἰησοῦς, ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν,
οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πο-
ρευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Οὐκ εἶπε⁶⁷ δὲ, Ἄναλα-
βανόμενον, οὐδὲ βασταζόμενον, ἀλλὰ, Πορευόμενον·
εἰ γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὕδατων ἐφέρετο,
παθητικὸν ἔτι καὶ βαρὺ περικείμενον σῶμα· μηδεὶς
ἀπορίτω, εἰ μετὰ τὸ ἄφθαρτον αὐτὸ λαβεῖν, τὸν
ἀέρα ἔσμεν. Ἐλεύσεται δὲ, φησὶν, οὐ, Περμφθήσεται.
Οὕτως ἐλεύσεται· τουτέστι μετὰ σώματος· ὃ ἐπό-
θουσι ἀκοῦσαι· καὶ ὅτι πάλιν οὗτος⁶⁸ ἦξει ἐν τῇ
χρίσει ἐπὶ νεφέλης. Ἄνδρας δὲ αὐτοῦς καλεῖ, τὸ
ἐναργὲς τῆς ὕψους δηλῶν· καὶ γὰρ καὶ εἰς ἄνδρας
ἑαυτοῦς οἱ ἄγγελοι ἀκριβῶς ἐναπετύπωσαν, ὥστε
μὴ ποτῆσαι. Δύο δὲ παρέστησαν ἄνδρες, ὅτι ἐπὶ δύο
ἢ τριῶν μαρτύρων στόματος πᾶν ῥῆμα σταθῆσεται.
Εἰπόντες δὲ, Τί ἐσθήκατε βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν,
οὐκέτι εἶσαν αὐτοῦς προσκαρτερεῖν τῷ τόπῳ, καὶ
προδοκᾶν αὐτὸν ὄψεσθαι πάλιν· ἀλλ' ἐπέστρεψαν
αὐτοῦς ἀπὸ τῆς θεᾶς ἐκείνης ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ,
ἐπὶ τὸν τοῦ κηρύγματος λοιπὸν σκοπὸν καὶ λόγον.
Πανταχοῦ δὲ ἄγγελοι ὡς Δεσπότη ὑπηρετοῦσι, καὶ
ἐν τῇ γενήσει, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ ἐν τῇ
ἀναλήσει· καὶ πρὸ γὰρ τούτων, ὅτε ἐπιδημεῖν ἔμελλε

Ascensionem suam, atque alibi : Super nubem levem
ac tenuem sedet Deus, ac sexcenta alia. Alioqui
ne hoc quidem temere ac simpliciter fecit. Nam
cum sciret Dominus, quod si non inspectantibus
illis ascendisset, quemadmodum etiam descendit,
imo vero condescendit, fore, ut neque apparente
Spiritu crederetur illum ipsum esse Spiritum, quem
ante paucos illos dies eis promisisset se esse
missurum : et occasionem suspicandi præbitum
iri se non de cælis descendisse : futurum item,
ut neque si postea superne Paulum vocasset,
neque si illinc Petro sindonem non manu factam
misisset, crederetur ipsum hæc post corporalem
habitationem facere : ascendit, Inspectantibus illis.
A nube autem Virginis in nubem venit, ac per
nubem ascendit, ubi erat prius. Verbum autem,
ubi erat, ne de loco accipias : neque, ut intelligas,
illum deposita carne, carne carentem, ut prius,
habere suam incarnatam deitatem : sed verbum,
ubi erat, intellige mihi : In sublimitatem incorpor-
alitatē in corporalitate : in eam, quæ per se et
carentiam, incarnata illius dignitate, voluntaria
et demissione : in eam conditionem et statum, ut non
cum omnibus conversetur, aut eodem domicilio

Et ecce viri duo astiterunt in vestibus albis.

VERS. 11. Qui etiam dixerunt : Viri Galilæi,
quid statis cælum contuentes? Hic Jesus, qui recep-
tus est a vobis in cælum, ita veniet, quemadmodum
spectastis eum abeuntem in cælum.

Demonstrative usi sunt dictione, cum dicerent :
Hic Jesus, qui receptus est a vobis in cælum, ita
veniet, quemadmodum spectavistis illum abeuntem
in cælum. Non dixerunt autem, eum, qui recipitur,
aut eum, qui portatur et vehitur : sed Abeuntem.
Nam si ante crucem ferebatur super aquas, pati-
bili etiam nunc et gravi obsitus corpore : nemo
dubitet, an, posteaquam incorruptibile illud (corpus)
accepit, aerem secuerit. Veniet autem, dixit : non,
mittetur. Ita veniet : id est, cum corpore, quod
audire desiderabant : et quod rursus sic venturus
sit in judicio super nubem. Viros autem illos vocat,
D claram et evidentem significans inspectionem. Et-
enim figuras virorum angeli quoque absolutas sibi
sumpserant et induerant, ne perterrefacerent. Cæ-
terum duo viri astiterunt : quoniam in ore duorum
aut trium testium omne verbum consisteret. Porro
cum dicerent, Quid statis cælum intuentes, non
amplius⁶⁹ sinebant eos in illo loco permanere,
et sperare se rursus illum esse visuros : sed ab
illo spectaculo Hierosolimam ad prædicationem
deinceps institutum ac rationem illos converterunt.
Ubique autem angeli tanquam Domino ministrant.
et in nativitate, et in resurrectione, et in assumpti-

Variæ lectiones et notæ.

⁶⁶ Codices vulgati habent, ἐμβλέποντες. ⁶⁷ Ἰσ. εἶπον. ⁶⁸ Ἰσ. οὕτως.

tionem : et quidem antea, cum in mundum per carnem proditurus et versaturus esset. Ita autem angeli apparebant, quemadmodum fieri poterat, ut illi ab hominibus viderentur. Porro, in vestibus aëthis, quod dicit, aut puritatem angelorum significat : aut eam, quam sancti apostoli accepturi erant, illuminationem. Atque aliter ad dictionem, Inspectantibus. Quoniam sciebat Dominus corrupta mente præditos homines fore, qui se opponerent, ac dicerent, neque de cælo illumi esse vel venisse, neque assumptum, in cælum esse receperim, sed procul in aliquem locum situm extra orbem terrarum translatum : quorum de numero sunt qui lum oculis intentis contuentibus ipsis, ascendit.

VERS. 12. *Tunc reversi sunt Hierosolymam a monte, qui vocatur Oliveti : qui prope ab Hierusalem abest, iter (videlicet) Sabbati.*

Tunc, quando? Cum audissent. Non enim sustinissent, nisi in alium illos adventum rejecissent. Videntur autem illi hæc etiam in Sabbato accidisse : non enim ita spatium, quod intercedebat, edidisset : a monte, qui vocatur Oliveti, qui prope ab Hierusalem abest iter Sabbati. Etenim definita erat longitudo itineris, quod in die Sabbati Judæis facere licebat. Nam Josephus quoque in vicesimo libro rerum antiquarum tradit ab Hierosolymis abesse stadia septem, atque etiam Origenes in quinto volumine, iter Sabbati, inquit, trium cubitorum erat. Imo vero tabernaculum sanctum et arca tantum intervallum præoccupabat ac præcedebat ante castra, et ab tanto spatio collocabatur : quod spatium adorantibus tabernaculum sanctum pedibus conficere in Sabbato licebat, quod est milliæ unum.

VERS. 13. *Et cum ingressi essent, ascenderunt in cœnaculum, ubi manere solebant Petrus et Jacobus, et Joannes et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomæus et Matthæus, Jacobus Alphaï et Simon zelotes, et Judas Jacobi.*

VERS. 14. *Illi omnes unanimiter persecerabant in precatione et oratione una cum mulieribus et Maria Matre Jesu, et una cum fratribus illius.*

Recte mentionem fecit discipulorum : quoniam alius quidem prodiderat : alius **15** autem abnegaverat : alius item non crediderat. Sed ostendit, quod, præterquam proditor, omnes erant salvi. Qui ergo dixit, Una cum Matre Jesu? atqui dixit Joannes : Et ex illo tempore recepit eam discipulus in domum suam? Nequaquam contrarium est. Nam si ipse quoque discipulus una erat, nihil erat quid vetaret etiam illam una adesse. Qui ergo Josephi mentionem hic non facit? Quia mortuus erat. Nam si fratres crediderant, et aderant, qui ante sæpenumero non crediderant, multo magis ille,

Α τῷ κόσμῳ διὰ σαρκός. Οὕτω δὲ φαίνοντο οἱ ἄγγελοι, ὧ; δυνατόν ἦν τοὺς ἀνθρώπους ἰδεῖν. Τὸ δὲ, Ἐξέσθητι λευκῆ, ἢ τὸ καθαρὸν τῶν ἀγγέλων σημαίνει, ἢ τὸν μέλλοντα δοθῆσεσθαι¹⁹ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις φωτισμόν· καὶ ἄλλως εἰς τὸ, Βλεπόντων. Εἰδὼς ὁ Κύριος ὅτι ἐνοστήσονται ἀνθρώποι πεφθαρμένοι τὸν νοῦν, λέγοντες· μήτε ἀπ' οὐρανοῦ εἶναι ἢ ἐληλυθέναι²⁰ αὐτὸν, μήτε ἀναληφθέντα, εἰς οὐρανὸν ἀναληφθῆναι, ἀλλ'²¹ ἀπεκτοπίσθη εἰς τινα ἕξω τῆς οἰκουμένης τόπον, ὧν εἰσι καὶ οἱ τῆς Βιταλίου αἰρέσεως· κατ' ὀφθαλμοῦς αὐτῶν ἀτεμεζόντων αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνεληλύθε.

Vitalis sectæ adhærent : in conspectu illorum, ca-

Τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ δρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος· ὁ ἔστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ Βουλῆμ Σαββάτου ἔχον ὁδόν.

Τότε, πότε; Ὅτε ἤκουσαν. Οὐ γὰρ ἂν ἠγέσονται, εἰ μὴ εἰς ἑτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ὑπερέβεντο. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ ἐν Σαββάτῳ γεγονέναι ταῦτα· ὧ γὰρ ἂν οὕτω τὸ διάστημα εἶπεν· Ἀπὸ δρους, τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος· ὁ ἔστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ Σαββάτου ἔχον ὁδόν. Καὶ γὰρ ὠρισμένον τὸ μέτρος τῆς ἰδοιορίας ἦν, ὃ ἐξῆν βαδίζειν τοῖς Ἰουδαίς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἱστορεῖ δὲ καὶ Ἰωσήπος ἐν τῷ εἰκοστῷ λόγῳ τῆς ἀρχαιολογίας, ἀπέχει ἀπὸ Ἱεροσολύμων στάδια ἑπτὰ. Καὶ Ἀριγένης δὲ φησὶν ἐν τῷ πέμπτῳ στρώματι· ἢ τοῦ Σαββάτου ὁδὸς τριῶν πηχῶν ὑπῆρχε. Καὶ μᾶλλον ἡ ἀγία Σκηνὴ καὶ ἡ Κιβωτὸς τοσοῦτον διάστημα προελάμβανε τὴν παρεμβολὴν καὶ ἀπὸ τοσοῦτου διαστήματος ἐκπένο· ὃ διάστημα ἐξῆν τοῖς προσκυνούσι τὴν ἀγίαν σκηνὴν βαδίζειν ἐν Σαββάτῳ· ὃ ἔστι μίλιον ἓν.

Καὶ ὅτε εἰσηλθόν, ἀπέδωκαν εἰς τὸ ὑπερφῶν, οὗ ἦσαν καταμένοντες ὁ Πέτρος²² καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας, Φίλιππος καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Σίμων ὁ ζηλωτής, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου.

Οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ἁμοθυμαδὸν τῇ εὐχῇ²³ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ Μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

Καλῶς ἐμνημόνευσε τῶν μαθητῶν· ἐπειδὴ ὁ μὲν προῦδωκεν· ὁ δὲ ἠρνήσατο· ὁ δὲ ἠπίστησε. Δείκνυσιν δὲ ὅτι, πλὴν τοῦ προδότου, πάντες ἦσαν σώοι. Πῶς οὖν λέγει, Σὺν τῇ Μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ; καίτοι εἶπε· καὶ ἀπὸ τότε ἔλαθεν αὐτὴν ὁ μαθητὴς εἰς τὰ ἴδια; οὐδὰμὸς ἔστιν ἐναντίον· εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ μαθητὴς συνῆν, οὐδὲν ἦν τὸ κωλύον καὶ αὐτὴν συμπαρεῖναι. Πῶς οὖν τοῦ Ἰωσήφ ἐναυθα οὐ μνημονεύεις; Ὅτι τετελευτηχῶς ἦν. Εἰ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ ἐπίστευσαν καὶ πηρήσαν, οἱ πολλὰκις διαπιστήσαντες πρότερον, πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖνος, εἰ ἔτι ἦν ἐν βίῳ, καὶ ἐπιπιστεύει, καὶ τοῖς ταυαύτης οὐκ ἀπαλιμπάνετο

Variæ lectiones et notæ.

¹⁹ δοθῆσεται, erat. ²⁰ ἠληλυθέναι, erat. ²¹ Videtur desiderari dictio, σὺν. ²² In Vulgatis es· ὁ τε Πέτρος. ²³ In vulgatis est, τῇ προσευχῇ.

• Locis procul dubio corruptis.

χηρείας ¹⁵, ὁ μηδέποτε μηδ' αὐτοῦ φανείς ἐν- A
δεύσας.

Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος
ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, εἶπεν· ἦν τε δχλος ὄρο-
μῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ὡς ἑκατὸν εἰκοσιν·

Ἄνδρες ἀδελφοί, ἔδει κληρωθῆναι τὴν Γρα-
φὴν ταύτην, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
διὰ στόματος Δαβὶδ περὶ Ἰουδα, τοῦ γενομένου
ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν.

Ὅτι καθριθιμμένος ἦν σὺν ἡμῖν, καὶ ἐλαξ
τὸν κληρὸν τῆς διακονίας ταύτης.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ταῖς πρὸ τῆς Πεν-
τηκοστῆς ἡμερῶν, ἀναστὰς Πέτρος, ὡς θερμὸς,
καὶ ὡς ἐμπιστευθεὶς παρὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν ποι- B
μνην, καὶ ὡς κορυφαῖος. Ὅρα δὲ αὐτὸν ἅπαντα
μετὰ κοινῆς ποιῶντα γνώμης, οὐδὲν αὐθεντι-
κῶς, οὐδ' ἀπ' ἐξουσίας· παραμυθῆναι δὲ αὐτοὺς καὶ
ἀπὸ τῆς προβόλλεως, καὶ οὐ λέγει, Ἦν Δαβὶδ
εἶπεν· ἀλλὰ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος
Δαβὶδ· εἶτα περὶ Ἰουδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς
συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν. Ὅρα καὶ ἐνταῦθα τὸ φιλό-
σοφον τοῦ ἀνδρός, πῶς διηγούμενος οὐχ ὑβρίζει,
οὐδὲ λέγει, τοῦ μιᾶρου καὶ παμμιάρου· ἀλλ' ἀπλῶς
τὸ γεγόμενον δηλοῖ. Καὶ οὐ λέγει, οἱ Ἰουδαῖοι ἐκ-
τήσαντο, ἀλλ', αὐτὸς ἐκτέτατο· εἰκότως. Ὁ γὰρ
τίμημα καταβαλὼν, εἰ καὶ ἕτεροι οἱ ἡγορακτεῖς
εἶψαν ¹⁶, αὐτὸς ἂν εἴη δίκαιος λογίζεσθαι κύριος·
αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ τίμημα· ἄκουε γάρ.

Ὅστις μὲν οὖν ἐκτέτατο χωρὶον ἐκ μισθοῦ τῆς
δικίας· καὶ κρητῆς γεγόμενος ¹⁶, ἐλάκισε μέ-
σως ¹⁷· καὶ ἐξεχύθη ¹⁸ τὰ σπλάγγνα αὐτοῦ.

Καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν
Ἱερουσαλήμ.

Περὶ τῆς παρουσίας δίκης, ἣν ἔδωκεν Ἰούδας,
ἀλλ' οὐ περὶ τῆς μελλούσης διαλέγεται· τῶν γὰρ
ἀσθενεστέρων αἱ ψυχαὶ οὐχ οὕτω πρὸς τὰ μέλλοντα
ἔωρων, ὡς πρὸς τὰ παρόντα. Ὅρα δὲ οὐκ ἐν τῷ
ἁμαρτήματι, ἀλλ' ἐν τῇ τιμωρίᾳ τὸν λόγον ἐπήρην·
οὐ γὰρ ἐναπέθανε τῇ ἀγχόνῃ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ἐπεδῶ
καθαιρεθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνιγῆναι. Καὶ τοῦτο σάφε-
στερον ἰστορεῖ Παπίας ὁ Ἰωάννου μαθητῆς ἐν τῷ
τετάρτῳ τῆς Ἐξηγήσεως τῶν Κυριακῶν λόγων, λέγων
οὕτω· Μέγα δὲ ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ
κόσμῳ περιεπάτησεν ὁ Ἰούδας, προσηθεὶς ἐπὶ τοσ-
οῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μηδὲ ὀπίθεν ἀμαξα βράδιως
διέρχεται, ἐκαίον δύνασθαι διαθεῖν· ἀλλὰ μηδὲ

A si adhuc in vita fuisset, et credidisset, et a tali
cœtu non abfuisset, qui nunquam uspiam visus
est dubitasse.

VERS. 15. Et in diebus illis cum surrexisset Petrus
in medio discipulorum : et erat simul numerus capi-
tum fere centum viginti :

VERS. 16. Viri fratres, inquit, oportet impleri
Scripturam hanc, quam prædixit Spiritus sanctus
per os Davidis de Juda, qui fuit dux itineris iis, qui
comprehenderunt Jesum :

VERS. 17. Quia in numerum nostrum cooptatus,
et adeptus erat sortem hujus ministerii.

In diebus illis, videlicet, qui fuerunt ante Pen-
tecostem, cum surrexisset Petrus : utpote ardens
et animosus : ut qui a Christo gregem fidei suæ
commissum haberet, et tanquam princeps. Vide
autem illum cuncta de communi sententia facien-
tem, nihil cum auctoritate atque potestate. Conso-
latur autem illos etiam a prædicatione : ac non di-
cit, quam David locutus est, sed, Spiritus
sanctus per os Davidis : deinde de Juda, qui fuit
itineris dux iis, qui comprehenderunt Jesum. Vide
etiam hic humanitatem et moderationem viri : ut
rem narrans contumeliosis verbis non insultat,
neque dicit, illo impuro, et omnibus modis impu-
ro : sed simpliciter id, quod pecciderat, exponit.
Ac non dicit : Judæi possederunt, sed : Ipse posse-
dit, et recte. Nam qui pretium depromit, etiam
alii mercati sint, æquum fuerit, ut is dominus re-
putetur : ejus enim erat pretium. Audi enim :

VERS. 18. Atque hic quidem possedit fundum ne-
faria et justa mercede comparatum, et suspensus,
rupit medius, et effusa sunt viscera ejus.

VERS. 19. Et notum factum est omnibus incolen-
tibus Jerosolymam.

De pœna, quam in præsentī sæculo Judas susti-
nuit, non de futura loquitur. Animi enim infirmio-
rum non perinde futura atque præsentia specta-
bant. Considera autem illum non a peccato, sed a
pœna occasione sumpta, orationem tollere et am-
plificare. Non enim in laqueo **16** Judas mortuus
est, sed supervixit demptus antequam suffocaretur.
Atque id apertius tradit Papias discipulus Joannis
in quarto libro Expositionis Dominicorum verbo-
rum, ubi ita dicit : Magnum exemplum impietatis
in hoc mundo Judas versatus est, cujus caro in-
flammata adeo intumuit, ut ne qua plaustrum qui-
dem facile traducitur, ille potuerit transire : at no

Varia lectiones et notæ.

¹⁵ Locus corruptus. Littera adeo est obscurata vetustate, ut mihi constare non possit, utrum χηρείας, ut posui,
an χορεία; quod magis mihi placet, scriptum sit. Nam si χηρείας velis legere, pro τῆς τοιαύτης, τῆς ταύτης,
legere convenientius fuerit. ¹⁶ εἶπεν, erat; ἴσ., εἶπεν. ¹⁷ Ita habet et vulgata, et aliorum versio quos auctores,
qui et suæ interpretationis ex Matthæo sumserunt occasionem (ubi de Juda scriptum exstat, καὶ ἀπελθὼν
ἀπήγγεστο, hoc est, et ut recessit, laqueo se suspendit), ego quoque sequor, etsi haud ignoro dictionem προσηθεὶς
γενόμενος id apud bonos scriptores Græcos non solem significare; nam προσηθεὶς γενόμενος, potius « præcipi-
tatus » significat quam suspensus. Utinamque sit etiam hujus scholii auctor significat, illum laqueo suspen-
sum fuisse. ¹⁸ In vulgatis est, ἐλάκισε, ab λακίω, quod interpretes secuti « crepuit » verterunt. Exem-
plum, quo ego sum usus, admodum vetustum, ἐλάκισεν, habet, ab λακίω : quam lectionem atque scriptu-
ram ego sequor. ¹⁹ In vulgatis adjectum est, πάντα.

ipsa quidem capitis illius molcs sola. Nam palpebras oculorum illius in tantum intumuisse serunt, ut ipse quidem lucem prorsus non videret, oculi vero ejus ne per medici quidem dioptram cerni possent : tanta altitudine ab externa superficie introrsus abscesserant : pūdenda vero illius quavis re deformi scēdiora atque injucundiora ac majora apparerent, per quæ vernies sanie commisti ex toto corpore confluentes per ipsas solas, nimiram, necessarias partes corporis elaberentur. Post multas autem pœnas et cruciatus in suo prædio alunt illum mortuum esse : atque ab iis, qui juxta illam viam habitant atque versantur, fundum illum usque ad hoc tempus desertum, et ab incolis vacuum esse : ad ne hodiernum quidem usque diem quemquam per illum locum posse transire, nisi nares manibus obturet. Tantius per carnem illius etiā in terram fluxus delatus est. Hoc solatium apostolis afferebat. Quomadmōdum autem Judæ, ita Arii quoque hæretici intestina diffusa sunt.

Adeo ut appellatus sit fundus ille lingua eorum vernacula, *Aceldama*, hoc est, *prædium sanguinis*.

Vers. 20. *Scriptum est enim in libro psalorum : Fiat villa illius deserta, et non sit, qui habitet in ea, et præfecturam ejus accipiat aliter.*

Atque Judæi quidem hac appellatione ac nomine vocaverunt illum fundum, non propter hoc, sed propter Judam. Hic autem ad hoc traduxit eum, inimicos per nomen quod posuerunt, testes producens. Porro illud membrum orationis : *Fiat villa ejus deserta, de fundo hoc, et casa illius dictum est. Illud vero : Episcopatum, seu præfecturam illius accipiat alter, hoc est, principatum sacerdotii. Fiat villa illius deserta. Equid fuerit magis desertum, quam sepulcrum, et sepulcrum commune? quod fundus ille evasit.*

Vers. 21. *Oportet igitur unum eorum virorum, qui nobiscum versati sunt omni tempore, quo Dominus Jesus ingressus et egressus est inter nos,*

Vers. 22. *Exorsus a baptismate Joannis ad eum usque diem, quo receptus est a nobis, una nobiscum testem fieri resurrectionis illius.*

Communicat (rem) cum illis, ne in 17 controversiam deduceretur, et incidere in contentionem. Idcirco etiam in exordio conclusionis dicebat : *Viri fratres, oportet eligere ex vobis ; his verbis multitudini judicium permittens, simulque eos, qui eligerentur, venerabiles efficiens, et ipse evitans aliorum offensionem. Ac quod quidem fieri oporteret, quod proponebat, cum ipse dicit, tum prophetam testem producit. Ex quibus autem oportet? Ex iis,*

Varie lectiones et notæ.

¹⁹ δι' ὀπτρας, scriptum erat. ²⁰ ἐξίπαντα, erat. ²¹ τοί, erat. ²² In vulgatis est, ἀκελδαμά. ²³ In vulgatis est βιδίω. ²⁴ In vulgatis, λάβοι.

¹ Videtur locus esse mutilus.

αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς ἔχον αὐτοῦ. Τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ φασὶ τοσοῦτοι ἐξοιδήσαι, ὡς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μὴδὲ ὑπὸ λατροῦ διόπτρας ὀφθῆναι δύνασθαι· τοσοῦτον βῆθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἐξωθεν ἐπιφανείας· τὸ δὲ αἶδιον αὐτοῦ πάσης μὴ ἀσχημοσύνης ἀηδέστερον καὶ μείζον φαίνεσθαι· φέρεσθαι δὲ δι' αὐτοῦ τοὺς ἐξ ἅπαντος τοῦ σώματος, συρρέοντας ἰχώρας· τε καὶ σκώληκας εἰς ὕδριν δὲ αὐτῶν μόνον τῶν ἀναγκαίων. Μετὰ πολλὰς δὲ βασάνους καὶ τιμωρίας, ἐν ἰδίῳ φασὶ χωρίῳ τελευτήσαντα, καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐρημον καὶ ἀοίκητον τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι· ἀλλ' οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον δύνασθαι τινα ἐκείνον τὸν τόπον παραλθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς βίνας ταῖς χερσὶν ἐπιπράξῃ· τοσαύτη δὲ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ γῆς ἐκρυσί· ἰχώρησεν. Τοῦτο παραμυθίαν τοῖς ἀποστόλοις ἔφεραν. Ὅσπερ δὲ διαχύθη τὰ ἔγκρατα τοῦ Ἰούδα, οὕτω καὶ Ἀρείου τοῦ αἰρετικοῦ.

Ὅστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Ἀκελδαμά, τουτέστι χωρίον αἵματος.

Γέγραπται γὰρ ἐν βιβλίῳ Παλμῶν· Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἐρημος· καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ· καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβῃ ἕτερος.

Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ ἐκάλεσαν αὐτὸ, οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὸν Ἰούδαν· οὗτος δὲ εἰς τοῦτο αὐτὸ μετήγαγε, μάρτυρας φέρων τοὺς ἐχθροὺς δι' ὧν ὠνόμασαν. Τὸ δὲ, Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἐρημος, περὶ τοῦ χωρίου τούτου καὶ τῆς οικίας αὐτοῦ εἰρηται. Τὸ δὲ, Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβῃ ἕτερος, τοῦτο ἔστι, τὴν ἀρχὴν τῆς ἱερωσύνης. Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἐρημος. Τί δι' αὐτὸν εἶη ἐρημότερον τάφου, καὶ τάφου κοινού ; ὁ δὲ τὸ χωρίον ἐκεῖνο γέγονε.

Δεῖ οὖν τῶν συναλθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθε ἐφ' ἡμῖς ὁ Κύριος Ἰησοῦς,

Ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήθη ἀφ' ἡμῶν, μίρην, ἀ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἐν ταύταις.

Ἀνακοινῶνται αὐτοῖς, ἵνα μὴ τὸ πρᾶγμα περιμάχητον γένηται, καὶ εἰς φιλονεικίαν ἐμπίσωσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος τῆς δημηγορίας εἶπεν, Ἄνδρες ἀδελφοί, δεῖ ἐκλέξασθαι ἐξ ὑμῶν, ἐφ' ᾧ πληθεῖ τὴν κρίσιν ἐπιτρέπων· ἅμα τε τοὺς ἐκλεγόμενους αἰδεσίμους ποιῶν, καὶ αὐτὸς ἀπαλαστούμενος τῆς πρὸς ἄλλους ἀπεχθείας. Καὶ οὕτως ἐδει γενέσθαι, αὐτὸς τε λέγει, καὶ τὸν προφήτην εἰσάγει μάρτυρα. Ἐκ τίνων δὲ δεῖ ; Ἐκ τῶν συναλθόντων ἡμῖν ἐν

παντι χρόνῳ· τοῦτο γὰρ ἀναγκαίως καὶ ὤφειλεν εἶναι. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐκ τῶν ἐπιεικῶν τῶν σὺν ἡμῖν· τοὺς ἄλλους γὰρ ἂν οὕτως εἰδοὺς ὀφείζουσιν· νῦν δὲ τῷ χρόνῳ⁸⁵ τὸ πρῶγμα ἐπέτρεψε. Μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν· ἵνα μὴ ἀκροτηριασμένος ἦ ὁ τῶν μαθητῶν χορὸς. Τῆς ἀναστάσεως φησι γενέσθαι, οὐ τῶν ἄλλων μάρτυρα. Καὶ γὰρ ὁ ταῦτα ἀξιόπιστος φανείας μαρτυρεῖν, ὅτι ἐκεῖνος, ὁ φαγὼν καὶ πῖνὼν μεθ' ἡμῶν, καὶ σταυρωθεὶς, αὐτὸς ἀνέστη, εὐπαράδεκτος ἀνεῖη,⁸⁶ πολλῶν καὶ περὶ τῶν ἄλλων μαρτυρεῖν. Τὸ γὰρ ζητούμενον, ἡ ἀνάστασις ἦν· λάθρα γὰρ αὕτη γέγονε· τὰ δ' ἄλλα δηλαδὴ ἦν.

bet. Nam id quod quærebatur et in dubium veniebat, resurrectio erat. Clam enim acciderat: reliqua vero aperta et clara erant.

Καὶ ἐστῆσαν δύο, Ἰωσήφ, τὸν καλοῦμενον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰούστος, καὶ Ματθίαν⁸⁷.

Καὶ προσευξάμενοι, εἶπον· Σὺ, Κύρια, καρδιογνώστα πάντων, ἀνάδειξον ὃν ἐξελέξω ἐκ τούτων τῶν δύο.

Ἐνὰ λιβαῖν τὸν κληρὸν τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας, πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον.

Καὶ ἐδωκαν κληρὸν αὐτῶν· καὶ ἔπεσον ὁ κληρὸς ἐπὶ Ματθίαν· καὶ συγκρατήρησθη μετὰ τῶν ἑβδοκα ἀποστόλων.

Καὶ ἐστῆσαν δύο. Διὰ τί μὴ πολλοὺς; Ἴνα μὴ μείζων⁸⁸ ἢ ἀθυμία γίνηται, μηδὲ εἰς πολλοὺς περιστῆ. Εὐκαίρως δὲ νῦν εὐχόμενοι καρδιογνώστην καλοῦσιν. Εἶτα οὐ λέγουσιν, Ἐκλεξαι· ἀλλ', Ἀνάδειξον τὸν ἐκλεγέντα, εἰδότες ὅτι πάντα παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πρὸ τῆς σὺν ἀνθρώπων ἐνθυμήσεως ὄρισται. Κληρὸν δὲ αὐτὸν πανταχοῦ καλεῖ· δεικνύς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὸ πᾶν ὃν⁸⁹ καὶ τῆς ἐκλογῆς⁹⁰ καὶ ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῶν παλαιῶν; ὅτι καθάπερ τοὺς Λευίτας, οὕτω καὶ αὐτοὺς ἑαυτῷ ἐκλήρωσατο⁹¹. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ ἄνδρες; Ἴσως τῶν μετὰ τῶν ἑβδοκα οἱ ἐβδομήκοντα, καὶ τῶν ἄλλων τῶν πιστευσάντων οἱ θερμότεροι καὶ ἐπιεικότεροι· οἷος ἦν ἐξ αὐτῶν καὶ ὁ Ἰωσήφ καὶ ὁ Ματθίας. Καλεῖ δὲ τὸν Ἰωσήφ καὶ Βαρσαβᾶν καὶ Ἰούστον, ἴσως μὲν καὶ διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς ὁμωνυμίας· ἄλλως δὲ καὶ μεταβολῆς βίου· ἴσως δὲ καὶ προαιρέσεως ἡ ὀνομασία ἦν. Τίνος δὲ ἔνεκεν Ἰάκωβος τὴν ἐν Ἱερουσόλοιμοις ἐπισκοπήν λαβὼν, οὐκ ἀπάρχεται τοῦ λόγου, ἀλλὰ Πέτρον παραχωρεῖ τὴν δημογρολίαν; Ὅτι ἐπιεικῆς ἦν· ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπινον ἐφρόνου, ἀλλὰ τὸ κοινῇ λυσιτελοῦν ἐσκόπου· καὶ γὰρ καχεῖνοι διὰ τῆν αὐτὴν αἰτίαν παραχωροῦσιν αὐτῷ τοῦ θρόνου· καὶ οὐ φιλονεικοῦσιν οὐδὲ ἐρίζουσι πρὸς αὐτόν. Πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον. Ἴδιον τόπον καλεῖ, ὃν ἐμαλλεν ἀξίως ὁ Ματθίας κατέγειν. Ὅσπερ γὰρ τοῦ Ἰούδα ἀλλότριος γέγονε καὶ πρὶν ἢ ἐκεῖθεν ἐκίση, ἄφ' οὗ τὰ τῆς φιλαργυρίας καὶ προδοσίας

A qui nobiscum in omni tempore conversati sunt. Nam hoc fieri etiam necessario debebat. Ac non dixit: Ex viris bonis ac probis, qui una nobiscum sunt. Nam ita visus esset alios afficere contumelia: nunc vero tempori rem permisit. Una nobiscum testem fieri resurrectionis illius. Ne qua parte careret, et quasi mutilatus esset discipulorum chorus. Resurrectionis, non aliarum rerum gestarum fieri testem dicit oportere. Etenim si fides illius in dubium non venerit, qui hæc pro testimonio dicat, Ille ipse qui nobiscum bibit et comedit, atque adeo crucifixus est, surrexit: multo magis etiam de aliis testimonium dicens admitti atque probari debet.

B VERS. 23. Et statuerunt duos, Josephum, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et Matthiam.

VERS. 24. Et in hunc modum precati sunt: Tu, Domine, qui corda omnium cognita habes, designa, ntrum elegeris ex his duobus.

VERS. 25. Ut alteruter accipiat sortem et conditionem ministerii hujus et apostolatus: ex quo protergressus excidit Judas, ut abiret in locum suum.

VERS. 26. Et dederunt sortes eorum: et recidit sors super Matthiam, et additus est ad numerum undecim apostolorum.

Et statuerunt duos. Cur non multos? Ne major animorum consternatio existeret, neu ad multos res redigeretur. Opportune autem nunc precantes Cardiognosten, id est cognitorem et censorem cordis (Deum) vocant. Deinde non dicunt, Elige: sed, Designa electum, quia noverant omnia apud Deum etiam ante cogitationem hominum destinata esse. Sortem autem eam ubique vocat, ostendens totum negotium pendere ab humanitate Dei, et eundem auctorem esse electionis: simul commonesfaciens eos rerum antiquarum, quod quemadmodum Levitas, ita hos quoque sibi sortitus sit. Quinam autem erant illi viri? Fortasse ex illis, qui cum duodecim fuerunt septuaginta, et ex aliis, qui crederant, cæteris ardentiores ac probiores, qualis erat ex illis etiam Joseph et Matthias. 18 Vocat autem Josephum etiam et Barsaban et Justum. Fortasse quidem etiam propter ea, quæ inter illos erant communia nomina: atque aliter etiam causa vitæ mutationis: fortassis autem etiam instituti erat illa nomenclatio. Sed cur Jacobus, quod episcopatum Hierosolymitanum acceperat, orationem non exorditur, sed Petro concionem permittit? Quia vir probus et modestus erat. Quia nihil humanum cogitabant et curabant, sed communem utilitatem propositam habebant. Etenim etiam illi propter eandem causam ei solum concedebant, et non contendebant, neque decertabant adversus illum.

Varie lectiones et notæ.

⁸⁵ Ἰσ., τῷ κληρῷ, sorti. ⁸⁶ Desiderari videtur dictio, μᾶλλον, aut aliud quid. ⁸⁷ In vulgatis, Μαθίαν. ⁸⁸ μείζων, erat. ⁸⁹ Ἰσ. ἦν. ⁹⁰ Locus nullius videtur, quem conjectura ductus verto. ⁹¹ ἐκλήρωσατο, erat.

Ut abiret in locum suum. Suum seu proprium locum vocat, quem Matthias ita, ut dignum et æquum erat, obtenturus erat. Quemadmodum enim Judas alienus fuit, etiam prius, quam illinc excidisset, ex quo morbo, nimirum, avaritiæ atque proditionis laborare cepit: ita proprius fuit, Matthiæ etiam prius quam illum obtinuisset, ex quo dignum sese præstitit tanto munere. Cur sortito potius celebrant electionem? Quia nondum sese dignos existimabant, qui per aliquod signum certiores fierent. Quin etiam Spiritus nondum supervenerat in illos, neque opus erat, quia tantumdem valuit sors. Nam si, ubi neque precatio præcesserat, neque alicujus pretii homines erant, tantum valuit sors, propterea quod ex recto animo accidisset in Jona: longe potius hic. Atque aliter: Locum proprium. Unusquisque factis suis aut bonum sibi, aut malum conciliat ac parat locum. Hoc igitur dicit, quod Judas abierit in illum locum malum, quem pro dito Jesu sibi ædificaverat. Non enim natura nobis loci aut boni aut mali sunt, sed factis nostris locum nobis extruimus. Ita obstetricæ quoque Hebræorum Deum timentes, sibi domicilia ædificaverunt. Ita etiam impii audient: Ite in lumen ignis vestri, et flammam quam excitastis. Vocabulum locus multa significat, atque inter cætera etiam ordinem quemdam significat. Ita enim dicimus locum episcopi, atque etiam præbyteri seu senioris, atque etiam in contrario idem potest spectari, unoquoque actis suis locum sibi proprium et suum faciente. Sic igitur aliquis locum falsi doctoris et falsi apostoli adipiscetur, quin etiam tyranni, et aliarum rerum malarum. Quoniam nunc etiam Judas sponie sua desiderio pecuniæ atque avaritiæ correptus, proditoris ordinem ac partes suscepit, recte in locum suum abire dictus est. Cum enim factis suis amisisset locum, ut esset una

19 CAPUT II.

VERS. 1. *Et cum completeretur dies Pentecostes, erant omnes simul in eodem loco.*

VERS. 2. *Et factus est repente de cælo sonus tanquam ruentis flatus vehementis: et replevit totam domum ubi considebant.*

VERS. 3. *Et visæ sunt illis lingue quasi igneæ, quæ dispertiebantur, conseditque super unumquemque eorum.*

VERS. 4. *Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cæperunt loqui diversis linguis, prout Spiritus dabat illis, ut eloquerentur.*

Quare, cum completeretur dies Pentecostes? Quia, quando falcem in messem immittere oportebat, quando fruges colligere conveniebat, tunc falcem sermonis quoque adhibere oportebat: quemadmodum etiam loco falcis Spiritus sanctus acutus advolabat. Et Christus ait: Messis quidem multa est: operarii autem pauci sunt, et alibi, Videte, inquit, agros: quia jam albi sunt ad messem.

A ἐνόησεν, οὕτως ἡ ἰσὸς γέγονε τοῦ Ματθίου, καὶ πρὶν ἢ τοῦτον κατασεῖν, ἀφ' οὗ ἀξίον αὐτὸν τῆς τηλικαύτης δωρεᾶς παρεσκεύασε. Τίνος ἔνεκεν κληρὸς ἡ μάλλον τὴν ἐκλογὴν ποιοῦνται; Ὅτι οὐπω ἀξίους ἠγούργο ἑαυτοὺς εἶναι τοῦ διὰ τινος σημείου μαθεῖν· οὐ μὴν οὐδὲ τὸ Πνεῦμα ἦν ἐπελθὼν αὐτοῖς οὐπω. Οὐδεὶς δὲ, ὅτι τοσοῦτον ἴσχυσε κληρὸς. Εἰ γὰρ ἔνθα οὐτε εὐχῆ, οὐτε ἀξιόλογοι ἄνδρες, κληρὸς τοσοῦτον ἴσχυσε διὰ τὸ ἐξ ὀρθῆς γενέσθαι γνώμης ἐπὶ τοῦ Ἰουδα, πολλῶν μᾶλλον ἐνταῦθα. Καὶ ἄλλως. Τὸν τόπον τὸν ἰσὸν· ἕκαστος ἀφ' ὧν πράττει ἢ καλὸν ἑαυτῷ, ἢ κακὸν προξενεῖ τόπον. Τοῦτο αὖν φησιν ὅτι ἐπορεύθη Ἰούδας εἰς ἐκείνον τὸν τόπον· τὸν πονηρὸν· ὃν τῇ προδοσίᾳ τοῦ Ἰησοῦ ἑαυτῷ ἑκοδόμησεν. Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν ἡμῖν οἱ τόποι ἢ καλοὶ ἢ κακοὶ· ἀλλ' ἀφ' ὧν ποιῶμεν, τόπον ἑαυτοῖς ἐγγίρομεν. Οὕτω καὶ αἱ ματαὶ τῶν Ἑβραίων φοβηθεῖσαι τὸν Θεόν, ἑκοδόμησαν ἑαυταῖς οἰκίας· οὕτω καὶ οἱ ἀσεβεῖς ἀκούουσι· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὁμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἢ ἐξεκαύσατε. [ΔΙΑΓΜΟΥ.] Ἡ τόπος φωνὴ πολλὰ σημαίνει. Ἀηλοὶ πρὸς ἑτέροις καὶ τάξιν τινὰ· οὕτω γὰρ λέγομεν τόπον ἐπισκόπου, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρου· καὶ ἐπὶ τὸ ἐναντίον τὸ αὐτὸ ἔστι σκοπεῖν, ἕκαστου δι' ὧν πράττει τόπον ἰσὸν ἑαυτοῦ ποιῶντος. Οὕτω γοῦν τόπον τις ψευδοδιδασκάλου καὶ ψευδαποστόλου σχήσει, ἀλλὰ καὶ τυράννου καὶ τῶν ἄλλων φαύλων. Ἐκεῖ νῦν καὶ Ἰούδας πῶς τῷ πρὸς ἀργύρια προαιρετικῶ συναρπαγῆς, τὴν προδότου τάξιν εἴλετο, εἰκότως εἰς τὸν ἰσὸν τόπον πορεύεσθαι εἰρηται. Ἀπολέσας ἡ γὰρ δι' ὧν ἔπραξε τὸ εἶναι μετὰ τῶν ἀποστόλων, συνέταξεν ἑαυτῷ ἰσὸν τόπον.

C cum apostolis, construxit sibi proprium locum.

ΚΕΦΑΛΑ. Β'.

Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό.

Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὡσπερ γερόμενης προῆς βιαίας· καὶ ἐπλήρωσεν ὄλον τὸν οἶκον, ὃς ἦσαν καθήμενοι.

Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι, ὡσεὶ πυρὸς, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν.

D Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου· καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι.

Διὰ τί ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς; Ὅτι, ὅτε τὸ δρέπανον ἐπιβάλλειν ἔδει τῷ ἀμνητῷ, ὅτε τοὺς καρποὺς συναγεῖν ἐχρῆν, τότε καὶ τὸ δρέπανον ἐπιβάλλειν ἔδει τοῦ λόγου. Καθάπερ γὰρ ἂν ἐπὶ δρέπανου τοῦ Πνεύματος τὸ ἅγιον ἠκονημένων ἐπίπτατο. Καὶ φησιν ὁ Χριστός· Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι καὶ ἄλλαχού· θεάσαθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. Τὴν δὲ

Variæ lectiones et notæ.

ἡ οὕτως, *erat*. ἡ ἰσὸς κληρωτῆν. ἡ ἰσὸς οὐδ' ἔδει. ἡ οἰκίας, *erat*. ἡ ἀπωλέσας, *erat*. ἡ ἰσὸς καὶ

ἀπαρχὴν λαθῶν, αὐτὸς ἀνήγαγε πρότερος· αὐτὸς ἔπιθεῖλε τὸ δρέπανον πρότερος. Διὰ τί δὲ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι; Ὅτι ἑορτῆς πάλιν οὐσης, ἔδει ταῦτα γενέσθαι· ἵνα οἱ παρόντες τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, οὗτοι καὶ ταῦτα ἴδωσι. [ΣΕΥΗΡΟΥ.] Διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρὸς. Παθῶν γὰρ ὁ Θεὸς σαρκὶ τὸ ἐκούσιον τάθος, καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, συνανέστησεν ἑαυτῷ τοὺς τῇ ἁμαρτίᾳ νενεκρωμένους ἡμᾶς, καὶ τὸ τοῦ διαβόλου κράτος κατέλυσε. Διὰ τοῦτο μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς, εἰς γῆν οὐ κλινώμεθα προσευχόμενοι, κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ψάλλοντες· Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν⁹⁹ καὶ ἔπεσον· ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν. Ἐν δὲ πυρίναις γλώσσαις τοῦ Πνεύματος ἐπιφανέντος ἡμῖν, γόνυ κάμπτομεν, τὴν θείαν οὐ φέροντες· καὶ δηλοῦντες ὅτι διὰ τοῦ Πνεύματος τὴν ἐν Τριάδι τελείαν προσκύνησιν μεμαθήκαμεν. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνούσας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. [ΣΕΥΗΡΙΑΝΟΥ.] Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησις γέγονε διὰ τῆς θείας αἰτίας. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς, κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἐδόθη νόμος. Ἐχρῆν οὖν καθ' ἡν ἡμέραν ἐδόθη νόμος διὰ πλακῶν, κατ' αὐτὴν δοθῆναι τὴν νομοθεσίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ ἐν πλαξίν, ἀλλ' ἐν καρδίαις γραφομένην. Τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ὁ λαὸς ἐδέξατο νόμον ἐν τῇ ἐρήμῳ Σινᾶ· τῇ δ' ἡμέρᾳ τοῦ πρώτου μηνός, τοῦ κατὰ σελήνην ἀριθμουμένου, ἐξῆλθεν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ὅτε τὸ Ἄζυμον ἐπετέλησαν καὶ τὸ τοῦ Πάσχα μυστήριον. Ἀπὸ τῆς δ' ψήφισον τὸ τοῦ μηνός ἀναπληρωμα, τοῦτέστιν ἡμέρας ιε' τοῦ δευτέρου μηνός τοῦ τρίτου· ἡ Πεντηκοστή⁹⁹ τῇ ἑορτῇ τῶν Ἄζυμων τοῦ Πάσχα. Ἀπὸ οὗν τῆς δ' ἕως τῆς γ' τοῦ τρίτου μηνός γίνονται ἡμέραι ν'. Διὰ τοῦτο λέγει· Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τρίτῳ μηνί, ἐξεληθόντων αὐτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, εἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Κατάβηθι, ἀγίασον τὸν λαὸν σήμερον καὶ αὔριον· τῇ νεομηνίᾳ αὐτῶν λαλεῖ, καὶ τῇ γ', ψηοί, φανήσεται Κύριος· ἐπὶ τὸ ὄρος Σινᾶ. Ἔδει οὖν καθ' ἡν ἡμέραν ἐδόθη ὁ παλαιὸς νόμος, κατ' αὐτὴν δοθῆναι καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Ὡσπερ γὰρ ὁ Σωτὴρ μέλλων ἐπιτελεῖν τὸ ἅγιον πάθος καὶ οὐκ ἠνέσχετο ἄλλῳ καιρῷ ἑαυτὸν ἐκδοῦναι τῷ πάθει, ἀλλὰ καθ' ὃν καιρὸν ἐθύετο τὸ πρόβατον, ἵνα αὐτῷ τῷ τύπῳ συνάψῃ τὴν ἀλήθειαν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐπιφοίτησις οὐκ ἠνέσχετο ἄλλῳ καιρῷ δοθῆναι, ἢ καθ' ὃν καιρὸν ἐδόθη νόμος· ἵνα δευχθῇ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τότε ἐνομοθέτησεν, καὶ νῦν νομοθετεῖ. Ἐδόθη μὲν οὖν νόμος ἐν τῇ Παλαιᾷ κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν ν', μετὰ δὲ τὸ ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τοῦτο ἦν αὐτοῖς τῆς ἑορτῆς σύμβολον· ἀπαρχῆς τῶν νέων καρπῶν καὶ δραγμαίων νέων σταχυῶν προσεφέρτε τῷ Θεῷ. Ἦν δὲ ἐκεῖνο σύμβολον ταύτης τῆς ἑορτῆς. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς τῶν νέων καρπῶν δράγμα¹ συνήγετο, καὶ ὁπὸ μίαν ὄψιν συνήρχοντο δρημηνοί, ἑμᾶλλε δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἀπὸ

Porro primitias acceptas ipse obtulit primus: ipse falcem immisit primus. Quare, cum completeretur dies Pentecostes? Quia, cum rursus esset dies festus, hæc fieri oportebat: ut, qui adfuerant cruci Christi, illi etiam hæc viderent. Linguae quasi igneæ, quæ dividerentur. Nam cum Christus carne passus esset voluntarium supplicium, et a mortuis resurrexisset, una secum nos, qui peccato quasi mortificati et morti destinati eramus, excitavit, et imperium diaboli evertit. Idcirco usque ad Pentecosten, precantes humi non procumbimus adversus inimicos nostros psallemus: Illi irretiti sunt et occubuerunt; nos autem excitati sumus et erecti. Sed posteaquam igneis linguis Spiritus nobis apparuit, genuflectimus, spectaculum non ferentes, atque significantes per Spiritum perfectam et absolutam nos didicisse Trinitatis adorationem. Spiritus enim Deus est: et adorantes illum in Spiritu et veritate oportet adorare. In die Pentecostes accessus sancti Spiritus accidit ob hanc causam. In die Pentecostes, ut habetur in Veteri Testamento, lex data est. Conveniebat igitur, quo die data est lex in tabulis lapideis, eodem die sancti Spiritus legem promulgari, quæ non in tabulis lapideis, sed in cordibus scribitur. In die Pentecostes populus accepit legem in deserto Sina. Nam decimo quarto die primi mensis, cujus numerus juxta eorum lunæ inibat; egressi sunt filii Israel ex Ægypto, cum fermentato pane usi essent, et mysterium Paschæ celebrassent. **20** Ab decimo quarto die numera mensis completionem, id est, dies decem et septem: secundi mensis dies triginta: deinde treis mensis tertii. Pentecoste die festo azymorum Paschæ. Igitur a decimo quarto usque ad tertium tertii mensis, existunt dies quinquaginta. Idcirco dicit: Et accidit in mense tertio, egressis illis ex Ægypto, dixit Dominus ad Moysen: Descende, sanctifica populum hodie et cras: de novilunio illorum dicit: et die tertio, inquit, apparebit Dominus in monte Sina. Oportebat igitur quo die data est vetus lex, eo dari Spiritus quoque gratiam. Quemadmodum enim etiam Servator sanctum supplicium subiturus, non alio tempore sustinuit sese dedere ad supplicium, quam quo tempore anni agnus immolabatur, ut ipsi figuræ conjungeret veritatem: ita Spiritus quoque sancti accessus non alia tempestate dari voluit, quam qua tempestate data est lex, ut ostendatur, Spiritum sanctum et tunc legem tulisse, et nunc legem ferre. Atque in Veteri quidem Testamento lex data est die quinquagesimo: sed postquam venerunt in terram promissam, hoc erat eis feriarum signum. De primitiis novorum fructuum, et de manipulis novarum spicarum Deo fiebat oblatio. Erat autem illud signum hujus diei festi. Nam quoniam in die Pentecostes novorum fructuum,

Variae lectiones et notæ.

⁹⁹ συνεποδίστησαν erat. ⁹⁹ Locus corruptus videtur et mutilus. ¹ Ἰσ., δράγματα.

manipuli cogebantur, et sub unum aspectum conveniebant divisi atque diversi, futurumque erat, ut hoc die ex omni natione diversarum gentium, quæ sub cælo sunt, in unum manipulum pietatis conventus feret, qui per apostolicam orationem Deo offerretur: pro futuri figura instituit manipulum spicarum, ut præsignificaret manipulos animarum, quæ ex diversis quidem regionibus sumerentur, una autem in primitiis Deo offerrentur. Quare non sine signis, quæ sensu percipiuntur, Spiritus accedit accessus? quia, si hoc etiam factu dicebant, Vino repleti sunt: si hoc factum non esset, quid non dixissent? Non simpliciter autem sonitus factus est, sed de cælo, atque etiam repentinus, quo magis excitarentur, tanquam ruentis et ingruentis flatus violenti. Magnum et vehementem impetum Spiritus dicit: qui efficit, ut omnes illo concurrerent et convenirent. Et replevit, etc. Totam domum replebat, ut ostenderetur donum non quibusdam particulariter ac specialiter, sed toti corpori Ecclesiæ datum esse. Domus enim mundi signum erat, quemadmodum etiam piscina fuit aquæ, hoc autem affluentis et vehementis signum. Non ignis autem domum replevit. Metu namque percussos fugasset. Sed, quod mirabilis est, ipsæ linguæ dividuæ^h, quæ super unumquemque consederunt. Pulchre autem dicit, dispersit²¹ ut scias, eandem esse efficientiam, quæ a Paraclete missa est. Pulchre sane dicit, quasi igneæ, et, tanquam flatus, ne quid, quod sensu percipi possit, de Spiritu cogites et imaginis. Non igitur simpliciter ventus erat, aut ignis, sed Spiritus sanctus, qui illic apparebat. Vide autem, quod quando Joanni quidem oportebat Spiritum notum fieri, conveniebat tanquam ignem. Conseditque super unumquemque eorum. Id est, mansit apud illos, et requievit super illos. Sedere enim stabilitatis et manendi significationem habet. Super quos autem Spiritus sedit? Super duodecim apostolos duntaxat, an super illos centum viginti? videlicet super omnes. Non enim simpliciter ac temere Petrus prophetam produxit, cum diceret: Et erit in extremis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem. Et non simpliciter acceperunt, sed repleti sunt. Et, omnes, inquit, non apostoli soli. Observa autem: cum incumberent orationi ac precationi: cum dilectione præditi essent: tunc Spiritus accedit. Sed cur in specie ignis apparuit? Ut ostenderet se ejusdem esse naturæ cum illo, qui super rubum visus est in specie ignis. Ac sedit quidem super caput, verum totus homo repletus est. Videbatur enim super caput illorum ignis, non comburens, sed sanctifi-

Α παντός ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκ διαφόρων ἔθνῶν εἰς ἓν δράγμα εὐσεβείας συνέρχεσθαι· καὶ διὰ τοῦ ἀποστολικοῦ λόγου τῷ Θεῷ προσαγαγέσθαι¹, προετύπωσε τὸ δράγμα τῶν ἀσταχυῶν· ἵνα προερμηνεύσῃ τὰ δράγματα τῶν ψυχῶν, τῶν ἐκ διαφόρων μὲν χωρῶν ἐκλαβανομένων, εἰς μίαν δὲ ἀπαρχὴν σταχυῶν τῷ Θεῷ προσαγομένων. διὰ τί μὴ χωρὶς συμβόλων αἰσθητῶν ἢ τοῦ Πνεύματος; γέγονεν ἐπιφοίτησις; Ὅτι, εἰ καὶ τούτου γενομένου ἔλεγον, ὅτι Γλεύκος μεμειωμένοι εἰσὶν· εἰ μὴ τοῦτο ἐγένετο, τί οὐκ ἂν εἶπον; Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἦχος γέγονεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ αἰφνιδίον δὲ, εἰς τὸ μᾶλλον διαναστῆναι αὐτοὺς; ὥσπερ φερομένης πνοῆς βίαια. Πολλὴν καὶ σφοδρὰν τὴν ῥύμην λέγει τοῦ Πνεύματος· καὶ πάντας ἐκείσε συνδραμεῖν καὶ B συνελθεῖν ἐποίησε. Καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον. Τὸν οἶκον ὅλον ἐπλήρωσεν, ἵν' ἡ δωρεὰ δεδομένη δειχθῆ μὴ μερικῶς τίς ἐστιν², ἀλλ' ὅλη τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι. Ἡ οἰκία γὰρ τοῦ κόσμου σύμβολον ἦν, καθάπερ γὰρ³ καλυμθῆσθαι γέγονεν ὕδατος· τῆς θαψιλείας δὲ τοῦτο τεκμήριον καὶ τῆς σφοδρότητος. Οὐ τὸ πῦρ δὲ τὸν οἶκον ἐπλήρωσεν· ἐξέστησε γὰρ ἄν· ἀλλ', ὅτι θαυμασιώτερον, τὸ διαμερισθῆναι καὶ ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν ἐπικαθίσει. Καλῶς δὲ φησι, διαμεμερισμένα· ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐνέργειά ἐστιν ἡ αὐτὴ ἀπὸ τοῦ Παρακλήτου πεμφθεῖσα. Καλῶς οὖν φησι, ὡσεὶ πυρὸς· καὶ καθάπερ πνοῆς· ἵνα μὴ αἰσθητὸν τι περὶ τοῦ Πνεύματος νοήσῃς. Οὐκ ἔρα ἀπλῶς ἀνεμοῦ ἦν, οὐδὲ πῦρ, ἀλλὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνταῦθα ἐπιφαινόμενον. Σκόπει δὲ ὅτι ὅτε μὲν Ἰωάννη C εἶδε· τὸ Πνεῦμα γνωρισθῆναι, ἔχρηγ', ὡσεὶ πῦρ⁴. Ἐκάθισέ τε ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν. Τουτέστι· παρέμεινεν, ἐπανεπαύσατο. Τὸ γὰρ καθίσει τοῦ ἑβραίου σημαντικὸν καὶ τοῦ μείναι. Ἐπὶ τίνας δὲ ἐκάθισε τὸ Πνεῦμα, ἐπὶ τοὺς β' μόνον, ἢ ἐπὶ τοὺς ρ'; Δηλονδὲ ἐπὶ πάντας. Οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς παρήγαγε τὸν προφήτην ὁ Πέτρος λέγων· Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Καὶ οὐχ ἀπλῶς ἔλαβον, ἀλλ' ἐπλήρωσθαι· καὶ ἅπαντες, φησὶν· οὐχ οἱ ἀπόστολοι μόνον. Σκόπει δὲ, ὅταν προσκαρτερώσῃ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δέήσει, ὅταν ἀγάπῃν ἔχωσι, τότε τὸ Πνεῦμα παραγίνεται. διὰ τί δὲ ἐν εἶδει πυρὸς ὤφθη; ἵνα δεῖξῃ, ὅτι τῆς αὐτῆς ἐστὶν οὐσίας τοῦ ὁφθέντος⁵ ἐπὶ τῆς βάρου ἐν εἶδει πυρὸς. Καὶ ἐκάθισε μὲν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν, ἀπὸ δὲ τῆς κεφαλῆς ἐπληρώθη ὁ ἄνθρωπος ὅλος· ἦν γὰρ ἰδεῖν ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν πῦρ, οὐ κατὸν, ἀλλ' ἀγιάζον καὶ καταλάμπον. διὰ τί δὲ τὰς γλώσσας οὐκ ἐπὶ τοῦ στόματος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐδέξαντο; Οὐκ εἰς τὴν γλῶσσαν, τουτέστιν εἰς τὸ τῆς φύσεως ὄργανον ἐδόθη τὸ Πνεῦμα· ἵνα μὴ νομιεθῶσιν ἐκ τῶν ἰδίων λαγόνων καὶ ἐκ τοῦ ἰδίου στόματος προφέρειν ἢ μὴ εἶχον· ἀλλ' ὥσπερ εἰς

Variae lectiones et notæ.

¹ τῶν, erat. ² προσαγαγέσθαι erat, ³ Ἰσ., τισίν. ⁴ Ἰσ., καί. ⁵ Ἰσ. εἶδος. ⁶ Locus valde corruptus et mutilus. Hoc enim velle dicere videtur: « Quando Joannes quidem vidit Spiritum, vidit tanquam columbam: apostolis autem illum apparere oportebat in specie ignis: » atque ita multa desuerunt. ⁷ Ἰσ. τῷ ὁφθέντι aut, τῇ τοῦ ὁφθέντος.

⁸ Locus corruptus valde et mutilus. ⁹ Locus item corruptus.

οὐρανὸν τὰ ὕδατα λαμβανόμενα, τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων καταλαμβάνουσι, καὶ ἀπὸ τῶν ὕψωμάτων ἐπὶ τὰς φάραγγας καταφέρονται· οὕτω τὴν κορυφὴν, ὡς ὄρος καταλαμβάνουσα ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἐπεχορήγησε λοιπὸν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῷ ἔγκρατῳ, εἶτα τῷ στόματι καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ὄλον δ' ὄλου τὸν ἀνθρώπου ἐπλήρωσεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Διὰ τί δὲ πάλιν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν; Ἐπειδὴ οἱ ἀπόστολοι ἐχειροτονοῦντο τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι. Χειροτονία δὲ ἀπλῶς οὐ γίνεται, εἰ μὴ ἐν τῇ κεφαλῇ. Τὸ οὖν τὰς γλώσσας ἐπὶ τῶν κεφαλῶν εἶναι δείκνυσι χειροτονίας σηῆμα. Ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς γὰρ τίθεται ἡ χειροτονία· καθὼς καὶ ἔως νῦν ἐκράτησε τὸ πᾶγμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀσφατὸς ἐστὶν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησις, ἐπιτίθεται τῇ κεφαλῇ τοῦ μέλλοντος χειροτονεῖσθαι ἀρχιερέως τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ δευρὲν ἐπιτεθῆ, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ γλώσσαν πυρὸς, ἐπιχειμένην τῇ κεφαλῇ γλώσσαν, διὰ τὸ κήρυγμα πυρὸς, διὰ τὸν λόγοντα· Πῦρ ἤλθοι βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ εἶπε δὲ, ἠδράσθη, ἢ κατήνησεν, ἀλλ', ἐκάθισεν, οὐδὲ, ἐπέπλασεν, ἀλλ', ἐκάθισεν ἐπάνω· ἵνα δείξῃ ὅτι πᾶς ἀνὴρ δεχόμενος λειτουργίαν, θρόνος ἐστὶ Θεοῦ. Καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἐτέραις γλώσσαις. Ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἠκούνησεν ἀπ' ἀρχῆς τοῖς ἀποστόλοις ἐμπρακτὸν εἶναι τὸν λόγον. Τίς γὰρ χρεῖα ἦν κηρύκων, τῶν ἀκούοντων οὐκ ἔντων; Ἐπεὶ οὖν ἐχρῆν τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἰθύνων ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων τάξιν λαβεῖν, ἐπάγει ὁ συγγραφεὺς, Καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἐτέραις γλώσσαις. Τίνας δὲ ἕνεκεν, πρὸ τῶν ἄλλων χαρισμάτων, τὸ τῶν γλωσσῶν ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ἐμελλον, καὶ ὡσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πυργοποιίας ἡ μία γλῶττα εἰς πολλὰς διετέμνεται, οὕτω τότε αἱ πολλαὶ γλώσσαι εἰς ἓνα ἀνθρώπου ἦσαν, καὶ ὁ αὐτὸς καὶ τῇ Περσῶν, καὶ τῇ Ῥωμαίων, καὶ τῇ Ἰνδῶν, καὶ ἐτέραις πολλαῖς διαλέκτο γλώσσαις, τοῦ Πνεύματος ἐνηχοῦντος αὐτῷ. Καὶ τὸ χάρισμα ἔκαλετο χάρισμα γλωσσῶν, ἐπειδὴ πολλαῖς ἀθρόον ἠδύνατο λαλεῖν φωνῶν, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἔβδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἐφθγγόντο, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποφθέγγοντο προφητευόντες, ἦγουν, συνειντες καὶ λέγοντες τὰ διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ἐπὶ Χριστῷ μαρτύρια.

Spiritu nimirum illi insonante et insurrante. Ac donum, vocabatur donum linguarum. Quandoquidem multis repente et in uno temporis momento poterant loqui linguis: quemadmodum Spiritus dabat illis, ut eloquerentur. Non enim ab semetipsis loquebantur, sed a sancto Spiritu eloquebantur, prophetantes, sive intelligentes et dicentes ea, quæ per sanctos prophetas prodita sunt testimonia de Christo.

Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ πάντων ἔθνων τῶν ἐπὶ τὸν οὐρανόν.

Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνηλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη ὅτι ἤκουον εἰς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλοῦντων αὐτῶν.

Ἄνδρες εὐλαβεῖς. Καὶ αὐτὸ τὸ κατοικεῖν ἐκεῖ καταλιπόντας πατριδας, εὐλαβείας ἦν σημεῖον, μάλιστα γὰρ ἐκ διαφόρων ἔθνων ἀπάραντας, καὶ ἀφέντας οἰκίας·

Variæ lectiones et notæ.

Ἱσ. οἰκείους.

cans et illuminans. Cur item linguas non in ore, sed in capite acceperunt? Non in linguam, hoc est, in illud instrumentum nature datus est Spiritus: ne existimarentur ex suis lateribus et ex suo ore proferre, quæ non habebant, sed quemadmodum in cœlum, cum aquæ suscipiuntur montium vertices occupant, et a summitatibus deferuntur in convalles: eodem modo gratia Spiritus verticem, ut montem occupans, de vertice deinceps cerebro suppeditavit, deinde ori et cordi, et totum penitus hominem a capite replevit. Sed cur, inquam, super caput? Quia apostoli orbis terrarum doctores designabantur et ordinabantur. Designatio autem, seu ordinatio simpliciter non fit, nisi in capite. Igitur per hoc, quod linguæ erant super capita, ostenditur figura ordinationis. Super caput, enim manu extensa posita ordinatio fit. Quemadmodum etiam ad hoc usque tempus res obtinuit. Quandoquidem enim invisibilis est sancti Spiritus accessus, imponitur capiti ordinandi pontificis Evangelium: quod cum fuerit impositum, nihil aliud videtur, quam lingua ignea insidens capiti: lingua, propter prædicationem: ignea propter eum, qui dicebat: «ignem veni ut mittam in terram.» Non dixit autem, Fundatus seu collocatus est: aut, Descendit et pervenit: sed, Consedit, neque in superficie existit, et quasi emicuit, sed sedit supra: 22 ut ostenderet, quemvis hominem, qui alicujus muneris et operis administrationem atque sanctionem suscipit, esse solum Dei. Et cœperunt loqui diversis linguis. Divina gratia ab initio disposuit et ordinavit, ut apostolorum sermo efficax esset. Quis enim usus esset præconum, si desint qui audiant? Quoniam igitur oportebat primitias gentium ab ipsis principiis ordinem et locum accipere, subjungit scriptor: Et cœperunt loqui diversis linguis. Sed cujus rei gratia antè cætera dona donum linguarum Apostoli acceperunt? quia omnes partes peragraturi erant: ac quemadmodum quo tempore turris exstruebatur, una lingua in multas dissecabatur, ita tunc multæ linguæ in unum hominem coibant: et ille idem et Persarum, et Romanorum, et Indorum, et aliis diversis multis linguis loque-

VERS. 5. Erant autem Hierosolymis inquilini Judæi homines religiosi ex omni natione eorum, qui sub cælo sunt.

VERS. 6. Igitur hac re divulgata, convenit multitudo, et confusa est, quod audirent unusquisque sua propria lingua illos nentes.

Viri religiosi. Atque id ipsum, quod relictæ patriæ illic habitabant, signum erat religionis, maximo certe, quod ex diversis nationibus profecti, domo,

propinquis, familiaribus, necessariis atque cognatis relictis, in Jerusalem habitabant. Ex omni autem natione dixit pro, ex multis nationibus. Dictionem enim, omni, pro, multis, υπερβολικῶς, id est incredibiliter tollendo, Scriptura sumit et usurpat. Ita etiam, υπερβολικῶς nimirum, dictum est illud: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*; et illud: *Omnes ea, quæ sua, non quæ Jesu Christi sunt, querunt*: et illud: *Non est justus, ne minus quidem*. Per universale enim ac generale multos significat. Deinde hac re divulgata, confluit multitudo, et confusa est, id est, turbata est, mirata est. Quando quidem enim in ædibus factum erat, quod accidit, foris nimirum, multitudo concurrebat. Quod audirent quisque propria sua lingua. Sciebant enim, quod cum Galilæi essent, et maxime apostoli (illos enim magis, quam cæteros spectabant), 23 sexcentis illis linguis utebantur. Confusa est autem multitudo haud immerito. Existimabant enim illos sibi molestiam exhibituros esse propter temerarium adversus Christum facinus commissum: et conscientia animos eorum concutiebat, cum manibus cædes etiam nunc teneretur: et omnia illos terrebant. Sed id apostolos corroborabat, quod ab auditoribus etiam donum mirificum esse disciebant. Nam quod Parthice, verbi gratia, dicebatur ipsi nesciebant, sed ab illis disciebant. Meminit autem nationum, quæ illis erant hostiles et inimicæ: Cretensium, Arabum et aliorum: atque hoc signum erat, quod omnium victores erant futuri. Illic autem multi erant in captivitate. Ex omnibus igitur partibus, testimonium perhibetur a civibus, ab peregrinis, a proselytis, id est advenis Judæis professis.

VERS. 7. *Perculsi autem et attoniti stabant omnes, et admirantes aliud ad alium dicebant: Annon ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt?*

VERS. 8. *Et qui fit nos audiamus eos propria quisque lingua sua, in qua nati sumus, utentes?*

VERS. 9. *Parthi et Medi, et Elamitæ, et qui incolunt Mesopotamiam, Judæam et Cappadociam, Pontum et Asiam,*

VERS. 10. *Phrygiam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ, quæ pertinet ad Cyrenas, et advenæ Romani, Judæi atque proselyti,*

VERS. 11. *Cretenses et Arabes audimus eos nostris linguis loquentes magna opera Dei.*

VERS. 12. *Itaque attoniti atque perculsi stabant omnes et ambigentes, causamque alius ex alio querentes dicebant: Quid hoc sibi vult?*

VERS. 14. *Alii cavillantes dicebant: Musto repleti sunt.*

Ubi que virtuti nequitia adjuncta est. Hi quidem mirabantur, illi vero cavillabantur et irridebant. Revera illi religiosi erant. Etenim idcirco habita-

καὶ συγγενεῖς, ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦν. Τὸ δὲ, ἀπὸ πάντες ἔθνους, ἀντὶ τοῦ, ἀπὸ πολλῶν ἔθνῶν. Τὸ γὰρ, πάντες, ἐπὶ πολλῶν ἐκλαμβάνει ἡ Γραφή υπερβολικῶς χρωμένη. Οὕτως εἰρηται καὶ τὸ Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ τὸ Οἱ πάντες τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ τὸ Οὐκ ἔστι δικαίος οὐδὲ εἷς· ἀπὸ τοῦ καθόλου τοὺς πολλοὺς σημαίνουσα. Εἶτα γενομένης τῆς φωνῆς, συνῆλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη, ἡρῶν ἐταράχθη, ἐθαύμασεν· ἐπειδὴ γὰρ ἐν οἴκῳ ἐγένετο τὸ γινόμενον, εἰκότως ἐξῶθεν συνέδραμε, ὅτι ἤκουον ἕκαστος τῆ ἰδίᾳ διαλέκτῳ. Ἦδιστὰν γὰρ ὅτι Γαλιλαῖοι ὄντες, καὶ μάλιστα οἱ ἀπόστολοι· πρὸς γὰρ ἐκείνους μάλλον ἑώρων τὰς μυρίας ἐκείνας ἐλάλουν γλώσσας. Συνεχύθη δὲ τὸ πλῆθος, εἰκότως ἐνόμιζον γὰρ αὐτοῖς παρέχειν πράγματα διὰ τὴν γενομένην τόλμαν κατὰ τοῦ Χριστοῦ· καὶ τὸ συνείδς κατέσειεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐν χερσὶν οὐσης ἔτι τῆς σφαγῆς· καὶ πάντα αὐτοῦς ἐπέσει. Τοῦτο ἔτι τοὺς ἀποστόλους ἐνεύρου, ὅτι καὶ παρὰ τῶν ἀκρατῶν ἐμάνθανον τοῦ θαύματος τὴν χάριν· ὅτι γὰρ ἦν τυχὸν Παρθιστὶ, αὐτοὶ οὐκ ᾔδεισαν· ἀλλὰ παρ' ἐκείνων ἐμάνθανον. Ἐθνῶν δὲ μέμνηται πολεμίων αὐτοῖς, Κρητῶν, Ἀράβων καὶ τῶν ἄλλων· καὶ τοῦτο σύμβολον ἦν ὅτι πάντων κρατήσουσιν. Ἐκεῖ δὲ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἦσαν πολλοί. Πάντοθεν τοίνυν ἡ μαρτυρία παρὰ πολιτῶν, παρὰ ξένων, παρὰ προσηλύτων.

Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ θαύμαζον, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοι εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι;

Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῆ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν, ἐν ἧ ἐγεννήθημεν;

Πάρθοι καὶ Μῆδοι, καὶ Ἑλαμίται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν ¹⁰ τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν,

Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης, τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι.

Κρήτες καὶ Ἀράβες ¹¹ ἀκούομεν λαλοῦντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ διεπόρουν, πρὸς ἀλλήλους ¹² λέγοντες· Τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι;

Ἄλλοι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον, ὅτι Γλαῦκος μεμεστῶμένοι εἰσὶ.

Πανταχοῦ μετὰ τῆς ἀρετῆς ἡ μοχθηρία. Οἱ μὲν θαύμαζον, οἱ δὲ ἐχλεύαζον· ὄντες ¹⁰ εὐλαβεῖς ἐκείνοι ἦσαν· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο φοβούντο καὶ, ἵνα

Variae lectiones et notæ.

¹⁰ In vulgatis hic interpositum est, Ἰουδαίαν. ¹¹ In vulgatis Ἀραβες. ¹² In vulgatis est, ἄλλος πρὸς ἄλλον. ¹³ Ἰσ., ὄντως.

ἐξῆ αὐτοῖς κατὰ τὸν νόμον τρις τοῦ ἐνιαυτοῦ φαίνε-
σθαι ἐν τῷ ναῷ. Ὅρα δὲ τῶν ἄλλων τὴν ἀπόνοιαν.
Γλαύκου·, φησί, μεμεστωμένοι εἰσὶ· καίτοι οὐδὲ και-
ρὸς ἦν τοιοῦτος, Πεντηκοστὴ γὰρ ἦν, καὶ ὥρα τρίτη·
ἄλλ' οὐδὲν ὅκνεῖ ἡ οἰκία ¹⁴. Τὸ δὲ δευρότερον, ὅτι
ἐκεῖνων θαυμαζόντων καὶ ὁμολογούντων Ἰουδαίων
δυντων, Ῥωμαίων δυντων, προσηλύτων δυντων, τῶν
σταυρωσάντων Ἰσως, ἐξ ἔθνῶν σχεδὸν ἀπάντων,
τούτων κηρυττόντων ὅτι ταῖς γλώσσαις αὐτῶν λα-
λοῦσιν, εὐρέθησαν ὁμῶς τινὲς χλευάζοντες. Πότερον
δὲ οἱ χλευάζοντες συνέεσαν λαλούντων γλώσσαις τῶν
ἀποστόλων, ἢ οὐχί; Εἰ μὲν γὰρ οὐ συνέεσαν, πῶς
πάσαις γλώσσαις ἐλάλουν οἱ ἀπόστολοι; Εἰ δὲ συν-
έεσαν, πῶς ἐθάρβησαν μέθην αἰτιασασθαι, παρὰ
πόδας ἔχοντες τοὺς ἐλέγχους, αὐτοὺς τοὺς ἀκούοντας
καὶ συνιέντας ὅτι γλώσσαις λαλοῦσι καὶ οὐ μεθύου-
σιν; Οὕτω μὲν ἂν τις διαπορήσειεν. Ἐγὼ δὲ τούναν-
τιον φημι, ὡς εἰ μὴ συνέεσαν, οὐδ' ἂν εἰς μέθην τὸ
θαῦμα διέβαλλον· τί γὰρ ἂν τις καὶ διαβάλλειν ἐπι-
χειροῖη, ὅπερ οὐδὲν αὐτὸν παραλυπεῖ; Διὸ καὶ ὁ
Λουκᾶς, χλευάζοντες, φησὶν, ὅσον διασύροντες, ἐνδια-
βάλλοντες. Διέβαλλον οὖν ὡς συνιέντας ἱμῶν, μὴ
ἀρεσκομένοι δὲ τοῖς λεγομένοις· τὰ γὰρ μεγάλα
ἔλεγον ἐκείνοι τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν συνιέντας εἰς
μέθην ἀνέφερον τὰ λεγόμενα; Ἀπὸ πολλῆς ἀπο-
νοίας, ἐξ ὑπερβαλλούσης ὠμότητος. Ἔθος γὰρ
ἔστι τοῖς πολλοῖς, ἂν μὴ ἀρέσκωνται ¹⁵ τοῖς λεγο-
μένοις, δαιμονῶν ἢ παραπαλεῖν ἡγεῖσθαι τὸν λέ-
γοντα, ἢ μέθην αἰτιασθαι καὶ μὴ συνιέναι· ἢ λέγει·
καίτοι κάκιστον ἀσφαλῶς φθεγγομένου, καὶ τοῦ
χλευάζοντος αἰτιωμένου ὁμῶς ἀκούοντος καὶ συν-
ιέντος. Ἐκεῖνοι δὲ καὶ μᾶλλον ἐθάρβουν ἐγκαλεῖν
μέθην, ὅτι καὶ τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ ἀκούοντες, καὶ τοὺς
ἄλλους μὴ συνιέναι νομίζοντες, ὅτε δὴ ἑτερογλώσσους
δυνας. Αὐτοὶ μὲν γὰρ συνέεσαν τὰ λεγόμενα· τοὺς
δὲ λοιποὺς, δι' οὓς καὶ μέθην ἐχλευάζον, τὸ θαῦμα
οὐκ ἐνόμιζον συνιέναι. Ὅσπερ γὰρ ὅτι ἐξέβαλεν ὁ
Δεσπότης τὰ δαιμόνια, συνέεσαν μὲν καὶ ἔβλεπον τὰ
ιερατουργήματα, δέον δὲ ὑμνεῖν, εἰς Βεελζεβοῦλ
ἐνδιέσπυρον, καὶ νόσους πάσας καὶ πάθη ὀρῶντες
θεραπεύόμενα, τὰς θαυματουργίας φθόγου καὶ συκο-
φαντίας καὶ φόβου ὕλην ἐποιούοντο. Οὕτω καὶ νῦν,
ὀρνήσασθαι μὴ ἔχοντες τὸ παράδοξον καὶ ὑπερφυῖς
τῶν γλωσσῶν, ὁμῶς εἰς μέθην τὸ θαῦμα διασύρειν
ἀπετάλησαν. Ὅρα δὲ καὶ κακουργίαν. Ἐπειδὴ
ἀπίθανον ἦν τὸ μεθύειν ἐν ὥρᾳ τοιαύτῃ, καὶ μάλιστα
ἀνθρώπους ἐν κινδύνοις καὶ φόβοις ἐξεταζομένους, τῇ
ποιότητι τὸ πᾶν ἐπιγράφουσι, Γλαύκου, λέγοντες,
μεμεστωμένοι εἰσίν. Ἔνθα γὰρ Ἰταμότης, ἐν ζητεῖ
μόνον εἰπεῖν, ὅτι δῆποτε, οὐχ ὅπως τι λόγου ἐχόμε-
νον εἶποι· διὰ τοῦτο καὶ ὁ δοκοῦσι περιεσκιασμένως
εἰπεῖν, πολλῆς ἀνοίας γέμει καὶ μανίας. Ὅρα δὲ
τὴν κακίαν καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ὥρας ἐλεγ-
χομένην. Ἐν τῇ Πεντηκοστῇ πόθεν γλαῦκος; Γλαῦ-
κος γὰρ λέγεται ὁ νέος οἶνος. Εἶτα μέθῃ διαφόρους
γλώσσας διδωσιν, ἢ καὶ τὴν οὖσαν ¹⁶ ἀφανίζει; Ὅρα

bant illic, ut liceret sibi juxta legis præscriptum
ter quotannis comparere in templo. Vide autem
aliorum dementia. Musto inquit, repleti sunt;
at qui ne tempus quidem anni tale erat. Pentecoste
enim erat, et hora tertia. Sed nihil non audet ne-
quitia. Et quod gravius erat, illis mirantibus et
constitentibus, qui Judæi erant, qui Romani erant,
qui proselyti erant, qui fortasse crucifixerant, qui
ex omnibus fere nationibus erant: illis prædicau-
tibus, quod eorum lingua loquerentur, exstiterunt
tamen nonnulli, qui cavillarentur et irriderent.
Utrum autem illi, qui cavillabantur, ²⁴ intelligebant
linguis loquentes apostolos, annon? Nam siquidem
non intelligebant, qui linguis omnibus utebantur
apostoli? Sin autem intelligebant, quæ confidentia
audebant in ebrietatem causam conferre, cum ad
pedes haberent eos a quibus refutarentur et con-
vincerentur, nempe illos, qui audiebant et intelli-
gebant, quod linguis loquerentur et non ebrii es-
sent? Atque ita quidem aliquis disceptando quæsi-
verit. Ego vero contrarium dico. Nam siquidem
non intelligebant, nec ebrietatem quidem objicien-
tes miraculo detrahebant. Nam cur etiam aliquis
calumniatur, a quo nulla molestia afficiatur? Quani-
obrem etiam Lucas, cavillantes, inquit, quasi
obtrectantes, criminales. Calumniabantur igitur
quasi intelligentes quidem, sed ea, quæ dicebantur,
non probantes. magna namque opera Dei
illi exponebant. Qui ergo cum intelligerent, in ebrie-
tatem conferebant ea, quæ dicebantur? Per magna
amentia: propter ingentem crudelitatem. Mos est
enim multitudini, ut, si non probet ea, quæ dicun-
tur, dæmopio correptum esse et insanire atque deli-
rare putet dicentem, aut in ebrietatem causam
conferat, et se non intelligere simulet, quæ dicun-
tur: tametsi et ille recte et integre loquatur, et
cavillatur etiam nisi criminetur, tamen audiat et in-
telligat. Illi vero magis etiam audebant ebrietatem
objicere, quod et sua lingua audiebant, et alios, ut
homines nimirum diversæ linguæ, non intelligere
putabant. Nam ipsi quidem intelligebant ea quæ
dicebantur: reliquos autem, propter quos etiam
ebrietatem cavillantes (apostolis) objiciebant, mira-
culum intelligere non putabant. Quemadmodum
D enim, cum Dominus eiecet dæmonia, intelligen-
bant quidem et videbant prodigia, quæ fiebant, sed
cum laudare deberent, Beelzebul illi objiciebant,
morbos item omnes et affectiones cum curari viderent,
ex miraculis operibus invidiæ et calumniæ
et cædis materiam sumebant. Ita etiam nunc, et-
si non poterant negare inopinatum illud, quodque
naturam superabat donum linguarum, tamen ebrie-
tatem objicientes miraculo obtrectare audebant.
Animadvertite autem etiam malitiam. Quoniam
enim dictu absurdum et non probabile erat in tali
hora ebrios esse, præsertim homines, quos in pe-

Variæ lectiones et notæ.

¹⁴ Ἰσ. ἡ κακία. ¹⁵ ἀρέσκεσθαι, erat. ¹⁶ οὐσάν, erat.

riculo ac metu versari constaret, qualitati rem A δὲ τί κατασκευάζει θεός· εἰ μὴ ὑπενοήθη ἡ χλευή, omnem ascribunt: Musto, inquiunt, repleti sunt. παρηγοῦντο οἱ Ἰουδαῖοι εἰσελεῖν καὶ ἀκούσαι. Ubicumque enim petulantia est, unum duntaxat Συνεχώρησεν ὁ θεός, ἵνα ἡ χλευή πολλοὺς συναγάγῃ. quarit quod dicat, quodcumque tandem fuerit: non etiam id quod videntur obumbrate ac lecte dixisse, ut aliquid dicat, quod ratione nitatur: propterea etiam id quod videntur obumbrate ac lecte dixisse, multæ amentię atque adeo furoris plenum est. Vide autem malitiam, quæ et a tempore anni, et ab hora convincitur 25 et refutatur. In die Pentecostes unde mustum? Mustum enim dicitur novum vinum. Deinde ebrietas utrum diversas linguas largitur, an etiam eam, quæ suppetit, corrumpit et labefactat? Vide autem quid moliatur Deus, Nisi cavillatio suspecta fuisset, Judæi recusassent intrare et audire. Permisit Deus, ut cavillatio multos congregaret.

VERS. 14. *Stans autem Petrus una cum illis undecim, alta voce dixit ad eos: Viri Judæi, et universi habitatores Hierosolymorum, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea.*

VERS. 15. *Nam isti non, ut vos suspicamini, ebrii sunt: est enim hora diei tertia.*

Didisti illic providentiam et sollicitudinem: vide item fortitudinem hic. Nam si omnes auditores admirantes habuisset, annon etiam sic miranda res fuisset, si homo litterarum imperitus et idiota in tanta multitudine vocem rupisset? Sed cum etiam irridentes et ad cædem propensos haberet auditores, qui potuit res non esse super humanam conditionem? Sed vide, ut statim simul ac vocem edidit, calumniam refutet, et ostendens illos non ebrios esse, ac ne alienata quidem esse mentē, quemadmodum furiosi. Quid est autem, una cum illis undecim? Communem proposuit sententiam et vocem: et omnium ipse orator erat. Assistebant autem reliqui undecim, ea quæ dicebantur, testimonio suo comprobantes. Quod autem dicit, alta voce, id est, cum multa fiducia: ut statim in initio scirent gratiam Spiritus. Qui enim non sustinuerat interrogationem vilis puellæ, hic in medio multitudinum ad cædem inclinatarum cum tanta fiducia verba facit. Antequam accepisset donum linguarum, Petrus cum ab una puella interrogaretur, territus est, ac dixit: Non novi hominem. Illic una puella atque timiditas multa; hic infinita multitudo, et vox intrepida atque fiduciæ plena. Non dixit autem, ut vos cavillamini, isti ebrii non sunt: sed, ut suspicamini: mitius enim loquebatur, et nolebat ostendere, dedita opera atque maligne illos hoc dicere: sed initio ignorantiam illis attribuit, non improbitatis arguit, viam præmuniens illis ad conversionem. Et quid hoc est, non solent homines ebrii esse hora tertia? Sed in hoc non immoratur. Neque enim illi ita sentiebant de his: sed obtreccantes et cavillantes ita dicebant.

VERS. 16. *Sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joëlem:*

VERS. 17. *Et accidet in extremis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri, et filię vestrę, et juvenes*

σταθεὶς δὲ Πέτρος σὺν τοῖς ἑνδεκα, ἐκήρῃ τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγγετο αὐτοῖς· Ἄνδρες Ἰουδαῖοι καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ ἀπαρτες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματα μου.

Ὁὐ γὰρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν· ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας.

Εἶδες ἐκεῖ κηδεμονίαν· ὄρα δὲ τὴν ἀνδρείαν ἐν ταῦθα. Εἰ γὰρ θαυμάζοντας εἶχε τοὺς ἀκροατὰς πάντας, οὐχὶ καὶ οὕτω θαυμαστὸν ἦν μεταξὺ τούτων ῥῆξαι φωνὴν ἀνθρώπων ἀγράμματος καὶ ἰδιώτην; ὅτε δὲ καὶ γελώντας καὶ φωνώντας¹⁷, πῶς οὐχὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων; Ἄλλ' ὄρα, εὐθέως ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐλέγχει τὴν συκοφαντίαν, ὅτι οὐ μεθύουσιν. Ἄλλ' οὐδὲ ὅτι ἐξεστήκασι, καθάπερ οἱ μανέντες. Τί δὲ ἔστι, σὺν τοῖς ἑνδεκα; Κοινὴν προεβάλετο γνώμην καὶ φωνὴν· καὶ πάντων αὐτῶν ἦν τὸ στόμα. Παρειστήκεισαν δὲ οἱ ἑνδεκα, τοὺς λεγομένους μαρτυροῦντες. Τὸ δὲ, ἐκήρῃ τὴν φωνὴν αὐτοῦ, τούτεστι, μετὰ πολλῆς παρρησίας· ἵνα εὐθέως ἀρχομένου, μάθωσι τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν. Ὁ γὰρ μὴ ἐνεγκῶν ἐρώτησιν κορασίῳ εὐτελοῦς, οὕτως ἐν μέσῳ δῆμων φωνόντων μετὰ τσαυτῆς διαλέγεται παρρησίας. [ΣΕΥΗΡΙΑΝΟΥ.] Ἰπὸ τοῦ διέξασθαι τὰς γλώσσας, ὁ Πέτρος ὑπὸ μιᾶς παιδίσκης ἐρωτώμενος¹⁸ ἐφοβήθη, καὶ λέγει· Οὐκ οἶδα τὸν ἀνθρώπον. Ἐκεῖ μία παιδίσκη καὶ δεῖλία πολλή· ὥδε πᾶθος ἀπειρον, καὶ φωνὴ εὐπαρρησιαστος. Οὐκ εἶπε δὲ¹⁹, Ὡς ὑμεῖς χλευάζετε, οὗτοι μεθύουσιν· ἀλλ', ὡς ὑπολαμβάνετε, ἐπεικέστερον φεγγόμενος, καὶ οὐκ ἐπίτηδες ἀπὸ κακουργίας βουλόμενος²⁰ αὐτοὺς δεῖξαι τοῦτο λέγοντας· ἀλλὰ τίως περιτίθησιν αὐτοῖς ἀγνοίαν, οὐ πονηρίας· ἔγκλημα, προσδοκῶν αὐτοῖς τὴν ἐπιστροφὴν. Καὶ τί τοῦτο, οὐκ ἐν ὥρᾳ τρίτῃ μεθύειν; Ἄλλ' οὐκ ἔσται²¹ πρὸς τοῦτο· οὐδὲ γὰρ ἐκείνοι οὕτως εἶχον περὶ αὐτῶν· ἀλλὰ διασύροντες καὶ χλευάζοντες· οὕτως ἔλεγον.

enim illi ita sentiebant de his: sed obtreccantes et

Ἄλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωήλ·

Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ θεός, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ

Varie lectiones et notæ.

¹⁷ φωνώντας, erat. ¹⁸ ἐρωτωμένως, erat. ¹⁹ Videtur desiderari, οὐχ. ²⁰ βαλόμενος, erat. ²¹ ἴσ. ἔσται.

θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεαροὶ ὑμῶν ὁράσεις ἄ
 ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια
 ἐνυπνιασθήσονται.

Καὶ γὰρ ^{20.22} ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς
 δοῦλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῖται ἀπὸ
 τοῦ Πνεύματος μου, καὶ προφητεύουσιν.

Ὁὐδαμῶς τίως ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ ἐπαγγελία
 αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ἡ ἐπαγγελία. Ὅρα δὲ σύν-
 εσ·. Οὐ παρήλαθε καὶ εἶπεν εὐθέως τὰ κατὰ Χρι-
 στὸν, ὅτι Ἐκεῖνος ἡμῖν μετὰ τὸ σταυρωθῆναι ταῦτα
 ἐπηγγελάτο. Ἡ γὰρ ἂν οὕτως εἰπὼν, πάντα ἀνέ-
 τραφε· καίπερ ἰκανὰ ἦν δεῖξαι αὐτοῦ τὴν θεότητα,
 ἀλλὰ ἀπιστούμενα. Τὸ δὲ ζητούμενον, πιστευθῆναι
 ἦν· μὴ πιστευόμενα δὲ, καταλευσθῆναι ἂν αὐτοὺς
 ἐποίησε. Τὰς ἀπορίας ἄλλο οὐ λύει, ἢ μαρτυρία
 προφητικῆ. Ὅταν οὖν ἀνακύπτῃ τι τῶν ἀπόρων
 ζητημάτων, μὴ καταφεύγῃς ἐπὶ τοὺς λογισμοὺς.
 Ἐνθυμήσεις γὰρ λογισμῶν καὶ ἀνατρέπονται καὶ
 συνίστανται, Θεοῦ δὲ φωνὴν τίς λύει; Λογισμὸς
 λύεται· Γραφὴ οὐ λύεται. Οὐκ εἶπεν, Ἐκχεῖται τὸ
 Πνεῦμά μου, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου. Οὐ τὸ
 Πνεῦμα ἐκχεῖται, ἀλλ' ἡ ὄψις τοῦ Πνεύματος, ἐπὶ
 πᾶσαν σάρκα, δηλαδὴ τὴν πιστεύσασαν, τουτέστιν,
 ἐπὶ τὰ ἔθνη· ἀλλ' οὐδέποτε τίως ἀποκαλύπτει αὐτοῖς
 τοῦτο. Τὸ δὲ, ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, δίδωσι καὶ αὐτοῖς
 ἐλπίδας χρηστάς. Καὶ οὐκ ἀφήσιν ἑἶνοι αὐτῶν μόνον
 εἶναι τὸ πλεονέκτημα, ταύτη καὶ τὸν φθόνον ὑπο-
 τερμόμενος. Ὅρα δὲ πῶς διάφορος ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος ἀποκάλυψις. Ὁ μὲν προφητεύει, ἔχων τοῦ
 Πνεύματος τὴν χάριν· ἄλλος ἀποκάλυψις τὸ ὑπηρε-
 τήσασθαι τοιούτῳ πράγματι, λαμβάνει τὸ τῶν ὁρά-
 σεων· ὡς εἶδεν ἕκτη ὥρα τὴν εἰκόνα ὁ Πέτρος· ὡς
 ὁ Κορνήλιος ἐνάτη ὥρα εἶδε τὸν ἄγγελον. Τὸ ἐν τῇ
 καρδίᾳ οὐ λέγεται δράμα, ἀλλ' δράσις. Ἄλλως, βλέ-
 πει τις δράσιν, ὡς φησὶν ὁ ὄρων· Βάδιζε, ἄλλως δὲ,
 οὐ τῇ ὄψει θεωρῶν τὸ θεώρημα, ἄλλως, ὅταν ἐνύ-
 πνον τῇ φαντασίᾳ παιδεύηται.

δρμα, id est visum, sive aspectus, sed δράσις, id est visio. Aliter, videt quis visionem: ut inquit, qui videbat: Vade; aliter autem, non visu speculans et contemplans speculamentum, seu rem contemplandam: aliter, cum quis in summo per imaginationem eruditur atque docetur.

Καὶ δόσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ση-
 μεία ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἶμα, καὶ πῦρ, καὶ ἀμίδια
 καπνοῦ.

Ὁ ἥλιος μεταστραφησεται εἰς σκότος, καὶ ἡ
 σελήνη εἰς αἶμα, πρὶν ἢ ἔλθῃ τὴν ἡμέραν Κυ-
 ρίου, τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ.

Καὶ ἔσται, πῶς ὅς ἂν ²¹ ἐπικαλῆσθαι τὸ ὄνομα
 κυρίου, σωθήσεται.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, καὶ περὶ
 τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς τότε αἰχμαλωσίας, καὶ
 τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ γενησόμενα, προδι-
 δίσκει σαφῶς, καὶ τὰ δι' αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις συμβαί-
 νοντα διὰ τοῦ Ῥωμαίων πολέμου· αἵματος μὲν
 ὑπὸ τούτων πλείστον ἐκχεομένου κατὰ τὴν Ἰουδαίαν,
 καπνοῦ δὲ ἐγγινομένου, τῶν πόλεων καὶ τῶν κωμῶν

¶ Vers. 18. Et quidem super servos meos et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt.

Nusquam interim nomen Christi, neque promissum illius, sed Patris promissum. Vide autem prudentiam. Non prodit ac statim dixit ea, quæ ad Christum pertinebant, nempe: Ille nobis ex quo crucifixus est, hæc promisit. Nam profecto, si ita dixisset, omnia evertisset, quamquam sufficientia erant ad demonstrandum illius Deitatem, sed non credebantur. Porro, quod desiderabatur, hoc erat nimirum, ut fides haberetur, et crederentur esse vera, quæ dicebantur. Quod si vera esse non crederentur, fieri potuisset, ut lapidibus obruerentur. Ambiguitates nihil aliud solvit, quam testimonium propheticum. Cum igitur existit aliqua quæstio inexplicabilis, ne confugas ad rationes. Rationes enim excogitatæ tam evertuntur, quam approbantur, sed Dei vocem quis solvit? Ratio solvitur: Scriptura non solvitur. Non dixit: Effundam Spiritum meum, sed, de Spiritu meo. Spiritus non effunditur, sed donum Spiritus. Super omnem carnem, videlicet quæ crediderit, hoc est, super gentes: sed interim nondum detegit illis hoc. Hoc autem, quod dicit, Super omnem carnem, etiam ipsi bonam spem facit, et non sinit ipsorum duntaxat proprium esse commodum, hoc modo etiam invidiam præciciens. Vide autem quam diversa ac varia sit sancti Spiritus revelatio. Hic quidem adeptus gratiam Spiritus, prophetat: alius, cui vires non suppetunt, ut tali ministerio fungatur, accipit donum visionum: ut vidit hora sexta Petrus Imaginem lintei: ut Cornelius hora nona vidit angelum. Quod est in corde, non dicitur

Vers. 19. Et eadem prodigia in caelo supra, et signa in terra subter sanguinem et ignem et vaporem fumi.

Vers. 20. Sol convertitur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini ille magnus et illustris.

Vers. 21. Et futurum est, ut omnis quicumque invocaverit nomen Domini, servetur.

Hæc et de futuro iudicio, et de Hierosolymis, eaque, quæ tunc Judæis accidit, captivitate, et ea, quæ propter **27** crucem Christi futura erant, ante docent aperte: et ea, quæ propter illum Judæis per bellum Romanorum acciderunt, cum sanguis quidem ab illis plurimus per Judæam effunderetur, fumus item ingeneraretur, oppidis et vicis incen-

Varie lectiones et notæ.

^{20.22} καίτοι in vulgatis. ²¹ In vulgatis est, ἰδὲν.

1 Vulg. somnia somniabunt.

sis, pœnas in Christum petulantia pendentibus Judæis : quam petulantiam cum nec ipse quidem sol sustineret, oculum suum, illuminatricem scilicet vim, contrahebat, et luna in ruborem argenteam suam speciem convertebat. Atque etiam ex affectione patientium id accidit. Dicuntur tamen etiam multa talia facta esse in cœlo circa tempus captivitatis et excidii Hierosolymorum, ut Josephus testatur. Atque alioquin eo, quod ait lunam in sanguinem esse conversam, immoderatam et inexsuperabilem mactationis atrocitatem declarat. Sed cur hæc sunt hora tertia? Quia tunc claritas ignis ostenditur, cum clara est dies, cum omnes sunt in foro. At scriptor hymnorum aliter accipit hoc dictum : sanguinem, pro incarnatione : ignem, pro deitate : vaporem autem fumi, pro Spiritu sancto, qui superne venit in Virginem, et mundum odoris suavitate replevit : diem autem Domini, diem resurrectionis intelligit. Deus autem est, qui dicit : Effundam de Spiritu meo priusquam veniat dies Domini. Dic Judæo : Si una persona est, et unum Dei nomen, et ipse loquitur de sese, cur non dixit, priusquam veniat dies meus? Cum, inquit, impune nunc peccatis, ne ideirco animo obmisso atque fiducia prædii sitis. Hæc enim principia sunt magni cujusdam et acerbi gravisque diei. Deinde cum his verbis concussisset ac perterrefecisset corda illorum, permittit eis, ut respirent et habeant bonam spem. Et futurum est, ut omnis quicumque invocaverit nomen Domini, servetur, sive servus, sive liber, sive sacerdos, sive Græcus et ethnicus, sive Judæus fuerit. Quod enim attinet ad Christum Jesum, non est masculinum, non femininum genus, non servus, non liber. Invocaverit autem. Non simpliciter videlicet. Non enim omnis, inquit, qui dicit mihi, Domine, Domine, etc. sed cum affectione, cum optima vita. Ipse vero in præsentia levem reddit orationem, rationem fidei introducens : nempe per invocationem homines consequi salutem. Nomen autem Domini de Christo quidem dictum est, quemadmodum Paulus explanat : sed hic illis hoc tunc non ausus est revelare.

VERS. 22. Viri Israelitæ, audite verba hæc. Jesum Nazarenum, virum a Deo ostentatum inter vos virtutibus et prodigiis ac signis, quæ per illum fecit Deus in medio vestrum, sicut et ipsi no-

28 VERS. 23. Hunc certo destinatoque consilio atque providentia præjudicioque Dei deditum cum accepissetis, per manus sceleratorum affixum sustulistis :

VERS. 24. Quem Deus solutis cruciatibus mortis exsuscitavit.

Non est id, quod dicit, adulation, sed postquam illos vehementer reprehendit et objurgavit, mitigat et excitat eos, et redigit illis in memoriam generis auctores, adhortans eos, ut illorum fidem imiten-

A ἐμπιπραμένων· εἶκην τινυούτων τῶν Ἰουδαίων τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας²⁶· ἦν οὐδ' αὐτὸς ὁ ἥλιος ἀνασκόμμενος, τὸν ἴδιον ὀφθαλμὸν, τὴν φωτιστικὴν δύναμιν συνέσταλλε· καὶ ἡ σελήνη εἰς ἐρήθημα τὴν ἀργυροσιδῆ μετέβαλεν αὐτῆς ἰδέαν. Καὶ ἀπὸ τῆς διαθέσεως δὲ τῶν πασχόντων τοῦτο γίνεται· λέγεται μέντοι καὶ πολλὰ τοιαῦτα γεγενησθαι ἐν τῷ οὐρανῷ κατὰ τὸν τῆς ἀλώσεως καιρὸν, ὡς Ἰώσηπος μαρτυρεῖ. Ἄλλως τε καὶ τῷ τὴν σελήνην μεταστραφῆσαι εἰς αἶμα φάσκειν, τῆς σφαγῆς δηλοῦν τὴν ὑπερβολήν. Διὰ τί δὲ ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γίνεται; Ὅτι τότε τὸ λαμπρὸν τοῦ πυρὸς δαίκενται, ὅτε λαμπρὰ ἡ ἡμέρα, ὅτε πάντες εἰσὶν ἐπ' ἀγορᾶς. Ὁ δὲ ὕμνογράφος ἄλλως τὸ ῥητὸν ἐκλαμβάνει τοῦτο· αἶμα, τὴν Σάρκασιν· πῦρ, τὴν Θεότητα· ἀμίαιδα δὲ καπνοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐπελθὸν τῇ Παρθένῳ καὶ κόσμον εὐωδιάσαν· ἡμέραν δὲ Κυρίου, τῆς ἀναστάσεως φησὶ. Θεὸς δὲ ἐστὶν ὁ λέγων· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου πρὶν ἢ ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου. Εἰπὲ τῷ Ἰουδαίῳ· Εἰ ἐν πρόσωπόν· ἐστὶ, καὶ ἐν θεῖόν ἐστὶν ὄνομα· καὶ αὐτὸς λαλεῖ περὶ ἑαυτοῦ· διὰ τί μὴ εἶπε· Πρὶν ἢ ἔλθειν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν; Μὴ ἐπειδὴ, φησὶν, ἀτιμωρητὶ νῦν ἀμαρτάνετε, θαρσεῖτε· ταῦτα γὰρ προοίμια ἐστὶ μεγάλης τινὸς ἡμέρας καὶ χαλεπῆς. Εἶτα κατασείσας αὐτῶν τοῦτους καὶ ἐκφοβήσας τὰς καρδίας, δίδωσιν ἀναπνεῦσαι καὶ ἐλπίδας ἔχειν χρηστάς. Καὶ ἐστὶ, πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται²⁷, κἂν δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος, κἂν ἱερεὺς, κἂν Ἕλληγ, κἂν Ἰουδαίος. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ, οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος. Ἐπικαλέσεται²⁸ δὲ, οὐχ ἀπλῶς δηλονότι· Οὐ γὰρ πᾶς, φησὶν, ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε· ἀλλὰ μετὰ διαθέσεως, μετὰ βίου ἀρίστου. Αὐτὸς δὲ τέως κούφον ποιεῖ τὸν λόγον, τὸ τῆς πίστεως εἰσάγων, ὅτι ἐν ἐπικλήσει ἡ σωτηρία. Τὸ δὲ ὄνομα Κυρίου²⁹ εἴρηται μὲν παρὰ³⁰ τοῦ Χριστοῦ, καθὼς Παῦλος διατρανοῖ· οὗτος δὲ τέως οὐ θεθάβηκεν αὐτοῖς ἀποκαλύψαι τοῦτο.

consequi salutem. Nomen autem Domini de Christo quidem dictum est, quemadmodum Paulus explanat : sed hic illis hoc tunc non ausus est revelare.

Ἄνδρες Ἰσραηλιταί, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὑποδοδειγμένον²⁶ εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι, καὶ τέρασι, καὶ σημεῖοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε.

Τούτων τῇ ὀρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἐκδοτον λαθόντες διὰ χειρῶν ἀνόμων ἀποπέφταντες ἀνείλατε.

Ὁρ ὁ Θεὸς ἀνέστησε λύσας τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου.

Οὐκ ἐστὶ κολακεία τὸ ῥῆμα· ἀλλ' ἐπειδὴ καθήκατο αὐτῶν σφοδρῶς, ἀγίησιν³⁰ αὐτοὺς, καὶ ἀναμνησθεὶς τοὺς προπάτορας, προτροπέμενος αὐτοῖς³¹ τούτων μεμνησθαι³² τὴν πίστιν· καὶ

Variae lectiones et notæ.

²⁶ παροινίας, erat. ²⁷ σωθήσεται, erat. ²⁸ ἐπικαλέσεται, erat. ²⁹ Ἰσ. περὶ. ³⁰ In vulgatis est, ἀποδε-
δειγμένον. ³¹ ἀγίησιν, erat. ³² Ἰσ., αὐτοῖς. ³³ Ἰσ. μεμνησθαι.

πάλιν ἀπὸ προοιμίου ἀρχεται, ἵνα μὴ θορυβηθῶσιν· ἐπειδὴ ἐμελλεν αὐτοὺς τοῦ Ἰησοῦ ἀναμνησκειν. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ οὐκ ἂν ἐθορβήθησαν τοῦ Προφήτου ἀκούοντες ²². Καὶ ὄρα πῶς οὐδὲν λέγει τῶν ὑψηλῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σφόδρα ταπεινῶν ἀρχεται. Τὸν Ναζωραῖον, φησὶν ἀπὸ τῆς πατρῖδος ὀνομάζων, ἥτις εὐτελής ἐδόκει εἶναι. Ὅσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς ὅτι ἂν λέγῃται δύναμις Θεοῦ, καὶ Θεοῦ σοφία, περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὰ λεγόμενα ἐκλαμβάνομεν, οὕτως, ὅταν λέγῃται ἀνὴρ καὶ τεθνηκώς ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, περὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὰ λεγόμενα ἐκλαμβάνομεν. Ὅρα γὰρ καὶ αὐτὸν ποτὲ μὲν λέγοντα· Ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἀνθρώπων, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα· ποτὲ δὲ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. Ἐντεῦθεν μανέντες οἱ ἀπὸ Ἀρτεμῆ οἷς ἠκολούθησαν καὶ οἱ ἀπὸ Σαμοσάτων, οἴονται ²⁴ ψιλὸν ἀνθρώπων τὸν Ἰησοῦν, διὰ τὴν προκειμένην τάξιν. Δυνάμεις καὶ τέρασι καὶ σημείοις. Πρὸς ταύτην ²⁵ τὴν διάνοιαν τείνει καὶ τὸ εἰρημένον ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει· τουτέστι, τοῦ διὰ τῶν ἔργων ἀποδειχθέντος· καὶ τῆς δυνάμεως τῶν θαυμάτων· ὡς ἔστιν ἀληθὺς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς. Κατ' οὐδὲν γὰρ διαφέρει τὸ εἰπεῖν, ὁρισθῆναι αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ ἐν δυνάμει, καὶ τὸ εἰπεῖν, ἀποδειχθῆναι αὐτὸν δυνάμει, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν. Τέως ὁ Θεὸς καθάπερ δι' Υἱοῦ. Δι' αὐτοῦ γὰρ θεοπερῶς καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε. Διὰ δὲ τοῦ Ἐν μέσῳ ὑμῶν, μάρτυρας αὐτοῦ· τῶν λεγομένων καλεῖ ²⁶ οὐ λάθρα, οὐδὲ ἐν γωνίᾳ. Εἶτα ἐμπροσθεν εἰς τὸ τόλμημα αὐτῷ, πειράσθαι αὐτοὺς ἀπαλλάττειν αὐτοῦ, καὶ φησι· Τῇ ὀρισμαμένῃ βουλῇ, δεικνύς ὅτι οὐ τῇ αὐτῶν ἰσχυί ἐπραξαν ἔπαρ ἐτόλμησαν, ἀλλ' ὅτι ἐκόντος ἐκείνου, καὶ ὅτι ἄνωθεν ὀρισμένον ἦν. Εἶτα, ἵνα μὴ πάλιν ἀθῶσι δόξωσιν· εἰ γὰρ καὶ ὀρισμένον, ὅμως οὐδὲν ἤττον ἐκείνοι ἀνδροφόνοι ²⁷ ἦσαν· ἐπάγει· Διὰ χειρῶν ἀνόμων· ἤτοι διὰ τοῦ παραδόντος· Ἰούδα· ἢ διὰ τῶν σταυρωσάντων στρατιωτῶν. Εἰ δὲ ἄνομοι οἱ προσπήξαντες, καὶ οἱ ἀνελόντες δῆλον· τέως δὲ συνεκσιασμένως αὐτὸ λέγει, ἵνα μὴ αὐτοὺς εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλῃ. Ὅν ὁ Θεὸς ἀνέστησε. Βαβαὶ οἶον ἐτόλμησεν εἰπεῖν μεταξὺ τῶν φωνόντων, ὅτι ἀνέστη. Τὸ δὲ ἐγγιγῆθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεσθαι, διὰ τῶν ἀκούοντων τὸ ἀσθενές· ἐν τίνι γὰρ ὁ Πατὴρ ἐνεργεῖ; Ἐν τῇ οἰκειᾷ δυνάμει δηλονότι· δύναμις δὲ τοῦ Πατρὸς, ὁ Χριστός. Οὐκοῦν ἑαυτὸν ἀνέστησε, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐγγιγῆθαι λεγόμενος. Λύσας τὰς ὠδίνους τοῦ θανάτου. Δείκνυσιν ὅτι καὶ ὁ θάνατος ὠδινε κατέχων αὐτὸν καὶ τὰ θειὰ ἐπάσχει. Ὡδίνα γὰρ θανάτου ἢ παλαιὰ κίνδυνον καὶ συμφορὰν φησιν. Ὁ ὠδίνων οὐ κατέχει τὸ κατεχόμενον, οὐδὲ δρᾷ, ἀλλὰ πάσχει καὶ βίβαι σπεύδει. Εὐ δὲ λύσιν ὠδίνων τοῦ θανάτου τὴν ἀνάστασιν προσηγόρευσε, ἵνα εἴπῃ· Ἐβῆρῆξε καὶ ἀνέβῆρῆξε τὴν ἔγκυον ²⁸ καὶ ὄγκωμένην καὶ

A tur, ac rursus incipit a proemio, ne tumultuentur, quoniam de Jesu illos commonefactorum erat. Nam paulo ante, cum prophetam audirent, nullam causam habuerunt, cur tumultuarentur. Ac vide, ut nihil dicat excelsum, sed a vehementer humilibus exorditur. Nazarenum dicit, cognomen sumens a patria, quæ vilis esse videbatur. Quemadmodum enim, cum Christus dicitur potentia Dei et Dei sapientia, de deitate illius ea verba accipimus: ita quando dicitur, vir ac mortuus pro peccatis nostris, de carne illius quod dicitur, accipimus. Vide enim etiam illum ipsum alias quidem dicentem: Conamini me occidere hominem, qui veritatem vobis dixi: alias autem: Ego et Pater unum sumus. Hinc Insanientes qui ab Artema profecti sunt (quos Samosatenses quoque sequuntur), nudum hominem esse putant Jesum, propter propositum locum. Virtutibus, et prodigiis, et signis. Ad hanc sententiam pertinet etiam illud dictum in Epistola ad Romanos, declarato Filio Dei per potentiam, hoc est, per opera atque facultatem miraculorum demonstrato, ut est revera Filius Patris. Nam nulla ratione diversum est, sive quis dicat, illum declaratum esse Filium Dei per potentiam, sive demonstratum esse illum virtutibus seu facultatibus et prodigiis ac signis, quæ per illum fecit Deus in medio vestrum. Revera Deus tanquam per Filium. Per illum enim divinitus etiam sæcula fecit. Porro per id, quod dicit: in medio vestri, testes illosmet ipsos appellat eorum, quæ dicit. In medio: non clam, neque in angulo. Deinde cum incidisset in temerarium illud facinus eorum, conatur eos ab illo absolvere atque liberare, et ait: destinatio certoque consilio: et ostendit illos non suis ipsorum viribus egisse, quod ausi sunt, sed illo volente, et quod antiquitus ita destinatum et constitutum erat. Postea, ne rursus innocentes viderentur: nam etiamsi statutum ac destinatum erat, nihilominus illi homicidæ erant, subjungit: per manus sceleratorum: sive per proditorem Judam, aut per milites, qui crucifixerunt. Quod si scelerati sunt, qui affixerunt, nemo dubitabit, quin etiam illi, qui sustulerunt et interfecerunt. Atque id interim ²⁹ in initio tecte dicit, ne illos injiciat in desperationem. Quem Deus exsuscitavit. Papæ, quale verbum inter cædis avidos ausus est proferre, illum videlicet resurrexisse. Porro quod dicitur a Patre exsuscitatus esse, id fit propter audientium infirmitatem. Per quem enim Pater operatur? Per propriam videlicet potentiam. Porro potentia Patris est Christus. Igitur seipsum excitavit, etiamsi a Patre exsuscitatus esse dicatur. Solutis cruciatibus mortis. Ostendit etiam mortem, cum illum detineret, quasi parturuisse et acerbos dolores sustinuisse. Parturam enim, seu dolorem

Varie lectiones et notæ.

²² ἀκούοντες, erat. ²³ οἶον τε, erat. ²⁴ ταῦτα, erat. ²⁵ fortasse repetendum, ἐν μέσῳ ὑμῶν. ²⁷ ἀνδροφόνοι, erat. ²⁸ ἔγκυον, erat.

mortis parturientis Vetus Testamentum periculum et calamitatem appellat. Qui parturit, non detinet id, quod detinetur, neque agit, sed patitur, et ejicere festinat. Recto autem solutionem mortis parturientis dolorum resurrectionem appellavit, ut dicat : Rupit et erupit ex gravido et tumido atque parturiente ventre mortis, tanquam ex utero ex vinculis mortis et Orci recessibus ac penetralibus Servatore Christo emergente ac prodeunte, tanquam ex partu peregrino resurrectionis. Idcirco

Propterea quod fieri non poterat, ut teneretur ab illa.

VERS. 25. David enim dicit de eo : *Prospiciebam Dominum ante me semper : quoniam a dextris est mihi, ne concutiar.*

VERS. 26. *Idcirco lætatum est cor meum, et exsultavit lingua mea. Præterea vero caro quoque mea acquiescet in spe.*

VERS. 27. *Quia non derelinques animam meam in inferno, nec committes, ut sanctus tuus videat corruptionem.*

VERS. 28. *Notas fecisti mihi vias vitæ : replebis me lætitia cum facie tua.*

Propterea quod fieri non poterat. Athletæ si ungantur, ab adversariis prehendi et capi non possunt : et incantatores uncti, ita muniti et tuti evadunt, ut a dentibus serpentis nec appetantur nec attingantur ; itidem cum ad Christum, qui suo Spiritu unctus cum morte conflixit ac pestem illam subegit, adversarius accessisset, fractus est. Porro, quod dicit, propterea quod fieri non poterat, etc. intelligendum nimirum est, quatenus inventus est Deus ex Deo natus, et is, qui nullius capax esset mutationis, sive in deterius traductionis : et quod ita surrexit, ut qui amplius posthac morturus non sit. Deinde producit Davidem, qui tollit omnem rationem humanam. Talis enim res est propheta, et ait : David enim dicit de illo, non de seipso. Ac rursus **30** ab humilioribus exorditur. Nam etiamsi nunc, inquit, factum est, zitamen antiquior est, et ab initio Deus hæc volebat, et ita dispositum et constitutum erat. Prospiciebam Dominum ante me semper. Dominum suum Patrem vocat, propterea quod ipse sumpsit formam servi. Porro quod dicitur Pater stare nunc a dextris Filii, atque alias rursus a dextris Patris Filius sedere, æqualitatem ac parem significat conditionem. Præterea vero caro quoque mea acquiescet in spe. Quam Jesus, tunc cum mortem sustinuit, carnem, quam juxta dispositionem sumpserat, deposuit, ut rursus eam a morte excitaret : recte hanc carnem suam ait in spe acquiescisse, propter expectationem resurrectionis. Illud autem : Non derelinques animam meam apud Orcum. Esi nonnulli ex persona Davidis dictum esse id accipiunt, etsi demon-

Α ὠδίνουσαν γαστέρα τοῦ θανάτου ὡσπερ ἐκ κοιλίας τινὸς ὠδίνουσης, φημί δὴ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν καὶ τῶν τοῦ ἔδου μυχῶν, ἀναδύντος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ προσελθόντος ὡς ἐκ τοκετοῦ ξένου τῆς ἀναστάσεως. Ταῦτη τοι καὶ ὠνόμασαι πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν.

quodam parturiente. Intelligendum puto nimirum, nimirum etiam vocatus est primogenitus ex mor-

Καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ.

Δαυὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτὸν· Προωρόμηγ τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός· ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἔστιν **30**, ἴνα μὴ σαλευθῶ.

Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου· ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι.

Ἵτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην **30**· οὐδὲ δώσεις τὸν ἴσθιν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου.

Καθότι οὐκ ἦν δυνατόν. Οἱ ἀθληταὶ ἀλειφόμενοι, ἀληπτοὶ εἰσι τοῖς ἀντιπάλοις· καὶ οἱ ἐπαειδοὶ ἠλειμμένοι, ἀδικτοὶ γίνονται· καὶ ἀπροσκέλαστοι τοῖς ὀδοῦσι τοῦ θραός· τῷ δὲ Χριστῷ ἠλειμμένῳ μουσικῶς τῷ ἑαυτοῦ Πνεύματι συμπλακέντι τῷ θανάτῳ καὶ ὑποτάξαντι τὸν ἀλάστορα, προσελθὼν ὁ ἀντίπαλος κατεάγη. Τὸ δὲ, καθότι, κατὰ τὸ εὐρεθῆναι αὐτὸν θεὸν ἐκ θεοῦ γεγεννημένον **31**, καὶ ἀνεπίδεχτον **32** πάσης τροπῆς ἢ ἀλλοιώσεως· καὶ ὅτι οὕτως ἀνέστη, ὡς μηκέτι ἀποθανεῖν μέλλον. Εἶτα παράγει τὸν Δαυὶδ, πάντα λογισμὸν ἀνθρώπινον ἀναιροῦντα· τοιοῦτον γὰρ ἡ προφητεία, καὶ φησι· Δαυὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτὸν, οὐκ εἰς ἑαυτόν. Καὶ πάλιν ἄρχεται **33** ἀπὸ ταπεινῶν. Εἰ γὰρ καὶ νῦν, φησί, γέγονεν, ἀλλὰ παλαιὸν ἔστι. Καὶ ἄνωθεν ταῦτα ἐθεός ἐβούλετο καὶ οὕτω διετετύπωτο **34**. Προωρόμηγ τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός. Κύριον αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ, διὰ τὸ λαβεῖν αὐτὸν δούλου μορφήν. Τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν ἕστάναι τὸν Πατέρα λέγεσθαι τοῦ Υἱοῦ νῦν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέζεσθαι τὸν Υἱόν, τὴν ἰσότητα σημαίνει. Ἵτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι. Ἐπεὶ Ἰησοῦς, καθὼ ἐνεδέξατο θάνατον, ἀπέθετο ἦν κατ' οἰκονομίαν ἔλαβε σάρκα ἐπὶ τὸ πάλιν ἀναστήσαι αὐτὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου· εἰκότως· τὴν σάρκα ταύτην οὕσαν ἑαυτοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατσακηνωμένοι διὰ τὴν προσδοκίαν τῆς ἀναστάσεως· Τὸ δὲ, οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἔδου, εἰ καὶ τινες ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ εἰρησθαι αὐτὸ ἐκλαμβάνουσι, εἰ καὶ μὴ οἶοι τέ εἰσι παριστᾶν ὁ φρονούσιν, ἀλλ' οὖν εὐσεβῶς διάκεινται, φάσκοντες τὴν σάρκα ἀνίστασθαι ἐπὶ τὸ εἶναι ἀφθαρτον καὶ

Varie lectiones et notæ.

30 Scholiastes videtur hic legere, pro, ἔστιν, ἔστη, id est, stetit, vel stabat. Vide infra in scholio, προωρόμηγ τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός. **31** In vulgatis est, εἰς ἔδου. **32** Ἰσ. γεγεννημένον. **33** ἀνεπίδεχτον, erat. **34** ἔρχεται, erat. **35** διετύπωτο, erat ; Ἰσ. διετυπώσατο.

πνευματικῶν σῶμα. Ἡ γὰρ ἐγεγυρισμένη σὰρξ μετὰ τὴν ἔγερσιν πνευματικῶν καὶ ἀφθαρτὸν σῶμά ἐστιν. Ὁδοὺς δὲ ζωῆς φησιν, ἃς αἱ ψυχὰι τῶν δικαίων μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἐκ τῶν κάτω χωρίων ἐτριψάν ἀναβαίνουσαι. Τὸ δὲ, Πληρώσεις με εὐφροσύνης⁴⁵ μετὰ τοῦ προσώπου σου, πρόσωπον Κυρίου νοητέον, τὴν θεοπρεπεστάτην θεοφάνειαν, καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπισκοπὴν, ἣν ἡμεῖς τὸ τελειότερον ἐπισκέψηται. *Facies tua, per faciem Domini intelligenda est, divinam nostrique inspectio, qua nos perfectius et absolutius*

Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παύσεως πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη· καὶ τὸ μνημεῖον αὐτοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης.

Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς ὅτι ὄραψ ὡμοσεν⁴⁶ αὐτῷ ὁ Θεός, ἐκ καρποῦ τῆς ὄσφους αὐτοῦ, τὸ κατὰ σάρκα, ἀναστήσειν τὸν Χριστόν, καθίσαι ἐπὶ θρόνου⁴⁷ αὐτοῦ.

Προὶδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἐγκατελείβη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν.

Πληρώσας τὴν τοῦ Δαυὶδ μαρτυρίαν, ἐπάγει· Ἄνδρες ἀδελφοί. Ὅταν μέλλῃ⁴⁸ τι λέγειν μέγα, τούτῳ κέχρηται τῷ προοίμιῳ, διεγείρων αὐτοὺς καὶ οἰκτιρομένους· Ἐνθα δὲ οὐδὲν ἔβλαπτε, πολλῆ κέχρηται τῇ μετριοφροσύνῃ. Εἰ γὰρ εἶπεν οὕτως ἀπλῶς ὅτι Ταῦτα εἰρηται παρὰ⁴⁹ τοῦ Δαυὶδ, τραχὺς ἂν ἔδοξε καὶ εἰς ὄργην αὐτοὺς ἀνακινῶν, ἢ κειθηνίους ποιῶν. Τῇ δὲ πολλῇ περὶ τὸν μακαρίον Δαυὶδ τιμῇ, εὐπαράδεκτον περὶ τοῦ Χριστοῦ εἰρησθαι τὴν προφητείαν κατασκευάζει· καὶ ὅλος ὁ λόγος αὐτοῦ οὕτως φρονόμηται οὕτως. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη, οὐκ εἶπε, Καὶ ἀνέστη· ἀλλὰ, Καὶ τὸ μνημεῖον αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστὶν· Ἐπερ Ἰσον ἐστὶ τῷ⁵⁰, Οὐκ ἀνέστη. [Ἐἶτα οὐδὲ οὕτως ἦλθεν εἰς τὸν Χριστόν· ἀλλὰ πάλιν ἐγκωμιάζεται⁵¹ ὁ Δαυὶδ, καὶ διὰ τῶν εἰς ἐκείνους ἐγκωμίων πρόσεισιν ὁ σκοπός· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγει, ἵνα διὰ τὴν εἰς ἐκείνους τιμὴν καὶ τὸ γένος δέξωνται τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον· ὡς καὶ τῆς προφητείας βλαπτομένης, εἰ μὴ οὕτω εἶη, καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς τιμῆς διαφθειρομένης. Ὅραψ ὡμοσεν αὐτῷ ὁ Θεός. Οὐκ εἶπεν, ἐπηγγέλατο, ἀλλ' ὡμοσε, τὸ ἀπαράδαιτον τῆς ὑποσχέσεως παριστῶν. Καθίσαι ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ. Ἐν πολλοῖς τόποις τῆς θείας Γραφῆς, ἀντὶ βασιλείας, ὁ θρόνος ὀνομάζεται· ὡς καὶ ἐνταῦθα· καὶ ἐν τῷ, Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τὸ δὲ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστόν. Τὸ κατὰ σάρκα, φησὶν· τὸ γὰρ κατὰ τὴν θεότητα, σύνεστιν ἀτίμως συνεδριάζων τῷ Πατρὶ. Πάντα δὲ ἀνατίθει τῷ Πατρὶ, ἵνα παραδέξωνται τέως τὰ λεγόμενα. Ἀλλὰ πῶς ἐκάθισεν ἐπὶ θρόνου Δαυὶδ; Ὅτι βασιλεύει καὶ Ἰουδαίων καὶ πολλῶν ἄλλων τῶν σταυρωσάντων.

strare non possunt id, quod sentiunt, attamen animo pio præditi sunt, cum dicunt carnem resurgere, ut sit corpus incorruptibile atque spirituale. Nam caro, quæ resurgit, post resurrectionem spirituale et incorruptibile corpus existit. Vias autem vitæ dicit, quæ animæ justorum una cùm Servatore ex inferis locis ascendentes triverunt. Cæterum quod dicit: Replebis me lætitia cum facie tua, per faciem Domini intelligenda est, divinam nostrique inspectio, qua nos perfectius et absolutius visitaturus et inspecturus est.

VERS. 29. Viri fratres, licitum sit libere apud vos loqui de patriarcha Davide. Nam et mortuus et sepultus est, et monumentum illius apud nos est usque ad hunc diem.

VERS. 30. Cum igitur propheta esset, ac sciret, quod Deus sibi jurejurando affirmasset, fore ut de fructu lumborum ejus, quod attinet ad carnem, excitaret Christum, qui sederet in solio illius,

VERS. 31. Re prævisa locutus est de resurrectione Christi, quod anima ejus non derelicta sit in inferno, neque caro illius viderit corruptionem.

Edito atque exposito testimonio Davidis, subjungit: Viri fratres. Magnum aliquid dicturus hoc utitur principio, excitans illos et concilians. Nam ubi nihil nocebat, magna usus est animi moderatione. Nam si dixisset ita simpliciter: Hæc a Davide dicta sunt, asper esse, et ad iram concitatio magis, quam obsequentes illos reddere velle visus esset. Magno autem, quo beatum Davidem prosequitur, honore, efficit, ut facile admittatur atque probetur, de Christo dictam esse illam prophetiam. Ac tota hæc illius oratio disposita est hac ratione. Nam cum dixisset, Et mortuus est, et sepultus est: non dixit: Et resurrexit: sed, Monumentum illius est apud nos. Quod periade est, ac si dixisset: Non resurrexit. Deinde ne sic quidem venit ad Christum: sed rursus David laudatur, ac per laudes, quibus illum celebrat, progreditur quo oratio spectabat. Etenim idcirco hæc dicit, ut propter illius honorem et genus probent orationem de resurrectione: quasi et prophetia lædatur, nisi hoc esset, et illorum honor labefaceretur. Jurejurando confirmasset ei Deus. Non dixit, promississet, sed, jurasset, promissum significans, in quo fallere ac frustrari fas non esset. Qui sederet in solio illius. In multis locis divinæ Scripturæ, pro regno solium accipitur: ut etiam in hoc loco, et in illo: Solium tuum, Deus, in sæculum sæculi; illud autem, quod ad carnem attinet, excitaret Christum: Quod ad carnem attinet, inquit. Nam quod attinet ad deitatem, una cum Patre est a sempiternis sæculis sedens. Patri autem omnia attribuit, ut admittant ac probent interium quæ dicebantur. Sed quomodo sedit in solio Davidis? Quia rex est Judæorum, et multo magis

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁵ μὴ εὐφροσύνης, erat. ⁴⁶ ὡμοσεν, erat. ⁴⁷ In vulgatis, ἐπὶ τοῦ θρόνου. ⁴⁸ μέλλειν, erat. ⁴⁹ περὶ erat. ⁵⁰ τῷ, erat. ⁵¹ ἐγκωμιάζεται, erat.

VERS. 32. *Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus A omnes nos sumus testes,*

VERS. 35. *Dextera igitur Dei exaltatus, ac promissum Spiritum sanctum a Patre consecutus, effudit hoc, quod I vos nunc videtis et auditis.*

VERS. 34. *Non enim David ascendit in caelos : sed ipse ait, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis,*

VERS. 35. *Quoad effecero I inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

VERS. 36. *Certo sciat ergo tota domus Israelis et Dominum et Christum a Deo factum esse hunc ipsum Jesum, quem vos cruci affixistis.*

Rursus ad Patrem confugit, quanquam satis erat dixisse prius : sed noverat, quantam hoc auditoribus afferret utilitatem ad susceptionem et approbationem earum rerum, quæ urgebant et in primis requirebantur atque necessariae erant. Porro per dictionem, ὕψωθείς, id est exaltatus, tecte significat, illum et in sublime erectum esse, et in caelis versari, sed ne hoc quidem tunc in initio aperte. Vide autem, ut in initio orationis non dixerit Christum demisisse Spiritum, sed Patrem, quando etiam Joelem prophetam testem producebat. Posteaquam autem mentionem fecit et signorum ejus, et illarum rerum, quæ in 32 ipsum factæ sunt, ac de resurrectione locutus est, confidenter deinceps ait illum effudisse Spiritum. Itaque de illo propheta dicebat : *Et accidet in extremis diebus.* Promissum autem dicit, vel id nimirum, quod nobis apostolis promiserat, vel quod promiserat illi Pater antequam crucifigeretur et supplicio afficeretur. Cum enim magnam quiddam atque sublime dicturus erat, nempe Christum effudisse Spiritum, velat ac legit id dicendo, Patrem illi hunc promisisse. Quod enim aliquis dixerit, nisi utilem exitum ac finem habuerit, temere ac frustra dicit. Ostendit autem, quod crux et humiliorem non modo reddiderit, verum etiam splendidiorem effecerit : si tunc quidem promisit, prout Joannes dicit : *Ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne : nunc autem post crucem dedit.* Sed ipse ait : *Dixit Dominus Domino meo.* Hic non amplius cum reformidatione ac repressione loquitur, sumpta nimirum fiducia ab iis, quæ dicta erant. Sed quid dixit Dominus Domino meo ? Quod si David Dominum illum vocat, multo magis illi non despicient et indignum reputabunt. Per id autem, quod dicit : *Donec effecero inimicos tuos, mesum illis incussit, fore videlicet, ut vincantur et subjungentur. Ne autem sibi fides derogeretur, Patri dictum tribuit et ascribit. Quoniam autem magna quoque locutus erat, rursus ad humilia deducit orationem. Sede a dextris meis. Per hoc, quod*

Τούτων τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεὸς ὁδ πάντες ἡμῖς ἐσμεν μάρτυρες.

τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχευε τοῦτο, ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.

Οὐ γὰρ αὐτὸ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, λέγει δὲ αὐτός· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,

Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.

Πάλιν ἐπὶ τὸν Πατέρα καταφεύγει, καίτοι γε ἤρκει εἰπεῖν τὸ πρότερον· ἀλλ' οἶδεν ὅσον τις ἀκροαταῖς εἰ; τὴν παραδοχὴν τῶν καταπειγόντων τοῦτο χρησιμεύει. Τὸ δὲ ὑψωθείς, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως ἠνέχετο⁸¹, καὶ ὅτι ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστίν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τέως φανερώς. Ὅρα δὲ, πῶς ἀρχόμενος τοῦ λόγου, οὐχὶ τὸν Χριστὸν εἶλε καταπεπομφέναι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ τὸν Πατέρα· ὅτι καὶ τὸν προφήτην Ἰωὴλ παρήγειν εἰς μαρτυρίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐμνήσθη καὶ τῶν σημείων αὐτοῦ, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως διελέχθη θαρσῶν, λοιπὸν φησὶν αὐτὸν ἐκχεῖν τὸ Πνεῦμα· ὥστε περὶ αὐτοῦ ὁ προφήτης εἶλε· *Καὶ ἔσται ἔν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις.* Ἐπαγγελίαν δὲ φησὶν, ἣ ἦν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις ἐπηγγελῆται, ἣ ἦν ἐπηγγελῆται αὐτῷ ὁ Πατὴρ πρὸ τοῦ σταυροῦ καὶ πρὸ τοῦ παθεῖν.

Ἐπεὶ γὰρ μέγα καὶ ὕψηλόν ἐμελλεν εἰπεῖν τὸ ἐκχεῖν τὸν Χριστὸν τὸ Πνεῦμα, συσκιάζει αὐτὸ τῷ εἰπεῖν, ὅτι ὁ Πατὴρ αὐτῷ ἐπηγγεῖλατο τοῦτο. Ὅ γὰρ ἂν εἶπη τις, εἰ μὴ εἰς τὸ συμφέρον τελευτήσει, εἰσὴ καὶ μάτην λέγει. Καὶ δείκνυσιν, ὅτι ὁ σταυρὸς οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἠλάττωσεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον εἰργάσατο, εἴγε τότε μὲν ἐπηγγεῖλατο κατὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου φωνήν· *Αὐτὸς ὑμεῖς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ ὑγρῷ·* νῦν δὲ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔδωκε. Λέγει δὲ αὐτός· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου.* Ἐνταῦθα οὐκ εἶ μεθ' ὑποστολῆς λέγει, ἔχων τὰ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος, ἀλλὰ τί εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου; Εἶδὲ αὐτὸν Κύριον αὐτὸν καλεῖ, πολλῶ μᾶλλον αὐτοὶ οὐκ ἀπαξίωσους. Διὰ δὲ τοῦ·

Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου, φόβον ἐπέσεισεν αὐτοῖς, τὴν αὐτῶν ἐπικράτησιν. Ἴνα δὲ μὴ ἀπιστηταί⁸², τῷ Πατρὶ ἀνατίθησιν. Ἐπεὶ δὲ καὶ μεγάλα ἐφθέγγετο, πάλιν ἐπὶ τὰ ταπεινὰ⁸³ κινεῖ τὸν λόγον. *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου.* Διὰ τοῦ, *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,* τὸ ἰσότημον Ἰησοῦ καὶ Πατρὸς νοοῦμεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἀσωμάτου οὐσίας, οὐ δυνατόν νοεῖσθαι δεξιὸν ἢ ἀριστερὸν. Τίνες⁸⁴ δὲ εἰεν οἱ ἐχθροί, ὁ ἄποστολος δηλοῖ βῶν· Ὅταν καταργησῆ πᾶσαν ἐξουσίαν, ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ ὕψ.

Variae lectiones et notæ.

⁸¹ ἠνέχετο, erat. ⁸² ἀπιστῆτε, erat. ⁸³ τοῦ ταπεινοῦ, erat. ⁸⁴ τινεῖς, erat.

I. hunc, quem. k. V. donec ponam.

νατος· ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἔποίησεν. Τὸ, ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, κατέστησεν. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι περὶ οὐσιώσεως καὶ ὑποστάσεως τις λόγος. Ἐτα οὕτω τῶν ταπεινῶν ἀφίσταται. Δίον γὰρ ἐπαγαγεῖν· ἀσφαλῶς γνωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκ δεξιῶν κάθηται· τοῦτο γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων συνεπαρύνετο οὐ τοῦτό φησιν· ἀλλὰ τὸ πολὺ ταπεινότερον· ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς κατέστησε· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, ἐποίησεν. Οὕτω χρὴ πανταχοῦ σκοπεῖν, δι' ὧν τοῖς ἀκροαταῖς ὠφέλεια γίνεται.

Deinde nondum humilibus supersedet atque desistit. Nam cum oporteret subjungere : Certo sciat tota domus Israelis, illum a dextris sedere : hoc enim multo humiliter et abjectius est, nempe Dominum illum et Christum a Deo constitutum esse : hoc enim significat verbum, factum esse. Ita oportet ubique dispicere atque considerare, qua ratione auditores capiant utilitatem.

Ἀκούσατες δὲ κατενύγησαν⁵⁵ τῇ καρδίᾳ, εἰπὼν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους· Τι ποιήσομεν, ἄνδρες ἀδελφοί;

Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς αὐτούς· Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ λήψεσθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἵμῖν γάρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία, καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν προσκαλέσῃται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ἐτέροις τε λόγοις ἄλλοσι διαμαρτύρατο⁵⁶, καὶ παρεκάλει λέγων· Σώθητε⁵⁷ ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης.

Ὅρα δὲ ὅσον ἐστὶν ἐπιεικεία· ὡς αὕτη μᾶλλον τῆς σφοδρότητος τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων κατακεντᾷ καὶ μαλάττει· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ὁ μακάριος Πέτρος, ἀνέμνησε μὲν αὐτοὺς τῶν οικειῶν τολμημάτων, ἀλλὰ πρῶτος, καὶ οὐδὲν τιμωρίας προσέθηκεν. Ἡδέσθησαν οὖν τοῦ Πέτρον τὴν ἐπιεικειαν, ὅτι τοῖς τὸν Δεσπότην αὐτοῦ θανάτῳ παραδεδωκόσι· καὶ ἐπὶ κατ' αὐτῶν ἐκείνων φονῶσι καὶ ἀνελεῖν ἐπιθυμοῦσιν, αὐτοὺς ζῶντας ἐν τάξει πατρὸς καὶ διδασκάλου κηδεμονικῶς αὐτοῖς διελέγετο. Κατενύγησαν γὰρ, φησὶν· Οὐκ ἁπλῶς ἐπέστησαν, ἀλλὰ καταγνόντες ἑαυτῶν. Καὶ γὰρ φησι, Τι ποιήσομεν, ἀδελφοί; ὡς ἀποροῦντες; ὡς ἐναγώνιοι ὄντες ὑπὲρ ὧν τετολημάκασιν. Οὐδὲ πλάνους ἐκάλουν, ἀδελφοὺς καλοῦσι, καὶ τοῦτο οὐχὶ παρρησιαζόμενοι αὐτοῖς διὰ τῆς τοιαύτης κλήσεως, ἀλλὰ τὴν φιλοστοργίαν, καὶ ὅσον πρὸς αὐτοὺς φικεῖσθαι ἐδεικνύμενοι. Διότι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι οὕτως αὐτοὺς ἐκάλουν, ἀρχομένου τῆς δημηγορίας Πέτρον. Πάντων δὲ ἐρωτηθέντων, πάλιν ὁ Πέτρος ἀποκρίνεται. Αὐτοῦ γὰρ αὐτοὶ προῦβάλλοντο στόμα, καὶ φησι· Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐ μάχεται δὲ τοῦτο τῷ, Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος·

dicit, *Sede a dextris meis*, æqualitatem intelligimus, et parcm Filii et Patris conditionem. Nam in incorporea natura non potest intelligi dextrum aut sinistrum. Quinam autem eint inimici, Apostolus significat ubi clamat : Cum aboleverit omnem principatum et omnem potestatem, ultimus inimicus aboletur mors. Et Dominum, et Christum a Deo factum, esse hunc ipsum. Factum esse, pro eo quod est constitutum esse. Nullus enim prorsus est sermo de usiosi, id est de substantiatione seu essentialione et hypostasi, id est, subsistentia.

Certo sciat tota domus Israelis, illum a dextris sedere : hoc enim multo humiliter et abjectius est, nempe Dominum illum et Christum a Deo constitutum esse : hoc enim significat verbum, factum esse. Ita oportet ubique dispicere atque considerare, qua ratione

Vers. 37. *His autem illi auditis, corde compuncti sunt, dixeruntque ad Petrum et ad reliquos apostolos : Quid agemus, viri fratres ?*

33 Vers. 38. *At Petrus ad illos : Delictorum vos, inquit, pœniteat, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum : et accipietis donum Spiritus sancti.*

Vers. 39. *Ad vos enim et ad liberos vestros pertinet promissio, et ad omnes longinuos quoscumque advocaverit Dominus Deus noster.*

Vers. 40. *His ille aliisque verbis compluribus eos quasi protestans admonerat et cohortabatur. Sergimini et evadite, inquit, ex isto hominum genere pravo.*

Vides quanta res sit humanitas et animo moderato magis, quam asperitas et acerbitas, ut hæc corda hominum compungat et molliat. Etenim in hoc loco leatus Petrus redegit quidem illis ipsorum facinora in memoriam, sed hoc leniter fecit, ac nullam pœnæ mentionem adjecit. Reveriti sunt igitur humanitatem et lenitatem Petri, qui cum iis, qui Dominum ad mortem tradiderant, atque etiam illorum adeo ipsorum eadem appetebant, ac de medio tollere eos cupiebant, tanquam pater ac magister, et illorum studiosus et curam gerens, sermocinaretur. Compuncti sunt enim, inquit : non simpliciter orationem dicentis probarunt, sed tum demum, cum seipsos damnassent. Etenim, Quid, inquit, agemus, fratres ? quasi hæsitantes et animo fluctuantes atque perplexi, tanquam solliciti et laborantes pro suis facinoribus. Quos autem antea impostores vocaverant, nunc fratres vocant, et id faciunt non aperte ac libere ad eos tali appellatione utentes, sed amorem benevolentiamque, ac quantopere conciliati ac bene affecti essent erga illos, ostendentes. Nam etiam ipsi apostoli, Petrus concionem exordiente, ita illos vocaverant. Porro cum omnes interrogarentur, Petrus rursus respon-

Varie lectiones et notæ.

⁵⁵ κατενύγησαν, erat. ⁵⁷ In vulgatis non est δὲ. ⁵⁶ In vulgatis est, διαμαρτύρατο. ⁵⁹ σύνθητε, erat. ⁶⁰ ὁχ, erat. ⁶¹ αὐτὸν, erat.

dei; ejus enim ore illi se tueri volebant; et ait: A Delictorum vos poeniteat, et ad sanitatem redite, baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi. Non pugnat autem hoc cum illo: Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Individuam enim intelligit Ecclesia sanctam Trinitatem, adeo ut, propter unionem consubstantialitatem, sive unitatem ejusdem essentiae atque naturae in tribus hypostasibus sive personis, is, qui baptizatur in nomine Christi, in Trinitatem baptizetur, quippe cum non separetur alius ab alio, nec dividatur inter hunc Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Nisi enim nomen Patris esset Deus: et nomen Filii, Deus; et nomen Spiritus sancti, Deus; oporteret dicere: in nomen Dei Jesu: aut etiam, in Filium duntaxat. Verum, in nomine Jesu Christi, ait, quia non ignorabat nomen Jesu Deum esse, quemadmodum **34** etiam Patris et Spiritus sancti nomen, Deus est. Et consequentem donum sancti Spiritus. Vide, ut unum esse donum ostendat Christi et sancti Spiritus, quippe cum una sit dignitas: quod supra verba faciens, idixerat promissum. Deinde, etiam liberis vestris. Majus enim donum est, cum habeant etiam haereditatem honorum. Et omnibus longinquis. Quod si longinquis, multo magis vobis propinquis. Vide autem, quando vocationem gentium illis recte significet per id, quod dicit, longinquis. Quando? quando comperiebat eos compunctos esse ac semetipsos damnasse. Cum enim animus seipsum condemnaverit, non etiam nunc amplius invidere potest.

VERS. 41. Atque illi haud cunctanter, probata ejus oratione, baptizati sunt, et adjunctae sunt in die illo animae circiter ter mille.

VERS. 42. Vacabant autem et assiduam operam dabant doctrinae apostolorum, communioni, fractioni panis ac precationibus.

VERS. 43. Atque omnium hominum animos timor inuasit: multaque prodigia et signa per apostolos edebantur.

VERS. 44. Omnes autem qui credebant una erant, omniaque communia habebant.

VERS. 45. Et praedia facultatesque suas vendebant ac distribuiebant omnibus ea, prout cuique opus erat.

VERS. 46. Ac quotidie assidue in templo = unanimiter versantes, ac in aede panem frangentes, sumebant cibum, cum exultatione et animi integritate atque candore laudantes Deum,

VERS. 47. Et apud omnem plebem gratia polentes. Dominus autem quotidie Ecclesiae qui servarentur, adjiciebat.

Hic impletur prophetia, quae dicit: Quis audivit tale? equis vidit tale sic? an parturivit terra in uno die? an etiam nata est gens semel? quia parturivit ei et peperit Sion parvos liberos suos. Atque omnium hominum animos timor inuasit. Non enim

Α ἀδιαίρετον γὰρ ἡ Ἐκκλησία νοεῖ τὴν ἅγιαν Τριάδα, ὡς διὰ τὴν ἔνωσιν τὴν ὁμοούσιον ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, τὸν βαπτιζόμενον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, εἰς Τριάδα βαπτίζεσθαι, οὐκ ἀπομεριζομένου τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰ γὰρ μὴ ἦν τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Θεός· καὶ τοῦ Υἱοῦ, Θεός, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Θεός, ἐχρῆν εἰπεῖν, Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ καὶ, εἰς τὸν Υἱὸν μόνον. Ἄλλ', εἰς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶν, εἰδώς ὅτι τὸ ὄνομα Ἰησοῦ, ἄ Θεός ἐστιν· ὡσπερ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ λήψασθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅρα πῶς μίαν δωρεάν ἀνέδειξε τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς μίαν οὐσίαν τῆς ἀξίας· ἦν εἶπεν ἐπαγγελίαν ἄνω διαλεγόμενος. Εἶτα καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. Μειζὼν γὰρ ἡ δωρεά, ὅταν καὶ κληρονόμιος ἔχωσι τῶν ἀγαθῶν. Καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακράν. Εἰ δὲ τοῖς εἰς μακράν, πολλῶ μᾶλλον ὑμῖν τοῖς ἐγγύς. Ὅρα δὲ πότε τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν αὐτὴν ἠνέζετο διὰ τοῦ εἰπεῖν, τοῖς εἰς μακράν. Πότε; Ὅτε εὗρεν αὐτοὺς κατανευγμένους καὶ κατεγνωκότας ἑαυτῶν. Ψυχὴ γὰρ ὅταν ἑαυτὴν καταδικάσῃ, οὐκέτι φθονεῖν δύναται.

Οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ὑποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ δεβαπίσθησαν, καὶ προστεθήσαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείτῃ ψυχὰς ὡσεὶ τρισχίλια.

Ἦσαν δὲ προσκυρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωσίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς.

Ἐγένετο δὲ πάση ψυχῇ φόβος· κολλὰ τε ἔργα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο.

Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αἰτὸ, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά.

Καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐκίρασκον, καὶ διμερίζον αὐτὰ πᾶσι, καθ' ὅτι ἦν τις χρεῖων εἶχε.

Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαθῶν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μεταλαμβάνον τροφῆς, ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας.

Αἰνοῦντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες χάρις πρὸς ὅλον τὸν λαόν· ὃ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζόμενους καθ' ἡμέραν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐνταῦθα πληροῦται ἡ προφητεία, ἡ λέγουσα· Τίς ἤκουσε τοιοῦτον, καὶ τίς εἶώρακε τοιοῦτον οὕτως; Εἰ ὠδινε γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ; Εἰ καὶ ἐτέθη ἕδνη εἰς ἅπαρ; Ὅτι· ὠδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παῖδια αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ πάση ψυχῇ φόβος. Οὐ γὰρ ὡς τυ-

Variae lectiones et notae.

— ³³ pro αὐτὴν lego αὐτοῖς. ³⁴ In vulgatis est, ἀποδεξάμενοι. ³⁵ In vulgatis est, ἐν τῇ ἡμέρᾳ. ³⁶ In vulgatis est, ἐγένετο.

¹ V. Erant autem perseverantes in doctrina apostolorum. = V. Perdurantes unanimiter in templo.
² Hoc loco sequitur interpretationem quae subjicitur proximo scholio.

mibi non suppetit: sed quod habeo, hoc tibi do. In nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula.

VERS. 7. *Et apprehensa ejus dextra, illum erexit.*

Ubique valde isti videntur inter sese esse con-
cordes: huic innuit Petrus, una ad sepulcrum
venerunt, de hoc ait **36** Christo: Hic autem quid? Atque alia quidem signa auctor libri singulatim
exponere prætermittit: sed illud signum, quod
omnes moti sunt, non prætermittendum duxit.
Ascendebant autem in templum, cur? nunquid
adhuc more Judaico vivebant? absit. Nam utiliter,
et ad hominem se capium accommodantes, ac quasi
condescendentes hoc faciebant. Vide autem, ut
assidue precibus vacabant: et hora nona simul
illie precabantur. Meminit autem accurate etiam
loci et temporis, demonstrans ea, quæ scribit. Qui
fit igitur, ut non edat nomen claudi? quia nec
ipsi quidem apostoli noverant illud. Prorsus enim
ille homo ipsis erat ignotus, atque hoc fortasse,
ne gratificari et ex affectione sanare viderent:
ne quis suspicionem aliquam simulationis, vel ab
impudentissimis exciperet, nonnullos videlicet ex
iis qui apostolis noti essent, in gratiam eorum
sanationes in sese factas esse fingere sique simu-
lare. Qui fit igitur, ut post sanationem nomen
non sciscitati sint? Quia non erat illis otium, ut in
rebus nihil utilitatis et commodi allaturis occupa-
rentur. *Mibi* vero ne vulgus quidem nomen viri
scivisse videtur, sed a vitio claudum illum dunta-
xat vocabant. Adeo namque motum et insigne vi-
tiorum universis erat, ut simulatque aliquis claudum
nominari audivisset: et si fortasse etiam alii claudi
erant: statim hunc acciperet. Unde ergo sciebant,
illum, ex quo de utero matris editus erat, claudum
mansisse? Ab communi omnium voce ac fama: ab
omnium testimonio communi: omnibus enim
notus erat, ex eo quod templo assidere consueve-
rat: quin etiam ab illo ipso, qui sanatus erat, id
resciscere poterant. Qui ergo illum ad Christum
non adduxerant, ut sanaretur? Forsitan increduli
quidam erant, qui templo assidere solebant: quan-
doquidem nec ad apostolos quidem illum adduxerunt,
cum viderent illos introeuntes, et miracula talia
tecisse illos haud ignorarent. Argentum et aurum
mibi non est. Non dixit: Non habeo hic: qualia
nos dicere solemus: sed, prorsus non habeo. Vide
autem, ut Joannes ubique taceat: Petrus vero
etiam pro illo loquatur. Quid ergo? Negligis atque
aversus, his supplicem, quod non habeas pecuniam?
Non: sed quod habeo, inquit, hoc do. Ita Christus
quoque faciebat, sæpenumero verbo solo curans,
sæpe etiam tangens, sicubi forte fide imbecilliores

*ὑπάρχει μοι· ὃ ἐξ ἔγω, τοῦτο σοι δίδωμι· ἐν τῷ
ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειρε
καὶ περιπάτει.*

*Καὶ πιάσας*¹³ αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρε.

Πανταχοῦ φαίνονται οὗτοι πολλὴν τὴν ὁμόνοιαν
ἔχοντας. Τοῦτω νεύει ὁ Πέτρος· ὁμοῦ εἰς τὸν τόπον
ἦλθον· περὶ αὐτοῦ φησι τῷ Χριστῷ· Οὗτος δὲ τί;
Τὰ μὲν οὖν ἄλλα σημεῖα παρατρέχει κατ' ἕκαστον εἰ-
πεῖν δεῖ τὸ βιβλίον¹² γράφων· ἐκεῖνο δὲ λέγει τὸ
σημεῖον, ἀφ' οὗ πάντας ἐκινήθησαν. Ἀνῆσαν δὲ εἰς
τὸ ἱερὸν· Διὰ τί; ἄρα ἐτι Ἰουδαϊκῶς ἔζων; Μὴ
γένετο. Ἀλλὰ χρησίμως καὶ συγκαταβατικῶς τούτο
ἔπολεον. Ὅρα δὲ πῶς ταῖς προσευχαῖς προσηκαρτί-
ρουν, καὶ τὴν ἐνάτην ὥραν ὁμοῦ ἐκαί ηὔχοντο.
B Μένονται δὲ καὶ τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἀκριβῶς.
Ἐλεγχον διούσων γράφει. Πῶς οὖν εὐ φησι τὸ ὄνομα
τοῦ χωλοῦ; Ὅτι οὐδὲ ἀπόστολοι ἤδεισαν αὐτό· παν-
τελῶς γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἀγνωστος ἦν αὐτοῖς· καὶ
τοῦτο ἴσως μῆτε¹⁴ χαριζόμενοι φαίνονται¹⁵ καὶ
κατὰ προσπάθειαν ποιούμενοι τὰς ἰάσεις, μῆτε τις
ὑπόνοιαν ὑποκρίσεως μὴδὲ παρὰ τῶν αἰσχυροτά-
των¹⁶ ὑπολαμβάνεται· ὅτι πρὸς χάριν τινὰς τῶν
ἀποπέλων ἐκ τῶν αὐτοῖς γνωρίμων τὰς περὶ αὐ-
τοῦ ἰάσεις ὑπεκρίνοντο. Πῶς οὖν οὐκ ἔμαθον μετὰ
τὴν ἰασιν τὸ ὄνομα; Ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς σχολὴ περὶ τὰ
μῆδὲν λυσταλούμενα κατασχολοῦσθαι. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ,
μῆδὲ τοὺς πολλοὺς εἰδέναι τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός·
ἀλλὰ χωλὸν μόνον αὐτὸν ἐκάλου, ἀπὸ τοῦ πάθους.
C Οὕτω γὰρ ἦν ἐπίσημον καὶ ἐγνωσμένον τὸ νόσθημα
ἅπασιν, ὥστε ἐπειδὴν τις χωλὸν ἤκουσε, καίτοι καὶ
ἄλλων ἴσως ὄντων, εὐθέως ἐκαίνο¹⁷ ἐνενοεῖ. Πόθεν
οὖν ἤδεισαν, ὅτι ἐκ κοιλίας μητρὸς χωλὸς ἦν; Ἀπὸ
τῆς πάντων φωνῆς· ἀπὸ τῆς πάντων μαρτυρίας.
Πάντες γὰρ αὐτὸν ἐγίνωσκον ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ἱερῷ
προσευχῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐκαίνο τοῦ ἰαθῆν-
τος. Πῶς οὖν αὐτὸν οὐ προσήγαγον ἰαθῆναι τῷ Χρι-
στῷ; ἴσως τινὰς ἦσαν ἄπιστοι οἱ προσεδρεύοντες
τῷ ἱερῷ· ὅπουγε οὐδὲ ταῖς ἀποστόλοις αὐτὸν προ-
σήγαγον, ἰδόντες αὐτοὺς εἰσιόντας, καὶ θαύματα πε-
ποιημέτας ταυτά. Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ὑπάρ-
χει μοι. Οὐκ εἶπεν· Οὐκ ἔχω ἰναῦθα· οἷα ἡμεῖς
λέγομεν· ἀλλὰ ὅπως οὐκ ἔχω. Ὅρα δὲ πῶς ὁ Ἰωάν-
νης πανταχοῦ σιγᾷ· ὁ δὲ Πέτρος καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ
D ἀπολογεῖται. Τί οὖν; Παραρᾶς τὸν ἐκτίτην¹⁸ ἀργύ-
ριον μὴ ἔχω; Οὐχί· ἀλλ' ὃ ἔχω, τοῦτο δίδωμι,
φησί. Οὗτος καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, πολλάκις λόγῳ
μόνῳ θεραπεύων· πολλάκις καὶ ἀπτόμενος, ἔμβα
κατὰ τὴν πίστιν ἀσθενέστεροι ἐτύγχανον· ἵνα μὴ
δέξη ἀπὸ ταυτομάτου γίνεσθαι τὰ γενόμενα. Καὶ
πιάσας¹⁹ αὐτὸν, φησί, τοῦτον ἤγειρε. Τοῦτο ἐποίησε
δήλην τὴν ἀνάστασιν. Ἀναστάσεως γὰρ εἰκὼν ἦν τὸ
γινόμενον.

Varia lectiōnes et notæ.

¹² In vulgatis est, κρατήσας. ¹³ Ἰσ. ὃ τὸ βιβλίον, ἢ, ὃ τοῦτο τὸ βιβλίον. ¹⁴ ἵνα μῆτε, Ἰσ. μῆπως, Ἰσ. φρονίζοντα, erat. ¹⁵ Ἰσ. ἀναίσχυροτάτων ¹⁶ Ἰσ. ἐκείνων ¹⁷ οἰκίτην, erat. ¹⁸ πιστεύσας, erat.

¹⁹ Joan xiii, 24.

apprehensa manu ejus dextra, inquit: Excitavit illum. Hoc manifestam fecit resurrectionem. Nam id quod per Petrum ferebat, resurrectionis erat imago.

Παραγράφημα δὲ αὐτοῦ ἑστέρωσαν αἱ βάσεις Α καὶ τὰ σφύρα.

Καὶ ἐξαιλόμενος ἕστη καὶ περιπατεῖ· καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος, καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν.

Καὶ εἶδεν αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰνοῦντα τὸν Θεόν.

Ἐπερίνωσκόν τε αὐτὸν, ὅτι οὗτος ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθημέρος ἐπὶ τῇ θύρᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἐπλήσθησαν θαύματος καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ.

Περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος, πειράζων ἑαυτὸν καὶ πλεῖονα τὴν βάσην ποιούμενος, εἰ ἄρα ἀληθῶς ἀνωρθώθη· καὶ γὰρ διὰ τὸ παράδοξον καὶ ἀνέλπιστον εἶδος ἦν καὶ αὐτὸν ἀμφιβάλλειν περὶ ἑαυτοῦ. Τινὲς δὲ φησὶν, ὅτι καὶ ἤγγυς περιπατεῖν· διὰ τοῦτο καὶ ὡσπερ ἀλλόμενος ἐποιεῖτο τὴν διὰ τῶν ποδῶν κίνησιν. Ὅρα δὲ πᾶς οὐκ ἠρέμει· τοῦτο μὲν ἀπὸ τῆς ἡδονῆς· τοῦτο δὲ ἀπιστομῶν αὐτοῦ, ἵνα μὴ νομισθῆ ὑπόκριτις. Διὰ τοῦτο ἤλλετο· ὡς καὶ ἀγνοουμένου λοιπὸν σχεδὸν τοῦ πράγματος. Ταύτη γὰρ τῇ λέξει κεχρημέθα ἐπὶ τῶν μόλις γνωριζομένων. Ἀπὸ δὲ τῆς εὐνοίας τῆς εἰς αὐτοὺς καὶ τῆς στοργῆς οὐκ ἐχωρίζετο αὐτῶν· ἴσως εὐχαριστῶν αὐτοῖς· καὶ δι' εὐθυμίας ἄγων αὐτούς. Ἐν τῷ ἱερῷ δὲ τὸ θαῦμα γίνεται· εἰς πλεῖονων σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν.

Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἡθέρου χαλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, συνέδραμς πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ τῇ στοῦ, τῇ καλουμένῃ Σολομῶντος. Ἐθαμβοί.

Ἰδὼν δὲ Πέτρος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν· Ἄνδρες Ἰσραηλίται· τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; ἢ ἡμῶν ἵτι ἀτερίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτὸν;

Ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν Παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν· ὃν ὑμεῖς μὲν παρεδώκατε καὶ ἤρυσθητε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρινάτος ἐκείνου ἀπολύειν.

Ἐμεῖς δὲ τὸν ἄγιον καὶ δικαίον ἠρτήσασθε, καὶ ἠτήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν.

Τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε· ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· οὐ ἡμεῖς μαρτυρὲς εἰμεν.

Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἰδατε, ἑστέρωσα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν δόξακληρίαν ταύτην ἀπάναντι πάντων ὑμῶν.

37 Ac prolinus confirmati sunt pedes ejus et tali.

VERS. 8. Et exsiliens stabat et incedebat, ingrediebaturque cum illis in templum, ambulans et saliens Deumque laudans.

VERS. 9. Et vidit illum cunctus populus incedentem, Deumque laudantem;

VERS. 10. Et agnovit illum esse eum, qui elemosynas petendæ causa sedere solitus erat ad Speciosam portam templi: et repleti sunt stupore et extasi, id est mentis alienatione, propter id, quod acciderat illi.

Ambulans et saliens: tentans seipsum, majusque periculum faciens, an vere videlicet sanatus et restitutus esset. Etenim propter rei, quæ præter spem acciderat, novitatem, credibile est, etiam illum ipsum de sese dubitasse. Nonnulli autem dicunt illum etiam nescivisse incedere, atque idcirco tanquam salientem pedum motum fecisse. Vide autem, ut non quiescat, partim quidem præ gaudio atque lætitia, partim autem illis os obturans, ne simulatio esse putaretur. Idcirco saliebat, quasi qui deinceps etiam propemodum ignotus esset propter rem gestam. Hæc enim dictione utimur de illis, qui vix agnoscuntur. Propter benevolentiam autem, qua illos prosequabatur et amorem, non discedebat ab illis, gratias eis forsitan agens, et exhibitans ipsos. In templo autem miraculum fit: ad complurium videlicet salutem et utilitatem.

VERS. 11. Cum teneret autem Petrum et Joannem is, qui claudus sanatus erat, concurrat ad eos in porticum, quæ vocatur Salomonis, cuncta plebs, attoniti et admiratione obstupefacti.

VERS. 12. Quod conspicatus Petrus, ad plebem ita locutus est: Viri Israelitæ, cur hæc res vobis est admirationi? aut nos cur intuemini, quasi nostra virtute aut pietate effecerimus, ut hic incedat?

VERS. 13. Deus Abrahami et Isaaci et Jacobi, Deus patrum majorumque nostrorum illustravit Filium suum Jesum: quem vos quidem prodidistis et abnegastis coram Pilato, cum ille judicasset eum esse absolvendum;

VERS. 14. Sed vos sanctum et justum repudiastis, et ut virum homicidam vobis condonaret, petistis.

VERS. 15. Auctorem autem vitæ interfecistis: quem Deus suscitavit ex mortuis, cujus rei nos testes sumus:

VERS. 16. Et propter fidem nominis ejus, hunc, quem videtis et nostis consolidavit, ac restituit, inquam, nomen illius, et fides, quæ per eum prædicata est, dedit ei integram istam coram omnibus vobis sanitatem.

Variæ lectiones et notæ.

10 Nec perperam infra posita in exemplari, ante δρα δὲ πῶς, huc transposui in suum, ut existimo locum. 11 Ἰσ., φασιν. 12 Videtur hic aliquid desiderari. 13 In vulgatis est, Σολομῶνος. 14 μὲν, non est in vulgatis. 15 ἠρτήσασθε, est in vulgatis, et melius.

• V. glorificavit. 1 V. nega tis. 1 V. confirmavit.

38 Quid sibi vult id, quod dicit : Cum teneret A is, qui claudus cum fuisset, sanatus ac restitutus erat, Petrum et Joannem? Metuebat, ne avelleretur ab illis. Arbitrabatur enim tantisper se vitio illo liberatum esse, dum illos detineret et contingeret : hiccirco maxime quod etiam Petrus quoque cum apprehendisset et erexisset illum, ita demum sanaverat. In porticu quæ vocatur, etc. Hæc sola porticus restabat de structura Salomonis. Nabuchodonosor enim templum incenderat, quod Cyrus rex Persarum restituerat. Videri Israelitæ, cur hæc res vobis est admirationi? Majori referta est hæc concilio dicendi libertate : non quod in prima metueret, sed quia illi, utpote cavillatores ac petulantes, nondum ferre eam libertatem potuissent. Itaque illam concionem exordiens, statim eos in principio reddit attentos his verbis : *Hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea*; hic vero non opus habet hoc artificio. Non enim torpebant, nec segniter et oscitanter auscultabant : sed quoniam signum universos eos converterat et attentos reddiderat, etiam pleni timoris erant et animi consertiationis. Vide autem, ut existimationem de se rejiciat atque propulset. Nihil enim tam prodest auditoribus, quam, si is, qui dicit, non modo nihil de se magnificum dicat, verum etiam dicere volentem prohibeat. Atque hi sprete gloria, quam ab hominibus consequi poterant, majorem sibi gloriam pepererunt : cum ostendissent id, quod factum erat, non esse beneficium humanum, sed divinum. Deus patrum nostrorum illustravit Filium suum Jesum. Adhuc humilioribus insistit, facinus tamen illorum exaggerat, non, ut prius, obvolvitur. Id autem facit, quo magis illos allicit et adducat. Quanto enim magis illos criminis obnoxios et sotes ostendebat, tanto magis id eveniebat. Quem vos prodidistis et abnegastis coram Pilato, cum ille judicasset eum esse absolvendum. Duo crimina proponuntur : Pilatus homo Græcus et gentilis, qui nullum viderat signum, qui neminem prophetarum cognoverat, absolvere et dimittere volebat : et vos, quod estis ad lædium usque assuefacti, qui in prophetiis de Christo occupamini, illo absolvere volente, vos noluitis. Sanctum et justum repudiastis, et postulastis virum homicidam. Cum dixisset autem : Pro illo homicidam petiistis, rem clare patefecit. Ostendit enim, etiam potuisse illos absolvere; nam si latronem, multo magis insontem : at illi maleficum solum liberarunt, benefactorem autem interfecerunt. Auctorem autem vitæ. Si enim auctor est vitæ, ipse sese resuscitavit, quippe in sese vitam et vitæ causam habens. Cujus rei nos testes **39** sumus. Non, sicut prius, ad prophetiam confugit : sed, quoniam ei jam fidem habebant, cœtum apostolorum testes producit : Cujus rei nos, inquit, sumus testes. Confirmavit ac restituit, inquam, no-

Ti ἐστι τὸ, κρατοῦντος τοῦ ἰαθέντος· χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην ; Ἐδεδοίκει ἀποσπασθῆναι αὐτῶν. Ἐνόμιζε γὰρ μέχρι τούτου ἑαυτὸν ἀπηλλάχθαι τοῦ πάθους, μέχρις ἂν κατέχη αὐτοὺς καὶ ἐφάπτηται αὐτῶν· μάλιστα δὲ καὶ ὁ Πέτρος κρατήσας αὐτὸν καὶ ἀναστήσας, οὕτως ἴδαστο. Ἐν τῇ στοᾷ δέ. Ἀβτη μόνη ἡ στοᾷ Ἰστατο ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ Σολομῶντος. Ἐνέπρησε γὰρ τὸ ἱερὸν ὁ Ναουσοχοδόσορ, καὶ ὑποδόμησε Κύρος ὁ Πέρσης. Ἄνδρες Ἰσραηλίται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; Πλείονος αὐτῆ γέμει παβήροιας ἡ δημογρορία· οὐκ ἐπειδὴ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐφοβείτο, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω ἤνεγκον⁶⁶ ἂν ἐκείνο, χλευασταὶ ὄντες καὶ ἰταμοί. Ὅθεν ἐκείνης μὲν ἀρχόμενος· καὶ ἐπιστρέφει αὐτοὺς διὰ τοῦ προσιμίου λέγων· *Τούτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω· καὶ ἐνωπίσασθε τὰ ῥήματα μου*. Ἐνταῦθα δὲ οὐ δείεται ταύτης τῆς κατασκευῆς. Οὐ γὰρ ἐραθῆμον· ἀλλ' ἐπὶ τὸ σημεῖον αὐτοῦ; ἐπίστρεψεν ἅπαντας, καὶ δέους καὶ ἐκπλήξιος ἦσαν μεστοί. Ὅρα δὲ πῶς διακρούεται τὴν δόξαν τὴν περὶ αὐτῶν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὠφελεί τοὺς ἀκούοντας, ὥστε⁶⁷ μὴδὲν περὶ ἑαυτοῦ λέγειν μέγα, ἀλλὰ καὶ τὸν βουλόμενον λέγειν· κωλύειν. Καταφρονήσαντες δὲ οὗτοι τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξης, μάλλον ἑαυτοὺς ἐδόξασαν· δείξαντες οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῖον τὸ γεγονός. Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ἐτι τῶν ταπεινότερων ἔχεται, ὅμως τὸ τόλμημα αὐτῶν ἐπαίρει, οὐχ ὡς πρότερον συσκιάζει. Ποιεῖ δὲ τοῦτο μάλλον αὐτοῦ; ἐπαγαγῆσθαι βουλόμενος. Ὅσα γὰρ εἰδείκνυ ὑπευθύνους, τοσούτῳ μάλλον τοῦτο ἐγίνετο. Ὅν ὑμεῖς παρεδώκατε καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν. Δύο τὰ ἐγκλήματα· δὲ Πιλάτος ἤθελεν ἀπολύειν, ἀνθρωπος Ἕλλην, μὴδὲν σημεῖον ἰδῶν, μηδένα τῶν προφητῶν ἐγνωκῶς· καὶ εἰ ὑμεῖς, Ἰουδαῖοι ὄντες, τοῖς σημεῖοις ἐγκατατριβέντες, ταῖς τοῦ Χριστοῦ προφηταῖς ἐνασχολούμενοι, ἐκείνου θέλοντο; ἀπολύειν, οὐκ ἐθέλησατε. Τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ἠτήσασθε ἀνδραφονέα· εἰπῶν δὲ, δὲ Ἄνε⁶⁸ αὐτοῦ ληστὴν ἠτήσασθε, σφόδρα ἐδήλωσε τὸ πρᾶγμα· Δείκνυσι γὰρ δὲ καὶ ἡδύνατον ἀπολύειν. Εἰ γὰρ τὸν ληστὴν, πολλῶ μάλλον τὸν ἀνάειπον· οἱ δὲ τὸν κακοῦργον μόνον ἠθῶουν· τὸν δὲ εὐεργέτην ἀπέκτειναν. Τὸν γὰρ⁶⁹ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Εἰ γὰρ ἀρχηγός τῆς ζωῆς, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνέστησεν, ὡς ἐν ἑαυτῷ ἔχων τὴν ζωὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς. Οὐ ἡμεῖς μάρτυρες ἔσμεν. Οὐκ ἐταῖωσκαρ πρότερον εἰς προφητεῖαν καταφεύγει· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀξιοπίστος αὐτοῖς ἦν, τὸν χορὸν παράγει τῶν ἀποστόλων· οὐ ἡμεῖς, φησὶν, ἔσμεν μάρτυρες· Ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Εἰπῶν, ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· ἐπειδὴ οὕτω πιστεύσας ἦν ὁ ἔρθιωθεις, ἐπιδοροθούμενος τὸν λόγον φησὶ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστερεώσεν αὐτόν. Τουτέστι, τί λέγω δὲ πιστεύσας ἐπὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστερεώθην; Καὶ πρὶν ἢ πιστεύσας⁷⁰ τὸ ὄνομα μόνον ἐπικληθὲν ἐστερέ-

Variæ lectiones et notæ.

⁶⁶ ἤνεγκον. ⁶⁷ ἴστω. ⁶⁸ ἴστω. ⁶⁹ ἴστω. ⁷⁰ πιστεύσας, ἴστω.

ωσεν αὐτόν. Τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν καὶ πηγάζει τὴν χάριν. Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ πίστις, ἡ δι' αὐτὸν κηρυχθεῖσα, αὐτὸς ἐρμηνεύει· ἵνα γινώσκωσι ὅτι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ὃν ἀπίστιας Ἰησοῦν. Ἴνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ· οὐκοῦν πᾶν ἄπιστος ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ θεραπείᾳ ἀπίστων· οὐδὲν ἦντοι ἴσως προχωρήσει, εἴπερ ἡ ἐπίκλησις μόνη τοῦ ὀνόματος ἐστερέωσεν· ἵνα οὖν μὴ τις τοῦτο εἴπῃ, ἐπήγαγε, καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, τοῦτέστι· μέγα μὲν ἐστὶ τὸ ὄνομα καὶ φοβερόν καὶ βρῦσι ἰάσεις· ἀλλὰ δεῖται καὶ ψυχῶν δυναμένων ἀξιοῦσθαι τῆς χάριτος, καὶ πρᾶσθαι τῶν ἰκανῶν ἰεωσασθαι τὸν χορηγὸν τῶν ἰάσεων. Ἄπιστου γὰρ μέλλοντος μένειν τοῦ τῆς ἰάσεως δευτέρου, οὐκ ἂν οὕτως ἀπλῶς ἴσται· καὶ ὃ ἐπὶ ἀπίστων τὸ ὄνομα ἐπικαλοῦμενον, οὐκ ἂν τὸ οἰκεῖον ἐνεργήσῃ· καὶ μὴν οἱ υἱοὶ Σκευᾶ οὐ μόνον ἄλλους οὐκ ὠφέλησαν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς ἐξημέωσαν. Οὕτω μὲν ἡμεῖς. Ἔτεροι δὲ οὕτως ἐξηγήσαντο· Καὶ μὴν ἡ πίστις ἡ αὐτὴ ἐστὶν ἡ τοῦτο ἐργασαμένη· οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' ἐν τῷ ὀνόματι· ἀλλ' εὐπω ἐθάβρουν εἰπῆν· Ἡ εἰς αὐτὸν πίστις· ἵνα δὲ μὴ τὸ, δι' αὐτοῦ, παντελῶς ἡ ταπεινὸν, ἐπήγαγε· καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστερέωσεν αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο πάλιν ὑψηλὸν καὶ τέλειον ἦν, ἐκύρωσεν αὐτὸ ἐπαγωγόν· Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ταπεινὰ ὑψηλοῖς ἀναμύγνυσι· τὰ μὲν τῆ φύσει· ἡ γέμων τοῦ πράγματος, τὰ δὲ τῆ διαθέσει καὶ τῆ δυνάμει τῶν ἀκροατῶν. Ταπεινὸν μὲν γὰρ τὸ, ἐπὶ τῆ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· καὶ τὸ, ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ· ὑψηλὸν δὲ καὶ τέλειον τὸ εἰπῆν· Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστερέωσεν αὐτόν· ὅπερ γυμνὸν ῥηθὲν ἐτρέφονεν ἂν τοὺς Ἰουδαίους· τὰς δὲ ἄλλοις συνταγῆν καὶ παρατεθῆν εὐπαράδεκτον κατέστη.

cum. Sed quoniam etiam hoc sublime ac perfectum erat, confirmat id subjiciens : *Et fides, quæ per eum prædicata est*, humilia sublimibus invicem commiscens : alia quidem rei naturæ tribuens : alia vero affectioni et viribus auditorum. Humile enim erat illud quidem : Propter fidem nominis ejus, et illud : *Fides quæ per illum prædicata est* : sublime autem atque perfectum id quod dixit : Nomen illius eum confirmavit, ac restituit : quod si nudum prolatum fuisset, exasperasset Judæos : aliis vero conjunctum et appositum, acceptum fuit et facile admissum atque approbatum.

Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδου δεῖ κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε ὡσπερ καὶ οἱ ἀρχόντες ὑμῶν.

Ὁ δὲ Θεὸς δὲ προκατήγγελε διὰ στόματος πάντων προφητῶν αὐτοῦ, καθῆσθαι τὸν Χριστὸν, ἐκλήρωσεν οὕτως.

Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήφατο, πάλιν ἀνέσι· ἡ δούσι αὐτοῖς ἐξουσίαν μετανοίας· καὶ μίαν μὲν αὐτοῖς ἀπολογίας ἀφορμὴν χαρίζεται, τὴν ἀγνοίαν· δευτέραν δὲ, δεῖ καὶ προκατήγγελεμένα ἦσαν τὰ λεχθέντα· πῶς δὲ οὐ τίθησι περὶ τῆς σταυρώσεως αὐτοῦ μάρτυριαν Γραφικῆν· ἀλλὰ καὶ ἐμπροσθεν μέψησι, τῆ ὠρισμένη βουλή καὶ προγνώσει ἐκδοτον λαβόντες. Καὶ νῦν δὲ πλατύτερον ἐκτίθεται λέγων· Ἄ προκατήγγελε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν

A men illius. Cum dixisset, *Propter fidem nominis ejus* : quia ita crediderat is, qui restitutus erat, corrigens orationem, Nomen, inquit, illius confirmavit, et restituit eum. Hoc est : Quid dico : propterea quod fidem et fiduciam habuerit in nomine illius, eum restitutum esse? etiam antequam fidem habuisset et fiduciam cepisset, solum nomen invocatum eum confirmavit. Tantas habet vires tantaque gratia ac beneficio redundat. Et fides quæ per eum prædicata est, etc. Quænam autem sit fides, quæ per illum prædicata est, ipse interpretatur : Ut cognoscant te, Inquiens, qui solus verus es Deus, et quem misisti Jesum. Nam ne quis dicat : Ergo, etiam si infidelis invocaverit nomen illius, etiamsi propter curationem alterius infidelis, nihilo minus sanatio prospere succedet, si quidem nominis invocatio sola confirmavit eum : ne quis igitur hoc dicat, subjunxit : *Et fides, quæ per eum prædicata est* : hoc est : Magnū quidem nomen ac formidabile est, et abundat sanationibus sed opus habet et animis, qui possint eo beneficio digni censi, et deprecatoribus idoneis ad exorandum sanationum suppeditatorem. Nam si infidelis mansurus sit is, qui sanationis indiget, non ita simpliciter sanatio procedet : itemque si ab infidelibus nomen invocetur, suo munere non fungetur. Enimvero filii Sævæ non modo aliis non profuerunt, verum etiam sibi ipsis nocuerunt. Sic quidem nos : alii vero sic exposuerunt. Atqui fides eadem est, quæ hoc effectit. Non enim dixerat : Per nomen : sed, in nomine. Sed nondum audebant dicere : Fides seu fiducia in illum. Ne autem illud dictum : quæ per illum prædicata est, prorsus humile esset, subjunxit : *Et nomen illius confirmavit*

Vers. 17. *Et nunc, fratres, scio vos imprudentes hoc commisisse, sicut et magistratus et principes vestros.*

Vers. 18. *Sed Deus, quæ per os omnium prophetarum suorum præsignificaverat, fore videlicet ut Christus supplicio afficeretur, hoc modo implevit.*

Posteaquam eos vehementer reprehenderat, rursus mitigat, dans eis potestatem respiscendi, atque unum iis defensionis subsidium largitur, ignorantiam : alterum item, quod ea quæ dixerat præsignificata essent. Sed qui sit, ut non ponat de crucifixione ejus testimonium Scripturæ? verum et ante quidem dixerat : certo consilio et præscientia deditum cum accepissetis : et nunc item id latius exponit, dum dicit : quæ per os omnium suorum

Variæ lectiones et notæ.

ἰσ. ἀπίστου. ἰσ. φύ, erat. ἰσ. ἀνύσι, erat.

ἰ V. prænuntiaverat.

prophetarum præsignificaverat. Non ponit autem
ita nudum testimonium : quia unumquodque illo-
rum cum multis criminibus ac pœnis adversus
illos statutis prolatus est : sicut et hoc : *Et dabo
improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte
ejus. Consolans autem eos : Non vestrum, inquit,
facinus est : sed Deus ita voluit* : ac simul etiam
verbis illis occurrens, quæ etiam exprobrantes in
cruce pendenti dicebant : *Si vult eum, servet eum,*
et : *Si Filius Dei est, descendat de cruce,* et similia
tantum non dicens : Nugæ ista erant, o stulti. Nam
si ita fieri oportebat, atque omnes id suo testi-
monio prophetæ comprobant : perspicuum est eum
non propter infirmitatem coadescendisse, sed pri-
us propter ineffabilem potentiam atque excellen-
tem potestatem et innumerabilem humanitatem.

VERS. 19. *Resipiscite igitur, et redite ad sanitatem,
quo peccata vestra deleantur, ut si venerint tempora
recreationis a conspectu Domini ;*

VERS. 20. *Et miserit eum, qui vobis representatus
est Christum Jesum :*

VERS. 21. *Quem oportet cælum quidem capere,
usque ad tempora restitutionis et consummationis om-
nium, que locutus est Deus per os omnium sancto-
rum suorum a sæculo prophetarum.*

Quo peccata vestra, etc. Non de eo loquitur pec-
cato, quod in cruce Domini committere ausi erant,
nam supra dixerat : *Et nunc scio vos imprudentes
et inscientes hoc commisisse, sicut et principes vestri.*
Quid autem erat, quod dixit illic : *Et nunc scio ?*
Nunc scio, inquit. Ita dicere expedit, ut Infrasi-
ciam vestram salutem. Aut : Nunc scio, vos imprudentes
fecisse, quia multos ex vobis video ad sanitatem re-
dire atque servari. Nam, ut verisimile est, ad eos,
qui jam ex illis ad sanitatem reverterant atque
crediderant, hoc ait. Sed qui hoc imprudentes
commiserant? Nam quod latronem sibi condo-
nari postulaverunt ; quod enim qui judicio Pilati
absolvi debebat, accipere noluerunt : quod illum
41 ipsum insuper interficere voluerunt : cu-
jusnam ignorantia est? Verum ita dicebat ut ape-
raret eis januam resipiscentiæ et ad sanitatem re-
versionis. Idcirco non dicit : Resipiscite, ac pœni-
teat vos eorum, quæ in cruce committere ausi estis :
sed ut aboleantur interim alia vestra peccata. Resi-
piscite igitur, inquit, ut veniant tempora recreati-
onis atque refocillationis. Ostendit autem hic æru-
minis ac miseris multis eos esse conflictaturos ;
nam hic sermo cum eo, qui in fletu ac luctu futu-
rus sit, et consolationis nonnihil desideret, recte
haberi possit. Vide autem, ut via quadam certa

A αὐτοῦ. Ὅτι τίθει δὲ οὕτω ψιλὴν τὴν μαρτυρίαν·
ὅτι ἐκάστη αὐτῶν μετὰ πολλῶν ἐγκλημάτων καὶ
τῆς κολάσεως τῆς κατ' αὐτῶν εἰρηγία· ὡσπερ
καὶ αὕτη· Καὶ δώσω τοὺς πορνηοὺς ἀντὶ τῆς
ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θα-
νάτου αὐτοῦ, Παραμυθούμενος δὲ αὐτοὺς, φησὶν,
ὅτι Οὐχ ὑμῶν γέγονε τὸ τὸλμημα· ἀλλ' ἠβου-
λήθη ὁ Θεὸς οὕτω· ἅμα δὲ καὶ πρὸς τὰ βή-
ματα ἀπαντῶν. Ἄ καὶ διειδίζοντες ἐπὶ τοῦ
σταυροῦ ἔλεγον· Εἰ θέλει αὐτὸν, σωσάτω αὐτόν·
καὶ, Εἰ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καταβάτω ἀπὸ τοῦ
σταυροῦ, καὶ τὰ ὅμοια· μονονουχὶ λέγων· ὅτι
Λήρος ἦν, ὡ ἀνόητοι, ταῦτα· εἰ γὰρ οὕτω γενέσθαι
ἔδει· καὶ πάντες οἱ προφῆται τοῦτο μαρτυροῦσι·
φαγεῖν ὅτι οὐ παρὰ ἀσθένειαν συγκατέβη, ἀλλὰ
B μᾶλλον παρὰ δύναμιν ἔφατον καὶ ἐξουσίαν ὑπερ-
βάλλουσαν καὶ φιλοάνθρωπιαν ἀναριθμητόν.

*Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὸ
ἐξαιλεῖσθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας· ὅπως ἂν ἐλ-
θῶσι καιροὶ ἀναψύξεως, ἀπὸ προσώπου τοῦ
Κυρίου·*

*Καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεχειρισμένον ὁμῶν
Χριστὸν Ἰησοῦν·*

*Ὅτι θεὸς οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἀκριβῶς
ἀποκαταστάσεως πάντων, ὡν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς
διὰ στόματος πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν
ἀπ' αἰῶνος·*

Ὅτι λέγει τὴν ἐν τῷ σταυρῷ τετολημμένην ὅτι,
ἐπειδὴ προσέειπεν ἄνω· Καὶ νῦν οἶδα ὅτι κατὰ ἀγ-
νοίαν ἐπράξατε, ὡσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.
C Τί δὲ ἦν ὃ εἶπεν ἐκεῖ· Καὶ νῦν οἶδα· Νῦν οἶδα,
φησὶν· οὕτω συμφέρον εἶπεν, ἵνα κερδήσω τὴν σω-
τηρίαν ὑμῶν· ἢ ὅτι Νῦν οἶδα, ὅτι κατὰ ἀγνοίαν
ἐπράξατε· ἐξ ὧν ἕρῳ πολλοὺς ὑμῶν ἐπιστρέφον-
τας καὶ σωζομένους. Εἰκότως γὰρ πρὸς τοὺς ἐπιστρέφον-
τας ἦδη ἐξ αὐτῶν καὶ πιστεύσαντας τοῦτό φησι.
Πῶς δὲ κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξαν; Τὸ γὰρ λη-
στήν αἰτήσαι, τὸ μὴ λαβεῖν τὴν κριθέντα ἀπο-
λυθῆναι, τὸ καὶ θελῆσαι ἀνελεῖν, ποίας ἀγνοίας ;
Ἄλλ' οὕτως ἔφη, θύραν αὐτοῖς ἀνοίγων ἐπι-
στροφῆς· διὰ τοῦτο οὐ λέγει· Μετανοήσατε περὶ
τῶν ἐν τῷ σταυρῷ τετολημμένων ὁμῶν· ἀλλ', εἰς
τὸ ἐξαιλεῖσθῆναι τέως τὰς ἑτέρας ὑμῶν ἁμαρτίας.
D Μετανοήσατε οὖν, φησὶν, ὅπως ἂν ἐλθῶσι καιροὶ
ἀναψύξεως. Δείκνυσσι δὲ ἐν ταῦθα ταλαιπωρίας πολ-
λαί, μέλλοντας αὐτοὺς περιπίπτειν· πρὸς γὰρ τὴν
μέλλοντα κλαίειν καὶ παραμυθίας τινὸς ἐπιθυμοῦντα
ὁ λόγος ἂν οὕτως ἀρμόσειεν· Ὅρα δὲ πῶς ὁδῶ προ-
βαίνει· Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ δημηγορίᾳ τὴν ἀνάπαυσιν ὅτι
καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἦλθετο καθίσιν· ἐν ταῦθα δὲ
καὶ τὴν ἐμφανῆ παρουσίαν· Ἐν καιρῶν, φησὶν, ἀνα-
ψύξεως· τίνες γὰρ εἴεν οἱ καιροὶ τῆς ἀναψύξεως· ἢ
οἱ τῆς ἀναστάσεως ; Ὅς καὶ Παῦλος ἐπιζητεῖ λέγων

Variae lectiones et notæ.

¹¹ In vulgatis plerisque est, προκεχειρισμένον. Deesse aliquid videtur orationi: supplendum: nempe, « possitis intrepidi et cum fiducia bene vobis consciis stare ante tribunal Christi, » aut simile quid. Erasmus: « Ut cum venerint », etc. Ego malim, « ut veniant, » ut etiam in scholio transtuli. ¹² Ἰ. τὰ τετολημμένα, ἢ τὴν τετολημμένην, δηλονότι, ἀδικίαν. ¹³ Ἰ. ἀνάστασιν.

Και ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ σκηνῆνι τοῦτω σπενάζομεν βαροῦ
 μνοι. Εἰ δέ τις καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν λέγει καιροῦς
 ἀναψύξεως, οὐδὲν κωλύει. Καὶ γὰρ τοὺς τῆς κακώ-
 σεως αὐτῶν καὶ αἰχμαλωσίας διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς
 ἐκελδῶσιν ὁ Θεός· ἵνα οἱ πιστεύσαντες εὐρωσιν
 ἀνάψυξιν, καὶ διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς σφοδρᾶς ἐκείνης
 ἀνάγκης. Καὶ ἀποσταλὴν τὸν προκειμένον ὑμῖν
 Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἄντι τοῦ, Ἄνό· ἐστὶ δέξασθαι
 αὐτὸν, ἅτε δὴ Θεὸν ὑπάρχοντα, καὶ συνεδριάξιν
 αἰ ἐφελλοντα τῷ Πατρὶ. Ὅν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξα-
 σθαι ἄχρι χρόνων. Τὴν αἰτίαν δηλοῖ, διὰ τὴν οὐκ
 ἔρχεται. Ἀποκαταστῆναι δεῖ, φησί, καὶ εἰς πέρας ἐλ-
 θεῖν ἅπαντα, καὶ τότε ἐλευσέται. Ἄλλὰ πῶς φησιν
 ἄνω· Ὅν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι. Ἄρα οὕτω ἦν
 αὐτὸν δεξιόμενος; Καὶ πάνυ. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅν
 οὐρανὸς ἐδέξατο· τοῦτο, ὡς περὶ τῶν ἄνω χρόνων
 διαλεγόμενος, φησί. Τὸ δὲ ἄχρι, καὶ τὸ, ἔως, παρὰ
 τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, οὐ χρόνον ἐστὶ συμβατικόν. Ἐπεὶ ὁ
 γὰρ νοστήσων τὸ εἰρημένον πρὸς τὸν Θεόν, ἔως τοῦ
 αἰῶνος οὐ εἶ; Ἔστιν οὖν ὁ νοῦς τοῦ προκειμένου·
 Πολλὰ, φησί, εἶπον οἱ προφήται γίνεσθαι, καὶ οὕτω
 Πάντα πεπλήρωται· ἀλλ' ἐτι γίνονται καὶ γενήσου-
 νται ἔως τῆς συντελείας. Ἀνάληψθεῖς γὰρ ὁ Χριστὸς
 εἰς οὐρανοῦς, μένει ἐκεῖ ἔως τῆς τοῦ κόσμου συντε-
 λείας, ἐλευσόμενος τότε μετὰ δυνάμεως, ἀποκατα-
 στάντων πάντων λοιπῶν ὧν προεθέμισαν οἱ προφή-
 ται· ἦτοι ὅταν τὸ τέλος ἴνοσῃ, καὶ παύσῃται τὰ
 αἰσθητὰ, τότε ὁ Χριστὸς ἔσται τῶν οὐρανῶν ὑψηλότε-
 ρος.

propositi loci : Multa, inquit, prophetæ dixerunt esse futura : quæ nondum omnia evenerunt et impleta sunt : sed etiam nunc sunt, et flent usque ad rerum consummationem. Sursum enim in cœlos Christus exceptus, manet illic usque ad mundi consummationem; tunc venturus cum copiis validis, restitutus postea omnibus, quæ prædixerunt prophetæ : videlicet cum finis exstiterit, et lucem habuerint ea, quæ sensibus percipiuntur, tunc Christus erit sublimior cœlis.

Μωσῆς ὁ μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, C
 ὅτι Προφήτην ἡμῖν ὁ ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς
 ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὡς ἐμὲ· αὐτοῦ
 ἀκούσαθε ὁ κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς
 ὑμᾶς.

Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἂν ἢ μὴ ἀκούσῃ
 τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ
 λαοῦ.

Καὶ πάντες καὶ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ, καὶ
 τῶν καθεξῆς, ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ κατήγγειλαν
 τὰς ἡμέρας ταύτας.

Ἔμεις ὅστε υἱοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς δια-
 θήκης, ἥς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας
 ὑμῶν, λέγων πρὸς Ἀβραάμ· Καὶ ἐν τῷ σπέρμα-
 τι σου ἐνευλογηθήσονται ὁ πᾶσαι αἱ πατρίαὶ
 τῆς γῆς.

Ἔμιν πρῶτον ὁ Θεὸς ἀναστήσας τὸν παῖδα
 αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν εὐλογοῦντα ὑμᾶς,
 ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν ποτηρῶν
 ὑμῶν.

Variæ lectiones et notæ.

ἢ Ἰσ., πῶς. ὁ In vulgatis est, Μωσῆς. ὁ ὑμῖν, est in vulgatis, et mox ὑμῶν. ὁ In vulgatis est, ἀκούσαθε. ὁ ἂν, est in vulgatis. ὁ εὐλογηθήσονται, est in vulgatis. ὁ αὐτὸν hic insertum est in vulgatis. ὁ ἡμῶν, erat.

ἢ V. exterminetur. ἢ Y. nequitia.

A progrediatur. In prima quidem concione resurrectionem et in cœlis sessionem latenter indicavit : hic etiam illustrem adventum, quem tempus recreationis esse dicit. Nam quænam fuerint tempora recreationis alia atque resurrectionis? quæ Paulus etiam requirit, ubi dicit : Et nos, qui versamur in hoc tabernaculo, ingemiscimus, dum gravamur. Quod si quis etiam dicat ea tempora esse recreationis quæ expugnationem Jerosolymorum consecuta sunt, nihil vetat. Etenim tempora afflictionis et captivitatis eorum propter electos Deus contraxit et abbreviavit : ut illi qui crediderint, adipiscantur recreationem, ac serventur ab illa vehementi necessitate. Et mittat eum, qui vobis representatus est, Christum Jesum. Pro eo, quod est :

B Necessè est, ut capiat eum, quippe nimirum qui Deus sit, et una cum Patre semper debeat sedere. Quem oportet cœlum quidem capere usque ad tempora. Causam declarat, cur nunc non veniat : Restitui, inquit, oportet, et ad finem perducì universa, et tunc veniet. Sed quo modo, supra dicit : Quem oportet cœlum quidem capere. An nondum receperat eum? Maxime. Qui sit igitur, ut non dicat : quem cœlum recepit? Hoc, tanquam de superioribus temporibus verba faciens, dicit. At dictiones ἄχρι, id est usque ad, ἔως, id est donec, in divina Scriptura certè temporis significativæ non sunt. Nam qui intelligendum fuerit illud dictum ad Deum : Usque in sæculum tu es? Est igitur sententia

VERS. 22. Nam Moyses quidem ad patres dixit : Prophetam nobis excitabit Dominus Deus noster de fratribus nostris, ut me. ἢ Ei dicto audientes estote in omnibus, quæcumque dixerit ad vos.

VERS. 23. Futurum est enim, ut omnis anima quæcumque non obdiderit illi prophetæ de populo Iosafur.

VERS. 24. Et omnes item prophetæ a Samuele ac deinceps quotquot vaticinati sunt, etiam hos dies annuntiaverunt.

VERS. 25. Vos estis filii prophetarum et testamenti, quod ordinavit Deus cum patribus nostris : dum dixit ad Abrahamum : Et per semen tuum benedicentur omnes familiæ terræ.

VERS. 26. Vobis primum Deus resuscitatum Filium suum Jesum misit, qui benediceret vobis, ita ut convertat se unusquisque vestrum ab improbitate sua.

Dixit, etc. Prophetam ut me. Ceterum quod dicit, ut me, non de natura, sed de actione accipiendum et intelligendum est. Non igitur natura, sed rebus gestis. Nam si essentia atque natura, dixisset, ut me: non unus surrexisset, sed multi. *Prophetam excitabit vobis Dominus, etc.* Propheta nominatus est Emmanuel propter humanam naturam: qui tanquam loco Moysis Dei et hominum mediator et intercessor est. Dixerim enim eum etiam Moysen cum Moyse ^a per similitudinem comparatum: cum umbra videlicet veritatem. Nascitur enim Christus in Bethleem, sicuti Moyses in Ægypto; Israelita ille fuit, etiam hic quod attinet ad carnem; de genere autem ille sacerdotali, hic de Davide oriundus propter Virginem; Pharaon regnavit illius ætate, hujus Herodes; infans ille tollit, hic infans interficit; masculus ille, masculos et hic; per matrem ille servatur; per matrem et una cum matre servatus est etiam hic. Tolleitur de populo. Cum immortalis sit anima hominis, non prorsus ac plane tollitur ac disperit, sed ex bono quodam ordine ac loco, ubi [prius] erat collocata, [ejicitur]. Sic etiam Judas ejectus et motus est ordine et costu apostolorum. Quoniam igitur immortalis est anima, per exterminationem et ejectionem ejus intelligimus, eam excidere atque privari bonis, quibus futurum erat, ut frueretur, si modo, ut Deus præscripsit, vitam transegisset. Vos estis filii prophetarum. Prophetarum dicit, pro eo quod est: Non animo consternari ^v, neque existimare oportet vos alienos factos esse promissionum. Vos estis filii prophetarum. Itaque vobis dicebant, ac propter vos hæc facta sunt. Quid est, filii testamenti? pro eo, quod est hæredes, hæredes autem, non recens ac modo scripti: sed tanquam filii, atque alioquin, ut ostendat, quatenus jure adoptionis. Quasi diceret: Si igitur et vos ipsi vultis, hæredes estis. Idecirco vos estis, **43** inquit, filii prophetarum et testamenti. Jesum misit, qui benediceret vobis. Misit quidem etiam aliis, sed prius vobis, qui crucifixistis et interfecistis. Ecquando? an ex cruce duntaxat? quin etiam postea, postque resurrectionem. Etenim vobis primum, inquit, resuscitatum misit: quid ut faceret? ut benediceret vobis, ut servaret vos, si utique etiam ipsi volueritis desistere a peccatis vestris.

CAPUT IV.

VERS. 1. *Facientes autem illos ad populum hæc verba, subito interventu suo oppresserunt et interpellaverunt sacerdotes cum præsidio templi, et Sadducæi,*

VERS. 2. *Offensi propterea quod illi populum docerent ^z, et annuntiarent per Jesum resurrectionem mortuorum:*

VERS. 3. *Qui injecerunt illis manus, et tradide-*

[ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] *Εισών, ^a Προφήτην ὡς ἐμέ· τὸ δὲ ὡς ἐμέ, οὐκ ἐπὶ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πράξεως; ἐκληπτέον. Οὐ τῆς οὐσίας οὖν, ἀλλὰ τοῖς ^b πράγμασιν· εἰ γὰρ, τῆ οὐσίᾳ, ἔφη, ὡς ἐμέ, οὐκ εἰς ἀνέστη, ἀλλὰ πολλοί. Προφήτην ὁμῖν ἀναστήσει Κύριος. Προφήτης ὠνόμαζται διὰ τὸ ἀνθρώπινον ὁ Ἐμμανουήλ, ὁ ὡς ἐν τάξει Μωυσέως ^c μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· φαῖν γὰρ ἂν αὐτὸν καὶ Μωσαία· Μωυσῆν ἐν παραβολῇ συγκρινόμενον, τῆ σκιᾷ ἢ ἀλήθεια. Γεννᾶται γὰρ ἐν Βηθλεὲμ ὁ Χριστός, ὡς ὁ Μωυσῆς ἐν Αἰγύπτῳ· Ἰσραηλίτης ἐκεῖνος, οὗτος τὸ κατὰ σάρκα, ἐκ γένους δὲ Ιερατικοῦ, οὗτος ἐκ Δαβὶδ διὰ τὴν Παρθένον. Φαραὼ ἐπ' ἐκεῖνον, Ἡρώδης ἐπὶ τούτου· βρέφη φονεῖ ἐκεῖνος, βρέφη οὗτος ἀναιρεῖ· ἀρρηνικά ἐκεῖνος, ἀρρηνικά καὶ οὗτος· διὰ μητρὸς σώζεται ἐκεῖνος, διὰ μητρὸς ἐσώθη καὶ μετὰ μητρὸς οὗτος. Ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. [ΔΙΑΓΜΟΥ.] Ἄθάνατος οὐσα τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, οὐ καθάπεξ ἐξολοθρεύεται, ἀλλ' ἐκ τινος τάγματος ἀγαθοῦ, ὅπου ἦν τεταγμένη πρότερον. Οὕτω καὶ Ἰούδας ἐξολοθρεύθη ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Ἐπεὶ οὖν ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἐξολοθρευσιν αὐτῆς νοοῦμεν τὸ ἐξω γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐμελλεν ἀπολαύειν, εἴγε θεοπροπιῶς ἐπολιτεύσατο. Ὑμεῖς ἐστε υἱοὶ τῶν προφητῶν. Προφητῶν λέγει, ἀντὶ τοῦ, μὴ πτοισθε μὴδὲ νομίζετε ^d δεῖ ἄλλοτριῶσθαι ἑαυτοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν. Ὑμεῖς ἐστε υἱοὶ τῶν προφητῶν· ὥστε ὑμῖν ἔλεγον, καὶ δι' ὑμᾶς ταῦτα γέγονε. Τί ἐστιν, υἱὸς τῆς διαθήκης; Ἀντὶ τοῦ, κληρονόμοι· κληρονόμοι δὲ, οὐ προσφάτως ἐγγραφεῖτες, ἀλλ' ὡς υἱοὶ, ἄλλως τε δὲ ἵνα δεῖξῃ δτι ὅσον ἀπὸ τῆς υιοθεσίας, εἰ ἄρα καὶ αὐτοὶ βούλεσθε, κληρονόμοι ἐστέ. Διὰ τοῦτο φησιν, Ὑμεῖς ἐστε υἱοὶ τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης. Ἰησοῦν δὲ ἀπέστειλεν εὐλογοῦντα ὑμᾶς. Ἀπίστευτε μὲν γὰρ ἑτέροις, ἀλλ' ὑμῖν πρότερον τοῖς σταυρώσασι καὶ ἀποκτείνασι. Καὶ πότε; Ἀπὸ τοῦ σταυροῦ μόνον; ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὑμῖν πρῶτον ἀναστήσας ἀπέστειλε, τί ποιῆσαι; Εὐλογήσαι ὑμᾶς καὶ σῶσαι, ἂν ἄρα καὶ αὐτοὶ ἴλοισθε ἀποστρέφαι ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν.*

D

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

Ἀαλοῦντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν ^v τὰ ῥήματα ταῦτα ἐπέστησαν αὐτοῖς οἱ Ιερεῖς καὶ ὁ στρατός ^z τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι,

Διακονοῦμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ^b.

Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεντο

Variæ lectiones et notæ.

^a εἶπεν, ἰσ. ^b locus corruptus. ^c Μωυσεός, erat. ^d ἰσ. πτοισθαι μὴδὲ νομίζεσθαι δεῖ. ἢ, νομίζετε; βῆ. ἢ, δεῖν ἄλλοτριῶσθαι, ἀναγνωστέον. ^v Ἰστα desiderantur in vulgatis. ^z Ὁ στρατηγός, est in vulgatis. *In vulgatis est, τὴν ἐκ νεκρῶν.*

^v Locus corruptus. ^v Locus corruptus. ^z V. dolentes, quod docerent.

εις τήρησιν εις την αυριον · ην γαρ εσπερα

erunt asservandos vinclos ⁊ usque in crastinum. Erat enim jam vesper.

Οδπω των προτερων αναπνευσαντες; πειρασμων, εις ετερους ανεβαινον. Καθ' ορα πως οικονομεται τα πραγματα. Πρωτον εχλευασθησαν παντες ομου· δευτερον εις κινδυνους εμβαλινουσιν· αλλ' ουκ εφεξη· Αλλα προτερον ευδοκιμησαντες εν ταϊς δημηγοριαϊς· και θαυμα εργασαμενοι μετα ταυτα μεγα, ουτω δη λοιπον μετα το θαρρησαι θεου, συγχωρησαντος, των αργων ηπτονται. Συ δε μοι την επι πανηρη και Ιταμοτητη προκοπην των Ιουδαιων θεα· οτι επι του Χριστου τον παραδωσαντα ζητουντες, ενταυθα λοιπον αυτοι τας χειρας; επιβαλλουσι· θραυστεροι γεγονοτες και αναισχυντοτεροι μετα τον σταυρον. Συν αυτοις δε, φησι, και ο στρατηγος του Ιερου· Ινα παλιν δημοσιον εγκλημα περιθωσι τοις γεγεννημενοις, και μη ως εδωτικον εκδικωσιν· οπερ πανταχου, φησι, σπουδαζουσι ποιειν. Καθ' Ιθεντο εις τηρησιν εις την αυριον. Εκεινοι μιν ουν βουλομενοι μαλαξαι αυτοις, τουτο επολουν και φυλαττον· τοις δε αποστουλους η αναβολη του χρονου θαρσαλευτερους επιραζειτο.

Πολλοι δε των ακουσαντων τον λογον επιστευσαν· και εγενηθη ο αριθμος των ανδρων ωσει χιλιαδες πεντε.

Τι τουτο; Μη γαρ ευδοκιμησαντας ¹⁰ ειδον τοις αποστουλους, αλλ' ουχι δεθιντας; Πως ουν επιστευσαν; Ορξ ενεργειαν θεϊαν φανεραν; Καθ' μην Ιδει και τοις ηδη πιστευσαντας ασθενεστερους γενεσθαι· αλλ' η Πετρου δημηγορια θεϊφ πνευματι συγχροτουμένη εις το βαθος της διανοιας τα σπερματα κατεβαλε, και αυτης της ψυχης αυτων ηψατο. Ενωπιον δε εκεινοι του πληθους τοις αποστουλους εδιδεμυσαν, Ινα και αυτοις ορωντας δειλοτερους εργασωνται. Το δε εναντιον εγενετο, και καθ' Ιθιαν δε αυτοις εξεταζουσιν· Ινα μη απδ της παρηρησιας αυτων οι ακουοντες κερδησωσιν.

Εγερτο δε εκ της αυριου συναχθηραι αυτων τοις αρχοντας και πρεσβυτερους και Γραμματεϊς εις Ιερουσαλημ.

Καθ' Ανναν τον αρχιερευ, και Καταβαν, και Ιωαννην, και Αλεξανδρον, και οσοι ησαν εκ γενους αρχιερατικου.

Καθ' στησαρτες αυτοις εν ¹¹ μεσω, επυρνθοντο, εν ποια δυνάμει, η εν ποιω ονόματι εποιησατε τουτο υμεις;

Τότε ¹² ο Πέτρος πλησθεϊς Πνεύματος αγίου, ειπε προς αυτους· Αρχοντες του λαου και πρεσβυτεροι του Ισραηλ.

Ει ημεις σήμερον ανακρινόμεθα επι ευεργεσιαι ανθρώπου ασθενοϋς, εν τινι οϋτος σεσωσται;

Cum nondum a prioribus tentationibus respirassent, aliis occurrunt. Ac vide ut res disponantur. Primum irrisi sunt simul omnes: deinde in pericula incidunt; sed non continenter atque conjuncte. Nam cum prius in concionibus prosperos successus habuissent, ac rem bene gessissent, miraculumque magnum postea effecissent, ita demum fiduciam cum deinceps sumpsissent, promissu Dei certamina capessunt. At tu mihi Judæorum in improbitate atque audaci impudentia progressum et profectum specta. Nam qui in Christo, qui eum traderet, requirebant, nunc deinceps ipsi manus injiciunt, post crucem audaciores et impudentiores effecti. Cum eis autem ait etiam fuisse templi præsidii præfectum, ut rursus publicum crimen circumdarent, ac non tanquam privatum vindicarent; quod ubique, ut inquit, facere student. Et tradiderunt asservandos vinclos in crastinum. Atque illi quidem hoc faciebant ut vinclos eos asservarent, quia volebant animos eorum mollire. Sed apostolos mora temporis interjecta confidentiores effecit.

VERS. 4. Porro multi eorum, qui concioni interfuerant, crediderunt: ac redactus est numerus virorum ferme milia quinque.

Quid hoc est? Nunquid prospero successu rei commendatos atque probatos, et non vinclos viderant apostolos? Qui igitur crediderunt? Videsne efficietiam et operationem Dei manifestam? Atqui oportebat etiam eos, qui jam crediderant, fieri infirmiores, sed Petri concio divino Spiritu composita in altitudinem mentis semina dejecerat, et in ipsam animam eorum penetraverat. In conspectu autem multitudinis illi apostolos vinxerunt: ¹¹ ut et eos, qui viderent, timidiore efficerent, sed contrarium evenit. Privatim item remotisque arbitris eos examinant, ne quid lucri ex illorum libertate sermonis caperent qui audirent.

VERS. 5. Accidit autem postridie, ut cogerentur principes eorum et seniores et Scribæ Jerosolymam.

VERS. 6. Et Annas pontifex et Caiphas et Joannes et Alexander, et quotquot erant de genere pontificali:

VERS. 7. Eosque in medium adductos interrogabant, qua facultate ac vi ^a, cujusve nomine fecistis hoc vos?

VERS. 8. Tunc Petrus repletus Spiritu sancto, dixit ad eos: Principes populi et seniores Israelis:

VERS. 9. Si nos hodie interrogamur ^a propter beneficium collatum in hominem debilem, qua ratione iste sanatus sit ^b,

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ Ευδοκιμησαντες, erat. ¹¹ In vulgatis additur, τῶ. ¹² In vulgatis deest, ὁ.

^γ V. et posuerunt eos in custodiam. ^α E. qua virtute. ^β E. examinamur. V. dijudicamur. saluus factus.

VERS. 10. *Notum omnibus vobis et toti plebi Israeliticæ esto, per nomen Jesu Christi Nazareni, quem vos cruci affixistis, quem Deus excitavit a mortuis, per illum; inquam, hunc coram vobis sanum astare.*

Præter alia mala atque incommoda, ne legis quidem ab illis instituta servabantur. Vide enim multitudinem pontificum, cum unus duntaxat quoad viveret, esse deberet. Formam autem judicii etiam hic rei, quæ agebatur, circumdant, ut injusti judicii rei et obnoxii fierent. Sciscitabantur qua vi ac facultate, quove nomine. Atqui sciebant. Dolentes enim illos per Jesum annuntiare resurrectionem; detinebant eos. Cur ergo interrogant? Quia sperabant eos metu judicii ac multitudinis inficiaturns, atque ita putabant totum negotium recte ab sese compositum iri. Vide enim quam vafre et astute interrogent. Quo nomine, inquit, fecistis? Malebant enim apostolos suum opus illud esse confiteri, quam Christi potestatis atque virtutis. Vide autem ut reprimebantur, quia ne nominare quidem volebant claudi sanationem. Nam cur non dicunt, quale id esset: sed ita, fecistis, inquit, hoc? Principes populi, et seniores Israelis. Vide philosophiam: considera item, ut, ubi usus postulat, etiam vehementer eos reprehendat. Nominavit quidem eos honorifice: sed posteaquam ad rem pervenit, non prætermittit convenientem reprehensionem, lateuter eis in memoriam redigens, quod propter talia semper et in judicio disceptarent et offenderentur. Porro quod dicit, ejusmodi est: Maxime quidem decebat nos coronari ob has res, et tanquam benefactores proclamari: sed quoniam in judicium vocamur et causam dicimus, notum sit omnibus vobis et toti plebi Israeliticæ, quod maxime eos male habebat: id autem est, **45** quod et Christus eis dicebat: Quod, in aurem audivistis, prædicate in tectis. Per nomen Jesu Christi Nazareni. Ne putetis, inquit, nos patriam celare. Quin etiam hanc edimus: atque adeo cum supplicium constitemur, tum prædicamus resurrectionem. Quem vos crucifixistis. Redegit eis in memoriam verbum, quod satis eos poterat terrere. Qualia enim illos putas his verbis accepisse vulnere?

VERS. 11. *Hic est ille lapis, qui a rejectus est a vobis ædificantibus, qui redactus est ad caput anguli.*

VERS. 12. *Nec est in alio quoque salus: nec enim nomen est aliud, quod datum sit, inter homines, per quod nos oporteat servari.*

Hic est lapis, id est, vehementer probatus atque spectatus: qui factus est caput coagmentatorum per cum in unum ædificium Ecclesiæ duorum illorum populorum: nempe Judaici, qui

Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ Ἰσραηλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἑσταυρώσατε, ἐν ᾧ θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ ὄντος κυρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν θνήσκων.

Μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῖς κακῶν, οὐδὲ τὰ τοῦ νόμου ἐφυλάττετο. Ὅρα γὰρ καὶ πλῆθος ἀρχιερέων· ἐνὸς δὲ βίου ὀφειλοντος εἶναι. Σχῆμα δὲ δικαστηρίου κἀνταῦθα τῷ πράγματι περιτεθείασιν· ἵνα ὑπεύθουνοι τῇ ἀδίκῃ κρίσει γένωνται. Ἐπυνθάνοντο ἐν ποίῳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι. Καὶ μὴ ἤθεσαν. Διατινόμενοι γὰρ ἐν τῷ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν, καταίχον αὐτούς. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐρωτῶσι; Προδοκῶντες αὐτοῖς τὸ δικαστήριον καὶ τὸ πλῆθος φοβηθέντας, ἐξάρνους γενέσθαι· καὶ τὸ πᾶν διὰ τοῦτο νομίζοντες κατορθωθῆναι. Ὅρα γὰρ πῶς κακούργως ἐρωτῶσιν. Ἐν ποίῳ ὀνόματι, φησὶν, ἐποίησατε; Μᾶλλον γὰρ ἐβούλοντο τοὺς ἀποστόλους· αὐτῶν εἶναι τὸ ἔργον ὁμολογεῖν, ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα δὲ πῶς ἀπεπνίγοντο· ὅτι οὐδὲ ὀνομάσαι ἤθελον τὴν θεραπείαν τοῦ χωλοῦ. Διὰ τί γὰρ μὴ λέγουσι ποῖον; Ἄλλ' οὕτω, φασὶν, ἐποίησατε τοῦτα. Ἀρχόντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραηλ.

Ὅρα φιλοσοφίαν σκόπει· διὲνθα ἡ χρεῖα καλεῖ, πῶς καὶ σφόδρα αὐτῶν καθάπτεται. Ὀνόμασε γὰρ αὐτοῖς μετὰ τιμῆς· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ πρᾶγμα ἀνέβη, οὐκ ἀφίσταται τοῦ κρείσσοντος ἐλέγχου, λαληθῶτως ἀναμιμνήσκων, ὅτι ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις αὐτοὶ καὶ ἐκρίνον καὶ ἐδυσχεραίνον αὐτὸν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν ὅτι μάλιστα μὲν ἐχρῆν στεφανοῦσθαι ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις, καὶ ὡς εὐεργέτας ἀνακηρύττεσθαι· ἐπειδὴ δὲ κρινόμεθα, γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραηλ, ὅ μάλιστα αὐτοῖς ἐλύπει· τοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ ὃ ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Χριστός· Ὁ ἠκούσατε εἰς τὸ οὐδὲ κηρύσσετε ἐπὶ τῶν δωματίων Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ναζωραίου. Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι κρύπτομεν τὴν πατρίδα· ἀλλὰ καὶ ταύτην λέγομεν· ναὶ δὴ καὶ τὸ πάθος ὁμολογοῦμεν, καὶ κηρύττομεν τὴν ἀνάστασιν. Ὅν ὑμεῖς ἑσταυρώσατε. Ἀνεμνήσθησαν αὐτοῖς καὶ ῥήματος, ἵκανοῦ φοβηθῆσαι· ποίας γὰρ οἶε λαμβάνειν αὐτοῖς τούτοις τοῖς λόγοις πληγὰς;

Ὅτος ὁ λίθος ὃ ἐξουθενηθεὶς ὑφ' ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὃ γεθόνητος εἰς κεφαλὴν γωνίας. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῃ οὐδενὶ ἢ σωτηρία· οὐτε γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἕτερον τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. Οὗτος ὁ λίθος, τουτέστιν ὁ σφόδρα δοκιμῶς, ὃς ἐγένετο κεφαλὴ τῶν συναρμολογούντων δι' αὐτοῦ εἰς μίαν οἰκοδομήν Ἐκκλησίας τῶν δύο λαῶν· τουτέστι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τοῦ πεπιστευκότος, καὶ παντὸς τοῦ

Variae lectiones et notæ.

¹² In vulgatis adjectum est, λαῷ. ¹³ Κατέχον, erat. ¹⁴ In vulgatis adjectum est, ἐστὶν.

• Non supersædet convenienti reprehensione. d V. reprobatus. • per quod servandi simus. † V. salvos fieri.

ἐξ ἐθνῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῃ οὐδενὶ ἢ σωτηρία. Ἐνταῦθα καὶ ὑψηλὰ φθέγγεται. Ὅτι ¹⁶ μὲν γὰρ φιδάξαι ἔχρην, καὶ προφητείας παράγουσιν· ὅτι δὲ παρρησιάσασθαι, μόνον ἀποφαίνονται. Ὅταν γὰρ μὴ ἦ τι ¹⁷ κατορθῶσαι, ἀλλὰ παρρησίᾳ ἐνδείξασθαι, οὐ φείδεται. Οὐ γὰρ ἰδεδοίκαί νῦν μὴ κληῖται ὡς ἐν ἄλλοις ποιεῖ· πρὸς τὴν τῶν ἀκούοντων σωτηρίαν τοὺς λόγους οἰκονομούμενος. Πᾶσι δὴλον, φησι, ὅτι οὐκ ἔστιν μόνος ἰδὸθῆ τὸ θνομα, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, ὅτι, φησι, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐνόμιζον ἀνάστασιν· ἀλλὰ ψυχρὰν καὶ μεираκώδη.

nomen, verum etiam omnibus, quia etiam Judæi ⁸, inquit, resurrectionem esse putabant, sed frigidam ac puerilem.

Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου παρρησίαν καὶ Ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοι εἰσι καὶ ἰδιῶται, θαυμάζον· ἐπετίρωσκόν τε αὐτοῖς, ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν.

Τὸν δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐτοῖς ἔστῶτα τὸν τεθεραπευμένον, οὐδὲν εἶχον ἀντιπεῖρι.

Ἔστι γὰρ καὶ ἀγράμματον εἶναι, καὶ μὴ ἰδιώτην καὶ ἰδιώτην, καὶ μὴ ἀγράμματον, ἐνταῦθα δὲ τὰ δύο συνδέραμον· διὸ καὶ θαυμάζον, λεγόντων καὶ καταρρησσορεύοντων αὐτῶν. Πῶθεν δὲ καταλάβοντο; Ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἐξ ὧν ἔλεγον· Οὐκ ἀπλῶς δὲ τοῦτο φησι· τὸ, Ἐπετίρωσκόν τε αὐτοῦς· ἀλλὰ σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν ἐν τῷ πάθει· οὗτοι γὰρ τότε μόνος ἦσαν σὺν αὐτῷ· καὶ ἔωρων αὐτοὺς ταπεινοὺς καὶ συνεσταλμένους τότε, καὶ τοῦτο αὐτοὺς ἐξένιζε μάλιστα ἡ ἀθρόα μεταβολή. Ὁ γὰρ τότε μὴδὲ παιδίσκης διερωτώσης ἀντισχῶν, νῦν εἰς αὐτοὺς μέσους τοὺς ἀρχιερεῖς περιελθὼν καὶ τὸ συνέδριον, μετὰ παρρησίας φθέγγεται.

Καλέσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλλον ¹⁰ πρὸς ἀλλήλους.

Ἀγόρευτες· Τί ποιήσωμεν ¹¹ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; Ὅτι μὲν γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ φανερόν· καὶ οὐ δύναμεθα ἀρνήσασθαι.

Ἄλλ' ἴνα μὴ ἐπὶ πλείον διανεμηθῆ εἰς τὸν λαόν, ἀπειλῆ ἀπειλησώμεθα ¹² αὐτοῖς μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώπῳ ¹¹.

Καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρηγγεῖλαν αὐτοῖς, τὸ καθόλου ¹² μὴ φθέγγεσθαι, μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ.

Ὁ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀποκριθέντες πρὸς αὐτοὺς εἶπον· Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἡμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ, κριταί.

A crediderit, et cujuslibet ex gentibus. Nec est in alio quoquam salus. Hic etiam sublimia loquitur. Nam ubi docere quidem oportebat, etiam prophetias producunt: ubi vero libere loqui, solummodo sententiam suam exponunt. Cum enim nulla esset occasio rei bene gerendæ / et lucri faciendi, sed libere indicandi, non parcebat. Nam nunc non metuebat, ne perterrefaceret et vulneraret, sicut in aliis facit ad auditorum salutem verba adaptans atque disponens. Omnibus perspicuum est, inquit, non nobis solis datum esse

VERS. 13. *Videntes autem liberam in dicendo contumaciam h Petri et Joannis, et homines illiteratos et idiotas eos esse compertum habentes admirabantur, et recognoscentes eos Jesu comites fuisse;*

VERS. 14. *Hominemque, qui sanatus fuerat, una cum eis stantem videntes, nihil poterant contradicere.*

Potest enim quis esse illitteratus, et non idiota: et idiota, et non illitteratus. Sed hic utraque concurrebant. Quamobrem etiam mirabantur, se ab talibus eloquentia vique dicendi confutari atque convinci. Sed unde compertum habuerunt (eos esse tales)? Ex iis, quæ dicebant. Non simpliciter autem hoc dicit, Et recognoverunt eos; sed quod cum Jesu essent tempore passionis atque supplicii. Nam hi tunc soli erant cum illo, ac viderant eos tunc esse animo demisso atque contracto: atque repentina illa mutatio maxime admiratione eos afficiebat. Nam qui tunc ne ancillulam quidem interrogantem sustinuerat, nunc in medium ipsorum pontificum atque concilii progressus, **46** loquitur confidenter atque constanter.

VERS. 15. *Jussis igitur illis egredi extra concilium, communicabant inter sese,*

VERS. 16. *Dicentes: Quid faciemus hominibus his? Nam signum quidem illustre per eos editum esse, omnibus incolentibus Hierosolytam manifestum est, et non possumus negare:*

VERS. 17. *Sed ne latius spargatur ac divulgetur in populum, minaciter interdiximus eis, ne post-hac amplius homini cuiquam loquantur in nomine hoc.*

VERS. 18. *Et vocatis eis præceperunt, ne prorsus loquerentur, neu docerent in nomine Jesu.*

VERS. 19. *At Petrus et Joannes respondentes dixerant ad eos: An justum sit coram Deo, vobis potius obedire quam Deo, judicate.*

Varia lectiones et notæ.

¹⁰ ἴσ, ὅτι, hic et mox. ¹¹ ἦ τι, erat. ¹² In vulgatis est, συνέβαλον. ¹³ In vulgatis est, ποιήσωμεν. ¹⁴ In vulgatis est, ἀπειλησώμεθα. ¹⁵ ἀνθρώπων, est in vulgatis. ¹⁶ Τὸ, καθόλου, in vulgatis deest.

⁸ Videtur locus esse mutilus. ⁹ V. constantiam. ¹⁰ V. conferebant. ¹¹ V. conspicuum. ¹² V. comminamur eis.

VERS. 20. Non enim possumus nos, quæ vidimus A et audivimus non loqui.

VERS. 21. Illi autem vehementius interminati dimiserunt eos, nihil invenientes cur animadvertent in illos, etiam per populum id sibi facere non licere videntes: quia omnes propter id, quod acciderat, Deum glorificabant.

VERS. 22. Nam is homo, erga quem¹ editum fuerat signum illud sanationis, annos natus erat amplius quam quadraginta.

Cur eos non ducunt ad Pilatum, sed ipsi per se judicant? quia erubescabant et pudebat eos eorum, quæ prius commiserant, ac verebantur, ne illorum quoque nomine reprehenderentur et incuarentur.

VERS. 23. Dimissi autem apostoli venerunt ad suos, ac nuntiaverunt quæcumque dixerant ad eos pontifices et seniores.

VERS. 24. Quibus illi auditis, unanimiter ad Deum vocem extulerunt ac dixerunt: Domine, tu es Deus, qui fecisti cælum et terram, et mare, et omnia, quæ in eis sunt.

VERS. 25. Qui per os Davidis pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania.

VERS. 26. Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.

VERS. 27. Coierunt enim revera adversus sanctum Filium tuum Jesum, quem unxisti, et Herodes et Pontius Pilatus cum gentibus, et populus Israel,

VERS. 28. Ut facerent quæ manus tua et consilium tuum ut ferenet prædeterminaverat.

47 Et renuntiaverunt. Non ambitionis causa narrant, sed ut ostenderent gratiæ Christi certa argumenta. Tu es Deus, qui fecisti. Vide autem ut exquisitæ, acutæ et absolutæ sint preces eorum. Nam cum sibi designari orarent eum, qui idoneus et aptus esset ad apostolatium: Tu, Domine, qui omnium corda noati, precantes dicunt; sed posteaquam hic adversariorum ora obtulari oportebat: Domine, implorantes dicunt, tu es Deus, qui fecisti cælum et terram. Multi autem hæreticorum dividunt Deitatem, dicentes alium esse Deum mundi factorem; et alium, Patrem Christi. Unde etiam Scripturam dividentes, vetus quidem fœdus et testamentum, mundi factoris: novum vero, Patris Christi esse dicunt: ac, quod ipsorum impiæ opinioni conveniens et consentaneum est: contrarios inter sese hos Deus esse dicunt et Scripturas eorum: ut qui confugiunt ad Dominum, mundi factoris inimici sint, et meliores quam ille; quemadmodum nimirum etiam homines mundi

ὄν δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἶδομεν καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν.

Οἱ δὲ προσκαπιλησάμενοι, ἀπέλυσαν αὐτοὺς, μηδὲν εὐρίσκοντες τὸ πῶς²³ κολάσσονται αὐτοὺς διὰ τὸν λαόν· οἱ πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐκ τῆ γρηγορίας.

Ἐτῶν γὰρ ἦν πλειόνων τεσσαράκοντα ὁ ἀσθρῶπος, ἐφ' ᾧ ἐγεγόνει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως.

Διὰ τί οὐκ ἄγουσιν αὐτοὺς πρὸς Πιλάτον. ἀλλ' αὐτοὶ δι' αὐτοὺς κρίνουσιν; Ἄισχυνόμενοι καὶ ἐρυθριῶντες τὰ πρότερα· μὴ καὶ ὑπὲρ ἐκείνων ἐκκληθῶσιν.

B Ἀπολυθέντες δὲ οἱ²⁴ ἀπόστολοι ἦλθον πρὸς τοὺς ἴδιους, καὶ ἀπήγγειλαν²⁵ ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ὁμοθυμαδὸν ἦσαν φωνητῶν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἶπον· Δέσποτα, σὺ εἶ²⁶ ὁ Θεός, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς,

Ὅ δια στόματος Δαβὶδ, παιδὸς σου εἰπὼν· Ἴνα τί ἐφρῶαζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενὰ;

Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς· καὶ οἱ ἀρχόντες συνήχθησαν ἐκ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.

Συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐκ τῶν ἀγίων παιδῶ σου Ἰησοῦν, ὃν ἔχρισας. Ἐρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς²⁷ Ἰσραὴλ,

Ποιῆσαι ὅσα ἡ χεὶρ σου καὶ ἡ βουλή σου πρόωρισε γενέσθαι.

Ὁὐχὶ φιλοτιμίαις ἐνεκεν διηγούνται, ἀλλὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος τὰ τεκμήρια ἐπιδεικνύοντες. Ὅρα δὲ πῶς εἰσὶν ἠκριβωμένοι αὐτῶν αἱ εὐχαί. Ὅτε μὲν γὰρ τὸν²⁷ ἀξίον εἰς ἀποστολὴν ἤξιον αὐτοῖς ἀναδειχθῆναι· Σὺ, Κύριε, καρδιογνώστα πάντων, ἐβχονται· προγνώσεως γὰρ ἦν ἐκεῖ χρεία· ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἐναντίους ἐπιστομισθῆναι ἐχρῆν, Δέσποτα, ἐπιδοῦνται, σὺ, εἰ ὁ Θεός, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Πολλοὶ²⁸ δὲ τῶν ἀπὸ αἱρέσεων διαίρουσι τὴν θεότητα· λέγοντες ἄλλον εἶναι Θεὸν τὸν κοσμοποιόν, καὶ ἄλλον τὸν Πατέρα Χριστοῦ. Ὅθεν καὶ τὴν Γραφὴν διαιρήσαντες, τὴν μὲν Παλαιὰν Διαθήκην τοῦ κοσμοποιῦ, τὴν δὲ Καινὴν τοῦ Πατρὸς Χριστοῦ λέγουσιν εἶναι. Ἐπόμενον δὲ τῇ δυσσεβεῖ γνώμῃ αὐτῶν, ἀπαναντίως ἔχειν λέγουσι πρὸς ἑαυτοὺς, τοὺς Θεοὺς τούτους· καὶ τὰς Γραφὰς αὐτῶν, ὡς τοὺς προσφεύγοντας τῷ Κυρίῳ, ἐχθροὺς εἶναι τοῦ κοσμοποιῦ καὶ βελτίονος αὐτοῦ τυγχάνειν· ὥστερ ὅν οἱ τοῦ κοσμοποιῦ ἀνθρώποι διαβεβλημένοι εἶσι πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν διδα-

Variæ lectiones et notæ.

²³ εὐρίσκοντες, τὸ, πῶς, est in vulgatis. ²⁴ Non sunt hæc in vulgatis. ²⁵ ἀπήγγειλαν, est in vulgatis. In apographo erat, ἀνήγγειλον. ²⁶ εἰ desideratur in vulgatis. ²⁷ τῶ, erat. ²⁸ πολλαί, erant.

¹ V. in quo. ² V. convenerunt.

σκαλίαν αὐτοῦ· τοῦτου χάριν οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι τὴν A εἶρσιν ταύτην ἐκκόπτουτες, διὰ τῆς εὐχῆς παρεστῶσιν, ὡς αὐτός ἐστι Θεὸς κοσμοποιὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχων· καθ' ὅτι παρ' αὐτοῦ δίδονται ἀμφοτέραι αἱ διαθήκαι. Ὁ δὲ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδὸς σου εἰπὼν ἵνα τί ἐφρῶσαζαν ἔθνη; Καθόπερ συνθήκας ἀπαιτοῦντες τὸν Θεόν, τὴν προφητείαν εἰς μέσον ἄγουσιν· ἅμα καὶ ἑαυτοὺς παραμυθούμενοι, ὅτι εἰκὴ ταῦτα μελετῶσιν οἱ ἔχθροί.

Καὶ τὰ νῦν, Κύρια, ἐπίδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν· καὶ ὁδὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρήσσιας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου.

Ἐν τῷ τῆν χεῖρά σου ἐκτείνεις σε εἰς Ἰασίην καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γινέσθαι ²⁹ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδὸς σου Ἰησοῦ.

Καὶ δεηθέντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι· καὶ ἐκλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου· καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παρήσσιας.

Ποιεῖσαι ὅσα ἡ χεὶρ σου καὶ ἡ βουλή σου προ-
ώρσει. Τουτέστιν, Ὅχι αὐτοὶ ἰσχυσαν· ἀλλὰ σὺ εἶ
ὁ τὸ πᾶν ἐπιτρέψας, καὶ εἰς πέρας ἀγαθῶν· ὁ εὐ-
μήχανος καὶ σοφός· ὁ τοῖς ἔχθροῖς εἰς τὸ βούλημά
σου χρησάμενος. Συνῆλθον μὲν γὰρ ἔκτεινοι ὡς
ἔχθροί, ἐποιοῦν δὲ ἂ σὺ ἐβούλου. Τί δὲ ἐστίν, ἡ χεὶρ
σου; Ἐνταῦθα τοῦτό μοι ³⁰ δοκεῖ λέγειν δύναμιν
καὶ βουλήν· ὅτι ἀρκεῖ βουληθῆναι σὲ μόνον. Οὐδεὶς
γὰρ δύναμι προορίζει· τουτέστιν, ὅσα διέταξας.
Ὅρα, οὐκ εἶπον, ῥῶξον ³¹ αὐτοὺς καὶ βάλε αὐτούς·
ἀλλὰ τί, Ἐπίδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν· καὶ ὁδὸς τοῖς
δούλοις σου μετὰ παρήσσιας λαλεῖν τὸν λόγον σου.
Καὶ δεηθέντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος αὐτῶν, ἐν
ᾧ ἦσαν συνηγμένοι. Τοῦ ἀκουσθῆναι αὐτοὺς, καὶ
τῆς ἐπισκέψεως τοῦτο τεκμήριον γίγνεσθαι. Ποτὲ μὲν
γὰρ ὄργῆς ἐστὶ τοῦτο· ποτὲ δὲ ἐπισκέψεως. Ἡῤυχοντο
δὲ οἱ ἀπόστολοι· οὐχὶ αὐτοὶ παραιτούμενοι δυσχερές
τι παθεῖν· ἀλλὰ περὶ τοῦ κηρύγματος· Διὰ τί δὲ
Ἰασίην ὁ Θεὸς τὸν οἶκον; φοβῶν μὲν τοὺς ἀπει-
λοῦντας· εἰς θάρσος δὲ ἀνάγων ³² τοὺς ἀποστόλους·
ἐπιθεῖν ἀρχὴν ἦν, καὶ αἰσθητοῦ ἰδέοντο σημεῖου.
Ἐσαλεύθη οὖν ὁ τόπος καὶ μᾶλλον ἐστερέωσεν αὐ-
τούς. Καὶ ἐκλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου·
τουτέστιν, ἀνεζωκυρήθησαν, καὶ ἀνεκκλίοντο ἐν

αὐτοῖς τὸ χάρισμα.
tabandos: ad animi vero praesentiam atque fiduciam
signo, quod sensu perciperetur, opus habebant.
vit. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, hoc est, excitati ac recreati sunt: et intra sese gratia
accendebantur.

Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρ-
διά καὶ ἡ ψυχὴ μία· καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρ-
χόντων αὐτοῖς ³³ ἕλεγετο ἴδιον εἶναι· ἀλλ' ἦν
αὐτοῖς ἅπαντα κοινά.

Variæ lectiones et notæ.

²⁹ Γίνεσθαι, est in vulgatis. ³⁰ Ἰσ. ταῦτό μοι. ³¹ ῥῶξον, Ἰσ. ³² Ἀνάγειν, erat. ³³ In vulgatis est, αὐτῶν. In apographo erat scriptura adeo obsoleta, ut discernere non possem, αὐτοῖς, esset, an αὐτῶν.

^a V. cum fiducia.

A factoris apud Christum atque ejus doctrinam
male audiunt, et obtreccationi sunt apud Christum
ejusque doctrinam. Idcirco sancti apostoli hanc
hæresim et sectam excindentes intelligendum
praebent, eundem esse Deum, qui et mundi factor
et Pater Servatoris sit, quoniam ab illo datum est
utrumque testamentum. Qui per os Davidis pueri
tui dixisti: Quare fremuerunt gentes? Tanquam
foedus et pacta a Deo postulantes, prophetiam in
medium adducunt: simul etiam seipsos consolantes,
quod hæc frustra meditarentur inimici.

VERS. 29. Et nunc, Domine, aspice ad minas
eorum: et da servis tuis, ut cum omni fiducia
loquantur sermonem tuum,

VERS. 30. Manum tuam extendens ad sanationes
et signa atque prodigia facienda per nomen sancti
Filii tui Jesu.

VERS. 31. Et finitis precibus eorum, motus est
locus, ubi erant congregati: et repleti
sunt omnes Spiritu sancto, et libere sermonem
Dei eloquebantur.

Ut faceret quæcumque manus tua et consilium
tuum præsstituerat ac prædestinaverat. Hoc est:
Non ipsi potuerunt: sed tu es is, qui quidquid
accidit, fieri permisisti, et ad finem perduxisti:
qui facile rem quamque expedire et explicare scis,
qui sapiens et solers es, qui inimicorum tuorum,
in iis quæ decreveras, opera usus es. Coierunt
enim illi, ut inimici: faciebant autem, quæ tu vole-
bas. Quid autem est id, quod dicit, Quæcumque
manus tua. Hic mihi rem eandem dicere videtur
per potentiam et voluntatem, quia sufficit te dun-
taxat voluisse. Nemo enim viribus atque potentia

præsstituit atque prædestinat. Id est quæcum-
que constituisti atque decrevisti. Et nunc aspice.
Animadvertite, non dixit, dirumpite eos, et feri
atque prosterne eos, sed quid? Aspice minas
eorum, et da servis tuis libere eloqui verbum
tuum. Et finitis precibus eorum, motus est locus,
in quo erant congregati. Hoc significabatur eos
exauditos et a Deo visitatos esse. Nam id alias
quidem iræ, nonnunquam etiam visitationis est
signum. Orabant autem apostoli, non recusantes
ac deprecantes, ne quid ipsis accideret incum-
modi: sed laborabant de prædicatione. Sed cur
Deus concussit domum? ut terreret quidem mini-
reduceret apostolos, quoniam principium erat, et
Concussus est ergo locus, et magis eos confirma-

VERS. 32. Porro multitudinis eorum qui credide-
rant erat cor unum et anima una: nec quisquam
suorum bonorum quicquam suum esse dicebat: sed
erant eis omnia communia.

VERS. 55. *Ac magna virtute atque constantia apostoli testimonium reddebant resurrectionis Domini Jesu : magnaque gratia præditi erant omnes.* **Λ** Καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν οἱ ἀπόστολοι τὸ μαρτύριον τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ⁵⁵; χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς.

VERS. 54. *Neque enim ullus egenus erat inter illos. Quotquot enim erant domini fundorum^o aut ædium, eas vendebant, et allata prætia rerum venditarum*

VERS. 55. *Ponebant juxta pedes apostolorum. Distribuebatur autem singulis, prout quisque opus habebat.*

Cor unum, etc. Cor et anima idem significant hic. Ac magna virtute reddebant testimonium resurrectionis. Tanquam concreditum ac fideicommissum aliquid habentes eos ostendit: ac quasi de debito dicit, hoc est, quod dicit: *Testimonium reddebant.* Neque enim egenus ullus erat. Idcirco gratia: quia nullus erat egens, hoc est, propter magnam alacritatem et animi promptitudinem eorum, qui contributebant ac largiebantur, nullus erat egenus. Non enim partim quidem dabant, partim vero reservabant: nec omnia quidem dabant: sed tanquam sua. Verum cuncti qui credebant quasi de una domo alebantur. *Et allata prætia rerum venditarum ponebant, etc.* Hoc magnum honorem et reverentiam religionemque apportantium significat: quod ne in manus quidem tradere audebant: sed juxta pedes ponebant, illos dominos ac dispensatores efficientes, ut tanquam de communibus expendebantur, non tanquam de propriis atque privatis: hoc autem etiam illos, qui dabant, a vana gloria⁴⁹ liberabat, et accipientibus duplex gaudium præbebat, cum et inopiam levaret, et a pudore liberos præstaret.

VERS. 36. *Josef^p autem, qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est, si interpretaris, filius consolationis, Levita, Cyprius natione,*

VERS. 57. *Cum haberet fundum, vendidit, et attulit pecuniam^q, et posuit ad pedes apostolorum.*

CAPUT V.

VERS. 1. *Sed vir quidam nomine Ananias cum Sapphira uxoresua, venditoprædio.*

VERS. 2. *Partem pretii amotam sibi reservaverat, concòcia etiam uxore sua, et allatam partem reliquam posuit juxta pedes apostolorum.*

VERS. 3. *Dixit autem Petrus ad eum: Ananin, cur implevit Satanas cor tuam, ut mentiendo ludificareris Spiritum sanctum, et amoveres de pretio jundi?*

VERS. 4. *Nonne cum non alienatus maneret, tibi manebat? et cum esset revendatus, nonne in tua*

Οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πωρασκομένων,

Καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Διεδίδοτο δὲ ἐκάστῳ, καθ' ὅτι ἂν τις χεῖρας εἶχε.

Καρδία καὶ ψυχὴ, τὸ αὐτὸ δηλοῖ ἐνταῦθα. Καὶ μεγάλῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον τῆς ἀναστάσεως· καθάπερ ἄγγειροισθέντας αὐτούς τι⁵⁵ δεῖκνυσι· καὶ ὡς περὶ ὀφλήματος λέγει· τοῦτο ἔστι τὸ, *Μαρτύριον ἀπεδίδουν.* Οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχε. Διὰ τοῦτο ἡ χάρις, ὅτι οὐδεὶς ἦν ἐνδεής· τοῦ· ἔστιν, ἀπὸ τῆς πολλῆς προθυμίας τῶν ἐπιτιδόντων οὐδεὶς ἦν ἐνδεής. Οὐ γὰρ μέρη μὲν εἰδίδοσαν, μέρη δὲ ἐταμιεύοντο· οὐδὲ πάντα μὲν, ὡς ἴδια δέ· ἀλλ' ἦσαν οἱ πιστεύοντες ἅπαντες ὡς ἀπὸ μιᾶς οἰκίας τρεφόμενοι. *Πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς.* Τοῦτο τὴν πολλὴν τιμὴν καὶ εὐλάβειαν τῶν πωρασκόντων δηλοῖ· ὅτι οὐδὲ εἰς τὰς χεῖρας ἐτόλμων δοῦναι· ἀλλὰ παρὰ τοὺς πόδας ἐτίθουν αὐτοὺς κυρίους καὶ οἰκονόμους ποιοῦντες, ἵνα ὡς ἐκ κοινῶν ἀναλίσκωνται⁵⁶, μὴ ὡς ἐξ ἰδίων· τοῦτο δὲ καὶ τοὺς διδόντας· κενοδοξίας ἀπέχληται, καὶ τοὺς λαμβάνονσι⁵⁷ διπλῆν παρείχε τὴν εὐφροσύνην, τὴν τε ἀπορίαν παραμυθούμενον, καὶ ἀσχύνης ἐλευθέρους ποιοῦμενον.

Ἰωσή⁵⁸ δὲ ὁ ἐπικληθεὶς *Βαρνάβας* ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὃ ἔστι [μεθωμνησόμενος⁵⁹], υἱὸς παρακλήσεως, *Λευίτης, Κύριος τῷ γένει.* Ἰπάρχοτος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας ἡγεγας τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε πρὸς⁶⁰ τοῖς πόδας τῶν ἀποστόλων.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἄνθρωπός τις Ἀνανίας ὀνόματι σὺν Σαπφίρῃ τῇ γυναίκῃ αὐτοῦ ἐκάλησε κτήμα.

Καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐτέρας μέρος τι, παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων ἔθηκεν.

Ἐίπε δὲ Πέτρος [πρὸς αὐτόν⁶¹], Ἀνανία, διὰ τί ἐκλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψευδοσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφισασθαί σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου;

Ὁὐχὶ μένον, σοὶ ἔμεινε⁶², καὶ κραθὲν, ἐπὶ τῇ σῆ⁶³ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί δτε ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ

Variæ lectiones et notæ.

⁵⁵ In vulgato, ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. ⁵⁶ Ti erat. ⁵⁷ ἀναλίσκωνται, erat. ⁵⁸ τοὺς λαμβάνοντας, erat. ⁵⁹ Ἰωσή, erat. ⁶⁰ ὅπδ, est in vulgato. ⁶¹ Desiderantur in vulgato. ⁶² παρὰ, est in vulgato. ⁶³ Desiderantur item istæ duæ dictiones in vulgato. ⁶⁴ ἔμεινε, est in vulgato. ⁶⁵ Ἐν τῇ οἷῃ est in vulgato.

⁶⁶ V. possessores agrorum. P V. Joseph. Q V. pretium.

σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ.

Quare hoc facere in animum tuum induxisti? Non es mentitus hominibus, sed Deo.

Ἀκούων δὲ ὁ Ἀνανίας τοὺς λόγους τούτους· πασῶν ἐξέψυξε· καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα.

VERS. 5. Quibus verbis Ananias auditis, collapsus est et expiravit. Magisque metus invasit omnes, qui hæc audiebant.

Ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι, συνέστειλαν αὐτόν, καὶ ἐξεγέγκαντες ἔθαψον.

VERS. 6. Porro cum surrexissent juniores, correptum constrinxerunt eum, et elatum sepeliverunt.

Ὁὐ δοκεῖ μοι οὗτος ἐκεῖνος εἶναι, ὁ μετὰ Ματθίου. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ Ἰουδῆτος ἐλέμετο· οὗτος δὲ Βαρνάβας, ὃ ἐστὶν υἱὸς παρακλήσεως. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς τὸ ὄνομα εἰληφέναι. Πῶς δὲ καὶ Λευίτης ἦν καὶ Κύπριος; Ὅτι ὁ νόμος ἦδη ἀπαρτίφυλάκτως ἐλύετο· καὶ λοιπὸν καὶ μετώκουν καὶ ἐχρημάτιζον Λευῖται. Μέλλων δὲ διηγείσθαι τὸ κατὰ Ἀνανίαν καὶ Σάππειραν, καὶ θέλων δεῖξαι αὐτοὺς ἡμαρτηχότας, πρῶτον μέμνηται τοῦ κατορθωκότος· ὅτι τοσοῦτου πλήθους ὄντος τοῦ ταῦτα ποιούντος, τοσοῦτων σημείων, τοσαύτης χάριτος, ὅς' οὐδενὸς τούτων παιδευθεὶς τὸν βλεθρον αὐτῷ ἐπήγαγε. Τὸ δὲ δεῖνόν, ὅτι μετὰ τῆς συγκαταθέσεως ἡ ἀμαρτία, καὶ οὐδεις ἕτερος εἶδε τὸ γενόμενον· ὅθεν ἐπήλθε τῷ Ἀθλίῳ τοῦτο ἐργάσασθαι. Φασὶ τινες ὅτι εἰ ὁ Σατανᾶς ἐπλήρωσε τὴν καρδίαν τοῦ Ἀνανίου, τί τὴν τιμωρίαν ὑπέσχεεν ἐκεῖνος; Ὅτι αὐτὸς ἐγένετο αἴτιος, ὁ εὐτρέπισσας ἐκινεῖν εἰς τὸ δέξασθαι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ πληρωθῆναι. Οὐχὶ μένον, σοὶ ἔμεινε; Μὴ γὰρ ἀνάγκη ἦν βῆαι; Μὴ γὰρ ἀκοντας ὑμᾶς ἔλκομεν; Τί ἐστὶ ἐξου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; Τρία ἐν τῷ αὐτῷ σημεία· τὸ τὰ λάθρα γεγονότα εἰδέναι· τὸ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ μελετηθέντα μὴ ἀγνοῆσαι· καὶ τρίτον, τὸ καὶ προστάγματι ἀνελεῖν. Πολλοὶ τῶν ἀμελῶν τὰ περὶ Ἀνανίαν καὶ Σάππειραν προβαλλόμενοι, φόβου γράφονται τὸν Κορναεῖον τῶν ἀποστόλων. Ἡ δὲ κατηγορία οὐ τοῦ Πέτρου, μᾶλλον δὲ τοῦ Πνεύματος ἀπτεται τοῦ ἁγίου, τοῦ τὴν ψῆφον κατ' αὐτῶν ἐξέλιποντος· δικαίως. Ὁ γὰρ Πέτρος ἠλεγξεν μόνον τὸ ψεῦδος· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐξουσίαν ἔχον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦς εἰς αὐτὸ ἀμαρτήσαντας ἀνέλε. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ Σάππειρας ἐστὶν εἰπεῖν· ὅτι οὐχ ὁ Πέτρος ἀνέλεν αὐτήν· ἀλλ' ἐκεῖ τῶν δύο γέγονε τὸ παράπτωμα, ὁ χριτῆς ἀμφοτέρους ἐπίσης κατεδίκασε. Διὸ καὶ τοῦτο μὴ ἀγνοήσας ὁ Πέτρος, ὁ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πανταχοῦ φεγγόγμενος, ταύτην παρ' αὐτοῦ δεξάμενος; ἐφθέγγετο τὴν φωνήν.

Joseph autem. Non videtur mihi hic esse ille, qui cum Matthia fuit comparatus. Nam ille etiam Justus dicebatur : hic vero. Barnabas, quod est filius consolationis. Videtur autem mihi etiam propter virtutem nomen nactus esse. Sed qui et Levita erat et Cyprius? Quia lex jam non servata solvebatur. Itaque etiam ad externos migrabant, et inter eos habitantes negotiabantur Levitæ. Porro cum narraturus esset id, quod acciderat Ananiæ et Sappheiræ, et ostendere vellet illos peccasse, prius mentionem facit ejus qui recte fecerat. Nam cum tanta multitudo esset, qui hæc faceret : cum tot signa ederentur : cum tanta gratia esset, a nulla horum rerum emendatus et ad sanitatem reversus perniciem et exitium sibi ascevit. Miram autem, quod cum consensu peccatum commissum erat, et nullus alius viderat id, quod factum erat. Unde accidit, ut miser hoc facere in animum induceret. Cur implevit Satanæ. Aiunt nonnulli. Quod si Satanæ impleverat cor Ananiæ, cur pœnam ille sustinuit? Quia ille fuit in causa, qui sese paraverat ad recipiendum efficaciam et vim illius occultam, qua impleveretur. Nonne cum nondum alienatus 50 maneret, tibi manebat? Nunquid enim necessitatis vis erat? Nunquid invitos vos trahimus? Quare hoc agere in animum tuum induxisti? Tria existebant in eadem re signa : quod ea, qui clam facta erant, noverat : quod ea, quæ in animo habita atque meditata erant, haud ignorabat : et tertium, quod mandato et edicto interficiebat. Multi homines inculti ea quæ circa Ananiam et Sappheiram acta sunt præferentes, cæcis accusant principem apostolorum. Verum accusatio non ad Petrum, sed potius pertinet ad Spiritum sanctum, qui juste adversus illos sententiam tulerat. Nam Petrus mendacium duntaxat arguit ; at Spiritus, qui vitæ necisque potestatem habet, eos qui in se peccaverant interficit. Atque idem etiam de Sappheira dici potest : nempe, Petrum non interfecisse illam : sed quoniam amborum fuerat delictum, judex utrumque æqualiter condemnavit. Idcirco etiam Petrus, cum hoc non ignorasset, ut qui per Spiritum sanctum ubique loquebatur, hanc vocem ab illo acceptam elocutus est.

Ἐγένετο δὲ ὡς ὥρων τριῶν διστήματα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονός, εἰσῆλθεν.

VERS. 7. Intercesserat autem spatium ferme trium horarum, cum uxor ejus ignorans quod viro ejus acciderat, ingressa est.

Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος· Εἰπέ μοι εἰ τσο-

VERS. 8. Ad quam Petrus, Dic mihi, inquit :

Variae lectiones et notæ.

¹¹ ὁ, desideratur in vulgato. ¹² ἀμελῶν, Ἰσ.

¹³ Verbum pro verbo redditum sonat : « Quid est, quod hoc factum posuisti in corde tuo? » ¹⁴ V. amoveat eum.

um tanti fundum vendidistis? Illa respondit: *Itu,* A

ούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Ἦ δὲ εἶπε· Ναί, τόσ-
ούτου.

VERS. 9. Petrus autem dixit ad illam: Cur inter vos convenit, ut tentaretis Spiritum Domini? Ecce p. des eorum, qui sepelierunt virum tuum, sunt prae foribus, et efferent te.

Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτήν, τί ὅτι συνερω-
ρήθη ὑμῖν κειράσαι τὸ Πνεῦμα Κυρίου; Ἰδοὺ οἱ
πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου ἐπὶ τῇ
θύρᾳ, καὶ ἐξείσουσι σε.

VERS. 10. Ac statim collapsa est juxta pedes ejus, et exspiravit. Ingressi autem juvenes, invenerunt eam mortuam, quam elatam sepelierunt juxta virum suum.

Ἐπεσε δὲ παρακρῆμα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ
καὶ ἐξέφυγεν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ νεαροὶ, εὗ-
ρον αὐτὴν νεκράν· καὶ ἐξετέγκαντες ἔθαψαν
πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς.

VERS. 11. Et magnus terror invasit totam Ecclesiam, et omnes, qui audiebant hæc.

Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν Ἐκκλη-
σίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούσαντας ταῦτα.

Trium horarum spatium præterierat: necdum uxor resciverat, neque quisquam ex his, qui interfuerant, rem protulerat: metuebant enim. Hoc igitur scriptor admirans, utrumque posuit, et horarum ferme trium spatium intercessisse, et ignaram rei, quæ acciderat, mulierem introiisse. Porro animadvertente, Petrus non vocat eam, sed exspectat potius, ut illa, quando vellet, intraret: spatium ei dans, ut, si vellet, eam pœniteret ac respiceret. Non ausus est autem quisquam ei rem gestam enuntiare; hoc fiebat partim quod metuerint magistrum, partim quod ei obtemperarent et obedirent. Dic mihi, an tanti fundum vendidistis? hanc volebat servare: ille enim auctor fuerat peccati: idcirco huic dat certum spatium sui defendendi ac pœnitendi, Dic mihi, inquit, an tanti? Forsitan autem quispiam dixerit, a Petro illos asperè atque acerbe tractatos fuisse. Sed qualis asperitas 51 C ca fuit? Si quis contra legem ligna collegit, lapidatur: multo potius sacrilegus: nam illæ pecuniæ sacræ erant. *Collapsa est juxta pedes ejus.* Qui collapsa est juxta pedes ejus? quia prope eum steterat. Prope se autem eam statuerat, ut si vellet respiscere et confiteri, non vereretur alios, tanquam audituros. *Ingressi autem juvenes, invenerunt eam mortuam: et elatam sepeliverunt.* Animadvertente illos posthac non amplius juxta legis præscriptum cavere, ne immunda contingant: sed simpliciter et absque qualicunque observatione mortuos attingebant. Nota porro etiam hoc, nempe in domesticis quidem illos esse vehementes et acres: in alienis vero pœna atque supplicio non utantur, utrumque rectè atque convenienter: hoc quidem, ne viderentur etiam homines invitos metu pœnæ vi cogere ut accederent ad fidem; illud autem idcirco, quod eos, qui semel accessissent, et digni habiti essent, qui doctrinam ac gratiam spiritualem consequerentur, contemptores atque sacrilegus esse non sinebant: idque maximè in præberè potuisset occasionem. Et magnus terror invasit totam Ecclesiam. Illi pœnas dederunt: et alii lucrum fecerunt. Atqui prius etiam signa edita erant, sed non erat tantus terror. Verum est igitur, quod dicitur: *Cognoscitur Dominus dum judicia facit.*

Τριῶν ὥρων διήλθε διάστημα· καὶ οὐκ ἔμαθεν ἡ γυνή, οὐδὲ ἐξέπει τις τῶν παρόντων· ἐφοβοῦντο γάρ. Τοῦτο γοῦν θαυμάζων ὁ συγγραφεὺς, ἀμφω τέθεικε· καὶ τὸ ὡς ὥρων τριῶν διάστημα, καὶ ὅτι μὴ εἶδὺν τὸ γεγονός, εἰσῆλθεν. Ὅρα δὲ ὅτι οὐ καλεῖ αὐτὴν ὁ Πέτρος· ἀλλ' ἀναμένει μᾶλλον, ὥστε ἐκείνην ὥστε βούλοιο ⁴⁷ εἰσελθεῖν· διδοὺς ἄπερ ἤθελε μεταμεληθῆναι. Οὐκ ἐτόλμησε δὲ τις αὐτῇ τὸ γεγονός ἐξεπαιῖν. Τοῦτο φόβος διδισχάλου, τοῦτο ὑπακοή. Εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Ταύτην ἐβούλοιο σῶσαι· ἐκείνην γὰρ ἦν ὁ ἀρχηγός τῆς ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο αὐτῇ ἔδωκεν προθεσμίαν ἀπολογία; καὶ μεταμέλειαν, λέγων, εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου; Ἰσως δὲ εἶποι τις, ὅτι πικρῶς αὐτοῖς ἐχρήσατο. Ἀλλὰ ποῖα πικρία; Εἰ ζῦλα τις συλλέξας παρὰ τὸν νόμον καταλείεται· πολλῶ μᾶλλον ὁ ἱερόσυλος· ταῦτα γὰρ ἱερὰ τὰ χρέματα ἦν. Πῶς παρὰ τοῦς πόδας αὐτοῦ ἔπεσεν; Ὅτι πλησίον αὐτοῦ εἵστηκε. Πλησίον δὲ αὐτοῦ ἔστηκεν ⁴⁸, ἵνα εἰ βούλοιο μετανοῆσαι καὶ ὁμολογήσαι, μὴ αἰσχύνοιτο τοῖς ἀλλοῦς ὡς ἀκούοντας. Ἐύρον δὲ αὐτὴν νεκράν καὶ ἐξετέγκαντες ἔθαψαν. Σκόπει ὅτι οὐκέτι λοιπὸν ἀκαθάρτων ἄπεισθαι κατὰ τὸν νόμον ἐφυλάττοντο· ἀλλ' ἀπλῶς τῆς χωρὶς τῆς οἰαστοῦν παρατηρήσεως ἤπτοντο νεκρῶν. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν μὲν τοῖς οἰκείοις εἰσι σφοδροὶ· ἐν δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις οὐ κίχρηται τιμωρίᾳ· ἐκάτερον οἰκείως· τὴ μὲν, ἵνα μὴ ἐδῶσι καὶ μὴ θέλοντας τοῖς ἀνθρώποις· εἴθω τιμωρίας· ἐκδιάζεσθαι αὐτοὺς προσέρχεσθαι τῇ πίστει τὸ δὲ, ὅτι τοῖς ἁπᾶς προσελθόντας καὶ ἀξιωθέντας διδασκαλίας καὶ χάριτος πνευματικῆς, οὐκ ἀφῆκαν ⁴⁹ καταφρονετὰς καὶ ἱεροσυλοῦς· καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἀρχῇ. Τοῦτο γὰρ εἰς διαβολὴν ἐγεγονέαι ἀν τοῦ κηρύγματος. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκείνοι ἐτιμωρήθησαν, καὶ ἄλλοι ἐκέρδησαν. Καίτοι πρότερον καὶ σημεῖα ἐγένοντο· ἀλλ' οὐκ ἦν φόβος τοιοῦτος. Ἀληθές οὖν ἐστὶν ὅτι *Γινώσκεται Κύριος κρίματι τῶν.*

in principio. Hoc enim calumniandi prædicationem

VERS. 12. Per manus autem apostolorum edita sunt

ἡ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο ⁵⁰

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁷ ἐβούλοιο, erat. ⁴⁸ ἔστηκεν, erat. ⁴⁹ ἀφῆκε, erat. ⁵⁰ ἐγένετο, est in vulgato.

σημεία καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλὰ. Καὶ ἦσαν **A** in populo signa et prodigia multa. Et erant cuncti
 ὁμοθυμαδὸν ἄπαντες ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶν-
 τος ¹¹. unanimiter in porticu Salomonis.

Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐ-
 τοῖς· ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός.

Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο ¹² πιστεύοντες τῷ
 Κυρίῳ πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.

¹³ Ὅστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθε-
 νεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλιτῶν καὶ κραββάτων,
 ἐρχομένου Πέτρου κἄν ἡ σκιά ἐπισκιάσῃ τιρὶ
 αὐτῶν.

Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλήθος τῶν περὶ πόλεων
 εἰς Ἱερουσαλήμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλου-
 μένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, οἵτινες
 ἐθεραπεύοντο ἅπαντες.

Μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν φόβον αὐτῶν, πλατεία ση-
 μεῖα ἐποίει αὐτοὺς καὶ οἱ λοιποί. Ἦσαν δὲ ἐν τῇ
 στοᾷ Σολομῶντος. Οὐδέτι ἐν οἰκίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ
 διέτριβον. Ἐπειδὴ εἶπεν, ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος,
 ἵνα μὴ θαυμάσῃς πῶς συνεχώρουνοι ὄχλοι, φησὶν,
 Ὅτι οὐδεὶς αὐτοῖς προσεγγίσει ἐτόλμα· ἀλλ' ἐμεγά-
 λυνε τοὺς ἄποστόλους ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός. Ὅστε κατὰ
 τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς. Τοῦτο ἐπὶ
 Χριστοῦ οὐ γέγονεν, ἵνα διὰ τῶν πλατειῶν καὶ τῆς
 σκιάς, ἔλκωντι τὰς ἰάσεις οἱ νοσοῦντες· καὶ μηδένα
 τυλμῶν προσεγγίσειν. Πῶς οὖν ἐνταῦθα γίνεται;
¹⁴ Ὅτι αὐτοῦ ἦν ἔργον, τοῦ εἰπόντος· Ὁ πιστεύων
 εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα, ἃ ποιῶ ἐγώ, κάκεινος ποιήσει·
 καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. Πανταχόθεν δὲ αὐ-
 τοῖς ἤβησε τὸ θαῦμα· ἀπὸ τῶν πιστευσάντων· ἀπὸ
 τῶν θεραπευθέντων· ἀπὸ τῶν κολασθέντων· ἀπὸ
 τῆς πρὸς τὸ κήρυγμα παθήσεως. Καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης
 ἀρετῆς καὶ ἐπιμελείας τῆς κατὰ τὸν βίον. Οὐ γὰρ
 δὴ τῶν σημείων μόνον ἦν τὸ γενόμενον· ἀλλὰ καὶ
 ὁ βίος καὶ ἡ ἀρετὴ τῶν ἀνδρῶν πολλὴ ἦν, καὶ ἀλη-
 θῆς ἀποστολικῆ.

¹⁵ Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν
 αὐτῷ, ἡ οὖσα αἰρεσις τῶν Σαδδουκαίων, ἐπέ-
 σθησαν ζήλου.

Καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ¹⁶ ἐπὶ τοὺς ἀποστό-
 λους· καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ.

¹⁷ Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε
 τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγὼν τε αὐτοὺς
 εἰς·

Πυρεύεσθε, καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ
 τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης.

¹⁸ Ἀκούσαντες δὲ εἰσηλθόν ὑπὸ τῶν ἑρμῶν εἰς
 τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκον. Παραγενόμενος δὲ ὁ
 ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, συνεκάλεσαν τὸ συν-
 ἄδριον, καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν
 Ἰσραὴλ, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον συν-
 αχθῆναι ¹⁹ αὐτούς.

VERS. 13. Ac nemo ceterorum audebat se eis ad-
 jungere : sed populus eos magnificiebat.

VERS. 14. Accedebat autem major in dies Do-
 mino credentium et virorum et feminarum multi-
 tudo.

VERS. 15. Adeo ut per plateas exportarent
 ægrotos et ponerent in lectis et grabbatis, ut
 transcurrentis Petri vel umbra quempiam obumbraret
 eorum.

VERS. 16. Consuebat item ex vicinis quoque oppidis
 Hierosolymam multitudo hominum portantium ægro-
 tos et eos, qui vexabantur a spiritibus immundis : qui
 sanabantur universi.

Posteaquam cœpissent homines eos metuere,
 plura signa cum ipse Petrus tum reliqui apostoli
 faciebant. Et erant in porticu Solomonis. Non jam
 amplius posthac domi, sed in templo versabantur.
 Cum dixit : in porticu Solomonis : ne mireris ut
 hoc turbæ permitterent : nullus, inquit, ad eos
 propius accedere audebat : sed populus Judaicus
 apostolos magnificiebat. Adeo ut vicatim efferrent
 ægrotos. Hoc tempore Christi non accidit, ut per
 plateas et **52** umbram traherent ægroti sanationes,
 neu quisquam propius accedere auderet. Qui igitur
 hic sit ? Quia illius erat opus, qui dixerat : Qui
 credit in me, opera, quæ ego facio, etiam ille faciet :
 et majora quam hæc faciet. Ab omnibus autem
 partibus eis miraculum crescebat : ab iis, qui
 crediderant : ab iis, qui curati erant : ab iis,
 qui puniti erant : ab eo, quod confidenter opus
 prædicationis capescebant : ab alia item virtute
 ac vitæ honestioris cura atque exercitatione. Non
 enim signorum solummodo nimirum erat id, quod
 factum est : sed et vita et virtus virorum magna
 erat et vere apostolica.

VERS. 17. Itaque surgens pontifex cum omnibus
 suis quæ est secta ac factio Sadducæorum, invidia
 pleni,

VERS. 18. Manus apostolis injecerunt, et eos in
 custodiam publicam tradiderunt.

VERS. 19. Sed angelus Domini noctu fores carceris
 aperuit : eductisque illis,

VERS. 20. Ite, inquit, et stantes in templo loquimini
 populo omnia verba vitæ hujus.

VERS. 21. Quibus illi auditis sub diluculum in
 templum ingressi docebant. Cum venisset autem pon-
 tifex cum suis, convocaverunt concilium, et omnem
 seniorum ordinem Israelitarum, miseruntque in car-
 cerem qui illos simul adducerent.

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ Σολομῶνος, est in vulgato. ¹² προσετίθεντο, erat. ¹³ In vulgato post, χεῖρας, adjectum est αὐτῶν,
¹⁴ ἐγθῆναι, est in vulgato.

VERS. 22. Quo cum ministri venissent, nec eos in A
cārcere invenissent, reverterunt.

VERS. 23. Ac carcerem quidem summa diligentia
atque cautione clausum custodesque pro foribus stan-
tes sese reperisse, sed apertis foribus neminem sese
intus intrinse reperiisse renuntiaverunt.

VERS. 24. Ut autem hac verba audierunt, et sum-
mus pontifex et templi præsidiū præfectus, cæterique
pontifices, solliciti ambigebant de illis, quidnam rei
hoc esse potuisset.

VERS. 25. Adveniens autem quidam ad eos, Ecce,
inquit, viri, quos tradideratis in custodiam, stant in
templo ac populum docent.

Quid, est, quod dicit, surgens? excitatus, motus B
ob ea quæ dicebantur. Ac nunc vehementius et
acrius eos aggrediuntur, sed non statim eos addu-
cunt in iudicium: quia putabant se magis eos
perterrefacturos esse publica custodia. Anim-
advertit autem mihi, ut apostolorum vita pertexere-
tur. Primum propter sublationem Christi animi
consternatio atque mœror fuit: deinde propter
Spiritus descensum animi tranquillitas atque læti-
tia: rursus tristitia propter eos, a quibus derideban-
tur: deinde lætitia 53 propter fideles et signum:
rursus tristitia propterea, quod detinerentur in
custodia: deinde lætitia propter defensionem: rur-
sus hic propter splendorem et signa, lætitia: sed
ab summo pontifice et iis a quibus comprehensi
sunt, mœrore affecti sunt. Nam eos, qui juxta Dei
præcepta vivunt, ita tractari et exerceri reperire
quis posset. Sed angelus Domini noctu fores carceris aperuit. Angelus illos educit, et ad ipsorum
consolationem, et ad commodum Judæorum.

VERS. 26. Tunc is, qui templi præsidio præfectus
erat, eo profectus cum ministris adduxit illos, nulla
adhibita vi. Metuebant enim populum, ne lapidarentur
(ab eo).

VERS. 27. Adductosque eos statuerunt in concilio:
quos summus pontifex his verbis interrogavit:

VERS. 28. Nonne etiam atque etiam præcepimus
vobis et interdiximus, ne in nomine isto doceretis?
Et ecce replevistis Hierosolyman vestra doctrina,
et vultis inducere super nos sanguinem hominis
istius.

VERS. 29. Respondens autem Petrus et apo-
stoli dixerunt: Obtemperare oportet Deo magis quam
hominibus.

VERS. 30. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum,
quem vos interfecistis suspensum in ligno.

VERS. 31. Hunc Deus principem et Servatorem dex-
tera sua exaltavit ad dandam pœnitentiam Israeli et
remissionem peccatorum.

Varia lectiones et notæ.

⁵² Post, φάλακας, in vulgato adiectum est, ἔξω.

⁵³ V. ut adducerentur.

Οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμενοι, οὐκ εὗραν
αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ· ἀνυστρέψαντες δὲ ἀπή-
γειλαν.

Λέγοντες, οὐ τὸ μὲν δεσμοτήριον εὗρομεν κε-
κλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φυλα-
κὰς ⁵² ἐστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν· ἀνοιξάντες δὲ,
ἔξω οὐδένα εὗρομεν.

Ὅς δὲ ἤκουσαν τῆς λόγου τούτου ὁ τε
ἀρχιερεὺς ⁵³ καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ
ἀρχιερεῖς, διεποροῦντο περὶ αὐτῶν, τί ἄρ γίνουτο
τοῦτο.

Παραγενόμενος δὲ τις ἀπήγειλεν αὐτοῖς. Ἰτι
ἰδοὺ οἱ ἄνδρες, εἰς ἔθρονον ἐν τῇ φυλακῇ. εἰ-
σὶν ἐν τῷ ἱερῷ ἐστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν
λαόν.

Τί ἐστίν, ἀναστάς; διεγερθεῖς, κινήθεις ἐπὶ τὰς
λεγόμενοις. Νῦν δὲ σφοδρότερον αὐτοῖς ἐπιτίθεται,
οὐκ εὐθέως δὲ αὐτοὺς κρίνουσι, νομίζοντες μᾶλλον
τῇ δημοσίᾳ καταπλήξσει φρουρᾷ. Ὅρα δὲ μοι πῶς
ὁ τῶν ἀποστόλων ὑφαίνεται βλος. Ἄθυμία πρῶτον
γέγονε, διὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ· εἶτα εὐθυμία
διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος κάθοδον· πάλιν ἀθυμία διὰ
τοὺς χλευάζοντας· εἶτα εὐθυμία διὰ τοὺς πιστοὺς
καὶ τὸ σμ. ἴον· πάλιν ἀθυμία διὰ τὸ κατασχεθῆναι·
εἶτα εὐθυμία διὰ τῆς ἀπολογίας· πάλιν ἐνταῦθα,
διὰ τῆς λαμπρότητος καὶ τῶν σημείων, εὐθυμία·
ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν συλλαβόντων, ἀθυμία.
Ὅσοι γὰρ κατὰ θεὸν ζῶσιν, οὕτως εὐροί τις ἂν
αὐτοὺς ἔχοντας. Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς
ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς. Ἄγγελος ἐξῆκε
αὐτούς· καὶ εἰς αὐτῶν παραμυθίαν, καὶ εἰς ὠφέ-
λειαν τῶν Ἰουδαίων.

Τότε ἀπελθὼν ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρε-
ταῖς ἤγαγεν αὐτοὺς, οὐ μετὰ βίας· ἐφο-
βοῦντο γὰρ τὸν λαόν· ἵνα μὴ λιθοσθῶσιν.

Ἀγαθόντες δὲ αὐτοὺς ἐστῆσαν ἐν τῷ συ-
εδρίῳ· καὶ ἐπιρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεὺς,

Λέγων· οὐ παραγγέλλω παρηγγελῆσθαι ὑμῖν,
μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; Καὶ ἰδοὺ
πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδασκῆς
ὑμῶν· καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ
αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι
εἶπον· Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀν-
θρώποις.

Ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν,
ὃν ὑμεῖς διεχείρισσθε κρεμάσαντες ⁵⁴ ἐπὶ
ξύλου.

Τούτου ὁ θεὸς ἀρχηγὸν καὶ Σωτῆρα ὠνόμασε
τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ,
καὶ ἄρξαι ἀμαρτιῶν.

⁵⁴ In vulgato, ἱερῶς, est. ⁵⁵ κρεμμάσαντες, εἶσι.

Και ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων αὐτῶν, καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ.

Δεῖν μετὰ τὸ ⁵² τὸν Θεὸν φοβηθῆναι, τὴν καθάπερ περὶ οὓς αὐτῶν χειρῶν ἐξαρπάσσοντα τῶν ἐκείνων. Καίτοι ἡ ασφάλεια τῆς φυλακῆς ἐπιπλήθη ἦν· καὶ ἡ σφραγίς, καὶ οἱ ἄνθρωποι· καὶ ἅπαντα ἱκανὰ ἦν βουσιπῆσαι, θεῖαν ἐνέργειαν εἶναι τὰ γινόμενα· οἱ δὲ, οὐ παραγγεῖλα, φησί, παρηγγεῖλαμεν; Τί δὲ, εἰ καὶ παρηγγεῖλατε; Εἰ μὲν οὖν καὶ αὐτοὶ ἐπέισθησαν τότε καὶ συνέθετο ὑπακούειν, καλῶς νῦν εὐθύνεται· εἰ δὲ εἶπον μὴ πεισθήσεσθαι, ποῖαι νῦν εὐθύναι; Καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἐτι αὐτοῖς ψιλὸς ἄνθρωπος εἶναι δοκεῖ. Τοῦτο δὲ φασὶ θελοντες δῆθεν δεῖξαι, ὅτι ἀναγκαῖα αὐτοῖς ἡ παρακλήσεις γέγονε, καὶ φειδῶ τῆς οικίας σωτηρίας ταῦτα ἐπιτάττουσιν· ἵνα δὲ μᾶλλον τραπήνωσι κατ' αὐτῶν τὸ πλῆθος, ταῦτα εἰσέγον. Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. Οὐ θραπέως ἀποκρίνονται οἱ ἀπόστολοι. Διδάσκαλοι γὰρ ἦσαν· οὐδὲ γὰρ ὠργίζοντο, ἀλλ' ἠλέουσι αὐτούς, καὶ ἐσκόπουσι ὅπως αὐτούς ἀπαλλάξωσι τῆς πλάνης καὶ τοῦ θυμοῦ. Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων αὐτῶν. Ποίω; ὅτι ἄφρονες καὶ μετάνοιαν ἐπηγγεῖλατο. Ἡ γὰρ ἀνάστασις ἦν λοιπὸν ἤδη ὁμολογουμένη. Ὅτι ἄφρονες οὐκ εἶδον, καὶ ἡμεῖς μαρτυροῦμεν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅ οὐκ ἂν ἐπῆλθεν, εἰ μὴ πρότερον αἱ ἀμαρτίαι ἐλέλυτο. Καὶ ὅρα πῶς μητρυνεύοντες τοῦ τολμήματος, ἐπάγουσι τὴν ἀφροσύνην, δεικνύοντες ὅτι τὰ μὲν γεγενημένα ἄξια θανάτου, τὰ δὲ διδόμενα, ὡς εὐεργέτου εἰδίδοντο. Εἶπε ⁵³ δὲ, Τοῦτον ὁ Θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα, ἀνατιθέντες τῷ Πατρὶ τὸ πᾶν, ἵνα μὴ δόξη ἀλλότριος εἶναι τοῦ Πατρὸς. Διὰ τί δὲ εὐθέως οὐκ ἔμαθον, ὅτι ἐξῆλθον τῆς φυλακῆς; Ἴνα πρότερον ἐν ἀπορίᾳ γενόμενοι, εἰ θέλοισιν καταλήφονται ⁵⁴ καὶ παιδεύωσι θεῖαν εἶναι τὴν δύναμιν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν ⁵⁵, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς παθομένοις· ἅμα μὲν καὶ μετριάζοντες, ἅμα δὲ καὶ μέγα δεικνύοντες· εἰ δὲ καὶ δηλοῦντες ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐδύναντο ⁵⁶ λαθεῖν. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο συνεχῶς ὁ Θεὸς ἀγεσθαι τοὺς ἀποστόλους εἰς δικαστήριον, ἵνα ἐκείνοι παιδεύωνται, καὶ εἰς παύσησιν ἀλείφονται, καὶ πάντες ⁵⁷ μαθησώμενοι.

Ac non dixit: Quod Deus dedit nobis: sed, obedientibus, simul et modeste ac verecunde loquentes: simul et magnam esse rem ipsam ostendentes: propterea autem etiam significantes illos quomodo ipsos accipere potuissent. Etenim idcirco permittebat Deus apostolos in iudicium duci, ut illi erudirentur: et ⁵⁸ hi ad libere et ingenuè loquendum exercerentur: et omnes discerent.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες διαπρόντο, καὶ ἐβουλεύοντο ἀπελεῖν αὐτούς.

Ἀναστὰς δὲ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος ὀνόματι Γαμαλιήλ, νομοδιδάσκαλος τίμιος παντὶ

VERS. 52. Et nos ei testes sumus horum verborum, itemque Spiritus sanctus, quem dedit Deus obtemperantibus sibi.

Nonne etiam atque etiam interdiximus? Cum posthac Deum timere oporteret qui tanquam volucres semper raperet de manibus illorum. Atqui munitio custodia duplex erat: et sigillum, et homines. Quibus omnibus satis eis persuaderi potuisset latente vi quadam divina effectum esse id quod acciderat. At illi, Nonne, inquit, etiam atque etiam vobis interdiximus? Quid autem ad rem facit, etiamsi interdixistis? Nam si et illi tunc quidem paruisset et constituerent obedire, recte nunc quaestionem excraceretis, et actorum rationem reposceretis; sin autem dixerunt, se non obtemperaturos, quales nunc vestrae quaestiones et postulationes? Et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. Etiam nunc nudus illis homo esse videtur. Hoc autem dicunt volentes videlicet ostendere, necessarium sibi fuisse interdictum: seque ea precipere, ut salutem ac vitam suam parcent. Haec autem dicebant magis adversus eos exacerbandae multitudinis causa. Obtemperare magis oportet Deo, quam hominibus. Non ferociter et

⁵⁴ contumaciter apostoli respondent. Nam doctores erant: nec enim irascebantur, sed miserabantur illos, et considerabant quomodo ratione eos ab errore deducerent, et ab illa perturbatione liberarent. Et nos ei testes sumus horum verborum. Quorum? Quod remissionem ac poenitentiam promiserit. Nam de resurrectione iam deinceps nulla erat in posterum controversia. Remissionem illum dare et nos testificamur et Spiritus sanctus, qui non supervenisset, nisi prius peccata fuissent remissa. Ac vide tu facinoris mentionem facientes subjungunt remissionem: ostendentes facinora quidem morte digna fuisse, sed ea, quae donata sint, tanquam a benefactore condonata fuisse. Dixit autem: *Hunc Deus principem et Servatorem*: Patri videlicet totum tributentes, ne videatur a Patre esse alienus. Sed cur statim non reciverunt ex exisse de carcere? Ut prius eo redacti, ut quid dicerent quamve causam rei gestae afferrent, nihil excogitare possent, si vellent, deprehenderent ac discerent potentiam ac vim esse divinam. Itemque Spiritus sanctus, quem dedit Deus obtemperantibus sibi. Ac non dixit: Quod Deus dedit nobis: sed, obedientibus, simul et modeste ac verecunde loquentes: simul et magnam esse rem ipsam ostendentes: propterea autem etiam significantes illos quomodo ipsos accipere potuissent. Etenim idcirco permittebat Deus apostolos in iudicium duci, ut illi erudirentur: et ⁵⁸ hi ad libere et ingenuè loquendum exercerentur: et omnes discerent.

VERS. 53. His auditis disrumpabantur, ac de iis interficiendis consultabant.

VERS. 54. Sed cum surrexisset in concilio quidam Pharisaeus nomine Gamaliel legis doctor in honore

Variae lectiones et notae.

⁵² ἴσ. τοῦτο, ἢ ταῦτα, ἢ λαλεῖν τι. ⁵³ εἶπον, ἴσ. ⁵⁴ καταλήφονται, erat. ⁵⁵ ἴσ. εἶπον. ⁵⁶ δ. λατῆν, erat.

⁵⁷ sup. c. iv. ⁵⁸ Aliquid hoc loco desiderari videtur. ⁵⁹ V. miserabantur.

habitus ab omni populo, jussit ut apostoli foras paululum summōserentur.

VERS. 35. *Ac dixit ad illos: Viri Israelitæ, etiam atque etiam apud vos deliberate, quid hominibus istis facturi sitis?*

VERS. 36. *Nam ante hos dies exstitit Theudas, dicens se esse nescio quem: cum quō se conjunxit numerus hominum ferme quadringentorum: qui occisus est, et omnes, qui parebant ei, dissipati et ad nihilum redacti sunt.*

Illi quidem alii audientes, animo compungebantur: hi vero disrumpebantur, et deliberabant de eis interficiendis. Porro Gamaliel hic Pauli magister erat: ac mirari operæ pretium est, qui factum sit, ut cum et legisperitus esset, et animi judicio præditus, nondum crederet: quia necdum Paulus quidem crederat. Etiam atque etiam apud vos deliberate, quid hominibus istis, etc. **55** Animadvertite prudentem orationem, ut eis statim terrorem inculcat: ac ne ipse suspectus esset, ut qui sentiret cum illis tanquam cum ejusdem secum sententiæ hominibus, sermocinatur, et non magna utitur vehementia, sed ita: Etiam atque etiam, inquit, vobiscum deliberate, quid sitis facturi. Nam ante hos dies. Duo ponit exempla, ac vetera non commemorat, sed nova exempla, quia hæc ad persuadendum plus roboris habent. Quamobrem etiam ille de his significare volens dicebat: ante hos paucos dies. Ac cum etiam alia proferre posset, his contentus fuit. In duobus enim testibus consistet omne verbum. Non dicit autem, a quibus illi sint occisi: sed eos hic dicit dissipatos fuisse. De Theuda mentionem facit etiam Josephus in decimo nono libro *Antiquitatum*, ut ait Eusebius in secundo libro *Ecclesiasticæ* historię his verbis: Cum Fadus esset Judææ procurator, vir quidam impostor, nomine Theudas, persuadet turbæ, ut sublati suis facultatibus, sequerentur eum ad flumen Jordanem. Prophetam enim se esse dicebat, et jussu suo flumen se scissurum, atque ita facilem transitum præbiturum: ac multos decepit. At Fadus eos non passus est sua amentia frui: sed adversus eos equitum turmam emisit, quæ multos interfecit et vivos cepit ex illis. Atque ipsius Theudæ caput amputatum Hierosolymani portant.

VERS. 37. *Post hunc exstitit Judas Galilæus in diebus professionis, ac satis multos homines ad se traduxit. Ille quoque periit: et omnes, qui ei parebant, dissipati sunt.*

VERS. 38. *Et nunc dico vobis: abstinete ab hominibus istis, et missos facite illos. Nam si humanum fuerit hoc consilium aut hoc opus, labefactabitur.*

Α τῷ λαῷ, ἐκέλευσεν ἔξω τοὺς ἀποστόλους βραχὺ τι ποιῆσαι.

Ἐπέειπε τε πρὸς αὐτοὺς: Ἄνδρες Ἰσραηλίται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις τί μέλλετε πράσσειν.

Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θεοῦδᾶς, λέγων εἶναι τινα ἑαυτὸν ὃ προσεκολληθήσεται ἀριθμὸς ἀνθρώπων ὡσεὶ τετρακοσίων ὃς ἀπηρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπειθόντο αὐτῷ, διαλύθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν.

Οἱ μὲν ἄλλοι ἀκούοντες κατενύγησαν, οἱ τοὶ δὲ διεπρίνοντο καὶ ἐβουλεύοντο ἀναλεῖν αὐτούς. Ὁ δὲ Γαμαλιήλ οὗτος ὁ Παύλου διδάσκαλος ἦν καὶ θαυμάσαι δεῖον, πῶς καὶ νομομαθῆς ὢν, καὶ τὰς κατὰ νόον κρίσεις ἔχων, οὐδέπω ἐπίστευσεν ἔπει οὐδὲ Παῦλος. Προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις τί μέλλετε πράσσειν. Ὅρα τὴν σύνεσιν τῆς δημηγορίας, πῶς αὐτοὺς εὐθέως εἰς φόβον ἐπέβαλε, καὶ ὥστε μὴ ὑποπτευθῆναι αὐτὸν ὡς τὰ ἐκείνων φρονούντα, ὡς πρὸς ὁμογενῶνας διαλέγεται, καὶ οὐ πολλῇ τῇ σφοδρότητι κέχρηται ἄλλ' οὕτω φησὶ, προσέχετε ἑαυτοῖς τί μέλλετε πράσσειν. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν, δύο τίθησι παραδείγματα, καὶ οὐ μνημονεύει παλαιῶν, ἀλλὰ νέων παραδειγμάτων, ὅτι τὰ τοιαῦτά ἐστιν ἐν τῷ παλθῆν δυνατώτερα. Διὸ καὶ ἐκείνους τούτων αἰνιττόμενος ἔλεγε, πρὸ ὀλίγων τούτων τῶν ἡμερῶν. Ἐχων δὲ καὶ ἄλλα εἰπεῖν, ἤρκεσθη τούτοις. Ἐπὶ δύο γὰρ μαρτύρων πᾶν ῥῆμα σταθῆσκαται. Οὐκ εἶπε δὲ ὑπὸ τίνων ἐκείνοι ἀνηρέθησαν, ἀλλ' ὅτι ἐνταῦθα διαλύθησαν. Περὶ Θεοῦδᾶ μνησται καὶ Ἰώσηπος ἐν τῷ 19 βιβλίῳ τῆς Ἀρχαιολογίας, ὡς φησιν Εὐσέβιος ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας οὕτω: Φάδου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόνυ τις ἀνήρ Θεοῦδᾶς ὄνματι, πείθει τὸν ἔχλον, ἀναλαβόντας τὰς κτήσεις αὐτῶν, ἐπισθαί πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν. Προφήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι, καὶ προστάγματι τὸν ποταμὸν σχίσας διδοὺν ἔφη παρέξειν αὐτοῖς ῥάβδιον, καὶ πολλοὺς ἠπάτησεν ὁ μὴν εἰσεν αὐτοῦς τῆς ἀφροσύνης δυναθαί Φάδος ἄλλ' ἐξέπεμψεν ἄνθρωποις ἐπ' αὐτοὺς, ἦτες πολλοὺς ἀνείλε καὶ ἐξώγαγεν ἐξ αὐτῶν, αὐτοῦ τε τοῦ Θεοῦδᾶ τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνουσι καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱερουσόλυμα.

Μετὰ τούτων ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ ὁ κάσιος ἀπώλετο καὶ πάντες ὅσοι ἐπειθόντο αὐτῷ, δισκορπίσθησαν.

Καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν, Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἐδάσατε αὐτούς: ὅτι ἐὰν ᾗ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλή αὕτη ἢ ἐξ ἔργου τοῦτο, καταλυθήσεται.

Variæ lectiones et notæ:

⁵⁵ In vulgato est, ἔξω βραχὺ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι. ⁵⁶ αὕτη, desideratur in vulgato.

⁵⁷ V. attendite vobis super hominibus istis, quid acturi sitis. ⁵⁸ V. credebant. Sup. cap. iv. ⁵⁹ V. et E. auerit post se.

Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστίν, οὐ δύνασθε καταλύσαι αὐτό· μήποτε καὶ θεομίχιοι ἐδρεθῆτε.

Ἐπεισθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους δειρμαίτες παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς.

Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι.

Πᾶσαν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

Ἔοικασιν οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου ἑστασι· ἀνεῖναι δόγμασιν ἐπόμενοι Ἰουδα τοῦ Γαλιλαίου. Ἦν δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἰουδα τοῦτο· Κύριον μὴδὲ μέχρι στόματος Ἐφάσα δεῖ τινα λέγειν, μὴδὲ κατὰ τινα τιμὴν καὶ φιλοφροσύνην· ὧτω δὲ μήτε τὸν βασιλεύοντα· καὶ πολλοὶ αὐτῶν παρὰ τοῦ μὴ εἰπεῖν Καίσαρα Κύριον, χαλεπωτάτας αἰκίας ὑπέμεναν, διδάσκοντες μὴ δεῖν παρὰ τὰς ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως θυσίας, ἐτέρας ἀναφέρεισθαι τῷ Θεῷ, καὶ ἐκώλουν τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ βασιλείας καὶ τῶν Ῥωμαίων ἔθρους ὑπὲρ σωτηρίας γινόμενας· εἰκὸς οὖν ἐπὶ τοῦτοις ἀγανακτοῦντα πρὸς Γαλιλαίους τὸν Πιλάτον, κελύσαι παρ' αὐταῖς, αἷς ἐδόκουν κατὰ τὸν νόμον προσφέρειν θυσίας ἀκαιρεθῆναι· ὧς τότε ἀναμιχθῆναι ταῖς προσεγομέναις θυσίαις τὸ αἷμα τῶν προσαγόντων, καθὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ ἐμφέρεται. Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων. Εἰπὼν παραδείγματα τῶν διαλυθέντων, δίδωσιν αὐτοῖς καὶ περὶ ἑαυτῶν ἔννοσιν, ὅτι μήποτε ἄλλους μελετῶντες καταλύσειν, διαλυθήσεθε· πρὸς γὰρ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ὁ μαχόμενος οὐκ ἐκείνον, ἀλλ' ἑαυτὸν καταλύει. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινόν ἐστι, φησί, τί δεῖ πραγμάτων ὑμῖν; ἀλλὰ θεῖόν ἐστιν· οὐ δὲ μετὰ πραγμάτων ὀνησασθε αὐτὸ καταλύσειν. Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι ἐκ Θεοῦ ἐστίν, ἀλλ' οὐ δὲ ἀνθρώπινον. Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν, ἐκ Θεοῦ, ἀντέλεγον ἐκείνοι· ἂν· εἰ δὲ, ἐξ ἀνθρώπων, προχείρους αὐτοῖς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐποίησε. Διὰ τοῦτο σοφῶς τὸν λόγον οἰκονομήσας, περιμεῖναι τὸ τέλος κελύσει. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν· Ἐάν μὴ καταλύσῃτε αὐτὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· Ἄλλ', ἐὰν ἐκ τοῦ Θεοῦ ᾖ, οὐ καταλυθήσεται. Ἐπεισθησαν δὲ αὐτῷ. Διὰ τοῦτο ἐπεισθησαν, ὅτι μὴ παρόντων τῶν ἀποστόλων ἔλεγε ταῦτα, καὶ ὡς τὰ αὐτὰ κάκεινος αὐτοῖς φρονῶν. Πῶς οὖν ἔδειραν, εἰ ἐπεισθησαν; Ἐπεισθησαν μὲν ἀποστῆναι τῆς σφαγῆς αὐτῶν· τοῦτο γὰρ ἠβούλοντο· καὶ τὴν μὲν βουλὴν ἀφήκαν· ὁμοῦς τὸν οἰκτεῖον θυμὸν ἐπλήρουν μαστίζοντας.

Parebant quidem in hoc, ut a cæde eorum absterent. Nam id facere in animo habebant: ac voluntatem quidem illam obmiserunt, attamen iracundiam suam eos flagellantes explebant.

VERS. 39. Sin autem divinum, non potestis id rescindere: ne forte etiam Deo repugnare videamini.

VERS. 40. Paruerunt autem ei, et cum advocassent apostolos, cæsis eis præceperunt, ne loquerentur in nomine Jesu, ac dimiserunt eos.

VERS. 41. Et illi quidem ex conspectu concilii discedebant lætantes, quod digni habitis essent, qui pro nomine Domini Jesu contumelia afficerentur.

VERS. 42. Ac quotidie in templo et in privatis aedibus docere, et Jesum Christum annuntiare non intermitlebant.

Videntur Galilæi Pilati temporibus sequentes doctrinam atque traditionem Judæ Galilæi tumultuati esse atque seditionem movisse. Erat autem Judæ doctrina hæc: 56 Dominum, aiebat, ne ore quidem tenuis quæquam dicere oportet, neque honoris alicujus ac blandæ appellationis causa: atque ita ne regem quidem. Ac multi illorum, propterea quod Cæsarem dominum dicere nolissent, gravissimis verberibus affecti sunt, dolentes non oportere præter ea quæ in lege Mosis traduntur, alia Deo sacrificia fieri: ac vetabant pro populi et imperatoris et Romanæ gentis salute hostias et victimas offerri. Verisimile est igitur hisce de causis Galilæis iratum Pilatum jussisse, ut juxta ea, quæ ex legis præscriptio videbantur sacrificia facere, interficerentur: adeo ut tunc hostiis, quæ offerrebantur, permisceretur sanguis offerentium, quemadmodum etiam in Evangelio Lucæ continetur. Abstinetes ab hominibus his. Cum exposuisset exempla eorum, qui labefacti erant: suggerit eis, ut de se quoque cogitent: nempe: Ne forte alios labefactare cogitantes, ipsi labefactemini. Nam præterquam quod Deo videtur repugnare, qui repugnat, non illum, sed ipsum labefactat. Nam si quidem res, inquit, est humana, quid vobis molestiis opus est? At negotium divinum est. No susceptis quidem molestiis poteritis illud labefactare. Non dixit autem: Ex Deo est: at ne humanum quidem esse dicebat. Nam si quidem dixisset esse divinum, contradicere illi potuissent: sin autem, humanum, promptos eos et faciles adversus apostolos effecisset. Idcirco prudenter disposita oratione eventum eos et finem jubet expectare. Ac vide, non dixit, Nisi labefactaveritis et rescideritis id, ex Deo est: sed, si ex Deo est, non labefactabitur. Paruerunt autem ei. Idcirco parebant, quia non presentibus apostolis hæc dicebat: et tanquam eadem etiam ipse sentiens cum illis. Qui ergo fiebat, ut verberarent apostolos, si paruerunt?

Varie lectiones et notæ.

³⁹ In vulgato pro, τῷ Κυρίου Ἰησοῦ, est, αὐτοῦ.

⁴⁰ Ἰσ. τὸ.

⁴¹ Ὁμοῦς ἑαυτῶν.

⁴² Ἰσ. τὸτε.

⁴³ ἐκείνων

erat, supra correctum, ἐκείνον.

CAPUT VI.

A

ΚΕΦΑΛ. Γ.

VERS. 1. *In diebus illis crescente numero discipulorum, exstitit murmur Græcanicorum adversus Hebræos, quod eorum viduæ in ministerio quotidiano despicerentur ac præterirentur.*

Non illis ipsis diebus: sed in quibusdam post illos. Est autem mos Scripturæ ita loquendi. Porro Græcissatores, sive Græcanicos vocat eos, qui Græce loquebantur. In ministerio quotidiano. Quotidianum igitur viduis erat ministerium. Diaconian, id est, ministerium, vocat munus eleemosynæ distribuendæ. Non **57** fiebat autem malitia, ut viduæ præterirentur, sed negligentia vulgi. Quamobrem cura in medium collata, nihil erat amplius, quod illos male haberet.

VERS. 2. *Cum advocassent igitur duodecim illi multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est consultum^b ut nos, obmisso verbo Dei, ministremus mensis.*

VERS. 3. *Considerate ergo, fratres, viros ex vobis bene audientes septem, Spiritus sancti sapientiæque plenos, quos huic negotio præficiamus.*

VERS. 4. *Nos vero sedulam et assiduam operam dabimus orationi et ministerio verbi.*

VERS. 5. *Placuit hæc oratio universæ multitudini, Et elegerunt Stephanum virum plenum fidei et Spiritus sancti, et Philippum, et Prochorum et Nicanorem et Timonem, et Parmenam et Nicolaum proselytum Antiochenum:*

VERS. 6. *Quos statuerunt in conspectu apostolorum: et precati manus eis imposuerunt.*

VERS. 7. *Et verbum Dei crescebat, et valde augebatur in Jerusalem numerus discipulorum: magnaque multitudo sacerdotum fidei obediebat.*

Non ipsi eligunt, sed multitudini electionem permittunt: qui etiam commodum erant ex illorum curatione et functione percepturi atque ipsi eligunt et producunt, et manibus impositis ordinant, creant atque declarant: Non est consultum, ut nos, obmisso verbo Dei, ministremus mensis. Necessaria namque non necessariis potiorz. Viros ex vobis bene audientes plenos spiritu. Non simpliciter dicit eos spirituales: sed plenos spiritu sapientiæque. Maxime enim opus erat philosophiæ, ferre querelas viduarum. Et precati manus eis imposuerunt. Vide, ut non sit supervacuum. Non enim dicit, quomodo: sed solummodo illos per precationem fuisse declaratos et ordinatos. Hoc enim est χειροτονία, id est, manuum extensio et impositio. Manus viro imponitur, totum vero negotium Deus efficit et operatur. Sed quam illi septem ordinationem acceperunt? numquid diaconorum? verum presbyterorum arbitror nomen fuisse ac dignitatem illorum: sed tunc ad hoc, (nempe) ad ministrandum fidelibus

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο τοῖσι ἑβραίοις τῶν ἐλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεθωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χήραι αὐτῶν.

Ὅχι ἐν ἐκείναις αὐταῖς ταῖς ἡμέραις· ἀλλ' ἐν ταῖς μετ' ἐκείνας. Ἔθος δὲ τῇ Γραφῇ οὕτω λέγειν. Ἐλληνιστὰς δὲ, οἶμαι, καλεῖ τοὺς ἐλληνιστὶ φηγερομένους. Τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ· καθημερινὴ ἄρα διακονία ἦν ταῖς χήραις. Διακονίαν καλεῖ τὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἔργον. Ὅχι ἦν δὲ κακίας, τὸ παρορθῆαι τὰς χήρας, ἀλλὰ βραθυμίας τῶν πολλῶν. Διὸ καὶ φρονιτῆδος εἰς μέσον καταβληθείσης, ἐπιστάτο τὸ λυποῦν.

B

Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον· Ὅχι ἀρεστόν ἐστιν ἡμῶς, καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις.

Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἐπιτῆ, πλήρεις Πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας· οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης.

Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν.

Καὶ ἤρσαν ὁ λόγος ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλῆθους, καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον, ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος ἁγίου, καὶ Φίλιππον, καὶ Πρόχρον, καὶ Νικάνορα, καὶ Τίμωνα, καὶ Παρμενᾶν, καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχείου·

C

οὓς ἐστήσαν ἐνώπιον τῶν Ἀποστόλων, καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας.

Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἤξανε, καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλήμ σφόδρα· πολὺς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει.

Ὅχι αὐτοὶ ἐκλέγονται· ἀλλὰ τῷ πλῆθει τὴν ἐκλογὴν ἐπιτρέπουσιν, οἳ καὶ ὄφελον⁶⁹ ἀπολαύειν τῆς προστασίας αὐτῶν. Αὐτοὶ δὲ ἐκλέγονται καὶ προερίζονται καὶ χειροτονοῦσιν, οὐκ ἀρεστὸν ἡμῶς⁷⁰ καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. Τῶν γὰρ μὴ ἀναγκαίων τὰ ἀναγκαῖα προτιμότερα. Ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους, πλήρεις πνεύματος· Ὅχι ἀπλῶς πνευματικῶς αὐτοὺς φησιν· ἀλλὰ πλήρεις πνεύματος καὶ σοφίας. Μεγίστης γὰρ φιλοσοφίας ἦν, φέρων κατηγορίας χηρῶν. Καὶ προσευξάμενοι, ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας. Ὅρα πῶς οὐκ ἐστὶ περιττός· οὐ γὰρ λέγει πῶς, ἀλλ' ὅτι μόνον χειροτονήθησαν διὰ τῆς προσευχῆς. Τοῦτο γὰρ ἡ χειροτονία ἐστίν, ἡ χεὶρ ἐπίκειται τοῦ ἀνδρός· τὸ δὲ πᾶν ὁ Θεὸς ἐργάζεται. Ποῖαν δὲ χειροτονίαν ἐδείξαντο οὗτοι· οἱ ἐπιτά; Ἄρα τῶν διακόνων; Ἀλλὰ τῶν Πρεσβυτέρων οἶμαι τὸ ὄνομα εἶναι καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτῶν· ἀλλὰ τέως εἰς τοῦτο, εἰς τὸ διακονεῖν τοῖς πιστοῖς· τὴν πρὸς τὴν χρείαν χειροτονήθησαν. Καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν σφόδρα ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὅχι

Variae lectiones et notæ.

⁶⁹ Ἰσ. ὤφελον. ⁷⁰ ὑμῶν erat.

^b V. Non est equum.

ἀπλῶς εἶπα τοῦτο, ἀλλ' ἔδειξεν, ὅση τῆς ἐλεημοσύνης ἢ ἰσχύς καὶ τῆς διατίξεως.

Στέφανος δὲ, πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως, ἔποιε τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ⁷¹ ἐν τῷ λαῷ.

Ἀνέστησαν δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς, τῆς λεγομένης Λιβερτίνων καὶ Κυρηναίων καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ἀσίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ.

Καὶ οὐκ ἰσχυοὶ ἀντιστήναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ Πνεύματι, ᾧ ἐλάλει.

Τότε ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας, οὗτοι ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωσῆν καὶ τὸν Θεόν.

Συεκλήθησαν τε τὸν λαόν καὶ τοὺς Προσβυτέρους καὶ τοὺς Γραμματεῖς· καὶ ἐπιστάντες συνήρπυσαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον.

Ἔστησαν τε μάρτυρας ψευδοῖς λέγοντας· Ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματι βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου ⁷² καὶ τοῦ νόμου.

Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος, οὗτος ⁷³ Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τούτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθνη, ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωσῆς.

Καὶ ἀντίσταντες εἰς αὐτὸν πάντες οἱ καθήμενοι ⁷⁴ ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου.

Ὅρα πῶς καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ ἦν τις πρόκριτος. Εἰ γὰρ καὶ ἡ χειροτονία κοινή ἦν, ἀλλ' ὁμοῦ οὗτος ^C ἐκασπάσατο χάριν πλεονα. Καὶ ὅρα πῶς πρὸ τούτου τέρατα οὐκ ἔποιε, ἀλλ' ὅτε δηλὸς γέγονεν, ἵνα δειχθῆ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ἡ χάρις μόνη, ἀλλὰ δεῖ ⁷⁵ καὶ χειροτονία, ὥστε προσθήκη Πνεύματος ἐγένετο, ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ πρὸ τῆς χειροτονίας πλήρη Πνεύματος αὐτὸν μαρτυρεῖ, διάφορα δὲ τὰ χαρίσματα.

Ἀνέστησαν δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς. Ἀνάστασιν τὸν παροξυσμὸν αὐτῶν λέγει καὶ τὴν ὀργήν. Διάφοροι δὲ ἦσαν αἱ συναγωγαί. Συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ. Διὰ τοῦτο συνεζήτουν, ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτὸν τι εἰπεῖν· ὁ δὲ γυνώτερον ἴσως διελέγετο, καὶ τὴν καυλὴν ἔλεγε τοῦ νόμου· ἢ οὐκ ἔλεγε μὲν, ἤνιπτετο δὲ· ἐπεὶ εἰ ἔλεγε φανερώς, οὐκ ἂν τῶν ψευδομαρτύρων ἔδδοντο. Ὅρα δὲ αὐτὸν οὐκ ἐπιτρέποντα τῷ διδάσκειν, ἀλλ' ἀναγκαζόμενον ὑπὸ τῶν συζητούντων. Τότε ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας. Οὐκ αὐτοὶ οἱ συζητοῦντες μαρτυροῦσιν· ἠλέγχθησαν γὰρ αὐτίκα φθόνῳ συκοφαντοῦντες· ἀλλ' ἑτέρους μισθοῦνται, ἵνα μὴ δόξη τὸ πρᾶγμα ἐπιθρεια εἶναι. Τὸν μὲν γὰρ Θεόν, ἐφ' οἷς ἐμιαίφουν, οὐκ ἐφοβοῦντο. Πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν ἀπέβλεπον. Ἔστησαν τε μάρτυρα; ψευδοῖς λέγοντας. Πανταχοῦ ἡ ψευδομαρτυρία. Οὐ γὰρ ἐβούλοντο ἀπλῶς ἀναιρεῖν, ἀλλὰ μετὰ ψήφου, ἵνα καὶ τὴν δόξαν, ὡς ἐνόμιζον, τῶν ἀναρπου-

res necessarias ordinati fuerunt. Et valde augebatur Hierosolymæ numerus discipulorum. Non simpliciter hoc dixit, sed ostendit quanta sit vis elemosynæ atque constitutionis.

VERS. 8. Stephanus autem, plenus fidei atque virtutis c, faciebat prodigia et signa magna in populo.

58 VERS. 9. Concitati sunt autem quidam de Synagoga, quæ Libertinorum appellatur, et Cyrenensium et Alexandrinorum, et eorum, qui erant ex Cilicia et Asia, qui cum Stephano disputabant.

VERS. 10. Qui cum non possent resistere sapientiæ atque Spiritui, qui loquebatur,

VERS. 11. Allegaverunt et subornarunt homines, qui dicerent se audivisse illum proferentem verba, quibus et Moyses contumelia afficeretur, et divina B majestas læderetur.

VERS. 12. Itaque commoverunt plebem et seniores, et Scribas, et adorti eum, rapuerunt et adduxerunt in concilium.

VERS. 13. Ac falsos testes producerunt, qui ita dixerunt: Homo iste non desinit verba contumeliosa adversus locum sanctum et legem proferre.

VERS. 14. Audivimus enim eum dicentem: Jesus Nazareus hic demolietur hunc locum, et mutabit ritus et instituta, quæ tradidit nobis Moyses.

VERS. 15. Cumque intuiti essent eum omnes, qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus tanquam angeli.

Vide ut etiam ex illis septem quidam erat eximius atque prælatus. Nam etiamsi ordinatio communis erat. attamen hic gratiam majorem adeptus est. Ac vide ut antehac prodigia non fecerit, sed posteaquam notus et clarus evasit: ut ostendatur solam gratiam non sufficere, sed ordinatione etiam opus esse, itaque incrementum Spiritui factum est: nam etiam in electione ante ordinationem testatur eum Spiritu plenum fuisse; sed dona sunt varia atque diversa. Concitati sunt autem quidam de Synagoga. Concitationem, exacerbationem eorum vocat, et iram. Erant autem diversæ Synagogæ. Qui disputabant cum Stephano. Idcirco disputabant ut cogerent illum aliquid dicere. Ille vero apertius fortasse disserebat, ac legem finem habere dicebat: aut, non dicebat quidem, sed innuebat ac D tecte significabat. Nam si plane ac palam dixisset, falsis testibus opus non habuissent. Vide autem ipsum non committere, nec occasionem præbere docendo, sed a disputantibus cogi. Allegaverunt et subornaverunt viros, qui dicerent. Non ipsi disputantes testificantur: statim enim deprehensum et animalversum esset, illos invidia motos calumniari falsumque crimen intentare: sed alios conducunt: ne res videatur esse importuna, contumeliosa atque injuriosa. Nam Deum quidem ob impiam as-

Variæ lectiones et notæ.

⁷¹ Desideratur in apographo, μεγάλα. ⁷² Desideratur item in apographo, τούτου. ⁷³ In vulgato hic adjectus est articulus, ὁ. ⁷⁴ In vulgato est πάντες οἱ καθήμενοι. ⁷⁵ δὴ, erunt.

• V. fortitudine.

nefarium cædem, qua se cruentabant, non timebant, sed existimationem hominum respiciebant. Ac falsos testes 59 perduxerunt, qui dicerent. Ubique falsum testimonium intentatur. Non enim simpliciter volebant interficere, sed lata sententia: ut etiam existimationem, ut rebantur, læderent eorum, qui interficerentur. Non dicebant autem: profert: sed, non desinit perferre. Audivimus enim eum dicentem: Jesus Nazarenus. Contumeliose, Nazarenus, inquit, demolietur hunc locum. Hoc item de Christo dicebant: qui destruxit templum hoc. Maxime enim templo metuebant. Est autem crimen ac disceptatio duplex: an mutaturus sit ritus et instituta, et alia pro iis instituturus et introducturus. Intuentes autem eum omnes, qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus tanquam faciem angeli. Venerunt et amabilem illum Deus effecerat. Quoniam enim nonnulla dicturus erat, ut statim ipso aspectu perterrefaceret eos, illustravit ejus faciem. Sunt enim etiam vultus spiritualis gratiæ pæni, amabiles diligentibus et reverendi inimicis.

CAPUT VII.

VERS. 1. Pontifex autem dixit: An utique hæc ita sunt?

VERS. 2. At ille dixit: Viri fratres et patres, audite: Deus gloriosus apparuit patri nostro Abrahamo cum esset in Mesopotamia, antequam habitaret in Charran.

VERS. 3. Ac dixit ad eum: Relinque patriam tuam, et cognatos tuos, ac veni in regionem, quam tibi ostendam.

VERS. 4. Tunc egressus de regione Chaldæorum, habitavit in Charran. Atque illinc, ubi mortuus erat ejus pater, traduxit eum in hanc regionem, quam vos nunc incolitis.

VERS. 5. Et non dedit ei in illa jure hæreditario possessionem, nec ubi pedis quidem vestigium poneret, ac pollicitus est se illam ei posterisque ejus obtinendam post illum esse daturum, cum sobolem non haberet.

VERS. 6. Locutus est autem ita Deus, fore, ut posteris ejus inquilini essent in regione aliena, et ab alienigenis in servitutem redigerentur ac tradendi essent, incommodisque et injuriis efficiendi annos quadringentos.

VERS. 7. Ac in nationem cui servierint, ego advertam, dixit Deus.

Illi facinora, quibus divina majestas lædebat, admittere non curabant: et hæc verba protulisse eum quibus divina majestas læderetur, criminum dabant. Ac Moses ubique insidet inimicis eorum; nam Dei negotia non eis ita curæ erant, ut instituta Mosis. Sed hic in principio elevat illorum opinionem, et probat nec templum, nec instituta esse alicujus pretii, nec fore, ut superent prædicationem Evangelii, ac Deum ex perdifficili-

μένων βλάψωσιν. Οὐκ εἶπον δὲ, ὅτι λαλεῖ, ἀλλ' οὐ παύεται λαλῶν. Ἀκηθόμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος. Οὐνειδιστικῶς, ὁ Ναζωραῖος, φησὶ, καταλύσει τὸν τόπον τούτων. Τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ εἶπον· ὁ καταλύει τὸν ναὸν τούτων. Πολλὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς εὐλάβεια περὶ τοῦ ναοῦ. Διὰ τὴν δὲ τὴν κατηγορίαν· εἰ ἀλλάξει τὰ ἱερά, καὶ ἕτερα ἀντετάξει. Ἀτενίσαντες δὲ εἰς αὐτὸν πάντες οἱ ἐν τῷ συνέδριῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου. Ἐπίχαριν ἐποίησεν αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλέ τινα εἶπεν, ἵνα εὐθέως τῇ προτοφῇ καταπλήξῃ αὐτοῦ, ἐδόξασεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον. Ἔστι γὰρ καὶ πρόσωπα χάριτος γέμοντα πνευματικῆς, ἐπίραστα τοῖς ποθοῦσιν, αἰδέσιμα δὲ τοῖς ἐχθροῖς.

B

ΚΕΦΑΛΑ Ζ'.

Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεὺς· Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως εἶχει;

Ὁ δὲ εἶπεν· Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε· ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ Πατρὶ ἡμῶν Ἀβραὰμ ὅτε ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρρᾶν.

Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτόν· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δεῖξω.

Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, ὤκησεν εἰς Χαρρᾶν⁷⁶. Καθεῖθεν, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετόκησεν εἰς τὴν γῆν ταύτην⁷⁷, εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε.

Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, οὐδὲ βῆμα ποδοῦ· καὶ ἐπηγγέλατο δοῦναι αὐτῷ εἰς κατάσχεσιν αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ⁷⁸ μετ' αὐτόν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου.

Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεός, ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸ⁷⁹ καὶ κακώσουσιν ἐπὶ τετρακόσια.

Καὶ τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγώ, εἶπεν ὁ Θεός.

Ἐκεῖνοι πράγματα βλάσφημα ποιοῦντες οὐκ ἐφρόντιζον, καὶ τούτῳ βήματα βλασφημίας ἐνεκάλουν· καὶ προσέκειτο αὐτοῖς πανταχοῦ Μωσῆς· ἐπιστῆ τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς σφῆρα αὐτοῖς, ὡς τὰ Μωσέως ἐμελεν· ἀλλ' οὕτως⁸⁰ ἐκ προορίων τὴν δόξαν αὐτῶν διαρεί⁸¹, καὶ κατασκευάζει· ὅτι οὔτε ὁ ναός, οὔτε τὰ ἱερά ἐστιν, καὶ ὅτι οὐ περιέσονται τοῦ κηρύγματος, καὶ ὅτι ἐξ ἀμηχάνων ὁ Θεὸς εὐμήχανα κατασκευάζει. Ὅρα γοῦν διὰ τούτων ὑφαινομένην δημηγορίαν αὐτῶν, ὅτι

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁶ κατοικήσιν ἐν Χαρρᾶν, est in vulgato. ⁷⁷ In vulgato, μετόκησεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην. ⁷⁸ In apographo est, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ, et ita repetitur in scholio sequenti. ⁷⁹ Itæ tres dictiones non sunt in vulgato ⁸⁰ ἐμελλεν, erat, et ἀλλ' οὕτως. ⁸¹ Ἰσ. διαρεί.

^d V. Et non dedit illi hereditatem in ea, nec partem pedis. ^e V. filium. ^f ac de gente, cui servierint, ego statnam. ^g Locus corruptus et mutilus.

πολλῆς ἀπολαύσαντες· ἀεὶ φιλάνθρωπίας, τοῖς ἐναν-
 τίαις τὸν εὐεργέτην ἡμεψάμετο, καὶ οἱ ἀδυνάτοις ἐπι-
 χειροῦσι. Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν πρὸ τοῦ
 τόπου γεγεννημένην, πρὸ τῆς περιτομῆς, πρὸ τῆς θυ-
 σίας, πρὸ τοῦ ναοῦ· καὶ οἱ οὐ κατ' ἀξίαν⁶¹ οὗτοι
 ἔλαβον, οὐδὲ περιτομήν, οὐδὲ νόμον· ἀλλὰ τῆς ὑπε-
 ρειότης μόνον ὁ μισθὸς ἦν ἡ γῆ, καὶ οὐδὲ περιτομῆς
 δοθείσης, ἡ ἐπαγγελία πληροῦται· καὶ οἱ τύποι
 ἦσαν. Καλῶς δὲ ἀρχόμενος, Θεὸν τῆς δόξης καλεῖ·
 Ἐπεὶ δὴ τοὺς ἀτίμους ἐνόησεν πιπτοῖκε. Λέγει δὲ
 οἱ καὶ ναὸς οὐκ ἦν, καὶ θείας ὕψους ἤξίωτο ὁ
 Ἀβραάμ, καὶ προγόνους⁶² Πέρσας εἶχε, καὶ ἐν ἄλλοι-
 τριά γῆ ἦν. Ὅρα δὲ πῶς ἀπάγει αὐτοὺς τῶν σωμα-
 τικῶν, καὶ τῶς ἀπὸ τοῦ τόπου· ἐπειδὴ καὶ περὶ τοῦ
 τόπου ὁ λόγος ἦν. Εἰ δὲ δόξης ἐστὶ Θεὸς ὁ Θεός, οὐ
 δεῖται τῆς παρ' ὁμῶν δόξης· τῆς διὰ τοῦ ναοῦ. Αὐτὸς
 γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς δόξης καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴ.
 Ἐξέλαθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου.
 Πῶς ἡ Γραφή φησιν· οἱ πατὴρ τοῦ Ἀβραάμ ἠθέ-
 λησεν ἐξελεθεῖν· Ἐνταῦθα δὲ λέγει, οἱ τῷ Ἀβραάμ
 ἐρρήθη, Ἐξέλαθε ἐκ τῆς γῆς σου· ἐντεῦθεν μάνθανο-
 μεν, οἱ ἀπὸ τῆς ὕψους τοῦ⁶³ τῆς γεγεννημένης πρὸς
 Ἀβραάμ, ἀπ' ἐκείνης ἐκινήθη καὶ ἠθέλησεν ἐξελεθεῖν
 ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων, οἱ οὗτοι οὐκ
 εἰσι τέκνα τοῦ Ἀβραάμ· ἐκείνοι, γὰρ εὐπειθῆς ἦν
 κατὰ τῶν καὶ πατριδῶν καὶ συγγενείας, οὗτοι δὲ ἀπει-
 θεῖς. Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν οὐδὲ βῆμα
 ποδός. Ὅρα πῶς αὐτοὺς ἀνάγει ἀπὸ τῆς γῆς. Διὰ τί
 οὐκ ἔδωκεν, ὅτι τύπος ἦν ἑτέρας γῆς, καὶ ἐπαγγελί-
 ατο δοῦναι αὐτῷ. Ὅρα· οἱ οὐκ ἀπλῶς πάλιν ἀνα-
 λαμβάνει· οὐκ, ἔδωκεν, φησὶν ἄλλ', ἐπαγγέλλατο. Εἰ
 δὲ πάροικος καὶ παρεπίδημος καὶ μετ' ὀλίγον ἀνα-
 λυεῖν μέλλων, πῶς κατέχειν ἠδύνατο; Σωζεται ἄρα
 καὶ κληρονομία τῷ Ἀβραάμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐ-
 τοῦ, ὁ ἐστὶ Χριστός, ὅτε καὶ συμβασιλεύσουσιν αὐτῷ
 οἱ ἄγιοι κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ
 τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ πάντων τῶν ἐθνῶν βασιλεύων. Καὶ
 τὸ σπέρμα αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, οὐκ ἔντος αὐτῶν τέκνου.
 Πάλιν τὸ δυνατὸν αἰνίττεται τοῦ Θεοῦ· τὸ ἐξ ἀμηχά-
 νων ποιεῖν. Τὸν γὰρ ἐν Περσίδι καὶ τοσοῦτον ἀπ-
 ἔχοντα Κύριον τῆς Παλαιστίνης ἔφησε ποιήσειν.
 Πολλῇ δὲ ἐνταῦθα δείκνυται, καὶ τοῦ Θεοῦ φιλάνθρω-
 πία, καὶ ἡ τοῦ Ἀβραάμ πίστις. Τὸ γὰρ, οὐκ ἔντος
 αὐτῷ τέκνου, δείκνυσι τὴν ὑπακοήν καὶ τὴν πίστιν·
 καίτοι τὰ γινόμενα τοῦναντίον ἐπιθεῖν ὑπολαμβάνει·
 μετὰ γὰρ τὸ ἐλθεῖν οὐκ εἶχε βῆμα ποδός· ἀλλ'
 οὐδὲ πάλιν εἶχεν. Ἐλάλησε δὲ αὐτῷ. Θεός, οἱ ἐστὶ
 τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῆ ἄλλοτρίᾳ. Ὅρα πρὸ
 πύλων ἐπὶ τῆς ἐπαγγελίας καὶ ὁ τῆς ἐπαγγελίας τέρ-
 πος, καὶ οὐδαμοῦ θυσία, καὶ οὐδαμοῦ περιτομή. Δεί-
 κνυσι δὲ διὰ τούτων, πῶς ὁ Θεὸς ὑφείκει τοὺς Ἰσραη-
 λίτας πάσχειν κακῶς· καίτοι οὐδὲν ἔχον αὐτοῖς ἐγ-
 καλεῖν. Καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ καὶ παραδώσουσιν
 αὐτὸ, καὶ κακώσουσιν αὐτὸ ἐπὶ τετρακίσια. Οὐ μά-
 χεται τοῖς ἐνταῦθα τὰ ἐν τῇ Ἐξόδῳ γεγραμμένα.
 Ἐκαὶ γὰρ εἰρηται, μετὰ ὑλ' ἐπὶ ἐξήλθεν ἡ δύναμις

A bus et arduis admodum facilia atque expedita effi-
 cere. Nota enim per hæc ipsa concionem pertexi :
 nempe, quod magna semper humanitate usi con-
 trariis benefactorem compensarint : et quod ea,
 quæ fieri non possint, aggrediantur. Ostendit autem
 promissionem quoque factam esse antequam locus
 ille, antequam circumcisio, antequam sacrificium,
 antequam templum esset : et hos non quod me-
 ruisent, accepisse neque circumcisionem, neque
 legem : sed obedientiæ dumtaxat mercedem fuisse
 terram : ac ne circumcissione quidam data promis-
 sionem impletam ac præstitam fuisse, sed illas res
 futurorum et eorum quæ postea acciderunt fuisse
 figuras. Pulchre autem in principio Deum gloriæ
 vocat, quoniam ignominiosos claros fecit. Dicit
 autem : et templum non fuisse, et Abrahamum
 dignum iudicatum esse, qui Deum videret : et ma-
 jores ejus fuisse Persas, et ipsum in terra aliena
 fuisse versatum. Ac vide, ut eos a corporeis abdu-
 cat, et in primis a loco, quandoquidem etiam de
 loco sermo erat. Quod si gloriæ Deus est Deus,
 non opus habet, ut a vobis gloriam per templum con-
 sequatur. Ipse est enim gloriæ et omnium bonorum
 fons. Relinque patriam tuam et cognatos tuos. Qui sit,
 ut Scriptura dicat, patrem Abrahami voluisse egredi
 extra patriam suam ? Ille vero dicit, ad Abrahamum
 dictum esse, Egredere extra patriam tuam ? Hinc do-
 cemur, a visione illa Dei quæ contigit Abrahamo, mo-
 tum fuisse patrem ejus, ac voluisse exire. Per hæc
 autem ostendit hos non esse sobolem Abrahami. Nam
 ille dicto audiens erat, cum et patriam et cogna-
 tos reliqueret : hi vero inobedientes. Ac non dedit
 ei in ea jure hæreditario vel vestigium pedis. Vide,
 ut subducat eos a terra. Quare non dedit ? quia si-
 gura erat illa alterius terræ. Ac pollicitus est, se
 ei daturum esse. Videsne eum non simpliciter ac
 sine causa rursus repetere ? Non dedit, inquit, sed
 pollicitus est. Idcirco non dedit : quoniam se il-
 lam ei possidendam daturum esse pollicitus est.
 Quod si inquilinus et advena et paulo post remi-
 graturus erat, quomodo obtinere ac possidere po-
 terat ? Servatur igitur etiam hæreditas Abrahamo
 per sobolem ejus, qui est Christus : quin etiam
 una cum illo regnaturi sunt sancti, prout scriptum
 est, cum venerit in gloria Patri sui omnium gen-
 tium Rex. Posterisque ejus post illum, cum sobolem
 non haberet. Rursus divinam innuit potentiam :
 nempe illum ex difficilibus facilia efficere posse.
 Nam cum qui erat in Perside, ac tanto locorum
 intervallo distabat, dominum Palæstinæ se factu-
 rum esse dixit. **61** Magna autem hic demonstra-
 tur et humanitas Dei, et fides Abrahami : nam il-
 lud : Cum sobolem non haberet, obedientiam ostendit
 ac fidem, quanquam ea, quæ fiebant, ut con-
 trarium existimaret, eum adducebant. Nam postea
 quam venit, non habuit passum pedis. Ac ne rursus

Variaë lectiones et notæ.

⁶¹ οὐκ ἀταξία, erat. ⁶² πρὸ γένους erat. ⁶³ Δείκνυσι τὸν Θεόν.

quidem habuit. Locutus est autem ita Deus, fore, ut posteri ejus iniquissimi essent in regione aliena. Vide ante quot annos facta promissio sit, et promissionis modus, ac nusquam sacrificium, et nusquam circumcisio. Ostendit autem per hæc, quomodo Deus permetteret Israelitas affigi et incommodis affici, quanquam nihil haberet, quod eis crimini daret. Et ab alienigenis in servitutem redigerentur ac tradendi essent, incommodisque et injuriis afficiendi annos quadringentos. Non pugnant cum iis quæ hic dicuntur, illa quæ scripta sunt in Exodo. Illic enim dictum est: post annos 430 exivit exercitus Domini de terra Ægypti, hic autem, post 400, ait. Sed credere oportet, non dictum fuisse, completis annis 400, exivisse: sed post ab 75 anno usque ad 100 anni 25, Isaaci anni 60, Jacobi anni 91, Josephi anni 110. In Ægypto ann 144, simul omnino anni 430. Ait autem, Incommodisque et injuriis afficient illos annos quadringentis: ac postea venient et colent me: ut, postea, significetur per illos triginta annos. Ac de gente cui servierint, egostatuum, dicit Deus. Ne illi quidem, quæ eos incommodis et injuriis afficiebant, impune hæc faciebant. Etenim acerba ac gravi servitute premebantur. Non enim ut servos, sed ut inimicus et hostes eos tractabant.

Atque posthæc egredientur, et colent me in loco B hoc.

VERS. 8. Et dedit ei testamentum circumcisionis, et sic genuit Isaacum, et circumcidit eum die octavo: et Isaacus Jacobum: et Jacobus duodecim patriarchas.

VERS. 9. Et patriarchæ invidia stimulante Josephum vendiderunt in Ægyptum. Et aderat illi Deus.

VERS. 10. Et eripuit eum ex omnibus afflictionibus ejus: ac dedit ei gratiam et sapientiam apud Pharaonem regem Ægypti adeo, ut præficeret eum Ægypto totique domui suæ.

VERS. 11. Invasit autem famies totam Ægyptiacam regionem et Chananeam, et afflictio magna: et non poterant nostri majores sibi cibaria nancisci.

VERS. 12. Cum audisset autem Jacobus frumentum esse in Ægypto, eo majores nostros primum emisit.

62 VERS. 13. Et cum iterum illo missi essent, agnitus est Josephus a fratribus suis, et innotuit Josephi genus Pharaoni.

VERS. 14. Misit itaque Josephus qui accerserent patrem suum Jacobum et omnem cognationem ad capita hominum septuaginta quinque.

VERS. 15. Descendit autem Jacobus in Ægyptum, et mortuus est ipse et majores nostri.

VERS. 16. Et transportati sunt in Sichem, positique in monumento, quod emerat Abraham pretio argenti a filiis Emoris filii Sichemi.

Posteris quæ promiserat, majoribus incommoda concedit. Porro lege idcirco cautum est, ut patres præputium circumciderent: quia Abraham de terra

Κυρίου ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ἐνταῦθα δὲ, μετὰ τὸ, γῆν. Ἄλλ' πιστεύουσα: δαί, ζεὶ οὐκ ἐρρέθη, ὡς πληρωθέντων τῶν ὑ' ἐτῶν ἐξέβηθον· ἀλλὰ μετὰ ὑ' ἔτη. ὅπερ ἐμφαίνει καὶ τὰ λ' Ἀβραὰμ ἀπὸ οσ' ἔτους ἕως ἕκαστον, ἔτη κε', Ἰσαὰκ ἔτη ε', Ἰακώβ ἔτη ἐννενηκόντα ἕν, Ἰωσήφ ἔτη ρι', ἐν Αἰγύπτῳ ἔτη ρμδ', ὁμοῦ ἔτη υλ'. Φησὶ δὲ, καὶ κακώτερον αὐτῷ ἔτη τετρακόντια, καὶ μετὰ ταῦτα δὲ ἐλευσονται καὶ λατρεύσουσι μοι, τοῦ, μετὰ ταῦτα, ἐν τοῖς λ' ἔτεσι σηματονομένου καὶ τὸ ἔθνος, ᾧ ἐὰν δουλεύουσι, κρινῶ ἐγώ, εἶπεν ὁ Θεός. Οὐδὲ οἱ κακούντες αὐτοὺς ἀτιμωρητὰ ταῦτα ἐποίουν. Καὶ γὰρ πικρὰν καὶ βαρεῖαν ὑπέμενον τὴν δουλείαν· οὐ γὰρ ὡς δούλους, ἀλλ' ὡς ἐχθροὺς καὶ πολέμοις ἐχοῶντο.

annos 400, quod significat etiam illos 30 Abrahami In Ægypto ann 144, simul omnino anni 430. Ait autem, Incommodisque et injuriis afficient illos annos quadringentis: ac postea venient et colent me: ut, postea, significetur per illos triginta annos. Ac de gente cui servierint, egostatuum, dicit Deus. Ne illi quidem, quæ eos incommodis et injuriis afficiebant, impune hæc faciebant. Etenim acerba ac gravi servitute premebantur. Non enim ut servos, sed ut inimicus et hostes eos tractabant.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται καὶ λατρεύσουσι μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς, καὶ οὕτως ἔγέννησε τὸν Ἰσαὰκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ καὶ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακώβ, καὶ ὁ Ἰακώβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας.

Καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσαντες τὸν Ἰωσήφ ἀπέδωκεν εἰς Αἰγύπτου· καὶ ἦν ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ.

Καὶ ἐξελέτο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραῶ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἰγύπτου καὶ ὅλον τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Ἦλον δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ Χαναν, καὶ θλίψις μεγάλη, καὶ οὐκ εἴρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν.

Ἀκούσας δὲ Ἰακώβ οὖτοι οἴτου ἔν Αἰγύπτῳ, ἐξεπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν πρῶτον.

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεργωρίσθη Ἰωσήφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ Φαριῶ τὸ γένος τοῦ Ἰωσήφ.

Ἀποστείλας δὲ Ἰωσήφ μετεκαλέσαστο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε.

Κατέβη δὲ Ἰακώβ εἰς Αἰγύπτου, καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν.

Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμ καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, ᾧ ὠνήσαστο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμορ, τοῦ Συχέμ.

Τοὺς ὑστερον τὰ ἐπηγγελμένα, προτέροις τὰ κακὰ συγχωρεῖ. Περιτέμνεσθαι δὲ τὴν ἀκροβυστίαν διὰ τοῦτο τοῖς πατράσι νομοθετεῖται· ἐπειδὴ ὁ

Variæ lectiones et notæ.

⁶² ἀλλ' ἀπειρησά, erat. ⁶³ In vulgato est, οὗτος. ⁶⁴ In vulgato est, οἴτα. ⁶⁵ In vulgato hic præponitur, καί. ⁶⁶ In nonnullis excusis exemplaribus scribitur, Ἐμορ. In sequenti scholio scribitur Ἐμορ. ⁶⁷ Ἰσ. τοῖς.

Ἄβρααμ ἐκ τῆς Χαλδαίων ἀπῆρε. Χαλδαίους δὲ ἐπετίτραπτο κατὰ τὰ πατριὰ σφρων ἦδη, καὶ ὅτι καὶ Μήδοι καὶ Πέρσαις μητράσι καὶ ἀδελφαῖς ἐπιμίγνυσθαι, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας περιτέμνεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας, τῇ οικειότητι τῆς σαρκὸς ἀποταττόμενος, καὶ τοὺς τῆς συγγενείας ἀθεμίτους ἀρνούμενος γάμους. Ἄλλοι δὲ φασί διὰ τοῦτο προστετάχθαι τῷ Ἀβραάμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ τὴν περιτομὴν, ἵνα ὄφλον εἴη, ὡς ἐξ αὐτῶν ἔσται ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα. Γινώσκωμεν γὰρ ὡς ἐν σαρκὶ περιτομῇ, τυπικῶς γινόμενη τὸ παλαιόν, εἰκόνα ἐπέειχε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος, διὰ τῆς ἀποβολῆς τῆς ἀκροβυστίας, τὴν ἄρνησιν δηλοῦσα τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Καὶ υἱὸς ποιοῦσα τοὺς περιτεμνομένους Θεοῦ. Καὶ περιέτεμεν αὐτῶν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ. Ἐν πρώτοις Ἰσαὰκ τῇ ὀγδόῃ περιτέμνεται ἡμέρᾳ ὅθεν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ὁ δὲ Ἰσμαὴλ ἔγ' ἐνισυτῶν ὑπάρχων διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ Ἰσραηλιταὶ οὕτως περιτέμνονται, ὡς Ἰωσήφως φησι. Ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. Οὐδὲν ἔχοντες ἐγκαλεῖν τῷ ἀδελφῷ, ἀλλ' ἐλθόντα ἐπὶ τροφὴν τὴν αὐτῶν, κακῶς διέθηκιν, καὶ οὐκ εἰδότες, οὗτοι συνέπραττον τῇ προφητείᾳ, καὶ σωτηρίας αἰτίοι καὶ ἀκόντες, εἰ καὶ μετὰ πολλοὺς πειρασμοὺς, αὐτῷ γεγονότες εἰς ἐαυτοὺς μέγα δέος, καὶ οὐ φορητὴν ἀσχύνην περιέτρεψαν· εἰ καὶ Ἰωσήφ ἀμνηστικῶς φέρων, οὐδὲν δαινόν ἐἰς αὐτοὺς ἐξεργάσατο, ἀλλὰ καὶ λιμῶντοντας ἔθρεψε καὶ γνωρίμους τῷ Φαραῶ κατέστησε. Καὶ ἐτελεύτησαν αὐτὸ, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ μετατέθησαν εἰς Συχέμ· εἰς Συχέμ ἐτάφησαν οἱ πρὸ τῶν Ἀβραάμ καὶ οἱ πατριάρχαι, ἧτις ἐκαλεῖτο τάχα Σύχημα. Αὐτὸς γὰρ ὠνόμασε παρὰ Ἐμμὲρ ὁ Ἀβραάμ, ἵνα θάψῃ ἐκεῖ Σάρραν. Καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι. Τοῦτο εἰπὼν, δείκνυσσι ὅτι οὐδὲ μέχρι ταύτης γέγονε κύριος ὁ Ἀβραάμ.

que in monumento. Hoc dicto ostendit, Abrahamum **Καθὼς δὲ ἐγγύζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας ἧς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ηὐξήσεν ὁ Λῶδς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ.**

Ἄχρι ὃδ' ἀνέστη βασιλεὺς ἕτερος, ὃς οὐκ ἴδεν τὸν Ἰωσήφ.

Ὁυτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκύκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοῦ ποιεῖν ἐκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι.

Ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωϋσῆς, καὶ ἦν ἀστειὸς τῷ Θεῷ, ὃς ἀντιτάξῃ μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Ἐκτεθέρα δὲ αὐτὸν ἀνέλαστο ἡ θυγάτηρ Φαραῶ, καὶ ἀνθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν.

Καὶ ἐπαυδαύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων· ἦν δὲ δυνάτης ἐν λόγοις καὶ ἔργοις.

Ὡς δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσαρακονταετῆς ὁ χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ.

Varia lectiones et notæ.
 ὦ τοῖς, erat. ἄχρι, est in vulgatis. ὁ αὐτοῦ, non est in vulgato. Ἐν vulgato hoc loco repetitur, αὐτὸν, sed redundare videtur. Ἐν hic in vulgato adjectivus articulus, τῇ. Ἐν vulgato est, τεσσαρακονταετής.
 ἂ V. circumveniens genus nostrum. ἂ V. ne virificarentur.

A Chaldaeorum profectus est. Chaldaeis autem patriis eorum moribus, quemadmodum nimirum etiam Medis ac Persis, permissum erat, ut cum matribus et sororibus connubio jungerentur: ob hanc causam circumcidebat carnem præputii, quod propinquitati atque conjunctioni carnis renuntiaret, et illicitas cognatarum nuptias renueret ac recusaret. Alii autem dicunt, idcirco Abrahamo posterisque ejus injunctam et mandatam esse circumcisionem, ut planum fieret Christum ex illis, quod attinet ad carnem, esse nasciturum. Scimus enim eam, quæ antiquitus per figuram fieri solebat, in carne circumcisionem, imaginem in sese habuisse salutaris baptismatis, per abjectionem et amissionem præputii recusationem declarans carnalis originis et naturæ, et filios Dei efficiens eos, qui circumcidentur. Et circumcidit eum die octavo. In primis Isaac circumciditur die octavo: unde etiam Judæi: Ismael autem cum natus esset annos tredecim, idcirco etiam qui ab illo orti sunt Ismaelitæ, ita circumcidentur, ut inquit Josephus. *Vendiderunt in Ægyptium.* Cum nihil haberent, quod crimini darent fratri: sed, cum venisset ut eos cibo juvaret, male de eo statuerunt: ac vescientes isti propitiam adjuvabant, ac salutis ei facti auctores etiam invitati, etsi post multas tentationes, quæ illi acciderunt, in seipsos magnum metum et intolerandum pudorem converterunt: quanquam Josephus injuriam dissimulans, non solum nullo incommodo eos affecit, verum etiam fame laborantes aluit, ac Pharaoni notos effecit. Et mortuus est ipse et majores nostri, et transportati sunt in Sichem. In Sichem sepultus est Abraham et patriarchæ: quæ forsitan Sycema vocabatur. Ipse enim Abraham emerat ab Emore, ut illic Sarram sepeliret. Positum sepultura quidem tenuis terræ dominum fuisse.

63 VERS. 17. *Ut autem appropinquabat tempus promissionis, quam Deus jurejurando firmaverat Abrahamo, crevit populus ac multiplicatus est in Ægypto.*

VERS. 18. *Quoad alius exortus est rex, qui non noverat Josephum.*

VERS. 19. *Is nostræ genti imponens et illudens usque adeo vexavit majores nostros et afflixit, ut cogerentur suarum mulierum partus exponere, ne vici remaneret.*

VERS. 20. *Qua tempestate natus est Moyses, et erat Deo gratus et acceptus: qui nutritus est in domo patris sui mensæ tres.*

VERS. 21. *Expositum autem eum suscipit filia Pharaonis.*

VERS. 22. *Et educavit eum sibi pro filio, et institutus est Moyses omni sapientia atque doctrina Ægyptiorum: ac potens erat dicis et factis.*

VERS. 23. *Ut autem complebatur ei tempus annorum quadraginta, venit ei in mentem intrare fratres suos filios Israelis.*

VERS. 24. *Et conspicatus quemdam injuriā affici, A defendit eum, ac percusso Ægyptio vindicavit eum, qui opprimebatur.*

VERS. 25. *Putabat autem fratres suos intelligere, Deum eis per suam manum dare salutem. Sed illi non intellexerunt.*

VERS. 26. *Postero die interemit illis pugnantibus et pacem inter eos conciliare conabatur his verbis: Viri, fratres estis vos: cur alter alterum injuriā afficitis?*

VERS. 27. *At is, qui proximum injuste ladebat summovit eum dicens: Quis te prætorem et judicem constituit super nos?*

VERS. 28. *Numquid interficere me vis, quemadmodum heri Ægyptium interfecisti?*

Hoc quod dicit, appropinquabat tempus promissionis, indicat eos ne in quadringentis quidem illis annis crevisse: sed finem appropinquaturum esse. Nam jam in Ægypto præturierant anni plures quam quadringenti. Crescebat autem populus et multiplicabatur in Ægypto. Si illud, quod Josepho contigit, est mirabile, ut nimirum a fratribus venderetur, et venditus illos servaret: hoc mirabilius est, quod rex aiebat illum qui erat ejus imperium evorsurus; qui tollendus erat ab illo, a quo capitis condemnatus erat, erudiebatur et educabatur ad evertendum eum, a quo educabatur. Cæterum quod dicit, ut cogeret illos exponere infantes ne remanerent in vita, inquit illum patrem infantes tollere noluisse. Ac vide, quibus rebus diabolus conabatur evertere Dei promissionem, per hæc eam crevisse. Malis et in omnibus **64** Israel afficiebatur, sed crescebat et multiplicabatur. Nam idcirco Moyses etiam in domum regiam recipitur et educatur, et instituitur ac rursus in exilium agitur: sed in exilio dignus judicator cui illa visio contingat, ac populi moderatio atque ducatus ei mandatur: sic etiam efficit ut venditus servus regnaret, ubi serviebat. Porro, quod dicit *ἀστέος*, id sonat, urbanus, ponitur pro, gratus seu acceptus scilicet Deo. Expositum autem eum sustulit filia Pharaonis. Genuerant parentes, animadvertent eum esse pulchrum. Flos enim gratiæ præverterat ætatem ^k: conspicati autem illius pulchritudinem, ei placebant, sed metu edicti absconderunt. Victi sunt, ac metu impellente abjicere in animum induxerunt. Atqui edictum misericordia moti eludunt, factaque arca ad imitationem illius quæ facta est ea tempestate qua visit Noë, et invocato Deo Noë, una cum arca puerum projecerunt in flumen, ut et edicto parere viderentur, et

Και ἰδὼν τινα ἀδικοῦμενον, ἠμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπερσυνμένῳ, κατὰ τὴν τὸν Αἰγύπτιον.

Ἐνόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ, οἱ δὲ θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ διδωσάτω αὐτοῖς σωτηρίαν· οἱ δὲ οὐ συνήκαν.

Τῇ τε ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλωσεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην· εἰπὼν· Ἄνδρες, ἀδελφοὶ ἔστε ὑμεῖς· ἵνα τί ἀδικεῖτε ἀλλήλους;

Ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπόσωτο αὐτὸν εἰπὼν· Τίς σε κατέστησεν ἀρχοῦτα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμῶν;

B Μὴ ἀναλεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρέσων ἀντιλεῖς χθὲς τὸν Αἰγύπτιον;

Τὸ, ἠγγίζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας, τοῦτο ἐνδεικτικὸν ἐστίν, ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς τετρακοσίοις ἔτεσιν, αὐτοὺς αἰξί· ἀλλ' ὅτι ἐμελλεν ἠγγίζειν τὸ τέλος. Καίτοι ἤδη ὅση ἦν παρελθούσα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ πάλσινα. Πέψθη δὲ ὁ λαὸς καὶ ἐπληθύνετο ἐν Αἰγύπτῳ. Εἰς ὃ ἐκείνο τὸ τοῦ Ἰωσήφ θαυμασιόν, ὅτι ὑπ' ἀδελφῶν ἐπράθη καὶ ἔσωσεν ὁ πρῶτος, τοῦτο θαυμασιώτερον, ὅτι βασιλεὺς ἔτριψεν αὐτὸν τὸν μέλλοντα καθαιρῆσαι αὐτοῦ τὴν ἀρχήν. Ὁ μέλλων ἀναρῆσθαι ὑπὸ τοῦ καταψηρισμένου αὐτοῦ θανάτου, ἐπαιδεύετο καὶ ἐτρέφετο ἐπὶ καθάρσει τοῦ τρέφοντος. Τὸ δὲ τὸ ποιεῖν ἐκεῖνο ⁶⁶ ἔκδοτα τὰ βρέφη εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, αἰνιττεται ὡς μὴ βουλόμενον φανερώς τὴν ἀναίρεσιν ποιεῖσθαι τῶν βρεφῶν. Καὶ ὅρα ὅτι δι' ὧν ὁ διάβολος ἐπιχειρεῖ ὁ καταλύει τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τούτων ἤβητο. Ἐξακούτο γὰρ ὁ Ἰσραὴλ· ἀλλ' ἤβητο καὶ ἐπληθύνετο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Μωσῆς ἐν οἴκῳ βασιλικῷ ἀναλαμβάνεται καὶ ἐτρέφεται καὶ παιδεύεται, καὶ πάλιν φυγαδεύεται· ἀλλ' ἐν τῇ φυγαδίᾳ, τῆς ὕψους ἐκείνης ἀξιοῦται, καὶ τὴν δημογωγίαν ἐπιχειρεῖται. Ἰδὲτω καὶ τὸν πρῶτον δοῦλον ποιεῖ βασιλεύειν, ἔνθα ἦν ὁ δοῦλος, τὸ δὲ ἀστέος, ἀντί τοῦ, εὐάριστος τῷ Θεῷ. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἀνελετο ἡ θυγάτηρ Φαραῶ. Ἐγέννησαν οἱ γονεῖς, εἶδον ὅτι καλόν. Προήνθει γὰρ ἡ χάρις· θεασάμενοι δὲ ὅτι καλόν, ἐφείλοντο. Φοβούμενοι δὲ τὸ πρῶτον ², ἐκρυψάν· ἐκκλήθησαν καὶ ἔτριψαν βῆσαι διὰ τὸν φόβον, σφιζονται δὲ τὸ πρῶτον, διὰ τὰ σπλάγχνα, καὶ κλιωτὸν ποιησάμενοι πρὸς μίμησιν τῆς γενομένης ἐπὶ Νῶε καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Νῶε ἐπικαλεσάμενοι, ἐβῆσαν τὸν παῖδα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ μετὰ τῆς κλιωτοῦ, ἵνα καὶ δοκῶσι πείθεσθαι τῷ πράγματι ³, καὶ ἀσφαλισσῶνται τὸν παῖδα. Καὶ οἱ μὲν βίπτουσιν· ὁ δὲ θεὸς παρακαλεῖται ἀγνοοῦσιν τῇ θυγατρὶ Φαραῶ, ἐξελθεῖν ἐπὶ τὸν ποταμόν· ἐξῆλθεν ἀγνοοῦσα,

Varie lectiones et notæ.

⁶⁶ In vulgato est, ἐφ' ἡμῶν· in apographo, ἐφ' ἡμῶν, et ita repetitur in sequenti scholio. ¹ Ἰσ. εἰ, et sic verto. ² τοῦ ποιεῖν ἐκεῖνο, Ἰσ. ³ ἐπιχειρεῖ, erat. ⁴ ἦ, erat. ⁵ Ἰσ. πρόσταγμα, hic et infra. ⁶ προσημασμέναι, Ἰσ.

¹ Verabatur et affligebatur Israel. ^k Verbum pro verbo redditum sonat, « præflorebat enim gratia. »

καὶ εἶπεν ὁ οὐκ ἐξήτει, καὶ ἐσώθη Μωϋσῆς διὰ
 συμβόλων τῆς κοινῆς σωτηρίας τῆς Ἑκκλησίας. Ἦ,
 γὰρ κινωτὸς ἀπὸ ξύλου ἦν, καὶ ξύλον ἀπὸ ὕδατος,
 καὶ σωτηρία τῷ ἀπαγορευθέντι· καὶ ἡ ἀναλαβούσα,
 οὐκ Ἰουδαία, ἀλλ' ἐξ ἔθνων καὶ Αἰγυπτία. Καὶ
 ἡ παιδεύθη Μωϋσῆς πάση σοφίᾳ Αἰγυπτίων. Οὕτε
 Μωϋσῆς, οὕτε οἱ περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιὴλ ἑμαθόν
 ἂν τὴν ξένην παιδείαν, εἰ μὴ ἀνάγκη καὶ βία δε-
 σποτῶν. Καὶ γὰρ ἐν οὐδενὶ αὐτῇ κέρχρηται· εἰ
 μήπου εἰποι τις ἔτι καλὸν ἦν μαθεῖν, πρὸς τὸ ἀνα-
 τρέψαι τὰς ἐκείνων ἀπάτας. Καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν
 ὁ Μωϋσῆς τῷ καταπονομένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύ-
 πτιον. Οὐ θυμῷ εἴλας ὁ οὐδὲ ὀργῇ νικηθεὶς, ἀνείλεν
 ὁ Μωϋσῆς, ζήλω δέ. Τὸ δὲ ζήλω Θεοῦ γενόμενον,
 κτλ φόνος ἦ, οὐκ ἔστι φόνος. Ὁ γοῦν Φινεὺς δύο ἐν
 μιᾷ χειρὶ φονεύσας ἤκουσε, καὶ ἔστη Φινεὺς καὶ
 ἐξιδάσατο, καὶ ἐκόπασιν ἡ θραῦσις. Ἄ δὲ ἐποίησε
 Μωϋσῆς αἰνίγμα ἦν ἀγνωστομένων πραγμάτων. Τὸ
 γὰρ γινόμενον τοῦτο σημεῖον ἦν ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς
 δεῖξαι Μωϋσέω; ἡ Αἰγυπτίους ἀποκτείνει, τοὺς δὲ
 Ἰσραηλίτας σώζειν. Ἐνόμιζε δὲ συνίνατι τοὺς ἀδελ-
 φούς αὐτοῦ, ὅτι διὰ χειρὸς αὐτοῦ διδωσιν αὐτοῖς
 σωτηρίαν. Καίτοι δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἐδείκνυτο ἡ
 προσηγορία· ποίας οὖν συνέσεως χρεῖα; Ἄλλ' ὁμοί;
 οὐδ' οὕτω συνέσαν. Τῇ τε ἐπιούσῃ ὥσθη αὐτοῖς μα-
 χηρόμενοι, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην. Ὁ δὲ
 εἶπε ἐπὶ τοῦ Αἰγυπτίου τὸν θυμὸν, ὅρα πῶς μετ' ἐπι-
 εικαία διαλέγεται· ἄνδρες, ἀδελφοί ἔστε ὁμοί, ἵνα
 τι ἀδικεῖτε ἀλλήλους; Ὅρα δὲ τίς σε κατέστησεν
 ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμῶν; Τὰ αὐτὰ βήματα δ'
 πρὸς τὸν Χριστὸν ἔλεγον. Οὕτως ἔθος Ἰουδαίους,
 ἀδικεῖν ἐπεργετούμενους.

A puerum protegerent atque tuerentur. Atque illi
 quidem abjiciunt : Deus autem imprudenti filia
 Pharaonis hortator et auctor est ad flumen ex-
 eundi. Exiit rei ignara, et inventi, quæ non quære-
 bat : ac servatus est Moyses per symbola ac signa
 communis Ecclesiæ salutis. Etenim arca erat de
 ligno, et lignum de aqua : atque ita salus contingit
 desperato : ac quæ suscepit non erat Judæa,
 sed gentilis et Ægyptia. Et institutus est Moyses
 omni sapientia atque doctrina Ægyptiorum. Neque
 Moyses, neque Ananias et Daniel peregrina disci-
 plina erudiri et institui sustinuisent, nisi necessi-
 tate et vi dominorum cogente. Etenim nulla in re
 ea sunt usi : nisi forte dixerit quis, pulchrum
 fuisse discere ad evertendum illorum fraudes et
 imposturas. Ac percusso Ægyptio, vindicavit eum,
 qui opprimebatur. Non cupiditate atque furore
 impulsus, neque ira victus, sed zelo ac studio Dei
 adductus Moyses Ægyptium sustulit de medio.
 Porro quæ studio Dei sit, etiamsi cæles sit, exdes
 non est. Nam de Phineeso, qui una manu atque
 icu duos occidit, dictum est : Et stetit Phinees, et
 iram placuit, et cessavit infirmitas et plaga. Cæte-
 rum quæ fecit Moyses ænigma erat, et involuerum
 rerum incognitarum. Nam hoc, quod fiebat,
 signum rei futuræ erat, nempe Deum per Moysen
 Ægyptios interfectorum, Israelitas autem esse ser-
 vaturum. Putabat autem intelligere fratres suos,
 Deum eis per suam manum dare salutem. Atqui
 per ipsa facta præsilium declarabatur : quæ igitur
 intelligentia requirebatur? Verumtamen ne sic
 quidem intelligebant. Ac postridie intervenit illis
 pugnantibus et concordiam inter eos conciliare
 semocinetur, qui adversus Ægyptium furorem

conhabatur. Vide qua humanitate atque benignitate
 ostenderat : 65 Viri, fratres estis vos, cur alterum injuste leditis? Sed vide : Quis te prætorem
 et iudicem constituit super nos? Eadem verba, quæ ad Christum dicebant. Ita mos est Judæis,
 ut beneficium accipientes injuria afficiant.

Ἐφυγε δὲ Μωϋσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ
 ἐγένετο πάροικος ἐν τῇ Μαιδιαν, οὗ ἐγέννησεν
 υἱούς δύο.

Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, φεβη
 αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἄγγελος Κυρίου
 ἐν φλογὶ πυρὸς βάρου.

Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἰδὼν ἐθαύμαζε τὸ ὄραμα. Προσ-
 ερχομένου δὲ αὐτοῦ καταροῆσαι, ἐγένετο φωνὴ
 Κυρίου πρὸς αὐτόν·

Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, D
 καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἐτρεμοῖς
 δὲ γενόμενος Μωϋσῆς, οὐκ ἐτόλμα καταροῆσαι.

Ἐίπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος· Λύσον τὸ ὑπόδημα τῶν
 ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ ἕστηκας ἡ γῆ
 ἁγία ἐστίν.

Ἰδὼν εἶδον τῆς κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου, τοῦ
 ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα.

VERS. 29. Fugit autem Moyses ob hoc dictum et
 factus est peregrinus et inquilinus ¹ in terra Madian,
 ubi genuit filios duos.

VERS. 30. Et expletis annis quadraginta apparuit
 ei in solitudine montis Sina angelus Domini in rubo
 ignis flamma confligente.

VERS. 31. Quod spectrum Moyses conspicatus admi-
 ratus est. Cum autem visendi causa accederet, acci-
 dit ad eum Domini vox :

VERS. 32. Ego sum Deus majorum tuorum : Deus
 Abrahami, Deus Isnaci, Deus Jacobi. Moyses
 autem tremefactus animadvertere et intueri non au-
 debat.

VERS. 33. Sed Dominus ad eum, Solve, inquit,
 calceos pedum tuorum : locus enim, in quo consistis,
 terra sancta est.

VERS. 34. Vidi, vidi inquam, incommoda et mise-
 rias populi mei, qui est in Ægypto : ac gemitum

Varie lectiones et notæ.

¹ εἴλας. erat. ² Μωϋσεῖα erat. ³ ἀποκτείνειν, Ἰσ. ἀποκτείναν. ⁴ ἐστῆκας. erat, ut infra.
¹ V. advena.

corum audiui. Itaque ad eripiendum et liberandum eos descendi, et nunc veni, mittam te in Ægyptum.

Fugit autem Moyses. Ac ne hujus quidem fuga æconomiam, id est, providentiam atque dispositionem Dei exstinxit. Expletis enim, inquit, annis quadraginta, visus est ab eo angelus Domini. Quando exsul erat: quando non amplius sperabat, adeo ut etiam filios duos procrearet. Nota autem eum nunc Filium Dei, angelum vocare, quem admodum etiam hominem. Apparet autem ei non in templo, sed in solitudine ac loco deserto. Ac ne in ipsa quidem solitudine, sed in rubo. Ecce etiam dignus judicatus est, qui hanc vocem audiret: Ego, inquit, sum Deus patrum tuorum: ille magni consilii Angelus, id est nuntius. Solve calcæos pedum tuorum. Locus enim, in quo consistis, terra sancta est. Locus sanctus erat propter apparitionem Christi, ac multo mirabilior eo loco, qui erat in Sanctis sanctorum. Illic enim nusquam sic apparuit. Deinde multa quoque cura atque sollicitudo adhibetur. Vidi enim, vidi inquam, vexationem populi mei.

VERS. 35. *Hunc Moysen, quem repudiaverunt, cum dicerent: Quis te prætorem et judicem constituit super nos?*

VERS. 36. *Hunc, inquam, Deus principem ac redemptorem misit per manum angeli, qui ei apparuerat in rubo. Hic eduxit eos factis prodigiis ac signis in terra Ægypto, et in mari Rubro, et in solitudine annos quadraginta.*

66 VERS. 37. *Hic est ille Moyses, qui dixit filiis Israel: Prophetam excitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris sicuti me: cum audietis.*

VERS. 38. *Hic est, qui fuit in congregatione in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, et cum majoribus nostris: qui accepit oracula sua, quæ daret nobis.*

VERS. 39. *Cui majores nostri obedire noluerunt: sed eum repulerunt, et animo suo versi sunt in Ægyptum.*

VERS. 40. *Cum dicerent ad Aaronem: Fac nobis deos qui præcedant nos. Nam Moysi huic, qui nos eduxit de terra Ægypti, nescimus quid acciderit.*

VERS. 41. *Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostiam simulacro, ac suarum manuum operibus delectabantur.*

Hunc, inquit, Moysen, qui vitæ periculum adiit, qui ab illis fuerat contemptus, quem aversati erant, quem repudiaverant, cum excitasset Deus misit per manum angeli, qui apparuerat ei in rubo. Quem angelum dicit, palam ac manifesto Deum viderat ac nominat. Illic est ille Moyses, qui dixit filiis Israel, Prophetam excitabit Dominus Deus

A *Kai katέθην ἐξελεύσθαι αὐτούς, καὶ εἶναι δεῖρο, ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον.*

• 'Ἄλλ' οὐδὲ ἡ τοῦτου φυγὴ τὴν οἰκονομίαν ἐσθεσε τοῦ Θεοῦ. Πληρωθέντων γὰρ, φησὶν, ἐτῶν μ' ὡφθη αὐτῷ ἀγγελος Κυρίου· ὅτε φυγὰς ἦν· ὅτε οὐκ ἐπροσδόκησεν, ὡς καὶ πατέρας ποιῆσαι δύο. Σημεῖωσαι δὲ, ὅτι νῦν ἀγγελον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καλεῖ, καθάπερ καὶ ἄνθρωπον. Ἐπιφαίνεται δὲ αὐτῷ οἶα ἐν ναῷ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ ἐρήμῳ, ἀλλ' ἐν τῇ βάρῳ. Ἰδοὺ καὶ φωνῆς ἠξιώθη. Ἐγὼ, φησὶν, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ μεγάλῃς βουλής Ἄγγελος. Αὐσον τὸ ὑπέδημα τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἵστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν. Ὁ τόπος ὁ ἅγιος τῆ ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ, καὶ πολλῶ θαυμασιώτερος τοῦ τόπου, τοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων. Ἐκεῖ γὰρ οὐδαμῶς οὐτως ἐφάνη. Εἶτα καὶ ἡ κηδεμονία πολλῇ. Ἰδὼν γὰρ εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου.

Τούτον εἶναι Μωσῆν, ὃν ἠρησάροτο εἰσπότες· τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν;

Τούτον ὁ Θεὸς ἀρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου, τοῦ ἐφθέτος αὐτῷ ἐν τῇ βάρῳ. Οὗτος ἐξήγαγεν αὐτούς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν Ἐρυθρῇ θαλάσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐτη τεσσαράκοντα.

Οὗτος ἐστίν ὁ Μωσῆς, ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Προφήτην ἀναστήσει ὑμῖν Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν· ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ.

Οὗτος ἐστίν ὁ γενόμενος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου, τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινῶ, καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν· ὃς ἐδέξατο λόγιον ἵσταται δοῦναι ἡμῖν.

Ὁ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν· ἀλλ' ἀπόσαντο, καὶ ἐστράφησαν ἐπὶ κωδίᾳ αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον.

Εἰσπότες τῷ Ἄρῳ, Ποίησαι ἡμῖν Θεοὺς, ἵνα προπορεύσονται ἡμῶν· ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος, ἐξ ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἶδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ.

Καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Τούτον, φησὶ, τὸν Μωσέα, τὸν κινδυνεύσαντα ἀπολέσθαι, τὸν ὑπὸ αὐτῶν ἐξουθενηθέντα, ὃν παρητήσαντο, ὁ Θεὸς ἐπέλας ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ἐφθέτος αὐτῷ ἐν τῇ βάρῳ. Ὁν ἀγγελον λέγει, ἐμφανῶς Θεὸν εἶδε καὶ ὀνομάζει. Οὗτος ἐστίν ὁ Μωσῆς, ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Προφήτην ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῖν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν.

Variae lectiones et notæ,

⁶ In vulgato est, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. ⁹ In vulgato est, προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν.

¹⁰ In vulgato hoc loco additur, αὐτοῦ ἀκούσεσθε. ¹¹ In vulgato est, λόγον.

¹² Hæc duo verba desiderantur in exemplari vetusto manuscripto. ¹³ V. vitæ. ¹⁴ corde suo.

ὡς ἐμί. Ὡς ἐπὶ ἐξουθετημένον, ὑφ' ὧν ἔδει τιμηθῆναι μάλιστα. Μωσῆν Φαραὼ ἀνελεῖν ἐβουλήθη, καὶ διέφυγε· καὶ τὸν Διοσκότην Ἡρώδης, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ διεσώθη· καὶ παίδων ἐκείτους ἐπιβουλεύον· νόμον ἐκείτους· ἔδωκε, καὶ οὐδατέρῳ ὕπικουσαν. Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετὰ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ. Ἡ προκειμένη λέξις ἐηλοῖ, ὡς οὐ τοπικῶς εἶναι συμβεβηκυῖαι χεῖροσι καὶ κρατέτοσι χωρίοις. Ἐξιο γὰρ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τόπον ὄντες· οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος, τῇ διαθέσει ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον, ὅσα ἀποστήσαντες τὴν γυνάμην αὐτῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν εὐῶν, ὡς φησι καὶ τὸ Εὐαγγέλιον· Ὅπου ὁ θησαυρὸς, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία. Πολλοὶ γοῦν ἐπι ἐπὶ τῆς γῆς ὄντες, θησαυρίζοντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκεῖ τὴν καρδίαν ἔχουσιν. Οἱ δὲ παραβάντες ἀγγελοὶ ἐκεῖ ὄντες, τὴν διάθεσιν εἶχον ἐν τῇ γῆ, ὅ ἡκολούθησεν τὸ εἶς γῆν αὐτοὺς ἐβρίψθαι. Ὡς εἰδέξατο λόγια ζῶντα. Τέχνης λόγια ζῶντα, ὧν τὸ τέλος διὰ λόγων ἐδείκνυτο, ἢ τὰς προσηγητέας λέγει. Φησὶ γὰρ ὁ προφήτης· ἐ δώσω ὑμῖν προσταγμάτα οὐ καλὰ· ὁ πρὸς ἐκεῖνα οὕτω· εἶπε λόγια ζῶντα ταῦτα. Ποιήσαν ἡμῖν θεοὺς. Οὐκ εἶπε, θεὸν· ἀλλὰ θεοὺς· καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Τοῦτο καὶ Δαβὶδ· καὶ ἐποίησαν μόσχον ἐν Χωρήθ· οὐχ ἀπὸ κτῶν· δὲ τὸ Χωρήθ· ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ τὴν ὑπερβίλην τῆς μανίας αὐτῶν. Ἐἶθι γὰρ ὡρῆθ ὁ θεὸς τῷ Μωσῆ, ἐνεαῦθα οὕτω· εἰδωλοποίησαν καὶ θυσίας τῷ εἰδῶλῳ ἀνήνεγκαν.

erunt in Choreb. Ac non simpliciter ac sine causa dicit in Choreb, sed ut ostenderet insuperabilem et immensum illorum furorem. Ubi enim Moysi Deus apparuerat, ibi illi simulacrum fecerunt, et simularre hostiam obtulerunt.

Ἔστρεψεν δὲ ὁ θεός, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. Καθὼς γέγραπται ἐν βιβλίῳ τῶν προφητῶν· Μη σφάγιαται οὐσίαις προσηγέγκατέ μοι ἐτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραὴλ·

καὶ ἀνελάβετε τὴν σκητὴν τοῦ Μολδχ, καὶ τὸ βατρον τοῦ θεοῦ ἡμῶν Ρεμφάν, τοὺς τύπους οὗς ἐποίησατε ἑμοῖς προσκυτῆν αὐτοῖς, καὶ μετοικίω ἑμοῖς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος.

Ἡ σκητὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πατέροισιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετέλετο ὁ λαλῶν τῷ Μωσῆ ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον, ὃν ὤρακεν.

Ἦν καὶ εἰσηγήσαν διὰ δεξιάνοιοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐν τῇ κατωχέσει τῶν ἐθνῶν, ὧν ἔδωκεν ὁ θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἕως τῶν ἡμερῶν Δαβὶδ.

Ὡς εἶρε χάριτι ἐνάκιοι τοῦ θεοῦ, καὶ ἠτήσατο εὐρεῖν σκηνώματα τῷ θεῷ Ἰακώβ.

Σολομῶν δὲ ἐκοδόμησεν ἐν τῷ οἴκῳ.

Ἄλλ' οὐχ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοισι κατοικεῖ, καθὼς ὁ προφήτης λέγει·

A vobis ex fratribus vestris, sicuti me. Sicuti meo qui nihili fio, qui spernor, qui contemnor, a quibus me potissimum honorari oportebat. Moysen Pharao de medio tollere voluit, et ex periculo evasit : Dominum medio Herodes, et in Ægyptum positus servatus est : et infans uterque insidiis petebatur : legem uterque dedit, et neutri dicto audientes fuerunt. Hic est, qui fuit in congregatione, in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei, etc. Et animis suis versi sunt in Ægyptum. Proposita oratio declarat non ex natura loci accidere, ut homines pejora melioresve sint. Cum enim hi, de quibus sermo habetur, essent extra Ægyptum, quæ ad locum attinget, quod mentem suam ab Ægyptiacis moribus non avocassent, affectione animi erant in illa, quemadmodum etiam Evangelium ait : Ubi thesaurus, illic etiam cor. Nam multi dum adhuc in terra sunt, thesaurus in cælo reponentes, illic cor habent. Porro transgressores illi violatoresque angeli, dum illic erant, animum habebant in terra, unde consecutum est, ut de cælo in terram præcipitarentur. Qui accepit oracula viva. Artis oracula viva, quorum finis per verba demonstrabatur, aut prophetias dicit. Ait enim propheta : Dabo vobis præcepta hand pulchra. Respectu illorum hic dicit hæc (esse) oracula viva. Fac nobis deos. Non dixit, Deum, sed, deos. Et vitulum fecerunt in diebus illis. Hoc etiam dicit David : Et vitulum fecerunt in Choreb, sed ut ostenderet insuperabilem

dicit in Choreb, sed ut ostenderet insuperabilem et immensum illorum furorem. Ubi enim Moysi Deus apparuerat, ibi illi simulacrum fecerunt, et simularre hostiam obtulerunt.

VERS. 42. *Itaque aversus est Deus, ac permisit eos colere militiam cæli. Sicut scriptum est in libro prophetarum: Numquid hostias et victimas obtulistis mihi per annos quadraginta in solitudine, domus Israelis?*

VERS. 43. *Et suscepistis tabernaculum Molochi et sidus vestri Remphanis simulacra, quæ fecistis, ut ea adoraretis, ideoque transferam vos ultra Babylonem.*

VERS. 44. *Tabernaculum testimonii majores nostri habuerunt in solitudine, sicuti præceperat ille, qui loquebatur Moysi, ut faceret id ad exemplum ac formam, quam viderat.*

VERS. 45. *Quod tabernaculum majores nostri per successionem acceptum una cum Jesu introduxerunt, cum occuparent agros earum gentium, quas expulit Deus a facie majorem nostrorum, usque ad dies Davidis.*

VERS. 46. *Qui adeptus est gratiam apud Deum ac petiit, ut inveniret domicilium a Deo Jacobi.*

VERS. 47. *Sed Solomon ædificavit ei domum.*

VERS. 48. *At excelissimus ille non habitat in templis manufactis, quemadmodum propheta dicit:*

Variæ lectiones et notæ.

ἡ οὐδέτερον, ἡμι. Ἰσ. ἀνθρώποις. In exemplari erat, καὶ ἀνελαβε τὴν τε σκητὴν τοῦ Μολδχ, καὶ τὸ βατρον τοῦ θεοῦ ἡμῶν Ρεμφάν· τοὺς τύπους, οὗς ἐποίησε. Et ita reperitur in scholio sequenti. In vulgato est, Μωσῆ. Ἐωράκει, est in vulgato. In vulgato est, ἐν τῷ.

P. V. tabernaculum.

VERS. 49. *Cælum mihi solium est : terra vero A scabellum pedum meorum. Quam domum edificabitis mihi ? dicit Dominus : aut quis est locus requietis meæ ?*

VERS. 50. *Nonne manus mea hæc omnia fecit ?*

Quod dixit, παρέδωκε λατρεύειν (id sonat, tradidit colere) pro, promisit ac sivit, positum est, quemadmodum etiam apud Apostolum: Tradidit eos Deus in reprobam ac pravam mentem pro, sivit eos tradi. Dicit igitur: Quandoquidem Judæi hac cupiditate tenebantur, ut neglecto Creatore, colerent creaturas: cum sæpe tale propositum per prophetas prohibuisset, atque illi postea deinceps in eo perseverarent, sivit eos, ut volebant. Porro, quod dicit, ἔστρεψεν (id sonat, vertit, convertit) ponitur pro, aversus ab alia voluntate. Aliud enim significat voluntas Dei, et aliud id, quod factum est per concessionem ac promissionem. Erat enim illius voluntas ea, quam et lege sanxerat: Dominum Deum suum adorato, et illum solum colito. Sed perseverantes in impietate sivit ac passus est. Non enim ex necessitate se coli vult, ne libero arbitrio ac suæ cujusque propriæ potestati injuriam, vel vim faciat. Cæterum 68 quod dicit: militiæ cæli, angelis putant nonnulli. Sicut ea qui per angelos pronuntiata est oratio. Verum non, angelis, dicit, sed, sideribus, quibus etiam cultum et reverentiam offerebant: ut vitulo, quæ orat Luciferi loco: item lunæ, tanquam reginæ cæli. Nam ea dictio ubique fere ponitur, ubi de luminaribus ac stellis sermo habetur. Numquid victimas et hostias obtulistis mihi per annos 40 in solitudine, domus Israel? Considera: primum sibi ipsi introducit eos obtulisse hostias, et tunc simulacris. Nam antehac nusquam nomen hostiæ auditum est, sed præcepta et oracula viva. Profert autem testimonium non simpliciter, non imperite, non absque causa: sed ut ostendat etiam illos sacrificiis opus non habere, dum dicit: Numquid hostias et victimas obtulistis mihi? perinde ac si diceret: Non potestis dicere, quod Deo sacrificium offerendo, etiam illis sacrificabatis: sed illis prius sacrificastis, idque in solitudine, ubi vos maxime forebam atque tuebam. Nempe etiam si dixi et templum solutum iri, et instituta atque sacrificia mutatum iri: nihil novi dixi. Nam Moyses, propter quem ma, nos spiritus sumpsisse, multumque vobis placere videmini per annos 40, neque hostias obtulit, neque templum exstruxit: ac ne David quidem; quanquam jam terram vobis sorte divinsam hæreditario jure possideretis, quin etiam propheta de his, tanquam non necessariis pronuntiam sic. Mosen autem qua ratione simulatis vos defendere atque lueri, quem repudiaverunt et majores vestri et vos? Et suscepistis tabernaculum Molochi, et sidus dei vestri Remphanis. Divinus quidem Moyses montem repetivit, ut legem acci-

Ο οὐρανός μοι θρόνος· ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι, λέγει Κύριος; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;

Οὐχί ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα;

Tò εἰπεῖν, παρέδωκε λατρεύειν, ἀντὶ τοῦ, εἶπαι, κεῖται, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἀποστόλῳ· Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν· ἀντὶ τοῦ, εἶπαι παραδοθῆναι. Λέγει οὖν· Ἐπειδὴ τοῦτον εἶχον Ἰουδαῖοι τὸν πόθον τοῦ λατρεύειν τῇ κτίσει κατὰ τὸν κτίσαντα, καλύσας πολλὰκις διὰ τῶν προφητῶν τὴν τοιαύτην πρόθεσιν, εἶτα ἐμμένοντων ἐκείνων, εἶπαι ὡς εἶποντο. Τὰ δὲ ἔστρεψεν, ἀντὶ τοῦ, στρέψας ἐξ ἄλλου θέλῃματος. Ἄλλο γὰρ δηλοῖ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλο γενόμενον κατὰ συγχώρησιν. Ἦν μὲν γὰρ αὐτοῦ θέλημα ὁ καὶ νομοθετήσαι· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Ἐμμένοντας δὲ τῇ ἀσεβείᾳ, εἶπαι· οὐ γὰρ ἐξ ἀνάγκης θέλει αὐτῷ λατρεύειν, ἵνα μὴ ὑβρίσῃ τὸ αὐτέξούσιον. Τὸ δὲ, τῆ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, τοῖς ἀγγέλοις· οἴονται τινες. Ὡς περ εἰ ὁ δὲ ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος. Λέγει δὲ, οὐ τοῖς ἀγγέλοις, ἀλλὰ τοῖς ἀστροῖς, οἷς καὶ τὸ σέβας προσέφερον· ὡς πῶ μόνον, εἰς τόπον οὗτοι Ἑωσφόρου· καὶ τῆ σελήνῃ, ὡς βασιλείᾳ τοῦ οὐρανοῦ. Ὡς ἐπίπαν γὰρ κατὰ τῶν φωστῆρων καὶ ἀστέρων, ἡ λέξις κεῖται. Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηγάκατέ μοι ἐτη μ' ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραὴλ· Σκῆπει δὲ πρῶτον αὐτῷ εἰσαγαγε θυσίας ἀνεργκόντας, καὶ τότε τοῖς εἰδώλοις· ἐπεὶ πρὸ τούτου οὐδαμῶς θυσίας ἔνομα, ἀλλὰ προστάγματα, καὶ λόγια ζῶντα. Παράγει δὲ τὴν μαρτυρίαν οὐχ ἀπλῶς· ἀλλὰ καὶ τοῖς 19 μὴ εἶναι χρεῖαν τῶν θυσῶν δαιμονίως ἐν τῷ λέγειν· Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηγάκατέ μοι; ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔχετε εἰπεῖν, ὅτι ἀπὸ τοῦ θύειν τῷ Θεῷ, κίκενοις ἐθύετε· ἀλλ' ἐκεῖνοις πρότερον ἐθύσατε, καὶ ταῦτα ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἵνα ὁμῶν προσηστήκειν μάστιγα. Ὅτι εἰ καὶ εἶπον, τὸν τε ναὸν λυθῆσεσθαι, καὶ τὰ ἱδὴν καὶ τὰς θυσίας ἀλλαγῆσεσθαι, οὐδὲν καινὸν εἶρηκα. Μωσῆς γὰρ ἐφ' ᾧ μέγα φρονεῖν δοκεῖτε, ἐτη μ' οὔτε θυσίας προσῆνεγκεν, ὥστε ναὸν ἀνέστησεν· ἀλλ' οὐδὲ Δαβὶδ· καίτοι κατακληροδοτουμένης ἡμῖν 20 τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ οἱ προφήται περὶ τούτων ἀποφαίνονται ὡς μὴ ἀναγκαίων ἕνεκα, οὕτω. Μωσῆν δὲ πῶς σχηματίζεσθε διεκδικεῖν, ἐν ἀπάνσταντο καὶ οἱ πατέρες ὁμῶν καὶ ὑμεῖς; Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκητὴν τοῦ Μολὼχ καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὁμῶν Ῥεφάν. [ΚΥΡΙΑΛΟΥ] Ὁ μὲν θεοπέσιος Μωσῆς ἀναπαφοίτηκεν εἰς τὸ ἔρος τὸν νόμον ὑποδεξάμενος· 21· οἷγε μὴν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἀνέστησαν τῷ Ἀαρὼν λέγοντες· Ποιήσον ἡμῖν θεοὺς. Μεμύσχοποιήκασιν οὖν κατὰ τὴν ἑρημον· καὶ τὸ μὲν ἐμφανεῖς εἶδωλον ὁ μόνος ἦν, πολλοὺς δὲ παρ' ἐκάστου καὶ ἑτέρους διεπράττετα. Προσέειπεντο δὲ μάλλον ταῖς τῶν ἀστέρων λατρείαις· πρὸς γὰρ τῷ μόνον καὶ τὴν σκητὴν τοῦ Μολὼχ ἀνέλαθον. Σκηνοποιήσαμεν

Variae lectiones et notæ.

19 αὐτῷ, erat. 20 Ἰσ. αὐτοῖς. 21 Ἰσ. ὁμῶν. 22 Ἰσ. ὑποδεξόμενος.

diebat. Vos semper resistitis Spiritui sancto. Non modo nunc, sed semper. Hoc autem verbo ostendit etiam ea, quæ ipse diceret a Spiritu sancto proficisci: maxime vero quoniam moriturus erat. Neque enim verisimile est illum id ignorasse, qui Spiritu p'enus erat. Magna usus est et intrepida atque effusa loquenti libertate, atque illa ipsa, quæ dixit in illos, non erant ipsius, sed prophetarum. Semper, inquit, adversamini et contravenitis. Cum nollet esse sacrificia, sacrificabatis; rursus cum vult, non sacrificatis. Rursus cum staret templum, simulacra colbatis: cum vult a templo vos se jungi, contrarium facitis. Non dixit autem, **70** Deo resistitis, sed Spiritui. Nulla enim differentia est inter Spiritum sanctum ac Deum. Resistitis sicut majores, ita vos quoque. Majus in ipsis malum esse demonstrat, quippe quod ab antiqua origine ad eos permanisset. Ita Christus quoque faciebat, quoniam multum semper majorum nomine se jaciabant ac gloriabantur. Quem prophetarum majores vestri non sunt insectati? Si illos, qui prænuntiaverant ac præsignificaverant, majores vestri interfecerunt: nihil mirum si ego quoque qui prædico, quem illi venturum prænuntiaverant, a vobis, qui majorum nomine magnos vobis spiritus sumitis multumque gloriamini, interfectus sim. De adventu justii illius. Justii illius, ait: ut ostendat, injuste ab illis eum occisum esse. Nam si ille justus fuit; valde injusti sunt, qui illum interfecerunt. Justum autem eum vocat quod ne illi quidem ipsi poterant indicari. Nusquam enim eum tanquam injustum criminati sunt: qui enim potuissent eum, qui ne rectum quidem habebat? Duo autem illis crimina objicit, eadem et proditorem: proditores enim, administratione angelorum accepistis legem, et non servastis. Id est, ab angelis constitutam atque sanctam, aut traditam ab illo, qui apparuit in rubo. Ostendit autem eos esse tales, qui nec Deo, nec angelis, nec prophetis, nec Spiritui sancto dicto

Vers. 54. Audientes autem hæc, dissecabantur cordibus suis, et stridebant dentibus suis in eum.

Vers. 55. Cum autem plenus esset Spiritus sancti, intuitus in cælum, vidit majestatem et gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei.

Vers. 56. Ac dicit: Ecce video cælus apertos et Filium hominis stantem a dextris Dei.

Si interficere volebant, qui scibat, ut non statim occiderent? Quia specie atque velamento rationi consentaneo facinus obnovere volebant. Contumelia namque qua ipsi afficiebantur, non erat satis justa causa interficiendi, atque alioqui non erat ejus contumelia, sed prophetæ adversus illos criminatio, simul autem propter ea, quæ in ipsos admisisset, eum interficere videri volebant: quemadmodum ne Christum quidem: sed propter impietatem. Non enim cæde se cruentare contenti erant:

Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε· οὐ νῦν μόνον· Δείκνυσι δὲ ἐκ τούτου, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἃ εἰπεν ἐκ Πνεύματος ἤγάθουν· ἄλλως τε δὲ μέλιων ἀποθνήσκαι· οὐδὲ γὰρ τοῦτο εἰκόλ; αὐτὸν ἀγνοεῖν· πνεύματος ὄντα πλήρη. Πολλῇ χεῖρηται καὶ ἀνοποστόφ τῇ παρήρησι, καὶ αὐτὰ δὲ ἄπερ εἶπεν εἰς αὐτοὺς, οὐχὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῶν προφητῶν. Ἄει, φησὶν, ἀντιπίπτετε· ὅτι οὐκ ἐβούλετο θυσιάσ εἶναι, εἴθετε· ὅτι πάλιν βούλεται, οὐ θέτε· πάλιν ὅτε εἰστήκει ὁ ναός, εἰδὼλα ἐθεραπεύετε· ὅτε βούλεται²⁶ χωρὶς²⁷ ναοῦ, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε. Οὐκ εἶπε δὲ, τῷ θεῷ ἀντιπίπτετε, ἀλλὰ, τῷ Πνεύματι· οὐδὲ μὴ γὰρ διαφορά τοῦ Πνεύματος καὶ Θεοῦ. Ἀντιπίπτετε ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς. Μείζον τὸ κακὸν ἐν αὐτοῖς ὅν ἐπιδείκνυσιν, ὡς ἀνοθεν εἰς αὐτοὺς κατεῖν· οὕτω καὶ ὁ Χριστός ἐποίησ, ἐπειδὴ μεγάλα ἐπὶ τοῖς πατέραςιν τρυχούν. Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ εἶδωσαν οἱ πατέρες ὑμῶν; Εἰ ἐκείνους τοὺς προκαταγγελλαντας οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ ἐμὲ κηρύσσοντα τὸν προκαταγγελλθέντα ὑφ' ὑμῶν ἀναρεθῆναι, τῶν ἐπὶ τοῖς πατέραςι μέγα φρονούντων. Περὶ τῆς ἐλευσεως τοῦ δικαίου. Τοῦ δικαίου, φησὶ, δεῖκνυς ὅτι ἀδίκως ἀνεῖλον. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος δικαίος, ἴαν ἀδικεῖ οἱ ἐκεῖνον ἀνηρηχότες. Δίκαιον δὲ αὐτὸν καλεῖ, ὃ οὐδὲ ἐκεῖνοι ἀρνήσασθαι ἠδύναντο. Οὐδαμοῦ γὰρ²⁸ αὐτὸν ὡς ἀδικον ἠτιάσαντο· πῶς γὰρ τὸν μὴ ἐπὶ στέγην ἔχοντα; Δύο δὲ αὐτοῖς ἐγκαλεῖ, φόνον καὶ προδοσίαν. Προδοῖται γὰρ καὶ φονεῖς, φησὶ, γεγέννηθε. Οἷτινες ἐλάθετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε, τοῦτ' ἐστὶν ὅπ' ἀγγέλων διαταχθέντα, ἢ ἐγγερισθέντα διὰ τοῦ ὄφθῆναι; ἐν τῇ βίβτῳ. Δείκνυσι δὲ ὡς καὶ θεῷ καὶ ἀγγέλοις καὶ προφήταις καὶ τῷ Πνεύματι ἀπειθήσαντας καὶ ἀπειθοῦντας. Inquit, et homicidæ fuistis. Qui dispositione et ad servastis. Id est, ab angelis constitutam atque sanctam, aut traditam ab illo, qui apparuit in rubo. Ostendit autem eos esse tales, qui nec Deo, nec

Ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπρότοτο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἐβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν.

Γάρχων δὲ πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἀνερίσας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεφγμένους, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ.

Εἰ ἐβούλοντο ἀνελεῖν, πῶς οὐκ ἀνεῖλον εὐθέως; Ὅτι πρόφασιν εὐλογον ἤθελον περιθεῖναι τῷ τοῦ μῆματι. Ἢ γὰρ εἰς αὐτοὺς ὕβρις οὐκ ἦν εὐλαγος· τρύφασις εἰς ἀνάρεσιν· ἄλλως δὲ οὐκ ἦν ἡ ὕβρις αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ προφήτου κατ' αὐτῶν κατηγορία· ἅμα δὲ οὐδὲ ἤθελον δοκεῖν διὰ τὰ εἰς αὐτοὺς αὐτὸν ἀνελεῖν ὡς περ οὐδὲ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ δι' ἀσέβειαν· οὐ γὰρ ἤρχοῦντο εἰς τὴν μακροφάναν, ἀλλ' ἐσπεύον καὶ ἐμελέτων καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ βλάψαι²⁹. Ἐδεδίεσαν γὰρ μὴ ἀναιρούμενος διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ὕβριν, εἰ-

Variae lectiones et notæ.

²³ ἀλλὰ ἀεί, ²⁴ βούληται, erat. ²⁵ χωρὶσαι, ἴσ. ²⁶ Iata dictio erasa, u: non facile possem agnoscere quid fuisset scriptum; sed sententia postulat talem, qualem posui, aut, γούν, aut similem. ²⁷ βλάψαι, erat.

θεσιμώτερος γένηται. Καὶ Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν
 τοῦ Θεοῦ. Τὸ βέβαιον καὶ ἀμετακλίτητον διὰ τῆς
 στάσεως δηλοῖ· ἄλλως τε καὶ πρὸς ἐκείνου· ἀποδει-
 χτὴν ἦν· καὶ ἐστῶτα τίως παρεδίξαντο.

Jesus stantem a dextris Dei. Stabilitatem et immobilitatem **71** per stationem significat, atque alio-
 quin id apud illos gratum et acceptum erat, ac stare eum tunc admittebant et concedebant.

Κράζαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ συνέσχον τὰ ὦτα
 αὐτῶν, καὶ ὤρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν.

Vers. 57. At illi magna voce exclamantes, con-
 tinebant et obturabant aures suas, atque unanimiter
 impetum in eum faciebant.

Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν.
 Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς
 πόδας νεανίου, τοῦ καλουμένου Σαύλου.

Vers. 58. Ejectumque extra urbem lapidare ce-
 perunt. Ac testes deposuerunt vestimenta sua juxta
 pedes adolescentis, qui vocatur Saulus.

Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον ἐπικαλούμενον
 καὶ λέγοντα· Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά
 μου.

Vers. 59. Et lapidabant Stephanum invocantem
 ac dicentem : Domine Jesu, suscipe spiritum meum.

Θεὸς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ· Κύ-
 ριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.
 Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐκοιμήθη.

Vers. 60. Positis autem genibus, clamavit voca-
 B magna : Domine, ne imputes illis hoc peccatum !. At-
 que hoc elocutus, obdormiuit.

Ὅπερ ἐπὶ Χριστοῦ ποιοῦσι, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα·
 καθάπερ ἐκεῖνος εἶπεν· « Ὁψοθε ἐκ δεξιῶν τὸν Υἱὸν
 τοῦ Θεοῦ καθήμενον » καὶ βίασφιμίαν τὴν πρᾶγμα
 καλέσαντες ὤρμησαν ἐπὶ αὐτόν· οὕτω δὴ καὶ ἐν-
 ταῦθα. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν διεβρήξαν τὰ ἱμάτια· ὧδε δὲ
 συνέσχον τὰ ὦτα. Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως,
 ἐλιθοβόλουν· οὐδὲ ὅσον ἀπαρτίσαι τὸν λόγον ἀνασχόν-
 τες, ἐλιθοβόλουν αὐτόν. Καθ' ἡμῖν εἰ ἐψεύδετο, ὡς
 μαϊνόμενον εἶδει ἀφείναι· εἰ δὲ ἤληθνε, θαυμάσαι
 ἄλλων· ἔξω δὲ τῆς πόλεως ἐκβαλόντες ἀναιροῦσιν,
 ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο
 τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας νεανίου. Μάρτυρας λέγει,
 οὓς ὑπέβαλον καταψευδομαρτυρήσαι αὐτοῦ. Δύο δὲ
 αἰνίττεται διὰ τούτων· ὅτι καὶ αὐτοὶ ὀδοκούντες
 μαρτυρεῖν, πλέον ἦσαν πρὸς τὸν φόνον παρεσκευασμέ-
 νοι· εἶγε καὶ τὰ ἱμάτια, ὥστε εἶναι κούφοι καὶ
 ἀπαρτιπόμενοι εἰς τὸ λιθοβολεῖν, ἀπετίθεντο· καὶ ὅτι
 ὁ μέλλων ὑστερον κήρυξ εἶναι τῆς οἰκουμένης, καὶ
 αὐτὸς τότε συνέπραττε τῷ φόνῳ· οὕτω θεῖα τις καὶ
 παράδοξος καὶ οὐ κατὰ ἄνθρωπον γέγονεν αὐτῷ ἡ
 μεταβολή. Τὸ δὲ, Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου,
 διδύσκοντος ἦν καὶ δεικνύοντος αὐτοῦς ὅτι οὐκ
 ἀπόλλυται. Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον. [ΚΥ-
 ΡΙΑΛΟΥ.] Ἐπειδὴ δὲ δικαίωμα διὰ τῆς εἰς Χριστὸν
 πίστεως, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀπλημμυλῆς ἡ ἀνθρώπου
 φύσις ἐπλούτησε, κακαιοτόμηκεν ἡμῖν τὸ μηκέτι
 μὲν εἰς ἔθου τρέχειν τὰς ψυχὰς ἡμῶν καθὰ καὶ
 πρῶην πέμπεσθαι δὲ εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. Καὶ
 τοῦτο εἰδὼς ὁ ἅγιος Στέφανος, ἔφη· Κύριε Ἰησοῦ,
 δέξαι τὸ πνεῦμά μου· καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος
 γράφει· « Ἄσπερ καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ θέλημα Θεοῦ,
 πιστῶ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς. »
 Θεὸς δὲ τὰ γόνατα ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ· Κύριε, μὴ
 στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Οὐκ ἀπίως,
 φησὶ, εὐχεται, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς· μέχρι γὰρ τού-
 του συνεχώρησεν ὁ Θεὸς αὐτῷ τὴν ψυχὴν εἶναι. Ὅρα

Quod tempore Christi fecerant, hoc etiam hic
 fecerunt. Quemadmodum ille dixerat : « Videbitis a
 dextris Filium Dei sedentem » et eam rem illi blas-
 phemiam, seu crimen læsæ majestatis divinæ vocan-
 tes, impetum in eum fecerunt : ita nimirum
 etiam hic. Sed illie quidem disciderunt vestimenta :
 hic vero continuerunt aures Et ejectum extra ur-
 bem lapidare ceperunt. Ne tantisper quidem quieti,
 donec orationem absolveret, lapidare eum ceperunt.
 Atqui, si mentiebatur, tanquam insanum et furio-
 sum eum dimittere oportebat, sin autem vera dice-
 bat, magis admirari. Extra urbem autem ejectum
 occidunt : quemadmodum etiam tempore Christi
 in ipso fecerunt. Et testes deposuerunt vestimenta
 juxta pedes adolescentis. Testes vocat, quos subor-
 naverant, ut adversus illum falsum testimonium
 dicerent. Porro duas res innuit per hæc : nempe
 etiam illos, qui videbantur testes esse, magis ad
 cædem fuisse paratos, siquidem etiam vestimenta,
 ut leves et expediti ad lapidandum essent, depo-
 nebant : præterea illum, qui postea orbis terra-
 rum præco futurus erat, etiam ipsum tunc cædem
 adjuvisse : adeo divinam quamdam, novam, inopi-
 natam, non expectatam, nec humanam consecuta
 est mutationem. Cæterum quod dixit : Domine
 Jesu, suscipe spiritum meum : docentis erat et
 ostendentis eis, sese non perire. Et lapidabant Ste-
 phanum. Quandoquidem autem justificatio per fi-
 dem in Christum contingit, ac per illum ipsum
 hoc boni consecuta est humana natura, ut non
 erret, nec offendant : hanc novam nobis rationem
 confecit, ut ad inferos quidem animæ nostræ jam
 non amplius, ut antea currant, sed mittantur in
 manus Dei viventis. Idque haud ignorans sanctus
 Stephanus, Domine Jesu, inquit, suscipe spiritum
 meum. Ac beatus item Paulus scribit : « Itaque
 etiam qui voluntate Dei patiuntur, fidei Creatori

Variæ lectiones et notæ.

⁷¹ Articulus, τοῦ, desideratur in vulgato.

⁷² V. secus. ⁷³ V. nō statuas illis hoc peccatum.

animas 72 suas committunt atque commendant. **A** Positis autem genibus exclamavit voce magna: Domine, ne impetis eis hoc peccatum. Non simpliciter, inquit, precatur, sed cum consideratione atque attentione. Nam tametsi animam ei adesse Deus concedebat. Vide autem vocem, et in multis patientiam immensam. Hinc ostendit, ne illis quidem priora, quæ in illis dixerat, imputaretur: sed ut etacerbatet, convinceret, attraheret, alliceret.

CAPUT VIII.

VERS. 1. Ceterum Saulus erat ex his, quibus probabatur illum interfici. **Orta est autem in illo die persecutio magna adversus Ecclesiam Hierosolymitanam, atque omnes dilapsi sunt in fines Judææ atque Sæmarie, apostolis exceptis.**

VERS. 2. Curaverunt autem una factus Stephani viri religiosi, magnamque plangorem ei fecerunt.

VERS. 3. Porro Saulus vastabat Ecclesiam, et in domos ingrederens, trahentibus viros et mulieres, trahebat in custodiam.

VERS. 4. Atque illi quidem, qui dispersi erant, quæcumque iter faciebant, verbum Dei annuntiabant.

Ipsi, inquit, apostoli non dilapsi sunt, sed erant Hierosolymis. Ubi enim major belli molles erat, illic stare primarios bellatores, in acie collocari, cæterisque exemplum fortitudinis animique præsentis proponi oportebat. Curaverunt autem una factus Stephani viri religiosi, magnamque plangorem ei fecerunt. Si religiosi erant, cur plangorem faciebant? Quia nondum erant perfecti: atque alii qui quis non plantasset, tali doctrina, tali præsidio, talibus signis carere coactus, et illum mansuetum lapidibus obrutum, mortuum jacentem videns? Saulus autem vastabat Ecclesiam. legens seror, quod et solus erat, et in sedes irruebat: animam enim suam dederat pro lege.

VERS. 5. Ceterum Philippus cum detinuerit in urbem Sæmarie, prædicabat Christum.

VERS. 6. Attendebant autem unanimiter turbae quæ dicebantur a Philippo, quod et audirent et viderent signa, quæ faciebat.

VERS. 7. Ex parvulis enim, qui ab his opprimebantur, spiritus impuri magno voce clamantes erant. Multi item paralytici et claudi curati sunt.

VERS. 8. Fuit ergo gaudium magnum in illa urbe.

Non apostolus Philippus, qui recensetur inter illos duodecos, sed unus de septem illis, qui docti erant ad dispensationem 73 viduatum hic est qui et Eunuchum baptizavit, et Simoni Mæci tradidit rudimenta. Et audi ipsam Lucam dicentem: Interfecto Stephano ingens adversus Ecclesiam persecutio orta est, et omnes dilapsi sunt in partes Judææ et Sæmarie, præterquam apostoli. Unde perspicuum est apostolum Philippum una

A δὲ ψαλὴν καὶ ἀνεγκλίνας ὑπερβῆν. Ἐπιπέδον δὲ πνεύτων, ὅτι οὐδὲ εἰς πρότερα ἢ εἰς ἀποδοξίαν, θεοπέτρως ἦσαν, ἀλλ' ὥστε στίφαι καὶ ἐλέγην καὶ ἐπεγράθησαν.

ΚΕΦΑΛΑ Η΄.

Σαῦλος δὲ ἦν συνουδοῦν τῇ ἀναπέσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ διαγρῆς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις· ἀπέπετα δὲ ὁ δεισιπάρους κατὰ τὰς γέρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρίας, κλητῶν τῶν ἀποστόλων.

Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς· καὶ ἐκοιμήσαντο κοινὸν πένθος ἐπ’ αὐτόν.

Σαῦλος δὲ ἐδιωκῆσεν τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους ἐπιπορευόμενος, σὴρας τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀναβιβῶν εἰς φυλακὴν.

Οἱ μὲν οὖν δεισιπάρους, δεξιῶν ἐδογματολόμοι τὸν λόγον.

Αὐτοί, φησὶν, οἱ ἀπίστοι οὐ δεισιπάρους, ἀλλ' ἦσαν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐνθα γὰρ κλεινὸν ὁ πᾶσιμος, καὶ παρακλιτῶν τοὺς προεγενομένους· ἔπειτα καὶ ἑτέροις· προκλιτῶν ἀνδράσις· ὁμοίως καὶ θάρασις. Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρας εὐλαβεῖς. Ἐὐλαβεῖς ἦσαν, τὸς ἰσοῦντο κατὰ τὸν ὅτι οὐκ ἦσαν κλεινὸν· ἄλλως τε δὲ, εἰ οὐκ ἐν ἐπέδον τοιαύτης διδασκαλίας καὶ προετασίας καὶ σημεῖων τοσούτων ἀποστατούμενος, καὶ ὅριον τὸν πρὸν ἐπέδον κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν κείμενος; Σαῦλος δὲ ἐδιωκῆσεν τὴν ἐκκλησίαν. Πολλὴ ἡ πένθος· καὶ ἐπὶ μέσον εἶναι αὐτὸν, καὶ ἐπὶ ἐπιπέδον τοῖς οἴκους· τὴν γὰρ φοβὴν αὐτοῦ ὑπερ τοῦ νόμου ἦν διδασκῶν.

Φιλιππος δὲ παραμένων ἐπὶ πόλιν τῆς Σαμαρίας, ἐκήρυσσε τὸν Χριστόν.

Προσέσχον τε οἱ ὄχλοι τοῖς λόγοις αὐτοῦ ὅτι καὶ Φιλιππου ὁμοθυμαδὸν ἐν τῇ ἀποδοξίᾳ αὐτοῦ καὶ βιβλίων τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίησεν.

Πολλὰ γὰρ τῶν ἐχόντων ἀνομιὰν ἀπέβατον, βούρρα γυνῆ μεγάλης ἐξήρχετο. Πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ κλοδοὶ ἰσχυροποιήθησαν.

Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλιν ταύτῃ.

D Ὅχι ὁ ἀπίστοις Φίλιππος ὁ ἐν τοῖς βασιλείοις παρακλιτῶν ἦν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐπέδον τὸν ἐκλεγμένον ὑπερ τῆν τῶν χερῶν ἐπιπορίας, οὐδὲ ἔσαν, ὁ καὶ ἐν Ἐδουοῦν βασιλείας, καὶ ἐν Σίμωνι πᾶντηρας. Καὶ ἀκουε αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρῶν λέγοντος, Ἀνεκπέδοντος Στεφάνου διαγρῆς ἐγένετο μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, πάντες δὲ δεισιπάρους κατὰ τὰς γέρας τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Σαμαρίας, κλητῶν τῶν ἀποστόλων. Ὁ δὲ ἔργον εἶναι ὅτι ὁ ἀπίστοις Φίλιππος ἐν τοῖς οἴκους

Varie lectiones et notæ.

¹⁹ In vulgato est, τε. ²⁰ κλεινόν, erat. ²¹ Ἰσ. προκλιτῶν ἀνδράσις. ²² In vulgato est: ἐξήρχετον αὐτῆς τὸν Χριστόν. ²³ In vulgato est, μεγάλην γυνῆ. ²⁴ Pro, προκλιτῶν, lego, προκλιτῶν. ²⁵ E. curaverunt autem Stephanum. C. Stephano pariterunt.

ἀποστόλοι· ἐν Ἱεροσολύμοις κατέμεινον· Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι Φίλιππος μὲν ἐδάπτισαι τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ μαθητευθέντας· Πέτρος δὲ καὶ Ἰωάννης οἱ ἀπόστολοι καταβάντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς αὐτοὺς, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν παρέσχοντο. Εἰ δὲ εἰς τῶν ἀποστόλων οὗτος· ἐτύχχανεν, εἶχεν ἂν τὴν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως· βαπτίζει δὲ μόνον ὡς μαθητῆς· τὴν δὲ χάριν τελειοῦσιν οἱ ἀπόστολοι, οἷς ἡ τῆς τοιαύτης δόσεως αὐθεντία ἐδόθη. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι διὰ τοῦτο ὁ Φίλιππος οὐ κατήγαγεν ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας τὸ Πνεῦμα, ὅτι διάκονος ἦν μόνον παρὰ τῶν περὶ Στέφανον προβληθείς, οὐ μὴν καὶ πρεσβυτέρου ἀξίαν εἶχεν, ἢ ἐπισκόπου, ὡς οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου. Ὅτι δὲ διάκονος ἦν, μαρτυρεῖ ὁ Παῦλος ἐν τοῖς κανόσιν, οὐ μόνον περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ Ἀνανίου, ὃς ἐδάπτισεν αὐτὸν τὸν Παῦλον. Διάκονος δὲ ὢν, ἐδάπτισαι πρῶτον μὲν διὰ τὸ σπάνιον εἶναι ἐν Σαμαρείᾳ πρεσβυτέρων· ἔξιστι δὲ ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῷ διακόνῳ βαπτίζειν, μὴ ὄντος πρεσβυτέρου, καθὼς αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξε, προτρέψαμενον αὐτῷ ἐπὶ τὸ κλησάσαι τῷ Εὐνούχῳ. Σημειωτέον δὲ ὅτι μετὰ τὸ βάπτισμα τῇ τῶν χειρῶν ἐπιθέσει ἐπιφοιτᾷ δι' εὐχῆς ἐπὶ τοὺς βαπτισζομένους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τὸ ἅγιον Πνεῦμα· διὸ καὶ μέχρι νῦν ἡ εὐχὴ οὕτως φυλάττεται.

tionem super baptizatos in nomine Domini Iesu adhuc talis ordo servatur.

Ἄνθρω δὲ τις ὀνόματι Σίμων προσηύχεν ἐν τῇ πόλει μαγέων, καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας λέγων εἶναι τινα εαυτὸν μέγαν.

Ἦ προσείχον ἀπὸ μικροῦ ὥς μεγάλου, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἢ μεγάλη.

Προσειχον δὲ αὐτῷ διὰ τὸ ἰκανῶ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξισταμένοι αὐτούς.

Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φίλιππῳ, ἐσαγγελιομήτρῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες.

Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσεν· καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φίλιππῳ· θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα ἐξίστατο.

Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδραται ἡ Σαμαρεία τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐπέστειλαν πρὸς αὐτούς τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην.

Ὅτινες καταβάντες, προσήγαγον περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον.

A cum cæteris Hierosolymis permansisse. Facit autem etiam hoc ad demonstrationem. Nam Philippus quidem baptizavit eos, qui in Samaria verbum Dei didicerant : Petrus autem et Joannes apostoli Hierosolymis ad eos profecti, donum Spiritus sancti illis præstiterunt. Quod si hic unus fuisset apostolorum, habuisset utique auctoritatem dandi Spiritus sancti : sed baptizat duntaxat, tanquam discipulus : donum autem ac gratiam sancti Spiritus tanquam rei perfectionem addunt apostoli, quibus hujusmodi donationis faciendæ auctoritas data erat. Alii autem dicunt, idcirco Philippum non superinduxisse Spiritum sanctum super baptizatos, quod diaconus duntaxat esset, ab Stephano nominatus atque promotus, presbyteri autem vel episcopi, sicut discipuli Domini, auctoritatem non haberet. Porro diaconum illum fuisse testatur Paulus in regulis, non modo de hoc ipso loquens, verum etiam de Anania, qui ipsum Paulum baptizavit. Cæterum diaconus cum esset, baptizavit primum quidam, quod penuria presbyterorum esset in Samaria : licet autem in necessitate etiam diacono baptizare, nbi presbyter non est, quemadmodum docuit ipse Spiritus, hortatus ipsum Philippum, ut propius accederet ad Eunuchum. Notandum est autem, post baptismum impositis manibus per precationem venire Spiritum sanctum. Quamobrem etiam usque

VERS. 9. Erat autem jam antea in illa urbe vir quidam nomine Simon artem magicam exerces, et admiratione sui attonitæ et obstupfactæ genti Samariæ imponens, qui diceret se esse quemdam magnum.

VERS. 10. Cui omnes tam summi quam infimi anscullabant, dicentes : Hic est potentia Dei illa magna.

VERS. 11. Attendebant autem eum, propterea quod magicis præstigiis atque ludibriis satis multo jam tempore eis attonitis et obstupfactis imposuisset, animosque eorum ac mentes cepisset.

VERS. 12. Cum autem credidisset Philippo annuntianti atque docenti quæ pertinent ad regnum Dei, et nomen Jesu Christi, baptizabantur tum viri tum mulieres.

VERS. 13. Itaque Simon et ipse credidit, et baptizatus frequens et assiduus erat cum Philippo : cumque videret virtutes et signa fieri, attonitus admirabatur.

74. VERS. 14. Porro cum audissent apostoli, qui erant Jerosolymis, ab Samaria verbum Dei esse receptum, miserunt ad eos Petrum et Joannem.

VERS. 15. Qui cum descendissent illo, oraverunt pro eis, ut acciperent Spiritum sanctum.

Variæ lectiones et notæ.

11 Ἰσ. αὐτόν. 12 In vulgato hic additur articulus τοῦ.

13 V. dementasset eos. 14 V. adhaerebat Philippo.

animas 73 suas committunt atque commendant. Positis autem genibus exclamavit voce magna: Domine, ne imputes eis hoc peccatum. Non simpliciter, inquit, peccatur, sed cum consideratione atque attentione. Nam insuper animam ei adomae Deus concedebat. Vide autem vocem, et in multis patientiam immensam. Hinc ostendit, ne illis quidem priora, quae in illis dixerat, ita curam foretne alicujus fuisse: sed ut exacerbaros, convinceret, straberet, alliceret.

CAPUT VIII.

Vers. 1. Ceterum Saulus erat ex his, quibus probabatur illum interfici. Orta est autem in illo die persecutio magna adversus Ecclesiam Hierosolymitanam, atque omnes discipuli stant in fines Judaeae atque Samariae, apostolis exceptis.

Vers. 2. Caraverunt autem una factus Stephani viri religiosi, magnumque plangorem ei fecerunt.

Vers. 3. Porro Saulus testabat Ecclesiam, et in domos ingredienti, trahensque viros et mulieres, trahebat in custodiam.

Vers. 4. Atque illi quidem, qui dispersi erant, quacunque iter faciebant, verbum Dei annuntiabant.

Ipsi, inquit, apostoli non discipuli sunt, sed erant Hierosolymis. Ubi enim major belli molis erat, illic stare primarios bellatores, in acie collocari, ceterisque exemplum fortitudinis animique praesentiae proponi oportebat. Caraverunt autem una factus Stephani viri religiosi, magnumque plangorem ei fecerunt. Si religiosi erant, cur plangorem faciebant? Quia nondum erant perfecti: atque alii qui quis non plantisset, tali doctrina, tali praesidio, talibus signis carere coactus, et illum mansuetum lapidibus obrutum, mortuum jacentem videns? Saulus autem vastabat Ecclesiam. Ingens furor, quod et solus erat, et in aedes irruerat: animam enim suam dedorat pro lege.

Vers. 5. Ceterum Philippus cum detraheret in urbem Samariae, predicabat Christum.

Vers. 6. Attendebant autem unanimiter turbae quae dicebantur a Philippo, quod et audirent et viderent signa, quae faciebat.

Vers. 7. Ex parvulis enim, qui ab his opprimebantur, spiritus impuri magna voce clamantes erant. Multi item paralytici et claudi curati sunt.

Vers. 8. Fuit ergo gaudium magnum in illa urbe.

Non apostolus Philippus, qui recensatur inter illos duodenos, sed unus de septem illis, qui delecti erant ad dispensationem 73 viduatum hic est qui et Eusebium baptizavit, et Simoni fidei tradidit rudimenta. Et audi ipsam Lucam dicentem: Interfecto Stephano ingens adversus Ecclesiam persecutio orta est, et omnes discipuli sunt in partes Judaeae et Samariae, praeterquam apostoli. Unde perspicuum est apostolum Philippum una

Α δὲ φωνὴν καὶ ἀνεξικανίας ἐπεφθέλην. Ἐνταῦθεν διεκρούσας, ὅτι οὐδὲ εἰς πρότερα ἢ εἰς ἀνομοίαις, θεοπέτρως ἦσαν, ἀλλ' ὥστε ἐπίφαι καὶ ἐλέγξαι καὶ ἐκτελέσθαι.

ΚΕΦΑΛΑ. Η΄.

Σαῦλος δὲ ἦν συνουδομίῃ τῇ ἀναρτίῳ αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ διαγράφος μέγας ἐπὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ ἐν Ἱεροσολύμοις· πάντες δὲ διωκόμενοι κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρίας, πλὴν τῶν ἀποστόλων.

Συναρπάσαντες δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρα εὐλαβεῖς καὶ ἐκροφίον κατατὸν μέγαν ἐπ' αὐτοῦ.

Σαῦλος δὲ ἐδιωκόμενος τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορεύμενος, ὄρῳν τε ἀνδρας καὶ γυναῖκας τραπέδιδεν εἰς φυλακὴν.

Οἱ μὲν οὖν διασπαρμέντοι, δεξιῶν ἐβεγγελλίζοντο τὸν λόγον.

Ἄνθρωποι, φησὶν, εἰ ἀπίστοι οὐ διακρίνομεν, ἀλλ' ἦσαν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐνθα γὰρ κλεινὸς ὁ κλεινός, καὶ παρατίτθεται τοὺς προκατανομοῦντας· ἢ καὶ ἔτιρος, προκατανομοῦντας ἀνδρας, ὡς ἐκροφίον καὶ θάρσος. Συναρπάσαντες δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρα εὐλαβεῖς. Εἰ εὐλαβεῖς ἦσαν, τίς ἐπισκώνοτο κατατὸν; Ὅτι οὕτως ἦσαν κλεινὸς· ἄλλως τε ἔτι, τίς οὐκ ἐν ταύτῃ τοιαύτης διδασκαλίας καὶ προσηλίας καὶ σημεῖον τοσούτων ἀποστερούμενος, καὶ ἄρῳν ἐν τῷ ἔργῳ ἐκείνῳ κατὰν λιθώσαντος καίμενος; Σαῦλος δὲ ἐδιωκόμενος τὴν Ἐκκλησίαν. Πολλὴ ἡ μανία· καὶ ἐν μόνον εἶναι αὐτῷ, καὶ ἐν ἐκκλήσῃ τοῖς οἴκοις· τῇ γὰρ φωνῇ αὐτοῦ ὕπερ τοῦ νόμου ἦν δεδωμένος.

Φιλιππος δὲ παραλήθων ἐπὶ πόλιν τῆς Σαμαρίας, ἐκήρυσσεν τὸν Χριστόν.

Προσπιθόντες τε οἱ ἔθνη τοῖς λεγομένοις ἐπὶ τοῦ Φιλιππου ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἀνομοίῳ αὐτοῦ καὶ βλάσφημοι τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίησε.

Πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων ἀκαθάρτα ἀκάθαρτα, βόδοντα φωνῇ μεγάλῃ ἐξέφραστο. Πολλοὶ δὲ παραλαμβάνοντο καὶ ἄλλοι δὲ κατακλύθησαν.

Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Ὅχι δ' ἀπίστοι οὐκ κλεινός ὁ ἐν τοῖς ἐκκλήσῃ προκατανομοῦντας ἦν, ἀλλ' εἰς τῶν ἐκτὸς τῶν ἐκκλήσῃ κατὰ τὴν τῶν χερῶν ἐκροφίον, οὐκ ἔστιν, ὁ καὶ ἐν ἐβουλόχῳ βαπτίσις, καὶ τὸν Ἰησοῦν κατατῆσαι. Καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ λουζὰ λέγοντος, Ἀναρπάσαντες Στεφάνου διαγράφος ἐγένετο μέγας ἐπὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ, πάντες δὲ διωκόμενοι κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Σαμαρίας, πλὴν τῶν ἀποστόλων. Ὡς ἐφ' ἅλων εἶπας ὅτι ὁ ἀπίστοις Φιλιππος ἐν τοῖς κλεινοῖς.

Variae lectiones et notae.

¹⁹ In vulgato est, τε. ²⁰ κλεινός, erat. ²¹ Ἰσ. προκατανομοῦντας ἀνδρας. ²² In vulgato est: ἐκκλήσῃ αὐτοῦ, τὸν Χριστόν. ²³ In vulgato est, μεγάλη φωνῇ. ²⁴ Pro, προκατανομοῦντας, lego, προκατανομοῦντας. E. curaverunt autem una Stephanum. C. Stephano parca: τῶν.

ἀποστόλοι· ἐν Ἱεροσολύμοις κατέμεινον· Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι Φίλιππος μὲν ἐδάπτισαι τοὺς ἐν Σαμαρεία μαθητευθέντας· Πέτρος δὲ καὶ Ἰωάννης οἱ ἀπόστολοι καταβάντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς αὐτούς, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν παρέγοντο. Εἰ δὲ εἰς τῶν ἀποστόλων οὗτος· ἐτύχαιεν, εἶχεν ἂν τὴν αὐθεντεῖαν τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως· βαπτίζει δὲ μόνον ὡς μαθητῆς· τὴν δὲ χάριν τελειοῦσιν οἱ ἀπόστολοι, οἷς ἡ τῆς τοιαύτης δόσεως αὐθεντεία ἐδόθη. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι διὰ τοῦτο ὁ Φίλιππος οὐ κατήγαγεν ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας τὸ Πνεῦμα, ὅτι διάκονος ἦν μόνον παρὰ τῶν περὶ Στέφανον προδιηθείς, οὐ μὴν καὶ πρεσβυτέρου ἀξίαν εἶχεν, ἢ ἐπισκόπου, ὡς οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου. Ὅτι δὲ διάκονος ἦν, μαρτυρεῖ ὁ Παῦλος· ἐν τοῖς κανόσιν, οὐ μόνον περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ Ἀνανίου, ὃς ἐδάπτισεν αὐτὸν τὸν Παῦλον. Διάκονος δὲ ὢν, ἐδάπτισαι πρῶτον μὲν διὰ τὸ σαδάνει εἶναι ἐν Σαμαρεία πρεσβυτέρων· ἔξεστι δὲ ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῷ διακόνῳ βαπτίζειν, μὴ ὄντος πρεσβυτέρου, καθὼς αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξε, προτρεφάμενον αὐτῷ ἐπὶ τὸ κλησάσαι τῷ Εὐνούχῳ. Σημειωτέον δὲ ὅτι μετὰ τὸ βάντισμα τῆ τῶν χειρῶν ἐπιθέσει ἐπιφοιτᾷ δι' εὐχῆς ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τὸ ἅγιον Πνεῦμα· διὸ καὶ μέχρι νῦν ἡ εὐχὴ οὕτω φυλάττεται.

tionem super baptizatos in nomine Domini Jesu alibet talis ordo servatur.

Ἄνθρωπος δὲ τις ὀνόματι Σίμων προδιήρχεν ἐν τῇ πόλει μαγῶν, καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθος τῆς Σαμαρείας λέγων εἶναι τινα θαυτὸν μέγαν.

Ὁ προσεῖχον ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη.

Προσεῖχον δὲ αὐτῷ διὰ τὸ ἰκανῶ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξιστακῆναι αὐτούς.

Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φίλιππῳ, ἐσηγγελλομένων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες.

Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσεν· καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φίλιππῳ· θεωρῶν τε θυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα ἐξιστάτο.

Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδεκται ἡ Σαμαρεία τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην.

Ὅτινες καταβάντες, προσηύξαντο περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον.

A cum cæteris Hierosolymis permansisse. Facit autem etiam hoc ad demonstrationem. Nam Philippus quidem baptizavit eos, qui in Samaria verbum Dei didicerant : Petrus autem, et Joannes apostoli Hierosolymis ad eos profecti, donum Spiritus sancti illis præstiterunt. Quod si hic unus fuisset apostolorum, habuisset utique auctoritatem dandi Spiritus sancti : sed baptizat duntaxat, tanquam discipulus : donum autem ac gratiam sancti Spiritus tanquam rei perfectionem addunt apostoli, quibus hujusmodi donationis faciendæ auctoritas data erat. Alii autem dicunt, idcirco Philippum non superindurisse Spiritum sanctum super baptizatos, quod diaconus duntaxat esset, ab Stephano nominatus atque promotus, presbyteri autem vel episcopi, sicut discipuli Domini, auctoritatem non haberet. Porro diaconum illum fuisse testatur Paulus in regulis, non modo de hoc ipso loquens, verum etiam de Anania, qui ipsum Paulum baptizavit. Cæterum diaconus cum esset, baptizavit primum quidam, quod penuria presbyterorum esset in Samaria : licet autem in necessitate etiam diacono baptizare, ubi presbyter non est, quemadmodum docuit ipse Spiritus, hortatus ipsum Philippum, ut propius accederet ad Eunuchum. Notandum est autem, post baptismum impositis manibus per precam venire Spiritum sanctum. Quamobrem etiam usque

VERS. 9. Erat autem jam antea in illa urbe vir quidam nomine Simon artem magicam exercens, et admiratione sui attonitæ et obstupescatæ genti Samariæ imponens, qui diceret se esse quemdam magnum.

VERS. 10. Cui omnes tam summi quam infimi ansullabant, dicentes : Hic est potentia Dei illa magna.

VERS. 11. Attendebant autem eum, propterea quod magicis præstigiis atque ludibriis satis multo jam tempore eis attonitis et obstupescatis imposuisset, animosque eorum ac mentes cepisset.

VERS. 12. Cum autem credidisset Philippo annuntiantii atque docenti quæ pertinent ad regnum Dei, et nomen Jesu Christi, baptizabantur tum viri tum mulieres.

VERS. 13. Itaque Simon et ipse credidit, et baptizatus frequens et assiduus erat cum Philippo : cumque videret virtutes et signa fieri, attonitus admirabatur.

74 VERS. 14. Porro cum audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, ab Samaria verbum Dei esse receptum, miserunt ad eos Petrum et Joannem.

VERS. 15. Qui cum descendissent illo, oraverunt pro eis, ut acciperent Spiritum sanctum.

Varia lectioes et notæ.

10 Ἰσ. αὐτόν. 11 In vulgato hic addidit articulus τοῦ.

12 V. dementasset eos. 13 V. adhaerebat Philippo.

animas 72 suas committunt atque commendant. **A** Positis autem genibus exclamavit voce magna: Domine, ne imputes eis hoc peccatum. Non simpliciter, inquit, precatur, sed cum consideratione atque attentione. Nam tametsi animam ei adesse Deus concedebat. Vide autem vocem, et in multis patientiam immensam. Hinc ostendit, ne illis quidem priora, quam in illis dixerat, imputari heretice officij fuisse: sed ut extirperaret, convinceret, attraheret, alliceret.

CAPUT VIII.

VERS. 1. *Ceterum Saulus erat ex his, quibus probabatur illum interfici. Orta est autem in illo die persecutio magna adversus Ecclesiam Hierosolymitanam, atque omnes discipuli sunt in frus Judææ atque Samariæ, apostolis exceptis.*

VERS. 2. *Curaverunt autem una factus Stephani viri religiosi, magnumque plangorem ei fecerunt.*

VERS. 3. *Porro Saulus vastabat Ecclesiam, et in domos ingredienti, trahensque viros et mulieres, trahebat in custodiam.*

VERS. 4. *Atque illi quidem, qui dispersi erant, quatenusque iter faciebant, verbum Dei annuntiabant.*

Ipsi, inquit, apostoli non discipuli sunt, sed erant Hierosolymis. Ubi enim major belli molis erat, illic stare primarios bellatores, in acie collocari, cæterisque exemplum fortitudinis animique præsentis proponi oportebat. Curaverunt autem una factus Stephani viri religiosi, magnumque plangorem ei fecerunt. Si religiosi erant, cur plangorem faciebant? Quia nondum erant perfecti: atque alioqui quis non plantisset, tali doctrina, tali præsidio, talibus signis carere coactus, et illum mansuetum lapidibus obrutum, mortuum jacentem videret? Saulus autem vastabat Ecclesiam. legens furor, quod et solus erat, et in ædes irruebat: animam enim suam dedorat pro lege.

VERS. 5. *Ceterum Philippus cum detineret in urbem Samariæ, prædicabat Christum.*

VERS. 6. *Attendebant autem unanimiter turbe quæ dicebantur a Philippo, quod et audirent et viderent signa, quæ faciebat.*

VERS. 7. *Ex multis enim, qui ab his opprimebantur, spiritus impari magno voce clamantes erant. Multi item paralytici et claudi curati sunt.*

VERS. 8. *Fuit ergo gaudium magnum in illa urbe.*

Non apostolus Philippus, qui recensetur inter illos duodecos, sed unus de septem illis, qui delecti erant ad dispensationem 73 viduarum hic est qui et Eunuchum baptizavit, et Simoni Sæci tradidit rudimenta. Et audi ipsum Lucam dicentem: Interfecto Stephano ingens adversus Ecclesiam persecutio orta est, et omnes discipuli sunt in partes Judææ et Samariæ, præterquam apostoli. Unde perspicuum est apostolum Philippum una

ὁ φωνὴ καὶ ἐνεκράσις ἐκπεραλεῖ. Ἐπιπέδον ἐκπεραλεῖ, ὅτι οὐδὲ τὴν πρῶτην ἀ εἰς αὐτοὺς εἶπεν, θεοπέτρως ἦσαν, ἀλλ' ὅσα στίφαί καὶ ἐλέγησιν καὶ ἐκπεραλεῖσθαι.

ΚΕΦΑΛΑ Η'.

Σαῦλος δὲ ἦν συνουθεύων τῇ ἀναπέσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ἑσπέρῃ τῇ ἡμέρῃ διαγρηδὸς μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις· ἀπέτρας δὲ ἡ διωκόμενος κατὰ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων.

Συναρέσαντες δὲ τὸν Σαῦλον ἄνδρες ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐκοιμήσαντο κοινὸν πένθος ἐπ' αὐτόν.

Σαῦλος δὲ ἐδιωκείτο τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους ἐκπορεύμενος, σὴναι τε ἀνδρας καὶ γυναῖκας ἀρᾶσθαι εἰς φυλακὴν.

Οἱ μὲν οὖν διωκόμενοι, δεξιῶν ἐπαγγελισμένοι τὸν λόγον.

Αὐτοί, φησὶν, οἱ ἀπίστοι οὐ διωκόμενοι, ἀλλ' ἦσαν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐνθα γὰρ κλεινὸν ὁ πᾶσι, καὶ παρακλιθεὶς τοὺς πρωταγωνιστὰς ἔδει καὶ εἶραι, προσκλιθεὶς ἀνδρας, ὁμοιωγὰ καὶ θάρσος. Συναρέσαντες δὲ τὸν Σαῦλον ἄνδρες ἐκκλησιαστικῆς. Ἐκκλησιαστικῆς ἦσαν, τὸς ἰσοῦσιν κατὰ τὸν ὅτι οὐκ ἦσαν κλεινῶν· ἄλλως τε καὶ, εἰ οὐκ ἐν ἐκείνῃ κοινότητι διαστασίας καὶ προσηλαίας καὶ σημεῖον τοῦτον ἀποστατούμενος, καὶ ὅτι τὸν πρῶτον ἐκείνων κερὰν λαβάνουσαν κέρμενον; Σαῦλος δὲ ἐδιωκείτο τὴν Ἐκκλησίαν. Πᾶσι ἡ πάντα· καὶ τὸ πρῶτον εἶναι αὐτὸν, καὶ τὸ ἐκπεραλεῖν τοῖς οἴκοις· τὴν γὰρ φωνὴν αὐτοῦ ὅτι τὸ νόμον ἦν ἀδικῶν.

Φιλιππος δὲ παραῖτων ἐκ πόλεως τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυσσε τὸν Χριστόν.

Προσέχοντες τε οἱ ὄχλοι τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἐκ τῶν Φιλιππου ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἀκοῦσαι αὐτοῦ καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει.

Πολλοὶ γὰρ τῶν ἐχόντων ἀσθενεῖα ἀπέθεσαν, βόοντες φωνῇ μεγάλῃ ἐξήρχετο. Πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ κλυτοὶ ἰσχυροῦσθησαν.

Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἑσπέρῃ.

Ὅχι ὁ ἀπίστος Φίλιππος ὁ ἐν τοῖς ἑκατόσις κενυλεγομένου ἦν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐκτὸς τῶν ἐκλεγμένων ἕρδς τὴν τῶν κερῶν οἰκουμένην, οὐδὲ ἴσταν, ὁ καὶ τὸν Ἐδούχον βαπτίσας, καὶ τὸν Σίμωνι πατηγῆσας. Καὶ ἀκουε αὐτοῦ τοῦ ἁουαῖ λέγοντος, Ἀντιπεθένας Σαυρόνου διαγρηδὸς ἐγένετο μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, πάντες δὲ διωκόμενοι κατὰ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων. Ἡ δὲ ἔργον εἶναι ὅτι ὁ ἀπίστος Φίλιππος ὁ ἐν τοῖς ἑκατόσις

Variae lectiones et notæ.

¹⁹ In vulgato est, τε. ²⁰ κλεινὸν, erat. ²¹ Ἰσ. προσκλιθεὶς ἀνδρας. ²² In vulgato est: ἐκπεραλεῖσθαι αὐτόν; τὸν Χριστόν. ²³ In vulgato est, μεγάλη φωνῇ. ²⁴ Pro, προσκλιθεὶς, lego, προσκλιθεῖς. ²⁵ E. curaverunt autem una Stephanum. C. Stephano parcularunt.

ἀποστόλοι· ἐν Ἱεροσολύμοις κατέμεινον· Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι Φίλιππος μὲν ἐδάπτισεν τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ μαθητευθέντας· Πέτρος δὲ καὶ Ἰωάννης οἱ ἀπόστολοι καταβάντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς αὐτούς, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν παρέσχοντο. Εἰ δὲ εἰς τῶν ἀποστόλων οὗτος ἐτύγγαεν, εἶχεν ἂν τὴν ἀθενταίαν τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως· βασιλεῖαι δὲ μόνον ὡς μαθητῆς· τὴν δὲ χάριν τελειοῦσιν οἱ ἀπόστολοι, οἷς ἡ τῆς τοιαύτης δόσεως ἀθενταία ἐδόθη. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι διὰ τοῦτο ὁ Φίλιππος οὐ κατήγαγεν ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας τὸ Πνεῦμα, ὅτι δακνὸς ἦν μόνον παρὰ τῶν περὶ Στέφανον προβληθείς, οὐ μὴν καὶ πρεσβυτέρου ἀξίαν εἶχεν, ἢ ἐπισκόπου, ὡς οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου. Ὅτι δὲ δακνὸς ἦν, μαρτυρεῖ ὁ Παῦλος ἐν τοῖς κανόσιν, οὐ μόνον περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ Ἀνανίου, ὃς ἐδάπτισεν αὐτὸν τὸν Παῦλον. Διάκονος δὲ ὢν, ἐδάπτισεν πρῶτον μὲν διὰ τὸ σπάνιον εἶναι ἐν Σαμαρείᾳ πρεσβυτέρων· ἔξεστι δὲ ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῷ διακόνῳ βαπτίζειν, μὴ ὄντος πρεσβυτέρου, καθὼς αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξε, προτρεψάμενον αὐτῷ ἐπὶ τὸ κλησιάσαι τῷ Εὐνούχῳ. Σημειωτέον δὲ ὅτι μετὰ τὸ βάπτισμα τῆ τῶν χειρῶν ἐπιθέσει ἐπιφοιτᾷ δι' εὐχῆς ἐπὶ τοὺς βαπτιστέονους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τὸ ἅγιον Πνεῦμα· διὸ καὶ μέχρι νῦν ἡ τιξίς οὕτω φυλάσσεται.

tionem super baptizatos in nomine Domini Jesu venire Spiritum sanctum. Quamobrem etiam usque adhuc talis ordo servatur.

Ἄφηρ δὲ τις ὀνόματι Σίμων προσηπύρχεν ἐν τῇ πόλει μαγέων, καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθος τῆς Σαμαρείας λέγων εἶναι τινα δαυτὸν μέγαν.

VERS. 9. Erat autem jam antea in illa urbe vir quidam nomine Simon artem magicam exerceas, et admiratione sui attonitæ et obstupfactæ genti Samariæ imponens, qui diceret se esse quemdam magnum.

Ἐ προσεῖχον ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἢ μεγάλη.

C VERS. 10. Cui omnes tam summi quam infimi asscullabant, dicentes : Hic est potentia Dei illa magna.

Προσεῖχον δὲ αὐτῷ διὰ τὸ ἰκανῶ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξιστακταίαι αὐτούς.

VERS. 11. Attendebant autem eum, propterea quod magicis præstigiis atque ludibriis satis multo jam tempore eis attonitis et obstupfactis imposuisset, animosque eorum ac mentes cepisset.

Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φίλιππῳ, εὐαγγελισθέντες τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες.

VERS. 12. Cum autem credidisset Philippo annuntianti atque docenti quæ pertinent ad regnum Dei, et nomen Jesu Christi, baptizabantur tum viri tum mulieres.

Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσεν· καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φίλιππῳ· θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα ἐξιστατό.

D VERS. 13. Itaque Simon et ipse credidit, et baptizatus frequens et assiduus erat cum Philippo : cumque videret virtutes et signa fieri, attonitus admirabatur.

Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδοκται ἡ Σαμαρεία τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην.

74 VERS. 14. Porro cum audissent apostoli, qui erant Jerosolymis, ab Samaria verbum Dei esse receptum, miserunt ad eos Petrum et Joannem.

Ὅτινες καταβάντες, προσηύξαντο περὶ αὐτῶν, ὥπως λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον.

VERS. 15. Qui cum descendissent illo, oraverunt pro eis, ut acciperent Spiritum sanctum.

Variaë lectiones et notæ.

¹⁰ 1σ. αὐτὸν. ¹¹ In vulgato hic additur articulus τοῦ.

¹² V. dementasset eos. ¹³ V. adhærebat Philippo.

VERS. 16. Nondum enim super quemquam illorum erat delapsus : sed baptizati dumtaxat erant in nomine Christi Jesu.

VERS. 17. Tunc manus ei imponebant, et accipiebant Spiritum sanctum.

VERS. 18. Conspicatus autem Simon per impositionem manuum apostolorum dari Spiritum sanctum, attulit eis pecunias,

VERS. 19. Ac dixit : Dale mihi quoque istam potentiam, ut cuicumque imposero manus, accipiat Spiritum sanctum.

VERS. 20. At Petrus dixit ad eum : Abi²⁵, inquit, cum tua pecunia in malam rem, qui donum Dei pecuniis comparandum existimasti.

VERS. 21. Non es neque particeps neque consors hujus rationis atque doctrine. Cor enim tuum non est rectum coram Deo.

Vide aliam tentationem, nempe eam, quæ accidit per Simonem. Ait autem, quod eum etiam magnam potentiam esse putabant. Adeo spatio temporis et magicis præstigiis atque ludibriis erant decepti : donec Philippus adveniens errore eos liberavit. Dicebat enim Simon Judæis quidem : Ego sum Pater : Samaritanis autem, Ego sum Christus. Itaque Simon et ipse credidit. Non fidei gratia, sed, ut et ipse faceret signa. Qui igitur ille videbatur facere signa? Fingebat, atque præstigiis imponebat. Forsitan autem etiam eos, qui a dæmonibus premebantur atque vexabantur, cocrebat, et ut suam, ita apostolorum quoque professionem artis alicujus esse existimabat. Quamobrem etiam pecunias dabat : ne autem rursus abigeretur, idcirco frequentens et assiduus erat cum Philippo.

VERS. 22. Desiste igitur ab ista nequitia tua, et redi ad sanitatem²⁶, Deumque ora, si forte tibi remittatur cogitatio cordis tui.

VERS. 23. In felle enim amaritudinis et obstrictio-
ne improbitatis video te versari.

VERS. 24. Respondens autem Simon dixit : Deprecamini vos Dominum pro me, ne quid mihi eveniat eorum, quæ dixistis.

VERS. 25. Atque illi quidem testificati et locuti verbum Dei, reversi sunt in Jerusalem, multosque vicis Samaritanorum doctrina evangelica instruxerunt.

Supervacuum esset illud, Desiste, quod **75** Simoni dicebatur, qui ex constitutione malus erat, juxta fabulas hæreticorum. Aiunt enim hominem natura malum non esse capacem ejus, quæ ex destinata voluntate sit, mutationis. Sed non frustra dictum est : Desiste igitur, et ad sanitatem redi, sine potestatis igitur atque arbitrii erat etiam ipse.

Varie lectiones et notæ.

²⁵ In exemplari non erat, ἐπ' quod est in vulgato fortasse pro, αὐτοῦ; sicut, αὐτοῖς, et ita non requiritur propositio ἐπί. ²⁷ In vulgato hic adjectus est articulus δ. ²⁸ In vulgato est, σὺν σοι εἴη εἰς ἀπόλειαν. ²⁹ ἐξηπατημένη, erat. ³⁰ Ἰσ. διαμαρτυρούμενοι. ³¹ In vulgato est, εὐαγγελίζισαντο.

² verbum pro verbo reddiderunt : « Pecunia tua tecum sit in perditionem. » a V. penitentiam itaque age ab hac tua nequitia.

Οὐτω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπωκός· μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

Τότε ἐπέθιγον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐλάμβανον Πνεῦμα ἅγιον.

Θεασάμενον δὲ Σίμων ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα.

Λέγων· Δότε καὶ μοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ὅς ἐάν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἅγιον.

Ἄλλος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τὸ ἀργυρίον σου σὺν σοι εἰς ἀπόλειαν· ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτῆσθαι.

Ὁὐκ ἔστι σοι μέρος οὐδὲ κλήρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδίᾳ σου οὐκ ἔστιν εὐθεΐα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Ὅρα καὶ ἕτερον πειρασμὸν τὸν τοῦ Σίμωνος. Φησὶ δὲ ὅτι καὶ μεγάλην αὐτὸν δύναμιν ἐνόμιζον· οὕτως ἦσαν τῷ χρόνῳ καὶ ταῖς μαγείαις ἐξηπατημένοι· μέχρις ἂν Φίλιππος ἐπιστάς, τῆς κλήσεως αὐτούς ἀπήλασεν. Ἐλεγε γὰρ ὁ Σίμων τοῖς μὲν Ἰουδαίοις, Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατήρ· καὶ δὲ Σαμαρείταις, Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός. Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσεν· οὐ πίστει; ἔνεκον, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτὸν ποιεῖν σημεῖα. Πῶς οὖν ἰκεῖνος ἐδόκει ποιεῖν σημεῖα; Ἐργάταζεν· ἴσως δὲ καὶ τοὺς δαιμονῶντας ἐδέσκει· καὶ ὥσπερ τὸ εἶναι αὐτοῦ, οὕτως ἐνόμιζε καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων εἶναι τέχνης τινός· ἐὼ καὶ χρήματα ἐδίδου· ἵνα δὲ μὴ ἀπελαθῆ, πάλιν διὰ τοῦτο προσεκαρτέρει τῷ Φίλιππῳ.

Μετανόησον σὺν ἀπο τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ· εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου

Εἰς γὰρ ἰσχυρὰ πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὀρώ σε δεῖνα.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπε· Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε.

Οἱ μὲν οὖν διαμαρτυρούμενοι καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, πολλὰς τε κόμας τῶν Σαμαρειτῶν εἰηγήσαντο.

Παρήκειν ἂν τὸ, Μετανόησον, τῷ Σίμωνι λεγόμενον, ἐκ κατασκευῆς ὅτι κακῶς, κατὰ τοὺς αἰρετικῶν μύθους. Φησὶ γὰρ ὅτι κακὸς ὢν ὁ ἄνθρωπος φύσει, οὐκ ἔστι δεκτικὸς τῆς κατὰ βούλησιν μεταβολῆς. Ἄλλ' οὐ ματαίως εἰρηται τὸ, Μετανόησον σὺν· αὐτεξούσιος ἄρα καὶ αὐτὸς, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου.

Τούτοι ἔπεν, ὡς οὐ συγχωρηθέντος ἀν αὐτῷ εἰ ἐκλαυσε καὶ μετενόησεν. Ἄλλ' ἔθος καὶ τοῖς προφήταις ἐστὶ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου· Ἄλλως τε καὶ προφῆταις ἀδύτῳν ὁ Πέτρος μὴ πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρέψαντα.⁴⁹ Δεῖ τοῦτο δὲ φησιν, Εἰ ἀπεθῆσθαί σοι. Τὸ γὰρ Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, οὐ μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλὰ μόνον ἀφρωσώσῃ; Ἐνεκα Ἰση· ἐπι, τοῦ τὸ πένθος; τοῦ ἢ καταγνωσίς καὶ ἡ ἐξομολόγησις; Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνθεσμον ἀδικίας ὄρω σε ὄντα. Πολλοῦ θυμοῦ τὰ ῥήματα. Οὐ κολάζει δὲ αὐτὸν, ἵνα μὴ λοιπὸν ἡ πίστις ὄξῃ ἀνάγκης εἶναι καὶ φόβου, καὶ ὡμὸν τὸ πρᾶγμα φανῆ. Οἱ μὲν οὖν διαμαρτυρόμενοι καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὑπέστρέψαν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἰσως δὲ τὸν Σίμωνα ὑποστρέφουσιν, ἵνα μὴ ἀπατῶνται, ἵνα λοιπὸν ἀσφαλῆς ὦσιν. Ὅρα δὲ ὅτι οὐ προηγουμένως ἔρχονται εἰς Σαμαρείαν, ἀλλὰ διωκόμενοι· ὅτερ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν.

ἵατι essent. Vide autem eos non præcipue deditaque expellerentur, quod et tempore Christi accidit.

Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φίλιππον λέγων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Γάζαν· αὕτη ἐστὶν ἐρημος.

Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθιοπῶ, Εὐνοῦχος, δυνάστης Καρδάκης τῆς βασιλείας Αἰθιοπῶν, ὃς ἦν ἐπὶ πόσῃ τῆς γᾶς αὐτῆς, ὃς ἐληλύθει προσκυνῆσων εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἦν τε ὑποστρέφων καὶ κηθημένος ἐπὶ τοῦ ἄματος αὐτοῦ, ὃ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἠσαΐαν.

Ἐίπε δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Φίλιππῳ· Πρόσελθε, κακολλήθητι τῷ ἄρματι τούτῳ.

Προσδραμῶν δὲ ὁ Φίλιππος, ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν προφήτην Ἠσαΐαν, καὶ εἰπεν· Ἀράγε ὃ ἀναγινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις;

Ὁ δὲ εἶπεν· Πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐὰν μὴ τις ὀδηγήσῃ με; παρεκάλει δὲ τὸν Φίλιππον ἀναβαῖντα αὐτῷ καθίσαι σὺν αὐτῷ.

Ἡ δὲ περιοχὴ Γραφῆς, ἣν ἀνεγίνωσκεν ἦν αὕτη· Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κελυνοῦ αὐτοῦ ὃ ἄφωνος ἔστι, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη. Τὴν δὲ γυναικαὶ αὐτοῦ τίς διηγῆσεται, ἀπειται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.

Ἐμοὶ δοκεῖ, τῶν ἐπτά οὗτος ὁ Φίλιππος ἦν. Οὐ γὰρ ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς μεσημβρίαν ἀπῆει, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον· ἀπὸ δὲ Σαμαρείας, ἔνθα Φίλιππος ὁ τῶν ἐπτά διέτριβε καὶ ἐδίδασκε τότε, πρὸς μεσημβρίαν ἐστὶν ὁδός. Τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Γάζαν· αὕτη ἐστὶν ἐρημος. Τοῦτο

A Deumque ora, si forte tibi remittatur cogitatio cordis tui. Hoc dixit, quasi ipsi concessum atque permissum non esset, si flevisset ac resipiscens destitisset. Verum consueta est etiam prophetis talis forma loquendi, atque alioquin etiam penserant atque perviderat eum Petrus non ad resipiscendum conversum iri, atque idcirco ait : Si remittatur tibi. Nam illud : Deprecamini vos Dominum pro me, non poenitentiae et ad sanitatem reversionis, sed detestationis duntaxat et mali ominis avertendi causa dicebat. Nam ubi luctus? ubi sui damnatio atque confessio? In felle enim amaritudinis et obstrictione improbitatis video te versari. Ingentis iracundiæ sunt verba. Sed non punit eum, ne fides postea deinceps necessitatis esse videretur atque terroris, et res crudelis appareret. Atque illi testificati atque locuti verbum Dei, reversi sunt in Jerusalem. Forsitan propter Simonem revertuntur, ne deciperentur, ut postea securi ac opera in Samariam venire, sed cum agitantur et

VERS. 26. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum : Surge et vade meridiem versus ad viam, qua descenditur ab Jerusalem ad Gazam : hæc est vacua.

VERS. 27. Et surgens iter ingressus est, et ecce vir Aethiops, Eunuchus præfectus, Candaces reginæ Aethiopum, qui præerat universæ gazæ ejus, qui venerat adoraturus in Jerusalem,

VERS. 28. lievertebatur, et sedens in curru suo legebat Isaiam prophetam.

VERS. 29. Dixit autem Spiritus Philippo : Accede, et adjuuge te curru isti.

VERS. 30. Cum illudque accurrisset Philippus, audivit eum legentem prophetam Isaiam, ac dixit : Nunquid intelligis, quæ legis?

VERS. 31. At ille dixit : Quinam possim, nisi aliquo me instruente? hortatusque est Philippum, ut ascenderet secumque sederet.

VERS. 32. Porro quod Scriptura, quæ legebatur ab illo continebat, erat hoc : Tanquam ovis ad mactationem ductus est, et tanquam agnus coram ton dente mutus, sic non aperit os suum.

76 VERS. 33. Per humilitatem ejus judicium ejus sublatum est. Genus autem ejus quis enarrabit? quis tollitur de terra vita ejus.

Ut mihi videtur, hic Philippus erat de illis septenis. Non enim ab Jerosolymis meridiem versus abiisset, sed versus septentriones : at a Samaria, ubi Philippus unus de illis septenis morabatur ac docebat tunc, iter est versus meridiem. Qua descenditur ab Jerusalem ad Gazam : hæc est vacua. Hoc

Variae lectiones et notæ.

⁴⁹ Ἰσ. ἐπιστρέφοντα. ⁵⁰ In vulgato hic interseritur, καὶ. ⁵¹ In apographo et hic, et in sequenti scholio scriptum est, ἄρχις. ⁵² Non est in vulgato, καὶ. ⁵³ αὐτὸν, non est in apographo. ⁵⁴ ἄφωνος, erat, et ὄνομα. ⁵⁵ In vulgato est, ἠνοίγει.

b V. Locns Scriptura.

dixit, ne metueret incursum et invasionem Judæorum. Et surgens iter ingressus est. Vide obedientiam. Non interrogavit ac dixit : Quare? sed simul atque permissum erat, cum surrexisset, profectus est. Qui venerat adoraturus in Jerusalem. Multis de causis admiratione digna est Eunuchi hujus philosophia : quod cum habitaret in Æthiopia, cum magistratus fungeretur, cum prefectus esset regis thesauris, tamen ascendit adoratum in Jerusalem. Porro mulieres imperium obtinere consueverant illius Æthiopiæ, quarum jure successione una erat etiam Candace, cujus Eunuchus erat questor et thesauris prefectus. Considera autem quod etiam dies festus non erat, tamen ascendit : qui a civitate superstitioni dæmonumque cultui obnoxiam vitam transigente, qui in itinere legebat, qui Isaiam prophetam cæteris sublimiorem, qui nesciens quæ legeret, ita lectione tenebatur. Nunquid intelligis quæ legis? Mirabiliter interrogat : neque enim adulabatur et laudabat, neque rursus insectatur ac deridet ignorantiam : sed ut majorem injiceret cupiditatem, simul ostendens ingentem inesse thesaurum. Atque ille non dissimulat nec celat : sed, Quinam, inquit, possim? deinde petit se doceri. Tanquam ovis ad jugulationem ductus est, et tanquam agnus. etc. Valde perspicua propositorum verborum sententia est. Asportantur enim certo tempore anni oves ut tondeantur : ac cultellos tonsorios sive forfices admovent eis pastores : ac quanquam larduntur, iis tamen, qui hæc agunt, non insultant. Sic item Christus cum convitiis peterebatur, non contra convitiabatur. Per humilitatem ejus judicium ejus sublatam est. Injustum judicium, quod de eo, veritate occultata, factum est, significat. Genus autem ejus qui enarrabit? Id quod, post resurrectionem videlicet, ei contigit, et generosam ejus ac nobilem dignitatem : cujus eorum, quæ gessit et administravit, demonstratio existit experimentum. Quis oratione satis poterit explicare, cum cogitare ac mente volutare cœperit, quis ei qualis, et ex Deo natus unigenitus Filius hæc omnia toleraverit? Quia tollitur de terra vita ejus. Pro eo, quod est, extollitur, et sublimior rebus terrenis est vita ejus, hoc est conversatio 77 aut substantia sive existentia Unigeniti, cum extra carnem intel-

Αἰτίαν ὥστε μὴ φοβηθῆναι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπι-
 στασίαν. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη. Ὅρα ὑπακοήν.
 Οὐκ ἠρώτησε καὶ εἶπε· Διὰ τί ; Ἀλλ' ὅμα τῆ ἐπι-
 τροπῆ ἀναστά; ἐπορεύθη. Ὅς ἐληλύθει ὡς προσκυ-
 νήσων εἰς Ἱερουσαλήμ. Θαυμάσαι ἐστὶ τοῦ Εὐνοῦ-
 χου τούτου τὴν φιλοσοφίαν, διὰ πολλὰ· ὅτι ἐν Αἰθιο-
 πίᾳ μένων καὶ ταμίης τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν,
 ὅμως ἀνήρχετο προσκυνῆσαι ἐν Ἱερουσαλήμ. Γυ-
 ναῖκες δὲ ἤρχον ἐκείνης τῆς Αἰθιοπίας, ὧν καὶ
 ἡ Κανδάκη κατὰ διαδοχὴν μία, ἥς ὁ Εὐνοῦχος
 ὑπῆρχε ταμίης. Ἐκθαίπει δὲ ὅτι καὶ ἐορτῆς μὴ οὕσης,
 ὅμως ἀνήρχετο, καὶ ὅτι ἀπὸ πόλεως ἐν δεισιδαιμονίᾳ
 βίουσης, καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἑβδὴ ἀνεγίνωσκε, καὶ
 τό τε Ἰσραὴλ, τὸν τῶν προσφθητῶν ὑψηλότερον, καὶ
 τό τε μὴ δὲ εἰδῶς δ' ἀνεγίνωσκεν, οὕτως τῆς ἀνα-
 γνώσεως περιετρίχτο. Ἀράγε γινώσκεις δ' ἀναγνώ-
 σταις ; Θαυμάσιος ἔρωτά· οὕτε γὰρ ἐκολάκευσε κατ'
 ἐπήνεσεν, οὕτε πάλιν διασύρει τὴν ἄνοιαν· ἀλλ'
 ὥστε κλισίᾳ ἐνθεῖναι τὸν πόθον, ἅμα δεκτικὸς καὶ
 πολλῶν τῶν θησαυρῶν ἐγκλιμενόν. Ὁ δὲ οὐκ ἀποκρύ-
 πτεται, ἀλλὰ φησι· Πῶς γὰρ ἂν δυναίμην ; Ἔτα
 παρακαλεῖ μαθεῖν. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη·
 Λίαν ἐμφανῆς τῶν προκειμένων ὁ νοῦς. Ἀποφέρον-
 ται γὰρ εἰς τὸ κερῆναι κατὰ καιροῦς τὰ πρόβατα·
 καὶ τὰς κούριδας αὐτοῖς· μαχαίρας ἐπιφέρουσιν εἰ
 κοιμένες, καίτοι κάσχοντα τοῖς· τοῦτο δρῶσιν οὐκ
 ἐπιτηδῶν· οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς λοιδουρούμενος, οὐκ
 ἀντελοιδόρει. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρῖσις·
 αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν παράνομον κρῖσιν τὴν ἐκ' αὐτοῦ
 γινομένην δηλοῖ τῆς ἀληθείας κρυψείσης. Τὴν δὲ
 γενεὰν αὐτοῦ τίς ἀγγήγεται ; Τὴν μετὰ τὴν ἀνάστα-
 σιν γενομένην δηλονότι, καὶ τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ
 ἀξίαν, ἣν ὡς τῶν οἰκονομηθέντων ἐνδειξίς πέτρα.
 Τίς ἔσται ἱκανὸς λόγῳ φράσαι, ὅταν εἰς ἔνοιαν
 εἴδῃ, τίς ἂν καὶ ποῖος καὶ ἐκ Θεοῦ γεγεννημένος
 μονογενὴς Υἱὸς, ταῦτα πάντα ὑπέστη ; Ὅτι ἀφραταί
 ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ζωῆ αὐτοῦ· ἀνεὶ τοῦ, ἐπαίρεται καὶ
 ὑψηλοτέρα τῶν ἐπὶ γῆς ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τοῦτ'
 ἐστὶν ἡ πολιτεία ἣ ἡ ὑπαρξίς τοῦ Μονογενοῦς·
 ὅταν ἔξω νοηταί σαρκὸς, καὶ οὕτως καθ' ἡμᾶς γε-
 νόμενος.

VERS. 34. Atque Eunuchus repetito sermone, Ph-
 ilippo dixit : Quæso te, de quonam dicti hoc propheta,
 de seipso, an de alio quopiam ?

VERS. 35. Aperiens autem Philippus os suum, et
 incipiens ab hac Scriptura, evangelizavit illi Je-
 sum.

VERS. 36. Ut autem ire pergebant, obiter pervene-
 runt ad aquam quamdam : et Eunuchus, Ecce, inquit,
 aqua : quid prohibet me baptizari ? Quæ sequuntur,
 usque ad : Et jussit, non erant in exemplari anti-
 quo manuscripto.

Ἀποκρίθεις δὲ ὁ Εὐνοῦχος τῷ Φίλιππῳ, εἶπε·
 Δέομαι σου, περὶ τίτος ὁ προσφθητὴς λέγει ταῦτα,
 περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός ;

Ἀνοίξας δὲ ὁ Φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ
 ἀρχάμενος ἀπὸ τῆς Γραφῆς ταύτης, ἐδηγγελλ-
 οῦτο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν.

Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδόν, ἤλθον ἐπὶ
 εἰς ὕδωρ. Καὶ ζήτησεν ὁ Εὐνοῦχος· Ἴδου ὕδωρ· τί
 κωλύει μὲ βαπτισθῆναι ;

Variae lectiones et notæ.

ὡς ἐληλύθει, erat. ὡς ἰσ. ἥς.
 Locus corruptus.

^α Είπαι δὲ ὁ Φίλιππος· Εἰ πιστεύεις ἐξ ὧν λέγει ἡς καρδίας, ἐξέστην. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπαι· Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Ἐρχοῦν Χριστόν.

Καὶ ἐκλίβον ὁρῶντα τὸ ὕδρω, καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδρω ὅτι Φίλιππος καὶ Εὐνοῦχος, καὶ ἰβάπτισαν αὐτόν.

^β Ὅτε δὲ ἀνέβησαν εἰς τὸ ὕδατος, Πνεῦμα Κυρίου ἤραξε τὸν Φίλιππον. Καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκ ἔτι· Ἐννοῦχος· ἔκρηξεν γὰρ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ χιρῶν.

Φίλιππος δὲ ἐβρόθῃ εἰς Ἀζωτον· καὶ διαρχόμενος, ἐδηγγελλίζετο τῆς πόλεως πόδας, ὡς τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καυδὸν.

Διόρει τοῦ, περὶ τίος. Τὸ εἶδέναι αὐτὸν ὅτι ὁ κρηθῆται ἄλλος καὶ περὶ ἄλλο ^γ λέγουσιν· ἢ ὅτι περὶ αὐτῶν ἐν ἐτέρῳ κρηθῆται· τούτω γὰρ δευτὸ αὐτοῦ ἢ ἐρώτησις· ἐπὶ πόρα ἔστιν ἐπισκευμένου. Ἰδοὺ γὰρ ὕδρω, εἰ καὶ με βαπτισθῆναι; Ὅρα πόδας εἰσνομοῖται. Πρῶτον ἀναγνώσκει καὶ ἀγνοῖ· εἰτὴ ἀναγνώσκει αὐτῆν τὴν μαρτυρίαν, ἔνθα ἦν τὸ τάθος, καὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ δωρεὰ· εἰτα παρακαλεῖ. Ἐρημύεται καθῆξ, ἀπὸ τῆς προφητείας τῆς ἀφορμῆς λαβόντος τοῦ Φίλιππου· ὁπότιρος; εἰ γινόμενος τῆ προθυμῆ, καθῆξ ἐκαίγεται πρὸς τὸ βῆπτισμα. Οὐκ ἔπει δὲ, βῆπτισθὲν με· ἀλλὰ, Τί καὶ εἶπαι; ἐν ἐρωτῆται τὴν πάλην αὐτοῦ δευτικῶς περὶ τὸ βῆπτισμα ἐκδομῆν. Ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ ὕδατος, Πνεῦμα Κυρίου ἤραξε τὸν Φίλιππον. Αἶρει μὲν αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, τὸ γινόμενον θαυμασιώτερον κρηθῆται ^δ ἔπει καὶ ἐβραβεῖον τὸν Φίλιππον ὅτι τοιούτων ἀξιοῦται εἶναι ὁ κρηθῆται, ὡς Ἀδδαχοῦμ. Πνεῦμα δὲ αὐτὸν καὶ οὐκ ἐγγελλος, ὡς κρηθῆται αἶρει· ἐκπῆξ ἢ μὲν τῷ ἐγγελλοῦ ἕως τότε τοῖς σοφιστικῆς, ἢ δὲ τοῦ Πνεύματος, τοῖς πνευματικῆς ἐγένετο· ἀπὸ τοῦ Εὐνοῦχου δὲ ἐκπῆξεται σοφιστικῆς· ἐκαί τῆξιδεν ἀν καὶ συνακαλεῖν εἰτὸν ὁ Εὐνοῦχος, καὶ ἐλόγησεν ἐκαίτον ἀναύσας, ὅπως τοῦ καιροῦ καλοῖντος. Ὅπως πάντα θείας ἐκπῆξται. Εἰ; Ἀζωτον δὲ αὐτὸν ἔσθως τὸ Πνεῦμα, ἔνθα ἔσθως καὶ ἐδηγγελλίζεσθαι ἔσθαι.

postulare potuisset, ut ille occam abiret. Atque ille, si nondum opportunitate vocante, renuisset ac recussasset, tristom Eunuchem dimisset. Adeo omnia divinitus agebantur. Porro Spiritus cum statuit Azoti, ubi deinceps eum Evangelium quoque divulgare oportebat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

^α Ὁ δὲ Σαῦλος ἐστὶ ἐπικτητῶν ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν εἰς ἡγεροῦ.

^β Ἠρώτησε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολάς εἰς Δαμασκὸν ἀπὸς τῆς Συνωργῆς· ὅπως εἰν τινας εὐρη τῆς πόλεως ὄντας ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας δεδεμένους ἀπὸ τῆς Ἐρροουαλήμ.

^γ Ἐξηγῆται τὴν τοῦ Παύλου κατὰ τῶν πιστῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας· μανίαν· δευτικῶς ὅτι ἐν μέσῳ

Vers. 37. Dixit autem Philippus : Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem dixit : Credo Filium Dei esse Jesum Christum.

Vers. 38. Et jussit inhiberi⁴ currum, et ambo descenderunt in aquam et Philippus et Eunuchus. Et baptizavit eum.

Vers. 39. Cum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum. Et non vidit eum postea amplius Eunuchus : sed iter suum lectus prosequabatur.

Vers. 40. Ceterum Philippus repertus est Azoti : qui peragrans eas partes, omnibus civitatibus Evangelium tradebat, donec veniret Caesarem.

Quæro te, de quoniam dicit, etc. Quod noverat prophetas aliter etiam de aliis dicere, aut de semetipsis in alia persona : hoc enim declarat ejus interrogatio : signum erat viri admodum considerati atque prudentia. Ecce aqua : quid prohibet me baptizari? Vide quemodo tractatur, regitur et instruitur. Prius legit et ignorat, deinde legit ipsum testimonium Scripturæ, ubi erat supplicium et resurrectio, et donum : postea rogat : interpretatio et explicatio deinceps consequitur, cum Philippus a prophetia sumpsisset occasionem. Porro cum studium, cupiditas atque desiderium quasi alas ei adhibuisset, deinceps festinat ad baptismum. Non dixit autem : Baptiza me : sed, Quid vetat? per interrogationem ingens suum ostendens baptismatis consequendi studium atque cupiditatem.

Cum autem ascendisset ab aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum. Tollit quidem eum Spiritus rei quæ gerebatur, majorem concilians admirationem, simul etiam lætitia Philippum afficiens, quod dignus judicatus esset, qui talia consequeretur. qualia prophetæ, ut Abbaçum. Spiritus autem eum et non angelus ut antea tollit, quoniam angeli quidem apparitio tunc contigit illis, qui magis corporei erant : Spiritus vero magis spiritualibus contigit. Ceterum stile 78 fuit eum ab Eunuchis per raptum diduci : quoniam Eunuchus rogare ac

CAPUT IX.

Vers. 1. At Saulus etiam nunc minaces ac cædij, avidos spiritus gerens adversus discipulos Domini, accessit ad summum sacerdotem,

Vers. 2. Ac petiit ab eo epistolas, Damascum ad synagogas perferendas, ut si quos viros vel mulieres invenisset, qui essent illius tix, vinclos perduceret in Jerusalem,

Exponit Pauli adversus fideles et Ecclesiam furorem, ostendens eum in medio zelo atque ardore

Variarum lectiones et notæ.

¹ Ista omnia desiderantur in apographo unde hæc descripsi. ² In vulgato additur, ὁ. ³ Locus corruptus videtur, ac pro ἄλλο, ἄλλων, esse legendum. ⁴ Ἰσ. ἐπισκευμένου. ⁵ Πιστῶν, erat.

⁴ V. stare.

studii attractum fuisse. Eveniebat enim in illo quod Christus dixerat : « Qui occident vos, putabunt se cultum præstare Deo. » Non enim, sicuti Judæi, ita etiam hic faciebat. Absit. Nam zelo, hoc est ardenti studio Dei, illum fecisse, quod agebat, hinc liquet, quod etiam ad externas profectus est civitates. Hi vero ne ees quidem qui Hierosolymis erant, curabant. Id enim duntaxat unum agebant ut honore afficerentur. Cæterum Damascum profiscitur, quia magna erat et regia urbs, ac motuebat, ne ea prædicatione præoccuparetur. Non accedit autem ad prætorem ac petiit, sed ad summum sacerdotem atque pontificem; quia omnia legitime sibi agere destinabat. Ut si quos invenisset viæ illius, tam mulieres quam viros, vincens perduceret in Hierusalem. Quid est, quod dicit, viæ illius? Forsitan ita se vocabant qui crediderant: propterea quod eorum sola esset fides, per quam ferimur in cœlam. Aut Paulus tunc eos homines viæ vocabat, fortasse tanquam vilipendens illos et insectans. Etenim ignominiosum et despectum vocare solent hominem de via. Non querebat autem potestatem illic puniendi: sed Hierosolymam perducit, quia hæc cum majore potestate facere volebat.

VERS. 3. Sed dum iter faciebat, accidit ut appropinquaret Damasco, ac repente lumine cæli quasi fulgure circumfusus est ¹.

VERS. 4. Collapsusque in terram, audivit vocem dicentem sibi: Saul, Saul, cur me persequeris?

VERS. 5. At ille: Quisnam es, inquit, Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Jesus, quem tu persequeris. (Hæc quæ sequuntur, usque ad, sed surge, non sunt in exemplari Græco vetusto manuscripto) Durum est tibi contra stimulos calcitrare.

79 VERS. 6. Ille tremens atque expavescens dixit: Domine, quid vis facere? Et Dominus ad eum: Sed surge, et ingredere in urbem, ac dicetur tibi, quid te oporteat facere.

VERS. 7. Cæterum homines, qui una cum eo iter faciebant, stabant attoniti et obstupescens, vocem quidem audientes, sed neminem videntes.

VERS. 8. Surrexit autem Saulus de terra, aperitisque oculis suis, neminem videbat. Itaque manu ductentes eum introduxerunt Damascum.

VERS. 9. Et carebat visu tres dies, ac ne comedit quidem nec bibit.

In urbe visio non accidit: sed in itinere, in solitudine et extra turbam, quia vulgus non credidisset: quin etiam irrisissent, quandoquidem etiam illic audientes vocem, dicebant tonitruum esse. Illic autem gravis erat auctor, ac dignus, cui fides potius haberetur, quippe renuntianti, quæ sibi accidissent. Non Hierosolymis igitur, neque Damasci, sed in itinere circumfudit eum lumen: ut non

τῷ ζήλῳ ἔλατται. Ἐπληροῦτο γὰρ εἰς αὐτὸν τὸ παρὰ Χριστοῦ εἰρημένον, ὅτι « Οἱ ἀποκτενοῦντες ὑμᾶς δόξουσιν λατρεῖαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. » Οὐ γὰρ ὡσπερ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οὗτος ἐποίησε. Μὴ γένοιτο. Ὅτι γὰρ ζήλῳ ἐποίησε, ὄφλον ἐκ τοῦ καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις ἀπείναν· ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἂν οὐδὲ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐφρόντισαν. Ἐνὸς γὰρ ἦσαν μόνου, τῷ τιμὰς ἀπολαύειν. Βίς Δαμασκὸν ἐκ πορεύεται, ὅτι μεγάλη καὶ βασιλικὴ ἦν, καὶ ἐφοδεῖτο μὴ αὐτὴ τῷ κηρύγματι προκαταληφθῆ· οὐ προσέρχεται δὲ ἀρχοντι καὶ αἰτεῖται, ἀλλὰ τῷ ἀρχιερεῖ, ὅτι πάντα νομικῶς πράττειν ἐμελεν αὐτῷ ¹. Ὅπως εἰδὼν τινὰς εὐρητῆς ἰδοῦ ἀνδρας τε καὶ γυναίκας, δεδεμένους ἀγάθῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. Τί ἐστι, τῆς ἰδοῦ; Ἴσως οὕτως ἐκάλουν ἑαυτοὺς οἱ πιστεύσαντες, διὰ τὸ αὐτῶν εἶναι τὴν πίστιν μόνην, δι' ἧς εἰς τὸν οὐρανὸν φερόμεθα· ἢ ὁ Παῦλος τότε τῆς ἰδοῦ ἐκάλει αὐτοὺς, Ἴσως ὡς εὐταλίζων καὶ διασύρων αὐτοὺς· καὶ γὰρ τὸν ὀτιμον εἰκόσθαι καλεῖν ἀνθρώπων ἐξ ἰδοῦ. Οὐκ ἐζήτησεν ἐξουσίαν ἐνεῖ τιμωρηθῆσθαι, ἀλλ' εἰς Ἱεροσόλυμα ἀγει, ὅτι μετὰ πλείονος τῆς ἐξουσίας ἤθελε πράττειν.

autem potestatem illic puniendi: sed Hierosolymam perducit, quia hæc cum majore potestate facere volebat.

Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένετο αὐτῷ ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

Καὶ πεισῶν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνῆν λέγουσαν αὐτῷ: Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις;

Ἐπεδὲ· Τίς εἶ, Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Εἰώ σιμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. (In vulgatis, ἀλλὰ, non est. sed interponuntur ante, ἀνάστηθι, ea quæ sequuntur.) Σκλήρῳ σοι πρὸς κέντρα λακτιζειν.

Τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε, Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; Καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἀνάστηθι καὶ εἰσελθε, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ εἰσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεται σοι τί σε δεῖ ποιεῖν.

Οἱ δὲ ἀνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἰστήκεισαν ἐν γῆσιν, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες.

Πηρόθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεψφῆγων τε τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, οὐδένα εἶλεκε. Χειραγωγοῦντες δὲ αὐτόν, εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν.

Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐδὲ ἐφαγεν, οὐδὲ ἐπιεν.

Ἐν τῇ πόλει ἡ ὀπτασία οὐ γίνεται, ἀλλ' ἐν τῇ ὁδῷ, ἐφ' ἠσυχίας, ὅτι οὐκ ἂν ἐπίστευσαν οἱ πολλοί· ἀλλὰ καὶ ἐγλεῦσασαν ἂν, ὅπου καὶ ἐκεῖ ἀκούοντες τῆς φωνῆς, εἶλεγον ὅτι βροντὴ ἐστίν. Οὗτος δὲ ἀξέπιστος ἦν ἀπαγγέλλον μάλλον τὰ αὐτοῦ. Οὐκ ἐν Ἱεροσολύμοις οὐν οὕτως ἐν Δαμασκῷ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὁδὸν περιεστράπτει τὸ φῶς, ὡς μὴ ἐξείναι τὸ περὶ αὐτὸν γεγόνος· ἀλλοῦς ἄλλως διηγεῖσθαι· ἀλλ' αὐτὸς ἐξεί-

Variorum lectiones et notæ.

¹ ἀποκτενοῦντες, erat. ² αὐτῷ, erant. ³ In vulgato est, οὐκ.

⁴ Locus corruptus videtur Fortasse vult dicere. « Omnia legitime facere in animo habebat. » ⁵ Lumen emicans de cælo circum eum refulsit. ⁶ Apud Joannem capite duodecimo.

πιστοῦ; εἴη διηγεῖσθαι, ὁ καὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ εἶδω, καὶ τὸ πάθος ὑποστάξ. Τοῦτο γούν λέγει καὶ πρὸς Ἀγρίππαν ἀπολογούμενος. Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκει; Ὁ λέγει ἐπιμαρτυροῦν ὁ Χριστός; Πίστευσον· ἀλλ' ἐγκαλεῖ λέγων, Τί με διώκει; μονονοῦλ λέγων· Τί μικρόν ἢ μέγα παθὼν παρ' ἐμοῦ τῦτα ποιεῖ; Ἐγὼ εἶμι ὁ Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις, ἀντι τοῦ, Μὴ νομίτη; πρὸς ἀνθρώπους εἶναι σοὶ τὸν πόλεμον, ἀλλὰ πρὸς με τὸν Κύριόν σου. Διὰ τί δὲ μὴ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο γέγονεν; Ἴνα δειχθῆ ὅτι ὄντως ἀνέστη ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ ἐλαύων αὐτὸν καὶ ἀπιστῶν αὐτοῦ τῆ ἀναστάσει, καὶ οὕτως ἐμμανῶς διώκων τοὺς πιστοῦς, πόθεν ἐπίστευσεν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν τῆς ἀναστάσεως ἡ ἰσχύς; Διὰ τί δὲ μὴ εὐθέως μετὰ τὴν ἀνάστασιν; Ἴνα σαφέστερος αὐτῆς δειχθῆ ὁ πόλεμος, καὶ μᾶλλον θειοτέρα ἢ ἐπιστροφῆ. Οἱ δὲ ἄνδρες; οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, εἰστήκεισαν ἔννεοι, μηδένα ὀρώντες. Πάντα; μὲν περιεστράπτει καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ τὸ φῶς, ἵνα μαρτυρῶσι τῆ ὄψιασιν· οὐ πάντα, δὲ τυφλοὶ, εἰ μὴ Παῦλον μόνον, ἵνα μὴ κοινὸν ὡ καὶ ὡς ἀπὸ τύχης τὸ πάθος νομισθῆ, ἀλλὰ θείας ὄντως ἐνεργείας καὶ προνοίας ὁμολῆ. Διὰ τί δὲ μὴ ἐπίστευσαν οἱ σὺν αὐτῷ; Ἴνα ὡσὶν ἀξιοπίστοι μαρτυροῦντες τὸ περὶ Παύλου. Εἰ γὰρ ἐπίστευσαν, ἔδοξαν ἂν πρὸς χάριν μαρτυρεῖν. Τίνας δὲ φωνῆς ἤκουσαν οἱ συνόντες Παύλῳ; Αὐτοῦ τοῦ Παύλου ἀπακρινομένου· τῆς δὲ οὐρανίας μόνος αὐτῆς ἤκουσε. Διὸ ἐνταῦθα μὲν φησιν· Οἱ δὲ ἄνδρες; οἱ συνοδεύοντες, εἰστήκεισαν ἔννεοι, ἀκούοντες τῆς φωνῆς· τῆς τοῦ Παύλου δηλονότι· μηδένα δὲ θεωροῦντες, πρὸς ὃν ἀπεκρίνετο. Προῖων δὲ αὐτῆς ὁ Παῦλος φησὶν· Οἱ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς εἰσέβησαν, καὶ ἐμφοβοὶ ἐγένοντο· τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. Ἀνεφγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, οὐδένα εἶλεπε. Πάσχει τὰς ὄψεις ὁ Παῦλος, διότι ἡ ὑπερβολὴ τοῦ φωτὸς πλήττειν αἴθε. Μέτρα γὰρ ἔχουσι καὶ οἱ ὀφθαλμοί. Λέγεται δὲ καὶ φωνῆς ὑπερβολὴ κωφοῦς ποιεῖν καὶ ἀποπληγας. Καὶ ἦν ἡμέρας, τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐδὲ φαγεῖν οὐδὲ ἔπιε. Διὰ τί τοῦτο ἐποίησαν; Ὅτι λαντανοῦ κατέγνω ἐπὶ τῷ τῆς Ἐκκλησίας διωγμῷ, καὶ περίλυπος ἦν, καὶ ἠύχετο καὶ παρεκάλει τὸν Θεόν, ἀρεθῆναι αὐτῷ.

invento surdos, stupidos atque attonitos efficere. Et carebat visu tres dies, ac ne comedit quidam, nec bibit. Cur hoc fecit? Quia valde sibi displicebat, quod Ecclesiam persecutus erat, et supra modum tristis ac inæstus erat ac precabatur et orabat Deum, ut sibi remitteretur.

Ἦν δὲ τις μωμητῆς ἐν Δαμασκῷ, ὀνόματι Ἀνανίας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν ὀράματι· Ἀνανία. Ὁ δὲ εἶπε· Ἰδοὺ ἐγώ, Κύριε.

Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτὸν· Ἀναστὰς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην εὐθείου· καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰουδα Σαῦλον ὀνόματι Ταρσεά· Ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται.

Καὶ εἶδεν ἐν ὀράματι ἄνδρα ὀνόματι Ἀνανίαν, εἰσελθόντα καὶ ἐπιθέοντα αὐτῷ χεῖρα δεξιά· καὶ εἶπεν.

A liceat alios aliter narrare, quod illi accidisset : sed ipsi, qui et visionem sciret et calamitatem accepisset, narranti fides abrogari non posset. Nam hoc dicit etiam apud Agrippam causam pro se dicens. Saul, Saul, cur me persequeris? Non dicit ei Christus, Crede : sed accusat, dum dicit : Cur me persequeris? modo non dicens : Qua vel parva vel magna a me lacessitus injuria, hæc facis? Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Perinde ac si diceret : Ne putes tibi cum hominibus esse bellum, sed mecum, qui Dominus tuus sum. Sed cur hoc non accidit ab initio? Ut ostenderetur Christum revera surrexisse. Nam qui exagitabat et insectabatur illum, et non credebatur eum resurrexisse, et cum tanta insania atque furore fideles persequeretur, qua ratione credidisset, nisi ingens fuisset resurrectionis vis? Sed cur non statim post resurrectionem? Ut bellum adversus eam clarius ostenderetur, et magis divinitus conversio consequeretur. Porro viri, qui una iter faciebant, stabant attoniti, neminem videntes. Omnes quidem, etiam eos, qui una cum illo erant, lumen circumfundit, ut visioni testimonium perhiberet : sed non omnes exæceat, sed solum Paulum : ne communis ac quasi fortuita calamitas existimaretur, sed divinæ revera latentisque efficacis atque providentiæ opus esse videretur. Sed cur non crediderunt comites illius? Ne fides eorum testificantium id, quod Paulo acciderat, dubia haberi posset. Nam si credidissent, ad gratiam visi essent testificari. Sed cuius vocem audiverunt comites Pauli? Ipsius Pauli respondentis. Cælestem vero solus ipse audivit. Quamobrem **80** hic quidem ait : Porro viri qui una iter faciebant, stabant attoniti, audientes vocem : Pauli videlicet : neminem autem videntes : nempe cui responderet : sed infra in progressu ipse Paulus ait : Qui una mecum erant, lumen quidem viderunt, ac perterrefacti sunt : sed vocem mecum loquentis non audiverunt. Apertisque oculis suis, neminem videbat. Læduntur oculi Pauli, propterea quod immo dica luminis vis sauciare solet. Modum enim habent etiam oculi. Dicitur item nimia vocis

resurrectionis vis? Sed cur non statim post resurrectionem? Ut bellum adversus eam clarius ostenderetur, et magis divinitus conversio consequeretur. Porro viri, qui una iter faciebant, stabant attoniti, neminem videntes. Omnes quidem, etiam eos, qui una cum illo erant, lumen circumfundit, ut visioni testimonium perhiberet : sed non omnes exæceat, sed solum Paulum : ne communis ac quasi fortuita calamitas existimaretur, sed divinæ revera latentisque efficacis atque providentiæ opus esse videretur. Sed cur non crediderunt comites illius? Ne fides eorum testificantium id, quod Paulo acciderat, dubia haberi posset. Nam si credidissent, ad gratiam visi essent testificari. Sed cuius vocem audiverunt comites Pauli? Ipsius Pauli respondentis. Cælestem vero solus ipse audivit.

Quamobrem **80** hic quidem ait : Porro viri qui una iter faciebant, stabant attoniti, audientes vocem : Pauli videlicet : neminem autem videntes : nempe cui responderet : sed infra in progressu ipse Paulus ait : Qui una mecum erant, lumen quidem viderunt, ac perterrefacti sunt : sed vocem mecum loquentis non audiverunt. Apertisque oculis suis, neminem videbat. Læduntur oculi Pauli, propterea quod immo dica luminis vis sauciare solet. Modum enim habent etiam oculi. Dicitur item nimia vocis

VERS. 10. Erat autem Damasci discipulus quidam nomine Ananias, ad quem Dominus per visum dixit : Anania. At ille : Ecce, inquit, ego, Domine.

VERS. 11. Dominus rursus ad eum : Surge et vade in vicum, qui vocatur rectus : ac quære in domo Julia quemdam nomine Saulum Tarseensem. Ecce enim orat.

VERS. 12. Et animadvertit per visum virum nomine Ananiam ingressum et imponentem sibi manum, ut visum recuperet.

Varie lectiones et notæ

⁸⁰ καὶ ὄν, erat. ⁸¹ In vulgato est, ἐπιθέοντα.

Vers. 13. Respondit autem Ananias : Domine, au-
ditur ex multis de viro hoc, quantis incommo-
derit sanctos tuos in Jerusalem.

Vers. 14. Et hic habet potestatem ad summis
sacerdotibus vincendi omnes, qui invocant nomen
Iesu.

Vers. 15. Dixit autem Dominus ad eum : Vade,
quia res electionis mihi est iste, ut portet nomen
meum coram gentibus ac regibus et filiis Israelis.

Vers. 16. Nam ego ostendam ei, quam pati
oporteat cum vno nomine meo.

Cur Ananias, qui non erat memorabilis et illu-
stris discipulus, Pauli qui tantus evasurus erat,
prima institutio atque sanatio committitur? Quia
non per homines sursum evchi atque sublimia do-
ceri debent, sed per ipsum Christum. Nam et
Ananias baptizavit quidem eum atque sanavit,
sed nihil docuit. Ceterum cum non valde insignem
fuisse, patet ex timiditate ac meta : quæ res ex
verbis ejus intelliguntur. Adeo enim persecutio-
nem Pauli timebat ac perhorrescebat, ut nomine
Juxtaxat illius a Domino audito, meta percussus
et expavfactus sit : ac ne ea quidem, quæ postea
deinceps dicebantur, attendebat : necpe illum
orare, visionem vidisse, cæcum esse, $\text{\textcircled{H}}$ seque
ipsum benefaciendi ac servandi causa ad illum
mitti. Ac vidit per visum in somno virum nomine
Ananiam. Non enim poterat videre aperte, quia
cæcus erat. Et hic habet potestatem ab summis sa-
cerdotibus vincendi omnes. Unde hoc compertum
habebant? Verisimile est, in metu versantes solli-
cite ac curiose scienciam fuisse ac rescivisse, quæ
adversus sese starentur. Vide autem quantum
fuerit terror. Etenim ne nomen quidem, Paulus,
prius quam audiret, quid rei esset, audire susti-
nuit. Metuo, inquit, ne tandem ma Hierosolymam
perducat. Vade, quia vas electionis mihi est iste.
Non solum, inquit, fidelis erit, verum etiam doctor :
ac multa dicendi libertate utetur coram gentibus
ac regibus, et adversus Judæos stabit. Animo con-
firmat autem per hæc Ananiam, ac simul etiam
injecto pudore movet : quasi diceret : An ille qui-
dem, qui tanto furere atque cædis aviditate, quasi
morbo correptus est, omnia pro me patietur, tu
vero ne baptizare quidem ipsam vis? Idcirco autem
ait : Vas electionis, et, Portabit nomen meum :
quia Ananias ubi Paulum cæcum esse audiverat,
gavivus est, ac modo non hoc dixit suis verbis :
Bene se res habet : sinas eum esse cæcum : cur
me jubes oculos ejus aperire? ut rursus viat? aut,
ut rursus ruiat? Non solum, inquit, nihil
mali perpetrabit ; verum etiam multa pro me patietur,
Recte autem dicit Vas electionis : ostendente
verbo hoc, non esse naturalem militiam. Nam quod bonum,
probum atque spectatum est, eligi-

A Ἀνακρίθη δὲ Ἀνανίας· Κύριε, ἀκήκουσά σου
πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὅσα κακὰ ἐποίη-
σε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλὴμ.

Καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων,
θῆσαι πάντας τοὺς ἐκκαλουμένους τὸ ὄνομα
σου.

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Πορεύου, ὅτι
σκαῦτος ἐκλογῆς μοι οὗτός ἐστι, τοῦ βαστάσαι τὸ
ὄνομα μου ἐνώπιον ἔθνων καὶ βασιλέων, ὡς
καὶ Ἰσραήλ.

Ἔγω γὰρ ὁποδαξίω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ἕπερ
τοῦ ὀνόματός μου σταθεῖν.

Διὰ τί Ἀνανίας μὴ ἐν τῶν ἀξιολογητέων καὶ
ἐπιφανῶν μαθητῶν, τὴν τοῦ Παύλου τριτοῦτον με-
λωτος ἵσασθαι κατήχησεν καὶ ἱσὸν πιστεύσεται ;
Ἐπειδὴ οὐκ ἔμελλε δι' ἀνθρώπων ἀνάγεσθαι, ἀλλὰ δι'
αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀνανίας ἰδέσκειται
μὴ καὶ ἰσάτω, ἰδέσκει δὲ οὐδὲν. Ὅτι δὲ οὐ τῶν
σφόδρα ἐπιστήμων ἦν, ἔβλεπεν ἐκ τῆς ἁλιείας καὶ τοῦ
κόβου· ἢ παρατηρούμενος ἐκ τῶν σημείων αὐτοῦ·
οὕτω γὰρ ἦν ἐν Παύλου τρίτῳ δουρῶν, ὅτι ἀκούσας
μόνον παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ ὄνομα αὐτοῦ, κατακλίθη
καὶ ἰσθαμβὸς γέγονε· καὶ οὐδὲν τῶν ἐραξῆς λαγορέως
προσέειπεν, ὅσον ὅτι εὐχεται, ὅτι εἴην ἄραμα, ὅτι
τυράλος ἴσσι, καὶ ὅτι εὐσεβῆτης καὶ σωτὴρ ἀκουστέ-
λαται πρὸς αὐτόν. Καὶ εἴην ἐν ἱερῶντι ἄνερα δό-
ματι Ἀνανίαν. Δὴν ἤβρατο γὰρ ἡεὶν κατ' ἔπαρ,
ἐπαθε τυράλος ἦν. Καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν
ἀρχιερέων θῆσαι πάντας. Πόθεν ἔβλεπεν ἦν ἀκούσας
τούτου ; Εἰδὸς ἦν ἐν φόβῳ ὄντας παρατηρούμενος
καὶ μανθάνων τὰ ἑραξόμενα κατ' αὐτῶν. Ὅρα δὲ
ἐν φόβῳ, ὄρα· καὶ γὰρ οὐδὲν τὸ ὄνομα πρὶν ἀκού-
σαι Παύλος ἠρῆχετο· θεοδούμαι, φησὶ, μὴ ποτε με εἰς
Ἱεροσόλυμα ἀναγένη. Πορεύου, ὅτι σκαῦτος ἐκλογῆς
μοι ἴστιν οὗτος. Δὴ μόνον, φησὶ, κερὸς ἴσσαι, ἀλλὰ καὶ
διδάσκαλος, καὶ πολλῆς χρησιμότητι τῆς ἀβήρησις ἐνώπιον
ἔθνων καὶ βασιλέων· καὶ κατὰ Ἰουδαίῶν στήσεται.
Παραθαυρόμενος δὲ διὰ τούτων τῶν Ἀνανίαν, ὄρα
δὲ καὶ ἐντρέφεται ὅτι Εἰ ἐκείνος μὴν πάντα κήσεται
ἕπερ ἐμοῦ οὕτως μεμηνῶς καὶ φωνῶν. οὐ δὲ οὐδὲ
βακτίσαι αὐτὸν θῆσαι ; Διὰ τούτου δὲ φησὶν ὅτι Σωτὴρ
ἐκλογῆς, καὶ ὅτι Βαστάσαι τὸ ὄνομα μου· ἐπιθεῖν
ἁλιείας ὁ Ἀνανίας ὅτι τυράλος ἴσσαι ὁ Παύλος. Ἐγάρ
καὶ μονονουχὶ τούτου λέγει διὰ τῶν αὐτοῦ σημείων
Καλῶς ἔχει· φησὶ αὐτὸν παρατηρούμενος· τί με κερὶ-
εις ἀνοίξαι τοὺς ὀφθαλμούς ; ἦν πάλιν ἐξῆν ; ἢ ἴσα
πάλιν κολάσῃ ; Ὅ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ἐργάσεται ἦν
ἔβλεπεν· ἀλλὰ καὶ κήσεται πολλὰ ἕπερ ἐμοῦ. Καλῶς δὲ
σκαῦτος ἐκλογῆς θεκνόντας τοῦ λόγου, ὅτι οὐκ ἴσσαι
φουσιχὴ ἢ κακία· τὸ γὰρ δίκαιον ἐκλογίμεθα.

Variae lectiones et notæ.

αὐτόν, non est in apographo. ἢ ἴσ. κλίσται, hic et infra.

Ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἀ
κλιαν, καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, εἶπε·
Ἐπορεύθη δὲ σε, ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με ὁ θεός·
σοι ἐν τῇ ὁδῷ, ἣ ἦρχου, ὡς ἀναβλέψης καὶ
πλησθῆς Πνεύματος ἁγίου.

Καὶ εὐθέως ἀπέπεσαν⁴⁵ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν
αὐτοῦ ὡσεὶ λεπιδες, ἀπέβλεψέ τε παραχρῆμα⁴⁶,
καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη.

Καὶ λαβὼν τροφήν ἐνίσχυσεν. Ἐγένετο δὲ ὁ
Σαῦλος μετὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν ἡμέρας
τινάς.

Ἦρα τὴν ὑπακοὴν μετὰ τὸν φόβον μελίζονα. Ὁδῶς
οὐκ ἀπιστοῦντος τῆ βήματα ἦσαν Ἀνανίου, ἀλλὰ
φοβούμενου καὶ τρέμοντος. Σαῦλος ἀεὶ φεβ, ὁ Κύριος
ἀπέσταλκέ με ὁ θεός· σοι ἐν τῇ ὁδῷ ἣ ἦρχου. Εὐ-
θῶς αὐτὸν οἰκειοῦται τῷ τοῦ Κυρίου ὄνοματι· καὶ
μὴν οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Χριστὸς ὅτι Ὁφθην αὐτῷ·
ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἔμαθε, καὶ μὴν οὐκ ὤφθη·
καὶ διὰ πραγμάτων καὶ τῆς ἐνεργείας ὤφθη. Ὁ
θεός· σοι, φησὶν· οὐκ εἶπε Ὁ κηρώσας σε, καὶ ἐκ-
κλιῶν τὸν ὄνειδισμὸν. Ἀπέσταλκέ με, φησὶν· Ὁὐκ
ἔστιν ἐμὴ ἡ πράξις· ὀπρῆτης εἰμι τῆς χάριτος.
Ὁδῶς ἡδεῖσαν μὴδὲν ὀκείλον λογίζεσθαι. Καὶ εὐ-
θῶς ἀπέπεσαν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ λε-
πίδας. Λεπίδας ἐκπίπτουσι, καὶ τὸ σφοδρὸν δεικνύ-
ναι τῆς φλογώσεως· καὶ τὸ ἀναμφίβολον τῆς ἰάσεως.
Καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη, καὶ λαβὼν τροφήν ἐνίσχυ-
σεν. Ἐξησθενηκὸς γὰρ ἦν, ἀπὸ τοῦ τῆς ὀδοποιρίας,
ἀπὸ τοῦ τοῦ φόβου, ἀπὸ τοῦ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ἀθυ-
μίας⁴⁷. Ἦρα δὲ ὅτι οὐκ ἤγασθετο πρότερον μετα-
σχεῖν τροφῆς, ἕως ὅτε⁴⁸ μεγάλων ἔτυχε τῶν δουρατῶν.

Καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκίρυσσε τὸν
Χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ἐγένετο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἐλα-
γον· Ὁὐκ οὗτός ἐστιν ἀπαρθίσας ἐν Ἰερουσαλὴμ
τοὺς ἐκικαλούμενους τὸ ὄνομα τοῦτο· καὶ ὡδα
εἰς τοῦτο ἐλήλυθεν, ἵνα δεδουμένους αὐτοὺς
ἀγῶν ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς;

Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐναντιωμαῖτο καὶ συνέχυσεν
τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ,
συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς.

Ὁὐκ οὗτός· ἔστιν ὁ Υἱὸς. Οὐκ ὅτι ἀνίστη, οὐδ' ὅτι
ἔζη· ἀλλὰ τί; Εὐθῶς ἀρθεῖ τὸ ἔχημα, ὅτι οὗτός
ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· εὐθέως διδάσκαλος ἦν. Ὁ δὲ
γὰρ ἤρχονετο τὴν μεταβολὴν ἐν οἷς ἦν λαμπρός.
Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐναντιωμαῖτο καὶ συνέχυσεν τοὺς
Ἰουδαίους. Ἄρα γὰρ νομομαθῆς ὢν, ἀπιστοῦμεν
αἰσῶς. Ἐνόμιζον ἀπληθύναι τῆς τοιαύτης δια-
λέξεως ἀπαλλαγέντες Ἰερουσαλὸν· καὶ Ἰερουσαλὸν σφο-
δρότερον εὖρον Ἰερουσαλὸν. Τὸ δὲ συμβιβάζων⁴⁹, δι-
δάσκων καὶ ἐρημηκῶν ἐξ ὧν αὐτοὶ Γραφῶν ἤδει-
σαν.
quod dicit συμβιβάζων, id sonat, concilians et confirmans, hoc est docens, explicans et exponens, ex
iis, quæ illimetipsi noverant, Scripturis.

Varie lectiones et notæ.

⁴⁵ In vulgato est, ἀπέπεσαν. ⁴⁶ In vulgato desideratur τὸ, παραχρῆμα, ⁴⁷ εὐθυμίας, erat. ⁴⁸ Ἰσ. ἔπος.
⁴⁹ συμβιβάζων, hoc est concilians conferendoque prophetias et ostendendo eos concordare et convenire inter se, atque
consentientia scripsisse de Christo, posterisque prodidisse, docens atque confirmans, hunc ipsum Je. um
Nazarenum, quem Judæi nuper crucifixerant, ipsissimum esse Christum.

Vers. 17. Abiit itaque Ananias, et domum ingre-
sus est, impositisque illi manibus : Saul frater, in-
quit, Dominus, qui apparuit tibi in itinere, quo
veniebas, misit me, ut visum recuperes, et replearis
Spiritu sancto.

Vers. 18. Ac statim ab oculis ejus deciderunt tan-
quam squamæ, et illico visum recepit, cumque
surrexisset, baptizatus est.

Vers. 19. Et sumpto cibo, vires recollegit. Fuit
autem Saulus aliquot dies cum discipulis, qui erant
Damasci.

Vide obedientiam post metum majorem. Adeo non
fidem habentis ac diffidentis et increduli verba
erant Ananiz : sed metuentis atque tremeantis. Saul
frater, Dominus, qui apparuit tibi in via, qua
veniebas, misit me. Statim illum sibi nomine Do-
mini conciliat. Atqui Christus non dixerat ei, se
apparuisse illi, sed a Spiritu didicerat : atqui non
apparuit, utique rebus ipsis atque actu apparuit.
Qui apparuit tibi, inquit : non dixit, Qui te excreta-
vit, vitans etiam atque declinans exprobrationem.
Misit me, inquit : non est mea actio, minister
gratiæ ac beneficii sum. Adeo nihil sumo reputaro
solebant. Ac protinus ab oculis ejus deciderunt
tanquam squamæ. Squamæ decidunt, quæ et vehe-
mentem ostenderent inflammationem, et certam ac
minime dubiam sanationem. Cumque surrexisset,
baptizatus est, et sumpto cibo vires recepit. Vires
enim cum defecerant, tum ex itineris labore, tum
meta, tum inedia, tum micore. Vide autem non
prius eum cibum sumere sustinuisse, quam magna
donâ consecutus fuisset.

Vers. 20. Et statim in synagogis prædicabat Chri-
stum, nempe hunc esse Filium Dei.

Vers. 21. Stupedant autem omnes qui audiebant,
ac dicebant : Annon hic est ille qui oppressit ac per-
didit in Jerusalem eos qui invocant nomen hoc ?
et huc idcirco venit, ut vinclos eos perducatur ad sum-
mos sacerdotes ?

Vers. 22. Sed Saulus magis confirmabatur et
confundebat atque confutabat Judæos, qui Damascum
incolebant, confirmans hunc esse Christum.

Hunc esse Filium Dei, Non surrexisse, neque
vivere : sed quid ? Statim absolutam tradit doctri-
nam : nempe, hunc esse Filium Dei, statim doctor
erat. Non enim pudebat eum mutationis eorum re-
rum, quibus clarus erat. Saulus autem magis con-
firmabatur, et confutabat Judæos. Nam ut qui legis
peritus esset, ex iis, quæ illimetipsi proferebant,
eos capiebat ac refellebat. Putabant se tali defunctos
esse disputatione, cum Stephano de medio subla-
tus, nihil jam amplius eis negotiū faceretur : et
alium Stephano vehementiorem nacti sunt. Porro,

VERS. 23. Cum autem jam satis multi dies præterissent, consilium inierunt inter se Judæi, ut eum interficerent.

VERS. 24. Sed Saulus insidias eorum rescivit. Nam asserabant portas interdium simul ac noctem, ut eum tollerent.

VERS. 25. Quare discipuli ceperunt eum nocte, et impositum sportæ, laxata porta, illum ita per murum demiserunt.

VERS. 26. Cæterum cum Saulus venisset in Jerusalem, conabatur se adjungere discipulis: et omnes timebant eum, quod non crederent eum discipulum esse.

Rursus Judæi se conferunt ad violentiorem suam rationem, non jam amplius sycophantas, calumniatores et falsos testes querentes, sed per se ipsi tendentes ad cædem. Posteaquam enim viderant rem ingravescere, ne judices quidem ferunt, nec in judicium negotium deducunt. **23** Quare discipuli ceperunt eum nocte, etc. Vide Paulum non gratia divina servari, sed prudentia humana: ut scias viri virtutem etiam absque signis elucere. Cæterum cum Saulus venisset Hierosolimam etc. Cum ex periculo evasisset, non solum non fugit, verum etiam abiit illuc, ubi magis eos accendebat. Ac vide eum jam etiam discipulos postulasse. Adeo totus ardebat et prædicationis studio repletus erat, ac quia tardius cæteris venerat, idcirco alacrior ac promptior erat. Cui enim, inquit, multum remittitur, vehementius diligit. Operæ prelium est autem querere, qui fiat, ut in Epistola quidem ad Galatas dicat: Non abiit Hierosolimam, sed in Arabiam: et rursus reverti Damascum: ac post annos tres ascendit Hierosolimam, ut viderem Petrum: atque alium apostolum non vidi, præterquam Jacobum fratrem Domini. Hic vero ait illum Hierosolimam venisse, et a Barnaba ductum esse ad apostolos. Aut igitur hoc dicit illic: Non veni, ut referrem aliquid ad apostolos, et communicarem cum illis; aut, si hoc ita non est, conjectura capi et exstimari potest, insidias, quæ illi factæ sunt Damasci, non statim postquam crediderat, factas esse: sed postquam præteritis annis tribus ab Arabia reversus est: atque ita eum Hierosolimam ascendisse. Nam ipse non abiit ad apostolos, sed discipulis sese conabatur adjungere, ut qui doctor et discipulus esset: aut certe de hoc itinere non dicit, sed prætermittit. Nam rerum gestarum scriptor multa incidit, multa tempora contrahit. Conabatur autem, inquit, se adjungere. Non audacter, sed timide ad eos accedebat. Et omnes metuebant eum non credentes, etc. Discipuli quidem metuebant. Apostoli autem non credebant. Est enim revera rationi humanæ incredibile, eum, qui tam ardens et acer fuisset persecutor, ad prædicationem Evangelii conversum esse.

Ἄς δὲ ἐκλήρουντο ἡμέραι ἰκαναί, συναβουλεύσαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν.

Ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν· παρετήρουν τε τὰς πόλεις ἡμέρας τε καὶ νυκτὶς, ὅπως αὐτόν ἀνέλωσι.

Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκον διὰ τοῦ τείχους χαλάσαντες ἐν σπυρίδι.

Παραγενόμενος δὲ ὁ Παῦλος ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐπειράτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς· καὶ πάντες ἐφοβούντο αὐτόν, μὴ πιστεύοντες ὅτι ἐστὶ μαθητής.

Πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τὸν ἰσχυρότερον αὐτῶν λογισμὸν ἔρχονται, οὐκέτι συκοφάντα; καὶ ψευδομαρτυρίας ζητοῦντες, ἀλλὰ δι' ἑαυτῶν ὀρμῶντες πρὸς φόνον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδον ἐπιτεινόμενον τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ δικαστήριον καθίζουσιν. Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς καθῆκαν διὰ τείχους χαλάσαντες ἐν σπυρίδι. Ὅρα τὸν Παῦλον οὐ χάριτι σωζόμενον, ἀλλ' ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ· ἵνα μάθῃς τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ χωρὶς σημείων λάμποντα. Πραγινόμενος δὲ ὁ Σαῦλος ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐπειράτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς. Τὸν κίνδυνον διαφυγῶν οὐ μόνον οὐ φοῦγεται, ἀλλ' ἀπῆλθεν ἔνθα μειζόνως αὐτοῦ ἐξῆψε. Καὶ σκόπει ἤδη ὅτι καὶ μαθητὰς ἦν ἡτησάμενος ὅτι οὕτως ὅλος ἐκαίετο καὶ ἐπεπλήρωτο τοῦ κηρύγματος· καὶ τὸ βραδύτερον αὐτὸν τῶν ἄλλων ἔλθειν προθυμότερον ἵπκει. Ὁ γὰρ, φησὶν, ἀφίεται πολὺ, μᾶλλον ἀγαπήσει. Ἄξιον δὲ διαπορῆσαι, πῶς ἐν μὲν τῇ πρὸς Γαλάτας φησὶν, ὅτι οὐκ ἀπῆλθον εἰς Ἱερουσαλίμα, ἀλλ' εἰς Ἀραβίαν· καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν· καὶ μετὰ τρία ἔτη ἀνῆλθον εἰς Ἱερουσαλίμα ἱστορηται Πέτρον καὶ ἕτερον τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Κυρίου. Ἐνεαυθὰ δὲ φησὶν ὅτι εἰς Ἱερουσαλίμα παρεγένετο, καὶ ὅτι Βαρνάβας ἤγαγεν αὐτόν πρὸς τοὺς ἀποστόλους. Ἡ τοίγυν τοῦτο φησὶν ἐκεῖ, ὅτι οὐκ ἀπῆλθον ὥστε ἀναθίσθαι· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, στοχάσασθαι ἔστιν, ὅτι ἡ ἐπιβουλὴ ἐν Δαμασκῷ οὐκ εὐθέως μετὰ τὸ πιστεῦσαι γέγονεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελεῖν αὐτὸν ἀπὸ Ἀραβίας μετὰ ἔτη τρία· καὶ οὕτω γέγονεν ἡ πρὸς τὰ Ἱερουσαλίμα ἔνοδος. Αὐτὸς γοῦν οὐκ ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἐπειράτο κολλᾶσθαι· ἅτε διδάσκαλος; καὶ μαθητῆς; ἦν. Ἡ ταύτην τὴν ὁδὸν οὐ λέγει, ἀλλ' ἀφήσιν· ὁ γὰρ ἱστοριογράφος πολλὰ ἐπιτίμνει καὶ πολλὰς συνάγει καὶ ρούς. Ἐπειρᾶτο δὲ, φησὶ, κολλᾶσθαι· οὐ θρασείως, ἀλλ' εὐλαδῶς αὐτοῖς προσήγγετο. Καὶ πάντες ἐφοβούντο αὐτόν, μὴ πιστεύοντες ὅτι ἐστὶ μαθητής. Οἱ μαθηταὶ μὲν ἐφοβούντο, οἱ δὲ ἀπῆστολοι οὐκ ἐπίστευον· ἀπιστον γὰρ ἀληθῶς; ἀ.θ.ρωπίνης λογισμῶν, τὸν οὕτω θερμὸν δῶκετῃν εἰς κήρυγμα μεταβιβάσθαι.

Variæ lectiones et notæ.

²³ τῆς, erat. ²⁴ Ἰσ. λάμπουσιν. ²⁵ Ἰσ. αἰτησάμενος.

Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτὸν, ἤγαγε αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀποστόλους· καὶ διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον· καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ· καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαρρησιώσατο ἐν τῷ ὄνματι τοῦ Ἰησοῦ.

Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος¹¹ εἰς Ἰερουσαλήμ, καὶ παρρησιαζόμενος ἐν τῷ ὄνματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ¹².

Ἐλάλει τε καὶ ἐζητεῖ¹³ πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς. Οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν.

Ἐπιγινόντες δὲ οἱ ἀδελφοί, κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, καὶ ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν.

Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην οἰκοδομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιθύνοντο.

Ὁ¹⁴ Βαρνάβας ἄνθρωπος· ἐπιεικῆς καὶ ἡμερός, καὶ ἐκ τούτου δείκνυται, καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα πραχθέντων αὐτῷ. Ἰσως δὲ καὶ προσεγίνωκε Παῦλον, φίλος ὢν. Πρὸς τοίους δὲ ἀποστόλους ἤγαγεν; Ἰσως πρὸς Πέτρον καὶ Ἰακώβον, οὓς καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας λέγει ὅτι εἶδεν. Ὅρα δὲ τὸν Παῦλον ὅτι οὐ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἄπεισιν, ὡς μετριάτων· ἀλλ' αὐτὸς μὲν πρὸς τοὺς μαθητάς, ἅτε μαθητῆς ὢν· Βαρνάβας δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἄγει, καὶ διηγείται ἅτε ἐπαρρησιώσατο. Ἐλάλει τε καὶ συνεζήτηε πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς, ἦτοι πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὶ φθεγγομένους Ἰουδαίους. Ἐκεῖνοι γὰρ οἱ ἄλλοι οἱ βαθεῖς Ἑβραῖοι, οὐδὲ ἰδεῖν αὐτὸν ἠέλθοντο· μᾶλλον δὲ καὶ ἐπεχείρουν ἀνελεῖν αὐτόν. Ἐπιγινόντες δὲ οἱ ἀδελφοί, κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν· φοβηθέντες τὸ ἐπὶ Στεφάνου, περισώζουσιν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν· εἰθ' οὕτως εἰς Ταρσόν, ἅμα καὶ διδάξαι καὶ ἐν ἀσφαλεῖ εἶναι, ὡς ἐν ἰδίῃ πατρίδι. Οὐ γὰρ οὕτω πρὸς τοὺς ἄλλους ἐμαίνοντο οἱ Ἰουδαῖοι ὡς περὶ τούτου. Τοὺς γὰρ ἄλλους τῶν ἀποστόλων καὶ ἠδοῦντο ἅτε καὶ τῷ χρόνῳ ὑποθραυσθέντες τὴν κατ' αὐτῶν μανίαν, καὶ ἅτε πολλάκις παραστάντας καὶ ὑπὸ τοῦ πλήθους θαυμασθέντας. Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας, εἶχον εἰρήνην. Μέλλει λέγειν ὅτι κάτεισιν ἐκεῖθεν Πέτρος· ἵνα οὖν μὴ φόβου τούτου νομίσης, προεῖπεν, ὅτι εἰρήνην εἶχον αἱ Ἐκκλησίαι· ὅτε μὲν γὰρ ἀκμή ἦν τοῦ πολέμου, ἐν Ἱεροσολύμοις διέτριβον οἱ ἀπόστολοι εἰρήνης πρυτανευούσης καὶ τοὺς ἄλλους τόπους κηρύττοντες ἐπῆρσαν.

spiritus, præfatur Ecclesiæ pace esse usas. Nam in commorabantur: pace constituta etiam reliqua loca

VERS. 27. Sed Barnabas prehensum eum duxit ad apostolos, et narravit eis quemadmodum in itinere Dominum vidisset, et ut ei Dominus locutus esset, et quemadmodum Damasci libere nomen Jesu prædicasset.

VERS. 28. Et erat in Jerusalem cum iis, ingrediens et egrediens, et libere prædicans nomen Domini Jesu.

VERS. 29. Loquebaturque ac disputabat cum Græcanicis. At illi conabantur eum occidere.

VERS. 30. Quod ubi fratres resciverunt, deduxerunt eum Cæsaream, et dimiserunt Tarsum.

VERS. 31. Et Ecclesiæ quidem per totam Judæam, Galilæam et Samariam pace fruebantur, sed edificabanturque et versabantur in timore Domini, et confirmatione atque consolatione sancti Spiritus replebantur et augebantur.

Barnabam hominem fuisse humanum, benignum, mansuetum et mitem, cum ex hoc loco ostenditur, tum ex iis, qui postea ab illo sunt acta. Forsitan autem etiam ante Paulum uoverat, quod esset ejus amicus. Sed ad quos eum duxit apostolos? Forsitan ad Petrum et Jacobum, quos etiam ipse in Epistola ad Galatas se vidisse dicit. Vide autem Paulum non ad apostolos accedere, ut qui modestia atque pudore suo proliberetur: sed ipse quidem ad discipulos abiit, ut qui discipulus esset: sed Barnabas eum etiam ad apostolos ducit, et narrat quæ vidisset quæque libere locutus esset. Colloquebaturque ac disputabat cum Græcanicis, sive cum his qui Græce loquebantur Judæis. Nam illi alii, qui profundi erant Hebræi, ne videre quidem eum sustinebant; imo vero etiam interficere eum conabantur. Quod ubi discipuli resciverunt, deduxerunt eum Cæsaream. Quod metuerent ne accideret, quod tempore Stephani evenerat, salvum Cæsaream perducunt: inde Tarsum profecturum, ut simul et doceret, et ut in sua patria, in tuto esset. Non enim tanto adversus alios furore, quanto adversus hunc accensi erant Judæi. Nam cæteros apostolos, quod et suum adversus illos furorem spatio temporis infregissent, et illi se sæpius judicio stitissent et exhibuissent, atque apud multitudinem essent in admiratione, etiam reverebantur et honorabant. Et Ecclesiæ quidem per totam Judæam et Galilæam et Samariam pace fruebantur. Dicturus est Petrum illinc descendere. Ne igitur id metus causa fieri summo quidem ardore belli Hierosolymis apostoli prædicantes peragrabant et obibant.

VERS. 52. Accidit autem, ut Petrus omnia peragrans, descenderet etiam ad sanctos, qui Lyddam incolebant.

VERS. 35. Reperit autem illic hominem quemdam nomine Æneam, qui annos jam octo accumbebat in grabato, quod paralyticus esset.

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ In vulgato, hoc loco additur, καὶ ἐκπορευόμενος. ¹² Et hic additur in vulgato, Χριστοῦ. ¹³ In vulgato est, συνεζήτηε, et ita paulo post repetitur in scholio. ¹⁴ Id. est.

VERS. 34. Ac dixit ei Petrus : *Ænea, sanat te* A *Jesus Christus : surge, et ipse tibi sterne, ac statim surrexit.*

VERS. 35. *Et viderunt eum omnes incolæ Lyddæ et Assaronis, et ad Dominum sese converterunt.*

Cur non expectavit, donec fidem vir haberet, neque quæsitiv, an vellet curari? Maxime quidem et in primis etiam vulgi excitandi, invitandi, evocandique causa miraculum fiebat : etenim Viderunt, inquit, eum omnes incolæ Lyddæ et Assaronis, et ad Dominum sese converterunt : **35** sed alioqui, nondum etiam illic suæ virtutis signa præbuerant atque documenta. Quamobrem ne consentaneum quidem atque conveniens erat, ut ab iis fidem postularent : quandoquidem nec a claudo quidem illo fidem postulabant. Quemadmodum igitur Christus, cum signa edere inciperet, fidem non postulabat, sic ne hi quidem. Nam Hierosolymis quidem nihil mirum, si prius illis fides haberi cœpta est. Ut venientis, inquit, Petri vel umbra alicui eorum circumfunderetur ; multa enim illic signa facta sunt : hic vero, tunc primum aggreditur et accedit.

VERS. 36. *Joppæ autem erat quædam discipula, nomine Tabitha : quæ interpretata dicitur Dorcas, id est caprea. Hæc erat plena bonorum operum et elemosynarum, quas faciebat.*

VERS. 37. *Accidit autem illis diebus, ut morbo confecta moreretur, quam lotum posuerunt in cœnaculo.*

VERS. 38. *Cum igitur Lydda Joppæ finitima esset, ac discipuli audivissent Petrum illic esse, miserunt ad eum duos viros rogatum, ne gravaretur transire usque ad se.*

VERS. 39. *Surrexit igitur Petrus, et una cum illis profectus est, quem, cum venisset, duxerunt in cœnaculum : et astiterunt ei omnes viduæ circumfusæ, stantes et ostentantes tunicas et vestimenta, quæ facere consueverat, cum esset cum eis, Dorcas.*

VERS. 40. *At Petrus cum omnes foras ejecisset, positus genibus oravit, et conversus ad corpus dixit : Tabitha, surge. Atque illa aperuit oculos suos, et conspicata Petrum resedit*

VERS. 41. *Et ille ei manu porrecta, sublevavit eam, vocatisque sanctis et viduis, exhibuit eam viventem.*

VERS. 42. *Atque ea res innotuit ac divulgata est per totam Joppen, et multi crediderunt in Dominum.*

VERS. 43. *Accidit autem, ut Petrus satis multis dies Joppæ maneret apud Simonem quemdam coriarium.*

Nomine Tabitha. Ponit nomen ejus, ostendens

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος Ἀνέα, λῆται σε Ἰησοῦς ὁ Χριστός· ἀνάστηθι καὶ στρώσον σεαυτῷ, καὶ εὐθέως ἀνέστη.

Καὶ εἶδον αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν, καὶ τὸν Ἀσσαρόνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον.

Διὰ τί μὴ ἀνέμεινε τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς μηδὲ ἠρώτησεν εἰ βούλοίτο θεραπευθῆναι ; Μάλιστα μὲν καὶ πρὸς πολλῶν παράκλησιν ἐγένετο τὸ θαῦμα· Καὶ εἶδον γάρ, φησί, πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Ἀσσαρόνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν πρὸς Κύριον ἄλλω ; τε δὲ, οὐπω ἦσαν τεκμήρια ἐνταῦθα τῆς οἰκίας παρασχόντες δυνάμει. Ὅστι οὐδὲ εἰκὸς ἦν πίστιν αὐτοῦ ἀπατεῖν· ἐπιστῆ οὐδὲ τὸν χωλὸν ἀπήτησαν· καθάπερ οὖν ὁ Χριστὸς ἀρχόμενος τῶν σημείων οὐκ ἀπήτει πίστιν, οὕτως οὐδὲ οὗτοι ἐν Ἱεροσολύμοις ; μὲν γάρ ἡ πίστις αὐτῶν, εἰκότως πρότερον ἐγένετο· ἵνα ἐρχομένου, φησί, Πέτρου, κἄν ἡ σικὰ ἐπισκιάσῃ τιμὴ αὐτῶν· πολλὰ γάρ ἐκεῖ σημεῖα ἐγένετο· ἐνταῦθα δὲ, τότε πρῶτον ἐπιβαίνει.

Ἐν Ἰόππῃ δὲ τις ἦν μαθήτρια, ὀνόματι Ταβιθά, ἡ διερμηνευομένη λέγεται Δορκὰς. Αὕτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὡς ἐποίει.

Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀσθενησασα αὕτη ἀποθανεῖν· λούσαντες δὲ αὐτὴν ἔθηκαν ἐν ὑπερφῶ.

Ἐγγύς δὲ οδοῦς Λύδδης τῇ Ἰόππῃ, οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες ὅτι Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν παρακαλοῦντες μὴ ἀκνήσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν.

Ἀναστὰς δὲ Πέτρος συνῆλθεν αὐτοῖς, ὃν παραγενόμενον ἀπήγαγον εἰς τὸ ὑπερφῶν, καὶ πρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι καὶ ἐπιδικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια, ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὕσα ἡ Δορκὰς.

Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θείς τὰ γόνατα προσηύξατο, καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε· Ταβιθά, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἐκάθισεν.

Δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα ἀνέστησεν αὐτὴν. Φωνήσας δὲ τοὺς ἁγίους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν.

Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ἰόππης, καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον.

Ἐγένετο δὲ αὐτὸν ἡμέρας ἱκανὰς μῆναι ἐν Ἰόππῃ παρὰ τινι Σίμωνι θυρσοῖ.

Ὀνόματι Ταβιθά. Τίθει δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς,

Variae lectiones et notæ.

⁷⁰ ἐνέμεινε erat. ⁷¹ In vulgatis nonnullis hic additur, δύο ἀνδρας. ⁷² In vulgato est, ἀνήγαγον.
⁷³ In vulgato est, ἀνεκάθισεν. ⁷⁴ αὕτη erat. ⁷⁵ περί τινος Σίμωνος; erat.

^h Hæ duæ dictiones de sunt in nonnullis vulgatis exemplaribus, et repetuntur in proximo scholio.

δεικνύς ὅτι φερώνυμος ἦν, οὕτως ἐγρηγορία καὶ νήφουσα, ὡσπερ δορκάς. Πολλὰ γὰρ καὶ οἰκονομικῶς πολλάκις ὀνόματα τίθεται. Ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν, λούσαντες ἔθηκαν ἐν τῷ ὑπερφῶ, τούτῃστιν, ἐπὶ νεκρῶ πάντα ἐποίησαν. Ἀπέστειλαν δὲ οἱ ἐν τῇ Ἰσπῆν μαθηταὶ παρακαλοῦντες μὴ ὀκνήσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν. Ὅρα καὶ τὸ ἀπλαστον τῶν ἄλλων, καὶ τὸ ἄτυπον τοῦ Πέτρου. Οὐκ αὐτοῖ ἐργονται· ἀλλὰ διὰ δύο προσκαλοῦνται⁸¹ ἐπὶ ἑαριν, κάκεινος ἐρχεται. Διὰ τί δὲ μὴ πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν προσεκαλέσαστο; Ἀνάξιον ἤγοοντο σκυλεῖν^{82, 83} τοὺς μαθητὰς ὑπὲρ τῶν τοιούτων καὶ περισπᾶν καὶ παρεμποδίζεῖν τὸ κήρυγμα διὰ τοῦτο λέγει ὅτι Ἐγγὺς ἦν. Καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι, κλαίουσαι καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἰμάτια, ὅσα ἐποίησε μετ' αὐτῶν οὕσα ἡ δορκάς. Τὸ μετ' αὐτῶν οὕσα, τὴν πολλὴν αὐτῆς ταπεινοφροσύνην δηλοῖ ὅτι συνῆν αὐταῖς καὶ συνδιαίτατο καὶ ὡς μία παῶν συνεστέφροτο, οὐχ ὡσπερ νῦν ἡμεῖς. Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντα ὃ Πέτρος, θεὸς τὰ γόνατα προσηύξατο. Διὰ τί ἐκβάλλει ἔξω πάντας; Ὡστε μὴ συγχυθῆναι τοῖς δάκρυσι, μηδὲ διαταραχθῆναι. Θεὸς τὰ γόνατα. Ἐπιταταμένην ποιεῖται τὴν προσευχὴν· εἶτα κρατεῖ· εἶτα κατὰ μέρος· ἡ ζωὴ καὶ δύναμις εἰσάγεται. Φωρησας δὲ τοὺς ἀγίους καὶ τὰς χήρας, τοῖς μὲν, εἰς παράκλησιν παρέστησε ζῶσαν· ταῖς δὲ, εἰς προστασίαν. Ὅρα δὲ τὸ ἄτυπον Πέτρου· τηλικούτον ἐργασάμενος, οὕτε παρ' αὐτῆ, οὕτε παρ' ἄλλῳ τινὶ ἐπισήμῳ, ἀλλὰ παρὰ βυρσεῖ Σίμωνι καταλύει, οὕτε τοὺς εὐτελεῖς αἰσχύνων, οὕτε τοὺς μεγαλοῦς ἐπαίρεισθαι ἀφίαις. viventem exhibuit; his vero, ad praesidium atque patrocinium. Vide autem humilem atque vilem apud illam, neque apud alium quempiam insignem; sed apud Simonem coriarium diversatur, neque magnates effert sinens.

ΚΕΦΑΛ. Ι΄.

Ἄνθρω δὲ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόματι Κορνήλιος, ἑκατοντάρχης ἐκ σακίρης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς,

Εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ δέουστος τοῦ Θεοῦ διαπαντός.

Ἐίδεν ἐν ὁράματι φανερός ὡς εἰς ὥραν⁸⁴ ἐνράτῃν τῆς ἡμέρας, ἀγγελον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν καὶ εἰπόντα αὐτῷ Κορνήλιε.

Ὁ δὲ ἀνέστας αὐτῷ καὶ ἐμφορος γενόμενος εἶπε· Τί ἐστὶ, Κύριε; Εἶπε δὲ αὐτῷ Διὰ προσευχῶν σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Καὶ νῦν κέμψον εἰς Ἰσπῆν ἄνδρας, καὶ μετάχεψαι Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον.

Ὅτος ἐστὶν ὁ Σίμων ἐπὶ τινὶ Σίμωνι βυρσεῖ, ᾧ ἐστὶν οἶκός παρὰ θάλασσαν⁸⁵.

Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἀγγελος, ὁ λαλῶν τῷ Κορ-

A cam verum nomen esse sortitam, eam nomini suo respondere, nomen ejus moribus convenire ita vigilantis ac sobriae, ut caprea est. Multa enim nomina saepe divina providentia imponuntur. Ut morbo confecta moreretur, lotam posuerunt in cœnaculo, hoc est, cadaveri debitum omne officium præstiterant. Miserunt autem discipuli, qui erant Joppæ oratum, ne gravaretur, transire usque ad se. Vide et illorum simplicitatem, et Petri animi demissionem atque humilitatem. Non ipsi veniunt, ut eum advocent: sed per duos advocant ad sanationem, et ille venit. Sed cur non antequam mortua esset eum accersiverunt? Operæ pretium non esse putabant molestiis discipulos pro talibus rebus afficere et distrabere, et impedire prædicationem. Idecirco dicit, Antitima fuisse, Lyddam. Et astiterunt ei omnes viduæ sistentes, et ostentantes tunicas et vestimenta quæ faciebat, cum esset cum ipsis Dorcas. Quod dicit, Cum esset cum eis, magnam illius significat animi humilitatem atque demissionem: quod una cum eis erat, et una vivebat, et ut una de multis simul conversabatur, non quemadmodum nunc nos facimus. At Petrus cum omnes foras eiecisset, positus genibus precatus est. Cur omnes eiecit foras? Ne confunderetur lacrymis, neu turbaretur. Positis genibus. Intentam atque sollicitam habet precationem: deinde apprehendit: postea paulatim vita ac vires introducuntur. Vocalisque sanctis ac viduis, illis quidem ad consolationem, et confirmationem patrocinium. Vide autem humilem atque vilem apud illam, neque apud alium quempiam insignem; sed apud Simonem coriarium diversatur, neque magnates effert sinens.

C

CAPUT X.

VERS. 1. Erat autem Cæsariæ vir quidam nomine Cornelius, centurio de cohorte quæ vocabatur Italica,

VERS. 2. Pius ac religiosus, Deumque timens cum tota sua familia, ac multas plebi faciens elemosynas, Deumque continenter orans.

VERS. 3. Is vidit per visum manifeste fere ad horam diei nonam, angelum Dei ingredientem ad se, ac dicentem sibi: Cornelie.

VERS. 4. At ille contuitus eum ac perterrefactus dixit: Quid est, Domine? Ille dixit ei: Orationes tuæ et elemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.

D VERS. 5. Ac nunc mitte in Joppen viros, et accerse Simonem, cognomento Petrum.

VERS. 6. Hic habet hospitium apud Simonem quemdam coriarium, qui habet domicilium juxta mare.

VERS. 7. Ut autem abiit angelus, qui locutus erat

Variæ lectiones et notæ.

⁸¹ Προσκαλούμενοι erat. ^{82, 83} Ἰσ. σκύλλειν. ⁸⁴ In vulgato est, ὡσεὶ ὥραν. ⁸⁵ In vulgato hic adduntur hæc verba: οὗτος λαλήσει σοι τί σε δεῖ ποιεῖν· Hic loquetur tibi quid te oporteat facere. Sed non sunt in vetusto exemplari Græco manuscripto: atque etiam hic locus ita explicatur in sequenti scholio, quasi hæc voces septem non debeant esse adjectivæ.

Cornelio, cum vocasset duos servos suos, et ex iis, qui sibi parebant ac præsto continenter erant, militem religiosum,

Vers. 8. *Et omnia eis exposuisset, misit eos Joppen.*

Hic non est Judæus, neque ex iis, qui **87** erant sub lege: sed jam antea præoccupaverat nostrum vitæ institutum: ac duo interim credunt ex iis, qui dignitate præditi erant, quæstor videlicet Æthiopiissæ, et hic. *Pius ac timens Deum cum tota familia sua.* Audiamus qui familiares ac domesticos nostros negligimus: at hic etiam de militibus sollicitus erat. *Centurio de cohorte quæ vocabatur Italica.* De magna enim cohorte erat, inquit, quæ vocabatur Italica. Spira autem, id est cohors est, quem nunc vocamus Numerum. Nam idcirco virum notum ac manifestum facit, ne quis dicat falsa memoriæ prodi in historia Scripturarum. Sciendum est autem spiram sive cohortem ducentorum militum esse; custodiam vero, sexaginta. *Vidit per visum manifeste, ferme ad horam diei sextam, angelum Dei ingredi ad se.* Videt angelum, ut Petro plena fides fieret; imo vero non illi, sed aliis infirmioribus. Nona autem hora, quando curis solutus, et in otio erat atque quiete. Posteaquam autem viderat Oculus veritatis, et magnus ille Judex, magna esse opera, sed mortua, si fides desit, mittit angelum, qui præmilis opera compenset, ut eos qui recte certarent, fide coronaret. Ab obtutu autem terror injectus est; sed modicus, ut eum duntaxat in se converteret ac moveret: deinde verba metum solverunt. *Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.* Vide quo progrediatur eleemosyna: ad cæli¹ usque atque ipsi solio regio assistit. Vide item angelum prius mentem ejus erigere, et ad sublimia traducere, ac tum deinde dicere quæ dicit. *Et nunc mitte viros in Joppen, et accerse Simonem cognomento Petrum. Hic habet hospitium apud quemdam Simonem coriariam.* Ne ad alium venirent, non solum a cognomine, verum etiam a loco virum declarat. *Cui est domicilium juxta mare.* Remota loca urbium sectabantur apostoli, quod solitudinis essent atque otii amici. Quid enim si contigisset etiam alium esse? Ecce signum est, nempe quod juxta mare habitaret. Non autem dicit quare, ne gaudio cum perfunderet. *Cum vocasset duos servos suos, et militem religiosum.* Vides, non frustra hæc dicit, eos, qui illi præsto erant assidue, tales fuisse. *Et exposuisset eis omnia, misit eos Joppen.* Vide omnium demissum, ac fastus expertem. Non enim dixit: *Vocate mihi Petrum:* sed ut persuaderetur illi, omnia enarravit. Non enim volebat pro auctoritate dignitatis suæ illum accersere. Idcirco narrat rem omnem.

Vers. 9. *Postero autem die illis iter facientibus,*

Αρηλιφ, φωνήσας δύο τῶν οικετῶν αὐτοῦ καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτεροῦντων αὐτῷ.

Ἐξηγησάμενος ἑαυτοῖς ἅπαντα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόππην.

Οὗτος οὐκ ἐστὶν Ἰουδαῖος, οὐδὲ τῶν ὑπὸ τὸν νόμον ἀλλ' ἤδη προεὐχέει τὴν ἡμετέραν πολιτείαν· δύο δὲ πιστεύουσι τέως ἐν ἀξιώματι, ὃ τε ταμίας τῆς Αἰθιοπίουσης καὶ οὗτος. Εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Ἀκούσωμεν ὅσοι τῶν οικειῶν ἀμελοῦμεν· οὗτος δὲ καὶ στρατιωτῶν ἐπεμελεῖτο. Ἐκατοντάρχης ἐκ σπειρῆς τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς. Μεγάλῃς σπείρης γὰρ ἦν, φησὶ, καλουμένης Ἰταλικῆς. Σπείρα δὲ ἐστὶν, ὃ καλούμεν νῦν Νούμερον. Διὰ τοῦτο δὲ γούνοις τὸν ἄνδρα γνῶριμον καὶ δῆλον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι ψεύδεται τῶν Γραφῶν ἡ ἱστορία. Ἰστέον δὲ ὅτι ἡ μὲν σπείρα, διακοσίων ἐστὶ στρατιωτῶν ἢ δὲ κουστωδία, ἐξήκοντα. *Εἶδεν ἐν ὄραματι φανερώς ὡς εἰς ὥραν ἐννάτην τῆς ἡμέρας, ἄγγελον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτόν.* Βλέπει τὸν ἄγγελον εἰς πληροφορίαν Πέτρου· μᾶλλον δὲ, οὐκ ἐκείνου, ἀλλὰ τῶν ἄλλων τῶν ἀσθενέστερων. Ἐννάτη δὲ ὥρα, ὅτε φροντίζων ἤπλετο καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ κατανύξει. Ἐπειδὴ δὲ εἶδεν ὃ τῆς ἀληθείας Ὑφθαλμὸς καὶ μέγας Κριτὴς ὅτι μέγала τὰ ἔργα, νεκρὰ δὲ ἐστὶ πλῆθος οὐκ ἔχοντα, ἀποστέλλει βραβεύοντα τοὺς ἔργων ἄγγελον, ὥστε τοὺς καλεῖ; ἀθλοῦντας, στεφανῶσαι τῇ πίστει. Ἀπὸ δὲ τῆς ἡλικίας φόβος ἐγένετο, σύμμετρος δὲ, ὅσον ἐπιστρέψαι μόνον· εἶτα τὰ ῥήματα τὸν φόβον ἔλυον. *Αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ:* Ὅρα πῶς προβαίνει ἡ ἐλεημοσύνη τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῷ παριστάται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ. Ὅρα δὲ τὸν ἄγγελον πρότερον αἰρόντα αὐτοῦ τὴν διάνοιαν καὶ μεταωρίζοντα, καὶ τότε λέγοντα ἃ λέγει. *Καὶ τὸν πέμψον εἰς Ἰόππην ἄνδρα, καὶ μετὰκειμῆναι Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον· οὗτος ἔστί· ζεῖται παρὰ τινι Σίμωνι βυρσεῖ.* Ἴνα μὴ ἐπ' ἄλλον⁸⁷ ἐλθῶσιν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἐπιωνύμου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου δηλοῖ τὸν ἄνδρα. Ὅ ἐστὶν οἰκία παρὰ θάλασσαν. Τὰ ἀναγκασθημένα τῶν πόλεων ἐδωκὸν οἱ ἀπόστολοι, ἐρημίας ὄντες φίλοι καὶ ἡσυχίας. Τί γὰρ εἰ συνέβη καὶ ἄλλον εἶναι; Ἰδοὺ ἐστὶ σημεῖον, ὃ παρὰ θάλασσαν οἰκεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ διὰ τί, ἵνα μὴ ἐκχύσῃ αὐτόν⁸⁸. *Φωνήσας δύο τῶν οικετῶν αὐτοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ.* Ὅρξ, οὐκ ἀπλῶς ταῦτά φησιν, ὅτι οἱ προσκαρτεροῦντες αὐτῷ τοιοῦτοι ἦσαν. *Καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς ἅπαντα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόππην.* Ὅρα τὸ αὐτοφον. Οὐ γὰρ εἶπε· Καλέσατέ μοι Πέτρον· ἀλλ' ὥστε καὶ καίσαι ἐξηγήσατο ἅπαντα. Οὐ γὰρ ἤξλου ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος αὐτόν⁸⁹ μετὰκεῖναι. Διὰ τοῦτο, ἐξηγήσατο.

Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐδοικουρούντων ἐκείνων, καὶ

Variae lectiones et notæ

⁸⁶ In vulgato est, καὶ ἐξηγησάμενος. ⁸⁷ ἀπ' ἄλλον erat in apographo. ⁸⁸ αὐτὴν erat.

¹ Videtur locus mutilus.

τῆ πόλει ἐγγιζόντων, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα **A**
προσεύξασθαι περὶ ὧραν ἕκτην

Ἐγένετο δὲ πρόσκεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι·
παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐ-
τὸν ἕκστασις,

Καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεψήγμενον, καὶ κα-
ταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκευὸς τι, ὡς ὀθόνην μεγά-
λην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμε-
νον ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς,
καὶ τὰ θηρία, καὶ ἄρπυγιά, καὶ τὰ κτεινὰ τοῦ
οὐρανοῦ.

Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτὸν Ἄναστας, Πέ-
τρε, θύσον, καὶ φάγε.

Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε Μηδαμῶς, Κύριε· οὐδὲ
ποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον.

Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτὸν· Ἄ ὁ
θεὸς ἐκαθάρισεν ⁹⁹, σὺ μὴ κοῖνον.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρις, καὶ πάλιν ἀνελήφθη
τὸ σκευὸς εἰς τὸν οὐρανόν.

Ὅρα πῶς τοὺς καιροὺς συνάγει τὸ Πνεῦμα, καὶ
οὕτε θάπτον, οὕτε βραδύτερον ποιεῖ τοῦτο γενέσθαι.

Ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι, περὶ
ὧραν ἕκτην· τούτῳτι κατ' ἰδίαν καὶ ἐν ἡσυχίᾳ, ὡς
ἐν ὑπάρφῳ. Ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἕκστασις, καὶ
θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεψήγμενον. Ἡ ἕκστασις δη-
λοῖ καὶ τὴν ἐπὶ θαυμασμῷ ἐκπλήξιν, καὶ τὸ ἔξω τῶν
αἰσθητῶν γενέσθαι ἐπὶ τὰ πνευματικὰ ποδηγούμε-
νον. Πνευματικῆ γοῦν τις ὡσανεὶ θεωρεῖα γέγονεν
αὐτῷ. Καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκευὸς τι ὡς **C**
ὀθόνην. Ἐδεῖτο τῆς τῶν ἔθνῶν θείας ἀποκαλύψεως·
ὁ τῶν ἀποστόλων ἑξαρχος Πέτρος. Οὐ γὰρ ἐγίνωσκεν
εἶτι περιτομῆς καὶ ἀκροβυστίας οὐκ ἔστι διαστολὴ
κατὰ τὴν πίστιν· οὕτε μὴν ἦδει σαφῶς, εἶτι διὰ τῆς
κατὰ πίστιν φαινομένης λατρείας, μαθητευθῆναι
τὰ ἔθνη ὁ Κύριος εἶπεν, ἔως οὐ τῆς ἀπορρήτου βου-
λῆς αὐτοῦ δι' ἀποκαλύψεως ἐφανερώσῃ τὸ μυστήριον,
διὰ τε τοῦ κατὰ τὴν οἰκονομίαν παραδείγματος πείρας,
διὰ τε τῆς κατὰ τὴν πίστιν δοθείσης καὶ τοῖς ἔθνεσι
χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς οὐκ ἔστιν ἐν
Χριστῷ διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλλήνου. Τέσ-
σαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς
γῆς. Αἱ τέσσαρες ἀρχαί, τέσσαρα στοιχεῖα δηλοῦσι·
καὶ τὸ φανὲν σκευὸς τὸν παχύτερον κόσμον σημαίνει,
καὶ τὰ διάφορα ζῶα, τῆς τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ κατα-
στάσεως σύμβολα. Σύμβολον τῆς οἰκουμένης ἀπάσης
ὁ ἄνθρωπος ἀκρότατον ⁹⁹ ἦν· οὐδὲν γὰρ κοινὸν εἶχε
πρὸς Ἰουδαίους· ἐμελλόν αὐτοῦ κατηγορεῖν ἅπαντες
ὡς παραβάτου. Οἰκονομεῖται οὖν ὑπὸ τοῦ Πνεύμα-
τος, ἵν' ἔχη ἀπολογίαν πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας εἶτι καὶ
ἀνείπει· πάνυ γὰρ αὐτοὺς ἔδει τὸν νόμον φυλάττειν.
Ἴνα οὖν μὴ αὐτοῦ κατηγορήσῃσι, τοῦτο οἰκονομεῖ-
ται. Ἰσως δὲ ἐπὶ γόνατα κείμενος εἶδε τὴν ὄπτα-

et appropinquantibus urbi, ascendit Petrus in supe-
riora aedium, ut precaretur circiter horam sextam.

VERS. 10. **99** Ac cepit esurire, et volebat sumere
cibum, qui cum pararetur¹ ab illis, irruit super eum
ecstasis,

VERS. 11. Et videt caelum apertum, ac descendere
ad se quoddam vas, tanquam linteam magnum¹⁰⁰, qua-
tuor initis alligatum, et demitti in terram,

VERS. 12. In quo inerant omnes quadrupedes ter-
rae, et ferae, et serpentes, et volucres caeli.

VERS. 13. Et accidit vox ad eum : Surge, Petre,
macta, et comede.

VERS. 14. Petrus autem dixit : Nequaquam Do-
mine, quia nunquam comedi quidquam commune aut
impurum.

VERS. 15. Et vox rursus accidit ad eum secundo:
Quae Deus purgavit, tu communia ne putes.

VERS. 16. Hoc autem factum est ter, et rursus vas
subductum est in caelum.

Vide, ut Spiritus tempora conducatur atque con-
jungatur, et efficiat, ut neque celerius neque tardius
hoc fiat. Ascendit Petrus in superiora aedium pre-
catum circiter horam sextam. Hoc est, seorsim et
in olio extra turbam, utpote in superiori contigna-
tione. Et irruit super eum ecstasis, et videt caelum
apertum, Ἐκστασις, quasi dicas, excessus, emotio,
significat et consternationem propter admirationem,
et hominis, qui ad spiritualia deducitur, extra ea,
quae sensu percipiuntur evasionem. Nam spiritualis
quaedam quasi speculatio contemplatioque accidit
illi. Ac descendere ad se vas quoddam, tanquam lin-
teum. Opus habebat divina gentium revelatione
princeps apostolorum Petrus. Nesciebat enim cir-
cumcisionis ac praeputii nullam esse distinctionem,
quod attinet ad fidem : neque vero penitus sciebat
Dominum dixisse per eum, qui per fidem apparet,
cultum gentes doceri atque evangelicæ doctrinæ
discipulos fieri, quoad arcani consilii per revelationem
ei Dominus mysterium patefecit, tum per simi-
litudinem et signum lintei veli, tum per gratiam
sancti Spiritus, quæ etiam gentibus per fidem data
est, ei persuadens, non esse, quod ad Christum
attinet, discrimen atque distinctionem Judæi et
Græci. Quatuor initis religatum, ac demitti in ter-
ram. Quatuor initia quatuor elementa significant :
et vas quod apparuit crassiorem mundum desi-
gnat : et diversa animalia, hominum conditionis et
constitutionis sunt signa. Universi orbis terræ ha-
bitatæ signum erat homo praeputio obstitutus : nihil
enim commune habebat cum Judæis : accusaturi
erant eum omnes tanquam transgressorem et viola-
torem legis. Res igitur ita a Spiritu administratur,

C quæ sensu percipiuntur evasionem. Nam spiritualis
quaedam quasi speculatio contemplatioque accidit
illi. Ac descendere ad se vas quoddam, tanquam lin-
teum. Opus habebat divina gentium revelatione
princeps apostolorum Petrus. Nesciebat enim cir-
cumcisionis ac praeputii nullam esse distinctionem,
quod attinet ad fidem : neque vero penitus sciebat
Dominum dixisse per eum, qui per fidem apparet,
cultum gentes doceri atque evangelicæ doctrinæ
discipulos fieri, quoad arcani consilii per revelationem
ei Dominus mysterium patefecit, tum per simi-
litudinem et signum lintei veli, tum per gratiam
sancti Spiritus, quæ etiam gentibus per fidem data
est, ei persuadens, non esse, quod ad Christum
attinet, discrimen atque distinctionem Judæi et
Græci. Quatuor initis religatum, ac demitti in ter-
ram. Quatuor initia quatuor elementa significant :
et vas quod apparuit crassiorem mundum desi-
gnat : et diversa animalia, hominum conditionis et
constitutionis sunt signa. Universi orbis terræ ha-
bitatæ signum erat homo praeputio obstitutus : nihil
enim commune habebat cum Judæis : accusaturi
erant eum omnes tanquam transgressorem et viola-
torem legis. Res igitur ita a Spiritu administratur,

D Græci. Quatuor initis religatum, ac demitti in ter-
ram. Quatuor initia quatuor elementa significant :
et vas quod apparuit crassiorem mundum desi-
gnat : et diversa animalia, hominum conditionis et
constitutionis sunt signa. Universi orbis terræ ha-
bitatæ signum erat homo praeputio obstitutus : nihil
enim commune habebat cum Judæis : accusaturi
erant eum omnes tanquam transgressorem et viola-
torem legis. Res igitur ita a Spiritu administratur,

Variae lectiones et notæ.

⁹⁹ ἐκαθάρισεν erat. ¹⁰⁰ ἀκρότατον, scriptura erat ; deinde non inducta hæc dictione, supra ultimam syl-
labam, neque, taton, litteris initialis, positum est, βυστός, atque ita, ut sententia quoque postulat, legen-
dum existimo, ἄνθρωπος ἀκρόβυστος, δηλονότι, ὁ Κορνήλιος ἐκείνος.

¹ accidit, ut extra se raperetur. ¹⁰⁰ velum.

ut habeat defensionem paratam adversus suos accusatores : nempe, **89** quod etiam contradixerit ; admodum enim oportebat eos legem servare. Ne igitur illum criminarentur, hoc (ita) administratur. For- sitan autem genibus innixus visionem vidit. Ac divina res erat, quæ agebatur : quod et desuper vidit, et extra se raptus est, et vocem illinc accepit : et ter professus est, illic esse animalia impura : quod (item) illinc veniebat, et illuc retrahebatur [vas illud], magnum signum puritatis erat. Quocirca propter eos, quibus posthac visionem expositurus est, hoc fit, quandoquidem ipse audiverat illud dictum Domini : *In viam gentium ne abieritis* ⁹⁰. Nam si Paulus circumcisione et sacrificio opus habuit, multo magis tunc in principio prædicationis, cum ipsi homines essent imbecilliores. Porro non de omnibus pronuntiavit, illam dictionem, commune et impurum : sed de iis, quæ lex dicebat, animalia esse communia atque impura. At Deus cum sanctæ Ecclesiæ charactera traderet atque figuram, dicebat ei, ut nihil esse commune putaret. Nam omnia quæ cum gratiarum actione sumuntur, ac benedictione Dei, homini pura ac munda sunt. Cæterum, etsi ænigma illud et involucrum pertinebat ad vocationem gentium, ne putaret eos, qui essent in præputio nati communes esse et impuros : attamen oratio Petri non de hominibus continebat significationem, sed de illis, quæ lege vetita erant. Formas animalium ad hominum mores transferri, didicimus ex visione Petri, quia in vase, quod de cœlis demittebatur, omnis formæ animalia inerant, serpentium et volucrum et quadrupedum. Per ambages enim et involucra oratio innuebat, eos, qui a variis peccatis ad fidem adducendi erant, hos esse, qui assimilati essent aut quadrupedibus propter belluinam naturam, aut serpentibus propter ingenium veneficum, aut volucris, propter levitatem et mobilitatem. Ac serpentes quidem ad Sadducæos ac Pharisæos tropice et allegorice referuntur, et vulpes ad Heroden, et equi-insano equarum appetitu incensi ad libidinosos ac deditos voluptati, oves ad eos homines qui cæteris simpliciores sunt, hædi ad eos qui non communicare nec impertiri spinis sermonem præferre et infrugiferum efficere, Dominus dixit. Et vox rursus secundo ad illum : *Quæ Deus purgavit, tu communia ne putes*. Videtur quidem ad illum vox dici : sed revera totum dicitur ad Judæos. Nam si doctor increpatur, multo magis illi.

VERS. 17. Porro dum Petrus intra se hæsitat, quidnam portenderetur per visionem quam vidisset, ecce viri, qui misi erant a Cornelio perquisita domo Simonis, stabant ad vestibulum.

VERS. 18. Et **90** evocato quodam, sciscitabantur, an Simon, cui Petrus cognomen esset, illic haberet hospitium.

VERS. 19. Petro autem cogitare perseverante de visione, Spiritus ei dixit : *Ecce viri quærunt te*.

⁹⁰ Matth. x, 5.

Varie lectiones et notæ.

⁹¹ Ἰσ. ἀνθρώπων. ⁹² Ἰσ. ἀνθρώπων ⁹³ ζῶων erat. ⁹⁴ ἐκαθάρισε erat.

σίαν. Καὶ θεῶν ἦν τὸ γινόμενον, τὸ τε ἀνωθεν ἰδεῖν, καὶ ἐν ἐκστάσει γενέσθαι, καὶ τὸ φωνὴν ἐκείθεν ἐνηχηθῆναι, καὶ τὸ τρεῖς ὁμολογήσαι ὅτι ἀκάθαρτα ἦν ἐκεῖ, καὶ τὸ ἐκείθεν ἦκειν, καὶ τὸ ἐκεῖ ἀνασπασθῆναι, μέγα δείγμα καθαρότητος. Διὰ τοὺς μετὰ ταῦτο οὖν τοῦτο γίνεται οἷς μέλλει ἐξηγηθῆσαι. Ἐπεὶ αὐτὸς ἤκουσεν ὅτι *Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθης*. Εἰ γὰρ καὶ περιτομῆς ἔδεχθη καὶ θυσίας Παῦλος, πολλῶ μᾶλλον τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος ἀσθενεστέραν αὐτῶν ⁹¹ ὄντων. Οὐ κατὰ πάντων δὲ ἀπεφῆματο τὸ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον· ἀλλὰ περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ νόμος κοινῶν καὶ ἀκαθάρτων. Ὁ δὲ θεὸς τῆς ἀγίας· Ἐκκλησίας τὸν χαρακτήρα παραδίδους, ἔλεγεν αὐτῷ μηδὲν κοινὸν ἡγεῖσθαι. Πάντα γὰρ αὐτῷ ⁹² ἐστὶ καθαρά, μετ' εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας θεοῦ λαμβανόμενα. Ἄλλ' εἰ καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν τὸ αἰνίγμα, ἵνα μὴ ἠγῆσθαι τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ κοινούς ἢ ἀκαθάρτους, ὅμως ὁ λόγος τοῦ Πέτρου, οὐ περὶ ἀνθρώπων εἶχε τὴν ἔμφασιν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν νόμῳ ἀπηγορευμένων. Ὅτι τὰ εἶδη τῶν ζῶων πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων ἦθη μεταλαμβάνεται, ἐτιδάχθη μὲν ἀπὸ τῆς ἀπειρίας Πέτρου, ὅτι ἐν τῷ σκεύει τῷ καθιεμένῳ ἐκ τῶν οὐρανῶν, πᾶν εἶδος ζῶων ⁹³ ἦν, ἔρπετῶν καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων. Ἥντισσέτο γὰρ ὁ λόγος τοῦ· ἀπὸ ποικίλων ἀμαρτημάτων τῇ πίστει προσάγεσθαι μέλλοντας, τοῦτους εἶναι τοὺς ὁμοιωμένους ἢ τετραπόδοις διὰ τὸ κτηνώδες, ἢ ἔρπετοις διὰ τὸ ἰοδόλον, ἢ πετεινοῖς διὰ τὸ κοῦφον καὶ ἄστατον. Καὶ οἱ ὕφεις οὖν ἐπὶ τοὺς Σαδδουκαίους καὶ Φαρισαίους τροπολογοῦνται, καὶ ἀλώπηξ, ἐπὶ τὸν Ἡρώδη, καὶ ἱπποὶ θηλυμανεῖς, ἐπὶ τοὺς φιληδόνους· τὰ πρόβατα, ἐπὶ τοὺς ἀκακώτε- ρους τῶν ἀνθρώπων· τὰ ἐρίεγα, ἐπὶ τοὺς ἀκοινωνήτους καὶ ἀμεταδότους· οἱ ἐχθροὶ, ἐπὶ τοὺς πλουσίους, οὗς ἀπὸ τῶν ἰδίων ἀκαθῶν, συμπνίγειν τὸν λόγον καὶ ἀκαρπον ποιεῖν, ὁ Κύριος εἶρηκε. Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν· Ἄ δὲ θεὸς ἐκαθάρισε ⁹⁴, σὺ μὴ κοίνων. Δοκεῖ μὲν πρὸς αὐτὸν λέγεσθαι ἢ φωνὴ· τὸ δὲ πᾶν πρὸς Ἰουδαίους λέγεται. Εἰ γὰρ ὁ διδάσκαλος ἐπιτιμᾶται, πολλῶ μᾶλλον οὗτοι.

solent, herinacei ad divites, quos suis ipsorum

Dominus dixit. Et vox rursus secundo ad illum : *Quæ Deus purgavit, tu communia ne putes*. Videtur quidem ad illum vox dici : sed revera totum dicitur ad Judæos. Nam si doctor increpatur, multo magis illi.

VERS. 17. Porro dum Petrus intra se hæsitat, quidnam portenderetur per visionem quam vidisset, ecce viri, qui misi erant a Cornelio perquisita domo Simonis, stabant ad vestibulum.

VERS. 18. Et **90** evocato quodam, sciscitabantur, an Simon, cui Petrus cognomen esset, illic haberet hospitium.

VERS. 19. Petro autem cogitare perseverante de visione, Spiritus ei dixit : *Ecce viri quærunt te*.

Τοῦ δὲ Πέτρου διενοημένου περὶ τοῦ δράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα· Ἴδοὺ ἄνδρες ἔπιτοῦσί σε.

Ἰ.13 ἀναστὰς καταβῆθαι, καὶ πορεύου σὺν αὐ- A
τοῖς μηδὲν διακρινόμενος, διδοὺ ἐγὼ ἀπέσταλκα
αὐτούς.

Τὶ ἄν εἴη τὸ ὄραμα. Γῆ μὲν, ἡ σινδῶν· τὰ δὲ ἐν
αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἔθνῶν· τὸ δὲ, Θύσσον καὶ φάγῃ,
ὅτι κάκεινους δεῖ προσιέναι· τὸ δὲ τρίτον τοῦτο
γενέσθαι, τὸ βράπτισμα. Τὸ τῆς Τριάδος οὖν δεικνυ-
σιν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς τῆς ὑπαστάσεως, ὡσπερ καὶ ἡ εἰς
τὴν Τριάδα πίστις, τὴν ἀληθῆ θεοσεβείαν παρίστη-
σιν. Καὶ ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ὑπὸ
Κορνηλίου. Εὐκαιρῶς ἔρχονται οἱ ἄνδρες, τὴν ἀπο-
ρίαν λύοντες. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ἰωσήφ πρότερον εἶπεν
θερυνθῆναι ὁ Χριστὸς, καὶ τότε τὸν ἄγγελον πέμπτει.
Εὐκόλως γὰρ ἡ ψυχὴ δέχεται τὴν λύσιν πρότερον ἐν
ἀπορίᾳ γινομένη. Οὐτε δὲ ἐπιπολῶ γίνεται αὐτῷ τὰ
τῆς ἀπορίας, οὐτε πρὸ τούτου· ἀλλὰ κατὰ τὸν και- B
ρὸν, καθ' ὃν ἠρώτησαν εἰ ἐκεῖ ἐξινίζεται. Τοῦ δὲ
Πέτρου διενθυμουμένου περὶ τοῦ ὄραματος, εἶπεν
αὐτῷ τὸ Πνεῦμα· Ἰδοὺ ἄνδρες ζητοῦσίν σε. Καὶ
κάλιν τοῦτο ἀπολογία Πέτρου πρὸς τοὺς μαθητάς,
ἵνα μάθωσιν ὅτι διεκρίθη, καὶ ἐπαίδευσθῃ μὴ διακρί-
νεσθαι. Ἄκουε γάρ· Πορεύου μηδὲν διακρινόμε-
νος, ὅτι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς. Πολλῆ τοῦ Πνεύ-
ματος ἡ ἐξουσία· ὁ γὰρ ποιεῖ ὁ Θεὸς, τοῦτο τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιεῖ. Ὁ μὲν γὰρ ἄγγελος εἶπεν·
Αἰ εὐχαὶ σου καὶ αἰ ἐλεημοσύναι σου· ἵνα δείξῃ
ὅτι ἐκαίθην ἀπεστάλθῃ⁹⁶· τὸ δὲ Πνεῦμα, οὐχ οὕτως·
ἀλλ', Ὅτι ἐγὼ αὐτούς ἀπέσταλκα. Δεῖ οὖν τῷ
Πνεύματι παῖθεσθαι.

Καταβάς δὲ Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς
ἀπεσταλμένους ὑπὸ Κορνηλίου, εἶπε πρὸς αὐ-
τούς⁹⁷· Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι ὃν ζητεῖτε· τίς ἢ αἰτία, δι-
ήρ ἦν πάρεστε;

Οἱ δὲ εἶπον· Κορνήλιος ἑκατόνταρχος, ἀνὴρ
δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν, μαρτυρούμε-
νός τε⁹⁸· ὑπὸ ὄλου τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων,
ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου, μεταπέμψα-
σθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα
παρὰ σοῦ.

Εἰσαλεσάμενος οὖν αὐτούς ἐξέτισε. Τῇ δὲ
ἐπαύριον⁹⁹ ὁ Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καὶ
τινὲς τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ Ἰόππης συνῆλθον
αὐτῷ.

Τῇ δὲ ἐπαύριον εἰσῆλθον¹⁰⁰ εἰς Καισάρειαν.
Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι. Πρότερον ὁμολογήσας αὐτὸς εἶναι
ὃν ζητοῦσι, καὶ τότε τὴν αἰτίαν πυνθάνεται· ἵνα ἂν
μὲν εὐθὺς κατεπέμψῃ, καὶ συνεξέλθῃ· ἂν δὲ μὴ,
ἵνα ξενίσῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτούς. Λέγουσι δὲ τὰ ἐγκώ-
μια οἱ ἀπεσταλμένοι, ὥστε πείσαι ὅτι ἄγγελος ὤφθη
αὐτῷ. Ἡ ἀρχὴ δὲ τῶν ἔθνῶν ἀπὸ ἀνδρῶς γίνεται εὐ-
σεβοῦς, ἀξίου φανέντος ἀπὸ τῶν ἔργων. Εἰ γὰρ καὶ
τοῦτο γέγονε, καὶ ὁμοῦς σκανδαλίζονται· εἰ μὴ τοῦτε

VERS. 20. Surge itaque, ac descende, et profici-
scere cum eis, nihil dubitans, nam ego misi eos.

Quidnam portenderetur per visionem, etc. Linteamen quidem, terra est: bestiarum autem et belluarum, quae erant in eo, sunt illi qui ex gentibus convertendi erant. Porro quod dicit, *Macta et comede*, significat etiam illos accedere oportere. Quod autem id tertium accidit, baptisma designat. Igitur vera explicatio visionis Trinitatis illi mysterium et cognitionem ostendit, quemadmodum etiam fides in Trinitatem verum Dei cultum representat. Et ecce viri, qui missi erant a Cornelio. Opportune et in tempore veniunt viri, qui dubitationem solverent. Nam et Josephum prius siverat Christus trepidare, et animo fluctuare, ac tunc angelum misit. Nam animus, qui prius versatur in dubio, facile admittit solutionem. Ac nec diu observatur ei dubitatio, neque antehac: sed in articulo temporis, quo interrogabant, an illic hospitium haberet. Caeterum *Petro cogitare perseverante de visione, Spiritus ei dixit: Ecce viri quaerunt te*. Etiam hoc rursus facit ad defensionem Petri ὑπὸ δισκίπυλος, ut scirent eum haesitasse, et edoctum esse ne dubitaret. Audi enim: *Proficiscere*, inquit, nihil dubitans, quia ego misi illos. Magna Spiritus est potestas. Quod enim Deus facit, hoc Spiritus sanctus facit. Nam angelus quidem dixit: *Preces tuae et eleemosynae tuae*, ut ostenderet se illinc missum esse: Spiritus autem non sic, sed, *Quia ego misi illos*. Oportet igitur Spiritui obtemperare.

VERS. 21. Cum descendisset igitur Petrus ad viros, qui missi erant a Cornelio, dixit ad eos: Ecce ego is sum quem quaeritis; quae causa vobis huc adveniendi fuit?

VERS. 22. At illi: Cornelius, inquiunt, centurio, vir justus et timens Deum, cujus rei testis est ei tota natio Iudaeorum, oraculo admonitus est ab angelo sancto, ut te domum suam accerseret et verba audiret abs te.

VERS. 23. Igitur introvenire jussos eos accepit hospitio, ac postero die Petrus abiit una cum illis, et quidam fratres Joppenses eum comitati sunt.

VERS. 24. Ac postridie Caesaream ingressus est.

Ecce ego is sum. Prius confessus est se esse eum quem quaerent, ac tunc 9] causam adveniendi sciscitatur, ut si res urgeret, statim etiam una abiret: sin minus, ut eos domum hospitio invitaret. Caeterum laudes ejus, qui missi erant praedicant, ut ei fidem faciant angelum illi apparuisse. Porro gentium initium fuit a viro pio et religioso, qui propter opera dignus visus et commendatus erat. Nam

Variarum lectiones et notae.

⁹⁶ ἀπεστάλθαι erat. Ἰσ. ἀπέσταλται. ⁹⁷ In vulgato est, καὶ μαρτυρούμενός τε.

⁹⁸ In vulgato est, ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου πρὸς αὐτόν, εἶπεν. ⁹⁹ In vulgato additur, ἀναστὰς, hoc loco. ¹⁰⁰ In vulgato, καὶ τῷ ἐπαύριον εἰσῆλθον.

si et hoc factum est, et nihilominus scandalizantur A et offenduntur: si hoc non ita esset, quid non futurum fuisset? Cæterum quod dicit, *Ut arcesseret te domum suam*: non tanquam despiciens, inquit, misit, sed ita jussus est: ne igitur negligas atque contemnas. Recte igitur prius homines, ut qui itineris labore fessi essent, benigne invitat et hospitio accipit, atque ita sibi conciliat ac demeretur. Porro ut ex Joppe quidam una proficiscerentur, hoc accidit divina providentia, ut testes nimirum posthac essent, cum Petrus opus haberet purgatione atque defensione.

At Cornelius, convocatis suis cognatis ac necessariis amicis, expectabat illos.

VERS. 25. *Ut autem Petrus ingressurus erat, occurrit ei Cornelius, ac procumbens ad pedes eum veneratus est.*

VERS. 26. *Sed Petrus eum erexit ac sublevavit: Surge, inquit, nam et egometipse homo sum.*

VERS. 27. *Et colloquens cum eo ingressus est, ac reperit multos congregatos.*

Clarus ac splendidus erat vir Cornelius, et in celebri ac nobili urbe domicilium habebat. Convocatis cognatis et necessariis amicis. Revera autem hoc erat amici Deum colentis, talibus bonis oblatis, omnium socios, atque participes facere necessarios amicos. Necessarios autem amicos, ut quibus semper consideret, recte convocaverat, cum de talibus rebus ei certamen esset¹. Atque amici et cognati mihi etiam apud eum epulati atque convivio accepti esse videntur. Ac vide ut omnino crederet Petrum venturum, quia non in somno viderat angelum, sed vigilans et interdium. *Sed Petrus eum sublevavit, Surge, inquit, nam et egometipse homo sum.* Ilac voce et alios docebat, et Deo gratias agebat, et animi sui humilitatem ostendebat. Animadvertite autem, ante omnia hoc eos docet, ne quid amplum de seipsis animo conciperent atque cogitarent.

VERS. 28. *Ac ait ad eos: Vos scitis quam nefarium et non licitum sit homini Judæo scadjungere et accedere ad alienigenam: sed mihi Deus ostendit neminem communem aut impurum hominem esse dicendum.*

VERS. 29. *Quamotrem etiam sine recusatione veni accersitus. Quæro igitur, qua de causa accersiveritis me?*

VERS. 30. *Et Cornelius: Nudius quartus, inquit, usque ad hanc horam eram jejunus, 92 et hora nona precabar domi meæ: et ecce vir stetit coram me in veste splendida.*

VERS. 31. *Et ait: Corneli, exaudite sunt preces tuæ et elemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt coram Deo.*

VERS. 32. *Mitte igitur Joppen nuntios, et accerse Simonem, qui cognominatur Petrus: hic habet hos-*

την, τὸ οὐκ ἂν ἐγένετο; Τὸ δὲ, *Μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, οὐχ ὡς καταφρονῶν, φησὶν, ἐπιμύεν, ἀλλ' ἐκελεύσθη οὕτω· μὴ οὖν καταφρονήσης. Καλῶς οὖν πρότερον φιλοφρονεῖ τοὺς ἀνδράς, ἅτε ἀπὸ καμάτου ὄντας, καὶ οικειῶν ἑαυτῷ. Τὸ δὲ συναλθεῖν αὐτῷ τινὰς ἐξ Ἰόππης, οἰκονομικῶς ἦν, ὡςτε εἶναι μάρτυρας μετὰ ταῦτα, ὅταν ἀπολογησασθαι δέη Πέτρον.*

¹ Ὁ δὲ Κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοὺς, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους.

² Ὡς δὲ ἐγένετο τοῦ¹ εἰσαλθεῖν τὸν Πέτρον, συναρτήσας αὐτῷ ὁ Κορνήλιος, πεσὼν ἐπὶ τοῖς πόδα, προσεκύνησεν.

³ Ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε λέγων· Ἀνάστηθι, κἀγὼ αὐτὸς ἀνθρώπος εἰμι.

Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ, εἰσῆλθε, καὶ εὗρισκει συναλθόντας² πολλοὺς.

⁴ Ἐπίσημος ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ ἐν ἐπισήμῳ πόλει τυγχάνων. Συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς. Τῷ ὄντι δὲ τοῦτο, φίλου θεοσεβοῦς, ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀγαθοῖς πάντων ποιῆσθαι κοινωνοὺς τοὺς ἀναγκαίους φίλους. Ἀναγκαίους δὲ φίλους εἰκότως οἷς ἐθάβρει ἀεὶ, περὶ τῶν τοιοῦτων ὄντος αὐτῷ τοῦ ἀγῶνος. Καὶ φίλοι δὲ καὶ συγγενεῖς ἐμοὶ δοκοῦσι παρ' αὐτῷ εὐχεῖσθαι. Ὅρα δὲ πῶς ἐπίστευσεν ὅτι πάντως ἦεν ὁ Πέτρος· ὅτι οὐκ ἐν ὑπνῷ ὤφθη αὐτῷ ὁ ἀγγελος, ἀλλ' ἐγγηγορῶτι καὶ ἐν ἡμέρῃ. Ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε λέγων· Ἀνάστηθι, κἀγὼ αὐτὸς ἀνθρώπος εἰμι· τούτῳ καὶ τοὺς ἄλλους παιδεύων, καὶ τῷ Θεῷ εὐχαριστῶν³, τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ ἐπιδεικνύμενος. Ὅρα δὲ, πρὸ τῶν ἄλλων τοῦτο αὐτοὺς παιδεύει, μηδὲν μέγα περὶ ἑαυτῶν φαντάζεσθαι.

⁵ Ἐφη τε πρὸς αὐτοὺς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλῆσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἄλλοφύλῳ· καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἔδειξε μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἀνθρώπων.

Διὸ καὶ ἀνατιφθήτως ἦλθον μεταπεμψθεῖς· Πυρῆανομαι οὖν, τίνι λόγῳ μεταπέμψασθέ με; Καὶ ὁ Κορνήλιος ἔφη· Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἡμῆρ νηστεύω, καὶ τὴν ἑννάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου; καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἢ ἐσθίητι λαμπρῷ.

Καὶ φησὶ· Κορνήλιε, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχή, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Πέμψον οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι Σίμωνα, ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος· οὗτος ξενίζεται

Variorum lectiones et notæ.

¹ τοῦ, non est in vulgato. ² In vulgato est, συναληλουθῶντας. ³ Locus mutilus videtur.

⁴ laboraret.

ἐν οἰκῇ Σίμωνος βυρσῶς παρά θάλασσαν, ὃς **A** *pitium in domo Simonis cortarii juxta mare : qui ubi venerit, loquitur tibi.*

Ἐξ αὐτῆς οὖν ἐπεμψα πρὸς σέ *··· σὺ τε καλῶς ἐπολήσας παραγενόμενος. Νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ παρεστήκαμεν * ἀκούσαι πάντα τὰ προστεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

* Ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν. Εὐθὺς περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας διαλέγεται, καὶ δείκνυσιν ὅτι μεγάλη αὐτοῖς ἐχαρίσατο ὁ Θεός· ὁμοῦ δὲ καὶ μεγάλη φθέγγεται καὶ μετριάζει. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄνθρωποι, μηδενὶ καταξιούμενοι κολλᾶσθαι, ἡλθόμεν πρὸς ὑμᾶς· ἀλλὰ τί; Ὑμεῖς ἐπίστασθε ὡς ὁ Θεὸς τοῦτο ἐκέλευσε, παράνομον εἶναι κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ· καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς εἰδείξε μηδένα κοινόν, ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον. Σημειωτέον ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς ἐπέτρεψε τῷ Χριστιανῶ λαῷ μηδένα ἄνθρωπον κοινόν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν, **B** ἀλλὰ συνεῖναι αὐτοῖς, ὅτι ἐλπιδας ἔχουσι τοῦ πιστεύειν μάλιστα εἰς Χριστόν. *Πυνθάνομαι οὖν, τίτι ἰδῶ μετεπέμψασθέ με;* * Ἦδη τὸ πᾶν ὁ Πέτρος ἤκουσε καὶ παρὰ τῶν στρατιωτῶν· ἀλλὰ βούλεται * πρῶτον αὐτοῦς ὁμολογήσαι καὶ δευτεῦνός· ποιῆσαι τῆ πίστιν. *Τὴν ἐννάτην ὥραν, φησι, προσευχόμενος.* Τί ἐστὶ τοῦτο; Ἐμοὶ δοκεῖ καιροῦς οὗτος ὠρικῆναι ἐαυτῷ βίου ἀκριβεστάτου, καὶ ἐν τισιν ἡμέραις. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν· Ἄπο τέταρτης ἡμέρας. Ὅρα πόσον ἐστὶν ἐύχρη! Ὅτε ἐπέδωκεν εἰς εὐλάβειαν, τότε φαίνεται αὐτῷ ὁ ἄγγελος. Αὕτη μία ἡμέρα· καὶ ἦν ἀπῆλθον οἱ πεμφθέντες παρὰ Κορνηλίου, μία· καὶ ἦν ἦλθον, μία, καὶ τέταρτον ἐφάνη, ὡσεὶ τρίτην ὥραν μεθ' ἣν προσηύχαστο. *Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ **C** ὄστη ἐνώπιόν μου.* Οὐ λέγει, Ἄγγελος, ἀλλ', Ἄνθρωπος· οὕτως ἐστὶν ἀτυφος. Ἴδετε δὲ διάνοιαν διεγερμένην· ἴδετε πῶς ἀξίος ἦν τούτων πάντων. Νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ παρεστήκαμεν. Οὐκ εἶπεν, Ἐνώπιον ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅπως δὲ προσέχῃν τοῖς τοῦ Θεοῦ δούλοις.

Ἄνοίξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα αὐτοῦ * εἶπεν· Ἐκ ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἐστὶ προσωπολήπτης ὁ Θεός·

Ἄλλ' ἐν παντὶ ἔδνει ὁ φοβούμενος αὐτόν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστὶ.

Τὸν λόγον, ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, **D** αὐτὸς ἐστὶ πάντων Κύριος.

* Ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης,

Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ *, ὃς ἐχρῆσεν αὐτόν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ δυνάμει, ὃς διήλθεν εἰσπραγῶν καὶ ἰάμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ.

Variae lectiones et notæ.

*··· In vulgato est, πρὸς σε. * In vulgato est, πάρεσμεν. † βούλετε erat. † αὐτοῦ non est in vulgato. † In vulgato est, Ναζαρέθ.

† ac gratiam habeo tibi, qui adveneris.

VERS. 33. *Itaque extemplo misi ad te : ac tu bene fecisti, qui adveneris. Nunc igitur nos omnes astamus in conspectu Dei, parati audire omnia, quæ tibi mandata sunt a Deo.*

Vos scitis quam non licitum sit, etc. Statim de Dei adversus homines studio atque humanitate loquitur, et ostendit Deum magna eis largitum esse. Simul autem et magna loquitur, et modestiam adhibet sermonis. Non enim dixit, Homines, qui nemini nos adjungere atque aggregare dignamur, venimus ad vos, sed quid? Vos scitis Deum id jussisse: lege vetitum esse conjungi et aggregari nos, aut accedere ad alienigenam. Sed mihi Deus ostendit, neminem profanum aut impurum hominem esse dicendum. Notandum eundem Deum permississe populo Christiano, neminem hominem profanum aut impurum dicere, sed una vivere cum eis, u^t qui spem habeant fore, ut maxime credant in Christum. *Quæro igitur qua de causa accersivistis me?* Jam omnem rem Petrus audiverat etiam a militibus: sed vult eos primum confiteri, et fidei reddere obnoxios. *Noma, inquit, hora precabar.* Quid hoc est? Mihi videtur hic sibi temporis articulos statuisse exactissimæ atque attentissimæ vitæ, idque certis diebus; nam idcirco dixit: *Nudiusquartus.* Vide quanta res sit precatio: quando religione profecerat, tunc angelus ei apparet. Hic unus est dies: et quo abierunt qui missi erant a Cornelio, unus: et quo venerunt, unus, et quarto apparet, circiter horam tertiam: postquam horam precatus erat. *Et ecce vir stetit coram me.* Non dicit, angelus: sed vir. Adeo non est gloriosus, nec jactator. Videte autem mentem excitatam et erectam: videte quemadmodum his omnibus dignius erat. *Nunc igitur nos omnes in conspectu Dei astamus.* Non dixit, In conspectu hominis: sed Dei. Ita oportet attendere et auscultare servis Dei.

VERS. 34. *Aperiens autem Petrus os suum dixit. Re ipsa comperio, Deum non respicere solere personas:*

VERS. 35. *Sed in qualibet natione qui timet eum, et justitiam exercet, is illi acceptus est.*

VERS. 36. *Quem **33** sermonem misit filiis Israelis, annuntians pacem per Jesum Christum, hic est omnium Dominus.*

VERS. 37. *Vos scitis verbum, quod divulgatum est in tota Judæa, cum initium sumpsisset a Galilæa post baptismum quod prædicavit Joannes,*

VERS. 38. *Jesum a Nazareth, ut eum Deus Spiritu sancto, et potestate unxerit: qui peragravit illas partes benefaciens et sanans omnes qui opprimebantur a diabolo, quia Deus erat cum illo.*

VERS. 39. *Et nos sumus testes omnium, quæ fecit A* ci in regione Judæorum, et in Jerusalem, quem etiam suspensum in ligno occiderunt :

VERS. 40. *Hunc Deus suscitavit tertio die, et exhibuit eum, ut manifestus fieret*

VERS. 41. *Non omni populo, sed testibus antea a Deo designatis nobis, qui et comedimus, et bibimus una cum eo postquam a mortuis resurrexerat.*

VERS. 42. *Et præcepit nobis ut prædicaremus populo, et testificaremur ipsum esse a Deo constitutum iudicem vivorum et mortuorum.*

VERS. 43. *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum per nomen Iesus accepturos esse omnes, qui crediderint in eum.*

Quod dicit : *Revera comperio, etc.*, hoc est, non personarum qualitatem respicit, sed rerum differentiam scrutatur. Aperte autem per ea quæ dicit, significat Deum, quem metuebat Cornelius, de quo per legem atque prophetas audiverat, propter quem etiam eleemosynas faciebat, hunc revera Deum esse, sed Filii cognitio in eo desiderabatur. Vide autem, ut animi sui cogitationem reprimat, et ad modestiam revocet. *In omni, inquit, natione, ne exteræ gentes putent se esse loco abjectorum. Qui exercet justitiam.* Justitiam autem accipit pro omni virtute. Non dixit, *In omni natione quicumque justitiam exercet, servatur* : sed *dextérus est*, [id sonat *acceptus est*] : hoc est, dignus est, qui accipiatur atque probetur. *Quem sermonem misit filiis Israelis.* Præcipuam partem tribuit filiis Israelis, atque hæc etiam dicit propter eos qui aderant, ut illis persuaderet. *Ut eum Deus Spiritu sancto unzerit.* Quod ad humanam videlicet attinet naturam : quoniam enim se ipse exinanivit, et similiter atque nos, sanguinis et carnis particeps fuit, ea, quæ natura habuit, ut Deus, accipere dicitur, quod ad humanam attinet naturam. Accipit enim non sibi, sed nobis, tanquam in primitiis, per sese. Imo vero, prout ipse est Deus Verbum, illius erant propria.

94 Porro, quod dicit, *Sanans omnes qui opprimebantur a diabolo*, hoc ostendit multa læsi ac mutilati corporis vitia esse diabolica, depravationesque corporum ab illo factas esse. *Quem etiam suspensum in ligno occiderunt.* Rursus autem humilia dicit : cum ostendisset eum a Deo unctum esse, tunc dicit occisum esse. Ne quid absurdum cogites, vides illos nusquam celare crucem, sed una cum aliis etiam modum ac genus mortis ponere. *Quem etiam interfecerunt, inquit, suspensum in ligno.* Sed testibus antea designatis. Atqui ille eos elegerat. Verum hoc quoque Deo tribuit, dicendo, *antea designatis. Qui et comedimus et bibimus una cum illo.* Vide unde resurrectionem confirmet. Quare postquam resurrexerat, nullum signum fecit, sed comedit ac bibit?

Καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἔν τῃ τῇ χώρῃ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ· ὃν καὶ ἰσχυρῶς κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου·

Τούτων ὁ Θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἔμφαντῇ γενέσθαι,

Ὁὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκείμενοις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν οἰτίνας συναράγομεν καὶ συνεκλογώμεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστήναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ὠρισμένος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

Τούτῳ πάντες οἱ προφήται μαρτυροῦσιν, ἀφ᾽ ἑσῶν ἁμαρτιῶν λυθεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὰ ἰσχυρόντα εἰς αὐτόν.

Τὸ, Ἐπὶ ἀληθείας καταλαμβάνομαι, τούτῳ, οὐ προσωπῶν ποιότητα, ἀλλὰ πραγμάτων ἐξετάζει· διαφορῶν· τρανώς δὲ δι' ὧν λέγει σημαίνει, ὅτι ὄνπερ ἐφοβεῖτο Θεὸν ὁ Κορνήλιος, ὃν διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν κατήχητο, δι' ὃν καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐποιεῖ, οὗτος· ἐπὶ ἀληθείας ἐστὶ Θεός· εἰσεκε δὲ αὐτῷ ἡ τοῦ Υἱοῦ γνώσις. Ὅρα δὲ πῶς αὐτοῦ κατέστέλλει τὸ φρόνημα. Ἐν παντὶ, φησὶν, ἔθνη· ἵνα μὴ δόξη τὰ ἔθνη ἐν τάξει ἀπερριμμένων εἶναι. Ἐργαζόμενος δικαιοσύνην. Δικαιοσύνην δὲ, ἀντὶ τοῦ, πᾶσαν ἀρετὴν. Οὐκ εἶπεν, Ἐν παντὶ ἔθνη ὁ ποιῶν δικαιοσύνην σώζεται, ἀλλὰ, Δεκτὸς ἐστὶ, τούτῳ, ἄξιος δεχθῆναι. Τὸν λόγον, ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Δίδωσι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὸ ἐξαίρετον. Ταῦτα δὲ λέγει καὶ διὰ τοὺς παρόντας, ἵνα ἐκείνους πείσῃ. Ὅς ἐχρῆσθε αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἀγίῳ· κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δηλονότι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκένωσεν ἑαυτὸν, καὶ παρακλησίως ἡμῖν μετέσχεν αἵματος καὶ σαρκός, ταῦτα ὅπερ ἔχει κατὰ φύσιν ὡς Θεός, λαμβάνειν λέγεται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Δέχεται γὰρ οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἡμῖν ὡς ἐν ἀπαρχῇ δι' ἑαυτοῦ· μᾶλλον δὲ, καθὼς Θεὸς λόγος ἐστὶν, ὡς ἦν αὐτοῦ. Τὸ δὲ, Ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ἀπὸ τοῦ διαβόλου, δείκνυσσι πολλὰς πηρώσεις διαβολικὰς καὶ διαστροφὰς σωμάτων ἐπὶ ἐκείνου γεγεννημένας. Ὅν καὶ ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Πάλιν δὲ τὰ ταπεινὰ λέγει· ὅτι εἰδείξεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἀπέσταλται, τότε εἶπεν, ὅτι ἀνηρόθη.

Ἴνα μὴ τι ἄτοπον φαντασθῆς, ὁρᾷς αὐτοὺς σὺδαμῶν κρύπτοντας τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων τιθέντας καὶ τὸν τρόπον· Ὅν καὶ ἀνεῖλον, φησὶ κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκείμενοις. Καίτοι γε αὐτὸς αὐτοὺς ἐξελέξατο. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀνατίθησι τῷ Θεῷ τὸ εἰπεῖν, τοῖς προκείμενοις, οἰτίνας συναράγομεν καὶ συνεκλογώμεν αὐτῷ. Ὅρα πόθεν τὴν ἀνάστασιν βεβαιούται. Διὰ τί μὴ ἀναστάς οὐκ ἐποίησε σημεῖον, ἀλλ' ἔφαγε καὶ ἐπιε; Ὅτι ἡ ἀνάστασις μέγα σημεῖον ἦν· ταύτης δὲ οὐδὲν οὕτω, ὡς τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν. Καὶ διαμαρτύρασθαι. Διαμαρτύρασθαι φησὶ

Variae lectiones et notæ.

⁹⁰ καὶ, non est in vulgato. ¹¹⁻¹² κρεμάσαντες erat. ¹³ Τῷ Ἰσ.

φανερῶς, ἵνα μὴ ἔχωσιν εἰς ἄγνοιαν καταπεσεῖν. **A** quia resurrectio magnum erat signum : et hujus nullum majus, quam quod comedit ac bibit. *Et testificari.* Testificari, inquit, palam, ne possent decurrere ad ignorantiam. *Huic omnes prophetae testimonium perhibent.* Quicumque prophetae, inquit, locuti sunt de peccatorum remissione, per hunc Jesum dixerunt ea remitti. Sic etiam Isaias ejus personam introducens, ait : *Ego sum qui deleo peccata tua ac scelera tua*⁴⁷. Non dixit autem, Ipse est Filius Dei, sed, quod magis eos terreat, opportuna confirmatio sumitur a prophetis. In magna enim illi gloria, atque existimatione erant. Postquam autem metum iis incussit, tunc subjungit condonationem, quæ non ab ipso proferebatur, sed a prophetis : ac terror quidem ab ipso proficiscebatur : quod autem terrorem mitigabat, a prophetis.

Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ρήματα ταῦτα, B *irruit Spiritus sanctus in omnes, qui audiebant orationem,*

ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον.

Kal ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ, ἔσοι συνῆλθοι τῷ Πέτρῳ, ὅτι κοί ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκκέχνηται.

Ἦκουον γὰρ ἀειῶν λαλοῦντων γλώσσαις, καὶ μεγαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος :

Μήτι τὸ ὕδωρ κωλύσαι δύναται τις τοῦ μὴ ἴσχυον βαπτισθῆναι τούτους, οἵτινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον, καθὼς καὶ ἡμεῖς ;

Ἦρώσθη δὲ αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ἦκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξατο τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Θεῖα τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. Οὐκ ἀφῆκεν ἀπαρτισθῆναι τὸν λόγον, οὐδὲ ἐκ προστάγματος τοῦ Πέτρου γενέσθαι τὸ βάπτισμα : ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν διάνοιαν αὐτῶν εἶδε θαυμαστὴν οὔσαν, καὶ τῆς διδασκαλίας ἀρχὴ γέγονε, καὶ ἐπίστευσαν ὅτι πάντως τὸ βάπτισμα ἀφεσις ἐστὶν ἁμαρτιῶν, τότε ἐπῆλθε τὸ Πνεῦμα. Ἄλλὰ καὶ γλώσσαις ἐλάλουν, ὅπερ ἐξέπληττε τοὺς συνελθόντας : προοικονομοῦντος ἐκ τούτου ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ τοῦ Θεοῦ. *Μήτι τὸ ὕδωρ κωλύσαι δύναται τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους ; Καὶ τίς ἦν ἡ τοῦ ὕδατος χρεῖα, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπεσόντος αὐτοῖς ; Ἐρῶ οὖν ταύτην ἐγώ, τὸ μυστήριον ἐκκαλύπτων ἡμῖν τὸ ἀποκεκρυμμένον. Θεῖα τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολα, τάφος καὶ νέκρωσις, καὶ ἀνάστασις καὶ ζωὴ. Ὅσπερ εὐκολον ἡμῖν βαπτισθῆναι : καὶ ἀναγεῖναι, ὁδῶς εὐκολον τῷ Θεῷ, θάψαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀναδειξαι τὸν νέον. Τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι δυνάμει Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τὰ πάντα ἐκεῖ πληροῦνται : καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ λεγόμενον, ἀκουσὸν τοῦ Παύλου λέγοντος : *Συνετέθημεν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον :* καὶ πάλιν, Ὁ*

⁴⁷ Isa. XLIII, 25.

Variae lectiones et notæ.

⁴⁸ Μὴ non est in apographo antiquo. ⁴⁹ In vulgato non adjectum est Ἰησοῦ.

VERS. 44. *Adhuc proferente Petro verba hæc, irruit Spiritus sanctus in omnes, qui audiebant orationem,*

VERS. 45. *Et præ admiratione animo consternati sunt, quicumque ex genere circumcisorum fideles venerant una cum Petro, quod et in externas nationes effusum esset donum Spiritus sancti.*

VERS. 46. *Audiebant enim eos linguis loquentes, et Deum magnificantes. Tunc respondit Petrus :*

VERS. 47. *Nunquid aqua quis prohibere nos potest, ne baptizantur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos ?*

VERS. 48. *Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu. Tunc rogaverunt eum, ut maneret apud eos aliquot dies.*

CAPUT XI.

VERS. 1. *Audiverunt autem apostoli et fratres, qui erant in Judæa, etiam nationes exterarum recepisse verbum Dei.*

95 Vide divinæ prudentiæ dispensationem. Non permisit absolvi orationem, neque jussu Petri baptismum administrari : sed posteaquam animadvertent mentem eorum admirandam esse, ac doctrinæ initium factum erat, atque crediderant omnino baptismum esse remissionem peccatorum, tunc Spiritus supervenit. Quinetiam linguis loquebantur : quæ res animo consternatos reddebat eos, qui una cum Petro venerant. Atque hoc modo defensionem Petri magnam Deus parabat : *Nunquid aqua quis prohibere nos potest, ne baptizentur hi ?* Et quisnam erat aquæ usus, cum Spiritus sanctus delapsus esset super illos ? Hunc igitur usum ego dicam, ac mysterium arcanum vobis revelabo. Divina per eam perficiuntur signa : sepultura et mortificatio, itemque resurrectio et vita. Sicut nobis facile est baptizari et emergere : ita Deo facile est veterem hominem sepelire, et novum designare. Hoc autem fit tertium, ut intelligas potentia Patris et Filii et Spiritus sancti illic omnia perfici. Ac non esse conjecturam quod dico, audi Paulum dicentem : *Una cum eo sepulti*

sumus per baptismum in mortem ⁹⁸. Et rursus : A Vetus homo noster una crucifixus est ⁹⁹. Et rursus : Inscititii evasimus et coaluimus similitudine mortis ejus ¹⁰⁰.

VERS. 2. Et ubi Petrus ascendit Hierosolimam, disceptabant adversus illum, qui erant ex circumcisis,

VERS. 3. Dicentes : Ad homines præputio obsitos ingressus es, et una cum illis comedisti.

VERS. 4. Petrus autem dicere exorsus, exponebat eis ordine omnia singulatim his verbis :

VERS. 5. Ego eram in oppido Joppe orans, ac vidi in ekstasi ^k visionem, nempe vas quoddam descendere, tanquam velum magnum, quod quatuor initiis de cælo demittebatur, ac pervenit usque ad me :

VERS. 6. In quod intuens, animadvertēbam ac videbam quadrupedes terræ, ac feras, et serpentes, et volucres cæli.

VERS. 7. Audivi item vocem dicentem mihi : Surge, Petre, macta et comede.

VERS. 8. Ac dixi : Minime, Domine : quia nihil commune et immundum unquam intravit in os meum.

VERS. 9. Respondit autem mihi vox iterum de cælo : Quæ Deus purgavit, tu communia ne putas.

VERS. 10. Atque hoc factum est ter : ac rursus omnia subducta sunt in cælum.

Vidisti zelum studiumque vehemens, quo legem tuebantur. Non dignitatem **96** Petri reveriti sunt : non signa, quæ facta erant : non reputaverunt res quanta, quam bene gesta esset, nempe, ut ab exteris verbum Dei reciperetur : sed de parvis illis disceptabant. Qui erant de genere circumcisorum disceptabant, non apostoli. Absit. Non dicunt autem : Cur annuntiasti ? sed, Cur una cibum sumpsisti ? At Petrus in hoc, quod frigidum erat, non consistebat, nec immorabatur, sed in illo, quod magnum erat : nempe, Si Spiritum, inquit, sicut et nos, acceperunt, qui hoc illis impartiri non licebat ? Ostendit autem per suam defensionem se quidem nusquam, ubique vero causam et auctorem rei gestæ esse Deum, in quem rejicit negotium totum. Vas enim, inquit, ipse ostendit : ego contraxi ; ac rursus ipse dixit, ac ne sic quidem obedivi. Spiritus jussit abire : abiens non accurri, neque statim baptizavi : sed Deus rursus totum negotium peregisti. Audivi autem etiam vocem dicentem mihi. Satis quidam erat etiam hoc ad persuadendum, nempe, quod videram lintenum : verum tamen etiam vox adjecta est : Surge, Petre, macta et comede. Ac dixi, Minime, Domine. Vides, inquit, me meum fecisse officium. Porro defensio spectat ad id, quod illi dicebant, nempe : Ingressus es, et una comedisti cum illis. Causam autem suam

⁹⁸ Rom. vi, 4. ⁹⁹ ibid., 6. ¹⁰⁰ ibid., 5.

Variæ lectiones et notæ

¹⁰ In vulgato est, ἢ καὶ ἀκάθαρτον. ¹¹ In vulgato est, ἐκαθάρισε. ¹² Ἐρρίψε, ἰσ.

^k V. In excessu mentis mea.

καλιῶς ἡμῶν ἄνθρωπος συνσταυρώθη· καὶ κάλιν, Σύμφυτοι γεγονάμεν τῷ ὁμοκώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱερουσόλυμα, διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς,

λέγοντες, ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίας ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς.

Ἀρχάμενος δὲ ὁ Πέτρος, ἐξείλετο αὐτοῖς καθεξῆς λέγων·

Ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ πιστευόμενος, καὶ εἶδον ἐν ἐκστάσει ὄραμα, καταβαῖνον σκευὸς τι, ὡς ὀρθρὴν μεγάλην τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθισμένην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ·

Εἰς ἣν ἀτερίσας, κατενόουν καὶ εἶδον τὰ τετραπόδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἔρπαιτα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἦκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι· Ἀναστάς, Πέτρε, θύσον καὶ φάγε.

Εἶπον δὲ· Μηδαμῶς, Κύριε· ὅτι πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον ¹⁰ οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου·

Ἀπεκρίθη δὲ μοι φωνὴ ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Ἄ ὁ θεὸς ἐκάθαρε ¹¹, σὲ μὴ κοῖνον.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς· καὶ πάλιν ἀνεσπάσθη πάντα εἰς τὸν οὐρανόν.

Εἶδες τὸν ζῆλον, ὃν εἶχον ὑπὲρ τοῦ νόμου. Οὐ τὸ ἀξίωμα Πέτρος ἠδέσθησαν, οὐ τὰ γενόμενα σημεῖα, οὐ τὸ κατόρθωμα ὅσον ἦν τὸ δέξασθαι τὸν λόγον· ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μικρῶν ἐκείνων διεκρίνοντο. Οἱ ἐκ περιτομῆς διεκρίνοντο, οὐχ οἱ ἀπόστολοι· μὴ γένοιτο. Οὐ λέγουσι δὲ, Διὰ τί κατήγγειλας ; ἀλλὰ, Διὰ τί συνέφαγες ; Ὁ δὲ Πέτρος οὐ πρὸς τοῦτο ἴστατο τὸ ψυχρὸν, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέγα, ὅτι Εἰ Πνεύματος μετέλαβον, φησί, πῶς τούτου μεταδύναμι οὐκ ἦν ; Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς ἀπολογίας, ἑαυτὸν μὲν οὐδαμοῦ αἴτιον πανταχοῦ ἐκ τῶν θεῶν, ἐφ' ὃν ἔριψε ¹² τὸ πᾶν. Τὸ σκευὸς γάρ, φησὶν, αὐτοῖς ἔδειξεν· ἐγὼ ἀντίειπον. Καὶ πάλιν αὐτοῖς εἶπε· καὶ οὐδὲ οὕτως ἤκουσα. Τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν· ἀπελθὼν, οὐκ ἐπέδραμον, οὐδ' εὐθέως ἐθάπτισα· ἀλλὰ πάλιν ὁ θεὸς τὸ πᾶν ἐργάσατο. Ἦκουσα δὲ καὶ φωνῆς λεγούσης μοι. Ἰκανὸν μὲν ἦν καὶ τοῦτο πείσαι, τὸ θεάσασθαι τὴν σινδὸνα, πλην ἀλλὰ καὶ φωνὴ προσετέθη· Ἀναστάς, Πέτρε, θύσον καὶ φάγε. Εἶπον δὲ· Μηδαμῶς, Κύριε. Ὅραξ ὅτι τὸ ἐμὸν ἐποίησα, φησὶ. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ ἀπολογία, ἧ εἰπὼν ἐκεῖνοι, ὅτι Εἰσῆλθες καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. Ἀπολογεῖται δὲ, καὶ οὐκ ἀξιοῖ τῷ τοῦ διδασκάλου ἀξιώματι κερῆσθαι. Ὅσα γὰρ ἐπιεικτέτερον φθέγγεται, τοσοῦτον μᾶλλον αὐτοῦς χειροῦται.

dicit, et non vult uti dignitate magistri. Quanto enim mitius ac benignius loquitur, tanto magis eos in suam potestatem atque sententiam adducit.

Και ἰδοὺ ἐξ αὐτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἅπαντες ἐπὶ τὴν οὐλίαν, ἐν ἧ ἦμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας πρὸς μὲν.

Ἐίπε δὲ μοι τὸ Πνεῦμα, συναλθεῖν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενον· ἦλθον δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἐξ ἀδελφῶν οὗτοι, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός·

Ἀπήγγειλέ τε ἡμῖν πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθόντα καὶ λέγοντα αὐτῷ· Ἀπόστειλον εἰς Ἰόππην ἄνδρα, καὶ μετάκειψαι Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον,

Ὅτι λαλήσει ῥήματι πρὸς σέ, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκος σου.

Ἔν δὲ τῷ ὄρξασθαι μὲ λαλεῖν, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπ' αὐτούς, ὡς περ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ.

Ἐμνήσθη δὲ τοῦ ῥήματος τοῦ Κυρίου, ὡς ἔλεγε· ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Εἰ οὖν τὴν ἰσχυρὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεός, ὡς καὶ ἡμῖν πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· ἐγὼ δὲ τίς ἡμῖν δυνατὸς κωλύσαι τὸν θεόν;

Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα, ἠσύχασαν καὶ ἐδόξαζον τὸν θεόν, λέγοντες· Ἀρὰ γε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ θεός τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς ζωὴν.

ἦλθον δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἐξ ἀδελφῶν οὗτοι. Οὐδὲν ταπεινότερον, ὅταν τῶν ἀδελφῶν τὴν μαρτυρίαν ἐπάγγηται· οὐτε τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου ῥηθέντα, ἃ εἶπε τῷ Κορνηλίῳ· Ἀὐτὸς δὲ εἶπε τῷ Κορνηλίῳ· Ἄλλ' οὐκ ἐλεημοσύνη σου· οὐτε περὶ τῆς ἐπιεικείας διέξεισι τοῦ ἀνδρός· οὐδὲ λέγει, ὅτι τοῦ Πνεύματος τέμψαντος, τοῦ θεοῦ καλεῦσαντος διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐκεῖθεν καλέσαντος· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὑστεροῦ ἰσχυρίζεται· ὃ καὶ καθ' αὐτὸ ἀναμφισβήτητον ἦν τεκμήριον. Οὐκ ἀρκεῖται δὲ τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ καὶ ῥήματος ἀναμνήσκαι τοῦ Κυρίου, τὸ ὅτι, Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Οὐδὲν, φησὶ, καινότερον γέγονεν· ἀλλ' ὅπερ προεῖπεν. Ἀλλ' οὐκ ἔδει βαπτίσαι· ἀλλ' ἀπήρτιστο τὸ βάπτισμα. Καὶ οὐ λέγει, Ἐκέλευσα αὐτούς βαπτισθῆναι, ἀλλὰ δείκνυσιν αὐτῶν οὐδὲν ποιήσαντα. Ὅπερ ἐσχέχασαν, φησὶν, ἡμεῖς, Ἐλαβον ἐκεῖνοι. Εἰ οὖν τὴν ἰσχυρὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεός, ὡς καὶ ἡμῖν, ἵνα ἐμπαρέξῃ αὐτῶν τὰ στόματα, προσέθηκε· τὴν ἰσχυρὰν ἔδωκεν. Οὐκ ἀφήσκει, φησὶν, αὐτοῖς ἕλαττον σχεῖν, εἰ πιστεύσασιν τὴν ἰσχυρὰν ἔδωκεν. Καὶ οὐ λέγει, Ὡς καὶ ὑμῖν, ἀλλ', ὡς καὶ ἡμῖν. Τί ἀναξιοπαθεῖτε, ὅταν ἡμεῖς κοινωνοὺς αὐτούς λέγωμεν; Ἐγὼ δὲ τίς ἡμῖν δυνατός κωλύσαι τὸν θεόν; Ἐγκαλοῦσιν ἀπολογεῖται σφόδρα ἐντροπικῶς καὶ βαρῶς· οὐκ

VERS. 11. Et ecce ex templo viri tres praeesto fuerunt in aedibus, in quibus eram, a Caesarea missi ad me.

VERS. 12. Ac dixit mihi Spiritus, ut irem cum illis nihil hæsitans. Venerunt autem mecum etiam isti fratres sex, et ingressi sumus domum viri,

VERS. 13. Qui exposuit nobis, quemadmodum domi suae vidisset angelum stantem ac dicentem sibi: Mitte viros in Joppen, et accerse Simonem, cognomento Petrum,

VERS. 14. Qui loquetur verba ad te, quibus servaberis tu et tota domus tua.

VERS. 15. Cum autem cepissem loqui, irruit Spiritus sanctus in illos, quemadmodum etiam in initio in nos.

VERS. 16. Tum recordatus sum verbi Domini, cum diceret: Joannes quidem aqua baptizavit: vos autem baptizabimini in Spiritu sancto.

VERS. 17. Si igitur idem donum dedit eis Deus, quod et nobis, qui credideramus in Dominum Jesum Christum: ego vero qui potuissem prohibere Deum?

VERS. 18. Quibus illis auditis, conticuerunt, et glorificaverunt Deum dicentes: Ergo exteris quoque nationibus Deus penitentiam dedit ad vitam.

Venerunt autem mecum etiam isti fratres sex. Nihil potuit fieri humilius, quam cum fratrum testimonium producit. Neque exponit ea, quae dixerat angelus ad Cornelium, nempe *Preces tuæ et elemosynæ tuæ*: neque verba facit de prohibitate ac benignitate viri, neque dicit, se missu Spiritus, Jussu Dei per angelum illinc evocantis profectum esse: sed a posteriore factum suum comprobatur atque confirmatur. Quod et per se certum erat et minime ambiguum argumentum. Sed his dictis non est contentus. Quinetiam verbi Domini mentionem facit: nempe, *Vos baptizabimini in Spiritu sancto*. Nihil novum, inquit, accidit: sed, quod prædixit. At non oportebat baptizare: at baptisma erat absolutum. Ac non dicit, Jussi eos baptizari: sed ostendit se nihil fecisse. Quod nos, inquit, consecuti sumus, illi fecerunt. *Si igitur idem illis donum Deus dedit quod etiam nobis*. Ut eis ora obturaret, adjecit, *idem donum*. Non sinit, inquit, illos minus habere, quam nos, si postquam crediderant, idem donum dedit, quod nobis. Ac non dicit, quod etiam vobis: sed, *quod etiam nobis*. Quid indignamini; cum nos illos participes ac socios dicimus? *Ego vero qui potuissem prohibere Deum?* Expostulantibus secum graviter respondet,

Variae lectiones et notæ.

¹⁰ τὸ erat. ¹¹ In vulgato, ante Κυρίου, non est articulus τῷ, nec ὅτι ante Ἰωάννης. ¹² In vulgato est, ἄρα γε. ¹³ Ἰσ. τοῦ. ¹⁴ αὐτούς, ἰσ.

¹ V. cecidit super eos.

ac vehementer eos confutat. Non poteram, inquit, prohibere. Atque illi his verbis mitigati, ad animi humilitatem atque demissionem conversi sunt et conticuerunt. Vides ab oratione Petri, qui ea, quæ acta erant, retrulerat, omnia bonum habuisse eventum? Hinc deinceps janua exteris nationibus aperta est.

VERS. 19. *Atque illi quidem, qui ab afflictione, quæ accidit tempore Stephani, dissipati erant, venerunt usque in Phœnicem et Cyprum et Antiochiam, namini verbum Dei loquentes, nisi solis Judæis.*

VERS. 20. *Erant autem quidam ex illis viri Cyprii et Cyrenenses, qui ingressi Antiochiam, loquebantur ad Græcicos, annuntiantes Dominum Jesum.*

VERS. 21. *Et erat manus Domini cum illis: magnaue hominum credentium multitudo ad Dominum conversa est.*

VERS. 22. *Pervenit autem fama de his rebus ad aures Ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis: et emisit Barnabam, ut transiret Antiochiam usque.*

VERS. 23. *Quo cum ille venisset et vidisset gratiam Dei, gavisus est, et hortatus omnes, ut proposito cordis permanerent apud Dominum.*

98 VERS. 24. *Erat enim vir bonus, ac Spiritus sancti ac fidei plenus. Ac magna hominum turba Domino adjecta est.*

VERS. 25. *Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut requireret Saulum: quem cum invenisset, duxit Antiochiam.*

VERS. 26. *Et accidit ut illi integrum annum verberarentur in Ecclesia, ac magnam hominum turbam docerent, et Antiochiæ primum discipuli appellarentur Christiani.*

Haud exiguæ rei bene gerendæ persecutio præbuit occasionem. Diligentibus enim Deum omnia proficiunt ad bonum. Nam quando Stephanus occisus est, quando Paulus bis periclitatus est, quando apostoli verberati sunt, tunc externæ nationes admixtæ atque receptæ sunt. Quod etiam Paulus ait: *Vobis primum necessarium erat loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, et vosmetipsos indignos judicatis, ecce convertimus nos ad exteræ gentes*. — *Loquebantur ad Græcicos.* Ἑλληνιστὰς autem, id est, Græcissatores, ut ita dicam, sive Græcicos dicit. Forsitan idcirco Græcos eos vocabant, quod Hebraice nescirent. Quod autem dicit, *Erat manus Domini cum eis*, hoc significat eos signa fecisse. Vides quamobrem signorum editio etiam nunc necessaria fuerit? nempe ut crederent. *Et ablegaverunt Barnabam, ut transiret Antiochiam usque.* Quare non Paulum, missis ad

¹¹ Act. xiii, 46.

Varie lectiones. et notæ.

¹² In vulgato est, καὶ οὐ μὲν οὖν. ¹³ Κηρυχταὸς erat. ¹⁴ In exemplaribus nonnullis excusis interponitur hic, ἐν, præpositio.

¹⁵ quemadmodum in animo suo destinassent, ac provocassent, Domino addicti atque fideles manerent. ¹⁶ Sup. cap. 9. ¹⁷ Aliquid deesse videtur.

ἡδυνάμην, φησι, κωλύσαι. Ἐταπεινώθησαν ἔκ ἐκεῖνοι ἀπὸ τούτων τῶν λόγων καὶ ἠσύχασαν. Ὅρᾳ; ὅτι ἀπὸ τῆς δημηγορίας τοῦ Πέτρου τὸ πᾶν γέγονε καλῶ; ἀπαγγελίαντος τὰ γεγενημένα; Ἐντεῦθεν ἀνεψύχθη ἡ θύρα πρὸς τὰ ἔθνη λοιπὸν.

Οἱ μὲν οὖν ¹² διασπαρέντες ἀπὸ τῆς ὀλιψέως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνου, διήλθον ἕως Φοινίκης, καὶ Κύπρου καὶ Ἀρτιοχείας, μηδὲν λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίους.

¹³ Ἦσαν δὲ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι ¹⁴, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς Ἀρτιοχίαν, ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν.

¹⁵ Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν. πολὺς τε ὄμιθος πιστεύσας, ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον.

¹⁶ Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος, εἰς τὰ ἔθνη τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν, καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διαλεθεῖν ἕως Ἀρτιοχείας:

¹⁷ Ὁς παραγερόμενος, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐχάρη, καὶ παρεκάλει πάντας, τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ.

¹⁸ Οἱ ἦν ἄνθρωποι ἀγαθοὶ καὶ πλήρεις Πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως, καὶ προσετέθη ὄχλος ἰκανὸς τῷ Κυρίῳ.

¹⁹ Ἐξῆλθε δὲ εἰς Τάρσον ὁ Βαρνάβας ἀναζητῆσαι Σαῦλον, καὶ εὗρων αὐτὸν ἤγαγεν εἰς ²⁰ Ἀρτιοχίαν.

²¹ Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι ²² τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διδάξαι ὄχλον ἰκανὸν χρηματίζαι τε πρῶτον ἐν Ἀρτιοχείᾳ, τοὺς μαθητὰς, Χριστιανούς.

Οὐ μικρὸν τὸ κατόρθωμα ὁ διωγμὸς γέγονε. τοὺς γὰρ ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. ὅτε γὰρ Στέφανος ἀνηρέθη, ὅτε Παῦλος δις ἐκινδύνευσεν, ὅτε οἱ ἀπόστολοι ἔμαστιχθησαν, τότε τὰ ἔθνη ἐδέχθησαν. ὁ καὶ Παῦλος φησιν. Ἵμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. ἐπειδὴ δὲ ἀκωδῆσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξιολογοῦντες αὐτοὺς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. — Ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς. Ἑλληνιστὰς δὲ λέγει ²³, ἴσως διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς Ἑβραῖσιν, Ἑλληνας αὐτοὺς ἐκάλεον. Τὸ δὲ, Ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι σημεῖα εἰργάζοντο.

²⁴ Ὅρᾳ; διὰ τί καὶ νῦν ἡ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν; ἵνα πιστεύσωσι. Καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διαλεθεῖν ἕως Ἀρτιοχείας. Διὰ τί μὴ Παῦλον γράψουσιν, ἀλλὰ Βαρνάβαν πέμπουσιν; Ὅπως τοῦ ἀνδρὸς ἤβασεν τὴν ἀρετὴν. ²⁵ Οἱ ἦν ἄνθρωποι ἀγαθοὶ καὶ πλήρεις Πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως. Οὐ

ταυτὸν ἐστὶ, θεὸν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, καὶ ἄνδρα ἀγαθὸν ὑπάρχειν. Ὁ μὲν γάρ, κατ' οὐσίαν ἀγαθὸς ὑπάρχει, ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὧν τῶν ἀγαθῶν· ὁ δὲ ἄνθρωπος, οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἐν ἀναλήψει ἀρετῆς. Ἐξήλθε δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας, ἀναζητῆσαι Σαῦλον. Πολὺ χρηστὸς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἀφελὴς καὶ συγγνωμονικός. Ἐξήτησε, φησὶ, τὸν ἀθλητὴν, τὸν στρατηγόν. Ἐγένετο δὲ ἐνιαυτὸν ὅλον συναγαθῆναι τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξει δόχλον ἱκανόν. Οὐ μικρὸν τῆς πλοῦτος τὸ ἐγκώμιον, ὅτι τοῦ στόματός ἐκείνου τοσοῦτον ἀπήλαυσε χρόνον πρώτης τῶν ἄλλων ἀπασιῶν. Χρηματίσαι τε πρώτον ἐν Ἀντιοχείᾳ, τοὺς μαθητὰς, Χριστιανούς. Παύλου καὶ τοῦτο²⁷ κατόρθωμα, εἰς τοσοῦτον ἐπέβη ὕψος, ὥσπερ τι σημεῖον τὸ ὄνομα. Ἐνθα τρισχιλιοὶ, ἔνθα πεντακισχιλιοὶ ἐπίστευσαν, ἔνθα τοσοῦτον πλήθος, οὐδὲν τοιοῦτον γέγονεν· ἀλλ' οἱ τῆς ὁδοῦ ἤκουον· ἐνταῦθα δὲ πρῶτον τοιοῦτον ὄνοματος ἠξιώθησαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι μέλλον διὰ τοῦτο ἡ Ἀκτιόχεια ἑθνοῦ ἠξιώθη ἀρχοντικοῦ, ἐπειδὴ ἐκεῖ πρῶτον ἐχρημάτισαν Χριστιανοί.

nihil contigit tale: sed vocabantur de via: hic autem primum tale nomen consecuti sunt. Notandum est autem, idcirco magis Antiochiam consecutam esse sedem principalem, quia illic primum discipuli appellati sunt Christiani.

Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατήλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφήται εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἀραστὰς δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι Ἀγαθὸς ἐσήμανε διὰ²⁸ Πνεύματος λιμὸν μέγαν μέλλειν ἐσεῖναι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην· ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος.

Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς εὐπορεῖτό τις, ὄρισαν^C ἐκωστος²⁹, εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς.

Ὁ καὶ ἐποίησαν ἀποστειλάντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβου καὶ Σαύλου.

Προφήται. Καὶ πῶς φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου; Περὶ ἐκείνων φησὶ τῶν προφητῶν τῶν τῆν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφωνησάντων. Ἐσήμανε διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἴνα μὴ νομισῶσιν ὅτι διὰ τοῦτο ὁ λιμὸς γέγονεν, οἷοι Χριστιανισμὸς εἰσῆλθε, προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς προείπεν. Οὐ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο εἶδει γενέσθαι, ἀλλὰ διὰ τὰ κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους γενόμενα· ὡς δὲ ἐνέκειντο, λιμὸς μέγας γίνεται, μνησίων τοῖς Ἰουδαίοις τὰ ἐσόμενα κακά. Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς εὐπορεῖτό τις. Ὅρα αὐτοῖς καὶ τὸν λιμὸν αἰτίον σωτηρίας, ἐλεημοσύνης ἀφορμὴν. Ὅρα δὲ αὐτοὺς ἅμα πιστεύοντας ἅμα καρποφοροῦντας, οὐ τοῖς ἑγγύς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω. Ἀποστειλάντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους. Ἐκ τούτου δὲ φαίνεται, ὅτι καὶ πρεσβυτέρων εἶχον ἀξίαν οἱ ἀπόστολοι· ἀλλὰ καὶ διακόνων καὶ ἐπισκόπων εἶχον βαθμόν.

eum litteris, ire iubent, sed Barnabam mittunt? Nondum noverant viri virtutem. Erat enim vir bonus, et Spiritus sancti et fidei plenus. Non idcirco est, cum dicimus, Deum solum esse bonum, et virum bonum esse. Nam ille natura bonus est, quippe cum principium ac fons honorum sit: ad vir non natura, sed perceptio, cultu atque subsidio virtutis bonus est. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut requireret Saulum. Valde bonus et humanus vir fuit, et candidus, et clemens, ac mitis. Quærebat, inquit, athletam ac puzilem, quærebat ducem. Accidit autem, ut integrum annum versarentur in Ecclesia, ac magnam hominum turbam docerent. Haud parva laus civitatis est, quod illi cæterarum omnium primæ, tantum temporis spatium frui contigit illius ore. Et Antiochia primum discipuli appellarentur Christiani. Pauli est etiam hoc factum memorabile atque præclarum, qui tanquam signum quoddam nomen Christi ir tantam extulit altitudinem. Ubi tria millia, ubi quinque millia crediderant, ubi tanta multitudo,

99 VERS. 27. In his autem diebus ab Hierosolymis Antiochiam descenderunt prophetae.

VERS. 28. Ac surgens unus ex illis nominis Agabus significabat per Spiritum famem magnam fore per totum orbem terrarum, quæ etiam fuit tempore Claudii Cæsaris.

VERS. 29. Discipuli autem, pro suis quisque facultatibus, statuerunt in subsidium mittere fratribus incolentibus Judæam.

VERS. 30. Quod etiam fecerunt, ut mitterent ad seniores per manum Barnabæ ac Sauli.

Prophetae. Et quomodo Christus ait: Lex ac prophetae usque ad Joannem? De illis ait prophetis, qui suum adventum prædixerant. Significabat per Spiritum. Ne existimarent homines idcirco famem esse ortam, quod Christianismus introductus erat, rem futuram prædicit Spiritus sanctus. Etenim Christus prædixerat. Non idcirco, quoniam ab initio hoc fieri oportebat: sed propter injurias et contumelias, quibus sancti apostoli erant affecti. Nam ut urgebant et molesti erant, fames oritur magna futuræ mala indicans Judæis. Discipuli autem pro suis quisque facultatibus. Vide etiam famem eis causam fuisse salutis, nempe, elemosynæ faciendæ præbentem occasionem. Vide item illos simul et credentes, simul et fructum ferentes, non propinquis modo, verum etiam longinquis. Ut mitterent ad presbyteros sive seniores. Ex hoc autem apparet, etiam presbyterorum sive seniorum dignitate præditos fuisse apostolos; quin etiam diaconorum et episcoporum gradum obtinebant.

Variae lectiones et notæ.

²⁷ τούτου, erat. ²⁸ In vulgato adjectus est articulus τοῦ. ²⁹ In vulgato additur αὐτῶν.

CAPUT XII.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

VERS. 1. Cæterum illa tempestate injecit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia.

VERS. 2. Atque interfecit etiam Jacobum fratrem Joannis gladio.

VERS. 3. Et cum animadvertisset id gratum esse Judæis, adjecit animum ad comprehendendum etiam Petrum (erant autem dies Azymorum).

VERS. 4. Quem cum etiam comprehendisset, conjecit in carcerem, ac tradidit eum quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens eum post Pascha producere populo.

VERS. 5. Et Petrus quidem servabatur in carcere: supplicatio autem assidua ac sedula ab Ecclesia ad Deum pro illo fiebat.

Illā tempestate. Qua tempestate? nempe, tempore Claudii Cæsaris. Caius 100 enim imperator Romanorum Agrippam constituit regem Judææ, cum Herodem atque etiam Herodiada in Galliæ urbem Lugdunum relegasset. Hic est ille Herodes, qui fuit eo tempore, quo Joannes morte affectus est, ut memoriæ prodidit Josephus et Eusebius. Discrepantia igitur nominis, quod pro Agrippa dicit Herodem, aut errore accidit scriptoris, aut propterea ita dictus est, quod binominis esset. Notandum est autem ex duodecim illis discipulis Domini primum Jacobum ob testimonium Christo præbitum supplicio fuisse affectum. *Ut affligeret quosdam de Ecclesia.* Animadvertite, fideles viros, et ex his corpus constitutum, Ecclesiam vocari. *Et cum animadvertisset id gratum esse Judæis, adjecit animum ad comprehendendum etiam Petrum.* Ne quis dicat, idcirco illos absque periculo intrepide atque audacter sese morti offerre, quod Deus eos eriperet: propterea permittit interfici etiam principes, Stephanum videlicet et Jacobum, ut persuaderet ipsis interfectoriis, ne his quidem illos suppliciis ad defectionem compelli et impediri. Res autem grata erat cædes, et cædes injusta absurdus illorum et importunis cupiditatibus inserviebat: cum oporteret excindere, ac refrenare illorum impetum et appetitum, ille, ut qui carnifex, non medicus esset ægrotantium, auxit illorum impetum et incitavit: tametsi sexcenta habebat exempla et avi et patris Herodis. *Erant autem dies Azymorum: quem cum etiam comprehendisset, conjecit in carcerem.* Rursus superflua ac supervacua Judæorum accurata ratio servandæ legis proponitur. Interficere quidem non cœtabant, sed in ejusmodi temporis statu id agere prohibebant. *Ac tradidit eum quatuor quaternionibus militum custodiendum.* Hoc et iracundiæ et timoris erat. Quanto autem accuratior erat custodia, tanto mirabilis erat divinæ potentis documentum. Hoc autem fiebat pro Petro, qui

Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας, κακῶσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀνεῖλε δὲ καὶ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρᾳ.

Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστὸν ἔστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον (ἦσαν δὲ αἱ ἡμέραι τῶν Ἀζύμων).

Ὅν καὶ πιάσας ἔθετο εἰς φυλακὴν, παραδοὺς τέσσαροι τετραβλοῖς στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτόν, βουλόμενος μετὰ τὸ Πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ.

Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐθρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ· προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ.

Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν. Ποῶν καιρὸν; Τῶν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Γάιο; γὰρ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Ἀγρίππαν καθίστησι βασιλεῖα τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξορίσας ἐν Λουγδῶνῳ τῆς Γαλιλαίας ὁ σὺν καὶ τῇ Ἡρωδιάδι. Οὗτός ἐστιν, ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Ἰωάννου, ὡς ἱστορεῖ Ἰωσήπος καὶ Εὐσέβιος. Ἡ οὖν διαφωνία τοῦ ὀνόματος ἐνταῦθα τὸ λέγειν ἀντὶ Ἀγρίππα Ἡρώδην, ἢ κατὰ σφάλμα γέγονε γραφικόν, ἢ κατὰ διωνυμίσαν εἰρηται. Σημειωτέον δὲ ὅτι πρῶτος Ἰάκωβος; ἐμαρτύρησεν ἀπὸ τῶν ἰβ' μαθητῶν. Κακῶσαι τινὰς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Θία ὅτι πιστοὶ ἄνδρες, καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν σύστημα, Ἐκκλησία καλεῖται. Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστὸν ἔστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. Ἰνα μηδεὶς λέγῃ, ὅτι διὰ τοῦτο ἀκινδύνως καὶ ἀδεῶς κατατολμῶσι τοῦ θανάτου, ἅτε ἐξαρκάζοντος αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο συχωρεῖ ἀναιρεθῆναι καὶ τοὺς κορυφαίους, Στέφανον καὶ Ἰάκωβον· πειθῶν αὐτοὺς τοὺς ἀναιροῦντας, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀπίστησιν αὐτοὺς καὶ κωλύει. Ἀριστόν δὲ φόνος, καὶ φόνος ἀδικος ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν ταῖς ἀτόποις ὑπηρετεῖτο· δέον ἐκκόπτειν αὐτῶν τὴν ἐρμην, ὁ δὲ ἐπέτεινος καθάπερ τις δῆμιος ὢν τῶν νοσοῦντων, ἀλλ' οὐκ ἰατρός, καίτοι μυρία παραδείγματα ἔχων καὶ τοῦ πάππου καὶ τοῦ πατρὸς Ἡρώδου. Ἦσαν δὲ αἱ ἡμέραι τῶν Ἀζύμων. Ὅν καὶ πιάσας, ἔθετο εἰς φυλακὴν. Πάλιν ἡ περιττῆ τῶν Ἰουδαίων ἀκριβολογία. Ἀναγρεῖν μὲν οὐκ ἐκώλυον, ἐν δὲ καιρῷ τοιοῦτῳ, τὰ τοιαῦτα ἔπραττον. Παραδοὺς τέσσαροι τετραβλοῖς στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτόν. Τοῦτο καὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τοῦ ἔλεους ἦν. Ὅσῳ δὲ ἀκριβεστέρα ἡ φρουρὰ, τοσοῦτῳ θαυμασιωτέρα ἡ ἐπιδειξις. Τοῦτο δὲ ἦν ὑπὲρ Πέτρον δοκιμοτέρου γινομένου. Προσυχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀκούσατε πῶς διεκκινετο πρὸς τοὺς διδασκάλους· οὐκ ἔστασιάζαν, οὐκ ἐθορυβήθησαν· ἀλλ' ἐπὶ εὐχῇ; ἐπράτησαν, τὴν ὄντως συμμαχίαν.

Variae lectiones et notæ.

καὶ non est in vulgato. ἰσ. τῆς Γαλλίας, ἢ, τῆς Γαλατίας. λέγει erat. Locus corruptus esse videtur, aut certe mutilus; nam aut ante ἐπραττον, οὐκ πρæponendum, aut pro ἐπραττον, πρᾶττειν, legendum est. ἰσ. εὐχῇ.

ei assidua fiebat ab Ecclesia ad Deum pro illo. Audite quomodo affecti erant adversus magistros. Non seditionem movebant; non tumultuabantur, sed ad orationem, quod verum est auxilium, conversi sunt.

Ὅτε δὲ ἐμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ Ἡρώδης, ἡ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένους ἀλύσει θυσι, φυλακῆς τε πρὸς τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακὴν.

Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς ἐλαμψεν ἐν τῷ οἰκίῳ· κατὰξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐτὸν, λέγων· Ἀνάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξέπεσον αὐτοῦ αἱ ἀλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν.

Ἐλας δὲ ἄγγελος πρὸς αὐτὸν· Περιζῶσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Ἐποίησε δὲ οὕτω. Καὶ λέγει αὐτῷ· Περιβαλὼ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι.

Καὶ ἐξελλῶν ἠκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ἤδει δτι ἀληθὲς ἔστι τὸ γενόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἀλλ' ἔδοκει δράμα βλέπειν.

Διαλθόντες δὲ πρῶτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν Σιδηρᾶν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἣτις αὐτομάτῃ ἠνοίχθη αὐτοῖς. Καὶ ἐξελλῶντες, προσήλθον μίαν ῥύμην, καὶ ἐτόθως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ.

Ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος. Οὐκ ἦν ἐν ἀγωνίᾳ οὐδὲ ἐν φόβῳ ὁ Πέτρος· ἀλλ' αὐτῇ τῇ νυκτὶ, ἢ προάγεσθαι ἐμελλεν, ἐκάθευθε, τὸ πᾶν ῥίψας ἐπὶ τὸν Κύριον. Ὅρα δὲ καὶ πῶς ἀκριβὲς ἡ φυλακὴ συγκρατούμενος ἦσαν οἱ φύλακες. Διὰ τί δὲ φῶς ἐλαμψεν; Ὅστε καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι τὸν Πέτρον, καὶ μὴ νομίσαι φαντασίαν εἶναι. Καὶ τὸ, Ἐν τάχει, ὥστε μὴ βῆθυσθαι. Ἀλλὰ καὶ ἐπληξεν αὐτὸν, οὕτω βαθύως ἐκάθευθε. Τὸ δὲ, Κατὰξας τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐχὶ θορυβουμέντος ἔστιν, ἀλλὰ πείθοντος τοῦ μὴ ἀναβάλλεσθαι. Περιζῶσαι καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Πῶς ἐποίησε Πέτρος παρὰ τὸ πρόσταγμα τὸ λέγον· Μὴ κτήσασθε χρυσὸν μηδὲ ἀργυρὸν, μηδὲ δύο χεῖρας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ζώνην, μηδὲ ῥάβδον, αὐτὸς ζώνην ἔχων καὶ ἱμάτια καὶ ὑποδήματα; Καίτοι κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐχρῆν ἀνυπόδητον εἶναι· ἡ γὰρ πολλὴ τούτων χρεια ἐν τῷ χειμῶνι ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφων πρὸ χειμῶνος; ἔλθειν, παραγγέλλει· Τὸν φελόνιον, ὃν ἀπέλειπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε· οὐ γὰρ ἂν ἔχη τις εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἕτερον οὐκ ἔχειν ὃν ἐφόρει. Οὐκ ἠναντιώθησαν τῷ ἐπιτάγματι τοῦ Χριστοῦ. Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἠκολούθησαν. Τὰ γὰρ ἐπιτάγματα ἐκεῖνα πρόσκαιρα ἦν, καὶ οὐ διαπαντός· καὶ τοῦτο Λουκᾶς φησὶν εἰρηκεῖναι Χριστὸν τοῖς μαθηταῖς· Ὅτε ἀπέτυλλα ὁμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας, καὶ ὑποδημάτων, καὶ ζώνης, μή τι ὑστέρησεν ὑμῖν; Λέγουσιν· Ὁδ. Λέγει αὐτοῖς· Οὐκοῦν λοιπὸν κτήσασθε. Ὅστε τότε ἐκεῖνο ἐπέ-

VERS. 6. Cum autem producturus esset eum Herodes, in illa nocte Petrus dormiebat inter duos milites, vinctus catenis duabus, et custodes ante ostium carcerem servabant.

VERS. 7. Et ecce angelus Domini astitit, et lumen resplenduit in conclavi. Cum pulsasset autem latus Petri, excitavit eum, dicens: Surge celeriter, et exciderunt catena de manibus ejus.

VERS. 8. Dixit item angelus ad eum: Præcinge te, et subliga sandalia tua: ac fecit sic. Et dicit ei: Circumda tibi pallium tuum, et sequere me.

VERS. 9. Et egressus, sequebatur eum, et nesciebat rem veram esse, quæ facta erat per angelum: sed putabat se spectrum videre.

VERS. 10. Prætergressi autem primam custodiam et secundam, venerunt ad portam Ferream, quæ pertinebat ad urbem, quæ sua sponte eis aperta est. Et egressi processerunt cum uno, et statim discessit angelus ab eo.

Petrus dormiebat, Non versabatur in angore ac metu Petrus: sed in ipsa nocte, cum postridie producendus esset, dormiebat, toto negotio ad Dominum rejecto. Vide autem quam accurata, quam diligens ac sedula fuerit custodia: una cum illo dormiebant custodes. Sed cur lumen resplenduit? ut et videret, et audiret Petrus, et non putaret esse spectrum ac visum. Ac quod dicit, Celeriter, id fiebat, ne desideret atque cessaret. Quin etiam pulsavit eum, adeo alto somno premebatur. Quod autem dicit, Cum pulsasset latus ejus, non tumultantis est, sed persuadentis, ne cunctaretur. Præcinge te, et subliga sandalia tua. Quomodo Petrus faciebat adversus præceptum, quo dicitur: Ne habeatis aurum, neque argentum, neque tunicas binas, neque calceamenta, neque zonam, neque virgam, cum ipse zonam haberet, et pallia, et soleas? quamquam illo tempore anni soleis carcere oportebat: nam multus earum usus est tempore hiberno. Quin etiam Paulus Timotheo scribens, ut ante hiemem veniret, mandat his verbis: Penulam, quam reliqui in Troade apud Carpum, cum veneris, porta. Non enim quis dicere possit, illum non habuisse aliam, quam gestaret. Non fecerunt adversus præceptum Christi: absit! Quin etiam vehementer exsecuti sunt illud. Nam illa præcepta temporaria erant, non perpetua, atque hoc Lucas ait Christum dixisse discipulis: Quando emisit vos absque crumena ac pera, et calceis, et zona, namquid defuit vobis? Dicant: Non. Dicit eis: Igitur post-

⁶⁶ Matth. x, 10. ⁶⁷ II Cor. iv, 13. ⁶⁸ Luc. xxii, 35.

Varia lectiones et notæ.

⁶⁹ In vulgato est, εἰπὲν τὸ ὄγγελος. ⁷⁰ In vulgato est, γινόμενον. ⁷¹ In vulgato est, ἔδοκει δὲ δράμα. ⁷² In vulgato est, ἐξελλῶντες. In manuscripto, ἐλθόντες; in utroque, προσήλθον. Nonnulla correctiora, προσήλθον, habent. ⁷³ In vulgato est, ῥύμην μίαν. ⁷⁴ Ἰσ. κτήσασθε.

hac deinceps comparate. Itaque tunc illud præcepit, quod vellet suam potentiam ostendere. Quid enim, dic mihi, est unam habere duntaxat unicam? Quid igitur? si lavare hanc oportebat, an nullum oportebat circumire? aut domi desidero? Quid item? si vehemens algor intentus esset, aut frigus corpus invaderet, uri et tacere oportebat, et non loqui? neque enim illis ex adamante corpora confecta erant. Et nesciebat rem veram esse, quæ facta erat per angelum: sed putabat se spectrum videre. Nec mirum propter incredibilem earum rerum, quæ fiebant, 102 excellentiam et exsuperantiam. Immensa enim et fidem superans magnitudo signorum videntem attonitum reddit. At Petrus putabat se spectrum videre. Quanquam ipse se cincerat et calciaverat, quomodo aliter affici potuisset?

VERS. 11. *Et Petrus ad se reversus, dixit: Nunc scio vere Dominum misisse angelum suum, et exemisse me de manu Herodis, ac de omni expectatione plebis Judæorum.*

VERS. 12. *Reque secum considerata Petrus atque perpensa, accepit ad ades Mariæ matris Joannis, cui cognomen erat Marcus: ubi erant multi congregati, qui precabantur.*

VERS. 13. *Cum pulsasset autem Petrus fores vestibuli, accessit auscultandi et sciscitundi gratia puella, nomine Rhode.*

VERS. 14. *Quæ ut agnovit vocem Petri, præ gaudio non aperuit vestibulum: sed intro sese proripiens, renuntiavit Petrum stare ante vestibulum.*

VERS. 15. *At illi ad eam dixerunt: Insanis. Illa vero affirmabat ita se rem habere. At illi dicebant: Angelus ejus est.*

VERS. 16. *Petrus autem pulsare pergebat. Cum autem aperuissent ostium, viderunt eum, et obstupuerunt.*

VERS. 17. *Cum autem mota manu eos silere jussisset, narravit eis quemadmodum Dominus eum de carcere eduxisset, ac dixit: Nuntiate Jacobo, et fratribus hæc, et egressus abiit in alium locum.*

VERS. 18. *Porro ubi dies illuxit, haud exigua trepidatio ac perturbatio erat inter milites, quoniam Petrus evasisset.*

Nunc scio vere. Nunc, inquit, cognovi, non tunc. Repentino, et quasi in unum temporis articulum collato gaudio angelus eum per undi volebat: ac postquam evaserat, ac liberatus erat, tunc primum sensu percipere illum quid sibi contigisset. Reque secum considerata. Quid est, συνιδών? id est ubi consideravit, cognovit et intellexit. Quia non simpliciter abire oportet: sed considerare et remunerari benefactorem. Joannes autem non utique erat ille, qui semper cum illis vivere consueverat. Nam idcirco etiam ejus apposuit insigne. Dixit enim: Ejus qui cognominabatur Marcus. Forsitan hic est Marcus evange-

ταξ, τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Τί γάρ, εἰπέ μοι, ἓνα χιτῶνα ἔχεις; Τί οὖν; Εἰ πλύνασθαι τοῦτον ἔδει, γυμνὸν ἔχρῃν περιεῖναι, ἢ οἴκοι ἡσθαι; Τί δέ; Εἰ κρυμδὸς ἐπετέθη ἡ σφοδρὸς ἢ ψυχὸς κατέτεινε τὸ σῶμα, τήκεσθαι ἔδει, καὶ μὴ φθέγγεσθαι; Οὐδὲ γὰρ ἀδαμάντινα αὐτοῖς σῶματα κατεσκευάστο. Καὶ οὐκ ἴδει δτι ἀληθὲς ἐστι τὸ γερόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἀλλ' ἔδοκει δράμα βλέπειν. Εἰκότως, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν γινομένων· ὑπερβολὴ γὰρ σημεῖων, τὸν ὄρωντα ἐκπλήττει. Ὁ δὲ Πέτρος ἔδοκει δράμα βλέπειν· καίτοι αὐτὸς ζωσάμενος καὶ ὑποδησάμενος, τί ἕτερον ἐπαθεῖν ἔν;

B *Καὶ ὁ Πέτρος γερόμενος ἐν ἑαυτῷ εἶπε· Νῦν οἶδα ἀληθῶς, δτι ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἀγγέλον αὐτοῦ, καὶ ἐξέλετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.*

Συνιδών τε ἡ Πέτρος, ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου, τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου· οὗ ἦσαν Ἰακωβοὶ συναθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι.

Κρούσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ κυλῶνος, προσῆλθε παιδίσκη ὑπικουῦσαι, ὀνόματι Ῥόδη.

Καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρῆς οὐκ ἤνοιξε τὸν κυλῶνα· εἰσδραμοῦσι δὲ, ἀπήγγειλεν ἐστάναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ κυλῶνος.

Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον· Μαίρη. Ἦ δὲ δυσχυρίζετο οὕτως ἔχειν. Οἱ δὲ ἔλεγον· Ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν.

Ὁ δὲ Πέτρος ἐπέμεινε κρούων. Ἀροῖξαντες δὲ, εἶδον αὐτὸν, καὶ ἐξέστησαν.

Κατασεισας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγῆν, διεγγήσατο αὐτοῖς, πῶς ὁ Κύριος αὐτὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς· εἶπε δὲ· Ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ ἐξελθὼν, ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον.

Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἦν ταραχὸς οὐκ ὀλίγη ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο.

D *Νῦν οἶδα ἀληθῶς. Νῦν ἔγνων, φησὶν, οὐ τότε. Ἄθρόον ἠβούλετο τὴν ἡδονὴν αὐτῷ γενέσθαι ἀγγελος· καὶ μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναι, τότε τὴν αἰσθησιν λαβεῖν. Συνιδών δέ. Τί ἐστι, Συνιδών; Ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἀπελθεῖν δεῖ, ἀλλ' ἀμείψασθαι τὸν εὐεργέτην. Ἰωάννης δὲ οὐκ ἐκεῖνος ἦν Ἰωσφ, ὁ ἀεὶ αὐτοῖς συνών. Αἰετὶ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ παράστημα αὐτοῦ ἔθηκεν· εἶπε γάρ· Τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου. Τὰχα οὗτός ἐστι Μάρκος ὁ εὐαγγελιστῆς, δι' οὗ λέγουσιν δτι Πέτρος εὐαγγέλισατο. Τὸ γὰρ Μάρκου εὐαγγέλιον Πέτρου λέγεται εἶναι. Πιθανὸς δὲ ὁ λόγος ἐξ ὧν καὶ πρὸς αὐτὸν κατέμενον ὁ Πέτρος καὶ οἱ λοιποί. Ἀπὸ*

Variae lectiones et notæ.

¹¹ Ἰσ. οἴκοι. ¹² Ἰσ. ἐπετάθη. ¹³ In vulgato post συνιδών τε, non est, ὁ Πέτρος. ¹⁴ In vulgato est, ὁ ἄγγελος. ¹⁵ αὐτός, erat.

τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε. Ὅρα δὲ παιδίσκης εὐλό-
 βιαν. Ἀπὸ τῆς χαρᾶς, φησὶν, οὐκ ἤνοιξε. Καλῶς
 δὲ τοῦτο γέγονεν, ἵνα μὴ ἐκείνοι ἐκπλαγέντες εὐ-
 θύως ἰδόντες, ἀπιστήσωσιν ὅπου καὶ τούτου γανο-
 μένου, ἀνένευσαν. Ἰνα δὲ αὕτη τὰ εὐαγγέλια κομι-
 σθῆται, ἔσπευσεν. Οἱ δὲ ἔλεγον⁴⁵. Ἄγγελος αὐτοῦ
 ἐστὶ. Τοῦτο ἀληθὲς ἐστὶ ἕκαστος ἄγγελον ἔχει. Παντὶ
 γὰρ πεπιστευκῆτι εἰς τὸν Κύριον, ἄγγελος παρε-
 δρεύει, ἐὰν μήποτε ἡμεῖς αὐτὸν ἐκ τῶν πονηρῶν
 ἔργων ἀποδιώξωμεν. Ὡς γὰρ τὰς μελίσσας φυγα-
 δεύει καπνὸς, καὶ τὰς περισσευράς ἐξελαύνει δυσω-
 δία, οὕτω καὶ τὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἄγγελον ἢ πολύ-
 δακρυς καὶ δυσώδης ἀφίστησιν ἀμαρτία. Ἐκείνοι
 δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ καιροῦ προσεδόκησαν. Φησὶ γὰρ,
 ὅτι, Ὅπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ
 ἔμῳν ἔνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ὅπου δὲ ὁ
 Χριστὸς, ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀρχαγγέλους καὶ τὰς
 ἄλλας δυνάμεις. Εἶπε δὲ ὁ Ἀπὸστολος Ἰακώβῳ
 καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Πῶς οὐκ ἐστὶ κενόδοξος;
 Οὐ γὰρ εἶπε, Τοῖς ἀπανταχοῦ δῆλα ταῦτα ποιήσατε,
 ἀλλὰ, Τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ ἐξεληθῶν ἐπορεύθη εἰς
 ἔσπερον τόπον. Οὐ γὰρ ἐπέπραξε τὸν θεόν, οἷδὲ εἰς
 πειρασμοὺς ἀνέβαλεν⁴⁷ ἑαυτὸν. Τοῦτο δὲ οὐκ εἶπεν
 ὁ ἄγγελος· ἀλλὰ τὸ σι-ῆ ἀποστῆσαι, καὶ νυκτὸς
 ἐξαγαγεῖν, ἔδωκεν ἐξουσίαν ἀναχωρῆσαι· ἐπεὶ χεῖ-
 νοι οὐκ⁴⁸ ἐκελύθησαν ἐποίησαν. Εἰσελθόντες,
 φησὶ, λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ.
 in alium locum. Non enim Deum tentabat, neque in
 tentationes semetipsum injiciebat. Hoc autem non
 dixerat angelus, sed quod silentio discedebat: quod noctu
 eduxerat: his rebus dedit ei potestatem ac
 facultatem recedenti. Nam et illi quod jussi erant, fecerunt.

Ἡρώδης δὲ ἐκίχηθῆσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὐδῶν, C
 ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι·
 καὶ κατελθὼν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Καισάρ-
 ρειαν διέτριβεν.

Ἦν δὲ Ἡρώδης⁴⁹ θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σι-
 δωρίοις. Ὁμοθυμαδὸν δὲ καρῆσαν πρὸς αὐτὸν,
 καὶ πείσαντες Βλάστον⁵⁰ τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτώρος
 τοῦ βασιλέως, ἤτουντο εἰρήνην, διὰ τὸ τρέφε-
 σθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς.

Ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι. Δυνατὸν ἦν τῷ Θεῷ
 μετὰ τὸν Πέτρον χεῖρους διεξελείσθαι· ἀλλ' εἰ καὶ
 τοὺς στρατιώτας ἐξήγαγεν ὁ ἄγγελος μετὰ τοῦ Πέ-
 τρου, ἐνομίσθη ἂν φυγῆ εἶναι ἐν πρᾶγμα. Μᾶλλον
 δὲ αὐτὸν ἐλύπει τὸ ἐμπαχθῆναι, ὥσπερ ὅπῃ τῶν
 Μάγων τὸν πάππον αὐτοῦ ἀπατηθῆντα, μᾶλλον D
 ἐποίησε διαπρίσθαι, καὶ καταγέλαστον εἶναι. Ἦν δὲ
 Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωρίοις. Οὐ
 μικρὸν τοῦτο ἐστὶ τὸ μνησθῆναι αὐτὸν ταύτης τῆς
 ἱστορίας, πῶς εὐθὺς ἐπῆλθεν ἢ δίχῃ καὶ κατέλαβεν
 αὐτόν.

Τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρώδης ἐνδυσάμενος⁵¹

listā : per quem aiunt Petrum Evangelium edidisse.
 Nam Marci Evangelium dicitur esse Petri. Atque
 hæc opinio probatur, ac verisimilis fit etiam ex eo,
 quod et Petrus, et reliqui discipuli apud eum mo-
 rabantur. Præ gaudio non aperuit. Vide autem
 puellæ reverentiam ac pietatem. Præ gaudio, in-
 quit, non aperuit. Ac recte id ab illa factum est, ne
 103 illi statim illo viso attoniti, fidem non habe-
 rent : quandoquidem etiam hoc facto se credere ne-
 gabant. Hæc autem festinabat, ut ob lætum nuntium
 præmium ferret. At illi dicebant : Angelus ejus est.
 Hoc verum est. Nam angelum habet unusquisque :
 quicumque enim in Dominum crediderit, ei ange-
 lus assidue præsto est, nisi nos improbis facino-
 ribus nostris eum a nobis abigamus ac fugemus.
 Ut enim fumus apes fugat, et columbas malus odor
 expellit, ita etiam lacrymabile ac foetidum pecca-
 tum angelum vitæ nostræ abalienat a nobis, ac pel-
 lit. Illi vero hoc ita esse sperabant ab illo temporis
 articulo et statu conjecturam facientes. Ait enim
 Christus : Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine
 meo, illic sum in medio eorum⁴⁶. Ubi autem est
 Christus, necesse est etiam esse archangelos, et
 cæteras potestates. Dixit autem : Nuntiate Jacobo
 et fratribus hæc. Quam non est vanæ gloriæ affe-
 ctator ! Non enim dixit : Nota hæc facite omnibus,
 qui ubique sunt, sed fratribus. Et egressus perrexit
 tentationes semetipsum injiciebat. Hoc autem non
 dixerat angelus, sed quod silentio discedebat : quod noctu
 eduxerat : his rebus dedit ei potestatem ac
 facultatem recedenti. Nam et illi quod jussi erant, fecerunt. Ingressi, inquit, in templum, loquimini pu-
 nulo.

VERS. 19. At Herodes cum requisisset eum, et non
 invenisset, quæstione habita de custodibus, jussit
 eos abduci ad supplicium : et cum descendisset de Ju-
 dæa Cæsaream, illic commoratus est.

VERS. 20. Erat autem Herodes insensus Tyriis,
 et Sidoniis. At illi uno animo atque consensu vene-
 runt ad eum, et per Blastum cubiculo regis præposi-
 tum, quem sibi conciliaverant, petebant pacem, pro-
 pterea quod regio illorum aleretur fructibus agrorum
 regiæ ditionis ad se importari consuetis.

Jussit eos abduci ad supplicium. Poterat Deus una
 cum Petro etiam illos eximere : verum si etiam mi-
 lites angelus una cum Petro eduxisset, fuga
 fuisset illa res gesta existimata. Sed magis ille
 dolebat, quod sibi illud esset, quemadmodum
 avum ejus magis quasi dissecabat atque torquebat,
 et ridiculum efficiebat, quod a Magis esset dece-
 ptus. Erat autem Herodes insensus Tyriis et Sidoniis.
 Non parva res hæc est, quod meminit hujus histo-
 riæ, ut statim pœna supervenerit, et illum invaserit.

VERS. 21. Constituta autem die, Herodes veste re-

⁴⁵ Matth. xviii, 20.

Varia lectiones et notæ.

⁴⁶ Marg. Ὅρα Βασιλείου. ⁴⁷ Ἰσ. ἐνέβαλεν. ⁴⁸ Ἰσ. ὁ τι. ⁴⁹ In vulgato est, ὁ Ἡρώδης, et Σιδωνίους.
⁵⁰ In vulgato est, Βλαστόν. ⁵¹ In vulgato est, ἐνδεδυμένος.

gali indutus, ac sedens pro tribunali, concionem habebat ad illos.

VERS. 22. At populus acclamabat, Vox dei et non hominis.

104 VERS. 23. Ex templo autem percussit eum angelus Domini, propterea quod non tribuisset honorem et laudem Deo, et crosus a vermibus exspiravit.

VERS. 24. Porro verbum Dei crecebat et multiplicabatur.

Veste regali indutus. Josephus dicit Heroden indutum veste, quæ tota ex argento admirabili textura confecta fuisset, in theatrum prodississe, incipiente et illucescente die : ubi primis solarium radiorum immissionibus argentum illustratum mirandam in modum refulgebat, terribilem quemdam et intuentibus horrendum emittens splendorem, ac statim adulatorem illum deum appellabant, acclamantes : Propitius sis : etsi te hactenus ut hominem reveriti sumus, attamen deinceps te natura humana majorem esse confitemur. Vide quales illi erant adulatorem, atque etiam vide apostolorum animi magnitudinem. Quem enim integra natio ita colebat, hunc illi contemnebant, et quasi conspuebant. Atqui si illi, dicat aliquis, clamabant, quid ad hunc? Quia probabat vocem, quia se dignum illa adulatione putabat. Per hunc autem maxime illi, qui ita temere adulabantur, docentur et emendantur : ac utriusque quidem supplicio digni erant, sed quoniam iudicii tempus non erat, ille qui culpæ maxime erat affinis, punitur. Quod si ille, quod auxilium sustinisset, Vox Dei et non hominis, tametsi nihil dixerat, eas pœnas dedit : multo majori merito Christus, nisi ipse esset Deus, pœnas dedisset quæ semper dicebat : Verba hæc non sunt mea, et, Angeli mihi ministrant.

VERS. 25. Barnabas autem et Saulus perfuncti ministerio, ab Hierosolymis Antiochiam reversi sunt, assumpto secum etiam Joanne, cui cognomen fuit Marcus.

CAPUT XIII.

VERS. 1. Erant autem quidam in Ecclesia, quæ erat Antiochiæ, prophætæ et doctores, Barnabas videlicet, et Simeon, qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis, præter hos Manahen, qui erat una cum Herode tetrarcha educatus, et Saulus.

Adhuc Barnabæ primum mentionem facit. Paulus enim nondum erat clarus : nondum ullum fecerat signum. Notandum est autem et Paulum et Barnabam cum prophetis collocatos, et comparatos esse. Præter hos Manahen, qui erat una cum Herode tetrarcha educatus. Ecce mores uniuscujusque; verum quam a pueritia acceperant educationem, non uterque retinuit. Vide enim, ut Herodes quidem pessimus fuerit : Manahen autem, qui una cum hoc educatus fuerat, tantum ab illo mutatus est, ut etiam munus prophetiæ consecutus sit.

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ Videtur desiderari, ἀνθρωπίνης. ¹² In exemplari Lutetiæ edito est, ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἀντιόχειαν, quum lectionem sequor ac veram esse puto. ¹³ In vulgato est, Σίμων καλούμενος. ¹⁴ Κυρηνάιος, erat.

ἐσθῆτα βασιλικήν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς.

Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνησε· Φωνὴ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου.

Παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου, ἀπὸ ὧν οὐκ ἔδωκε δόξαν τῷ θεῷ, καὶ γενόμενος σπυλιχρότος, ἐέφυξεν.

Ὁ δὲ λόγος τοῦ θεοῦ ἤρξασα καὶ ἐκλιθύνετο.

Ἐνδυσάμενος ἐσθῆτα βασιλικήν. Ἰώσηπος λέγει, ὡς ὁ Ἡρώδης στολὴν ἐνδυσάμενος ἐξ ἀργυρίου πεποιημένην πλάσας, ὡς θαυμασίον ὄφην εἶναι, παρῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας· ἐνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἀργυρος καταυγασθεῖς, θαυμασίως ἐπέστειλε μαρμαρυγῶν τι φοβερόν, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτινίζουσι φρικῶδες· εὐθύς τε οἱ κίλακες, θεὸν προσηγόρευον· Εὐμνήτης τε εἰς, ἐπιλέγοντας· εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἀνθρώπων ἐφοδῆθμεν· ἀλλὰ τοῦντες ὕθεν, κρείττονά σε τῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν. Ὅρα πῶς κίλακες ἦσαν ἐκεῖνοι· ὅρα δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ φρόνημα. Ὅν γὰρ ἔθνος ὀλόκληρον οὕτως ἐθεράπευσε, τοῦτον οὗτοι διέπτυσον. Καὶ μὴν, εἰ ἐκεῖνοι, φησὶν, ἐδόθησαν, τί πρὸς τοῦτον; Ὅτι κατεδέξατο τὴν φωνὴν, ὅτι ἄξιον αὐτῶν ἐνόμισεν εἶναι τῆς κολακείας. Διὰ τοῦτου δὲ μάλιστα ἐκεῖνοι παιδεύονται οἱ κολακεύοντες εἰκῆ. Ἀμφότεροι μὲν οὖν ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας· ἀλλ' ἐπὶ κρίσεως οὐκ ἔστι καιρὸς, ὁ μάλιστα ὑπεύθυνος κολάζεται. Εἰ δὲ οὗτος ἀκούσας δι· Φωνὴ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου, καίτοι μὴδὲν εἰπὼν, τοιαῦτα ἐπαθε· πολλῶν μᾶλλον ὁ Χριστὸς, εἰ μὴ θεὸς ἦν αὐτός; ἀεὶ λέγων, ὅτι, Τὰ ῥήματα ταῦτα οὐκ ἔστιν ἐμὰ· καὶ, Ἄγγελοι μοι ὑπηρετοῦσιν.

Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ἐπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, κληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ τὸν Ἰωάννην τὸν ἐκκληθῆντα Μάρκον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἦσαν δὲ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οἶσαν· Ἐκκλησίαν, προφητῶν καὶ διδασκάλων, ὃ τε Βαρνάβας καὶ Συμῶν ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηνάιος, Μανασὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ συντροφός, καὶ Σαῦλος.

Ἐτι Βαρνάβαν πρῶτον μνημονεύει· οὕτως γὰρ Παῦλος ἦν λαμπρός· οὕτως σημεῖον οὐδὲν εἰργάσατο. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ Παῦλος καὶ Βαρνάβας μετὰ τῶν προφητῶν κατετάγησαν. Μανασὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ συντροφός. Ἰδοὺ ὁ τρόπος ἐλάσσει, ὁχλὶ ἢ ἐκ παιδὸς ἀνατροφή σώζει. Ἐλίπε γὰρ πῶς ὁ μὲν Ἡρώδης κάκιστος ἦν· ὁ [δὲ] τοῦτου συντροφός Μανασὴν τοσούτον μετεδίδθη, ὅτι καὶ προφητεῖα; ἤξιώθη.

Αιτουροῦντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ τῇ Α
στεύοντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀπορί-
σασθε δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς
τὸ ἔργον ὃ προσκεκλημαὶ αὐτοῦς.

Τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι καὶ
ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλευσαν.

Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύ-
ματος τοῦ ἁγίου, κατήλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν,
κἀκείθεν δὲ ἀπέπευσαν εἰς Κύπρον⁵⁵.

Καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμίνι, κατήγγελλον⁵⁶
τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν
Ἰουδαίων· εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὀψοκλήτην.

Διαθρόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρον
ἄνδρα⁵⁷ τινὰ μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαίων,
ᾧ ὄνομα Βαρισησοῦς⁵⁸,

ὅς ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ, ἀν-
δρὶ συνετῷ. Οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν
καὶ Σαῦλον, ἐπέζητησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ
Θεοῦ.

Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος (οὕτω
γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ), ζητῶν
διαστρέφαι τὸν ἀνθυπάτον ἀπὸ τῆς πίστεως.

Τί ἐστι, Αἰτουροῦντων; Τουτέστι, κηρυττόντων.
Τὸ δὲ Ἀπορίσασθε μοι εἰς τὸ ἔργον, ἀντὶ τοῦ, εἰς τὴν
ἀποστολήν. Ὑπὸ τίνων δὲ χειροτονεῖται; Ὑπὸ Λου-
κίου καὶ Μαναῆν· μᾶλλον δὲ, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος·
χειροτονεῖται δὲ, ὥστε μετ' ἐξουσίας κηρύττειν. Πῶς
οὖν αὐτό; φησὶν· Ὅχι ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀν-
θρώπων; Ὅτι οὐκ ἄνθρωπος αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐδὲ
προσηγάγετο. Οὐχ ὡς ἔτυχε δὲ ἐχειροτόνου τούτους
διακόνους, ἀλλὰ προηστανόντες καὶ εὐχόμενοι. Ἐπ-
έθηκαν δὲ τὰς χεῖρας; αὐτοῖς, ὡς ἐκ τούτου στοχάζε-
σθαι, ὅτι τὸν τοῦ διακόνου βαθμὸν διὰ τῆς ἐπιγενο-
μένης χειροθεσίας ὑπερέδωκαν. Ἐν Σελεύκειᾳ δὲ οὐ
διατρέφουσιν, εἰδότες ὅτι ἀπὸ τῆς γαλιλαίας πόλεως
ἐκαρτώσαντο ἂν πολλὴν τὴν ὠφέλειαν· ἀλλὰ πρὸς
τὰ κατεπιγόντα σπεύδουσιν. Οὗτος (ὁ ἀνθυπάτος)
προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπέζη-
τησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Τὸ θαυμα-
στόν τοῦ ἀνθυπάτου, ὅτι καὶ προκαταληγμένος⁵⁹
γάρ⁶⁰ ἐκείνου τῇ μαγείᾳ, ἤθελεν ἀκοῦσαι τῶν
ἀποστόλων. Ὅρα δὲ καὶ τὸν μάγον, ὅτι μὲν τοῖς
ἄλλοις ἐκήρυττον, οὐ σφόδρα ἀγανακτοῦντα· ἀλλ' ὅτι
τῷ ἀνθυπάτῳ προσέειπεν.

Vide autem etiam magum, quando aliis prædicabant, non vehementer indignantem: sed quando
ad proconsulem accedebant.

Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος, κληθεὶς Πνεύμα-
τος ἁγίου, καὶ ἀπεισας εἰς αὐτόν,

Εἶπεν· Ὁ κληρὸς παντὸς δόλου καὶ πάσης
ράδιουργίας, υἱὸς διαβόλου, ἐχθρὸς πάσης δικαιο-
σύνης, οὐ καύση⁶¹ διαστρέφω τὰς ὁδοὺς Κυρίου
τὰς εὐθείας;

Καὶ νῦν ἴδου χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σὲ⁶², καὶ ἐση-
τυφλὸς, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Παρι-

105 VERS. 2. Ministrantibus autem illis Domino
et jejnantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate
michi Barnabam et Saulum in opus, ad quod advo-
cavi illos.

VERS. 3. Tunc cum jejunassent, precati essent, et
manus illis imposuissent, dimiserunt eos.

VERS. 4. Et illi quidem, emissi a Spiritu sancto,
descenderunt Seleuciam, atque inde navigaverunt in
Cyprum.

VERS. 5. Et cum venissent Salaminem, annuntia-
bant verbum Dei in synagogis, et conventiculis Ju-
dæorum: habebant autem etiam Joannem ministrum.

VERS. 6. Et cum peragrassent insulam usque ad
Paphum, reppererunt virum quemdam magum pseudo-
prophetam Judæum, cui nomen erat Barjesus,

VERS. 7. Qui erat cum proconsule Sergio Paulo
viro prudente. Hic, accersitis Barnaba et Saulo, de-
siderabat audire verbum Dei.

VERS. 8. Resistebat autem illis Elymas magus
(sic enim interpretatur nomen ejus), quærens avertere
proconsulem a fide.

¶ Quid est, quod dicit λαιτουροῦντων? Id sonat
ministrantibus, operam dantibus, operantibus, mu-
nus suum obquantibus, hoc est, κηρυττόντων, id est
prædicantibus. Quod autem dicit, Segregate michi
ad opus: ad opus, posuit, pro, ad apostolatium. Sed
a quibus ordinatur? ab Lucio et Manahene: imo
vero a Spiritu sancto. Ordinatur autem, ut cum
auctoritate et potestate prædicaret. Qui igitur ipse
Paulus ait, non ab hominibus, neque per homines?
quia homo illum non vocavit neque ascivit. Non
autem simpliciter et ut fors obtulerat ordinabant
diaconos, id est ministros, sed ante jejunantes et
precentes. Imposuerunt autem eis manus, ut ex hoc
conjecteretur illos per eam, quæ post jejunium et
preces administrari solebat, manus impositionem,
diaconi gradum supergressos esse. Porro Seleuciæ
non morantur, sciebant enim illos a finitima civi-
tate magnam percipere posse utilitatem: sed ad
urgentia festinant. Hic proconsul, accersitis Barnaba
et Saulo, desiderabat audire verbum Dei. Hoc mira-
bile fuit in proconsule, quod etiam præoccupatus
D ab illo magicis præstigiis, apostolos audire volebat.

VERS. 9. Saulus autem, qui etiam Paulus vocatus
est, repletus Spiritu sancto, et intuitus in illum,

VERS. 10. Dixit: O plene omni dolo, et omni
106 fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ,
annon desines rectas Domini vias pervertere?

VERS. 11. Et nunc ecce manus Domini super te,
et eris cæcus non videns solem usque ad certum

Varie lectiones et notæ.

⁵⁵ In vulgato est, κἀκείθεν δὲ ἐπέπευσαν εἰς τὴν Κύπρον. ⁵⁶ In vulgato est, κατήγγελλον. ⁵⁷ In vulgato desideratur, ἄνδρα. ⁵⁸ In manuscripto est, Βαρισησοῦν. ⁵⁹ Προκαταληγμένος, erat. ⁶⁰ Ἰσ. ὑπ'. ⁶¹ In vulgato est, καύση. ⁶² In vulgato est, ἡ χεῖρ τοῦ Κυρίου ἐπὶ σε.

tempus. Atque e vestigio caligo et tenebræ ceciderunt super eum, et circumiens quærebat qui se manu ducerent.

VERS. 12. Tunc proconsul factum illud conspicatus credidit, et attonitus doctrinam Domini admirabatur.

Saulus autem, qui etiam, etc. Hic nomen ejus una cum ordinatione mutatur. Mutavit autem nomen, ut ne hac quidem parte apostolis inferior esset, sed quod princeps discipulorum præcipuum et eximium habuit, hoc etiam ipse adipisceretur, et majoris familiaritatis conciliandæ nancisceretur materiam et occasionem. O plene omnis fraudis. Cui nihil fraudis deest, inquit. Recte autem dicit, omnis doli et fraudis: simulator enim erat et mendax. Filium autem eum dicit diaboli: opus enim illius faciebat. Non nobiscum, inquit, bellum geris, neque nos oppugnans: sed vias Domini rectas pervertis. Et eris cæcus non videns solem usque ad certum tempus. Quo ipse signo adductus est ad fidem, hoc etiam illum voluit adducere. Non igitur poena erat, sed sanatio. Modo non enim dicebat: Non ego facio, sed Dei manus. Quod autem dicit: Ad certum tempus, non punientis erat verbum, sed convertentis. Nam si punientis fuisset, perpetuo cæcum illum fecisset: nunc vero non hoc, sed ad certum tempus ait, dans sententiæ, ut terminum sinemque in sese haberet, luminis recuperationem, si mores in melius mutasset et emendasset. Et circumiens quærebat qui se manu ducerent. Certum signum cæcitatatis erat, quod quærebat qui se manu ducerent. Oportebat autem eum, quem antea magicæ suæ prestigie detulerant et accusaverant, hac poena castigari et emendari: quemadmodum nimirum etiam magi a pustulis castigati et emendati siml.

VERS. 13. Porro cum Paulus cum suis Papho solvisset, venit Pergam Pamphylie: Joannes autem cum discessisset ab illis, reversus est Hierosolymam.

VERS. 14. Ipsi vero transgressi a Perga, pervenerunt Antiochiam Pisidiæ, et ingressi synagogam die Sabbatorum, conserderunt.

VERS. 15. Post recitationem autem legis et prophetarum, principes Synagogæ miserunt ad eos, qui verbis eorum diceret: Viri fratres, si quam habetis orationem plebis appellandæ, et adhortandæ causa compositam, pronuntiate.

107 Joannes autem. Joannes, qui vocabatur, Marcus, a Palæstina usque ad Pergam Pamphylie, comes illis fuerat in evangelico cursu: deinde apostolis vehementer ac strenuo cursu contententibus, et animo immobili atque constanti se adversus certamina rrmantibus, Marcus utpote homo torpidus, nec animo satis firmo ad tantum cursum, et ad ea quæ

Ἀρχὴμα δὲ ἔκασον ἕκ' αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος, καὶ περιώρων ἐζητεῖ χειραγωγούς.

Tôte idōn ó ἀνθύπατος τὸ γεγονός, ἐπίστευσεν, ἐκπλητέμενος τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου.

Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος. Ἐναυθα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀμείβεται μετὰ τῆς χειροτονίας. Μετωνόμασι δὲ αὐτὸν, ἵνα μὴδὲ ταύτῃ τῶν ἀποστόλων ἑστῶν ἔχη· ἀλλ' ὅπερ ἔσχεν ὁ κορυφαῖος ἐξαιρετὸν τῶν μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτήσεται καὶ πλείονα οἰκειώσῃ· ὁπόθεν αὐτὸν ἄβου. Ὁ πλήρης παντὸς δόλου. Οὐδενὶ ἐλλείπων, φησὶ. Καλῶς δὲ εἶπε· Παντὸς δόλου· ὅπερ κρινετο γάρ. Ἵβιν δὲ φησιν αὐτὸν διαβόλου· τὸ γὰρ ἔργον ἐκείνου ἔπραττεν. Οὐδὲ ἡμῖν πολεμεῖς, φησὶν, οὐδὲ μάχη, ἀλλὰ τὰς ὁδοὺς Κυρίου διαστρέφεις τὰς εὐθείας. Καὶ ἔση τυφλός, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Ὁ αὐτὸς προσήθη σημεῖον, τοῦτω καὶ αὐτὸν ἠδουλήθη προσεγαγεῖν. Οὐκ ἔρα τιμωρία ἦν, ἀλλ' ἑσσις. Μονονουχὶ γὰρ εἰργεν· Οὐκ ἐγὼ ποιῶ, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χεῖρ. Τὸ δὲ, Ἄχρι καιροῦ, οὐ κολάζοντος ἦν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἐπιστρέφοντος. Εἰ γὰρ κολάζοντος ἦν, διαπαντὸς ἂν αὐτὸν ἐποίησε τυφλόν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν. Ἵνα τὸν ἀνθύπατον κερδάνη, Ἄχρι, φησὶ, καιροῦ· ὅριον τῇ γνώμῃ διδοῦς ἐν ἑαυτῇ ἔχειν τοῦ φρενὸς τὴν ἀπόληψιν, τὸν τρόπον μεταβάλλουσαν πρὸς τὸ βέλτιον. Καὶ περιώρων ἐζητεῖ χειραγωγούς. Τεκμήριον τῆς τυφλότητος, τὸ χειραγωγούς ζητεῖν. Ἐχρῆν δὲ τὸν προκατηγγελλέμενον τῇ μαγεῖᾳ αὐτοῦ, ταύτῃ τῇ τιμωρίᾳ παιδευθῆναι· ὅσπερ οὖν καὶ οἱ μάγοι ὑπὸ τῶν φλυκτεῖδων ἐπαιδεύοντο.

Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάννης δὲ, ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα.

Αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέργης, ἐγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πεισιδίας, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ἐκάθισαν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτούς, λέγοντες· Ἄνδρες ἀδελφοί, εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν, λέγετε.

Ἰωάννης δὲ. Ἰωάννης ὁ καλούμενος Μάρκος ἦν συνοδοιπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι Πέργης τῆς Παμφυλίας· εἶτα τῶν ἀποστόλων εὐτόνω κεχηρημένων τῷ δρόμῳ, καὶ ἀκαμπεῖ τῇ ψυχῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὀπλιζομένων, Μάρκος, ὡς ἄνθρωπος ναρκήσας, καὶ μὴ εὐτόνων πρὸς τὸν δρόμον τὸν τοσοῦτον καὶ πρὸς τοὺς ἐν

Variæ lectiones et notæ.

ἢ In vulgato est, ἐπέπεσον. ἢ In vulgato est, ἐκπλητέμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου. ἢ Ἰσ. κτήσεται. ἢ ὅπερ κρινετο, erat. ἢ In vulgato non est ista distinctio post, Πέργης. ἢ In vulgato est, Πεισιδίας.

ἐκίστη πόλει ἀνακύπτοντας ἀγῶνας καὶ κινδύνους καὶ μάχας, ἀποταξάμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ἐπανήθε πρὸς τὴν Παλαιστίνην, οὐ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενος, ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πόλιν, ὡς βάρυν παρατησάμενος. Ἐπανήθε δὲ πάλιν Παῦλος καὶ Βαρνάβας, καρποῦς εὐσεβείας γέμοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίαν, τὴν τῶν ἐθνῶν ἐπισεροφὴν καὶ μετάνοιαν. Πάντων ὧν ἐπαινούτων τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι, ὁ Μάρκος λυπηθεὶς, ἐπλήγη τὴν ψυχὴν· καὶ ἴσως ἐνενόησεν, ὅτι εἰ ἤμην κοινωνὸς τῶν ἀποστόλων, ἐγενόμην ἂν ἄρτι κοινωνὸς καὶ τῶν ἐπαίων· καὶ ἐβουλεύσατο συνεξελθεῖν τοῖς ἀποστόλοις εἰς τὸ κήρυγμα. Καὶ ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Πάλιν εἰς Πέργην ἀνατρέχουσιν. Ἐπὶ γὰρ τὴν μητρόπολιν ἠπειρόντο τὴν Ἀντιόχειαν. Καὶ εἰσελεύοντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ἐκάθισαν. Εἰς τὰς συναγωγὰς ἐν σχήματι Ἰουδαίων εἰσῆσαν, ὥστε μὴ πολεμῆσθαι μηδὲ ἐλαυνεσθαι· καὶ οὕτω τὸ πᾶν κατώρθουν.

Ἀναστὰς δὲ Παῦλος καὶ καταστῆσας τῇ χειρὶ, εἶπεν· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ἀκούσατε·

Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαὸν ὄψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ μετὰ βραχίονος ὄψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς.

Καὶ ὡς τεσσαράκοντα ἔτη ἡρόδοτος, ἐροφοπόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν τῇ Χαναάν, κατεκληρονόμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν.

Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἕτεσι τετρακοσίοις καὶ πενήκοντα, ἔδωκε κριτὰς, ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου.

Κἀκεῖθεν ἠήτησαντο βασιλεῖα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν Σαουλ υἱὸν Κίς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμὴν, ἔτη τεσσαράκοντα.

Καὶ μεταστῆσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλεῖα, ὃ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· Εὗρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου.

Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦν,

προκηρύξαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσοδοῦ αὐτοῦ βάπτισμα μετανόας τῷ Ἰσραὴλ.

Ἀναστὰς δὲ Παῦλος. Ἐνταῦθα πρῶτον κηρύττει Παῦλος, καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν· Ἐνθα μὲν ἦν κατεσπάρμενος ὁ λόγος, παρατρέχει. Ἐνθα δὲ οὐδεὶς ἦν, ἐνδιατρίβει, καθὼς αὐτὸς φησι γράφων· οὕτως δὲ φιλοτιμούμενος εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη ὁ Χριστός. Ὅρα δὲ καὶ τὸν Βαρνάβαν παραχω-

A in quaque civitate existerent certamina, pericula, ac praelia subeunda, cum renuntiasset cursui apostolorum, reversus est in Palaestinam, non abnegato Christo, sed cursu ingenti, utpote sibi gravi, recusato. Redierunt item rursus Paulus et Barnabas, onusti fructibus pietatis, et Ecclesiae, quae Hierosolymis erat, annuntiantes quemadmodum exterarum nationes conversae essent, et ad sanitatem rediissent. Omnibus igitur Paulum et Barnabam laudantibus ob res bene gestas, Marcus anxius ac doleis animo, percussus est: ac forsitan ejusmodi cogitationes animum ejus subibant, quod si socius cursus fuisset et laboris apostolorum, potuissem in praesentia etiam laudis eorum particeps esse: et statuerat una cum apostolis ad munus praedicationis exire. Et venerunt Pergam Pamphyliae. Rursus Pergam recurunt. Nam ad metropolim festinabant Antiochiam. Et ingressi synagogam die Sabbatorum consederunt. In synagoga in habitu Judaeorum intrabant, ne oppugnarentur et exigenter; atque ita omnia bene gerebant.

VERS. 16. Cum surrexisset autem Paulus, et tenu silentium indixisset, dixit: Viri Israelitae, et qui timetis Deum, audite:

VERS. 17. Deus populi hujus elegit patres nostros, et exaltavit populum, cum essent inquilini in terra Aegypto, et cum brachio excelso eduxit illos ex ea.

VERS. 18. Ad spatio circiter annorum quadraginta cibum praebens illis toleravit eos in solitudine.

VERS. 19. Et cum delevisset nationes septem in terra Chanaan, sorte divisit eis agros illorum.

VERS. 20. Ac postea annis circiter quadringentis quinquaginta dedit iudices usque ad Samuelem prophetam.

VERS. 21. Exinde postulaverunt regem, ac dedit eis Deus Saulem filium Cisi, virum de tribu Benjaminis, qui regnavit annos quadraginta.

VERS. 22. Et cum illum amovisset, excitavit eis Davidem qui regnaret, cui etiam pro testimonio dixit: Nactus sum Davidem filium Jessae, virum qui mihi cordi est.

VERS. 23. Hujus ex semine Deus, 108 prout promiserat, eduxit Serratorem Jesum.

VERS. 24. Cum ante Joannes praedicasset ante faciem introitus ejus baptisma penitentiae Israel.

Cum surrexisset autem Paulus. Illic primum praedical Paulus, ac vide ejus prudentiam. Ubi quidem semen verbi Dei sparsum erat, praetercurrit: ubi vero nullum verbi Dei semen dejectum erat, illic commoratur, quemadmodum ipse scribens ait: atque ita cupiens Evangelium praedicare, non ubi nomina-

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ In vulgatis nonnullis ante, φοβούμενοι, interponuntur dictiones duæ, scilicet, ἐν δυν. ¹¹ In vulgato est, τεσσαράκοντα ἔτη. ¹² In exemplari vetusto manuscripto est, ἐροφοπόρησεν αὐτοὺς, id est cibos et alimenta praebuit illis; in vulgatis ἐροποφόρησεν αὐτοὺς, id est, e mores eorum toleravit, nec sustinuit. ¹³ Est autem utraque dictio nova, et apud Græcos minus usitata. ¹⁴ In vulgatis adjiciuntur hæc verba, ὅς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. ¹⁵ Σωτῆραν est in manuscripto: sed male. Existimo autem notis scriptum fuisse, Σωτῆρα Ἰησοῦν, sicuti est in vulgatis. ¹⁶ οὕτως, erat.

us erat Christus. Animadvertite autem etiam Barnabam cedere Paulo, (quemadmodum etiam Petro Ioannes ubique cedit) quauquam venerabilior erat, quam ille: verum communem utilitatem spectabant. *Deus populi hujus elegit patres nostros.* Antiquarum repetita memoria rerum ostendit magna esse beneficia, quæ Deus contulerit in illos, quemadmodum etiam Stephanus facit. *Nactus sum Davidem filium Jessæ, virum qui mihi cordi est.* Notandum non ipso contextu dictionum hæc verba exstare in libro Regum, sed solummodo prophetico more ab divino Samuele dicta esse ad Saulem: *Quæret enim, inquit, sibi Dominus hominem, qui sibi cordi sit, et mandabit ei Dominus, ut præsit populo suo: quia non servasti et executus es quæcunque mandaverat tibi Dominus*⁴⁶. Hinc Paulus posuit: *Inveni Davidem filium Jessæ, virum qui mihi cordi est.* Quod autem dixit: *Viri fratres, si quam habetis orationem plebis appellandæ et adhortandæ causa compositam, dicite,* id est hujusmodi. Mos erat Judæis in Sabbatis recitare legem Moysis et prophetas: ac post eorum recitationem alloqui plebem et explicare. Quamobrem etiam illi hortantur Paulum et Barnabam ad proferendum verba, quibus conventum admonerent. *Hujus ex semine Deus, quemadmodum promiserat, eduxit Israeli Servatorem.* Valde desiderabile erat illis nomen Davidis. Hujus rei gratia a stirpe illius ait regnatum iri. Cum ante Joannes prædicasset ante faciem introitus ejus. Introitum autem incarnationem dicit.

VERS. 25. Cum autem Joannes cursum conficeret, dicebat: *Quemnam me esse suspicavim? Ego is non sum: sed ecce venit post me, cujus non sum dignus qui solvam calceamentum pedum.*

VERS. 26. *Viri fratres, posterius generis Abrahami, et qui inter vos Deum timent, vobis verbum salutis hujus missum est.*

VERS. 27. *Nam qui habitabant in Jerusalem, et principes eorum, illum ignorantes quisnam esset, cum voces prophetarum, quæ omni Sabbato recitantur, iudicio suo comprobarent.*

109 VERS. 28. *Nam nulla causa mortis inventa, petierunt a Pilato ut tolleretur.*

VERS. 29. *Ut autem perfecerunt omnia quæ de eo scripta erant, demptum de ligno, posuerunt in monumento.*

VERS. 30. *Deus autem suscitavit eum a mortuis,*

VERS. 31. *Qui visus est per dies complures ab his, qui una cum eo ascenderant ex Galilæa in Jerusalem, qui sunt testes ejus apud plebem.*

VERS. 32. *Et nos vobis annuntiamus eam, quæ majoribus contigit, promissionem: nempe hanc Deum explevisse ac præstituisse vobis posteris illorum resuscitato Jesu.*

⁴⁶ I Reg. XII.

Α ρούνητα τῷ Παύλῳ, ὡσπερ καὶ Πέτρῳ ὁ Ἰωάννης πανταχοῦ, καίτοι αὐτοῦ αἰδουσιώτερος ἦν· ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ἔωρον. Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν. Ἄνωθεν δείκνυσιν τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ μεγάλας οὐσας, καθάπερ καὶ Στέφανος ποιεῖ. *Ἐδρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰσσααί, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου.* Σημειωτέον ὅτι οὐκ αὐτῇ λέξει ταῦτα τὰ βήματα κεῖνται ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν, ἢ μόνον προφητικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Σαμουὴλ εἰρημένα πρὸς τὸν Σαοὺλ. Ζητήσῃ γάρ, φησὶ, Κύριος ἐνυπὶ ἀνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ἐντελεῖται αὐτῷ Κύριος εἰς ἀρχοντα ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἐφύλαξας ὄσα ἐντελεῖλατό σοι Κύριος. Ἐνταῦθεν ὁ Παῦλος τέθεικε τὸ, *Ἐδρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰσσααί, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου.* Τὸ δὲ εἰπεῖν, Ἄνδρες ἀδελφοί, εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν λέγετε, τοῦτο ἦν· Ἔθος ἦν τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τοῖς Σάββασι ἀναγιώσκειν τὸν νόμον Μωϋσείως⁴⁷ καὶ τοὺς προφήτας· καὶ μετὰ τὴν τούτων ἀνάγνωσιν, προσομιλεῖν καὶ ἐξηγεῖσθαι. Αἰὶ καὶ οὗτοι προτρέπονται τοὺς⁴⁸ περὶ Παῦλον λαλήσαι τῇ συναγωγῇ. *Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτηρίαν*⁴⁹. Πάνυ ποθεῖνδον ἦν αὐτοῖς τὸ τοῦ Δαυὶδ ὄνομα· τούτου χάριν ὑπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ βασιλεύσθαι φησὶ. *Προκηρύξαστος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ.* Εἰσοδὸν δὲ τὴν σάρκωσιν λέγει.

C Ὡς δὲ ἐπλήρου Ἰωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε· *Τίνα με ὑπονοεῖτε*⁵⁰ εἶναι; Οὐκ εἰμι ἐγὼ· ἀλλ' ἰδοὺ ἔρχεται μετ' ἐμῆ, ὃν οὐκ εἰμι ἄξιος τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λῦσαι.

Ἄνδρες ἀδελφοί, υἱοὶ γένους Ἀβραάμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη.

Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἰερουσαλήμ, καὶ οἱ ἀρχόντες αὐτῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν, τὰς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγιωσκομένας, κλίναντες ἐπλήρωσαν·

Καὶ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὐρόντες, ἤτησαν τοὺς Πιλάτου ἀναιρεσθῆναι αὐτόν.

D Ὡς δὲ ἐτέλεσαν πάντα⁵¹ τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς μνημεῖον.

Ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτόν ἐκ νεκρῶν,

Ὅς ὥσθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναγαθῶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἰερουσαλήμ, οἵτιρές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν.

Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην⁵², ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ὑμῖν⁵³ ἀναστήσας Ἰησοῦν.

Variae lectiones et notæ.

⁴⁷ Μωϋσείως, erat. ⁴⁸ τὰ, erat. ⁴⁹ Ἐπὶ. Σωτήριαν Ἰησοῦν. ⁵⁰ ὑπονοεῖται, erat. ⁵¹ In vulgato est, πάντα. ⁵² In vulgatis, γεγραμμένων. ⁵³ In vulgatis plerisque, est, ἡμῖν.

Ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται· A
Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε.

Ὅτι δὲ ἀνάστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ¹¹ ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὐδὲς εἰρηκεν, θεὸς δώσω ὑμῖν τὰ δόξα Δαυὶδ τὰ πιστά.

Διὸ καὶ ἐν ἐτέρῳ λέγει· Οὐ δώσεις τὸν δισίον σου ἰδεῖν διαφθοράν.

Δαυὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ἀπαρητήσας, τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν.

Ὅν δὲ ὁ θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφ[θ]οράν.

Ἰωάννης μαρτυρεῖ οὐχ ἀπλῶς· ἀλλὰ πάντων ὕπ' αὐτὸν ἀγόντων τὴν δόξαν, αὐτὸς αὐτὴν ἀποκρούεται. Οὐ γὰρ ἔστιν Ἰσον μηδενὸς διδόντος καὶ πολλῶν παρεχόντων, ταύτην τὴν τιμὴν διωθελῶσαι. Ἄνδρες B ἀδελφοί, υἱοὶ γένους Ἀβραάμ. Τὴν εὐγένειαν ἐνθαυθα δαίκνυσι τὴν Ἰουδαϊκὴν. Καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν τοῦτο ἀγνοήσαντες. Ὑπὲρ ἐκείνων ἀπολογεῖται ἡρέμα. Ἐσταύρωσαν, φησὶν, αὐτὸν ἀγνοήσαντες· ἀγνοίας γὰρ ἦν τὸ ἀμάρτημα. Καὶ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὐρόντες, ἤτησαντο Πιλάτον ἀναρπεθῆναι αὐτόν. Περιποιῶσαστον αὐτοῖς τὸν τρόπον εἶπε τοῦ θανάτου. Πιλάτον δὲ εἰς μέσον φέρουσιν, ἵνα καὶ τὸ πάθος δῆλον γένηται ἀπὸ τοῦ κριτηρίου, καὶ ἵνα ἐκεῖνοι μειζῶνως κατηγορῶνται, ἀνδρὶ παραδόντες ἄλλοφύλων. Καὶ οὐκ εἶπαν, Ἐντυχον, ἀλλ' ἤτησαντο. Χάριν ελαβον, φησὶν, ὡς ἐκεῖνοι μὴ θέλοντος. Ὅπως σαφέστερον Πέτρος λέγει· Ἐκεῖνος κρῖναντος ἀπολύειν. C Ὁ δὲ θεὸς ἤγειρεν αὐτόν ἐκ νεκρῶν. Μὴ θορυβεῖσθε αὐτὸν, τὸν Ἰησοῦν ἐγγυρῆσαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι. Εἰ γὰρ Ἰησοῦς οὐκ ἄλλος ἐστίν, ἢ ὁ Λόγος ὁ σαρκωθείς· οὗτος δὲ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς ἅπαντα ἐνεργεῖ κατὰ τὸ, Χριστὸς, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, αὐτὸς αὐτὸν ἀνεστακάναι νοηθήσεται, καὶ ἐγγυρῆσαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐφ' ὃν, ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἄχρονον, ἅπαντα ἀναφέρειται. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς φησὶ· Ἀύσατε τὸν ραβὶν τοῦτο, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. — Ὅς ὤφθη τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ¹² εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ ἡμέρας πλείους, οἳ τινὲς εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν· οὐκ ἂν ὄντες, εἰ μὴ θεῖα δύναμις ἐθεβαιούντο. Τοῖς τέκνοις τῶν πατέρων ὑμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν. Τὸ Ἰησοῦς ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκλαμβάνουσιν οἱ τῶν θεοκτόνων ἀδελφοί. Ἐπειδὴ οὖν προλαβὼν εἶπε θεθεῖσθαι τὸν Λόγον ἐν μνημείῳ, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ ἄσαρκον αὐτὸν εἰρηκέναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν Ἰησοῦν καλεῖ, οὐδαμοῦ διαιρεσιν διδοῦς τῷ σαρκωθέντι Λόγῳ μετὰ τὴν ἔκθεσιν. Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε. Ταῦτα τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Χριστοῦ σκόπει δῆπου τὰ ῥήματα, ἧτις χρονικὴν εἶχε τὴν ἐπιφοίτησιν. Τὸ γὰρ σήμερον καὶ αὔριον, ἡμερῶν ἐστὶ παραστατικά. Ἀχρόνως γὰρ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ πατέρες αἰρετικῶν ὁμολογοῦσι, τίκεται. Οὐ δώσεις

VERS. 33. *Ut etiam in psalmo secundo scriptum est : Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

VERS. 34. *Quod autem eum suscitaverit a mortuis, non amplius redigendum ad corruptionem, ita dixit : Dabo vobis sancta David fidelia.*

VERS. 35. *Quamobrem etiam alibi dicit : Non permitte, ut sanctus tuus videat corruptionem.*

VERS. 36. *Nam David quidem cum suae aetati inservisset, consilio Dei obdormivit, et appositus est ad majores suos, et vidit corruptionem.*

VERS. 37. *Sed quem Deus resuscitavit, non vidit corruptionem.*

Joannes non simpliciter testificatur, sed cum omnes ad eum deferrent existimationem, ipse eam rejicit. Non enim idem est, nemine dante, et multis praebentibus hunc honorem respui atque repudiari. Viri fratres, posterius generis Abrahami. Nobilitatem in hoc loco, ac generis Judaeorum splendorem ostendit. Et principes eorum illum ignorantem. Defendit et excusat illos aliquo modo. Crucifixerunt, inquit, eum ignorantes quisnam esset : ignorantiae enim erat delictum. Et nulla causa mortis inventa, petierunt a Pilato, ut tolleretur. Expetitur ab illis modum mortis esse dicit. Pilatum autem in medium produciunt, ut et supplicium a loco iudicii manifestum fieret, et illi vehementius accusarentur, qui viro alienigenae Christum tradidissent. Et non dixit, Postulaverunt, sed petierunt. Gratia impetraverunt, inquit, utpote illo nolente. Quod Petrus aperit dicit : Cum ille statuisset eum absolvi ac dimittere. Deus autem eum suscitavit a mortuis. Ne te moveat ac turbet, quod Jesus dicitur suscitatus esse a Deo. Nam si Jesus non alius est atque Verbum incarnatum, atque hoc potentia Patris est, qua omnia **110** efficit, sicut dictum est illud : *Christus Dei potentia, ac Dei sapientia*, semetipso resuscitasse intelligitur, etiamsi a Patre resuscitatus esse dicatur, ad quem, tanquam principium et causam temporis expertem, omnia referuntur. Quoniam et ipse ait : *Destruite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* — *Qui visus est dies complures ab his, qui una cum eo ascenderant in Jerusalem, qui sunt ei testes apud plebem.* Quod non essent, nisi divina potentia confirmarentur. *Vobis posteris patrum, resuscitato Jesu.* D Nomen Jesus de homine accipiunt deicidarum fratres. Quoniam igitur supra dixerat Verbum positum fuisse in monumento, ne quis suspiceretur illum dixisse Verbum carne caruisse, rursus eum vocat Jesum : nusquam nimirum divisionem dans incarnato Verbo post unionem. *Filius meus es tu : ego hodie genui te.* Haec verba nimirum incarnationi Christi attribue, qui incarnatus temporalem habuit adventum. Nam hodie, et cras, dierum continent significationem. Nam absque tempore a Patre genitus est, ut etiam haereticis confitentur. *Non permitte, ut sanctus tuus videat corruptionem.* Mentitur

Variae lectiones et notae.

¹¹ Μέλλον, est in manuscripto : sed male, opinor. ¹² ἀναβᾶσιν αὐτόν, εἰσι.

itaque qui dicit se confiteri corpus Dei et Servatoris Christi esse patibile, seu passionum et affectionum capax : et simul dicit ipsum etiam ante resurrectionem esse incorruptibile, id est affectionum et passionum expers, atque immortale. Nam eam vacuitatem corruptionis, qua peccato obnoxius non est, perspicuum est eum habuisse ex ipso tempore incarnationis. *Quem autem Deus exsuscitavit, non vidit corruptionem* : nempe, qui sepulcrum effecit locum vacuitatis a corruptione. Ex ipso namque Christus exsuscitatus tanquam vacuitatis a corruptione vere dux exortus est : ut etiam nos ex sepulcris cum resurrexerimus tempore resurrectionis, quam futuram esse speramus, in nubibus illi iterum venienti cum splendore ac majestate, in aere occurramus.

VERS. 38. *Notum igitur sit vobis, viri fratres, per hunc vobis remissionem peccatorum annuntiari.*

VERS. 39. *Et ab omnibus, a quibus non potuistis per legem Moysi justificari, per hunc, quicunque crediderit, justificatur.*

VERS. 40. *Videte ergo ne usu veniat vobis id, quod dictum est in prophetis :*

VERS. 41. *Videte contemptores, et admiramini, et delermi, quia opus ego facio in diebus vestris, quod non credetis, si quis vobis exponet.*

Vide, ut furatur orationem ab rebus presentibus : nempe, a semine promisso. Non subjunxit autem testimonium, per quod assensuri essent ac posituri, remissionem peccatorum per illum contingere : **III** id enim extra controversiam, et certum erat. *Videte contemptores, et admiramini*, cum inclamasset Nabucum propheta, respondit Deus sceleratis ac noxiis, imminentes eis calamitates, et mala futura præsiguificans. Eratque res plena terroris, et admirationis, quomodo populus Israeliticus, qui numeratus erat inter filios Dei, et primogenitus vocatus ac propter quem perierat Ægyptus, traditus esset Babylonis : et non solum gladio, verum etiam captivitatibus ac servitutibus, et abominandis ac diris omnibus malis. *Quod non credetis*. Tam multa, inquit, ac magnitudine tanta sunt, ut etiam fides non habeatur, si quis ea vobis annuntiet.

VERS. 42. *Exeuntibus autem illis ex synagoga Judæorum, rogabant exterae nationes, ut in sequenti Sabbato loquerentur sibi verba hæc.*

VERS. 43. *Dimisso autem conventu, multi Judæorum et piorum proselytorum secuti sunt Paulum et Barnabam, qui colloquentes persuadebant eis, ut in gratia Dei perseverarent.*

VERS. 44. *Et in sequenti Sabbato tota propemodum civitas ad audiendum verbum Dei convenit.*

A τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Ψεύδεται γοῦν ὁ λέγων ὁμολογεῖν τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ παθητὸν, ἦτοι παθῶν δεκτικόν· καὶ κατὰ ταῦτὸ λέγειν ⁶⁴ αὐτὸ καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀφθαρτον, τουτέστιν ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον. Τὴν γὰρ κατὰ τὸ ἀναμάρτητον ἀφθαρσίαν, πρόδηλον ὡς εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς σαρκώσεως. Ὅν δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν· ἀφορισίας χωρίον ἀπεργασάμενος τὸν τάφον. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἔγερθεις ὁ Χριστὸς, ὡς ἀφ' ὧσιν ἀληθῶς ἡγεμὼν ἀνατίταλκεν· ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν τάφων ἀναστάντες κατὰ τὴν ἐλπίζομένην ἀνάστασιν, ἐν νεφέλαις αὐτῷ τὸ δευτέρον ἐρχομένῳ μετὰ ὕψους, εἰς αἴρα προσοπανησώμεν.

B Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἀνδρες ἀδελφοί, διὰ τοῦτου ὑμῖν ἄρσεις ⁶⁵ ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται.

Καὶ ἀπὸ πάντων, ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως δικαιοῦσθαι, ἐν τούτῳ πῶς ὁ πιστεύων δικαιοῦται.

Βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις·

Ἴδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε· διὸ ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ⁶⁶, ὃ ⁶⁷ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐὰν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν.

C Ὅρα πῶς κλέπτει τὸν λόγον ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀπὸ τοῦ σπέρματος τοῦ κατ' ἐπαγγελίαν. Οὐκ ἐπήγαγε δὲ μαρτυρίαν, δι' ἧς ἐμελλον τίθεσθαι, διὰ ἄρσεις ἁμαρτιῶν δι' αὐτοῦ γίνεται· ἐκεῖνο ἀναμφισβήτητον ἦν. *Ἴδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε*, κατακεκραγὸς τοῦ προφήτου Ἀβδακούμ, ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς τοῖς ἀδικούσι τὰς ἐσομένας συμφορὰς αὐτοῖς καὶ τὰ μέλλοντα συμδύσεσθαι· καὶ ἦν πολλῆς ἐκπλήξεως, πῶς ὁ Ἰσραὴλ κατηριθμημένος ἐν τέκνοις Θεοῦ, καὶ πρωτότοκος ὀνομασμένος, καὶ δι' ὃν ἀπόλωλεν Ἀίγυπτος, παραδέδοται τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ οὐ μόνον μαχαίρα, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ δουλείαν, καὶ τοῖς ἀπειθεταῖς ἅπασιν. *Ὅ οὐ μὴ πιστεύσητε*. Τοσαῦτα, φησὶ, καὶ τηλικαῦτα τὸ μέγεθός ἐστιν, ὥστε καὶ ἀπιστεῖσθαι, εἰ τις αὐτὰ ὑμῖν παραγγέλλοι.

D Ἐξιδόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὴ ἔθνη, εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα.

Λυθείσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβῳ· οἵτινες προσλαλοῦντες ἐπισθον αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ.

Τῷ δὲ ἐρχομένῳ Σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Variæ lectiones et notæ.

⁶⁴ ἴσ. λέγων, αὐτ, λέγει. ⁶⁵ ἔφασαν, erat. ⁶⁶ ὑμῶν, ἴσ. ⁶⁷ In vulgato est, ᾧ.

Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐκλήσθησαν Ἰησοῦν, καὶ ἀντέλεγον τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες.

Παῦρος καὶ Βαρνάβας, εἰπόν· Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαλήσθαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἔπειθ' ἂν ἀποθῆσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

Ὅτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος· Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἰσχύτου τῆς γῆς.

Ἀκούοντα δὲ ἔθνη, ἔχαιρον καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον τεταγμένοι.

Εἶδες τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Ἐπιθυμίαν αὐτοῖς δευτέρας ἐνέβαλεν ἀκροάσεως, εἰπὼν τινα σπέρματα καὶ μὴ ἐπιλύσας· ὥστε αὐτοὺς ἀναρτῆσαι καὶ οἰκισαίαι ἑαυτῶ, καὶ μὴ χαυνότερους ἐργάσασθαι, τῷ πάντα ἄθρονον εἰς τὰς ἐκείνων βίβαι ψυχάς. Εἶπε γὰρ ὅτι, "Ἀφεις ἀμαρτιῶν ἡμῖν" ἀπήγγελλται· τὸ δὲ πῶς, οὐκ ἐδήλωσεν. Οὐκ ἐδάπτει δὲ αὐτοὺς εὐθὺς, ὅτι οὐκ ἦν καιρὸς. Μεταξὺ δὲ Σάββατον, ἀντι τοῦ, τὸ ἐσόμενον, ὡς σαφηνίζει κατω. Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐκλήσθησαν Ἰησοῦν.

Τοσαύτης τῆς βασκανίας ἡ τυραννίς· πολλοὶ γὰρ τήκονται καὶ ἀπολλύνται, ὅταν ἐτέρους εὐδοκιμοῦντας ἴδωσιν. Οἱ τοιαῦτοι δὲ, οὐ τῷ ἀδελφῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ δελήματι τοῦ Θεοῦ μάχονται. Ἐπειθ' ἂν ἀποθῆσθε. Ἴνα μὴ τις εὐλαβείας εἶναι νομίῃ τῷ, οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, διὰ τοῦτο κρῖνον εἶπεν, Ἀποθῆσθε αὐτὸν, καὶ τότε τὸ, στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὐκ εἶπε δὲ, καταλιμπάνομεν ὑμᾶς· ἀλλ' ὥστε δυνατὸν, φησί, καὶ ἐνταῦθα πάλιν σιραφῆναι. Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τουτέστιν, εἰς γνῶσιν τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ· καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐθνῶν, ἀλλὰ πάντων. Ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τεταγμένοι δὲ, οὐ κατ' ἀνάγκην. Ὅς γὰρ, φησί, προέγνω, καὶ προώρισε. Γένος μὲν οὖν τοῦ Κυρίου κατὰ σάρκα, κοινὴ μὲν ἅπαντα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· ἴδιον δὲ καὶ πελάζον, ὁ Ἰσραήλ. Ἐπειθ' ἂν τὸν πρὸς μὲν τὸν Ἰσραήλ παρεγένετο, τὰ δὲ ἔθνη διὰ τῶν ἀποστειλῶν ἐφώτισε, δέδωκά σε, φησί, τοῖτοις διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγεννημένην ἐπαγγελίαν· φωτῶ δὲ διὰ σοῦ τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παρέξω τὴν σωτηρίαν (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, ἕως ἰσχύτου τῆς γῆς), καὶ πέρας ἐπιθήσω ταῖς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγεννημέναις συνθήκαις. Τὴν γὰρ διαθήκην, συνθήκην οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν. Καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Κατὰ πρόγνωσιν μὲν οἱ τεταγμένοι εἰς ζωὴν, ἤγουν ἀφορισμένοι, οὗτοι ἐπίστευσαν, πλὴν οἰκείᾳ γνώμῃ καὶ προαιρέσει. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ πρόγνωσις, οὐκ ἀναίρεται τῆς ἡμετέρας βουλήσεως τὸ αὐτεξούσιον, ὅπου

VERS. 45. Visis autem turbis, Judæi repleti sunt æmulatione, et contradicebant iis, quæ a Paulo dicebantur, reclamantes ac maledicentes.

VERS. 46. Sed Paulus et Barnabas libertate lingue ut dicebant : Vobis necessarium erat primum exponi verbum Dei : sed quoniam rejicitis illud, et vosmet sempiterna vita indignos iudicatis, ecce convertimus nos ad exteras nationes.

VERS. 47. Nam ita nobis mandavit Deus : Posui te pro lumine gentium, ut saluti sis usque ad extremum terræ.

VERS. 48. Quæ audientes extera gentes, lætabantur, et magnifice loquebantur de verbo Domini : et crediderunt quotquot erant destinati vitæ æternæ.

Didisti Pauli prudentiam. Secundum illis injecit studium ac desiderium audiendi, cum proferret sermone quædam, quæ non exponebat : ut illos devinciret et conciliaret sibi, nec tumidiores et inflatiores efficeret, omnia simul in unum congesta animis eorum injiciendo. Dixit enim : Remissio peccatorum vobis annuntiatur ; sed quomodo non significavit. Cæterum non baptizavit eos statim : quia non erat tempus opportunum. Quod autem dicit, εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον, quod alioqui sonat, ad interjectum, et quod intercedebat Sabbatum, positum est pro εἰς τὸ ἐσόμενον Σάββατον, id est ad futurum Sabbatum, ut infra explanat. Videntes autem Judæi multitudines, repleti sunt æmulatione. Tanta invidiæ tyrannus est. Multi enim tabescent ac pereunt, cum viderint alios esse in pretio, et ob virtutes suas bene audire, et hominum sermone celebrari. Sed qui tales sunt, non modo cum fratre, verum etiam cum voluntate Dei pugnant. Sed quoniam rejicitis illud etc. Ne quis verecundiæ ac religionis esse putet, quod dicit : Vosmet sempiterna salute indignos iudicatis, idcirco primum dixit : Rejicitis illud : ac tunc : Convertimus nos ad exteras nationes. Non dixit autem : Relinquimus vos, sed ita, ut fieri possit, inquit, ut etiam illo rursus revertamur. Posui te in lumen gentium : hoc est ad cognitionem, quæ faciat ad salutem : et non simpliciter gentium, sed omnium, quoquot erant æternæ vitæ destinati. Destinati autem, non necessitate. Quos enim, inquit, ante cognoverat, etiam prædestinavit. Genus igitur Domini, quod ad carnem attinet, commune quidem est hominum natio universa : proprium vero et propinquum, gens Israelitica. Quoniam igitur ad Israeliticum quidem populum ipse venit, exteras vero nationes per apostolos illuminavit : Dedi te, inquit, his, propter eam, quæ majoribus eorum accidit, promissionem ; illuminabo autem per te reliquas gentes, et omnibus hominibus præbebo salutem ; hoc enim significat id quod dicit, ad extremum terræ, et

Variæ lectiones et notæ.

⁴⁵ In vulgato appositus est articulus, ἔ. ⁴⁶ δὲ, non est in manuscripto, ⁴⁷ τὸ, erat. ⁴⁸ Ἰσ. ὑμῖν ⁴⁹ Ἰσ. τοσαύτη. ⁵⁰ Videtur locus inutilis, ac desiderari, μόνον. ⁵¹ Ἰσ. κοινόν

hac deinceps comparate. Itaque tunc illud præcepit, quod vellet suam potentiam ostendere. Quid enim, dic mihi, est unam habere duntaxat tunicam? Quid igitur? si lavare hanc oportebat, an nudum oportebat circumire? aut domi desidero? Quid item? si vehemens algor intentus esset, aut frigus corpus invaderet, uri et tacere oportebat, et non loqui? neque enim illis ex adamante corpora confecta erant. *Et nesciebat rem veram esse, quæ facta erat per angelum: sed putabat se spectrum videre.* Nec mirum propter incredibilem earum rerum, quæ fiebant, **102** excellentiam et exsuperantiam. Immensa enim et fidem superans magnitudo signorum videntem attonitum reddit. At Petrus putabat se spectrum videre. Quanquam ipse se cinxerat et calciaverat, quomodo aliter affici potuisset?

VERS. 11. *Et Petrus ad se reversus, dixit: Nunc scio vere Dominum misisse angelum suum, et exmisisse me de manu Merodis, ac de omni expectatione plebis Judæorum.*

VERS. 12. *Reque secum considerata Petrus atque perpensa, acciecit ad arces Mariæ matris Joannis, cui cognomen erat Marcus: ubi erant multi congregati, qui precabantur.*

VERS. 13. *Cum pulsasset autem Petrus fores vestibuli, accessit auscultandi et sciscitundi gratia puella, nomine Rhode.*

VERS. 14. *Quæ ut agnovit vocem Petri, præ gaudio non aperuit vestibulum: sed intro sese proripiens, renuntiavit Petrum stare ante vestibulum.*

VERS. 15. *At illi ad eam dixerunt: Insanis. Illa vero affirmabat ita se rem habere. At illi dicebant: Angelus ejus est.*

VERS. 16. *Petrus autem pulsare pergebat. Cum autem aperuissent ostium, viderunt eum, et obstupuerunt.*

VERS. 17. *Cum autem mota manu eos silere jussisset, narravit eis quemadmodum Dominus eum de carcere eduxisset, ac dixit: Nuntiate Jacobo, et fratribus hæc, et egressus abiit in alium locum.*

VERS. 18. *Porro ubi dies illuxit, haud exigua trepidatio ac perturbatio erat inter milites, quoniam Petrus evasisset.*

Nunc scio vere. Nunc, inquit, cognovi, non tunc. Repentino, et quasi in unum temporis articulum collato gaudio angelus cum per undi volebat: ac postquam evaserat, ac liberatus erat, tunc primum sensu percipere illum quid sibi contigisset. *Reque secum considerata.* Quid est, συνιδών? id est ubi consideravit, cognovit et intellexit. Quia non simpliciter abire oportet: sed compensare et remunerari benefactorem. Joannes autem non utique erat ille, qui semper cum illis vivere consueverat. Nam idcirco etiam ejus apposuit insigne. Dixit enim: *Ejus qui cognominabatur Marcus.* Forsitan hic est Marcus evange-

ταξ, τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Τί γάρ, εἰπέ μοι, ἓνα χιτῶνα ἔχειν; Τί οὖν; Εἰ πλύνασθαι τοῦτον ἔδει, γυμνὸν ἐχρῆν περιεῖναι, ἢ οἴκοι ⁴¹ καθῆσθαι; Τί δέ; Εἰ κρυμδὸς ἐπετέθη ⁴² σφοδρὸς ἢ ψυχὸς κατέτινε τὸ σῶμα, τήκεσθαι ἔδει, καὶ μὴ φθέγγεσθαι; Οὐδὲ γὰρ ἀδαμάντινα αὐτοῖς σῶματα κατεσκεύατο. Καὶ οὐκ ἤδει ὅτι ἀληθὲς ἔστι τὸ γενόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἀλλ' ἐδόκει δρῆμα βλέπειν. Εἰκότως, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν γινόμενων· ὑπερβολὴ γὰρ σημεῖων, τὸν ὄρωντι ἐκπλήττει. Ὁ δὲ Πέτρος ἐδόκει δρῆμα βλέπειν· καί τοι αὐτὸς ζωσάμενος καὶ ὑποδισάμενος, τί ἕτερον ἐπαθεῖν ἔν;

B Καὶ ὁ Πέτρος γενόμενος ἐν αὐτῷ εἶπε· Νῦν οἶδα ἀληθῶς, ὅτι ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἀγγέλον αὐτοῦ, καὶ ἐξέλετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

Συνιδών τε ⁴³ Πέτρος, ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου, τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου· οὗ ἦσαν Ἰαννοὶ συναθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι.

Κρούσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ κυλῶνος, προσῆλθε παιδίσκη ὑπαικουσαί, ὀνόματι Ῥόδη.

Καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρῆς οὐκ ἤνοιξε τὸν κυλῶνα· εἰσδραμοῦσαι δὲ, ἀπήγγειλεν ἐστάναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ κυλῶνος.

C Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον· Μανθῆ. Ἦ δὲ δυσχρῆστο οὕτως ἔχειν. Οἱ δὲ ἔλεγον· Ἀγγέλος ⁴⁴ αὐτοῦ ἔστιν.

Ὁ δὲ Πέτρος ἐπέμνε κρούων. Ἀγοίξαντες δὲ, εἶδον αὐτὸν, καὶ ἐξέστησαν.

Κατασεύσας δὲ αὐτοῖς ⁴⁵ τῆ χειρὶ σιγῆν, διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ὁ Κύριος αὐτὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς· εἶπε δὲ· Ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ ἐξελθὼν, ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον.

Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἦν ταραχὸς οὐκ ὀλίγη ἐν τοῖς στρατιώταις, εἰ ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο.

D Νῦν οἶδα ἀληθῶς. Νῦν ἔγνω, φησὶν, οὐ τότε. Ἀθρόον ἠβούλετο τὴν ἡδονὴν αὐτῷ γενέσθαι ἀγγελος· καὶ μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναι, τότε τὴν ἀσθησὶν λαβεῖν. Συνιδών δέ. Τί ἐστὶ, Συνιδών; Ὅτι οὐχ ἀπίως ἀπελθεῖν δεῖ, ἀλλ' ἀμεψάσθαι τὸν εὐεργέτην. Ἰωάννης δὲ οὐκ ἐκεῖνος ἦν Ἰσως, ὁ αἰε αὐτοῖς συνών. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ παράσημον αὐτοῦ ἔθηκεν· εἶπε γάρ· Τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου. Τάχα οὗτός ἐστι Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής, δι' οὗ λέγουσιν ὅτι Πέτρος εὐαγγελισατο. Τὸ γὰρ Μάρκου εὐαγγέλιον Πέτρον λέγεται εἶναι. Πιθανὸς δὲ ὁ λόγος· ἐξ ὧν καὶ πρὸς αὐτὸν κατέμενον ὁ τε Πέτρος καὶ οἱ λοιποί. Ἀπὸ

Variae lectiones et notæ.

⁴¹ Ἰσ. οἴκοι. ⁴² Ἰσ. ἐπετάθη. ⁴³ In vulgato post συνιδών τε, non est, ὁ Πέτρος. ⁴⁴ In vulgato est, ὁ ἄγγελος. ⁴⁵ αὐτὸς, erat.

τῆς χαρῆς οὐκ ἦνοιξε. Ὅρα δὲ παιδίσκης εὐλό-
 βιαν. Ἀπὸ τῆς χαρᾶς, φησιν, οὐκ ἦνοιξε. Καλῶς
 δὲ τοῦτο γέγονεν, ἵνα μὴ ἐκείνοι ἐκπλαγέντες εὐ-
 θύως ἰδόντες, ἀπιστήσωσιν ὅπου καὶ τούτου γενο-
 μένου, ἀνένευσαν· ἵνα δὲ αὐτῆ τὰ εὐαγγέλια κομι-
 σθῆται, ἴσχυσεν. *Οἱ δὲ ἔλεγον* 46· Ἄγγελος αὐτοῦ
 ἔστι. Τοῦτο ἀληθὲς ὅτι ἕκαστος ἄγγελον ἔχει. Παντὶ
 γὰρ πεπιστευότι εἰς τὸν Κύριον, ἄγγελος παρε-
 δρέυει, ἐὰν μήποτε ἡμεῖς αὐτὸν ἐκ τῶν πονηρῶν
 ἔργων ἀποδιώξωμεν. Ὡς γὰρ τὰς μελίσσας φυγα-
 δεύει καπνὸς, καὶ τὰς περισσεύρας ἐξελαύνει δυσω-
 δία, οὕτως καὶ τὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἄγγελον ἢ πολὺ-
 δακρυς καὶ θυσιῶδης ἀφίστησιν ἁμαρτία. Ἐκείνοι
 δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ καιροῦ προσεδόκησαν. Φησὶ γὰρ,
 ὅτι, Ὅπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ
 ἔμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ὅπου δὲ ὁ
 Χριστὸς, ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀρχαγγέλους· καὶ τὰς
 ἄλλας δυνάμεις. *Εἶπε δὲ*· Ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ
 καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Πῶς οὐκ ἔστι κενόδοξος·
 οὐ γὰρ εἶπε, τοῖς ἀπανταχοῦ δῆλα ταῦτα ποιήσατε,
 ἀλλὰ, τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ ἐξελεύσθη εἰς
 ἕτερον τόπον. οὐ γὰρ ἐπέραξε τὸν Θεόν, οὐδὲ εἰς
 πειρασμοὺς ἀνέβαλεν 47 ἑαυτὸν. Τοῦτο δὲ οὐκ εἶπεν
 ὁ ἄγγελος· ἀλλὰ τὸ οἱ ἢ ἀποστήσαι, καὶ νυκτὸς
 ἐξαγαγεῖν, ἔδωκεν ἐξουσίαν ἀναχωρῆσαι· ἐπεὶ κακέι-
 νοι ὅτε 48 ἐκελεύσθησαν ἐποιήσαν. *Εἰσαλθόντες,*
 φησὶ, λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ.

lista : per quem aiunt Petrum Evangelium edidisse.
 Nam Marci Evangelium dicitur esse Petri. Atque
 hæc opinio probatur, ac verisimilis sit etiam ex eo,
 quod et Petrus, et reliqui discipuli apud eum mor-
 rabantur. *Præ gaudio non aperuit.* Vide autem
 puellæ reverentiam ac pietatem. *Præ gaudio, in-*
quit, non aperuit. Ac recte id ab illa factum est, ne
 103 illi statim illo viso attoniti, fidem non habe-
 rent : quandoquidem etiam hoc facto se credere ne-
 gabant. Hæc autem festinabat, ut ob lætum nuntium
 præmium ferret. *At illi dicebant : Angelus ejus est.*
 Hoc verum est. Nam angelum habet unusquisque :
 quicumque enim in Dominum crediderit, ei ange-
 lus assidue præsto est, nisi nos improbis facino-
 ribus nostris eum a nobis abigamus ac fugemus.
 Ut enim funus apes fugat, et columbas malus odor
 expellit, ita etiam lacrymabile ac fœtidum pecca-
 tum angelum vitæ nostræ abalienat a nobis, ac pel-
 lit. Illi vero hoc ita esse sperabant ab illo temporis
 articulo et statu conjecturam facientes. Ait enim
 Christus : *Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine*
meo, illic sum in medio eorum 45. Ubi autem est
 Christus, necesse est etiam esse archangelos, et
 cæteras potestates. *Dixit autem : Nuntiate Jacobo*
et fratribus hæc. Quam non est vanæ gloriæ affe-
 ctator ! Non enim dixit : Nota hæc facite omnibus,
 qui ubique sunt, sed *fratribus.* *Et egressus perrexit*
in alium locum. Non enim Deum tentabat, neque in
 tentationes semetipsum injiciebat. Hoc autem non
 dixerat angelus, sed quod silentio discedebat : quod noctu
 eduxerat : his rebus dedit ei potestatem ac
 facultatem recedenti. Nam et illi quod jussi erant, fecerunt. *Ingressi, inquit, in templum, loquimini po-*

Ἡρώδης δὲ ἐκίχησας αὐτὸν, καὶ μὴ εὐδῶν, C
 ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι·
 καὶ κατελθὼν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Καισάρ-
 ρειαν διέτριβεν.

VERS. 19. *At Herodes cum requisisset eum, et non*
invenisset, quæstione habita de custodibus, jussit
eos abduci ad supplicium : et cum descendisset de Ju-
daea Cæsaream, illic commoratus est.

Ἦν δὲ Ἡρώδης 49 θυμομαχῶν Τυρλοῖς καὶ Σι-
 δωνίοις. Ὁμοθυμαδὸν δὲ παρήσαν πρὸς αὐτὸν,
 καὶ κλισαντες Βλαστον 50 τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος
 τοῦ βασιλέως, ἠτούντο εἰρήνην, διὰ τὸ τρέφει-
 σθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς.

VERS. 20. *Erat autem Herodes insensus Tyriis,*
et Sidoniis. At illi uno animo atque consensu vene-
runt ad eum, et per Blastum cubiculo regis praposi-
tum, quem sibi conciliaverant, petebant pacem, pro-
pterea quod regio illorum aleretur fructibus agrorum
regiæ dittonis ad se importari consuetis.

Ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι. Δυνατὸν ἦν τῷ Θεῷ
 μετὰ τὸν Πέτρον κακέινους διεξελέσθαι· ἀλλ' εἰ καὶ
 τοὺς στρατιώτας ἐξήγαγεν ὁ ἄγγελος μετὰ τοῦ Πέ-
 τρου, ἐνομήθη ἂν φυγὴ εἶναι ἐν πράγματι. Μᾶλλον
 δὲ αὐτὸν ἐλύπει τὸ ἐκπαχθῆναι, ὡσπερ ὑπὸ τῶν
 Μάγων τὸν πάππον αὐτοῦ ἀπαχθῆναι, μᾶλλον
 ἐποίησε διακρίεσθαι, καὶ καταγέλαστον εἶναι. Ἦν δὲ
 Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρλοῖς καὶ Σιδωνίοις. Οὐ
 μικρὸν τοῦτό ἐστι τὸ μνησθῆναι αὐτὸν ταύτης τῆς
 ἱστορίας, πῶς εὐθύως ἐπῆλθεν ἢ δίχη καὶ κατέλαβεν
 αὐτόν.

Jussit eos abduci ad supplicium. Poterat Deus una
 cum Petro etiam illos eximere : verum si etiam ini-
 lites angelus una cum Petro eduxisset, fuga
 fuisset illa res gesta existimata. Sed magis ille
 dolebat, quod sibi illus esset, quemadmodum
 avum ejus magis quasi dissecabat atque torquebat,
 et ridiculum efficiebat, quod a Magis esset decep-
 tus. *Erat autem Herodes insensus Tyriis et Sidoniis.*
 Non parva res hæc est, quod meminit hujus histo-
 riæ, ut statim pœna supervenerit, et illum invaserit.

Ταυτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρώδης ἐνδυσόμενος 51

VERS. 21. *Constituta autem die, Herodes veste re-*

46 Matth. xviii, 20.

Variæ lectiones et notæ.

46 Marg. Ὅρα Βασιλείου. 47 Ἰσ. ἐνέβαλλεν. 48 Ἰσ. ὁ τι. 49 In vulgato est, ἔ Ἡρώδης, et Σιδωνίοις.
 50 In vulgato est, Βλαστὸν. 51 In vulgato es, ἐνδυσόμενος.

gali indutus, ac sedens pro tribunali, concionem habebat ad illos.

VERS. 22. *At populus acclamabat, Vox dei et non hominis.*

104 VERS. 23. *Extemplo autem percussit eum angelus Domini, propterea quod non tribuisset honorem et laudem Deo, et crosus a vermibus exspiravit.*

VERS. 24. *Porro verbum Dei crecebat et multiplicabatur.*

Veste regali indutus. Josephus dicit Heroden indutum veste, quæ tota ex argento admirabili textura confecta fuisset, in theatrum prodissse, incipiente et illucescente die : ubi primis solarium radiarum immissionibus argentum illustratam mirandum in modum refulgebat, terribilem quemdam et intuentibus horrendum emittens splendorem, ac statim adulatōres illum deum appellabant, acclamantes : Propitius sis : etai te hactenus ut hominem reveriti sumus, attamen deinceps te natura humana majorem esse confitemur. Vide quales illi erant adulatōres, atque etiam vide apostolorum animi magnitudinem. Quem enim integra natio ita colebat, hunc illi contemnebant, et quæsi conspuebant. Atqui si illi, dicat aliquis, clamabant, quid ad hunc? Quia probabat vocem, quia se dignum illa adulatione putabat. Per hunc autem maxime illi, qui ita temere adulabantur, docentur et emendantur : ac utrique quidem supplicio digni erant, sed quoniam iudicii tempus non erat, ille qui culpæ maxime erat affinis, punitur. Quod si ille, quod audire sustinisset, *Vox Dei et non hominis*, tametsi nihil dixerat, eas pœnas dedit : multo majori merito Christus, nisi ipse esset Deus, pœnas dedisset quæ semper dicebat : *Verba hæc non sunt mea, et, Angeli mihi ministrant.*

VERS. 25. *Barnabas autem et Saulus perfuncti ministerio, ab Hierosolymis Antiochiam reversi sunt, assumpto secum etiam Joanne, cui cognomen fuit Marcus.*

CAPUT XIII.

VERS. 1. *Erant autem quidam in Ecclesia, quæ erat Antiochiæ, prophætæ et doctores, Barnabas videlicet, et Simeon, qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis, præter hos Manahen, qui erat una cum Herode tetrarcha educatus, et Saulus.*

Adhuc Barnabæ primum mentionem facit. Paulus enim nondum erat clarus : nondum ullum fecerat signum. Notandum est autem et Paulum et Barnabam cum prophetis collocatos, et comparatos esse. Præter hos Manahen, qui erat cum Herode tetrarcha educatus. Ecce mores uniuscujusque; verum quam a pueritia acceperant educationem, non uterque retinuit. Vide enim, ut Herodes quidem pessimus fuerit : Manahen autem, qui una cum hoc educatus fuerat, tantum ab illo mutatus est, ut etiam munus prophetiæ consecutus sit.

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ *Videtur desiderari, ἀνθρωπίνως.* ¹² *In exemplari Lutetiæ edito est, ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἀντιόχειαν, quam lectionem sequor ac veram esse puto.* ¹³ *In vulgato est, Σίμων καλούμενος.* ¹⁴ *Kurivatos, erat.*

ἑσθῆτα βασιλικῆν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος ἐδημηγῶρει πρὸς αὐτούς.

Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει· Φωνὴ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου.

Παραρῆμα δὲ ἐπέταξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου, ἀπὸ ὧν οὐκ ἔδωκε δόξαν τῷ θεῷ, καὶ γινόμενος σκυληκώδης, ἐξέφυγεν.

Ὁ δὲ λόγος τοῦ θεοῦ ἤδξασε καὶ ἐπληθύνετο.

Ἐνδυσάμενος ἑσθῆτα βασιλικῆν. Ἰώσηπος λέγει, ὡς ὁ Ἡρώδης στολὴν ἐνδυσάμενος ἐξ ἀργυρίου πεποιημένην πλάσας, ὡς θαυμάσιον ὄφην εἶναι, παρῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας· ἔβηταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἄργυρος καταυγασθεῖς, θαυμασίως ἐπίσπιλθε μαρμαρυγῶν τι φοβερόν, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτινίζουσι φρικῶδες· εὐθύς τε οἱ κόλακες, θεὸν προσηγόρευον· Ἐδμενῆς τε εἰης, ἐπιλέγοντες· εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἀνθρώπων ἐφοδῆθμεν· ἀλλὰ τούτων οὐδὲν, κρείττονά σε τῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν. Ὅρα πῶς κόλακες ἦσαν ἐκεῖνοι· ὅρα δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ φρόνημα. Ὅν γὰρ ἔθνος ἄλλοκληρον οὕτως ἐθεράπευσε, τοῦτον οὗτοι διέπτυνον. Καὶ μὴν, εἰ ἐκεῖνοι, φησὶν, ἰδόντες, τί πρὸς τοῦτον; Ὅτι κατεδέξατο τὴν φωνὴν, ὅτι ἄξιον αὐτὸν ἐνόμισαν εἶναι τῆς κόλακείας. Διὰ τοῦτου δὲ μάλιστα ἐκεῖνοι παιδαῖονται οἱ κόλακεύοντες εἰκῆ. Ἀμφότεροι μὲν οὖν ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας· ἀλλ' ἐπὶ κρίσεως οὐκ ἴσται καιρὸς, ὁ μάλιστα ὑπεύθυνος κολάζεται. Εἰ δὲ οὗτος ἀκούσας ὅτι· Φωνὴ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου, καίτοι μηδὲν εἰπὼν, τοιαῦτα ἐπαθε· πολλῶ μᾶλλον ὁ Χριστὸς, εἰ μὴ θεὸς ἦν αὐτός; ἀεὶ λέγων, ὅτι, *Τὰ ῥήματα ταῦτα οὐκ ἔσται ἐμὰ· καὶ, Ἄγγελοι μοι ὑπηρετοῦσιν.*

Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ἐπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, κληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ τὸν Ἰωάννην τὸν ἐκκληθῆντα Μάρκον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

Ἦσαν δὲ τινες ἐν Ἀντιόχειᾳ κατὰ τὴν ὁδὸν Ἐκκλησιῶν, προφηταὶ καὶ διδασκαλοὶ, ὅτε Βαρνάβας καὶ Συμεὼν ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηναῖος, Μανασὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ σύντροφος, καὶ Σαῦλος.

Ἐτι Βαρνάβαν πρῶτον μνημονεύει· οὕτως γὰρ Παῦλος ἦν λαμπρός· οὕτως σημεῖον ὁδῶν εἰργάσατο. Σημειωτόν δὲ ἐστὶ καὶ Παῦλος καὶ Βαρνάβας μετὰ τῶν προφητῶν κατατάγησαν. Μανασὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ σύντροφος. Ἰδοὺ ὁ τρόπος ἐκείνου, οὐχὶ ἢ ἐκ παιδὸς ἀνατροφή σώζει. Ἐλίπε γὰρ πῶς ὁ μὲν Ἡρώδης κἀκείνος ἦν· ὁ [δὲ] τοῦτου σύντροφος Μανασὴν τοσοῦτον μετεβλήθη, ὅτι καὶ προφηταῖς ἠξιώθη.

Αιτουροῦντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ τῇ Α
στευόντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀγορί-
cates δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς
τὸ ἔργον ὃ προσέβληται αὐτοῖς.

Τότες νηστειάσαντες καὶ προσευξάμενοι καὶ
ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλευσαν.

Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύ-
ματος τοῦ ἁγίου, κατήλθον εἰς τὴν Σαλεύκιαν,
κάκειθεν δὲ ἀπέπευσαν εἰς Κύπρον⁹².

Καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμίῳ, κατήγγελλον⁹³
τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν
Ἰουδαίων· εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην.

Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρον
ἄνδρα⁹⁴ τινὰ μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαίων,
ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς⁹⁵,

Ὅς ἦν οὖν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ, ἀν-
δρὶ συνετῷ. Οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν
καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ
Θεοῦ.

Ἀρτίστοτο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος (οὗτω
γὰρ μετονομαζέσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ), ζητῶν
διασπρέφαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως.

Τί ἐστι, Αἰτουροῦντων; Τουτίστι, κηρυττόντων.
Τὸ δὲ Ἀγορίσατέ μοι εἰς τὸ ἔργον, ἀντὶ τοῦ, εἰς τὴν
ἀποστολήν. Ὑπὸ τίνων δὲ χειροτονεῖται; Ὑπὸ Αου-
κίου καὶ Μαναῆν· μᾶλλον δὲ, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος·
χειροτονεῖται δὲ, ὥστε μετ' ἐξουσίας κηρύττειν. Πῶς
οὖν αὐτό; φησιν· Οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀν-
θρώπων; Ὅτι οὐκ ἄνθρωπος αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐδὲ
προσηγάγετο. Οὐχ ὡς ἔτυχε δὲ χειροτόνου τοὺς
διακόνους, ἀλλὰ προνησταύοντες καὶ εὐχόμενοι. Ἐπ-
έθηκαν δὲ τὰς χεῖρας; αὐτοῖς, ὡς ἐκ τούτου στοχάζε-
σθαι, ὅτι τὸν τοῦ διακόνου βαθμὸν διὰ τῆς ἐπιγνο-
μένης χειροθεσίας ὑπερέδρασαν. Ἐν Σαλευκίᾳ δὲ οὐ
διατρέθουσιν, εἰδότες ὅτι ἀπὸ τῆς γειτονίας πόλεως
ἐκαρπώσαντο ἂν πολλὴν τὴν ὠφέλειαν· ἀλλὰ πρὸς
τὰ κατεκείοντα σκαυδοῦσιν. Οὗτος (ὁ ἀνθύπατος)
προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζή-
τησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Τὸ θαυμα-
στὸν τοῦ ἀνθυπάτου, ὅτι καὶ προκατειλημμένος⁹⁶
γὰρ⁹⁷ ἐκαίη τῇ μαγίᾳ, ἤθελεν ἀκοῦσαι τῶν
ἀποστόλων. Ὅρα δὲ καὶ τὸν μάγον, ὅτε μὲν τοῖς
ἄλλοις ἐκήρυττον, οὐ σφόδρα ἀγανακτοῦντα· ἀλλ' ὅτε
τῷ ἀνθυπάτῳ προσέειπεν.

Vide autem etiam magum, quando aliis prædicabant, non vehementer indignantem: sed quando
ad proconsulem accedebant.

Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς Πνεύμα-
τος ἁγίου, καὶ ἀπεισίας εἰς αὐτόν,

Εἶπεν· Ὁ κλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης
ῥαδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιο-
σύνης, οὐ καύση⁹⁸ διασπρέφω τὰς ὁδοὺς Κυρίου
τὰς εὐθείας;

Καὶ νῦν ἴδων χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σέ⁹⁹, καὶ εἶδη
τυφλός, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Παρι-

105 Vers. 2. Ministrantibus autem illis Domino
et jejunantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate
mihi Barnabam et Saulum in opus, ad quod advo-
cavi illos.

Vers. 3. Tunc cum jejunassent, precati essent, et
manus illis imposuissent, dimiserunt eos.

Vers. 4. Et illi quidem, emissi a Spiritu sancto,
descenderunt Seleuciam, atque inde navigaverunt in
Cyprum.

Vers. 5. Et cum venissent Salaminem, annuntia-
bant verbum Dei in synagogis, et conventiculis Ju-
dæorum: habebant autem etiam Joannem ministrum.

Vers. 6. Et cum peragrassent insulam usque ad
Paphum, reperiunt virum quemdam magum pseudo-
prophetam Judæum, cui nomen erat Barjesus,

Vers. 7. Qui erat cum proconsule Sergio Paulo
viro prudente. Hic, accersitis Barnaba et Saulo, de-
siderabat audire verbum Dei.

Vers. 8. Resistebat autem illis Elymas magus
(sic enim interpretatur nomen ejus), quærens avertere
proconsulem a fide.

¶ Quid est, quod dicit λαιτουροῦντων? Id sonat
ministrantibus, operam dantibus, operantibus, mu-
nus suum obsecantibus, hoc est, κηρυττόντων, id est
prædicantibus. Quod autem dicit, Segregate mihi
ad opus: ad opus, posuit, pro, ad apostolatium. Sed
a quibus ordinatur? ab Lucio et Manahene: imo
vero a Spiritu sancto. Ordinatur autem, ut cum
auctoritate et potestate prædicaret. Qui igitur ipse
Paulus ait, non ab hominibus, neque per homines?
quia homo illum non vocavit neque ascivit. Non
autem simpliciter et sors obtulere ordinabant
diaconos, id est ministros, sed ante jejunantes et
precentes. Imposuerunt autem eis manus, ut ex hoc
conjecteretur illos per eam, quæ post jejunium et
preces administrari solebat, manus impositionem,
diaconi gradum supergressos esse. Porro Seleuciæ
non morantur, sciebant enim illos a finitima civi-
tate magnam percipere posse utilitatem: sed ad
urgentia festinant. Hic proconsul, accersitis Barnaba
et Saulo, desiderabat audire verbum Dei. Hoc mira-
bile fuit in proconsule, quod etiam præoccupatus
D ab illo magicis præstigiis, apostolos audire volebat.

Vers. 9. Saulus autem, qui etiam Paulus vocatus
est, repletus Spiritu sancto, et intuitus in illum,

Vers. 10. Dixit: O plene omni dolo, et omni
106 fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ,
annon desines rectas Domini vias pervertere?

Vers. 11. Et nunc ecce manus Domini super te,
et eris cæcus non videns solem usque ad certum

Varie lectiones et notæ.

⁹² In vulgato est, κάκειθεν δὲ ἐπέπευσαν εἰς τὴν Κύπρον. ⁹³ In vulgato est, κητήγγελλον. ⁹⁴ In vulgato desideratur, ἄνδρα. ⁹⁵ In manuscripto est, Βαριησοῦν. ⁹⁶ Προκατειλημμένος, erat. ⁹⁷ Ἰσ. ὑπ'. ⁹⁸ In vulgato est, καύη. ⁹⁹ In vulgato est, ἡ χεῖρ τοῦ Κυρίου ἐπὶ σε.

tempus. Atque e vestigio caligo et tenebræ ceciderunt super eum, et circumiens quærebatur qui se manu ducerent.

VERS. 12. Tunc proconsul factum illud conspicatus credidit, et attonitus doctrinam Domini admirabatur.

Saulus autem, qui etiam, etc. Hic nomen ejus una cum ordinatione mutatur. Mutavit autem nomen, ut ne hac quidem parte apostolis inferior esset, sed quod princeps discipulorum præcipuum et eximium habuit, hoc etiam ipse adipisceretur, et majoris familiaritatis conciliandæ nancisceretur materiam et occasionem. *O plene omnis fraudis.* Cui nihil fraudis deest, inquit. Recte autem dicit, *omnis doli et fraudis*: simulator enim erat et mendax. Filium autem eum dicit diaboli: opus enim illius faciebat. Non nobiscum, inquit, bellum geris, neque nos oppugnans: sed vias Domini rectas pervertis. *Et eris cæcus non videns solem usque ad certum tempus.* Quo ipse signo adductus est ad fidem, hoc etiam illum voluit adducere. Non igitur pœna erat, sed sanatio. Modo non enim dicebat: Non ego facio, sed Dei manus. Quod autem dicit: *Ad certum tempus*, non punientis erat verbum, sed convertentis. Nam si punientis fuisset, perpetuo cæcum illum fecisset: nunc vero non hoc, sed *ad certum tempus* ait, dans sententiæ, ut terminum finemque in sese haberet, luminis recuperationem, si mores in melius mutasset et emendasset. *Et circumiens quærebat qui se manu ducerent.* Certum signum cæcitatæ erat, quod quærebat qui se manu ducerent. Oportebat autem eum, quem antea magicæ suæ prestigie detulerant et accusaverant, hac pœna castigari et emendari: quemadmodum nimirum etiam magi a pustulis castigati et emendati sunt.

VERS. 13. Porro cum Paulus cum suis Papho solvisset, venit Pergam Pamphylie: Joannes autem cum discessisset ab illis, reversus est Hierosolymam.

VERS. 14. Ipsi vero transgressi a Perga, pervenerunt Antiochiam Pisidiæ, et ingressi synagogam die Sabbatorum, consederunt.

VERS. 15. Post recitationem autem legis et prophetarum, principes Synagogæ miserunt ad eos, qui verbis eorum diceret: *Viri fratres, si quam habetis orationem plebis appellandæ, et adhortandæ causâ compositam, pronuntiate.*

107 Joannes autem. Joannes, qui vocabatur Marcus, a Palæstina usque ad Pergam Pamphylie, comes illis fuerat in evangelico cursu: deinde apostolis vehementi ac strenuo cursu contendentibus, et animo immobili atque constanti se adversus certamina irmanibus, Marcus utpote homo torpidus, nec animo satis firmo ad tantum cursum, et ad ea quæ

Α χροῖμα δὲ ἔκασεν ἑπ' αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος, καὶ περιώρων ἐζήτει χειραγωγούς.

Tòτε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονός, ἐκίστηεν, ἐκπλητέομενος τῇ διδασχῇ τοῦ Κυρίου.

Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος. Ἐνταῦθα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀμείβεται μετὰ τῆς χειροτονίας. Μετωνόμασι δὲ αὐτὸν, ἵνα μὴ δὲ ταύτῃ τῶν ἀποστόλων ἑστων ἔχη· ἀλλ' ὅπερ ἔσχη ὁ κορυφαῖος ἐξαιρετὸν τῶν μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτήσεται καὶ κλεινοῦς οἰκειώσεως ὑπόθεσιν λάβῃ. Ὁ πλήρης παντός δόλου. Ὅθεν ἠλλείπων, φησί. Καλῶς δὲ εἶπε· Παντὸς δόλου ὕπεκρίνετο γάρ. Ὑβὴν δὲ φησὶν αὐτὸν διαβόλου· τὸ γὰρ ἔργον ἐκείνου ἔπραττεν. Οὐχ ἡμῖν πολεμεῖς, φησὶν, οὐδὲ μάχη, ἀλλὰ τὰς ὁδοὺς Κυρίου διαστρέφεις τὰς εὐθείας. Καὶ ἔση τυφλός, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Ἡ αὐτὸς προσήθη σημεῖον, τούτῳ καὶ αὐτὸν ἠβουλήθη προσεγγεῖν. Οὐκ ἔρα τιμωρία ἦν, ἀλλ' ἰασίς. Μονονοῦχι γὰρ εἴγει· Οὐκ ἐγὼ ποιῶ, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χεῖρ. Τὸ δὲ ἄχρι καιροῦ, οὐ κολάζοντος ἦν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἐπιστρέφοντος. Εἰ γὰρ κολάζοντος ἦν, διαπαντὸς ἂν αὐτὸν ἐποίησε τυφλόν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς καιρόν. Ἴνα τὸν ἀνθύπατον κερδάσῃ, ἄχρι, φησὶ, καιροῦ ὅριον τῇ γνώμῃ διδοῦς ἐν αὐτῇ ἔχειν τοῦ φωτὸς τὴν ἀπόληψιν, τὸν τρόπον μεταβάλλουσαν πρὸς τὸ βέλτιον. Καὶ περιώρων ἐζήτει χειραγωγούς. Τεκμήριον τῆς τυφλότητος, τὸ χειραγωγούς ζητεῖν. Ἐχρῆν δὲ τὸν προκατηγγελλέμενον τῇ μαγίᾳ αὐτοῦ, ταύτῃ τῇ τιμωρίᾳ παιδευθῆναι· ὅσπερ οὖν καὶ οἱ μάγοι ὑπὸ τῶν φλυκτιδῶν ἐπαιδεύοντο.

Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάννης δὲ, ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα.

Αὐτοὶ δὲ διελεύοντες ἀπὸ τῆς Πέργης, παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πεισιδίας, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ἐκάθισαν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτούς, λέγοντες· ἄδελφοι, εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν, λέγετε.

Ἰωάννης δὲ. Ἰωάννης ὁ καλούμενος Μάρκος ἦν συνοδοιπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι Πέργης τῆς Παμφυλίας· εἶτα τῶν ἀποστόλων εὐτόνων κεχημένων τῷ δρόμῳ, καὶ ἀκαμπεῖ τῇ ψυχῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἐπιζοιμένων, Μάρκος, ὡς ἄνθρωπος ναρκήσας, καὶ μὴ εὐτόνων πρὸς τὸν δρόμον τὸν τοσοῦτον καὶ πρὸς τοὺς ἐν

Variæ lectiones et notæ.

ἢ In vulgato est, ἐπέπεσον. ἢ In vulgato est, ἐκπλητέομενος ἐπὶ τῇ διδασχῇ τοῦ Κυρίου. ἢ Ἰσ. κτήσεται. ἢ ὑπέστρεψεν, erat. ἢ In vulgato non est ista distinctio post, Πέργης. ἢ In vulgato est, Πισιδίας.

ἐκίστη πόλει ἀνακύπτοντας ἀγῶνας καὶ κινδύνους καὶ μάχας, ἀποταξάμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ἐπανῆλθε πρὸς τὴν Παλαιστίνην, οὗ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενος, ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πολλῶν, ὡς βεβρῦν παραιτησάμενος. Ἐπανῆλθε δὲ πάλιν Παῦλος καὶ Βαρνάβας, καρποῦς εὐσεβείας γέμοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίαν, τὴν τῶν ἐθνῶν ἐπισεροφὴν καὶ μετάνοιαν. Πάντων οὖν ἐπαινούντων τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι, ὁ Μάρκος λυπηθεὶς, ἐπλήγη τὴν ψυχὴν· καὶ ἴσως ἐνενόησεν, ὅτι εἰ ἡμῶν κοινωνὸς τῶν ἀποστόλων, ἐγενόμην ἀν ἄρτι κοινωνὸς καὶ τῶν ἐπαίμων· καὶ ἐβουλεύσατο συνεξελθεῖν τοῖς ἀποστόλοις εἰς τὸ κήρυγμα. Καὶ ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Πάλιν εἰς Πέργην ἀνατρέγουσιν. Ἐπὶ γὰρ τὴν μητρόπολιν ἠπειχόντο τὴν Ἀντιόχειαν. Καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς ἡμέρας τῶν Σαββάτων, ἐκάθισαν. Εἰς τὰς συναγωγὰς ἐν σχήματι Ἰουδαίων εἰσῆσαν, ὥστε μὴ πολεμῆσθαι μηδὲ ἐλαύνεσθαι· καὶ οὕτω τὸ πᾶν κατώρθουν.

Ἀναστὰς δὲ Παῦλος καὶ καταστεισας τῇ χειρὶ, εἶπεν· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, καὶ οἱ ὀφιοῦμενοι τὸν Θεόν, ἀκούσατε·

Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὴν Λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ μετὰ βραχίονος ὕψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς.

Καὶ ὡς τεσσαράκοντα ἔτη ἠγρόνον, ἐτροφοπόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν τῇ Χαναάν, κατεκληρονόμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν.

Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἑτεσὶ τετρακοσίοις καὶ πενήκοντα, ἔδωκε κριτὰς, ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου.

Κάκειθεν ἠτήσαντο βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν Σαούλ υἱὸν Κίς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμίν, ἔτη τεσσαράκοντα.

Καὶ μεταστῆσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα. ὃ καὶ εἶπε μαρτυρησῆς· Ἐὔρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου.

Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦν,

Προκηρύξαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μετανόιας τῷ Ἰσραὴλ.

Ἀναστὰς δὲ Παῦλος· Ἐνταῦθα πρῶτον κηρύττει Παῦλος, καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν· Ἐνθα μὲν ἦν κατεσπαρμένος ὁ λόγος, παρατρέχει· ἔπειθα δὲ οὐδεὶς ἦν, ἐνδιατρίβει, καθὼς αὐτὸς φησι γράφων· οὕτως δὲ φιλοτιμούμενος εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη ὁ Χριστός· Ὅρα δὲ καὶ τὸν Βαρνάβαν παραχω-

A in quaque civitate existerent certamina, pericula, ac praelia subeunda, cum renuntiasset cursui apostolorum, reversus est in Palaestinam, non abnegato Christo, sed cursu ingenti, utpote sibi gravi, recusato. Redierunt item rursus Paulus et Barnabas, onusti fructibus pietatis, et Ecclesiae, quae Hierosolymis erat, annuntiantes quemadmodum exterarum nationes conversae essent, et ad sanitatem rediissent. Omnibus igitur Paulum et Barnabam laudantibus ob res bene gestas, Marcus anxius ac dolens animo, percussus est: ac forsitan ejusmodi cogitationes animum ejus subibant, quod si socius cursus fuisset et laboris apostolorum, potuissem in praesentia etiam laudis eorum particeps esse: et statuerat una cum apostolis ad munus praedicationis exire. Et venerunt Pergam Pamphyliarum. Rursus Pergam recurrunt. Nam ad metropolim festinabant Antiochiam. Et ingressi synagogam die Sabbatorum consederunt. In synagoga in habitu Judaeorum intrabant, ne oppugnarentur et exigenter: atque ita omnia bene gerebant.

VERS. 16. Cum surrexisset autem Paulus, et tenu silentium indixisset, dixit: Viri Israelitae, et qui timetis Deum, audite:

VERS. 17. Deus populi hujus elegit patres nostros, et exaltavit populum, cum essent inquilini in terra Aegypto, et supra brachio excelso eduxit illos ex ea.

VERS. 18. Ad spatio circiter annorum quadraginta cibum praebens illis toleravit eos in solitudine.

VERS. 19. Et cum delevisset nationes septem in terra Chanaan, sorte divisit eis agros illorum.

VERS. 20. Ac postea annis circiter quadringentis quinquaginta dedit iudices usque ad Samuelem prophetam.

VERS. 21. Exinde postulaverunt regem, et dedit eis Deus Saulem filium Cisi, virum de tribu Benjaminis, qui regnavit annos quadraginta.

VERS. 22. Et cum illum amovisset, excitavit eis Davidem qui regnaret, cui etiam pro testimonio dixit: Nactus sum Davidem filium Jessae, virum qui mihi cordi est.

VERS. 23. Hujus ex semine Deus, 108 prout promiserat, eduxit Servatorem Jesum.

VERS. 24. Cum ante Joannes praedicaasset ante faciem introitus ejus baptismi penitentiae Israel.

Cum surrexisset autem Paulus. Illic primum praedicaat Paulus, ac vide ejus prudentiam. Ubi quidem semen verbi Dei sparsum erat, praetercurrit: ubi vero nullum verbi Dei semen dejectum erat, illic commoratur, quemadmodum ipse scribens ait: atque ita cupiens Evangelium praedicae, non ubi nomina-

Variae lectiones et notae.

⁶⁶ In vulgatis nonnullis ante, φοβούμενοι, interponuntur dictiones duae, scilicet, ἐν ὑμῶν. ⁷⁰ In vulgato est, τεσσαράκοντα ἔτη. ⁷¹ In exemplari vetusto manuscripto est, ἐτροφοπόρησεν αὐτοὺς, id est cibos et alimenta praebuit illis; in vulgatis ἐτροφοφόρησεν αὐτοὺς, id est, « mores eorum toleravit, vel sustinuit. » Est autem utraque dictio nova, et apud Graecos minus usitata. ⁷² In vulgatis adjiciuntur haec verba, δὲ ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. ⁷³ Σωτῆρα est in manuscripto: sed male. Existimo autem notis scriptum fuisse, Σωτῆρα Ἰησοῦν, sicuti est in vulgatis. ⁷⁴ οὕτως, erat.

nis erat Christus. Animadvertite autem etiam Barnabam cadere Paulo, (quemadmodum etiam Petro Ioannes ubique cedit) quanquam venerabilior erat, quam ille: verum communem utilitatem spectabant. *Deus populi hujus elegit patres nostros.* Antiquarum repetita memoria rerum ostendit magna esse beneficia, quæ Deus contulerit in illos, quemadmodum etiam Stephanus facit. *Nactus sum Davidem filium Jessai, virum qui mihi cordi est.* Notandum non ipso contextu dictionum hæc verba exstare in libro Regum, sed solummodo prophetico more ab divino Samuele dicta esse ad Saulem: *Queret enim, inquit, sibi Dominus hominem, qui sibi cordi sit: et mandabit ei Dominus, ut præsit populo suo: quia non servasti et executus es quæcunque mandaverat tibi Dominus*⁴⁶. Hinc Paulus posuit: *Inveni Davidem filium Jessai, virum qui mihi cordi est.* Quod autem dixit: *Viri fratres, si quam habetis orationem plebis appellandæ et adhortandæ causa compositam, dicite*, id est hujusmodi. Mos erat Judæis in Sabbatis recitare legem Moysis et prophetas: ac post eorum recitationem alloqui plebem et explicare. Quamobrem etiam illi hortantur Paulum et Barnabam ad proferendum verba, quibus conventum admonerent. *Hujus ex semine Deus, quemadmodum promiserat, eduxit Israeli Servatorem.* Valde desiderabile erat illis nomen Davidis. Hujus rei gratia a stirpe illius ait regnatum iri. *Cum ante Joannes prædicasset ante faciem introitus ejus.* Introitum autem incarnationem dicit.

VERS. 25. *Cum autem Joannes cursum conficeret, dicebat: Quemnam me esse suspicavimini? Ego is non sum: sed ecce venit post me, cujus non sum dignus qui solvam calceamentum pedum.*

VERS. 26. *Viri fratres, posteri generis Abrahami, et qui inter vos Deum timent, vobis verbum salutis hujus missum est.*

VERS. 27. *Nam qui habitabant in Jerusalem, et principes eorum, illum ignorantes quisnam esset, cum voces prophetarum, quæ omni Sabbato recitantur, judicio suo comprobarent,*

109 VERS. 28. *Tum nulla causa mortis inventa, petierunt a Pilato ut tolleretur.*

VERS. 29. *Ut autem perfecerunt omnia quæ de eo scripta erant, demptum de ligno, posuerunt in monumento.*

VERS. 30. *Deus autem suscitavit eum a mortuis,*

VERS. 31. *Qui visus est per dies complures ab his, qui una cum eo ascenderant ex Galilæa in Jerusalem, qui sunt testes ejus apud plebem.*

VERS. 32. *Et nos vobis annuntiamus eam, quæ majoribus contigit, promissionem: nempe hanc Deum explevisse ac præstitisse vobis posteris illorum resuscitato Jesu.*

⁴⁶ I Reg. xii.

Α ρούντα τῷ Παύλῳ, ὡσπερ καὶ Πέτρῳ ὁ Ἰωάννης πανταχοῦ, καίτοι αὐτοῦ αἰδεσιμώτερος ἦν· ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ἑώρων. Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν. Ἄνωθεν δείκνυσι τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ μεγάλας οὖσαι, καθάπερ καὶ Στέφανος ποιᾷ. *Ἐύρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου.* Σημειωτίον ὅτι οὐκ αὐτῇ λήξει ταῦτα τὰ ῥήματα κείναι ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν, ἢ μόνον προφητικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Σαμουὴλ εἰρημίνα πρὸς τὸν Σαοὺλ. Ζητήσῃ γὰρ, φησὶ, Κύριος ἐνὶ τῷ ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ἐντελεῖται αὐτῷ Κύριος εἰς ἄρχοντα ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἐφύλαξας ὅσα ἐνετελεσάτο σοι Κύριος. Ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος τίθεικα τὸ, *Ἐύρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου.* Τὸ δὲ εἰπεῖν, Ἄνδρες ἀδελφοί, εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν λέγετε, τοῦτο ἦν· Ἔθος ἦν τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τοῖς Σάββασις ἀναγιώσκειν τὸν νόμον Μωυσέως⁷⁵ καὶ τοὺς προφήτας· καὶ μετὰ τὴν τούτων ἀνάγνωσιν, προσομιλεῖν καὶ ἐξηγεῖσθαι. Αἰὶ καὶ οὗτοι προτρέπονται τοὺς⁷⁶ περὶ Παῦλον λαλῆσαι τῇ συναγωγῇ. *Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτηρίας*⁷⁷. Πάνυ ποθεινὸν ἦν αὐτοῖς τὸ τοῦ Δαβὶδ ὄνομα· τούτου χάριν ὑπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ βασιλεύσθαι φησὶ. *Προκηρῦξαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ.* Εἰσοδὸν δὲ τὴν σάρκωσιν λέγει.

C Ὡς δὲ ἐπλήρου Ἰωάννης τὸν δρόμον, εἶπε· *Τίνα με ὑπονοεῖτε*⁷⁸ εἶναι; Οὐκ εἰμι ἐγὼ· ἀλλ' ἰδοὺ ἔρχεται μετ' ἐμὲ, ὃς οὐκ εἰμι ἄξιος τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λῦσαι.

Ἄνδρες ἀδελφοί, υἱὸν γένους Ἀβραάμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη.

Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν, τὰς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγιωσκομένας, χρίσαντες ἐπλήρωσαν·

καὶ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὐρόντες, ἤτησαν το Πιλάτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν.

D Ὡς δὲ ἐτέλεισαν πάντα⁷⁹ τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς μνημεῖον.

Ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτόν ἐκ νεκρῶν,

Ὡς ὤφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συνταρταβῶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλὴμ, ὅτινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν.

καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην⁸⁰, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ὑμῖν⁸¹ ἀναστήσας Ἰησοῦν.

Variae lectiones et notæ.

⁷⁵ Μωυσέως, erat. ⁷⁶ τὰ, erat. ⁷⁷ Ἰσ. Σατήρα Ἰησοῦν. ⁷⁸ ὑπονοεῖται, erat. ⁷⁹ In vulgato est, πάντα. ⁸⁰ In vulgatis, γεγεννημένον. ⁸¹ In vulgatis plenius est, ἡμῖν.

Ὡς και ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται· **A**
 Υἱός μου εἶσὺ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

Ὅτι δὲ ἀνάστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι
 μάλιστα ^α ἀποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὕτως
 εἰρηκεν, δεῖ δώσω ὑμῖν τὰ δῶα Δαυὶδ τὰ πιστά.

Διὸ και ἐν ἐτέρῳ λέγει· Οὐ δώσεις τὸν δισίον
 σου ἰδεῖν διαφθοράν.

Δαυὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γεγεῖσθαι ἀπαρητήσας, τῇ τοῦ
 Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, και προσετέθη πρὸς τοὺς
 πατέρας αὐτοῦ, και εἶδε διαφθοράν.

Ὅν δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφ[θ]οράν.

Ἰωάννης μαρτυρεῖ οὐκ ἀπλῶς· ἀλλὰ πάντων
 ὑπ' αὐτὸν ἀγόντων τὴν δόξαν, αὐτὸς αὐτὴν ἀποκρού-
 εται. Οὐ γὰρ ἐστὶν Ἰσὺν μηδενὸς διδόντα και πολλῶν
 παρεχόντων, ταύτην τὴν τιμὴν διωθεισθαι. Ἄνδρες **B**
 ἀδελφοί, υἱοὶ γένους Ἀβραάμ. Τὴν εὐγένειαν
 ἐνθαῦθα δείκνυσι τὴν Ἰουδαϊκὴν. Καὶ οἱ ἀρχον-
 τες αὐτῶν τοῦτον ἀγνοήσαντες. Ὑπὲρ ἐκείνων
 ἀπολογεῖται ἡρέμα. Ἐσταύρωσαν, φησὶν, αὐτὸν
 ἀγνοήσαντες· ἀγνοίας γὰρ ἦν τὸ ἀμάρτημα. Καὶ
 μηδελίαν αἰτίας θανάτου εὐρόντες, ἤτησαντο
 Πιλάτον ἀναρθεῖν αὐτόν. Περιποιῶσαστον
 αὐτοῖς τὸν τρόπον εἶπε τοῦ θανάτου. Πιλάτον δὲ
 εἰς μέσον φέρουσιν, ἵνα και τὸ πάθος δῆλον γέ-
 νηται ἀπὸ τοῦ κριτηρίου, και ἵνα ἐκεῖνοι μει-
 ζήτως κατηγορῶνται, ἀνδρὶ παραδόντες ἄλλοφύλῳ.
 Καὶ οὐκ εἶπαν, Ἐνέτυχον, ἀλλ' ἤτησαντο. Χάριν
 ἔλαβον, φησὶν, ὡς ἐκεῖνοι μὴ θέλοντες. Ὅτε σα-
 φέστερον Πέτρος λέγει· Ἐκεῖνος κρινάμενος ἀπολύειν.
 Ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτόν ἐκ νεκρῶν. Μὴ θορυβεῖτω
 σὺ τὸν Ἰησοῦν ἐγγιγέρθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι.
 Εἰ γὰρ Ἰησοῦς οὐκ ἄλλος ἐστὶν, ἢ ὁ Λόγος ὁ σαρκω-
 θῆς· οὗτος δὲ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς
 ἅπαντα ἐνεργεῖ κατὰ τὸ, Χριστὸς, Θεοῦ δύναμις
 και Θεοῦ σοφία, αὐτὸς ἐαυτὸν ἀνεστακάναι νοηθή-
 σεται, και ἐγγιγέρθαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς,
 ἔφ' ὅν, ὡς ἀρχὴν και αἰτίαν ἀχρονον, ἅπαντα ἀνα-
 φέρεται. Ἐπεὶ και αὐτὸς φησὶ· Ἀύσατε τὸν ῥαβὸν
 τοῦτον, και ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. — Ὅς
 ὤφθη τοῖς συναραβῶσιν αὐτῷ ^α εἰς Ἰερουσαλήμ,
 ἐπὶ ἡμέρας πλείους, οἵτινες εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ
 πρὸς τὸν λαόν· οὐκ ἂν ὄντες, εἰ μὴ θεῖα δύναμις
 ἐθεβαιούνητο. Τοῖς τέκνοις τῶν πατέρων ὑμῖν, ἀνα-
 στήσας Ἰησοῦν. Τὸ Ἰησοῦς ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἀν-
 θρώπου ἐκλαμβάνουσιν οἱ τῶν θεοκτόνων ἀδελφοί.
 Ἐπειδὴ οὖν προλαβὼν εἶπε θεθεῖσθαι τὸν Λόγον ἐν
 μνημείῳ, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ ἄσαρκον αὐτὸν εἰρηκέ-
 ναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν Ἰησοῦν καλεῖ, οὐδαμοῦ
 διαίρεσιν διδοῦς τῷ σαρκωθέντι Λόγῳ μετὰ τὴν
 ἔωσιν. Υἱός μου εἶσὺ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά
 σε. Ταῦτα τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Χριστοῦ σκόπει
 δῆπου τὰ ῥήματα, ἧτις χρονικὴν εἶχε τὴν ἐπιφοιτησιν.
 Τὸ γὰρ σήμερον και αὔριον, ἡμερῶν ἐστὶ παραστα-
 τικά. Ἀχρῶνος γὰρ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς και πατ-
 ῆς αἰρετικῶν ὁμολογοῦσι, τίκεται. Οὐ δώσεις

VERS. 33. *Ut etiam in psalmo secundo scriptum est : Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

VERS. 34. *Quod autem eum suscitaverit a mortuis, non amplius redigendum ad corruptionem, ita dixit : Dabo vobis sancta David fidelia.*

VERS. 35. *Quamobrem etiam alibi dicit : Non permittes, ut sanctus tuus videat corruptionem.*

VERS. 36. *Nam David quidem cum suae aetati inservisset, consilio Dei obdormivit, et appositus est ad majores suos, et vidit corruptionem.*

VERS. 37. *Sed quem Deus resuscitavit, non vidit corruptionem.*

Joannes non simpliciter testificatur, sed cum omnes ad eum deferrent existimationem, ipse eam rejicit. Non enim idem est, nemine dante, et multis praebentibus hunc honorem respui atque repudiari. **B**
*Viri fratres, posterius generis Abrahami. Nobilitatem in hoc loco, ac generis Judaeorum splendorem ostendit. Et principes eorum illum ignorantes. Defendit et excusat illos aliquo modo. Crucifixerunt, inquit, eum ignorantes quisnam esset : ignorantiae enim erat delictum. Et nulla causa mortis inventa, petierunt a Pilato, ut tolleretur. Expetitur ab illis modum mortis esse dicit. Pilatum autem in medium producunt, ut et supplicium a loco judicij manifestum fieret, et illi vehementius accusarentur, qui viro alienigenae Christum tradidissent. Et non dixit, Postulaverunt, sed petierunt. Gratia impetraverunt, inquit, utpote illo nolente. Quod Petrus aperit dicit : Cum ille statuisset eum absolvere ac dimittere. Deus autem eum suscitavit a mortuis. Ne te moveat ac turbet, quod Jesus dicitur suscitatus esse a Deo. Nam si Jesus non alius est atque Verbum incarnatum, atque hoc potentia Patris est, qua omnia **110** efficit, sicut dictum est illud : *Christus Dei potentia, ac Dei sapientia*, semetipso resuscitasse intelligetur, etiamsi a Patre resuscitatus esse dicatur, ad quem, tanquam principium et causam temporis expertem, omnia referuntur. Quoniam et ipse ait : *Destruite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* — *Qui visus est dies complures ab his, qui una cum eo ascenderant in Jerusalem, qui sunt ei testes apud plebem.* Quod non essent, nisi divina potentia confirmarentur. *Vobis posteris patrum, resuscitato Jesu.* **D**
 Nomen Jesus de homine accipiunt deicidarum fratres. Quoniam igitur supra dixerat Verbum positum fuisse in monumento, ne quis suspicetur illum dixisse Verbum carne caruisse, rursus eum vocat Jesum : nusquam nimirum divisionem dans incarnato Verbo post unionem. *Filius meus es tu : ego hodie genui te.* Haec verba nimirum incarnationi Christi attribue, qui incarnatus temporalem habuit adventum. Nam hodie, et cras, dierum continent significationem. Nam absque tempore a Patre genitus est, ut etiam haeretici consentent. *Non permittes, ut sanctus tuus videat corruptionem.* Mentitur*

Variae lectiones et notae.

^α Μέλλων, est in manuscripto : sed male, opinor. ^β ἀναβάσιν αὐτόν, εἶαι.

itaque qui dicit se confiteri corpus Dei et Servatoris Christi esse patibile, seu passionum et affectionum capax : et simul dicit ipsum etiam ante resurrectionem esse incorruptibile, id est affectionum et passionum expers, atque immortale. Nam eam vacuitatem corruptionis, qua peccato obnoxius non est, perspicuum est enim habuisse ex ipso tempore incarnationis. *Quem autem Deus exsuscitavit, non vidit corruptionem* : nempe, qui sepulcrum effecit locum vacuitatis a corruptione. Ex ipso namque Christus exsuscitatus tanquam vacuitatis a corruptione vere dux exortus est : ut etiam nos ex sepulcris cum resurrexerimus tempore resurrectionis, quam futuram esse speramus, in nubibus illi iterum venienti cum splendore ac majestate, in aere occurramus.

VERS. 38. *Notum igitur sit vobis, viri fratres, per hunc vobis remissionem peccatorum annuntiari.*

VERS. 39. *Et ab omnibus, a quibus non potuistis per legem Moysi justificari, per hunc, quicumque crediderit, justificatur.*

VERS. 40. *Videte ergo ne usu veniat vobis id, quod dictum est in prophetis :*

VERS. 41. *Videte contemptores, et admiramini, et delemini, quia opus ego facio in diebus vestris, quod non creditis, si quis vobis exponet.*

Vide, ut furatur orationem ab rebus presentibus : nempe, a semine promisso. Non subjunxit autem testimonium, per quod assensuri essent ac posituri, remissionem peccatorum per illum contingere : **III** id enim extra controversiam, et certum erat. *Videte contemptores, et admiramini*, cum inclamasset Ihabacum propheta, respondit Deus sceleratis ac noxiis, imminentes eis calamitates, et mala futura præsignificans. Eratque res plena terroris, et admirationis, quomodo populus Israeliticus, qui numeratus erat inter filios Dei, et primogenitus vocatus ac propter quem perierat Ægyptus, traditus esset Babylonis : et non solum gladio, verum etiam captivitati ac servituti, et abominandis ac diris omnibus malis. *Quod non creditis*. Tam multa, inquit, ac magnitudine tanta sunt, ut etiam fides non habeatur, si quis ea vobis annuntiet.

VERS. 42. *Exeuntibus autem illis ex synagoga Judæorum, rogabant exterae nationes, ut in sequenti Sabbato loquerentur sibi verba hæc.*

VERS. 43. *Dimisso autem conventu, multi Judæorum et piorum proselytorum secuti sunt Paulum et Barnabam, qui colloquentes persuadebant eis, ut in gratia Dei perseverarent.*

VERS. 44. *Et in sequenti Sabbato tota propemodum civitas ad audiendum verbum Dei convenit.*

τὸν δισίον σου ἰδοὺν διαφθοράν. Ψεύδεται γοῦν ὁ λέγων ἠμολογεῖν τὸ σῶμα τοῦ θεοῦ καὶ σωτήρος Χριστοῦ παθητὸν, ἦτοι παθῶν δεκτικόν· καὶ κατὰ ταῦτο λέγειν ⁶⁴ αὐτὸ καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀφθαρτον, τούτέστιν ἀπαθές καὶ ἀθάνατον. Τὴν γὰρ κατὰ τὸ ἀναμάρτητον ἀφάρσιν, πρόδηλον ὡς εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς σαρκώσεως. Ὅν δὲ ὁ θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν· ἀφθαρσίας γὰρ οὐκ ἀπεργασάμενος ἐν τάφῳ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἐγερθεὶς ὁ Χριστὸς, ὡς ἀφ' οὐσίας ἀληθῶς ἠγεμὸν ἀνατέταλκεν· ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν τάφῳ διαναστάντες κατὰ τὴν ἐλπιζομένην ἀνάστασιν, ἐν νεφέλαις αὐτῷ τὸ δεύτερον ἐρχομένῳ μετὰ δόξης, εἰς αἼρα προσαπαντήσωμεν.

B *Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοί, ὅτι διὰ τοῦτου ὑμῖν ἄφεσις ⁶⁵ ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται.*

Καὶ ἀπὸ πάντων, ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως δικαιοθῆναι, ἐν τούτῳ πῶς ὁ πιστεύων δικαιούται.

Βλέπετε οὖν μὴ ἐπέβη ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις·

Ἴδετε, οἱ καταφρονεῖται, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε· ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ⁶⁶, ὃ ⁶⁷ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐὰν τις ἐκδηγήται ὑμῖν.

Ὅρα πῶς κλέπτει τὸν λόγον ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀπὸ τοῦ σπέρματος τοῦ κατ' ἐπαγγελίαν. Οὐκ ἐπηγάγε δὲ μαρτυρίαν, δι' ἧς ἐμελλον τίθεσθαι, ὅτι ἄφεσις ἁμαρτιῶν δι' αὐτοῦ γίνεται· ἐκεῖνο ἀναμφισβήτητον ἦν. Ἴδετε, οἱ καταφρονεῖται, καὶ θαυμάσατε, κατακεκραγότες τοῦ προφήτου Ἀββακούμ, ἀποκρίνεται ὁ θεὸς τοῖς ἀδικοῦσι τὰς ἐσομένας συμφορὰς αὐτοῖς καὶ τὰ μέλλοντα συμβῆσεσθαι· καὶ ἦν πολλῆς ἐκπλήξεως, πῶς ὁ Ἰσραὴλ κατηριθμημένος ἐν τέκνοις θεοῦ, καὶ πρωτότοκος ὀνομασμένος, καὶ δι' οὗ ἀπόβλεπεν Ἀγυπτὸς, παραδίδεται τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ οὐ μόνον μαχαίρα, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἰχμαλωσία, καὶ δουλεία, καὶ τοῖς ἀπεικταίοις ἅπασιν. Ὅ οὐ μὴ πιστεύσητε. Τοσαῦτα, φησὶ, καὶ τηλικαῦτα τὸ μέγεθος ἐστίν, ὥστε καὶ ἀπίστευσθαι, εἰ τις αὐτὰ ὑμῖν παραγγέλλοι.

D *Ἐξιδόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὴν Ἔθνη, εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα.*

Λυθελσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβῳ· οἵτινες προσλαλοῦντες ἐπισθον αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ.

Τῷ δὲ ἐρχομένῳ Σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ.

Variorum lectiones et notæ.

⁶⁴ ἴσ. λέγων, aut, λέγει. ⁶⁵ ἄφεσιν, erat. ⁶⁶ ὑμῶν, ἦσ. ⁶⁷ In vulgato est, ᾗ.

Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐκλήσθησαν ἅπαντες ἐξ ἑαυτῶν, καὶ ἀντέλεγον τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες.

Παύλῳ δὲ καὶ Βαρνάβῳ εἶπεν ὁ κύριος· Ἰδοὺ ἐπιπέσει ἐπὶ σὺν ὑμῖν ἡ ἀναγκαιότης ἡ πρώτη λαλήσασθαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἵνα μὴ ἀποθῆσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἵνα στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

Ὅθεν γὰρ ἐπέταλλαι ἡμῖν ὁ κύριος· τίθεισά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς.

Ἀκούοντα δὲ ἔθνη, ἔχαιρον καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ κυρίου· καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν εἰς ζῶην αἰώνιον τεταγμένοι.

Εἶδες τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Ἐπιθυμίαν αὐτοῦ δευτέρας ἐπέταλλεν ἀποστάσεως, εἰπὼν τινα σπέρματα καὶ μὴ ἐπιλύσας· ὥστε αὐτοὺς ἀναρτῆσαι καὶ οἰκειῶσαι ἑαυτῶν, καὶ μὴ χυνοτέρους ἐργάσασθαι, τῶν πάντα ἀθρόον εἰς τὰς ἐκείνων βίβας ψυχάς. Εἶπε γὰρ ὅτι, Ἄρσις ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἡ ἀπὸ ἡμετέρων τὸ δὲ πῶς, οὐκ ἐδήλωσεν. Οὐκ ἐδάπτει δὲ αὐτοὺς εὐθέως, ὅτι οὐκ ἦν καιρὸς. Μεταξὺ δὲ Σάββατον, ἀντὶ τοῦ, τὸ ἐσόμενον, ὡς σαφηνίζει κάτω. Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐκλήσθησαν ἅπαντες. Τοσαύτης τῆς βασκανίας ἡ τυραννίς· πολλοὶ γὰρ τήκονται καὶ ἀπολλύονται, ὅταν ἑτέρους εὐδοκιμοῦντας ἴδωσιν. Οἱ τοιαῦτοι δὲ, οὐ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν θελημάτων τοῦ Θεοῦ μάχονται. Ἐπειδὴ δὲ ἀποθῆσθε. Ἴνα μὴ τις εὐλαβείας εἶναι νομίῃ, οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, διὰ τοῦτο κρῖνον εἶπεν, Ἀποθῆσθε αὐτὸν, καὶ τότε τὸ, στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλιμπάνομεν ὑμᾶς· ἀλλ' ὥστε δυνατὸν, φησί, καὶ ἐνταῦθα πάλιν στραφῆναι. τίθεισά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τούτεστιν, εἰς γνῶσιν τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ· καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐθνῶν, ἀλλὰ πάντων. Ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζῶην αἰώνιον. Τεταγμένοι δὲ, οὐ κατ' ἀνάγκην. Ὅθεν γὰρ, φησί, προῦργω, καὶ προῦργισ. Γένος μὲν οὖν τοῦ κυρίου κατὰ σάρκα, κοινὴ μὲν ἅπαντα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· ἴδιον δὲ καὶ κελάζον, ὁ Ἰσραήλ. Ἐπειδὴ τοίνυν πρὸς μὲν τὸν Ἰσραὴλ παρεγένετο, τὰ δὲ ἔθνη διὰ τῶν ἀποστόλων ἐφώτισε, δέδοικά σε, φησί, τοῖσι διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημένην ἐπαγγελίαν· φωτιῶν δὲ διὰ σοῦ τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παρέξω τὴν σωτηρίαν (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς), καὶ πέρας ἐπιθήσω ταῖς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημέναις συνθήκαις. Τὴν γὰρ διαθήκην, συνθήκην οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν. Καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζῶην αἰώνιον. Κατὰ πρόργωσιν μὲν οἱ τεταγμένοι εἰς ζῶην, ἦγον ἀφορισμένοι, οὗτοι ἐπίστευσαν, πλὴν οἰκεία γνῶμη καὶ προαιρέσει. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ πρόργωσις, οὐκ ἀναίρει τῆς ἡμετέρας βουλήσεως τὸ αὐτεξούσιον, ὅπου

VERS. 45. Visis autem turbis, Judæi repleti sunt emulatione, et contradicebant iis, quæ a Paulo dicebantur, reclamantes ac maledicentes.

VERS. 46. Sed Paulus et Barnabas libertate linguæ usi dicebant : Vobis necessarium erat primum exponi verbum Dei : sed quoniam rejicitis illud, et vosmet sempiterna vita indignos iudicatis, ecce convertimus nos ad exteræ nationes.

VERS. 47. Nam ita nobis mandavit Deus : Posui te pro lumine gentium, ut saluti sis usque ad extremum terræ.

VERS. 48. Quæ audientes exteræ gentes, lætabantur, et magnifice loquebantur de verbo Domini : et crediderunt quotquot erant destinati vitæ æternæ.

Vidisti Pauli prudentiam. Secundum illis injectit studium ac desiderium audiendi, cum proferret sermone quædam, quæ non exponebat : ut illos devinciret et conciliaret sibi, nec tumidiores et inflatiores efficeret, omnia simul in unum congesta animis eorum injiciendo. Dixit enim : Remissio peccatorum vobis annuntiat ; sed quomodo non significavit. Cæterum non baptizavit eos statim : quia non erat tempus opportunum. Quod autem dicit, εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον, quod alioqui sonat, ad interjectum, et quod intercedebat Sabbatum, positum est pro εἰς τὸ ἐσόμενον Σάββατον, id est ad futurum Sabbatum, ut infra explanat. Videntes autem Judæi multitudines, repleti sunt emulatione. Tanta invidia tyrannis est. Multi enim tabescunt ac pereunt, cum viderint alios esse in pretio, et ob virtutes suas bene audire, et hominum sermone celebrari. Sed qui tales sunt, non modo cum fratre, verum etiam cum voluntate Dei pugnant. Sed quoniam rejicitis illud etc. Ne quis verecundiæ ac religionis esse putet, quod dicit : Vosmet sempiterna salute indignos iudicatis, ideo primum dixit : Rejicitis illud : ac tunc : Convertimus nos ad exteræ nationes. Non dixit autem : Retinquimus vos, sed ita, ut fieri possit, inquit, ut etiam illo rursus revertamur. Posui te in lumen gentium : hoc est ad cognitionem, quæ faciat ad salutem : et non simpliciter gentium, sed omnium, quoquot erant æternæ vitæ destinati. Destinati autem, non necessitate. Quos enim, inquit, ante cognoverat, etiam prædestinavit. Genus igitur Domini, quod ad carnem attinet, commune quidem est hominum natio universa : proprium vero et propinquum, gens Israelitica. Quoniam igitur ad Israeliticum quidem populum ipse venit, exteræ vero nationes per apostolos illuminavit : Dedi te, inquit, his, propter eam, quæ majoribus eorum accidit, promissionem ; illuminabo autem per te reliquas gentes, et omnibus hominibus præbebo salutem ; hoc enim significat id quod dicit, ad extremum terræ, et

Variæ lectiones et notæ.

45 In vulgato appositus est articulus, ἔ. 46 δὲ, non est in manuscripto, 47 ἐ, erat. 48 Ἰσ. ὁμῶν. 49 Ἰσ. τοσαύτη. 50 Videtur locus mutilus, ac desiderari, μόνον. 51 Ἰσ. κοινόν

finem imponam fœderibus et pactis, quæ feci cum majoribus eorum. Nam hanc *διαθήκην* hoc sonat, dispositionem seu testamentum; reliqui *συνθήκη*, id est: fœdus et pactum interpretati sunt. *Et crediderunt quotquot erant vitæ æternæ destinati.*

Juxta præscientiam quidem destinati et ordinati ad vitam, sive segregati hi crediderunt: verum tamen arbitrio et voluntate. Nam præscientia Dei non tollit liberum arbitrium nostras voluntatis, quandoquidem ante constitutionem mundi Paulus juxta præscientiam Dei destinatus fore vas electum, non statim a ventre matris hoc consecutus est, neque in juvenili ætate: sed post temporis progressum, quando habuit suæ virtutis et honestatis cognitionem.

VERS. 49. *Differebatur autem verbum Domini per totam regionem.*

VERS. 50. *Sed Judæi concitaverunt religiosas mulieres, et honestas, et primos civitatis, et excitaverunt persecutionem adversus Paulum et Barnabam, et ejecerunt eos de finibus suis.*

VERS. 51. *At illi excusso pulvere pedum suorum adversus eos, venerunt Iconium.*

VERS. 52. *Discipuli autem replebantur gaudio, et Spiritu sancto.*

Quod dicit, *Differebatur autem verbum Dei*, ponitur pro, transferebatur, traducebatur et divulgabatur. *Sed Judæi*, non continuerunt se intra æmulationem, sed etiam opera adjecerunt. Religiosas mulieres non fideles dicit, sed Græcas, sive Judæas: honestas autem, divites. Vidisti autem, in quantam turpitudinem ac dedecus mulieres deduxerint? Cæterum ad imitationem malorum auctoris ac principis genii per mulieres hominibus præcludere student viam salutis: quemadmodum etiam ille per Evam præclusit hominibus paradisum. At illi excusso pulvere pedum suorum adversus eos. Non simpliciter ac temere hoc fecerunt, sed postquam expulsi erant ab illis. *Discipuli autem replebantur gaudio et Spiritu sancto.* Magistri fugabantur, et illi gaudebant: hoc autem Evangelii potentia erat. Calamitas enim magistri, libertatem non adimit, sed efficit discipulum alacriorem.

CAPUT XIV.

VERS. 1. *Accidit autem Iconii, ut simul introirent in synagogam, seu conventiculum Judæorum, et loquerentur ita, ut crederet tam Judæorum, quam Græcorum magna multitudo.*

VERS. 2. *Sed Judæi qui non credebant, concitaverunt ac depravaverunt animos gentium adversus fratres.*

VERS. 3. *Ac satis multum quidem tempus consumperunt libere loquentes propter Dominum, qui testimonium perhibebat doctrinae gratia suæ, dabatque facultatem, ut signa et prodigia ederentur per manus eorum.*

Ut simul introirent, etc. Non timidiore evaserant, sed rursus in conventicula sunt ingressi, perimentes ac tollentes illorum defensionem et

πρὸ καταβολῆς κόσμου προορισθεὶς ὁ Παῦλος κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόγνωσιν σκευὸς ἐκλογῆς ἔσται, οὐκ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἔτυχε τούτου, οὐδὲ ἐν νεῖα ἡλικίᾳ· ἀλλὰ μετὰ προκοπὴν χρόνου, ὅτε ἔσχε γνώσιν ἑαυτοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ.

Διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας.

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώτρυναν τὰς σεβομέντας γυναῖκας, καὶ τοὺς εὐσεβεῖς, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως, καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν.

Οἱ δὲ ἐκτιναζόμενοι τὸν κοριοτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτούς, ἦλθον εἰς Ἰκόνιον.

Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πνεύματος ἁγίου.

Τὸ Διεφέρετο δὲ ὁ λόγος, ἀντὶ τοῦ, διανομιζέτο. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι· οὐκ ἔστησαν μέχρι τοῦ ζήλου, ἀλλὰ καὶ ἔργα προσέθηκαν. Σεβομένας γυναῖκας, οὐ τὰς πησῆς λέγει, ἀλλὰ τὰς Ἑλληνίδας, ἦτοι Ἰουδαίας εὐσεβεῖς καὶ τὰς πλουσίας. Εἶδες δὲ εἰς ὅσην αἰσχύνην τὰς γυναῖκας ἤγαγον; Κατὰ μίμησιν δὲ τοῦ ἀρχεκάκου δαιμονος διὰ τῶν γυναικῶν ἀποκλείουσι σπουδάσουσι τοὺς ἀνθρώπους τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας, ὡσπερ κάκεινος διὰ τῆς Ἐβας ἀπέκλεισε τοὺς ἀνθρώπους τὸν παράδεισον. Οἱ δὲ ἐκτιναζόμενοι τὸν κοριοτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτούς. Οὐχ ἀπλῶς τοῦτο ἐποίησαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπηλάθησαν παρ' αὐτῶν. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πνεύματος ἁγίου. Ἐδύσκοντο οἱ διδασκαλοὶ, καὶ αὐτοὶ ἔχαιρον· τοῦτο δὲ τῆς δυνάμεως ἦν τοῦ Εὐαγγελίου. Πάθος γὰρ διδασκαλοῦ παρρησίαν οὐκ ἐκκόπτει, προθυμότερον δὲ ποιεῖ τὸν μαθητὴν.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΔ'.

Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ λαλήσαι οὕτως, ὥστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος.

Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπήγειραν καὶ ἐδάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν.

Ἰκανὸν μὲν ὄν χρόνον διέτριψαν παρρησιάζομενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, καὶ διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτούς. Οὐκ ἐγένοντο δειλότεροι· ἀλλὰ πάλιν εἰς τὰς συναγωγὰς εἰσῆσαν, ἀναιροῦντες αὐτῶν τὴν ἀπολογίαν. Εἰκὸς δὲ

Varie lectiones et notæ.

¹ In vulgato est, τὰς εὐσεβεῖς. ² Ic. διανομιζέτο. ³ κάκεινον, erat. ⁴ καὶ, dicit in vulgatis.

αὐτοῦ· ὡς καὶ πρὸς Ἑλληνας διαλέγεσθαι. Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἰσθῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Καὶ τὴν ἐπήγειραν, ὡς οὐκ ἀρκοῦντες· αὐτοί. Ἐκείθεν δὲ οὐκ ἐξῆλθον· οὐ γὰρ ἐδιώκοντο, ἀλλ' ἐπολεμοῦντο μόνον. Ἰκανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παρήσιαζόμενοι. Τὴν μὲν παρήσιαν ἐποίησεν ἡ αὐτῶν προθυμία· τὸ δὲ πιστεῦσαι τοὺς ἀκούοντας, τὸν σημείων ἦν· συντελεῖ δὲ τι καὶ ἡ παρήσια. alacritas et animi promptitudo : sed ut crederent autem rem nonnihil etiam linguae libertas.

Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ, σὺν τοῖς ἀποστόλοις.

Ὅς δὲ ἐγένετο ὁρμή τῶν ἰσθῶν τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς ἀρχουσιν αὐτῶν, ὄφρα καὶ λιθοβολῆσαι αὐτούς,

Συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας, Λύστραν καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περιχώρον.

Κακεῖ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι.

Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως. Τοῦτο ἦν ὃ εἶπεν ὁ Χριστός· Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχην. Συνειδόντες, κατέφυγον οἱ ἀπόστολοι. Οὐδὲν οὖν ἄπονον οἱ ἄγιοι φεύγουσι τοὺς ἐπιβουλεύειν αὐτοὺς μέλλοντας, καὶ εὐδοκοῦσιν ἐκ τούτου δραπεταῖεν τὴν ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου πλεμον.

Καὶ τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὄπαρχων, ὃς οὐδέποτε περιεπεπατήκει.

Οὗτος ἤκουσε τοῦ Παύλου λαλοῦντος, ὃς ἀπεινίας αὐτῷ, καὶ ἰδὼν δτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι,

Ἔλεγε μεγάλη τῇ φωνῇ· Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὀρθῶς. Καὶ ἤλλετο καὶ περιεπάτει.

Οἱ δὲ ὄχλοι, ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος, ἐκήραν αὐτῶν τὴν φωνὴν Λυκαονιστῶν λέγοντες· Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς.

Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν Δία, τὸν δὲ Παῦλον Ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἠγούμενος τοῦ λόγου.

Ἔλεγε μεγάλη τῇ φωνῇ. Αἰὰ τί μεγάλη τῇ φωνῇ; Ὅσα τοὺς ὄχλους πιστεῦσαι. Αἰὰ δὲ τοῦ, Ὅς ἀπεινίας αὐτῷ καὶ ἰδὼν δτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, ἐμοὶ δοκεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ἰδεῖν τὴν αὐτοῦ τὸν Παῦλον καὶ γὰρ φιλοσόφου ψυχῆς ἦν, τὸ προστίχειν τοῖς λαλουμένοις ὅσα τοῦ Παύλου. Καὶ ἤλλετο καὶ περιεπάτει. Τεκμήριον τῆς ὑγιείας τῆς ἀληθοῦς· τὸ ἄλλεσθαι. Οἱ δὲ ὄχλοι, ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος.

⁶ Matth. x, 34.

excusationem. Verisimile est autem eos sermocinatos esse ad illos quemadmodum etiam ad Græcos. Sed Judæi qui non credebant, concitaverunt ac depravaverunt animos gentium adversus fratres. Etiam gentes concitaverunt, tanquam ipsi non sufficientes, sed illinc non egressi sunt : non enim fugabantur, sed duntaxat oppugnabantur. Ac satis multum quidem tempus consumpserunt libere loquentes. Libertatem quidem loquendi efficiebat illorum qui audiebant, signorum erat effectus. Adjuvabat

VERS. 4. Divisa est autem urbana multitudo, et alii quidem erant ab Judæis, nonnulli vero stabant ab apostolis.

VERS. 5. Sed ut impetum ceperunt tam reliquæ nationes, quam Judæi una cum principibus suis ad violandum eos ac lapidandum,

114 VERS. 6. Re animadversa, confugerunt apostoli in oppida Lycaoniae Lystran ac Derben atque circumjacentia loca.

VERS. 7. Et illic morabantur Evangelium prædicantes.

Divisa est autem, etc. Hoc erat, quod Christus dicebat : Non veni missum pacem, sed gladium. Re animadversa confugerunt apostoli. Nullo igitur modo absurdum est, si sancti fugiunt eos, qui sibi insidiaturi sint, et idcirco commodissimum esse judicant fuga sibi consulere, et vitare bellum, quod sibi ob testimonium Christo prohibitum inferebatur.

VERS. 8. Et vir quidam Lystris sedebat pedibus invalidus, claudus, videlicet, ab utero matris suæ, qui nunquam ingressus erat.

VERS. 9. Hic audivit Paulum loquentem, qui contuens in eum, et videns illum credere se salvum fore,

VERS. 10. Magna voce dixit : Surge in pedes tuos recte. Et exsilliebat et incedebat.

VERS. 11. Turbæ autem conspiciatæ quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam Lycaonice dicentes : Dii hominibus assimilati descenderunt ad nos.

VERS. 12. Et vocabant Barnabam quidem Jovem : Paulum vero Mercurium, quod is esset dux et princeps orationis.

Magna voce dixit. Cur magna voce? ut turbæ crederent : Cæterum, propterea quod dicit, Qui intuens in eum, et videns illum credere se salvum fore, mihi videtur Paulus animum ejus inspexisse. Etenim philosophici et rerum cognoscendarum studiosi animi erat, attendere ea quæ dicebantur a Paulo. Et exsilliebat, et incedebat. Certum argumentum vere restitutæ sanitatis erat, quod exsilliebat. Turbæ

Varie lectiones et notæ.

⁶ In manuscripto est, λιθοβολοῖσαι. ¹ In manuscripto est, συνειδόντες. ² In manuscripto adjectum est, οἱ ἐπίστολοι, quod tamen superfluum et subditivum esse videtur. ³ Ἰσ. συνιδόντες. ⁴ Desiderari videtur ei, aut simile quid. ⁵ Ἰσ. αὐτοῖς. ⁶ περιεπατήκει, erat. ⁷ In vulgato est, ὀρθῶς. ⁸ In vulgato, τὴν φωνὴν αὐτῶν.

autem conspiciat quod fecerat Paulus, etc. Vide et exterarum gentium beneficium, et Judæorum maleficium. Illi quidem tanquam deos honorabant: hi vero tanquam pestiferos homines et perditores fugabant et ejiciebant. Et vocabant Barnabam quidem Jovem: Paulum vero Mercurium. Vidistine ut Græcis mos fuerit ex hominibus facere deos? Itaque quando dicunt, Unde ortus est simulacrorum cultus? scito originem. Hac consuetudine etiam apostolos ex hominibus deos faciebant: ita etiam diabolus in initio impietatem introducere conatus est, cum diceret: Eritis dii. Et quoniam tunc non valuit, postea aggressus est ubique polυθεταν, connitens atque contendens.

VERS. 13. At sacerdos Jovis, cujus ante urbem illorum erat delubrum, adductis turris, 115 et coronis allatis ad vestibulum, una cum turris volebat sacrificare.

VERS. 14. Quibus auditis, apostoli Barnabas et Paulus, scissis vestimentis suis, insilierunt in turbam, exclamantes.

VERS. 15. Ac dicentes: Viri, cur ista facitis? et nos homines sumus iisdem quibus vos malis et affectibus obnoxii, qui denuntiamus vobis, ut ab istiusmodi vanis institutis convertatis vos ad Deum vivum, qui fecit cælum et terram, et mare, et omnia quæ sunt in his.

VERS. 16. Qui præteritis atalibus sicut omnes nationes ingredi viis suis.

VERS. 17. Quanquam non sanè testimonii semetipsum expertem esse passus est, benefaciens cælitus nobis pluvias dans, et tempora fructifera, replens cibo et lætitiis corda nostra.

VERS. 18. Atque hæc dicentes, vix cohibuerunt turbas, ne sibi sacrificarent.

Discissis vestimentis suis. Vide illos ubique a gloria puros et integros, non modo non cupientes, verum etiam datam respuentes: quemadmodum etiam Petrus dicebat: Quid nos intuemini, quasi propria facultate pietateve effecerimus ut iste incedat? Et hi idem dicunt, sed adhibita vehementia id faciunt: Disciderunt vestimenta, et insilierunt. — Et nos homines sumus, iisdem quibus vos malis, et affectionibus obnoxii. Homines quidem sumus, inquit, sed his majores: nam hæc [simulacra] mortua sunt. Vidistine ut mos Græcis fuerit ex hominibus facere deos? Etenim reperis in libris eorum, qui antiquorum res gestas scripserunt Jovem, qui homo erat, sese deum fecisse, dicendo se deum esse. Sicut multi etiam Romani imperatores, et reges Mæcedonum dii [seu divi] appellati sunt. Quamobrem non oportet fidem abrogare iis, quæ antiquitus de hac re memoriæ prodita sunt, quia decepti nonnulli fuerunt, et quosdam [homines] deos appellaverunt: quandoquidem etiam isti certe

Ἄρα καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἀφέλειαν: καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν κακουργίαν. Οἱ μὲν γὰρ θεοὺς ἐτίμων, οἱ δὲ ὡς λυμεύνας ἐδίωκον. Ἐκάλουν δὲ τὸν μὲν Βαρνάβαν Δία, τὸν δὲ Παῦλον Ἑρμῆν. Εἶδες πῶς ἔθος τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ ἀνθρώπων θεοὺς ποιεῖν; Ὅστε ἐταν λέγωσι, Πόθεν ἡ εἰδωλοατρία; μάνθανε τὴν ἀρχὴν. Οὕτω καὶ τοὺς ἀποστόλους; ἐξ ἀνθρώπων ἐποίησαν θεοὺς· οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἐφιλονεύκησε παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν ἀσέβειαν εἰσαγαγεῖν, λέγων· Ἔσθεθε θεοί. Καὶ ἐπειδὴ τότε οὐκ ἴσχυσεν, ὑπερόν ἐπιχειρεῖ, πανταχοῦ φιλονεύκων τὴν πολυθεταν εἰσαγαγεῖν.

hoc est, multorum cultum deorum introducere

Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς, τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, αἰφύρον καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς δούλοις ἤθελον θύειν.

Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος, διαβήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, εἰσεπήδησαν εἰς τὸν δόλον, κρίζοντες

Καὶ λέγοντες· Ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, ἐταγμενοι, ὁμῶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς.

Ὅς ἐν ταῖς παρεφημέταις γενεαῖς εἶπε πάντα τὰ ἐθνη κορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν.

Καίτοι γε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀρῆκεν ἀγαθοποιῶν, ὁρᾶνθῆν ἡμῖν ὅτετος διέθεος, καὶ καιροῦς καρποφόρους, ἐμπικλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν.

Καὶ ταῦτα λέγοντες, μόλις κατέκασαν τοὺς δούλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς.

Διαβήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ὅρα αὐτοὺς πανταχοῦ δόξης καθαρὸς, οὐ μόνον μὴ ἐφιμεμένους, ἀλλὰ καὶ δεδομένην ἀποκροουμένους· ὡς περ καὶ Πέτρος· εἶπε· Τί ἡμῖν ἀντιζητε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἡ εὐσεβεῖα πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; Καὶ οὕτω τὸ αὐτὸ φασί· μετὰ σφοδρότητος δὲ τοῦτο ποιοῦσι· Διέβρηξαν τὰ ἱμάτια καὶ εἰσεπήδησαν.

Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι. Ἄνθρωποι μὲν ἐσμεν, φησί, τούτων δὲ μείζους· ταῦτα γὰρ νεκρά. Εἶδες πῶς ἔθος τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ ἀνθρώπων θεοὺς ποιεῖν; Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀναγραφήμασι τὰς παλαιὰς ἱστορίας εὐρίσκεις, ὅτι ὁ Ζεὺς ἄνθρωπος ὢν, ἑαυτὸν θεοποιήσας λέγων εἶναι θεός· ὡς καὶ πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων βασιλεῖς καὶ Μακεδόνων ἐχρημάτιζον θεοί. Ἀρὸ οὐ χρὴ ἀπιστεῖν τοῖς πάλαι λεχθεῖσι περὶ τούτου· οὐκ ἠπατήθησαν τινες, καὶ ἠνώμασαν τινες θεοὺς· ὅπου γε καὶ οὗτοι ἠπατήθησαν εἰς τὸν Βαρνάβαν καὶ Παῦλον. Καὶ Σίμωνας τὸν μάγον οἱ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ εἶπον εἶναι τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν τὴν μεγάλην. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠνώμασε

Variae lectiones et notæ.

Ἰσ. ἀφέλειαν, id est, simplicitatem. Edit. Patrol. Ἰσ. εἰδωλοατρία. Ἰσ. In vulgato est, ἡθελον. Ἰσ. τῶς ὁδοῖς erat in manuscripto et ita repetitur in scholio. Ἰσ. ὑμῖν, in manuscripto, et paulo post, ὑμῶν.

Παῦλος καὶ εἶπεν, Ἐν τῷ ὄνοματι Ἰησοῦ ἔγειραι A καὶ στήθι ὀρθῶς, διὰ τοῦτο ὑπέλαβον αὐτὸν θεὸν εἶναι, καὶ οὐ διάκονον θεοῦ. — [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Διαβήξαι τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ἔθος ἦν Ἰουδαίοις ἐπιταῖς κατὰ θεοῦ δυσφημίαις περιβήγγυναι τὰ ἱμάτια. Καὶ γοῦν ὁ Καϊάφας, γίνωντα αὐτὸν τοῦ θεοῦ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, περιβήξαι τὴν ἐσθῆτα λέγων, ἔτι Ἐβλασφήμησεν. Ἐπειδὴ οὖν τὸ δρώμενον δυσφημία τις ἦν, ἐποίησαν τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι, παραδύσεσιν Ἰουδαϊκαῖς ἔτι ἀκολουθοῦντες. Διαβέβηται δὲ τὸ ἔθος, ὡς οὐκ ἐκ νόμου. Καὶ γοῦν ἐφη πρὸς Ἰουδαίους ὁ θεὸς πραττομένους τοιαύτας· Ἐπιστρέψατε πρὸς μὲ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν ἐν νηστεία καὶ ἐν κλαυθμῷ, καὶ διαβήξαι τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. — Ὅς ἐν ταῖς παρρημέραις γενεαῖς εἴσατε πάντα τὰ ἔθνη B πορεύεσθαι τοῖς ὁδοῖς¹³ αὐτῶν. — Εἴσατε μὲν, εἴπε· διατι δὲ, οὐκέτι φησὶ· τῶς γὰρ πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἴσταται, καὶ οὐδαμῶς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ τιθεῖς. Καὶ γὰρ¹⁴ οὐκ ἀμάρτυρον αὐτὸν ἀφῆκεν ὁ θεὸς ἐν ἐκάστη γενεᾷ τὰ ποδιγγούνα τοὺς ἀνθρώπους εἰς δικαιοσύνην ἐπιτελών. Τὸ γὰρ αὐτεξούσιον οὐ βιαζόμενος, εἴσατε πάντας ἀνθρώπους πορεύεσθαι κατὰ τὸ σφίσι δοκοῦν· αὐτὸς δὲ ἐκεῖνα διαπαντός ἐνήργει, τὰ δι' ὧν ἐνῆν λογικούς ὄντας αὐτοὺς, τὸν δημιουργὸν ἐνοεῖν. Μάρτυρας δὲ αὐτοῦ λέγει, τοὺς ἐναντιαλοῦς ὑετούς.

potestati vim non afferens, sicut omnes homines ingredi atque versari, prout illis videbatur atque placebat : sed ipse semper faciebat illa, per quæ poterant ipsi, qui ratione præditi essent, cognoscere Creatorem. Pluvias enim anniversarias testes illius esse dicit.

Ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ἰουδαῖοι, καὶ περὶ αὐτοὺς τοὺς δόλους, καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομισάσας αὐτὸν τεθνῶναι¹⁵.

Κυκλωσάντων δὲ αὐτῶ¹⁶ τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ τῇ ἐπαύριον, εἰσῆλθε¹⁷ σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς Δέρβην.

Εὐαγγελισάμενοι τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσαντες δόλους¹⁸ Ἰκωνοῦς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Ἀσύτραν καὶ Ἰκόνιον καὶ Ἀντιόχειαν,

Ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει· καὶ δεῖ διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.

Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατὰ Ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοῦς τῷ Κυρίῳ, εἰς ὃν πεπιστεύκασι¹⁹.

Καὶ διελθόντες τὴν Πεισιδίαν²⁰ ἦλθον εἰς Παμφυλίαν.

Καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον κατέβησαν εἰς Ἀτάλιαν.

¹³ Joel. II, 12, 13.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁴ Ἰσ. ταῖς. ¹⁵ Ἰσ. καὶ τοῖ γε. ¹⁶ τεθνῶναι, erat, ¹⁷ In vulgato est, αὐτόν. ¹⁸ In vulgato est, ἐξῆλθε. ¹⁹ In meo exemplari vulgato est τοὺς Ἰκωνοῦς. Articulus τοὺς, quem nonnulla exemplaria non habent, nihil hic loci habet : sed dictionem δόλους, nusquam inventi, præterquam in antiquo manuscripto. ²⁰ In vulgato est, ἐπιτελούσας.

decepti fuerunt in Barnaba et Paulo. Simonem item Magum, qui Samaritanos incolebant, dicebant esse potentiam Dei magnam. Porro quoniam Paulus non nominaverat Jesum, neque dixerat : In nomine Jesu surge, et sta rectus : idcirco suspicabantur eum esse deum, et non ministrum Dei. — *Scissis vestimentis suis.* Mos erat Judæis, si quando quid sinistri et absurdi de Deo diceretur, discindere vestimenta. Itaque Caiaphas, Filium Dei se esse dicente Christo, conscidit sibi vestem, dicens : Blasphemavit, hoc est divinam majestatem verbo lesit. Quoniam igitur id, **116** quod agebatur, malum quoddam omen erat, fecerunt hoc etiam apostoli, traditiones et instituta Judaica etiam nunc sequentes atque servantes. Reprehensa est autem ea consuetudo, ut quæ non esset lege Mosaica sancita. Itaque Deus ad Judæos talia facientes : *Convertite vos*, inquit, *ad me ex toto corde vestro in jejunio et fletu, ac discindite corda vestra, et non vestimenta vestra*¹³. — *Qui præteritis ætatibus sicut omnes nationes ingredi ovis suis.* — Sicut quidem dixit : sed cur, non etiam, adjicit? nam tunc in id, quod urgebat ac differri nolebat, incumbere, nusquam etiam nomen Christi ponens. *Quamquam non sane testimonii semetipsum expertem esse passus est*, in unaquaque ætate efficiens ac præstans ea, quibus homines ad justitiam deducuntur. Nam libero arbitrio, ac sui cujusque

VERS. 19. Advenerunt autem ab Antiochia et Iconio Judæi, qui cum persuasissent turbis, et Paulum lapidassent, traxerunt eum extra oppidum, existimantes illum mortuum esse.

VERS. 20. Circumsusis autem ei discipulis, surrexit et intravit in oppidum. Ac postero die una cum Barnaba Derben ingressus est.

VERS. 21. Cumque in illo oppido Evangelium prædicassent, ac satis multas turbas doctrinæ suæ participes fecissent, Lystran, Iconium et Antiochiam repetiverunt,

VERS. 22. Confirmantes animos discipulorum, et adhortantes, ut in fide permanerent : per multas enim afflictiones et ærumnas nos oportere intrare in regnum Dei.

VERS. 23. Et cum ordinassent atque constituisent illis per singulas Ecclesias presbyteros, precati cum jejuniis, eos Domino in quem crediderunt, commendaverunt.

VERS. 24. Peragrataque Pisidia, venerunt in Pamphyliam.

VERS. 25. Et locuti verbum (Domini) Perga, descenderunt in urbem Attaliam.

VERS. 26. Et inde navigaverunt Antiochiam : unde A gratia Dei commendati erant ad negotium, quod confecerunt.

VERS. 27. Quo postquam advenerunt, et Ecclesiam congregaverunt, renuntiaverunt quæcunque Deus secum fecisset, et ut exteris nationibus januam fidei aperuisset.

VERS. 28. Atque haud exiguum tempus illic cum discipulis commorati sunt.

Qui cum persuasissent turbis. Vide furorem Judæorum acerbitalis : in plebem 117 quæ tanto honore dignata apostolos erat, ipsos sese ingessisse, et immiscuisse, eique persuasisse, ut illos lapidarent. Extra oppidum autem trahabant idcirco, quod metuerent illos. Nam id sibi studio habebant, ut everterent prædicationem. Sed videsne animi promptitudinem? videsne ferventem et ardentem? In ipsum oppidum rursus ingreditur postquam inde ejectus erat. *Ac postero die una cum Barnaba, etc.* Ut ostenderetur quod discipulis, qui circumfusi eum tuebantur, obsecutus esset, ut in oppidum unde ejectus erat, regrederetur, et inde se subduceret propterea, quod jam semen verbi Dei illic dejecisset, et quod non oporteret eum iracundiam accendere. *Per multas enim afflictiones et ærumnas nos oportere intrare in regnum Dei.* Vide neminem absque labore et molestia justificari. Arcem enim idcirco et angustam, pro eo, quod est angustiarum et afflictionum plenam, Dominus dixit esse portam viæ, quæ pertineret ac duceret ad regnum [Dei]. Non simpliciter autem qualiscunque afflictio ducit in regnum Dei, sed quæ propter fidem accidit in Deum. *Et cum ordinassent atque constituissent illis presbyteros, etc.* Etiam in tentationibus jejundam esse docebant, et cum jejuniis sebant ordinationes. In Cypro autem non fecerant presbyteros, neque in Samaria : quia hæc quidem Hierosolymæ et apostolis erat vicina, atque etiam in ipsa Antiochia verbum Dei vigeat. Hic autem magna opus habebant discipuli consolatione, ac maxime qui ex nationibus exteris doceri debebant. Animadvertite autem etiam Paulum et Barnabam episcopali præditos fuisse dignitate : propterea quod ordinabant non solum diaconos, verum etiam presbyteros. *Postquam autem Antiochiam advenerunt, retulerunt discipulis quæcunque Deus secum fecisset.* Non dixit, quæcunque ipsi fecissent, sed, quæcunque Deus una cum ipsis : mihi autem videtur tentationes dicere. *Et ut exteris nationibus ostium fidei aperuisset.* Januarum apertionem, doctrinam vocat, quam per ipsos acceperant exteræ nationes. *Atque haud exiguum tempus illic cum discipulis commorati anni.* Quod magna urbs esset, doctoribus opus habebant.

CAPUT XV.

VERS. 1. Et nonnulli qui descenderant de Judæa, docebant fratres, quod, Si non circumcidimini ritu a Moysæ instituto, non poteritis esse salvi.

Κάκῃθεν ἀπέπλευσαν εἰς Ἀντιόχειαν· ὅθεν ἦσαν παραβεδομένῃ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον δὲ ἐπλήρωσαν.

Παραγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόντες τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως.

Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς μαθηταῖς.

Καὶ πείσαντες τοὺς δούλους. Ἴδε μανίας τῆς Ἰουδαϊκῆς· εἰς δῆμον οὕτω τιμήσαντα τοὺς ἀποστόλους, ἐμδῆναι καὶ παῖσαι λιθάσαι. Ἐξω δὲ τῆς πόλεως ἔσυρον δεδοικότες ἐκείνους. Σπουδὴν γὰρ ἐποιούοντο καθελθὲν τὸ κήρυγμα. Ὁρᾷς δὲ προθυμίαν; Ὁρᾷς ζήτητα καὶ παυρωμένον; Εἰς αὐτὴν πόλιν τὴν πόλιν εἰσῆλθε μετὰ τὸ εἶπαι αὐτὴν ἔξω. Ὅπως δειχθῆναι ὅτι εἰ που καὶ ὑπεχώρει, διὰ τὸ τὸν λόγον κατεσπαρμέναι καὶ διὰ τὸ μὴ δεῖν αὐτὸν ἐκκαλεῖν τὸν θυμὸν. Καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὅρα ὅτι ἄνευ κόπου καὶ μύθου οὐ δικαιούται τις. Στενὴν γὰρ διὰ τοῦτο καὶ τεθλιμμένην, ἀνεῖ τοῦ, θλίψεως μεστήν, εἶπεν ὁ Κύριος τὴν πόλιν τῆς εἰσόδου τῆς εἰς βασιλείαν ἀγούσης. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ὅλα δὲ τις θλίψις· ἀλλ' εἰς βασιλείαν, ἀλλ' ἡ διὰ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους. Καὶ ἐν τοῖς πειρασμοῖς νηστεύειν ἐδίδασκον, καὶ μετὰ νηστεύειν αἱ χειροτονία. Ἐν Κύπρῳ δὲ οὐκ ἐποίησαν πρεσβυτέρους, οὐδὲ ἐν Σαμαρείᾳ· ὅτι ἐκείνη μὲν, ἔγγυς ἦν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν ἀποστόλων· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιόχειᾳ ὁ λόγος ἐκράτει· ἐνταῦθα δὲ πολλῆς ἰδέοντο παραμυθίας, καὶ μάλιστα οἱ ἐξ ἐθνῶν, ὀφειλοῦντες διδάσκεισθαι. Ὅρα δὲ ὅτι καὶ οἱ περὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, ἐπισκόπων εἶχον ἀξίαν· ἐξ ὧν χειροτόνουσιν οὐ μόνον διακόνους, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρους. Παραγενόμενοι δὲ ἐν Ἀντιόχειᾳ, ἀνήγγειλαν τοῖς ἀδελφοῖς ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν. Θεὸς εἶπεν, Ὅσα ἐποίησαν αὐτοὶ, ἀλλ', Ὅσα ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τοὺς πειρασμοὺς λέγειν. Καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως. Θυρῶν ἀνοίξιν, τὴν διδασκαλίαν καλεῖ, ἣν τὰ ἔθνη δι' αὐτῶν παρέδιδαντο. Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς μαθηταῖς. Μεγάλη οὖσα ἡ πόλις, ἰδαίτο τῶν διδασκάλων.

quæcunque Deus secum fecisset. Non dixit, quæcunque ipsi fecissent, sed, quæcunque Deus una cum ipsis : mihi autem videtur tentationes dicere. Januarum apertionem, doctrinam vocat, quam per ipsos acceperant exteræ nationes. Atque haud exiguum tempus illic cum discipulis commorati anni.

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ΄.

Καὶ τινες καταβόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι, Ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει Μωϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁷ Aut desideratur aliquid hoc loco (τὴν ὑπερβολὴν, forsitan, aut aliquid simile), aut pro τῆς Ἰουδαϊκῆς, legendum, τὰς Ἰουδαϊκὰς. ¹⁸ Hoc loco existimo illa verba Lucæ repetenda, καὶ τῇ ἐπαυρίῳ, εἰ pro εἶπου, ut erat in manuscripto, legendum, εἶπετο, δηλώνοντι τοῖς μαθηταῖς κυκλίως αἰνῶν. ¹⁹ ὅλα δὲ τίς, erat. ²⁰ περιτέμνησθε, erat. ²¹ In vulgato est, Μωϋσέως.

Γενομένης οὖν στάσεως καὶ ζητήσεως ³⁶ οὐκ ἄλλης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβῳ πρὸς αὐτοὺς, ἔταξαν ἀναβαίνειν Παῦλον, καὶ Βαρνάβον, καὶ τινὰς ἄλλους ἐξ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλήμ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ τὴν ³⁷ Σαμάρειαν, ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἔθνων, καὶ ἐκοιῶν χαρὰν μεγάλην τοῖς ἀδελφοῖς.

Παραγενομένοι δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνῆγγεῖλάν τε ὅσα ὁ Θεὸς ἐποίησε μετ' αὐτῶν.

Ὅρξας τοὺς πειρασμοὺς ἔνδοθεν, ἔξωθεν; Οὐκ ἔλεγον δὲ περιτομὴν ἀπλῶς, ἀλλ', ὅτι ³⁸ σωθῆναι δύνασθε· ὁ τοῖναντίον ἦν· ὅτι περιτεμνόμενοι, σωθῆναι οὐκ ἠδύναντο. Οὐκ εἶπε δὲ Παῦλος· Τί γάρ; οὐκ εἰμι ἀξιόπιστος ἀπὸ τοσοῦτων σημείων; ἀλλ' ἐπισέθη δι' ἐκείνους ἀνελεῖν. Καὶ πῶς; ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, Οὐδὲ ἀνῆλθον, φησὶν, εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, οὐδὲ ἀνεθέμην; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἐτέρων· δεύτερον δὲ, οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, ἀλλ' ἐτέρους πείσων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ταύτης· εἶχετο τῆς γνώμης, ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν, τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι· ἐπισεβῆ δὲ οὐκ ἐδόκει τῶς αὐτοῖς ἀξιόπιστος εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις προσεῖχον, ἀνῆλθεν· οὐκ αὐτὸς τι εἰσόμενος πλῆον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, ³⁹ ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τούτοις συμφηφίζονται.

ea auctoritate præditus esse, cui de tanta re fides haberetur, sed eos qui Hierosolymis erant spectabant et attendebant, illuc ascendit, non ut ipse aliquid amplius addiceret, sed ut adversarios in suam sententiam adduceret, quod et illi qui in Jerusalem erant, hæc comprobarent.

Ἐξανέστησαν δὲ τινες ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευκότες ⁴⁰, λέγοντες ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μωϋσέως.

Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβυτέροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου.

Πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς· Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὅτι ἀπ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι ⁴¹ τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι.

Καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν.

Καὶ οὐδὲν διέκριτε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν.

Νῦν οὖν τί περιβάτετε τὸν Θεὸν ἐπιβῆναι ζυγόν

³⁶ Galat. 1, 17.

VERS. 2. Cum ergo dissensio disceptatioque Pauli ac Barnabæ orta esset adversus illos haud exigua, decreverunt ut Paulus, et Barnabas, et alii nonnulli de suo numero ascenderent in Jerusalem ad apostolos atque presbyteros sciscitaturi ab illis de hac quaestione.

118 VERS. 5. Atque illi producti ab Ecclesia, peragrabant Phœnicem et Samariam, enarrantes conversionem gentium, et magno gaudio fratres afficiebant.

VERS. 4. Cum autem venissent in Jerusalem, excepti sunt ab Ecclesia et apostolis atque senioribus, et annuntiaverunt quæcumque Deus secum fecisset.

Vides tentationes intrinsecus, extrinsecus? Non simpliciter autem circumcisionem suscipiendam esse dicebant, sed nisi illa suscepta, servari non potestis, quod contrarium erat: quia si circumciderentur, servari non poterant. Non dixit autem Paulus: Quidnam? annon sum is, cui a tot signis per me editis fides haberi debeat? sed passus est sibi persuaderi, ut propter illos ascenderet. Et qui fit ut in Epistola ad Galatas dicat: Nec ascendi in Jerusalem ad eos, qui ante me apostoli fuerunt, neque communicavi cum illis ⁴²? Quia primum quidem non ipse a se ascendit, sed missus est ab aliis, deinde non ut disceret, accessit ad illos, sed ut alios in suam sententiam adduceret. Nam ipse quidem ab initio erat in hac sententia, quam etiam apostoli postea confirmaverunt: nempe, non oportere circumcidi qui de exteris nationibus credidissent: quoniam autem initio non videbatur illis

VERS. 5. Exsurrexerunt autem quidam de factione ac secta Pharisæorum qui crediderant, qui dicebant oportere illos circumcidi, atque præcipere, ut servarent legem Moysis.

VERS. 6. Convenerunt igitur apostoli ac seniores, ut dispicerent de hac quaestione.

VERS. 7. Cum autem diu ac multum disceptatum fuisset, surrexit Petrus, ac dixit ad illos: Viri fratres, vos scitis Deum ab antiquis diebus in nos delectum habuisse, ut per os meum exteræ nationes audirent verbum Evangelii, ac crederent.

VERS. 8. Et Deus qui corda scrutatur ac novit, testimonium perhibuit illis, cum dedit eis Spiritum sanctum, sicut etiam nobis:

VERS. 9. Ac nullum discrimen fecit inter nos et illos, cum fide purgavit corda eorum.

VERS. 10. Nunc igitur, quid tentatis Deum impo-

Varie lectiones et notæ.

³⁶ In vulgato, συζητήσεως. ³⁷ In vulgatis ante Σαμάρειαν non est articulus, τῆν. ³⁸ 1στ. οὐδέ. ³⁹ In vulgatis duobus, quæ vidi, est τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων τῶν πεπιστευκόντων

denlo jugum cervicibus discipulorum, **119** quod A
neque patres nostri, neque nos vulvimus portare?

VERS. 11. Sed per gratiam Domini Jesu credimus
nos servari, quemadmodum etiam illi.

VERS. 12. Conticuit autem multitudo omnis. et
audiebant Barnabam et Paulum enarrantes; qua
signa atque prodigia Deus in nationibus ceteris fe-
cisset per ipsos.

Quidam de secta Pharisæorum. Non qui ex na-
tionibus exteris, sed qui ex Judæis crediderant,
postulabant ut fideles circumciderentur, et alia
carnalia legis præcepta exsequerentur: his, quod
eorum animi veteris legis institutis dediti atque
addicti essent, discipuli, quanquam ipsi quoque
erant de grege circumcisorum, non assentiebantur.
Non enim quod ipsi cuperent, sed communem utili-
tatem stabilire desiderabant. Convenerunt igitur
apostoli ac æniores, ut consultarent de hoc negotio.
Rursus etiam hinc conjectura capi potest etiam
alia quaedam, qua eminenter supra seniores, apo-
stolos dignitate præditos fuisse. Quæmobrem non
una cum senioribus illos communi nomine omnes
significans comprehendit. Viri fratres, vos scitis.
Animadvertite Petro divina gratia res permissas
luisse, ipsum tamen usque adhuc Judaica instituta
tueri. Vos scitis, inquit; forsitan aderant etiam illi,
qui antea expostulaverant cum eo propter Cornelii
consuetudinem, quique una cum eo ingressi erant
domum illius: idcirco illos testes producit. Quid
est, quod dicit: Inter nos delectum habuisse? hoc
est, in Palæstina, aut præsentibus vobis. Quod
autem dicit: Per os meum, per hoc ostendit Deum
loqui per ipsum, ac nihil humanum. Et scrutator
et cognitor cordium Deus testimonium præbuit illis.
Ad spirituale testimonium subducit eos. Nunc igitur
quid tentatis Deum, imponendo jugum cervicibus
discipulorum? Nullum inter fideles discrimen est,
sive Judæi sint, sive Græci. Ubi fides est, peccatorum
quæ ex corde egrediuntur efficit expiationem.
Hæc autem expiatio similis est circumcisioni, ac
pro carnali circumcisione datur circumcisio spiri-
tualis, quæ fide in Christum expiat occulta. Quid
est quod dicit: Tentatis Deum, quasi non valentem,
inquit, fide servare, hoc est, cur Deo fidem non
habetis? Incredulitatis est enim legem introdu-
cere. Onerosam quidem ac molestam Israelitis
fuisse legem, constat inter omnes: fatebantur autem
hoc etiam discipuli, atque ipse adeo Servator
nos hoc docuit dum dicebat: Venite ad me, omnes
qui laboratis et onerati estis, et ego recreabo vos⁸⁰.
Nam laborantes et oneratos esse dicit eos, qui sub
lege erant: seipsum vero lenem et mitem nomina-
bat, perinde ac si lex hoc non haberet. **120** Simile
est illud: Gratia servat estis. Quæmobrem olim qui-
dem lex eos, qui omnia quæ in lege expressa sunt
custodiebant ac tuebantur, servabat: nunc vero
gratia Domini vel absque legis observatione per fidem nos salvos præstat.

⁸⁰ Matth. xi, 28.

Varie lectiones et notæ.

⁸⁰ In vulgatis additum est, Christou. ⁸¹ Ισ. ἐνταῦθα. ⁸² Pro Κορνηλιου lego, Κορνηλιω. ⁸³ Ισ. περιτομή. ⁸⁴ ὡς οὐκ ἔχοντες τούτῳ τοῦ νόμου, ἐναι.

ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, δι' οὗτε οἱ πα-
τέρες ἡμῶν, οὗτε ἡμεῖς ἰσχυράμεν βασίλειαι;
Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ
πιστεύομεν σωθῆναι, καθ' ἕν τρέπον κἀκείναι.
Ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ ἤκουον Βαρ-
νάβαν καὶ Παύλον ἐξηγουμένων ἕσα ἐποίησε ὁ
θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσι δι' αὐ-
τῶν.

Τινὲς ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων. Οὗτοι
οἱ ἐπὶ ἐθνῶν πιστοὶ, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων, ἀπῆλθον
τοῖς πιστοῖς περιτέμνεσθαι, καὶ ἄλλα τὰ τοῦ νόμου
σαρκικὰ ποιεῖν· οὗς τὰ τοῦ νόμου τοῦ παλαιῦ
φρονούντας οὐκ ἀπεδέξαντο οἱ μαθηταί, καθ' ἕν καὶ
αὐτοὶ ἐκ περιτομῆς ὄντες. Οὐ γὰρ τὸ ἴδιον θέλημα
ἐπιζητοῦν τῆσθαι, ἀλλὰ τὸ κινωφέλει. Συνηχθησαν
δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τού-
του λόγου τούτου, Πάλιν καὶ ἐνθα⁸¹ ἔστι στοχάζεσθαι·
οἱ καὶ ἄλλη τινα ἄξιαν ἐπαναβαλίνουσαι τοὺς πρε-
σβυτέρους εἶχον οἱ ἀπόστολοι· διὸ οὐ συμπερέλαβον
αὐτοὺς τοῖς πρεσβυτέροις κοινῶ ὀνόματι πάντας ση-
μάντας. Ἀδελφοὶ ἰδεῖσθε, ἡμεῖς ἐπίστυθε. Ὅρα
τὸν Πέτρον ἀνωθεν κεχαρισμένου τὰ πράγματα, καὶ
μέχρι τοῦ νῦν Ἰουδαίζοντα. Ὑμεῖς, φησὶν, ἐπίστυ-
σθε. Παρήσαν ἴσως καὶ οἱ ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πᾶσι
ἐπὶ Κορνηλίου⁸², καὶ οἱ εἰσελθόντες μετ' αὐτοῦ· διὰ
τοῦτο αὐτοὺς παράγει μάρτυρας. Τί ἐστι τὸ, Ἐν
ἡμῖν ἐξελέξατο; τουτέστι, ἐν Παλαιστίνῃ, ἢ περὶ
ἐντων ἡμῶν. Τὸ⁸³ δὲ εἰπεῖν, Διὰ τοῦ στόματός μου,
δείκνυσι δὲ αὐτοῦ τὸν Θεὸν φθγγόμενον, καὶ οὐδὲν
ἀνθρώπινον. Καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς ἐμαρτύ-
ρησεν αὐτοῖς. Ἐπὶ τὴν πνευματικὴν μαρτυρίαν
ἀνάγει αὐτοὺς. Νῦν οὖν τί περιάτε τὸν Θεόν
ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν.
Οὐδεμία διαφορὰ πιστῶν, εἴτε Ἰουδαῖοί εἰσιν, εἴτε
Ἕλληες· ὅπου ἡ πίστις καθαρισμὸν ποιεῖ τῶν ἁμαρ-
τιῶν τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας ἐξιόντων. Ὁδοὺ δὲ ὁ κα-
θαρισμὸς ἔοικε περιτομῆς⁸⁴, ἀντὶ τῆς ἐν σαρκὶ πε-
ριτομῆς δίδοται ἢ ἐν πνεύματι περιτομῆ, καθαρι-
ζουσα τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν τὰ κρυπτά. Τί ἐστι
τό· Περιάτε τὸν Θεόν; Ὡς οὐκ ἰσχύοντα, φησὶ,
σώσασθαι τῇ πίστει· τουτέστι· Τί ἀπιστεῖτε τῷ Θεῷ;
ἀπιστίας γὰρ ἐστὶ τὸ τὸν νόμον εἰσφέρειν. [ΚΥΡΙΑ-
ΛΟΥ.] Φορτικὸς μὲν ὁμολογουμένως ὁ νόμος ἦν τοῖς
ἐν Ἰσραὴλ· ὁμολογοῦν δὲ τοῦτο καὶ οἱ μαθηταί, καὶ
αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξε λέγων· Δεῦτε
πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι,
κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Κοπιῶντας δὲ καὶ πεφορ-
τισμένους τοὺς ὑπὸ νόμον εἶναι φησὶν· ἐαυτὸν δὲ
πρᾶον ὠνόμαζεν, ὡς οὐκ ἔχοντος τοῦτο τοῦ νόμου⁸⁵.
Ὅμοιον τὸ· Χάριτί ἐστε ὁσσωμένοι. Ὡστε οὖν
πάσαι μὲν ὁ νόμος τοὺς πάντα διαφυλάττοντας τὰ
εἰρημμένα τῷ νόμῳ ἐσωζεν· νῦν δὲ ἡ χάρις τοῦ Κυ-
ρίου καὶ δῖχα τῆς τοῦ νόμου παραφυλακῆς διὰ τῆς
πίστεως σώζει.

Μετὰ δὲ τὸ σιγήσαι αὐτοὺς, ἀπεκρίθη Ἰάκωβος λέγων· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου.

Συμῶν ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο λιθεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

Καὶ τοῦτω συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν· καθὼς γέγραπται·

Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν.

Ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομα μου ἐκ αὐτοῦ, λέγει Κύριος, ὁ ποίων πάντα ταῦτα.

Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν·

Ἄλλ' ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς, τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πικτικοῦ καὶ τοῦ αἵματος.

Μωσῆς γάρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων, κατὰ πόλιν τοῦς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει, ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγινωσκόμενος.

Τότε ἔδωξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν Παύλῳ καὶ Βαρνάβῳ Ἰούδα, τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν, καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἠγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς.

Γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε.

Ἀπεκρίθη Ἰάκωβος λέγων· Ἐπίσκοπος ἦν οὗτος· διὸ καὶ ὑπερον λέγει. Ὅρα καὶ τούτου τὴν σύνεσιν, ἀπὸ τοῦ νέου καὶ παλαιῶν βεβαιουμένου τῶν προφητῶν τὸν λόγον. Συμῶν ἐξηγήσατο. Συμῶν ὁ ἐν τῷ Λουκᾷ προφητεύσας. Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλον σου, Δέσποτα. † Λαθεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Οὐχ ἀπλῶς ἐξελέξατο, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τούτεστι τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Καὶ τοῦτω συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν. Ἀπὸ μὲν τοῦ χρόνου δηλὸς ἦν· τὸ δὲ ἀξιώσιμον οὐκ εἶχε, διὰ τὸ μὴ παλαιὸς εἶναι. Ἐπάγει οὖν παλαιὰν προφητείαν· Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Πεπτῶκει γὰρ οὕτως πτώμα ἀνάτονον. Τί οὖν; ἠγέρθη τὸ Ἱεροσόλυμα; ἀλλ' οὐ κατεστράφη μᾶλλον; ποῖαν λέγει ἔγερσιν; Τὴν μετὰ Βαβυλώνα, τὸ ἀξίωμα πάλιν. Διὸ ἐγὼ κρίνω μὴ παρενοχλεῖν· τούτεστι, μὴ ἀνατρέπειν. Εἰ γὰρ ὁ

VERS. 13. Ac postquam conticuerunt, excepit sermonem Jacobus dicens : Viri fratres, audite me.

VERS. 14. Simeon exposuit, quemadmodum primum Deus respexerit extraneas nationes, ut sumeret ex iis populum propter nomen suum.

VERS. 15. Et huic consonant dicta prophetarum, sicut scriptum est :

VERS. 16. Post hæc revertar, ac reedificabo tabernaculum Davidis, quod collapsum est, ac diruta ejus instaurabo, et erigam illud.

VERS. 17. Ut reliqui homines exquirant Dominum, et omnes nationes eorum hominum, qui a me denominati sunt, dicit Dominus, qui facit omnia hæc.

VERS. 18. Nota a sæculo sunt Deo omnia opera sua.

VERS. 19. Quamobrem ego censeo non oportere nos oburbare illos et interpellare, qui de exteris nationibus ad Deum sese convertunt :

VERS. 20. Sed scribendum et mandandum esse illis, ut abstineant se ab contaminationibus simulacrorum, et fornicatione, et suffocato, et sanguine.

VERS. 21. Moyses enim ab ætate antiqua habet in singulis civitatibus, qui eum prædicent, dum per omne Sabbatum recitatur in synagogis.

VERS. 22. Tunc placuit apostolis et senioribus totique Ecclesie, ut delectos ex sese viros mitterent Antiochia cum Paulo et Barnaba, Judam videlicet cognomento Barsaban, et Silam, viros primarios inter fratres.

VERS. 23. Per quorum manus litteras quoque miserunt scriptas in hanc sententiam

Excepit sermonem Jacobus. Episcopus erat hic : quamobrem etiam posteriore loco dicit. Sed vide etiam hujus prudentiam, tum per novam, tum per veteres prophetas sententiam suam comprobantis et confirmantis. Simeon exposuit. Simeon, qui in Evangelio quod Lucas conscripsit, vaticinando dixit : Nunc dimittis servum tuum, Domine. Extraneas nationes, ut sumeret ex iis populum nomini suo. Non simpliciter ac temere dicit, delectum habuit, sed nomini suo : hoc est, propter gloriam et existimationem suam. Et huic consonant dicta prophetarum. Ratione temporis notus 121 erat : sed ea auctoritate præditus non erat, ut ei fides haberetur, propterea quod non erat antiquus. Subjungit igitur antiquam prophetiam : Post hæc revertar, et reedificabo tabernaculum Davidis, quod collapsum est, etc. Collapsum enim erat revera ruina irreparabili. Quid igitur? an excitata et exstructa sunt

^{13, 14} Luc. II, 29.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁶ Nonnulla exemplaria vulgata habent, Συμῶν. ¹⁷ Interpres pro, ἐπεσκέψατο viaeitur legisse, ἐξελέξατο. ¹⁸ In nonnullis vulgatis est, οἰκοδομήσω. ¹⁹ In manuscripto est, ὄνομα σου. ²⁰ In vulgatis est, ταῦτα πάντα. ²¹ In vulgatis est, ἀλισγημάτων. ²² Ἐξελέξατο. Ista dictio videtur cum superioris orationis contextu non concordare, sed pro ἐπεσκέψατο reposita esse. ²³ Ποῖαν, erat.

Microsolyma? ac non potius eversa? de quanam A loquitur exstruktionē? de ea, quæ accidit post captivitatem Babylonicam, de dignitate rursus recepta. *Quamobrem ego censeo nos non debere illos obturbare et interpellare*, hoc est, non subvertere. Nam si Deus illos vocavit, atque hæc observationes evertunt Dei vocationem adversus Deum pugnamus. Cum auctoritate autem, ac pro potestate dicit, *Ego censeo. Sed scribendum et mandandum esse illis, ut abstineant ab inquinamentis simulacrorum, etc.* Hæc enim præcepta, atque hæc observationes, etsi corporales, tunc observatu necessariæ sunt: quoniam magnorum causa erant malorum, [idcirco] potissimum ab his illos se abstinere vult. *Nam Moyses quidem ab ætatis antiquis, etc.* Etiam ante adventum Servatoris omnibus Sabbatis in synagogis duntaxat Moyses legebatur: sed post adventum Christi in Ecclesiis Christi, saltem legi ac recitari non perhibetur, atque id declaratur et illo: Usque enim in hodiernum diem, quandocunque opus est Moyses recitatur. Nam si antiqua scripta in Ecclesiis non recitarentur, nonne temere ac sine judicio ad Galatas Apostolus illud scripsisset: *Dicite mihi qui legi subditi esse vultis, an legem non audistis* *?

Apostoli et seniores et fratres habitantibus Antiochia, et in Syria, et Cilicia fratribus, qui sunt de nationibus externis, salutem.

VERS. 24. Quoniam audivimus nonnullos ex nobis egressos turbasse vos sermonibus, labefactantes animos vestros, cum dicerent vos circumcidi et legem servare oportere, quibus non mandaveramus:

VERS. 25. Placuit nobis simul coactis deligere viros, et mittere ad vos una cum charissimis nobis Barnabe et Paulo,

VERS. 26. Hominibus, qui vitam suam periculo exposuerunt pro nomine Domini nostri Jesu Christi.

VERS. 27. Misimus enim Judam et Silam, qui et ipsi verbis eadem referent vobis.

Placuit nobis simul coactis. Quia omnibus hæc placebant, ac re deliberata hæc scribunt. Notandum est neque Jacobum, neque Petrum ausos esse sine consensu totius Ecclesiæ decernere de negotio **122** circumcisionis, quanquam judicabant hoc ita rectum esse: neque vero omnes auctoritatem suam interposuissent, nisi persuasum habuissent hoc etiam placere Spiritui sancto. Cæterum ne res videretur ad Pauli et Barnabæ spectare calumniam quod illi missi erant, vide laudationem illorum: *Hominibus, inquit, qui vitam suam periculo exposuerunt pro nomine Domini Jesu Christi.*

VERS. 28. Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil amplius vobis oneris imponere, præterquam hæc necessaria:

VERS. 29. Nempe, ut abstinereis vos ab his, quæ simulacris immolata sunt, et sanguine, et suffocato, et scortatione: a quibus si conservaveritis vosmetipsos, recte facietis, Valete.

* Galat. iv, 17.

Θεὸς ἐκάλεσεν, αὐταὶ δὲ αἰ παρατηρήσει; ἀνατρέπουσι, τῷ Θεῷ πολεμοῦμεν. Μετ' ἐξουσίας δὲ τῷ, Ἐγὼ κρίνω. — Ἄλλ' ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς, τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τὰ ἐξῆς. Αὐταὶ γὰρ, εἰ καὶ σωματικαὶ, ἀλλ' ἀναγκαῖαι φυλάττεσθαι· ἐπειδὴ μέγιστα εἰργάζοντο κακὰ, τούτων μάλιστα αὐτοὺς ἔπαισε. Μωσῆς μὲν γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος κατὰ πᾶν Σάββατον ἐν μόναις ταῖς συναγωγαῖς ἀνεγινώσκτο Μωσῆς· ἀλλ' οὐν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ οὐ κωλύεται ἀναγινώσκεσθαι. Καὶ τοῦτο δηλοῦται ἐκ τοῦ, ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἦν καὶ ἀναγινώσκεται Μωσῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἀνεγινώσκτο τὰ Παλαιὰ Γράμματα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, οὐκ ἀκριτῶς Γαλάταις ἐπεστέλλετο τὸ, *Λέγετέ μοι, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε;*

Οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν χαιρεῖν.

Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξελθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστειλάμεθα.

Ἔδοξεν ἡμῖν γενομένους ὁμοθυμαδόν, ἐκλεξαμένους ἀνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβῳ καὶ Παύλῳ,

Ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀπεστάλακαμεν γὰρ Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς ἀπαγγέλλοντας διὰ λόγου τὰ αὐτὰ.

Ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδόν. Ὅτι πᾶσι ταῦτα δοκεῖ, καὶ ὅτι μετὰ ἐπισκέψεως ταῦτα γράφουσι. Σημειωτέον ὅτι οὔτε Ἰάκωβος, οὔτε Πέτρος ἐτόλμησαν δογματίζειν τὰ περὶ τῆς περιτομῆς, καίτοι κρίναντες αὐτὸ καλὸν εἶναι, διὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας· οὔτε δὲ πάντες ἠθέλησαν, εἰ μὴ ἐπέισθησαν ἐπὶ τοῦτο δοκεῖ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἴνα δὲ μὴ δόξη διαβολῆς εἶναι Παύλου καὶ Βαρνάβῃ τὸ ἐκείνου; ἀποσταλῆναι, ὅρα ἐγκώμια αὐτῶν. Ἀνθρώποις, φησὶ, παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες.

Ἀπέχεσθε εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας. Ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. Ἐρῶσθε.

Variae lectiones et notæ.

* In manuscripto erat, ἐξ ὁμῶν. * In vulgatis est, ἀπεστάλακαμεν σὺν. * In vulgatis est, διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτὰ. * Ἰσ. τῷ. * In vulgatis est πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων ἀπέχεσθαι.

Οἱ μὲν οὖν ἀπολυθέντες ἤλθον εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος ἔδωκαν τὴν ἐπιστολὴν.

Ἀνιγνόντες δὲ ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλησίᾳ.

Ἰούδας τε καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφήται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφούς καὶ ἐπιστήριξαν.

Ποιῶντες δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ' εἰρήρης ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτριβον ἐν Ἀντιόχειᾳ, διδάσκοντες καὶ ἐπαγγελίζουσι μετὰ καὶ ἑτέρων πολλῶν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου.

Μετὰ δὲ τινὰς ἡμέρας εἶπε Παῦλος πρὸς Βαρνάβαν· Ἐπιστρέψαντες δὴ ἐπισκεψώμεθα τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν κατὰ πᾶσαι πόλεις, ἐν αἷσι κηρύττειν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι.

Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμπαραλαβεῖν τὸν Ἰωάννην, τὸν καλούμενον Μάρκον.

Παῦλος δὲ ἤξλου, τὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ συναελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον.

Ἐδοξε τῷ ἀγίῳ Πνεύματι· Ἴνα μὴ νομισθῶν ἀνθρώπινον εἶναι. Τὸ δὲ ἦμῖν, ἵνα διδαχθῶσιν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀποδέχονται, καὶ ἐν περιτομῇ ὄντες. Πλὴν τούτων τῶν ἐπαράγωγος. Δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς λείπει, ἀλλ' ἀρκεῖ τούτο. Διὰ δὲ τοῦ, ἀπέχουσι πεντηκῆ, τὸν φόνον ἀπειργεῖ. Καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἔδωκαν τὴν ἐπιστολὴν. Τοῦτο παραμυθία διδασκάλων, ἢ ἐπίδοσις τῶν μαθητευμένων. Ἐπιστρέψαντες δὲ ἐπισκεψώμεθα. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἔργον τῶν ἡγουμένων, περιεργάζεσθαι τοὺς ὑπ' αὐτῶν φωτισθέντας, μήπως ἄρα οὐχ ὑγιαίνουσι τῇ πίστει, ἀλλὰ χωλεύουσι, καὶ δεῖ αὐτοὺς διορθωθῆναι. modo non sana præditi sint fide, an etiam claudicent, atque in rectam viam reducendi et emendandi corrigendique sint.

Ἐγένετο οὖν παροξυσμός, ὥστε χωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, τὸν δὲ Βαρνάβαν, παραλαβόντα τὸν Μάρκον, ἐκπεῦσαι εἰς Κύπρον.

Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν, ἐξῆλθε παραδοθεὶς τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν.

Διήρχετο δὲ τὴν Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἐπιστηρίζων τὰς Ἐκκλησίας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Κατήχησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν. Καὶ ἰδοὺ μαθητὴς ἦν ἐκεῖ, ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς Ἰουδαίου τινοῦ Ἰουδαίας πιστῆς, πατὴρ δὲ Ἕλληνας.

Ὅς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκονίῳ ἀδελφῶν.

Τούτου ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν αὐτῷ ἐξε-

VERS. 30. Atque illi quidem dimissi venerunt Antiochiam, ubi cum coegissent multitudinem, reddiderunt epistolam.

VERS. 31. Qua recitata, gavisii sunt propter consolationem et exhortationem.

VERS. 32. Ac Judas et Silas, quod ipsi quoque prophetae erant, multo sermone fratres consolati et adhortati sunt, eosque confirmaverunt.

VERS. 33. Commorati autem illic aliquandiu amice dimissi sunt a fratribus ad apostolos.

VERS. 34. Paulus autem et Barnabas commorati sunt Antiochiæ docentes, et una cum aliis multis verbum Domini annuntiantes.

VERS. 35. Sed post aliquot dies dixit Paulus ad Barnabam· Age revertamur, et invisamus fratres nostros per omnes civitates, in quibus annuntiavimus verbum Domini, ut sciamus quomodo se habeant.

VERS. 36. Barnabas autem statuerat secum assumere Joannem cognomento Marcum.

VERS. 37. Sed Paulus non æquum censebat, ut is qui defecisset ab ipsis in Pamphylia, nec eorum comes in illo negotio esse voluisset, assumeretur.

Visum est Spiritui sancto. Ne putarent esse negotium humanum. Quod autem dicit· Et nobis, hoc idcirco subiectum est, ut docerentur etiam illis ipsis quanquam circumcisis, rem ita probari atque placere. Præterquam hæc necessaria. Ostendit nihil illis deesse, sed hoc satis esse. Per hoc autem quod jubentur abstinere a suffocato, cædes prohibetur. Ubi cum coegissent multitudinem, reddiderunt epistolam. Consolatur hoc magistros, videlicet si discipuli proficiant. Notandum est autem officium esse eorum qui præsent, ut curam suscipiant et studiose inquirent in eos, qui ab sese fuerint doctrina evangelica illuminati, 123 num utique aliquo modo non sana præditi sint fide, an etiam claudicent, atque in rectam viam reducendi et emendandi corrigendique sint.

VERS. 38. Tanta igitur inter ipsos exstitit animorum concitatio, ut alter ab altero discederent, et Barnabas assumpto Marco navigaret in Cyprum.

VERS. 39. Sed Paulus delecto Sila, gratiæ Dei a fratribus commendatus profectus est,

VERS. 40. Ac peragrabat Syriam et Ciliciam Ecclesias confirmans.

CAPUT XVI.

VERS. 1. Pervenit autem Derben ac Lystran. Et ecce discipulus quidam erat illic nomine Timotheus, filius mulieris cujusdam Judææ, quæ erat fidelis: sed patre Græco sive gentili,

VERS. 2. Quem suo testimonio commendabant fratres qui erant Lystris et Iconii.

VERS. 3. Hunc Paulus secum voluit proficisci,

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ In vulgatis est, ἐπέδωκαν. ¹¹ In nonnullis vulgatis est, Ἰουδαίας δέ. ¹² In vulgatis est, ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους. Deinde adjiciantur hæc verba, ἔδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμελεῖν αὐτοῦ. ¹³ ἔδοξαν, erat. ¹⁴ τὸν τε, est in vulgatis. ¹⁵ In vulgatis est, μαθητὴς τῆς ἡν ἐκεῖ.

eamque cepit et circumcidit propter Judæos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes patrem ejus esse Græcum sive gentilem.

Tanta igitur inter eos exstitit animorum concitatio. Inter Paulum et Barnabam ortum est pusilli animi vitii nonnihil. Atque unus quidem justitiam tuebatur, alter vero injustitiam amplectebatur, sed uterque tamen pietatis causæ et rationi serviebat. Causa vero pusilli inter illos animi hæc est: Marcus quidam illos ad evangelicum cursum proficiscentes ex Palestina ad Pergam usque Pamphylie oppidum comitatus erat. Deinde cum apostoli vehementi studio diligentiaque in conficiendo cursu uterentur, Marcus, utpote homo segnis ac piger, cursui apostolorum renuntiavit, et in Palestinam reversus est, non Christum abnegans, sed longinquum cursum, utpote sibi gravem, defugiens atque recusans. Reversi sunt tandem Paulus et Barnabas pietatis fructibus onusti, et Ecclesie quæ in Jerusalem erat, annuntiantes gentium conversionem ac poenitentiam, quemadmodum nationes extraneæ se ad Deum verum convertissent, et pravis suis institutis damnatis, saniolem doctrinam atque disciplinam amplexæ essent. Cum igitur ab omnibus obres bene gestas laudarentur, Marcus dolore animi percussus est: reputabat enim cum animo suo: Si particeps et socius fuisset laborum, laudis quoque particeps et socius essem. Statuerat igitur rursus illorum cursum comites et socius esse. Ac Barnabas quidem illum ad sanitatem reversum comitem recipere volebat: Paulus vero contendeat, eum qui una secum ad opus Domini profectus non esset, rursus non esse comitem adiungendum. Dissensio igitur erat non injusta, sed justa et ab animo pusillo profecta. Paulus id, quod justum esset fieri volebat: Barnabas humanitatem spectabat. Sententia igitur dissidentes, pietate inter se confortabant. Ac discordarunt non fide, neque ratione, sed more hominum pusillanimitate. Fuit autem hæc dispositio divina. Nam ut dissenserunt, Barnabas assumpto Marco, ad cursum suum peragendum profectus est. Sed profuit Marco Pauli exacta disciplina jurisque rigor: studuit enim diligentia priorem negligentiam obtegere. Paulus Marcum in Ecclesiis recipi vetuerat, non, ut eum contristaret et molestia afficeret, sed ut meliorem ac diligentiam efficeret: sed ut vidit illum virtute ac diligentia profecisse, ac per ea, quæ postmodum egit, priora crimina purgasse, incipit eum commendare, et ait: *Salutat vos Marcus consobrinus Barnabæ, de quo mandata accepistis, ut, si venerit ad vos, cum recipiatis*. Atque etiam in prophetis hoc idem reperimus, diversas videlicet sententias ac mores:

⁸² Coloss. iv, 10.

Varie lectiones et notæ.

⁸³ αὐτοῖς, erat. ⁸⁴ δεῖ, erat. ⁸⁵ οὕτω, erat. ⁸⁶ ἴσ. συναίρειν.

θεῖν, καὶ λαθῶν, περιέτεμεν αὐτὸν διὰ τοὺς Ἰουδαίους τοὺς δεῖτας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις. ἤδεισαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅτι Ἕλλην ὑπῆρχεν

Ἐγένετο οὖν παροξυσμός. Μεταξὺ Παύλου καὶ Βαρνάβα ἐγένετο τις μικροψυχία: καὶ τοῦ μὲν ἐν τῷ μέρει: δικαιοσύνην τιμῶνος: τοῦ ἐτέρου δὲ, ἀδικίαν: ἀλλ' ἐκάστου σκοπῶ εὐσεβείας δουλεύοντες. Ἡ δὲ αἰτία τῆς μικροψυχίας ἔστιν αὕτη. Μάρκος τις ἦν συνοδοπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι Πέργης τῆς Παμφυλίας. Εἶτα τῶν ἀποστόλων εὐτόνων κεχρημένων δρόμων. Μάρκος, ὡς ἄνθρωπος, νεκρήσας, ἀποταξόμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ὑπέστρεψεν εἰς Παλαιστίνην: οὐ Χριστὸν ἀρνησάμενος, ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πολὺν, ὡς βαρὺν, παραιτησάμενος. Ἐπαγγέλιον οὖν Παῦλος καὶ Βαρνάβα: καρποῦς εὐσεβείας γέμοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὴν ἐν Ἱερουσολύμοις Ἐκκλησίαν τὴν τῶν βῶνων ἐπιστροφὴν καὶ μετανοίαν. Πάντων οὖν ἐπαίνουμένων αὐτοῦς ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν, ὁ Μάρκος λυπηθεὶς, ἐπέτηξ τὴν ψυχὴν: ἐνανθῆσε γὰρ, ὅτι εἰ ἤμεν κοινῶς τῶν πόνων, ἐγενόμεθα ἂν καὶ τῶν ἐπαίνων κοινῶς. Ἐβουλεύσατο οὖν πάλιν αὐτοῖς συνδραμεῖν. Ὁ οὖν Βαρνάβας μετανοήσασα αὐτὸν ἐδέξατο: ὁ δὲ Παῦλος ἐπιλοιδόρει, τὸν μὴ συνελθόντα αὐτοῖς: τὸ εἰς τὸ ἔργον Κυρίου οὐ δεῖν συμπαραλαμβάνειν. Ἦν οὖν ἡ στάσις οὐκ ἀδικίας, ἀλλὰ δικαιοσύνης καὶ μικροψυχίας. Ὁ Παῦλος ἐζήτηε τὸ δίκαιον: ὁ Βαρνάβας, τὸ φιλόανθρωπον. Τῇ γνώμῃ οὖν στασιάζοντες, συνεφώνησαν τῇ εὐσεβείᾳ: καὶ διεστήσαν οὐ πίστει, οὐδὲ διαθέσει, ἀλλ' ἀνθρωπίνῃ μικροψυχίᾳ. Ἐγένετο δὲ οἰκονομία. Ὡς γὰρ διεστήσαν, ὁ Βαρνάβας τὸν Μάρκον παραλαθὼν, ἐξῆλθεν εἰς τὸν οἰκεῖον δρόμον. Ὁφείλτες δὲ τὸν Μάρκον ἢ Παύλου ἀκριβείᾳ ἐσπουδάτε γὰρ τῇ προθυμίᾳ τὴν προτέραν βῆθυμιαν καλύψαι. Ὁ Παῦλος ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις περιγίγεται μὴ δεχθῆναι τὸν Μάρκον: οὐχ ἵνα λυπηθῇ, ἀλλ' ἵνα σπουδαιότερον ποιήσῃ: ὡς δὲ εἶδε προλαθόντα τῇ σπουδῇ τὸν Μάρκον, καὶ ἀπολογησάμενον διὰ τῶν δευτέρων, ἄρχεται αὐτὸν παρατίθεσθαι, καὶ φησιν: Ἀσπάζεται ὑμᾶς Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάλησατε ἐντολὰς, ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δεξασθε αὐτόν. Καὶ ἐν τοῖς προφήταις δὲ τοῦτο εὐρίσκόμεθα διαφόρους γνώμας καὶ ἤθη, οἷον ὁ Ἥλλας, ἀ'στηρὸς: ὁ Μωϋσῆς, πρῶτος. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, σφοδρότερός ἐστιν ὁ Παῦλος. Ἀλλ' ὅρα καὶ οὕτως ἐπεικέες. Ἠέλιος, φησὶν: οὐδὲ γὰρ ὠργίζετο, ἀλλ' ἐπαρεκάλει. Τί οὖν; ἐχθροὶ ἀνεχώρησαν; Μὴ γένοιτο. Ὁρᾷς γὰρ μετὰ τοῦτο Βαρνάβαν πολλῶν ἐγκωμίων ἀπολαύοντα παρὰ Παύλου ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς. Ἔμοι δοκεῖ καὶ κατὰ συναίρεσιν γενέσθαι τὸν χωρισμὸν, καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰπεῖν, ὅτι Ἐπειθὲ ἐγὼ βούλομαι, σὺ δὲ οὐ βούλει, ἵνα μὴ μαχώμεθα,

διανενώμεθα τοὺς τόπους· ὥστε πάνυ εἰχοντες ἄλλη-
 λους τοῦτο ἐποίουν. Ταῦτα δὲ γέγραπται πρὸς τύπον
 ἡμέτερον, ἵνα μὴ καταπίπτωμεν· οὐ γὰρ ἔστιν, ἀν-
 θρώπους ὄντας, μὴ παροξύνεσθαι· παροξυνθέντας
 δὲ χρὴ μεταβάλλεσθαι· πάνυ δὲ ὠφέλησε τὸν Μάρκον
 ἡ μάχη αὐτῆ. Τὸ μὲν γὰρ Παύλου φοβερόν, ἐπέστρε-
 φεν αὐτόν· τὸ δὲ Βαρνάβη χρηστόν, ἐποίησε μηκέτι
 ἐπιλειφθῆναι. Ὡστε μάχονται μὲν, πρὸς ἐνδὲ τέλος
 ἀπαντᾷ τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ Παῦλον ὄρων αἰρούμε-
 νον ἀποστῆναι, πάνυ ἐφοβήθη καὶ κατέγνω ἑαυτοῦ
 καὶ Βαρνάβαν ὄρων οὕτως αὐτοῦ ἀντεχόμενον, πάνυ
 αὐτὸν ἐφίλησε· καὶ διωροθύτο ὁ μαθητῆς διὰ τῆς
 μάχης τῶν διδασκάλων· τοσοῦτον ἀπέχευε τοῦ σκην-
 δαλιεῖσθαι. *Διήρχετο δὲ τὴν Συρίαν καὶ Κιλικίαν,*
ἐπιστηρίζων τὰς Ἐκκλησίας. Οὐ πρότερον ἐπ'
 ἄλλας ἴρχεται πόλεις πρὶν ἢ τὰς δεξαμένας τὸν
 λόγον ἐπισκέψασθαι. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν· τοὺς
 πρώτους πρώτως παιδεύομεν ⁹, ἵνα μὴ οὕτοι ἐμ-
 πόδιον γένωνται τοῖς μετὰ ταῦτα. Καὶ ἰδοὺ μὴθη-
 τῆς ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, ὑπὸ Ἰουδαίων ¹⁰,
 φησί. Καὶ σημειωτέον ὅτι τοσοῦτον ἦσαν Ἰουδαῖοι
 τὸν νόμον καταφρονήσαντες, ὅτι καὶ Ἕλλησιν ἐγα-
 μούοντο, καὶ Ἕλληνας ἐγάμουν. Καὶ λαβὼν περι-
 έτμεν αὐτὸν διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ἄξιον ἐκπλα-
 γῆαι τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν· ὅ τοσαῦτα μαχισά-
 μενος περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ πάντα κινήσας ὑπὲρ
 τοῦτου ζῆς οὐ κατώρθωσε, περιέτεμε τὸν μαθητὴν·
 καὶ οὐ μόνον ἐτέρους· οὐ κωλύει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
 τοῦτο ἐργάζεται. Πάντα οὖν πρὸς τὸ συμφέρον
 ἔωρα, καὶ οὐδὲν ἀπλῶς ἐποίει. Καὶ τὸ θαυμάσιον,
 ὅτι καὶ ἐπηγάγετο αὐτόν. *Διὰ τοῖς Ἰουδαίους,*
φησί, τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκεῖνοις. Οὐκ ἂν
 γὰρ ἠνέσχοιτο παρὰ ἀκροβύτου τὸν λόγον ἀκοῦσαι·
 καὶ τί; Ὅρα τὸ κατόρθωμα· περιέτεμεν, ἵνα περιτο-
 μὴν καθέλη, οὐ συνιστῶν τὴν περιτομὴν, ἀλλὰ πρῶ-
 γμα μέγιστον καὶ πᾶσιν ἰμοῦ τοῖς ἀιστοῖσι κατα-
 θύμιον κατορθῶσαι βουλόμενος. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω
 διέβαλ[λ]ον αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς πανταχοῦ τὸν νό-
 μον ἀνατρέποντα, καὶ τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἀποστασίαν
 ἐδίδασκοντα, καὶ σφόδρα πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς διέ-
 κειντο. Ἐπεὶ οὖν τὸν Τιμόθεον εὔρε μαθητὴν ἐξ
 Ἑλλήνων πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἐπιτίθειον, καὶ
 συνέκδημον ἔχειν αὐτὸν ἠβούλετο· διὰ τοὺς κατα-
 φουροῦντας· αὐτοῦ ἀσεβῶς, περιέτεμεν αὐτόν, διὰ
 τῆς τοιαύτης κατασκευῆς ἐλκεῖσθαι τοῦτου· πρὸς
 ἑαυτὸν βουλόμενος. Ἐὶ γὰρ ἦν Τιμόθεος ἀπερίμη-
 τος, διδάκκαλος ὢν, πάντας ἂν ἀπεπείδησαν ἀπ'
 αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τοσαύτη γέγονεν αὐτοῦ κατηγορία
 διὰ Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ὃν ἐνόμιζον ὅτι Παῦλος·
 εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν (ἐξ Ἑλλήνων δὲ ἦν οὗτος), τί
 ἄρα ἔπαθεν, εἰ Τιμόθεον ὄντα διδάκκαλον ἐξ ἀκρο-
 βύτων εἶχε σὺν αὐτῷ; Ὅρα δὲ αὐτὸν καὶ ἀγνι-
 σθέντα τῶν συναποστόλων τῆ γυνάμῃ, καὶ ἐν τῇ
 ἐκρῶ διαγγέλλοντα τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀγνισμοῦ.
 Πάντα δὲ ἐποίησε τῆς σωτηρίας τῶν Ἰουδαίων ἕνεκ. ἂν.
 Ἔωρα δὲ τίς καὶ τὸν Πέτρον ὑποκρίθῃντα Ἰουδαί-

A verbi gratia, Elias asper ac durus erat, Moyses le-
 nis ac mitis. Ita nimirum etiam hic vehementior
 et acrior est Paulus, sed vide etiam sic non de-
 esse illi mansuetudinem ac lenitatem. Ἐξίου, id
 est, volebat et censebat, inquit : neque enim ira
 scebatur, sed rogabat. Quid igitur ? inimici digressi
 sunt ? absit. Vides enim postea multas laudes Bar-
 nabæ tribui in epistolis a Paulo. Mibi etiam con-
 sensu dirempti ac separati esse videntur, et alter
 ad alterum dixisse, videlicet, Quandoquidem ego
 volo, tu vero non vis, ne pugnemus inter nos, par-
 tiamur inter nos loca, atque in diversas regiones
 abeamus. Itaque admodum alter alteri cedentes hoc
 faciebant. Hæc autem scripta sunt nobis pro exem-
 plo, ne relabamur ac prosternamur : fieri enim non
 potest, quin, cum homines simus, aliquando ira
 concitemur et exardescamus : sed concitatos animo
 mutari et mitigari oportet. Valde autem Marco pro-
 fuit hæc pugna. Nam Pauli quidem acerbitas et
 asperitas illum ad sanitatem convertit : Barnabæ
 vero humanitas atque lenitas efficiebat, ne deinceps
 delireret et officio suo deesset. Itaque pugnant qui-
 dem, sed lucrum ad unum finem tendit. Etenim
 cum videret Paulum malle descedere, admodum
 timuit, atque semetipsum damnavit, et Barnabam
 videns ita se tuentem, amplectentem ac vindican-
 tem, valde eum dilexit. Et emendebatur et corrige-
 batur discipulus per pugnam atque dissensionem
 magistrorum. Tantum aberat ut scandalizaretur et
 offenderetur *Peragrabat autem Syriam et Cilicium*
confirmans Ecclesias. Non prius ad alias accedit civi-
 tates, quam illas, quæ verbum Dei perceperant, in-
 visisset. Hoc item nos faciamus, primos primum
 instituamus, ne hi posterioribus obstaculo et impedi-
 mento **125** sint. *Et ecce discipulus quidam erant in*
nomine Timotheus filius Judææ. Ac notandum est
 adeo contemptui Judæos habuisse legem, ut et Græcis
 sive gentilibus nuberent, et Græcis uxores du-
 cerent. *Eumque cepit et circumcidit propter Judæos.*
 Operæ pretium est prudentiam Pauli vehementer ad-
 mirari : qui, toties pugnaverit de circumcissione, ac
 nihil non moverat atque tentaverat pro hoc negotio,
 quoad confecit, discipulum circumcidit : ac non
 solum non vetat ac prohibet alios, verum etiam ipse
 D hoc facit. In omnibus igitur utilitatem spectabat,
 ac nihil temere et absque causa faciebat : ac mirum
 est quod illum adducere potuit. *Propter Judæos,*
 inquit, *qui erant in illis locis.* Non enim sustinuis-
 sent ab eo, qui præputiatus esset, verbum Dei au-
 dire. Ac vide, quidnam hac re consecutus sit. Cir-
 cumcidit, ut circumcisionem tolleret, non commen-
 dans circumcisionem, sed rem maximam, et omni-
 bus simul apostolis gratam et acceptam efficere
 volens. Ubique enim Judæi illum calumniabantur,
 ut qui in omnibus locis legem Mosaicam subverte-
 ret, et eos qui de nationibus extraneis credidissent,

Variae lectiones et notæ.

⁹ καὶ ὁμοίως, erat. ¹⁰ Ἰουδαίου, Et alioqui locus mutari esse videtur.

defectionem a lege doceret, ac vehementer illis invisus erat. Quando igitur Timotheum invenerat discipulum de Græcis et gentibus conversum ad ministerium suum idoneum, et comitem eum peregrinationis habere volebat, propter eos qui impie sibi obtrectando negotium facescebant, eum circumcidit, hoc artificio illos trahere ad se volens. Nam si Timotheus incircumciscus fuisset, qui munere docendi fungeretur, omnes resiliissent ac defecissent ab illo. Nam si tantopere Paulus accusatus est propter Trophimum Ephesium, quem putabant ab illo in templum introductum fuisse: de Græcis autem ac gentilibus erat hic: quid tandem accidisset ei, si Timotheum, qui doctor esset, de præputiatis secum habuisset? Vide item illum purificatum de sententia collegarum apostolorum, et in templo annuntiantem expletionem purificationis. Omnia autem faciebat propter salutem Judæorum. Posset item quis invenire Petrum quoque Judaismum simulasse; atque hæc apostolis nihil nocebant. Erat autem Judæis causa salutis et fidei in Christum initium, quod tales habebant doctores, qui legem, ut putabant, servarent.

VERS. 4. Cum autem obirent civitates, tradebant eis servanda placita, quæ erant decreta ab apostolis et senioribus, qui erant in Jerusalem.

VERS. 5. Hac itaque ratione fiebat, ut Ecclesiæ confirmarentur fide, et numero quotidie crescerent.

VERS. 6. Cum autem peragrassent Phrygiam et Gallicam regionem, vetiti a Spiritu sancto in Asia verbum Dei prædicare,

126 **VERS. 7.** Profecti in Mysiam, volebant per Bithyniam iter facere: sed non sivit eos Spiritus sanctus.

VERS. 8. Itaque Mysiam prætergressi, devenerunt in Troadem.

VERS. 9. Et visum noctu Paulo hujusmodi oblitus est: Vir quidam Macedo astabat, qui eum his verbis rogabat: Transi in Macedoniam, et succurre nobis.

VERS. 10. Quod visum simul ac illi oblatum est, statim in Macedoniam proficisci studuimus, conjicientes nos a Domino accersi ut Evangelium illis traderemus.

VERS. 11. Cum solvissemus igitur a Troade, recto cursu pervenimus in Samothracen, ac postridie Neapolin:

VERS. 12. Atque illinc Philippos, quæ prima regio in Macedonia civitas est. colonia. Atque in illa urbe dies aliquot commorabamur.

Tradebant eis servanda placita. Dogmata, id est placita, atque certas stabilesque sententias dicit, non illa mysteria, quibus certo Dei consilio atque dispositione Verbum Dei traditur incarnatum esse, sive carnem induisse: sed illa nempe, abstinentium esse ab iis, quæ simulacris essent immolata, a sanguine, a suffocato, a scortatione, quæ spectant ad regularis vitæ constitutionem. Vetiti a Spiritu sancto in Asia verbum Dei prædicare. Quare quidem vetiti sint non dicit, sed velitis duntaxat eos esse ait, docens nos ut pareamus solummodo ac non pareramus, et ostendens illos multa etiam humano

σμόν. Καὶ ταῦτα μὲν τοὺς ἀποστόλους ἐδίδον οὐδὲν· ἐγένετο δὲ τοῖς Ἰουδαίοις σωτηρίας ὑπόθεσις καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἀρχή, ὅτι διδασκάλους εἶχον τοιοῦτους, ὡς ἐνόμιζον, φυλάττοντας τὸν νόμον.

hoc artificio illos trahere ad se volens. Nam si Timotheus incircumciscus fuisset, qui munere docendi fungeretur, omnes resiliissent ac defecissent ab illo. Nam si tantopere Paulus accusatus est propter Trophimum Ephesium, quem putabant ab illo in templum introductum fuisse: de Græcis autem ac gentilibus erat hic: quid tandem accidisset ei, si Timotheum, qui doctor esset, de præputiatis secum habuisset? Vide item illum purificatum de sententia collegarum apostolorum, et in templo annuntiantem expletionem purificationis. Omnia autem faciebat propter salutem Judæorum. Posset item quis invenire Petrum quoque Judaismum simulasse; atque hæc apostolis nihil nocebant. Erat autem Judæis causa salutis et fidei in Christum initium, quod tales habebant doctores, qui legem, ut putabant, servarent.

Ὡς δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις, παρεδίδον αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα, τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ.

Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι ἐστερεοῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευον τῷ ἀριθμῷ καθ' ἡμέραν.

Διελθόντες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλιτικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ.

Ἐλθόντες κατὰ τὴν Μυσίαν, ἐπειράζοντο κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι· καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα.

Παρελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν, κατέβησαν εἰς Τρωάδα.

Καὶ ὄραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ Παύλῳ· Ἄνθρωπος τις ἦν Μακεδὼν ἐστὼς παρακαλῶν αὐτὸν· καὶ λέγων· Διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν.

Ὡς δὲ τὸ ὄραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελεῖν εἰς Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες ὅτι προσκέκληται ἡμῶς ὁ Κύριος εὐαγγελισσάσθαι αὐτοῖς.

Ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τῆς Τρωάδος, εὐθυερόμησαμεν εἰς Σαμοθράκην· τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν,

Ἐκείθεν τε εἰς Φιλίππους, ἧτις ἐστὶ πρώτη τῆς Μακεδονίας πόλις κολώνεια. Ἦμεν δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διατριβόντες ἡμέρας τινάς·

Παρεδίδον αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα. Δόγματα λέγει, οὐ τὰ τῆς ἐνσάρκου οικονομίας μυστήρια, ἀλλὰ τὰ ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πικτοῦ, καὶ πορνείας, ἅπερ εἰς κανονικῆς ζωῆς ἑρᾶ διατύπωσιν. **Κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ.** Διὰ τί μὲν ἐκωλύθησαν, οὐ λέγει· ὅτι δὲ ἐκωλύθησαν, εἶπε· παιδεύων ἡμᾶς πείθεσθαι μόνον, καὶ μὴ ζητεῖν, καὶ δεικνύει ὅτι πολλὰ καὶ ἀνθρωπίνως ἐπέλου. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ κωλύει τὸ Πνεῦμα λαλῆσαι τὸν λόγον τοὺς ἀποστόλους, προγινώσκον τὴν τῶν Πνευματομάχων ἀρρεσίν κυριεύειν τῶν ἐκείσε. **Καὶ ὄραμα διὰ τῆς νυκτὸς**

Varie lectiones et notæ.

¹²⁶ In vetusto manuscripto est, ἐπορεύετο τὰς πόλεις, παρεδίδον. ¹²⁷ κεκριμένα, erat. ¹²⁸ In vulgatis est, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. ¹²⁹ In vulgatis est, ἐπέλαζον. ¹³⁰ In vulgatis est, εἰς τὴν Μακεδονίαν. ¹³¹ In vulgatis est, τῆς Μακεδονίας πόλις, κολώνια.

ἔφθη τῷ Παύλῳ Ἄγιος τις Μακεδόν, καὶ τὰ ἄλλα
 ἐξῆς. Οὐκίτι δὲ ἀγγέλου, καθάπερ Φίλιππος ἔ-
 καθάπερ Κορνήλιος, ἀλλὰ δὲ δράματος φαίνεται ἐν
 τῷ, λοιπὸν ἀνθρωπινώτερον. Ἔνθα γὰρ εὐκολοῦ τὸ
 πεισθῆναι, οὕτως ἐνθα δὲ πολλὴ βία, θεϊότερον.
 Σημειώτερον ὅτι ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις σὺν τῷ
 Παύλῳ ἦν ὁ Λουκᾶς, ἐξ ὧν καὶ τὸ πρόσωπον ἐκτουτοῦ
 συμπαραλαμβάνει λέγων Ἐζητήσαμεν εὐθυδρο-
 μήσομεν ἐξήλλομεν.

licis, hoc modo : ubi vero majore vi opus erat, more
 cum Paulo fuisse Lucam, ex eo quod suam etiam personam una assumit, dum dicit : *Studimus, recto*

Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἑξῆς τῶν Σαββάτων ἐξήλλομεν ἐξω
 τῆς πόλεως παρὰ τὸν ποταμὸν, ὃν ἐνομιζέτο
 προσευχὴ εἶναι. Καὶ καθίσαντες ἐλάλοῦμεν ταῖς
 συναλθούσαις γυναῖξι.

Καὶ τις γυνή, ὀνόματι Λυδία, πορφυροπώλις ἑ-
 πόλεως Θυατείρων, σεβομένη τὸν Θεόν, ἤκουεν·
 ἥς ὁ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν προσέχειν
 τοῖς λαλοῦμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου.

Ὡς δὲ ἐβαπτίσθη καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκά-
 λεσε λέγουσα· Εἰ κερίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ
 εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου, μένητε·
 καὶ παρεβίασατο ἡμᾶς.

Παρὰ τὸν ποταμὸν. Μᾶλλον μὴ ὁσις ἐκεῖ συν-
 αγωγῆς διὰ τὸ σπάνιον, παρὰ τὸν ποταμὸν ἐξω τῆς
 πόλεως λάθρα συνήγοντο οἱ δῆθεν θεοσεβεῖς. Οὐ γὰρ
 δὴ ἐνθα συναγωγὴ ἦν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξω ἤρχοντο,
 ὥσπερ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες ἅτε σωματικώτεροι
 ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ὅτε
 καὶ ἔχλον εἰκὸς συνελθεῖν. Εἰ κερίκατέ με πιστὴν
 τῷ Κυρίῳ. Ὅρα φιλόσοφος γυναῖκα· πρῶτον αὐτὴ
 ἐμαρτύρησε, τὸ τὸν Θεὸν καλέσαι αὐτήν. Ἴδε καὶ τὸ
 αὐτοῦ· γυνὴ ταπεινὴ αὐτῆ, καὶ ἀπὸ τῆς τέχνης
 πορφυροπώλις, φησὶ· τοῦτ' ἐστὶ πορφυρόβαφα πω-
 λούσα. Καὶ οὐκ αἰσχύνεται τὰ ἐπιτηδεύματα ὁ ἱστο-
 ριογράφος. Οὐκ εἶπε δὲ, Εἰ μεγάλην γυναῖκα, εἰ
 εὐλαθεῖ κερίκατε, ἀλλὰ, πιστὴν τῷ Κυρίῳ. Εἰ τῷ
 Κυρίῳ, πολλῶ μᾶλλον ὕμν. Οὐ παρεκάλεσεν ἀπλῶς,
 ἀλλ' αὐτοῦς ἀφῆκε κυρίους εἶναι, εἰ καὶ ἠνάγκασε
 σφοδρῶς.

Ἐγένετο δὲ κορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχὴν,
 παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος ἀπαν-
 τήσαι ἡμῖν· ἥτις ἐργασίας πολλὴν παρεῖχε τοῖς
 κυρίοις αὐτῆς μαρτυρομένη.

Αὕτη κατακολουθήσασα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν,
 ἔκραξε ἑξῆς λέγουσα· Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι
 τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέ-
 λουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας.

Τοῦτο δὲ ἐποίησε ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διαπορη-
 θεὶς δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματι
 εἶπε· Παραγγέλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ
 Χριστοῦ ἐξελεθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ
 τῇ ὥρᾳ.

Variae lectiones et notæ.

⁶⁷ Ἰσ. Φίλιππος, καὶ Κορνήλιος. ⁶⁸ In vulgatis est, τῇ τε ἡμέρᾳ, et paulo post, παρὰ ποταμὸν, absque articulo
 τῶν. ⁶⁹ In vulgatis est, πορφυροπώλις, et paulo post, ἤκουσεν. ⁷⁰ In vulgatis est, ἔκραξε.

more fecisse. In Asia atque Bithynia Spiritus san-
 ctus vetat apostolos verbum Dei prædicare, quod
 præsciret fore ut secta Πνευματομάχων, id est,
 Spiritus sancti hostium, in homines illarum regio-
 num dominaretur. *Et visum noctu Paulo oblatum*
est : Vir quidam Macedo, etc. Non jam amplius per
 angelum, quemadmodum Philippo, quemadmodum
 Cornelio accidit, sed per visum apparet deinceps
 more magis humano. Nam ubi ratio credendi faci-
 lis, hoc modo : ubi vero majore vi opus erat, more
 cum Paulo fuisse Lucam, ex eo quod suam etiam personam una assumit, dum dicit : *Studimus, recto*

VERS. 13. *Die autem Sabbatorum egressi sumus*
extra urbem ad amnem, ubi precatio fieri solebat, et
cum consedissemus, loquebamur mulieribus, quæ
convenerant.

VERS. 14. *Et mulier quædam nomine Lydia pur-*
puraria civitatis Thyatirorum, Dei cultrix, Paulum
loquentem audivit : cujus cor Dominus aperuit, ut
attenderet ea quæ dicabantur a Paulo.

127 VERS. 15. *Quæ postquam cum familia sua ba-*
pizata est, rogavit nos his verbis : Si existimatis me
Domino fidelem esse, ingredimini in aedes meas, et
mecum manete : et coegit nos.

Ad fluvium. Hoc magis idcirco fiebat, ut extra
 urbem ad flumen clam convenirent nimirum Dei
 cultores, quod propter infrequentiam Judæorum
 non esset synagoga. Non enim utique ubi synagoga
 erat solummodo, verum etiam foris tanquam locum
 quemdam certum ac secretum diligentes, Judæi, ut
 qui corporeis rebus magis addicti essent, precaban-
 tur, ac die Sabbatorum, quando etiam par erat tur-
 bam convenire. *Si judicatis me Domino fidelem esse.*
Vide mulierem sapientiæ studiosam. Primum ipsa
 testata est se a Domino fuisse vocatam. Vide item
 animi demissionem. Mulier humilis erat hæc, et
 arte purpuraria, inquit, id est purpura tinctos pan-
 nos vendens. Ac non pudet historiographum artem
 ac quæstum adjicere. Non dixit autem, *Si me magnam*
mulierem, si religiosam esse existimatis : sed, Do-
mino fidelem. Si Domino, multo magis vobis. Non
 rogavit simpliciter, sed ipsorum arbitrio rem per-
 misit, etsi vehementer urgebat.

VERS. 16. *Accidit autem nobis ad precationem*
euntibus ut ancillula quædam spiritu prædita Pytho-
nis nobis obviam veniret, quæ dominis suis magnum
quæstum præstabat divinando.

VERS. 17. *Hæc Paulum aceros assectata clamabat*
ita : Isti homines servi summi Dei sunt, qui annun-
tiant nobis viam salutis.

VERS. 18. *Atque hoc complures dies faciebat. Quod*
cum Paulus moleste tulisset, conversus spiritui dixit :
Præcipio tibi per nomen Jesu Christi, ut ex eas ab
ista : et emigravit eadem hora.

Vers. 19. *Conspiciti autem domini ejus abuisse A spem quastus sui, apprehensum Paulum et Silam traxerunt in forum ad magistratus,*

Vers. 20. *Cumque eos adduxissent ad prætores, dixerunt: Isti homines perturbant nostram urbem, cum sint Judæi.*

Vers. 21. *Et docent instituta, quæ non licet nobis suscipere, neque servare, qui sumus Romani.*

Spiritu prædita Pythonis. Quis est hic dæmon? Deus, inquit, Python, qui a loco ita dicebatur. Volebat autem tentationibus obijcere. Atque aliter dicitur hæc Pythia, quæ mulier quædam erat, quæ sederet in tripode Apollinis diducens 128 crura: deinde sic malus spiritus qui ex infimo specu edebatur, ac per genitalia ejus subibat ac penetrabat, mulierem furore replere solebat. Atque illa erit es solvens deinceps temulentorum atque bacchantium more furebat, et spumam ex ore emittebat; atque ita quasi ebrietate correpta verba furiosa proferebat.

Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ἔτι ἐξήλθεν ἡ εἰλας τῆς ἀργασίας αὐτῶν, ἐκλιθεῖσθαι τὸν Παύλον καὶ τὸν Σίλαν, ἐλθούσας εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας.

Καὶ προσαφόντες αὐτοὺς τοῖς σιματηροῖς, εἶπον· Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπίρχοντες.

Καὶ καταγγέλλουσιν ἔθνη, ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαίοις οὖσι.

Ἔχουσιν πνεῦμα Πύθωνος. Τίς οὗτος ἐστὶν ὁ δαίμων; Θεός, φησὶ, Πύθων, ἀπὸ τοῦ τόπου οὗτος ἡ λεγόμενος. Ἐβούλετο δὲ εἰς πειρασμούς αὐτοὺς ἐμβαλεῖν. Καὶ ἄλλως λέγεται ἡ Πυθία αὕτη, γυνὴ τις οὔσα, ἐπικαθῆσθαι τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαίρουσα τὰ σκέλη· εἶθ' οὕτως πνεῦμα πνεύρων κάτ'ωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς μορίων διαδιδόμενον, πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μακρίας· καὶ ταύτην τὰς τρίχας λύουσας, λοιπὴν βαχχούσθαι τε καὶ ἀφρὴν ἐκ τοῦ στόματος ἀφιέναι· καὶ οὕτως ἐν παρρησίᾳ γινομένην, τὰ τῆς μακρίας φθέργασθαι ὄρηματα.

Variæ lectiones et notæ.

¹ Ἰσ. οὕτως.

Scholion Laurentii Siphani

Opera pretium me facturum esse putavi, si ad locum hunc diligentius explicandum ac melius intelligendum, nonnulla adjecturim ex Cicerone, Justino, Strabone et Diodoro Siculo collecta. Dæmonigitur iste apud gentiles alias Pythius, alias Delphicus Apollo vocabatur a Delphis, populo et civitate Phocidis, quæ alio nomine a Græcis ἡ Πυθῶ, et non nunquam ἡ Πυθῶν dicebatur. Ipse quoque dæmon ἡ Πύθων, ipsa mulier per quam oracula reddebat ἡ Πυθία et aliquando a poetis ἡ Πύθων, qui eo dæmone correpti instinctu illius futura præcinebant Πυθωνικοί, Indi quoque ac dies festi illic celebrari consueti, τὰ Πύθια appellabantur ἀπὸ τοῦ πυθῆσθαι, id est, a sciscitando, quod in eo loco sciscitari, hoc est, consilere de futuris rebus homines dæmonem illum solerent. Nam quæ traduntur de Pythonæ dracone ab Apolline illic interfecto, fabulæ sunt, etiam ab ethnicis sanis certe scriptoribus irrisæ. Fuit in australi latere Parnassi montis locus in rupe undique independenti, theatri forma, in vertice habens oppidum et templum cum oraculo, explens in circuitu stadia sexdecim, cui imminet Lycoria, in quo loco supra templum prius Delphi (ita populus et locus appellabatur) sedes habuerunt: sed postea ipsa frequentia hominum, qui ad famam oraculi undique confluentes in eo saxo consederunt, civitatem effecit. Templum civitatemque non mare, sed præcipitia, nec manufacta, sed naturalia præsidia defendebant. Media saxi rupes in theatri formam, ut dictum est, recessit. Quamobrem et hominum clamor et quando accidit, tubarum sonus personantibus et resonantibus inter se rupibus, multiplex audiri, ampliorque quam editur, reddi solet: quæ res majorem majestatis terrorem ignaris rei et admiratione stupentibus plerumque affert. In hoc rupis anfractu media ferme montis altitudine planitiem exigentem fuisse aiunt, atque in ea profundum terræ foramen ac specum in ima parte conævum, sed ore non admodum lato: ex quo frigidus spiritus quoddam quasi vento in sublime expulsus mentes hominum in furorem et verordiam vertebat, impletasque dæmone responsa consulentibus dare cogebat. Cæ-

terum fama obtinuit oraculum ipsum a capris inventum esse hoc modo: Nam cum in eo loco, ubi postea templi ædificatum fuit, terræ hiatus pateret, circumque eum pascentes capræ errarent, sæpe accidit ut ad cavernam illam capræ quædam propius accedentes et introsipientes miris quibusdam exsultationibus et voce prius eis insueta pastori suo admirationem concitarent, adeo ut et ipse spectatum ejus loci situm accesserit. Quo facto illum (quod et capris acciderat) perturbatio ingens invasit, ut illæ ea propemodum quæ divino furore correptis accidunt, paterentur; hic vero præterea futura quoque prædiceret. Qua commotione mentis quæ ad hiatus propius accedentibus oboritur, apud homines illius regionis divulgata, complures illo tentandi gratia conveniebant, ac quicumque proprius accesserant, divino spiritu corripiebantur. Itaque re in admirationem versa, creditum est terrestre illud oraculum esse, et aliquandiu observatum ut consulturi de rebus suis ad hiatus illum se conferrent, et alter alteri responsa redderent. Sed cum multi furore correpti in præceptis desilirent et interirent, qui eum locum tenebant, ne quisquam posthæc ibi periclitaretur, instituerunt, ut femina vates ad omnium usum deligeretur, a qua prædictiones acciperentur, eique machina exstrueretur, in qua tuto tum divinitus affari, tum consulentibus respondere posset; atque ea machina, quod tribus sulturis sustinebatur, τρίπους; est appellata. Illuc igitur Pythia ascendens excepto spiritu oracula reddebat tum ligata tum soluta oratione; sed ea, quæ soluta oratione reddiderat, versibus illigabantur a poetis quibusdam templi ministris. Vide Strabon. lib. ix, Justinum lib. xxv, Diodorum item Siculum lib. xvi, ubi res gestas sexti anni regni Philippi Macedonis describit. Porro furorem divinum atque perturbationem Pythiarum et Sibyllarum pulchre describit Virgilius in sexto *Æneidos* his versibus:

*Ventum erat ad limen, cum virgo poscere fata
Tempus, ait, Deus, ecce Deus. Cui talia fanti
Ante fores, subito non vultus, non color unus,
Non compta mansere comæ; sed pectus anhelum*

Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν. Ὡς μίαν, εἰ οἶδας ὅτι ἰδὼν σωτηρίας καταγγέλλουσι, τί μὴ ἐξίστασαι ἐκείνων; Διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος. Ἄντι τοῦ, κινήσει καὶ διερχομένου; καὶ ἀληθῆ λέγουσαν ἐπιστομίσας αὐτήν, διδάσκων ἡμᾶς μὴδὲ τῇ ἀληθείᾳ συνηγορεῖν προσποιουμένους δέχεσθαι χαίμονας· ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀποτελεῖν πλάνης ἰδὼν, καὶ ἀποφράττειν πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν πάντα τὴν ἀκοήν. Εἰ γὰρ προσέχκατο αὐτῷ τὴν μαρτυρίαν ὁ Παῦλος, πολλοὺς ἂν τῶν πιστῶν ἠπάτησε. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐ προσέχκατο, ἀλλὰ διέπτυσεν, οὐ βουλόμενος ἑαυτὸν ἐπιζήπτειν τοῖς σημείοις· ὡς δὲ ἐπέμενα, τότε ἐκέλευσεν αὐτὸν ἐξελεῖν. Ὁ μὲν οὖν δαίμων κακούργως ἐπόλει· οὔτος δὲ συνετώσ. Ἰδόντες δὲ οἱ κήριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπίς τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Πανταχοῦ τὰ χρήματα αἴτια τῶν κακῶν. Ἐβουλεύοντο διαμνησθῆναι τὸ κοράσιον, ὥστε χρηματίζεσθαι. Ὅρα ὅτι οὐδὲ τῷ δαίμονι αὐτοῦ προσέχοντα, ἀλλὰ πρὸς ἐν ὁρῶντας, τὴν φιλαργυρίαν. Ἐκεῖνος ἔλεγεν, ὅτι Δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν· αὐτοὶ δὲ, ὅτι Ἐκταρσσοῦσιν ἡμῶν τὴν πόλιν. Ἐκεῖνος ἔλεγεν, ὅτι Καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας· οὗτοι, ὅτι Παραδιδόσιν ἡμῖν ἔθνη, ἃ οὐκ ἐξέσται παραδέχεσθαι.

Καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν, καὶ οἱ στρατηγὸι περιβήξαντες αὐτῶν τὰ ἰμάτια, ἐκέλευον ραβδίσειν.

Πολλὰς τε ἐκιδέντες αὐτοῖς πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγέλλοντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς.

Ὁς παραγγέλλαν τοιαύτην εὐληθῶς, ἔβαλεν αὐτούς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλλισατο εἰς τὸ ξύλον.

Κατὰ δὲ τὸ μυσσοῦντιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι, ὕμνου τὸν Θεόν· ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμοι.

Ἄφνω δὲ σεισμός ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμοτηρίου· ἀνεψήθησαν τε παρακρήματα θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμά ἀνέθη.

Ἐξυπνός δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν ἀνεψήμενας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν, ἐμύλην ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, ρομιζὼν ἐκπεφυγῆναι τοὺς δεσμούς.

Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ ὁ Παῦλος, λέγων· Μηδὲν πράξεις σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γὰρ ἔσμεν ἐνθάδε.

Isti homines summi Dei servi sunt. O impure, si nosti illos viam salutis annuntiare, cur non abscedis ab illis? Quod cum Paulus moleste tulisset. Pro eo quod est, cum motus esset, cum ea res illum non mordisset; atque etiam vera dicentem illum repressit, docens, nos ne veritati quidem patrocinari simulantes demones admittere, sed omnem illis fraudis auditum praecludere, et ad omnia quae ab illis dicuntur, aures obturare debere. Nam si admisisset atque probasset ejus testimonium Paulus, multos fideles decepsisset. Ac primum quidem non admisit, sed respuit; non enim volebat sese projicere signis, sed ut perseverabat, tum jussit illum emigrare. Ac daemon quidem malitiosa faciebat: hic vero prudenter. Conspicati autem domini ejus abuisse spem quæstus sui. Ubique pecuniæ sunt causa malorum. Volebant puellam demone correptam esse ut quæstum faceret, ac pecuniam conficeret. Vide illos ne demonem quidem curantes atque morantes, sed unum duntaxat, nempe pecuniæ studium et avaritiam spectantes. Ille dicebat: Servi summi Dei sunt; hi vero: Perturbant nostram urbem. Ille dicebat: Annuntiant nobis viam salutis; isti: Tradunt nobis consuetudines, quæ non licet suscipere.

VERS. 22. Et plebs una coorta est adversus illos, ac prætores scipis vestibus suis jusserunt eos virgis caedi.

VERS. 23. Cumque multas plagas illis infirixissent, conjecerunt eos in carcerem, carceris custodi mandantes ut diligenter eos et caute asservaret.

VERS. 24. Qui accepto tali mandato conjecit eos in carcerem interiorum, ac pedes illorum ligno constrinxit.

VERS. 25. Sed circiter mediam noctem Paulus et Silas precantes Deum collaudabant, atque exaudiebant illos victi.

VERS. 26. Repente autem tantus exstitit terræ motus, ut fundamenta carceris concuterentur: apertaque sunt ex templo omnes januæ, et omnium vincula soluta sunt.

VERS. 27. Experrectus autem custos carceris, et conspicatus ostia carceris aperta, stricto gladio seipsum erat interfecturus, quia putabat aufugisse vinclos.

VERS. 28. Sed Paulus alta voce clamavit dicens: Ne quid tibi metipsi mali facias. Omnes enim hic sumus.

Variæ lectiones et notæ.

ἢ δὲ, desideratur in manuscripto. ἢ In vulgatis adjectus est articulus ὁ, et paulo post, ἅπαντες γὰρ ἔσμεν.

Et rabie fera corda tument, majorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore Dei.

Et paulo post:

At Phæbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanta magis ille fatigat,
Os ravidum, fera cordu domans, fingi que premenao.

Sciendum est autem non apostolorum modo tem-

poribus, verum etiam longe ante Christi adventum, Apollinem Pythium oracula Delphis edere desisse; quemadmodum Cicero scribit in libris *De divinatione*. Postquam enim homines multa oracula redidit esse senserunt, quorum predictis eventus non responderent, multa ambigua, multa adeo obscura, ut interpretatione egerent; paulatim auctoritas oraculorum contemni cœpit, et demones specus suos relinquere, et alia hospitia querere cœcti sunt.

VERS. 29. Tum ille, cum lumen postulasset, intro prostravit, et tremore correptus, procumbit Paulo et Silæ ad pedes.

VERS. 30. Ac foras productis dicebat : Domini, quid me facere oportet, ut salvus sim ?

VERS. 31. Atque illi dixerunt : Crede in Dominum Jesum Christum, et salvus eris tu et familia tua.

VERS. 32. Et locuti sunt illi verbum Domini, et omnibus qui erant in ædibus ejus.

VERS. 33. Et cum cepisset eos in illa hora noctis, abluit a verberibus et plagis ; et baptizatus est ipse, et omnes domestici ejus et familiares extemplo.

VERS. 34. Cumque subduxisset eos in domum suam, apposuit illis mensam, ac lætatus est, quod cum tota familia sua Deo credidisset.

Et plebs una coorta est adversus illos. Miracula atque doctrina Pauli opus erant : periculorum autem Silas quoque **130** particeps et socius est. Scito dæmones quoque scire Deum summum esse Jesum qui crucifixus est. Hujus igitur servus cum esset Paulus, affirmabat dicens : Paulus servus Jesu Christi. Repente autem tantus exstitit terræ motus. Terræ motus exstitit, ut ille expergisceretur. Januæ autem apertæ sunt, ut admiraretur id quod acciderat : sed hæc, nempe ostia aperta, vincti non videbant. Nam profecto fuga sibi consuluissent universi : sed ne videretur casu factus esse terræ motus, accidit præterea ut etiam januæ aperirentur, quæ res terræ motum illum testaretur. *Crede in Dominum, et salvus eris tu et familia tua.* Ne cum in carcere quidem esset, Paulus quiescebat : sed etiam illic carceris custodem in suam sententiam perduxit, atque præclaram illam captivitatem consecit. *Et cum cepisset eos in illa hora noctis, abluit illos a verberibus.* Illos quidem a verberibus lavit : ipse vero a peccatis ablutus est. *Ac lætatus est quod cum tota familia sua Deo credidisset.* Quanquam nihil erat, præterquam verba duntaxat ac bona spes.

VERS. 35. Cæterum ubi dilaxit, prætores miserunt lictores, qui dicerent : Dimittite homines istos.

VERS. 36. Et custos carceris detulit hæc verba ad Paulum, nempe, Prætores miserunt, qui juberent vos dimitti : nunc igitur egredimini, et salvii abile.

VERS. 37. Sed Paulus dicebat ad eos : Cæsos nos publice indemnatos, qui sumus cives Romani, conjecerunt in carcerem, et nunc clam nos ejiciunt ? Non ita : quin veniant ipsi, et nos educant.

VERS. 38. Renuntiaverunt autem lictores prætoribus verba hæc. Qui cum audivissent illos esse cives Romanos, territi sunt.

Αλτῆσας δὲ φῶτα, εἰσεπήδησε· καὶ ἐντρομος γενόμενος, προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σιλᾷ.

Καὶ προαγαγῶν ¹⁶ αὐτοὺς ἔξω, ἔφη· Κύριοι, τι με δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶ ;

Οἱ δὲ εἶπον· Πιστεύσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ¹⁷, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου.

Καὶ ἐλάλησαν ¹⁸ αὐτῷ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τῆς νυκτός, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ ἔβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες παραχρῆμα.

Ἀγαγῶν τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρέθηκε τραπέζαν· καὶ ἠγαλλίωτο παροικί περὶ πιστευκῶς τῷ Θεῷ.

Καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν. Τὰ θαύματα καὶ τὴν διδασκαλίαν ὁ Παῦλος ἐργασάτο· τῶν κινδύνων δὲ καὶ ὁ Σίλας κοινωνεῖ. Γνωθὶ ὅτι καὶ δαίμονες ἴσασι Θεὸν ὑψίστον ὄντα Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον. Τούτου οὖν δούλος ὑπάρχων ὁ Παῦλος, διεβεδαιούτο λέγων· Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ. — Ἄφνω δὲ σεισμός ἐγένετο μέγας. Ὁ σεισμός ἐγένετο, ὥστε ἀφυπνισθῆναι ἐκείνον· αἱ θύραι δὲ ἀνεψέχθησαν, ὥστε θαυμάσαι τὸ γεγονός. Ταῦτα δὲ οἱ δεσμῶται οὐχ ἐύρων· ἦ γὰρ ἂν ἐφυγον ἅπαντες. Ἴνα δὲ μὴ εἰδῆ ἀπὸ ταυτομάτου γεγενῆσθαι σεισμός, ἐπηκολούθησε καὶ τὸ ἀνοιχθῆναι τὰς θύρας ἐκείνῳ μαρτυροῦν. Πιστεύσον ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. Οὗ δὲ ἐν δεσμητηρίῳ ὢν, ἠσυχάζει Παῦλος· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸν δεσμοφύλακα ἔγε πρὸς ἑαυτὸν, τὴν καλὴν ταύτην αἰχμαλωσίαν ἐργασάμενος. Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τῆς νυκτός, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν. Ἐκεῖνος ¹⁹ μὲν ἀπὸ τῶν πληγῶν ἔλουσεν· αὐτὸς δὲ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἐλούσθη. Καὶ ἠγαλλιάσατο παροικί πεπιστευκῶς τῷ Θεῷ. Καίτοι οὐδὲν ἦν, ἀλλὰ ῥήματα μόνον καὶ ἐλπίδες χρῆστα!

Ἡμέρας δὲ γενομένης, ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ραβδούχους λέγοντες· Ἀπόλυσσι τοὺς ἀνθρώπους ἐκείτους.

Ἀπήγγειλε δὲ ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦλον, ὅτι Ἀπεστάλασιν οἱ στρατηγοὶ, ἵνα ἀπολυθῆτε· νῦν οὖν ἐξελεύσθε, τορευέσθε ἐν εἰρήρῃ.

Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς· Δείρατες ἡμᾶς δημοσίᾳ, ἀκατακρίτους ²⁰, ἀνθρώπους Ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἐβαλον εἰς φυλακὴν, καὶ νῦν λύθρα ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν ; Οὐ γὰρ· ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοί, ἡμᾶς ²¹ ἐξαγαγέτωσαν.

Ἀπήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ραβδούχοι τὰ ῥήματα ταῦτα. Καὶ ἐφοβήθησαν, ἀκούσατες ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσι.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁶ In manuscripto est, προαγαγῶν. ¹⁷ In vulgat. Χριστὸν, desideratur. ¹⁸ In manuscripto est, ἐλάλησεν. ¹⁹ ἱ. ἐκείνους. ²⁰ κατακρίτους· erat. ²¹ In vulgatis desideratur, ἡμᾶς.

καὶ ἐλθόντες, παρεκάλεισαν αὐτοὺς, καὶ ἐξ-
αγαγόντες ἠρώτων ἐξελεῖσθαι τῆς πόλεως.

Ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς, εἰσῆλθον
πρὸς τὴν Λυδίαν⁹⁰, καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς,
παρεκάλεισαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον.

Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς. Καὶ τῶν στρα-
τηγῶν δηλωσάντων, ὁ Παῦλος οὐκ ἐξέρχεται· ἀλλὰ
καὶ διὰ τὴν Λυδίαν καὶ τοὺς ἄλλους, φοβεῖ αὐτούς,
ἵνα μὴ νομισθῶσιν διότι ἤξιωσε⁹¹ τις ἀπολεῦσθαι.
Ἐγκλήμα δὲ ἐπήγεν, ὅτι καὶ Ῥωμαίους, καὶ ὀκα-
τακρίτους, καὶ δημοσίᾳ. Ὅρας ὅτι καὶ ἀνθρώπινα
κατασκευάζον πολλά; Ταῦτα δὲ εἶπεν ἵνα μὴ δόξῃ
ὡς κατάδικος ἀπολεῦσθαι καὶ ὡς ἡμαρτηκός. Οὗ-
τος⁹² δὲ ὁ δεσμοφύλαξ οὗτός ἐστιν ὁ Στεφανᾶς, ὃν
μνημονεύει Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ
Ἐπιστολῇ, Ἐδάκτισα, λέγων, καὶ τὸν Στεφανᾶ
οἶκον. — Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῆς φυλακῆς, εἰσ-
ῆλθον πρὸς τὴν Λυδίαν· καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελ-
φούς, παρεκάλεισαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον. Οὐ γὰρ
ἔδει τὴν ξενοδόχον ἀφεῖναι ἐν ἀγῶνι καὶ μερίμνῃ·
καὶ οὐκ ἠνέσχοντο δὲ ἐκδημῆσαι, καὶ ταῦτα παρὰ
τῶν στρατηγῶν κατασπινδόμενοι, εἰ μὴ εἰσῆλθον
πρὸς τὴν εὐτελεῖ γυναικα, καὶ τοὺς λοιποὺς οὓς
ἀδελφοὺς ἐκάλουν. Ὡ πόσῃν ἀτυφίαν εἶχον καὶ
ἀγάπην!

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ΄.

Διοθεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολ-
λωνίαν ἦλθον εἰς Θεσσαλονικίην, ὅπου ἦν ἡ Συ-
ναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων.

Κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ, εἰσῆλθε πρὸς
αὐτούς, καὶ ἐπὶ Σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς
ἐκ τῶν Γραφῶν.

Διατριβῶν καὶ παρατιθέμενος ὅτι τὸν Χριστὸν
ἔδει παθεῖν καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι
οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγ-
γέλλω ὑμῖν.

Καὶ τινες ἐξ αὐτῶν ἐπίσθησαν, καὶ προσ-
εκηλύθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλλᾳ, τῶν τε
σεβομένων Ἑλλήνων⁹³ πολλὴ κλήθος, γυναικῶν
τε καὶ πρώτων οὐκ ὀλίγαι.

Προσλαβόμενοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπειθοῦντες
τῶν ἀγοραίων τινᾶς⁹⁴ ἄνδρας ποτηροὺς καὶ
ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν· ἐπιστάν-
τες τε τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἰάσονος⁹⁵, ἐζήτουν αὐτούς⁹⁶
ἀγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον.

Μὴ ἐδρόντες δὲ αὐτούς, ἐσύρον τὸν Ἰάσονα,
καὶ τινὰς ἀδελφούς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας⁹⁷,
βοῶντες, ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσου-
ντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε⁹⁸ πάρευναι.

Οὗς ὑποδέδεται⁹⁹ Ἰάσων· καὶ οὗτοι πάντες
ἀπέραντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πρόσσουσι,
βασίλευ λέγοντες ἕτερον εἶναι Ἰησοῦν.

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁰ In vulgatis est, εἰς τὴν Λυδίαν. ⁹¹ Ἰσ. ἀξιώσαντός τινος, ἢ διότι ἤξιωσε τις. ⁹² Videtur alterum
εἶναι; requirere. ⁹³ In manuscripto desideratur, Ἑλλήνων. ⁹⁴ In vulgatis est, τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι.
Ζηλωσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινᾶς. ⁹⁵ vulgatis deside-
ratur, τοῦ, ante Ἰάσονος. ⁹⁶ αὐτοῖς, erat. ⁹⁷ In manuscripto et hic, et pa: lo post est, πολ: πά: χου;. ⁹⁸ In
vulgatis est, ἀναστατώσαντες οὗτοι, καὶ ἐνθάδε. ⁹⁹ ὑποδέδεται, erat.

VERS. 39. Et venerunt ac deprecati sunt eos, et
eductos rogaverunt ut exirent ex civitate.

VERS. 40. Egressi igitur ex carcere, divertērunt ad
Lydiam, cumque vidissent fratres, consolati sunt eos
ac discesserunt.

Sed Paulus dicebat ad eos, etc. Etsi prætores man-
darant, Paulus tamen non egreditur, sed tum pro-
pter Lydiam, tum propter reliquos fratres terret
illos, ne existimarentur idcirco dimissi esse, quod
aliquo deprecatore usi essent. Atque etiam criuen
intentat illis quod et cives Romanos, et indemna-
tos, et publice verberassent. Videsne illos etiam
humano more multa struxisse atque molitos esse?
Hæc autem dixit, ne videretur dimitti tanquam con-
demnatus, et tanquam **131** maleficus. Porro car-
ceris hic custos est Stephanas, cujus mentionem
facit Paulus in prima ad Corinthios epistola, ubi
dicit: Baptizavi etiam Stephanæ familiam. Et egressi
ex carcere, introierunt ad Lydiam, et visis fratribus
consolati sunt eos, ac discesserunt. Non enim oportet
bat eam, a qua hospitio excepti erant, relinquere in
sollicitudine et æromna. Atque etiam discedere
noluerunt etsi a prætoribus urgebantur, nisi intro-
iissent ad vilem mulierem, et ad reliquos quos fra-
tres vocabant. O quanta præditi erant animi demis-
sione atque charitate!

CAPUT XVII.

VERS. 1. Cum transissent autem Amphipolin et Apol-
loniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga
C Judæorum.

VERS. 2. Ac pro consuetudine sua Paulus introi-
vit ad illos, et ad Sabbata tria sermocinabatur eis
ex Scriptis,

VERS. 3. Aperiens et exponens, ut oportuerit
Christum affici supplicio et a mortuis resurgere. Et
hic est, inquit, Christus Jesus, quem ego annuntio
vobis.

VERS. 4. Et nonnulli ex illis crediderunt et se ad
Paulum atque Silam aggregaverunt, et religioso-
rum Græcorum multitudo magna, mulieresque pri-
marie non paucæ.

VERS. 5. At Judæi qui non crediderant, commotio-
ne commoti, assumpserunt nonnullos circumferencos
homines improbos, et grege factio, civitatem excitato
D tumultu perturbabant: et adorti ædes Jasonis, con-
nabantur eos ad plebem producere.

VERS. 6. Sed ut eos non invenerunt, trahebant
Jasonem et nonnullos fratres ad rectores civitatis,
clamantes: Hi, qui orbem terrarum concitarunt ac
perturbaverunt, etiam hic adsunt,

VERS. 7. Quos hospitio excepit Jason. Atque isti
omnes faciunt adversus Cæsaris decreta, dum dicunt
alium esse regem Jesum.

VERS. 8. Quibus auditis multitudinem et rectores civitatis perturbarunt :

VERS. 9. Et cum satis accepissent ab Jasone et reliquis, dimiserunt eos.

Cum transissent autem Amphipolin. Parva quidem oppida prætereunī, et ad magnas urbes festinant, quod illinc ad finitimos verbum Dei dimanaturum esset. Venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judæorum. Quamquam dixerat : Convertimus nos ad nationes externas, non tamen deserebat hos : ingenti namque eorum desiderio tenebatur. Disserebat autem ex Scripturis, patefaciens et exponens, ut Christum oportuisset affici supplicio et a mortuis resurgere. Ante omnia prædicat passionem atque supplicium Christi : noverat enim hoc esse salutare. Et religiosorum Græcorum ingens multitudo. Religiosos Græcos dicit eos, qui ex Judæis quidem erant, propterea quod legem servabant, sed Græce loquebantur, aut eos, qui de Græcis et gentilibus erant proselyti, et ascititii Judæique sectæ. Et hi omnes faciunt adversus Cæsaris decreta, dum dicunt alium esse regem Jesum. Et horum majores hoc crimini dabant Jesu, dum dicebant illum regem sese vocare. Verumtamen illi habere potuissent aliquam, ut apparet, rationem, qua facile deciperentur, propterea quod vivebat is qui accusabatur. Sed hi quodnam habebant refugium mendacii atque prætextum, dum dicebant : Jesum annuntiant regem, qui, ut ipsi putabant, mortuus erat, qui nunquam regibus terræ, ut quem prorsus non comparere videbant, poterat esse formidolosus ?

VERS. 10. At fraires statim noctu Paulum et Silam Berræam emisērunt : quo cum venissent, in synagogam Judæorum se contulerunt.

VERS. 11. Hi autem erant generosiores, quam illi qui erant Thessalonicæ : quippe qui verbum Dei amplexi sunt cum summa animi promptitudine et alacritate, quotidie scrutantes Scripturas an hæc ita essent.

VERS. 12. Ac multi quidem eorum crediderunt, et Græcarum mulierum honestarum et virorum non pauci.

VERS. 13. Sed ut resciverunt Thessalonicenses Judæi etiam Berrææ verbum Dei annuntiatum esse a Paulo, illuc quoque venerunt turbas et multitudines concitatum.

VERS. 14. Tum vero fratres Paulum statim emisērunt, ut ad mare usque se conferret : sed Silas et Timotheus illic remanserunt.

VERS. 15. At illi qui Paulum producebant, ducebant eum usque Athenas, et accepto mandato ad Silam et Timotheum ut quam celerrime venirent ad illum, discesserunt.

Ἐτάραξαν δὲ τὸν δῆλον καὶ τοὺς πολιάρχους, ἀκούσαντας ἃ ταῦτα.

Καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς.

Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν. Τὰς μὲν μικρὰς παρατρέχουσι πόλεις · ἐπὶ δὲ τὰς μείζους ἐπειγόνται, ἐκείθεν μέλλοντος τοῦ λόγου διέρχεσθαι εἰς τὰς πόλεις. Ἦλθον εἰς Θεσσαλονικίην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων. Καί τοι εἰπὼν, Στεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη, οὐκ ἤψαι τούτους · πολὺν γὰρ εἶχε πρὸς αὐτούς πόθον. Διελέγτο δὲ ἀπὸ τῶν Γραψῶν καὶ παρατιθέμενος ὅτι τῶν Χριστῶν ἔδει παθεῖν καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν. Πρὸ πάντων τὸ πάθος κηρύττει · ἦδει γὰρ τοῦτο σωτήριον. Τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος. Σεβομένους Ἑλληνας, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν ὄντας, Ἑλληνιστῶν δὲ φθαρτομένους διὰ τὸ φυλάττειν τὸν νόμον · ἢ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων προσηλύτους, καὶ Ἰουδαίων ὑπάρχοντας. Καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πρᾶσσοσι, βασιλεῖα λέγοντες ἕτερον εἶναι Ἰησοῦν. Καὶ οἱ τούτων πατέρες οὕτω κατηγοροῦν τοῦ Ἰησοῦ, λέγοντες, ὅτι βασιλεῖα ἐκείνου καλεῖ. Πλὴν ἐκείνοι κἂν εἶχόν τινα κατὰ τὸ φαινόμενον εὐεξαπάτητον λόγον, διότι ἐξ ἡ κατηγορούμενος · οὗτοι δὲ ποίαν εἶχον ἀποφυγὴν τοῦ ψεύδους, λέγοντες, ὅτι Ἰησοῦν καταγγέλλοντες βασιλεῖα, τὴν κατ' αὐτοὺς ἀποθανόντα, περὶ οὐ οὐδέποτε εἶχον οἱ ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεῖς φοβηθῆναι, μὴ ὄρωντες αὐτὸν ὄλω· φαινόμενος ;

Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς νυκτὸς ἐξέπεμψαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βερροίαν · οἵτινες παρατηρόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπήσαν τῶν Ἰουδαίων.

Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονικίᾳ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθημέραν ἀνακρίνοντες τὰς Γραψάς, εἰ ἔχει ταῦτα οὕτως.

Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσημῶν, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων.

Ὡς δὲ ἔγνων οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονικῆς Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ Βερροίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον κάκει σαλευόντες τοὺς δῆλους.

Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ, κορευέσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν · ὑπέμενον δὲ ὁ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ.

Οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον αὐτὸν ἕως Ἀθηνῶν, καὶ λαβόντες ἐπιτολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον ἵνα ὡς τάχιον εἰλωσι πρὸς αὐτὸν, ἐξήσσαν.

Variæ lectiones et notæ.

ἃ In vulgatis est, ἀκούοντας. ἃ Videtur desiderari dictio διανοήτων. ἃ Locus corruptus et inutilis videtur. ἃ οὖν, desideratur in manuscripto. ἃ κατηγγέλλει, erat.

Τὸ, Ἐγγειότεροι, ἀντὶ τοῦ, ἐπεικίστεροι. Τὸ δὲ, Καθήμε, ἢ ἀνακρίνοντες τὰς Γραφάς, εἰ ἔχει ταῦτα οὕτως. Οὐχ ὡς ἄπιστοι ἀνεζήτουν (ἤδη γὰρ ἦσαν πεπιστευότες), ἀλλ' ὡς ἄμοιροι τῆς τῶν προφητῶν παραδίσεως· ἔπου γε μᾶλλον διὰ τοῦτου πιστότεροι ἐγίνοντο, ἐρευνῶντες τὰς Γραφάς, καὶ εὐρίσκοντες τοῖς τῶν παλαιῶν προφητῶν λόγοις συνῆδοντα τὰ περὶ τῆς ἐναίρκου οικονομίας τοῦ Κυρίου πράγματα. *Εὐθὺς δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξέπεμψαν οἱ ἀδελφοὶ ἕως Ἀθηνῶν.* Οἰκονομικῶς ἐφευγον, οὐ δειλιῶντες; ἢ γὰρ ἂν ἐπίπυσαντο κηρύττοντες, καὶ οὐχὶ μᾶλλον παρῴζοναν. Ἀλλ' ἐκ τοῦτου οὕο ἐγίνετο· καὶ [·] ἐκείνων θυμὸς ἐσθένυστο, καὶ τὴ κήρυγμα ἐπέδιδου. Τὸν Παῦλον δὲ πέμπουσι μόνον· περὶ γὰρ αὐτοῦ ἐδεδοίκεσαν μὴ τι πάθη, τὸ κερφαίον αὐτὸς ὦν. Οὕτως οὐ πανταχοῦ ἡ χάρις ἐνήργει· ἀλλ' εἰς αὐτοῦς καὶ διυπνίζουσα καὶ εἰς μέρειμαν ἐμβάλλουσα.

Ἐρ δὲ τὰς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοῦ τοῦ Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν ἑαυτῷ ὁ θεωροῦντι κατειδωλον οὔσαν τὴν πόλιν.

Διελήγετο μὲν οὖν ἐν τῇ Συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβασμένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παματυγᾶνορας.

Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλον αὐτῷ, καὶ τινες ἐλέγον· Τί ἄν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Οἱ δὲ Ἐξένων δαιμόνων δοκεῖ καταγγελεύς εἶναι, ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο αὐτοῖς.

Ἐπιλυθόμενοι τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον ἤραγον λέγοντες· Δυνάμεθα γινῶναι τίς ἡ καιρὴ αὕτη ἢ ὑπὸ λαλουμένην διδαχὴν;

Σεριζόντα γὰρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· Βουλόμεθα οὖν γινῶναι, τι ἄν θέλοι ταῦτα εἶναι.

Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρον, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καιρότερον.

Παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Τὸ, παρωξύνετο, οὐκ ὀργὴν ἐνταυθα φησιν. Ὅργῆς γὰρ καὶ ἀγανακτήσεως, πόρρω τὸ χάρισμα. Τί οὖν ἐστὶ Παρωξύνετο; Διηγείρετο· οὐκ ἔφερεν, ἀλλ' ἐτήκετο. Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλον αὐτῷ. Ἐπικουρείοι εἰσιν οἱ ἀπρονόητα λέγοντες εἶναι τὰ πάντα· πρὸς οὓς καὶ μάλιστα τὸν λόγον ἀποτεινόμενος ὁ Παῦλος, φησιν· Αὐτοῖς διδοῦς πᾶσι ζωὴν καὶ ποιήν, ἐπίστασας προστεταγμένους καιροῦς, καὶ τὰς ἐροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν· δεικνύς τοῦ Θεοῦ τὴν πρῶ-

Variae lectiones et notæ.

¹⁰ Ἰσ. ἢ γὰρ. ¹¹ In manuscripto non est δέ. ¹² In vulgatis est, ἐν αὐτῷ. ¹³ In manuscripto est, Ἐπικουρίων, et ita repetitur sapius in scholio. ¹⁴ In vulgatis est, συνέδουλον. ¹⁵ In vulgatis est, δαιμόνων, in manuscripto, δαιμόνων. ¹⁶ In vulgatis est, αὐτοῖς; εὐαγγελίζετο. ¹⁷ In manuscripto non est nota interrogatio post διδαχὴν, ut est in vulgatis. ¹⁸ ἀνακτῆσεως scriptum erat initio; postea prima duæ rubræ in margine adjectæ. ¹⁹ Ἐπικουρίων, erat, et Ἐπικουρίοι.

Dictio Generosiores posita est pro humaniores, æquiores, moderatiores et honestiores. Quod autem dicit, *Quotidie investigantes atque scrutantes Scripturas an illa ita essent*: non ut increduli requirebant et investigabant, jam enim crediderant, sed ut expertes prophetarum traditionis. Quandoquidem potius hac ratione magis creduli exadebant dum scrutabantur Scripturas, et reperiebant ea, quæ fecit et administravit Dominus assumpta carne, cum scriptis veterum prophetarum consonare atque convenire. *Tum vero fratres statim Paulum emiserunt usque Athenas.* Certo Dei consilio atque dispositione fugiebant, non periculi metu. Etenim prædicare desiissent, et non potius exacerbassent et irritassent: sed hinc duo eveniebant, et illorum iracundia restirguebatur et prædicatio promovetur. Paulum autem solum emittunt. Illi enim qui erat ipsum caput, et in quo summa rei consistebat, re

VERS. 16. Cum autem Paulus illos Athenis expectaret, concitabatur spiritus ejus in ipso, quod videret simulacrorum cultui deditam esse civitatem.

VERS. 17. Sermocinabatur igitur in Synagoga cum Judæis et religiosis, et quotidie in foro cum iis, qui se forte illi obtulissent.

VERS. 18. Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi congregiebantur cum illo, ac nonnulli dicebant. Quid velit spermologus, id est, nugator et blatero iste dicere? Alii vero peregrinorum inquebant, Dicmonum videtur annuntiator esse quod Jesum et resurrectionem eis annuntiabat.

VERS. 19. Cumque eum apprehendissent, duxerunt ad collem Martium dicentes: Possumus scire, quænam sit nova ista quæ abs te traditur doctrina?

VERS. 20. Nam peregrina quædam infers in aures nostras. Volumus igitur scire, quidnam ista sibi velint.

VERS. 21. Cæterum Athenienses omnes et qui illic versabantur hospites nulli alii rei vacabant, præterquam ut dicerent aliquid et audirent novi.

Concitabatur spiritus ejus, etc. Per verbum concitabatur non iram hic significat. Gratia namque [Dei] res longe aliena est ab ira atque indignatione. Quid igitur est id, quod dicit, *Concitabatur?* extimulabatur, excitabatur, commovebatur, —ferre non poterat, sed se macerabat. *Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi congregiebantur cum illo.* Epicurei sunt, qui omnia absque Dei providentia fieri dicunt. Adversus quos etiam Paulus potissimum orationem extendens dicit: *Qui ipse dat omnibus vitam, animam et habitum, qui definit et con-*

stituit tempora præscripta, certa atque destinata inquilinatus et habitationis eorum: quibus verbis Dei providentiam ostendit. Non deridebant eum philosphi ita loquentem: neque enim quidquam intelligebant eorum, quæ dicebantur. Qui enim potuissent quorum alii quidem Deum corpus esse, alii vero voluptatem beatitudinem esse dicebant? *Ac nonnulli dicebant: Quid velit spermologus dicere?* Spermologum, hoc sonat seminilegam seu frugilegam, aviculam aiunt esse vilissimam, quæ semina in triviis **134** dissipata colligere solita sit: cui qui inane supercilium tollunt et multum sibi placent, magnasque spiritus sumunt propter copiam et ubertatem dicendi philosphi, Paulum assimilabant. Sapientes enim viles vocant, inquit scriptor Proverbiorum. Quoniam igitur spermologus sive frugilega parva est avis, neque ad vescendum, neque ad delectandum idonea, viles homines spermologos appellabant. *Alii vero, Peregrinorum dæmonum, inquam, annuntiator esse videtur.* Etenim resurrectionem deam quamdam esse existimabant, ut qui etiam feminas colere solerent. Dæmonia namque deos suos vocabant. *Duxerunt eum ad collem Martium.* Non discendi causa, sed puniendi in eo loco ubi agebantur et cognoscebantur cause homicidii. Martius autem collis vocabatur is locus, quoniam Mars illic, ut fama est, adulterii pœnas dedit. Πάγος autem locus est editus: nam in colle quodam erat illa curia. Notandum est autem illos, quanquam erant, tamen illa, quæ nunquam audiverant, peregrina ac nova putasse. Nam alioquin etiamsi prædicabat hominem cruci affixum fuisse, non novum erat quod dicebatur: sin autem Deum dicebat cruci affixum esse, et resurrexisse, revera nova atque peregrina loquebatur.

VERS. 22. *Stans autem Paulus in medio Martii colliis, dicebat: Viri Athenienses, in omnibus vos fere video religiose esse.*

VERS. 23. *Transiens enim, et contemplans numina quæ colitis, reperi etiam aram cum hac inscriptione: Ignoto Deo. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis.*

VERS. 24. *Deus qui fecit mundum, et omnia quæ sunt in eo, hic cum cæli terræque Dominus sit, non in manufactis templis habitat.*

VERS. 25. *Neque manibus hominum colitur, ut qui alicujus rei egenus sit, cum ipse omnibus vitam, animam et halitum atque omnia det.*

VERS. 26. *Fecitque ex uno sanguine omne genus hominum, ut in omni solo terræ habitarent, definitivique ac statuit tempora certa atque præscripta ac terminos habitationis eorum,*

VERS. 27. *Ut quærerent Dominum, si forte palpando et conrectando eum inveniant. Quanquam non procul abest ab unoquoque nostrum.*

VERS. 28. *Per eum enim vivimus et movemur et sumus, ut quidam etiam vestrorum poetarum dixerunt: nam hujus quoque progenies sumus.*

νοιαν: οὐ καταγέλων αὐτοῦ οἱ φιλόσοφοι οὕτως αὐτοῦ φβεγγομένου· οὐδὲ γὰρ ἔνοιουν τι τῶν λεγόμενων. Πῶς γὰρ οἱ μὲν σῶμα τὸν θεὸν λέγοντες· οἱ δὲ ἠδονὴν τὴν μακαριότητα; *Καὶ τινες ἔλεγον· Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν;* Σπερμολόγον πτηνὸν εἶναι φασιν εὐτελέστατον, τὰ ἐν ταῖς τριβάσις κατεσκευασμένα τῶν σπερμάτων εἰσθδῶς συλλέγειν· ἢ * ματαίαν αἰροντες ὄφρῶν ἐπὶ γλώττῃ πλατείᾳ, φρονούντες τε μέγα, παρεκάζον τὸν Παῦλον ἑ. Τοὺς γὰρ σοφοὺς φαύλους καλοῦσι, φησὶ ὁ Παροιμιστής. Ἐπειδὴ οὖν ὄφρῶν ἐστὶν ὁ σπερμολόγος βραχὺ, καὶ οὐτε πρὸς βρῶσιν, οὐτε πρὸς τέρψιν ἐπιτίθειον, τοὺς εὐτελεῖς σπερμολόγους ἐκάλουν. *Οἱ δὲ, Ξένων δαιμονίων δοκῶν καταγελῶν εἶναι.* Καὶ γὰρ τὴν ἀνάστασιν, θεὸν τινα εἶναι ἐνόμιζον, ἅτε εἰσθδότες καὶ θηλείας σέβειν. Δαιμόνια γὰρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἐκάλουν. *Ἦραρον αὐτὸν ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον, οὐχ ὅτι μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε κολάσασθαι, ἔνθα αἱ φονικαὶ δίκαι.* Ἄρειος ἑ δὲ πάγος ἐκαλεῖτο, ἐπειδὴ ὁ Ἄρης ἐκείσε τῆς μοιχείας ἑ, ὡς φασί, δέδωκε δίκας. Πάγος δὲ ὁ ὑψηλὸς τόπος· ἐν γὰρ ὄφρῳ τιμὴν ἔκεινο τὸ δικαστήριον. Σημειωτέον ὅτι, καίτοι ἐν τῷ λαλεῖν ἀγρολούμενοι καὶ ἀκούειν, ὅμως ξενίζοντα ἐνόμιζον εἶναι ἐκεῖνα, ἅπερ οὐδέποτε ἤκουσαν· ἄλλως τε δὲ καὶ εἰ ἀνθρωπῶν ἐκήρυττεν ἐσταυρωῦσθαι, οὐ ξένον ἦν τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ θεὸν ἔλεγε ἐσταυρωῦσθαι καὶ ἐγγεῖρθαι, ὅπως ξενίζοντα ἐλάλει.

sermocinationibus et auditionibus dedidit et adliciti

C *Σταθεὶς δὲ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἄρειου Πάγου, ἔφη· Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεῖσι· δαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ.*

Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμῶν, ἐν ᾧ ἐπεγεγράφτο· Ἄγνωστῷ θεῷ. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τούτου ἔγω καταγγέλλω ὑμῖν.

Ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ἑ ὁπάδρων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ,

οὐδὲ ἐν τῶν χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται, προσδεόμενος τιμῆς, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ προίην καὶ τὰ πάντα ἑ.

Ἐποίησέ τε ἐξ ἐνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προτεταγμένους ἑ καιροῦς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τὰς κατοικίας αὐτῶν,

Ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρατε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὐροῖεν· καὶ γὰρ οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνός ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχουσι.

Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρηκάσι· Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

Variae lectiones et notæ.

* ὦ, erat. ἑ παρεκάζοντες Παῦλον, erat. ἑ ὄφρῶν, erat. ἑ μοιχείας, erat. ¹⁰ In vulgatis nonnullis est, ὁ Κύριος. ¹¹ V. C. et B. legunt, καὶ πάντα, quam lectionem ego quoque sequor. ¹² In vulgatis est, προτεταγμένους.

Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ, ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ χαράγματι τέχνης καὶ ἐνδουλήσεως ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὁμοίον.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ δαιμόνια, ὅ πάντα θειάζων, καὶ ξύλον, καὶ λίθον, καὶ κενύμα. Ὡς περ ἐγκωμιάζειν αὐτοὺς δοκεῖ. Δεισιδαιμονιστέρους δὲ, ἀντὶ τοῦ, εὐλαβεστέρους· τοῦτο δὲ εἶπε διὰ τὸν βωμὸν. Ἀνειστήκει δὲ αὐτοῖς· ὁ βωμὸς ἐκ τοιαύτης αἰτίας· Πόλεμος τοῖς Ἀθηναίοις ποτὲ συνεβράχη πρὸς ἐναντίους· εἶτα πράξαντες κακῶς ἀνεώρθησαν. Καὶ ἐπειδὴ παίζειν αὐτοῖς τοῖς δαίμοσι ἐθος ἦν, πῶν δαιμόνων τις ἐπιφανεῖς, οὐδεπώποτε ἔφη παρ' αὐτῶν θεραπεύσθαι· κἀκεῖνος αὐτοῖς ὀργισθεὶς, τῆς ἡττης ταύτης αἰτίας γεγενῆσθαι. Ἐκεῖνη τε οὖν ἀνίστησάν ἡμῶν καὶ ὡς φυλαττόμενοι μὴ τὸ αὐτὸ καὶ ἄλλοτε πάθοιεν, παρέντες τινὰ θεὸν ἀγνωστον αὐτοῖς, ἀνίστησάν τὸν βωμὸν ἐκεῖνον ἐπιγράφοντας· Ἀγνώστῳ Θεῷ τοῦτο λέγοντες, ὅτι, Εἰ καὶ τις ἕτερος ἀγνωστον περ' ἡμῶν, εἰς τιμὴν ἐκεῖνου οὗτος· ὁ βωμὸς ἐγγήρθω, ὡς ἀνὴρ ἡμῶν ἔφη, ἔπειρ ἀγνωστούμενος, ὧν μὴ θεραπεύοιτο. Ἦν δὲ ἡ πᾶσα τοῦ βωμοῦ ἐπιγραφή· Θεοῖς Ἀσίας, καὶ Εὐρώπης, καὶ Λιβύης· Θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ. — Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ἡμῶν. Εὗρεν ἐν τῇ πόλει οὐχὶ βιβλίον θεῖον, ἀλλὰ βωμὸν ἐστηκότα· καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βωμοῦ τὸν βωμὸν καθέλει. Τί γὰρ εἶδει ποιῆσαι αὐτόν; Ἕλληνας πάντας ἦσαν ἀσεβεῖς. Εἰ ἀπὸ εὐαγγελίων διηλέχθη αὐτοῖς, κατεγέλων· ἀπὸ προφητῶν, οὐκ ἐπίστευον. Ἀπὸ τῶν δόκλων οὖν τῶν πολεμίων αὐτὰ χειρώσατο· καὶ τοῦτο ἔστιν ὃ λέγει· Ἐγενόμην τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος. Εἶδε τὸν βωμὸν, καὶ μετέστησε τὰ γράμματα πρὸς αὐτόν· μᾶλλον δὲ τὸ νόημα τούτων μετέθηκεν. Ἐγγράπτο, φησὶν, ἐν τῷ βωμῷ· Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τίς δὲ ἦν ἄλλος ἀγνωστούμενος Θεός, ἀλλ' ἢ ὁ Χριστός; Τί οὖν; οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὸν Χριστὸν ἔγραψαν τοῦτο; Εἰ διὰ τὸν Χριστὸν ἔγραψαν, οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστὸν τὸ καθάρωμα Παύλου. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἄλλως ἔγραψαν· οὗτος δὲ ἴσχυσεν ἄλλως αὐτὸ μεταβαλεῖν. Ἀναγκαῖον δὲ εἰπεῖν τίνας ἐνεκεν ἐκεῖνοι ἔγραψαν· Ἀγνώστῳ Θεῷ. Πολλοὺς εἶχον θεοὺς ἐκεῖνοι, καὶ ἐπιχωρίους καὶ ξένους. Τούτους τοῖνον τοῦς μὲν παρὰ μητέρων εἶχαν δεξάμενοι· τοὺς δὲ, ἀπὸ τῶν πλησίον ἐθνῶν. Ἐπει οὖν οὐκ ἐξ ἀρχῆς πάντας ἐδέξαντο, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν εἰσπνέχθησαν αὐτοῖς· οἱ μὲν, ἐπὶ τῶν πατέρων, οἱ δὲ, ἐπὶ τῶν κάκτων, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τῆς αὐτῶν, συναθρόντας εἶπον, ὅτι, Ὡς περ τούτους ἠγνωσόμεν, εἶτα ὑπερὸν αὐτοὺς ἐγνωρίσαμεν, οὕτω συμβαίνει καὶ ἄλλον εἶναι ἀγνωσόμενον, καὶ ὄντα μὲν θεόν, οὐ γνωρίζόμενον δὲ ὑφ' ἡμῶν. καὶ διὰ τοῦτο λαμβάνει ἀμειλόμενος καὶ μὴ θεραπευόμενος. Ἐστησαν οὖν βωμὸν, καὶ ἐπέγραψαν· Ἀγνώστῳ Θεῷ· τοῦτο λέγοντες διὰ τοῦ γράμματος, ὅτι καὶ εἰς τὸ θεὸς

Vens. 29. Cum igitur simus Dei progenies, non debemus existimare auro, aut argento, aut lapidi arte et industria humana scalpto simile esse numen divinum.

135 Fere religiosiores. Δεισιδαίμων dicitur is, qui timet dæmonia, qui omnia pro numine colit et veneratur, et lignum, et lapidem, et spiritum. Quasi laudare eos videtur. Δεισιδαιμονιστέρους autem, id est, dæmonia timentes, posuit pro religiosiores: hoc autem dixit propter altare. Porro altare exstructum fuerat ab illis ex hujusmodi causa: Prælio quondam conflixerant Athenienses cum adversariis: deinde accepta clade recesserant. Et quoniam ludos dæmonibus celebrare consueverant, quidam dæmon cum apparuisset, nunquam ab illis se cultum esse dicebat: ac sese illis iratum mali prælii illius auctorem et causam fuisse. Itaque et illi delubrum exstruxerunt: et ut caventes ne quando alias quoque, quod aliquem incognitum sibi Deum præteritis sent ac neglexissent, idem ipsis accideret, exstruxerunt illud altare, inscribentes: *Ignoto Deo*: hoc significantes. Etiam si quis alius a nobis ignoretur, in honorem illius hoc altare exstructum esto, ut nobis propitius sit, si cum nobis incognitus sit non colatur. Erat autem aræ tota inscriptio hæc: *Diis Asiæ, Europæ et Libyæ: Deo incognito ac peregrino*. — Cum transirem enim et contemplerer numina quæ colitis. Invenit in urbe non librum divinum, sed aram stantem: atque occasione sumpta ab altaris inscriptione, altare demolitus est. Quid enim illum facere oportebat? Græci omnes erant impii et veri Dei cultus expertes. Si ab Evangelicis sumpto argumento verba ad eos secisset, derisissent: si a prophetis, non credidissent. Armis igitur hostium ipsa arma subegit; atque hoc est quod dicit: *Fui legis expertibus et impiis tanquam impius et legis expertis*. Vidit altare, et ad suum usum scripta traduxit: imo vero sententiam illorum traduxit et invertit. Inscriptum, inquit, altari erat, *Ignoto Deo*. Quis autem erat alius Deus qui ignorabatur, præterquam Christus? Quid igitur? an Athenienses propter Christum scripserant hoc? Si propter Christum scripserant, non adeo mirandum esset rei a Paulo inceptæ prosper successus. Verum illi quidem aliter scripserant: hic vero potuit scriptum aliter traducere atque immutare. Necesse est autem dicere, cujus rei gratia illi scripserant, *Ignoto Deo*. Multos illi deos habebant tum patrios atque domesticos, tum hospites ac peregrinos. Hos igitur partim quidem a matribus acceptos habebant, partim vero a finitimis nationibus. Quoniam ergo non omnes ab initio acceperunt, sed paulatim ab iis introducti erant, alii quidem ætate patrum, alii vero tempore avorum, alii ipsorum ætate, congregati dixerunt: Quemadmodum hos ignorabamus, deinde postea eos cognovimus, ita accidere potest ut etiam alius ignoretur,

Variæ lectiones et notæ.

¹³ Ἰσ. ἀνίστησάν. ¹⁴ ἡμῶν Ἰσ.

PATROL. GR. CXXV.

qui Deus qualem sit, sed nobis incognitus, et idcirco nos fallat, dum negligitur et non colitur. Statuerunt igitur altare et inscripserunt, *Ignoto Deo*: hoc scripto illo significantes: Etiam si quis alius est Deus nobis incognitus, illum quoque colimus. Animadvertite immensum et excellentem demonum metum. Idcirco Paulus dicebat: *In omnibus fere ad timorem demonum propensiores vos esse video*, hoc est, *religiosiores*. Non enim vobis notos demones solos colitis, verum etiam vobis nondum notos. Itaque cum captiose sententiam altaris inscriptionis interpretatus esset, accommodavit eam ad Christum. *Quem enim ignorantes vos colitis, hunc ego annuntio vobis*. His verbis illum erant insimulaturi Athenienses: Novam atque peregrinam doctrinam introducis, Deum quem ignoramus introducis. Cum igitur vellet liberari suspicione atque docere se non peregrinum Deum predicare, sed quem ipsi antea colendo honorassent, Vos, inquit, me prævenistis, vester cultus meæ prædicationi anteverit: hunc enim antea, quem vos ignorantes colitis, *Deus qui fecit mundum*. Unum verbum prolocutus est, quo omnia philosophorum dogmata atque sententias subvertit. Nam Epicurei quidem res fortuitas esse aiunt, et ex atomis, hoc est, ex individuis corpusculis effici: hic vero Dei opus mundum esse ait, et omnia quæ sunt in eo. *Nou in manufactis templis habitat*. Ne existimarent unum de multis esse Deum, qui ab eo prædicabatur, quod dixerat corrigi, subjungens, *Non in manufactis templis habitat*, sed in animo humano. Quid igitur? annon habitabat in templo Jerosolymorum? Nequaquam, sed operabatur ac vim suam exercebat, et in actum proferebat. Qui igitur manibus hominum colebatur apud Judæos? Non manibus, sed mente: quoniam illa hic non desiderabat quasi alicujus rei egenus: *Num vescar*, inquit, *carnibus taurorum?* etc. — *Nulla re indigens, cum ipse det omnibus vitam et halitum*. Duo ponit deitatis certa argumenta, nimirum quod et ipse nulla re indigeat, et omnibus omnia præbeat. Ecce autem etiam animæ illum conditore facit, non genitorem. *Definitive ac statuit tempora certa atque præscripta*. Definivit ac præscripsit ut quærent Deum: verum non semper hoc præscripsit, sed certis atque præscriptis temporum vicissitudinibus, ostendens eos nunc, cum non quæsisissent, invenisse. Quoniam enim quæsitum non invenerant, ostendit illum ita fuisse manifestum, ut si aliqua res in medio posita contrectetur. Non enim hic quidem cælum erat, alibi autem non: neque in hoc quidem tempore erat, in alio vero non. Itaque et in omni tempore, et in omni termino ac limite poterat inveniri: ita rem disposuit et administravit, ut neque loco neque tempore prohiberetur. Hoc enim ipsum maxime eos adjuvabat, quod ubique cælum est, et quod in omni tempore stat.

ἄτερος ἀγνωστέος ἡμῖν, ἀκίνητον θεραπεύομεν. Ὅρα ὑπερβολὴν δεισιδαιμονίας. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἔφη· Κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμοναστέροις ὑμᾶς θεωρῶ, ἀντὶ τοῦ, ἐβλαβεστέρους· οὐ γὰρ τοὺς γνωρίμους ὑμῖν δαίμονας θεραπεύετε μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐκ γνωρισθέντας ὑμῖν. Καὶ αἰχμαλωτίσας τὸ νόημα, ἐπέστησεν αὐτὸ ἐπὶ τὸν Χριστόν. Ὅν γὰρ ἀγνωστοῦντες εὐσεβεῖτε ὑμεῖς, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ἐμείλιον ταῦτα ἐγκαλεῖν Ἀθηναῖοι, ὅτι, ἐνούηοντα δόγματα εἰσφέρεις· ὅτι, Θεὸν ὃν οὐκ ἴσμεν, εἰσφέρεις. Βουλόμενος οὖν ἀπαλλαγῆναι τῆς ὑποψίας καὶ διδάξει ὅτι οὐ ξένον κηρύττει· Θεόν, ἀλλ' ὃν προλαβόντες, αὐτοὶ διὰ τῆς θεραπείας ἐτίμησαν, Ὑμεῖς με προελάθετε, φησὶν, ἐφθασεν ὑμῶν ἡ θεραπεία τὸ ἐμὲν κήρυγμα· τοῦτον γὰρ καταγγέλλω, ὃν ὑμεῖς ἀγνωστοῦντες θεραπεύετε. Ὁ Θεὸς ποιήσας τὸν κόσμον, μίαν φωνὴν ἐφθέγγετο, δι' ἧς πάντα κατέστρεψε τὰ τῶν φιλοσόφων. Οἱ μὲν γὰρ Ἐπικουροὶ ¹⁵ αὐτόματά φασὶ καὶ ἀπὸ ἀτόμων· οὗτος δὲ, ἔργον φησὶ Θεοῦ τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα. Οὐκ ἐν χειροποιήτοις γαστρίσιν κατοικεῖ. Ἴνα μὴ νομίσωσιν ἕνα τῶν πολλῶν εἶναι Θεόν τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον, διορθοῦται ἐπάγων· Οὐκ ἐν χειροποιήτοις γαστρίσιν κατοικεῖ, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Τί οὖν; Οὐ κατῴκει ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων; Οὐ δὴ τα, ἀλλ' ἐνήργει. Πῶς οὖν ἐθεραπεύετο ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων παρὰ Ἰουδαίους; Οὐχ ὑπὸ χειρῶν, ἀλλ' ὑπὸ διανοίας· ἐπεὶ ἐκεῖνα οὐκ ἐζήτει οὕτως ὡς προσδοκούμενος. Μὴ φάτομαι κρέα τούτων; φησὶν, καὶ τὰ ἐξ ἧς. — Μὴ προσδεόμενός τιςος αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ προσην. Δύο τεκμήρια θεότητος, τὸ αὐτὸν τε μηδένης δεῖσθαι, καὶ πᾶσι πάντα παρέχειν. Ἰδοὺ δὲ καὶ τῆς ψυχῆς αὐτὸν δημιουργὸν ποιεῖ, οὐ γεννήτορα. Ὅρισας προσεταγμένους καιρούς. Ὅρισας ζητῆσαι τὸν Θεόν· ἀλλ' οὐ διαπαντός τοῦτο ὤρισεν, ἀλλὰ ¹⁶ προσεταγμένους καιρούς· δεικνύς· ἔτι νῦν οὐχὶ ζητήσαντες εὔρον· ἐπειδὴ γὰρ, ζητήσαντες οὐχ εὔρον, δεικνυσὶν ὅτι οὕτως ἦν φανερώς ¹⁷, ὡς περ ἀνεῖς μέσον τι ψηλαφώμενος. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα μὲν ἦν οὐρανός, ἀλλαχοῦ δὲ οὐ· οὐδὲ ἐν τούτῳ μὲν ἦν τῷ χρόνῳ, ἀλλῳ δὲ οὐ. Ὅστε καὶ κατὰ πάντα καιρὸν καὶ κατὰ πᾶσαν ἐρεσθεσίαν δυνατὸν εὑρεῖν αὐτόν· οὕτως ὠκονόμησεν, ὥστε μήτε τόπῳ κωλύεσθαι μήτε χρόνῳ. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα αὐτοῖς συνέβάλλετο τὸ πανταχοῦ εἶναι τὸν οὐρανόν, καὶ τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ εἶσθαι. Οὕτως ἐγγύς ἐστι, φησὶν, ὡς χωρὶς αὐτοῦ μὴ εἶναι. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. Ὅσπερ ἐν σωματικῷ ὑποδείγματι ¹⁸ ἀδύνατον ἀγνωστῆσαι ἀέρα πανταχοῦ κευχόμενον, καὶ οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, μάλλον δὲ καὶ ἐν ἡμῖν ὄντα. Τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ λέγει καὶ τὴν συγκρότησιν, τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ, τὸ ἐνεργεῖν, τὸ μὴ ἀπολέσθαι. Ὅς καὶ τινές τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁵ Ἴσ. Ἐπικουροί. ¹⁶ Videtur desiderari κατὰ. ¹⁷ Ἴσ. φανερός. Et ψηλαφώμεν aut ψηλαφώμενον.

¹⁸ Videtur desiderari, διδάσκει, καρλοτησιν, aut simile quid.

ut de medio illorum. Ita. Quomodo? Alios quidem A persuasos et in suam sententiam adductos relinquens, ab aliis vero derisus. *Quidam autem crediderunt, in quibus erat etiam Dionysius Areopagita.* Extra urbem curia erat in colle Martio. Cognoscebant igitur Areopagitæ de omnibus fraudibus ac maleficiis. Idcirco Paulum utpote peregrinorum dæmoniorum annuntiatorem, ad curiam atque senatum Martii collis trahunt: sed cum tunc divinus Dionysius in collegium Areopagitarum pro iudice cooptatus esset, veritati evangelicæ hoc tribuit, ut contra eam pronuntiare nolle. Et cum valedixisset ac renuntiasset stultæ Areopagitarum æveritati, illuminationem Evangelii amplectebatur. Nam etsi Romani tunc rerum potiebantur, tamen Athenas et Lacedæmona liberas reliquerunt: unde etiam tunc apud Athenienses iudicium quoque Areopagitarum exercebatur. Atque initiatur quidem et imbuitur Dionysius salutari doctrina per Paulum, sed eruditur et instituitur, tanquam puer a magistro, ab Hierotheo maximo.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. *Posthæc autem Paulus, relicta Athenis, venit Corinthum:*

VERS. 2. *Atque illic nactus quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum natione, qui recens venerat ex Italia, et Priscillam ejus uxorem, propterea quod Claudius Cæsar jussisset omnes Judæos excedere Roma, accessit ad eos,*

VERS. 3. *Et quia eandem artem noverat, mansit apud illos et artem exercebat: erant enim arte tentorium confectores.*

VERS. 4. *Sermocinabatur autem in Synagoga omni die Sabbati, ac suadebat Judæis et Græcis.*

VERS. 5. *Ut autem Silas et Timotheus descenderunt de Macedonia, Paulus Spiritu concitabatur, testifi-*

VERS. 6. *Cumque illi sese opponerent ac verbis diviniæ majestatem læderent, excussis vestimentis suis dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrum. Purus ego posthac ad nationes extraneas proficiscar.*

Venit Corinthum. Corinthum a Spiritu **139** ducebatur, in qua urbe manere eum oportebat. Nam Athenienses etsi peregrinarum ac novarum auditionum studiosi, tamen non attendebant, nec curabant doctrinam salutarem. Non enim huic rei studebant, sed ut semper haberent aliquid quod dicerent. Satis igitur esse Paulo visum est, si illic semina dejiceret. *Propterea quod Claudius imperaverat.* Nam Nerone quidem imperante, Paulus propter Christum supplicio affectus et martyrio consecratus est: Claudii vero tempore bellum adversus Judæos conflagravit et excitabatur, et Roma, tanquam homines pestiferi, Judæi pellebantur. Idcirco divina voluntate atque dispositione accidit, ut hic vinculus illuc abduceretur, ne tanquam Judæus expelleretur. *Et quia Aquila era ejusdem artificii, mansit apud eum et artem exer-*

ἀλλ' ἐν τοῖς Ἀρεοπαγίταις τότε τελεῶν, ἅτε δικαστῆς, ὁ θεὸς Διονύσιος, ἀδίκαστον ἀπέπειρε τῇ ἀληθείᾳ τὴν ψῆφον· καὶ ἐβρώσθαι φράσας τῇ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἀνοήτῳ (σεμνότητι, τοῦ φωτισματος) εἶχeto. Κἂν γὰρ Ῥωμαῖοι τότε ἐκράτου, ἀλλ' ὡς αὐτονόμους ἀφῆκαν Ἀθήνας καὶ Λακεδαίμονα. "Ὅθεν ἐτι καὶ παρ' Ἀθήνας, καὶ κατὰ τοὺς Ἀρεοπαγίτας ἐπολιτεύετο. Καὶ τελείται μὲν τὸ τῆς σωτηρίας δόγματα διὰ Παύλου· παιδεύεται δὲ διδασκάλως ὑπὸ Ἱεροθέου τῷ μεγίστῳ.

Et cum valedixisset ac renuntiasset stultæ Areopagitarum æveritati, illuminationem Evangelii amplectebatur. Nam etsi Romani tunc rerum potiebantur, tamen Athenas et Lacedæmona liberas reliquerunt: unde etiam tunc apud Athenienses iudicium quoque Areopagitarum exercebatur. Atque initiatur quidem et imbuitur Dionysius salutari doctrina per Paulum, sed eruditur et instituitur, tanquam puer a magistro, ab Hierotheo maximo.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον.

Καὶ εὗρων τινα Ἰουδαῖον ὀνόματι Ἀκύλαν, Πορτικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ Ἰταλίας, καὶ Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ (διὰ τὸ προστεταχέναι Κλαύδιον χωρῖζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς Ῥώμης), προσῆλθεν αὐτοῖς,

Καὶ διὰ τὸ ὁμοτέχνην εἶναι, ἐμειρε παρ' αὐτοῖς, καὶ εἰργάζετο· ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τῆς τέχνης.

Διελήγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πῦρ Σάββατον, ἐπειθὲ τὸ Ἰουδαίους καὶ Ἑλληνας.

Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ὁ Σίλλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο τῷ Πνεύματι ὁ Παῦλος, διαμαρτυρούμενος τοῖς Ἰουδαίοις τὴν Χριστὸν Ἰησοῦν.

Ἀντιπασσομένων δὲ αὐτῶν καὶ βλασφημιῶντων, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κερταλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι.

Ἦλθεν εἰς Κόρινθον. Εἰς Κόρινθον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἦγετο, ἐν ἧ μὲν εἶδει. Οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι ξένης ὄντες ἀκροάσει, ἐρασταί, ὁμῶς οὐ προσείχον. Οὐ γὰρ τοῦτο ἐσπούδαζον, ἀλλ' ὥστε αἰεὶ τὰ ἔχειν εἰπεῖν. Ἰκανῶς οὖν-ἔχον εἶδε τῷ Παύλῳ, τὸ καταβάλλειν τὰ σπέρματα. Ἐπὶ μὲν γὰρ Νέρωνος, ἐτελειώθη ὁ Παῦλος· ἐπὶ δὲ Κλαυδίου, ἀνεβρίπιζετο ὁ πρὸς Ἰουδαίους πόλεμος, καὶ ἀπὸ Ῥώμης ὡς λυμῶνες ἤλαύνοντο. Διὰ τοῦτο οἰκονομαῖται τοῦτον ὡς δέσμιον ἀπαχθῆναι ἐκεῖ, ἵνα μὴ ὡς Ἰουδαῖος ἀκλαύνηται. *Καὶ διὰ τὸ ὁμοτέχνην εἶναι τὸν Ἀκύλαν, ἐμειρε παρ' αὐτῷ καὶ εἰργάζετο.* Διὰ τοῦτο μὲν ὡς ἐπιτήδειον εὐρῶν καταγώγιον. Πολλῶν γὰρ αὐτῷ τῶν βασιλείων ἐπιτηδείων ἦν, ὥσπερ καὶ τῷ ἄλλῃ ἢ παλαιότερα τῶν ἀπαλῶν στρομμάτων μᾶλλον χρῆσιμος, καὶ τῷ πολιμῶν τὸ εἶπε:

Variæ lectiones et notæ.

¹³⁹ Λακεδαίμον, erat. ¹⁴⁰ Ἰσ. παρ' Ἀθηναίους. ¹⁴¹ Locus nullus videtur, ac desiderari, τὸ δικαστήριον. ¹⁴² Ἰσ. Ἱεροθέου τοῦ μεγίστου. ¹⁴³ In vulgatis est, ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. ¹⁴⁴ In manuscripto erat, προσεχθῆναι· Ἰσ. προστεταχέναι. ¹⁴⁵ In vulgatis, ἐμειρε. ¹⁴⁶ Videtur hic repetenda esse verba Lucæ, διὰ τὸ προστεταχέναι Κλαυδίον. ¹⁴⁷ βασιλείων, erat.

τὸ αἰθεροῦν, ἀλλ' οὐ τὸ χρυσοῦν. Ἐπιτιναξάμενος ἄ
 τὰ ἰμάτια εἶπε πρὸς αὐτούς. Ὅστε μὴ βῆματι μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγματι φοβῆσαι. Τὸ αἷμα ὁμῶν ἐπὶ τῆν κεφαλὴν ὁμῶν. Ἀσαφές ἐστι τὸ βῆτόν. Οἱμαὶ δὲ αὐτὸν τοῦτο λέγειν. Ἐκαστος τῶν ἀπιστατούντων Χριστῷ²¹, δεῖ ἐστὶ ζωῆ, δοκεῖ αὐτὸν φονεῦσιν, ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταβαλῶν εἰς θάνατον. τὸ αἷμα αὐτοῦ τρόπον τινὰ ἐκχέων διὰ τῆς σφαγῆς, ἣν ἐπιφέρει ἐφ' αὐτόν. Τοῦτο οὖν φησιν. Ἄνθ' ὧν σφάζετε αὐτούς διὰ τῆς ἀπιστίας, αὐτοῦ τούτου ὁμαὶ ἀπέσχητε δίκην ἐμοῦ ἀθώου ὄντος. Ἐκ τούτου δυνατόν εἶπαιν δεῖ ὁ σφάζων αὐτὸν τιμωρεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ ὡς φονεὺς.

ἅσα jugulatis per incredulitatem, hujus ipsius delicti dici potest, eum qui seipsum jugulat et occidit, a

Καὶ μεταβὰς ἐκείθεν, ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς ὀνόματι Ἰούστου, σεβομένου τὸν Θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ.

Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων ἀκούσαντες, ἐπίστευσαν καὶ ἐβαπτίσθησαν.

Εἶπε δὲ ὁ Κύριος δι' ὀφθαλμοῦ τῷ Παύλῳ ἐν νυκτὶ. Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς.

Δίδωμι ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ· καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεται σοὶ τοῦ κακῶσαι σε, δίδωμι λαὸς ἐστὶ μοι πολλὸς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Ἐκείθεν τε ἐναντιὸν καὶ μῆρας δεξ, διδάσκων ἐν αὐτοῖς²² τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα. Ὅστε καὶ ἀπὸ τούτου ζῆλον ἔχειν, ἀπὸ τῆς γειτνιασίως. Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ. Τοῦτον λέγει Κρίσπον, περὶ οὗ λέγει. Οὐδένα ἐδάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον. — Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς. Ὁ μάλιστα αὐτὸν εἶπει, τοῦτο ὑστερον αὐτῷ λέγει. Οὐδὲν γὰρ ἐλύπει οὕτω τὸν Παῦλον, ὡς οἱ ἀπειθοῦντες.

Γαλλῶνος δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κτετεπέστησεν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ· καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα,

λέγοντες, ὅτι, Παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναστῆθει τοὺς ἀνθρώπους σέβασθαι τὸν Θεόν.

Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλῶν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Εἰ μὲν ἦν ἀδίκημά²³ τι ἡ βλαδιούργημα ποτηρόν, ὃ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠγεσκόμην ὁμῶν·

Εἰ δὲ ζητήματά ἐστι²⁴ περὶ λόγον, καὶ ἐνομημάτων, καὶ νόμον τοῦ καθ' ἡμᾶς, θύσθε αὐτοί· κριτικὴ γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι.

Καὶ ἀπηλάσεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος.

Ἐπιλαθόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἕλληνας Σωσθέ-

cebat. Idcirco manebat, quia commodum et idoneum nactus erat hospitium. Multis enim regis ædibus erat illi commodius, quemadmodum etiam athletæ palestra mollibus stratis utilior est : et bellatori gladius ferreus, non aureus utilis est. Excussis vestimentis dixit ad eos : ut non verbo solum, sed etiam re terreret illos : Sanguis vester super caput vestrum. Obscurum est dictum. Sed opinor eum hoc significare : Quicumque desciscit a Christo qui est vita, seipsum interficere videtur, a vita transiens ad mortem, dum sanguinem suum quodammodo effundit per eandem et mortem quam sibi conciscit et infert. Hoc igitur dicit : Quod vosmetipsos pœnas dabit, cum ego innocens sim. Hinc Deo puniri tanquam homicidam.

B VERS. 7. Atque illinc digressus, venit in domum cujusdam nomine Justi, hominis religiosi, cujus ædes continentes atque adjunctæ erant synagogæ.

VERS. 8. Crispus autem magister synagogæ credit Domino una cum tota familia sua, ac multi Corinthiorum, qui Paulum audiverant, crediderunt et baptizabantur.

VERS. 9. Dixit autem Dominus Paulo per visum nocturnum : Ne timeas, sed loquere, ac ne taceas,

VERS. 10. Quoniam ego tibi adsum : ac nemo te invadet ut noceat tibi, quia mihi multus populus est in hac urbe.

VERS. 11. Commoratus est igitur illic annum et menses sex, ac verbum Dei docebat inter illos.

C Cujus ædes continentes erant. Ut etiam hinc studio et ardore incenderetur, nempe propter vicinitatem. Crispus autem princeps synagogæ creditit Domino. Hunc dicit Crispum, de quo dicit : Neminem baptizavi, nisi Crispum et Caium²¹. — Ne timeas, sed loquere, ac noli tacere. Quod maxime ipsum facere oportebat, id 140 posterius ei dicit. Nihil enim ita Paulum angebat atque sollicitum habebat, ut illi qui non credebant.

VERS. 12. Sed Gallione præconsule Achaiæ, Judæi universi adorti Paulum duxerunt ad tribunal,

VERS. 13. Dicentes : Hic suadet hominibus, ut contra legem Deum colant.

D VERS. 14. Cum autem Paulus pro se dicere conaretur, Gallio dixit ad Judæos : Si quidem maleficium aliquod a vobis, Judæi, aut dolus malus commissus et improbe fraus facta proponeretur, recte vos ferrem et audirem accusantes :

VERS. 15. Sin autem quæstiones sunt de verbo et nominibus et lege vestra, vos ipsi videritis : nam ego de istis rebus cognoscere atque statuere nolo.

VERS. 16. Et ita summovit eos a tribunali.

VERS. 17. Ac Græci omnes apprehensum Sosthenem

²¹ I Cor. 1, 14.

Variæ lectiones et notæ.

²¹ Ἰσ. Χριστοῦ. ²² In vulgatis est, διδάσκων αὐτούς. ²³ In vulgatis est, εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημα. ²⁴ In vulgatis, ζήτημά ἐστι.

magistrum *synagogæ*, pulsabant atque cadebant ante tribunal: et Gallio nihil horum curabat.

VERS. 18. At Paulus cum adhuc dies complures remansisset, fratres valere jussit, et in Syriam navigavit, et una cum illo Priscilla et Aquila, cum totodisset caput in Cenchreis: id enim voverat.

Judæi univarsi adorti Paulum. Quomodo igitur Paulum adorti sunt, dixerit aliquis? Cum subito rapuissent. Atqui nihil valuerunt, sed duxerunt eum ad proconsulem, qui eos curia prohibuit, ac vir humanus et æquus hic mihi fuisse videtur. Apprehensum Sosthenem. Porro quod Sosthenem pulsabant, vel idcirco pulsabant, quod ipse Paulo magis erat deditus et addictus, quemadmodum etiam Crispus magister *synagogæ*: vel ad eum usque furorē progressi erant, ut non assecuti quod intenderant atque speraverant, pro Paulo Sosthenem pulsarent: vel idcirco percutiebant eum, quia Paulum occidere voluerant, et Sosthenes eos prohibebat. At coram ipso magistratu quod non licebat committentes, Sosthenem pulsabant, hoc quasi dicentes: Si qui vult facit quod vult, et non amplius locum habet lex, ecce etiam nos hunc pulsamus. Non vindicabat autem proconsul, nec animadvertēbat in eos, sed sinebat eos se mutuo pulsare: quia si contra aliquem alium hoc fecissent, prorsus poterat eos reprimere atque coercere. Atque una cum ipso avehebatur Priscilla et Aquila, cum caput rasisset in Cenchreis. Quoniam Judæi suspicabantur illum defectionem a lege docere, ac multi offendebantur in eo, ac prædicationem non amplectebantur: idcirco et hic et in templo Hierosolymis consulto hoc facit, et hoc erat quod ipse dicebat: *Fui legi subditus* 141 *quasi legi obnoxius, ut legi subditus lucrifacerem.* — *Id enim voverat* 2. Votum dicit pollicitationem. Pollicitus enim erat se capillum abscissurum esse, ne postea amplius tanquam mundanus, ea quæ mundani solent agere, tractaret, sed tanquam more divino vivens, permaneret apud Ecclesiam. Atque etiam Aquila ex pollicitatione sibi crines abscidit. Qui enim pie nimirum vivere volebant, hoc faciebant: quinetiam antiquitus hoc facere Judæi consueverant. Itaque et monachorum et canonicarum, id est regularium virginum et sanctimonialium, D capilli recte detondentur.

VERS. 19. Pervenit autem Ephesum, et illos ibi reliquit, sed ipse ingressus in synagogam, sermocinabatur cum Judæis.

VERS. 20. Rogantibus autem illis ut diutius apud se maneret, morem eis non gessit,

VERS. 21. Sed eos valere jussit cum diceret: Opor-

¹ 1 Cor. ix, 19 et 21.

την τὸν ἀρχισυνάγωγον, ἔτυπτον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος· καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλίῳ ἔμαλεν ¹.

Ὁ δὲ Παῦλος ἐτι προσμείρας ἡμέρας ἰσθῆρας, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν· καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχραιῖς· εἶχε γὰρ εὐχήν.

Κατεπέστησαν δημοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι. Πῶς οὖν ἐπέθεντο; εἰποι τις ἄν. Ἄφνω ἀρπάσαντες. Καὶ μὴν οὐδὲν ἰσχυσαν, ἀλλ' ἤγον αὐτὸν πρὸς τὸν ἀνθύπατον. Ἀπετείχεσε δὲ αὐτοῖς τὸ δικαστήριον. Ἐπεικῆς δὲ τις ἄνθρωπος οὗτος εἶναι μοι δοκεῖ. Ἐπιλαθόμενοι δὲ Σωσθένης. Τὸ δὲ τύπτειν τὸν Σωσθένην, ἢ διὰ τοῦτο ἔτυπτον, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς μᾶλλον προστιθέμενος ἦν τῷ Παύλῳ, ὡς καὶ Κρίσπος ὁ ἀρχισυνάγωγος· ἢ εἰς τοσοῦτον ἦσαν ἐλθλακότες μανίας ², ὅτι ἀποτυχόντες τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ Παύλου Σωσθένην ἔτυπτον· ἢ διὰ τοῦτο ἔτυπτον αὐτὸν, ἐπειδὴ ἠβουλήθησαν φονεύσαι τὸν Παῦλον, καὶ Σωσθένης διεκώλυεν αὐτούς· ἐκ' αὐτοῦ δὲ τοῦ ἀρχοντος ἀκαθαστώτως ποιοῦντες, ἔτυπτον τὸν Σωσθένην, τοῦτο λέγοντες· Εἰ ὁ θέλων ποιεῖ ὁ θέλει, καὶ οὐκ ἔστι νόμος, καὶ ἡμεῖς ἰδοὺ τύπτομεν τοῦτον. Οὐ προσεποιεῖτο δὲ αὐτοὺς ὁ ἀνθύπατος, ἀλλ' εἶα τύπτειν ἀλλήλους· ἐπεὶ εἰ ἦσαν κατὰ τινος ἄλλου καὶ μὴ καθ' ἑαυτῶν ποιήσαντες τοῦτο, πάντως εἶχεν αὐτοὺς σωφρονίσει. Ἐξέπλει δὲ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχραιῖς. Ἐπειδὴ ἐδόκει τοῖς Ἰουδαίοις ἀποστασίαν τοῦ νόμου διδάσκειν, καὶ ἐσκανδαλίζοντο πολλοὶ εἰς αὐτὸν, καὶ οὐ παρεδέχοντο τὸ κήρυγμα· τοῦτου χάριν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἐν Ἱεροσολύμοις οἰκονομικῶς τοῦτο πράσσει· καὶ τοῦτο ἦν, ὃ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐγὼ σέμνη τοῖς ὑπὸ γ' ἄνω ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω. — Εἶχε γὰρ εὐχήν. Εὐχὴν λέγει τὴν ὑπόσχεσιν. Ὑπόσχεσις γὰρ ἦν ἀποκόψαι τὴν τρίχα, ἵνα μηκέτι ὡς κοσμικὸς τὰ τῶν κοσμικῶν πράττη, ἀλλ' ὡς κατὰ θεὸν ζῶν παραμείνῃ ³ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ Ἀκύλας δὲ ἐξ ὑπόσχεσεως ἀπέκοψεν ἑαυτοῦ τὰς τρίχας. Οἱ θέλοντες γὰρ δῆθεν θεοσεβῶς ζῆν, ἐποιοῦν τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ἔθος ἦν παλαιῶν Ἰουδαίων τοῦτο. Ὅσα καλῶς καὶ οἱ μονάζοντες καὶ αἱ κανονικαὶ ἀποκείρονται τὰς κόμας.

Κατηγήτης δὲ εἰς Ἐφῆσον, καὶ ἐκεῖνος κατέλιπεν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ἐλθὼν ⁴ τὴν συναγωγὴν, διελέθη τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἐρωτῶντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ πλείονα χρόνον εἶναι ⁵ παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν,

Ἄλλὰ ἀπετάξατο αὐτοῖς, εἰπὼν· Δεῖ μὲ

Variæ lectiones et notæ.

¹ ἔμελλεν, erat. ² μανίαν, erat. ³ παραμείνει, erat. ⁴ In vulgatis est, εἰσελθὼν. ⁵ In vulgatis est, μένει.

πίπτως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ἀ *let me omnino proximum diem festum agere Hierosolymis. Sed iterum revertar ad vos, volente Deo.*
 Ἱερσόλυμα· πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, Θεοῦ θέλοντος ⁴⁰.

Καὶ ἐκεῖνους κατέλιπεν· ἐκεῖ. Τούτους ἀφῆκεν εἰς Ἐφεσον, εἰκότως ὡς διδάσκοντας· τοσούτου γὰρ αὐτῷ συγγνώμενοι χρόνον, πολλὰ ἔμαθον. Τὸ δὲ, Πάλιν ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, ὁ Παῦλος προφήτης ὢν καὶ ἰδὼν ὅτι ἔμελλεν ἀναστρέφειν, ἐπιγγελατο πάλιν ἀναστρέφειν. Ἴνα δὲ μή τις ὑπὸ προπετείας τὸ αὐτὸ ποιῆ ⁴¹, ἀτόπως ὑπισχνούμενος τὸδε τι ποιῆν, ἐδίδασκεν ἡμᾶς· μὴδὲν περὶ τῶν μελλόντων ὑπερχεῖσθαι· ποιεῖν εἴχα τοῦ εἰπεῖν· Τοῦ Θεοῦ θέλοντος. Οὐ γὰρ τις οἶδε ⁴² τί τέξεται ἡ ἐπιούσα ἡμέρα. Ἄφρον ὁὖν ὁ μὴ προσδιορίζων τῇ ἐπαγγελίᾳ· Ἐάν ὁ Κύριος θέλῃ. Ἐάν γὰρ ὡς θαρβῶν, ὅτι πάντως ποιήσει, ἐπαγγελῆται, ἀκουσεται πολλὰκις· Ἄφρον, ^B ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀρῶ· & δὲ ὑπέρχου, πῶτε ἔσται;

facturum promiserit, audiet saepenumero : Stulte, hac nocte animam tuam tollam : quæ ergo pollicius es, quando sient?

Καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφεσσοῦ, καὶ κατελθὼν εἰς Καισάρειαν, ἀναβὰς καὶ ἀσπασάμενος τὴν Ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν.

Καὶ ποιήσας χρόνον τινα, ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων τοὺς μαθητάς.

Ἔθος ἔειπε τοῦτῳ τῷ Παύλῳ, ἐπισκεπτεσθαι τοὺς πιστοὺς καὶ ἐπιστηρίζειν αὐτούς· ἐν εἰ εὐροισαθεωδένας αὐτούς, ἀνακουρίσει τὰ τούτων βάρη τῷ διδασκαλικῷ λόγῳ.

24. Ἰουδαῖος δὲ τις Ἀπολλῶς ⁴³ ὄνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήνησεν εἰς Ἐφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς Γραφαῖς.

25. Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν Κυρίου ⁴⁴, καὶ ἔζων τῷ Πνεύματι ἐλάλει, καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου.

Ἐἶσι τινες διαθεβατιούμενοι, ὡς ὁ Ἀπολλῶς οὗτός ἐστι· Ἀπελῆς ⁴⁵, τῶν Κορινθίων ἐπίσκοπος, περὶ οὗ γράφει Παῦλος· Περὶ δὲ Ἀπολλῶ, πολλὰ περσεκάλεσα αὐτόν· καὶ, Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐκόσμε. Καὶ εἰ ἀληθὲς τοῦτο, σκόπει· ἢ δυνουμος ὁ ἀνὴρ· ἢ ἄλλως μετεποιήθη ἡτέρον τῶν ὀνομάτων εἰς τὸ λοιπόν.

Ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου.

Οὗτος τε ἤρξατο παρρησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ· ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλις καὶ Πρίσκιλλα, προσελθόντο αὐτόν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεον τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδόν.

Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διαλθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προτρέψαμενοι οἱ ἀδελφοί, ἐγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν· ὃς παραγεγόμενος, συνεβάλλετο ⁴⁶ πολλὸν τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος.

Εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγ-

Et illos reliquit ibi. Hos reliquit Ephesi, et relictos eos ibi reliquit, ut qui ad docendum idonei essent. Cum enim tandiu cum illo vixissent, multa didicerant. Quod autem dicit, Iterum revertar ad vos, Paulus cum esset propheta, et præsvidisset se esse reversurum, promisit se rursus esse rediturum. Sed ne quis temeritate impulsus idem faciat, inconsiderate promittens se hoc vel illud esse facturum, docuit nos ut de futuris rebus nihil nos facturos esse polliceamur, quin adjiciamus hanc clausulam, Deo volente. Nemo namque novit, quid pariturus sit proximus dies. Amens est igitur, qui non adjicit promissioni illam distinctionem ac determinationem, Si Deus volet. Nam si tanquam fidei cæ plenus, certus atque securus, se prorsus aliquid esse

VERS. 22. *Et solvit Epheso, cumque descendisset Cæsaream et ascendisset et salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam :*

VERS. 23. *Atque illic aliquandiu commoratus profectus est, peragransque deinceps Galaticam regionem ac Phrygiam, discipulos confirmabat.*

Hæc semper Pauli consuetudo, ut inviscret fideles, et eos confirmaret : ut si eos debilitatos et vitiatos invenisset, sublevaret illorum molestias atque gravamina oratione magistra.

VERS. 24. *Judæus autem quidam nomine Apollus, patria Alexandrinus, vir eloquens, pervenit Ephesum, qui multum poterat in Scripturis.*

142 VERS. 25. *Illic erat via Domini imbutus et initiatus, et fervens spiritu loquebatur : ac docebat diligentes ea, quæ pertinent ad Dominum.*

Sunt nonnulli, qui affirmant hunc Apollon esse Apellen Corinthiorum episcopum, de quo scribit Paulus : De Apollo multum eum rogavi. Item : Ego plantavi, Apollus rigavit ⁴⁵. Et an hoc verum sit, considera. Nam vel binominis fuit hic vir, aut alioquin alterutrum horum nominum in alterum mutatum est.

Sciens dumtaxat baptismum Joannis.

VERS. 26. *Atque hic cæpit libere loqui in synagoga. Quem cum audivissent Aquila atque Priscilla, assumpserunt eum et exactius ei viam Domini exposuerunt.*

VERS. 27. *Sed cum ille vellet transire in Achaïam, adhortati fratres, scripserunt discipulis ut eum reciperent. Qui cum (illo) venisset, multum adjuvabat eos qui crediderant per gratiam.*

VERS. 28. *Vehementer enim Judæos convincebat*

⁴⁰ I Cor. III, 6.

Varie lectiones et notæ.

⁴¹ In vulgatis est, τοῦ Θεοῦ θέλοντος. ⁴² ποιεῖ, erat. ⁴³ εἶδε, erat. ⁴⁴ In vulgatis est, Ἀπολλῶς. ⁴⁵ In vulgatis, τοῦ Κυρίου. ⁴⁶ Ἰσ. Ἀπελῆς. ⁴⁷ In vulgatis est, συνεβάλετο.

publice, demonstrans per Scripturas Jesum esse Christum.

Si baptismum Joannis duntaxat hic sciebat, qui spiritu fervebat? Spiritus enim ita non dabatur: item si qui hunc secuti sunt, opus habuerunt baptismate Christi, multo magis etiam hic. Quid igitur dici potest? Mihi videtur hic fuisse unus de centum viginti, qui una cum apostolis baptizati sunt: aut si hoc ita non est, quod in Cornelio accidit, etiam evenit in hoc. *Atque aliter.* Baptisma Joannis exhortationem ad poenitentiam et meliorem frugem duntaxat præstabat, sed non etiam expiationem peccati: ut hæc sit differentia inter baptismum Joannis et fidelium baptismum, nempe quod fidelium baptismum remissionem peccatorum largitur. Baptizatus enim fidelis in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, et abluatur ab ea, quam antea habuerat, religione. Quod si non habebant Spiritum sanctum qui ab Joanne baptizati erant, qui fiebat ut Apelles, qui in Joannis tantummodo baptismum baptizatus erat, Spiritu ferret? Enimvero etiam si spiritu fervebat, Spiritum sanctum [tamen] non habebat; neque enim linguis loquebatur, neque prophetabat. Aliud autem est fervere spiritu, aliud item habere Spiritum sanctum. Qui habet Spiritum sanctum, habet eum in se habitantem, ac loquitur ipse Spiritus ex intimis penetralibus cordis: quemadmodum loquebatur apostolis, cum eos loqui vel juberet vel vetaret. At qui fervebat spiritu, per illuminationem et exhortationem, quæ extrinsecus adhibebatur, faciebat aliquid dum **143** a Spiritu ducebatur. Nam ab iis rebus quæ cadunt sub sensum, conijcere oportet ea quæ videri non possunt. *Acriter enim ac vehementer confutabat Judæos publice.* Eo quod publice vincebatur, linguæ libertas ostendebatur: eo quod acriter potentia declarabatur: eo quod ex Scripturis quidquam conducebat, ubi non est vis: neque

CAPUT XIX.

VERS. 1. *Accidit autem interea dum Apollus erat Corinthi, ut Paulus peragratis orientalibus partibus veniret Ephesum, et cum ibi reperisset discipulos quosdam, dixit ad eos:*

VERS. 2. *An accepistis Spiritum sanctum, ex quo credidistis? At illi dixerunt ad eum: At nec unum quidem Spiritum sanctum, audivimus.*

VERS. 3. *Atque ille dixit ad eos: Quo igitur baptismate baptizati estis? At illi dixerunt: Baptismate Joannis.*

VERS. 4. *Paulus autem dixit: Joannes quidem baptizavit baptismate poenitentiae atque resipiscentiæ, populum adhortans ut in eum qui post ipsum venturus esset crederent, hoc est in Christum Jesum.*

VERS. 5. *Quibus auditis, baptizati sunt in nomen Domini Jesu.*

Varie lectiones et notæ.

⁴⁷ Ἰσ. τούτου. ⁴⁸ Ἰσ. τῷ. ⁴⁹ Ἰσ. εὐτόνωσ. ⁵⁰ Ἰσ. τῷ, et ἐπεδείκνυτο. ⁵¹ Ἰν vulgatis est, Ἀπολλῶ.
⁵² Ἰν vulgatis est, ἀνωτερικὰ μέρη. ⁵³ Ἰν vulgatis, εἶπε δέ.

Α χστο δημοσίᾳ, ἐπιδεικνύς διὰ τῶν Γραφῶν, εἶνα τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

Εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἠπίστατο οὗτος, πῶς τῷ Πνεύματι ζέει; τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐχ οὕτως εἶδωτο· καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδεήθησαν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, πολλῶ μᾶλλον καὶ οὗτος. Τὶ οὖν ἔστιν εἶπαι; Ἔμολ δοκεῖ οὗτος εἶναι τῶν πρὸ τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων· ἢ· εἰ μὴ τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε, καὶ ἐπὶ τούτῳ ⁴⁷· καὶ ἄλλως, τὸ Ἰωάννου βάπτισμα προτροπὴν εἶχε μετανοίας μόνον, οὐ μὴν καὶ καθαρισμὸν ἁμαρτίας· ὡς εἶναι ταύτην τὴν διαφορὰν τοῦ Ἰωάννου βαπτίσματος καὶ τοῦ τῶν πιστῶν, ὅτι τὸ τῶν πιστῶν ἄφρασι ἁμαρτιῶν χαρίζεται· βαπτίζεται γὰρ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ πιστὸς, καὶ ἀποπλύνεται ἀπὸ τῆς προπούσης αὐτῷ θρησκείας. Εἰ δὲ οὐκ εἶχον Πνεῦμα ἅγιον οἱ ἀπὸ Ἰωάννου βαπτισθέντες, πῶς ὁ Ἀπὸλλης μόνον εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα βαπτισθεὶς, ἔξεε τῷ Πνεύματι; Ἀλλ' ὡς εἰ καὶ ἔξεε τῷ Πνεύματι, Πνεῦμα ἅγιον οὐκ εἶχεν. Οὕτε γὰρ γλώσσαις ἐλάλει, οὔτε προσφῆταιεν. Ἄλλο δὲ ἔστι τὸ ζέειν τῷ Πνεύματι, καὶ ἄλλο τὸ σχεῖν Πνεῦμα ἅγιον. Ὁ ἔχων Πνεῦμα ἅγιον, ἔχει αὐτὸ ἐνοικοῦν ἐν αὐτῷ, καὶ λαλεῖ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῶν ἔσωθεν, ὡς ἐλάλησε τοῖς ἀποστόλοις, κωλύον αὐτοὺς τὸν λόγον μὴ λαλεῖν, ἢ λαλεῖν. Ὁ δὲ ζέων τῷ Πνεύματι, δι' ἐλλάμψεως καὶ προτροπῆς τῆς ἔσωθεν ἔπραττέ τι ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ἀπὸ γὰρ τῶν αἰσθητῶν, τὰ ἀόρατα δεῖ στοχάζεσθαι. ⁴⁸ Εὐτόνωσ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο δημοσίᾳ. Τὸ ⁴⁹ μὲν οὖν δημοσίᾳ ἐλέγγειν ἢ παρρησίᾳ εἰδεικνυτο· τὸ δὲ σαφῶς ⁵⁰, ἡ δύναμις ἐδηλοῦτο· τὸ ⁵¹ δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν ἐπιδείκνυσιν ἡ ἐμπειρία. Οὕτε γὰρ ἡ παρρησία τι συντελεῖ οὐκ οὐσης δυνάμεως, οὔτε ἡ δύναμις, οὐκ οὐσης παρρησίας.

peritiam demonstrabatur. Neque enim linguæ libertas ac vis, ubi non est linguæ libertas.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ΄.

Ἐγένετο δὲ, ἐν τῷ τὸν Ἀπολλῶ ⁵² εἶναι ἐν Κορινθῷ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνατολικά μέρη ⁵³, ἐλθεῖν εἰς Ἐφεσον, καὶ εὐρῶν τινὰς μαθητὰς, εἶπε πρὸς αὐτούς·

Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεῦσαντες; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἀλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἠκούσαμεν.

Εἰπέ τε πρὸς αὐτούς· Εἰς τί οὖν ἐβαπτισθητε; Οἱ δὲ εἶπον· Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα.

Εἰπέ τε ⁵⁴ Παῦλος· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτόν, ἵνα πιστεύσωσι, ταυτίστην εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

5. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Ἄλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἔστιν. Πολλῶν οὖτοι ἄκλεινων διεσθήκασιν, οἱ μὴδὲ Πνεῦμα ἄγιον εἶναι εἰδότες. Ὅτι, γὰρ οὐδὲ εἰ; Χριστὸν ἐπίστανον, δηλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν· *Εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεῦσωσι.* Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐδὲν ἔστι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἀλλ', ὅτι ἀτελής. Πόθεν δὲ ἄκλεινοι ἐν Ἐφέσῳ ὄντες τὸ βάπτισμα εἶχον Ἰωάννου; Ἵως ἐπεδήμησαν τοῖς Ἱεροσολύμοις τότε καὶ ἀπῆλθον, καὶ οὐδὲ τὸν Ἰησοῦν ἠπίσταντο. Οὐ λέγει δὲ αὐτοῖς, Πιστεύετε εἰς τὸν Ἰησοῦν; ἀλλὰ εἰ; *Εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἐλάβετε πιστεῦσαντες;* Ἥθει ὅτι οὐκ εἶχον, ἀλλὰ βούλεται αὐτοῖς εἰπεῖν, ἵνα μαθόντες ὧν ἀπεστέρηται, αἰτήσωσιν.

Καὶ ἐπιθῆντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπ' αὐτούς· ἐλάλουν τε γλώσσαις, καὶ προφητεύον.
Ἦσαν δὲ εἰ πάντες, ἄνδρες ὡσεὶ δεκαδύο.

Οὐχ ἑώραν τὸ Πνεῦμα· ἀόρατον γάρ ἐστιν· αἰσθητὸν δὲ τινα ἐλεγχον εἶδου τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἢ χάρις. Καὶ ὁ μὲν τῇ Περσῶν, ὁ δὲ τῇ Ῥωμαίων, ὁ δὲ ἑτέρα ἐφθέγγετο γλώσση· καὶ τοῦτ' ἐφανερούτο τὸ ἐξῶθεν¹¹, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐν αὐτῷ τὸ φεγγόμενον.

Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐπαρρητιάζετο ἐπὶ μῆνας τρεῖς, διαλεγόμενος καὶ κειθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ.

Τί ἐστιν, Ἐπαρρητιάζετο; Πρὸς κινδύνους ἦν παρατεταγμένος· ἢ καὶ φανέρωτερον ἠελέγετο, οὐ σοκιάζων τὰ δόγματα. Ὅρα δὲ πάνταχού ἑαυτὸν εἰσθοῦντα¹² εἰς τὰς συναγωγὰς, καὶ οὕτως ἐξιώντα. Πανταχοῦ γὰρ παρ' αὐτῶν ἐβούλετο λαβεῖν ἀφορμάς.

Ὡς δὲ τινες ἐσκληρόντο καὶ ἠπειθοῦν, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους· ἀποστάς ἀπ' αὐτῶν ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθημέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἑτη δύο, ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας.

Κακολογοῦντες τὴν ὁδόν. Ἡ ὁδὸν λέγει τὸν Χριστὸν, ὃς καὶ ὁδὸς καλεῖται· ἢ ὁδὸν λέγει τὴν ἀληθῆ πίστιν, τὴν διὰ τοῦ Παύλου καταγγελλομένην. Τὸ δὲ, *Ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, παιδεύει χωρίζεσθαι ἀπὸ τῶν βλασφημούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύσαντας.*

Δυναμῆς δὲ¹³ οὐ τὰς τυχοῦσας ἐποιοῖ ὁ Θεὸς διὰ τῶν χειρῶν Παύλου.

Ὅστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτὸς σουδάριον, ἢ σιμι-

At nec an sit quidem Spiritus sanctus, etc. Multum ab illis hi differunt, qui nec an esset quidem Spiritus sanctus noverant. Nam nec in Christum quidem [illos] credidisse, liquet ex eo quod dixit: *Ut in eum, qui post ipsum venturus esset, crederent.* Ac non dixit nullum esse baptismum Joannis, sed esse imperfectum. Sed unde illi, qui Ephesi erant, baptismum Joannis habebant? Forsitan Hierosolymis erant peregrinati tunc et abiverant, ac nec Jesum quidem noverant. Non dicit autem illis, *Credite in Jesum?* sed quid? *An Spiritum sanctum accepistis ex quo credidistis?* Noverat eos non habere Spiritum sanctum, sed vult eis dicere, ut scientes quibus rebus careant, petant.

VERS. 6. *Et cum Paulus manus eis imposuisset, venit Spiritus sanctus super illos: et loquebantur linguis, et prophetabant.*

VERS. 7. *Erant autem omnino viri fere duodecim.*

Non videbant Spiritum. Videri enim non potest, sed gratia illius operationis argumentum quoddam et signum dedit, quod sensu percipi posset. Atque alius quidem lingua Persarum, alius Romanorum, alius alia lingua loquebantur: atque hoc declarabatur signo externo, nempe Spiritum esse qui loquebatur in ipso.

144 **VERS. 8.** *Ingressus autem in synagogam libere loquebatur ad menses tres, disserens ac suadens ea, quæ pertinent ad regnum Dei.*

Quid est quod dicit, *Libere loquebatur?* Periculis sese opponere: aut etiam apertius disserere, non umbra sententias obvolvens. Animadvertere autem illum ubique sese in synagogas intrudere, atque ita egredi. Ubique enim ab illis sumere volebat occasiones.

VERS. 9. *Sed ut nonnulli obdurescebant, et fidem non habebant, vituperantes viam apud multitudinem, digressus ab illis segregavit discipulos, quotidie disserens in schola tyranni cujusdam.*

VERS. 10. *Atque hoc factum est usque ad annos duos, ut omnes qui Asiam incolebant, audirent verbum Domini Jesu, Judæi et Græci.*

D *Vituperantes viam.* Aut viam dicit Christum, qui etiam via vocatur: aut per viam significat veram fidem, quæ per Paulum annuntiabatur. Quod autem dicit, *Segregavit discipulos, docet eos qui credunt in illum, ut discedant ab iis, qui maledictis lædunt majestatem Filii Dei.*

VERS. 11. *Virtutes autem haud vulgares edebat Deus per manus Pauli,*

VERS. 12. *Adeo ut etiam de corpore ejus sudaria aut semicinctia deferrentur et imponerentur aegrotis,*

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ Ἰσ. τοῦτο τῷ ἐξῶθεν. ¹² Εἰσθοῦντα, erat. ¹³ In manuscripto est, δυναμῆς δὲ· in vulgatis, δυνάμεις τε.

et illi morbis ita liberarentur, et spiritus mali exirent ab illis.

De corpore ejus deferrentur et imponerentur sudaria. Non modo gestantem tangebant, verum etiam summentes [sudaria] imponebant. Sed animadvertente Judæorum animi duritiem. Cum ex vestimentis illorum miracula edi vidissent, non curabant neque movebantur. Nam sudariorum, semicinctiorum et umbrarum discipulorum signa majora sunt, quam ea quæ Christus effecti. Sudaria et semicinctia, lineæ sunt utraque, sed sudaria quidem capiti imponuntur, semicinctia vero in manibus tenent, qui non possunt sudaria gestare, quales sunt qui gestant consularis stolas, ut abstergant humores faciei, ut sudores, salivam, lacrymas et reliqua.

VERS. 13. *Aggressi sunt autem quidam ex iis, qui obambulare solebant Judæis exorcistis, id est adjuratoribus, appellare super eos qui malis spiritibus correpti erant, nomen Domini Jesu, dicentes: Adjuramus vos per Jesum, quem Paulus prædicat.*

Crederet quidem isti nolebant, sed per nomen Domini Jesu dæmonas ejicere volebant. Inducant enim verba scriptoris illos exorcistas, non ut credent s. Jesu, sed ut tentantes et periculum facientes, 145 per nomen Domini nostri Jesu Christi adjurasse spiritus impuros. Quod igitur dicit, ἐπεχειρήσαν, id sonat, in manus sumpserunt, manus adhibuerunt, hoc significat, non illos quidem confisos fuisse se effecturos quod conabantur, sed manus injectisse, ut consequerentur quod animo proposuerant. Quamobrem etiam parum absuit, quin temeritatis suæ poenas darent.

VERS. 14. *Erant autem quidam filii Scevæ Judæi principis sacerdotum numero septem, qui hoc agebant.*

VERS. 15. *Sed spiritus malus respondens dixit: Jesum novi, et Paulus mihi non est incognitus: vos autem quinam estis?*

VERS. 16. *Et homo ille in quo spiritus malus erat, in illos impetu facto cum superior eis evasisset, invalluit adversus illos adeo, ut nudi et vulnerati effugerent ex ædibus illis.*

VERS. 17. *Atque hoc notum factum est omnibus Judæis atque Græcis, qui Ephesi habitabant, et omnibus iis metus injectus est, ac magnificabat nomen Domini Jesu.*

Qui hoc agebant. Illi quidem latenter agebant, quod aggrediebantur, sed eorum imbecillitas vulgo spectandam præbetur. Atque haud alienum est admirari curi dæmon non adjuverit exorcistarum imposturam, sed redarguerit atque convicerit illos, et eorum fraudem patefecerit. Mihi videtur et vehementer iratus et indignatus fuisse: perinde ac si

κίνηθαι⁸⁷ · καὶ ἀπαλλάττεσθαι ἀπ' αὐτῶν τῆς νόσου, τὰ τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν.

Ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια. Οὐχὶ φοροῦντος ἤπιοντο μόνον, ἀλλὰ καὶ λαμβάνοντες ἐπέβησαν. Ὅρα δὲ πόρρωσιν Ἰουδαίῃν · τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἰδόντες ἐνεργούντᾳ, οὐ προσέιχον. Τὰ γὰρ τῶν σουδαρίων καὶ σιμικίνθίων κατ' τῶν σκιῶν τῶν μαθητῶν σημεῖά, εἰσι μείζονα ἐν ὃ Ἰησοῦς ἱποῖησε. Σουδάρια καὶ σιμικίνθια λινοειδῆ εἰσιν ἀμφοτέρω · πλὴν τὰ μὲν σουδάρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιβάλλεται · τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὠράρια⁸⁸ φορέσαι · οἳ οἱ εἰσιν οἱ φοροῦντες ὀπατικά; στολὰς, πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τοῦ προσώπου, οἷον ἰδρώτας, πτύελον, δάκρυον, καὶ τὰ λοιπά.

Ἐπεχειρήσαν δὲ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, ὀνομάζουσιν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες Ὅρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει.

Πιστεύουσαι μὲν οὗτοι οὐκ ἤθελον · διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος ἤθελον ἐκβάλλειν δαίμονας. Δείκνυσιν γὰρ αὐτοὺς ἡ λέξις, ὅτι οὐχ ὡς πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ ἐξορκιστὰς ἐξώρκιζον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς πειράζοντες. Τὸ οὖν, Ἐπεχειρήσαν, τοῦτο δηλοῖ ὅτι οὐκ ἐθάβρουν μὲν, πλὴν ἐπέβαλλον τὰς χεῖρας, ὅπως ἐπιτεύξωνται τοῦ σκοποῦ. Διὸ καὶ τῆς προπετείας πρὸς ὀλίγου δέδωκασι δίκην.

Quamobrem etiam parum absuit, quin temeritatis

Ἦσαν δὲ τινες υἱοὶ Σεβῆ Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἐπὶ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες.

Ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, εἶπε· Τὸν Ἰησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι· ὑμεῖς δὲ τίνες ἐστέ;

Καὶ ἐπαλλόμενος ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας⁸⁹ αὐτῶν, ἰσχυσε κατ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοῦς καὶ τετραυματισμένους ἐκφέρειν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου.

Τοῦτο δὲ ἐγένετο γινώστων πᾶσιν Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἔφεσον· καὶ κέεσε⁹⁰ φόβος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ ἐμγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Οἱ τοῦτο ποιοῦντες. Ἐκεῖνοι μὲν λανθανόντως ἐπόλουν, ἀλλ' ἐκπομπεύεται αὐτῶν ἡ ἀσθένεια. Ἄξιον δὲ θαυμάζει πῶς ὁ δαίμων οὐ συνέπραττε τῇ τῶν ἐξορκιστῶν πλάνῃ, ἀλλὰ διεψέχευεν αὐτοὺς, καὶ τὴν σιγήν αὐτῶν φανερὰν ἐποίησε. Ἐμοὶ δοκεῖ σφόδρα θυμωθεῖς, ὥσπερ ἂν εἴ τις περὶ τῶν ἐσχάτων κινδύων ὑπὸ τινος οἰκτροῦ καὶ τάλαιπώρου διελέγχοιτο,

Variae lectiones et notæ.

⁸⁷ In vulgatis est, σιμικίνθια, et ἀπαλλάττεσθαι. ⁸⁸ Ἰσ. σουδάρια. Ὁράρια, quid sit, aut quid omphino h.c. faciat, ingenue fateor me nescire. ⁸⁹ In vulgatis est, κατακυριεύσας. ⁹⁰ In vulgatis est, ἐπέπεσε.

καὶ πάντα εἰς ἐκεῖνον ἀφείναι βούλεται τὸν θυ- A
μόν.

Πολλοὶ τε τῶν πεπιστευκοτῶν ἤρχοντο ἐξ-
οριολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις
αὐτῶν.

Αἰεὶ πάντα πιστὸν λέγειν τὰς ἑαυτοῦ ἀμαρτίας,
καὶ ἀποτάττεσθαι διὰ τοῦ ἑαυτὸν ἐλέγχειν τοῦ ἐπι-
μὴ ποιεῖν τὰ αὐτὰ, ἵνα δίκαιος γένηται κατὰ τὴν εἰρη-
μείνον· Ἀλέγε σὺ τὰς ἀμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα
δικαιωθῆς· καὶ τὸ, Δίκαιος ἑαυτοῦ κατηγοροῦς
ἐν πρωτολογία.

Ἰκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πράξαντων συν-
εγγράκτες τὰς βίβλους, κατέκαιον ἐνώπιον πάν-
των· καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ B
εὔρον ἀργυρίον μυριάδας ἕντες.

Οὕτω κατακρότος ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἠδέξατο
καὶ ἰσχυρῶν.

Ὡς δὲ ἐκλήρωθη ταῦτα, ἔδωκε ὁ Παῦλος ἐν τῷ
Πνεύματι διαλθῶν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαιοίαν,
πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, εἰπὼν, ὅτι, Μετὰ τὸ
γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν.

Κατέκαιον ἐνώπιον πάντων. Εἰδότες ὅτι οὐδὲν
αὐτῶν ἕλεος λοιπὸν ἦν. Τοσοῦτον δὲ ἦσαν κατείδω-
λοὶ οἱ Ἐφέσιοι καὶ γόητες, ὅτι καὶ πολυτίμως τὰς
γοητευτικὰς κατεσκευάζον βίβλους, ὡς τῶν ἐν βίῳ
ἐχουσῶν¹¹ τὰ κάλλιστα. Ἄπερ¹² εἰς Χριστὸν πι-
στεύσαντες, οὐκ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἔκαυσαν· πρῶτον
μὲν, ἵνα μὴ τις μετὰσχῃ τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχωλέθρου
λύμης· ἔπειτα δὲ, ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς τοιαύτης αἰτίας C
κτῆσωνται τι. Ὅσπερ γὰρ ἀπηγγέρευται τὸ κυνὸς
τίμημα, ἢ τὸ ἀπὸ πορνείας κέρδος, προσάγειν Θεῷ·
οὕτω· οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης ἀργύριον τεθῆ-
ναι παρὰ τοὺς τῶν ἀποστόλων πόδας, δίκαιον ἔκρι-
ναν.

Ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν
διακοσούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἐραστον, αὐ-
τὸς ἐπέσχε χρόνον ἐν τῇ Ἀσίᾳ¹³.

Τοὺς μαθητὰς ἀπέστειλεν εἰς Μακεδονίαν, τὴν τε
παρουσίαν ἀπαγγεῖλαι, καὶ προθυμότερους ποιῆσαι.
Εἰκότως δὲ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐνδιετριβεί. Ἐκεῖ γὰρ ἦν
τυραννὶς τῶν φιλοσόφων.

Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάραχος
οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ.

Δημήτριος γὰρ τις ὀνόματι, ἀργυροκόπος,
ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος, παρείχετο
τοῖς τεχνίταις ἐργασίας οὐκ ὀλίγην.

Ναοὺς ἀργυροῦς. Ἰαυὸς κιβώρια¹⁴ μικρά. Ὅρα
δὲ πανταχοῦ τὴν εἰδωλοκρατίαν¹⁵ ἀπὸ χρημάτων.
Καὶ Δημήτριος δὲ οὗτος, διὰ χρήματα· οὐ τῆς ἀσε-
βείας κινδυνεύουσης αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς τοῦ πορισμοῦ

¹¹ Isa. XLIII, 26. ¹² Prov. XVIII, 17.

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ ἔχουτας. Ἰσ. ἢ, ἔχοντες. ¹² Ἰσ. ὡσπερ. ¹³ In vulgatis est, εἰς τὴν Ἀσίαν. ¹⁴ Ἰσ. κιβώτια. ¹⁵ Ἰσ.
εἰδωλοκρατίαν.

quis in extremo periculo positus a miserabili
aliquo atque calamitoso convincatur, in quem
omnem iracundiam effundere velit.

VERS. 18. *Multique eorum qui crediderant, veniebant confessum et proditum suas actiones et facta.*

Oporet omnes fideles prodere sua peccata, ac
sese coarguendo illis renuntiare, ne post amplius
eadem committat, ut justus evadat, prout dictum
est: *Dic tu peccata tua primus, ut justus evades*¹¹:
item illud: *Justus suimetipsius accusator in prima
causæ dictione*¹².

VERS. 19. *Multi eorum qui supervacuas et curio-
sas tractaverant artes, comportatos libros inspectan-
tibus omnibus concremabant, et computaverunt pretia
eorum, ac invenerunt pecuniæ millia quinquaginta.*

VERS. 20. *Adeo vehementer verbum Domini cresce-
bat et confirmabatur.*

VERS. 21. *Ut autem hæc confecta erant, Paulus
animo proposuit, cum Macedoniam et Achaiam
peragrasset, proficisci in Jerusalem, ac dixit: Ubi
illic fuero, oportet me Romam quoque videre.*

Inspectantibus omnibus concremabant. 146 *Quia
sciebant nullum eorum usum postea fore. Adeo
autem simulacrorum cultui ac præstigiis incanta-
mentisque deditur erant Ephesii, ut magno pretio
compararent magicos et incantatorios libros, ut
qui res in vita pulcherrimas in se haberent. Quos
ubi in Christum crediderant non vendiderunt, sed
cremaverunt: primum quidem ne quis ex illis par-
ticeps fieret animæ perniciem afferentis contagi-
onis et corruptelæ: deinde etiam, ne ex tali causa
aliquid acquirerent. Quemadmodum enim vetitum
est, ne pretium canis, aut lucrum de scortatione
Deo offeratur: ita nec quæ ex hac quidem causa
confecta esset, pecuniam juxta pedes apostolorum
poni æquum esse censebant.*

VERS. 22. *Cum autem duos ex iis, quorum mini-
sterio utebatur, Timotheum scilicet et Erastum, ableg-
gasset in Macedoniam, ipse substitit et expectavit
aliquandiu in Asia.*

Discipulos dimisit in Macedoniam, ut et adven-
tum suum annuntiarent, et alacriores Macedonas
efficerent, ac recte in Asia immoratur. Illic enim
erat tyrannis philosophorum.

VERS. 23. *Exstitit autem in illo tempore tumultus
haud exiguus de illa via.*

VERS. 24. *Nam quidam nomine Demetrius, faber
argentarius, qui faciebat ædes argenteas Dianæ,
præstabit artificibus haud modicum quæstum.*

Ædes argenteas. Forsitan arculus parvas. Ani-
madverte autem a pecuniis ubique simulacrorum
cultus occasionem sumi. Namque Demetrius hic
quod faciebat, pecuniarum gratia faciebat: non

quod impietas ipsorum in periculo versaretur, sed quod quærendi victus atque pecuniæ non haberent occasionem. Noverat enim Demetrius sese decipere homines, cum faceret illis delubra ac deos argenteos: ac metuebat, ne convinceretur sua impostura per veram Pauli doctrinam. Metuebat item, ne tandem etiam periret, quod Ephesi erat templum Dianæ: ac suo omine occasum et interitum templi præsignificabat, quod et accidit.

VERS. 25. Quos cum congregasset, et eos qui talium rerum opifices erant: Scitis, inquit, viri, ex hoc officio nostras esse facultates.

VERS. 26. Videtis autem et auditis, ut Paulus iste non modo civitatis Ephesiæ, verum etiam totius prope modum Asiæ satis magnam multitudinem verbis persuasam in suam sententiam traduxerit, negans esse deos, qui manibus fiunt.

VERS. 27. Ac non modo periculum est ne hæc nobis pars confutetur atque reprobetur, verum etiam ne magnæ deæ templum Dianæ pro nihilo ducatur. Futurum esse autem, ut etiam majestas ejus, quam tota Asia atque terrarum orbis colit, subvertatur.

147 Ex hoc officio nostras, etc. Periculum proposuit: videlicet ab hoc artificio periculum est, ne in sapiam incidamus. Quamquam ea quæ dixit, poterant illos adducere ad pietatem, et verum Dei cultum. Nam si homo iste, inquit, tantum valet, ut etiam omnes in suam sententiam traducat, et deorum cultus ac templa in periculo versantur, considerare oportet, quantum sit istius Deus. Ubi que autem artem urget oratione. Satis magnam multitudinem verbis persuasam in suam sententiam traduxerit. Non violenter, [sed] ita persuadere oportet. Atque hoc etiam sufficit quod dixerat, Non esse deos. Ac si quidem ita facile deprehendi poterat: sin autem res erat valida, non ita celeriter

VERS. 28. Quibus illi auditis, pleni furoris ita clamabant: Magna est Diana Ephesiorum.

VERS. 29. Et repleta est civitas tota confusione. Cumque corripuissent Calum et Aristarchum Macedonas peregrinationis Pauli comites, universi irruerunt in theatrum.

Pleni furoris. Furor ingeneratus est eis, quando de Diana, quando de quæstu audiebant. Nam ejusmodi sunt mores villis ac sordidæ plebis urbanæ in foro versari consuetæ, nempe ut quavis levi de causa concitetur et exardescat. In urbe autem deos habebant, atque ita animati erant, quasi voce illa numen sibi restituerent atque reconciliarent, et ea quæ facta erant, rescinderent et revocarent. Quasi metuentes ne numen quod colebant exstingueretur, continenter vociferabantur.

VERS. 30. Cum autem Paulus vellet prodire ad populum, non siverunt eum discipuli.

VERS. 31. Atque etiam nonnulli ex proceribus Asiæ

την ὑπόθεσιν οὐκ ἔχοντας. Ἦδει γὰρ ὁ Δημήτριος, ὅτι ἡπάτα τοὺς ἀνθρώπους· ποιῶν αὐτοῖς· ναοὺς καὶ θεοὺς ἀργυροῦς· καὶ ἔδεδει μὴ ἐλεγχθῆ αὐτοῦ ἢ βραβουργία διὰ τῆς ἀληθοῦς τοῦ Παύλου διδαχῆς. Ἐδεδει δὲ μὴ καὶ εἰς τέλος ἀπώληται τῆς Ἀρτέμιδος· ὃ ἐν Ἐφεσῶν ναός· καὶ προανεφώνησε τὴν ἀπώλειαν τοῦ ναοῦ, ὃ καὶ γέγονεν.

Ὁδε συναθροισίαι, καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπε· Ἄνδρες, ἐπίστασθε ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστίν.

Καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε, ὅτι οὐ μόνον Ἐφέσου, ἀλλὰ καὶ ὅσων σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας ὁ Παῦλος οὗτος πλείους μετέστησεν ἰκανῶν δόλων, λέγων· ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι.

Ὁ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὴν ἔλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς ἱερὸν Ἀρτέμιδος εἰς οὐδὲν λογισθῆναι· μέλλει δὲ καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἢ ὅλη Ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται.

Ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας. Τὸν κίνδυνον ἐπέστησεν, ὅτι, Ἀπὸ τῆς τέχνης ταύτης κινδυνεύομεν εἰς λιμὴν ἐμπροσθεν. Καίτοι τὰ εἰρημένα, ἰκανὰ εἰς εὐσέβειαν αὐτοῦ ἀγαγεῖν. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν, οὗτος τοσαῦτα ἰσχύει, ὡς καὶ μεταστῆσαι πάντας, καὶ κινδυνεύει τὰ τῶν θεῶν· δεῖ ἐννοεῖσθαι ἡλικὸς ὁ λόγος Θεός. Πανταχοῦ δὲ εἰς τὴν τέχνην ὡς? τὸν τοῦ Θεοῦ. Πλείους μετέστησεν ἰκανῶν δόλων. Οὐ βιασθε, οὕτω δεῖ παθεῖν. Καὶ τοῦτο δὲ ἀρκεῖ τὸ εἶπεῖν, ὅτι, οὐκ εἰσὶ θεοὶ. Εἰ μὲν οὖν οὕτως εὐφωρατον τὸ τῆς ἀσεβείας, πάλαι καταγνωσθῆναι εἴη· εἰ δὲ ἰσχυρὸν, οὐκ οὕτως ἀντιρροθῆναι ταχέως.

impietas, jampridem condemnatam eam esse oportet sublatam esse par erat.

Ἀκούσαντες δὲ καὶ γινόμενοι πλήρεις θυμοῦ ἔκραζον, λέγοντες· Μεγάλη ἡ Ἀρτέμις Ἐφεσίων. Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλης τῆς συγκύσεως· ὠρμησάν τε δημοθυμῶν εἰς τὸ θέατρον, συναρπάσαντες καὶ Γάϊον καὶ Ἀριστάρχον Μακεδόνας, συνεκδήμιους Παύλου.

Καὶ γινόμενοι πλήρεις θυμοῦ. Ὁ θυμὸς γέγονεν, ὅτε περὶ τῆς Ἀρτέμιδος ἤκουσαν, ὅτε περὶ τοῦ πορισμοῦ. Ταιαῦτα γὰρ τὰ τῶν ἀγοραίων ἦθη, ἀπὸ τοῦ τυχόντος συναρπάζεσθαι καὶ ἐκκαλεσθαι. Κατὰ πόλιν δὲ αὐτοῖς ἦσαν θεοὶ, καὶ οὕτω διέκειντο, ὡς διὰ τῆς φωνῆς ἀνακτώμενοι τὸ σέβας αὐτοῖς, καὶ τὰ γεγενημένα ἀναλύοντας, καθάπερ φοβούμενοι μὴ σβεσθῆ τὸ σέβασμα αὐτῶν, συνεχῶς ἔβδων.

Τοῦ δὲ Παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ ἔλωρ αὐτὸν οἱ μαθηταί.

Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ φίλοι,

Variae lectiones et notæ.

ἢ καί, non est vulgatis. ἢ In vulgatis est, θεᾶς Ἀρτέμιδος ἱερὸν, et paulo post, μέλλειν τε. ἢ Ante Γάϊον, in vulgatis non est καί. ἢ ἔβδων, erat.

πέμφαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι· **A** qui illi erant amici, miserunt ad eum qui monerent, ne se immitteret in theatrum.

Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλο τι ἐκράζον (ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη), καὶ οἱ πλείους οὐκ ἤδεισαν, τίτος ἔνεκεν συνεληλύθεισαν.¹⁰ **VERS. 52.** Atque alii quidem aliud clamabant [erat enim concio confusa], ac plerique ignorabunt, qua de causa convenissent.

Οὐκ εἰων ἐκδοῦναι ἐαυτὸν ἀτάκτῳ δῆμῳ· οὕτως αὐτὸν ἐφίλουν πάντες οἱ πιστοί. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ παύσεται· οὐ γὰρ ἦν φιλότιμος. Καὶ οἱ πλείους οὐκ ἤδεισαν, τίτος ἔνεκεν συνῆλθον. Τοιοῦτον γὰρ τὸ πλῆθος· ἀπλῶς ἔπεται, καθάπερ πῦρ εἰς ὕλην ἐμπασόν.

Non sinebant illum sese permittere populo perturbato. Adeo omnes fideles illum diligebant; ac Paulus etiam obtemperat: non enim erat ambitiosus. Ac plerique ignorabant, qua de causa, etc. Talis enim est multitudo. Simpliciter sequitur, quemadmodum ignis injectus in silvam.

Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προσέβισαν Ἀλέξανδρον, προβαλλόντων¹¹ αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος καταστίψας τὴν χεῖρα, ἤθελεν ἀπολογισθαι τῷ δῆμῳ.

VERS. 53. De turba autem protraxerunt Alexandrum, producentibus eum Judæis. Et Alexander cum manu significasset, volebat causam dicere populo.

Ἐπιγρόντες¹² δὲ ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, φωνῇ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας δύο κραζόντων· Μεγάλη ἡ Ἀρτεμις Ἐφεσίων.

B **VERS. 54.** Quem cum cognovissent esse Judæum, una vox ex omnibus exstitit ferme ad horas duas clamantibus: Magna est Diana Ephesiorum.

Τίτος ἔνεκεν Ἀλέξανδρος ἐβούλετο ἀπολογισθαι; Μὴ γὰρ αὐτὸς ἐνεκλήθη; Ἄλλ' ὥστε καιρὸν εὐρεῖν, καὶ τὸ πᾶν καταστρέφαι, καὶ ἐλύσαι τοῦ δήμου τὸν θυμόν.

Cur Alexander causam dicere volebat? Nunquid ipse accusatus erat? Verum id faciebat ut tempus opportunum nancisceretur, et totum negotium sedare tur, et populo furorē eximeret.

Κατιστίψας¹³ δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φησὶν· Ἄνδρες Ἐφεσίοι, τίς γάρ ἐστιν ἀνθρώπος, ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον ὕσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διοπετοῦς;

148 **VERS. 55.** Sed cum scriba turbam represisset et manu silentium fecisset: Viri Ephesii, inquit, quisnam homo est adeo rerum imperitus, ut nesciat civitatem Ephesiorum esse cultricem magnæ deæ Dianæ et a Jove delapsi simulacri?

Ἄναρτιφῆτων οὖν ἔντων τούτων, θεὸν ἐστὶν ὑμῶς κατασταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προκετὲς πράσσειν.

C **VERS. 56.** Cum igitur istis rebus contradici non possit, convenit vos esse sedatos, et nihil committere quod præceps ac temerarium sit.

Καλῶς καὶ ἐπιτιμητικῶς ὁ γραμματεὺς ἀπολογεῖται· καὶ οὐκ εἶπε, Τίς γάρ ἐστιν, ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἀρτεμῖν· ἀλλὰ, Τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν. Τί τοίνυν ζηλοῖτε¹⁴ ὡς ἀθέλων ὄντων; Πρόσχημα γὰρ τὴν εὐσεβίαν ἐβούλοντο ποιεῖν. Τὸ δὲ νεωκόρον, ἀντὶ τοῦ, ἱερόδουλον. Κόρημα¹⁵ γὰρ ἐστὶ τὸ σαροῦν· ἀφ' οὗ καὶ νεωκόρος, ὃ τὸν ναὸν κορεῖν, ἦτοι σαρών. Διοπετοῦς δὲ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς τοῦ στρογγυλοειδοῦς, ἢ Διοπετοῦς¹⁶ καλεῖ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἦτοι τὸ καλλάδιον· ὅπερ ἄνωθεν ἐκ τοῦ Διὸς διελασθὲν ἔφοντο, καὶ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, καθὼς ἐμύθεον Ἕλληνες, πρὸς κατάπληξιν τῶν ἀπειραιτέρων.

Recte atque etiam additis minis loquitur scriba, ac non dixit: Quisnam est qui ignoret Dianam, sed, nostram civitatem. Quid igitur nimio studio commoti ac perturbati estis, quæsi hæc res sint obscura? Pietatem enim sui tumultus causam sumere atque prætexere volebant. Quod autem dicit νεωκόρον (id verbum pro verbo significat, qui templum verrit ac scopis purgat), posuit pro sacro servo. Κορεῖν enim est idem quod σαροῦν, hoc est, verrere seu scopis purgare. Unde etiam compositum est νεωκόρος, qui templum verrit seu scopis purgat. Διοπετοῦς autem, id est, templi Jovis rotundi; aut Διοπετὲς vocat simulacrum Minervæ, sive Palladium: quod superne a Jove demissum, et non ab hominibus factum esse putabant, quemadmodum Græci fabulabantur, ut simpliciorum animi admiratione atque pavore caperentur.

Ἡγάγετε γὰρ τοὺς ἀνδρας τούτους, οὗτοι ἱεροσύλους, οὗτοι βλασφημοῦντας τὴν θεὸν¹⁷ ἡμῶν.

D **VERS. 57.** Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque maledictis majestatem deæ nostræ laudentes.

Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται ἔχουσι πρὸς τὴν λόγον, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθρώπατοι εἰσὶν· ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλους.

VERS. 58. Quod si Demetrius et ejus socii artifices causam adversus aliquem habent, causarum forensium judices ducuntur et proconsules sunt: accusent se mutuo.

Εἰ δὲ τι περὶ ἑτέρων ἐστὶ¹⁸ ἐκζητεῖτε, ἐν τῇ ἐγγύρῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται.

VERS. 59. Sin autem aliquid præterea de rebus aliis quaeritis, in legitima concione dirimetur ac decidetur.

Variae lectiones et notæ.

¹⁰ Συνεληλύθεισαν, erat. ¹¹ In vulgatis est, προβαλλόντων. ¹² In manuscripto erat, ἐπιγρόντες; in vulgatis est, ἐπιγρόντων. ¹³ In vulgatis est, καταστίψας. ¹⁴ Ἰσ. ζηλοῦτε. ¹⁵ Ἰσ. κορεῖν, ἢ κορεννέειν, κορεννένας. ¹⁶ Ἰσ. Διοπετὲς. ¹⁷ In vulgatis est, τὴν θεάν. ¹⁸ Ἐστὶ, non est in vulgatis.

VERS. 40. Etenim in periculo versamur, ne seditionis accusemur de hodierno die: cum nulla suppetat causa, propter quam possimus reddere rationem hujus concursus. Atque hæc locutus, concionem dimisit.

Sensim ac modice illos reprehendit et objurgat, ostendens eos temere fecisse, ac non oportuisse propter privatorum hominum crimina communem cogere concionem. Nam quod dicit, αγοραῖοι ἀγορῆται, idsonat, forenses ducuntur vel aguntur, species iudicium viliium atque pedaneorum erat in Asia, qui αγοραῖοι, id est, forenses appellabantur: qui jus dicebant pauperibus et in foro versari solitis vilibus hominibus. Quamobrem etiam magis forenses vocabantur, quemadmodum sunt ἐκδικοί, id est, vindices, seu defensores in quibusdam civitatibus. Proconsules enim divitum causas aut criminales atque capitales cognoscebant. Dicuntur autem αγοραῖοι, hoc est, forenses, et δικολόγοι, id est, causidici, a verbo ἀγορεύειν sic dicti, quod est δημηγορεῖν, id est, in foro et apud populum dicere atque concionari.

149 CAPUT XX.

VERS. 1. Postquam autem sedatus atque compositus est tumultus, Paulus cum discipulos ad se vocasset, eosque complexus valere jussisset, in Macedoniam ire perrexit.

VERS. 2. Cum autem peragrasset illas partes et multo sermone eos adhortatus, venit in Græciam.

VERS. 3. Ubi cum egisset menses tres, et ab Judæis ei in Syriam navigaturo factæ essent insidiæ, consilium cepit revertendi per Macedoniam.

VERS. 4. Comitatus est autem cum usque in Asiam Sosipater Berræanus, atque ex Thessalonicensibus Aristarchus et Secundus, et Caius Derbanus et Timotheus: Asiatici vero Tychicus et Trophimus.

VERS. 5. Hi progressi expectarunt nos in Troade.

VERS. 6. Nos autem navim conscendimus a Philippis, post dies Azymorum, et venimus ad eos in Troadem intra dies quinque: ubi commorati sumus dies septem.

Et multo sermone eos esset adhortus. Multa namque exhortatione opus erat ab illa turbatione.

VERS. 7. In uno autem die Sabbatorum coactis discipulis ut frangerent panem, Paulus postridie profecturus sermocinabatur eis, produxitque sermonem usque ad mediam noctem.

VERS. 8. Erant autem crebræ in cœnaculo, ubi crami congregati, lucernæ.

In uno autem die Sabbatorum. Pentecoste tunc erat, et dies Dominica. Usque ad mediam noctem. Ne nocte quidem tacebat: sed tunc magis dissererat, quod otium scilicet esset. Animadvertite autem ut multa disseruerit, ac per tempus ipsius cœnæ.

VERS. 9. Cum sederet autem adolescens quidam

Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὗ δυνησόμεθα⁷⁰ δοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν.

Ἦρέμα καθάπτεται αὐτῶν, δεικνύς ὅτι προπετῶς ἐπραξάν· καὶ οὐκ ἔδει ἰδιωτικῶν ἐγκλημάτων ἕνεκεν κοινὴν ἐκκλησίαν ποιῆσθαι. Τὸ γὰρ, Ἄγγοραῖοι ἀγορῆται, εἶδος ἦν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐτελέων, οἱ ἀγοραῖοι, οἵτινες ἐδικάζον τοῖς πένησι καὶ ἀγοραῖοις ἀνθρώποις. Διὸ καὶ ἀγοραῖοι μᾶλλον ἐκαλοῦντο, ὡς περ εἰσὶν ἐκδικοὶ κατὰ πόλεις τινάς. Οἱ γὰρ ἀνθύπατοι ταῖς τῶν πλουσιῶν, ἢ ταῖς τῶν ἐγκλημάτων δίκαις ὑπέκουνον. Λέγονται δὲ ἀγοραῖοι καὶ οἱ δικολόγοι, παρὰ τὸ ἀγορεύειν λεγθέντες⁷¹,

ὅ ἐστι δημηγορεῖν, B ὁ ἐστὶ δημηγορεῖν, seu defensores in quibusdam civitatibus. Proconsules enim divitum causas aut criminales atque capitales cognoscebant. Dicuntur autem ἀγοραῖοι, hoc est, forenses, et δικολόγοι, id est, causidici, a verbo ἀγορεύειν sic dicti, quod est δημηγορεῖν, id est, in foro et apud populum dicere atque concionari.

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'.

Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, προσκαλεσάμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὰς καὶ ἀσπασάμενος, ἐξῆλθε κορευθῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς ἐν⁷² λόγῳ πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέλλοιτι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμη τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας.

Συνεπέτετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Σωσιπᾶτρος⁷³ Βερροιαῖος· Θεσσαλονικέων δὲ, Ἀριστάρχος, καὶ Σεκουῖνδος, καὶ Γάιος Δερβαῖος, καὶ Τιμόθεος· Ἀσιάνοι δὲ, Τυχικός καὶ Τρόφιμος.

Οὗτοι προελθόντες ἔμνον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι.

Ἡμεῖς δὲ ἀπεκλύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἄζυμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ ἦλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς Τρωάδα ἄχρι⁷⁴ ἡμερῶν πέντε· οὗ διετριψάμεν ἡμέρας ἑπτὰ.

Καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς ἐν λόγῳ πολλῷ. Πολλῆς γὰρ ἔδει παρακλήσεως ἀπὸ τῆς ταραχῆς ἐκείνης.

Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων συναγμένων τῶν μαθητῶν κλᾶσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξίέναι τῇ ἐκαίριον· παρέτετε⁷⁵ δὲ τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου.

Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῷ, οὗ ἦσαν συναγμένοι.

Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων. Πεντηκοστὴ τότε ἦν καὶ Κυριαχὴ. Μέχρι μεσονυκτίου. Οὐδὲ τὴν νύκτα δὲ ἐσίγα· ἀλλὰ τότε μᾶλλον διελέγετο, ἅτε ψυχίας ὕψους. Ὅρα δὲ καὶ πῶς πολλὰ διελέγετο, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ δείπνου τὸν καιρὸν.

Καθήμενος δὲ τις νεαρίος, ὀνόματι Εὐτυχος,

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁰ οὗ ante δυνησόμεθα, non est in vulgatis. ⁷¹ λεγθέντες, erat. ⁷² ἐν, desideratur in vulgatis. ⁷³ In vulgatis est, Σώπτρος. ⁷⁴ In vulgato, ἄχρις. ⁷⁵ In vulgato, παρέτεντι τε.

ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταπερόμενος ὑπὸ βαθεῖ, A
διαλεγόμενου τοῦ Παύλου ἐπὶ πλείον, κατενε-
χθῆς ἀπὸ τοῦ ὑπνευ, ἐπεσε ἀπὸ τριστέγου
κάτω· καὶ ἦρθη νεκρός.

Συνετάραξε τὴν ἑορτὴν ὁ διάβολος, τὸν ἀπροαθὴν
ὑπνευ κατενεχθῶν. Ἐπὶ θυρίδος ἐκάθητο ἄωρι τῶν
νυκτῶν· τοιοῦτος ἦν ὁ πόθος τῆς ἀπροάσεως· καὶ
τὸ θαυμαστὸν ὅτι νέος ὢν, οὐκ ἦν βῆθυμος· καὶ
ὑπνευ καταπερόμενος οὐκ ἀπέστη, οὐδὲ ἔδεισε τὸν
κίνδυνον μὴ κατενεχθῆ. Οὐ γὰρ ἀπὸ βῆθυμίας ἐν-
ύσταξεν, ἀλλ' ἀπὸ ἀνάγκης φύσεως.

Καταθῆς δὲ ὁ Παῦλος, ἐπέπεσε αὐτῷ, καὶ
συμπεριλαβὼν εἶπε· Μὴ θορυβῆσθε⁹⁹· ἡ γὰρ
ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστίν.

Ἀναθῆς δὲ καὶ κλίσας ἄρτον, καὶ γευσάμε- B
νος, ἐφ' ἱκανόν⁹⁷ ἰε δμλήσας ἀχρις⁹⁸ αὐτῆς,
οὕτως ἐξῆλθεν.

Ἐγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθη-
σαν οὐ μετρίως.

Ἡμεῖς δὲ προσελθόντες⁹⁹ ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀν-
ήχθημεν εἰς τὴν Ἄσσον⁹⁹, ἐκεῖθεν μέλλοιτες
ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον.

Ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστίν. Οὐκ εἶπεν,
Ἀναστήσεται· Ἐγὼ ἐγερω αὐτόν. Ὅρα τὸ αὐτοφον
αὐτοῦ καὶ παρακλητικόν.

Οὕτω γὰρ ἦν διαταταγμένος, μέλλων αὐτὸς
πελεύειν.

Ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ἄσσον, ἀνα-
λαβόντες αὐτὸν ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην.

Καθεῖθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατε-
νηρήσαμεν ἀντικρὺ Κίου· τῇ δὲ ἐτέρῃ παρεβάλλομεν⁹⁹
εἰς Σάμον, καὶ μεῖναρτες ἐν Τρωγγύλλῳ,
τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον.

Μέλλων αὐτὸς πελεύειν. Τὸ μὲν κουφότερον
ἐκείνοις ἐπιτρέπων· τὸ δὲ ἐπιπικνότερον αὐτὸς αἰ-
ρούμενος, ἐπέλευν· ἅμα καὶ πολλὰ οἰκονομῶν,
παιδεύων τε αὐτοὺς χωρίζεσθαι αὐτοῦ.

Ἐκρῆς γὰρ ὁ Παῦλος παραπλεύσαι τὴν Ἐφε-
σον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν
τῇ Ἀσίᾳ. Ἐσπευθε γὰρ, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ,
τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ἰε-
ροσόλυμα.

Ὅρῃς καὶ ἐπιθυμοῦντα αὐτόν καὶ σπεύδοντα, καὶ
οὐκ ἐπιτυγχάνοντα πολλάκις· ἵνα μὴ νομίσωμεν, ὅτι D
ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην ἦν. Οἱ γὰρ ἅγιοι καὶ μεγά-
λοι ἄνδρες ἐκεῖνοι, τῆς μὲν φύσεως ἡμῖν τῆς αὐτῆς
ἐκοινωνοῦν· τῆς δὲ προαιρέσεως οὐκέτι. Διὸ καὶ
πολλῇ εἶχον τὴν χάριν.

Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἐφεσον,
μετακλήσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλη-
σίας.

Ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτόν, εἶπεν αὐτοῖς·

A nomine Eutychus in fenestra, et Paulo diutius ser-
mocinante alto somno premeretur, somno gravatus
cecidit ex tertia contignatione deorsum, et sublatus
est mortuus.

Conturbavit diem festum diabolus, cum audito-
rem somno gravasset. In fenestra sedebat nocte in-
tempesta. Tanto audiendi desiderio tenebatur, ac
quod mirum est, cum juvenis esset, segnis ac piger
non erat : et cum somno gravaretur non discessit,
neque periculum veritus est ne deturbaretur. Non
enim præ pigritia nutabat atque dormitabat, sed
necessitate naturæ.

VERS. 10. Cum descendisset autem Paulus, in-
cubuit in eum, et complexus dixit : Nolite trepidare :
nam anima ejus est in ipso.

150 VERS. 11. At cum ascendisset panemque
fregisset atque gustasset, et satis diu sermocinatus
esset usque ad diluculum, tum demum profecius est.

VERS. 12. Abduxerunt autem puerum viventem,
atque non mediocriter recreati sunt.

VERS. 13. Nos autem prægressi ad navim, profecti
sumus in Asson, illinc Paulum excepturi.

Nam anima ejus est in ipso. Non dixit, Resur-
get : Ego resuscitabo eum. Vide modestiam ejus,
et animum propensum ad consolandum.

Sic enim mandaverat, ipse pedibus iter facturus.

VERS. 14. Ut autem ad Asson nos convenit, rece-
pto eo, venimus Mitylenen,

VERS. 15. Atque illinc cum solvissemus, postridie
pervenimus e regione Chii : sequenti vero die appuli-
mus in Samum, et commorati Trogyllii, sequenti die
venimus Miletum.

Ipse pedibus iter facturus. Quod levius erat, illis
permittit : quod laboriosius erat ipse sumens, pedi-
bus iter faciebat. Simul etiam multa disponens, et
adhortans illos ut discederent ab sese.

VERS. 16. Statuerat enim Paulus Ephesum præ-
ternavigare, ne sibi tempus terendum esset in Asia.
Festinabat enim, ut si fieri a se posset, ad diem
Pentecostes esset in Jerusalem.

Vides eum et cupientem et properantem, et
sæpenumero non assequentem quod voluerit : ne
existimemus illum supra humanam fuisse naturam.
Nam sancti et magni illi viri communi quidem et
eadem nobiscum natura præditi fuerunt : sed non
etiam commune nobiscum habuerunt propositum
et institutum. Quamobrem etiam magna gratia
præditi fuerunt.

VERS. 17. Ex Miletu autem missis Ephesum nun-
titiis, advocavit seniores Ecclesiæ :

VERS. 18. Qui ubi ad eum venerunt, dixit eis : Vos

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁷ In vulgatis est, ὑπὸ, et paulo post, ἀπὸ τοῦ τριστέγου. ⁹⁸ In vulgato, θορυβεῖσθε. ⁹⁹ In manuscripto est, ἐφ' ἱκανόν δέ. ¹⁰⁰ In vulgato ἀχρις. ¹⁰¹ In vulgatis nonnullis est, προελθόντες. ¹⁰² In vulgato Ἄσσον, ut et infra. ¹⁰³ In vulgato, παρεβάλλομεν, et paulo post, Τρωγγύλλῳ.

scitis a primo die, ex quo in Asiam ingressus sum, et quemadmodum per omne tempus vobiscum versatus sim,

VERS. 19. *Serviens Domino cum omni animi humilitate multisque lacrymis et tentationibus, quæ mihi acciderunt per insidias Judæorum :*

VERS. 20. *Ut nihil quod utile esset suppresserim, quin annuntiarem vobis ac docerem vos publice et intra privatos parietes,*

VERS. 21. *Testificans Judæis atque Græcis penitentiam erga Deum, et fidem in Dominum nostrum Jesum.*

Cum omni animi humilitate. Non dicitur **151** simpliciter, Cum animi humilitate, sed, Cum omni. Multæ sunt enim species animi demissionis et humilitatis : in verbis, in factis, scilicet adversus principes, adversus subditos. Evocavit seniores Ecclesiæ. Quoniam vulgo incognita est consuetudo, maxime Novi Testamenti seu dispositionis evangelicæ : qua consuetudine episcopi, presbyteri seu natu majores nominantur, et [contra] presbyteri, episcopi : etiam hoc notatum est, cum ex hoc loco, tum ex Epistola ad Titum : præterea etiam ex Epistola ad Philippenses : scire item poterimus etiam ex eo, quod consequens atque consentaneum est, idem colligendum sit etiam ex Epistola I ad Timotheum. Et ex Actis quidem de hac re fides fieri potest. Scriptum est enim sic : *Ex Mileto autem Ephesum nuntiis missis, evocavit presbyteros Ecclesiæ :* ac non dixit [advocasse illum] episcopos. Deinde subjungit : *In quo grege Spiritus sanctus vos posuit episcopos, ad pascendam Ecclesiam Domini ad Dei.* Ex Epistola autem ad Titum, *Et constitues per singulas civitates, inquit, presbyteros, quemadmodum ego tibi præscripsi* ²⁷. Ex Epistola ad Philippenses : *Paulus et Timotheus servi Christi Jesu, iis qui sunt Philippis una cum episcopis et diaconis* ²⁸. — *Ut nihil suppresserim quod utile esset vobis atque conduceret, quin annuntiarem.* Nam si [id factum est] non oportebat scire [quæ celata atque suppressa sunt]. Quemadmodum enim nonnulla celare, invidi : ita omnia dicere illis, amentis est. Idcirco addidit : Earum rerum quæ utiles essent.

VERS. 22. *Et nunc ecce ego vincius Spiritu, profisciscor in Jerusalem, quæ mihi in ea urbe casura sint ignorans.*

VERS. 23. *Præterquam quod Spiritus sanctus in civitate testificatur, dicens vincula mihi et calamitates esse destinatas.*

VERS. 24. *Sed nihil (horum) curo, neque mihi met ipsi anima mea chara est, dummodo conficiam cum gaudio cursum meum et ministerium quod accepi a Domino Jesu, ad testificandum Evangelium gratis D. i.*

²⁷ Tit. I, 8, ²⁸ Philipp. I, 1.

Variæ lectiones et notæ.

²¹ τῆς, desideratur in vulgatis. ²² In vulgatis adjectum est, ὁμῆς, et paulo post μαρτυρούμενος, et μοχ, εἰς τὸν θεόν. ²³ ἴσ. ἦν γάρ. ²⁴ ἴσ. φθόνου. ²⁵ συναγθίσαντα, erat. ²⁶ In vulgatis est, δεσµὰ με καὶ θλίψεις μένουσιν.

Ἄ Ὑμῖς ἐπιστάσθε ἀπὸ τῆς ²¹ πρώτης ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἐπέβηρ εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην,

Δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων, καὶ πειρασμῶν τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν Ἰουδαίων.

Ὅς οὐδὲν ἀπεστειλάμην τῶν συμφερόντων τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ²² δημοσίῳ καὶ κατ' οἴκους,

Διαμαρτυρούμενος Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι τὴν εἰς θεὸν μετάνοιαν, καὶ πιστεῖν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν.

Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. Οὐχ ἀπλῶς, ταπεινοφροσύνης, ἀλλὰ, μετὰ πάσης. Πολλὰ γὰρ εἶδη τῆς ταπεινοφροσύνης · ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, πρὸς ἄρχοντας, πρὸς ἀρχομένους. Μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπιβὴ λανθάνει τοὺς πολλοὺς ἢ συνήθεια, μάλιστα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τοὺς ἐπισκόπους τοὺς πρεσβυτέρους ὀνομάζουσα, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἐπισκόπους · σεσημαίωται καὶ τοῦτο ἐντεῦθεν τε καὶ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς, ἴτι τε καὶ τῆς πρὸς Φιλιππησίους · εἰσόμεθα δὲ, εἰ καὶ κατὰ ἀκλόουθον τὸ αὐτὸ ἐκλεχτέον καὶ ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης. Ἀπὸ μὲν οὖν τῶν Πράξεων ἔστι περὶ τούτου πεισθῆναι. Γέγρακται γὰρ οὕτως · Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἐφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας · καὶ οὐκ εἰρηκεν, ὅτι τοὺς ἐπισκόπους. **C** Ἔτα ἐπιφέρει · Ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔδοτο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου καὶ θεοῦ · ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς · Καὶ καταστήσεις κατὰ πόλιν, φησὶ, πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διαταξάμην · ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Φιλιππησίους · Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δοῦλοι Χριστοῦ Ἰησοῦ, τοῖς οὐσίῃ ἐν Φιλιππίοις σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. — Ὅς οὐδὲν ἀπεστειλάμην τῶν συμφερόντων τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν. Ἦν γὰρ ²³, [δ] οὐκ ἔδει μαθεῖν. Ὅσπερ γὰρ τὰ τινα κρύπτεσθαι, φθόνου ²⁴, οὕτω τὸ λέγειν τὸ πᾶν αὐτοῖς, ἀνοίας. Διὰ τοῦτο προσέθηκε, τῶν συμφερόντων.

D Καὶ γὰρ ἰδοὺ ἐγὼ δεσμευμένος τῷ Πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναγθίσαντα ²⁵ μοι μὴ εἰδώς.

Πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται λέγον, ὅτι δεσµὰ καὶ θλίψεις με μένουσιν ²⁶.

Ἄλλ' οὐδενὸς λόγον κοινοῦμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχὴν μου τιμᾶν ἑμαυτῷ ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν, ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτυράσθαι τὸ εὐαγγελίον τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ.

Ἐγὼ δεδεμένος τῷ Πνεύματι. Εἰς τὸ, *Δεδεμέ-*
νος, ὑποστίξαι δεῖ, ἵνα ἢ ἡ διάνοια αὐτῆ· Πορεύο-
 μαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, προγνοῦς διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ
 ἐσόμενα, δέσμιος ὢν. Εἶτα ἵνα μὴ δεσμὸν ἢ ἀνάγκην
 νοήσῃ τις, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκὶν ἀπέρχεται, φησὶν·
 Ὅτι κατὰ πόλιν δεσμὰ καὶ θλίψεις με μένουσι.
 Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐ πάντα ἴσασιν οἱ προφῆται,
 ἀλλ' ὅσα ὑποβάλλει αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἰδοὺ
 γὰρ Παῦλος πάντα τὰ μέλλοντα συμπύπτει αὐτῷ
 προειπόν ὡς προφήτης, καὶ περὶ τῶν γενησομένων
 ἐν αὐτοῖς κακοκρίστων καὶ αἰρετικῶν, τὸ ἐν εἶπεν
 ἀγνοεῖν, τὸ τί ἄρα ἴσται τούτων τὸ τέλος. Πάντα
 γὰρ φανερώσας αὐτῷ ὁ Κύριος, ἐκεῖνο μόνον ἔκρυ-
 ψεν ἀπ' αὐτοῦ, τὸ τί ἄρα ἴσται αὐτῷ μετὰ τὰ δε-
 σμὰ καὶ τὰς θλίψεις· ἵνα μὴ ἐπαρθεῖς καὶ εἰδὼς
 ὅτι πάντως τεύξεταί τούτου, δι' ὑπεροφίας ἐκπέσῃ·
 ἀλλ' ἔλασεν ἀμφίβολον τὸ Πνεῦμα, ἵνα δεδιὼς τὸ τῆς
 σαρκὸς ἀσθενεῖ, δεηθῇ τοῦ Θεοῦ εὐρεθῆναι ἕξ
 πειρασμῶν. Τὸ δὲ, Ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις με μέ-
 νουσι, Ὅτι μὲν πειρασμοί, οἶδα· ὅποιοι δὲ, οὐκ
 οἶδα, ὅπερ ἦν χαλεπώτερον. Τί οὖν ἀπέρχῃ, εἰ
 δεσμὰ καὶ θλίψεις σε μένουσι; διὰ τοῦτο, ἵνα δε-
 σμειθῶ διὰ Χριστὸν, ἵνα ἀποθάνω δι' αὐτόν.
 periculis eximeret. Porro quod dicit, *Vincula atque afflictiones me manent*, hoc est, tentationes atque
 pericula mihi esse destinata novi: sed qualia, ignoro, quod erat molestius. Cur igitur abis, si
 vincula atque calamitates tibi destinatae sunt? Idcirco ut vinciar propter Christum, ut moriar pro-
 pter illum.

Καὶ τῶν ἰδῶν ἐγὼ οἶδα, ὅτι οὐκ ἐτι δύσεσθε τὸ
 πρόσωπόν μου ὑμεῖς πάντες, ἐν οἷς διήλθορ κη-
 ρύσσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Διὸ μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι
 καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων.

Οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν
 πᾶσαν τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ.

Ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων.
 Καθαρὸς εἰμι, φησὶν, ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων, εἰ
 νυστάξαντες ἀποθανεῖτε ἀπὸ τοῦ φρονεοῦ τῶν ψυ-
 χῶν. Τὸ γὰρ τοῦ διδασκάλου, φησὶ, πεποίηκα. Οὐ
 γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν. Ἄρα
 ὁ μὴ λέγων, ὑπεύθυνός ἐστι τοῦ αἵματος, τουτέστι
 τῆς σφαγῆς. Καὶ δοκεῖ μὲν ἀπολογεῖσθαι· ἐκείνους
 δὲ φοβεῖ.

Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ,
 ἐν ᾧ ὑμεῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους
 ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου καὶ ἡ
 Θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.

Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ. Ὅτε γὰρ τὸ
 ἐτέρους κτιορθοῦν μόνον ἔχει κέρδος (Φοβοῦμαι
 γὰρ, φησὶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδύκι-
 μος γένωμαι), ὅτε τὸ ἑαυτὸν ἔπιμελεῖσθαι· ὁ γὰρ
 τοιοῦτος, φιλαυτός, καὶ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ, καὶ τοῦ τὸ
 ἄλλαντον καταχάσαντος ἴσος ἐστίν. Οὐκ ἐπειδὴ προ-
 τιμωτέρα ἢ ἡμετέρα σωτηρία τοῦ ποιμνίου, ἀλλ'

Ecce ego vincetus Spiritu. Ad dictionem δεδεμένος,
 id est, vincetus, ligatus, constrictus, ponenda est
 distinctio, ut sententia sit hæc: Proficiscor in Je-
 rusalem iam antea per Spiritum cognita habens fu-
 tura, quod vincetus sim. Deinde ne quis vincula aut
 necessitatem intelligat, ei ut ostendat se lubenter
 ac sponte sua abire: *Vincula*, inquit. (*Spiritus san-
 ctus dicit mihi destinata esse in urbe*. Notandum est
 autem prophetas non omnia scire, sed quæcunque
 suggerit eis Spiritus sanctus. Ecce enim Paulus
 cum omnia, quæ sibi eventura erant, prædixisset
 tanquam propheta, atque etiam præsignificasset de
 iis, qui inter Ephesios illos mala fide præditi

152 atque hæretici futuri erant, unum se dixit
 ignorare, nempe quisnam illarum rerum futurus
 esset finis. Nam cum omnia Dominus illi patefec-
 cisset, solum illud eum celavit, quidnam videlicet
 illi casurum esset post vincula atque calamitates et
 afflictiones, ne, elatus ac sciens se prorsus illud
 assecuturum esse, per superbiam laberetur atque
 degeneraret. Sed Spiritus eum sivit esse animi du-
 bium et incertum, ut metnens carnis imbecillita-
 tem deprecaretur Deum, ut se tentationibus atque

VERS. 25. *Et nunc ecce ego novi vos omnes, inter
 quos versatus sum predicans regnum Dei, posthæc
 non amplius visuros esse faciem meam.*

VERS. 26. *Quamobrem ego protestor vobis in ho-
 dierno die, me purum esse a sanguine omnium.*

VERS. 27. *Non enim subterfugi quominus vobis
 omnem Dei voluntatem declararem.*

*Me purum esse a sanguine omnium. Purus, in-
 quit, sum a sanguine omnium, si dormitantes in-
 terfecti fueritis ab animarum occisore. Officium
 enim, inquit, magistri feci. Non enim subterfugi,
 quin vobis declararem. Ergo qui non dicit, reus
 est sanguinis, hoc est cædis. Ac videtur quidem
 causam dicere ac sese purgare: sed revera illis
 injicit terrorem.*

VERS. 28. *Quocirca cavete vobis ac toti gregi, cui
 Spiritus sanctus vos præposuit episcopos, ut pascatis
 et regatis Ecclesiam Domini et Dei, quam sanguine
 suo comparavit.*

*Cavete igitur vobis et universo gregi. Nam nec id
 solum Juerum assert, si quis alios corrigat ac me-
 liores reddat: nam metuo, inquit, ne forte cum aliis
 prædicavero, ipse reprobus evadam*: neque si se-
 ipsum quis curet: qui enim talis est, sui amator
 est, ac suum commodum et emolumentum quaerit,
 et illi, qui talentum defodit, par est. *Caveis vobis.*

⁹⁹ I Cor. ix, 27.

Variae lectiones et notæ.

¹⁰⁰ ἴσ. ἐξαιρεθῆναι. ¹⁰¹ με, erat. ¹⁰² In vulgatis desiderantur hæc tres dictiones. τοῦ Κυρίου καὶ. ¹⁰³ ἴσ.
 ἑαυτοῦ. ¹⁰⁴ Videatur hoc loco verba Lucæ repetenda: nempe, προσέχετε ἑαυτοῖς.

Non quia nostra salus salutis gregis præferenda est: sed quia cum nobismetipsis cavemus, tunc etiam grex lucrum facit. Cui vos Spiritus sanctus præposuit episcopus. A Spiritu sancto, inquit, ordinationem habetis. Notandum est autem, eos quos supra vocavit presbyteros, id est seniores, hic vocat episcopos, id est inspectores et rectores: aut quia presbyteri quoque necesse habent ut inspiciant Ecclesiæ ratione 153 præditos greges, num quis ex iis fide infirmus sit, num quis esuriat aut sitiât, aut reprehensione atque animadversione opus habeat, quale est illud præceptum: *Reprehende, increpa, adhortare, consolare* 10. Aut etiam episcopos hic episcopos dicit. *Quam sanguine suo compantit*. Non parvæ res, inquit, in periculo versantur: siquidem ille suo sanguini non pepercit. Nam ut effudit: tu vero amicos jam factos eos potes retinere.

VERS. 29. *Nam ego hoc novi fore, ut post abitionem meam lupi graves et infesti, gregique non parcentes vos invadant:*

VERS. 30. *Et ex vobismetipsis existant viri qui prava loquantur, ut discipulos ad se sequendum avellant.*

VERS. 31. *Quamobrem vigilate recordantes me per triennium noctu et interdium non destitisse cum lacrymis monere unumquemque.*

Duplex malum proponitur, quod et ipse non aderit, et alii adoriantur: et quod molestius est, *Ex vobismetipsis, inquit, existant*. Res gravis est, ubi bellum est civile et intestinum. *Ut discipulos ad se sequendum avellant*. Nam hæretici hoc spectant et agunt: non Domino, sed sibimetipsis populum acquirere student, ut apud se gloriantur, dum vulgatur et circumfertur in illis, quos sibi adjunxerint, nomen ipsorum hæreticorum, ut ex eo cognominentur: exempli causa, a Manente Manichæi, ex Ario Ariani, et in aliis hæreseon speciebus similiter. Hoc est quod dicit, *Gratia avellendi discipulos post se*. Idcirco Paulus eos ante repellens atque compeccens, reprimit et reprehendit eos qui dicebant: *Ego quidem sum Pauli, ego Apollo* 11.

VERS. 32. *Et nunc, fratres, commendo vos Deo, et verbo gratiæ illius, qui potest vos exadificare et hæreditate donare inter omnes sanctificatos.*

VERS. 33. *Nullius argentum, aut aurum, aut vestem concupivi.*

VERS. 34. *Ipsi scitis has manus mihi meisque familiaribus res necessarias subministrasse.*

Ab admonitione desinit in preces. Quoniam enim illos vehementer terruerat, ne plane percelleret atque prosterneret et animo consternatos relinqueret, vide consolationem. *Et in præsentia, inquit, commendo vos Deo, et verbo gratiæ ejus: hoc est*

10 II Tim. iv, 2. 11 I Cor. i, 12.

ἅπειδῃ ὅταν ἑαυτοῖς προσέχωμεν, τότε καὶ τὸ ποιμνιον καρδαίνει. Ἐν ᾧ ὑμῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐθετο ἐπισκόπους. Παρὰ τοῦ Πνεύματος τὴν χειροτονίαν ἔχετε, φησί. Σημειώτεον δὲ, ὅτι οὐς ὀπίσω ἐκάλεσε πρεσβυτέρους, ὡς ἐπισκόπους καλεῖ· ἦτοι διὰ τὸ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἀνάγκην ἔχειν ἐκοπτεῦσιν τὰ τῆς Ἐκκλησίας λογικὰ ποιμνία, μὴ τις ἀσθενῇ τῇ πίστει, μὴ τις κεινὰ ἢ διψᾷ, ἢ ἐλέγχου καὶ ἐπιστροφῆς δεῖται, κατὰ τὸ, Ἐλεῖξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον· ἢ καὶ ἐπισκόπους ὡς τοὺς ἐπισκόπους λέγει. Ἦν περιποιησάτο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. Οὐχ ὑπὲρ μικρῶν, φησὶν, ὁ κίνδυνος· εἶπε τοῦ ἰδίου αἵματος ἐκείνος οὐκ ἐφείσατο. Ἴνα γὰρ ἐχθροὺς καταλλάξῃ, καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεε· σὺ δὲ φίλους γενομένους ἰσχυεῖς κατασχεῖν.

inimicos reconciliaret, etiam sanguinem suum

Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι ἐλεύσονται μετὰ τὴν ἀφιξίν μου ἴλοιοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ ψεδόμενοι τοῦ ποιμνίου.

Καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀνωστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν.

Διὸ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες ὅτι τριετίαν ἔνκα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην ὑμῶν ἐνα ἕκαστον.

Διπλοῦν τὸ κακὸν, ὅτι τε αὐτὸς οὐ πάρεστι, καὶ ὅτι ἕτεροι ἐπιθήσονται, καὶ τὸ χαλεπώτερον, ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Τὸ βαρὺ, ὅταν ἐμφύλιος ὁ πόλεμος ἦ. Ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. Ὁ γὰρ τῶν αἰρετικῶν σκοπὸς σπουδάζει, οὐ τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἐνυτοῖς περιποιῆσαι λαόν, ἵνα ἑαυτοῖς καυχῶνται ἐμπερομένους αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος τῶν αἰρετικῶν, ἵνα ἐξ αὐτοῦ χρηματίσωσιν ὄσον, ἐκ Μάνεντος Μανιχαῖοι, ἐξ Ἀρείου Ἀρειανοῖ, καὶ ἄλλα αἰρέσεις εἶδη. Τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. Διὰ τοῦτο προαναπέλλων αὐτοῦ; ὁ Παῦλος, ἐπιστομίζει καὶ μέμφεται τοῖς λέγοντας· Ἐγὼ μὲν εἶμι Παύλου, ἐγὼ Ἀπολλῶ.

Καὶ τῶν παρατίθεμαι ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομησάτω καὶ δοῖναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν.

Ἀργυρίον, ἢ χρυσίον, ἢ ἡματισμοῦ οὐδεὶς ἐπεθύμησα.

Αὐτοὶ γινώσκετε, ὅτι ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὐσι μετ' ἐμοῦ ἐκήρητσαν αἱ χεῖρες αὐταί.

Ἀπὸ παραινέσεως εἰς ἐσχὴν τελευτᾷ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς σφόδρα ἐφόβησεν, ἵνα μὴ κατακλήξῃ, ὅρα τὴν παραμυθίαν. Καὶ τῶν, φησὶ, παρατίθεμαι ὑμᾶς τῷ Θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τούτεστι τῇ χάριτι αὐτοῦ. Ἀργυρίον, ἢ

12 In vulgatis est, ἐλελεύσονται. 13 ἀφιξίν μου, est in manuscripto; in vulgatis, ἀφιξίν μου. 14 In vulgato, τριετίαν. 15 In vulgatis hoc loco additur, μετὰ δακρῶν. 16 In vulgatis est, παρατίθημι.

Variæ lectiones et notæ.

χρυσίου. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἔλαβον, ἀλλ' Οὐδὲ ἐπέθυ- A
μισησα. Μείζον δὲ καὶ τοῦτο τὸ ἐπόμενον· Ὑμεῖς
ἐπίστασθε, δεῖ ταῖς χεῖραῖς μου καὶ τοῖς οὐσι
μετ' ἐμοῦ ὑπηρετήσαν αἱ χεῖρες αὐταί. Ἡ γὰρ
ἀληθὴς ἐλεημοσύνη, ἐκ τῶν ἰδίων κόπων δίδουσι τοῖς
ἐνδεέσι. Ὅρα δὲ πῶς εἰργάζετο ἄνθρωπος μετὰ
σπουδῆς νύκτα καὶ ἡμέραν διαλεγόμενος.

Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, δεῖ οὕτω κοπιῶντας δεῖ
ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων· μνημονεύειν
τε τὸν λόγον· τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· δεῖ αὐτὸς εἶπε·
Μακάριόν ἐστι μᾶλλον δίδουσι ἢ λαμβάνειν.

Οὐκ ἔχετε εἰς ἀγνοίαν καταφυγεῖν. Ὑπέδειξα
δεῖ τῶν ἔργων, δεῖ οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἐργάζεσθαι,
μνημονεύειν τε τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· καὶ
ποῦ εἶπεν; Ἰσως ἀγράφως παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι·
ἢ ἐξ ὧν ἄν τις συλλογίσαιτο, δῆλον. Εἰς βαθμὴς,
ῥίψαι τὰ ἑαυτοῦ· δεῦτερος, ἑαυτῷ ἐπαρκεῖν· τρίτος,
καὶ ἑτέροις· τέταρτος, τὸ καὶ κρητύττητα καὶ ἐξου-
σίαν ἔχοντα λαμβάνειν, μὴ λαμβάνειν. Οὐκ εἶπε δὲ,
δεῖ Κακὸν τὸ λαβεῖν, ἀλλὰ, Βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν.
etiam eum qui prædicat verbum Dei et potestatem
reprehensione. Non dixit autem malum esse accipere, sed melius esse non accipere.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θεῖς τὰ ῥήματα αὐτοῦ, σὺν
πλοῖν ἀποῖς προσηύξατο.

Ἰανθὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πόντων· καὶ
ἐπιπεσόντες· ἐπὶ τὸν τράχηλον¹⁰ Παύλου, κατ-
εβίβον αὐτόν,

Ὅθενώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρήκει,
δεῖ οὐκέτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν.
Προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον.

Σημειώτεον, δεῖ δεῖ τὸν συνιστάμενον, εὐχὴν
καὶ γονυκλισίαν ποιήσασθαι· σὺν πᾶσι τοῖς παροῦσι,
καὶ οὕτως ἀποχωρεῖν. Τὴν διάθεσιν δείκνυσι τὸ
εἶπεν· Ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον· ἄτε
ὑστερα; περιπλοκῆς περιπλεκόμενοι, καὶ πολλὴν ἀπὸ
τῆς δημογορίας λαβόντες τὴν ἀγάπην καὶ τὸ φι-
λτρον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὡς δε ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέν-
τας¹¹ ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς
τὴν Κῶν· τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ῥόδον· κακείθεν
εἰς Πάταρα.

Καὶ εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην,
ἐπιβάντες ἀνήχθημεν.

Ἀναφανέντες δὲ τῆς Κύπρου¹², καὶ κατάλιπόν-
τες αὐτὴν εὐόρυσμον, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν, καὶ
κατήχθημεν εἰς Τύρον. Ἐκείσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖον
ἀποφοριζόμενον τὸν ῥόμον.

Δείκνυσι τὴν βίαν τῷ εἶπεν· Ἀποσπασθέντες
ἀπ' αὐτῶν· καὶ εἰκότως. Εἰς γὰρ τὴν θάλασσαν

A gratiæ ejus. *Argentum aut aurum.* Non dicit, Non
accepi, sed, *Ne concupivi quidem.* Majus est autem
hoc quoque quod sequitur: *Vos scitis ea, quæ mihi
et iis qui mecum erant ad usum de'nerunt, has
manus subministrasse.* Nam vera elemosyna atque
beneficentia est ex iis, quæ sua quis operâ atque
labore acquisivit, dare egenis. **154** Ac vide ut opus
fecerit homo, qui noctu atque interdium diligenter ac
sedulo disserebat atque sermocinabatur.

VERS. 55. *Omnia vobis ostendi, nempe sic laboran-
tes nos oportere succurrere infirmis, ac meminisse
verbi Domini Jesu. Quoniam ipse dixit: Beatum est
potius dare quam accipere.*

Non potest quis ad ignorantiam confugere. Osten-
di ipsis factis, ita oportere laborantes operari et
memores esse verbi Domini Jesu. Et ubi dixit?
Forsitan absque monumentis litterarum apostoli
tradiderunt hanc vocem ex ore Domini exceptam:
aut ex iis, quæ quis conjicere ac rationibus colli-
gere possit, hoc liquet. Unus gradus est, sua ab-
jicere: alter, sibi auxiliari et res necessarias suppe-
ditare: tertius, etiam aliis subvenire: quartus,
sed melius esse non accipere.

VERS. 56. *Atque hæc locutus, positus genibus suis,
cum omnibus illis precatus est.*

VERS. 57. *Satis magnus autem coortus est omnium
fletus: et irruentes in collum Pauli, deosculabantur
eum,*

VERS. 58. *Dolentes maxime propter verbum illud
quod negaverat illos posthac faciem suam esse visu-
ros: ad navigium autem eum usque prosequébantur.*

Notandum est, eum qui valere jubet amicos et iis
mandata dat, oportere genuâ flectere, et una cum
omnibus qui adsunt, supplicare atque ita abire.
Affectionem ac bonum animum illorum erga Pau-
lum ostendit eo quod dicit: *Irruentes in collum:*
utpote postremum illum amplexantes, ac quibus a
concione illius ingens dilectio ingenerata, et incita-
mentum amoris injectum esset.

CAPUT XXI.

VERS. 1. *Ut autem accidit, ut avulsi ab illis in al-
tum proveheremur, recto cursu venimus in Cour: et
sequenti die Rhodum, atque illinc in Patara.*

VERS. 2. *Et nocti navigium quod trajiceret in
Phænicien, eo conscendimus et in altum provec-
tissimus.*

VERS. 3. *Cum autem evasissemus e regione Cypri
et eam ad sinistram reliquissemus, navigabamus in
Syriam et appulimus Tyrum: illic navis onus erat
expositura.*

Ostendi vim, dum dicit, *Avulsi ab illis:* idque haud
miram est. Nam mare postea ingredi non poterant.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁰ In vulgatis est, τῶν λόγων, et paulo post, δίδουσι μᾶλλον. ¹¹ ἐπιπεσόντων, erat. ¹² In vulgatis ad-
ditur, τοῦ. ¹³ Ἰσ. τῷ. ¹⁴ ἀποσπασθέντων, erat. ¹⁵ In manuscripto, et in uno vulgato est, ἀναφανέντες;
δὲ τὴν Κύπρον· in altero vulgato est, ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον. In altero, ἀναφανέντες; δὲ τῆς Κύπρου.
Ἰσ. ἀναφανέντες δὲ τῆς Κύπρου, δηλονότι ἀντιπέρασ, ἢ, ἀντικρῦ· aut, ἀναφανέντες δὲ κατὰ τὴν Κύπρον.

Quid est quod dicit, εὐθυδρομησαντες? Id sonat, A αὐτοὺς λοιπὸν ἐμβῆναι οὐκ ἐνῆν. Τί ἐστιν, εὐθυδρομησαντες; ἀντὶ τοῦ, Παρήλθομεν· οὐκ ἐνδιετρέψαμεν ἑτέροις τόποις. Καὶ ἐφόρτες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην. Ἴσως ἐκεῖνο αὐτόθι διέτριβε· καὶ οὐχ εὐρίσκοντες εἰς Καισάρειαν ἀπερχόμενον, ἀλλ' εἰς Φοινίκην, ἀπῆλθον· καὶ Κύπρον δὲ εἶσαν καὶ Συρίαν. Τὸ γὰρ, Καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, οὐχ ἀπλῶς πρόσκειται, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τῆς Συρίας ἔσπευδον.

VERS. 4. Ac repertis discipulis, ibi mansimus dies septem. Atque illi discipuli Paulo instinctu Spiritus dicebant, ne ascenderet in Jerusalem.

VERS. 5. Cum autem dies illos peregrissemus, egressi ire pergebamus, prosequentibus nos omnibus una cum uxoribus et liberis, quoad extra urbem egressi essemus. Ac positus genibus in litore precati sumus.

VERS. 6. Et cum nos invicem complexi essemus, et alii aliis valedixissemus, nos navem conscendimus, illi vero domum ad sua negotia reversi sunt.

VERS. 7. Sed nos confecta navigatione a Tyro, pervenimus Ptolemaidem, et, salutatis fratribus, mansimus apud eos diem unum.

Paulo per Spiritum sive instinctu Spiritus dicebant, etc. Si igitur Spiritus jubebat, cur contradixit? [Sed per Spiritum, sive instinctu Spiritus sancti] hoc est, per Spiritum scientes. Non enim utique instinctu Spiritus sancti eum monebant, nec simpliciter et aperte ei pericula prædicebant; sed non esse ascendendum, quia parcebant illi. Quod autem dicit, ἐξαρτήσῃ, id sonat, explicuisse, peregisse [positum est] pro, explevisse. Postquam enim expleverat statutos dies, hoc est, dies Azymorum, a Tyro profecti sunt. Considera mihi omnes dies post dies Azymorum. Tyrum venerunt intra dies quinque: deinde illic commorati sunt dies septem. Dies omnino duodecim.

VERS. 8. Postridie vero Paulus cum suis profectus venit Cæsaream: et ingressi domum Philippi evangelistæ, qui erat de illis septem viris, mansimus apud illum.

VERS. 9. Huic autem erant filix virgines quatuor, quæ prophetabant et vaticinabantur.

Diaconi Philippi filix erant. Nota autem prophetissas illas filias ejus virgines fuisse, et id bonum magis verecundia ac religione excoluisse atque exornasse, adeo ut etiam donum prophetandi atque vaticinandi consecutæ sint. Quod si non esset operæ pretium hoc scire, scriptor non addidisset, virgines illas fuisse.

VERS. 10. Commorantibus autem nobis ibi dies complures, descendit quidam ex Judæa propheta nomine Agabus.

Καὶ ἀνευρόντες μαθητάς, ἐπεμίειραμεν αὐτοῦ ἡμέρας ἑπτὰ. Οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμῶν ἐξαρτήσῃ τὰς ἡμέρας, ἐξεληθόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμῶν πάντων σὺν γυναίξει καὶ τέκνοις, ἕως ἔξω τῆς πόλεως. Καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν, προσηυξάμεθα.¹⁴

Καὶ ἀσπασόμενοι ἀλλήλους, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια.

Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαῖδα, καὶ ἀσπασόμενοι τοὺς ἀδελφούς, ἐπεμίειραμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς.

Τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύματος. Εἰ τὸν τὸ Πνεῦμα ἐκέλευε, διὰ τί ἀντίπε; Τουτέστι, διὰ τοῦ Πνεύματος εἰδότες. Οὐ γὰρ δὴ τὴν παρανεσιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποιούντο. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτῷ τὰ δεινὰ προύλεγον, ἀλλ' ὅτι ἀγαθῆναι οὐ χρῆ, φειδόμενοι αὐτοῦ. Τὸ δὲ, ἐξαρτήσῃ, ἀντὶ τοῦ, πληρῶσαι, φησὶ· μετὰ γὰρ τὸ πληρῶσαι τὰς τεταγμένας ἡμέρας, τουτέστι, τὰ Ἄζυμα, ἐξῆλθον τῆς Τύρου. Θέα μοι πάσας τὰς ἡμέρας¹⁵ μετὰ τὰ Ἄζυμα. Εἰς Τύρον ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε· εἶτα ἐκεῖ ἐπορεύσαν ἡμέρας ἑπτὰ. Τὰς πάσας δεκαδύο.

Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαῖδα, καὶ ἀσπασόμενοι τοὺς ἀδελφούς, ἐπεμίειραμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς.

Τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύματος. Εἰ τὸν τὸ Πνεῦμα ἐκέλευε, διὰ τί ἀντίπε; Τουτέστι, διὰ τοῦ Πνεύματος εἰδότες. Οὐ γὰρ δὴ τὴν παρανεσιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποιούντο. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτῷ τὰ δεινὰ προύλεγον, ἀλλ' ὅτι ἀγαθῆναι οὐ χρῆ, φειδόμενοι αὐτοῦ. Τὸ δὲ, ἐξαρτήσῃ, ἀντὶ τοῦ, πληρῶσαι, φησὶ· μετὰ γὰρ τὸ πληρῶσαι τὰς τεταγμένας ἡμέρας, τουτέστι, τὰ Ἄζυμα, ἐξῆλθον τῆς Τύρου. Θέα μοι πάσας τὰς ἡμέρας¹⁵ μετὰ τὰ Ἄζυμα. Εἰς Τύρον ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε· εἶτα ἐκεῖ ἐπορεύσαν ἡμέρας ἑπτὰ. Τὰς πάσας δεκαδύο.

deinde illic commorati sunt dies septem. Dies omni-

Τῇ δὲ ἐκαύτῳ ἐξεληθόντες οἱ περὶ τὸν Παῦλον ἦλθον εἰς Καισάρειαν· καὶ εἰσεληθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμίειραμεν παρ' αὐτῷ.

Τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρθέναι τέσσαρες προφητεύουσαι.

Τοῦ διακόνου Φιλίππου ἦσαν αἱ θυγατέρες. Σημείωσαι δὲ ὅτι αἱ προφήτιδες αἱ θυγατέρες αὐτοῦ παρθέναι ἦσαν, καὶ ὅτι ἤσκειον μᾶλλον δι' εὐλαβείαν τοῦτο· ὥστε καὶ προφητείας ἤξιώσθαι. Εἰ δὲ μὴ ἦν περισπούδαστον, οὐκ ἂν προσέθηκεν ὁ συγγραφεὺς ὅτι καὶ παρθέναι ἦσαν.

Ἐπιμερόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατηλθέ τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης, ὀνόματι Ἄγαθος.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁴ In manuscripto est, ἐξαρτίζῃ, et melius. ¹⁵ In vulgato, προρευξάμεθα. ¹⁶ Videtur hic aliquid mendii subesse in Græco aut aliquid desiderari.

Και ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, και ἄρας τὴν ζώνην A τοῦ Παύλου, δῆσας τε αὐτοῦ τοὺς πόδας και τὰς χεῖρας, εἶπε· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα, οὗ ἔστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτω δῆσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ Ἰουδαῖοι και παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν.

Οὗτος ἦν Ἄγαθος, ὁ πάλαι τὸν λιμὸν μηνύσας· Τὸ χαλεπὸν δὲ, ὅτι εἰς χεῖρας ἐθνῶν παραδώσουσιν. Ὅρα δὲ, ὅτι ὅτε ἤκουσεν ὅτι μυρία δεινὰ ἔχει παθεῖν, τότε ἐπιλείπεται. Οὐκ εἶπε δὲ Ἄγαθος ὅτι Παῦλον δῆσουσιν, ἵνα μὴ δόξη ἐκ συνθήκης λέγειν, ἀλλὰ, τὸν ἄνδρα, οὗ ἔστιν ἡ ζώνη αὕτη.

Ὅς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμῖς και οἱ ἐντόκιοι τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱε- B ρουσαλήμ.

Ἀπεκρίθη τε ὁ Παῦλος· Τί ποιεῖτε κλαίοντες, και συνθροῦπιοντές μου τὴν καρδίαν; Ἐγὼ γάρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ και ἀποθαρσῖν εἰς Ἱε- ρουσαλήμ ἐτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Μὴ παιδομένου δὲ αὐτοῦ, ἠσυχάσαμεν, εἰπόν- τες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γινέσθω.

Τί ποιεῖτε κλαίοντες; Ἄλλοι ἐκλαίον· αὐτὰ, δὲ παρεκάλει, ἀλγῶν ἐπὶ τοῖς δάκρυσι τοῖς ἐκείνων, ὁ μὴ πάσχων ἐπὶ τοῖς οικείοις πειρασμοῖς. Ἐφ' ὧ μὲν¹⁷ κλαίω, φησὶ, οὐκ ἐπὶ τοῖς παθήμασιν· ὑπὲρ γάρ ἐκείνων¹⁸ και ἀποθανεῖν βούλομαι. Ἐπεὶ δὲ μὴ C ἰσχυσαν πείσασαι, ἠσύχασαν· συνεῖδον γάρ ὅτι θέλημα ἦν Θεοῦ. Σημειωτέον οὖν ὅτι δεῖ ἀποτρέπεσθαι τοὺς κωλύοντάς τινα ποιεῖν τι γενναῖον, κὰν δακρύωσι. Καὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον δάκρυον και αὐτὸν τὸν Παῦλον συνέκλα, και τὸ ἐβρωμένον αὐτοῦ διέλυε. Διὸ ἀποσιέεται αὐτούς.

Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμε- ροι¹⁹, ἀναβαλόμεν²⁰ εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἐνηλθον δὲ και τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες, παρ' ᾧ ἔξεισθώμεν, Μνά- σωρι²¹ τινι²² Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ.

Γετομένον δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀσμένως D ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί.

Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆει ὁ Παῦλος πρὸς Ἰάκωβον σὺν ἡμῖν· πάντες δὲ²³ παρεγένοντο οἱ πρεσβύ- τεροι·

Καὶ ἀσπαράζμενος αὐτούς, ἐξηγεῖται καθ' ἐν ἑκαστῶν, ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ.

Τὸ, ἐπισκευασάμενοι, τοῦτο δηλοῖ, τὰ πρὸς τὴν ὀδοπορίαν λαβόντες. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆει σὺν ἡμῖν ὁ Παῦλος πρὸς Ἰάκωβον. Οὗτος ἐπίσκοπος ἦν τῶν Ἱεροσολύμων· οὗτος ἦν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυ-

156 VERS. 11. Et cum venisset ad nos, et sustulisset cingulum Pauli, atque constrinxisset suos pedes ac manus, dixit : Hæc dicit Spiritus sanctus : Virum, cujus est hoc cingulum, sic vincient Judæi in Jerusa- lem, et tradent in manus exterarum gentium.

Hic erat ille Agabus, qui olim famem futuram præsignificaverat. Gravis autem res erat et acerba, quod in manus exterarum gentium illum tradituri erant. Sed animadvertite illum, cum audivisset innumerabilia sibi adeunda esse pericula, tunc demum festinasse. Non dixit autem Agabus, Paulum vincient, ne videretur ea dicere ex composito; se', Virum cujus est cingulum hoc.

VERS. 12. Ut autem audivimus hæc, rogabamur eum et hortabamur nos et incolæ loci illius, ne ascenderet in Jerusalem,

VERS. 13. Sed Paulus respondit : Cur facitis ut ploreis et animum meum molliatis atque frangatis ? Nam ego non modo vinciri, verum etiam mori in Jeru- salem paratus sum pro nomine Domini Jesu.

VERS. 14. Sed cum illi persuaderi non possit, acquievimus ac destitimus, dicentes : Fiat Domin' voluntas.

Quid facit ut ploreis, etc. Alii flebant, ille vero consolabatur et hortabatur dolens propter lacrymas illorum, qui non afficiebatur neque sollicitus erat de propriis periculis. Propter vos, inquit, fleo, non propter meas molestias et afflictiones. Pro illo namque etiam mori volo. Sed postquam non potuerunt ei persuadere, acquieverunt : videbant enim Deum id velle. Notandum est igitur aversandos esse eos, qui prohibent aliquem facere aliquid strenue atque præclare, etiamsi lacrymentur. Etenim ejusmodi lacrymæ etiam ipsum Paulum frangebant, et robur animi illius mollebant. Quamobrem summoveat eos atque repellit.

VERS. 15. Post hos autem dies instructi atque parati ad iter ascendebamur in Jerusalem,

VERS. 16. Atque nobiscum una discipuli quidam a Cæsarea profecti sunt, qui adducebant apud quem hospitaremur, nempe Mnasonem quemdam Cyprium antiquum discipulum.

VERS. 17. Et cum venissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

VERS. 18. Ac postridie Paulus una nobiscum ingrediebatur ad Jacobum, quo omnes seniores conveniunt :

VERS. 19. Et salutatis illis, enarrabat omnia singularitim, quæ fecerat Deus ministerio suo apud exterarum nationes.

Quod dicit ἐπισκευασάμενοι, id est, instructi atque parati hoc videlicet significat : Cum sumpsissent ea quibus opus habebant ad iter faciendum. Ac postridie 157 Paulus una nobiscum ingrediebatur ad

Varie lectiones et notæ.

¹⁷ ἐφ' ἡμῖν, erat. ¹⁸ Ἰσ. ἐκείνου. ¹⁹ In vulgato, ἀποσκευασάμενοι. ²⁰ In vulgatis, εἰς ἀναβαλόμεν. ²¹ In vulgato Μνάσωρι τινι. ²² πάντες, εἰ.

Jacobum. Hic erat episcopus Hierosolymorum : hic erat frater Domini, vir magnus et mirabilis. Exponebat autem illis res gestas apud exterarum nationum, non vanæ gloriæ studio, sed quia volebat indicare Dei erga homines benignitatem. Quod autem dicit, suo ministerio, hoc est, prædicatione verbi evangelici.

VERS. 20. *Quibus illi auditis, Deo gratias agebant, et dixerunt ad eum : Vides, frater, quam multa millia sint Judæorum qui crediderunt ? et omnes vehementi studio legem amplectuntur.*

VERS. 21. *Sed de te crebris auditionibus acceperunt, te videlicet docere eos, qui passim apud exterarum nationes sunt, Judæos omnes, ut a Moyse desciscant, negantem illos debere filios suos circumcidere, et ritus atque statuta Mosaica servare.*

VERS. 22. *Quid igitur est ? Omnino oportet multitudinem convenire : audient enim te venisse.*

VERS. 23. *Hoc igitur fac quod tibi dicimus.*

Quam multa millia sint Judæorum. Hæc millia erant ex iis qui clamaverant : *Sanguis ejus super nos et super liberos nostros* : verum tamen benignus ille et misericors etiam ex illis et ex liberis eorum nonnullos suscepit, ac sexcenta illis beneficia tribuit. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, id fere sonat, talibus auditionibus crebris aures illorum assidue circumsonuerunt. Non dixit, ἤκουσαν, hoc est, audiverunt : sed, ita crediderunt et edocti sunt.

Sunt nobis viri quatuor, qui votum in se susceperunt.

VERS. 24. *Hos assume, et purifica te una cum illis, et sumptus propter illos fac ut radant caput, et cognoscant omnes nihil esse eorum, quæ ad illos de te crebris rumoribus delata sunt : sed te quoque ita te gerere, ut legem serves.*

Voto obstricti. Multæ sunt species pollicitationis. Nam alii quidem victimas et hostias pollicebantur, alii pecunias, alii semetipsos, alii spondebant se certum dierum numerum vinum non bibituros, caput non tondere. Tales erant etiam illi viri. Εὐχὴν enim, quod nonnunquam significat preces et obsecrationem, hic accipit pro promissione seu pollicitatione. Nam capilli mortificationis seu mortalis conditionis nota et signum erant : mortui enim hi sunt, et doloris sensum non admittunt. *Hos assume et expia te una cum illis,* ac sumptum pro illis præbe. Hoc est, victimas et hostias, quæ pro illis ex præscripto legis offeruntur, tu præbe, ut diluas suspitionem. Reipsa, inquit, non verbis fac te purges atque excuses. *Ut radant caput,* inquit, et cognoscant omnes nihil esse eorum, quæ de te crebris rumoribus acceperunt. Erat autem consuetudo, ut qui voto obstricti erant, caput raderent post expiationem, atque sic ad dies septem **158** pro sese facerent oblationem. Tale quiddam fecerunt Aquila atque Priscilla, ut pateret eos tanquam Dei cultores capillum detondere.

²² Matth. xxvii, 25.

Varialectiones et notæ.

²¹ In vulgato τὸν Κύριον. ²² στοιχεῖν, erat. ²³ Videtur hic repetenda illa verba Lucæ, καὶ οὐκ ἀπάνησον ἐπὶ αὐτοῖς. ²⁴ Desiderari videtur, ὅτι.

ρίου, ἀνήρ μέγας καὶ θαυμαστός. Τὰ τῶν ἔθνῶν δι' αὐτοῖς διηγείται· οὐ κενοδοξῶν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἑλῶν τὴν φιλανθρωπίαν ἐνδείξασθαι. Διὰ δὲ τῆς διακονίας αὐτοῦ, τουτέστι, τῆς κηρύξεως τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου.

Οἱ δὲ ἀπούσαντες, ἐδόξαζον τὸν Θεόν ²², εἰπὼν τε αὐτῷ· Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; καὶ πάντες ἠλλοιωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι.

Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωϋσέως τοῦς κατὰ τὰ ἔθνη πάστας Ἰουδαίους, λέγων μὴ περιτέμνειν αὐτοῦς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθουσι περιπατεῖν.

B

Τί οὖν ἐστὶ; Πάντως δεῖ πλῆθος συρθεῖσθαι. Ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας.

Τοῦτο οὖν ποίησον, ὃ σοι λέγομεν.

Πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων. Αὗται αἱ μυριάδες ἐκ τῶν βοηθάντων· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· ἀλλ' ὅμως ὁ φιλάνθρωπος, καὶ ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν παίδων ἐδέξατο, καὶ μυρίων ἤξιωσεν ἀγαθῶν. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ. Οὐκ εἶπεν, ἤκουσαν, ἀλλ', οὕτως ἐπίστευσαν καὶ ἐδιδάχθησαν.

Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν.

Τούτους παραλαβὼν, ἀγρίσθητι σὺν αὐτοῖς· καὶ διατήρησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ἐυρήσωνται τὴν κεφαλὴν, καὶ γνῶσι πάντες, ὅτι ὡς κατήχηται περὶ σοῦ, οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ στοιχεῖς ²⁴ καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων.

Εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτοῖς. Πολλὰ τῆς ἐπαγγελίας τὰ εἶδη. Οἱ μὲν γὰρ θυσίας ἐπηγγέλλοντο, οἱ δὲ χρήματα, οἱ δὲ ἑαυτούς· οἱ δὲ ῥητῶν ἀριθμῶν ἡμερῶν μὴ πίνειν οἶνον, μὴ κείρασθαι τὴν κεφαλὴν. Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οὗτοι οἱ ἄνδρες. Εὐχὴν γὰρ κατεῖχον τὴν ὑπόσχεσιν. Αἱ γὰρ τρίχες νεκρώσεως σύμβολον· νεκρὰ γὰρ αὗται, καὶ δούνης ἀσθησὶν οὐ δεχόμεναι. *Τούτους παραλαβὼν, ἀγρίσθητι σὺν αὐτοῖς* ²⁵. Τουτέστι, τὰς προσφερομένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας σὺ πάρασχε, ἵνα λύσης τὴν ὑπόψιν. Ἔργω, φησὶ, τὴν ἀπολογίαν ποίησον, μὴ λόγῳ. Ἴνα ἐυρήσωνται, φησὶ, καὶ γνῶσι πάντες ²⁶, ὡς κατήχηται περὶ σοῦ, οὐδὲν ἐστίν. Ἔθος δὲ ἦν τοῖς ἔχοντας εὐχὴν, κείρασθαι τὴν κεφαλὴν μετὰ τὸ ἀγνισθῆναι, καὶ οὕτως ἐπὶ ἐπτά ἡμέρας ποιεῖν προσφορὰν ὑπὲρ ἑαυτῶν. Τοιοῦτόν τι ἐποίησαν Ἀquila καὶ Πρίσκιλλα· ὡς δὴλον εἶναι, ὅτι ὡς θεοσεβούντες ἀπεκείροντο τὴν κόμην.

Περὶ δὲ τῶν πεπιστωκότων ἐθνῶν ἡμεῖς ἐπιστελλόμεν, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοῦς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τὸ τῆς εἰδωλόθυτου, καὶ τὸ αἵμα, καὶ πικτόν, καὶ πυρρῶσαν.

Ὅσπερ ἡμεῖς, φησὶ, ἐκείνοις ἐπετάξαμεν, καίτοι Ἰουδαίους κηρύσσοντες· οὕτω καὶ σὺ τοῖς ἔθνεσι κηρύσσων, σύμπραξον ἡμῖν. Συγκατάβασις γὰρ τὸ πρᾶγμα ἐστὶ· μὴ φοβηθῆς.

Τότε ὁ Παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἐχρησμένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἀγγισθεὶς, εἰσῆει εἰς τὸ ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγγισμοῦ, ἕως οὗ προσηρέχθη ὑπὲρ κηρὸς ἐκάστου αὐτῶν ἢ προσφορά.

Ἐξυρᾶτο ὁ Παῦλος, καὶ πάντα τὰ Ἰουδαϊκὰ ἐπέειλεσεν· οὐ τῆς γνώμης αὐτοῦ καταβαλλομένης²⁷ (ἰκαὶ κακία τὸ πρᾶγμα ἦν), ἀλλὰ τῆς ἀγάπης συγκαταβαινοῦσης. Τὸ δὲ, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγγισμοῦ, τοῦτέστι, καταγγέλλων· αὐτὸς ἦν ὁ δῆλον ἑαυτὸν ποιῶν.

annuntians : id est, καταγγέλλων. Ipse erat, qui se manifestum faciebat et indicabat.

Ὡς δὲ ἑμελλόν αὐτῷ ἐπὶ ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπέβαλλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὸν κράζοντες·

Ἄνδρες Ἰσραηλίται, βοηθεῖτε. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντα πανταχοῦ διδάσκων· ἐτί τε καὶ Ἕλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ καθολίωκε τὸν ἅγιον τόπον τούτου.

Ἦσαν γὰρ ἑωρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ· ὃν ἐνόμιζον ἔτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος.

Ὅρα οικονομίαν γενομένην· μετὰ τὸ πεισθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, τότε ἐπιτίθενται ἐκεῖνοι, ἵνα μὴ κἀκεῖνοι συμπεῖθωνται. Πανταχοῦ δὲ τὸ ἦθος αὐτῶν παραχῶδες.

Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο σφοδρὴ ὄχλησις τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἴλεον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ εὐθέως ἐκλήσθησαν αἱ θύραι.

Ζητούντων δὲ αὐτῶν ἀποκριθῆναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σκερῆς, ὅτι ὅλη συγκέχυται ἡ Ἱερουσαλήμ.

Ὅς ἐξ αὐτῆς παραλυτῶν στρατιώτας καὶ εκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χιλιάρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐκαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον.

Ἐγγίσας δὲ ὁ χιλιάρχος, ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσει δισλί· καὶ ἐπυρθάνετο εἰς ἄρ σίτη, καὶ τί ἐστὶ πεποιηκώς.

VERS. 25. Porro de iis, qui crediderunt ex nationibus extraneis, non scriptis litteris mandavimus ac decrevimus, ut nihil tale observent, nisi ut caveant et ab eo, quod simulacris est immolatum, et a sanguine, et suffocato, et scortatione.

Quemadmodum nos, inquit, illis præcepimus, quanquam Judæis prædicantes : ita tu quoque qui exteris nationibus prædicas, adjuva nos, et mutuam nobis operam nava. Quod enim agitur, condescensio atque accommodatio est : ne timeas.

VERS. 26. Tunc Paulus assumptis illis hominibus, postero die purificatus cum iis intrabat in templum, denuntians atque divulgans completionem dierum purificationis, quoad oblatio pro unoquoque eorum oblata esset.

Radebatur Paulus, et omnes ritus Judaicos peragebat, non quod mens ejus immutaretur : quia res vitio et culpa non vacasset : sed quod charitas condescenderet, sese demitteret atque infirmioribus accommodaret. Quod autem, denuntians, id enim proprie sonat διαγγέλλων, seu divulgans explicationem dierum purificationis, hoc est, annuntians : id est, καταγγέλλων. Ipse erat, qui se manifestum faciebat et indicabat.

VERS. 27. Cum autem futurum esset, ut dies illi septem finirentur, Judæi qui ex Asia venerant, conspicati eum in templo vulgus omne concitabant, et injiciebant manus in illum, clamantes :

VERS. 28. Viri Israelitæ, succurrite : hic est ille homo qui adversus populum et legem, et hunc locum omnes ubique docet : quin etiam Græcos introduxit in templum, et profanavit sanctum locum hunc.

VERS. 29. Viderant enim Trophimum Ephesium in urbe cum eo : quem putabant a Paulo in templum esse introductum.

Animadvertite dispositione atque consilio divino illa accidisse. Posteaquam Judæis persuasum erat, tunc illi imminent et invadunt, ne etiam illis una persuaderetur. Ubique autem eorum natura atque ingenium turbulentum est.

VERS. 30. Commota autem est civitas totâ, ac facto populi concursu Paulum apprehendebant, et trahebant eum extra templum : et statim clausæ sunt fores.

VERS. 31. Cum autem vellent eum interficere, rumor pervenit ad tribunum cohortis, totam Hierosolymanam esse conturbatam.

VERS. 32. Qui protinus assumptis militibus atque centurionibus decurrit ad illos. At illi conspicati tribunum et milites, Paulum pulsare desierunt.

159 VERS. 33. Cum autem propius accessisset tribunus, apprehendit eum, et jussit vinciri catenis duabus, ac sciscitabatur quisnam esset, quidve fecisset.

Variæ lectiones et notæ.

²⁷ Ἰσ. μεταβαλλομένης. ²⁸ In vulgatis est, αὐτόν.

VERS. 34. *Atque alii aliud in turba clamabant. A Cum igitur rem certo cognoscere non posset præ tumultu, jussit eum duci in castra.*

Trahebant eum extra templum. Volebant enim eum occidere, et ideoque trahebant, ut hoc cum majore securitate atque licentia facerent.

VERS. 35. *Ut autem ventum est ad gradus, accidit ut a militibus Paulus gestaretur propter vim turbæ.*

VERS. 36. *Sequebatur enim multitudo populi clamantes: Tolle eum.*

VERS. 37. *Cum autem introductus esset in castra, Paulus dixit tribuno: An licet mihi alloqui te? At ille, Græce, inquit, nosti?*

VERS. 38. *Nonne tu es ille Ægyptius, qui ante hosce dies tumultum concitasti, et eduxisti in solitudinem quatuor illa millia virorum Sicariorum?*

Quid est, *Tolle eum*? Hoc est quod apud nos dicunt more Romano: Signis cum insere et immisce: aut, *Tolle eum*, dixit pro, Tolle eum et amove de viventibus. Mos enim erat Judæis hanc vocem usurpare adversus justos: ut etiam adversus Dominum dicebant, *Tolle eum*, pro, Tolle eum et exime de vivis. *Nonne tu es Ægyptius?* Homo quidam fuit Ægyptius rerum novarum studiosus, seditiosus, fraudulentus, impostor ac præstigiator. Et speravit diabolus se obvoluturum esse suas fraudes per hunc, et tum Christum tum apostolos se socios effecturum esse criminum quæ ad illos pertinebant. *Virorum Sicariorum.* Apud Judæos tres sunt sectæ generales: Pharisei, Sadducei, *Esseni. Hi vitæ genus honestius et religiosius sectantur, mutuam inter sese charitatem exercentes et continentiam tuentes. Quamobrem etiam Esseni appellantur, sive sancti et innocentes: sed alii eos Sicarios vocabant, sive sectatores et imitatores.

VERS. 39. *Dixit autem Paulus: Ego sum homo quidem Judæus Tarsensis, Ciliciæ haud obscuræ civitatis municeps: sed oro te, permittle mihi loqui ad populum.*

Homo quidem Judæus. Nam natura Judæi sumus nos Christiani, utpote veram **160** fidem constitentes, id quod nomen Judas significat. Quoniam dixerat, *An tu es ille Ægyptius?* statim illum ab hac suspitione abducit: deinde ne putaret illum natione

"Ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἔδωκεν" ἐν τῷ β' κεφ. καὶ δυνάμετος δὲ γινῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θέρουσον, ἐκέλευσεν ἀγασθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν.

Ἐίλον αὐτὸν ἐξω τοῦ ἱεροῦ. Πθεύοντο γὰρ αὐτὸν ἀνελεῖν· καὶ διὰ τοῦτο εἶλον, ὥστε μετὰ πλείονος ἀδείας τοῦτο ποιῆσαι.

"Ὅτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς" 39, συνέβη βασιλεύσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βίαν τοῦ β' κεφ.

"Ἥκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ κράζοντες" 31· Αἶρε αὐτόν.

Μέλλων τε εἰσαγῆσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ· Εἰ ἔξεσι μοι εἰπεῖν πρὸς σέ; "Ὁ δὲ ἐφη· Ἐλληνιστὶ γινώσκεις;

Ὅχι ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος, ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ ἐξαγαγὼν εἰς τὴν ἐρημὸν τοὺς τετρακισχιλοὺς ἀνδρας τῶν Σικαρίων;

Τί ἐστιν, Αἶρε αὐτόν; Τουτέστιν ὁ παρ' ἡμῶν λέγουσι. Κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν, Ἐν τοῖς σίγνοις αὐτὸν 22 ἔμβαλε· ἢ, Αἶρε αὐτόν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπαρον αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Ἔθος γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις ταύτην λέγειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων· ὡς καὶ κατὰ τοῦ Κυρίου· Αἶρε αὐτόν· ἀντὶ τοῦ, Ἐπαρον αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Ὅχι ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος; Ἀνθρωπὸς τις ἐγένετο Αἰγύπτιος, νεωτεροποιὸς, καὶ στασιαστὴς, καὶ ἀπατεῶν, καὶ γόης. Καὶ προσέδοκῃσεν ὁ διάβολος συσκιάζειν διὰ τοῦτο, καὶ κεινονοὺς ποιεῖν τῶν ἐκεῖνοις προσήκοντων ἐγκλημάτων, καὶ τὸν Χριστὸν, καὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἀνδρας τῶν Σικαρίων. Παρὰ Ἰουδαίοις τρεῖς αἰρέσεις γενικαί· Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, Ἐσσηνοὶ 42. Οὗτοι τὸν βίον σεμνότερον ἀπέδειξαν, φιλόκληροι ὄντες καὶ ἐγκρατεῖς· διὸ καὶ Ἐσσηνοὶ προσαγορεύονται, ἤγουν ὄσιοι· ἄλλοι δὲ αὐτοὺς Σικαρίου; 24 ἐκάλεσαν, ἤγουν ζηλωτάς.

Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐγὼ ἀνθρώπος μὲν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεύς, τῆς Κιλικίας, οὐκ ἀσημον πόλεως πολιτὴς. Δέομαι σου 22, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν.

"Ἀνθρώπος μὲν εἰμι Ἰουδαῖος." Φύσει γὰρ Ἰουδαῖοι ἔσμεν οἱ Χριστιανοὶ, ὡς ἐξομολογούμενοι τὴν ἀληθῆ πῆσιν, ὅπερ σημαίνει τὸ Ἰουδαῖος ὄνομα. Ἐπειδὴ εἶπα· Σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος; εὐθέως αὐτὸν ταύτης ἀπήγαγε τῆς ὑπόφρασης. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃ

Variæ lectiones et notæ.

20 ἔβουον, erat. 21 ἀναβάθμους, erat. 22 In vulgatis est, κράζον. 23 αὐτῶν erat. 24 Ἰσ. Ἐσσηνοὶ, aut Ἐσσηνοὶ. 25 Ἰσ. σικαρίους. 26 In vulgato, δέομαι δέ σου.

Scholion Laurentii Sifani.

* Opinor hic legendum pro Ἐσσηνοὶ, Ἐσσηνοὶ: de quibus Suidas: Ἐσσηνοὶ, inquit, Judæi meditatione rerum divinarum, a Phariseis et Scribis meditatione et mentis exercitatione longe dissidentes, mutua charitatis observantes, et cæteris magis religiosi. Qui voluptatem tanquam vitium aversantur: temperantiam autem atque continentiam, et affectuum coercionem virtutem esse putant. Ac matrimonium qui em apud eos despiciunt, sed

alienos liberos teneros adhuc assumentes atque erudientes pro cognatis habent, et suis moribus imbuunt atque informant. Quidquid turpe est rejiciunt, et omnes reliquas virtutes exercent, morum disciplinam curant, contemplationi plerumque vacant: unde etiam Ἐσσηνοὶ vocantur nomine hoc significante, id est, contemplativi: nam Essæi Phariseos ratione vitæ longe superant atque præcedunt.

τὸ ἔθνος· Ἰουδαῖος, λέγει τὴν θρησκείαν. Τί οὖν; οὐκ ἤρνησατο; Μὴ γένοιτο· Ἰουδαῖος γὰρ ἦν καὶ Χριστιανός. Τὸ δὲ, Ἐπιτρέψον μοι λαλήσαι πρὸς τὸν λαόν, τεκμήριον μέγιστον τοῦτο τοῦ μηδενός εἶναι ὑπεύθυνον, τῷ οὕτως ἔτοιμον εἶναι πρὸς ἀπολογία, καὶ βούλεσθαι εἰς λόγον καταστήναι τῷ δήμῳ τῶν Ἰουδαίων.

Ἐπιτρέψωντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἑστώς ἐπὶ τῶν ἀναβιβασθῶν³⁶, κατέσειε τῇ χειρὶ τῷ λαφ. Πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνησε τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ, λέγων·

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ΄.

Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμῶς νυνὶ³⁷ ἀπολογίας.

Ἀκούσαντες δὲ ὅτι τῇ³⁸ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ προσφωνεῖ αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν. Β Καί φησιν·

Ἐστώς ἐπὶ τῶν ἀναβιβασθῶν. Καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου πολλὴ εὐκολία, καὶ τὸ ὑψηλὸν ἔντα δερμήγορεῖν, καὶ δεδεμένον. Τί τοῦτου ἴσον τοῦ θεάματος, δυσὶν ἀλύσει δεδεμένον ἰδαῖν Παῦλον δημηγοροῦντα; πῶς οὐκ ἐταράχθη τοσοῦτον δῆμον ἐκπεπολεμημένον ὄρων; Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες. Τὸ μὲν, πατέρες, τιμῆν³⁹· τὸ δὲ, ἀδελφοὶ, γνησιότητος. Ὅρα καὶ κολακείας ἀπηλλαγμένον τὸν λόγον, καὶ τὸ ἐπιεικὲς ἔχοντα. Οὐ γὰρ εἶπε, Δεσπόται, ἦ, Κύριοι, ἀλλὰ, Ἄδελφοι, ὁ μάλιστα ἐπόθουν. Οὐκ ἀλλότριος ὑμῶν ἐγώ, φησὶν, οὐδὲ καθ' ὑμῶν. Ἀκούσαντες δὲ τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ. Ὅρα πῶς αὐτοῦ; εἶλε τὸ ἐμοιόφωνον· εἶχον γὰρ τινα αἰδῶ πρὸς τὴν γλωτταν ἐκείνην. C

Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος τε⁴⁰ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβείαν νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον·

Ὅς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδιδούς εἰς φυλακὰς ἄνδρες τε καὶ γυναῖκας·

Ὅς⁴¹ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι καὶ πᾶν τὸ πρεσβύτεριον·

Προδοποιεῖ τῷ λόγῳ, οὕτως ἀρχόμενος· Ἐγὼ μὲν εἰμι, φησὶν, ἀνὴρ Ἰουδαῖος· ὁ μάλιστα πάντων ἠκούσαι ἠβούλοντο. Ἴνα δὲ πάλιν μὴ νομισῶσι τὸ ἔθνος, ἀλλὰ τὴν θρησκείαν, ἐπάγει· ἀνατεθραμμένος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Τὴν πολλὴν αὐτοῦ δεικνυσι σπουδὴν τὴν περὶ τὴν λατρείαν· ἔπουγε καὶ πατριδα τηλικαύτην ἀφῆς τοσοῦτον ἀφεστῶσαν, ἐνταῦθα εἶλετο τραφῆναι διὰ τὸν νόμον. Οὐκ ἀπλῶς δὲ εἶπε, παρὰ Γαμαλιήλ, ἀλλὰ παρὰ τοὺς πόδας, δηλῶν τὴν καρτερίαν, τὴν προσεδρίαν, τὴν σπουδὴν τὴν περὶ τὴν ἀκρίβειαν, τὴν πολλὴν πρὸς τὸν ἄνδρα αἰδῶ. Πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβείαν τοῦ πα-

A Judæum esse, edit religionem. Quid igitur? an non negavit? Absit! Judæus enim erat et Christianus. Quod autem dicit, *Permitte mihi alloqui populum*, hoc maximum est argumentum illum omni culpa vacare, quod ita paratus erat ad sese defendendum atque purgandum, et volebat se sistere ad reddendam rationem populo Judæorum.

VERS. 40. *Cum autem ille permisisset, Paulus in gradibus stans populo mota manu significavit, alloque silentio facto, sermone Hebraico allocutus est eos his verbis:*

CAPUT XXII.

VERS. 1. *Viri fratres et patres, audite meam; qua nunc apud vos utor, defensionem.*

VERS. 2. *Cum audissent autem illum Hebraico sermone se alloqui, majus silentium præstiterunt; et ait.*

In gradibus stans. Etiam a loco magna erat facultas, et quod e sublimi concionabatur, et vincetus. Quod hujus simile spectaculum, vidisse Paulum vincetum catenis duabus concionari? ut non territus sit, cum tantam multitudinem sibi infensam videret. *Viri fratres et patres.* Quod dicit, *patres*, honori, quod *fratres*, germanitatis erat. Vide orationem cum ab adulatione vacuum, tum mitem atque modestam. Non enim dixit, *Heri*, aut, *Domini*, sed, *Fratres*, quod maxime desiderabant. Non alienus ego sum, inquit, a vobis, nec adversum vos. *Cum audissent autem illum Hebraico sermone.* Videt ut illos ceperit similitudo sermonis: illius enim linguæ verecundiam quamdam habebant.

VERS. 3. *Ego quidem sum vir Judæus natus Tarsi in Cilicia, sed educatus in hac urbe ad pedes Gamalielis, accurate patria lege institutus, flagrans amore ac studio Dei, quales vos omnes estis hodie:*

VERS. 4. *Qui hanc doctrinam capitaliter insectatus sum, dum vinciebam et in carceres tradebam viros simul et mulieres:*

VERS. 5. *Sicut etiam princeps sacerdotum et totus ordo seniorum mihi testes sunt.*

Viam patefecit orationi, ita exordiens: *Ego quidem sum*, inquit, *homo Judæus*. Quod omnium maxime audire volebant. Verum ne rursus illum gente, sed religione Judæum existimarent, subjungit: *Educatus in hac urbe*. Ingens suum studium erga cultum divinum ostendit: quandoquidem etiam patria sua tam celebri et clara, quæ tam longè aberat, **161** relicta, hic maluit educari propter legem. Non simpliciter autem dixit, *Apud Gamalielam*, sed *Ad pedes Gamalielis*, significans constantiam, assiduum studium audiendi, magnam erga virum illum reverentiam. *Accurate patria lege institutus.* Non simi-

Variæ lectiones et notæ.

³⁶ ἀναβάθμιον, erat sicut et supra. ³⁷ In vulgatis, νῦν. ³⁸ In vulgatis desideratur, τῇ. ³⁹ Ἰσ. τιμῆς. ⁴⁰ In vulgatis δέ. ⁴¹ In vulgatis, ὅς erat.

placiter dixit *Lege, sed, Patria*. Quid igitur? an novas quidem exacte legem, non autem defendis nec amas? *Flagrans amore ac studio*, inquit. Et posteaquam semetipsum multum laudavit, communicat cum illis laudationem, dum dicit, *Quales vos omnes estis hodie*. Vide autem quot testes producat: summum sacerdotem, incolas urbis. Atque hac tenus illosmelipsos testes habebat: sed quæ sequuntur testibus carent.

VERS. 5. *A quibus etiam epistolis ad fratres accipitis Damascum pergebam, adducturus etiam eos, qui illinc erant, vinculos in Jerusalem ut punirentur.*

VERS. 6. *Accidit autem mihi iter facienti et appropinquanti Damasco circiter meridiem, ut subito de caelo circumfulguraret me lumen copiosum.*

VERS. 7. *Cecidi que in terram, et audivi vocem dicentem mihi: Saul, Saul, cur me persequeris?*

VERS. 8. *Atque ego respondi: Quis es, Domine? Atque ille ad me: Ego sum, inquit, Jesus Nazareus, quem tu persequeris.*

Nam ne existimes iracundiæ rem fuisse quæ agebatur, ostendit se fragranti studio atque amore fecisse quidquid faciebat, non vana gloria motum.

VERS. 9. *At illi qui mecum erant, lumen quidem viderunt ac perterriti sunt, sed vocem ejus qui mecum loquebatur non audiebant.*

VERS. 10. *Dixi autem: Quid faciam, Domine? Ac Dominus dixit ad me: Surge ac vade Damascum, et illic tibi dicetur de omnibus quæ tibi faciendum destinata sunt.*

VERS. 11. *Et cum non viderem præ claritate luminis illius, manu ductus a comitibus meis veni Damascum.*

VERS. 12. *Ananias autem quidem vir religiosus, utpote vivens ex præscripto legis, testimonio comprobatus omnium Damasci habitantium Judæorum,*

VERS. 13. *Venit ad me, et adstans mihi inquit: Saul frater, recipe visum. Atque ego eadem hora illum aspexi.*

Lumen quidem viderunt. Merito hoc accidit. Nam ipsum solum accipere vocem illam oportebat. Quandoquidem enim crassiores visui magis credunt, lumen illi vident, et expavescunt. Nam nec circa illos lumen æque magnam habuit efficientiam ac vim, atque circa hunc. Etenim ejus oculos læsit, ac per ea quæ huic acciderunt, etiam illis dedit potestatem oculos 162 tollendi, si modo voluissent. Ac mihi illi certo consilio atque dispositione divina non credidisse videntur, ne testimonium dicentibus eis fides abrogari posset. Manu ductus a comitibus meis, veni Damascum. Recte urbs adjecta est, ut ipsi cognoscerent eum fuisse persecutorem. Con-

Α τρώου νόμου. Οὐκ ἀπλῶς, νόμου, ἀλλὰ, τοῦ ατρώου. Τι οὖν; εἰ ἤδεις μὲν ἀκριδῶς τὸν νόμον, οὐκ ἐκδικεῖς δὲ, οὐδὲ φιλεῖς; ζηλωτῆς, φησί. Καὶ ἐπειδὴ μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐγκώμια εἶπε, κοινοποιεῖται τὸν λόγον· Καθὼς πάντες ὑμῖς σήμερον. Ὅρα ἐκ πόσου; ἐπάγει μάρτυρας· τὸ πρεσβυτέριον, τὸν ἀρχιερέα, τοὺς ἐν τῇ πόλει. Μέχρι δὲ τούτου μάρτυρας εἶχεν αὐτοῦς· τὰ δὲ λοιπὰ, ἀμάρτυρα.

Παρ' ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξιόμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμεν, ἄξω καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν.

Ἐγένετο δὲ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιστράψαι φῶς ἰκανὸν περὶ ἐμέ.

Ἐπεσά τε ἄ ἑς τὸ ἕδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς λαλοῦσης μοι· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις;

Ἐγὼ δὲ ἄ ἀπεκρίθην· Τίς εἶ, Κύρις; Εἶπέ τε πρὸς με· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις.

Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης ὅτι θυμοῦ ἦν τὸ πρᾶγμα, δείκνυσιν ὅτι ζήλω τὸ πᾶν ἐποίησεν, οὐκ ἀπὸ κενοδοξίας.

Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἐμφοβοὶ ἐγένοντο· τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουον τοῦ λαλοῦντός μοι.

Εἶπον δὲ· Τί ποιήσω, Κύρις; Ὁ δὲ Κύριος εἶπε ἄ πρὸς με· Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκὸν, κακεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων, ὧν τέτακται σοι ποιῆσαι.

Ὡς δὲ οὐκ ἐτέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι ἦλθον εἰς Δαμασκὸν.

Ἀνανίας δὲ τις ἀνὴρ εὐλαβῆς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίων,

Ἐλθὼν πρὸς με, καὶ ἐπιστὰς εἶπέ μοι· Σαοὺλ ἀδελφε, ἀνάβλεψον. Κἀγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀτέβλεψα εἰς αὐτόν.

Τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο. Εἰκένως τοῦτο ἐγένετο· αὐτὸν γὰρ εἶσε τῆς φωνῆς καταξωθῆναι ἐκείνης· ἐπειδὴ γὰρ οἱ παχύτεροι ὄφει πείθονται μᾶλλον, τὸ φῶς εἶδον ἐκεῖνοι καὶ ἐμφοβοὶ γίνονται· ἐπεὶ οὐδὲ περὶ αὐτοὺς τοσοῦτον τὸ φῶς εἰργάσατο, ὅσον περὶ τούτου. Καὶ γὰρ ἐπήρωσεν αὐτοῦ τὰς ὄψεις, καὶ διὰ τῶν εἰς τούτον συμβαινόντων, κακεῖνοις ἔδωκεν ἀναβλέψαι, εἴγε ἤθελον. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, ἐκείνους μὴ πιστεῦσαι οἰκονομικῶς, ὥστε εἶναι μάρτυρας ἀπιστοῦς. Χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι ἦλθον εἰς Δαμασκὸν. Καλῶς ἡ πόλις πρόκειται, ὥστε ἐπιγνώσιν αὐτοῦ; ὅτι ἐδιώκετο. Πίσκει δὲ τὴν μαρτυρίαν καὶ διὰ προσώπων, καὶ διὰ

Variæ lectiones et notæ.

¹⁶² In vulgato est, ἐπεσόν τε, in altero, ἐπεσά τε, sicut et in manuscripto. ¹⁶³ γὰρ, erat. ¹⁶⁴ Videtur autem hoc loco desiderari. ¹⁶⁵ In vulgatis ἤκουσαν. ¹⁶⁶ In vulgatis desideratur, εἶπε. ¹⁶⁷ In vulgatis, εὐσεβῆς. ¹⁶⁸ vulgatis desideratur, ἐν Δαμασκῷ.

πραγμάτων οικείων τε καὶ ἀλλοτρίων· οἱ ἱερεῖς, ἅ οἱ πρεσβύτεροι, οἱ συνοδευόντες· τὰ πράγματα πράγμασι μαρτυρεῖ, οὐχὶ πρόσωπον μόνον. Ἀλλότριος δ' Ἀνανίας· εἴτα τὸ πρᾶγμα αὐτὸ, ἢ ἀνάβλεψις.

Ὁ δὲ εἶπεν· Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό ⁹⁹ σε γινῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνῆς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Καλῶς εἶπε, τῶν πατέρων, ἵνα δείξῃ αὐτοὺς οὐκ ὄντας Ἰουδαίους, ἀλλ' ἀλλοτρίους τοῦ νόμου, καὶ οὐχὶ ζήλω ποιῶντας. Καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον. Τέως τοσοῦτον λέγει, ὅτι εἰ δίκαιος, οὐτοὶ ὑπεύθυνοι.

Ὅτι ἐση μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ^B ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας.

Καὶ νῦν τί μέλλεις; Ἀναστὰς βάπτισαι, καὶ ἀπόλυσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

Ἐγένετο δὲ μοι ὑποστρέψαντι ¹⁰⁰ εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ¹⁰¹ ἐν ἐκστάσει,

Καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι· Σπεῦσον, ἔξελθε ¹⁰² ἐν ¹⁰³ τάχει ἐξ Ἱερουσαλήμ· δίδωμι οὐ παραδέξονται σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ.

Ὅτι ἐση μάρτυς αὐτῷ. Διὰ τοῦτο, ὅτι οὐ προδώσεις τὴν ὕψιν καὶ τὴν ἀκράσιν. Ὅν τε εἶδες καὶ ἤκουσας, φησί. Δι' ἐκατέρων τῶν αἰσθησέων αὐτὸν πιστοῦται. Μάρτυς ἐση, φησί, πρὸς πάντας ἀνθρώπους· οὐχὶ πρὸς τοὺς οικείους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους. Οἱ γὰρ μάρτυρες τοῦτο εἰσιν, οὐχὶ τοὺς εἰδότες πείθουσιν, ἀλλὰ τοὺς οὐκ εἰδότες. Προφητεία δὲ τοῦτο μεγάλη· καὶ ὅρα αὐτὴν ἐξεληθῆσαν. Πρὸς πάντας γὰρ ἀνθρώπους· μάρτυς γέγονε εἰς ὧν ἑώραξες, δι' ὧν ἑώραξες, δι' ὧν εἶπεν.

Κἀγὼ εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δαίρων ¹⁰⁴ κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ σέ.

Καὶ ὅτε ἐξεχέιτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐξεστῶς, καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναρῶσει αὐτοῦ, φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν.

Καὶ εἶπε πρὸς με· Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μικρὰν ἐξαποστελώ σε.

Ἦκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου· καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν λέγοντες· Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· οὐ γὰρ καθήκον ¹⁰⁵ αὐτὸν εἶναι.

Διὰ τί εἶπεν, ὅτι αὐτοὶ ἐπίστανται; Οὐχὶ ἀντιλέγων τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ βουλόμενος μαθεῖν τὸ οὕτω παράδοξον. Ἄλλ' οὐκ ἐδίδαξεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' εἶπε μόνον ἀπελθεῖν. Καὶ ὅτε ἐξεχέιτο τὸ αἷμα Στεφάνου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὑπέμνησεν αὐτοῦς

A neciit autem testimonium et personis, et rebus tam propriis quam alienis : sacerdotes, seniores, comites : res, quas fecerat, quas passus erat : etiam res rebus testimonium præbent, non persona sola. Alienus erat Ananias : deinde res ipsa, nempe recuperatio visus.

VERS. 14. Atque ille dixit : Deus patrum nostrorum te destinavit ad cognoscendum voluntatem suam, et ad videndum illum justum et ad audiendum vocem ex ore ejus.

Recte dixit, Patrum, ut ostenderet eos non esse Judæos, sed a lege alienos, et non studio Dei facere ea quæ faciebant. Et ad videndum illum justum. In principio tantum dicit, quia si ille justus est, hi criminationibus obnoxii sunt.

VERS. 15. Quoniam eris ei testis apud omnes homines eorum quæ videris et audiveris.

VERS. 16. Et nunc quid cunctaris? exsurge, ac baptizare, et ablue peccata tua invocato nomine Domini.

VERS. 17. Accidit autem mihi in Jerusalem reverso et in templo oranti, ut raperer extra memetipsum.

VERS. 18. Et viderem eum mihi dicentem : Festina, egredere celeriter extra Jerusalem, quia non accipient testimonium tuum de me.

Quoniam eris ei testis. Idcirco, quia non projiciet neque deseret visionem et auditionem. Eorum quæ videris et audiveris, inquit. Per utrumque sensum illi fidem facit. Testis, inquit, eris apud omnes homines. Non apud domesticos modo atque propinquos, verum etiam apud alienos. Hoc enim testes sunt, non scientibus fidem faciunt, sed nescientibus : atque hoc magna est prophetia. Ac vide ejus eventum. Apud omnes enim homines testis fuit per ea quæ fecit, per ea quæ passus est, per ea quæ dixit.

VERS. 19. Atque ego dixi : Domine, ipsi sciunt me esse eum, qui trahebam in carcerem, et verberabam in synagogis eos qui credebant in te :

VERS. 20. Et quando effundebatur sanguis Stephani testis tui, ego quoque assistebam, et in necem ejus consentiebam, et custodiebam vestimenta eorum qui illum interficiebant.

VERS. 21. Et dixit ad me : Vade, nam ego te ad gentes extraneas procul ablegabo.

VERS. 22. Auscultabant autem ei usque ad hoc verbum : ac deinde alia voce dicebant : Tolle **163** de terra hominem istiusmodi : non enim fas est eum vivere.

Cur dixit, Ipsi sciunt? Non quod Christo contradiceret, sed quod vellet scire rem adeo inopinatam et insperatam. At Christus eum non docuit, sed dixit duntaxat ut abiret. Et cum effunderetur sanguis Stephani, etc. Redegit eis in memoriam eandem

Varie lectiones et notæ.

⁹⁹ In vulgatis, προεχειρήσατο, et paulo post, τὸ δίκαιον, et ἀκούεται φωνῆν. ¹⁰⁰ ὑποστρέψαντο; erat ¹⁰¹ μοι, erat. ¹⁰² In vulgatis est, καὶ ἔξελθε. ¹⁰³ ἐν, desiderabatur. ¹⁰⁴ In vulgatis, δέρων. ¹⁰⁵ In manuscripto est, καθήκον, in vulgatis, καθήκον.

atrocem. Quoniam ille eos ejus rei tunc arguebat, A ματιφονίας χαλεπῆς. Ἐπαίδῃ τοῦτο φλεγχεν αὐτοῖς τότε ἐκείνος, οὐκ ἤνεγκαν.

VERS. 23. Vociferantibus autem illis, ac vestimenta projicientibus, et pulverem in aerem projicientibus,

Κραζόντων δὲ αὐτῶν, καὶ ριπτόντων τὰ ἱμάτια, καὶ κοριοτόν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα,

VERS. 24. Tribunus eum in castra duci jussit, et imperavit, ut flagris de eo quæstio haberetur ut cognosceret causam, cur ita acclamarent illi.

Ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλιάρχος ἀγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν μάλιστα ἀνετάξασθαι αὐτὸν, ἵνα ἐπιγῶ δι' ἦν αἰτιακ οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ.

VERS. 25. Ut autem loris eum astrinxit, ad eum qui astabat centurionem, Paulus dixit: An hominem Romanum, eumque indemnatum licet vobis verberare?

Ὡς δὲ προσέτεινεν ἠ αὐτὸν τοῖς ἱμάσιω⁸⁴, εἶπε πρὸς τὸν ἐφεστῶτα ἠ ἐκατόνταρχον ὁ Παῦλος· Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔστιν ὅμιν μαστιξῆν;

VERS. 26. Quod ubi centurio audivit, accessit ad tribunum, etque muntiavit, dicens: Vide quid facias? Hic enim homo Romanus est.

Ἀκούσας δὲ ὁ ἐκατόνταρχος, προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ, λέγων· Ὅρα τί μέλλεις ποιῆν; Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ῥωμαῖός ἐστι.

VERS. 27. Tribunus igitur accessit ad eum ac dixit: Dic mihi, an tu Romanus es? At ille dicebat: Ita.

Προσελθὼν δὲ ὁ χιλιάρχος, εἶπεν αὐτῷ· Λέγω μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖός εἰ; Ὁ δὲ ἔφη· Ναί.

VERS. 28. Et tribunus respondit: Ego magna pecunie summa istam civitatem comparavi. Paulus autem dicebat: Ego vero etiam natus sum civis Romanus.

Ἀπεκρίθη τε ὁ χιλιάρχος· Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη· Ἐγὼ καὶ γενένημαι⁸⁵.

VERS. 29. Statim igitur discesserunt ab eo, qui erant de eo quæstionem habituri. Atque etiam tribunus territus est, ubi rescivit eum esse civem Romanum, et ab se vincuntum.

Εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοιτες αὐτὸν ἀνετάξαι. Καὶ ὁ χιλιάρχος δὲ ἐφοβήθη ἐπιγνοῦς, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς⁸⁶.

Ut cognosceret causam, cur. Atqui ab illis doceri eum oportebat, qui occlamabant, et querere an aliquid eorum, quæ dicta erant a Paulo, ita esse existimarent. Verum simpliciter potestati indulget, et illis grafficitur. Non enim hoc quærebatur, ut aliquid juste faceret, sed ut sedaret illorum iracundiam, quæ erat injusta. An hominem Romanum. Non mentiebatur Paulus cum diceret se esse civem Romanum. Auctoritatis enim adjungendæ atque præsidii sui causa pater ejus pecuniis hoc nomen redemerat. Nam magno honore fruebantur tunc qui hoc nomine vocari digni censebantur. Hoc autem ait, ne flagellatus, villis atque despectus esset. Nam si verberassent, fieri potuisset, ut illi in reagenda extra modum egredierentur et illum occiderent: nunc vero, etiamsi non ob rem aliam, at saltem propter hoc ipsum, non modo non verberarunt, verum etiam solverunt. Duo autem crimina proponit: quod et indicta causa, et Romanum vinxisset: quamobrem **164** etiam majorem eis injicit metum. Paulus autem dicebat: Ego etiam natus sum. Vide etiam patrem habuit civem Romanum: nam antequam Paulus nasceretur, cum Cilicia reducta esset in ditionem et potestatem Romanorum, necesse erat etiam ipsum, utpote qui esset subditus illis, esse Romanum. Atque interim Paulus, prout a propheta præsignificatum erat, vincuntus est in Jerusalem: et evenit, quod prædictum erat. Quid igitur deinde fit? Cum solvisset eum, deduxit ad Judæos. Non igitur falsum erat. Territus est enim tribunus, ubi rescivit eum esse Romanum, hoc est, de genere dignitate prædito.

Ἴνα ἐπιγῶ δι' ἦν αἰτιακ. Καὶ μὴν παρ' ἐκείνων ἔδει μαθεῖν τῶν καταβοώντων, καὶ ἐρωτῆσαι εἰ τινας τῶν εἰρημένων ὑπελαβάνοντο· ἀλλ' ἀπλῶς τῇ ἐξουσίᾳ χαρίζεται, καὶ πρὸς χάριν ἐκείνων ποιεῖ. Οὐ γὰρ τοῦτο ἐξήτει, ὅπως δικαίως τι πράξειεν, ἀλλ' ὅπως παύσει τὸν ἐκείνων θυμὸν ἄδικον ὄντα. Εἰ ἄνθρωπος Ῥωμαῖός. Οὐκ ἐψέσαστο ὁ Παῦλος, Ῥωμαῖός, εἰπὼν. Προστασία; γὰρ χάριν ὁ τοῦτου πατὴρ χρημασι τὸ ὄνομα τοῦτο ὠνήσατο. Μεγάλης γὰρ τιμῆς ἀπῆλκον τότε οἱ ὄντως ἀξιούμενοι καλεῖσθαι. Ταῦτα δὲ φησιν, ἵνα μὴ μαστιχθῆις, εὐκαταφρόνητος γένηται. Εἰ γὰρ ἐμάστιξαν, καὶ παρέτρεψαν ἂν τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀπέκτειναν αὐτόν· νῦν δὲ, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλὰ γὰρ ὅτι αὐτὸ οὐ μόνον οὐκ ἐμάστιξαν, ἀλλὰ καὶ ἀπέλυσαν. Αὐτοῦ δὲ λέγει τὰ ἐγκλήματα· καὶ τὸ ἄνευ λόγου, καὶ τὸ Ῥωμαῖον ὄντα· διὸ καὶ εἰς πλεονα αὐτοῦ ἐνέβαλε φόβον. Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη· Ἐγὼ καὶ γενένημαι. Ὅρα καὶ πατὴρ ἦν Ῥωμαῖος. Πρὸ γὰρ τοῦ γεννηθῆναι τὸν Παῦλον, γεγεννημένος τῆς Κιλικίας ὄντο Ῥωμαῖοις, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν ὡς ὄντα ὑπ' αὐτοῦς Ῥωμαῖον εἶναι. Τῶς δὲ κατὰ τὴν προφητείαν ἐδεσμεύθη ὁ Παῦλος ἐν Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐξέβη ὁ λόγος. Τί οὖν ἀπὸ τούτου γίνεται; Αὐσας κατήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οὐκ ἄρα ψεῦδος ἦν. Ἐφοβήθη γὰρ ὁ χιλιάρχος ἐπιγνοῦς, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, τουτέστι, γένους ἀξιοματιχοῦ.

Variæ lectiones et notæ.

⁸⁴ In vulgatis, προσέτεινεν. ⁸⁵ In manuscripto est, τοῖς ἱμασίν, in vulgatis, τοῖς ἱμάσιον. ⁸⁶ In vulgatis, ἐστῶτα. ⁸⁷ In vulgatis, ἐγὼ δὲ καὶ γενένημαι. ⁸⁸ δεδωκός, erat. ⁸⁹ ἀλλά γε, αὐτοῦ

Τῇ δὲ ἐπιούριον βουλόμηνος γῶραι τὸ ἀσφα-
 λές, τὸ τί κατηγορεῖται ἑῶν παρὰ τῶν Ἰουδαίων,
 ἔλυσε αὐτὸν ἵπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσε
 εἶθι πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὄλον τὴ συν-
 ἔδριον αὐτῶν καὶ καταγαγῶν τὸν Παῦλον, ἐστη-
 σεν εἰς αὐτούς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ΄.

Ἀτερίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν·
 Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάση συνειδήσει ἀγαθῇ
 κεκολλίτευμαι τῷ Θεῷ ἀχρι ταύτης τῆς ἡμέρας.

Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας ἐπέταξε τοῖς παρ-
 οῦσῶσιν αὐτῷ τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα.

Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε· Τύπτειν σε
 μέλλει ὁ Θεός, τοῖχς ἑκοκονιαιμένε· καὶ σὺ κἀθῆ
 κρίτων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρανομῶν κε-
 λεύεις με τύπτεσθαι;

Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ
 λοιδορεῖς;

Ἐφη ὁ Παῦλος· Οὐκ ἤδειν, ἀδελφοί, ὅτι
 ἔστιν ἀρχιερεὺς. Γέγραπται γάρ· Ἄρχοντα τοῦ
 λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

Ἀτερίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ. Οὐκέτι
 πρὸς τὸ πλῆθος, οὐδὲ πρὸς τὸν δῆμον διαλέγεται.
 Τὸ δὲ, Ἐγὼ πάση συνειδήσει ἀγαθῇ κεκολλίτευ-
 μαι, τουτέστιν, Οὐ συνοῖδά τι ἠδικηκῶς ὑμᾶς, οὐδὲ
 ἄξιον τῶν δεσμῶν τούτων πράττων. Καὶ σὺ κἀθῆ
 κρίτων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρανομῶν κε-
 λεύεις με τύπτεσθαι; ἀντὶ τοῦ, ὑπεύθυνος ὢν
 ὄσαναι καὶ μυρίων πληγῶν ἄξιος. Τὸν ἀρχιερέα τοῦ
 Θεοῦ λοιδορεῖς; Οὐκ ἤδειν ὅτι ἀρχιερεὺς ἔστι.
 Πῶς οὖν ἔλεγε, Καὶ σὺ κἀθῆ κρίτων με κατὰ τὸν
 νόμον; Ἀλλὰ προσποιεῖται ἄγνοιαν, οὐ βλάπτουσαν,
 ἀλλ' οἰκοδομοῦσαν. Ἐγὼ δὲ καὶ σφόδρα πείθομαι μὴ
 εἰδῆται αὐτὸν ὅτι ἀρχιερεὺς ἔστι· διὰ μακροῦ μὲν
 ἐπανεληθόντα χρόνου, μὴ συγγενόμενον δὲ Ἰουδαίοις,
 ὁρῶντα δὲ αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ μετὰ πολλῶν καὶ ἐτέ-
 ρων. Οὐκέτι γὰρ δῆλος ἦν ὁ ἀρχιερεὺς πολλῶν ὄντων
 καὶ διαφύρων. Τοῖχεν δὲ κεκοκονιαιμένον αὐτὸν καλεῖ,
 ἐπειδὴ λαμπρὰν μὲν εἶχε τὴν ὄψιν, ὡς νόμου ἐκδικος
 καὶ νόμῳ δικάζων· ἡ δὲ διάνοια ἀνομιᾶς ἐπεπλή-
 ρωτο. Διὸ καὶ ἐλέγχε αὐτοῦ τὸ σχῆμα ἐκ τῆς ἐξωθεν
 διαθέσεως.

rietem autem dealbatum eum vocat, idcirco quod
 legis vindex, et lege judicans, sed mens ejus vitiiis etque
 sceleribus redundaret. Quamobrem etiam
 habitum ejus insignem arguit ac reprehendit ab externo affectu.

Γνοὺς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἐν μέρος ἐστὶ Σαδ-
 δουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον Φαρισαίων, ἐκραξεν ἐν
 τῷ συνεδρίῳ· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖός
 εἰμι υἱὸς Φαρισαίου· περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστά-
 σεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι.

Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις
 τῶν Φαρισαίων καὶ Ἡ Saddουκαίων, καὶ ἐσχίσθη
 τὸ πλῆθος.

Variæ lectiones et notæ.

ἑῶν In uno vulgato exemplari est, κατηγορεῖτο. ἑῶν In vulgatis non est, πρὸς. ἑῶν τεῖχς, erat. ἑῶν με, desideratur in manuscripto. ἑῶν In vulgatis, ἔφη. τε. ἑῶν Opinor hic repetendam dictionem, παρανομῶν.

ἑῶν In vulgatis adjectum est, τῶν.

VEN. 50. Postero die certo scire volens, cujus cri-
 minis ab Judæis insinularetur, solvit eum a vinculis,
 et jussit principes sacerdotum et totum concilium
 eorum venire, ac deductum Paulum sistit coram
 illis.

CAPUT XXIII.

VERS. 1. Ac Paulus in consilium intuens dicere
 excusus est hoc modo: Viri fratres, ego bona prorsus
 conscientia versatus sum coram Deo usque in diem
 hunc.

VERS. 2. Ac princeps sacerdotum Ananias iis, qui
 illi astabant, imperavit ut caderent os ejus.

VERS. 3. Tum Paulus ad eum dixit: Percutiet te
 Deus, paries dealbate. Et tu sedes, ut ex legis præ-
 scripto judices de me, et contra legem jubes me
 cædi?

VERS. 4. Et qui astabant, dixerunt: Summo sa-
 cerdoti Dei maledicis?

VERS. 5. Tum Paulus, Nesciebam, inquit, fratres,
 illum esse principem sacerdotum. Scriptum est enim:
 Principi populi tui ne maledicito.

Ac Paulus in concilium intuens. Jam non amplius
 cum multitudine neque cum plebe agit. Quod autem
 dicit: Ego bona prorsus conscientia versatus sum co-
 ram Deo: hoc est, Non sum mihi conscius alicu-
 jus injuriæ qua vos affecerim, nec quidquam mihi
 facere videor dignum his vinculis. Et tu sedes ju-
 dicans me secundum legem, et legem violans jubes me
 pulsari? Παρανομῶν [id sonat, contra legem faci-ens]
 dixit pro, criminibus obnoxius: quasi diceret,
 sexcentis etiam plagis dignus. Summo sacerdoti Dei
 maledicis? Nesciebam illum esse summum sacerdotem.
 Cur igitur dicebas: Et tu sedes, ut judicium de me
 facias ex præscripto legis? Nempe simulat ignoran-
 tiam, quæ non nocerat, sed ædificabat et utilis erat
 audientibus. Atque ego etiam maxime credo nesci-
 visse eum illum esse summum sacerdotem, ut qui
 et longo temporis intervallo Hierosolymam rediisset,
 et non versatus fuisset cum Judæis, et videret illum

165 in medio cum multis etiam aliis sedentem.
 Non enim jam amplius nosci poterat summus sa-
 cerdos, quod multi ibi adessent atque diversi. Pa-
 rietem autem dealbatum eum vocat, idcirco quod
 legis vindex, et lege judicans, sed mens ejus vitiiis etque
 sceleribus redundaret. Quamobrem etiam
 habitum ejus insignem arguit ac reprehendit ab externo affectu.

VERS. 6. Porro sciens Paulus unam partem esse
 Sadducæorum, alteram vero Phariseorum, vocifera-
 tus est in concilio: Viri fratres, ego Phariseus sum,
 atque etiam Pharisei filius: de spe et resurrectione
 mortuorum ego causam dico.

VERS. 7. Quod ubi locutus est, orta est dissensio
 inter Phariseos et Sadducæos, et multitudo divisa est.

VERS. 8. Nam Sadducæi quidem dicunt non esse resurrectionem, negant esse angelum atque spiritum : Pharisei autem utrumque consentunt.

Ego sum Phariseus. Rursus humano more loquitur, et ubique gratia illi non deest. Ac ne in hoc quidem loco mentitur : nam erat a majoribus Phariseus. Quandoquidem enim illi dicere nolebant cur eum in iudicium vocarent, cogitur ipse postmodum exponere quid sibi crimini detur. De spe atque resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor. Et ab accusatione eorum et calumnia sese probat atque commendat. Non norunt autem Sadducæi forsitan nec Deum quidem, ut qui crassiores sint : unde nec resurrectionem quidem futuram esse credunt. Pharisei autem utrumque consentunt. At qui tria sunt, quæ commemoravit : qui igitur dicit, Utrumque ? Sane spiritus et angelus unum et idem, inquit, sunt. Dictio Utrumque sive Utraque, etiam de tribus dicitur. Non enim oportet ab exacta loquendi proprietate, quæ pertinet ad externos, iudicare de scriptis illiteratorum et piscatorum. Hinc enim etiam hæreses et sectæ nascuntur.

VERS. 9. Exortus est autem ingens clamor, et cum surrexissent Scribæ, pars Phariseorum pugnantibus dicentes : Nihil mali invenimus in homine isto. Quod si spiritus ei locutus est aut angelus, ne pugnetis cum Deo.

VERS. 10. Cum igitur magna contentio coorta e set, veritus tribunus ne Paulus discerneretur ab illis, iussit manum militarem descendere, et rapere eum de medio illorum, ac ducere in castra.

Quod si spiritus ei locutus est. Deest aliquid ad expletionem sententiæ, ut sit talis : An spiritus aut angelus elocutus sit ei rationem et artificium orationis ut effugeret insidias, incertum est, inquit : aut, quasi a Phariseis proferantur, hæc verba accipienda sunt : Quod si spiritus ei locutus est, **166** aut angelus, ac si diceret : Ecce, cum loquatur de resurrectione, certum est eum aut Spiritus sancti instinctu, aut angelo suggerente accepisse eam rationem resurrectionis. Veritus tribunus. Timet ne discerpatur, quoniam dixerat se esse Romanum, ac res periculo non vacabat. Et milites eum postea rapiunt, tanquam suum, opinor.

VERS. 11. In sequenti nocte assistens ei Dominus, Bono animo, inquit, esto, Paule : ut enim testificatus es de me in Hierusalem, ita te oportet etiam Romæ testificari.

VERS. 12. Sed ut diluxit, Judæi quidam facta coitione devoverunt se, dicentes neque esuros se neque bibituros esse quoad Paulum occidissent.

VERS. 13. Erant autem plures quadraginta, qui hanc conjurationem fecerunt.

Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα · Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα.

Ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι. Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει. Οὐ ψεύδεται δὲ οὐδ' ἐνταῦθα · Φαρισαῖος γὰρ ἦν ἐκ προγόνων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνοι οὐκ ἠθούλοντο εἰπεῖν διὰ τί κρίνουσιν αὐτὸν, ἀναγκάζεται λοιπὸν αὐτὸς ἐξελπεῖν. Περὶ ἐλλείδος καὶ ἀνυστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Καὶ ἀπὸ τῆς κατηγορίας αὐτῶν καὶ τῆς διαβολῆς συνίστησιν ἐαυτόν. Οὐκ ἴσται δὲ Σαδδουκαῖοι τάχα οὐδὲ τὸν Θεὸν, παχεῖς τινες ὄντες · ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν γενέσθαι πιστεύουσιν. Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. Καὶ μὴν τρία ἐστὶ · πῶς οὖν λέγει, ἀμφότερα ; Ἀλλὰ πνεῦμα καὶ ἄγγελος ἓν, φησὶν, ἐστὶ. Τὸ ἀμφότερα, καὶ ἐπὶ τριῶν λέγεται. Οὐ δεῖ γὰρ ἐκ τῆς ἐξουθεν ἀκριβολέπτου κυριότητος κρῖνειν τὰς τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀλίτων συγγραφάς. Ἐκ τούτων γὰρ αἰρέσεις γεννῶνται.

Hinc enim etiam hæreses et sectæ nascuntur.

Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη, καὶ ἀκαστάντες οἱ ἑταίροι οὗ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο λέγοντες · Οὐδὲν κακὸν εὐρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. Εἰ δὲ πνεῦμα αὐτῷ ἐλάλησεν ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν.

Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, ἐδραβηθεὶς ὁ χιλιάρχος μὴ διασπασθῆ ὁ Παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταβῆναι, καὶ ἀρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἀγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν.

Εἰ δὲ πνεῦμα αὐτῷ ἐλάλησεν. Αἰτεῖ τὸ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ νοήματος, ἵνα ἢ οὕτως · Εἰ δὲ πνεῦμα ἢ ἄγγελος ἐλάλησεν αὐτῷ τὴν μηχανὴν τοῦ λόγου, ἵνα ἐκφυγῇ τὴν ἐπιβουλήν, ἀθλον, φησὶν ἢ ὡς ἀπὸ τῶν Φαρισαίων τὸ ῥῆμα λεκτέον · Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, ἀπὸ τοῦ Ἰδοῦ, τὰ περὶ ἀναστάσεως λαλῶν, δηλὸς ἐστὶν ἢ διὰ Πνεύματος ἁγίου ἢ δι' ἄγγελου κατηχηθεὶς τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον. Ἐδραβηθεὶς ὁ χιλιάρχος. Φοβεῖται μὴ διασπασθῆ, ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι · καὶ οὐκ ἀκίνδυνον ἦν τὸ πρᾶγμα. Καὶ τὸ στράτευμα λοιπὸν ἀρπάζει αὐτόν, ὡς ἴδιον, οἶμαι.

Τῇ δὲ ἐπιούσῃ τυκεὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος, εἶπε · Θάρσει, Παῦλε · ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ ἐν Ῥώμῃ μαρτυρῆσαι.

Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες τῶν Ἰουδαίων συστροφίην, ἀνεθεμάτισαν ἐαυτοὺς λέγοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πεινῆν, ἕως οὐ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον.

Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πεποιηκότες.

Variæ lectiones et notæ.

⁶⁶ οἱ in vulgatis desideratur. ⁶⁷ In vulgatis τοῦ μέρους. ⁶⁸ In vulgatis ἐλάλησεν αὐτῷ. ⁶⁹ κατηχηθεὶς, erat. ⁷⁰ Scholiastes hic non videtur legisse ea verba quæ sequuntur : nempe, μὴ θεομαχῶμεν, quæ in vulgata etiam translatione præterita sunt. ⁷¹ In vulgatis est, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην.

Οἱ τινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς Ἀ
πρεσβυτέροις, εἶπον.

Ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος. Ἐπειδὴ ἄει ἐν ταῖς
Οὐκίψει παρακαλεῖ ὁ Κύριος· πρὶν ἢ δὲ ἐκπεσεῖν εἰς
τὸν κίνδυνον, οὐκ ἐφάνη αὐτῷ (καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις
ἐγγυμνάζων ἡμᾶς)· καὶ μετὰ τὸ φανῆναι, πάλιν
ἀφήσιν αὐτὸν ἀνθρωπίνως σωθῆναι.

Ἀναθέματι ἀρεθματίσαμεν ἑαυτοὺς μηδεὶς
γεύσασθαι, ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν ¹⁶ τὸν Παῦ-
λον.

Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμμανίσσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν
τῷ συνεδρίῳ ¹⁷, ὅπως ἀβριον αὐτὸν καταγάγῃ
πρὸς ὑμᾶς ¹⁸, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν
ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ, πρὸ
τοῦ ἐγγίσειν αὐτόν, ἕτοιμοι ἐσμεν τοῦ ἀρελεῖν
αὐτόν.

Ἀρεθματίσαμεν ἑαυτοὺς. Ἀντὶ τοῦ, Ἐξω εἶναι
τῆς κατὰ Θεὸν πίστεως εἶπον ἑαυτοὺς, εἰ μὴ ποιή-
σομεν τὰ δόξαντα. Εἶτε οὖν ἐψεύσαντο τὴν ὑπόσχε-
σιν, ὡς καὶ ἐψεύσαντο, ἀνάθεμά εἰσιν· εἶτε τὸν
Παῦλον ἐγεγόνει αὐτοῖς φονεῦσαι, πάλιν ὡς φονεῖς
ἀνάθεμα ἑαυτοὺς ¹⁷ ἐποίησαν, ἦτοι ὁ Θεὸς ἐποίησε
αὐτοῖς.

Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ
ἐβεδρον, παραγερόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν
πυρροβολήν, ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ.

Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἕνα τῶν ἑκα-
τοντάρχων, ἔφη· Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε
πρὸς τὸν χιλιάρχον· ἔχει γάρ τι ἀπαγγεῖλαι ^C
αὐτῷ.

Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτόν, ἤγαγε πρὸς τὸν
χιλιάρχον, καὶ φησιν· Ὁ δέσμιος Παῦλος,
προσκαλεσάμενός με, ἠρώτησέν τοῦτον τὸν νεα-
νίαν ἀγαγεῖν πρὸς σὲ ἕχοντά τι λαλῆσαι σοι.

Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλιάρ-
χος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἴδιαν, ἐκυνθάνετο·
Τί ἐστίν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαι μοι;

Εἶπε δὲ, ὅτι Οἱ ¹⁹ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ
ἐρωτῆσαι σε, ὅπως ἀβριον εἰς τὸ συνέδριον
καταγάγῃς τὸν Παῦλον, ὡς μέλλοντές τι ¹⁹
ἀκριβέστερον κυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ.

Σὺ οὖν μὴ πεισθῆς αὐτοῖς. Ἐρεθρῶσουσι γάρ
αὐτόν ²⁰ ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαρά-
κορτα· οἱ τινες ἀρεθματίσαμεν ἑαυτοὺς μῆτε
φαγεῖν, μῆτε πιεῖν, ἕως οὗ ἀνέλωσιν αὐτόν·
καὶ νῦν ἰδοὺ ²¹ ἕτοιμοι εἰσι προσδεχόμενοι τὴν
ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν.

Ὁ μὲν οὖν χιλιάρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν
παραγγεῖλας μηδεὶν ἐκλαλῆσαι ὅτι ταῦτα ἐν-
εφάρτισας πρὸς με.

Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν ἑκατον-
τάρχων, εἶπεν· Ἐτοιμάσατε στρατιώτας δια-

VERS. 14. *Hi cum venissent ad principes sacer-*
dotum ac seniores, dixerunt.

Assistens ei Dominus. Quoniam semper in affli-
ctionibus Dominus consolari solet : sed priusquam
incidisset in periculum, non apparuit illi : nam
etiam periculis nos exercet, ac posteaquam illi
apparuerat, rursus sinit eum more humano servari.

VERS. 14. *Diris execrationibus devovimus nosmet-*
ipsos nihil gustaturos esse, quoad Paulum interfece-
rimus.

VERS. 15. *Nunc ergo vos convenite tribunum, et*
adhibito concilio agite cum eo, ut cras illum deducat
ad vos, utpote causam illius diligentius cognituros.
Nos autem antequam appropinquet, parati sumus eum
interimere.

B

Devovimus nos. Pro eo, ac si diceret : Dixerunt
se expertes esse divinæ fidei, nisi fecerimus, in-
quiunt, quod facere statuimus. Sive igitur falsum
votum fecerunt, sicut etiam frustra voverunt, exe-
crabiles et piaculares homines sunt : sive res prospere
successisset, et contigisset eis, ut Paulum
occiderent, rursus ut homicidæ sacros atque pia-
culares homines semetipsos efficiebant, seu Deus
illos faciebat.

VERS. 16. *Quas insidias cum filius sororis Pauli*
parari audivisset, ad castra accessit, et ingressus,
quid ageretur Paulo enuntiavit.

VERS. 17. *Paulus igitur cum unum ex centurioni-*
bus advocasset : Hunc, inquit, adolescentem abduc ad
tribunum. Habet enim quod illi indicet.

VERS. 18. *Atque ille quidem assumptum eum de-*
duxit ad tribunal, et ait : Paulus is, qui est in vin-
culis, me ad se vocatum, rogavit, ut hunc adolescen-
tem ducerem ad te, quod haberet aliquid, quod tibi
loqueretur.

VERS. 19. *Tribunus 167 igitur cum eum manu*
apprehendisset, et seorsum recessisset, sciscitabatur ab
eo : Quid habes quod mihi enunties ?

VERS. 20. *Atque ille : Constituerunt, inquit, Judæi*
rogare te, ut cras in concilium Paulum deducas,
quasi aliquid accuratius atque diligentius sciscitaturi
de illo.

VERS. 21. *Tu vero illis credere ac morem gerere*
noli. Insidiantur enim ei ex illis viri plures quadra-
ginta, qui sese devoverunt, ut neque comedant, neque
bibant, quoad eum sustulerint ; et nunc ecce parati
sunt, et expectant tuum promissum.

VERS. 22. *Igitur tribunus dimisit adolescentem*
adjecto præcepto : Vide, inquit, ne cui effugas te
mihi ista indicasse.

VERS. 23. *Et accersitis duobus quibusdam centu-*
rionibus dixit : Parate milites ducentos, qui profici-

Variae lectiones et notæ.

¹⁶ ἀποκτείνωμεν, erat. ¹⁷ In nonnullis vulgatis, καὶ τῷ συνεδρίῳ. ¹⁸ ὑμᾶς, in vulgatis. ¹⁹ ταῖς, erat. ²⁰ In manuscripto desideratur, οἱ ἀντὶ Ἰουδαίῳ. ²¹ Μέλλοντά τι, erat. ²² In manuscripto desideratur, αὐτόν. ²³ Ἰδοὺ, desideratur in vulgatis.

cantur usque Cæsaream : equites item septuaginta, et hastatos ducentos ab hora tertiu noctis.

VERS. 24. Et ut iumenta præsto sint curate, quibus impositum Paulum salvum perducant ad Felicem præsidem.

Quas insidias cum filius sororis Pauli parari audivisset. Hoc divinæ providentiæ atque dispositionis erat, ut non animadverterent fore, ut ille hæc audiret. Rursus humana prudentia servatur. Nam neminem Paulus scire voluit, quid sibi indicatum esset, ne centurionem quidem, ne res patefieret et emanaret. Non reprehendi Paulus idcirco debet quod metuebat pericula, sed imbecillitati partim naturæ tribuendum est et erat enim homo : partim laudandum propositum atque voluntas, quod etiam mortem ac verbera reformidans, nihil quod se indignum esset, propter hunc metum committebat.

VERS. 25. Scripsit autem epistolam, quæ continet hanc formam :

VERS. 26. Claudius Lysias præstantissimo præsidi Felici salutem.

VERS. 27. Cum Judæi virum hunc comprehendiscent, et interfecturi essent, cum manu militari præsto fui, et eripui eum, quod didicissem eum esse civem Romanum.

VERS. 28. Et cum vellem scire causam cur illum accusarent, deduxi eum in concilium illorum.

VERS. 29. Quem comperi accusari de questionibus legis eorum, ac nullius criminis, quod morte aut vinculis dignum esset, insimulari.

VERS. 30. Cum autem mihi indicatæ essent insidiæ, quas Judæi in eum comparassent, extemplo misi illum ad te, ut jussi accusatores quæ haberent adversus eum, dicere apud te. Vale.

VERS. 31. Ac milites quidem, sicuti præceptum **168** erat eis, susceptum Paulum noctu duxerunt Antipatrida.

VERS. 32. Postridie vero siverunt equites proficisci cum illo, ipsi in castra reversi sunt.

VERS. 33. Equites ingressi Cæsaream, cum epistolam prætori reddiderunt, tum ei Paulum stiterunt.

VERS. 34. Ille lecta epistola, cum interrogasset ex qua provincia esset, ubi rescivit eum esse ex Cilicia :

VERS. 35. Audiam, inquit, te cum advenerint accusatores tui.

Ac nullius criminis, quod morte, etc. Vide etiam epistolam, quæ et hujus purgationem, et illorum continet accusationem. Vide item, ut suffragio

Α κούλους ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρείας, καὶ ἰκπεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιοκλήτους διακοσίους ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός.

Κτήρη τε παραστῆσαι, ἵνα ἐπιθιδύσαντες τὸν Παῦλον, διασώσωσι πρὸς Φήλικα ὁ τὸν ἡγεμόνα.

Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἔνεδρον. Τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας ἦν, τὸ μὴ συνιδεῖν αὐτοῦς ὅτι ἀκούσεται. Πάλιν ἀνθρωπίνῃ σώζεται προμηθεῖα. Οὐδένα δὲ ἀπίρησι Παῦλος μαθεῖν οὐδὲ τὸν ἑκατόνταρχον, ὥστε μὴ τὸ πρᾶγμα γενέσθαι δῆλον. Οὐκ ἐγκλημά ἐστι Παύλου, τὸ φοβεῖσθαι κινδύνους, ἀλλ' ἀσθένεια μὲν τῆς φύσεως (ἄνθρωπος γὰρ ἦν), ἐγκωμίον δὲ τῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ δεδοικῶς θάνατον καὶ πληγὰς, οὐδὲν ἀνάξιον εἰς τὸν φόβον τοῦτον ἐποίησεν.

Γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον :

Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν.

Τὸν ἄνδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀγαιρεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστάς σὺν τῷ στρατεύματι, ἐξελεῖσθαι αὐτὸν, μαθὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι.

Βουλόμενός τε μαθεῖν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν.

Ὅν εἶδον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν δὲ ἄξιον θανάτου ἢ δεισμών ἐγκλημα ἔχοντα.

Μηνυθείσης δὲ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐξ αὐτῆς ἐπαμύνα πρὸς σέ, πυραργείλας καὶ τοῖς κατηγοροῖς λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ Ἑβραίου.

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται, κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτός εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα.

Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἰκπεῖς εἰσπορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ἀπέστρεψαν εἰς τὴν πυρροβολίαν.

Ὅτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισαρείαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ.

Ἀναγνούς δὲ ὁ ἡγεμὼν, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποῦ ἐπαρχίας ἐστὶ, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας,

Διακούσομαι σου, ἔφη, ἔταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωρται.

Μηδὲν δὲ ἄξιον θανάτου. Ὅρα καὶ ἐπιστολὴν ἀπολογίαν ἔχουσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ κατηγορίαν κατ' ἐκείνων. Ὅρα δὲ πῶς διὰ τῆς ψήφου τῶν ἔξω

Variæ lectiones et notæ.

¹⁶⁸ Φήλικα, erat. ¹⁶⁹ τοῦ, erat. ¹⁷⁰ θανάτου, erat. ¹⁷¹ Φήλικι, erat. ¹⁷² In vulgatis, δὲ γυνῶναι. ¹⁷³ αὐτῶν, erat. ¹⁷⁴ In vulgatis ἀπὸ τῶν. ¹⁷⁵ In vulgatis, πορεύεσθαι. ¹⁷⁶ τῆν, desideratur in manuscripto. ¹⁷⁷ In vulgatis post ἄταν, καὶ adjectum desideratum manuscripto.

αὐτῶ; γίνεται ὁ Παῦλος καὶ ὁ Χριστὸς; διὰ Πι- Α
λάτου.

Ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ Ἡρώδου
φυλάσσεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας, κατέβη Ἀνανίας ὁ
ἀρχιερεὺς μετὰ πρεσβυτέρων τινῶν, καὶ ῥήτορος
Τερτύλλου ⁹³, οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι
κατὰ τοῦ Παύλου.

Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ
Τέρτυλλος λέγων·

Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ
κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ
τῆς σῆς προνοίας, πάντη τε καὶ πανταχοῦ Β
ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φήλιξ ⁹⁴, μετὰ πάσης
εὐχαριστίας.

Ἴνα δὲ μὴ ἐπὶ πλείον σε ἐγκόπτω, παρα-
καλῶ ἀκοῦσαι σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπι-
σκευῇ.

Ἐν τῷ πραιτωρίῳ Ἡρώδου. Σημειωτέον ὅτι ἐν
Καισαρείᾳ ἐστὶ τὸ πραιτώριον Ἡρώδου. Οἵτινες
ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου. Λέγει
πάλιν τῷ βῆτῳ πρὸς τὸ νόημα ἢ λέξις, ἴνα ἢ οὕτως·
Οἵτινες ἐνεφάνισαν διδασκαλικὸν χάρτην κατὰ τοῦ
Παύλου. Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ.
Ἵνα πῶς τοῖς ἐπαίνοις προκαταλαμβάνει τὸν δι-
καστὴν ἐκ προομιῶν, καὶ ὡς νεωτεροποιὸν καὶ
στασιαστὴν βούλεται παραδοῦναι τὸν Παῦλον.

Ἐυρότερος γάρ τὸν ἄνδρα τούτον λοιμὸν καὶ C
κινουῦντι στάσει πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς κατὰ
τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε ⁹⁵ καὶ τῆς Να-
ζωραίων ⁹⁶ ἀρέσεως,

Ὅς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπέρισε βεβηλώσαι· ὃν καὶ
ἐκρατίσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον
ἠθελήσαμεν κρῖναι ⁹⁷.

Παραλῶν δὲ Λυσίας ὁ χιλιάρχος, μετὰ πολ-
λῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε ⁹⁸,

Κελεύσας ⁹⁹ τοὺς κατηγοροῦνς αὐτοῦ ἐρχεσθαι
ἐπὶ σοῦ· παρ' οὗ δύνασαι αὐτοὺς ἀνακρίνας περὶ
πάντων τούτων ἐπιγῶναι, ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦ-
μεν αὐτοῦ.

Συνεπέθετο ¹⁰⁰ δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι φάσκοντες
ταῦτα οὕτως ἔχειν.

Ἐδίκαι· τοῦτο ἱκανεῖστον εἶναι τὸ, τῶν Ναζω- D
ραίων, καὶ ἀπὸ τούτου πάλιν διέβαλον αὐτὸν· ἢ
γάρ Ναζαρεθ εὐτελής ἦν. Αἱρετικοὺς δὲ λέγει τοὺς
Ναζωραίους ὁ Τέρτυλλος· ὡς εἶναι καὶ αὐτὴν ἐν
Ἰουδαίῳ ἀρεσιν. Ὁ δὲ Τέρτυλλος Ἑλληγ ἦν· διὸ
καὶ ἐρητόρευεν, ἥτοι ἐδικολόγηται.

Ἀπεκρίθη τε ¹ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ του

atque sententia externorum innocens Paulus ha-
betur : quemadmodum etiam Christus a Pilato in-
sons judicabatur.

Jussitque eum in praetorio Herodis asseruari.

CAPUT XXIV.

VERS. 1. Quinque autem diebus post descendit Ana-
nias princeps sacerdotum cum senioribus quibusdam
et oratore Tertullo, qui exhibuerunt praesidi adversus
Paulum.

VERS. 2. Quo vocato, Tertullus accusationem exor-
sus est his verbis :

VERS. 3. Quod summa per te pace fruimur, ac
multa recte per tuam providentiam in hac natione
administrantur, optime Felix, id nobis ubique plane
acceptum est, ac summe gratum habemus.

VERS. 4. Sed ne te diutius teneam, quaeso te ut nos
paucis audias pro tua aequitate.

In praetorio Herodis. Notandum est, Caesarea
esse praetorium Herodis. Qui exhibuerunt praesidi ad-
versus Paulum. Desideratur rursus aliquid in verbis
elocutionis ad sententiam explendam, ut ita sit :
Qui exhibuerunt praesidi libellum quo doceretur ad-
versus Paulum. Quod summa per te pace fruimur.
Vide ut laudibus in exordio iudicem praecoccupat, et
Paulum ut hominem novarum rerum studiosum
atque seditiosum deferre vult.

VERS. 5. Nam nacti sumus hunc hominem pestife-
rum, et seditionem omnibus Judaeis toto orbe moveen-
tem, atque principem sectae Nazarenorum,

VERS. 6. Qui etiam templum profanare tentavit :
quem etiam comprehendimus, et ex lege nostra judi-
care volumus.

VERS. 7. Sed cum intervenisset Lysias tribunus,
169 cum magna vi eum ex manibus nostris abduxit.

VERS. 8. Et jussit accusatores ejus venire ad te.
Ex quo poteris ipse habita quaestione cognoscere de
omnibus istis, quibus nos eum accusamus.

VERS. 9. Assensi autem Judaei quoque verbis ad-
jecerunt haec ita esse.

Hoc quod dicit Nazarenorum, videbatur ignomi-
niosum ac vituperandum esse ; atque hoc nomine
quoque eum calumniabantur. Vile enim oppidum
erat Nazareth. Haereticos autem, id est, sectarios
et factiosos Tertullus dicit esse Nazarenos, ut etiam
haec inter Judaeos sit secta. Caeterum Tertullus erat
Graecus. Quamobrem etiam oratoris officio fangebatur
et caudicus erat.

VERS. 10. Ac Paulus, cum praetor ei annuisset,

Variæ lectiones et notæ.

⁹³ In vulgatis ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινός. ⁹⁴ Φήλιξ erat.
⁹⁵ In vulgatis desideratur καὶ post τε. ⁹⁶ In vulgatis τῶν Ναζωραίων. ⁹⁷ In vulgatis, κρῖναι. ⁹⁸ In
vulgatis ἀπήγαγεν. ⁹⁹ In vulgatis κελεύων, et sequenti versu, ἐπὶ σε· παρ' οὗ δυνήθη. ¹⁰⁰ In vulgatis,
τὸν ἐπέθετο. ¹ In vulgatis δέ.

ut diceret, hoc modo respondit : Quoniam scio te a multis annis huic nationi justum judicem esse, equiore animo pro me ipso causam dico :

VERS. 11. Quia tu p̄des cognoscere me non plures duodecim complevisse dies, ex quo ascendi adoratum in Jerusalem.

VERS. 12. Ac neque in templo repererunt me cum aliquo colloquentem, aut coitionem vulgi facientem, neque in synagoga, neque in urbe :

VERS. 13. Nec me convincere nunc possunt, de quibus me nunc accusant.

VERS. 14. Confiteor autem tibi hoc, me juxta viam, quam sectam vocant, sic servire ac credere Deo ac Patri, credere item omnibus, quæ scripta sunt in lege atque prophetis.

VERS. 15. Ac spem habeo in Deum fore eam, quam et isti ipsi expectant, resurrectionem mortuorum, justorum simul et injustorum.

Tantum abest, inquit, ut seditioes moveam, ut etiam adorandi causam ascenderim. Atque huic orationi immoratur, quod esset firmum argumentum. Sic servire ac credere Deo ac Patri. Posteaquam vocatus fuit ut esset apostolus Christi, dum dicit se servire patrio Deo, ostendit unum esse Deum tam Veteris quam Novi Testamenti. Viam autem dicit fidem seu traditionem.

VERS. 16. Atque interim etiam ipse do operam, ut apud Deum et homines conscientiam habeam omnis offensionis semper expertem.

VERS. 17. Compluribus autem annis interjectis, veni ut elemosynas facerem in gentem meam et oblationes.

VERS. 18. Quarum rerum causa purificatum atque lustratum me repererunt in templo nulla cum turba, nulloque cum tumultu: Sed quidam ex Asia Judæi,

VERS. 19. Quos oportebat apud te præsto esse et accusare, si quid adversum me criminis haberent,

170 VERS. 20. Aut isti ipsi dicant, quodnam in me maleficium deprehenderit, cum starem in concilio,

VERS. 21. Nisi de una vose hac, qua proclamavi in vobis stans, nempe, de resurrectione mortuorum ego hodie reus à vobis sis.

Do operam, ut apud Deum et homines, etc. Perfecta virtus est hæc, cum neque hominibus ansam reprehendendi præbemus, et apud Deum esse studentius omnis expertes offensionis. Aut isti ipsi dicant, quodnam in me scelus deprehenderit. In concilio. Non in privato, sed dum fiebat inquisitio. Ac me vera dicere testantur qui de his rebus accu-

Α ἡγεμόνος ³ λέγειν: Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν δίκαιον ³ τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἑμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι,

Δυναμένου σου ἐπιγῆραι ³, ὅτι οὐ πλείους εἰσὶ μοι ἡμέραι δώδεκα, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνησῶν εἰς Ἱερουσαλήμ ³.

Καὶ οὕτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρον με πρὸς τίνα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιῶντα βήλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ πόλιν.

Οὕτε παραστήσασιν με τῶν δύνανται, περὶ ὧν τῶν ³ κατηγοροῦσί μου.

Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ἐδδόν, ἢ λέγουσιν αἰρεσίῳ, οὕτω λατρεύω πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις.

Β Ἐλπίζω ἔχειν εἰς τὸν θεόν ³ ἢν καὶ αὐτοὶ οὐδοὶ προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων.

Τοσούτου ἀπέχου, φησὶ, τοῦ στάσει κινεῖν, ὥστε προσκυνῆσαι ἀνέβην. Ἐνδιατρίβει δὲ τούτῳ τῷ λόγῳ, ὅπερ ἦν ἰσχυρόν. Οὕτως λατρεύω πιστεύων τῷ θεῷ καὶ ³ Πατρὶ. Μετὰ τὴν κλήσιν τοῦ εἶναι ἀπόστολος Χριστοῦ, λέγων λατρεύειν τῷ πατρὶ ὡς θεῷ, δεικνυσιν ἕνα ὄντα θεόν Παλαιᾶς τε καὶ Νέας. Ὅδον δὲ λέγει τὴν πίστιν ἧς οἱ τὴν παράδοσιν.

Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ³ αὐτὸς ἀσκῶ ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν θεόν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαπαντός.

Γ Δι' ἐτῶν δὲ πλείονων, παρεγενόμην ἐλεημοσύνας ποιῶν εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς.

Ἐφ' οἷς εὗρον με ¹⁰ ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ βήλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. Τινὲς δὲ τῶν ¹¹ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαίων,

Οὓς ἔδει ἐπὶ σοῦ παρεῖναι, καὶ κατηγορεῖν, εἴ τι ἔχοιεν ¹² πρὸς με.

Ἡ αὐτοὶ οὗτοι ἐλπᾶτωσαν τί εὗρον ¹³ ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, σπάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου.

Ἡ περὶ μιᾶς φωνῆς ταύτης, ἧς ἐπέκραξα ἐν αὐτοῖς ἐστὼς, ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κηρύσσομαι σήμερον ὑφ' ὑμῶν.

Ἄσκῶ ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν. Ἡ τελεία αὐτῆ ἀρετῆ, ὅταν μὴδὲ ἀνθρώποι: διδόμεν λαβῆς, καὶ παρὰ θεοῦ σπουδάζομεν ¹⁴ εἶναι ἀπρόσκοποι. Ἡ αὐτοὶ οὗτοι ἐλπᾶτωσαν, τί εὗρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα. Ἐν τῷ συνεδρίῳ, οὐχὶ κατὰ δῖαν, ἀλλ' ἐξ ἐτάσεως γενομένης. Καὶ ὅτι ἀληθῆ λέγω, μαρτυροῦσιν οἱ περὶ τούτου ἔχοντες. Τοῦτο γὰρ κε-

Varie lectiones et notæ:

³ In vulgatis αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος. ³ Desideratur δίκαιον in vulgatis. ⁴ Γνώμαι in vulgatis est et paulo post, εἰσὶν μοι ἡμέραι, ἢ δεκαδύο. ⁵ ἐν Ἱερουσαλήμ est in vulgatis. ⁶ Ante κατηγοροῦσι, et ante δύνανται desideratur in vulgatis οὐδ. ⁷ In vulgatis οὕτως λατρεύω τῷ πατρὶ ὡς θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίζω ἔχειν εἰς τὸν θεόν. ⁸ Videtur hic locus corruptus esse, et sequenda lectio vulgata, nempe, λατρεύω τῷ πατρὶ ὡς θεῷ, nam ita legit et scholiastes. ⁹ Ante αὐτὸς, καὶ desideratur. ¹⁰ In vulgatis ἐν οἷς εὗρον με. ¹¹ Τῶν ante ἀπὸ, desideratur in vulgatis, et Ἰουδαίων, non Ἰουδαίων est ibidem et οὓς δεῖ. ¹² Ἐπὶ: ἔχειν, erat. ¹³ In vulgatis εἴ τι εὗρον. ¹⁴ Ἰσπουδάζομεν.

⁸ Videtur aliquid hic desiderari.

ριωσία δικαιοματων, μη φυγειν τους κατηγορους, αλλ' ετοιμον πιει ειδωαι λογον. Και γαρ τουτου¹⁵ εξαρχης διεπονουντο, οτι την αναστασιν εκηρυττον· τουτου γαρ διεχθεντος, ευκολως και τα του Χριστου επισηγητο, ετι ανεστη.

Ακουσας δε ταυτα ο Φηλιε¹⁴, ανεβαλετο¹⁷ αυτους, ακριβεστερον ειδως τα περι της οδου, ειπων· Οταν Λυσιας ο χιλιαρχος καταβη, διατηρωσομαι τα καθ' υμας.

Διαταξαμενος τε τω εκατονταρχη¹⁶ τηρεισθαι τον Παυλον, εχειν τε αντισιν, και μηδενα κωλυειν των ιδιων αυτου υπηρετειν, η προσερχεσθαι αυτω.

Ανεβαλετο αυτους. Επιτηδες υπερθετο, ου δεόμενος μαθειν, αλλα διακρουσασθαι τους Ιουδαίους¹⁹ αφειναι· ουκ ηθελε δι' εκεινους κολασαι. Ακριβεστερον ειδως τα περι της οδου, ειπων· Ηδει ο Φηλιε την πιστιν ακριβως, καταχρησας τα περι του Χριστου εκ της Παλαιας· και κατα ανθρωπαρεσκειαν, ουκ απελυσε τον Παυλον, ως παρακατιων φησι· Θελων δε χαριτας καταθεσθαι τοις Ιουδαιοις ο Φηλιε· ετι γε μην και χρηματα ελπιζων λαβειν παρ' αυτου. Ηδει δε, ως εχων γυναικα Ιουδαιαν, παρ' ης συνεχως ηκουε ταυτα.

Μετα δε ημερας τινας, παραγενομενος ο Φηλιε συν Δρουσλλη τη γυναικι αυτου οση Ιουδα'α, μετεπεμψατο τον Παυλον, και ηκουσεν αυτου περι της εις Χριστον πιστεως.

Διαλεγομενου δε αυτου περι δικαιοσυνης, και εγκρατειας, και του κριματος του μελλοιτος εσσοθαι, εμφοδος γενόμενος ο Φηλιε, απεκριθη· Το νυν εχον, πορευθου· καιρον δε λαβων²⁰, μετακαλεσομαι σε²¹.

Αμα και ελπίζων, οτι χρηματα δοθησεται αυτω υπο του Παυλου, οπως λυση αυτον. Διο και πικροτερον αυτον μεταπεμπόμενος, ωμίλει αυτω.

Διετίας δε πληρωσεως, ελυθε διαδοχον ο Φηλιε Πορκιον Φηστον. Θελων δε²² χαριτας καταθεσθαι τοις Ιουδαιοις ο Φηλιε, κατέλιπε τον Παυλον δεδεμενον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ΄.

Φηστος ουν επιβας τη επαρχια, μετα τρις ημερας ανεβη εις Ιεροσολυμα απο Καισαρειας.

A sant. Nam hoc est abundantia purgationum, non defugere accusatores, sed promptam omnibus reddere rationem. Etenim hoc ab initio offendeantur, quod resurrectionem predicabam : hoc enim ostenso, facile res a Christo gestae deinceps introducebantur, nempe illum resurrexisse.

VERS. 22. Quibus auditis, Felix rejecit eos, quod melius sciret ea quae pertinebant ad illam viam : et, cum Lysias, inquit, tribunus descenderit, pernoscam causam vestram.

VERS. 23. Et praecipit centurioni, ut Paulus custodiretur et relaxationem haberet, et ut nullum ex illius familiaribus ei ministrare aut accedere prohiberet.

Rejecit eos. Dedita opera negotium differt, non quod doceri vellet, sed repellere Judaeos, ut dimitteret : non volebat eum propter illos punire. Quae melius sciret ea quae pertinebant ad illam viam, et inquit. Felix bene noverat fidem, quod ea quae pertinent ad Christum, audivisset ex Veteri Testamento : et quod hominibus placere studeret, Paulum non dimisit, ut progressum infra dicit : Cum vellet autem Felix gratiam a Judaeis inire. Præterea vero pecunias quoque sperabat se accepturum esse ab illo. Noverat autem, ut qui uxorem haberet Judaeam, a qua frequenter hæc audiebat.

VERS. 24. Post aliquot autem dies cum venisset Felix una cum Drusilla uxore sua, quæ erat Judæa, accersivit Paulum, et audivit eum loquentem de fide in Christum.

VERS. 25. Ac disserente eo de justitia et continentia, deque futuro judicio, perterritus Felix respondit : Nunc quidem abi, sed tempus opportunum nactus, accersam te.

VERS. 26. Ac simul etiam sperabat pecunias sibi datum iri a Paulo, ut solveret eum. Quamobrem etiam eum saepius accersens sermocinabatur cum illo.

VERS. 27. Biennio autem expleto, Felix accepit 171 successorem Porcium Festum. Volens igitur gratiam a Judæis inire, Felix reliquit Paulum vinctum.

CAPUT XXV.

VERS. 1. Festus igitur provinciam ingressus, post dies tres a Cæsarea Hierosolymam ascendit.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁵ Ισ. τουτου. ¹⁶ In manuscripto Φηλιε, in vulgatis Φηλιε. ¹⁷ In vulgatis ανεβαλε αυτους. ¹⁸ In vulgatis εκατονταρχη. ¹⁹ Videtur locus mutilus esse ac desirari ωστε, vel simile quid. ²⁰ In vulgatis, μεταλαβων, μετακαλεσομαι σε. Αμα δε και ελπίζων. ²¹ Σοι erat. ²² ο desideratur in manuscripto. ²³ In vulgatis θελων τε.

Scholion Laurentii Sifani.

• De Felice Suetonius in Vita Claudii Cæsaris : « Libertorum, inquit, præcipue suscepit Posidem, etc., nec minus Felicem, quem cohortibus et alis provinciarum Judææ præposuit trium reginarum maritum. » De eodem et Drusilla uxore, Cornelius Tacitus lib. xxi, ubi de origine belli Judæici scribit : « Claudius, inquit, defunctis regibus aut ad modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit, e quibus Antonius

Felix per omnem sævitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercuit, Drusilla Cleopatrarum et Antonii nepte in matrimonium accepta, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset. » Fuit autem Antonia major, ut Suetonius ait, avia paterna Neronis : minor, mater Claudii, avia paterna C. Caligulae Cæsaris. Vide Suetonium in Claudio, Caligula et Nerone.

VERS. 2. Convenerunt autem eum principes sacerdotum ac primi Judæorum de Paulo : et orabant eum,

VERS. 3. Petentes autem gratiam adversus illum, ut juberet perducere eum in Jerusalem, insidias facientes, ut interficerent illum in itinere.

VERS. 4. Festus autem respondit, Paulum quidem Cæsareæ asservari, se vero maturaturum illo proficisci.

VERS. 5. Qui vestrum igitur possunt, inquit, una mecum descendant, et si quid in hoc homine criminis est, accusent eum

Una cum Drusilla uxore sua. Adversus legem Mosis hæc, quæ erat Judæa, matrimonio conjuncta fuit cum Græco : aut forsitan erat quidem Judæa, sed nupta illi, facta est Græca. Quamobrem etiam edebat ei suam fidem, suadens etiam viro ut fieret transgressor. *Perterritus Felix*. Tanta verborum erat vis, ut etiam præsidem perterrefacerent. Quamobrem etiam sæpius accersens sermocinabatur. Vides ut a veritate non abhorreant ea quæ scribuntur? Accersebat eum frequenter, non quod admiraretur eum, nec quod probaret et laudaret ea quæ dicebantur a Paulo; nec quod credere vellet: sed quod speraret, inquit, pecunias sibi datum iri.

VERS. 6. Commoratus autem inter illos dies amplius decem, descendit Cæsaream, ac postridie sedens pro tribunali, jussit Paulum adduci.

VERS. 7. Qui ubi advenit, circumsteterunt eum Judæi qui descenderant ab Jerusalem, multa et gravia crimina afferentes adversus Paulum, quæ non poterant demonstrare.

VERS. 8. Cum autem ille contra pro se causam dicens negaret se quidquam vel in legem Judæorum, vel in templum, vel in Cæsarem commisisse,

VERS. 9. Festus quod ab Judæis nimirum gratiam inire vellet respondens Paulo: Vis, inquit, Hierosolyman ascendere, et illic de his criminibus causam dicere coram me?

VERS. 10. Paulus **172** autem dixit: Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me causam dicere oportet: Judæis nullam feci injuriam, sicut etiam tu melius scis.

VERS. 11. Nam si nocens sum et aliquid dignum morte commisi, mori non recuso: sin autem nihil est eorum de quibus isti me accusant, nemo me potest eis donare. Ad Cæsarem provoco.

VERS. 12. Tunc Festus cum concilio collocutus, respondit: Cæsarem appellasti, ad Cæsarem ibis.

Negardi se quidquam vel in legem Judæorum, etc. Ecce testimonium certum Paulum sese in omnibus integrum ac purum ab offensione conservasse, cum

Variæ lectiones et notæ.

¹⁷² αὐτῷ erat. ¹⁷³ In vulgatis est ἐκπορεύεσθαι. ¹⁷⁴ δὲ ante αὐτοῦ desideratur in vulgatis. ¹⁷⁵ Aut hic. aut post ἀπολογουμένου, δὲ redundat. ¹⁷⁶ In vulgatis ἐπ' ἐμοῦ. ¹⁷⁷ δὲ desideratur in manuscripto. ¹⁷⁸ In vulgatis, τὸ ἀποθανεῖν.

Ἐνεργάσαν δὲ αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου· καὶ παρεκάλουν αὐτὸν¹⁷².

Αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐνέδρην ποιούντες ἀνελεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν.

Ὁ μὲν οὖν Φῆστος ἀπεκρίθη, τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ· αὐτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει πορεύεσθαι¹⁷³.

Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησί, συγκαταλάττες, εἴ τι ἔστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, κατηγορεῖτωσαν αὐτοῦ

Σὺν Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ. Παρὰ τὸν νόμον αἰθῆρ συνήφθη, Ἰουδαία οὖσα, Ἑλληνί· ἡ τάχα ἦν μὲν Ἰουδαία, γαμηθεῖσα δὲ αὐτῷ, ἐγένετο Ἑλληνίς. Διὸ καὶ ἐξέλεγεν αὐτῷ τὴν ἐαυτῆς πίστιν, πείθουσα καὶ τὸν ἄνδρα παραβάτην γενέσθαι. Ἐμφοβος γενόμενος ὁ Φίλιξ. Τοσούτῃ δὲ ἡ ἰσχὺς τῶν ῥημάτων ἦν, ὥστε καὶ φοβῆσαι τὸν ἀρχοντα. Διὸ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμενος, ἐμίλει. Ὅρξῃ πῶς τῆς ἀληθείας ἔχεται τὰ γραφόμενα; Μετεπέμπετο αὐτὸν συνεχῶς, οὐχὶ θαυμάζων αὐτὸν οὐδὲ ἐπαινῶν τὰ λεγόμενα, οὐδὲ πιστεύσας βουλευμένο; ἀλλὰ προσδοκῶν, φησί, χρήματα δοθῆναι αὐτῷ.

Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, κατιθές εἰς Καισαρείαν· τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦλον ἀχθῆναι.

Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περίστησαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβεηκότες Ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρῆα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἰσχυρὸν ἀποδείξει.

Ἀπολογουμένου δὲ¹⁷⁴ αὐτοῦ, ὅτι οὐτε εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὐτε εἰς τὸ ἱερόν, οὐτε εἰς Καισάρᾳ τι ἤμαρτον,

Ὁ Φῆστος δὲ¹⁷⁵ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ εἶπε· Θέλεις, εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβὰς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρινεσθαι ἔμπ' ἐμοῦ¹⁷⁶;

Εἶπε δὲ¹⁷⁷ ὁ Παῦλος· Ἐπὶ τοῦ βήματος Καισαρος ἔστώς εἰμι, οὐ μὲ δεῖ κρινεσθαι· Ἰουδαίους οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγνήσκαις.

Εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ, καὶ δέξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτούμαι τοῦ ἀποθανεῖν¹⁷⁸. εἰ δὲ οὐδὲν ἔστιν ὧν οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδεὶς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι. Καισάρᾳ ἐκικαλούμαι.

Τότε ὁ Φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλλίου, ἀπεκρίθη· Καισάρᾳ ἐκικέκλησαι, ἐπὶ Καισάρᾳ πορεύσῃ.

Ὅτι οὐτε εἰς τὸν νόμον. Ἰδοὺ μαρτυρία σαφῆς, ὅτι ἐν πᾶσιν αὐτὸν ἀπρόσκοπον ὁ Παῦλος ἐφύλαττε, μήτε εἰς τὸν Θεόν, ἢ τὸν νόμον, ἢ εἰς ἄνθρωπον, ἢ

εις τὸ ἱερὸν ἀμαρτήσας· ἀντὶ τοῦ, οὐτε τὰ ἐκ λίθων αὐτοκομήματα τῶν Ἰουδαίων ἐνύδρισέ ποτα, καίπερ εἰδῶ; καὶ κηρύττων μὴ ἐν χειροποιήτοις τὸν Θεὸν οἰκᾶν· ἀλλ' οὐτε ἱερὰ ἐτόλμησεν ὑδρῖσι ἐν εἰδήσει Ἰουδαίων, καίτοι μὴ πειθαρχῶν ἐτι τοῖς Ἰουδαίων ἄρχιερεῦσι. Τὸ δέ, Ἐκὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἐστὼς εἰμι, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω ἰπελθεῖν παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ αἰ δικάσασθαι. Ἐκκαλοῦμαί σε, φησὶν.

Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τιῶν, Ἀγρίππας δ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήγησαν εἰς Καισάρειαν ἀσπασόμενοι¹¹ τὸν Φῆστον.

Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβον ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, λέγων· Ἀνὴρ τίς ἐστι καταλειμμένος ὑπὸ Φήλικος δέσμιος·

Περὶ οὗ γενομένου μου¹² εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην.

Ἀγρίππας δ βασιλεὺς· Ἡ εἰς τάξιν βασιλείας¹³ κατήξει ἐν ταῖς ἐπαρχίαις¹⁴ ὁ Ἀγρίππας, καὶ διὰ τοῦτο βασιλεὺς ἐχρημάτιζεν· ἡ τάχα βασιλεὺς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν ἀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νέρωνος τῶν δυτικῶν ἄρχοντος, καὶ οὗτος ἐν Ῥώμῃ. Τὸ γὰρ Καίσαρ ὄνομα, Ῥωμαῖται βασιλεὺς σημαίνει, ὡς κοινῷ ὀνόματι πάντας βασιλείας Ῥωμαίων Καίσαρας μὲν καλεῖσθαι καθὼς βασιλεῖς, οὐ μὴν καὶ ἰδικὰ αὐτῶν εἶναι ὀνόματα ταῦτα. Τοῦτο δὲ εἶπον, ἵνα μή τις ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τοῦ καθολικοῦ ὀνόματος νομίσῃ, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐτέχθη, καὶ ὁ Παῦλος ἐπαθεν. Ἐτέχθη μὲν γὰρ ὁ Κύριος, καθὼς οἱ χρόνοι δηλοῦσιν, ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος· ἀπέθανε δὲ μετὰ 18 ἔτη ἐπὶ Τιβερίου Αὐγούστου. Ὁ δὲ Παῦλος ἀπέθανεν ἐπὶ Νέρωνος μετὰ 18 ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, μᾶλλον δὲ καὶ Ἡρώδης, ὡς ὁ Ἀγρίππας, ἐν τάξει βασιλείας κατήλθε· διὸ καὶ ἐκαλεῖτο καὶ αὐτὸς βασιλεὺς.

Πρὸς οὗς ἀπεκρίθη, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαι τινα ἀνθρώπων εἰς ἀπάλας, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχει¹⁵ τοὺς κατηγοροῦντας, τόσον τε ἀπολογίους λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος.

Συναλλότρως οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ δέξῃ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα.

Περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατηγοροί, οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπερέδουν ἐγώ.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις. Ὡστε οὖν ὁ Πιλάτος χαρισάμενος τὸν Ἰησοῦν τοῖς Ἰουδαίοις, δηλὸς ἦν μαιφονική ψυχῇ τοῦτο ποιήσας· ὅπουγε καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ὑπερείδε κρίμα, καὶ τὸν τῶν Ῥωμαίων νόμον ἐπάτησεν, ἵνα αἷμα ἀθῶον παραδοῦς

Variae lectiones et notæ.

¹¹ In vulgatis ἀσπασόμενοι. ¹² μου desideratur in manuscripto. ¹³ Ἰσ. βασιλέως. ¹⁴ ἐπαρχίαις. erat. ¹⁵ ἔχει, est in vulgatis, et recte.

^b Videtur hoc loco aliquid desiderari in Græco.

neque in Deum, vel legem, vel hominem, vel templum peccaverit : hoc est, neque ex lapidibus constructa ædificia Judæorum unquam ludibrio habuit, etsi haud ignarus atque adeo prædicans Deum non habitare in manufactis templis. Neque verò sacerdotem scientia Judæum contumelia afficere ausus est, etsi jam non amplius obtemperans summis sacerdotibus Judæorum. Porro quod dicit, Ad tribunal Cæsaris s: o, hoc est, Romam volo abire ad imperatorem, et illic iudicium subire. Provoco, inquit, et appello a te.

Vers. 13. Cum autem aliquot dies intercessissent, Agrippa rex et Bernice Cæsaream venerunt ut Festum salutarerent.

Vers. 14. Ut autem dies illic complures commorabantur, Festus regi exposuit negotium Pauli : Vir quidam, inquit, a Felice relictus est in vinculis :

Vers. 15. De quo cum nuper essem Hierosolymis, convenerunt me summi sacerdotes et seniores Judæorum, postulantes sententiam adversus illum.

Agrippa rex. Aut vice regis in provincias veniebat Agrippa, et idcirco rex appellabatur : aut fortasse rex erat etiam ipse orientalium partium, cum Nero in occidentalibus partibus imperaret, et Romæ esset. Nam nomen Cæsar Latine imperatorem significat, ut communi nomine omnes imperatores Cæsares quidem vocentur quatenus sunt imperatores, non tamen hæc eorum nomina propria sint. Hoc autem dixi, ne quis propter communionem nominis generalis existimet, tempore ejusdem imperatoris et Dominum nostrum natum, et Paulum supplicio affectum esse. Natus est enim Dominus quidem, ut ratio temporum declarat, tempore Cæsaris Augusti, mortuus est autem triginta duobus annis post, Tiberio Augusto imperante : Paulus vero mortuus est tempore Neronis, tricesimo secundo anno post mortem Domini, imo vero etiam Herodes, ut Agrippa quoque, loco regis venit. Quamobrem etiam ipse quoque rex vocabatur.

Vers. 16. Quibus 173 respondi Romanis non esse morem, hominem ullum ad necem condonare, priusquam is, qui accusatur, coram præsentibus habeat accusatores, et locum respondendi ac sese de crimine purgandi acceperit.

Vers. 17. Cum igitur illi huc convenissent, nulla interposita mora postridie pro tribunali sedi, ac jussit hominem adduci.

Vers. 18. De quo stantes accusatores, nullum ex iis, quæ ego suspicabar, erimen inferebant.

Romanis non esse morem. Igitur Pilatus cum Jesum Judæis condonaret, perspicuum est eum hoc animo sanguinario fecisse; quandoquidem et iudicium Dei despexit, et Romanorum consuetudinem protrivit atque conculcavit, ut sanguinem innoxium

ad cædem tradens, homicidis placeret : etiamsi futurum erat ut ab Romanorum imperatore in iudicium violatæ legis vocaretur, a quo etiam emissus erat, ut sinibus Hierosolymorum præsideret. De quo stantes accusatores, nullum ex iis quæ suspicabar, crimen asserbant. Atqui crimen quidem asserbant, sed non probabant, neque documentis rem convincerent. Nam insidiæ quidem atque audax illorum facinus hoc suspicandum esse significabant, sed scrutatio atque inquisitio iudicis nihil tale habebat, nec quod suspicabatur præses, re quæsita deprehendebat.

VERS. 19. Sed quæstiones nonnullas de sua religione ac de Jesu quodam mortuo, quem Paulus vivere aiebat, adversus eum habebant.

VERS. 20. Cum autem ego hærerem in quæstione illius rei, nec me expedire possem, dicebam : An vis in Jerusalem ire, et illic de istis rebus iudicium subire?

VERS. 21. Sed cum Paulus provocasset ut servaretur cognitioni Augusti, jussi asservari eum quoad eum mittam ad Cæsarem.

VERS. 22. Agrippa autem ad Festum dicebat : Volebam etiam ipse hominem audire. At ille : Cras, inquit, audies illum.

VERS. 23. Igitur postridie cum Agrippa et Bernice cum magna pompa venissent, et una cum tribunis et excellentibus civitatis viris in auditorium ingressi essent, jussu Festi Paulus etiam adductus est.

VERS. 24. Ac Festus : Agrippa rex, inquit, et vos viri omnes, qui simul coram adestis, videtis hunc de quo omnis Judæorum multitudo tum Hierosolymis tum hic me convenerunt et interpellarunt, acclamantes eum amplius vivere non oportere.

Ac de Jesu quodam. Non mirum quod dicit de Jesu quodam, utpote homo potestate 174 præditus, et illam non curans. Cui autem ego hærerem. Superabat enim harum rerum quæstio iudicis aures. Ut servaretur cognitioni Augusti. Minus usitate Augustum imperatorem vocat : sicut etiam Cæsarem, quem etiam dominum vocat.

VERS. 25. Ego vero cum compertum habeam eum nihil dignum morte commisisse, atque etiam isilemet ipse appellavit Augustum, statui eum mittere.

VERS. 26. De quo quid certi scribam domino, non habeo. Quamobrem produxi eum ad vos, ac maxime ad te, rex Agrippa, ut inquisitione facta habeam quod scribam :

VERS. 27. Alienum enim a ratione mihi esse videtur, hominem ex vinculis causam dicturum mittere, et crimina adversus eum allata non significare.

Eum nihil dignum morte commisisse. Jam tandem

εις θάνατον, ἀρέσθαι τοῖς φονευταῖς· κἄν παρανομίας ἐμελλε κρῖνεσθαι παρὰ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως, παρ' οὗ καὶ ἦν ἐκπεμφθεὶς ἀρξαι τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ ὄρων. Περὶ οὗ σταθόντες οἱ κατηγοροὶ οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον. Καὶ μὴ ἐφερον, ἀλλ' οὐκ ἤλεγξαν. Ἡ μὲν γὰρ ἐπιβουλὴ καὶ τὸ τόλμημα τοῦτο ὀποπεύειν ἐδήλου· ἡ δὲ ἐξέτασις οὐδὲν εἶχε τοιοῦτον.

Ζητήματα δὲ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περὶ τινὸς Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκον ὁ Παῦλος ζῆν.

Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ τὴν περὶ τούτου ζήτησιν ἔλεγον· Εἰ βούλει πορεύεσθαι ἐν Ἱερουσαλήμ, κἀκεῖ κρῖνεσθαι περὶ τούτων ;

Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐπέλευσεν τηρεῖσθαι αὐτὸν, ἕως οὗ κέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα.

Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη· Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκούσαι. Ὁ δὲ, ἄβριον, φησὶν, ἀκούσθαι αὐτοῦ.

Ἦν οὖν ἐκαύριον ἑλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σὺν τε τοῖς χιλιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ καλεῦσαντος τοῦ Φῆστον, ἦχθη ὁ Παῦλος.

Καὶ φησὶν ὁ Φῆστος· Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπρόντες ὑμεῖς ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον, περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι ἐν τῇ Ἱερουσαλὺμ καὶ ἐνθάδε, ἐπιβούωντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι.

Καὶ περὶ τινὸς Ἰησοῦ. Εἰκότως περὶ τινὸς λέγει Ἰησοῦ, ἀνθρώπου· ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ τοῦτον οὐ φροντίζων. Ὑπερέβαινε δὲ δικαστοῦ ἀκοῆς ἡ τούτων ζήτησις. Εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν. Σεβαστὸν καταχρηστικῶς τὸν βασιλέα καλεῖ· ὡσπερ Καίσαρα, ὃν καὶ κύριον καλεῖ.

Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν Σεβαστὸν, ἔκρινα κέμψειν αὐτὸν.

Περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. Διὸ προήγαγον αὐτὸν ἐφ' ὑμῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, σχῶ τι γράψαι.

Ἄλογον γὰρ δοκεῖ μοι κέμφορτα δόσμον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημάσαι.

Μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι. Τέως

Varie lectiones et notæ.

¹⁷⁴ In vulgatis εἰ βουλοῖτο πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. ¹⁷⁵ In vulgatis ἡμῶν. ¹⁷⁶ In vulgatis ἐνέτυχόν μοι. ¹⁷⁷ Videntur hic verba D. Lucæ repetenda, ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ. ¹⁷⁸ Ἰσ. γὰρ. ¹⁷⁹ In vulgatis ἐφ' ὑμῶν.

ὁ δικαστὴς αὐτὸς μαρτυρεῖ αὐτῷ, ὅτι ἀνεύθυνος ἦν· πλὴν οὐκ ἀπέλυσεν αὐτὸν, οὕτως οἰκονομήσαντος τοῦ Κυρίου, ἵνα ἐκκαλέσθαι (καὶ ἀνάγκη τοὺς ἐκκλη-
τους πιμφοθῆναι εἰς Ῥώμην), καὶ πληρωθῆ τὸ προ-
φητευσθὲν ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι Δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν.
Ὅρα δὲ πῶς πάντα ⁴³ ἀποδυσάμενος Παῦλος παρ'
οἷς ἐτέχθη καὶ ἐτρέφη, καθαρὸς πάσης ὑποψίας πο-
νηρᾶς ἐπιβαίνει τῇ Ῥώμῃ.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐπιτρέ-
πεται σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. Τότε ὁ Παῦλος
ἀπελογεῖτο ἐκτείνας τὴν χεῖρα·

Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων,
βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἤγημαι ἑμαυτὸν μακάριον
ἐπὶ σοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι σήμερον,

Μάλιστα γνῶστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ
Ἰουδαίους ⁴⁴ ἐθῶν τε ⁴⁵ καὶ ζητημάτων. Διὸ
δέομαι σου μακροθύμως ἀκοῦσαι μου.

Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος τὴν
ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθρει μου ἐν Ἰεροσο-
λύμοις, ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι,

Προγινώσκοντές με ἄνωθεν, ἐν θέλωσι μαρ-
τυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς
ἡμετέρας ὀρθοκείας ἔζησα Φαρισαῖος.

Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας
ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔστηκα
κρινόμενος·

Εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλλον ἡμῶν ἐν ἐκτενεῖα **C**
τύχτα καὶ ἡμέραν λατρεῖν ἐλπίζει καταντῆσαι.
Περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα,
ὑπὸ Ἰουδαίων ⁴⁶.

Τί; ἀπίστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ Θεὸς νε-
κρῶς ἐγείρει;

ἤγημαι ἑμαυτὸν μακάριον, ἐπὶ σοῦ μέλλων
ἀπολογεῖσθαι. Ταῦτα ἔλεγεν οὐ κολακεύων αὐτὸν,
(ἔπαγε!) ἀλλὰ διὰ τῆς ἡμερότητος κερδῆσαι βουλό-
μενος. Καὶ ἐκ μέρους ἐπέτραινε καὶ τὸν δικαστὴν
εἶπεν, ὁ τέως κατὰδικος εἶναι νομιζόμενος. Παρόντων
γὰρ ἀπάντων ἔλεγεν· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χρι-
στιανὸν γενέσθαι. — Μάλιστα γνῶστην ὄντα σε
πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθῶν τε καὶ ζητη-
μάτων. Καίτοι γε εἰ συνῆδει ἑαυτῷ, φοβηθῆναι **D**
ἐχρῆν, παρὰ τῷ πάντα εἰδῶτι δικαζόμενος· ἀλλὰ
καθαροῦ συνειδήτος τοῦτό ἐστι, μὴ παραιτεῖσθαι ⁴⁷
δικαστὴν, τὸν ἀκριβῶς εἰδῶτα τὰ γεγενημένα.
Ἰσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με
ἄνωθεν. Ἄντι τοῦ, ἴσασι τὸ ἀληθές, ἀλλ' οὐ θέλουσι
μαρτυρεῖν, ἔκουσι γινώμη ψευδόμενοι καὶ ἀμαρτά-
νοντες. Κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν ἔζησα
Φαρισαῖος. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ οἱ Φαρισαῖοι
αἵρετικοὶ εἰσι, καὶ ἀκριβεστέρον τῶν ἄλλων αἵρε-
σεων τῶν Ἰουδαϊκῶν τὰς Γραφὰς ἀνακρίνουσιν. Ἀκρι-

A *judex ipse testificatur eum esse innocentem: ve-
rumtamen non dimisit eum quod Dominus ita
procurasset, ut Paulus provocaret: necesse autem
erat eos qui provocassent Romanam mitti; et imple-
retur id quod ipse prædixerat, nempe, Oportet
me etiam Romam videre. Vide autem ut Paulus, cum
missos fecisset omnes apud quos natus et educatus
erat, purus ab omni suspicione improbitatis Romam
venit.*

CAPUT XXVI.

VERS. 1. Agrippa autem ad Paulum, Permittitur,
inquirebat, tibi pro temetipso dicere. Tunc Paulus ex-
tensa manu respondit:

VERS. 2. De omnibus quorum Judæi me insimulant,
Agrippa rex, existimo me beatum, qui causam dictu-
rus sim hodie apud te,

VERS. 3. Qui maxime cognitas habes omnes Ju-
dæorum consuetudines atque quæstiones. Quamobrem
oro te, ut patienter me audias.

VERS. 4. Ac vitam quidem meam ab juventute quam
ab initio in gente mea Hierosolymis egi, sciunt omnes
Judæi,

VERS. 5. Qui longe jam antea me noverunt, et
velint testificari, nempe secundum accuratissi-
mum sectam nostræ religionis me vixisse Phari-
sæum.

VERS. 6. Et nunc propter spem repræsentandarum
earum rerum, quas Deus majoribus nostris promisit,
sto causam dicens:

VERS. 7. Quas res promissas duodecim nostræ na-
tionis tribus assidue nocte ac die Deo servientes se
sperant consecuturas. De qua spe, rex Agrippa, accusor
ab Judæis.

VERS. 8. Quid? incredibile judicatur apud vos, ab
Deo mortuos exsuscitari?

175 Existimo me beatum, qui causam dicturus
sim hodie apud te. Hæc dicebat non quod adulando
eum sibi conciliaret, [absit], sed quod mansuetudine
atque moderatione sua eum lucrifacere vellet. At-
que ex parte lucrifecit, et judicem cepit, cum jam
antea condemnatus esse putaretur. Præsentibus
enim omnibus dicebat: Parum abest quin persuadens
mihi, ut Christianus evadam. — Qui maxime cognitas
habes Judæorum tam consuetudines quam quæ-
stiones. Atqui si sibi male conscius erat, timere
oportebat, cum causam diceret apud judicem qui
omnia sciret: verum puræ conscientie signum est
hoc non recusare judicem, qui accurate sciat ea
quæ facta sunt. Sciunt omnes Judæi, qui longe jam
antea me noverunt. Id est, sciunt verum esse quod
dico, sed nolunt testificari, sponte sua mentientes
atque consulto peccantes. Secundum exquisitissimam
sectam me vixisse Phariseum. Notandum est autem
etiam Phariseos hæreticos et sectarios esse, et

Varia lectiones et notæ.

⁴³ ἴσ. πάντας. ⁴⁴ In vulgatis μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ, et paulo post, κατὰ τοὺς Ἰουδαίους.
⁴⁵ ἠθῶν τε est in vulgatis. ⁴⁶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων est in vulgatis. ⁴⁷ παραιτεῖσθαι, erat.

δύναται παραδέξασθαι ἄκοη ἀνθρώπου λαλεῖν, Ὑπερ- A
νικᾷ τὸ ἡλιακὸν ἐκείνο φῶς, φήσας ⁵³.

A comparare, quemadmodum aures hominis locutio-
nem accipere possunt, Illud lumen, inquit, longe
superat lumen solare.

Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπει-
θήσ τῇ οὐρανίῳ ὄπτασί, ⁵⁴

VERS. 19. Unde, rex Agrippa, non fui celesti vi-
sioni inobediens c,

Ἄλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρώτον καὶ ἐν ⁵⁵ Ἱερο-
σολύμοις, εἰς πᾶσαν τὴν χώραν τῆς Ἰου-
δαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπήγγελλον μετανοεῖν
καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεόν, διὰ τῆς μεταβολῆς
ἔργα πρᾶσσοντας.

VERS. 20. Sed primum iis qui Damasci et Hiero-
solyimis habitabant, et omnem agrum Judææ inco-
lentibus, atque etiam nationibus externis denuntiabant
ut resipiscerent et ad sanitatem redirent, et ad Deum
se converterent, ac facerent opera quæ digna essent
iis, qui resipuissent et ad sanitatem rediissent.

Οὐκ ἐγενόμην ἀπειθήσ. Τούτοις ἐπελοθῆν, φησί·
ταύτῃ τῇ ὄπτασί με ἐπηγάγετο, καὶ οὕτως ἐπίσας
μὴ ἀναβάλλεσθαι Ὅπτασία δὲ ἐστὶν ἡ καθαρὰ θεωρία
ἢ ὑπερβαίνουσα ἀνθρώπων· ὁπερ τὶς ἐν σαρκὶ ὢν ⁵⁶
διὰ τοῦ ἀποκαλυφθῆναι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐκ B
ἐστὶν ἰσὲν δυνατόν.

Non fui inobediens. His, inquit, parui et obtem-
peravi: ac visione me adduxit, atque ita persuasit
ut rem non differrem. Visio autem est pura specu-
latio atque contemplatio superans humanam natu-
ram: quæ, nisi oculi cujuspiam fuerint revelati,
videri ac cerni non potest.

Ἐρεκα τούτων με οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι
ἐν τῷ ἱερῷ ἐπειρώωτο διαχειρίσασθαι.

VERS. 21. Propter hæc Judæi comprehensum in
templo me conati sunt interficere:

Ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ,
ἕχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἔστηκα μαρτυρόμενος ⁵⁷
μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων ὢν τε
οἱ προφηταί. ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ
Μωϋσῆς·

VERS. 22. Sed auxilium a Deo consecutus, ad hunc
usque diem sto testificans tam parvo quam magno,
nihil dicens præterea, quæ tum reliqui prophetæ, tum
Moyses futura esse prædixerunt:

Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστά-
σεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ
καὶ τοῖς ἔθνεσιν.

VERS. 23. An supplicio afficiendus fuerit Christus,
an primus ex iis, qui ex mortuis resurrexissent, lucem
huic populo atque nationibus extraneis annuntiaturus
esset.

Οὐδὲν ἐκτὸς λέγων ὢν τε οἱ προφηταί. Ὅτι
μὲν οἱ προφηταί ἐλάλησαν περὶ τοῦ πάθους τοῦ Χρι-
στοῦ, περιττὸν τὰ πρόδηλα λέγειν· ὅτι δὲ Μωϋσῆς, C
δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ
Τούδα· Ὡς λέων ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη καὶ ὡς
σκύμνος λέοντος· τίς ἐγερσὶ ⁵⁸ αὐτόν; Σαφῶς γὰρ
τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν σημαί-
νει· καὶ μὴν καὶ τὸ πάθος, δι' ὧν πάλιν φησὶν·
Ὅψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλ-
μῶν ὑμῶν κρημαμένην ⁵⁹. Πρῶτος δὲ ἐξ ἀναστά-
σεως νεκρῶν. — Πρῶτος γὰρ οὕτος ἀνέστη, καὶ οὐκ
εἶτι ἀποθνῆσκει. Οἱ γὰρ ἀναστάντες δι' αὐτοῦ, ἢ τῶν
μαθητῶν, πάλιν ἀπέθανον ἕως τῆς καθολικῆς ἀνα-
στάσεως μέλλοντες.

Nihil dicens præterquam ea, quæ prophetæ. Pro-
phetas quidem de supplicio Christi locutos esse, su-
pervacuum est dicere ea quæ manifesta sunt: sed
Moysen id prædixisse, patet ex eo, quod ipse dixit
quasi ex persona Judæ: Tanquam leo resupinus dor-
mivit et tanquam catulus leonis: quis excitabit eum ⁶⁰?
nam aperte mortem Christi ac resurrectionem sig-
nificat, atque etiam supplicium per ea, quæ rur-
sus dicit ⁶¹: Videbitis vitam vestram ante oculos
vestros pendentem. — Primus item ex iis qui ex mor-
tuis resurrexissent. Hic enim 177 primus resur-
rexit, et non amplius moritur: nam qui per ipsum
aut discipulos ejus exsuscitati sunt, rursus mortui
sunt, resurrectionem differentes usque ad universa-
lem resurrectionem.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ Φῆστος
μεγάλῃ τῇ φωνῇ φησὶ ⁶². Μαίρη, Πυῦλε; τὰ
πολλὰ σε γράμματα εἰς μαρτίαν ἐπιτρέπει ⁶³.

VERS. 24. Cum autem ita causam pro se diceret,
Festus magna voce dixit: Insanis, Paule? multæ te
litteræ redigunt ad insaniam.

Ὁ δὲ, Οὐ μαίρομαι, φησὶ, κράτιστε Φῆστε,
ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀπο-
φθέγγομαι.

VERS. 25. At ille: Non insanio, inquit, præstantis-
sime Feste, sed vera ac sana verba profero.

Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεὺς, πρὸς
δὲ καὶ κερήσιαζόμενος λαλῶ· λανθάνειν γὰρ
αὐτόν τι τούτων οὐ πείθομαι οὐδὲν.

VERS. 26. Scit enim de his rex, ad quem etiam li-
bere loquor: non enim credo quidquam harum rerum
illum ignorare.

⁵⁴ Gen. xlix, 9. ⁵⁵ Deut. xxxiii, 66.

Variae lectiones et notæ.

⁵³ Ἰσ. φησί. ⁵⁴ ἐν ante Ἱεροσολύμοις desideratur in vulgatis, et paulo post ἀπαγγέλλων. ⁵⁵ Ἰσ. τὴν
ἐν σαρκί. ⁵⁶ ὅντι, aut certe pro δυνατόν, legendum δυνατός. ⁵⁷ In vulgatis μαρτυρούμενος. ⁵⁸ ἔγειρεται.
⁵⁹ κρημαμένην erat. ⁶⁰ In vulgatis ἐρη. ⁶¹ In vulgatis περιτρέπει.

c V. incredulus.

Insanis, Paule. Quoniam semper ad regem loquebatur, quadam quasi perturbatione correptus est, et videns linguæ libertatem atque in loquendo confidentiam, præ ira atque indignatione Festus hoc dixit; sed Paulus causas docet, cur ad regem sermonem averteret a Festo.

Nam hoc in angulo actum non est.

VERS. 27. *Credis, rex Agrippa, prophetis? credis, scio.*

VERS. 28. *Agrippa autem ad Paulum dixit: Parum abest quin persuadeas mihi, ut Christianus evadam.*

VERS. 29. *Ac Paulus: Optarim, inquit, a Deo, ut et parum absit e. prope adsit ut non modo tu, verum etiam omnes qui me hodie audiunt, tales evadant, qualis ego quoque sum, exceptis vinculis his.*

VERS. 30. *Et cum hæc ille dixisset, surrexit rex ac præses et Bernice et eorum assessores:*

VERS. 31. *Et cum recessissent, loquebantur alius ad alium his fere verbis utentes: Nihil morte aut vinculis dignum committit iste homo.*

VERS. 32. *Agrippa autem Festo dixit: Absolvi poterat iste homo, nisi Cæsarem appellasset.*

Scit enim de his rex. Hic de cruce loquitur ac de resurrectione, quia per totum orbem terræ habitatum doctrina pervaserat. Atque hæc ait, ut ostendat Agrippam omnia scire, ac tantum non dicens etiam ad illos: Debebatis quidem etiam vos hæc scire. Nam hoc est, quod subjungitur: Non enim actum est hoc in angulo.— Optarim a Deo, etc., exceptis vinculis his. Atqui id gloriosum erat: verum hoc dixit, nempe exceptis vinculis his, illorum respiciens sensum atque opinionem. Quid dicis, o beate Paule, Absque vinculis? et quænam posthac tibi reliqua erat quodvis loquendi fiducia, si te horum pudet, atque hæc fugis, præsertim coram tanta multitudine? annon in omnibus Epistolis propter hæc gloriaris, et vinculum temetipsam vocas, et catenam nobis ubique loco diadematis 178 circumfers? Quid igitur nunc accidit quamobrem vincula depreceris? Non ipse, inquit, deprecor illa, neque me pudet eorum, sed accommodo me demittens ad illorum imbecillitatem: nondum enim idonei sunt ad recipiendam atque probandam meam gloriatiorem. Didici autem a Domino meo non esse assuendum additamentum panni rudis ad vestem vetustam: idcirco ita dixi.

CAPUT XXVII.

VERS. 1. *Ut autem decretum est ut nos navigaremus in Italiam, tradiderunt Paulum et alios quos-*

Μαθη, Παύλε. Ἐπειδὴ ἀεὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα διελέγετο, ὡσπερ ἔπαθέ τι, καὶ ἰδὼν τὴν παρρησίαν, ἀπὸ ὀργῆς καὶ θυμοῦ τοῦτο εἶπεν ὁ Φῆστος. Ὁ δὲ Παῦλος τὴν αἰτίαν διδάσκει, δι' ἣν πρὸς τὴν βασιλεῖα τὸν λόγον ἀπέστρεψεν.

Ὁ γὰρ ἔστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο.

Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις.

Ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι.

Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν· Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον γενέσθαι τοιοῦτους, ὅσοιός καὶ γάρ εἰμι, παρεκτός τῶν δεσμῶν τούτων.

Καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν ἢ τε Βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς.

Καὶ ἀναχωρήσαντες, ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, ὅτι Οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πρόσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος.

Ἀγρίππας δὲ τῷ Φῆστῳ ἔφη· Ἀπολελεύσθαι ἐδόξετο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπιπέκλητο ἡ Καισαρὰ.

Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεὺς. Ἐταῦθα περὶ τοῦ σταυροῦ φησι⁶¹, περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὅτι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης γέγονε τὸ δόγμα· ταῦτα δὲ φησι, δεικνύς ὅτι πάντα οἶδεν ὁ Ἀγρίππας, καὶ μονονοχὶ λέγων καὶ πρὸς αὐτούς· Ἐδεῖ μὲν καὶ ὑμᾶς ταῦτα εἰδέναί. Τὸ γὰρ ἐπαγόμενον τοῦτο ἔστιν· Ὁ γὰρ ἔστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον.— Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ⁶². Καίτοι ἄξιον ἦν δόξης, ἀλλὰ τοῦτο εἶπε, πρὸς τὴν ἐκεῖνων ὑπόληψιν ἀφορῶν, καὶ τὸ παρεκτός τῶν δεσμῶν τούτων. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε, ἄνευ τῶν δεσμῶν; καὶ ποῖα σοι λοιπὸν παρρησίαι, εἰ ταῦτα αἰσχύνει καὶ φεύγει, καὶ ταῦτα ἐπὶ δήμῳ τοσοῦτου; Ὁ πανταχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν ἐπὶ τούτοις καυχᾶσαι, καὶ δέσμιον ἑαυτὸν καλεῖς, καὶ τὴν ἄλλοις ἡμῖν ἀντὶ διαδήματος πανταχοῦ περιφέρεις; Τί τοίνυν γέγονε νῦν, ὅτι ἀπεύχῃ τὰ δεσμά; Οὐκ αὐτὰς ἀπεύχομαι, φησὶν, οὐδὲ αἰσχύνομαι, ἀλλ' ἐκείνων τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων. Οὕτω γὰρ χωροῦσι λέξασθαι τὸ καύχημα τὸ ἐμὸν. Ἐμαθον δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότου μου, μὴ ἐπιβάλλειν ἐπίβλημα βίας ἀγράφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. Διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ.

Ὅς δὲ ἐπλήθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρέδιδον⁶³ τὸν τε Παῦλον καὶ τινεὺς ἐτέ-

Varie lectiones et notæ.

⁶¹ In vulgatis ἐπεπέκλητο. ⁶² Videtur desiderari καὶ. ⁶³ Opinor etiam hic adjicienda esse illa postrema verba, παρεκτός τῶν δεσμῶν τούτων, quæ explicatur et alioquin locus corruptus videtur, et καὶ ante παρεκτός redundare aut certe a'iquid aliud desiderari. ⁶⁴ In vulgatis παρεδίδον.

d V. dimittit.

ρους δεσμώτας εκατοντάρχῳ ὀνόματι Ἰουλίῳ, **A** dam vinclos centurioni, nomine Julio, cohortis Augustinæ.

Ἐπιβάτες δὲ πλοῖῳ Ἀτραμυτινῷ⁶⁵ μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου Μακεδόνας Θεσσαλονικέως.

Τῇ τε⁶⁶ ἑτέρᾳ κατήχθημεν εἰς Σιδῶνα, φιλαρ-
Ορώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησόμενος, ἐπέτρεψε, πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα, ἐπιμε-
λείας τυχεῖν.

Ὅντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου. Καλῶς καὶ χρη-
σίμῳ; πάρεστιν ὁ Ἀριστάρχος, καὶ μέχρι που⁶⁷ συνέρ-
χεται αὐτῷ, μέλλον ἅπαντα ἀπαγγέλλειν εἰς Μακεδο-
νίαν τὰ περὶ αὐτοῦ. Τὸ δὲ, Φιλαρθρώπως ὁ Ἰούλιος
χρησόμενος τῷ Παύλῳ εἰκὸς; γὰρ ἦν αὐτὸν ἀπὸ
κολλῆς κακώσεως⁶⁸ εἶναι τῶν δεσμῶν, τοῦ φόβου, **B**
τοῦ ἀγεσθαι καὶ φέρεσθαι. Ὅρα δὲ πῶς οὐδὲ τοῦτο
κρῖπτει ὅτι ἐβούλετο ἐπιμελείας τυχεῖν.
Litus commoda valetudine usum esse et infirmum fuisse; ac vide ut ne hoc quidem celet, quod Paulus curari volebat.

Κάκειθεν ἀναχθέντες, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύ-
προν διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους.

Τὸ τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμ-
φυλίαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς
Λυκίας.

Κάκει εὐρῶν ὁ εκατοντάρχος πλοῖον Ἀλεξαν-
δρινόν⁶⁹ πλεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀνεβίβασαμεν
ἡμᾶς ἐπ' αὐτό.

Ἐν ἰκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ
μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶν-
την⁷⁰ ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρή-
την κατὰ Σαλμόνην⁷¹.

Μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἦλθομεν εἰς
τόσον τιμὰ καλούμενον Καλοὺς Λιμένας, ἧ ἔγγυς
ἦν πόλις Λασαία.

Πλοῖον⁷², φησὶν, Ἀλεξανδρινόν. Εἰκὸς καὶ ἐκε-
νοὺς ἀπαγγεῖλαι εἰς τὴν Ἀσίαν⁷³ τὰ κατὰ τὸν Παῦ-
λον, καὶ τοῦτους εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἰκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος
ἤδη ἐπισηφαλοῦς τοῦ πλοῦς, διὰ τὸ καὶ τὴν
ρηστειὰν ἤδη παρεληλυθέναι, παρήγει ὁ Παῦ-
λος,

Λέγων αὐτοῖς Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως
πολλῆς καὶ ζημίας οὐ μόνον τοῦ φορτίου⁷⁴ καὶ
τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλει⁷⁵
ἔσσεσθαι τὸν πλοῦν.

Τὴν ρηστειὰν ἤδη παρεληλυθέναι. Νηστειὰν
ἐνταῦθα τὴν τῶν Ἰουδαίων λέγειν ἠγοῦμαι. Μετὰ
γὰρ τὴν Πεντηχοστὴν ἐξῆλθε μετὰ πολλὸν χρόνον,
ὡς ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ
μέρη τῆς Κρήτης. Ἴνα δὲ μὴ δόξη προφητεύειν,

Variae lectiones et notæ.

⁶⁵ Ἀτραμυτινῷ est in vulgatis. ⁶⁶ In uno vulgato est τῇ δὲ, in altero, τῇ τε, ut hic et in manu-
scripto antiquo. ⁶⁷ ἵσως τοῦ ⁶⁸ Videtur hic locus corruptus, aut certe mutilus, desiderari dicto ἀσθενῆ, aut
simile quid. ⁶⁹ In vulgatis Ἀλεξανδρινόν, et paulo post, ἀνεβίβασεν ἡμᾶς: et: αὐτό. ⁷⁰ In manuscripto est μὴ
προσέόντος. ⁷¹ In vulgatis Σαλμόνην. ⁷² Ἰσ. πλοῖον. ⁷³ Ἰσ. εἰς τὴν Εὐρώπην ἤτοι, Μακεδονίαν. ⁷⁴ In
vulgatis καὶ πολλῆς, ζημίας οὐ μόνον τοῦ φόβου. ⁷⁵ μέλλειν in vulgatis.

Fortassis, in Europam aut Macedoniam, nempe Aristarchum ejusque comites.

VERS. 2. Consensu igitur nave Atramyntina, navi-
gaturi secundum Asiæ loca, solvimus et in altum
provecti sumus, comitante nos Aristarcho Macedone
Thessalonicensi :

VERS. 3. Ac postridie Sidonem appulimus, et Julius
humanitate erga Paulum usus. permisit ei ut ad ami-
cos iret, et ab illis curaretur.

Comitante nos Aristarcho. Recte et ex usu adest
Aristarchus, et aliquo usque una proficiscitur, qui in
Macedoniam renuntiaturus erat omnem statum re-
rum illius. Porro quod attinet ad hoc, quod dicit :
Julius humanitate usus erga Paulum, permisit ei ut
amicos adiret, etc., verisimile est enim illum ex
magna vexatione atque afflictione vinculorum, tim-
oris, item quod huc illuc traberetur et raperetur,

VERS. 4. Atque illinc provecti, subter Cyprum na-
vigavimus propterea quod venti essent adversi ;

VERS. 5. Et transmissa pelago, quod est circa Ci-
liciam et Pamphyliam, appulimus ad urbem Lyciæ
Myra.

VERS. 6. Et illic nactus centurio navem Alexandri-
nam, quæ petebat Italiam, eo nos imposuit.

VERS. 7. Cum autem complures dies tarde naviga-
remus, et tix pervenissenus circa Gnidum, prohi-
bente nos vento, navigavimus subter Cretam circa Sal-
moniam.

VERS. 8. Vixque prætervecti eam, venimus in locum
quemdam, qui vocatur Pulchri Portus, prope quem
erat oppidum Lasea.

Navem, inquit, Alexandrinam. Consentaneum est
et illos in Asiam renuntiasse ut se haberet res
Pauli, et hos in Asiam.

VERS. 9. Cum autem satis multum temporis
præterisset, et jam esset navigatio periculosa, pro-
pterea quod etiam jejunium jam præterierat, admonē-
bat eos Paulus

VERS. 10. His fere verbis : Viri, video cum gravi
injuria atque jactura non solum oneris et navis, ve-
rum etiam animarum nostrarum futuram esse naviga-
tionem.

Jejunium jam præterierat. De jejunio Judæorum
eum hic loqui puto? nam longo tempore post Pen-
tecosten profectus erat, ut in ipsa propemodum
hieme pervenerit in partes Cretæ. Ne videretur
autem vaticinari, sed ex conjectura loqui, Video,

inquit : non enim statim probassent, si hoc di-

VERS. 11. At centurio gubernatori et nauticario credebat magis, quam iis quæ Paulus dicebat.

VERS. 12. Sed cum portus appositus non esset ad hibernandum, plerique etiam inde solvere statuerunt, si quo modo possent in Phœnicen pervenire : is portus est Cretæ, spectans ad Africum et Chorum : atque illic hiemare.

VERS. 13. Cum igitur auster leviter aspirare coepisset, arbitrati se consecutos esse quod in animo proposuerant, cum solvissent, Cretam ex propinquo prætervehebantur.

Naviculario magis credebat. Hoc faciebat ideo quod existimaret magis credendum esse navigandi peritis, quam vectori rei nauticæ imperito. Itaque consilii atque iudicii erat, non fortunæ peccatum.

VERS. 14. Sed haud multo post irruit in eam ventus turbulentus ac procellosus, qui vocabatur Euroclydon.

VERS. 15. Cumque correpta esset navis, et non posset obsistere vento, jam non amplius obtinentes jactabamur.

VERS. 16. Cum autem infra parvam quamdam insulam, quæ vocatur Claudia, cursu delati essemus, vix potuimus obtinere scopam.

VERS. 17. Quam ubi subduzerunt, adjumentis utebantur, succingentes navigium, timentesque ne in Syrtim ejicerentur.

Non postulare oportet, ut Scriptura proprie loquatur : nam quod dixit ἀντοφθαλμῆιν, id est obtueri, contra intueri, de homine convenienter ac proprie dicitur, non de navigio.

VERS. 18. Demisso vase, ita ferebantur. Cum autem vehementi tempestate jactaremur, sequenti die jacturam faciebant,

VERS. 19. Ac tertio die nostris ipsorum manibus armamenta navis projecimus.

VERS. 20. Cum autem neque sol, neque sidera ad dies complures apparerent, ac tempestas haud exigua incumberet, jam omnis salutis nostræ spes adempta erat.

VERS. 21. Sed cum diuturna inedia esset, stans Paulus in medio illorum dixit : Oportebat 180 D

Id est, vela. Nam cum ventus vehemens est, hoc fit, dum puppis excinditur.

VERS. 22. Et nunc jubeo vos bono animo esse : nam animæ nulla erit jactura ex vobis, præterquam navigii.

Α ἄλλ' ἀπὸ στόχασμού λέγειν, θεωρῶ, φησὶν· οὐ γὰρ ἂν ἐδέξαντο εὐθὺς, εἰ τοῦτο εἶπεν.

Ὁ δὲ ἑκατοντάρχης τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήρῳ ἐπέειπε μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις.

Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλοῖους ἔθεντο βουλήν ἀναχθῆναι κἀκείθεν· εἰσὼς δύναιτο κατατησάντες εἰς Φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένα τῆς Κρήτης, βλέποντα κατὰ Αἴβα καὶ κατὰ Χῆρον.

Ἰσοκρυσσάντος δὲ νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κενρατηκῆναι, ἄρπτες ἄσσορ παραλήγοντο τὴν Κρήτην.

Τῷ ναυκλήρῳ ἐπέειπε μᾶλλον. Τοῦτο ἐποίει νομίζων ἔτι δεῖ μᾶλλον τοῖς ἐμπείροις ἔχουσι πρὸς τὴ πλείν πισθεσθαι, ἢ ἐπιθάτη ἀπειρῶ ναυτικῆς. Ὅτε οὖν γνώμης ἦν καὶ οὐ τύχης ἀμάτημα.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἀνεμος τυφωτικός ὁ καλούμενος Εὐροκλύδων.

Συμάρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμῆιν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐπαρῆμεθα.

Νησιὸν δὲ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γασέσθαι τῆς σκάφης.

Ἦν ἄρπτες βοηθείαι ἐχρῶντο, ὑποζωννύοντες τὸ πλοῖον, φοβούμενοι τὸ μὴ εἰς τὴν Σύρτιν ἐκπέσωσιν.

Οὐ δεῖ κυριολεκτεῖν ἀπαιτεῖν τὴν Γραφήν. Τὸ γὰρ ἀντοφθαλμῆιν, ἐπὶ ἀνθρώπου ἀρμόζει, καὶ οὐκ ἐπὶ πλοίου.

Καλῶσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο. Σφοδρῶς δὲ χειμυζομένων ἡμῶν, τῇ δέξις ἐκβολῆν ἐποιούντο.

Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν.

Μήτε δὲ ἄλλον μήτε ἄστρον ἐπιφανέστων ἐπὶ πλοῖου ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ἄλλου ἐκικαιμένου, λοιπὸν περιηρεῖτο πᾶσα ἐλπίς τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς.

Πολλῆς δὲ ἀσυχίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν· Ἔδει μὲν, ὡ ἄνδρες, περιαρχισάντας μοι μὴ ἀράγασθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερθῆσαι τὴν ὄβριν ταύτην καὶ τὴν ζήμιαν.

Τούτοις, τὰ ἱστία. Όταν γὰρ σφοδρὸς ὁ ἀνεμὸς ἦ, τοῦτο γίνεται, ἐκκοπτομένης τῆς πρύμνης

Καὶ τανῦν κεραιῶ ὄμῳς εὐθυσίτην. Ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὄμῳν, κληρ τοῦ πλοίου.

Variæ lectiones et notæ.

180 In vulgatis ἐκατόνταρχος. 181 ὅπου desideratur in manuscripto. 182 In manuscripto ἀχθῆναι. 183 ἄσσορ, in vulgatis. 184 τὸ desideratur in manuscripto. 185 οὐρτην erat. 186 ἐκπέσωσι in vulgatis. 187 τε desideratur in manuscripto.

188 V. Euroaquilo. 189 V. data nave statibus scrcbumur.

Παρέστη γάρ μοι ταύτη τῇ νυκτι⁶⁶ ἄγγελος Α τοῦ Θεοῦ, οὗ εἰμι, ᾧ καὶ λατρεύω⁶⁷·

λέγων· Μὴ φοβοῦ, Παῦλε, Καίσαρι σε δεῖ παραστῆναι, καὶ Ἰδοὺ κεχάρισται σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλείοντας μετὰ σοῦ⁶⁸.

Αὐτὸ εὐθυμήσατε, ἄνδρες· πιστεύω γάρ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτως ἔσται, καθ' ὃν τρόπον λελάληται μοι.

Εἰς νῆσον δὲ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν.

Ὅς δὲ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ νύξ ἐγένετο, διαφερόμενων ἡμῶν ἐν τῷ Ἄδρια κατά μέσον τῆς νυκτός, ὑπερόουσι οἱ ναῦται προσάγειν τιτὰ αὐτοῖς χώραν.

Καὶ βολίσαντες⁶⁹ εὐρον ὀργυιᾶς εἰκοσι. Βραχὺ δὲ διασησάντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὐρον ὀργυιᾶς δεκαπέντε.

Φοβούμενοι δὲ μήπου κατὰ τραχεῖς τόπους⁷⁰ ἐκπέσωσιν, ἐκ πύμνης ῥήσαντες ἀγκύρας τέσσαρας, ἤχοντο ἡμέραν γενέσθαι.

Τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων⁷¹ τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προσάσει ὡς ἐκ πύρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν,

εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ ἐκτοντάρχῃ⁷² καὶ τοῖς στρατιώταις· Ἐὰν μὴ οὕτοι ἐν τῷ πλοίῳ μένωσιν, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε.

Τότε ἀπέκοψάν οἱ στρατιῶται τὰ σχοινία τῆς σκάφης, καὶ εἶσαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν.

Ἄγχι δὲ οὗ ἡμελλεν ἡμέρα γενέσθαι⁷³, παρεκάλεε ὁ Παῦλος ἀπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων· Τεσσαρεσκαίδεκάτῃ σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες ἄσιτοι διαταλεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι⁷⁴.

Καὶ τῶν παραινῶ ὁμᾶς εὐθυμῶν. Μετὰ τὸν τοιοῦτον χειμῶνα οὐκ ἐπεμβαίνων αὐτοῖς διαλέγεται, ἀλλὰ βουλόμενος καὶ εἰς τὸ μέλλον πιστευθῆναι· καὶ τὰ γεγενημένα παράγει εἰς μαρτυρίαν τῆς τῶν ῥηθησομένων ἀληθείας. Καὶ δύο προλέγει, ὅτι τὸ πλοῖον μὲν ἀπολείπεται, οἱ δὲ ἐνόντες σωθήσονται, καὶ ὅτι εἰς νῆσον ἐκπεσεῖν δεῖ. Ἄπερ οὐκ ἦν στοχασμοῦ, ἀλλὰ προφητείας. Ἰδοὺ κεχάρισται σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλείοντας μετὰ σοῦ. Ἰδοὺ, εἰ μὴ διὰ Παῦλον, πάντες εἶχον οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἀπολέσθαι. Ὅστε φευδὲς τὸ εἰρημένον Ὀμήρῳ·

Μοῖραν δ' οὐβ τιτὰ φημι πεφυγμένον ἔμμεναι [ἀνδρῶν,

VERS. 25. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cujus sum, quem eorum colo,

VERS. 24. Ac dixit : Noli metuere, Paule, Cæsari te sisti oportet, et ecce condonavit tibi Deus omnes, qui navigant tecum.

VERS. 25. Quamobrem bono animo estote, viri : nam credo Deo ita futurum esse, quemadmodum mihi dictum est.

VERS. 26. In insulam autem quamdam nos ejici oportet.

VERS. 27. Sed ut decima quarta nox venit, cum nos jacturemur in Adria circa medium noctis, suspicabantur nautæ appropinquare sibi aliquam regionem.

VERS. 28. Ac demisso perpendiculo nautico, invenerunt passus viginti. Ac paululum inde proVecti, ac rursus demisso perpendiculo, invenerunt passus quindecim :

VERS. 29. Ac metuentes ne in aspera loca atque saxa ejicerentur, ex prora jactis anchoris quatuor, optabant illucescere diem.

VERS. 30 Sed cum nautæ fugere vellent ex navi, ac scapham in mare demississent, eo prætextu quasi ex prora anchoras extensuri,

VERS. 31. Paulus centurioni atque militibus dixit : Nisi isti manserint in navi, vos evadere et servati non potestis.

VERS. 32. Tunc milites funes scaphæ absciderunt, ac siverunt eam elabi.

VERS. 33. Atque interea dum dies illucescebat, Paulus universos, ut cibum caperent, hortabatur his verbis : Quartus decimus hodie dies agitur, ex quo sperantes meliorem tempestatam nullo cibo sumpto duratis.

Et nunc jubeo vos bono animo esse. Post tam diuturnam tempestatem non-insultans illis verba facit, sed volens etiam in futurum tempus sibi fidem haberi : atque ea quæ acciderant, in testimonium veritatis earum rerum, quas dicturus erat, producit. Ac duas res prædicat, nempe navigium periturum esse, sed qui essent in eo servatum iri, et in insulam ejici illos oportere : quæ non erant conjicientis, sed prophetantis atque vaticinantis. Ecce condonavit **181** tibi Deus omnes, qui navigant tecum. Ecce nisi propter Paulum servati essent, omnes qui erant in navi perituri erant. Haque factum est quod dixit Homerus⁷⁵ :

Fatum autem nego quemquam hominum effugisse,

⁶⁶ Iliad. vi, v. 488.

Variae lectiones et notæ.

⁶⁶ In vulgatis τῇ νυκτι ταύτη. ⁶⁷ καὶ ante λατρεύω desideratur in manuscripto. ⁶⁸ μετὰ σοῦ, in vulgatis. ⁶⁹ In manuscripto hic et paulo post est βολίσαντες. ⁷⁰ In vulgatis φοβούμενοι τς, μὴ πως εἰς τραχεῖς τόπους. ⁷¹ In manuscripto χαλάσαντες. ⁷² ἐκτοντάρχῳ scripserat, deinde quasi emendandi gratia, supra posuit, η, quod ei supra fecit in principio hujus capituli ⁷³ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι est in vulgato. ⁷⁴ In manuscripto antiquo est μηδενὸς προσλαβόμενοι, in vulgatis μηδὲν προσλαβόμενοι.

Sive bonus sive malus sit, ubi primum natus A Οὐ κακόν, οὐδὲ μὲν ἐσθλόν, ἐπὶ τὰ πρῶτα γέ-
 fuerit. [νηται.]

Quo significat fieri non posse ut quis effugiat mortis fatalem necessitatem, quæ simul ut natus est, hominis mortem constituit atque definit: nempe si fato destinatum erat ut omnes perirent, pereundum erat etiam Paulo, quantum conjici potest ex rebus consentaneis ac verisimilibus, ut qui expers cibi duraverat in mari dies quatuordecim. Dixit enim falsa oratio, *Sive bonus sive malus sit*: sed contrarium dixit Scriptura, nimirum justum servatum esse ex periculo manifesto. Atque animas quidem Deus Paulo donavit, navigium autem cum instrumento nautico periit: sic igitur propter justum impii vivunt. Nonnunquam autem impius etiam ante tempus propter suam malitiam perit, quemadmodum dicit Ecclesiastes: *Noli esse impius, neque sis multum durus, ne moriaris in tempore zion tuo*⁹⁷. — *Tunc milites funes scaphæ absciderunt.* Paulo primum, Deo rem ita disponente atque administrante, fides non habetur, ut post rerum experimentum fides ei haberetur, quod nimirum etiam accidit. Nam vide ut ei centurio credat, ut etiam scapham sineret perire: nautæ vero nondum hominum ferum est et importunum.

VERS. 34. *Quamobrem hortor vos ut aliquid cibi sumatis: hoc enim pertinet ad vestram salutem. Nullius enim vestrum capillus de capite cadet.*

VERS. 35. *Et cum hæc dixisset, et panem cepisset, gratias egit Deo coram omnibus, et cum panem fregisset, comedere cepit.*

VERS. 36. *Atque omnes animo recreati et hilares facti, etiam ipsi cibum sumpserunt.*

VERS. 37. *Eramus autem in navi capita universa ducenta septuaginta sex:*

VERS. 38. *Ac satiati cibo, allevabant navigium, eicientes frumentum in mare.*

VERS. 39. *Cum autem dies illuxisset, terram non agnoscebant: sed sinum quendam animadvertabant, qui litus habebat, in quod statuebant, si possent, extrudere navem.*

Quod dicit Paulum comedisse, id fecit ne forte fame periret: quod Deo gratias egit, id fecit propter ea quæ acciderant. *Et cum panem cepisset, gratias egit Deo.* Modus agendi gratias his fere verbis illum usum esse docet: *Gratias agimus tibi, Deus, quod voluisti nos vivere usque adhuc*, 182 *qui cibi expertes duravimus. Quamobrem caelestem tuam gloriam celebrantes, frangimus panem ut cibum capiamus.*

VERS. 40. *Et cum amputassent anchoras derelinquebant in mari* P: simul laxatis juncturis gubernacu-

⁹⁷ Eccle. vii, 18.

“Ο” σημαίνει ότι ἀδύνατο; ἐκφυγεῖν τοῦ θανάτου εἰρημαρμένην, ἅμα τῇ γεννήσει ὀρίζουσας τοῦ ἀνθρώπου τὴν θάνατον· ἀλλὰ καὶ εἰμαρτο πάντα; ἀπολέσθαι, εἶχε δ’ ἂν καὶ ὁ Παῦλος ἀπολέσθαι, ὅσον ἐκ τῶν εἰκότων, ἄτιτος διαμεινῶν ἐν πελάγει δεκατέσσαρας ἡμέρας. Εἶπε γὰρ ὁ ψευδῆς λόγος· Οὐ κακόν, οὐδὲ μὲν ἐσθλόν· ἀλλὰ τὸ ἐναντίον εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι ὁ δίκαιος; ἐσώζεται ἐξ ἐμολογουμένου κινδύνου. Τὰς μὲν οὖν ψυχὰς ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τῷ Παύλῳ, τὸ δὲ πλοῖον ἀπόλετο καὶ τὰ σὺν αὐτῷ. Ὡς οὖν διὰ τὸν δίκαιον ζῶσιν οἱ ἀσεβεῖς. Ἔστι δ’ ὅτι καὶ πρὸ ὥρα; ὁ ἀσεθῆς ἀπόλλυται διὰ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, καθὼς ὁ Ἐκκλησιαστής φησι· Μὴ ἀσεθήσης πολλῆ, μηδὲ γίνου σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθῆνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. — Τότε ἀπέκοψαν οἱ στρατιῶται τὰ σχοιρία τῆς σκάφης. Οἰκονομικῶς τὸ πρῶτον ἀπιστεῖται ὁ Παῦλος, ἵνα μετὰ τὴν πείραν τῶν πραγμάτων πιστεύῃ, ἧ, ἕπερ οὖν γέγονεν. Ὅρα γοῦν πῶς πισθεταὶ ὁ ἐκπτόνταρχος, ὥστε καὶ τὴν σκάφην ἀρεῖναι ἀπολέσθαι· οἱ δὲ ναῦται οὐδέπω ἐπίστευσαν, ἀλλ’ ὕστερον πισθονται. Τὸ γὰρ γένος τοῦτο ἰταμόν ἐστιν. credebant, sed postea crediderunt. Nam id genus

Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τισος⁹⁸ τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει. Οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρῖξ ἐκ τῆς κεφαλῆς πεσεῖται.

Εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλάσας, ἤρξατο ἐσθῆν.

Ἐδοθμοὶ δὲ γερόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάθορτο τροφῆς.

Ἡμεν δὲ πᾶσι αἱ ψυχαι ἐν τῷ πλοίῳ; διακόσται ἐβδομήκοντα ἕξ⁹⁹.

Κορυσθότες δὲ τροφῆς, ἐκούριζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σίτον εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπερίνωσκον· κόλλορ δὲ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαρτο, εἰ δύναιτο⁹⁹, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον.

Τὸ φηγεῖν, μήποτε τῷ λιμῷ διαφθαρεῖται⁹⁷· τὸ εὐχαριστῆσαι τῷ Θεῷ, ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις. Καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ. Ὁ τῆς εὐχαριστίας τρόπος; τοῦτο διδάσκει λέγειν· Εὐχαριστοῦμεν σοι, ὁ Θεὸς, ὅτι ἤξιωσας ἡμᾶς ἕως ἄρτι ζῆσαι ἀσίτους μετάρτας. Διὸ σοὶ δόξαν ἀναπέμπορτες, κλῶμερ τὸν ἄρτον ἐπὶ τὸ⁹⁸ μετασχεῖν τροφῆς.

Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἶων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδα-

Variae lectiones et notæ.

⁹⁸ Ἰσ. ἑ. ⁹⁹ τινος desideratur in vulgatis. ⁹⁵ In vulgatis ἡμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσι ψυχαι διακόσται ἐβδομήκοντα ἕξ. ⁹⁶ In vulgatis εἰ δυνατόν. ⁹⁷ Ἰσ. διαφθαρήται, ἢ διαφθαρή. ⁹⁸ Ἰσ. τῷ.

P V. et cum anchoras sustulissent, committebant se mari.

λιών, καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτεμόνα τῆ πνεύσῃ⁹⁹, ἄ

lorum, et sublato artemone⁹⁹ ad auræ flatum, tendebunt ad litus.

Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διαθήλασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν· καὶ ἡ μὲν πρόρα¹ ἐρείσασα ἔμεινεν ἀσάλευτος, ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων.

VERS. 41. Sed cum incidissent in locum bimarem, navem illiserunt : ac prora quidem affixa manebat immobilis, sed puppis undarum vi solvebatur.

Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μὴ τις ἐκκολυμθῆσας εὐεργῆ¹.

VERS. 42. Militum autem consilium erat vinclos interficere, ne quis, cum enatasset, effugeret.

Ὁ δὲ ἐκατόνταρχος βουλόμενος διασωσαὶ τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος, ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβῆν, ἀπορρίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξίέναι.

VERS. 43. Sed centurio volens servare Paulum, prohibuit eos consilio hoc, ac jussit eos qui natare possent, abjicere se primos et evadere in terram,

Καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σαρίσιν, οὓς δὲ ἐπὶ τινω τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. Καὶ οὕτως ἐγένετο πάντα διασωθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς².

B VERS. 44. Ac reliquos partim in tabulis, partim in aliquibus navigii fragmentis. Et sic accidit, ut omnes salvi evaderent in terram,

Ἡμέρα; γενομένης, ἀνήκαν τὰς ζευκτηρία; καὶ λύεται τὸ πλοῖον ἐν ἡμέρᾳ, ἵνα μὴ τῷ φόβῳ διαλυθῶσι, καὶ ἵνα καὶ ἰδῶσιν ἐργῶ τὴν προφητείαν. Σημειώτεον ὅτι ἐκῶν τις φρονεῖε τινα, οὐ τῆς εἰρημμένης κωλοῦσης τοῦτο γενέσθαι. Ἰδοὺ γὰρ βουλευόντες· πρᾶξι, ἦλθον ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦ φόνου αὐτόβουλοι· καὶ ἀκούσαντες κοῦ ἐκατοντάρχου, πάλιν ἐκόντες ἐπαύσαντο. Ὡς ἐξῆν αὐτοὺς μὴ πεισθῆναι, πολλοὺς ἔντα; καὶ ἰσχυροὺς· ἀλλ' ἡ βουλή καὶ ἡ ἀθαίρετος γνώμη καὶ πράττει ἃ θέλει, καὶ οὐ πράττει ἃ μὴ βούλεται.

Cum dies illuxisset, laxaverunt juncturas, et solvitur navis interdiu, ne metu dissolverentur et interirent, et ut reipsa quoque viderent eventum prophetiæ atque vaticinationis. Notandum est aliquem sponto sua alterum occidere, fato id fieri non prohibente. Ecce enim cum statuissent facere, opus cædis snopte consilio aggressi sunt; et audito centurione, rursus sua voluntate hoc consilio supersederunt. Nam quia multi ac validi erant, poterant non parere : sed consilium et integra cogitatio, liberumque arbitrium et agit quæ vult, et quæ non vult, agere desistit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

CAPUT XXVIII.

Καὶ διασωθέντες³ οἱ περὶ τὸν Παῦλον ἐκ τοῦ C πλοῦς, τότε ἐπέγνωσαν ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται.

VERS. 1. Et cum salvi evasissent ex navigatione qui circum Paulum erant, tunc cognoverunt insulam Melitam vocari.

Οἱ τε⁴ Βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν· ἀνάψαντες γὰρ πυρὰν, προσελάβοντο πάντα ἡμᾶς διὰ τὸν ὕετον τὸν ἐρρεσιώτα, καὶ διὰ τὸ ψύχος.

VERS. 2. Barbari vero præstabant nobis haud vulgarem humanitatem. Nam cum accendissent struem lignorum, invitarunt et receperunt nos omnes⁵ propter pluriam imminentem et propter frigus.

Συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγᾶντων πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἐχιδνα ἐκ τῆς θερμῆς διεξελθοῦσα⁶, καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ.

VERS. 3. Cum autem Paulus aliquantum virgultorum in fascem contraxisset et in ignem imposuisset, vipera ex calore sese proripiens, manum ejus invasit.

Ὡς δὲ εἶδον οἱ Βάρβαροι τὸ θηρίον κρεμάμενον⁷ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· Πάντως φονεὺς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ δίκη ζῆν οὐκ ἔλασεν.

VERS. 4. Ut vero Barbari bestiam de manu ejus pendentem viderunt, alter, ad alterum dicebant : Prorsus homicida est hic homo, quem servatum ex mari, justitia⁸ vivere non sivit

Ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἐπαθεν οὐδὲν κακόν.

D VERS. 5. Atque **183** illi quidem, cum bestiam excussisset in ignem, nihil mali accidit.

Συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου. Φρυγαζομένου τῷ Παύλῳ ἐνάψασα ἔχισ οὐδεμίαν προσετριψατο βλάβην, διὰ τὸ πληρωτῆν πίστεως εἶναι τὸν ἅγιον. Τῇ χειρὶ γὰρ τοῦ Ἀποστόλου τοὺς ὀδόντας ὁ ἔχισ ἐμβάλων, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ χαυνὸν οὐχ εὐρών, ἀπεπήδησε παρατυξια, καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἤλατο,

Cum autem Paulus, etc. Virgulta contrectantii Paulo cum vipera inhæsisset, nullo incommodo illum affecit, propterea quod sanctus Paulus fidei perfectior erat. Cum enim vipera manui Pauli dentes impressisset, et peccati nullitatem atque tumorem non invenisset, extemplo resiluit, et in ignem

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁹ In vulgatis post τῆ πνεύσῃ est distinctio et paulo post διθάλασσον. ¹ πρόρα, erat. ² In vulgatis διαφόγοι. ³ In vulgatis ἐπὶ τὴν γῆν. ⁴ Post διασωθέντες, usque ad τότε, desiderantur hic septem dictiones in vulgatis. ⁵ Οἱ δὲ in vulgatis. ⁶ In vulgatis ἐξελθοῦσα. ⁷ κρεμάμενον erat. In vulgatis κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους. ⁸ id est velo majori. ⁹ V. respiciebant nos omnes. ¹⁰ V. ultio.

insiluit, tanquam poenas expetens de seipsa. Nos autem feras exhorrescimus, quia virtutis armaturam non habemus. *Alter ad alterum dicebant.* Vide naturale iudicium etiam apud Barbaros integrum atque perfectum: ac non condemnare simpliciter, sed inter sese quasi miserantes dicere.

VERS. 6. *At illi existimabant fore ut inflammatus intumesceret, aut repente caderet ac moreretur: sed ubi diu exspectarunt ac viderunt nihil ei incommodi accidere, mutatu sententia dicebant illum esse deum.*

Ut inflammatus intumesceret, id est, creparet, dirumperetur. Sed ubi diu exspectarunt. Non editum fuit signum illud repente, sed homines aliquandiu commorati sunt et exspectarunt: adeo non erat fraus, aut cito res intelligebatur. *Dicebant autem illum deum esse, ut qui consuevissent omnes qui facerent aliquid novum, admirabile, nec opinatum, pro diis habere. Quemadmodum etiam antiqui deos nominabant eos, qui vel propter vires aliquid amplius et excellentius quam cæteri suæ ætatis homines præstarent, qualis erat Hercules: vel magicis præstigiis, eos qui inspectarent, a mente quasi alienarent, qualis erat Simon ille in Samaria.*

VERS. 7. *In illis autem locis primus insula, nomine Publius, prædia habebat, qui nos acceptos hospitio triduum benigne tractavit.*

VERS. 8. *Forte autem accidit, ut pater Publii febribus ac dysenteria correptus decumberet: ad quem Paulus ingressus, cum precatus esset, ac manus ei imposuisset, sanavit illum.*

VERS. 9. *Hoc igitur facto, cæteri quoque qui in insula morbis laborabant, accedebant ad illum et curabantur ab eo.*

VERS. 10. *Qui etiam magnis honoribus nos affecerunt, et solventibus inde imposuerunt res necessarias.*

Hospitalis erat Publius; non enim quod vidisset aliquid admirabile, sed quod solummodo misertus esset illorum propter acceptum incommodum, excepit hospitio, et fovit atque curavit capita hominum ducenta octoginta, pro lucro hoc ducens. Forte autem accidit, ut pater Publii dysenteria ac febribus laborans, etc. Morbus curatu difficilis tormenta, per Paulum sanatus, multos ad fidem adduxit.

VERS. 11. *Post 184 menses autem tres profecti sumus conscensa navi, quæ in illa insula hibernaverat, Alexandrina, cui erant insigne Dioscori, id est Castor et Pollux.*

VERS. 12. *Et devecti Syracusas, mansimus illic dies tres.*

VERS. 13. *Unde circumvecti pervenimus Regium;*

ὡσπερ δίνας ἐκαστῶ εἰσπραττόμενος. Ἡμεῖς δὲ τὴ θηρία δεδοίκαμεν, ἐπειδὴ τῆς ἀρετῆς τὴν πανοπλίαν οὐκ ἔχομεν. Πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον. Ὅρα τὴν φυσικὴν κρίσιν διηρθρωμένην καὶ παρὰ Βαρβάρους· μὴ καταγινώσκοντας ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους αἰδουμένους λέγοντας.

Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι ἢ κατακλιπεῖν ἄφρων νεκρὸν· ἐπιπολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων, καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον αὐτὸν θεὸν εἶναι.

Πίμπρασθαι. Ἄντι τοῦ, λαχῶν, διαρρήγνυσθαι. Ἐπιπολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων. Οὐκ ἐγένετο ἄφρων τὸ σημεῖον, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ ἐνδιέτριψαν οἱ ἄνθρωποι· οὕτως οὐκ ἦν ἀπάτη ἢ συναρπαγή. Ἐλεγον δὲ αὐτὸν θεὸν εἶναι, ὡς ἔθος ἔχοντες, πάντα τὸν ποιοῦντά τι παράδοξον, θεὸν νομίζειν ὡσπερ καὶ τοὺς πάλαι οὐ; θεοὺς ὀνόμαζον, ἢ δι' ἰσχυρὸν περισσόν τι τῶν καθ' ἑαυτοῦ ποιοῦντας, οἷος ἦν ὁ Ἡρακλῆς· ἢ διὰ μαγείας ἐξιστάμεντας· τοὺς ὀρώντας, οἷος ἦν ὁ Σίμων ὁ ἐν Σαμαρείᾳ.

magis præstigiis, eos qui inspectarent, a mente quasi alienarent, qualis erat Simon ille in Samaria.

Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς, τρεῖς ἡμέρας φιλοφρόνως ἐξένισεν.

Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου κυρετοῖς καὶ δυσεντερία συνεχόμενον κατακείσθαι· πρὸς δὲ ὁ Παῦλος εἰσελθὼν καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἴασατο αὐτόν.

Τούτου οὖν γενομένου, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ προσήρχοντο, καὶ ἐθεραπεύοντο.

Οἱ καὶ πολλοὶ τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέβητο τὰ πρὸς τὴν χεῖραν.

Φιλόφρονος ὁ Ποπλίος· οὐδὲν γὰρ ἰδὼν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς συμφορᾶς μόνης ἐλεῆσα; αὐτοὺς ὑπέδειξτο καὶ ἐθεράπευσε διακόσια ὀγδοήκοντα ὀνόματα, κέρδος τοῦτο τίθεμενος. Τὸν δὲ πατέρα τοῦ Ποπλίου δυσεντερία καὶ κυρετοῖς συνεχόμενον. Τὸ δυσίαντο πάθος ἢ δυσεντερία ἴασιν λαβὼν διὰ τοῦ Παύλου, πολλοὺς εἰς πίστιν ἤγαγεν.

Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοῖῳ Ἀλεξανδρινῷ, παρασκευμακότι ἐν τῇ νήσῳ, παρασημῶ Διοσκουρούς.

Καὶ καταχθέντας εἰς Συρακούσας, ἐνεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς.

Ὅθεν περιελθόντες κλητητήσαμεν εἰς Ῥήγιον

Varis lectiones et notæ.

* προσεδόκων, est in manuscripto. * In vulgatis. πίμπρασθαι. ** ἐξιστάμενος erat. ** ἀναγενομένοις est in antiquo manuscripto. ** In vulgatis Ἀλεξανδρινῷ, et paulo post, ἐνεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς.

† V. princeps.

καὶ μετὰ μιᾶν ἡμέραν ἐπιγενομένου τέτου δευ- **A** *ac post unum diem orto austro, postridie venimus*
 τεραῖοι ἤλθομεν εἰς Ποτιόλους· *Puteolos :*

Ὁὐ εὐρόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐ- **V** *ERS. 14. Ubi fratres nacti, consolati et animo*
 τοῖς ¹³ ἐπιμειναντες ἡμέρας ἑπτὰ, καὶ οὕτως εἰς *recreati sumus ^u propter illos, ac mansimus ibi*
 τὴν Ῥώμην εἰσήλθομεν. *dies septem, atque ita Romam versus ire perrexi*
mus.

Παρασήμῳ Διοσκούροις. Ἔθος γὰρ αἰεὶ πως ἐν **C** *Cui insigne erant Dioscuri. Mos enim fere semper*
 ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυσί, πρὸς γε τῇ πρῶτῃ *erat maxime in navibus Alexandrinorum, ut ad*
 δεξιᾷ τε καὶ εἰς εὐώνυμα γραφὰς εἶναι τοιαύτας. *proram saltem dextra sinistraque essent tales pi-*
 Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὼς, εἰδωλολατρίας ¹⁴ κρατούσης· *cturæ. Quoniam autem verisimile est cultu simula-*
 τότε, γεγράφθαι τῇ νηὶ τοὺς Διοσκόρους, ταύτη τοι *crorum tunc vigente circa navem pictos fuisse Dio-*
 νοεῖν ¹⁵ ἀκλόουθον ἀλλόφυλον εἶναι τὸν ναυκλήρον *scuros, hinc nimirum consentaneum est, ut intelli-*
 καὶ εἰδωλολάτρην· καθὼς ποὺ καὶ Ἡσαίας φησί· *gamus alienigenam fuisse navicularium et idolola-*
 Πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλισ- *tram, idest simulacrorum cultorem. Quemadmodum*
 σαν ἅμα προνομιέουσιν. *alicubi etiam Isaias ait : Volabunt in navibus alieni-*
B genarum, mare simul depopulabuntur ¹⁶.

Κάκειθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαυτες τὴ περὶ ἡμῶν **V** *ERS. 15. Atque inde cum fratres de adventu*
 ἐξήλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῶν ¹⁶ ἄχρις Ἀππίου *nostro audissent, prodierunt nobis obviam usque ad*
 φόρου καὶ τριῶν Ταβερῶν· οὗς ἰδὼν ὁ Παῦλος, *forum Appii et tres Tabernas, quos ubi Paulus vidit,*
 εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος. *gratias egit Deo, fiduciamque sumpsit.*

Ὅτε δὲ ἤλθοιεν εἰς Ῥώμην, ὁ ἐκατόνταρχος **V** *ERS. 16. Cum autem Roman venissemus, cænter-*
 παρεδέωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ. *rio rinctos tradidit præfecto prætoris.*

Ἄχρις Ἀππίου φόρου. Τόπους τινὰς σημαίνει **C** *Usque ad forum Appii. Loca quædam significat*
 πρὸ τῆς Ῥώμης· τὸν μὲν, εἰκόνα τινὰ Ἀππίου *ante Romam sita, quorum alter simulacrum Appii*
 ἔχοντα, ὡς εἰκός, καὶ φόρον ἐκεῖθεν καλούμενον· *habebat : unde, ut est verisimile, etiam forum vo-*
 ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βιβαλιῶν εἰκόνας φόροι προσ- *cabatur. Nam usque ad hoc tempus statuæ regum*
 αγορεύονται. Τὸ δὲ τῶν Ταβερῶν, πανδοχείων *fori seu fora ^v appellantur. Quod autem dicit tres*
 τινῶν ἢ καπηλείων χρῆσιν αἰνίσσονται, τῇ Ῥω- *Tabernas, per hoc obscure significant usum diver-*
 μαίων φωνῇ οὕτως ὀνομαζομένων. *sariorum quorundam aut couponarum, quæ lingua*
Romanorum ita nominantur.

Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετρέπη μένειν καθ' ἑαυτὸν **C** *Sed Paulo permissum est, ut solus maneret una*
 σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. *cum milite, qui eum custodiret.*

Ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς, συγκαλέσα- **V** *ERS. 17. Accidit autem triduo post, ut Paulus con-*
 σθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρῶ- *vocaret eos qui erant Judæorum primi. Qui ubi conve-*
 τους. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλαβε πρὸς αὐ- *nerunt, dicebat ad illos : Ego, viri fratres, cum nihil*
 τοὺς· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον *fecissem adversus populum aut adversus instituta*
 ποιήσας τῷ λαῷ, ἢ τοῖς ἔθουσι ¹⁷ τοῖς πατρίσιν, *majorum, vincius in Jerusalem traditus sum in ma-*
 δέσμιος ἐν Ἱερουσαλήμ ¹⁸ παρεδόθην εἰς τὰς *nus Romanorum :*

ὀκτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοτο ἀπολύσαι **V** *ERS. 18. Qui inquisitione de me facta, volebant*
 εἰς τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν *me absolvere, quod nullum crimen capitale esset*
 ἡμοί.
in me.

Ὅς ἰδὼν ὁ Παῦλος, ἔλαβε θάρσος. Καίτοι το- **D** *Quos ut vidit Paulus, fiduciam sumpsit. Quanquam*
 σαῦτα σημεῖα ἐργασάμενος, ὅμως ἔλαβε καὶ ἀπὸ *tot signa fecerat, tamen etiam ex aspectu cepit al-*
 τῆς ὑφ' ἐως προσθήκην. Καὶ ἀπὸ τούτου μανθάνομεν, *levamentum. Atque ex hoc intelligimus illum more*
 ὅτι καὶ παρεκαλεῖτο ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ ἐναντίον. *cæterorum hominum consolationem accepisse, et*
 Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετρέπη. Αἰδέσιμος δὲ ἦν ὁ Παῦ- *contra. Sed Paulo permissum est, etc. Venerabilis*
 ῖος λοιπόν, ὥστε καὶ συγχωρεῖσθαι κατ' ἑαυτὸν μέ- *igitur posthæc Paulus erat, adeo ut etiam permit-*
 νειν. Εἰ γὰρ καὶ πρὸ τούτου φιλανθρώπως ἐχρήσαντο *teretur ei ut solus maneret. 185 Nam si etiam*
 αὐτῷ ¹⁹, πολλῶν μᾶλλον νῦν. Σὺν τῷ φυλάσσοντι *antehac benignitate atque humanitate utebatur ad-*
 αὐτὸν ²⁰ στρατιώτῃ. Ὅστε μὴ ἐξεῖναι μηδὲ ἐκεί *versus illum, multo magis nunc. Una cum milite*

¹⁶ Isa. XLIII, 14.

Variæ lectiones et notæ.

¹³ In uno vulgato est, παρ' αὐτοῖς, in altero, ut hic ἐπ' αὐτοῖς, in utroque, ἐπιμειναι, et in fine, ἤλθο-
 μεν. ¹⁴ Ἰσ. εἰδωλολατρίας. ¹⁵ ταῦτά τοι νοεῖν, erat. ¹⁶ In vulgatis ἡμῶν. ¹⁷ Ἐθνεσιν erat. ¹⁸ In
 vulgatis, ἐξ Ἱερουσαλήμων. ¹⁹ αὐτὸ erat. ²⁰ αὐτῷ erat.

^u V. rogati sumus manere apud eos dies septem. ^v Forum veteres appellabant, quod postea restitutum
 sepulcri dictum est. Sextus Pompejus et Perottus.

qui eum custodiret. Ut ne illic quidem possent illi fieri aliquæ insidiæ. Itaque non illum custodiebant, sed cavabant ne quid ei incommodi atque molestiæ accideret.

VERS. 19. Sed cum Judæi contradicerent, coactus sum Cæsarem appellare, non quod haberem de quo gentem meam accusarem.

VERS. 20. Ob hanc igitur causam vos advocavi, ut viderem et alloquerer. Nam propter spem Israël hac catena circumdatus sum.

Quoniam sciebat Paulus absurdum ac turpe esse omnino iudicio contendere, ac maxime apud infidelem, utrumque defendit, se neque contra instituta quidquam commisisse, sed falso sese ab Judæis accusatum fuisse: neque sponte sua sese ad Cæsarem provocasse, sed quod illi causam præbuisent, quia neque more ecclesiæ iudicio necnisi experiri volebant, neque legitimis sententiis magistratuum parere. Nam illi se absolvi volebant: non absolventur autem, quia Judæi contradicebant. Quid ergo? Ut illos accusares, hoc fecisti ut Cæsarem appellarer? Negat, sed hoc, inquit, feci ut periculum effugerem. Nam propter spem Israël hac catena circumdatus sum. Hoc est, una spes reliqua erat Judæis ex Scripturis, Christus: quam spem cum ego prædicaverim, huc redactus sum ut victus atque captivus sim.

VERS. 21. Illi vero ad eum dicebant: Nos neque litteras de te accepimus ex Judæa, nec quisquam venit ex fratribus qui nuntiaverit nobis, aut locutus sit aliquid mali de te.

VERS. 22. Sed volumus audire de te, quæ sentias.

Antequam Paulus Romam veniret, admoniti erant Judæi ne susciperent prædicationem de Christo: ac non illi soli, verum etiam, qui ubique terrarum erant, Judæi. Sed unde hoc constat? Iavéninus in scriptis antiquorum, eos qui in Jerusalem habitabant, sacerdotes, scribas ac seniores, in omnes nationes ad eos, qui ubique essent Judæos, dimisisse litteras, quibus obtrecentur doctrinæ Christi, ut quæ aliena esset a Deo: itaque admocebant ne reciperent illam. Atque hoc ipsum etiam significare videtur prophetia Isaie⁵⁹, quæ dicit: *Væ terra, navigationum alæ ultra annes Æthiopiæ: qui mittit in mari pignora, et epistolas papyraceas super aquam.* Per quod significatur etiam ultra regionem Æthiopicam et extremas oras terræ sonum improbitatis eorum qui Judæam **186** incolebant, per quædam quasi volantia navigia progressum esse, et eorum apostolos, id est, nuntios et legatos epistolas papyraceas ferentes super aquas navigantes, et in mari versantes in omnes terras discursisse, doctrinæ de

ἐπιβουλήν τινα αὐτὸν ὑποτιῆναι. Ὅστε οὐκ ἐκείνους ἐφύλασσαν, ἀλλ' ὥστε μὴ γενέσθαι τι τῶν ἀηδῶν.

Ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠγαγκάσθη ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορήσασθαι.

Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν καὶ προσλαλήσαι. Ἐνεκεν γάρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἄλυσιν ταύτην περικλαίμαι.

Εἰδὼς ὁ Παῦλος ὅτι ἀποπον ἦν ὄλιγο τὸ δικάσασθαι, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστον, περὶ ἀμφοτέρων ἀπολογεῖται, ὅτι οὐτε παρὰ τὸ νόμοισι μὲν πράξας, ἀλλὰ συκοφαντηθεὶς ἐνεκλήθη παρὰ Ἰουδαίων· οὐτε ἐκὼν ἐπικαλεσάμεν Καίσαρα, ἀλλ' αὐτῶν δεδωκέντων τὴν αἰτίαν ἀνθ' ἧν οὐκ ἐνείχοντο, οὐ κατὰ τῆς ἐκκλησίας νόμον δικάσαι μοι, οὐτε ταῖς τῶν ἀρχόντων παιδαρχῆσαι ἐνόμοις ἀποφάσεις· οἱ ἐβούλοντό με ἀπολῦσαι· οὐκ ἀπέλυσαν δὲ ἀντιλεγόντων τῶν Ἰουδαίων. Τί οὖν; Ἰνα αὐτῶν κατηγορήσης, τοῦτο πεποίηκας, τοῦ ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα; Οὐ, φησὶν, ἀλλ' ὥστε διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον. Ἐνεκεν γάρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἄλυσιν ταύτην περικλαίμαι. Τοῦτέστι, μία ἦν ἐλπίς σωτηρίας τοῖς Ἰουδαίοις περιλιπανομένη ἐκ τῶν Γραφῶν, ὁ Ἄριστος, ἦν ἐγὼ κηρύξας, εἰς ταύτην ἦλθαν τὴν κατάστασιν τῶν δεσμῶν.

Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον· Ἐμεῖς οὐτε γράμματι περὶ σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὐτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν, ἀπήγγειλεν ἡμῖν, ἢ ἐλάλησέ τι πονηρὸν περὶ σοῦ.

Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι, ἃ φρονεῖς.

Πρὶν ἐπιδηῆσαι Παῦλον ἐν Ῥώμῃ, παρηγγεμένοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι μὴ παραδίξασθαι τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα· οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δὲ δῆλον τοῦτο; Εὐρόμεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασι, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκοῦντες· ἱερεῖς, γραμματεῖς καὶ πρεσβύτεροι, ἐπὶ γραμμάτων διαχαράξαντες, εἰς πάντα διεπέμφαντο τὰ ἔθνη τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις, διαβάλλοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ἄλλοτριαν τοῦ Θεοῦ, παραγγέλλοντες δὲ ἐπιστολῶν μὴ παραδίξασθαι αὐτήν. Τοῦτο δὲ αὐτὸ σημαίνειν εἰκε καὶ ἡ λήγουσα προφητεία Ἠσαίου· *Ὀδοὶ γῆς, πλοίων κέρυες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας· ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμνη καὶ ἐπιστολάς, βουλλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος.* Αὐτὸ σημαίνεται ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπικῆς χώρας, καὶ τῶν ἐσχατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἦχος τῶν τῆν Ἰουδαίων οἰκούντων διὰ τινον ὡσπερ ἵπταμένων πλοίων προῆλθεν· οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν ἐπιστολάς βιβλίνας ἐπιχομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλόμενοι.

⁵⁹ Isa. xviii, 1, 2.

Variae lectiones et notæ.

⁶⁰ ἐκείνους erat. ⁶¹ ἔχων erat. ⁶² ἡμῖν desideratur in vulgatis. ⁶³ γραμματοῖς erat. ⁶⁴ Ἰσ. βιβλίνας, ut etiam paulo post scriptum exstat.

^x Popularibus.

μενοι²² καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, πανταχοῦ Ἀ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσὶ καὶ νῦν ἔθου; ἔστιν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζομένους. Τὸ δὲ ἐξῆ; τῆ; προφητείας, περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν εἰρησαί²³· οὗ; δὲ τὸ πᾶσιν ἀνθρώποις εὐαγγελιστὰς εἶναι ἀγγέλους, κούφους ὠνόμασε, πρὸς ἀντιδιαστολήν ὧν ἐδήλωσεν Ἰουδαϊκῶν ἀποστόλων.

Περὶ μὲν γὰρ τῆ; αἵρέσεως ταύτης γνωστόν ἔστιν ἡμῖν, διὰ πανταχοῦ ἀντιλέγεται.

Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέρας, ἤκουον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ἑσπέρα πλείους· οἷ; ἐξετίθετο διαμυρτυρόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, κείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπὸ τε τοῦ νόμου Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας.

Καὶ οἱ μὲν ἐπίθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίσταντο.

Αἰρεσιν καλοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Μαρτυροῦσι δὲ ἰδοὺ καὶ Ἰουδαῖοι, διὰ πανταχοῦ ἐκπρύχθη ὁ Χριστὸς, εἰ καὶ μὴ πάντες καταδέχονται· τὸ κήρυγμα, ἀλλ' ἀντιλέγουσιν τινε; Ἰουδαῖοι, ἢ καὶ Ἕλληγε;.

Ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύετο· εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἐν, διὰ Κελῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἠσαίου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν.

Λέγον.

Ὅρα πῶς οὐ βόπτουσι νῦν ἐπιβουλὰς κατ' αὐτοῦ. Ἐν γὰρ τῇ Ἰουδαίᾳ ὡς ἐν τυραννίδι ἦσαν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ὕβριζόμενοι παρ' αὐτοῦ, οὐδὲν τολμῶσιν ἀντιπεῖν. Οὐ γὰρ τῇ ἐξουσίᾳ αὐτῶν ἐπετέτραπτο λοιπὸν τὰ κατ' αὐτόν. Ὅτι καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε. Τοῖ; ὑπουργῶν λέγουσι τοῦ Πατρὸ; τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνταῦθα ὁ Παῦλος καιρίαν δίδωσι τὴν πληγὴν. Τὸν γὰρ Κύριον τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηστημένου, ὃν εἶδεν Ἠσαίας, ὧδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅμοιωσιν γὰρ ἔστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῆ; ἰσῆ; ἐξουσίαι; μετέχει.

Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν ταῦτον, καὶ εἰπέ· Ἀκοῆ ἀκούσητε²⁴, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέψετε²⁵, καὶ οὐ μὴ ἴθητε.

Ἐκαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖ; ὡς βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖ; ὀφθαλμοῖ; καὶ τοῖ; ὡσιν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσωμαι αὐτοὺς²⁶.

Γνωστόν οὖν ἔστω ἡμῖν, διὰ τοῖ; ἔθνεσιν ἀποστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ζήσουσινται.

²² Isa. vi, 1.

Variae lectiones et notæ.

²² ναυτιλόμενοι ἐσὶν. ²³ ἰσ. εἰρηται, εἰρήσθω. ²⁴ In vulgatis ἀκούσατε. ²⁵ In uno vulgato βλέψετε est, in altero, βλέψατε. ²⁶ In vulgatis ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσωμαι αὐτοὺς.

Servatore nostro obtreclantes. Apostolos autem, id est legatos et nuntios, adhuc etiam nunc nominare solent Judæi, qui litteras passim ab illorum magistratibus acceptas ultro citroque ferunt. Reliqua autem pars prophetiæ quæ sequitur, de discipulis Servatoris nostri loquitur: quos quoniam omnibus hominibus bona annuntiabant, nuntios leves nominat et expeditos, ut discerneret eos a Judaicis apostolis, de quibus locutus erat.

Nam de secta quidem hac notum est nobis, ubique ei contradici.

VERS. 23. Cum constituissent autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium complures: quibus adjectis testimoniis regnum Dei exponebat, et ut doctrinam de Jesu amplecterentur eis persuadere conabatur tam ex lege Moysis, quam prophetis a mane usque ad vespertum.

VERS. 24. Atque aliis quidem oratione sua persuadebat, nonnulli vero non credebant.

Hæresim, id est sectam, vocant Judæi fidem in Christum. Testificantur autem ecce etiam Judæi Christum ubique prædicatum fuisse, etiamsi non omnes prædicatione amplectebantur atque probabant, sed contradicebant nonnulli Judæi, aut etiam Græci et nationes externæ.

VERS. 25. Sed cum non essent inter sese concordēs, discedebant, cum Paulus unum verbum dixisset, nempe, Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros.

VERS. 26. His verbis.

Vide ut nunc struant insidias adversus illum: nam in Judæa quasi in tyrannide erant; hic vero, cum etiam ab eo contumelia afficerentur, nihil contradicere audent. Non enim posthac illorum potestati permittitur erit. Bene Spiritus sanctus locutus est. Iis qui dicunt Spiritum sanctum ministrum esse Patris, Paulus hic mortiferam plagam infligit. Nam Dominum, qui in excelso et alto solio sedet²⁶, quem vidit Isaias, hic dicit Spiritum sanctum. Ejusdem est enim cum Patre et Filio essentiæ atque naturæ, atque ejusdem potestatis particeps est.

VERS. 26. Vade ad populum nunc, ac dic: Auribus audietis et non intelligetis, et videntes videbitis et non perspicietis.

VERS. 27. Incrassatum enim et obstructum est cor populi hujus, et auribus graviter audierunt et oculos suos occluserunt, nequando cernant oculis, et auribus audiant, et corde **187** intelligant, et convertantur, et sanent eos.

VERS. 28. Notum igitur sit vobis, nationibus extraneis missam esse salutem divinam: ipsi etiam audient.

VERS. 29. *Et cum hæc ille dixisset, Judæi abierunt A multum inter sese disceptantes.* Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συζητήσιον.

Fecerunt hoc, inquit, auribus obturatis, et oculis oclusis. Nequando convertantur et sanem eos. Insignem eorum ac vehementem significat improbitatem, eosque dedita opera ac studio sese avertisse. Atque hoc dicit, attrahere eos ac provocare volens, et ostendere, si sese converterint, futurum ut sanentur ab ipso. *Incrassatum est enim et obstructum cor populi hujus.* Non quod Deus operam daret, ne viderent, hoc dicitur: nam ille omnes servari vult, et ad agnitionem veritatis venire, qua si invidente ne utique aliquando obtemperarent: sed hoc etiam pro more dicere solemus de iis qui procul fugiunt, et audire nolunt orationem salutarem: Hic homo adeo fugit, et aures amovet, metuens nequando etiam audiat orationem, qua convertatur et malitia ejus coerceatur atque cohibeatur.

VERS. 30. *Mansit autem Paulus biennium totum in suo conducto domicilio, et admittebat omnes qui accedebant ad ipsum,*

VERS 31. *Prædicans ac divulgans regnum Dei, ac docens ea quæ pertinent ad Dominum Jesum Christum cum summa libertate, nemine prohibente.*

Non quemadmodum Sinopensis * ille, qui panis amictus erat, ac dolium pro domicilio habebat: qui cum nihil opus esset multos quidem admiratione sui attonitos reddebat, sed nemini adjumentum afferebat. Paulus autem nihil illarum quidem rerum faciebat: neque enim honoris studium illi cordi erat: quinimo honestissime quoque vestitus erat, et in ædibus perpetuo habitabat, ac nihil prætermittebat, quod ad reliquas virtutes pertinebat: quas Cynicus ille despiciebat dum libidinosè vivebat, atque in publico sese turpiter dabat, et insano gloriæ studio ducebatur. Nam si quis quærat quæ causa fuerit cur in doliō habitaret, nullam aliam causam inveniet, atque studium vanæ gloriæ solum. At Paulus etiam mercedem præbebat habitationis, qua Romæ utebatur.

Ἐποίησαν τοῦτο, φησὶ, τὰ ὦτα βύσαντες, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύσαντες. Μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι ** αὐτοῦς, ἐπιτεταμένῃ αὐτῶν λέγων πονηρίαν, καὶ τὴν μετὰ σπουδῆς ἀποστροφῆν. Καὶ τοῦτο λέγει, ἐφελκόμενος αὐτοὺς καὶ ἐρεθίζων, καὶ δεικνύς ὅτι ἐὰν ἐπιστρέψωσιν, ἰάσεται αὐτοὺς. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Ὅχι ὡς τοῦ Θεοῦ σπουδάζοντος τοῦ μὴ ἰδεῖν αὐτοὺς τοῦτο λέγεται, τοῦ βουλομένου πάντα; σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν, ὡς περ φθονοῦντος μὴ ἴδρα που κατακοῦσωσιν· ἀλλὰ τοῦτο κἀν τῇ συνθεσίᾳ λέγειν εἰδοσάμεν ἐπὶ τῶν πόρρω φευγόντων, καὶ μὴ βουλομένων ἀκούσαι λόγον σωτηρίας. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος τοσοῦτον φεύγει· καὶ ἀπάγει τὴν ἀκοήν, φοβούμενος μήποτε καὶ ἀκοῆσιν λόγων ἐπιστρέφοντα καὶ ἀναχαίτιστα τῆς κακίας αὐτῶν.

Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίας ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι, καὶ ἀπεδέχετο πάντα τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν.

Κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ** μετὰ πάσης ** παύρησιν ἀκαλύτως.

Ὁὐ καθάπερ ὁ Σινωπεὺς ἐκεῖνος ὁ βράκη περιβεβλημένος καὶ πίθου οἰκῶν· ὅς οὐδὲν δέον ἐπέληξε μὲν πολλοὺς, ὠφέλησα δὲ οὐδένα. Ὁ δὲ Παῦλος τούτων μὲν οὐδὲν ποιεῖ· οὐδὲ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν ἐβλεπεν· ἀλλὰ καὶ ἱμάτια περιεβέβλητο μετὰ πάσης εὐσημοσύνης, καὶ οἰκίαν ἔκει διηνεκῶς, καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἅπασαν ἐπὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἐπεδείκνυτο· ἥς ὁ Κυριεὺς κατεφρόνει ζῶν ἀσελγῶς, καὶ δημοσίᾳ ἀσχημονῶν, καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὴν δόξαν μακίας συρόμενος. Ἄν γὰρ ἐρηταί τις τῆς τοῦ πίθου οἰκήσεως τὴν αἰτίαν, οὐδεμίαν ἑτέραν αἰτίαν εὐρήσειεν, ἀλλ' ἢ κενοδοξίαν μόνην. Ὁ δὲ Παῦλος καὶ μισθὸν περιέχε τῆς οἰκίας, ἐν ἧ κατέμενε ** ἐν τῇ Ῥώμῃ.

Variæ lectiones et notæ.

** ἰάσεται erat. ** Χριστοῦ desideratur in vulgatis. ** πάσης desideratur in aliquo. ** κατέμενε erat.

γ Videtur locus corruptus et mutilus. * Diogenem Cynicum intelligit.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

SANCTISSIMI ARCHIEPISCOPI TOTIUS BULGARIE

DOMNI

THEOPHYLACTI

EXPOSITIO IN ACTA APOSTOLORUM.

EX CODICE VATICANO.

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

Ἀρχὴ ἐν θεῷ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων συγ- **A 188-189** *Incipiunt in Dei nomine evangelio-*
γραφισῶν κατὰ τοῦ ἀγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγ- *rum conscripta a sancto apostolo et evangelista*
γελιστοῦ Λουκᾶ. *Lucæ.*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ.

Ὁστος ὁ μακάριος Λουκᾶς μαθητὴς ἦν Παύλου διὸ καὶ ἐκείνου τὰς πράξεις μᾶλλον ἐγίνωσκε τῶν ἄλλων. Περὶ οὗ καὶ αὐτὸς ὁ-θεσπέσιος Παῦλος λέγει· « Λουκᾶς ἐστὶ μόνος μετ' ἐμοῦ » καὶ πάλιν πρὸς Κορινθίους· « Οὐδέποτε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Ἐτι δέ, ὅταν αὐτὸς πάλιν λέγῃ· « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου ὃ παρελάβετε, » τὸ τοῦ Λουκᾶ Εὐαγγέλιον λέγει. Οὐ πάντα δὲ μέχρι τέλους, ὅσα ἔπραξεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἀναγράφει Λουκᾶς, καίτοι σὺν αὐτῷ ὢν μέχρι τελευτατῆς· πρῶτον μὲν, ὅτι καὶ ταῦτα ἤγατο ὠφέλιαν τοῖς βουλομένοις παρέχειν· δεύτερον δέ, ὅτι πρὸς τὰ κατεσκευαῖοντα αὐτῷ ἴσταντο, καὶ οὐκ ἐν τῷ λογογραφεῖν ἦν αὐτοῖς ἡ σπουδὴ· πολλὰ γὰρ ἀγράψω παραδίδωσιν παραδεικμασιν.

Εἰ καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων τὸ βεβλῖον ἐπιγράφεται τοῦτα, ἀλλ' οὐν ὡς ἐπιπολὴ τὰς τοῦ Παύλου πράξεις ἴσταν εἶναι εἰς αὐτὸ γεγραμμένας. Ἄλλὰ καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος· αἱ πράξεις δι' αὐτῶν γινώσκονται ἐμφερόμεναι. Τὰ μὲν γὰρ Εὐαγγέλια τὰς τοῦ Υἱοῦ πράξεις περιέχουσιν· αἱ Πράξεις δὲ, τὰς τοῦ παναγίου Πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁρασίας πρὸς τοὺς μαθητάς· καὶ περὶ

PROLOGUS THEOPHYLACTI.

Beatus hic Lucas discipulus fuit Pauli : et idcirco majorem, quam alii, actorum ipsius notitiam habuit. De quo ipse divus Paulus, « Lucas, ait, est mecum solus : » et rursus ad Corinthios, « Cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias ». Cum etiam ait, « Secundum Evangelium, quod recepistis », de Lucas Evangelio loqui existimatur. At vero non omnia, quæ usque ad vitæ suæ terminum gessit Paulus, scribit Lucas, quanquam, quoad ille vixit, perpetuus ei comes **190** fuerit : primo quidem quia ista, quæ scripsit studiosis satis utilia fore, existimavit ; secundo, quia urgentia semper instabant negotia, et alias apostoli scribendi non erant admodum studiosi : multa namque traditione, absque scripto, tradere maluerunt.

Cæterum, etsi Acta apostolorum liber iste inscribatur, in eo tamen plerumque Pauli gesta referuntur. Verum et quæ Spiritus sanctus per ipsos patravit opera hic dignoscuntur inserta. Scilicet quatuor Evangelia Filii, hic autem liber Spiritus sancti opera complectitur.

CAPUT I.

De doctrina Christi post resurrectionem, ejusque apparitione discipulis ; et de promissione doni

¹ II Tim. iv, 11. ² II Cor. viii, 18.

* Vide Præfationem, supra col. 409, num. IV.

*Spiritus sancti. De aspectu et modo ascensionis A
Christi, ac de glorioso ipsius secundo adventu.*

INITIUM TEXTUS.

I, 1-8. Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere, usque in diem qua præcipiens apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est: quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei. Et convescens, præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum: quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Illi igitur, ut convenissent (1), interrogabant eum, dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? Dixit autem eis: Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate; sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem et in omni Judæa et Samaria et usque ad ultimum terræ. *Finis Paschæ* (2).

1, 9-12. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est: et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Cum que intuerentur in cœlum euntem illum, ecce 191 duo viri astiterunt juxta illos in vestibus albis, qui et dixerunt: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? Hic Jesus, qui assumptus est a vobis, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. Tunc reversi sunt Hierosolymam a monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, Sabbati habens iter.

COMMENTARIUS.

In memoriam Theophilo revocat Evangelium a se conscriptum, ut exinde accuratam diligentiam suam ostendat. Siquidem initio illius operis, « Visum est, inquit, et mihi assecuto omnia a principio », etc. Meminit igitur illius operis et diligentie, qua in eo conscribendo usus est, ut parem in hoc libro inpensam esse sciens, iis quæ in eo continentur, animum quam maxime adverteret. Cæterum præ modestia non dixit: Primum quidem Evangelium feci, o Theophile. Theophilus vero iste unus ex iis erat qui ab ipso pietatis præceptis imbuti fuerant.

« Quæ cœpit. » Miracula scilicet et doctrinas, et præterea quod faciendo docuerit: non enim ille verbis tantum suscebat, sed operando provocabat

¹ Luc. 1, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Ita verito magis presse ad textum Græcum, ut commentatoris animadversioni sit locus. Vulg. habet: *Igitur qui convenerant.*

(2) Qui hunc commentarium ex codice Vaticano

ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς, θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ. Καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.
ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ.

Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὡν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἀρχὴ ἥς ἡμέρας ἐντεταμένος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὗς ἐξελέξατο, ἀνελήφθη· οὗς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὄπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ συμβουλευόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. Οἱ μὲν οὖν συνελθόντες; ἐπρῶτον αὐτὸν λόγοντας· Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν ἐπὶ Ἰσραὴλ; Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὗς ὁ Πατὴρ ἐθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ἠψέσθε δύναμιν [ἐξ ὕψους] ἐπιελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθε μοι μάρτυρες ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ. *Τέλος τοῦ Πάσχα.*

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλέπόντων αὐτῶν, ἐπήρθη, καὶ νεφέλῃ ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρεστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, οἳ καὶ εἶπον· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἐφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται [πάλιν] ἐν τρόπῳ θεάσεσθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Τότε ὑπέστρεψαν οἱ ἀπόστολοι εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἀπὸ ἕρους τοῦ καλουμένου Κλαιῶνος, ὃ ἐστὶν ἐγγὺς Ἱερουσαλὴμ, Σαββάτου ἔχον ὁδόν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἀναμνήσκει τὸν Θεόφιλον τοῦ Εὐαγγελίου, ὥστε τὴν οἰκίαν ἀκριθείαν ἐνδείξασθαι. Καὶ γὰρ ἀρχόμενος ἐκείνης τῆς πραγματείας φησὶν· « Ἐδοξε κάμῳ παρεχολουθῆκατι ἀναθεῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Μέννηται οὖν τῆς πραγματείας ἐκείνης, τῆς ἐκείσε ἀναμνήσσκων ἀκριθείας, ἵνα τὴν αὐτὴν καὶ περὶ τοῦ παρόντος βιβλίου κατέχων τὴν διάνοιαν, προσέχη μάλιστα τοῖς γραφομένοις. Διὰ δὲ τὸ ἄτυπον [οὐκ] εἶπε· Τὸ μὲν πρῶτον Εὐαγγέλιον ἐποιήσαμην, ὦ Θεόφιλε. Οὗτος δὲ εἶ; ἦν τῶν κατηχηθέντων παρ' αὐτοῦ τὴν εὐσέβειαν.

« Ὦν ἤρξατο. » Τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκαλίας φησὶν. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπὶ ποιεῖν ἐδίδασκεν. Οὐ γὰρ λόγῳ μὲν ἐπέτρπε τοῖς ἄλλοις

exscripsit, pro sua diligentia annotavit verba ista, *Τέλος τοῦ Πάσχα, finis Paschæ*, esse in codice a recentiore atramento.

πράττειν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔπραττε. Διὰ τοῦτο παρήγει ἅ ὅμοιοις μίμησιν ἀρετῆς μετατίθεσθαι.

« Ἀχρι ἤς. » Ἡ σύνταξις οὕτω· « Διὰ Πνεύματος ἁγίου ἐντείλαμενος, » τούτέστι, πνευματικῶς πρὸς αὐτοὺς εἰπὼν τὰ βήματα, οὐδὲν ἀνθρώπινον... ἢ ὅτι αὐτοῖς ἐν Πνεύματι ἐντείλατο. Ἐνθα γὰρ ὁ Υἱὸς τι διαπράττεται, ἐκεῖ τὸ Πνεῦμα ὡς ὁμοφυεὶς ἐνεργεῖ καὶ συμπράσσει. Τί δὲ ἐντείλατο; « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, » καὶ τὰ ἔξῃς.

« Οὗς ἐξελέξατο. » Οὐκ εἶπε δὲ, ἀνέβη, ἀλλ', « ἀνελήφθη. » ἔτι γὰρ ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγεται. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης, ὅτι ὑφ' ἐτέρων ἀρετῆ, ἐπήγαγεν· « Ὅς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. » Εἰτά φησι· « Δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὄπτανόμενος αὐτοῖς. » ἀλλ' οὐκ, ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα. Οὐ γὰρ ἕσπερ πρὸ τῆς ἀναστάσεως συνεχῶς αὐτοῖς συνῆν, οὕτω καὶ τότε, ἀλλ' ἐπίστατο, καὶ ἀφίστατο πάλη.

« Καὶ συναλιζόμενος, » τούτέστι κοινωνῶν τραπέζης, « παρήγγειλεν, ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. » Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτοὺς δεδοικότας καὶ τρέμοντας εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἐξήγαγεν, ἵνα μετὰ ἀδείας ἀκούσωσι τῶν λεγομένων. Ἐἶτα ἐπεὶ ἤκουσαν, καὶ τεσσαράκοντα διέτριψεν ἡμέρας, παρήγγειλεν ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Τὸ δὲ δευτέρον γὰρ, ὅτι καθάπερ τινὰς στρατιώτας μέλλοντας εἰς τὸ πλῆθος ἐμπίπτειν, οὐδεὶς ἀφίεται ἐξελεῖσθαι ἕως ἀν ἐπλίσωνται· οὕτω δὲ καὶ αὐτοῖς πρὸ τῆς τοῦ Πνεύματος καθόδου φανῆναι ἐπὶ τῆς παρατάξεως οὐκ ἤφει, ὥστε μὴ γενέσθαι εὐχειρώτους καὶ ἀλωσίμους τοῖς πολλοῖς· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ μέλλοντες πιστεῦναι αὐτοῖσι. Καὶ τρίτον, ἵνα μὴ λέγωσι τινες, ὅτι τοὺς γνωρίμους ἀφέντες, παρὰ τοῖς ξένοις ἤλθον κομπάσαι. « Ἀλλὰ περιμένειν. » Τότε ἤκουσαν τὴν ἐπαγγελίαν, ὅτε ἔλεγε· « Συμψέφαι ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. » Οὐχὶ παρόντος δὲ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπειθόντος εὐθὺς παρεγένετο, ἀλλὰ μετὰ δέκα ἡμέρας· ἵ. α. ἐν ἐπιθυμίᾳ γενόμενοι, οὕτω λάδωσι τὴν χάριν. Εἰ δὲ παρόντος ἐκείνου τὸ Πνεῦμα ἐπίστη, καὶ ὁ μὲν ἀπῆλθε, τὸ δὲ ἐμειγεν, οὐκ ἦν τοσοῦτον [τῆς] παραμυθίας· καὶ γὰρ σφόδρα αὐτοῦ δυσασποστάτως εἶχον. Διὸ ἀνεῖσι, καὶ οὐκ εὐθὺς ἐπιφοιτᾷ τὸ Πνεῦμα, ἵνα μικρὸν ἀθυμήσαντες, καθαρὰν δέξωνται τὴν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ἡσόνῃ. « Ὅτι Ἰωάννης μὲν. Δεικνύει λοιπὸν τὸ μέσον αὐτοῦ τε καὶ Ἰωάννου· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτοὺς ἤδη μείζους γεγεννημένους Ἰωάννου· εἶγε καὶ αὐτοὶ ἐμμελλον βαπτίζουσιν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Βαπτίσω ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἀλλὰ, Βαπτισθήσεσθε πανταχοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης μέτρα καὶ τύπους καταλιμπάνων ἡμῖν. Τοῦτο γὰρ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου δῆλον ἦν, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ βαπτίζων. « Αὐτοὶ γάρ, » φησὶν, « ὑμᾶς βαπτίσει· ἐν Πνεύματι

A omnes, ut ad imitationem virtutis sege transferrent.

« Usque in diem. » Ordo verborum est iste : « Per Spiritum sanctum præcipiens, » hoc est spiritualiter ad ipsos verba faciens, nihilque inimiciscens humani. Vel quia ipse in Spiritu sancto præcepit : ubi enim Filius aliquid operatur, ibidem Spiritus sanctus (quippe ejusdem cum ipso naturæ) simul et operatur et adest. Quid vero præcepit ? Nempe : « Euntes, docete omnes gentes, » et quæ sequuntur.

« Quos elegit. » Non dixit, « Ascendit, sed, « Assumptus est : » adhuc enim tanquam de homine loquebatur. Ne vero quis existimaret, id aliena factum esse virtute, subjunxit : « Quibus et præbuit seipsum vivum. » Deinde ait : « Per dies quadraginta apparens eis : » at non inquit, « Diebus quadraginta, » quoniam non assidue, sicut ante resurrectionem, cum ipsis versabatur ; sed per intervalla accedebat et recedebat.

« Et convescens. » Hoc est, communem cum illis mensam habens, præcepit eis, « ab Hierosolymis ne discederent. » Scilicet, primo quidem, cum illi nimium trepidarent, in Galilæam eos adduxit, ut absque pavore, quæ ipsis dicturus erat, audirent : deinde, postquam audierunt, ac quadraginta elapsi sunt dies, et præcepit, ab Hierosolymis ne discederent. « Quemadmodum enim 192 sapiens dux militis, qui in multos incursuri sunt hostes, haud prius exire permittit, quam armis communiverit ; ita et Dominus ante Spiritus sancti descensum, ipsos in aciem ire non sivit, ne hostium multitudine facile expugnarentur et caperentur. Sed et alia est hujusce præcepti ratio, nempe quia ibidem, seu Hierosolymis, multi credituri erant. Et tertio, ne aliqui dicerent, eos, dimissis notis, ad extraneos, ostentationis causa, contendisse. « Sed exspectarent. » Promissionem hujusmodi tunc audierunt, cum dixit illis : « Expedi vobis, ut ego vadam ; si enim non abiero Paracletus non veniet ad vos. » At verò non illo adhuc præsentem, neque statim ac recessit, advenit Spiritus sanctus ; sed post decem dies, ut desiderio ferventes gratiam illam reciperent. Si enim, illo præsentem, Spiritus sanctus advenisset, vel, illo abeunte, cum illis remansisset, non tantæ res fuisset consolationis. Quandoquidem vero non nisi ægre ab illo divelli poterant, differt paulisper Spiritus sanctus, nec statim accedit, ut paululum contristati, et promissionis desiderio succensenti, puriorem majoremque ex ejus adventu perciperent voluptatem. « Quia Joannes. » Declarat deinde quantum ipse Joanni præstaret : ac præterea apostolos ipsos Joanne majores esse ostendit : siquidem et ipsi baptizaturi erant in Spiritu sancto. Non dixit autem, Baptizabo vos in Spiritu sancto, sed, « Baptizabimini, » ubique nobis humilitatis exempla relinquens. Ali-

* Matth. xxviii, 19. * Joann. xvi, 7.

unde vero ex testimonio Joannis notum est, quod ipse baptizaturus erat : « Ipse enim, » ait, « baptizabit vos in Spiritu sancto, et igne ⁶. » — Igitur qui, » Cum interrogare voluit, simul accedunt, ut multitudine impetrarent. Noverant enim illud quod antea eis dixerat : « De die illa nemo scit ⁷, » non ignorantis, sed repellentis, ac responsionem differentis fuisse : idcirco denuo interrogant. Quid autem eis respondet ? « Non est vestrum nosse tempora, vel momenta. » Tempora illis nota non facit, cum alias eos multo majora docuisset : quia scilicet volebat, ut vigilantes essent ; et aliunde nihil ignoratio ista eis nocebat. Non etiam respondet ad id, de quo interrogabant : quoniam magistri est, non quæ discipulus cupit, sed quæ scire ipsi prodest, cum docere. Et ideo ait : « Non est vestrum nosse tempora, vel momenta. » Deinde, ne putarent fore ut in multa incidere pericula, propinquam esse, ait ipsorum a cunctis difficultatibus liberationem. « Accipietis » enim, inquit, « virtutem » ex alto « superveniente Spiritu sancti in vos. » Quoniam **193** autem prius dixerat ⁸ : « In viam gentium ne abieritis, » quod vellet omnium primis Judæis Evangelium annuntiari, at tunc per totum terrarum orbem Evangelii prædicatio diffundenda erat, congrue subdit : « Et in Judæa et Samaria et usque ad ultimum terræ. » — « Cum hæc autem dixisset, » ne rursus eum interrogarent, statim « assumptus est, et nubes suscepit eum, » quoniam illa signum est Dominicæ divinæ virtutis. « Hic Jesus, qui assumptus est. » Dictione demonstrativa usi sunt, dicentes : « Hic Jesus qui assumptus est in cælum, sic veniet, » nempe, cum corpore. Ac etiam, quia judicaturus veniet « in nube. » Viros vero eos vocat, quia tales oculis apparebant : siquidem angeli illi ne terrorem incuterent, virorum formam exacte assumpserant. Duo autem accesserunt, ut testimonii firmitatem indicarent. Dicentes vero : « Quid statis aspicientes in cælum ? » eos monuerunt, ne diutius eo in loco manerent, neve exspectarent illum rursus videre. « Tunc reversi sunt. » — « Tunc, » inquit, scilicet, cum hæc audissent, reversi sunt. Videntur vero, hæc die Sabbati contigisse, eo quod dicat, « Amonte qui est juxta Jerusalem, Sabbati habens iter : » delimita namque erat longitudo itineris, quod Judæis Sabbato conficere licebat ; nempe stadia quinque.

CAPUT II.

Petri sermo ad discipulos de morte et reprobatione Judæ proditoris, ac de subrogatione Matthiæ, super quem sors cecidit Dei gratia per orationem.

Feria secunda hebdomadæ Paschalis ⁹.

⁶ Matth. iii, 11. ⁷ Matth. xxiv, 36. ⁸ Matth. x, 5.

Variæ lectiones et notæ.

⁹ In Græco habetur, *secunda* (nempe die, vel feria) *Diakainēsimi* ; sic enim hebdomadam *Paschalem*, seu quæ diem Paschatis subsequitur, Græci vocant. Est autem apud Græcos recentiores dia-

Α ἀγίω και πορι. — Οἱ μὲν οὖν. » Ὅταν μέλλωσιν ἐρωτᾶν, ἐμοῦ προστέρχονται, ἵνα τῷ πλήθει δυσωπησωσιν. Ἦδειςαν γάρ, ὅτι τὸ πρῶτον εἰρημένον, ταυτέστιν, « Οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν, » διακρουομένου ἦν, οὐκ ἀγνοοῦντος, ἀλλ' ἀναβαλλομένου τῶς τὴν ἀπέκρισιν. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐρωτῶσιν. Τί οὖν φησιν · « Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, » και τὰ ἐξῆς. Οὐ λέγει δὲ αὐτοῖς τὸν καιρὸν, τὰ πολλῶν μείζονα διδάξας, ἵνα ἐρηγορότεσ ὦσι · και γὰρ οὐδὲν ἐδλάπτοντο μὴ εἰδότες. Οὐ πρὸς δὲ ἡρώτησαν ἀπεκρίθη. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου ἐστίν, τὸ, οὐχ ἄ βούλεται ὁ μαθητῆς, ἀλλ' ἄ συμφέρει μαθεῖν, διδάσκειν. Διὸ φησιν · « Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, » και τὰ ἐξῆς. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι πολλοῖς περιπεσοῦνται κινδύνοις, τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δυσχερῶν πλησίον εἶναι λέγει. « Λήψεσθε γάρ, φησί, δύναμιν ἐξ ὕψους, » ἐπελθόντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπ' ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ δὲ ἐμπροσθεν ἐλέγεν, « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλιθτε, » βουλόμενος τοῖς Ἰουδαίοις πρῶτον τὸν λόγον κηρυχθῆναι, νῦν δὲ εἰς τὴν οἰκουμένην ἔδει τὸ κήρυγμα χεθῆναι · εὐλόγως νῦν προσετίθη, και φησιν · « Ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ και Σαμαρείᾳ, και ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Εἶτα ἵνα μὴ πάλιν αὐτὸν ἐρωτῶσιν, « εὐθὺς ἀνελήφθη. Νεφέλη δὲ αὐτὸν ὑπέλαβεν, » ἐπειδὴ σύμβολόν ἐστὶ τῆς Δεσποτικῆς θείας δυνάμεως. « Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς. » Δεικτικῶς ἐχρήσαντο τῇ λέξει εἰπόντες · « Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς εἰς τὸν οὐρανὸν οὗτος ἐλεύσεται, » τούτεστι μετὰ σώματος και πάλιν, ὅτι οὗτος ἦξει ἐν τῇ κτίσει ἐπὶ νεφέλῃς. Ἄνδρας δὲ αὐτοὺς καλεῖ, τὸ ἐναργεῖ τῆς βίεως δηλῶν · και γὰρ εἰς ἄνδρας ἑαυτοῦς οἱ ἄγγελοι ἀκριβῶς ἐναπετύπωσαν, ὥστε μὴ ποῆσαι. Δύο δὲ παρέστησαν τὸ βέβαιον τῆς μαρτυρίας δηλοῦντες. Εἰπόντες δὲ · « Τί ἐστίκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν ; » οὐκ ἔτι εἶσαν αὐτοὺς προσκαρτερεῖν ἐν τῷ τόπῳ, και προσδοκᾶν αὐτὸν ὄψεσθαι πάλιν. « Τότε ὑπίστρεψαν. » Τότε, φησιν, ὅτε ἤκουσαν ταῦτα, ὑπίστρεψαν. Δοξαὶ δὲ και ἐν Σαββάτῳ γερονένοι ταῦτα, ἐκ τοῦ εἰπεῖν · « Ἀπὸ θρους τοῦ καλομένου Ἐλαιῶνος, ὃ ἐστὶν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ, Σαββάτου ἔχον ὁδόν. » Και γὰρ ὠρισμένον ἐὸ μῆκος ὁδοπορίας ἐξὸν ἦν βαδίζειν τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου · τούτεστι στάδια πάντε. » delimita namque erat longitudo itineris, quod

D

ΚΕΦΑΛ. Β.

Πετροῦ διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας περὶ τοῦ θανάτου και ἀποβολῆς Ἰούδα τοῦ προδοτοῦ · ἐν ᾧ περὶ ἀρτεισαγωγῆς Μαθθίου, κληρωθέντος χάριτι διὰ προσευχῆς.

Τῇ δευτέρᾳ τῆς Διακαινησίμου.

solatur vero eos ex prædicatione de Juda. « Oportebat enim, inquit, impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David de **195** Juda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum. » Deinde « Ille, » inquit, « possedit agrum de mercede iniquitatis. » Non inquit : Judæi possederunt, sed, « ipse possedit, » et quidem congrue : nam qui pretium erogat, etiamsi alii emant, ille censendus est dominus. Et sane pretium ejus erat, quod « possedit de mercede extremæ iniquitatis. » Subdit : « Et suspensus crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus. » Hoc scilicet ait de pœna quam tunc sustinuit Judas. « Et appellatus est ager ille lingua eorum Haceldama, hoc est, ager sanguinis. » Judæi hoc nomine eum appellarunt, non propter ipsum, sed propter Judam. Et quidem Lucas ad hoc æstruendum id refert, testes profertens ipsos hostes, quod ea de causa ejusmodi nomen agro illi imposuerint : dicendo enim, « propria lingua eorum, » hoc satis innuit. Illud vero : « Fiat commoratio ipsius deserta, et non sit qui inhabitet in ea, » tam de agro, quam de domo ipsius dictum est. In eo autem, « Et episcopatum ejus accipiat alter, » per « episcopatum » intellige principatum seu sacerdotium. Est vero qui dicat, Judam haudquaquam laqueo vitam finisse, sed supervixisse, quod depositus fuerit, antequam perimeretur. Rem hanc cæteris clarius narrat Papias Joannis discipulus, his verbis : « Magnus impietatis exemplum in hoc mundo fuit Judas, uipote cujus corpus adeo intumuit, ut neque, qua currus facile transit, ille, imo neque solum ejus caput, transire posset : et quidem oculorum palpebras adeo enormiter illi intumuisse ferunt, ut nec ipse lucem videret, nec oculi ipsius vel adhibitis medicorum dioptris videri possent : adeo scilicet profunde ab externa superficie recesserant. Verenda autem ipsius omni turpitudine deformiora facta fuisse, quod sanies et vermes e toto ejus corpore manantes tantummodo per illas, necessarias alioquin, partes ad majorem ignominiam effluerent. » Ille quidem ait ille in quarto explanationis verborum Domini. « Post multos vero cruciatus et pœnas, subdit, eo in proprio agro mortuo, agrum ipsum, qua etiam parte longius abest a via (4), desertum et inhabitabilem ad præsens usque tempus evasisse : imo nunc etiam neminem per locum ipsum, nisi obturatis naribus, transire posse. Tantum scilicet eum in carne ipsius etiam supra terram judicium (5) comprehendit. » — « Oportet ergo ex his. » Quoniam nondum Spiritus advenerat, neque ii se dignos, vel idoneos arbitrabantur, qui a se ipsis horce negotium administrarent, vel per aliquod signum, quinam eligendus esset, addiscerent, « dederunt sortes eis. »

A προφήτως περί 'Ιουδα. « Ἔδει γάρ, φησί, πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν ταύτην, ἣν προείπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαβὶδ περί 'Ιουδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν, » καὶ τὰ ἔξης. Εἶτα, « Οὗτος, φησί, ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας. » Οὐ λέγει, ὅτι 'Ιουδαῖοι ἐκτήσαντο, ἀλλ' « Αὐτὸς ἐκτήσατο » εἰκότως. « Ὁ γὰρ τὸ τίμημα καταβαλὼν, εἰ καὶ ἕτεροι ἠγορακτεῖς εἴεν, αὐτὸς ἂν εἴη λογίζεσθαι κύριος. Αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ τίμημα, ὃ ἐκτήσατο ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐσχάτης ἀδικίας. Εἶτά φησι : « Καὶ πρηγῆς γενομένου ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ φησι περὶ τῆς δίαιτης, ἧς ἔδωκεν 'Ιουδας τότε. « Καὶ ἐκλήθη τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ οὐτῶν Ἀκελδαμά, ὃ ἐστὶ χωρίον αἵματος. » Οἱ μὲν οὖν 'Ιουδαῖοι ταύτῃ τῇ προσηγομένῃ ἐκάλεσαν αὐτό, οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὸν 'Ιουδαν. Οὗτος δὲ εἰς τοῦτο αὐτὸ μετήγαγε, μάρτυρας φέρων τοὺς ἐχθροὺς, δι' ὧν ὠνόμασε. Καὶ γὰρ τὶ εἰπεῖν, « τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, » τοῦτο βούλεται. Τὸ δὲ, « Γενηθῆτω ἡ ἑπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, » περὶ χωρίου τούτου καὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ εἰρηται. Τὸ δὲ, « Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάθοι ἕτερος, » τοῦτέστι τὴν ἀρχὴν, τὴν ἱερωσύνην. Ἄλλοι δὲ φησιν, ὅτι οὐκ ἀπέθανε τῇ ἀγχόνῃ ὁ 'Ιουδας, ἀλλ' ἐπέβη καθαιρεθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνιγθῆναι. Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἱστορεῖ Παπίας ὁ 'Ιωάννου μαθητῆς λέγων : « Μέγα δὲ ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτ' ἐπεριπάτησεν ὁ 'Ιουδας, πρησθεὶς ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μὴδὲ ὀπόθεν ἄμαξα βραδίως διέρχεται, ἐκεῖνον δύνασθαι διελθεῖν, ἀλλὰ μὴδὲ αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὄγκον : τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τοσοῦτον φασὶν ἐξοιδησαι, ὡς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν, τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μὴδὲ ὑπὸ ἱατροῦ διόπτρας ὀφθῆναι : τοσοῦτον βίθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας : τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν ἀσχημοσύνης ἀγδέστερον φαίνεσθαι, διὰ τῆς τοῦ : ἐξ ἄπαντος αὐτοῦ τὸ σῶματος συρρέοντάς ἰχώρας τε καὶ σκόλικας εἰς ὄβριον δι' αὐτῶν μόνων τῶν ἀναγκάλων. » Ταῦτα δὲ φησιν ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς Ἐξηγήσεως τῶν Κυριακῶν λόγων : « Μετὰ πολλὰς βασάνους καὶ τιμωρίας, ἐν ἰδίῳ, φησί, χωρίῳ τελευτήσαντος, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἔδου ἔρημον καὶ ἀεικτεῖον τὸ χωρίον μέχρι τοῦ νῦν γενέσθαι : ἀλλ' οὐδὲ μέχρι σήμερον δύνασθαι τίνα τὸν τόπον ἐκεῖνον παρελθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς ῥίνας ταῖς χερσὶν αὐτοῦ περιφράξῃ : τοσαύτη διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ γῆς χρίσας ἐχώρησε. » — « Δεῖ οὖν τῶν. » Ἐπειδὴ οὐδέπω Πνεῦμα ἦν, καὶ οὐπω ἑαυτοὺς ἀξίους ἠγοῦντο εἶναι τοῦ ἀφ' ἑαυτῶν τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψαι, αἰτοῦντα ἰδιὰ τινος σημείου μαθεῖν. Εἰ γὰρ ἔνθα οὔτε εὐχή, οὔτε ἀξιόλογοι ἄνδρες, τοσοῦτον ἰσχυσεν ἐπὶ τοῦ 'Ιωδᾶ, εἰ καὶ τὸ ἐξ ὀρθῆς γενέσθαι γνώμης, πολλῶ μᾶλλον ἐνταῦθα.

Variæ lectiones et notæ.

¹ Ἰσ. αἰτοῦνται.

(4) Sifanius hic vertit, *ab iis, qui juxta illam viam habitabant*, quod legerit in suo codice, καὶ τοῖς ἐπὶ πῆς ἔδου.

(5) Apud Sifanium pro *χρίσας, judicium*, existit *ἐκρυσας, fluxus*, fortasse rectius.

Ἐπλήρωσε τὸν χορὸν, καὶ ἀπήρτισε τὴν τάξιν ὁ ἀναδειχθεὶς. Δεῖ τοίνυν τὸν κληρωθέντα τὸν τόπον ἔχειν, ὡς ἐκληρώθη, καὶ μὴ κατασκευάζειν ἑαυτῷ· οὐ γὰρ ἂν εἴη κληρὸς τοῦτο· μήτε φεύγειν δοθέντα. Εἰ γὰρ τὰ τοῦ κλήρου κύρια, πολλῶ μᾶλλον τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὁ Θεὸς κληρώσῃ. Δεῖ δὲ καὶ τὸν ποιούντα ἀπροσπαθῶν² ποιεῖν. Τοῦτο γὰρ κληρὸς, μὴ ὅν βούλεται αὐτὸς, ἀλλ' ὅν ἡ χάρις δίδωσιν. Ἔως μὲν οὖν Πνεύματος ἁγίου ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, κλήρω τὰ πρῶτα ἐπέτρεπον· ὕστερον δὲ καὶ τῷ πλῆθει, καὶ τῇ οἰκείᾳ χάριτι. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν ὄντων πάντας κληροῦσθαι οὐκ ἐνι, εἰκότως ἐκ πολλῶν ὀλίγους ἐπιλεγόμεθα.

Quoniam sanctam recipere, sorte negotia administrabant: postea vero et multitudine, et propria gratia. Quoniam vero, quando multi sunt, omnes sorte accipere non licet, hinc recte ex multis paucos seligimus.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ τῆς θείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς ἀποστόλους.

Κυριακῆ τῆς Πεντηκοστῆς.

KEIMENON.

Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες οἱ ἀπόστολοι ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τῷ αὐτῷ. Καὶ ἐγένετο ἄφωσος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἤχος, ὡσπερ φερόμενης πνοῆς βιαίας. Καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι. Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμενοι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός. Ἐκάθισέ τε ἐφ' ἑνὴν ἕκαστον αὐτῶν. Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδω αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τῶν οὐρανῶν. Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἰς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοι εἰσὶν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι; Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ἧ ἐγενήθημεν; Πάρθοι, καὶ Μήδοι, καὶ Ἑλαμίται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον τε καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι, Κρήτες, καὶ Ἀράβες, ἀκοῦομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

EPMHNEIA.

Τουτέστι, [οὐ] πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, [ἀλλὰ] περὶ αὐτὴν, ὡς εἶπεν, τὴν ἑορτὴν³. Ἐδεῖ γὰρ ἑορτῆς οὐσης ταῦτα γίνεσθαι, ἵνα οἱ παρόντες τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ πάλιν καὶ ταῦτα ἴδωσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἐδόθη ὁ νόμος ὁ πάλαιος, κατ' αὐτὴν ἴδει δοθῆναι τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν· καὶ ἵνα δειχθῆ ἀδιαίρετος ἡ φύσις τῆς ὑποστάσεως τῆς θεϊκῆς, ἐν Παλαιᾷ καὶ Νέῳ, καὶ διαφόροις χρόνοις μίαν ἐργαζομένη τὴν συμφωνίαν

Variae lectiones et notæ.

² Ἰσ. ἀπροσπαθῶς. ³ Πεντηκοστῆν.

A Si enim, ubi neque oratio fiebat, neque probi erant homines (ut super Jona), **196** adeo tamen sors valuit, quod recta intentione fieret; multo magis hic merito replevit chorum, et ordinem perfecit, qui hac ratione monstratus fuit. Quare oportet unumquemque tenere locum, quem sortitus est, ac nec sibi procurare (non enim sors id esset) nec refugere eum, qui datus est. Si enim rata habentur, quæ sunt a sorte, multo magis quæ a Deo sunt, seu cum Deus eligit. Necesse vero est, ut et is, qui eligit, id sine partium studio faciat. Illa enim vera sors est, non quam vult ipse, sed quam gratia moderatur. Apostoli igitur, antequam Spiritum sanctum recipere, sorte negotia administrabant: postea vero et multitudine, et propria gra-

B

CAPUT III.

De divino Spiritus sancti in apostolos descensus die Pentecostes.

Dominica Pentecostes.

TEXTUS.

II, 1-11. Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco. Et factus est repente de cælo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub cælo est. Facta autem hac voce, convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? Parthi, et Medi, et Elamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Judæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ quæ est circa Cyrenen, et advenæ Romani. Judæi quoque et **197** proselyti, Cretes, et Arabes: audimus eos loquentes nostris linguis magna lingua Dei.

COMMENTARIUS.

Hoc est, non ante Pentecosten, sed circa ipsam, ut ita dicam, festivitatem. Decebat enim, ut ista festivo tempore contingerent, ut qui Christi crucifixioni præsentibus fuerant, ista quoque viderent. Quoniam igitur die Pentecostes lex vetus est data, congruum erat, ut eadem die Spiritus sancti gratia daretur: ac præterea ut divinæ naturæ substantiæ ostenderetur indivisa: quippe quæ tum in Veteri, tum in Novo Fœdere, ac diversis tempori-

bus, perfectum efficit divinorum oraculorum concentuum. Quemadmodum enim Salvator mortem subiturus, eo tempore pati voluit, quo agnus mactari et offerri solebat, ut ipsi typo conjungeret veritatem; sic et Spiritus sancti adventus eo, quo lex data est, tempore contigit, ut palam fieret, sicuti Mosaicam legem, ita et Evangelicam a Spiritu sancto esse. Recte autem « sonum de caelo factum esse » ait; quandoquidem et vox Dei in monte de caelo facta est ¹⁰: et tunc « ignis apparuit ¹¹ » ut etiam antiqua visio eundem et tunc et modo advenire demonstraret. « Tanquam ignis » vero ait, addita scilicet particula « tanquam, » ne corporeum quidquam de Spiritu sancto suspicari quis posset. Ait etiam, « tanquam spiritus: » neque enim ventus erat. « Seditque, » hoc est permansit, requievit. « Sedere » enim firmitatem et permanentiam denotat. Non autem supra duodecim tantum, sed etiam supra septuaginta discipulos, quin supra singulos « centum viginti » Spiritus sanctus resedit. Congruè vero non in ore, sed supra caput linguas receperunt; non enim in naturale organum infusus est Spiritus; ne ex proprio ore ea, quæ non habebant, se proferre existimarent. Sed, sicut aqua e caelo veniens ad montium primum cacumina, et exinde in subjectas valles defertur; sic, verticem velut montem quemdam statim occupans Spiritus sancti gratis, deinde ex capite in cerebrum, ac postea in os et cor se effundit, totumque hominem, sumpto a capite initio, replet. Aliter: Quoniam apostoli totius mundi doctores ordinabantur, ordinatio autem non aliter, quam supra caput sit; congrue ipsi linguas supra caput receperunt. « Erant autem in Jerusalem. » Ut ostenderet, confusionem a timore et spectaculi novitate esse ortam, ait: « Confusi sunt timore. » Et quidem merito. Putabant enim ipsorum **198** exitium rem istam portendere ob audax facinus, quod contra Christum patrarant. Igitur conscientia ipsorum animas concutiebat, quod recens adhuc esset in manibus eorum cædes Domini: quare ipsos omnia terrebant, ac pavidos trepidosque reddebant. « Quoniam audiebat unusquisque. » Idecirco ante cætera linguarum donum acceperunt apostoli, quia ad omnia loca se conferre debent. Et sicuti, turris Babelicæ tempore, una, quæ tunc erat lingua in multas divisa est; ita nunc multa linguæ in unum hominem confluerunt, ut idem ipse et Latine, et Persice, et Indice, et aliis plurimis linguis, Spiritu sancto intus insonante, loqueretur: unde hoc donum « linguarum donum » vocabatur, quia multis linguis loqui poterant.

Feria tertia heb tomada Paschalis.
 Petri hac de re instructio ex prophetis.

TEXTUS.

II, 19-21. Stupebant autem omnes et mirabantur ad invicem dicentes: Quidnam vult hoc esse? Alii

¹⁰ Matth. xvii, 5. ¹¹ Exod. iii, 2.

των θείων λόγων. Ὅσπερ γὰρ ὁ Σωτὴρ μέλλων τὸ πάθος ἐπιτελεῖν, καθ' ὃν καιρὸν ἐθύετο τὸ πρόβατον τοῦτο, ἠνέσχετο, ἵνα τῷ αὐτῷ τύπῳ συνάψῃ τὴν ἀλήθειαν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησις, καθ' ὃν καιρὸν ἐδόθη ὁ νόμος ἐγένετο, ἵνα δειχθῆ, ὅτι καὶ τότε καὶ νῦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα νομοθετεῖ. Καλῶς δὲ τὸν ἦχον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γενέσθαι φησί· ἐπειδὴ καὶ τότε ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ὄρει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐγένετο, καὶ τότε « πῦρ ἐφάνη, » ἵνα καὶ ἡ ἀρχαία θῆσι· δεῖξῃ αὐτὸν Θεόν, καὶ τότε καὶ νῦν ἐπιφοιτήσαντα. « Ὡσεὶ πυρὸς » δὲ, φησί, μετὰ προσθήκης τοῦ, ὡς, ἵνα μὴδὲν αἰσθητὸν περὶ τοῦ Πνεύματος νομίση τις· καὶ « ὡσεὶ πνοῆ »· οὐ γὰρ ἄνεμος ἦν. « Ἐκάθισέ τε, » τούτῳσι παρέμεινεν. ἐπανεπαύσατο. Τὸ γὰρ καθῆσαι τοῦ Ἰσραήλου ἐστὶ σημαντικόν, καὶ τοῦ μένειν. Οὐκ ἐπὶ τοὺς δώδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐβδομήκοντα, καὶ ἐπὶ οὗς « ἑκατὸν εἰκοσι » τὸ Πνεῦμα ἐνανεπίψυσατο. Οὐκ ἐπὶ τοῦ στόματος δὲ εἶδξαντο τὰς γλώσσας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· εἰκότως. Οὐ γὰρ εἶ; τὸ τῆς φύσεως ὄργανον ἐδόθη τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ νομισθῶσιν ἐκ τοῦ ἰδίου στόματος προφέρειν ἢ μὴ εἶχον. Ἄλλ' ὡσπερ ὁ ἀὴρ ἔξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρειων καταφέρεται, καὶ ἀπὸ τῶν ὄψωμάτων ἐπὶ τὰς φάραγγας· οὕτω τὴν κορυφὴν ὡς ὄρος καταλαμβάνουσα ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἐπιχορηγείται λοιπὸν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῷ ἑκκεφάλῳ, εἴτα τῷ στόματι καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ὅλον δι' ὅλου τὸν ὄνθρωπον ἐπληρώσεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Ἄλλως τε· Ἐπειδὴ οἱ ἀπόστολοι ἐχειροτονουνοῦτο τῆς οἰκουμένης διδασκαλοὶ, χειροτονία δὲ ἄλλως οὐ γίνεται, εἰ μὴ ἐν τῇ κεφαλῇ· εἰκότως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶδξαντο τὰς γλώσσας. « Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ἴνα δεῖξῃ, ὅτι τὴν αὐγχυσιν ἐργάσατο ὁ φόβος, καὶ τὸ ξέρον τοῦ θεάματος, βλέγει· « Συνεχύθησαν τῷ φόβῳ » καὶ εἰκότως. Ἐνόμισον γὰρ αὐτῶν τέλος· ἔχεν τὸ πρᾶγμα, διὰ τὴν γενομένην τόλμαν κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Τὰ γὰρ συνειδὸς κατέσεισεν ἡ αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐν χερσὶν ἔει οὐσης τῆς σφραγῆς, καὶ πάντα αὐτοὺς ἐπέσει, καὶ δειλοὺς καὶ πεφοβημένους ἐποίησεν. « Ὅτι ἤκουον. » Τούτου χάριν πρὸ τῶν ἄλλων χαρισμάτων τὸ τῶν γλωσσῶν ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι, ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ἐμέλλον. Καὶ ὡσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πυργοποιίας ἡ μία γλῶττα εἰς πολλὰς διενέμετο· οὕτω τότε αἱ πολλὰι γλώσσαί εἰς ἓνα ἄνθρωπον ἦσαν· καὶ ὁ αὐτὸς καὶ τῇ Ῥωμαίων, καὶ τῇ Περσῶν, καὶ τῇ Ἰνδῶν, καὶ ἑτέροις πολλαῖς διελέγετο γλώσσαις, Πνεύματος ἐνηχοῦντος αὐτὸν, καὶ τὸ χάρισμα ἐκαλεῖτο « [χάρισμα] γλωσσῶν, » ἐπειδὴ ἠδύνατο πολλὰς λαλεῖν φωναῖς.

Τῇ γ' τῆς Διακαινησίμου.
 Πέτρου κατήχησις περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν.

KEIMENON.

Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ διεπόρουν, ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες· Τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι; Ἐτεροι δὲ

Variae lectiones et notæ.

¹ τὸ ὄζωο. ² κατέσεισεν.

χλευάζοντες ἔλεγον, ὅτι Φλεύκου; μεμῶστωμένοι εἰσὶ. Σταθεὶς δὲ ὁ Πέτρος σὺν τοῖς ἑνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἀπεφθέγγετο αὐτοῖς· Ἄνδρες Ἰουδαῖοι καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ ἅπαντες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου. Οὐ γάρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν· ἔστι γὰρ ὄρα τρίτη τῆς ἡμέρας· ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωήλ· «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ Θεὸς, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πῖσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὁμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν· καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὄρασεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνυπνίους ἐνυπνιασθήσονται. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσι. Καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἶμα καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἶμα, πρὶν ἢ ἔλθει τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὅτι μὲν οὐ μεθύουσιν, [εὐθείας] ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐδήλωσεν· ὅτι δὲ οὐκ ἐξεστῆκασι καθάπερ οἱ μάντις, καὶ τοῦτο, ὅτι οὐκ ἀνάγκη κατελχόντο. Τί δὲ ἔστι, «σὺν τοῖς ἑνδεκα;» Τουτέστι κοινήν προεβάλλοντο φωνήν, καὶ πάντων [αὐτῶν] ἦν στόμα, παρεστῆκασι δὲ οἱ ἑνδεκα μαρτυροῦντες τοῖς λεγομένοις. Σκόπησον δὲ τῶν ἀποστόλων τὴν ὁμόνοιαν. Αὐτοὶ παρεχώρουν [αὐτῶν] τὰ τῆς δημογορίας· οὐ γὰρ ἔδει πάντας φθέγγεσθαι. Τὸ δὲ ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γενέσθαι, οὐκ ἀπλῶς. Τότε γὰρ τὸ λαμπρὸν τοῦ πυρὸς δεικνύται, τότε περὶ ἔργα τρέχουσιν ὁ οἱ ἄνθρωποι, ὅτι περὶ Ἄριστον, ὅτι λαμπρὰ ἡ ἡμέρα, ὅτι πάντες εἰσὶν ἐπ' ἀγορᾶς. «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα.» Δείκνυσιν αὐτοὺς εὐδοκμηκίτας, ἅτε καταξιωθέντας τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος· καὶ διὰ τοῦ προφήτου κατεπαγγέλλεται σαφῶς· τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος θαυμάσιον χορηγίαν, ἣν καὶ ἀπαρχὴν ὡσπερ αὐτοῖς ἐδώρησατο. Ἀπεφθέγγοντο γὰρ προφητεύοντες, ἦγον συνέντες τε καὶ λέγοντες, τὰ διὰ τῶν προφητῶν ἐπὶ Χριστῷ μυστήρια. Ἰούς γὰρ αὐτῶν τοὺς ἀποστόλους ἐκάλεσεν ὁ προφήτης, ὡσπερ καὶ ὁ Σωτὴρ εἶπεν· «Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν;» Τὸ δὲ καὶ θυγατέρας προφητεύσαι εἰπεῖν δείκνυσιν τὸ τῆς χάριτος θαυμάσιον. Προεφήτευον δὲ καὶ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, ὧν ἦσαν καὶ αἱ τοῦ Φιλίππου ἑτεσσάρης θυγατέρες προφητεύουσαι. Προεβυτέρους δὲ ἐνυπνίους ἐνυπνιασθήσεσθαι φησι, καὶ ὄρα-

A autem irridentes dicebant : quia Musto pleni sunt. Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et locutus est eis : Viri Judæi, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos aestimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia : sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joel : Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem : et prophetabunt filii vestri et filix vestræ : et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia omnabunt. Et quidem super servos meos et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt : et dabo prodigia in celo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem et ignem et B vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. Et erit, omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.

199 COMMENTARIUS.

Statim post editam vocem ostendit Petrus, se sociosque suos ebrios non esse, nec furore correptos instar vatum (6) neque ulla necessitate detineri (7). At quid sibi illud vult, « cum undecim? » Scilicet communem emittebant vocem, et ipse os omnium erat; astabant siquidem undecim, testimonio suo, quæ ab ipso dicebantur, confirmantes. Considera vero apostolorum concordiam. Concionandi munus Petro cedunt; neque enim decebat omnes simul loqui. Quod vero hæc tertia diei hora facta sit, haud ratione caret : tunc enim ignis fulgor apparet, tunc eo ad opera, et ad prandium parandum utuntur homines, tunc clara est dies, tunc omnes in foro versantur. « Et erit post hæc in novissimis. » Ostendit eos gratos probatosque esse, quippe qui Spiritus sancti gratia digni facti sunt : et ex propheta clare annuntiat Spiritus abundantiam, quam illis tanquam primitias elargitus est. Annuntiabant autem « prophetantes » (hoc est intelligentes, quæ dicebant) Christi mysteria, quæ prophetæ prædixerant. « Filios ipsorum », apostolos appellavit propheta, quemadmodum et Salvator, cum dixit : « Si ego in Beelzebub ejicio demonia, filii vestri in quo ejiciunt? » Dicendo autem et « filias » prophetasse, ostendit gratiæ largitatem. Prophetabant autem etiam mulieres apostolorum tempore, ex quibus erant « quatuor Philippi filix prophetantes. Subdit « seniores somnia

¹² Math. xii, 27.

Varix lectiones et notæ.

⁶ ἴσ. ἔχουσιν. ⁷ ἴσ. τίτε.

(6) Nempe gentiliū, qui furentes oracula sua fundebant.

(7) Scilicet apostoli libere agebant et loquebantur, quod est proprium sanctorum prophetarum.

somniatos, et juvenes visiones visuros ¹³ seniore[m] ætatem vocans eam, quæ magnitudine virtutis provecta est ac præcellens, et veluti claris facinoribus canescit: juventutem vero eam, quæ in fide fortis est et ad bonum alacris. Sed potest etiam de ætate senioribus et junioribus hoc intelligi dictum. « Et dabo prodigia. » Hæc de futuro judicio et de Jerusalem ait et de Romana captivitate: vel, quæ crucifixo Domino eventura erant, declarat, ac ea, quæ propter ipsum Judæis ex Romanorum bello accidere debebant. Nam et tempore crucifixionis, ob impietatem, quam in Christum exercere Judæi, ipsa elementorum, ac solis, et lunæ natura ægrescere et indignari visa est; et bellum Romanis contra ipsos gerentibus, multa hujusmodi in cælo contigisse, Josephus historicus tradit. Vel hoc ex affectione eorum, quæ patiuntur, accidit. « Diem autem Domini magnum et manifestum » diem resurrectionis intelligit. Illud vero, « Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit, » non de nuda ac simplici invocatione **200** intelligendum, sed de ea, quæ sit cum affectu, recta vita ac congrua fiducia. « Non enim omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est ¹⁴. »

Feria quarta hebdomadæ Paschalis.

De passione, resurrectione et ascensione Christi et missione Spiritus sancti.

TEXTUS.

II, 22-36. In diebus illis dixit Petrus ad populum: Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis, hunc definito consilio et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis. Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum ¹⁵: « Providebam Dominum in conspectu meo semper: quoniam a dextris est mihi ne commovear. » Propter hoc lætatum est cor meum, et exsultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescet in spe: quoniam non derelinquas animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ: et replebis me jucunditate cum facie tua. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est et sepultus, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, et sciret, quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corru-

A σεις ὄψεσθαι τοὺς νεανίσκους· πρεσβυτικὴν ἡλικίαν λέγων τὴν ἐποσότητι ὁ ἀρετῆς περιβουσαν τε καὶ ὑπερκειμένην, καὶ οἰονεὶ λαμπροῦς πεπολιωμένην κατορθώμασι· νεότητα δὲ, τὴν ἐν πίστει ἰσχύον καὶ ἀκμάζουσαν εἰς τὸ ἀγαθόν. Δύναται δὲ καὶ αἰσθητῶς ἐπὶ πρεσβυτέρων καὶ νεωτέρων νοεῖσθαι τὸ ῥητόν. « Καὶ δώσω τέρατα. » Ταῦτα περὶ τῆς μελλούσης χρίσεως καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων φησι, καὶ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων αἰχμαλωσίας, ἦτοι τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ γενησόμενα δηλοῖ, καὶ τὰ δι' αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις συμβαίνοντα διὰ τοῦ Ῥωμαίων πολέμου. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ ταῖς τῶν Ἰουδαίων δυσσεβείαις ταῖς εἰς Χριστὸν γεγενομέναις, καὶ αὐτῆ τῶν στοιχείων δεδυσφόρηκεν ἡ φύσις, ἥλιου καὶ σελήνης. Λέγεται δὲ ἐπὶ τοῦ Ῥωμαίων πολέμου, πολλά τοιαῦτα γεγενῆσθαι ἐν οὐρανῷ, καθὼς Ἰωσήπος, Ἰστορησι. Ἦτοι ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων τοῦτο γίνεται. « Ἡμέραν δὲ Κυρίου μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ » τὴν τῆς ἀναστάσεως φησι. Τὸ δὲ, « Πᾶς ὃς ἂν ἀπικαλέσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται, » οὐχὶ τὸ ἀπλῶς ἐπικαλέσασθαι φησιν, ἀλλὰ τὸ μετὰ διαθέσεως, μετὰ βίου ἀρίστου, μετὰ παρησίαιας τῆς προσηκούσης. « Οὐ γὰρ ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

Τῇ τετάρτῃ τῆς Διακαινησίμου.

Περὶ πάθους καὶ ἀναστάσεως, καὶ ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

C

KEIMENON.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, εἶπε Πέτρος πρὸς τὸν λαόν· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμει καὶ τέρασι καὶ σημαίαις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε, τοῦτον τῇ ὀρισεμένη βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἐκδοτὸν λαθόντας, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες· ἀνέστητε. Ὅν ὁ Θεὸς ἀνέστητε, λύσατε τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κριτεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ. Δαβὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν· Προωρώμην τὸν Κύριόν ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου. Ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι· ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δόκον σου ἰδεῖν διαφθοράν. Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. Ἄνδρες, ἀδελφοί, ἐξὸν εἶπαι μετὰ παρρησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μῆμα αὐτοῦ ἐστίν ἐν ὁμίᾳ ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν ὑπάρχων καὶ εἰδὼς ὅτι ὀρκισώμωσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ καρπῶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσιν τὸν

¹³ Act. xxi, 9. ¹⁴ Matth. vii, 21. ¹⁵ Psal. xv, 8.

Variae lectiones et notæ.

* Ἰσ. ἐπὶ ὁσιότητι.

Χριστόν, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, προῖδόν Α
 ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐκ
 ἐγκαταλείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἕρην, οὐδὲ ἡ σὰρξ
 αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν
 ὁ Θεός, οὐ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. Τῇ δεξιᾷ
 οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, ὃ
 νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. Οὐ γὰρ Δαβὶδ ἀν-
 εῖη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Λέγει δὲ ὁ αὐτός· Εἶπεν ὁ Κύ-
 ριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν
 θῶ τοὺς ἑχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἀσφαλῶς εὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ἕτι καὶ
 Κύριόν καὶ Χριστόν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐπειδὴ καθήφατο αὐτῶν σφῆδρα, ἀνήσιν αὐτοὺς
 καὶ ἀναμνησκαί τοῦ προπάτορος, καὶ πάλιν ἀπὸ
 προομιῶν ἀρχεται. Καὶ ἐπειδὴ ἐμείλεν αὐτοὺς τοῦ
 Ἰησοῦ ἀναμνησκαί, ἵνα μὴ θορυβηθῶσι, οὐ λέγει
 περὶ τῶν ὑψηλῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σφῆδρα ταπεινῶν
 ἀρχεται, καὶ εὐθὺς τὴν πατρίδα λέγει, ἡπερ εἶδοκει
 εὐτελής εἶναι. Ἀμίλει ἀλλαχοῦ « ἄνδρα κοθητὸν »
 λέγει [ἰ. λέγων] τὸν Χριστόν, εὐθὺς συνήψεν·
 « Οὗτος ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστίν. » Τὸ δὲ λέγειν
 ἀρχηγὸν ζωῆς τὸν Χριστόν, καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Κύ-
 ριον, τί ἂν εἴη ἕτερον, ἢ ὅτι ἐν σώματι « Λόγος » ἦν
 « τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο; » Νῦν δὲ, οὐδὲν
 λέγει μέγα περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' οἷον ἂν τις εἶπῃ περὶ
 προφήτου, ἐκ Θεοῦ τὸ δύνασθαι εὐληφῶτος. Εἶτα ἐν
 μέσῳ θεὸς τὸ τόλμημα αὐτῶν, περιπαταί ἀπαλλάξαι
 αὐτοὺς τοῦ ἐγκλήματος· ἅμα τε δείκνυσιν, ἕτι οὐ
 τῆς αὐτῆς ἰσχὺς ἦν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς συνεχώρησεν.
 Εἶτα, ἵνα μὴ λοιπὸν εἴπωσιν ὅτι Καλῶς ἐποίησαμεν
 τοῦτο ποιήσαντες, διὰ τοῦτο προσέθηκε· « Διὰ
 χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλατε. » Ἦτοι,
 « διὰ χειρῶν ἀνόμων, » τῶν στρατιωτῶν, λέγει.
 Εἰ δὲ καὶ λύσιν ὀδίνων, τὴν ἀνάστασιν προσηγό-
 ρησε, τοῦ θανάτου, ὡσπερ ἐκ κοιλίας τινὸς ὀδινού-
 σης φημί δὴ, τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν, καὶ τῶν
 τοῦ ἔθου μυγῶν, ἀναδύντος τοῦ Σωτῆρος, Χριστοῦ,
 καὶ προσελθόντος ὡς ἐκ τοῦ ἕνευ τῆς ἀνα-
 στάσεως· ταύτη τοι καὶ ὀνόμασται « πρωτότοκος
 ἐκ νεκρῶν. » Τὸ δὲ εἰπεῖν, « Καθότι οὐκ ἦν δυνατόν
 κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ, » τούτέστιν, οὐ κοινή
 τοῖς ἄλλοις γέγονεν αὐτῷ ἡ ἀνάστασις, ἀλλ' οὕτως
 ἀνάστη, ὡς μηκέτι πάλιν ἀποθανεῖν. Τὸ γὰρ ὀδίνον
 οὐ δύναται τι ἡ κατέχειν τὸ κατεχόμενον, ἀλλὰ
 πᾶσχει καὶ ρίψαι σπειροῦσι. « Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις. »
 Οὕτω τοῦ ἀποστόλου Πέτρου τὸ ρητὸν ἐρμηνεύ-
 σαντος, ὅτι οὔτε « ἡ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ κατελείφθη
 εἰς ἕρην, οὔτε « ἡ σὰρξ » αὐτοῦ « εἶδε διαφθοράν, »
 ἀνθρωπὸν ὁμοῦ καὶ Θεὸν ἀποδείκνυσιν. Ἡ γὰρ
 θεότης, καὶ πρὸ τῆς σαρκός, καὶ ἐν τῇ σαρκί, καὶ
 μετὰ τὸ πάθος, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει, ὃ ἦν τῇ φύσει

mionem. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus om-
 nes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus,
 et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effu-
 dit hunc, quem vos videtis et auditis. Non enim
 David ascendit in caelum: dixit autem ipse: Dixit
 Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, do-
 nec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
 Certissime sciat ergo omnis domus Israel. quia et
 Dominum cum et Christum fecit Deus hunc Je-
 sum, quem vos crucifixistis.

201 COMMENTARIUS.

Quoniam eos vehementer perstrinxerat, nunc
 blandius alloquitur, et de progenitore mentionem
 opportune facit, rursusque exorditur. Et quia erat
 de Jesu verba factururus, ne continuo turbarentur,
 nil sublimius de illo dicit, sed a valde humilibus
 initio facto, statim ejus patriam, quæ villis videba-
 tur, exponit. Cæterum alibi « virum desiderabilem »
 vocat Christum, ac statim subjunxit: « Hic auctor
 est vitæ (8). » Dicere vero Christum esse « auctorem
 vitæ, » quid aliud est, quam asserere ipsum esse
 Filium Dei, ac Dominum, vel in corpore « Verbum
 Dei, per quem omnia facta sunt? » Nunc vero
 nihil magni de illo dicit, sed (9) tantum hujusmodi,
 quod de propheta, qui potestatem a Deo accepis-
 set, quis diceret. Deinde in medium proferens
 audax ipsorum facinus, studet eos a culpa purga-
 re, ac simul ostendit, nil contra illum roboris
 fuisse habituros, nisi potestatem ipse illis dedisset.
 At ne recte id fecisse se dicerent, addit: « Per
 manus iniquorum affligentes interemistis: » scilicet,
 per « manus iniquorum » manus militum
 intelligit. Recte vero etiam « solutionem dolorum
 inferni » resurrectionem appellavit, cum ex morte
 veluti ex ventre quodam parturiente, nempe ex
 mortis nexibus et ex inferni recessibus emerisset
 Servator Christus, ac veluti ex peregrino quodam
 partu resurrectionis denovo in lucem prodierit.
 Et ideoque appellatus est « primogenitus ex mor-
 tuis. » Subdit: « juxta quod impossibile erat
 teneri illum ab eo: » hoc est, non communis illi
 cum cæteris fuit resurrectio; sed ita resurrexit,
 ut non amplius moriturus esset. Quod enim
 parturit, non potest amplius retinere quod intus
 habet, sed patitur et emittere festinat. « Quoniam
 non derelinques. » Cumi apostolus Petrus hocce
 dictum ita interpretatur, et quod anima Christi
 « in inferno relicta non fuerit » et quod ejus
 « caro non viderit, » seu experta fuerit, « cor-
 ruptionem, » homineum simul ac Deum esse osten-

¹⁰ Coloss. 1, 18. ¹¹ 1 Petr. v, 1.

Variæ lectiones et notæ.

¹² ἰσ. αὐτῶν. ¹³ προελθόντος. ¹⁴ τοκατοῦ. ¹⁵ ἰσ. ἔτι.

(8) Respicit fortasse ad v. 15 cap. III ubi legitur, *Auctorem vero vitæ interfecistis.*
 (9) Pro ὅλλὰ, sed, habet οὐδὲ, neque, Chrysostomus,

adcoque ita vertendum, *neque tale quod quis de propheta diceret.*

dit. Deitas enim et ante incarnationem, et in carne, et post passionem semper eodem modo se habet; quod erat antea natura sua semper existens, et in perpetuum perseverans. In passione autem, quæ humanæ naturæ fuit, dispensationem pro nobis implevit, animam a corpore separans; a neutro autem illorum, quibus semel unita fuit, unquam divisa, sejunctas partes iterum copulavit, ut modum et initium resurrectionis ex mortuis universæ humanæ naturæ daret; atque ut omne corruptibile indueret incorruptionem, et mortale immortalitatem¹⁸, primordiis nostris ob conjunctionem cum Deo in divinam naturam quodammodo translatis. Quare illud: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, » deitatis unigeniti Filii inseparabilitatem a Christo significat. Quod autem hoc loco Pater « a dextris Filii stare, alibi vero Filius a dextris Patris sedere » dicatur, nihil aliud nisi utriusque æqualitatem nobis ostendit. Patrem vero Dominum ipsius appellat, propterea quod « formam servi accepit¹⁹. » Deinde, ut dixit: « Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, » subjungit: « Notas mihi fecisti vias vitæ: » non enim fas est dicere, carnem Verbo unitam corruptioni obnoxiam esse, aut divinam animam: portis inferni concludi posse. Quare post tres dies resurrexit, « juxta quod impossibile erat, » cum, qui vita per naturam est, mortis vinculis « teneri. » Ait vero: « Replebis me jucunditate cum facie tua, » illud dicens, quod humanitatis habens faciem, quippe similis nobis factus nobis utique, et non sibi, quatenus Deus intelligitur, convenientes sermones, velut in se ipso primum honorum, in nos cælestium honorum participationem effundit. Velut enim sibi datum asserit; quidquid hominis naturæ attribuit. « Viri fratres. » Ita ait, ut saltem in illius, seu Davidis, ejusque generis honorem, sermonem de Christi resurrectione recipiant, quod, si ita non foret, cum prophetiæ dignitas, tum congruus illi honor læderetur. Rursusque, quod mirandum erat, proponit dicens: « Quia neque derelicta est anima ejus in inferno, neque caro vidit corruptionem. » Non enim similis aliis fuit illius resurrectio: nam comprehendit quidem eum mors, at suum in eum imperium exercere non valuit. Omnia vero ad Patrem refert, ut, quæ illis dicebat, libentius exciperent. « Dextera igitur. » Cum apostolus Petrus ait Christum fuisse « virum approbatum a Deo virtutibus, prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum, et quem Deus suscitavit, et quia Dominum et Christum fecit Deus hunc Jesum, quem vos crucifixistis, » et alia hujusmodi; non idcirco hæc dicit, quod is velut merus homo divina virtute roboratus, ista patraret, absit! sed ita loquitur humanitatis gratia, ut audientium se accommoda-

πάντοτε οὕσα καὶ εἰσαεὶ διαμένουσα. Ἐν δὲ τῷ πάθει, τῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν εἰκονομίαν ἐπλήρωσε, διαζεύξασα τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος, χωρισθεῖσα δὲ οὐδ' ἑτέρου ὡς ἴπαξ ἠνώθη, καὶ πάλιν τὰ διεστώτα συνάψασα, ὥστε ἀκολουθῆσαν καὶ ἀρχὴν δοῦναι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πάσῃ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἵνα « τὸ φθαρτὸν ἅπαν ἐνδυστραίῃ ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τὴν ἀθανασίαν, » τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν διὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἀνακράσεως εἰς θεῖαν φύσιν μεταποιηθείσης. Ὡστε τὸ μὲν, « Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, » τὸ ἀχώριστον τῆς θεότητος τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ δηλοῖ τῆς πρὸς τὸν Χριστόν. Τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν ἐστάναι λέγεσθαι τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ νῦν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐκ δεξιῶν καθῆσθαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἰσότητά ἡμῖν σημαίνει. Κύριον δὲ αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ, διὰ γε τὸ λαθεῖν αὐτὸν « δούλου μορφῆν. » Εἶτα, εἰπὼν, « Οὐ δώσεις τὸν δούλον σου ἰδεῖν διαφθοράν, » εὐθέως ἐπήγαγεν· « Ἐγνωρίσάς μοι ἔδους ζωῆς. » Οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν, φθορᾶ μὲν δύνασθαι ποτε κρατεῖσθαι τὴν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα, κάτοχον δὲ ταῖς ἔδους πύλαις τὴν θεῖαν γενέσθαι ψυχὴν. Τριήμερος γὰρ ἀνεβίω « καθότι οὐκ ἦν δυνατόν, » ζωὴν ἔντα κατὰ φύσιν αὐτὸν, τοῖς τοῦ θανάτου « κρατεῖσθαι » δεσμοῖς. Τὸ δὲ, « Πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου, » φησὶν, ἐκεῖνο διδάσκων, ὅτι τὸ τῆς ἀνθρωπότητος, ἔχων πρόσωπον ὡς καθ' ἡμᾶς γεγωνός, τοὺς ἡμῖν μᾶλλον καὶ οὐκ αὐτῷ πρόποντας, καθὼ νοεῖται Θεός, ἀνήσει λόγους, ὡς ἐφ' αὐτοῦ, καὶ πρόσωπον²⁰. καλῶν [ἐφ' ἡμᾶς] τὴν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν μέθεξιν· ὡς γὰρ αὐτῷ δεδῶσθαι φησὶ, τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει προσνέμει. « Ἄνδρες ἀδελφοί. » Ταῦτα λέγει ἵνα κἀν διὰ τῆς εἰς ἐκεῖνον τιμῆς καὶ τὸ γένος, δέξωνται τὸν περὶ ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ λόγον, ὡς καὶ τῆς προφητείας βλαπτομένης, εἰ μὴ τοῦτο εἴη καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς. Καὶ τοῦτο πάλιν τὸ θαυμαστὸν δείκνυσιν εἰπὼν· « Ὅτι οὐ κατελεφθῆ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἔδην· οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. » Οὐ γὰρ ὁμοία τοῖς ἄλλοις ἦν ἡ ἀνάστασις· κατέσχετο μὲν αὐτὸν, οὐκ εἰργάσατο δὲ τὸ αὐτοῦ τότε ὁ θάνατος. Πάντα δὲ ἀνατίθησι τῷ Πατρὶ, ἵνα δέξωνται τὰ λεγόμενα. « Τῇ δεξιᾷ ὄν. » Τοῦ ἀποστόλου Πέτρου λέγοντος τὸν Χριστὸν « ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον, δυνάμει καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ. » καὶ, « ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησεν. » καὶ πάλιν, « Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός. » καὶ ὅτι « Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, » καὶ ὅσα ροιζῶντα οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ θείας δυνάμεως, συνεργούμενος ταῦτα ἐνήργει, ἀπαγε! ἀλλὰ ταῦτα οὕτω φησὶ διὰ τὸ ἀνθρώπινον, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκούστων, ὅπως εὐπαρδεκτὸν ποιήσῃ τὸν λόγον. Καὶ δεῖκνυς οὕ-

¹⁸ I Cor. xv, 55. ¹⁹ Philipp. ii, 7.

Variæ lectiones et notæ.

²⁰ πρώτον.

οὐκ ἦν ἀντίθεος ὁ Χριστός, ἀλλ' ἴσος ὢν καὶ
 ὁμοούσιος, καὶ ἀχώριστος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς
 Υἱός, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι ἄνθρωπος, οὐδὲν
 ἐνήργησε τῶν θεοπερεπῶν, ἀνευ τῆς τοῦ Πατρὸς
 οὐσίας· ἀλλὰ συνῆν αὐτῷ αἶψα καὶ συνήργει πάντα,
 ὡς οὐκ ἀντίθεος, ἀλλ' ὁμοφυῆς καὶ ὁμοδύναμος.
 « Οὐ γὰρ Δαβὶδ. » Ἐνταῦθα, οὐκ ἔτι μεθ' ὑποστο-
 λῆς λέγει, « ἔχων τὸ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος,
 καὶ οὐ λέγει, « Ἐξὼν εἰπεῖν, » καὶ ὅσα τοιαῦτα·
 ἀλλὰ θερρύντως λοιπὸν, μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος
 δόξιν, καὶ περὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀναλήψεως
 διαλέγεται· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸν
 μάρτυρα παραγαγῶν, καὶ ἐκείνους ἀναμιμνήσκων,
 περὶ οὗ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπε. Λέγει γὰρ αὐτός·
 « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν
 μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν
 ποδῶν σου. » Ἐνταῦθα καὶ φόβον μέγαν ἐπέστρεψε
 [καθάπερ] ἐν τῇ ἀρχῇ. Εἶπεν γάρ, « Ἔως ἂν θῶ
 τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου, » καλῶς
 ἐνταῦθα ἐληξε διασελιῶν αὐτῶν τὴν διάνοιαν.
 principio; dicens namque, « Donec ponam inimicos
 tuos scabellum pedum tuorum, » pulchra conclu-

A rei imbecillitati, et sermonem suum redderet faci-
 liorem; præterea, ut ostenderet Christum nulla-
 tenus Deo contrarium esse, scilicet, cum æqualis et
 consubstantialis et indivisus a substantia Patris
 sit tanquam Filius, etiam posteaquam factus
 est homo, nihil eorum quæ Deum decebant
 absque Patre operatum esse: sed semper cum ipso
 esse, et simul cum ipso omnia, velut Deo minime
 contrarium, sed consubstantialem et ejusdem
 203 enim ipso potentia, operari. « Non enim David. »
 Hic, sumpto jam ex prædictis animo, haud timide
 loquitur, neque ait, « Liceat dicere, » vel quid simile;
 sed confidenter, postquam doni Spiritus sancti
 meminit, etiam de ascensione in cælum disserit:
 et non quidem utcunque, sed rursus testem produ-
 cit, et illis ad memoriam revocat id ipsum,
 quod Christus in Evangelio protulit. Ait enim:
 « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris
 meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum
 tuorum ». « Hic pavorem magnum iniecit sicut in
 tuos scabellum pedum tuorum, » pulchra conclu-

Τῇ πέμπτῃ Διακαινησίμου.

Περὶ πίστεως τῶν παρόντων καὶ τῆς διὰ τοῦ
 βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας.

KEIMENON.

Ακούσαντες δὲ, κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἰπὼν
 τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους·
 τί ποιήσομεν, ἄνδρες ἀδελφοί; Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς
 αὐτούς· Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος
 204 ἐν ὕδατι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν
 ἁμαρτιῶν, καὶ λήψετε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος· Ὑμῖν γὰρ ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέ-
 κνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν
 προσκαλέσῃται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐτέροις τε
 λόγοις πλείοσι διεμαρτύρατο, καὶ παρεκάλει λέγων·
 Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης τῆς σκολιᾶς. Οἱ μὲν
 οὖν ἀσμένως ὑποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτῶν, ἐβα-
 πτίσθησαν, καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυ-
 χαὶ ὡσεὶ τρισχίλια. Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες
 τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ
 κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. Ἐγένετο δὲ
 πάση ψυχῇ φόβος· πολλὰ τε τέρατα καὶ σημεῖα
 διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο ἐν Ἱερουσαλήμ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἀξιόπιστος ὁ λόγος (ἐξ ὧν αὐτὸν ἔλαβον), τῶς D
 δὲ τὸ εὐχολοῦν λέγει, πολλὴν ἔχον δωρεάν, καὶ ποτε
 ἐπὶ τὴν βίον ἄγει. Ὑπόθεσις γὰρ αὐτοῖς ἔσται καὶ
 σωθῆναι τὸ ἦδη γεύσασθαι τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν.
 Ἐπειδὴ δὲ ἐπόθει ὁ ἀκροατής, τί ἦν τὸ τῶν πλείο-
 νων λόγων κεφάλαιον· Τοῦτό ἐστι, φησί, δωρεὰ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος. « Οἱ μὲν οὖν. » Ἐπήνεσαν τὰ
 λεχθέντα, καίτοι φόβου γέμοντα, καὶ μετὰ τὴν
 συγκατάθεσιν τότε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχονται. Ἐν-
 ταῦθα καὶ πληροῦται ἡ τοῦ Ἠσαίου προφητεία·
 « Τίς ἤκουσε τοιοῦτον; καὶ τίς ἑώρακεν οὕτως; Εἰ

Feria quinta hebdomadæ Paschalis.

De eorum qui astabant fide et salute, per baptisma.

TEXTUS.

II, 37-43. His auditis, compuncti sunt corde,
 et dixerunt ad Petrum et ad reliquos apostolos:
 Quid faciemus, viri fratres? Petrus vero ad illos:
 Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquis-
 que vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem
 peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus
 sancti. Vobis enim est repromissio, et aliis
 vestris, et omnibus qui longe sunt, quoscunque
 advocaverit Dominus Deus noster. Aliis etiam
 verbis plurimis testificatus est, et exhortabatur
 eos dicens: Salvamini a generatione ista prava.
 Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati
 sunt: et appositæ sunt die illa animæ circiter tria
 millia. Erant autem perseverantes in doctrina et
 communicatione fractionis panis et orationibus.
 Fiebat autem omni animæ timor: multa quoque
 prodigia et signa per apostolos in Jerusalem
 fiebant.

COMMENTARIUS.

Fide dignus erat sermo Petri ex iis quæ antea
 acceperant. Interim id quod facile est, et quod
 magnum habet donum, dicit; et tunc ad vitam
 ducit. Quia vero cupiebant auditores scire, quæ-
 nam esset tam multiplicium verborum 204 sum-
 ma: Hæc est, inquit, donum Spiritus sancti.
 « Qui ergo. » Laudant dicta quantumvis terribi-
 lia, et postquam assensum iis præstitere, baptisma
 suscipiunt. Hic vero impleta est illa Isaia: prophe-
 tia: « Quis audivit unquam tale? et quis vidit huic
 simile? Nunquid parturit terra in die una? aut

¹⁰ Matth. xxii, 40.

¹¹ Ισ. τότε.

parietur gens simul, quia parturivit et peperit Sion filios suos? Ego autem dedi expectationem istam²⁰. » Porro quod verbis propheta prædixit, illud modo experientia completum demonstrat. « Fiebant autem. » Quia Petrus multa superius dixerat, ac promissiones et ea quæ postea eventura erant ostenderat, timore correpti sunt, cernentes tum miracula quæ dicta confirmabant, tum eorum qui tunc crediderant tantam et tam repentinam mutationem.

De concordia ad communem utilitatem, deque aucto numero credentium.

TEXTUS.

II, 44-47. Omnes etiam qui credebant erant pariter et habebant omnia communia. Possessiones et substantias vendebant et dividebant illa-omnibus, prout cuique opus erat. Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa donos panem, sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis, collaudantes Deum et habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat, qui salvi fierent, quotidie in idipsum.

COMMENTARIUS.

Non quomodocunque, quemadmodum gentilium philosophi, quorum alii relinquebant agros, alii aurum in mare projiciebant. Hoc vero non est laudabilis divitiarum contemptus, sed insaniam et amentiam. Semper enim et ubique diabolus studuit Dei creaturas calumniari, quasi fieri non posset, ut quis pecuniis honeste uteretur. Hic vero nemo melius plus habebat; et statim simul convenerunt, ut omnibus necessaria suppeditarent. Porro hæc est respublica angelica, ubi nemo quidquam proprium sibi esse dicebat. Dicens vero tantummodo panem in cibum habere, mihi videtur hic et jejunium et austeram illorum vitam indicare; scilicet cibum sumebant, non delicias. Postquam dixit, « Cum exultatione, » addit, « et simplicitate cordis; » quia esse non potest exultatio absque simplicitate.

205 CAPUT IV.

De claudi a nativitate curatione a Christo facta, deque arguta Petri instructione ad salutem ipsius.

Feria sexta hebdomadæ Paschalis.

TEXTUS.

III, 1-8. Petrus autem et Joannes ascendebant in templum, ad horam orationis nonam. Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suæ, bajulabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. Is cum vidisset Petrum et Joannem incipientes introire in templum, rogabat ut eleemosynam acciperet. Intuens autem in

²⁰ JOAN. LXVI, 8, 9.

Varie lectiones et notæ.

²¹ Ισ. γη. ²² Σιῶν. ²³ φιλόσοφοι.

Α ὠδινε γυνή¹⁸ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ; εἰ ἐτέθη ξῖνος; εἰ; ἀπαξ, ὅτι ὠδινε καὶ ἔτεκε¹⁶ τὰ παιδιά αὐτῆς; Ἐγὼ ἔε ἔδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην, καὶ ἀδιὰ λόγων ὁ προφήτης εἰδὼξεν, ἐνταῦθα πείρα δείκνυσιν ἐναργῶς. « Ἐγένετο δέ. » Ἐπειδὴ ἀνοθεν ἦν πολὺς βέαν ὁ Πέτρος, καὶ εἰδείκνυ τὰς ἐπαγγελίας καὶ τὰ μέλλοντα, εἰκότως ἐξέστησαν τῷ φῶσι, καὶ ἐμαρτύρει τοῖς λεγομένοις τὰ θαύματα, καὶ τῶν νῦν πιστευσάντων δηλονότι, τοσαύτην μεταβολὴν ἀφρόντων ἰδόντων.

Περὶ ὁμοβολῆς κοινωφελούς, καὶ προσθήκης τῶν πιστευσάντων.

KEIMENON.

Πάντες δὲ οἱ πιστεύσαντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινὰ καὶ τὰ κτήματα, καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον, καὶ διημέραν αὐτὰ πᾶσι, καθ' ὅτι ἄντι; χρεῖαν εἶχε καθήμεραν [τε] προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλιώντες τε κατ' οἶκον τὸν ἄρτον, καὶ μεταλαμβάνοντες τροφὴν ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας, αἰνοῦντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. Ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθήμεραν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

EPMHNEIA.

Οὐχ ἀπλῶς, καθάπερ οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφοὶ¹⁷, οἱ μὲν ἀνῆκαν τὴν γῆν, οἱ δὲ εἰς θάλασσαν ἐβρίψαν τὸ χρυσόν. Τοῦτο δὲ οὐχ ὑπεροψία χρημάτων, ἀλλὰ μωρία καὶ ἀνομία. [Πανταχοῦ] γὰρ ἐσκοῦδαζεν [αἰεὶ] ὁ διάβολος τοῦ Θεοῦ τὰ κτίσματα διαβάλλειν, ὡς οἱ ἐνὸν καλῶς χρῆσθαι χρήμασιν. Ἐνταῦθα δὲ οὐδεὶς ἕτερος ἑτέρου πλεῖον εἶχε, καὶ ταχέως ἦλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐπὶ τὸ πᾶσι μεταδοῦναι. Τοῦτο πολιτεία ἀγγελικὴ, μὴδὲν αὐτὸν λέγειν ἴδιον εἶναι. Τὸν ἄρτον δὲ μόνον τροφὴν ἔχειν λέγων, δοκεῖ μοι καὶ νηστεῖαν ἐνταῦθα σημαίνειν καὶ σκληρὸν βίον· τροφῆς γάρ, οὐ τροφῆς μετελάμβαναν. Εἰπὼν, « Ἐν ἀγαλλιάσει, » ἐπήγαγε, « Καὶ ἀφελότητι καρδίας. » Οὐ γὰρ ἐνὶ ἄλλως γενέσθαι ἀγαλλιάσειν, μὴ ἀφελείας οὐσης.

ΚΕΦΑΛ. Δ.

Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ, Πέτρον τε κατηχήσεως ἐλεγκτικῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ.

Τῇ παρασκευῇ τῆς Διακαινησίμου.

KEIMENON.

Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἑνάτην. Καὶ τις ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων ἐβαστάζετο, ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὠραίαν, τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερὸν. Ὁς ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην. Ἀτενί-

σας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ Ἰωάννῃ εἶπε· βλέψον εἰς ἡμᾶς. Ὁ δὲ ἐπέτελεν αὐτοῖς προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Εἶπε δὲ Πέτρος· Ἄργυριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι, ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειρε καὶ περιπάτει. Καὶ πιάσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. Παρασχήμα δὲ ἐστερωθήσαν αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρὰ, καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη καὶ περιπάτει· καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν περιπατῶν, καὶ ἀλλόμενος, καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τὰ μὲν οὖν ἄλλα σημεῖα παρεῖδεν ὁ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς. [Λέγει δὲ σημεῖον, ὅπαντας ἐξένισ (10).] Φυσικὸν τὸ πάθος ἦν, κρείττον τέχνης λατρικῆς. Τεσσαράκοντα ἦν ἔτη πεπονηκώς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ¹⁸, καθὼς προΐων φησιν. Οὐδεὶς οὖν αὐτὸν ἐν παντὶ ἔβριον ἐθεράπευσε. Ταῦτα γὰρ μάλιστα δύσκολά ἔστιν ἄπερ ἂν ἐκ γενετῆς ἦ. Ἐπίσημος δὲ ἦν ὁ ἀνήρ, ἀπὸ τε τοῦ τρόπου¹⁹, ἀπὸ τε τοῦ πάθους. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη ἀπὸ ταυτομάτου τοῦτο γίνεσθαι, οὐ λόγῳ μόνον θεραπεύει, ἀλλὰ καὶ « τῆς δεξιᾶς χειρὸς πιάσας, ἤγειρεν αὐτὸν, » φησί. Καὶ τοῦτο ἐποίησε δῆλην τὴν ἀνάστασιν· ἀναστάσεως γὰρ [ἦν] εἰκῶν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε· πολλὰκις λόγῳ ἐθεράπευσε, πολλὰκις ἔργῳ, πολλὰκις καὶ τὴν χεῖρα προσήγαγεν, ὅπου ἦσαν ἀσθενέστεροι. Εἶτα ὁ ἰαθεὶς, οὐ μόνον ἀπλῶς περιπάτει, ἀλλὰ καὶ ἄλμασιν ἐχρῆτο σκιρτῶν, περιέρχων ἑαυτὸν μὴ [ἄρα] ἀπλῶς ἔστι τὸ γεγονός. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἠγνῶει περιπατεῖν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Καὶ εἶδεν αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα, καὶ αἰνοῦντα τὸν Θεόν. Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν, ὅτι οὗτος ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος· ἐν τῇ Ἑραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἐπλήσθησαν θάμβους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Καλῶς φησιν, ὅτι Ἐπεγίνωσκον αὐτὸν, ὅτι οὗτος ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ τῇ Ἑραίᾳ πύλῃ· οὐ γὰρ πως ἔτι γνωρίζετο μετέπειτα. Ταύτη γὰρ τῇ λέξει κεχρημέθα ἐπὶ τῶν μόλις γνωριζομένων. Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ οὗτος, διὰ τοῦτο προσήδρευε τῇ τοῦ Σολομῶντος ἱστοῖᾳ, ἴσως οἰόμενος τεύξεσθαι τινος θεραπείας ἐπὶ τῇ τοῦ Σιλῶμα κολυμβήθρα, καθὼς καὶ ὁ τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη ἔχων παράλυτος, ὃν ἴδασατο ὁ Σωτήρ. Ὅν οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἰδόντες [f. add. καὶ γνόντες] τὴν αἰτίαν τῆς προσεδρίας, ὅτι καίπερ προσαίτων ἐπορίζετο τὴν τροφήν, οὐκ ἀπέγνω τῆς θεραπείας, ἐθεράπευσαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. « Τούτον γάρ, φησίν, ὃν θεωρεῖτε καὶ ὁσαύτε, ἐστερώσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ

A eum Petrus cum Joanne, dixit : Respice in nos. At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis. Petrus autem dixit : Argentum et aurum non est mihi : quod autem habeo, hoc tibi do : In nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula. Et apprehensa manu ejus dextera, allevavit eum, et protinus consolidatae sunt bases ejus et plantae. Et exsiliens stetit et ambulabat : et intravit cum illis in templum ambulans et exsiliens et laudans Deum.

COMMENTARIUS.

Alia quidem signa praetermisit libri hujus auctor. Illud vero narrat, quod omnes in admirationem conjecit. Naturalis erat morbus, arte medica fortior : annos quadraginta in claudicatione transegerat, ut postea inquit. Nemo illum toto illo tempore curaverat : mala enim a nativitate difficillima sunt. Valde autem notus erat vir ille et a loco et ab infirmitate. Deinde ne videretur hoc sponte sua factum, non solo sermone curat ; sed « Apprehensa manu ejus dextera, allevavit eum, » inquit. Ex hoc manifestam fecit resurrectionem ; erat quippe resurrectionis imago. Pari ratione etiam Christus se gessit. Saepe verbo, saepe etiam facto curabat, atque infirmioribus manum etiam porrigebat. Porro claudus ille sanatus non solum ambulabat, sed etiam exsiliabat praegaudio, ac exsiliendo tentabat, num omnino sanatus esset. Quidam autem dicunt, cum incedere nescivisse.

206 TEXTUS.

III, 9, 10. Et vidit omnis populus eum ambulantem et laudantem Deum. Cognoscebant autem illum, quod ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi : et impleti sunt stupore et extasi, in eo quod contigerat illi.

COMMENTARIUS.

Recte inquit, quod « Cognoscebant illum, quod ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi, » quia postea pene non amplius dignoscebatur : hac enim voce utimur de iis qui vix cognoscuntur. Sciendum vero est idcirco fortasse eum sedisse in porticu Salomonis, quod speraret sanitatem se consecuturum in natatoriiis, seu piscina Siloe²¹, quemadmodum paralyticus ille qui habebat triginta et octo annos in infirmitate sua, quem sanavit Dominus. Illum ergo cum vidissent Petrus et Joannes, causamque compertam haberent, ob quam inibi assideret, scilicet ut non solum petendo victum sibi compararet, sed quia de sanitate recuperanda non

¹⁸ Joan. ix, 7.

Variae lectiones et notae.

¹⁹ ὁμοίᾳ. ²⁰ ἴσου.

(10) Ita corrigo ex Chrysostomo. In codice nostro habebatur λέγεται δὲ σημεῖον, ἀφ' ὃς πάντα ἐκίνησε.

desperabat, sanitatem illi impertiere in nomine A δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἐλοκληρίαν ταύτην ἀπὸ
 Domini Jesu Christi. « Nunc enim, ait, quem vos ἐγναντι πάντων ὁμῶν. »
 vidistis et nostis, confirmavit nomen ejus: et fides, quæ per eum est, dedit integram sanitatem istam
 in conspectu omnium vestrum ²¹. »

Sabbato hebdomadæ Paschalis.

TEXTUS.

III, 11-16. Cum teneret autem Petrum et Joannem, cucurrit omnis populus ad eos ad porticum quæ appellatur Salomonis, stupentes. Videns autem Petrus, respondit ad populum: Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare? Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificat puerum (11) suum Jesum, quem vos quidem tradidistis et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos autem sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis: Auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, cujus nos testes sumus. Et in fide nominis ejus, hunc, quem vos vidistis et nostis, confirmavit nomen ejus; et fides, quæ per eum est, dedit integram **207** sanitatem istam in conspectu omnium vestrum.

COMMENTARIUS.

« Puerum, » seu servum Dei Jesum Christum (tametsi Deum et Dei Filium) Petrus appellat, ratione humanitatis; formam enim servi cum ille accepisset, factus homo, omnia humana subit. Sic C eum etiam prophetae sæpe vocant. Vel ita locutus est Petrus, ut sese auditorum imbecillitati attemperaret, et sermonem suum facilem redderet, qui ad ipsas reciperetur.

TEXTUS.

III, 17, 18. Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam fecistis sicut et principes vestri. Deus autem, quæ prænuntiavit per os omnium prophetarum pati Christum suum, sic implevit.

COMMENTARIUS.

Quoniam valde eos perstrinxerat et ostenderat eum, quem ipsi crucifixierant, resurrexisse; facta illis potestate poenitendi, iterum sermonem mitigat et ait: « Et nunc scio, fratres, quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri. » Deinde ne dicerent: Quomodo Deus nunc illum suscitans a mortuis, glorificat qui tunc non adjuvit? Prophetas adducit testificantes, ita fieri oportuisse. Postea ostendit, quod non prophetarum prædictio in causa fuerit, cur hæc ita fierent; sed quod illorum nequitia prophetas ipsos coegerit, ut ea quæ per illorum impietatem in Christum facienda erant, prænuntiarent, subdit:

²¹ Act. III, 6.

²⁰ Ἰσ. προαγόρευσις.

(11) Vox παῖς, qua hic utitur sacer scriptor, proprie puerum significat; quo nomine intelligitur quandoque filius, quandoque servus. Vulgatus

Τῷ Σαββάτῳ τῆς Διακαινησίμου.

KEIMENON.

Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πᾶς ὁ λαὸς πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τῇ στοῦ τῆ καλουμένη Σολομῶντος ἑκθαμβοί. Ἰδὼν δὲ Πέτρος, ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ, ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει, ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; Ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν Παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς μὲν παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου κρινάντος ἑκαίνου ἀπολύειν. Ὑμεῖς δὲ τὸν ἀγιον καὶ δικαῖον ἠρνήσασθε, καὶ ἤτήσασθε ἀνδραφρονία χαρισθῆναι ἡμῖν. Τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες. Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε καὶ οἰδατε, ἑστερώσατο τὸ νομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἐλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὁμῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Παῖδα » Θεοῦ, ἦτοι δούλον, τὸν Ἰησοῦν καλεῖ διὰ τὸ ἀνθρώπινον, Θεὸν ὄντα καὶ Θεοῦ Ἰδὼν· ἐπειδὴ δούλου μορφῇ ἀναλαθὼν, καὶ γενόμενος ἀνθρώπος· πάντα ὑπέστη τὰ ἀνθρώπινα. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ προφήται πολλοχοῦ καλοῦσιν αὐτόν. Ἡ συγκαταβαίνων τῇ τῶν ἀκούοντων ἀσθενείᾳ, ἔπως εὐπαράδεκτον ποιῆσθ τὸν λόγον.

KEIMENON.

Καὶ νῦν οἶδα, ἀδελφοί, ὅτι κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε, ὡσπερ καὶ οἱ ἀρχόντες ὁμῶν. Ὁ δὲ Θεὸς, ὁ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ παθεῖν τὸν Χριστόν, ἐπλήρωσεν οὕτω.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήψατο, καὶ ἔδειξεν ἀναστάντα τὸν σταυρωθέντα, διδοὺς αὐτοῖς ἐξουσίαν μετανοίας, πάλιν ἀνήσει, καὶ φησὶ· « Καὶ νῦν οἶδα, ἀδελφοί, ὅτι κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε, ὡσπερ καὶ οἱ ἀρχόντες ὁμῶν. » Ἔπειτα, ἵνα μὴ εἰπωσιν, ὅτι Πᾶς [νῦν] ὁ Θεὸς αὐτὸν δοξάζει ἀναστήσας ἐκ νεκρῶν, ὁ τότε μὴ βοηθῆσας; παράγει τοὺς προφήτας μαρτυροῦντας, ὅτι οὕτως; ἔδει γενέσθαι. Ἔπειτα δεξιῶν, ὅτι οὐχ ἡ τῶν προφητῶν προσαγόρευσις ²⁰ αἰτία τοῦ ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' ἡ αὐτῶν κακία ἠνάγκασεν αὐτοῦ; τῶν μελλόντων γίνεσθαι δι' αὐτῶν εἰς Χριστὸν ἀσεβειῶν προφήτας γενέσθαι, ἐπάγει.

Variæ lectiones et notæ.

interpres priore sensu reddidit *Filium*. Sed noster commentator posteriore sensu intellexit, ut ex ejus explicatione liquet.

Τῆ β' τῆς β' ἐβδομάδος.
KEIMENON.

A

Feria 2 hebdomadae secundae.

TEXTUS.

Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε, εἰ· τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεχειρισμένον ἡμῖν Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν διὰ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων, ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶνος. Μωσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, ὅτι Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἕως ἐμῆ. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχή, ἣτις ἐὰν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ, καὶ πάντες δὲ οἱ προφήται ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν καθεξῆς ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ πρακατήγγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας. Ὑμεῖς, ἔστε υἱοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς διαθήκης, ἣς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, λέγων πρὸς Ἀβραάμ· Καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς γῆς. Ὑμῖν πρῶτον ὁ Θεὸς ἀναστήσας τὸν Παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλογοῦντα ὑμᾶς ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὅταν οὖν λέγει, πάντων τῶν προφητῶν πεπληρωθῆναι τοὺς λόγους τοῦ Σωτήρος παθόντος, οὐ καθ' ἅπασιν πάντας τοὺς προφήτας λέγει (οὐ γὰρ πάντες προεκήρυξαν τὴν ἐπιδημίαν καὶ τὰ πάθη, ἃ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐμελλεν ἀναδέξασθαι), ἀλλὰ πάντας τοὺς προαναφωνήσαντας τὰ τοῦ Χριστοῦ ἅπαντα « ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως. » Τὸ δὲ, « ἄχρι, » παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, οὐ χρόνου ἐστὶ σημαντικόν, ὡσπερ καὶ τὸ, ἕως, ἀλλ' ἐστὶν ὁ νοῦς τοῦ προκειμένου τοῦτο· Πολλὰ, φησὶν, εἶπον οἱ προφῆται γίνεσθαι, ἃ οὕτω πεπλήρωνται πάντα, ἀλλ' ἔτι γίνονται καὶ γενήσονται ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου. Ἀναστάς οὖν ἐκ νεκρῶν, ἀνελήθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ μένει ἐκεῖ ἕως τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. « Μωσῆς μὲν γάρ. » Τὸ, « ὡς ἐμέ, » τὸ σχῆμα τῆς νομοθεσίας δηλοῖ, τὸ μόνον ἐκδεθηκὸς εἰς Χριστὸν, καὶ οὐκ εἰς προφήτην ἕτερόν τινα. Πρόδηλον γὰρ ὡς διὰ Μωυσέως ὁ νόμος ἐδόθη, ὃν καὶ κατὰ τὸ Δευτερονόμιον ἐκ θείας ἐπιπολαίας ἐπλάτυνε· καὶ νομοθέτου δόξαν ἔκαρπούτο καὶ ὄνομα, προτυπῶν τὸν ἀληθῆ νομοθέτην Χριστὸν, τὸν καὶ τὸν νόμον λαλήσαντα. Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις, ὡς διὰ ἰδίου Λόγου μονογενοῦς καὶ ὁμοουσίου καὶ ἐνυποστάτου λελάληκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. Ἐπεὶ οὖν ἐν σχήματι νομοθέτου ἄλλοις ἐν προφήταις ὁ Μωυσῆς, διὰ τοῦτο καὶ μοναδικῶς πρὸς Χριστὸν ἀποβλέπων εἶπε· « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. » Καὶ γὰρ ὡσπερ αὐτὸς τὴν νομικὴν εἰσήγαγε πολιτείαν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὴν εὐαγγελικὴν, κατὰ τὸ τῆς κενώσεως μέτρον, μεσίτης τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς ἐν πνεύματι « λατρίας γενόμενος.

III, 19-26. Pœnitentini igitur et convertimini, ut deleantur peccata vestra. Ut cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini, et miserit eum qui prædicatus est vobis, Jesum Christum, quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os sanctorum a sæculo prophetarum. Moyses quidem patribus dixit : Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me, ipsum 208 audietis juxta omnia, quæcunque locutus fuerit vobis. Erit autem, omnis anima quæ non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe. Et omnes prophetæ a Samuel, et deinceps qui locuti sunt, annuntiaverant dies istos. Vos estis filii prophetarum et testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham : Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Vobis primum Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicientem vobis, ut convertat se unusquisque a nequitia sua.

COMMENTARIUS.

Cum ait omnium prophetarum sermones impletos esse in passione Domini, non simpliciter omnes intelligit; non enim omnes prænuntiaverunt ejus adventum, neque supplicium quod erat pro hominum salute subiturus; sed intelligit cunctos, qui omnia Christi « usque ad tempora restitutionis » prælocuti sunt. Illud autem usque in sacra Scriptura haud tempus determinatum significat; sed iste est loci istius sensus: Multa, inquit, prophetæ prædixerunt quæ non omnia impleta sunt; sed quæ eveniunt et evenient usque ad finem mundi. Cum enim resurrexisset, ascendit in cœlum, ibique manet usque ad consummationem sæculi. « Moyses quidem. » Illud « tanquam me » modum legislationis denotat, qui in solo Christo locum habuit, non in quocunque alio propheta. Notum est enim per Moysen datam esse legem, quam etiam juxta Deuteronomium ex divina inspiratione « explanavit », et legislatoris gloriam nomenque adeptus est, præsignans verum Legislatorem Christum, qui etiam legem ipsam elocutus est: per ipsum enim tanquam per Verbum proprium, unigenitum et consubstantiale et in seipso subsistens, tum in lege tum in prophetis locutus est Deus Pater. Quoniam igitur inter prophetas unicus legislator fuit Moyses, idcirco ad Christum respiciens numero singulari de se, dicebat: « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me. » Etenim quemadmodum ille legale institutum, ita et Christus evangelicum, juxta evacuationis mensuram, mediator factus et Novi Testamenti et Dei cultus « in spiritu ». Qua

²² Deut. 1, 5. ²³ Joan. 1v, 15.

vero Deus, ipse utriusque instituti auctor est. Hunc et David expetens ad Deum dicebat ¹⁹: Constitue, Domine, legislatorem super eos. » Deinde subjungit exitium illorum, qui Christo credituri non erant, dicens: « Erit autem, omnis anima, quæ non audierit **209** prophetam illum, exterminabitur de plebe. » Quoniam vero anima immortalis est, exterminari intelligitur, cum privatur bonis, quæ, si recte egisset, consecutura erat. « Vos estis. » Quia propter commissum facinus in Christum putabant se alienos factos esse, seu omnino a divinis promissionibus excidisse, et rationi consentaneum haud esse ipsum nunc quidem ab illis crucifigi, nunc vero illos tanquam familiares curare, ostendit utrumque secundum prophetiam verum esse (12): Et jam olim, inquit, vobis debitum erat, ut in ipsum crederetis: « Vos enim estis filii prophetarum et testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, » hoc est, Vos estis hæredes omnium, quæ prænuntiaverunt prophætæ; et propter vos omnia contigerunt. Ut autem crederent ita et Deo videri, subdit etiam aliud testimonium, docens in Christo « benedicendas esse omnes familias terræ: » et vos quidem primum, inquit, qui cruci eum affixistis, si tamen ab iniquitatibus vestris convertamini.

Feria 3 hebdomadæ secundæ.

De sollicitudine pontificum ob id quod factum erat, et dijudicatio de miraculo, Petri item confessio virtutis et gratiæ Christi.

TEXTUS.

IV, 1-10. Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes et magistratus templi et Sadducei, dolentes quod docerent populum et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis. Et iniecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodiam in crastinum; erat enim jam vespera. Multi autem eorum qui audierant verbum, crediderunt, et factus est numerus virorum quinque millia. Factum est autem in crastinum, ut congregarentur principes eorum et seniores et Scribæ in Jerusalem. Et Annas princeps sacerdotum, et Caiphæ, et Joannes, et Alexander, et quotquot erant de genere sacerdotali. Et statuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos? Tunc repletus Spiritu sancto Petrus dixit ad eos: Principes populi et seniores, audite. Si nos hodie dijudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iste sanus factus est, notum sit omnibus vobis, et omni plebi **210** Israel, quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.

¹⁹ Psal. ix, 21.

Varia lectiones et notæ.

¹¹ δείκνυσθιν. ¹² Ἰσ. ὑμῖν. ¹³ Ἰσ. ὑμᾶς.

(12) Locum hunc, ut videtur, corruptum et mutilum, ex codice Florentino utcumque emendare et sarcire conatus sum.

A Καθὼς δὲ Θεὸς ἦν, αὐτὸς ἦν ἑκατέρας πολιτείας δωτήρ. Τοῦτον ἐπιζητῶν καὶ Δαβὶδ, πρὸς τὸν Θεὸν ἔλεγε, « Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς. » Εἶτα ἐπάγει τὸν διεθρον τῶν μελλόντων ἀπειθεῖν τῷ Χριστῷ, λέγων· « Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ, ἥτις οὐκ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. » Ἐπεὶ δὲ ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἐξολοθρευσιν αὐτῆς νοοῦμεν, τὸ ἐξω γενέσθαι τῶν αγαθῶν, ὧν ἡμελλεν ἀπολαύειν εἰ καλῶς ἐπολιτεύσατο. « Ὑμεῖς ἔστε. » Ἐπειδὴ διὰ τὸ τόλμημα τὸ εἰς Χριστὸν ἐνόμιζον ἑαυτοὺς [ἠλλοτριῶσθαι τῶν ἐπαγγελιῶν, καὶ οὐκ ἔχει λόγον, νῦν μὲν αὐτὸν ἐσταυρώσθαι], νῦν δὲ ὡς οικεῖλους θεραπεύειν, δείκνυς ¹¹, ὅτι καὶ ἐκεῖνο κατὰ προφητείαν, καὶ τοῦτο, καὶ ὅτι Ἄνωθεν ἡμῖν ¹² ὤφειλετο, τὸ καὶ ἡμᾶς ¹³ πιστεῦσαι εἰς αὐτόν. « Ὑμεῖς γάρ ἔστε οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς Διαθήκης, ἥς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, » τούτέστιν, Ὑμεῖς, ἔστε κληρονόμοι πάντων, ὧν ἔφησαν οἱ προφῆται, καὶ δι' ὑμᾶς πάντα γέγονεν. Ἴνα δὲ πιστεύσωσιν, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, ἐπάγει καὶ ἑτέραν μαρτυρίαν διδάσκουσαν, ἐν Χριστῷ « εὐλογεῖσθαι πᾶσας τὰς πατριάς τῆς γῆς, » καὶ ὑμᾶς πρῶτον τοὺς σταυρώσαντας, « ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν. »

Τῆ γ' τῆς δευτέρας Ἑβδομάδος.

B Ἐν ᾧ περὶ ἐπιστασίας τῶν ἀρχιερέων ζήλω τοῦ γεγονότος, καὶ κήρυξις τοῦ θαύματος, Πέτρου τε ὁμολογία τῆς Χριστοῦ δυνάμεώς τε καὶ χάριτος.

KEIMENON.

Λαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν ἐπίστησαν αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς, καὶ στρατηγός τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι, διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαόν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν. Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον· ἦν γὰρ ἑσπέρα ἤδη. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον ἐπίστευσαν, καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιάδες πέντε. Ἐγένετο δὲ ἐπὶ τὴν αὔριον συναχθῆναι αὐτῶν τοὺς ἀρχοντας καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ Γραμματεῖς, καὶ Ἄναν καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ Καϊάφαν, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ. Καὶ **D** στήσαντες αὐτοὺς ἐν μέσῳ ἐπυνθάνοντο· Ἐν ποίᾳ δυνάμει, ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποίησατε τοῦτο ὑμεῖς; Τότε ὁ Πέτρος πλησθεὶς Ἡνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς αὐτούς· Ἀρχοντες τοῦ λαοῦ, καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται· γνωστὸν ἔστω ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

A

COMMENTARIUS.

Πάλιν δικαστηρίου σχήματι τὸ πρᾶγμα (13) περιτιθέασιν, ἵνα ὑπευθύνους αὐτοὺς τῇ ἀδίκῃ καταστήσωσι χρίσει. Ἐνόμιζον γάρ, διὰ τὸ πλῆθος φοβηθέντας αὐτοὺς, ἐξάρτους γενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν διὰ τοῦτο προσδοκῶντες καταρθωσκένοι. Τί οὖν φασιν; « Ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς; » Καὶ οὐ λέγουσι ποῖον, ἀλλὰ ἐνσικιάζουσι, μὴ βουλόμενοι τοῦτο εἰπεῖν, καίπερ εἰδότες, διὰ τὸν λαόν. Τότε Πέτρος μνησθεὶς τῶν τοῦ Κυρίου λόγων ὧν πρὸς αὐτοὺς ἐποιεῖτο λέγων· « Ὅταν δὲ ἀγωνισιν ὑμᾶς εἰς τὰς συναγωγὰς, μὴ μεριμνήσητε πῶς, ἢ τί λαλήσητε· τὸ γὰρ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν ἐστὶ τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν· » πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου εἴπε πρὸς αὐτοὺς· Μάλιστα μὲν ἐχρῆν στεφανοῦσθαι ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις, καὶ ὡς εὐεργέτας ἀνακηρύττεσθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ « κρινόμεθα ἐπ' εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, » τί δεῖ ποιεῖν; νῦν καιρὸς ἐστὶν ἀνακηρύττειν τὸν Εὐεργέτην.

KEIMENON.

Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὃ ἐξουθενωθείς; ὅψ' ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὃ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας· καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν ἄλλῃ οὐδενὶ σωτηρία. Οὔτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἀναμνησθῆσαι αὐτοὺς βήματος ἱκανοῦ φοβῆσαι αὐτοὺς. « Καὶ ὃ πεισῶν γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμησεται αὐτόν. » Τουτέστιν, ὅτι Σφῆδρα δόκιμος ἐστὶ, καὶ ὑμεῖς δοκεῖτε ὅψ' ὑμῶν ἐξουθενεῖσθαι· βουλόμενος καὶ φοβῆσαι αὐτοὺς, ἵνα καὶ οὕτως ἀναγκάσῃ αὐτοὺς πιστεῦσαι.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Τῇ δ' τῆς β' ἑβδομάδος

Περὶ τῶν ἀρχιερέων [προστατόρων] ὡς οὐ δεῖ κυβερνησῆσθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἀρέσεως τῶν ἀποστόλων.

KEIMENON.

Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου παρῆρησιαν, καὶ Ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοι εἶσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον· ἐπεγίνωσκόν τε αὐτοὺς, ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν. Τὸν τε ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐτοῖς ἐστώτα τὸν τετραπευμένον, οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν. Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἐξω τοῦ συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες· Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; Ὅτι μὲν γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ φανερόν, καὶ οὐ δυνατόμεθα ἀρνήσασθαι. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλείον διανεμηθῇ εἰς τὸν λαόν, ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς, μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδὲν ἀνθρώπων. Καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐτοῖς τὸ καθόλου ἢ φθῆγεσθαι, μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ

²⁶ Matth. x, 18, 19. ²⁷ Matth. xxi, 44.

Variaë lectiones et notæ.

(13) Non dubito, hic legendum, ut habet Chrysostomus, δικαστηρίου σχῆμα τῷ πρᾶγματι περιτιθέασιν.

Judicii formam negotio isti apponunt, ut injusto eos judicio multoxtios faciant. Sperabant enim apostolos multitudine territos factum negaturos, sicut se se rem omnem emendaturos fore. Quid igitur inquit? « In quo nomine fecistis hoc vos? » Neque, qua de re loquantur, expriment; sed occultant quod nolint, quanquam id probe seiant, dicere, propter populum. Tunc Petrus, memor verborum quæ ipsis dixit Dominus, nempe ²⁶: « Cum tradent vos in synagogis, nolite cogitare, quomodo. aut quid loquamini... Spiritus enim Patris vestri est qui loquitur in vobis, » atque repletus Spiritu sancto dixit ad eos: Maximum utique hodie nos præmium referre, ob ea quæ fecimus, ac tanquam benefactores prædicari, decebat. Quoniam autem « dijudicamur in benefacto hominis infirmi, » quid oportet facere? nunc tempus opportunum est denuntiandi Benefactorem.

TEXTUS.

IV, 11, 12. Hic est lapis, qui reprobatus est a vobis adificantiibus, qui factus est in caput anguli. Et non est in aliquo alio salus. Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

COMMENTARIUS.

In memoriam revocat dictum illud quod eos terere juste poterat: « Et qui ceciderit super lapidem istum confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum ²⁷. » Hoc est, valde probatus est, quanquam a vobis reprobari videatur. Vult scilicet eos perterrefacere, ut vel sic ad fidem amplectendam compelleret.

211 CAPUT V.

Feria quarta hebdomadæ secundæ.

De pontificum decreto, ne cuiquam liceret de nomine Jesu palam loqui: et de dimissione apostolorum.

TEXTUS.

IV, 13-22. Videntes autem Patri constantiam et Joannis, comperto quod homines essent sine litteris et idiotæ, admirabantur et cognoscebant eos, quoniam cum Jesu fuerant. Hominem quoque videntes stantem cum eis qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere. Jusserunt autem eos foras extra concilium secedere: et conferebant ad invicem, dicentes: Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos omnibus habitantibus Jerusalem, manifestum est et non possumus negare. Sed ne amplius divulgetur in populum, comminemur eis, ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum. Et vocantes eos, denuntiaverunt, ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Jesu. Petrus vero et Joannes

respondentes, dixerunt ad eos : Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate. Non enim possumus quæ vidimus et audimus non loqui. At illi comminantes dimiserunt eos, non inveniētes quomodo punirent eos, propter populum, quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat. Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat signum istud sanitatis.

COMMENTARIUS.

Quod Pater Christum ex mortuis suscitasse dicitur, ita ut etiam ipse Christus circa propriam carnem operatus sit, nemo dubitaverit : cum enim ipse sit vivificans et efficax virtus Patris, proprium etiam vivificavit templum : « Solvite enim, inquit, templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud » . Est et hoc igitur manifestum corpus, quod vivificatum est, non alienum ipsi neque ali- quod ex nostris fuisse, sed proprium ipsius Verbi.

212 Feria quinta hebdomadæ secundæ.

Gratiarum actio ab Ecclesia facta pro fida apostolorum constantia.

TEXTUS.

IV, 23-31. Dimissi autem venerunt ad suos et annuntiaverunt eis quanta ad eos principes sacerdotum et sciores dixissent. Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum et dixerunt : Domine, tu es, qui fecisti cælum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt : qui Spiritu sancto per os patris nostri David, pueri tui, dixisti : Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania ? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus ? Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum Puerum tuum Jesum quem unxisti Herodes et Pontius Pilatus, cum gentibus et populis Israel, facere quæ manus tua et consilium tuum decreverunt fieri. Et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum, in eo quod manum tuam extendas ad sanitates et signa et prodigia fieri per nomen sancti Filii tui Jesu. Et cum orassent, motus est locus in quo erant congregati : et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia.

COMMENTARIUS.

Clamor factus est ex voluptate et affectu magnaque concepta alacritate. Etenim orationes quæ de istis rebus et in tali tempore sunt, efficaces sunt. Hujusmodi vero sunt voces ejus Ecclesiæ, unde universa Ecclesia initium habuit. Tales sunt voces apostolorum et discipulorum Christi, qui post ascensionem Domini vere perfecti erant (perfecerat enim eos Spiritus sanctus) atque invocabant Deum, qui « fecit cælum et terram et mare, » et per prophetas prædicatus est. Quapropter etiam illos audivit omnium opifex Deus. « Motus est

A νόματι τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀποκρίθέντες πρὸς αὐτοὺς εἶπον· Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε. Οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς, ἀ εἰδομεν καὶ ἠκούομεν, μὴ λαλεῖν. Οἱ δὲ προσαπειλησάμενοι ἀπέλυσαν αὐτοὺς, μηδὲν ἐδρίσκοντες τὴ πῶς κολάσονται αὐτοὺς, διὰ τὸν λαόν, ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἐτῶν γὰρ ἦν πλειόνων ἑσσαράκοντα ὁ ἀνθρώπος ἐφ' ὃν ἐγεγόνει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἰσχύος.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἵτι μὲν ὁ Πατὴρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆσαι λέγεται τὸν Χριστὸν, ἐνεργουμένου δηλονότι περι τὴν σάρκα αὐτοῦ τοῦ πράγματός, οὐκ ἂν ἐνδοξασίαι τις αὐτὸς τε ὑπάρχων ἢ ζωοποιός τε καὶ ἐνεργῆς δύναμις τοῦ Πατρὸς, τὸν ἴδιον ἐζωοποιεῖ ναόν. « Καταλύσατε γὰρ, φησί, τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Καὶ τοῦτο οὖν πρόδηλον ἦν ἄρα, τὸ ζωοποιούμενον οὐκ ἄλλότριον, οὔτε μὴ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων, ἀλλ' ἴδιον αὐτοῦ τοῦ Λόγου σώμα.

Τῆ ε' τῆς β' ἑβδομάδος.

Ἐὐχαριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ [τῆς] τῶν ἀποστόλων πιστῆς καρτερίας.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον πρὸς τοὺς ἰδίους, καὶ ἀπήγγειλαν ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ὁμοθυμαδὸν ἤραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἶπον· Δέσποτα, σὺ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδὸς σου εἰπὼν· Ἴνα τί ἐφρούραζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά ; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχόντες συνήχθησαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὴν ἁγίαν Παῦλά σου Ἰησοῦν, ὃν ἔγρισε, Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραὴλ, ποιῆσαι ὅσα ἡ χεὶρ σου καὶ ἡ βουλὴ σου προῦρῆσε γενέσθαι· καὶ τὰ νῦν, Κύριε, ἐπίσης ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ ὁδὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρρησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου, ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε εἰς ἡμᾶς, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου Παιδὸς σου Ἰησοῦ. Καὶ δεηθέντων αὐτῶν ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι· καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παρρησίας.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Κραυγὴ γέγονεν ἀπὸ ἰδίων, καὶ διαθέσεως, καὶ σπουδῆς πολλῆς. Αἱ τοιαῦται γὰρ ἀνύουσιν εὐχαί, αἱ περὶ τοιούτων γινόμεναι, καὶ ἐν τοιούτοις καιροῖς. Τοιαῦται δὲ φωναί τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς πᾶσα ἐκχηκεν ἡ Ἐκκλησία τὴν ἀρχήν. Αὗται αἱ φωναί τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, τῶν ἀληθῶς τελείων, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ Πνεύματος τελειωθέντων, καὶ ἐπικαλουμένων τὸν Θεόν, τὸν « ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, » τὸν διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον. Δὲ καὶ ἐπήκουσεν αὐτῶν ὁ ποιητὴς πάντων Θεός.

²¹ Joan. II, 19.

« Ἐσαλεύθη γάρ, φησίν, ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι. » Τεκμήριον τοῦ ἀκουσθῆναι αὐτοὺς τοῦτο γεγονός. « Ὁ διὰ στόματος. » Καθάπερ συνθήκας ἀπαιτοῦντες τὸν Θεόν, τὴν προφητείαν εἰς μέσον ἄγουσιν, ἕμα καὶ ἑαυτοὺς παραμυθούμενοι, ὅτι εἰκῆ πάντα « Μελετῶσιν » οἱ ἔχθροί. Ἐκεῖνα, φησὶν²⁵, εἰς πέραν ἄγαγε καὶ δεῖξον, ὅτι « Κενὰ ἐμελέτησαν » οὕτω καὶ νῦν κενὰ μελετῆσαι αὐτοῖς δὲς· τουτέστι, μὴ εἰς ἔργον ἐλθοῖεν αἱ ἀπειλαὶ αὐτῶν. Ταῦτα δὲ ἔλεγόν οὐκ αὐτοὶ παραιτούμενοι δυσχερές τι παθεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος. Οὐ γὰρ εἶπον, Καὶ ἐξελού τῶν κινδύνων ἡμεῖς, ἀλλὰ, Δὲς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρρησίας παύεις λαλεῖν τὸν λόγον σου. Φρύγμα δὲ ἐστὶ τὸ ἀλόγιστον κίνημα. Τέσσαρα δὲ φησι γένη, τὰ συστάνατα κατὰ τοῦ Χριστοῦ, ἔθνη, λαοὺς, βασιλεῖς τε καὶ ἄρχοντας· τῶν μὲν ἔθνων ἰσως τοὺς ἀλλοτρίους δηλοῦντων τῆς πίστεως, ὡσπερ τοὺς στρατιώτας τοὺς φρυάξαντας κατ' αὐτοῦ· τῶν δὲ λαῶν τοὺς ἐκ περιτομῆς· « Κενὰ γὰρ ἐμελέτησαν, » τοὺς προφήτας φονεύσαντες, τὸν ἐν αὐτοῖς Χριστὸν μὴ νοήσαντες· τῶν δὲ βασιλέων τῆς γῆς καὶ τῶν ἀρχόντων, Ἡρώδη τε καὶ Πόντιον Πιλάτον, καὶ τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἰουδαίων. Τὸ δὲ παραστῆναι τοὺς βασιλεῖς εἶπει, τοῦτο οἶμαι συνεμφαίνειν, ἢ ὅτι συμπεφωνήκασιν ἀλλήλοις, καὶ εἰς συμβίβασιν καὶ φίλιαν ἤκασιν Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος (ἐν ἔχθρᾳ γὰρ ὄντες πρὸς ἀλλήλους τὸ πρότερον, τῆς συμβιβάσεως αὐτῶν τῆς εἰς φίλιαν, καὶ τοῦ Χριστοῦ προέξοντος γέγονε θράσος)· ἢ ὅτι, καίτοι τὸ ἀρχικὸν ἀξίωμα περιχαιρέμενοι, ἑαυτοὺς παρέστησαν εἰς ὑπουργίαν τοῖς ἐθέλουσι μισοφρονεῖν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Εἰς [Ισ. ἦ] γὰρ εἰς τὸν Χριστὸν ἐπιβουλὴ καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατρέχει τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, πῶς οὐ μίαν εἰς αὐτοὺς ὕβρις ἐγένετο; Χριστὸς δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός. Οὐ χέρισταί γὰρ δι' ἡμᾶς ἀνθρωπίνως τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, καίτοι Θεὸς ὡς ὁ Λόγος, οὐχ ὡς ἀγιότητος ἐπιδεῖς (ἔστι γὰρ κατὰ φύσιν ἅγιος, καὶ τοῦ Πνεύματος χορηγός), ἀλλ' ὅτι γεγονώς καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπος, ἐχρίσθη μεθ' ἡμῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. « Καὶ δεηθέντων. » Τοῦτο τεκμήριον γέγονε τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἀκουσθῆναι αὐτοὺς. Ὅτι δὲ τοῦτο ἐστίν, ἀκουε τοῦ προφήτου λέγοντος· « Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. » Ἐποίησε δὲ τοῦτο ὁ Θεός, καὶ διὰ φόβον πλεονα, καὶ εἰς θάραξ αὐτοὺς ἐνάγων μετὰ τῆς ἀπειλᾶς ἐκεῖνας, καὶ εἰς παρρησίαν πλεονα. Ἐπεὶ γὰρ ἀρχὴ ἦν, καὶ αἰσθητοῦ ἐδέοντο σημεῖον πρὸς τὸ πιστευσθῆναι αὐτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα, οὐδαμοῦ τοῦτο γίνεται. Τὸ δὲ, « Ἐπλήσθησαν Πνεύματος ἁγίου, » τοῦτο δηλοῖ, Ἄνεπυρώθησαν τῷ Πνεύματι, καὶ ἀνεκαίετο ἐν αὐτοῖς τὸ χάρισμα.

Περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωρίας τῶν πιστευσάντων.

KEIMENON.

Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδίαν

²⁵ Psal. II, 1. ²⁶ Luc. XIII, 12. ²⁷ Psal. CIII, 32.

Varie lectiones et notæ.

²⁸ Ισ. φησὶν.

A enim, inquit, locus in quo erant congregati; quod illos fuisse exaudivit significabat. « Qui per os. » Porro quasi pacta a Deo exigentes, in medium afferunt prophetiam seque ipsos consolantur, quod omnia frustra meditentur inimici. Istud, scilicet aiunt, ad exitum deduc, et ostende, quoniam « meditati sunt inania »; » ita et nunc fac, ut isti inania meditentur; hoc est, ne ad opus id **213** quod comminantur deducere possint. Illæ autem dicebant, non quod molesta pati refugerent, sed ne Evangelii prædicatio impediretur. Non enim dicunt: « Et erue nos a periculis, » sed: « Da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum. » Frenitus autem est motus, seu conatus rationi contrarius. Quatuor vero nominat genera eorum qui astiterunt adversus Christum: nempe gentes, populos, reges et principes. Per gentes alienos qui astiterunt adversus Christum: Populi sunt, qui ex circumcissione; inania enim meditati sunt, prophetas occidentes, Christumque in ipsis non intelligentes. Reges autem terræ et principes sunt Herodes et Pilatus et Judæorum magistratus. Quod vero reges astitisse dicat, significasse puto, vel quod simul conspiraverint atque in concordiam et amicitiam venerint Herodes et Pilatus: nam cum antea inimici essent ad invicem, eo atrocissimo contra Christum facinore facti sunt amici²⁶: vel quod, tametsi præcipua dignitate ornati essent, se ipsos administros illorum constituerant, qui cæde Domini et Christi ejus se contaminare voluerunt. Perfidia enim in Filium in ipsum Patrem recurrit. Nam si Pater in Filio, et Filius in Patre est, quomodo una eademque injuria in utrumque non fuerit? Christus porro Patris est Verbum: unctus est enim propter nos non humano modo, sed Spiritu sancto; non quod sanctitatis indigenus esset (est enim secundum naturam sanctus, et Spiritus sancti distributor), sed unctus est nobiscum secundum humanitatem. « Et cum orassent. » Hoc signum fuit divinæ visitationis, et quod exauditi essent. Quod autem ita sit, audi prophetam dicentem; « Qui respicit terram et facit eam tremere²⁷. » Fecit autem hoc **D** Deus et ad majorem Judæis incutiendum timorem, et ut apostolis post minas illas audaciam majoremque fiduciam ingereret, et quoniam initio sensibili opus habebant signo, ut eis crederetur. Postea vero nunquam id factum est. Illud autem « Repleti sunt Spiritu sancto » perinde valet ac, inflammati sunt Spiritu, et iterum accensum in ipsis est sacrum donum.

214 De unanimi et totali communionem fide-
lium.

TEXTUS.

IV, 52, 55. Multitudinis autem credentium erat cor

unum et anima una, nec quisquam eorum quæ possidebant, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Et virtute magna reddebant apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi, Domini nostri, et gratia magna erat in omnibus illis.

COMMENTARIUS.

Hoc est, signis demonstrabant Jesum Christum resurrexisse: non enim alia ratione monstrare id poterant.

TEXTUS.

IV, 34, 35. Neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferbant pretia eorum quæ vendebant et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebatur autem singulis prout cuique opus erat.

COMMENTARIUS.

Ex magna qua apostolos prosequantur reverentia fideles neque in manus illis tradere audebant rerum venditarum pretia, sed ad pedes deferrebant; et ipsos distributores dominosque constituebant, ut tanquam communia et nullo modo propria eadem expenderent. Quod quidem illis ad vanam gloriam evitandam maxime conferebat.

TEXTUS.

IV, 36, 37. Joseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est interpretatum « Filius consolationis, » Levites, Cyprius genere, cum haberet agrum, vendidit eum, et attulit pretium, et posuit ante pedes apostolorum.

COMMENTARIUS.

Joseph iste haud mihi ille videtur esse, qui ad replendum duodenum apostolorum chorum, selectus cum Matthia fuit. Is enim et Joseph dicebatur et Barsabas; postea vero cognominatus est Justus. Iste autem dictus est Barnabas, hoc **215** est « Filius consolationis: » quod quidem nomen ex virtute sortitus mihi esse videtur, velut ad consolationem præstandam eximie idoneus.

Feria sexta hebdomadæ secundæ.

De Anania et Saphira, eorumque acerba morte.

TEXTUS.

V, 1-11. Vir autem quidam nomine Ananias, cum Saphira uxore sua, vendidit agrum et fraudavit de pretio agri conscia uxore sua; et afferens partem quamdam, ad pedes apostolorum posuit. Dixit autem Petrus: Anania, cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, et fraudare de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, sed Deo. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit et exspiravit. Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt. Surgentes autem juvenes

A καὶ ἡ ψυχὴ μία, καὶ οὐδεὶς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς πάντα κοινά. Καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς.

ΕΠΙΜΗΝΕΙΑ.

Τουτέστι, διὰ τῶν σημείων ἐδείκνυον, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστός· οὐδαμῶθεν γὰρ εἶχον ἄλλοθεν ἐπιδείξαι ὅτι ἀνέστη, ἀλλ' ἦ ἀπὸ τῶν σημείων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Οὐδεὶς ἐνδεὴς τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. Ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πειρασκομένων, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Διεδίδοτο δὲ ἐκαστῷ καθ' ὅτις χρειαῖν εἶχεν.

ΕΠΙΜΗΝΕΙΑ.

Ἐκ πολλῆς εὐλαβείας, οὔτε εἰς τὰς χεῖρας ἐτόλμων δοῦναι, οὔτε τευφωμένως παρεῖχον· ἀλλὰ παρὰ τοὺς πόδας ἔφερον, καὶ αὐτοὺς οἰκονόμους ἠφίεσαν γενέσθαι, καὶ κυρίους τῶν ἰδίων ἐποιοῦν· ἵνα ὡς ἐκ κοινῶν λοιπὸν ἀναλίσκῃται, μηκέτι ὡς ἐξ ἰδίων. Τοῦτο δὲ πρὸς τὸν ἀκενόδοξον αὐτοῖς συνεβάλλετο.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, « Υἱὸς παρακλήσεως, » Λευίτης, Κύπριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας, ἤνεγκε τὰ χρήματα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

ΕΠΙΜΗΝΕΙΑ.

Οὐ δοκεῖ μοι ἐκεῖνος εἶναι, ὁ μετὰ Ματθία φηγεσθεὶς εἰς ἀνακλήρωσιν τοῦ χοροῦ τῶν δώδεκα. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ Ἰωσῆς ἐλέγετο, καὶ Βαρσαβᾶς. Ὑστερον δὲ ἐπεκλήθη Ἰουστὸς. Οὗτος δὲ Βαρνάβας, ὃ ἐστίν, « Υἱὸς παρακλήσεως, » καὶ δοκεῖ μοι, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰληφέναι τὸ ὄνομα, ὡς πρὸς τοῦτο ἱκανῶς καὶ ἐπιτηδείως ἔχων.

Τῆ Παρασκευῆ τῆς β' ἑβδομάδος.

Περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας, καὶ πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἀνὴρ δὲ τις Ἀνανίας ὀνόματι, σὺν Σαπφείρῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, ἐπώλησε κτήμα, καὶ ἔνοσφισατο ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐνέγκας μέρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων ἔθηκεν. Εἶπε δὲ Πέτρος πρὸς αὐτόν· Ἀνανία, διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφισασθαί σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; Οὐχὶ μένον σοι ἔμενε, καὶ πρᾶθην ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; Τί ἔτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Ἀκούων δὲ ὁ Ἀνανίας τοῖς λόγουσιν τούτους, πτώσων ἐξέψυξε· καὶ ἐγένετο φόβος

Variæ lectiones et notæ.

²¹⁵ Θεὸς οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἐψεύσατο Ἀνανία.

μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. Ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέσειλαν αὐτὸν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν. Ἐγένετο δὲ ὡς ὥρων τριῶν διάστημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδυία τὸ γεγονός εἰσῆλθεν. Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος· Εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Ἢ δὲ εἶπε· Ναί τοσούτου. Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτήν· Τί ὅτι συμφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα Κυρίου; Ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου πρὸς τῇ θύρᾳ, καὶ ἐξοίσουσί σε. Ἔπεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀποστόλου καὶ ἐξέψυξεν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι, εὗρον αὐτὴν νεκράν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Εἰ καὶ ὁ Σατανᾶς τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ αὐτὸς αἴτιος γέγονεν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καὶ πηρωθεῖς.²⁶ Ἦδει δὲ ὁ ἀπόστολος, ὅτι ἄλλως πως οὐκ ἂν διορθωθῆ· διὸ καὶ ὡσεὶ σηπτόδονα εἶδε ἐκτεμηθῆναι, ἵνα μὴ τὸ λοιπὸν λυμῆνηται τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ γὰρ τοιαῦτα ὄρων, καὶ μὴ κερδάνας, πολλῶ μᾶλλον οὐκ ἂν ἐτέρως ἐκέρδανεν. Οὐκ εἶδε τοῖσιν ἀπλῶς παρελθεῖν τὸ γένος.²⁷ Νῦν μὲν γὰρ οὕτως ὠφέληται, μὴ προσελθῶν²⁸ περαιτέρω κακίας, καὶ οἱ λοιποὶ σπουδαιότεροι γεγόνασιν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ γέγονεν· Ὅζῳν ἐτιμωρήθη, καὶ ἐγένετο τοῖς ἄλλοις φόβος. Οὐκ ἤρκασε δὲ τοῦτου μόνου ἡ τιμωρία· ἀλλὰ καὶ συνειδέναί τὴν γυναῖκα, καὶ μὴ εἰπεῖν, τῆς ὁμοίας ἀξιοῖ τιμωρίας. Σημειωτέον, ὅτι τὸ συνειδέναί τὸ γινόμενον παρ' ἄλλου κακόν, καὶ σωπῆν, ἀμαρτία ἐστίν.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα.

Ὅτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἀγγελος τοῦ Θεοῦ νύκτωρ ἐξέσωσεν, ἐπιτρέψας ἀκαλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων, ἐγένετο σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά· καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος· τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς· ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός· μᾶλλον δὲ προσετίθεντο πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· ὥστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθεῖναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραβδάτων, ἵνα ἐρχομένου τοῦ Πέτροῦ κἂν ἡ σκιά αὐτοῦ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. Συνήρχοντο δὲ καὶ τὰ πλήθη τῶν πέριξ πόλεων εἰς Ἱερουσαλήμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλομένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων· οἵτινες ἰθεραπεύοντο ἅπαντες. Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ (ἡ οὐσα αἵρεσις τῶν Σαδδου-

A amoverunt eum, et efferentes sepelierunt. Factum est autem quasi horarum trium spatium, et uxor ipsius, nesciens quod factum fuerat, introivit. Dixit autem ei Petrus: Dic mihi, mulier, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit: Etiam tanti. Petrus autem ad eam: Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium, et efferent te. Confestim cecidit ante pedes ejus et exspiravit. Intrantes autem juvenes, invenerunt illam mortuam, et extulerunt, et sepelierunt ad virum suum. Et factus est timor magnus in universa Ecclesia et in omnes qui audierunt hæc.

B

COMMENTARIUS.

Tametsi hoc Satanas fecerit, nihilominus et ille reus fuit, qui illius in se operationem admisit, et ea impleri se sivit. Norat autem apostolus eum nullo modo corrigendum fore: quapropter tanquam putre membrum excindi oportebat, ne reliquum Ecclesiæ corpus corrumperet. Qui enim talia videns nihil profecerat, profecto neque alia ratione profecisset. Non oportebat autem ejusmodi factum omnimode præterire. Hac vero ratione et ipse emolumentum habuit, quod non progredere in nequitia; et alii, quod exinde **216** cautiores redderentur. Simile quid et circa arcam contigit: cum enim Oza punitus est, alii uti timore percussi sunt. Sed satis non fuit istius solius punitio: uxor enim ejus, quod conscia facti esset et non manifestasset, pœnam eandem promeruit. Unde notandum est peccare eum, qui criminis ab alio patrati conscius silet.

CAPUT VI.

Dominica secunda post Pascha (14).

Quod apostolos in carcerem conjectos angelus eduxerit, injungens illis, ut Jesum omni cum libertate prædicarent.

TEXTUS.

V, 12-20. Per manus autem apostolorum fiebant signa et prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. Cæterorum autem nemo audebat se conjungere illis; sed magnificabat eos populus. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum, ita ut in plateas ejicerent infirmos et ponerent in lectulis ac grabatis, ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, [et liberarentur ab infirmitatibus suis.] Concurrerat autem et multitudo vicinarum civitatum Jerusalem, afferentes ægros et vexatos a spiritibus immundis, qui curabantur omnes. Exsurgens autem princeps sacerdotum et omnes qui cum illo erant, quæ est hæresis Sad-

Variæ lectiones et notæ.

²⁶ πληρωθεῖς. ²⁷ γεγονός ²⁸ προσελθῶν.

(14) *Legè Dominica secunda Paschæ.* Vide Prefat., supra, num. VII, col. 413, not. (a).

ducatorum repleti sunt zelo. Et iniecerunt manus in apostolos et posuerunt eos in custodia publica. Angelus autem Domini per noctem aperiens januas carceris et educens eos, dixit: Ite, et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vite hujus.

COMMENTARIUS.

Post injectum timorem, plura ipse et reliqui signa faciebant. Ex timore enim Ecclesia proficiebat in fide et fides ad miracula cooperabatur. Non enim postea facile, ut antea, contemptui habebantur: et multa erat fides, et major quam tempore Christi. Simile enim vivente Christo factum non est. Manentibus enim illis nec circumeuntibus, undique afferebantur et infirmi in lectulis ac grabatis, et ut ex umbra Petri sanarentur. Hoc autem contigit, quoniam ipse Christus Dominus dixit: « Qui credit in me, opera quæ ego facio, et **217** ipse faciet, et majora horum faciet. » En vero impletum hoc dictum.

Sabbato hebdomadæ secundæ.

Quod postera die pontifices eos rursus comprehensos, ne amplius docerent, flagellatos dimiserint.

TEXTUS.

V, 21-32. Qui cum audissent, intraverunt dilectulo in templum, et docebant. Adveniens autem princeps sacerdotum et qui cum eo erant, convocaverunt concilium et omnes seniores filiorum Israel, et miserunt ad carcerem, ut adducerentur. Cum autem venissent ministri, et aperto carcere non invenissent illos, reversi nuntiaverunt, dicentes: Carcerem quidem invenimus clausum cum omni diligentia, et custodés stantes ante januas; aperiéntes autem neminem intus invenimus. Ut autem audierunt hos sermones magistratus templi et principes sacerdotum ambigebant de illis quidnam fieret. Adveniens autem quidam nuntiavit eis: Quia ecce viri, quos posuistis in carcerem, sunt in templo stantes et docentes populum. Tunc abiit magistratus cum ministris et adduxit illos sine vi: timebant enim populum ne lapidarentur. Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio, et interrogavit eos princeps sacerdotum, dicens: Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto: et ecce repletis Jérusalem doctrina vestra, et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. Respondens autem Petrus et apostoli dixerunt: Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit dextera sua, ad dandam poenitentiam Israeli, et remissionem peccatorum, et nos sumus testes horum verborum, et

καίω), ἐπλήσθησαν ζήλου· καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς· ἔξαγαγὼν τε αὐτοὺς, εἶπε· Πορεύεσθε, καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης.

EPMHNEIA.

Μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν φόβον αὐτῶν, πλείονα σημεῖα ἐποίησε, καὶ αὐτῶς καὶ οἱ λοιποί. Ἀπὸ γὰρ τοῦ φόβου εἰς πλείονα πίστιν ἐπέδιδου ἡ Ἐκκλησία· διὸ καὶ ἡ πίστις συνήργει τοῖς θαύμασιν. Οὐκ ἔτι γὰρ τοῦ λοιποῦ εὐκαταφρόνητοι ἦσαν καθάπερ καὶ πρότερον· ἀλλὰ πολλὴ ἡ πίστις καὶ μεζῶν, ἢ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ οὐ γέγονε. Μενόντων γὰρ αὐτῶν, καὶ οὐ περιεϊόντων, καὶ ἄλλοθεν ἐφέροντο πάντες ἐπὶ κλινῶν καὶ κροβάτων, ἵνα ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ Πέτρου θεραπευθῶσι. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἀπέφηνατο, ὅτι « οἱ πιστεύσαντες εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, » κακείνῳ ποιήσουσι, καὶ μεζῶνα τούτων ποιήσουσιν. Ὅρα δὲ ἐκβαίνον τὸ εἰρημένον.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς δευτέρας ἑβδομάδος.

Ὅτι τῇ ἑξῆς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς πάντων συλλεβόμενοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκων, μαστιγάζαντες ἀπέβυσαν.

KEIMENON.

Ἀκούσαντες δὲ, εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν δρόμον εἰς τὸ ἱερὸν καὶ διδάσκον. Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, συνεκλήσαν τὸ συνέδριον, καὶ κάσαν τὴν γερούσιαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀχθῆσαι αὐτούς. Οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμενοι, οὐκ εὑρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ. Ἀνατρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν λέγοντες, ὅτι τὸ μὲν δεσμωτήριον εὗρομεν κεκλεισμένον ἐν κἀσῇ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἐστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν· ἀνοίξαντες δὲ, ἔω οὐδένα εὗρομεν. Ὡς δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους, ὁ τε ἱερεὺς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς διεπόρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο ταῦτα. Παραγενόμενος δὲ τις ἀπήγγειλαν αὐτοῖς λέγων, ὅτι Ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οὗς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ ἱερωῦτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν. Τότε ἀπελθὼν ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις, ἤγαγεν αὐτούς, οὐ μετὰ βίας· ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν, ἵνα μὴ λιθασθῶσι. Ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεὺς λέγων· Οὐ παραγγέλλει παρηγγελίαμα ἐμὴν, μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ Ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἰερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ἡμῶν, καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι, εἶπον· Πειθαργεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. Ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον ὁ θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ἔφωσεν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ

¹¹ Joan. xiv, 12.

¹² Ἰσ. ἐκβαίνον.

ἄφρατον ἁμαρτιῶν. καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Πάλιν τῷ Πατρὶ τὸ πᾶν ἀνατιθέασιν, ἵνα μὴ δόξη ἄλλότριος εἶναι τοῦ Πατρὸς· ἔπειτα, καὶ συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκούοντων, ὡς ἂν εὐπράδεκτον τὸν λόγον ἐργάσθῃται. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τὴν ἀνάστασιν κυροῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψωσιν, τουτέστι τὴν ἀ. ἰληψίν. Καὶ ὅτι μὲν εἶπὶ τὸ δοῦναι μετόνοιαν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἄφρατον ἁμαρτιῶν ἰλήλυθεν, ἡμεῖς μαρτυροῦμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ οὐκ ἂν ἐπήλυθε, μὴ πρότερον τῶν ἁμαρτιῶν λυθεισῶν. Καὶ οὐκ εἶπον, «Ὁ ἔδωκεν ἡμῖν, ἀλλὰ, «Τοῖς πειθομένοις.» ἕμα μὲν μετριάζοντες, ἕμα δὲ καὶ δηλοῦντες ὅτι καὶ αὐτοῖς δυνατὸν λαβεῖν πιστεῶς χάραν³⁰, αὐτοῖς δεικνύντες.

Γαμαλιὴλ συγγνώμη³¹ κιστὴ περὶ τῶν ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων τινῶν καὶ ἀποδείξεων.

KEIMENON.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρόνοντο, καὶ ἐβουλεύσαντο ἀνελεῖν αὐτούς. Ἄναστὰς δὲ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος, ὀνόματι Γαμαλιήλ, νομοδιδάσκαλος, τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσεν ἕξω βραχὺ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι. Εἶπε τε πρὸς αὐτούς· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, προσέχετε ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, καὶ ἑαυτοῖς, τί μέλλετε πράττειν. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θεοδᾶς λέγων εἶναι τινα θαυτὸν, ᾧ προσεκολλήθη ἄριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακοσίων, ὃς ἀνηρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέθοντο αὐτῷ διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. Μετὰ τούτων ἀνέστη Ἰούδας Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαθὸν ἰκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ. Κάκεινος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέθοντο αὐτῷ διεσκοπίσθησαν. Καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν· Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἔσαστε αὐτούς· ὅτι ἴδαν ἢ ἐξ ἀνθρώπων ἢ βουλή, ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστίν, οὐ δύνησεσθε καταλυθῆναι αὐτό· μή ποτε καὶ Θεομάχοι εὐρεθῆτε. Ἐπέισθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, εἶραντες, παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι. Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἰστέον, ὅτι ὁ Γαμαλιήλ Παύλου διδάσκαλος ἦν. Ἐοίκασι οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου ἐστασιακῆναι, δόγμασιν ἐπέμμενοι ἰούδα τοῦ Γαλιλαίου. Ἦν δὲ τὸ δόγμα αὐτοῦ, ὡς καὶ Ἰώσηπος ἐν τῇ Ἀρχαιολογίᾳ τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἱστορίας εἰεξέ, φαντασίαν ἐξαποστέλλων πολλήν, δι' εὐσε-

A Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.

COMMENTARIUS.

Patri iterum rem omnem tribuit, ne Christus a Patre ipso alienus esse videretur; tum etiam, ut audientium imbecillitati sese accommodans, efficeret, ut sermo suus facilius reciperetur. Non solum vero resurrectionem confirmat, 218 sed etiam exaltationem, seu in caelum ascensionem declarat. Et quidem « ad dandam poenitentiam Israel et remissionem peccatorum, » ipsum venisse, « nos, inquit, testes sumus et Spiritus sanctus, » qui utique non venisset, nisi essent prius remissa peccata. Non ait autem, Quem dedit nobis, sed « Obedientibus sibi, » tum ut modeste de se suisque loqueretur, tum ut significaret ab iis etiam Spiritum sanctum accipi posse: sicque fidei utilitatem ostendit.

Gamalielis fidele consilium de apostolis, exemplis et argumentis confirmatum.

TEXTUS.

V; 33-42. Hæc cum audissent, dissecabantur et cogitabant interficere illos. Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor honorabilis universæ plebi, jussit foras ad breve homines fieri. Dixitque ad illos: Viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis, quid acturi sitis. Ante hos enim dies exstitit Theodas, dicens se esse aliquem: cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occisus est, et omnes qui credebant ei, dissipati sunt et reducti ad nihilum. Post hunc exstitit Judas Galilæus in diebus professionis, et avertit populum post se et ipse perit; et omnes quotquot consenserunt ei dispersi sunt. Et nunc itaque, dico vobis, discedite ab hominibus istis, et sinite illos; quoniam, si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissolvetur; si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini. Consenserunt autem illi. Et convocantes apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu, et dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt præ nomine Jesu contumeliam pati. Omni autem die non cessabant, in templo et circa domos docentes et evangelizantes Christum Jesum.

COMMENTARIUS.

Sciendum est, Gamalielium apostoli Pauli præceptorem fuisse. Videntur vero Galilæi tempore Pilati seditionem commovisse ob doctrinam Judæ Galilæi, quam sequebantur. Erat vero ipsius dogma, 219 ut narrat Josephus in Antiquitatibus Judaicis, magnæ ostentationis propter integritatem

Variæ lectiones et notæ.

³⁰ ἰσ χρείαν. ³¹ ἰσ γνώμη. ³² δύνασθε.

pietatis quam præferebat. Docebat enim ille neminem neque honoris neque benevolentiae causa, vel solum voce tenuis, dicendum esse Dominum : et nequidem cum qui imperium tenebat. Quare ejus asseclis multi, quod Cæsarem Dominum appellare nollent, plagas acerbissimas perpessi sunt. Docebant etiam nullas, præter eas quæ in lege Mosis præscriptæ sunt, victimas esse Deo offerendas. Quocirca prohibebant, ne quas magistratus populi suppeditabat, ex offerrentur pro imperatore et populo Romano. Ex quo verisimile sit indignatum propter ista Pilatum, jussisse, ut inter victimas quas illis juxta legem offerre placebat, ipsi jugularentur : adeo ut cum sacrificiis eorum offerentium quoque sanguis misceretur : quemadmodum ex Lucæ Evangelio apparet.

Theodas autem impostor quidam erat, qui multis a se deceptis pollicitus fuit, Jordanem se dissecturum perviumque populo facturum : quod cum præstare non potuisset, pereemptus est ipse omnesque qui cum illo erant.

CAPUT VII.

Dominica tertia Unguentiferarum.

De electione septem diaconorum.

TEXTUS.

VI, 1-7. In diebus autem illis crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. Convocantes autem duodecim multitudinem discipulorum, dixerunt : Non est æquum nos derelinquere verbum Dei et ministrare mensis. Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto et sapientia, quos constituamus super hoc opus. Nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide et Spiritu sancto, et Philippum, et Prochorum, et Nicanorem, et Simonem, et Parmenam, et Nicolaum advenam Antiochenum. Hos statuerunt ante conspectum, apostolorum et orantes imposuerunt eis manus. Et verbum Domini crescebat et multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde. Multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei.

COMMENTARIUS.

220 Græcos seu Hellenistas puto hic vocari eos qui Græce loquebantur : hi enim quanquam Hebræi essent, Græca tamen lingua familiariter utebantur. Observa vero, quomodo « quotidianum ministerium » erat viduis inservire. Ministerium vero vocat, et non eleemosynam, hac ratione et dantes et recipientes extollens. Non autem ex malitia oriebatur, quod hujusmodi viduæ despicerentur, seu prætermittentur ; sed fortasse ex turbe negli-

Α θείας ἀπονίαν²². Κύριον γὰρ, μηδὲ μέχρι στόματος ἔφασκε δεῖν τινα λέγειν, μηδὲ κατὰ τινα τιμὴν καὶ φιλοφροσύνην, μήτε τὸν βασιλεύοντα. Καὶ πολλοὶ γὰρ αὐτῶν, περὶ τοῦ μῆτι πλεῖν Καίσαρα κύριον χαλεπωτάτας αἰκίας ὑπέμειναν. Οἱ καὶ ἐδίδασκον, μὴ δεῖν παρὰ τὰς διαταγμένας ἐν τῷ Μωυσέει νόμῳ θυσίας ἀναφέρεισθαι τῷ Θεῷ· διόπερ ἐκώλυον τὰς ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ λαοῦ παραδεδομένας, δίδοσθαι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ Ῥωμαίων ἔθνους. Εἰκόως οὖν ἐπὶ τούτοις ἀγανακτοῦντα τὸν Πιλάτον πρὸς Ἰακωβίου, κελεύσαι [παρ' αὐταῖς,] αἷς ἐδόκουν κατὰ τὸν νόμον προσφέρειν θυσίας αὐτοῦς ἀναφερῆναι, ὥστε « ἀναμιχθῆναι » ταῖς προσφερομέναις θυσίαις, « τὸ αἷμα » τῶν προσαγόντων· καθὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ ἐμφαίνεται.

Οὗτος ὁ Θεοδᾶς πλάνος ἦν, καὶ ἀναπαίσιος πολλοῦς ἐπηγγεῖλατο τεμεῖν τὸν Ἰορδάνην καὶ δίοδον ποιῆσαι τῷ λαῷ· καὶ διαμαρτήσας ἀνηρέθη, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

Κυριακὴ γ' τῶν Μυροφόρων

Περὶ χειροτονίας τῶν ἐπτά διακόνων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις, πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν, πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρε θεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν. Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον· Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμῖν καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἄνδρας ἐξ ὁμῶν μαρτυρομένους ἐπὶ πλήρεις Πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας, οὓς καταστήσωμεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης. Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν. Καὶ ἤρσαν ἐν ὧν ἑκαστὸς πάντος τοῦ πλήθους· καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος ἁγίου, καὶ Φίλιππον, καὶ Πρόχορον, καὶ Νικάνορα, καὶ Τιμόνα, καὶ Παρμενῆν, καὶ Νικόλαον προσηλυτὸν Ἀντιοχέα, οὓς ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων, καὶ προσευξάμενοι, ἐπίθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας. Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἠέξανεν, καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ σφόδρα. Πολὺς τε ὄχλος τῶν Ἰουδαίων ὑπήκουον τῇ πίστει.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἑλληνιστὰς οἶμαι καλεῖν τοὺς Ἑλληνιστὶ φθεγγομένους· οὗτοι γὰρ Ἑλληνιστῶν διελέγοντο, καὶ τοὶ Ἑβραῖοι ὄντες. Ὅρα δὲ, ὅτι « καθημερινῇ διακονίᾳ » ἦν ταῖς χῆραις ὑπηρετεῖν. Διακονίαν δὲ καλεῖ τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ ταχέως ἐλεημοσύνην, ἅμα καὶ τοὺς²³ προϊούτας καὶ τοὺς πάσχοντα²⁴ διὰ τούτου ἐπαίρων. Τοῦτο δὲ, οὐ κακίας ἦν, παρεωρᾶσθαι τὰς τοιαύτας χῆρας, ἀλλὰ τῇ τοῦ πλήθους ἰσως ῥαθυμίᾳ. Διὰ τούτο προῦθηκεν αὐτῷ

Variæ lectiones et notæ.

²² ἰσ. εὐτονίαν. ²³ διδόντας. ²⁴ λαμβάνοντας.

εις-μέσον· οὐ γὰρ μικρὸν τὸ κακὸν ἦν· διὸ καὶ [τα- A
χέως] διωρθώθη. « Προσκαλεσάμενοι. » Πρῶτον τὸ
ἄτοπον εἰθισιν, [δεικνύς, ὡς] οὐκ ἔνδον μετὰ τῆς
αὐτῆς σπουδῆς ἀμφοτέρω γίνεσθαι· ἐπεὶ καὶ ὅτε
τὸν Μα-θίαν χειροτονεῖν ἔμελλον, πρῶτον τὴν χρεῖαν
δεικνύσι τοῦ πράγματος, ὅτι τε ἔλιπεν εἰς, καὶ ἔδει
γενέσθαι δώδεκα· καὶ ἐνταῦθα τὴν χρεῖαν ἐδήλω-
σαν. Οὐκ αὐτοὶ δὲ ποιοῦσιν, ἀλλ' αὐτοῖς ἐπιτρέ-
πουσι, τοὺς πᾶσιν ἀρέσκοντας, τοὺς ὑπὸ πάντων
μαρτυρουμένους εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Καίτοι ἡδύναντο
αὐτοὶ ἐκλέξασθαι Πνεύματι κινούμενοι· ἀλλ' ὁμῶς
καὶ τὴν μαρτυρίαν βούλονται τὴν παρ' αὐτῶν. Τὸ μὲν
ὀρίσασθαι τὸν ἀριθμὸν, καὶ τὸ χειροτονῆσαι, καὶ τὸ ἐν
χρεῖα τοιαύτῃ [διατάξαι], αὐτῶν ἦν· τὸ δὲ ἐλέσθαι τοὺς
ἀνδρας, ἐκείνοις ἐπιτρέπουσιν, ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτοὶ
χαρίζεσθαι. Ἐπὶ δὲ προβάλλονται, οὐκ ἔτι δώ-
δεκα. Τῶν γὰρ ἀναγκαίων τὰ ἀναγκαῖα προτιμότερα.
Ἀπολογουῦνται δὲ ὁμῶς, ὅτι οὐ δυνατόν ἐστιν αὐ-
τοῖς, καὶ τοῦ κηρύγματος· ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τοῦ
ποιεῖσθαι πρόνοιαν· ὡς οὐ διὰ τῶν δεικνύντων
ποιεῖσθαι τὴν παραίτησιν τῆς διακονίας, ἀλλὰ διὰ
τὴν τοῦ κηρύγματος ἐπιμέλειαν. « Καὶ ἐξελέξαντο »
Ἄπαντες ἦσαν πλήρεις πίστεως, οὐς ἐξελέξαντο·
ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ γίνηται, ὅσα ἐπὶ Ἰούδα, ὅσα ἐπὶ
Ἰσραὴλ καὶ Σαπφείρας. Ἐτα ἀφορίσαντες αὐτοὺς
τοῦ πλῆθους, « ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων.
Οἱ δὲ, προσευξάμενοι, ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας, »
καὶ ἀπέλυσαν. Καὶ σημειωτέον, ὅτι δι' εὐχῆς καὶ
ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἡγουμένων ἐν τῷ λόγῳ,
ἢ χειροτονία, καὶ ἢ ἀξία τῆς διακονίας ἐδόθη ἐξ C
ἀρχῆς τοῖς διακόνους. Καὶ τοῦτο τὸ ἔθος μέχρι νῦν
σώζεται. Καὶ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε τῶν διακόνων,
οὔτε τῶν πρεσβυτέρων, ἢ διακονία αὐτῆ (οὐδέπω
γὰρ οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἦν), ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι [μόνον]
ἔθεν, οὔτε διακόνων, οὔτε πρεσβυτέρων οἶμαι τὸ
ἄνομα εἶναι ἴδιον καὶ φανερόν. Ἀλλὰ τῶς εἰς τοῦτο
ἐχειροτονήθησαν διὰ προσευχῆς καὶ ἐπιθέσεως τῶν
χειρῶν τῶν ἀποστόλων. Ἐπεύξαντο γὰρ αὐτοῖς, δυ-
νηθῆναι περιγενέσθαι τοῦ ἔργου. Ἐπὶ δὲ ἀνδρῶν
ἐδεήθησαν εἰς τοῦτο· πολλὰ γὰρ ἐπέβρει χρήματα,
ἐπεὶ καὶ χερῶν πλῆθος ἦν.

runt enim pro ipsis, ut inunctum opus strenue
opus ad id erat; multæ enim confuebant pecuniæ,

ΚΕΦΑΛ Η'.

Ἰουδαίων ἐπανάστασις, καὶ συγκολλησις κατὰ
Σεπάρων, τοῦ αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ
τῆς πρὸς Ἀβραάμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ· καὶ
περὶ τῶν δώδεκα πατριάρχων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Στέφανος, πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως ἐποίη-
σε τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. Ἀνέστησαν
δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λι-
βερτινῶν, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ
τῶν ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ἀσίας, συζητούντες τῷ Στε-
φάνῳ· καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιτεῖναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ
Πνεύματι, ᾧ ἐλάλει. Τότε ὑπέβαλον ἄνδρες λέγον-
τας, ὅτι Ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥήματα βλάσ-
φημα εἰς Μωϋσῆν καὶ τὸν Θεόν· συνεκίνησαν τε τὸν
λαόν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ τοὺς Γραμματεῖς·

gentia. Idecirco vero hoc in medium protulit, quia
non parvum erat malum; adeoque et celeriter
curatum fuit. « Convocantes. » Primo absurdita-
tem exponit, ostendens fieri ab illis non posse, ut
utrumque eadem diligentia perageretur. Et quem-
admodum cum Matthiam electuri erant, ejus rei
necessitatem declararunt, quia scilicet ad duode-
cim apostolos, quos esse oportebat, unus deerat :
sic etiam nunc id opus esse affirmant. Non autem
ipsimet eligunt, sed aliis potestatem faciunt eos
omnibus placuerint et probati fuerint in me-
dium producendi. Et quidem poterant illi, Spiritu
sancto inspirante, eligere; attamen etiam testimo-
nium ab aliis volunt. Scilicet, numerum definire, or-
dinare et quidquid ad hunc usum spectabat, præscri-
bere ipsorum utique erat: at electionem cæteris per-
mittunt, ne cuiquam gratificari voluisse viderentur.
Septem vero eligendos proponunt, non duodecim;
quod inter ea etiam, quæ necessaria sunt, alia
aliis sint præstantiora. Excusationem tamen quam-
dam proferunt, quoniam haud erat illis possibile,
simul et prædicationis « verbi Dei, » et provisio-
nis erga pauperes curam gerere: ut ostenderent
se neutiquam ex animi tumore administrationem
hujusmodi recusare; sed ut prædicationi diligen-
tius incumbere possent. « Et elegerunt. » Omnes
electi sunt pleni fide, ne eadem quæ in Juda, Ana-
nia et Saphira contigerant, recurrerent. Deinde
segregantes eos a turba, « statuerunt ante con-
spectum apostolorum, qui orantes imposuerunt eis
manus » et dimiserunt. Hinc adnotandum est
ordinationem et dignitatem diaconatus per oratio-
nem et manuum impositionem eorum, qui præsi-
dent verbo, ab initio datam fuisse: quæ consuetudo
ad præsens usque tempus servatur. Attamen dici
quoque potest ministerium illud neque diacono-
rum neque presbyterorum fuisse: nondum enim
ullus, exceptis apostolis, episcopus erat. Quare
non puto, quid per diaconorum presbyterorumque
nomina hic intelligatur, manifestum et clarum
esse. Interim vero et per orationem, et impositionem
manuum apostolorum ordinati sunt. 221 Orave-
xsequi possent. Viris autem non minus septem
et viduæ multæ erant.

CAPUT VIII

Judæorum insurrectio, et calumnia adversus Ste-
phanum: hujusque concio de Dei fœdere cum
Abrahamo; et de duodecim patriarchis.

TEXTUS.

VI, 8-15. Stephanus autem, plenus gratia et
fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in po-
pulo. Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ
appellatur Libertinorum et Cyrenensium et Alexan-
drinorum et eorum qui erant a Cilicia et Asia, dis-
putantes cum Stephano: et non poterant resi-
stere sapientiæ, et Spiritui qui loquebatur. Tunc
summisserunt viros, qui dicerent se audivisse eum
dicentem verba blasphemie in Moysen et in Deum.
Commoverunt itaque plebem et seniores et Scri-

bas : et concurrentes rapuerunt eum et adduxerunt in concilium et statuerunt falsos testes qui diceret : Homo iste non cessat loqui verba adversus locum sanctum et legem. Audivimus enim eum dicentem , quoniam Jesus Nazareus hic destruet locum istum, et mutabit traditiones quas tradidit nobis Moyses. Et intuentes eum omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus tanquam faciem angeli.

VI, 1-4. Dixit autem princeps sacerdotum : Si hæc ita se habent? Qui ait : Viri fratres et patres, audite : Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham cum esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, et dixit ad illum : Exi de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi. Tunc exiit de terra Chaldæorum, et habitavit in Charan. Et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum in terram istam, in qua vos nunc habitatis.

COMMENTARIUS.

Stephanus reliquis sex præstabat, atque primas inter illos tenebat. Quanquam enim ordinatio communis fuerat, iste tamen majorem præ cæteris consecutus est gratiam. Nulla autem ante ordinationem prodigia faciebat, ut manifestum fieret gratiam solam non sufficere, sed ordinatione insuper opus esse, ut accessio Spiritus fiat : quanquam etiam antea pleni erant Spiritu, eo scilicet, qui in lavacro confertur.

Libertini dicuntur Romanorum liberti. Habitabant autem ibi etiam alii multi peregrini ex extraneis civitatibus, qui et synagogas habebant, ubi legem perlegi oportebat.

TEXTUS.

VI, 5. Et non dedit illi hæreditatem in ea nec passum pedis : sed repromisit dare illi eam in possessionem, et semini ejus post ipsam, cum non haberet filium.

COMMENTARIUS.

Cur Deus, cum promississet dare Abrahamo terram Palæstinæ in possessionem, ne vestigium tamen pedis ex ea illi dedit? Scilicet, quia cum paulo post dissolvendus, seu ex hac vita migraturus esset, possidere eam diu non poterat. Salva igitur Abrahamo est hæreditas per semen ipsius, quod est Christus; estque illa, quæ sursum est Jerusalem²², ubi simul cum eo regnabunt sancti, quando veniet in gloria Patris sui, regnaturus in omnes gentes quæ per fidem Abrahami justificatæ fuerint.

TEXTUS.

VI, 6, 7. Locutus est autem ei Deus, quia erit semen ejus accola in terra aliena, et servituti eos subijcient, et male tractabunt eos annis quadringentis; et gentem cui servierint judicabo eos, dixit Dominus, et post hæc exibunt, et servient mihi in loco isto.

²² Galat. iv, 26.

A καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον· ἔστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς λέγοντας· Ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματα βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου. Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τούτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθνη, καὶ παρέδωκεν ἡμῖν Μωσῆς. Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθήμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὴν πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου.

Ἐἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεὺς· Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει, Ὁ δὲ ἔφη· Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε· Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν εἰς Χαρρᾶν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω. Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων κατακίχησεν εἰς Χαρρᾶν. Κάκειθεν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ μετώκησεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην, εἰς ἣν νῦν ὑμεῖς κατοικεῖτε.

EPMHNEIA.

Οὗτος πρόκριτος τῶν ἐπιτῶν ἦν, καὶ τὰ πρῶτα εἶχε παρ' αὐτοῖς. Εἰ γὰρ καὶ ἡ χειροτονία κοινὴ ἦν, ἀλλ' οὗτος ἐπεσπᾶτο χάριν πλείονα. Οὐκ ἐπίκει δὲ πρὸ τῆς χειροτονίας τὰ τέρατα, ἵνα δείχῃ, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἡ χάρις, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς χειροτονίας. Ὡστε προσθήκη Πνεύματος ἐγένετο. Εἰ γὰρ καὶ πληρεῖς Πνεύματος ἦσαν πρὸ τούτου, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ δηλονότι.

C

Λιβερτίνοι, οἱ τῶν Ῥωμαίων ἀπελεύθεροι λέγονται. Ὄκουν δὲ ἐκεῖ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ξένοι ἐξ ἀλλοδαπῶν πόλεων, καὶ συναγωγὰς εἶχον ἐνθα ἔδει τὸν νόμον ἀναγινώσκεισθαι.

KEIMENON.

Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ οἰκῇ βῆμα ποδός. Καὶ ἐπηγγέλατο δοῦναι αὐτῷ εἰς κατασχέσειν αὐτῆν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου.

EPMHNEIA.

Διὰ τί ὁ Θεὸς ἐπαγγεῖλάμενος τῷ Ἀβραάμ δοῦναι τὴν γῆν τῆς Παλαιστίνης εἰς κατασχέσειν, οὐδὲ βῆμα ποδός δέδωκεν ἐν αὐτῇ; Ἐπειδὴ μετ' ὀλίγον ἀναλύσειν μέλλων, πῶς κατέχειν ἠδύνατο; Σώζεται ἄρα κληρονομία τῷ Ἀβραάμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, ὅς ἐστι Χριστὸς, ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ, ὅτε καὶ συμβασιλεύσουσιν αὐτῷ οἱ ἅγιοι, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ πίστεως Ἀβραάμ δικαιοθέντων συμβασιλεύων.

KEIMENON.

Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεός, ὅτι Ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρακισία. Καὶ τὸ ἔθνος, ᾧ ἂν δουλεύωσιν, κρινῶ ἐγώ, εἶπεν ὁ Θεός· καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται καὶ λατρεύσουσιν μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὁὐ μάχεται τοῖς ἐναντία, τὰ ἐν τῇ Ἐξόδῳ γραμμέναι. Ἐκεῖ γὰρ λέγει, ὅτι Μετὰ ²³ τριακόντα ἐτη ἐξῆλθεν ἡ δύναμις Κυρίου ἡ μεγάλη ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ἐναντία δὲ, « μετὰ τετρακόντα, » φησί. Καὶ ἐπιστήσαι δεῖ, ὅτι οὐκ ἐβρέθη, ὡς Πληρωθέντων τῶν τετρακοσίων ἐτῶν ἐξῆλθεν, ἀλλὰ, « μετὰ τριακόντα ²⁴ ἐτη » ὑπερ ἐμφαίνει τὰ τριακόντα· Ἀβραὰμ ἀπὸ ἑβδομηκοντοῦ πέμπτου ἔτους, ἕως ἑκατοστοῦ ἐτη εἰκοσιπέντε· Ἰσαὰκ, ἐτη ἐξήκοντα· Ἰακώβ ἐτη ἐνεήκοντα ἑνέα· Ἰωσήφ ἐτη ἑκατὸν δέκα· ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἐτη ἑκατὸν τεσσαράκοντα· ὁμοῦ ἐτη τετρακόντα τριακόντα τέσσαρα. Φησὶ δέ· « Καὶ κακώσουσιν αὐτοὺς ἐτη τετρακόντα· καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται καὶ λατρεύσουσι μοι· » τοῦ, « Μετὰ ταῦτα, » ἐν τοῖς λ' σημασινομένου ἔτεσι. Τὴν γὰρ ἐξ Αἰγύπτου πόρταν ἐν τῇ ἐρήμῳ μέχρι τῆς τοῦ νόμου δόσεως, οὐ λέγει ὁ Ἀπόστολος.

Τὰ τοῦ λιμοῦ, καὶ πικρίας, καὶ ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰακώβ· καὶ περὶ γενέσεως Μωυσέως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν θεοφανείας ἐν ὄρει Σινῶ.

ΚΕΜΕΝΟΝ.

Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς· καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν Ἰσαὰκ, καὶ περιτέμενε αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ· καὶ ὁ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακώβ, καὶ ὁ Ἰακώβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ Ἰωσήφ ²⁵, ζηλώσαντες αὐτὸν, ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. Καὶ ἦν ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξέλιτο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ· καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραῶ βασιλέως Αἰγύπτου καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἕγούμενον ἐπ' Αἴγυπτον καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸν οἶκον. Ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ Χαναάν, καὶ θλίψις μεγάλη, καὶ οὐκ εὗρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἀκούσας δὲ Ἰακώβ ὅσα αἶτα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν πρῶτον, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰωσήφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ Φαραῶ τὸ γένος τοῦ Ἰωσήφ. Ἀπέστειλε δὲ Ἰωσήφ, καὶ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακώβ καὶ πᾶσαν ²⁶ τὴν ψυχὴν καὶ συγγένειαν· ὡς εἶναι τοὺς πάντας ἑβδομήκοντα πέντε. Κατέβη δὲ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμὼρ τοῦ Συχέμ. Καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας, ἧς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, ἠύξησεν ὁ λαὸς, καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἄχρι· οὐ ἀνέστη βασιλεὺς ἔτερος, ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ἰωσήφ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τίνος ἔνεγκεν περιτέμεσθαι τὴν ἀκροβυστίαν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῷ Ἀβραὰμ προσέταξεν ὁ Θεός· Καὶ πρόχειρον μὲν τινες αἰτίαν ἀποδεδώκασι ταύτην.

²³ Cap. xii, 41.

Variae lectiones et notae.

²⁴ τετρακόντα. ²⁵ τετρακόντα. ²⁶ καὶ οἱ πατριάρχαι: ²⁷ τὴν συγγένειαν αὐτοῦ ἐν ψυχῆς αὐτοῦ.

COMMENTARIUS.

His quæ hic dicuntur, contraria non sunt ea quæ leguntur in Exodo ²³. Ibi enim dicitur: « Post quadringentos triginta annos exiit exercitus Domini magnus ex terra Ægypti; » hic autem « post quadringentos. » At animadvertere oportet, dictum non esse, eos completis quadringentis annis statim exiisse; sed « post quadringentos. » Quæ phrasîs indicat, aliquos insuper annos, nempe triginta, effluxisse. **233** Scilicet, computandi sunt anni Abrahami a septuagesimo quinto usque ad centum viginti quinque; Isaaci sexaginta, Jacobi nonaginta novem; Josephi centum ac decem, in Ægypto autem centum quadraginta: qui omnes anni collecti consuecunt annos quadringentos triginta quatuor. Cum igitur ait: « Et male tractabant eos annis quadringentis... et post hæc exhibuit, et servient mihi, » illud « post hæc » triginta eos annos indicat: non enim profectioem in deserto usque ad datam legem exprimit Apostolus.

De fame, tentatione et recognitione filiorum Jacob, et de nativitate Moysi, et apparitione facta ipsi a Deo in monte Sina.

TEXTUS.

VII, 8-18. (Et dedit illi testamentum circumcissionis: et sic genuit Isaac, et circumcidit eum die octavo: et Isaac Jacob et Jacob duodecim patriarchas. Et patriarchæ æmulantes, Joseph vendiderunt in Ægyptum; et erat Deus cum eo: et eripuit eum ex omnibus tribulationibus ejus, et dedit ei gratiam et sapientiam in conspectu Pharaonis regis Ægypti, et constituit eum præpositum super Ægyptum et super omnem domum suam. Venit autem fames in universam Ægyptum et Chanaan, et tribulatio magna; et non inveniebant cibos patres nostri. Cum audisset autem Jacob esse frumentum in Ægypto, misit patres nostros primum: et in secundo cognitus est Joseph a fratribus suis, et manifestatum est Pharaoni genus ejus. Mittens autem Joseph accersivit Jacob patrem suum et omnem cognationem suam in animabus septuaginta quinque. Et descendit Jacob in Ægyptum, et defunctus est ipse, et patres nostri. Et translati sunt in Sichem, et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Hemor filii Sichem. Cum autem appropinquaret tempus promissionis quem confessus erat Deus Abraham, crevit populus, et multiplicatus est in Ægypto, quoadusque surrexit alius rox in Ægypto, qui non sciebat Joseph.)

COMMENTARIUS.

Quare Deus præcepit Abrahamo, ut reseccaret præputium carnis suæ? Obviam hanc rationem quidam tradunt. Quandoquidem, inquit, Abraham

ex Chaldeis oriundus erat : Chaldeis autem juxta patrios ipsorum mores permissum erat (quemadmodum etiam Persis ac Medis) matribus et sororibus matrimonio commisceri : ob hanc rationem circumcidit carnem præputii, veluti per hoc a carnis necessitudine se abdicans, et illicitas abnegans cognationis suæ nuptias. Alii autem aiunt, idcirco Abrahamo, ejusque posteris demandatam esse circumcisionem, ut manifestum fieret, ex iis oriturum esse Christum secundum carnem : quocirca et ipse circumcidi voluit, et circumcisioni finem imposuit. Sunt et qui dicant, quod circumcisio in carne typice olim facta, imago esset salutaris baptismatis ; quippe quæ per rejectionem præputii abnegationem significabat generationis secundum carnem, et eos qui circumcidebantur, filios Dei constituēbat. Primus itaque Isaacus octava circumcisus est die ; unde et Judæi eodem die circumciduntur.

TEXTUS.

VII. 19-23. Illic circumveniens genus nostrum, afflixit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne vivificarentur. Eodem tempore natus est Moyses, et fuit jucundus Deo³⁸ ; qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui. Exposito autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, et nutrit eum sibi in filium. Et eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum, et erat potens in verbis et in operibus suis. Cum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor ejus ut visitaret fratres suos filios Israel.

COMMENTARIUS.

« Circumveniens, » hoc est, sophismis, seu ver-
satis commentis eos subdicere satagens. Sophis-
mus enim est violentum commentum : adcoque
ista phrasis hoc loco idem significat, ac violente
illis imponere. Quare etiam impostores Sophis-
tas vocant, quod veritatem fraude et sophisma-
tibus occultant. Eo igitur tempore natus est,
inquit, Moyses, et fuit jucundus, hoc est, charus ac
dilectus Deo. Eum autem expositum filia Pharaonis
cum sustulisset, omnem Ægyptiorum sapien-
tiam edocuit. Ex quo patet, non omnino contem-
nendam esse profanam eruditionem : quandoquidem
in modum laudis dictum est : « Eruditus est Moyses
omni sapientia Ægyptiorum : » ac etiam de tribus
pueris et Daniele : « Superabant omnes in sapien-
tia Chaldæorum et in omni disciplina³⁹. » Oportet
autem ad modicum solummodo tempus ejusmodi
disciplinis vacare eos, qui in studio sacræ ac divi-
nitus inspiratæ Scripturæ perpetuo hærerē debent :
nam nec Moses, neque Anania, et Daniel profanam

³⁸ Exod. II, 2. ³⁹ Dan. VI, 3.

Ἐπειδὴ, φησὶν³⁷, ὁ Ἀβραὰμ ἐκ γῆς Χαλδαίων ἀπῆρε· Χαλδαίους δὲ ἐπιτέτραπτο κατὰ τὰ πα-
τρια αὐτῶν ἔθνη³⁸, καθ' ἃ δὴ καὶ Πέρσαις καὶ
Μήδοις, μητρᾷσι καὶ ἀδελφαῖς ἐπιμίγνυσθαι· ταύτης
ἔνεκα τῆς αἰτίας, περιτέμνεται τὴν σάρκα τῆς ἀρρο-
βυστίας, τῇ οικειότητι τῆς σαρκὸς ἀποταπτόμε-
νος, καὶ τοὺς τῆς συγγενείας ἀθεμίτως [f. ἀθεμίτους]
ἀρνούμενος γάμου. Ἄλλοι δὲ φασιν, [ὄτι] διὰ τοῦτο
προστατάχθαι τῷ Ἀβραὰμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ τὴν
περιτομήν, ἵνα δῆλον εἴη, ὡς ἐξ αὐτῶν ἔσται ὁ Χρι-
στὸς τὸ κατὰ σάρκα· διὸ καὶ αὐτὸς περιετέμθη
καὶ τέλο; ἔδωκε τῇ περιτομῇ. Ἄλλοι δὲ φασιν
ὅτι ἡ ἐν σαρκὶ περιτομή, τυπικῶς γινομένη τὸ
παλαιόν, εἰκόνα ἐπέειχε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος,
διὰ τῆς ἀποβολῆς τῆς ἀρροβυστίας, τὴν ἀρρησιν
δηλοῦσα τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως, καὶ υἱοῦ θεοῦ
ποιούσα τοὺς περιτεμνομένους. Ἐν πρώτοις οὖν ὁ
Ἰσαὰκ τῇ ὀγδόῃ περιτέμνεται ἡμέρα· ὅθεν καὶ
οἱ Ἰουδαῖοι.

KEIMENON.

Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε
τοὺς πατέρας ἡμῶν τοῦ ποιεῖν ἐκθετα τὰ βρέφη
αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζῶγονεῖσθαι. Ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεν-
νήθη Μωϋσῆς, καὶ ἦν ἀστειὸς τῷ θεῷ, ὃς ἀνετρέφη
μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἐκτε-
θέντα δὲ αὐτὸν ἀνείλετο ἡ θυγάτηρ Φαραῶ, καὶ ἀν-
εθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν. Καὶ ἐπαιδεύθη Μωϋ-
σῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων· ἦν δὲ δυνατὸς ἐν λόγοις
καὶ ἔργοις. Ὡς δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσαρρακοντα-
ετῆς χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπισκέ-
ψασθαι τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ.

EPMHNEIA.

Τούτῃσι πανούργοις ἐπινοίαις αὐτῶν περιγενέ-
σθαι ἐβουλεύσαντο³⁹. Σοφισμὸς γάρ ἐστι βεβασμένη
ἐξήγησις : διὸ ὧδε ἡ ἐμφασίς λέγει, τῷ⁴⁰ βίαιως
ἐπιθέσθαι αὐτοῖς δηλοῦν, ὅθεν⁴¹ καὶ σοφιστὰς τοὺς
γῆρας καλεῖ⁴², ὡς τὸ ἀληθὲς δι' ἀπάτης καὶ σοφι-
σμῶν κρύπτοντας. Ἐν αὐτῷ τοίνυν τῷ καιρῷ ἐγεν-
νήθη, φησὶ, Μωϋσῆς, καὶ ἦν ἀστειὸς τῷ θεῷ, τού-
τέστιν εὐάρεστος, ἦτοι θεοφιλὴς. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν
ἡ θυγάτηρ Φαραῶ ἀνελομένη, πᾶσαν σοφίαν Αἰγυ-
πτίων ἐδίδαξεν. Ἐκ τούτου δῆλον, ὡς οὐκ ἀποβλητέα
πάντη ἐστίν, ἡ τῶν ἐξωθεν τῆς Γραφῆς παιδεύσις.
D Τρόπῳ γὰρ ἔγκωμιου εἴρηται, ὡς « Ἐπαιδεύθη
Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων » καὶ περὶ τῶν
τριῶν παιδῶν καὶ Δανιὴλ, ὡς « Ὑπερέβαλον πάντας
ἐν τῇ Χαλδαίων φιλοσοφίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπιστή-
μας. » Δεῖ δὲ ἐπ' ὀλίγον αὐταῖς προσέχειν, τῇ θεο-
πνεύστῳ Γραφῇ ἐμμένοντας. Οὔτε γὰρ Μωϋσῆς,
οὔτε οἱ περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιὴλ, ἔμαθον ἀν τὴν
ξένην παιδείαν, εἰμὴ ἀνάγκη καὶ βίᾳ δεσποτῶν. Καὶ
γὰρ ἐν οὐδενὶ αὐτὴν κέχρηται, εἰμήπου ἂν τις

Variæ lectiones et notæ.

³⁷ Ἰσ. φασίν. ³⁸ Ἰσ. ἔθνη. ³⁹ Ἰσ. ἐβουλεύσατο, ἡ βουλεύσάμενοι. ⁴⁰ Ἰσ. τό. ⁴¹ δηλονότι. ⁴² καλοῦσι.

αἱροι, ὅτι καλὸν αὐτοὺς ⁴³ μαθεῖν, πρὸς τὸ ἀνατρέψαι A eruditionem addidicissent unquam, nisi ad id τὰς ἐκείνων ἀπάτας. necessitate, ac dominorum **225** imperio compulsi fuissent : quare nunquam ea eruditione usi sunt : nisi quis dicat, utile Mōsi fuisse eam comparare, ad Ægyptiorum errores ejus præsidio evertendos.

KEIMENON.

Καὶ ἰδὼν τινα ἀδικούμενον, ἠμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπονουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύπτιον. Ἐνόμιζε δὲ συνίεναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν· οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. Τῇ τε ἐπιούσῃ ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην εἰπών· Ἄνδρες, ἀδελφοί ἔστε ὁμοίαι. ἵνα τί ἀδικεῖτε ἀλλήλους ; Ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπόσωτο αὐτὸν εἰπών· Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς ; μή ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνελεῖς χθὲς τὸν Αἰγύπτιον ; Ἐφυγε δὲ Μωϋσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν γῆ Μεδιὰμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἄνελε Μωϋσῆς τὸν Αἰγύπτιον, οὐ θυμῷ εἶξα, οὐδὲ ὀργῇ κινηθεὶς, ζήλω δέ. Πᾶν δέ, ὃ ἂν γένηται εἰς λόγον Θεοῦ, εὐσέδειά ἐστι· κἂν φόβος ⁴⁴ ἢ διὰ Θεοῦ, εὖκ ἔστι φόβος ⁴⁵. Ὁ γοῦν Φινεὲς, δύο ἐν μιᾷ χειρὶ φονεύσας, ἤκουσεν· Ἄνεστη Φινεὲς, καὶ ἐξέλασσο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραύσις, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Διάφορος γὰρ ἡ προαίρεσις φονεύει καὶ εὐσεβοῦντος, κἂν τὸ γινόμενον πρᾶγμα ἴσῃ. Τὸ τοίνυν [γινόμενον διὰ Μωϋσῆως, σημεῖον ἦν ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς] Αἰγυπτίους ἀποκτείνειν, τοὺς δὲ λεγομένους Ἰσραηλίτας σώζειν. Καὶ ὧδε μὲν οὖν τὰ Μωϋσεώς, θεωρίας δὲ τῆς ἀνωτάτω συνθήσει ^C πάλιν ἡμῖν ὁ λόγος τὴν οἰκονομίαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Εἰδῶν γὰρ ὁ Σωτὴρ δευτὴρ ὑπομένοντας τὴν πλεονεξίαν τῆς ⁴⁶ Ἰσραὴλ (ἐπεπῆδα γὰρ εἰς αὐτοὺς ὡς περ συντρέθων ὁ Σατανᾶς), ἐλεήσας, ἐλευθεροῦν ἐσχόπετο ⁴⁷. Ἀπεκτονῶν δὲ τῶν τινᾶ, τὸν ἀδικεῖν ἡρημένον, κατέκρυψεν εἰς γῆν, τουτέστιν ἐν τοῖς ὑποχθονίοις κατακλείων ⁴⁸ εἰς ἄδην τὸν Σατανᾶν ὁ Σωτὴρ, δικαιοσύνης ἐφαίνετο βραβευτῆς ⁴⁹ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ ἐφ' οἷς ἐμελλον εὐχαριστεῖν, ἐφασκον· Ὁὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια οὗτος, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβούλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. Διὰ τοῦτο μεταπεφοίτηκεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καθάπερ Μωϋσῆς μετέβη εἰς γῆν Μεδιὰμ, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκάλεε συναγωγῆν.

KEIMENON.

Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὤφθη αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βᾶτου. Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἰδὼν, ἐθαύμασε τὸ ὄραμα. Προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοήσαι,

⁴³ Psal. cv, 30. ⁴⁴ Matth. xii, 24.

Variae lectiones et notæ.

⁴⁵ αὐτήν. ⁴⁶ φόνος. ⁴⁷ φόμος. ⁴⁸ Ἰσ. τοῦς. ⁴⁹ ἐσκέπτετο. ⁵⁰ κατέκλεισεν. ⁵¹ βραβεύς.

(15) Locum hunc ex OEcumenio, qui paria hic habet, suppleo.

TEXTUS.

VII, 24-29. Et cum vidisset quendam injuriam patientem, vindicavit illum : et fecit ultionem ei qui injuriam sustinebat, percusso Ægyptio. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis : at illi non intellexerunt. Sequenti verodie apparuit illis litigantibus : et reconciliabat eos in pace, dicens : Viri, fratres estis, ut quid nocetis alterutrum ? Qui autem injuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens : Quis te constituit principem et judicem super nos ? Nunquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Ægyptium ? Fugit autem Moyses in verbo isto : ^B et factus est advena in terra Madian, ubi generavit filios duos.

COMMENTARIUS.

Interfecit Moses Ægyptium, non furore actus, sed zelo. Quidquid vero propter Deum fit, pietas est ; et cædes propter Deum facta, cædes non est. Quare de Phinees, qui duos uno ictu confodit, dictum est : Surrexit Phinees et placavit et cessavit quassatio ; et reputatum est ei in justitiam ⁴⁷. Diversa enim intentio est homicidæ, ac ejus qui pietatis actum exercet, quantumvis opus peractum idem sit. Quod igitur fecit hic Moses, signum erat, (16) quod Deus Ægyptios esset interfectorus, ac salvaturus eos qui Israelitæ appellantur. Et quidem factum Mosis ita se habet. At vero sermo iste aliam nobis sublimissimam exhibet intelligentiam in œconomia, seu dispensatione Christi. Scilicet, cum reperisset ille Israelitas gravi oppressos avaritia (intraverat enim violenter in illos Satanas) miseratione permotus, liberare eos decrevit. Occidit igitur eum, qui ipso lædere aggressus fuerat ; occisumque abscondit in terra ; hoc est, in subterraneis, seu in inferno conclusit Satanam Salvator noster ; indeque justitiæ ductorem Israelitis se exhibuit. Illi autem cum gratias agere debuissent, contra dicebant : Hic non egerit Dæmonia, nisi in Beelzebub principe Dæmoniorum ⁴⁸. Quamobrem ex Judæa in Galilæam transievit (quemadmodum Moses perrexit in terram Madian), seu ex Gentilibus Ecclesiam suam congregavit.

226 TEXTUS.

VII, 30-32. Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina angelus in igne flammæ rubi. Moyses autem videns, admiratus est visum, et accedente illo, ut consideraret, facta est ad eum vox

Domini, dicens : Ego sum Deus Patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.

ἐγένετο φωνὴ Κυρίου πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ.

COMMENTARIUS.

Filiū Dei nunc appellat angelum, sicut et hominem alibi. Ipse enim erat Magni consilii Angelus³⁹. Quare paulo post exhibet eum dicentem beato Mosi ; « Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob. » — « In flamma vero ignis rubi » sese ostendit : quandoquidem et in forma ignis apparuit in monte Sina, cum legem dedit. Sed quænam hujus rei ratio ? Sacræ Litteræ divinam naturam ad omnipotentem ejus activitatem indicandam igni assimilant, quemadmodum imbecillum hominem ligno et feno. Dicitur enim : « Deus noster ignis consumens est⁴⁰. » Et rursus : « Homo, sicut fenum dies ejus.⁴¹ Verum sicuti ignem spinæ ferre non possunt ; ita nec deitatem humanitas. Attamen in Christo deitas cum humanitate amice convenit, eique tolerabilis facta est, quippe quæ puram ignis naturæ suæ activitatem quodammodo retudit, ut capi posset, sicuti ignis a spinis. Quod vero carnem suam omni corruptione superiorem effecerit, ostendit, velut in ænigmatē, ignis ardens in rubo, qui lignum reliquit illæsum. Humanitas itaque capax facta est suscipiendæ et retinendæ deitatis, et hoc mysterium factum est in Christo.

De exitu ex Ægypto, et de vitulo ab Israelitis facto, aliisque usque ad Salomonem et templi ædificationem.

TEXTUS.

VII, 32-36. Tremefactus autem Moyses, non audebat considerare. Dixit autem illi Dominus : Solve calcamentum pedum tuorum : locus enim in quo stas, terra sancta est. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et gemitum eorum audivi et descendi liberare eos. Et nunc veni, et mittam te in Ægyptum. Hunc Moysem quem negaverunt, dicentes : Quis te constituit principem et judicem ? hunc 227 Deus principem et redemptorem misit, cum manu angeli, qui apparuit illi in rubo. Hic eduxit illos, faciens prodigia et signa in terra Ægypti, et in Rubro mari, et in deserto annis quadraginta.

COMMENTARIUS.

Quamquam non eadem quoad litteras exstet in Exodo vox « tremefactus, » extat tamen æquivalenter. Non enim multum differunt inter se *tremefactus*, seu, *tremebundus* et *exterritus*. Dicuntur autem hæc de visione rubi, manente eadem differentia tremebundi ac exterriti, etiam in narratione de monte Sina. Tunc enim dixit Moses⁴² : « Exterritus sum, ac tremebundus, » his dictionibus tanquam synonymis utens. Stupefactus igitur

³⁹ Isa. ix, 6. ⁴⁰ Hebr. xii, 29. ⁴¹ Psal. cii, 14. ⁴² Hebr. xii, 21.

Variæ lectiones et notæ.

³⁹ περιστέλλον τι. ⁴¹ κρείττονα. ⁴² φαίνεται.

EPMHNEIA.

Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἄγγελον καλεῖ νῦν, καθάπερ καὶ ἄνθρωπον ἀλλαχοῦ. Ἀπὸς γὰρ ἐστὶν ὁ μεγάλῃς βουλῆς Ἄγγελος. Διὸ καὶ μετ' ὀλίγων δεῖκνυσιν αὐτὸν λέγοντα τῷ μακαρίῳ Μωϋσῆ· « Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. » — Ἐν φλογὶ δὲ πυρὸς βράτου διαδεικνύεται· ἐν εἴδει γὰρ πυρὸς καὶ ἐν τῷ βρει Σινᾶ ὁ Θεὸς διαφαίνεται τὸν νόμον διδούς. Τίς οὖν ὁ λόγος ; Περὶ τὴν θεῖαν παρεκκλίσει φύσιν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, διὰ τὸ παναλικῆς, ξύλοις τε καὶ πόαις τὸν ἀπὸ γῆς ἄνθρωπον. Φησὶ γάρ πού· « Ὁ Θεὸς πῦρ καταναλισκόν ἐστὶ. » Καὶ πάλιν, « Ἄνθρωπος, ὥσει χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. » Ἄλλ' ὡσπερ ἐστὶν οὐ φορητὸν ἀκάνθαις τὸ πῦρ, οὕτω καὶ θεότης ἀνθρωπότητι. Πλὴν ἐν Χριστῷ συνέβη, καὶ γέγονεν οἷσθι οἰονεὶ περιστέλλον³⁹ τὸν ἄκρατον τῆς ἰδίας φύσεως [πυρὸς] προσβολῆν, ἵνα γένηται χωρητὸς, καθάπερ καὶ ἀκάνθαις τὸ πῦρ. Ὅτι δὲ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ φθορᾶς ἀπετελεῖ δρείττονα⁴¹, διαδείξειεν ἂν αἰνιγματωδῶς τὸ ἐπὶ τῆ βάρῃ πῦρ, ἀδIALΩΘΗΤΟΝ ΠΑΝΤΕΛῶς τηρήσαν τὸ ξύλον. Κεχώρηκε γὰρ θεότης ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ τοῦτο γέγονεν [ἐν] Χριστῷ τὸ μυστήριον.

Περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μωσχοποιίας τοῦ Ἰσραὴλ, ὅχι Σολομῶντος, καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς.

KEIMENON.

Ἐντρομος δὲ γενόμενος Μωϋσῆς, ἐτόλμα κατανοῆσαι. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος· Ἄψον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἴστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν. Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελεῖσθαι αὐτούς. Καὶ νῦν δεῦρο, ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον. Τοῦτον τὸν Μωϋσῆν ὃν ἠρνήσαντο εἰπόντες· Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς ; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάρῃ. Οὗτος ἐξήγαγεν αὐτούς ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν γῆ Αἰγύπτου, καὶ ἐν Ἐρυθρᾷ Θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτη τεσσαράκοντα.

EPMHNEIA.

Εἰ καὶ μὴ αὐταῖς ταῖς λέξεσι φέρεται³⁹ ἐν τῇ Ἐξόδῳ κειμένη ἡ φωνή, ἀλλ' οὖν ἰσοδύναμος κεῖται. Οὐ πολὺ γὰρ διαφέρει τὸ, *ἐντρομος*, τοῦ, *ἐμφοδος* γενόμενος. Λέγεται δὲ ταῦτα, περὶ τοῦ κατὰ τὴν βάρην ὀράματος, μενούσης τῆς αὐτῆς διαφορᾶς τοῦ φοβεροῦ καὶ ἐμφοδίου, καὶ ἐν τῇ διηγῆσει περὶ τοῦ θροῦ Σινᾶ. Ἐπ' αὐτῷ γὰρ εἶπε Μωϋσῆς· « Ἐμφοδός εἰμι καὶ ἐντρομος, » ἐκ παραλλήλου ταῖς λέξεσι χρησάμενος. Κατὰ τὴν πᾶσιν τοῖσιν ὁ μακάριος Μωϋσῆς

προσετίθη λοιπὸν ἐκεῖνό που λέγων ἐν ἑαυτῷ· Ἄ βεatus Moses illud in corde suo protulit⁴³ : « Va-
 « Περὶ τῶν ὄψεων τὸ ὄραμα τοῦτο τὸ μέγα, τί ὅτι
 « οὐ κατακαίεται ἡ βίατος. » Ἄλλ' εἰργει λέγων εὐθύς
 « ὁ Κύριος, ἢ Μὴ ἐγγίσης ὧδε » καὶ τῶν ποδῶν ὑπο-
 « λύσειν προστάττεται τὸ ὑπόδημα. Ἰδοὺ δὲ πρὸ μικροῦ
 « ἀγγελὸν εἶπε, νῦν δείκνυσιν αὐτὸν Κύριον ὄντα καὶ
 « θεόν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς Ἄγγε-
 « λος, καὶ Θεὸς Ὑψῶς.

Τί οὖν ἐστὶ τὸ δηλωμένον διὰ τοῦ ὑποδήματος ἀ-
 νιγμα, ἀναγκαῖον εἶπαι. Νεκρότητος καὶ φθορᾶς
 τὸ ὑπόδημά ἐστὶ σημεῖον, εἴπερ ἐστὶ πᾶν ὑπόδημα
 ζῶου λείψανον τεθνηκότος ἔρη. Δεῖ τοίνυν πάσης
 νεκρᾶς καὶ σαρκικῆς φαντασίας, ὥσπερ ὑποδημάτων
 τινῶν λύσαι, τὸν ἐπὶ τῶν θεῶν θεωρημάτων ἀνα-
 θῆναι περιώμενος νοῦν, καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν νοῆσαι
 μυστήριον. Ἀπρόσιτος τοίνυν ἐν νόμῳ καὶ τῇ παιδα-
 γωγικῇ λατρείᾳ ὁ Χριστός. Νόμου γάρ πρόσωπον ὁ
 Μωϋσῆς, εἰ μὴ που τὸν ἐκ τῆς ἁμαρτίας προσηγορί-
 ζοιτο μολυσμὸν, καὶ τὴν ἐν τύποις ἐτι καὶ σκιαῖς
 προσπόθειτο λατρείαν, οὐ δύναται προσεγγίσει
 Χριστῷ. Οἱ δὲ βουληθεῖν ἀπολύσασθαι τὸ προδη-
 λωθὲν ὑπόδημα, ἐγγιῶσι τότε Χριστῷ, τὴν ἐν Πνεύ-
 ματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν προτίμενοι [f. προσ-
 τίμενοι].

KEIMENON.

Οὗτός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς ὁ εἰπὼν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ·
 Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ
 τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσαθε. Οὗ-
 τός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ
 μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος· αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει
 Σινᾶ καὶ πατέρων ἡμῶν, ὃς ἐδέξατο λόγια ζῶντα
 δοῦναι ἡμῖν. Ὁ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι
 οἱ πατέρες ἡμῶν· ἀλλ' ἀπέυσαντο, καὶ ἐστράφησαν
 τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον, εἰπόντες τῷ Ἀαρὼν
 Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύονται ἡμῖν. Ὁ
 γὰρ Μωϋσῆς οὗτος, ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἴ-
 γύπτου, οὐκ ἔδωκεν τί γέγονεν αὐτῷ. Καὶ ἔμορφο-
 κήσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυ-
 σίαν τῷ εἰδῶλι καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν
 χειρῶν αὐτῶν. Ἔστραψε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ παρέδωκεν
 αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς
 γέγραπται ἐν βιβλίῳ προφητῶν· Μὴ σφάγια καὶ θυ-
 σίας προσηνέγκατέ μοι ἐτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ
 ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραὴλ;

EPIMHNEIA.

Τοῦτο ἐπήγαγεν ὁ μακάριος Στέφανος αἰνιτομέ-
 νος· αὐτοὺς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, καὶ δείκνυς
 ὅτι καὶ ὁ Μωϋσῆς περὶ αὐτοῦ ἡμῖν λαλάληκε. Προ-
 αναφωνεῖ γὰρ πάλαι τὴν τοῦ Ἰδοῦ Γεννήματος ἐναυ-
 ορδίππαισι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ τοῦ πανσόφου
 Μωϋσῆως, καὶ ὅτι ὁ δεύτερος νομοθέτης ἐφ' ἡμᾶς
 ἀναδειχθήσεται· λαλήσας μὲν πάλαι τοῖς ἀρχαιοτέ-
 ροις αὐτὸς δι' ἀγγέλου⁴⁴ δοὺς τὸν νόμον· ἐν δὲ τοῖς
 τελευταίοις καιροῖς, αὐτοῦργος εἰς ἡμᾶς ἀναδει-

dam, et videlo visionem hanc inagau, quare non
 comburatur rubus. » At prohibuit eum Dominus,
 statim ei dicens⁴⁴ : « Ne appropies hinc : » jussitque
 illi, ut « calceamentum de pedibus suis solveret. »
 Ecce quem paulo ante angelum dixerat, nunc Do-
 minum ac Deum esse ostendit. Ipse enim est
 magni consilii Angelus et Dei Filius.

Verum, declarare oportet quid per calceamen-
 tum significetur. Mortalitatatis et corruptionis si-
 gnum est calceamentum : siquidem omne calcea-
 mentum residuum quid est mortui animalis.
 Oportet igitur, ut mens quæ ad divinam contem-
 plationem ascendere et Christi mysteria intelligere
 nititur, omnes mortuas carnalesque imaginationes,
 veluti calceamenta quædam, dissolvat : non enim
 per legem et preparatorium ejus cultum accedere
 quisquam potest ad Christum. Legis enim perso-
 nam gerens Moses, nisi prius sordes ex peccato
 contractas abstergat, cultumque, qui adhuc in
 typis et umbris consistit, a se repellat, haud potest
 appropinquare Christo. Qui tamen solvere volue-
 rint prædictum calceamentum, tunc appropinqua-
 bunt Christo, adorationem⁴⁵ « in spiritu et veri-
 tate » Deo exhibentes.

TEXTUS.

VII, 37 42. Hic est Moyses qui dixit filiis Israel :
 Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris,
 tanquam me, ipsum audietis. Hic est, qui fuit in Ec-
 clesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in
 monte Sina, et cum patribus nostris, qui accepit
 verba vitæ dare nobis. Cui noluerunt obedire patres
 nostri, sed repulerunt, et aversi sunt 228 cordibus
 suis in Ægyptum, dicentes ad Aaron : Fac nobis
 deos qui præcedant nos : Moyses enim hic, qui
 eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum
 sit ei. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtu-
 lerunt hostiam simulacro, et lætabantur in operi-
 bus manuum suarum. Convertit autem Deus, et
 tradidit eos servire militiæ cæli, sicut scriptum
 est in libro prophetarum : Nunquid victimas et
 hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto,
 domus Israel?

COMMENTARIUS.

Hoc addidit beatus Stephanus innuens peractum
 in Christo mysterium, et ostendens, etiam Moysen
 locutum de eo fuisse. Deus enim Pater jam olim
 per sapientissimum Moysen prænuntiavit Geniti
 sui incarnationem, eumque alterum nobis futurum
 legislatorem. Nam ipse, qui priscis temporibus
 per angelos loquens legem dedit, in novissimis
 temporibus per semetipsum Novum Testamentum
 sancivit, velut magni consilii Patris sui Angelus,

⁴³ Exod. iii, 3. ⁴⁴ ibid. 5. ⁴⁵ Joan. iv, 23.

Varie lectiones et notæ.

⁴⁶ ἀγγέλων.

seu nuntius. Et hoc est illud : « Tanquam me, nempe legislatorem. » Prophetam autem vocat ipsiis prophetarum Dominum propter humanitatem.

TEXTUS.

VII, 43. Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus Dei vestri Rempham, figuras, quas fecistis adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem.

COMMENTARIUS.

Postquam in montem ascendit Moses, vitulum conflarunt Israelitæ, seseque astrorum cultu contaminarunt : atque tabernaculo facto, idolum in eo steterunt, quod appellarunt Moloch : quod quidem idolum erat Moabitatum, habens in fronte eximium pellucidamque lapidem in typum stellæ Luciferi. Exponitur vero nomen Moloch, « rex ipsorum ; Rempham autem, « obtenebratio et obærcatio. » — « Suscepistis ergo tabernaculum Moloch, » id est, regis vestri. » Quis autem est iste ? Sidus Dei vestri Rempham : quod factum est vobis in obærcationem : obtenebrata namque sunt corda vestra. Quoniam vero Moabitatum, qui prope Damascum habitant, **229** insaniam imitati estis ; idcirco trans Damascum proficiscemini, hoc est in Babylonem. Quamvis vero propheta « trans Damascum » dixerit, ita enim LXX Interpretum versio habet, attamen beatus Stephanus ait : « Trans Babylonem, » sequens Hebræorum lectionem : vel quia terminus terræ Damascenorum et Syrorum est Babylon.

TEXTUS.

VII, 44-46. Tabernaculum Testimonii fuit cum patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, ut faceret illud secundum formam quam viderat. Quod et induxerunt, suscipientes patres nostri cum Jesu in possessionem Gentium, quas expulit Deus a facie patrum nostrorum usque in diebus David, qui invenit gratiam ante Deum, et petiit ut inveniret tabernaculum Deo Jacob.

COMMENTARIUS.

Dicebatur Tabernaculum Testimonii seu mandatorum Dei, illud quod in monte Sina Mosi monstratum a Deo est ; quia Deus illud disposuit, ut Deum ipsum testem haberent, quod in monte delineatio ejus facta fuerit, ac Deus Mosi illud præscripsit.

TEXTUS.

VII, 47-59. Salomon autem ædificavit illi domum. Sed non Excelsus in manufactis habitat, sicut propheta dicit : Cælum mihi sedes est ; terra autem scabellum pedum vœorum. Quam domum ædificabitis nunc, dicit Dominus ? aut quis locus requietionis vœæ est ? Nonne manus mea fecit hæc omnia ? Dura cervice et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri, ita et vos. Quæ prophetarum non sunt persecuti patres vestri ? Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc

δειγμένος, και Καινης Διαθήκης χρηματίσας. ὁ μεγάλης βουλῆς τῆς τοῦ Πατρὸς Ἄγγελος. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ, « Ὁς ἐμέ, » τούτέστι νομοθέτην. Προφήτην δὲ καλεῖ τὸν τῶν προφητῶν Κύριον, διὰ τὸ ἀνθρώπινον.

KEIMENON.

Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν, τοὺς τύπους, οὓς ἐποίησατε προσκυνεῖν αὐτοῖς. Καὶ μετακίω ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος.

EPMHNEIA.

Ἀνελάθοντες εἰς τὸ ὄρος Μωϋσέως, μεμοσχοποιήκασι τε, καὶ ταῖς τῶν ἄστρον προσεκυλισθησαν λατρείαις· καὶ σκηνοποιήσαντο, ἔστησαν εἰδῶλον, ὃ κεκλήκασι Μολόχ. Τοῦτο δὲ τὸ εἰδῶλον Μωαβιτῶν ἦν, λίθον ἐξαίρετον ἔχον καὶ διαφανῆ ἐπὶ τοῦ μετώπου, εἰς ἑωσφόρου τύπον. Καὶ ἐρμηνεύεται μὲν Μολόχ, « βασιλεὺς αὐτῶν. » Ῥεμφάν δὲ, « σκοτισμὸς καὶ τύφλωσις. » — « Ἀνελάβετε τοίνυν τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, » τούτέστι τοῦ βασιλέως ὑμῶν. Τίς δὲ οὗτος ; Τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν, ὃ καὶ γέγονεν ὑμῖν εἰς τύφλωσιν. Ἐσκοτισθησαν γὰρ αἱ κερδία ὑμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν τῶν Μωαβιτῶν μανίαν πεπληρώκατε, ἥτις ἐστὶ γείτων Δαμασκοῦ, διὰ τὸ πορεύεσθαι [ἢ διὰ τοῦτο πορεύεσθε] Δαμασκοῦ ἐπέκεινα, τούτέστιν εἰς Βαβυλῶνα. Εἰ δὲ καὶ ὁ προφήτης, « Ἐπέκεινα Δαμασκοῦ, » εἰρήκει (οὕτω γὰρ καὶ ἡ τῶν Ἐβδομήκοντα ἔκδοσις ἔχει,) ἀλλ' ὁ μακάριος Στέφανος, « Ἐπέκεινα Βαβυλῶνος, » φησὶν, ἀκολουθήσας τῇ Ἑβραίων ἐκθέσει· ἢ ὅτι τέρμα τῆς Δαμασκηγῶν καὶ Σύρων χώρας ἡ Βαβυλῶν τυγχάνει.

KEIMENON.

Ἡ σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου ἦν ἐν τοῖς πατράσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο ὁ λαλῶν τῷ Μωϋσῆ· ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον ὃν ἑώρακαί. Ἦν καὶ εἰσῆγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, ὧν ἔξωσεν ὁ Θεός, ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν ἕως τῶν ἡμερῶν Δαβὶδ, ὃς εὗρε χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἤτησατο εὐρεῖν σκηνώμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.

EPMHNEIA.

Σκηνὴν τοῦ Μαρτυρίου, τούτέστι τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ, ἣ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ τῷ Μωϋσῆ παραδειχθεῖσα ὑπὸ Θεοῦ ἐλέγετο, διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ διατετάχθαι αὐτῇ, ἵνα μάρτυρα τὸν Θεὸν ἔχωσιν, ὅτι ἐν τῷ ὄρει ἡ ὑπογραφή ταύτης γέγονε, καὶ αὐτὸς αὐτὴν διετάξατο τῷ Μωϋσῆ.

KEIMENON.

Σολομὼν δὲ φροδομήσεν αὐτῷ οἶκον. Ἄλλ' οὐχ ὁ Ὑψιστος ἐν χειροποίητοις ναοῖς κατοικεῖ, καθὼς ὁ προφήτης λέγει· Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος ; ἢ δὲ τῇ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσατέ μοι, λέγει Κύριος ; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου ; Οὐχὶ ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα ; Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν, ὑμεῖς αἰετὶ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε· ὡς αἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν ; Καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγελάνας περὶ τῆς ἐλευσεως τοῦ Δικαίου

τούτου, οὐ νῦν ὑμεῖς προδότες καὶ φονεῖς γεγένησθε· οἷτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. Ἀκούοντες δὲ ταῦτα, διεπρόνοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἐδρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν. Ὑπάρχων δὲ Στέφανος πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὴν οὐρανὸν, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεφγμένους, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ. Κράζαντες δὲ φωνῇ μεγάλη συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὤρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν. Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου. Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα· Κύριε Ἰησοῦ, δέξα· τὸ πνεῦμά μου· οἱ δὲ τὰ γόνατα, ἐκραξέ φωνῇ μεγάλη λέγων· Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τῷ τετρακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ἤρξατο ὁ Σολομὼν οἰκοδομεῖν τὸν ναὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὡς ἡ τρίτη τῶν Βασιλείων διδάσκει βίβλος. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τοσούτον χρόνον τῆς ἀπ' Αἰγύπτου ἐξόδου τοῦ Ἰσραὴλ ὁ ναὸς ὠκοδομήθη, ἵνα τῇ εἰς τὰ ὄρη ἀποπλανῶσι ἀποκαμόντες, τὸν ἕνα τόπον τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀγαπήσωσιν, ὃν ὁ Θεὸς ἐποίησε τίμιον. Οὗτοι δὲ βραδεῖς ὄντες εἰς σύνεσιν, καὶ τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἀνεπιστήμονες, καὶ Θεοῦ πάλιν οἰθηθέντες εἶναι τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἐν αὐτῇ δὴ καὶ μόνῃ κατοικεῖν αὐτὸν ἔλεγον. Σμικρὰ τοίνυν δοξάζοντας ἐλέγχει ὁ Θεός, καὶ φησι· Καὶ πόσον οἶκον οἰκοδομήσατέ μοι, θρόνον ἔχοντι τὸν οὐρανὸν, ὑποπόδιον δὲ τὴν γῆν; Ἔδει γὰρ τοῖς συνεστῆλαί καὶ περιωρίσθαι τόποις, τὴν αὐτοῦ φύσιν ὑπειληφῶσιν καταδειξάσαι σαφῶς, ὅτι εἰς ὅσον καὶ χωρεῖν ἔμεν αὐτὸν οὐδὲν, ἤκει δὲ μᾶλλον διὰ πάντων αὐτοῦ, καὶ πλήρης μὲν ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ, μεστὴ δὲ ἡ γῆ. « Ὑμεῖς αἰεὶ. » Οὐκ εἶπε, Τῷ Θεῷ ἀντιπίπτετε, ἀλλὰ, « Τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. » οὐτος οὐδεμίαν εἶδε διαφορὰν· ἐπεὶ καὶ Πνεῦμα ὁ Θεός, κἂν μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις. « Ὑμεῖς τοίνυν αἰεὶ, φησὶν, ἀντιπίπτετε τῷ Θεῷ. » Ὅτε γὰρ ἤθούλετο θυσίας εἶναι, οὐκ ἐθύετε αὐτῷ· ὅτε δὲ οὐ βούλεται, πάλιν οὐετα. Ὅτε δὲ ἐστήκει ὁ ναὸς, εἶδωλα ἐθεραπεύετε· ὅτε βούλεται· χωρὶς ναοῦ θεραπεύεσθαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε· ὅμοια τοῖς πατράσιν ὑμῶν διαπραττόμενοι. « Τίνα τῶν προφητῶν; » Ταῦτα λέγοντα τὸν μακάριον Στέφανον, ἀληθεύειν αὐτὸν οἶδαμεν, Πνεύματι ἁγίῳ φθεγγόμενον. Ἀποδείξει δὲ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς [Διαθήκης], πῶς μέμφεται τοῖς πατράσι· τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστούντων, ὡς διώξαι τοὺς προφήτας καὶ ἀποκτείναντι, οὐ δυνατὸν ἀπὸ τῶν φερομένων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἰ τοίνυν, φησὶ τοῖς προκαταγγελλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ ἀνελάτε, πολλῶν μᾶλλον αὐτόν. Δίκαιον δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐκάλει, ἐπιστάσασθαι αὐτοῖς βουλόμενος·

A proditores et homicidæ fuistis : Qui accepistis legem in dispositione angelorum et non custodistis. Audientes autem hæc dissecabantur cordibus suis et stridebant dentibus in eum. Cum autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in cælum, vidit gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei. Et ait : Ecce video cælos apertos, et Filium 230 hominis stantem a dextris Dei. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum. Et eicientes cum extra civitatem lapidabant ; et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. Et lapidabant Stephanum invocantem et dicentem : Domine Jesu, suscipe spiritum meum. Positis autem genibus, clamavit voce magna, dicens : Domine ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino.

COMMENTARIUS.

Quadragesimo quadragesimo anno ab exitu filiorum Israel ex Ægypto, cœpit Salomon ædificare templum in Jerusalem, ut in tertio Regum narratur. Ideo vero post tantum ab exitu Israelis ex Ægypto tempus ædificatum est templum, ut postquam defatigati essent circumvagatione per montes, uno tandem loco, quem in urbe Jerusalem Deus omni honore dignum reddidit, contenti essent. At illi tardi ad intelligendum, et Dei rationes haud assequentes, putantes propriam Dei urbem esse Jerusalem, in ea sola cum habitare, stolidè affirmabant. Quod igitur adeo parum honorifice de Deo sentirent, ipse eos reprehendit, et ait : Quam domum ædificabitis mihi, qui thronum habeo cælum, et terram scabellum pedum meorum? Oportebat enim eis qui naturam ejus loco coartari et circumfiniri existimabant, manifestum ac perspicuum facere Deum ubique esse atque nullo termino contineri posse; sed omnia pervadere, ut ipso plenum sit cælum ac plena terra. « Vos semper. » Non dicit, Deo, sed « Spiritui sancto resistitis; » quia nullum novit inter Deum et Spiritum sanctum discrimen: nam et Spiritus sanctus est Deus, quanquam impiis aliter videatur. « Vos igitur semper inquit, resistitis Deo. » Nam quando ipse volebat sacrificia, vos non offerebatis; cum vero non vult, vos eadem offertis. Quando subsistebat templum, vos idola colebatis; cum vero vult absque templo coli, vos contrarium facitis: similia scilicet patribus vestris agentes. « Quem prophetarum. » Hæc verissime dixisse beatum Stephanum non dubitamus, quippe qui Spiritu sancto afflante loquebatur. Et quidem poterat ille ex Veteri Testamento demonstrare, quo jure patribus illorum qui in Christum 231 non crediderant, exprobraret, quod prophetas persecuti semper fuerint et interfecerint: hoc autem ex libris Novi Testamenti ostendi

Variae lectiones et notæ.

ἔ τε εἴη. ἔ χωρεῖ. ἔ οὕτως.

non potest. Ait itaque: Si eos, qui adventum ejus A
 prænuntiabant, occidistis, quanto magis ipsum?
 Justum vero Jesum appellat, ut ad agnitionem
 admissi criminis ipsos induceret; proditores vero
 et occisores dicit, veluti consortes eorum qui eum
 crucifixerunt. Et quidem hæc fecistis, inquit, cum
 acceperitis legem, cujus præscripta qui servat,
 angelicam vitam ducit. Hoc enim significant ea
 verba: « Qui accepistis legem in dispositione
 angelorum. » Quidam vero aiunt, iis indicari,
 legem ipsam digestam et traditam esse Moysi per
 angelum qui ipsi apparuit in rubo. « Cum autem
 esset. » Stantem, et non sedentem videt Jesum
 beatus Stephanus, quia voluit Jesus illo auxilian-
 tis habitu suam in eum protectionem ostendere,
 atque athletæ suo magnam conferre alacritatem. B
 Aliter: Quia molestum nimis fuisset Judæis au-
 lire, quod sederet, stare cum dixit: interim et resur-
 rectionem ejus hac phrasi indicare voluit. Ceterum
 Christum non stare, sed sedere, Paulus etiam do-
 cuit, cum ait: « Conresuscitavit, et consedere nos
 fecit in caelestibus ⁸⁹, » in dextera ejus. « Domine
 Jesu. » Hinc patet, justorum animas corpore
 solutas, non amplius, sicuti antea, in inferos
 descendere, sed in manus Dei viventis per Salva-
 torem omnium Jesum Christum transmitti. « Do-
 mine, ne statuas. » Cum Stephanus Deum oraverit,
 ne mortem suam illis in peccatum statueret,
 inquisitione dignum videtur, num ejusmodi peccatum dimissum [eisdem fuerit. Respondemus: S
 eos poenituit, dimissum esse, quandoquidem et qui cum millenis percussit, et Ecclesiam
 persecutus est, nempe Paulus, postea Ecclesiæ protector et propugnator evasit.

« Tabernaculum testimonii. » Anno quadringen- C
 tesimo quadragesimo tertio ab exitu filiorum
 Israel, anno quarto regni sui, in primo mense
 Nisan, cum esset annorum triginta trium, congre-
 gatis operariorum millibus octoginta, et latome-
 rum, seu lapicidarum septuaginta millibus in
 monte Libano, præpositorum vero operibus milli-
 bus tribus, et sexcentis, cœpit ædificare in monte,
 in quo apparuit Dominus Davidi, patri ejus in
 area Ornæ Jebusæi; ubi et pridem Abraham
 altare ædificaverat, et templum septem annis com-
 plevit.

232 CAPUT IX.

De persecutione Ecclesiæ, et sepultura Stephani:
 ubi et de Philippo apostolo, qui multos sanavit in
 Samaria.

TEXTUS.

VII, 59; VIII, 1-4. Saulus autem erat consentiens
 morti ejus. Facta est autem in illa die persecutio
 magna in Ecclesiâ, quæ erat Jerosolymis, et omnes
 dispersi sunt per regiones Judææ et Samariæ, præter
 apostolos. Curaverunt autem Stephanum viri timo-
 rati, et fecerunt planctum magnum super eum. Saulus
 autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans,
 et trahens viros ac mulieres tradebat in custodiam.

⁸⁸ Ephes. II, 6.

Variæ lectiones et notæ

⁸⁷ έχοντα. ⁸⁸ ἐπιδαίκνυται. ⁸⁹ ἄλλως.

προδότες δὲ αὐτοῦ καὶ φοβεῖς καλεῖ τούτους, ὡς
 κοινωνοὺς ὄντας τοῖς σταυρώσασιν αὐτόν· καίτοι,
 φησὶ, νόμον λαβόντες, διατάξεις ἔχοντες ⁸⁷, αἰτίνες
 ἰσάγγελον ἐποιοῦν πολιτείαν ἔχειν τοὺς τελούοντας
 αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ἐστίν· « Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον
 εἰς διατάξας ἀγγέλων. » Τινὲς δὲ τοῦτο [λέγειν] φασὶ,
 τὸν ὑπ' ἀγγέλου διαταχθέντα, καὶ ἐγγεγρασθέντα δι'
 ἀγγέλου τῷ Μωϋσῇ τοῦ ὁφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάρῃ.
 « Ὑπάρχων δέ. » Ἐστῶτα καὶ οὐ καθήμενον ὁ μα-
 κάριος Στέφανος ὄρᾷ τὸν Ἰησοῦν· ἵνα δείξῃ τὴν
 ἀντίληψιν τὴν εἰς αὐτόν, καὶ πολλὰ πρὸ ἀθλητῆ τὴν
 προθυμίαν παράσῃ, τὸ τοῦ βοηθοῦντος ἐπιδεικνύ-
 μενος; ⁸⁸ σῆμα. « Ἄλλως; » τὸ δέ, ἐπειδὴ τὸ καθίσει
 φορτικὸν ἦν αὐτοῖς, ἵστασθαι αὐτὸν εἶπε, τῶς τὴν
 ἀνάστασιν αὐτοῦ ἀνιξάμενος. « Οἱ δὲ οὐχ ἵσταται,
 ἀλλὰ κάθηται, καὶ ὁ Παῦλος; ἔδειξεν εἰπὼν, ὅτι,
 « Συνήγαγε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις »
 ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ. « Κύριε Ἰησοῦ. » Ἐνεῦθεν δείκνυ-
 ται, μηκέτι εἰς ἄδου τὰς τῶν δικαίων ἀπίεσαι ψυχὰς
 τῶν σωματίων ἀπαλλαττομένας, καθὰ καὶ πρῶην,
 πέμπισθαι δὲ μέλλον εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος;
 διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. « Κύριε,
 μὴ στήσῃς. » Τοῦτου δὲ προσευξαμένου μὴ στή-
 σαι αὐτοῖς; εἰς ἀμαρτίαν τὸν ἐαυτοῦ θάνατον, εἰ
 ἀπέθῃ αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία ζητησάτι ἀξίον. Καὶ φα-
 μεν· εἰ μετενόουν ἀπέθῃ· καὶ γὰρ ὁ μυρίαὶς αὐ-
 τὸν βάλλων χερσὶ, καὶ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν Παῦ-
 λος, τῆς Ἐκκλησίας προστάτης ἐγένετο.

[ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ] « Σκηνῆ τοῦ μαρτυρίου. »
 Τῷ τετρακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου
 τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς βασιλείας
 αὐτοῦ, ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ Νισάν, ὑπάρχων ἐτῶν λγ',
 συνάγων ἐργάτας χιλιάδας ὀγδοήκοντα, καὶ λατό-
 μους χιλιάδας ἐβδομήκοντα ἐν τῷ Λιβάνῳ ἄρει, καὶ
 προστάτας τρισχιλίους ἐξηκοσίους προσησάμενος,
 ἀπῆρξατο [δὲ] τῆς οἰκοδομῆς ἐν ἄρει οὐ ὥφθῃ
 Κύριος Δαβὶδ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐν ἄλωνι Ὀρνᾶ τοῦ
 Ἰεβουσαίου, ἐν ᾧ καὶ πρότερον Ἀβραὴμ θυσιαστήριον
 οἰκοδόμησε τῆς πόλεως, καὶ τὸν ναὸν ἐν ἔτεσιν ἑκτὰ
 ἐξέτέλεσεν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ταφῆς
 Στεφάνου· ἐν ᾧ περὶ Φιλίππου τοῦ ἀποστό-
 λου, πολλοὺς ἰασαμένου ἐν τῇ Σαμαρείᾳ.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναίρεσει αὐτοῦ.
 Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας
 ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱερουσαλήμ. Πάντες
 δὲ διεσπάρσαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας,
 καὶ Σαμαρίας, πλὴν τῶν ἀποστόλων. Συνεκόμισαν
 δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποίησαν
 κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτόν. Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο
 τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους ἐισπορεύμενος,

σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας, παρεδίδου εἰς φυλακὴν. Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διήλθον, εὐαγγελιζόμενοι τὴν λόγον.

Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου, πιστεύσαντος, καὶ βαπτισθέντος οὐκ ἑτέροις πλείοσιν· ἐν ᾧ περὶ τῆς τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς, καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

Τῆ γ' τῆς γ' ἑβδομάδος.
KEIMENON.

Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυττεν αὐτοῖς τὸν Χριστόν· προσερχόν τε οἱ ἄλλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ Φιλίππου, ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἀκοῦειν αὐτοὺς καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. Πολλῶν γάρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα φωνῇ μεγάλῃ ἐξήρχοντο· πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν. Ἐγένετο δὲ χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἄνθρωπος δὲ τις ὀνόματι Σίμων, προδύπηχεν ἐν τῇ πόλει μαγείων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας, λέγων εἶναι τινα ἑαυτὸν μέγαν· ᾧ προσερχόντο ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη. Προσερχόν δὲ αὐτῷ διὰ τὸ ἱκανὸν χρόνον ταῖς μαγείαις· ἐξεστακέναι αὐτούς. Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φιλίππῳ εὐαγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ βαπτισθεὶς, ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φιλίππῳ θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα, ἐξίστατο. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱερουσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δίδεχται ἡ Σαμαρεία τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην· οἵτινες καταβάντες προσήξοντο περὶ αὐτῶν, ὅπου· λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον· οὕτω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιτεπωκός, μόνον δὲ βαβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Τότε ἐπέτιθον ταῖς χεῖρας ἐπ' αὐτούς, καὶ ἔλαβον Πνεῦμα ἅγιον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὁὐκ ὁ ἀπόστολος Φίλιππος, ὁ ἐν τοῖς δώδεκα καταλεγόμενος οὗτός ἐστιν, ἀλλ' εἰς τῶν ἑπτὰ, ὁ μετὰ Στεφάνου ἐπιλεγείς πρὸς τὴν τῶν χηρῶν οἰκονομίαν. Ὅτι δὲ ἀληθὴς ἐστιν, ἐντεῦθεν δῆλον, τῶν ἀποστόλων μόνων ἐν Ἱερουσολύμοις περιειφεθέντων, τῶν δὲ λοιπῶν μαθητῶν ἄλλος ἀλλὰ ἄλλος διασπαρέντων, κατὰ τὸ εἰρηζόμενον· « Ἦδη πάντες διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πληρὴν τῶν ἀποστόλων. » Ἐν τοῖς διασπαρέντιν οὖν ἦν καὶ οὗτος ὁ Φίλιππος, ὃς κατ' ὄνομα Σίμωνα κατήχησεν ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ κατὰ θεῖον χρησὸν τὸν εὐνοῦχον βαπτίσας ὑπὸ Πνεύματος Κυρίου εὐρέθη εἰς Ἀζωτον. Πρὸς δὲ καὶ Σαμαρείαν ἐβόησεν τὴν αὐτὸν ἐναγκοῦσαν. Τῆς γὰρ ἐπὶ Στεφάνου λῦτης πειραθείς, καὶ δελαῖς βῆ τῶν ὁμοίων μετέσχη, ἐκλινοστήθη οὐκ ἄδικος. Ἄλλως τε δὲ εἰ ὁ βαπτιστὴς ἐν Σαμαρείᾳ, εἰς ἣν τῶν ἀποστόλων, εἶχεν ἂν τὴν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως, καὶ οὐκ ἂν Πέτρος καὶ Ἰωάννης καταβάντες ἀπὸ Ἱερουσολύμων πρὸς αὐτούς, τὴν τοῦ Πνεύματος

A Igitur, qui dispersi erant, pertransibant evangelizantes verbum Dei.

De Simone Mago, qui credidit et baptizatus suis cum aliis multis: ubi de missione Petri et Joannis ad ipsos, et de invocatione Spiritus sancti supra baptizatos.

Feria 3 hebdomadae tertiae.
TEXTUS.

VIII, 5-17. Philippus autem descendens in civitatem Samariae, praedicabat illis Christum. Intendebant autem turbae his quae a Philippo dicebantur, unanimiter audientes et videntes signa quae faciebat. Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magna exiebant; multi autem paralytici et claudi curati sunt. Factum est ergo gaudium magnum in illa civitate. Erat autem vir quidam nomine Simon, in civitate magus, seducens gentem Samariae, dicens se esse aliquem magnum; cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes: Hic est virtus Dei, quae vocatur magna. Attendebant autem eum, propter quod multo tempore magis suis dementasset eos. Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres. Tunc Simon et ipse credidit: et cum baptizatus esset, adhaerebat Philippo. Videns etiam signa et virtutes maximas fieri stupens admirabatur. Cum autem audissent apostoli, qui erant Jerosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, 233 oraverunt pro ipsis et acciperent Spiritum sanctum: nondum enim in quocumque illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum.

COMMENTARIUS.

Philippus iste non ille est, qui inter duodecim apostolos annumeratus est; sed unus ex septem diaconis, qui una cum Stephano ad viduarum curam habendam electus fuit. Hujus rei veritas exinde patet, quod facta persecutione, apostoli soli Jerosolymis permanserunt, reliquis discipulis omnibus in varia loca dispersis; unde dicitur: « Et omnes dispersi sunt per regiones Judaeae et Samariae, praeter apostolos. » Inter dispersos autem erat iste Philippus; qui et Simonem Christiana religione imbuisset Samariae, et baptizato, Dei nate, eunucho, Spiritu Domini raptus, inventus est in Azoto. Abiit vero etiam Samariam, quae patria ipsius erat. Furere enim, quo Stephanus petitus fuerat, territus timensque, ne similia pateretur, in domum suam se recepit. Aliunde autem, si is qui in Samaria baptizavit, unus ex apostolis fuisset, habuisset utique potestatem dandi Spiritum sanctum: quare opus non fuisset, ut Petrus et Joannes, Jerosolyma advenientes, Spi-

ritus sancti gratiam eisdem darent. Baptizabat igitur iste tantummodo, tanquam discipulus; perficiebant autem gratiam apostoli, quibus hæc facultas collata fuerat. « Erat autem vir quidam. » Adnota, appropinquandum non esse magis. Quod si quis deceptus ad ipsos accesserit, confestim discedat. Ipsorum enim familiaritas alienationem mentis ingerit, qua veritas discerni non potest. Iste igitur Simon subblandiens apostolis, quanquam magus esset, baptizatus est sicut et alii a Philippo uno ex septem, qui cum esset diaconus, non habebat potestatem dandi per manuum impositionem Spiritum sanctum. Quod autem hoc verum sit, et quod nec miraculorum donum Simon accepit, exinde colligere facile est, quod sacer scriptor dicat: Videns etiam signa quæ fiebant, stupens admirabatur. Unde accessit, ut hocce donum postularet. « Cum autem audissent. » Manifestum est, eos qui a Philippo baptizabantur in Samaria, non recepisse Spiritum sanctum, quod eum dandi facultate ipse careret, eo quod, ut diximus, unus erat ex septem diaconis: qui **234** quidem virtutem acceperant faciendi miracula, non item dandi Spiritum sanctum. Hæc enim erat apostolorum prærogativa. Vel aliter: Philippus descendere non faciebat Spiritum sanctum supra eos quos baptizabat, non ob imperfectionem suam, aut quod hoc impetrandi foret indignus (cum alias miracula faceret et morbos curaret et eiecet demones), sed quia, ut apostolis hunc deferret honorem, non rogabat, ut id a se baptizatis contingeret: et fortasse quia ii ad Spiritum sanctum recipiendum nondum erant idonei: quandoquidem et Simon baptizatus ea, quæ carnalis sunt sapiens, ab apostolis petebat erogata pecunia, ut potestatem acciperet dandi cui vellet, manuum impositione Spiritu sanctum.

Feria 4 hebdomadæ tertiæ.

TEXTUS.

VIII, 18, 19. Cum vidisset autem Simon, quod per impositionem manuum apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens: Date et mihi hanc potestatem, ut cuicumque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum.

CAPUT X.

Quod non ob pecuniam, neque hypocritis, sed sanctis per fidem detur communicatio Spiritus sancti.

VIII, 19 25. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. Non est tibi pars, neque sors in sermone isto. Cor enim tuum non est rectum coram Domino. Pœnitentiam itaque age ab hæc nequitia tua; et roga Deum, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse. Respondens autem Simon, dixit: Precamini vos pro me ad Dominum, ut nihil veniat super me

A παρέσχον χάριν. Οὗτος οὖν βαπτίζει μόνον ὡς μαθητῆς, τελειοῦσι δὲ τὴν χάριν οἱ ἀπόστολοι, οἷς ἡ τῆς τοιαύτης δόσεως ἀνεκτία ἐδόδοτο. « Ἄνθρωπος δὲ τις. » Σημειωτέον, ὅτι οὐ δεῖ πλησιάζειν μάγοις: εἰ δὲ τις ἀπατηθεὶς ἐπλησίασεν, ἀφιστάσθω ταχέως. Ἡ γὰρ ἐπιμονὴ ἢ ἐν αὐτοῖς, εἰς ἕκτασιν ἄγει φρενῶν, ὥστε μὴ συνίναμι διακρίναμι. Οὗτος τοίνυν ὁ Σίμων ὑποκρισάμενος ⁶⁰⁻⁶¹ τοὺς ἀποστόλους, μάγος ὑπάρχων, καὶ αὐτὸς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ὑπὸ Φιλίππου ἐδαπτίσθη τοῦ ἐνδὸς τῶν ἐπτά· ὃς διάκωνος ὢν, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν διὰ τῆς χειροθεσίας αὐτοῦ διδοῖναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅτι· τε δὲ τοῦτο ἀληθές, καὶ τὸ τῶν σημείων Πνεῦμα οὐκ ἔλαβεν, ὅρα πῶς ὤφθη, ὅτι Θεωρῶν δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα, ἐξίστατο, καὶ προσῆλθε τοῦτο αἰτῶν. « Ἀκούσαντες. » Πρίδηλον, ὅτι οἱ ὑπὸ Φιλίππου βαπτισθέντες ἐν Σαμαρείᾳ, οὐκ ἔσαν λαβόντες Πνεῦμα ἅγιον, διὰ τὸ μὴ εἶχεν χάρισμα τοιοῦτον· ἐπεὶ οὗτος, ἔφη μὲν ⁶², εἰς ἦν τῶν ἐπτά· οὗτοι γὰρ δυνάμεις ἔλαβον ποιεῖν σημεῖα, οὐ γὰρ Πνεῦμα διδοῖναι ἐτέροις. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ τῶν ἀποστόλων ἐξαίρετον. Ἄλλως τε δὲ, οὐ κατήγαγε τὸ Πνεῦμα ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοὺς ὑπὸ αὐτοῦ βαπτισθέντας, ἦτοι τιμῶν τοὺς ἀποστόλους (οὐ γὰρ ὡς εὐτελής καὶ ἀνάξιος, ὅποτε καὶ αὐτὸς ἀνεγράφη σημεῖα πεποιθώς, καὶ ἰάσεις νόσων, καὶ ἐκβολὰς δαιμονίων), ἀλλ' ὅτι οὐκ ἠθέλησε τοῦτο αὐτοῖς ὑπάρξει, ἀλλ' ὡς ἀκμὴν μὴ οὔσιν ἐπιτηδεῖσι; πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑποδοχὴν, ὅποτε καὶ ὁ Σίμων βαπτισθεὶς ὑπὸ αὐτοῦ, ἀκμὴν τὰ τῆς σαρκὸς φρενῶν, ἔπει τοῖς ἀποστόλοις διὰ χρημάτων δόσεως λαβεῖν ἐξουσίαν, ὥς ἂν ὀσλή, διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως δοῦναι Πνεῦμα ἅγιον.

C ut fortasse quia ii ad Spiritum sanctum recipiendum nondum erant idonei: quandoquidem et Simon baptizatus ea, quæ carnalis sunt sapiens, ab apostolis petebat erogata pecunia, ut potestatem acciperet dandi cui vellet, manuum impositione Spiritu sanctum.

Τῆ δ' τῆς γ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα λέγων· Δότε καὶ μοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα, ὡς ἂν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἅγιον.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ὅτι οὐ δεῖ ἀργυρίου, οὐδὲ ὑποκριταίς, ἀλλ' ἀγίοις διὰ πίστεως ἢ μετοχῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δίδονται.

Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος· Τὸ ἀργυρίον σου σὺν σοὶ εἶη εἰς ἀπόλειαν, ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κταῖσθαι. Οὐκ ἔστι σοι μέρος οὐδὲ κληροῦς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον ὡς ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφσθήσεται σοὶ ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας, καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὀρωσε δὲνα. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπε· Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον, ὅπως μὴδὲν ἐπέλθῃ ἐπ'

Variæ lectiones et notæ

⁶⁰⁻⁶¹ ὑποκρισάμενος. ⁶² ἴσ. ὡς ἔφημεν.

ἔμαθ' ἂν εἰρήκατε. Οἱ μὲν οὖν διμαρτυράμενοι, καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, πολλὰς τε χώρας τῶν Σαμαρει- τῶν εὐηγγέλιζαντο.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὁ μικρὸς οὗτος Σίμων, οὐ πίστειος ἔνεκεν προσ- φέρον τὰ χρήματα, ἦται τοῦτο γενέσθαι αὐτῷ, ἀλλ' ὥστε ποριτμὸν αὐτῷ χρημάτων οἰόμενος ἀφορμὴν τοῦτο γενέσθαι. Προσῆλθε γὰρ οὕτω πλουτήσας διὰ τῶν σημείων, τοιαύτην χάριν δεξάμενος, καθὼς καὶ πρῶτην φαντασίας ἐνεργῶν διὰ τῶν δαιμονίων. Ἦτοι πειράζων τοὺς ἀποστόλους τοῦτο ἐποιεῖ, βουλόμενος κατηγορίαν περιβαλεῖν. Διὰ καὶ ἀκούει· «Ὁὐκ ἔστι σοὶ μερὶς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανήσων οὖν, εἰ ἄρα ἀρεθίσεται σοι» ἢ τὸ ἀμάρτημα. Τοῦτο δὲ, δεικνύοντος ἔστιν, ὡς δυσκατόρθωτον τὸ πρᾶγμα, καὶ πολλῆς δέουσαν μετανοίας, τοῖς εἰς αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξαμαρτάνουσιν, εἰς δ' καὶ Σίμων, ἀργυρίου ὑπακούειν εἰς τὰς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠγησάμενος. Καὶ ἄλλως· «Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπόλειαν·» οὐκ ἔστι ταῦτα ἀραμέου⁶³, ἀλλὰ παι- δεῦοντος, ὡς ἂν τις εἴπῃ· «Τὸ ἀργύριόν σου συν- ἀπόλειτό σοι μετὰ τῆς προαιρέσεως. «Ἀποκριθεὶς, ὁ Θεὸς κολάζει νῦν τὸν Σίμωνα, καθὼς πρῶτην τὴν Ἄναναν, ἵνα δαλεῖ ὅτι οὐκ ἀνάγκης ἡ πίστις, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τῆς μετανοίας εἰσαγάγῃ. Ἄρχει γὰρ πρὸς διόρθωσιν τὸ ἐλέγξει, καὶ τὸ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ εἰπεῖν, καὶ τὸ ἐκείνον ὁμολογήσαι ὅτι ἐάλω. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι «Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ,» τοῦτό ἐστιν ὁμολογούντος, εἰ καὶ μὴ ἀπὸ ὀρθῆς καὶ σφοδρᾶς διαθέσεως ἐλέγετο.

¶ Dominum, » peccatum agnoscentis et consentientis tui, ut oportebat, prolatum ab eo fuerit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐδοκίᾳ ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν, δῆλον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνοῦχον ὑποθέσεως.

Τῇ ε' τῆς γ' ἑβδομάδος.

Λέγεται καὶ εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Φιλίππου.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φιλίππον λέ- γων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν, ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Γάζαν· αὕτη ἐστὶν ἕρημος. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ εὐνοῦχος δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλείας Αἰθιοπῶν, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γᾶς αὐτῆς, ὃς ἐληλύθει προσκυνήσων εἰς Ἱερο- σαλήμ· ἦν τε ὑποστρέφων, καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἠσαΐαν. Ἐπεὶ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Φιλίππῳ· Πρόσελθε, καὶ κολλήθητι τῷ ἄρματι τούτῳ. Προσδραμῶν δὲ ὁ Φι- λίππος, ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν προφήτην Ἠσαΐαν, καὶ εἶπεν· Ἄρα γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώ- σκεις; Ὁ δὲ εἶπε· Πῶς γὰρ ἂν δυνάμιμην, ἐὰν μὴ τις ἐδ- ἠγήσῃ με; παρεκάλεσέ τε τὸν Φιλίππον ἀναβάνα

A horum quæ dixistis. Et illi quidem testificati et locuti verbum Domini, redibant Jerosolymam, et multis regionibus Samaritanorum evangeliza- bant.

COMMENTARIUS.

Scelestus hic Simon, prolata pecunia, petebat huius doni compos fieri, non fidei, sed lucri gratia. Putabat scilicet, **235** si ejusmodi gratiam reciperet, futurum, ut, quemadmodum pridem dæmoniis præstigils, ita deinceps miraculorum patracione ditesceret. Vel, per hoc apostolos tentare voluit, quærens calumniam aliquam ipsis allingere. Et idcirco audit: «Non est tibi pars in sermone isto; cor enim tuum non est rectum coram Deo. Pœnitentiam itaque age ac hac nequitia, si forte remittatur tibi» hoc peccatum. Quibus verbis ostendit Petrus, difficilis emendationis rem esse sacrilegium, et iis qui in illud labuntur, multa opus esse pœnitentia. Sane in rem sacram peccavit ac sacrilegio se obstrinxit Simon, dum existimavit, Spiritum sanctum in operationibus suis pecuniæ obtemperatum. Aliter: Hoc dictum, «Pecunia tuæ tecum sit in perditionem,» non maledicentis est, sed corripientis, ac si dixisset: Pecunia tibi pereat, una cum prava hac tua voluntate. «Respondens.» Cæterum Petrus increpat quidem eum; non tamen confestim punit, uti antea Ananiam pu- nivit, et ut ostendat fidem coactam esse non debere, et ut ipsum ad pœnitentiam sic inducat. Ad emenda- tionem enim sufficiebat, quod gesserat improbare, quæ in corde erant proferre et confiteri se cap- tum esse; et sane illud: «Precamini vos pro me erat, quanquam non adeo sincero et valide affe-

CAPUT XII.

Quod Deus bonos et fideles ad salutem prospere ducat: idque manifestum ex eo quod contigit eu- nucho.

Feria 3 hebdomadæ tertiæ.

Dicitur etiam in festo S. Philippi.

TEXTUS.

VIII, 26-39. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum dicens: Surge et vade contra meridiem, ad viam quæ descendit ab Jerusalem in Gazam: hæc est deserta. Et surgens abiit. Et ecce vir Æthiops, eunuclus, potens Candacis reginæ Æthiopum, qui erat super omnes gazas ejus, venerat adorare in Jerusalem: et revertebatur sedens super currum suum, legensque Isaiam prophetam. Dixit autem Spiritus Philippo: Accede et adjuuge te ad currum istum. Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaiam prophetam, et dixit: Putasne intelligis quæ legis? Qui ait: Et quomodo possum, si non aliquis **236** ostenderit mihi? Rogavitque Philippum ut ascenderet, et sederet secum. Loens autem Scripturæ quam legebat erat hic: Tanquam

Variæ lectiones et notæ.

⁶³ ἀραμέου.

οἷς ad « cisionem ductus est, et sicut agnus coram
 tendente se, sine voce, sic non aperuit os suum.
 In humilitate iudicium ejus sublatum est. Genera-
 tionem ejus quis enarrabit? quoniam tollitur de
 terra vita ejus. Respondens autem Eunuchus Phi-
 lippo, dixit: Obsecro te, de quo propheta dicit
 hoc? de se, an de alio aliquo? Aperiens autem
 Philippus os suum et incipiens a Scriptura ista,
 evangelizavit illi Jesum. Et dum irent per viam,
 venerunt ad quamdam aquam; et ait eunuchus:
 Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? Dixit au-
 tem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et
 respondens ait: Credo Filium Dei esse Jesum
 Christum. Et jussit stare currum: et descende-
 runt uterque in aquam, Philippus et eunuchus, et
 baptizavit eum. Cum autem ascendissent de aqua
 Spiritus Domini rapuit Philippum et amplius non
 vidit eum eunuchus. Ibat. autem per viam suam
 gaudens.

Ὡς ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, Πνεῦμα Κυρίου ἤρπασε
 τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκ εἶτι ὁ εὐνου-
 χος· ἐπὶ ὁδῷ αὐτοῦ χαίρων.

COMMENTARIUS.

Quare angelus non apparuit eunuchis, cumque
 ad Philippum non duxit? Quia forte se non cre-
 didisset, sed tantum timore repletus esset. Sciendum
 vero, ab Æthiopiis quamlibet regum suorum
 matrem, appellari Candacem. Illi namque patrem
 regum suorum non agnoscunt, quippe qui eos filios
 solis esse, jactant: matrem autem, ut dixi, Candacem
 vocant. « Tanquam ovis. » Hac phrasi significatur
 spontanea Salvatoris voluntas in tolerandis iis
 que ad redemptionem nostram pertinent. Quemad-
 modum enim ovis, cum ad sacrificium ducitur, et
 agnus, cum tondetur, necessitate videlicet edoniti,
 ne balatum quidem emittunt; ita etiam ipse, cum
 libens pateretur, tacebat. Illud autem, « In humi-
 litate iudicium ejus sublatum est, » significat per-
 versum iudicium contra ipsum, oppressa veritate,
 factum. Cum vero subdit: « Generationem ejus
 quis enarrabit? » Indicat, cum genealogiæ exper-
 tem esse: et quidem hujusmodi erat, ut Deus: li-
 cet secundum carnem genitus, etiam descriptus ac
 in censu positus fuerit. Vel perinde est, ac si
 dixisset: Ejus postquam resurrexit, gloriam nobi-
 lemque dignitatem, quam rerum ordinalarum **237**
 exsecutio demonstravit, sermone enarrare quis
 valeat, cum ille quidem morti se subjecerit, at
 omnes ejus gratia ad vitam immortalem resurre-
 xerint et redempti fuerint? Deinde causam expri-
 mit, dicens: « Quoniam tollitur de terra vita ejus. »
 Hoc est tollitur, ac sublimior terrenis omnibus
 est vita, seu conversatio ejus. Tollitur etiam, et
 super omnia est vita ejus, hoc est, natura Unige-
 niti, si ante carnem, seu nondum similis nobis
 factus, consideretur. Postquam etiam ipse in mor-
 tem sponte se demisit, « Sublata est a terra vita

καθίσαι σὺν αὐτῷ. Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Γραφῆς ἦν
 ἀνεγίνωσκεν, ἦν αὐτῇ· Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν
 ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν
 ἄφωνος· οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ
 ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν δὲ
 γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς
 γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνούχος τῷ
 Φίλιππῳ εἶπε· Δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης
 ταῦτα λέγει; περὶ αὐτοῦ, ἢ περὶ ἐτέρου τινός;
 Ἀνοίξας δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ ὁ Φίλιππος, καὶ ἀρξά-
 μενος ἀπὸ τῆς Γραφῆς ταύτης, εὐηγγελίσσατο αὐτῷ
 τὸν Ἰησοῦν. Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον
 ἐπὶ τι ὕδωρ· καὶ φησὶν ὁ εὐνούχος τῷ Φίλιππῳ·
 Ἴδοὺ ὕδωρ· τί κωλύει με βαπτισθῆναι; Εἶπεν δὲ ὁ
 Φίλιππος· Εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν.

Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε· Πιστεύω τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ
 εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ ἐκέλευσε στήναι τὸ
 ἄρμα· καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ, ὃ τε
 Φίλιππος καὶ εὐνούχος· καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν. Ὅτε
 τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκ εἶτι ὁ εὐνου-
 χος· ἐπὶ ὁδῷ αὐτοῦ χαίρων.

ERMINEIA.

Διὰ τί μὴ τῷ εὐνούχῳ φαίνεται ὁ ἄγγελος, καὶ
 ἄγει αὐτὸν πρὸς Φίλιππον; Ὅτι ἰσως οὐκ ἂν ἐπέ-
 σθη, ἀλλ' ἐξεπλάγη μᾶλλον. Ἰστέον δὲ, ὅτι Κα-
 δάκην Αἰθιοπίας πᾶσαν τὴν τοῦ βασιλέως μητέρα
 καλοῦσιν· ἐπειδὴ πατέρα Αἰθιοπες οὐκ ἀναφέρουσιν,
 ἀλλ' ὡς ὄντας υἱοὺς ἡλίου παραδίδουσιν· ἐκάστου δὲ
 τὴν μητέρα καλοῦσι Καδάκην. « Ὡς πρόβατον. »
 Ἐντεῦθεν τὸ ἐκουσίον τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ κείρ-
 τῶν οικονομουμένων σημαίνεται. Ὡς γὰρ πρόβατον
 ἀγόμενον εἰς θυσίαν, ἢ ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος
 αὐτόν, ἀνάγεται ⁶⁴ δαμαζόμενος, οὐδὲ βληχθῆσαι τὸ
 ἐνδύσιμον ἔχει· οὕτως αὐτὸς ἔκων ἐν τῷ πάσχειν
 ἀπεισιώπα. Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ
 κρίσις αὐτοῦ ἤρθη, » δηλοῖ τὴν παράνομον κρίσιν
 ἐπ' αὐτῷ γινόμενον ⁶⁵ τῆς ἀληθείας κρυβείσης. Τὸ δὲ,
 « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; » ἐπιανεγκῶν,
 δείκνυσιν αὐτὸν ἀγενεαλόγητον. Ἦν μὲν γὰρ καὶ
 αὐτὸς ἀγενεαλόγητος, ὡς Θεὸς, καὶ κατὰ σάρκα γε-
 νόμενος ⁶⁶ καὶ ἀπογραφόμενος. Ἦτοι, τὴν μετὰ τὴν
 ἀνάστασιν γινομένην δόξαν, καὶ εὐγενῆ αὐτοῦ ἀξίαν,
 ἦν ἡ τῶν οἰκοδομηθέντων ⁶⁷ ὑπέδειξε κείρα, εἰς
 ἔσται ἱκανὸς λόγῳ φράσαι, αὐτοῦ μὲν θανάτῳ ὑπο-
 βαλλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφθαρσίαν χάριτι αὐτοῦ
 ζωοποιουμένου, καὶ πιστεῖι λυτρωμένου; Εἰτί
 φησι τὴν αἰτίαν· « Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ
 αὐτοῦ. » ἤγουν ἡ πολιτεία· τουτέστιν, ἐπαίρεται,
 καὶ ὑψηλοτέρα τῶν ἐπὶ γῆς ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ.
 Αἴρεται δὲ καὶ ἐτέρων ⁶⁸ καὶ ὑπὲρ πάντῃ; ἐστὶν ἡ
 ζωὴ αὐτοῦ, εουτέστιν ἡ ὑπαρξίς τοῦ Μονογενοῦς,
 ὅταν ἔξω νοῆται σαρκὸς, καὶ οὕτω καθ' ἡμᾶς γενό-
 μενος. Αὐτοῦ γὰρ εἰς θάνατον ἐκουσίως καταβεθη-
 κότες, « Ἠρθη ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ με-
 τεωρίσθη, καὶ ὑπερανέβη τοὺς οὐρανοὺς, ὅτι ἡ Βα-
 σίλειος ὑπῆρχε τῆς δόξης, » καὶ ἡ αὐτοῦ ζωὴ κατὰ

Variae lectiones et notae.

⁶⁴ ἀνάγκη δέ. ⁶⁵ γινομένην. ⁶⁶ γενόμενος. ⁶⁷ οἰκοδομηθέντων. ⁶⁸ ἐτέρως.

φύσιν, καὶ ἡ Κύριος τῶν δυνάμεων, » εἰ καὶ διὰ τὴν
 περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐκούσιον κένωσιν τῆς
 κατὰ τὸ ἐκούσιον πάθος ἐπὶ γῆς ἀτιμία; καὶ ἀδο-
 ξίας ἠνέσχετο· τοῦτο διδούσης; εὐλόγως αὐτῷ τῆς
 καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ καὶ ἀδιαίρετον ἡνωμένης; σαρ-
 κός· περὶ τὴν τὸ πάθος, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀτιμία συν-
 ἔβαινε, κατὰ Θεὸν ¹⁰ μὲν τολμωμένη τοῦ σεσαρκω-
 μένου, ψαῦσαι δὲ μὴ δυναμένη τοῦ ἀπαθοῦς, ὅπερ
 εὐμήχανον ¹⁰. Τοῦτον τοίνυν εἶναι τὸν Ἰησοῦν καὶ
 πεπληρωθῆαι τὴν Γραφὴν ἐν αὐτῷ ὁ Φίλιππος ταύ-
 τῃ τῷ εὐνοῦχῳ εὐαγγελίζεται. ¹¹ Ἡ καὶ πεισθεὶς,
 καὶ παραυτίκα βαπτισθεὶς, ἐπέμφθη εἰς τὰ κλίματα
 τῆς Αἰθιοπίας, κηρύξων τοῦτ' ὅπερ ἐπίστευον αὐ-
 τός, Θεὸν μὲν ἕνα τὸν διὰ τῶν προφητῶν κεκρυφ-
 μένον, τοῦτου δὲ τὸν Ἰῶν τὴν κατὰ ἄνθρωπον ἤδη
 πεποιηθῆαι παρουσίαν, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν
 ἦχθαι, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα οἱ προφῆται λέγουσι περὶ
 αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα πεπλήρωται ἡ λέγουσα προ-
 φητεία· « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ
 Θεῷ. » — « Ὡς δὲ ἐπορεύοντο. » Ἐπιστατέον ὡς
 πολλῇ ἡ σπουδῇ ὑπῆρχε [τελείως] Χριστιανίζουσι
 περὶ τὸ αἰσθητὸν βίπτισμα. Διττοῦ γὰρ ὄντος τοῦ
 δεδομένου, ὅτε μὲν δι' ὕδατος, ὅ τε δὲ ἐν Πνεύματι
 ἀγίῳ καὶ περὶ ¹², οὐ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐν
 Πνεύματι βαπτίσματος, καταφρόνου τοῦ αἰσθητοῦ,
 ἦγον τοῦ σωματικωτέρου. Συμβάλλεται ¹³ γὰρ
 κατὰ ¹³ τοῦτο εἰς σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
 σώματος. « Πνεῦμα Κυρίου. » Συμπερόντως τὸν
 Φίλιππον ἀρνάζει τὸ Πνεῦμα. Ἐπει ἠξίωσεν αὐτὸν [καὶ
 συμπαραλθεῖν αὐτῷ ὁ εὐνοῦχος, καὶ ἐλύθησεν αὐτὸν]
 εἰκελὸς ἀνανεῦσας καὶ ἀρνησάμενος. εὐπω τοῦ και-
 ροῦ ὄντος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φίλιππος μάγα ἐκίβδανεν,
 ὅπερ ἤκουε περὶ Ἰεζεκίηλ καὶ Ἀδακούμ, καὶ ἐπ'
 αὐτῷ γενόμενον ἰδὼν. Δείκνυται δὲ πολλὴν ὄδον
 ἀπελθὼν, εἴγε ἐν Ἀζώτῳ εὐρέθη. Ἐκεῖ γὰρ ἔστη-
 σεν, ἐνθα λοιπὸν καὶ εὐαγγελισθῆαι αὐτὸν ἔδει,
 καὶ εἰς Καισάρειαν ἐντεῦθεν τὴν ἐνεγκούσαν ἀπελ-
 θεῖν.

multum itineris momento confecisse, cum subditur: Inventus est in Azoto. Ibi namque eum Spiritus Dei deposuit, ubi postea prædicare debebat, et exinde in Cæsaream patriam suam remeare.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῆς οὐρανόθεν θείας κλήσεως Παύλου εἰς
 ἀποστολήν. Ἐν ᾧ τὰ περιλάσεως καὶ βαπτί-
 σματος Παύλου δι' Ἀνανίου κατὰ ἀποκάλυ-
 ψιν Θεοῦ, παρρησίας τε αὐτοῦ καὶ συντυχίας
 τῆς διὰ Βαρνάβαν πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

Τῆς γ' τῆς γ' ἑβδομάδος ¹⁴.

KEIMENON.

Φίλιππος δὲ καταλθὼν εὐρέθη εἰς Ἀζωτον, καὶ
 διερχόμενος εὐαγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας, ἕως τοῦ
 ἰλθεῖν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν. Ὁ δὲ Σαῦλος ἐτι ἐμ-
 πνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ
 Κυρίου, προσελθὼν τῷ ἀρχιερεὶ ἠτήσατο παρ' αὐ-
 τοῦ ἐπιστολάς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγὰς,

¹¹ Psal. xliii, 40. ¹² Psal. lxxvii, 72.

Varie lectiones et notæ.

¹⁰ Θεοῦ. ¹¹ ἀμήχανον. ¹² περὶ. ¹³ συμβάλλεται. ¹⁴ καὶ. ¹⁵ εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνανίου.

A ejus: » videlicet sublimis facta est et ascendit su-
 per omnes cælos, quoniam ipse est Rex gloriae ¹¹,
 ac ipsius vita naturalis et essentialis est: et ipse
 est « Dominus virtutum, » tamen nostri causa, per
 voluntariam in passione exinanitionem, dedecus et
 ignominiam toleraverit, hoc illi omni jure præstante
 carne sua hypostatice et inseparabiliter divino
 Verbo unita; in qua et passio et inde profecta
 ignominia locum habuit: et ea quidem Deum in-
 carnatum impetere ausa est; verum immortalem
 et impassibilem non tetigit: id enim fieri nullo
 modo potest. Hunc igitur esse Jesum, impletamque
 in ipso hanc prophetiam, evangelizat Philippus
 eunucho, qui credens ac festim baptizatus, in
 Æthiopiam remissus est, ut inibi, quod ipse cre-
 diderat, prædicaret: nempe Deum verum a pro-
 phetis annuntiatum, ejus Filium hominem factum,
 in mundum jam advenisse, et tanquam ovem ad
 occisionem ductum esse, et reliqua, quæ pro-
 phetæ de ipso prædixerunt. Et hic impleta est illa
 propheta quæ ait ¹²: « Æthiopia præveniet manus
 ejus Deo. » — Et dum irent. Notandum est hoc loco
 illarum qui perfecte Christiani erant, studium ergo
 sensibile baptismi. Cum enim baptismi dupliciter
 detur (nam et per aquam datur, et in Spiritu sanc-
 to et igne), neutiquam propter spiritualis bap-
 tismatis præstantiam majoremque excellentiam, illi
 sensibile, seu magis corporeum baptismi negligebant:
 quandoquidem et istud ad salutem confert
 et ad resurrectionem corporis. « Spiritus Domini. »
 Non abs re Spiritus Domini statim rapuit Philip-
 pum: nam et eunuchus rogaturus eum facile erat,
 ut secum proficisceretur; et Philippus vicissim
 renuendo (non enim id opportunum tunc erat) eu-
 nachum contristasset. Aliunde vero et Philippus
 laud modicum exinde lucratus est: quando qui-
 dem, quod de Ezechiele et Habacuc audierat, id in
 se renovatum perspexit. Invenitur autem, ipsum

CAPUT XIII.

De vocatione Pauli ¹³ apostoli e caelo facta, Ubi de
 sanatione et baptismate Pauli per Ananiam de-
 que prædicandi libertate et occursu ipsius ad apo-
 stolos.

Feria 6 hebdomadæ tertiæ.

TEXTUS.

VIII, 40; IX, 1-19. Philippus autem inventus
 est in Azoto, et pertransiens evangelizabat civi-
 tatibus cunctis, donec veniret Cæsaream. Saulus
 autem adhuc spirans minarum et cædis in disci-
 pulos Domini, accessit ad principem sacerdotum,
 et petit ab eo epistolas in Damascum ad Syngo-

gas : ut si quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem. Et cum iter faceret, contigit ut appropinquaret Damasco et subito circumfulsit eum lux de cælo. Et cadens in terram audivit vocem dicentem sibi : Saule, Saule, quid me persequeris? Qui dicit : Quis es, Domine? Et ille : Ego sum Jesus quem tu persequeris ; durum est tibi contra stimulum calcitrare. Et tremens ac stupens dixit : Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad eum : Surge et ingredere civitatem, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes. Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis neminem videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum. Et erat ibi a tribus diebus non viciens, et non manducavit, neque bibit. Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias ; et dixit ad illum in visu Dominus : Anania. At ille ait : Ecce ego, Domine. Et Dominus ad eum : Surge, et vade in vicum, qui vocatur Rectus : et quære in domo Judæ Saulum nomine, Tarsensem : ecce enim orat. (Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem et imponentem sibi manus, ut visum recipiat.) Respondit autem Ananias : Domine, audivi a multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis in Jerusalem : et hic habet potestatem a principibus sacerdotum alligandi omnes qui invocant nomen tuum. Dixit autem ad eum Dominus : Vade, quoniam vas electicnis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et abiit Ananias et introivit in domum ; et imponens ei manus, dixit : Saule frater, Dominus misit me Jesus **239** qui apparuit tibi in via, qua veniebas, ut videas et implearis Spiritu sancto. Et confestim ceciderunt ab oculis ejus tanquam squamæ, et visum recepit : et surgens baptizatus est, et cum accepisset cibum, confortatus est.

COMMENTARIUS.

Vocem Pauli audierunt qui cum eo erant, non autem vocem, quæ de cælo delapsa ad eum est. Inferiora enim tantum audire illis concessum est. Alioquin, si cœlestem illam audiissent vocem, non puto, increduli remansissent. Neque eum viderunt, ad quem Paulus respondebat : respondentem tamen eum cum audirent, mirabantur. Idcirco vero factum istud initio non contigit, ut evidentius constaret resurrectio Christi. Quomodo enim Paulus, qui ipsum rejiciebat, qui resurrectionem negabat, qui discipulos persequeretur ipsius, credidisset unquam, nisi magna fuisset evidentia resurrectionis? « Viri autem. » Cur Deus non aliquem magnæ auctoritatis ac dignitatis virum ad Paulum instruendum destinavit, sed tantum Ananiam, qui

" οὐκ ἄν.

ἔπως ἐάν τινὰς εὐρη τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάθῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν, ἐγένετο ἐγγίσειν τῇ Δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνῆν λέγουσαν αὐτῷ· Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις ; εἶπε δὲ· Τίς εἶ, Κύριε ; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις· σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. Τρέμων τε, καὶ θαμβῶν, εἶπε· Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι ; Καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν· Ἀνάστητι, καὶ εἰσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ κεῖ λαληθήσεται σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἰστήκεισαν ἑνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μὴδὲνα δὲ θεωροῦντες. Ἠγέρθη δὲ ὁ Σαούλ ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεργασμένων τε τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, οὐδένα εἶλεπε. Χειραγωγούντας δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν. Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐκ ἐφαγεν οὐδὲ ἔπιεν. Ἦν δὲ τις μαθητῆς ἐν Δαμασκῷ ὀνόματι Ἀνανίας. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· ἐν ὄραματι· Ἀνανία. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ, Κύριε. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτὸν· Ἀναστάς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην Εὐθείαν, καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνοματι, Ταρσέα. Ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται, καὶ εἶδεν ἐν ὄραματι ἄνδρα Ἀνανιαν ὀνόματι εἰσελθόντα καὶ ἐπιθέντα αὐτῷ χεῖρα ὅπως ἀναβλέψῃ. Ἀπεκρίθη δὲ Ἀνανίας· Κύριε, ἀκήκοα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου παρὰ πολλῶν, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ὡς ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δεῖναι πάντα τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἔθνων τε καὶ βασιλέων, ὑπὸν τε Ἰσραήλ. Ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου. Ἀπήλασε δὲ Ἀνανίας, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, εἶπε· Σαούλ ἀδελφε, ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με ὁ ὀφθαλμοὶ σοι ἐν τῇ ὁδῷ ἧ ἤρχου, ὅπως ἀναβλέψῃς, καὶ πλησθῆς Πνεύματος ἁγίου. Καὶ εὐθέως ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε παραχρῆμα, καὶ ἀναστάς ἐβαπτίσθη, καὶ λαβὼν τροφήν ἐνίστασεν.

EPMHNEIA.

Τὴν φωνὴν τοῦ Παύλου ἤκουσαν οἱ συνόντες αὐτῷ, οὐδένα δὲ θεώρουν πρὸς ὃν ἀπεκρίνατο. Τῶν γὰρ ἐλαττόνων ἐποίησαν αὐτοὺς ἀκροατάς. Εἰ γὰρ τῆς φωνῆς ἤκουσαν ἐκαίτης, κἀν ἦπιστήσαν. Τὸν δὲ Σαῦλον ὀρῶντες ἀποκρινόμενον, ἐθαύμαζον. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο γέγονεν, ἵνα δεχθῆ ὄντως, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ ἐλαύνων αὐτὸν, καὶ ἀπιστῶν αὐτοῦ τῇ ἀναστάσει, καὶ τοὺς μαθητάς αὐτοῦ διώκων, πῶθεν ἂν ἐπίστευσεν, εἰ μὴ πολλῇ ἦν τῆς ἀναστάσεως ἰσχύς ; « Οἱ δὲ ἄνδρες. » Τί δὲ ποιεῖ οὐδένα τῶν ἀξιολύπτων καὶ μεγάλων εἰλκυσεν, οὐδὲ μετέστησε πρὸς τὴν τοῦ Παύλου κατήχησιν, ἀλλὰ Ἀνανιαν, ἕνα ὄντα τῶν ἰδοιμῶν ; Ἐπειδὴ οὐκ ἐμελλέ δι' ἀνθρώπων ἐντάχεται, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ οὗτος ἐδίδαξε μὲν αὐτὸν οὐδὲν,

Variæ lectiones et notæ.

ἐθάπτιτε δὲ μόνον· ἅμα γὰρ φωτισθεῖς, ἐμελλεν ἅμα
 ἐπισπᾶσθαι πολλὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἀπὸ τοῦ
 ζήλου καὶ τῆς πολλῆς προθυμίας. Ἐντεῦθεν δὲ ση-
 μειωτέον, ὅτι ἐκεῖνα τὰ θνεῖρα ⁷⁶ δεῖ λέγεσθαι, ἅπερ
 κοινωρελῆ ἐστὶ καὶ συμβάλλεται εἰς θεοσέβειαν, ὅσα
 ἔχει τοῦ Κυρίου τὴν παράστασιν, ἢ ἀγγέλου ⁷⁷.
 Ἔστι ἐκ κατ' ὄναρ ἰδικά, & οὐκ ὀφείλει λαλεῖ-
 σθαι· πλὴν εἰ καὶ ἰδικὴ τοῦ Σαύλου ἦν ἡ ὠφέλεια,
 ἀλλ' οὖν παραδόξως συμβᾶσα, πάλιν εἰς θεοσέβειαν
 τὸν ἄνθρωπον προσκαλεῖται, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς κοιν-
 ωρελῆ ἐκλαλεῖσθαι ἔδει. « Ἦν δὲ τις μαθητῆς. »
 Ταῦτά φησιν ὁ Ἀνανίας, οὐχ ὡς ἀπιστῶν τοῖς λεγο-
 μένοις, οὐδὲ ἠπατῆσαι τὸν Χριστὸν νομίζων, μὴ
 γένοιτο! ἀλλὰ φοβούμενος καὶ τρέμων. Εἰκόσ γὰρ ἦν
 αὐτοῦς, ἐν φόβῳ ὄντας, περιεργάζεσθαι καὶ λέγειν,
 ὅτι τοῦτων ὄντων, πῶς δύναται, φησὶ, ταῦτα γενέ-
 σθαι; Τί οὖν ὁ Κύριος, ὁ καὶ καρδίαις τῶν ἀνθρώ-
 πων ἐμβατεύων, κατὰ Παύλου ἐμαρτύρησε; Δεί-
 κνυσιν ὅτι οὐκ ἐστὶ φυσικὴ ἢ κακία αὐτῶ. « Σκεῦος,
 φησὶν, ἐκλογῆς ἐστίν. » Ἐδειξεν ὅτι δοκιμὸς ἐστὶ.
 Ἐὶ δοκιμὸν γὰρ τις ἐκλέγεται σκεῦος. Καὶ οὐ μόνον
 πιστὸς ἐστὶν, φησὶν, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος καὶ κήρυξ
 τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἑμοῦ.
 de Paulo pronuntiavit? Ostendit non naturaliter insitam illi esse nequitiam. « Vas » enim, inquit, « electionis
 est mihi: » quibus verbis declarat, ipsum virum probatum esse: nam, quod probatum est, vas, eligi
 solet. **240** Quare non solum fidelis, inquit, erit; sed etiam doctor, et præco mundi, quin et multa pro
 nomine meo patietur.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς γ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Ἐγένετο δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν ὄντων ἐν Δαμασκῷ
 μαθητῶν ἡμέρας τινάς. Καὶ εὐθὺς ἐν ταῖς συν-
 αγωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν, ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ
 Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ
 ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον· Οὐκ οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας
 ἐν Ἱερουσαλήμ πάντα τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ
 ὄνομα τοῦτο, καὶ ὧδε εἰς τοῦτο ἐλήλυθεν, ἵνα διδε-
 μένους αὐτοῦς ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοὺς ἀρχι-
 ερεῖς; Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμώθη καὶ συνέχευε
 τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ,
 συμβιβάζων, ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός. Ὡς δὲ
 ἐπληροῦντο ἡμέραι ἰκαναί, συνεβουλεύσαντο οἱ Ἰου-
 δαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. Ἐγενώθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπι-
 βουλὴ αὐτῶν· παρετήρουν τε τὰς πύλας τῆς πόλεως
 ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι. Λαθόν-
 τες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθήκαν διὰ τοῦ
 τεύχους χαλάσαντες ἐν σπυρίδι. Παραγενόμενος δὲ ὁ
 Σαῦλος εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπειράτο κολλᾶσθαι τοῖς
 μαθηταῖς· καὶ πάντες ἐφοβοῦντο αὐτόν, μὴ πιστεύον-
 τες ὅτι ἐστὶ μαθητῆς. Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος
 αὐτόν, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ διεγῆσατο
 αὐτοῖς, πῶς ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐλά-
 λησαν αὐτῷ, καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαβήρῃσάσατο
 ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰς-
 πορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ
 παρῆρῃσάζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ,
 ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς. Οἱ

unus erat ex septuaginta discipulis ad eum misit?
 Quia videlicet non per homines, sed ab ipso Christo
 edocendus ille erat. Quare Ananias quoque nihil
 cum docuit, sed baptizavit tantummodo: statim
 enim ac baptizatus esset, ille maximam attracturus
 erat gratiam Spiritus ex zelo, multaque alacritate.
 Hinc vero adnotandum, eas quidem enarrandas
 visiones, quæ quidpiam communis continent utili-
 tatis, et ad pietatem conferunt, quæque Dei vel
 angelorum assistentiam habent: privatas vero, si
 quæ accidunt, visiones, eas non oportet manifestas
 facere. Attamen licet, quod hic narratur, peculiā-
 rem spectaret Sauli utilitatem, nihilominus mira-
 bilis ejus sanatio quemquam potest ad pietatem
 excitare; et idcirco, ut quid ad communem confe-
 rendam utilitatem, eam enarrari oportuit. « Erat au-
 tem quidam discipulus. » Ita loquitur Ananias, non
 quod ea, quæ ei dicebantur, non crederet, vel
 quod Christum decipi posse existimaret, absit! sed
 ex timore et tremore quo concutiebatur. Pronum
 enim erat, ut ii, qui timore percussi erant, anxie
 inquirerent ac dicerent, Quomodo possunt ista
 fieri? Quid igitur Dominus, cordium investigator,
 de Paulo pronuntiavit? Ostendit non naturaliter insitam illi esse nequitiam. « Vas » enim, inquit, « electionis
 est mihi: » quibus verbis declarat, ipsum virum probatum esse: nam, quod probatum est, vas, eligi
 solet. **240** Quare non solum fidelis, inquit, erit; sed etiam doctor, et præco mundi, quin et multa pro
 nomine meo patietur.

Σάββατο ἑβδομάδος τριτῆς.
 TEXTUS.

IX, 19-31. Fuit autem (Saulus) cum discipulis,
 qui erant Damasci per dies aliquot. Et continuo in
 synagoga prædicabat Jesum, quoniam hic est Filius
 Dei. Stupebant autem omnes qui audiebant, et dice-
 bant: Nonne hic est, qui expugnabat in Jerusalem eos
 qui invocabant nomen istud, et huc ad hoc venit, ut
 vincitos illos duceret ad principes sacerdotum? Saulus
 autem multo magis convalescebat et con-
 fundebat Judæos qui habitabant Damasci, affir-
 mans quoniam hic est Christus. Cum autem imple-
 rentur dies multi, consilium fecerunt in unum
 Judæi, ut eum interficerent. Notæ autem factæ sunt
 Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem por-
 tas die et nocte, ut eum interficerent. Accipientes
 autem eum discipuli nocte, per murum dimiserunt
 eum, submittentem in sportâ. Cum autem venisset
 in Jerusalem, tentabat se jungere discipulis, et
 omnes timebant eum, non credentes, quod esset
 discipulus. Barnabas autem apprehensum illum
 duxit ad apostolos, et narravit illis quomodo in via
 vidisset Dominum, et quia locutus est ei, et quo-
 modo in Damasco fiducialiter egerit in nomine
 Jesu. Et erat cum illis intrans et exiens in Jerusa-
 lem, et fiducialiter agens in nomine Domini. Lo-
 quebatur quoque gentibus, et disputabat cum Græ-
 cis: illi autem quærebant occidere eum. Quod cum
 cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream et

Variae lectiones et notæ.

⁷⁶ ὄνειρα. ⁷⁷ ἀγγέλων.

dimiserunt Tarsum. Ecclesia quidem per totam A
Judæam et Galileam et Samariam habebat pacem,
et ædificabatur ambulans in timore Domini, et con-
solatione sancti Spiritus replebatur.

εἶχεν εἰρήνην, οἰκοδομουμένη καὶ πορευομένη τῷ
Πνεύματος ἐπληθύνετο.

COMMENTARIUS.

Saulus, cum legisperitus esset, os Judæis occlu-
debat, adeo ut loqui eos non sineret; et productis
Scripturarum testimoniis, affirmabat, seu leniter
et ac Mansuete docebat, « quoniam Jesus est Chri-
stus ac Filius Dei. » li vero insidias ipsi struebant,
ut morti eum darent. Sed a discipulis per murum
submitus in sporta fuga vitam servavit. Quan-
quam enim ille cuperet, ex hac vita migrare, salu-
tis tamen hominum cura et amor eum detinebat.
Hinc pluries 241 ejusmodi machinatus est, quæ
cum possent prædicationi serrare: unde nec recu-
sabat humana uti industria, cum opportunitas exi-
gebat. « Saulus autem. » Operæ pretium est hic
inquirere, quomodo Paulus in sua ad Galatas Epistola
scribat: « Neque veni Jerosolymam ad antecesso-
res meos apostolos, sed abii in Arabiam et Damas-
cum; deinde post annos tres, veni Jerosolymam videre
Petrum. Alium autem apostolorum vidi neminem; »
hic vero contrarium dicitur: nempe quod Bar-
nabas illum ad apostolos duxerit. Igitur quod in
Epistola ad Galatas ait, ita intelligendum: Non
veni ad conferendum; ait enim ipse ibidem:
« Non contuli (16) neque abii Jerosolymam. » Si
vero hoc non arridet, illud manifestum videtur,
quod non statim, ut credidit, insidiæ ei Damasci
structæ fuerint; sed tantum postea quam rediit ex
Arabia, hoc est post tres annos. Si rursus hoc non
placet, dicendum illum quidem non abiisse ad apo-
stolos; sed humilitatis causa discipulis adhesisse,
quanquam doctor foret, et non discipulus. Propter-
ea inquit, Non abii, ut ad antecessores meos apo-
stolos accederem: adeoque nihil ab ipsis didici.
Vel hoc ita accipe, quod abierit in Arabiam, deinde
Damascum venerit, inde Jerosolymam, postea in
Syriam. Si neque hoc satisfacit, dicito, quod rur-
sus Jerosolymam ascenderit, deinde Damascum
missus sit, postea in Arabiam, et rursus Damas-
cum; demum Cæsaream: et tunc post quatuordecim
annos denuo Jerosolymam perrexerit, fortasse
cum fratres duxit cum Barnaba. Vel demum aliud
hic designatur tempus: sacer enim scriptor multa
preterit, variaque tempora simul jungit. Puto au-
tem ipse, Barnabam jam multo antea amicum ejus
fuisse: erat enim ille vir benignus et valde bo-
nus: unde Filius consolationis cognominabatur:

¹⁶ Galat. 1, 17, 19.

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁸ ὅτι. ⁷⁹ δεκατρεσσάρων. ⁸⁰ χρηστός. ⁸¹ εὐπρόσιτος.

(16) Textus Græcus habet, οὐ προσανεθέμην, quod vulg. interpret vertit, non acquievi.

δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν. Ἐπιγόντες, δὲ εἰ ἀδελ-
φοὶ κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, καὶ ἐξαπίστει-
λαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν. Ἡ μὲν οὖν Ἐκκλησία καθ'
ὅλης τῆς Ἰουδαίας, καὶ Συμαρείας, καὶ Γαλιλαίας
τῷ Κυρίου, καὶ τῆ παρακλήσει τοῦ ἁγίου

EPMHNEIA.

Ὅτε, νομομαθῆς ὢν, ἐπεστόμιζεν αὐτοὺς, καὶ οὐκ
εἶα φθέγγεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐδείκνυε,
« συμβιβάζων, » τούτεστι μετ' ἐπιεικείας διδάσκων,
« ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. » Οἱ
δὲ ἐπεθουλεύοντο ὥστε ἀνελεῖν αὐτόν. Ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ
τείχεος ἐν σπυρίδι ἐγαλάτω διὰ τῶν μαθητῶν, καὶ
διεσώζετο φυγὰς. Εἰ γὰρ καὶ ἐπιθύμει τῆς ἐντεῦθεν
ἀποδημίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας κηδε-
ται καὶ ἐρᾷ. Καὶ πολλάκις τοιαῦτα ἐμηχανάτο τηρῶν
B ἑαυτὸν τῷ κηρύγματι, καὶ οὐ παρητεῖτο καὶ ἀνθρω-
πίνοις χρῆσασθαι μηχανήμασιν, ἥνικα ἀπήρει και-
ρός. « Σαῦλος δὲ. » Ἄξιον ἐνταῦθα ἀπορῆσαι, πῶς
ἐν μὲν τῇ πρὸς Γαλάτας φησιν, ὅτι « οὐκ ἀπῆλθον εἰς
Ἱεροσόλυμα [ἀλλ' εἰς Ἀραβίαν καὶ Δαμασκόν, καὶ
μετὰ τρία ἔτη εἰς Ἱεροσόλυμα,] ἱστορήσει Πέτρον, »
κοι δὲ « οὐδένα τῶν ἀποστόλων εἶδον » ἐνταῦθα δὲ
τοῦναντίον φησιν, ὅτι ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀπο-
στόλους ὁ Βαρνάβας. Ἡ τοῦτο τοίνυν φησὶν ἐν τῇ
πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, ὅτι οὐκ ἀπῆλθεν ὥστε
προανεθέσθαι. Φησὶ γὰρ ὅτι, « οὐ προσ[ανεθέμην·
οὐδὲ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα. » Εἰ μὴ τοῦτο, ὅτι
C λον, ἢ ⁷⁸ ἢ ἐπιβουλή ἢ ἐν Δαμασκῷ, [οὐκ εὐθέως
μετὰ τὸ πιστεῦσαι, ἀλλὰ] μετὰ τὸ ἐλθεῖν αὐτὸν ἀπὸ
Ἀραβίας γέγονε, [μετὰ ἔτη τρία], ἢ, εἴη, τοῦτο
D πάλιν, αὐτὸς γοῦν οὐκ ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀποστόλους,
ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἐπειράτο κολλᾶσθαι, [μετρι-
ζων,] ἅτε διδάσκαλος ὢν, καὶ οὐ μαθητῆς. Διὰ τοῦτο,
οὐκ ἀπῆλθον, φησιν, ἵνα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστό-
λους ἀπέλθω. οὐδὲν γοῦν παρ' αὐτῶν ἔμαθον. Ἡ ταῦτην
τὴν ἀνοδοῦν [λάμβανε,] ὥστε εἶναι οὕτως, ὅτι ἀπῆλθεν
εἰς Ἀραβίαν, εἶτα ἤλθε εἰς Δαμασκόν, εἶτα εἰς
Ἱεροσόλυμα, εἶτα εἰς Συρίαν. Ἡ, εἰ μὴ τοῦτο πάλιν,
ὅτι αὐθις ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶτα εἰς Δαμα-
σκὸν ἐξεπέμπεθη, εἶτα εἰς Ἀραβίαν, εἶτα εἰς Δάμα-
σκὸν πάλιν, εἶτα εἰς Καισάρειαν, καὶ τότε διὰ τρι-
σάρων ⁷⁹ ἔτων [ἀνέβη πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα,] ἴσως
ὅτε τοὺς ἀδελφούς ἀνήγαγε μετὰ Βαρνάβαν, Ἡ, εἰ [μὴ]
τοῦτο, ἕτερον λέγει καιρόν. Ὁ [γὰρ] ἱστοριογράφος,
πολλὰ ὑποτέμνει, καὶ πολλοὺς συνάσει [εἰ συνάπτει
εἰ συνάγει] καιρούς. Δοκεῖ δὲ μοι ὁ Βαρνάβας
ἔναθεν αὐτοῦ εἶναι φίλος· ἦν δὲ ἀνθρώπος ἐπεικῆς
καὶ χριστός ⁸⁰ σφόδρα· διὸ καὶ οὐδὲ παρακλήσει;
φερωνύμως ἐλέγετο· ὅθεν καὶ ἀπρόσιτος ⁸¹ γέγονε
τῷ ἀνδρὶ. « Ἐλάλει τε καί. » Ἐλληνιστὰς [φησὶ]
τοὺς Ἐλληνιστὶ φεγγομένους, καὶ σφόδρα σοφῶς·

οὐ γὰρ ἄλλοι, τουτέστιν οἱ βαθεῖς Ἑβραῖοι, οὐδὲ Ἰσραηλῖται αὐτὸν ἤβελον.

« Loquebatur quoque. » Hellenistas hic vocat Hebraeos, qui Græce loquebantur. Et quidem valde sapienter ait, Paulum ad illos locutum fuisse: nam meri Hebræi ne quidem illum videre sustinebant.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ΄.

Περὶ Αἰνείου παραλυτικοῦ λαθόντος ἐν Λύδδῃ διὰ Πέτρου· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς Ταβιθά τῆς φιλοχέρου, ἣν ἠγαγεῖν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος διὰ προσευχῆς ἐν Ἰόππῃ.

Τῇ Κυριακῇ τῆς γ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Ἐγένετο δὲ, Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων, καταθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἀγίους τοὺς κατοικοῦντας Λύδδαν. Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἀνθρώπον τινα, ὀνόματι Αἰνείαν, ἐξ ἐτῶν ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραβάτῳ, ὃς ἦν παραλελυμένος. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος· Αἰνεία, ἰδοὺ σε ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· ἀνάστηθι καὶ στρώσον σεαυτῷ. Καὶ εὐθέως ἀνέστη· καὶ εἶδον αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Σάρωνα· ὅτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον. Ἐν Ἰόππῃ δὲ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθά, ἣ διερμηνευομένη λέγεται « Δορκάς. » Ἄυτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυῶν ἅν ἐποίει. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, ἀπονεήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτὴν ἔθηκαν ἐν τῷ ὑπερφῶν. Ἐγγὺς δὲ οὖσης Λύδδης τῇ Ἰόππῃ, οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες, ὅτι Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν δύο ἀνδρας πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες μὴ ἐκνήσαι δεξιθεῖν ἕως αὐτῶν. Ἀναστὰς δὲ Πέτρος· συνῆλθεν αὐτοῖς· ὃν παραγεγόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπερφῶν, καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὕσα ἡ Δορκάς. Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, καὶ θαεὶ τὰ γόνατα προσηύξατο· καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε· Ταβιθά, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἠνέψξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνεκάθισε. Δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα ἀνέστησεν αὐτὴν ζῶσαν. Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ἰόππης· καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον. Ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἱκανὰς μένειν αὐτὸν ἐν Ἰόππῃ παρὰ τινι Σίμωνι βουρσί.

EPMHNEIA.

Οὐκ ἀνέμεινε τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρός, οὐδὲ ἠρώτησεν, εἰ βούλοιο θεραπευθῆναι· οὕτω γὰρ ἦσαν τεκμήρια τῆς οὐκ ἐπιπέσειν τῆς ἀνάμειψης. Εἰκότως τοίνυν οὐκ ἀπήτητο τὴν πίστιν ὁ ἀνὴρ· οὐδὲ γὰρ τὸν χαλὸν ἀπήτησαν. Μάλιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς πολλῶν παρακλησίων ἐγένετο τὸ θαῦμα· ἐπίσημος γὰρ ἦν ὁ ἀνὴρ. Καθάπερ οὖν ὁ Χριστός, ἀρχόμενος τῶν σημείων, οὐκ ἀπῆται πίστιν· οὕτως οὐδὲ οὗτοι. Ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν γὰρ εἰκότως ἡ πίστις αὐτῶν προσηύξατο, ἵνα « Ἐρχομένου τοῦ Πέτρου, κἀν ἡ σκιά αὐτοῦ ἐπισκιάσῃ τινα αὐτῶν. » Πολλὰ γὰρ ἐγένετο ἐκεῖ σημεῖα· ἐνταῦθα δὲ, τοῦτο πρῶτον ἐπιβαίνει [f. συμβαίνει]. Τὰ μὲν γὰρ τῶν σημείων, ὑπὲρ τοῦ τοῦ ἄλλους ἐπισπάσασθαι ἐγένετο· τὰ δὲ, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πιστευόντων παρακλήσεως. « Ἐν Ἰόππῃ δὲ. » Δείκνυσιν ὅτι φερωνύμως αὐτὴ ἦν καὶ ἔργηροῦσα καὶ νήφουσα ὡσπερ Δορκάς· πολλὰ γὰρ

PATROL. GR. CXXV.

CAPUT XIV.

De Ænea sanato a Petro Lyddæ: ubi de Thabita dilecta vidua, quam Petrus oratione e morte suscitavit Joppe.

Dominica hebdomadæ tertie.

TEXTUS.

IX, 32-43. Factum est autem, ut Petrus dum pertransiret universos, deveniret ad 242 sanctos qui habitabant Lyddæ. Invenit autem ibi hominem quemdam nomine Æncam, ab annis octo jacentem in grabato, qui erat paralyticus. Et ait illi Petrus: Ænea, sanat te Dominus Jesus Christus: surge, et sterne tibi. Et continuo surrexit. Et viderunt eum omnes qui habitabant Lyddæ et Saronæ, qui conversi sunt ad Dominum. In Joppe autem fuit quædam discipula, nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operibus bonis et eleemosynis quas faciebat. Factum est autem in diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cum lavissent posuerunt eam in cœnaculo. Cum autem prope esset Lydda ad Joppen, discipuli audientes quia Petrus esset in ea, miserunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire usque ad nos. Exsurgens autem Petrus veuit cum illis. Et cum advenisset, duxerunt illum in cœnaculum, et circumsteterunt illum omnes viduæ sistentes et ostendentes ei tunicas et vestes quas faciebat illis Dorcas. Ejectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua oravit: et conversus ad corpus dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, et viso Petro, resedit. Dans autem illi manum, erexit eam. Et cum vocasset sanctos et viduas, assignavit eam vivam. Notum autem factum est per universam Joppen; et crediderunt multi in Domino. Factum est autem, ut dies multos moreretur in Joppe, apud Simonem quemdam coriarium.

COMMENTARIUS.

Petrus haud exspectavit fidem paralytici, neque interrogavit, num sanus fieri vellet; quandoquidem eo loci nulla adhuc ediderant apostoli argumenta potestatis qua donati erant. Congruè igitur non exigit fidem ab illo viro, sicut neque a claudio antea exegerat. Potissimum igitur ad aliorum consolationem factum est miraculum illud: siquidem celebris erat vir ille. Itaque, quemadmodum Christus Dominus, cum signa facere coepit, fidem non præexigebat, sic nec apostoli. At Jerosolymis congruè fides præcedebat, ut « adveniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum: » multa enim inibi signa facta jam fuerant; at isto in loco primum erat. Quædam enim signa ad infidelis ad fidem trahendos; alia ad fidelium consolationem stabant. « In Joppe autem. » Innuvit puellam illam juxta sui nominis vim, vigilantem et

30

sobriam fuisse, sicuti capream (17) : sunt enim multa nomina ita provide imposita, ut denominatione 243 personæ proprietatem subsequatur. « Contigit autem ut ea infirmata moreretur. Quam cum lavissent. » Omnia, quæ ad funus curandum spectabant, primum fecerunt : tum vero misso nuntio, Petrum accersunt : quod antequam moreretur facere noluerunt, haud æquum putantes propter huiusmodi discipulis molestiam creare, eosque a prædicatione advocare. Et idcirco etiam aduociat, quod « prope erat Lydda ad Joppen : » quare velut quamdam operis appendixem id postulabant : erat enim discipula. Quid igitur Petrus ? Cunctos foras efficit, ne solum lacrymis ac gemitibus perturbaretur. « Ponens autem genua oravit ; » non enim quæcunque signa eadem facilitate patrabant : deinde eam vocans, datusque illi manum eam suscitavit ; verbo vitam, manaque idoneas illi vires impertiens. Adnotandum vero, quod non in solum infidelibus, sed etiam in sanctis signa ab apostolis fiebant, et alii item crederent. Et re ipsa plures signum istud videntes crediderunt : ut rursus verum sit, « signa esse infidelibus⁸⁰ : » non enim aliter illi credidissent, nisi denuo signa vidissent : cum alioquin sancti etiam absque signo crediderint, Petrum posse eam defunctam in vitam revocare ; secus enim, ad illum accersendum non misissent. « Cum autem prope esset Lydda. » Urbs ista nunc appellatur Diospolis, distatque Jerusalemis passuum millia octodecim. « Apud Simonem quendam Coriariam. » Non apud aliquem ex illustribus viris manet Petrus, sed apud coriarium, in omnibus nos ad utilitatem provocans : quare nec viles despici, nec nobiles efferrī, sinit. Indigebant enim ejus instructionis illi, qui propter

καὶ οἰκονομικῶς ἐνέματα τίθεται, ἐξελθόντα τῆ ἐνεργείᾳ τὴν προσήγοριαν ἀναλουθεύσιν. Ἐ συνεβή τοίνυν, ταύτην ἀρρώσθησασαν ἀποθανεῖν. Αὐσαντες δὲ αὐτήν. Ἐ τὰ ἐπὶ νεκρῶ πάντα ἐποίησαν, καὶ τότε ἀποστειλάντες, μετακαλοῦνται Πέτρον. Οὐκ ἐποίησαν δὲ τοῦτο πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, ἀνάξιον ἡγούμενοι ὑπὲρ τῶν τοιούτων σκύλλειν τοὺς μαθητὰς, καὶ τοῦ κηρύγματος παρασπᾶν· ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι Ἐγγὺς ἦν. Ἐν τάξει γὰρ παρέργου τοῦτο ἦτοι⁸⁰· μαθήτρια γὰρ ἦν. Τί οὖν ὁ Πέτρος ; Πάντας· ἐκβάλλει ἔξω ὥστε μὴ συγχυθῆναι τοὺς δάκρυσι, μηδὲ διαταραχθῆναι. Ἐ θεὸς δὲ τὰ γόνατα, προσηύξατο. Ἐ οὐ πάντα γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκρολίας τὰ σημεῖα ἐποιοῦν· εἶτα φωνήσας αὐτήν, καὶ δούς αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτήν· διὰ μὲν τοῦ ῥήματος τὴν ζωὴν αὐτῇ ἐωρούμενος, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς χειρὸς παρασχών. Σημειωτέον δὲ, ὅτι οὐ μόνοις τοῖς ἀποστόλοις⁸¹, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις ἐγένετο σημεῖα, οἰκονομικῶς, ἵνα καὶ ἄλλοι πιστεύσωσιν. Ἰδόντες γάρ τῃ σημεῖον τοῦτο πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὡς εἶναι πάλιν τὰ σημεῖα τοῖς ἀπίστοις. Οὐ γὰρ ἄλλως ἐπίστευσαν, εἰ μὴ πάλιν εἶδον σημεῖα τῶν ἁγίων, καὶ δίχα τῶν σημείων πιστευσάντων, ὅτι δυνατὸν ἔστιν ἀναστήσαι αὐτήν· ἐπεὶ πῶς ἂν αὐτὸν μετεστεῖ αὐτο ; Ἐγγὺς δὲ οὖσης Λύδδης. Ἐ Λύδδα ἐστὶν ἡ νῦν καλουμένη Διόσπολις, ἀπέχουσα ἀπὸ Ἱερουσόλυμων μίλια δεκαοκτώ. Ἐ Παρὰ τινι Σίμωνι βυρσαεῖ. Ἐ οὐ παρ' ἄλλῳ τινὶ τῶν ἐπιστήμων μένει Πέτρος, ἀλλὰ παρὰ βυρσαεῖ, διὰ πάντων εἰς τσπαινοφροσύνην ἡμᾶς ἐνάγων· οὐτε τοὺς εὐτελεῖς· αἰσχύνεσθαι ἀρεῖς, οὐτε τοὺς μεγάλους· ἀπαίρεσθαι. Ἐδίδοντο γὰρ αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας, οὐ⁸² διὰ τὰ σημεῖα πιστεύσαντες τὸν ὑπ' αὐτῶν κηρυττόμενον Θεὸν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

signa in Dominum ac Deum Jesum Christum, quem

CAPUT XV.

De Cornelio, et de iis quæ ad ipsum ab angelo, et rursus de iis quæ ad Petrum e caelo circa vocationem gentium dicta sunt.

Feria 2 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

X, 1-20. Vir autem quidam erat in Casarea nomine Cornelius, centurio cohortis quæ dicitur Italica, religiosus ac timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, et deprecans Deum semper. Is vidit in visu manifeste, quasi hora diei nona, angelum Dei introeuntem ad se et dicentem sibi : Corneli. At ille intuens eum, 244 timore correptus dixit : Quid est, Domine ? Dixit autem illi : Oraciones tuæ et eleemosynæ tuæ ascendentur in memoriam in conspectu Dei. Et nunc mitte viros

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.
Περὶ Κορνηλίου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, καὶ ὅσα πάλιν πρὸς Πέτρον οὐρανῶθεν περὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐβρέθη· ἐν ᾧ μετασταλεῖς ὁ Πέτρος ἡλθε πρὸς Κορνήλιον.

Τῇ β' τῆς δ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Ἄνθρωπος δὲ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ, ἐνέματι Κορνήλιος, ἑκατοντάρχης, ἐκ σπειρῆς τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς, εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν, σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλάς τῷ λαῷ, καὶ δέόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ παντός. Εἶδεν ἐν ὄραματι φανερώς, ὡς περὶ ὥραν ἑνάτην τῆς ἡμέρας, ἄγγελον τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα, καὶ εἰπόντα αὐτῷ· Κορνήλιε. Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἐμφοβος γενόμενος, εἶπε· Τί ἐστὶ, Κύριε ; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· Αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς

⁸⁰ 1 Cor. xiv, 22.

Variae lectiones et notæ.

⁸¹ ἔργου. ⁸² ἀπίστοις. ⁸³ οἱ.

(17) Tabitha Syriacæ et Dorcas Græcæ idem est ac Latine caprea, seu dama.

μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν πέμψον εἰς Ἄ in Joppen, et accersi Simonem quemdam, qui cognominatur Petrus : hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium, cujus est domus juxta mare: hic dicit tibi, quid te oporteat facere. Et cum discessisset angelus qui loquebatur illi, vocavit duos domesticos suos, et militem nictuentem dominum, ex his qui illi parebant. Quibus cum narrasset omnia, misit illos in Joppen. Postera autem die, iter illis facientibus et appropinquantibus civitati, ascendit Petrus in superiora, ut oraret circa horam sextam. Et cum esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus : et vidit cælum apertum, et descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de cælo in terram. In quo erant omnia quadrupedia et serpentina terræ, et volatilia cæli. Et facta est vox ad eum : Surge, Petre, occide et manduca. Ait autem Petrus : Absit, Domine, quia nunquam manducavi omne commune et immundum. Et vox iterum secundo ad eum : Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris. Hoc autem factum est per te : et statim receptum est vas in cælum. Et dum intra se habitaret Petrus, quidam esset visio, quam vidisset, ecce viri qui missi erant a Cornelio, inquirentes domum Simonis, asiterunt ad januam. Et cum vocassent, interrogabant, si Simon qui cognominatur Petrus, illic haberet hospitium. Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei : Ecce viri tres quærunt te. Surge itaque, descende et vade cum eis, nihil dubitans, quia ego misi illos.

Ἔγένετο δὲ πρόσπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι. Παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσον ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις, καὶ θεωρεῖ τὴν οὐρανὸν ἀνεψυγμένον, καὶ τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον σκευῶς : τι ὡς θόνην μεγάλην, καταθαίνον καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἐρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν· Ἄναστας, Πέτρος, θύσον, καὶ φάγε. Ὁ δὲ Πέτρος, εἶπε· Μηδὲ μὴ, Κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἐφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν· Ἄ ὁ Θεὸς ἐκάθην, σὺ μὴ κοίλου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρεῖς, καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν. Ὡς δὲ ἐν αὐτῷ διεπόρει ὁ Πέτρος, τί ἂν εἴη τὸ ὄραμα, δὲ εἶδε, καὶ ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οἱ ἀπασταλμένοι παρὰ Κορνηλίου, διερωτῆσαντες τὴν οἰκίαν τοῦ Σίμωνος, ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα· καὶ φωνήσαντες, ἐπυνθάνοντο, εἰ Σίμων ὁ ἐπικαλούμενος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται. Τοῦ δὲ Πέτρου διενθυμούμενου περὶ τοῦ ὄραματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα· Ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς ζητοῦσί σε· ἀλλὰ ἀναστὰς κατήθηθι καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ ἀπέσταλα αὐτούς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὗτος οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, οὐδὲ τῶν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ἤδη προελήφει τὴν ἡμετέραν πολιτείαν. Τοῦτον ἰδὼν ὁ τῆς ἀληθείας ὀφθαλμὸς, ὅτι καλὰ μὲν τὰ ἔργα, νεκρὰ δὲ ἔστι, πίστιν οὐκ ἔχοντα, ἀποστέλλει βραβεύοντα τοῖς ἔργοις ἄγγελον, ὡς καλῶς ἀλλοῦντα στεφανῶσαι τῇ πίστει. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, καὶ εἰς πληροφορίαν Πέτρου, μᾶλλον δὲ τῶν ἀσθενεστέρων. Ἐννάτη δὲ ὥρα, ὅτε φροντίζων ἤφιτο καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ πολλῇ κατανόσει. Διὰ τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ τὸν ἄνδρα γνώριμον καὶ δῆλον ὁ συγγραφεὺς, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι ψεύδεται· διὸ καὶ τὴν ἀξίαν ἐδήλωσεν, « Ἐκ σπειρῆς, εἰπὼν, καλουμένης Ἰταλικῆς. » Σπείρα δὲ ἔστιν ὁ καλούμενος νῦν Νοῦμερον. « Παρασκευαζόντων δέ. » Ἡ ἔκστασις δηλοῖ, καὶ τὴν ἐπὶ θαυμασμῷ ἐκπληξιν, καὶ τὸ ἐξω τῶν αἰσθητῶν [γενέσθαι] ἐπὶ τὰ πνευματικὰ ποδηγούμενον⁸⁷. Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι πνευματικῶς ὡσανεὶ γέγονεν ἡ θεωρία αὐτῷ. Τοῦ σώματος, ὡσανεὶ εἴποι τις, ἐξέστη ἡ ψυχὴ, καὶ θεωρεῖ σύμβολον τῆς οἰκουμένης πάσης ἀκράττον, τὴν θόνην ἐκείνην. Αἱ τέσσαρες ἀρχαὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα δηλοῦσι· τὸ δὲ φανὲν σκεῦος τὴν παχύτερον

COMMENTARIUS.

Cornelius non erat Judæus, neque Mosaicæ obnoxius legi : nostrum tamen vivendi modum jam assumpserat. Eum, cum benignissimus Dei oculus videret, habere quidem bona opera, ea tamen propter carentiam fidei, mortua; mittit angelum bonis operibus præsidem, qui eum præclare certantem coronaret fide : quod et fecit ad plenam Petri, seu potius infirmiorum instructionem. Hora vero nona, cum scilicet ille, dimissis curis, in multa 245 compunctione quiescebat. Idcirco vero notum hominem illum facit sacer scriptor, ne quis ipsum mentiri putaret. Inde etiam illius dignitatem manifestat, dicens, quod esset « Centurio cohortis quæ dicitur Italica. » Cohors autem est, quam nunc Numerum vocamus. « Parantibus autem. » Mentis excessus, seu extasis significat tum stuporem qui ex admiratione contingit, tum raptum extra sensibilia et ad spiritalia translationem. Ex quo perspicuum fit, spiritualem illi contigisse visionem, atque adeo animam ejus quodammodo e corpore excessisse. « Et vidit. » Linteum illud totius uni-

Varie lectiones et notæ.

⁸⁵ εὐθελίας. ⁸⁶ βραβεύοντα. ⁸⁷ ὀδηγούμενον.

versi symbolam videtur. Quatuor ejus initia quatuor elementa significant. Vas crassiorem vitam denotat. Varia demum animalia varias hominum conditiones, variosque status repræsentant. Vel, ut clarius dicam, linteum est Ecclesia: bestiarum vero, in eo contentæ, sunt gentiles. Vidit igitur Petrus Ecclesiam quatuor Evangeliiis alligatam, in qua erant omnes nationes. « Et facta est vox. » Fortasse Petrus genibus flexis orabat, cum visionem illam habuit; et idcirco dictum est illi: « Surge, Petre, occide et manduca. » Indicat vero, a Deo fuisse quidquid tunc contingebat, nempe sursum in cælum videre, in excessu mentis esse, et vocem exinde factam, et ter affirmare, quod immunda ibi essent: demum illud e cælo venire, et illuc retrahi magnum erat puritatis argumentum. Quod totum in eorum utilitatem factum est, quibus postea narraturus ille erat: quandoquidem et ipse audiverat, « In viam gentium ne abieritis⁸¹. » Quod vero vox ter facta fuerit, id illi demonstrabat veritatem visionis ipsius. Cæterum illud manifestum est, Petrum non de omnibus omnino escis loqui voluisse, cum ait: « Quia nunquam manducavi omne commune, seu impurum et immundum, » quasi scilicet et boves et oves et aves impura ab ipso dicerentur: siquidem ex Judæis ortus erat ille; et Judæi carnes comedunt, neque ullo pacto hoc illis prohibitum est. Cum igitur ille semper comederit, vel saltem quousque ad Salvatorem accessit, qui fieri potest, ut de omnibus indiscriminatim diceret, quod impura et immunda essent. Id igitur ille protulit tantummodo de iis quæ lex impura et immunda esse definiebat. Quanquam tamen Petrus decibus juxta legem immundis loqueretur, nihilominus Deus typum illi tradens sanctæ Christi Ecclesie, dixit, ne quidquam impurum, aut immundum reputaret; omnia enim ipsi munda sunt, quæ cum gratiarum actione, et laude Dei percipiuntur⁸². » At etiamsi gentium vocationem ænigma illud innucret, ne scilicet Petrus **246** homines non circumcisos « impuros et immundos » putaret, attamen ejus sermo non de hominibus, sed de cibis in lege

Feria 3 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

X, 21-35. Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego sum quem queritis: quæ causa est propter quam venistis? Qui dixerunt: Cornelius centurio, vir justus et timens Deum, testimonium habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab angelo sancto, accersire te in domum suam, et audire verba ab te. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens, profectus est cum illis: et quidam ex fratribus ab Joppe comitatus sunt eum. Altera autem die introivit Cæsaream. Cornelius vero exspectabat illos, convocatis cognatis suis et necessariis amicis. Et factum est cum in-

⁸¹ Matth. xx, 5. ⁸² I Tim. iv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

⁸³⁻⁸⁵ τῷ.

A δηλοῖ βίον· τὰ δὲ διαφορά ζῶα, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ καταστάσεως σύμβολον. Ἡ, ἵνα σαφέστερον εἴπω, σι· δὴν ἡ Ἐκκλησία· τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἔθνῶν. Ἐθεάσατο τοίνυν τὴν Ἐκκλησίαν, τῶν σαρκῶν Εὐαγγελίοις δεδεμένῃν· ἐν ἣ ὑπῆρχε πάντα τὰ ἔθνη. « Καὶ ἐγένετο φωνή. » Ἰσως ἐπὶ γόνατα κείμενος εἶδε τὴν ὀπτασίαν· διὸ καὶ ἡ φωνὴ πρὸς αὐτόν· « Ἀναστὰς, Πέτρε, ὕψου, καὶ φάγε. » Δείκνυσι· δὲ, ὅτι θελον ἦν τὸ γινόμενον τότε, ἀνωθεν ἰδεῖν καὶ ἐν ἐκστάσει γενέσθαι, καὶ τὸ φωνὴν ἐκείθεν ἐναχθῆναι [ἐντυχηθῆναι], καὶ τὸ τρις ὁμολογῆσαι, ὅτι ἀκάθαρτα ἦν ἐκεῖ· καὶ τὸ ἐκείθεν ἔχειν, καὶ τὸ ἐκεῖ ἀνασπασθῆναι, μέγα δειγμα καθαρότητος. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα, οἷς μέλλει ἐξηγεῖσθαι· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἀκούσι· « Εἰς ὄδον ἔθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε. » Τὸ δὲ ἐπὶ τρις τὴν φωνὴν γενέσθαι, δείκνυσιν αὐτῷ τὸ ἀληθές τῆς ὀπτασίας. Δῆλον δὲ ἐστίν, ὅτι μὴ κατὰ πάντων βρωμάτων διετεληλυθέναι αὐτῷ τὸν λόγον [ἐβούλετο] τῷ λέγειν, ὅτι· Οὐδέποτε ἔφαγον κοινὸν, ἢ ἀκάθαρτον, ὡς καὶ βῆας, καὶ πρόβατα, καὶ ὄρνιθι, κοινὰ λέγεσθαι παρ' αὐτῷ, τὸ ⁸³⁻⁸⁵ ἐξ Ἰουδαίων ὀρμᾶσθαι τὸν Πέτρον. Ἰουδαῖοι δὲ καὶ σάρκασι ἐσθίουσι, καὶ κρεωφαγία παρ' αὐτοῖς οὐκ ἀπηγόρευται. Ἀρ' οὖν αὐτοῦ βεβρωκότος ἀπ' ἀρχῆς, ἢ καὶ ἕως τοῦ συναντῆσαι τῷ Σωτῆρι, πῶς οὐκ ἐστὶ δῆλον, ὅτι οὐ κατὰ πάντων ἀπεφῆναι, τὸ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, ἀλλὰ περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ νόμος κοινῶν καὶ ἀκαθάρτων; Ὅμως περὶ τούτων ποιούμενου τὸν λόγον τοῦ Πέτρον, τῶν περὶ τῷ νόμῳ κοινῶν τε καὶ ἀκαθάρτων, ὁ θεὸς τὸν χαρακτήρα τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας παραδίδους ἔλεγεν αὐτῷ, μηδὲν κοινὸν ἡγεῖσθαι. Πάντα γὰρ αὐτῷ ἐστὶ καθαρά, « μετ' εὐχαριστίας καὶ τῆς εὐλογίας Θεοῦ λαμβανόμενα. » Ἄλλ' εἰ καὶ περὶ κλήσεως τῶν ἔθνῶν τὸ αἰνίγμα, ἵνα μὴ ἡγήσῃται τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ κοινοὺς, ἢ ἀκαθάρτους, ὅπως ὁ λόγος τοῦ Πέτρον, οὐ περὶ ἀνθρώπων εἶχε τὴν ἐμφασιν, ἀλλὰ τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ὡς δέδεικται.

Τῆ γ' τῆς δ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Καταβάς δὲ ὁ Πέτρος πρὸς τοὺς ἀνδρας, εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι ὃν ζητεῖτε. Τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν πάρεστε; Οἱ δὲ εἶπον· Κορνήλιος ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὄλου τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων, ἐρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἀγίου μεταπέμψασθαι σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. Εἰσκαλεσάμενος οὖν αὐτοῦ, ἐξένισε. Τῆ δὲ ἐπαύριον ἀναστὰς Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καὶ τινες τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ τῆς Ἰόππης συναντλήσαν αὐτῷ, καὶ τῆ ἐπαύριον, εἰσῆλθον εἰς Καῖσάρειαν. Ὁ δὲ Κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοῦ, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ

καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους. Ὡς δὲ ἐγένετο τοῦ εἰσαλθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ὁ Κορνήλιος, πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ προσεκύνησεν. Ὁ δὲ Πέτρος ἤγειρεν αὐτὸν λέγων· Ἀνάστηθι· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι. Καὶ συνομιλοῦν αὐτῷ εἰσήλθε, καὶ εὗρίσκει συνεληλυθότας πολλοὺς· ἔφη τε πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολυβίσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἄλλοφύλῳ· καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς εἰδείξε, μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον· διὸ καὶ ἀναντιρρήτως ἦλθον μεταπεμφθεὶς. Πυνθάνομαι οὖν, τίμη λόγῳ μεταπέμφασθέ με; Καὶ ὁ Κορνήλιος ἔφη· Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐνώπτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, καὶ φησὶ· Κορνήλιε, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχή, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Πέμφον οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι Σίμωνα, ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος· οὗτος ξενίζεται ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος βυρσῆως παρὰ θάλασσαν, ὃς παραγεγνημένος λαλήσει σοι. Ἐξ αὐτῆς οὖν ἐπεμψα πρὸς σέ· σὺ τε καλῶς ἐποίησας παραγεγνημένος. Νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα τὰ προσ-

A *troisset Petrus, obvius ei venit Cornelius, et proci-*
dens ad pedes ejus adoravit. Petrus vero elevavit
eum, dicens : Surge, et ego ipse homo sum. Et lo-
quens cum illo intravit, et invenit multos qui com-
venerant, Dixitque ad illos : Vos scitis quomodo
abominatum sit viro Judæo, conjungi aut accedere
ad alienigenam : sed mihi ostendit Deus neminem
communem, aut immundum dicere hominem. Pro-
pter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo
ergo, quam ob causam accersistis me ? Et Corne-
lius ait : A nudiusquarta die usque ad hanc horam,
orans eram hora nona in domo mea, et ecce vir
stetit ante me in veste candida, et ait : Corneli,
exaudita est oratio tua, et elemosynæ tuæ com-
memoratæ sunt in conspectu Dei. Mitte ergo in Jop-
pen, et accersi Simonem qui cognominatur Petrus :
hic hospitatur in domo Simonis Cōriarii juxta mare.
Confestim ergo misi ad te : et tu benefecisti ve-
niendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo ad-
sumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta sunt
a Domino.

B *ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα τὰ προσ-*

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἔοικεν οὗτος καιροῦς ὠρικῆναι αὐτῷ βίου ἀκριβοστέρου, καὶ ἐν τισιν ἡμέραις. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν· « Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας. » Ὅτε οὖν φαίνεται αὐτῷ ὁ ἄγγελος, αὐτῆ μίᾳ ἡμέρᾳ· καὶ ἦν ἀπήλθον οἱ πεμφθέντες παρὰ Κορνηλίου, μίᾳ· καὶ ἦν ἦλθον, μίᾳ· καὶ τετάρτη, ἣ ἐφάνη ὡσαύτῃ τρίτῃ ὥρᾳ, ἐν ᾗ ἡ προσήύξατο. Ὅρα οὖν τὸ μέγεθος τῆς εὐχῆς· ὅτε ἐπίδωκεν εἰς εὐλάβειαν, τότε φαίνεται αὐτῷ ὁ ἄγγελος.

Τῇ δ' τῆς δ' ἑβδομάδα.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἀνοίξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα αὐτοῦ εἶπεν· Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνη ὁ φοβούμενος αὐτὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτός· αὐτῷ ἔστι. Τὸν λόγον οὖν ἀπέσειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ἕλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρχάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης· Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρεθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεός ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὡς διήλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς κλιττοναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ Θεός ἦν μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς ἔσμεν μάρτυρες τοῦτου, καὶ πάντων ὧν ἐποίησεν ἐν τε τῇ χώρῃ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ· ὃν καὶ ἀνεῖλον, κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον ὁ Θεός ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι, οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκειρατονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν αὐτῷ καὶ συνεπίομεν, μετὰ τὸ ἀναστήναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρῦσαι τῷ λαῷ καὶ

COMMENTARIUS.

Videtur Cornelius tempora quædam severioris vitæ sibi præstituisse : ideo 247 enim dixit : « A nudiusquarta die. » Scilicet prima die apparuit ei angelus ; altera, perrexerunt nuntii Cornelii ; tertia redierunt ; et quarta est, qua accessit ad eum Petrus circa horam tertiam, quando orabat. Atque adeo observa orationis ejus diuturnitatem, et quod, cum ille se pietati impensius dedit, tunc illi angelus apparuerit.

Feria 4 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

X, 34-43. Aperiens autem Petrus os suum dixit : In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus : sed in omni gente qui timet eum et operatur justitiam, acceptus est illi. Verbum quod misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum : (hic est omnium Dominus.) Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam : incipiens enim a Galilæa, post baptismum quod prædicavit Joannes : Jesum a Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute, qui pertransiit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. Et nos testes sumus omnium quæ fecit in regione Judæorum et Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno. Hunc Deus suscitavit tertia die et dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo, nobis, qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit a mortuis. Et præcepit nobis prædicare populo et testificari, quia ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum. Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem pec-

eorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.
 οι προφηται μαρτυροῦσιν, ἄφεισιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν αὐτόν.

COMMENTARIUS.

« Acceptus est. » Si tamen, abdicato pristino errore, ad sacrum Baptisma accesserit. « Verbum, quod. » Hæc astantium causa dicit, ut etiam illos attraheret ad fidem: attamen Israelitis dat præferentiam: et ne hi se rejectos esse putarent, « Hic est, inquit, omnium Dominus. » — « Quomodo unxit eum. » Quod Jesus unctus a Deo sit Spiritu sancto, intelligi debet, secundum humanitatem, seu in quantum est homo. Quoniam enim « exinanivit semetipsum ²⁴, » et in nostri similitudinem carne et sanguine concretus est, ea, quæ per naturam habebat, **248** ut Deus, accipere dicitur propter humanitatem. Accipit enim non sibi, quatenus Deus Verbum est (propria enim illius sunt omnia), sed nobis in semetipso, veluti in quibusdam primitiis. « Hunc Deus. » Hinc (nempe ex eo quod manducaverit et biberit) Christi resurrectio demonstratur: non enim postquam resurrexit, signum aliquid fecit; ipsa nainque resurrectio inagnum signum erat. Resurrectionis vero haud præstantius signum, quam manducare et bibere. « Huic omnes. » Quotquot, inquit, prophetæ de peccatorum remissione locuti sunt, ii omnes testimonium perhibent, eam per solum hunc Jesum accipi posse. Sic Isaias qui delco peccata tua, et iniquitates tuas. »

Feria 5 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

X, 44-48. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. Et obstupuerunt ex circumcissione fideles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. Audiebant enim illos loquentes linguis, et magnificentes Deum. Tunc respondit Petrus: Nunquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi. Tunc rogaverunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus.

CAPUT XVI.

Petri instructio de Christo: deque dono Spiritus sancti iis qui audiebant: et quomodo baptizati sunt, qui tunc ex gentilibus crediderunt.

TEXTUS.

XI, 1-10. Audierunt autem apostoli et fratres, qui erant in Judæa quoniam et gentes receperunt verbum Dei. Cum autem ascendisset Petrus Jerosblymam, disceptabant adversus illum, qui erant ex circumcissione, dicentes: Quare introisti ad viros præputium habentes, et manducasti cum illis? Incipiens au-

²⁴ Philipp. II, 7. ²⁵ Isa. XLIII, 25.

Variæ lectiones et notæ.

²⁶ ἀπερβιμμένον. ²⁷ βεβαιωῦσα. ²⁸ ταύτης.

A διαμαρτύρασθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὠρισμένος ὁπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν. Τοῦτω πάντες διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

[« Δεκτός ἐστι. »] Τοῦτέστιν, ἐὰν προσδράμη τῷ θεῷ βαπτίσματι, ἀποστάς τῆς προλαθοῦσης πλάνης. « Τὸν λόγον, ὅν. » Ταῦτα λέγει διὰ τοὺς παρόντας, ἵνα καὶ ἐκείνους ἐπισπάσῃται πρὸς πίστιν ὁμοῦς δίδωσι ταῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὸ ἐξαιρετόν· καὶ ἵνα μὴ νομιῶσιν ἐν τάξει ἀπειρημένων εἶναι ²⁶, « Οὗτός ἐστι, φησὶ, πάντων Κύριος. » — « Ὡς ἔχρισεν αὐτόν. » Τὸ περιχρῖσθαι Ἰησοῦν Πνεύματι ἁγίῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δεῖ νοεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκένωσεν αὐτὸν, καὶ παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν αἵματος καὶ σαρκὸς, ταῦτα ἄπερ εἶχε κατὰ φύσιν ὡς Θεός, λαμβάνειν λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον. Λέγεται γὰρ οὐχ ἑαυτῷ, καθὼ Θεὸς Λόγος ἐστὶν (ἴδια γὰρ ἦν αὐτοῦ), ἀλλ' ἡμῖν ὡς ἐν ἀπαρχῇ δι' ἑαυτοῦ. « Τοῦτον ὁ Θεός. » Ἐντεῦθεν δείκνυται βεβαιῶσθαι ²⁷ τὴν ἀνάστασιν· οὐδὲ γὰρ ἀναστάς; ἐποίησεν σημεῖον· αὕτη γὰρ ἡ ἀνάστασις μέγα σημεῖον ἦν· ταῦτα ²⁸ δὲ, οὐδὲν σημεῖον ὡς τὸ φαγεῖν καὶ πίνειν. « Τοῦτω πάντες. » Ὅσοι προφῆται, φησὶν, ἐλόγησαν περὶ ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ἐν τούτῳ τῷ Ἰησοῦ εἶπον αὐτὰς ἀφείσθαι. Οὕτω καὶ Ἥσαϊας τὸ αὐτοῦ πρόσωπον εἰσφέρων, λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφω τὰς ἁμαρτίας σου καὶ τὰς ἀνομίας σου. » ejus personam assumens ait ²⁹. « Ego sum ipse,

τῇ ε' τῆς δ' ἐβδομάδος.

KEIMENON.

Ἐτι δὲ λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον. Καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ, ὅσοι συνῆλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκκέχυται. Ἦκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις, καὶ μεγαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος· Μὴ τι τὸ ὕδωρ κωλύσαι δύνανται τις τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τοῦτους, ὅτινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον καθὼς καὶ ἡμεῖς; προστάξτε τε αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Πέτρον κατήχησις εἰς Χριστόν, τοῦ τε ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεὰ· καὶ ὅπως ἐβαπτισθησαν τότε οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες.

KEIMENON.

Ἦκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη, ἐδέξαντο τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱερουσαλίμα, διακρίνοντο οἱ ἐκ περιτομῆς πρὸς αὐτὸν λέγοντες, ὅτι Εἰσῆλθες πρὸς ἄνδρας ἀπερβυσίαν ἔχοντας, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. Ἀρξάμε-

νος δὲ ὁ Πέτρος, ἐξετίθετο αὐτοῖς· λέγων καθεξῆς· Ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος, καὶ εἶδον ἐν ἐκστάσει ἔραμα, καταβαίνον σκευῆς τι, ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ὀρχαῖς κλωθειμένην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ. Εἰς ἣν ἀνέβησας κατενόουν· καὶ εἶδον πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· ἤκουσά τε φωνῆς λεγούσης μοι· Ἄναττάς, Πέτρε, ἄυσον, καὶ φάγε. Εἶπον δὲ· Μηδαιῶς, Κύριε· πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον, οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. Ἀπεκρίθη δὲ μοι ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φωνή· Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοῖνου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρις, καὶ πάλιν ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὅτε ἐπίστευσαν, ὅτι πάντως τὸ βάπτισμα ἄφεσις ἀμικτημάτων ἐστὶ, τότε ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα· τοῦτο γίνεται προοικονομοῦντος ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τὸ Πνεῦμα ἐπῆλθεν, ἀλλὰ καὶ γλώσσαις ἐλάλουν· ὅπερ ἐξέπληττε τοὺς συνελθόντας. Διὸ καὶ ὁ Πέτρος προσέταξεν αὐτοὺς εὐθέως βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ οὐκ εἶπε· Τίς ἢ τοῦ ὕδατος χρεία, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπεσόντος· αὐτοῖς; Ἥθει γὰρ ὅτι θεῖα τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολα, τάρος καὶ νέκρωσις, καὶ ἀνάστασις καὶ ζωή. Ὅσπερ γὰρ ἡμῖν εὐκόλον βαπτίσασθαι καὶ ἀνανεῦσαι, οὕτως εὐκόλον τῷ Θεῷ ὄψαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀναζῆσαι τὸν νέον. Τοῦτο δὲ τρίτον γίνεται, ἵνα γινώσκων, ὅτι δυνάμει Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος τοῦτο γίνεται. Τινὲς δὲ φασιν, ἵνα δειχθῆ ἡ τριήμερος ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κατεργαζομένη ἐν ἡμῖν. « Ἀρξάμενος δὲ ὁ Πέτρος, ὁ δεικνύσι διὰ τῆς ἀπολογίας ἑαυτὸν μὲν οὐδαμοῦ αἴτιον, πανταχοῦ δὲ τὸν Θεόν. Ἐν ἐκστάσει γάρ, φησιν, αὐτὸς ἐποίησε· τὸ σκεῦος αὐτὸς ἔδειξεν· ἐγὼ καὶ ἀνέστην, καὶ πάλιν αὐτὸς εἶπεν, οὐδὲ οὕτως ἤκουσα· τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν· καὶ ἀπελθὼν, οὐδὲ οὕτως ἐπέδραμον. Εἶπον, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπέμψεν· καὶ οὐδὲ οὕτως ἐβάπτισα. Ἀλλὰ πάλιν ὁ Θεὸς τὸ πᾶν εἰργάσατο· ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἐβάπτισεν, οὐκ ἐγώ. « Ἐτι γάρ μου λαλοῦντο; αὐτοῖς, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἐλάλουν γλώσσαις, καὶ ἐμεγάλυνον τὸν Θεὸν καθῶς καὶ ἡμεῖς. »

cccidit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur variis linguis, Deumque magnificabant, sicut et nos. »

Τῆς ε' τῆς δ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Καὶ ἰδοὺ ἐξ αὐτῆς; τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἐπὶ τῆν οἰκίαν ἐν ἡμῖν, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας τρὸς μέ. Εἶπε δὲ μοι τὸ Πνεῦμα συνελθεῖν αὐτοῖς, μὴ διακρίναντι. Ἦλθεν δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἐξ ἀδελφοῦ οὗτοι, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός. Ἀπήγγειλε δὲ ἡμῖν πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθέντα καὶ εἰπόντα αὐτῷ· Ἀπόσταλλον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μεταπέμψα· Σί-

At tem Petrus exprohebat illis ordinem, dicens : Ego eram in civitate Joppe orans, et vidi in excessu mentis visionem, descendens vas quoddam velut linteam magnum, quatuor inittis submitti de caelo, et venit usque ad me. In quod intuens considerabam, et vidi quadrupedia terræ et bestias et reptilia et volatilia cœli. Audivi autem et vocem dicentem mihi : Surge, Petre, et occide et manduca. Dixi autem : Nequaquam, Domine : quia commune aut immundum nunquam introivit in os meum. Respondit autem vox secundo de caelo : Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris. Hoc autem factum est per ter ; et recepta sunt omnia rursum in cœlum.

COMMENTARIUS.

Quando crediderunt, dari omnino per baptismum remissionem peccatorum, tunc venit super eos Spiritus sanctus : sicque Deus magnam Petro defensionem paravit. At vero non utcumque Spiritus sanctus super illos descendit ; sed ita, ut illi variis linguis confestim loquerentur ; quæ res astantes multa admiratione complevit. Unde Petrus jussit, eos statim baptizari in nomine Domini Jesu Christi. Neque vero dixit : Quid opus est aqua iis qui Spiritum sanctum jam receperunt ? Noverat enim, per sacra illa symbola perfici sepulturam, mortem, resurrectionem et vitam. Quemadmodum enim facile nobis est aquis mergi et emergere, ita facile est Deo veterem sepelire hominem et novum vivificare. Hoc autem ter fit, ut virtute Patris, Filii et Spiritus sancti id fieri cognoscamus. Quidam vero aiunt, id fieri, ut significetur resurrectio Christi, quæ tertia die contigit, hoc operari in nobis. Incipiens autem Petrus : Se defendens contra illos ex circumcissione, qui disceptabant adversus illum, ostendit, ejus rei non se, sed Deum integram esse causam : perinde ac si diceret : Extra sensus ipse me rapuit ; ipse mihi vas ostendit ; ego vero etiam contradixi : ille rursus institit ; ego neque sic acquievi : Spiritus sanctus jussit, ut proficiscerer ; profectus sum, sed non excurri. Dixi Deum me misisse ; neque sic tamen baptizare aggressus sum. At Deus ipse baptizavit, non ego. « Etenim me adhuc loquente, variis linguis, Deumque magnificabant, sicut et nos. »

Feria 6 hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

XI, 11-18. Et ecce tres confestim astiterunt in domo, in qua eram, missi a Cesarea ad me. Dixit autem Spiritus mihi, ut irem cum illis nihil hæsitans. Venerunt autem mecum et sex fratres isti, et ingressi sumus in domum viri. Narravit autem nobis, quomodo vidisset angelum in domo sua, stantem et dicentem sibi : Mitte in Joppen, et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus ; qui loquetur tibi

verba, in quibus salvus eris tu, et universa domus tua. Cum autem cœpisset loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut et in nos in initio. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat: Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini in Spiritu sancto. Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum: ego quis eram, qui possem prohibere Deum? His auditis tacuerunt et glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo et gentibus penitentiam dedit Deus ad vitam.

Dominica hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XI, 19-30. Et illiquidem qui dispersi fuerant a tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœniciem, et Cyprum, et Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur et ad Græcos, annuntiantes Dominum Jesum. Et erat manus Domini cum eis: multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Jerosolymis, super istis: et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. Qui cum pervenisset et vidisset gratiam Dei, gavisus est: et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino. Quia erat vir bonus et plenus Spiritu sancto et fide. Et apposita est multa turba Domino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulum; quem cum invenisset, perduxit Antiochiam. Et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani. In his autem diebus supervenerunt ab Jerosolymis prophete Antiochiam: et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per Spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio. Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Judæa fratribus: **251** quod et fecerunt, mittentes ad seniores per manus Barnabæ et Sauli.

COMMENTARIUS.

Fortasse propterea quod Hebraice loqui nesciebant, Hellenistæ vocabantur. Loquebantur igitur annuntiantes illis Jesum Christum, et credebant omnes, quoniam erat, inquit, manus Domini cum eis, hoc est, miracula patrabant: quæ necessaria illis erant, ut crederent. « Quia erat vir bonus, » dictum hoc contrarium non est illi: « Nemo bonus, nisi unus Deus. » Non enim eodem modo dicitur, Deus unus bonus, ac, Homo bonus: Deus enim est per essentialiam bonus; utpote principium et fons omnium bonorum: at homo non nisi ex su-

²⁵¹ Luc. xviii, 19.

Α μωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον, ὃς λαλήσει ῥήματα πρὸς σέ, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου. Ἐν δὲ τῷ ἀρξασθαι με λαλεῖν, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ὡσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ. Ἐμνήσθη δὲ τοῦ ῥήματος Κυρίου ὡς ἔλεγεν· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Εἰ οὖν τὴν ἰσὴν δωρεάν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ὡσπερ καὶ ἡμῖν, πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐγὼ τίς ἦμην δυνατὸς κωλύσαι τὸν Θεόν; Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα ἠτύχασαν, καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν λέγοντες· Ἄραγε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἔδωκε τὴν μετάνοιαν ὁ Θεὸς εἰς ζωὴν.

Τῇ Κυριακῇ τῆς ε' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Οἱ μὲν οὖν διασπαράντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ, διεῖλον ἕως Φοινίκης, καὶ Κύπρου, καὶ Ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίους. Ἦσαν δὲ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι· οἳτινες εισελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἕλληνοιστάς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Καὶ ἦν χεῖρ Κυρίου μετ' αὐτῶν· πολὺς τε ἀριθμὸς πιστεύσας, ἐπίστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον· ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ἔθνη τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν· καὶ ἀπέστειλαν Βαρνάβαν διελεῖν ἕως Ἀντιοχείας. Ὁς παραγεγόμενος, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐχάρη· παρεκάλει τε πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ· οἷτις ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως. Καὶ προσετέθη ἔχλος ἱκανὸς τῷ Κυρίῳ. Ἐῆλθε δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας ἀναζητῆσαι Σαῦλον· καὶ εὗρὼν αὐτόν, ἤγαγεν αὐτόν εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐγένετο δὲ αὐτοῖς ἐνιαυτὸν ἕξον συναθῆναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι ἕχλον ἱκανὸν, χρηματίζουσι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητάς Χριστιανούς. Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατήλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων εἰς Ἀντιόχειαν προφῆται. Ἀναστὰς δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι Ἄγαθος, ἐσήμανε διὰ τοῦ Πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην· ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς ἠῆπορετό τις ὤρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς· ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστελλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἰσως διὰ τὸ μὴ εἰδέναι Ἑβραϊστὶ λαλεῖν, Ἕλληνοιστάς ἐκάλουν. Ἐλάλουν τοίνυν καὶ πρὸς αὐτούς εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἐπίστευον ἅπαντες, ἐπειθὲ, φησὶ, εἰ χεῖρ Κυρίου ἦν μετ' αὐτῶν, τούτεστι σημεῖα ἐργάζοντο. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν, ἵνα πιστεύωσιν. « Ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθός. » Οὐκ ἀντίκειται τοῦτο τῷ, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι, Θεὸν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, καὶ ἄνδρα ἀγαθὸν ὑπάρχειν. Ὁ μὲν γὰρ κατ' οὐσίαν ἀγαθός ὑπάρχει· ἀρχὴ γὰρ καὶ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν· ὃ δὲ ἀνὴρ οὐ κατ' οὐσίαν,

ἀλλ' ἐν ἀναλήψει ἀρετῆς ἔχει τὸ ἀγαθὸς εἶναι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, [Ἄγαθός,] ἀλλ', Ἀνὴρ ἀγαθός; » Εἰς τοῦτο οὖν λήψῃ καὶ τὸ, « Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος » καὶ τὸ, « Εὖ, δοῦλε ἀγαθὸς καὶ πιστὸς » καὶ τὰ ὅμοια. Σημειώτεον δὲ ἡ Ἀντιόχεια διὰ τοῦτο θρόνου ἡξιώθη ἄρχοντικοῦ, ἐπειδὴ ἐκεῖ πρῶτον ἐχρημάτισαν οἱ μαθηταὶ καλεσθαὶ Χριστιανοί. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα πολυθεῖα; ἐστὶν ἀντίπαλον. « Ἐν ταύταις δέ. » Οὐκ ἔστιν ἐναντίον τοῦτο τῷ ὄντι τοῦ Κυρίου εἰρημένῳ · « Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, ἕως τοῦ Ἰωάννου » · Τοῦτο γὰρ περὶ ἐκείνων τῶν προφητῶν, τῶν τῆν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφανησάντων. Ἴνα οὖν μὴ νομισῶσιν, δτι διὰ τοῦτο ὁ λιμὸς γέγονεν, δτι ὁ Χριστιανισμὸς εἰσῆλθε, προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς προείπεν, οὐκ ἐπειδὴ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι ἔδει, ἀλλὰ διὰ τὰ κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἀποστόλους γενόμενα · καὶ ἐμακροθύμει ὁ Θεός. Ὡς δὲ ἐνέκειντο, λιμὸς μέγας γίνεται, μηνύων τοῖς ἀποστόλοις⁹⁵ τὰ ἐσόμενα κακὰ. Εἰ δὲ δι' αὐτοὺς ἦν, ἔδει πάντως καὶ ἄνα παύσασθαι · εἰδοκιμησαὶ γὰρ μᾶλλον ἐχρῆν αὐτοὺς, δτι τὸ αὐτῶν ἐποιοῦν, ἀνθρώπων, ἐκόλαζον, ἐτιμῶρον, πάντοθεν ἐβίωκον. Διὰ τοῦτο τοῖνον καὶ λιμὸς γέγονεν, εἰ καὶ οὐ συνῆκαν οἱ τάλαντες · καὶ συνέπασχον αὐτοῖς εἰς τοῦτο καὶ οἱ Χριστιανοί, « Ἀποστειλάντες. » Σημειώτεον, δτι καὶ πρεσβυτέρων εἶχον ἀξίωμα οἱ ἀπόστολοι · καὶ ἐν ἄλλῳ δὲ κεφαλῶν σεσημειῶται, δτι διακόνων καὶ πρεσβυτέρων εἶχον βαθμόν.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΖ.

Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου κατασφαγῆ, καὶ Πέτρου σύλληψις πρὸς Ἡρώδου · ὅπως τε αὐτὸν ὁ ἀγγελος θεῖος ἐξέλιπε τῶν εἰρητῶν, καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανῆς γενόμενος νύκτωρ τοῖς ἀδελφοῖς, ὑπενεχώρησεν.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς ὀκτωβόμαδος.

KEIMENON.

Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀνεῖλε δὲ Ἰακώβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρῃ. Καὶ ἰδὼν δτι ἀρεστὸν ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. (Ἦσαν δὲ αἱ ἡμέραι τῶν Ἀζύμων) · ὃν καὶ πιάσας ἔθετο εἰς φυλακὴν, παραδοὺς τέσσαροι τετραβίοι στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν, βουλόμενος μετὰ τὸ Πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ. Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτιμῶρε ἐν τῇ φυλακῇ · προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ἐμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ Ἡρώδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μετὰ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένους ἀλύσει δισὶ · φύλακας τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακὴν. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς μέγα ἐλαμψεν ἐν τῷ οἰκηματι. Πατάσας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐτὸν,

⁹⁵ Matth. xiv, 23. ⁹⁷ Matth. xi, 13.

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁶ Ἰουδαίοις.

A peraddita virtute habet ut sit bonus; non enim absolute bonus dicitur, sed « Vir bonus. » Perinde igitur intelligas illud, « Vir bonus, » ac illud, « Euge, serve bone et fidelis⁹⁶, » ac similia. Adnotandum vero, urbem Antiochiam pontificio throno decoratam fuisse, quoniam inibi primo statutum est, ut discipuli appellarentur Christiani: quod nomen polytheismo e diametro adversatur. « In his autem diebus. » Hoc contrarium non est illi Christi Domini effato⁹⁷: « Lex et prophetæ usque ad Joannem: » Hoc enim eos spectat prophetas, qui ipsius adventum prænuntiaverunt. Ne igitur existimarent, propterea famem venisse, quia Christianismus exortus est, prædixit illam Spiritus sanctus. Hoc idem etiam Christus prænuntiaverat; non quod initio contingere oporteret, sed propter mala, quæ in apostolos fiebant. Et quidem longanimiter ferebat Deus: at cum iniquitate sua urgerent illi, fames valida ingruit, præsignans mala, quæ Judæis evenitura erant. Quod si apostolorum culpa orta fuisset, oportebat omnino, eam tunc cessare: siquidem potius commendandi fuissent Judæi, quod officio satisfecissent suo eos occidendo, torquendo, et omni ex parte persequendo. Dicta igitur de causa venit fames; tamen id miseri non intelligerent; et quantum ad hoc patiebantur simul cum illis etiam Christiani. « Mittentes. » Observandam, apostolos etiam presbyterorum dignitatem habuisse: et in alio capite adnotatum est, neque diaconorum, neque presbyterorum gradu eos caruisse.

C

CAPUT XVII.

252 Jacobi apostoli cædes, et Petri comprehensio jussu Herodis, et quomodo angelus eum dirigitus solverit a vinculis; ipse vero Petrus, postquam noctu fratribus apparuit, clam discesserit.

Sabbato hebdomadæ quartæ.

TEXTUS.

XII. 4-11. Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia. Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio. Videns autem quia placeret Judæis, apposuit ut apprehenderet et Petrum. Erant autem dies Azymorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo. Et Petrus quidem servabatur in carcere. Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinculis catenis duabus, et custodes ante ostium custodiebant carcerem. Et ecce angelus Domini astitit; et lumen recessit in habitaculo, percussitque latere Petri, excitavit eum dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus ejus. Dixit autem

angelus ad eum : Præcingere, et calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi : Circumdanda tibi vestimentum tuum, et sequere me. Et exiens sequatur eum, et nesciebat quia verum est, quod flobat per angelum; existimabat autem se visum videre. Transeunt autem primam et secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad civitatem, quæ ultro aperta est eis. Et exeuntes processerunt vicum unum, et continuo discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reversus, dixit : Nunc scio vere, quia misit Dominus angelum suum, et eripuit me de manu Herodis, et de omni expositione plebis Judæorum.

COMMENTARIUS.

Tempus illud designat, quod Claudio Cæsare imperante decurrebat. Caius enim Romanorum imperator Agrippam Judææ regem constituit, Herode 253 ob ejus vitæ turpitudinem in exilium Lugdunum Galliæ misso, una cum uxore Herodiade. Hic non est (18) Herodes ille, qui regnabat tempore passionis Domini, de quo loquitur Josephus libro xviii *Antiquitatum*, et Eusebius lib. ii *Historiæ ecclesiasticæ*. Vel igitur hic commutatio est nominis, ut scilicet Herodes sit pro Agrippa positum: vel lapsus est calami, ut verisimile videtur: vel ita dictum est, quod rex ille duo habcret nomina; nam aliunde et tempus et acta ostendunt, eundem fuisse Agrippam sub Claudio Cæsare, qui post Caium Romanorum fuit imperator. « Occidit autem. » Ne quis diceret, propterea Christianos mortem non timere, quod certi essent, sese a Deo eripiendos fore, idcirco Deus eorum aliquos, et quidem præcipuos, perimi sinit, ut sic ostenderet ipsis occisoribus, eos neque hac ratione ab officio suo avocari, aut prohiberi posse. « Tradens. » Nempe sexdecim numero: nam quatuor quater sumpta sexdecim faciunt. Fortasse enim in unaquaque vigilia, seu singulis tribus horis, erant custodes quatuor; et quatuor custodes per trium horarum spatium custodia, vel vigilia dicebatur: unde omnes simul duodecim noctis horæ quatuor custodias, seu vigilias complectebantur: in quarum singulis, cum quatuor custodes vigilarent, hi simul omnes, conficiebant sexdecim. « Præcingere. » Cum Dominus discipulis suis præceperit, ne « aurum, aut argentum possiderent, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque zonam, neque virgam haberent; » quomodo Petrus mandatum ejusmodi

¹⁸ Matth. x, 10.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁸⁻¹⁷ Γαλλίας. ¹⁸ φύλακας. ¹⁸ φύλακες. ¹⁸ ἔχοι τις.

(18) Tam codex noster quam Florentinus, ac etiam textus editus sub nomine Oecumenii, sicut etiam versio Bertonii, habent per affirmationem, *hic est*. At ita legendum, ut ego verti, nempe cum negatione. non dubito, tum quia id exigit veritas historici, et contextus qui sequitur: tum quia Chry-

λόγων· Ἀνάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξέπεσον αὐτοῦ εἰ ἀλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. Εἶπέ τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος· Περιζῶσαι, καὶ ὑποδῆσαι τὰ σανδάλια σου. Ἐποίησε δὲ οὕτω. Καὶ λέγει αὐτῷ· Περιβαλὸν τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολουθεῖ μοι. Καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι ἀληθὲς ἔστι τὸ γινόμενον ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· ἔδδοκει δὲ ὄραμα βλέπειν. Διελθόντες δὲ πρῶτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἤλθον ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν Σιδηραῖν τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἣτις αὐτομάτη ἠνοίχθη αὐτοῖς, καὶ ἐξελθόντες προῆλθον ῥύμην μίαν· καὶ εὐθὺς ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ὁ Πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ εἶπε· Νῦν οἶδα ἀληθῶς, ὅτι ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου, καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

B

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐκεῖνόν φησι τὸν καιρὸν, τὸν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Γάτος αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, Ἀγρίππην καθίστησι βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξορίσας, δι' αἰσχρότητα βίου, ἐν Λουγδούνῳ τῆς Γαλιλαίας ¹⁸⁻¹⁷, σὺν τῇ γυναικὶ Ἡρωδιάδι. Οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, ὡς ἱστορεῖ Ἰώσηπος ἐν τῇ ἐν' λόγῳ τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ Εὐσέβιος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἡ οὖν διαφωνία τοῦ γράμματος, ἦγον τοῦ ὀνόματος, ἐνταῦθα τὸ λέγειν ἀντὶ Ἀγρίππην, Ἡρώδην, ἢ κατὰ σφάλμα, ὡς εἰκός, γραφικὸν γέγονεν, ἢ κατὰ διωρμίαν εἴρηται· ἐπεὶ καὶ ὁ χρόνος καὶ αἱ πράξεις τὸν αὐτὸν δευτὰ δείκνυσιν Ἀγρίππην ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος, ὃς μετὰ Γάτου γέγονεν αὐτοκράτωρ. « Ἀνεῖλε δέ. » Ἴνα μηδεὶς λέγῃ, ὅτι διὰ τοῦτο ἀκινδύνως καὶ ἀδεδῶς κατατολμῶσι τοῦ θανάτου, ἅτε ἐξαπαλόντες αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο συγχωρεῖ καὶ ἀναιρεθῆναι τοὺς κορυφαίους, πείθων αὐτοὺς [τοὺς ἀναιρουμένους] ὅτι οὐδὲ τὰῦτα ἀφίστησιν αὐτοὺς καὶ κωλύει. « Παραδούς. » Τουτέστι τὸν ἀριθμὸν δεκαεξ· τετρακίς γὰρ τὰ τέσσαρα γίνονται δεκαεξ. Ἰσως καθεκίστην φυλακὴν, τουτέστι τριωρίαν, εἶναι φυλακὰς ¹⁸ τέσσαρας· εἰσὶ δὲ φυλακαὶ ¹⁸ τέσσαρες, κατὰ τριωρίαν φυλακὴ λεγομένη· ὡς εἶναι τὸ δωδεκάκωρον διὰ τῆς νυκτὸς, φυλακὰς τέσσαρας, ἐν αἷς ἀνά τεσσάρων ἡμερῶν φυλασσόντων, οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν καὶ. « Περιζῶσαι. » Τοῦ Κυρίου εἰπόντος τοῖς μαθηταῖς, μὴ κτήσασθαι χρυσόν, ἢ ἀργυρον, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ζώνην, μηδὲ ῥάβδον, πῶς ὁ Πέτρος παρὰ τὸ πρόσταγμα ἐποίησεν, καὶ ἱμάτια ἔχων, καὶ ὑποδήματα; Τί δὲ καὶ ὁ Παῦλος, ὅταν παραγγέλλῃ Τιμοθέῳ γράφων· « Τὸν φελώνην, ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε; » Ἰδοὺ φελώνην εἶχε, καὶ οὐκ ἂν ἔχει τοῦ

sostomas, unde quoad maximam partem desumptus est iste Commentarius, negationem habet. Hæc verba ejus sunt hom. xxvi, in Acta, num. 1. Οὗτος γὰρ οὐκ ἦν ὁ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, Ἦic non erat is qui vivente Christo regnabat.

εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἕτερον οὐκ εἶχεν ἢ ἂν ἐφόρει. Ἄρα παρήκουσε τοῦ Χριστοῦ; Τί οὖν ἐστὶ; Τὰ ἐπιτάγματα, φησὶν⁵, ἔκεινα, πρὸς καιρὸν ἦν, καὶ οὐ διὰ παντός. Ὅτι δὲ ἀληθὲς ἐστὶ, Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς μαρτυρεῖ· φησὶ γὰρ εἰρηκέναι τοῖς μαθηταῖς τὸν Χριστόν· Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἕτερ βαλαντίου, καὶ πήρας, καὶ ζώνης, καὶ ὑποδημάτων, μὴ τι ὑστέρησεν ὑμῖν; Ἀλέγουσιν αὐτῷ· Ὁὐ· Ἐἰτά φησιν· Ἐ Ἀλλὰ νῦν λέγω ὑμῖν· Ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω ἐροῖως καὶ πήραν. Ἐ Τίνος δὲ ἔνεκεν τοῦτο τότε ἐπέταξε; Τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Εἰ τοίνυν ἓνα ἔδει χιτῶνα ἔχειν τὸν Παῦλον, εἰ πλύνειν αὐτὸν ἔδει, γυμνὸν αὐτὸν ἐχρῆν οἶκος καθῆσθαι, ἢ γυμνὸν αὐτὸν περιέναι, καὶ ἀσχημονεῖν, χρεῖας καλοῦσης; Οὐκ ἔδει τοιγαροῦν τὸν Παῦλον, ἐπὶ τσοῦτοις κατορθώμασι περιόντα τὴν οἰκουμένην, διὰ ἡματινὴν ἔνδειξιν οἴκου καθῆσθαι, καὶ τηλικούτοις πράγμασι ἐμποδίζεσθαι. Τί δὲ, εἰ κρυμὸς ἐπέστη σφοδρὸς, καὶ κατέβρεξεν, ἢ ἐπάγρευεν, ἢ ἐφόρει χιτῶνα; Ἡὐς ζηρῆνεσθαι ἐντῆν; Ἡ πάλιν γυμνὸν ἐχρῆν καθῆσθαι. Τί δὲ, εἰ ψῦχος κατέτεινε τὸ σῶμα; Τῆκεσθαι ἔδει καὶ μὴ φέγγεσθαι; Καὶ τί ἂν εἴη τοῦτου χαλεπώτερον; Οὐδὲ γὰρ ἀεαμάντινα σώματα αὐτοῖς κτεσκεύαστο. Τί οὖν; Ἀπόλλυσθαι ἐχρῆν; Οὐδαμῶς. Τοῦτο δὲ καθὼς εἴρηται, τότε ἐπέταξε, τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι οὐδενὸς τῶν ἐπιτηδείων ὑστερήσουσιν.

si frigus corpus ipsius acrius divexasset? Nonne oportuisset eum ad extrema cum silentio devenire? Quare quid fuisset acerbior? Neque enim corpora ex adamante fabricata illis fuerant. Quid igitur, perire oportebat? Non utique. Sed id, ut jam diximus, tunc præcepit Christus, ut notam faceret potentiam suam, quoniam futurum erat, ut nihil ex necessariis illis deesset.

Τῆ β' τῆς ε' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Συνιδὼν τε ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι. Κρούσαντος δὲ αὐτοῦ τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος προσῆλθε παιδικῆ ὑπακοῦσαι, ὀνόματι Ῥόδη· καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα· εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπήγγειλε, τὸν Πέτρον ἐστάναι πρὸ τοῦ πυλῶνος. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον· Μαίνη. Ἡ δὲ δισχυρίζετο οὕτως ἔχειν. Οἱ δὲ ἔλεγον· Ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστίν. Ὁ δὲ Πέτρος ἐπέμενε κρούων. Ἀνοίξαντες δὲ εἶδον αὐτὸν, καὶ ἐξέστησαν. Κατασεῖσα δὲ αὐτοῖς τῆ χειρὶ σ. γὰρ, διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ὁ Κύριος ἐξήγαγεν αὐτὸν ἐκ τῆς φυλακῆς. Εἶπε δὲ· Ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἴνα δεῖξῃ ὅτι τοῦτο⁵ δὲ συντόνος αὐτοῖς Ἰωάννου τὴν μητέρα φησὶ, καὶ τὸ παράσημον αὐτοῦ τέθεικε· φησὶ γὰρ, Ἐ τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου. Ὅστις δὲ ἦν ὁ καὶ τὸ κατὰ Μάρκον συγγραψάμενος

⁵⁵ II Tim. iv, 13. ⁶⁰ Luc. xii, 35.

⁵ φημί. ⁶ οὐ τοῦ.

(19) Seu, Joannis apostoli.

neglexit, habens et vestimenta, et zonam, et calceamenta? Et quomodo etiam Paulus, qui Timotheo scribebat⁵⁵: « Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, » penulam habebat? Neque vero dicere quis potest, eum nullam aliam, præter eam quam ferebat tunicam habuisse. Ergone inobediens fuit Christo? Quid igitur dicendum? Nempe ejusmodi præcepta ad tempus data fuisse, non ut perpetuo servarentur. Quod ita esse, testimonio est Lucas, cum refert Christum dixisse discipulis⁶⁰: « Quando misi vos sine sacco, et pera, et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. » Deinde ait: « Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter et peram. » Cur vero tunc hoc præcepit? Videlicet ut potentiam suam manifestaret. Alias vero, si Paulo nonnisi unam tunicam habere licuisset, quando ea lavanda erat, oportuisset, nudum domi sedere, aut, necessitate urgente, nudum summa cum ignominia circumire: **254** et profecto non decebat, Paulum, qui ob tanti momenti negotia totum mundum peragrarè debebat, operimenti carentia domi otiosum detineri, et a tot præclaris facinoribus necessario prohiberi. Quid vero, si vehemens ingruisset frigus, ac tunica, quam gestabat, madefacta, geluque constricta fuisset? Quomodo eam exsiccare licuisset? Rursus necesse fuisset, ut nudus in angulo sederet. At quid

C

Feria 2 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XII, 12-17. Consideransque venit ad domum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati et orantes. Pulsante autem eo ostium januæ, processit puella ad audiendum, nomine Rhode. Et ut cognovit vocem Petri, præ gaudio non aperuit januam, sed intro currens nuntiavit stare Petrum ante januam. At illi dixerunt ad eam: Insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant: Angelus ejus est. Petrus autem perseverabat pulsans. Cum autem aperuissent, viderunt eum et obstupuerunt. Annuens autem eis manu, ut tacerent, narravit quomodo Dominus eduxisset eum de carcere, dixitque: Nuntiate Jacobo et fratribus hæc. Et egressus abiit in alium locum.

D

COMMENTARIUS.

Ut notum faceret, se non loqui de matre illius Joannis, qui semper erat eum ipsis (19), propterea cognomen ejus addit, dicens: « Qui cognominatus est Marcus. » Illic autem est, qui Evangelium

Variæ lectiones et notæ.

quod secundum Marcum dicitur, conscripsit, nepos
 Herodæ, de quo etiam Paulus scribit Timotheo ¹¹ :
 « Marcum assume, et adduc tecum : est enim
 mihi utilis in ministerium. » — « Angelus ejus
 est. » Ex hoc loco manifestum sit, unumquemque
 nostrum angelum habere.

CAPUT XVIII.

255 De custodum punitioe, ac deinde de impii
 Herodis acerbo miseroque interitu.

TEXTUS.

XII, 18-24. Facta autem die, erat non parva turba-
 tio inter milites, quidnam factum esset de Petro. He-
 rodes autem cum requisisset eum, et non invenisset,
 inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci :
 descendensque a Judæa in Cæsaream, ibi commo-
 ratus est. Erat autem iratus Tyriis et Sidoniis. At
 illi unanimes venerunt ad eum, et persuaso Blasto,
 qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem,
 eo quod alerentur regiones eorum ab illo. Statuto
 autem die, Herodes vestitus veste regia, sedit pro
 tribunali, et concionabatur ad eos. Populus autem
 acclamabat : Dei voces et non hominis. Confestim
 autem percussit eum angelus Domini, eo quod non
 dedisset honorem Deo : et consumptus a vermibus,
 expiravit. Verbum autem Domini crescebat et mul-
 tiplicabatur.

COMMENTARIUS.

Postquam angelus Petrum ex carcere et vinculis
 liberavit, cum Herodes eum quæsiisset, et non in-
 venisset, milites, qui illum custodiebant, ejus loco
 interfecit. Anno vero tertio regni, Agrippa venit
 Cæsaream, quæ prius Turris Stratonis vocabatur :
 ibique spectacula, veluti festivitatem quamdam, in
 Cæsaris honorem celebravit. Die autem spectacu-
 lorum secunda, veste indutus tota ex argento, mi-
 rabili textura facta, venit diluculo ad theatrum :
 ubi primis solis orientis radiis percussum argentum
 miram in modum splendebat, ut intuentium non
 solum oculos perstringeret, sed etiam animis ter-
 rorem incuteret. Confestim vero adulatorum, qui
 circumstant et deum eum appellabant et pro-
 pitium esse exorabant, et, Licet lucusque, in-
 quietabant, te tanquam hominem pertimimus, in-
 posterum velut humana superiorem natura vene-
 ramur. Rex ista audiens, neque illos, neque par erat,
 reprehendit, neque impiam adulatorem abs se re-
 jecit. At vero paulo post, cum suspexisset, vidit
 hubonem capiti suo imminentem, ac funi alluci
 insidentem. Eum statim agnovit non nisi impen-
 dentium malorum nuntium esse : ac repentino di-
 roque viscerum ventrisque dolore correptum se
 sensit. **256** Quare circumspectus amicos : Ego,
 inquit, qui vobis deus sum, jam vitam relinquere

¹¹ II Tim. iv, 11.

Variæ lectiones et notæ.

¹ Του Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαίου τῆς θ' ὀμιλίας. ² εὐμενῆ. ³ ἀπετρέψατο. ⁴ κακῶν. ⁵ γενέ-
 μενον. ⁶ προστήθησαν. ⁷ ἀρξάμενον

Εὐαγγέλιον, ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα · περὶ οὗ καὶ Παῦλος
 γράφει Τιμοθέῳ · « Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγαγε μετὰ
 σεαυτοῦ. Ἔστι γάρ μοι εὐχρηστος εἰς διακονίαν. »
 — « Ὁ ἀγγελὸς αὐτοῦ ἐστίν. » Ἐκ τούτου ἤλθεν
 ὅτι ἕκαστος ἡμῶν ἀγγέλον ἔχει.

ΚΕΦΑΛΑ. ΝΗ'.

Περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως, καὶ μετέπειτα
 περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου πικρῆς τε καὶ
 ὀλεθροῦ καταστροφῆς.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Γενομένης δὲ ἡμέρας ἦν ταραχὸς οὐκ ὀλίγη ἐν
 τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο. Ἡρώ-
 δης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὐρῶν, ἀνακρίνας
 τοὺς φύλακας, ἐκλείουσιν ἀπαχθῆναι · καὶ καταλθὼν
 ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Καισάρειαν, διέτριβεν.
 Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρίοις, καὶ Σιδω-
 νίοις. Ὁμοθυμαδὸν δὲ παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ
 πείσαντες Βλάστον εἶν ἐπὶ τοῦ κοιτωνῶνος τοῦ βασι-
 λέως, ἤθουοντο εἰρήνην διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν
 χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. Τακτῆ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρώ-
 δης ἐνδυσάμενος ἐσθῆτα βασιλικήν, καὶ καθίσας
 ἐπὶ τοῦ βήματος, ἔδημηγόρει πρὸς αὐτοὺς. Ὁ δὲ
 ὄμιλος ἐπεφωνεῖ · Θεοῦ φωνῆ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου.
 Παραχρῆμα δὲ αὐτὸν ἐπάταξεν ἀγγελὸς Κυρίου, ἀνθ' ὧν
 οὐκ ἔδωκεν δόξαν τῷ Θεῷ · καὶ γινόμενος σκω-
 ληκόδωτος ἐξέψυξεν. Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ἤβηκε
 καὶ ἐπληθύνετο.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Τὸν Πέτρον τοῦ δεσμοτηρίου καὶ τῶν ἀλύτῶν
 ἀπαλλάξαντος τοῦ ἀγγέλου, ζητήσας αὐτὸν ὁ Ἡρώ-
 δης, καὶ οὐκ εὐρῶν, τοὺς τηροῦντας αὐτὸν στρατιώ-
 τας ἀπέκτεινεν ἀντ' ἐκείνου. Τρίτον ἔτος Ἀγρίππα
 βασιλεύοντι παρῆν ἐν Καισαρείᾳ, τῆ πρότερον Στρά-
 τῶνος Πύργος καλουμένη. Συντελεῖ δὲ ἐνταῦθα
 θεωρίας εἰς Καισάρως τιμῆν, ἑορτὴν τινα ταύτην
 ἐπιστάμενος. Δευτέρᾳ δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ, σολ-
 λὴν ἐνδύς, ἐξ ἀργύρου πεποιημένην κάσιν, ὡς
 θαυμάσιον ὑψηλὴν εἶναι, παρῆλθεν εἰς θέατρον τῆμέρας
 ἀρχαμένης. Ἐνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτι-
 νῶν ἐπιβολαῖς ὁ ἀργυρὸς καταυγάσθεις, θαυμασίως
 ἀπέτελλε, μαρμαίρον τι φέρων τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτε-
 νίσασιν καὶ φρικώδες. Εὐθύς δὲ οἱ κόλακες, ἄλλοι
 ἄλλοθεν φωνὰς ἐβόων, Θεὸν προσηγορεύοντες, εὐμε-
 νῶς εἶναι [ἀξιοῦντες, καὶ] ἐπιλέγοντες. Εἰ καὶ μέχρι
 νῦν ὡς ἀνθρωπῶν ἐφοβήθημεν, ἀλλὰ τούτων ἐϋθεν κρείτ-
 τονά σε τῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν. Οὐκ ἐπέπληξε τού-
 του ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακίαν ἀσεβοῦσαν ἀπε-
 τρέψατο. Ἀναχύσας γοῦν μετ' ὀλίγου, τὸν βουδύνα
 τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς, ὑπερκαθεζόμενον ἰδὼν ἐπὶ
 σχοινοῦ τινός, ἀγγέλον τούτου εὐθύς ἐν[ε]βό-
 ησε κακῶν εἶναι, καὶ οὐποτε τῶν ἀγαθῶν γινώ-
 μενον. Διακάρδιον οὖν ἔσχεν δδύνην · ἄθρους δ'
 αὐτῷ τῆς κοιλίας προστήθησαν. Ἐλγημα, μετὰ
 σφοδρότητος ἀρξάμενος · ἀναθεωρῶν οὖν πρὸς τοὺς

φίλους, Ὁ θεὸς ὑμῖν ἐγὼ, φησὶ, ἤδη καταστρέψαι " ἐπιγίνομαι τὸν βίον, παραχρῆμα τῆς εἰμαρμένης τὰς ἀρετὴ μου καταπεμφάμενος " φωνὰς ἐλεγχοῦσης · ὁ κληθεὶς ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν, ἤδη θανεῖν ἐπιγίνομαι ".

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ἀποστολὴ Βαρνάβα καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θεοῦ Πνεύματος εἰς Κύπρον· ὅσα τε εἰργάσαντο ἐν ἑ. ἡματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

Τῆ γ' τῆς ε' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Βαρνάβας δὲ καὶ Παῦλος ἐπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Μάρκον. Ἦσαν δὲ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὔσαν Ἐκκλησίαν, προφήται καὶ διδάσκαλοι, ὃ τε Βαρνάβας καὶ Συμῶν ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηνεὸς, Μαναὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος. Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστεύοντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν τε Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὁ προσκέκλημαι αὐτούς. Τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθίντες τὰ χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν. Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, κατήλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν. Ἐκεῖθεν δὲ ἀπέπλευσαν εἰς Κύπρον, καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμίνι, κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων. Εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπέρτερον. Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εἶρον ἐκεῖ ἄνδρα τινὰ μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς, ὃς ἐν τῷ ἀνθυπάτῳ ἦν Σεργίῳ Παύλῳ, ἀνδρὶ συνετῷ. Οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπαζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος (οὕτω γὰρ μεθερμηνεύεται, τὸ ὄνομα αὐτοῦ), ζητῶν διαστρέφαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως. Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος, πληθεὶς Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀνέντιστος εἰς αὐτὸν εἶπεν· Ὁ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης βδελουρίας, οὐ διαβόλου, ἐχθρὸ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παῦση διαστρέφων τὰς ὁδοὺ Κυρίου τὰς εὐθείας; Καὶ νῦν ἰδοὺ χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σὲ, καὶ ἐση τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Παραχρῆμα δὲ ἐπίπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἄγλως καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐζήτει χειραγωγούς. Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονός, ἐπίστευσεν, ἐκκληττόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἴνα μὴδὲ ταύτῃ τῶν ἀποστόλων ἑαττον ἔχη ὁ Παῦλος, μεθίστησιν αὐτοῦ ὁ θεὸς τὸ ὄνομα, καὶ Σαῦλον ὄντα, Παῦλον ἐκάλεσε· καὶ ὅπερ ἔσχεν ὁ Κορυφαῖος τῶν μαθητῶν ὡς ὑπόθεσιν λάβοι. Ἴνα οὖν δείξῃ, ὅτι οὐκ ἦν θυμοῦ τὰ ῥήματα Παύλου, ἀπρὸς Ἐλύμαν ἔφη τὸν μάγον, διὰ τοῦτο προλαβὼν, εἶπε· Ἐπληθεὶς Πνεύματος ἁγίου. Ἐἰ γὰρ κολάζοντο; ἦν, διὰ πάντος ἀν ἐποίησε τυφλὸν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλ' ἔσχεν καιροῦ, ὅριον τῇ γνώμῃ

A cogor, falsas, quas de me protulistis, voces falso sine mora demonstrante: quique immortalis vocor, mori jam necesse habeo.

CAPUT XIX.

Missio Barnabæ et Pauli a Spiritu sancto in Cyprum; et de iis quæ ipsi in nomine Jesu Christi fecerunt in Elymam magum.

Feria tertia hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XII, 25; XIII, 1-12. Barnabas autem et Saulus reversi sunt ab Jerusalem expleto ministerio, assumpto Joanne, qui cognominatus est Marcus. Erant autem in Ecclesia quæ erat Antiochiæ, propheta et doctores, in quibus Barnabas et Simon qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis et Manabem, qui erat Herodistetrarchæ collactaneus, et Saulus. Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit illis Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam et Saulum, in opus ad quod assumpsi eos. Tunc jejunantes et orantes, imponentesque eis manus, dimiserunt illos. Et ipsi quidem missi a Spiritu sancto abierunt Seleuciam; et inde navigaverunt Cyprum. Et cum venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in synagogis Judæorum. Habebant autem et Joannem in ministerio. Et cum perambulassent universam insulam usque Paphum, invenerunt quemdam virum magum pseudoprophetam Judæum, cui nomen erat Barjesu, qui erat cum proconsule Sergio Paulo viro prudente. Hic, accersitis Barnaba et Saulo, desiderabat audire verbum Dei. Resistebat autem illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomen ejus), quærens avertere proconsulem a fide. Saulus autem, qui et Paulus, repletus Spiritu sancto, intuens in eum, dixit: O plene omni dolo et omni fallacia, filii diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas? Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus non videns solem usque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo et tenebræ, et circumiens quærebat qui ei manum daret. Tum proconsul cum vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini.

COMMENTARIUS.

Ut neque in hac parte ulli apostolorum cederet Paulus, Deus nomen ipsius commutavit, et ex Saulo, Paulum appellari voluit, ut eandem, quam discipulorum coryphæus, prærogativam haberet. Ut vero innueret sacer scriptor, quæ Paulus ad Elymam magum protulit, verba neutiquam ex infenso animo profecta esse, propterea præoccupando ait: « Repletus Spiritu sancto. » Et sane si punire eum voluisset, omnino et in perpetuum cæcum reddi-

Variæ lectiones et notæ.

¹¹ καταστρέφειν [sic]. ¹² καταψευσαμένως. ¹³ ἀπάγομαι.

dixit; sed non sic fecit; sed « usque ad tempus, » dixit: quibus verbis terminum illi præscribit, quo, in sua mente lumen recipere, moresque mutare posset in melius. Eo igitur ipso signo Paulus, quo ad bonam frugem ipse adductus erat (nempe subita cæcitate), eodem etiam Elynam reducere tentavit. quare id pœna non fuit, sed medicina. « Saulus autem. » Iste est Joannes cognominatus Marcus, nepos Barnabæ, qui etiam Evangelium suo prænotatum nomine conscripsit, discipulus Petri, apostolorum coryphæi; de quo ipse in sua Epistola ait ⁹⁹: « Salutet vos et Marcus filius meus. » Ille igitur in longiorem viam misso Paulo cum sociis, ab eis, quanquam minister esset, discessit, quod sibi tot pericula adeunda non putaret.

CAPUT XX.

Pauli egregia doctrina de Christo ex lege et prophetis, historica et evangelica.

Feria 4 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XIII, 13-24. Et cum a Papho navigassent Paulus et qui cum eo erant, venerunt Pergam Pamphylia. Joannes autem discedens ab eis, reversus est Jerosolymam. Illi vero pertranseuntes Pergam, venerunt Antiochiam Pisdia: et ingressi Synagogam die Sabbatorum, sederunt. Post lectionem autem legis, et prophetarum, miserunt principes Synagogæ ad eos, dicentes; Viri fratres, si **258** quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus et manu sileptium indicens, ait: Viri Israelitæ, et qui timetis Deum, audite: Deus plebis Israel elegit patres nostros, et plebem exaltavit cum esset incola in terra Ægypti, et in brachio excelso eduxit eos ex ea, et per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto. Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum, quasi post quadringentos et quinquaginta annos. Et post hæc dedit iudices usque ad Samuel prophetam. Et exinde postulaverunt regem: et dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta. Et amoto illo, suscitavit illis David regem: cui testimonium perhibens, dixit: Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. Hujus Deus ex semine secundum promissionem eduxit Israel Salvatorem Jesum, prædicante Joanne ante faciem adventus ejus baptismum pœnitentiæ omni populo Israel.

COMMENTARIUS.

Septem gentes destructæ in terra Chanaan sunt: Hettæi, Chanaanæi, Gersæi, Amorrhæi, Pheresæi, Evæi et Jebusæi. « Inveni David. » Adnotandum,

⁹⁹ 1 Petr. v, 13.

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁹ μεταβαλοῦσαν. ¹⁰⁰ στελλομένων. ¹⁰¹ τῶν περὶ Παῦλον.

A διδούς, ἔφη, ἐν ἑαυτῇ ἔχειν τοῦ φωτὸς τὴν ἀπόληψιν, τὸν τρόπον μεταβαλῶν ¹⁰⁰ πρὸς τὸ βέλτιον. Ὡ γὰρ αὐτὸς προσήχθη σημεῖον, τοῦτω καὶ τοῦτον ἔβουληθή προσάγαγεῖν. Οὐκ ἄρα τιμωρία ἦν, ἀλλ' ἰασις. « Σαῦλος δέ. » Οὗτός ἐστιν ὁ Ἰωάννης, ὁ καὶ Μάρκος κληθεὶς, ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, ὁ καὶ τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον συγγραφέμενος, καὶ μαθητὴς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου καὶ κορυφαίου, περὶ οὗ φησιν ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ: « Ἀσπάζεται ὑμᾶς καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου. » Οὗτος τὸν οὖν, ἅς ἐπὶ μακροτέρων στελλόμενος ¹⁰¹ ὄδῳ παρὰ ¹⁰² Παύλου, ἀνεχώρει ἀπ' αὐτῶν, καίτοι γε ὑπηρέτης ὢν, διὰ τὸ μὴ φέρειν αὐτὸν τοὺς κινδύνους.

B

TITLOS K'.

Παύλου εὐθαλῆς διδασκαλία εἰς Χριστὸν, ἐκ τοῦ νόμου, καὶ καθ' ἑξῆς τῶν προφητῶν ιστορικῆ καὶ ἐυαγγελικῆ.

Τῆ δ' τῆ; ε' ἑβδομάδο;

KEIMENON.

Ἀναθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Αὐτοὶ δὲ διαλθόντες ἀπὸ τῆς Πέργης, παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας: καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ἐκάθισαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτοὺς λέγοντες: Ἄνδρες ἀδελφοί, εἰ ἐστὶ λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν, λέγετε. Ἀναστὰς δὲ Παῦλος, καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ, εἶπεν: Ἄνδρες Ἰσραηλίται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ἀκούσατε. Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο τοὺς Πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαόν ὑψώσεν ἐν τῇ παροιμίᾳ αὐτοῦ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, καὶ μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς: καὶ τεσσαρακονταετη χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ καθελὼν ἔθνη ἐπτά ἐν γῇ Χαναάν, κτεκληροδότησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πενήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἐως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου. Κάκειθεν ἠτήσαντο βασιλεῖα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ υἱὸν Κίς, ἀνδρὰ ἐκ φυλῆς Βενιαμίν, ἔτη τεσσαράκοντα. Καὶ μετὰ στήσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλεῖα, ὃ καὶ εἶπε μαρτυρήσας: Εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἀνδρὰ κατὰ τὴν καρδίαν μου, ἧς ποιήσει πάντα τὰ θελήματα μου. Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγειρε τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦν, προκηρῦξάντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μετανόιας τῷ Ἰσραὴλ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Κετταῖοι, Χανααναῖοι, Γεργεσαῖοι, Ἀμορραῖοι, Φερεζαῖοι, Εὐαῖοι, Ἰεβουσαῖοι. Ἐὗρον Δαβὶδ: Σημειωτέον, ὡς οὐδαμῶ αὐτολεγεῖται ταῦτα τὰ ῥήματα

κείνται ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν, ἢ μόνον προφη-
τικῶς ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἰρημμένα πρὸς τὸν Σαούλ·
« Οὕτω καὶ νῦν ἡ Βασιλεία σου οὐ στήσεται· καὶ
ζητήσῃ Κύριος ἑαυτῷ ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν
ἐκ τοῦ, καὶ ἐντελεῖται Κύριος εἰς ἄρχοντα ἐπὶ τὸν
λαὸν αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐβύλαξας, ὅσα ἐνετελεσάτω σοι Κύ-
ριος. » Καὶ ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος οὕτως εἰρηκε τὴ « Εὐρον
Δαβὶδ, τὸν δοῦλόν μου, τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ
τὴν καρδίαν μου, ὃ; ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. »

KEIMENON.

Τοῦτο λέγεται εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου.
Ἦ; δὲ ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε· Τίνα
με ὑπονοεῖτε εἶναι; Οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ'
ἰδοὺ ἔρχεται μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμι ἄξιος τὸ ὑπόδημα
τῶν ποδῶν λύσαι. Ἄνδρες ἀδελφοί, υἱοὶ γένους Ἀ-
βραάμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὑμῖν ὁ λόγος·
τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη. Οἱ γὰρ κατοικοῦν-
τες ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον
ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς
κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγιγνωσκομένας, κρίναντες
ἐπλήρωσαν, καὶ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὐρόντες,
ἤτησαν το Πιλάτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν. Ἦ; δὲ, ἐτέλε-
σαν πάντα τὰ· περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόν-
τες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν ἐν μνημεῖο. Ὁ δὲ Θεὸς
ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ὁ; ὡφθη ἐπὶ ἡμέρας
πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας
εἰς Ἱερουσαλήμ, οἷ; νέες εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς
τὸν λαόν. Καὶ ἡμεῖ, ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς
τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ
Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ἡμῖν, ἀνα-
στήσας Ἰησοῦν.

EPMIINEIA.

Οὐδὲν ἀποπν τὸ τὸν Ἰησοῦν ἐγγεῖρθαι ἀπὸ Θεοῦ
λέγεσθαι. Εἰ γὰρ Ἰησοῦς οὐκ ἄλλος ἐστὶν ἢ ὁ Λόγος
ὁ σαρκωθείς, οὗτος δὲ ἐστὶν ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς
δι' ἧς πάντα ἐνεργεῖ, κατὰ τὸ, « Χριστός, Θεοῦ
δύναμις » αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνεστακέναι νοηθήσεται,
καὶ ἐγγεῖρθαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐφ' ὃν ὡς
ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἄχρονον ἅπαντα ἀναφέρεται· ἐπεὶ
καὶ αὐτὸς φησιν· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν
τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν. » Ἄλλως τε δὲ, ἐπειδὴ
τὸ Ἰησοῦς ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κακῶς λαμβά-
νουσι τινες, καὶ προλαβὼν εἶπε, θεθεῖσθαι τὸν λί-
θον¹⁷ ἐν μνημεῖο, ἵνα μὴ τις ὑπολάβοι ἄσκαρον αὐ-
τὸν εἰρηκέναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν Ἰησοῦν κα-
λεῖ, οὐδαμῶς διαίρειν διδοὺς τῷ σαρκωθέντι Λόγῳ^D
μετὰ τὴν ἔνωσιν, πανταχοῦ τῶν ἀσεβῶν ἐμφράττων
τὰ ἀπόλωτα στόματα.

KEIMENON.

Ἦ; καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται· Υἱὸς
μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Ὅτι δὲ
ἀνέστησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα
ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὕτως εἰρηκεν· Ὅτι
δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. Αἰὶ καὶ ἐν ἑτέρῳ
λέγει·

¹⁷ 1 Reg. xiii, 14. ¹⁸ 1 Cor. i, 24. ¹⁹ Joan. ii, 19.

Variae lectiones et notæ.

¹⁷ Λόγον.

A verba ista non exstare in libris Regum, sed tantum-
modo hæc prophetice a Samuele prolata ad Saul¹⁷ :
« Nequaquam regnum tuum ultra consurget.
Quæsiuit Dominus sibi virum juxta cor suum, et
præcepit ei Dominus, ut esset dux super populum
suum, eo quod non servaveris quæ præcepit Domi-
nus. » Hinc vero Paulus sibi efformavit illud :
« Inveni David, filium Jesse, virum secundum cor
meum, qui faciet omnes voluntates meas. »

TEXTUS.

Qui dicitur in decollatione Præcursoris.

XIII, 25-33. Cum impleret autem Joannes cursum
suum, dicebat : Quem me arbitramini esse? Non sum
ego Christus, sed ecce venit post me, cujus non sum
dignus calceamenta pedum solvere. Viri fratres, **259**
filii generis Abraham, et qui in vobis timent Deum,
vobis verbum salutis hujus missum est. Qui enim
habitabant Jerusalem, et principes ejus, hunc igno-
rantes, et voces prophetarum, quæ per omne Sab-
batum leguntur, judicantes impleverunt : et nul-
lam causam mortis inventientes in eo, petierunt a
Pilato ut interficerent eum. Cumque consummas-
sent omnia, quæ de eo scripta erant, deponentes
eum de ligno posuerunt eum in monumento. Deus
vero suscitavit eum a mortuis tertia die : qui visus
est per dies multos his, qui simul ascenderant cum
eo de Galilæa in Jerusalem : qui usque nunc sunt
testes ejus ad plebem. Et nos vobis annuntiamus
eam quæ ad patres nostros repromissio facta est :
quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris re-
suscitans Jesum.

COMMENTARIUS.

Absurdum nullum est, dicere Jesum « suscita-
tum a mortuis. » Si enim Christus non alius est,
nisi Verbum incarnatum, hic autem est virtus Pa-
tris, per quam omnia facit, juxta illud¹⁸, « Chri-
stus Dei virtus ; » ipse semetipsum resuscitasse
intelligitur, etiam cum suscitatus a Patre dicitur :
ad ipsum enim velut ad principium, et causam
sempiternam omnia refert. Quare ipse ait¹⁹ :
« Solvite templum hoc, et in tribus diebus exci-
tabo illud. » Præterea, quoniam nomen Jesus de ho-
mine male accipiunt aliqui, et ipse præmisit, ad
positum esse Verbum in monumento, ne quis
susciparetur, eum dixisse Verbum sine carne, rur-
sus Jesum ipsum vocat, nullam admittens divisio-
nem in incarnato Verbo post factam unionem ; et
sic ubique effrena impiorum obstruit ora.

TEXTUS.

XIII, 33 35. Sicut et in psalmo secundo dictum est :
Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod autem
suscitavit eum a mortuis, amplius jam non reversu-
rum in corruptionem, ita dixit, quia Dabo vobis
sancta David fidelia. Ideoque et alias dicit :

COMMENTARIUS.

Hæc verba incarnationi Christi conveniunt, quæ temporale habet incrementum : nam *hodie* et *cras* dierum successionem, ac vicissitudinem 260 demonstrant. At, ut Verbum, ab æterno a Patre gignitur.

TEXTUS.

XIII, 35-39. Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem, David enim in sua generatione cum admulstrasset voluntati Dei, dormivit, et appositus est ad patres suos, et vidit corruptionem. Quem vero Deus suscitavit a mortuis, non vidit corruptionem. Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, et ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi justificari, in hoc omnia, qui credit, justificatur.

COMMENTARIUS.

Annotandum, corpus Domini Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi post resurrectionem, passibilem, seu passioni obnoxium dicendum non esse : quemadmodum ante resurrectionem non erat impassibile, seu incorruptibile et immortale. Nam aliunde ab ipsa incarnatione incorruptibilitatem quandam, nempe impeccantiæ, eum habuisse, manifestum plane est.

TEXTUS.

XIII, 40-47. Videte, contemptores, et admiramini, et disperdimini : quia opus operor in diebus vestris, opus quod non creditis, si quis enarraverit vobis. Exeuntibus autem illis, rogabant, ut sequenti Sabbato loquerentur sibi verba hæc. Cumque dimissa esset Synagoga, secuti sunt multi Judæorum et colentium advenarum, Paulum et Barnabam : qui loquentes suadebant eis ut permanere in gratia Dei. Sequenti vero Sabbato, pene universa civitas convenit audire verbum Dei. Videntes autem turbas Judæi, repleti sunt zelo, et contradicebant his in quæ a Paulodicebantur, blasphemantes. Tunc constanter Paulus et Barnabas dixerunt : Vobis oportebat primum loqui verbum Dei : sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus. *αὐτὸν, καὶ οὐκ ἔξου; κρίνετε αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ἐντέλλεται ἡμῖν ὁ Κύριος.*

COMMENTARIUS.

Cum propheta Habacuc exclamasset et contra judicium injustum, et de 261 summa Dei erga malos longanimitate, atque dixisset 66 : « Quare ostendit mihi iniquitatem, et laborem, videre miseriam et impietatem? Contra me factum est judicium : et iudex accipit, et impius prævalet adversus justum : et non educitur in finem judicium ; » respondet Deus prænuntians, quæ obventuræ erant injuste agentibus calamitates. Et quidem

66 Habac. 1, 3, 4.

11 ἀναθρωπήσει. 12 γάρ.

Variæ lectiones et notæ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ταῦτα τῆ ἀνθρωπήσει 11 τοῦ Χριστοῦ πρέπει ἐκ βήματα, ἥτις χρονικὴν ἔχει τὴν ἐπιφοίτησιν. Τὸ γάρ, σή:ερον, καὶ, αὐρισον, ἡμερῶν ἐστὶ παραστατικόν· ῥῆτος δὲ, καθὸ Λόγος, ἀχρόνως παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰκτεται.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Οὐ δώσεις τὸν θεῖόν σου ἵεῖν διαφθοράν. Δεδιδμέν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας τῆ τοῦ Θεοῦ βουλή, ἐκοιμήθη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς Πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν. Ὅν δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν. Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἀνδρες ἀδελφοί, ὅτι διὰ τοῦτου ὑμῖν ἄφεσις ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται· καὶ ἀπὸ πάντων ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων δικαιούται. Βλέπετε οὖν, μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σημειωτέον τοίνυν, ὅτι οὐ δεῖ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν καθῆτον ὁμολογεῖν, ἥτοι καθῶν δεκτικόν· οὐδὲ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀπαθὲς, τωτέστιν ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον. Τὴν σάρκα 12 κατὰ τὸ ἀνάμεικτον ἀφθαρσίαν, πρὸβῆλον, ὡς εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς σαρκώσεως.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

13 Ἴδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ ἐπιβλήφατε, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε, ὅτι ἐγὼ ἔργον ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ἔργον ὃ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγῆσθαι ὑμῖν. Ἐξιώντων δὲ αὐτῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα ταῦτα. Αὐθειῆς δὲ τῆς συναγωγῆς, ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν εσδομένων προσηλύτων, τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ· οἵτινες προσελάλουντες αὐτοῖς, ἐπειθον αὐτοὺς προσμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Τῷ δὲ ἐρχομένῳ Σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζήλου, καὶ ἀντέλεγον τοῖς ὅπδο τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες. Παῖρησιαζόμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας εἶπον· Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὰ τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὐτῶ γὰρ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Κατακεκραγός τοῦ προφήτου Ἄδακοῦμ τῆς ἀδικίου κρίσεως, καὶ τῆς ἀγαν ἀνεξικακίας τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντος· « Ἴνα τί μοι ἰδεῖσθε κόπους καὶ κόπους ; Ὅτι ἐξ ἐναντίας γέγονεν ἡ κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, καὶ ἀσεβὴς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίμα· » ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς, τοῖς ἀδικοῦσι τὰς ἐσομένας συμφορὰς καταπαγγέλλων· θαυμάσια δὲ λέγει, τὰ αὐτοῖς συμβήσεσθαι μέλλοντα. Ταῦτα δὲ, φησι, εἰσαῦτα καὶ τηλι-

καὺτα τὰ μέγεθός εἰσιν, ὡς καὶ ἀπιστεῖσθαι, εἰ τις αὐτὰ ὑμῖν προπαγγέλλεται.

KEIMENON.

Τίθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη ἔχαρον, καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· καὶ πίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Διεφέρτεο δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας.

EPMHNEIA.

Γένος Κυρίου κατὰ σάρκα, κοινὸν μὲν, πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις· ἴδιον δὲ καὶ πλησιάζον, ὁ Ἰσραήλ. Ἐπειδὴ τοίνυν πρὸς μὲν τὸν Ἰσραήλ παρεγένετο, τὰ δὲ ἔθνη διὰ τῶν ἀποστόλων ἐφώτισε· « Δέδωκά σοι, φησί, τούτους » διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γενομένην ἐπαγγελίαν· « φωτιῶν δὲ « διὰ σοῦ » τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παρεξω τὴν σωτηρίαν (τούτο γὰρ σημαίνει, « καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς »), καὶ πέρας ἐπιθήσω ταῖς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημέναις συνθήκαις. Τὴν γὰρ διαθήκην συνθήκην ἠρμήνευσαν οἱ λοιποί.

KEIMENON.

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώτρυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως, καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὀρίων αὐτῶν.

EPMHNEIA.

Εὐσχήμονας λέγει τὰς πλουσίας· σεβομένας δὲ οὐ τὰς πιστάς λέγει, ἀλλὰ τὰς Ἑλληνίδας, ἦτοι Ἰουδαίας μὲν οὖσας, Ἑλληνιστὶ δὲ φηγεγομένας. Διὰ καὶ σεβομένας αὐτάς καλεῖ, διὰ τὸ τηρεῖν τὰ τοῦ νόμου.

KEIMENON.

Οἱ δὲ ἐκτειναζόμενοι τὸν κοινοῦ τὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς Ἰκόνιον. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πνεύματος ἁγίου. Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ, εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὕτως, ὥστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος. Οἱ δὲ ἀπειθήσαντες Ἰουδαῖοι ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Ἰκόνιον μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παρρησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, καὶ διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις.

EPMHNEIA.

Ἐνταῦθα πληροῦσιν ὁ προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Κύριος λέγων· « Ἐάν μὴ τις ὑμᾶς δέξηται, ἐκτεινίξατε καὶ εἰς κοινοῦ τῶν ποδῶν ὑμῶν. » Οὗτοι δὲ, οὐ μόνον

⁶⁷ Matth. x, 14; Marc. vi; 11.

A mira futura dicit. Talia scilicet et tam magna, inquit, erunt, ut non sitis credituri, si quis ea vobis praenuntiaverit.

TEXTUS.

XIII, 47-49. Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terrae. Audientes autem gentes gavisae sunt, et glorificabant verbum Domini: et crediderunt quotquot erant praedesignati ad vitam aeternam. Disseminabatur autem verbum Domini per universam regionem.

COMMENTARIUS.

Genus quidem commune Domini secundum carnem est tota humana natura; at proprium et propinquum est solus Israel. Quoniam igitur ad Israel ipsemet venit, gentes autem per apostolos illuminavit: « Dedi tibi, inquit, istos, » per factam ad patres eorum promissionem: « illuminabo » autem « per te » gentes, omnibusque hominibus salutem dabo. Hoc enim significat illud: « usque ad extremum terrae: » et complementum dabo factis cum patribus eorum foederibus. Testamentum enim foedus reliqui interpretati sunt (20).

TEXTUS.

XIII, 50. Judaei autem concitaverunt mulieres religiosas et honestas et primos civitatis, et excitarunt persecutionem in Paulum, et ejecerunt eos de finibus suis.

COMMENTARIUS.

« Honestas » dicit mulieres divites; « religiosas » autem non fideles appellat, sed Graecas, seu gentiles; vel Hebraeas quidem, sed Graece loquentes. Ideo vero vocat « religiosas, » quia legis praecpta servabant.

TEXTUS.

XIII, 50-52; XIV, 1-4. At illi excusso pulvere pedum in eos, venerunt Iconium. Discipuli quoque replebantur gaudio et Spiritu sancto. Factum est autem Iconii, ut simul introirent in synagogam Judaeorum, et loquerentur, ita ut crederet Judaeorum et Graecorum copiosa multitudo. Qui vero increduli fuerunt Judaei, suscitaverunt et ad iracundiam concitaverunt animas gentium adversus fratres. Multo igitur tempore demorati sunt fiducialiter agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiae suae, dante signa et prodigia fieri per manus eorum. Divisa est autem multitudo civitatis: et quidam quidem erant cum Judaeis, quidam vero cum apostolis.

COMMENTARIUS.

Hic implent apostoli quod illis praeceperat Christus, cum ait ⁶⁷: « Quicumque non receperint vos, exeuntes foras excutite pulverem de pedibus ve-

Variæ lectiones et notæ.

(20) Re ipsa, pro eo, quod habet versio LXX, Is. XLIX, 8, καὶ ἐδωκά σε εἰς διαθήκην ἐθνῶν, et dedi te in foedus populi.

stris. Isti autem non solum eos non receperunt, sed etiam eiecerunt de finibus suis; quod prius est. Non vult itaque Dominus, ut discipuli sui vel pulverem in pedibus suis habeant: ex terra hominum impiorum, ut sic ostenderent se nihil ab infidelibus reportasse emolumenti. Est autem pulvis symbolum laboris, quem illorum causa pertulerunt.

TEXTUS.

XIV, 5, 6. Cum autem factus esset impetus gentiliū et Judæorum cum principibus suis, ut contumeliis afficerent et lapidarent eos, intelligentes, Feria 4 hebdomadæ quintæ.

Confugerunt (apostoli) ad civitates Lycaoniæ, Lystram et Derben, et universam in circuitu regionem, et ibi evangelizantes erant.

COMMENTARIUS.

Adnotandum hoc loco, non oportere nos in periculis conjicere, sed potius, si opus fuerit, ad tempus fugere; quandoquidem et nostri coryphæi ita fecerunt, quippe qui volebant prædicationem, quantum congrue fieri poterat, extendere, et persecutionibus potius augeri.

263 CAPUT XXI.

De claudo a natiuitate Lystris sanato ab apostolis: quamobrem dii ei esse et apparuisse visi sunt loci illius habitatoribus.

TEXTUS.

XIV, 7-17. Et quidam vir Lystris infirmus pedibus sedebat, claudus ex utero matris suæ, qui nunquam ambulaverat. Hic audit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, et videns, quia fidem haberet, ut salvus fieret, dixit magna voce: Surge super pedes tuos rectus. Et exsilivit et ambulabat. Turbæ autem cum vidissent quod fecerat Paulus, levaverunt vocem suam, Lycaonice dicentes: Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum vero Mercurium, quoniam ipse erat dux verbi. Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros et coronas ante januas offerens, cum populis volebat sacrificare. Quod ubi audierunt apostoli, Barnabas et Paulus, conscissis tunicis suis exsilierunt in turbas, clamantes et dicentes: Viri, quid hæc facitis? Et nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes vobis ab iis vanis converti ad Deum vivum, qui fecit cælum et terram et mare et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus demisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de cælo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra. Et hæc dicentes, vix sedaverunt turbas, ne sibi immolarent.

οὐρανὸν ἡμῶν διδοῦς θεοῦ; καὶ καιροῦ καρποφόρου; ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν. Καὶ ταῦτα λέγοντες, μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοὺς.

COMMENTARIUS.

« Conscissis tunicis suis. » Mos erat Judæis, ut, cum blasphemias in Deum prolatas audirent, vestes

οὐκ ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ ἀπίστασαν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὀρίων αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶ χειρὸν. Οὐδὲ γὰρ κοινωρεῖν θέλει ἔχειν ὁ Κύριος τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῶν ποδῶν ἐκ τῆς τῶν ἀνοσίων ἀνθρώπων γῆς, δεικνύντας ἐκ τούτου, ὅτι οὐδὲν ἐκοιμίσαντο ἀπὸ τῶν ἀπειθῶν. Δείγμα δὲ ἐστὶν ὁ κοινωρετὸς τοῦ κόπου ὃν ὑπέμειναν δι' αὐτοὺς.

KEIMENON.

Ὅ; δὲ ἐγένετο ὁρμὴ τῶν ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτοὺς, συνιδόντες,

τῇ δ' τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

Κατέφυγον οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας, Λύστραν, καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περιχώρον· κακεὶ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι.

EPMHNEIA.

Σημειωτέον, ὅτι οὐ δεῖ ἐπιβρίπτειν ἡμᾶς τοῖς κινδύνοις, ἀλλ' εἰ δεῖ, καὶ φεύγειν πρὸς κάρην· καὶ τῶν κορυφαίων τοῦτο ποιούντων, ὡς περ ἐπίτηδες ἐκτείναι βουλόμενοι τὸ κήρυγμα, καὶ διὰ τῶν διωγμῶν μάλλον αὐξάνεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς χωλοῦ λαθέρτος διὰ τῶν ἀποστόλων, διόπερ εἶπαι τε θεοὶ καὶ παρεῖναι ἔδοξαν τοῖς ἐγγυρίοις.

KEIMENON.

Καὶ τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσίν, ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ὃς οὐδέποτε περιεπεπατήκει. Οὗτος ἤκουσε τοῦ Παύλου λαλοῦντος. Ὁ; ἀντίσας αὐτῷ, καὶ ἰδὼν διπίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλη τῇ φωνῇ· Σοὶ λέγω [ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ], ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ἑρθός. Καὶ ἤλλετο καὶ περιεπάτει. Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος, ἐπήραν τὴν φωνὴν αὐτῶν Λυκαονιστὶ λέγοντες· Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς· ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν Δία, τὸν δὲ Παῦλον Ἐρμῆν· ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου. Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς, τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐπέγκας, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελε θύειν. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος, διαβρῆξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, εἰσπήδησαν εἰς τὴν ὄχλον κρίζοντες καὶ λέγοντες· Ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ὑμῖν ἐσμεν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμῖς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιτρέφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ὃς ἐν ταῖς παρεφημέταις γενεαῖς εἶπαι πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Καίτοιγε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀρῆκεν, ἀγαθοποιῶν.

EPMHNEIA.

Ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ δυσφημίαις περιβρῆγγύναι τὰ ἱμάτια. Καὶ

γνούς, ^{10.11} ὁ Καϊάφας Ἰϋν ἐαυτὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντα τὸν Χριστὸν, « περιέβρῆξεν τὴν ἰσθίτην, » διακρυφάσας τε καὶ « λέγων, ὅτι Ἐδουσφήμησε. » Τοῦτο πεπρόχασαι καὶ οἱ θεασπέσιοι μαθηταὶ Βαρνάβας καὶ Παῦλος ἐνταῦθα, θεοὶ νομισθέντες, ἀπὸ διαθέσεως ψυχῆς ἀποστρεφόμενοι τὰ γενόμενα, καὶ πίνθους ποιοῦντες σημεῖα. Πένθος γὰρ ἦν ὄντως, εἴγε ἐμελλον θεοὶ νομίζεσθαι, καὶ εἰδωλολατρείαν εἰσάγειν, ἣν ἤλθον καταλύσαι καὶ εἰς τέλος ἀφανίσαι.

Λιθάσεται Παῦλος μετὰ ¹² τῶν ἀστυγαιτῶν [Ἰουδαίων].

KEIMENON.

Ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς δῆλους, καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι. Κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ τῇ ἐπαύριον,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐνταῦθα πληροῦται τὸ, « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελιοῦται, » πρὸς αὐτὸν παρὰ Θεοῦ εἰρημένον.

Τῇ ε' τῆς ε' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Ἐξῆλθον ὁ Παῦλος, σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς Δέρβην. Εὐαγγελισάμενοι τε τὴν πόλιν ἑκείνην, καὶ μαθητεύσαντες, ἱκανοὺς, ὑπέστρεψαν εἰς Λύστραν, καὶ Ἰκόνιον, καὶ Ἀντιόχειαν, ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' Ἐκκλησίαν, καὶ προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοῖς τῷ Κυρίῳ, εἰς ὃν πεπιστεύκισαν. Καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἤλθον εἰς Παμφυλίαν· καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς Ἀττάλειαν· καθεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς Ἀντιόχειαν, ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ ἔργον δὲ ἐπλήρωσαν. Παραγενόμενοι δὲ, καὶ συναγαγόντες τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν αὐτοῖς ὁ Θεός, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Δεῖ τί ἐν Κύπρῳ οὐδὲ ἐν Σαμαρείᾳ ἐποίησαν πρεσβυτέρους οἱ ἀπίστοι, ἀλλ' ἐνταῦθα; Ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἐγγὺς ἦσαν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν ἀποστόλων· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ ὁ λόγος ἐκράτει. Ἐνταῦθα δὲ πολλῆς ἐδόκοντο παρμυθίας, μάλιστα οἱ ἐξ ἐθνῶν ὀφείλοντες, πολλὰ διδάσκεισθαι. Σημειώτερον δὲ, ὅτι οἱ περὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν ἐπισκόπων εἶχον ἀξίαν, ἐξ ὧν χειροτονοῦν οὐ μόνον διακόνους, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρους, καὶ ὅτι μετὰ νηστειῶν καὶ εὐχῶν ἐποιοῦν οἱ μαθηταὶ τὰς χειροτονίας. Σημειώσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς Μίλητον χειροτονήθησαν οἱ περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον. Ἄλλο δὲ ἀνετίγραφον εὑρον, ἔχον ἀντὶ Μίλητου, εἰς Ἀντιόχειαν, δὲ καὶ πειθανώτερον.

¹⁰ Matth. xxvi, 65. ¹¹ II Cor vii, 9.

Variae lectiones et notae.

^{10.11} γούν. ¹² παρά.

A conscindere. Quare etiam Caiphas, ut intellexit Christum se Filium Dei dicere¹⁰, « scidit vestimenta sua, exclamans et dicens: Blasphemavit. » Idem fecerunt hoc loco etiam sancti discipuli, Barnabas et Paulus, cum dii existimarentur, toto corde aversantes quæ sebebant et doloris signa edentes. Et quidem legendum erat, si dii revera putati fuissent: sic enim idololatriam quam dissolvere et penitus excindere venerant, ipsi induxissent et auxissent.

264 Lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.

TEXTUS.

XIV, 18-26. Supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconio Judæi; et persuasit turbis, lapidantesque Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse. Circumdantibus autem eum discipulis, surgens intravit civitatem, et postera die,

COMMENTARIUS.

Impletur hic illud a Domino Paulo dictum¹⁰: « Sufficit tibi gratia mea: nam virtus infirmitate perficitur. »

Feria 5 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

Profectus est (Paulus) cum Barnaba in Derbeum. Cumque evangelizassent civitati illi, et docuissent multos, reversi sunt Lystram et Iconium et Antiochiam, confirmantes animas discipulorum, exhortantesque ut permanerent in fide: et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Et cum constituissent illis per singulas ecclesias presbyteros, et orassent cum jejunationibus, commendaverunt eos Domino in quem crediderunt. Transeuntesque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam: et loquentes verbum Domini in Perge, descenderunt in Attaliam: et inde navigaverunt Antiochiam, unde erant traditi gratiæ Dei, in opus quod compleverunt. Cum autem venissent et congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, et quia aperuisset gentibus ostium fidei.

COMMENTARIUS.

Quare apostoli neque in Cypro, neque in Samaria constituerunt presbyteros, quemadmodum hoc in loco? Quoniam illæ quidem regiones haud multum distabant ab Jerusalem et ab apostolis: Antiochiæ autem verbum Dei altas jam radices egerat. Hic vero multo opus habebat solatio, præsertim qui erant ex gentibus, utpote qui multa adhuc ad discere debebant. Adnotandum vero Paulum et Barnabam **265** episcopalem dignitatem habuisse, (quandoquidem et diaconos et presbyteros ordinabant) ac Christi discipulos cum jejunis et orationibus ordinationes fecisse. Observa etiam Paulum et Barnabam in urbe Mileto ordinatos fuisse. Sed ego exemplar quoddam inveni, in quo pro Mileto habebatur Antiochiæ: quod etiam est verisimilius.

CAPUT XXII.

Quod sententia et decreto apostolorum necesse non sit circumcidere gentiles ad fidem accedentes.

TEXTUS.

XIV, 27; XV, 1-4. Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis. Et quidam descendentes de Judæa docebant fratres : quia Nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non poteritis salvari. Facta ergo seditione non minima Paulo et Barnabæ adversus illos, statuerunt, ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex illis, ad apostolos et presbyteros in Jerusalem super hac questione. Illi ergo deducti ab Ecclesia, pertransibant Phœnicem et Samariam, narrantes conversionem gentium, et faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. Cum autem venissent Jerusalem, suscepti sunt ab Ecclesia et ab apostolis et senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis. ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνήγγειλάν τε ἴθνησι θῆραν πίστειας.

COMMENTARIUS.

Quomodo Paulus in Epistola ad Galatas ait ¹⁰ : « Neque veni ad antecessores meos apostolos : » neque contuli Evangelium quod prædico in gentibus ; hic autem dicitur, « Statuerunt, ut ascenderent Paulus et Barnabæ ad apostolos et presbyteros in Jerusalem ? » Respondemus primo, Paulum non ascendisse, scilicet a semetipso, sed ab aliis missum fuisse. Secundo, non illic perrexisse, ut ipse instrueretur, sed ut alios persuaderet : jam enim ab initio in ea fuerat sententia, quam postea apostoli definierunt, nempe circumcidendos non esse gentiles accedentes ad fidem. Quoniam vero Paulus non adhuc satis dignus fide novis fidelibus videbatur, sed apud eos præcipua erat existentium Jerusalemis auctoritas ; propterea illic profectus est, non ut ipse persuaderetur, sed ut contradicentes persuasos redderet ex eo, quod ejusdem sententiæ casent etiam qui Jerusalemis morabantur.

266 Feria 6 hebdomadæ quintæ.

TEXTUS.

XV, 5-12. Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderunt, dicentes, quia Oportet circumcidi eos, præcipere quoque servare legem Moysi. Conveneruntque apostoli et seniores videre de verbo hoc. Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos : Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire gentes verbum Evangelii, et credere. Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, hæc illis Spiritum sanctum, sicut et nobis, et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum. Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicibus discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus ? Sed

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ.

Ἵτι οὐ δεῖ περιτέμνειν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστευσατας δόγματι καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς μαθηταῖς. Καὶ τινες καταβόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι Ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ θείῳ Μωϋσῆως, οὐ δύνασθε σωθῆναι. Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβῳ πρὸς αὐτοὺς, ἔταξαν ἀναβαίνειν Παῦλον, καὶ Βαρνάβαν, καὶ τινὰς ἄλλους ἐξ αὐτῶν, πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλήμ, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ Σαμαρείαν, ἐκηνηγούμενοι τὴν ἐπιστροφήν τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἔποιον χαρὰν μεγάλην καὶ τοῖς ἀδελφοῖς. Παραγενόμενοι δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπαδέχθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὄσα ἐποίησεν ὁ θεὸς μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς

B

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Πῶς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, « Οὐδὲ ἀνήλθον, φησὶν, εἰς Ἱερουσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, » οὐδὲ ἀνεθέμην τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἐταῦθα δὲ φησὶν, ὅτι « Ἐτάξαν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν ἀναβῆναι εἰς Ἱερουσόλυμα πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους ; » Καὶ φαμεν, ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνήλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἑτέρων· δεύτερον δὲ, ὅτι οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, ἢ ἀλλ' ἑτέρους ποίειν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς, ταύτης εἶχετο τῆς γνώμης, ἣν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκυρώσαντο, μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔδοκει τέως αὐτοῖς ἀξιώσιμος εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱερουσόλυμοις προσεῖχον, ἀνήλθεν, οὐκ αὐτὸς τι εἰσόμενος ¹¹ πλάττον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ ἐν Ἱερουσόλυμοις τοῦτοις ψηφίζονται.

C

Τῇ παρασκευῇ τῆς ε' ἑβδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐξανίστησαν δὲ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευότες, λέγοντες, ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μωϋσῆως. Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου. Πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτοὺς : Ἄνδρες ἀδελφοί, ὅμαις ἐπίστασθε, ὅτι ἀπ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου ἀκρῶσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι. Καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς ἐμαρτύρησεν ἅπτοισ, δοὺς ἅπτοισ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθὼς καὶ ἡμῖν. Καὶ οὐδὲν διεκρίνε μεταξὺ ἡμῶν καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίας τῆς καρδίας αὐτῶν. Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν θεόν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ

¹⁰ Galat. 1, 17.

Variae lectiones et notæ.

¹¹ πισόμενος.

τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὐτε οἱ πατέρες ἡμῶν, οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστάσαι; Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι, καθ' ὃν τρόπον κάκεινοι. Ἐσίγησε δὲ ἅπαν τὸ πλῆθος, καὶ ἤκουον Βαρνάβου καὶ Παύλου ἐξηγουμένων ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Οὐχ οἱ ἀπὸ ἔθνῶν πιστοί, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων, ἀπῆλθον τοὺς πιστοὺς περιτέμνεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ τοῦ νόμου σαρκικὰ ποιεῖν· οὐδ', ὡς ἴδιαν καύχησιν θέλοντας περιτέμνουν τοὺς πιστοὺς, οὐκ ἀπεδέξαντο οἱ μαθηταί, ἔτι καὶ αὐτοὶ ἐκ περιτομῆς ὄντες· οὐ γὰρ τὸ ἑαυτῶν ἐζήτουν, ἀλλὰ τὸ κοινωφελὲς τοῦ κόσμου καὶ σωτήριον. « Ἄνδρες ἀδελφοί, » Ἰσως παρήσαν οἱ ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πάλαι ἐπὶ Κορνηλίου, καὶ εἰσαλθόντες πρὸς αὐτοὺς, παράγει αὐτοὺς μάρτυρας. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « ἐν ὁμίῳ ἐξελέξατο; » Τοῦτ' ἐστίν, ἐν Παλαιστίνῃ, ἢ, παρόντων ὁμῶν. « Καὶ οὐ δέκρινε μεταξὺ, φησί, ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, δοὺς αὐταῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθὼς καὶ ἡμῖν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν· » τούτ' ἐστὶ καθαρισμὸν ποιήσας τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν ἐξιόντων ἁμαρτιῶν. Ὁμοίως δὲ ὁ καθαρισμὸς ἔδοξε τῇ περιτομῇ, καὶ ἀντὶ τῆς ἐν σαρκὶ περιτομῆς δίδεται ἢ ἐν Πνεύματι περιτομῇ, καθαρίζουσα τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν τὰ κρυπτά. Ὅτι δὲ οὐ κοινωφελὲς ἢ ἐν σαρκὶ περιτομῇ, ἐνταῦθεν δείκνυται, ὅτι μόνῃ τῷ ἄρρηνι ἐδόθη. Ἐν δὲ Χριστῷ Ἰησοῦ τῇ ἀληθινῇ πίστει, « Οὐκ ἐν ἄρρην καὶ θῆλυ, οὐκ ἐν δουλόσ ἢ ἐλευθέροις, οὐκ ἐν Ἑλλῆν ἢ βάρβαροις, ἀλλὰ πάντας ἐν ἰσμεν. » — « Nūn οὐν τί; » Τουτέστι, Τί ἀπιστεῖτε τῷ Θεῷ, ὡς οὐκ ἰσχύοντι, φησί, σῶσαι τῇ πίστει τοὺς προσερχομένους αὐτῷ; Σημειωτέον δὲ, ὅτι τὰ δυσκατόρθωτα ἐπιτάγματα τῆς σαρκὸς οὐ δεῖ ἐπικλιῆναι τισιν, ὅσον ἄκραν νηστείαν, ἢ γυμναστικά, ἢ σιωπῆν, εἰ μὴ τί γέ τις ἑαυτῷ ταῦτα ἐπιτάξῃ. Εἰ γὰρ καὶ δυσχερῆ, ἀλλὰ μὴ οὐ κατορθώματα, καὶ γινόμενα ὑπὸ πολλῶν καλοῦ γινόμενα. « Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ πιστεύομεν σωθῆναι. » Ὅσπερ γὰρ πάλαι μὲν ὁ νόμος τοὺς διαφυλάττοντας τὰ ἐν αὐτῷ εἰρημένα ἔσωζεν, οὕτως νῦν ἡ χάρις, καὶ δῖχα τῆς τοῦ νόμου παραφυλακῆς, διὰ πίστεως σώζει.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτοὺς, ἀπεκρίθη Ἰάκωβος λέγων· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου· Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέφατο λαβεῖν ἐξ ἔθνῶν λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται·

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὁμοίως ὁ μακάριος Ἰάκωβος, ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Κυρίου προχειρισθείς ἐπίσκοπος, υἱὸς Ἰωσήφ ἦν τοῦ τέκτονος, ἀδελφὸς δὲ κατὰ σάρκα τοῦ

A per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi. Tacuit autem omnis multitudo: et audiebat Barnabam et Paulum narrantes quanta Deus fecisset signa et prodigia in gentibus per eos.

COMMENTARIUS.

Non qui ex gentilibus crediderant, sed qui ex Judæis, volebant fideles circumcidi, et alia legis carnalia observare; quibus, utpote propriam gloriam in fidelium circumcissione querentibus, assensu non sunt Christi discipuli, quanquam ii etiam ex circumcissione essent: quia non gloriam suam, sed communem utilitatem et salutem unice querebant. « Viri fratres. » Forte aderant ii, qui Petrum ob factum Cornelii reprehenderant, eoque testes producti. Quid autem est illud: « in nobis elegit? » Nempe in Palæstina, vel, presentibus vobis. « Nihil discrevit, inquit, inter nos et illos, dans illis Spiritum sanctum, sicut et nobis, fide purificans corda eorum; » hoc est, purgationem faciens peccatorum quæ ex corde exeunt. Hæc autem purgatio respondet circumcissioni: et pro circumcissione carnalis datur circumcisio spiritualis, quæ fide in Christum purificat abscondita cordis. Quod vero communis utilitatis non esset circumcisio carnis, exinde monstratur, quod soli mares omni circumciderentur: et in Christo Jesu veraque fide. « Non est masculus, neque femina, non servus, neque liber, non Græcus, neque barbarus; 267 sed omnes unam sumus. » « Nunc ergo quid, » etc. Hoc est, quid adversi estis Deo, quasi non possit, inquit, sola fide salvare accedentes ad se? Adnotandum vero, præcepta, quæ carni difficilia sunt, ut rigidum jejunium, nuditatem, silentium, non esse quibusdam imponenda, nisi ipsi sibi ea præscribant. Ea enim, etsi difficilia, non sunt tamen ex se omnino præclara facinora, et a multis fiunt, et non fiunt. « Sed per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari. » Quemadmodum enim olim lex eos, qui præcepta ejus servabant, salvos faciebat; sic nunc gratia etiam absque legalium præceptorum observantia per fidem salutem tribuit.

D TEXTUS.

XV, 15-15. Et postquam tacuerunt, respondit Jacobus, dicens: Viri fratres, audite me. Simon narravit, quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo. Et huc concordant verba prophetarum, sicut scriptum est:

COMMENTARIUS.

Beatus iste Jacobus, Jerosolymorum episcopus a Domino constitutus, filius erat Joseph fabri (21), frater autem (22) secundum carnem Domini nostri

⁷¹ Hebr. 1, 3. ⁷² Galat. III, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(21) Sui, sponsi B. Mariæ Virginis.
(22) Id est, consanguineus juxta communioiorem sententiam.

Jesu Christi. Sapienter autem ex novis veteribusque prophetis rem propositam confirmat : neque enim poterat quod sentiebat, facto aliquo demonstrare, quemadmodum Petrus et Paulus jam fecerant. Recte autem dispositum fuit, ut per illos hæc fierent, qui Jerosolymis haud diu moraturi erant : ne qui istos doceret, culpæ alicui videretur obnoxius, ac ne sententia dividerentur.

TEXTUS.

XV, 16-34. Post hæc revertar, et reedificabo tabernaculum David, quod decidit, et diruta ejus reedificabo, et erigam illud : ut requirant cæteri hominum Dominum, et omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus, faciens hæc. Notum a sæculo est Domino opus suum. Propter quod ego judico, non inquietari eos, qui ex gentibus convertuntur ad Deum, sed scribere ad eos ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum, et fornicatione, et suffocatis, et sanguine. Moyses enim a temporibus antiquis habet 268 in singulis civitatibus qui eum prædicent in synagogis, ubi per omne Sabbatum legitur. Tunc placuit apostolis et senioribus cum omni Ecclesia eligere viros ex eis, et mittere Antiochiam cum Paulo, et Barnaba, Judam qui cognominabatur Barsabas, et Silam, viros primos in fratribus, scribentes per manus eorum : Apostoli et seniores fratres, his qui sunt Antiochiæ, et Syriæ, et Ciliciæ, fratribus ex gentibus, salutem. Quoniam audivimus, quia quidem ex nobis exeuntes turbaverunt vos verbis, evertentes animas vestras, quibus non mandavimus : placuit nobis collectis in unum eligere viros, et mittere ad vos, cum clarissimis nostris Barnaba et Paulo, hominibus qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. Misimus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis verbis referant eadem. Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam hæc necessaria : ut abstineteis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fornicatione, a quibus custodientes vos bene agetis. Valet. Illi ergo dimissi, descenderunt Antiochiam et congregata multitudinem tradiderunt epistolam. Quam cum legissent, gavisii sunt super consolatione. Judas autem et Silas, et ipsi cum essent propheta, verbo plurimo consolati sunt fratres et confirmaverunt. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace a fratribus ad eos qui miserant illos. Visum autem est Silæ ibi remanere.

Ἰούδας δὲ καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφήται ὄντες, ἐπιστήθησαν. Ποιήσαντες δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστελλάντας αὐτούς. Ἔδοξε δὲ τῷ Σιλᾷ ἐπιμείναι αὐτοῦ.

COMMENTARIUS.

Reedificabo tabernaculum, hoc est, conversos ex gentibus ad Christum, et vocatos nomine ipsius. Alii autem putant hæc de ejus resurrectione ex mortuis dicta esse. Cum enim Deus Pater tabernaculum Filii in mortem prolapsum, id est carnem ex terra ortam, resuscitavit, cum tota humana natura ad

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Συνετῶς δὲ ἀπὸ τῶν νέων, ἀπὸ τῶν παλαιῶν βεβαιοῦται προφητῶν τὸν λόγον. Οὐ γὰρ εἶχε τι πρᾶγμα δεῖξαι, καθάπερ Πέτρος δὴ καὶ Παῦλος. Καλῶς δὲ οἰκονομεῖται δι' ἐκείνων ταῦτα γενέσθαι, τῶν οὐ μελλόντων χρονίζειν τοῖς Ἱεροσολύμοις : τοῦτο δὲ, [ὥστε] τὸν διδάσκοντα αὐτοὺς μὴ εἶναι ὑπεύθυνον, μηδὲ μὴν ἀπεσχίσθαι τῆς γνώμης.

KEIMENON.

Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομα μου ἐπ' αὐτούς, λέγει Κύριος, ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα. Γνωστὰ ὅτι αἰώνως ἐστὶ τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς, τὸ ἀπέχεσθαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. Μωϋσῆς γὰρ ἐκ γενῶν ἀρχαίων, κατὰ πόλιν τοῦς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγινωσκόμενος. Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβῳ, Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν, καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε : Οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν χαίρειν. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξεληθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστείλαμεν ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας πρὸς ὑμᾶς πέμψαι, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβῳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπεστάλακαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. Ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκας, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας : ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἐβῆρωσθε. Οἱ μὲν οὖν, ἀπολυθέντες ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, κατήλθον εἰς Ἀντιόχειαν καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολήν. Ἀναγνόντες δὲ ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφούς κα :

EPMHNEIA.

Τουτέστι τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέψαντας εἰς Χριστὸν, καὶ κληθέντας τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ ταῦτα εἰρησθαί φασι. Τὴν γὰρ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ πεσοῦσαν σκηνὴν, τουτέστι τὸ ἀπὸ γῆς σαρκίον, ἀνεγείροντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τότε πᾶν τὸ ἀνθρώπινον εἰς

τῶ ἀρχαίῳ ἀνέστησε σχῆμα, καὶ πάντα ἡμῶν τὰ καταρτίμμενα πρὸς νεάν ὄψιν ἐνήνεκται· συνηγέρθημεν γὰρ τῷ Χριστῷ. Κατέσκαψε μὲν γὰρ ὁ θάνατος τὰς ἀπάντων σκηνάς· ἀνωκοδόμησεν δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν Χριστῷ. Οὐκ ἦν δὲ ἑτέρως ἀναστῆναι τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, μὴ τοῦ τὴν ἀρχὴν διαπλάσσωτος αὐτὴν χεῖρα ὀρέξαντος, καὶ διατυπώσαντος ἀνωθεν τῆ δι' ὕδατος ἀναγεννήσει καὶ Πνεύματος. Ἐπεπτώκει γὰρ ὄντως πτώμα ἀνάταν καὶ τῆς κραταιᾶς ἐκείνης χειρὸς δεδόμενον. Καὶ τοῦτο ἡμῖν οὐκ εἰς χρόνον ὑπάρξει μικρὸν, ἀλλ' εἰς ἡμέρας αἰῶνος, φησὶν· ἀναπόδλητον γὰρ ἡμῖν τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀγαθόν. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, οἰκοδομῆν τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ, τοῦτο εἰρησθαι νενοήκασιν· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθές· καὶ μετὰ τοῦτο γὰρ πῶλλάκις κατέστρεπται· ἡ δὲ προφητεία, αἰώνιαν τὴν οἰκοδομῆσιν ἐπαγγέλλεται. Οὐδὲ εἰς τὸν Ζοροβάβελ τοῦτο εἰρησθαι καλῶς νενοήκασιν, καὶ ἐκ Δαβὶδ τὸ γένος· κατὰγονται²⁴. Οὐκ ἔστιν οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. Ὁ γὰρ Ζοροβάβελ ὀλίγον ἡγεμονεύσαι²⁵ χρόνον, τοῦ θανάτου τὸν ὄρον ἐδέξατο· ἡ προφητεία δὲ αἰώνιων ἀγαθῶν ἐπαγγέλλαν ἔχει, καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν εἰς Θεὸν ἐπίγνωσιν. Πρὸδῆλον τοίνυν, ὅτι εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν [ταύτην εἰρησθαι νοήσομεν]. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν, ἐκ Δαβὶδ κατὰ γων κατὰ σάρκα τὸ γένος, τὴν πρὸς τὸν Δαβὶδ γεγεννημένην ἐπαγγέλλαν ἐπλήρωσεν.

EPMHNEIA.

Eis τὴν ἐπιστολὴν τῶν ἀποστόλων.

Ἔδει μὴ τὴν ἐπιστολὴν παρῆναι μόνον, ἵνα μὴ λέγοισι, Συνηγάγησαν, ἄλλο ἀντ' ἄλλου εἰπόντες, ἀλλ' ὥστε καὶ ἀξιοπιστότερον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, πέμπουσιν τοὺς παρ' αὐτοῖς²⁶, ἵνα ἀνύποπτοι ὦσιν οἱ περὶ τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν. Ἴνα δὲ μὴ δόξη διαβολῆς εἶναι Παύλου καὶ Βαρνάβα τὸ εἰς ἐκείνους ἀποσταλῆναι, ἐγκωμιάζει²⁷ αὐτούς. « Ἀνθρώποις, φησὶ²⁸, παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » — « Ἔδοξε, φησὶ²⁹, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν. » Οὐδαμοῦ γὰρ περὶ τούτων διηλέγηθη³⁰ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὗτοι ἀπὸ τοῦ νόμου ταῦτα λέγουσιν. Ἴνα μὴ οὖν δόξη ἀνθρώπινον εἶναι, « τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, » φησὶ³¹· καὶ ἵνα διδαχθῶσιν, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀποδέχονται, καὶ ἐν περιτομῇ ὄντες, ἐπήγαγε³²· « καὶ ἡμῖν. » Ἡδύναστο μὲν γὰρ καὶ χωρὶς γραμμάτων ταῦτα δηλῶσαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνύποπτον, καὶ ὥστε νόμον ἐγγραφον βουλόμενοι ταῦτα γενέσθαι, γράφουσι τὴν ἐπιστολὴν. Παύλῳ³³ ὥστε πεισθῆναι τῷ νόμῳ, τέσσαρα ταῦτα ἀπεγορεύσαντες ποιεῖν τὰ ἔθνη, τὰ λοιπὰ αὐτοῖς συνεχώρησαν. Τί δὲ ἐστὶ ταῦτα; « Ἀπέχεσθαι, φησὶν, εἰδωλοθύτων, αἵματος, πικροῦ, καὶ πορνείας. »

²⁶ Coloss. iii, 1. ²⁷ II Petr. iii, 18.

Variæ lectiones et notæ.

²⁴ Ἰσ. κατὰγονται. ²⁵ ἡγεμονεύσας. ²⁶ αὐτῶν. ²⁷ ἐγκωμιάζουσι. ²⁸ φασί. ²⁹ φασί. ³⁰ διελέχθη. ³¹ φασί. ³² ἐπάγουσι. ³³ Πάλλιν.

pristinam formam rediit, et omnia nostra diruta in novam faciem restituta sunt. « Surreximus enim cum Christo²³. » Nam mors quidem omnium tabernacula disjecit; at ea reedificavit Deus Pater in Christo. Neque autem alia ratione surrexisset unquam natura nostra, nisi is qui ab initio eam²⁶⁹ formavit, manum ei porrexisset, et desuper reformasset regeneratione per aquam et Spiritum. Ceciderat enim casu vere irreparabili, et omnipotente illa manu opus habebat. Hoc autem, inquit, non ad breve tempus durabit, sed et in dies æternitatis²⁴. Perpetuum enim erit nobis immortalitatis donum. At vero Jædæi respicientes ad captivitatem, hæc de Jerosolymitani templi reedificatione dicta intellexerunt; quod sane verum non est: nam et postea pluries subversum est; at prophetia æternam ædificationem promittit. Neque de Zorobabele qui ex Davide genus traherat, dictum hoc recte interpretati sunt: siquidem Zorobabel, postquam ad breve tempus imperavit, mortis terminum recepit. At prophetia æterna bona pollicetur, et omnes gentes ad Dei cognitionem venturas annuntiat. Perspicuum est igitur, de Domino nostro Jesu Christo intelligendam eam esse. Dominus enim noster ex Davide ducens genus secundum carnem, factam Davidi promissionem implevit

COMMENTARIUS.

In epistolam apostolorum.

Congruum erat ut epistola sola non mitteretur ne subreptitia, seu ex non veris relationibus extorta diceretur. Ut vero majorem fidem negotio conciliarent, mittunt aliquos ex suis, ne Paulus et Barnabas in suspicionem venirent. Ac ne parvi eos pendere viderentur, quod iis veluti tabellariis uterentur, ipsos laudant, « Hominiibus, inquit, qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. » Scribunt vero: « Visum est Spiritui sancto et nobis. » Nulli enim de his disseruat Christus; sed apostoli ex lege decreta ista exprompserunt. Ne igitur hominum doctrina ea videretur, dicunt: « Visum est Spiritui sancto: » ac ut ostenderent se quoque, quanquam circumcisi essent, eam recipere, addunt: « et nobis. » Et quidem poterant illi etiam absque litteris hæc nota facere: scribere tamen maluerunt, ut omnem procul admoverent suspicionem, et ut ii veluti legem scriptam haberent. Ac præterea in Mosaicæ legis obsequium, ista quatuor prohibent gentilibus, cætera ipsis relaxant. Sunt vero illa: « Abstinere ab idolothytis, » seu ab iis quæ idolis immolata erant, « a sanguine, a suffocato et a fornicatione. »

270 Sabbato hebdomadæ quintæ.
Dissensio Pauli et Barnabæ de Marco.

TEXTUS.

XV, 35-41. Paulus autem et Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes et evangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini. Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus: Revertentes visitemus fratres per universas civitates, in quibus prædicavimus verbum Domini, quomodo se habeant. Barnabas autem volebat secum assumere et Joannem qui cognominabatur Marcus. Paulus autem rogabat eum (ut qui discessisset ab eis de Pamphylia, et non isset cum eis in opus) non debere recipi. Facta est autem dissensio, ita ut discederent ab invicem, et Barnabas quidem assumpto Marco navigaret Cyprum. Paulus vero electo Sila profectus est, traditus gratiæ Dei a fratribus. Perambulabat autem Syriam et Ciliciam, confirmans Ecclesias, præcipiens custodire præcepta apostolorum et seniorum.

COMMENTARIUS.

Joannes cognominatus Marcus simul cum Paulo et Barnaba a Palæstina usque in Pamphyliam Evangelii causa decurrit. At postea, cum apostoli cursum summa cum alacritate prosequerentur, et inflexibili adversus omnia certamina pectore obarmati essent; ille jam defatigatus, veluti haud satis roboris habens ad talem tantumque cursum, et ad certamina et pericula quæ in qualibet civitate occurrerant, sustinenda relicto apostolorum comitatu, in Palæstinam reversus est: non quidem ut Christum negaret, sed tantummodo ut nimium illum sibi que nimitis gravem cursum declinaret. Postmodum vero etiam Paulus et Barnabas rediere, pietatis fructibus onusti, ut et Jerosolymitanæ Ecclesiæ prædicarent. Cum igitur omnes Paulum et Barnabam ob præclara ipsorum opera in cælum laudibus efferrent, Marcus magnam tristitiam et compunctionem exinde concepit, et fortasse intra se hoc revolvebat: En, si ego consors laborum fuisset, nunc jam forem particeps encomiorum. Decevit itaque rursus cum eisdem apostolis prædicationis onus resumere. Porro Barnabas eum resipiscentem suscipere non detractabat: at renuebat **271** Paulus dicens: Cum nobiscum non venerit ad opus Dei, non oportet eum suscipere. Dissensio ista non utique ex ira, sed ex zelo justitiæ procedebat. Nam Paulus, quod justum erat, quærebat; Barnabas humanitatem præferabat. Erat igitur Marcus cum Barnaba, adlaborans et circumiens. Sed Paulus fidelium cœtibus præcipiebat, ne ipsum reciperent: non quidem, ut eum contristaret, sed ut ejus studium incitaret. Quare, ut eum vidit congruum arripuisse fervorem, ac posteriore diligentia præcedentem purgasse desiderium, cepit illum commendare, ita scribens ⁷⁵:
Salutat vos Marcus consobrinus Barnabæ, de

A Τῷ Σαββάτῳ τῆς ε' ἑβδομάδος.
'Ἀντίρρησις Παύλου πρὸς Βαρνάβαν περὶ Μάρκου.
KEIMENON.

Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτριβον ἐν Ἀντιοχείᾳ, διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἑτέρων τῶν λόγων τοῦ Κυρίου. Μετὰ δὲ τινὰς ἡμέρας, εἶπε πρὸς Βαρνάβαν ὁ Παῦλος· Ἐπιστρέψαντες δὴ ἐπισκεψόμεθα τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐν αἷς κατηγγελαμεν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι. Βαρνάβας δὲ ἐβούλετο συμπαραλαβεῖν καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Μάρκον· Παῦλος δὲ ἤξιον τὸν ἀποστάτην ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ συναλθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον. Ἐγένετο οὖν καροῦσιμος, ὥστε ἀχωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· τὸν τε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μάρκον ἐκπεῦσαι εἰς Κύπρον. Παῦλος δὲ ἐπιλεγόμενος Σίλαν, ἐξῆλθε παραδοθεὶς τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν. Διήρηχο τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν, ἐπιστηρίζων τὰς Ἐκκλησίας.

EPHINEIA.

Ἰωάννης ὁ καλούμενος Μάρκος ἦν συνοδοιπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι τῆς Παμφυλίας. Εἶτα τῶν ἀποστόλων ἐτόνῳ κεχηρμένων δρόμῳ, καὶ ἀκαμπεῖ τῇ ψυχῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὀπλιζομένων, Μάρκος ὡς ἄνθρωπος ναρκῆσας, καὶ μὴ εὐτόνων πρὸς τὸν δρόμον τὸν τοσοῦτον, καὶ πρὸς τοὺς ἐν ἑκάστη πόλει ἀνακτόπτοντας ἀγῶνας καὶ κινδύνους, ἀποταξάμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην· οὐ Χριστὸν ἀρνησάμενος, ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πολὺν ὡς βαρὺν παραιτησάμενος. Ἐπανῆλθεν πάλιν Παῦλος καὶ Βαρνάβας, καρποῦς εὐσεβείας γέμοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίαν. Τῶν ἔθνῶν οὖν πάντων ἐκαινοῦντο τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν, ὁ Μάρκος λυπηθεὶς ἐπέληγγε τὴν ψυχὴν, καὶ ἰσως ἐνενόησε, λέγων, ὅτι εἰ ἡμῶν κοινωνῶς τῶν πόνων, ἐγενόμην ἄν ἄρτι καὶ κοινωνῶς τῶν καινῶν, καὶ ἐβουλεύσατο τοῖς ἀποστόλοις συναλθεῖν εἰς τὸ κήρυγμα. Ὁ οὖν Βαρνάβας μετανοήσαντα αὐτὸν ἐδέξατο· ὁ Παῦλος ἐπιλονεῖται καὶ λέγει· Τὸν μὴ συναλθόντα ἡμῖν εἰς τὸ ἔργον Κυρίου οὐ δεῖ συμπαραλαμβάνειν. Ἡ οὖν στάσις δικαιοσύνης ἦν, οὐ θυμοῦ. Ὁ Παῦλος ἐζητεῖ τὸ δίκαιον, ὁ Βαρνάβας τὸ φιλόνητον. Σύντην τοίνυν ὁ Μάρκος τῷ Βαρνάβῳ σπουδάζων· καὶ τρέχων ὁ Παῦλος, ταῖς Ἐκκλησίαις παρήγγειλε μὴ δεχθῆναι τὸν Μάρκον· οὐχ ἵνα λυπηθῆ, ἀλλ' ἵνα σπουδαίωτερον ποιήσῃ. Ὡς δὲ εἶδεν ὁ Παῦλος προλαβόντα τὴν σπουδὴν τὸν Μάρκον, καὶ ἀπολογησάμενον διὰ τῶν δευτέρων, ἀρχεται αὐτὸν παρατίθεσθαι, καὶ φησιν· Ἐσπάζεται ὑμᾶς Μάρκος ὁ ἀνεπίδὸς Βαρνάβας, περὶ οὗ ἐλάθετε ἐντολάς· ἐὰν ἔλθῃ, δέξασθε αὐτόν. — Ἐγένετο οὖν καροῦσιμος. — Ἐκαροῦσιμος, φησὶν, ἐγένετο, οὐκ ἐχθρα, οὐ φιλονεικία. Τοσοῦτον δὲ ἰσχυρῶς ὁ καροῦσιμος, ὥστε χωρίζαι αὐτοὺς ἀπ'

⁷⁵ Coloss. iv, 10.

ἀλλήλων· καὶ εἰκότως. Ὅπως [γὰρ] ἕκαστος ὑπέλα-
βεν εἶναι λυσitelές, τοῦτο μετὰ ταῦτα οὐ προσ-
ῆκατο, διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον κοινωνίαν. Δοκεῖ δὲ καὶ
κατὰ σύνεσιν γεγενησθαι τὸν χωρισμὸν, καὶ πρὸς
ἀλλήλους εἰπεῖν· « Ὅταν [f. δεῖ] ἐπειδὴ ἐγὼ βούλο-
μαι, οὐ δὲ οὐ βούλει, ἵνα μὴ μαχώμεθα, διανειμά-
μεθα τοὺς τόπους· ὥστε πάνυ εἰκοντες ἀλλήλους
τοῦτο ἔποιοι. Ἐβούλετο γὰρ ἀποστῆναι²³ τοῦ Παύ-
λου ὁ Βαρνάβας, διὸ καὶ ἀνεχώρησεν. Ὅμως καὶ ἐν
τοῖς προφήταις τοῦτο εὐρίσκομεν, διαφόρους γνώ-
μας καὶ διάφορα ἦθη. Οἶον, ὁ Ἥλιος αὐστηρός· ὁ
Μωϋσῆς πρῶτος. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα· σφοδρότε-
ρος ἔστιν ὁ Παῦλος Βαρνάβα. Πάνυ δὲ ὤφειλε τὸν
Μάρκον ἢ μάχη αὐτῆ· τὸ μὲν γὰρ Παῦλος φοβερὸν
ἐπίστρεφεν αὐτόν· τὸ δὲ Βαρνάβα χρηστὸν, ἐποίει
μηκέτι ἀπολειφθῆναι. Ὅστε μάχονται μὲν, πρὸς ἐν
δὲ τέλος ἄπαν²⁴ τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ Παῦλον ἐρῶν
αἰρούμενον ἀποστῆναι, πάνυ φοβήθη, καὶ κατέγνω
ἑαυτοῦ· καὶ Βαρνάβας²⁵ ἐρῶν οὕτως αὐτοῦ ἀντεχό-
μενον, πάνυ ἂν αὐτὸν ἐφίλησε· καὶ διωροῦτο ὁ
μαθητῆς διὰ τῆς μάχης τῶν διδασκάλων· καὶ τοσοῦ-
τον ἀπέισε²⁶ τοῦ σκανδαλισθῆναι. Ὡς γὰρ εἶδεν
ἑαυτὸν οὕτως ἐκδηθέντα διὰ τὴν βραθυμίαν ἀπὸ τοῦ
Παύλου, ἔσπευδε μὲν καὶ τῇ προθυμίᾳ τῷ δευτέρῳ
δρόμῳ καλῶσαι τὴν προτέραν νοχέλιαν, πάνυ ὤφε-
ληθεὶς ἀπὸ τῆς ἀκριθείας τοῦ Παύλου. Ὅτι δὲ οὐ
γέγονεν ἐχθρα τοῖς ἀποστόλοις, δείκνυται πανταχοῦ
μετὰ τοῦτο, Βαρνάβας πολλῶν ἐγκωμίων ἀπολαύων
παρὰ τοῦ Παύλου ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς.

per majorem alacritatem priorem tarditatem compensare et obtegere. Quare summam utilitatem cepit ex rigore Pauli. Quod vero inimicitia nulla inter apostolos fuerit, vel ex eo patet, quod postea Paulus passim in suis epistolis Barnabam eximii encomiis decoraverit.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΓ'.

Περὶ τῆς κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ
ἀποκάλυψιν ἀφιξέως Παύλου εἰς Μακεδονίαν·
ἐν ᾧ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναι-
κὸς Λυδίας, καὶ περὶ λύσεως τῆς πνεῦμα
Πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν ἐτὸν Παῦ-
λος καθείρεται ὁ θεσπόμενος.

KEIMENON.

Κατήνησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ εἰς Λύστραν· καὶ
ἰδοὺ μαθητῆς εἰς ἣν ἔκει ὄνοματι Τιμόθεος, υἱὸς
γυναϊκὸς τινος Ἰουδαίας πιστῆς, πατὴρ δὲ Ἕλλη-
νος· ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκο-
νίῳ ἀδελφῶν. Τοῦτον ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν αὐτῷ
ἐξελεῖν· καὶ λαβὼν περιτέμεν αὐτόν, διὰ τοὺς
Ἰουδαίους τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις. Ἦδει-
σαν γὰρ ἅπαντες ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἕλλην ὑπῆρχεν.
Ὡς δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις, παρεδίδωσαν αὐτοῖς
φυλάξεις τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀπο-
στόλων καὶ προσευτέρων τῶν ἐν Ἱερουσόλοις. Αἱ
μὲν οὖν Ἐκκλησίαι ἑσπεροῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπε-
ρίσσευον τῷ ἀριθμῷ καθ' ἡμέραν. Διελθόντες δὲ τὴν
Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ
Ἀσίᾳ, ἐλθόντες κατὰ τὴν Μυσίαν, ἐπειράζον εἰς

quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum. — « Facta est autem dissensio. » Dissensio, inquit, facta est; at non inimicitia neque contentio. Adeo tamen invaluit dissensio ista, ut eos ab invicem separaverit: et merito quidem: nam quod uterque utile esse reputabat, illud postea non admisisset, si simul cum ipso fuissent. Videntur etiam mihi juxta prudentiæ leges separationem istam fecisse ac dixisse alterutrum: Quandoquidem, quod ego volo, tu non vis, ne pugnemus ad invicem, loco nos separemus. Quare multum sibi mutuo cedebant, quando istud fecerunt: voluit enim Barnabas, ut Pauli intentum subsisteret, et idcirco ab illo discessit. Cæterum etiam in prophetis hoc reperimus, nempe diversas sententias et diversos mores. Ex. gr. Elias erat austerus, Moses lenis. Sic et hic, Paulus vehementer est Barnaba. Multo autem emolumento fuit Marco pugna ista: nam Pauli terribilis rigor ipsum convertit, benignitas autem Barnabæ effecit ne amplius relinqueretur. Quare pugnant quidem illi, sed ad eundem finem. Nam Marcus videns Paulum volentem discedere, salutariter perterritus est, seque condemnavit; et videns Barnabam adeo benigne se recipientem, summo amore illi devinctus est: adeoque emendatus est discipulus pugna magistrorum; tantum absuit, ut officiculo id illi esset. Cum enim sese vidisset ita a Paulo propter negligentiam rejectum, satagit secundo in cursum

272 CAPUT XXIII.

De instructione Timothei, et de adventu Pauli in Macedoniam juxta revolutionem. Ubi de fide et salute cujusdam mulieris Lydiæ, et de sanatione puellæ quæ habebat spiritum Pythonem, ob quam Paulus in carcerem conjectus est.

TEXTUS.

XVI, 1-15. Pervenit autem Derben et Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris Judææ fidelis, patre gentili. Huic testimonium bonum reddebant qui in Lystris erant et Iconio fratres. Hunc voluit Paulus secum proficisci: et assumens circumcidit eum, propter Judæos qui erant in illis locis. Sciebat enim omnes, quod pater ejus erat gentilis. Cum autem pertransirent civitates, tradebant eis custodire dogmata quæ erant decreta ab apostolis et senioribus qui erant Jerusolymis. Et Ecclesiæ quidem confirmabantur fide, et abundanter numero quotidie. Transeuntes autem Phrygiam et Galatiæ regionem, vetati sunt a Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia. Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: et non permisit eos Spiritus [Jesu]. Cum

Variæ lectiones et notæ.

²³ στήναι. ²⁴ ἅπαντᾶ. ²⁵ Βαρνάβαν. ²⁶ ἀπέισε.

autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem. Et visio per noctem Paulo ostensa est: Vir Macedo quidem erat stans et deprecans cum et dicens: Transiens in Macedoniam, adjuva nos. Ut autem visum vidit, statim quæsitivimus proficisci in Macedoniam, certi facti quod vocasset nos Deus evangelizare eis. Navigantes autem a Troade, recto cursu venimus Samothraciam, et sequenti die Neopolim; et inde Philippos, quæ est primæ partis Macedonia civitas, colonia. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot, conferentes. Die autem Sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio esse, et sedentes loquebamur mulieribus quæ convenerant. Et quædam mulier nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit: cujus Dominus aperuit cor intendere his quæ dicebantur a Paulo. Cum autem baptizata esset et domus ejus, deprecata est dicens: Si judicastis me fidelem Domino esse, introite in domum meam et manete. Et coegit nos.

273 COMMENTARIUS.

Dogmata vocat statuta illa abstinendi ab idololatriis, a fornicatione, a suffocato et a sanguine. In Asia et Bithynia non permisit Spiritus sanctus, ut apostoli Evangelium prædicarent, fortasse quod prævideret, Pneumatomachorum hæresim intergentes illas dominaturam. Observandum vero, quod in urbibus istis simul cum Paulo esset Lucas; ut patet ex eo quod sese in narratione sua complectatur, dicens: « Quæsitivimus, etc., ubi videbatur oratio. » Non solum ubi synagoga erat, sed etiam foris orabant: namque aliquem orationi destinabant Judæi, utpote crassiores. Vel eo, quod nulla ibi esset, propter Judæorum paucitatem, synagoga; clam prope fluvium congregabantur, qui pietati studebant.

CAPUT XXIV.

Dominica sexta.

De terræmotu et signo quæ ibidem contigerunt: et quomodo custos carceris, cum credidisset, eadem nocte baptizatus est cum tota familia sua.

TEXTUS.

XVI, 16-34. Factum est autem, euntibus nobis ad orationem, puellam quamdam habentem spiritum Pythonem obviare nobis, quæ quæsitum magnum præstabat dominis suis divinando. Hæc subsequente Paulum et nos, clamabat dicens: Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus et conversus, spiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Jesu Christi exire ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes autem domini ejus, quia exivit spes quæsitus eorum, apprehendentes Paulum et Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, dixerunt: Ili homines conturbant civitatem nostram, cum sint Judæi. Et annuntiant noscum non licet nobis suscipere neque facere

A την Βιθύναν πορευθηῖναι· καὶ οὐκ εἶασεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα. Παρελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν, κατέβησαν εἰς Τρωάδα. Καὶ ὄραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ Παύλῳ· Ἄνθρωπος Μακεδῶν τις ἦν ἑστὸς, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· Διαβάς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν. Ὡς δὲ τὸ ὄραμα εἶδεν, εὐθέως ἐξήτησαμεν ἐξελεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες, ὅτι προσκείμεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς, εὐαγγελισασθαι αὐτοῖς. Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Τρωάδος, εὐθυδρομήσομεν εἰς Σαμοθράκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν· καὶ κείθεν εἰς Φιλίππους, ἧτις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας, πόλις κολωνία. Ἡμεῖς δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινάς. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρά ποταμὸν, ὃ ἐνομιζέτο προσευχὴ εἶναι· καὶ καθίσαντες ἐθαλοῦμεν ταῖς συνεθούσαις γυναῖξι. Καὶ τις γυνή, ὀνόματι Λυδία, πορφυροπώλις, πόλεως Θυατείρων, σεβομένη τὸν Θεὸν ἤκουσεν· ἧς ὁ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου. Ὡς δὲ ἐβαπτίσθη, καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλει λέγουσα· Εἰ κερίκατέ με πιστῆν τῷ Κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου μένατε· καὶ παρεδίασατο ἡμᾶς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Δόγματα κέκληκε τὴν ἀποχὴν τῶν εἰδωλοθύτων, πορνείας τε καὶ αἱματος, καὶ πικροῦ. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ κωλύει τὸ Πνεῦμα λαλῆσαι τοῦ ἀποστόλου τὸν λόγον, προγινώσκον τὴν τῶν Πνευματομάχων αἵρεσιν κυριεύειν τῶν ἔθνῶν. Σημειώτεον, ὅτι σὺν τῷ Παύλῳ ἦν ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις καὶ ὁ Λουκᾶς, ὡς ἐξ ὧν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συμπαραλαμβάνει, λέγων· « Ἐξήτησαμεν. » Οὐ μόνον ἐνθι συναγωγῇ ἦν, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἡύχοντα, ὥστε τὸν τινὰ ἀφορίζοντες, ἄτε σωματικώτεροι ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι· ἢ μᾶλλον, μὴ οὕσης ἐκεῖ συναγωγῆς, διὰ τὸ σπάνιον, παρά τὸν ποταμὸν ἔξω τῆς πόλεως λάθρα συνήγοντο οἱ δῆθεν θεοσεβεῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Κυριακῆς'.

Περὶ τοῦ συμβάντος ἐκείσε σείσμου καὶ θαύματος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἰρκτοφύλαξ, ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη πάντοσις.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

D Ἐγένετο, πορευομένων ἡμῶν εἰς τὴν προσευχὴν, παιδίσκη τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος ἀπαντῆσαι ἡμῖν, ἧτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς μαντευομένη. Ἡ αὕτη κατακολουθήσασα τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔκραξε λέγουσα· Οὗτοί οἱ ἄνθρωποι· δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσιν, οἵτινες κατάγγελλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας· τοῦτο δὲ ἐπολεῖ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος, καὶ ἀπεστρέψας, τῷ πνεύματι εἶπε· Παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελεῖν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξήλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς, ὅτι ἐξήλθεν ἡ ἐπίσις τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαθόμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὴν Σίλαν, εἰλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοῖς ἄρχοντας· καὶ προσαγαγόντας αὐτοῦ· τοῖς στρατηγοῖς, εἶπον· Οὗτοί οἱ ἀνθρώποι

ἐκταράσσοισιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες· καὶ καταγγέλλοντες ἔθνη, ἃ οὐκ ἔξεσιν ἡμῖν παραδέσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαίοις οὖσι. Καὶ συνεπέστη ὄχλος κατ' αὐτῶν, καὶ οἱ στρατηγοὶ περιβόηξαν τε; αὐτῶν τὰ ἱμάτια, ἐκέλευον βαδίζειν. Πολλὰς τε ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγελλάντες τῷ δεσμοφύλακι, ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς. Ὅς παραγγελλίαν τοιαύτην εἰληφώς, ἔβαλεν αὐτούς εἰς τὴν ἐν τέρῳ φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον, Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι, ὕμνον τὸν θεῶν ἐπηρωῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμοι. Ἄφνω δὲ σεισμός ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμοτηρίου. Ἦνεψήθησαν δὲ παραχρῆμα αἱ θύραι πάσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέστη. Ἐξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν ἀνεψυγμένους τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν, ἤθελεν ἐαυτὸν ἀναιρεῖν; νομίζων ἐκπεφυγῆναι τοὺς δεσμίους. Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ ὁ Παῦλος, λέγων· Μηδὲν πράξης σεαυτῷ κακόν· Ἄπαντες γάρ ἐσμεν ἐνθάδε. Αἰτήσας δὲ φῶτα εἰσῆλθῆσε, καὶ ἐντρομος γενόμενος, προσέειπε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ· καὶ παραγαγὼν αὐτούς ἔξω, ἔφη· Κύριοί μου, τί με δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶ; Οἱ δὲ εἶπον· Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. Καὶ ἐλάλησαν αὐτῷ τῶν λόγων τοῦ Κυρίου καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Καὶ συμπαραλαβὼν αὐτούς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ νυκτὸς, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν· καὶ ἔβαπτίσθη αὐτός· καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες παραχρῆμα. Ἀναγαγὼν τε αὐτούς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρέθηκεν τράπεζαν, καὶ ἠγαλλιάσατο πανοικίᾳ πεπιστευκῶς τῷ θεῷ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Λίγεται ἡ Πυθία αὕτη, γυνὴ τις οὖσα ἐπικαθίσαι τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαίρουσα τὰ σκέλη· εἰθ' οὕτω πνεῦμα πονηρὸν ἀναειδόμενον κάτωθεν, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαιδόμενον μορίων, πληροῦν τὴν γυναικα τῆς μανίας, καὶ ταύτης [f. ταύτην] τὰς τρίχας λύουσαν, λοιπὸν βακχεύεσθαι τε καὶ ἀφρον ἐκ τοῦ στόματος ἀφιέναι; καὶ οὕτως ἐν παροιμίᾳ γινόμενην, τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι ῥήματα. Τί δήποτε καὶ ὁ δαίμων ἐφθέγγετο, [καὶ] ὁ Παῦλος ἐκώλυσεν; Ἐδοῦλετο λοιπὸν ²⁷ ἀξιώπιστον ἐαυτὸν ²⁸ ποιεῖν. Εἰ γὰρ προσήκατο αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ὁ Παῦλος, πολλοὺς ἂν καὶ τῶν πιστῶν ἠπάτησεν, ἅτε ὑπὸ ἐκείνου δεχθείς. Διὰ τοῦτο ἀνέχεσθαι ²⁹ καθ' ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ἵνα στήσῃ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς συγκαταβῆσει κέρηται πρὸς τὴν ἀπώλειαν. Τὴ μὲν οὖν πρῶτον οὐ προσήκατο Παῦλος, ἀλλὰ δόεπευσεν, οὐ βουλόμενος ἀπλῶς ἐπιβρίπτειν τοῖς σημείοις. Ὡς δὲ ἐπέμενε τοῦτο ποιῶν, καὶ τὸ ἔργον ἐδείκνυ, τότε ἐκέλευσεν αὐτῷ ἐξελεῖν. « Διαπονηθεὶς γὰρ, φησὶν ὁ Παῦλος, » τουτέστι κινηθεὶς καὶ δηχθεὶς, καὶ ἀληθῆ λέγουσαν ἐπιστομίτᾳ; αὐτὴν, ἐκέλευσεν ἐξελεῖν ἐξ αὐτῆς τὸ δαιμόνιον, διδάσκων ἡμᾶς, μηδὲ τῇ ἀληθείᾳ συνηγορεῖν προσωποποιούμενους δέχεσθαι δαίμονας, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀποτειχίζειν πλάνης ὄψιν, καὶ περιφράττειν πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν πάντα

A cum simus Romani. Et occurrit plebs adversus eos, et magistratus, scissis tunicis eorum, jusserunt eos virgis cædi. Et cum multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem, præcipientes custodi, ut diligenter custodiret eos. Qui cum tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem, et pedes eorum strinxit ligno. Media autem nocte Paulus et Silas orantes laudabant Deum, et audiebant eos qui in custodia erant. Subito vero **274** terræmotus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, et universorum vincula soluta sunt. Expergefactus autem custos carceris, et videntianuas apertas carceris, evaginato gladio volebat se interficere, æstimans fugisse victos. Clamavit autem Paulus voce magna, dicens: Nihil tibi mali feceris; universi enim hic sumus. Petitoque lumine, introgressus est; et tremefactus procidit Pauli et Silæ ad pedes, et producens eos foras, ait: Domini, quid me oportet facere, ut salvus fiam? At illi dixerunt: Crede in Dominum Jesum, et salvus eris tu et domus tua. Et locuti sunt ei verbum Domini. cum omnibus qui erant in dono ejus. Et tollens eos in illa hora noctis, lavit plagas eorum; et baptizatus est ipse, et omnis domus ejus continuo. Cumque perduxisset eos in domum suam, appropuit eis mensam, et lætatur est cum omni domo sua credens Deo.

C COMMENTARIUS.

Dicebatur mulier Pythia ea, quæ supra Apollinis tripodem sedere solita erat divaricatis cruribus. Quo in statu dæmon ab imo sese insinuans, ac ejus verenda pervadens, furore ipsam replebat. Quare sparsis crinibus bacchabatur, et spumam ex ore emittebat; sicque furibunda insanæ verba fundebat. At quare et dæmon id dicebat, et Paulus ne diceret, prohibuit? Quia volebat sibi fidem et auctoritatem conciliare. Si enim testimonium ipsius admisisset Paulus, fideles multos, velut ab illo probatus, fortasse decepisset. Quam ob causam non renuit contra se dicere, ut quæ pro se dixisset, confirmaret: scilicet novit ille, ut homines perdat, etiam se temporari accommodare. Paulus primo quidem ejus testimonium non admisit, sed contempsit, nolens statim signis manum admovere. At cum dæmon clamando perseveraret, et jam molestiæ illi esset, tunc imperavit ipsi, ut exiret. « Dolens autem Paulus, » inquit, hoc est, tædio et molestia affectus, quamvis vera diceret, os illi obstruxit, jussitque ut ex illa exiret. Quo nos docuit, ne dæmonibus, vel **275** cum veritati patrocinari videntur, ullo modo credamus, sed obturatis ad omnia quæ ab ipsis procedunt, auribus, omnem illis fallendi viam præcludamus. « Terræmotus factus est. » Ex quo

Varie lectiones et notæ.

²⁷ γάρ. ²⁸ αὐτόν. ²⁹ ἀνέχεται.

custos carceris et expergefactus est : Ostia vero aperta sunt, ut quod contigerat, miraretur, et fidelis evaderet : non enim ista ad ostentationem facta sunt, sed ad ejus salutem. Ea tamen non viderunt, qui inibi erant vinciti : alioquin fugissent omnes. Expergefactus autem custos carceris. Hic est Stephanus ille, cujus meminit Paulus in prima Epistola ad Corinthios.

Quod apostoli rogati ex carcere exierint.

TEXTUS.

XVI, 35-40. Et cum dies factus esset, miserunt magistratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos. Nuntiavit autem custos carceris verba hæc Paulo, quia miserunt magistratus, ut dimittamini: nunc igitur exeuntes, ite in pace. Paulus autem dixit eis: Cæsos nos publice, indemnatos, homines Romanos miserunt in carcerem, et nunc occulte nos ejiciunt? Non ita, sed veniat, et ipsi nos ejiciant. Nuntiaverunt autem magistratibus lictores verba hæc. Timueruntque, audito quod Romani essent. Et venientes deprecari sunt eos, et educentes rogabant, ut egrederentur de urbe. Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam et visis fratribus, consolati suat eos, et profecti sunt.

COMMENTARIUS.

Dicens Paulus: « Cæsos nos publice, » etc., duplex in se et Barnabam delictum commissum esse ostendit, nempe quod et « homines Romani, et indemnati » cæsi essent. Pluries enim ille humana prætexit ob quamdam œconomiam, ne videlicet tanquam jure damnatus, et tanquam iniquus perire, vel hoc ab illorum gratia pendere videretur. Et quia sciebat, subdi oportere principibus et potestatibus, idcirco se appellat Romanum; nam fere in omnem terram, et in ipsam quoque Judæam, Romanorum imperator tunc temporis 276 dominabatur: et ei Judæi quoque tributa pendebant. Quare Paulus Romanorum principatum et dominationem non rejiciebat, sicut reliqui Judæi, qui seipsum seducentes dicebant, Deum solum esse proprium ipsorum regem, reipsa tamen tanquam tributarii ærvi tributa solvebant. Unde quanquam subditorum nomen repudiarent, re tamen ipsa subditi erant. Quia vero subjectionem postea detrectarunt, Vespasianus eos delevit.

CAPUT XXV.

De seditione Thessalonica causa prædicationis facta; deque fuga Pauli Beræam, et inde Athenas.

Feria 2 hebdomadæ sextæ.

TEXTUS.

XVII, 1-15. Cum autem perambulassent Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judæorum. Secundum consuetudinem autem Paulus introivit ad eos, et per Sabbata tria discerebat eis de Scripturis, adaperiens et insinuans, quia Christum oportuit pati et resurgere a mortuis:

την ἀκοήν. Ὁ σεισμὸς γέγονεν, ὥστε ἀφυγκισθῆναι τὴν δεσμοφυλάκα. Αἱ θύραι δὲ ἠνεώχθησαν, ὥστε θαυμάσαι τὸ γεγονός καὶ πεσεῦσαι. Οὐ γὰρ πρὸς ἐπίδειξιν ταῦτα ἐγένετο, ἀλλὰ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ταῦτα δὲ οἱ δεσμῶται οὐκ ἔωρων· ἡ γὰρ αὖ ἐφυγον ἅπαντες. Οὗτός ἐστιν ὁ Στεφάνος, ὃς μνημονεῖται Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ Ἐπιστολῇ.

Ὅτι κυρακληθέντες ἐξῆλθον τότε ἐκ τοῦ δεσμοφυλίου οἱ ἀπόστολοι.

KEIMENON.

Ἡμέρας δὲ γενομένης, ἀπέστειλαν οἱ στρατηγὸι τοὺς βαβδούχους, λέγοντας· Ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους· ἐκείνους. Ἀπήγγειλε δὲ ὁ δεσμοφυλάξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦλον, ὅτι Ἀπέστειλαν οἱ στρατηγὸι, ἵνα ἀπολυθῆτε· νῦν οὖν ἐξελθόντες παρέυθε ἐν εἰρήνῃ. Ὁ δὲ Παῦλος ἐφη πρὸς αὐτούς· Δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ ἀκατακρίτους ἀνθρώπους, Ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἴσαλον εἰ; φυλακὴν, καὶ νῦν λάθρα ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; Οὐ γὰρ, ἀλλ' ἐλθόντες αὐτοὶ ἡμᾶς ἐξαγατέωσαν. Ἀπήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγῶσι οἱ βαβδούχοι τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες, ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσι. Καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξαγαγόντες ἡρώτων ἐλεθεῖν τῆς πόλεως. Ἐξελθόντες δὲ ἀπὸ τῆς φυλακῆς, εἰσῆλθον πρὸς τὴν Λυδίαν· καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Δείκνυσι διπλοῦν τὸ ἐγκλημα, εἰπὼν· « Δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ, » καὶ τὰ ἐξῆς, ὅτι « Καὶ Ῥωμαίους, καὶ ἀκατακρίτους. » Ἀνθρώπινα γὰρ κατασκευάζει διὰ τινὰ οἰκονομίαν πολλάκις, ἵνα μὴ δόξη ὡς κατὰδικος ἀπολύεσθαι καὶ ὡς ἡμερονηξίος, καὶ ἵνα μὴ τῆς χάριτος αὐτῶν ἡ τὸ πρᾶγμα. Καὶ εἰδὼς ὅτι δεῖ ἀρχαίς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, ἐκάλει αὐτὸν Ῥωμαῖον (σχεδὸν γὰρ πάσης τῆς γῆς, καὶ αὐτῆς τῆς Ἰουδαίας, ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐκράτει· οἵτινες καὶ φέρον ἐπέλουν Καίσαρι), μὴ ἀποσεισόμενος τὴν ἀρχὴν καὶ δεσποτεῖαν τὴν Ῥωμαϊκὴν, ὥσπερ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι φρεναπατώντες αὐτοῦς, τὸν Θεὸν μὲν αὐτῶν ἔλεγον ὄντιν βασιλεῖα, οὐ μὴν ἀνθρώπων· Ἔργως δὲ αὐτοῖς ὡς ὑποτελεῖς [οἰκίται] φόρους ἐπέλουν· τὸ μὲν ὄνομα ἀρνούμενοι, ἔργως δὲ ὑποκειμενοί. Οὗς καὶ ἐπόρθησεν Οὐδαισιανός, ὡς μὴ ὑποτασσόμενους.

Quia vero subjectionem postea detrectarunt, Vespasianus eos delevit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ΄.

Περὶ σέδσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονικῇ τοῦ κηρύγματος ἔνεκεν, φυγῆς τε Παύλου εἰς Βερεῖαν, καὶ εἰς Ἀθήνας.

Τῆ β' τῆς ζ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Διοδεύσαντες; δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, ἦλθον εἰς Θεσσαλονικίην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων. Κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ εἰσῆλθε πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπὶ Σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς, ἀπὸ τῶν Γραφῶν διανοίγων καὶ παρατιθέμενος, ὅτι εἶδε τὸν Χριστὸν παθεῖν καὶ ἀναστῆναι, καὶ ὅτι

Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Καὶ τινες ἐξ αὐτῶν ἐπίσθησαν, καὶ προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σιλᾷ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πλήθος πολὺ, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι. Ζηλώσαντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ἀπειθήσαντες, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων ἀνδρας τινὰς πονηροῦς, καὶ ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν· καὶ ἐπιστάντες τῇ οἰκίᾳ Ἰάσωνος, ἐζήτουν αὐτοὺς ἀγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον. Μὴ εὐρόντες δὲ αὐτοὺς, ἴσῳρον τὸν Ἰάσωνα καὶ τινὰς ἀδελφοὺς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας, βοῶντες, ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσιντες· οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρισιν, οὗς ὑποδέχεται Ἰάσων· καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράττουσι, βασιλεία ἕτερον λέγοντες εἶναι Ἰησοῦν. Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα. Καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσωνος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτοὺς. —

Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ νυκτὸς ἐξέπεμψαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέροϊαν. Οἵτινες, παραγενόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπίασαν. Οὗτοι ἐδῆσαν ἀγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς Γραφάς, εἰ ἔχοι ταῦτα οὕτω. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὡς δὲ ἔγνων ὁ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεροίᾳ κατηγγέλλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον κάκει σαλεύοντες τοὺς ὄχλους. Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν· ἐπέμεινάν τε ὁ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ. Οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον ἤγαγον ἕως Ἀθηνῶν, καὶ λαβόντες ἐπιτολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἐλθῶσι πρὸς αὐτὸν, ἐξέειπον.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐπειδὴ οὗτοι πρὸς τὰ σημεῖα ἐνανθῶς ⁴⁰ εἶχον, ὡς πλάνοισι καὶ γήτας διαβάλλοντες, ὡς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, πείθειν ⁴¹ οὐκ εἶχον ⁴² ταύτην τὴν ὑπόνοιαν. Σεβομένους Ἑλληνας τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν ὄντας, Ἑλληνιστὶ δὲ φθεγγόμενους καλεῖ, διὰ τὸ φυλάττειν τὸν νόμον· ἢ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων προσηλύτους Ἰουδαίους ⁴³ ὑπάρχοντας. Τὸ, εὐγενέστεροι, ἀντὶ τοῦ, ἐπικειμέντεροι, φησὶν. Οὐκ ὡς ἄπιστοι δὲ οὗτοι ἀνέκρινον τὰς Γραφάς (ἦδη γὰρ ἦσαν πεπιστευκότες), ἀλλ' ὡς ἀμειροὶ τῆς τῶν καλαίων προφητῶν παραδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον πιστότεροι γενόμενοι, ἐρευνῶντες τὰς Γραφάς, καὶ εὐρίσκοντες, τοῖς τῶν προφητῶν λόγοις συνάδοντα τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας πράγματα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιτομίου γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος καὶ εὐσεβίας τοῦ Παύλου.

Variae lectiones et notæ.

⁴⁰ ἐνανθῶς. ⁴¹ πείθει. ⁴² ἔχων. ⁴³ Ἰουδαίων.

(25) Vulg. habet, gentilibusque.

A et quia hic est Jesus Christus, quem ego annuntio vobis. Et quidam ex eis crediderunt, et adjuncti sunt Paulo et Silæ, et de colentibus Græcis (25) multitudo magna et mulieres nobiles non paucæ. Zelantes autem Judæi, assumentesque de vulgo viros quosdam malos, et turba facta, concitaverunt civitatem: et assistentes domui Jasonis quærebant eos producere in populum. Et cum non invenissent eos, trahebant Jasonem et quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: quoniam Hi qui urbem concitant, et huc venerunt, quos suscepit Jason, et hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Jesum. Concitaverunt autem plebem et principes civitatis audientes hæc. Et accepta satisfactione a Jasonem et a cæteris, dimiserunt eos.

Fratres vero confestim per noctem dimiserunt Paulum et Silam in Berœam. Qui cum venissent, in synagogam Judæorum introierunt. Hi autem erant nobiliores eorum qui sunt Thessalonicæ, qui susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc **277** ita se haberent. Et multi quidem crediderunt ex eis, et mulierum gentilium honestarum, et viri non pauci. Cum autem cognovissent in Thessalonicæ Judæi, quia et Berœæ prædicatum est a Paulo verbum Dei, venerunt et illuc commoventes et turbantes multitudinem. Statimque tunc Paulum dimiserunt fratres, ut iret usque ad mare: Silas autem et Timotheus remanserunt ibi. Qui autem deducebant Paulum, perduxerunt eum usque Athenas, et accepto mandato ab eo ad Silam et Timotheum, ut quam celeriter venirent ad illum, profecti sunt.

COMMENTARIUS.

« Disserebat eis de Scripturis. » Quoniam Judæi signis adversabantur, adeo ut apostolos velut impostores et præstigiatores calumniarentur, Paulus hoc loco ex Scripturis, quæ ejusmodi suspicioni non subsunt, eos persuadere aggreditur. « Colentibus Græcis. » Græcos hic vocat eos qui ex Judæis cum essent, Græca lingua utebantur. « Colentes » vero dicit, quia legem observabant: vel Græcos, qui Judæismum amplexi fuerant, sic appellat. Per « nobiliores » vero hic « prudentiores » intelligit. Isti « scrutabantur Scripturas, » non quæsi increduli, sed ut expertes traditionis veterum prophetarum: et idcirco scrutando Scripturas in fide magis firmabantur, quod opera Domini in carne oracula prophetarum plane consentanea esse comperirent.

CAPUT XXVI.

De inscriptione, quæ erat Athenis supra aram; et de sapiente prædicatione Pauli ejusque pietate.

TEXTUS.

XVII, 16-18. Paulus autem cum Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus ejus in ipso, videns idololatriam deditam civitati. Disputabat igitur in Synagoga cum Judæis et colentibus, et in foro, per omnes dies ad eos qui aderant. Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi disserebant cum eo, et quidam dicebant: Quid vult seminiverbius hic dicere? Alii vero: Novorum dæmoniorum videtur annuntiator esse: quia Jesum et resurrectionem annuntiabat eis.

178 COMMENTARIUS.

« Incitabatur. » Non iram hic intelligit, aut indignationem; procul enim ab ira et indignatione est gratia. Quare « incitabatur » perinde est ac, exacerbabatur, non ferebat, vehementer dolebat: quemadmodum alibi dicitur: « Facta est autem exacerbatio (24) inter ipsos etc. — « Confestim autem Paulum. » Ex prudentiæ consilio, et non ex timore aufugit Apostolus; quia scilicet prædicationem evangelicam dilatari, et iram ipsorum « extingui summo opere desiderabat. « Quidam autem. » Epicuræi quidem ex atomis universum sua sponte coaluisse arbitrabantur: Stoici autem illud esse putabant corpus et inflammationem. Quidam ex illis ob doctrinam de se alte sapientes, stulte divinum Paulum irridentes: « Quid vult spermologus (25) iste? » dicebant. Quoniam enim « spermologus » avicula parva et vilis est, solita semina in triviis projecta colligere; hinc viles et nullius frugis homines « spermologos » appellabant. Quia vero Paulus Jesum et resurrectionem prædicabat, ii, utpote etiam deas feminas colere assueti (quippe qui dæmones pro diis habebant), « resurrectionem » deam quamdam esse existimabant.

Feria 3 hebdomadæ sextæ.

TEXTUS.

XVII, 19-34. Et apprehensum eum ad Areopagum duxerunt dicentes: Possumus scire, quæ est hæc nova quæ a te dicitur, doctrina? Nova enim quædam iafers auribus nostris. Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. (Athenienses autem omnes et advenæ hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid novi.) Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienses, per omnia quasi supersutiosiores vos video. Præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram in qua scriptum erat: « Ignoto Deo. » Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. Deus

⁷⁶ Hebr. iii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

⁷⁷ Marg. λέγεται· και εις την εορτην του αγιου Διονυσίου. ⁷⁸ οὐκ εφερην. ⁷⁹ επιγελῶντες.

(24) Vulg. habet, *dissensio*.
(25) Vulgatus interpres vertit *seminiverbius*, quasi *seminans verba*, hoc est, *garrulus nugator*. At præcisius verti posset *seminilegus*, seu *seminum*

A

KEIMENON.

« Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοῦ τοῦ Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ θεωροῦντος κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρίων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, καὶ τινες ἔλεγον· Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Οἱ δὲ Ἐθνῶν δαιμονίων δοκεῖ καταγγελλεῖς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο αὐτοῖς.

EPMHNEIA.

« Παρωξύνετο. » Οὐκ ὀργὴν ἐνταῦθα φησιν, οὐδὲ ἀγανάκτησιν. Ὁργῆς γὰρ καὶ ἀγανακτήσεως πῶρ' ἔω τὸ χάρισμα. Ἰδ., « Παρωξύνετο » δὲ, τουτέστιν ἀντι τοῦ, διηγεῖσθε, οὕτως: «, ἀλλ' ἐτήκετο· καθὼς καὶ ἀλλαχού φησιν· « Ἐγένετο παροξυσμὸς μετὰ τὸ αὐτῶν, » καὶ τὰ ἑξῆς. « Εὐθὺς δὲ τὸ τὸν Παῦλον. » Οἰκονομικῶς ἐνταῦθα, οὐ δειλιῶν ἐφυγεν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' ὥστε καὶ τὸ κήρυγμα αὐξέειν βουλόμενος, καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν καταστέσειν πραγματευόμενος. « Τινὲς δὲ τῶν. » Οἱ μὲν Ἐπικουρίοι αὐτόματον καὶ ἀπὸ ἀτόμων δοξάζουσιν εἶναι τὸ πᾶν· οἱ δὲ Στωϊκοὶ οὗτω σῶμα καὶ ἐκπύρωσιν. Τινὲς οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ γνώσει μέγα φρονούντες, ἀνοήτως λέγοντες: « τὸν θεσπέσιον Παῦλον, « Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος; » ἔλεγον. Ἐπειδὴ γὰρ θρνεὸν ἐστὶν ὁ σπερμολόγος, βραχὺ δὲ καὶ εὐτελες, οὐτε πρὸς βρῶσιν οὐτε πρὸς τέρψιν ἐπιτήθειον, τὰ ἐν ταῖς τριβόδοις ἐβρίμμενα τῶν σπερμάτων εὐθὺς συλλέγειν τοὺς οὖν εὐτελεῖς καὶ οὐκ ἀξίους λόγου σπερμολόγους· ἐκάλουν. « Ἐπειδὴ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο. » Καὶ γὰρ τὴν ἀνάστασιν θεὸν τινα εἶναι ἐνόμιζον, ἅτε εὐθεότες καὶ ὀηλείας θεᾶς σέβειν· δαιμόνια γὰρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἐκάλουν.

Τῇ γ' τῆς 5' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Ἐπιλαβόμενοι τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον ἤγαγον, λέγοντες· Δυνάμεθα γινῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδασχὴ; Ἐπιτίθοντα γὰρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. Βουλόμεθα οὖν γινῶναι τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι, εἰς οὐδὲν ἕτερον ἠκαίρου, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκοῦειν καινότερον. Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἄρειου πάγου, ἔφη· Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεῖσθαι μνηστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὐρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπιτέγραπτο· « Ἄγνωστον Θεῶν. » Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσε-

collector. Cujus nomenclationis ratio ex subjecta expositione patet. Metaphorice autem sumitur pro verboso, nugatore et locutuleio, ut Plautus ubi xii.

βίβη, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων Κύριος, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναεῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται, προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν κατὰ πάντα· ἐποίησά τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν γένος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προτεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν Θεόν, εἰ ἄραγε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὐροῖεν· καίτοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρημασι· Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Γένος· οὐκ ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομιζεῖν χρυσῷ, ἢ ἀργυρῷ, ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης· καὶ ἐνθυμήσῃς ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὁμοῖον. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν. Καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ἣ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκούσαντες δὲ ἀνδράσιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον· Ἀκουσόμεθά σου περὶ τούτου καὶ πάλιν. Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ, ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι οὖν αὐτοῖς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἦγαγον αὐτὸν, φησὶν, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον, οὐκ ὥστε μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε κολάσασθαι, ἐνθα αἱ φονικαὶ δίκαι. Ἄρειος δὲ Πάγος ἐλέγετο ὁ τόπος, ἐπειδὴ ὁ Ἄρης, ὡς φασι, τῆς μοιχίας ἐκέισε δίκας ἔδωκε. Πάγος δὲ ὁ ὑψηλὸς τόπος· ἐν γὰρ ὄχθῳ τινὶ ἦν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον· ἔθεν καὶ Πάγαρχοι καλοῦνται παρὰ τισιν, οἱ τῶν τόπων ἢ κωμῶν τινων ἄρχοντες. « Εὐρον καὶ βωμόν. » Δύο αἰτίας εἶναι λέγουσι τὸ [f. τοῦ] [ἐπι γε] γράφθαι Ἀθήνησι τῷ βωμῷ « Ἀγνώστῳ Θεῷ. » Οἱ μὲν γὰρ φασι, ὡς Φιλιππίδην ἐπεμψαν Ἀθηναῖοι πρὸς Λακεδαιμονίους περὶ συμμαχίας, ἡμίκα Πέρσαι ἐπεστράτευσαν τῇ Ἑλλάδι, ᾧ κατὰ τὸ Παρθένιον βρος Πανὸς φάσμα ἐντυχόν, ἤτιδτο μὲν Ἀθηναίους ἀμελοῦντας αὐτοῦ, ἄλλους θεοὺς θεραπεύοντας, καὶ βοθηεῖν ἐπηγγέλλετο. Νικήσαντες οὖν, ἐκείνῳ ναὺν ἀνέστησαν καὶ βωμὸν ἐκοδόμησαν. Καὶ ὡς φυλαττόμενοι, μὴ τὸ αὐτὸ δῆ καὶ ἄλλοτε πάθειν, παρέντες τινὰ θεὸν ἀγνωστον αὐτοῖς, ἀνέστησαν τὸν βωμὸν ἐκεῖνον, ἐπιγράφοντας « Ἀγνώστῳ Θεῷ » τοῦτο λέγοντες, ὅτι καὶ εἰ τις ἕτερος ἠγνοεῖτο παρ' ἡμῶν, εἰς τιμὴν ἐκείνου οὗτος δὴ παρ' ἡμῶν γρήγερται, ὡς ἂν ἰσως ἡμῖν εἴη, εἴπερ ἀγνοούμενος μὴ θεραπεύεται. Ἄλλοι δὲ φασι, ὅτι λιμὸς κατέσκηψέ ποτε Ἀθήνησι, καὶ εἰς τοσοῦτον αὐτοὺς ἐξέκαυσε, ὡς μὴδὲ τῶν λεπτοτάτων σινδόνων ἀνέχεσθαι. Τοὺς νομιζομένους οὖν αὐτοῖς θεοὺς θεραπεύοντας, οὐδὲν ἀπώναντο. Ἐνοήσαντες οὖν, ὅτι ἰσως ἐστὶν ὁ θεός,

qui fecit mundum et omnia quæ in eo sunt, hic cæli et terræ cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem et omnia : fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terræ, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum, quærere Deum, si forte attracent eum aut invenient, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus : sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt : Ipsius enim et genus sumus. Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare, auro, aut argento, aut lapidi, sculpturæ artis et cogitationis hominis, divinum esse simile. Et tempora quidem hujus ignorantia « dissimulans » (26) Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique penitentiam agant. Eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro, in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis. Cum audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt : Audiemus te de hoc iterum. Sic Paulus exivit de medio eorum. Quidam vero viri adherentes ei, crediderunt : in quibus et Dionysius Areopagita, et mulier nomine Damaris, et alii cum eis.

COMMENTARII.

« Duxerunt eum, inquit, ad Areopagum, » non ut aliquid ipsi discerent, sed ut is puniretur, ubi capitales causæ habebantur. « Arcopagus » autem locus ille dicebatur, quoniam Ares, seu Mars adulterii pœnas ibi, ut fabulantur, olim dederat. « Pagus » est locus excelsus ; siquidem in colle situm erat dicasterium illud. Hinc « Pagarchi » dicuntur locorum quorundam vel pagorum præfecti. « Inveni et aram. » Duxæ causæ feruntur celebris illius, quæ Athenis erat, inscriptiōnis : « Ignoto Deo. » Quidam enim dicunt, quod cum Athenienses, Persis contra ipsos bellum gerentibus, Philippiδην quemdam ad Lacedæmones auxilii petendi causa misissent, occurrens illi in monte Partheno idolum Panis graviter de Atheniensibus conquestum fuerit, quod cum cæteros quidem deos gnaviter colerent, se prorsus negligerent ; et nihilominus auxilio se futurum sponderit. Quare Athenienses, cum vicissent, templum illi excitaverunt, et altare construxerunt. Caventes vero, ne simile quid iterum illis contingeret, quod forte deum aliquem ignotum præterirant, aliam erexerunt aram, eique inscripserunt : « Ignoto Deo, » inquentes : Si adhuc aliquis a nobis ignoretur deus, in illius honorem hæc ara esto, ut nobis propitius sit, etsi, utpote ignotus, peculiari cultu a nobis non colatur. Alii vero ita rem narrant : Cum dira pestis in Athenienses grassaretur, eosque exureret adeo,

Variæ lectiones et notæ.

²⁷ λοιμός.

(26) Vulg. despiciens.

ut nec tenuissima linteamina ferre possent; omnibus, quos putabant deos, cultum aliquem præstiterunt, quin inde ullum caperent emolumentum. Reputantes vero, quod forsasse deus esset aliquis, quem ipsi inhonoratum reliquerint, ac propterea ipse pestem immisisset illam, novam ædificaverunt aram, cui « Ignoto Deo » inscripserunt: euniquæ super illam sacrificassent, confestim pestis evanuit. Hunc igitur Paulus ait esse Christum, omnium Deum, quem se annuntiare affirmabat. Cæterum integra illa inscriptio ita se habebat: « Diis Asiæ, Europæ, et Libyæ, Deo ignoto et peregrino. » — « Deus qui fecit. » Ne putarent, Deum ab ipso prædicatum similem esse multis illis, quos alias colebant, diis, ac ut errorem istum submoveret, subdit: « Non in manufactis templis habitat¹⁰. » Scilicet, habitat quidem in templis, sed non in talibus; sed in anima humana. Unde nec in Jerosolymita templo dicebatur habitare, sed « operari. » Nec « manibus humanis colebatur » a Judæis, sed mente: nam, quæ il offerebant, Deus non quasi « indigens aliquo » requirebat; ait enim: « Nunquid manducabo carnes taurorum¹¹, etc. » Deinde in confirmationem sermonis sui istud Arati, unius ex ipsorum poetis, egregium dictum profert: « Ipsius enim et genus sumus: » et illud quidem de summo Opifce accipit Paulus, quanquam de Jove ab Arato pronuntiatum fuerit. Videlicet Aratus non de eodem omnino locutus est, sed tamen id protulit, quod ei proprie aptari potest. « Genus autem Dei » nos esse, inquit Apostolus, non eo sensu, quo Græci poetæ dicunt, sed alio; nempe quod nos sumus ei familiares et proximi.

Ad Athenienses verba faciens Paulus « hominem » tantummodo Christum appellat, dicens¹²: « In viro, in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis: » et nihil de « forma Dei » addit, neque quod « æqualis » esset illi, « et¹³ splendor gloriæ ejus: » et quidem congrue; nondum enim erat tempus opportunum verbis istis; sed interia contenti erant apostoli, si crederetur verus homo, et resurrexisse, dissimulata tantisper ejus divinitate.

« Et tempora quidem. » Non hoc ait, quod nullus istorum puniatur, sed quia nemo illorum, qui « poenitentiam agere » voluerit, puniendus sit: neque de illis qui jam obierant loquitur, sed de illis quibus tunc prædicabat. Non exiget, inquit, a vobis rationem de præteritis 281 annis: ignorantia vestra. Non dixit autem, contemnit, vel permittit, sed, « dissimulat, » hoc est, non punit, quantumvis punitione dignos.

CAPUT XXVII.

De Aquila et Priscilla, deque Corinthiorum incredulitate ac de beneplacito Dei secundum præscientiam erga illos, quod revelatum est Paulo. Item de Crispo archisynagogo, qui credidit cum aliis

ὄν αὐτοὶ κατέλιπον ἄγεραστον, ὁ τὴν λοιπὴν καταπέμψας, νέον δειψάμενοι βωμὸν καὶ ἐγγράψαντες, « Ἀγνώστῳ Θεῷ, » καὶ Οὐσαντες, εὐθέως ἔθεραπεύθησαν. Τοῦτον οὖν, φησι, Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν πάντων Θεὸν ὁ Παῦλος, ὃν καὶ καταγγέλλειν αὐτῷ; ἔφασκον. Ἔστι δὲ ἡ πᾶσα τοῦ βωμοῦ ἐπιγραφή τοιαύτη: « Θεοῖ; Ἀσίας, καὶ Εὐρώπης, καὶ Λιβύης, Θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ. » — Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας: ἵνα μὴ νομισώσιν ἓνα τῶν πολλῶν εἶναι Θεὸν τὸν ὑπ' αὐτοῦ χρησιζόμενον, διορθοῦται ἐπάγων: « οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς. » Οἰκεῖ μὲν γὰρ ἐν ναοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν τοιοῦτοις, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῃ φωνῇ. Οὐδὲ γὰρ ἐν ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων λέγεται οἰκεῖν, ἀλλ' ἐνεργεῖν: οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων παρὰ Ἰουδαίων ἐθεραπεύθη, ἀλλ' ὑπὸ διανοίας: ἐπεὶ καὶ κεινὰ γε οὐκ ἐζήτει οὕτως, ὡς προσεβόμενος: φησὶ γὰρ: « Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, » καὶ τὰ ἔξης. Χρήσιμ αὐτοῖς Ἀράτος ἐπάγει, ἐνός τινος τῶν πρὸ αὐτοῖς ποιητῶν εἰς κατασκευὴν τοῦ ἑαυτοῦ λόγου. « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν, » φησὶ. Καὶ οὗτος μὲν περὶ τοῦ Δημιουργοῦ αὐτὸ ἐκλαμβάνει (εἰ καὶ περὶ τοῦ Διὸς τοῦτο εἰρησθαί φασιν), οὐ τὸν ἐκεῖνον λέγων, ἀλλὰ τὸ κυρίως ἐπ' αὐτῷ ἀρμύζειν λέγων. Γένος δὲ Θεοῦ εἶναι ἡμᾶς φησὶ Παῦλος, οὐχ ὡς ἐκεῖνοί φασιν, ἀλλ' ἑτέρῳ ὡς τοῦτέστι, οἰκείους, ἐγγυτάτους.

« Ἀθηναῖος γὰρ διαλεγόμενος ὁ Παῦλος, φησὶ, δεδρα αὐτὸν ἐπικαλεῖ μόνον, οὕτω λέγων: « Ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν » καὶ οὐδὲν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ λέγει μορφῆς, οὐδὲ ὅτι ἴσος αὐτῷ, οὐδὲ ὅτι ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ: εἰκότως. Οὕτω γὰρ καιρὸς τῶν βημάτων τούτων ἦν. Ἄλλ' ἀγαπήτην ἦν αὐτοῖς παραδίξασθαι τέως, ὅτι ἀνθρώπος ἔστι, καὶ ὅτι ἀνέστη, αὐτοῦ τὴν θεότητα ἐξεκάλυψεν.

« Τοὺς μὲν οὖν χρόνους. » Οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι οὐδεὶς κολάζεται τούτων, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς τῶν θελόντων μετανοεῖν. Οὐ περὶ τῶν ἀπειθόντων γὰρ τοῦτο φησιν, ἀλλὰ περὶ τούτων οἷς παραγγέλλει. Οὐκ ἀπαιτεῖ λόγον ἡμᾶς, φησὶ, περὶ τῶν προτέρων ἐτῶν τῆς ἀγνοίας ὑμῶν. Οὐκ εἶπε δὲ παραθεῖν, ἢ, εἴασεν, ἀλλὰ, « περιεῖδε¹⁴ τοῦτέστιν, οὐκ ἀπαιτεῖ κόλασιν, ὥσπερ ἀξίους ὄντας κολάσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ Ἀquila καὶ Πρισκίλλης, τῆς τε Κορινθίων ἀπειθείας καὶ τῆς κατὰ πρόγνωσιν ἐν αὐτοῖς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης τῷ Παύλῳ ἐν ᾧ περὶ Κρίσπου ἀρχισυναγώγου, πιστεύ-

¹⁰ Act. vii, 48. ¹¹ Psal. xlix, 23. ¹² Ephes. i, 20. ¹³ Hebr. i, 3.

Variæ lectiones et notæ.

¹⁴ Marg. τοῦ Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην. ¹⁵ ὑπερεῖδε.

σατος σὺν ἑτέροις τισί, καὶ βαπτισθέντος, Ἄστασιως κυρηθείσης ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ὑπεχώρησεν· ἐλάων δὲ εἰς Ἐφεσον καὶ διαλεχθεὶς ἐξῆλθεν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθη-
νῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον· καὶ εὗρών τινα Ἰουδαίον
ὀνόματι Ἀκύλα, Ποντικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐλη-
λυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρισκίλλαν γυναῖκά
αὐτοῦ (διὰ τὸ διατετάχθαι Κλαύδιον χωρισθῆναι πάν-
τας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς Ῥώμης), προσῆλθεν αὐ-
τοῖς· καὶ διὰ τὸ ὁμοίτητον εἶναι, ἔμεινε παρ' αὐτῶν,
καὶ εἰργάζετο· ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τῆν τέχνην.
Διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν Σάββατον,
ἐπειθὲ τε Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήνας. Ὡς δὲ κατήλθον
ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὁ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος,
συνέλεγο τῷ Πνεύματι ὁ Παῦλος, διαμαρτυρούμενος
τοῖς Ἰουδαίοις εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀντιτασ-
σομένων δὲ αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, ἐκτειναζά-
μενος τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸ αἷμα
ὁμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὁμῶν· καθαρὸς ἐγώ· ἀπὸ
τοῦ νῦν εἰς τὰ ἴθνη πόρεύσομαι. Καὶ μεταβὰς
ἐκείθεν, εἰσῆλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς ὀνόματι Τίτου
Ἰούστου σεβασμένου τὸν Θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομο-
ροῦσα τῇ συναγωγῇ. Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος
ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ
πολλοὶ τῶν Κορινθίων ἀκούσαντες ἐπίστευσον καὶ
ἐβαπτίζοντο. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος ἐν νυκτὶ δι' ὄραματος
τῷ Παύλῳ· Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπή-
σῃ, διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεται
σοι τοῦ κακῶσαι σε· διότι λαὸς ἔστι μοι πολὺς ἐν
τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκάθισέ τε ἑναυτὸν καὶ μῆνας ἕξ,
διδάσκων ἐν αὐτοῖς τὴν λόγον τοῦ Θεοῦ. Γαλλίωνος
ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κατεπέστησαν ὁμοθυ-
μαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ
τὸ βῆμα, λέγοντες, ὅτι Παρὰ τὸν νόμον ἀναπέθει
οὗτος· τοὺς ἀνθρώπους σέβασθαι τὸν Θεόν. Μέλлонτος
δὲ τοῦ Παύλου ἀνοφγειν τὸ στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλίων
πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Εἰ μὲν ἦν ἀδικημά τι, ἢ ῥα-
διοῦργημα πονηρὸν, ὧ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἄν
ἠνεσχόμην ὑμῶν· εἰ δὲ ζητημά ἐστι περὶ λόγου,
καὶ ὀνομάτων, καὶ νόμου τοῦ καθ' ὁμᾶς, ἔφασθ' αὐ-
τοῖ· κριτὴς γὰρ ἐγώ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι. Καὶ
ἀπῆλθεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος. Ἐπιλαβόμενοι
δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον,
ἔτυπτον ἐμπροσθεν τοῦ βήματος· καὶ οὐδὲν τούτων
τῷ Γαλλίῳ ἔμελλεν. Ὁ δὲ Παῦλος, ἐτι προσμείνας
ἡμέρας ἱκανάς, τοὺς ἀδελφοὺς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει
εἰς τὴν Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρισκίλλα, καὶ Ἀκύ-
λας, κειράμενος ἐν Κερχοραῖ, τὴν κεφαλὴν· εἶχε γὰρ
εὐχὴν. Κατήντησε δὲ εἰς Ἐφεσον, κάκεινους κατέλι-
πεν αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν
διελέξατο τοῖς Ἰουδαίοις· Ἐρωτῶντων δὲ αὐτὸν ἐπὶ
πλεονα χρόνον μείναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν· ἀλλ'
ἀποταξάμενος αὐτοῖς, καὶ εἶπὼν· Δεῖ μὲ πάν-
τως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ἱερουσαλὴμ,
καὶ πάλιν ἀνακἀμφω πρὸς ὑμᾶς τοῦ Θεοῦ θέ-
λοντος, καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐκαστος τῶν ἀποστα-
τούντων Χριστῷ, ὅς ἐστι ζωὴ, δοκεῖ ἐκυτὴν φονεύειν,
PATROL. GR. CXXV.

quibusdam, et baptizatus est : ac quomodo sedi-
tione orta Corinthi, Paulus recesserit, abieritque
Ephesum ; indeque, postquam sermonem habuit,
exierit.

TEXTUS.

XVIII, 1-21. Post hæc egressus ab Athenis, venit
Corinthum. Et inveniens quendam Judæum nomine
Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Ita-
lia, et Priscillam uxorem ejus (eo quod præcepi-
set Claudius discedere omnes Judæos a Romæ), acces-
sit ad eos. Et quia ejusdem erat artis, manebat
apud eos et operabatur (erant autem scenofactoriæ
artis). Et disputabat in synagoga per omne
Sabbatum, interponiens nomen Domini Jesu, sua-
debatque Judæis et Græcis. Cum venissent autem
de Macedonia Silas et Timotheus, instabat verbo
Paulus, testificans Judæis esse Christum Jesum.
Contradicientibus autem eis et blasphemantibus,
excutiens vestimenta sua, dixit ad eos : Sanguis
vester super caput vestrum : mundus ego, ex hoc
ad gentes vadam. Et niigrans inde, intravit in do-
mum cujusdam, nomine Titi Justi, colentis Deum,
cujus domus erat conjuncta synagogæ. Crispus
autem archisynagogus credidit Domino cum omni
domo sua : et multi Corinthiorum audientes crede-
bant et baptizabantur. Dixit autem Dominus
nocte per visionem Paulo : Noli timere, sed lo-
quere, et ne taceas : propter quod ego sum te-
cum : et nemo apponetur tibi ut noceat te : quo-
niam populus est mihi multus in hac civitate.
Sedit autem ibi annum et sex menses, docens apud
eos verbum Dei. Gallione autem proconsule Achaiæ,
insurrexerunt uno animo Judæi in Paulum et ad-
duxerunt eum ad tribunal, dicentes : quia Contra
legem hic persuadet hominibus colere Deum. Inci-
piente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Jud-
æos : Si quidem esset iniquum aliquid, aut faci-
nus pessimum, o viri Judæi, recte vos sustinerem.
Si vero quæstiones sunt de verbo et nominibus et
lege vestra, vos ipsi videritis. Judex ego horum
282
nolo esse. Et minavit eos a tribunali. Apprehen-
dentes autem omnes Sosthenem principem syna-
gogæ, percutiebant eum ante tribunal ; et nihil eo-
rum Gallioni curæ erat. Paulus vero cum adhuc
D
sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens, na-
vigavit in Syriam (et cum eo Priscilla et Aquila),
qui sibi totoderat in Cenchræ caput : habebat
enim votum. Devenitque Ephesum, et ibi illos reli-
quit. Ipse vero ingressus synagoga, disputabat
cum Judæis. Rogantibus autem eis ut ampliori
tempore maneret, non consensit ; sed valefaciens
et dicens : Iterum revertar ad vos, Deo volente,
profectus est ab Epheso.

COMMENTARIUS.

« Sanguis vester super caput vestrum. » Hoc
perinde est, ac si diceret : Quicumque a Christo,

qui vita est, secessionem facit, semetipsum occidere videtur, a vita transiens in mortem, sanguinemque ipsius quodammodo fundens per seccem, quam sibi ipse infert. Ait itaque: Propterea quod incredulitate vestra vosmetipsos jugulatis, hujus rei pœnam vos luite: ego innoxius sum. Hinc vero colligi potest, eum qui se interficit, velut homicidam puniendum fore a Deo. « Nocte per visionem. » Adnotandum, nullum esse discrimen sive in somno, sive in vigilia Paulus viderit Dominum Jesum. Cæterum etiam de die aliquoties eum vidit. « Percutiebant eum. » Judæi idcirco Sosthenem percutiebant, quia magis addictus erat Paulo, sicut et Crispus archisynagogus. Vel in tantam illi insaniam venerunt, ut suo frustrati desiderio, loca Pauli Sosthenem principem synagogæ verberarent. Aut denum propterea illum verberabant, quia, cum vellet Paulum occidere, ipse eos prohibebat. Iterum vero Paulus « navigavit in Syriam, (et cum eo Priscilla et Aquila, qui sibi totonderat, inquit, caput. » « Adtere caput voti causa mos erat proprius Judæorum. Priscillam et Aquilam « reliquit, » inquit, « Ephesi, » et quidem convenienter, ut ibi docerent. Cur vero Paulus, cum esset propheta, certoque sciret se Ephesum rediturum, non id absque conditione promisit, sed addidit, « Deo volente? » **283** Nempe docere nos voluit, ut nihil promittamus, nisi hæc addita conditione: « volente Deo. » — « Nemo enim novit quid superventura pariat dies ». »

Feria 4 hebdomadæ sextæ.

De Apollo viro eloquente et fidei.

TEXTUS.

XVIII, 22-28. Et descendens Cæsaream, ascendit et salutavit Ecclesiam, et descendit Antiochiam. Et facto ibi aliquanto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem et Phrygiam, confirmans omnes discipulos. Judæus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat doctus viam Domini: et servens Spiritu loquebatur et docebat diligenter ea quæ sunt Jesu, sciens tantum baptismum Joannis. Hic ergo coepit fiducialiter agere in synagoga. Quem cum audissent Priscilla et Aquila, assumpserunt eum, et diligentius

COMMENTARIUS.

« Sciens tantum baptismum Joannis. » Operæ pretium est inquirere, quomodo, si Apollo baptismum tantum Joannis noverat, Spiritu nihilominus ferve-

A ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταβαίνων εἰς θάνατον, τὸ αἷμα αὐτοῦ τρόπον τινὰ ἐκχέων διὰ τῆς σφαγῆς ἣν ἐπιφέρει ἐφ' ἑαυτῷ. Τοῦτο οὖν φησιν· Ἄνθ' ὧν σφάζετε ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπιστίας, αὐτοῦ τούτου ὑμεῖς ὑπόσχητῆ δίκην, ἐμοῦ ἀθώου ὄντος. Ἐντεῦθεν δὲ ἐστὶ συνιεῖν, ὅτι ὁ σφάζων ἑαυτὸν τιμωρεῖται ὡς φονεὺς παρὰ τῷ Θεῷ. Σημειωτέον, ὅτι εἶδε τὸν Κύριον Ἰησοῦν ὁ Παῦλος δὲ ὄνειρου, εἶτε γρηγορῶν ἐθεάσατο τὸν Ἰησοῦν, οὐδεμίαν διαφορὰν. Πλὴν καὶ ἐν ἡμέραις [ἢ ἡμέρῃ] ὤφθη αὐτῷ. Οὗτοι διὰ τοῦτο ἐτυπτον τὸν Σωσθένην, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν μᾶλλον προστιθέμενος τῷ Παύλῳ, ὡς καὶ Κρίσπος ὁ ἀρχισυναγωγός· οἱ εἰς τοσοῦτον ἦσαν ἐληλακότες μανίας, ὅτι ἀποτυχόντες τοῦ σκοποῦ ἑαυτῶν, ἀντὶ τοῦ τύπειν τὸν Παῦλον, Σωσθένην τὸν ἀρχισυναγωγὸν ἐτυπτον· ἢ διὰ τοῦτο ἐτυπτον B αὐτὸν, ἐπειδὴ μᾶλλον ἠβουλήθησαν φονεῦσαι τὸν Παῦλον, καὶ Σωσθένης διεκώλυσεν αὐτούς. Πάλιν κἀκεῖσε Παῦλος εἰς τὴν Συρίαν, ἐ καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα, καὶ Ἀκύλας, κειράμενος, φησὶ, τὴν κεφαλὴν. Ὅτι δὲ κείρασθαι τὰς κεφαλὰς κατ' εὐχὴν Ἰουδαϊκὴν ἦν. Τοὺς περὶ Ἀκύλαν, φησὶ, κατέλιπεν εἰς Ἐφεσον· τοῦτο δὲ ἐποίησεν εἰκότως, ὡς διδάξαντας. Τί δὴ ποτε προφήτης ὢν Παῦλος, καὶ εἰδὼς ὅτι ἡμελλεν ἀναστρέφειν, οὐχ ἀπλῶς ἀναστρέφειν ἐπηγγείλατο, ἀλλὰ προστιθεὶς, ἐ τοῦ Θεοῦ θέλοντος; Ἡμεῖς διδάσκων, μηδὲν περὶ τῶν μελλόντων ὑποσχεῖσθαι ποιεῖν, δίκαια τοῦ εἰπεῖν, ἐ τοῦ Θεοῦ θέλοντος. — Ὅ γὰρ τις οἶδε, τί τείζεται ἢ ἐπιούσα. »

C

Τῆ δ' τῆς ε' ἑβδομάδος.

Περὶ Ἀπολλῷ ἀνδρὸς λογίου καὶ πιστοῦ.

KEIMENON.

Καὶ κατελθὼν εἰς Καισάρειαν ἀναβὰς, καὶ ἀπα- σάμενος τὴν Ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν· καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ ἐξῆλθε, διερχόμενος κατ' ἐξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν· καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς. Ἰουδαῖος δὲ τις Ἀπολλῶς ὄνοματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος κατήχησεν εἰς Ἐφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς Γραφαῖς. Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου· καὶ ζῶν τῷ Πνεύματι, ἐλάλει καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὗτος τε ἤρξατο παρήσειάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. Ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, προσελάβοντο αὐτὸν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ. Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς, ἀποδιέξασθαι αὐτόν. Ὁ· παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος. Εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλύγχετο δημοσίῃ, ἐπιδεικνύς διὰ τῶν Γραφῶν εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν.

EPHNEIA.

Ἄξιον ζητῆσαι, πῶς, εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἠπίστατο οὗτος, τῷ Πνεύματι ἐξῆι· τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδίδασκε· καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον

²⁸³ Prov. xxvii, 1.

ἰδεθήσαν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, πολλῶν ἄλλων καὶ οὕτως ἰδεθήσῃ ἄν. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐφείκει εἰθῆκεν ἀμφοτέρω. Δοκεῖ τοίνυν οὕτως εἶναι τὸν ρήκ', τὸν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων · ἢ, εἰ μὴ τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε, γαγῆνται καὶ ἐπὶ τούτῳ · ἀλλ' οὐδὲ βαπτίζεται. Τοῦτου οὖν ἀκριβῶς ἔξεπαθόντος²⁷, δοκεῖ τοῦτο μὴ εἶναι, ὅτι καὶ βαπτισθῆναι αὐτὸν ἔδει · καὶ οἱ ἄλλοι οὐδὲν ἤδεισαν ἀκριβῶς, οὐδὲ ἐκ περὶ Ἰησοῦ. Εἰκόσ δὲ αὐτὸν καὶ βαπτισθῆναι. Εἰ δὲ οὗτοι οἱ Ἰωάννου μετὰ τὸ βάπτισμα πάλιν ἐβαπτίζοντο, ἔδει καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦτο ποιῆσαι. ipsum spectabant. Verosimile tamen est etiam baptizatum fuisse. Et si Joannis discipuli post illius baptismum iterum baptizabantur, oportebat, ut et discipuli ita facerent.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΗ'.

Περὶ βαπτίσματος, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύουσι· καὶ περὶ λύσεως τοῦ λαοῦ.

Τῇ παρασκευῇ τῆς ἑβδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τῶν Ἀπολλῶ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Παῦλον διελθόντα ἐκ ἀνωτερικὰ μέρη ἰδοῦν εἰς Ἐφεσον· καὶ εὐρών τινας μαθητὰς, εἶπε πρὸς αὐτούς· Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἄλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Εἰς τί οὖν ἐβαπτισθήτε; Οἱ δὲ εἶπον· Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. Εἶπε δὲ Παῦλος· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας τῷ λαῷ, λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεύωσι, τουτίστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ Πνεῦμα ἐπ' αὐτούς· ἐλάλουν τε γλώσσαις καὶ προσεφθέσκον. Ἦσαν δὲ οἱ πάντες, ἄνδρες ὡσεὶ δώδεκα. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν ἐπαρρησιάζετο, ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Πόθεν οὗτοι ἐν Ἐφέσῳ οὗτοι, τὸ βάπτισμα εἶχον Ἰωάννου; Ἰσως ἐπεδήμησαν τοῖς Ἱεροσολύμοις τότε, καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ ἐβαπτίσθησαν, καὶ οὐδὲ τὸν Ἰησοῦν ἠπίσταντο· διὸ οὐδὲ λέγει αὐτοῖς, Πιστεύετε εἰς τὸν Ἰησοῦν; ἀλλ', εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε; καὶ τοῦτο εἰδὼς ὅτι οὐκ εἶχον· ἀλλὰ βούλεται αὐτοῖς εἰπεῖν, ἵνα μαθόντες ὠν ἀπεστήργηται, εὐθέως αἰτήσωσιν. Ἄπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου προφητεύει καὶ ἐνάγει αὐτούς, ὅτι τοῦτο βούλεται τὸ βάπτισμα

A bat : nam Spiritus sanctus non ita dabatur : et ei qui post istum fuerunt, opus habuere baptismo Christi, multo magis hic opus habuerit. Quid igitur dicendum? Non enim sine causa utramque posuit sacer scriptor. Videtur itaque mihi hic unus ex iis centum viginti fuisse, qui cum apostolis baptizati sunt. Quod si ita sese res habet, dicendum, idem quod in Cornelio et in isto contigisse : attamen non baptizatur. Hac igitur re bene perpensa videtur non ita esse, ut baptizatum esse oportuerit (27), quoniam duodecim alii (28) nihil accurate sciebant, neque quidem ea quæ Jesum baptizatum fuisse. Et si Joannis discipuli post illius baptismum iterum baptizabantur, oportebat, ut et discipuli ita facerent.

CAPUT XXVIII.

De baptisate et dono Spiritus sancti ob orationem Pauli, iis qui Ephesi crediderunt, et de sanatione populi

Feria 6 hebdomadæ sextæ.

TEXTUS.

XIX, 1-8. Factum est autem, cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus, peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, et inveniret quosdam discipulos, dixitque ad eos : Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum : Sed neque si Spiritus sanctus est, audivimus. Ille vero ait : In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt : In Joannis baptismate. Dixit autem Paulus : Joannes baptizavit baptismate penitentiae populum, dicens : In eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est in Jesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Jesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguis et prophetabant. Erant autem omnes viri fere duodecim. Introgressus autem synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menses, disputans et suadens de regno Dei.

COMMENTARIUS.

Unde isti qui Ephesi morabantur, baptismum habebant Joannis? Fortasse ii pridem Jerosolymam profecti fuerant; et tunc ad Joannem accesserunt, et baptizati ab eo sunt, quia Jesum cognoscerent. Quare non dicit illis : Credite in Jesum Christum? sed, Si Spiritum sanctum recepistis? licet apprime nosset, eos non recepisse. Sed vult ut ipsi hoc fateantur, ut animadvertentes, quo dono carerent, quantocius illud exposcerent (29).

Varie lectiones et notæ.

²⁷ ἔξεπαθόντος.

(27) Chrysostomus, unde hæc commentatio desumpta est, paulo aliter, et, ut puto, verius et clarins, ista habet sic : Ἄλλ' οὐ βαπτίζεται, ἀλλ' ὅτι ἀκριβέστερον αὐτῷ ἔβηθεν. Τοῦτο δὲ εἶναι μοι ἀληθὲς φαίνεται, ὅτι βαπτισθῆναι αὐτὸν ἔδει· καὶ τις. Sed non baptizatur, donec illi accuratius exposuerunt. Hoc mihi verum esse videtur, quia baptizari illum oportebat. Quoniam, etc. Discrepantiam hanc ex librorum oscitantia vel temeritate ortam esse puto; unde arbitror pro μὴ, non, le-

gendum μὴ, mihi, et verba prætermissa restituenda ex Chrysostomo. (28) De quibus cap. sequente : ubi v. 7 fere duodecim fuisse dicuntur. (29) Textus Græcus hujus expositionis plane consideratur in editione Œcumenii curata Parisiis an. 1651, licet exstat versio Latina : sed illi ad latius denuo appositus est textus Græcus expositionis superioris, insigni sane editoris vel typographi incuria.

A Joann's baptisate vaticinatur (30) et edocet eos, quod hoc sibi vellet Joannis baptisma. **285** Hinc vero ostenditur baptisma illud imperfectum fuisse : non enim dixit « baptismum » esse remissionis, sed, « poenitentia: » Deinde « baptizati in nomine Domini Jesu, » inquit, manibus Pauli statim Spiritum sanctum acceperunt. Ipsum tamen non videbant : invisibilis est enim. Verum sensibile aliquod ipsius virtutis argumentum edebat gratia in eo, quod alius quidem Persarum, alius Romanorum et alius ludorum, alius denique simili alia aliqua lingua protinus loquebatur : et hoc extraneis manifestabat Spiritum inesse ita loquentibus, statim.

Ecce hic proprie impletur illud : « Qui autem minor est in regno caelorum, major est illo » : » aliquid enim Paulus apostolorum ultimus quoad vocationem, quod Joannes in baptisate non dedit, illud per manuum impositionem tribuit.

De filiis Scevæ ; et quod non oporteat accedere ad infideles, et qui se fide indignos reddiderunt. Item de confessione credentium ; et de seditione Ephesi nota a Demetrio argentario contra apostolos.

TEXTUS.

XIX, 9-30. Cum autem quidam indurarentur, et non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine ; discedens ab eis, segregavit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni cujusdam. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Judæi atque gentiles. Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manus Pauli ; ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur. Tentaverunt autem quidam et de circumventibus Judæis exorcistis invocare, super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes : Adjuro vos per Jesum quem Paulus prædicat. Erant autem quidam Judæi Scevæ principis sacerdotum septem filii qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus nequam dixit eis : Jesum novi, et Paulum scio ; vos autem qui estis ? Et insiliens in eos homo, in quo erat dæmonium pessimum, et dominatus amborum, invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo ipsa. Hoc autem notum factum est omnibus Judæis atque gentilibus, qui habitabant Ephesi, et ceci-

²¹ Matth. II, 11.

Ἰωάννου. Ἐνεσθῆν δὲ δεικνύται, ὅτι ἀτελής ἦν τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀφίεσις, ἀλλὰ, « μετανοίας, » εἶναι. Εἶτα βαπτισθέντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, φησὶν, ὑπὸ τῶν χειρῶν Παύλου, εὐθέως τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον. Τοῦτο δὲ οὐχ ἑσθῆν (ἀόρατον γὰρ ἐστίν), αἰσθητὸν δὲ τινα ἐλεγχον ἐδέξου τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἡ χάρις· καὶ ὁ μὲν τῆ Περσῶν, ὁ δὲ τῆ Ῥωμαίων, ὁ δὲ τῆ Ἰνδῶν, ὁ δὲ ἐτέρῃ τινὶ τοιαύτῃ εὐθέως ἐφθίγγετο γλώσση, καὶ τοῦτο ἐφανερῶς τοῖς ἔξωθεν, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐν αὐτῷ τῷ φθεγγομένῳ, δεκτικὸς ὁ Θεὸς ὅτι τοῦτό ἐστι τῆς ἔξουσίας τῆς ἀνωτάτω.

Deo palam faciente, id supremæ esse potestatis.

Ἰδοὺ ἐνταῦθα πληροῦται ἰδικῶς τὸ, « Ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστίν. » Ἰδοὺ γὰρ ὁ τῶν ἀποστόλων ἰσχυρὸς περὶ τὴν κλήσιν, ὅπερ οὐκ ἔδωκεν Ἰωάννης ἐν τῷ βαπτίσματι, τοῦτο διὰ τῶν χειρῶν τοῦ Παύλου ἔλαβον οἱ βαπτισθέντες.

Περὶ τῶν υἱῶν Σεβῶ, ὅτι οὐ δεῖ προσχωρεῖν ἀπίστοις, καὶ ἀναξίτοις τῆς πίστεως γηνομένοις· καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πιστευόντων· καὶ περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινήσεως στάσεως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστόλων.

KEIMENON.

Ὅς δὲ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπειθον, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστάς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο, ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας. Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχοῦσας ὁ Θεὸς ὁποῖε διὰ τῶν χειρῶν Παύλου· ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια καὶ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους, τὰ τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν. Ἐπεχείρησαν δὲ τινες τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες· Ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει. Ἦσαν δὲ τινες υἱοὶ Σεβῶ Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἐπιτά, οἱ τοῦτο ποιοῦντες. Ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, εἶπεν αὐτοῖς· Τὸν Ἰησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι· ὑμεῖς δὲ τίνες ἐστέ ; Καὶ ἐραλλόμενος ὁ ἀνθρώπος ἐπ' αὐτοὺς, ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας ἀμφοτέρων, ἔσχεσε κατ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ

Varia lectiones et notæ.

(30) Textus iste, qui alias est Chrysostomi, ita vitiosus ac deformatus est, ut congruum sensum non reddat. En integram Chrysostomi commentationem in ea verba : *Et loquebantur linguis, et prophetabant : Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βαπτίσματος προφητεύουσι.* Τοῦτο δὲ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα οὐκ εἶχε, ἀλλὰ καὶ ἀτελής ἦν. Ἴνα δὲ τῶν τοσούτων ἀξιωθῶσι,

προπαρεσκευαστοὶ μᾶλλον αὐτοῦ. Ὡστε τοῦτο ἐβούλετο Ἰωάννης βαπτίζων, πιστεῦσαι εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτόν. *Ab ipso baptisate prophetant.* Hoc autem Joannis baptisma non habebat ; ideoque imperfectum erat. Ut porro his digni haberentur, preparavit illos. Itaque hoc volebat Joannes, cum baptisabat, ut crederent in venturum post ipsum.

οικου εκείνου. Τοῦτο δὲ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσιν Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἔφεσον· καὶ ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτούς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ θῆγμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Πολλοὶ τε τῶν πεπιστευκῶτων ἤρχοντο, ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν. Ἰκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πράξαντων, συνενέγκαντες τὰς βίβλους, κατέκαιον ἐμπροσθεν πάντων· καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὖρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε· οὕτω κατακράτος ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἤρξε καὶ Ἰσχυρῶν. Ὡς δὲ ἐπληρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ Πνεύματι, διαθεῖν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαίαν, πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσόλυμα, εἰπὼν, ὅτι, Μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν. Ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἐραστον, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάρταχος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὕδου. Δημήτριος γάρ τις ἐνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος, παραίχετο τοῖς τεχνίταις οὐκ ὀλίγην ἔργασίαν. Ὅς· συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν· Ἄνδρες, ἐπίσταθε ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἔργασίας ἡ εὐπορία ἡμῖν ἔστι· καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε, ὅτι οὐ μόνον τῆς Ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας· ὁ Παῦλος οὗτος· πείσας μετέστῃσεν ἱκανὸν ὄχλον, λέγων, ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῶν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἔλθειν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος ἱερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι· μέλλει δὲ καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ Ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται. Ἀκούσαντες δὲ, καὶ γενόμενοι πληρεῖς θυμοῦ, ἔκραζον λέγοντες· Μεγάλη ἡ Ἀρτεμὶς Ἐφεσίων. Καὶ ἐπληρώθη ἡ πόλις ὅλη τῆς συγχύσεως· ὤρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον, συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον, Μακεδόνας, συνεκδήμους Παύλου. Τοῦ δὲ Παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἰων αὐτὸν οἱ μαθηταί. Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν παρακάλουν μὴ ἐκδοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλο τι ἔκραζον· ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, καὶ οἱ κλειούς οὐκ ᾔδεισαν τίνας ἕνεκα συνεληλύθεισαν. Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν Ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κατασείσας τῇ χειρὶ ἤθελεν ἀπολογησασθαι τῷ δήμῳ. Ἐπιγινόντες δὲ ὅτι Ἰουδαίός ἐστι, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὤρας δύο κραζόντων· Μεγάλη ἡ Ἀρτεμὶς Ἐφεσίων. Καταστειλάς δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φησὶν· Ἄνδρες Ἐφῆσιοι, τίς γὰρ ἔστιν ἀνθρώπων, ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πάλιν νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διοπετοῦς; Ἀναντιβῆτων οὖν ὄντων τούτων, εἶπε, δέον ἐστὶν ὑμᾶς κατασταλάμενος ὀπάρχειν, καὶ μηδὲν προπητὲς πράσσειν. Ἠγάγες γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους, οὕτε Ἱεροσόλυμος, οὕτε βλασφημοῦντας τὴν θεὰν ὑμῶν. Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῆται, ἔχουσι πρὸς τίνα λόγον, ἀγοραῖοι ἀγονταί, καὶ ἀνθύπατοι εἰσὶν· ἐγκαλεῖσθαι ἀλλήλους. Εἰ δὲ

dit timor super omnes illos, et magnificabatur nomen **286** Domini Jesu. Multique credentium veniebant confidentes et annuntiantes actus suos. Multi autem ex eis, qui fuerant curiosi sectati, contulerunt libros et combusserunt coram omnibus: et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium. Ita fortiter crescebat verbum Dei et confirmabatur. His autem expletis, proposuit Paulus in Spiritu, transita Macedonia et Achaia, ire Jerosolymam, dicens: quoniam Postquam fuero ibi, oportet me et Romam videre. Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum et Erastum, ipse remansit ad tempus in Asia. Facta est autem illo tempore turbatio non minima de via Domini. Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens aedes argenteas Dianæ, præstabat artificibus non modicum quæstum: quos convocans, et eos qui hujusmodi erant opifices, dixit: Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio; et videtis, et auditis, quia non solum Ephesi, sed pene totius Asiæ, Paulus hic suadens avertit multam turham, dicens, quoniam non sunt dii, qui manibus sunt. Non solum autem hæc periclitatur nobis pars in redargutionem venire, sed et wagnæ Dianæ temp'um in nihilum reputabitur, sed et destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia et orbis colit. His auditis, repleti sunt ira, et exclamaverunt dicentes: Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est civitas confusione, et impetum fecerunt uno animo in theatrum, rapto Gaio et Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli. Paulo autem volente intrare in populum, non permiservunt discipuli. Quidam autem et de Asiæ principibus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum: alii autem aliud clamabant. Erat enim ecclesia confusa, et plures nesciebant qua ex causa convenissent. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judæis. Alexander autem, manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo. Quem ut cognoverunt Judæum esse, vox facta una est omnium, quasi per horas sedantium: Magna Diana Ephesiorum. Et cum sedasset scriba turbas, dixit: Viri Ephesii, quia enim est hominum qui nesciat Ephesiorum civitatem Neocoron esse magnæ Dianæ, et Diopetis? Cum ergo his contradici non possit, oportet vos sedatos esse, et nihil temere agere. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram. Quod si Demetrius, et qui cum eo sunt artifices, habent adversus aliquem causam, conventus forenses aguntur et proconsules sunt: accusent invicem. Si quid autem **287** alterius rei queritis, in legitima ecclesia poterit absolvi. Nam et periclitamur argui seditionis hodiernæ, cum nullus obnoxius sit (de quo possimus reddere rationem) concursus istius. Et cum hæc dixisset, dimisit ecclesiam.

τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθῆσεται. Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι

στάσεως· περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὗ θνητούμεθα ἀπολοῦναι λέγον περὶ τῆς συστροφῆς ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν.

CAPUT XXIX.

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Circuitus Pauli : ubi et de morte et resurrectione Eutychi per orationem Pauli Troade.

TEXTUS.

XX, 1-6. Postquam autem cessavit tumultus, vocavit Paulus discipulos, et exhortatus eos, valedixit, et profectus est ut iret in Macedoniam. Cum autem perambulasset partes illas, et exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Græciam. Ubi cum fecisset menses tres, factæ sunt illi insidiæ a Judæis navigaturo in Syriam; habuitque consilium ut revertetur per Macedoniam. Comitatus est autem eum Sopater Pyrrhi Beroensis, Thessalonicensium vero Aristarchus et Secundus et Gaius Derbeus et Timotheus, Asiani vero Tychicus et Trophymus. Hi cum præcessissent, sustinuerunt nos Troade. Nos vero navigavimus post dies Azymorum a Rhilippis, et venimus ad eos Troadem in diebus quinque, ubi demorati sumus diebus septem.

COMMENTARIUS.

Viam hic dicit Christum, vel fidem veram: hæc enim est via, quæ ducit ad regnum cælorum. Hinc docet, oportere ut ab illis qui in Filium Dei blasphemiant, omnino recedant, qui in ipsum credunt. Sudaria et semicinctia. Utraque linea sunt. Verum sudaria capiti imponuntur: at semicinctia in manibus tenere solent, **288** qui oraria gestare non possunt, ut sunt, qui consulares gestant stolas, aut sagas, ad abstergendos a facie humores, ut sudorem, salivam, lacrymas et similia. « Tentaverunt autem. » Ipsa hæc vox ostendit, exorcistas illos, non quia crederent in Jesum, sed tentandi tantum causa, aggressos esse exorcizare impura dæmonia in nomine Domini. Quare, velut infideles, ut impurus dixit spiritus, paulo post temeritatis suæ pœnas dedere. Redarguit enim ipsos, et scenam eorum patefecit, vehementer iratus dæmon: quemadmodum, si quis de extremis periclitans, a misero (31) aliquo et ærumnoso coarguatur, omnem in illum furorem effundere conatur. « Contulerunt libros. » Adnotandum quod, quanquam magici libri multi essent pretii, quippe qui pulcherrima vitæ continebant, Christi fideles tamen ea non vendiderint; sed licet eo loci alii essent, qui eos enumerato pretio comparare sibi voluissent, combusserunt: et hoc, primo quidem, ne quisquam exitialem illam animarum pestem participaret; deinde ne hac via

Περίοδος Παύλου· ἐν ἣ περι θανάτου καὶ ἀνακλήσεως Εὐτυχοῦς διὰ προσευχῆς ἐν Τρωάδι.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, μεταπεμφόμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητάς, καὶ παρακαλῶν· ἀσπασάμενός τε, ἐξῆλθε πορεύεσθαι εἰς Μακεδονίαν. Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλῶν αὐτοὺς λόγῳ πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γυνομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμη τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας. Συνείπτο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Σώπατρος Πύρρου Βεροιαῖος· Θεσσαλονικίων δὲ, Ἀρίσταρχος, καὶ Σεκοῦνδος, καὶ Γάιος Δερβειός, καὶ Τιμόθεος· Ἀσιανὸν δὲ, Τυχικὸς καὶ Τρόφῆμος. Οὗτοι δὲ προελθόντες, ἔμενον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι. Ἡμεῖς δὲ ἐξεπέλευσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἀζύμων ἀπὸ Φιλιππῶν, καὶ ἤθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα ἄχρις ἡμερῶν πέντε, οὗ διετριψάμεν ἡμέρας ἑπτὰ.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὅθεν λέγει τὸν Χριστὸν, ἢ ἐδὴν λέγει τὴν πίστιν τὴν ἀληθινήν. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἐντεῦθεν διδάσκει ἡμᾶς, ἀπὸ τῶν βλασφημούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ χωρίζεσθαι τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντα· Σουδάρια καὶ σιμικίνθια, ἀμφοτέρωτερον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐπιβάλλεται· τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὀδύρα φορέσαι, οἳ εἰσιν οἱ φοροῦντες ὑπερηφανίαν, ἢ γουβία, πρὸς τὸ ἀπομαρτεσθαι τὰς ὑγρότητας τοῦ προσώπου, ὅλον ἰδρώτας, πτύελον, δάκρυον, καὶ τὰ ὅμοια. Δείκνυσιν αὕτη ἡ λέξις, ὅτι οὐχ ὡς πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ ἐξορκίζονται ἐξώρκιζον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ὡς πειράζοντες. Διὸ καὶ ὡς μὴ ὄντες πιστοὶ, ὡς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμά φησι, τῆς προπετείας δεδῶκεται πρὸς ὀλίγον δίκην. Διήλεγξε γὰρ αὐτοὺς, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτῶν φανερὰν ἐποίησε, σφόδρα θυμωθεὶς ὁ δαίμων, ὡσανεὶ τις περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύον, ὑπὸ τινος οἰκτροῦ [καὶ τάλαιπώρου] διελέγχετο, καὶ πάντα εἰς ἐκείνον ἀφίεται ³¹ βούλεται τὸν θυμὸν. Σημειωτέον δὲ, ὅτι καίτοι πολυτίμους οὖσας τὰς γοητικὰς αὐτῶν βίβλους, ὡς τῶν ἐν βίῳ ἔχουσῶν τὰ κάλλιστα, οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες οὐκ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἔκαυσαν· καίτοι ἄλλων ἐκεῖσε τοιούτων ὄντων τῶν θελόντων τὰς βίβλους κτήσασθαι· πρῶτον μὲν, ἵνα μὴ τις μετὰσχῆ τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχῆ· θόρου

Variæ lectiones et notæ.

(31) Hentenius pro οἰκτροῦ, misero, habet ἔχθρου, inimico; unde vertit, velut si quis in extremis periculis positus ab aliquo inimico arguatur, haud sane recto sensu. At Chrysostomus, cujus est

hic textus, habet οἰκτροῦ καὶ τάλαιπώρου, misero et ærumnoso, ut nos posuimus; quo congrua ratio redditur excaudescentiæ dæmonis.

λύμης· ἐπειτα δὲ, ἵνα μὴ ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας ἂ κτήσωνται τι. Ὡσπερ γὰρ τὸ ἀπὸ πορνείας κέρδος ἀπηγόρευται προσάγειν Θεῷ, οὕτως οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης ἀργύριον τεθῆναι παρὰ τοὺς τῶν ἀποστόλων πόδας δίκαιον ἔκριναν, ἢ εὐαπόδεκτον. « Καὶ τοῦ Διοπετοῦς. » Τὸ εἶδωλον τῆς Ἀρτέμιδος ἐκαλεῖτο Διοπετὲς, ὡς ἐκ τοῦ Διὸς πεπτωκός· ἦτοι τὸ Ἐστραχον [Ἐλεγον] ἐκεῖνο πάντως. Διοπετὲς, τὸ ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Διὸς πεμφθὲν, ἦτοι καταπτῶν³², καὶ οὐ γενόμενον ὑπὸ ἀνθρώπου ἀγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος, καθὼς ἐμύθεον Ἕλληνας. « Νεωκόρον » δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἱερέδουλον. Κόρημα γάρ ἐστι τὸ σάρωμα, [ἀφ' οὗ καὶ νεωκίρος.] τούτεστι [ὁ τὸν ναὸν] σαροῦν καὶ κοσμῶν. Εἶδος ἦν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ [εὐτελέων]· λέγονται δὲ ἀγοραῖοι καὶ οἱ δικολόγοι.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς ζ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Ἐν δὲ τῇ μῆ τῶν Σαββάτων, συνηγμένων ἡμῶν τοῦ κλάσας ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξέλθαι ἐπὶ τῇ ἑκαύριον· παρέτεινεν τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου. Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ περὶ ἡμῶν, οὗ ἦμεν συνηγμένοι. Καθήμενος δὲ τις νεανίας ὀνόματι Εὐτυχὸς ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταφερόμενος ὑπὸ βαθεῖ διαλεγόμενου τοῦ Παύλου ἐπὶ πλεῖον, κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὑπνου, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστεγίου κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός. Καταβὰς δὲ ὁ Παῦλος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτῷ, καὶ συμπεριλαβὼν αὐτόν, εἶπε· Μὴ θορυβεῖσθε· ἢ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. Ἀναβὰς δὲ καὶ κλάσας τὸν ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἱκανόν τε δμιλῆσας ἕχρις αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν. Ἦγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. Ἡμεῖς δὲ προελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον ἀνήχθημεν ἐπὶ τὴν Ἄσσον, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον· οὕτω γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς περὶ εὐεῖν. Ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ἄσσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην. Κάκειθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατηγνησάμεν ἀντικρὺς Χίου· τῇ δὲ ἐτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον· καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον.

Κυριακῇ ζ'.

Παράρτησις Παύλου ποιμαστική πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους.

KEIMENON.

Κέκρικε γὰρ ὁ Παῦλος παρακλεῦσαι τὴν Ἐφεσον, ὥπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἐσπευδε γὰρ, εἰ δυνατόν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἐφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτόν, εἶπεν αὐτοῖς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε ἀπὸ

quidquam sibi acquirerent. Quemadmodum enim, ne collectum ex fornicatione lucrum Deo offerretur, prohibitum erat; ita neque argentum tali modo comparatum, ut ad pedes apostolorum poneretur, dignum censebant, aut ab illis facile acceptandum, iudicabant. « Et Diopetis (32). » Simulacrum Dianæ Diopetes vocabatur, hoc est a Jove delapsum, sive quia testam illam omnes sic vocabant, velut a Jove e caelo demissam; seu quod statua illa Dianæ e caelo devolaverit, adeoque ab hominibus facta non fuerit: quod Græci fabulabantur. « Neocoron » autem idem est, ac sacrorum famulam, ædituam. Corema enim idem est ac purgatio. Unde Neocoros ille est, qui ναον, seu templum purgat et ornat (33). « Conventus forenses » erant in Asia genus iudicium inferiorum. Cæterum etiam caudidici dicuntur forenses.

Sabbato hebdomadæ sextæ.

TEXTUS.

XX, 7-15. Una autem Sabhati cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis, protracturus in crastinum, protraxitque sermonem usque in mediam noctem. Erant autem 289 lampades copiosæ in cœnaculo ubi eramus congregati. Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychnus super fenestram, cum mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, ductus somno coecidit de tertio cœnaculo deorsum, et sublatuS est mortuus. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, et complexus dixit: Nolite turbari, anima enim ipsius in ipso est. Ascendens autem, frangensque panem et gustans, satisque allocutus usque in lucem, sic profectus est. Adduxerunt autem puerum viventem, et consolati sunt non minime. Nos autem ascendentes navem, navigavimus in Asson, inde suscepturi Paulum; sic enim disposuerat ipse per terram iter facturus. Cum autem convenisset nos in Asson, assumpto eo, venimus Mitylenen. Et inde navigantes, sequenti die venimus contra Chium, et alia applicuimus Samum, et sequenti die venimus Miletum.

Dominica septima.

Admonitio pastoralis Pauli ad presbyteros Ephesi commorantes.

TEXTUS.

XX, 16-36. Proposuerat enim Paulus transnavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes faceret Jerosolymis. A Miletu autem mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesiæ. Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: Vos scitis a prima die, qua ingressus sum in Asiam,

Varie lectiones et notæ:

³² πάντες. ³³ καταπτῶν.

(32) Vulg. interpres habet, Jovisque prolis, fortasse quod legerit Διὸς παιδός. Ipse retinui vocem Græcam, tum quia unica Latina reddi non potest;

tum quia ab auctore hic explicatur.

(33) Vulg. interpres Neocoron vertit cultricem; plerique alii vertunt ædituam.

qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, serviens Domino cum omni humilitate et lacrymis et tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum : quomodo nihil subtraxerim utilium, quo minus annuntiarem vobis, et docerem vos publice et per domos, testificans Judæis atque gentilibus in Deum penitentiam et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum. Et nunc ecce alligatus ego Spiritu, vado in Jerusalem : quæ in ea ventura sint mihi, ignorans : nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens quoniam vincula et tribulationes Jerusalemis me manent. Sed nihil horum vereor, nec facio animam meam pretiosiores quam me, dummodo consummam cursum meum, et ministerium verbi quod accepi a Domino Jesu, testificari Evangelium **290** gratiæ Dei. Et nunc ecce ego scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi predicans regnum Dei. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum a sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis.

Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei quam acquisivit sanguine suo. Ego scio, quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parentes gregi. Et ex vobis ipsis exsurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte et die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrum. Et nunc commendo vos Deo et verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare et dare hæreditatem in sanctificatis omnibus. Argentum et aurum aut vestem nullius concupivi, sicut ipsi scitis : quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes, oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbi Domini Jesu quoniam ipse dixit : Beatius est dare quam accipere. Et cum hæc dixisset, positus genibus suis, oravit cum omnibus illis.

COMMENTARIUS.

« Cum omni humilitate et lacrymis. » Hic doctrinæ suæ characterem ob oculos ponit, nempe invidia et fastu expertem esse, aliisque condolere (dolebat enim ille et pro illis qui peribant, et pro iis qui perdebant), et humiles esse (at non utcumque, sed cum omni humilitate, nempe, in verbo, in opere, erga superiores et inferiores), et quæ utilia sunt loqui : erant namque multa quæ discere illis non expediebat. Sicuti enim quædam illis occultare,

A πρώτης ἡμέρας· ἀπ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην· δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν τῶν συμβόντων μοι ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν Ἰουδαίων· ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους· διαμαρτυρούμενος Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν, καὶ πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ νῦν ἰδοὺ δεδεμένος ἐγὼ τῷ Πνεύματι πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ συμβησόμενά μοι μὴ εἰδώς· πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πᾶν διαμαρτύρεται μοι λέγον· ὅτι δεσμὰ με καὶ θλίψεις μένουσιν. Ἄλλ' οὐδενὸς λόγον ποιῶμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχὴν μου τιμᾶν ἑμαυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν, ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ οἶδα, ὅτι οὐκ ἔτι ἔσθε αὐτὸ τὸ πρόσωπόν μου ὑμεῖς πάντες, ἐν οἷς διήλθον κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων ὑμῶν. Οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ.

Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι μετὰ τὴν ἀφίξιν μου εἰσαλεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου· καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες δισταραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. Αὐτὸ γρηγορεῖτε μνημονεύοντες, ὅτι τριετίαν, νύκτα καὶ ἡμέραν, οὐκ ἔπαυσάμην μετὰ δακρύων νοθευτῶν ἕνα ἕκαστον ὑμῶν. Καὶ τῶν ἁπάντων παρτίθημαι ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ἡμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πάσιν. Ἀργυρίου ἢ χρυσοῦ ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπαθύμῃσα. Αὐτοὶ δὲ γινώσκετε, ὅτι ταῖς χρεῖαις μου, καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ, ὑπηρετήσαν αἱ χεῖρες αὐταί. Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε· Μακάριόν ἐστι μᾶλλον δίδόναι, ἢ λαμβάνειν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θείξ τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πάσιν αὐτοῖς προσήξατο.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἐνταῦθα χαρακτῆρα διδασκαλίας δείκνυσι, τὸ ἀφθονον, τὸ ἀσκονον, τὸ συμπάθει (ἔπασχε γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀπολλυμένων, ὑπὲρ τῶν ἀπολλύντων), καὶ τὸ ταπεινὸν (καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, « μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, » φησί· πολλὰ γὰρ εἶδη τῆς ταπεινοφροσύνης· ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, πρὸς ἀρχοντας, πρὸς ἀρχομένους), καὶ τὸ τὰ συμφέροντα λέγειν· ἦν γὰρ πρῶτον οὐκ ἔδει μαθεῖν. Ὅσπερ γὰρ τὸ

Variæ lectiones et notæ.

¹ Ἰ. δόχον. ² ἄ.

τινα κρύπτεσθαι, φθόνου· ὧτω καὶ τὸ πᾶν λέγειν αὐτοῖς, ἀνοίας. Καὶ διὰ τοῦτο προσέθηκε τῶν συμφερόντων οὐκ εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάξαι. Ἐνταῦθα εἰς τὸ, « δαδμενός, » δεῖ ὑποστίξαι, ἔν' ἡ δίκαια τοιαύτη πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ· προγεῦός διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ ἰσόμενα, πορεύομαι δέσμιος ὢν. Ἴνα δὲ δείξῃ ὅτι ἐκῶν, καὶ οὐχὶ ἀκῶν ἀπέρχεται, φησὶν· « Ὅτι κατὰ πόλιν δεσμὰ καὶ ἄλλοις με μένουσι. » — « Καθαρός εἰμι, φησὶ, ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων, » εἰ νουστάξαιτες, ἀποβαίνετε²⁵ ὑπὸ τοῦ φονευτοῦ τῶν ψυχῶν. Τὸ γὰρ τοῦ διδασκάλου, φησὶ, πεποίηκα, τὸ ἀπαγγεῖλαι ὑμῖν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ὁ μὴ λέγων, ὑπεύθυνος τοῦ αἵματος ἐστὶ, τουτέστι τῆς σφαγῆς αὐτῶν. Δείκνυσι τοίνυν ὅτι κακίνοι, ἂν μὴ ποιῶσιν, ὑπεύθυνοί εἰσι τοῦ ἰδίου αἵματος. Αὐτὸ προτάσσει ποιεῖν τοὺς διδασκάλους· οὐτε γὰρ τὸ ἑτέρου καταρθοῦν μόνον, ἔχει κέρδος· οὐτε τὸ ἑαυτοῦ μόνον ἐπιμελεῖσθαι· ὁ γὰρ τοιοῦτος, φιλαυτός. Σημειώτεον δὲ, ὅτι οὗτος ὁπίσω φησὶ προσβυτέρους, [ὧδε ἐπισκόπους καλεῖ·] ἦτοι, διὰ τὸ τοὺς προσβυτέρους] ἀνάγκην ἔχειν ἐκποπέυειν τὰ τῆς Ἐκκλησίας λογικὰ ποιήματα, μὴ τις ἀσθενῇ τῇ πίστει, μὴ τις πεινᾷ, ἢ διψᾷ, ἢ ἐλέγχου [καὶ] ἐπιστροφῆς δεῖται· ἢ ἐπισκόπους ὧδε τοὺς ἑντως ἐπισκόπους καλεῖ. Τὴν ρίζαν ἀναιρεῖ τῶν κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς φησὶ, οὐκ ἔλαθον, ἀλλ', οὐδὲ « ἐπιθύμησα. » Ἔτα δείκνυσιν, ὅτι ἀληθῆς ἐλεημοσύνη ἐκ τῶν ἰδίων κόπων ὀφείλει γίνεσθαι τοῖς ἐνδεέσιν· ἐπεὶ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων δίδοναι, οὐ καλόν. Ἔτα καὶ χρῆσιν εἰς κατασκευὴν τοῦτου διὰ φωνῆς τοῦ Κυρίου εἰρησθαι φησιν, ὅπερ νῦν οὐχ εὐρηται ἐν Γραφῇ, καὶ ἰσως ἀγράφως παρέβωκαν οἱ ἀπόστολοι· ἢ ἐξ ὧν ἂν τις συλλογίσαιτο δυνατόν εἰρησθαι δι' ἑτέρων λέξεων τοῦτο δηλοῦσθαι. Οὐ τοῦτο δὲ φησιν, ὅτι κακὸν τὸ λαμβάνειν καὶ μεταδίδοναι, ἀλλὰ βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν· τοῦτο γὰρ συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. Ἔστι τοίνυν πρῶτος βαθμὸς, ρῖψαι τὰ αὐτοῦ· δεύτερος, ἑαυτῷ ἐπαρκεῖν· τρίτος, τὸ καὶ ἑτέροις· τέταρτος, τὸ καὶ κηρύττοντα καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα λαμβάνειν, μὴ λαμβάνειν. Ὅσατε πολὺ τῶν ἀκτημόνων οὕτω²⁶ βελτίων ἐστὶ²⁷.

etiam prædicatorem, et qui habet potestatem accipiendi, non accipere. Quare Paulus iis, qui non possident, multo melior erat.

KEIMENON.

Ἰκανός δὲ κλαυθμὸς ἐγένετο πάντων, καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουν αὐτόν, ὀφθαλμῶν μοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκ ἔτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. Προέπεμπον δὲ αὐτόν εἰς τὸ πλοῖον. Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ· τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ρόδον, κακίθεν εἰς Πάταρα· καὶ εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες ἀνήχθημεν. Ἀναφανέντες δὲ εἰς τὴν Κύπρον, καὶ καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλόμεν εἰς

²⁵ ἀποθάνει. ²⁶ οὕτως. ²⁷ ἦν.

(34) Chrysostomus habet: Οὐ μόνον οὐ καλόν, ἀλλὰ καὶ ἐπιφαλές, non modo non bonum est, sed etiam periculosum.

A res fuisset invidiæ; ita omnia dicere, fuisset amentia. Et ideo addidit: « utillum, quominus » non solum dicerem, sed « et docerem. » — « Alligatus. » Hic ad vocem alligatus interpungendum est;

291 ut iste sit sensus: Vado in Jerusalem, prævidens per Spiritum sanctum quæ ventura sunt, vado autem alligatus: utque ostendat se sponte, et non invitum discedere, addit: « Per omnes civitates vincula et tribulationes me manent. » — « Mundus sum, inquit, a sanguine omnium, » si vos obdormientes occidamini ab interfectore animarum. Præceptoris enim oneri satisfeci annuntians vobis consilium Dei. Ergo qui non dicit quæ debet, reus est sanguinis seu cædis. Quare innuit, et ipsos si non fecerint, reos futuros proprii sanguinis. « Attendite vobis et universo gregi. » Duo hæc doctoribus præcipit: nam neque alterius tantum bonum prosequi, utile est, neque sui tantummodo curam habere: talis enim sui ipsius amator tantummodo est. Adnotandum vero, quod eos, quos supra presbyteros dixit, nunc episcopos seu inspectores appellet, vel quia necesse est, ut presbyteri attendant supra rationales greges, ne quis vel infirmus sit fide, vel esuriat, vel siliat, vel reprehensione et correctione indigeat: vel episcopus hic, qui vere episcopi sunt, vocat.

« Argentum et aurum. » Radicem excindit malorum, nempe avaritiam: neque enim solummodo dicit, non accepi, sed, neque « desideravi. » Deinde docet veram eleemosynam ex propriis laboribus faciendam esse; quandoquidem ex alienis dare, haud bonum est (34). Deinde in huius rei confirmationem oraculum Domini profert, quod modo quidem in Scriptura non reperitur; et fortasse illud absque scripto tradidere apostoli: vel ratiocinando colligere quis potest, id dictum esse, aliis verbis hoc idem significantibus. Non ait vero, malum esse accipere, et sic aliis dare; sed melius esse non accipere: hoc enim est commiserationis erga infirmos. Primus igitur gradus (perfectionis hac in re) est sua abjicere; secundus, sibi sufficere; tertius, et aliis subministrare; quartus

C accipiendi, non accipere. Quare Paulus iis, qui non possident, multo melior erat.

TEXTUS.

D **XX, 37, 38; XXI, 1-8.** Magnus autem fletus factus est omnium, et procumbentes supra collum Pauli, osculabantur eum, dolentes maxime in verbo, quod dixerat, quoniam amplius faciem ejus non essent visuri; et deducebant eum ad navem. Cum autem factum esset ut navigarem abstracti ab eis, recto cursu venimus Coo, et sequenti die Rhodum et inde Pataram. Et cum invenissemus **292** navem transfretantem in Phœnicem, ascendentes navigavimus. Cum apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad

Varie lectiones et notæ.

sinistram, navigavimus in Syriam, et venimus A Tyrum: ibi enim navis expositura erat onus. Inventis autem discipulis, mansimus ibi diebus septem: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet Jerosolymam. Et perfectis diebus, profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum uxoribus et filiis usque foras civitatem; et positus genibus in littore, oravimus. Et cum valescissimus invicem, ascendimus navem, illi autem redierunt in sua. Nos vero navigatione expleta, a Tyro descendimus Ptolemaidam, et salutatis fratribus, mansimus die una apud illos. Alia autem die,

Συρίαν, καὶ ἀτήχθημεν εἰς Τύρον· ἐκεῖσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖον ἀποφορτίζομενον τὸν γόμον. Ἀνευρόντες δὲ τοὺς μαθητάς, ἐπεμείναμεν αὐτοῖς ἡμέρας ἑπτὰ. Ὅτινες ἔλεγον τῷ Παύλῳ διὰ τοῦ Πνεύματος μὴ ἐπιβαίνειν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελθόντες ἰσπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναῖξί καὶ τέκνοις ἕως ἔξω τῆς πόλεως· καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγᾶλον, προσηξάμεθα. Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους ἀνέβημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι τε ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαῖδα· καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφούς, ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς. Τῇ δὲ ἐπαύριον,

COMMENTARIUS.

« Cum invenissemus navim. » Hoc perinde est ac si diceret: Cum non inveniremus navim abeuntē Cæsaream, sed in Phœnicem, ipsam conscendimus, ac Cyprum reliquimus et Syriam (35). Illud enim: « relinquentes eam ad sinistram, » non sine causa dictum est; sed quoniam nequidem prope ad Syriam accedere festinabant (36). Venerunt itaque in Lyciam, et relicta Cypro, navigarunt Tyrum: ibi enim navigium onus suum deposuit. « Et perfectis, » id est expletis « diebus, » nempe statutis; hoc est post dies Azymorum, venerunt Troadem diebus quinque.

CAPUT XXX.

Agabi prophetia de iis qua eventura erant Paulo in Jerusalem.

Feria 2 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

XXI, 8-14. Profecti, venimus Cæsaream. Et intrant: s domum Philippi evangelistæ, qui erat unus d. septem, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filie virgines prophetantes. Et cum moraremur per dies aliquot, supervenit quidam a Judæa propheta, nomine Agabus. Is cum venisset ad nos, tulit zonam Pauli, et alligans sibi pedes 293 et manus, dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cuius est zona hæc, sic alligabunt in Jerusalem Judæi, et tradent in manus gentium. Quod cum audissemus, rogabamus nos et qui loci illius erant, ne ascenderet Jerosolymam. Tunc respondit Paulus et dixit: Quid facitis stentes et alligentes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum propter nomen Domini Jesu. Et cum ei suadere non possemus, quiescimus, dicentes: Domini voluntas fiat.

B Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ εὐρίσκοντες πλοῖον ἀπερχόμενοι εἰς Καισάρειαν, ἀλλ' εἰς Φοινίκην, ἀνήλθον εἰς αὐτὴν, καὶ Κύπρον δὲ εἴασαν⁸⁸ καὶ Συρίαν. Τὸ γὰρ, « Καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, » οὐχ ἀπλῶς εἰρηται, ἀλλ' ἔτι οὐδὲ ἐγγύς γενέσθαι τῆς Συρίας ἔσπευδον. Ἠλθον οὖν εἰς Λυκίαν, καὶ τὴν Κύπρον ἀφέντες, εἰς Τύρον κατέπλευσαν· ἐκεῖσε γὰρ τὸ πλοῖον ἀπεφόρτωσε τὸν γόμον. Τὸ, « ἐξαρτίσαι, » ἀντὶ τοῦ πληρώσαι, φησί, τὰς τεταγμένας ἡμέρας· τουτέστι, μετὰ τὰ Ἀζύμα, εἰς Τροάδα ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε.

EPMHNEIA.

B Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ εὐρίσκοντες πλοῖον ἀπερχόμενοι εἰς Καισάρειαν, ἀλλ' εἰς Φοινίκην, ἀνήλθον εἰς αὐτὴν, καὶ Κύπρον δὲ εἴασαν⁸⁸ καὶ Συρίαν. Τὸ γὰρ, « Καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, » οὐχ ἀπλῶς εἰρηται, ἀλλ' ἔτι οὐδὲ ἐγγύς γενέσθαι τῆς Συρίας ἔσπευδον. Ἠλθον οὖν εἰς Λυκίαν, καὶ τὴν Κύπρον ἀφέντες, εἰς Τύρον κατέπλευσαν· ἐκεῖσε γὰρ τὸ πλοῖον ἀπεφόρτωσε τὸν γόμον. Τὸ, « ἐξαρτίσαι, » ἀντὶ τοῦ πληρώσαι, φησί, τὰς τεταγμένας ἡμέρας· τουτέστι, μετὰ τὰ Ἀζύμα, εἰς Τροάδα ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ἀράβου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

Τῇ β' τῆς ζ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Ἐξελθόντες ἦλθομεν εἰς Καισάρειαν· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ ἦσαν θυγατέρες παρθένου τέσσαρες προφητεύουσαι. Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατήλθε τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης ὀνόματι Ἀγαθός· καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δῆσας τε αὐτὸν τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, εἶπε· Τὰδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνθρωπον οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως δῆσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἰθύνων. Ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἀπεκρίθη τε ὁ Παῦλος· Τί ποιεῖτε κλιόντες, καὶ συνθρίπτοντές μου τὴν καρδίαν; Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ ἑτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἤσυχάσαμεν, εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω.

Variæ lectiones et notæ.

⁸⁸ εἴασαμέν.

(35) Perperam hic additum esse, et Syriam, clarum est; cum hoc narrationi Lucæ contrarium sit.

(36) Textus iste adeo inutile ex Chrysostomo exscriptus est, ut sensum efferat tam ipsi quam sacro textui plane adversum. Chrysostomi verba ita se habent: Τοῦτο (καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον) οὐχ ἀπλῶς εἰρηται, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐδὲ ἐγγύς

αὐτῆς γενέσθαι ἤξιωσε, κατασθὲ πλείους τῆς Συρίας. Οὕτως ἔσπευδεν, Hoc (nempe relinquentes eam ad sinistram) non sine causa dictum est; sed ut ostenderet, ne prope quidem illam (videlicet Cyprum) accedere voluisset, cum recto cursu in Syriam pergerent: ita nempe festinabat. Textus ab Hieronimo editus congruit cum nostro codice: similiter etiam codex Florentinus.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σημειώσαντες, ότι του διακόνου Φιλίππου ήσαν αι θυγατέρες· ώστε ούν και τῷ κοινωρήσαντι γάμων διακονεῖν ἔξεστι. Σημειώσαι δὲ, ότι και αι προφητίδες αι θυγατέρες αὐτοῦ παρθένοι ήσαν, και ότι ήσκουν δι' εὐλαβείαν μᾶλλον τοῦτο, ώστε και προφητείας ήξιώσθαι. Ὅστε δηλον, ότι περισπούδαστον ήν αὐταῖς ή παρθενία. Εἰ γάρ μή ήν περισπούδαστον, οὐκ ἂν προσέθηκεν ὁ συγγραφεὺς, ότι και παρθένοι ήσαν.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Μετα δὲ τὰς ήμέρας ταύτας ἀποσκευασάμενοι ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Συνήλθον δὲ και τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ήμῖν ἄγοντες πρὸς ᾧ ἔγενισθῶμεν, Μνάωνι τινι Κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῇ. Γενομένων δὲ ήμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀσμένως ἐδίδξαντο ήμᾶς· οἱ ἀδελφοί. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆει ὁ Παῦλος σὺν ήμῖν πρὸς Ἰακώβον· πάντες γάρ [οὐκ] εἰς παρεγέοντο οἱ πρεσβύτεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτούς, ἐξηγγεῖτο καθ' ἕνα σὺν ᾧ, ὃν ἐποίησεν ὁ θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Ἠραρίωνσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον περὶ τοῦ μή δοκεῖν κωλύειν τοὺς Ἑβραῖους περιτέμνεσθαι.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐδίδξανσαν τὸν θεόν· εἶπον δὲ αὐτῷ· θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων Ἰουδαίων, και πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ότι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωϋσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων, μή περιτέμνειν αὐτούς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθνεσι περιπατεῖν. Τί οὖν ἔστι; Πάντως δεῖ πληθὺς συναλθεῖν· ἀκούσονται γάρ ότι ἐλήλυθας. Τοῦτο οὖν ποιήσον ὃ σοι λέγομεν. Εἰσὶν ἐν ήμῖν ἄνδρες τίςσες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν. Τούτους παραλαβὼν ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, και δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κεφαλὴν· και γνώσονται πάντες, ότι ὢν κατήχηται περὶ σοῦ οὐδέν ἔστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς και αὐτὸς φυλάσσων τὸν νόμον. Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἔθνῶν ήμεῖς ἐπιστελλόμεν, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτούς, εἰ μή φυλάσσεσθαι αὐτούς ἐκ τῆς εἰδωλόθυτον, και τὸ αἷμα, και τὸ πνικτὸν, και πορνείαν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Ἐπισκευασάμενοι, » τούτέστι, τὰ πρὸς τὴν ἀποπορεύσασθαι λαβόντες. Συμβουλευούσιν, οὐκ ἐπιτάττουσιν οἱ περὶ τῶν Ἰακώβον. Οἱ γάρ ἐν Ἱεροσολύμοις πιστεύσαντες ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τὰ ἔθνη τὰ νομικὰ ἤθελον εἶναι φυλάττειν. Ἐργῶ τὴν ἀπολογία κατεῖχον αὐτῷ συμβουλευούσιν, οὐ λόγῳ. Τοῦτο οὖν φησι. Τὰς προσφερομένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας οὐ πάρασκε, ἵνα λύσῃς τὴν ὑπόστασιν, και δείξῃς, ότι οὐ μόνον οὐ διδάσκεις ἔξω τοῦ νόμου, ἀλλ' ότι και αὐτὸς φυλάττεις τὰ ἐν τῷ νόμῳ. Ἴνα δὲ μή λέγῃ· Ἐάν τὰ ἔθνη τοῦτο μάθωσι, σκανδαλισθήσονται· ἐπάγει· « Περὶ τῶν πεπιστευκότων ἔθνῶν

A

COMMENTARIUS.

Adnotandum, Philippi diaconi filias illas fuisse: quare etiam uxoratis licet diaconatus officium exercere. (37). Observa vero etiam prophetissas illius filias fuisse virgines, ac propter pietatem hoc magis exercuisse; unde prophetiæ dono dignæ factæ sunt. Ex quo patet, summo illas studio virginitatem coluisse: aliter sacer scriptor non addidisset, quod essent virgines.

TEXTUS.

XXI, 15-19. Post illos autem istos præparati, ascendimus Jerusalem. Venerunt autem et ex discipulis a Cæsarea nobiscum, adducentes secum (apud quem hospitaremur) Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum. Et cum venissemus Jerusalem, libenter exceperunt nos fratres. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque collecti sunt seniores. Quos cum salutasset, narrabat per singula quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius.

CAPUT XXXI.

Adhortatio Jacobi ad Paulum de eo quod non videtur prohibere Hebræos circumcidi.

XXI, 20-25. At illi cum audissent, magnificabant Deum, dixeruntque ei: Vides, frater, quot millia sunt in Judæis qui crediderunt, et omnes circumcisi sunt legi. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas a Moyse eorum qui per gentes sunt Judæorum: dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundam consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem: audient enim te supervenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se. His assumptis, sanctifica te cum illis, et impende in illis ut radant capita; et scient omnes quia quæ de te audierunt falsa sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem. De his autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus judicantes, ut abstineant se ab idolis immolato et sanguine et suffocato et fornicatione.

COMMENTARIUS.

D

« Præparati, » hoc est sumptis, quæ ad iter necessaria erant. « Vides, frater. » Consilium dant, non jubent Jacobus et socii ejus. Etenim qui Jerusalem ex Judæis crediderant, legalia instituta adhuc servare volebant. « Purifica te. » Ut opere, non verbo defensionem sibi paret, suadem. Igitur, aiunt, eas, quas ipsi juxta legem offerunt, victimas ipse suppedita, ut suspicionem quam de te habent, dissolvas, illisque ostendas quod non solum nihil contra legem doceas, sed ipse etiam quæ legis sunt, observes. Ne vero Paulus dicat: Si hæc gentiles resciverint, scandalum patientur,

Varie lectiones et notæ.

φασι.

(37) Utique, ubi non obstat ecclesiastica lex, ut in ecclesia Latina.

subdunt: « De his autem qui crediderunt ex gentilibus, nos scripsimus, judicantes, » nihil horum servandum illis esse. Quemadmodum igitur nos, etsi Judæis prædicemus, illis præcipimus, sic et tu qui gentibus prædicas, nobis cooperare. Attemperatio est; nihil suspicari. Et quidem hoc Jerosolymis facere difficile non est. Hoc igitur fac hic, ut illud alibi tibi facere liceat. His persuasus Paulus se totondit, et omnia legalia perfecit.

CAPUT XXXII.

De perturbatione mota contra Paulum Jerosolymis, et quomodo eum tribunus e multitudinis manibus eripuerit.

Feria 3 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

XXI, 26-40. Tunc Paulus, assumptis viris, postera die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. Dum autem septem dies consummarentur, hi qui de Asia erant Judæi, cum vidissent eum in templo, concitaverunt omnem populum, et injecerunt ei manus, **295** clamantes: Viri Israelitæ, adjuvate: hic est homo, qui adversus populum et legem et locum hunc omnes ubique docens, insuper et gentiles induxit in templum, et violavit sanctum locum istum. Viderant enim Trophium Ephesium in civitate cum ipso, quem æstimaverunt, quoniam in templum introduxisset Paulus. Commotaque est civitas tota, et facta est concursio populi. Et apprehendentes Paulum, traherant eum extra templum, et statim clausæ sunt januæ. Querentibus autem eum occidere, nuntiatum est tribuno cohortis, quia tota confunditur Jerusalem. Qui statim, assumptis militibus et centurionibus, decurrit ad illos. Qui cum vidissent tribunalum et milites, cessaverunt percutere Paulum.

Tunc accedens tribunus apprehendit eum, et jussit eum alligari catenis duabus, et interrogabat quis esset, et quid fecisset. Alii autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ tumultu, jussit duci eum in castra. Et cum venisset ad gradus, contigit, ut portaretur a militibus propter vim populi. Sequebatur enim multitudo populi clamans: Tolle eum. Et cum cœpisset induci in castra, Paulus dicit tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit: Græce nosti? Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti et eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum? Et dixit ad eum Paulus: Ego homo sum quidem Judæus a Tarso Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit manu ad plebem et magno

Α ἡμεῖς ἐπεστελλάμεν, φησὶ, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοῦς. Ὡςπερ οὖν ἡμεῖς ἐκαίνοις ἐπετάξαμεν, καίτοι Ἰουδαῖοις κηρύττοντες, οὕτω καὶ σὺ τοῖς ἔθνεσι κηρύσσων, σύμπραξον ἡμῖν. Συγκατάθεσως τοῦτο ἐστὶ, μηδὲν ὑποπτεύσης· καὶ ἃ ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ τοῦτο ποιεῖν, φορητόν. Ποίησον οὖν τοῦτο ἐνταῦθα, ἵνα ἐξῆ σοι [ἔξω] ποιεῖν ἐκεῖνο. Ἐτα ἐπέισθη αὐτοῖς, ἔξυρᾶτο, καὶ πάντα τὰ Ἰουδαϊκὰ ἐτέλεσεν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ΄.

Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Παύλου κινήσεως ἀναξίας, ὅπως τε αὐτὸν ὁ χιλιάρχος τοῦ πλῆθους ἐξαιρείται.

Τῆ γ' τῆς ζ' ἑβδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Τότε ὁ Παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἀνδρας, τῇ ἑορμῇ ἡμέρᾳ, καὶ σὺν αὐτοῖς ἀγνοήσας, εἰσῆει εἰς τὸ ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγνισμοῦ, ἕως οὗ προσνήθη ὑπὲρ ἑνὸς ἐκάστου αὐτῶν ἢ προσφορά. Ὡς δὲ ἐμελλον αἱ ἐκτὰ ἡμέραι συντελεσθῆναι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον ἐπ' αὐτὸν πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, κράζοντες· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, βοηθεῖτε· οὗτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ τόπου τούτου, πάντας πανταχοῦ διδάσκων· ἔτι τε καὶ Ἕλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κεκοίωκε τὸν ἄγιον τόπον τούτου (ἦσαν γὰρ προειρημένους Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ ἐκδοίᾳ σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσῆγαγεν ὁ Παῦλος). Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαθόμενοι τοῦ Παύλου, ἔλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ εὐθὺς ἐκλείσθησαν αἱ θύραι. Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτείναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπειρῆς, ὅτι ὅλη συγχέχεται ἡ Ἱερουσαλὴμ. Ὁς ἐξ αὐτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ, ἰδόντες τὸν χιλιάρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον.

Τότε ἐγγίσας ὁ χιλιάρχος, ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσει δισὶ· καὶ ἐπυθάνετο τίς ἀν εἴη, καὶ τί ἐστὶ πεποιτηκός. Ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐπεφώνουν ἐν τῷ ὄχλῳ. Μὴ δυναμένου δὲ αὐτοῦ γινῆναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὴν θόρυβον, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλιάρχος ἀγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν. Ὅτι δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, συνέβη βαστάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου. Ἠκολούθη γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, κράζοντες· Αἶρε αὐτόν. Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ· Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρὸς σέ; Ὁ δὲ ἔφη· Ἑλληνιστὶ γινώσκεις; Οὐκ ἔρα σὺ εἰ ὁ Αἰγύπτιος ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας, καὶ ἐξαγαγὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἀνδρας τῶν σικαρίων; Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐγὼ ἄνθρωπος μὲν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεὺς τῆς Κιλικίας, οὐκ ἀσῆμου πόλεως πολιτῆς. Δέομαι δὲ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν.

Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἐστῶς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. Πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνησε τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ, λέγων.

Παύλου κατάστασις περὶ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς ἀπόστολον αὐτοῦ κλήσεως.

Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νυνὶ ἀπολογίας (ἀκούσαντες δὲ ὅτι τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ προσεφώνει αὐτοῖς, μᾶλλον παρ᾽ εἶχον ἡσυχίαν. Καὶ φησιν)· Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνήρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατετραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβείαν τοῦ πατρῷου νόμου, ζηλωτῆς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὁμοί· ἐστε σήμερον. Ὅς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδίδους εἰς φυλακὰς ἀνδράς τε καὶ γυναῖκας, ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον· παρ' ὧν καὶ ἐπιστολάς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἔξων καὶ τοὺς ἐκείσε ὄντας δεδεμένους· εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν. Ἐγένετο δὲ μοι πορευομένῳ, καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ. Ἐπεί αὖτε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς· λαγύσης μοι· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην· Τί, εἰ, Κύριε; Ἐπεὶ τε πρὸς με· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις. Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς εἰδέντες, καὶ ἐμφοβοὶ ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. Ἐπὶ δὲ· Τί ποιῆσω, Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκὸν, κακεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων ὧν γέτακα σοι ποιῆσαι. Ὡς δὲ οὐκ ἀνέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτός· ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἦλθον εἰς Δαμασκόν.

Περὶ ὧν ἔφη ὁ Ἀνανίας πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ· ὁρασις τε καὶ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ἐν τῷ ἱερῷ· καὶ ὅτι μάλιστα ὁ Παῦλος ἐπὶ τοῦτοις τύπτεσθαι, εἰπὼν ὅτι Ῥωμαῖός εἰμι, ἀρέθη.

Ἀνανίας δὲ τις, ἀνὴρ εὐλαθὴς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίων, ἔλθων πρὸς με, καὶ ἐπιστάς, εἶπέ μοι· Σαοὺλ ἀδελφε, ἀνάβλεψον. Καγὼ αὐτῇ τῇ ὥρῃ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ εἶπεν· Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό σε γινῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκούσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ· ὅτι ἔφη μάρτυς αὐτοῦ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας. Καὶ νῦν τί μέλλεις; Ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ μοι ὑποστρέφοντι εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ προσερχομένῳ μοι ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐκτετάσει, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι· Σπεῦσον καὶ ἐξέλθε ἐν τάχει εἰς Ἱερουσαλήμ· δίδοι οὐ παραδέξονται σοὶ τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ. Καγὼ εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐπιστάνται· ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ ἔδρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ σέ· καὶ ὅτε ἐξέρχοντο τὰ αἶμα Στεφάνου τοῦ

A silentio facto, allocutus est lingua Hebræa, dicens.

Pauli narratio de seipso, suaque ad apostolatum vocatione.

XXII, 1-11. Viri fratres et patres, audite quam ad vos reddo rationem. Cum audissent autem, quia Hebræa lingua loqueretur ad illos, magis præstiterunt silentium. Et dicit : Ego sum vir Judæus, natus in Tarso Cilicis, nutritus autem in ista civitate, secus pedes Gamaliel, eruditus juxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, sicut et vos omnes estis hodie : qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, alligans et tradens in custodias viros ac mulieres ; sicut princeps sacerdotum mihi testimonium reddit, et omnes majores natu ; a quibus et epistolas accipiens ad fratres Damascum pergebam, ut adducerem inde viectos in Jerusalem ut punirentur. Factum est autem, eunte me, et appropinquante Damasco media die, subito de cælo circumfulsit me lux copiosa : et decidens in terram, audiui vocem dicentem mihi : Saule, Saule, quid me persequeris ? Ego autem respondi : Quis est Domine ? Dixitque ad me : Ego sum Jesus Nazareus, quem tu persequeris. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum. Et dixi : Quid faciam, Domine ? Dominus autem dixit ad me : Surgens, vade Damascum, et ibi tibi dicitur de omnibus quæ te oporteat facere. Et cum non viderem præ claritate luminis illius, ad manum deductus a comitibus, veni Damascum.

De iis quæ Damasci Ananias ad Paulum dixit ; de quo visione et voce Dei facta in templo : et quomodo jamjam ob hæc verberandus, ubi se Romanum dixit, liberatus sit.

XXII, 12-22. Ananias autem quidam, vir secundum legem testimonium habens ab omnibus cohabitantibus Judæis, veniens ad me et astans dixit mihi : Saule frater, respice. Et ego eadem hora respexi in eum. At ille dixit : Deus patrum nostrorum præordinavit, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres justum, et audires vocem ex ore ejus ; quia eris testis illius ad omnes homines eorum, quæ vidisti et audisti. Et nunc quid moraris ? Exsurge, et baptizare, et ablue peccata tua, invocato nomine ipsius. Factum est autem revertenti mihi in Jerusalem, et oranti in templo, fieri me in stupore mentis, et videre illum dicentem mihi : Festina, et exi velociter ex Jerusalem, quoniam non recipient testimonium tuum de me. Et ego dixi : Domine, ipsi sciunt, quia ego eram concludens in carcerem et cædens per synagogas eos qui credebant in te : et cum fundere sanguis Stephani testis tui, ego astabam, et comsentiebam et custodiebam vestimenta interficien-

tium illum. Et dixit ad me : **297** Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te. Audiebant autem eum usque ad hoc verbum, et levaverunt vocem suam dicentes : Tolle de terra hujusmodi : non enim fas est eum vivere. Vociferantibus autem eis, et pro-jicientibus vestimenta sua, et pulverem jactantibus in aerem, jussit tribunus induci eum in castra, et flagellis cædi, et torqueri eum, ut sciret, propter quam causam sic acclamarent ei. Et cum astrinxissent eum loris, dicit astanti sibi centurioni Paulus : Si hominem Romanum et indemnatum licet vobis flagellare? Quo audito, centurio accessit ad tribunum, et nuntiavit ei, dicens : Quid acturus es? Hic enim homo civis Romanus est. Accedens autem tribunus, dixit illi : Dic mihi si tu Romanus es? At ille dixit : Etiam. Et respondit tri-bunus : Ego multa summa civitatem hanc consecutus sum. [Et Paulus ait : Ego autem, et natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit, postquam rescivit, quia civis Romanus esset, et quia alligasset eum.

CAPUT XXXIII.

Quæ Paulus, cum descendisset in concilium, passus est, quæque dixit, et præclare sibi consulens fecit.

XXII, 30. Postera autem die volens scire diligentius, qua ex causa accusaretur a Judæis, solvit eum, C et jussit sacerdotes convenire, et omne concilium, et producens Paulum, statuit inter illos.

COMMENTARIUS.

« Tolle eum. » Mos erat Judæis hanc proferre vocem contra justos (38) sicut et contra Dominum : « Tolle eum, » hoc est de numero viventium. Ægyptius autem (de quo hic mentio) homo quidem fuit novitatis amator, seditiosus, impostor et præstigiator. Cupiens itaque diabolus criminum, quæ illi conveniebant, Paulum consortem reddere (quemadmodum et eodem tempore Christus Dominum) excitavit **298** Luminem illum, ut inter Judæos portenta quædam operaretur. Quoniam D vero tribunus Paulo dixit : « Nonne tu es ille Ægyptius? » hanc ut ille amoveret suspicionem, et genus suum et religionem quam colebat, contestationem manifestavit, sicut et alibi se « legitimum » Christi appellavit⁹². Sicarii autem dicuntur latrones, parvis quibusdam gladiis utentes, qui magnitudine Persarum acinaces, curvitate vero Romanorum sicas referunt : ex quibus sicariorum nomen ejus generis hominibus adhæsit. Sunt vero,

⁹² 1 Cor. ix, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Chrysostomus hic habet, καθ' ὧν ἂν ἀποφαίνοντο, contra eos, quos damnarent : quod sic

μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐρετώως, καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναρίσει αὐτοῦ, καὶ φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούτων αὐτόν. Καὶ εἶπε πρὸς με · Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε. Ἦκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπήραν τῆν φωνὴν αὐτῶν λέγοντες · Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον · οὐ γὰρ καθήκον αὐτὸν ζῆν. Κραυγαζόντων δὲ αὐτῶν καὶ ριπτόντων τὰ ἱμάτια, καὶ κοινορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἄερα, ἐκέλευσεν ὁ χιλιάρχος εἰσαγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν, εἰπὼν μαστιζειν ἀνετάξασθαι αὐτὸν, ἵνα ἐπιγῆθ' εἴη ἡ αἰτίαν οὕτως ἐπιφώνουν αὐτῷ. Ὡς δὲ πρότεινον αὐτὸν τοῖς ἱμάσι, εἶπε πρὸς τὸν ἐστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ Παῦλος · Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστιζειν; Ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος, προσελθὼν τῷ χιλιάρχῳ, ἀπήγγειλε, λέγων Ὑποτί μὲν εἶμι καὶ Ῥωμαῖός εἰμι. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ῥωμαῖός ἐστι. Προσελθὼν δὲ ὁ χιλιάρχος, εἶπεν αὐτῷ · Λέγε μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖός εἰ; Ὅδ' εἶφη· Ναί. Ἀπεκρίθη τε ὁ χιλιάρχος · Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Ὁ δὲ Παῦλος εἶφη· Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. Εὐθέως οὖν ἀπέστειλεν ἄπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάξαι · καὶ ὁ χιλιάρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοῦς ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι αὐτὸν ἦν δεδεκώς.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Ἄσα Παῦλος, καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον, ἐπαθίτε, καὶ εἶπε, καὶ εὐθυδῶως ἐπραξε.

Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γινῶναι τὸ ἀσφαλές, τὸ, εἰ κατηγορεῖται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσεν συνελθεῖν τοὺς ἄρχιερεῖς καὶ πᾶν τὸ συνέδριον αὐτῶν · καὶ καταγγών τὸν Παῦλον, ἔατησεν εἰς αὐτούς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις, ταύτην λέγειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων, ὡς καὶ κατὰ τοῦ Κυρίου · « Αἶρε αὐτόν, » ἀντὶ τοῦ, Ἐπαρον αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Οὗτος ὁ Αἰγύπτιος ἄνθρωπος· εἰς τὴν νεωτεροποιίαν, καὶ στασιασθῆς, καὶ ἀπατεῶν, καὶ γόης. Καὶ θέλων ὁ διάβολος κοινῶν ποιεῖν Παῦλον τῶν ἐκείνων προσηκόντων ἐγκλημάτων, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον, διήγειρέν αὐτὸν τερατεύεσθαι ἐν ταῖς Ἰουδαίαις. Ἐπειδὴ δὲ φησιν ὁ χιλιάρχος · « Σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος; » εὐθέως αὐτὸν ταύτης ἀπήγαγε τῆς ὑποψίας, καὶ τὸ ἔθνος εἰκὼν καὶ τὴν θρησκείαν. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ ἔνομον αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ καλεῖ. Σικάριοι δὲ λέγονται λησταί, ξιφιδίους χρώμενοι, παραπλησίως μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκας, ἐπικαμπέτι δὲ καὶ ὁμοίως ταῖς τῶν Ῥωμαίων σικαῖς καλουμένας· ἀπ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ ληστεύοντες ἔλαβον. Ἄλλοι δὲ, ἀπρεσίαν τινα παρὰ Ἰουδαίους [ἔρασαν εἰποι. Τρεῖς γὰρ εἰσιν αἰρέσεις γενικαὶ παρὰ Ἰουδαί-

generatim dictum melius se habet, quam determinate dicere, contra justos.

οις] Φαρισαίοι, Σαδδουκαίοι, καὶ Ἑσσηνοί. Οὗτοι ἄν τὸν βίον σεμνότερον ἄσκειοι, φιλάλληλοι ὄντες καὶ ἐγκρατεῖς· διὸ καὶ Ἑσσηνοὶ προσαγορεύονται, ἦσαν δασοί. Ἄλλοι δὲ αὐτοὺς σικαρίους ἐκάλεσαν, ἦσαν ζηλωτάς. « Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαίων. » Οὐκ ἐφεύσατο Παῦλος Ῥωμαίων ἑαυτὸν καλέσας, καίτοι Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ὡς καὶ αὐτὸς πρὸ ὀλίγου ἔφη. Ἀπὸ γὰρ Ἀδριανοῦ συνέβη πάντας εἶναι Ῥωμαίους. Μεγάλην γὰρ εἶχον τότε πρόνοιαν οἱ οὕτως ἀξιούμενοι καλεῖσθαι. Τοῦτο δὲ φησιν, ἵνα μὴ μαστιχθεῖς, εὐκαταφρόνητος γένηται. Εἰ γὰρ ἐμάστιζαν, καὶ παρετρέψαν ἂν τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀπέκτειναν αὐτόν. Νῦν δὲ, εἰ καὶ [μὴ] δι' ἕτερον, ἀλλὰ γὰρ διὰ τοῦτο, οὐ μόνον οὐκ ἐμάστιζαν, ἀλλὰ καὶ ἀπέλυσαν. « Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη. » Δείκνυσιν οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ Ῥωμαῖος ἦν. Πρὸ γὰρ τοῦ γενεθῆναι τὸν Παῦλον, γεγεννημένης τῆς Κιλικίας ὑπὸ Ῥωμαίους, ἀνάγκη καὶ αὐτόν, ὡς ὄντα ὑπ' αὐτοὺς, Ῥωμαίων εἶναι. Τίως δὲ κατὰ τὴν προφητείαν ἐδεσμεύθη ἐν Ἱερουσαλήμ. Τί οὖν ἀπὸ τοῦτου γίνεται; Λύσας κατήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οὐκ ἄρα ψεῦδος ἦν, ὅτι Ῥωμαῖος ἦν. « Ἐφοβήθη γὰρ, φησὶν, ὁ χιλιάρχος, ἐπιγινούς ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, » τουτέστιν ἀξιοματικῶν γένους ὄντα.

A qui sicarios unam ex Judæorum sectis esse putent. Tres enim sunt generales ejus gentis sectæ: nempe Pharisei, Sadducei et Esseni. Isti cæteris honestiorem vitam ducunt, ac mutuo se diligunt, et continentiam colunt. Quare Esseni appellantur, quasi osii, id est sancti, quos alii sicarios vocant, hoc est, zelotas. « Si hominem Romanum. » Non utique mentiebatur Paulus sese Romanum appellans, tametsi Judæus esset, ut ipse paulo ante dixerat. Nam ab Adriani tempore contigit, ut omnes essent Romani; magna enim ratio illorum habebatur, qui hanc gratiam consecuti erant, ut ita appellari possent. Hoc autem dicebat Paulus ne, si flagellis caderetur, in contemptum facile veniret. Et quidem si flagellasset eum, et rem omnem pervertere potuissent, ac etiam eum interficere. Nunc vero, sin ob aliam, certe ob istam causam, non solum non flagellaverunt, sed etiam a vinculis solverunt. « Paulus ait. » Indicat Paulus, etiam patrem suum Romanum fuisse. Antequam enim Paulus nasceretur, cum Cilicia Romanae ditionis facta esset, necesse fuit ut is etiam, utpote illius subjectus, Romanus esset. Interim tamem, juxta Agabi prophetiam, alligatus est in Jerusalem. Quid postea contigit? Solvit eum tribunus et duxit ad Judæos. Vere itaque Paulus Romanus erat. « Timuit enim, inquit, tribunus postquam rescivit, quia civis Romanus, » hoc est nobilis genere erat.

Τῆ δ' τῆς ζ' ἑβδομάδος.

KEIMENON.

Ἀνετίσας δὲ ὁ Παῦλος ἐν τῷ συνεδρίῳ εἶπεν· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάση συνειδήσει ἀγαθῆ πιπολίτευμα· τῷ Θεῷ ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας ἐπέταξε τοῖς παρестώσιν αὐτῷ, τύπτειν αὐτοῦ τὸ πτόμα. Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐτόν εἶπε· Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖγε κακονομήεις. Καὶ σὺ κάθη κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρνομῶν κελεύεις με τύπτεσθαι; Οἱ δὲ παρестώτες εἶπον τῷ Παύλῳ· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; Ἐφη τε ὁ Παῦλος· Οὐκ ἤβειν, ἀδελφοί, ὅτι ἀρχιερεὺς ἐστὶ. Γέγραπται γὰρ, ὅτι, Ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. Γινούς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἐν μέρος ἐστὶ Σαδδουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον Φαρισαίων, ἐκραξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου· περὶ ἐπιπέδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Τοῦτο δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἐγένετο στάσις τῶν Σαδδουκαίων καὶ Φαρισαίων, καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασις, μήτε ἀγγελον, μήτε πνεῦμα· Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη· καὶ ἀναστάντες τινὲς τῶν Γραμματέων τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων διεμάχοντο, λέγοντες· Οὐδὲν κακὸν εὐρίσκωμεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἀγγελος, μὴ θεομαχῶμεν. Πολλῆς δὲ γενόμενης στάσεως, φοβηθεὶς ὁ χιλιάρχος μὴ διασπασθῆ ὁ Παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στρατεύμα καταθῆναι, καὶ ἀρπάξαι αὐτόν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν. Τῆ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστάς αὐτῷ ὁ Κύριος, εἶπε· Θάρσει, Παῦλε· ὡς γὰρ διεμαρτύρω εἰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς

Feria 4 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

XXIII, 1-11, Intendens autem in concilium Paulus, ait: Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum, usque in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi percutere eum. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus, paries dealbata. Et tu sedens judicas me secundum legem, et contra legem jubes me percuti? Et qui stabant, dixerunt: Summum sacerdotem 299 Dei maledicis? Dixit autem Paulus: Nesciebam, fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices. Sciens autem Paulus, quia una pars esset Sadducæorum et altera Phariseorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Pharisei; de spe et resurrectione mortuorum ego judico. Et cum hæc dixisset, facta est dissensio inter Phariseos et Sadducæos, et soluta est multitudo. Sadducei enim dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum: Pharisei autem utraque consentunt. Factus est autem clamor magnus. Et surgentes quidam Phariseorum pugnant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto: quid si spiritus locutus est ei, aut angelus? Et cum magna dissensio facta esset, timens tribunus ne discerneretur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere et rapere eum de medio eorum ac deducere eum in castra. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait: Constans esto: sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet et Romæ testificari. Ῥώμην μαρτυρεῖσαι.

COMMENTARIUS.

A

« Percutiet te Deus, paries dealbate. » Inquisitione dignum est, quomodo Paulus, cum alibi dixerit: « Maledicimur et benedicimus; blasphemiamur, et obsecramus », etc.; hic e contra non solum convicietur, sed etiam maledicat? Respondemus hæc verba liberi potius animi esse, quam irati: non enim volebat contemptibilis videri tribuno. Si enim Ananias quidem ab eo flagellando abstinisset, quod mox Judæis tradendus esset, profecto, quod Paulus a famulis verberaretur, illum audacior effecisset. Ea autem verba non, ut aiunt quidam, ad ministrum, sed ad jubentem ipsum direxit; ac propterea statim se purgare aggreditur. Sciens enim justam etiam iram reprehendam esse, ac justam quoque indignationem obruendam, veluti poenitentia ductus, ait: « Nesciebam quia princeps est sacerdotum. » Et quidem ille sciebat (39); (dixerat 300 enim: « Et tu sedens iudicas me secundum legem? » attamen ignorantiam nemini noxiam, sed sibi utilem simulat. Ad animi enim libertatem spectat, vehementiore quandoque uti locutione. Et quidem intempestiva loquendi libertas sæpe nocet; at opportunus ejus usus frequenter conficit, quod intenditur. « Sciens autem Paulus. » Rursus humana utitur industria, ac non semper gratia fruitur. Et quidem per hoc, sicut et postea, multitudinem, quæ contra ipsum inique conspiraverat, dividere studet. Atque hic etiam non mentitur: erat enim ex progenitoribus Pharisæus. Sadducæi, ut ipse crassi, fortasse neque Deum norant: quocirca etiam resurrectionem esse non credebant. « Pharisæi autem utraque consitentur. » At cum tria sunt, quomodo dicitur utraque? Nempe, vel quia spiritum et angelum pro una re accipit: vel quia dictio utraque non solum de duobus (quæ quidem proprie significat), sed etiam de tribus (quanquam minus proprie) accipitur. Hinc non oportet ad profanæ locutionis proprietatem simplicium et rudium piscatorum scripta exigere.

³⁹ I Cor. iv, 21

⁶⁶ ἀπολαύσι.

(39) Mirum, quod auctor iste, qui alias Chrysostomum fere exseribit, hic discrete ab illo, et, ut ego quidem puto, etiam a veritate discedat. Chrysostomus, ut æquitas ipsa postulare videtur, censet et sustinet Paulum revera ignorasse, quod Ananias eo tempore princeps esset sacerdotum. Verba, quæ ille habet hom. xlviii in Act. ap. hic referre libet, ut nemo commentatoris hujus hæc in parte expositioni fidat. Ait itaque initio num. 2: *Quidam dicunt* (verba Græca brevitate gratia omitto) *per ironiam locutum esse. Mihi autem videtur ipsum omnino nescivisse, quod esset princeps sacerdotum: alioquin illum honorasset. Ideo sese purgat accusatus, et addit: « Principem populi tui non maledices. » Et paulo post: Et omnino persuasus sum, nescivisse illum, quod princeps sacerdotum esset, quod post longum tempus rediisset, nec fre-*

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

A

ἄξιον ζητῆσαι, πῶς ὁ αὐτὸς ἀλλαγῶ εἰπῶν, ἰσοδοροῦμενοι εὐλογοῦμεν, βλασφημοῦμενοι παρακαλοῦμεν, ἐν ταῦτα τούναντιον οὐ μόνον λοιδορεῖται, ἀλλὰ καὶ ἐπαρᾶται. Καὶ φαμεν, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα παρῥησίας μᾶλλον ἐστὶν ἢ θυμοῦ. Οὐ γὰρ ἐβούλετο εὐκαταφρόνητος φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἐφείσατο μαστίξαι, ὡς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκδίδοσθαι μέλλοντα· τὸ ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτεσθαι μᾶλλον ἂν ἐκείνον θρασύτερον εἰργάσατο. Τοῦτο δὲ οὐχ, ὡς φασι τινες, πρὸς τὸν παῖδα ἀπεινεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιτάξαντα· διὸ καὶ ἀπολογεῖται εὐθέως. Εἰδὼς γὰρ, ὅτι δεῖ καὶ θυμὸν δίκαιον περιστέλλειν, καὶ ἀγαπάκτησιν δικαίαν καλύπτειν, ὥσπερ μεταμληθεὶς λέγει· « Οὐκ ἴδεν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, » καίτοι εἰδὼς, (ἔλεγε γὰρ· « Καὶ σὺ κἀθὲν κρίνων με κατὰ τὸν νόμον; ») ἀλλὰ προσποιεῖται ἀγνοίαν, οὐ βλάπτουσαν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν. Ἔστι γὰρ καὶ μεταχειρισμῶ χρησιμεῖν ἰσχυροτέρῳ παρῥησίας. Πολλὰκις μὲν γὰρ παρῥησία ἄκαιρος ἐβλάψεν τὴν ἀλήθειαν· μεταχειρισμὸς δὲ εὐκαιρὸς κατῴρωσε τὸ προκείμενον. Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ οὐ πανταχῶς τῆς χάριτος ἀπολάβει ⁶⁶. Καὶ ἐν τούτῳ, καὶ μετὰ ταῦτα, ἡθουλήθη σχίσαι τὸ πλῆθος τὸ κακῶς ὁμοιοῦν κατ' αὐτοῦ. Καὶ οὐ ψεύδεται οὐδὲ ἐνταῦθα· Φαρισαῖος γὰρ ἦν ἐκ προγόνων. Σαδδουκαῖοι παχέες τινες ἔντες, τάχα οὐδὲ τὴν Θεὸν ἴσασιν· ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν βούλονται πιστεύειν εἶναι. « Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. » Καὶ μὴν τρία ἐστὶ, πῶς οὖν λέγει, « ἀμφότερα; » ἢ ὅτι πνεῦμα καὶ ἄγγελον ἐν φησιν, ἢ ὅτι ἡ λέξις οὐ μόνον περὶ δύο λέγει, ὅπερ κυρίως δηλοῖ τὸ ἀμφότερα, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν [λαμβάνεται]. Ὅτε οὖν οὐ δεῖ ἐκ τῆς ἐξωθεν ἀκριβολήτου κυριότητος κρίνειν τὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀγραμμάτων ἀλίτων συγγραφάς. Διχῶς ἐστὶ νοῆσαι τὸ εἰρημένον· ἢ γὰρ λείπει τι αὐτῷ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ νοήματος, ἢ ἐν ἡ οὕτως· Εἰ δὲ πνεῦμα ἢ ἄγγελος ἐλάλησεν αὐτῷ, ἄδῃλον, φησὶν· ἢ ὡς ἀπὸ τῶν Φαρισαίων τὸ ῥῆμα λεκτέον. « Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος. » Ἄντι τοῦ, Ἰδοὺ τὰ περὶ ἀνα-

Variæ lectiones et notæ.

D *quenter Judæos convenisset, videretque eum in medio multorum aliorum; non enim manifestus erat princeps sacerdotum inter multos et diversos astans. Et in fine hujus numeri: Nesciebam, inquit, quod summus sacerdos sit. Ergo ex ignorantia increpatus fuit. Nisi enim hoc esset, illo accepto abiisset, nec tacuisset, atque ipsum illis tribunus tradidisset. Similiter num. seqq.: Nesciebam, inquit, quod summus sacerdos Dei esset. Hoc dixit, neque hic stetit; sed ostendens se non ironice loqui, addit: « Principem populi tui non maledices. » Nulla verior aut æquior expositio hic dari potest. Cæterum in Commentario isto sub nomine Θεωμενῆ edito refertur etiam hæc explicatio, velut quorundam: τινὲς φασι, quidam dicunt. Miror vero, compilatorem, ut plurimum, Chrysostomi tam frigide ejus sententiam, ipsius ferme verbis, referre.*

στάσεως λαλῶν δηλός ἐστιν, ἢ διὰ Πνεύματος ἁγίου, ἢ δι' ἀγγέλου κατηχηθεὶς τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον. Quid si. Duplici modo intelligi potest hoc dictum : vel enim a.l. sensus complementum ei aliquid dicitur, ut ita se habere debeat : Si Spiritus, aut angelus locutus sit ei incertum : vel dicendum illud Phariseorum esse dictum, « Si Spiritus locutus est ei aut angelus : » id est, Cum de resurrectione loquatur, manifestum est eum de illius exstantia vel per Spiritum sanctum aut per angelum eductum fuisse.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης Ἰουδαίων κατὰ Παύλου, καὶ μηνύσεως αὐτῶν πρὸς Λυσίαν· ἐν ᾧ ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς Καισάρειαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ γραμμάτων.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι εὐτροφήν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς λέγοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἕως οὐ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον. Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα, οἱ αὐτὴν τὴν συνωμοσίαν ποιησάμενοι· οἵτινες προσελθόντες τῷ· ἀκριβεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον· Ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς, μηδεὶς γεύσασθαι, ἕως ἂν ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν τῷ συνεδρίῳ, ὅπως αὐριον αὐτὸν καταγάγη πρὸς ἡμᾶς, ὡς μέλλοντας διακινῶσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσει αὐτὸν, ἑτοιμοὶ ἔσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὴν ἐνέβραν, παραγενόμενος καὶ ἐπιτελῶν εἰς τὴν παρεμβολήν, ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος· ἕνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη· Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον· ἔχει γὰρ τι ἀναγγεῖλαι αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτόν, ἤγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον, καὶ φησιν· Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός, με ἤρωτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρὸς σέ, ἔχοντά τι λαλῆσαι σοι. Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλιάρχος, καὶ ἀναχωρήσας· κατ' ἴδιαν, ἐπυθάνετο· Τί ἐστὶν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαι μοι; Εἶπε δὲ, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαι σε, ὅπως αὐριον εἰς τὸ συνέδριον τὸν Παῦλον καταγάγη· πρὸς αὐτούς, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. Σὺ οὖν μὴ πεισθῆς αὐτοῖς· ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν ἕως οὐ ἀνέλωσιν αὐτόν. Καὶ νῦν εἰσιν ἑτοιμοὶ, προσδεχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν. Ὁ μὲν οὖν χιλιάρχος· ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παρεγγεῖλα· μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα, ἐνεφανίσας πρὸς με. Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν· Ἐτοιμάσατέ στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρείας, καὶ ἵππεις ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους, ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός· κτήνη τε παραστήσατε, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον διασώσωσι πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα· γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον· « Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Τὸν ἄνδρα τοῦτον ἀλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναρῆσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι, ἐξιλόμην αὐτόν, μαζῶν ἔτι Ῥωμαῖός ἐστι· βουλομένός τε γυνῶναι τὴν

CAPUT XXXIV.

De insidiis Judaeorum contra Paulum, et quod illuc indicata fuerint Lysia : et quod Paulus transmissus fuerit in Caesaream ad praesidem cum militibus et literis.

TEXTUS.

XXIII, 12-55. Facta autem die collegerunt se quidam ex Judaeis et devoverunt se dicentes, neque manducaturos neque bibituros donec occiderint Paulum. Erant autem plusquam quadraginta viri qui hanc cogitationem fecerant : qui accesserunt ad principem sacerdotum et seniores, et dixerunt : Devotionem devovimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum. Nunc ergo vos notum facite tribunum cum concilio, ut producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cognituri de eo. 301 Nos vero, priusquam appropiet, parati sumus interficere illum. Quod cum audisset filius sororis Pauli insidias, venit et intravit in castra nuntiavitque Paulo. Vocans autem Paulus ad se unum ex centurionibus, ait : Adolescentem hunc perduc ad tribunum, habet enim aliquid indicare illi. Et ille quidem assumens eum duxit ad tribunum, et ait : Vincit Paulus rogavit me hunc adolescentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi. Apprehendens autem tribunus manum illius, secessit cum eo scorsum, et interrogavit illum : Quid est quod habes indicare mihi ? Ille autem dixit : Judaeis convenit rogare te, ut crastina die producas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo : tu vero ne credideris illis ; insidiantur enim ei ex eis viri amplius quam quadraginta, qui se devoverunt non manducare neque bibere donec interficiant eum ; et nunc parati sunt expectantes promissum tuum. Tribunus igitur dimisit adolescentem, praecipiens ne cui loqueretur, quoniam haec nota sibi fecisset. Et vocatis duobus centurionibus, dixit illis : Parate milites ducentos, ut eant usque Caesaream, et equites septuaginta, et lancearios ducentos aertia hora noctis, et jumenta praeparate, ut imponentes Paulum, eum salvum perducant ad Felicem praesidem (timuit enim, ne forte raperent eum Judaei et occiderent, et ipse postea calumniam sustineret, tanquam accepturus pecuniam), scribens epistolam continentem haec : « Claudius Lysias optimo praesidi Felici salutem. Virum hunc comprehensum a Judaeis, et incipientem interfici ab eis, superveniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus est : volensque scire causam quam objiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum. Quem inveni accusari de quaestionibus legis ipsorum, nihil vero dignum morte, aut vinculis habentem cri-

mlnis. Et cum mihi perlatum esset de insidiis quas paraverant illi, misi eum ad te denuntians, et accusatoribus, ut dicant apud te. Vale. »

του ἢ δεσμών ἔχοντα ἔγκλημα. Μηνοθείσης δὲ μοι Ἰουδαίων, ἐξ αὐτῆς ἐπεμψα πρὸς σέ, παραγγέλων· Ἐβρώσο. »

Milles ergo secundum præceptum sibi, assumentes Paulum duxerunt per 302 noctem in Antipatridem; et postera die, dimissis equitibus, ut cum eo irent, reversi sunt ad castra. Qui cum venissent Cæsaream et tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum et Paulum. Cum legisset autem et interrogasset de qua provincia esset; et cognoscens, quia de Cilicia: Audiam te, inquit, cum accusatores tui venerint. Jussitque in prætorio Herodis custodiri eum.

CAPUT XXXV.

Tertulli accusatio contra Paulum, et hujus defensio coram præside.

XXIV, 1-26. Post quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias cum senioribus quibusdam et Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem adversus Paulum. Et, citato Paulo, cœpit accusare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, et multa corrigantur per tuam providentiam, semper et ubique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione. Ne diutius autem te protraham, oro, breviter audias nos pro tua clementia. Invenimus hunc hominem pestiferum et concitantem seditiones omnibus Judæis in universo orbe, et auctorem seditionis sectæ Nazarenorum: qui etiam templum violare conatus est, quem et apprehensum volumus secundum legem nostram judicare. Superveniens autem tribunus Lysias, cum vi magna eripuit eum de manibus nostris, jubens accusatores ejus ad te venire: a quo poteris ipse judicans, de omnibus istis cognoscere de quibus nos accusamus eum. Adjecerunt autem et Judæi, dicentes hæc ita se habere. Respondit autem Paulus (annuente sibi præside dicere): Ex multis annis te esse justum judicem genti huic sciens bono animo pro me satisfaciam. Potes enim cognoscere, quia non plus mihi dies quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Jerusalem, et neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in civitate, neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusant. Constat autem hoc tibi, quod secundum sectam, quam dicunt hæresim, sic deservio Patri et Deo meo, credens omnibus quæ in lege et prophetis scripta sunt: spem habens in Deum, quam et hi ipsi expectant, resurrectionem futuram justorum et iniquorum. In hoc et ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum et ad homines semper. Post annos autem plures eleemosynas 303 facturus in gentem meam veni et oblationes et vota: in quibus invenerunt

Α αϊτιαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, καθήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. Ὅν εὗρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μὴδὲν δὲ δίκιον θανάτου ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἐσεσθαι ὑπὸ τῶν καὶ τοῖς κατηγοροῖς λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ.

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται διὰ νυκτὸς, κατὰ τὸ ἐπιταγμένον αὐτοῖς, ἀνα' ἀβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἔλασαντες τοὺς ἰππῆας πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν. Ὅτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναβόντες τὴν ἐπιστολήν τῷ ἡγεμῶνι, παρίστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ. Αναγνούς δὲ ὁ ἡγεμῶν, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστὶ, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας, Διακούσομαι σου, Β ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατηγοροὶ σου παραγένωνται, κελύσας ἐν τῷ πραιτωρίῳ Ἡρώδου φυλάσσεσθαι αὐτόν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ.

Τερτύλλου κατὰ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐτοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας, κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ πρεσβυτέρων τινῶν, καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινὸς, οἵτινες ἐνεφάνησαν τῷ ἡγεμῶνι κατὰ τοῦ Παύλου. Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τερτύλλος λέγων· Ἡολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ πολλῶν κατορθωμάτων γενομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φηλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. Ἴνα δὲ μὴ ἐπὶ πλείον σε ἐκώσκηται, παρακαλῶ ἀκούσαι σε ἡμῶν συντόμως, τῇ σῇ ἐπεικεῖα. Εὐρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμὸν, καὶ κινουῦντα στάσεις πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε ὄντα τῆς τῶν Ναζωραίων αἵρέσεως· ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπίπρασε βεβηλώσαι, ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠεληθήσαμεν κρίνειν. Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλιάρχος, μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε, καλεύσας τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σέ. Παρ' οὗ δυνήσῃ καὶ αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνώσῃ, ὃν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. Συνεπέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φάσκοντες· ταῦτα οὕτως ἔχειν. Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νέθσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν· Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν δίκαιον τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθύμως τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογῶμαι, δυναμένου σου ἐπιγνώσῃ, ὅτι οὐ πλείως εἰσὶ μοι ἡμέραι ἢ δώδεκα, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλὴμ· καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρόν με πρὸς τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιῶντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ τὴν πόλιν· οὔτε παραπύθησαι δύνανται σοι, περὶ ὧν νυνὶ κατηγοροῦσί μοι. Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦν λέγουσιν αἱρεσῖν, οὕτω λατρεύω τῷ πατρίῳ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον, καὶ ταῖς ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπὶδα ἔχων πρὸς τὸν Θεόν, ἦν καὶ αὐτοὶ οὕτως προέδχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἐσεσθαι δικαίων τε καὶ ἀδίκων. Ἐν τούτῳ καὶ αὐτὸς ἀσκή ἀπρόσκοπον ἔχειν

συνεβησιν πρὸς τε τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους· Δι' ἐτῶν δὲ πλείονων ἐλεημοσύνας ποιήσαντες εἰς τὸ ἔθνος μου παραγενόμενοι καὶ προσφορὰς. Ἐν αἷς εὐρόν με ἠγγισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου, τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαίων· οὐδεῖς ἐπὶ σοῦ παρεῖναι καὶ κατηγορεῖν εἴ τι ἂν ἔχοιεν πρὸς με· ἢ αὐτοὶ εἰπάτωσαν, τί εὐρον ἐν ἐμοὶ ἀδικήματα, στάντι μοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, ἢ περὶ μῆδ' αὐτῆς φωνῆς, ἣς ἔκραξα ἐν αὐτοῖς· ἐστὼς, ὅτι Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑφ' ὑμῶν, Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φηλιξ ἀνεβίβλετο αὐτοὺς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπὼν· Ὅταν Λυσίας ὁ χιλιάρχος καταβῆ, διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς, διαταξάμενος τῷ ἐκαστοντάρχῃ τηρεῖσθαι αὐτὸν, ἔχειν τε ἀνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετῶν, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. Μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ Φηλιξ σὺν Δροσίλλῃ τῇ ἱεραγυναικί, ὄσῃ Ἰουδαία, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν πίστεως. Διαλεγόμενος δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης, καὶ ἐγκρατείας, καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἐμφοβος γενόμενος ὁ Φηλιξ ἀπεκρίθη· Τὸ νῦν ἔχον πορεύου· καιρὸν δὲ μεταλαβὼν δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως λύσῃ αὐτὸν αὐτῷ.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τῆς Φηλικῆς διαδοχῆς, καὶ τῆς Φηστοῦ προαγωγίας, τῆς τε ἐπ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύλου καὶ ἀφέσεως.

Διετίας δὲ πληρωθείσης, ἔλαβε διάδοχον ὁ Φηλιξ Πόρκιον Φηστον· θέλων δὲ χάριν καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φηλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον. Φηστος οὖν ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας. Ἐνεφάνησάν τε αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτόν, ὅπως μεταπέμψῃται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐνέδρα ποιούντες· ἀνέλειν αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν. Ὁ μὲν οὖν Φηστος ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, αὐτὸν δὲ μέλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι. Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησὶ, συγκαταβάτες, εἴ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ ἄποπον, κατηγορεῖτωσαν αὐτοῦ. Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας οὐ κλειούς δικῶν, ἢ δέκα, καταβὰς εἰς Καισαρείαν, τῇ ἐκαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευε τὸν Παῦλον ἀχθῆναι. Παραγενόμενος δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν [αὐτῷ] οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβάντες Ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βάρβαρα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδείξαι· τοῦ Παύλου ἀπολογουμένου, ὅτι οὐδεὶς εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερὸν, οὔτε εἰς Καισάρᾳ τι ἤμαρτον. Φηστος δὲ, θέλων τοῖς Ἰουδαίοις χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ, εἶπε· Θέλεις εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβᾶς, ἐκεῖ περὶ τούτων κριθῆναι ἐπ' ἐμοῦ; ἔπειτα δὲ ὁ Παῦλος· Ἐπὶ τοῦ βήματος Καισαρείας ἐστὼς εἰμι, οὐ με δεῖ κρίνεσθαι· Ἰουδαίους οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις. Εἰ μὲν οὖν ἀδικῶ καὶ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦμαι τοῦ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν, ὧν εὐ-

me purificatum in templo, non cum turba, neque cum tumultu, quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te præsto esse, et accusare si quid haberent adversum me : aut hi ipse dicant si quid invenerunt in me iniquitatis cum stem in concilio, nisi de una hac solummodo voce qua clamavi inter eos stans, quoniam De resurrectione mortuorum ego judicor hodie a vobis. Distulit autem illos Felix, certissime sciens de via hæc, dicens : Cum tribunus Lysias descenderit, audiam vos. Jussitque centurioni custodire eum, et habere requiem, nec quemquam de suis prohibere ministrare ei. Post aliquos autem dies veniens Felix cum Drusilla uxoresua quæ erat Judæa, vocavit Paulum, et audivit ab eo fidem quæ est in Christum Jesum. Disputante autem illo de justitia et castitate et de judicio futuro, tremefactus Felix respondit : Quod nunc attinet, vade : tempore autem opportuno accersam te : simul et sperans, quod pecunia ei daretur à Paulo, propter quod et frequentem accersens eum loquebatur eum eo.

μετακαλέσομαι σε· ἔμα δὲ καὶ ἐπιζῶν, ὅτι χρήματα διδὼ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπαμπόμενος, ὦμλιν αὐτῷ.

CAPUT XXXVI.

De Felicis successione et Festi functione, et de Pauli coram ipso examine et dimissione.

XXIV, 27; XXV, 4-13. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Judæis Felix, reliquit Paulum vincitum. Festus ergo cum venisset in provinciam, post triduum ascendit Jerosolymam a Cesarea. Adieruntque eum principes sacerdotum et primi Judæorum adversus Paulum, et rogabant eum, postulantes gratiam adversus eum, ut juberet perducere eum in Jerusalem, insidias tendentes, ut interficerent eum in via. Festus autem respondit servari Paulum in Cesarea, se autem maturius profecturum. Qui ergo in vobis (ait) potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum. Demoratus autem 304 inter eos dies non amplius quam octo aut decem, descendit Cesaream, et altera die sedit pro tribunali, et jussit Paulum adduci. Qui, cum perductus esset, circumsteterunt eum, qui ab Jerolosyma descenderant Judæi, multas et graves causas objicientes, quas non poterant probare, Paulo rationem reddente, quoniam Neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cesarem quidquam peccavi. Festus autem volens gratiam præstare Judæis, respondens Paulo, dixit, Vis Jerosolymam ascendere, et ibi de his judicari apud me? Dixit autem Paulus : Ad tribunal Cesaris sto, ibi oportet me judicari. Judæis non nocui, sicut tu melius nosti. Si enim nocui aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori ; si vero nihil est eorum quæ hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cesarem appello. Tunc Festus cum

councilo locutus respondit : Cæsarem appellasti ? A ad Cæsarem ibis. Et cum dies aliquot transacti essent,

τοί μου κατηγοροῦσιν, οὐδαίς με δύναται εἰσεῖν· χαρίζασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. Ὅτε δ' ἤσθησεν συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη· Καίσαρα ἐπικλήσασθαι, ἐπὶ Καίσαρα πορεύσθαι. Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν,

COMMENTARIUS.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

« Anathematizarunt, seu devoverunt se, » inquit, hoc est professi sunt, se extra Dei fidem fore, nisi quod contra Paulum decreverant perfecissent. Cum autem duplex sit anathema, seu votum : unum quidem omnibus vel multis inaccessum, Deo autem soli oblatum; alterum autem omni ferme restatæ certe sanctis potestatibus, intactum et a Deo alienum, quippe quod diabolo convenit propter omnimodam alienationem a bono; huic posteriori anathemati isti nunc semetipsos subji- ciant. Adnotandum vero, quod Felix fidem notam haberet, utpote accurate instructus de iis quæ ad Christum spectant, ex Veteri Testamento. Nihilominus non absolvit Paulum, ad Judæorum gratiam captandam, sive quod munera se accepturum sperabat, ut in sequentibus innuitur. Noverat autem etiam, quia uxorem Judæam habebat, a qua continenter ista audiebat. Et quidem illa, Judæa cum esset, contra legem homini Gentili nupserat. Vel fortasse erat quidem primum Judæa, at cum illi nupsisset, facta est Gentilis : quare exposuit illi propriam fidem, et in prævaricationem induxit. « Dixit autem Paulus. » Hoc (nempe, Romam pergere volo ad Cæsarem, et ibi judicari) dixit Paulus, ut Ju- dæorum manus effugeret.

« Ἀνεθεμάτισαν, ἤσθησαν, ἐαυτοὺς, » τοῦτέστιν ἔβησαν εἰς τὴν κατὰ θεὸν πίστιν εἶπον ἑαυτοὺς, εἰ μὴ ποιήσαιεν τὰ δόξαντα^α [κατὰ Παύλου.] Τοῦ ἀναθεμάτου διανοῦ νοουμένου· τοῦ μὲν, ὡς τοῖς πᾶσιν ἢ πολλοῖς ἀδίκτου^β, θεῷ δὲ μόνῳ ἀναθεμεμένου· τοῦ δὲ, ὡς πάσῃ τῇ κτίσει καὶ ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν ἀφύστου, καὶ θεῷ ἄλλοτρίου, ὡς τῷ διαβόλῳ ἀνακειμένου, διὰ τὴν ἀμιγῆ τοῦ καλοῦ ἄλλοτρίωσιν· τοιοῦτον νῦν καὶ οὗτοι ἐπιβάλλουσιν ἑαυτοὺς ἀναθεματι. Σημειωτέον, ὅτι ἦδει ὁ Φῆλιξ τὴν πίστιν, ἀκριβῶς κατηγορεῖς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς Παλαιᾶς· πρὸς χάριν δὲ τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἀπέλυσε τὸν Παῦλον, ἢ καὶ διὰ θεωρητικῶν, ὡς παρακατῶν ὁ λόγος ἰδειξεν. Ἦδει δὲ καὶ ὡς ἔχον γυναῖκα Ἰουδαίαν, παρ' ἧς συνεχῶς ἤκουε ταῦτα. Αὐτῇ δὲ περὶ τὸν νόμον συνήσθη αὐτῷ, Ἰουδαία οὖσα, Ἑλληνίς. Ἡ γὰρ ἦν μὲν Ἰουδαία, γαμηθεῖσα δὲ αὐτῷ, ἐγένετο Ἑλληνίς. Διὸ καὶ διεγεν αὐτῷ τὴν ἐκότης πίστιν, κείρουσα καὶ τὸν ἄνδρα παραβάτην γενέσθαι. « Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος ἐπὶ τοῦ. » Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Παῦλος, βουλόμενος τὰς τῶν Ἰουδαίων χεῖρας ἐκφυγεῖν· τοῦτέστιν, Ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω ἀπαλεῖψιν παρὰ τῷ βασιλεῖ, κἀκεῖ δικαιοῦσθαι.

305 CAPUT XXXVII.

ΚΕΦΑΛΑ. ΔΖ.

Agrippa et Berniciis adventus, et interrogatio de causa Pauli.

Ἀγρίππᾶ καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πῶσιν τῶν κατὰ Παύλου.

Feria 6 heddomadæ septimæ.

Τῆ ε' τῆς ζ' ἑβδομάδος.

TEXTUS.

ΚΕΥΜΕΝΟΝ.

XXV, 13-19. Agrippa rex et Bernice descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum. Et cum dies plures ibi demorarentur, Festus regi indicavit de Paulo, cicens : Vir quidam est derelictus a Felice victus, de quo cum essem Jerosolymis, adierunt me principes sacerdotum et seniores Judæorum, postulantes adversus illum damnationem. Ad quos respondi, quia Non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur presentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. Cum ergo huc convenissent sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, jussi duci virum. De quo cum stetissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar, malam. Quæstiones vero quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.

Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησεν εἰς Καισάρειαν, ἀσπαζόμενοι τὸν Φῆστον. Ὡς δὲ κλείουσι ἡμέρας δεῖτεριον ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, λέγων : Ἄνθρωπός ἐστι καταλείμενος, ὅπῃ φήλω; δέσμιος, περὶ οὗ, γενομένου μου εἰς Ἱερουσόλυμα, ἐνεφάνησαν οἱ ἔρχεταί καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην. Πρὸς οὗς ἀπεκρίθη, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαι τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγοροὺς, τόπων τε ἀπολογίας λάβει περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἐξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα. Περὶ οὗ σταθόντες· οἱ κατηγοροὶ, οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον κατ' αὐτοῦ, ὧν ἐγὼ ὀκνεῖον ποιηρᾶν. Ζητήματα δὲ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περὶ τίνος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος· ζῆν.

Variæ lectiones.

^α τὸ δόξαν. ^β ἀνεπίκτου.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

A

Εἰς τὰς βασιλεὺς κατῆι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡ Ἀγρίππας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ βασιλεὺς ἐγγρημάτιζεν· ἢ καὶ τὰ βασιλεὺς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν ἀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νέρωνος τῶν δουρικῶν ἀρχόντος, καὶ ἔντος ἐν Ῥώμῃ.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ εἰς τὴν περὶ τούτων ζήτησιν, εἶπον, εἰ βούλοιντο πορεύεσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ καὶ κρίνεσθαι περὶ τούτων. Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκίλευσα αὐτὸν τηρεῖσθαι, ἕως οὗ ἀναπέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη· Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δὲ, Ἀδύριον, φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ. Τῇ οὖν ἑκαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης, μετὰ κἀλλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον, σὺν τε τοῖς χιλιάρχοις, καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ κελύσαντος τοῦ Φῆστου, ἤχθη ὁ Παῦλος. Καὶ φησὶν ὁ Φῆστος· Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπρόβουτοι ἤμῃν ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον, περὶ οὗ ἔκαν τὸ κληθεὶς τῶν Ἰουδαίων ἐντυχόν μοι ἐν ταῖς Ἱεροσόλοις καὶ ἐνθάδε, ἐπιβοῶντες, μὴ δεῖν αὐτὸν ζῆν μακρόν. Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος, μηδὲν αὐτὸν ἀξιῶ θανάτου πεπραχέναι, αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν Σεβαστὸν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν. Περὶ οὗ ἀσφαλὲς τι γράψαι τῷ κυρίῳ μου οὐκ ἔχω. Διὰ προηγηγῶν αὐτὸν ἐφ' ἑμῶν, καὶ μέλλισα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα· ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, ἔχω τί γράψω. Ἄλογον γάρ μοι δοκῇ, πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτὸν αἰτίας σημεῖναι.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Σεβαστὸν καταχρηστικῶς τὸν βασιλεῖα καλεῖ, ὡς περὶ καὶ Καίσαρα· ὃν παρακατιῶν καὶ κύριον καλεῖ, λέγων· « Περὶ οὗ τι γράψαι τῷ κυρίῳ μου οὐκ ἔχω. » Παύλου ἀπολογία περὶ αὐτοῦ. Περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ θρησκείας αὐτοῦ, καὶ κλησεως αὐτοῦ εἰς τὸ Ἐδαγγέλιον· ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας ἔφη τῷ Φῆστῳ.

Μηνὶ Μαΐῳ, κα' τῶν ἁγίων βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐπιτέτραπται σοι λέγειν ὑπὲρ σεαυτοῦ. Τότε ὁ Παῦλος, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπελογεῖτο· Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἤγημαι ἱκαντὸν μακάριον, ἐπὶ σοῦ μέλλων σήμερον ἀπολογεῖσθαι. Μέλλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἡδὲν τε καὶ ζητημάτων. Διὰ δέουμαι σου μακροθύμως ἀκοῦσαι μου. Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου, ἐν Ἱεροσόλοις, ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι· πραγματώσαντες με ἔσθαι, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην ἀρεσὴν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρισαῖος. Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ κρίνόμενος· εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἔκτεντιφά νύχτα καὶ

COMMENTARIUS.

Aut pro rege seu imperatore in provincias descendebat Agrippa, et idcirco rex appellatus est : vel revera rex erat etiam ipse in partibus Orientalibus, cum Nero in Occidente imperaret et Romae resideret.

TEXTUS.

XXV, 20-27. Hæsitans autem ego de hujusmodi questione, dicebam, si vellet ire Jerosolymam, et tibi judicari de istis. Paulo autem appellante, ut servaretur ad Augusti cognitionem, jussi servari eum, donec mittam eum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum, Vellem et ipse hominem audire : Cras, inquit, audies eum. Altera autem die, cum venisset Agrippa et Bernice cum multa ambitione, et introissent in auditorium cum tribunis et viris principalibus civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus. Et dicit Festus : Agrippa rex, et omnes qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me Jeresolymis, potentes et acclamantes non oportere eum vivere amplius. Ego vero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipse autem hoc appellante ad Augustum, judicavi mittere ; de quo quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, et maxime ad te, rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam quid scribam. Sine ratione enim mihi videtur mittere vincunt, et causas ejus non significare.

COMMENTARIUS.

Festus imperatorem improprie Augustum vocat, quemadmodum et Cæsarem : quem etiam postea dominum appellat, dicens : « De quo quid certum scribam domino non habeo. »

Pauli apologia pro se ipso. De suo cultu in lege, et vocatione ad Evangelium : et quod Agrippa dixerit Festo, Paulum nulla injuria affectisse Judæos

Mense Maio, die 21, sanctorum imperatorum Constantini et Helænz.

TEXTUS.

XXVI, 1-20. Agrippa vero ad Paulum ait : Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extensa manu cepit rationem reddere : De omnibus, quibus accusor a Judæis, rex Agrippa, æstimo me beatum, apud te cum sim defensurus me hodie, maxime te sciente omnia, et quæ apud Judæos sunt consuetudines et questiones : propter quod, obsecro, patienter me audias. Et quidem vitam meam in Jerosolymis, noverunt omnes Judæi : præscientes me ab initio (si velint testimonium perhibere) quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Phariseus. Et nunc, in spe quæ ad patres nostros repromissionis facta est a Deo, ste judicio subjectus : in quam duodecim tribus nostræ, nocte ac die deservientes, sperant devenire.

De qua spe accusor a Judæis, rex. Quid incredibile judicatur apud vos, si Deus mortuos suscitatur? Et ego quidem existimaveram, me adversus **307** nomen Jesu Nazareni debere multo contraria agere: quod et feci Jerosolymis, et multos sanctorum ego in carceribus inclusi, a principibus sacerdotum potestate accepta; et cum occiderentur, detuli sententiam. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare; et amplius insaniens in eos, persequebar usque in exterarum civitates. In quibus dum irem Damascum cum potestate et permissu principum sacerdotum, die media in via vidi, rex, de cælo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen, et eos qui mecum simul erant. Omnesque nos cum decidissemus in terram, audivi vocem loquentem mihi Hebraica lingua: Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulum calcitrare. Ego autem dixi: Quis est, Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Jesus quem tu persequeris. Sed exsurge, et sta super pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum et testem eorum quæ vidisti, et eorum quibus apparebo tibi, eripiens te de populo, et gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et de potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum et sortem inter sanctos per fidem, quæ est in me. Unde, rex Agrippa, non sui incredulus cælesti visioni: sed his, qui sunt Damasci primum et Jerosolymis, et in omnem regionem Judææ, et gentibus annuntiabam, ut pœnitentiam agerent, et converterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes.

COMMENTARIUS.

Duo ad resurrectionem astruendam argumenta proponit: unum ex prophetis, ex quibus tamen nullum profert, sed tantum ait, talem esse Judæorum opinionem; alterum, illudque clarius ex re ipsa: quia nempe Christus, postquam surrexit a mortuis, ipsum allocutus est. Et hoc etiam, suam præcedentem enarrans insaniam, duobus argumentis confirmat. Quorum primum: « Quid, inquit, incredibile est, si Deus mortuos suscitatur? » Alterum: Si enim talis non esset Judæorum opinio, si in hoc dogmate inmutiti non essent, sed nunc primum proponeretur, juste posset quispiam hunc sermonem non probare. **308** Propter hujusmodi autem dogma ego, inquit, accusor, quod inter illos viget: propter hoc gloriantur: propter hoc serviunt Deo, ut ipsam resurrectionem consequantur. Et ego hanc annuntio. « Cælestis visio » est purus, ac humanam superans conditionem intuitus rei, quam nemo existens in carne videre potest, nisi oculi ejus superiori lumine collustrentur.

⁸⁸ διηλέχθη. ⁸⁹ locus vitiat.

A ἡμέραν λατρεύων ἐλπίζει καταντῆσαι. Περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλούμαι ὑπὸ Ἰουδαίων βασιλεῦ. Τί ἀπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι. Ὅτι καὶ ἐποίησα ἐν Ἱεροσολύμοις· πολλοὺς τε τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαθῶν· ἀναγυρομένων δὲ αὐτῶν κατῆνεγκα ψῆφον· καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλὰς τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκαζον βλασφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. Ἐν οἷς πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, ἡμέρας μετῆς, κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον, βασιλεῦ, οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμπαν με φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους. Πάντων τε καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνῆς λεγούσης πρὸς με τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; σκληρὸν σοι πρὸς κέντρα λατίζεις. Ἐγὼ δὲ εἶπα· Τίς εἶ, Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. Ἄλλ' ἀνάστηθι, καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου· εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι, προχειρίσασθαι σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα, ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσομαι σοι· ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐκ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς νῦν ἐγὼ ἐξαποστελῶ σε, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν· τοῦ λαθεῖν αὐτοὺς ἀφ' ἑσῶν ἁμαρτιῶν, καὶ κληρὸν ἐν τοῖς ἁγιασμένοις, πιστεῖ τῇ εἰς ἐμέ. Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθής τῇ οὐρανίῳ δεκταίᾳ· ἀλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρῶτον καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσαν τε τὴν χώραν τῆς Ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπήγγελλον μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέψαι ἐπὶ τὸν Θεόν, ἅξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσσοντας.

EPMHNEIA.

Δύο τίθησι περὶ ἀναστάσεως λογισμοὺς· ἓνα μὲν, τὸν ἀπὸ τῶν προφητῶν· καὶ οὐ παράγει προφήτην, ἀλλ' αὐτὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν δόξαν· ἄλλον δὲ τὸν ἰσχυρότερον, τὸν ἀπὸ τῶν πραγμάτων, ὅτι διηλέχθη αὐτῷ ὁ Χριστὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Καὶ κατασκευάζει καὶ τοῦτον ἀπὸ λογισμῶν, τὴν προτέραν αὐτοῦ μανίαν διηγούμενος. Πρῶτος λογισμὸς· « Τί ἀπιστον, φησὶν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; » καὶ ἄλλως· « Εἰ γὰρ μὴ τοιαύτη δόξα ἦν, εἰ γὰρ μὴ ἀναθεσθραμμένοι ἦσαν ἐν τούτοις τοῖς δόγμασιν· ὃν δὲ εἰσφέρειτο ἔτι, τίς οὐκ ἂν ἐδέξατο τὸν λόγον; Ἰπὲρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, φησὶν, ἐγκαλούμαι, καὶ αὐτὴ παρ' αὐτοῖς πρεσβεύεται. Διὰ ταύτην εὐχονται, διὰ ταύτην λατρεύουσιν, ἵνα ταύτης τύχῃσι. Καὶ ταύτην ἐγὼ καταγγέλλω. Ὅπτασία ἐστίν, ἡ καθαρὰ θεία, ἡ ὑπερβαίνουσα ἀνθρώπων, ἥνπερ τίς ἐν σαρκὶ ὦν, δῖχα τοῦ ἀποκαλυφθῆναι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν δυνατός.

KEIMENON.

A

Ἐνεκα τούτων, Ἰουδαῖοι με συλλαβόμενοι, ὄντα ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπιειρώνοτο διαχειρίσασθαι. Ἐπικουρίας οὖν τυχῶν τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἔστηκα μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ· οὐδὲν ἐκτὸς λέγων, ὧν τε οἱ προφηταὶ ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ Μωϋσῆς, εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ Φῆστος μεγάλην τῆ φωνῆ φησι· Μαίνη, Παῦλε· τὰ πολλὰ σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει. Ὁ δὲ Παῦλος, οὐ μαίνομαι, φησὶ, κράτιστε Φῆστε, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι. Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεὺς, πρὸς δὲν καὶ παρῆρσιαζόμενος λαλῶ. Αὐανθάνειν γὰρ αὐτόν τι τούτων οὐ πείθομαι οὐδέν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν γυνίκα πεπραγμένον τούτο. Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; Οἶδα ἔτι πιστεύεις. Ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι. Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν· Εὐχαίμην ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ, καὶ ἐν πολλῷ, οὐ μόνον σὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον, γενέσθαι τοιούτους, ὁποῖος καὶ γὰρ εἰμι, παρεκτός τῶν δεσμῶν τούτων. Καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη τε ὁ βασιλεὺς, καὶ ὁ ἡγεμῶν, ἡ τε Βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς· καὶ ἀναχωρήσαντες ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες, ὅτι οὐδὲν θανάτου δεξιόν τι, ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος. Ἀγρίππας δὲ τῷ Φῆστῳ ἔφη· Ἀπολελύσθαι ἡδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπιπέκλητο Καίσαρα.

EPMHNEIA.

C

Ἦνα μὴ δόξη αὐτὸς διδάσκαλος εἶναι τούτου, ἐπάγει προφήτας καὶ τὸν Μωϋσέα λέγοντα· « Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὸ δὲ, « εἰ, » ἐνταῦθα, ἀντι τοῦ, « δεῖ, ἐστὶ. Μωϋσῆς, φησὶν, εἶπε, δεῖ « παθητὸς » ὁ Χριστὸς [πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως·] πρῶτος γὰρ οὗτος ἀνέστη, καὶ οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει. Οἱ γὰρ ἀναστάντες δι' αὐτοῦ, ἢ διὰ τῶν μαθητῶν, καὶ οἱ διὰ τῶν προφητῶν, πάλιν ἀπέθανον, ἕως τῆς καθόλου ἀναστάσεως μένοντες. Ἐπειδὴ ἀεὶ πρὸς τὸν βασιλέα διελέγετο, ὡσπερ ἐπαθὲ τι ὁ Φῆστος, καὶ ἰδὼν τὴν παρῆρσιαν, ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς φησι· « Μαίνη, Παῦλε. » Ὁ δὲ Παῦλος τὴν αἰτίαν διδάσκει, δι' ἣν πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον ἀπέστρεψε. [Ἐἶτα δεικνύς] ὅτι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τούτο γέγονε τὸ δόγμα, ἐπήγαγεν· « Οὐ γὰρ ἐν γυνίκα πεπραγμένον τούτο· » τούτέστι τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ λέγων. [« Παρεκτός τῶν δεσμῶν τούτων. »] Οὐκ ἀπευχόμενος ἑαυτῷ τὰ δεσμά, οὐδὲ ἀισχυρόμενος, τούτο ἔλεγεν (τούτο γὰρ ἦν αὐτῷ, εἰπερ ἄλλο τι, ἀξίον δόξης καὶ καύχημα)· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀφορῶν, καὶ τῆ ἐκείνων ἀσθενείᾳ συγκαταβαθῶν, « Γένοιτό μοι, φησὶ, πάντας τοιούτους; γενέσθαι ὅσος ἐγὼ εἰμι, παρεκτός τῶν δεσμῶν τούτων. » imbecillitati sese accommodans : « Opto, inquit, omnes fieri tales, qualis et ego sum, exceptis vinculis his. »

TEXTUS.

XXVI, 21-32. Hac ex causa me Judæi, cum essem in templo, comprehensum tentabant interficere. Auxilio autem adjutus Dei usque in hodiernum diem sto. testificans minori atque majori, nihil extra dicens quam ea quæ prophetæ locuti sunt futura esse; et Moyses, si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus est populo et gentibus. Hæc loquente eo et rationem reddente, Festus magna voce dixit : Insanis, Paule ; multæ te litteræ ad insaniam convertunt. Et Paulus : Non insanio, inquit, optime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba loquor. Scit enim de his rex, ad quem et constanter loquor : latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quidquam horum gestum est. Credis, rex Agrippa, prophetis ? Scio quia credis. Agrippa autem ad Paulum : In modico suades me Christianum fieri. Et Paulus : Opto apud Deum, et in modico et in magno, non tantum te, sed etiam omnes qui audiunt, hodie fieri tales, qualis et ego sum, exceptis vinculis his. Et exsurrexit rex, et præses, et Bernice, et qui assidebant eis. Et cum recessissent, loquebantur ad invicem, dicentes, quia Nihil morte, aut vineulis dignum quid fecit homo iste. Agrippa autem Festo dixit : Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem.

Ἀγρίππας δὲ τῷ Φῆστῳ ἔφη· Ἀπολελύσθαι ἡδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπιπέκλητο Καίσαρα.

COMMENTARIUS.

Ne Paulus auctor videretur doctrinæ quam prædicabat, adducit in testimonium prophetas et Mosem dicentem : « Si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, » etc. Ubi illud « si » est pro quod, vel quoniam. Moses, inquit, dixit, quod « Christus passibilis » esset, ac « primus ex resurrectione. » Nam primus ille resurrexit, et « jam non amplius moritur. » Si enim qui ab ipso, 309 vel ab ejus discipulis, vel a prophetis exsuscitati sunt, iterum mortui sunt, mortuique manebunt usque ad universalem resurrectionem. Quoniam vero Paulus semper ad regem verba dirigebat, Festus veluti sese offensum putavit ; vidensque ejus libertatem loquendi, ira et indignatione percitus : « Insanis, inquit, Paule. » Paulus autem causam profert, ob quam ad regem seipsum converterat. Deinde, ut ostenderet per totum terrarum orbem vulgatum esse dogma istud, subdit : « Neque enim in angulo quidquam horum gestum est : » loquitur scilicet de morte et resurrectione Christi Domini. « Exceptis vineulis his. » Non quod vincula aut abhorreret aut erubesceret, hoc dicit (siquidem illa pati gloria et exultatione, si quidquam aliud, dignum existimabat) ; sed ad illorum mentem animumque respiciens, et ipsorum

⁴ Rom. vi, 9.

CAPUT XXXVIII.

A

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ΄.

Navigatio Pauli Romam, maximis plurimisque periculis plena : ubi et adhortatio Pauli ad eos qui cum ipso orant, ut spem salutis haberent. Nautragium Pauli, et quomodo incolumes evaserint in Melitam insulam ; quæque miracula in ipsa Paulus pataverit.

Feria 6 hebdomadæ septimæ.

TEXTUS.

XXVII, 1-44 ; XXVIII, 1. Ut autem iudicatum est navigare eum in Italiam, et tradi Paulum cum reliquis custodiis centurioni nomine Julio, cohortis Augustæ, ascendentes navem Adrumetinam, incipientes navigare circa Asiæ loca, sustulimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequenti autem die devenimus Sidonem. Humane autem tractans Julius Paulum, permisit ad amicos ire, et curam sui agere. Et inde cum sustulissemus, subnavigamus Cyprum, propterea quod essent venti contrarii. Et pelagus Ciliciæ et Pamphylia navigantes, venimus Lystram, quæ est Lyciæ : et ibi inveniens centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, transiit nos in eam. Et cum multis diebus tante navigaremus, et vix devenissemus contra Caudum prohibente nos vento, adnavigamus Cretæ juxta Salmonem : et vix juxta navigantes, venimus in locum quemdam, qui vocatur Boniportus, cui juxta erat civitas Thalassa. Multo autem 310 tempore peracto, et cum jam non esset tuta navigatio, eo quod et jejunium jam præterisset, consolabatur eos Paulus dicens eis : Viri, video quoniam cum injuria et multo damno non solum oneris et navis, sed etiam animarum vostrarum incipit esse navigatio. Centurio autem gubernatori et nauclero magis credebat, quam his quæ a Paulo dicebantur. Et cum apertus portus non esset ad hiemandum, plurimi statuerunt consilium navigare inde, si quomodo possent, devenientes Phœnicen, hiemare, portum Cretæ respicientem ad Africum et ad Corum. Aspirante autem Austro, æstimantes propositum se tenere, cum sustulissent le Asson, legebant Cretam. Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroquilo. Cumque arrepta esset navis, et non posset respicere [conari] contra ventum, data nave statibus, ferebamur. In insulam autem quamdam decurrentes quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham. Qua sublata, adiutoribus utebantur accingentes navem, timentes ne in Syrtim incidere, submitto vase sic ferebantur. Valida autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt ; et tertia die suis manibus armamenta navis projecerunt. Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, et tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ. Et cum multa jejunatio fuisset, tunc stans Paulus in medio corum, dixit : Uportebat quidem, o viri, audito me, non tollere a Creta, lucrique facere injuriam hanc et jacturam.

Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην κινδύνων κλισίωται τε καὶ μερίστωρ πάμπλεως. Ἐν ᾧ κυραίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. Ναυάριον Παύλου, ὁπῶς τε διεσώθησαν εἰς Μελλίτην τὴν νῆσον, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐθαυματουργήσεν.

Τῆς ε' τῆς ε' ἑβδομάδος.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ.

Ὅς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπελεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρεδίδων τὸν τε Παῦλον, καὶ τινὰς ἑτέρους δεσμώτας, ἑκατοντάρχη, ὀνόματι Ἰουλίῳ, σπείρης Σεβαστῆς. Ἐπιβάντες δὲ πλοῖον Ἀδριαμυτινῶν, μέλλοντες κλεῖν εἰς τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου Μακεδόνης Θεσσαλονικέως. Τῇ τε ἐτέρᾳ κατήχθημεν εἰς Σιδῶνα. Φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε, πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντι, ἐπιμελείας τυχεῖν. Κάκειθεν ἀναχθέντες, ἐπεπεύσαμεν [vulg. ὑπεπ.] τὴν Κύπρον διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους ἐναντίους εἶναι. Τίς τε πέλαιος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν διαπεύσαντες, κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας. Κάκει εὐρῶν ὁ ἑκατοντάρχης πλοῖον Ἀλεξανδρινὸν πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. Ἐν Ἰκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσιόντος [vulg. προσεώντος] ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμώνην· μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ καλούμενον Καλοῦς λιμένας, ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις Λασιθία. Ἰκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισταλοῦς τοῦ πλοῦς, διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρήγει ὁ Παῦλος, λέγων αὐτοῖς· Ἄνδρες, θεωρῶ, ὅτι μετ' ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας, οὐ μόνον τοῦ φόρτου καὶ τοῦ πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλειν ἐσεσθαι τὸν πλοῖον. Ὅ δὲ ἑκατοντάρχης, τῷ κυβερνήτῃ, καὶ τῷ ναυκλίρῳ μᾶλλον ἐπέθετο, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις. Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείους ἐθεντο βούλην ἀναχθῆναι κείθεν, εἰ πως δύναιντο κατανησαντες εἰς Φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένας τῆς Κρήτης, βλέποντα κατὰ Λίδα [vulg. Λίδα] καὶ κατὰ Χῶρον. Ὑποπνεύσαντος δὲ νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κειρατιέναι, ἄραυτες Ἄσσον παρελέγοντο τὴν Κρήτην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνεμος τυφωνικός ὁ καλούμενος Εὐροκλύδων. Συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοῦτος, καὶ μὴ δυναμένου ἀποσθάλειν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιβάντες ἐφερόμεθα. Νησίον δὲ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης· ἦν ἄραυτες, βοηθείαις ἐχρῶντο, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον· φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν Σύρτην [vulg. Σύρτιν] ἐκπίσωσι, γαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο. Σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἐξῆς ἐκβολὴν ἐποιούνο, καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοῖου ἐρρίψαμεν. Μῆτε δὲ ἡλίου, μῆτε ἀστρῶν ἐπιφανόντων ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπιχειμένου, λοιπὸν περιηρεῖτο πᾶσα ἐλπίς τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς.

πολλῆς τε ἀσπίδος ὑπάρχουσας, τότε σταθεὶς ὁ Παῦ-
 λος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπε· Ἐδεῖ μὲν, ὦ ἄνδρες, πειθ-
 ἀρχήσαντάς μοι. μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης,
 κερδησαί τε τὴν ὕβριν καὶ τὴν ζημίαν ταύτην. Καὶ
 τανῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν· ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς
 οὐδεμία ἔσται ἐξ ὁμῶν, πλην τοῦ πλοίου. Παρέστη
 γάρ μοι ταύτῃ νυκτὶ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ οὐ εἰμι, ᾧ καὶ
 λατρεύω, λέγων· Μὴ φοβοῦ, Παῦλε, Καίσαρι σε δεῖ
 παραστῆναι· καὶ ἰδοὺ καχάριστα σοὶ ὁ Θεὸς πάντας
 τοὺς κλιόντας μετὰ σοῦ. Διὸ εὐθυμεῖτε, ἄνδρες·
 πιστεύω γὰρ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτως ἔσται, καθ' ὃν τρό-
 πον λαλάθηται μοι. Εἰς νῆσον δὲ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπα-
 εῖν. Ὡς δὲ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ νύξ ἐγένετο, διαφε-
 ρομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ, κατὰ τὸ μέσον τῆς
 νυκτὸς, ὑπαινόντων οἱ ναῦται προσεῖπαι τινα αὐτοῖς
 χώραν, καὶ βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς εἰκοσι· βραχὺ
 δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς
 δεκαπέντε· φοβούμενοι τε, μὴ πως εἰς τραχίς τό-
 πους ἐκπέσωσι, ἐκ πρύμνης βίψαντες ἀγκύρας τέσ-
 σαρας, ἤρχοντο ἡμέραν γενέσθαι. Τῶν δὲ ναυτῶν ζη-
 τούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν
 σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προσέειπεν ὡς ἐκ πρώρας
 μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν, εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ
 ἑκατοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιώταις· Ἐάν μὴ οὗτοι
 μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε.
 Ὅτε οἱ στρατιῶται ἀπέκλιον τὰ σχοινία τῆς σκά-
 φης, καὶ εἴασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν. Ἄχρι δὲ οὗ ἐμελ-
 λαν ἡμέραν γενέσθαι, παρεκάλει ὁ Παῦλος ἅπαντας
 μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων· Τεσσαρεσκαίδεκάτῃ
 ἡμέρᾳ σήμερον προσδοκῶντες, μηδὲν προσλα-
 βόμενοι, αἰτοῖσι διατελεῖτε διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς
 μεταλαβεῖν τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας
 σωτηρίας ὑπάρχει. Οὐδενὸς γὰρ ὁμῶν θρῖξ ἐκ τῆς
 κεφαλῆς ἀπολείεται. Εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρ-
 τον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλά-
 σασ· ἤρξατο ἐσθίειν. Ἐβθουμοὶ δὲ γενόμενοι πάντες,
 καὶ αὐτοὶ μετέλαβον τροφῆς. Ἦμεν δὲ αἱ πᾶσαι ψυ-
 χαὶ ἐν τῷ πλοίῳ, διακρίσαι ἐδόδομήχοντα ἕξ. Κορ-
 σθένης δὲ τροφῆς, ἐκούφιον τὸ πλοῖον ἐκβαλλόμε-
 νον τὸν σῆτον εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγέ-
 νετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγνώσκον· κίλιπον δὲ τινα κατ-
 ενδύον ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο, εἰ
 δύναιντο, ἐξῆσαι τὸ πλοῖον. Καὶ τὰς ἀγκύρας περι-
 ετόντες· εἰων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευ-
 κηρίας τῶν πηδαλίων καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα
 τῇ κινεούσῃ, κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. Περιπεσόν-
 τες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπέωκειλαν τὴν ναῦν.
 Καὶ ἡ μὲν πύρα εἰρείασα, ἔμεινεν ἀσάλευτος· ἡ
 δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων. Τῶν
 δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας
 ἀποκτείνωσι, μὴ τις ἐκκολυμθῆσας διαφύγῃ. Ὁ δὲ
 ἑκατοντάρχης, βουλόμενος διασῶσαι τὸν Πάυλον,
 ἐπέωκειλεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος· ἐκέλευσέ τε τοὺς
 θαναμένους κολυμβῆν ἀποβίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν
 γῆν ἐξείναι· καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπι-
 σανίσιν, οὓς δὲ ἐπὶ τινῶν τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. Καὶ
 οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ
 διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος
 καλεῖται.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ἀησιεὶαν ἐνεαῦθα τὴν τῶν Ἰουδαίων λέγει. Μετὰ
 γὰρ τὴν Πεντηκοστὴν ἐξηλλοῦεν ἐκεῖθεν μετὰ πολλῶν

A Et nunc suadeo vobis bono animo esse; amissio
 enim nullius animæ erit ex vobis, præterquam
 navis. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cu-
 jus sum ego et cui deservio, dicens: Ne timeas,
 Paule, Cæsari te oportet assistere: et ecce domavit
 tibi Deus omnes qui navigant tecum. Propter quod
 bono animo estote, viri: credo enim Deo, quia sic
 erit, quemadmodum dictum est mihi, In insulam
 autem quamdam oportet nos devenire. Sed postea-
 quam quarta decima nox supervenit, navigantibus
 nobis in Adria circa mediam noctem, suspicaban-
 tur nautæ apparere sibi aliquam regionem. Qui et
 submittentibus holidem, invenerunt passus viginti,
 et pusillum inde separati invenerunt passus quin-
 decim. Timentes autem ne in aspera loca incidere-
 mus, de puppi mittentes anchoras quatuor, opta-
 bant diem fieri. Nautis vero quærentibus sugere
 de navi, cum misissent scapham in mare, sub ob-
 tentu quasi inciperent a prora anchoras extendere,
 dixit Paulus centurioni et militibus: Nisi hi in navi
 manserint, vos salvi fieri non potestis. **311**
 Tunc absciderunt milites funes scaphæ, et passi
 sunt eam excidere. Et cum lux inciperet fieri, ro-
 gabat Paulus omnes sumere cibum, dicens: Quarta
 decima die hodie exspectantes jejuni permanetis,
 nihil accipientes: propter quod rogo vos accipere
 cibum pro salute vestra; quia nullius vestrum ca-
 pillus de capite peribit. Et cum hæc dixisset, su-
 mens panem, gratias egit Deo in conspectu om-
 nium; et cum frogisset, cœpit manducare. Animæ-
 quiores autem facti omnes, et ipsi sumpserunt
 cibum. Erasmus vero universæ animæ in navi
 ducentæ septuaginta sex. Et satiati cibo, allevia-
 bant navem, jactantes triticum in mare. Cum au-
 tem dies factus esset, terram non agnoscebant:
 sinum vero quemdam considerabant habentem lit-
 tus, in quem cogitabant, si possent, ejicere navem.
 Et cum anchoras sustulissent, committebant se
 mari, simul laxantes juncturas gubernaculorum:
 et levato artemone secundum auræ flatum tende-
 bant ad litus. Et cum incidissemus in locum
 ditthalassum, impegerunt navem; et prora quidem
 fixa manebat immobilis, puppis vero solvebatur a
 vi maris. Militum autem consilium fuit, ut custo-
 dias occiderent, ne quis, cum enatasset, effugeret.
 Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit
 fieri; jussitque eos, qui possent nare, emittere
 se primos, et evadere, et ad terram exire; et cæte-
 ros alios in tabulis ferebant; quosdam super ea
 quæ de navi erant. Et sic factum est, ut omnes
 animæ evaderent ad terram. Et cum evasisse-
 mus, tunc cognovimus, quia Melita insula voca-
 batur.

COMMENTARIUS.

«Eo quod jejunium jam præterisset.» De jejunio
 Judæorum hic loquitur. Nam multo post Penteco-

sten tempore exinde exivit, ut jam ferme hiems esset, cum in partes Cretæ perveniret. Iterum vero nunc propheta Paulus eos naufragium facturos. Et licet postea 312 ejusmodi naufragium absque ullius morte, ut ipse Paulus prædixit, contigerit; attamen juxta naturæ cursum periissent omnes, nisi Deus et illum salvum, et per eum omnes incolumes esse voluisset. Centurio non credebat, quæ a Paulo dicebantur, ut qui magis fidendum putabat iis qui navigandi periti erant quam homini nautices inexperto; et ex hoc ostendit, mentis errorem fuisse potius quam fortunæ. Quod enim naturale sit periculum fugere, experientia ipsa docet, cum nemo sese præcipitem det, quod hoc evidens periculum afferat, fortuna et fato veluti obdormientibus in rebus manifestis ac visibilibus; quamquam si etiam vigilarent, nibile a possent contra spontaneam electionem, qua homines sua sibimetipsis libere moderantur; ut videre est in iis etiam qui cum Paulo navigabant. Adeo enim illi propria libertate utebantur, ut paulo post prosperum ventum nacti, navigationem læti conficerent. Animadvertendum vero, quod « contra respicere » inproprie de navigio dicatur: respicere enim soli homini proprie convenit. Quare non semper in sacra Scriptura propria locutio exigenda est. « Valida autem tempestate. » Quod igitur contigit, naufragium (40) a tempore factum est quoniam magna erat tempestas. At miraculum majus fuit, quod tali tempore e mediis periculis tum Apostolus ipsa, tum alii propter ipsum erepti fuerint: quare deceptus non est. « Et ecce donavit tibi. » Ex hoc falsitas patet Homerici illius dicti (41):

Fatum vero arbitror neminem hominum effugisse,

Sive malum sive bonum, postquam primum natus fuerit.

Hoc est, Impossibile est effugere mortis fatum, quod in ipsa generatione hominis mortem determinat. Ecce enim, nisi hi in Pauli gratiam servati fuissent, omnes ad unum in navi periissent; at Deus illos, ut justum honoraret, liberavit. Deinde, si fatum erat omnes perire, etiam Paulo pereundum erat; ait enim Homerus, « neque malum, neque bonum; » oportebat igitur, ut tum boni tum mali communi casu, qui indubiam mortem ferebat, occumberent. At contrarium apparet: siquidem justus servatus esset ab evidentissimo periculo, tametsi omnes, qui cum ipso erant, periissent. Sic enim Deus decreverat it enim: « Ecce donavit

χρόνον, ὡς ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρήτης. Ἰδοὺ προφητεῖαι καὶ νῦν ὁ Παῦλος, ναυαγῆσαι λέγων αὐτοῖς, [εἰ καὶ οὐ γέγονεν αὐτοῖς,] μετὰ ζήμιας ψυχῶν τὸ ναυάγιον κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν γὰρ, ὅσον κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἐγένετο ἄν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς διέσωσε. Δι' αὐτὸν γὰρ καὶ ἐκείνους δισωθῆναι ἐποίησεν. Οὐ προσέχει τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις ὁ ἑκατοντάρχης, παθόμενος μᾶλλον τοῖς ἐμπείρωσιν ἔχουσι πρὸς τὸ πλεῖν, ἢ ἐπιβάτη ἀπειρῶ ναυτικῆς· καὶ ἐκ τούτου διδάσκει, ὅτι γνώμης ἐστὶ, καὶ οὐ τύχης, τὸ ἀμάρτημα. Ὅτι γὰρ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἐκφυγεῖν τὸν κίνδυνον, αὕτη ἡ πείρα διδάσκει, μὴ κατακρημνίζειν ἑαυτὸν τινα, ὡς ἀναμφιδόλως τοῦ πράγματος κίνδυνον φέροντος, τῆς τύχης καὶ εἰμαρμένης ἐπὶ τῶν προδπτῶν κοιμωμένης· ἢ γρηγορούσης· μὲν, μηδὲν δὲ δυνάμενης ἀντιπράξασθαι κατὰ τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, καθ' ἣν ἂν βούλωνται τὰ ἐφ' αὐτοῖς πράγματα ἔχουσι καὶ φέρουσιν, ὡς καὶ οἱ σὺν τῷ Παύλῳ ἐκδημοῦντες. Οὕτω γὰρ κατὰ προαίρεσιν ἐπραττον, ὅτι εὐθέως ἐπιτηδεῖου ἐπιτυχόντες ἀνέμου, χαίροντες διήνουν τὸν πλοῦν. Ἰστέον δὲ, ὅτι « τὸ ἀνορθοθάλπειν, » ἐπὶ πλοίου λέγεται, οὐκ ἐστὶ κυριολεξίας· τοῦτο γὰρ ἐπὶ ἀνθρώπου μόνον ἀρμόζει. Ὡστε οὐ δεῖ κυριολεξτεῖν ἀπατεῖν ἀλλὰ τὴν Γραφήν. « Σφοδρῶς δέ. » Τὸ μὲν οὖν γενόμενον ναυάγιον, ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, ἐπειδὴ μέγας ὁ χειμῶν· τὸ δὲ θαῦμα μέγιστον, ὅτι καιρῷ τοιοῦτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινδύνων αὐτοῦ τε ὁ Ἀπόστολος, καὶ δι' αὐτὸν οἱ λοιποὶ· ὥστε οὐ διέφθευται. « Καὶ Ἰδοὺ κεχαρίσται. » Ἐντεῦθεν δείκνυται ψευδὲς τὸ παρ' Ὁμήρῳ εἰρημένον·

Μοῖραν δ' οὐ τινα φημι πεφυγμένον εἶμαρται ἀνδρῶν.
Οὐ κακὸν οὐδὲ μὲν ἐσθλόν, ἐπήρ τὰ πρῶτα γήνηται.

Τουτέστιν, Ἀδύνατον ἐκφυγεῖν τὴν τοῦ θανάτου εἰμαρμένην, ἕμα τῆ γεννήσει ὀρίζουσαν τοῦ ἀνθρώπου τὸν θάνατον. Ἰδοὺ γὰρ, εἰ μὴ διὰ Παύλου [ἐσώθησαν], πάντες εἶχον ἐν τῷ πλοίῳ ἀπολέσθαι· τοῦ Θεοῦ τούτους ρυσαμένου, τιμῆ τοῦ δικαίου. Ἐπειτα δὲ εἰ εἰμαρμένη ἦν τὸ πάντας ἀπολέσθαι, εἶχεν ἄν καὶ ὁ Παῦλος ἀπολέσθαι· φησὶ γάρ· « Οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθλόν. » Ἔδει γὰρ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς κακοὺς, ἐν ἐνὶ κινήσει πτώματι ἀναμφιδόλον φέροντι θάνατον, ἀποθάνειν. Ἀλλὰ τούναντιον δείκνυται νῦν· ὅτι ὁ δίκαιος ἐσώζετο ἐξ ὁμολογουμένου κινδύνου, καὶ οἱ πάντων τῶν σὺν αὐτῷ ἀποθηνησκόντων· οὕτω γὰρ ἦν τῷ Θεῷ βόαν. Φησὶ γάρ· « Ἰδοὺ κεχαρίσται σοὶ ὁ

Variae lectiones et notæ.

(40) Locus iste mutilus et corruptus ita sarcien-dus, et corrigendus ex Chrysostamo: Πῶς, φησὶ, ἔφρον ἄσαιο ὄντες καὶ μηδεὶς μεταλαβόμενοι; Ὁ φόβος κατεῖχεν αὐτοὺς, οὐκ εἴα εἰς ἐπιθυμίαν τροφῆς ἐμπεισθῆναι, μᾶλλοντας ὑπὲρ ἐσχάτων κινδυνεύειν. Τὸ μὲν οὖν γενόμενον, ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο· τὸ δὲ θαῦμα μέγιστον, κ. τ. λ. *Et quomodo, inquit, ferebant jejuni, cum nullum cibum sumerent? Timor tenebat illos, nec sinebat in cibi appetitum incidere de extremis periclitaturos. Igitur quod factum est, a*

tempore fuit. Majus autem miraculum, etc. Cæterum textus iste non exstat in editione Hentenii, sicut et maxima pars loci sequentis.

(41) Iliad. VI, v. 488 et 489. Exstant etiam hic versus apud Stobæum in excerptis *De rerum natura* tit. IX, quos ita reddit ibidem Hugo Grotius servata ratione carminis:

Nemo nocens et nemo bonus has in luminis oras Editus evades fati quod lege paratur.

Θεός πάντας τοῦ, πλείοντας μετὰ σοῦ. « Καί ὧδε μὲν ἄ τibi Deus omnes qui tecum navigant. » Et quidem nunc propter justum vivunt impii. Aliquando vero immaturo perit impius propter malitiam suam, **313** juxta illud : « Ne imple agas multum : et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo ». » Paulus igitur ut eos detineret, ejusque prophetia impleretur, dicebat : « Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis. » Ut igitur cognoverunt se a propria imprudentia ad extremum adduci periculum, tunc ceperunt eidem credere, quippe quod opportunum consilium a sancto viro datum magis eos servare posset, quam fatum quod in periculo ne nomen quidem suum retinet. Si enim illi fato, velut gentiles, credidissent, profecto, relicto pii viri consilio, sivissent abire nautas, dicentes : Si his etiam abeuntibus, oportet nos mori, nihil emolumenti nobis erit, etiamsi non discedant (nam nihilominus fato adigente peribimus). Attamen non ita dixerunt, neque potestatem abeundi illis fecerunt. Quare ex multiplici capite abjiciendum prorsus est commentum de fato et fortuna. Hortatur vero Paulus cunctos qui erant in navi, ut sumerent cibum, et ipse primus sumpsit, ut non tam verbo quam opere persuaderet : Hoc enim, inquit, ad vestram salutem necessarium est, ne fame pereatis : neque enim cibum curæ illis erat, quod in summo vitæ periculo versarentur. « Erasmus vero. » Unde manifestus factus est illis eorum, qui in navi erant, numerus? Fortasse sese mutuo interrogaverant, qua de causa navigarent, sicque noverant omnia. « Militum autem consilium erat. » Ex hoc etiam palam fit, eos Paulo donatos esse, quod, cum vellent quosdam occidere, ne excideret Pauli prophetia, centurio, ut Paulum servaret, non permisit, ut ullus interficeretur.

Θεός πάντας τοῦ, πλείοντας μετὰ σοῦ. « Καί ὧδε μὲν ἄ τibi Deus omnes qui tecum navigant. » Et quidem nunc propter justum vivunt impii. Aliquando vero immaturo perit impius propter malitiam suam, **313** juxta illud : « Ne imple agas multum : et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo ». » Paulus igitur ut eos detineret, ejusque prophetia impleretur, dicebat : « Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis. » Ut igitur cognoverunt se a propria imprudentia ad extremum adduci periculum, tunc ceperunt eidem credere, quippe quod opportunum consilium a sancto viro datum magis eos servare posset, quam fatum quod in periculo ne nomen quidem suum retinet. Si enim illi fato, velut gentiles, credidissent, profecto, relicto pii viri consilio, sivissent abire nautas, dicentes : Si his etiam abeuntibus, oportet nos mori, nihil emolumenti nobis erit, etiamsi non discedant (nam nihilominus fato adigente peribimus). Attamen non ita dixerunt, neque potestatem abeundi illis fecerunt. Quare ex multiplici capite abjiciendum prorsus est commentum de fato et fortuna. Hortatur vero Paulus cunctos qui erant in navi, ut sumerent cibum, et ipse primus sumpsit, ut non tam verbo quam opere persuaderet : Hoc enim, inquit, ad vestram salutem necessarium est, ne fame pereatis : neque enim cibum curæ illis erat, quod in summo vitæ periculo versarentur. « Erasmus vero. » Unde manifestus factus est illis eorum, qui in navi erant, numerus? Fortasse sese mutuo interrogaverant, qua de causa navigarent, sicque noverant omnia. « Militum autem consilium erat. » Ex hoc etiam palam fit, eos Paulo donatos esse, quod, cum vellent quosdam occidere, ne excideret Pauli prophetia, centurio, ut Paulum servaret, non permisit, ut ullus interficeretur.

Τῷ Σαββάτῳ τῆς ν.
KEIMENON.

Οἱ τε Βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχούσαν φιλο-
θροῦσαν ἡμῖν. Ἀνάψαντες γὰρ πυρὰν, προσελά-
δοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα,
καὶ διὰ τὸ φύχος. Συστρέφαντος δὲ τοῦ Παύλου
φρυγᾶνων τε πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν,
ἐχιδνα ἀπὸ τῆς θέρμης ἐξελοῦσα, καθῆψε τῆς χει-
ρὸς αὐτοῦ. Ὡς δὲ εἶδον οἱ Βάρβαροι κρεμάμενον τὸ
θηρίον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον·
Πάντως φονεὺς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασω-
θέντα ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. Ὁ
μὲν οὖν, ἀποτιναζόμενος τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἐπα-
θεν οὐδὲν κακόν· οἱ δὲ προτερόκων αὐτὸν μέλλειν
πικρασθαι, ἢ κατὰπίπτειν ἀφ' ὧν νεκρόν. Ἐπὶ πολὺ
δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων, καὶ θεωροῦντων μηδὲν εἰς
αὐτὸν γενόμενον ἄσπον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον
αὐτὸν εἶναι θεόν. Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκείνῳ
ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου ἀνδρὶ, ὀνόματι
Ποπλίῳ. Ὁς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς, τρεῖς ἡμέρας φι-

τibi Deus omnes qui tecum navigant. » Et quidem nunc propter justum vivunt impii. Aliquando vero immaturo perit impius propter malitiam suam, **313** juxta illud : « Ne imple agas multum : et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo ». » Paulus igitur ut eos detineret, ejusque prophetia impleretur, dicebat : « Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis. » Ut igitur cognoverunt se a propria imprudentia ad extremum adduci periculum, tunc ceperunt eidem credere, quippe quod opportunum consilium a sancto viro datum magis eos servare posset, quam fatum quod in periculo ne nomen quidem suum retinet. Si enim illi fato, velut gentiles, credidissent, profecto, relicto pii viri consilio, sivissent abire nautas, dicentes : Si his etiam abeuntibus, oportet nos mori, nihil emolumenti nobis erit, etiamsi non discedant (nam nihilominus fato adigente peribimus). Attamen non ita dixerunt, neque potestatem abeundi illis fecerunt. Quare ex multiplici capite abjiciendum prorsus est commentum de fato et fortuna. Hortatur vero Paulus cunctos qui erant in navi, ut sumerent cibum, et ipse primus sumpsit, ut non tam verbo quam opere persuaderet : Hoc enim, inquit, ad vestram salutem necessarium est, ne fame pereatis : neque enim cibum curæ illis erat, quod in summo vitæ periculo versarentur. « Erasmus vero. » Unde manifestus factus est illis eorum, qui in navi erant, numerus? Fortasse sese mutuo interrogaverant, qua de causa navigarent, sicque noverant omnia. « Militum autem consilium erat. » Ex hoc etiam palam fit, eos Paulo donatos esse, quod, cum vellent quosdam occidere, ne excideret Pauli prophetia, centurio, ut Paulum servaret, non permisit, ut ullus interficeretur.

Sabbato Pentecostes.

TEXTUS.

XXVIII, 1-10. Barbari vero præstabant non modi-
cam humanitatem nobis. Accensa enim pyra, res-
ciebant nos omnes propter imbrem qui imminebat,
et frigus. Cum congregasset autem Paulus sarmento-
rum ali quantam multitudinem et imposuisset super
ignem, vipera, a calore eum processisset, invasit man-
um ejus. Ut vero viderunt Barbari pendente bestiam
de manu ejus, ad invicem **314** dicebant : Utique
homicida est homo hic, qui cum evaserit de mari,
ultio non sinit eum vivere. Et ille quidem excutiens
bestiam in ignem, nihil mali passus est. At illi
existimabant eum in tumorem convertendum, et
subito casurum, et mori. Diu autem illis expectan-
tibus et videntibus nihil mali in eo fieri, conver-
tententes se dicebant eum esse deum. In locis autem
illis erant prædia principis insulæ, nomine Publii,
qui nos suspiciens, triduo benigne hospitalitatem
exhibuit. Coniigit autem patrem Publii febribus et

⁹⁰ Eccl. vii, 18.

Varia: lectiones.

⁹¹ ἐχαρίσθησαν.

dysenteria veatum jacere. Ad quem Paulus intra A vit : et cum orasset et imposuisset ei manus, salvavit eum. Quo facto, omnes qui in insula habebant infirmi tates, accedebant et curabantur : quibus multum honoribus nos honoraverunt, et navigantibus imposuerunt quæ necessaria erant.

CAPUT XXXIX.

Quomodo Paulus Melita Romam pervenerit.

XXVIII, 11-15. Post menses autem tres navigavimus in navi Alexandrina, quæ in insula hiemaverat, cui erat insigne Castorum. Et cum venissemus Syracusam, mansimus ibi triduo. Inde circumlegentes devenimus Rhegium : et post unum diem, flante Aastro, secunda die venimus Puteolos ; ubi, inventis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem : et sic venimus Romam. Et inde cum audissent fratres, occurrerunt nobis usque ad Appii forum, ac Tres Tabernas. Quos cum vidisset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

CAPUT XL.

De allocutione Pauli ad Judæos qui Romæ erant.

XXVIII, 16-31. Cum autem venissemus Romam, permissum est Paulo manere sibi cum custodiente se milite. Post tertium autem diem convocavit primos Judæorum. Cumque convenissent, dicebat eis : Ego, viri fratres, nihil adversus plebem faciens aut morem paternum, vincitus ab Jerosolymis traditus sum in manus Romanorum ; qui, cum interrogationem de me habuissent, voluerunt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me. Contradicientibus autem Judæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. Propter hanc igitur causam rogavi vos videre et alloqui ; propter spem enim Israel catena hac circumdatus sum. At illi dixerunt ad eum : Nos neque litteras accepimus de te a Judæa, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit aut locutus est quid de te malum. Rogamus autem a te audire quæ sentis : nam de secta hac notum est nobis, quia ubique ei contradicitur. Cum constituissem autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi, quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Moysi et prophetis a mane usque ad vesperam. Et quidam credebant his quæ dicebantur ; quidam vero non credebant. Cumque invicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo unum verbum, quia Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros, dicens : Vade ad populum istum, et dic ad eos : « Aure audietis et non intelligetis, et videntes videbitis et non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt et oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis, et auribus

λογγίως ἐξήκουσιν. Ἐγένετο δὲ τὸν καιρὸν τοῦ Ποπλίου πυρετοῦ καὶ θυσαντερῆς συνεχόμενον κατακλιθεῖσθαι. Πρὸς δὲ ὁ Παῦλος εἰσαλθὼν καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεῖς τε αὐτῷ τὰς χεῖρας, ἴασατο αὐτόν. Τοῦτου οὖν γενομένου, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἔχοντες ἀσθενείας, προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο. Οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χεῖραν.

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΘ΄.

Ὅπως ἀπὸ Μελίτης εἰς Ῥώμην κατήνησεν ὁ Παῦλος.

Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν παρακχευμένῳ ἐν τῇ νήσῳ, κλιῶν Ἀλεξανδρινῶ παρασημῶ Διοσκαύροισ. Καὶ καταχθίντες εἰς Συρακούσας, ἐπιμαίναμεν ἡμέρας τρεῖς. Ὅθεν περιελθόντες, κατηντήσαμεν εἰς Ῥήγιον καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν, ἐπιγενομένου νότου, δευτεραῖοι ἤλθομεν εἰς Ποτιόλου. Ὅς εὐρόντες ἀδελφοῦς, παρεκλήθημεν παρ' αὐτοῖς ἐπιμαίναντες ἡμέρας ἑπτὰ καὶ οὕτως ἤλθομεν εἰς Ῥώμην. Κακίθειν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῶν ἄγχι Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν. Ὅς ἰδὼν ὁ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ θεῷ, ἔλαβε θάρσος.

ΚΕΦΑΛΑ. Μ΄.

Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

Ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς Ῥώμην, ὁ ἐπιτόνταρχος παρέθηκε τοὺς δεσμῶς τῷ στρατοκεδάρχη. Ἐπετράπη δὲ τῷ Παύλῳ μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. Ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρώτους. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγέ πρὸς αὐτούς : Ἐγὼ, ἄνδρες ἀδελφοί, οὐδὲν ἔναντιον ποιήσας τῷ λαῷ, ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρίοις, δεσμός εἰς Ἱερουσαλῶν παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων. Οἴκτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοντο ἀπολύσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί. Ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθη ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τὴν κατηγορήσασθαι. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς ἵδμεν καὶ προσλαλήσασθαι ἕνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ, τὴν ἄλυσιν ταύτην περιχειμαί. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον : Ἡμεῖς οὐτε γράμματα ἐδεξάμεθα περὶ σοῦ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὐτε παραγενομένου τις τῶν ἀδελφῶν, ἀπήγγειλεν, ἢ ἐλάλησε περὶ σοῦ τι πονηρὸν. Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκούσαι ἢ φρονεῖς : περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, γνωστὴν ἡμῖν ἐστίν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἦγον πρὸς σὺν τὴν ἑνῆσαν κλειόμενος. Οἱς ἐπετίθετο διαμαρτυρούμενος τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, κείθων τε αὐτοῦς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου, ἀπὸ τε τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρώτῃ ἕως ἑσπέρας. Καὶ οἱ μὲν ἐπιθέοντες τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουσι. Ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο, εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἐν, ὅτι Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἰσαίου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγον· « Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν ταῦτον, καὶ εἰπέ· Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ

οὐ μὴ συνῆτα· καὶ βλέποντες βλέπετε, καὶ οὐ μὴ ἴθητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοὺς ὤτιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν· μήποτε ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοί, καὶ τοὺς ὤτιν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνώσῃ [συνίη. συνώσι], καὶ πιστρέψωσι, καὶ ἴσωμαι αὐτοῖς; Ἰνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ὅτι τοὺς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συζήτησιν. Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος ἐκεῖ διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι. Καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παρήρησις ἀκολύτως.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ.

Ὁ ἔχτις, τῆ τοῦ Ἀποστόλου χειρὶ τοὺς ὀδόντας ἐμβάλων, καὶ τῆς ἀμαρτίας τὸ χυῖνον οὐχ εὐρῶν, ἀπεκίθησε παραυτίκα, καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἤλατο, ὡς περὶ δικᾶς ἐαυτῷ εἰσπαρευόμενος, ὅτι τῷ μηδαμῶδεν προσήκοντι προσέβαλε σώματι. Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοικαμεν, ἐκείνη τῆς ἀρετῆς τὴν πανοπλίαν οὐκ ἔχομεν. Ἰδόντες οὖν τοῦτο οἱ Βάρβαροι, καὶ ἐκφυγόντα τὸν ἀναμφίβολου θάνατον, θεὸν αὐτὸν ἐνόμισαν εἶναι, ὡς ἔθος ἔχοντες, πάντα τὸν ποιούντα τα παραδόξον, θεὸν νομίζουσιν, ἢ δὲ Ἰσχυρὸν περισσόν τι τῶν καθ' ἑαυτοὺς ποιούντα, οἷος ἦν ὁ Ἡρακλῆς; ἢ δὲ μαγεία; ἐξιστάοντα τοὺς ὀρώντας, οἷος ἦν ὁ ἐν Σαμαρείᾳ Σίμων. Ἔθος ἦν πως, ἐν ταῖς Ἀλεξανδρῶν μάλιστα ναυσι, πρὸς γε τῇ πύρρῃ, [εἰς] δεξιὰ καὶ εἰς ἐκείνῃ, γραφᾶς εἶναι τοιαύτα; Ἐκείνη δὲ ἦν εἰκόνα, εἰδωλολάτρειας κρατούσης κατ' ἐκείνου καιροῦ, γεγράφει τῇ νηὶ τοὺς Διοσκόρουσας, καὶ ἐκ τούτου νοεῖν ἀποβουθον, ἀλλόφυλον, τουτέστιν εἰδωλολάτρησιν, [εἶναι ναυκλήρον]. Περὶ τούτου καὶ Ἡσαίας ἐφη: « Πέτασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἅμα προνομαίουσιν. » Τόπους τινὰς ἐπισημαίνονται πρὸς τῆς Ῥώμης· τὸν μὲν εἰκόνα τινὰ Ἀππίου ἔχοντα, ὡς εἰκόνα, καὶ φόρον ἐκείνου καλουμένην [sc. καλούμενον], ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βασιλέων εἰκόνας, παρὰ Ῥωμαίους, φόροι προσαγορεύονται· τὰ δὲ τῶν Ταβερῶν, πανδοχείων τινῶν ἢ καπηλείων χρῆσιν αἰνίσσονται, τῇ Ῥωμαίων φωνῇ οὕτως ὀνομαζόμενα.

Εἰδὼς ὁ Παῦλος, ὅτι ἀτοπον ἦν ἕως τὸ δικασθῆναι, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστου, ὥστε μὴ προληφθῆναι τὰς ἀκοὰς, περὶ ἀμφοτέρων ἀπολογεῖται. « Διὰ ταύτην γὰρ, φησὶ, τὴν αἰτίαν ἐβουλόμην ὑμᾶς ἰδεῖν, » ὥστε μὴ ἔξειναι τινὶ κατηγορεῖν. Καὶ τὰ παριστάμενα λέγει, ὅτι τὰς χεῖρας αὐτῶν διαφυγεῖν βουλόμενος, ἠναγκάσθη ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα· οὐχ ὡς ἑτέροις διδοὺς κακὰ, ἀλλ' ὡς αὐτὸς φεύγων κακὰ. Πρὶν ἐπισημησῆναι Παῦλον ἐν τῇ Ῥώμῃ, παρηγγελμένοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ παραδέξασθαι τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα· οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δὲ δῆλον; Ἐδρομεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκούντες ἱερεῖς καὶ Γραμματεῖς; καὶ πρεσβύτεροι, γράμματα διαχαράξαντες,

A audiant, et corde intelligent, et convertantur et sanem eos. Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc Salutare Dei, et ipsi audient. Et cum hæc dixisset, exierunt ab eo Judæi, multam habentes inter se quæstionem. Mansit autem bennio toto in suo conducto: et suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, et docens quæ sunt de Domino Jesu Christo cum omni fiducia, sine prohibitione.

Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος ἐκεῖ διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι. Καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παρήρησις ἀκολύτως.

COMMENTARIUS.

Vipera cum Apostoli manui dentes injecisset, et peccati non reperisset mollitiem, statim resiliit, ac veluti si a se ipsa pœnam exigeret, eo quod **316** corpus nullatenus sibi conveniens impetisset, sese in ignem præcipitavit. Nos vero feram timemus, quod non integram virtutis armaturam habeamus. Cæterum Barbari videntes quod Paulus indubiam, ut quidam putabant, mortem evasisset; ipsum deum esse sibi persuaserunt, velut ii qui in consuetudine habebant, ut quicumque aliquid opinione majus effecisset, nempe vel robore cæteros suæ conditionis homines superasset, ut Hercules, vel magiæ ope spectatores in admirationem rapuisset, ut in Samaria Simon, eum pro deo habereat. « Insigne Castorum. » Mos erat præsertim Alexandriæ in navibus ad dexteram et sinistram prorsæ hujusmodi picturas habere. Quoniam vero consentaneum erat idololatriæ tunc viginti in navibus Dioscoris seu Castorem et Pollucem depingere, hæc pronum est colligere alienigenam seu idololatram fuisse nauclerum. Qua de re ait Isaias: « Volabant in navi alienigena, mare simul depopulabantur. » « Appii forum, et Tres Tabernæ » erant loca quædam ante ingressum Romæ. Primus quidem, quod in eo esset statua Appii, forum Appii vocabatur: quemadmodum etiam nunc loca, ubi imperatorum statuæ locatæ sunt, fora a Romanis appelluntur. Tabernæ autem loca erant diversiorum et cauponarum; sic enim hæc Romana lingua vocantur.

« Ego, viri fratres. » Sciens Paulus, absurdum esse judicio (præsertim apud infideles) contendere, ne Judæorum aures præoccupatæ contra ipsum essent, sese de utraque hac re purgare aggreditur. Unde ait: « Propter hanc causam desideravi vos videre et alloqui, » ne scilicet posset me quispiam calumniari. Rem igitur, ut se habebat, exponit, inquiens: Ut inimicorum meorum manus effugerem, atque adeo non ut alios acusarem, sed ut meipsum defenderem, coactus sum appellare Cæsarem. At vero antequam Paulus Romam perveniret, Judæi, non solum qui Romæ commorabantur, sed etiam qui ubique terrarum dispersi erant, præmoniti fuerant, ne Evangelii prædicationem suscipere. Unde vero hoc notum? In antiquorum

⁶⁰ Isa. 21, 13.

scriptis reperimus, quod Judæorum sacerdotes, Scribæ et seniores, qui Hierosolymis habitabant, epistolas ad Judæos ubique gentium existentes miserint, quibus doctrinam Christi tanquam a Deo alienam calumniabantur, eisque præcipiebant, ne eam amplecterentur. Et quidem hoc indicare videtur etiam Isaïæ prophetia quæ ait : « Væ terræ, navium alæ trans flumina Æthiopiæ, qui mittit in mare obsides, et epistolas papyraceas supra aquam »⁸⁷. » Quò videlicet significat, etiam ultra Æthiopiæ regionem et usque ad terminos 317 terræ, malignum Judæam Incolentium sonum, navibus quasi volantibus vectam, prævenisse, eorumque apostolos epistolas papyraceas secum ferentes, supra aquas navigiis vectos, et mare navigantes (42) ubique terrarum discurrense, quæ de Salvatore nostro annuntiabantur, calumniantes. Cæterum etiam nunc moris est apud Judæos apostolos appellare eos qui circulares suorum principum epistolas deferunt.

« Bene Spiritus sanctus locutus est. » Iis qui Spiritum sanctum Patris ministrum esse dicunt, lethale vulnus hic Paulus infligit. Dominum enim, quem Isaïas vidit sedentem « supra thronum excelsum »⁸⁸, » hoc loco Spiritum sanctum dicit : consubstantialis est igitur Patri et Filio, et ejusdem cum utroque potestatis. At vero, prophetam divinitus inspiratum dictum hoc de Jesu protulisse. Quandoquidem Judaicus populus Jesu Christi verba audivit, sed non intellexit, et videns ab eo gesta portenta, non perspiciebat. Nam ad futurum tempus dictum illud referens, indicat ad alia tempora ea quæ inibi prophetantur spectasse. Animadvertite vero accuratum Spiritus sancti loquendi modum. Non enim dixit absolute Et non videbitis, sed « Videbitis, et non perspicietis. » Sicque non dixit, Non audietis; sed, « Non intelligetis. » Ipsi enim hoc sibimetipsis eripuerunt primi, « Obturantes sibi aures, oculos comprimentes et cor aggravantes. » Non solum enim non audierunt, sed « graviter audierunt. » Fecerunt autem hoc, inquit, « Ne forte convertantur, et sanem eos. » Quibus verbis illos allicit, ostendens se esse ad eos sanandos paratum, si converti non recusent.

⁸⁷ Isa. xviii, 1. ⁸⁸ Isa. vi, 1.

Variae lectiones et notæ.

(42) Hentenius vertit hic, et mare implentes. Fortasse pro πλόοντε, legit πληροῦντες.

MONITUM.

Tertius qui sequitur textus commentarii in Acta a duobus primis in editione Veneta, multis interjectis, conjungitur quia serius in manus curatorum hujus editionis venerat; nos ex loco non suo huc revocavimus; sed inde hoc ortum est incommodi quod numerorum crassiorum series inde usque ad columnam 1131 interrumpatur. De quo monentibus erat Lector. EDIT. PARA.

« εἰς πάντα διεπέμφαντο τὰ ἔθνη, τοῖς πανταχοῦ Ἰουδαίοις διαβάλλοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ἄλλοτριαν τοῦ Θεοῦ παρήγγελάν τε δι' ἐπιστολῶν μὴ παραδέξασθαι αὐτήν. Τοῦτο δὲ αὐτὸ σημαίνει ἔοικε, καὶ ἡ λέγουσα προφητεία Ἡσαίου : « Οὐαὶ γῆς, πλοίων πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ἄντρα καὶ ἐπιστολάς βιβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Δι' οὗ σημαίνει, ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπίας χώρας, καὶ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἤχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων, διὰ τινων ὡσπερ ἰπταμένων πλοίων προήλθεν· οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βιβλίνας ἐπικομιζόμενοι, ὑπεράνω τῶν ὁδῶν ναυτιλλόμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν πλόοντες, πανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. »^B Ἀποστόλους δὲ εἰς ἔτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίους ὀνομάζειν, τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους.

Τοῖς ὑπουργοῦν λέγουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ Παῦλος ἐνταῦθα καιρίαν δίδωσι πληγὴν. Τὸν γὰρ Κύριον τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὀφθαλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ὃν εἶδεν Ἡσαίας, ὧδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁμοούσιον γὰρ ἐστὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῆς ἰσῆς ἐξουσίας μετέχει. Καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν, τὸν προφήτην ὡς θεόθεν ἀποφθεγγόμενον, ὁ Παῦλος περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰησοῦν λέγειν παρασκευάζει· ἐπειπερ ἤκουσεν ὁ λαὸς τὸν Ἰησοῦ λόγον, καὶ οὐ συνῆκε· καὶ βλέπων τὰ ὅτι αὐτοῦ γινόμενα τεράστια, οὐκ ἔώρα. Εἰς μέλλοντα γὰρ χρόνον ἐκκλιῶν τὸ ῥητὸν, ἐμφαίνει τὴν εἰς ὀστέρους χρόνους τῶν προφητευομένων ἀναφορὰν. Σκόπει δὲ τὴν τοῦ Πνεύματος ἀκρίθειαν. Οὐκ εἶπε, Καὶ οὐ μὴ βλέψητε, ἀλλ' ὅτι· « Βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. » Οὐδ' ὅτι· Οὐκ ἀκούσεσθε, ἀλλ' ὅτι· « Ἀκούσατέ, καὶ οὐ μὴ συνῆτε. » Αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀφείλον, πρῶτον τὰ ὅσα βύσαντες, τοὺς ὀφθαλμοὺς καμύσαντες, τὴν καρδίαν βαρύναντες. Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ καὶ βαρέως ἤκουον. Ἐπαύσαν δὲ τοῦτο, φησὶ, « Μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. » Καὶ ἐρεθίζων δεικνύει, ὅτι ἂν ἐπιστρέψωσιν, ἰάσεται αὐτούς.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

COMMENTARIUS

IN ACTA APOSTOLORUM

Ex codice Florentino bibliothecæ Mediceo-Laurentianæ *.

Ἄντιοχεὺς ὑπάρχων τὸ γένος, ὁ Λουκᾶς, ἰατρός τε ἂν τὴν τέχνην, δύο βίβλους συνεγράψατο, μίαν τὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ δευτέραν [ταύτην τὴν τῶν Ἀποστόλων] Πράξεων. Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς λόγος αὐτῷ (α) περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν [εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος εἰς τοὺς ἀποστόλους ἐπιφοιτήσεως, ὅπως] καὶ ὅποι τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν κατήγγειλαν οἱ μαθηταί, [καὶ ὡς διὰ προσευχῆς καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐθαυματουργήσαν, καὶ περὶ τῆς οὐρανθεν κλήσεως (β) τοῦ Παύλου, ἀποστόλης τε] αὐτοῦ καὶ κηρύγματος· καὶ συλλήθην εἰπεῖν γε, ὧν ἔτελεσαν] οἱ ἀπόστολοι [διὰ Χριστοῦ] πολλῶν καὶ μεγίστων [κινδύνων].

Τίνος ἕνεκεν ἀναμνησθεὶς αὐτὸν τοῦ Εὐαγγελίου; ὥστε τὴν οἰκ[εῖαν] ἀκριβείαν [φανερῶσαι]. Καὶ γὰρ ἀρχόμενος τῆς πραγματείας ἐκείνης φησὶν· «Ἔδοξε [κάμολ παρηκολουθη] κότε ἀνωθεν [πᾶσιν ἀκριβῶς καθεστῆς σοι γράψαι. »] Καὶ οὐ τῆ οἰκεία μαρτυρία ἀρκεῖται μόνον, ἀλλ' ἀνάγει [τοὺς ἀποστόλους], τὸ πᾶν λέγων, « καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς] αὐτόπται [καὶ ὑπηρεταί γενόμενοι τοῦ λόγου. »] Διὰ τὸν [λόγον ἀξίπιστον] ἐκεῖ ποιήσας, οὐδὲν εἰσδέχεται (ε) ἐνταῦθα συστάσεως (δ), ἀπαξ τοῦ μ[αθητοῦ] κεισθέντος]. « Πάντων ὧν ἠρξάτο » οὐκ ἀπλῶς περὶ πάντων, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μέχρι ἡμέρας ἧς ἀνελήφθη. Καὶ μὴν ὁ Ἰωάννης φησὶν ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν π[άντα] γράψαι, πᾶς; οὖν οὕτως φησὶν; [Ἄλλ' οὐκ εἶπα πάντα, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀδρομερῶς [καὶ παχυμερῶς,] ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν συνεχόντων καὶ κατεπειγόντων· τουτέστι, πνευματικὰ πρὸς αὐτοὺς εἰπὼν ῥήματα, καὶ οὐδὲν ἀνθρώπινον, ἧ ὅτι διὰ Πνεύματος αὐτοῖς [ἐνετελεσάτο.] Τί [δαί ἐνετελεσάτο;] « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, » κ. τ. λ.

« Ἀνελήφθη, » [οὐκ εἶπεν, Ἄνεθ, ἐπειθῆ] ἔτι ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγεται. Ἄρα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐδίδασκε [τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ] τοῦ χρόνου

αὐτοῦ, οὐδεὶς ἡμῖν μετὰ ἀκριβείας εἶπεν ἅπαντα. Οὐ γὰρ ὡσπερ πρὸ τῆς ἀναστάσεως αἶε μετ' αὐτῶν ἦν, οὕτω καὶ τότε, ἀλλὰ δι' ἡμερῶν μ'. Ἐπίστατο γὰρ καὶ ἀπίστατο (ε) ἀνάγων [αὐτῶν τὰς διανοίας, καὶ οὐκ ἔτι συγχωρῶν ὁμοίως πρὸς αὐτὴν δια]κεῖσθαι [ὡσπερ καὶ] πρότερον, ἀλλὰ μείζον [α αὐτὸν νομισθῆναι ἢ κατὰ ἀνθρώπον. Οὐκ ἐφάνη δὲ πᾶσιν, ἀλλ' ἀποστόλοις μόνον. Ἴνα μὴ δόξη τοῖς πολλοῖς φάντασμα. Διὰ τοῦτο καὶ [τεσσαράκοντα] ἡμέρας [ἔμεινε μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἐλεγχοῦ διδοὺς ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ τῆς ὕψεως τῆς οἰκείας], ἵνα μὴ νομίσωμαι τὸ δρώμενον φάντασμα· διὸ καὶ συνεσθίει. Καὶ τί διελέγετο; [«Περὶ τῆς βα]σιλείας τοῦ Θεοῦ.»

Ἐπειδὴ πεπονηκότες; ἦσαν καὶ τεταραγμένοι τοῖς ἡδὴ γεγεννημένοις; [καὶ πρὸς μεγάλους ἔμμελλον ἐξέιναι ἀγῶνας, τοῖς περὶ τῶν μελλόντων αὐτοὺς ἀνεκτάτο λόγοις, [«συναυλιζόμενος αὐτοῖς. »] Καὶ [οἱ ἀπόστολοι] μέγα πανταχοῦ τοῦτο τῆς ἀναστάσεως τεκμήριον ἐποιούντο [λέγοντες·] Ὅστινες συν[εφάγομεν καὶ] συνεπίομεν αὐτῷ· τὸ δὲ πῶς, οὐκ ἡμέτερον εἰπεῖν. Πρῶτον μὲν εἰς τὴν Γαλιλαίαν [αὐτοὺς δεδοι]κότας [ἐξήγαγεν,] ἵνα μετὰ ἀδείας ἀκούσωσι τῶν λεγομένων, εἶτα « παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων [μὴ χωρίζεσθαι·] πρὸ τοῦ μέλλοντος αὐτοῖς στρατηγήσαι Πνεύματος. Ἢ διὰ τοῦ, « Μὴ χωρίζεσθαι, » εἰδείξεν [ὅτι αὐτοὶ εἰς τὸ λειπο]τακτῆσαι ἦσαν ἔτοιμοι· διὰ δὲ τῆς ἐπαγγελίας κατέσχε, καὶ τῷ ἀδελφῷ τοῦ χρόνου, ... οὐσάν φησιν. Ὅτε εἶλεγε· « Καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψω· καὶ, « Ἐάν μὴ ἐγὼ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται. » Τίνος ἕνεκεν παρόντος αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπελθόντος, εὐθὺς παρεγένετο; Ἐν ἐπιθυμίᾳ αὐτοὺς εἶει γενέσθαι τοῦ πράγματος, καὶ οὕτω δέξασθαι τὴν χάριν. Διὰ [τοῦτο] ὅτι αὐτοῖς ἀπίστη, τότε ἐκείνος ἦλθεν. Εἰ γὰρ παρῆν αὐτοῖς, οὐκ ἂν ἐν τσαύτῃ ἐγένοντο προσδοκία· ἐν ἐπιθυμίᾳ [δὲ γεν]όμενοι ἀσμένω; ἐδέξαντο.

(α) τοῦδε τοῦ ταύτους.
(β) θείας παρακλήσεως.
(ε) οὐδεμίαν δέχεται.

(δ) ἐτέρας συστάσεως.
(ε) ἀπίστατο πάλιν.

* De hac tertia Expositione in Acta vide Praefationem, num. XLV (supra col. 471) ubi ratio redditur cur Graecae tantum, prodent.

Δείκνυσι λοιπὸν τὸ μέσον αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου, ἅ
[οὐκ ἔτι, ὡς πρὸ τούτου,] συνεσκιασμένως, ὅτε ἔλε-
γεν· «Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρα-
νῶν μεζῶν [αὐτοῦ ἔστι. ἰ] Πῶς δὲ λέγει, «Βαπτί-
σθήσεσθε,» ὕδατος μὴ ὕδατος ἐν τῷ ὑπερφῶ; Ὅτι
κυριώτερον [τὸ Πνεῦμά ἐστι] δι' οὗ καὶ τὸ ὕδωρ
ἐνεργεῖ. [Ὅταν οἱ] μαθηταὶ [τι μελλοῦσιν ἐρωτῶν,]
ὁμοῦ προσέρχονται, ἵνα δυσωπήσωσι τῷ πλήθει.
ἤδεισαν [γὰρ τὸ πρῶ] ἡν παρ' αὐτοῦ εἰρημένον·
«οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν,» διακρουομένου ἦν. Τί
τοίνυν θαύμα, εἰ] τὴν ἡμέραν τῆς συντελείας οὐ λέ-
γει, ὅπου ταύτην τὴν ἔγγυς οὖσαν, κατάδηλον οὐ
κωμῆ, καὶ [ἵνα] ἐγγρηγορῶτες ᾖσι;

Διατί ἐ νεφέλῃ ὑπέλαβεν αὐτόν; » Καὶ τοῦτο τε-
κμήριον ὅτι εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήλθεν· ὃ τοῦ οὐρανοῦ
συμβολὸν ἦν, οὐ πῦρ, οὐδὲ ἄρμα, ὡς ἐπὶ Ἥλιου·
ἀκριβῶς γὰρ ἑαυτοὺς ἀπετύπωσαν, ὡς μὴ ποθηθῆ-
ναι. Οἱ καὶ εἶπον ἄμα καὶ κολακεύοντων ἦν τὰ ῥή-
ματα.

Τότε. ἰ Πότε; Ὅτε ἤκουσαν· οὐ γὰρ ἠνέσχοτο,
εἰ μὴ ἑτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ὑπερέθετο. Δοκεῖ δέ
μοι καὶ Σάββατον γεγενῆσθαι· οὐ γὰρ ἂν οὕτω τὸ
διάστημα ἐδήλωσεν, εἰπῶν, «Σαββάτου ἔχον ὁδόν,»
εἰ μὴ ὠρισμένον τι μήκος ὁδοπορίας ἐβάδιζον, τῇ
ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου, τῇ δευτέρᾳ τῆς Διακαινησί-
μου. Τάχα ἑπτὰ σταδίων λέγει, ὅτι ἀπέχετο τῆς πό-
λεως Ἱερουσαλήμ τὸ βροσ τῶν Ἐλαιῶν. Ἀπέχει οὖν
ὡς μίλιον ἓν, ὃ ποιεῖ σταδίων ἑπτὰ, ἦτοι τοσοῦτον
ἀπέχετο τὸ διάστημα ἔξω τῶν τειχῶν, ὅσον ἐξῆν
Ἰουδαίῳ ἐν Σαββάτῳ περιπατῆσαι, πρὸς τὸ ἀδολε-
σχησαί ὡσανεὶ διακινουῦντα. Ἄρα ἐν Ἱερουσόλυμοις
ἔμενον μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἡ τοῦ Σαββάτου ὁδὸς,
δισχιλίων πηχῶν ὑπῆρχε, τοσοῦτον δὲ διάστημα καὶ
ἡ κιβωτὸς προελάμβανε τὴν παρεμβολήν, ὃ διάστημα
ἐβάδιζον οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Σαββάτῳ.

Ἀριγένης ἐν τῷ ε' Στραμματεῖ· Δισχιλίων πηχῶν
ὑπῆρχε, καὶ μᾶλλον ἡ ἅγια σκηνὴ καὶ κιβωτὸς το-
σοῦτον διάστημα προελάμβανε τὴν παρεμβολήν, καὶ
ἀπὸ τοσοῦτου διαστήματος ἐκείνου, ὃ διάστημα
ἔξῃ τοῖς προσκυνουῦσι τὴν ἁγίαν σκηνὴν βαδίζειν ἐν
Σαββάτῳ. Καλῶς τῶν μαθητῶν ἐμνημόνευσεν.
Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν προέδωκε καὶ ἠπίσθησε, δείκνυ-
σιν ὅτι πλὴν ἐκείνου πάντες ἦσαν σῶοι. Σφόδρα
ἔδεδόκεισαν τοὺς Ἰουδαίους. «Ἐν ταῖς γυναιξί,»
φησίν. Εἶπε γὰρ ὅτι ἠκολούθησαν αὐτῷ, καὶ Μαρία
ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ. Πῶς οὖν λέγει, ὅτι «Εἰς τὰ
ἴδια ἔλαβεν αὐτὴν» τότε; Πάλιν δὲ αὐτοὺς συν-
αγαγὼν οὕτως [ἐκείνην] κατέλαθε καὶ σὺν τοῖς ἀδελ-
φοῖς αὐτοῦ.

Ὡς θερμὸς καὶ ὡς πιστευθεὶς τοῦ Χριστοῦ τὴν
ποιμνὴν, καὶ ὡς προτιμότερος ἀεὶ ἄρχεται τοῦ λό-
γου, τὴν ἀνάπληρωσεν τῶν ἐν τῷ θαλάτῃ εἰρημένων
ποιούμενος. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀδελφούς ἐκάλεσε, πολλῶν
μᾶλλον οὗτος παρόντων. Κληρὸν δὲ αὐτὸν πανταχοῦ
καλεῖ, δεικνύς τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὸ πᾶν ἐν καὶ
τῆς ἐκλογῆς, καὶ ἀναμνησάσκων αὐτοὺς τῶν πα-
λαιῶν, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐκλήρωσατο, καθάπερ καὶ
τοῖς Ἀευῖταις· ὅτι ὁ τῆς προδοσίας μετῴθε, αὐτὸς
καὶ τῆς τιμωρίας γέγονε κήρυξ.

Καλῶς, οὐκ ἐν τῷ ἁμαρτήματι, ἀλλ' ἐν τῇ τιμω-
ρίᾳ τὸν λόγον ἐπῆρεν. Οὐκ ἐναπέθανε τῇ ἀγῶνῃ
Ἰούδας, ἀλλ' ἐπέβη καθαιρεθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνι-
γῆναι. Καὶ τοῦτο δηλοῦσιν αἱ Πράξεις, ὅτι «Πρηνῆς
γενόμενος ἐλάκχισε [υἱὸς ἐλάκχησε] μέσος, καὶ τὰ
σπλάγχνα αὐτοῦ ἐξεχύθη.» Καὶ γὰρ τοσοῦτον ἐπήρ-
σθη ἡ σὰρξ αὐτοῦ, ὥστε, μὴδ' ὀπίθην ἄμαξ βρῶως
διέρχεται, ἐκείνου θύνασθαι διελθεῖν. Τούτο περὶ τοῦ
χωρίου καὶ τῆς οἰκίας· τουτέστι τὴν ἀρχὴν τὴν
ἱερουσόνην. Ὅστε οὐκ ἐμὴ γνώμη ταῦτα τυγχάνει,
ἀλλ' ἐκείνου τοῦ ταῦτα προσρηκτότος. Ἴνα γὰρ μὴ
δόξη μεγάλην πράγματι ἐπιχαιρεῖν, καὶ τούτῳ οἶον
ὁ Χριστὸς, ἐπήγαγε μάρτυρα τὸν προφήτην. Ὅρα
ὅτι καὶ διάκονοι ἐκαλοῦντο οἱ μαθηταὶ καὶ ἐπί-
σκοποι.

Διὰ τί κοινοῦται; Ἴνα μὴ περιμάχητον τὸ κρᾶ-
γμα γένηται, καὶ εἰς φιλονεικίαν ἐμπίσωσιν, ἀλλὰ
τῷ πλήθει τὴν ἐπίκλησιν ἐπιτρέψει. Οὐκ εἶπε, Τῶν
ἄλλων μαρτύρων, ἀλλὰ, «Τῆς ἀναστάσεως;» τὸ γὰρ
ζητούμενον τοῦτο ἦν, τ' ἄλλα δὲ ὠμολογημένα.
«Σὺ,» μὴ ἡμεῖς. Καὶ εὐχαίρως καρδιογνώστην κα-
λοῦσιν· ἀπὸ γὰρ τούτων ἀφείσθαι ἐχρήν. Οὐκ εἶ-
πεν, [f. εἶπον] Ἐκλεξαι, ἀλλὰ, «Ἀνάδειξον,» εἰδῶ-
τες πάντα προωρίσθαι τῷ Θεῷ. Ἐως μὲν οὖν Πνεύ-
ματος ἁμοιοὶ ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, κλήρω τὰ πρά-
γματα ἐπέτρεπον· ὕστερον δὲ, καὶ τῷ πλήθει καὶ
τῇ οικείᾳ χάριτι.

Τουτέστι ἐν αὐτῇ τῇ Πεντηκοστῇ· ἔδει γὰρ εἰς
τὴν ἐρητὴν ταῦτα γίνεσθαι, ἵνα οἱ παρόντες τῷ
σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῦτα ἴδωσιν. Ὁ Χριστὸς
ἀναστάς, τὸ τῶν δαιμόνων κράτος κατέλυσε· διὲ
τοῦτο μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς εἰς γῆν οὐ κινώ-
μεθα, εὐχόμενοι κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν, φάλλ-
λοντες· «Αὐτοὶ συνεποδόθησαν καὶ ἔπεσον,» καὶ τὰ
λοιπά. Τοῦ δὲ Πνεύματος φανέντος· θεοπροπῶς, τὸ
γόνου κάμπτομεν, τὴν θέαν οὐ φέροντες, καὶ δηλοῦν-
τες ὅτι διὰ τοῦ Πνεύματος τὴν ἐν Τριάδι προσκύνῃ-
σιν μαμαθῆκαμεν· ἢ Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς καὶ τοὺς
προσκυνουῦντας αὐτόν, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐν τῇ τοίνυν ἡμέρᾳ τῆς Παντηκοστῆς ἐδόθη ὁ νό-
μος Μωσεί, καὶ ἔδει, καθ' ἣν ἡμέραν ἐδόθη ὁ πα-
λαιὸς νόμος, κατ' αὐτὴν δοθῆναι καὶ τὴν τοῦ Πνεύ-
ματος χάριν· ἵνα καὶ ἡ ἀθθεντία τοῦ Πνεύματος,
καὶ ἡ ἀδιαίρετος φύσις τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως ἐν
Παλαιᾷ καὶ Νέᾳ δειχθῆ, μίαν τῶν θεῶν λόγων ἐρ-
γαζομένην τὴν συμφωνίαν. Ὅσπερ γὰρ ὁ Σωτὴρ
μέλλων τὸ ἅγιον πάθος ἐπιτελεῖν, οὐκ ἠνέχετο ἐν
ἄλλῳ καιρῷ ἑαυτὸν ἐκδοῦναι τῷ πάθει, ἢ καθ' ἑν
καιρὸν ἐθύετο πρόβατον.

Καλῶς τὸ, «Ἐξ οὐρανοῦ,» ἐπειδὴ καὶ τότε ἡ
πρώτη φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ βραί ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
ἐγένετο, καὶ τότε ἦλθεν εἰς τὸ βροσ τὸ Σινὰ, ὡς
μαρτυρεῖ Μωσῆς λέγων· «Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκου-
στή ἐγένετο ἡ φωνὴ αὐτοῦ, καὶ ἔδειξέ σοι τὸ πῦρ
αὐτοῦ τὸ μέγα.» Οὕτω καὶ νῦν, πρῶτον ἐβρῆξε
φωνὴν, καὶ τότε τὸ πῦρ ἐφάνη. Διὰ τί; Ἴνα καὶ ἡ
ἀρχαία ὄψις· δεῖξῃ τὸν αὐτὸν Θεόν, καὶ τότε, καὶ νῦν
ἐπιφοιτήσαντα. Καλῶς πανταχοῦ τὸ, «Ὡς,» ἵνα
μῆδὲν ἀσπῆχτὸν περὶ τοῦ Πνεύματος νομίσης, καὶ

« Ὡσεὶ πυρός, » οὐκ ἄρα ἀνεμος ἦν. « Ὡσεὶ πυρός. » Αὐτὸς μὲν γὰρ Ἰησοῦς γινώσκων ἔδει τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐν εἰδει περισσεύει ἦλθεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ· νῦν δὲ ὅτε πλῆθος ὄλον ἐπιστραφεῖναι ἐχρήν, « Ὡσεὶ πυρός. »

Τὸ καθίσει τοῦ ἑδραίου ἐστὶ σημαντικόν· Παρέμεινεν, Ἐπανεπαύσατο. Ἄρα ἐπὶ τοὺς δώδεκα ἦλθεν; Οὐχί, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσιν· οὐ γὰρ ἀν' ἀπλῶς παρήγαγε τὴν μαρτυρίαν τοῦ προφήτου ὁ Πέτρος λέγων· « Ἐκχεῖ ἀπὸ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τίνος ἕνεκεν πρὸ τῶν ἄλλων χαρισμάτων τὸ τῶν γλωσσῶν ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ἤμελλον. Καὶ ὡσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πυργοποιίας ἡ μία γλῶσσα εἰς πολλὰ διενέμετο, οὕτω τότε αἱ πολλαὶ γλῶσσαι πολλὰκις εἰς ἓνα ἄνθρωπον ἦσαν· καὶ αὐτὸς καὶ τῆ Περσῶν, καὶ τῆ Ἰνδῶν, καὶ τῆ Ῥωμαίων, καὶ ἑτέρας πολλὰς διελέγων γλώσσαις· καὶ τὸ χάρισμα ἐκαλεῖτο χάρισμα γλωσσῶν.

Τὸ κατοικεῖν εὐλαβείας ἦν σημεῖον, ἀπὸ τοσοῦτων ἐθνῶν πατρίδας ἀφέντας, καὶ οἰκείους, ἐκεῖ κατοικεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν οἰκίᾳ ἐγένετο τὸ γενόμενον, εἰκότως ἐξῴθην συνέδραμον. « Τὸ πλῆθος συνεχύθη διὰ τὸν φόβον, καὶ ἵνα δεῖξῃ ὅτι τὴν σύγχυσιν εἰργάσατο ὁ φόβος· καὶ τὸ ξένον τοῦ θεάματος, λέγει· Συνεχύθησαν τῷ φόβῳ. Ἔστιν οὖν σύγχυσις, ἥτοι στάσις ἐργαζομένη. Ὅταν συγχέῃ σε ὁ φόβος Θεοῦ, εἰς κατάνυξιν φέρει. Συνεχύθη, διὰ τὴν συνειδήσιν τῶν ἀμαρτημάτων· κατέστη, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς μετανότης.

Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐλάλουν, ἀλλὰ τινὰ θαυμαστὰ ἔλεγον. Εἰκότως ἠπόρουν, οὐδέποτε γὰρ γέγονε τι τοιοῦτον. Ὅρα εὐγνωμοσύνην ἀνθρώπων.

Ἡ τῆς ἀναισχυντίας! Καὶ τί θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ αὐτὸν τὸν Δεσπότην δαίμονας ἐκβάλλοντα δαίμονα λέγουσιν ἔχειν; Ἐνθα γὰρ ἰταμότης, ἐν ζητεῖ μόνον· εἰπεῖν δτι δῆποτε, καὶ οὐχ ὅπως τι λόγου πρᾶγμα ἐχόμενον εἰπεῖν.

Τί ἐστι, « σὺν τοῖς ἑνδεκα; » Κοινὴν προσβάλλοντο φωνήν, καὶ πάντων αὐτῶ [f. τὸ αὐτὸ] ἦν στόμα. Πορρωτήχασι δὲ οἱ ἑνδεκα μαρτυροῦντας τοῖς λαγομένοις. « Ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ » τούτεστι, μετὰ πολλῆς παρρησίας καὶ εὐθέως ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐδήλωσεν, ὅτι οὐχ ἐστήχασι καθάπερ οἱ μάντιες.

Τοὺς ξένους εἶπεν ἀνώτερον· ἐνταῦθα πρὸς ἐκείνους τείνει τὸν λόγον, τοὺς διαγλευάζοντας· καὶ δοκεῖ μὲν ἐκείνους [f. ἐκείνοις] διαλέγεσθαι, ὄρθοι δὲ τούτῃ [f. τούτους].

Τὸ ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γενέσθαι, οὐχ ἀπλῶς. Τότε γὰρ τὸ λαμπρὸν τοῦ φωτός δέκνυται, ὅτε περὶ ἔργα ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅτε περὶ ἄριστον, ὅτε λαμπρὸν ἡ ἡμέρα, ὅτε πάντες ἐπ' ἀγορᾶς.

Ὁ οὖν διὰ τοῦ προφήτου ἐπαγγελιάμενος Θεὸς πέμφει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπότητα, οὕτως καὶ ἐπεμψε· καὶ ὁ Θεὸς ἀπὸ Πέτρου καταγγέλλεται, τὴν ἰδίαν ἐπαγγελίαν πεπληρωκώς.

Ὁὐδαμοῦ τῶς ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ ἐπαγγελία αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐπαγγελία. Ὅρα σύνεσιν· Οὐ παρήλαθε, καὶ εἶπεν εὐθέως· τὰ κατὰ Χρι-

στον, ὅτι ἐκεῖνος ἐπηγγελίετο ταῦτα μετὰ τὸ σταυρωθῆναι. Ἡ γὰρ ἀν' πάντα ἀνέβραψεν.

Οὔτε ἡμῶν τὸ κατόρθωμα τοῦτο, οὔτε ἐγκώμιον, εἰς τὰ παιδία τὰ ἡμέτερα διέθη ἡ χάρις, ἡ... οὐς... αὐτὴ αὐτῶν καλεῖ, καὶ τοὺς πατέρας ἐκείνους.

Ταῦτα καὶ περὶ μελλούσης κρίσεως, καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων φησί, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας· ἡ τὰ γενησόμενα ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ. « Ἡμέραν δὲ ἐπιφανῆ » τὴν τῆς ἀναστάσεως λέγει.

Πολλοὶ ἐνόμισαν, ὅτι αἷμα περὶ τῆς σελήνης εἶπε, καὶ οὐ περὶ τῆς πλευρᾶς. Αἷμα δὲ λέγει, δ' ἐξέχεαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ καθ' ἑαυτῶν ἐπισπάσαντο, λέγοντες· « Τί βούλεσθε ἐπαγαγεῖν τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἐφ' ἡμᾶς; »

Οὐχ ἀπλῶς. « Οὐ γὰρ πᾶς ὁ λέγων μοι· Κύριε. Κύριε, » ἀλλὰ μετὰ διαθέσεως. Οὐκ εἶπε, [Πείσθητε,] ἀλλ', « Ἀκούσατε, ἕπερ ἦν ἀνεπαχθές. Ὅρα δὲ, πῶς οὐδὲν λέγει τῶν ὑψηλῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σφύδρα ταπεινῶν ἀρχεται, καὶ οὐδὲ οἷον ἀν τις εἶποι περὶ προφήτου, ἀλλ' ἀπὸ πατρίδος ἀρχεται, « Ἰησοῦν τ' ἐν Ναζαρετίν. »

Εἶτα ἐν μέσῳ θεῖς τὸ τόλμημα αὐτῶν, ὅρα πῶς πειράται αὐτοὺς ἀπαλλάξαι τοῦ ἐγκλήματος. « Εἰ γὰρ καὶ ὠρισμένον ἦν, φησὶν· ὡδεῖνα θανάτου κίνδυνον ἡ Παλαιὰ φησι, καὶ συμφορᾶν. Ὁ ὡδίνων οὐ κατέχει τὸ κατεχόμενον, ἀλλὰ πάσχει καὶ βίβαι σπειδεῖ. Ἐδ' δὲ καὶ λύσιν ὡδίνων τὸ θανάτου, τὴν ἀνάστασιν προηγόρευεν [f. προσηγ.], ὡσπερ ἐν κοιλίᾳ τινὸς ὡδινούσης, φημι δὴ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν, καὶ τῶν τοῦ ἔθου μυχῶν ἀναδούτος [f. ἀναδύτος] τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, καὶ προσελθόντος ὡς ἐκ τοκετοῦ ξένου τῆς ἀναστάσεως. Ταύτη τοι καὶ ὡψμασται « πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν. » οὕτως ἀνέστη, ὡς μηκέτι πάλιν ἀποθανεῖν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι, » ὅτι οὐ κοινή τοῖς ἄλλοις γέγονεν ἡ ἀνάστασις.

Τὸ ἐκ δεξιῶν ἐστάναι τὸν Πατέρα λέγεσθαι τοῦ Ἰησοῦ νῦν, ποτὲ δὲ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθῆσθαι τὸν Ἰησοῦν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἰσότητά ἡμῖν σημαίνει· « Κύριον » δὲ αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ, διὰ γε τὸ λαβεῖν αὐτὸν δούλου μορφήν.

Διὰ τοῦτο τριήμερος ἀνεβίω, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν ζωὴν ἔντα κατὰ φύσιν αὐτὸν τοῖς τοῦ θανάτου κρατεῖσθαι δεσμοῖς. Οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν δύνασθαι κρατεῖσθαι ποτε τὴν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα, κάτοχον δὲ αὐταῖς ἔθου πύλαις τὴν θεῖαν γεύσασθαι [f. γενέσθαι] ψυχὴν (« Οὐκ ἐγκατελείφθη γὰρ εἰς ἔθου· » καθὰ καὶ ὁ θεσπέσιος ἐφη Πέτρος, ἀνεβίω) γὰρ σκυλεύσας τὸν ἔθην, καὶ « τοῖς ἐν δεσμοῖς εἰπεῖν. » Ἐξέλθετε· καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, Ἄνακαλύψθητε. » Ἄπερ αἱ ψυχὰι τῶν δικαίων μετὰ τοῦ Σωτήρος ἐκ τῶν κάτω χωρίων ἐτρίψαν [f. ἔτραψαν] ἀναβαίνουσαι.

Ἐκεῖνο διδάσκων ὅτι τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἔχων πρόσωπον, ὡς καθ' ἡμᾶς γεγονώς, τοῦς ἡμῖν μάλλον, καὶ οὐκ αὐτῷ πρέποντας, καθὼ νοεῖται Θεός, ἀνίσει λόγους, ὡς ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ πρῶτον καλῶν ἐφ' ἡμᾶς, τὴν τῶν οὐρανίων... Ἐξιν ἀγαθῶν. Ὁ γὰρ ἑαυτῷ δεδῶσθαι φησι, τῆ τοῦ ἀνθρώπου φύσει

προνόημα, ἐπεὶ πῶς τῆς τοῦ ἀνθρώπου πτωχείας ἀπεπλούτησεν; Ὅταν μέλλῃ τι λέγειν μέγα, τοῦτω κέρχεται τῷ προσώμῳ, διεγειρών αὐτοὺς καὶ οἰκειούμενος.

Πολλὴ ἡ ταπεινοφροσύνη ἐνθα οὐδὲν ἐβλαπτεν, οὐδ' ἂν ὠργίσθησαν· οὐ γὰρ εἶπε, Ταῦτα' οὐ περὶ τοῦ Δαβὶδ εἶρηκεν, ἀλλὰ, « περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' » ἐτέρως τῇ πολλῇ περὶ τὸν μακάριον τιμῆ Δαβὶδ ἐνέτρεψεν αὐτοὺς, ὡς πρὸς τολμηροὺς φθεγγόμενος· καὶ οὐχ ἀπλῶς, περὶ τοῦ Δαβὶδ, φησὶν, ἀλλὰ, « περὶ τοῦ πατριάρχου, » καὶ οὐκ εἰς λέγει, Καλοὺς ἀνέστη, ἀλλ' ἐτέρως, καίτοι οὐδὲ τοῦτο με... ν... ἦν. Ταῦτα λέγει, ἵνα κἀν τὴν εἰς ἐκεῖνον τιμὴν δέξονται [f. τῆ... τιμῆ δέξονται] τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, ὡς καὶ τῆς προφητείας βλαπτομένης, εἰ μὴ τοῦτο εἴη, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς.

Τοῦτο κἀλιν θαυμαστὸν δείκνυσιν, ὅτι οὐχ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἦν ἡ ἀνάστασις, κατέσχε μὲν γὰρ αὐτὸν, οὐκ εἰργάσατο δὲ [τις] τὸ αὐτοῦ τότε ὁ θάνατος. Πάντα τοίνυν ἀνατίθησι τῷ Πατρὶ, ἵνα δέξωνται τὰ λεγόμενα. Πάλιν ἐπὶ τὸν Πατέρα μεταφεύγει. Καίτοιγε ἤρκει εἰπεῖν πρότερον, ἀλλ' οἶδεν ὅσον τοῦτο ἐστίν. Ἐνταῦθα καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως ἠνίξαστο, καὶ οὗ ἐν τοῖς ὕμνοις ἐστίν· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸ φανερώς λέγει, « Ἐξέγεε. » Καὶ φησὶν, οὐκ ἀξίωμα ζῆτων, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ θαυμάσιας.

Θαυρόντως μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δόσιν, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάλιν τὸν μάρτυρα παράγων καὶ ἐκεῖνους ἀναμνήσκων, περὶ οὗ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν, « Οὐ γὰρ Δαβὶδ ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς. » Ἐνταῦθα οὐκ ἐτι μεθ' ὑποστολῆς λέγων [f. λέγει] ἔχων τὸ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρρος. Οὐ λέγει, « Ἐξῆν εἰπεῖν, » καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἡ λέγει δὲ αὐτὸς· Εἶπεν ὁ Κύριος, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐνταῦθα δὲ φόβον ἐπέστησε μέγαν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ. Καλῶς ἐνταῦθα ἐλήψε, διάσειον αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδειεν ἡλικῶς [f. ἡλικῶς] ἐστὶ, τότε καὶ τὸ τολμημα λοιπὸν ἐγύμνωσεν, ὡς μείζονα δεῖξαι καὶ τῷ φόβῳ αὐτοὺς ἄλειν.

Οὐδ' πλάνους ἐκάλουν, ἀδελφοὺς καλοῦσιν· οὐχὶ τοσοῦτον ἑαυτοὺς παρεξετάζοντες, ὅσον εἰς φιλοστοργίαν ἐπισκώμενοι καὶ κηδεμονίαν. Πάντων δὲ ἐρωτηθέντων, ὁ Πέτρος ἀποκρίνεται. Καὶ μὴν ἕτερος τῶν ἐνταῦθα δικαστηρίων ὁ νόμος, ἐπὶ δὲ τοῦ κηρύγματος· ὅταν ὁ ἡμμερικῶς ὁμολογήσῃ, τότε σώζεται. Βαλανεῖον γὰρ ἐστίν ἡ Ἐκκλησία πνευματικῶν, οὐ βῆκον σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποσμηχον κηλίδι τοῖς πολλοῖς τῆς μετανοίας τρόποις.

Ἀξιόπιστος ὁ λόγος ἐξ ὧν αὐτὸν ἐλαβον, τῶς δὲ εὐκόλον καὶ πολλὴν ἔχων θωρεάν, καὶ τότε ἐπὶ τὸν βίον ἄγει. Ἐπειδὴ δὲ ἐπόθη ὁ ἀκροατῆς, τί ἦν τὸ τῶν πλείονων λόγων κεφάλαιον; Τοῦτο ἐστίν, ἡ δωρεὰ, φησὶ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπαινέσας τὰ λεχθέντα, καίτοι φόβον γέμοντα, καὶ μετὰ τὴν συγκατάθεσιν, τότε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχεται λέγων· Πολλῶ μᾶλλον ἡμῖν [f. ὑμῖν] τοῖς ἐγγύς. Ὅρα αὐτὸν πανταχοῦ ἐπιτιμῶντα, καὶ οὐ φιλοτιμούμενον, οὐδὲ

ἐπιδεικτικῶντα. « Διεμαρτύρατο [τις], διεμαρτύρατο], φησὶ, καὶ παρεκάλει. »

Πῶς οἶσι; Τοῦτο τοὺς ἀποστόλους ἀνεκτίσαστο· μᾶλλον τοῦ Ἑσαῦ ἐνταῦθα πληροῦται ἡ προφητεία ἡ λέγουσα· « Τίς ἤκουσε τοιούτων, καὶ τίς ἐώρακεν; Εἰ ὄδινε γῆ ἐν μῆ ἡμέρᾳ, εἰ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰ [f. εἰ] ἀπαξ, οὗ ὄδινε καὶ ἔτεκε κοινὴ τὰ παιδία αὐτῆς. Ἐγὼ δὲ ἔδ... κα τὴν προσδοκίαν αὐτῆν. Εὐφράνθητι, Ἱερουσαλήμ, καὶ πάνηγυρίσαστε, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. » Καὶ ὁ προφήτης εἶδοξεν, ἐνταῦθα ἡ πείρα δείκνυσιν ἐναργῶς.

Δύο ἄρταί, καὶ τὸ προσκαρτερεῖν, καὶ τὸ ὁμοθυμαδὸν τῇ διδαχῇ, φησὶ, τῶν ἀποστόλων. Πάλιν γὰρ αὐτοὺς εἰδίδασκον, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ τῇ προσευχῇ. Πάντα κοινὰ καὶ μετὰ καρτερίας. Οὐ γὰρ ὡς τῶν τυχόντων κατεφρόνουν, οὐδὲ τοῖς ὀρωμένοις προσεῖχον, ἀλλ' ἐπεπύρωτο αὐτῶν ἡ διάνοια. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὸς ἦν βέων ὁ Πέτρος, καὶ ἐδείκνυε τὰς ἐπαγγελίας καὶ τὰ μέλλοντα· εἰκότως ἐξέστησαν τῷ φόβῳ, καὶ ἐμαρτύρει τοῖς λεγομένοις τὰ θαύματα· καθάπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πρῶτον σημεῖα, εἶτα διδασκαλία, εἶτα θαύματα.

Τῆς διδασκαλίας ἀπῆλθον. Σκόπει πῶς οὐδὲν ἕτερον ἐποιοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, ἢ τῷ ἱερῷ προσήδραν, ἅτε σπουδαιότεροι γεγενημένοι, καὶ περὶ τὸν τόπον πλείονα εὐλόθειαν εἶχον. Οὐ γὰρ ἀπέσπων αὐτοὺς οἱ ἀπόστολοι ὥστε μὴ βλάψαι. Ὅρα πόσα αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ.

Τὸν ἄρτον μοι δοκεῖ λέγειν, καὶ νηστεῖαν ἐνταῦθα σημαίνει, καὶ σκληρὸν βίον· τροφῆς γὰρ, οὐ τροφῆς; μστελᾶμβανον. Ὅρθι ὅτι οἱ Πέτρος λόγοι καὶ τοῦτον εἶχον τοῦ βίου σωφρονισμόν; Οὐ γὰρ ἐνὶ γενέσθαι ἀγαλλίασιν μὴ ἀφελείας οὐσης. Πανταχοῦ φαίνονται οὗτοι πολλὴν ἔχοντες τὴν ὁμόνοιαν. Τοῦτω νεύει ὁ Πέτρος· ἔμου εἰς τὸν τάφον ἦλθον· περὶ αὐτοῦ φησὶ τῷ Χριστῷ. Οὗτος δὲ τί; Τὰ μὲν οὖν ἄλλα σημεῖα παρῖθεν, ἐτι βιβλίον συγγράφων. Λέγει σημεῖον ἄφ' οὗ πάντα ἐκίνησε. Φυσικὸν τὸ πάθος ἦν, κρεῖττον λατρικῆς τέχνης. Τεσσαράκοντα ἦν ἔτη πεποιτικῶς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ. Ἐπίσημος δὲ ἦν ὁ ἀνήρ ἀπὸ τε τοῦ τόπου, ἀπὸ τε τοῦ πάθους. Ὅρα τοὺς ἀποστόλους οὐ προηγουμένως ἐπ' αὐτὰ ἐρχομένους· οὕτω φιλοτιμίαις ἦσαν καθαροί.

Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, πολλάκις λόγῳ θεωράπτουσε, πολλάκις ἔργῳ, πολλάκις καὶ τὴν χεῖρι προσήγαγεν, ὅπου ἦσαν ἀσθενέστεροι περὶ τὴν πίστιν, ἵνα μὴ δόξη ἀπὸ ταυτομάτου γίνεσθαι. « Καὶ πιάσας τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρε. » Τοῦτο ἐποίησε δηλῶν τὴν ἀνάστασιν· ἀναστάσεως γὰρ ἡ εἰκὼν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλμασι καὶ πηδήμασιν ἐχρήστο, περιέρων ἰσως ἑαυτὸν μὴ ἀπλῶς ἐστὶ τὸ γεγονός. Τίτις δὲ φασὶν, ὅτι καὶ ἠγγόει περιπατεῖν.

Ὅντως θαύματος ἄξιός· οὐκ αὐτοὶ αὐτὸν ἐπάγονται, ἀλλ' αὐτὸς ἀκολουθεῖ, διὰ τῆς ἀκολουθήσεως τοὺς εὐεργέτας δεικνύς. « Καὶ ἀλλόμμενος, φησὶ, καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν. » Οὐκ ἐκείνους θαυμάζων, ἀλλὰ τὸν Θεόν, τὸν δι' αὐτῶν ἐνεργήσαντα. Εὐχάριστος ἦν ὁ ἀνήρ.

Καλῶς εἶπεν, « Ἐπεγίνωσκον. » ὡς καὶ ἀγνωσ-

μένου λοιπόν ἀπὸ τοῦ πράγματος· ταύτη γὰρ τῇ A
 λέξει κειμήσια, ἐπὶ τῶν μολις γνωριζομένων. Ὑπὸ
 τῆς ἐκείνης τῆς εἰς αὐτοὺς καὶ τῆς φιλίας οὐκ ἐχω-
 ρίζετο αὐτῶν, ἵσως εὐχαριστῶν αὐτοῖς καὶ ἐπαινῶν.
 Αὐτὴ μὲν ἡ στωὰ ἴστατο ἀπὸ τῆς κατασκευῆς Σολο-
 μῶντος· ἐνέπρησε γὰρ τὸ ἱερὸν ὁ Ναβουχοδονόσορ,
 καὶ ψυκοδύμησε Κύρος ὁ Πέρσης.

Εἰ τοῦτο ὑμᾶς ταραττεῖ καὶ θορυβεῖ, μάθετε τίς
 ὁ ποιήσας, καὶ μὴ ἐκπλήττεσθε· «Ὁ γὰρ Θεὸς ἤγει-
 ρεν ἐκ νεκρῶν.» «Ὅρα πανταχοῦ, ὅταν ἐπὶ τὸν Θεὸν
 καταφεύγῃ, καὶ εἴπῃ, παρ' αὐτοῦ γίνεσθαι πάντα,
 τότε ἀδεῶς ἐπιπλήττει, ὡς καὶ ἀνώτερον ἔλεγεν·
 «Ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ὑμᾶς·»
 καὶ πανταχοῦ ἀναμνησθεῖ αὐτοῦς τοῦ τῶλμήματος.
 ἵνα ἡ ἀνάστασις κυρωθῆ. Σημειωτέον, ὅτι κἀν σπ-
 μεῖά τις ποιῆ, οὐκ ὀφείλει ἐπαίρεσθαι. Τί φησ, Πέ- B
 τρε; «Ὅν καταγγέλλεις Ἰησοῦν, οὐκ [ἐκ] ἐστὶ Θεὸς
 Ἄβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ; Καὶ ἀλλαχοῦ·
 «Ἐγὼ πρῶτος; καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ.» Καὶ τοὺς
 Ἰουδαίους ἔλεγε· «Πρὶν Ἄβραάμ ἐγὼ εἰμι.» Πῶς
 οὖν ταῦτα λέγεις; «Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· «Ὅν ὑμεῖς
 ὡς ἀντίθεον καὶ παραβάτην ἐσταυρώσατε, καὶ ὡς
 ἀντιπολιτευόμενον τῷ νόμῳ, Θεὸς ἐστὶ καὶ Θεοῦ
 Υἱός, ὃς τὸν νόμον δίδωκε, καὶ τοὺς προφήτας ἀπέ-
 στειλεν. «Ὅτι ἀντ' αὐτοῦ, φησὶν, ἕτερον ἠτήσασθε
 καὶ τότε, ληστῆν. Σφόδρα· ἐδήλωσε τὸ πρῶγμα ἐπειδὴ
 γὰρ εἶχεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν χεῖρα, πλήττει λοιπὸν
 σφοδρῶς. Καὶ πάλιν ἵνα μὴ λέγωσι· Πῶς νῦν αὐτὸν
 δοξάζει ὁ Θεὸς ὁ τότε μὴ βοηθήσας; παράγουσι τοὺς
 προφήτας; μάρτυρας, ὅτι οὕτως ἔδει γενέσθαι.

Ἐνταῦθα τὴν πίστιν τῆς ἀναστάσεως κατασκευά- C
 ζει. «Ὅν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.» Πῶθεν τοῦτο;
 Οὐκ ἐστὶ εἰς προφητεῖαν καταφεύγει, ἀλλ' εἰς αὐτὸν,
 ἐπειδὴ λοιπὸν ἀξιοπίστος ἦν. Τότε μὲν γὰρ εἰπὼν,
 ὅτι «Ἀνάστη,» τὸν Δαβὶδ ἐπηγάγετο μάρτυρα· νυνὶ
 δὲ, τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτὸν
 καθήματο, καὶ ἔδειξεν ἀνάστατα, πάλιν ἀνίστην,
 διδόντις αὐτοῖς ἐξουσίαν μετανοίας, καὶ φησὶν· «Οἴδα,
 ὅτι κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε.»

«Ὅτι διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀγιαζέται
 τις. Δεῖ εὖν ἀμφοτέρως τὴν πίστιν συνδραμεῖν, καὶ
 τοῦ ἀγιαζομένου, καὶ τοῦ ὑπερευχομένου, ὡς ἐπὶ τοῦ
 παραλύτου καὶ τῆς αἰμορροούσης. Ἐνταῦθα τὸν περὶ
 τῆς οἰκονομίας κινεῖ λόγον. Τινὲς τῶν προφητῶν
 προσεφίρμαζαν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Κυρίου καὶ τὰ D
 πάθη, ἃ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔμελλεν ἀναδίστασθαι. Τὰς
 περὶ τούτων οὖν προφητείας, σταυρωθεὶς ὁ Χριστὸς
 ἐπλήρωσεν. «Ὅθεν, ἐάν λέγῃ, πάντων τῶν προφητῶν
 πεπληρωσθαι τοὺς λόγους, τοῦ Σωτῆρος παρόντος,
 οὐ πάντας καθάπαξ τοὺς προφήτας ἐλαμβάνομεν,
 ἀλλὰ πάντας τοὺς προαναφωνήσαντας τὰ τοῦ Χρι-
 στοῦ παθήματα, ἀχρι καιρῶν ἀποκαταστάσεως.

«Ὅρα πῶς ἰδῶν προβαίνων, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ δη-
 μηγορίᾳ, ἔρημα τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανούς
 ἀνάβασιν ἠνίκατο, ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἐμφανῆ παρ-
 ουσίαν. Τὸ «ἀχρι» καὶ τὸ, «ἕως,» παρὰ τῇ θεῖᾳ
 Γραφῇ, οὐ χρόνου ἐστὶ σημαντικόν. «Ἔστιν οὖν ὁ
 προκειμένος; νοῦς οὕτως. Πολλὰ, φησὶν, εἶπον οἱ προ-
 φῆται γίνεσθαι, ἃ οὐκ πάντα πεπλήρωται, ἀλλ' ἐτι

γίνονται ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου· ἐλευσέ-
 μενος τότε μετὰ δόξης θεοπραπῶς.

Τὸ, «ὡς ἐμὲ,» τὸ εἶμα τῆς νομοθεσίας δηλοῖ,
 τὸ μόνον ἐκδοθηκός εἰς Χριστὸν, καὶ οὐκ εἶπεν ἑ-
 ρον προφήτην τινά. Πρόβηλον γὰρ ὡς διὰ Μωϋσέως
 νόμος ἐδόθη, ἐν καὶ κατὰ τὸ δευτερονόμιον ἐκ θείας
 ἐπιτοίας ἐπλάτυνε, καὶ νομοθέτου δόξαν ἐκαρπούτο,
 προτυπῶν τὸν ἀληθῆ νομοθέτην Χριστὸν, τὸν καὶ
 τὸν νόμον λαλήσαντα· δι' αὐτοῦ γὰρ πολυμάρως καὶ
 πολυτρόπως, ὡς διὰ ἰδίου Υἱοῦ μονογενοῦς καὶ ἐνο-
 ποστάτου καὶ ὁμοουσίου, λελάληκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ
 Πατήρ. Ἐπεὶ οὖν ἐν σχήματι νομοθέτου μόνον
 [f. μόνος] ἐν προφήταις Μωϋσέως, διὰ τοῦτο καὶ με-
 ναδικῶς ἀποδλέπων πρὸς τὸν Χριστὸν, ἔλεγε· «Προ-
 φῆτην ἀναστήσαι Κύριός ἐκ τῶν ἀδελφῶν, ὡς ἐμὲ·»
 καὶ γὰρ ὡσπερ αὐτὸς τὴν νομικὴν εἰσήγαγε πολι-
 τεῖαν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὴν εὐαγγελικὴν κατὰ τὸ
 τῆς ἐκουσίου κενώσεως μέτρον.

Ἀληθῶς ἀθάνατος οὕσα ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου.
 οὐ καθάπαξ ἐξολοθρευθήσεται, ἀλλ' ἐκ τινος;
 πράγματος ἀγαθοῦ, ὅπου ἦν τεταγμένος πρό-
 τερον. Οὕτω καὶ Ἰούδας ἐξολοθρευθῆ ἐκ τοῦ χοροῦ
 τῶν ἀποστόλων. «Ἐπεὶ ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχὴ,
 ἐξολοθρευσὶν αὐτῆς νοούμεν τὸ ἐξω γενέσθαι τῶν
 ἀγαθῶν, ὧν ἡμελλεν ἀπολάθειν [f. ἀπολαίειν], εἰ
 γε θεοπραπῶς ἐπολιτεύσατο. «Ὑμεῖς ἐστέ υἱοὶ τῶν
 προφητῶν.» ὡστε ὑμῖν ἔλεγον, καὶ δι' ὑμᾶς πάντα
 γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμιζον διὰ τὸ τόλμημα αὐ-
 τοὺς ἠλλοτριῶσθαι, καὶ οὐκ ἔχειν λόγον, νῦν μὲν
 αὐτὸν σταυρούσθαι, νῦν δὲ ὡς οἰκειοῦς θεραπεύειν·
 δείκνυσιν ὅτι καὶ ἐκεῖνο κατὰ προφητεῖαν, καὶ τοῦτο
 τῆς διαθήκης ἧς δέθετο ὁ Θεός. «Τῆς διαθήκης,
 φησὶν, υἱοί.» τούτεστι κληρονόμοι. Ἴνα μὴ δόξω-
 σιν ὡς ἀπὸ χάριτος ἑτέρου ταῦτα λαμβάνειν, δεί-
 κνυσιν ὅτι ἔκωθεν αὐτοῖς ὠφέλιμο, ἵνα μάλλον πι-
 στεύσωσιν, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ. Τί ἐστὶ τὸ,
 «υἱοί;» τούτεστι, κληρονόμοι. Τί οὖν ὡς περὶ τὰ
 ἀλλότρια· διακείσθε τὰ ὑμέτερα; Ἄρα κατηγορίας
 μὲν δεῖα ἐπράξατε, δυνήσασθε δὲ καὶ συγγνώμης
 τυχεῖν.

«Ὑμῖν πρῶτον, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀναστήσας τὸν
 Παῖδα αὐτοῦ ἀπέστειλεν.» Ἄρα καὶ ἑτέροις. Ἄλλὰ
 καὶ ὑμῖν πρῶτον τοῖς σταυρώσασιν. «Εὐλόγουντα
 ὑμᾶς, φησὶν, ἐν τῷ ἀποστρέφειν τῶν πονηρῶν.»
 «Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν [ὅτι] αὐτὰς μὲν ταῦτα ἐχα-
 ρίζετο, ὁ δὲ Πατήρ οὐχί, διὰ τοῦτό φησιν· «εὐλο-
 γούντα ὑμᾶς.» Εἰ γὰρ ἀδελφός ὡμῶν αὐτός, καὶ
 εὐλογεῖ ὑμᾶς, ὑπέσχεσθε τὸ πρῶγμα ἐστίν. Ἐπὶ μὲν
 τοῦ Χριστοῦ τὸν προδιδόντα ζητοῦσιν· ἐνταῦθα δὲ
 αὐτοὶ ἐπιβάλλουσι τὰς χεῖρας, θρασύτεροι γεγόνω-
 τες μετὰ τὸν σταυρὸν. Ἡ γὰρ ἀμαρτία, ἕως μὲν ἀν
 ὠδίνεται, ἔχει τινὰ αἰσχύνην· ἐπὶν δὲ προεῖ, τότε
 ἀναισχυντοτέρως παῖσι τοῦ ἐργαζομένου αὐτῆν.
 «Καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ,» φησὶν, ἵνα πάλιν
 δημόσιον ἔγκλημα περιθεῖται τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ
 ὡς ἰδιωτικῶν ἐκδικῶσιν, οὐ μόνον ἐτι ἐδίδασκον,
 ἀλλ' ἐτι οὐκ αὐτὸν μόνον ἔλεγον ἐγγεῖρα, ἀλλὰ καὶ
 ἡμᾶς δι' ἐκείνων [f. ἐκαίνων] ἀνίστασθαι. Οὐκ ἐτι
 ἄγουσιν αὐτοὺς πρὸς Πιλάτον, αἰσχυνόμενοι καὶ ἐρυ-

προνόημα, ἐπει πῶς τῆς τοῦ ἀνθρώπου πτωχείας Α πεπλούτησαν; Ὅταν μέλλῃ τι λέγειν μέγα, τοῦτω κέχρηται τῷ προσώμῳ, διεγείρων αὐτοὺς καὶ οἰκειομένους.

Πολλὴ ἡ ταπεινοφροσύνη ἐνθα οὐδὲν ἐβλαπτεν, οὐδ' ἂν ὠργίσθησαν· οὐ γὰρ εἶπε, Ταῦτα· οὐ περὶ τοῦ Δαβὶδ εἶρηκεν, ἀλλὰ, « περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' » ἐτέρως τῇ πολλῇ περὶ τὸν μακάριον τιμῇ Δαβὶδ ἐνέτρησεν αὐτοὺς, ὡς πρὸς τολμηροὺς φθεγγόμενος· καὶ οὐκ ἀπλῶς, περὶ τοῦ Δαβὶδ, φησὶν, ἀλλὰ, « περὶ τοῦ πατριάρχου, » καὶ οὐκέτι λέγει, Καὶ οὐκ ἀνέστη, ἀλλ' ἐτέρως, καίτοι οὐδὲ τοῦτο με... ν... ἦν. Ταῦτα λέγει, ἵνα κἀν τὴν εἰς ἐκεῖνον τιμὴν δέξονται [f. τῆ... τιμῇ δέξονται] τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, ὡς καὶ τῆς προφητείας βλαπτομένης, εἰ μὴ τοῦτο εἶη, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς.

Τοῦτο πάλιν θαυμαστὸν δεικνυσὶν, ὅτι οὐκ ὅμοια τοῖς ἄλλοις ἦν ἡ ἀνάστασις, κατέσχε μὲν γὰρ αὐτὸν, οὐκ εἰργάσατο δὲ [τις] τὸ αὐτοῦ τότε ὁ θάνατος. Πάντα τοίνυν ἀνατίθησι τῷ Πατρὶ, ἵνα δέξωνται τὰ λεγόμενα. Πάλιν ἐπὶ τὸν Πατέρα μεταφεύγει. Καίτοιγε ἤρκει εἰπεῖν πρότερον, ἀλλ' οἶδεν ὅσον τοῦτο ἔστιν. Ἐνταῦθα καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως ἠνέκατο, καὶ ὅτι ἐν τοῖς ὕψουσιν ἔστιν· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸ φανερῶς λέγει, « Ἐξέγεε. » Καὶ φησὶν, οὐκ ἀξίωμα ζητῶν, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ θαυμάσιας.

Θαρβύοντως μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δόσιν, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάλιν τὸν μάρτυρα παράγων καὶ ἐκεῖνους ἀναμνησκῶν, περὶ οὗ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν, « Οὐ γὰρ Δαβὶδ ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς. » Ἐνταῦθα οὐκ ἔτι μεθ' ὑποστολῆς λέγων [f. λέγει] ἔχων τὸ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος. Οὐ λέγει, « Ἐξὼν εἰπεῖν, » καὶ ὅσα τοιαῦτα, Ἀλέγει δὲ αὐτὸς· Εἶπεν ὁ Κύριος, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐνταῦθα δὲ φόβον ἐπέσθησε μέγαν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ. Καλῶς ἐνταῦθα ἐλήψε, διάσειον αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδειεν ἡλίως [f. ἡλίως] ἔστι, τότε καὶ τὸ τολμηρὰ λοιπὸν ἐγύμνωσεν, ὡς μείζονα δεῖξαι καὶ τῷ φόβῳ αὐτοὺς ἐλεῖν.

Οὐδ' πλάνους ἐκάλουν, ἀδελφούς καλοῦσιν· οὐχὶ τοσοῦτον ἑαυτοὺς παρεξετάζοντες, ὅσον εἰς φιλοστοργίαν ἐπισπόμενοι καὶ κηδεμονίαν. Πάντων δὲ ἐρωτηθέντων, ὁ Πέτρος ἀποκρίνεται. Καὶ μὴ ἕτερος τῶν ἐνταῦθα δικαστηρίων ὁ νόμος, ἐπὶ δὲ τοῦ κηρύγματος ὅταν ὁ ἡμζρητικὸς ὁμολογήσῃ, τότε σώζεται. Βαλανεῖον γὰρ ἔστιν ἡ Ἐκκλησία πνευματικὸν, οὐ βύβρον σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ὁποσμῆχον κηλίδι τοῖς πολλοῖς τῆς μετανοίας τρόποις.

Ἀξίωπιτος ὁ λόγος ἐξ ὧν αὐτὸν ἐλαβον, τῶς δὲ εὐκολοὺν καὶ πολλὴν ἔχων ζωρεάν, καὶ τότε ἐπὶ τὸν βῖον ἄγει. Ἐπειδὴ δὲ ἐπόθη ὁ ἀκρατής, τί ἦν τῶν πλείονων λόγων κεφάλαιον; Τοῦτό ἐστιν, ἡ ζωρεά, φησὶ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπαινέσας τὰ λεχθέντα, καίτοι φόβου γέμοντα, καὶ μετὰ τὴν συγκάθεσιν, τότε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχεται λέγων· Πολλῶ μάλλον ἡμῖν [f. ὑμῖν] τοῖς ἔγγυς. Ὅρα αὐτὸν πανταχοῦ ἐπιτιμῶντα, καὶ οὐ φιλοτιμούμενον, οὐδὲ

ἐπιδοκίμωντα. « Διεμαρτύρατο [εὐλγ. διεμαρτύρητο], φησὶ, καὶ παρεκάλει. »

Πῶς οφεί; Τοῦτο τοῦ ἀποστόλου ἀνεκτήσατο· μάλλον τοῦ Ἡσαίου ἐνταῦθα πληροῦται ἡ προφητεία ἡ λέγουσα· « Τίς ἤκουσε τοιοῦτον, καὶ τίς ἐώρακεν; Εἰ ὄδινε γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, εἰ καὶ ἐτέθη ἔθνος εἰ [f. εἰ] ἀπαξ, ὅτι ὄδινε καὶ ἔτεκε κοινῇ τὰ παιδιά αὐτῆς. Ἐγὼ δὲ ἐδ..κα τὴν προσδοκίαν ταύτην. Εὐφράνθητι, Ἱερουσαλήμ, καὶ πάνηγυρίσατε, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. » Καὶ ὁ ὁ προφήτης ἐδίδαξεν, ἐνταῦθα ἡ πείρα δεικνυσὶν ἐναργῶς.

Δύο ἄρταί, καὶ τὸ προσκαρτερεῖν, καὶ τὸ ὁμοθυμαδὸν, τῇ διδασκίᾳ, φησὶ, τῶν ἀποστόλων. Πάλιν γὰρ αὐτοὺς ἐδίδασκον, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ τῇ προσευχῇ. Πάντα κοινὰ καὶ μετὰ καρτερίας. Οὐ γὰρ ὡς τῶν τυχόντων κατεφρόνουσιν, οὐδὲ τοῖς ὀρωμένους προσεῖχον, ἀλλ' ἐπεπύρωτο αὐτῶν ἡ διάνοια. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν βῆρον ὁ Πέτρος, καὶ εἶδειν τὰς ἐπαγγελίας καὶ τὰ μέλλοντα· εἰκότως ἐξέστησαν τῷ φόβῳ, καὶ μαρτυρεῖ τοῖς λεγομένοις τὰ θαύματα· καθάπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πρώτων σημεῖα, εἰταῦτα δασκαλία, εἰτα θαύματα.

Τῆς διδασκαλίας ἀπήλαυον. Σκόπει πῶς οὐδὲν ἕτερον ἐποίησαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἢ τῷ ἱερῷ προσφθέρων. ἄτε σπουδιαιότεροι γεγεννημέν.ι, καὶ περὶ τὸν τόπον πλείονα εὐλάθειαν εἶχον. Οὐ γὰρ ἀπέσπων αὐτοὺς εἰ ἀπόστολοι ὥστε μὴ βλάψαι. Ὅρα πόσα αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ.

Τὸν ἄρτον μοι δοκεῖ λέγειν, καὶ νηστείαν ἐνταῦθα σημαίνει, καὶ σκληρὸν βίον τροφῆς γὰρ, οὐ τροφῆς· μστελάμβανον. Ὅρᾳ; ὅτι οἱ Πέτρος λόγοι καὶ τοῦτον εἶχον τοῦ βίου σωφρονισμόν; Οὐ γὰρ ἐνὶ γενέσθαι ἀγαλλίασιν μὴ ἀφελείας οὐσης. Πανταχοῦ φαίνονται οὕτον πολλῶν ἔχοντες τὴν ὁμόνοιαν. Τοῦτω νεύει ὁ Πέτρος· ἄμου εἰς τὸν τάφον ἦλθον· περὶ αὐτοῦ φησὶ τῷ Χριστῷ. Οὗτος δὲ τί; Τὰ μὲν οὖν ἄλλα σημεῖα παρεῖδεν, ἔτι βιβλίον συγγραμμάτων. Λέγει σημεῖον ἀφ' οὗ πάντα ἐκίνησε. Φυσικὸν τὸ πάθος ἦν, κρεῖττον λατρικῆς τέχνης. Τεσσαράκοντα ἦν ἔτη πεποιτικῶς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ. Ἐπίσημος δὲ ἦν ὁ ἀνήρ ἀπὸ τε τοῦ τόπου, ἀπὸ τε τοῦ πάθους. Ὅρα τοὺς ἀποστόλους οὐ προηγουμένως ἐπ' αὐτὰ ἐρχομένους· οὕτω φιλοτιμίας ἦσαν καθαροί.

Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, πολλάκις λόγῳ ἐειράπευσε, πολλάκις ἔργῳ, πολλάκις καὶ τὴν χεῖρα προσήγαγεν, ὅπου ἦσαν ἀσθενέστεροι περὶ τὴν πίστιν, ἵνα μὴ δόξη ἀπὸ ταυτομάτου γίνεσθαι. « Καὶ πιάσας τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρε. » Τοῦτο ἐποίησε δηλῶν τὴν ἀνάστασιν· ἀναστάσεως γὰρ ἡ εἰκὼν.

Ἄλλὰ καὶ ἄλμασι καὶ πηδήμασι ἔχρητο, περὶ ἄζων ἰσως ἑαυτὸν μὴ ἀπλῶς ἔπει τὸ γεγονός. Τινὲς δὲ φασὶν, ὅτι καὶ ἠγγόνει περιπατεῖν.

Ὅντως θαύματος ἄξιός· οὐκ αὐτοὶ αὐτὸν ἐπάγονται, ἀλλ' αὐτὸς ἀκολουθεῖ, διὰ τῆς ἀκολουθήσεως τοὺς εὐεργέτας δεικνύς. « Καὶ ἀλλόθενος, φησὶ, καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν. » Οὐκ ἔχεινους θαυμάζων, ἀλλὰ τὸν Θεόν, τὸν δι' αὐτῶν ἐνεργήσαντα. Εὐχάριστος ἦν ὁ ἀνήρ.

Καλῶς εἶπεν, « Ἐπεγίνωσκον. » ὡς καὶ ἀνοου-

μένον λοιπόν ἀπὸ τοῦ πράγματος· ταύτη γὰρ τῇ A γίνονται ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου· ἐλευσόμενος τότε μετὰ δόξης θεοπροπῶς.

Τὸ, «ὡς ἐμὲ,» τὸ σχῆμα τῆς νομοθεσίας δηλοῖ, τὸ μόνον ἐκδεθῆκα; εἰς Χριστὸν, καὶ οὐκ εἶπεν ἕτερον προφήτην τινά. Πρόδηλον γὰρ ὡς διὰ Μωυσέως νόμος ἐδόθη, ὃν καὶ κατὰ τὸ δευτερονόμιον ἐκ θείας ἐπιτολίας ἐπλάτυνε, καὶ νομοθέτου δόξαν ἐκάρπητο. προτυπῶν τὸν ἀληθῆ νομοθέτην Χριστόν, τὸν καὶ τὸν νόμον λαλήσαντα· δι' αὐτοῦ γὰρ πολυμάρως καὶ πολυτρόπως, ὡς διὰ ἰδίου Υἱοῦ μονογενοῦς καὶ ἑνωποστάτου καὶ ὁμοουσίου, λελάληκεν ἡμῖν ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ. Ἐπεὶ οὖν ἐν σχήματι νομοθέτου μόνον [f. μόνος] ἐν προφήται· Μωυσῆς, διὰ τοῦτο καὶ μοναδικῶς ἀποβλέπων πρὸς τὸν Χριστόν, ἔλεγε· «Προφήτην ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν, ὡς ἐμὲ·»

καὶ γὰρ ὡς περ αὐτὸς τὴν νομικὴν εἰσήγαγε πολιτείαν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὴν εὐαγγελικὴν κατὰ τὸ τῆς ἑκουσίου κενώσεως μέτρον.

Ἀληθῶς ἀθάνατος οὕσα ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. οὐ καθάπαξ· ἐξολοθρευθήσεται, ἀλλ' ἐκ τινος πράγματος ἀγαθοῦ, ὅπου ἦν τεταγμένος κριτερον. Οὕτω καὶ Ἰούδας ἐξωλοθρεύθη ἐκ τοῦ χροῦ τῶν ἀποστόλων. Ἐπεὶ ἀθάνατος ἔστιν ἡ ψυχὴ, ἐξολοθρευσιν αὐτῆς νοούμεν τὸ ἐξω γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἤμελλεν ἀπολαβεῖν [f. ἀπολαΐειν], εἴ γε θεοπροπῶς ἐπολιτεύσατο. Ἐμμεῖς ἔστε υἱοὶ τῶν προφητῶν· ὥστε ὑμῖν ἔλεγον, καὶ ἐ' ὑμᾶς πάντα γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνωμίζον διὰ τὸ τόλμημα αὐτοῦς ἠλλοτριώσθαι, καὶ οὐκ ἐχειν] λέγον, νῦν μὲν αὐτὸν σταυροῦσθαι, νῦν δὲ ὡς οἰκτιροῦσθε θεραπεύειν·

δείκνυσιν ὅτι καὶ ἐκεῖνο κατὰ προφητεῖαν, καὶ τοῦτο τῆς διαθήκης ἧς δέδοται ὁ θεός. «Τῆς διαθήκης, φησὶν, υἱοί·» τουτέστι· κληρονόμοι. Ἴνα μὴ δόξωσιν ὡς ἀπὸ χάριτος ἑτέρου ταῦτα λαμβάνειν, δείκνυσιν ὅτι ἔκωθεν αὐτοῖς ὠφελιστο, ἵνα μάλλον πιστεύσωσιν, ὅτι καὶ τῷ θεῷ τοῦτο δοκεῖ. Τί ἐστι τὸ, «υἱοί;» τουτέστι, κληρονόμοι. Τί οὖν ὡς περ τὰ ἄλλοτρια· διακρίσθε τὰ ὑμέτερα; Ἄρα κατηγορίας μὲν ἀξια ἐπράξατε, θυήσασθε δὲ καὶ συγγνώμης τυχεῖν.

«Ἔμιν πρότον, φησὶν, ὁ θεὸς ἀναστήσας τὸν Παῖδα αὐτοῦ ἀπέστειλεν·» ἄρα καὶ ἕτεροι. Ἀλλὰ καὶ ὑμῖν πρότον ταῖς σταυρώσεσιν. «Εὐλογοῦντα ὑμᾶς, φησὶν, ἐν τῷ ἀποστρέφειν τῶν πονηριῶν.» Ἴνα γὰρ μὴ νομιώσωσιν [ἔτι] αὐτὸς μὲν ταῦτα ἐχαρίζετο, ὁ δὲ Πατὴρ οὐχί, διὰ τοῦτο φησὶν· «εὐλογοῦντα ὑμᾶς.» Εἰ γὰρ ἀδελφῶ; ὁμῶν αὐτὸς, καὶ εὐλογεῖ ὑμᾶς, ὑπόσχεται τὸ πρῶγμα ἔστιν. Ἐπὶ μὲν τοῦ Χριστοῦ τὸν προδύοντα ζητοῦσιν· ἐνταῦθα δὲ αὐτοὶ ἐπιβάλλουσι τὰς χεῖρας, θρασυτέρου γεγονότες μετὰ τὸν σταυρόν. Ἡ γὰρ ἀμαρτία, ἕως μὲν ἀν ὠδινεται, ἔχει τινά αἰσχύνην· ἐκὰν δὲ προῆλθ, τότε ἀναισχυντετέρους καιεῖ τοὺς ἐργαζομένους αὐτῆν.

«Καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ,» φησὶν, ἵνα πάλιν δημόσιον ἔγκλημα περιθῶι τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ ὡς ἰδιωτικῶν ἐκδικώσιν, οὐ μόνον ὅτι ἐδίδασκον, ἀλλ' ὅτι οὐκ αὐτὸν μόνον ἔλεγον ἐτηγγεῖραι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς· δι' ἐκεῖνων [f. ἐκεῖνων] ἀνίστασθαι. Οὐκ ἔτι ἀγνοοῦσιν αὐτοῦς πρὸς Πιλάτον, αἰσχυνόμενοι καὶ ἱερ-

θρωόντες τὰ πρότερα, μὴ ὑπὲρ ἐκείνων ἐγκλη-
θῶσι.

Διὰ τοῦτο προέλεγεν ἐπὶ τῶν πενταχιθίων·
« Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν »· τούτεστι, Πενταχι-
θίους· κερδέστε πίστεως καὶ ὑμεῖς μετὰ ταῦτα.
Οὐκ ἔτι γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν τὰ τοῦ νόμου
ἐφυλάττετο. Καὶ πάλιν δικαστηρίου σχῆμα τῷ πρέ-
γματι περιτεθείασιν, ἵνα ὑπεύθυνοι τῇ ἀδικίᾳ γένω-
νται χρίσται. Καὶ μὴ ἤδεσαν· διαπονούμενοι· γὰρ
κατέσχον αὐτούς. Τίνας οὖν ἐνεκεν ἐρωτῶσι; Προ-
δοκῶντες αὐτούς διὰ τὸ κληθὸς ἐξάρνου; γενέσθαι,
καὶ τὸ διὰ τοῦτου νομίζοντες; καταρωθεῖναι. Ὅρα
γούν τί φασιν· « Ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο
ὑμεῖς; » — « Τοῦτο, » ποῖον; διατί μὴ λέγεις, ἀλλὰ
συσκιάσεις· « Ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο
ὑμεῖς; »

Ὅρα παρρησίαν ἀνδρός· καὶ φιλοσοφίαν· οὐδὲν
ὀβρισιτικὸν φέγγεται, ἀλλὰ μετὰ τιμῆς σφόδρα αὐτῶν
καθόψατο. Καὶ ἀπὸ τοῦ προοιμίου διεκω [δῶνι] σεν
αὐτούς· καὶ τῷ πρότερον ἀνέμνησεν, ὅτι καὶ ἐκ
εὐεργεσίας αὐτοῦς κρείουσι· ὡσαύτῃ ἔλεγε· Μά-
λιστα μὲν ἐχρῆν στεφανοῦσθαι ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ
τούτοις ὡς εὐεργέτας ἀνακηρύττεσθαι. « Ἐπειδὴ δὲ
καὶ κρινόμεθα ἐκ' εὐεργεσιᾶ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, »
οὐχὶ ἐνδόξου, ἢ πλουσίου. Πολλῆ; βαρῦ [τητος γέμ]ει
ἢ ἐπαγγεῖλα. Ὁ μάλιστα αὐτοῦ; ἐλύπει· τοῦτο γάρ
ἔστιν ὃ ἔλεγεν αὐτοῖ; ὁ Χριστὸ;· « Ὁ ἠκούσατε εἰς
τὸ οὐς, κηρύττετε ἐπὶ τῶν δωματίων. » Ὅτι δὲ ὁ Πα-
τήρ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσει λέγεται τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐνεργουμένην δηλονότι· περὶ τῆν
σάρκα αὐτοῦ τοῦ πράγματος, οὐκ ἂν ἐνδοιά-
σαι τις· αὐτοῖ; τε ὑπάρχων ἢ ζωοποιός τε καὶ ἐν-
εργῆς τοῦ Πατρὸς δύναμις, τὸν ἴδιον ἐξωποιοῖ νῆν,
κατὰ τὸ, « Λύσατε τὸν νῆν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν
ἡμέραι; ἐγερεῖ αὐτόν. » Ἦν οὖν ἄρα τὸ ζωοποιούμε-
νον οὐκ ἄλλοτριον, οὐτε μὴν ἐνὸς τῶν καθ' ἡμᾶς
ἀνθρώπων σῶμα, ἀλλ' ἴδιον αὐτοῦ τοῦ Λόγου.
Ἀνέμνησεν αὐτοῦ; καὶ ῥήματος ἱκανοῦ φοβῆσαι.
« Καὶ ὁ ποῖον γὰρ, φησί, περὶ τὸν λίθον τοῦτον
συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμησεί αὐ-
τόν· » τούτεστιν, ὅτι σφόδρα δόκιμὸς ἐστί. Καὶ ὅτε
μὲν διδάξει ἐχρῆν, ἄρα πῶ; λέγουσι προφητείας·
ὅτε δὲ παρρησιασάσθαι, μόνον ἀποφαίνονται· οὐδὲ
γὰρ ὄνομα ἕτερον ἐστί, « φησί. Καὶ οὐκ εἶπεν
ἀπλως, διόλου, ἀλλ', οὐκ ἐστὶν ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἢ
σωτηρία. »

Ὅσοι γὰρ μόνοι ἦσαν τότε, ἔβρα τε αὐτοῦ; ταπει-
νοῦς, συνεσταλμένους. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἐξένιζεν,
ἢ πολλῆ μεταβολῆ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ περὶ
Ἄναν. Πολλῆ ἢ τοῦ ἀνθρώπου παρρησία, καὶ ἐν
αὐτῷ τῷ δικαστηρίῳ μὴ ἐγκαταλειπτότος αὐτοῦ;.
Εἰ γὰρ εἶπον, ὅτι οὐχ οὕτως ἔχει, ἐκεῖνος ἂν κατ-
ηγόρησεν αὐτῶν. Ὅρα, ἐν ἀπορίᾳ ὄντας, καὶ πάλιν
τῶν ἀνθρώπων φόβον πάντα ἐργαζόμενον. Ὅτι περ
ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀνατρέψαι, φησί, τὸ γινόμενον οὐκ
ἐν καὶ συσκάσαι, ἀλλὰ καλυόντων αὐτῶν, μᾶλλον
ἐποθέτω τὰ τῆς πίστεως· οὕτως καὶ νῦν γίνεται.
Ὅρα καὶ τοῦτων τῆν ἀγαισχυντίαν, καὶ τῶν ἀπο-
στῶλων τῆν φιλοσοφίαν.

Α Εἰ μὲν ψευδῆ ἂ λέγομεν, ἐπιλαβοῦ· εἰ δὲ ἀληθῆ,
τί καλύεις; Τοιοῦτον ἢ φιλοσοφία· ἐκεῖνοι ἐν ἀπι-
ρίᾳ, οὐτοῖ ἐν εὐφροσύνῃ. Ἐπειτόμιος γὰρ αὐτοῖ;
τὰ σημεῖα, οὐδὲ ἐνέγγοντο [f. ἠνέγγοντο] τελεία
αὐτοῦ; τὸν λόγον, ἀλλὰ μεταξὺ λέγοντας, δείκονταν
σφόδρα ὀβρισιτικῶς. Ἄλλ' ἴδωμεν ἀνωθεν τὰ εἰρη-
μένα. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον διὰ δόξαν ἀνθρωπίνην
ἐποῖον· νυνὶ δὲ καὶ ἕτερον πρόκειται, ὃ μὴ δόξαν
μυαιφίνους λαλεῖν· ὃ μετὰ ταῦτα ἔλεγον· « Βοῦλε-
σθε ἐφ' ἡμᾶ; ἐπαγαγεῖν τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ-
του; »

Οὐχὶ φιλοτιμίας χάριν διηγούνται, ἀλλὰ καὶ τῆς
τοῦ Θεοῦ χάριτος τὰ τεκμήρια ἐπέδεικνυ[ν]το. Ὅρα
γὰρ ἐκεῖνοι εἶπον, ταῦτα διηγῆσαντο· τὰ δὲ αὐτῶν
εἰκὸς καὶ παρελθεῖν. « Ἦλιθον, φησί, πρὸς τοῖς
ἴδιοι; » Ὅρα αὐτοῦ; οὐκ ἐπιβρίπτοντα; ἐαυτοῦ; τοῖ;
παιρασμοῖς, ἀλλὰ τοῖς ἐπαγομένους γενναίως ἐβ-
ρόντας. Ὅρα, πῶ; εἰσὶν ἠκρωμένα; αὐτῶν αἰ εὐ-
χαί· ὅτε τὸν ἄξιον εἰς ἀποστολήν αὐτοῖ; ἤξιον
ἀναδειχθῆναι, ἔλεγον οὕτω· « Σὺ, Κύριε, καρδιο-
γνώστα· » γνώσεως γὰρ ἦν ἐκεῖ χροία· ἐνταῦθα δὲ
ἐπιστομηθῆναι [f. ἐπεὶ ἐπιστομηθῆναι] τοῖ; ἐναν-
τίους ἐχρῆν, περὶ δεσποτείας διαλέγονται· διὸ καὶ
οὕτως ἤρξαντο.

Καθάπερ συνθήκας ἀπαιτοῦντες τὸν Θεόν, τῆν
προφητείαν εἰς μέσον ἀγουσιν, ἅμα καὶ ἑαυτοῖ;
παραμυθούμενοι, ὅτι εἰκῆ πάντα μελετῶσιν οἱ
ἐχθροί. Ἐκεῖνα εἰς πέρας ἀγαγε, ὅτι ἐμελέτησαν
κενά. [ΚΥΡΙΑΛΟΥ.] Εἰς σύμβασιν καὶ φίλιαν ἤκασιν
Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος, οὐχ ἵνα τὸν
ἀναγκάσωσιν εἰς πέρας ἀγουσιν, ἀλλ' ἵνα ἐμπροσθη-
σαντες τῷ Χριστῷ τοῦ Κυρίου, τούτεστι τοῦ Θεοῦ
καὶ Πατρὸς, κακοὶ κακῶς ἀποκρίναι, καὶ τῆς Κυ-
ριοκτονίας ἀπαιτήθῶσιν ἐνδοίκας.

Ἡ γὰρ εἰς τὸν Χριστὸν ἐπιβουλή εἰς αὐτόν ἵνα-
τρέχει τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ
ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, πῶ; εὐχαί τις ἢ εἰς αὐτοῖ;
ὑβρις ἐγένετο; Οὕτω μανθάνομεν εὐχεσθαι καὶ
ἡμεῖς. Καίτοι γε, πῶ; οὐκ ἂν τις ἐμπληροθῆ
θεανθρώπου εἰς ἀνδρας ἐμπιστῶν, ἀναλεῖν αὐτόν ἐπι-
χειροῦντας καὶ ἀπειλοῦντας τοιαῦτα; πόσης οὐκ
ἂν ἀπεχθεῖας πληρωθῆ; Ἄλλ' οὐχὶ οἱ ἄγιοι τοι-
οῦτοι.

Τοῦ ἀκουσθῆναι αὐτοῖ;, καὶ τῆς ἐπισκέψεως, τοῦ
τεκμηρίον γέγονε. Διατί δὲ οὕτως ἐγένετο; Ἄκου
τοῦ προφήτου· « Ὁ ἐπιθλέπων ἐπὶ τῆν γῆν, καὶ
ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· » ὅτι γὰρ πάρασι ταῖς εὐ-
χαῖς αὐτῶν, ἐδῆλωσεν· ἐποίησε δὲ τοῦτο ὁ Θεός, καὶ
διὰ φόβον πλείονα, καὶ εἰς θάρακος αὐτοῖ; ἐνάγων
μετὰ τῆς ἀπειλῆς ἐκείνης. Ἐπειδὴ γὰρ ἀρχὴ ἦν,
καὶ αἰσθητοῦ ἐδόξαντο σημεῖον, πρὸς τὸ πιστεῦσθαι
αὐτοῦ;. Τί ἐστίν, « Ἐκλήσθησαν; » Τούτεστιν,
ἀνεκπρώθησαν, καὶ ἀνεκαίετο [f. ἀνεκαίετο] αὐτοῖ;
τὸ χάρισμα.

Ἡρώδης οὖν μετὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ παρ'
ἑαυτῶν εἰσέφερεν; πανταχοῦ γὰρ χροί, τοῦτο παρα-
τηρεῖν. Ἐμοὶ δοκεῖ ὅτι ἢ ἀγάπῃ τῆν ἀκτημοσύνην
εἰσήνεγκε· καὶ τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἐστίν, ὅτι ἐν-
τῶν ἀποστήσαντα [f. ἀποστήσαντες;] τὰ πράγματα,

οὕτως ἔτρεφον, ἵνα μηκέτι ὡς ἐξ ἰδίων, ἀλλ' ὡς ἐκ κοινῶν τρέφωσι· καὶ τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ πληροῦται εἰρημένον, ὅτι « Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ [ἐνδοξεί], ὅτι εὐλογῶν εὐλογῆσαι σε Κύριος ὁ Θεός σου, ἐν τῇ γῆ, ἣ ὁ Κύριός σου δίδωσι σοι. » Πολλή ἡ τιμὴ. « Παρὰ τοὺς κόδας, φησὶ, τῶν ἀποστόλων ἐτίθειον » οὕτε εἰς τὰς χεῖρας ἐτόλμων δοῦναι, οὐδὲ τετυφλωμένους; [ἢ τετυφλωμένους] παρῆγον· ἀλλὰ παρὰ τῶν πύλας ἔφερον, ἵνα ὡς ἐκ κοινῶν λοιπῶν [ἢ λοιπῶν] ἀναλίσκηται.

· Οὐ δοκεῖ μοι ἐκείνος· οὕτως εἶναι ὁ μετὰ Μαρθίου. Ἐκείνος γάρ Τούστος ἐλέγεται. Τὸ δὲ, υἱὸς παρακλήσεως, δοκεῖ μοι ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εὐληφέναι τὸ ὄνομα, ὡς κατὰ τούτου ἱκανὸς ἂν καὶ ἐπιτηδεύσῃ. Πανταχοῦ δὲ παρατήρει, πῶς δεικνύσι τὸν νόμον λυόμενον, πῶς δὲ καὶ Κύριος; ἦν, ὅτι λοιπὸν μετῴκουσιν καὶ ἐχηματίζον Λευῖται.

Τὸ δεῖνόν, ὅτι μετὰ συγκαταθέσεως ἡ ἀμαρτία, καὶ οὐδὲς ἕτερος εἶδε τὸ γενόμενον, πῶθεν ἐπῆλθε τῷ ταλαιπῶρῳ τούτῳ καὶ ἀθλίῳ, τούτου ἐργάσασθαι. Σημειώθειον, ὅτι καὶ τὸ συνειδέναι τὸ γενόμενον παρ' ἄλλου, σιωπῶντα ἀμαρτία ἐστίν. Εἰ ὁ Σατανᾶ; τούτο ἐποίησε, τί αὐτὸς αἴτιος γέγονεν; ὅτι δεξάμενος αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, καὶ πληρωθείς. Ἄλλ' εἶδει διορθῶσαι, φησὶν. Ἄλλ' οὐκ ἂν διορθώθη. Ὁ γὰρ τοιαῦτα ὄρων, καὶ μὴ κερδάνας, πολλῶν μᾶλλον οὐκ ἂν ἐτέρως ἐκέρδανον. Οὐκ εἶδει τοῖων ἀπλῶς παρελθόντων τὸ γεγονός; ἀλλ' ὡς σηπεδύνα ἐκπηθάναι [ἢ ἐκσπασθῆναι], ἵνα μὴ ἐπὶ λοιπὸν λυμήνηται σῶμα. Μὴ γὰρ ἀνάγκη τις ἦν καὶ βία; Μὴ γὰρ ἀκοντας ὑμᾶς ἔλχομεν, « ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου; »

Τούτο μείζον τοῦ χαλοῦ σημεῖον, τὸ καὶ ἀνελεῖν, καὶ τὸ ἐν διακονίᾳ εἶδέναι καὶ τὰ λάθρα γεγονότα. Ἐκείνος ἐτιμωρήθη, καὶ ἄλλοι ἐκέρδανον οὐκ ἀπλῶς, καίτοι σημεῖα ἐγένετο πρότερον, ἀλλὰ τοιοῦτος οὐκ ἦν φόβος. Ἀληθές ἐστίν ἐκεῖνο, « Γινώσκεται Κύριος κρίματα ποιῶν. » Ὅρα δὲ, οὐκ ἐκίλασεν αὐτὸς ὁ Πέτρος, ἀλλ' ἀνέμεινεν ὥστε εἰσελθεῖν, οὐδὲ τῶν ἄλλων τὴν ἐτόλμησεν, ἐξοικεῖν τὸ γεγονός· φόβος τούτου διδασκάλου, τούτου τιμῆ μαθητῶν, τούτου ὀπακοῆ. « Τριῶν ὠρῶν διάστημα, » καὶ οὕτω ἐμαθεν ἡ γυνή· οὐδὲ ἐξεπέει τις τῶν παρόντων, καίτοιγε ἱκανὸν ἦν ἐξηγηθῆναι, ἀλλ' ἐφοβοῦντο. Τούτο δὲ νῦν θαυμάζων ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγεν, ὅτι « Μὴ εἰδούτα εἰσῆλθε. » Ἐπειδὴ ταύτην ἐβούλετο σῶσαι (ἐκεῖνος γὰρ ἦν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀμαρτίας), διὰ τούτου αὐτῇ δίδωσι προθεσμίαν ἀπολογίας· καὶ ἐξουσίαν μετανοίας, λέγων· « Εἰπέ. » Πρότερον αὐτὴν πιθεύει τὸ ἁμαρτήριον, καὶ τότε δεικνύσιν, ὅτι δικαίως τὰ αὐτὰ κείσεται τῷ ἀνδρὶ, ἐπειδὴ καὶ τὰ αὐτὰ ἠμαρτεν. Μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν φόβον αὐτῶν πίεσινα, σημεῖον ἐπίκει καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποί.

Οὐκ ἔτι ἐν οἰκίᾳ, ἀλλὰ τὸ ἐρὸν καταλαβόντες, ἐκεῖ διέτριβον. Οὐκ ἔτι λοιπὸν ἀκαθάρτων ἀπτεσθαι ἐφυλάττοντο, ἀλλ' ἀπλῶς ἤπνοντο τῶν νεκρῶν. Καὶ ὅρα, πῶς ἐν τοῖς οἰκειοῖς εἰσι σφοδροί. ἐν δὲ τοῖς ἀλλοτριοῖς οὐ κέχρηται τῇ δυνάμει.

Σκέπει, πῶς οὐκ ἔτι λοιπὸν ἀριθμὸν λέγει τῶν πτωχευσάντων· οὕτως· εἰς πληθὺς ἐπετείνετο τὰ τῆς

πίστεως, καὶ ἡ ἀνάστασις ἐκηρύττετο. Τούτοις διηγέρθη κινήσει· ἐπὶ τοῖς γινομένοις, καὶ σημειώθειον ὅτι αἱρετικοὶ εἰσὶν οἱ Σαδδουκαῖοι. Τούτο καὶ εἰς ἐκείνους παραμυθία γέγονε, καὶ εἰς τοὺς αὐτὸς ἀφέλει καὶ διδασκαλία.

Διπλῆ ἡ ἀσφάλεια, ὡς περὶ ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ ἡ σφραγίς καὶ οἱ ἄνθρωποι. Ὅρα, πῶς ἦσαν θεωρητοί, ταῦτα ἀνθρώπινά ἐστι τὰ εἰς αὐτὸν γινόμενα. Τὸς αὐτοῦ; ἐξήγαγεν, εἰπέ μοι, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων; Ὅντως θυμοῦ μετὰ [ἢ μετὰ] καὶ μεθυμένων τὰ ῥήματα. Οὐδὲ οὐ κατέσχεν ἡ φυλακή, καὶ τὰ δεσμὰ, καὶ θύραι κεκλεισμένα, τούτων προσεδόχησαν περιέσσομαι.

Ὁ τῆς ἀνοίας! « Ἐφοβοῦντο, γὰρ, φησὶ, τὸν ὄχλον. » Τί γὰρ αὐτοῦς ὁ ὄχλος ὤφειλε; Ἄφον τὸν Θεὸν φοβηθῆναι, τὸν καθάπερ πτηνοῦς αἰετῶν χειρῶν αὐτοῦς ἐξαρπάζοντα τῶν ἐκείνων.

Τί ποιεῖτε, βουλόμενοι· ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Τί φῆς; Σὺ μαστίχαις, καὶ σὺ φοβῆ; σὺ ἐπηραδέεις, καὶ σὺ δίδουκας; σὺ κρίνεις, καὶ σὺ τρέμεις; οὕτως ἀσθενῆς ἡ καρδία. Δείον τοίνυν ἐρωτῆσαι, Πῶς ἐξήλθετε; οἱ δὲ ὡς οὐδανὸς γινόμενου, ἐρωτῶσι λέγοντες· « Οὐχὶ παραγγελίαν παραγγελαμεν ὑμῖν; » Καὶ γὰρ περὶ τούτου ἦν τὸ ὄλον, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα πάρεργα ἦν αὐτοῖς. Πάλιν μετ' ἐπιεικείας διαλέγονται. Καίτοι γε ἐντὶν εἶπεν· Τίνες γὰρ ἐστε ὑμεῖς, ἀντιδιατατόμενοι τῷ Θεῷ; ἀλλὰ ἐν τάξει παραινέσεως τῆς συμβουλῆς μετ' ἐπιεικείας πολλῆς ἀποκρίνεται. Πολλὴ ἡ σοφία, καὶ δεικνύσιν αὐτοῦς μαχομένους τῷ Θεῷ. Ὅν γὰρ ὑμεῖς ἀνελετε, φησὶν, ὁ Θεὸς ἤγειρε. Καὶ τῷ Πατρὶ πάλιν τὸ πῖν ἀνατιθέασιν, ἵνα μὴ δόξῃ ἄλλοιτερος εἶναι τοῦ Πατρὸς. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τὴν ἀνάστασιν λέγει, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψωσιν. Ὅρα πάλιν τὸ κέρθος, ὅρα ἐν τάξει ἀπολογίας διδασκαλίαν ἀκηρτισμένην.

Πολλὴ ἡ παρρησία καὶ τὸ ἀξίόπιστον. Ποίων « βημάτων; » Ὅτι ἀφασιν, ὅτι μετένοιαν ἐπηγγελασαί. Ἡ μὲν ἀνάστασις ἦν λοιπὸν ὠμολογημένη· ὅτι ἐβῆ ἀφασιν δίδωσιν, ἡμεῖς μαρτυροῦμεν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ οὐκ ἂν ἐπῆλθε, μὴ πρότερον τῶν ἀμαρτιῶν λυθειῶν· ὥστε ἀναμφοσθητηρον τεκμήριον τοῦτο ἐστίν. Καὶ οὐκ εἶπαν, ὃ ἔδωκεν ἡμῖν, ἀλλὰ, τοῖς πειθόμενοις, ἅμα μὲν μετριάζοντες, ἅμα δὲ μέγα αὐτὸ δεικνύοντες, καὶ δηλοῦντες, ὅτι καὶ αὐτοῖς δυνατόν λαθεῖν, καὶ οὐκ ἀπλῶς. Ὁδυνῶντο, ἀλλὰ, « Διεπρίοντο. » Ὅδτος ὁ Γαμαλιηλ ὁ τοῦ Παύλου διδασκαλὸς ἦν· καὶ θαυμάσαι ἔδειον, πῶς καὶ τὰς κατὰ νόον κρίσεις ἔχων, καὶ νομομαθῆς ὢν, οὐδέπω πιστεύει. Ἐπει οὐδέπω Παῦλος ἐπίστευσεν. Οὐκ ἔστι δὲ αὐτὸν μείναι πιστεύοντα διόλου· καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν βημάτων. Καὶ ὅρα τὴν σύνεσιν τῆς δημογορίας, πῶς αὐτὸς εὐθέως εἰς φόβον ἐνέβαλε, καὶ ὥστε μὴ ὑποπτευθῆναι αὐτὸν εἰς τὰ ἐκείνων φρονώοντα, ὡς πρὸς ὁμογενώμενος διαλέγεται, καὶ οὐ πολλῇ τῇ σφοδρότητι κέχρηται· ἀλλ' ὡς ὑπὸ θυμοῦ μεθύουσιν, οὕτω φησὶν· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, μὴ ἀπλῶς, φησὶ, μηδὲ ὡς ἔτυχς φέρεσθε. Ἀπὸ παραδειγμάτων αὐτοῦ σωφρονίζει, καὶ πρὸς μὲν οὖν τῷ [ἢ τῷ] τὰ παραδείγματα εἰπεῖν, « Προσέχετε ἑαυτοῖς, εἰπεῖν

[f. εἶπεν]. Ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν, ἀποφαινεται, καὶ φησὶν· « Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων. »

Ἐοίκασι οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου ἰστασιακάναι, δόγμασιν ἐπόμενοι Ἰούδα τοῦ Γαλιλαίου. Ἦν δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἰούδα, ὡς καὶ Ἰωσήπος ἐν ταῖς τελευταίαις τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας, ἔδειξε, φαντασίαν ἐξαποστέλλον πολλήν, δι' αὐσεβείας αὐτοῦ. Κύριον γὰρ μὴδὲ μέχρι στόματος ἔφασκε δεῖν τινα λέγειν, μὴτὲ κατὰ τινα τιμὴν καὶ φιλοφροσύνην, οὕτω δὲ μῆτε τὸν βασιλεύοντα. Καὶ πολλοὶ γε αὐτῶν κερὶ τοῦ μὴ εἰπεῖν Καίσαρα κύριον, χαλεπωτάτας αἰκίας ὑπέμειναν. Οἱ καὶ ἰδιδάσκον μὴ δεῖν παρὰ τὰς διατεταγμένας ἐν τῷ Μωϋσείως νόμῳ, θυσίας ἑτέρας ἀναφέρεισθαι τῷ Θεῷ. Διόπερ ἐκώλουν τὰς παρὰ τῆς γερουσίας τοῦ λαοῦ παραδεδομένας διδοῦσαι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Ῥωμαίων ἔθνους. Εἰκόσ ἦν ἐπὶ ταῖς ἀναγκραῖς πρὸς Γαλιλαίους τὸν Πιλάτον κελύσαι παρ' αὐτοῦ [f. παρ' οὗ σὺν αὐταῖς], αἱ ἰδὲ ἔδχον κατὰ νόμον προσφέρειν θυσίας, αὐτοὺς ἀνατρεθῆναι, ὥστε ἀναμιγθῆναι ταῖς προσφερομέναις θυσίαις τὸ αἷμα τῶν προσαγόντων, καθὼ καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ περιφέρεται [f. ἐμφ.]. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινόν ἐστὶ, φησί, τί δεῖ πραγμάτων ἰμῖν; Ἀλλὰ θεῖόν ἐστιν; Οὐδὲ μετὰ πραγμάτων ἐνύησεσθε καταλύσαι. Ἀληπτος οὖν ὁ Λόγος· καὶ ἐν ἧ ἔξ ἀνθρώπων, καταλύεται, ἐπειδὴ πείραν ἐλάβετε, φησὶν, ἀπὸ Ἰούδα καὶ Θεοῦ.

Τὶ οὖν κωλύει, φησὶ, καὶ ἡμᾶς καταλυθῆναι; ἢ μήποτε γὰρ, φησὶ, καὶ θεομάχοι εὐρεθῆτε. Καὶ διὰ τοῦ ἀδυνατοῦ καὶ ἀσυμφόρου ἀποτρέπει αὐτοὺς. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπὸ τίνος ἀνηρέθησαν, ἀλλ' ὅτι ἐνταῦθα ὁ διελύθησαν, καὶ ἐβρόθησαν αὐτῶν τὰ συστήματα. Πῶς ἢ ἐπίσθησαν, ὥστε μὴ ἀνελεῖν αὐτοὺς, ἀλλὰ μαστίξαι μόνον; ἢ Ἐπίσθησαν γὰρ αὐτῷ, φησὶ. Ἐλληνιστὰς οἶμαι καλεῖν τοὺς Ἐλληνιστὶ φθεγομένους· οὗτοι γὰρ Ἐλληνιστὶ διελέγοντο. Ἰδοὺ καὶ ἄλλος πειρασμός. Ὅρα δὲ τὸ λοιπὸν· ὅτε μαστίγες καὶ ἀπειλαί, τότε ἐπληθύνοντο οἱ μαθηταί. Ἄρα καθημερινῇ διακονία ἦν ταῖς χήραις. Καὶ ὅρα πῶς καὶ οὗτος διακονίαν καλεῖ, καὶ οὐ ταχέως [f. πυχέως ἢ τραχέως] ἐλεημοσύνην, ἀμα καὶ τοὺς ποιούντας καὶ τοὺς πάσχοντας διὰ τοῦτο ἐπαίροντας. Τοῦτο οὐ κακίας ἦν, ἀλλὰ καὶ τοῦ πλήθους ἰσως βραθυμία. Διὰ τοῦτο προῦθηκεν αὐτὸ εἰς μέσον· οὐ μικρὸν γὰρ τὸ κακὸν ἦν.

Πρῶτον τὸ ἀποποιεῖσθαι, ὡς οὐκ ἐνῆν μετὰ τῆς αὐτῆς σπουδῆς ἀμφοτέρων γίνεσθαι· ἐπεὶ καὶ δεῖ τὸν Μωϋσίαν ἔλεγον [f. ἔλεγον] χειροτονεῖν, πρῶτον τὴν χρεῖαν δεῖκνυσαι τοῦ πράγματος, ὅτι ἔλεγον εἶς, καὶ εἶδει γενέσθαι δώδεκα. Καὶ ἐνταῦθα τὴν χρεῖαν ἐδήλωσαν. Οὐ πρότερον ἐποίησαν, ἀλλὰ περιέμεναν γενέσθαι τὸν γογγυσμὸν· καὶ οὕτω ἠνέσχετο ἐπὶ πολὺ τούτο συμβῆναι. Καὶ ὅρα, τὴν κρίσιν αὐτοῖς ἐπιτρέπουσι τοὺς πᾶσιν ἀρδισκοντας, ἐκείνους προβάλλονται· καὶ σφόδρα αὐτῆ καλῆ ἢ κρίσις. Ἐπὶ προβάλλεται, οὐκ ἐτι δώδεκα· τῶν γὰρ ἀναγκαίων τὰ ἀναγκαῖότερα προτιμότερον. Ὅρα δὲ πῶς καὶ αὐτοῦ προνοίας [f. πρόνοιαν] ἐποιούντο, καὶ τοῦ κη-

ρύγματος οὐκ ἡμέλουν. Καίτοι αὐτοὶ ἴδονατο ἐκλέξασθαι Πνεύματι κινούμενοι, ἀλλ' ὁμως καὶ τῆ μαρτυρίαν βούλονται τὴν παρ' αὐτῶν. Τὸ μὲν οὖν ὄριται τὸν ἀριθμὸν, καὶ τὸ χειροτονῆσαι, καὶ τὸ ἐν χρεῖᾳ τοιαύτῃ, αὐτῷ ἦν· τὸ ἐλέσθαι τοὺς ἀνδρας, ἐκείνους ἐπιτρέπουσιν, ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτοὶ χαρίζεσθαι. Πάλιν καὶ ἀρχόμενοι καὶ τελευτῶντες, ἀπολογούνται. ἢ Προσκαρτερήσωμεν, φησὶ. Οὕτω γὰρ ἔδει· ἀπλῶς, οὐδ' ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ προσκαρτερεῖν.

Ἄρα καὶ ἐκείνοι πλήρεις πίστεως ἦσαν, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ γένηται ὅλα ἐπὶ Ἰούδα, καὶ Ἀναγίῳ, καὶ Σαποφίρῃ. Ἀπώριζαν αὐτοὺς τοὺς πλήθους, καὶ αὐτοὶ ἔλαουσιν, οὐχ οἱ ἀπόστολοὶ ἄγουσιν. Ὅρα, πῶς οὐκ ἐστι περιττός. Οὐ λέγει πῶς, ἀλλὰ τί; Ἐχειροτονήθησαν διὰ προσευχῆς· ἡ χεὶρ ἐπίκειται τῷ ἀνδρὶ· ἐδὲ δὲ πᾶν ἔθεός ἐργάζεται.

Οὐχ ἀπλῶς εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ἔδειξεν ὅση τῆς ἐλεημοσύνης ἢ ἰσχύς καὶ τῆς διατάξεως. Οὐχ ἀπλῶς ἐχειροτονήθησαν, ἀλλ' ἐπηύξατο αὐτοῖς, δυναθῆναι περιγενέσθαι. Ὅρα δὲ, ἐπὶ ἀνδρῶν, ἐδήλωσαν εἰς τοῦτο. Τοσαῦτα ἐπέβρει χρήματα, τοσαῦτον χηρῶν πλήθος· κ.

Ὅρα καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ πῶς ἦν τις πρόκριτος, καὶ τὰ πρῶτα εἶχεν· εἰ γὰρ καὶ ἡ χειροτονία κοινὴ ἦν, ἀλλ' ὁμως ἐπισπάτατο χάριν πλείονα. Ὅρα, πρὸς τοῦτο οὐκ ἐποίησε, ἀλλ' ὅτι δῆλος γέγονεν, ἵνα δεῖχθῆ, ὅτι οὐκ ἔρχεται μόνον ἡ χάρις, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς χειροτονίας. Ὅστις προσθήκη Πνεύματος ἐγένετο· εἰ γὰρ πλήρεις Πνεύματος ἦσαν, ὁλονότι τοῦ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ. Πάλιν ἐπανέ-

στασιν τὸν παροξυσμὸν λέγει καὶ τὴν ὀργὴν αὐτῶν. Ἐνταῦθα πολὺ τὸ πλήθος, καὶ ὅρα ἕτερον τῆς κατηγορίας τὸ σχῆμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκώλυον αὐτοὺς Γαβριηλ μὴδὲν ὑπὲρ ἑκείνων ἐγκαλεῖν, ἑτέραν κατηγορίαν εἰσάγουσι. Ἀπερτίνοι ἰσως ἦσαν οἱ Γεραζαῖοι ἀπληθύνθησαν. Ὅσπερ οὖν ὄκουν ἐκεῖ πολλοὶ ἔθνοι, οὕτω καὶ συναγωγὰς εἶχον, ἐνθα ἔδει τὸν νόμον ἀναγινώσκεισθαι καὶ εὐχὰς γίνεσθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο συνεζήτησαν, ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτὸν τι εἰπεῖν. Ὁ δὲ γυμνότερον λοιπὸν διελέγετο, καὶ τὴν παῦλαν ἔλεγον ἰσως τοῦ θεοῦ νόμου· ἦν οὐκ ἔλεγε μὲν, ἠνέταστο δὲ. Ἐπεὶ δὲ ἔλεγε φανερώς, οὐκ ἔδειτο τῶν ὑποβλητῶν ἀνδρῶν, οὐδὲ τῶν ψευδομαρτύρων. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἀποστόλων ἔλεγον, ὅτι τὴν ἀνάστασιν κατήγγελλον· ἐνταῦθα δὲ, ὅτι ἐθεραπεύοντο. Ὁ τῆς ἀνοίας! ἢ Ἰησοῦς, φησὶν, ὁ Ναζωραῖος, καὶ οὐκ οὐνεπιστικῶς, καὶ καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον. Τοῦτο περὶ τοῦ Χριστοῦ ἔλεγον. Ὁ καταλύων τὸν ναὸν τοῦτον. Πολλὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς εὐλάβεια περὶ τὸν ναὸν, ἅτε καὶ μετοικεῖν βουλομένοις, καὶ περὶ τὸ ὄνομα Μωϋσείως διπλῆ ἢ κατηγορία. Εἰ ἀλλάξει τὰ ἔθνη, καὶ ἕτερα ἀντεισάξει. Πικρὰ ἡ κατηγορία, καὶ κινδύνων γέμουσα, ὡς ἔργον αὐτοῦ ποιουμένου. Καὶ μετὰ προσθήκης, ἢ Ἀ παρέδωκεν ἡμῖν [vulg. ἡμῖν] Μωϋσεῖ, φησὶν, οὐκ ἐτι ὁ Θεός. Ὅς ἐπαναστροφῇ πολιτείας [f. ὡς ἐπ' ἀναστροφῇ πολιτείας] καὶ ἀσεβείαν αὐτοῦ κατηγόρουσιν. Οὕτως ἐστὶ [f. Οὕτως ἐστὶ] καὶ ἦν ἐλάττωον ὄντος βαθμῶν λάμπειν. Εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, φησὶ. Τοῦτο γὰρ ἡ χάρις· τούτο ἡ δόξα Μωϋσεῖος ἦν. Ἐπίχαριν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐδὲν τούτο

πρὸς τὴν ἔνδοθεν ἀστράπτουσαν δέξιν. Ὅπερ καὶ Δ
[[δὲ] Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου εἶχε, τοῦτο οὕτως
ἐπὶ τῆς ψυχῆς περιέφερεν.

Μετ' ἐπιεικειῆς ἡ ἐρώτησις. Ἴνα τί με... κακὸν
ἐργάζεται. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ προσηνείας
ἄρχεται, καὶ φησιν· « Ἄνδρες ἀδελφοί. » Ὅρα
ὕφαινομένην τὴν δημηγόριαν, καὶ ὅτι πολλῆς ἀπο-
λαύσαντες αἱ φιλανθρωπίαι, τοῖς ἐναντίοις τὸν εὐ-
εργέτην ἠμεψάντο. Ὅρα, πῶς αὐτὰ ἀπὸ τῆς γῆς
ἐνάγει. Εἰ γὰρ εἶπε, δώσει δηλονότι, καὶ οὐδὲν παρ'
αὐτῷ. Ἦλθε γὰρ καὶ συγγένειαν ἀρεῖς καὶ πατριδα.
Διὰ τί οὖν « οὐκ ἔδωκεν; » Ἄρα τύπος ἦν ἑτέρας
γῆς. « Οὐκ ἔδωκε καὶ ἐπηγγελίατο. » Πάλιν δείκνυσσι
τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐξ ἀμηχάνων πάντα ποιεῖν.
δείκνυσιν ἐνταῦθα τὴν ἐπαγγελίαν πρὸ τοῦ τύπου
γινωμένην καὶ πρὸ τῆς περιτομῆς, καὶ τῆς θυσίας,
καὶ τοῦ ναοῦ, καὶ οὗτοι οὐκ ἀξίως οὗτοι ἔλαβον, οὐδὲ
περιτομὴν, οὐδὲ νόμον, ἀλλὰ τῆς ὑπακοῆς μόνον
μισθὸς ἢ [f. ἦν] ἢ γῆ. Καὶ οὐδὲ τῆς περιτομῆς δοθεί-
σης ἡ ἐπαγγελία πληροῦται. Καὶ ὅτι τύποι ἦσαν καὶ
τὸ τὴν πατριδα ἀφεῖναι τοῦ Θεοῦ κελεύοντος οὐ παρὰ
τὸν νόμον. Ἐξείνη πατρις, ἐνθα ἂν ἡγείται Θεός.

Διὰ τοῦτο « οὐκ ἔδωκεν, » ἐπειδὴ « εἰς κατάστιχον
αὐτὴν αὐτῷ δώσειν ἐπηγγελίατο. » Οὐ δὲ πάροικος
καὶ παρεπίδημος, μετ' ὀλίγον ἀναλύειν μέλλων, πῶς
κατέχειν ἠδύνατο; Σώζεται ἄρα κληρονομία τῷ
Ἀβραάμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, ὅς ἐστι Χριστός.
Ὅρα πρὸ πόσων ἐτῶν ἡ ἐπαγγελία, καὶ οὐδαμοῦ
περιτομῆ, οὔτε θυσία. Ἐνταῦθα δείκνυσσι, πῶς αὐ-
τὴν ἠφείε κακῶς πάσχειν, καίτοι οὐδὲν ἔχον αὐτοῖς
ἐγκαλεῖν, ἀλλ' ὁμως οὐκ ἀτιμωρητὴ ταῦτα ἐποίησαν,
διὰ τί περιστῆν λέγει ὁ Ἀπόστολος τριάκοντα; Τὰ
τε πρὸ τῆς διαθήκης ἦν ἐποίησατο μετὰ τοῦ
Ἀβραάμ, καὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν ἐν τῇ ἐρήμῳ
μέχρι τῆς τοῦ νόμου δόσεως.

Τίνος ἔνεκεν περιτέμνεσθαι ἀκροβυστίαν τοῖς πα-
τρᾶσιν ἐνομοθετεῖτο; Καὶ τινες λέγουσιν· Ἐπειδὴ
ὁ Ἀβραάμ ἐκ τῆς Καλδαίων ἀπέχε. Καλδαίους ἐπι-
τέτραπτο κατὰ τὰ πατρια σφῶν ἦθη, καθὰ Μήδοις
καὶ Πέρσαις, μητρῆσι καὶ ἀδελφαῖς ἐπιμίγνυσθαι.
Τοῦτου ἔνεκα περιτέμνεται τὴν σάρκα, τῇ οικειότητι
τῆς σαρκὸς ἀποκατετόμενος, καὶ τοὺς τῆς συγγενείας
ἀρνούμενος γάμους. Ἄλλοι δὲ φασιν· Ὅπως δηλον
εἶη, ὡς ἐξ αὐτῶν ἔσται ὁ Χριστός, τὸ κατὰ σάρκα.
Γινώσκωμεν γὰρ ὡς ἡ ἐν σαρκὶ τομῆ τυπικῶς
γινωμένη τὸ παλαιὸν, εἰκόνα ἐπέχει τοῦ σωτηρίου
βαπτίσματος· διὰ τῆς ἀποβολῆς τῆς ἀκροβυστίας,
τὴν ἄρνησιν δηλοῦσα τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως, καὶ
υἱοὺς ποιῶσα τοὺς περιτεμνομένους Θεοῦ. Ἐν πρώ-
τοις οὖν « ὁ Ἰσαὰκ τῇ ὀγδόῃ περιτέμνεται ἡμέρᾳ, »
ἐνθα καὶ Ἰουδαῖοι, ὁ δὲ Ἰσμαὴλ δεκατριῶν ἐπι-
αυτῶν ὑπάρχων· διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ οὕτως
περιτέμνονται, ὡς φησιν Ἰωσήφος.

Ἐχάρη Φαραὼ καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ, ἐκαίπερ ἐξ
ἐλευθέρου γένου; κατάγεσθαι τὸν Ἰωσήφ. Σημειω-
τέον, ὅτι εἰς Συχὲμ ἐτάφησαν οἱ περὶ τὸν Ἀβραάμ
καὶ οἱ πατριάρχαι, ἧτις ἐκαλεῖτο τάχα Σίχημα· αὐ-
τὴν γὰρ ὠνόμαστο παρὰ Ἐμίρ Ἀβραάμ, ἵνα θάψῃ
ἐκεῖ τὴν Σάρραν.

Ὅρα ὅτι οὖν [f. οὐκ] ἐν τοῖς τετρακόσιοις ἔτεσιν
αὔξει, ἀλλ' ὅτε ἑμελλεν ἐγγίξιν τὸ τέλος, καίτοι ἤδη
τετρακόσια ἦν ἔτη παρελθόντα καὶ πλεονα ἐν Αἰγύ-
πτῳ. Τὸ δὲ θαυμαστὸν τοῦτο ἐστὶ· Πανούργιοι γὰρ
ἐπινοοῖαι αὐτῶν περιγενέσθαι ἐβουλεύσαντο. Σοφι-
σμός γάρ ἐστι, βεβιασμένη ἐξήγησις· διὸ ὧδε ἡ ἐμ-
φασίς λέγει, βιαίως ἐπιθέσθαι αὐτοῖς· ὅθεν καὶ σο-
φιστὰς καλεῖ τοὺς γόητας, ὡς τὸ ἀληθὲς δι' ἀπάτης
καὶ σοφισμῶν κρύπτοντας. Τοῦτο θαυμαστὸν ὅτι ὁ
προστάτης μέλλων ἔσεσθαι, οὐδὲ μετὰ ταῦτα, οὐδὲ
πρὸ τούτου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ μέσῳ τῷ θυμῷ τίχεται,
καὶ ἀνετρέφῃ μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρὸς.
Ἄλλ' ὅτε τὰ ἀνθρώπινα ἀπληρίσθη καὶ ἐβρίβαν αὐ-
τὸν, τότε τοῦ Θεοῦ ἡ εὐεργεσία ἐδείκνυτο λάμπουσα.
Καὶ ἐσώθη Μωϋσῆς διὰ συμβόλων τῆς κοινῆς σοφί-
B ρίας, τῆς ἐκ Κυρίου. Ἡ γὰρ κλωτὸς ἀπὸ ξύλου ἦν
καὶ ξύλον ἀπὸ ὕδατος, καὶ σωτηρία τῷ ἀπαγορευ-
θέντι, καὶ ἡ ἀναλαβοῦσα, οὐκ Ἰουδαία, ἀλλ' ἐξ
ἐθνῶν, καὶ Αἰγυπτία. « Ἄστειος, » εὐάρεστος τῷ
Θεῷ, ἀντὶ τοῦ, θεοφιλῆς. Οὐδαμοῦ ναός, οὐδαμοῦ
θυσία, τοσοῦτων οἰκονομιῶν γινωμένων, καὶ ἀνετρέφῃ
ἐν οἴκῳ βαρβαρικῷ. Ἐκ τοῦ προκειμένου φανερῶται,
ὡς οὐκ ἀποβλητέα ἡ τῶν ἐξωθεν τῆς γραφῆς παί-
δευσις. Τρόπῳ γὰρ ἔγκωμιλον εἰρηται, καὶ περὶ
Δανιὴλ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ Ἑβραίων, ὡς ὑπερέβαλλον
πάντας ἐν τῇ Καλδαίων φιλοσοφίᾳ. Ὅρα λοιπὸν,
καὶ παιδεία, καὶ γράμματα. Καὶ τεσσαράκοντα ἔτη
ἦν ἐκεῖ, καὶ οὐχ ἑάλω ἐκ τῆς περιτομῆς. Τούτων δὲ
λεγομένων, ὅρα πῶς δεῖ προσέρχασθαι τοῖς ἄλλοις
λογικοῖς· δεῖ γὰρ ἐπ' ὀλίγον πάλιν αὐτοῖς προσεχέειν,
C τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ ἐμμένοντος [f. ἐμμένοντος].
Τὸ γὰρ, « Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἄλλοτρίαν, » οὐ περὶ
γυναικὸς συνοικουμένης ἀνδρὶ, ἀλλὰ τοιαῦτα σόφλας
ἔνεκα εἰρηται· ἄλλοτρίᾳ γὰρ γυναικὶ, οὐδὲ κατὰ πο-
σὸν προσέρχασθαι, ἀβλαβές. Οὕτως Μωϋσῆς, οὕτε οὐ
περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιὴλ, ἔμαθον τὴν ξένην παι-
δείαν, εἰ μὴ ἀνάγκη καὶ βία δεσποτῶν. Καὶ γὰρ ἐν
οὐδενὶ αὐτῇ κέχρηται· εἰ μήπου εἰποι τις, ὅτι κί-
λιν μαθεῖν πρὸς τὸ ἀνατρέφαι τὰς ἐκείνων ἀπάτας.
Ἄνελε Μωϋσῆς, οὐ θυμῷ εἶξας, οὐδὲ ὀργῇ κινηθεὶς,
ζήλω δέ. Πᾶν δὲ ὃ ἐν γέννηται εἰς λόγον Θεοῦ, εὐσε-
δεια, κἂν φόνος· ἢ, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Φινεῆς.

Οὐκ ἔτι τὸν ζῆλον ἐκείναι [f. ἐκείναι], ἀλλ' ἐνουθέ-
ται· καὶ ἐνεκαλεῖτο μὲν ὁ θεοπέσιτος Μωϋσῆς ὡς
ἀνελὼν τὸν Αἰγύπτιον, καίτοι θλίβοντα καὶ ἐγκαί-
μενον. Καταχωννύων δὲ, ὡσπερ εἰς ἄβυσσον, ὁ
Χριστός τὰ πονηρὰ δαιμόνια, καὶ τῆς καθ' ἡμῶν
τυραννίδος καὶ οὐχ ἐκόντα μεμιστὰς, διὰ τοῦ τῶν
ἐχόντων ἐκπέμπειν αὐτά. Μετακχώρηκε τοῖνον ἐκ
τῆς Αἰγυπτίων εἰς Μαδιάμ ὁ Μωϋσῆς· ἐν Ἰσρὶ δὲ
τρόπῳ καὶ ὁ Χριστός ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γα-
λιλαίαν. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ φυγὴ ἐσέσσε τὴν οἰκονομίαν,
ὡσπερ οὐδὲ ὁ θάνατος.

Ὅρξῃ ὅτι οὐ διακόπτεται χρόνῳ; Ὅτε φυγὰς ἦν
καὶ ἔνος, ἔτε ἀγγελος αὐτῷ ἐπιφαίνεται. Τὸν Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ, ἀγγελον καλεῖ, καθὼς καὶ ἄνθρωπον,
ἐν τῇ ἐρήμῳ, « οὐκ ἐν ναῷ. Ὅρα πῶς γίνεται
θαύματα, καὶ οὐδαμοῦ ναός, ἡ θυσία, οὐδὲ ἐν αὐτῇ
τῇ ἐρήμῳ, ἀλλ' ἐν βᾶτῳ. Ἰδοὺ καὶ φωνῆς ἡβώθη, ὁ

καὶ δείκνυσιν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ ὁ
μεγάλῃς βουλῆς ἄγγελος, καὶ δείκνυσιν τὴν φιλαν-
θρωπίαν ὅσην ποιεῖται ὁ Θεός.

Ἐὶ καὶ ἐν τῇ Ἐξόδῳ ἔμφοβος κεῖται, ἀλλ' οὐδὲν
δοιοῖσι τοῦτο τὸ, « ἐντρομος. » Λέγεται δὲ ταῦτα
παρὶ τοῦ κατὰ τὴν βίβλον δράματος, μενούσης τῆς
αὐτῆς διαφοράς τοῦ φοβεροῦ καὶ ἐντρόμου.

Νεκρότης ἐστὶ καὶ φόβος τὸ χρῆμα σημεῖον,
εἴπερ ἐστὶν ὑπόδημα ζώου λείψανον τεθνεώτος ἤδη
καὶ διεσπαρμένον. Ἀπρόσιτος οὖν ὁ Χριστὸς τοῖς ἐν
νόμῳ, καὶ τῇ παιδαγωγικῇ λατρίᾳ. Προσπονίζε-
σθαι γὰρ ἀνάγκη τὸν μολυσμὸν καὶ τὸν ἐκ τῆς
ἀμαρτίας προσποτριβέσθαι ῥύπον. Δεῖ γὰρ ὡς
ἀληθῶς πάσης νεκρῶς καὶ σαρκικῆς φαντασίας,
ὡσπερ ὑποδημάτων τιῶν λύσαι τῶν [f. τὸν] ἐπὶ τῶν
θειῶν θεωρημάτων ἀναβῆναι πειρούμενον νοῦν. Οὐ-
δαμοῦ ναός, καὶ ὁ τόπος ἅγιος τῇ ἐπιφανείᾳ Θεοῦ.
Πολλῶ θαυμασιώτερον τοῦτο τοῦ τόπου τοῦ ἐν
ἁγίοις τῶν ἁγίων. Τίνας ἐνεκεν εἶπας κακωθῆναι
ἐκεῖ; Μάλιστα μὲν οὖν παντὶ δικαίῳ αἱ κακώσεις
αἴτιαι μισθῶν γίνονται. Εἰ δὲ μεγάλοι ἀνδράσι με-
γάλη ἡ θλίψις, πολλῶ μᾶλλον ἡμῖν.

Προναφωναί γὰρ πάσαι τὴν τοῦ ἰδίου γεννήμα-
τος ἐνανθρωπήσῃν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ ὅτι δευτέ-
ρος ἐφ' ἡμᾶς νομοθέτης ἀναδειχθήσεται, λαλήσας
μὲν πάσαι τοῖς ἀρχαιοτέροις αὐτὸς δι' ἄγγέλων τὸν
νόμον, ἐν δὲ τῷ τέλει τῶν καιρῶν αὐτουργὸς εἰς
ἡμᾶς ἀναδειγμένος, καὶ κοινῆς [f. καινῆς] διαθή-
κης χρηματίας ἄγγελος. Πάλιν οὐδαμοῦ ναός, οὐδα-
μοῦ θυσία. Δείκνυσιν δὲ ὅτι οὐχὶ σημεῖα ἐποίησε μό-
νον, ἀλλὰ καὶ νόμον ἔδωκεν. Ὅσπερ καὶ ὁ Χριστὸς
πρῶτον σημεῖα, καὶ τότε νομοθετεῖ, οὕτω κάκεινος.
Τί ἐστὶ, « Λόγια ζῶντα, » ὧν τὸ τέλος διὰ λόγον
εἰδείκνυτο; Ἦτοι τὰς προφητείας λέγει. Τί λέγεις;
οὐκ ἀναμένεις τὸν ἐξάγοντα, ἀλλὰ φαύγεις τὴν νο-
μοθεσίαν, καὶ τὸν εὐεργέτην ἀρνῆ; Καὶ ὅρα πῶς
ὄβριζουσιν. Ὁ γὰρ Μωϋσῆς οὕτω φησὶν. « Ὅς
ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Οὐδαμοῦ Θεοῦ
ὄνομα, ἀλλὰ πάντα Μωϋσῆ ἐπέγραψον. Καὶ ἔνθα μὲν
εὐχαριστεῖν ἔδει, Μωϋσῆν φέρουσιν εἰς μέσον. Ἐν-
θα δὲ πεισθῆναι νόμῳ, Μωϋσῆν οὐκ ἄγουσι. « Ποίη-
σον ἡμῖν θεούς. » Οὐκ εἶπον, Θεόν· ὄλω; γὰρ ἐτι
εἶλοντο [εἶχοντο] τῶν Αἰγυπτίων ἰθῶν. Καὶ μὴν
τοῦτο ἄξιον θαυμάσαι τὸ μὴ εἰδέναι τί θαυμαστὸν,
ὅτι ἀγνοεῖτε τὸν Χριστὸν, ὅπου καὶ τὸν Μωϋσῆν καὶ
τὸν Θεόν, τὸν δειχθέντα διὰ τοσοῦτων σημεῖων, οὐκ
ἠγνόησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρως ὄβρισαν τῷ εἰδῶλα
ποιῆσαι. Εἰ δ' ἐποίησαν, πῶς ὀ: τὰ γινόμενα;

Ἐντεῦθεν λοιπὸν τὰ ἔθνη ταῦτα καὶ αἱ θυσίαι.
Αὗτοι πρῶτοι ἐποίησαν θυσίαν τοῖς εἰδώλοις· διὰ γὰρ
[f. διὸ καὶ] ἐπίσημαίνεται. « Ἐποίησαν μόσχον ἐν
Χωρῆθ; καὶ ἀνήνεγκαν θυσίαν τῷ εἰδώλῳ. » ἐπεὶ
πρὸ τούτου οὐδαμοῦ θυσίας ὄνομα, ἀλλὰ προστάγ-
ματα καὶ « λόγια ζῶντα. » Τὸ « παρέδωκεν, » ἐν-
ταῦθα, εἶπασεν, ἐστὶ, καὶ ἡ αἰχμαλωσία, κατηγορία
τῆς κακίας. Σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν, καὶ οὐδὲ
ὑπέλησεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἀνηλίσκοντο, οὕτε πρὸ τοῦ-

του δι' αὐτοῦ τὰ σημεῖα, οὕτε μετὰ ταῦτα ὑπέλησεν
τι. « Ἦν εἰσθαγον, φησί, διαδεξάμενοι οἱ πατέρες
ἡμῶν. » Ὁρᾶς, ὅτι ἐκεῖ τόπος ἅγιός ἐστιν ἔνθα ἂν
ἦ ὁ Θεός; διὰ γὰρ τοῦτο καὶ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἶπεν
ἵνα τόπον συγκρίνη. Ἐμφατικῶς ἐχρήσατο τῇ λέ-
ξει. Οὐκ ἔχετε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐμοῦ θύειν
κάκεινοις ἐθύετε, καὶ ταῦτα ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἔνθα
μάλιστα αὐτῶν πρὸς εἰρήνην. Τοῦ προφήτου Ἀμώς
εἰρηκότος. « Μετοκίω αὐτοὺς ἐπέκεινα Δαμασκού, »
ὁ ἅγιος Στέφανος τὴν χρῆσιν ἐνταῦθα θείας, « Μετο-
κίω ἡμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος, » εἶπεν, ἀκολουθή-
σας τῇ Ἑβραίων ἐκθέσει, ἣ καὶ ὅτι τέρμα τῆς Δα-
μασκητῶν καὶ Σύρων χώρας ἡ ἦδη μολῶν τυγχάνει.
Οἱ δὲ Ἐβδόμηκοντα, « ἐπέκεινα Δαμασκού, » εἰ-
ρήκασιν. Καὶ σκητῆς οὕσης, θυσίαι οὐκ ἦσαν, διὰ
τοῦτο ἦν [f. οὖν] ἵνα μάρτυρα τὸν Θεὸν ἔχουσι τοῦτο
μόνον ἦν.

(a) Μολὼχ εἰδῶλον ἦν παρ' αὐτοῖς θεοσεβούμενον.
σκηνὴν δὲ τοῦ εἰδώλου τὸν ναὸν, περὶ ἄστρου ἔξ
θεραπειᾶς ἡσχόλητο, Θεοῦ αὐτῶν προσηγορίαν περι-
τεθεικότος. Φασὶ γὰρ τὸν Ἑωσφόρον οὐρανὸν κατὰ τὴν
Ἑβραίων καλεῖσθαι γλῶσσαν. Τύπος δὲ τὰ ἀπει-
κονίσματα, ἃ, φησί, ταῖς ἐαυτῶν κατεσκευάσαντο
χερσὶ. Πρὸ [f. πρὸς] τῷ μόσχῳ καὶ τὴν σκηνῇ τοῦ
Μολὼχ ἀνέλαβον σκηνοποιήσασθαι γὰρ, ἔστησαν
εἰδῶλον, καὶ κεκλήκασιν Μολὼχ. Εἰδῶλον δὲ τοῦτο
Μωαβιτῶν, λίθον ἔχον διαφανῆ καὶ ἐξαίρετον ἐπι-
μετώποις ἄκροις εἰς Ἑωσφόρου τύπον· ἐρμηνεύε-
ται δὲ τὸ Μολὼχ βασιλεὺς αὐτῶν. Ἑωσφόρου γε
μὴν ἐκτύπωμα τετεχνουργημένον ἦν. Ἀναλάβετε
τοῖνον τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὼχ, τουτέστι, τοῦ βασι-
λέως ἡμῶν [f. ὑμῶν]. Καὶ ποῖος ἦν οὗτος ὁ βασι-
λεὺς; Τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ἐρῶφάν [σὴλγ.
Ῥεμφάν], ὅπερ ἐρμηνεύεται σκοτισμός.

Ὅς τε [f. ὥστε] ἐν τῷ βρεῖ ἐπιγραφῇ γέγονε, καὶ
αὐτῇ δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ περιφορητῇ ἦν, καὶ οὐκ ἐν
τόπῳ κειμένην, καὶ μαρτυρίου σκηνὴν καλεῖ, του-
τέστι τῶν θυμάτων, τῶν προσταγμάτων. Ἥτήσατο
εὐρεῖν χάριν ὁ Δαβὶδ, καὶ οὐκ ὑποκόμησεν ὁ θαυ-
μαστός, ὁ μέγας, ἀλλ' ὁ ἀπεβέβημένος ὁ Σολομῶν.
Οὕτως οὐκ ἦν μέγα τι ὁ ναός.

Οὐδὲ μίς γὰρ, φησὶν, ἀναπαύλης με ἄξειν [f.
μεθέξειν], πρὶν ἂν μάθοιμι τὸν τοῦ Κυρίου τόπον
καὶ τὸ σκῆνωμα, τουτέστι τὴν σκῆνωσιν τοῦ Θεοῦ
Ἰακώβ· δῆλον δὲ ὅτι Χριστοῦ. Τῷ τετρακοσιοστῷ
τεσσαρακοστῷ εἶπε τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ
Αἰγύπτου, ἤρξατο Σολομῶν οἰκοδομεῖν τὸν ναὸν ἐν
Ἱερουσαλήμ, ὡς ἡ τρίτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν ἡμᾶς
διδάσκει. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τοσοῦτον χρόνον τῆς
ἐπανόδου τῆς ἀπ' Αἰγύπτου τοῦ Ἰσραὴλ ὁ ναὸς ὑκο-
δομήθη, ἵνα ἀποκαμόντες τῇ εἰς τὰ ὄρη περιπλανη-
σει, τὸν ἕνα τόπον τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ ἀγαπήσωσιν,
ὃν ὁ Θεὸς ἐποίησε τίμιον. Ἐδείχθη μὲν τοῦτο διὰ
τῶν ἤδη λεχθέντων, δείκνυσται δὲ καὶ διὰ φωνῆς
προφητικῆς. « Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσατέ μοι; λέγει
Κύριος. » Ἄλλ' οὐδὲ ταῦτα ἄξια Θεοῦ, εἰ γε ποιη-
ματὰ ἐστίν. Ὅρα πῶς αὐτὰ κατὰ μικρὸν ἐνάγει, ὅτι

(a) Quae sequuntur usque ad ἐρμηνεύεται σκοτισμός in codice Florentino existant in margine inferiori.

εὐδὲ ταῦτα ἔξεσι λέγειν· βραδείας πως ὄντες; εἰς Α Δεσπότης· τί οὖν οὐκ ἔστησεν αὐτοῖς τὸ ἁμάρτημα, ἀλλ' ἀφείθη; Εἰ μετενόησαν, ἀφείθη. Μέγα πάλιν κατόρθωμα διὰ τοῦ πάντων Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐνδείκνυται. Ἐπειδὴ γὰρ δεδικαιώμεθα [f. add. διὰ] τῆς πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀπλημμελὲς ἢ ἀνθρώπου φύσις εὐρέθη πλουτήσατα, κεκαινοτόμηκεν ἡμῖν, τὸ μηκέτι μὲν εἰς ἄδου τρέχειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπαλλαττομένας ψυχὰς καθὰ καὶ πρῶτον· πέμπεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος. Καὶ το' το' εἰδώς, ὁ ἅγιος Στέφανος ἔφη τὸ, «Κύριε, δεξάσαι τὸ πνεῦμά μου.»

Ἐνταῦθα λοιπὸν καταφορικῶς τῷ λόγῳ κέχρηται· πολλὴ ἦν παρρησία, μέλλοντος αὐτοῦ ἀποδηήσκειν, καὶ γὰρ καὶ τοῦτο οἶμαι αὐτὸν εἰδέναι. Ὅτε οὐκ ἠβούλετο θυσίαν αὐτῶς, ὑμεῖς ἐθύετε· ὅτε οὐκ ἠθέληε δοῦναι ὑμῖν παραγγέλματα, ἐπισπάσασθε· ὅτε ἐλάθετε, ἡμελήσατε· ὅτε εἰσῆλθε ὁ ναὸς, ἐβόλα ἐθεραπεύετε· ὅτε βούλεται χωρὶς ναοῦ θεραπεύεσθαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε. Οὐκ εἶπε, Τῷ Θεῷ ἀντιπίπτετε, ἀλλὰ, «τῷ Πνεύματι·» οὕτως οὐδὲ μίαν οἶδε διαφοράν. Ὅτε «τοῦ δικαίου» λέγει, βουλόμενος αὐτοὺς καταστελεῖν, τουτέστιν ὅς ὁ νόμος δέδοται διατάξει· ἔχων, αἰτινας ἰσαγγέλου ἐποιοῦν πολιτείαν, τοὺς τελούντας αὐτὸν, ἔχειν.

Τινὲς φασὶ τὸν ὑπὲρ ἀγγέλων διαταχθέντα δι' ἀγγέλου τῷ Μωϋσῇ, τοῦ ὑπεθέτος αὐτῷ ἐν τῇ βίβῳ. «Τοὺς καταγγεῖλαντας.» Πολλῷ μᾶλλον αὐτόν. Ἰδὼς ἀνθρώπου ἐστὶν ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ νομίζεις ὑπεβόλην ἔχειν τὸ εἰρημένον, ὁ Πνεύματος πεπληρωμένος Στέφανος ἀποκρίνεται σοι, ὅτι εἶδε τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς τῆς δόξης. Ὅτι οὖν «ἐστῶτα,» καὶ οὐχὶ καθήμενον, ἵνα δεῖξῃ τὴν ἀντίληψιν τὴν εἰς τὸν μάρτυρα. Καὶ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγεται· «Ἀνάστα, ὁ Θεός·» καὶ πάλιν, «Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος.» Ἰνα οὖν τῷ ἀθλήτῃ τὴν προθυμίαν παράσῃ, καὶ πείσῃ τοὺς μαινομένους ἐκείνους καθυφίνει· τῆς κατ' αὐτοῦ λύτης, τὸ τοῦ βοηθοῦτος ἐπιδείκνυται σχῆμα. Ὅτι γὰρ οὐχ ἔστηκεν, ἄκουε Παύλου λέγοντος· «Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ.» Ὅπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐποίησαν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα. Καθὰπερ ἔκεῖνος εἶπεν· «Ὁψέσθε τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ·» καὶ βλασφημίαν τὸ πρῶγμα καλέσαντες, διέβροχον τὰ ἱμάτια αὐτῶν· οὕτως καὶ ἐνταῦθα, «τὰ ὕτα συνέσχον.» Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ τοῦ θανάτου, καὶ περὶ ἀναστάσεως οὐδὲν διελέχθη· καὶ τοῦτο ἐβόλησε προσθεῖναι τὸ δόγμα, ἵνα κἄν οὕτω διζῶνται οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐπειδὴ τὸ καθίσαι φορτικὸν αὐτοῖς ἐφάνη· οἱ δὲ ἰ συνέσχον τὰ ὕτα.»

Πάλιν ἐξω τῆς πόλεως, «ὡσπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἐν οὕτῳ τῷ θανάτῳ ἡ ὁμολογία καὶ τὸ κήρυγμα. Δεικνύοντες ἦν τοῦτο, ὅτι οὐκ ἀπόλλυται, καὶ διδάσκοντες αὐτοὺς. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εὐχεταὶ ὁ μακάριος οὗτος, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς· «ὅεις τὰ γόνατα.» Ὅρᾳ θεῖον αὐτῷ τὸν θάνατον, μέχρι τοῦ [f. μέχρι οὗ] συνχωρήσει τὴν ψυχὴν εἶναι αὐτῷ ὁ

Δεσπότης· τί οὖν οὐκ ἔστησεν αὐτοῖς τὸ ἁμάρτημα, ἀλλ' ἀφείθη; Εἰ μετενόησαν, ἀφείθη. Μέγα πάλιν κατόρθωμα διὰ τοῦ πάντων Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐνδείκνυται. Ἐπειδὴ γὰρ δεδικαιώμεθα [f. add. διὰ] τῆς πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀπλημμελὲς ἢ ἀνθρώπου φύσις εὐρέθη πλουτήσατα, κεκαινοτόμηκεν ἡμῖν, τὸ μηκέτι μὲν εἰς ἄδου τρέχειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπαλλαττομένας ψυχὰς καθὰ καὶ πρῶτον· πέμπεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος. Καὶ το' το' εἰδώς, ὁ ἅγιος Στέφανος ἔφη τὸ, «Κύριε, δεξάσαι τὸ πνεῦμά μου.»

Τοῦτο οἰκονομία ἦν, ὡς μηκέτι λοιπὸν ἐν Ἱεροσολύμοις πάντας καθίσει, ἀδῶς δὲ ἐπιμύγνυνται τῇ Β Σαμαρείᾳ λοιπὸν οἱ ἀκούοντες· «Εἰς ὅδον ἔθνων μὴ ἀπέλθητε.» — «Πλὴν τῶν ἀποστόλων,» φησὶ. Καὶ ταύτη προσάγεσθαι βουλόμενοι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ μὴ καταλείπειν τὴν πόλιν, καὶ ἑτέροις γενέσθαι θάρσους αἴτιοι. Ὅρα πῶς ἀκριβῶς περὶ Παύλου διηγείτα, ἵνα σοὶ δεῖξῃ θεῖαν τὴν ἐνέργειαν, ὅτι ὑστερον οὐ μόνον οὐκ ἐπίστευσε, ἀλλὰ καὶ μυριάς αὐτὸν ἔβαλε χερσίν. Ὅρα δὲ πῶς πάλιν πειρασμὸς ὁ θεῶς συγχωρεῖ γίνεσθαι, ἵνα μὴ σὺ μετὰ ταῦτα λέγῃς, ὅτι χάρῃ μόνῃ κατώρθουν. Εἰ εὐλαβεῖς ἦσαν, διὰ τί κοπετὸν ἐποίησαν; Οὕτω ἦσαν τέλειοι. Ἐπίχαρις ἦν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοῦτο δείκνυσιν αὐτοὺς ἀνθρώπου ὄντας, οὐχὶ ὁ φόβος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ λύπη καὶ ὁ κοπετός.

Πολλὴ ἡ μανία, τὸ καὶ αὐτὸν μόνον εἶναι, τὸ καὶ εἰς τοὺς οἴκους εἰσεῖναι· ἀπὸ γὰρ τῆς σφαγῆς ταύτης ὀρασύτερος γέγονεν. Ἐνίσχυσε, φησὶν, ὁ διωγμὸς, καὶ τοὺς διδασκάλους ἐσκόρπισεν, ὥστε πλείονα γενέσθαι τὴν μαθητείαν. Οὐχ ὁ ἀπόστολος Φίλιππος, ὁ ἐν τοῖς δώδεκα καταλεγόμενος οὗτος ἦν, ἀλλ' εἰς τῶν ἑπτὰ τῶν πρὸς τὴν χερῶν οἰκονομίαν καταστάντων, ὃς καὶ τὸν εὐνοῦχον ἐβάπτισε. Πῶς δὲ καὶ τὸν Σίμωνα; Ὅσπερ καὶ τὸν Ἰουδαῖν Χριστὸς ἐξελέξατο. Ἀναίρεθέντος τοῦ Στεφάνου, «διωγμὸς ἐγένετο μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πάντες διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας, πλὴν τῶν ὀδεκά ἀποστόλων.» Ὅμοίως καὶ οὗτος, ὃς εἰς τῶν ἑπτὰ διακόνων ἦν, καὶ τὸν εὐνοῦχον βαπτίσας, εὐρέθη εἰς Ἄζιον. Πρὸς δὲ Καισάρειαν ὤρμησε τὴν αὐτὸν ἐνεγκοῦσαν. Τῆς γὰρ ἐπὶ Στεφάνῳ λύπης πειραθεῖς, καὶ ἰσως. D δεῖσας μὴ τῶν ὁμοίων μετάσχη, ἐπαλινόστησεν οἴκαδε.

Τοῦτο γὰρ σημεῖον φανερόν, οὐχ ὡς οἱ μάγοι ἐποίουν· ἰσως γὰρ ἐκείνοι δεσμοῦσι. Πῶς αὐτὸν οὐκ ἀναίλιον, ὡσπερ Ἀνανίαν καὶ Σαπφειραν; Ὅτι καὶ τὸ παλαιὸν ὁ τὰ ζύλα συλλέξας ἀκηρέθη εἰς ἑτέρων σωφρονισμὸν, καὶ οὐκ ἔτι ἕτερος τὸ αὐτὸ πέπονθεν. Οὕτω καὶ νῦν. Ὅρα καὶ ἕτερον πειρασμὸν τοῦ Σίμωνος· «Λέγων εἶναι τινα, φησὶν, ἑαυτόν.» Οὗτος ὁ Σίμων ὑπεκορίσατο τοὺς ἀποστόλους, καὶ αὐτὸς δὲ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Οἱ δὲ πάντες χωρὶς αὐτοῦ ἐδέξαντο τὴν τῶν μεγάλων ἀποστόλων παρουσίαν, καὶ διὰ τῆς αὐτῶν χειροθεσίας ἔλαβον Πνεῦμα ἅγιον. Ἐπειδὴ περὶ ὁ ἀπόστολος Φίλιππος διάκονος ὢν οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν τῆς χειροθε-

σίας, τοῦ δι' αὐτῆς διδόναι Πνεῦμα ἅγιον, οὐχ ὁ ἐν Α τοῖς δώδεκά ἐστιν οὗτος ὁ Φίλιππος. Καὶ γὰρ ἀναιρεθέντος Στεφάνου, οἱ μὲν ἄλλοι διεσπάρησαν, πληρῶν ἀποστόλων.

Καὶ ἐπιηροῦτο τὸ παρὰ τοῦ Χριστοῦ εἰρημένον, ὅτι ἔπλαστονται ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδαπόστολοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου. Ὅτι μὲν τῆς ἀφίσεως ἔλαβον Πνεῦμα, οὕτω δὲ τῶν σημείων.

Σημειώθειον, ὅτι οὐ δεῖ πλησιάζειν μάγοις, πληρῶν εἰ ἀπατηθεὶς τις ἐπιηροῦσασιν, ἀπιστάσθω ταχέως. Ἡ γὰρ ἐπιμονὴ ἐν τοῖς κακοῖς εἰς ἔκστασιν ἀγει φρονῶν, ὥστε μὴ συνίναί τὰ γινόμενα. Ὅτι οὐκ ἀργυρίου, οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλ' ἁγίοις διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδοται.

Διὰ τί οὐκ ἦσαν οὗτοι λαβόντες Πνεῦμα ἅγιον; Ἦσει τοῦ Φιλίππου τιμῶντο; τοὺς ἀποστόλους, ἦτοι τὸ μὴ ἔχειν χάρισμα τοιοῦτον· τῶν ἑπτὰ γὰρ ἦν. Ὅρα δὲ, ἐκείνοι οὐκ ἐξέτισαν, ψυχομηθη τοῦτους ἐξελεῖν, καὶ ἐκείνους ἑτέρως διὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Δυνάμει; γὰρ ἔλαβον ποιεῖν καὶ σημεῖα, οὐχὶ δὲ τὸ Πνεῦμα διδόναι ἑτέροις· τοῦτο ἦν τὸ τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐξαιρετικόν. Καὶ ὄρα τοὺς κορυφαίους, οὐκ ἄλλοι; πέμπουσιν, ἀλλὰ Πέτρον. Οὐκ ἂν εἶδεν, εἰ μὴ τι αἰσθητὸν ἐγένετο, ὡσπερ καὶ Παῦλος ἐποίησεν ὅτι ταῖς γλώσσαις ἐλάλουν. Διὰ τί προσήνεγκε χρῆματα ὁ Σίμων; Καίτοι οὐκ εἶδε χρημάτων ἕνεκεν τοῦτο ποιοῦντας, οὐκ ἦν ἀγνοίας τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ πειράζοντος καὶ βουλομένου κατηγορίαν περιβαλεῖν. Διὰ τοῦτο φησιν· Ὁὐκ ἔστι σοι μερίς, οὐδὲ κλήρος, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ἐπειδὴ οὐκ εἰς θεόν αὐτῷ κέρηται, οὐκ ἔτι ταῦτα ἀρωμένοιο, ἀλλὰ παιδεύοντος. Σοὶ, φησὶ, τῷ τοιοῦτῳ· ὡς ἂν εἰ τις εἶποι· Συναπολοῖτο μετὰ τῆς προαιρέσεως. Τὰς ἐκκλησιαστικὰς χειροτονίας ἡσφαλίζετο, ἐξ ὀρθῆς πίστεως, καὶ βίου σεμνοῦ τὴν μαρτυρίαν ἔχουσας. Ἐφῶδει γὰρ αὐτοὺς τὰ ἐπὶ τοῦ Ἱεροδοῦμ κακὰ· ἵνα μὴ μελέτη καὶ εἶδει τοῖς ἀσεβοῦσι γένηται. Ἐπειδὴ ἐκεῖνος λανθάνειν ἐνόμιζεν. Ὁρᾷ; ἀπὸ τῆς κακίας πάντα κραττόμενα; Δεικνύται ὡς ἡ μετανοία ἱκανὴ πᾶσαν ἀμαρτίαν νικῆσαι διὰ τὸν χαίροντα ἐπὶ μετανοίᾳ Θεόν. Τὸ δὲ, ἔρα, προσκείμενον, διδάσκει ὡς δυσκατόρθωτον γίνεσθαι τὸ πρᾶγμα τῆς μετανοίας τοῖς εἰς αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξαμαρτάνουσιν, εἰς ὃ καὶ ὁ Σίμων ἡμαρτεν ἀργύριον οὐχ ὑπακούειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠγησάμενος εἰς τὰς ἐνεργείας. Πολλοῦ θυμοῦ τὰ βήματα. Ἄλλως δὲ, οὐκ ἐκόλασεν αὐτὸν, ἵνα μὴ λοιπὸν ἀνάγκης ἡ πίστις ἦ, ἵνα μὴ τὸ πρᾶγμα ὡμὸν δόξη, ἵνα καὶ τὰ τῆς μετανοίας εἰσαγάγῃ. Ἄρκει πρὸς διόρθωσιν τὸ ἐλέγξει τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ; τὸ ἐκείνου ὁμολογήσει, ὅτι ἐλάω, καὶ τοῦτο ὅλον, ἐκ τοῦ εἰπεῖν· Δεήθητε ὅμοις.

Τίως διὰ τὸν Σίμωνα, ἵνα μὴ ἀπατῶνται, ἵνα λοιπὸν ἀσφάλεις ὄσι. Διὰ τί πάλιν ἀπεισιν ἐκεῖ ἔνθα ἦν ἡ τυραννίς; Ὅσπερ ἐν τοῖς πολέμοις ποιοῦσιν οἱ στρατηγοὶ, τὸ ποιοῦν τοῦ πολέμου μέρος καταλαμβάνουσιν. Ἐμοὶ δοκεῖ τῶν ἑπτὰ οὗτος εἶναι· οὐ γὰρ ἂν ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων πρὸς μεσημβρίαν ἀπῆι, ἀλλὰ πρὸς ἀρκτον· ἀπὸ δὲ Σαμαρείας πρὸς μεσημβρίαν. Ἄβτη ἔστι, φησὶν, Ἰουδαία. Ὅστε μὴ

φοβηθῆναι τῶν Ἱουδαίων τὴν ἐπιστάσιον. Καὶ οὐκ ἤρώτησε διὰ τί· ἀλλ' ἔ· Ἀναστάς ἐπορεύθη. Ὅρα ἀντιλαμβανομένους ἀγγέλους τῷ κηρύγματι, καὶ αὐτοὺς μὲν οὐ κηρύττοντας. Διὰ τί μὴ τῷ εὐνοούτῳ φαίνεται ὁ ἀγγελος, καὶ ἀγει αὐτὸν πρὸς Φίλιππον; Ὅτι ἴσως οὐκ ἂν ἐπεισθη, ἀλλὰ καὶ ἐξεπλάγη ἂν μᾶλλον.

Μεγάλα ἐγκώμια τοῦτου, εἶγε καὶ Αἰθιοπία μένων, καὶ τοσοῦτοις κυκλοῦμενος πράγμασι, καὶ ἑορτῆς οὐκ οὕσης, καὶ ἐν τῇ δεισιδαίμονι πόλει ὧν, ἤρχετο προσκυνήσων ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ πολλὴ ἡ σπουδὴ, ὅτι καθήμενος ἐπ' ὄχηματι ἀνεγίνωσκε. Καὶ ὄρα ἐν ποίῳ καιρῷ, ἐν τῷ χαλεπωτάτῳ κύματι. Ἐνταῦθα πεπληρωται ἡ προφητεία ἡ λέγουσα· Ἐ Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. Καὶ τοῦτο αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας, καὶ τὸ τὸν προφήτην τοῦτον μετὰ χεῖρας ἔχειν, τῶν ἄλλων ἔνθα ὑψηλότερον. Ὅρα καὶ πάλιν εὐλόθειαν, οὐκ εἰδὼς ἀνεγίνωσκεν, εἶτα καὶ μετὰ τὸ ἀναγνώσθαι ἐξετάζει. Τοῦτον εἶναι Ἰησοῦν, καὶ πεπληρωσθαι ἐν αὐτῷ τὴν Γραφήν, ὡς αὐτὸς ὁ εὐνοῦχος πεισθεὶς, καὶ παρατυχεῖς ἀξίων βαπτισθῆναι ἔλεγε· Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ αὐτὸν εἶναι· τὸν Ἰησοῦν. Ὅς καὶ ἐπέμθη εἰς τὰ κλήματα τῆς Αἰθιοπίας κηρύξων, Θεὸν μὲν ἕνα τὸν διὰ προφητῶν κεκηρυγμένον, τοῦτου δὲ τὸν Υἱὸν τὴν κατὰ ἄνθρωπον ἤδη πεποιθῆσθαι παρουσίαν. Καὶ ὡς πρόβατον εἰς σφαγὴν ἤχθη, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα οἱ προφῆται λέγουσι περὶ αὐτοῦ.

[ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.] Ὅρα πῶς οικονομείται, καὶ πρῶτον ἀναγινώσκει καὶ ἀγνοεῖ· εἶτα ἀναγινώσκει αὐτὴν τὴν μαρτυρίαν, ἔνθα ἦν τὸ πάθος, καὶ ἡ ἀνάστασις, καὶ ἡ δωρεά. Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, ἐπαίρεται καὶ ὑψηλότερα τῶν ἐπὶ γῆς ἐστιν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τούτῳσιν ἡ ὑπαρξίς τοῦ Μονογενοῦς, ὅταν ἔξω νοεῖται σερκῆς, καὶ οὕτω τὸ καθ' ἡμᾶς γενόμενος. [ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ.] Τὴν παρόνομον καὶ ἄδικον χρίσιν ἐπ' αὐτῷ γινομένην [f. γεν.] δηλοῖ τῆς ἀληθείας κρυβεΐσης.

[ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.] Τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γενομένην δόξαν καὶ τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ ἀξίαν, ἣν ἡ τῶν οἰκοδομηθέντων ἔδειξε πείρα, τίς ἔσται ἱκανὸς λόγῳ φράσαι, αὐτοῦ μὲν θανάτῳ ὑπεβαλλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφθαρσίαν χάριτι αὐτοῦ ζωοποιουμένων, καὶ πίστει λυτρουμένων; Ἦν γὰρ οὐαὐτὸς καὶ ἀγενεαλόγητος ὡς Θεός, καὶ κατὰ σάρκα γενόμενος. Τὸ ὅλον εἰδέναι ὅτι ἄλλως καὶ περὶ ἄλλων λέγουσιν οἱ προφῆται, ἢ ὅτι περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ περὶ ἑαυτῶν ἑτέρῳ προσώπῳ διαλέγονται. Σφόδρα περισεκεμένη ἐστὶν ἡ ἐρώτησις. Ἐπιστατέον ὅτι πολλὴ ἡ σπουδὴ ὕψις τελεῖως Χριστιανίζουσι περὶ τὸ αἰσθητὸν βάπτισμα. Αἰττοῦ γὰρ ἄνθρωπος τοῦ διδομένου, ὅτι μὲν δι' ὕδατος, ὅτι δὲ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, οὐ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐν Πνεύματι βαπτισματος· κατεφρόνουν τοῦ σωματικωτέρου· συμβάλλεται γὰρ καὶ τοῦτο εἰς σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος. Ἔστι δὲ διὰ τῆς προκειμένης βίβλου τῶν ἱρράξων πολλὰ θηρεῦσαι παρὰ τοῦ χρησίου, τοῦ ἐξ ὕδατος βαπτισματος. Ὅρα ἔτι τὰ δόγματα ἀ-

ηρησμένα είχε· και γὰρ ὁ προφήτης· πάντα είχε. Α γενέσθαι. Ὅτι καὶ Ἀνανίας διάκονος ἦν, μαρτυρεῖ τὴν σάρκωσιν, τὸ πάθος, τὴν ἀνάληψιν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν κρίσιν τὴν μέλλουσαν. Εἰ δὲ πολλὴν ἐπιθυμίαν δείκνυσι, μὴ θαυμάσης. Διὰ τί εἰ ἤρπασεν αὐτόν; Τὸ γινόμενον θαυμασιώτερον εἰδείκνυτο, καὶ τότε οὐκ ἦδει. Ὡς οὖν ὑστερον αὐτὸν θαυμασθῆναι τοῦτο ἐγένετο. Ἐπορεύετο γὰρ, φησὶ, τὴν ὁδὸν αὐτοῦ χαίρων· ἵνα θεῖον δειχθῆ τὸ γινόμενον, ἵνα μὴ νομίση ὅτι ἀνθρωπῶς ἐστὶν ἀπλῶς, συμφερόντως οὖν αὐτὸν ἤρπασε τὸ Πνεῦμα· ἐπεὶ ἰξίωσεν ἂν καὶ συναπελθεῖν αὐτῷ ὁ εὐνοῦχος, καὶ ἐλύπησεν ἂν ἐκεῖνος ἀνακρούσας, ὅπως τοῦ καιροῦ ὄντος. Μέγα καὶ ὁ Φίλιππος ἐκέρθανεν, ὅπερ ἤκουε περὶ τῶν προφητῶν, περὶ Ἰεζεκιήλ, περὶ Ἀδθακούμ καὶ τῶν ἄλλων, ἰδὼν καὶ ἐφ' αὐτὸν γινόμενον. Ἐντεῦθεν δεικνύται πολλὴν ὁδὸν ἀπελθῶν, εἰ γὰρ ἐν Ἀζώτῳ εὐρέθη, ἐκεῖ αὐτὸν ἔστησεν, ἕνθα καὶ εὐαγγελισσασθαι ἔδει. Ἀξίως εἶπε τὸν Παύλου ζῆλον, καὶ δείκνυσιν ὅτι ἐν μέσῳ τῷ ζήλῳ ἔλκεται, καὶ οὐδέπω κορσεθεὶς τῷ φόνῳ τοῦ Στεφάνου. Ἰδοὺ ἐπληροῦτο τὸ παρὰ τοῦ Χριστοῦ εἰρημηδόν, ὅτι· οἱ ἀπρχτενοῦντες ὑμᾶς, δόξουσι λατρεῖαν προσφέρειν τῷ θεῷ. Διὰ τί εἰς Δαμασκὸν ἐπορεύετο; Μεγάλη ἡ πόλις ἦν καὶ βασιλική, καὶ ἐφοβεῖτο μὴ καὶ ἐκεῖνη προκαταληφθῆ. Καὶ ὄρα τὸν πόθον καὶ τὴν σφοδρότητα· οὐ προσέρχεται ἄρχοντι, ἀλλὰ τῷ ἱερεῖ· οὕτω γὰρ ἐκαλοῦντο οἱ πιστεύσαντες, ἴσως διὰ τὴν ὁδὸν τιμνεῖν τὴν εἰς οὐρανὸν φέρουσαν. Διὰ τί μὴ ἐν Δαμασκῷ, ἢ ἐν Ἱερουσόλοιμοις; Ὅστε μὴ ἐξεῖναι ἕλλοις αὐτὸ διηγεσθαι, ἀλλ' οὕτως ἀξιώπιτος ἦν διηγούμενος ὁ διὰ τοῦτο ἀπίων. Τοῦτο οὖν λέγει καὶ πρὸς Ἀγρίππαν ἀπολογούμενος. Ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τοῦ φωτὸς πλήττειν εἰώθε· μέτρα γὰρ ἔχουσιν οἱ ὀφθαλμοί. Λέγεται δὲ καὶ φωνῆς ὑπερβολὴ κωφούς ποιεῖν καὶ ἀποπληγᾶς. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐπήρσασε καὶ ἔσθασεν αὐτοῦ τὸν θυμὸν τῷ φόβῳ, ὥστε ἀκοῦσαι τὰ λεγόμενα. Οὐδὲν αὐτῷ λέγει· οὐ λέγει, Πίσταυσον, ἢ τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἐγκαλεῖ μονουοχι λέγων· Τί παρ' ἐμοῦ ἠδ:κημένος μικρὸν, ἢ μέγα, ταῦτα ποιεῖς; Ὅρα πῶς οὐκ εὐθέως πάντα ἐπηγγεῖλατο, ἀλλὰ προμαλάττει αὐτοῦ τὴν διάνοιαν. Οὕτω καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκάλεσεν ἐκ δευτέρου. Δίδωσιν αὐτῷ χρηστὰς ἐπιτίδας, καὶ ὅτι ἀναβλέψαι.

Τὶ δὴ ποτε οὐδένα τῶν ἀξιοπίστων καὶ μεγάλων οὕτε εἰλωσεν, οὕτε μετέστησεν εἰς τὴν τοῦ Παύλου κατάσχισιν; Ὅτι οὐκ ἐμαλλε δι' ἀνθρώπων ἐνάγεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ καὶ οὗτος εἰδείξας μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἐδάπτισε δὲ μόνον ἅμα γὰρ φωτισθεὶς ἐμαλλεν ἐπισπᾶσθαι πολλὴν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ ζήλου καὶ τῆς πολλῆς προθυμίας· ὅτι γὰρ οὐ τῶν σφοδρᾶ ἐπιστήμων ἦν, δῆλον. Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτόν· Διαλέχθητι, καὶ καθήχουσαι αὐτόν. Εἰ γὰρ εἶπὼν, ὅτι εὐχεταὶ καὶ εἶδεν, ὅτι ἄνδρα ἐπιθέοντα αὐτῷ τὰς χεῖρας, καὶ οὐκ ἐπεισε, πολλῷ μᾶλλον εἰ τοῦτο εἶπεν· Ὅστε, φησὶν, οὐ διαπιστήσῃ σοι.

Πόθεν τοῦτο δῆλον; Εἰκόσ ἦν αὐτοὺς ἐν φόβῳ ὄντας περιεργάζεσθαι. Οὐχ ὡς οὐκ εἰδότες τοῦ Χριστοῦ ταῦτα λέγει, ἀλλὰ τούτων ὄντων, πῶς δύναται ταῦτα

καὶ γενέσθαι. Ὅτι καὶ Ἀνανίας διάκονος ἦν, μαρτυρεῖ καὶ Παῦλος ἐν τοῖς κανόσι. Τοῦτο δὲ γέγονε, διὰ τὸ σπάνιν εἶναι τῶν πρεσβυτέρων διὰ τὸν γεγονότα διωγμὸν. Οὐ μόνον πιστὸς ἔσται, φησὶν, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος, καὶ πολλῇ χρῆσεται τῇ παρῴσια. Ἐσκευός· καλεῖται δικαίως, δείκνυντος τοῦ λόγου, ὡς οὐκ ἐστὶ φυσικὴ ἢ κακία. Ἐσκευός, φησὶν, ἐκλογῆς· τὸ δοκιμὸν γὰρ ἐκλεγόμεθα. Μηδὲ νομίση τις ὅτι ἀπιστῶν τοῖς λεγομένοις ταῦτα φησὶν, οὐδὲ ἠπατήσθαι νομίζων τὸν Χριστόν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ φοβούμενος καὶ τῆμα. Ταῦτα ὅπως τῆς χάριτος παρουσίας ἐμαρτύρησεν ὁ ταῖς καρδίαις ἐμδατεῶν θεός· μηδὲ σφάλλωμεν ἑαυτοὺς, ἀδύνατον εἶναι λέγοντες γενέσθαι κατὰ Παῦλον τινά. Εὐθέως αὐτὸν οἰκτιοῦται τῷ ὀνόματι· Ἰησοῦς, φησὶν, ὁ ὀφθαλμοί σοι· (καὶ μὴν τοῦτο οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Χριστός, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἐμαθεν,) ἵνα ἀναβλέψῃ; φησὶν. Οὐκ εἶπεν, ὅ πηρώσας σε, ἀλλ', ὁ ὀφθαλμοί σοι. Ὅρα καὶ τοῦτον οὐκ ἀλαζονικόν· ἀλλ' ὡσπερ ὁ Πέτρος ἔλεγεν ἐπὶ τοῦ χλωῦ· Ἐγὼ ἤμην προσέχετε, ὡς ἰδίξ δύναμαι πεποιηκῶσι; ὅπως καὶ οὗτος, Ἰησοῦς ὁ ὀφθαλμοί σοι, τῶν χειρῶν ἐπικειμένων ταῦτα ἐφθέγγετο. Καὶ μὴν οὐκ ὤφθη. Ἀλλὰ διὰ πραγμάτων ὤφθη. Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ τοῦτον καὶ τὸν Κορνήλιον, τούτων λεγομένων τῶν ῥημάτων, τοῦ Πνεύματος μετασχεῖν.

Ὅρα, καὶ ἐξησθενηκῶς ἦν ἀπὸ τῆς ἰδοιορίας, ἀπὸ τοῦ φόβου, ἀπὸ τοῦ λιμοῦ. Καὶ ἵνα μὴ φαντασίαν νομίση τὴν πῆρωσιν, διὰ τοῦτο ἔπεσον λεπίδες. Καὶ βουλόμενος ἐπιτεῖναι τὴν ἀθυμίαν, ἐτύφλωσε τὸν ἀθροῦσιν πρὶν ἢ ἔλθεῖν τοῦτον. Διὰ τί λέγει· Ἐλαθὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν; Ὅτι οἱ τοιοῦτος παρειμένοι γίνονται. Οὐκ ἠνέσχετο πρότερον μετασχεῖν τροφῆς, ἕως ὅτι [φ. ὅτι vel ὅτου] μεγάλων εἴχευε τῶν δωρεῶν. Οὐ λέγει δὲ, Ἰησοῦς ὁ σταυρωθεὶς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ', ὁ ὀφθαλμοί σοι, ἀπὸ τῶν ἐκεῖ· φ γνωρίμων, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς οὐδὲν πλέον προσέθηκε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὁ σταυρωθεὶς, ὁ δεδιωγμένος, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἐπεγγαλῶν αὐτῷ.

Ὅρα, εὐθέως διδάσκαλος ἦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς. Οὐκ ἠσχύνετο τὴν μεταβολὴν, οὐκ ἰδαδοκεῖ ἐν οἷς ἦν πρότερον, λαμπρῶς ταῦτα καταλύων, οὐχ ὅτι ἀνέστη, οὐχ ὅτι ζῆ. Ἀλλὰ τί; Εὐθέως ἀκριβῶς τὸ δόγμα ἐξέθετο· Ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ θαυμασιώτερον, ὅτι ἔθετο εἰς τοῦτο ἐλήλυθε. Καὶ οὐκ ἔχομεν εἰπεῖν, ὅτι τοῖς ἀποστόλοις πρότερον συνεγένετο. Ἄτε νομομαθῆς ὢν ἐπιστομίζων αὐτοὺς, καὶ οὐκ εἶα φθέγγεσθαι. Ἐνόμισαν ἀπηλλάχθαι τῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις διαλέξεως ἀπαλλαγέντες Στεφάνου, καὶ σφοδρότερον εὗρον ἕτερον. Τουτέστι μετ' ἐπεικεία; διδάσκων. Καὶ ὄρα, οὐκ ἔλεγον αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ πορθῶν, τί μεταβέβησαι; ἠσχύνοντο γὰρ· ἀλλὰ πρὸς ἑαυτοὺς ἔλεγον. Ἐπὶ μὲν Στεφάνου κατηγοροῦς καὶ συκοφάντας ἐζήτουν, ἐπὶ δὲ Παύλου χωροῦσιν, ἐπεὶ εἶδον ἐπειτεινόμενον τὸ κήρυγμα. Ὅρα αὐτὸν, οὐ χάριτι σωζόμενον, ἀλλ' ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ, ἵνα μάθης τοῦ ἀνδρός τὴν ἀρετὴν χωρὶς σημείου λάμπουσαν. Εἰ δὲ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐνταῦθεν ἀποδημίας, ἀλλ' ὁμῶς καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ σω-

τηρίας. Δὲ καὶ πολλάκις τοιαῦτα ἐμηχανᾶτο, τῶν ἄ
 ἑαυτὸν τῷ κτηνῷ καὶ οὐδὲ παρηγεῖτο καὶ ἀν-
 θρωπίνους χρῆσασθαι μηχανήμασιν, ἥτις ἀπῆται
 καιρός. [ΘΕΟΔΩΡΟΥ.] Ἐδὲ αὐτὸν τέως δοκιμασθῆ-
 ναι τοῖς πάθεσι, καὶ ὡς ἐν χαλκίῳ τύπτεσθαι ταῖς
 πρώταις προσβολαῖς, ἵνα ἐφ' ἑαυτῷ πληρώσῃ τὴν
 μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ· «Ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς ἐστί
 μοι τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου.»

Πῶς ἐν τῇ μὲν πρὸς Γαλάτας φησίν, ὅτι οὐκ ἀπ-
 ῆλθεν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἀλλ' εἰς Ἀραβίαν, καὶ Δα-
 μασχὸν, καὶ μετὰ ἐτη τρία εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὅτι
 οὐδένα τῶν ἀποστόλων εἶδεν; Ἐνταῦθα δὲ τούναντιον
 φησίν; Ὅτι ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ
 Βαρνάβας. Ἡ τοῦτ' φησίν, ὅτι οὐκ ἀπῆλθεν, ὥστε
 ἀναθεῖσθαι. Τί γὰρ λέγει; «Ὁὐ προσανεθέμην, οὐδὲ
 ἀπῆλθον εἰς Ἱερουσόλυμα.» Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, δῆλον,
 ὅτι ἡ ἐπιβουλή ἢ ἐν Δαμασκῷ μετὰ τὸ εἰθεῖν αὐτὸν
 ἀπὸ Ἀραβίας γέγονε μετὰ ἐτη τρία. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο
 πάλιν, ἢ ἀνοδος μετὰ τὸ εἰθεῖν ἀπὸ Ἀραβίας· αὐτὸς
 γοῦν οὐκ ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ τοῖς
 μαθηταῖς ἐπειράτο κολλάσθαι, ἅτε διδάσκαλος ὢν
 καὶ μαθητῆς. Διὰ τοῦτο ἀπῆλθον, φησίν, ἵνα πρὸς
 τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους ἀπέλω· οὐδὲν γοῦν παρ'
 αὐτῶν ἔμαθον. Ἡ ταύτην τὴν ἀνοδὸν λάμβανε, ὥστε
 εἶναι οὕτως; Ἀπῆλθεν εἰς Ἀραβίαν, εἶτα εἰς Δαμα-
 σχὸν, εἶτα εἰς Ἱερουσόλυμα, εἶτα εἰς Συρίαν. Ἡ εἰ
 μὴ τοῦτο πάλιν, ἔτι αὐθις ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσόλυμα,
 εἶτα εἰς Δαμασχὸν ἐξέπεμψθη, εἶτα εἰς Ἀραβίαν,
 εἶτα εἰς Δαμασχὸν πάλιν, εἶτα εἰς Καισάρειαν, καὶ
 τότε διὰ δεκαεσσάρων ἐτῶν, ἀνέστη πάλιν εἰς Ἱερο-
 σόλυμα, ἴσως ὅτε τοῦ ἀδελφοῦ ἀνῆγαγε μετὰ Βαρ-
 νάβα. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, ἕτερον λέγει καιρὸν· καὶ γὰρ
 ὁ ἱστοριογράφος πολλὰ [σ. πολὺ] ἐπιτέμνει τὸν καιρὸν,
 καὶ πολλὰ συνάγει.

Ὁ Βαρνάβας ἄνθρωπος ἦν ἐπισιχῆς, καὶ ὅρα αὐ-
 τὸν οὐ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀπίοντα διὰ τὸ μετριά-
 ζειν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἅτε μαθητὴν ὄντα,
 οὐκ ἐνομιζέτο ἀξίπιστος εἶναι. Υἱὸς δὲ παρακλή-
 σεως οὗτο; λέγεται, ὅθεν καὶ εὐπρόσιτος γέγονε τῷ
 ἀνδρὶ, ὅθεν καὶ αὐτὸς οὐκ ἐφοδῆθη. Γοργὸς γὰρ ἦν ὁ
 ἀνὴρ καὶ εἰκὸς ἦν τὰ κατ' αὐτὸν ἀκροῦσθαι καὶ ἐν
 Δαμασκῷ. Οἱ μὲν οὖν μαθηταὶ ἐφοβοῦντο, οἱ δὲ
 ἀπόστολοι οὐκ ἐπίστευον αὐτῷ. Διὰ τοῦτο αὐτῶν
 ἐκείθεν λέγει τὸ δέος· «Συνεζήτει, φησὶ, πρὸς τοὺς
 Ἑλληνιστάς, τοὺς Ἑλληνιστῆς, φησὶ, φεγγομένους.
 Καὶ τοῦτο σφόδρ' σοφῶς· ἐκείνοι γὰρ οἱ ἄλλοι· οὐ-
 δὲ ἰδεῖν αὐτὸν ἤθελον, οἱ βαθεῖς Ἑβραῖοι.

Τῆς σφοδρότεραις καὶ τῆς κατάκρος [σ. κατά-
 κρας] νίκης τοῦτο τενημέριον, καὶ τὸ σφόδρα λυπεῖ-
 σθαι τῷ γεγονόςτι. Φοβηθέντας οὖν λοιπὸν μὴ ταυτὸν
 γένηται ὅλον ἐπὶ Στεφάνου, ἐπεμψαν αὐτὸν εἰς Και-
 σάρειαν καὶ εἰς Ταρόν, ἅμα κτηνῶντα καὶ ἐν
 ἀπαιτείᾳ μᾶλλον ἐπόμμενον, ἅτε ἐν οἰκείᾳ πατρίδι.
 Γουεστὸν ἤβησε τὴν εἰρήνην πρὸς ἑαυτοὺς ταύτην
 τὴν ὄντως εἰρήνην· οὐ γὰρ ἀν' αὐτοὺς ὁ πόλεμος
 ἐκλάσεν ὁ ἐξῴθεν. Παρεκάλε δὲ αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα
 καὶ διὰ τῶν θαυμάτων, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ χω-
 ρὶς δὲ τούτων καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος.

Καθ' ὅσον γὰρ τις στρατηγὸς περιήκει τὰς τάξεις

ἐπισκοπῶν ποῖον. ὡ. γκεκροτημένων μέρος,
 ποῖον τῆς αὐτῶν δεῖται παρουσίας. Ὅρα πανταχοῦ
 πρῶτον αὐτὸν τρέχοντα, καὶ ὅτε μὲν ἦν κίνδυνος,
 οὗτος· ὅτε δὲ οἰκονομία καὶ γαλήνης ἔγμε τὰ πρά-
 γματα, κοινή πάντες ἦσαν· καὶ ὅτε θαυματουργῆ-
 σαι ἔπει, αὐτὸς προκηδῆ.

Διὰ τί μὴ ἀνέμεινε τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρός, μηδὲ
 τρώτησεν εἰ βούλοιο θεραπευθῆναι; Ἐπειδὴ πρὸς
 πολλῶν παράκλησιν ἐγένετο τὸ θαῦμα. Καὶ ἀκουε
 τὸ κέρδος ὄσον· «Καὶ εἶδον οἱ κατοικοῦντες πάντες
 καὶ ἐπίστευσαν.» Ἐπίσημος γὰρ ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ
 εἶδουσιν ἐλεγχον τὸ σημεῖον. Οὐ γὰρ τῶν νοσημάτων
 ἀπῆλλαττον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑγείαν παρεῖχον
 καὶ τὴν ἰσχύν, καὶ οὕτω ἦσαν τεκμήρια τῆς ἰδίας
 παρασχόντες δυνάμειος. Καὶ ὁ Χριστὸς ἀρχόμενος
 τῶν σημείων, οὐκ ἀπῆται πίστιν· ὁμοίως οὐδὲ καὶ
 οὗτοι. Ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν γὰρ εἰκότως ἢ πιστεῖς
 αὐτῶν προσγίνετο, ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κτὴν ἢ
 σκία· ἐνταῦθα δὲ τοῦτο πρῶτον ἐπιβαίνει. Τὰ μὲν
 γὰρ τῶν σημείων ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἐπισπάσα-
 σθαι ἐγένετο, τὰ δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πιστευόντων
 παρακλήσεως.

Δείκνυσιν ὅτι φερώνυμος ἦν, οὕτως ἐργηγοῦσα
 καὶ νήφουσα ὡσπερ Δορκάς. Πολλὰ γὰρ οἰκονομικῶς
 ὄνοματα τίθεται, ὡς πολλάκις εἶπομεν. Οὐχὶ ἐλεη-
 μοσύνης μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθῶν ἔργων ἦν πληρῆς.
 Οὐχ ἀπλῶς ἀπέθανεν, ἀλλ' ἐν ἀβρίστῳ γενομένη.
 Καὶ «λούσαντες ἔθηκαν,» ἵνα μὴ διακινηθῆ ἡ
 θαῦμα. Διὰ τί περιέμειναν ἀποθανεῖν; Καὶ διὰ τί μὴ
 ἐσκύλη ὁ Πέτρος πρὸ τοῦτου; Ἀνάξιον ἡγοῦντο λοι-
 πὸν φιλοσοφοῦντες ὑπὲρ τῶν τοιούτων τοὺς μαθητὰς
 σκύλλειν, καὶ τοῦ κηρύγματος παρασπᾶν· ἐπεὶ καὶ
 διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι ἐγγύς ἦν. Ἡποῦ ἐν τάξει παρ-
 ἔργου τοῦτο ἦτον· προηγουμένως; ἔδ' οὐκ ἔτι·
 μαθητρία γὰρ ἦν. Οὐ παρακαλοῦσιν, ἀλλ' αὐτῷ ἐπι-
 τρέπουσιν ἵνα τὴν σωτηρίαν αὐτῇ χαρίσεται. Ὅρα
 ἐλεημοσύνης πόση γίνεται ἡ προτροπή. Τί δήποτε
 πάντας ἐκβάλλει; Ὅτι μὴ συγχυθῆναι τοὺς δά-
 κρουσι, μηδὲ διαταραχθῆναι. Οὐ πάντα μετὰ τῆς αἰ-
 τῆς εὐκολίας τὰ σημεῖα ἐποίουν. Τοῦτο δὲ αὐτοὺς
 ὠφέλει· οὐδὲ γὰρ μόνον τῆς τῶν ἄλλων ἐφρόντιζον
 σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν. Ὁ γὰρ τῇ σκίᾳ
 τοσούτως θεραπεύων, πῶς τοσαῦτα νῦν ποιεῖ; Ἔστι
 δὲ ὅπου καὶ ἡ πίστις αὐτῶν προσείδων [σ. προσείδων]
 συνήργει. Ταύτην πρῶτον νεκρὰν ἀνίστησιν Ὅρα
 τὴν ἐπιτεταγμένην εὐχὴν· ὅρα κατὰ μέρος τὴν ζωὴν,
 εἶτα τὴν δυνάμιν εἰσαγομένην· τὴν μὲν διὰ τοῦ ἔρ-
 γματος, τὴν δὲ διὰ τῆς χειρὸς. Καὶ καθ' ὅσον ἐξ ὑπνου
 ἐγείρει· πρῶτον ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς, εἶτα
 ἀπὸ τῆς ὕψεως ἀνεκάθισεν, εἶτα ἀπὸ τῆς
 χειρὸς τὴν δυνάμιν ἔλαθεν. Ὅρα τὸν καρπὸν, οὐ
 πρὸς ἐπίδειξιν ὄντα· διὰ τοῦτο καὶ ἐκβάλλει πάντας
 ἔξω, τὸν διδάσκαλον καὶ [σ. κἀν] τούτῳ μιμούμενος.
 Σημειωτέον, ὅτι οὐ μόνον τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ καὶ
 τοῖς ἀγίοις ἐγένετο σημεῖα οἰκονομικῶς, ἵνα καὶ ἄλ-
 λοι πιστευώσιν. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὸ σημεῖον τοῦτο
 πάλιν πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὡς εἶναι πάλιν τὰ σημεῖα
 τοῖς ἀπίστοις· καὶ οὐκ ἄλλως ἐπίστευσαν, τῶν ἀγίων
 καὶ διὰ τοῦ σημείου πιστευόντων, ὅτι δυνάτ', ἐσ-

τιν ὁ Πέτρος; ἀνατιῆται ἀμελητὶ νεκρὸν· ἐπὶ πῶς Α αὐτὸν μετεστεριαντο;

Ὅρα τὸ τοῦ Πέτρου ἄτυπον, πῶς οὐ παρὰ ταῦτα [f. ταύτη] μένει, οὐδὲ παρ' ἄλλῃ τινὶ τῶν ἐπισήμων, ἀλλὰ παρὰ βυρσεὶ, διὰ πάντων εἰς ταπεινοφροσύνην ἡμᾶς ἄγων, οὕτε τοῦ; εὐτελεῖς αἰσχύνεσθαι ἀφίσις, οὕτε τοῦ; μεγάλως ἐπαίρεσθαι. Ἐξέοντο γὰρ αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας οἱ διὰ τὰ σημεῖα πιστεύσαντες.

Οὗτος οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, ἢ τῶν ὑπὸ τὸν νόμον, ἀλλ' ἤδη προεὐλήφει τὴν ἡμετέραν πολιτείαν. Ὅρα δὴ πιστεύσαντας ἐπ' ἀξιώμασι, τὸν τε εὐνοῦχον καὶ τοῦτον· καὶ ὄρα πολλὴν σπουδὴν ὑπὲρ τούτων γινόμενην, καὶ μὴ νομίσης διὰ τὰ ἀξιώματα, ἀλλὰ διὰ τὴν εὐλάβειαν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ ἀξιώματα τίθεισιν, ἵνα μεζῶν ἢ εὐλάβεια δειχθῆ. Μέγα τοῦτο τὸ ἐλεημοσύνας ποιεῖν καὶ εὐχάς. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ γνῶριμον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι ψεύδεται τῶν Γραφῶν ἢ ἱστορίας. Ἐκ σπείρης, ὃ φησὶ· σπείρα δὲ ἔστιν ὁ καλούμενος νοῦμιμος.

Διὰ τί βλέπει τὸν ἄγγελον; Εἰς πληροφορίαν Πέτρου· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐκείνου, ἀλλὰ τῶν ἄλλων τῶν ἀσθενεστέρων. Ἐνάτη ὥρα, ὅτε φροντίζων ἤφιετο, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ κατανύξει. Ἴνα μὴ ἐπ' ἄλλον εἰδῶσιν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἐκωνόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τόκου δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον. Ἴδετε πῶς τὰ ἀνακεχωρημένα τῶν πόλεων εὐκίων οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἐργίας ὄντες· φίλοι καὶ ἡσυχίας; Τί οὖν, εἰ συνῆθη καὶ ἄλλον εἶναι; Ἰδοὺ ἔστι καὶ ἄλλο σημεῖον, τὸ παρὰ θάλασσαν οἰκεῖν· οὐκ εἶπε δὲ διὰ τί, ἵνα μὴ ἐλπίσῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ πόθῳ τῆς ἀκροάσεως· γίνεσθαι.

Ὅρα; οὐκ ἀπλῶς ταῦτά φησιν, ὅτι οἱ προσκαρτεροῦντες αὐτῷ τοιοῦτο ἦσαν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἄτυπον. « Καὶ ἤθελε γεύσασθαι. » Οὐ γὰρ εἶπε, Καλέσατέ μοι Πέτρον, ἀλλ' ὥστε καὶ πείσαι ἐξηγησάτω ἅπαντα· καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς· οὐ γὰρ ἤξιον ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος αὐτὸν μεταπέμψασθαι. Ὅρα πῶς τοὺς καιροὺς συνάγει τὸ Πνεῦμα, οὕτε θάττον, οὕτε βραδύτερον αὐτὸ ποιεῖ γενέσθαι. Τουτέστι κατ' ἰδίαν καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ὡς ἐν τῷ ὑπερώῳ.

Τί ἔστι, « ἔκστασις; » Πνευματικὴ τις ὡσανεὶ θεωρία γέγονεν αὐτῷ, καὶ σώματος, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξίστη ἢ ψυχῆ. Ἡ ἔκστασις δηλοῖ καὶ τὴν ἐπὶ θαυμασμῷ ἐκκλησίαν, καὶ τὸ ἐξω τῶν αἰσθητῶν γενέσθαι, ἐπὶ τὰ πνευματικὰ ποδηγούμενον.

Σύμβολον τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ὁ ἄνθρωπος ἀκρότατον ἦν. Οὐδὲν γὰρ κοινὸν εἶχε πρὸς Ἰουδαίους. Ἐμμελλον αὐτοῦ κατηγορεῖν ἅπαντες, ὡς παραβάτου. Ὅρα οὖν τί οἰκονομεῖται καὶ αὐτός· λέγει, « Οὐδέποτε ἐφαγον, » οὐχὶ αὐτοῖς δεσποικῶς, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος οἰκονομεῖται, ἵν' ἐχη ἀπολογίαν πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, ὅτι καὶ ἀντεῖπε· πᾶν γὰρ αὐτοῦς ἔδει τὸν νόμον φυλάττειν. Εἰς ἔθνη ἐπέμπετο, ἵνα μὴ οὕτω αὐτοῦ κατηγορηθῶσιν. Ὅρα πῶσα γίνεται. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ φαντασίαν εἶναι, ἔπειτα [f. εἶπε], φησὶ· « Μηδαμῶς, Κύριε. »

Αἱ τέσσαρες ἀρχαὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα δηλοῦσι· καὶ τὸ φανερὸν σαφέως τὸν παχύτερον κόσμον σημαίνει· καὶ τὰ διάφορα ζῶα τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ κατα-

στάσεως σύμβολα. Ἴσως; ἐπὶ γόνυτα κείμενο; εἶδε τὴν ὄπτασιν. Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ κήρυγμα τοῦτο, ὅτε θεῖον ἦν τὸ γινόμενον τότε ἀνωθεν ἰδεῖν, καὶ τὸ ἐν ἔκστασει γενέσθαι, καὶ τὸ φωνὴν ἐκείθεν ἐνεχθῆναι, καὶ τὸ τριῖς ὁμολογῆσαι, ὅτι ἀκάθαρτά εἰσι, καὶ τὸ ἐκείθεν ἤκειν, καὶ ἐκεῖ ἀναστασθῆναι. Μέγα δείγμα καθάρσεως. Διὰ τί δὲ καὶ τοῦτο γίνεται; Διὰ τοῦ; μετὰ ταῦτα, οἷς μέλλει ἐξηγηθῆναι· ἐπεδὴ αὐτὸς ἤκουσεν· « Εἰ; ἔδδν ἐθνῶν μὴ ἀπελῆντε. » Εἰ γὰρ καὶ περιτομῆς ἐδεξθῆ καὶ θυσίας ὁ Παῦλος, πολλῷ μᾶλλον τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος; ἀσθενεστέρων ὄντων αὐτῶν. Δοκεῖ μὲν πρὸς αὐτὸν λέγεσθαι ἢ φωνή, τὸ δὲ πᾶν πρὸς Ἰουδαίους λέγεται. Εἰ γὰρ ὁ διδάσκαλος; ἐπιτιμᾶται, πολλῷ μᾶλλον οὗτοι. Ἡ οὖν σινδῶν, ἢ γῆ· τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἐθνῶν· τὸ δὲ, « εὐσον καὶ φάγε, » ὅτι κἀκείνους δεῖ προσίνααι· τὸ δὲ τρίτον τοῦτο γενέσθαι, τὸ βάπτισμα. Πολλὴ τοῦ Πνεύματος ἢ ἐξουσία· ὁ γὰρ ποιεῖ ὁ θεός, τοῦτο λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιεῖν. Ὁ μὲν γὰρ ἄγγελος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πρῶτον εἰπὼν, « Αἱ εὐχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου, » ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκείθεν ἀπέσταλται. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως, ἀλλ', « Ὅτι ἐγὼ αὐτοῦς ἀπέσταλκα. »

Εἶδε στρατιώτην, εἶδεν ἄνθρωπον, οὐκ ἐφοβήθη λοιπὸν· ἀλλὰ πρότερον ὁμολογήσας αὐτὸς εἶναι, καὶ ζητήσας, τότε τὴν αἰτίαν πυνθάνεται· ὡς δὲ θείων ἑαυτὸν κατακρῦψαι, ἵνα, ἐάν μὲν εὐθὺς καταπέγῃ, καὶ συνεξέλθῃ· ἂν δὲ μὴ, ἵνα ἐξέλθῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Λέγουσι τὰ ἐγκώμια, ὥστε πείσαι ὅτι ἄγγελος ὤφθη αὐτῷ. Ὅρα, πόθεν ἢ ἀρχὴ γίνεται τῶν ἐθνῶν, ἀπὸ ἀνδρῶς εὐλαβοῦς ἀξίου φανέντος ἀπὸ τῶν ἔργων.

Μὴ καταφρονήσης· οὐκ ὡς καταφρονῶν ἐπέμψεν, ἀλλ' ἐκελεύσθη οὕτως. Μετὰ παρρησίας λοιπὸν καὶ συνδιατεταῖ, καὶ ἦλθον σὺν αὐτῷ οἱ ἄλλοι. Καλῶς οὖν πρότερον φιλοφρονεῖται τοὺς ἄνδρας, ἅτε ἀπὸ καμάρου ὄντας καὶ οἰκαιοὶ ἑαυτὸν. Καί τινες; ἐρχονται ματ' αὐτοῦ· καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς, ὥστε εἶναι μάρτυρας μετὰ ταῦτα, ὅτε δεόν ἀπολογησάσθαι τὸν Πέτρον. Ἐπίσημος ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ ἐν ἐπισήμῳ πόλει τυγχάνων· διὰ τοῦτο πάντα γίνεται, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀρχὴν λαμβάνει τὸ πρᾶγμα. Οὐχὶ ἐν ὑπερώῳ ὤφθη, ἀλλ' ἐγρηγόρει, ἐν ἡμέρᾳ περὶ ἐνάτην ὥραν. Οὕτως αὐτῷ προσεῖχε· καὶ τοῦτο φίλου, τὸ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ποιῆσθαι κοινωνοὺς τοὺς ἀναγκαίους φίλους.

Τοῦτο [f. τούτῳ] καὶ τοὺς ἄλλους παιδεύων, καὶ τῷ θεῷ εὐχαριστῶν, καὶ τὸ ταπεινὸν τὸ αὐτοῦ ἐνδεικνύμενος. Ὅρα πῶς πρὸ τῶν ἄλλων τοῦτο αὐτοῦς παιδεύουσι, μηδὲ [f. μηδὲν] μέγα περὶ αὐτῶν φαντάζεσθαι· καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίας διαλέγεται, καὶ δεικνύσιν ὅτι μέγας αὐτοῖς ἐχαρίσατο ὁ Θεός. Καὶ ὄρα, πῶς ὁμοῦ καὶ μέγιστος φέγγεται, καὶ μετριάζει. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἀνθρωπιε, μηδὲν καταξιοῦντες κολλᾶσθαι, ἤλθομεν πρὸς ὑμᾶς· ἀλλὰ τί; « Ὑμεῖς ἐπίστασθε, » ὁ Θεός τοῦτο ἐκέλευσε, παράνομον εἶναι « κολλᾶσθαι, » ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ.

Σημειώτεον, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεός ἐπέτρεψε τῷ Χρι-

στιανῶ λαῶ ἐ μηδένα ἀνθρώπων κοινόν, ἢ ἀκάθαρ-
τον λέγειν, ἢ ἀλλὰ συνεῖναι αὐτοῖς, ἅτε ἐλπίδα ἔχουσι
τοῦ πιστεῦσθαι μάλιστα εἰς τὸν Χριστόν· ἵνα μὴ νο-
μισωσιν, ὅτι παράνομία ἦν τὸ πρῶγμα, μήτε ὅτι
ἄρχων διὰ τοῦτο ὑπέκρουσεν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῷ Θεῷ
λογίζωνται. Οὐ μόνον κολλᾶσθαι, ἀλλ' οὐδὲ προσέρ-
χεσθαι ἐξῆν.

Ἦδη τὸ πᾶν ὁ Πέτρος ἤκουσε καὶ παρὰ τῶν στρα-
τιωτῶν, ἀλλὰ βούλεται πρῶτον αὐτοῦς ὁμολογήσαι
καὶ ὑπευθύνους ποιῆσαι τῇ πίστει. « Τὴν ἐννάτην
ῥῶραν προσευχόμενος. » Τί ἐστὶ τοῦτο; Ἐμοὶ δοκεῖ
καὶ καιρὸς [f. καιρὸν] οὗτος ὠρικνεῖται ἐαυτῷ βίου
ἀκριβεστέρου, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις· διὰ γὰρ τοῦτο
εἶπεν, ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας. Ὅρα, πόσον ἐστὶν εὐχῆ.
Ὅτε ἐπίδωκεν εἰς εὐλάβειαν, τότε φαίνεται αὐτῷ
ὁ ἄγγελος, αὕτη μία ἡμέρα· καὶ ἦν ἀπῆλθον οἱ
πεμφθέντες παρὰ Κορνηλίου, μία· καὶ ἦν ἦλθον,
μία· καὶ τετάρτη ἐφάνη ὡσεὶ τρίτην ῥῶραν μεθ' ἦν
προσηύχαστο. Οὐ λέγει ἄγγελος· οὕτως ἐστὶν αὐτοῦ
πρῶτος. Ὅρα ὅση πίστις καὶ εὐλάβεια. Ἦδει ὅτι οὐδὲν
ἀνθρώπινον εἶπεν ὁ Πέτρος, ὅτι Ὁ Θεὸς ἰδεῖξέ μοι,
φησί. Λέγει λοιπὸν οὗτος· « Πάρεσμεν ἀκούσας τὰ
προσεταιγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Οὐχί, ἐνώπιον
ἀνθρώπου, ἀλλὰ, ἐ τοῦ Θεοῦ. » Οὕτω δεῖ προσέχειν
τοῖς τοῦ Θεοῦ βουλοῖς. Τουτέστιν, οὐ προσώπων ποιῶ-
τητα, ἀλλὰ πραγμάτων ἐξετάζει διαφορὰν· τραυῶς
σημαίνων, ὅτι ὃν τρόπον τὸν Θεὸν ἐφοβεῖτο ὁ Κορ-
νήλιος, τὸν [f. δν] διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν
κατηγεῖτο, δι' ὃν καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐποίηι, οὗτος
ἐπ' ἀληθείας ἐστὶ Θεός. Ἐλ[ε]ίπε δὲ αὐτῷ ἡ τοῦ
Χριστοῦ γνώσις. Τὴν πᾶσαν φησὶ ἀρετὴν. Ὅρα,
πῶς αὐτοῦ καταγγέλλει τὸ φρόνημα, ἵνα μὴ δόξῃ
ὡσπερ ἐν τάξει ἀπερὸν μὲνων εἶναι. Ταῦτα λέγει
καὶ διὰ τοῦ παρόντος, ἵνα καὶ ἐκεῖνους πείσῃ. Διὰ
τοῦτο ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ ἀναγκάζει τὸν Κορνη-
λιον εἰπεῖν, καὶ διδάσκει αὐτοῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὸ
ἐξαιρετόν. Κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δηλονότι. Ἐπειδὴ
ἐκένωσεν ἑαυτὸν, καὶ παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν
αἵματος καὶ σαρκός, ταῦτα ἅπερ ἔχει κατὰ φύσιν
ὡς Θεός, λαμβάνειν λέγεται καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.
Δέχεται γὰρ οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον, καθὸ Θεός Ἄ-
γος ἐστὶν (ἴδια γὰρ ἦν αὐτοῦ), ἀλλ' ἡμῖν ὡς ἐν
ἀπαρχῇ δι' ἑαυτοῦ. Ἐντεῦθεν δείκνυσσι πολλὰς πη-
ρῶσεως διαβολικῆς, καὶ διατροφῆν [f. διαστρ.] σωμα-
των ὑπ' ἐκεῖνου γεγεννημένας, ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς
ἔλεγεν.

Ἐάλιν τὰ ταπεινά· ὅτε ἰδεῖξεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἀπέ-
σταλται, τότε λέγει ὅτι ἀνῆρέθη, ἵνα μὴ τι ἄτοπον
φαντασθῆς. Ὅρα αὐτοῦς οὐδαμῶς κρύπτοντας τὸν
σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων τιθέντας καὶ τὸν
τρόπον, « ὃν καὶ ἀνεῖλον, φησὶ, κρημάσαντες ἐπὶ
ξθλοῦ; » Καίτοι γε αὐτοὺς αὐτοῦς ἐξελέξατο, ἀλλὰ
καὶ τοῦτο ἀνατίθει τῷ Θεῷ. « Τοῖς προκεχειροτο-
νημένοις, » φησὶ. Ὅρα, πόθεν τὴν ἀνάστασιν βε-
βαιουται. Διὰ τί μὴδὲν ἀναστάς ἐποίησε σημεῖον,
ὡς τὸ φαγεῖν, καὶ πιεῖν; διαμαρτύρασθαι φησὶ φοβε-
ρῶς, ἵνα μὴ ἔχουσιν εἰς ἄγνοιαν καταπεσεῖν· καὶ οὐκ
εἶπεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Ἰῆδς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ', ὁ μᾶλλον
αὐτοῦς ἐπέδει, ἡ κυρία κατασκευὴ ἀπὸ τῶν προφη-

τῶν· μεγάλην γὰρ δόξαν εἶχον ἐκεῖνοι. Ὅτε τῷ
φῶδι κατέκεισε [f. κατέσεισε], τότε ἐπάγει τὴν
συγχώρησιν, οὐ παρ' αὐτοῦ λεγομένην, ἀλλὰ παρὰ
τῶν προφητῶν. Ὅσοι, φησὶ, προφήται ἐλάλησαν παρὰ
ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ἐν τούτῳ τῷ Ἰησοῦ εἶπον αὐ-
τὸς ἀφίσταται. Οὕτω καὶ Ἡσαΐας τὸ αὐτοῦ εἰσφέρων
πρόσωπον, λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς
ἁμαρτίας σου καὶ τὰς ἀνομίας σου. »

Θεὸς τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν· οὐκ ἀφήκεν ἀπαρ-
τισθῆναι τὸν λόγον, οὐδὲ ἐκ προστάγματος Πέτρο
γενέσθαι τὸ βάπτισμα· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν διάνοιαν
αὐτῶν ἐδειξαν θαυμαστὴν οὖσαν, καὶ τῆς διδασκαλίας
ἀρχὴ γέγονε, καὶ ἐπίστευσάν, ὅτι πάντως τὸ βάπτι-
σμα ἄφεσις ἐστὶν ἁμαρτημάτων, τότε ἐπέλαθε τὸ
Πνεῦμα· τοῦτο δὲ γίνεται, προσοικονομοῦντος τοῦ
Θεοῦ ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ· καὶ οὐκ ἀπλῶς
τὸ Πνεῦμα ἐπέλαθε, ἀλλὰ γλώσσας ἐλάλουν, ὅπερ
ἐξέπληττε τοὺς συναθρόντας. Πρὸς τοὺς λέγοντας·
Διὰ τί ὁ Φίλιππος οὐ κατήγγαγε τὸ Πνεῦμα, καὶ
διὰ τί οὗτος πρὸ τοῦ βαπτισθῆναι ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτούς
τὸ Πνεῦμα; πρὸς οὓς δεῖ εἰπεῖν, ὅτι τοῦ Θεοῦ κρίσις
ταῦτα γίνεται, καὶ οὐδεὶς δύναται κωλύσαι τὸ Πνεῦμα
καταθεῖν, καὶ πρὸ τοῦ βαπτισθῆναι ὑδατι ἐκείνον,
ἐφ' ὃ [ἐφ' ὃν] συνορᾷ τὸ Πνεῦμα ἐπίπεσειν, ὡς ἔ-
Πέτρος μαρτυρεῖ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Φιλίππου νοητέον,
ὅτι οὐκ ἠδύκασεν ὁ Θεός ἐπιβαλεῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ
βαπτισθεῖσι τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ βαπτί-
σματος· καὶ υπερβαίνει τὸν ἀνθρώπον ἀναζητεῖν τὴν
τοῦ Θεοῦ γνώμην, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Τίς ἐγνω-
νὸν Κυρίου; »

Τίς ἦν ἡ τοῦ ὑδατος χρεῖα, τοῦ ἁγίου Πνεύματος;
ἐπιπεσόντος αὐτοῖς; Τὸ μυστήριον ἐκκαλύπτει ἡμῖν
τὸ ἀποκεκρυμμένον. Θεῖα τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολοι,
τάφος καὶ νέκρωσις, καὶ ἀνάστασις, καὶ ζωὴ. Ὅσπερ
εὐκολον ἡμῖν βαπτισασθαι, καὶ ἀνανεῦσαι, οὕτως
εὐκολον τῷ Θεῷ θάψαι τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον, καὶ
ἀναδειξαι τὸν νέον. Τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα
μάθῃς ὅτι δυνάμει Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου
Πνεύματος τὰ πάντα.

Μετὰ τοσαῦτα « ἐδεικνύοντο οἱ ἐκ περιτομῆς, »
οὐχ οἱ ἀπόστολοι, μὴ γίνοντο ἰσκανδαλίζοντο δὲ οὐ
μικρῶς· καὶ ὅρα τί προβάλλονται. Οὐ λέγουσι, Διὰ
τί κατήγγειλες [f. κατήγγειλας]; ἀλλὰ, Διὰ τί συ-
έφαγες; Ἐπεὶ ἐξήλουν ὑπὲρ τοῦ νόμου. Ὁ δὲ Πέτρος
οὐ πρὸς τοῦτο ἴσταται τὸ ψυχρὸν (ψυχρὸν γὰρ ὄντως
ἦν), ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέγα, ὅτι εἰ Πνεύματος
μετάλαβον, φησὶ, πῶς τοῦτου μεταδοῦναι οὐκ ἐνῆν;

Ἄσκαυε ἔλεγεν· Ἰκανὸν μὲν ἦν καὶ τοῦτο πείσαι,
τὸ θεάσασθαι τὴν σινδόνα, πλὴν ἀλλὰ καὶ φωνῆ προ-
ετέθη. Οὐ τῆς συνέσεως τοῦ Πέτρο ἦν τὰ ῥήματα,
ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος· καὶ δείκνυσσι διὰ τῆς ἀπολογίας
ἑαυτὸν μὲν οὐδαμῶς αἰτιον· πανταχοῦ δὲ τὸν Θεόν·
ἐπ' αὐτὸν γὰρ ἔρριψε τὸ πᾶν. « Ἐν ἐκστάσει » γάρ,
φησὶ, αὐτὸ ἐπόησεν. « Ἐγὼ ἐν ἰδίῳ ἡμῶν » ἐ-
σχευὸς αὐτὸς ἰδεῖξεν· ἐγὼ καὶ ἀντίπικον· καὶ πάλιν
αὐτὸς εἶπε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἤκουσα· τὸ Πνεῦμα
ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν, καὶ οὕτως ἀπελθὼν οὐκ ἐπέ-
δραμον.

Ὅρα, ὅτι Οὐ τὸ ἐμὸν ἐποίησα, φησὶν, ὅτι οὐδέ-

ποτε ἔφαγον, πρὸς τοῦτο δ' εἰσγον ἕκαστοι, ὅτι « Εἰς- ἤλθεσ καὶ συνέφαγεσ αὐτοῖς. » Τοῦτο δὲ πρὸς Κορ- νηλίον οὐ λέγει· οὐ γὰρ ἦν ἀνάγκη. Ὁρᾷς, ὅτι τοῦ Πνεύματος ἡ νομοθεσία; καὶ οὐδὲν ταπεινότερον ὅταν τὴν τῶν ἀδελφῶν μαρτυρίαν ἐπάγεται. Οὐκ εἶπε τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου βηθέντα, ὅτι εἶπε τῷ Κορνη- λίῳ· « Αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου, » καὶ τὰ ἐξῆς· ἀλλὰ τί φησι; « Αἰσθῆσαι βήματα πρὸς σέ, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου. » Τοῦτο εἰκότως πρόσκειται, καὶ οὐδὲν λέγει περὶ τῆς ἐπι- σκευῆς τοῦ ἀνδρός. Τοῦ Πνεύματος πέμφαντος, φησί, τοῦ Θεοῦ καλεῦσαντος διὰ τοῦ ἀγγέλου. Ἐντεῦθεν, πιστούντος, λύοντος τὴν διάκρισιν τῶν πραγμάτων, τί ποιῆσαι ἔδει; Ἄλλ' οὐ λέγει τούτων οὐδὲν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὑστεροῦ ἰσχυρίζεται, ὃ καὶ κατὰ τοῦτο φανερωσθήτητον ἦν τεκμηρίον.

Καὶ οὐκ ἀρκεῖται τούτω, ἀλλὰ καὶ μνήματος ἀνα- μνησθεῖσ τοῦ Κυρίου, ὅτι οὐδὲν καινότερον γέγονεν, ἀλλ' ὡσπερ προεῖπεν· « Ἄλλ' οὐκ ἔδει βαπτίσαι; » Ἄλλ' ἀπηρτίω τὸ βάπτισμα· καὶ οὐ λέγει· Ἐκέλευσα αὐτοὺς βαπτισθῆναι· ἀλλὰ τί; Δείκνυσιν αὐτὸν μη- δὲν ποιήσαντα. Ὅπερ ἐρχήκαμεν, φησὶν, ἡμεῖς, ἔλαβον ἕκαστοι. Ἴνα μειζώνως ἐαυτῶν ἐμφράξῃ τὰ στόματα, διὰ τοῦτο προσέθηκε· « τὴν Ἰσὴν δωρεάν. » Ὁρᾷς, πῶς οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἑλαττον σχεῖν; καὶ οὐ λέγει, ὁμῖν, ἀλλ', « ἡμῖν. » Τί ἀναξιοπαθεῖτε, ὅταν ἡμεῖς κοινωνοὺς αὐτοὺς λέγομεν; Βαβαί, πόση ἀπολογία! Οὐ γὰρ εἶπε· Ταῦτα οὖν εἰδότες ἡσυχάζετε· ἀλλὰ τί; Δέχεται αὐτῶν τὴν ὀργὴν, καὶ ἐγκα- λουσίαν ἀπολογεῖται· « Τίς ἡμῖν δυνατὸς κωλύσαι; » σφόδρα ἐντρεπτικῶς καὶ βαρῶς· ὅθεν λοιπὸν φοθη- θέντες, « ἡσυχάζον καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν. » Οὐ μικρὸν κατόρθωμα ὃ διωγμὸς γέγονε. Τοῖς γὰρ ἀγαπᾷσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν. Οὐκ ἂν, εἰ γε ἐπίτηδες ἐσπούδασαν στήσαι τὴν Ἐκ- κλησίαν, ἄλλο τι ἐποίησαν, ἢ τοῦτο· ἐμέπειραν τοὺς διδασκάλους. Ὅρα, ποῦ τὸ κήρυγμα ἐξετάθη, « ἕως Φοινίκης, καὶ Κύπρου, καὶ Ἀντιοχείας. » οὐδὲν μόντοι ἐλάλουν, « εἰ μὴ μόνοις Ἰουδαίοις. » Καὶ ὅτε Στέφανος ἀνῆρέθη, καὶ Παῦλος διεκινδύ- νευσε, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐμαστίχθησαν καὶ ἠλάθη- σαν, τότε τὰ ἔθνη ἐδόθησαν· ὃ καὶ Παῦλος φησιν· « Ἵμῖν ἦν πρῶτον λαληθῆναι ἀναγκαῖον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ δὲ ἀπαυθεῖτε, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. » Ἴσως διὰ τὸ μὴ εἰδέναι Ἑβραῖστί Ἑλλη- νας αὐτοὺς ἐκάλουν.

Διὰ τί καὶ νῦν ἡ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν; Ἴνα πιστεύσωσι. Διὰ τί μὴ Παῦλον γράψουσιν, ἀλλὰ Βαρνάβαν κάμψουσιν; Οὐπω τοῦ ἀνδρός ἤδεισαν τὴν ἀρετὴν· οἰκονομεῖται δὲ Βαρνάβαν παραγενέσθαι, ἐπειδὴ καὶ πλῆθος ἦν, καὶ οὐδεὶς ὃ κωλύων. Εἰκότως ἐβλάστησεν ἡ πίστις, καὶ μάλιστα ὅτι ἐνταῦθα οὐδένα ὀπίμειναν πειρασμὸν, καὶ Παῦλος κηρύττει. Οὐ ταῦτόν ἐστι Θεὸν ἀγαθὸν εἶναι, καὶ ἀνδρα. Ὁ μὲν γὰρ, κατ' οὐσίαν ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὢν ἀγαθῶν· ὃ δὲ, εὐ κατ' οὐσίαν τυγχάνει, ἀλλ' ἐν ἀναλήφῃ ἀρετῆς ἔχει τοῦτο. Ὅντως διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ἐχρηματίσθη- σαν καλεῖσθαι Χριστιανοί, ὅτι Παῦλο· ἐνταῦθα το- σούτον ὀπίμεινε χρόνον. Οὐ μικρὸν δὲ τῆς πόλεως

ἔγκωμιον τοῦτο πρὸς ἅπαντας στήσαι δύναται, ὅτι τοῦ στόματος ἕκαστου τοσοῦτον ἀπήλαυσε χρόνον πρῶτη τῶν ἄλλων ἀπασῶν· διὸ καὶ πρῶτως ἐνταῦθα τοῦ νόματος ἡξιώθησαν. Ὅρᾷς Παύλου τὸ κατόρθωμα εἰς ὅσον ἐπῆρεν ὕψος ὡσπερ τι σημεῖον τὸ ὄνομα; Ἐνθα τρισχίλιοι καὶ πεντακισχίλιοι ἐπίστευσαν, καὶ πολλὸ πλῆθος, οὐδὲν τοιοῦτον γέγονεν, ἀλλ' οἱ τῆς ἰδοῦ ἤκουον· ἐνταῦθα δὲ Χριστιανοὶ ὀνομάσθησαν. [AMMONIΟΥ.] Σημειωτέον ὅτι μάλλον ἢ Ἀντιοχεῖα διὰ τοῦτο δεδύτως ἡξιώθη θρόνου ἀρχοντικῆς, ἐπειδὴ ἐκεῖ προτέρως ἐχρηματίσθησαν οἱ Χριστιανοί. Χρι- στιανὸς γὰρ ὄνομα πλῆθειας ἀντίπαλον.

Τί δὲ φησιν ὁ Χριστός, ὅτι « Ὁ νόμος καὶ οἱ προ- φῆται ἕως Ἰωάννου; » Περὶ ἕκαστων φησὶ τῶν προ- φητῶν τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφωησάν- των. Κυπρίους ἔσχον διδασκάλους καὶ Κυρηναίους, καὶ Παῦλον· ἀλλ' οὗτος ὑπερέβαινε αὐτοὺς, ἐπεὶ καὶ Παῦλος Ἀνανίαν καὶ Βιρνάβαν ἔσχε διδασκά- λους. Ἴνα γὰρ μὴ νομισῶσιν, ὅτι ὁ λιμὸς γέγονε, ὅτι Χριστιανισμὸς εἰσῆλθεν, ὅτι δαίμονες ἀπέστησαν, προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλλὰ τοῦτο οὐδὲν θαυμαστόν· καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς προεῖπεν, οὐ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο προσέθαί ἔδει, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἀποστόλους γενόμενα· καὶ ἐμακροθύμησεν ὁ Θεός· ὥς δὲ ἐνέκειντο, λιμὸς μέγας γίνετα· μνησθεὶσ τῶν Ἰουδαίοις τὰ ἐσόμενα κακὰ· καὶ ὅρα πότε μνησθεῖσ ὅτι καὶ ἔθνηκοι προσ- ετέθησαν.

Ὅρα αὐτοῖς τὸν λιμὸν αἰσίων σωτηρίας καὶ ἀφορ- μὴν ἐλεημοσύνης γεινόμενον· καὶ ἔμα πιστεύοντας, ἅμα καὶ καρποφοροῦντας, οὐ τοῖς αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω· Ὅστε οὖν καὶ πρεσβυτέρων εἶχον ἀξίαν οἱ ἀπόστολοι· καὶ ἐν ἄλλῳ δὲ κεφαλαίῳ σεσημειῶται, ὅτι διακόνων καὶ ἐπισκόπων εἶχον βαθμόν. Ποῖον καιρὸν; Τὸν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Γάτος γὰρ αὐτοκρατῶν Ῥωμαίων Ἀγρίππαν καθ- ἴστησε βασιλεῖα τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξορί- στας ἐν Λουγδούμῳ τῆς Γαλλίας, σὺν τῇ γυναικὶ Ἡρωδιάδι. Οὗτός ἐστιν ὃ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου βασιλεύσας, ὡς ἱστορεῖ Ἰωσήπος, καὶ Εὐσέβιος· καλῶς λέγει, ὅτι Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς οὗτος οὐκ ἦν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἔτι Ἰουδαῖοι, ἢ τὸ συνέδριον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς· μείζων ἢ ἐξουσία καὶ ὁ πόλεμος, ὅσα πρὸς χάριν ἐγίνετο τοῖς Ἰουδαίοις. Θέα, ὅτι πιστοὶ ἄνδρες, καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν σύστημα, Ἐκκλησία καλεῖται. Καὶ ἴνα μὴδὲν λέγῃ, ὅτι διὰ τοῦτο ἀδεῶς κατατομῶσι τοῦ θανάτου, ἀπὲ ἐξαρπά- ζοντάς αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ, συγγωρεῖ ἀναερεθῆναι τοὺς κορυφαίους, Στέφανον καὶ Ἰάκωβον. Καὶ σημειω- τέον, ὅτι πρῶτος ἐμαρτύρησεν ὁ Ἰάκωβος ἐκ τῶν δώδεκα. Πάλιν ἡ περιττὴ τῶν Ἰουδαίων ἀκριβολογία, ἀνελεῖν μὲν ἐκώλυον, ἐν δὲ καιρῷ τοιοῦτω τοιαῦτα ἐπραττον.

Φιλοστοργίας ἦν « ἡ προσευχὴ ἐκτενής. » Ἀκού- σατε πῶς διέκειντο ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Ὅρα δὲ Πέτρον καθυδόντα, καὶ οὐκ ὄντα ἐν ἀγωνίᾳ, οὐδὲ ἐν φόβῳ αὐτῇ τῇ νυκτὶ, ἢ προάγεσθαι ἐμελλεν· οἷα δὲ δύναται ἡ προσευχὴ, ἐκ τούτου μάθωμεν· Φέρε κάκεινο ἐξετάσωμεν. Εἶπεν ὁ Χριστός· « Μὴ κτή-

τηθε χρυσόν, ἢ ἄργυρον, ἢ δύο χιτώνας, ἢ ζώνην, ἢ ῥάβδον, ἢ ὑποδήματα. » Τί οὖν ὁ Πέτρος; Παρὰ τὸ πρόσταγμα ἐποίησε, ταῦτα ἔχων, ὅσα ὁ ἄγγελος λέγει.

Τί οὖν ἔστιν; Οὐκ ἠναντιώθησαν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἠκολούθησαν τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ Χριστοῦ. Τὰ γὰρ ἐπιτάγματα ἐκεῖνα πρόσκαιρα ἦσαν, καὶ οὐ διὰ παντός. Καὶ τοῦτο οὐ στοχαζόμενος λέγω, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Θεῶν Γραφῶν· ὁ γὰρ Λουκᾶς φησὶν εἰρηκέναι τὸν Χριστὸν τοῖς μαθηταῖς· « Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου, καὶ πήρας, καὶ ζώνης, μὴ τι ὑστέρησεν ὑμῖν; Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ· Οὐ. Λέγει αὐτοῖς· Οὐκοῦν κτήσασθε. » Ἄλλὰ τί ἔδει, εἰπέ μοι, ἔχειν ἕνα; Τί οὖν, εἰ πλύνεσθαι τοῦτον ἔδει; γυμνὸς ἔχρην οἶκον καθῆσθαι; Καὶ τίνο; ἐνέκεν τοῦτο τότε ἐπέταξε; Τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Ὁρᾶ; πόση ἔστιν ἡ ὑπερβολὴ τοῦ σημείου; πῶς ἐκπλήττει τὸν ὄρωντα; πῶς οὐκ ἀφήσιν ἀπιστηθῆναι; Εἰ γὰρ ὁ Πέτρος εἶδεν ὄραμα βλέπειν ζωσάμενος καὶ ὑποδησάμενος, τί ἕτερον ἔμαθεν ἄν;

Νῦν ἔγνω, φησὶν, οὐ τότε. Διὰ τί δὲ γίνεται τοῦτο, καὶ οὐκ ἔτι ὁ Πέτρος ἐν αἰσθήσει τῶν γινομένων, καίτοι τοιαῦτα ἀπολαύσας, ἀπαλλαγείς, ὡς περ οἱ πάντες ἀπελύθησαν; Καὶ τὸ τὰς ἀλύσεις δὲ ἀπὸ τῶν χειρῶν πεσεῖν, μέγα τεκμήριον τοῦ φαγεῖν [f. φυγεῖν] ἄθροον. Βούλεται τὴν ἡδονὴν αὐτῷ γενέσθαι, καὶ μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναι τὴν ἀσθησὴν λαβεῖν. Ὅρα τὸν Πέτρον, οὐκ εὐθέως ἀναχωροῦντα, ἀλλὰ πρότερον εὐαγγελιζόμενον τοῖς αὐτοῦ. Τί δὲ ἔστι τὸ, « συνειδῶν; » Ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἀπελθεῖν δεῖ, ἀλλ' ἀμείψασθαι τὸν εὐεργέτην. « Ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας. » Τίς ἦν ὁ Ἰωάννης; Ἰσως οὐκ ἐκεῖνος, ὁ αἰε αὐτοῖς συνών. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ παράσημον αὐτοῦ ἔθηκεν· εἶπε γὰρ, « τοῦ ἐπιταλουμένου Μάρκου. » Ὅρα καὶ [f. add. σύνεσιν] παιδίσκης εὐλαθείας γεμούσης· ἀνένευσε τοῦ μὴ ἀνοῖξαι· καὶ καλῶς γέγονεν· ἵνα μὴ ἐκείνοι ἐκπλαγέντες, καὶ εὐθέως ἰδόντες, ἀπιστήσωσιν· ἀλλ' ἐγυμνάσθη αὐτῶν ἡ διάνοια, ὅπερ ἔθος ἡμῖν ποιεῖν. Τοῦτο ἀληθές, ὅτι ἕκαστος ἄγγελον ἔχει. Καὶ τί βούλεται ὁ ἄγγελος; Ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῦτο προσεδόκησαν. Φησὶ γὰρ· « Ὅπου εἶσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Ὅπου ὁ Χριστὸς μέσος; ἀνάγκη πολὺ πληθῶ; καὶ ἀρχαγγέλων καὶ ἄλλων δυνάμεων εἶναι.

Πανεὶ πεπιστευκότι εἰς τὸν Κύριον ἄγγελος παρεδρεύει, ἐὰν μὴ ποτε ἡμεῖς ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων αὐτὸν ἀποδιώξωμεν. Ὡς γὰρ τὰς μελίτσας καπνὸς φυγαδεύει, καὶ τὰς περισσότεράς ἐξελαύνει δυσωδία· οὕτω καὶ τὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἄγγελον ἢ πολὺδακρυς καὶ δυσωδὸς ἀφίστησιν ἁμαρτία. Πολλῷ ποθεινότερον [f. ποθεινότερος] ἦν τοῖς μαθηταῖς λοιπῶν, οὐ τῷ σωθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπιστῆναι, καὶ εὐθέως ἀπαλθεῖν. Πῶς οὐκ ἔτι κενόδοξος! Οὐδὲ εἶπε, τοὺς ἀπανταχοῦ ταῦτα δηλοποιήσατε, ἀλλὰ, « τοῖς ἀδελφοῖς. »

Ὁδὲ γὰρ ἐπέταξε τὸν Θεόν, οὐδὲ εἰς πειρασμὸν ἐπέβαλεν αὐτὸν· ἐπεὶ καὶ τοῦτο ὅτι ἐκελεύσθη-

σαν ἐποίησαν. « Εἰσελθόντες, φησὶ, λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ. » τοῦτο δὲ οὐκ εἶπεν ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ τὸ [f. τῷ] οἰγῆ ἀποστῆναι καὶ νυκτὸς ἐξελαύνειν ἕδωκεν ἐξουσίαν ἀναχωρήσαι. Ἰσως τινὲς ἀπορούσιν, ὡς περιεῖδεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀλλήτας ἀπολλυμένους, καὶ νῦν πάλιν τοὺς στρατιώτας διὰ τὸν Πέτρον, καίτοι δυνατόν ἦν αὐτῷ μετὰ Πέτρον κἀκείνους ἐξείλεσθαι. Ἄλλ' οὐδέπω τῆς κρίσεως ὁ καιρὸς, ὥστε τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονεῖμαι ἐκάστη. Ἄλλως δὲ, οὐκ ἐνέβαλεν αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ Πέτρον. Μᾶλλον γὰρ αὐτὸν ἐλύπει τὸ ἐμπαυχθῆναι ὡς περ τὸν κάπνον αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν Μάγων ἀπατριθέτα· μᾶλλον ἐποίησε διατριθεσθαι, καὶ καταγέλαστος εἶναι. Εἰ γὰρ καὶ τοὺς στρατιώτας ἐξήγαγεν ὁ ἄγγελος μετὰ Πέτρον, ἐνομοίση ἂν φύγη εἶναι τὸ πρᾶγμα. Ταύτης τὴν ἐμνηνηταί τῆς ἱστορίας, εἰπέ μοι; Τί πρὸς τὸ εὐαγγέλιον ἀνήκει μαθεῖν; Ὅτι θυμομαχῆται τοῖς καὶ Σιδωνίοις, καὶ μικρὸν οὐδὲ τοῦτο ἔστι, πῶς ἐπλήθην εὐθέως ἡ δίκη καὶ κατέλαβεν αὐτὸν, εἰ καὶ μὴ διὰ Πέτρον, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτοῦ μεγαληγορίαν. Καὶ μὴν εἰ ἐκεῖνοι, φησὶν, ἐδόχσαν, τί πρὸς τοῦτον; Ὅτι κατεδέξατο τὴν φωνὴν, ὅτι ἄξιον ἑαυτὸν ἐνόμισεν εἶναι τῆς κολακείας. Ὅρα πάλιν ἀμφοτέρους μὲν ὄντας ἀξίους τιμωρίας, τοῦτο [f. τοῦτον] δὲ κολαζόμενον. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς κρίσεως ὁ καιρὸς· ἀλλὰ τὸν μάλιστα ὑπεύθυνον τοῦτον κολάζει, ἐκείνους ἀφίεις ἀπὸ τοῦτο κερδᾶναι.

Ἰωσηππος φησὶν, ὅτι καὶ ἐσθῆτα λαμπρὴν ἐξ ἀργυρίου πεποικημένην περιέκειτο. Ὅρα, πῶ; καὶ ἐκεῖνοι κολακεῖ ἦσαν, καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ φρόνημα· ὅς [f. δὴ] γὰρ ἔθνος ὀλόκληρον οὗτος [αἰτίας] ἐθεράπευσε, τοῦτον οὗτος διέπτυν. Ἐτι Βαρνάβη πρώτου μνημονεύει· οὐκ γὰρ Παῦλος ἦν λαμπρὸς, οὐκ ἔστι σημεῖον οὐδὲν εἰργάσατο. Σημειώτεον, ὅτι Παῦλος κατ' Ἐσθῆτα μετὰ τῶν προφητῶν κατετάγησαν. Ἰδοὺ ὁ τρόπος ἐκάστου, καὶ οὐκ ἡ ἐκ παλαιοῦ ἀναστροφῆ. Βλέπε γὰρ, πῶς ὁ μὲν Ἡρώδης κἀκίστος ἦν· ὁ δὲ τοῦτου ἀντὶρροπος Μαναὴν τοσοῦτον μετεβλήθη, ὅτι καὶ προφητείας ἠξιώθη. Τί ἔστι, « λειτουργούντων; » Τουτέστι κηρυττόντων. Τί ἔστιν, « Ἀφορισάτε μοι εἰς τὸ ἔργον; » Εἰς τὴν ἀποστολήν. Ὅρα λοιπὸν ὑπὸ τίνων χειροτονεῖται· ὑπὸ Λουκίου Κυρηναίου καὶ Μαναῆν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ὅσα γὰρ τὰ πρόσωπα ἐλάττωνα ἔστι, τοσοῦτον σεμνότερος ἢ τοῦ Θεοῦ φαίνεται χάρις. Χειροτονεῖται λοιπὸν εἰς ἀπόστολον, ὥστε μετ' ἐξουσίας κηρύττειν. Πῶς οὐκ αὐτὸς φησὶν· οὐκ ἀπ' ἀνθρώπου, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων; οὐκ ἀνθρώπος αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐδὲ προσήγετο, τουτέστι δι' ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο φησὶν· Οὐκ ἀπὸ τοῦδε ἐπέμψθη, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος.

Σημειώτεον, ὅτι οὐκ ὡς ἔτυχεν ἐχειροτόνουν τοὺς διακόνους, ἀλλὰ προνηστεύοντες καὶ εὐχόμενοι. Καὶ ἰδοὺ πάλιν ἐπέθηκεν τὰς χεῖρας τοῖς περὶ Σαῦλον, ὡς ἐκ τοῦτου στοχασάσασθαι, ὅτι τὸν τῷ διακόνου βαθμὸν διὰ τῆς ἐπιγυνομένης χειροθεσίας ὑπερέβησαν. Ὅντως οὐ τοῖς τυχοῦσι λαλεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς λειτουργοῦσιν αὐτῷ καὶ νηστεύουσι. Ὅρα, πῶς ἐν Σελευκίᾳ οὐ διατριβούσιν, εἰδότες ὅτι ἀπὸ

τῆς γείτονος πόλεως ἐκαρπώσαντο πολλὴν ἂν τὴν Ἀ ὠφέλειαν, ἀλλὰ πρὸς τὰ κατεπείγοντα ἔσπευδον.

Ὅρα ὅτι πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενους αὐτοὺς ἐκείνους καταστέλλειν πρώτοις, ἵνα μὴ φιλονεικητέροις [f. φιλονεικοτ.] ἐργάζωνται· καὶ ἐκείνοις οὐκ ἐλά- λουν, ἐφ' ἣ μόνον Ἰουδαίους, καὶ αὐτοὺς εἰς τὰς συ- αγωγὰς ἄφησαν. Πάλιν μάγος Ἰουδαίος καθάπερ Σίμων· καὶ ὄρα τοῦτον, ὅτι μὲν τοῖς ἄλλοις ἐκήρυτ- τον, οὐ σφόδρα ἀγανακτοῦντα· ἐπειδὴ δὲ τῷ ἀνθ- υπάτῳ προσήεσαν, τότε. Τὸ δὲ θαυμαστὸν τοῦ ἀνθ- υπάτου, ὅτι καὶ προκατελιγμένους ὦν ἐκείνου τῆ μαγαζῆ, ἤθελεν ἀκούσαι τῶν ἀποστόλων. Οὕτω καὶ οἱ Σαμαρεῖται ἐποίησαν. Ἐνταῦθα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀμείβεται τῆς χειροτονίας, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Πέτρου γεγένηται.

Τίνος ἔνεκεν; Ἴνα μὴδὲ ταῦτα τῶν ἀποστόλων Ἐλαττον ἔχη, ἀλλ' ὅπερ ἔσχεν ἐξαιρετὸν ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτήσεται, καὶ πλείο- νος οἰκειώσεως ὑπόθεσιν λάβη. Οὐδενὶ ἐλλιπῶς φησι· καὶ καλῶς εἶπε· «παντὸς δόλου·» ὑπεκρίνετο γάρ. «Υἱὲ διαβόλου·» τὸ γὰρ ἔργον ἐκείνου ἐπρατ- τον. «Ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης·» ἡ γὰρ πᾶσα δικαιοσύνη αὐτῆ ἦν, ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ τὸν βίον ἐλέγ- χειν τοῦ αὐτοῦ. Οὐκ ἦν θυμοῦ τὰ ῥήματα. Διὰ τοῦτο προλαβὼν εἶπε· «πληθεῖς Πνεύματος ἁγίου,» τού- ἔστιν ἐνεργείας. Οὐκ ἡμῖν πολεμεῖς, φησὶν, οὐδὲ μάχη, ἀλλὰ· «τὰς ὁδοὺς Κυρίου δικαστρεῖς τὰς εὐθείας.»

Τὸ, «ἔχει καιροῦ,» ὁρίων τῆ γυνώμη διδοῦς, ἐν αὐτῇ ἔχριν τοῦ φωτὸς τὴν ἀπόληψιν, τῶν τρόπων μεταβιλλουσα τὸ βέλτιον. Ἢ γὰρ αὐτὸς ἠρσθήκη C σιμείω, τούτῳ καὶ τοῦτον ἠβουλήθη προσαγαγεῖν. Οὐκ ἔρα τιμωρία ἦν, ἀλλ' ἴσας· μονονοχι λέγων· Οὐκ ἐγὼ ποιῶ, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χεῖρ. Καὶ ὄρα τὸ αἰτιον· τοῦτο οὐ κολάζοντος ἦν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἐπι- στρέφοντος. Εἰ γὰρ κολάζοντος ἦν, δια παντὸς ἂν ἐποίησε τυφλόν. Νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς και- ρόν, ἵνα τὸν ἀνθύπατον κερδάνη. Διὰ τί μὴ ἕτερον σημείον ἐποίησεν; Ὅτι οὐκ ἦν τοῦτο ἴσον τοῦ ἐχθρὸν ἀνελεῖν. Τεκμηρίον οὖν τῆς τυφλότητος, τὸ χειραγωγὸς ζητεῖν. Καὶ ὄρα τὴν κίρωσιν· ὁ ἀνθ- υπάτος μόνον ἐκπέτευσεν. Τί δήποτε ὁ Ἰωάννης ὑπέχωρεῖ ἂν αὐτῶν; Ἄτε ἐπὶ μακροτέραν λοιπὸν στελλόμενοι ὄδον, καίτοι γε ὑπερήτης ἦν, ἀλλὰ τὸν κίνδυνον αὐτοὶ εἶχον, ἀλλ' ἐλθόντες πάλιν εἰς Πέρ- D γην, παρτρέχουσιν· ἐπὶ γὰρ τὴν μητρόπολιν ἠπει- γοντο τὴν Ἀντιόχειαν.

Πάλιν εἰς τὰς συναγωγὰς ἐν σχήματι Ἰουδαίων εἰσῆσαν, ὥστε μὴ πολεμῆσθαι μὴδὲ ἐλαυνεσθαι· καὶ οὕτω τὸ πᾶν κατωρθώθη. Λοιπὸν ἐντεῦθεν τὰ κατὰ Παῦλον μαθάνομεν, οὐ μικρὰ περὶ τοῦ Πέτρου μαθόντες ἐν τοῖς πρώην εἰρημένους.

Ὅρα δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἀφθόνως τοῦτο ποιούν- τας· μετὰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔτι. Εἰ τοῦτο ἐβούλεσθε, μᾶλλον ἔδει παρακαλέσαι. Ἢ τῆς κενοδοξίας! Ἐν- ταῦθα πρῶτον κηρύττει Παῦλος· καὶ ὄρα τὴν αὐτοῦ σύνεσιν· ἔνθα μὲν οὖν κατσαρμίνος ὁ λόγος, πε- ριτρέχει· ἔνθα δὲ οὐδεὶς ἦν, ἐνδιατρίβει, καθὼς φη- σιν αὐτὸς γράφων· «Ὁὗτος δὲ φιλοτιμούμενος εὐαγ- P

γελίεσθαι οὐχ ὅπου ὠνόμασται Χριστός.» Ὅρα τὸν Βαρνάβαν παραχωροῦντα τῷ Παύλῳ, (πῶς γὰρ οὐ;) ὃν ἤγαγεν ἀπὸ Ταρσοῦ· ὡπερ καὶ Πέτρῳ Ἰωάννης πανταχοῦ, καίτοι ἔτι αὐτοῦ αἰδεσιμώτερος ἦν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινῆ συμφέρον ἔωρων. Ὅρα αὐτὸν ἐν Θεῶν αὐτῶν καλεῖ τὸν κοινὸν τῶν ἀνθρώπων πάν- των Θεὸν, καὶ δεικνυσὶν ἄνωθεν τὰς εὐεργεσίας αὐ- τοῦ μεγάλας οὐσας, καθάπερ καὶ Στέφανος ποιεῖ.

Ἐνταῦθα ὅτι διαφόρως οἰκονομεῖ, τὰ κατ' αὐτοὺς ἐδήλωσε. Ζητήσῃ γὰρ Κύριος, φησὶν, ἐαυτῷ ἀν- θρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ἐντελεῖται αὐτῷ Κύριος εἰς ἄργοντα ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐφύλαξας ὅσα ἐντεταλατό σοι Κύριος.» Ἐντεῦ- θεν ὁ Παῦλος τέθεικε τὸ, «Ἐύρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσῃ πάντα τὰ θελήματά μου.» Προφητικῶς γὰρ ταῦτα εἰρηκεν ὁ προφητικώτατος Σαμουὴλ πρὸς τὸν Σαοῦλ. Σημειωτέον δὲ, ὡς οὐδαμῶς αὐτολεξεῖ ταῦτα τὰ ῥῆ- ματα κείναι ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν, ἡ μόνον προφητικῶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ Σαμουὴλ εἰρηται πρὸς τὸν Σαοῦλ οὕτως· «Καὶ νῦν ἡ βασιλεῖα σου οὐ στη- σεταί, καὶ ζητήσῃ Κύριος ἐαυτῷ ἀνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ,» καὶ τὰ ἐξῆς. «Προκηρύξαντος Ἰωάννου, πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ.» Εἰσοδὸν τὴν σάρκωσιν λέγει. Οὕτω καὶ Ἰωάννης τὸ εὐαγγέ- λιον γράφων, ἐπὶ τοῦτον καταφεύγει συνετῶς· ὄνο- μα γὰρ ἦν αὐτῷ πολὺ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἄπασαν. Καὶ Ἰωάννης δὲ μαρτυρεῖ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάντων ἐπ' αὐτὸν ἀγόντων τὴν δόξαν, αὐτὸς ἀποκρούεται αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον μηθενὸς διδόντας καὶ κολ- λῶν παρεχόντων ταῦτην τὴν τιμὴν διωθεῖσθαι, καὶ μὴδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ τωσαύτης ὑποστολῆς. Ἄπὸ τοῦ προπάτορος αὐτοῦ· καλεῖ, τὴν εὐγένειαν ἐνταῦθα δεικνυσὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν. Καὶ πανταχοῦ τοῦτο σπουδάζουσι δεῖξαι, οἰκειον αὐτῶν ὃν τὸ ἀγα- θόν, ἵνα μὴ ὡς ἄλλοτριῳ προσέχοντες φεύγωσιν. Ἐπειδὴ ἔσταύρωσαν αὐτὸν, τοῦτο [f. τοῦτον], φη- σὶν, ἀγνοήσαντες, ἀγνοίας ἦν, φησὶ, τὸ ἀμάρτημα. Ὅρα, πῶς καὶ ὑπὲρ ἐκείνων ἀπολογεῖται ἥρμα, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτως ἔδει γενέ- σθαι. Ὅρα, πῶς αὐτοῖς περισπούδαστον τὸν τρόπον εἰπεῖν τοῦ θανάτου, καὶ Πιλάτου εἰς μέσον φέρουσιν, ἅμα μὲν, ἵνα δῆλον τὸ πάθος γένηται ἀπὸ τοῦ κρι- τηρίου, ἅμα δὲ ἵνα ἐκείνοις μειζόνως κατηγοροῦνται, D

ἀνδρὶ παραδόντες ἀλοφύλῳ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐνέτυ- χον, ἀλλ', «Ἡτήσαντο,» χάριν ἔλαβον, φησὶν, ὡς ἐκείνου μὴ θέλοντος αὐτὸν σταυρῶσαι. Μὴ θορυβεῖτω δὲ σε τὸ τὸν Ἰησοῦν ἐγγυεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγε- σθαι. Εἰ γὰρ Ἰησοῦς οὐκ ἄλλος ἐστὶν ἢ ὁ σαρκω- θεὶς Λόγος, οὗτος δὲ ἐστὶν ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς ἅπαντα ἐνεργεῖ, κατὰ τὸ, «Χριστός, Θεοῦ δύνα- μις, καὶ Θεοῦ σοφία,» αὐτὸς ἐαυτὸν ἀνεστακέναι νοθηθήσεται, καὶ ἐγγυεῖσθαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πα- τρὸς, ἐφ' ὃν καὶ ὡς ἀρχὴν καὶ ὡς αἰτίαν ἄχρονον ἅπαντα ἀναφέρειται. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς φησι· «Λύ- σατε τὴν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.» Οὐκ ἂν ἦσαν, εἰ μὴ θεῖα δύναμις ἐθεβαιού- ντο, οὐκ ἂν πρὸς ἀνθρώπους φωνῶντας τοιαῦτα ἐμαρ- τύρησαν. Τὸ Ἰησοῦς ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ-

λαμβάνουσιν οἱ τῶν θεοκτόνων ἀδελφοί. Ἐπειδὴ οὖν τὸν Λόγον προλαβὼν εἶπε θεθεῖσθαι ἐν μνήματι, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ ἄσαρκον αὐτὸν εἰρηκέναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν Ἰησοῦν καλεῖ, οὐδαμοῦ διαίρεισιν διδούς τῷ σαρκωθέντι Λόγῳ μετὰ τὴν ἔνωσιν, τῶν ἀσεβούντων ἐμφράττων τὸ στόμα.

Ταῦτα τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Χριστοῦ πρέπει δέπου τὰ ῥήματα, ἥτις χρονικὴν εἶχε τὴν ἐπιφοίτησιν· τὸ γὰρ, σήμερον, καὶ, αὐριον, ἡμερῶν ἔστι παραστατικόν. Ἀχρόνως γὰρ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ παῖδες αἰρετικῶν ὁμολογοῦσι, τίκεται.

Ἀφθαρσίας σημεῖον ἀπεργασάμενος τὸν τάφον· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἤμιν ἐγερθεῖς ὁ Χριστὸς, ὡς ἀφθαρσίας ἀληθῶς ἡγεμῶν ἀνατέταλκεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν τάφων διαναστάντες, κατὰ τὴν ἐλπίζομένην ἀνάστασιν ἐν νεφέλαις αὐτῷ τὸ δευτέρον ἐρχομένῳ μετὰ δόξης προσυκνηθώμεν. Τί μὴ ἐπήγαγε, μαρτυρίαν, δι' ἧς ἔμελλον πειθεσθαι, ὅτι ἄφρασις ἀμαρτιῶν δι' αὐτοῦ γίνεται; Ὅτι τὸ σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, δεῖξαι τέως ὅτι ἀνέστη· τοῦτο δὲ ὁμολογουμένως, ἐκείνο ἀναμφισβήτητον ἦν. Πλέκει δὲ τὸν λόγον ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀπὸ τῶν προφητῶν, ἀπὸ τοῦ σπέρματος τοῦ κατ' ἐπαγγελίαν, ὅτι ὁ Θεὸς σταυροῦται καὶ ἀποθνήσκει. Μὴ θαυμάσητε ὅτι ἄπιστον δοκεῖ εἶναι, καὶ αὐτὸ προεῖρηκεν ἄνωθεν. Κατακεκραγότεος τοῦ προφήτου Ἀθακούμ, ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς τοῖς ἀδικούσι τὰς ἐσομένας συμφορὰς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ ἦν πολλῆς ἐκπλήξεως, πῶς ὁ Ἰσραὴλ ἐν τέκνοις καθρηθιμμένος Θεοῦ, καὶ πρωτότοκος ὀνομασθεῖς, δι' ὃν καὶ Αἰγύπτου ἀπέλωτο, παραδέδοται τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ οὐ μόνον μαχαίρᾳ, ἀλλὰ καὶ δουλείᾳ, καὶ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ τοῖς ἀπεικτοῖς ἄπασιν. Ταῦτα δὲ, φησί, τσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τὸ μέγεθος ἔστιν, ὡς καὶ ἀπιστεῖσθαι, εἰ τις αὐτὰ ὑμῖν προσαγγελλείεν.

Εἶδε τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Οὐχὶ τότε ἐθαυμάσθη μόνως, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμίαν αὐτοῖς· δευτέρον ἐνέθελεν ἀκροάσεως, εἰπὼν τινα σπέρματα, καὶ μὴ ἐπιλύσαι [ἴ. ἐπιλύσας] ἡμῶν ἐξεληθῶν τῷ λόγῳ, ὥστε αὐτοὺς ἀναρτῆσαι καὶ οικειῶσαι ἐν αὐτῷ. Εἶπεν ὅτι ἄφρασις ἀμαρτιῶν διὰ τοῦτο ἡμῖν κατήγγελλται· τὸ δὲ πῶς, οὐκ ἐδήλωσε. Διὰ τί αὐτοὺς οὐκ ἐδάπτισαν εὐθέως; Ὅτι οὐκ ἦν καιρὸς. Πείσαι δὲ εἶδει ὥστε βεβαίως μένειν ἢ εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον, ἢ ἀντὶ τοῦ, τὸ ἐσόμενον, ὡς σαφηνίζει κάτω. Διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεται, ἵνα μὴ ὡς ἐκ παρέργου νομίσῃ τις τοῦτο γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ εἰς ἡμᾶς ἢ ὑβρίς ἢ παρ' ὁμῶν. Ἴνα γὰρ μὴ τις νομίσῃ εὐλαβεία· εἶναι, «Οὐκ ἀξίους κρίνετε αὐτοὺς,» διὰ τοῦτο πρῶτον εἶπεν, «Ἀπωθεῖσθε αὐτοὺς,» καὶ τότε, «Στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.» Πολλῆς ἐπιεικείας γέμει τὸ ῥήμα. Οὐκ εἶπε, Καταλιμπάνομεν ὑμᾶς, ἀλλ', Ἔσται δυνατὸν, φησί, καὶ ἐνταῦθα πάλιν στραφῆναι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ὑβρεως γέγονεν, ἢ οὕτως γὰρ ἐντέταλται ὑμῖν [οὐκ. ἡμῖν]. ἢ Τί οὖν οὐκ ἐποιήσατε τοῦτο; Ἐδεῖ μὲν οὖν ἀποῦσαι τὰ ἔθνη· καὶ τοῦτο οὐ πρὸ ὁμῶν, παρ' ὁμῶν δὲ γέγονε τὸ πρὸ ὁμῶν.

Τουτέστιν εἰς γῶσιν τὴν ἐκτὸς σωτηρίαν, καὶ οὐκ

ἄπλως ἔθνων, ἀλλὰ πάντων, καὶ ἔσα ἦσαν τεταγμένα εἰς ζῶην αἰώνιον. ἢ Καὶ τοῦτο τεκμήριον τοῦ κατὰ Θεοῦ γνώμην αὐτοὺς προλαβείσθαι, ἢ τεταγμένοι· ἢ δὲ οὐ κατ' ἀνάγκην, ἢ οὐς προέγνω, φησί, καὶ προῦρισε. [ΘΕΟΔΩΡΟΥ·] Γένος τοῦ Κυρίου κατὰ σάρκα, κοινὸν μὲν ἄπασα τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις, ἴδιον δὲ καὶ πελάζον ὁ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ τοίνυν πρὸς μὲν τὸν Ἰσραὴλ παρεγένετο, τὰ ἔθνη διὰ τῶν ἀποστόλων ἐφώτισε. Δέδωκά σε, φησί, τοῦτο· διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημένην ἐπαγγελίαν, φωτιῷ δὲ διὰ σοῦ τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παρέξω τὴν σωτηρίαν (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, «ἔως ἐσχάτου τῆς γῆς »), καὶ πέρας ἐπιθήσω ταῖς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημέναις μοῖς συνθήκαι· τὴν γὰρ διαθήκην, συνθήκην οἱ Ἰσραηλιτῆρες ἠμῶν ἔλαβον.

Τουτέστιν, ἀφωρισμένοι τῷ Θεῷ. Ὅρα, πῶς δεικνυσι τὸ τάχος τὸ τῆς ὠφελείας. Ἀντὶ τοῦ, διεκομίζετο [ἴ. διεκομίζετο]. Ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔσθησαν μέχρι τοῦ ζήλου, ἀλλὰ ἔργῳ προσέθησαν. ἢ Εὐσχημονας ἢ λέγει τὰς κλεισίας· ἢ σεδομένας· ἢ δὲ οὐ τὰς πιστὰς λέγει, ἀλλὰ τὰς Ἑλληνίδας, ἦτοι Ἰουδαίας. Πλὴν ὡς χάριστοι καὶ τοῦ διαβόλου μιμηταί, σπουδάζουσιν ἀποκλείσαι τοὺς ἀνθρώπους τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, ὥσπερ τῷ πρωτοπλάστῳ διὰ τῆς; Εὐας ἀπέκλεισε τὴν παράδεισον. Ὅσπερ προσέταξεν ὁ Χριστὸς ποιούσι, καὶ τὸν κωνιορτὸν ἐκτινάσσουσι. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τοῦτο ποιούσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπελάθησαν παρ' αὐτῶν. Ὅ γὰρ δοκεῖ εἶναι ἀτιμία; τὸ πάντοθεν ἐλζύνεσθαι, τοῦτο τιμῆς μεγίστης πρόξενον. Πάλιν εἰς τὰς συναγωγὰς εἰσέεισαν. Ὅρα πῶς οὐκ ἐγένοντο δειλότεροι εἰπόντες, ὅτι «Στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη,» ἐκ πολλῆς περιουσίας, ὁμῶς ἀναίρουσιν αὐτῶν τὴν ἀπολογία, «Ὅστε πιστεῦσαι Ἰουδαίον τε καὶ Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος,» Εἶδες γὰρ αὐτοὺς ὡς καὶ πρὸς Ἑλληνας διαλέγεσθαι, κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ λοιπὸν καὶ τὰ ἔθνη; ἐπήγειραν, ὡς οὐκ ἀρκοῦντες αὐτοί. Τί οὖν ἐκείθεν οὐκ ἐξῆλθον; Οὐ γὰρ ἐδιώκοντο, ἀλλ' ἐπολεμοῦντο μόνον, τουτέστι διεβάλλοντο.

Τοῦτο ἐποίησε τὴν παρῆρησιαν· ἄλλον δὲ τὴν μὲν παρῆρησιαν ἐποίησε ἢ αὐτῶν προθυμία· διὰ τοῦτο μέχρι πολλοῦ σῆμα ἔποιουσι. Τὸ δὲ πιστεῦσαι τοῦς ἀκούοντάς, τῶν σημείων ἦν· συντελεῖ δὲ τι καὶ ἡ παρῆρησια. Ὅρα δὲ, πῶς ἀπανταχοῦ ἀνατιθέσθαι ἐδὲ πᾶν τῷ Θεῷ. Οὐ μικρὸν τοῦτο τὸ σχισθῆναι. Τοῦτο εἶπεν ὁ Χριστὸς· «Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.»

Οὐδὲν οὖν ἀποπον, εἰ ἄγιοι φεύγουσι τοὺς ἐπιβουλεύοντάς; αὐτοὺς [ἴ. αὐτοῖς]. Καὶ οὐ δοκοῦσιν ἐκ τοῦτου δρασκετεύειν τὴν ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου πόλεμον ἐμβάσανον. Τοῦτο δὲ μοι σεσημαίνεται, διὰ τοῦς μεμφαμένους Ἀρειανούς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐν τῇ πίστει φεύγοντα, καὶ μὴ ἐκδιδόντα αὐτὸν τοῖς Ἀρειανοῖς εἰς τὸ θανατωῖαι αὐτόν.

Διὰ τί ἢ μεγάλη τῇ φωνῇ; ἢ Ὅστε τοὺς ὀχλοὺς πιστεῦσαι. Ὅρα δὲ, προσεῖχε τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις. Εἶδες φιλοσοφίαν; οὐδὲν ἀπὸ τῆς χυλεια; πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς ἀκροάσεως παρεβλάθη. Ὅ; ἀνεύλας αὐτῷ, φησί, καὶ ἰδὼν· ὅτι ἔχει πίστιν τοῦ

σωθῆναι. » Ἦδη ψκείωτο τῆ προαίρεσει· καίτοι Δ ἐπὶ τῶν ἄλλων τούναντιον γίγνετο. Πρότερον ἰώμενοι τὰ σώματα, τότε τὰς ψυχὰς ἐθεράπευον· οὗτος δὲ οὐχ οὕτως. Ἔμοι δοκεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ἰδεῖν τὴν αὐτοῦ τὸν Παῦλον. Τεκμήριον τῆς ὑγείας· τῆς ἀληθοῦς τὸ ἄλλεσθαι.

Ἵρα καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ὠφέλειαν, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν κακουργίαν. Ἔθος τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ ἀνθρώπων θεοὺς ποιεῖν. Ὅστε δταν λέγωσι· Πόθεν ἡ εἰδωλολατρεία; μάνθανε τὴν ἀρχὴν. Οὕτω καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐξ ἀνθρώπων ἐποίησαν θεοὺς· οὕτω καὶ διὰ βολοὺς ἐνίκησε παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν ἀσέβειαν εἰσαγαγεῖν, λέγων· « Ἔσεσθε ὡς θεοί. » Καὶ ἐπειδὴ τότε οὐκ ἴσχυσαν, ὑπερον ἐπιχειρεῖ, πανταχοῦ φιλονεικῶν τὴν πολυθεῖαν εἰσαγαγεῖν. Ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις, ἐπὶ ταῖς κατὰ θεὸν δυσφημίαις περιβρῆθῆναι τὰ ἱμάτια. Καὶ γοῦν ὁ Καλάφας, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ αὐτὸν λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, περιβρῆρξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Δεδράκασι δὲ τοῦτο καὶ οὗτοι ἐν Δουκαονίᾳ παραγεγονότες. Ἀνθρωποὶ μὲν ἔσμεν, φησί, τούτων δὲ μείζους· ταῦτα γὰρ νεκρά. Ἵρα αὐτοὺς οὐκ ἀνατρέποντας μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκοντες, οὐδὲν περὶ ἀοράτων φθεγγόμενος.

Διὰ τί δὲ εἶπεν, οὐκ ἔτι φησί. Τέως γὰρ πρὸς τὸ κατεπαίγον ἴσταται, οὐδαμῶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ τιθεῖς. Μάρτυρας αὐτοὺς λέγει τοὺς ἐνιαυσιαίους ὑετούς. Ἡ τῆς Ἰουδαϊκῆς μανίας! εἰς δῆμον οὕτω τιμήσαντα τοὺς ἀποστόλους, ἐτόλμησαν ἐμῶναι καὶ λιθάσαι Παῦλον, καὶ ἐξω τῆς πόλεως, δεδοικότες ἐκείνους.

Ἵραξ ζέοντα καὶ πεπυρωμένον ζῆλον; Εἰς αὐτὴν πάλιν τὴν πόλιν ἦλθεν· ὥστε δειχθῆναι, ὅτι εἶπου καὶ ἀπεχώρει, διὰ τε τὸν λόγον κατεσπαρκέναι, καὶ διὰ τὸ μὴ δεῖν ἐκκαεῖν αὐτὸν τὸν θυμὸν, ταῦτα τῶν σημείων οὐχ ἤττον λαμπροτέρους ἐποίησε, καὶ μᾶλλον χαίρειν παρασκευάζειν. Οὐδαμῶ λέγει, ὅτι ὑπέστρεψαν χαίροντες, ὅτι σημεῖα ἐποίησαν, ἀλλ' ὅτι κατεξώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἀτιμασθῆναι· καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐδιδάσκοντο λέγοντος· « Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑπακούει. » Ἵνα γὰρ μὴ καταπέσῃ τὰ φρονήματα τῶν μαθητῶν, ὅτι οἱ νομιζόμενοι θεοὶ τοιαῦτα πάσχουσιν, εἰσηλθὼν πρὸς αὐτοὺς καὶ διελέχθησαν. Καὶ ὅρα, πρῶτον εἰς Δέρβην ἐξέρχεται, διδοὺς αὐτοῖς ἀναπνεῦσαι τοῦ θυμοῦ, καὶ τότε πάλιν εἰς Λύστραν, καὶ Ἰκόνιον, καὶ Ἀντιόχειαν· θυμολογούμενοι μὲν αὐτοῖς, εἰκων, πεπαιμμένοι δὲ ἐπιτιθέμενος.

Ἵραξ, ὅτι οὐ πάντα χάριτι, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ σπουδῇ διψοῦν; Ἄλλη παραμυθία, καὶ νηστεύειν ἐδίδασκον ἐν τῷ πειρασμῷ, καὶ μετὰ νηστειῶν αἱ χειροτονίαι. Διὰ τί ἐν Κύπρῳ οὐκ ἐποίησε πρεσβυτέρους, οὐδὲ ἐν Σαμαρείᾳ; Ὅτι ἐκαίη μὲν, ἔγγυς ἦν τῆς Ἰερουσαλήμ, καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ ὁ λόγος ἐκράτει· ἐνταῦθα δὲ πολλῆς ἰδέοντο παραμυθίας, καὶ μάλιστα οἱ ἐξ ἐθνῶν ὀφείλοντες πολλὰ διδάσκεισθαι. Οὐκ εἶπεν οἷα ἐποίησαν αὐτοὶ, ἀλλ' οἷα ὁ Θεός. Ἔμοι δοκοῦσι τοὺς πειρασμοὺς λέγειν. Θυρῶν ἀνοιξίν τὴν διδασκαλίαν καλεῖ,

Δ ἦν τὰ ἔθνη δι' αὐτῶν παρῴξιναντο, πάλαι βεβιασμένα τῇ πατρὶφι πλάνη.

Μεγάλη γὰρ οὔσα ἡ πόλις, ἰδεῖτο τῶν διδασκάλων· καὶ οὐκ ἕλεγον περιτομὴν ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι· « Οὐδὲ σωθῆναι δύνασθε. » Ὁ τούναντιον ἦν, αἰ περιτεμνόμενοι σωθῆναι οὐκ ἠδύναντο. Ἵραξ, σινεχῶς τοὺς πειρασμοὺς; Οὐκ εἶπε Παῦλος· Τί γὰρ; οὐκ εἰμι ἀξιώπιστος ἀπὸ τοσούτων σημείων; ἀλλ' ἐπαίσθη δι' ἐκείνους. Ἔθος λέγεται ἐννομον πρᾶγμα παρὰ τῇ Γραφῇ. Πῶς τοίνυν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, « Οὐδὲ ἀνῆλθον, φησὶν, εἰς Ἰερουσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, οὐδὲ ἀνεθέμην; » Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπιστάλη παρ' ἐτέρων. Δεύτερον δὲ, οὐ μαθησόμενος παρεγένετο. ἀλλ' ἐτέρως; [Ἐτέρως] πείσω. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ταύτης εἶχετο τῆς γνώμης, ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν, τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἰδοὶε τέως αὐτοῖς ἀξιώπιστος εἶναι, ἀλλὰ τοὺς ἐν Ἰερουσόλυμοις προσεῖχον, ἀνῆλθεν οὐκ αὐτὸς· τι εἰσόμενος· πλείον, ἀλλὰ πείσω τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ ἐν Ἰεροσολύμοις τούτους ψηφίζονται.

Οὐχ οἱ ἀπὸ ἐθνῶν πιστοὶ, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ἀπῆλθον τοὺς πιστοὺς περιτέμνεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ τοῦ νόμου σαρκικὰ ποιεῖν· οὐδ' ὡς ἔτι τὰ τοῦ νόμου φρονεῦντας, καὶ εἰς ἴδιαν καύχτησιν θέλοντας περιτέμνεσθαι τοὺς πιστοὺς, οὐκ ἀπεδέξαντο οἱ ἀπόστολοι· οὐ γὰρ τὸ ἴδιον θέλημα ἐζήτησαν στήσαι, ἀλλὰ τὸ κοινωφελεὲς τοῦ κόσμου. Πάλιν ἐνθεν ἔστι στοιχάσασθαι, ὅτι ἄλλην τιὰ ἀξίαν ἐπαναβαίνουσαν τοὺς πρεσβυτέρους εἶχον οἱ ἀπόστολοι· εἶδ' οὐ συμπεριέλαβεν αὐτοὺς τοῖς πρεσβυτέροις, κοινῶ ὀνόματι πάντας σημάνας.

Ἵρα τὸν Πέτρον ἀνεθεν γεχαρισμένον [ἰ. κειωρ.] τοῦ πρᾶγματος, καὶ οὐ μέχρι τοῦ νῦν Ἰουδαίζοντα. Ἐ Γμαῖς, φησὶν, ἐπίστασθε. Ἐ Παρῆσαν ἴσως καὶ οἱ ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πάλαι ἐπὶ Κορνηλίῳ, εἰσελθόντες μετ' αὐτοῦ· διὰ τοῦτο αὐτοὺς παράγει μάρτυρας. Ἐ Ἐν ὑμῖν [υμῖν]. Ἐν ἡμῖν, φησὶν, ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ἐξελέξατο. Τί ἐστίν, « ἐν ὑμῖν; » Τουτέστι ἐν Παλαιστίνῃ, ἡ παρόντων ἡμῶν διὰ τοῦ στόματος μου· ὅρα πῶς δείκνυσσι δι' αὐτοῦ τὸν Θεὸν φθεγγόμενον, καὶ οὐδὲν ἀνθρώπινον.

Οὐδε μίλα, φησί, διαφορὰ πιστῶν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἰσιν, εἴτε Ἕλληνας, ὅπου ἡ πίστις καθαρισμὸν ποιεῖ τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας ἐξόντων, οὗτος δὲ ὁ καθαρισμὸς εἴκει περιτομῇ· καὶ ἀντὶ τῆς ἐν σαρκὶ περιτομῆς δίδονται ἢ ἐν Πνεύματι περιτομῇ, καθαρῖζουσα τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν τὰ κρυπτά· οὕτω δὲ οὐκ ἦν κοινωφελῆ· ἡ σαρκικὴ περιτομῇ, ὅτι μόνῳ τῷ ἄρρεν ἰδοῖθι, οὐδὲν τῷ τῶν θηλειῶν προσώπων συντελοῦσα. Ἐν δὲ τῇ ἀληθείᾳ πίστει οὐκ ἐν ἄρρεν καὶ θῆλυ, καὶ δοῦλο; ἢ ἐλεύθερος· ἀλλὰ πάντες ἐν ἔσμεν. Τί ἐστίν, « Παιράζετε; » Τουτέστι. Τί ἀπιστεῖτε τῷ Θεῷ; Ἐρα ἀπιστίας ἐστὶ τὸ τὸν νόμον εἰσφέρειν. Εἴτε δείκνυσσι καὶ τοὺς οὐδὲν ὠφελουμένους, καὶ τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν νόμον στρέφει, οὐκ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ τὴν κατηγορίαν ἀποτέμνεται. Σημειωτέον, ὅτι τὰ δυσκατάρθωτα ἐπιτάγματα τῆς σαρκὸς; οὐ δεῖ ἐπικλῆναι τισιν, οἷον ἄκραν

νησιαν, ἢ γυμνότητι, ἢ αωπῆν· εἰ μὴ γέ τις ταῦτα ταῦτα ἐπιτάξει. Εἰ γὰρ καὶ δυσχερῆ, ἀλλὰ μὴν οὐ κατωρθώματα, ἀλλὰ καὶ γινόμενα ὑπὸ πολλῶν καὶ μὴ γινόμενα, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου πιστεύομεν σωθῆναι. Ὅμοιον τοῦ, «Χάρτι ἔστε σεσωσμένοι.» Ὅστε πάλαι μὲν ὁ νόμος τοὺς τὰ εἰρημένα τῷ νόμῳ φυλάττοντας ἔσωζε· νῦν δὲ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου, καὶ δίχα τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς, διὰ τῆς πίστεως σώζει.

Ἐπίσκοπος ἦν, καθὼς φησιν οὗτος, διὸ καὶ «Ὑστερος λέγειν,» καὶ τὸ, «Ἐπὶ στόμα δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθίζεται πᾶν ῥῆμα,» ἐνταῦθα πληροῦται. Ὅρα δὲ ἀπὸ τε νέων ἀπὸ τε παλαιῶν βεβαιούμενον τῶν προφητῶν τὸν λόγον. Ὁ ἐν τῷ Λουκᾷ προφητεύσας· «Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα.»

Ἐἶτα, ἐπειδὴ μὲν ἐκεῖνος, ἀπὸ μὲν τοῦ χρόνου, δῆλος ἦν, τὸ δὲ ἀξίπιστον οὐκ εἶχε, διὰ τὸ μὴ παλαιὸν εἶναι, ἐπάγει δὲ [f. δη] παλαιῶν προφητειῶν. «Καθὼς γέγραπται, φησί· Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω, καὶ οἰκοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν.» Τί οὖν; ἠγέρθη τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀλλ' οὐχὶ κατεστράφη μᾶλλον; ποίαν λέγει ἔγερσιν; Τὴν μετὰ Βαβυλώνα. Τί δὲ ἐστὶ, «Καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπισκέψατο;» Σφοδρότερον μὲν ὁ Πέτρος διελέγετο, οὗτος δὲ ἡμερώτερον. Οὕτω γὰρ χρῆ τὸν ἐν μεγάλῃ δυναστείᾳ, τὰ μὲν φορητικὰ ἑτέροις παραχωρεῖν, αὐτὸν δὲ τῶν ἡμερωτέρων φαίνεσθαι. «Καθὼς [ὡμλγ. λαθεῖν] ἐξ ἔθνων, φησί, λαὸν [ὡμλγ. add. ἐπὶ] τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.» Οὐχ ἀπλῶς ἐξελέξατο, ἀλλὰ ἐ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, «τούτέστι τῇ δόξῃ.» Ὁ σταυρωθεὶς ἦν ὁ λέγων ταῦτα ἐν τῷ προφήτῃ. Αὐτοῦ γὰρ τὸ ἔνομα ἐπιπέκλυνται πάντα τὰ ἔθνη· Χριστιανοὶ γὰρ προσαγορεύονται. Πεπτύκει γὰρ ὄντως πτώμα ἀνίστατον, καὶ τῆς κραταιᾶς ἐκεῖνης διόμενον χειρὸς. Καὶ οὐκ ἦν ἀναστῆναι τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, μὴ τοῦ τὴν ἀρχὴν διαπλάσαντος αὐτῆ χειρὰ ὀξέως ὀρέξαντος, καὶ διατυπώσαντος ἄνωθεν τὴν δι' ὕδατος ἀναγέννησιν καὶ Πνεύματος. «Γνωστὰ ἔστιν ἀπ' αἰῶνος τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.» Ἐἶτα τὸ ἀξίπιστον τοῦ λόγου, ὅτι οὐδὲν καινὸν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ταῦτα προετυπώσατο· καὶ τὸ ἀξίωμα πάλιν· «Διὸ ἐγὼ κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς τῶν ἀπὸ τῶν ἔθνων ἐπιστρέφουσιν.» τούτέστι, μὴ ἀνατρέπειν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν, αὐτὰ δὲ αἱ παρατηρήσεις ἀνατρέπουσι, τῷ Θεῷ πολεμοῦμεν. Καὶ μετ' ἐξουσίας τὸ, «Ἐγὼ κρίνω.» Διὰ τοῦτο φησὶ καλὸν εἶναι. Διὰ τί οὖν μὴ καὶ Ἰουδαίους ταῦτα ἀπίστελλον; Μωσῆς αὐτοῖς διαλέγεται. Ὅρα πόση ἡ δυσκατάστασις [f. συγχ.]. Ἐνθα οὐδὲν ἔβλαπτεν, ἐπέστησεν αὐτὸν διδάσκαλον, καὶ ἔχαριστο χάριν, οὐδὲν ἐμποδίζουσαν, ἐπιτρέψας Ἰουδαίους ἀκούειν αὐτοῦ.

Εἰ καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος κατὰ πᾶν Σάββατον ἐν μόνασι ταῖς συναγωγαῖς ἀνεγινώσκειτο Μωσῆς, ἀλλ' οὖν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ οὐ κωλύεται ἀναγινώσκεισθαι. Καὶ ὅρα, αἱ θυμωτὸν τοῦτο δηλοῦσθαι ἐκ τοῦ, «Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας ἦν ἡ ἀναγινώσκειται Μωσῆς.» Ἀλλὰ καὶ τὸ, «Προσέχετε τῇ ἀναγνώσει,»

οὐ περὶ μόνων τῶν τῆς Καινῆς βιβλίων διαλέγεται, ὡς περ οὐδὲ τὸ, «Πᾶσα Γραφή, θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος.» Ὅρα δὲ ὡστε ἀξιοπιστότερον γενέσθαι πέμπουσι τὰ παρ' αὐτῶν, ὡς ἀνυπόκοτοι ὡσιν οἱ περὶ Παῦλον.

Ἀρκοῦσα ἡ κατηγορία κατὰ τῆς ἐκεῖνων προπαιδείας, καὶ ἀξία τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιεικείας οὐδὲν παρ' ἑτέροις εἰρηκότων. Ἐἶτα ὅτι τυραννικῶς, ὅτι πᾶσι ταῦτα δοκεῖ, ὅτι μετ' ἐπισκέψεως ταῦτα γράφουσι. Καὶ ἵνα μὴ δόξη διαβολὴ εἶναι Βαρνάβα καὶ Παύλου τὸ ἐκεῖνους ἀποσταλῆναι, ὅρα ἐγκώμια αὐτῶν. «Ἀνθρώποις, φησὶ, παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Ἐδὲ γὰρ μὴ τὴν ἐπιστολὴν παρεῖναι μόνον, ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι συνήρπασαν, ὅτι ἀντ' ἄλλων εἶπον τὸ ἐγκώμιον ἐπὶ περὶ Παύλου, ἐνέφραζεν αὐτῶν τὰ σόματα. Ἐνταῦθα τὸν φόβον ἀπείργει, καίτοι ἤρκει εἰπεῖν, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀνθρώπινον εἶναι. Τὸ δὲ, «ἡμῖν,» ἵνα διδαχθῶσιν, ὅτι αὐτοὶ ἀποδέχονται καὶ ἐν περιτομῇ ὄντες. Δεικνύει ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς λείπει, ἀλλ' ἄρκει τοῦτο· ἠδύναντο μὲν γὰρ καὶ χωρὶς πραγμάτων. Ἄλλ' ὡστε νόμον εἶναι ἔγγραφον, πάλιν ὡστε πεισθῆναι τῷ νόμῳ, ταῦτα πάντα τὰ τέσσαρα ἀπαγορεύσαντες ποιεῖν τὰ ἔθνη, τὰ λοιπὰ αὐτοῖς συνεχώρησαν. Ἔστι δὲ ταῦτα· «Ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας·» ταῦτα γὰρ ἡ Καινὴ οὐ διατάσσεται, οὐδαμῶς περὶ τούτων διελέχθη ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νόμου ταῦτα λαμβάνουσι. Ἐἶτα κἀκεῖνοι αὐτοὺς παρεκάλουν, καὶ βεβαιώσαντες αὐτοὺς, πρὸς Παῦλον φιλονεικότερον διέκειντο. Οὕτως ἀπῆλθον μετ' εἰρήνης. Οὐκ ἔτι στάσεις καὶ μάχαι. Παῦλος δὲ λοιπὸν ἐδίδασκεν, οὐδεὶς τύφος ἦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· μετὰ Πέτρῳ Παῦλος φθέγγεται, καὶ οὐδεὶς ἐπιστομίζει. Ἰάκωθος καὶ Ἰωάννης ἀνεχεται, καὶ οὐδεὶς ἐπιπηδᾷ, ἀλλὰ σιγῶσιν· ἐκεῖνος γὰρ τὴν ἀρχὴν ἦν ἐγκρατευσμένος.

Σημειώτεον, ὅτι ἔργων τῶν ἡγουμένων περιεργάζεσθαι τοὺς ὑπ' αὐτῶν φωτισθέντας, μὴ πως ἄρα οὐχ ὀφθαλμοῖς τῆ πίστει, ἀλλὰ χλωεύσει, καὶ δεῖ αὐτοὺς διορθωθῆναι.

Καὶ ἐν τοῖς προφήταις τοῦτο εὐρίσκομεν, διαφορῶν γνώμας καὶ διάφορα ἦθη· οἷον ὁ Ἥλιος αὐστηρὸς, ὁ Μωσῆς πρᾶος· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, σφοδρότερός ἐστιν ὁ Παῦλος. Ὅρα καὶ τούτου τὸ ἐπιεικές· «Ἥλιου, φησὶ, τὸν ἀποστάντα,» καὶ τὰ ἔξῃς. Τί οὖν; ἔχθροὶ ἀνεχώρησαν; Μὴ γένοιτο. Ὅρξ· γὰρ μετὰ τοῦτο Βαρνάβαν πολλῶν ἐγκωμίων ἀπολαύοντα παρὰ Παύλου ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς. Παροξυσμὸς, φησὶν, ἐγένετο, οὐκ ἔχθρα, οὐ φιλανεκία. Τοσοῦτον ἴσχυεν ὁ παροξυσμὸς, ὡστε ἀποχωρῆσαι· καὶ εἰκότως. Ὅπερ ἕκαστος ὀπέλαθεν εἶναι λυσιτελές, τοῦτο μετὰ ταῦτα οὐ προσήκατο διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον κοινωνίαν. Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ κατὰ σύνεσιν γενέσθαι ὁ χωρισμὸς καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰπεῖν, ὅτι Ἐπειδὴ ἐγὼ βούλομαι, σὺ δὲ οὐ βούλει, ἵνα μὴ μαχώμεθα, διανεμώμεθα τοὺς πόρους. Ὅστε εἰκοντες ἀλλήλους τοῦτο ἐποιοῦν. Ἐβούλετο γὰρ σῆναι τὸ [f. ἀποστ.

τοῦ] Παύλου ὁ Βαρνάβας, διὰ τοῦτο ἀνεχώρησεν. Εἶπε Α καὶ ἡμεῖς τοιοῦτους ἐχωρίζομεθα χωρισμούς, ὥστε ἐπὶ τῷ κήρυγμα ἀπείναι. Ταῦτα γέγραπται πρὸς τύπον ἡμέτερον, ἵνα μὴ καταπίπτωμεν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀνθρώπουσιν ὄντας μὴ παροξύνεσθαι· παροξύν- θέντας δὲ χρῆ μεταβάλλεσθαι. Θαυμαστός οὗτός ἔστιν ὁ ἀνήρ, καὶ σφόδρα μέγας· πάνυ ὠφέλει ἡ μάχη τὸν Μάρκον.

Τὸ μὲν γὰρ Παύλου φανερόν ἐπέστρεφεν αὐτόν· τὸ δὲ Βαρνάβα χρηστὸν ἐποίει μηκέτι ἀπολειφθῆ- ναι. Ὡστε μάχονται μὲν, εἰς ἕν δὲ τέλος ἀπαντᾷ τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ Παῦλον ὁρῶν αἰρούμενον ἀπο- στήναι, καὶ πάνυ ἐφοβήθη, καὶ κατέγνω αὐτοῦ· καὶ Βαρνάβαν ὁρῶν οὕτως ἀνεχόμενον, πάνυ αὐτὸν ὠφέλισε, καὶ διωρθοῦτο ὁ μαθητὴς διὰ τῆς μάχης τῶν διδασκάλων· τοσοῦτον ἀπέιχε τοῦ ἁκανθαλι- σθῆναι.

Ὅρα τὴν σύνεσιν τοῦ Παύλου, οὐ πρότερον ἐπ' ἄλλην ἔρχεται πόλιν, πρὶν ἢ τὰς δεκαήμενας τὴν λό- γον ἐπισκέψασθαι· καὶ γὰρ ἀνάσκει ἐστὶ τὸ εἰκῆ τρί- χειν.

Ὡτως ἄξιον ἐκπλαγῆναι τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν· ὁ τοσαῦτα μαχισάμενος περὶ τῆς περιτομῆς περι- ἔεμε τὸν μαθητὴν. Καὶ οὐ μόνον ἑτέρους οὐ κυ- λυεῖ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τοῦτο ἐργάζεται. Οὐδὲν συν- ετώτερον, ὥστε πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ἑώρα, καὶ οὐδὲν ἀπλῶς ἐποίει προλήψει. «Τοῦτον ἠθέλησε, φησὶν, ἐξελεῖν σὺν αὐτῷ.» Καὶ τὸ θαυμαστόν τοῦτο, ὅτι περιέτεμεν αὐτόν, διὰ τοῦ· Ἰουδαίους, φησὶ, τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις· οὐκ ἂν γὰρ ἠέσχογον παρὰ ἀκροῦσθαι τὸν λόγον ἀκούσαι. «Καί τί; ὅρα τὸ κατόρθωμα· περιέτεμεν ἵνα περιτομῆν καθέλῃ· τὰ δόγματα γὰρ ἐκήρυττε τῶν ἀποστόλων.

Ἰδοὺ σαφῶς δόγματα κέκληκε τὴν ἀποχὴν τῶν εἰδωλοθύτων, πορνείας τε καὶ πικτικοῦ, ἅπερ εἶσι κανονικῆς ζωῆς. Διὰ τί μὲν ἐκυλιώθησαν, οὐ λέγει· ὅτι δὲ ἐκυλιώθησαν, λέγει· παιδεύων ἡμᾶς· πείθεσθαι μόνον, καὶ μὴ ζητεῖν, καὶ δεικνύς ὅτι καὶ πολλὰ ἀνθρωπίνως ἐποίουν. Οὐκ ἔτι δὲ ἀγγέλου, καθάπερ Φίλιππος εἶδε καὶ Κορνήλιος· ἀλλὰ εἰ; Αἰ' ὀράματος φαίνεται αὐτῷ, λοιπὸν ἀνθρωπινότερον· ἔνθα δὲ πολλὴ βία, θεϊότερον. Ἐπειδὴ γὰρ κηρύξαι μὲν ἠπαίετο μόνον, εἰς τοῦτο δυναρ φαίνεται αὐτῷ· μὴ κηρύξαι δὲ οὐκ ἠέσχετο, εἰς τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποκαλύπτει. Οὕτω καὶ ἐκεῖ τῷ Πέτρῳ· «Ἀναστάς κατάθεθι.» Οὐ γὰρ δὴ καὶ τὰ εὐκόλα τὸ Πνεῦμα εἰργάζετο, ἀλλ' ἤρκει καὶ δυναρ. Σημειω- τέον, ὅτι σὺν τῷ Παύλῳ ἦν ἐν ταῖς πόλεσι ταῦται· καὶ ὁ Λουκᾶς, ὡς ἐξ ὧν· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ παραλαμβάνει λέγων· «Ἐζητήσαμεν εὐθυδρομῆ- σαι.» Οὐ γὰρ δὴ ἔνθα συναγωγὴ ἦν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἤρχοντο, ὡς περ τόπων τινα ἀφορίζοντες, ἅτε σαμηνιώτεροι ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι· καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, ὅτε καὶ ἔχλον εἰκόσ ἦν συναλθεῖν.

Ὅρα τὸ ἄτυρον πάλιν· γυνὴ καὶ ταπεινὴ αὐτῆ, καὶ ἀπὸ τῆς τέχνης· καὶ γὰρ κορφορῦθωρα ἦν πι- πρᾶσκουσα. Ἄλλ' ὅρα φιλόσοφον γυναῖκα· πρῶτον αὐτῆ ἐμαρτύρησε, τὸ [f. τῷ] τὸν Θεὸν καλεῖσαι αὐ- τήν. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ αἰσχύνεται τὰ ἐπιτηδεύματα.

αὐτὴν ἱστορίαν γράφων, ἅτε δὴ καὶ ἀργίας οὐσης, μᾶλλον προσείχον τοῖς λεγομένοις, καὶ οὐδὲ ἡ πόλις αὕτη μεγάλη ἢ τῶν Φιλιππησίων.

Πολλῆς ταπεινότητος γέμει τὰ ῥήματα καὶ σοφίας. Οὐκ εἶπεν, Εἰ μεγάλη [f. μεγάλην] γυναῖκα, εἰ εὐ- λαθῆς [f. εὐλαθῆ] κεκρίκατέ με, ἀλλὰ, «πιστὴν τῷ Κυρίῳ, ἢ πολλῶν μᾶλλον ἡμῖν [f. ὑμῖν]. Ἐπί- δοι μὲν τις [f. εἶποι ἂν τις, οὐκ ἐπίδοιμεν τις] οὕτως ἔστιν ὁ δαίμων. Θεός, φησὶ, Πύθων, ἀπὸ τοῦ τόπου οὕτω λέγεται. Ὅρα δὲ ὁ Ἀπόλλων δαίμων ἐστὶ, καὶ ἐβούλετο εἰς πειρασμούς ἐμβαλεῖν ὥστε παροξύναι; Ὡ μισρὲ, εἰ οἶδας ὅτι σωτηρίας ὁδὸν καταγγέλλουσι, τί μὴ ἐξίστασαι ἐκείνων; Ἄλλ' ὡς περ ὁ Σίμων ἐβούλετο, λέγων· «Ἄστε μοι ᾧ ἐάν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἁγίων.» τοῦτο καὶ οὗτος ἐποίησεν. Ἀφῆται οὖν ἡ Πυθία γυνὴ τις οὕσα ἐπικαθῆσθαι τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαί- ρουσα τὰ σκέλη, εἰθ' οὕτω πνεῦμα κωνηρὸν κάτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς ἀναδυό- μενον μορίων, πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας, καὶ ταύτην τὰς τρίχας λύουσαν, λοιπὸν βακχεύεσθαι τε καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος ἀπείναι, καὶ οὕτως ἐν παροιμίᾳ γενομένην τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι ῥή- ματα. Τί δήποτε καὶ ὁ δαίμων ταῦτα ἐφθέγγετο, καὶ ὁ Παῦλος ἀκύλισε; Κάκεινος κακώσεως [f. κα- κῶς τῆως] ἐποίησεν, καὶ οὗτος συνετώς. Ἐβούλετο λοιπὸν ἀξιώπιστον ἑαυτὴν ποιεῖν. Εἰ γὰρ προσήκατο αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ὁ Παῦλος, καλλοῦς ἂν καὶ τῶν πιστῶν ἠπάτησεν, ἅτε ὑπ' ἐκείνου δεχθεῖς· καὶ αὐτὸς συγ- καταβάσει κέχρηται πρὸς τὴν ἀπώλειαν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐ προσήκατο ὁ Παῦλος, ἀλλὰ κατέπτυ- σεν, οὐ βουλόμενος ἀπλῶς ἑαυτὸν ἐπιβρίπτειν τοῖς σημαίαις. Ὡς δὲ ἐπέμμενε τοῦτο ποιῶν, καὶ τὸ ἔργον ἰδεῖσκυ, τότε ἐκέλευσεν αὐτῷ ἐξελεῖν. «Διαπονη- θεῖς δὲ ὁ Παῦλος, ἢ τούτῳ, τὴν κακουργίαν εἶλε τοῦ δαίμονος· καθὼς αὐτὸς λέγει· «Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦσθε.» Κινηθεῖς καὶ δειχθεῖς [f. δηχθεῖς], καὶ ἀληθῆ λέγουσαν ἐπιστομίας αὐτῆν· διδάσκων ἡμᾶς, μὴδὲ τῇ ἀληθείᾳ συνηγορεῖν προ- ποιούμενους· δέχεσθαι δαίμονας, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀποτειχίζειν πλάνης ὁδόν.

Πανταχοῦ τὰ χεῖρηματα αἰτία τῶν κακῶν. Ὡ τῆς Ἑλληνικῆς ἀμότητος! Ἐβούλοντο δαιμονῶν τὸ κορά- σιον, ὥστε χρηματίζεσθαι. Τί λέγεις; πείθη τῷ δαίμονι; Διὰ τί μὴ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖνος λέγει, ὅτι «Δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσὶ;» Σὺ λέγεις, ὅτι «Ἐκταράσσομαι τὴν πόλιν ἡμῶν.» Ὅρα οὐδὲ τῷ δαίμονι προσέχοντας, ἀλλὰ πρὸς ἕν ὁρῶντα, τὴν φιλαργυρίαν. Καὶ ὁ μὲν Παῦλος τὸ πᾶν εἰργά- σατο, τῶν δὲ κινδύνων... κοινῶναι. Ὡστε ἰδόντες, αὐτῶν τὴν δύναμιν ἐφραναπάτου, ἢ ἐμαρτύρου, ὅτι οὐκ ἦσαν οἱ τυχόντες ἀνθρωποι, ἀλλὰ τινες με- γάλοι, ἐξουσίαν ἔχοντες ποιεῖν ὃ θέλουσι διὰ τοῦ Κυρίου. Ὡς ἂν εἶποι τις, εἰς τὸν Ἐρεβόν. Πόσων σακρῶν ταῦτα ἄξια! Οἶα μὲν ἐπαθόν ἐκείνοι! Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ μέχρι ῥημάτων διὰ τὸν Χριστὸν ἀνε- χόμενοι [f. ἀνεχόμεθα] λυπηθῆναι.

Τίνος χάριν μεσονύκτιον τρυχοντο; Τῷ Παλαμφῶ

πειθόμενοι, λέγοντι· « Μεσονύκτιον εξεγειρόμεν
τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι. »

Τίνος ἔνεκεν μεσονύκτιον τὸ πρᾶγμα γέγονε, καὶ
ὁ σεισμός; Τοῦτο διὰ τὸν δεσμοφύλακα γέγονεν, οὐ
πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς σωτηρίαν. Καὶ ὁ σεισμός
γέγονεν, ὥστε ἀφυπνησθῆναι αὐτὸν, καὶ αἱ θύραι
ἠνεώχθησαν, ὥστε θαυμάσαι τὸ γεγονός. Ταῦτα δὲ
οὐ δεσμῶται οὐχ ἑώρων· εἰ [f. η] γὰρ ἂν ἔφυγον
ἅπαντες. Ἐθαύμασε τὴν φιλανθρωπίαν Παύλου,
ἐξεπλάγη τὴν ἀνδρείαν, ὅτι δυνάμενος οὐκ ἔφυγε, καὶ
ὅτι αὐτὸν ἐκώλυσε τῆς σφαγῆς. Διὰ τί δὲ μὴ ἄλλο
σημεῖον γέγονεν; « Ὅτι τοῦτο μάλιστα αὐτὸν ἐφελκύ-
σατο, ἱκανὸν ὅν πείσαι, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ἐκιν-
δύωνεν. »

Οὐ γὰρ οὕτως τὰ θαύματα ἡμᾶς αἰρεῖ, ὡς τὰ εἰς
σωτηρίαν ἡμετέραν ἦκουσα, καὶ ἵνα μὴ δόξη ἀπὸ
ταυτομάτου γίνεσθαι [f. γίνεσθαι] ὁ σεισμός, ἐπηλο-
λούθησε καὶ τοῦτο ἐκείνῳ μάρτυροῦν. Ἐννύκτιον
φαίνεται· οὐδὲν γὰρ πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς σω-
τηρίαν ἐποίησεν. Οὐκ ἦν ὁ δεσμοφύλαξ πονηρὸς, οὐ-
τός ἐστι Στεφανᾶς, οὐ μνημονεύει Παῦλος ἐν τῇ
πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ. Καὶ τῶν στρατηγῶν
θλιωσάντων, ὁ Παῦλος οὐκ ἐξέρχεται, ἀλλὰ διὰ τὴν
Λυδίαν καὶ τοὺς ἄλλους φοβεῖ αὐτούς, ἵνα μὴ νομι-
σθῶσιν ὡς ἡξιώκότες ἀπαλειφθῆναι, ἵνα καὶ τοὺς
ἄλλους ἐν παρρησίᾳ καταστήσῃσι. Διπλοῦν τὸ ἔγ-
κλημα ἦν, ὅτι καὶ Ῥωμαίους, καὶ ἀκατακρίτους, καὶ
θημοσίᾳ. Ὅρξ, ὅτι καὶ ἀνθρώπινα κατασκευάζον
πολλά; Ἴνα δὲ μὴ δόξη ὡς κατάκριτος ἀπολυεσθαι,
καὶ ὡς ἡμαρτηκώς, διὰ τοῦτο φησὶ· « Αἰρᾶντες
ἡμᾶς θημοσίᾳ, » καὶ τὰ ἐξῆς· ἵνα μὴ τῆς χάριτος
αὐτῶν ἦ τὸ πρᾶγμα. Ὅρα διάφορα οἰκονομοῦσαν τὴν
χάριν.

Αὐτοὶ ἀδίκως ἐνέβαλον, ἡρώτων αὐτούς ἐξελεῖν
τῆς πόλεως· χάριν ἤτησαν ταύτην. Οἱ δὲ ἐλθόντες
πρὸς τὴν Λυδίαν, καὶ βεβαιώσαντες αὐτήν, οὕτως
ἐξῆλθον. Οὐ γὰρ εἶδε τὴν ἐξοδόχον ἀφείναι ἐν ἀγῶνι
καὶ μερίμῃ. Ἐξῆλθεν δὲ οὐκ ἐκείνους πειθόμενοι,
ἀλλ' ἐπὶ τὸ κήρυγμα σπεύδοντες.

Πόσην εἶχεν ἀτυφίαν καὶ ἀγάπην, ὅτι οὐκ ἄλλως
ἠνέσχετο ἐκδημησαι! καὶ ταῦτα παρὰ τῶν στρα-
τηγῶν καταψευδόμενοι, εἰ μὴ εἰσῆλθον πρὸς τὴν εὐτελεῖ
γυναικα, καὶ τοὺς λοιποὺς οὐς καὶ ἀδελφοὺς ἐκάλουν,
καὶ συνετάξαντο αὐτοῖς. Πάλιν τὰς μὲν μικρὰς πα-
ρατρέχουσι πόλεις, ἐπὶ δὲ τὰς μεγάλους ἐπειγόνται, ὅτι
ἐκείθεν καθάπερ ἐκ τινος πηγῆς μέλλοντος τοῦ λό-
γου διαρρέει εἰς τὰς πλησίον.

Καίτοι εἰπὼν, « Στραφόμεθα ἐπὶ τὰ ἴθνη, » οὐκ
ἠφίει τούτους· πολλὴν γὰρ πρὸς αὐτούς εἶχε πόθον.
Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· « Ἡσχόμην γὰρ αὐτὸς
ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου. » Ἐπολεῖ
δὲ τοῦτο διὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δό-
ξαν, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ σκάνδαλον ἦν τοῖς Ἑλλήσιν.
Ὅρξ, ὅτι πρὸ πάντων τὸ πῶθος κηρύττει; καὶ οὕ-
τως οὐκ ἠσχύνοντο, ἀλλ' ἤθεσαν τοῦτο σωτήριον ὄν.
Τοῦτο ὁ Χριστὸς ἐπολεῖ, ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ τῶν
Γραφῶν διαλεγόμενος, οὐ πανταχοῦ ἀπὸ τῶν ση-
μειῶν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτο ἐναντιῶς εἶχον, ὡς πλά-
κους καὶ γόητας διαβάλλοντες· ὁ δὲ ἀπὸ τῶν Γρα-

φῶν πειθῶν, οὐκ ἔχει ταύτην τὴν ὑπόνοιαν. Οὕτω
μὲν οὖν καὶ οἱ τούτων πατέρες κατηγοροῦν τῷ
[f. τοῦ] Ἰησοῦ, λέγοντες, ὅτι « Βασιλέα ἑαυτὸν κα-
λεῖ. » Πλὴν ἐκεῖνοι κἂν εἶχον τινα κατὰ τὸ φαινόμε-
νον, οὗτοι δὲ πόλιν εἶχον ἀποφυγῆν τοῦ φεύδους λέ-
γοντες, ὅτι Ἰησοῦν καταγγέλλουσι βασιλέα τὸν κατ'
αὐτοὺς ἀποθανόντα; Ἄλλ', ὡς εἶπικε, τὸ ἀληθές κη-
ρύσσοντες, ἤδεισαν, ὅτι εἰ καὶ ἀφανὴς ἦν αὐτοῖς,
ἀλλ' οὐκ ὄντως βασιλεὺς ἦν. Εὐγενέστεροι, » του-
τέστιν ἐπεικίστεροι, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ
ἀκριθείας, ἔνθα πάθος ἦν, ἀνέκρινον τὰς Γραφάς.

Οὐχ ὡς ἀπιστοὶ ἐζήτουν (ἦδη γὰρ ἦσαν πιστευ-
κότες), ἀλλ' ὡς ἄμοιροι τῆς τῶν παλαιῶν προφητῶν
παραδόσεως, καὶ πιστότεροι ἐγένοντο. Εὐρίσκοντο
τοῖς τῶν προφητῶν λόγοις συνάγοντα τὰ περὶ τῆς
ἐκείνου τοῦ Κυρίου οἰκονομίας πράγματα. Οὐκ
ὀργὴν ἐνταῦθα φησιν, οὔτε ἀγανάκτησιν, καθάπερ
ἄλλαχοῦ φησιν· « Ἐγένετο παροξυσμὸς μεταξὺ αὐ-
τῶν· » ἀλλ' ὅτι διεγείρετο (ὀργῆς γὰρ [f. καὶ] ἀγανα-
κτῆσεως πόρρω τὸ χάρισμα)· οὐκ ἔφερον [f. ἔφε-
ρον], ἀλλ' ἐτήκετο. Οἰκονομεῖται δὲ καὶ ἄκοντα μείναι
ἐκδεχόμενοι ἐκείνους. Οἱ Ἀθηναῖοι ματαίαν ἀφροντες
ὄφρυν, ἐπὶ γλώττῃ κλαθεῖς φρονούντες· μέγα, ἀνο-
ήτως ἐφασκον· « Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος; οὗτος
λέγει; » Σπερμολόγος δὲ πτηνὸν εἶναι φασιν εὐτε-
λέστατον, τὰ ἐν τοῖς [f. ταῖς] τριβόσις κατακα-
δασμένα εἰσῶδες συλλέγειν· ἔφ' παρεικάζοντες τὸν
Δεσποτικὸν Παῦλον ἔλεγον οἱ δεῖλοι [f. δεῖλαιοι].
Καὶ γὰρ τὴν ἀνάστασιν θεῶν τινα ἐνόμιζον, ὅτε
εἰσῶδες καὶ θηλείας εἶδειν. Δαιμόνια γὰρ τοὺς θεοὺς
αὐτῶν ἐκάλουν· καὶ γὰρ ἦσαν αἱ πόλεις δαιμόνων
κλῆρεις. « Ἦγον αὐτὸν, φησὶν, ἐπὶ τὸν Ἄρειον τά-
γον, » οὐχ ὡς τι μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε κολασθῆναι
ἔνθα αἱ φονικαὶ δίκαι. Τίνος δὲ ἔνεκεν Ἄρειος πά-
γος ἐκαλεῖτο; Ὅτι ὁ Ἄρης, ὡς φασιν, ἐκείθεν δι-
κας ἔδουκε. Πάγος δὲ ὁ ὑψηλὸς τόπος· ἐν γὰρ βῆθῳ
τινὶ ἦν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον· ὄθεν καὶ Πάγαρχοι
καλοῦνται παρὰ τισιν οἱ τῶν τόπων ἢ κωμῶν τινες
ἀρχοντες. Εἰ ἀνθρώπων ἐκίρυσσαν ὁ Παῦλος ἵστα-
ρῶσθαι, οὐ ξῖνον ἦν τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ ἔλεγεν
ἵσταρῶσθαι καὶ ἰτηγέρθαι, ὥστε ἐνίζοντα εἰσ-
ἔφερν εἰς τὰς ἀκοάς.

Ἐνταῦθα ἐκεῖνο σημαίνεται, ὅτι καίτοι ἀεὶ ἐν τούτῳ
ἀσχελοῦμενοι τὸ [f. τῷ] λαλεῖν καὶ ἀκοεῖν, ὅμως ἐ-
νίζοντα ἐνόμιζαν ἀκοεῖν, ἅπερ οὐδέ ποτε ἤκουσαν.

Ἵπερ ἐγκωμιάζειν αὐτοὺς δοκεῖ, οὐδὲν βαρῶ
λέγων, « Ὡς δεισιδαιμονιστέτους ὁμᾶς θεωρῶ, »
τουτέστιν εὐλαβεστέτους. Δεισιδαίμων δὲ ἐστὶν ὁ τὸ
δαιμόνια δειδῶς καὶ πάντα θειάζων, καὶ λίθον, καὶ
ξύλον, καὶ πνεῦμα. Ἐνεσιτῆται βωμὸς τοῖς παρ' αὐ-
τῶν ἐκ τοιαύτης αἰτίας. Πόλεμος Ἀθηναίοις ποτὶ
συνεβράζει πρὸς ἀναντίους, εἴτα πρόξεντες κα-
κῶς, ἀνεχώρησαν. Καὶ ἐπειδὴ παίζειν αὐτοὺς
τοῖς δεισιδαίμοσι ἐθαῖ ἦν, τῶν δαιμόνων τις
ἐπιφανείας, οὐδέπω ποτὲ ἐφη παρ' αὐτῶν τεθερα-
πεῦσθαι, κακείνος αὐτοῖς ὀργισθεὶς τῆς ἡττῆς τῆς
αἰτίας γεγενῆσθαι· ἐκείνῳ τε ἀνέστησαν νεδν,
καὶ ὡς φυλαττόμενοι μὴ τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἄλλοτε πά-
θειεν, παρέντες τινὰ θεὸν ἐγνωστον αὐτοῖς, ἐν-

έστησαν τὸν βωμὸν ἐκεῖνον, ἐπιγράφαντες· Ἐγνώ-
 στω θεῷ· τοῦτο δὲ λέγοντες, ὅτι καὶ εἴ τις ἕτερος
 ἀγνοοῖτο θεός, εἰς τιμὴν ἐκείνου οὗτος δὴ παρ'
 ἡμῶν ἐγγιγέρθω, ὡς ἂν Πλεως εἶη ἡμῖν, εἰπερ ἀγνο-
 ούμενος ὢν μὴ θεραπευοίτο. Ἔστι δὲ ἡ πᾶσα τοῦ
 βωμοῦ ἐπιγραφή· Θεοῦ Ἀσίας καὶ Λιθύης καὶ
 Εὐρώπης, Θεῷ ἀγνώστω καὶ ξέτῳ.

Οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας τὴν
 ἀκρίθειαν γινώσκειν. Αὕτη γὰρ καθάπερ τις θερα-
 παινίς ἡγετωμένη οὐκ ἀφείθη ἔνθεν εἰσελθεῖν, καὶ
 παρακῦψαι εἰς τὰ δεσποτικὰ μυστήρια. Ἴνα μὴ νο-
 μίσωσιν ἕνα τῶν πολλῶν εἶναι θεὸν τὸν ὑπ' αὐτοῦ
 κηρυττόμενον, διορθοῦται ἐπάγων· Οὐκ ἐν χειρο-
 ποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ. Ἐνταῦθα λοιπὸν αἰνιγμα-
 τωδῶς εἶπε τὸ ἑαυτοῦ καὶ ἔστησε, [καὶ καθαιρεῖ τὸ
 ἐκεῖνων. Οἰκεῖ μὲν γὰρ ἐν ναοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν τοιού-
 τοις, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, τὴν σωματικὴν καθ-
 ἔσθε. Τί οὖν; οὐ κατοικεῖ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύ-
 μων; Οὐ δῆτα, ἀλλ' ἐνεργεῖ. Πῶς οὖν ἑθεραπεύετο
 ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων παρὰ Ἰουδαίους; Οὐχ ὑπὸ
 χειρῶν, ἀλλ' ὑπὸ διανοίας, ἐπεὶ ἐκεῖνά γε οὐκ ἐξή-
 τει οὕτως ὡς προσδεόμενος. Ἐμὴ φάγωμαι, φησὶ,
 κρέα ταύρων, ἢ αἶμα τράγων πίωμαι;]

Δύο τεκμήρια θεότητος, τὸ αὐτὸς τε μηδενὸς δεξ-
 σθαι, καὶ πᾶσι πάντα παρέχειν. Ἐιδούς, φησὶ,
 ζῶην καὶ πνοήν. Ἰδοὺ καὶ τῆς ψυχῆς δημιουργὸν
 αὐτὸν ποιεῖ, οὐ γεννήτορα.

Ταῦτα βελτίω ἐκείνων, καὶ πῶσα κατηγορία τῶν
 τε ἀτόμων καὶ τῆς ὕλης; Οὐκ ἔτι μερικὴ ἡ ψυχὴ
 τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι δημιουργὸν εἶναι,
 ὑπερ ἐκεῖνοί φασιν, ἀλλὰ καὶ διανοία θεραπεύεται
 αὐτὸς, καὶ τὰ πάντα αὐτοῦ ἔστι, φησὶ. Ἄρισσε ζη-
 τῆσαι τὸν θεόν, ἀλλ' οὐ διὰ παντὸς τοῦτο ὤρισεν,
 ἀλλὰ ἑ προστεταγμένους καιροὺς· δεικνύς ὅτι νῦν
 οὐχὶ ζητήσαντες εὔρον. Ἐπειδὴ γὰρ ζητήσαντες οὐχ
 εὔρον, δεικνυσὶν ὅτι οὕτως ἦν φανερός, ὡς περ ἂν εἰς
 μέσον τι ψηλαφώμενον. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα ἦν οὐρανός,
 ἀλλαχοῦ δὲ οὐ· οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἦν μὲν, ἀλλῶ
 εἰ οὐ. Ὡστε καὶ κατὰ πάντα καιρὸν, καὶ κατὰ πᾶσαν
 ἐρθεσίαν δυνατὸν αὐτὸν εὔρειν. Οὕτως γὰρ ψκονό-
 μησεν, ὡς τε μήτε τόπω κωλύεσθαι, μήτε χρόνῳ.
 Αὐτὸ γὰρ δὴ τοῦτο μάλιστα αὐτοῖς συνεβάλλετο, τὸ
 πανταχοῦ εἶναι τὸν οὐρανὸν, τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ
 ἔσταναι. Ὅρα ποῦ καθαιρεῖ [f. καθαιρεῖ] τοὺς με-
 ρικούς. Τί λέγω μακρὰν; οὕτως ἐγγύς ἐστιν ὡς
 χωρὶ; αὐτοῦ μὴ ζῆν. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ
 κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· ὡς περ ἐν σωματικῷ ὑπο-
 δείγματι, ὡς περ ἀδύνατον ἀγνοῆσαι τὸν ἀέρα παν-
 ταχοῦ κεχυμένον, καὶ οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνός ἐκάστου
 ἡμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν ἡμῖν ὄντα. Ἄλλ'
 οὐδὲν ἴσον εἶπεν ὁ ποιητὴς· ἐκεῖνος· τοῦ γὰρ καὶ
 γένος ἐσμέν. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν περὶ τοῦ Διὸς εἶ-
 πεν· οὗτος δὲ περὶ τοῦ δημιουργοῦ αὐτὸ λαμβάνει,
 οὐ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνῳ λέγων· ἐπεὶ δὲ [f. καὶ] βωμὸν
 τούτου εἶπεν, οὐκ ἐκεῖνον οὐ ἔσθεον. Γένος γὰρ θεοῦ
 εἶπεν ἡμᾶς· εἶναι, τουτέστιν οἰκειούς, ἐγγυτάτους,
 ὡς περ παροίκους καὶ γείτονας ὅταν λέγη. Οὐκ εἶπεν,
 οὐκ ὀφείλετε νομίζειν χρυσῷ, ἢ ἀργύρῳ τὸ θεῖον

εἶναι ὁμοιον, καὶ μαρτοί ἐστε, ἀλλὰ ταπεινότερον,
 οὐκ ὀφειλομεν νομίζειν. Ὅρα πῶς τὸ ἀσώματον
 εἰσῆγαγεν· ἡ γὰρ διάνοια ὅταν ὑποπτεῦσθαι σῶμα, καὶ
 διάστημα ὑπονοεῖται. Τί οὖν; οὐδεὶς κολάζεται τούτων;
 Οὐδεὶς τῶν θελόντων μετανοεῖν. Περὶ τούτων φησὶν,
 οὐ περὶ τῶν ἀπελθόντων, ἀλλ' οἷς παραγγέλλει. Οὐκ
 ἀπαιτεῖ λόγον ἡμᾶς, φησὶν. Οὐκ εἶπε, Παρεῖδεν, ἢ,
 Ἐφασεν, ἀλλ', Ἠγνοήσατε, ὑπερεῖδε· τουτέστιν,
 οὐκ ἀπαιτεῖ κόλασιν, ὡς περ ἀξίους ὄντας κολάσεως·
 ἡγνοήσατε. Καὶ οὐ λέγει, Ἐκόντες ἐκακουργήσατε,
 ἀλλὰ τοῦτο διὰ τῶν ἀνω εἰδειξε. Τί δῆποτε πείσαντες
 αὐτοὺς, καὶ πάλιν αὐτῶν [f. αὐτοῦ νεὶ τῶν αὐτῶν]
 ἀκούσεσθαι, καὶ κινδύνουν οὐκ ὄντων, οὕτως ἠπει-
 γετο τὰς Ἀθήνας ἀφῆναι ὁ Παῦλος; ἴσως ἦδει οὐ
 μέγα ὄνησων, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς Κόρινθον
 ἦγετο. Εἰς Κόρινθον, ὡς εἶπεν, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος
 ἦγετο, ἐν ἧ μένειν ἔδει. Οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι, καίτοι
 ξένης ὄντες ἀκροάσεως ἔρασταί, ὅμως οὐ προσεῖχον·
 οὐ γὰρ τοῦτο ἔσπούδαζον, ἀλλ' ὡς τε αἰετὶ ἔχειν
 εἶπεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ Νέρωνος ἐταλιώθη ὁ Παῦλος,
 ἐπὶ δὲ Κλαυδίου ἀνεβρίπιζετο λοιπὸν ὁ πρὸς Ἰουδαί-
 ος πόλεμος, μακρόθεν μὲν, ὡς τε κἀν αὐτῷ σωφρο-
 νίσαι, καὶ ἀπὸ Ῥώμης ὡς λυμῶνες ἠλαύνοντο. Διὰ
 τοῦτο οἰκονομεῖται τούτον ὡς δέσμιον ἀπαχθῆναι
 ἐκεῖ, ἵνα μὴ ὡς Ἰουδαῖος ἀπελαυνῆται, ἀλλ' ὡς ὀπὸ
 τῆ τάξεϊ πράττων, καὶ φυλάττηται ἐκεῖ.

Ἀσάφες ἔστι τὸ ῥητόν· οἶμαι δὲ αὐτὸν τοῦτο λέ-
 γειν· Ἐλάχιστος τῶν ἀποστατούντων Χριστῷ, ὅς ἐστι
 ζῶη, δοκεῖ ἑαυτὸν φονεῖν, ἀπὸ τῆς ζῶης μεταβαλ-
 ῖν εἰς θάνατον, τὸ αἶμα αὐτοῦ ἐκχέων τρώπον τινα
 διὰ τῆς σφαγῆς, ἣν ἐπιφέρει ἐφ' ἑαυτῷ. Τοῦτο οὖν
 φησιν· Ἀνθ' ὧν σφάζετε ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπιστίας,
 αὐτοῦ τούτου ὁμεῖς ὑπόσχητε δίκην, ἐμοῦ ἀθώου
 ὄντος. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς σημειώσεως δυνατὸν τάχα
 εἶπειν, ὅτι ὁ σφάζων ἑαυτὸν τιμωρεῖται ὡς φονεὺς
 παρὰ τῷ θεῷ.

Ὅρα πῶς πάλιν εἶπὼν, ἑ ἀπὸ τοῦ νῦν, οὐδὲ
 νῦν οὕτως αὐτῶν ἀμελεῖ, ὡς τε τοῦ διεγείραι ἐμελλε
 τοῦτο, ὡς τε καὶ ἀπὸ τούτου ζῆλον ἔχειν ἀπὸ τῆς
 γεινιθίσεως.

Οὗτός ἐστιν ὁ Κρίσπος ὃς γράφων φησὶν· Ὁ-
 δένα ἐβάπτισα εἰ μὴ Κρίστον καὶ Γάτον. Τοῦτον
 οἶμαι καὶ Σωσθένην λέγεται [f. λέγεσθαι] ἄνδρα πι-
 στὸν, ὡς τε καὶ τύπτεσθαι καὶ αἰεὶ συμπαραεῖναι τῷ
 Παύλῳ. Σημειωτέον, ὅτι εἶδε τὸν Κύριον Ἰησοῦν
 ὁ Παῦλος δι' ὄνειρων, διδ καὶ ἔλεγεν· Ὁὐχὶ Ἰησοῦν
 τὸν Κύριον ἑώρακα; Εἶτε δὲ δι' ὄνειρων, εἶτε δὲ
 ἐγγρηγορῶν εἶδε τὸν Ἰησοῦν, οὐδεμία διαφορὰ· πλὴν
 ἐν ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτῷ. Πῶς οὖν συνεπέθαντο, εἰποι
 τις ἂν; καὶ μὴν οὐδὲν ἴσχυσαν, ἀλλ' ἦγον αὐτὸν πρὸς
 τὸν ἀνθύπατον. Ἐπεικίχης τις ἀνθρώπος εἶναι μοι
 δοκεῖ. Ἀπετείχεσιν αὐτοῖς τὸ δικαστήριον, λαμπρὰ
 γέγονεν ἡ δίκη.

Τυπτομένου γὰρ αὐτοῦ, οὐχ ἠγγήσαντο ἰδίαν ὄβριν
 εἶναι, οὕτως ἦσαν Ἰταμοὶ Ἰουδαῖοι. Ὡ τῆς αἰσχύ-
 νης! ἀναισχύντησαν, καὶ οὐδὲν τῷ Γαλλίωνι ἐμελλε
 [f. ἐμελε]· καίτοι εἰς τὴν αὐτοῦ ὄβριν τὸ πρᾶγμα
 ἦν, ἀλλ' ὡς δῆθεν ἐξουσίαν λαβόντες ἔτυπτον. Διὰ
 τί μὴ ἐκεῖνος ἐτύπηται; Καίτοι αὐτὸς ἐξουσίαν

εἶχεν, ἀλλ' ἐπειθεύοντο, ὥστε καὶ τὸν δικαστὴν μαθεῖν τίς ἦν ἐπεικίστερος. Διὰ τοῦτο ἔτυπτον τὸν Σωσθένην, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν μᾶλλον προσιθέμενος τῷ Παύλῳ, ἢ εἰς τοσοῦτον ἦσαν ἐληλακότες μανίας, ὅτι ἀποτιγόντες τοῦ σκοποῦ ἐαυτῶν, ἀντὶ τοῦ τύπτειν τὸν Παῦλον, Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον ἔτυπτον· ἢ διὰ τὸ βουλευθῆναι τὸν Παῦλον φρονεῖσαι, καὶ Σωσθένης διεκάλειεν αὐτοὺς, ἔτυπτον αὐτόν. Ὅρα πῶς ὁ νόμος κατελύετο· τοῦτο γὰρ Ἰουδαϊκὸν ἦν τὸ κείρεσθαι κατ' εὐχὴν τὰς κεφαλὰς· ἔδει δὲ καὶ θυσίαν γενέσθαι, ἥτις οὐκ ἐγένετο. Ἔδει γὰρ αὐτὸν εἶ μενεῖν καὶ παρακαλέσαι περὶ τούτων, τί πάλιν ἐπιθυμεῖ τὴν Συρίαν καταλαβεῖν; Ἐπειδὴ ἐνταῦθα τοιαῦτα ἤνυσσε πράγματα κατὰ τὸ δόγμα.

Τούτους ἀφῆκεν εἰς Ἐφεσον ὡς διδάσκοντας· τοσοῦτον γὰρ αὐτῷ συγγινώσκων χρόνον, πολλὰ ἐμάνθανον, καὶ ὁμοῦς τῆς συνηθείας αὐτοῦς ἀπήγαγεν οὐδέπω τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ὅρα γοῦν ἐνταῦθα καὶ παρακαλούμενον αὐτὸν μενεῖν, ἐπειδὴ οὐκ ἠνέσχετο, οὐκ ἀπλῶς αὐτοὺς εἶπεν, ἀλλὰ μετὰ ὑποσχέσεως. Ἐκείνους δὲ τοὺς τόπους μετέβαινε, οἷς ἐπέβη πρὸ τούτου.

Ὁ Παῦλος ὁ ἀποστόλος ὧν, καὶ εἰδὼς ὅτι ἡμελλεν ἀναστρέφειν, ἐπηγγέλατο πάλιν ἀναστρέφειν. Πλὴν ἵνα μὴ τις ὑπὸ προκατείας τὸ αὐτὸ παιγνίον ἀτόπως, ὑπισχνόμενος τότε τι ποιεῖν, ἐδίδαξεν ἡμᾶς μηδὲν περὶ τῶν μελλόντων ὑπισχεσθαι ποιεῖν διχα τοῦ εἰπεῖν· εἰ τοῦ Θεοῦ θέλοντος. Οὕτω γὰρ καὶ Ἰακωβὸς παραίνει ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ, λέγων· Ὁ γὰρ τις εἶδε [f. οἶδε] τί τέξεται ἡ ἐπιούσα ἡμέρα. Ἀφρων οὖν ὁ μὴ προδιορίζων τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸ, Ἐάν ὁ Κύριος θέλη. Ἔθος αἰεὶ τοῦτο τῷ Παύλῳ ἐπισκέπτεσθαι τοὺς πιστοὺς καὶ ἐπιστηρίζειν αὐτούς. Ἰδοὺ καὶ λόγιοι λοιπὸν ἀνήγοντο. Εἰσὶ διαβεβαιούμενοι τινες, ὡς Ἀπολλῶς, αὐτὸς ἐστὶν Ἀπελλῆς ὁ Κορινθίων ἐπίσκοπος, περὶ οὗ γράφει Παῦλος· ἐπερὶ δὲ Ἀπολλῶ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐτοῦ· καὶ ἐτι, ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐκότισε. Ἐπὶ εἰ ἀληθὲς τοῦτο, σκόπει εἰ δῖονυμο; ὁ ἀνὴρ, εἰ ἄλλως μετεποιήθη θάτερον τῶν ὀνομάτων εἰς τὸ λοιπὸν. Εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἠπίστατο οὗτος, πῶς τῷ Πνεύματι ἔξει; τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδίδδοτο. Καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδεξήθησαν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, πολλῶν μᾶλλον καὶ οὕτως ἐδεξήθη ἄν. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Οὐχ ἀπλῶς ἐφεξῆς ἐθικεν ἀμφοτέρα. Ἐμοὶ δοκεῖ οὕτως εἶναι τῶν ἐκατὸν εἰκοσι τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Κορηηλίου γέγονε, γεγένηται καὶ ἐπὶ τούτῳ. Πολλὴ ἦν ἡ παρῆρσις τοῦ ἀνδρός, ἀκριβῶς ἐλάλει τὰ περὶ Ἰησοῦ, ἀλλ' ἐδεῖτο ἀκριβείας ἐτέρης καὶ διδασκαλίας. Ταύτη τοι καὶ εἰδὼς πάντα ἀπὸ τῆς προθυμίας ἐπεσπάσατο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθάπερ οἱ περὶ Κορηήλιον. Καὶ τὸ μὲν οὖν παρῆρσις ἐλάγειν, ἢ δημοσίᾳ, ἐδείκνυτο· τὸ [f. τῷ] δὲ σαφῶς, ἢ δυνάμει ἐδηλοῦτο, τὸ δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν, ἐπιδείκνυσιν ἢ ἐμπειρία· οὔτε ἡ παρῆρσις συντελεῖ μὴ οὐσης δυνάμει, οὔτε ἡ δύναμις μὴ οὐσης παρῆρσις.

Πολλῶν οὖτοι ἐκείνων διεστῆκασιν. Οἱ... εἰ Πνεῦμα

ἅγιον ἐστὶν εἰδότες. Ὅτι γὰρ οὐδὲ εἰς Χριστὸν ἐπίστευον, ὄλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν· εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεῦσαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐδὲν ἐστὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἀλλ' ὅτι ἀτελές. Πολλοὶ Πνεῦμα ἐλάμβανον, ὥστε εἰκὸς ἦν αὐτοῦς Πνεῦμα ἔχειν, μὴ φαίνεσθαι δὲ.

Πόθεν ἐκείνοι ἐν Ἐφέσῳ ὄντες τὸ βάπτισμα εἶχον Ἰωάννου; Ἰσως ἐπεδήμησαν τοῖς Ἱεροσολύμοις τότε, καὶ ἀπῆλθον· καὶ οὐδὲ τὸν Ἰησοῦν ἐπίσταται. Καὶ οὐ λέγει αὐτοῖς, Πιστεύετε εἰς τὸν Ἰησοῦν· ἀλλὰ τί; Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε; ἦδει γὰρ ὅτι οὐκ εἶχον, καὶ βούλεται αὐτοῖς εἰπεῖν, ἵνα μαθόντες, ὧν ἀπεστέρηται, αἰτήσωσι. Καὶ ἐνεῦθεν δείκνυται μέγα δόγμα, ὅτι ἀτελές τὸ βάπτισμα Ἰωάννου εἰς μετάνοιαν. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἀφέσεως, ἀλλὰ, ἐμετάνοιαν βαπτίσμα.

Βαπτισθέντες, εὐθέως Πνεῦμα ἐλάμβανον, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ ἑώρων (ἀόρατον γὰρ ἐστὶν), αἰσθητὸν δὲ τινα ἐλεγχον ἐδίδου τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἢ χάρις. Καὶ ὁ μὲν τῇ Περωῶν, ὁ δὲ τῇ Ῥωμαίων, ὁ δὲ τῇ Ἰνδῶν γλώσσῃ, ἢ ἐτέρᾳ τινὶ ἐφθέγγοντο. Καὶ τοῦτο ἐφανερῶς τοῖς ἐξῆθεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐστὶν ἐν αὐτῷ τῷ φεγγόμενον. Ἰδοὺ ἐνταῦθα ἰδικῶς πληροῦται τὸ, Ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστίν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ τῶν ἀποστόλων ἐσχάτος περὶ τὴν κλησίν, ὅπερ οὐκ ἔδωκεν Ἰωάννης ἐν τῷ βαπτίσματι, τοῦτο διὰ τῶν χειρῶν Παύλου ἐλάβον οἱ βαπτισθέντες. Τί ἐπαρῆρσιάζετο; Πρὸς κινδύνους ἦν παρατεταγμένος, ἢ καὶ φανερώτερον διαλέγετο, οὐ μαστιχῶν τὰ δόγματα. Παιδεύουσι χωρίζεσθαι ἀπὸ τῶν βλασφημούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας. Ὅρα, πόσον ἤνυσεν ἡ ἀποστασία; Καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες ἤκουον. Ὅδὸν λέγει τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἢ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἀληθινήν διὰ Παύλου καταγγελομένην. Οὐχὶ φοροῦντες ἤπτοντο μόνον, ἀλλὰ καὶ λαμβάνοντες ἐπιτίθεσαν· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἶα ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ἀσίαν αὐτόν, τερῶν τοῦτον τὸν καιρὸν, ὡς ἐγὼ οἶμαι. Σουδάρια δὲ καὶ σιμικίνθια, ἀμφοτέρα νομίζω λινοειδῆ εἶναι· πλὴν τὰ μὲν σουδάρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιβάλλεται, τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὠρᾶρια φορέσαι (οἶοι εἶναι οἱ φοροῦντες ὑπατικὰς στολὰς), ἢ γουβία, πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς τοῦ προσώπου ὑγρότητας, οἷον ἰβρώτας, πτύελον, δάκρυον, καὶ τὰ ὅμοια.

Πάντα ἐποίουν πραγματείας ἐνεκεν, καὶ πιστεῦσαι μὲν οὐκ ἤθελον, διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ ἤθελον ἐκβάλλειν τοὺς δαίμονας, καὶ οὐδὲν μέγα ἐνόμιζον τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ καὶ τῷ Παύλῳ προσετίθεσαν, ὡς αὐτὸν μέγα τι νομίζοντα [f. νομίζοντι]. Αὕτη ἢ λέξις δείκνυσιν, ὅτι οὐχ ὡς πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ ἐπιτορξιστὰ ἐπύρριζον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα· ἀλλ' ὡς πειράζοντες, δίψυχοι ὄντες. Διὰ καὶ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐμαρτύρησεν, ὡς μὴ ὄντας πιστοῦς· καὶ πῆρσι προπετείας δεδώκασιν πρὸς ὀλίγον δίκην. Τί οὖν τὸ, ἐπελεῖρησαν; δηλοῖ; Ὅτι οὐκ ἐθάβρουν μὲν, πλὴν ἐπέβαλλον ὅπως ἐπιτεύζωνται τοῦ σκοποῦ.

Πῶς ὁ δαίμων οὐ συνέπραττεν ἐκείνοις, ἀλλὰ ἐ-

ήλεγχεν αὐτούς; Ἐμοὶ δοκεῖ σφόδρα θυμωθεὶς, ὡσπερ ἂν εἴ τις, περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύων, ὑπὸ τίνος οἰκτροῦ καὶ τάλαιπύρου διελέγχοντο. Ἴνα γὰρ μὴ ὀδῆ καταφρονεῖσθαι, τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ πρότερον ὁμολογήσας, τότε ἔλαβεν ἐξουσίαν. Δείκνυται δὲ τῶν δαιμόνων ἡ δύναμις μεγάλη, ὅταν πρὸς ἀπίστους ἔχη.

Τίνος χάριν ταῦτα ἔκαυσαν; Πρῶτον μὲν ἵνα μὴ τις μετάσχη τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχοφθόρου βλάβης. Ἐπειτα ἵνα μὴ ἀπὸ τιαυτῆς αἰτίας κτήσωνται τι. Ὡσπερ γὰρ τὸ τοῦ κυνὸς τίμημα ἀπηγόρευται, καὶ τὸ ἐκ πορνείας κέρδος προσάγειν Θεῷ· οὕτως οὐδὲ τοῦτο δίκαιον ἔκριναν τεθῆναι παρὰ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν.

Σημειωτέον, ὅτι προφήτης ἦν ὁ Παῦλος, προαγγεῖλας ὅτι δεῖ ἀπελθεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ εἰς Ῥώμην. Τῇ Ἀσίᾳ ἐμφιλοχωρεῖ πλείστον χρόνον ὁ Παῦλος, διότι πολλὴ ἦν ἡ τυραννὶς τῶν φιλοσόφων ἐκεῖ, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν διαλέγεται αὐτοῖς, βλέπων πολλὰ ὕσαν τῆν δεισιδαιμόνησιν. Ἴσω; κιδώρια μικρά. Πολλὴ γὰρ τῆς Θεοῦ ταύτης ἡ τιμὴ ἦν ἐν Ἐφέσῳ, ὅπου καὶ τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἐμπρησθῆν, οὕτως ἐλύπησεν αὐτούς, ὡς τὸν ἐμπρησάντα κελεῦσαι, μὴδὲ ὀνόματι λέγεσθαι. Ὅρα δὲ πανταχοῦ τὴν εἰλωλατριαν ἀπὸ χρημάτων· καὶ οὗτος ἔνεκεν χρημάτων ἀγωνίζεται.

Πόθεν ὁ θυμὸς γέγονεν; Ἀπὸ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ πορισμοῦ. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν ἀγοραίων ἦθη, ἀπὸ τοῦ τυχόντος συναρπάζεσθαι καὶ ἐκκαίεσθαι. Ἡ δὲ κραυγὴ αὐτοῖς γέγονεν, ὡς δῆθεν ἀνατιώμενοι τὸ σέβας αὐτοῖς, καὶ τὰ γεγεννημένα ἀναλύοντες, καὶ φοβούμενοι μὴ σθεσθῆ τὸ σέβασμα αὐτῶν, συνεχῶς ἔδδων. Τοῦτων ἐν τινὶ Ἐπιστολῇ μέμνηται ὁ Ἀπόστολος, πλὴν καὶ ἡ Γραφὴ αὐτοῖς μαρτυρεῖ, ὅτι διὰ τὴν πίστιν ἐκινδύνευσαν.

Μὴ δοῦναι ἑαυτὸν ἀτάκτῳ δῆμῳ καὶ ῥύμῃ, καὶ ὁ Παῦλος πείθεται· οὐ γὰρ ἦν κενοδόξος, οὐδὲ φιλότιμος· οὕτως αὐτὸν ἐφιλον πάντες οἱ πιστοί.

Προβάλλοντα οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἀλέξανδρον· οικονομικῶς δὲ οὗτος οὐκ ἐφθέγγετο. Πάλιν δὲ ἔκραζον· «Μεγάλῃ ἡ Ἀρτεμις,» παιδικῇ διανοίᾳ, καθάπερ φοβούμενοι μὴ σθεσθῆ τὸ σέβας αὐτῶν, συνεχῶς τοῦτο ἔδδων. Δύο ἔτη ἐκάθισεν ἐκεῖ ὁ Παῦλος, καὶ ὄρα πόσοι ἐτι Ἕλληνες. Τίνος δὲ ἔνεκεν Ἀλέξανδρος ἔβούλετο ἀπολογεῖσθαι; Μὴ γὰρ αὐτὸς ἀνεκλήθη [f. ἐνεκ.]; Ὡστε καιρὸν εὐρεῖν, καὶ τὸ πᾶν καταστρέψαι, καὶ ἐλκύσαι τὸν θυμὸν τοῦ δήμου.

«Νεωκόρον,» ἀντὶ τοῦ, ἱεροδουλον. Κόρημα γὰρ ἐστὶ τὸ σαρὸν [f. σαροῦν], ἀφ' οὗ καὶ νεωκόρος, ὁ τὸν νεῶν κορῶν καὶ σαρῶν. Τὸ ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Αἰδὸς πεμφθῆν, ἦτοι καταπτάν, καὶ οὐ γενόμενον ὑπὸ ἀνθρώπου ἀγαλμα. Ἠρέμα καθάπτεται αὐτῶν, δεικνύς ὅτι ἀλογιστῶς συνήθε, καὶ προτρέπεται μὴδὲν προπετῆς πράττειν, δεικνύς ὅτι προπετῶς ἔπραξαν, καὶ οὐκ ἔδει ἰδιωτικῶν ἐγκλημάτων ἔνεκεν κοινήν ἐκκλησίαν, ποιεῖσθαι. Εἶδος ἦν διακτῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐτελῶν οἱ ἀγοραῖοι, ὅτινας ἔδικαζον τοῖς κτήνησι, καὶ ἀγοραίοις ἀνθρώποις· διὰ καὶ ἀγοραῖοι καλοῦνται, ὡσπερ εἰσὶν ἐκδικιοὶ κατὰ πόλεις τινάς.

Οἱ δὲ ἀνθύπατοι ταῖς τῶν πλουσιῶν, ἢ τῶν ἐγκλημάτων δίκαις ὑπήκουον. Ἡ ἀγοραῖοί εἰσιν οἱ δικαιολόγοι, παρὰ τὸ ἀγορεύειν λεχθέντες, ὃ ἐστὶ δημηγορεῖν.

Ἐπειδὴ πολλῆς παρακλήσεως ἀπὸ τῆς ταρχῆς ἐκείνης ἐδεῖτο· καὶ τοῦτο ποιήσας ἦλθεν εἰς Μακεδονίαν, εἶτα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πάλιν διώκεται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἔρχεται εἰς Μακεδονίαν. Πῶς δὲ τὸν Τιμόθεον Θεσσαλονικεῖα φησὶν; Οὐ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ, Προέλαβον, φησὶν, οὗτοι εἰς τὴν Τρωάδα προοδοποιούντες αὐτῷ. Τὰς δὲ ἑορτὰς ἔμοι δοκεῖ σπουδάζειν αὐτὸν ποιεῖν ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν.

Πανταχοῦ διὰ λόγων τὸ πλεόν κατορθοῖ, καὶ οὐ διὰ σημείων, καὶ συνεχῶς ἡμῖν αὐτὸν δείκνυσιν ἐπιειγόμενον εἰς τὴν Συρίαν· τὸ δὲ αἴτιον, ἢ Ἐκκλησία ἦν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀλλ' ὅμως κατεῖχε τὸν πόθον καὶ τὰ ἐκεῖ κατώρθου. Καίτοι οὐ μεγάλη ἐστὶν ἡ Τρωάς, τί οὖν ἡμερῶν ἑπτὰ ποιοῦσι; Μεγάλῃ ἦν Ἴσω; κατὰ τοὺς πιστούς, καὶ ἡμέρας ἑπτὰ διατρέψας, τῇ ἐπιούσῃ τὴν νύκτα ἀνήλωσεν εἰς διδασκαλίαν· οὕτω δυσσποσπάστως αὐτῶν ἔχεν. Πεντηκοστῇ τότε ἦν. Ὅρα πῶς πάντα πάρεργα ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ Κυριακῇ ἦν, ἢ μέχρι μεσονυκτίου, φησὶν. Οὐδὲ νύκτα εἰσῆγα, ἀλλὰ τότε μᾶλλον διελέγετο, ἄτε ἡσυχίας οὐσης. Συνετάραξε τὴν ἑορτὴν ὁ διάβολος, βαπτίσας τὸν ἀκροατὴν ὑπνω καὶ κατενεγκῶν. Θέα μοι δὲ τὸ θέατρον, πῶς συγκεκροτημένον, καὶ τὸ σημεῖον, ὄλον. Ἐπὶ θυρίδος ἐκάθητο ἀνωρῶ τῶν νυκτῶν (τοσοῦτος ἦν ὁ πόθος τῆς ἀκροάσεως), οὐκ ἀπὸ βραθυμίας; ἐνύσταξεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης, καὶ οὕτως ἔξεν τῇ κερθυμῆ, ὅτι ἐν τριπέτῳ ἦσαν· οὕτω γὰρ ἦν ἐκκλησία.

Οὐκ εἶπεν, Ἀναστήσεται, ἢ, Ἐγερῶ αὐτὸν, ἀλλ' ὄρα τὸ ἀτυγον αὐτοῦ καὶ παρακλητικόν· «Ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστίν.» Ἰδοὺ καὶ Παῦλος νεκρὸν ἤγειρεν εὐτυχον καλούμενον.

Τίνος ἔνεκεν ἐν νυκτὶ διελέγετο; Ἡμελλὲν ἐξίναναι, φησὶ. Τὸ μὲν κουφότερον ἐκείνοις ἐπιτρέπων, τὸ δὲ ἐπιπονώτερον αὐτὸς αἰρούμενος, ἐπέευσεν· ἀλλὰ καὶ πολλὰ οικονομικῶς, παιδεύων τε αὐτοὺς χωρίζεσθαι αὐτοῦ. Ὅρα καὶ ἀνθρωπίνως; αὐτὸν κινούμενον. Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα γίνεται, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην ἦν, καὶ ἐπιθυμοῦντα. Ὅρᾳ αὐτὸν καὶ σπεύδοντα, καὶ οὐκ ἐπιτυγχάνοντα πολλάκις; Οἱ γὰρ ἄγιοι καὶ μεγάλοι ἄνδρες; ἐκείνοι τῆς μὲν φύσεως ἡμῖν τῆς αὐτῆς; ἐκονώνουν, τῆς δὲ προαιρέσεως οὐκ ἐτι· διὰ καὶ πολλὴν ἐπεσπῶντο τὴν χάριν. Ὅρα αὐτὸν καὶ ἐπιειγόμενον παραπλεῦσαι, καὶ μὴ παρορῶντα, ἀλλὰ καὶ τὸ πᾶν οικονομοῦντα, τοὺς ἀρχοντας μεταπεμφόμενος δι' ἐκείνων αὐτοῖς διελέχθη. Ἀξίον δὲ θαυμάσαι, πῶς εἰς ἀνάγκην ἐμπεισῶν τοῦ μεγάλα τινὰ περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν [f. εἰπεῖν], πειρᾶται μετριάσειν, καθάπερ Σαμουὴλ ὁ προφήτης μέλλων παραδιδόναι τὴν ἀρχὴν τῷ Σαοῦλ.

Οὐχ ἀπλῶς, μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἀλλὰ, «μετὰ πάσης.» Πολλὰ γὰρ εἶθη τῆς ταπεινοφροσύνης· ἐν λόγῳ, πρὸς ἀρχοντας, πρὸς ἀρχομένους; εἶτα τὴν ἡμέρον πανταχοῦ· κοινωνία πολλή· «Μεθ' ὑμῶν,

φισιν, ἐγενόμεν, δουλεύων τῷ Κυρίῳ· κοινοποιεῖται τὰ κατορθώματα, οὐδὲν καί, [f. δὲ] ἑαυτὸν ἐξαιρων. Τοῦτο διὰ τί φησι; Παρασκευάζων αὐτοὺς ἀεὶ ἐτοιμοὺς εἶναι πρὸς κινδύνους, καὶ τοὺς δειλοὺς καὶ τοὺς μὴ, καὶ πάντα τῷ Πνεύματι πειθεσθαι. Εἰς τὸ, « Δεδεμένοις, » ὑποστίζαι δεῖ, ἵνα ἡ [f. ἡ] διάνοια αὕτη· Πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, προγνοὺς διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ ἐσόμενα, πορεύομαι δέσμιων· ἵνα δείξῃ ὅτι· ἐκὼν ἀπέρχεται· ἵνα μὴ δεσμὴν ἢ ἀνάγκην νομίσης, φησὶν, ὅτι· κατὰ πόλιν δεσμὰ καὶ καιροὶ θλίψεων μένουσι· καὶ ὅτι μὲν πειρασμοί, οἶδα· ὅποιοι δὲ, οὐκ οἶδα· ὅπερ ἦν χαλεπώτερον.

Τί οὖν ἀπέρχῃ, εἰ δεσμὰ καὶ θλίψεις σε μένει; Διὰ τοῦτο αὐτὸς, ἵνα δεσμευθῶ, φησὶ, διὰ Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ ἐτοιμῶς ἔγω ἀποθανεῖν. Ὅστε· εἰκότως « Διαμαρτύρομαι ὑμῖν, » ἅτε μηκέτι παραγενόμενος, « ὅτι καθαρὸς εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων, νεινυστάζοντες ἀποθανεῖτε [f. ἀποθανεῖσθε] ἀπὸ τοῦ φονευτοῦ τῶν ψυχῶν. Τὸ γὰρ τοῦ θύου διδασκάλου, φησὶ, πεποίηκα, τὸ « ἀπαγγέλλαι ὑμῖν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἵνα πιστεύσωσιν εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἀποσταλέντα ἐκ αὐτῆς σαρκὸς τοῦ γένους ἡμῶν. Δύο προσέταξεν· οὐτε γὰρ τὸ ἐτέρους κατορθοῦν μόνον ἔχει κέρδος, (« Μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένουμαι »), οὐτε τὸ ἑαυτῶν ἐπιμελεῖσθαι ἔχει τι κέρδος. Ὁ γὰρ τοιοῦτος φίλαυτος, καὶ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ, καὶ ἴσως τοῦ τὸ τάλαντον καταχώσαντος, οὐκ ἐπειδὴ προτιμότερον ἢ ἡμέτερα σωτηρία τοῦ ποιμνίου, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅταν αὐτοὺς προσέχωμαι, τότε καὶ τὸ ποιμνιον κερδαίνωμαι. Ὁρᾷ; παρὰ τοῦ Πνεύματος ἔχετε τὴν χειροτονίαν « ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη ἀνάγκη· τοῦ Κυρίου ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Σημειωτέον ὅτι οὗς ὀπίσω ἐκάλεσε πρεσβυτέρους, ὧδε ἐπισκόπους καλεῖ, ἦτοι διὰ τὸ τοὺς πρεσβυτέρους ἀνάγκην ἔχειν ἐπισπεύειν τῆς Ἐκκλησίας πρόβατα, κατὰ τὸ, « Ἐλεγεζον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον· » ἢ ἐπισκόπους ὧδε τοὺς ὄντως ἐπισκόπους λέγει. Δείκνυσι τίμιον τὸ πρᾶγμα, ὅτι οὐκ ὕπερ μικρῶν ὁ κίνδυνος, εἰ γε οὐδὲ τοῦ ἰδίου ἐφίστατο [f. ἐφίστατο] αἵματος. Τί οὖν ἀπέρχῃ, εἰ τοῦτο προοίαι; Τὸ Πνεῦμά με ἔχει. « Τῷ λόγῳ τῆς χάριτος· » τούτεστι τῇ χάριτι αὐτοῦ. Συνεχῶς ἀναμνησθεῖ αὐτοὺς καὶ χάριτος σπουδαιοτέρους ποιῶν ὡς ὀφειλέτας, καὶ πειθῶν θαρραῖν.

Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἔλαβον, ἀλλ', « Οὐδὲ ἐπεθύμησα· » Καὶ οὐδὲ τοῦτο μέγα, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον, τὸ ταῖς χρεῖαις καὶ τοῖς οἰσιν ὑπηρετεῖν. Οὐκ ἔχετε εἰς ἄγνοιαν καταφυγεῖν, « ὑπέδειξα » διὰ τῶν ἔργων, « ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ » ἐργάζεσθαι. Οὐκ εἶπε μακρὸν τὸ λαθεῖν, ἀλλὰ βέλτιον τὸ μὴ λαθεῖν. Καὶ ποῦ εἶπεν; ἴσως ἀγράφως παρέδωκεν οἱ ἀπόστολοι· ἢ ἐξ ὧν ἂν τις συλλογίσαιτο, δυνατὴν εἰρηθῆσαι δι' ἐτέρων λέξεων, τοῦτο δηλοῦσῶν. Καὶ γὰρ εἰδείξε τὴν παρῆρσιαν τὴν πρὸς τοὺς κινδύνους, τὴν συμπάθειαν, τὴν διδασκαλίαν, τὴν ἀκτημοσύνην. Τοῦτο δὲ ἀκτημοσύνη; μείζον. Εἰ γὰρ ἐκεῖ φησι· « Πώλησον τὰ ὑπάρχοντα, » ὅταν πρὸς τὸ μὴδὲ λαμβάνειν καὶ ἐτέρους τρέφῃ, τί τούτου ἴσον; Εἰς βαθμὸς, βίβηαι τὰ

αὐτοῦ, δεύτερος ἑαυτῷ ἐπαρκεῖν, τρίτος καὶ ἐτέρας, τέταρτος, τὸ καὶ κηρύττοντα, καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα λαμβάνειν, μὴ λαμβάνειν· ὥστε πολλῶν τῶν ἀκτημῶν οὗτος βελτίων ἦν. Δείκνυσι τὴν βίαν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν. » Καὶ εἰκότως· εἰς γὰρ τὴν θάλασσαν αὐτοὺς λοιπὸν ἐμβῆναι οὐκ ἔστην. Τί ἐστὶν, « Εὐθυδρομήσαντες; » Ἄντι τοῦ, Προήλθομεν, ἐνδιατρίψαντες οὐδὲν ἐτέροις τόποις, καὶ Κύπρον δὲ εἶσαν καὶ Συρίαν. Τὸ γὰρ, « Καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, » οὐκ ἀπλῶς κεῖται, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τῆς Συρίας ἐσπευδον. Εἰ τοίνυν τὸ Πνεῦμα ἐκέλευε, διὰ τί ἀντίειπε; Τούτεστι, διὰ Πνεύματος εἰδῶσιν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν παραίνεσιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποιούντο· οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτῶ τὰ δεῖνὰ προῦλεγον, ἀλλ' ὅτι ἀναθῆναι οὐ χρῆ, φειδόμενοι αὐτοῦ. Ἐξαρτίσαι, τούτεστι πληρῶσαι τοῖς τεταγμένοις. Θέα δέ μοι πάσας τὰς ἡμέρας, μετὰ τὰ Ἄζυμα εἰς Τρωάδα ἦλθον, δι' ἡμερῶν πέντε· εἴτα ἐκεῖ ἐποίησαν ἐπὶ τῆς ἡμέρας· τὰς πάσας δώδεκα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅτι τοῦ διακόνου ἦσαν αἱ θυγατέρες Φιλίππου. Ὅστε οὖν καὶ τῷ κοινωνήσαντι γάμμυ διακοπεῖν ἔξεστι. Σημειώσαι δὲ, ὅτι αἱ προφητιδες αἱ θυγατέρες αὐτοῦ παρθέναι ἦσαν, καὶ ὅτι ἤσκουν μᾶλλον δι' εὐλάβειαν τοῦτο, ὥστε καὶ προφητεῖαν [f. προφητείας] ἤξιώσθαι. Εἰ δὲ μὴ ἦν περισπούδαστον, οὐκ ἂν προσέθηκεν ὁ συγγραφεὺς, ὅτι καὶ παρθέναι ἦσαν. « Ἀγαθος, » ὁ πάλαι τὸν λιμὸν μνηύσας. « Τὸν ἄνδρα, οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτω δήσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ὅπερ οἱ προφήται ἐποίησαν, καὶ ὅψαι τὰ γινόμενα ὑπογράφοντες, ὅσα περὶ αἰχμαλωσίας ἐλεγον, ὡς ὁ Ἰεζεκιήλ, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐποίησε· καὶ τὸ δὴ χαλεπὸν, ὅτι· εἰς χεῖρας ἐθνῶν παραδώσουσιν. Οὐκ εἶπε δὲ ὁ Ἀγαθος ὅτι Παῦλον δήσουσιν, ἵνα μὴ δόξῃ ἐκ συνθήκης λέγειν, ἀλλὰ « τὸν ἄνδρα, οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη. » Ὅρα, καὶ ζώνην εἶχε. Πολλοί, φησὶ, παρακάλουν μὴ ἀνελεῖν, καὶ οὐδὲ οὕτως ὑπήκουσαν. Ὁρᾷ; ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας νομίσης ἀνάγκης εἶναι τὸ, « Δεδεμένοις τῷ Πνεύματι, » προαγορεύομαι, μὴδὲ ἀγνοοῦντα αὐτὸν ἐμπειεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα προλέγεται. Καὶ λοιπὸν μυρία προλεγομένων δεινὰ οὐκ ἀνέχεται. Οὐ γὰρ τὴν παραίνεσιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποιούντο, ἀλλὰ μόνον φειδόμενοι αὐτοῦ. Ὁ δὲ φησι· « Κύριος τὸ ἀρεστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ ποιήσει. » Συνεῖδον, ὅτι θέλημα ἦν Θεοῦ· οὐ γὰρ ἂν Παῦλος οὕτω προεθύμησεν ὁ ἀεὶ προεξαρκάζων ἑαυτὸν (πρῶτην μὲν μὴ δῶς [f. δοῦς] ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον, ἔπειτα διὰ τῆς θυρίδος ἀποφυγῶν), εἰ μὴ ἦβαι διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦτο γινόμενον.

Τούτεστι, τὰ πρὸς ἰδοιορλίαν ἐπιτήθεια λαβόντες. Ὅτε ἤκουσεν ὅτι μυρία δεῖνὰ ἔχει παθεῖν, τότε ἐπίεται, οὐκ ἐπὶ τοὺς κινδύνους βίπτων ἑαυτὸν, ἀλλ' ἡγούμενος τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ πρᾶγμα. Οὕτως ἐστὶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου καὶ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων. Καὶ πάλιν αὐτοῖς ὁ Παῦλος τὰ τῶν ἐθνῶν διηγείται, οὐ κενοδοξῶν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ θέλων τὴν φιλανθρωπίαν ἐδειξασθαι, καὶ πολλῆς ἐμπλήσαι χάριτος. Ὅρα δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ ἄτυπον, μετὰ τῶν πρεσβυτέρων εἰσῆσι. « Διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ, » ἀντι, τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου, λέγει

Αὐταί καὶ μυριάδες, ἐκ τῶν βοηθάντων, « Τὸ αἶμα αὐ-
 τοῦ ἐφ' ἡμᾶς; καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν, » ὑπῆρχον. Ἄλλ'
 ὁμοῦς ὁ φιλόφρωνος Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐξ
 ἐκείνων ἐδέξατο τοὺς μετανοήσαντας καὶ πιστεύσαν-
 τας. Οὐκ εἶπον δέ, « Ἦκουσαν, ἀλλὰ, « Κατηχήθησαν, »
 ἀντὶ τοῦ, ἐπίστευσαν καὶ ἐδιδάχθησαν. Ὡς συμβου-
 λεύοντες, φησὶν, οὐχ ὡς ἐπιτάττοντας· ὅθεν παύου-
 σιν αὐτὸν, ὅτι οἰκονομία καὶ συγκατάθεσις ἦν. Οὐκ
 ἔρα εὐκοπή [f. ἐγκοπή] τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἦν,
 ὅπου γε καὶ αὐτοὶ ἐνομοθετοῦν ἔκεινοις τὰ τοιαῦτα.
 Οὐκ ἔρα ἐγκαλεῖ Πέτρον [f. Παῦλον] ἀπλῶς (ὅπερ γὰρ
 ἐνταῦθα ἐποίησεν αὐτὸς, τοῦτο Πέτρος [f. Παῦλος]
 ἐκεῖ, σιγῶν δὲ ἰστών αὐτῶν τὸ δόγμα. Καὶ οὐκ εἶπε, Τί
 γάρ; οὐ χρὴ τὰ κατὰ τὰ ἔθνη διδάσκειν; Οὐκ ἀρκεῖ
 τὸ μὴ κηρύξαι ἐκεῖ, ἀλλ' ἔδει καὶ πλέον τι ποιῆσαι
 νόμων. Οἱ ἐν Ἱερουσαλήμοις πιστεύσαντες ἀπὸ Ἰου-
 δαίων, ἔθνη τὰ νομικὰ ἤθελον φυλάσσειν. Ἐργῶ τὴν
 ἀπολογία ποιῆσαι αὐτῶ συμβουλεύουσι, μὴ λόγῳ.
 « Ἴνα ἔξηρησῶνται, φησὶ, καὶ γυνῶσιν, ὅτι ὡν κα-
 τήχηνται περὶ σοῦ, οὐδὲν ἔστιν. » Οὐκ εἶπον, ὅτι δι-
 δάσκεις, ἀλλ' ἐκ περιουσίας, ὅτι αὐτὸς φυλάττεις. Οὐ
 μόνον τοῦτο ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τὸ μὴ ἐτέρους
 διδάσκειν· ἀλλὰ τί; Τὸ καὶ αὐτὸς τηρεῖν.

Τί οὖν; ἂν τὰ ἔθνη μάθωσι, βλάψω αὐτούς, φησὶ.
 Πῶς, ὅπου καὶ ἡμεῖς οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι
 ἐπέμψαμεν πρὸς αὐτόν; Τούτεστι, τὰς προσφερο-
 μένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας σὺ
 παράσχε, ἵνα λύσῃς τὴν ὑπόψιν.

Ἐνταῦθα ἐντροπετικῶς· Ὅσπερ ἡμεῖς ἐκεῖνοις
 ἐπετάξαμεν, καί τοι Ἰουδαίους κηρύττοντας, οὕτω
 καὶ σὺ τοῖς ἔθνεσι κηρύττων, σύμπραξον ἡμῖν. Καὶ
 οὐ λέγει· Καὶ μὴ δύναμαι Τιμόθεον παραγαγεῖν, ὃν
 περιέτεμον; καὶ μὴ δύναμαι πείσαι τῷ λόγῳ; ἀλλ'
 ἐπίεσθ' αὐτοῖς; καὶ πάντα ἐποίησεν· ἀνυπόκοτος ἦν
 τῷ καὶ δαπανδῶσαι. Ἐγένετο ταῦτα οὐ τῆς γνώμης
 αὐτοῦ μεταβολομένης; ἐπεὶ κακία τὸ πρῶγμα ἦν,
 ἀλλὰ τῆς ἀγάπης συγκαταβαίνουσης. Ἴνα γὰρ
 τοὺς ὄντας ἀληθῶς μεταστῆσθ', ἐγένετο αὐτὸς οὐκ
 ἀληθῶς ἐπιδοκίμυμος νόμον, ἀλλ' ἐξυρᾶτο, καὶ
 πάντα τὰ Ἰουδαϊκὰ ἀπέτελεσε [f. ἐπέτ.]. Καὶ γὰρ
 ὅπου οὐκ ἐδιδάκτετο τὸ εὐαγγέλιον, πάντων ἦν τα-
 πεινώτερος· ἔνθα δὲ ἐκ τῆς ταπεινοφροσύνης ἔωρα
 τινὰς ἀδικουμένους, οὐκ ἔτι κέχρηται τῷ αὐτῷ
 πλεονεκτηματι. « Διαγγέλλων, » τούτεστι καταγγέλλ-
 ων· αὐτὸς ἦν ὁ δῆλον ἐαυτὸν ποιῶν.

Ὅρα οἰκονομίαν γινόμενῃν· μετὰ τὸ πεισθῆναι
 τοὺς Ἰουδαίους, τότε ἐπιτίθενται ἐκεῖνοι, ἵνα μὴ
 κἀκεῖνοι συνεπιθῶνται. Μάλιστα γὰρ αὐτοὺς ἰσθού-
 βει ὁ ναὸς καὶ ὁ νόμος. Καὶ οὐδὲν ἐλάλησε τοῖς ἀπο-
 στόλοις ὁ Παῦλος, ὅτι αὐτοὶ αἴτιοι γέγονασιν αὐτῷ.
 Ἡ κατηγορία μεζῶν ἀπὸ τῶν παρόντων. « Ἐτι γάρ,
 φησὶ, καὶ Ἑλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερόν, καὶ κε-
 κοίνωκε. » Καὶ μὴν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἀνέδρασαν προσ-
 κυνήσοντες, ἀλλὰ τοὺς ἀναλαμένους προσκυνῆσαι
 φασὶ. Ἐβούλοντο γὰρ αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ διὰ τοῦτο
 « εἰδον, » ὥστε μετὰ πλειονοῦς ἀδείας τοῦτο ποιῆσαι.
 Ἐτυπτον δὲ αὐτὸν μῆτε νόμου δεσόμενοι, μῆτε δι-
 καστηρίων· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ στάσις κατελήφθη
 τῆς τῆν πόλιν, καὶ ὁ δῆμος ἦν ἐν πολλῷ θορύβῳ, Ἰου-

δαίων ταραττόντων τὸ κοινόν. Δεινὸν γὰρ ἤγησαντο
 κατηγοροῦν ἔχειν τὸν πάλαι προστάτην, καὶ κτείνειν
 αὐτὸν ἱεραυδοῦν. Παραμυθούμενος τὸν θυμὸν τοῦ
 δήμου. Τί ἐστίν, « Αἶρε αὐτόν; » Τούτεστιν ἢ παρ'
 ἡμῖν λέγουσι κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνθήειαν· Ἐν
 τοῖς σίγνοις αὐτὸν ἐμβαλε. Ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις
 ταύτην λέγειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων, ὡς καὶ
 κατὰ τοῦ Κυρίου. « Αἶρε αὐτόν, » ἀντὶ τοῦ, Ἐπαρον
 αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Ὅρα μεθ' ὅσης συστολῆς δια-
 λέγεται ὁ Παῦλος τῷ χιλιάρχῳ· « Εἰ ἔξεστι μοι εἰ-
 πεῖν τι πρὸς σέ; » — « Ἐλληνιστὶ γινώσκεις; Οὐκ
 ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος; » Ἀνθρώπος γάρ τις νεωτε-
 ροποιὸς γέγονε, καὶ στασιαστής, καὶ ἀπατεῶν, καὶ
 γόης, καὶ προσεδόκησεν ὁ διάβολος συσκιάζειν διὰ
 τούτου, καὶ ποινωνοὺς ποιεῖν τῶν ἐκεῖνοις προσ-
 ηκόντων ἐγκλημάτων, καὶ τὸν Χριστὸν, καὶ τοὺς
 ἀποστόλους. Ἄλλ' οὐδὲν ἰσχυρῶς, ἀλλὰ λαμπρότερα
 γέγονεν ἡ ἀλήθεια. Παρὰ Ἰουδαίους τρεῖς εἰσὶν αἰρέ-
 σεις γενικαί· Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, καὶ Ἑσσηνοὶ
 λεγόμενοι, τούτεστιν ὅσιοι· τούτους δὲ καὶ Σικαρίους
 ἄλλοι ὠνόμασαν, τούτεστι ζηλωτὰς.

Ὅρα αὐτὸν, ὅταν πρὸς τοὺς ἔξω διαλέγεται, οὐ
 παραιτούμενον καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν νόμων κεχρησῆθαι
 βοηθήμασιν· ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐντρέπει.
 Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν οὕτω φησὶ· « Δημοστὶ ἀκατα-
 κρήτους ἀνθρώπους Ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλον
 εἰς φυλακὴν. » Ἐπίεθ' ἡμῖν εἶπεν, « Σὺ εἶ ὁ Αἰγύ-
 πτιος; » εὐθέως αὐτὸν ταύτης ἀπήγαγε τῆς ὑπόψιας.
 Ἐἶτα ἵνα μὴ νομισθῇ τὸ ἔθνος Ἰουδαῖος, προλέγει
 τὴν θρησκείαν. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ ἑνομον ἑαυτὸν
 τοῦ Κυρίου καλεῖ. Τί δὴ τοῦτό ἐστι; Τί οὖν; Οὐκ
 ἠρνήσατο, μὴ γένοιτο! Ἰουδαῖος γὰρ ἦν καὶ Χρι-
 στιανὸς, ὅσα ἔδει, φυλάττειν, ἐπεὶ καὶ τῷ θεῷ νόμῳ
 μάλιστα πάντων αὐτὸς ἐπέλιθετο, ὁ τῷ Χριστῷ πι-
 στεύων. Καὶ πρότερον διαλεγόμενος, φησὶ· « Ἡμεῖς
 φύσει Ἰουδαῖοι. »

Ὅρα κολλητικῶς ἀπηλλαγμένον τὸν λόγον, καὶ τὸ
 ἐπιεικῶς [f. ἐπιεικῆς] ἔχοντα. Οὐ γὰρ εἶπε, Δε-
 σπότης, ἦ, Κύριοι, ἀλλ', « Ἀδελφοί, » ὃ μάλιστα
 ἐπόθουν, « καὶ πατέρες. » Τοῦτο τιμῆς, ἐκεῖνο
 γνησιότητος. « Οὐκ ἄλλοτερος ὑμῶν ἐγώ, » φησὶν.
 Ὅρῳ πῶς αὐτοῦ εἶλε τὸ ὁμόφωνον; Εἶχον γὰρ τινα
 αἰδῶ πρὸς τὴν γλώτταν ἐκεῖνην.

Ὅρα πῶς προοδοποιεῖ τῷ λόγῳ· οὕτως ἀρχόμε-
 νος, « Εἰμὶ ἐγώ, φησὶν, ἀνὴρ Ἰουδαῖος, » ἢ πάντες
 ἀκούσαι μᾶλλον ἠθούλοντο. « Ἀναθεραμμένους δὲ
 ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. » Τὴν πολλὴν αὐτοῦ δεικνύουσι
 σπουδὴν τὴν περὶ τὴν λατρείαν, ὅπου γε καὶ πα-
 τριδα τηλικαύτην ἀφείλε τοσοῦτον ἀφροσύαν, ἐν-
 ταῦθα εἰλετο τραφῆναι διὰ τὸν νόμον. Ταῦτα δὲ οὐ
 πρὸς ἐκεῖνους ἀπολογούμενος λέγει μόνον, ἀλλὰ
 δεικνύς ὅτι θεῖα δυνάμει, καλοῦκ ἀνθρωπίνῳ σκοπῷ,
 ἦλθεν ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Οὐ γὰρ ἂν πεπαιδευμένος
 ἀθρῶν [f. ἀθρόων] μετέστη. Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, παρὰ
 Γαμαλιηλ, ἀλλὰ, « παρὰ τοὺς πόδας, » τὴν καρτε-
 ρίαν, τὴν προσεδρεῖαν, τὴν πολλὴν πρὸς τὸν ἀνδρα αἰδῶ
 δεικνύς.

Ὅτι ἀνωθεν τοιοῦτος ἦν, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἰδὼν τὸν
 νόμον. Ἐπεὶ δὲ μεγάλα ἐγκώμια περὶ αὐτοῦ εἶπε,

ποιωνει τον λογον, επάγων· « καθως πάντες υμεις· » και δεικνυσι αυτους οκ ανθρωπινω σκοπη ποιουντα, αλλα ζηλω θειω.

« Ορα πόσους επάγει μαρτυρας, το πρεσβυτέριον, τον αρχιερα, τους εν τη πόλει· η γάρ απολογία αυτού ου δειλιάς ην, αλλά διδασκαλίας και καυχισως. Τις η διαφωνία των εν ταϊς πράξεσι αναγεγραμμένων εν τη κατά τον Παυλον οπτασία; Εν μιν γάρ τη κατά την δδον οπτασία ιστορει ο Λουκας τους μετ' αυτού οντας της φωνής μιν ακουσαι, μηδενα δε θεωρησαι· ενταυθα δε λέγει επι των αναβαθμών τους μετ' αυτού οντας, το μιν φως τεθεασθαι, την δε φωνην του λαλουντος μη ακουσαι. Κατά μιν την ιστοριαν ο Χρυσόστομο; πανυ επιστημόνωσ ερμηνεύσας τον τόπον, εφη, οτι πρώτη εξήγησις η λέγουσα, Της φωνής ηκουον οι συνοντες, της Παύλου φωνής, λέγει, « Τις] ει, Κύριε; » ακουειν αυτού, ουδενα δε εδλεπον, ει μη Παυλον. Η δε δευτέρα εξήγησις η λέγουσα, το μιν φως τεθεασθαι, την δε φωνην του λαλουντος μη ακηκοέναι, φωνής, λέγει, της του Κυριου προς τον Παυλον γεγεννημένης, μόνον δε το φως τεθεασθαι. Εικότως τουτο εγίνετο· αυτον γάρ εδει της φωνής καταξιωθηναι μόνον εκείνης· ει μιν γάρ ηκουσαν κάκεινοι, οκ αν τοσουτον εγένοντο βελτίους; Επειδή γάρ οι καχύτεροι, βίπει κειθονται μάλλον, το φως ειδον εκείνοι, και εμφοβοι γίνονται· και γάρ επήρωσεν αυτού τας βψεις, κάκεινους εδωκεν αναδέξαι ει γε ηθελον. Εμοι δοκει εκείνους μη πιστεύσαι οικονομικώς, ωστε ειναι μαρτυρας αξιοπιστους.

Καλώς ειπε, « των πατέρων, » ινα δεξη αυτους οκ οντας Ιουδαιους, αλλά αλλοτριους του νόμου, και ουχι ζηλοποιουντας. « Γνώναι, φησι, το θέλημα αυτού. Ουκουν αυτού το θέλημα τουτο. Ορα, πως αν τάξει διηγήσεως διδασκαλία εστιν

Ενταυθα μέγα εφθέγγετο, ειπών, « επικαλεσάμενος το ονομα του Κυριου, » δεικνυσι αυτον Θεον οντα· ου γάρ ενι ετερον επικαλεσασθαι τινα, ει μη τον Θεον.

« Ορα πως αυτον εισωθει. Ηλθον, φησι, μετά την βψιν εκείνην εις Ιερουσαλήμ. Πάλιν τουτο αμαρτυρον· αλλ' ορα, από της εκβάσεως η μαρτυρία. Είπεν, οτι « Ου δέξονται σου την μαρτυριαν, » και οκ εδέξαντο. Και μην, φησιν, ειγε από λογισμών εδει τουτο υποπτεύσαι οτι πάντως δέξονται. Εγώ γάρ ημην ο πολεμών Χριστιανοίς· ωστε διά τουτο εδει αυτους δέξασθαι. Ενταυθα δύο κατασκευάζει, οτι τε αναπολόγητα αυτοις εστιν (ου γάρ κατά το ειχός αυτον εδίκων, ουδέ κατά λογισμόν), και οτι Θεός ην ο Χριστός· τα παρὰ προσδοκίαν προφητειών, και ουκ ορών εις τα γινόμενα, αλλά τα μέλλοντα προειδώς. Διά τί ειπεν, οτι « Αδελφίςτανται, οτι εγώ ημην δεσμεύων; » Ουχι αντιλέγων τω Χριστω, αλλά βουλόμενος μαθειν το ουτω παράδοξον. Αλλ' οκ εδιδασκεν αυτον ο Χριστός, αλλ' ειπε μόνον απελευθ.

Τον Στέφανον υπέμνησεν αυτους, μαιζονίας χαλεπής. Τότε δη μάλιστα οκ ηνεγκαν, επειδή τουτο ηλεγεν αυτοις. Και ηδη η προφητεία επληρούτο. Ο

Α ζήλο; πολλός, και οτ μαρτυρες της αληθείας του Χριστου. Οκ ηνεσχοντο λοιπόν οι Ιουδαιοι πάσης ακουσαι της δημηγορίας, αλλ' υπό του θυμου σφόδρος εμπλησθέντες εδλασφήμουν. Ορα, πως ένω και κάτω διεσχυρίζετο, οτι του Χριστου γέγονε μαθητής. οκ ανθρωπου μαιτεύσαντος, αλλ' αυτού δι' ενουτου καταξιώσαντος, αποκαλύψαι αυτω την γνώσιν πσσαν.

Και μην παρ' εκείνων εδει μαθειν, ει τινο; των ειρημένων επελάδοντο, αλλ' απλώς τη εξουσία χαρίζεται, και εκείνους προς χάριν ποιεί. Ου γάρ τουτο εζητεί επερ δικαίως τι πράξειεν, αλλ' όπως παύσειε των [f. τον] εκείνων θυμόν άδικον οντα.

Τί δηποτε ο απόστολος Παυλος Ρωμαιον αυτον αποκαλει, και προς τον χιλιάρχον διαλεγόμενος εφη, οτι « Εγώ δε και γεγέννημαι; » [ΜΑΞΙΜΟΥ ΕΚ ΤΩΝ Α....] Οι κατά πσσαν χρών ως δη τι μέγα το Ρωμαιοι καλεισθαι ενομίζοντο, παρέχοντες θέσεις, απεγράφοντο Ρωμαιοι και ετερχον εις το του γένους ονομα. Επειδή ουν και οι γονείς του Αποστολου οντες εν Ταρσώ απεγράφησαν εις το καλεισθαι Ρωμαιοι, εικότως ο Αποστολος, ως εξ αυτων γεννηθείς, λέγει, οτι « Εγώ δε και γεγέννημαι. » Οκ αν εφέυσατο Παυλος, μη γένοιτο Ι [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ρωμαιος γάρ ην, ει και, μηδέν ετερον εδεισεν αν μη αλφ και μέλιονα δίκην δψ. Η οκ απλώς αφήκε ταυτην την φωνην, αλλά βασάνω αυτον εξειρούμενος, και τον άρχοντα δεδιτόμενος. Και οκ απλώς φησιν, αλλ', « Ει εξεστιν υμιν. » Δύο τα εγκληματι, και το άνευ λόγου, και το Ρωμαιον οντα. Ρωμαιος ει; Ο δε εφη· Ναί· ειδώς οτι δεί αρχαίς και εξουσίαις υποτάττεσθαι, και οτι ο Ρωμαίων βασιλεύς κατ' εκείνο καιρού πάσης της γης εκπράτει. Ομολόγησεν αυτον Ρωμαιον, μη αποσειόμενος την Ρωμαϊκήν άρχην και δεσποτείαν, επερ οι λοιποι Ιουδαιοι φρεναπατουντες [f. —τωντες], τον μιν Θεον αυτων μόνον ελεγον βασιλέα, ου μην ανθρωπον, εργος δε αυτοίς, ως υποτελείς οικείται, εδρον ετελου, το μιν ονομα άργουόμην, εργοίς δε υποκειμένοι. Μονονωχι καθαίρων [f. καθαιρών] αυτού το φρόνημα ο Παυλος φέσκων, οτι Εν μιν πρόσφατον και από του προίεναι απαγγέλλειε το αξίωμα· εμοι δε ενωθεν εβριζωμένον, εκ πατρος ταττόμενον, της προσσηγορίας εκληρωθή το προνόμιον. Διά τοι τουτο ακούσας κάκαίνος, και βεβαιωθείς οτι Ρωμαιον οντα τύπτειν επιχειρεί, εις δειλίαν και φόβον το θράσος και την όργην δαλύων συνετέλλετο. Τιμής γάρ απήλαβον [f. απήλαυον] κατ' εκείνο καιρού, οκ δοσι ιθαγενείς της Ρώμης ετύγχανον, αλλά και δοσις αυτοίς η κήσις νόμω χαρίτων η χρημάτων, επολιτεύετο.

Τουτέστι, και σούναθα εμαυτω. Τί ηδικηώς υμεις; Ουδέ άξιον των δεσμών τουτων. Τινές φασιν, οτι οκ ηδει οτι εστιν αρχιεραύς.

Τι ουν; απολογείται ως κατηγορίας ουσης, και επάγει· « Αρχοντα του λαου σου οκ ερεις κακώς; » ει γάρ μη άρχων ην, άλλως απλώς οβριζειν εδει. Και γάρ αυτός φησι· « Λοιδορούμενα εύλογούμεν, διωκόμενοι ανεχόμεθα. » ενταυθα τοναντιον ποιεί, και ου λοιδορει μόνον, αλλά και επαρτάται. Παρρη-

Τι ουν; απολογείται ως κατηγορίας ουσης, και επάγει· « Αρχοντα του λαου σου οκ ερεις κακώς; » ει γάρ μη άρχων ην, άλλως απλώς οβριζειν εδει. Και γάρ αυτός φησι· « Λοιδορούμενα εύλογούμεν, διωκόμενοι ανεχόμεθα. » ενταυθα τοναντιον ποιεί, και ου λοιδορει μόνον, αλλά και επαρτάται. Παρρη-

Τι ουν; απολογείται ως κατηγορίας ουσης, και επάγει· « Αρχοντα του λαου σου οκ ερεις κακώς; » ει γάρ μη άρχων ην, άλλως απλώς οβριζειν εδει. Και γάρ αυτός φησι· « Λοιδορούμενα εύλογούμεν, διωκόμενοι ανεχόμεθα. » ενταυθα τοναντιον ποιεί, και ου λοιδορει μόνον, αλλά και επαρτάται. Παρρη-

σίας μᾶλλον ἔστι τὰ ῥήματα, ἢ θυμοῦ· οὐκ ἐβού-
 λετο εὐκαταφρόνητος φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γὰρ
 αὐτὸς μὲν ἐφείσατο μαστίξαι, ὡς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις
 ἐκδίδουσθαι μέλλοντα, τὸ ὑπὸ τῶν οἰκτιρῶν τύπτουσαι
 μᾶλλον ἢ ἐκείνων θρασύτερον εἰργάσατο. Οὐ πρὸς
 τὸν παῖδα δὲ διατίθεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπι-
 τάξαντα. Τὸ δὲ, « Τοίγε κεκοινιαμένε, καὶ σὺ κἀθῆ
 κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, » ἀντὶ τοῦ, ὑπεύθυνος
 ὢν, ὡσανεὶ εἶπε, καὶ μυρίων θανάτων ἄξιος.
 [ΑΛΛΩΣ.] Σφόδρα παῖσθαι αὐτὸν μὴ εἰδέναι, ὅτι
 ἀρχιερεὺς ἔστι, διὰ μακροῦ μὲν ἐπανελθόντος
 [f.-τα] χρόνου, μὴ συγγινόμενου [f. συγγε-
 μενον] δὲ Ἰουδαίοις, ὁρῶντα δὲ αὐτὸν ἐν μέσῳ
 μετὰ πολλῶν καὶ ἑτέρων· οὐκ ἔτι γὰρ δῆλος ἦν ὁ
 ἀρχιερεὺς, πολλῶν ὄντων καὶ διαφθῶν. Ὁ γόνυ ἅγιος
 Παῦλος βουλῆθεις δεῖξαι, ὅτι δεῖ καὶ θυμὸν δίκαιον
 περιστέλλειν, καὶ ἀγαπάκητιν δικαίαν καλύπτειν,
 ὥσπερ μεταμεληθεὶς λέγει· « Οὐκ ἤδει [f. ἤδειν], »
 καὶ τὰ ἑξῆς. Οὐκ ἤδεις ὅτι ἀρχιερεὺς ἔστι; Πῶς
 οὖν εἶπες· « Καὶ σὺ κἀθῆ κρίνων με κατὰ τὸν
 νόμον; » Ἄλλὰ προσποιεῖται ἄγνοιαν οὐ, βλάπτου-
 σαν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν. Ἔστι γὰρ μεταχειρισμῶ
 χρήσασθαι κρείττω παῖσθαι. Πολλάκις δὲ παῖρη-
 σία ἔδραψε τὴν ἀλήθειαν, μεταχειρισμὸς δὲ εὐκαιρος
 κατέρωθε τοῦ προκειμένου.

Οὐ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει, καὶ ἐν τούτῳ
 ἐβουλήθη σῆσαι τὸ πλῆθος τὸ κακῶς ὁμοιοῦν κατ'
 αὐτοῦ. Καὶ οὐ ψεύδεται ἐνταῦθα· Φαρισαῖος γὰρ ἦν
 ἐκ προλήγου. Ἐπειδὴ ἐκείνους οὐκ ἐβούλοντο εἰπεῖν,
 διὰ τὸ κρίνουσιν αὐτὸν, ἀναγκάσει· λοιπὸν αὐτὸς
 ἐξεῖπεν, διὰ τί κατακρίνουσιν αὐτόν· καὶ ἀπὸ τῆς
 κατηγορίας αὐτῶν καὶ τῆς διαβολῆς συνίστησιν
 αὐτόν. Οὐκ ἴσασι Σαδδουκαῖοι τάχα οὐδὲ τὸν Θεόν,
 παχεῖς τινες ὄντες, ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν ἐβούλοντο
 πιστεύειν.

Καὶ μὴν τρία ἐστὶ· πῶς οὖν λέγει ἀμφοτέρα;
 Πνεῦμα καὶ ἄγγελος, ἐν φησιν. Ὅτε μετ' αὐτῶν
 ἔστη; τότε ἀπολογοῦνται ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἡ λέξις ἢ
 λέγουσα, « ἀμφοτέρα, » οὐ μόνον περὶ δύο λέγει,
 ὅπερ κυρίως δηλοῖ ἀμφοτέρα, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν.
 Ὅστε οὖν οὐ δεῖ ἐκ τῆς ἐξωθεν ἀκριβολέκτου κυριώ-
 τητος κρίνειν τὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀγραμμάτων
 ἑλίμων συγγραφάς. Ἐκ τούτων γὰρ πᾶσα, ὡς εἴ-
 πειν, αἵρεσις γεννᾶται, κατὰ κυριολεξίαν ἐπὶ τινῶν
 λόγων τὰς Γραφὰς πολυπραγμονεῖν ζητούντων. Εἰ
 δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ τὴν μηχανὴν τοῦ λόγου,
 ἵνα ἐκφύγῃ τὴν ἐπιβουλήν, ἀθῆλον, φησὶν, ἢ ὡς ἀπὸ
 τῶν Φαρισαίων τὸ ῥῆμα λεκτίον. « Εἰ δὲ πνεῦμα
 ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος, » ἀντὶ τοῦ, Ἰδοὺ, τὰ περὶ
 ἀναστάσεως λαλῶν δῆλος ἔστι, ἢ διὰ Πνεύματος
 ἁγίου, ἢ διὰ ἀγγέλου κατηχηθεὶς τὸν τῆς ἀναστάσεως
 λόγον.

Φοβεῖται λοιπὸν ὁ χιλιάρχος μὴ διασπασθῆ, ἐπειδὴ
 εἶπεν, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ οὐκ ἀκίνδυνον ἦν τὸ
 πρᾶγμα· τὸ δὲ στρατεύμα ἀρπάζει αὐτόν, ὡς ἴδιον
 οἶμαι. Διὰ τί δὲ πρὶν ἢ ἐμπέσειν εἰς τὸν κίνδυνον,
 οὐκ ἐφάνη αὐτῷ; Ὅτι δεῖ ἐν ταῖς θλίψεσι παρα-
 καλεῖ ὁ Θεός. Τότε γὰρ ποθεινότερον φαίνεται, καὶ
 ἐν τοῖς κινδύνοις ἐγγυμνάζων ἡμᾶς. Καὶ μετὰ τὸ

φανῆναι πάλιν ἀφίησιν αὐτὸν ἀνθρωπίνως σωθῆ-
 ναί.

Ὅρα, σφοδροὶ καὶ μανικοὶ περὶ τὴν κακίαν, καὶ
 τεσσαράκοντα ὄμοι. Τοιοῦτον γὰρ τὸ ἔθνος, ὅταν
 μὲν ἀγαθῶ συμφωνῆσαι δέη, οὐδὲ δύο συνέρχονται·
 ὅταν δὲ ἐπὶ κακῶ, δῆμος ὁλόκληρος, καὶ λαμβάνουσι
 κοινωνοὺς τοὺς ἄρχοντας.

« Ἀναθέματι ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοῦς, » ἀντὶ τοῦ,
 ἔξω εἶναι τῆς κατὰ Θεὸν πίστεως εἶπον ἑαυτοῦς, εἰ
 μὴ ποιήσειαν τὰ δόξαντα. Τοῦτ' οὗτο τοῦ Θεοῦ οἰκο-
 νομίας ἦν, τὸ μὴ συνιδεῖν αὐτοῦς ὅτι ἀκούσονται. Τί
 οὖν ὁ Παῦλος; Οὐκ ἐθοροβήθη, ἀλλὰ σύνοιδεν [f. συν-
 εἶδεν], ὅτι Θεοῦ ἔργον ἔστι τοῦτο, καὶ τὸ πᾶν ἐπ'
 αὐτὸν ἀφίησι.

Τοῦτο οὐκ ἐγλήμα τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἀσθένεια μὲν
 τῆς φύσεως, ἐγκώμιον δὲ τῆς προαιρέσεως.

Ἐκονομήθη τοῦτο, ὥστε κἀκείνων καταμαθεῖν
 αὐτῶν τὴν βουλήν. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ μηδὲν εἰπεῖν,
 ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ λάθρα ἐπιχειρεῖν ἑαυτοῦς μηδὲν
 ὄντες. Εἰκόσ δὲ καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι αὐτόν,
 προσελθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς αἰτοῦντας καὶ καταισχυ-
 θῆναι· οὐδὲ γὰρ ἐβούλετο οὔτε ἀρνήσασθαι, οὔτε
 ἐπινεῦσαι. Τότε δὲ ἐπίστευσαν ἐκ τῶν ἡδὴ γενο-
 μένων.

Πέμπεται λοιπὸν ἐν Καισαρείᾳ, ἵνα ἐκεῖ διαλεχθῆ
 ἐπὶ μείζονος θεάτρου καὶ λαμπροτέρου τοῦ ἀκρα-
 τηρίου· ἵνα μὴ ἐχῶσι λέγειν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι Εἰ
 εἶδομεν Παῦλον, ἐπιστεύσαμεν ἂν. Ὅρα δὲ καὶ ἐπι-
 στολήν ἀπολογίας [f.- γίαν] ἔχουσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ
 κατηγορίαν κατ' ἐκείνων. Δεισιλόβοι λέγονται οἱ
 παραφύλακες.

Ὅρα πῶς διὰ τῆς ψήφου τῶν ἔξω ἀθῶος γίνεται
 ὁ Παῦλος, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς παρὰ Πιλάτου. Παρ-
 ἔδωκαν αὐτόν ὡσπερ ἀνελεῖν καὶ καταδικάσαι· γί-
 νεται δὲ τούναντιον, καὶ σώζεται. Καὶ οὐ μόνον
 αὐτὸν ἐκείνος τῆς ὁρμῆς ἐξαίρει, ἀλλὰ καὶ ἄλλης
 πολλῆς, καὶ ὑπερέτης αὐτοῦ γίνεται, ὥστε ἀκινδύ-
 νως διασωθῆναι μετὰ τοσαύτης παρατάξεως. Ἐπεὶ
 οὖν τῆς πόλεως αὐτὸν ἐξέβαλον, τότε ἀφίστανται,
 καὶ οὐκ ἂν μετὰ τοσαύτης αὐτὸν ἀσφαλείας ἐξέπεμ-
 ψεν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ἔτυχεν οὐδὲν αὐτοῦ κατεγνω-
 κῶς, καὶ ἐκείνων ἤδει τὸ φοβερόν.

Σημειωτέον, ὅτι ἐν Καισαρείᾳ ἔστι τὸ πραιτώριον
 Ἡρώδου. Ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι. « Λίπει πάλιν
 τῷ ῥητῷ πρὸς νόημα ἢ λέξις, ἵνα ἢ οὕτως· Οἵτινες
 ἐνεφάνισαν διδασκαλικὸν χάρτην κατὰ τοῦ Παύλου.
 Ὅρα πῶς τοῖς ἐπαίνοις προκαταλαμβάνεται τὸν δι-
 καστήν ἐκ προοιμίων, καὶ ὡς νεωτεροποιὸν καὶ
 στασιαστὴν βούλεται παραδοῦναι· εἶτα ὡς πολλὰ
 ἔχων εἰπεῖν παρέτρεχεν. Ὅρα, πῶς εἰς ἐπιθυμίαν
 κολάσεως ἐμβάλλει τὸν δικαστὴν, εἶπε ἐμέλλε τὴν
 οἰκουμένην ἀνατρέποντα καθέξειν.

Ἐ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην φησὶν, Ἰουδαίους
 στάσεις κινούντα. Ἐ τῶν Ναζωραίων ἐδόκει ἱπο-
 νεϊδίστον εἶναι, καὶ ἀπὸ τούτου πάλιν διεβαλλόν
 αὐτόν· ἢ γὰρ Ναζαρέτ εὐτελής ἦν. Αἰρετικούς λέγει
 τοὺς Ναζωραίους ὁ Τέρτυλος, ὡς εἶναι καὶ ταῦτην
 ἐν Ἰουδαίους αἵρεσιν, μᾶλλον δὲ ὁ Τέρτυλος Ἑλληνα
 ἦν, διὸ καὶ ἐρητόρευεν, ἦτοι ἐδικολόγει.

Οὐκ ἔστι ταῦτα κολακείας τὰ ῥήματα μαρτυρη-
ται τῷ δικαστῇ δικαιοσύνην, ἐκεῖνα δὲ μάλλον· εἰ-
ρήνης γάρ, φησί, τυγχάνοντες διὰ σοῦ. » Τί οὖν
πτασιάζετε ἀδικῶς; οὗτος δὲ τὸ δίκαιον ζητεῖ, ὅτι
εἰκ πολλῶν ἐτῶν. » Καὶ τί τοῦτο; Ὅτι οὐκ ἂν
εὐθέως ἐπιτάξ· στάσιν ἐκίνησαν. Ἐπειδὴ δὲ κατή-
γορος οὐδὲν εἶχε δεῖξαι ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅρα τί
φησι· Ἐπιτάξ· Ἐπιτάξ· Ἐπιτάξ· Ἐπιτάξ· Ἐπιτάξ·
Τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσιν Ἰουδαίοις.
Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἐνταῦθα αὐτὸν ἔλκει· Ἐπι-
ταξ· Ἐπιτάξ· Ἐπιτάξ· Ἐπιτάξ· Ἐπιτάξ· Ἐπιτάξ·
Προσ-
κυνηταί, φησὶν, ἀνέβη. » Τοσοῦτον ἀπέχου τοῦ
στάσιος κινεῖν, καὶ τοῦτω ἐνδιατρίβει τῷ λόγῳ.
Μετὰ τὴν κλήσιν τοῦ εἶναι ἀπόστολος Χριστοῦ, λέ-
γει [f. λέγων] λατρεύειν τῷ πατρὶ φησὶ, δεῖκνυσιν
ἕνα ὄντα Παλαιᾶς τε καὶ Νέας. Ἐχώριζον αὐτὸν
ἐκεῖνοι, οὗτος συνειτάγει καὶ οἰκιοῖ ἐαυτὸν τῷ νόμῳ·
οὐδαμοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ μέμνηται ἐνταῦθα. Τὸ πι-
στεύειν εἰπὼν καὶ τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν εἰσηγάγεν·
ἀλλὰ τέως τῷ τῆς ἀναστάσεως ἐνδιατρίβει λόγῳ.
Ἡ τελεία αὕτη ἀρετὴ, ὅταν μὴδὲ ἀνθρώποις διδω-
μεν λαβὰς, καὶ παρὰ Θεῷ σπουδάζωμεν εἶναι ἀπρό-
σκοποι.

Πῶς οὖν ἂν ἐτάραξα, δ, ὥστε ἐλεημοσύνην ποιῆ-
σαι, τοσαύτην εἶχον ὀδόν; Πανταχοῦ τὴν στάσιν
ἀναίρει. Ἐπιτηδὲς ὑπερίθετο, οὐ δεόμενος μαθεῖν,
ἀλλὰ διακρούσασθαι τοὺς Ἰουδαίους. Ἀφείναι δὲ
πάλιν αὐτὸν οὐκ ἦν δυνατόν· ἀναίσχυντόν γάρ ἦν.
Σημειωτέον, ὅτι ἤδει τὴν πίστιν ὁ Φίλιππος ἀκριβῶς,
κατηχηθεὶς ἐκ τῆς Παλαιᾶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ,
καὶ κατὰ ἀνθρωπαρέσκειαν οὐκ ἀπέλυε τὸν Παῦλον,
ὡς παρακατιῶν ὁ λόγος φησὶ, ἐλπίζων χρήματα,
καὶ χάριτας θέλων καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις. Ἥθει
δὲ, καὶ ὡς γυναῖκα ἔχων Ἰουδαίαν, παρ' ἧς γὰρ
συνεχῶς καὶ ἤκουε ταῦτα. Ἐν Ἀροσίῃ τῇ ἰδίᾳ
γυναίκα. » Παρὰ τὸν νόμον αὕτη συνήθη, Ἰουδαία
οὖσα, Ἑλληνίς· ἡ τάχα ἦν μὲν Ἰουδαία, γαμηθεῖσα
δὲ αὐτῷ, ἐγένετο Ἑλληνίς· διὸ καὶ ἐξέλεγεν αὐτῷ
τὴν ἐαυτῆς πίστιν, πείθουσα καὶ τὸν ἀνδρα παρα-
βάτην γενέσθαι.

Σκόπει, πῶς οὐ κρύπτει ἐνταῦθα τοῦ δικαστοῦ
τὴν γνώμην· καίτοι εἰ κατεγνώκει, οὐκ ἂν τοῦτο
ἐποίησεν, οὐδ' ἂν ἠθέλησεν ἀκοῦσαι παρὰ καταδίκην
καὶ πονηρῶ. Καὶ ὅρα τὸν Παῦλον, καίτοι πρὸς ἀρ-
χοντα διαλεγόμενον, μὴδὲν τούτων λέγοντα, ὡς εἰκὸς
ἀγείναι [f. ἀλύγναι] αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ περὶ δι-
καιοσύνης φησὶ καὶ τοῦ μέλλοντος κρίματος, ἦγουν
τῆς ἀναστάσεως. Καὶ τοσαύτη ἦν ἡ ἰσχὺς τῶν ῥη-
μάτων, ὥστε καὶ φοβῆσαι τὸν ἀρχοντα. Τῆς ἀλη-
θείας ἔχεται τὰ γραφόμενα, οὐχὶ ἐπαινῶν αὐτῶν
[f. αὐτῶν] τῶν λεγομένων μετακαλεῖται, ἀλλὰ προσ-
δοκῶν λαβεῖν χρήματα.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ Θεὸς ψικονόμησεν, οὐκ ἐπιτρέ-
πων τῷ ἀρχοντι. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν νεωστὶ τῆς ἀρ-
χῆς ἐπιβάντα θελήσαι χαρίσασθαι· ἀλλ' οὐκ ἀφίησιν
ὁ Θεός. Ἐπειδὴ κατῆλθον, λοιπὸν ἀναίσχυντος μει-
ζύνας· ἐποιούνο τὴν κατήγορίαν. Ἰδοὺ μαρτυρία
σαφῆς, ὅτι ἐν πᾶσιν ἐαυτὸν ἀπρόσκοπον ὁ Παῦλος
ἐφύλαττε, μήτε εἰς τὸν Θεόν, ἢ εἰς ἀνθρώπον, ἢ εἰς
τὸν νόμον, ἢ εἰς τὸ ἱερὸν ἀμαρτήσας. Ἀντὶ τοῦ,
οὕτε τὰ ἐκ λίθων οἰκοδομήματα τῶν Ἰουδαίων ἐν-

Α ὕβρισί ποτε ὁ Παῦλος, καίπερ εἰδὼς καὶ κηρύσσων
μὴ ἐν χειροποιήτοις τὸν Ὑψίστον οἰκεῖν· ἀλλ' οὕτε
ἱερέα ἐτόλμησεν ὕβρισαι Ἰουδαίων ἐν εἰδήσει, καί-
τοι γε μὴ πειθαρχῶν ἔτι τοῖς Ἰουδαίοις ἀρχιερεῖσι.

Διὰ τί καὶ αὐτὸς τοῖς Ἰουδαίοις χαρίζεται; Διότι
δημος ἦν ὁλόκληρος καὶ πόλις ἅλη. Διὰ τοῦτο πάλιν
ὁ Παῦλος αὐτὸν ἐφόβησεν, ἀνθρωπίνῳ χρῆσάμενος
ὄπλῳ. Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἐστῶς εἰμι, ὁ-
με δεῖ κρίνεσθαι· ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω
ἀπελθεῖν παρὰ τῷ βασιλεῖ, καί με δικασάσθαι, ἐκκα-
λόμαί σε, φησὶ. Δείκνυσιν ὅτι δικαιοῦς ἐπεκαλέσαστο
Καίσαρα. Ἐ γὰρ οὐδὲν μὲν εἶχον δεῖνδν εἰπεῖν,
ἐκεῖνοι δὲ ἐμεμῆγεσαν, εἰκότως ἐπ' ἐκεῖνον ἐρχεται·
καὶ ἀνεῖται μὲν τῶς τοῦ κριτηρίου, ἀργῆ [f. ἀργεῖ
vel ἀργῆ] δὲ ἡ κατ' αὐτοῦ τοῖς Ἰουδαίοις μελετω-

B μὲνη ἐπιβουλή. Ἡ εἰς τάξιν βασιλέως· κατῆρι ὁ
Ἀγρίππας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, καὶ διὰ τοῦτο καὶ
βασιλεὺς ἐχρημάτιζεν· ἡ τάχα καὶ αὐτὸς βασιλεὺς
ἦν τῶν ἀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νέρωνος τῶν δυτι-
κῶν ἀρχοντας, καὶ ὄντος ἐν Ῥώμῃ. Τὸ γὰρ Καίσαρ
ὄνομα Ῥωμαῖσι βασιλέα σημαίνει, καὶ ὡς κοινῶ
ὄνοματι πάντας βασιλεῖς Ῥωμαίων Καίσαρας κα-
λεῖσθαι, οὐ μὴν καὶ ἰδικὰ αὐτῶν ὄνοματι εἶναι ταῦτα.
Τοῦτο δὲ εἶπον, ἵνα μὴ τις ἐκ τῆς ἐμνομησίας τοῦ
ὀνόματος καθολικοῦ νομίῃ ὅτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασι-
λέως ὁ Κύριος ἡμῶν ἐτέχθη, καὶ ὁ Παῦλος
ἐπαθεν. Ἐτέχθη μὲν γὰρ ὁ Κύριος καθὼς οἱ
χρόνοι δηλοῦσιν, ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος· ἀπί-
θανε δὲ μετὰ λγ' ἔτη ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος. Ὁ
δὲ Παῦλος ἀπέθανεν ἐπὶ Νέρωνος μετὰ λδ' ἔτος

C τῆς τοῦ Κυρίου θανῆς· καὶ μάλλον ὁ Ἡρόδης, ὡς
[f. ἦ] Ἀγρίππας ἐν τάξει βασιλέως κατῆλθε· δὴ
καὶ αὐτὸς ἐκαλεῖτο βασιλεὺς. Ὅστε ὁ Πιλάτος χαρι-
σάμενος τὸν Ἰησοῦν τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα αὐτὸν ἀνέλω-
σι, δῆλος ἦν μαιφονικῆ ψυχῆ τοῦτο ποιήσας, ὅπου
γε οὐ μόνον τὸ τοῦ Θεοῦ ὑπερεῖθε κρίμα εἰς τοῦτο,
ἀλλὰ καὶ τὸν Ῥωμαίων νόμον ἠπάτησε, καὶ τῶν
θεσμῶν ὑπερεφρόνησε τοῦ βασιλέως, παρ' οὗ καὶ ἦν
ἐκπεμφθεὶς ἀρεῖαι τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ δρων. Ὁδε-
μίαν αἰτίαν ἐπέφερον. » Καὶ μὴν ἔφερον, ἀλλ' οὐκ
ἤλεγξαν· [f. add. τὸ] μὲν γὰρ, ἐπιβουλή καὶ ἐτόλμη-
μα, τοῦτο ὑποπτεύειν ἐδήλου· ἡ δὲ ἐξέτασις, οὐδὲν
τοιούτου. Εἰκότως, εἰ περὶ τίνος, εἰ λέγει, ἀνθρώπου;
ἐν ἀρχῇ ὦν, καὶ τούτων οὐ φροντίζων. Εἰς ἐπιβου-
μίαν ἐπέπεσον ὁ Ἀγρίππας τῆς ἀκροάσεως, καὶ οὐκ
ἀπλῶς ἀκούει, ἀλλὰ μετὰ παρασκευῆς· καὶ ὅρα
ἀπολογίαν. Ὅταν γὰρ ταῦτα ὁ ἀρχὸν λέγῃ, ἀνύπο-
πτός ἐστιν, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῦ καταγνωσθῆναι
τοὺς Ἰουδαίους.

Τῶς αὐτὸς ὁ δικαστῆς μαρτυρεῖ αὐτῷ, ὅτι ἀνέ-
θυτος ἦν· πλὴν ὁμως οὐκ ἀπέλυσε αὐτὸν, τάχα
οὕτως οἰκονομήσαντος τοῦ Κυρίου, ἵνα ἐκκαλέσθαι
καὶ τῇ ἀνάγκῃ τῆς συγκλήτου πεμφθῆ εἰς Ῥώ-
μην, καὶ πληρωθῆ τὸ προφητεῦθεν ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι
εἰ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν. »

Σεβαστὸν καταχρηστικῶς τὸν βασιλέα καλεῖ,
ὡς παρὰ καὶ Καίσαρα, ὅτι καὶ παρακατιῶν κύριον
καλεῖ.

Καὶ τοῦτο ἦν τῆς τοῦ Παύλου καθαρότητος, ὅ

μηδὲν ἔχειν τὸν δικαστὴν ὅτι εἶπε [f. εἶποι] περὶ αὐτοῦ. Καίτοι γε εἰ συνήδει ἑαυτῷ, φοβηθῆναι ἐχθρῶν, παρὰ τῷ πάντα εἰδῶτι ἴσχυζόμενον. Ἀλλὰ καθαροῦ συνειδήτους τοῦτο ἐστὶ, μὴ παραιτεῖσθαι δικαστὴν τὸν ἀκριβῶς εἰδῶτα τὰ γεγενημένα, ἀλλὰ καὶ χαίρειν, καὶ μακάριον αὐτὸν λέγειν.

Ἐπειδὴ μέλλει λόγον ἐκτείνειν καὶ λέγειν τι περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο προλαβὼν παρεκάλεσε, καὶ [f. add. οὐ] λέγει ποταπὸς αὐτοῦ ὁ βίος, ἀλλ' ἀφήσιν αὐτῶν τῷ συνειδήτι, καὶ τὸ πᾶν ἐν τῇ αἰρέσει τίθησι, οὐκ ἂν ἐλόμενος αὐτήν, εἰ μοχθηρὸς ἦν καὶ πονηρὸς. Δύο τίθησι περὶ ἀναστάσεως; λογισμούς, ἕνα μὲν τὸν ἀπὸ τῶν προφητῶν, καὶ οὐ παράγει προφήτην, ἀλλ' αὐτὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν δόξαν· ἄλλον δὲ, τὸν ἰσχυρότερον, τὸν ἀπὸ πραγμάτων, ὅτι διηλέχθη αὐτῷ ὁ Χριστὸς, καὶ κατασκευάζει καὶ τοῦτον ἀπὸ λογισμῶν τὴν προτέραν αὐτοῦ μαγίαν διηγούμενον [f. -ως] ἀκριβῶς· εἶτα καὶ μετ' ἐγκωμίου τῶν Ἰουδαίων· «Νύκτα καὶ ἡμέραν, φησὶ, λατρεῦον ἐπίβησι κατανηῖσαι.» Ὅστε εἰ καὶ μὴ εὐλόγητος βίου ἦν, ὑπὲρ τούτων οὐκ ἔδει κρίνεσθαι. «Τί ἀπιστον εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει;» Καὶ ἄλλος λογισμὸς. Εἰ γὰρ μὴ τοιαύτη δόξα ἦν, εἰ γὰρ μὴ ἀνατεθραμμένοι ἦσαν ἐν τούτοις τοῖς δόγμασι, νῦν δὲ εἰσεφέρτω, τίς οὐκ ἂν ἐδέξατο τὸν λόγον; Ἰπὲρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, φησὶν, ἐγκαλοῦμαι, καὶ αὕτη παρ' αὐτῆς [f. αὐτοῖς] πρεσβεύεται.

Λέγει πῶς ἐδίωκε, καὶ τοῦτο δὲ κατασκευαστικόν· παράγει δὲ καὶ τοὺς ἱερεῖς μάρτυρας, καὶ τὰς ἐξω πόλεις, οἱ ἤκουσαν αὐτοῦ λέγοντος· Σκληρόν ἐστι τὸ πρὸς κέντρα λακτιζεῖν, καὶ δεικνύσι τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι διωκόμενος ὤφθη αὐτῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐμὲ μόνον, φησὶν, εὐηργέτησαν [f. -σεν], ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ἐπιμψε διδασκάλον, καὶ δεικνύς τὴν προφητείαν ἐξεληθούσαν τὴν λέγουσαν· «Ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἰθύνων.»

Τούτοις ἐπειθήθη, φησὶ, ταύτη τῇ ὀπίσθια ἐπηγήσεται, καὶ οὕτως ἐπίσσε μὴ ἀναβάλλεσθαι.

Τὰ συνέχοντα κακὰ τοὺς ἀπίστους δεικνύσι τὸν Σατανᾶν τὸ σκότος, τὰ ἀγαθὰ τῶν πιστῶν τὸ φῶς, τὸν Θεὸν, τὸν κληρὸν τῶν ἁγίων. Οὐχ ἀπλῶς μετανοεῖν παραινεῖ, ἀλλὰ καὶ βίον ἐπιδεικνύσθαι θαυμαστόν. Καὶ ὄρα, πανταχοῦ τὰ ἔθνη συμπλεκόμενα τῷ λαῷ· οἱ γὰρ παρόντες· ἐξ ἰθύνων ἦσαν.

Ὁ τοίνυν καὶ τοὺς ἄλλους παιδεύων περὶ βίου ἀρίστου, πῶς ἂν αὐτὸς στάσεως καὶ φιλοεικίας ἀρχηγὸς γέγονεν; Ὅσπερ οὖν ἐγὼ ἐπίστευσας, οὕτω δεῖ καὶ τὸν ἀκούοντά μου πιστεῦσαι μοι. Οὐ γὰρ ἀκοὴν ἀπαγγέλλω λόγων ἑτέρων, ἀλλ' ὧν ἐγὼ ἤκουσα. Ὅπτασία δὲ ἐστὶν ἡ καθαρά θεά, ἡ ὑπερβαίνουσα ἀνθρώπων, ἄπιστ[er] [f. ἦνπερ] τίς ἐν σαρκὶ ὦν, δίχα τοῦ ἀποκαλυφθῆναι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν δυνατόν.

Ὅρα, πῶς ἐκτός κολακείας ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ τὸ πᾶν ἐπιγράφει τῷ Θεῷ. Εἶτα ἡ παρρησία· Ἀλλ' οὐδὲ νῦν ἀφίσταμαι· καὶ τὸ ἀσφαλές· Ἀπὸ γὰρ προφητῶν ἰσχυρίζομαι. «Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς,» εἰ ἀνάστασις ἡ ἀπαγγελία. Εἶδε τὴν παρρησίαν ὁ Φῆστος, καὶ ὡσπερ ἔπαθε τι ἀπὸ θυμοῦ καὶ

ὀργῆς, ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὸν ἀσὶ πρὸς τὸν βασιλέα διαλεγόμενον, καὶ φησὶ· «Μαίνῃ, Παῦλε.» Ὁ δὲ τὴν αἰτίαν διδάσκει δι' ἣν πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον ἀπέστρεψε.

Τὸ, «εἰ,» ἀντι τοῦ, ὅτι, ἐστίν, ὅτι παθητὸς ὁ Χριστὸς, ὅτι πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως· πρῶτος γὰρ οὗτος ἀνέστη, καὶ οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει. Οἱ γὰρ ἀναστάντες δι' αὐτοῦ, ἢ διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, πάλιν ἀπέθανον, ἕως τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως μένοντες.

Ἐνταῦθα περὶ τοῦ σταυροῦ φησὶ, περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὅτι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης γέγονε τὸ δόγμα. Ταῦτά φησι δεικνύς ὅτι πάντα οἶδεν ὁ Ἀγρίππας, μονουχὶ λέγων καὶ πρὸς αὐτούς· Ἔδει μὲν γὰρ ὑμᾶς ταῦτα εἰδέναι· τὸ γὰρ ἐπαγόμενον τοῦτο ἐστίν· «Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν γυνίκα πεπραγμένον.»

Καίτοι ἄξιον ἦν δόξης, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀφορῶν, διὰ τοῦτο εἶπε· «παρεκτός τῶν δεσμῶν τούτων.» οὐκ αὐτὸς οὖν ἀπευχόμενος τὰ δεσμὰ, ἢ ἀισχυόμενος ταῦτά φησιν, ἀλλ' ἐκείνων τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων. Ἐμαθὲ γὰρ παρὰ τοῦ Δεσπότης μὴ ἐπιβάλλειν ἐπιβλήμα βράχους ἀγνάρο ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· διὰ τοῦτο οὕτως εἶπε. Δεῖ τοίνυν συγκαταβαίνειν. Ὅταν γὰρ μάθῃσι φιλοσοφεῖν, τότε εἰσονται τοῦ σιδήρου τούτου τὸ κάλλος, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν περιφάνειαν. Ὅρα, πῶς πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφίζοντες, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, «Μαίνῃ,» ἀφήσιν αὐτὸν, τοῦ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ τῶν δεσμῶν, καὶ τέλειον ἂν ἀφήκεν αὐτὸν, «εἰ μὴ Καίσαρα ἐπεκέκλητο.» Ἀλλὰ τοῦτο οἰκονομικῶς γέγονε, καὶ τὸ μετὰ δεσμῶν ἀπελθεῖν, μέχρι δεσμῶν ὡς κακοῦργος, φησὶ. Καὶ Ἀρίσταρχος μέχρι ποῦ συνίρχεται τῷ Παύλῳ, καλῶς καὶ χρησίμως, πάρεστι ὁ Ἀρίσταρχος μέλλων ἅπαντα ἀπαγγέλλειν εἰς Μακεδονίαν τὰ περὶ αὐτοῦ.

Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτὸν ἀπὸ πολλῆς κακώσεως εἶναι [f. ἀνεῖναι] τῶν δεσμῶν, τοῦ φόβου, τοῦ ἀγεσθαι καὶ φέρεσθαι. Ὅρα, πῶς οὐδὲ τοῦτο κρύπτει, ὅτι ἐβούλετο «εἰπιμελείας τυχεῖν.» Νηστεῖαν ἐνταῦθα τὴν τῶν Ἰουδαίων λέγειν ἠγοῦμαι. Μετὰ γὰρ τὴν Πεντηκοστὴν ἐξῆλθον ἐκεῖθεν μετὰ πολλὸν χρόνον, ὡς ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρήτης. Καὶ τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν θαῦμα, τὸ διασωθῆναι, καὶ δι' αὐτὸν ἐκείνους. Ὅρα τὸ βτυφον· ἵνα μὴ δόξη προφητεῦειν, ἀλλὰ ἀπὸ στοχασμοῦ λέγειν, «θεωρῶ,» φησὶν· οὐ γὰρ ἂν ἐδέξαντο τυθέως, εἰ τοῦτο εἶπεν. Ὅστε οὐ χρὴ κυριολεξίαν πανταχοῦ ἀπαιτεῖν τῇ Γραφῇ· ἐπεὶ πῶς δύναται κυρίως ἐπὶ πλοίου λαβεῖν τὴν λέξιν τοῦ ἀντοφθαλμεῖν, ὅπου ἐπὶ ἀνθρώπων ἀρμόζει; τοῦτέστι τὰ ἱστία· ὅταν γὰρ σφοδρὸς ἀνεμὸς ἦ, τοῦτο γίνεται ἐγκοπτομένης τῆς νεῶς καὶ τῆς κρύμνης. Τὸ μὲν γενόμενον ὑπὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, τὸ δὲ θαῦμα μεῖζον, ὅτι ἐν καιρῷ τοιοῦτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινδύνων, αὐτὸς τε καὶ δι' αὐτὸν οἱ λοιποὶ. Εἶτα χαλεπὸς ὁ χειμῶν, πολὺ τὸ σκότος, καὶ ἵνα μὴ ἐπιλάθωνται καὶ τὸ πλοῖον διαλύεται, καὶ ὁ αἶσος ρίπεται, καὶ πάντα, ἵνα μὴ ἔχωσι μετὰ ταῦτα ἀναί-

ειχόνες; Ενθα Ιστανται, φόροι προσαγορεύονται. Τὰ δὲ τῶν Ταβερνῶν, πανδοχείων τινῶν, ἢ καπηλείων χρῆσιν αἰνίσσονται τῇ Ῥωμαίων φωνῇ, οὕτως ὀνομαζόμενα. Συνεχωρήθη αὐτῷ καθ' ἑαυτὸν μένειν διὰ τὸ θαυμασθῆναι παρ' αὐτῶν. Οὐ γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων ἠρίθμουν αὐτὸν, ἀλλ' αἰδέσιμος ἦν. « Σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. » Ὡστε μὴ ἐξεῖναι ἐπιβουλὴν τινα ὑποστῆναι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τῶν κατὰ τὴν πλιν, ἀλλὰ φύλαξ ἦν τοῦ Παύλου ὁ στρατιώτης. Ὡστε μὴ προληφθῆναι αὐτῶν τὰς ἀκοάς. Καί τί κοινὸν πρὸς ἐκείνους εἶχεν; Οὐ γὰρ οὗτοι ἐμελλον κατηγορήσειν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμοίως, οὐ τοσοῦτον ἐφρόντιζεν, ὅσον τοῦ διδάξαι. Εἰδὼς ὁ Παῦλος, ὅτι ἀτοπον ἦν ὅλως τὸ δικάσασθαι, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστων, περὶ ἀμφοτέρων ἀπολογεῖται, ὅτι Οὕτε παρὰ τὸ νενομισμένον πράξας, ἀλλὰ συκοφαντηθεὶς, ἐνεκλήθη ὑπὸ Ἰουδαίων· οὕτε ἐκὼν ἐπεκαλεσάμην Καίσαρα, ἀλλ' αὐτῶν δεδωκότων τὴν αἰτίαν, ἀνοῦ ὦν οὐκ ἠγέσχοντο, οὕτε κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας νόμον δικάσαι μοι, οὕτε ταῖς τῶν ἀρχόντων πειθαρχήσαι ἐννόμοις ἀποφάσειν. « Ἐνεκα γὰρ τῶν ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ » Μία γὰρ ἦν ἐλπίς σωτηρίας τοῖς Ἰουδαίοις, περιλιμπανομένη ἐκ τῶν Γραφῶν, ὁ Χριστός, ὃν ἐγὼ κηρύξας εἰς ταύτην ἦλθον τὴν κατάστασιν τῶν δεσμῶν. Τί οὖν; φασίν· Ἰνα αὐτῶν κατηγορήσης τοῦτο πεποίηκας; Οὐ, φησὶν, ἀλλ' ὥστε διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον. Τοσοῦτον ἀπέχω ἐχθροδῶς πρὸς ὑμᾶς διακεῖσθαι, ὅτι ἔνεκεν ὑμῶν τὴν ἄλλοις ταύτην περίκειμαι· καὶ διὰ ταύτην, φησὶ, τὴν αἰτίαν ἐβουλόμην ὑμᾶς ἰδεῖν, ὥστε μὴ ἐξεῖναι τινα κατηγορεῖν, καὶ τὰ περιετάμενα λέγειν, ὅτι δὴ τὰς χεῖρας αὐτῶν διαφυγῶν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἦλθον, οὐκ ἑτέροις διδοῦς κακὰ. Εἶτα καὶ ἐκείνοι οὕτως χεῖριώθησαν τῷ λόγῳ, ὧ; καὶ αὐτοὶ ἀπολογήσασθαι ὑπὲρ τῶν συγγενῶν. Αἴτρεσι καλοῦσιν Ἰουδαίους τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. Ἰδοὺ καὶ Ἰουδαῖοι μαρτυροῦσιν, ὅτι πανταχοῦ ἐκηρύχθη ὁ Χριστός. Πλὴν οὐ πάντες, φησὶ, καταδέχονται τὸ κήρυγμα, ἀλλ' ἀντιλέγουσί τινες. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι « Εἶπε τὸ Πνεῦμα, » οὐδὲν θαυμαστόν· καὶ γὰρ ἄγγελος λέγεται λέγειν ἄπερ ἂν ὁ Κύριος εἶπε. « Καλῶς εἶπε, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἐκεῖνο οὐκ εἶπεν, ὅταν διηγῆται τις περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου λεχθέντων. Οὐ λέγει, Καλῶς εἶπεν ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ Καλῶς εἶπεν ὁ Κύριος, καλῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα, ἀντὶ τοῦ· Οὐκ ἐμοὶ ἀπιστεῖτε, ἀλλ' ἄνωθεν τοῦτο προῆδαι ὁ Θεὸς τοῖς ὑπουργοῦν λέγουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐνταῦθα καιρίαν δίδωσι τὴν πληγὴν ὁ Παῦλος. Τὸν γὰρ Κύριον τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπυρμένου, ὃν εἶδεν Ἡσαίας, ὧδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁμοούσιον γὰρ λέγεται τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῆς ἰσῆς ἐξουσίας μετέχει.

Καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν τὸν προφήτην ὡς θεῶθεν ἀποφθεγγόμενον παρασκευάζει, ἐπιπέπερ ἤκουσαν ὁ λαὸς τῶν Ἰησοῦ λόγων, καὶ οὐ συνῆκε, καὶ βλέπων τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα τεράστια, [καὶ] οὐκ ἑώρα. Εἰς μέλλοντα γὰρ χρόνον ἐκκλίνων τὸ ῥητὸν, ἐμφαίνει τὴν εἰς ὑστέρους χρόνους τῶν προφητευομένων ἀνα-

φορῶν· καὶ ἐν τούτῳ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως; τὸ εὐλογον ἀναφαίνεται. Εἶδες τὴν προφήτην μετὰ ταύτης ἀκριβείας κατηγοροῦντα. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς εἶπεν, Οὐ μὴ βλέψετε, ἀλλ' ὅτι « Καὶ βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· » οὐδ' ὅτι Οὐκ ἀκούσεσθε, ἀλλ' ὅτι « Ἀκούεσθε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε. » Ἀβροὶ ἑαυτοῦς ἀφείλον, ῥῶσον τὰ ὡτα βύβαντες, τοῖς; ὀφθαλμοῖς καμμύσαντες, τὴν καρδίαν βαρύναντες· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ καὶ βαρέως ἤκουον. Ἐποίησαν δὲ τοῦτο, φησὶ, « Μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς; » ἐπιτεταμένην αὐτῶν λέγων πονηρίαν, καὶ τὴν μετὰ σπουδῆς ἀποστροφὴν. Καὶ τοῦτο λέγειν [f. λέγει], ἐφελκόμενος αὐτοὺς καὶ ἐρεθίζων, καὶ δεικνύς, ὅτι καὶ ἐὰν ἐπιστρέψωσιν, ἰάσεται αὐτούς.

Ἡστανται τοῖς ἔθνεσι δέδοται γινῶναι τὸ μυστήριον τοῦτο, οὐδὲν οὖν θαυμαστόν, εἰ ἂν τελείως ἄνωθεν τοῦτο προελέγετο. Πάλιν τὸν ζῆλον αὐτῶν κινεῖ, τῶν ἐξ ἔθνων, « Αὐτοὶ, φησὶν, ἀκούσονται. »

Δείκνυσι τὴν ἐλευθερίαν λοιπόν· « Κηρύττων, φησὶν, ἀκωλύτως, » ἐν Ῥώμῃ, ὁ ἐν Ἰουδαίᾳ κωλυθεῖς. Ἐπεὶ δύο ἔτη ἔμεινον ἐκεῖ· τὰ δὲ μετὰ τὴν διετην τί λέγομεν; Ἰσπανίαν ἐλθεῖν ἐπίτομα, καὶ ἐλπίζω, φησὶ, διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς. Τέως τε δεύτερον ἐπέβη, τότε, καὶ ὅτε ἐτελειώθη. Ἐν τῷ πρώτῳ μου ἀπολόγῳ, φησὶν, οὐδεὶς μοι συμπαραγένετο. Οὕτω διεφυγε τοὺτους καὶ πᾶσαν ἐμπλήσας τὴν ἀκουμένην, οὕτω κατέλυσε τὸν βίον.

Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος Παύλου κ' ἔτος, καὶ ἕτερα β' ἔτη ἃ ἐτέλεσεν ἐν τῷ κατὰ Καισάρειαν δεσμωτηρίῳ· πρὸς δὲ τούτοις πάλιν τὰ ἐν Ῥώμῃ ἕτερα δύο, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη δέκα· ὥστε εἶναι τὰ πάντα ἔτη ἀπὸ τῆς κλήσεως αὐτοῦ μέχρι τελειώσεως λ'. Ἀλλὰ μὴ τις ἐπὶ τοῖς ἐμοὶ καταμεμψέσθω καὶ παραγραφέσθω τὰ καθεξῆς; τῶν Πράξεων, λέγων τὸν Λουκῆν ταῦτα μὴ φάσκαι. Ὅν ἐρήσεται τις ἐχέφρων ἀνὴρ· Εἰ τοὺς χρόνους οὐκ εἰσδέχη τοὺς μετέπειτα τῶν Πράξεων, ὅς μοι, φησὶ, τὸν Λουκᾶν ἱστοροῦντὰ τοῦ Παύλου τὸ μαρτύριον. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς δυσὶ τούτοις μόνοις ἔτρεσι ὁ Λουκᾶς ἐμέτρησε Παύλου τὴν ἐν Ῥώμῃ ζωὴν, τὸ μαρτύριον ἡμῖν ὑφηγησάμενος, οὐδεμιᾶς τινας ἡμῶν εἰδεῖτο περιεργίας τῶν χρόνων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μαρτύριον ἡμῶν οὗτος οὐ γράφει (ἐξωρον γὰρ καὶ μετὰ πολὺ τῆς βίβλου ἐγένηται [f. γεγένηται]), παύθου λοιπὸν εὐσεβίῳ τῷ χρονολογῶν, καὶ τὴν ἱστορίαν ὡς φίλος εἰσδέχου. Οἱ γὰρ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί, περὶ θεοῦ καὶ τῆς τῶν Πατέρων διδασκαλίας, τε καὶ παραδόσεις πρὸς οἰκοδομὴν παραδεχόμενοι, τῆς οὐν [f. τοῦ] Ἰησοῦ βασιλείας κληρονόμοι καθίστανται.

Μαρτυρολόγιον Παύλου τοῦ ἀποστόλου.

Ἐπὶ Νέρωνος τοῦ Καίσαρος Ῥωμαίων ἐμαρτύρησεν αὐτόθι Παῦλος ὁ ἀπόστολος, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτηρηθεὶς ἐν τῷ λς' ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος ἐν Ῥώμῃ, πέμπτη ἡμέρᾳ τοῦ Πανέμου μηνός, ἧτις λέγεται ἂν παρὰ Ῥωμαίους, ἢ πρὸ τριῶν Καλανῶν Ἰουλιῶν, καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἅγιος Ἀπόστολος τῷ κατ' αὐτὴν μαρτυρίῳ ξίφθ' τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν παρουσίας. Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς χρόνος ἐξ οὗ ἐμαρτύρησε

τῆς ἐτῆς μέχρι τῆς ὑπατίας, τετάρτη· μὲν Ἀρκαδίου, Ἀ Λύγουστον, Ὁ Ἰουδαϊκῶνος τῆς τε πηρικῆς περι-
 τρίτης δὲ Ὀνωρίου τῶν δύο ἀδελφῶν αὐτοκρατόρων ὄρου. Μηνί· Ἰουνίῳ καὶ ἡμέρῃ.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ

ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ.

THEOPHYLACTI

ACCURATA EXPOSITIO

EPIS TOLARUM CATHOLICARUM*

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

319 CUR SEQUENTES EPISTOLÆ APPEL- B ΔΙΑ ΤΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΙΑΙΕΣ ΚΑΘΟΛΙΚΑΙ LENTUR CATHOLICÆ. ΟΝΟΜΑΖΟΝΤΑΙ.

Catholicæ dicuntur Epistolæ istæ, una Jacobi, una Petri, tres Joannis et una Judæ, quasi Circulares : eo quod non peculiari alicui populo, vel urbi, (quemadmodum Paulus,) putâ Romanis vel Corinthiis, eas inscripsit sacer iste discipulorum Domini cœtus ; sed generatim omnibus fidelibus, sive Judæis in dispersione existentibus, ut Petrus ; sive omnibus Christianis eandem fidem professentibus.

ARGUMENTUM EPISTOLÆ CATHOLICÆ JACOBI.

Jacobus hanc scripsit Epistolam iis, qui ex duodecim tribubus dispersi erant ac crediderant in Dominum Jesum Christum : eamque Didascaliam, seu documentis refertam, fecit. Docet enim in ea de diversitate tentationum, nempe, quænam sint a Deo, et quænam a proprio corde proficiscantur. Dein, quod oporteat, non verbo, sed opere fidem suam manifestam facere et quod non auditores, sed factores legis justificentur. Præterea, de divitiis præcipit, ne pauperibus præferantur in ecclesiis, **320** sed potius increpentur, tanquam superbi. Denique, postquam solatus esset eos, qui injuriam patientur, hortatur, ut longanimiter ferant usque ad adventum Judicis : cumque patientiæ, præsertim ex sancto Job, utilitatem ostendisset, præcipit, ut ad ægrotos presbyteri advocentur : et ut unusquisque student, errantes ad veritatem revocare :

Καθολικαὶ λέγονται αὐταὶ αἱ Ἐπιστολαὶ· Ἰακώβου μία, Πέτρου δύο, Ἰωάννου τρεῖς, καὶ Ἰουδαία μία, οἶοναι ἐγκύκλιοι. Οὗ γὰρ ἀφορισμένως ἴθκει ἐντὶ, ἢ πόλει, ὡς ὁ θεὸς Παῦλος Ἰωμαίους, οἶοναι, ἢ Κορινθίους, προσφωνεῖ ταύτας τὰς Ἐπιστολάς· ὁ τῶν τοιοῦτων τοῦ Κυρίου μαθητῶν θίασος, ἀλλὰ καθόλου τοῖς πιστοῖς, ἤτοι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, ὡς καὶ ὁ Πέτρος, ἢ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αὐτὴν πίστιν Χριστιανοῖς τελουῖσιν.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΑΚΩΒΟΥ.

Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰακώβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπαρείσι, καὶ πιστεύουσιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· γράφει δὲ διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολήν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μὲν ἐστὶν ἀπὸ Θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας· καρδίας τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· καὶ ὅτι οὗ λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ [δει] δεικνύναι τὴν πίστιν, καὶ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦνται. Περὶ δὲ τῶν πλουσιῶν παραγγέλλει ἵνα μὴ προκρίνωνται τῶν πτωχῶν οἱ πλοῦσοι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται ὡς ὑπερήφανοι. Καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρέψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν ἕως τῆς παρουσίας τοῦ Κριτοῦ· καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς, καὶ δεῖξας, ἐκ τοῦ Ἰώβ τὴν ἰσχυρίαν τῆς ὑπομονῆς, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς προσευτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας, καὶ σπασθῆναι

* Prodit ex codice Casareo Vindobonensi ; vide Præfationem, num. IX, supra col. 415.

ζειν επιτρέφειν τοὺς πλανηθέντας, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ τούτου μισθὸν παρὰ τοῦ Κυρίου ἄφρασι ἀμαρτιῶν. Καὶ οὕτω τελειοὶ τὴν Ἐπιστολὴν.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΑΚΩΒΟΥ.

- α'. Περὶ ὑπομονῆς, καὶ πίστωσης ἀνυποκρίτου, καὶ ταπεινοφροσύνης πρὸς τοὺς πλησίον· ἐν ᾧ περὶ τῆς ἐν ὑμῖν πυρώσεως, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς παθῶν, ὅτι οὐ παρὰ Θεοῦ τὸ αἰτιον· εἴ τι γὰρ ἀγαθὸν ἡμῖν, παρ' αὐτοῦ. Περὶ πραότητος, καὶ ἀγνείας, καὶ πράξεως ἀγαθῆς μεταδοτικῆς ἐπὶ μακαρισμῷ, καὶ περὶ ἐπιστήμης καὶ συμμετρίας λόγου. Περὶ τῆς πρὸς ἕκαστον ἀγάπης ἀπροσωπολήπτου κατὰ νόμον. Ὅτι οὐκ ἐκ πίστωσης μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἔργων, καὶ οὐ καθ' ἑκατέρων ἰδικῶς, ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν ἅμα δικαιούται ἄνθρωπος. Ὅτι ἡ προπετής καὶ ἀτακτος γλώττα θανατοῖ τὸν κεκτημένον, ἥς κρατεῖν ἀνάγκη εἰς σόφην καὶ δόξαν Θεοῦ.
- β'. Περὶ ἀναστροφῆς ἀγαθῆς καὶ ἀμάχου πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.
- γ'. Περὶ θείας σοφίας.
- δ'. Καὶ ὅτι ἐκ βραθυμίας, καὶ φιληδοξίας, ἐρις, καὶ ἀκαταστασία, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν ἐχθρὰ γίνεται.
- ε'. Περὶ μετανοίας πρὸς σωτηρίαν.
- ς'. Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον.
- ζ'. Ὅτι οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ τὰ διαθήματα ἀνδρός κατευθύνεται.
- η'. Περὶ πλεονεξίας πλουσιῶν καὶ τῆς ἐν κόσμῳ ερυσῆς αὐτῶν, καὶ περὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ.
- θ'. Περὶ μακροθυμίας καὶ ὑπομονῆς παθημάτων, καὶ περὶ ἀληθείας.
- ι'. Παρακλήσεις ἰδικαὶ ἐκάστῳ προσήκουσαι μετὰ πίστωσης. Καὶ ὅτι διακορητέον τῇ τοῦ πλησίον σωτηρίᾳ.

A aitque, hujus rei mercedem a Domino esse remissionem peccatorum. Et sic Epistolam absolvit.

INDEX CAPITUM CATHOLICÆ EPISTOLÆ JACOBI.

1. De patientia et fide non ficta et humilitate erga proximum: Ubi de fomite, qui in nobis est, et de ejus effectibus: quodque ipsius causa non sit Deus. Quidquid vero boni in nobis est, ab ipso esse. De mansuetudine, et puritate, et actione bona, qua beatitudinem consequimur. De scientia ac de honestate sermonis. De charitate erga omnes absque acceptatione personæ secundum legem. Quod non ex fide tantum, sed etiam ex operibus, et non ex unoquoque seorsim, sed ex utroque simul justificetur homo. Quod præceps, et incompota lingua mortem inserat: atque adeo necessitas sit, eam subigere ad laudem et gloriam Dei.
2. De conversatione bona, et sine disceptatione ad invicem ex gloriæ cupiditate ob sapientiam humanam.
3. De sapientia divina.
4. Quod ex socordia, et voluptatis amore contentiones, et seditiones, et inimicitia adversus Deum orientur.
5. De pœnitentia salutari.
6. De proximo a nobis non judicando.
7. Quod non ab homine, sed a Deo gressus hominis dirigantur.
8. De avaritia divitum, eorumque deliciis in hoc mundo; et de recto judicio Dei.
9. De longanimitate et tolerantia tribulationum: et de veritate.
10. Speciales adhortationes cuique convenientes cum fide: et quod inserendum sit proximorum salutem.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ.

EPISTOLA CATHOLICA

SANCTI JACOBI APOSTOLI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

1. Ἰακώβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δούλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, γαίρειν. Θεοῦ μὲν τοῦ Πατρὸς, Κυρίου δὲ τοῦ Ἰησοῦ, ὡστε εἰ ἐξ Ἰσοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δούλος,

CAPUT PRIMUM.

321 **Vras. 1.** Jacobus, Dei et Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, salutem. Servus Dei, scilicet, Patris; Domini vero, Jesu Christi. Quare si æqualiter Patris, et

Filii servus est. (S. Apostolus), æqualis Patri Filius A est et in essentia et in dignitate. Supra omnem vero mundi dignitatem gloriantur apostoli, quod sint servi Jesu Christi.

VERS. 2. « Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incidieritis. » Tentationes et afflictiones quæ secundum Deum sunt, et laudabiles, et gaudio dignas novit Apostolus (1) : vinculum enim validissimum sunt, et augmentum charitatis ad compunctionis. Unde dictum est : « Fili, accedens ad servitum Dei, præpara animam tuam ad tentationem : » et Christus : « In mundo (inquit) pressuram habebitis : sed confidite. » Neque enim fieri potest, ut absque multiplici exercitatione quis sive mundanam, sive cælestem coronam acquirat. Fratres vero, et non filios eos, modestiæ causa, vocat. Omne autem gaudium afferunt tentationes strenuis hominibus : quoniam per eas probitas ipsorum manifestatur : probitas vero opus perfectum exerit. Verum dicit aliquis : Si hujusmodi est tentationum effectus, cur Christus Dominus docet nos, rogare Deum, « ne nos inducat in tentationem ? » Respondemus, duplicis generis esse tentationes : quippe aliæ principium habent a nobis ; aliæ vero a Deo immittuntur ad exercitium, nostræque virtutis manifestationem. Duplicis quoque generis sunt tentationes illæ quæ principium a nobis habent. Aliquæ enim oriuntur ex irrationali fortitudine, quam audaciam appellamus ; a qua cavere nos docet 322 Dominus : quandoquidem « spiritus » quidem « promptus est », » at certaminis tempore ea promptitudo sæpe extinguitur ; sicque audacia in bonum tandem non cedit. Aliæ vero tentationes seu afflictiones propter peccata inferuntur ; ut Sodomitis interitus. Porro tentationes hujusmodi omni cura fugiendæ a nobis sunt, vitam ducendo a peccato immunem. At, quæ a Deo immittuntur, cujusmodi fuerunt, quas Jobus et Abrahamus pertulere, non solum fugiendæ non sunt ; verum etiam, si fieri possit, per patientiam et gratiarum actionem sunt asciscendæ ; utpote quæ gloriam et coronam merentur. « Tentationes autem varias » dixit, ea ratione, quam modo explicavimus, quia scilicet aliæ quidem tentationes sunt a Deo, aliæ vero a nobis.

VERS. 3. « Scientes, quod probatio vestræ fidei patientiam operatur. » Cum duplicis generis sint, ut diximus, tentationes, in utrisque utilis ac conveniens est patientia : in iis quidem, quæ a Deo sunt, quoniam gloriam exinde acquirimus, sicuti Abraham et Job ; in iis vero, quæ sunt a nobis, ut eas cum gratiarum actione sustentetas, in compensationem pro peccatis quæ commisimus, Deo offeramus. Qui enim iudex est sui ipsius, salutis principium sibi metipso parat ; jam enim ad formam justi quandamtenus accedit, siquidem « Justus prior est accusator sui ».

ὁμοτιμὸς ἐστὶ τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Υἱὸς· καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τιμὴν. Ἐπὲρ πάντων δὲ κοσμητικὸν ἀξίωμα οἱ τοῦ Κυρίου ἀπέστελοι τὸ [f. τῷ] δοῦλο· εἶναι Χριστοῦ καλλωπιζόνται.

« Πᾶσαν χάριν ἠγάπησαθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοί· περιπέσητε ποικίλοις. » Τοῦς κατὰ Θεὸν πειρασμοὺς καὶ τὴν λύπην, τούτους καὶ ἐπαινετοῦς ὄψεσθε καὶ χαρὰς ἀξίους· δεσμός γὰρ οὗτο εἶναι ὀρθραγῆς· καὶ ἀξίαι· ἀγάπη· καὶ κατανώξεως. Ὅθεν κάκεινο εἰρηται· « Τέκνον, εἰ προσέρχη δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμούς· » Καὶ ὁ Χριστός· « Ἐν τῷ κόσμῳ ὀλίγον ἔχετε, ἀλλὰ θρασεῖτε. » Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐκτὸς γυμνασίων, ὅτε κοσμητικῶν, ὅτε τῶν κατὰ Θεὸν, στεφάνων ἀξιοθήνη. Μετριοφρονῶν δὲ ἀδελφοὺς αὐτοὺς, οὐχὶ τέκνα, καλεῖ. Χαρὰς δὲ πάσης οἱ πειρασμοὶ παραίτησι τοῖς σπουδαίοις, ὅτι τὸ δοκίμιον αὐτῶν διὰ τούτων γίγεται φανερόν. Τὸ γὰρ δοκίμιον εἰς ἔργον τέλειον παραπέμπει. Ἀλλ' ἔρει τις· Εἰ τοιοῦτον τὸ τῶν πειρασμῶν ἔργον, πῶς εἰς πειρασμὸν ὁ Χριστὸς, μὴ εἰσενεχθῆναι ἐν τῇ εὐχῇ διδάσκει ἡμᾶς τὸν Θεὸν παρατίσθαι· Φαμέν οὖν, ὅτι διττοὶ εἰσὶν οἱ πειρασμοί, οἱ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀφ' ἡμῶν ἔχοντες, οἱ δὲ ἀπὸ Θεοῦ γυμνασία· χάριν καὶ ἀναβρῆσεως ἡμῖν ἐπαγόμενοι. Διττοὶ δὲ καὶ οἱ ἀφ' ἡμῶν τὴν ἀρχὴν ἔχοντες· οἱ τε δι' ἀλόγιστον ἀνδρείαν, ὃ καὶ θράσος καλούμεν· ὃ καὶ φυλάττεσθαι εἰσηγεῖται ὁ Κύριος, ὡς τοῦ μὲν πνεύματος προθύμου ὄντος, μεταξὺ δὲ ἀγώνων τῆς προθυμίας ἀποσθεσεσίσης, καὶ οὐκ εἰς ἀγαθὸν τοῖς χρησαμένοις τελευτήσασθης. Οἴτε δ' ἁμαρτίας ἐπιφερόμενοι, ὡς τοῖς Σοδομίταις ὁ ἑλεθρος. Τούτους τοὺς πειρασμοὺς δεηθῶναι φευκτέον ἀναμαρτήτως βιωσῆναι· ἐπὶ τοῦ γὰρ ἀπὸ Θεοῦ, ὡς τῷ Ἰωβ, ὡς τῷ Ἀβραάμ, μὴ μόνον οὐ φευκτέον, ἀλλ' εἰ δυνατόν, διὰ τῆς ὑπομονῆς· καὶ εὐχαριστίας ἐπισπαστέον, ὡς ἀναβρῆσεως· καὶ στεφάνων ἀξίους. « Πειρασμοὶς δὲ ποικίλοις, » εἶπε, διὰ τὸ τοῦ πειρασμοῦς, ὡς ἐφημεν, τοὺς μὲν ἀπὸ Θεοῦ, τοὺς δὲ ἀφ' ἡμῶν εἶναι.

« Γινώσκοντες, ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται τὴν ὑπομονήν. » Διττῶν ὄντων τῶν πειρασμῶν, ὡς ἐφημεν, συγκρίνει καὶ ἑκάτερον ἢ ὑπομονῆ· ἐπὶ μὲν τῶν ἀπὸ Θεοῦ, ὅτι ἀναβρῆσεως· ἐνταῦθα τυγχάνομεν, ὡς ὁ Ἀβραάμ, ὡς ὁ Ἰωβ· ἐπὶ δὲ τῶν ἀφ' ἡμῶν, ὅτι ὑπομενόμενοι μετ' εὐχαριστίας οἴοντι ἀγισθηκῶσιν ταύτην εἰσφέρουσαν τῶν ἡμαρτημένων. Ὁ γὰρ ἐπιγνώμων τῶν ἑαυτοῦ, ἀρχὴν ἑαυτοῦ κατεβίβεται σωτηρίας, καὶ εἰς χαρακτήρα ἑαυτοῦ ἀφωμόσασε δικαίου, εἶπερ « Ἀνὴρ δικαίος ἐν πρωτολογίᾳ ἑαυτοῦ κατήγορος. »

1 Eccli. ii, 1. 2 Joan. xvi, 55. 3 Matth. vi, 13. 4 Matth. xxvi, 42. 5 Prov. xviii, 17.

Bonifacii Finetti notæ.

(1) Verbis quæ sequuntur nomen Chrysostomi prænotatur in Catena Vindobonensi.

« Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἔχτω. » **Σκό-**
πει, ὅτι οὐκ εἶπε τὴν ὑπομονὴν ὁριστικῶς ὅτι Ἦ
 τέλειον ἔχει, ἀλλὰ προστατικῶς; « Ἐχέτω. » Οὐ
 γὰρ προὑποκειμένην ἀρετὴν ἐξηγγέλλει, ἀλλὰ νῦν
 ἐνεργουμένην, ἣν χρὴ γίνεσθαι [νομοθετεῖ]. « Ἰνα
 ἦτε τέλειαι καὶ ὀλόκληροι, ἐν μηδενὶ λειπόμενοι. »
 Ἦ αἴτιον τοῦ τελείου ἔργου, τὴν σοφίαν λέγει.
 Ἐπειδὴ οἶδεν τὴν πίστεως δοκίμιον καὶ τῆς ὑπο-
 μονῆς τῆς ἐν πειρασμοῖς, οὐ τῶν τυχόντων ἀνθρώ-
 πων κατ' ἄρθωμα, ἀλλὰ τῶν κατὰ θεὸν σοφῶν· διὰ
 τοῦτα ἐπὶ σοφίας αἰτησὶν παρορμητικῶς ἐπὶ τοῦτο [τοὺς
 ταῦτα] κατορθοῦν ἐπιποθοῦντας.

« Εἰ δὲ τις ὁμῶν λείπεται σοφίας, αἰτεῖτω παρὰ
 τοῦ θεοῦ πᾶσι ἀπλῶς, καὶ οὐκ ὀνειδίζοντος·
 καὶ δοθήσεται αὐτῷ. » Σοφίας πνευματικῆς, οὐκ ἀν-
 θρωπίνης. Ἦ αἴτιον γὰρ ἡμῖν λέγει καὶ τοῦ τελείου
 ἔργου. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ σοφία ἡ ἀναγιν, δι' ἣς ἐνδύ-
 ναμούμενοι ὀλόκληρον δυνήσομεθα πράξει τὰ ἀγα-
 θά.

« Αἰτεῖτω δὲ ἐν πίστει μηδὲν διακρινόμενος. »
 Εἰ γὰρ πιστεύει, αἰτεῖτω· εἰ δὲ μὴ πιστεύει, μηδὲ
 αἰτεῖτω· οὐ γὰρ λήφεται τὰ ὧν αἰτεῖ. « Διακρινόμε-
 νος » ἐστὶ ὁ μὲν ὑπεροφίας αἰτῶν. Ἰησοῦς δὲ ὁμολο-
 γουμένως, « ὁ διακρινόμενος. » Εἰ γὰρ μὴ πεπι-
 στευκός, ὅτι τὴν σὴν αἰτησὶν ἀποπεραίνει, μηδὲ
 προσέλητος ὄλω, ἵνα μὴ κατήγορος εὐρεθῆς τοῦ
 πάντα ἰσχύοντος, διψυχῆσας ἀδουλήτως. Χρὴ τοι-
 γαρτοῦν τὴν οὕτως αἰσχρὴν παραιτεῖσθαι νόσον. « Ὁ
 γὰρ διακρινόμενος εἶπε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζο-
 μένῳ καὶ ριπιζομένῳ. »

pem adeo ægritudinem ab se repellere. « Qui enim
 velur, et circumfertur. »

« Μὴ γὰρ οἰεσθῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λήφεται
 τε παρὰ Κυρίου. » Διακρινόμενος ἔστω, ὁ διαστῆλων
 ἑαυτὸν ἀπὸ βεβαίῳ πράγματος, καὶ ἐνδοκίμων, εἰ
 ἔσται ἢ μὴ. Οὕτος γὰρ οὐδὲ λήφεται, ἀμφίβολος περὶ
 τὸ ἐλπίσθαι γινόμενος.

« Ἀπὸ διψυχοῦ, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁ-
 δαῖς αὐτοῦ. » — « Δίψυχος, » ἀντὶ τοῦ, συμπεφυμέ-
 νος, ἀκατάσκευος, ἀσυντελής, διγνωμος, ὑποκριτής.
 Ὁδοὺς δὲ τὰς ψυχικὰς κινήσεις λέγει, αἷς ἐλπίδας
 ἀπαυροῦνται εἴτε χρησταί, εἴτε καὶ μὴ· καθὼ καὶ
 Δαβὶδ εἶπε· « Τὰς ὁδοὺς μου προσείδες. » Ἄλ-
 λως· Ἄνδρα διψυχον τὸν ἀσθηρεκτον καλεῖ, τὸν
 μὴ παγίως μήτε πρὸς τὰ μέλλοντα μήτε πρὸς τὰ
 παρόντα [ἀσφαλῶς] ἠδρασμένον, ἀλλὰ τῆδος κἀκεί-
 σε περιφερόμενον, καὶ ποτὲ μὲν τῶν μελλόντων,
 ποτὲ δὲ τῶν παρόντων ἀντεχόμενον. Τὸν δὲ τοι-
 εῦτον καὶ « κλύδωνι » ἀπεικάζει θαλάσσης, οὐκ
 ἔχοντι τὸ στασίμον· καὶ « ἀνθεὶ χάριτος, » τὸ μέ-
 νιμον, οὐκ ἔχοντι ἀλλ' ἀνατελειαντος ἡλίου μαραι-
 νομένη· διόπερ οὐδὲ χόρτω παρέβαλεν αὐτὸν τῷ

VERS. 4. « Patientia autem opus perfectum ha-
 beat. » Adnota, quod non dixerit definitive : « Pa-
 tientia opus perfectum habet ; » sed imperatively
 « habeat (2) : » non enim præexistentem
 virtutem enuntiat, sed quam incasso oportet,
 præscribit. « Ut sitis perfecti, et integri in
 nullo deficientes. » Causam perfecti operis ait, esse
 sapientiam. Quoniam vero novit, probitatem fidei
 et patientiæ in tentationibus rem non esse quo-
 rumvis hominum, sed eorum qui secundum Deum
 sapientes sunt ; idcirco ad sapientiam postulandam
 excitat omnes, qui illa præstare desiderant,
 subdens :

VERS. 5. « Si quis autem vestrum indiget sapientia,
 postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et
 non improperat : et dabitur ei. » Sapientiam intel-
 ligit hic utique spirituales, non humanam ; cau-
 sam enim hoc loco affert perfecti operis : hæc
 vero est sapientia cœlestis, qua nos roborati per-
 fectum opus exerere possumus.

VERS. 6. « Postulet autem in fide, nihil hæsi-
 tans. » Si enim fiduciam quis habet, petat ; si au-
 tem fiduciam non habet, ne petat quidem ; non
 enim quidquam eorum, quæ petit, impetrabit.
 « Hæsitans » etiam est, qui cum arrogantiâ petit.
 Cæterum injuriosus est procul dubio, quicumque
 postulat « hæsitans ; » si enim fiduciam non ha-
 bes, quod Deus postulationem **323** tuam sit per-
 fecturus, neque omnino ad postulandum accedas,
 ne, inconsiderate diffidens, accusator ejus qui
 omnia potest, deprehendaris. Oportet igitur ur-
 besitat, similis est fluctui maris, qui a vento mor-

VERS. 7. « Non ergo æstimet homo ille quod acci-
 piet aliquid a Domino. » Hæsitans est qui non est
 firmus in opere, et dubitat num res futura sit, necne.
 Profecto hic nihil accipiet, cum sit ambiguus de eo,
 quod sperat.

VERS. 8. « Vir duplex animo inconstans est in
 omnibus viis suis. » — « Duplex animo » hic perfido
 est, ac commistus, incompositus, imperfectus, dupli-
 cis sententiæ, hypocrita. Vias vero dicit animi motus,
 quibus spes nostræ atolluntur, sive bonæ sint, sive
 malæ ; juxta id quod ait David : « Et omnes vias
 meas prævidisti ». » Aliter : Hominem « duplicem
 animo » appellat inconstantem, qui scilicet neque
 erga futura, neque circa præsentia firmus est ; sed
 huc illucque circumfertur, ac modo quidem futuris,
 modo præsentibus adhæret. Hunc « fluctui maris »
 assimilât, utpote qui stabilitatem nullam habet.
 Assimilat etiam « flori sæni, » qui non permanet,
 sed vix orto sole, arescit. Quare non sæno, quod
 aliquanto permanentius est, ipsam comparat ; sed

« Psal. cxxviii, 4.

Bonifacii Finetti notæ.

(2) Ita quidem textus Græcus. In Vulgata tamen nostra legitur *habet*. Sed cōdices mss. Latini emendatiorēs cum Græco, teste Millio, consentiunt.

ejus flori, ut brevissimam ipsius durationem evidentius exprimat. At vero quare dictus est iste « Duplex animo ? » Scilicet, quia neque ad presentem neque ad futuram vitam est confidenter directus : in Scriptura enim animus seu anima dicitur vita, juxta illud¹, « Omnia quæ habet, dabit homo pro anima sua. » Tolle igitur a te hujusmodi animi perplexitatem ; et ne dubites petere a Deo, dicens in temetipso, Quomodo possum a Deo petere et impetrare, ego, qui a deo in ipsum peccavi ? Ne cogites ista ; sed ex omni corde tuo consistere et convertere ad Dominum, et postula absque dubitatione, et cognosces benignitatem ipsius ; quoniam « non te derelinquet, sed dabit tibi petitiones cordis tui » : Deus enim injuriarum facile obliviscitur, et creaturarum suarum miseretur.

Vers. 9. « Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua. » Bonorum omnium distributrix est humilitas, et absque illa nihil boni fit ; idcirco subdit, « Glorietur autem humilis in exaltatione, » seu sublimitate sua. Quia « fluctui maris, » eum, « qui hæsitat » assimilavit ; qui quidem ventis inflatus in altum tollitur, citius vero quam elevatus fuit, deprimatur ac complanatur ; simile quid patitur etiam « hæsitans, » qui ex animi elatione ad nihil eorum quæ necessaria **324** sunt, petitiones suas firmat. Idcirco ait : « Glorietur frater humilis, » ac si diceret : Qui aliquid vult petere, petat primum, quæ necessaria sunt, in quibus neutiquam iis, quæ petit, fraudabitur. Hæc autem sunt, « Regnum cælorum, et justitia ejus » : deinde postulans perseveret, non vero statim ac modice oravit, recedat (superborum enim hoc est) sed permaneat, id quod petit, humiliter ac firmiter exspectans.

Vers. 10, 11. « Dives autem in humilitate sua, quoniam sicut flos sæni transibit. Exortus est enim sol cum ardore, et arsecit fœnum, et flos ejus decidit. » Flori sæni assimilat divitias, volens earum caducitatem indicare. « Et decor vultus ejus deperit. » Vultum hic metaphorice dicit : de solo enim homine vultus dicitur ; non autem de aliis rebus. « Ita et dives in itineribus suis marcescet. » Itinera vocat presentis vitæ decursum.

Vers. 12. « Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. » Cum duplicis generis sint tentationes, ut diximus, in unaquaque earum utilis est patientia. Cæterum memor apostolus « Orationis Dominicæ, » quæ exhibet quod securius est, ut nempe oremus, ne incidamus in tentationes, reassumit per proposita sermonem ; declaratque, quænam sit tentatio, quæ a Deo immititur, et quæ a nobis oriatur, adeoque voluntaria est. Quanquam et recte se habet, si dicamus, Deum

Α μεινωτέρω, ἀλλ' ἀνθεῖ, τὸ ἐλιγοχρόνον αὐτοῦ παριπτῶν. Διὰ τί δὲ « Δίψυχος » εἴρηται ; Ὡς οὕτως πρὸς τὴν παρούσαν, οὕτως πρὸς τὴν μέλλουσαν πεποιθῶτα ; ἀπειθουμένως ζῶν. Ψυχὴ γὰρ παρὰ τὴ Γραφῆν ἡ ζωὴ καλεῖται· ὡς τὸ, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ ἄνθρωπος, δώσει ἐπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. » Ἄρον σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν, καὶ μηδὲν ὄλιως διψυχότης αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ, ὅτι Πῶς δύναμαι αἰτῆσαι παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ λαβεῖν, ἡμαρτηκῶς τοσαῦτα εἰς αὐτόν ; Μὴ λογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐξομολογοῦ, καὶ ἐπίστρεψον πρὸς Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστακτικῶς ; καὶ γνώσῃ τὴν εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι « οὐ μὴ σε εγκαταλήπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. » ὁ γὰρ Θεὸς ἀμνησικάκός ἐστι, καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ.

« Καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ τῶν καλῶν ἀπάντων ταμιεύτρια οἶδε τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ ὅτι ἀνευ ταύτης οὐδὲν κατορθοῦται τῶν σπουδαίων, διὰ τοῦτο ἐπιφέρει τὸ, « Καυχάσθω ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ. » Ἐπεὶ γὰρ « κλύδωνι θαλάσσης » τὸν διακρινόμενον ἀπικάζει, ὃς μεταωρίζεται μὲν τοῖς πνεύμασιν ἐξογκόμενος, θάττον δὲ ἢ ὑψωθῆναι κομιζέται· ὁμοίως πάσχει καὶ ὁ διακρινόμενος ἢ ἐξ υπερηφανίας ; πρὸς οὐδὲν τῶν δεόντων ἐπιστηρίζων τὰς ἑαυτοῦ αἰτήσεις. Διὰ τοῦτο ἐπιφέρει τὸ, « Καυχάσθω ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς » τοιοῦτόν τι λέγων· Ὁ βουλούμενος αἰτεῖν τι, πρῶτον μὲν αἰτεῖτω τὰ δεόντα, ἐν οἷς οὐδὲ ἀστοχήσει τῶν ζητουμένων· ταῦτα δὲ ἐστίν, « Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ δικαιοσύνη. » Ἐπειτα καρτερεῖτω περὶ τῶν τοιούτων αἰτῶν· ἀλλὰ μὴ ἐπ' ὀλίγον εὐξάμενος, εὐθύς ἀναχωρεῖτω (ἀλαζδόνων γὰρ τοῦτο), ἀλλὰ περιμενεῖτω τὴν λήψιν ἐν ταπεινώσει ψυχῆς προσκαρτερῶν.

« Ὁ δὲ πλούσιος, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, ὅτι ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται. Ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσῳ, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε. » Ἄνθος χόρτου ἀπεικάζει τὸν πλούτον, τὸ ἐφημερον αὐτοῦ παραστῆσαι βουλούμενος. « Καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπόλετο. » Πρόσωπον καταχρηστικῶς εἴρηκε· τοῦτο γὰρ ἐπὶ μόνου λέγεται ἀνθρώπου· ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ζώων οὐ. « Οὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται. » Πορείας, τὰς κατὰ τὸν παρόντα βίον διεξόδους φησί.

« Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμὸν, ὅτι δοκιμὸς γινόμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ἐν ἐπιγγελίᾳ τοῦ Κυρίου τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Διπτῶν δυντῶν τὴν πειρασμῶν, ὡς ἐφαμεν, συμφέρει καθ' ἐκάτερον ἢ ὑπομονὴν. Εἴτα τῆς τοῦ Κυρίου μηγαλείς εὐχῆς, ἥτις μὴ εἰς πειρασμὸν ἐκπεσεῖν ἡμᾶς ἐξελιμένους (sic) τὸ κρεῖττον παραγγυᾶ, ἐπαναλαμβάνει διὰ τῶν προκειμένων τὸν λόγον, σαφηνίζων, τίς μὲν ὁ ἀπὸ Θεοῦ πειρασμὸς, τίς δὲ ὁ παρ' ἡμῶν αὐθαίρετος. Πλὴν καλῶς ἔχει, τὸν μὲν Κύριον καὶ Θεὸν πρὸς τὸ ἀσθενέστερον τῆς ἀνθρωπίνης ἀποσκο-

¹ Job ii, 4. ² Psal. xxxvi, 4. ³ Matth. vi, 33.

πήσαντα φύσεως, τὴν ἐπιφορὴν ἀπεύξασθαι τῶν A
πειρασμῶν ὑποθέσθαι, ἀτελέστερον ἔτι τῶν μαθητῶν
διαχειμένων. Ἐπεὶ δὲ τῇ διὰ τῆς ἀναστάσεως αὐ-
τοῦ ἐπιγνώσει, καὶ τῇ εἰς οὐρανούς· ἀναλήψαι ἐπέβ-
βώσθη ἡ ἀσθενῆς· φύσις ἡμῶν, μηκέτι τοὺς πειρασ-
μοῦς δεδοικέναι ὁ ἀδελφός· αὐτοῦ κατὰ σάρκα εἰσ-
ῆται.

« Μηδὲς πειραζόμενος λεγέτω, ὅτι Ἄπὸ Θεοῦ
πειράζομαι. » Εἰ διττοὶ οἱ πειρασμοί, τοῖνον πάντα
πειρασμῶν ἐκβάλλει τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αἰτίας. Ἄλλὰ
σκόπει, ὅτι οὐκ εἶπε, Πειρασθεῖς, ἀλλὰ, « Πειραζό-
μενοι. » Τὸν γὰρ ἑαυτῷ διὰ πλημμέλειαν καὶ ἀκο-
λασίαν ἐκπορίζοντα τοὺς πειρασμοὺς, καὶ ὡς περ ἐν
δ·ηνεκεὶ σάλπ ταῖς περιτάσσει κυβιστεύοντα, τοῦ-
τον λέγει μὴ ἀπὸ Θεοῦ πειράζεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς
ἰδίας ἐπιθυμίας. Ὁ γὰρ τὸν ἐπενεχθέντα νικήσας
πειρασμῶν, ἀσφαλέστερον ἑαυτὸν καταστήσας, δυσ-
ανάλωτος· ἔτι καθίσταται· πειρασμοῦς μάλιστα τοῖς
ἀφ' ἑαυτοῦ κινουμένοις. Πρὸς γὰρ φιλοσοφωτέραν
ἀποκλίνει [f. — νας] ζωὴν ἐν ἀνέσει λοιπῶν τῶν
πειρασμῶν διατελεῖ. « Ὁ γὰρ Θεὸς ἀπειραστός· ἐστι
κακῶν· πειράζει δὲ αὐτὸς· οὐδένα. » — « Ἀπειραστός
ὁ Θεὸς κακῶν, κατὰ τὸν εἰρηκότα· « Τὸ θεῖόν τε καὶ
μακάριον, οὐτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὐτε ἑτέροις
παρέχει. » Περὶ τὴν θνητὴν γὰρ φύσιν καὶ περιγίγειον
ταῦτα πάντα, περὶ ἣν ἀλλοίωσις [ὄραται] καὶ κατα-
βλή, τὰ τῆς φύσεως ἡμῶν προκατάρχοντα. Ἐπι-
θυμία δὲ [καὶ ἁμαρτία] καὶ ὁ ἐκ ταύτης ἐπιφυόμενος
τῇ ψυχῇ θάνατος, βαθμοὶ τινες τῆς ἀνθρωπίνης C
καθεστῆκασι ἀπωλείας. Ἡ γὰρ ἐπιθυμία χῶραν
εὐρύσασα παραδοχῆς, εἰργάσατο τὴν ἁμαρτίαν, ἥτις
ἀπέτεκε θάνατον, ἂν μὴ διὰ μετανοίας ἐκρίζωσαν-
τες, δευτέρας ἡμῶν ὑπολώμεθα ζωῆς ἀρχὴν.

« Ἐκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυ-
μίας ἐξελκόμενος καὶ δειλαζόμενος. Ἐἴτα ἡ ἐπιθυ-
μία συλλαβοῦσα, τίχτει ἁμαρτίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία
ἀποτελεσθεῖσα ἀποκτείνει θάνατον. » Ἐπειδὴ ἔδειξε
τὴν θεῖαν φύσιν, μὴτ' αὐτὴν πειράζεσθαι, μὴτ' ἄλ-
λοῖς τοῦτο παρέχουσαν, λέγει δὲ πειρασμοὺς ἐν-

Bonifacii Finetti notæ.

(3) Vulgatus interpres vertit, *intentator malorum*.
Fortasse legit, ἀπειράστης, pro ἀπειραστός.

(4) Impiām sententiam, bono sensu abs se intel-
lectam, ignarus, ut puto, ejus auctoris, ad illu-
strandum S. Jacobi dictum affert hic commentator.
Ea enim est Epicuri, quam ille ad tollendam divinam
providentiam fundamenti loco ponit. Scilicet iis
verbis Deo omnimodam quietem et indolentiam tri-
buit, ut ab eo omnium rerum administrationem
amoveat. Sane eam ut Epicuri refert Laertius in
ejus Vita : et ante illum Tullius lib. i *De natura
deorum*, cuius verbis ego hic Latinam versionem
ejusdem sententiæ dedi. Sed præstat eum locum
integrum hic referre. *Novi ego Epicureos omnia
sigilla venerantes : quanquam video nonnullis videri
Epicurum, ne in offensionem Atheniensium cederet,
verbis reliquissæ deos, se sustulisse. Itaque in illis
selectis ejus brevibusque sententiis, quas appellat is
χυρίαις δόξαις, hæc ut opinor, prior sententia est :
(Quod beatum et immortale est, id nec habet, nec
exhibet cuiquam negotium.)* Eandem Epicuro sen-

ac Dominum cum respiceret ad majorem humanæ
naturæ imbecillitatem, suggestisse id quod imper-
fectius est, nempe deprecari tentationes ; cum per
id tempus apostoli imperfecti adhuc essent. Post-
quam vero resurrectionis ejus agnitione, et ipsius
etiam ascensione in cœlum, imbecilla natura nostra
roborata est, ne amplius timeamus tentationes,
nos docet frater ejus secundum carnem.

Vers. 13. « Nemo, cum tentatur, dicat quoniam
a Deo tentatur. » Si duplicis generis sunt tentatio-
nes, cur nunc cujusvis tentationis causam a Deo
removet ? Sed animadvertite, quod non dicat, « Qui
tentatus est, » sed « Qui tentatur : » qui enim per
peccatum et incontinentiam, sibi metipsi tentationes
accersit, ac velut in continua procella periculose
agitatur, hunc non tentari a Deo, ait apostolus, sed
a propria concupiscentia. Qui enim immisam ten-
tationem superavit, exinde robustior effectus, diffi-
cilis etiam capitur tentationibus, iis præsertim, quæ
a se ipso commoventur. Qui enim virtutum exer-
cicio perfectius se tradit, progressu temporis magna
etiam a tentationibus quiete fruitur. « Deus enim
intentabilis malis 325 (3) est, ipse autem nemi-
nem tentat. » Tentari nullis non potest Deus, juxta
essatum illius : « Quod di immo et beatum est, id
nec habet, nec exhibet cuiquam negotium (4). »
Hæc enim omnia in mortalem ac terrestrem na-
turam tantummodo cadunt, in qua vicissitudo et
mutatio contingunt, quæ sunt veluti primordia na-
turæ nostræ. (5) Concupiscentia vero et peccatum,
et quæ ex hoc profluit, animæ mors, gradus hu-
manæ perditionis sunt. Concupiscentia enim, lo-
cum nacta, in quo recipiatur, operatur peccatum,
quod parit mortem, nisi illo per poenitentiam su-
blato, alterius vitæ principium nobis consciscamus.

Vers. 14, 15. « Unusquisque vero tentatur a concu-
piscencia sua abstractus, et illectus. Deinde concu-
piscencia cum conceperit, parit peccatum :
peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat
mortem. » Cum docet, alienum esse a divina natura
tentari et tentare, tentationes vocal eas cogitationes

sententiam tribuit ferme iisdem verbis Lactantius lib.
De ira Dei, c. 4. Verba ejus sunt : *Ex hoc (inquit
Epicurus) beatus, et incorruptus est (Deus) quia
nihil curat, neque habet ipse negotium, neque alteri
exhibet.* Pro μακάριον καὶ ἀφραπτον, beatum et in-
corruptum, quæ verba propria Epicuri sunt, habet
hic auctor θεῖον καὶ μακάριον, divinum et beatum,
eodem sensu. Pro ἄλλω, alii vel alteri, habet item
ἑτέροις, aliis : qua lectionis varietate eandem sen-
tentiam refert Sextus Empiricus *Hypotyposicon* III,
24. Cæterum quo sensu essatum illud pronuntiaverit
Epicurus, constat ex eo quod exinde deducit. Ita
enim immediate prosequitur apud Laertium : Ἄρα
οὔτε ὀργαίς οὔτε χάρισι συνέχεται, *Quare neque ira,
neque gratia tangitur.* Quibus verbis, adnotante
Lactantio loco laudato, sicuti iram, ita etiam bene-
ficentiam, adeoque et mundi gubernationem ei
ademit.

(5) Paucioribus verbis similem rationem affert
Eusebius, subdens : Ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάν τὸ το-
ῦτον. *Hæc enim omnia infirmitatis sunt.*

quæ animum turbant : quæ enim tentationes sunt in Deo, ex animam non confundant, sed placidam, pacatam ac magis illuminatam reddunt. Quamobrem mox ait : « Omne datum optimum, et omnem donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum : » Siquidem omnia quæ a nobis sunt, multum imperfectionis admistum habent.

VERS. 16, 17. « Nolite itaque errare, fratres mei dilectissimi. Omne datum optimum, et donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum. » Patrem luminum hic intellige Deum ; per lumina vero vel angelicas potestates, vel homines, qui per Spiritum sanctum illuminati sunt. « Apud quem non est transmutatio, vel vicissitudinis obumbratio. » Non est, inquit, apud Deum Patrem luminum, transmutatio. Ipse enim per prophetam clamat ¹⁰ : « Ego sum, ego sum, et non mutor. » Illud autem, « vel vicissitudinis obumbratio, » perinde est, ac, nulla neque per imaginationem, aut suspicionem mutatio.

VERS. 18. « Voluptarie enim nos genuit Verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus. » Illud « voluntarie » dixit propter illos, qui diabolica insania docent, mundum hunc casu, seu a se ipso conflatum fuisse. Postquam enim superius dixit, « Apud quem non est transmutatio, » ac **326** per hoc Deum immutabilem esse, significavit, subiungit : « Voluptarie nos genuit. » Si igitur facti sumus, perspicuum est, mutabiles nos esse : quomodo enim immutabile, quod cum non esset, per mutationem ad existendum pertractum est? Deinde, postquam dixit, « Genuit, » ne quis eodem modo, quo nos, etiam Filium suum genuisse, suspicaretur, subdit, « Verbo veritatis. » — « Omnia » enim secundum Joannem Theologum « per ipsum facta sunt ¹¹, » videlicet per Verbum veritatis. Quare si per Verbum producti sumus, profecto nos ei, a quo esse accepimus, consubstantiales esse non possumus. Illud vero « initium aliquod, » idem valet, ac primum, et præstantissimum. Creaturæ autem nomine visibilem naturam intelligit.

VERS. 19. « Quare, fratres mei dilectissimi, sit omnis homo velox ad audiendum ; tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram. » Illud « velox » non simplicem audientiam significat, sed efficacem, seu quæ ad præstanda ea, quæ audita sunt, impellit. Noverat enim, eum qui libenter præbet auditum, promptum etiam ut plurimum, ad ipsum opus se præstiturum ; sicut e contra, eum qui segnitè erga aliquid afficitur, illudque disert, tandem aliquando omnino ab incepto destitutum. Idcirco in divinarum rerum doctrina addiscenda velocitatem præcipit ; in iis vero, quæ periculosæ sunt administrationis, tarditatem. Hujusmodi autem est loqui et irasci : quæ namque ex ira fit locutio, neququam in bonum desinere solet (6). Et ideo virum quemdam

¹⁰ Malach. iii, 6. ¹¹ Joan. i, 3.

ταῦθα τοὺς λογισμοὺς τοὺς τὴν ψυχὴν ταρασσοντας· οἱ γὰρ παρὰ Θεοῦ οὐ συγχέοντες, ἀλλὰ κατασκευαστικοὶ τῆς ψυχῆς λαμπρόντες αὐτόν· διὰ τοῦτο λέγει· Ἐὰν δόσεις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, ἀνωθεν ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων· ὡς τῶν παρ' ἡμῶν ἐπαγομένων, τὸ ἀτελὲς ἐχόντων.

« Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοὶ μου ἀγαπητοί. Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, ἀνωθεν ἐστὶ καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. » Πατέρα δὲ τῶν φώτων νοεῖ τὸν Θεόν, ἢ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, ἢ τῶν πεφωτισμένων διὰ Πνεύματος ἁγίου· « Παρ' ᾧ οὐκ ἐνὶ παραλλαγῇ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. » Οὐκ ἐνὶ, φησὶ, παρὰ τῷ Θεῷ τῶν φώτων παραλλαγῇ· αὐτὸς γὰρ διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ· « Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοιώμαί. » Τὸ δὲ, « τροπῆς ἀποσκίασμα, » ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ μέχρι· ὑπόνοιας τινὸς ὑποβολῆς.

« Αὐτὸς βουλευθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς, Λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχὴν τινὰ τῶν αὐτοῦ κτισμάτων. » Τὸ, « Βουλευθεὶς, » εἶπε, διὰ τοῦς αὐτομάτως ἀποστῆναι τὸν κόσμον δαιμονιώντας. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω εἶπε, « Παρ' ᾧ οὐκ ἐνὶ παραλλαγῇ, » καὶ ἔδειξεν ἐκ τούτου ἀναλλοίωτον τὸ Θεῖον, ἐπάγει εἰς, « Βουλευθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς. » Εἰ γὰρ γεγόναμεν, δῆλον ὅτι καὶ ἠλλοιώσοι. Πῶς γὰρ ἀναλλοίωτον τὸ ἐκ τοῦ μὴ δυτοῦ; ἐξ ἠλλοιώσεως εἰς τὸ εἶναι προσελθόν; Ἐἴτα ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἀπεκύησεν, » ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ, ὅτι ὁμοίως ἡμῖν καὶ τὸν Υἱὸν ἀποσκεῖν αὐτόν, ἐπάγει τὸ, « Λόγῳ ἀληθείας. » — « Πάντα » γὰρ, κατὰ τὸν Θεολόγον Ἰωάννην, « δι' αὐτοῦ ἐγένετο. » ἵστοῦν τοῦ τῆς ἀληθείας Λόγου. Ὅστε [εἰ] διὰ τοῦ Λόγου ἢ πρόσοδος ἡμῖν, οὐχ ὁμογενεῖς ἡμεῖς οἱ τὸ εἶναι ἔχοντες τὸ [f. τῷ] ἀφ' οὗ γεγόναμεν. Τὸ δὲ, « Ἀπαρχὴν τινὰ, » ἀντὶ τοῦ, πρῶτον καὶ τιμιώτατον. Κτίσμα δὲ, τὴν ὁρωμένην φύσιν φησὶν.

« Ὅστε, ἀδελφοὶ μου ἀγαπητοί, ἔστω πᾶς ἄνωρωπος ταχύς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδύς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδύς εἰς ὀργήν. » Τὸ, « ταχύς, » οὐχὶ εἰς ψυχὴν ἀχράσιν περιστησιν, ἀλλ' εἰς ἐνεργίαν, καὶ μετὰ τὸ ἀκοῦσαι πρὸς τὴν μεταχειρίσιν τῶν ἠκουσμένων ἀφορμῶσαν. Ἠπίστατο γὰρ τὸν μετὰ σπουδῆς ὑπέχοντα τὴν ἀκοήν, [καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τούτων, ἔτοιμον παρέχοντα ἑαυτόν· ὡσπερ] ἀπ' ἐναντίας τὸν μετὰ βραδυτήτος πρὸς [τι διατιθέμενον τῇ ἀναβολῇ,] [καὶ πάμπαν εἰργόμενον ἐσθ' ὅτε τῆς ἐγγειρήσει·] Διὸ μὲν τῆς τῶν θεῶν διδασκαλίας, ταχύτητα ἐντέλλεται· ἐπὶ δὲ τῶν ἐπιφοιτῶν τὴν μεταχειρίσιν ἔχόντων, τὴν βραδυτῆτα. Ταῦτα δὲ ἐστὶ, τὸ λαλῆσαι, τὸ ὀργισθῆναι. Ἦτε γὰρ ὑπὸ ὀργῆς λαλιὰ, οὐκ εἰς ἀγαθὸν ἀποτελεῦται. Διὸ καὶ τις ἀνὴρ θεόσοφος ὁ

Bonifacii Finetti notæ.

(6) Melius quoad sensum habet hic textus editus : Ἦτε γὰρ ἀπρομηθῆς λαλιὰ, ἢ τε ἀπερίστοπος

λαλήσα; μετέγνω πολλάκις · ὁ δὲ σιωπήσας οὐδέποτε. Καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ · « Ὁργίζεσθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε » τοῦτ' ἔστι, Μὴ ὀργιζόμενοι εὐθὺς, καὶ τὴν ἐκ τῆς ὀργῆς ἐπάγετε μανίαν. Σύμφωνα τούτοις καὶ τὰ παρόντα, τῆς [σ. τῆ] τε περὶ τὸ λαλήσαι αὐτὸ, καὶ τὸ περὶ τὸ ὀργισθῆναι· μάλιστα δὲ περὶ τῆς ὀργῆς, ἥτις ἀλογίστως προσενεχθεῖσα [σ. προσν.], τῆ; τοῦ [Θεοῦ] δικαιοσύνης ἀποστραφεῖ. Διὸ καὶ λέγει· « Ὁργὴ δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ καταργάσεται. »

« Ὁργὴ γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ καταργάσεται. » Δικαιοσύνη ἔστιν ἕξις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ ἀπονεμητική· ὀργὴ δὲ ἀπόλλυσι καὶ φρονίμους. Πῶς ἂν αὐτὴ διὰ τὴν ἄγαν ἐμπάθειαν σκοτεῦσα τὸν νοῦν, τὴν κεκριμένως ἀπονέμουσαν ἐκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν συστήσειεν; Ἀλλὰ γὰρ σκόπει, ὅτι εὐχ ἀπλῶς εἶπε [περὶ] τοῦ μὴ καταργαζομένου τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, ἀλλὰ [περὶ] τοῦ ἐπὶ τοῖς ὀλεθρίοις ἑαυτῷ ἀνδριζόμενου. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἄνευ τῆς τοῦ ἄρθρου προσηύχης προσήνεγκε [σ. προσην.] τὸν λόγον· καὶ ὅτι τοῦτο βούλεται, δείκνυσι τὸ, « Μακάριος ἄνθρωπος οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. » Ἡ γὰρ τοῦ ὑποτακτικοῦ ἄρθρου ἐπιφορὰ δείκνυσιν, ὅτι τὸ, ἄνθρωπος, τῶν ἐπ' ἄμαρτον τὴν βοτῆν ἀγαθῶν ἐχόντων καὶ κακῶν σημαίνειν βούλεται. Ἐπιστατέον δὲ, καὶ ὅτι οὐκ ἔργάζεται, εἶπε κατὰ τὸ ἀπλοῦν, ἀλλὰ μετὰ τῆς προσηύχης τῆς προθέσεως, « Καταργάσεται. » Τοῦτ' ἔστιν, Οὐχ ὀλοτελῶς ἀποστραφεῖται τοῦ δέοντος. Ἔστι γὰρ ἐν ὀργῇ θεωρῆσαι τινα λυσitteλειαν, καθ' ὅσον οὐδὲ ἐν ἄλλῃ ψυχικῇ κινήσει τοῦ ἐπαινετοῦ ἀμειρίσει τὸ ὀπωσοῦν ἀπόβλητον, ἀλλὰ τι καὶ Χριστὸν [σ. χρυστόν] ἔστιν εὐρεῖν.

« Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ρυπαρίαν καὶ περισσεῖαν κακίας, ἐν πραύτητι καρδίας δέξασθε τὸν μὲν ἔμφυτον λόγον τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. » Τῷ, « ρυπαρίαν, » προστίθησι καὶ τὸ, « Περίσσεια [σ. — αν] κακίας; » τοῦτο παραστήσαι βουλόμενος, τὸ, καλεῖ τινι πολλάκις περιέπεσέ τις ρυπαρίαν, ταχέως αὐτῆς ὑπεξίστασθαι, ἀλλὰ μὴ τῇ κατ' αὐτὴν ἐπιμονῇ διὰ τῆς συνιθείας βεβαιότερον [τὸ κακὸν] ἀπεργάζεσθαι· πεφυκότων τῶν συνεχέστερον ἡμῖν καὶ περιττότερον ἐπιτελουμένων, εἰς φύσιν ἀποκαθιστῆν τὸ τελούμενον, ἥτοι φύσεως ἕξιν αὐτῷ περιποιεῖν. « Ἐν πραύτητι » δὲ εἶπε διὰ τὸν διδασκαλικὸν λόγον, ὅς οὐκ ἐν ὀργῇ καὶ ταραχῇ τὴν ὑποδοχὴν ποιεῖται. « Ἐμφυτον δὲ λόγον » καλεῖ τὸν, καθ' ὃν λογικὰ γηγόναμεν, διακριτικοῦ τοῦ βελτίονος καὶ τοῦ χειρόνος.

« Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ νόμου, καὶ μὴ ἀκροαταὶ μόνον, παραλογιζόμενοι ἑαυτοῦς. Ὅτι εἴ τις

¹² Psal. iv, 5. ¹³ Psal. i, 1.

Bonifacii Finetti notæ.

ὀργῇ, οὐκ εἰς ἀγαθὸν ἔσθ' ὅτε εἶδεν τελευτῆν. Nam et inconsulta locutio et incircumspecta ira nunquam novit in bonum desinere.

(7) Vulgata habet, operatur, et recte. Ipse tamen verti perficit, ut locum habere possēt, quæ paulo

A divina sapientia plenum frequenter perturbabat, esse locutum, siluisse autem, nunquam. Et beatus David inquitabat ¹² : « Irascimini, et nolite peccare : » hoc est, Nolite cito irascentes, etiam insaniam ex ira manantem adjungere. Conformia his sunt etiam quæ hic dicuntur, tam de locutione, quam de ira : præsertim vero de ira, quæ absque ratione ascita divina justitia privat. Quare subdit : « Ira justitiam Dei non perficit. »

Vers. 20. « Ira enim viri justitiam Dei non perficit. (7) » Justitia namque est affectio animi distribuens unicuique, prout decet. Ira vero perdit etiam sapientes : quomodo igitur illa, quæ immodica passione mentem obnubilat, virtutem, quæ dijudicatio unicuique juxta propriam dignitatem distribuit constituere unquam poterit? Verum observa (8), quod non simpliciter loquatur de eo, qui justitiam Dei non operatur : sed de eo, qui in rebus sibi metipso perniciosus invalescit : idcirco enim etiam absque additione artificio propositionem protulit. Quod autem **327** iste sit illius sensus, argumentum esse potest illud Davidis : « Beatus, vir, qui non abiit in consilio impiorum ¹³ : siquidem articuli subjunctivi apposito ostendit, quod vox vir tum eum qui ad bonum, tum eum qui ad mala propendet, significet. Adnotandum etiam, quod non dixerit simpliciter Facit : sed addita præpositione, « Perficit. » Hoc est, Non omnimode destituitur rectitudine : est enim etiam in ira aliquam utilitatem reperire, in quantum in ea, sicut et in aliis animi motibus, ob honestatis carentiam, non est totum, et omni ex parte improbandum ; sed aliquid etiam boni in ea reperire est.!

Vers. 21. « Propter quod abjicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras. » — « Immunditiei » addit « abundantiam malitiæ, » monere volens, quod si etiam quis pluries in immunditiam incidat, celeriter ex ea surgat ; ne diu in ipsa permanendo, malum firmiter consuetudine efficiatur. Solet enim nimia frequentia, id quod efficitur, velut in naturam convertere, eique naturæ proprietatem quodammodo consciscere. « In mansuetudine » vero ait, propter verbum doctrinæ, quod, ubi tumultus vel turbatio est, minime recipitur. « Insitum autem verbum » appellat illud ; quo rationales, ac bonum a malo discernendi facultate præditi nascimur.

Vers. 22, 23. « Estote autem factores legis, et non auditores tantum, fallentes vosmetipsos. « Quia

post sequitur, commentatio.

(8) Quæ sequuntur usque ad v. 21 a sciolo aliquo grammatico addita esse videntur. Aliunde locus satis obscurus, et fortasse mendosus est.

si quis auditor est verbi, et non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitat^s suæ in speculo. » Considerare « vultum nativitat^s » est, semetipsum per legem cognoscere, et ideo non dixit tantummodo « vultum, » sed « vultum nativitat^s; » per legem enim discimus, quales nos sumus et intelligimus, quales postea spiritualis lex per naturam regenerationis nos effecerit. At deinde non perseverantes in hac inspectione per praxim, ipsius, quod recepimus, spiritualis doni obliviscimur. Qui enim se pravis operationibus dedit, neque beneficiorum, quibus eum Deus affecit, amplius reminiscitur. Si enim memoria teneret, quod superne regentis, justificatus, et inter filios Dei cooptatus sit, profecto nequaquam se traderet operibus, quæ receptam gratiam delent. Cæterum apostolus ab usitato speculo, ad spirituale speculum sermonem transferens, alterum comparationis inembrum haud expressit; ita enim se haberet integra comparatio: Si quis auditor legis est, et non factor, hic similis est homini consideranti vultum suum in speculo; quemadmodum enim ille consideravit se, et abiit, et statim oblitus est, qualis 328 fuit; ita se habet ille, qui ex lege Mosis addidit id, propter quod factus sit, nempe a Dei gloriam, et ut juxta imaginem Dei factoris sui, viveret, se factum esse, cognovit; postea nihil horum facit, sed eodem modo se gerit, ac qui considerat vultum suum. Hoc igitur exemplum, ut oportere videbatur, neutiquam integre proposuit ille: non tamen absque causa: scilicet aliquid reticendo auditorem attentio^rem reddere et excitare voluit, ne otiose ista audiret. Non enim beati sunt auditores; sed qui auditui praxim adjungunt: quandoquidem et Pharisei fuerunt auditores; sed quoniam factores non erant, nequaquam beati evaserunt. « Fallentes vosmetipsos; » hoc est, docipientes vosmetipsos, parvi pendendo vestram propriam salutem.

VERS. 24. « Consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit. » Auditioni jungit oblivionem. Quoniam ad animæ salutem non sufficit auditio legis, nisi etiam operatio, quæ auditionem confirmet, subsequatur.

VERS. 25. « Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis, et permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit. » — « Qui perspexerit (9), » inquit, et non, Qui ingressus fuerit. Spiritualis enim lex, cum ubique eximium et magnum quid præferat, ex modica etiam sui consideratione potest quemlibet ad se ipsam allicere. Postquam vero dixit, « Legem perfectam, » subdit, « libertatis, » ut ipsius libertatis dotem significaret. Lex enim Christi cum a servitute, quæ secundum carnem est, liberaverit, accedentem ad se in libertate constituit: quo illicio eum attentio^rem reddit, atque ab oblivione, quæ bona omnia corrumpit, liberat.

Bonifacii Finetti notæ.

(9) Verbum παρακύπτω proprie significat, obiter et per transennam intueri; cui significationi nihil sequens commentatoris animadversio.

A ἀκροατῆς λόγου ἐστὶ, καὶ οὐ ποιητῆς, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. — « Πρόσωπον γενέσεως, [κατανοεῖν] » τὸ διὰ τοῦ νόμου ἑαυτὸν ἐπεγνωκέναι. Διὸ καὶ τῷ « προσώπῳ ἐπήγαγε » τῆς γενέσεως. » Διὰ γὰρ τοῦ νόμου μαθάνομεν οἷοι γεγόναμεν, καὶ κατανοοῦμεν οἷους γενομένους ὁ πνευματικὸς ἡμῶν ἀποτελεῖ νόμος διὰ τοῦ λυτροῦ τῆς παλιγγενεσίας. Εἶτα μὴ ἐμμένοντες τῇ τοιαύτῃ θεᾷ διὰ τῆς πράξεως, καὶ τοῦ χαρίσματος ἐπιλανθανόμεθα. Ὁ γὰρ πρᾶξις ἐκιδούσας ἑαυτὸν πονηραῖς, οὐδὲ ἐπιεργέτηται παρὰ τοῦ Θεοῦ μνημονεύει. Εἰ γὰρ ἐμνημόνευσεν, ὅτι ἔκωθεν ἐγεννήθη, καὶ ἐδικαιώθη, καὶ ἐν υἱοῖς ἐλογίσθη Θεοῦ, οὐκ ἔν ἑαυτὸν παρεΐδου τοῖς ἀθετοῦσιν ἔργοις τὴν χάριν. Ἀπὸ δὲ τοῦ συνήθους τῶν B του ἐσόπτρου, ἐπὶ τὸ νοητὸν ἔσοπτρον, διαδιελάζει τὸν λόγον, μηδὲν ἀπενέγκας τῶν εἰς παράδειγμα ἀφοριζόντων τὸ εἰρημένον. Οἷον ἵνα εἴπῃ οὕτως. Εἰ τις ἀκροατῆς νόμου ἐστὶ καὶ οὐ ποιητῆς, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. Ὅς γὰρ ἐκεῖνος κατενόησεν ἑαυτὸν καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθύς ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν. οὕτω καὶ οὗτος ὁ διὰ τοῦ Μωϋσέως νόμου κατανοήσας τὸ διατί γέγονεν, ὅτι πρὸς δόξαν Θεοῦ, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα γενέσθαι τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ, μετὰ τὸ κατανοήσαι, οὐδὲν τῶν κατανοηθέντων ἐργάσατο, ἀλλ' ὡσαύτως τῷ κατανοοῦντι τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον. Τοῦτω οὕτως χρῆσασθαι δεόν, οὐκ ἐχρήσατο. Καὶ οὐ μάρτυρ τοῦτο ποιεῖ ὁ ἀπόστολος, συνάγων τὸν ἀκροατὴν καὶ συντείνων εἰς τὸ μὴ παρέργως τοῦτων ἀκούειν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνοι μακάριοι οἱ ἀκροαταί, ἀλλ' οἱ συνάπτοντες τῇ ἀκροάσει τὴν πρᾶξιν. Ἐπεὶ καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐγένοντο ἀκροαταί, ἀλλ' ἐπεὶ οὐ ποιηταί ἦσαν, οὐκέτι μακάριοι. « Περὶ λαλοῦντες ἑαυτοῦς, » ἄνευ τοῦ, ἐξαπατῶντες, καταφρονοῦντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας.

« Κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθύς ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν. » Τῇ ἀκροάσει συνήψε τὴν ἐπιλησμονὴν, ὡς οὐκ ἀκροάσεως μόνως ἀκροάσεως νόμου πρὸς ψυχικὴν σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ ποιήσεις ἐπακολουθήσει πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀκροάσεως.

« Ὁ δὲ παρακύψας εἰς ἄλλον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας; καὶ παραμείνας, οὗτος οὐκ ἀκροατῆς ἐπιλησμονῆς γενόμενος, ἀλλὰ ποιητῆς ἔργου, οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἐσται. » — « Παρακύψας, » εἶπεν, ἀλλ' οὐκ, Εἰσελθὼν ὁ γὰρ πνευματικὸς νόμος, τὸ ἐφετὸν πανεργῶ καὶ μεγαλῶν ἔχων, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς βραχείας ἐντυχίας οἶδεν ἐφέλκεσθαι, Εἰπὼν δὲ, « Νόμον τέλειον, » ἐπήνεγκε, « τῆς ἐλευθερίας, » τὴν ἐλευθερίαν ἐπίσημον αὐτοῦ ποιοῦμενος. Ὁ γὰρ κατὰ Χριστὸν νόμος τῆς περὶ τὴν σάρκα ἀπαλλάξας δουλείας, ἐν ἐλευθερίᾳ τὸν προσιόντα καθίστασι, καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ προσεκτικὸν ἐργάσατο τοῦτον, καὶ τῆς ὑμεινομένης ἅπασιν τοῖς καλοῖς ἀπὸ λαζὲν ἐπιλησμονῆς.

« Εἰ τις δοκεῖ θρησκός εἶναι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλῶσσαν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀπατῶν καρδίαν ἑαυτοῦ, τούτου μάταιος ἡ θρησκεία. » Θρησκός ἐστι παρὰ Ἰουδαίους ὁ πιστὸς ἔχων ἐν ἔργοις τῷ δοκεῖν ἀθρησκίαν· καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν οἱ Ἰουδαῖοι ταῖς παρατηρήσεσι, καὶ ἐν ταῦταις τὸ πᾶν τῆς περὶ Θεοῦ εὐσεβείας κατορθοῦν ζήτο, καὶ περὶ ταύτας ἀσχολούμενοι μόνως, αὐτοῖς τὸ μακάριον περιποιεῖν ἐλογίζοντο· πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους ὀνειδιστικώτερον δέκοντο, ὡς δῆλον ἀπὸ τοῦ ἐν Εὐαγγελίῳ Φαρισαίου, καὶ ὧν περὶ τοῦ τελῶνου ἀπηυαδίαστο· ταύτην τὴν οἴησιν καταστῆλλον ὁ ἀπόστολος τὸ προκειμένον φησὶ· μνησθεὶς γὰρ « ποιητοῦ ἔργων, καὶ μακαρίας αὐτὸν, ἐπιανορθοῦται εὐθύς, καὶ τὸ ἐν τῇ ποιήσει παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐπιφύομενον κακόν, καὶ φησιν, ὅτι· Μὴ ὑπολάμβανε, ὁ ἀπὸ τῆς ποιήσεως τοῦ νόμου αἰχῶν, τὸ μακάριον κατὰ μόνην τὴν ποιῆσιν ἔχειν. Οὐ γὰρ ἀποδεκτὸν τοῦτο Θεῷ· ἀλλ' ἐκείνος ἀποδεκτός, ὁ ποιῶν μὲν, μὴ ἐξ οἰήσεως δὲ ὀνειδιστικῶς τοῖς μὴ ποιούσι φερόμενος. Τὸ δὲ, « Ἀπατῶν καρδίαν ἑαυτοῦ, » ὁλοκαί, Κατάγγων, καὶ μὴ ἐξ οἰήσεως ὡς « ποιητῆς νόμου » ἀπατῶν συνεῖδησιν αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ ἡ καρδία βούλεται ἐνταῦθα σημαίνειν, ὡς καὶ ἐν τῷ, « Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην. »

tanquam « factor legis, » decipiens conscientiam suam; hanc enim hoc loco significat cor, quem admodum ei cum dicitur ¹⁴ : « Cor contritum, et humiliatum. »

« Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμείαντος παρὰ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὕτη ἔστιν, ἐπισκέπτεσθε [vulg. — θαι] ὄρφανούς, καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν. » Ἡ θρησκεία πλέον τι δοκεῖ τῆς πίστεως ἔχειν. Κρυφίως τινῶν γνῶσιν γὰρ τὸ ὄνομα ἐπαγγέλλεται, καὶ βεβριότητα τῶν κατὰ πίστιν ἐπιθωρουμένων. Διὰ τοιοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος; τῇ λέξει ταύτῃ ἐχρήσατο, « Θρησκός, » αἰπῶν, ὡς περ εἰ ἔλεγε· Γνωστὴν ἑαυτὸν οἶαι τῶν ἀπορρήτων ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἀκριθῆ φύλακα. Πῶς, ὅς τὴν γλῶσσαν οὐκ ἐπίστασαι χαλιναγωγεῖν, κατηγορεῖς τοῦ πλησίον, καὶ ὑπεροπτικῶς διαβιούς, οὐδένα τῶν ἀπορούτων οἰκτερεῖς· τοῦ νόμου μήτε τὸν καταλαλοῦντα προσεμμένον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς οἰκτερεῖν καλεῖσθός; Εἴπερ οὖν θρησκός εἶναι βούλει, μὴ ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ νόμου ἐπιδείκνυσσο τὸν θρησκόν, ἀλλ' ἐν τῇ ποιήσει. Τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ τοὺς πλησίον οἰκτερεῖν. Ὁ γὰρ εἰς τὸν πλησίον οἰκτειρμὸς ἀφομοίωσις ἐστὶ πρὸς τὸν Θεόν. « Γίνεσθε γὰρ, φησὶν, οἰκτιρμονεῖς, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. » Ἀλλὰ καὶ ὁ οἰκτειρμὸς ὑμῶν μὴ ἐν προσωποληψίᾳ ἔστω· ἐπεὶ μηδὲ ὁ Θεὸς ἀπομειρισμένας ποιεῖται τὰς ἑαυτοῦ εὐεργεσίας, ἀλλ' « ἀνατέλλει τὸν ἥλιον » ἐπὶ πλουσίους καὶ πένητας, καὶ « βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. » — « Ἀσπίλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου. » Κόσμον ἐνταῦθα τὸν

A Vers. 26. « Si quis autem putat, se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio. » Religiosus censebatur apud Judæos, qui fidem habebat in operibus (10) propterea quod is vir haud vulgaris conditionis videretur. Et quoniam Judæi propter legales observantias de se magnifice sentiebant, in eisque omnem erga Deum pietatem sitam esse putabant; adeoque illis tantummodo operam dantes, se beatitudinem assecuturos arbitrabantur, et alios superbe despiciebant ac vituperabant, ut patet ex iis quæ Pharisæus Evangelii, adversus publicanum arroganter protulit: errorem hunc ut convelleret apostolus, allata verba dixit. Cum enim factoris operum mentionem fecisset, eumque beatum prædicasset, statim corrigit malum, quod exinde ³²⁹ cuiquam subnasci potest, perinde ac si diceret: Ne putes, quicumque ex operibus legis gloriaris, te beatum propter hujusmodi opera fore: non enim hoc satis est, ut acceptus sis Deo. Ille enim acceptus tantummodo est, qui cum multa bona operetur, non tamen idcirco ex vana sui estimatione despicit alios, qui eadem non operantur. Illud autem « Seducens cor » intelligendum est, ac si diceret, Jugulans, et ex animi elatione

B
C
D

Vers. 27. « Religio munda, et immaculata apud Deum et Patrem hæc est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum. » Θρησκεία (religio) plus aliquid importare videtur, quam fides. Vox enim hujusmodi occultorum notitiam denotat, simulque in iis, quæ per fidem cognoscuntur, firmitatem (11). Idcirco etiam apostolus hac voce usus est, « Religiosum » dicens; ac si diceret, Cognitorem te putas arcanorum legis, et perfectum observatorem. Sed quomodo, si linguam tuam frenare non valens, proximo tuo conviciaris, et cum fastu vivens, indigentium non misereris, cum lex nequidem obloquentem ferat, et ipsorum etiam inimicorum nos misereri præcipiat? Si igitur religiosus esse vis, non in lectione legis, sed in operatione religionem tuam ostendito, quod potissimum sit miseratione erga proximum, quæ assimilationem quamdam ad Deum parit, juxta illud, « Estote misericordes, sicut Pater vester cælestis misericors est ¹⁵. » At vero miseratio vestra non cum acceptione personarum sit; quandoquidem neque Deus, quibusdam tantum personis beneficia sua impertit, sed « oriri facit solem ¹⁶ » supra divites, et pauperes, « et pluit super justos et injustos. » — « Et immaculatum se custodire ab hoc

¹⁴ Psal. i., 19. ¹⁵ Luc. vi, 36. ¹⁶ Matth. v, 45.

Bonifacii Finetti notæ.

(10) *Fidem habere in operibus* perinde esse puto apud nostrum commentatorem ac *bonis operibus abundare*.

(11) Cum hanc vocem Græcæ *θηρησκεία* vim tribuit hic commentator, videtur eam ab *ἀθρησκεία*, quod *dispi-*

cere et observare significat, dempto *a*, deduxisse; cum tamen plerique alii a *Thracibus* derivent, παρ ὧν τὸ θρησκεία, ὡς ὁ λόγος, a quibus, ait Nazianzenus, *deorum cultus, ut fertur, sumpsit exordium*.

undo. » Mundus hic intelligendus est vulgaris et A δημώδη καὶ συρφετὸν ὄχλον ἀκουστέον, τὸν κατὰ τὰς
promiscuus populus, qui concupiscentiis et erro- ἐπιθυμίας τῆ; ἀπάτης αὐτοῦ φθειρόμενον.

CAPUT II.

VERS. 1. « Fratres mei, nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi gloriæ. » Qui enim cum personarum acceptione quidquam facit, se immunditia replet, utpote qui ejusdem consortem naturæ, imo præ illo, semetipsum ignominia afficit : quandoquidem quidquid simili sui quis facit, illud in se ipsum facientem retorquet.

VERS. 2, 3. « Etenim si introierit in conventum vestrum vir aureum anulum habens in veste candida, introiverit autem et pauper 330 in sordido habitu, et intendatis in eum, qui indutus est veste præclara, et dixeritis ei : Tu sede hic bene ; pauperi autem dicatis : Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum. » Videtur consuetudo ferendi anulum maxime apud Judæos viguisse. Sed fortassis inquiet hic aliquis : Si Jacobus Testamenti Jesu Christi doctor est, quare modo non abrogat ea quæ legis sunt ; sed potius extollit, recipiens eos, qui in legali cultu versantur, neque eos ullo pacto reprehendit ? Ad quem reponimus, eum sese insinuandi gratia ita cum illis loqui, et ipsorum imbecillitati condescendere, ne si statim legem everteret, doctrinæ novitate illos abs se abalienaret. Scilicet prudenti œconomia admittit in Novo Testamento legales cæremonias, quantum

quidem absque ejusdem detrimento poterat ; (et sane quid fidei Christi aut Sabbatismus, aut Jejunium, aut certorum abstinentia ciborum derogabat ?) cumque hac ratione magis benevolos, magisque verbis suis attentos reddidisset, tum demum paulatim hortatur, ut a legalibus, velut inutilibus, ac quæ magis ad servitutem, quam ad libertatem, quæ in Christo est, conferunt, absterneant. Sapienter igitur brevibus alternationibus usus, postquam obtinuit ne, quæ eis dicebat, graviter ferrent, tunc quæ Christianis conveniunt, proposuit.

VERS. 4. « Et nonne dijudicastis (12) apud vosmetipsos. » Particula copulativa et hic abundat (13), est enim tantummodo ex vetusto loquendi more apposita. Cum enim hoc sit consequens præcedentis orationis membrum, superflua est conjunctio. Ita enim se habet : « Si introierit quis in conventum vestrum, » etc. Deinde : « Nonne dijudicastis apud vosmetipsos ? » Cum hoc sit alterum periodi membrum, phrasis postulabat, ut absque conjunctione et proferretur, ut hujusmodi sensus exurgeret : Quoniam non, ut oportebat, dijudicastis, « facti estis judices cogitationum pravarum. » Illud autem, « Nonne dijudicastis, » perinde est, ac Judicium vestrum, nulla prius disquisitione facta, an

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

« Ἀδελφοί μου, μὴ ἐν προσωποληψίαις ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης. » Ὅ γὰρ ἐν προσωποληψίᾳ ποιῶν τι, πολλοῦ σπλίου ἑαυτὸν ἐμπιπῆσι, τὸ ὁμογενὲς ἀτιμάζων καὶ πρὸ ἐκείνου ἑαυτὸν, εἶγε ἢ πρὸς τὸ ὅμοιον ἐπίδειξις καὶ πρὸς ἑαυτὸν παραπέμπεται τὸν πράττοντα.

« Ἐάν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὁμῶν ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρῇ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς ἐν βυπαρῇ ἐσθῆτι, ἐπιβλέψητε δὲ ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν, καὶ εἶπητε, Σὺ κάθου ὡδε καλῶς ; καὶ τῷ πτωχῷ εἶπητε ὅτι Σὺ στήθι ἔκει, ἢ κάθου ὡδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου. » Ἔειπε τὸ δακτυλιοφορεῖν μάλιστα παρ' Ἑβραίοις ἕξι κείσθαι. Ἰσως δὲ ἐρεῖ τις ἐν ταῦθα ὅτι Εἰ τῆς κατὰ [Χριστὸν] Διαθήκης Ἰάκωβος διδάσκυλος, πῶς νῦν οὐχὶ καταπαύει τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξαίρει, τοὺς ἐν τῇ τοῦ νόμου θρησκείᾳ ἀποδεχόμενος, καὶ μὴ ἐπιτιμῶν τοὺς τοῖς ; Πρὸς δὲ ἐκεῖνο ἐροῦμεν, ὡς εἰσαγωγικώτερον αὐτοῖς νῦν διαλέγεται, καὶ συγκαταβαίνει τῇ τούτων ἀσθενείᾳ, ἵνα μὴ ἐκ θυρῶν ἀνατρέπων τὸν νόμον, ὀπίσω χωρεῖν ποιῆσῃ τῇ καινότητι τῶν διδαγμάτων. Οἰκονομικώτερον δὲ μεταχειρισάμενος τὸ πρῆγμα, καὶ ὑπανδρῶν ὄσον αὐτὸν οὐκ ἐβλαπτεν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ταῖς νομικαῖς δεῖσιθελαῖς (τί γὰρ αὐτὸν παρέφερε Σαββατισμὸς ; ἢ νηστεία καὶ ἀποχὴ βρωμάτων τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως). καὶ τοῦτοις τέως προσεκτικώτερος αὐτοῖς τοῦ ἑαυτοῦ λόγου λαβὼν, ὅπως κατὰ μικρὸν τῶν μὲν ἀφίστασθαι παραινῖν [f. — νε], τῶν τοῦ νόμου, ὡς ἀνωφελῶν, καὶ πρὸς δουλείαν, οὐ πρὸς ἐλευθερίαν μετακαλοῦντων, τὴν ἐν Χριστῷ. Σοφῶς τοιγαροῦν ταῖς βραχέως ὑπάλλαγαις προσημειῶν, ὅτι μὴ δυσχεροῦντας εἶλαι [f. εἶλε] τοῖς λεγομένοις, τότε τὰ προσήκοντα Χριστιανοῖς παρέθηκεν.

« [Καὶ] οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς. » Ὅ καὶ σύνδεσμος παρέλκει ἐν ταῦθα συνήθως ἀρχιζούσης φράσει, ἐπὶ ἀποδόσει ; οὕτως ἐν ταῦθα τοῦ ἀνω ἐρημίον, περιττὸς ὁ σύνδεσμος ὅστις γὰρ οὕτως : « Ἐάν τις εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὁμῶν, » καὶ ἐξῆς : εἶτα, « Οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς. » Ἐν ταῦθα τῆς ἀποδόσεως ὀσης, ἐκ τῆς ἀπαιτεῖ τοῦ, καὶ συνδέσμου ἢ φράσις προσημειῶν ἢ ἵνα οὕτως ἢ Ἐπειδὴ οὐ τὸ δὸν ἐκρίνατε, ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν. » Τὸ δὲ, « Οὐ διεκρίθητε, » ἀντὶ τοῦ, τὸ διακριτικὸν ὁμῶν διεφθείρατε, μηδεμίαν συζήτησιν ποιήσαντες πρότερον, τὸν κέρητα μὲν, σπουδαῖον δὲ, ἢ τὸν πλοῦσιον μὲν, βέβητον δὲ ἄλλὰ τὸ ἀδιάκριτον ὁμῶν ὑπηγάγετο ὁμᾶς ἐν προσωποληψίᾳ.

Bonifacii Finetti notæ.

(12) Vulgata habet *judicatis*. Aliqui hic vertunt *dijudicati estis in vobismetipsis*, quod *διεκρίθητε* sit formæ passivæ.

(13) Et hac fortasse de causa a vulgato interprete omissa est.

τὸν μὲν ἐπαινέσαι διὰ τὸν πλοῦτον, τὸν δὲ ἀτιμάσαι διὰ τὴν πενίαν. « Καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν. » Τοῦτ' ἔστιν, ἀδικοὶ κριταὶ τῇ πονηρίᾳ ἐκ προσωποληψίας προθέμενοι [f. προσθ.] in personarum acceptionem, ut eum quidem honoraretis propter divitias, hunc vero parvi pendere- tis propter pauperlatem. « Et facti estis judices cogitationum pravarum, » hoc est, injusti judices ex iniqua personarum acceptione.

Ἀκούσατε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί· οὐχ ὁ Θεὸς ἐξελέξ· το τοὺς πτωχοὺς τοῦ κόσμου, πλουσίους ἐν τῇ πίστει, καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας, ἧς ἐπηγγέλλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; Ὑμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν πτωχόν. Οὐχ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἔλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια; » Ἐπειδὴ ἡ πενία δυσχερὲς ἐστὶ τοῖς πολλοῖς καὶ μόνον ἀκουσθῆναι, διὰ τοῦτο εἰπὼν, « Τοὺς πτωχοὺς, τοῦ κόσμου, » εὐθέως ἐπήναγκα, « πλουσίους. » Περὶ τί δὲ πλουσίους; Περὶ τὴν πίστιν· καὶ γὰρ οὕτως ἔχει. Τὸ γὰρ τὸν κόσμον ἀπερίσπαστον τῶν πενήτων, ἐνεργετέρους αὐτοὺς τῶν πλουσιούτων, ἐπειδὴν προσέλθωσι τῇ πίστει, ποιεῖ. Διὰ καὶ ὁ Κύριος τοιούτους μαθητὰς ἐξελέξατο, οὓς καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας ἀνέδειξεν.

« Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ἔνομα τὸ κληθὲν ἐν ᾧ ὑμεῖς; Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν Γραφήν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, καλῶς ποιεῖτε. Εἰ δὲ προσωποληπτεῖτε, ἀμάρτιαν ἐργάζεσθε ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται. » Ὅνομα καινόν, τὸ κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον τὸν φάσκοντα· « Τοῖς δουλεύουσι μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, δευλογηθήσεται ἐπὶ πάντων τῶν προσώπων τῆς γῆς. »

« Ὅστις γὰρ ὄλον τὸν νόμον τηρήσῃ, πταισῆ δὲ ἐν αὐτῷ, γέγονε πάντων ἔνοχος. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Μὴ φονεύσης, εἶπε καὶ, Μὴ μοιχεύσης. Εἰ δὲ οὐ μοιχεύσεις, φονεύσεις δὲ, γέγονας παραβάτης νόμου. Οὕτως λαλεῖτε, καὶ οὕτως κριτεῖτε, ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι. Ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλωσ τῶ μὴ ποιήσαντι ἔλεος· καὶ κατακαυχῆται ἔλεος κρίσεως. » — « Πταισῆ δὲ ἐν ἐνὶ. » τοῦτ' ἔστιν, τῶ μὴ τελείαν ἔχειν ἀγάπην· τοῦτο γὰρ τὸ κεφάλαιον τῶν καλῶν. Εἰ δὲ τῆς κεφαλῆς ἀπορεῖ, περιττὸν ἅπαν τὸ λοιπὸν σώμα. Ὅτε [f. ὅτι:] δὲ περὶ τούτου λέγει, δηλον ἐκ τῆς προσηρημένης κατασκευῆς. Τὸ δὲ, « Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, » ὑποδείγματος χάριν εἴρηται. Σκόπει δὲ, ὅτι καὶ τὰ ὑποδείγματα ἐκ τοῦ εἰς ἀγάπην συντελοῦντός ἐστι νόμου. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, οὐτος οὐ μοιχεύσει, οὐδὲ φονεύσει· ἐχθροῦ γὰρ ταῦτα. Ἐπει εἰ μὴ τοῦτο, οὐδεὶς ἀνθρώπων σωθεῖν, οὐδὲν ἐχόντος τοῦ [f. τοῦ] διὰ πᾶσῶν τῶν ἐντολῶν ἀνελλιπές. Ἄλλ' ὁ ἀγνεῖαν κατορθωκῶς ἔσθ' ὅτε θυμοῦ ἠττάται, καὶ ὁ ἐλεημοσύνην ποιῶν, βρακανίαν ἔχει πολλᾶκις. Ὅστε οὐ περὶ παντὸς εἴρηται τοῦ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἀνελλιπούς, ἀλλὰ περὶ ἀγάπης, ὡς οὐ χρὴ προσ-

VERS. 5, 6. « Audite, fratres mei dilectissimi nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? Vos autem 331 inhonorastis pauperem. Nonne divites per potentiam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad judicia? » Quonia vulgo vel solum paupertatis nomen molestum est, hinc cum dixisset, « Pauperes in hoc sæculo, » statim subjunxit, eos esse « divites. » At qua in re? « In fide; » quod verissimum est. Nam tranquillitas illa, qua pauperes frui solent, utpote sejuncti a negotiis hujus mundi, eos plerumque operosiores et ferventiores divitibus, cum ad fidem accesserint, facit. Quamobrem et Dominus tales discipulos elegit, quos et hæredes regni cœlestis declaravit.

VERS. 7-9. « Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super nos? Si tamen legem perficitis regalem, secundum Scripturas: *Diliges proximum tuum, sicut te ipsum*, benefacitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini redarguti a lege, quasi transgressores. » Nomen novum, juxta prophetam dicentem 17, « Qui mihi serviunt, vocabitur illis nomen novum, quod benedicitur super omnem faciem terræ (14). »

VERS. 10-13. « Quicunque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit et, Non occides. Quod si non mœchaberis, occides autem, factus es transgressor legis. Sic loquimini, et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari. Judicium enim sine misericordia illi, qui non fecerit misericordiam. Superexaltat autem misericordia judicium. » — « Offendat autem in uno: » quia scilicet integram non habet charitatem: ea enim est caput honorum operum. Sublato autem capite, inutile ac superfluum est reliquum corpus. Quod vero de hac re loquatur, manifestum est ex eo quod superius astruit. Illud, « Non mœchaberis, Non occides, »

D exempli causa diotum est. Et animadvertite, quod etiam exempla allata sunt ex iis præceptis, quæ charitatem concernunt. Qui enim diligit proximum, neque mœchabitur, neque occidet; inimici enim propria sunt ista. Et sane, si hoc non ita se haberet, nemo salvus foret, cum nemo sit, cui non aliquid desit de observantia mædatorum (15): si-

17 Psal. Lxii, 2.

Bonifacii Finetti notæ.

(14) Videtur commentator verba Scripturæ memoriter, adeoque non omnino accurate citasse: nullibi enim ea, prout referuntur, reperire potui. Exstant tamen nonnulla Is. c. Lxii.

(15) Caute est hic legendus auctor iste: neque

enim dubitandum, aliquos esse qui, Dei gratia roborati, omnia Dei præcepta, quantum satis est ad lethale vitandum peccatum, custodiant. Leves autem transgressiones ab æterna salute non excludunt.

quidem qui, ex. c. castitatem custodit, quandoque A
vincitur ab ira: et qui eleemosynam facit, invidus
est non raro. Quare non omni præscribitur, ut
defectum nullum in virtutibus habeat, sed ne cha-
ritatem, per personarum acceptionem diminute
exerceat, sed integre. Hoc autem etiam de aliis
vietutibus dicere possumus. Qui enim non per-
fecte temperantiam, vel justitiam 332 servat,
sed imminute, totam virtutis corpus graviter
lædit. Per totam igitur legem intelligenda est hic
lex charitatis, quæ præcipuus scopus apostoli est.
Legem vero libertatis vocat eam, quæ a personarum acceptione libera est: siquidem acceptor
personarum, non liber est, sed servus: « A quo enim quis superatus est, hujus et servus est ».

VERS. 14. « Quid proderit, fratres mei, si fidem
quis dicat se habere, opera autem non habeat?
Nunquid poterit fides salvare eum? » Si proximo
nostro offensas remiserimus, atque cum indigen-
tibus bona nostra communicaverimus, etiam mise-
ricordia Dei nos benigne suscipiet in die, qua
discutiet quæcunque a nobis in hac vita perpe-
trata fuerint. Magnum enim et præclarum est istud
facinus. Quemadmodum e contra, gravis conde-
mnatio erit iis, qui erga ejusdem consortes naturæ
benigne affecti non fuerint. Eos enim, qui erga
eos, qui in ipsos peccaverunt, immites fuerint,
mali illius: servi condemnatio comprehendet,
eaque retributio, quæ in Oratione Dominica subin-
dicatur, in qua rogamus Deum, ut « nobis dimit-
tat, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris »:
et immiseri cordibus (seu iis qui dure se habent
erga indigentes corporalis alicujus consolationis)
« judicium sine misericordia fiet. » — « Super-
exaltat autem misericordia judicium. » — « Miseri-
cordes » enim, juxta Domini sententiam, « mise-
ricordiam consequentur »¹⁸. Aliunde vero etiam
infidelibus aliquando misericordia in pauperes
veniam obtinere valuit (16), ut ex historia Danielis
cognoscimus. Quid igitur in fidelibus hominibus
præstare non poterit? Sane mihi videtur miseri-
cordia perinde se habere, ac in athletis oleum,
quod ex arboribus colligitur: istud namque illitum
athletis, præstat illis, ut suorum adversariorum
prehensiones elabantur, adeo ut teneri ab ipsis non
possint. Ita et in judicio, si quam habuerimus
in pauperes misericordiam, ea præstabit nobis,
ut dæmonum impetus, atque insultus effugere
valeamus.

VERS. 15, 16. « Si autem frater et soror nudi sint, D
et indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis
ex vobis illis, Ite in pace, calefacimini, et satura-
mini, non dederitis autem eis, quæ necessaria
sunt corpori, quid prodest? » Observa spirituales
sensum. Non enim dixit tantummodo, « Si fidem
habeas, » sed « Quid prodest? » ac si diceret:
Ostende mihi opus, ob quod talem tibi appellatio-
nem adjudicem: hoc est enim opus fidei. Quod
ait igitur, hujusmodi est: Si quis opere non osten-

¹⁸ II Petr. ii, 19. ¹⁹ Matth. vi, 12. ²⁰ Matth. v, 7.

Bonifacii Finetti notæ.

(16) Intellige quoad pœnam temporariam.

αποληπτούντα ἑλλίπῳ; αὐτῆ· ἀνδρῶν, ἀλλ' ὀλοτελῶς.
Τοῦτο δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν φα.μεν. Ὅς
γὰρ μὴ διὰ τέλους τῶν σωφρονικῶν, ἢ τῶν δικαίων
ἀντισχηται, ἀλλ' ἑλλίπτερον χρῆσται [f. — σῆται],
οὗτος χωλεύων περὶ τὴν μεταχείρισιν τῆ παντὶ τῆς
ἀρετῆς ἐλυμήνατο σώματι. Ὅλον οὖν τὸν νόμον τὸν
περὶ τῆς ἀγάπης ἀκουστέον, περὶ τῆς προηγουμένως
αὐτῷ ὁ σκοπός. Νόμον δὲ ἐλευθερίας τὸν ἀπροσω-
πότητον φησι· ὁ γὰρ προσωπολήπτης οὐκ ἐλεύθε-
ρο·, ἀλλὰ δούλος. Ὁ γὰρ τις ἡτῆται, τοῦτω καὶ
δεδούλωται.

« Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις
ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχη; Μὴ δύναται ἡ πίστις σώσαι
αὐτόν; » Τῶν εἰς ἑαυτοὺς ἀμαρτημάτων ἀφέντας
ἡμᾶς τοῖς πλησίον, καὶ τὴν τῶν ὑπαρχόντων ἡμῶν
μετάδοσιν κοινωνοῦντας τοῖς ἐνδέεσιν, ὁ ἀπὸ τοῦ
Θεοῦ ἔλεος ἡμᾶς ἐν τῇ τῶν βεβιωμένων ἀναλίφεται
διαγνώσει, μέγα γὰρ τὸ διόρθωμα· ὡσπερ ἀπεναν-
τίας βαρὺ τὸ κατάκριμα τοῖς μὴ πρὸς τὸ ὁμορῶδες
εὐσυνειδέτως διαταθείσιν. Ἐπὶ τε γὰρ τῶν εἰς ἑαυ-
τοὺς ἀπὸ τῶν πλησίον πλημμεληθέντων ἀσυμπαθῶς
διαγενομένων, τὸ τοῦ πονηροῦ δούλου κατάκριμα
περιστοιχῆσαι, μετὰ καὶ τοῦ ἐν τῇ εὐχῇ ἀναποδό-
ματος. Καὶ γὰρ ἀφιέναι ἡμῖν ἐκεῖ ἡ αἰτίσις πρὸς
θεόν, (καθῶς καὶ ἡμεῖς) τοῖς εἰς ἡμᾶς πλημμελήσασιν
« ἀφίμεν. » Καὶ τοῖς ἀνηλεῶς, ἦτοι σκληρῶς, πρὸς
τοὺς χρῆζοντας σωματικῆς παραμυθίας διακειμέ-
νοις, « ἀνηλεῶς ἢ κρῖσις θανατήσεται. » — « Κατα-
καυχᾶται δὲ ἔλεος κρῖσις. » — « Οἱ γὰρ ἐλεήμονες,
κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀπόρασιν, ἐλεηθήσονται. » Ἄλ-
λιως τε, καὶ [f. add. εἰ] εἰδωλοδάρτραις ὁ εἰς τοὺς
πένητας ἔλεος ἄφεισιν οἶδε πορίζειν, ὡς ἐν τῷ Δανιὴλ
ἠκούσαμεν, τί οὐκ ἂν ἐργάσαιτο ἐπὶ πιστῶν ἀνθρώ-
πων; Τοιοῦτο δὲ μοι δοκεῖ οὗτος ὁ ἔλεος διαπράτ-
τεσθαι, ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἐν σταδίσι ἀθλούντων, τὸ
ἀπὸ τῶν δένδρων ἑλαίνει· ἐπαλειφόμενον γὰρ τοῖς
ἀθληταῖς, διολισθαίνειν δίδωσι τὰς τῶν ἀντικείμε-
νων λαβὰς· οὕτως καὶ ἐν τῇ κρῖσει, ὁ εἰς τοὺς πένητας
ἡμῶν ἔλεος, τὰς τῶν δαιμόνων ἐπιφορὰς διαδιδά-
σκειν παρέξεται.

« Ἐὰν δὲ ἀδελφός, ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ ὑπάρχωσι,
καὶ λιπόμενοι ὡς τῆς ἐφημέρου τροφῆς, εἴπη δὲ
τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν· Ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαι-
νεσθε καὶ χορτάζεσθε, μὴ δότε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτή-
δεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος; » Σκόπετε πνευμα-
τικὴν σύνεσιν. Οὐ γὰρ εἶπε μόνον, « Ἐὰν πίστιν
ἔχη, » ἀλλὰ, « Τί τὸ ὄφελος; » ὡσπερ εἰ εἴπα·
Δεῖξόν μοι τὸ πρᾶγμα ἀφ' οὗ [σοι] τὴν προσηγορίαν
ταύτην λογίσσομαι. Τοῦτο γὰρ τῆς πίστεως ἔργον.
Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐὰν μὴ ἔργῳ δείξῃ τις

ὅτι πιστεύει τῷ Θεῷ, περιττὴ καὶ ἡ κατηγορία τοῦ πιστῶν λέγεσθαι. Οὐ γὰρ ὁ ἀπλῶς λέγων ἐαυτὸν εἶναι τοῦ Κυρίου, οὕτως ἐστὶ πιστὸς, ἀλλ' ὁ οὕτως ἀγαπῶν τὸν Κύριον ὡς διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ θανάτου κατατολμῶν [σ. -μῆν]· καὶ ὅτι οὗτος τῶν προκειμένων ὁ σκοπὸς, τὰ ὑποδείγματα δηλοῦσιν. Ἀβραὰμ γὰρ, φησὶν, ἔργῳ ἔδειξεν ὅτι ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, ἀνενεγκὼν εἰς βλοκάρπωσιν τὸν πρωτότοκον. Ὁμοίως δὲ καὶ Ραὰβ πιστεύσασα κατεφρόνησε θανάτου.

« Οὕτω καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχη, νεκρὰ ἐστὶ καθ' ἑαυτήν. Ἀλλ' ἔρει τις· Σὺ πιστὸν ἔχεις καὶ γὰρ ἔργα ἔχω. Δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, καὶ γὰρ δεῖξω σοὶ ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίστιν μου. Σὺ πιστεύεις θεῷ εἰς θεὸς ἐστὶ· καλῶς ποιεῖς· καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι καὶ φρίττουσι. » Οὐκ ἐντιφάσκει ταῦτα τῷ μακαρίῳ Παύλῳ· κατὰ δύο γὰρ σημασιόμενον τοῦ τῆς πίστεως ὀνόματος φερόμενον ἐπὶ τῆς ἀπλῆς τοῦ φαινομένου συγκαταθέσεως. Πίστιν γὰρ εἰώθαμεν καὶ τοῦτο λέγειν, καθὼς καὶ τοὺς δαίμονας ἔγνωμεν πιστεύειν εἰς Χριστὸν, ὅτι Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν τὴν ἐκ διαθέσεως ἐπικολούθησιν μετὰ βεβαίας συγκαταθέσεως [τῷ τῆς πίστεως προσρήματι καλούντων ἡμῶν,] ὁ θεὸς Ἰάκωβος τὴν ἀπλὴν συγκατάθεσιν νεκρὰν εἶναι φησὶ [πιστὴν] ὡς ἀμοιροῦσαν τῶν ἀγαθῶν πηροῦντων ἔργων. Παῦλος δὲ αὐτὴν ἐκ διαθέσεως λέγει πίστιν, ἥτις μάλιστα οὐκ ἐστέρηται ἔργων· οὐκ ἂν γὰρ αὕτη διακίψῃ σεμνῶν ἔργων ἐγγένοιτο. Οὐδὲ γὰρ Ἀβραὰμ ἔτυχε ταύτης μὴ πρότερον διηγωνισμένος τὴν πατρικὴν ἀπόσπασθαι ἀσθένειαν, φησὶν ἀγωνισματι ἢ πίστις ἱκανὸν ἰσραβευέτο. Ἀλλ' ἔργων ταύτην προέκρινεν ὁ Παῦλος τῶν κατὰ νόμον σαββατισμῶν, καὶ περιτομῆς, καὶ τῶν λοιπῶν ἀγνισμῶν. Δύο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ὀρθαί τὰ σημασιόμενα. Ἔργα γὰρ καὶ τὰ τὴν πίστιν βεβαιούντα λέγεται, ὡς ἀμοι-

dat, se credere Deo, superfluum etiam esse appellare fidelem. Non enim qui nude dicit, se esse Domini, is fidelis est; sed qui Deum ita diligit, ut propter fidem in ipsum etiam mortem subire paratus sit. Et quod huiusmodi sit propositorum scopus, exempla, quæ afferuntur, declarant. Abraham enim, inquit, opere ostendit, se credidisse Deo, cum obtulit in holocaustum primogenitum suum. Similiter et Raab, cum credidisset, mortem contempsit.

VERS. 17-19. « Sic et fides, si non habeat opera, mortua est in semetipsa. Sed dicet quis, Tu fidem habes, et ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus; et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam. Tu credis, quod unus est Deus: bene facis: et dæmones credunt, et contremiscunt. » Non sunt ista contraria divo Paulo. Cum enim nomen fidei duo significare valeat: nam et simplicem mentis rei apparenti assensum interdum significat; fidem namque et hoc dicere solemus (qua ratione et dæmones credere novimus, quod Christus sit Filius Dei); et rursus consecutionem ex affectione simul cum firmo assensu, fidei nomine appellamus: sanctus Jacobus simplicem illum assensum fidem (« mortuam » appellat, utpote vivificantibus operibus destitutam. Paulus autem eam quæ ex affectione est, vocat fidem, quæ sane non est operibus vacua (17): neque enim illa honestis operibus vacuo ingeneraretur (18). Nam neque Abraham hanc consecutus est, antequam certasset ad paternam repellendam imbecillitatem (19), cui certamini fides in præmium data est (20). Hanc vero Paulus fidem præposuit operibus, nempe sabbatismis, circumcisioni, reliquisque Mosaicæ legis observantiis. Quandoquidem etiam operum nomen duo significat: nam et opera dicuntur illa quæ fidem

Bonifacii Finetti notæ.

(17) *Fidem ex affectione* (seu animi dispositione) vocat hic commentator fidem quæ a theologis *formata* dicitur, quamque S. Paulus (*Gal. v, 6*) ait *per charitatem operari*. Fidem huiusmodi operibus vacuum esse non posse, perspicuum est.

(18) De eo quod ordinarie contingit, loqui hic puto auctorem istum. Ordinarie enim fides vera non innascitur iis qui recte et juxta rationis præscripta non vivunt; prava enim vivendi ratio validissimus fidei obex esse solet.

(19) Per *paternam imbecillitatem* intelligo parentum amorem, quem superare debuit Abraham, ut Dei mandato *egrediendi de terra et cognatione sua* (*Gen. xii, 1*) obtemperaret. Editus sub nomine *Æcumenii* commentarius pro ἀσθένειαν, *imbecillitatem*, vel *infirmi-tatem*, habet, et fortasse melius, ἀσθένειαν, *impietatem*: quæ si admittatur lectio, respexisse videtur hic auctor ad eam, quæ multorum est, opinionem, nempe, Tharem patrem Abrahamæ, imo juxta nonnullos, ipsum Abrahamum aliquando, idolis serviisse. Quo supposito, quid sibi velit cum ait, Abrahamum non prius consecutum esse fidem, quam ad *paternam impietatem repellendam certaverit*, perspicuum est. Nescio autem quid Hentenius legerit, cum vertit: *Quo* (certamine) *paterna cognatione expelleretur*: non

enim video quomodo hæc Græca verba, quæ in textu Græco e regione ejus versionis leguntur (*Edit. Par. 1631*), τὴν πατρικὴν ἀπόσπασθαι ἀσθένειαν, talem interpretationem recipere possint.

(20) Si commentator de prima Abrahamæ fide loquitur, præmium proprie dictum hic intelligere non potest, sed tantummodo, quod cuidam congruitati, seu congruæ dispositioni correspondet: non enim verum ullum meritum fidem, imo nec charitatem, præcedere potest. Si vero de uberioræ aliqua fide, seu præcedentis fidei augmento Abrahamæ ob certamen *ad repellendam* sive *imbecillitatem*, sive *impietatem paternam* concessio loquatur, potuit id quidem præmii rationem habere; id tamen haud conficit, fidem in homine bonis operibus vacuo ingenerari non posse, ad quod probandum exemplo Abrahamæ uti videtur commentator. Verum, ut mens ipsius hoc loco se habeat, illud omnibus ratum esse debet, fidem justificantem in adultis neque bonis operibus vacuum permanere, neque absque bonis operibus et animi præparatione, seu absque proposito, bona opera suo tempore, et pro data occasione exercendi ingenerari posse. Et sic intelligendus, quanquam fortasse haud satis accurate se explicet, hic commentator.

confirmant: et opera dicuntur observantiae legis Mosaicæ, sine quibus, et Abraham olim, et omnes credentes in Christum justificantur. Etenim, quod fidem in immundo progigni non possit (loquor autem de fide operum) quis contradixerit? Nam neque unguentum in sæculento vase quis reconderet; neque in immundo homine ingenerabitur unquam fides Dei. Non igitur contrarii sibi invicem sunt **334** sancti apostoli, sed in diverso significato versantes, quisque juxta significatum suum, quod propositum sibi erat, prosequitur.

VERS. 20. « Vis autem nosse, o homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est? » Inanem vocat eum, qui de sola fide gloriatur, utpote qui bonorum operum substantia vacuus est.

VERS. 21-23. « Abraham pater noster, nonne ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides, quoniam fides cooperabatur operibus illius; et ex operibus fides consummata est. Et impleta est Scriptura dicens, » etc. Abrahamum uterque proponit in exemplum ejus, quod de fide asserit: ille quidem ut ostendat, fidem operibus præstare; hic vero ut opera fide meliora esse evincat argumento ex eodem Abrahamo desumpto. Dictum vero est superius, quod circa duplex significatum ambo versantes, quisque sumit id quod ad propositum suum inservit. Cæterum nonnulli ex Patribus ita hac de re censuerunt, nempe, Abrahamum variis distinctum temporibus utriusque fidei imaginem esse; videlicet et ejus, quæ ante baptismum est, quæ opera non requirit, sed solam fidem et confessionem salutis, et verbum quo justificamur credentes in Christum; et ejus, quæ baptismum subsequitur, quæque conjuncta operibus est. Hac ratione sibi contrarius neutiquam apparet is, qui in utroque locutus est Spiritus sanctus: cum una quidem fides per solam confessionem justificat baptizatum, si statim discedat e vita (huic enim non adsunt opera, sed satis ipsi est mundities per baptismum comparata); altera vero a baptizato exigit etiam bonorum operum exhibitionem. Cui rei et Paulus consentit alio loco, docens, fidem post baptismum perfectionem, quæ ex operibus consurgit, requirere; cum nempe ait ¹¹: « Neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per charitatem operatur. » Charitas autem multarum virtutum exercitio opus habet, ut adimpleatur. « Credidit autem Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam, et amicus (21) Dei appellatus est ¹². » Justitiæ quidem ex sola fide imago fuit Abraham, cum credidit, idque « reputatum est illi ad justitiam. » Ejus autem quæ ex operibus est, cum filium obtulit supra

¹¹ Galat. vi, 15. ¹² Galat. iii, 6.

Bonifacii Finetti notæ.

(21) Codex noster pro φίλος, amicus, habet δούλος, servus; quod expungere non dubitavi, tanquam meram librarii aberrationem, cum nec

Α ρούσα πίστις νεκρά καταλείπεται. Ἔργα πάλιν καὶ τὰ τοῦ νόμου, ὧν καὶ χωρὶς Ἀβραάμ, καὶ πάντες οἱ κατὰ Χριστὸν δικαιούνται. Ἐπεὶ ὅτι πίστις οὐκ ἂν ἀκαθάρτη προσηγορευτο (λέγω δὲ τὴν τῶν ἔργων πίστιν), τίς ἀντερεῖ; Οὐτε γὰρ βορβορὸν πλήρει ἀγγεῖω μύρον ταμιευθεῖ, οὔτε ἀκαθάρτη ἀνθρώπων πίστις ἐγγένοιτο Θεοῦ. Οὐκ ἄρα διάφοροι ἑαυτοῖς οἱ θεοὶ ἀπόστολοι, ἀλλὰ περὶ τὸ διάφορον τοῦ σημαίνοντος στρεφόμενοι πρὸς τὴν χρεῖαν ἕκαστος τοῦ σημαίνοντος τὸ προτεθὲν αὐτῷ διεξάγει.

« Θέλεις δὲ γινῶναι, ὡ ἀνθρώπος κενὸς, ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρὰ ἐστίν; » Κενὸν ἐκάλεσε τὸν ψιλὴν τῆς πίστεως ἀρχοῦντα μόνον, [μηδὲν] τῆς διὰ τῶν ἔργων ὑποστάσεως κεκτημένον εἰς πληρωσιν.

B « Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἰδικαιώθη ἀνεπίστου Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον; Ἠλέπισ, ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη; Καὶ ἐπληρώθη ἡ Γραφή ἡ λέγουσα. » Τὸν Ἀβραάμ ἀρμότεροι εἰς ὑπόδειγμα τοῦ τῆς πίστεως λόγου ἐπαίονται· ὁ μὲν, τὴν πίστιν τῶν ἔργων κρείττω δεικνύς· δι' ὑποδείγματος τοῦ κατὰ τὸν Ἀβραάμ· ὁ δὲ, πάλιν τὰ ἔργα τῆς πίστεως. Καὶ εἰρηται: μὲν ἀνωτέρω, ὡς περὶ τὸ διττὸν τοῦ σημαίνοντος ἑκάτερος στρέφεται, τὸ συντελοῦν αὐτῷ πρὸς τὴν ἀπόδειξιν. Τινὲς μέντοι τῶν Πατέρων καὶ οὕτως περὶ τούτου ἐγνωσαν. Φασὶ γὰρ τὸν Ἀβραάμ τοῖς χρόνοις διατελλόμενον, ἑκάτερας πίστεως εἶναι εἰκόνα· καὶ τῆς πρὸ τοῦ βαπτίσματος μὲν τῆς μὴ ἐπιζητούσης ἔργα, εἰ μὴ τὴν πίστιν μόνην καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς σωτηρίας, καὶ τὸ ῥῆμα ὃ δικαιώματα οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν· καὶ τῆς μετὰ τὸ βάπτισμα πίστεως τῆς συνευγεμένης τοῖς ἔργοις. Οὕτως οὐκ ἐναντίον φαίνεται τὸ ἐν τούτοις λαλήσαν αὐτῷ Πνεῦμα· ἀλλὰ τοῖς; [f. τῆς] μὲν δι' ὁμολογίας μόνης δικαιούσης τὸν προσείοντα, εἰ παραχρῆμα ἀπῆλλάγη τοῦ βίου (τούτῳ γὰρ οὐ πάρεσιν ἔργα, ἀλλ' ἦν αὐτῷ ἱκανὸν ἢ διὰ τοῦ βαπτίσματος καθαρισμῶς)· τῆς δὲ, τὴν εἶδη [f. τῆς] βαπτισμένου ἀπαιτούσης καὶ ἀγαθῶν ἔργων ἐπίδειξιν. Τούτῳ δὲ καὶ Παῦλος συμφωνεῖ ἐτέρωθεν λέγων οὕτω, καὶ διδάσκων τὴν μετὰ τὸ βάπτισμα πίστιν τὴν διὰ τῶν ἔργων τελείωσιν ἀπαιτεῖν, δι' ὧν φησιν· « Οὐτε περιτομή, οὔτε ἀκροβυστία τῶν ἰσχυῶν, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. » Ἡ δὲ ἀγάπη πολλῆς σοφίας δεῖται εἰς τὸ πληρωθῆναι. « Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη. » Τῆς μὲν ἐκ μόνης πίστεως δικαιοσύνης εἰκὼν [ἦν] Ἀβραάμ· [ὅτε] ἐπίστευσε, « καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· τῆς δὲ ἐξ ἔργων, ὅτε τὸν υἱὸν ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ γὰρ οὐ μόνον τὸ ἔργον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ τῆς πίστεως οὐκ ἀπέστη τῆς ἐν Ἰσαὰκ, ὅτι μέλει:

Millius illam hic agnoscat lectionis varietatem; et Commentarius sub nomine (Cicumeni) editus habet φίλος, non δούλος.

τὸ σπέρμα αὐτοῦ πληθύνεσθαι ὡς τὰ ἀστρα, λογίζομαι ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρει αὐτὸν ὁ Θεός. Ὅμως καὶ τὸν Δαβὶδ ὁ Παῦλος προκομίζει μάρτυρα. Ἦδει γὰρ τῷ θεῷ Πνεύματι Δαβὶδ τὴν μέλλουσαν ἐν Χριστῷ παρέσεσθαι κατὰ καιροῦ πίστιν. Διό φησι· « Μακάριος ἀνὴρ, ᾧ οὐ μὴ λογίστηται Κύριος ἁμαρτιαν. »

« Ὅρατε, ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως μόνης. » — « Ἐξ ἔργων, » οὐ τῶν ἐκ τοῦ νόμου, ὡς ἐρηται ἦδη, οἷον περιτομῆς καὶ τῶν τοιοῦτων, ἀλλὰ τῶν ἐξ ἀρετῆς, δικαιοσύνης καὶ τῶν ὁμοίων.

« Ὅμοιος δὲ καὶ Ραὰβ ἡ πόρνη οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ὅπως ἐξαμένη τοῦ ἀγγέλου, καὶ ἐτέρᾳ ἰδίᾳ ἐκβαλοῦσα; Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστι, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι. »

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μείζον κρίμα ληφόμεθα. » Εἰπὼν ἀνωτέρω καὶ διδάξας, τὴν πίστιν μὴ διάκενον ἔργων σπουδαίων κεκτῆσθαι τοῖς πιστοῖς, μετέβη ἐφ' ἕτερον ἔσον τοῦτου παράγγελμα. Καὶ γὰρ τινες διδάσκον ἐπιχειροῦσιν, ἀ μὴ κατώρθωσαν αὐτοί. Καὶ φησιν, ὅτι « μείζον τὸ κρίμα » τῶν τοιούτων μετὰ τοῦ μηδὲν κερδαίνειν. Ὁ γὰρ τὰ μὴ προσόντα διδάσκων, ὡς βυτα αὐτῷ, κατάκριτος, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ γλώττης ὀλισθαίνων· καὶ βεβαίων τοῦτο ἐκ περιστάσεως φησιν· Εἰ γὰρ καὶ ἄλλως ἢ γλώσσα πέφουκεν ὀλισθαί-

²² Psal. xxxi, 2.

Bonifacii Finetti notæ.

(22) Hæc expositio est Cyrilli Alexandrini, ex ejus in Epistolam ad Romanos commentario, qui editus non est, desumpta. Quam habet tum Catena Vindobonensis, sed non ascripto nomine Cyrilli, tum similis Catena Oxoniensis (præmissis Cyrilli nomine), ut constat ex excerptis quæ Anecdosis suis Græcis tom. IV inseruit Joannes Christophorus Wolfius, pastor Hamburgensis. Quoniam vero dictus Cyrilli Comment. editus non est, et aliunde ista expositio paulo fusior in utraque dicta Catena habetur, eam integram si retulero, rem studioso lectori haud ingratam me facturum spero. Ita igitur se habet in Cat. Vindob.: Ἐπειδὴ ὁ μακάριος Ἰακώβος τὸν Ἀβραάμ λέγει ἐξ ἔργων δεδικαιώσθαι ἀνευερχόμενα Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ θυσιαστήριον· ὁ δὲ Παῦλος λέγει αὐτὸν ἐκ πίστεως δεδικαιώσθαι· οὕτω τὴν δοκούσαν ἐναντιότητα νοητέον, ὅτι πρὸ μὲν τοῦ ἔχειν τὸν Ἰσαὰκ ἐπίστευσε, καὶ μισθὸν ἔλαβε τὸν Ἰσαὰκ, ὅμως καὶ ὅταν ἀνήνεγκε τὸν Ἰσαὰκ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, οὐ μόνον τὸ ἔργον ἐποίησε ὁ προσετάγη, ἀλλὰ καὶ τῆς πίστεως οὐκ ἀπίστη, ὅτι ἐν Ἰσαὰκ μέλλει τὸ σπέρμα αὐτοῦ πολλαπλαῖν ὡς τὰ ἀστρα, λογισάμενος ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγείρει αὐτὸν ὁ Θεός. Ὅμως ὁ Παῦλος μάρτυρα τῶν ἰδίων λόγων καὶ ἀλλήλοισι ποιεῖται τὸν μακάριον Δαβὶδ ἀνδρα διαβόητον ἐν εὐσεβείᾳ, καὶ σοφῶς διασκευάζει ὡς λαλῶν ἐν Πνεύματι τὴν δικαιοσύνην ἀρεσιν, καὶ διαγγέλλει· πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἦδει γὰρ ἐν Χριστῷ παρεσομένην κατὰ καιροῦ [ἰδίᾳ φησι· « Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσταται Κύριος ἁμαρτιαν. »]. Γέρας οὐκ ἔχει τὴν δικαιοσύνην ὁ πιστεῖν τιμῶν τῶν τῶν ὀλων Θεὸν καὶ Δεσπότην. Quoniam B. Jacobus ait, Abrahamum ex operibus justificatum fuisse, cum Isaacum filium suum in

altare: nam non solum opus implevit, sed etiam non descivit a credendo, quod per Isaac multiplicandum foret semen ejus sicut astra, reputans quod etiam ex mortuis suscitare illum Deus posset. At vero Paulus etiam Davidem in testem producit, Noverat enim David futuram aliquando in Christo fidem. Quare ait: « Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. » (22)

Vers. 24. « Videtis quoniam ex operibus justificatur homo, et non ex fide tantum. » Ex operibus, non quæ sunt legis, ut jam dictum est, ex gr. ex circumcissione et similibus; sed ex operibus justitiæ aliarumque virtutum.

Vers. 25. « Similiter et Raab meretrix, nonne ex operibus justificata est, suscipiens nuntios, et alia via eiciens? (23) Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est; ita et fides sine operibus mortua est. »

CAPUT III.

Vers. 1. « Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes, quoniam majus judicium sumitis » (24). Cum superius docuisset fideles, ne fides honestis operibus vacuum haberent, ad aliud æqualis momenti documentum transitum facit. Sunt enim nonnulli, qui ea, quæ ipsi minime fecerunt, docere aggrediuntur. Ait igitur, hujusmodi hominibus districtius judicium imminere, et aliunde eos nihil lucrari. Qui enim docet ea, quæ ipse non habet, tanquam si haberet, condemnatione dignus est, utpote qui ex proprio suo ora-

sacrificium obtulit; Paulus vero asserit, eum justificatum esse ex fide; apprens hæc contrarietas ita explananda: quod videlicet Abraham, priusquam Isaacum haberet, crediderit, et in præmium fidei Isaacum ipsum acceperit: et cum eundem obtulit, non solum præceptum opus effecerit, verum etiam a fide non desecit, quæ credebatur, quod per Isaac multiplicandum foret semen ejus sicut astra cæli, recogitans quod etiam mortuum suscitare eum Deus posset. Caterum Paulus etiam Davidem, virum utique pietate illustrem, producit verborum suorum testem et assertorem, qui sapienter astruit, utpote in Spiritu sancto loquens, remissionem peccatorum per fidem, et annuntiat omnibus hominibus. Eam quippe noverat aliquando per Christum futuram. Quare ait: « Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum. » Qui itaque fide Deum ac Dominum omnium honorat, justificationem in præmium habet.

(23) Hinc commati Cat. Vindob. hæc appingit verba, quæ Severiani Gabalensis episcopi esso constat ex Cat. Oxon. apud laudatum Wolfium in Anecd. Græc.: Ἀκούε τῆς Γραφῆς μαρτυροῦσης αὐτῆς Ραὰβ τὰ κατορθώματα. Ἦν ἐν πορνείῳ μαργαρίτης, ἐν βορβόρῳ πεφυρομένης χρυσοῦς, ἐν πλῶ διεβριμμένον ἄθος, ἀσεβείας ἀκάνθας κειχωσμένον· εὐσεβῆς ψυχῆ ἐν ἀσεβείας χώρῃ διακέλευετο. Audi Scripturam Raab de bonis operibus attestantem. Erat igitur illa in prostibulo margarita, in cæno commistum aurum, in luto jacens pietatis flos spiritus circumseptus: pia demum anima in impietatis loco conclusa.

(24) Text Gr. habet ληφόμεθα, recipimus.

reus esse convincitur. Quod ut magis confirmet, subdit: si cum lingua nativa lubricitate sua, aut ex negligentia labitur, is, qui ea sic utitur, non effugit iudicium (ait enim Salomon: « Propter peccata labiorum ruina proximat malo²⁵⁾), qui fieri potest, ut qui deliberate lingua sua peccat, docens id quod experientia non didicit, inevitabilem pœnam effugiat?

Vers. 2. « In multis enim offendimus omnes. » Scilicet, per attentionis defectum negligenter vitam ducentes. « Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir, potens etiam circumducere totum corpus. » Neminem ab omni crimine liberum vivere posse, ex linguæ lubricitate evincit: et ex hoc neminem perfectum esse demonstrat. Quis enim lingua sua non **336** aliquando peccavit? Si autem quis linguæ suæ lubricitatem superaverit, quomodo totum corpus suum recte gubernare non poterit? Qui enim id, quod ad labendum pronius est, vici, multo magis ejus, quod in lapsum segnius tendit, dominabitur.

Vers. 3. « Vide (25), equorum (26) fr. na in ora mittimus ad consentiendum nobis, et omne corpus illud circumferimus. » Similitudinibus confirmat id quod dixit: « Potens etiam circumducere totum corpus, » ex equorum frenis et gubernaculis navium. Illud autem « Vide » idem est ac, considera. Illud vero « equorum frena » ita construendum inverso paululum verborum ordine: in ora equorum mittimus frena: si enim ita non construat oratio, intelligi non potest, ejus hic est sensus: Considera, quod in ora equorum frena immittimus, et naves parvo gubernaculo, quemadmodum et equos modico freno, quo volumus, ducimus, sic igitur et lingua recta ratione gubernanda est, quamvis sit « mundus » seu « universitas iniquitatis, » prout a vulgaribus hominibus adhibetur. Scilicet per mundum hic multitudinem intelligit. (27) Vel ita: quamvis sit mundus, seu ornamentum (28), quod naturam humanam ornat: hac enim nobis invicem cogitationes nostras communicamus (nam et in hac significatione aliqui volunt hic mundum accipere), attamen juxta vulgaris turbæ usum, nocet, « commaculans » quandoque « totum corpus, et inflammans integram rotam nativitatis, et inflammata a gehenna. »

²⁵ Prov. xii, 13.

Bon facii Finetti notæ.

(25) Ita codex noster; habet enim ἴδω, quod proprie *vide* vel *aspice* significat, quæquam a multis per *ecce* explicetur. Cum nostro codice alii multi optimæ notæ consentiunt. Usitatus textus Græcus habet ἴδω, *ecce*, modico discrimine: at Vulgatum interpretem legisse oportet ei δὲ, cum verterit *si autem*.

(26) Vulgata habet *equis*, et quidem optima ad claritatem. Ipse autem prescius ad textum Græcum, qui habet ἵππων in genitivo, posui *equorum* ob eam, quæ sequitur, commentatoris animadvertionem.

νεν ἐξ ἀπροσεξίας, ὧν καὶ τὸ κρῆμα τοῦ ἀπὸ δόξασκεῖ ὁ ταύτην κεντημένος (ὡς ὁ Σολομών δ. δάσκει· « Δι' ἀμαρτίαν χειρῶν ἐπιπίπτει εἰς παγίδα ἁμαρτωλός; ») ἤπου ἂν ὁ ἐκ προνοίας ἁμαρτάνων, διέσσκων τῇ γλώσσῃ. ἂ μὴ τῇ πείρῃ μεμάθηκεν, ἀποφύγῃ τὴν ἀδιέδραστον δίχην;

« Πολλὰ γὰρ πταίμεν ἅπαντες. » Ἐξ ἀπροσεξίας ἀμελῶς διακειμενοὶ τῷ βίῳ. « Εἴ τις ἐν λόγῳ σὺ πταίει, οὗτος τῆλειος ἀνήρ, δυναμένος χαλιναγωγεῖσθαι καὶ ὄλον τὸ σῶμα. » Τὸ ἀδιέδραστον τοῦ μὴ τινα ἐκτὸς ἁμαρτίας βιοῦν ἀνθρώπων ἀπὸ τοῦ τῆς γλώσσῃς εὐολίσθου πιπτοῦται· ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ μηδενὶ προσεῖναι τὸ τέλειον παρίσταναι. Τίς γὰρ δὲ οὐχ ἡμαρτεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ; Εἰ δὲ τοῦ εὐολίσθου περιγένηται τῆς γλώσσῃς ἑαυτοῦ τις, πῶς οὐχὶ καὶ ὄλον οὗτο; ἱκανὸς τὸ σῶμα περιάγειν καλῶς; Ὁ γὰρ τοῦ πρὸς τὸ πταίειν εὐκόλου κρατήσας, σχόλη γε ἂν εἴ τοῦ νοθευομένου μὴ κυριεύῃ.

« Ἴδε, τῶν ἵππων τοὺς χαλινούς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν πρὸς τὸ πεθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὄλον τὸ σῶμα αὐτῶν μεταγόμεν. » Παραδειγματικῆ πίστεως αὕτη τοῦ, « Δυνατὸς χαλιναγωγεῖσθαι καὶ ὄλον τὸ σῶμα, » ἀπὸ τῶν ἵππων τῶν χαλινῶν, ἀπὸ τῶν πηδαλιῶν τῶν πλοίων. Καὶ ἐστὶ τὸ μὲν, « Ἴδε, » ἀντὶ τοῦ, σκόπει. Τὸ δὲ, « τῶν ἵππων τοὺς χαλινούς, » οὕτω συντακτέον, ἀναστρέφοντα τὴν σύνταξιν, εἰς τὰ στόματα τῶν ἵππων ἐμβάλλομεν τοὺς χαλινούς. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω συνταγῆ, ἀδικωτέος ἐστὶν ὁ λόγος. « Ἴδε, τῶν ἵππων τοὺς χαλινούς ἐμβάλλομεν, καλὴ τὴν πλοῖα μικρῶ πηδαλίῳ, ὡς καὶ τοὺς ἵππους διὰ μικροῦ χαλινῶ, ὅπου θέλομεν, μεταγόμεν. Οὕτως οὖν καὶ ἡ γλῶσσα μεταγέσθω τῷ ὀρθῷ λόγῳ, κἄν γὰρ « κόσμος » ἐστὶ « τῆς ἀδικίας, » οἶοντι πρὸς τὸν συρφετὸν ὄλον ἐκφερομένη καὶ βλέπουσα (κόσμον γὰρ ἐνταῦθα τὸ πλῆθος λέγει)· ἢ καὶ ὅτι κἄν κόσμος ἐστὶν ἦτοι κοσμοῦσα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (ταύτη γὰρ ἀλλήλοις κοινωνοῦμεν τῶν ἑαυτῶν νοημάτων, ἐπεὶ καὶ οὕτω τινὲς βούλονται τὸν κόσμον λαμβάνειν πρὸς σημασίαν), ἀλλ' οὖν πρὸς τὸν δημῶδη ὄλον φερομένη, ἀδικεῖ, « σπιλοῦσα » ἐσθ' ὅτι « ὄλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζουσα ὄλον τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογίζομένη ὑπὸ τῆς γενέσεως. » Ὅμως οὐ χαλεπὴν μεταχειρίσασθαι ταύτην

πρὸς τὸ εὐλόγως κινεῖσθαι, καὶ ὡς ἂν μεταχειριζόμενος βούλεται. Εἰ γὰρ ἔκαστος φύσει θηρίων ἔρπει τῶν τε καὶ πετεινῶν καὶ ἐναλίων δεδάμασται καὶ δαμάζεται τῇ φύσει τῆ ἀνθρωπίνῃ· ἄρα τὴν γλώσσαν, ὅτι ἔκαστος ἀκατάσχετον κακόν, ὅτι ἔστι μεστὴ τοῦ θανατηφόρου, οὐδεὶς ἀνθρώπων δύναται δαμάσαι, οὐκ ἂν εἴποιμι. Εἰ γὰρ ἀδάμαστος καὶ οὐκ ἔστι πρὸς τὸ κρεῖττον μεταγομένη, πῶς ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους; Ἰδοὺ πρὸς τὸ βούλημα μεταγεται τοῦ χρωμένου. Ἄλλ' ἔστι οὐ χρῆ, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι. Εἰ γὰρ δι' αὐτῆς εὐλογοῦμεν, ἄρα τοῦ κατ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότος ἀνθρώπου οὐκ ἀσχιζόμεθα καταρᾶσθαι; Ἄδικον ἴν' ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Οὐκοῦν πλέον ἔστι κόρη; φύλαττε τὴν γλῶσσαν. Ἰππος ἔστι βασιλικὸς ἡ γλῶσσα. Ἄν μὲν οὖν ἐπιθῆς αὐτῇ χαλκόν, καὶ διδάξῃς βαδίζειν εὐρυθμῶς, ἐπαναπαύσεται αὐτῇ καὶ κατεῖται ὁ βασιλεὺς. Ἄν δὲ ἀχαλίνωτον ἀφῆς φέρεσθαι καὶ σκιρτᾶν, τοῦ διαβόλου ἔχημα γίνηται.

Ἰδοὺ καὶ τὰ πλοῖα, τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μεταγεται ὑπὸ ἐλαχίστου πηδαλίου, ὅπου ἂν ἡ ὀρμητὴ τοῦ εὐθύνοντος βούληται. Ἐπι ταῦτα περὶ τοῦ μὴ δεῖν ὡς ἔτυχε τὴν γλῶσσαν κινεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ κρίσει μεταφέρειν. Ὡς γὰρ ἵππου θράσος χαλκῶ [ἀνακίπτομεν], καὶ πλοίου ὀρμητὴν πηδαλίῳ [μεταφέρομεν] οὕτω καὶ τὴν γλῶσσαν εἰς τὸ εὖ ἔχειν μεταφέρειν [ὀφειλομεν]. Τὸ γὰρ, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα, τοῦτο σημαίνει, ὅτι οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα ὀφείλει μεταγεται τῇ ὀρθῇ λόγῳ· μικρὰ γὰρ οὐσα μεγάλα ποιεῖ διὰ καὶ μεγάλην ἡμῖν ἀνάπτει πυρὴν, ἐπεὶ αὐτὴ πῦρ. Καὶ εἴνα αὐτὴ ποιεῖ; Κοσμεῖ τὴν ἀδικίαν διὰ τῆς τῶν ῥημάτων εὐλογίας καὶ δεινότητος· σπιλοὶ τὸ σῶμα, κείθουσα ταῖς προσαγωγαῖς τὰ γύναια φόνους δι' ἀπάτης ἐργάζεται· ἐπιορκίας τὰ ἀλλότρια καρποῦται· καὶ Καὶ φλογίζει τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως· καὶ φλογίζεται· καὶ αὕτη ἔστι ὑπὸ τῆς γενέσεως· ὡς δὴ ἄλλο ἀπὸ τοῦ πλοίου τοῦ ἀποτηγανισμένου τὴν γλῶσσαν. Εἰ μὲν οὖν, ἔστι τῆς γενέσεως, ἔχει, ὡς τινα τῶν ἀντιγράφων ἔχει, οὕτω τὸν λόγον ἀναπτύσσον. Εἰ δὲ, ἔστι τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, τριαύτης τυγχάνει τῆς λύσεως· ἔστι τῆς γενέσεως, τὴν ζωὴν ἡμῶν φησιν. Φλογίζουσα οὖν ἔστι τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, σπιλοὶ τὴν ζωὴν. Τοῦτον γὰρ καὶ ὁ Μελεθριὸς στέφανον ὠνόμασεν, εἰπὼν [πρὸς τὸν Θεόν· Εὐλόγησον τὸν στέφανον τοῦ ἐναυτοῦ τῆς χρηστότητός σου]. Στέφανος δὲ καὶ τροχὸς οὐ διενηόχασε κατὰ τὸ σῆμα τὸ κυκλικόν. Τροχὸς δὲ καὶ ὁ βίος, ὡς εἰς αὐτὸν ἀνελιττόμενος.

Verum difficile non est, eam ita dirigere, ut recta ratione moveatur, et eo modo, qui utenti libet. Si enim omnis natura bestiarum et serpentium et volucrum et marinorum domita est, et domatur a natura humana: quod linguam, utpote inquietum malum ac plenam veneno mortifero, nullus hominum domare possit, ego quidem non asseram. Si enim indomabilis est, neque unquam ad meliorem usum traducitur, quomodo per ipsam modo benedicimus Deum et Patrem, modo proximo maledicimus? Ecce igitur quomodo ad voluntatem utentis movetur. At non oportet, fratres mei, hæc ita fieri. Si enim per ipsam benedicimus, quomodo non veremur maledicere? Nefas est, ut ex eodem ore egrediatur benedictio et maledictio (29). Igitur magis quam e pupillam oculi custodi linguam tuam. Equus regius est lingua: si igitur et frenum injeceris et docueris concinne ambulare, considet et quiescet super eam rex. Si autem absque freno eam ferri ac lascivum dimiseris, vehiculum diaboli fiet.

Vers. 4. Ecce et naves, cum magnæ sint, et a ventis validis minentur, circumferuntur a modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit. Etiam ista spectant ad docendum, quod non oportet inconsiderate linguam movere, sed ad meliorem transferre. Quemadmodum equi audaciam freno coercemus, et navis impetum gubernaculo dirigimus; ita et linguam ad recte se habendum adducere debemus (30). Illud etiam, ita et lingua, significat, quod eodem modo etiam lingua recta ratione gubernanda sit: quanquam eam parva sit, magna tamen facit, ideoque magnum nobis incendit rogam: quoniam et ipsa ignis est. Et quid preterea? Ornat iniquitatem verborum furo et elegantia; maculat corpus, suadens mulierculis virorum accessum; homicidia per dolum patrat; perjuris aliena rapit; inflammat rotam gehennæ et inflammat et ipsa a gehenna: ut patet, ex divite, ejus lingua cruciabatur in flamma. Et quidem, si sacer textus habeat rotam gehennæ, ut in quibusdam exemplaribus legitur (31), hoc modo dictum illud est explicandum. Si autem legendum sit, rotam genesios, seu nativitatis, hanc recipit interpretationem: Rotam nativitatis dicit vitam: atque adeo, inflammat rotam nativitatis, perinde est, ac vitam maculat. Hanc enim et Psalmographus coronam nominavit dicens ad Dominum: Benedicis coronam anni benignitatis tuæ. Corona scilicet et rota inter se conveniunt quoad formam orbicularem. Rota quædam est etiam vita, utpote quæ in sese velut rota revolvitur,

29 Psal. Lxiv, 12.

Bonifacii Finetti notæ.

(29) Quæ sequuntur verba usque ad v. 4 sunt S. Jo. Chrysostomi, quæ habet ille hom. 51, aliæ 52, in *Matthæum*, existantque tom. VIII postremæ edit. Paris., p. 527. Referuntur etiam in Cat. Vindob.

(30) Textum hunc ex Catena Vindobonensi sup-

plevimus. (31) Nempe v. 6, ubi Vulgata habet *rotam nati-vitatis*, in Græcis exemplaribus lectio varia reperitur. Quædam enim habent *τροχὸν τῆς γενέσεως*, *rotam gehennæ*, aliæ et multa plura, *τροχὸν τῆς γενέσεως*, *rotam genesios* seu *nativitatis*,

VERS. 3. « Ita et lingua modicum quidem membrum est, et magna exaltat. Ecce, quantus (32) ignis quam magnam silvam incendit. » — « Ita et lingua, » hoc est, eodem modo etiam lingua moveri debet juxta rationem : « modicum enim est membrum ; » at tamen magna, scilicet vel mala, vel bona, operatur. Illud enim « Magna exaltat » idem est ac magna opera præstat.

VERS. 6. « Et lingua ignis est, mundus (33) iniquitatis. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, et inflammat totam civitatis nostræ inflammata a gehenna. » Ordo orationis hic est : Ita et lingua mundus iniquitatis, ignis est. Sicut enim ignis omnia destruit ; sic et illa. Per mundum autem quidem hic multitudinem intelligunt, quemadmodum et in eo loco³⁴ : « Et mundus eum non cognovit. » Mundus itaque est etiam **338** lingua, hoc est multitudo, seu universitas iniquitatis (34).

VERS. 7, 8. « Omnis enim natura bestiarum et volucrum et serpentium et marinorum (35) dominatur et domita est a natura humana. Linguam autem nullus hominum domare potest : inquietum (36) malum, plena veneno mortifero. » Confirmatio hæc ad superiora dicta referenda est. Cum enim dixisset et docuisset, quod per frenum et gubernaculum, etsi in sese parva, nihilominus, si recte adhibeantur, magna et præclara fiant, ac subjunxisset, ita et linguam oportere recta ratione moderari ; nunc allatis exemplis ostendit, se neutiquam impossibilia præcipere, perinde ac si diceret : Reponet fortasse quispiam : Tametsi lingua modicum membrum sit, cum tamen magna seu bona, seu mala operetur, nequaquam se regi patietur, ut volumus. At si bestias a natura sua alienas domat homo, multo magis membrum suum ab ipso domari posse, dicendum est. Quocirca illud : « Linguam autem nullus hominum domare potest, » non assertive, sed per interrogationem dictum esse, putandum est, ut iste sit sensus : Si homo ferocia animalia mansuefacit, ac tractabilia facit, cur linguam suam domare non poterit ? Ita sane legendum. Si enim illud asserendo protulisset, haud videretur congrue ea postea usus adhortatione : « Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri. » Si enim impossibile est, linguam ad rectam normam dirigere, perperam ad id hortaretur : qui enim impossibilia suadet, incensum suadet. Illud autem « Incoercibile malum » enuntiative dictum intelligendum est.

VERS. 9 12. « In ipsa benedicimus Deum et Patrem, et in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt. Ex ipso ore procedit benedictio et maledictio. Non oportet, fratres mei,

³² Joan. 1, 10.

(32) Græcus habet *ὀλίγον*, *modicus*.
(33) Vulgatus interpres vertit, *universitas*, ad sensum magis quam ad vocem respiciens.

« Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ καὶ μεγαλαυχεῖ. Ἰδοὺ ὀλίγον πῦρ, ἐλίκεν ὅλην ἀνάπται. » Ἄντι, τοῦτον τὴν τρόπον καὶ ἡ γλῶσσα ὀφείλει κινεῖσθαι κατὰ τρόπον. « Μικρὸν γὰρ μέλος ἐστίν, » ἀλλὰ μεγάλη ἐργάζεται, κακὰ δηλαδὴ καὶ καλὰ τὸ δὲ, « Μεγαλαυχεῖ, » ἀντὶ τοῦ, μεγάλη ἔργα ἔχει.

« Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας. Οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἡ σπαιλούσα ὅλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζουσα τὴν τροχὴν τῆς γενέσεως, καὶ φλογιζομένη ἀπὸ τῆς γέννησης. » Τὸ ἐξῆς· Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα οὖν ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας πῦρ ἐστίν. « Ὡς γὰρ τὸ πῦρ ἀφανίζει πάντα, οὕτω καὶ αὕτη. Κόσμον δὲ τινες ἐνταῦθα τὸ πλῆθος λέγουσιν, ὡσπερ καὶ ἐν τῷ, « Ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Κόσμος οὖν καὶ ἡ γλῶσσα, τοῦτ' ἐστὶ πλῆθος ἀδικίας.

« Πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων καὶ ἐρπετῶν, πετεινῶν τε καὶ ἐναλίων, δαμάσεται καὶ δεδύμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ. Τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι. Ἀκατάσχετον κακὸν· μεστὴ τοῦ θανατηφόρου. » Τὰ τῆς αἰτιολογίας ταύτης πρὸς τὰ ἄνω εἰρημένα ἀκουστέον. Εἰπὼν γὰρ καὶ διδάξας διὰ τοῦ χαλινοῦ, διὰ τοῦ πεδάλου, ἃ μικρὰ μὲν ἐστὶ, μεγάλα δὲ κατορθοῖ καλῶς κινουμένα, καὶ ἐπενέγκας, ὅτι οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα ὀφείλει μεταγέσθαι τῷ ἔρῳ λόγῳ, δείκνυσαι διὰ τῶν παρόντων ὡς οὐκ ἀδύνατα προστάσσει διὰ τῶν ὑποκειμένων ὑποδειγμάτων. Ὡσπερ εἰ ἔλεγεν· Ἄλλ' ἐρεῖ τις, οὐκ ἔστιν μικρὸν μέλος ἡ γλῶσσα, ἀλλ' οὖν μεγάλη ἐργαζομένη καλὰ καὶ κακὰ, οὐκ εὐπειθὴς ἐστὶ πρὸς ἃ βουλόμεθα. Ὁδὲν τοῦτο πρὸς ἀπολογία. Εἰ γὰρ ἀνοήθεια τῇ ἑαυτοῦ φύσει δαμάζει ὁ ἀνθρώπος θηρία, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἑαυτοῦ μέλος. « Οὐδεὶς ἀνθρώπων δύναται δαμάσαι, » μὴ κατὰ ἀπίθανον ἀναγνωστέον, ἀλλὰ κατ' ἐπαύρησιν· ἵνα ἢ οὕτως· Εἰ τὰ ἀπίθανά [θρησκεία] ἀνθρώπος [τίθασσεν] καὶ χειροῦ ποιεῖ, ἄρα τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν οὐ μὴ δαμάσει ; Οὕτως ἀναγνωστέον. Εἰ γὰρ κατὰ ἀπίθανον, οὐκ ἂν δόξη καλῶς προῖων κεχρηθῆσθαι τῷ νοσητήματι· λέγω δὲ τῷ, « Οὐ χρὴ, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι. » Εἰ γὰρ ἀδύνατον τὴν γλῶσσαν μεταρρυθμίσαι, [ὅ] ἀδύνατοις ἐπιχειρεῖν [παραιῶν] οὐκ ἀπράγῃ τὴν παραίνεσιν ποιεῖ, φησεῖν τις. Τὸ δὲ, « Ἀκατάσχετον κακὸν· μεστὴ τοῦ θανατηφόρου, » κατὰ ἀπίθανον προσενεκτέον.

« Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ ἐν αὐτῇ καταρῶμεθα τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κατ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Οὐ χρὴ, ἀδελφοί μου,

Bonifacii Finetti notæ.

(34) Cum hic proprio in loca exponatur quid sit *mundus iniquitatis*, profecto quæ ante v. 4 præcessit expositio asertiva esse debet.

ταῦτα οὕτω γίνεσθαι. Μῆτις ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης βρούει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν; Μῆ δύνатаι, ἀδελφοί μου, σπικῆ ἐλάια; ποιῆσαι, ἢ ἀμπελος σῦκα; Οὕτως οὐδὲ μία πηγὴ ἀλικὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ἕδωρ δύναται. » Καὶ τοῦτο κατὰ ἐπαπόρθησιν ἀκούστέον· ἐντρέποντο; γὰρ ἐστὶ τοὺς ἀκροατάς· ὡς καὶ τὸ ἐφεξῆς τὸ, « Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κιάρα. » Εἰ γὰρ εὐλογοῖν πάντας, κελυόμεθα « (Λοιδοροὶ γὰρ βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι.) Ἰρα οὐκ αἰσχρὴν τῷ αὐτῷ ὄργανῳ χρῆσθαι ὑποργῶ κακίας καὶ ἀγαθωσύνης; Οὐδεὶς τῶν σωφρονούντων τῷ αὐτῷ ὄργανῳ βρόδον διασαράξει καὶ μύρον. Προσεύχη; Μῆ καταρῶ τοῦ ἔχθρου. Εὐχὴ γὰρ καὶ κιάρα πολλὴ τὸ μέσον ἔχουσιν. Εἰ μὴ ἀφῆσαι [f. — σεις] τῷ λελυπηκτί, οὐδὲ ἀφῆσεται σοι· ἀλλὰ καταρῶμενος σεαυτὸν ἄλωση [ἦνικα εὐχὴ ἀφειῆναι σοι· τὰ ὀφειλήματα, καθὼς ἂν καὶ αὐτῆς ἀφῆσαι τοῖς σεαυτοῦ ὀφειλέταις].

« Τίς σοφός καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν; δεξιᾶν ἐκ τῆς κελῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πᾶσιν τῶν σοφίας. Εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε, καὶ ἐρίθειαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακυχάσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. Οὐκ ἐστὶν ἡ σοφία αὕτη ἄνωθεν καταρχομένη, ἀλλ' ἐπίγειος, ψυχικὴ, δαιμονιώδης. Ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐρίθεια, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. » Φιλαργοὶ ὄντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ τῇ σοφίᾳ τοῦ κόσμου τοῦτου αὐχουόντες, κατ' ἔριν καὶ ζῆλον τῶν ὀρθῶν διδασκάλων ἐκήρυττον, φθόνον πρὸς τοὺτους ἔχοντες, καὶ παραμυγνόντες τοῖς θεοῖς ἀνθρώπινα, ἵνα τῇ καινότητι τῶν λεγομένων ἐπισπῶνται τοὺς ἀκούοντας, ὅθεν καὶ αἰρέσεις ἐξῆλθον. Πληρώσας οὖν τὸν περὶ προπετείας λόγον καὶ ἀκρασίας γλώσσης, μέτεται λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἐξ ὁμοίας ἐμπληξίας ἐγγινόμενον ἀνθρώποις φθόνον, καὶ φησι, ταύτας τὰς διδασκαλίας οὐ καθεστηκότων εἶναι, ἀτε μὴδὲ ἐκ σοφίας οὐσίας, ἀλλὰ δαιμονιώδους. Ταῦτα δὲ εἶπε προσηπαινέτας τὸν ἀγαθὸν διδάσκαλον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοῦ ζήλου ὄνομα ἐν μεσότητι ὀρθῶν χρησίων καὶ φαύλων (ἐστὶ γὰρ ζῆλος κινήσις ψυχῆς ἐνθουσιώδης ἐπὶ τῷ μετὰ τινος ἀφομοιώσεως τοῦ πρὸς ὃ ἡ σπουδὴ ἔστει,) διὰ τοῦτο τὸ, « πικρὸν. » ἐπῆνεγκε, δεικνύς τὸ πρὸς τὴν ὀρίθειαν. Ἐρίθεια δὲ ἐστὶν ἐπιψογος φιλονεικία· λέγεται δὲ καὶ καταλαλιὰ σὺν κακολογίᾳ.

« Ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἀγνὴ ἐστὶν, ἔπειτα εἰρηνικὴ, ἐπισεικῆς, εὐπειθῆς; μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος. Καρπὸς δὲ δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς

⁵⁵ I Cor. vi, 10. ⁵⁶ Matth. vi, 12.

Bonifacii Finetti notæ:

(55) Ita Græcus textus. At vulgatus interpretatur *ceterorum*; unde legisse credendus est, ἄλλων πρὸ εὐαλίων, nisi ipse scripserit *ceterum* pro *cæterorum*; quod quidam autumant.

(56) Græce ἀκατάχρητον, *incoercibile*.

(57) Vulgatus interpretatur habet: Sic neque salsa

A hoc ita fieri. Nunquid fons de eo lem foraminē emanat dulcem et amaram aquam? Nunquid potest, fratres mei, ficus uvas facere, aut vitis ficus? Sic nullus fons salsam et dulcem potest facere (5⁵) aquam (58). » Et istud secundum interrogationem accipiendum est: verba enim sunt adhortantis auditores, sicut et quod sequitur: « Ex ipso ore procedit benedictio et maledictio. » Cum enim omnibus bene dicere jubeatur (« Maledici enim regnum Dei non possidebunt ⁵⁷ »), non erulescitis eadem re ad malum, et ad bonum uti? Nemo prudens eodem instrumento cœnum et balsamum commiscet. Oras? Ne maledicas inimico: oratio enim et maledictio magno intervallo ab invicem distant. Si non dimiseris ei, qui te **339** contristavit, neque dimittetur tibi: quin maledicens alteri te ipsum perdes, cum scilicet oras, ut ⁵⁶ dimittatur tibi debita tua, sicut et tu dimittis debitoribus tuis.

VERS. 15-16. « Quis sapiens et disciplinatus inter vos? ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientie. Quod si zelum amarum habetis, et contentiones sint in cordibus vestris, nolite gloriari, et mendaces esse adversus veritatem. Non est enim sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. Ubi enim zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum. » Homines ambitiosi, et mundana sapientia tumidi, contentiones et zeli, seu æmulationis cæstro perciti, adversus bonos doctores prædicabant, iis invidentes, et divinis humana miscerentes, ut doctrinæ novitate auditores ad se pellicerent, ut doctrinæ novitate auditores ad se pellicerent, ut doctrinæ novitate auditores ad se pellicerent, ut doctrinæ novitate auditores ad se pellicerent. Quomodo vero zeli nomen ambigunt est, et in bonam majamque partem accipi potest (est enim zelus, motus quidam animæ inalescentis erga aliquid cum quadam assimilatione ad id erga quod est affectus), propterea addit « amarum, » declarans cujusmodi foret hic zelus. Contentio autem hoc loco est vituperabile vincendi studium. Dicitur vero etiam oblocutio cum maledictione.

VERS. 17, 18. « Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non iudicans, sine

dulcem potest facere aquam: adeoque legisse debet, οὕτως οὐδὲ ἀλικὸν γλυκὺ ποιῆσαι ἕδωρ· quam lectionem confirmant vetustissimi codices, præsertim Alexandrinus, et antiquæ versiones Syriacæ, Æthiopicæ, etc.

(58) Scilicet, quod v. 9 dicitur.

simulatione. Fructus autem justitiæ in pace seminatur facientibus pacem. » Casta, hoc est pura et absque macula, nulli rei carnali adhærens. « Non judicans, » hoc est, non discernens observationes eborum et variarum lotionum. Accurate autem de his disserit Paulus in Epistola ad Colossenses.

CAPUT IV.

VERS. 1. « Unde bella et lites in vobis? Nonne hinc? Ex voluptatibus (39) vestris, quæ militante in membris vestris. » Ostendit, quod etiamsi doctores sese esse pertendant, toti tamen carnales sint, et pessima operentur, voluptatibus sese tradentes; et alii quidem mensæ delicatioris (quos Paulus vituperans ait²⁹ : « Hujusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri), » alii vero possessionis **340** agrorum sunt cupidissimi; alii splendidas domos ambiunt, et alii aliud quidpiam ex iis, quæ ipsis malignus suggerit spiritus, omnem conatum adhibens, ut æternam salutem ipsorum deprædetur.

VERS. 2. « Concupiscitis et non habetis : occiditis, et zelatis ; et non potestis adipisci : litigatis, et belligeratis : et non habetis, propter quod non postulatis. » Per affirmationem et negationem hic procedit, affirmatione sublata propter absurditatem. Absurditas vero in eo posita est, quod ea quæ in affirmatione considerantur, sint incitamenta voluptatis. Concupiscentia enim in voluptatum consumptione desinit, et cædes, et zelus, et pugna, et bellum non sunt bona : et ideo neque ea quorum gratia ista exercent, assequuntur. Sciendum vero, quod non de carnali cæde bellose hic loquitur ; id enim alsonum foret vel de latronibus intelligere, necum de iis, qui aliquo tenus salutem fideles et ad Deum conversi sunt. Ut igitur mihi quidem videatur, occidere dicit eos, qui propriam animam occidunt temerariis iis conatibus, quibus etiam adversus pietatem bellum gefunt. Scilicet quemadmodum postea « adulteros et adulteras » dicit, non qui recipiunt tales sunt, sed qui in divina mandata spuriarum opinionum introductione fornicantur : (nemo enim, tametsi sibus foeculentior esset, adulterum ferat doctorem) sic et cædes et bella, non corporalia, sed spiritualia intelligit.

VERS. 3. « Petit's, et non accipitis ; eo quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris insumatis. » Talis erat Pharisæus in Lucæ Evangelio memoratus : qui quanto plura bona opera a se patrata recensebat, tanto magis divinum obstruebat auditum ; sicque verborum tumor vacuus per labia diffuebat, et in spumam velut æstuantis maris fluctus dissolvebatur. At inquiet quispiam : Si Domini Jesu Christi, qui fallere non potest, vera est illa promissio³⁰ : « Omnis qui petit accipit » ; quomodo nunc apostolus iste talia satur? Respondemus : Quicun-

ποιούσιν ειρήνην. » Καθαρά και ἀρύπαρος, μηδενὸς τῶν σαρκικῶν ἀντεχομένη. « Ἀδιάκριτος, » μη διακρινούσα παράτηρήσεις βρωμάτων και διαφόρων βαπτισμῶν. Ἀκριβῶς δὲ περὶ τούτων ἐν τῇ πρῶτῃ Κολασσαεῖς διαλέγεται Παῦλος.

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

« Πόθεν πόλεμοι, και πόθεν μάχαι ἐν ὑμῖν ; Οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν, τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν ; » Δείκνυσιν, ὡς κἂν ὑποπλάττωνται λόγον διδασκαλικόν, ὁμως οἱ σαρκικοί εἰσι, [και τὰ χαλεπώτατα πράττουσιν,] ἡδογὰς ἐκτοῖς ποριζόμενοι· οἱ μὲν, ἀδροτέρας τραπέζης ; (ὁ και Παῦλος καταγινώσκων φησὶν· « Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίῃ ; ») οἱ δὲ, κτήσεως ἀγρῶν ὀρεγόμενοι· ἕτεροι, λαμπρῶν οἰκιῶν· ἄλλος ἄλλο τι περὶ ὃ ὁ πονηρὸς ὑποτίθειν αὐτοῖς ; ἀποσπᾶν αὐτοῦ ; [μηχανώμενος ;] τῆς σωτηρίας αὐτῶν.

« Ἐπιθυμεῖτε, και οὐκ ἔχετε· φονεύετε και ζηλοῦτε, και οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν· μάχεσθε και πολεμεῖτε, και οὐκ ἔχετε, διὰ τὸ μὴ αἰτεσθαι ὑμᾶς. » Κατὰ θεῖον και ἄρσιν πρόβεισι, τῆς θέσεως ἀντιρουμένης διὰ τὸ ἀτοπον. [Τὸ δὲ ἀτοπον, διὰ τὸ ἡδονῆς ὑπεκκαύματα μέλλειν ἔσθαι τὰ ἐπὶ τῇ θεσίῃ ἰνθεωρούμενα.] Ἢ γὰρ ἐπιθυμία ἐν ἡδονῶν ἐπιτελέσται ἀποτελευτᾷ. Ὁ τε φόνος, και ζῆλος, και ἡ μάχη, και ὁ πόλεμος, οὐκ ἀγαθὰ· διόπερ οὐδὲ τυγχάνουσι τούτων, ὧν ἕνεκα ταῦτα ἐπιτηδεύουσιν. Ἰστέον δὲ οἱ φρόνον ἐνταῦθα, και πολεμον, οὐ τὸν σαρκικόν φησι. Τοῦτο γὰρ βάρυ και κατὰ ληστῶν ἔννοειν, μὴ ὅτι γε κατὰ [ποσῶς] πιστῶν [και τῷ Κυρίῳ προσερχομένων]. Ἄλλ' ὡς ἔμοι δοκεῖ, φονεύειν φησι, τοῦ τῆν ἑαυτῶν ψυχὴν ἀποκτινύντας ταῖς τειαιτείς ἐπιχειρήσεισι, δι' ἃς και ὁ πρὸς τὴν εὐσέβειαν αὐτοῖς πόλεμος. Και ὡσπερ προῶν « μοιχοῦς και μοιχαλίδα ; » εἶπεν, οὐ πάντως τοιοῦτους ; αὐτοῦ ; δυνατας, ἀλλ' ὡς εἰς τὰ θεῖα προστάγματα ἐκπορευόντας διὰ τῆς τῶν νόθων εἰσηγήσεως· οὐκ ἂν γὰρ τις πόρνου ἀνάσχοιτο διδασκάλου [κἂν χοίρων ἢ βερβερωδέστερος]· οὕτω και φρόνους και πολέμους, οὐ τοῦ σωματικοῦς, ἀλλὰ τοῦ ψυχικοῦς λέγει.

« Αἰτεῖτε, και οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε. » Ὡς ὁ Φαρισαῖος ὁ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ. Ὅσῳ γὰρ πολλὰ κατέλεγε τῶν ἑαυτοῦ κατορθωμάτων, τοσοῦτον πλέον ἀπέβη τὴν θεῖαν ἀκοήν, και ὁ τῶν βρωμάτων ὄγκος κενός περὶ τὰ κελίη ἦν, και εἰς ἀφρὸν [κατέβη], και διελύετο καθάπερ παφλάζοντος κύματος. Ἄλλ' εἶπε τις· Εἰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐκπαγγελία ἀληθής τοῦ ἀψευδοῦς διδασκάλου, τὸ, « Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, » πῶς νῦν ταῦτα φησὶν ὁ παρὼν Ἀπόστολος ; Ἀλλὰ φασιν, ὡς ὁ δὲ τῇ ἀκολούθῳ

²⁹ Rom. xvi, 18. ³⁰ Matth. vii, 5.

Bonifacii Finetti notæ.

(39) Vulgata habet, ex concupiscentiis.

χωρῶν ἐπὶ τὸ αἰτεῖν, ἔχει καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἀκα- A
 ραίαν, μηδεὶς ἀστοχῶν τῶν αἰτουμένων. Εἰ δέ τις
 ἔξω χωρήσας τοῦ σκοποῦ τῆς παραδοθείσης αἰτή-
 σεως ἔδξει αἰτεῖν, οὐχὶ αὐτῶν ὃν δεῖ τρέπον, οὗτος
 οὐδὲ αἰτεῖ· διὸ καὶ οὐδὲ λήψεται. Ὡς γὰρ διδάσκα-
 λου, φέρε, γραμματικῶ ἐπαγγελλομένον πάντα τὸν
 προσόντα αὐτῷ διδάξαι τὴν τῶν γραμματικῶν ἐπι-
 στῆμην, αὐτὸς δὲ ἐκμελῶς προσέλθῃ, καὶ μὴ συν-
 τεῖνας ἑαυτὸν ὁ μαθητῶν πρὸς τὴν τῶν ἐπηγγελμέ-
 νων ἀνάληψιν, εἶτα ὁμοίως ἀποφανθεῖ τῇ ἐκμελείᾳ,
 ἀρὰ γε δικαίως· ἂν τις ψεύδους αὐτὸν γράφεται τὸν
 διδάσκαλον; Οὐ σῶφρον οὗτος ποιῶν. Οὐ γὰρ προσ-
 ῆλθεν ὁ μέλλων μανθάνειν ὡς ὁ διδάσκαλος προ-
 ετρέφετο. Καὶ πῶς δὲ, ἢ τί ἐχρῆν αἰτεῖν; εἴποι τις
 ἄν. Αὐτοῦ τοῦ τὴν ἐπαγγελίαν ποιησαμένου ἐπάκου-
 σον· « Αἰτεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν
 δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Δῆλον οὖν ὅς ὃ γε οὕτως αἰ-
 τῶν, καὶ προηγουμένως περὶ τοιούτων, οὐδὲ τῶν
 ἄλλων ἀστοχῆσει· ὧν ὁ λαμβάνων οὐκ ἔξω πεσεῖται
 τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Ὁ δὲ ἐπιπλαθῶς καὶ ἐπιζη-
 μίως αἰτῶν, οὐκ ἔξει παρέχοντα τοῦτον, παρ' οὗ
 « πᾶσα δόσις ἀγαθῆ. » Ἀλλὰ καὶ γινώσκιν [Θεῖαν]
 αἰτῶν, καὶ μὴ λαμβάνων, ἢ τι πνευματικῶν χάρι-
 σμα διὰ φιληδονίαν αἰτῶν, οὐ λήψεται. Κακῶς γὰρ
 αἰτεῖ [καὶ κακὸν ἐπ' ἀπωλείᾳ ἑαυτοῦ]· καὶ Θεὸς
 κακῶν πύροχος οὐκ ἔστιν.

« Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε ὅτι ἡ φίλα
 τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστίν; Ὁς ἂν ὄν
 βουληθῆ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ C
 καθίσταται. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω μικρὸν διηλεγξέ-
 τινις ψευδοσόφους, τὴν θεῖαν καταπορευόντας Γρα-
 φῆν, καὶ ἐνδιαστρόφως αὐτῇ χρωμένους πρὸς τὸ
 ἑαυτῶν βούλημα [ἵνα ἔχωσιν ἐκ τούτου ἐφόδιον τῆς
 ἑαυτῶν ἐνηδονῆς ζωῆς], τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλο τί ἐστὶ τὸ
 κακὸν, ἢ ἀλαστονείας εἶδος· διὰ τοῦτο νῦν ἐμθριθε-
 στέως πρόβεισι [καὶ ἄλλοτριώτερον τῆς ἑαυτοῦ
 πρᾶξιτος κέρχεται τοῖς ὀνειδιστικοῖς λόγοις]; μοι-
 χοὺς καὶ μοιχαλίδας ἀποκαλῶν τούτους τοιούτους τοιού-
 τος σχεδὸν κεχρημένους ἐλέγχους· Εἰπέ μοι, μά-
 τατε, σοφὸν σεαυτὸν ἀποφαίνεσιν· βούλει; Καὶ πόθεν
 ὑμῖν τὸ μετ' ἔριδος καὶ διηνεκούς πολέμου ζῆν, καὶ
 τὸ αἰετὸ προσπεφυκῆναι τοῖς παροῦσι, καὶ τὸ τῆδ' τοῦ
 παρόντος βίου διώκειν [ἀμεταστρεπτῆ]; Οὐκ ἔστι
 τοῦτο σοφῶν, ἀλλὰ χυδαίων ἀνδρῶν, καὶ πρὸς τὴν D
 εἰλίαν τοῦ κόσμου ἀποκλινάντων· ὃ καὶ μοιχοὺς
 ὑμᾶς δεικνυσιν [τοῦ ἐναποθέτου, καὶ Θεοῦ, καὶ
 αὐτοφρονος κάλλους, τὸ δημῶδες προτιμῶντας, καὶ
 βέβηλον, καὶ αἰσχρὸν, καὶ τῇ πρὸς τὸν παρόντα
 προσηλασία τὴν πρὸς Θεὸν ἔχθραν ἐπαναιρουμένους].
 Ἥ ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι ἡ τοῦ κόσμου φίλια ἔχθρα εἰς
 Θεὸν ἐστίν, ἢ ἄλλοτριούσα τῆς θεῆας φίλιας, καὶ
 ἔχθρους ἀποφαίνουσα; Κόσμον γὰρ, ἐνταῦθα [πᾶσαν]
 τὴν ὀλιχὴν ζωὴν ἀποκαλεῖ, ὡς ἡττέρα τῆς φθορᾶς,
 ἧς ὁ μετασχεῖν σπεύδων ἐχθρὸς γίνεται τοῦ Θεοῦ.
 [Διὰ γὰρ τὴν περὶ τὰ ἀνωφελῆ οὐτουθὴν διαιγώριως
 ἔχει τῶν θεῶν καὶ ὑπεροπτικῶς· ἢ πρὸς μόνους

que recta via ad petendum accedit, securam habet
 promissionem, et nullo eorum, quæ petit, fraudatur.
 At si a scopo concessæ petitionis aberret, etsi
 videatur petere, cum tamen eo modo, quo debet,
 non petat, revera non petit, adeoque nec accipit.
 Quemadmodum si doctor aliquis, puta, grammati-
 cus, pronittat se omnem, qui ipsius scholam fre-
 quentaverit, docturum grammaticam; is autem qui
 discere cupit, segniter ad ipsum accedat, minime-
 que se aptum ad id quod ille promisit, reddat:
 anne quis mendacii doctorem ipsum juste con-
 arguat? Nemo qui sapit, hoc fecerit. Quandoquidem
 ille, qui docendus erat, non eo modo ad doctorem
 accessit, sicut is hortatus 341 fuerat. Sed quomo-
 modo igitur, et quid petere oportet? reponet ali-
 quis. Audi ipsum qui promissionem fecit id edocen-
 centem 31: « Quærite regnum Dei et justitiam ejus. »
 Manifestum vero est, eum, qui ita, et hæc princi-
 paliter petierit, aliis etiam rebus fraudandum non
 fore, si tamen ejusmodi sint, quæ æternæ ejus sa-
 luti non officiant. Qui vero noxia sibi petit, haud
 profecto datorem habebit eum, cujus « omne da-
 tum optimum ». Verum etiamsi quispiam vel divi-
 nam cognitionem, vel aliud quodvis spirituale do-
 num, voluptatis exinde gliscentis amore petat, non
 accipiet: male enim petit, quod in sui perditio-
 nem caderet: Deus autem mali dator non est.

VERS. 4. « Adulteri et adulteræ, nescitis quia ami-
 citia hujus mundi inimica est Dei? Quicunque ergo
 voluerit amicus esse hujus sæculi, inimicus Dei
 constituitur. » Quoniam superius breviter perstrin-
 xerat falsos quosdam sapientes, divinam adulteran-
 tes Scripturam, eaque perverse ad propriam volun-
 tatem abutentes, ut exinde vitam voluptuosius
 transigere possent, hoc autem non aliud est, quam
 quoddam superbiæ genus; idcirco nunc asperius
 aliquanto procedit, et consuetæ lenitatis suæ tran-
 siliens terminos, contumeliosis etiam utitur verbis,
 « adulteros et adulteras » tales vocans, et hujus-
 modi ferme in eos vibrat reprehensionem: Dico
 mihi, demens, anne sapientem te ostendere cupis?
 Sed unde est ergo, quod in contentione perpetuo-
 que bello vitam ducas, semperque rebus præsentibus
 adhæreas, ac præsentis vitæ delicias absque
 ulla intermissione secteris? Non est res hujusmodi
 sapientum, sed vulgarium viliumque hominum, et
 eorum qui amicitia hujus mundi sese tradidere:
 quod vos adulteros esse demonstrat, utpotè qui re-
 conditæ, divinæ ac castæ pulchritudini id quod
 vulgare, profanum ac turpe est, antefertis, ac nimio
 ad præsentem mundum affecta inimicitiam adversus
 Deum gerere non veremini. An vero « nescitis, quod
 amicitia hujus mundi inimica est Dei. » Alienans
 a divina amicitia, et inimicos reddens Dei? Mundum
 enim hoc loco omnem materialem vitam appellat,
 velut corruptionis matrem, quam qui participare
 studet, « inimicus Dei constituitur: » quandoquid-

31 Matth. vi, 33. 32 Jac. i, 17.

deum rerum inutilium studio et amore parvipendit
divina, vel etiam ea fastidio habet : qua ratione
erga eos solos quos odio habemus, iisque inimici
sumus, nos gerere solemus. Cum igitur duo sint,
quibus operam dant homines, Deus scilicet et mun-
dus, ac duo quoque sint quibus circa utrumque
eorum versari nos possumus, nempe amor et odium,
erga utrumlibet horum studiosi nos simus oportet,
ut alterum negligamus. Porro studium parit
342 amicitiam, neglectus vero odium. Quisquis
igitur divina amplectitur, amicus Dei et est, et
dicitur. Qui vero Deum parvifaciens, mundum di-
git, hic inter inimicos Dei jure computabitur.
Quoniam vero hæc omnia ex arrogantia et super-
bia falso sapientum doctorum oriri ostensum est,
alio rursus utitur argumento, cupiens ejusmodi homines ab ebrietate ad sobrietatem redire, atque ab
alto sopore liberare, et ait :

Vers. 5, 6. « An putatis quod inaniter Scriptura
dicat : Ad invidiam concupiscit spiritus qui habi-
tat in vobis ? Majorem autem dat gratiam. Propter
quod dicit : Deus superbis resistit, humilibus au-
tem dat gratiam. » Tale quidpiam hic per ista signi-
ficat, elliptico atque abbreviato sermone utens, ac
si diceret : Ego quidem propriis verbis vos lucua-
que commonui, ut recte et inculpabiliter sapientia
vestra utamini, neve per superbiam ipsa abutentes,
verbum doctrinæ adulteretis. Si vero etiam a
sacra Scriptura id rescire cupitis, audite : « Deus
superbis resistit ²². » Si igitur « Deus superbis res-
sistit, » nos autem inimicis resistere solemus, pro-
fecto superbi inter inimicos Dei computandi sunt.
Non enim vane ac stulte, vel ad invidiam impossi-
bilia nobis Scriptura proponit, sed quod exhorta-
tione sua efficere cupiat, ut in nobis inhabitet gra-
tia. Quare si Scripturæ obsequentes estis, humili-
mini coram Deo, et invenietis gratiam, illo vos
exaltante. Superbia est consummata nequitia, ac
differt a vana sui existimatione, quod superbia sit
animi elatio ex iis, quæ alias insunt; illa vero ex
iis, quæ nullo modo habentur. Differt vero etiam
modestia ab humilitate, quoniam ea quidem... (40)
Quæ autem e diametro superbiæ opponitur, mode-
stia seu humilitas, est magnum bonum. Quoniam
vero utraque in nobis voluntarie progignitur, qui-
cunque ex superbia se ipsum exaltat, a Domino
condemnatur et humiliatur : cum e contra suo
tempore exaltandus sit ille, qui se ipsum per mode-
stiam humiliaverit, utpote quod illa certamina-
que propter ipsam subiverit, ipsum ad spirituales
sublimitatem, prehensa veluti manu, deducunt.
Aliter. Cyrilli. « Si invidia diaboli introivit mors
in orbem terrarum ²⁴, » et si in interiore nostro
homine habitavit Christus secundum Scripturas,
Idcirco habitavit in nobis, ut invecnam ab invidia

Α τοὺς μισομένους καὶ ἐχθροὺς ἡμῶν πάσχοντες. Δύο
τοιγαροῦν ὄντων τῶν περὶ τὸ σπουδάζουσαν ἄνθρωπον,
Θεοῦ καὶ κόσμου, καὶ καθ' ἑκάτερον τούτων τῶν
δύο στεφομένων, φιλίας καὶ μίσους, περὶ ὁπότερον
τούτων σπουδάζοντες καταληφθεῖσιν, πάντως τοῦ
ἐτέρου ἀπειθοῦντες ὀρώμεθα. Ποιεῖ δὲ ἡ μὲν σπουδὴ
φιλίαν ἢ δὲ ὀλιγωρίαν, μίσος. Ὁ δὲ οὖν τῶν θείων
ἀντίσχηται, φίλος Θεοῦ καὶ ἔστι καὶ λέγεται ἢ δὲ
Θεοῦ μὲν κατολιγορήσας, κόσμον δὲ ἠγάπησεν, οὗτος
ἐν τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ καταλογισθήσεται. Ἐπεὶ δὲ
ταῦτα πάντα ἐξ ἀλαζονείας [καὶ ὑπερηφανίας] τῶν
ψευδοσόφων εἰδείχθη [διδασκαλῶν φρόνιμων], δευτέρῳ
πάλιν ἐλέγχῳ κέχρηται, ἀνάηψαι βουλόμενος τῆς
μέθης αὐτῶν, [καὶ τοῦ κάρου ἀπαλλάξαι] τοὺς τοιού-
τους ἢ καὶ φησιν ἢ

« El doxete uti κενῶς ἡ Γραφή λέγει ἢ πρὸς
φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κατέκρησεν ἐν ὁμίῃ ;
Μερίζονα δὲ δίδωσι χάριν. Δὲ λέγει ἢ Ὁ Θεὸς ὑπερ-
ηράνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. ἢ
Τοιοῦτόν τι λέγων καὶ δηλῶν διὰ τούτων, ἐλλειπτι-
κῶς χρῆται τῷ λόγῳ [καὶ πάλιν], διὰ τὴν τοῦ συν-
τετμημένου λόγου χρῆσιν, Ἐγὼ μὲν, φάσκων, ὁμᾶς
τοὺς οικείοις ἐπέστησα λόγους, περὶ τὸ εὐθεῖς καὶ
ἀκατάγνωστον τῆς χρήσεως τῆς σοφίας ὁμῶν, ὡς ἂν
μὴ ἐξ ὑπερηφανίας παραχρῶμενοι ταύτη νοθεύετε
καὶ δολοῖτε τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον. Εἰ δὲ καὶ
ἀπὸ τῆς Γραφῆς τοῦτο ζητεῖτε, ἀκούσατε ἢ Κύριος
ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται. » Εἰ οὖν τοῖς ὑπερηφάνοις
ἀντιτάσσεται, ἔχθροί; δὲ [ἢ δὲ] εἰώθαμεν
ἀντιτάσσεσθαι ἢ πάντως του, καὶ ὑπερήφανοι ἐν
τοῖς ἐχθροῖς καταλογισθεῖεν. Οὐ γὰρ κενῶς, ἢτοι
ματαίως, ἢ Γραφή, ἢ πρὸς φθόνον τὰ ἀμήχανα ἡμῖν
διαγορεύει, ἀλλ' ἐπιποθεύσα τὴν διὰ τῆς παρακλή-
σεως αὐτῆς ἐγκατοικιστομένην ἡμῖν χάριν. Ὅστε εἰ
πειθῆνοι ἔστε τῆ Γραφῆ, ταπεινώθητε ἐνώπιον τοῦ
Θεοῦ, καὶ εὐρήσατε τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ ὑψώσεως
χάριν. Ὑπερηφάνια δὲ ἐστὶν ἢ εἰς τέλος ἐπηρμένη
κακία, ἢδιαφέρουσα τῆς οἰήσεως, ὅτι ἢ μὲν ὑπερη-
φάνια ἐπὶ τοῖς ὑπερηφάνοις αὐτῆ καταπαίρεται,
ἢ οἰήσει; ἐπὶ τῶν μηδὲ ὅλως ὑπαρχόντων. Διαφέ-
ρει δὲ καὶ ἀτυφία τῆς ταπεινώσεως, ὅτι ἢ μὲν κατὰ
διάμετρον ἢ ἀτυφία, ἢτοι ταπεινώσεως, [ἀντικειμένη]
τῆ ὑπερηφανίας, ἔστι μέγα ἀγαθόν ἢ καὶ ἐπειδὴ ἀμ-
φότερον προαιρετικῶς ἡμῖν ἐγγίνεται, πᾶς ὁ κατὰ
ἀλαζονείαν ὑψῶν ἑαυτὸν, πρὸς τῷ ὑπὸ τοῦ Κυρίου
καταχεκρίσθαι ἔτι καὶ ταπεινοῦται ὑπ' αὐτοῦ ὑψου-
μένου ἐν καιρῷ τοῦ κατὰ ἀτυφίαν ταπεινώσαντος
ἑαυτὸν, ἄτε τῶν ἐπ' αὐτῆ ἀθλων ξεναγωγησάντων
τὸν κερρημένον πρὸς ὑψος πνευματικόν. Ἄλλως,
Κυρίλλου. Εἰ φθόνῳ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς
τὸν κόσμον, καὶ εἰ κατέκρησεν εἰς τὸν ἔσω ἡμῶν
ἀνθρώπων ἢ Χριστός, κατὰ τὰ; Γραφῆς, διὰ τοῦτο

²² Prov. III, 34. ²⁴ Sap. II, 24.

κατόκησεν, ἵνα τὸν ἐκ τοῦ φθόνου προσγινόμενον ἅθλιον καταργήσῃ. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μείζονα δίδωσι χάριν. Ὁ Ἐγὼ γὰρ ἠλθὼν, φησὶν, ἵνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὴν ἔχωσιν. Ὅτι δὲ ἐπιποθήσας ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατόκησεν ἐν ἡμῖν, Ἡσαΐα· ἰδὴλωσεν εἰπών· Οὐκ ἄγγελος, οὐ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος· ἐσωσεν ἡμᾶς· [διὰ τοῦ ἀπαρῆν ἡμᾶς καὶ κήδεσθαι ἡμῶν]. Πῶς δὲ καὶ σώσας ἰδῶκε ἡμᾶς μείζονα; Καθελὼν τὸν ἐπιβουλεύσαντα Σατανᾶν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται. Πῶς γὰρ οὐχ ὑπερήφανος ὁ βῶν; Ἐτὴν οἰκουμένην ἄλην καταλίσσεται τῇ χειρὶ ὡς νοστήαν;

Ἐποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ· ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ, καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν. Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγίσει ὑμῖν. Καθαρίσατε χεῖρας, ἀμαρτωλοὶ, καὶ ἀγνίστα καρδίαι, δίψυχοι. Ταλαίπωρῆσατε καὶ πενθήσατε καὶ κλαύσατε· ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πένθος μετατραπήτω, καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήξειαν. Ταπεινώθητε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ ὑψώσει ὑμᾶς. Διψύχους λέγει τοὺς μὴ καθ' ἓνα τρόπον ζῆν αἰσουμένους, ἀλλ' ἀγομένους καὶ πειθόμενους διηνεκῶς τῇ βίᾳ τῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ εἰσι μονότροποι ἐν οἴκῳ ὑπὸ Κυρίου κατοικιζόμενοι. Ὅτι δὲ ψυχὴ καὶ ἡ ζωὴ λέγεται, τὸ ἐν Ἰωβ ἡμᾶς διδάξει, τὸ· Ἐδάμα ὑπὸ δέριματός, καὶ πάντα ὅσα ἔχει δώσει ἀνθρώπος ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἢ ἢτοι τῆς ζωῆς.

Μὴ καταλαλίετε ἀλλήλων, ἀδελφοί. Ὁ γὰρ καταλαλεῖν ἀδελφοῦ, ἢ κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καταλαλεῖ νόμου, καὶ κρίνει νόμον. Εἰ δὲ νόμον κρίνει, οὐκ εἰ ποιητῆς νόμου, ἀλλὰ κριτῆς. Εἰς ἐστὶν ὁ νομοθέτης καὶ κριτῆς. ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. Ὁὖτε τὴν ὑπερηφάνιαν ἐξ ὑπεροφίας καὶ καταλαλίει κινεῖν κατὰ τῶν ἐπιεικῶν ἐπιειχομένων εἰς παντελῆ ἐξουδένων. Τοῦτου οὖν ἀπάγων αὐτοῦ, διὰ τῶν προκειμένων σωφρονίζει βούλεται. Τὸ δὲ, ἢ κρίνειν [f.—νοι] νόμον, ἢ ἀντὶ τοῦ, κατακρίνει, καταφρονεῖ. Ὁ γὰρ κατακρίνων ἀπὸ καταφρονήσεως τοῦτο ποιεῖ. Ποιὸν δὲ νόμον; Πρῶτον μὲν τὸν διαγορευόμενον· ἢ Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε· ἢ ἔπειτα καὶ τὸν [ἐν Ψαλμοῖς]· ἢ Τὸν καταλαλοῦντα λάθρᾳ τὸν πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον· ἢ καὶ ἔτι ἀπὸ καταφρονήσεως τοῦτο γίνεται, ἐπάγει· ἢ Εἰ δὲ νόμον κρίνει, οὐκ εἰ ποιητῆς νόμου. Ὁ γὰρ τις καταφρονεῖ, πῶς ἀνέξεται ὑπ' αὐτῷ ἐτι ζῆν; Μὴ οὖν, φησὶν, ἐξουδενῶν καὶ ὡς περ ἀντινομοθετῶν διάκειτο. Οὐ γὰρ ἐφέταί σοι, ἐνδὲ μόνου ἔντος νομοθέτου τοῦ Θεοῦ, τοῦ δυναμένου τοὺς παραβάτας τοῦ νόμου αὐτοῦ ἢ σῶσαι καὶ ἀπολέσαι· τοῦτο γὰρ νόμου καὶ νομοθέτου, τὸ τοὺς παραβάτας αὐτοῦ τιμωρεῖν· ἀλλ' οὐχὶ σὺ, ὡς [f. δς] πλέον φλυαρίας οὐδὲν ἔχεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ σεαυτοῦ τὴν ψῆφον ἀγεις. Τὰ γὰρ αὐτὰ τῷ καταλαλομένῳ ὑπὸ σοῦ ποιῶν, ἐν ὅσῳ τοῦτον κατακρίνει, σεαυτὸν κατακρίνει.

mortem in nobis destrueret. Verum non hoc solum ille nobis præstat, sed etiam et majorem dat gratiam. Ego enim veni, inquit, ut vitam habeant, et abundantius habeant 25. Quod vero nostri desiderio Deus habitaverit in nobis, Isaias declarat, dicens 26: Non angelus, non legatus quispiam, sed ipse Dominus salvavit nos, quia videlicet nos amat, nostrique curam gerit. Quomodo vero Salvator noster et majorem dedit gratiam? Nempe dejiciendo insidiantem Satanam. Idcirco additur: Deus superbis resistit. Quomodo enim non superbus ille, qui clamabat 27: et Universam terram comprehendam manu mea, tanquam nidulum? 343

Vers. 7-10. Subditi ergo estote Deo: resistite autem diabolo, et fugiet a vobis. Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis. Emundate manus, peccatores: et purificate corda, duplices animo. Miseri estote, et lugete, et plorate: risus vester in luctum convertatur, gaudium in mœrorem. Humiliamini in conspectu Domini, et exaltabit vos. Duplices animo dicit eos, qui eandem vitæ tenorem servare non curant, sed se honium vi atque nequitia indesinenter abripi atque circumferri patiuntur: adeoque non halant unius moris in domo 28 subjecti Domino. Quod autem anima nomine vita significetur, constat ex eo, quod in Job dicitur 29: et Pellem pro pelle, et cuncta quæ habet, dabit homo pro anima sua, id est pro vita.

Vers. 11, 12. Nolite detrahere alterutrum, fratres. Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi, et judicat legem. Si autem judicas legem, non es factor legis, sed judex. Unus est legislator et judex qui potest perdere et liberare. Novit apostolus, superbiam eos, qui contra mites nituntur, ex neglectu et detractone ad perfectum contemptum impellere. Ab hoc igitur ut ipsos abduceret, propositis verbis modestos eos reddere nititur. Illud autem et judicat hoc loco perinde valet, ac damnat, contemnit. Qui enim condemnat, ex contemptu hoc facit. Legem: quam? Primo eam, quæ ait: Nolite judicare, ut non judicemini 30. Deinde eam, quæ in Psalmis subindicatur, ubi dicitur: Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer 31. Et quoniam hoc ex contemptu procedit, subjungit: Si autem judicas legem, non es factor legis. Quis enim ferat vivere sub eo, quem contemnit? Non igitur, inquit, contemptor sis, neque velut contrarium legislatorem te habeas; neque enim hoc tibi aut licet, aut expedit: Unus est enim legislator Deus, qui potest transgressores perdere et liberare. Spectat enim ad legem et legislatorem sui violatores pœna debita plectere, non vero ad te, qui præter nugacem loquacitatem nihil habes. Verum et contra te ipsum calculum fers: cum enim eadem, ac is, cui detrahis, ipse facias, hoc ipse quod illum condemnas, te condemnas.

25 Joan. x, 10. 26 Isa. xxxiii, 22. 27 Isa. x, 14. 30 Psal. c, 5.

28 Psal. lxxvii, 7. 29 Job ii, 4. 30 Matth. vii, 1.

Vers. 13. « Tu autem quis es, qui iudicas proximum? » Exprobrandi causa gratia hoc ait, ac si diceret: Cum talis tu sis, quomodo audes homines, qui ejusdem tecum sunt conditionis, iudicare? « Ecce **344** nunc qui dicitis: Hodie, aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercabimur, et lucrum faciemus. » Non facultatem operandi inficiatur, sed docet, quod non totum in potestate nostra sit, sed ad hoc superna etiam gratia opus habeamus. Potest enim quis currere, et negotiari, et omnia quæ ad vitam necessaria sunt, facere; attamen non propriæ industriæ, sed divinæ benignitati id ascribere debet. Ait enim Jeremias: Scio, Domine, quia non est hominis via ejus ⁴². » Et Proverbiorum auctor: « Ne gloriaris in crastinum, ignorans, quid superventura **B** pariat dies ⁴³. »

Vers. 14. « Qui ignoratis, quid erit in crastino. » Vanitatem vitæ nostræ declarat, nobisque exprobrat, quod in hæc bona totum vitæ nostræ tempus impendamus, ac quod in temporaneis malis depellendis omnis labor noster insumatur. Unde David ⁴⁴: « Veruntamen, inquit, in imagine pertransit homo, sed et frustra conturbatur; » videlicet circa id quod non vere est, sed velut in phantasmate tantummodo subsistit: hoc quippe significat imaginem vel circa id quod non habet soliditatem, sed solum quamdam similitudinem et simulacrum veræ vitæ.

Vers. 15. « Quæ est enim vita vestra? Vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur. Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit, et si vixerimus, faciemus hoc vel illud. » — « Vapor » est compositum quoddam aereum ex igneo calore, et humiditate exhalans, minimam habens subsistentiam: ob summam enim tenuitatem a circumstante corpore cito deicitur ac dissolvitur, velut modicus humor in aqua. Huic igitur vitam nostram comparat, et quidem congrue. Cum vero orationem hæcæ comparatione intercepisset, sursus ad ipsam regrediens, consequens ejus membrum proponit: ita enim integra se habet: « Ecce nunc, qui dicitis: Hodie aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercabimur, et lucrum faciemus. » Oportebat ut diceretis: « Si Dominus voluerit, et vivemus, faciemus hoc aut illud. »

Vers. 16. « Nunc autem exsultatis (41) in arrogantibus vestris. » Quanquam ordo exigere videbatur, ut hoc antea diceret, non tamen ita fecit; sed abrupto latius per interpositum exemplum orationis neci, ut vanitatem occupationis nostræ circa hunc mundum, cujus causa superbia est, imagine aliqua demonstraret, postea subjunxit, quod deerat. Sic enim sermo iste se habet: « Exsultatis in arrogan-

« Σὺ δὲ τίς εἶ, ὁ κρίνων τὸν πλησίον; » Ἐξουδικῶς, ἀντί· Τοσοῦτος ὢν σὺ, πῶς τόλμῃς κρίνειν τὸν ὁμοιοπαθῆ; » Ἄγε νῦν, οἱ λέγοντες· Σήμερον καὶ αὔριον πορευσόμεθα εἰς τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ποιήσωμεν [vulg.—σομεν] ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ ἐμπορευσόμεθα [vulg.—σομεθα] καὶ κερδήσωμεν [vulg.—σομεν]. » Οὐ τὴν ἐξουσίαν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ δείκνυσιν, ὅτι οὐ τὸ πᾶν αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλὰ δεῖται καὶ τῆς ἄνω χάριτος. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ τρέχειν καὶ ἐμπορεύεσθαι, καὶ πάντα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐνεργεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς οικείοις πόνοις τοῦτο λογίζεσθαι, ἀλλὰ τῆ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ. Φησὶ γὰρ Ἱερεμίας: « Κύριε, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἔδῃς αὐτοῦ. » καὶ ὁ Παροιμιαστής, « Μὴ καυχῶ τὰ εἰς; αὔριον· οὐ γὰρ οἶδ· τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. »

« Οἴτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔριον. » Τὸ μάταιον τῆς ἡμετέρας ὑποφαιῶν ζωῆς, καὶ κατατιγνῶν ἡμᾶς ὡς περὶ τοῦτο τὸ πᾶν κατατιγνόντες τῆς ζωῆς, ὅτι ἐν προσκαιροῖς κακοῖς ὁ κόπος ἡμῶν ἅπας ἐκτελεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ Δαβὶδ φησιν: « Μέντοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος, πλην μέρτην ταρασσεται. » Τουτέστι, περὶ τὸ μὴ ὄν, ἀλλ' ὅσον ἐν φάσματι ὑποστῆναι· τοιοῦτον γὰρ ἡ εἰκὼν ἢ περὶ τὸ μὴ αὐθυπόστατον, ἀλλ' ὅσον ἐν ἀφομοιώσει καὶ εἰκασμῷ τῆς ὄντως προβαίνουσας ζωῆς.

« Ποία γὰρ ἡ ζωὴ ἡμῶν; Ἄτις γὰρ ἐστὶν ἡ πρὸς ὀλίγον φαινόμενη, ἔπειτα δὲ ἀφανιζόμενη. Ἄνεὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς· Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν [vulg.—σομεν] τοῦτο, ἢ ἐκείνο. » — « Ἄτις » ἐστὶ σύστασις ἀερώδης ἀπὸ ἐμπύρου ὀδύφσεως ἐξ ὑγρῆτος ἀναθυμωμένη, ἐλαχίστην τὴν ὑπόθεσιν ἔχουσα. Διὰ γὰρ τὴν ἄγαν λεπτότητα ταχέως [deest ὑπὸ] τοῦ περιέχοντος ἀφανίζεται, χωροῦσα πρὸς τοῦτο καὶ διαλυόμενη, καθ' ἅπερ πρὸς ὕδωρ μικρὰ νοτίζει. Τοιοῦτω παρίκασε τὴν ἡμετέραν ζωὴν, καὶ μάλα εὐστόχως. Μεσολαβήσας δὲ τῷ τοιοῦτῳ ὑποδείγματι τὸν λόγον, πάλιν ἐξ ὑποτροφῆς ἀποδίδωσι τὸ ἀκόλουθον αὐτῷ. Ἔστι γὰρ οὕτως: « Ἄγε νῦν, οἱ λέγοντες· Σήμερον καὶ αὔριον πορευσόμεθα εἰς τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ποιήσωμεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ ἐμπορευσόμεθα, καὶ κερδανοῦμεν. » ἔξιν λέγειν ὑμᾶς: « Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τὸ καὶ τὸ. »

« Νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν. » Οὕτως ὄντως τοῦ ἀκολούθου, οὐ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ διακόψας τῷ παραδείγματι τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου, μετὰ ταῦτα ἐπήνεγκε τὸ ἐλλείπον, φθάσας διὰ τῆς τοῦ πράγματος εἰκόνας τὸ μέγατον ὑποδείξει τοῦ ἐξ ἀλαζονείας περὶ τόνδε τὸν κόσμον περισπασμοῦ. Ἔστι γὰρ οὕτως: « Καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν. » Τίνες; « Οἴτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ εἰς

⁴² Jerem. 1, 23. ⁴³ Prov. xlvii, 1. ⁴⁴ Psal. xxxviii, 7.

Bonifacii Finetti notæ.

(41) Gr. *gloriamini in superbis*.

αἰριον. Ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν ; καὶ ἐξῆς. Διὰ δὲ τοῦ, « Ποία ἡ ζωὴ ὑμῶν, » προσδοποιήσας διὰ τούτω [f. τούτου] τῷ εὐτελεῖ παραδείγματι, οὕτως ἐπάγει καὶ τὸ ὑπόδειγμα, καιριώτατον τοῦτο ποιῶν : « Νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν. » Ἀλαζὼν καὶ ἀλαζονεῖα μὴ ὑπεσιώτων ἐστὶ πραγμάτων σπουδῆ. Διὸ καὶ ἀλαζὼν λέγεται ὁ μετὰ ἄλλης, ἤτοι πλάνης, ζῶν. « Πᾶσα καύχησις τοιαύτη, πονηρὰ ἐστίν. »

« Εἰδότε οὖν καλὸν ποιεῖν, καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστίν. » Ἐπαναλαμβάνει τὴν διάκωνον καύχησιν, ἣτις ἐξ ὑπερηφανίας φιλεῖ εἰκτεσθαι, καὶ οἰνεῖ συμπεραίνων τὴν λόγον, ἐπιφέρει, ὅτι « πονηρὰ ἐστίν. » Εἰ δὲ πονηρὰ, πάντως ἐστὶ καὶ ἀπὸ τοῦ Πονηροῦ ἐστίν. Οὐ δεῖ δὲ τοὺς τῷ Κυρίῳ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀνατιθέντας [f. ἀνατεθ.] τοῦ Πονηροῦ δέχεσθαι ἐπισποράς. Ἐπιφίρων δὲ καὶ τὸ, « Εἰδότε οὖν καλὸν ποιεῖν, καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστίν, » τοὺς ψευδοδιδασκάλους καλὴν παιδεύει, μὴ ταῦτα παιδεύειν τολμᾶν, ἀ μὴ πρότερον αὐτὰ κατώρθωσαν. « Ἐκκάρσιος γὰρ, φησὶν, φῶχ ὅς διδάξει, ἀλλ' ὅς ποιήσει καὶ διδάξει. » Προηγείσθαι γὰρ δεῖ τὰ ἔργα τῶν λόγων, καθότι καὶ ἐπιδεικνυμένην πίστιν ἀπαγγέλλει δίκαιος. « Ὁ γὰρ λύων, φησὶν ὁ Κύριος, μέν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάσκων οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, » τοῦτ' ἐστὶν ἐφ' οἷς αὐτοὺς [οὐκ] ἐκοπίασεν, « ἐλάχιστος κληθήσεται » μέγας δὲ, ὅς μετὰ τὸ πρᾶξαι διδάσκει. Ἐπεὶ καὶ αὐτοὺς ὁ θεάνθρωπος, ὧν ἤρξατο ποιεῖν, τούτων καὶ διδασκαλίαν ἐποιεῖτο. Τοιοῦτό μοι δοκεῖ καὶ τὸ, « Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω, » ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὸν Κύριον, ἐκείνῳ χρώμενος διδασκάλῳ καὶ ὑποδείγματι. Ἐπεὶ καὶ ὅταν φησὶν ὁ Δαβὶδ, « Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχὴ μου, » οὐκ ἄλλο φησὶν, ἢ ὅτι Κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου πορευόμενος ἐπαινεθεῖσιν.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

« Ἄγε νῦν, οἱ πλοῦσιοι, κλαύσατε ὀλοῦζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. » Ἐν φειδῶλόν καὶ γλισχρον τῶν πλοῦσίων θρῆνον αὐτῶν ποιεῖται, ὀλοῦζειν αὐτοὺς παρακαλούμενος, τοῦτ' ἐστὶ θρηνεῖν, ὡς εἰς φθορὰν ταμιευόμενος φθὴν πλοῦτον αὐτῶν καὶ μὴ τοῖς δεομένοις δαπανῶντων αὐτῶν. Μόνῃ γὰρ ἡ πρὸς τούτους τοῦ πλοῦτου ἐκπᾶνη οὐκ ἀπόλλυται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παροιμιαστής φησὶ : « Ἀπόστειλον τὸν ἄρτον σου ἐπὶ πρόσωπον υἱοῦτος, » τοῦτ' ἐστίν, ἐπὶ δοκούτῃ μὲν διαλύσει καὶ φθορᾷ. [Τοῦτο γὰρ τοῖς καθ' ὕδατος ριπτοῦμενοις συμβαίνειν ὁρᾶται ἄρτοις,] οὐ μέντοι καὶ ἀπολλυμένοις, ἀλλὰ τῇ διαλύσει ἀναφυχὴν ἡμῖν προξενούσιν. Ἀναφυχὴ δὲ, ὀρηγνίκα ἢ γλώσσα ἡμῶν ἀποσηγανίζεσθαι μέλλει τῇ ἐκείσῃ φλογί. Ὁ πλοῦτος ὑμῶν σίσπηε καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σησδῆρωτα γέγονεν. Ὁ χρυσοὺς ὑμῶν καὶ ἀργυροὺς κατιώται καὶ ὁ ἴδς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῶν

tiis vestris, » vos « qui ignoratis quid erit in crastino : quæ enim est vita vestra ? » etc. Per illud, « quæ est vita vestra ? » viam sibi parat ad fragilitatis exemplum afferendum : deinde subjicit, quod jam maxime 345 opportunum evaserat : Nunc autem exsultatis in arrogantibus vestris. Arrogans et arrogantia est rerum soliditate carentium studium. Quare arrogans Græce dicitur *alazon*, quasi meta ales zon, seu cum errore sive deceptione vivens. « Omnis exsultatio talis maligna est. »

VERS. 17. « Scienti igitur bonum facere, et non facienti, peccatum est. » Iterum de vana gloria loquitur, quæ ex superbia progigni solet, ac velut sermonem concludens infert, eam malam esse. Si autem mala, perspicuum omnino est, eam a maligno esse. Non decet verò, eos qui per baptismum Domino consecrati sunt, maligni superseminationes recipere. Inferens etiam hoc 42 : « Scienti igitur bonum, et non facienti peccatum est illi, » falsos doctores iterum instruit, ne ea docere audeant, quæ ipsi prius non fecerunt. « Beatus » enim, inquit, non qui docuerit, sed « qui fecerit, et docuerit » 43. « Oportet enim, ut facta præcedant verba ; qua ratione etiam justus insitam fidem ostendit. « Qui enim solverit, inquit Dominus, unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, » hoc est, docuerit ea in quibus ipse non laboravit, « minimus vocabitur : » magnus vero qui, postquam, fecerit, docuerit. Quandoquidem et ipse Deus Homo « cepit primum facere, » et postea « docere » 44. « Cui simile mihi videtur et illud : « Qui gloriatur, in Domino gloriatur » 45, » hoc est secundum Dominum ; seu illo utens doctore et exemplari. Nam et cum David ait : « In Domino laudabitur anima mea » 46, » non aliud dicere intendit, nisi hoc : Utinam ego juxta præcepta Domini ambulans laudari merear !

CAPUT V.

VERS. 1. « Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseris vestris, quæ advenient vobis. » Divitum parvas et tenacitas ipsos in lamentationes sæpe prorumpere facit. At apostolus jubet, ut ululent seu lamententur, eo quod divitiarum suarum ad corruptionem recondant, et non in egenis sublevandis eas insumant : eæ enim solæ, quæ in istos insumuntur, non pereunt. Quare et Ecclesiastes 47 ait : « Mitte panem tuum super transeuntes aquas : » hoc est ad apparentem dissolutionem et corruptionem. Hoc enim contingere videtur pani in aquam projecto : qui tamen non deperditur, quinimo sua dissolutione majus nobis refrigerium præstat : quod refrigerium tunc sentiemus, cum secus, lingua nostra flamma illa crucianda foret.

VERS. 2,3. « Divitiæ vestra putrefactæ sunt : et vestimenta vestra a lineis comesta sunt. Aurum et argentum vestrum æruginavit, et ærugo eorum

42 Matth. xiii, 25. 43 Matth. v, 19. 44 Act. i, 1. 45 I Cor. i, 31. 46 Psal. xxxii, 2 47 Eccle. xi, 2.

in testimonium vobis **346** erit, et manifestabit carnes vestras sicut ignis. » Putrefactio, inquit, divitiarum, vestimenta a tineis comesta, et ærago auri et argenti testimonium adversum vos dabunt, vosque de vestra tenacitate coarguent. Propterea in novissimis diebus, nempe in adventu Domini, invenietis divitias vestras tanquam ignem reconditum vobis in perditionem. quod evangelico diviti accidit. « Velut ignis quem thesaurizastis in novissimis diebus. » Hoc connectendum est cum « divitiarum vestrarum », ut sic se habeat : Divitiarum vestrarum, quas sicut ignem thesaurizastis, et epulati estis super terram, et in luxuriis fuistis.

Vers. 4, 5. « Ecce merces operariorum, qui mesuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat : et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit. Epulati estis super terram, et in luxuriis contrististis corda vestra in die occisionis. » Quærela hic est et digressio adversus Judaicos principes, qui depascebant pauperes, et omnibus honoribus pinguescebant, sed præparabantur ad eandem, Romanorum manibus subeundam, et præsertim quoniam unicum justum Dominum nostrum condemnarunt, et non resistentem, neque clamantem occiderunt. Unde subdit :

Vers. 6. « Addixistis et occidistis Justum et non restitit vobis. » Negari non potest, apostolum hunc, illud « occidistis justum » referre ad Christum, quandoquidem subjungit : « Et non restitit vobis. » Cæterum id dicens comprehendit et alios, qui similia passi sunt a Judæis : fortasse etiam propheticæ de sui ipsius futura occisione hic loquitur.

Vers. 7. « Longanimes igitur estote, fratres, usque ad adventum Domini. Ecce agricola exspectat pretiosum fructum terræ. » Postquam Judaicorum principum luxum et in pauperes duritiam perstrinxit, nunc transit ad fideles, et ait : Ne scandalizemini, fratres, hæc videntes, neque contristemini, quasi futura aliquando non sit ultio. Inuit vero Romanorum incursionem, et quæ ab iis fieri debebat, Judæorum captivitatem, quam etiam adventum Domini appellat, sicut et Joannes, qui supra pectus Domini recubuit ⁸¹, cum de suo obitu ipsum Dominum dicentem inducit : « Si enim volo manere donec veniam ⁸². » Prærogatum est enim huic vitæ tempus usque ad captam Hierosolimam, et paulo amplius. Quod autem per adventum Domini Hierosolymæ interitus cum hic, tum in Joanne intelligendus sit, perspicuum est etiam ex propheta dicente ⁸³ : « Ecce venit Dominus : et quis sustinet illi minas ejus ? » Quia scilicet adventus Dei secum defert impiorum punitionem. At etiam Chrysostomus, in suis *Expositionibus* dictum hoc explicans, vult **347** illo significare Jerosolymæ destructionem, idque confirmat ex oratione trium

Ἔσται, καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν. » Ἡ σῆψις, φησὶ, τοῦ πλοῦτου, ἔσται τὸ σπυδαῖον τῶν ἱματίων, καὶ ὁ ἴσος τοῦ ἀργύρου καὶ τοῦ χρυσοῦ καταμαρτυροῦσιν ὑμῶν, ἐλέγχοντα τὸ ἀμετάδοτον ὑμῶν. Διὸ καὶ ἐν ἐσχάταις ἡμέραις (λέγει δὲ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν) εὐρήσατε τὸν πλοῦτον ὑμῶν ὡς πρὸ ταμειουθέντα ὑμῖν εἰς θάλασσαν. Ὅπερ καὶ ὁ ἐν Ἐσαγγελλοῖς πλοῦτος ἐπαθεν. « Ὡς πῦρ, ὃ ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. » Τοῦτο πρὸς τὸ, « ὁ πλοῦτος ὑμῶν, » συντακτέον· ἵνα ἦ οὕτως· Ὁ πλοῦτος ὑμῶν, ὃν ὡς πῦρ ἐθησαυρίσατε, καὶ ἐτροφύσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπατάλησατε.

« Ἴδοὺ ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμειψάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὃ ἀψατερημένος ἀπ' ὑμῶν κρᾶζει· καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Sabaoth εἰσευλήθησαν [vulg. εἰσεληλύθασιν]. » Ἐτροφύσατε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐσπατάλησατε. Ἐβρίφατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. » Καταβολὴ καὶ καταδρομὴ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων καταθρονομένων τοὺς πένητας, καὶ πταινομένων ταῖς παρὰ πάντων τιμαῖς, ἀλλ' εἰς σφαγὴν ταῖς Ῥωμαϊκαῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς τούτων χειρὶ εὐτρεπιζομένων, καὶ μάλιστα, διὰ τὸν μόνον δίκαιον κατεδίκασαν Κύριον, καὶ ἐφόνευσαν, οὐκ ἐρίζοντά, οὐδὲ κραυγάζοντά.

« Κατεδίκασατε, ἐφονεύσατε τὸν Δίκαιον, ὃς οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν. » Ἀναντιρρήτως τὸ, « Ἐφονεύσατε, εἰπόν, τὸν Δίκαιον, » εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφέρεται. Τῇ μέντοι ἐπιφορᾷ τῆς, « Οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν, » ἐκοίνωσε τὸν λόγον καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τοὺς τὰ ὁμοία παθόντας ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἴσως δὲ καὶ προφητικῶς καὶ τὸ περὶ αὐτοῦ φάσκων πάθος.

« Μακροθυμήσατε ὅν, ἀδελφοί, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Ἰδοὺ ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς. » Διαβαλὼν τὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων σπατάλην, καὶ τὸ πρὸς τοὺς πένητας αὐτῶν σκληρὴν, μεταβαίνει καὶ ἐπὶ τοὺς πιστοὺς, καὶ φησὶ· Μὴ ταῦτα ἐβρώντες, ἀδελφοί, σκανδαλίζεσθε, καὶ ἀθυμεῖτε, ὡς μὴ ἐκδικήσεως ἀποκειμένης. Λέγει δὲ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων ἐφοδον, καὶ τὴν ὑπὸ τούτων εὐχμαλίσαν τῶν Ἰουδαίων, ἣν καὶ παρουσίαν τοῦ Κυρίου λέγει· ὡς καὶ Ἰωάννης ἐπὶ τὸ σπυδαῖον ἀναπεσῶν τοῦ Κυρίου, ὃς ὧν φησὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀποδιώσεως τὸν αὐτὸν εἰσάγων Κύριον λέγοντα· « Ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι. » Καὶ γὰρ παρετάθη καὶ τοῦτ' ὃ τῆς ζωῆς ταύτης χρόνος ἕως τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ μικρὸν ἐπέκεινα. Καὶ ὅτι ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου, ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ πανωλεθρία ἐστὶ, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ προφήτου τοῦ λέγοντος· « Ἴδοὺ Κύριος ἔρχεται· καὶ τίς ὑποείσει αὐτοῦ τὴν ἀπειλήν; » τοῦτ' ἔστιν, ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ παρουσίας ἐφουδύσης τιμωρίαν κατὰ τῶν ἀσεβῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσοῦς τὸν λόγον Ἰωάννης ἐν τισὶ τῶν ἐξηγητικῶν αὐτοῦ τοῦτο αὐτὸ ἀναπτύσσων τὸ, « Ἔως

⁸¹ Joan. xvi, 20. ⁸² Ibid. 22. ⁸³ Malach. iii, 22.

ἔρχομαι, ὁ τοῦτο ἐρηλοῦν βούλεται τὸ ῥητὸν, τὴν Α
 παρωκλειρίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ πιστοῦται τοῦτο
 ἀπὸ τῆς εὐχῆς τῶν τριῶν παιδῶν φασκόντων·
 « Οὕτω γενέσθω ἡ θυσία ἡμῶν ἐνώπιόν σου σήμερον,
 καὶ ἰχτελίεσθω [f. — λείεσθω] ὑπισθὲν σου. » Φησὶ
 γὰρ· Τί τὸ, εἰ ἠπισθὲν σου; Μετὰ τὸ παρελθεῖν
 τὸν θυμὸν σου. Καὶ [πότε] παρεγένετο; « Ὅτε ὁ
 Ναβουχοδονόσορ ἐδῆου τὰ Ἱεροσόλυμα. Καὶ περὶ μὲν
 τῆς παρουσίας, ταῦτα. Φησὶ δὲ τινες τῶν Πατέρων
 καὶ τοῦτο, ὡς μακροθυμίαν μὲν ἐνταῦθα τὴν πρὸς
 ἀλλήλους φησὶν ὑπομονὴν δὲ, τὴν πρὸς τοὺς ἔξω.
 Μακροθυμεῖ γὰρ τις πρὸς ἐκείνον, ὃν δυνατὸν καὶ
 ἀμύνασθαι· ὑπομένει δὲ, ὃν οὐ δύναται ἀμύνασθαι.
 Διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν Θεοῦ ὑπομονὴ οὐδέποτε λέγεται,
 ἀλλὰ μακροθυμία· ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, ὑπομονή.
 « Μακροθυμῶν ἐπ' αὐτὸν, ἔω; λάβη ὕετον πρῶτι-
 μον καὶ ἔψιμον. » Πρῶτος ὕετος, ἡ ἐν νεότητι
 μετὰ θαρρύων μετάνοια· ἔψιμος, ἡ ἐν τῷ γῆρα.
 Πάντα δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ ἡριτηται φιλανθρωπίας· διὸ
 λέγει· « Ἔως ἀν λάβη. »

« Μακροθυμήσατε καὶ ὑμεῖς, στηρίξατε τὰς καρ-
 διας ὑμῶν· ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου ἤγγικε·
 Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων, ἀδελφοί, ἵνα μὴ κρι-
 θῆτε. Ἴδου ὁ κριτὴς πρὸ τῶν θυρῶν ἕστηκεν. Ὑπό-
 δεῖγμα λάβετε, ἀδελφοί μου, τῆς κακοπαθείας καὶ
 τῆς μακροθυμίας, τοὺς προφήτας, οἱ ἐλάλησαν ἐν
 τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Ἴδου μακαρίζομεν τοὺς
 ὑπομένοντας. Τὴν ὑπομονὴν ἴδω ἠκούσατε, καὶ τὸ
 τέλος Κυρίου ἴδατε, ὅτι πολυεύσπλαγχνός ἐστι καὶ
 ἰκτιρῶν. Πρὸ πάντων δὲ, ἀδελφοί μου, μὴ ὀμ-
 νῶτε μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλ-
 λον τινὰ ὄρκον. Ἦτω δὲ ὑμῶν τοῦ [f. τῆ] ναί, ναί,
 καὶ τὸ οὐ οὐ· ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πείσητε. »
 Ἀντὶ τοῦ, ἡ κατάθεσις ὑμῶν βεβαία καὶ ἐπὶ βε-
 θαίου, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις ὑμῶν ὡσαύτως. Ἄλλως·
 Ἔστω, φησὶν, ἡ τοῦ βίου ὑμῶν μαρτυρία βεβαιο-
 τέρα ὄρκου. Εἰ δὲ τις ἀναίδης, μὴ δυσωπούμενος
 ὑμῶν τῷ βίῳ, τολμᾷ ὑμῖν ἐπαγαγεῖν ὄρκον, ἔστω
 ὑμῖν τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὐ, οὐ, ἀντὶ τοῦ ὄρκου. « Πρὸ
 πάντων, ἀδελφοί μου, μὴ ὀμνύετε μήτε οὐρανὸν,
 μήτε γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὄρκον. Ἦτω δὲ ὑμῶν τὸ
 ναί, ναί, καὶ τὸ οὐ, οὐ· ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πεί-
 σητε. » Τὴν εἰ ὑπόκρισιν, ἡ ἧτοι τὴν κατάκρισιν,
 λέγει, ἧτις ἐπακολουθεῖ τοῖς ἀπειθῶς ὀμνύουσι, καὶ
 διὰ συνθηλαίας τὸν ὄρκον ἐπὶ τὸ [f. τῆ] ἐπιπορεύειν
 ἐκφερομένοις· ἡ καὶ αὐτὸ τὸ ὑποκρίνεσθαι, σημαί-
 νει τὸ ὄνομα ἐνταῦθα, ὃ ἄλλο ὄν, ἕτερον φαίνεται.
 Ὡς οὖν « εἰς ὑπόκρισιν » ὁ ὀμνύων πίπτει; Πιστευό-
 μενος μὲν διὰ τῶν ὄρκων ἀληθῆς; εἶναι, παραβά-
 σεως δὲ ἐπακολουθούσης, ψεύστης [ἀντὶ] ἀληθῆς
 [f. — θεοῦ.] ἀποφαινόμενος. Κωλύει δὲ κατὰ Θεοῦ μὴ
 ὀμνύειν, διὰ τὴν ἐπιπορεύειν· κατὰ δὲ οὐρανοῦ καὶ
 τῶν ἄλλων, διὰ τὸ μὴ καὶ ταῦτα εἰς Θεοῦ τιμὴν
 ἄγειν. Πάντες γὰρ οἱ ὀμνύοντες κατὰ τοῦ μελλόνου,
 ὀμνύουσιν. Ἄλλ' ἐρεῖ τις· Εἰ βιάζεται τις ὀμνύουσι,
 τί ποιητέον; Ἐροῦμεν, ἔτι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ἰσχυ-
 ρότερός ἐστι τῆς τοῦ βιαζομένου ἀνάγκης, Ἐπαπο-

puerorum aientium : « Sic est sacrificium nostrum
 in conspectu tuo, et perficiatur post te. » Inquit
 enim : Quid est hoc, « post te ? » Scilicet, post-
 quam pertransierit furor tuus. Quando vero is'e
 advenit ? Quando Nabachodonosor diruit Jerosoly-
 mam. Et hæc quidem de adventu Domini. Verum
 et hoc nonnulli ex Patribus aiunt, quod Apostolus
 longanimitatem hic dicat tolerantiam, quæ est ad
 invicem ; patientiam vero, quæ circa extraneos ver-
 satur. Longanimis enim est quispiam erga cum ,
 de quo ultionem sumere potest. Quam ob causam
 patientia de Deo nunquam dicitur, sed longanimitas :
 de hominibus autem dicitur patientia. « Pati-
 enter ferens, donec accipiat pluviam temporaneam
 et serotinam. » Pluvia « temporanea, » seu tem-
 pestiva est pœnitentia cum lacrymis in juventute ;
 serotina, quæ fit in senectute. Cuncta autem pen-
 dent a divina clementia ; ideo ait : « Donec acci-
 pias. »

VERS. 8-12. « Longanimis igitur estote vos, et
 confirmate corda vestra : quoniam adventus Do-
 mini appropinquavit. Nolite ingemiscere, fratres,
 in alterutrum, ut non judicemini. Ecce iudex ante
 januam assistit. Exemplum accipite, fratres, exitus
 mall, laboris et patientiæ, prophetas qui locuti
 sunt in nomine Domini. Ecce beatificamus eos qui
 sustinuerunt. Sufferentiam Job audistis, et sancti
 Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est
 et misericor. Ante omnia, fratres mei, nolite juraro
 neque per cælum, neque per terram, neque aliud
 quodcumque juramentum. Sit autem sermo vester :
 Est, est : Non, non, ut non in hypocrisin decida-
 tis. » Id est : Sit affirmatio vestra firma, et in re
 firma ; similiter etiam inficiatio. Aliter : Sit vitæ ve-
 stræ testimonium firmitus juramento. Si quis vero im-
 pudens vitam vestram nil reveritus, juramentum vo-
 bis imponere audeat, sit vobis quod « est, » est, et quod
 non « non » pro juramento. « Ut non in hypocrisin
 decidatis. » — « Hypocrisin » hic condemnationem
 dicit, quæ consequitur eos, qui indiscrete jurant, et
 qui jurandi consuetudine ad perjurium transcunt. Vel
 ipsam « hypocrisin » seu simulationem hoc loco sig-
 nificat, quod videlicet aliud est, et aliud apparet.
 Quomodo autem « in hypocrisin » ille, qui jurat, inci-
 dit ? Scilicet, quia ob juramentum creditur esse ve-
 rax ; at, subsequente transgressione, mendax pro-
 veraci esse demonstratur. Prohibet vero per Deum
 jurare ad evitandum perjurium : « per cælum » vero
 et alia, ne iis divinus honor deferatur : omnes enim
 qui jurant, « per majorem sui jurant ». » At, inquiet
 aliquis, si cogitur quis jurare, quid illi faciendum ?
 Respondemus, timorem Domini fortiore esse ne-
 cessitate ejus, qui cogitur. Dubitabit etiam 348
 quispiam de veteri lege, et dicet : Cum vetus lex
 laudet eum, qui per nomen Domini juraverit, cur
 lex gratiæ id fieri vetat ? Respondemus : Legem

88 Dan. iii, 40. 88 Hebr. vi, 14.

vererem, ut Judæos a jurando per idola averteret, præcepisse, ut jurarent per Deum: quemadmodum et Deo sacrificia offerre jus: it, ut ab idolorum sacrificiis abalienaret. Cum vero sufficienter de divino cultu instruxisset, tum etiam sacrificia velut inutilia rejecit: requirens non sacrificia ex animalibus oblata, sed « cor contritum » pro sacrificio. At quodnam est hujusmodi? Illud nempe quod igne charitatis ad instar holocausti integre consumitur: quale erat cor Pauli, cum propterea quod fideles quidam « scandalizati erant, » supra modum « urebatur ⁶⁶. »

πυρ, οἷα καὶ ἡ Παύλου, ἡ [f. δ:] διὰ τὸ τινὰς πορῶμενος.

Vers. 13, 14. « Tristatur aliquis vestrum? oret. Equo animo est? psallat. Infirmatur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum. » Tristitiam oratio comitetur, ut qui tentatur, tentationes levius ferat. Deinde postquam oratione, quæ nos perturbabant, sopita fuerint, et ad nativum suum statum animus redierit, tunc psallat, ut ipsi bona multiplicentur: bilarem enim et jucundum animæ statum, juxta magnum Basilium, hymnorum cantus conciliat. Et sane, qui ad hoc usque non pervenit, neque talem sibi comparaverit statum, (quem David sanctitatem appellat, cum ait: « Psallite Domino, sancti ejus ⁶⁷ »), non aliud, nisi longas nugas perfrictet.

« Ungentes eum oleo in nomine Domini. »

Vers. 15, 16. « Et oratio fidei salvabit infirmum; et alleviabit eum Dominus: et si in peccatis sit, remittetur ei. Constatemini erga alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini. » Hoc, Christo adhuc cum hominibus versante, faciebant apostoli, oleo ungentes infirmos.

« Multum enim valet deprecatio justi assidua. »

Vers. 17, 18. « Elias homo erat similis nobis passibilis: et oratione oravit, ut non plueret super terram, et non pluit annos tres, menses sex. Et rursus oravit: et cælum dedit pluviam, et terra dedit fructum suum. » Efficax est oratio justii, quando is, pro quo justus orat, spirituali conjunctione oranti cooperatur. Si namque, aliis pro nobis orantibus, nos luxui et deliciis indulgemus, et vitam dissolutam ducamus, robur orationis ejus, qui pro nobis laborat, dissolvimus: et contingit in nobis illud beati Petri: « ⁶⁸ Unus ædificans, et alter destruens, quid prodest illis, nisi labor? »

349 Vers. 19, 20. « Fratres mei, si quis ex vobis erraverit a veritate, et converterit quis eum, scire debet, quod qui converti fecerit peccatorem ab errore vitæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. » Hoc et Je-

ρήσειε δ' ἄν τις καὶ περὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου. Εἰ τὸν κατὰ τοῦ Κυρίου ὁμνύοντα τοῦ ὄνοματος ἐπινοῦντος τοῦ παλαιοῦ νόμου, πῶς ἡ χάρις τοῦτο ποιεῖν διαστέλλεται; Ἐροῦμεν οὖν, οἷς ὁ παλαιὸς νόμος ἀπάγων Ἰουδαίους μὴ κατὰ τῶν εἰδώλων ὁμνύναι, προσέταξε κατὰ Θεοῦ ὁμνύειν. ὡσερ καὶ θύειν ἐκέλευε τῷ Θεῷ, ἀποσπῶν αὐτοὺς τῆς τῶν εἰδώλων θυσίας. ὅτε δὲ ἰκανῶς αὐτοὺς Θεοσεβῆ ἐν ἐδιδάξατο, τότε καὶ τὰς θυσίας ὡς ἀνωφελεῖς ἀπέωσατο. θυσίαν ἐκ οὐ τὴν διὰ ζῶων, ἀλλὰ τὴν συντετριμμένην ψυχὴν ἐπιζητῶν εἰς θυσίαν. Τίς δὲ αὕτη; ἢ διὰ ταπεινώσεως τῷ τῆς ἀγάπης ὀλοκαυτουμένην σκανδαλίζεσθαι τῶν πιστῶν ὑπερβαλλόντως ἦν πυ-

« Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευξέσθω. εὐλογεῖ τις; ψαλλέτω. Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; Προσκάλεισθε τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν. » Τῇ κακοπαθείᾳ ἡ προσευχὴ παρομαρτεῖται, ἵνα κρουστέρα τῷ πειραζομένῳ ἡ διέξοδος τῶν πειρασμῶν γένηται. Εἴτα ἐπαιδὴν διὰ τῆς προσευχῆς κατευνασθῆ τὰ διοχλοῦντα ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν καταστάσιν ἀφίκηται ἡ ψυχὴ, τηρικαῦτα ψαλλέτω, ἵνα τὰ χρηστὰ αὐτῷ πολυπλασιασθῆ. Τῆ γὰρ ἰλαρὸν καὶ ἄλυτον κατάστημα τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, αἱ τῶν ὕμνων προσηγορίαι χαρίζονται. Ὅ γάρ τοι μὴ οὕτω προβάς, μηδὲ ἐν τοιοῦτο κατάστημα προφθάσας (ὃ καὶ Δαβὶδ ἐσώτησε καλεῖ, « Ψάλατα, » προτροπόμενος, « τῷ Κυρίῳ, τοὺς δούλους αὐτοῦ »), λήρον μακρὸν ἐξενύει.

« Ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. »

« Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἔγρει αὐτὸν ὁ Κύριος. κἀν ἁμαρτίας ἢ πεποιθῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ. Ἐξομολογήσῃτε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε. » Τοῦτο καὶ τοῦ Κυρίου τοῖς ἀνθρώποις ἐπιαναστρεφομένου, οἱ ἀπόστολοι ἐποίουν, ἀλείφοντες ἐλαίῳ τοὺς ἀσθενοῦντας.

« Πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη. »

« Ἥλιος ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προσήχετο τοῦ μὴ βρέξαι καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνιαυτοῦ; τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ. Καὶ πάλιν προσήχετο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑπὲν ἔδωκε, καὶ ἡ γῆ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Ἐνεργεῖται ἡ τοῦ δικαίου εὐχὴ, ὅταν καὶ ὑπὲρ οὗ εὐχεται συμπράττει διὰ κακώσεως πνευματικῆς τῷ εὐχομένῳ. Ἄν γὰρ ἐτέρων ὑπὲρ ἡμῶν εὐχομένων, σπατάλαις ἡμεῖς σχολάζομεν, καὶ ἀνέσσει, καὶ ἐκδεδητημένῳ βίῳ, ἐκλύομεν διὰ τοῦτο τὸ σύντονον τῆς εὐχῆς τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀγωνιζομένου, καὶ γίνεται ἐφ' ἡμῖν τὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου. « Εἰς οἰκοδομῶν, καὶ εἰς καθάρων [f. — αἰρῶν οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρὸς κόπους ἐκδόντας. »

« Ἀδελφοί μου, ἐάν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῆ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπιστρέψῃ τις αὐτόν, γίνωσκέτω, ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου καὶ καθύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. » Τοῦτο καὶ Ἰσοκράτης οἶσιν, ὅτι « Καὶ ἐν-ἕξατάχης

⁶⁶ II Cor. xi, 29. ⁶⁷ Psal. xxix, 5. ⁶⁸ Eccle. xxxiv, 28.

τιμιον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔση. » Στόμα γὰρ γίνεται τοῦ Θεοῦ πᾶ; ὁ τοῦ; λόγους αὐτοῦ ἀναγγέλλων. Τί γὰρ φησιν; « Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Διὸ καὶ τὸν ἁμαρτωλὸν ἀπακλύει διὰ τοῦ Διαβόλου ἐκδιηγείσθαι τὰ δικαιοῦματα αὐτοῦ.

A remias ait ⁵⁹ : « Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. » Os enim Dei fit omnis, qui verbum ipsius annuntiat. Quid enim inquit ⁶⁰ ? « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis. » Et hinc est, quod per David prohibet peccatori, « enarrare iustitias suas ⁶¹. »

Ἰακώβου Ἐπιστολῆ Καθολικῆ στίχων σμβ',

Explicit Epistola Catholica Jacobi vers. 242.

⁵⁹ Jerem. xv, 19. ⁶⁰ Matth. x, 20. ⁶¹ Psal. lv, 9, 16.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIAE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM PRIMAM S. PETRI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ Β ΑΡΓUMENTUM ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΡIMÆ S. PETRI
ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

Ἐπειδὴ ὁ Πέτρος αὐτὸς τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν Ἰουδαίοις, καὶ γενομένοις Χριστιανοῖς, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν διδασκαλικήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτούς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξηγεῖται καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγγέλη, καὶ δι' αὐτῶν ἐμνηύθη ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἀπολύτρωσις· καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Εἶτα συμβουλεύσαι [ἴσως συμβουλεύσας;] ἀξίως τοῦ καλέσασθαι; ἀναστρέφασθαι, προτρέπει καὶ βασιλέας τιμᾶν. Γυναῖξί τε καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην παραγγέλλει· καὶ εἰς τὰ ἥθη παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει ὅτι εἰς τὴν ἄβδην τούτου γέγονε παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως, ἵνα οἱ προθανόντες ἀναστῶσι μὲν καὶ κριθῶσιν ἐν τῷ σώματι· τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμείνωσιν. Καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπῶν ἤγγισε, καὶ ἐφείλουσι πάντες ἔτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδιδόντες τῷ Κριτῇ· καὶ οὕτω τελειοί τῇ Ἐπιστολῇ.

Petrus hanc scribit Epistolam Judæis qui in dispersione erant, ac Christiani evaserant. Est vero Epistola ad instruendum destinata. Quoniam enim aliqui ex Judæis in Christum crediderant, confirmat eos. Et primo quidem explicat et demonstrat, quod fides in Christum prænuntiata fuerit a prophetis, quemadmodum etiam redemptio nostra per sanguinem ipsius : et quod ipsis, ac etiam gentilibus evangelizata sint omnia, in quæ desiderant angeli prospicere. Deinde hortatur eos, ut conversentur digne eo, qui illos vocavit, suadetque ut etiam reges honorent. Uxoribus vero et maritis mutuam concordiam præcipit : paucisque circa mores traditis monitis, significat, etiam apud inferos factam fuisse a Domino prædicationem salutis et resurrectionis ; ut qui antea obierant, resurgant et judicentur in corpore ac in gratia resurrectionis permaneant. Subdit, omnium finem appropinquare : indeque omnes paratos esse debere ad rationem supremo Judici reddendam, et sic absolvit Epistolam.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως. Καὶ περὶ ὁμοιοτήτος πειρασμῶν· καὶ περὶ σωτηριώδους πίστεως προκατηγγελημένης ὑπὸ τῶν προφητῶν.

CAPITA EJUSDEM EPISTOLÆ.

1. De regeneratione in Christo. Et de patientia in tribulationibus : ac de fide salutari a prophetis annuntiata.

(τούτο γὰρ τὸν ἀλλαχθὲν ἐλθόντα σημαίνει), ἀλλὰ καὶ πλέον τι καὶ εὐτελέστερον. Ὡς περ γὰρ τοῦ ἔργου τὸ πάρεργον εὐτελέστερον, οὕτω καὶ τῷ ἐπιδήμῳ τὸ παρεπίδημος. Μεθ' ὑπερβατοῦ δὲ ἀκουστέον τὴν προκειμένην προγραφὴν, οὕτως ἔχουσιν ἡ Πέτρος ἀποστόλος, Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρὸς ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ βαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ λοιπὰ, μεταξὺ τούτων κείσθω· ὁ γὰρ τοὺς πρὸς αὐτὸς ἡ Ἐπιστολῇ. Ἐχρήσατο δὲ τῷ, « Κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ, » δηλών, ὅτι μηδὲν ὑστερεῖ τῶν προφητιῶν, ὅ καὶ αὐτοὶ ἀπεστάλησαν, εἰ μὴ τῷ χρόνῳ. Ὅτι δὲ ἀπεστάλησαν καὶ οἱ προφῆται, Ἥσαϊας φησὶν· « Ἐν τῷ εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Ἄλλ' εἰ καὶ τῷ χρόνῳ ὑστερεῖ, οὐχὶ καὶ τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τοῦτο ἴσον ἑαυτὸν Ἰερεμίᾳ ἀποφαίνει πρὸ τοῦ ἐν κοιλίᾳ πλασθῆναι ἐγνωσμένῳ τε καὶ ἁγιασμένῳ, καὶ προφήτῃ εἰς ἔθνη τεθειμένῳ. Καὶ ἐπειδὴ οἱ προφῆται μεθ' ἑτέρων καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ προκατήγγειλαν παρουσίαν (ἀπεστάλησαν γὰρ διὰ τοῦτο), οὗτος προστιθῆσι τὴν χρεῖαν τῆς ἀποστολῆς, καὶ φησὶν, ὅτι « Ἐν ἁγιασμῷ » ἀπεστάλην « Πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ βαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ· » τούτο δηλών, ὅτι Ὁ τρόπος τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς οὗτος, ἀφορῶσι. Τοῦτο γὰρ εἰὰ τὸ ἁγιασμῷ παριστῆῶς καὶ τῷ, « Ἐσεσθὲ μοι λαὸς περιούσιος ἁγιασμένος· » ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἀφοριζόμενος ἐκ τῶν ἄλλων ἔθνων. Ὁ τρόπος οὖν τῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς, ἀφορῶσι διὰ πνευματικῶν χαρισμάτων ἔθνη ὑπήκοα τῷ σταυρῷ, καὶ τῷ πάθει Χριστοῦ βαντιζόμενα, οὐ σποδῶ δαμάλευσ, ὀπνηίκα δέοι, τὴν ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς κοινότητος λύθην ἀποκαθῆρασθαι, ἀλλὰ τῷ ἀπὸ τοῦ πάθους Ἰησοῦ Χριστοῦ αἵματι. Ἄμα δὲ καὶ προανακρούεται διὰ τὸ αἵματος τὸ διὰ Χριστὸν τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων μαρτύριον. Ὁ γὰρ τοῖς τοῦ διδασκάλου ἐν ὑπακοῇ ἐπόμενος ἴχνησι, πάντως οὐδὲ αὐτὸς ἀπόσχηται τὸ ἴδιον αἷμα ἐκχεῖαι ὑπὲρ τοῦ ἐκχεάντος· τὸ ἑαυτοῦ ὑπὲρ τοῦ κόσμου παντός. « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖη. » — « Χάρις, » διὰ τὸ προῖκα καὶ μηδὲν ἡμᾶς· εἰσενεχόντας· σῶζεσθαι· « εἰρήνη, » διὰ τὸ προσκεκρυμμένης τῷ Δεσπότῃ, καὶ εἰς πολεμίους· τάττεσθαι.

his conferentis salvamur; « παρ, » propterea quod, culpabamur.
 « Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος· ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζωῆς δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, εἰς κληρονομίαν ἀφθάρτου, καὶ ἀμίαντον, καὶ ἀμάραντον. » Εὐλογεῖ τὸν Θεόν, ταύτην αὐτῷ τῶν ἀγαθῶν, ὧν διδωσιν, εὐχαριστίαν ἀντιδιδούς. Τίνα δὲ τὰ διδόμενα; Ἐλπὶς, οὐχ οἷα ἡ διὰ Μωυσοῦ ἐν τῇ Χαναὰν γῆ κατοικία, ἣτις ἦν ὑνητή, ἀλλὰ ζωσα. Καὶ πόθεν τὸ ζῆν ἔχουσα; Ἀπὸ τῆς « ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐν οἷς; [ἐν ἡ] γὰρ ἀνέστη, τῆς αὐτῆς ἀξιώσει καὶ τοῦς διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν προσιόντας αὐτῷ.

pidemos non simpliciter advenam, hoc est cum qui ex alia regione advenit: sed quid plus, et vilius significat: quemadmodum enim parergon est vilius ergo seu opere, ita epidemo, seu advena, parapidemus, seu peregrinus quid minus est. Est vero figura hyperbaton in inscriptione: quæ proinde ita est ordinanda: « Petrus apostolus Jesu Christi secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, et aspersionem sanguinis Jesu Christi: » reliquia post hæc apponenda sunt; expriment enim eos ad quos data est Epistola. Dicit vero: « secundum præscientiam Dei, » ut ostendat se in nullo inferiorem esse prophetis, qui etiam missi sunt, præterquam in tempore. Quod vero etiam prophætæ missi fuerint, Isaias asserit his verbis: « Ad annuntiandum mansuetis misit me. » Attamen etsi tempore inferior est Petrus, non tamen « præscientia Dei; » verum secundum hoc se parem declarat Jeremiæ, qui « Priusquam formaretur in utero, cognitus et sanctificatus, et propheta in gentibus datus est. » Et quoniam prophetæ inter cætera, etiam Christi adventum prænuntiaverunt, ad hoc enim missi erant; iste proponit opus apostolatus, et inquit, « Missus sum in sanctificationem 352 Spiritus, in obedientiam, et aspersionem sanguinis Jesu Christi: » idem significans per hæc, ac si diceret: Modus apostolatus mei iste est, segregare (hoc enim per sanctificationem significat, juxta illud: « Eritis mihi populus sanctus, » hoc est segregatus ab aliis gentibus). Modus igitur ejus apostolatus erat segregare mediantibus spiritualibus donis gentes obedientes fidei, et aspersas cruce et sanguine Christi: non scilicet cinere vitulæ maculas ex gentilium communione contractas, cum opus fuerit emundare, sed sanguine ex passione Christi Domini. Simul etiam prænuntiat, per sanguinem, futurum pro Christo eorum, qui in ipsum credituri erant, martyrium: qui enim obediendo Magistri vestigia sequitur, haud profecto renuet proprium sanguinem effundere pro eo, qui summum pro toto mundo profudit. « Gratia vobis et pax multiplicetur. » « Gratia, » propterea quod gratis, et nihil a nobis Dominum offendissemus, inter inimicos computabamur.

Vras. 3-5. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis. In hereditatem incorruptibilem et incontaminatam et immarcescibilem. » Glorificat Deum, hanc illi pro beneficiis ab ipso collatis, gratiarum reddens actionem. Quænam vero sunt illa? Spes, non cujusmodi facta est per Moysen de inhabitanda terra Chanaan, quæ erat mortua, sed viva. Sed undè hæc vitam habet? « Ex resurrectione Jesu Christi ex mortuis. » Quia enim ille resurrexit, eadem etiam resurre-

1 Isa. lxi, 1. 2 Jerem. 1, 5. 3 Deut. iv, 2.

τὴν ἐν οὐρανῷ ad ipsum per fidem accedentes donabit. « Sicut igitur « viva » quæ confertur, est « Hæreditas incorruptibilis, » non in terra sicut priscis patribus reposita, sed in caelis : unde incorruptibilitatem habet, qua cuilibet hæreditati terrenæ quam maxime præstat. Et præterea est conservatio et custodia fidelium. Quandoquidem et hoc rogavit Dominus, cum dixit : « Pater sancte, serva eos. » Verum et « in virtute. » Sed quænam hæc virtus? Nempe usque ad Domini revelationem. Si enim custodia non esset in virtute, profecto non eo usque protendi posset. Cum igitur tot et tanta collata sint beneficia, non mirum si qui acceperunt, gaudio et lætitia perfundantur.

VERS. 5. « Conservatam in caelis in vobis. Qui in virtute Dei custodiimini per fidem in salutem, paratam revelari in tempore novissimo. « Si hæreditas nostra in caelis est : » igitur commentitia est millenaria in terris restitutio.

VERS. 6, 7. « In quo exsultabitis, modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus, 353 ut probatio vestræ fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inveniat. » Horum verborum ordo est iste : Contristari modicum, si oportet, hoc est, si hoc necesse sit (neque enim omnes sancti tribulationem patiuntur), in novissimo tempore exsultabitis : illud enim ἀγαθισθε pro futuro accipitur. Quoniam et ut præsens sumi potest, quemadmodum etiam inferius declarabitur. Quoniam vero Magistri promissio non gaudium, sed tristitiam annuntiat, inquit : « In mundo quidem pressuram habebitis, » idcirco post illud addit, « modicum. » Et quia hoc molestum est, subdit, « nunc, » sicque paria docet magistro suo : ille enim ait : « In mundo pressuram habebitis ; sed tristitia vestra vertetur in gaudium. » Vel igitur illud « nunc » respectu exsultationis adjunxit, quatenus exsultatio, quæ subsequetur, non ad breve tempus, sed ad diuturnum, imo infinitum, est duratura. Vel illud « modicum » contristationi, quæ subjungitur, est ascribendum, ut sic se habeat : Si necessarium, nunc est modicum contristari « in variis tentationibus. » Quoniam vero tentationum mentio perturbationem asferre poterat, idcirco subjunxit earundem tentationum causam : nempe ut « probatio » seu probitas ipsorum manifestior fieret, et « pretiosior auro, » siquidem et hoc, cum est igni probatum, in majore est æstimatione. Addit vero, « Si oportet, » innuens, quod neque fidelis omnis afflictionibus tentetur, neque omnis peccator : et quod neuter eorum eisdem afflictionibus in perpetuum addicitur, sed justi quidem patiuntur ad coronæ augmentum, peccatores vero ut pœnam peccatis suis debitam luant. Non omnes justi affliguntur, ne quis iniquitatem laudabilem putans, odio habeat virtutem. Neque omnes peccatores affliguntur, ne resurrectio, seu futura retributio in dubium veniat, si omnes hic, quæ meretur, recipiant.

• Joan. xvii, 11. • Joan. xvi, 33.

Ἐλπίς οὐκ ὄντως τὸ ἐπιδομένον, κληρονομία ἀφάρτος, οὐκ ἐν γῆ, ὡς τοῖς πατράσιν, ἀποκειμένη, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς, ἀφ' οὗ καὶ τὸ διακονίζον κέκτηται : ὁ καὶ μείζων τῆς ἐν γῆ κληρονομίας. Καὶ πρὸς γε τοῦτοις συντήρησις καὶ φρουρά τῶν πιστευόντων. Ἐπεὶ καὶ τοῦτο προσηύχιστο ὁ Κύριος, εἰπὼν : « Τήρησον αὐτοὺς, Πάτερ ἅγιε. » Ἀλλὰ καὶ « ἐν δυνάμει. » Καὶ τίς ἡ δύναμις ; Τὸ μέχρι τῆς τοῦ Κυρίου ἀποκαλύψεως. Εἰ γὰρ μὴ δυνατὴ ἡ φρουρά, οὐκ ἂν μέχρι παρατείνετο τοῦτου. Ἐπεὶ οὖν τὸσαῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ διδομένα, οὐδὲν ἀπεικὸς καὶ ἀγαλλίαμα ἐπακολουθεῖν τοῖς λαμβάνουσιν.

« Τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς ; εἰς ἡμᾶς ; τοὺς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως, εἰ ; σωτηρίαν ἐτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ. » Εἰ « ἐν οὐρανοῖς ; » ἡ κληρονομία, μυθώδης ἢ χιλιετηρῆς ἐν γῆ ἀποκατάστασις.

« Ἐν ᾧ ἀγαλλισθε, ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον ἐστὶ, λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς. » ἵνα τὸ δοκίμιον τῆς πίστεως ὑμῶν πολὺ τιμιώτερον χρυσοῦ, τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πύρρ, δὲ δοκιμαζομένου, εὐρεθῆ. » Τὸ ἐξῆς οὕτως. Λυπηθέντες ἄρτι, εἰ δέον ἐστὶ, τοῦτ' ἐστίν, εἰ καὶ τοῦτο δεῖ (οὔτε γὰρ πάντες οἱ ἄγιοι θλίβονται), « ἐν ἐσχάτῳ καιρῷ » ἀγαλλισασθε : τὸ γὰρ, « Ἀγαλλισθε, » ἀντὶ μέλλοντος εἰληπται, ἢ καὶ κατὰ τὸ ἐνεστώδες, ὡς καὶ κάτω ὑπεμνημάτισται. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ διδασκάλου ἐπαγγελία, οὐχὶ χαρὰν, ἀλλὰ λύπην εἰσηγείται ἐν τῷ κόσμῳ, φάσκουσα, ὅτι « Θλίψιν ἔχετε, » προστίθησι τῷ ἀγαλλιάματι τὸ, « Ὀλίγον. » καὶ ἐπειδὴ τοῦτο λυπηρὸν, προστίθησι τὸ, « Ἄρτι, » σύμψωνα λέγων τῷ ἑαυτοῦ καθηγεμόνι. Κάκεινο ; γὰρ φησιν : « Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται. » Ἡ οὖν τὸ, « Ἄρτι, » διὰ τὸ ἀγαλλίαμα προστεθῆ, ὡς τοῦ μέλλοντος διαδέχεται ἀγαλλιάματος, οὐκ ἐπ' ὀλίγον ὄντος, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν τε καὶ ἀπειρον ἢ τὸ, « Ὀλίγον, » πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον λυπηρὸν λογιστέον. ἵνα ἢ οὕτως : « Εἰ δέον ἄρτι ἐστὶν ὀλίγον » λυπηθῆναι « ἐν τοῖς ποικίλοις πειρασμοῖς. » Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τῶν πειρασμῶν ὄρυθος ἐνεποιεῖ, διὰ τοῦτο, ἐπήγαγε τὴν τῶν πειρασμῶν αἰτίαν, ὅτι διὰ τούτων « τὸ δοκίμιον ὑμῶν, » φανερώτερον γίνεται καὶ « τιμιώτερον χρυσοῦ, » ἐπεὶ καὶ αὐτὸ δοκιμαζόμενον πυρὶ ; μάλλον ἀνθρώποις σπουδάζεται. προστίθησι δὲ καὶ τὸ, « Εἰ δέον, » διδασκῶν, ὡς οὔτε πᾶς πιστὸς ; πειράζεται διὰ θλίψεων, οὔτε πᾶς ἀμαρτωλός. Ἀλλ' οὐδὲ εὐθουεῖται ; [f. εὐθην.] τούτων ἑκάτερος εἰς αἰεὶ ἀλλ' οἱ μὲν θλίβόμενοι δίκαιοι, εἰς προσθήκην στεφάνων πάσχουσιν : οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ ; ἵνα τῶν ἀμαρτιῶν δίκην ἐκτίσωσιν. Οὐ πάντες δὲ δίκαιοι θλίβονται ; ἵνα μὴ τὴν κακίαν ἐπαινετὴν νομίσας, μισήσῃς τὴν ἀρετὴν. Ὡς δὲ πάντες οἱ ἀμαρτωλοὶ θλίβονται ; ἵνα μὴ ἡ ἀνάστασις ἀπιστηθῆ, ὡς πάντων ἐνταῦθα τὰ ἑαυτῶν ἀπολαμβάνόντων.

« Εἰς ἔπαινον, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν, ἐν ἀποκα-
 λύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε· εἰς
 ἃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες· δὲ, ἀγαλλιάσα-
 ῖ· χερσὶ ἀνεκκλήτην καὶ δεδοξασμένην· κομιζόμενοι· τὸ
 τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν. » Τὴν
 αἰτίαν τῶν κακοπαθούντων ἐν ταῦθα δικαίων διὰ
 τούτων θελοῖ· ἅμα μὲν παραμυθούμενος αὐτοὺς, ὡς
 περιφανεστέρων αὐτῶν ὑπὸ τῶν θλίψεων γινόμενων,
 ἅμα δὲ καὶ σπουδαιότερους ποιεῖν διὰ τοῦ προσβεῖναι
 τῷ, « Ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ· » ὡς τοῦ τότε
 καιροῦ τῇ ἐπιδείξει τῶν πόνων, πολλήν τὴν ἐν κλείειν
 τῶν διηγωνισμένων παρεξομένου. Προστίθεται δὲ καὶ
 ἄλλο τι ἐρεκκυστικὸν πρὸς τὴν ὑπομονὴν τῶν θλί-
 ψέων. Τί τοῦτο; Τὸ, « Ὅν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε
 ἄρτι. » Εἰ γὰρ « οὐκ εἰδότες » αὐτὸν σαρκὸς ὀφθαλ-
 μοῖς, ἐκ μόνης ἀκοῆς « ἀγαπᾶτε, » φησί, σκοπεῖτε,
 ὁσπὴν ἀγάπην ἐπιδείξετε, ἰδόντες αὐτὸν, καὶ ταῦτα
 ἐν δόξῃ ἀποκαλυπτόμενα [f. -νον]. Εἰ γὰρ τὸ πάθος
 αὐτοῦ οὕτως ὑμᾶς ἐπεσπάσατο, τί ἄρα διαβεβήθη ὑμᾶς
 ἢ μετὰ ἀνυπερβλήτου λαμπρότητος; ἐμφανέστα αὐ-
 τοῦ, ὅτε καὶ ὑμῖν παρέξει τὸ γέρας, σωτηρίαν ψυ-
 χῶν; Ὡς οὖν οὕτως ἐμφανίσεσθαι μέλλοντες, καὶ
 δόξης τοσαύτης ἀξιοθῆναι, ἰσθόροπον τοῦτου νῦν
 ἐπιδειξίμενοι καρτερῶν, τὸ πᾶν ἐξέτε τοῦ προτε-
 θέντος σκοποῦ.

« Περὶ ἧς σωτηρίας ἐζητήσαν καὶ ἐξηρεύθησαν
 προφηταί, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος· προφητεῦ-
 σαντες. » Ἐπειδὴ περὶ ψυχῆς σωτηρίας ἐμνήσθη,
 εἰς τὴν δὲ δόξαν, καὶ ξενίζουσα τὴν ἀκοήν, τοὺς προ-
 φήτας παράγει, καὶ ἐζητήσας, καὶ ἔρευνησας
 περὶ αὐτῆς. Καὶ γὰρ ἐζητήσαν, ὡσπερ Δανιὴλ περὶ
 τῶν μελλόντων, δ; καὶ διὰ τοῦτο ἰάνθη ἐπιθυμιῶν
 ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ χρηματίζοντος αὐτῷ ἀγγέλου· καὶ
 τί ἐζητήσαν, ἐπάγει· « Εἰς τίνα καὶ ποῖον καιρὸν
 ἐδύλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα. » — « Εἰς τίνα » μὲν,
 τὸν ἐπὶ συντελείῃ· « ποῖον » δὲ, τὸν, ὅτε ταῖς δια-
 φόροις αἰχμαλωσίας τῶν Ἰουδαίων πρὸς παντελῆ
 θεσιέθειαν ἀποκλινάντων, εὐπαράδεκτοι κατεστήσαν
 εἰς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον. Σκόπει δὲ, ὅτι
 « Πνεῦμα Χριστοῦ » εἰρηκώς, θεολογεῖ τὸν Χριστόν.
 Ἐδύλου δὲ τοῦτο τὸ Πνεῦμα καὶ πάθος τοῦ Χριστοῦ,
 διὰ μὲν Ἠσαίου εἰπόν· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφα-
 γῆν ἤχθη· » διὰ δὲ Ἰερεμίου, « Δεῦτε, καὶ ἐμβάλω-
 μεν ξύλον εἰς τὸν ἄβυσσον αὐτοῦ· » τὴν δὲ ἀνάστασιν,
 διὰ Ὀσηῆ, « Τῇ ἡμέρᾳ, φήσαντος, τῇ τρίτῃ ἀναστη-
 σόμεθα ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ διώξομεν τοῦ γυνῶναι
 τὸν Κύριον· ὡς ὄρθρον ἔτοιμον εὐρήσομεν αὐτόν. »
 Ἀπακάλυφθη δὲ, φησί, τούτοις, « ὅ δι' ἐαυτοῦς,
 ἀλλὰ δι' ἡμᾶς; [f. ὑμᾶς]. Δύο δὲ ταῦτα διὰ τούτων
 ἐργάζεσθαι τῶν λόγων, τὸ τε προμνησθῆ; τῶν προφη-
 τῶν ἐνδεικνύμενος, καὶ τὸ, ὅτι παρεξομισμένοι ἦσα-
 ῖ· θεῷ καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου οἱ νῦν κληθέντες
 εἰ; τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν) Διὰ μὲν οὖν τοῦ τῶν
 προφητῶν προμνησθῆ; ἐπάγει αὐτοὺς, μὴ ἀπειθῶς
 διατίθεσθαι πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν αὐτοῖς πα-

Vers. 7-9. « In laudem et gloriam et honorem
 in revelatione Jesu Christi. Quem cum nescia-
 tis, diligitis : in quem nunc quoque non videntes
 creditis, credentes autem exultabitis lætitia in-
 enarrabili et glorificata, reportantes finem fide
 vestræ, salutem animarum. » Causam, ob quam
 justis in hac vita afflictiones patiuntur, hisce ver-
 bis declarat. Simul etiam eos consulatur ea ratione,
 quod ex afflictione illustriores fiant. Præterea ut
 diligentiores reddat, « In revelatione Jesu Christi, »
 addit : quoniam eo tempore manifestatione laborum
 maximam pro toleratis certaminibus gloriam retri-
 buet. Verum et aliud quidpiam, ut eosdem ad to-
 lerantiam tribulationum alliciat, proponit. Quod-
 nam vero istud? Nemp̄ « Quem, cum non videritis,
 diligitis, » ac si diceret : Si eum, tametsi nun-
 quam oculis corporeis videritis 354. e solo ta-
 men auditu « diligitis; » reputate, quantum ipsum
 videntes dilectionem sitis habituri, idque cum in
 gloria revelatur. Si enim Passio ipsius adeo vos
 attraxit; quomodo vos afficiet illius cum incom-
 parabili splendore revelatio, quando et vobis præ-
 mium erogabit « salutem animarum. » Quoniam
 igitur cum ipso apparituri estis, et tanta gloria di-
 tandi, parem tanto præmio fortitudinem exhibete :
 sicque propositum scopum omni ex parte assequi-
 mini.

Vers. 10. « De qua salute exquisierunt, atque
 scrutati sunt prophetae, qui de futura in vobis gra-
 tia prophetaverunt. » Quoniam de salute animarum
 mentionem fecit, eaque occulta et peregrina auditui
 est, in testimonium adducit prophetas, qui exqui-
 sierunt et scrutati de ea sunt. Scilicet exquisie-
 runt, sicut Daniel de rebus futuris; quare 7. « Vir
 desideriorum » dictus est ab angelo, qui ipsi se-
 creta futura pandebat. Et quid exquisierint subdit;
 nempe « in quod, vel quale tempus significaret in
 eis Spiritus. » — « In quod » quidem, nempe tempus
 consummationis mundi; « in quale » vero, nempe
 illud, quo Judæi ob varias captivitates ad perfec-
 tum Dei cultum declinantes aptiores ad Christi
 mysterium evaserunt. Observa vero, quomodo di-
 cens, « Spiritus Christi, » Christi divinitatem in-
 dicat. Significavit autem hoc Spiritus, cum Chri-
 sti passionem per Isaiam prænuñtiavit dicens :
 « Sicut ovis ad occisionem ductus est; » et per
 Jeremiam : « Venite, mittamus lignum in panem
 ejus 10 : » resurrectionem vero per Oseam, qui
 ait : « In die tertia resurgemus in conspectu
 ejus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum :
 quasi diluculum præparatum inveniemus ipsum 11. »
 Revelatum est, inquit, istis, non propter ipsos, sed
 propter nos. Duo autem per hæc verba concilii
 apostolus : nam et prophetarum prævidentiam os-
 tendit; et quod ante mundi constitutionem præco-
 gniti erant Deo ii, qui nunc ad fidem Christi vo-
 cati sunt. Et quidem prophetarum providentiæ in-

7. Dan. x, 11. 10 Isa. lxxxvii, 7. 11 Jerem. xi, 14.

11 Ose. vi, 3.

simat illis, ne incredulos se præbeant ad eas, quæ sunt ab eisdem prophetis prænuntiata: nam neque illi, qui sapiunt, paternos labores unquam contemnunt. Si enim illi, qui nil emolumentum percipiuri erant, exquisierunt tamen et invenerunt; ac præterea quæ invenerant, scripto commiserunt, ut velut hæreditatem quamdam ad nos transmitterent, profecto nos, inquit, injusti essemus, si hæc parvo in pretio haberemus. Quamobrem nolite nos, qui ista vobis evangelizamus, nocci facientes, inane reddere prædicationem nostram. Et hæc quidem de providentia prophetarum. Ex eo vero quod præcogniti sint a Deo, terret eos, ne indignos divina præscientia ac vocatione se exhibeant, sed potius invicem se excitent, quo Dei dono digni fiant.

355 VERS. 11-12. « Scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: prænuntians eas quæ in Christo sunt, passiones et posteriores glorias. Quibus revelatum est, quia non sibi in seipsis, nobis autem ministrabant ea. » Si et apostoli et prophetæ Spiritu sancto affante ediderunt, hi quidem prophetiam, illi autem Evangelium, ii nil a prophetis discrepabant. Oportet igitur, inquit, eodem vos studio ferri, ac domestici prophetarum ferebantur, ne poenæ eorum, qui prophetis non crediderunt, subjaceatis. Adnotandum vero Petrum Trinitatis mysterium allatis in verbis patefacere. Cum enim, inquit, « Spiritus Christi, » Filium et Spiritum sanctum exprimit; Patrem vero, cum ait, « De cælo: » non enim per cælum hic locus aliquis intelligendus est, sed per excellentiam Deus ipse.

« Quæ nunc nuntiata sunt vobis, per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu sancto misso de cælo, in quæ (1) desiderant angeli prospicere. » Exhortationem hic subnectit apostolus ex iis quæ ante in honore fuerunt. Cum præmisset, quod prophetæ nobis salutis nostræ mysteria subministrarint, et quod ista adeo sublimia essent, ut etiam angelis amabilia forent, quod ostendit ex lætitia, qua ipsi in Nativitate Domini cecinerunt: « Gloria in altissimis Deo¹¹: » cum hæc, inquam, dixisset, subdit rationem, cur ea dixerit, hunc ferme in modum: Si nostra omnibus (nempe non solum hominibus, sed etiam angelis) amabilia sunt, igitur et vos haud segnes et incurii, sed fervidi et fortes esse debetis. Hoc enim significat illud, « præcincti lumbos: » quod etiam Job in mandatis accepit a Deo. Quod autem lumbos præcincti esse debeamus, patefacit addens: « mentis vestræ. » Ita igitur comparati, et « sobrii, perfectie sperate id quod vobis promittitur, gaudium; » quod est illud, de quo paulo ante mentionem facit, nempe habendum in secundo Christi adventu.

¹¹ Luc. II, 14.

(1) Vulg. quem.

προφητευμένα· ὅτι μὴδὲ υἱοὶ σώφρονες· καταφρονουῦνται πατριῶν πόκων. Εἰ γὰρ αὐτοὶ, μὴδὲν ὀησιῶσαι μέλλοντες, ἐζήτησαν καὶ εὐρον· ἀλλὰ καὶ εὐρόντες βιβλίους ἐγκαθίστηντο [f. ἐγκατέθ.], ὡς περ τινα κλῆρον παραπέμποντες ἡμῖν· οὐκ ἂν ἡμεῖς, φησὶ, δίκαιοι, περὶ ταῦτα καταφρονητικῶς διακειμενοί. Διὰ τοι οὖν τοῦτο μὴδὲ ἡμᾶς τοὺς ταῦτα εὐαγγελιζομένους ὑμῖν, ταῦτα περὶ φαῦλον [f. παρὰ φαῦλον] τίθεντε; κενὸν ἀποφήνητε τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν. Διὰ μὲν οὖν τοῦ προμηθεοῦ τῶν προφητῶν. ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ προσεγνώσθαι ὑπὸ Θεοῦ φθεβεῖ, μὴ ἀναξίους ἑαυτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ προεγνώσεως ἀποφήναι, μὴδὲ τῆς ὑπὸ τούτου κλήσεως, ἀλλὰ καταπειγεσθαι ἀλλήλων εἰς τὸ ἀξίους γενέσθαι τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ.

« Ἐξερευνῶντες εἰς τίνα καὶ πόσον καιρὸν ἐθῆλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ προμαρτυρούμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας. Οἷς ἀπεκαλύφθη· ὅτι οὐκ ἑαυτοῖς, ἡμῖν δὲ διηκόνουον αὐτά. » Εἰ καὶ αὐτοὶ καὶ εἰ προφήται ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐνήργησαν, οἱ μὲν τὴν προφητείαν, οἱ δὲ τὸ εὐαγγέλιον· οὐδὲν τούτων τὸ διάφορον πρὸς τοὺς προφήτας. Δεῖ τοίνυν τὴν αὐτὴν ὑμᾶς, φησὶ, σπουδὴν εἰσάγειν, ἣν καὶ οἱ κατήκοι τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀπειθήσαντων τοῖς προφήταις ὑποβληθῆτε τιμωρίᾳ. Ἐπιστημαντίον δὲ, ὅτι διὰ τούτων τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον ὁ Πέτρος ἀποκαλύπτει· διὰ τοῦ εἰπεῖν μὲν, « Πνεῦμα Χριστοῦ, » τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα· τὸν δὲ Πατέρα, διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἀπὸ οὐρανοῦ. » Τὸ δὲ, « Ἀπ' οὐρανοῦ, » μὴ τοπικῶς λάβης, ἀλλὰ καθ' ὑπεροχὴν προηγουμένου Θεοῦ.

« Ἄ νῦν ἀπηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἀποσταλέχει ἀπ' οὐρανοῦ, εἰς ἃ ἐπιβουλοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. » Αἰτιολογικῶς ἀπὸ τῶν προτετιμημένων ἢ παράκλησις. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι οἱ προφήται διηκόνησαν ἡμῖν τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· ταῦτα δὲ οὕτως; ἣν θαυμαστά, ὡς καὶ ἀγγέλοις ἐράσμια καταστήναι (καὶ ὅτι ἐράσμια αὐτοῖς ταῦτα, ἔδειξεν ἀφ' ὧν ἐκ περιχαρείας ἐν τῇ γεννήσει Χριστοῦ, τὸ, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, » ἐμελώδου)· εἰπὼν οὖν ταῦτα, ἐπάγει τούτων τὸ αἰτιῶν, καὶ φησιν· Ἐπεὶ οὖν ταῦτα τὰ ἡμέτερα πᾶσιν ἐράσμια, οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλοις, μὴδὲ ἡμεῖς ἀμελῶς πρὸς ταῦτα διατεθῆτε, ἀλλὰ συντεινάντες ἑαυτοὺς, καὶ ἀνδρικῶς διατεθέντες (τούτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, Ἄναξίσασθε ἐτὰς ὄσφύας;· ὃ καὶ Ἰῶβ προστάσσεται παρὰ τοῦ Θεοῦ· ὄσφύας δὲ τίνας, ἐσημάνει, ὅτι τὰς ἐτῆς διανοίας;· λέγει;) οὕτως οὖν παρσκευασμένοι καὶ ἐνήφοντες, τελείως ἐλπίζατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χαρὰν. » Αὕτη δὲ ἐστίν, ἣν καὶ πρὸ βραχέως φησὶ, κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Κυρίου παρουσίαν.

« Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὁσφύας τῆς διανοίας ἁ
 ὄμων, νήφροντες, τελείως ἐλπίζατε ἐπὶ τὴν φερομέ-
 νην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς
 τέκνα ὀπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότε-
 ρον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὄμων ἐπιθυμίαις· ἀλλὰ κατὰ τὴν
 καλέσαντα ὑμᾶς Ἅγιον, καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ
 ἀναστροφῇ γενήθητε. Διότι γέγραπται· Ἅγιοι γίνε-
 σθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. » Συσχηματισμὸν, τὴν
 συμπεριφορὰν τὴν πρὸς τὰ πράγματα τὰ παρόντα
 λέγει· ὁ τινες τῶν ἀνοήτων [καὶ νῦν] φασιν, ὅτι
 πρὸς τὰ πράγματα [δεῖ] διαγίνεσθαι. Τοῦτο οὖν
 εἶσαι, ὡς μάταιον, [κελεύει.] εἶτε ἐν γνώσει, εἶτε
 καὶ ἐν ἀγνοίᾳ ταύτῃ πρὸς τοῦτο ἐνεσχέθησαν.
 « Ἀλλὰ » νῦν, [λέγει.] τῷ καλέσαντι ἐσυσχηματιζό-
 μνοι, » Ἅγιοι ὄντι, ἐ ἅγιοι καὶ αὐτοὶ γίνεσθε. »

« Καὶ εἰ Πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολή-
 πτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἕκαστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὴν
 τῆς παροικίας ὄμων χρόνον ἀναστράφητε· εἰδότες
 ὅτι οὐ φαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἐλυτρώθητε ἐκ
 τῆς ματαίας ὄμων πτροπαραδότου ἀναστροφῆς.
 ἀλλὰ τιμὴν αἵματι ἁγίου καὶ [sulg. om. καὶ]
 ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ. » Διττὸν ἡ Γραφή τὸν
 φόβον οἶδε· τὸν μὲν προκαταρκτικόν, τὸν δὲ τελειω-
 τικόν. Προκαταρκτικόν μὲν, ὅς καὶ στοιχειωτικός
 ἐστι, τὸν διὰ φόβον τῶν πεπραγμένων τινὶ πρὸς τὸ
 σωφρονεῖν ἐκκαλούμενον· τελειωτικὸν δὲ, τὸν [f. τὸ],
 διὰ τὸ τελειῶσθαι [f. — οὔσθαι] ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ
 πρὸς ὃν φιλία σπεύδειν, φοβεῖσθαι, μὴ τι τούτων
 αὐτῷ ἐνδεῖ. ὣν τις [f. τοῖς] σφέδρα ἀγαπήσιν ὀφεί-
 λεται. Ἰπόδειγμα τοῦ πρώτου, ὅς καὶ στοιχειωτι-
 κός ἐστι, τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον, τὸ, « Φοβήθητε
 τὸν Κύριον πάντα ἡ γῆ, » τοῦτ' ἐστιν, οἷς οὐδὲν μελ-
 λει [f. μέλει] οὐρανόου φρονήματος, ἀλλὰ γηϊνοῦ
 μχταιότητος. Τί γὰρ ἂν πάλοιν, ἐθαν ἀναστῆ ὀραῦ-
 σαι τὴν γῆν; » Τοῦ δευτέρου δὲ, τοῦ τελειωτικοῦ,
 λέγω, ὃ καὶ αὐτὸ παρὰ τῷ Δαβὶδ ἐστιν εὐρεῖν ἐν οἷς
 λέγει· « Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἅγιοι αὐ-
 τοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν·
 καὶ πάλιν, « Ὁ φόβος Κυρίου, ἀγνός, διαμένων εἰς
 αἰῶνα αἰῶνος. » Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν τελειωτικόν
 φόβον καὶ Πέτρος παρακαλεῖ νῦν διατίθεσθαι τοῖς
 ὑπηκόοις αὐτῷ, φάσκων, ὡς Ἐπεὶ δι' οἰκτιρῶν
 ἔφατον τοῦ πεποικηκότες Θεοῦ εἰς υἱοῦς αὐτοῦ ἀ-
 ἐλήφθητε, ὁ φόβος ὑμῖν οὗτος συμπάρεδρος ἐστω,
 ὡς ἐξ ἀγάπης ὑμεῖς τοῦ πεποικηκότες γενόμενοι,
 καὶ οὐκ ἐξ ἔργων. Ἐκ πολλῶν δὲ ποιητάμενος τὴν
 παράκλησιν (πρῶτον διὰ τῶν ἐπιθυμητικῶν [f. —
 κῶς] πρὸς αὐτὰ διακειμένων ἀγγέλων, εἶτα
 ἀπὸ τοῦ Γραφικῶν, εἶτα ἀπὸ τοῦ ἀναγκαίου· ἐπεὶ
 γὰρ τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦνται Πατέρα, ἀνάγκη τὸν ἐπι-
 θυμουντα υἱοθεσίαν [f. — ας], ἄξια τοῦ Πατρὸς
 ποιεῖν· καὶ τέταρτον, ὅτι μυρία ἔλαβον ἀγαθὰ διὰ
 τοῦ καταβληθέντος ὑπὲρ αὐτῶν τιμήματος· τοῦτο
 δὲ ἐστὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα, ὅπερ ἀντιλυτρον ἐδόθη
 τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων)· κελεύει οὖν διὰ
 ταῦτα τὴν χρόνον πάντα τοῦ ζῆν σύνοικον ἔχειν τὸν
 φόβον τὸν τελειωτικόν. Φόβος γὰρ ἀεὶ τοῖς τελειω-

VERS. 15-16. « Propter quod succincti lumbos
 mentis vestrae, sobrii sperate in eam, quae offertur
 vobis, gratiam, in revelationem Jesu Christi :
 quasi filii obedientiae, non configurati prioribus
 ignorantiae vestrae desideriis. Sed secundum eum
 qui vocavit vos, Sanctum, et ipsi in omni conver-
 satione sancti sitis. Quoniam scriptum est : Sancti
 eritis, quoniam ego sanctus sum. » Configurari
 hic vocat rebus praesentibus circumferri ; ut qui-
 dam insipientes et nunc dicunt, oportere sinere se
 praesentibus rebus ferri. Hoc itaque, tanquam vanum,
 cui hactenus sive scientes, sive ignorantibus
 adhererunt, ut relinquunt, praecipit : « Sed nunc. »
 inquit, « configurati » illi, qui vere Sanctus est.
 « et vos sancti estote. »

B 356 VERS. 17-19. « Et si Patrem invocatis eum,
 qui sine acceptione personarum judicat secundum
 uniuscujusque opus, in timore incolatus vestri
 tempore conversamini, scientes quod non corru-
 ptibilibus auro vel argento redempti estis, de vana
 vestra conversatione paternae traditionis, sed pretio
 sanguine quasi agni immaculati Christi et
 incontaminabili. » Duplicem timorem novit Scrip-
 tura : initiativum, quod et elementaris, est quo quis ex
 improba ad honestam vitam revocatur : perfectivum,
 quo quis, propterea quod in ejus, cujus amicitiae
 studet, amore perficitur, timet ne illi aliquid
 eorum desit, quae quis in pensae diligentibus
 debet. Exemplum primi, seu elementaris, est illud
 quod in Psalmis dicitur : « Timeat Dominum
 omnis terra, » hoc est ii, qui nullam caelestis
 sapientiae, sed solius terrenae vanitatis curam
 habent : quid enim his eveniet, « cum surrexerit
 Dominus percuteret terram » ? Alterius etiam
 exemplum apud David reperitur : est, ubi ait :
 « Timeo Dominum omnes sancti ejus, quoniam
 non est inopia timentibus eum » ; et rursus ;
 « Timor Domini, sanctus permanens in saeculum
 saeculi » . Petrus itaque hortatur discipulos suos
 ut hunc perfectivum timorem in corde habeant,
 dicens : Quoniam per ineffabilem Dei creatoris
 misericordiam in filios ipsius assumpti estis, timor
 iste semper vobiscum assideat, utpote qui tales
 effecti estis ex Dei benignitate, non ex operibus
 vestris. Ex multis igitur adhortationem suam con-
 ficit apostolus. Nempe, primo, ex desiderio, quo
 erga ea ipsimet angeli feruntur, secundo, ex Scri-
 ptura ; tertio, ex necessitate : quandoquidem enim
 Deum Patrem appellant, necesse est ut qui affilia-
 tionem desiderant, digna tanto Patre operentur ;
 quarto demum, quoniam innumera bona perceperunt
 ex pretio pro ipsis persoluto : quod est sanguis
 Christi, qui datus est in pretium redemptionis pro
 peccatis hominum. Per haec igitur omnia praecipit,
 ut toto vitae tempore perfectivum hunc timorem
 habeant : timor enim perpetuus est perfectis homi-

¹² Isa. II, 19, 21. ¹³ Psal. xxxiii, 10. ¹⁴ Psal. xvii, 10.

nibus, ne illis aliquid ad veram perfectionem desit. Considera vero, qua ratione, dicente Christo : « Pater non iudicat quemquam ; sed omne iudicium dedit Filio ¹⁶, » nunc Petrus dicat Patrem iudicare. Ad hoc nos dicimus, quod etiam hoc Christus asserat : « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem ¹⁷, » Hoc autem consubstantialitatem sanctæ Trinitatis ostendit, et quod in ea sit omnimoda identitas, et pacifica, atque imperturbabilis concordia. Ait autem indifferenter Patrem iudicare, quia quidquid quis de una Persona dicit, id omnibus commune esse censendum est. Aliunde vero **357** cum Dominus apostolos filios vocaverit, ac etiam paralytico dixerit : « Fili, remittuntur tibi peccata tua ¹⁸, » nihil incongrui apparet, quod ipse eorum, quos sanctitatis communicatione genuit, Pater appelletur.

Vers. 20-21. « Præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter vos. Qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitavit illum a mortuis, et dedit ei gloriam. » Morti Christi, ejus resurrectionem adjunxit : timebat enim facilem neophytorum ad infidelitatem relapsum, si solius humiliationis Christi per passiones meminisset, verum quoniam haud recens esse incarnationis mysterium, siquidem et hoc insipientes conturbat ; sed in supernis « ante constitutionem mundi » pro tempore opportuno reconditum, manifestatum etiam est prophetis qui de his exquisierunt, ut paulo antea dixit : nunc autem, id, quod « ante constitutionem mundi præcognitum est, » jam clare manifestatum, seu perfectum esse. Sed propter quos perfectum est ? « Propter vos : — « Propter vos » enim, inquit, « excitavit eum e mortuis. » Quare autem « propter vos ? » Ut, inquit, « vosmetipsos purificantes in obedientia veritatis per Spiritum » fidem et spem vestram in Deum habeatis. Sed ad quid purificantes ? Nempe, ut ei, qui per resurrectionem ex mortuis incorruptibilis vitæ principium existit, credentes etiam, juxta eundem, qui vos ad immortalitatem vocavit, « in novitate vitæ ambuletis ¹⁹. » Quod autem apostolus iste, sicut et Paulus, dicat Patrem « suscitasse Christum ex mortuis, » non se perturbet. Ita enim introductoria nitens docendi ratione, loquitur. Cæterum audi Christum dicentem, semetipsum se suscitasse, cum ait : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud ²⁰ ; » et rursus ipse Christus ²¹, « Potestatem, inquit, habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. » Per æconomiam igitur quandoque referunt ad Patrem suscitationem Filii, ut innuant unam esse Patris et Filii operationem. « Ut fides vestra et spes esset in Deo. »

Vers. 22-23. « Animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore sim-

Α θεῶν ἀνθρώποις, μὴ ἕλκεται τὴν τελείωσιν. Σκόπει δὲ, ὅτι εἰρημένου ὑπὸ Χριστοῦ, ὅτι « Ὁ Πατήρ κρίνει οὐδέν, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, » πῶς νῦν ὁ Πέτρος τὸν Πατέρα κρίνει λέγει. Πρὸς δ' ἐρωθῆμεν, ὡς καὶ τοῦτο εἰρηκεν ὁ Χριστός : Οὐ δύναται γὰρ ὁ Υἱὸς ποιεῖν οὐδέν, ἐὰν μὴ τὴν βίβλην τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Τοῦτο δὲ τὸ συμφυὲς τῆς ἁγίας Τριάδος περιστήρι, καὶ ὅτι ταύτης πᾶσα ἐκεῖ καὶ σύμπνοια-εἰρηναία καὶ ἀστασιαστος. Εἶπεν ἀδιαφύρως τὸν Πατέρα κρίνειν, ὡς, ὅ τι ἀν' ἐρῆ τις καθ' ἐνὸς τῶν τριῶν Προσώπων, κοινῶν λογιζομένου τοῖς πᾶσιν. Ἄλλως τε, καὶ τοῦ Κυρίου τέκνα καλοῦντος τοὺς ἀποστόλους, καὶ τῷ παραλύτῳ εἰπόντος : « Τέκνον, ἀφίενται σου αἱ ἁμαρτίαι. » οὐδὲν ἀπεμφάνεται, καὶ αὐτὸν Πατέρα καλεῖσθαι τῶν γεννητῶν, ὧν μεταδόσει ἐγέννησεν ἁγίουτης.

« Προγεγνωμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου. φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, δι' ὑμᾶς, τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν τὸν ἐγειραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ δέξαν αὐτῷ δόξαν. » Τῆς τοῦ Χριστοῦ θανάτῳ συνήψε καὶ τὴν ἀνάστασιν. εὐλαβεῖται γὰρ τὸ πρὸς ἀπίστιαν τῶν νεοφύτων εὐμετάβολον, διὰ τὸ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ ἰκονοῖδιστον. Ἄλλ' ὅτι καὶ οὐ νεαρὸν τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον (ἐπεὶ καὶ τοῦτο τοὺς ἀνοήτους θορυβεῖ), ἀλλ' ἀνωθεν « πρὸ καταβολῆς κόσμου » κατὰ τὸν εὐκαιρὸν αὐτῷ χρόνον ταμιευόμενον, ἐφανερῶθῃ μὲν καὶ τοῖς περὶ τούτων ζητήσασι προφήταις, ὡς ὄλλγον κατὰ ὅτιν ἐρήκε· καὶ νῦν δὲ φησιν, ὅτι τὸ « πρὸ καταβολῆς κόσμου » ἐγνωσμένον, δηλοῦντι νῦν ἐφανερῶθῃ, ἦτοι ἐτελέσθη. Καὶ διὰ τίνας ἐτελέσθη ; « Δι' ὑμᾶς. » — « Δι' ὑμᾶς » γὰρ, φησὶν, ἤγειρεν « αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Διὰ τί δὲ « δι' ὑμᾶς ; » ἵνα, φησὶν, « ἡγνικότες ἑαυτοὺς ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ Πνεύματος, » τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα ἔχητε εἰς Θεόν. Καὶ διὰ τί « ἡγνικότες ; » Ὅτι τῷ διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἀφάρτου ζωῆς ὑμῶν προκαταρξαμένῳ πιστεύσαντες, ὀφείλεται ἐστὲ καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν ζωῆς περιπατήσαι. Εἰ δὲ τὸν Πατέρα καὶ οὐδὲν καὶ Παῦλος φησιν « ἐξαναστῆσαι τὸν Κύριον ἐκ νεκρῶν, » μὴ θορυβεθῆ. Εἰσαγωγικώτερον γὰρ χρώμενος τῇ διδασκαλίᾳ νῦν ταῦτά φησιν. Ἐπει δ' ἄκρυσον Χριστοῦ μὲν λέγοντος ἑαυτὸν ἐγείρει, δι' ὧν φησι : « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Χριστός : « Ἐξουσίαν ἔχω θείναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. » Οἰκονομικώτερον οὖν τῷ Πατρὶ ἐστὶ ὅτι ἀνατιθέασι τὸν Υἱὸν ἀναστῆσαι, ἵνα μὴ ἐμφήνωσι Πατρός καὶ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. « Ὅστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι Θεόν. »

« Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ Πνεύματος, εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκρι-

¹⁶ Joan. x, 22. ¹⁷ Ibid. 19. ¹⁸ Matth. ix, 2. ¹⁹ Rom. vi, 4. ²⁰ Joan. ii, 19. ²¹ Joan. x, 18.

τον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἕκτε-
 ρῶς· ἀναγεγεννημένοι, οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς,
 ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένον-
 τος εἰς τὸν αἰῶνα. Διότι πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ
 πᾶσα ὄψις αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ
 χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ
 μένει εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτο δέ ἐστι τὸ εὐαγγελισθῆν
 εἰς ὑμᾶς.· Ἐπιπῶν, « Ἀναγεγεννημένοι, οὐκ ἐκ σπο-
 ρᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος
 Θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα. » παρατίθησιν
 ἐξουθενωτικῶς καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης δόξης εὐ-
 φθαρτον, ταύτη τὸν ἀκρατὴν ὑπολιγνεύων τῶν
 πρὸς ἐβλημένων ὑπ' αὐτῶν ἔχουσαι· ὡς τῶν μὲν, τὸ
 ἐπί τῶν ἐχόντων καὶ διακωνίζοντων· τῶν δὲ, φθάνον-
 των τῇ φθορᾷ τὴν ὑπόστασιν. « Χόρτος· ἐνταῦθα
 καὶ « ἄνθος χόρτου » τὸ καὶ πρὸς ὑπαρξιν χόρτου
 ἀσθενέστερον εἰς πίστιν παράγεται, οἷς καὶ Δαυὶδ
 εἶπεν καθ' ἡμᾶς ἀπεικάξει ζωὴν. Οὕτω δὲ τὴν δόξαν
 ἡμῶν εὐτέλειος, ἀναλαμβάνει πάλιν καὶ διδάσκει
 σαφέστερον, τί ἐστὶ τὸ ἀναγεννησάν αὐτοὺς· ἐκ λό-
 γου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα. » καὶ
 φησὶ· « Τοῦτο δέ ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθῆν εἰς
 ὑμᾶς. » — « Εἰς τὸν αἰῶνα μένειν » αὐτὸ διαβε-
 βαιούται, καθὼς καὶ ὁ Κύριός φησιν· « Ὁ οὐρανὸς
 καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ
 παρέλθωσι. » Δεῖ δὲ εἰδῆναι, ὅτι τὸ, « Εἰς φιλαδελ-
 φίαν ἀνυπόκριτον, » ὅπως χρεὶ προφέρειν. Ἐκ
 καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἕκτενῶς, εἰς
 φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον. Αἱ γὰρ ἐκδόσεις τῶν
 πραγμάτων ἐπακολουθεῖν εἰώθασαν τοῖς δι' αὐτὰς
 πραγματευομένοις. Ἐπεὶ οὖν τῇ ἐκ καθαρᾶς καρ-
 δίας ἀλλήλων ἕκτεναι ἀγάπῃ ἢ ἀνυπόκριτος ἐπα-
 κολουθεῖ φιλαδελφία, καλῶς ἔχει, ἡγεῖσθαι μὲν τὸ,
 « Ἐκ καθαρᾶς καρδίας. » ἔπεσθαι δὲ τὸ, « Εἰς φιλα-
 δελφίαν. » Ἐπισημαντέον μέντοι, ὅτι καὶ τὴν,
 « Εἰς, » πρόθεσιν δεῖ μεταλαμβάνειν εἰς τὴν, διὰ
 τῆς· Διὰ φιλαδελφίαν.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

« Ἀποθίμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν, καὶ πάντα δό-
 λον, καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φθόνους, καὶ πάσας κατα-
 λαλιὰς, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν ἄβολον
 γάλα ἐπιποθήσατε, [ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε εἰς σω-
 τηρίαν] [εἰς σωτ. οὐκ. vulg.]· ἐπεὶ ἐγεύσασθε ὅτι Χρι-
 στὸς [ἴσ. χρηστὸς] ὁ Κύριος. Πρὸς δὲ προσερχόμενοι
 λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδοκιμασμένον,
 πρὸς δὲ Θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι
 ζῶντες· οἰκοδομησθε, οἶκος πνευματικῶς, ἱεράτευμα
 ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικῶς θυσίας, εὐπροσδέ-
 κτου· τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διότι περιέχει ἐν
 τῇ Γραφῇ· Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογων-
 νιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ,
 οὐ μὴ κατασυνθῆ. » Τῆς πνευματικῆς ἀναγεννή-
 σως τὴν ὑπεροχὴν πρὸς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν

A plici, ex (2) corde invicem diligite impense (5).
 Renati non ex semine corruptibili, sed incorrupti-
 bili per verbum Dei vivi, et permanentis in aeter-
 num. Quia omnis caro ut fenum: omnis gloria
 ejus tanquam flos feni: exaruit fenum, et flos
 ejus decidit; verbum autem Domini manet in
 aeternum. Hoc autem verbum illud est quod evange-
 lizatum est in vobis. Postquam dixit: « Renati
 non ex semine corruptibili, sed incorruptibili
 per verbum Dei vivi, et permanentis in aeter-
 num, » ob oculos etiam ponit, contemptus gra-
 tia, humanae gloriae facilem corruptionem, Audi-
 torem sic alliciens, ut **358** iis, quae ipse propo-
 suit, arcte adhereret, quandoquidem ea et consi-
 stentiam habent et perpetuitatem. Ad summam vero
 rerum corruptibilitatem caducitatem declarandam,
 ait, ea esse « fenum » ac etiam « florem feni, »
 quod est feno ipso debilius atque fugacius: quibus
 etiam David comparat vitam nostram. Sic itaque
 gloriae nostrae exilitate explicata, rursus manifestius
 docet, quid sit illud, per quod sunt « renati per
 verbum Dei vivi, et permanentis in saecula; » at-
 que « hoc esse verbum, quod evangelizatum est in
 vobis. » Ipsum autem « Manere in aeternum »
 affirmat: sicut et Dominus ait: « Coelum et terra
 transibunt¹¹, verba autem mea non praeteribunt. »
 Oportet autem scire, quod illud: « in frater-
 nitatis amore simplici, » etc., ita preferendum sit:
 « Ex puro corde invicem diligite impense, in
 fraternitatis amore simplici, seu non ficto; »
 siquidem ceteris rerum correspondere solent iis
 quae propter ipsas fiunt. Quoniam igitur intensae
 ex puro corde mutuae dilectioni correspondet
 fraternus amor non fictus, hinc concinne praemittit
 illud « Ex puro corde, » subjicitur vero illud
 « in fraternitatis amore. » Animadvertendum vero
 est, quod hic propositio « in » carnatur pro propter,
 ut perinde sit ac: Propter fraternitatis amorem.

CAPUT II.

VERS. 1-6. « Deponentes igitur omnem malitiam
 et omnem dolum et simulationes et invidias et om-
 nes detractiones, sicut modo geniti infantes, ratio-
 nabiles et sine dolo lac concupiscite, ut in eo cre-
 scatis in salutem, siquidem gustastis, quoniam dul-
 cis est Dominus. Ad quem accedentes, lapideum vivum,
 ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem
 electum et honorificatum. Et ipsi tanquam lapi-
 des vivi superaedificamini, domus spirituales in sa-
 cerdotium sanctum offerentes spirituales hostias, ac-
 ceptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod
 continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem sum-
 mum angularem, probatum, electum, pretiosum: et
 qui crediderit in eo, non confundetur. » Postquam
 spiritualis regenerationis, supra carnalem, excellen-

¹¹ Matth. xxiv, 35.

Bonifacii Finetti no.æ.

(2) Textus Gr. habet ἐκ καθαρᾶς καρδίας, ex puro corde

(5) Vulg. attentius.

tiam ostendit, ac humanæ gloriæ levitatem ob oc-
 los posuit, quoniam quidem generatio corruptibilis
 est, et immunda, gloriæ vero nihil a vernis flori-
 bus (quod non accidit verbo Dei, omnis enim
 humana gloria cito desinit; sed quod manet in
 æternum semper durat, hoc enim sibi vult illa additio,
 « quod evangelizatum est in vobis »), prosequitur:
 « Deponentes igitur omnem malitiam: »
 quod paucis declarat: quandoquidem injustum est,
 ut qui ad incorruptibilem vitam renati sunt, peccatorum
 laqueis iterato capiantur, ac quod non est,
 ei, quod vere est, præponant. Malum namque sub-
 sistens **359** non est; sed in vitio genitæ substantiæ
 versatur. Magnum vero discrimen est inter
 vitam in se subsistentem, et id quod alteri tantum-
 modo adhæret. Hi autem digni sunt, inquit, ut et
 doli, et simulationis, et invidiæ, et omnis detractionis
 immunes ostendantur. Nam dolus et simulatio procul
 est a veritate et a verbo, « quod evangelizatum est
 vobis; » quandoquidem dolus tendit ad ruinam de-
 cepti; et simulatio ab eo quod est, recedit: quibus
 profecto contrarius esse dignoscitur salutaris sermo,
 qui vos instruxit. Invidia vero et detractio
 quem in vobis locum nancisci poterunt, qui solidissimo
 fraterni amoris vinculo constricti cum sitis,
 a nullo, qui vos sujungere quærat, nocumentum
 recipere potestis? Quod vero invidia et detractio
 causa sint rejunctionis seu dissidii et mutui
 odii, ille solus ignorare potest, qui Cainum, ejus-
 que tragœdiam perspecta non habet: scilicet ille in-
 vidia percitus, et fraternam dirupit conjunctio-
 nem, et dolum peperit, ac simulationem et homicidium
 patravit ³⁶⁰. Sed neque a detractioe purus
 censendus est, qui invidet, si modo ad hoc confir-
 mandum, idonei habeantur fratres Joseph, qui de
 innumeris illum apud patrem criminibus accusa-
 runt ³⁶¹. Quare ait: Ab his omnibus vosmetipsos
 purificantes, « sicut modo geniti infantes » accedite
 (Tantum enim esse regnum cœlorum ³⁶², Dominus
 pronuntiavit), et verbo sine dolo enutriti (cre-
 scatis in mensuram ætatis plenitudinis Christi ³⁶³):
 quandoquidem enim « gustastis, » hoc est, per
 exercitium evangelicorum præceptorum experien-
 tia ipsa cognovistis doctrinæ hujusmodi dulcedi-
 nem atque suavitatem. Experientia enim quovis
 sermone efficacior est ad rei notitiam progignen-
 dam: quemadmodum et quod experientia percipi-
 tur, omni sermone jucundius est. Quia igitur « gustastis
 » Christi Domini dulcedinem, et vos benigni-
 tatem ad invicem exercentes, ac velut inixi
 lapidi vivo, ab hominibus quidem reprobato, a Deo
 autem electo, et honorificato, et a prophetis annun-
 tiato, simul vosmetipsos astringite, ac complectamini,
 per charitatem uniti et invicem coaptati, ad spiri-
 tualis domus complementum, nihil de hominum
 contemptu laborantes, quemadmodum illum pro
 nihilo habuit qui reprobatus fuit ab ipsis, « angula-

Α ἐνδειξάμενος, καὶ τῆς θνητῆς δόξης τὸ εὐτελεῖ;
 παραστήσας, ὅτι ἡ μὲν γέννησις φθαρτικὴ κα-
 ρυπαρὰ, ἡ δὲ δόξα κατ' οὐδὲν τῶν ἑαρινῶν βλαστῶ-
 μάτων διαφέρουσα (οὐ μέντοι καὶ τὸν τοῦ Κυρίου
 λόγον πάσχειν ταυτὸ· πᾶσαν μὲν γὰρ ὑπόληψιν
 ἀνθρωπίνην ταχέως παύσασθαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸν
 λόγον τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ διαιωεῖσθαι τοῦτον
 αὐτὸ ἔχειν. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ βούλεται ἡ προσήκη-
 τοῦ, « Εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς »)· φησὶν οὖν·
 « Ἀποθέμενοι πᾶσαν κακίαν. » Τοσαῦτα γὰρ καὶ
 τοιαῦτα, διὰ τῶν ὀλίγων τούτων ἐτηλῶν. Τοὺς γὰρ τῇ
 ἀφάρτῳ ἀναγεννηθέντας ζωῇ, τοῖς τῆς κακίας
 ἀλίσκεσθαι βρόχοις, οὐ δίκαιον· οἷός τε μὴ ἐν
 τοῦ ὄντος προτιμᾶν. [Οὐδὲ γὰρ τὸ κικλῶν οὐσία, ἀλλὰ
 περὶ τὸ πλημμελεῖς τῆς γεννητῆς οὐσίας στρεφί-
 μενον.] Πολλὸ δὲ τὸ διαλλάττον ζωῆς ἐνυποστάτου,
 πρὸς τὸ μόνον παρυφιστάμενον. Οἱ δὲ αὐτοὶ, καὶ ἐ-
 λλου [ἐλεύθεροι] ἀποφανθῆναι ἄξιοι, [φησὶ.] καὶ ὑπε-
 κρίσεως, καὶ φθόνου, καὶ πάσης καταλαλιᾶς. « Ὁ τε
 γὰρ δόλος καὶ ἡ ὑπόκρισις, πόρρω ἀληθείας καὶ
 τοῦ εὐαγγελισθέντος ὑμῖν λόγου· ὡς τοῦ μὲν
 δόλου, ἐπ' ἀπωλείᾳ τοῦ ἀπατωμένου χωροῦντος· τῆς
 ὑποκρίσεως δὲ, ἐν ἑτερότητι τοῦ ὄντος προτιώσας·
 ὧν ἀπεναντίας ὁ κατηχήσας ὑμᾶς σωτήριος· λόγος
 ὀρθῶς προβαίνων. Φθόνος δὲ καὶ καταλαλιὰ πῶτα
 χώραν ἔξει ἐν ὑμῖν, οἱ τῷ τῆς φιλαδελφίας ἀρῆ-
 κτη συνδέσμῳ σφιγγόμενοι, ὅπ' οὐδεὶς τῶν δι-
 ιτάντων βλαθῆναι δύνασθε; Φθόνος δὲ καὶ καταλα-
 λιὰ, ὅτι διαστάσεως πᾶντα καὶ μισαδελφίας, ἐκεῖνος
 ἀγνοεῖ, ὁ καὶ τὸν Κάιν καὶ τὴν κατ' αὐτὸν τραγ-
 ῶδιαν, ὅς διὰ φθόνου, καὶ τῆς ἀδελφικῆς ἀπερβράγῃ
 συναφείας, καὶ ὄδον ἐνεκλήσθησε [ἢ ἐνεκλήσας], καὶ
 ὑπόκρισιν, καὶ φθόνον. Ἄλλ' οὐδὲ καταλαλιᾶς ὁ φθ-
 ῶν καθαρῶν, εἴπερ ἱκανοὶ οἱ σύγγονοι πιστώσα-
 σθαι τὸν λόγον τοῦ Ἰωσήφ, μυρία τούτου [πρὸς τὸν
 πατέρα] κατεπόντες. Διὰ τοι τοῦτο, φησὶ, τούτων
 ἀπάντων καθαρῶσαντες, « ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη »
 πρόσθε (τῶν τοιούτων εἶναι τὴν βασιλείαν ὁ
 Κύριος ἀπεφήνατο), καὶ τῷ ἀδελφῷ λόγῳ τρεψόμενοι.
 « ἀξέσθε εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ
 Χριστοῦ. » — Γευσάμενοι γάρ, τοῦτ' ἐστὶ διὰ μετα-
 χειρίσεως τῶν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον προβάτες ἱερῶν
 ἐνταλμάτων, αἰσθήσει ἐγνώκατε τὸ τῆς διδασκαλίας
 χρηστόν. Ἀκῆσαι γὰρ παντὸς λόγου πρὸς γινῶσιν
 ἐναργεστέρα [ἢ ἐνεργ.]· ὅτι καὶ τὸ εἰς πείραν ἦγον
 τοῦ διὰ λόγου παντὸς χαριέστερον. « Γευσάμενοι »
 τοῖνον τῆς τοῦ Κυρίου χρηστότητος, καὶ αὐτοὶ τὸ
 τῆς χρηστότητος ἀγαθὸν εἰς ἀλλήλους ἐπιδεικνύμενοι,
 καὶ ὡς « λίθω ζῶντι » ἑαυτοὺς ἀναθέμενοι « τῷ
 ἄκρογωνίῳ, τῷ ἀποδοκιμασθέντι μὲν ὑπὲρ τῶν ἀν-
 θρώπων, παρὰ δὲ Θεῷ ἐντίμῳ καὶ ἐκλεκτῷ » καὶ
 ἐν: καὶ ὑπὸ τῶν προφητῶν κατηγγελέμην, συσφιγ-
 γεσθε πρὸς ἑαυτοὺς, δι' ἀγάπης ἐνούμενοι τε καὶ
 συναρμολογούμενοι εἰς τὴν τοῦ πνευματικοῦ οἴκου
 συμπλήρωσιν, μηδὲν τῆς τῶν ἀνθρώπων φροντισί-
 νων ἐξουθενώσεως, ὅτι μηδὲ ὑπὸ τούτων « ἀποδοκι-
 μαθεῖς ἀκρογωνιάς » Χοιρτός. Καὶ συναρμολο-

³⁶⁰ Gen. iv, 8. ³⁶¹ Gen. xxxvii, 4. ³⁶² Luc. xviii, 16. ³⁶³ Ephes. iv, 13.

γιοθέντες [f. γηθίντες;] δὲ, καὶ εἰς « οἶκον πνευματικὸν » ἐαυτοὺς καταρτίσαντες, καὶ εἰς « ἱεράτευμα ἔθιον » ἀποφάναντες, « ἀνεπέγατε θυσίας πνευματικάς. » Μὴ γὰρ οἴεσθε, τὸν πρὸς ἀλλήλου; σύνθεσμον τὸν διὰ τῆς ἀγάπης κρατυνόμενον μὴ ἐσχηκότες, ἀμώμους; θυσίας ἀναφέρειν Θεῷ. « Αἰρῶντες γὰρ, φησὶν, ὄσιους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν. » Πῶς γὰρ ὁ διὰ προσευχῆς σπεύδων ἐαυτὸν ἐνοῦν τῷ Θεῷ ταύζεται τούτου, αὐτὸς ἐαυτὸν δι' « ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν » πονηρῶν τοῦ ἀδελφοῦ ἐαυτὸν ἀποσπῶν;

« *aris lapis* » *Christus Dominus* : sed ad mutuam proportionem elaborati, et in spiritualem domum vosmetipsos aptantes, et « *sanctum sacerdotium* » prae vobis referentes, « *spirituales hostias Deo offeratis* ; » ne enim existimetis vos hostias immaculatas offerre unquam posse, si mutuae charitatis vinculum firmum non habueritis : « *Levantes enim, ait, puras manus sine ira, et disceptatione* » . Qui enim fieri potest, ut per orationem se conjungat cum Deo, qui per « *iram, malasque disceptationes* » sese a fratre separare non veretur ?

« Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν » ἀπειθοῦσι δὲ, λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου · οἱ προσκλῶπτουσι τῷ λόγῳ, ἀπειθοῦντες, εἰς ὃν [vulg. εἰς ὃ καὶ] ἐτέθησαν. — « Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ, » προσυπακοῦστέον τὸ, δέδοται. Τὸ δὲ ἐξῆ; οὕτως · « Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ » πρὸς τοῦ εἰπόντος Θεοῦ τὸ, « *τίθημι* » ἢ τιμὴ δὲ δηλονότι · ἀπονέμεται τοῖς « ἀπειθοῦσι δὲ, » τοῦτο καὶ νῦν φησὶν ὁ Θεός · « *τίθημι ὑμῖν ἐν Σιών λίθον προσκόμματος,* » ὃς καὶ « πέτρα σκανδάλου. » Ἄλλὰ « λίθος μὲν προσκόμματος » ἔσται τοῖς « ἀπειθοῦσιν, εἰ καὶ προσκλῶπτουσιν » ἀπειθοῦντες. « τῷ λόγῳ, εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν. » Ἔσται οὖν τὸ ἔδον νόημα, οὕτως · « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαῖον. Ἐντιμον, ἐκλεκτὸν · καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ κατασχυνθῆ. » — « *Ἐντιμον ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν* » ἀπειθοῦσι δὲ, λίθον προσκόμματος · ὃν λίθον ἀπεδοκίμασαν μὲν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος δὲ ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, « συνάπτων μὲν τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν » τοῖς « ἀπειθοῦσι δὲ, λίθος προσκόμματος · οἱ προσκλῶπτουσι τῷ λόγῳ, » δηλονότι τοῦ Εὐαγγελίου, « εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν. » Τοῦτο δὲ, « *εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν,* » οὐχ ὡς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρηται εἰς τοῦτο ἀφωρσμένοις (οὐδέμια γὰρ ἀπωλείας αἰτία παρὰ τοῦ πᾶντα ἀνθρώπου; ὀλέοντος σωθῆναι βραβεύεται), [ἀλλὰ τοῖς ἐαυτοὺς « *σκεῦη* » κατηρηκόσιν « *ὀργῆς,* » καὶ ἡ ἀπίθεια ἐπηρεολούθησε, καὶ εἰς ἣν παρεσκευάσαν ἐαυτοὺς τάξιν ἐτέθησαν.] Εἰ γὰρ αὐτεξούσιος ὁ ἀνθρώπος γέγονεν, ἅτε λογικῆς φύσεως, καὶ οὐκ ἔστι βιάζεσθαι τὸ αὐτεξούσιον, οὐκ ἂν εἰκότι λόγῳ μέμψαιτο τις τοιαύτης λήξεως ἀξιώσαντι τούτου, ἧς διὰ τῶν αὐτοῦ ἔργων ὁ ταῦτα δράσας ἐαυτῷ ἐμνηστεύσαστο. « *Ἀκρογωνιαῖος δὲ λίθος* » εἰρηται ὁ Χριστός, ὡς τοὺς δύο τοίχους τοὺς τὸν « πνευματικὸν οἶκον » ἀποτελοῦντας, ἦτοι τοὺς ἐξ ἔθνῶν καὶ Ἰουδαίων, διὰ τῆς ἐαυτοῦ συνάπτων ἐπαφῆς, καὶ εἰς μίαν συσφίγγων ἀρμολογίαν, τῶν μὲν τὰς ἀνωφελεῖς ἀφανίζων θυσίας, τῶν δὲ τὴν δαιμονιώδη δεισιδαιμονίαν μετατιθεῖς εἰς εὐσέδειαν.

360 VERS. 7-8. « *Vobis igitur honor credentibus* : non credentibus autem lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis offensionis, et petra scandali his qui offendunt verbo, nec credunt in quo et positi sunt. » — « *Vobis igitur honor,* » subintelligendum, datur, Orationis ordo ita se habet : « *Vobis igitur honor* » ab eo qui dixit, « *Pono,* » distribuitur : « *non credentibus autem* » etiam nunc ait Deus : « *Pono in Sion lapidem offensionis,* » qui et « *petra scandali.* » At « *lapis offensionis* » erit « *non credentibus, qui et offendunt* » non credentes « *verbo, in quo et positi sunt* » . Integer itaque sensus hujusmodi est : « *Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum : et qui crediderit in eo, non confundetur.* » — « *Pretiosum* » seu honorabilem « *vobis credentibus ; non credentibus autem lapidem offensionis : quem lapidem reprobaverunt quidem aedificantes, hic autem factus est in caput anguli,* » conjungens credentes in ipsum : « *non credentibus autem lapis offensionis, qui offendunt verbo,* » nempe Evangelii, « *in quo et positi sunt.* » Hoc autem, « *In quo et positi* » seu constitui « *sunt.* » non dictum est, quasi ii a Deo ad hoc essent segregati, seu determinati ; Deus enim qui « *omnes homines vult salvos fieri* » , causa perditionis nullo modo esse potest : sed quia illi semetipsos « *vas irae* » constituerunt, atque infidelitas subsecuta est, in eo ordine, quem sibi ipsis paraverunt, positi sunt. Si enim libero arbitrio praeditus, utpote rationalis naturae, factus est homo, ad quod liberum est, ei violentia inferri non potest, profecto nullo jure quis eum culparet, qui tali illum sorte donavit, qualem is operibus sibi metipsi comparavit. « *Summus* » autem « *angularis lapis* » dictus est Christus, quippe qui duos parietes, qui « *spiritualem domum* » constituunt, nempe unum ex gentibus, ex Judaeis alterum, suo copulavit contactu, et in eadem cultus ratione conjunxit, horum quidem inutilia abrogans sacrificia, illorum vero daemoniacam superstitionem in veram pietatem commutans.

« Ὑμεῖς, δὲ, γένος ἐκλεκτὸν, βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν » ὅπως τὰ; ἀρετὰ;

VERS. 9 10. « *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis,*

³⁶ I Tim. II, 8. ³⁷ Rom. IX, 33. ³⁸ I Tim. I, 15.

ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei : qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti. » Postquam non credentium nequitiam insectatus est, asserens eos sibi metipsis infidelitatis causam fuisse : nunc ad eorum, qui recte gesserunt laudem sermonem convertit, aitque : « Vos, » qui recte gessistis, « genus » estis « electum, ac regale sacerdotium ; » quasi diceret : Illi quidem propter duritiam, et infidelitatem suam « impeerunt in lapidem angularem, » at non simul cum ipso in ædificium coalescerunt : « Vos » autem propter 361 fidelitatem et obedientiam coædificati estis in « regale sacerdotium » velut « genus electum, » velut « gens sancta. » At tamen ne nimia laude segnes eos redderet, neve putarent, quod per hereditatem haberent esse genus sanctum, » etc., et quod tanto donati essent honore propterea quod essent genus Abrahæ, et nunquam inpegissent : ut elationem eorum reprimere, subdit : Nolite propter genus magnifice de vobis sentire : non enim propter Abraham in « regale sacerdotium » electi estis : qui enim in ipso prognati sunt, sacerdotium a regia dignitate secretum habuere : non igitur propter Abraham vos estis « gens sancta, et genus electum et in regale sacerdotium » segregati ; sed propter Christum, qui et « Sacerdos secundum ordinem Melchisedech » dicitur est, et « Rex mansuetus, justus et Salvator ».

Ex ipso igitur qui utramque prerogativam habuit, « Vos » sancto regenti baptismate et « genus electum, et regale sacerdotium » convenienter appellamini. Hoc autem totum habetis misericordia illius, « qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. » Quamobrem per opera lucis aliis hominibus virtutes ejus notas facite. Hoc quidem, inquit, ex hujus benignitate habetis : quandoquidem illud in vos quadrat : « Populus » estis, qui aliquando « non populus » et modo « misericordiam consecuti, » qui olim « misericordiam non consecuti. » Ut autem minus illis molestum sermonem suum redderet, exprobrationem verbis Osee prophetæ contexuit. Igitur per bona opera virtutes annuntiate. Qua vero ratione annuntiare eas possint, edocuit Dominus cum ait : « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est. » — « Populus autem acquisitionis, » id est in possessionem et hereditatem.

VERS. 11-12. « Charissimi, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis quæ militant adversus animam. Conversationem vestram inter gentes habentes bonam. » Quod sequitur ita se habet : « Charissimi, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos » in hoc mundo, ut « abstineatis a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam » vestram. Obsecro autem

Α εξαγγελίητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φωῶς. Οἱ ποτὲ οὐ λαός, νῦν δὲ λαός Θεοῦ· οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες. Ὑμῶν τὴν τῶν ἀπειθούντων κακοτροπίαν, καὶ ὅπως αὐτοὶ ἑαυτοὺς κατέστησαν αἱρετικοὶ ἀπειθεῖς. νῦν μεταβαλὼναι πρὸς ἑπαίνον τῶν κατωρθωκότων, καὶ φησιν, ἦτι « Ὑμεῖς » οἱ κατωρθωκότες, « γένος ἐκλεκτῶν, βασιλείων ἱεράτευμα. » ὡς περ εἰ εἶπεν· Ἐκείνοι μὲν διὰ σκληρότητα καὶ ἀπειθειαν « προσέκλιναν τῷ ἀκρογωνίῳ, » ἀλλ' οὐ συνυποδομήθησαν. « Ὑμεῖς δὲ » δι' εὐπειθειαν συνυποδομήθητε εἰς « βασιλείων ἱεράτευμα, » ὡς « γένος ἐκλεκτῶν, » ὡς « ἔθνος ἅγιον. » Πλὴν ἵνα μὴ τῷ περιττῷ ἐπαίνῳ ἐκλύσῃ αὐτοὺς, ἄλλως τε καὶ ἵνα μὴ ἀποκληρωτικῶς διέψωσιν ἔχειν τὸ « ἅγιον ἔθνος, » καὶ ὅσα ἐξῆς, καὶ ὅτι διὰ τὸ τοῦ Ἀβραάμ γένος εἶναι καὶ μηδέποτε προσκλίσαι, ταύτης ἠξιώθησαν τῆς τιμῆς, ἐπάγει καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ φησιν, ὅτι Μη μέγα ἐπὶ τῷ γένει φρονεῖτε. Οὐ γὰρ διὰ τὸν Ἀβραάμ ἐξελέγητε εἰς « βασιλείων ἱεράτευμα. » οἱ γὰρ ἐξ αὐτοῦ προελθόντες διεσταλμένην εἶχον τὴν ἱερατείαν πρὸς τὴν βασιλείαν. Οὐ διὰ τὸν Ἀβραάμ τοίνυν « ἔθνος » ἐστὶ « ἅγιον » καὶ « γένος ἐκλεκτῶν, » καὶ εἰς « βασιλείων ἱεράτευμα » ἀφωτισμένοι, ἀλλὰ διὰ Χριστὸν, ὃς καὶ « ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ » κεργημάτις, καὶ « Βασιλεὺς πρῶτος, δικαίος, καὶ σῶζων. » Ἐξ αὐτοῦ τοίνυν τοῦ τὰ ἀμφοτέρω ἐσχηκότος διὰ τοῦ ἁγίου ἀναγενηθέντες βαπτίσματος, εἰκότως καὶ « γένος ἐκλεκτῶν » γρηματίζετε, καὶ « βασιλείων ἱεράτευμα. » Τοῦτο δὲ ἐλέω αὐτοῦ « τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς » ἔχετε ἐκ σκότους εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φωῶς. Διὸ διὰ τῶν τοῦ φωτός ἔργων τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις εξαγγέλλετε τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν, φησιν, ἐκ τῆς ἐκείνου ἔχετε φιλανθρωπίας· ἐπεὶ, τό γε εἰς ὑμᾶς ἤκον, « λαός » ἐστὶ « οἱ ποτὲ οὐ λαός, καὶ ἠλεημένοι, οἱ οὐκ ἠλεημένοι. » Ἀνεπαχθέστερον δὲ τὸν λόγον ποῶν, ἐξ ὧν πιστεύεται τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. Ἐξαγγέλλετε τοιγαροῦν δι' ἀγαθοεργίας τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ. Πῶς δὲ εξαγγέλλουσιν ; Αὐτὸς ὁ Κύριος διδάσκει, δι' ἃν φησιν· « Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῖν ἐμπροσθὶν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλά ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » — « Λαός δὲ εἰς περιποίησιν, » ἀντὶ τοῦ, εἰς κτῆσιν, ἦτοι εἰς κληρονομίαν. Πάντες μὲν γὰρ κτήματα Θεοῦ· κτῆμα δὲ, μόνον οἱ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀγαθοεργίας τούτου ἠξιωμένοι.

Omnes enim sua bona opera hoc sibi promeriti sunt.

« Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὑμᾶς ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς, τὴν θνατορῆν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι καλῶν ἔχοντας. » Τὸ ἐξῆς οὕτως. « Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὑμᾶς ὡς παροίκους ὄντας καὶ παρεπιδήμους » τοῦ κόσμου τούτου, « ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς » ὑμῶν· παρακαλῶ δὲ

18 Psal. c. x, 4. 19 Zech ix, 9. 20 Matth. v, 16.

καὶ τοῦτο, « τὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὑμῶν ἀναστροφὴν ἔχειν καλὴν » μεταλήπται γὰρ τὸ ἔχειν ἀντὶ τοῦ, « ἔχοντες. » Ἔθος δὲ ἐστὶ τοῖς διδασκάλοις, μετὰ τὸν δογματικὴν λόγον, τὸν ἠθικὸν εἰσάγειν. ὁ καὶ νῦν ὁ μακάριος οὗτος ποιεῖ. « Ἀγαπητοὺς » δὲ αὐτοὺς, ὅτι ἀγαπωμένους καλεῖ· διὰ πάντα γὰρ εἰσὶν ἐπιπρόθυτοι. Ὅτι γὰρ διὰ τι, ἀγαπώμενοι λέγονται, οὐκ « ἀγαπητοί. » — « Τὰς δὲ σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἐκστρατεύεσθαι » φησὶ « κατὰ τῆς ψυχῆς, » ἐπιτεῖται καὶ κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. » Αἱ γὰρ τῆς σαρκὸς ἐπιθυμῖαι περὶ τὴν ἀπόλαυσιν στρεφόμεναι τῶν ἡδέων, συνθολοῦσι τὴν λογισμὸν. [καὶ ἀνδραπώδη { f. — ποδιώδη } τὴν ψυχὴν ἀποτελοῦσι.]

« Ἴνα, ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύοντες, δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. » Καταλαλοῦντας δὲ ἡμῶν εἰσάγει τοὺς ἔθνηκούς. « Ἡμέραν δὲ ἐπισκοπῆς, » τὴν κατὰ τὸν κόσμον ἐξέτασιν καλεῖ. Ἐξετάσεως γὰρ ὑπ' αὐτῶν τοῦ βίου ἡμῶν γινομένης, εἴτε πρὸς τὸ ἐναντίον τῆς ὑπολήψεως τῶν πραγμάτων εὐρισκομένων, αὐτοὶ τε πρὸς αἰς αἰσχύνονται ἵκανοῦνται, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται.

« Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, ἔστε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, ἔστε ἡγεμόσιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις, εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν. Ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιῶντας ὑμᾶς [vulg. om. ὑμ.] φειμὸν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν. » Κτίσιν ἀνθρωπίνην τὰς ἀρχὰς λέγει τὰς χειροτονητὰς ὑπὸ βασιλέων, ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς, καθότι καὶ αὐτοὶ [ὑπὸ] ἀνθρώπων ἐτάχθησαν, ἤτοι ἐτέθησαν. Οἶδε γὰρ ἡ Γραφὴ καὶ τὴν θέσιν κτίσιν καλεῖν, ὡς ἐν τῷ, « Ἴνα » κτίσιν « τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον. » φησὶν οὖν· Ὑποτάγητε τοῖς κοσμικοῖς ἀρχουσιν· ὑποτάγητε δὲ διὰ τὸν Θεόν, ὡς ὁ Κύριος προσέταξεν. Τί δὲ ὁ Κύριος προσέταξεν; « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Ὅστε ὁ ἄνθρωπος ἐξουσίαν πρὸς τὴν διάταξιν ἂν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὑπακούστέον οὕτοις. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς, καὶ ὁ νῦν μαθητὴς αὐτοῦ προσέταττεν· ἵνα μὴ ἔχῃσι λέγειν Ἑλλήνες, ὡς ἀνατροπὴν φέρει τοῦ βίου ὁ Χριστιανισμὸς, καὶ ἀταξίας ἐστὶ καὶ συγχύσεως αἰτίος. Προστίθησι δὲ τὸ, « Διὰ τὸν Κύριον, » καὶ διὰ τῶν πιστῶν. Εἰκόσ γὰρ τινὰς αὐτῶν εἶπειν, ὅτι Τῆς τῶν οὐρανῶν ἡμᾶς βασιλείας ἀξίω, καὶ μέγα ἡμῖν ἀξίωμα διὰ τοῦτο περιτιθεῖς, τί πάλιν ἡμᾶς εὐτελλεῖς, κοσμικὰς ἀρχουσιν ὑποτάσσων ἡμᾶς; Εἰ τις οὖν ταῦτα εἶπει, μαθεῖτω, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος τοῦ προσηγορευμένου τούτου, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου. Ἐδειξε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος, τίσι καὶ ποίοις ἀρχουσιν ὑποτάσσασθαι δεῖ, ἐστὶ τοῖς τὸ δίκαιον ἐκδικούσιν. Ἐπιφέρει γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα, καὶ ἡμῶν τὸ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς εἰς τοὺς ἀρχοντας, καλοκάγαθίας ἐστὶ δειγμα, καὶ τὸ πλέον, τοὺς ἀπίστους αἰσχύνει. Ἐν ᾧ γὰρ ὡς ἀλαζόνων ἡμῶν κατα-

et hoc, in « gentibus conversationem vestram habere bonam : » scilicet illud « habere » mutatum est hic in « habentes. » Mos est autem probis doctoribus a dogmatico sermone ad moralem se transferre : quod et Beatus iste nunc facit. « Charissimos » autem eos vocat, et non simpliciter dilectos, quia secundum omnia chari illi erant : qui enim propter aliquid tantummodo diliguntur, si dilecti dicuntur, non « charissimi. » Alii vero « Carnalia desideria militare contra animam : » nam et 362 Paulo teste, « Caro concupiscit adversus spiritum » : « carnis enim desideria, quæ in delectabilium fructum feruntur, rationem perturbant, et animam in servitutem redigunt.

« Ut in eo quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis. » Detrectantes nobis inducit gentiles. « Diem autem visitationis » vocat inquisitionem mundanorum. Fit enim non raro ab ipsis in vitam nostram inquisitio : at cum opera nostra aliter, ac illi suspicabantur, se habere compererint, pudefacti corriguntur, ac Deus glorificatur.

Vras. 13-15. « Subjecti igitur estote omni humane creature propter Deum, sive regi quasi precellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero honorum. Quia sic est voluntas Dei, ut bene facientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. » Creaturam humanam magistratus appellat, qui a regibus constituti sunt : vel etiam ipsos reges, quoniam et ipsi ab hominibus designati, seu positi sunt. Quandoque enim Scriptura positionem appellat creationem, ut in eo loco : « Ut duos creet, seu condat in semetipso in unum novum hominem »²². « Inquit igitur : Subjecti estote mundanis principibus. Subjiciamini vero propter Deum, qui tanquam Dominus precepit. At quid precepit ? Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo »²³. « Quare, si quid preceperint contra Dei ordinationem, nequaquam eis parendum. Hoc autem et Christus Dominus, et ejus nunc discipulis mandavit, ne dicere possint gentiles, everti a Christianismo vitam civilem, eumque esse perturbationis et confusionis causam. Addit vero, « Propter Deum, » fidelium gratia. Verosimile namque est, aliquos dicturos : Cum nos regno cælorum dignos reputaverit, adeoque summæ dignitatis nos esse censuerit, cur rursus nos deprimat, terrenis magistratibus nos subjiciens? Si quis igitur hæc dixerit, sciat, inquit, istud non meum esse preceptum, sed Domini. Cæterum declaravit ipse Petrus, cujusmodi principibus subjectos nos esse oporteat, nempe illis, qui quod justum est, præcipiunt : subjicit enim causam, tempore quod hæc sit voluntas Dei, et quod subjectio erga principes sit nostræ probitatis argumentum, et præterea quod infideles exinde confundantur : cum

²² Galat. v. 17. ²³ Ephes. ii. 15. ²⁴ Matth. xxii, 21.

namque de nolis quasi superbis et arrogantibus obloquantur, si in illis, quæ decerent, humiles, et obsequentes nos viderint, profecto eo magis confundentur et erubescant.

Vers. 16. « Quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem. » Series orationis est hujusmodi : « Subjecti estote quasi **363** liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut servi Dei. » Non solum principes, sed etiam « omnes honorate, fraternitatem quidem diligentes, Deum vero timentes, regem autem honorificantes. » Porro illud, « Quasi liberi » ita explicavit Jo. Chrysostomus : « Ne dicant, Liberati sumus a mundo, cæli cives facti sumus, et in principibus hujus mundi denuo nos subjicis, et eisdem parere præcipis ? hac de causa, Obedite, inquit, tanquam liberi. hoc est, velut ei eredentes, qui vos liberavit, et hoc facere mandavit. Hac enim ratione haudquaquam videbimini in malitiæ, seu inobedienciæ, et contumaciæ velamen, habere libertatem; ut contingeret, si hujus prætextu obedire renueretis. » Juxta aliam considerationem dici potest, liberum esse juxta Dominum, qui nulli rei absurdæ obsequitur. Quoniam igitur simulate vivere res non est liberi, sed ejus, qui pravis affectibus subditus est, hoc autem est a Deo, servisque ejus alienum; ideo nunc præcipit, ut bono ac sincero animo principibus subjecti simus, ac non, male erga illos affecti, veluti coactam obedientiam præstemus; neve hujusmodi in nobis latente malitia, velut sincerum, ac simplex morum nostrorum velamen faciamus, apparentem quamdam, et non ex intimo affectu obedientiam exhibentes. Illud enim, « quasi velamen habentes malitiæ libertatem, » perinde est ac si breviter diceret: Simples quidem et sinceri extrinsecus apparentes velut sub velamine libertatis, et experientia improbi, et apparentiæ contrarii inventi.

Vers. 16-22. « Sed sicut servi Dei. Omnes honorate: fraternitatem diligit: Deum timete: regem honorificate. Servi subditi in omnî timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis. Hæc est enim gratia apud Deum, si propter bonam conscientiam sustinet quis tristitias, patiens injuste. Quæ enim est gloria, si peccantes et colaphizati suffertis ? sed si bene facientes, patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum. In hoc enim vocati estis: quia et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. » Observa accuratam distributionem: quomodo Deo quidem timorem, regi vero honorem assignet. Quare si Deus timendus est, « qui potest animam, et corpus perdere », non utique morem geremus regibus, cum quidpiam mali nobis præceperint. Timor enim Dei etiam honorem regibus alias de-

Α λαῶσιν, ὀρώντες ἡμᾶς καὶ ταπεινοὺς καὶ πιεθ-
νίου ἐν οἷς δεῖ, μᾶλλον κατασιχύνονται.

« Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν. » Τὸ ἐξῆς οὕτως: « Ὑποτάγητε ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς δοῦλοι Θεοῦ. » Μὴ μόνον ἀρχοντας, ἀλλὰ καὶ πάντας τιμῆσατε, τὴν ἀδελφότητα μὲν ἀγαπῶντες, τὸν δὲ Θεὸν φοβούμενοι, τὸν βασιλέα τιμῶντες. » Τὸ δὲ: « Ὡς ἐλεύθεροι, » ὁ μὲν Χρυσόστομος Ἰωάννης οὕτως ἀνέπτυξεν, εἰπὼν, ὅτι « Ἴνα μὴ λέγωσιν Ἐλευθερώθημεν ἀπὸ τοῦ κόσμου, οὐρανοπολίται γεγόναμεν, καὶ σὺ πάλιν ὑποτάσσεις ἡμᾶς τοῖς ἀρχουσιν, καὶ ὑπακούειν καλεῖς; τοῦτου οὖν χάριν φησὶν Ὑπακούετε ὡς ἐλεύθεροι, τοῦτ' ἐστίν, ὡς πιστεύσαντες τῷ ἐλευθερώσαντι καὶ προσταξάντι τοῦτο ποιεῖν. Ὁσῶ γὰρ οὐ δέξετε τῆς κατὰ γνώμην κακίας, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ ἀπειθοῦς καὶ ἀνηκούου, ἔχειν προκάλυμμα τὴν ἐλευθερίαν, δι' ἧς ἀναίνεσθε τὴν ὑπακοήν. » Ἔστι δὲ καὶ καθ' ἑτέραν ἐπιβολὴν εἶρειν τι περὶ αὐτοῦ. Ἐλευθερός ἐστὶ κατὰ Κύριον ὁ μηδὲν τῶν ἀτόπων ὑπεῖκων. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ ἐν ὑποκρίσει διαδίου, οὐκ ἐλευθέρου, ἀλλὰ πάθειν ὑποκειμένου, ἦτοι ἀρεσκείας, ἢ καὶ ἄλλης αἰσχροῦς ἡδονῆς· ζένον δὲ τοῦτο, καὶ Θεοῦ θεραπόντων ἀλλότριον· προσταττει νῦν τὴν ὑποταγὴν τοῖς ἀρχουσιν ἐξ ἀγαθοῦ καὶ ἀδόλου ἐνδεῖκνουσθαί τρόπου· ἀλλὰ μὴ θυσιμένως ἔχοντας πρὸς αὐτοὺς, ὡς κατηναγκασμένως ποιεῖν τὴν ὑπακοήν, καὶ τῆς τοιαύτης ἐνδομυχούσης ἐν ὑμῖν κακίας, τὸ ἄδολον δῆθεν τοῦ τρόπου, καὶ ἀπλοῦν ποιεῖσθαι προκάλυμμα φαινομένην τὴν ὑπακοήν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ διαθέσεως ταύτην ἐπιτελοῦντας. Τὸ γὰρ, « Μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, » τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς ἐν συντόμῳ εἶρειν· Ἄπλοῖ μὲν καὶ ἄδολοι τὸ ὀρώμενον χρηματίζοντες, ὡς ὑπὸ προκάλυμματι τῆς ἐλευθερίας, τῇ περὶ δὲ δεινοὶ καὶ ἀπειναντίας τοῦ φαινομένου εὐρισκόμενοι.

« Ἄλλ' ὡς δοῦλοι Θεοῦ· Πάντας τιμῆσατε· τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε· τὸν Θεὸν φοβεῖσθε· τὸν βασιλέα τιμᾶτε. Οἱ οἰκέται, ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπικρίσειν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς. Τοῦτο γὰρ χάρις παρὰ τῷ Θεῷ, εἰ διὰ συνείδησιν ἀγαθὴν ὑποφέρει τις λύπην πάσχων ἀδικῶς. Ποῖον γὰρ κλίος, εἰ ἀμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομνεῖτε; Ἄλλ' εἰ ἀγαθοποιῶντες καὶ πάσχοντες ὑπομνεῖτε, τοῦτο χάρις παρὰ τῷ Θεῷ. Εἰς τοῦτο γὰρ, ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅμιν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμῶν, ἵνα ἐπακολουθήσῃτε τοῖς Ἰησοῦσιν αὐτοῦ· ὃς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Σκόπει τὴν ἀκριβείαν, πῶς, τῷ μὲν Θεῷ τὸν φόβον φησὶν ἀπονέμειν, τῷ βασιλεῖ δὲ τὴν τιμὴν. Ὅστε εἰ τῷ Θεῷ τὸν φόβον ἀπονειμήτεον, « τῷ δυναμένῳ καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι, » οὐκ ἂν ὑπεῖξωμεν βασιλεύειν ἐπὶ τι τῶν

³⁶ Matth. x, 28.

ἀτόμων παρακλοῦσιν ἡμᾶς. Ὁ γὰρ εἰς τὸν Θεὸν φόβος νικᾷν οὐδὲ καὶ τὴν εἰς τοὺς βασιλεῖς τιμῆν. Μᾶλλον δὲ καὶ τῆς τιμῆς αὐτοὺς ἀποστερήσει ὁ ὕψις αὐτῶν εἰς κακὰ βιαζόμενος, κατὰ τὸν εἰπόντα ἄγιον· « Ἐξουθενῶται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος. » Τὸ [f. Tψ] δὲ, « Οἱ οἰκέται, » προσουκουστέον τὸ, ἦτε· ἢ ἢ οὕτως· Οἱ οἰκέται, ἦτε ὑποτασσόμενοι. Ὁμοίως καὶ ἐν τῷ, « Αἱ γυναῖκες. » Τοῦ « φόβου » δὲ πολλαχῶς λεγομένου· λέγεται γὰρ φόβος· ὁ καὶ σὺν ἐπιστήμῃ· ὃν οὗτος νῦν συνειδησὶν φησιν, ὃς καὶ εὐλάβεια καλεῖται· λέγεται φόβος καὶ ὁ παθητικός, τοῦτ' ἐστὶν ὁ διὰ κολάσεως πείραν ἐγγινόμενος, ὃν καὶ τὰ θηρία φοβεῖται· λεγομένου πάλιν φόβου καὶ τοῦ προκαταρκτηκοῦ, ἧς τῆς τῷ Κυρίῳ προσερχομένοις ἱπακοῦσθαι, διὰ τὸ συνειδέναι ἑαυτοῖς πολλὰ ἐπὶ τιμωρίαν ἐκκαλούμενα, ὃν καὶ ἡ ἐν Εὐαγγελίοις πόρνη φοβηθεῖσα, προσήλθε τῷ Κυρίῳ· ἀλλὰ καὶ τοῦ τελειωτικοῦ πάλιν φόβου λεγομένου, ὃς καὶ πᾶσι τοῖς ἀγίοις· ἀεὶ πάρεστι, δεδιόσι, μῆτι ἄλλειπωσι τῶν ὧν εἰκόθ' ἐνυπάρχειν τοῖς εἰς τελείαν ἀγάπην ἀναληφθεῖσι· τοσαυταχῶς οὖν τοῦ φόβου λεγομένου, εἰ μὲν καὶ διὰ τούτων πάντων [δικαιον] καὶ τοὺς δούλους προτρέψασθαι τοῖς ἰδίῳι δεσπόταις, οὐκ ἂν ἀπαγορεύσειεν ὁ ἐν παντὶ φόβῳ ὑποτάσσεσθαι τοὺς δούλους τοῖς δεσπόταις· παραινῶν νῦν. Ὁ γὰρ προκαταρκτηκός, καὶ ὁ τελειωτικός· καλῶς αὐτοῖς διαθῆται προσῶν· ὁ μὲν τοῦ μηδέποτε διὰ πημμέλειαν ὑποβλέπεσθαι παθεῖν τι τῶν ἀνηκέστων· ἔ δὲ, τοῦ μηδὲν ἀηδὲς ἐνοηθῆναι τῷ ἑαυτῶν καταπράξασθαι δεσπότη. Νῦν γοῦν φόβον τὸν διὰ συνειδησεως, τοῦτ' ἐστὶ σὺν ἐπιστήμῃ τοῦ ὀρθοῦ λόγου γινόμενον φησιν, ὃς ἐστὶν ὁ ἐν τῷ μηδὲν ἀμαρτάνειν παρὰ τῶν σχολιῶν δεσποτῶν τοῖς ἑαυτῶν ἐπαγόμενος οἰκέταις. Τοῦτον οὖν τὸν φόβον ἐπαίνων ἀξίων παρεγγυᾷ καταδέχεσθαι μετ' ὀπομονῆς. Ἐπεὶ τοῖς εἰς ἀμαρτίας, ἢ ἐνεργηθείσας, ἢ καὶ μὴ πραχθῆναι φυλασσομένους, φόβον ἔχοντας ὑπομένειν εἰ τι δι' αὐτὰς πάσχοιεν, εὐγνωμονῶν μὲν καὶ τοῦτο δούλων καὶ πρὸς διόρθωσιν ἀπονομόντων, ἀλλ' οὕτω τοσαύτης φιλοσοφίας ὄσης τὸ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδῶτι κακὸν ἐγκαρτερεῖν εὐχαρίστως. Τοῦτο μέγα, τοῦτο καὶ παρ' ὀλίγοις ἐπιτελούμενον, τοῦτο καὶ παρὰ Θεῷ τυγχάνον ἀποδοχῆς, ὡς τοῖς τοῦ Χριστοῦ πάθεσιν ἀμυλλώμενον. Ἐπεὶ καὶ αὐτοῖς οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἔπασεν ἀμαρτιῶν (« Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν »), ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ἔπασεν. « Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου, » τοῦτ' ἐστὶ διὰ τῆς ἀνομίας τοῦ λαοῦ, « ἤχθη εἰς θάνατον, » φησὶν ὁ προφήτης. Ἐπαινετὸν μὲν οὖν τὸν φόβον τοῦτον τίθεται. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς ἄλλοις φόβοις τοὺς δούλους βούλεται περικρατεῖσθαι. Καὶ δῆλον ἀφ' ὧν φησιν· « Ἐν παντὶ φόβῳ. » Ὑπερφυῶς δὲ ἀντέθηκε τοῖς ἄλλοις φόβοις τὸν διὰ συνειδησὶν φόβον καὶ μόνον· τοῦτου εἶναι τὸ ἀξίπαινον, ἀληθεστατῶ ἀπεφήνατο λόγῳ· ὡς τῶν μὲν ἔχοντων τὸ παράϊτιον τῆς τῶν δεσποτῶν εἰς αὐτοὺς ὀργῆς, τοῦ δὲ μηδὲν μη-

bitum superare potest ac debet. Quinimo honore ipso privabit qui ab ipsis ad mala compellitur, juxta sancti illius dictum : « Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus ». » 364 Ad illud, « Servi, » subaudiendum est, estote, sic : « Servi, estote subjecti. » Similiter inferius ad « Mulieres in omni timore. » Vox « timor » multiplici sensu usurpatur. Nam primo dicitur timor is, qui scientiæ conjunctus est ; quem iste nunc conscientiam appellat, qui et reverentia, seu timor reverentialis vocatur. Dicitur etiam timor ille, qui est passio quædam : ejusmodi est, quem supplicii periculum incutit ; quo timore feræ quoque afficiuntur. Est etiam timor quidam, qui initialis appellatur : quo percelli solent, qui primo ad Deum accedunt, eo quod multorum, quæ poenam merentur, conscii sibi sunt. Hujusmodi timore concussa evangelica illa peccatrix ad Dominum confugit. At timor etiam perfectivus dicitur, qui omnibus sanctis semper adest, utpote qui jugiter timent, ne quid minus eorum habeant, quæ habere oportet eos, qui ad perfectam charitatem assumpti sunt. Jam vero cum tam multiplices, variique sint timores, profecto justum esse ; ut ob eos omnes dominis suis servi obsequantur, non negaverit ille, qui eosdem nunc hortatur, ut « in omni timore subjecti sint dominis suis : » ut-que enim timor, initialis, et perfectivus, illis optime convenit : primus quidem ut caveant ne propter delicta in extremam perniciem incurrant ; alter, ut ne quidem cogitent aliquid facere eorum, quæ dominis suis ingrata aut molestia esse norunt. Cæterum nunc de eo timore loquitur, qui per conscientiam seu cognitionem rectæ rationis ingeneratur ; nempe qui servis, cum nihil mali perpetraverint, a dyscolis, seu iniquis dominis incutitur : et hunc quidem timorem laude dignum reputans, patienter sustinendum edicit ; siquidem illum propter admissa delicta perferre esse quidem servorum, qui bona sunt mente, et in sui correctionem inclinant, at non tantæ virtutis, quanta præditæ sunt illi, qui cum nihil mali conscii sibi sint, injuste tamen incussum timorem fortiter ferunt, et cum gratiarum actione. Hoc sane præclarum et magnum est : hoc est, quod a paucis exercetur : et hoc Deo cum primis acceptum, utpote quod Christi patientiam quadamtenus æmuletur : nam et ipse pro peccatis suis (peccatum enim non fecerat), sed pro nobis, nostrisque delictis passus est. « Ab iniquitatibus, » id est propter iniquitates « populi mei ductus est ad mortem », ait propheta. Dignum itaque laude timorem istum esse statuit. Attamen, ut aliis quoque timoribus servi teneantur, æquum et utile censet : ut patet ex eo, quod dicat, « in omni timore. » Sed cum qui propter conscientiam est, aliis timoribus anteposit, et hunc solum esse proprie laude dignum verissima definit ratione : quandoquidem alii timores præviam habent justam causam indignationis dominorum in servos ; iste autem nullam.

³⁶ Psal. xiv, 4. ³⁷ Isa. xxxiii, 8.

365 Vers. 23-24. « Qui cum malediceretur, non A maledicebat; cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti iuste. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: ut peccatis mortui, iustitie vivamus. » Fortasse hic dixerit quispiam: Quomodo nunc ait Petrus, Christum Dominum, « cum malediceretur, non maledixisse, » et « cum pateretur, non comminatum esse, » quando quidem comperimus, eum et quosdam Judæos vocasse « canes, » et Pharisæos « cæcos; » et quoad Judam, dixisse: « Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille³⁰; » et de civitate, quæ apostolos non recepisset: « Tolerabilius, » inquit, « erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi civitati³¹? » Respondemus Petrum non dicere Dominum nunquam « maledixisse, » aut « comminatum esse; » sed, « cum malediceretur, non remaledixisse, neque, cum pateretur, comminatum esse. » Nam si aliquando maledicta aliqua protulit, non ut vicem suis convitiatoribus redderet, id fecit; sed ut eos qui converti volebant, reprehenderet atque objurgaret. At vero convitiis huiusmodi appetitus: « Dæmonium habes; » « In principe dæmoniorum eiecit dæmonia³²; » « Ecce homo vorax et potator vini³³; » anie convitia convitiis rependit? Non sane. Sed illis quidem dixit: « Si ego in Beelzebub eicio dæmonia, filii vestri in quo eieciunt³⁴? » Vocantibus autem ipsum « voracem, et potatorem vini, » proposuit illud puerorum in foro ludentium dictum: « Cecivimus vobis, et non saltastis: lamentavimus, et non planxistis³⁵. » Crucifixus vero, et pessime habitus, pro affligentibus oravit potius, quam illis comminatus sit. Et Judæ quidem minatus est, sed ut eum ad proditionem revocaret. Et eos, qui discipulos suos non reciperent, gravius quam Sodomitas, puniendos esse declaravit, ut auditores cum ad hospitalitatem, tum ad ea, quæ salutis sunt, amplectenda, timore saltem, provocaret. Quare verissimus est sermo Petri, quo non exemplo Christi Domini ad patientiam et mansuetudinem iudicanti iuste, » per « iudicantem iuste » intelligit Deum, qui « reddet unicuique juxta opera sua³⁶, » cum omnes in futuro iudicio iuste, atque absque

« Ος λοιδορούμενος οὐκ ἀντιλοιδόρει, πίντων οὐκ ἠπειλεί, παραδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. Ὁς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν. » Ἰσως ἐρεῖ τις· Πῶς γὰρ νῦν τὸν Κύριον ὁ Πέτρος, « λοιδορούμενον μὲν, μὴ ἀντιλοιδορεῖν, » καὶ τὸ, « πίντων, μὴ ἀπειλεῖν; » καίτοι ὄρωμεν αὐτὸν « κύνας ἐνεοῦς; » καλοῦντα τοὺς Ἰουδαίους, καὶ « τυφλοὺς τοὺς Φαρισαίους, καὶ τῷ Ἰούδῃ· « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος; » καὶ, « Ἀνεκτότερον ἐστὶν Σοδόμοις, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. » Ἐροῦμεν οὖν, ἕτι οὗ τοῦτο λέγει, ὅτι Οὐκ ἐλοιδόρησεν ὁ Κύριος, ἢ ἠπειλήσεν, » [ἀλλὰ, « λοιδορούμενος, οὐκ ἀντιλοιδόρει, » οὐδὲ ἐν τῷ πίντων « ἠπειλεί; »] ἀλλ' εἰ τι καὶ ἐλοιδόρησεν, ἢ οὐκ ἀντιξαγόμενος τοῖς αὐτῶν λοιδοροῦσιν, ἀλλ' ἐπιτιμῶν καὶ διασύρων τοὺς ἀπεισιτρόφους. Λοιδώρηθεις δὲ ἐν τῷ ἀκοῦσαι, « Διαμόνιον ἔχεις; » ἀπὸ τῶν λοιδώρων αὐτῷ προσενεχθέντων· καὶ πάλιν, ὅτι· Ἐν τῷ ἔρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλεις τὰ δαιμόνια; » καὶ, « Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης· ἄρα ἀντιλοιδόρησεν αὐτοῖς; Ὑδάμῳ; ἀλλὰ τοῖς μὲν εἶπεν· « Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὁμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; » Τὸ [f. τῷ] εἶ, « Φάγος καὶ οἰνοπότης, » ἀνατέθηκε [f. ἐνέθηκες] τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ παιζόντων παιδίων παιδίων, λεγόντων· « Ἐβλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὤρχησασθε ἰθρηνήσαμεν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. » Σταυρούμενος δὲ καὶ πάσχων κακῶς, ὅπερ τῶν κακούντων προσήχηται ἄλλον, ἀλλ' οὐκ ἠπειλεί· τῷ δὲ Ἰούδᾳ ἀπειλεῖ, ἀναστellaν αὐτὸν τῆς προδοσίας. Ἐπειταὶ καὶ τοῖς μὴ διεξομένοις τοὺς μαθητὰς, χεῖρόν τι Σοδομιτῶν παθεῖν ἀπεφήνατο, τὸ μὲν ἐπὶ ξενοδοχίαν, τὸ δὲ διὰ τοῦ φόβου παρακαλῶν ἐπὶ τὰ σωτήρια αὐτῶν τοῦ ἀκροατῆς. Ὡς ἀληθέστατος ὁ Πέτρος λόγος, δι' ὑποδείγματων τοῦ Κυρίου ἐπὶ ἀνεξικακίαν προσηγομένου. Τὸ μέντοι, « Παραδίδου τῷ κρίνοντι δικαίως, » τῷ Θεῷ δηλονότι φησὶν, ὃς « ἀποδίδωται ἐκάρτω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, » τῷ ἀπροσωπολήπτως κατὰ δικαίαν κρίσιν ἐν τῷ μέλλοντι κριτηρίῳ.

Vers. 24-25. « Cujus livore sanati estis. Eratis sicut oves errantes; sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum. » « Cujus livore. » Flagellatus enim a Pilato, etiam livorem, seu vibicas in suo corpore aliquandiu tulit.

adhortatur. Porro cum subdit: « Tradebat autem ulla personarum acceptione, iudicabit. » « Οὗ τῷ μῶλωπι αὐτοῦ λάθητε. Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα, ἀλλ' ἐπιστρέφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν. » Ματθ. γωθεῖς γὰρ ὑπὸ Πιλάτου, καὶ μῶλωπα; ἐν τῷ σώματι ἔφερον.

CAPUT III.

Vers. 1-3. « Similiter et mulieres subditæ sint viris suis; ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem **366** sine verbo lucrifiant. Considerantes in timore castam conversationem vestram: Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio, aut iudumenti vestimen-

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

« Ὁμοίως; αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν. Ἴνα καὶ οἳτινες [συντλ. εἰ τις] ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστρέφης, ἀνευ λόγου κερδηθῆσονται, ἐποπταῖσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἀγνήν ἀναστρέφην ὑμῶν. Ὅν ἐστὼ οὐχ ὁ ἐξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύ-

³⁰ Matth. xiv, 21. ³¹ Matth. x, 15. ³² Joan. vii, 20. ³³ Matth. xi, 15. ³⁴ Ibid. 19. ³⁵ Ibid. 17. ³⁶ Rom. ii, 6.

σεως ἱματίων κόσμος. » Διὰ πάντων τούτων τὴν ἡθελὸν λόγον συμπεράνας, διὰ βασιλέων, δι' ἀρχόντων, διὰ δεσποτῶν, διὰ δούλων· καὶ τοῖς μὲν βασιλεῦσι καὶ ἀρχουσιν ὑποτάσσεται οἷς δεῖ, καὶ ἐν οἷς δεῖ, τοὺς ἀρχομένους νομοθετήσας· καὶ δεῖξαι διὰ τούτου, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχόντες ἑναυτὰ τι δικαιοσύνης ἔχοντες τοὺς νόμους, ὅσα μὲν κατ' αὐτοὺς ποιήθουσιν, οὐ κατακριθήσονται, ὅσα δὲ παρὰ τούτους ἀνόμως καὶ ἀκρίτως καὶ τυραννικῶς, ἐν τούτοις καὶ ἀπολοῦνται· ἐπὶ συμφέρωντι γὰρ τῶν ἐθνῶν ὁ νόμος ἐδόθη αὐτοῖς, ὡς καὶ Παῦλος βοᾷ· ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχόντες ὁμοίως τοῖς νόμοις ἐπὶ συμφέρωντι ἐδόθησαν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐνίοι· κακῶς βούλονται τοῦ διαδόλου εἶναι τὴν ἐξουσίαν τὴν ἐπὶ γῆς, τῷ διαδόλῳ κατὰ τοῦτο συναγορεύοντες, εἰπόντι· πρὸς τὸν Κύριον· « Ταῦτα πάντα ἔμοι δέδοται, καὶ ἢ ἂν βούλωμαι διδωμι αὐτά· » οὐ γὰρ τῇ τούτου καλεύσει βασιλεῖς καθίστανται, οἷσιν· πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶν δέδοται, τοῦ διαδόλου μὴδὲν τοιοῦτον ἐμπολιτιμέσσαι τοῖς ἀνθρώποις ἐπιγεγομένον· ἐδόθησαν γὰρ ἐξουσίαι καὶ ἀρχόντες ὑπὸ Θεοῦ, οἱ μὲν, εἰς συντήρησιν τοῦ δικαίου καὶ ἐπανόρθωσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ἀρχομένων, οἱ δὲ διὰ φόβον πρὸς τιμωρίαν καὶ ἐπίπληξιν τῶν ἀμαρτανόντων, οἱ δ' ἔτι καὶ εἰς τὸ τοὺς ἐξυθρίσαντας δίκην ἄξιαν ἀποτίσαι· δεῖξας οὖν τοῦτο, καὶ ὅτι τὸ ὑποτάσσεται· τούτοις ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀπειθεῖς εἶναι κακόν· ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς δούλοις, ὡς ἔφημεν ὑπομνήσαντες καὶ περὶ δούλων καὶ δεσποτῶν· μέτεστι νῦν καὶ ἐπὶ τὴν γυναικωνίτιν. Φησὶν οὖν περὶ γυναικῶν, ὡς δεῖ ταῦτα· δύο ταῦτα σπουδάξαι, ἵνα ὑποτάσσεται τοῖς ἰσίοις ἀνδράσι, » καὶ κόσμου παντὸς καὶ καλλωπισμοῦ ἄλλοτρίας ἑαυτὰς ἀποφαίνειν, μιμουμένας τὰς ἁγίας γυναῖκας. Ἐπεὶ καὶ αὐταί, φησὶ, κόσμον τοῦτον ἤθεσαν μόνον, τὸ πρὸς τοῦ ἀδελφῶν πειθήνιον. Καὶ τί τὸ ἀπὸ τούτων κέρδος; Ὁ ἀπὸ τῶν ἐξω τῆς πίστεως ζῆλος ἀγαθός, ὃς καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ἀρχόντων παρ' ἡμῶν ὑποταγῆς ἀποτίκεται, καὶ ἡ πρὸς Χριστὸν ὑπ' αὐτῶν δι' ἡμᾶς εὐχαριστία· ὃ καὶ μέγα καύχημα Χριστιανῶν, εὐλογουμένου δι' ἡμᾶς τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τῶν ἐθνῶν διὰ τὴν καλὴν ἀναστροφὴν ἡμῶν. Τὸ δὲ εἰπεῖν, « Ἄνευ λόγου κερδηθήσονται, » ἦτοι σχολάζοντος παντὸς λόγου καὶ πάσης ἀντιλογίας· ἢ ὡς τὸ [ἴ, τῆς] διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξωσιν κυριωτέρας οὐσίας λόγου καὶ περιεργίας. Ἄφωνον γὰρ ἔργον κρείττον Δ ἀπράκτου λόγου, ὁ εἰπὼν ἀνὴρ ἅγιος.

« Ἄλλ' ὁ κρυπτός τῆς καρδίας· ἀνθρώπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὃ ἐστὶν ἀνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτέλης. » — Πᾶσα γὰρ ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσθωθεν ἐν χρυσοῖσι περιβεβλημένη πεποικιλμένη· οἰονεὶ τῆς ἐν τῷ κρυπτῷ ἡμῶν διαθέσεως, καὶ τῆς ἐκτὸς καταστάσεως, σύμβολα ἀνεπιτήδευτα παρεχομένων. Τοιοῦτος γὰρ ὁ χρυσὸς περιτωμα ὄν τοῦ ὑφάσματος· τὴν ἀρχὴν λαχὼν τῶν στημόνων, ὃ τῆς κρήνης ἀπῆλλακτα· τῆς ἐμπλοκῆς, καὶ τῆς ἀρχίθεν ὑποστάσεως μὴνυε τὴν ἐργασίαν. « Χρυσός, » δὲ φησὶ καὶ

A torum cultus. » Cum per omnes hominum gradus nempe per reges, principes, dominos ac servos, morali sermone suo excurrisset apostolus; atque subiectionem regibus et principibus, quibus oportet et in quibus oportet, præcepisset indeque demonstrasset, etiam principes, quibus leges incitamento ad justitiam esse debent, si quidquam contra ipsas iniique, absque iudicio, et tyrannice egerint, æternum perituros: quandoquidem ad populorum utilitatem data est illis lex, quemadmodum et Paulus clamat; et pari ratione ad utilitatem assignatis sunt principes legibus: unde pessime quidam pertendant, potestatem quamque terrenam esse a diabolo. Qua in re ipsimet diabolo patrocinantur, qui ausus est Domino dicere: « Hæc omnia mihi tradita sunt; et cui volo, do illa »⁴⁵. » Non enim illius imperio reges constituuntur, quippe qui ad malorum correctionem destinati sunt: quod Diabolus impedit conatur. A Deo itaque data est potestas, et constituti sunt principes, cum ad patrocinium justitiæ, et directionem atque utilitatem subditorum, tum ad terrorem, punitionem et repressionem iniquorum; tum demum ad debita pœna plectendos illos qui injuriam inferre aliis ausi fuerint. Cum ita hoc ostendisset, et quod subijci bonum nobis sit, non parere autem malum: similiter etiam servis quoad dominos suos, ut jam diximus: nunc ad mulieres sermonem convertit. Ait itaque, mulieres ad duo cum primis aditi debere: quorum unum est, « subjectas esse viris suis: » alterum, a nimio ornati, omni que fuce, sanctarum mulierum exemplo abhorrere. Nam et illæ, inquit, hoc solum ornamentum sibi conveniens reputabant, quod maritis suis obsequentes essent. At quodnam ex hoc lucrum? Bona æmulatio in infidelibus, quæ etiam a nostra erga principes submissione produciuntur, quemadmodum et Christi propter nos laus: in quo magna Christianorum gloria posita est: cum scilicet propter nos, seu propter bonam conversationem nostram Dei nomen glorificatur. Illud autem: « Sine verbo lucriflagi, » idem valet ac semoto omni sermone omni que contradictione; vel, veritatem firmiter demonstrantibus factis quam verbis. Opus enim sine verbis, ut vir sanctus dixit, præstantius multo est verbis sine opere.

VERS. 4. « Sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuplex » Nam « Omnis gloria filie regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus »⁴⁶: » 367 scilicet interiore nostra affectione, et exteriori compositione amice conspirantibus. Fimbria enim est extremitas telæ vel panni, ubi stamen cum subtegmine non est implexum: quare ab initio ostendit totius operis substantiam. « Aureas » autem dicit « fimbrias, » quia id etiam, quod ex intus latente exterius se

⁴⁵ Luc. vi, 6. ⁴⁶ Psal. xliv, 14.

prodit, haud vulgare est, sed pretiosum ac magnificentum.

VERS. 5-7. « Sic enim aliquando et sanctæ mulieres sperantes in Deo ornabant se, subjectæ propriis viris : sicut Sara obediebat Abraham, Dominum eum vocans : cujus estis filix beneficientes, et non pertinentes ullam perturbationem. Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tanquam et coheredibus gratiæ : ut non impediatur orationes vestræ. » Ornatum hic vocat obedientiam, cum dicat : « Ornabant se, subjectæ propriis viris. » Postquam autem, « sanctæ mulieres » indefinite dixit, etiam « filias Saræ » eas appellavit, seu quoad fidem, seu quoad genus earum respiceret. Oportet enim ut filix matres suas Christiano ornatu imitentur. Hortatur etiam ut eleemosynis erogandis incumbant, non verentes rationem, quam propter hoc reddituræ essent maritis suis. Hoc significare intendit verbis illis : « Et non pertinentes ullam perturbationem : » Decet enim ut, etiam expensarum rationem mariti ab uxoribus suis aliquando exigant. Igitur apostolus sublimiore sermone parcimoniam et pusillanimitatem feminarum excitat, ut rebus domesticis liberalius utantur. Cæterum et virorum erga illas austeritatem coercet, inquires : « Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, » hoc est, indulgentes imbecillitati sexus feminei in omnibus (quippe qui in pusillanimitatem proclivior est), vos magnanimi estote erga illas et generosi, haud minutam et scrupulosam ab ipsis de rebus domesticis conceditis rationem exigentes. Scilicet, quemadmodum diximus, ut mulieres liberaliores in pauperes esse possint, maritos hortatur, ut a nimium accurata rerum domesticarum inquisitione abstineant : cæterum videtur mihi apostolus iste etiam his aliquid profundius indicare velle, et honestius, quam Paulus, conjugale opus innuere. Paulus enim aperte clamat : « Ne fraudetis invicem nisi forte ex consensu⁴⁷, » etc. At iste honestius, ut dixi, rem eandem « scientiæ, » seu « cognitionis » vocabulo subindicans, admonet ne (quandoquidem etiam ad hoc propensior est femineus sexus) duris asperisque verbis secessionem ab ipsis faciant : sed primo quidem illis utpote imbecillioribus **368** indulgentius utantur, tum vero suadeant, ut paritate, quadam in hujusmodi continentiam consentiant. Et sane hanc paritatem indicare vult ille iis verbis quæ subdit, « Impartientes honorem : » nisi enim quis ad aliquid respiciat, neque paritas locum habet. Erga uxores igitur sive quod « infirmiores, » sive quod « coheredes gratiæ vitæ » sunt, ita se gerere oportet, in his quæ hanc consuetudinem spectant. Cæterum quod non temere locum hunc explanaverimus, argumento est quod subditur : « Ut non impediatur orationes

Α τοὺς « κροσσωτοὺς, » διὰ τὸ καὶ τὸ παρρησιαζόμενον ἀπὸ τοῦ λαοθάνοντος, μὴ κατὰ τὸ ἐπιτυχόν, ἀλλὰ τιμαλφῶς ἐμφανίζεσθαι καὶ σεμνῶς.

« Οὗτω γὰρ ποτε καὶ αἱ ἁγίαι γυναῖκες αἱ ἐλπίζουσαι εἰς εἰς θεὸν ἐκόσμου ἐαυτὰς, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰθίοις ἀνδράσιν ὡς Σάρρα ὑπήκουσε τὸν [vulg. τῷ] Ἀβραάμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα. Ἡ ἐγεννήθη τῆ [vulg. ἐγενήθ.] τέκνα, ἀγαθοποιούσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν. Οἱ ἄνδρες, ὁμοίως συνοικούντες κατὰ γνώσιν, ὡς ἀσθενεστέρω σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγχληρονόμοις χάριτος ζωῆς, εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. » Κόσμον ἐνταῦθα τὴν ὑποταγὴν φησι, διὰ τοῦ εἰπεῖν : « Ἐκόσμου ἐαυτὰς, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰθίοις ἀνδράσιν. »

Εἰπὼν δὲ ἀορίστως : τὰς ἁγίας γυναῖκας, καὶ « θυγατέρας » αὐτὰς φησι : « τῆς Σάρρας, » ἦτοι κατὰ τῆς πίστεως, ἢ καὶ κατὰ τὸ γένος. Ἀνάγκη γὰρ τὰς θυγατέρας μιμεῖσθαι τὰς μητέρας. Μετὰ δὲ τοῦ πρότερου Χριστιανοῦ κόσμου καὶ ἐλεήμονας αὐτὰς εἶναι παραινεῖ, μὴδὲν ὑποβλεπομένης τὸν ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν διὰ τοῦτο ἐκκληλογισμένον. Τοῦτο βούλεται : τὸ, « μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν, » ἐμφανίειν. Εἰκόσ γὰρ τοὺς ἄνδρας ἐστ' ὅτε καὶ τῶν ἀναλωμάτων αὐτὰς λόγον ἀπαιτεῖν. Οὕτω μεταωρίσας τὸν λόγον, καὶ τὸ φειδῶδην καὶ μικρόψυχον τοῦ θῆλεος ἐπὶ τὸ ἐλευθεριώτερον χρῆσθαι τοῖς κατὰ τὸν οἶκον παρακαλέσας, ἐπέχει λοιπὸν καὶ τὰς τῶν ἀνδρῶν πρὸς αὐτὰς ἀσθηρότητας, καὶ φησιν : « Οἱ ἄνδρες, κατὰ γνώσιν συνοικούντες : » τοῦτ' ἐστίν, Ἀσθησιν λαμβάνοντες : τῆς

τοῦ θῆλεος κορυφότητος καὶ τοῦ εἰς μικρόψυχίαν εὐολίσθου, μακρόθυμοι γίνεσθε πρὸς αὐτὰς, μὴ λόγον ἀπαιτοῦντες πικρῶς τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν αὐταῖς εἰς ταμιεῖαν παρακαθέντων· τοῦτο δὲ, ὡς εἴπομεν, διὰ τὸ ἐλευθερίως αὐτὰς εἰς τοὺς πένητας περὶ τὴν ἐπίδοσιν διαγινομένης, μὴ ἀκριβεῖς εἶναι ἐξεταστάς τοὺς ἄνδρας παραινεῖ. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ βαθυτέρον διὰ τούτων εἰσάγειν καὶ σεμνότερον Παύλου αἰνίττεσθαι ἐπὶ τῆς γαμικῆς χρήσεως. [Παῦλος μὲν γὰρ ἀναφανδὸν βῆ· « Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλων,] εἰ μήτε ἂν ἐκ συμφώνου, » καὶ ἐξῆς : [οὗτος δὲ σεμνότερον, ὡς ἐφημεν,] « γνώσιν » εἰπὼν καὶ διὰ τοῦτο αἰνιξάμενος τὸ πρᾶγμα, παραινεῖ ὡς εὐκολωτέρῳ καὶ πρὸς τοῦτο τῷ γυναικείῳ φύλῳ, μὴ ἐπιτιμητικῶς μετὰ σφοδρότητος ποιεῖσθαι τὴν ἀπ'

αὐτῶν ἀπόστασιν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὡς ἀσθενεστέρας συνηγωνοτικῶς αὐταῖς χρῆσθαι, εἶτα πείθειν μετὰ τινοῦ φειδοῦς τὴν τοῦ τοῦ αὐτοῦ καταδέχεσθαι ἀποχῆν. Τοῦτο γὰρ βούλεται δηλοῦν (τὴν φειδῶ φημι) διὰ τοῦ εἰπεῖν : « Ἀπονέμοντες τιμὴν. » Τιμὴ γὰρ εἰ μὴ τις περὶ τι ἐνορδαται, οὐδὲ φειδῶς [f. φειδῶ] ἐπακολουθεῖ. Εἴτ' οὖν ὡς ἀσθενεστέρω : [f. — ραίς], ἢ καὶ ὡς συγχληρονόμοις χάριτος ζωῆς. οὕτως αὐταῖς χρῆσθαι περὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὁμιλιῶν δεῖ. Καὶ ὅτι οὐ κατὰ τὸ ἐπιτυχόν τῇ τοιαύτῃ μεταχειρίσει τοῦ προκειμένου ῥήτου ἐπιβόλομεν, τὸ ἐπιπερδόμενον δηλοῖ, « Εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι, φάσκων, τὰς προσευχὰς ὑμῶν. » Τίνα γὰρ ἐκκοπήν φέρει προσευχῆς,

⁴⁷ 1 Cor. vii, 5.

ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα αὐτοῦ αὐστηρία; Πολλὴν μὲν ἄν
 εὖν καὶ προσέχειαν, καὶ σπουδὴν, ἢ πρὸς ταῦτα ἐν
 καιρῷ προσευχῆς ὀλιγωρία· ἐμοὶ μὲν οὕτω δοκεῖ
 παρὶ τούτου.

« Τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φι-
 ἀδελφοὶ, εὐσπλαγχοὶ, φιλόφρονες, ταπεινόφρονες·
 μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ
 λοιδορίας· τοῦναντίον δὲ εὐλογοῦντες, εἰδότες ὅτι
 εἰς τοῦτο ἐκλήθητε, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε. »
 Τὸ ἐξῆς μετὰ τῆς προσηρημένης κατασκευῆς, οὕτως·
 « Τέλος, » ἦτοι τὸ συνεκτικώτατον, « πάντες ὁμόφρο-
 νές » ἴστε, καὶ ἐξῆς, « εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε, »
 εἰς τὸ « εὐλογεῖν » πάντας. « Εὐλογεῖτε γὰρ, καὶ
 Παῦλός φησι· τοὺς διώκοντας ἡμᾶς. « Τοῦτο δὲ
 ποιῶντες, « κληρονομήσετε » ὄνομα παρὰ πάντων
 ἀκούειν τὸ, « οἱ εὐλογοῦντες. » Διότι οὐ δίκαιον, τὸν τῆς
 αἰωνίου ζωῆς ἀντεχόμενον, διὰ τῆς γλώσσης τινὰ
 βλασφημεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ Δαβὶδ παραίνει « τὴν
 γλῶσσαν καθαρὰν ἔχειν λοιδορίας » τοὺς θέλοντας
 ἐπεράτως διαχεισθαι πρὸς τὴν ὄντως ζωὴν. Οὕτω
 γὰρ παρεσκευασμένοι ἔχετε τὸν παντοδύναμον εὐ-
 κκοον καὶ ἡμερον. Εἰ δὲ τοῦτο, εἰς ὃ δυνάμενος κα-
 κῶσαι ὁμᾶς; Εἰ δὲ καὶ θλίψις ὁμῶν ἐπενεχθεῖ τὸς
 τοῦ ἀγαθοῦ ἐργάταις καὶ μιμηταῖς, μὴ ὀλιγωρεῖτε.
 Χαίρετε δὲ πρῶτον μὲν, ὅτι οὐ κακὰ ταῦτα· ἔπειτα
 δὲ, ὅτι καὶ μακάριοι διὰ τοῦτο. Διὸ ἐν ταῖς καρδίαις
 ὁμῶν τὸν Θεὸν ἀγιάζοντες, τὸν ἀνθρώπινον φόβον
 μὴ φοβείσθε, μηδὲ ταρασσέσθε. Ἄλλως. Ἀποσχό-
 μενος τῶν κατ' ἄνδρα νοουημάτων καὶ κατὰ γυ-
 ναῖκα, κοινοποιεῖται λοιπὸν τὴν παράκλησιν πρὸς
 ἅπαντας, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καὶ φησι· « τὸ
 δὲ τέλος, » ἀντὶ τοῦ, [Τ] ἡ χρῆ ἰδιολογεῖσθαι; ἀπλῶς
 πᾶσι φημι. Τοῦτο γὰρ, « τέλος, » καὶ πρὸς τοῦτο πᾶ-
 σιν ὁ σκοπὸς ἀφορᾷ τῆς σωτηρίας, καὶ οὗτος νόμος
 πᾶσιν ἀγάπης· ἐξ οὗ φέεται πᾶσα ἀρετὴ, ἢ ταπει-
 νοφροσύνη, ἢ συμπάθεια, ἢ εὐσπλαγχνία, καὶ αἱ λοι-
 πᾶι. Ὅν ἢ μὲν « ὁμοφροσύνη » ἐξ-τὶ σύννευσις περὶ
 τι μετὰ σπουδῆς ἀδιάφορος· ἢ « συμπάθεια » δὲ,
 ὃ πρὸς τοὺς κακῶς πάσχοντας ὡς καὶ ἐφ' ἑαυτοῦς
 ἔλεος· « φιλαδελφία » δὲ, ἢ καὶ ὡς ἐπὶ ἀδελφοῖς φει-
 λομένη πρὸς τοὺς πέλας διάθεσις· « εὐσπλαγχνία »
 δὲ, ἢ ἀπὸ ψυχῆς, κ. ε. λ. ἢ ἀπὸ ψυχῆς ἐπ' ἀγαθοποιῶ-
 τῶν ὁμογενῶν κίνησις· « φιλοφροσύνη » δὲ, ἢ πρὸς
 πάντας ἡμερότης καὶ προσήνεια· ἦτις καὶ πρὸς
 ὁμοίους ἀν γένοιτο καὶ φίλους· « ταπεινώσις » δὲ,
 ἦτοι ταπεινοφροσύνη, τὸ ἑτέρου ὀνειδίζοντος φέρειν,
 τὸ ἐπιγινώσκειν τὸ ἀμάρτημα, τὸ φέρειν τὰς κατ-
 ηγορίας, ὃ εὐγνωμοσύνη ἀν εἶη· « λοιδορία » δὲ
 ἢ ἐκ πονηρᾶς συνθηλαίας ἀνάδοτος περὶ τὸ καταλα-
 λεῖν φιλοτιμία. Ταῦταις οὖν ταῖς ἀρεταῖς κατακο-
 σμούμενοι πρὸς οὓς οὐχ ἄλωσιμοι ἀποφανθεῖτε κα-
 κία, καὶ ζηλωτοὶ ἔσεσθε τῇ θεῷ κατευθυνόμενοι
 βίωσθαι. Ὁ γὰρ ὅπὸ πάντων εὐλογούμενος καὶ ζη-
 λωτός ἐστιν.

Insuper et zelatores vitæ, sanctam ac perfectam vitam ducentes : qui enim ab omnibus benedicuntur, is etiam zelator est.

« Ὁ γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας

A vestra » Harum enim rerum contemptus magnam
 tempore orationis attentionem fervoremque conui-
 liat.

Vers. 8, 9. « In fine autem omnes unanimis,
 compatientes, fraternitatis amatores, misericordes,
 modesti, humiles. Non reddentes malum pro malo,
 nec maledictum pro maledicto; sed e contrario
 benedicentes : quia in hoc vocati estis, ut benedi-
 ctionem hæreditate possideatis. » Quod sequitur,
 ita cum præcedentibus coheret : « In fine, » hoc est
 in summa, « omnes unanimis estote, » c. c., scientes
 « quia in hoc vocati estis » ut benedicatis. « Bene-
 dicite » enim et Paulus ait³⁶, « persecutibus vrs. »
 Quod facientes « hæreditate possidebitis » illud ab
 omnibus nomen audire, « Benedicentes ei hæ-
 reditabunt terram³⁷. » Non enim fas est, cum qui
 vitæ æternæ adhæret, quemquam lingua sua exec-
 crari. Quapropter etiam David eos, qui veræ vitæ
 desiderio tenentur, hortatur, ut «³⁸ linguam suam
 a malo, » seu a convitiis et contumeliis « prohi-
 beant : » ita enim comparati Omnipotentem ad vos
 audiendum promptum ac benignum habebitis. Quo
 posito, quis vobis nocere poterit? Quod si etiam
 vobis recte operantibus, afflicto aliqua acciderit,
 animo ne concidatis. Quin gaudete : primo quidem
 quia hæc veræ vitæ mala non sunt; deinde, quia hæc
 ratione evaditis beati. Quare cordibus vestris Deum
 glorificantes, humanum omnem timorem abijcitis :
 quia, nec ullo pacto turbemini. *Aliter.* Absolutis
 jam documentis, quæ ad maritos uxoresque pecu-
 liariter attinent, nunc communi adhortatione viros
 omnes ac mulieres alloquitur aitque : « In fine
 autem, » hoc est, Quid opus est peculiariter mō-
 nere? Absolute omnibus dico : hoc enim « finis »
 est, et ad hoc collineat scopus omnium qui salutem
 consequi volunt; et ista est lex charitatis, quæ
 astringit omnes : quippe ex qua omnis virtus pro-
 gignitur, humilitas, compassio, misericordia, et
 reliquæ : ex quibus quidem « unanimitas » est
 studiosus consensus circa aliquid absque discrimi-
 mine; « compassio » est miseratio erga afflictos
 perinde ac erga semetipsum; « fraternitatis amor »
 est affectus erga propinquos tanquam erga fratres;
 « misericordia » est animi inclinatio ad benefaciendum
 369 iis qui ejusdem conditionis sunt; « affabi-
 litas » est benignitas et comitas erga omnes,
 cujusmodi exhiberi solet amicis, et iis qui moribus
 conveniunt; « humilitas » demum est convitiantes
 ferre, lapsus agnoscere, accusationes tolerare; quod
 etiam ad « æquanimittatem » spectat; dicacitas
 vero est ex prava consuetudine orta vituperandi
 seu convitiandi libido. His igitur virtutibus, inquit,
 ornatu estote; ac præterea nulla capiāmini nequitia:

Vers. 10, 11. « Qui enim vult vitam diligere, et

³⁶ Rom. XII, 14. ³⁷ Psal. XXXVI, 20. ³⁸ Psal. LXXIII, 14.

ut videret bonos, coerceret linguam suam a malo, et labia ejus ne loquantur dolum. Declinet a malo, et faciat bonum : inquirat pacem, et sequatur eam.) Ut summum certitudinis gradum admonitioni suæ concillet, eam Davidis auctoritate confirmat, et ait : « Qui enim vult vitam diligere : » hoc est, qui sese ad veram vitam reformat, eamque amabilem reddere studet (hoc enim innuit illud, « Qui vult diligere, » seu desiderabilem, et expetendam hominibus reddere), firmissime ista teneat, quæ necum suggerit propheticus sermo.

VERS. 12-15. « Quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum : vultus autem Domini super facientes mala. Et quis est, qui vobis noceat, si boni amulatores fueritis? Sed et si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, et non conturbemini. Dominum autem sanctificate in cordibus vestris. » Absoluto prophético oraculo, cum in eo habeatur : « Oculi Domini super justos, » et « Vultus Domini super facientes mala, » subdit : Si hac ratione vitam duxeritis, Deum benevolam et precibus vestris obsequentem habebitis. Tum vero, quis malum vobis inferre poterit, cum in manu ejus sint mors et vita? Præterea, cum nonnulli afflictiones, quas pro fide sustinebant, tanquam mala quædam reputarent, Petrus, ut hunc corrigeret errorem, Ne putetis, ait, hæc mala esse; quin pro magna felicitate habenda sunt. Timor enim ab hominibus incussus nihili putandus est, utpote brevissimæ durationis. Si enim « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum; super autem facientes mala vultus ejus » omnimodum jis interitum comminans, profecto, si hæc mala torrent, summus ille bonorum dispensator, nequam nos qui ipsum diligimus, hæc retribuere: in solos enim malos mala immittit. Non igitur malæ censendæ sunt afflictiones, quæ pietatis causa perferuntur. « Sanctificate autem Deum in cordibus vestris »⁵¹, inquit cum Isaia, hoc est: Ne rebus apparentibus **370** gloriemini, sed in secreto cordis vestri conclavi sanctificationem Domini, quæ in purgatione a maculis, seu a pravis moribus, consistit, elaborantes, ita ipsum « sanctificate : » scilicet, bona conversatione vestra effcite, ut, quicumque vos viderint, eum glorificent : quod et divinus Magister præcipit, dum ait⁵² : « Luceat et lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, » etc.

VERS. 15, 16. « Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe. Sed cum modestia et timore conscientiam habentes bonam : ut in eo quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. » Illud « Parati ad satisfactionem. » etc. cum eo, « et timore conscientiam

ἀγαθός, πικραίνω τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι ἄδολον. Ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν· ζητήσάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτήν. » Εἰς ἀπαραλόγιστον ἐκφέρων τὸν τῆς νοουθεσίας αὐτοῦ λόγον, καὶ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ τὸ πιστὸν αὐτῷ προσπορίζει, καὶ φησιν· « Ὁ γὰρ θάλων ζωὴν ἀγαπᾷ, » τοῦτ' ἐστίν, ὁ πρὸς τὴν θνητῶν ζωὴν μεταστοιχείων ἑαυτὸν, καὶ ἐπέραστον αὐτὴν ἀποφῆναι (πρὸς τοῦτο γὰρ ἀπονεύει τὸ, « θείλων ἀγαπᾷ, » οἰνεῖ, ποθεινὸν ἀποφαίνειν περιμάχτητον ἀνθρώποις), ἐχέστω τούτων ἀναπιστρήφως, ὧν καὶ ὁ προφητικὸς λόγος συναίρεται μοι.

« Ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὤτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά. Καὶ τίς ὁ κακῶσων ὑμᾶς, ἐν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γένηθε; Ἄλλ' εἰ καὶ πάσχετε διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι. Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε μηδὲ παραχθῆτε. Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἀγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. » Συμπερανάμενος τὴν προφητικὴν χρῆσιν, ἐπεὶ ἐν αὐτῇ τὸ, « Ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, » ἐγκραίνεται, καὶ τὸ, « πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά, » τούτοις ἐπιφέρει, ὅτι Εἰ ὄτω διαβῆτε, εὐμενῆ ἔξετε τὸν Θεὸν καὶ εὐχόσων. Ὁδὲ γεγονότος, τίς κακωτικῶς ὑμῖν ἐπενεχθεῖ; Πάντα γὰρ ἐν χειρὶ αὐτοῦ, θάνατος, ζωὴ. Πλὴν ἐπειδὴ τίσιν αἱ περιστάσεις, αἱ διὰ τὴν πίστιν, κακὰ ἐδόσκουν, ἐπανορθούμενος ταῦτα ὁ Πέτρος φησὶ· Μὴ λογίζεσθε ταῦτα κακὰ, εἰ μὴ καὶ μακαρισμοῦ ἄξια. Ὁ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων φόβος οὐδενὸς λόγου ἄξιος, ἀλλ' ἐφήμερος. Εἰ γὰρ « ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὤτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν, » ἐπὶ δὲ τοὺς ποιῶντας κακὰ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, « ἀπώλειαν ἐπαπειλοῦν τοῖς κακοῖς πάντως; εἰ κακὰ ταῦτα, οὐκ ἂν ὁ τῶν ἀγαθῶν ταμίης ἡμᾶς τοῖς ἀγαπωμένοις ἀπὸ κακοῦ ἀντημεῖβετο. Τὰ γὰρ κακὰ τοῖς κακοῖς καταπέμπει. Ὅστε οὐ κακαὶ αἱ διὰ τὴν εὐσέβειαν θλίψεις. » Ἀγιάζειν δὲ τὸν Κύριον ἐν ταῖς καρδίαις » μετὰ Ἡσαίου παρακλιεῖται· τοῦτ' ἐστίν, Μὴ τοῖς φαινομένοις μεγαλυχεύσθε, ἀλλ' ἐν τῷ [κρυπτῷ] τῆς καρδίας ταμίῳ ὑμῶν τὸν ἁγιασμὸν ἐνεργήσαντες τοῦ Κυρίου, ὃς ἐν τῷ ἀπὸ τῶν μασημάτων, ἦτοι τῶν πονηρῶν ἔθων, ἀφορισμῶ τῶν ἔθων περιγίνεται, οὕτως αὐτὸν· « ἀγιάσατε. » Ἀγιάζεται δὲ διὰ τῆς καλῆς ὑμῶν ἀναστροφῆς, δοξαζόντων αὐτὸν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Θεάνθρωπος παραγγέλλει· « Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλά ὑμῶν ἔργα. »

« Ἔτοιμοι δὲ εἶτε πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτούντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, ἀλλὰ μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθῆν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλώσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, κατασχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφήν. » Τὸ δὲ, « Ἔτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν, » καὶ τὰ ἑξῆς, μετὰ καὶ τοῦ πρῶτον ἐπιπέ-

⁵¹ Isa. viii, 13. ⁵² Matth. v, 16.

κυσθαι ἀγαθὴν· πρᾶξω; γὰρ καὶ μετ' ἐπεικειας ἄ
 τοῦτο ποιοῦντες, τότε ἑαυτοὺς συνειδέναί πιστώσε-
 σθε ἀγαθὰ καὶ τοὺς τὰς πονηρὰς ὑπολήψεις ἔχον-
 τας περὶ ὑμῶν, κατασχυνεῖτε. Τούτω δὲ τῷ ῥητῷ
 πρὸς τὸ [f. τῷ] ἀνωτέρω συνυπακούεται ἡ [f. τῷ].
 Πάντες ὁμόφρονες ἔσεσθε· τὸ γὰρ, ἔσεσθε, κατὰ
 κοινού καὶ τοῦτο ἀποδίδεται· Ἰνα ἦ, "Ἔσεσθε ἑτοι-
 μοι." Βούλεται δὲ παρεσκευασθαι αἰετὸν τὸν πιστὸν
 ἄνθρωπον περὶ τὸν τῆς πίστεως λόγον, ὡς αἰετὸν ἐν
 παντὶ καιρῷ ἀπατωμένους ἡμᾶς τὸν περὶ αὐτῆς λό-
 γον εὐχερῶς ἀποκρίνεσθαι, ἀπὸ κοινοῦ δὲ καὶ τὸ
 « μετὰ πραύτητος; » τοῦτο ποιεῖν, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ
 Θεοῦ παράτοχος. Οὐδεὶς γὰρ τοῦ κυρίου αὐτοῦ παρ-
 όντος εὐγνώμων δοῦλος ἀπαυθαδεῖται. Καὶ τὸ ἀπὸ
 τούτου κέρδος ἐπάγει τὴν ἀπὸ τῶν ἀπίστων περὶ
 ἡμᾶς ἐπιγνωμοσύνην τε καὶ εὐγνωμοσύνην. Ἐπι-
 στατόν δὲ, ὡς οὐκ ἐναντία ταῦτα τῶν ἀπὸ τοῦ Κυ-
 ρίου εἰρημένω· εἰ ὁ μὲν « μὴ μεριμνῶν [f. μεριμνῶν] »
 φησὶν « ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐπαγομένους καὶ τὰς ἐξου-
 σίας τί ἀπολογησόμεθα » Πέτρος δὲ « παρεσκευά-
 σθαι » πρὸς τοῦτο νῦν παραγγέλλει, τὰ μὲν γὰρ ἀπὸ
 τοῦ Κυρίου περὶ μαρτυρίου εἰρηται· τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ
 Πέτρος περὶ διδασκαλίας. Τὸ γὰρ ἀνευ συνέσεως
 καὶ ἐξετάσεως ὀρεῖται τι εἰδέναί μεμψὶν φέρει. Ἐνώ-
 ρις γὰρ ἀσυνέτων ἀνεξέταστοι λόγοι. Ἄλλως τε,
 καὶ ἐπειδὴ πολλὰ κατηγοροῦν ἡμῶν ἀθέμιτα, καὶ
 τὰς ἐλπίδας ἡμῶν κενὰς ἀπεφαίνοντο, περὶ τούτων
 λελογισμένας φέρειν τὰς ἀποκρίσεις φησὶν, ἔχον-
 τας δὲ τὸν θλόν συνέπαινον ἢ καὶ συνείδησιν
 καλῆς.

« Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιῶντας, εἰ θέλοι τὸ θέλη-
 μα τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιῶντας. Ὅτι καὶ
 Χριστὸς ἅπασι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπέθανε, δίκαιος ὑπὲρ
 ἀδίκων, ἵνα ἡμᾶς προσ[α]γάγη τῷ Θεῷ. » Ἡ αἰτιο-
 λογία αὕτη ἢ πρὸς τὰ προσεχῶς εἰρημένα, ἀλλὰ
 πρὸς τὰ μικρὸν ἀνωτέρω, ὅτι « Εἰ καὶ πάσχετε διὰ
 δικαιοσύνην, μακάριοί ἐστε, ἐπεὶ « δίκαιος » κρεῖττον ἀγαθο-
 ποιῶντας πάσχειν κακῶς, ἢ κακοποιῶντας. » Εἰ δὲ
 τις τὴν αἰτίαν πρὸς τὸ προσεχῶς βοῦλοιο ἀποδι-
 θέναί τὸ, « ἀγαθοποιῶντας, » οὐχὶ πρὸς ἕτερον χρῆ-
 λαμβάνειν εὐεργετικῶς, ἀλλ' ἀπολύτως [ἀντὶ τοῦ,
 ἀγαθὰ] ἐργαζομένους, ὡσαύτως καὶ τὸ, « κακο-
 ποιῶντας. » Προστίθεται δὲ καὶ τὸ, « Εἰ θέλοι τὸ
 θέλημα τοῦ Θεοῦ, » δεικνύς, ὅτι οὐδὲν ἀνευ τῆς τοῦ
 Θεοῦ βοήθειας εἰς ἡμᾶς γίνεται, ἀλλ' ἢ δι' ἁμαρτιῶν
 κουφισμὸν, ἢ δι' ἀνάβρῃσιν καὶ ὀφείων ἡμῶν, ἢ καὶ
 εἰς ἑτέρων σωτηρίαν. Καὶ τοῦτο διττόν. Ἡ γὰρ κα-
 κοῦται τις δίκαιος πρὸς σωφρονισμὸν ἑτέρων ἁμαρ-
 τωλῶν, καθὸ εἰρηται τὸ, « Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζε-
 ται, ὁ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; » Καὶ τοῦτο δὲ
 διττὴν ἐμφαίνει τὴν ὠφέλειαν· τῷ μὲν πάσχοντι
 δικαίῳ, εἰς προσθήκην δικαιοσύνης διὰ τῆς ὑπομο-
 νῆς· τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ, πρὸς ἐπιστροφήν, καθὼς
 εἰρηται. Ἡ οὖν διὰ ταῦτα πάσχει δίκαιος, ἥτοι πρὸς
 ὀφείων οικειαν, ἢ πρὸς ἐπιστροφήν ἑτέρων καὶ σωτη-

habentes bonam > conjungendum. Modeste enim,
 et, ut decet, istud facientes, et vosmetipsos com-
 monstrabitis nullius conscjos esse criminis, et eos,
 qui prayam de vobis opinionem gerunt, confunde-
 tis. At vero hoc in dicto, quemadmodum et in illo
 anteriore : « Omnes unanimes, » subauditur, es-
 tote, vel sitis. Ex communi itaque ratione ita se
 locus hic habet : « Parati estote, » vel sitis. Vult
 vero apostolus nos paratos semper esse ad red-
 dendam de fide nostra rationem; ut quotiescunque
 interrogati sumus, facile respondere possimus : id-
 que (ut cætera quoque) « cum modestia, » velut
 Deo ipso præsente, faciamus : nullus enim servus
 qui sapiat, coram hero suo arroganter loquitur.
 Lucrum vero, quod exinde comparatur, explicat in
 eo situm, quod infideles, quales nos simus, cognos-
 cant, sicque benevoli in nos reddantur. Sciendum
 vero, hæc iis, quæ a Christo Domino dicta sunt,
 nequaquam adversari. Si enim ille minime « præ-
 meditandum, » nobis esse dixit, cum « ad reges et
 prasides ducti fuerimus, quemadmodum respon-
 deamus »; » Petrus vero, ut ad id « parati semper
 simus » nunc præcipit : Dominus quidem de mar-
 tyrio loquebatur; Petrus autem de doctrina sermo-
 nem habet. Porro quod quis absque studio et præ-
 vja meditatione se aliquid scire existimet, vitupe-
 ratione dignum est : insipientis enim est inexper-
 tos proferre sermones. Sed aliter etiam. Quoniam
 infideles de infandis nos accusabant sceleribus, ac
 spem nostram inanem esse jactabant, præcipit,
 ut de his bene expensas responsiones asseramus,
 easque vitæ prohibite confirmemus.

VERS. 17, 18. « Melius est enim beneficientes (si
 voluntas Dei velit) pati quam malefacientes. Quia
 et Christus semel pro peccatis mortuus est, justas
 pro injustis, ut nos offerret Deo. » Hæc ratio non
 ca, quæ proxime dicta sunt, spectat; sed quæ paulo
 ante præmisit, nempe ea verba : « Et si quid passi-
 mini propter justitiam, 371 beati : » Idcirco ait,
 « melius esse pati beneficientes, quam malefacien-
 tes. » Quod si cui rationem istam ad id quod im-
 mediate præcedit, referre libeat, illud « benefa-
 cientes » non perinde sumere oportet, ac « benefi-
 cium aliis impertientes, » sed absolute : ut idem
 sit, ac « bona operantes : » parique ratione illud
 « calefacientes » intelligendum. Addit autem, « Si
 voluntas Dei velit, » ut ostendat, nihil, nisi Deo
 volente, nobis accidere, sive ad peccatorum pur-
 gationem, sive ad gloriæ augmentum, vel etiam ad
 aliorum salutem : et hoc quidem altera ex his ra-
 tionibus. Vel enim affligitur justus, ut exinde sa-
 pere discant peccatores, juxta illud 66 : « Si justus
 vix salvabitur, impius et peccator ubi parebunt? »
 Et hoc quidem duplicem asfert utilitatem : scilicet
 justo augmentum justitiæ, et peccatori conversio-
 nem, ut diximus. Justus itaque alterutra ex his
 causis patitur, vel ad gloriam propriam, vel ad aliò-

⁶⁶ Luc. xxi, 14. ⁶⁷ I Petr. iv, 18.

um emendationem et salutem, quemadmodum et A
Christus Dominus. Hinc Petrus Christi exemplum
ob oculos ponit, subdens : « Quia et Christus
semel passus est, » non quidem pro peccatis suis,
sed nostris : quare et addit : « Justus pro injustis »
Ipse enim Christus peccatum non fecit. Utque os-
tendat summam patientis efficaciam, dixit « semel. »
Quoniam igitur Christus, ut nos « offerret Deo, »
seu ad Deum adduceret, passus est, hoc plane evin-
cit, non omnes qui affliguntur, pro peccatis suis
affligi. Et quoniam duplici natura constat Christus
(nam Deus ac homo est), duplex etiam nobis bene-
ficium passione sua contulit. Ut homo enim mori-
ens, a morte nos liberavit, resurrectione sua nos
renovans, tribuensque exequio suo, ut nemo abs-
que spe resurrectionis mortem jam subeat. « Vi-
vificatus autem, » hoc est ex mortuis divina virtute
resurgens (siquidem hoc non qua homo, sed qua
Deus præstitit), justos omnes qui in inferis delin-
ebantur, « convivificavit, » seu una secum reduxit
ad vitam. « Multa » enim « corpora sanctorum,
qui dormierant, » ut sacer ait evangelista³³, « surre-
xerunt, et apparuerunt multis. »

Vers. 18, 19. « Mortificatus quidem carne, vivifi-
catus autem spiritu. In quo et his, qui in carcere
erant spiritibus veniens prædicavit. » — « Carne
mortificatus, » id est, qua homo. « Vivificatus autem
spiritu, » hoc est, ut Deus : « Spiritus » enim no-
mine intelligit Deum : per « carnem » vero homi-
nem. Et quidem priori intelligentiæ adtestatur
Evangelista, qui ait³⁴ : « Spiritus est Deus, » ubi
Christum Dominum veram sapientiam cum muliere
Samaritanæ loquentem inducit : posteriori vero,
universæ Scripturæ. Hinc manifestum sit dupli-
cem esse Christum, non quidem persona, sed natu-
ram. Illud « in quo » pro, idcirco, positum est. Cum
enim dixisset eum pro injustis nobis obisse, sub-
dit, **372** iis etiam, qui in inferno conclusi erant,
prædicasse. Hucusque enim progressu apostolo
explicandum remanebat, quomodo Christus iis,
qui ante eum obierant, profuerit. Quæstio etiam
erat : Si pro omnium salute facta est divini verbi
incarnatio, qualemnam salutem, qui pramortui fue-
rant, consecuti sunt? Dubitationem utramque
unica responsione solvit, dicens, Domini mortem
duo effecisse : spem resurrectionis resurgendo, et
salutem eorum, qui ante ipsum excesserant ex hac
vita. Qui enim recte vixerant, ii tunc per Domini
descensum ad inferos salutem obtinuerunt : quæ
divi Gregorii sententiæ est. Ita enim ait : « Non
sine exceptione omnes salvos facit Christus adventu
suo : (sed) vel illic eos duntaxat, qui credide-
runt (4). » Liberi enim cujusque arbitrii res erat,

³³ Matth. xxvii, 52, 53. ³⁴ Joan. iv, 24.

Bonifacii Finetti notæ.

(4) Locus iste S. Gregorii Nazianzeni exstat in
oratione ejus XLII (quæ est secunda in Pascha),
pag. 695 edit. Colon. an. 1690. Caterum non asse-
rendo, sed dubitando protulit dictum istud S. Pater.

ρίαν, καθὼς καὶ ὁ Χριστός. Τοῦτου χάριν Πέτρος
τίθησι ὑμῶν τὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπέδειγμα· « Ὅτι καὶ
Χριστὸς ἅπασι ἔπαθεν, » οὐχ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν οἰκτιρῶν,
ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε.
Δεικνύς δὲ καὶ τὸ τοῦ παθόντος δυνατὸν, ἐπιφέρει
τὸ, « ἅπασι. » Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν πρὸς Θεὸν
καὶ Πατέρα αὐτοῦ προσαγωγῆς ἔπαθεν, ἔδειξεν
ἅτι οὐ πάντες οἱ πάσχοντες ὑπὲρ ἁμαρτιῶν πί-
σχυσι. Καὶ ἐπειδὴ διπλοῦς ὁ Χριστὸς, Θεὸς καὶ ἄν-
θρωπος, διπλὴν καὶ τὴν χάριν παρέσχε ἡμῖν παθόν.
Ἀποθανὼν γὰρ ὡς ἄνθρωπος, ἀπέβλασεν ἡμᾶς, τοῦ
θανάτου, τὴν ἀνάστασιν ἐγκαινίσας ἡμῖν, καὶ θεὸς
διὰ τοῦ ἑαυτοῦ ὑποδείγματος, ὡς οὐκ ἔτι [οἱ] ἀπο-
θνήσκοντες ἀνέλπιστον ἀναστάσεως ὑπέρχονται θάνα-
τον. « Ζωοποιθεὶς δὲ, » τοῦτ' ἐστίν, ἀναστὴς ἐκ νε-
κρῶν τῇ τῆς Θεότητος δυνάμει (ἀνέστη γὰρ ἐκ νε-
κρῶν, οὐχ ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς Θεός), « συνεζωο-
ποίησεν τοὺς ἐν ᾄδῃ πάντας συνουαστήσας ἑαυτῷ.
« Πολλὰ γὰρ σώματα, » κατὰ τὸν Θεὸν εὐαγγελιστήν,
« ἀνέστη τῶν κεκοιμημένων ἁγίων, καὶ ἐνεφανίσθη-
σαν πολλοῖς. »

« Θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιθεὶς δὲ πνεύ-
ματι· ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς
ἐκήρυξεν. » — « Σαρκὶ θανατωθεὶς, » ἀντὶ τοῦ, ὡς
ἄνθρωπος· « πνεύματι δὲ ζωοποιθεὶς, » ὡς Θεός.
Τὸ γὰρ, « πνεύματι, » τὰ, Θεός, βούλεται παριστᾶν,
ὡσπερ καὶ τὸ, « σαρκί, » τὸ, ἄνθρωπος. Τοῦ μὲν
πρώτου ὁ εὐαγγελιστὴς μάρτυς, « Πνεῦμα, λέγων,
ὁ Θεός, » ἐν οἷς πρὸς τὴν Σαμαρείτιν εἰσάγει δια-
λεγόμενον Χριστὸν τὴν ἀληθῆ σοφίαν· τὸ δεύτερον
δὲ, πᾶσα ἡ θεία Γραφή. Ἐκ τούτου δὲ σαφὲς ὅτι
διπλοῦς ὁ Χριστὸς, οὐ τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῇ φύσει.
Τούτο τὸ, « ἐν ᾧ, » ἀντὶ τοῦ, διδ, κεῖται. Εἰπὼν
γὰρ ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁδίων ἡμῶν ἀπέθανε, λέγει λοι-
πὸν, ὅτι καὶ τοῖς ἐν τῷ ᾄδῃ κατεχομένοις ἐκήρυξε.
Κίετρι γὰρ τούτου προβάς, καὶ δεῖξαι προκειμενον
λοιπὸν πῶς ἀποθανὼν ὁ Χριστὸς, ὠφέλιμος τοῖς
προκεκοιμημένοις· ἅμα καὶ ζητήσεως· οὐσης· [Εἰ]
ἐπὶ σωτηρίαν πάντων ἀνθρώπων ἢ ἐνανθρώπισης
τοῦ Κυρίου, καὶ ἐτυχον σωτηρία· οἱ προθανόντες·
λύει ἀμφότερα δι' ἑνός, καὶ φησιν, ὅτι ὁ τοῦ Κυρίου
θάνατος· ἀμφότερα ταῦτα ἐπράξατο, ἐλπὶδα ἀναστά-
σεως διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀναστῆναι, καὶ σωτηρίαν τῶν
προκεκοιμημένων. Οἱ γὰρ καλῶς βιώσαντες· τὸν τῆς
ζωῆς ἀποτῶν χρόνον, οὗτοι καὶ τότε διὰ τῆς ἐν ᾄδῃ
τοῦ Κυρίου καθόδου τῆς σωτηρίας ἐτυχον, ὡς καὶ
Γρηγορίῳ τῷ θεῷ δοκεῖ. Φησὶ γὰρ οὗτος· « Οὐχ
ἀπλῶς σώζει Χριστὸς πάντας· ἐπιφανείς τε ἐν
ᾄδῃ, ἢ καὶ τοὺς πιστεύσαντας. » Τῆς ἑκάστου γὰρ
προαιρέσεως ἔργον ἦν τὸ, λογικὸν γενόμενον, μὴ
ἀναισθητῶς· ἔχει τῆς τοῦ Πατριάρχου ἀγαθοῦτος

[f.—του] δωρεῆς, ἀλλ' ἐπείτιον ἐκυτὸν παρέχειν τῆς Α τοῦ δωρεῆς ἀγαθότητος.

(cum ratione præditi essent) donum a supremo Factore benigne concessum recte possidere, et seipsos dantis bonitate dignos præstare.

Ἐπειθήρασι ποτε ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε κατασκευαζομένης τῆς κιβωτοῦ, εἰς ἣν ὀλίγοι, τοῦτ' ἔστιν ὁκτὼ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὑδάτος. Τοῦτο ἔθηκε λῶων ἀντίθεσιν τινα· εἰκὸς γὰρ εἶναι τινα· Καὶ τίνος ἄλλου κηρύξαντος πρὸ τοῦ Χριστοῦ, εἴτα οἱ ἀπειθήσαντες κατακρίθησαν; Καὶ ἔχων τοῦτο ἐτοίμως, ὡς καὶ Παῦλος, ἀπὸ τῶν κατακαρμένων [f.κατεπερ.] ἐν ἡμῖν λογικῶν δυ'ἀμειων ἀπαλείψαι, οὐ τοῦτο ποιεῖ. Κριτικοὶ γὰρ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ γεγονότες, εἴτα μὴ τὸ ἔχασθον ἐργασάμενοι, κατακρίσεως ἄξιοι τοιοῦτοι. Οὐχ οὕτω δὲ πρὸβλεπει. Διὰ τί; Ὅτι κρείττονος λόγου τοῦτο καὶ φιλοσόφου ἐχόμενον λογισμοῦ, ἢ κατὰ Ἰουδαίων διάνοιαν χαμαιπετή. Ἀπὸ δὲ τῆς Γραφῆς τὴν ἀπειθειαν πιστοῦται, καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν προφητικῶν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς σχεδὸν τῆς κοσμοποιίας. Ἀφ' οὗ παρέστησεν ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐκηρύσσεται ἀνθρώποις ἡ σωτηρία, παρεωράτο δὲ τῇ πρὸς τὰ μάταια αὐτῶν ἀποκλίσει. Ἀναριθμητῶν γὰρ ὄντων ἀνθρώπων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, μόνον ὁκτὼ ἄνθρωποι πεισθέντες τοῖς κηρυσσομένοις διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς κιβωτοῦ ἐσώθησαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ὑδατι ἡ σωτηρία, εὐθέτως τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος λαμβάνει, καὶ φησιν, Ἐν τῷ ὕδωρ ἐκεῖνο τὸ βαπτισμα ἡμῖν ὑψηλοῦται, ἔπει καὶ τοῦτο ἐναποπύγγει τοὺς ἀπειθοῦντας δαίμονας, καὶ σώζει τοὺς πιστῶς προσιόντας τῇ κιβωτῷ, ἦσαν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἄμα δὲ καὶ ὅτι, ὡςπερ τὸ ὕδωρ ἀποκλύζει τὸν ῥύπον, οὕτω καὶ τὸ βάπτισμα· ἀλλ' οὐ σαρκὸς ῥύπου ἀπέθεισιν ἐργάζεται τοῦτο, συμβολικῶς δὲ τὴν τῆς ψυχικῆς κηλίδος ἀπόκλισιν. Ἔστι δὲ καὶ οἶονεἰ τις ἀββάθων καὶ ἐνέχειρον τῆς πρὸς Θεὸν ἀγαθῆς συνειδήσεως.

Vras. 20. « Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca: in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam. » Hæc addit, ut tacitam objectionem, elideret. Facile enim rogare quis poterat: Equis ante Christum prædicavit, ut qui ei non credidissent, condemnarentur? Cumque in promptu haberet eam, qua Paulus quoque usus est, responsionem, nempe, ad id insitum nobis rationis lumen satis esse; quandoquidem qui bonum a malo discernendi facultate donati sunt, ii profecto, si bonum non operentur, condemnatione sunt digni: ea tamen uti noluit. Cur vero? Quia sublimiorem et nimis philosophicam illam putabat, quam ut Iudæorum ingenio, quod humi repebat, accommodata foret. Igitur ex Scriptura infidelitatem eam astruit, et non quidem a prophetarum temporibus, sed ab ipsa pene mundi conditione. Ex quo demonstrat, etiam a principio annuntiatam fuisse hominibus salutem, sed despectui habitam ob eorum ad vana oblectamenta inclinationem. (Cum enim innumerabiles per id tempus forent, octo tamen soli, qui nempe prædicationi crediderunt, salvi per arcam facti sunt. Quoniam vero hoc in aqua contigit, apposite ad baptismum refert aitque, istud ab illa aqua subindicatum fuisse: nam et hoc contumaces dæmones perimit; salvat autem eos, qui per fidem ad arcam, hoc est, ad Ecclesiam accedunt: ac præterea, quemadmodum aqua sordes abluit, ita et baptismum. Quod tamen non carnis sordium depositionem efficit 373, sed symbolice demonstrat macularum animæ abluitionem.)

Ὁ ἀντίτυπον νῦν σώζει καὶ ἡμεῖς βάπτισμα. Οὐ γὰρ σαρκὸς ἀπέθεισιν ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεὸν δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁς ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ πορευθεὶς εἰς οὐρανόν. Τὸ ἐξῆς, οὕτως· Ὁ ἀντίτυπον καὶ ἡμεῖς σώζει βάπτισμα νῦν, οὐ σαρκὸς ῥύπου ἀπέθεισιν, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς τῆς εἰς Θεὸν ἐπερώτημα, ἦτοι ἐξήτησις [f. ἐξέτασ. vel ἐκζήτη.]. Οἱ γὰρ συνειδότες ἑαυτοῖς ἀγαθὰ, τοῦτ' ἔστιν οἱ βίου ἀμώμου ἀντεχόμενοι, οὕτω καὶ τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι προστρέψουσιν. Καὶ εἰ, φησὶ, τοῦτο παρέχει τὸ βάπτισμα; Ἢ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ πάθους ἀποφαίνεται: τὸ, « Ἄν μή τις γεννηθῆ ἔξ ὑδάτος καὶ Πνεύματος. » Ἄνυστάς δὲ, « τὸ βαπτίζεσθαι πάντα » τὰ προσιόντα « Ἐθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » — « Ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ

Vras. 21, 22. « Quod et vos similis formæ salvos facit baptismum; non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi. Qui est in dextera Dei profectus in cælum. » Textus iste ita se habet: Baptisma consimili forma nunc vos salvos facit, quod est non detractio sordium carnis, sed conscientiæ bonæ interrogatio, seu exploratio erga Deum. Qui enim bene sibi conscii sunt, seu qui vitam crimine expertem ducunt, ii etiam ad sanctum baptismum accurrunt. At quid vero, ait, istum tribuit baptismum? Resurrectio Christi. Is enim ante resurrectionem et passionem suam illud edixit 87: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, » etc. Post resurrectionem vero, « omnes gentes baptizandas præcepit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti 88. » Sequitur: « Subjectis

87 Joan. xxxiii, 5. 88 Matth. xviii, 19.

Bonifacii Finetti notæ.

τοῦς πτεροσπυγας; Si in infernum descendat, simul descende (alloquitur fidelem meditantandum). Ha quoque mysteria cognosce, quæ Christus illic designavit: quod duplicis descensus consilium? quæ

ratio fuerit? Utrum omnes sine ulla exceptione advenitu suo salvos fecerit, an illic quoque eos duntaxat, qui crediderunt?

ei Angelis, P. testatibus et Virtutibus. » — « Ei, » A

Ἐξουσιῶν καὶ Δυνάμεων. » — « Αὐτῶ, » τίνι; Τῷ ἡνωμένῳ αὐτῶ ἀνθρώπῳ δηλονότι.

CAPUT IV

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

VERS. 1. « Christo igitur passus in carne, et vos eam dem cogitationem armemini. » — « Eandem cogitationem, » pro: juxta eandem intentionem et scopum. Deest enim per figuram ellipseos præpositio, juxta. Postquam igitur quæ Dominus post mortem fecit, enarravit, nempe ejus ad inferos descensum, et cujus rei gratia illuc penetraverit, videlicet ob eorum, qui inibi tenebantur inclusi, salutem; novam ex ipsa morte adhortandi ad virtutem arripit occasionem. Ait itaque, quod si Christus pro nobis mortuus est « carne » (non enim immortalis et divina natura sua mori poterat), omni jure et nos pro illo, ut aliquid ipsi rependamus gratiæ, mori debemus peccato, seu non amplius humanis affectibus capi, sed ad Dei beneplacitum reliquæ vitæ nostræ operationes omnes exigere.

« Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ὑμῶν σαρκί, καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἐννοιαν ἀπλάσασθε. » — « Τὴν αὐτὴν ἐννοιάν, » ἀντι τοῦ, κατὰ τὴν αὐτὴν ἔρμην, κατὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Λεῖπαι γὰρ ἡ, κατὰ, πρόθεσις, ὅτι ἠλλειπτικῶς ἐκρηται. Ἐπεὶ δὲ τὸν οἰκονομίας λόγον διήλθε, λέγω δὲ τὴν εἰς ἔξου πορείαν τοῦ Κυρίου, καὶ τίνος χάριν καὶ κεῖ πορεύεται· ὅτι ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ τῶν ἐν βῆθ· πάλιν ἐτέραν ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου λαμβάνει τοῦ Κυρίου εἰς παράκλησιν ἀρετῆς, καὶ φησιν, ὅτι Εἰ ἀπέθανε « σαρκί » Χριστὸς « ὑπὲρ ἡμῶν [f. ὑμ.] » (οὐ γὰρ τῇ ἀθανάτῳ αὐτοῦ καὶ θεῖᾳ φύσει πάντως), καὶ ἡμεῖς [f. ὑμ.] ἀντιδιδόντες αὐτῶ, ἀποθανεῖν δι' αὐτὸν τῇ ἀμαρτίᾳ, οὐκέτι ἀνθρωπίναις ἐπιθυμίαις ἀλώσεσθε, ἀλλὰ κατὰ τὸ θέλημα μόνον τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐπιλοιοπον χρόνον ζήσεσθε τὸν ἐν τῇ σαρκί.

VERS. 1, 2. « Quia qui passus est in carne, desitit a peccatis. Ut jam non desideris hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne vivat temporis. » Illud: « Qui passus est, » idem est ac, qui mortuus est. Ita et Paulus 66: « Si commortui sumus Christo, et convivemus, » et 66, « mortui quidem peccato, viventes autem Deo. »

« Ὅτι ὁ παθὼν σαρκί πέπτωται ἀμαρτίᾳ, εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι Θεοῦ, τὸν ἐπιλοιοπον ἐν σαρκί βίωσαι χρόνον. » — « Ὁ παθὼν, » ἀντὶ τοῦ, ὁ ἀποθανὼν· ὅμοιον Παῦλῳ λέγων· « Εἰ ἀπεθάνομεν Χριστῶ, καὶ συζήσομεν αὐτῶ· καὶ νεκροὶ μὲν ἐσόμεθα τῇ ἀμαρτίᾳ, ζῶντες δὲ τῶ Θεῶ. »

VERS. 3. « Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam, his qui ambulaverant in luxuriis, desideris, vinolentiis, comessionibus, potationibus, et illicitis idolorum cultibus. » Hoc perinde est, ac si diceret: Quid enim? nondum expleti estis voluptatibus, quibus tandiu indulistis? annon incontinenter, gentilium more, vixistis? Et quidem incontinentiæ genera aliquot recenset ac nominat.

« Ἀρκετὸς γὰρ ὑμῖν ὁ παρεληλυθὸς χρόνος τοῦ βίου, τὸ βούλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθε [ενίγ. κατεργάσασθαι], πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφυγίαις, κόμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις ἐθολοκατρείαις; » Ὡσπερ εἰ ἔλεγ· Τί θε; οὐκ ἐκορέσθητε τοσοῦτον χρόνον ταῖς τοῦ βίου συναξεταζόμενοι ἡδουπαθείαις; ἢ οὐχ ὁμοίως τοῖς ἔθνεσιν ἀσελγῶς ἐδιώσατε; Καὶ τίνα τὰ ἀσελγῆ; Κατ' εἶδος ἐπάγει ὀνομάζων αὐτά.

374 VERS. 4. « In quo hospitantur, non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem, blasphemantes. » Illud « In quo » pro, idcirco, positum est, quemadmodum superius: « In quo et his qui in carcere erant, spiritibus, » etc. « Hospitantur » hic significat, « admirantur. (5) » Ita vero id, quod hoc loco ait, se habet: Oportet vos, abjectis omnino, quæ gentiliū propria sunt, studiis, quibus allquandiu vacastis, arreptam vitæ honestatem firmiter tenere. Sic enim et gentilibus ipsis admirationi eritis, quod non perinde ac ipsi ad impietatis confusionem curratis. Ac posteaquam ob mutationem vestram admirati fuerint et obstupuerint; non solum confundentur et erubescunt, sed etiam vos execrabuntur et maledictis proscindunt. « Abominatio enim imple est pietas. » At non impune id facient; sed « rationem reddent » ei, qui ad hoc ipsum firmiter et immutabiliter sedet, omnium Judici. Istud enim

« Ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρέχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν, βλασφημοῦντες. » Τὸ, ἐν ᾧ, ἀντι τοῦ, διδ, καίται, ὡσπερ καὶ ἀνω ὅτε ἔλεγεν· ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύματι. Τὸ δὲ, « ξενίζονται, » ἀντι τοῦ, θαυμάζουσι, καίται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Δεῖ καθάπαξ ἀπειταμένους τῶν ἐθνικῶν ἐπιτηδευμάτων, ἐν οἷς ἐζήσατε ποτε, τοῦ ἐπανηρημένου ὑμῶν σεμνοῦ βίου ἐχεσθαι. Οὕτω γὰρ ἀν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ θαυμάσονται ἡμᾶς [f. ὑμ.], μὴ συντρέχοντες αὐτοῖς εἰς τὴν ὁμοίαν αὐτῶν τῆς ἀσεθείας ἀνάχυσιν, ἥτοι σύγχυσιν. Δὶδ καὶ μετὰ τοῦ θαυμάζειν καὶ ἐξαπορεῖσθαι τῇ μεταβολῇ ὑμῶν, οὐ μόνον καταισχύονται, ἀλλὰ καὶ βλασφημοῦσι. « Βδύλυγμα γὰρ ἀμαρτωλῶ θεοσέβεια. » Οὕτοι δὲ [οὐδὲ] ἀτιμώρητον ἔξουσι τὴν τοιαύτην βλασφημίαν· ἀλλὰ « δώσουσι λόγον » τῶ [ἐπ' αὐτῶ τούτῳ ἀμεταθέτως καὶ ἐδραίως καθεδουμένῳ, τῶ πάντων] Κριτῇ. Τοῦτο γὰρ τὸ, « ἐτοιμον, » σημαίνει ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ, « Ἐτοιμάζων ἔρη

66 II Tim. II, 11. 66 Rom. VI, 11.

Bonifacii Finetti notæ.

(5) Vulgata reipsa habet, «admirantur».

ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ· » καὶ ἐν τῷ, « Ἐτοιμός ὁ θρόνος σου. » Τῷ οὖν κρῖνονται ζῶντας καὶ νεκροὺς ἀμεταθέτως καὶ βεβαίως· « δώσουσι λόγον » οἱ χλευάζοντες ὑμᾶς. Πῶς δὲ ζώντων [κριτῆς] καὶ νεκρῶν, ἐξῆς δηλώσει ὁ ταῦτα γράφων.

ac ludibrio habent, « rationem reddent. » Qua sit, deinceps declarat hæc scribens.

« Οἱ ἀποδώσουσι λόγον τῷ ἐτοίμῳ ἔχοντι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς. » Τὸ ἐξῆς, οὕτως· Οὗτοι οἱ βλασφημοῦντες ὑμᾶς « δώσουσι λόγον τῷ πάντα κρινούντι ζῶντας καὶ νεκροὺς. » Κρῖνονται γὰρ καὶ νεκροί, καὶ ὅηλον ἀπὸ τοῦ Κυρίου τῆς εἰς ἕδην παρουσίας. Κάκει γὰρ ἐπιδημήσας ἐν τῷ μετὰ τὸν σταυρὸν δηλονότι θανάτῳ αὐτοῦ [ἐκήρυξεν.] ὡς περ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκήρυξε δὲ οὐ λόγῳ, ἀλλὰ πράγματι. Καὶ ὡς περ ἐν τῷ κόσμῳ παραγενόμενος τοῖς μὲν ἐτοιμῶς ἔχουσιν ἐπεγνωκέναι αὐτὸν εἰς δικαίωμα παραγένε, τοῖς δὲ ἀγνοήσασιν εἰς κατάκριμα· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἕδῃ, τοῖς μὲν κατὰ σάρκα ζῆσασιν εἰς κρίμα παραγένε, τοῖς δὲ κατὰ πνεῦμα, τοῦτ' ἔστι κατὰ τὸν πνευματικὸν καὶ ἐνάρετον βίον, εἰς δόξαν καὶ σωτηρίαν. Ὡστε καὶ ζώντων καὶ νεκρῶν δικαίως ἂν Κριτῆς λέγοιτο. Ἄλλως. [ΚΥΡΙΑΛΟΓ.] Νεκροὺς ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὑπὸ τῶν κατηριθμημένων ἀμαρτιῶν νεκρωμένους, οὓς καὶ εὐχεται ὁ ἀπόστολος ἐπιστρέψαντας « λόγον » ἀμεμπτον « ἀποδοῦναι τῷ ἐτοίμῳ ἔχοντι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς. » — « Ζῶντας δὲ καὶ νεκροὺς » πάλιν φησὶ τοὺς δικαίους καὶ ἀμαρτωλοὺς, οἷς ὁ θεὸς λόγος ἐπιδημήσας εὐηγγελίσαστο τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Οἷτινες ἀμαρτωλοὶ προσδεξάμενοι αὐτοὺς τὰς ἐντολάς, κρινούσιν ἑαυτοὺς κατὰ ἀνθρώπου σαρξί· τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦτω βίῳ τὴν ἑαυτῶν σάρκα καταδικάζουσιν ἐν νηστείαις, καὶ χαμυνίαις, καὶ δάκρυσι, καὶ τῇ λοιπῇ κακοπαθείᾳ, ἵνα ζήσωσι κατὰ θεὸν πνεύματι, τὸ ἀποστολικὸν λόγιον ἐνθυμούμενοι τὸ φάσκον· « Εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαινούται ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ. »

« Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροὶς εὐηγγελίσθη. » Ὅτι μὲν παλαιοὶ τῶν Πατέρων τοῦτο τὴ, « Νεκροὶς εὐηγγελίσθη, » ὡς περιχοπὴν ἐξηγήσαντο, οὐδὲν φροντίσαντες τῆς συνεχείας τῶν ἄνω, οὐδ' ὅτε αἰτιολογικῶς εἰρημένων [s. — von] δεῖ πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀναφέρεσθαι. Τοῦτο γὰρ ὀφείλει τὸ κατ' αἰτίαν λεγόμενον ἔχειν· ἀλλ' ὡς εἰρηται, ὡς περιχοπὴν αὐτὸ ἐξηγήσαντο οὕτως, « Νεκροὺς » γὰρ ἔφασαν διττῶς λέγειν τὴν θείαν Γραφήν, ἢ τοὺς ταῖς ἀμαρτίαις ἐναποθανόντας, οἱ οὐδὲ ζῶν ποτε ἴδοισιν· ἢ τοὺς τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ συμμορφωθέντας, καὶ ἀποθανόντας μὲν τῷ κόσμῳ, τοῦτ' ἔστι ταῖς κοσμικαῖς ἐπιθυμίαις, ζῶντας δὲ μόνῳ Χριστῷ· ὡς καὶ Παῦλος φησιν· « Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν ἧσιν ἐστὶ ζῶ τῷ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Φασὶν οὖν· Οἱ οὕτως ἀποθανόντες Χριστῷ, τῇ σαρκί ἑαυτοῦς κατακρίνουσιν ἐπὶ τῇ

A significat hoc loco « paratum » esse. Quemadmodum et cum dicitur ⁶¹ : « Præparans montes in virtute sua. » Et ⁶² : « Parata sedes tua. » Ei igitur, qui firma et immutabili sententia vivos et mortuos judicaturus est, quicumque vos nunc irrident, vero ratione viventium et mortuorum iudex

VERS. 5. « Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos. » Sensus est : li, qui vos conviciis insectantur « rationem reddent ei, qui vivos et mortuos judicabit. » Judicantur enim etiam mortui, ut ex Domini ad inferos descensus patet. Illuc enim post mortem suam profectus ipse, non secus ac supra terram fecerat, prædicavit. Prædicavit autem non sermone, sed opere. Quemadmodum vero, cum in mundo versaretur, ejus prædicatio, iis quidem qui ad ipsum agnoscendum comparati erant, in justificationem, iis vero qui ipsum agnoscere noluerunt, in condemnationem cessit; sic et apud inferos detentis contingit : iis enim qui secundum carnem vixerant, judicium, iis autem qui spiritualem, seu ornatam virtutibus, vitam duxerant, gloriam et salutem attulit. Quare iudex vivorum et mortuorum recte dicitur. *Aliter.* Mortuos hic appellat eos inter gentiles, qui exumeratis supra criminibus occisi erant : de quibus optat apostolus, ut aliquando conversi rectam « rationem reddere » possint « ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos. » « Vivos, » rursus justos, « mortuos » autem peccatores vocat : quibus divinum Verbum in suo in hunc mundum adventu evangelizavit regnum cælorum. Et quidem peccatores qui ejus mandata amplexi sunt, iudicant semetipsos velut homines « carne, » hoc est, hæc in vita carnem suam condemnant, **375** et jejuniis, humisterniis, lacrymis, aliisque afflictationibus castigant, ut vivant secundum Deum spiritu, memores apostolicæ illius sententiæ ⁶³ : « Licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem. »

VERS. 6. « Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est. » Velusti quidam Patres hocce dictum : « Mortuis evangelizatum est, » ita interpretati sunt, ac si nullam cum aliis connexionem haberet; non considerantes, quod, cum causam contineat, ad id, quod præcedit, referre ipsum oporteat. « Mortui » igitur, inquit, duo hominum genera in Scriptura dicuntur : vel ii scilicet, qui peccatis immortui sunt, qui neque unquam vitam habere poterunt; vel qui Christi morti conformes affecti sunt, mundo quidem, seu mundanis affectibus mortui, viventes autem Christo soli; uti et Paulus ait ⁶⁴ : « Quod nunc vivo, in carne, in fide vivo Filii Dei. » Sic itaque aiunt : li qui hæc ratione Christo commortui sunt, in carne seipos ob anteriorem vitam desidiose et negligenter

⁶¹ Psal. LXIV, 7. ⁶² Gen. XCII, 2. ⁶³ I Cor. IV, 16. ⁶⁴ Galat. II, 20.

actam condemnant : adeoque vivunt : spiritu.) hoc est, vitam Christi Domini exemplo conformem ducunt : eorum namque, quæ antea gesserunt, improbatio eos erga præsentia, et quæ præ manibus habent, salacriores facit. Ita illi quidem. Quæ, tametsi recte se habere quis putaverit, hoc tamen defectu laborant, quod cum toto contextu haud cohercant. Cum enim de iis qui in inferis conclusi erant, præmissum fuerit, et his qui in carcere erant spiritibus prædicasse, ad istud etiam referre oportet præsentem, qua causa asseritur, propositionem, et non eam velut si sola prolata foret, considerare. Quare dicimus, quod cum proxime dixisset, « Ei, qui paratus est iudicare vivos et mortuos, » contra quod illud opponi poterat, quod ignotum videretur, ubi cum viventes, tum mortui iudicandi essent, rem hanc confirmat eo, quod dixerat, et his qui in carcere erant, spiritibus prædicasse, » et prædicationem illam ad « iudicium, » hoc est, ad condemnationem cessisse : his namque, qui vitæ probe transactæ conscii erant, confestim bonitati illius, qui inibi apparuit, adhærescentibus; illi, qui pravam vitam se duxisse meminerant, summo inibi repleti sunt pudore, atque condemnationem suam receperunt. Hoc igitur est iudicem esse mortuorum. « Vivorum » autem, cum Dominus ad mortalem hanc vitam venit, ejus præsentia ad condemnationem plerisque fuit ; nam, cum boni ad ipsum doctrinæ ipsius percipiendæ causâ accurrerent, mali veritatem clausis sponte oculis repulerunt. Quamobrem Dominus protulit illud ⁴⁵ : « In iudicium ego in hunc mundum veni, » hoc est, in condemnationem. **376** « Ut iudicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum spiritu. » Integer hic textus hunc habet sensum : Domino ad inferos descendente, ii quidem qui in mundo carnaliter vixerant, condemnati sunt : qui autem spirituales vitam egerant, aut cum Domino revixerunt (quandoquidem « multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt ⁴⁶ ; ») aut certe optima spe recreati sunt. Cæterum in verbis iis « iudicentur, » ac « vivant » futurum pro præterito usurpatum est (quæ temporum mutatio in Scriptura haud infrequens est), scilicet pro, iudicati sunt, vixerunt. « Omnium autem ⁴⁷ » nis appropinquavit : » hoc est cum eorum qui in vita, tum eorum, qui apud inferos iustificati sunt : quandoquidem in secundo Domini adventu quisque quod illi debetur, recipiet. Si vero quispiam sit, qui Domini in inferno prædicationem despiciat, quasi nihil mortuis in inferno detentis prodesse possit, juxta illud ⁴⁷ : « In inferno autem quis constituitur tibi ? » ne ille cum prædicationem in inferno factam crasse nimis intelligit, tum « confessionem non laudem Dei, » sed rerum occultarum prolationem esse putat ; non percipiens, quo sensu

προτέρα ἀμελεῖ ζωῆ καὶ βαθύμῃ. Τοῦτο δὲ ἔστιν αὐτοῦς ἐστὶ πνεύματι, τοῦτ' ἐστὶ, τῆ κατὰ Χριστὸν ζωῆ. Ἡ γὰρ τῶν προτέρων κατὰ γνώσιν εὐθυμοτέρους αὐτοῦς περὶ τὰ νῦν καὶ μετὰ χεῖρας ποιεῖ. Κάκεινοι μὲν οὕτως. Εἰ δὲ καὶ καλῶς ἔχειν ταῦτα τις ἐρεῖ, ἀλλ' οὐπω καὶ τοῦ παντὸς ἐξέχεται τὸ εἰρημένον. Εἰρημένον γὰρ ἀνωτέρω περὶ τῶν ἐν τῷ ἔθῃ, ὅτι κάκεινοις ἐ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν ἐκήρυξε, » πρὸς τοῦτο δεόν καὶ ἀναφέρειν τὸν παρόντα μετὰ αἰτίας εἰσαγόμενον λόγον, καὶ μὴ ὡς νῦν μόνον εἰρημένων ἐπισκοπεῖν. Ὅθεν ἐροῦμεν, ὡς ἐπιθετὴ προσεχῶς εἶπε : « Τῷ ἐτοιμῶς ἔχοντι κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, » τὸ δὲ ἀνθυποφερθῆμενον ἔστιν τοῦτοις : Καὶ ποῦ ζῶντες, ποῦ δὲ νεκροὶ κρίνονται ; ἐπιφέρει τοῦ λόγου τὴν πίστιν ἀφ' ὧν ἀνωτέρω εἰρήκει, ὅτι καὶ ἐ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν ἐκήρυξε, » καὶ τὸ κήρυγμα τοῦτο εἰς « κρίσιν » ἐγένετο, ἥτοι κατὰ κρίσιν τούτων, τῶν μὲν αὐτοῖς συνειδόμενων χρηστέων βίον, τῆς τοῦ φανέντος ἐπέσει, κ. τ. λ., χρηστέοτος, συναπτομένου ἐθύς : τῶν δὲ πονηρῶν αὐτόθεν ἀισχύνης πεπληρωμένων, καὶ τὴν αὐτῶν καταδικὴν ἐκδεχομένων. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ κριτὴν εἶναι νεκρῶν. Τὸ δὲ, « ζῶντων, » ἐλθόντος τοῦ Κυρίου εἰς τὸν φθαρτὸν τοῦτον βίον, τὴν παρουσίαν ἐσχίσασιν ἀνθρώποι τοῦτου κατὰ κρίσιν τῶν μὲν ἀγαθῶν προδραμόντων αὐτῷ εἰς μαθητείας [f. — αν], τῶν δὲ κακῶν ἀποσεισαμένων, καὶ ἐκονεῖ μυσάντων πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Δὴ καὶ εἰρηται τὸ, « Εἰς κρίμα ἐγὼ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, » ἥτουν εἰς κατὰ κρίμα. Οὕτω μὲν οὖν ζῶντων κριτὴς καὶ νεκρῶν ὁ Χριστός. « Ἴνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπουσ σαρκί, ζῶσι δὲ κατὰ Θεοῦ πνεύματι. » Τὸ, « κριθῶσι σαρκί, » τὸ ὅλον νόημα οὕτως : Τοῦ Κυρίου τοῖς ἐν τῷ ἔθῃ φοιτήσαντος, οἱ μὲν ἐν τῷ κόσμῳ σαρκικῶς ζήσαντες κατεκρίθησαν : οἱ δὲ πνευματικῶς, ἐζήσαν ἢ τῇ μετὰ τοῦ Κυρίου ἀναδιῶσει (πολλὰ γὰρ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἀγιῶν ἠγέρθη), ἢ τῇ εὐελπισίᾳ. Τὸ δὲ, « κριθῶσι » καὶ « ζῶσι » κατὰ ἀντιφρονίαν ἐληπτὰ ἀντὶ παραφρημένων, μέλλων, ὃ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ σύνηθες. Ἄνει γὰρ τοῦ, ἐζήσαν καὶ ἐκρίθησαν. « Πάντων δὲ τὸ τέλος ἡγγικε » τοῦτ' ἐστὶ, καὶ τῶν κατὰ ζωὴν δικαιωθέντων, καὶ τῶν κατὰ τὸν ἔθῃν. Ἐν γὰρ τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τὸ ἀποκειμένον ἐκάστῳ τελεσθήσεται. Εἰ δὲ τις τὸ ἐν τῷ ἔθῃ τοῦ Κυρίου κήρυγμα ἀθετεῖ, φάσκων μηδὲν τοῖς ἐν τῷ ἔθῃ τοῦτο λυσιτελεῖν τεθνεῶσιν, κατὰ τὸ, « Τίς ἐν τῷ ἔθῃ ἐξομολογήσεται σοί ; » οὗτος καὶ τὸ κήρυγμα τὸ ἐν τῷ ἔθῃ παχέως ἐπακούσεται, καὶ τὴν « ἐξομολόγησιν οὐκ αἶνον Θεοῦ, » ἀλλ' ἐξαγρόευσιν λογίζεται, ἀνήκοος ὢν τοῦ, « Οὐδὲ οἱ νεκροὶ ἀνέξουσὶ σε, Κύριε. » Ἔστι δὲ τὸ, « Ἐν τῷ ἔθῃ τίς ἐξομολογήσεται σοί ; » τοιοῦτο : Ἐξομολογήσις ἐστὶν εὐχαριστία πρὸς Θεόν, ἐφ' οἷς τις δυσχερῶν ἀπηλλάγη. Ἐπαι οὖν ἐν τῷ παρόντι βίῳ πάντα τὰ πρακτὰ συντελεῖται ἐνεργούμενα (ἀποθανοῦσι γὰρ πάντα [ἀργά]), ἐκόςτος ὡς μή τις τούτων ἐνεργουμένου ὑπὲρ ὧν τις ἀπαλλαγῆς ἐξομολογήσεται,

⁴⁵ Joan. ix, 39. ⁴⁶ Matth. xviii, 52. ⁴⁷ Psal. vi, 6.

εἰρηται ἐδ, « Ἐν τῷ ᾧ τις ἐξομολογήσεται σοι ; » A dictum sit ⁶⁶ : « Non mortui laudabunt te, Domine » Confessio itaque est gratiarum actio Deo, cum quis ab aliqua molestia liberatus est. Porro cum tempus operandi hac vita finiatur, (mortui enim ab omni vacante opere,) profecto cum nihil illie contingat, ob quod quis liberatus constiteatur, merito dictum est : « In inferno quis constabitur tibi ? »

« Πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε. Σωφρονήσατε οὖν, καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. Πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτοῦ ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες, ὅτι ἡ ἀγάπη κελεύεται πληθεῖν ἀμαρτιῶν. Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους ἕνευ γογγυσμοῦ. » — « Τέλος, » ἀντὶ τοῦ, συμπλήρωσις, συντέλεια. « Τέλος » φησὶν « ἤγγικέναι πάντων » τοῦτο δὲ ἀληθεὶ λόγῳ ἐστὶν ὁ Χριστός· ἡ πάντων γὰρ τελειότης αὐτός ἐστιν· ἀλλ' οὐχ ὡς Ἕλληνας ληροῦσιν, οἱ μὲν τὴν ἡδονὴν φάσκοντες τέλος, ὡς Ἐπίκουρος· οἱ δὲ τὴν ἐπιστήμην, ἥτοι θεωρίαν, ἢ ἀρετὴν. Ἐπὶ [f. ἐπει] τοῖσιν ἢ πάντων τελειότης Χριστὸς παραγέτονε, καὶ αὐτοὶ ταύτῃ τῇ **B** τελειότητι, φησὶ, συμμορφούμενοι, ἀνελλιπίεις ἑαυτοῦς ἐν παντὶ δεῖξάτε, ἐν σωφροσύνῃ, ἐν νήφει προσευχόμενοι. Νηφόντων γὰρ ἡ προσευχὴ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ. Ταύτην δὲ Παῦλος « πληρώμα » εἶπε νόμου· οὗτος δὲ « ἀμαρτίας » δυναμένην « καλύπτειν. » Ὁ γὰρ εἰς τὸν πλησίον ἔλεος τὸν Θεὸν ἡμῖν ἔλεων ποιεῖ. Εἰπὼν δὲ « ἀγάπην, » ἐπάγει καὶ τὰ τῇ ἀγάπῃ συνακολουθοῦντα, τὴν « φιλοξενίαν, » ἣν « ἕνευ γογγυσμοῦ » ἐκτελεῖν κελεύει. Ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐποροῦμένοις ἐκάστῳ χάρισματι τῷ **B** μὴ ἔχοντι ἀδελφῷ κοινωνεῖν, οἷον ὁ λόγον ἔχων διδασκαλικὸν (τοῦτο γὰρ τὸ, « ὡς λόγια Θεοῦ, » δηλοῖ), τῷ χρῆζοντι τούτου. Ὁ χορηγίαν ἔχων προφῶν τῷ μὴ ἔχοντι ἐπιδιδόναι, μὴ μικροψύχως, ἀλλ' ὡς ἡ **C** δύναμις « παρέχει τῆς ἀπὸ Θεοῦ χορηγίας. Ταῦτα δὲ παραινῶ, φησὶν, « ἵνα ἐν πᾶσιν » εἴτε ἔθνεσιν, ἢ καὶ τοῖς ἑγγύς ὁμοῖν, « δοξάζεται ὁ Θεός. »

faciat ; et non quidem parce, sed juxta facultatem, quam illi Deus suppeditavit. Hoc autem, inquit, vobis idcirco suadeo, « ut ab omnibus, » sive **D** gentiles sint, sive propinqui, « honorificetur Deus. »

« Ἐκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ, εἰς ἑαυτοῦς αὐτὸ διακονοῦντες, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος Θεοῦ. Εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ· εἴ τις διακονεῖ, ὡς ἐξ ἰσχύος ἢς χορηγεῖ ὁ Θεός· ἵνα ἐν πᾶσιν ὁ Θεὸς δοξάζεται διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Τῶν γὰρ ἐφ' ἡμῖν κεμεμένων, καὶ ὧν ἔσμεν κύριοι, μὴ ποιεῖν, τοῦτο πάσης ἀδικίας ἔχει γραφὴν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν χρημάτων κτίσεως μόνως, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν πλεονεκτημάτων ἔχων, ὑπόχρεός ἐστι παρέχειν τῷ μὴ ἔχοντι. Ὅτι καὶ αὐτὸς μὴ ἔχων παρὰ Θεοῦ ἔλαβεν, ἵνα παρ- **D** ἔχη τῷ μὴ ἔχοντι.

« Ἀγαπῆτοί, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γενομένην [vulg. γιν.], ὡς ξένου ὑμῖν συμβαινόντος· ἀλλὰ καθὼς [vulg. καθὼς] κοινοῦνετε τοὺς τοῦ Κυρίου παθήμασι, χαίρετε· ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῆτε ἀγαλλώμενοι. » Οὗτω διαταξάμενος περὶ τῶν προσεχῶς εἰρημένων, ἐπεὶ τινὰς ἐώρα διὰ τὰς ἐπαγομένας αὐτοῖς θλίψεις σκανδαλιζομένους, ἄτε ἐν τῷ νόμῳ τοῦ

VERS. 7-9. « Omnium autem finis appropinquavit, Estote itaque prudentes, et vigilate in orationibus. Ante omnia autem mutuum in vobismetipsis charitatem continuam habentes : quia charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitales invicem sine murmuratione. » Ponitur « finis » pro complemento, seu consummatione. Porro « finem omnium appropinquasse, » ait, qui est Christus : ipse enim omnium perfectio est : et non ut gentiles effutiant, quorum alii voluptatem, ut Epicurus, alii scientiam seu contemplationem, alii virtutem ultimam **B** finem esse arbitrantur. Quoniam igitur omnium perfectio ac finis Christus advenit, inquit, et vos huic conformati perfectioni, exhibete vosmetipsos in omni virtute absque defectu, in sobrietate et vigilantia orantes (vigilantium enim est oratio) in « mutua charitate. » Hanc Paulus quidem « plenitudinem legis » vocat ; hic autem apostolus ait ⁶⁷, eam « peccata operire » posse : siquidem misericordia quæ in proximum exercetur, Deum nobis propitium reddit. Ut vero de « charitate » mentionem fecit, subjungit ea, quæ illam comitari solent : ut est « hospitalitas » quam « sine murmuratione » exercendam præcipit ; sicut etiam, ut ii, qui aliquo abundanti dono, illud cum **377** fratre non habente libenter communicent : ut si quis doctrinam possidet (hoc enim illud, « ut sermone Dei » significat), eum, qui indigens est, ipsa participet. Sic qui alimentis abundat, ei qui caret, partem **D** gentiles sint, sive propinqui, « honorificetur Deus. »

VERS. 10, 11. « Unusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei. Si quis loquitur, quasi sermones Dei : si quis ministrat, tanquam ex virtute, quam administrat Deus : ut in omnibus honorificetur Deus, per Jesum Christum : cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen. » Nam quæ in nostra pœcestate omnimode sunt, ea non facere summæ injustitiæ species est. Non enim ii tantum qui pecunias possident, sed quicumque naturali aliquo dono præcellunt, illud cum non habente communicare debent : quoniam **D** quidem etiam ipse, cum non haberet, accepit utique ut indigentibus distribueret.

VERS. 12, 13. « Charissimi, nolite peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis sit, quasi novi aliquid vobis contingat. Sed communicantes Christi passionibus, gaudete, ut et in revelatione gloriæ ejus gaudetis exultantes. » Cum ita circa præcedentia constituisset, quoniam perspiciebat, nonnullis offendiculo esse eas, quas patiebantur, afflictiones, eo præsertim quod in lege iis, qui Deo serviunt,

⁶⁶ Psal. cxxiii, 17. ⁶⁷ Rom. xiii, 10.

prospera ac imperturbata vita promittatur : licet A
superius, cum servis præcepta daret, ejusmodi homi-
nes breviter consolatus esset, nihilominus nunc ad
eundem finem fusiore utitur sermone, inquam :
« Charissimi » (qua compellatione statim significat,
hæc illis non tanquam odio habitis, sed potius
velut impense dilectis usu venire). « Nolite pere-
grinari, » hoc est, ne miremini. Deinde, quod « ex-
plorationem per ignem » appellat afflictiones, aper-
te indicat, eas ipsis non nisi ad eorum probationem,
seu periclitandi eos causa, a Deo immitti. Hujus-
modi autem experimentum eum de quo capitur,
non secus ac ignis aurum, vel argentum, probatis-
simum ac summe æstimabilem reddit. Subjungit
vero, quod omnium beatissimum est, nempe, eos
qui ista perpetiuntur, conformes fieri Christo Do-
mino et Magistro : adeoque, si nunc cum ipso va-
riis efficiuntur ignominias, postea, in futuro sæculo, cum ipso quoque glorificandos esse. Hæc summa
verborum apostoli.

VERS. 14, 15. « Si exprobramini in nomine Chri-
sti, beati eritis : quoniam quod est honoris, gloriæ,
et virtutis Dei, et qui est ejus Spiritus, super vos
resquiescet. » Quoniam Christiani appellamini.
« Per illos quidem blasphematur ; 378 per vos
autem glorificatur. Nemo autem vestrum pa-
tietur, ut homicida, aut fur, aut maledicus. » Sub-
nudiendum qui, ante ea verba, « Per illos quidem
blasphematur. » Nempe Spiritus sanctus per im-
pios quidem maledictis afficitur, « per vos autem
collaudatur. » Quomodo? Quia, cum illi vos false
accusent, eis quidem ignominia, vobis autem gloria
affunditur.

VERS. 15, 16. « Vel ut alienorum appetitor. Si au-
tem ut Christianus, non erubescat : glorificet autem
Deum in isto nomine. » Alienorum appetitor hic
dicitur, qui aliena curiosus indagat, ut calum-
niantis occasionem habeat : quod est scelesti, do-
losi et ad omne malum comparati animi.

VERS. 17, 18. « Quoniam tempus est, ut incipiat
judicium a domo Dei. Si autem primum a nobis,
qui finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio.
Et si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi
parebunt? — « Judicium » hic non condemnatio?
nem, sed discussionem et indagacionem vocat.
Terret autem eos, ut a torpore, in quo vivebant,
excitet. Idcirco subdit : « Si igitur primum a no-
bis » discussio incipiet eorum, quæ viventes egi-
mus; qualem putamus futurum eorum finem, qui
non crediderunt? « Incipit autem judicium a domo
Dei : » nam secundum magnum Basilium, naturaliter
eorum qui nobis familiarissimi sunt, offensas
ægrissime ferimus. Omnium vero familiarissimi Deo
sunt fideles, qui domum ejus, hoc est, Ecclesiam
replent. Quamobrem dicebat Salvator⁷⁰ : Primum
« dicet his, qui a dextris ejus erunt. » Judicium
vero hic, seu discussionem, vocat afflictiones, quæ
fidelibus inferuntur ab impiis : quod eventuum

δουλεύουσι· τῷ Κυρίῳ ἐπαγγελίαν ἀνενοχλήτου βίου
κειμένην· καὶ ἄνω μὲν διὰ βραχέων, ἵνα ταῖς
δούλοις ἐνομοθετῆται, τὴν περὶ τούτου παράκλησιν
ἐποίησατο, νῦν δὲ διεξεδιχώτερον τῷ λόγῳ κέρχεται,
καὶ φησιν· « Ἀγαπητοί· » εὐθύς διὰ τοῦ ὀνόματος
σημαίνων, ὡς οὐ μισουμένοις, ἀλλ' ὡς ἀγαν ἀγα-
πωμένοις ταῦτα συμβαίνει. « Μὴ ξενίζεσθε » δὲ, ἀντι-
τοῦ, μὴ θαυμάζετε. Εἶτα καὶ « πύρωσιν » τὰς θλι-
φεις εἰπὼν, ἐνέφηεν, ὡς διὰ δοκιμασίαν αὐτοῖς
αὐταὶ ἐπάγονται. « Ἡ δὲ δοκιμασία περισπούδαστον
τὸ δοκιμαζόμενον ἀποτελεῖ, ὡς καὶ τὸν χρυσὸν καὶ
ἄργυρον. Τούτου δὲ τὸ μακαριώτερον ἀπάντων
ἐπενέγκας, τὸ τοὺς ταῦτα πάσχοντας, ἐναμιλλοῦς
εἶναι Χριστῷ τῷ διδασκάλῳ, καὶ μετ' αὐτοῦ τοὺς
νῦν ἠτιμωμένους, ἵνα καὶ συνοδοξασθῶσιν αὐτῷ
κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, τὸ πᾶν ἐν τούτοις κατα-
παύει τοῦ σκοποῦ. »

cum ipso quoque glorificandos esse. Hæc summa

« Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακίριον
ὄτι τὸ τῆ· δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς
ἀναπαύεται. » Ἐν τῷ Χριστιανῷ καλεῖσθαι. « Κατὰ
μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται.
Μὴ γὰρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φωνεὺς, ἢ λοιδορὸς,
ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιός. » Προσωπακουστέον τὸ, ὅπερ,
« Κατ' αὐτοὺς μὲν βλασφημεῖται, » τὸ τοῦ Θεοῦ
δηλονότι Πνεῦμα, κατὰ μὲν τοὺς ἀσεβεῖς, βλασφη-
μεῖται, « κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται. » Πῶ; « Ὅτι ψυ-
δῶς ὑμῶν κατηγοροῦντων αὐτῶν, ἐκείνοις μὲν κατα-
χεῖται ἀσχύνη, ὑμῖν δὲ δόξα. »

« Ἡ ὡς ἄλλοτρισεπίσκοπος. Εἰ δὲ ὡς Χριστιανός,
μὴ ἀσχυνέσθω· δοξάζεται δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέρει
τούτῳ. » — « Ἄλλοτρισεπίσκοπος, » ὁ τὰ ἄλλοτρια
περιεργαζόμενος, ἵνα ἀφορμὴν λοιδορίας ἔχη. Τούτο
δὲ μιᾶς καὶ κακούργου ψυχῆς, καὶ πρὸς πᾶν ἐτολ-
μῆς κακὸν ἔστι.

« Ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρίμα ἀπὸ τοῦ
οἴκου τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ πρῶτον ἀφ' ὑμῶν, τί τὸ τέλος
τῶν ἀπειθούντων τῷ τοῦ Θεοῦ Εὐαγγελίῳ; Καὶ εἰ ὁ
δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς
ποῦ φανεῖται; » — « Κρίμα » νῦν οὐ τὸ κατάκριμα,
ἀλλὰ τὴν ἐξέτασιν λέγει, τὴν ἐρευναν. Ἐμψόβους
δὲ αὐτοὺς ποιεῖ, τοῦ βῆθόμου βίου αὐτοὺς ἀπαν-
ειτῶν. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· Εἰ οὖν « πρῶτῃ ἀφ' ὑμῶν »
ἐξέτασις τῶν βεβιωμένων, τί χρὴ τέλος νομίζειν [τῶν
ἀπειθούντων]; « Ἀρχεται δὲ πρῶτον ἀπὸ τοῦ οἴκου
τοῦ Θεοῦ· κατὰ γὰρ τὸν μέγαν Βασίλειον, φυσικῶς
τοῖς οἰκειοτάτοις ἡμῶν χαλεπαίνομεν, ὅταν εἰς ἡμᾶς
ἐξαμαρτάνωσιν. Οἰκειότατοι δὲ Θεῷ, οὐκ ἄλλοι, ἢ οἱ
πιστοί, οἱ συμπληροῦντες αὐτοῦ τὸν οἶκον, ἦτοι τὴν
Ἐκκλησίαν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγε· Πρῶτον « ἐρεῖ
τοῖς ἐκ δεξιῶν, » — « Κρίμα » δὲ ἐνταῦθα, τὴν
ἐτασμόν, τὰς θλίψεις λέγει τὰς ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν
ἐπενεχθείσας τοῖς πιστοῖς Ἴν καὶ ὁ Κύριος προ-
κατήγγειλε τὴν ἐπιπαγήν. Ἰρηκῶς· « Παράδωκου-

⁷⁰ Matth. xxy, 34.

ων ὑμᾶς εἰς συνέδρια, ἰ καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐἴτα ὡς παραμυθούμενος αὐτοὺς ἐπιφέρει· Ἐἰ οὖν ὑμῶν οὕτως ὄντων οικειοτάτων αὐτῶ, οὐ φείδεται, ἐνοφθασιεῖ τέλος ἔσται τοῖς ἀσεβέσι· καὶ [πιστοῦτάι τοῦτο ἀπὸ τῆς Γραφῆς·] Ἐἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; ἰ Τοιοῦτον δὲ ἔστιν, ὃ λέγει· Ἐἰ ὁ δίκαιος κόπῃ καὶ μόχθῳ τῆς σωτηρίας τυγχάνει· ἰ (Βιαστὴ γὰρ ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἰ καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων αὐτῆς τις τυγχάνει), οἱ ἀνετον βίον καὶ ἀπολαυστικὸν ζῶντες, τίνων τεύξονται; Κατὰ τὸν μέλλοντα δὲ αἰῶνα, τὸ περὶ τῶν ἀσεβῶν ἀκουστέρον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς· ἰ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἰ μὴ βραθυμῶμεν, ἀλλ' ἰ ὡς πιστῶ Κτίστη παρατιθώμεθα τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐν ἀγαθοποιῶι. ἰ

ἰ Ὅστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ὡς πιστῶ Κτίστη παρατιθέσθωσαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐν ἀγαθοποιῶι. ἰ — ἰ Θέλημα τοῦ Θεοῦ ἢ [ἔτι] οὐκ ἐξω τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας τὰ ἡμέτερα πάθη, δηλῶν, ἀλλ' οἷον δοκίμιον ταῦτα ὑπ' ἐκείνου ἡμῖν βραβευόμενα, ἢ ὅτι ὡς ὑπὲρ τοῦ θελήματος αὐτοῦ πάσχοντες, αὐτῶ παραχωρῶμεν καὶ τὴν ἐκδασιν. Πιστὸς γὰρ οὗτος, οἰονεὶ ἀψευδής, κατὰ τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἰ ἐάσει ἡμᾶς ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα περασθῆναι. ἰ Πῶς δὲ δεῖ Θεῶ παρατιθέναι ἑαυτὸν; ἰ Ἐν ἀγαθοποιῶι, ἰ [φησί. Τί δὲ τοῦτο;] Τὸ ἐν ταπεινοφροσύνῃ ἀνατιθέναι ἑαυτὸν, μὴ μέγα ἐφ' οἷς πάσχει τις φρόνων, ἀλλ' ὅση μείζω δεκεὶ κτάσχειν, τοσοῦτω ἀχρεῖον λογιζέσθω ἑαυτὸν, λέγων πρὸς Κύριον· ἰ Δίκαιος εἰ ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐποίησας ἡμῖν. ἰ — ἰ Ἀσεβὴς ἰ δὲ καὶ ἰ ἁμαρτωλὸς; ἰ [ταύτη] διαφέρουσιν. ἰ Ἀσεβὴς ἰ γὰρ, ὁ ἐξω πάντη Θεοῦ· ἰ ἁμαρτωλὸς ἰ δὲ, ὁ τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἀνεχόμενος, καταφρονῶν δὲ τοῦς νόμους αὐτοῦ. ἰ ἄναται δὲ ὁ αὐτὸς καὶ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς εἶναι. ἰ Ὁ γὰρ τὴν ἀνομίαν ἐργαζόμενος πάντως καὶ ἀσεβεῖ, μὴ τὸν Θεὸν ἐν τῶ ἁμαρτάνειν εἶναι λογιζόμενος.

que etiam impie agit : siquidem cum peccat, perinde se habet, ac si Deum nullum esse existimaret.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

ἰ Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ ὁ συμπεσβύτερος; καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός. Ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ, ἰ ἐπισκοπεύοντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλὰ ἐκουστικῶς κατὰ Θεόν· μὴδὲ ἀσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως· μὴδὲ ὡς κατέκυρτέοντες τῶν κληρῶν, ἀλλὰ ἡῦτοι γενόμενοι [vulg. γιν.] τοῦ ποιμνίου. Καὶ φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, κομιεσθε τὸν ἁμαρτάνειον τῆς δόξης στέφανον. Ὅμοίως; δὲ καὶ [vulg. om. δὲ καὶ] νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις. ἰ Περὶ ἰ ταπεινοφροσύνης ἰ προκειμένου αὐτῶ διαλαβεῖν, ἢν καὶ προανεκρούσατο, ἰ ἐν ἀγαθοποιῶι, ἰ εἰπών. ἰ Συμπεσβύτερον ἰ δὲ ἑαυτὸν καλεῖ, ἢ διὰ τὴν ἡλικίαν, ἢ διὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν τιμὴν. Πρεσβυτέρους γὰρ καὶ τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἢ τῶν Πράξεων βίβλος καλεῖ·

A *predixit Dominus, cum discipulis suis ait : « Trudent vos in conciliis », etc. Deinde veluti eos consolaturus subdit : Si vobis, quanquam adco familiares illi estis, non parcit; considerate, equis Impiorum futurus sit finis. « Et si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi parebunt? » Nempe, si justus non nisi labore et angustiis salutem suam consequitur (11 « Regnum enim caelorum vim patitur, » seu multis afflictionibus comparatur), qui inertem et voluptuosam vitam ducunt, seu impii quique, quid in futuro saeculo pro malefactis suis recipient? Quapropter et nos, qui Dei voluntate adversa patimur, inertiae nos atque desidia non tradamus, sed recte faciendo, Deo tanquam fideli Conditori commendemus animas nostras.*

B *Vers. 19. « Itaque et hi qui patiuntur, secundum voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas suas in benefactis. » — « Secundum voluntatem Dei, » ait, vel ut insinuet, adversa quae patimur, non absque Dei providentia nobis accidere, quin ab ipso ad nostri explorationem et exercitium 379 immitti; vel ut quemadmodum ejus voluntate nos patimur, ita quoque ipsi afflictionum nostrarum exitum permitamus. Fidelis enim est ille, utpote veracissimus in promissionibus : adeoque non « patietur nos tentari supra id quod possumus ». Quomodo vero oportet semetipsum commendare? « In benefactis, » inquit. Quid autem est hoc? Cum humilitate se Deo committere, ne quis propter ea quae patitur, ante de se sapiat : sed quo majora pati videtur, eo se magis inutilem et ad quodeunque bonum ineptum reputet; dicaturque Domino 12 : « Justus es, Domine, in omnibus quae fecisti nobis. » Differunt autem ab invicem impius ac peccator. Impius enim est, qui omnino Deum abnegat. Peccator vero, qui retenta fide in Deum, mandata ejus contemnit. Potest autem idem esse et impius et peccator : qui enim iniqua operatur, uti-*

CAPUT V.

Vers. 1-5. ἰ Seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro, consenior et temis Christi passionum : qui et ejus, quae in futuro revelanda est, gloriae communicator. Pascite qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum : neque turpis Jucri gratia, sed voluntarie : neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Et cum apparuerit Princeps pastorum, percipietis immarcessibilem gloriae coronam. Similiter adolescentes subditi estote senioribus. ἰ Cum propositum esset Petro de ἰ humilitate, ἰ quam antea tetigerat, dicens : ἰ in benefactis, ἰ disserere; se ἰ conseniorum ἰ vocat, vel propter aetatem, vel propter honorem episcopatus : quandoquidem et in libro Actuum apostolorum episcopi dicuntur presbyteri, hoc est seniores, seu

¹¹ Matth. x, 17. ¹² Matth. xi, 12. ¹³ I Cor. x, 13. ¹⁴ Dan. iii, 27

maiores natu. Deinde ut eminentiam suam, et humilitatis tantummodo gratia se « conseniorem » vocasse, ostenderet, præcellentiam suam pandit in eo sitam, quod « testis Christi passionum » esset ; perinde ac si diceret : Si ego, qui talium visionum vobis interpret sum, haud dedignor, memetipsum « conseniorem » vestrum appellare ; profecto æquum non est, ut vos supra eos, qui sub vobis ministrant, efferamini. Quare et Dominus de humilitatis cultu disserens ait⁷⁶ : « Si ego lavi pedes vestros Dominus et Magister, » etc. Addit vero : « Qui et ejus, quæ in futuro revelanda est, gloriæ communicator, » seu consors, ut humilitatis excellentiam demonstraret : quemadmodum et Paulus ait⁷⁷ : « Cum Christus apparuerit, tunc et nos apparebimus in gloria. » Porro « non coacte » gregem Dei, pascit ille, qui tanquam « formam » bene operandi subditis suis **380** senectipsum proponens, discipulos habet se mutuo incitantes ad imitationem Magistri. Ac « turpis lucri » captator non est ille, qui supra subjectos sese arroganter non effert, sed humiliter cum ipsis versatur : seu qui nec pretiosa vestimenta, nec sumptuosam iucensam, cuiusmodi arrogantia expetit, et turpe lucrum subministrat, requirit. « Clerum » vocat sacrum cæctum. Addens autem : « Forma facti gregis, » non coacte pascendum docet. In eo autem : « Et eum apparuerit Princeps pastorum, » illud « et » particula causalis hic est, posita pro, « ut » ; adeoque sensus huiusmodi est : « Ut cum apparuerit Princeps pastorum, percipiatis incorruptibilitatis coronam. Omnes autem invicem subjecti, humilitatem innectite : quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. » Illud, « Innectite, » (6) idem hic valet ac involvite, circumdate, assumite, complectamini.

Vers. 6, 7. « Humiliariini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore suo (7). Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. » — « Tempus suum, » hoc est opportunum hic dicit ; quemadmodum et David, cum ait⁷⁸ : « Quod fructum suum dabit in tempore suo. » Addit autem « in tempore suo, » quia de exaltatione loquitur in futuro sæculo habenda ; quæ sola invariabilis ac perpetua est. Exaltatio namque, quæ in hoc sæculo obtinetur, nec secura, neque stabilis est ; quippe quæ citius quam advenit, evanescit. At humilitate veram exaltationem comparari, et ipse Dominus discrete docet his verbis⁷⁹ : « Omnis qui se exultat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur. » Et⁸⁰ : « Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus. » Innuat autem per illud, « in tempore suo, » ut diximus, etiam in futuro sæculo promitti humilibus exaltationem. Stabilitatem enim et immobilitatem res

Α εἶτα βουλόµενο; τὸ ὑπερέχον ἑαυτοῦ παρατίθεσθαι, καὶ ὅτι ταπεινοφροσύνης ἕνεκεν ἔσµπρασθῦτερον ἑαυτὸν λέγει· ἐπάγει τὸ ἀξίωμα ἑαυτοῦ, τὸ, « μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων » ὀνομαζέμενον, ὅτι Εἰ ἐγὼ ὁ τῶν τοιοῦτων ὑμῖν θεαμάτων ὑφηγητὴς, οὐκ ἀπαξιώ « συμπρασθῦτερον » ἑμαυτὸν καλεῖν, οὐδὲ ὑμεῖς δίκαιον καταπαίρεσθε [f. δίκαιοι καταπαίρεσθαι] τῶν ὑφ' ὑμᾶς τελούτων. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος φησι περὶ ταπεινοφροσύνης λέγων· « Εἰ οὖν ἐγὼ ὁ Κύριος καὶ διδασκάλος, ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας. » Τὸ δὲ, « κοινωνός τῆς [μελλούσης] ἀποκαλύψεσθαι δόξης, » προστίθησιν, ἵνα παραστήσῃ τὴ τῆς ταπεινοφροσύνης ἑξάρτητον, ὡς καὶ Παῦλος φησιν· « Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, τότε καὶ ἡμεῖς φανερωθῶμεθα. » — « Μὴ ἀναγκαστῶς » δὲ οὕτως [ποιμανεῖ.] ὁ; « τύπον » ἑαυτὸν ἀγαθοεργίας τοῖς ὑφ' ἑαυτὸν προτιθεῖς, τοῖς μαθητευομένοις [ἔχει] πρὸς ζῆλον τοῦ διδασκάλου καταπειγομένοις ἀλλήλων· μὴ « ἀισχροκερδῶς » δὲ, ὁ μὴ δι' ἀλαζονείας προῦν καὶ καταπαίρμενος τῶν ὑποκειμένων, ἀλλ' ἐν εὐτελεῖ διαζῶν, εἰ τις ἱματίων πολυτελών, καὶ τραπέζης ὁμοίας οὐκ ἐπιζητεῖ, ἀ τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν ἀπὸ τῆς αἰσχροκερδείας χρηρίαν ποιεῖ. « Κλῆρον » δὲ τὸ ἱερὸν σύστημα καλεῖ, προστιθεὶς δὲ τὸ, « τύποι γενόμενοι τοῦ ποιμνίου, » τὸ ἀναγκαστῶς μὴ ποιμαίνειν φησίν. Ἐν δὲ τῷ, « [καὶ] φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιποίμενος, » ὁ, « καὶ, » αἰτιολογικὸς σύνδεσμος κεῖται, ἀντὶ τοῦ, ἵνα γὰρ, ἔστι τὸ, « καὶ, » ἵνα « φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιποίμενος, κομιεῖσθε τὸν » τῆς ἀφθορίας « στέφανον. » — Πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσάμενοι, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομδύσασθε· ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηγάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοὶς δὲ δίδωσι χάριν. « Τὸ, » Ἐγκομδύσασθε, ἀντὶ τοῦ, ἐνεκλήσασθε, περιδύσασθε· ἢ ἀναβάλεσθε, ἀνάστελλασθε.

« Ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταίαν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὑψώτῃ ὑμᾶς ἐν καιρῷ, πᾶσαν τὴν μέριμναν ὑμῶν ἐπιβρίψαντες ἐπ' αὐτὸν, ὅτι αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν. » — « Καιρὸν » τὸν ἐπιτῆδειόν φησιν, ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ· « Ὁ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. » πρόσκειται δὲ τὸ, « ἐν καιρῷ » πρὸς γὰρ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ὑψώσιν παραπέμπεται, ἥτις καὶ [μόνη ὑψώσις] ὡς ἀναλλοίωτος καὶ διαωνίζουσα. Ἢ γὰρ ἐνταῦθα ὑψώσις οὐκ ἀσφαλῆς, οὐδὲ βεβαία, ἀλλ' ὀδύνη ἢ ὑψώθησθαι ταπεινομένη. Τῆσδε ταπεινώσεως, τῆς τὸ ὑψώσιν ποιήσεως, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος φησιν· « Πᾶς ὁ ὑψώσιν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται. » καὶ, « Ὁ ὀλέων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ἔσχατος. » Ἢνίκατο δὲ [διὰ τοῦ, « ἐν καιρῷ, »] ὡς ἔφημεν, καὶ τὸ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἐπαγγέλλεσθαι τὴν ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως ὑψώσιν. Ὁ γὰρ τῶν ἀναλλοίωτων καιρὸς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Εἶτα τὸ θεός ἀπαρῶν τὸ τῆς ταπεινώσεως, φησὶ· Μὴ δέ-

⁷⁶ Joan. xiii, 14.⁷⁷ Coloss. iii, 4.⁷⁸ Psal. i, 3.⁷⁹ Luc. xiv, 11, xviii, 14.⁸⁰ Marc. ix, 34.

Bonifacii Finetti notæ.

(6) Vulg. habet, *insinuate*.(7) Vulg., *in tempore visitationis*.

οι, πᾶσαν τὴν μέριμνάν σου ἐπὶ Κύριον βίβας. Α
 Γούτω γὰρ μέλει, ἤτοι φροντίς ἀπόκειται τούτων
 ἀπαντων.

« Νήψατε, γρηγορήσατε ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διά-
 βολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ, ζητῶν τίνα
 καταπίη. ἢ ἀνίστατε στερεοὶ τῇ πίστει. » Τοῖς
 νοητῶς ὑπνοῦν εἰσθῆσαι (τούτο δὲ ἐστὶ τὸ περὶ τὰ
 μέγιστα κεχηκέναι), καὶ ἀπὸ τούτων τὸ νηφάλιον
 καταβαρύνουσι τῶν ψυχῶν, τὸ πονηρὸν τῆς ἀπογνώ-
 σεως ἐπιτηδῆ ὀηρίον. Τούτο οὖν ἀσφαλιζόμενος ὁ
 Χριστοῦ μαθητῆς, ἐγρηγορέναι ἀεὶ παραινεῖ, καὶ
 φιλᾶτεσθαι τὴν τῶν ζιζανίων σπορά, μήπως
 καθυπόδουσιν ἡμῖν [ἤτοι ἀμελῶς καὶ βραθύμως δια-
 θυοῦσι,] λάθρι πονηροῦς ἐπισπείρα; λογισμοῦς, καὶ B
 τῆς ὄντως ἀποβουκόλητος ζωῆς. Οὐ γὰρ παύεται,
 φησὶν, « ὡς λέων ὠρυόμενος » περιέρχεσθαι, « ζη-
 τῶν τίνα καταπίη. » Περὶ τῆς τοιαύτης δὲ ἀνευδύ-
 του ἐπιβουλῆς καὶ Ἰουστίνου ὁ ἅγιος μάρτυς, καὶ τῆς
 ἐπιμελοῦς αὐτοῦ πανουργίας, τὴν αἰτίαν παρατιθέ-
 μενος, φησὶν, ὡς ὁ διάβολος πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου
 παρουσίας, οὐκ ἤδει τρανᾶς οὕτω τῆς ἑαυτοῦ τιμω-
 ρίας τὴν δύναμιν, τῶν θεῶν προσητῶν αἰνιγματω-
 δῶς αὐτῆν διαγορευσάντων (ὡς Ἰσαίας, ὑπὸ προσω-
 πῳ τοῦ Ἀσυρίου πᾶσαν τὴν κατὰ τὸν διάβολον
 δραματούργιαν ἐκτραγιῶδῶν ἐπεκάλυψεν) ἐν οἷς
 δὲ τοῦ Κυρίου παραγενομένου, τῇ διαδύλῳ σαφῶς
 ἀποκαίεσθαι καὶ ἐτοιμασθῆναι τὸ αἰώνιον πῦρ καὶ
 τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἤθετο, οὐ παύεται τοῖς πιστοῖς
 ἐπιβουλεύειν, πολλοὺς ἔχειν βουλόμενος κοινωνοὺς C
 τῆς ἑαυτοῦ ἀποστάσεως ὡς ἂν μὴ μόνος αἰσχύνοντο
 ἀνεχόμενος, ψυχρᾶ ταύτη καὶ βασικῶν συγκροτού-
 μενος παραμυθία. « Εἰδότες, τὰ αὐτὰ τῶν παθημά-
 των τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελοφρόντη ὑμῶν ἐπιτελεῖσθαι »
 ἢ εἰκοις, πολλὰς ταῖς διὰ Χριστοῦ ὀλίφαις κατα-
 χοντο [οἱ τοῖ] πρὸς οὓς ὁ Πέτρος ταῦτα γράφας, καὶ
 ἄνω καὶ κάτω τῆς Ἐπιστολῆς τούτου παραμυθεῖται·
 καὶ μὲν, δ. α. τοῦ κοινωνοῦς αὐτοῦς γίνεσθαι τῶν
 τοῦ Κυρίου παθημάτων, καὶ τῆς ἀποκαλυπτομένης
 δόξης κληρονομοῦσθαι· ἐνταῦθα δὲ, δ. β. τοῦ μὴ μόνους
 πᾶσαι, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς κατὰ τὸν κόσμον τι-
 στούς.

« Ὁ δὲ θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς D
 τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὀλίγον
 παθόντας, αὐτὸς καταρτίσει ὑμᾶς, στηρίξει, σθενώ-
 σαι, θεμελιώσαι. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Καὶ ἀρχόμενος τῆς
 Ἐπιστολῆς, τὸν Πατέρα εἶλεγε δ. α. τοῦ Υἱοῦ εἶλεσαι
 ἡμᾶς· καὶ νῦν τελειῶν, τὸν αὐτὸν Πατέρα καλέσαι
 δ. β. τοῦ Υἱοῦ διδάσκει· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς σκοπὸς, τὸ

quæque nonnisi in futuro sæculo sortientur. Deinde
 ut trepidationem tolleret, quam humilitas excitare
 solet, Ne timeatis, inquit, sed omnem sollicitudi-
 nem vestram in eum projicite : quoniam ipsi cura
 est et sollicitudo de his omnibus.

VERS. 8, 9. « Sobrii estote, et vigilate : quia
 adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens
 circuit quærens quem devoret. Cui resistite fortes
 in fide. » Eos qui spiritualiter dormiunt, hoc est,
 rebus vanis dediti sunt (quo animæ solertiam ob-
 tundentes, eam veluti sopitam reddunt), fera pes-
 sima desperationis aggredi solet. Ut igitur contra
 ejus insultus nos muniat, hic Christi discipulus
 nos ad continuam vigilantiam adhortatur, et ut a
 zizaniorum seminare sedulo cavemus monet :
 ac dormientibus, hoc est negligenter segnitèque
 viventibus nobis, pravas cogitationes clam super-
 seminet, 381 quibus a vera vita repellamur. Nun-
 quam enim, inquit, cessat ille « tanquam leo ru-
 giens circumire quærens quem devoret. » De hisce
 irrequietis diaboli insidiis sanctus Justinus Mar-
 tyr, solertis adeo ejusdem nequitie causam expli-
 cans, ita sit : Diabolus ante Domini adventum non
 adeo clare ac manifeste supplicii sui vim ac con-
 ditionem noverat, quod propheta nonnisi æni-
 gmaticè illud descripserunt (velut Isaias qui eam in
 persona regis Assyrii universam diaboli tragœdiam
 representans, quadantenus occultavit). At eum,
 Domino in terris peregrinante, diabolus sibi ac
 angelis suis æternum ignem decretum et paratum
 esse, perspicue intellexit, non cessat exinde fide-
 libus insidias struere, multos defectionis suæ so-
 cios habere cupiens, ne solus damnationis igno-
 miniam sustineat; sibi plaudens, si vel hæc
 frigidam et invidam conscientionem consciscere sibi
 possit (8). « Scientes eandem passionem ei, quæ
 in mundo est, vestrae fraternitati fieri. » Multi, ut
 videtur, ex illis, ad quos hæc scribit Petrus, affli-
 ctionibus propter Christum premebantur. Hinc et
 in principio et in fine Epistolæ eos solatur : inibi
 quidem ea ratione, quod si nunc consortes sunt
 passionum Christi, erunt etiam gloriæ, quæ reve-
 landa est, coheredes; hic vero, quod non illi soli
 paterentur, sed cuncti, qui per orbem dispersi sunt,
 fideles.

VERS. 10, 11. « Deus autem omnis gratiæ qui vo-
 cavit nos in æternam suam gloriam in Christo
 Jesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit,
 solidabitque. Ipsi gloria et imperium, in sæcula
 sæculorum. Amen. » Et in exordio Epistolæ Patrem
 per Filium misereri dixit, et nunc eam abso-
 lens, docet eundem Patrem per Filium au-
 tem æternam gloriam vocare : scopus enim

Bonifacii Finetti notæ.

(8) Integrum hoc Justinii fragmentum refertur in
 appendice in ejusdem Operum edit. Paris. an. 1742,
 volut desumptum ex Joannis Antiocheni patriarchæ
 libro, cui titulus Ἐκλογὴ κεφαλαίων ἀπορισθέντων

ἐκ διαφόρων βιβλίων, *Delectus capitum delectorum ex
 variis libris.* Simile quid ex deperdito Justinii li-
 bro contra Marcionem refert S. Irenæus lib. v,
 n. 26.

apostolorum erat hocce mysterium prædicare. Α ποστῆρων κηρύξει, εἰ καὶ μετὰ παραινήσεως τοῦτο ποιοῦσι.

VERS. 12. « Per Silvanum fidelem fratrem vobis, ut arbitror, brevier scripsi, obsecrans et contestans, hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis. Salutatur vos, quæ est in Babylone Selecta, et Marcus filius meus. Salutate invicem in osculo sancto. Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu. Amen. » Fidelis supra modum erat « Silvanus » iste, et in prædicatione Evangelii fervidissimus. Quare et Paulus ipsius meminit, et eum adiutorem sibi assumit in Epistolis simul cum Timotheo, scribens⁸⁰: « Paulus, et Silvanus, et Timotheus, » — « Babylonem » hic Romam appellat ob splendorem, quo etiam Babylon multo tempore illustris fuit. « Selectam » vocat Dei Ecclesiam, quæ Romæ erat. De « Marco » evangelista hic loquitur; **382** quem « filium » nominat, utique secundum Spiritum, non secundum carnem: cui etiam Evangelii conscribendi munus imposuit. Cum vero Paulus scribat: « Salutate invicem in osculo sancto; » iste « in osculo, » ait, « charitatis, » idem significans: noverat enim etiam Paulus charitatem in Domino omnibus virtutibus, ac ipsi quoque propter Christum martyrio, præstare. Is igitur « osculum sanctum » illud intelligit, quod in Deo et propter Deum datur: hic autem illud vocat « osculum charitatis, » ejus scilicet quæ vera dilectio est. Quocirca etiam subdit: « Pax vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu. » Non autem communem seu humanam pacem hic intelligit, sed eam, quam Christus Dominus ad passionem perrecturus dedit, dicens⁸¹: « Pacem relinquo vobis: » statimque hujus a communi pace discrimen subjungens: « Non quomodo, » ait, « mundus dat: » non enim propter naturalem affectionem colenda pax vobis est, sed per conjunctionem in sancta charitate, sicque inimicorum ictus excipiendi. Cæterum ubique discipuli in sine, velut quoddam sigillum, addunt orationem: quo sinceram ac genuinam sanctitatem suam patefaciunt. At vero fuerunt nonnulli ante nos, qui supradictum Marcum verum Petri filium fuisse asserere non dubitarunt, non alio nisi fundamento, præterquam quod Lucas in Actis apostolorum narrat⁸², Petrum, e carcere, in quem ab Herode conjectus fuerat, ab angelo mirabiliter eductum, et ab eo dimissum, « venisse ad domum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus: » venisse scilicet eum volunt, tanquam ad propriam domum, et ad legitimam uxorem suam.

Petri apostoli Epistola prima Catholica, quæ scripta est ab urbe Roma, constat versiculis 256.

« Διὰ Σιλουανοῦ ὁμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ, ὡς λογιζομαι, δι' ὀλίγων ἐγράψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν, ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ Θεοῦ, εἰς ἣν ἐστήκατε. Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι [Ἐκκλησία] συνεκλεκτῆ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου. Ἀσπάσαθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης, Εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν, » Πιστὸς ὑπερβαλλόντως ὁ Σιλουανὸς οὗτος, καὶ περὶ τὸ κήρυγμα προθύμως ἀγωνιζόμενος, ὅπου γε καὶ Παῦλος αὐτοῦ μνημονεύει, καὶ συνεργὸν μετὰ Τιμοθέου ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς παραλαμβάνει, « Παῦλος, γράφων, καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος. » — « Βαβυλῶνα » δὲ τὴν Ῥώμην ὀνομάζει, διὰ τὸ περιφανῆ, ὃ καὶ ἡ Βαβυλῶν πολλῶ χρόνῳ ἔσχηκεν· « ἐκλεκτὴν » δὲ τὴν ἐν τῇ Ῥώμῃ συστάσαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν. « Μάρκον » τὸν εὐαγγελιστὴν λέγει, ὃν καὶ υἱὸν, κατὰ Πνεῦμα, οὐ [κατὰ] σὰρκα [καλεῖ]. Τούτῳ δὲ καὶ τὸ εὐαγγέλιον γράφει ἐπέτρεψε. Τοῦ Παύλου δὲ, « Ἀσπάσαθε ἀλλήλους, γράφοντος, ἐν φιλήματι ἀγάπης, » οὗτος, « ἐν φιλήματι, » ἄφησιν, ἀγάπης, « ταύτην ἐκείνῳ λέγων. Ἐπίσταται γὰρ καὶ Παῦλος τὴν κατὰ Κύριον ἀγάπην μετὰ πάντων τῶν ἀρετῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ Χριστὸν μαρτυροῦ. Ἐκείνος μὲν οὖν, « φιλημα ἄγιον, » τὸ ἀφανισμένον ἐν Θεῷ λέγει· οὗτος δὲ, « ἀγάπης φιλημα, » τῆς ὁπωσδήποτε ἀγάπης· διὸ καὶ ἐπάγει· « Εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » οὐ τῆς κοινῆς εἰρήνης λέγων, τῆς κατὰ ἀνθρώπους, ἀλλὰ εἰρήνης αὐτοῦς τυχεῖν εὐχεται, ἥς αὐτοῖς καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς πάθος χωρῶν ἤλωσε, λέγων· « Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν. » καὶ ἐπαγαγῶν τὸ διάφορον, « Οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν. » Οὐ γὰρ δι' ἐμπάθειαν εἰρηνευτέον, ἀλλὰ διὰ τὸ συνδεημένους ὑμᾶς τῇ ἀγάπῃ, οὕτω τὰς ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐκδέχασθαι βολὰς. Πανταχοῦ δὲ, ὡσπερ σφραγίδα, ἐπιτιθέντες οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ [τὴν] ἐπὶ τέλει εὐχὴν, τὸ γνήσιον τῆς αὐτῶν ἐμφαίνοντες ἀγιότητος, τινὲς ἐτόλμησαν τῶν πρὸ ὑμῶν [f. ἡ.μ.], [καὶ σαρχικῶν] υἱὸν ἀποστῆναι τοῦτον τὸν Μάρκον τοῦ [θεοῦ] Πέτρου, τεκμηρίῳ χρησάμενοι τῷ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων εἰρημένῳ Λουκᾷ, ὅτι οὗτος ὁ Πέτρος δι' ἀγγελίου Θεοῦ τῆς φυλακῆς ἐκβλήθει· παραδόξως, ἐν ἧ ἔβλεπεν αὐτὸν Ἡρώδης, τοῦ χρηματισμοῦ τοῦ ἀγγέλου ἀφῆθεις, « εἰς τὴν οἰκίαν ἑώρασε [τῆς] μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικληθέντος Μάρκου. » [ὡς] εἰς τὴν ἐκ τοῦ οἰκίαν ἐπαγγελῶν καὶ τὴν ἁριμὴν συζῶγον.

Πέτρου ἀποστόλου Ἐπιστολὴ Α' Καθολικὴ ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης· στίχων σ. 15.

⁸⁰ 1 Thess. 1, 2. ⁸¹ Joan. xiv, 27. ⁸² Act. xi, 12.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΕΤΡΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM II S. PETRI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Α 383 ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ PETRI.

Ἐπειδὴ καὶ ταύτην πάλιν αὐτὸς ὁ Πέτρος ἐπιστέλλει τοῖς ἔξῃ πιστεύουσιν. Ἔστι δὲ ἡ Ἐπιστολὴ ὑπόμνησις τῶν πρώτων. Εἰδὼς γάρ, ταχέϊαν αὐτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάληψιν τοῦ σώματος, ἐσπούδασε πάντας ὑπομνήσαι περὶ ὧν κατηχήθησαν τῆς διδασκαλίας. Καὶ πρώτων μὲν περὶ τῆς πίστεως ἐξηγείται, δεικνύς αὐτὴν ἀπὸ τῶν προφητῶν εὐηγγελίσασθαι [ἴ. - λίσθαι], καὶ οὕτως προφητείας, αἱ περὶ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναι, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν. Ἐπειτα παραγγέλλει, μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν τὴν ἀπόλειαν, ὡσπερ καὶ τῶν παραβάτων ἀγγέλων γέγονε. Προμηνύει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, ἡμέρας ἔσεσθαι, ἐν αἷς ἐμπαίχεται περιπατήσουσι, καὶ θελήσουσιν ἀπατῆσαι, λέγοντες, μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, διὰ τὸ ἀεὶ λέγεσθαι, καὶ μήπω παραγενέσθαι. Ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς χρόνοις. Πάντα γὰρ τὸν χρόνον μηδὲν εἶναι ἐνώπιον Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη εἶναι, καὶ τὰ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία. Ἔσεσθαι δὲ ταχέως τὴν ἡμέραν Κυρίου διαδεδαιούται, καὶ ἀποδείκνυσι, καὶ ἐντέλλεται ἐτοίμους τε εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτὰ, διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας Γραφὰς διαβάλλειν αὐτούς. Ὑπομνήσας οὖν καὶ διδάξας πάντας προειδέναι τὰ πράγματα, παραινέει μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως· καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Περὶ κλήσεως τῆς ἐν πίστει ἔργου βεβαιουμένης τοῖς τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐλπίδος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν.

β'. Παραγγελία εἰς ὑπόμνησιν τῆς διδασκαλίας

Hanc etiam Epistolam Petrus ad eos, qui jam crediderant, scripsit. Est autem repetitio quaedam illorum quae antea dixerat. Sciens enim dissolutionem corporis sui jam imminere, satagit, ad memoriam omnibus revocare doctrinam, qua imbuti fuerant. Et primo quidem de fide disserit, ostendens, eam a prophetis praenuntiatam fuisse, atque prophetias quae de Christo Salvatore sunt, non humano spiritu, sed Dei nutu et affatu editas esse. Deinde monet, ne deceptoribus fidem habeant, dicens, eos perituros, sicuti angeli praevaricatores periere. Praelicit etiam tempus futurum, in quo impostores circumeuntes quaerant aliquos decipere, dicendo, in vanum praedicari Salvatoris adventum, quippe qui semper praedicatur, et nunquam advenit. Praecipitque, ut ab huiusmodi hominibus solertissime caveamus, neve animo propter temporis diuturnitatem concidamus: eo quod apud ipsum una dies est tanquam mille anni, et mille anni tanquam una dies. Caeterum, prope esse diem Domini affirmat ac demonstrat; mandatque, ut omnes ad illam per bona opera parati sint: ac: ut acquiescant iis, quae Paulus apostolus scripsit: neque aurem praebent iis qui illa calumniantur; cum ejusmodi homines etiam reliquas Scripturas similiter calumniantur. Demum, cum omnes commouisset, ac rebus suis providere docuisset, hortatur, ne a fidei scopo aberrant. Quo Epistola: huic finem imponit.

CAPITA SECUNDÆ HUIUS EPISTOLÆ.

1. De vocatione per fidem operibus virtutum, ac spe futurorum bonorum firmanda.

2. Adhortatio ad doctrinam receptam memoria

probe tenendam post suum ex hac vita discessum : A et quomodo in monte Thabor Dei vocem Christe Domino attestantem audierit.

3. *Predictio de dolosa hæreticorum insurrectione, eorum impietate, et futuro supplicio.*

4. *Repetitio de hæreticorum hominum malitia. Ubi etiam 1° quod Christus Dominus in fine hujus sæculi repente venturus sit. 2° Quod idcirco omni virgine ornatos nos esse, oporteat.*

*μετὰ τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ. Καὶ ἔπεω ἐν ὄρει Θαβώρ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ-
ήκουσε φωνῆς.*

γ. *Πρόβησις ἀπατηλῆς ἐκναστασίας αἰρετικῶν, ἀσεβείας δὲ αὐτῶν καὶ μελλούσης κολάσεως.*

δ. *Ἐνανδλησις περὶ κακίας ἀνθρώπων αἰρετικῶν. Ἐν φ' α' δὲτι ἀφηνείως ἤξει· ὁ Χριστὸς ἐκὶ συντελεῖα τοῦδε τοῦ αἵωρος· β' ὥστε εἶν εὐτρεπίεσθαι πάση ἀρετῇ.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ

EPISTOLA SECUNDA

SANCTI PETRI APOSTOLI.

384 CAPUT PRIMUM.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

VERS. 1. « Simon Petrus servus et apostolus Jesu Christi iis, qui cœqualem nobiscum sortiti sunt fidem in justitia Dei nostri et Salvatoris Jesu Christi. » Nomen « Simon » abbreviatio quædam est nominis Simeon : qua ratione ex Metrodorus sit Metras, ex Menadoro Menas, et ex Theodosius Theudas. In ipso vero initio Epistolæ excitat et provocat fidelium animos, ut apostolorum circa prædicationem studium æmulentur ac æquent. Fas enim non est eos qui æqualem sortiti sunt gratiam, ulli eorum inferiores esse, quibus æquales declarati sunt. Ubique vero eos excipit pace, quam et Christus dedit postquam surrexit a mortuis, et cum abiret ad Patrem, clamans : « Pax vobis. » Et in ecclesiis rogamus, nobis dari « angelum pacis. » Et sacerdos hanc ab altari populo impertit : quoniam illa mater est omnium bonorum. Quapropter discipulis suis præcepit, ut hanc primum darent, quotjescunque domos ingrederentur.

VERS. 2. « Gratia vobis et pax adimpleatur in cognitione Dei, et Christi Jesu Domini nostri. » Verba sic ordinanda sunt : « Vobis, qui in cognitione Dei, et Christi Jesu æqualem fidem sortiti estis, per justitiam Dei nostri, gratia et pax adimpleatur. »

VERS. 3. « Quomodo omnia nobis divinæ virtutis suæ, quæ ad vitam et pietatem donata sunt, per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria glo-

« Συμεὼν Πέτρος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ἰσότημον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ « Συμεὼν, » τὸ Σίμων ὑποκορισμὸς ἐστίν, ὡς καὶ τοῦ Μητροδώρος τὸ Μητρῶς, καὶ τοῦ Μηνόδωρος τὸ Μηνῶς, καὶ τοῦ Θεοδοσίου τὸ Θεωδῶς. Ἐκ προοιμίων δὲ ἀντίσται τὰ φρονήματα τῶν πιστευόντων, καὶ τὰς ψυχὰς, εἰς τὴν ἰσὴν αὐτοῦ· διεγείρων πρὸς τὸ κήρυγμα σπουδὴν τοῖς ἀποστόλοις. Οἱ γὰρ ἰσότημον χάριν λαχόντες, οὐκ ἂν δίκαιον [ἴ. δίκαιοι] ὕστερεῖν τινος τούτων, ὧν ἴσοι παρή-
ναισι. Πανταχοῦ δὲ τῇ εἰρήνῃ αὐτοῦ περικροτεῖ, ἢ καὶ ὁ Χριστὸς παρέσχεν ἀναστάς ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀπῶν πρὸς τὸν Πατέρα, « εἰρήνην ὑμῖν » βού-
C Καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμεῖς τὸν « ἀγγελὸν τῆς εἰρήνης » εὐχόμεθα δοθῆναι. Καὶ ὁ ἱερεὺς ταύτην παρέχει τῷ λαῷ ἀπὸ τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου, ὅτι αὕτη μήτηρ πάντων τῶν ἀγαθῶν. Διὸ καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παρήγγειλε, ταύτην πρῶτον παρέχειν εἰς τὰς οἰκίας.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τὸ ἐξῆς οὕτως : « Ἰμῖν τοῖς ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἰσότημον ἡμῖν πίστιν λαχοῦσι, διὰ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, χάρις καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖ. »

« Ὡς πάντα ἡμῖν τῆς Θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσεβείαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπι-
D γνώσεως τοῦ καλίσταντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς

δ' ὧν τὰ τίμια καὶ μέγιστα ἡμῖν ἐπαγγέλματα
 δωρήσεται. Ὁ δὲ ἐξῆς οὕτως· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρή-
 νη, ὡς πάντα πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν ἐν τῇ ἐπι-
 γνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, διὰ
 τῆς θείας αὐτοῦ δυνάμεως τῆς χάριτος ταύτης ὑμῖν
 δωρησαμένης εἰς τὴν ἐπιγνώσιν τῆς δόξης καὶ ἀρε-
 τῆς, ἧ ἐν τὰ μέγιστα ἐπαγγέλματα ἐδωρήθη· ἵνα
 ἀποφυγόντες τὴν κοσμικὴν φθορὰν, τὴν δι' ἐπιθυ-
 μίας ἐγγινομένην, γένησθε κοινωνοὶ θείας φύσεως.
 Ἄλλως· Διὰ μακροῦ μὲν ἀποδέδοται· ἔστι δὲ ἡ
 διάνοια αὕτη· Ὡς μυστρίαν λαβόντες ἀγαθὰ διὰ τῆς
 δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ, δυνάμεθα καὶ θείας φύσεως
 γενέσθαι κοινωνοὶ, καὶ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν
 ἀναχθῆναι, ὀφειλομένον πολιτεύεσθαι οὕτως, ὡς ἐπι-
 χορηγεῖν τῇ πίστει τὴν ἀρετὴν, καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς
 εἰς τὴν κατ' εὐσέβειαν προκοπὴν, ἕως εἰς τὸ τέλειον
 τῶν ἀγαθῶν, ὃ ἐστὶν ἀγάπη, ἔλθωμεν. Θείας δὲ
 κοινωνοὶ φύσεως γεγονόμενοι διὰ τῆς τοῦ Κυρίου καὶ
 Θεοῦ ἐπιδημίας, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν
 ἐαυτῷ ὑποστήσαντός τε καὶ ἀγιάσαντός τῇ προσλή-
 φει. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἀγία, καὶ τὸ φύραμα. Φθορὰν
 δὲ τὴν ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐπιθυμίας φησὶν, ὡς ἐκ
 φθορῶν τε καὶ περὶ φθορὰν συγκατεμένης.

« Ἴνα διὰ τούτων γένησθε θείας φύσεως κοινωνοὶ
 ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐπιθυμίας φθορᾶς. Ὁ
 δὲ ἐξῆς οὕτως· Ἴνα ἀπαλλαγέντες τῆς ἐν κόσμῳ
 φθορᾶς, τῆς ἐν ἐπιθυμίᾳ σαρκικῇ τελουμένης, γέ-
 νοίσηθε θείας φύσεως κοινωνοὶ. Τὸ γὰρ, ἀποφυ-
 γόντες, ἀπὸ τοῦ ἀπαλλαγέντες, ἐστίν.

« Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο, σπουδῆν παρεισενέγκαντες,
 ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ
 τῇ ἀρετῇ τὴν γνώσιν, ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκρά-
 τειαν, ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονὴν, ἐν δὲ τῇ
 ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν, ἐν δὲ τῇ εὐσέβειᾳ τὴν φι-
 λαδελφίαν, ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην. Ὁ
 βαθμὸς τῆς προκοπῆς ἐπίσταται, πρῶτην τὴν πί-
 στιν, ἥτις θεμελιὸς ἐστὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ χρηρῆς·
 εἶτα δευτέραν ἢ ἀρετὴν, ἢ ἔργα τὰ ἔργα χωρὶς
 γὰρ τούτων ἢ πίστις, ἢ νεκρὰ, ὡς ὁ Ἰακώβος φη-
 σιν. Ἐπὶ τούτοις ἢ ἡ γνώσις. ἢ Τίς δὲ αὕτη; Ἡ
 τῶν τοῦ Θεοῦ ἀποκρύφων μυστηρίων εἰδήσις, ἥτις
 οὐ τῷ τυχόντι ἐμφιλοχωρεῖ, ἀλλὰ τῷ δι' ἔργων
 κρείττονων τὴν ἐξ ἐργουμασμένην. Ἐπὶ τούτοις ἢ ἡ
 ἐγκράτεια. ἢ Δεῖ γὰρ καὶ ταύτη· τῷ πρὸς μέτρον
 ἀφικόμενῳ, ὡς ἂν μὴ ἐξυβρίζῃ τῷ μεγέθει τῆς δω-
 ρᾶς. Ἐπειδὴ δὲ ὡς οὐκ ἐστὶν ἐπὶ μικρῷ χρώμενον
 τῇ ἐγκρατείᾳ βεβαίαν κεκτησθαι [τῶν] τὴν δωρεάν,
 φιλοῦντων ἀεὶ τῶν παθῶν, [f. add. τῶ] τῆς καταγ-
 χούσης ἐλευθερίας ταῦτα ἐπὶ τὸ χεῖρον πράγασθαι·
 ἢ ὑπομονὴν ἐπεισελθοῦσά, τὸ πᾶν κατεργάσατο, καὶ
 τὴν εὐσέβειαν προσξένησε, τελειοτέραν ἀπεργατα-
 μένη τὴν εἰς θεὸν πεποιθισιν. Διὸ καὶ τῇ εὐσέβειᾳ
 ἢ φιλαδελφίᾳ προσεπορίσθη, καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς πάντων
 τῶν ἀγαθῶν πλήρωμα, ἢ ἀγάπη, ὡς Παῦλος καὶ τῇ
 ἀληθείᾳ δοκεῖ. Αὕτη γὰρ καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ Ἰδὸν καὶ
 τὸν τούτου Πατέρα ἐξέβασατο· τὸν μὲν, τὸν ἀγα-

ra et virtute. Per quem maxima et prae-
 nobis promissa donavit. Ὁ δὲ hic est : Gratia
 vobis et pax sit; quemadmodum omnia ad vitam
 et pietatem, in cognitione Dei et Jesu Christi
 Domini nostri, per ipsius potentiam, quae vos hae-
 gratia donavit, 385 ad cognitionem gloriae et
 virtutis, per quae maxima promissa donata sunt :
 ut evitantes mundanam corruptionem, quae per
 concupiscentiam ingeneratur, efficiamini divinae
 consortes naturae. Aliter : fuisse equidem ista in
 textu deducta sunt : altamen sensus huc redit :
 Cum innumera per Christi virtutem bona recep-
 rimus; possumus etiam fieri divinae consortes
 naturae, et ad vitam et pietatem perducere. Verum
 ita conversari debemus, ut fide exerceamus virtu-
 tem, ac per virtutem in pietatem proficiamus :
 donec tandem ad perfectissimum bonorum, nempe
 charitatem, perveniamus. Divinae autem consortes
 naturae effecti sumus per Domini adventum : quo
 primitias naturae nostrae in seipso assumpsit, et
 assumendo sanctificavit. Si autem primitias sancta
 sunt, et ipsa massa sancta sit oportet. Corruptio-
 nem vero eam hic dicit, quae ex mundana concu-
 piscencia procedit. quippe quae ex corruptibilibus
 constat, et in corruptibilia tendit.

« Ut per haec efficiamini divinae consortes natu-
 rae, fugientes ejus quae in mundo est, concupiscen-
 tiae corruptionem. Ὁ δὲ est : Ut a mundana corru-
 ptione, quae in concupiscentia carnali perficitur,
 liberati, efficiamini divinae consortes naturae. Illud
 enim « fugientes » idem est, ac liberati.

VERS. 5-7. « Vos autem curam omnem subinfe-
 rentes ministrare in fide vestra virtutem; in virtute
 autem scientiam. In scientia autem abstinentiam,
 in abstinentia autem patientiam, in patientia autem
 pietatem. In pietate autem amorem fraternitatis,
 in amore autem fraternitatis charitatem. » Gradus,
 quibus proficiendum nobis est, hic ob oculos ponit.
 Et quidem primo loco statuit « fidem, » quae
 omnium bonorum operum fundamentum est et
 basis. Deinde « virtutem, » hoc est bona opera :
 nam sine istis fides « mortua est, » ut sanctus
 Jacobus ait. Succedit « scientia. » Quae autem
 illa? Nempe, secretorum Dei mysteriorum cogni-
 tio : quae non cuique patet, sed ei, qui se in praes-
 tantioribus operibus continenter exercet. Postea
 « abstinentia, » seu temperantia. Nam et hac opus
 habet, qui ad bonam mensuram pervenit, ne domi
 magnitudine insolentius offeratur. Quoniam vero
 fieri non potest, ut qui ad breve tempus temperant-
 iam servavit, firmum ac securum donum possi-
 deat (quandoquidem semper nituntur passiones ea,
 quae libertati contraria sunt, tollere, et in pejora
 convertere); superveniens « patientia, » rem omni-
 nem conficit : nam et pietatem conciliat, et perfec-
 tiorem in Deum fiduciam elargitur. Quare etiam
 pietati superadditur « amor fraternitatis, » seu
 « fraternus » et post omnia, ea quae secundum

Paulum et veritatem, est honorum omnium **386** plenitudo, charitas * : hæc namque et Dei Filio, ac æterno ejus Patri vim quodammodo intulit; huic quidem ut Filium suum dilectum nobis daret; illi vero, ut sanguinem suum pro nobis effunderet.

VERS. 8. « Hæc enim si vobiscum adsint et superent, non vacuos nec sine fructu vos constituent, in Domini nostri Jesu Christi cognitione. » — « Hæc : » nempe, fides, virtus, scientia, abstinencia, seu temperantia, patientia, pietas, amor fraternus, et charitas; quæ non solum adesse debent, sed et superare, seu abundare : si namque illarum præsentia predest, multo magis abundantia. Sed quænam est ipsarum utilitas? Quod fiduciam et securitatem tribuant in secundo Domini adventu. Qui enim, veniente judice in gloria, et plusquam solis radii coruscante, his ornatus ac munitus non fuerit, excæcabitur : aut si etiam visum incolumem retineat, non tamen vel sic absque læsione splendidissimum illum jubar intueri poterit : quandoquidem nimius fulgor debiles oculos facile perstringit, eisque tenebras etiam affundere solet.

VERS. 9, 10. « **387** » enim non præsto sunt hæc, cæcus est, et manu tentans, oblivionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum. Quapropter, fratres, magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem faciatis. » — « Manu tentare » (Græce *μωπάζειν*) idem est ac cæcutire : ducitur enim ἀπὸ τῶν μῶν seu a muribus vel talpis, quæ sub terra in omnimoda obscuritate versantur. Hæc autem sententia similis est illi beati Jacobi dicto : « Si quis auditor est verbi, et non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum navitatis suæ in speculo. » Nam et hunc, cum cognosceret, se sancto baptismate multis exsolutum esse peccatis, scire oportebat, eo ipso quod purgatus ac sanctitatem adeptus sit, vigilandum et entendendum indesinenter sibi esse, ut dicto modo sanctitatem, sine qua Deum nemo videt, sartam tectamque servaret : quod ille oblitus est. « Quapropter, ait, magis satagite » ut firmam ac permanentem faciatis vocationem et electionem vestram : hoc est, ut in i. s., de quibus in electione et vocatione vestra instructi estis, sillis irreprensibiles; ne tanquam divini muneris oblitum vocationem vestram perseverantes habeatis.

VERS. 10-12. « Hæc enim facientes non peccabitis aliquando. Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Jesu Christi. Propter quod incipiam vos semper commonere de his. » — « Hæc facientes. » Quænam? Ea, quæ præfatus est; nempe, virtutem, scientiam, etc. Animadvertite vero, quomodo, cum primu interrogatus mi judicis eos persuadere satagisset, nunc **387** proposito præmio, videlicet « introitu in æternum regnum Dei, » adhortationem suam prosequitur.

VERS. 12 14. « Et quidem scientes, et confirmatos vos in præsentī veritate. Justum autem arbi-

τητὸν αὐτοῦ δοῦναι· τὸν δὲ γίνωσκόντων, τὸ ἀίμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέαι.

« Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα, οὐκ ἀργούς, οὐδὲ ἀκάρπους καθίστηται εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν. » — « Ταῦτα, » ποῖα; Ἡ πίστις; ἡ ἀρετὴ, ἡ γνώσις, ἡ ἐγκράτεια, ἡ ὑπομονή, ἡ εὐσέβεια, ἡ φιλαδελφία, ἡ ἀγάπη· ἅτινα οὐ μόνον παρῆναι δεῖ, ἀλλὰ καὶ πλεονάζειν. Εἰ γὰρ ἡ παρουσία ὠφελεῖ, πολλῶ μᾶλλον ἡ παρουσία. Τίς δὲ ἡ ἐξ αὐτῶν ὠφέλεια, ἡ τὴν παρρησίαν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου δευτέραν παρουσίαν ἔχειν; Τῷ γὰρ μὴ ἔχοντι ταῦτα, ἐν δόξῃ τοῦ Κριτοῦ παραγενομένου, καὶ ὡς ἥλιος ἀπαστράπτοντος, τυφλωσις ἐπακολουθεῖ, ὅπου καὶ εἰ ἐβρωτο τὴν ὄψιν, οὐδὲ οὕτως ἐντὴν αὐτῷ ἀπαθῶς ἐνορᾶν τὸ ὑπέροχον, πεφουκότος αἰὲ τοῦ ἄγαν τῷ φωτὶ ἀποστειλόντος [ἀμαυροῦν τῶν ἀσθενῶς πρὸς αὐτὸ τὸν ὀφθαλμὸν ἐπερδίνων].

Ἡ γὰρ μὴ πάρεστι ταῦτα, τυφλός ἐστι μωπάζων, λήθην λαθῶν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πάλαι αὐτοῦ ἁμαρτιῶν. Αἰὲ μᾶλλον, ἀδελφοί, σπουδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλήσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι. » — « Μωπάζειν » τὸ τυφλώτεται εἰρηται, ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν μῶν τυφλῶν εἰς ἅπαν διατελούντων. Τοῦτο δὲ ὁμοίον ἐστὶ τῷ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἰακώβου εἰρημένῳ, ὅτι· « Εἰ τις ἀκρατὴς λόγου [ἴστί,] καὶ οὐ ποιητὴς, οὗτος ὅμοιος ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. » Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ἐπιγνοὺς ἑαυτὸν διὰ τοῦ καθαρῶν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι, ὅτι πλήθους ἁμαρτιῶν ἐξεκλύθη, ὅσος ἐδέναι, ὅτι καθαρθεῖς, καὶ ἀγνότητα ἔλαβε, νῆφειν, ἵνα διὰ τούτου τηρῇ τὸν ἁγιασμόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον, ὃ δὲ ἐπελάθετο. « Αἰὲ, φησὶ, μᾶλλον, ἀδελφοί μου, σπουδάσατε μόνιμον » δεκνόντες « τὴν κλήσιν ὑμῶν καὶ ἐκλογὴν, » τοῦτ' ἐστὶ τὸν κατ'ἡγεμονικὸν λόγον, ὃν παρὰ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν ἠκούσατε, καὶ « τὴν κλήσιν » ἀνεπίληπτοι εἶναι, ἵνα μὴ ὡς ἐπιλελησμένοι τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ κριθῆτε, ἀλλὰ μείνητε « βεβαίαν τὴν κλήσιν ὑμῶν » ἔχοντες.

condemnemini, sed potius firmam ac certam vo-

« Ταῦτα γὰρ ποιοῦντες, οὐ μὴ πταίστητέ ποτε. Οὕτω γὰρ πλουσίως ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἰσοδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αἰὲ οὐκ ἀμελήσω, ἀεὶ ὁμᾶς ὑπομιμνήσκω περὶ τούτων. » — « Ταῦτα ποιοῦντες; » Ποῖα; Τὰ προσηρημένα· ὅταν, τὴν ἀρετὴν, τὴν γνώσιν, καὶ τὰ ἕξῃ. Σκόπει δὲ, πῶς κριτερον ἀπὸ τῶν φοβερωτέρων προτρέψαμενος τοῦ βήματος τοῦ Κριτοῦ, νῦν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν προτρέπεται τῆς εἰσόδου, τῆς εἰς « τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. »

« Καίπερ εἰδότας; καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ κερύσει ἀληθείας. Δίκαιον δὲ ἡγοῦμαι, ἐφ' ὅσον εἶμι ἐν

* I Cor. xiii, 13. † Jac. i, 25.

τούτω τῷ σηκνώματι διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει, αἰδώς, ὅτι ταχινή ἐστίν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σηκνώματός μου, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέ μοι. » Ἴνα μὴ δόξωσι συνεχῶς ἀναμνησκόμενοι περὶ τῶν αὐτῶν, ὡς εἰς ἀργίαν ὄντες, κατεγνωσμένοι ταῦτα ἀκούουσι, καὶ λυπηθῶσιν, ἐπήγαγε τὸ, « Καίπερ εἰδὼτας καὶ ἐστηρηγμένους ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀληθείας. » Ἀτίαν δὲ ἀποδείξουσ τῆς συνεχῆς ὑπομνήσεως, ἐπήγαγε τὸ, « εἰδέναι ταχέως » ἔσοθαι τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτοῦ τούτου ἀπαλλαγὴν.

« Σπουδάσω δὲ καὶ ἐκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς ταῦτα, καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιῆσθαι. » Τούτῳ τινες ἐν ὑπερβατῶ ἀκούοντες, ὡς τὸ, « Σπουδάσω δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον ἔχειν ὑμᾶς ἐκάστοτε » (τούτ' ἐστὶ, καθακάστην καὶ διεγκῶς) « τὴν τούτων μνήμην, » βούλονται περιστῆν ἀπὸ τούτου, ὅτι καὶ μετὰ θάνατον οἱ ἅγιοι μέμνηνται τῶν ὧδε, καὶ προσεύχουσιν ὑπὲρ τῶν ζῶντων, ὡς περὶ οὐκ ἔξω κίττας ἀναργῶς [f. -γῶς] ὁσημέραι τούτο γινόμενον ὁρῶντων, τῶν ἐπικαλουμένων τὴν θέλειαν αὐτῶν χάριν. Καὶ τούτῳ μὲν οὕτως ἀκρίτοι. Ἄλλοι δὲ οὕτως ἔχειν περὶ τούτου ἀπλῶς βούλονται τοῦ βητοῦ καὶ νοεῖν, ὅτι τὸ, « Σπουδῶσω μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον ἔχειν ὑμᾶς ἐκάστοτε τὴν τούτων μνήμην, » οἶνετ' διὰ τούτο ἐνδελεχῶς ὑμῖν ἐπιεικέα [f. ἐπιεικίμ.]; τὰ αὐτὰ ὑμῖν ἐπιφέροντες, ὡς ἂν ἔξιν ὑμῖν ἐμπούσαντες περὶ τούτων, ἀλλ' οὐ κατὰγνωσιν ἀνηκολας καὶ ἀμαθίας, ἔχητε τῷ ἐμῶν καὶ ἀρετικῶν τῆς τούτων ἀντιλήψεως καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἀποβίωσιν βέβαια καὶ ἀνεξέλιπτα τὰ περὶ τούτων δ.ατάγματα.

« Οὐ γὰρ σεσοπισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόηται γεννηθέντες [vulg γενθ.] τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. » Εἰκόην περισπουδάσας ἔχειν [αὐτοῦ]; ὁρεῖται εἰ; τὰ δ' αὐτοῦ αὐτοῖς εἰαγγελισθέντα, καὶ περὶ τούτου πολὺν καταλείνας τὸν λόγον, καίπερ εἰδὼτας καὶ διαφόρως ἀπλοῦστας, νῦν φησιν, ὅτι Οὐ μάτην τὸ περὶ αὐτὰ ἐπιμελὲς ἐπιεικίνομι, ἀλλὰ τὸ καίριον αὐτῶν ἐπιστάμενος, τούτου περιέχουμαι. Καὶ τί τοῦτο; Τὸ μὴ σοφίᾳ ἀνθρώπινῃ χρῆσασθαι εἰς ἡμᾶς [f. ὁμ.] καὶ κεκαλλωπισμένοις λόγοις καταγοητεύσαντας ὁμῶν τὴν ἀκοήν, « γνωρίσαι τὴν τοῦ Κυρίου δύναμιν ὑμῖν καὶ παρουσίαν, » ὡς περὶ Ἕλληνας καὶ αἰρετικοί. Ἕλληνας μὲν, τῷ κάλλει καὶ τοῖς ποιήμασι προσέχοντες, ἐξαπατῶντες· αἰρετικοί δὲ, τοῖς κλάσμασιν. Εἰκόθ' αὐτοῦ καὶ ἦδη ἀρχεσθαι ὑποφωμένους. Οὐδὲν οὖν τοιοῦτον κατανοεῖν ἐστίν ἐν ἡμῖν· λιτῶ γὰρ λόγῳ κηποιήματα τὴν πρὸς ὑμᾶς διδασκαλίαν, ὃ καὶ Παῦλος πρὸς Κορινθίους φησὶ, καὶ ἄπερ ἐξ αὐτοῦ εἰσχημεν [f. εἰσχηκαμ.]; οἱ ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ συναναβάντες αὐτῷ. Λέγει δὲ τὴν ἐν τῇ μεταμορφώσει δεῖξαι αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Μωυσοῦ; δέξαν, καὶ τὴν φωνὴν ἣν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; ἐξ

A tror, quando sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commotione, certus, quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod et Dominus noster Jesus Christus significavit mihi. » Ne putarent, eo quod de iisdem rebus frequenter commoverentur, ignaviae se condemnaari, indeque haec audientes contristarentur, subiungit : « Et quidem scientes, et confirmatos vos in praesenti veritate. » Causam vero explicaturus, cur adeo frequenter eos commoveret, addit, se « certum esse, volocem, » seu prope, esse suam a corpore isto liberationem.

Vers. 15. « Dabo autem operam et semper et ubique habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis. » Quidam hic figuram hyperbaton inesse putantes, ut perinde sit ac si dixisset : « Dabo operam etiam post obitum meum ut habeatis vos semper (hoc est, quotidie et indesinenter) horum memoriam; » ex hoc demonstrare nituntur, sanctos etiam post mortem rerum mundi memoriam retinere, ac pro viventibus orare : quemadmodum non absque efficaci fide quotidie fieri hoc cernunt quicumque divinam ipsorum operam implorant. Sic quidem illi. Alii autem hoc Petri dictum simpliciter accipiunt et intelligunt; nempe ita : « Dabo operam, ut post obitum meum perpetuam habeatis horum memoriam. » Hoc est, idcirco assidue nos vobis eadem resuscipimus, non ut vos inobedientiae aut in docilitatis condemnemus, sed ut inducto assiduo earundem rerum repetitione habitu, quae vobis viventes praescripsimus, etiam post obitum nostrum firmiter et indelebiter retineatis.

Vers. 16. « Non enim doctas fabulas secuti notam fecimus vobis Domini Jesu Christi virtutem et praesentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis. » Cum illis dixisset, magno eos studio, quae ipsis annuntiaverat, prosequi debere, fusiusque hac de re disseruisset; nunc ait, se non sine causa adeo de his eaus sollicitum, sed idcirco in eis diutius haerere, quod eorumdem firmitatem ac certitudinem perspectam omnino et exploratam haberet. Quia scilicet, inquit, non humana sapientia erga vos usi, neque comptis sermonibus vestrum demulcentes audiam, « notam fecimus vobis Domini Jesu Christi virtutem et praesentiam, » sicuti gentiles et haeretici faciunt : illi quidem sermonis elegantia et poematum venustate auditores suos decipientes, hi vero etiam actionibus (nam, ut verisimile est, jam vel tunc hujusmodi homines coeperant oriri) : nihil, inquam, horum potest in nobis quisquam deprehendere : siquidem humili ac simplici sermone vobis nostram proposuimus doctrinam (idem Paulus ad Corinthios scribens de se testatur *) : sed quae visu nostro in monte sancto cum ipso existentes percepimus (loquitur de gloria Unigeniti ipsis ostensa in transi-

* II Cor. II, 4.

guratione⁵, et de voce, quam a Patre de caelis allata propter Dominum audierunt). Quoniam vero ea, quae prophetae annuntiarunt, experientia ipsa cognovimus, idcirco firmiter eorumdem prophetiam judicamus; siquidem res ipsae verbis exacte responderunt. Quare et bene facitis vos attendentes propheticis sermoni, hoc est iis, quae a prophetis, quamquam paulo obscurius, praenuntiata sunt.

VERS. 17. « Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam. » — « Accipiens » dixit, vel sumendo participium pro praeterito indicativi « accepit; » quando quidem non correspondet verbum aliquod in modo indicativo, quod ad participium juxta syntaxeos regulam consequi deberet. Vel si pro vero participio illud « accipiens » habeatur, oratio necessario a syntaxeos regulis recedit. At si pro « accepit » sumatur, recte so habet sic: « Accipit enim a Deo Patre honorem et gloriam. »

VERS. 17-18. « Voce delapsa hujuscemodi magna gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audivimus de caelo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto. » Non quod de voce delapsa a Patre de caelo aliqua existeret prophetia; sed quia ex voce Patris Filio suo desuper attestantis caelitus cognoscimus, omnia prophetarum vaticinia ad eum, cui Pater testimonium perhibuit, referri. Novimus vero, Dominum nostrum Jesum ter a Patre, quod Filius ejus sit, testimonium habuisse: nempe primo, in baptisate; secundo, imminente passione, cum dixit: « Et glorificavi, et iterum clarificabo⁶; » et in monte.

VERS. 17. « Et habemus firmiter prophetica sermonem: cui bene facitis attendentes, quasi lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. » Attendentes, inquit, iis quae a prophetis dicta sunt, haud exciditis a spe vestra. Rebus enim ipsi suo tempore succedentibus (quas etiam « diem, » metaphoram videlicet persecutus appellavit; dixerat enim « lucernam, » et locum caliginosum, ubi nox est): dies igitur cum advenerit, inquit, seu cum res ipsae quae praenuntiatae sunt, contingent; habebitis luciferum exortum in cordibus vestris: nempe Christum Dominum praesentem, olim praenuntiatum a prophetis, qui etiam tanquam « lux vera » coram vestra illuminabit.

389 VERS. 20, 21. « Hoc primum intelligentes, omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. » Noverant equidem prophetae ea quae illis propheticis Spiritu indita erant, at non adeo clare et exacte ut postea contingerant: quare etiam desiderabant exitum ipsarum rerum videre, ut Dominus ait⁷. Explicat vero, cur

οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσιν διὰ τὸν Κύριον ἔκ υψων. Ἐπεὶ δὲ διὰ τῶν πραγμάτων ἐγνωμεν τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν προκατηγγεμένα, βεβαιωτέραν, φησὶ, διὰ τούτων τὴν προφητείαν αὐτῶν κρίνομεν. Τοῖς λόγοις γὰρ ἐπικαλούθησαν τὰ πράγματα. Διὸ καὶ ὑμεῖς ἐκαλῶ; ποιεῖτε προσέχοντες τῇ προφητείᾳ, ἵνα τοῖς ὑπὸ τῶν προφητῶν προλαλημένοις, καὶ ἐὰν ἀμυδρῶς ὑπὸ τῶν προφητῶν ἐλέχθη τότε.

« Λαβὼν γὰρ παρὰ Θεοῦ Πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν. » Τοῦτο, ἢ ἀντὶ ὀριστικοῦ ῥήματος; ἔταξε, [« λαβὼν, » ἀντὶ] τοῦ, ἔλαβεν· ἐπεὶ μὴ τὸ ἀκόλουθον τῆς μετοχῆς κατὰ τὸν τῆς τοῦ λόγου συντάξεως κανόνα, εἰς ὀριστικὸν ῥήμα ἢ ἀπόδοσις φέρεται. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, οὐκ ἂν ὡς ἐκείνους; ἐνταῦθα λαμβάνειν οὐ βούληται τὸ, « λαβὼν, » τῇ μετοχῇ ἀναγκασίως, εἰς ἀσυντάξιαν ὁ λόγος ἐξελισθῆσει, ἀντὶ δὲ ὀριστικοῦ τοῦ, ἔλαβεν, τὸ, « λαβὼν, » μετεπιλημμένον, ἀκολουθῶς τὸ ἐπιπερὸν ἔσται· οἷον, « Ἐλαβὸν γὰρ παρὰ Θεοῦ Πατρὸς; δόξαν. »

« Φωνῆ; ἐνεχθεῖσιν τοιαῦτα αὐτῷ ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης. » Οὗτός; ἐστὶν ὁ Υἱός; μου ὁ ἀγαπητός; ἐν ᾧ ἠυδόκησα. Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἤκούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄντας ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει. » Οὐχ ὅτι περὶ τῆς ἐνεχθεῖσιν φωνῆς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; ἀνωθεν ἔστι τις προφητεία, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς; ἀνωθεν φωνῆς τὴν υἰότητα μαρτυρησάσης, ἠδράσθημεν, πάσαν τὴν διὰ τῶν προφητῶν χρησιμότητα, ἀναντιβρίτως; ἐπὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; μαρτυρούμενον φέρεσθαι. Τρις δὲ ἐγνωμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; Υἱὸν μαρτυρηθέντα· ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐν τῷ πάθει, τὸ, « Ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω· » καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους.

« Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες ὡς λύχνον φαίνοντι ἐν ἀσχηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. » Προσέχοντες; φησὶ, τοῖς τοῖς ὑπὸ τῶν προφητῶν εἰρημένοις, οὐκ ἀποχρίστε τῆς ἐλπίδος. Τῶν πραγμάτων γὰρ κατὰ τὸν ἑαυτῶν καιρὸν παραγινομένων (ἃ καὶ ἐμήραν· ἐκάλεσε τῇ τροπῇ ἐπιμαίνας· εἶπε γὰρ « λύχνον, » καὶ τόπον, ἦτοι σκοτεινὸν, ὅπερ καὶ νῦν ἐστὶν)· ἡμέρας; οὖν, φησὶ, παραγενομένης, τῆς τῶν πραγμάτων, λέγω, παρουσίας, ἔχετε τὸν φωσφόρον ἀνατέλλοντα ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, τοῦτ' ἐστὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, τὴν προκατηγγεμένην ὑπὸ τῶν προφητῶν, καὶ ὡς; φῶς ἀληθῆ; τὰ; καρδία; ὑμῶν; ἀμπερῶντα.

Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία Γραφῆς ἰδίᾳ ἐπιλύσιως οὐ γίνεται. Οὐ γὰρ θελήματι ἀθρώπου ἠνέχθη προφητεία ποτὲ, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος; ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἄγιοι ὑπὸ Θεοῦ ἀνθρώπων. » Ἦδραν οἱ προφῆται κατὰ τὰ ἐμπνεύονται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, καὶ περὶ ὧν, οὐ μέντοι; καὶ ἀκριβῶς; οὕτως; καὶ ὡς; καθέκαστα; ἐτελέσθη. Διὸ καὶ ἐπαθύμου τὴν ἐκδοσιν ἰσῆν, ὡς ὁ Κύριος; ἔφη. Ἐπεξηγεῖται δὲ διὰ τί οἱ προφῆται τὰ

⁵ Math. xvii, 5. ⁶ Math. iii, 17; Joan. xii, 28. ⁷ Luc. x, 24.

ὕπ' αὐτῶν εἰρημένα οὐκ ἠρμήνευσαν· ἅμα δὲ καὶ διακρίνει τὴν ἀληθῆ προφητείαν τῆς λαιμονιώδους καὶ πλαστῆς, ἥτις καὶ ἐν τοῖς αἰρετικοῖς καταλαμβάνεται. « Ὅτι πᾶσα προφητεία Γραφῆς ἰδίᾳ ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. » Τοῦτ' ἐστίν, ὅτι λαμβάνουσι μὲν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ οἱ προφῆται τὴν προφητείαν, ἀλλ' οὐκ ὡς ἐκείνοι βούλονται, ἀλλ' ὡς τὸ θεῖον ἐνεργεῖ Πνεῦμα· καὶ ἤδεσαν μὲν καὶ συνέλασαν τὸν καταπεμπόμενον λόγον αὐταῖς προφητικῶν, οὐ μέντοι καὶ τὴν ἐπιφύσει αὐτοῦ ἐποιούοντο· καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενοι Πνεύματος οἱ προφῆται ἤδεσαν, ὡς ἀπὸ Θεοῦ Πνεύματος καταπέμπεται ὁ λόγος αὐτοῖς, δηλον ἄφ' ὧν ἐκόντες ὑποῦργουν, καὶ ὃ ἂν ἤθελον ἐλάλουν· ὃ δὲ μὴ ἤθελον, ἐσώπων· οὐ μὴ καὶ οἱ ψευδοπροφῆται. Οὐ γὰρ ἤδεσαν ἐν τῷ ἐνεργεῖσθαι, ἀλλὰ μανίᾳ γινόμενοι παράφοροι, ἠγγύουν ὃ ἐπασχον, ὡς οἱ μεθύοντες. Οἱ μέντοι ἄγιοι προφῆται, καίπερ εἰδότες, οὐ χρεῖαν εἶχον ἐρμηνεύειν τὰ ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' ἑτέροις διηκύνουν ταῦτα ([ἡμῖν γὰρ], ἅμα δὲ καὶ) [ἐν λαυθάῳ] ἢ τοῦ Κυρίου παρουσία, καὶ μὴ ἐπιβουλεύεται ὑπὸ τοῦ ἁσέδωνι· Ἐπιβουλεύομένη γὰρ ἠδύνατο καὶ διαθεράσκειν διὰ τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως. Ἄλλ' εἰκόσ, ἐνίοτε διὰ παραδόξων τῆς ἀποφυγῆς γινομένης, τερατώδες ἔδοξε τὸ τελοῦμενον τῆς ἐνανθρωπήσεως. Καὶ ὅτι ἀληθὲς τοῦτο, δηλον ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Νέᾳ προφητῶν, οἱ καὶ ἠρμήνευσαν αὐτοὺς προφητεῖοντες, εἰ καὶ μὴ πάντες. Οὐ γὰρ ἦν τις τοιοῦτου ὑποψία ἐν τῇ Νέᾳ. Ἄλλὰ καὶ ὅτι οὐκ ἐξιστάμενοι οἱ προφῆται ἐχρησιμῶδουν, δηλον καὶ τοῦτο. Ἐξ ἑνὸς γὰρ Πνεύματος προφητευσόντων τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Νέᾳ, φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἐν δὲ ἀποκαλυφθῆ ἄλλω καθήμενῳ, σιγάτω ὁ πρῶτος. » Σαφὲς γὰρ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἰστάμενοι οἱ προφῆται, ἐκόντες προεφήτευον. Αὐτὸ καὶ ἄλλο ἀνισταμένῳ ἐμπνευσθέντος, ὁ πρῶτος λαλῶν σιωπῆν ἐπετρέπτο, ὅπερ οὐκ ἂν ἐπὶ μαινομένων εἴροι τις ἀνθρώπος. Πῶς γὰρ σιωπήσει ὁ μηδὲ ὃ τι δοῦν ἐπιστάμενος; Καὶ Πνεύματος δὲ εἶναι ἐνεργίαν ἁγίου ἐν τοῖς προφήταις, ὁ αὐτὸς Παῦλος φησὶν, « Ὁ μὲν, γάσων, δίδεται λόγος σοφίας, ᾧ δὲ προφητεία. »

quomodo enim obtemperaret, qui sui compos non est? Sed et operationem Spiritus sancti in prophetis fuisse, idem Paulus testatur, cum ait: « Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae... alii prophetia * »

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

« Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ ἐκείνῳ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεσιδήσωσιν [vulg. -ξουσιν] αἰρέσεις ἀπειθείας, καὶ τὸν ἀγαθόσαντα αὐτοὺς Δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινήν ἀπώλειαν. Καὶ πολλοὶ ἐξακολουθήσωσιν [vulg. -σουσιν] αὐτῶν ταῖς ἀσελείαις, δι' οὓς ἡ ἔδδ; τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται. Καὶ πλεονεξία πλαστοῖς λόγοις; ὁμᾶ; ἐμπορεύσονται. » Ψευδοδιδασκάλους μὲν, τοῦ ἀπὸ Νικολάου καὶ Κηρινθίου φησὶ. Τοῦ δὲ τῆς προφητείας ὀνόματος κοινῶς καὶ κατὰ τῶν προφητῶν καὶ κατὰ τῶν ψευδοπροφητῶν φερομένου, ἀσφαλίζεται μὲν

A ipsi prophetæ dicta sua non sint interpretati, et veram a ficta et dæmoniacâ quorundam hæreticorum prophetia discernit: quoniam, inquit, « omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit. » Hoc est, accipiant equidem prophetæ a Deo prophetiam; at non, uti ipsi volunt, sed ut divino Spiritui libet infundere: atque illi quidem immisissum illis propheticum sermonem cognoscebant et intelligebant, attamen ejus interpretationem seu explicationem non faciebant. Et sane, quod prophetæ a Deo acti sermonem sibi a Deo tunc fieri nosset, perspicuum est ex eo, quod sponte Deo moventi inserviebant, et quod, quæ quidem volebant, loquebantur, quæ vero loqui nolebant, silentio occultabant. Non ita vero falsi prophetæ. Non enim illi, cum agitantur, sui compotes erant; sed furore quodam extra se rapti, velut ebrii, id quod patiebantur, ignorabant. At sancti prophetæ, tametsi dicta sua intelligerent, non tamen e re esse censebant, eadem interpretari: cum quia aliis, id est nobis, ea ministrabant, tum ut Domini adventus usque ad præfinitum tempus occultaretur; ne clarius manifestatum impiorum insidias subiret; non quod etiam insidiis appetitus Dei potentia executioni mandari non posset; sed quia incarnationis opus, si miro et insolito modo ejusmodi effugisset insidias, monstro cuidam ac portento, seu etiam præstigio simile videri potuisset. Et quidem rem ita se habere perspicuum est ex prophetis novi Fœderis, qui semetipsos interpretati sunt, tametsi non omnes; quod jam tum bujismodi suspicio cessasset. Verum et quod non extra se rapti vaticinarentur prophetæ, manifestum est ex eo quod uno ac eodem Spiritu sancti Dei homines in Veteri atque in Novo Testamento prophetaverint; ait vero Paulus: « Si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat ». Ex quo patet, prophetas naturalem statum suum retinuisse, cum prophetabant: idcirco enim, alio surgente, qui Spiritu Dei afflatus esset, qui prius loquebatur, silere jubetur; quod in furentibus locum habere non potest: Sed et operationem Spiritus sancti in prophetis quidem per Spiritum datur sermo sapientiae... alii

D

390 CAPUT II.

VERS. 1-3. « Fuerunt vero et pseudoprophetæ in populo, sicut et in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, et enim qui emit eos, Dominum negant, supurinducentes sibi celerem perditionem. Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur. Et in avaritia fictis verbis de vobis negotiabantur. » Per pseudoprophetas hic Nicolai et Cerinthi assecclas intelligit. Cum vero prophetæ nomen cum veris, tum falsis prophetis communiter tribuatur; commonet eos, ne falsis prophetis attentionem præstarent. Discrimen vero, quod inter utrosque

* Cor. xiv, 30. * I Cor. xii, 8.

intercedit, Paulus exponit, dicens : « Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. »¹⁰ Hinc autem incipit adversus Nicolaitarum hæresim disserere, duplicem dicens esse ipsorum malitiam : sunt enim quoad dogmata quidem impiissimi (quod ipsorum in Christum blasphemie demonstrant), quoad vite vero genus, propudiosissimi. Et hoc quidem nunc ex turpibus eorum operationibus ostendit, paulo post clarius rem explicaturus. Ac « avaritiam » nominans, turpem eorum lucrandi rationem ob oculos ponit. « Avaritia » enim quandoque injustitiam significat : quandoque vero turpe tantummodo fucrum : quare apposite addit illud « negotiari. » Ut vero a divina doctrina omnino alienos eos esse ostenderet, sanctis ipsos verbis uti ait. Sed habebunt, sui dit, impietatis stipendia, mortem. Illud autem « olim » Dei præscientiam denotat. Deus enim præscientia sua, quemadmodum bonis præmia, ita etiam malis congruam ipsis poenam præparavit : « judicium enim jam olim non cessat, » hoc est, « non tardat. »

« Quibus judicium jam olim non cessat, et perditio eorum non dormitat. » Non sine causa a præstantioribus initium facit, sed quia ostendere volebat, istos majoris supplicii reos peccando evasisse. Quoniam igitur hi ex præstantioribus erant (velut primi ad apostolatium vocati), cum a via desciverint, majorem habent condemnationem. Cum autem per modum hypotheseos rem istam exemplis confirmare aggressus esset, non tamen id quod ad hypotheseos consequens erat, ut diceret, statim subjunxit, sed exempla alia ex justis hominibus desumpta immiscuit : et cum deberet ex eo quod primo proposuit, nempe ex peccantium exemplis, consequentiam elicere, dicendo : Si illis non pepercit, anne improbis istis parcat? vel per affirmationem sic : Igitur multo minus istis parcat : non tamen ita fecit. Cur vero? Quia cum duplicis generis (bonorum 391 scilicet et malorum) proposita essent exempla, hujusmodi consequentia malos solos respicit, non item et bonos complectitur : non enim lona malis compensantur. Quoniam igitur unica responsione seu consequentia ei, quod præmiserat integre satisfacere non poterat, idcirco alia utitur phrasi, et per epiphonema orationem absolvit. Cur vero malorum exemplis alia bonorum item adjungat, opportuno loco dicitur. Ut igitur præfati sumus, non secundum orationis formam propositionum etiam intelligentia sequitur. Non enim addit id quod in hujusmodi periculis, seu constructionibus subsequi solet ; sed est nuda confirmatio ex exemplis, cum eorum, qui propter peccata supplicio, tum eorum qui propter virtutem honore affecti sunt. Perinde ac si diceret : Novit Deus eos, qui in peccatis nunc vivunt, citra spem veniæ inevitabili supplicio plectere, quemadmodum

νῦν, μὴ τοῖς ψευδοπροφήταις προσχέειν. Καὶ εἰ τὸ διαπέλλον, Παῦλος ἰδέσθαι, οὗτις ἔλεγε Κόριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἄγιω. Ἀρχεται δὲ ἰνταῦθεν τῆς κατὰ τῶν Νικολαιτῶν αἰρέσεως τῆς καταδρομῆς, διττὴν λέγων τὴν κακίαν αὐτῶν. Εἰσι μὲν γὰρ περὶ τὰ δόγματα ἀσεβέστατοι, ὁ δὲ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν βλασφημίας αὐτῶν ἀκρίβειαν περὶ δὲ βίον ἀσελγέστατοι. Καὶ τοῦτο μὲν καὶ νῦν διὰ τῆς αἰσχουργίας αὐτῶν παριστῆ· μικρὸν δὲ ὑστερον προβά· τρανότερον προσηύχου· « Πλεονεξίαν » γὰρ εἰπὼν νῦν, τὴν αἰσχροκέρδειαν αὐτῶν ἐσήμανε. « Ἡ πλεονεξία » γὰρ ποτὲ μὲν τὴν ἀδικίαν σημαίνει, ποτὲ δὲ τὴν αἰσχροκέρδειαν ἀπλῶς. Ὅθεν οὐκ αἰσῶς τὸ « ἐμπορεύεσθαι » προσέθηκεν· ἄλλοτριῶν δὲ αὐτοῖς παντελῶς τῆς θείας διδασκαλίας, πλῆστοις εἶπε λόγους χρῆσθαι αὐτοῦ. Ἄλλ' ἔξωσι, φησὶ, τῆς ἀσεβείας· τὰ ὀφείοντα, θάνατον. Τὸ δὲ, « ἔκκαλαι, » τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ ἐστὶ σημαντικόν. Καὶ ὡσαύτ' τοῖς ἀγαθοῖς προγνωστικῶς ἠτοίμασε τὰ ἀγαθὰ, οὕτως καὶ τοῖς πονηροῖς τὴν κατάλληλον αὐτοῖς τόπον. « Τὸ γὰρ κρίμα ἐκκαλαι οὐκ ἄργεῖ. »

« Οἱ; τὸ κρίμα ἐκκαλαι οὐκ ἄργεῖ, καὶ ἡ ἀπέλευσις αὐτῶν οὐκ ὑστέρησι. » Οὐκ ἀπλῶς ἀπὸ τῶν προτιμότερων ἐπιχειρεῖ, [ἀλλὰ δειξάει] βουλόμενος, ὡς μᾶλλον οὗτοι ὑποδικιώτεροι ἀμαρτάνοντες. Ἐπει οὖν καὶ οὗτοι τὸ προτιμότερον ἔχουσιν, ὡς πρῶτοι κληθέντες μὲν εἰς ἀποστολήν, ἐτραπένητες δὲ τῆς εὐθείας· οὐδὲ, μᾶλλον καὶ τὸ κατάκριμα ἔχουσιν. Ἐξ ὑποθέσεως δὲ κινήσει· τὴν παραδειγματικὴν πίστιν, οὐκ ἀπέθηκε τὸ ἀκολουθεῖν τοῦ σχήματος, ἀλλὰ συνέχευε τὸ παράδειγμα τῆ τῶν δικαίων προσλήξει. Καὶ ὀφείλων ἐπὶ τοῦ ἐξ ἀρχῆς προτεθέντος τὴν [ἀπόδοσιν] ποιῆσαι, τοῦτ' ἐστὶ τῶν ἡμαρτησάντων, δι' οὓς καὶ τὸ παράδειγμα, καὶ εἰπείν· Εἰ τούτων οὐκ ἐφέλατο, ἄρ' οὖν τῶν παρόντων ἀσελγῶν φείσεται; ἤκατὰ ἀπόρασιν· Πολλῶ μᾶλλον οὐδὲ τούτων φείσεται· οὐ τοῦτο ποιεῖ· διὰ τί; Ἐδραστεται γὰρ αὐτῆ ἡ ἀπόδοσις, δύο προκειμένων ὑποδειγμάτων, καλοῦ καὶ κακοῦ, πρὸς τὸ κακὸν μόνον γινωμένη, οὐκ ἐστὶ καὶ πρὸς τὸ ἀγαθόν· οὐ γὰρ καλὸς κατὰ ἀντιδιδόται. Ἐν οἷς οὖν οὐκ ἤρκεσε μὲ ἀποδοῦσι τὸ προτεθεὶν ἀκριτίσαι, ἐτέρως διεγίνετο τῆ φράσει, καὶ δι' ἐπιφανήματος τὸ ὀφειλόμενον ἀπέταλεσε. Διὰ τί δὲ τοῖς κακοῖς προστεθῆαι τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα; Εἰρήσεται κατὰ τὸν ἀρραζοντα τόπον. Ὡς παραβόντες οὖν εἴπομεν, οὐ κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ φανομένου λόγου καὶ ἡ ἔννοια ἐπακολουθεῖ τῶν προκειμένων. Οὐ γὰρ ὑπακούεται ἡ ἀπόδοσις ἡ εἰσθῶια ταῖς τοιαύταις συντάξεσιν ἐπιδοῦσαι· ἀλλ' ἐστὶν ἀπλή παραδειγματικὴ πίστις, καὶ τῶν δι' ἀμαρτίας κοιλιομένων, καὶ τῶν διὰ δικαιοσύνην τιμωμένων. Ὡς εἰ εἰλεγέν· Οὐδὲν ὁ Θεὸς καὶ τοὺς ἐν ἀμαρτίαις ζῶντας ἀνευ φειδοῦς κοιλίζει ἀπαρτήτως, ὡς τοῖς ἀμαρτησάντα; ἀγγέλους, ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ, ὡς τὰς Σοδόμων πόλεις· καὶ τάλιν τοὺς δικαιοσύνην ἐργαζομένους τιμῆν, ὡς τὸν

¹⁰ I Cor. xii, 3.

Νῶε, ὡς τὸν Λῴτ· καὶ ἔστιν ἡ σύνταξις τοιαύτη· A
 Εἰπὼν, ὅτι κολασθήσονται οἱ ψευδοδιδάσκαλοι διὰ
 τὰς βλασφημίας αὐτῶν, διὰ τὸν ἀσελιγὴ βίον αὐτῶν,
 ἐπιφέρει τὰ παραδείγματα· Ὁ γὰρ Θεὸς ἀγγέλιον,
 ἀμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, οὐδὲ ἀρχαίου κόσμου.
 Καὶ πάλιν τοὺς δικαιοσύνην ἀσκήσαντας· ἐπεξηγεῖ-
 ται, ὅτι καὶ τὸν Νῶε καὶ τὸν Λῴτ διὰ σωφροσύνην
 ἐφύλαξεν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου τῶν κατ' αὐτοὺς ἀνθρώ-
 πων· Ὁ γὰρ Νῶε οὐκ ἀπήχη τῇ ἀσεβείᾳ τῶν πρὸ
 τοῦ κατακλισμοῦ· καὶ ὁ Λῴτ οὐδὲν ζηλώσας τῆς
 ἀσελγείας τῶν ἐν Σοδόμοις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιβου-
 μένους· αὐτῶ ἀγγέλιος ἐν σχήματι ἀνθρώπων, τοὺς
 δ' ἀσελγείαν αὐτοὺς ἐξαιτούσιν, οὐ παρέσχε· καίτοι
 μυσία ὑπὸ τῶν ἐξαιτούντων ἐπηρσαθείς. Τοῦτο
 γὰρ διὰ τοῦ, « καταπνεύμενον, » ὑπέφηεν.
 impudicitiam est imitatus : nec angelos forma humana hospitio exceptos protervis illis petentibus,
 quantumvis innumeris hac de causa lacessitus injuriis
 contradidit.

« Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλιον ἀμαρτησάντων οὐκ ἐφεί- B
 σατο, ἀλλὰ συραῖς ζήσου ταρταρώσας, παρέδωκεν
 εἰς κρίσιν τετηρουμένους [ουλγ. — ρημέν.]. Καὶ ἀρ-
 χαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὕψου Νῶε δικαιο-
 σύνης κήρυκα ἐφύλαξε, κατακλισμὸν κόσμου κατὰ
 ἀσεβῶν ἐπάξας· καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομορράς
 τερρώσας καταστροφῇ κατέκρινεν, ὁπίδειγμα μελλόντων
 ἀσεβεῖν θεθεικῶς· καὶ δίκαιον Λῴτ καταπνεύ-
 μενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελίᾳ ἀναστρο-
 φῆς ἐβρύσατο. Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος
 ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δι-
 καίαν ἀνθρώποις ἔργους ἔθεσάνειεν. Οἶδε Κύριος εὐσε-
 βεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν
 κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν. » Καὶ τοῦτο δὲ περὶ
 τοῦ Λῴτ λέγει· « Οἶδε Κύριος· εὐσεβεῖς ἐκ πειρα-
 σμοῦ ῥύσθαι, » καὶ ἐξῆς. Οὐδὲν δὲ περὶ δικαίων
 προειπὼν, εἰ μὴ μόνον περὶ ἀσεβῶν, καὶ τῆς τούτων
 τιμωρίας, παρενέβαλε καὶ τὰ τούτων παραδείγματα·
 πρῶτον μὲν διὰ τὸ καὶ τὴν Ἱστορίαν ἅμα μεμνη-
 σθαι, καὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ἀπολείας, καὶ τῆς τῶν
 δικαίων σωτηρίας· ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ παραθέσεως
 τούτων, τῶν μὲν ἀμαρτησάντων ἐξαίρων τὸ κακόν,
 τῶν δὲ κατορθωσάντων [λαμπρύνων] τὸ κατορθωθέν·
 ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἀκρατάς κείθων, τῶν μὲν μισθῶσαι
 διὰ τὰς τιμωρίας τὸ ἀσελγῆς, τῶν δὲ ἐπισπάσασθαι
 διὰ τῆς σωτηρίας τὸ κατορθώμα.

« Μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίαις
 μiasμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρο-
 νοῦντας. » Ἐντεῦθεν εὐφωῶς, ἀπὸ τῶν ὑποδειγμά-
 των τῶν προηγουμένων, εἰς τὴν παροῦσαν ἤλθεν
 ὑπόθεσιν. Λέγει δὲ περὶ τῶν καταράτων Νικολαϊτῶν,
 καὶ Ναασσηνῶν, καὶ Κερδωνιανῶν. Πολυώνυμος γὰρ
 αὐτῶν ἔστιν ἡ κακία, καὶ ὡς [τοῖς μιαιοῖς· ἔργοις
 οὕτω καὶ ὀνόμασι] συγκεχυμένη καταλαμβάνεται.
 Ὁδοὶ γὰρ, ὡς φθάνομεν εἰρηκότες, Βυθὸν ὑποστη-
 σάμενοι καὶ Σιγὴν τὰ πρωτοῦργὰ τῆς τοῦ κόσμου
 γενέσεως, καὶ τινὰς ἀπὸ τούτων μητέρας καὶ αἰῶνας
 τερατολογήσαντες, ὡς καὶ Μαρκίον, ἀπὸ τούτων
 λαβὼν πονηρὰ σπέρματα. Εἶτα Κυριότητας διὰ τού-
 των τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας παρωσάμενοι· καὶ

fecit erga angelos prævicatores, homines tem-
 pore diluvii, et Sodomorum irrbes. Novit etiam eos
 qui justitiam operantur, honore afficere, ut fecit
 erga Noe et Lot. Est vero constructio hujusmodi :
 Postquam dixit puniendos esse falsos magistros,
 cum propter ipsorum blasphemias, tum propter in-
 continentiam vitæ, proponit in hanc rem exempla,
 nempe quod Deus angelis peccantibus non pepererit,
 sicut nec originali seu prisco mundo tempore
 diluvii. Et rursus memorat eos qui justitiam exco-
 luerunt ; atque, quod Noachum et Lotum, propter
 temperantiam et continentiam, a cæterorum, qui eo
 tempore vivebant, exitio liberaverit. Siquidem nec
 Noe contemporaneorum suorum nequitia et impie-
 tate se abduci passus est : nec Lot Sodomitarum
 (ut indicatur per vocem illam « oppressum »)

VERS. 4 9· « Si enim Deus angelis peccantibus
 non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in
 tartarum tradidit cruciandos, in judicium reserva-
 ri. Et originali mundo non pepercit, sed octavum
 Noe justitiæ præconem custodivit, diluvium mundo
 impiorum inducens. Et civitates Sodomorum et
 Gomorrhæorum in cinerem redigens, eversione
 damnavit : exemplum eorum, qui impie acturi
 sunt, ponens. Et justum Lot oppressum a nefando-
 rum injuria et luxuriosa conversatione eripit.
 Aspectu enim et auditu justus erat, habitans apud
 eos, qui de die in diem animam justam iniquis
 operibus eruciabant. Novit Dominus pios de tenta-
 tione eripere, iniquos vero in diem judicii
 reservare cruciandos. » Et hoc de Lot ait :
 « Novit Dominus pios ex tentatione eripere. »
 392 Cum autem primum nihil de justis, sed
 tantum de impiis eorumque punitione dixis-
 set, quedam etiam de justis exempla attulit :
 primo quidem, quia sacra historia eodem loco tum
 de improborum perditione, tum de justorum sa-
 lute mentionem facit ; deinde autem, ut hujusmodi
 comparatione et peccantium exaggeraret malitiam,
 et proborum virtutem redderet clariorem, ac præ-
 terea auditoribus persuaderet suis, ut cum metu
 pænæ odió haberent impudicitiam, tum salutis de-
 siderio virtutem amplecterentur.

VERS. 10· « Magis autem eos, qui post carnem
 in concupiscentia immunditiæ ambulavit, domina-
 tionemque contempnunt. » Ex supradictis exemplis
 in præsens argumentum admodum scite descendit.
 Loquitur autem de execrandis Nicolaitis, et Naas-
 senis, et Cerdonianis (varie enim eorum improbitas
 appellabatur : unde sicut sceleratis operibus, ita et
 multis nominibus ea confusa deprehenditur.) Hi
 enim, ut jam diximus, Bithum, hoc est, profundita-
 tem, et Sigen, id est, silentium primordia hujus
 mundi statuebant ; et ex his quasdam matres, et
 æonas, hoc est sæcula orta commenti sunt : que-
 nammodum et Marcion qui ab his prava hausit se-
 mina. Deinde dominationem seu Deum, a mundi

opificio et providentia repellentes, in omnem carnalem incontinentiam perfrecta fronte corruerunt. Et quidem, si quis horum exactam notitiam desiderat, librum ab Irenæo Gallo contra ipsos elaboratum, et « Contra falsi nominis scientiam » in scriptum in manus sumat, ac in eo horum impudicitias ac præsertim quas obscenissimus Marcus et corruptiæ ab eo mulieres exercebant, tum alias nequitias quas cæteri ejus sectæ patrabant, enarratas utcuque inveniet : nam eas nemo vel scripto satis exprimere potest, quippe quæ vel sola recordatione nocere possunt. Qui vero ex contemptu dominationem non timent, quid mirum, si et erga omnem dignitatem audacter se effertant? Clarius vero de his disserit beatus apostolus Judæis, ubi de Moysis corpore mentionem facit. Iste autem breviter, ac in fine sui hac de re sermonis, hoc tantummodo insinuat. Ex illo itaque occasione sumpta, et de propositis hæc diximus : « Audaces, sibi placentes, glorias non metuant blasphemare. » Subaudiendum, qui sunt. Illud autem « Glorias non metuant, » idem est ac, contemptui habent omnem gloriam seu dignitatem et conviliis incessere non verentur.

VERS. 11. « Ubi angeli fortitudine et virtute cum sint majores, non portant adversus se execrabile judicium. » Volens tantam prædictorum hæreticorum circa hujusmodi audaciam conpescere : « Cum angeli, inquit, qui fortitudine et virtute majores **393** sunt, non ferant contra eos apud Dominum maledicam sententiam. » Quo idem ac beatus Judas dicit, ut jam præmonuimus. Nam et ille nonnullorum lingue petulantiam castigans, eodem exemplo admonitionem suam instruit, sed aliquanto fusius, ita dicens ¹¹ : « Michael archangelus non est ausus judicium inferre blasphemæ. » Simile quid etiam Petrus nunc dicere vult; nempe quod isti cacodæmones non vereantur dignitates conviciis incessere, cum tamen ne ipsi quidem angeli potestate et fortitudine scelestis istis multo superiores, ferant, seu non proferant adversus ipsas veluti dignitates maledicam sententiam coram Domino. Scilicet, quia dignitatem aliquam participat diabolus, quippe qui est « principium creaturæ Domini ¹², » non tulit Michael archangelus adversus eum verba convitiis. Quasi diceret : Si diabolus, qui omnium dignissimus est, ut proscindatur convitiis, id tamen non pertulit a Michaele coram Domino; profecto sanæ mentis non sunt, qui dignitates maledictis incessunt, cum angelis multo sint ii dignitate inferiores. Dignitates vero vel supernas virtutes, vel ecclesiasticas potestates vocat : contra quas isti insurgentes, eas contumeliis insectari non desinunt.

VERS. 12-13. « Hi vero velut irrationalia pecora, naturaliter in captionem et perniciem in his quæ ignorant blasphemantes in corruptione sua peri-

A ἱεροφίας, ἐπὶ πᾶσαν ἐχώρησαν ἀδεῶς σαρκικὴν ἀκαθαρσίαν. Καὶ εἰ τις περὶ τούτων ἐθέλει μαθεῖν, τὴν Εἰρηναίου τοῦ [f. τῶ] Κελτῶ βιβλίον περὶ αὐτῶν ἐκπεπονημένην λαθὼν ἐπὶ χειρᾶς, τὴν ἐπιγεγραμμένην, « Κατὰ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, » τὰς τούτων ἀμαρτίας εὐρήσει, διὰ [Μάρκου] μάλιστα τοῦ ἀσελγεστάτου, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαφθαρσιῶν γυναικῶν, καὶ τὰς ἄλλας ἀθαιμιουργίας, τὰς περὶ τῶν λοιπῶν γανομένας, ἃς οὐδὲ διὰ γροσφῆς παραστῆται τις δυνήσεται, ὡς λυμαινόντων καὶ διὰ μνήμης. Οἱ γὰρ ἐκ καταφρονήσεως οὐ δεδοικότες τὴν κυριότητα, τί ἂν πρόγμα, εἰ καὶ πρὸς πᾶσαν δέξαν ἀδεῶς διεγένητο; Τρανότερον περὶ τούτων ὁ ἀπόστολος; Ἰουδᾶς ἔρεϊ ὁ μακάριος, ὅπου καὶ περὶ τοῦ Μωυσεῶς τῷματος μνημονεύσει. Αὐτὸς μὲν γὰρ νῦν [μόνον] ὑπέκρουσεν, ἀψάμενος [ὁμοῦ] καὶ καταπαύσας τὸν περὶ τούτου λόγον. Ἐξ ἐκείνου τοίνυν καὶ περὶ τῶν προκειμένων [λαθόντες; τὰς ἀφορμὰς] λέγομεν : « Τολμηταί, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες. » Προστυπακουστῆσον, οἱ εἰσι. Τὸ δὲ, « Δόξας οὐ τρέμουσιν, » ἀντὶ τοῦ, καταφρονητικῶς ἔχουσι πᾶσαν δόξαν βλασφημεῖν οὐ δεδίασιν.

« Ὅπου ἄγγελοι ἰσχύϊ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες, οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν. » Βουλόμενος αὐτοὺς ἐπισχεῖν τῆς περὶ ταῦτα τόλμης, φησὶν : « Ὅπου ἄγγελοι ἰσχύϊ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν, » ταῦτὸ τῷ μακαρίῳ Ἰουδᾷ, ὡς ἔφημεν, λέγων : ἐπὶ κτείνος τὴν τιμὴν γλωσσαγγεῖαν κολάζων, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ παραδείγματος ποιῆται τὴν νοθεσίαν. Πλατύτερον μέντοι δι' ὧν λέγει : « Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἐρχάγγελος, » καὶ ἐξῆς, « οὐκ ἐτόλμησε κατ' αὐτὸν ἐξενεγκεῖν βλάσφημον. » Τοιοῦτον οὖν καὶ Πέτρος βούλεται [λέγειν] νῦν, ὅτι οὗτοι οἱ κακοδαίμονες οὐδὲν ἔχουσιν εἰς φειδῶν περὶ τὸ τὰς δόξας βλασφημεῖν, [καίτοι γὰρ οὐδὲ] αὐτοὶ οἱ δυνάμει καὶ ἰσχύϊ μείζονες ὄντες, δηλονότι τῶν μιαιῶν τούτων, οὐ φέρουσιν, ἦτοι οὐ προκομίζουσι κατ' αὐτῶν, οἷον τῶν δοξῶν, βλάσφημον κρίσιν παρὰ Κυρίῳ. Ἐπεὶ γὰρ δόξης τινὸς μετέχει καὶ ὁ διάβολος, διὰ τὸ ἀρχὴ εἶναι πλάσματος Κυρίου, οὐκ ἤνεγκε βῆμα κατ' αὐτοῦ βλάσφημον. Εἰ γὰρ ὁ μᾶλλον δέσιος βλασφημεῖν, τὸν διάβολον λέγων, ὅμως διὰ τὸ δόξης μετέχειν, οὐκ ἔτυχε τούτου παρὰ τοῦ Μιχαὴλ ἐνώπιον Κυρίου : οὐκ ἂν σωφρονήσειεν οἱ προχείρωτες τὰς δόξας βλασφημοῦντες, πολλῶν τῆς τῶν ἀγγέλων τιμωρητοῦ κατ' αὐτὴν φερόμενοι. « Δόξας » δὲ τὰς θείας δυνάμεις φησὶν, ἢ καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς, ὧν ἀπεναντίας φερόμενοι ὄντες οἱ βλασφημοῦντες αὐτὰς διατελοῦσιν.

« Οὗτοι δὲ ὡς ἀλογὰ ζῶα γεγεννημένα φυσικὰ εἰς ἄλωσιν καὶ φθορὰν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθάρησονται : κομιούμενοι

¹ Judæ. 9. ¹² Job. xl, 19.

μισθὸν ἀδικίας, ἡδονὴν ἠγοῦμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ A
 τρυφῆν. » Τινὲς τοῦτο οὕτως ἐξηγήσαντο· Ὡς βλογα
 ζῶα φυσικὰ γεγεννημένα ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν κατα-
 φθαρήσονται, τοῦτ' ἐστὶν οὐδὲν διενεγκόντες κτηνῶν,
 ἀ πρὸς μόνην φθορὰν γέγονεν. Ὡς βλογα δὲ ζῶα
 φυσικὰ, » τοῦτ' ἐστὶν, κατ' ἀσθησιν μόνην ζῶντα,
 οὐ κατὰ νοῦν καὶ τὴν νοεράν ζωὴν· διὸ καὶ εὐάλωτοι
 τῇ κατὰ τὴν φθαρτὴν ζωὴν περιαιγωγῇ, θυμῶ καὶ
 ἐπιθυμίᾳ ἀγόμενοι καὶ περιφερόμενοι, « Ἐν οἷς
 ἀγνωοῦσιν, » ἦτοι τῇ καθηκούσῃ αὐτῶν ἀγνοίᾳ
 βλασημοῦντες, τῇ ἐπαξίως αὐτῶν φθορᾷ καταφθα-
 ρήσονται, « κομιούμενοι μισθὸν ἀδικίας, » ὃν
 ἐθέλοντι ἑαυτοῖς προσξένησαν. « Ἦδονὴν ἠγοῦμενοι
 τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφῆν. » Τὸ ὄντως, φησὶν, ἐφ' ἐτὼν,
 καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ἐπέραστον εὐφροσύνην καὶ ἡδο-
 νὴν, ἐν τῇ καθημέρᾳ τιθέμενοι τοῦ λοιμοῦ ἀπολαύ-
 σει. Ἰστέον μέντοι, ὡς ἡ θεία Γραφή τὰ φυσικῶς
 ἐνίπτα τοῖς ἀνθρώποις, τοῦτ' ἐστὶ τὰ ὡς ζῶοις αὐτοῖς
 ἐνυπάρχοντα, ἐπ' ἂν διαβάλλη, πρὸς τὰ βλογα ἀφ-
 θομοῖα, « Ἀνθρώπος, φάσκουσα, ἐν τιμῇ ὄν οὐ συν-
 ἦκε· [παρασκευασθῆθαι τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις,
 καὶ ὡμοιώθαι αὐτοῖς·] καὶ, « Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος
 καὶ ἡμίονος· » καὶ, « Ἴπποι θηλυμανεῖς [ἀγένοντες]· »
 καὶ, « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι
 ὡς αἱ περιστέραί· » οὐ μεταποιούσα τὰς φύσεις
 φάσκουσα ταῦτα, ἀλλὰ τοῦτον τὰς φυσικὰς ὁρμὰς
 μόνον ἐκκλίνειν παρακαλοῦσα. Ὅταν δὲ σωτήριον
 [τε] παραγγέλλῃ, πρὸς τὰ κρείττω τὴν ὁμοίότητα
 παραπέμπει· ὡς τὸ, « Γίνεσθε οἰκτιρμονες, ὡς ὁ
 Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος. » Οὐδὲ ἐνταῦθα τὰς φύσεις C
 μεταποιεῖ, ἀλλ' ὅσον ἡ ἰσχυρὸς ὑποβάλλεται, τοῦτο
 ποιεῖν παρακαλεουμένην.

« Σπίλοι καὶ μῶμοι, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις
 αὐτῶν, συνευωχούμενοι ἡμῖν, ὀφθαλοῦς ἔχοντες
 μεστοὺς μοιχαλίδος καὶ ἀκαταπαύστου ἀμαρτίας,
 δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρικτοῦς, καρδίαν γεγυμνα-
 σμένην πλεονεξίας ἔχοντες, κατάρως τέκνα, κατα-
 λιπόντες τὴν εὐθείαν ὁδὸν, ἐπιανήθησαν, ἐξακολου-
 θήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαάμ τοῦ Βοσόρ, ὃς μισθὸν
 ἀδικίας ἠγάπησεν. Ἐλεγεῖν δὲ ἔσχεν ἰδίας παρα-
 γομίας· ὁποῦ ὄντων ἄφρονων, ἐν ἀνθρώπων φωνῇ
 φθαγγεζόμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρο-
 νίαν. » Τὸ ἐξῆς οὕτως· « Σπίλοι καὶ μῶμοι· καρ-
 δίαν γεγυμνασμένην ἔχοντες πλεονεξίας » (τοῦτ' ἐστὶ D
 διὰ πλεονεξίας γεγυμνασμένην), « κατάρως τέκνα,
 συνευωχούμενοι ἡμῖν· ὀφθαλοῦς ἔχοντες πλήρεις
 μοιχαλίδος καὶ ἀκαταπαύστου ἀμαρτίας, δελεάζουσι
 ψυχὰς ἀστηρικτοῦς· » ἃ· καὶ Παῦλος ἐκάλεσε γυναι-
 κάρια σεσωρευμένα ἀμαρτίας· οἱ δ' αὐτοὶ οὕτοι
 « καταλιπόντες εὐθείαν ὁδὸν, ἐπορεύθησαν τῇ ὁδῷ
 τοῦ Βαλαάμ τοῦ Βοσόρ, » καὶ ἐξῆς. Αἱ φωναὶ αὐτῶν
 « εἰσὶ πηγαὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ὑπὸ λαλίπτος ἀφανι-
 ζόμεναι. » καὶ ἐξῆς. Καὶ τίνος χάριν « ὁ ζῆφος·
 οὕτοις ἀπέκτανται » εἰς· τὴν μέλλοντα αἰῶνα· διὰ
 τὴν ὑπέρογκον αὐτῶν ματαιότητα, δι' ἧς δελεάζουσι
 τοὺς πρὶν ἐν πλάνῃ ἀνατραφέντας, καὶ ὄντως ταύ-

lunt. Percipientes mercedem iniustitiar, voluptas
 tem existimantes diei delicias. » Quidam hoc ita
 exponunt : Velut bruta animantia naturalia, in
 corruptela ipsorum peribunt : hoc est, nihil diffe-
 rentes a jumentis, quæ ad corruptelam tantum-
 modo nascuntur. « Ut bruta autem animantia, »
 hoc est, solo sensu, non mente et ratione viventes,
 et ideo rebus corruptibilibus facile capti, atque
 ira et concupiscentia acti, « in his quæ ignorant, »
 seu in congrua ipsis ignorantia, maledicta funden-
 tes, condigna corruptela interibunt, « percipientes
 mercedem iniustitiar, » quam scilicet sibi sponte
 accersiverunt. « Voluptatem existimantes diei deli-
 cias, » hoc est, maxime desiderabilem, veram ac
 perquam amabilem lætitiar et voluptatem in quo-
 tidiana gutturis fruitione sitam esse reputantes.
 Animadvertendum vero sacram Scripturam, ea quæ
 nobis velut animabilibus insunt, cum ea vituperat,
 brutis animantibus assimilare; ut cum ait : « Homo
 cum in honore esset, non intellexit, comparatus est
 jumentis insipientibus, et similis factus est il-
 lis ¹³. » — « Nolite fieri sicut equus et mulus ¹⁴. »
 — « Equi amatores, et emissarii facti sunt ¹⁵. » Et :
 « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices
 sicut columbæ. » Quæ cum ait, non naturas
 commutari vult, sed naturales eorum inclinatio-
 nes, ut declinamus, hortatur. Cum autem salutare
 quid ³⁹⁴ suadet, ex melioribus similitudinem ac-
 cersit. Sic ait : « Estote misericordes, sicut Pa-
 ter vester qui in cælis est ¹⁶. » Neque hic natu-
 ras commutandas censet, sed hortatur, ut ad
 id, quantum vires nostræ terre possunt, eni-
 mur.

Vers. 15-16. « Coinquinationes et maculæ deli-
 ciiis affluentes, in conviviis suis luxuriantes vobis-
 cum. Oculos habentes plenos adulterii, et inces-
 sabilis delicti. Pellicientes animas instabiles, cor
 exercitatum avaritia habentes, maledictionis filii.
 Derelinquentes rectam viam, erraverunt secuti
 viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis
 amavit. Correctionem vero habuit suar vesaniar :
 subjugale mutum animal, hominis voce loquens,
 prohibuit prophetar insipientiam. » Ordo verborum
 est : « Coinquinationes et maculæ : cor exercita-
 tum malitia habentes, maledictionis filii, convivan-
 tes, in suis conviviis luxuriantes, oculos habentes
 plenos adulterii, et incessabilis seu perpetui deli-
 cti, pelliciant animas instabiles » (quas et Paulus
 mulierculas peccatis oneratas vocat ¹⁰) « et hi qui-
 dem, relicta via recta, abierunt via Balaam filii
 Bosor, » etc. Voces eorum « sunt fontes sine aqua,
 et nebulæ turbinibus agitatae, » seu disjectæ. Sed
 quam ob causam « caligo tenebrarum » illis in fu-
 turum sæculum « reservatur? » Scilicet ob tumi-
 simam eorum vanitatem : qua eos, qui errorem,
 in quo antea versati sunt, effugerant, pelliciant,
 ac inescant impudicitias ac desideris carnalibus, ut

¹³ Psal. XLVIII, 15. ¹⁴ Psal. XXXI, 9. ¹⁵ Jerem. v. 8. ¹⁶ Matth. x, 16. ¹⁷ Luc. vi, 35. ¹⁸ II Tim. iii, 6.

velut canes ad vomitum suum revertantur. Quæ vero hic interjecta sunt, eorum vanitatem enuntiant ac confirmant. Sensus autem est : Nihil, inquit, puri habentes, sed tanquam labes in candida veste, ita illi in pura Ecclesiæ conversatione subnati, cum aliquos obviam habent, si possint eos sive viros, sive mulieres conversatione sua impudicos reddere, id in deliciis habent, quod suam ipsorum lasciviam explendi sic copiam nanciscantur. Hi etiam vos convivio libenter excipiunt, non propter charitatem, ut alios bonorum suorum participes faciant, sed quia huiusmodi tempus ad feminarum deceptionem opportunum putant : nam oculos suos non in aliud quam in adulteras intendunt, ac defixos semper retinent : adeoque peccantes, ut maledictionis filii, instabiles debilesque animas pelliciunt atque inescant. Cor namque ipsorum in nullo alio, præterquam in impurarum voluptatum, vel divitiarum aviditate exercitatum est. Et ob utrumque horum a via, quæ ad vitam ducit, procul aberrant : quare idem, quod olim Balaamio filio Bosor accidit, perpetiuntur. Nam et ille munera et mercedem iniquitatis amavit : sed reprehensionem sanctæ iniquitatis sortitus 395 est a muto jumento, quod humana loquens voce, prophetæ dementiam inhibuit 19. Ex quo discimus Balaamum, postquam semel a Deo prohibitus est ad Balaacum ob tumidam suam passionem quam insana impostura alebat, accedere, ad ipsam iterato pergere contendisse : sed Dei timore ac terroribus in via perterritum, verba benedictionis effundere compulsus fuisse. Prophetæ enim quæ loquuntur, scientes loquuntur ; et ideo is propheta appellatus est, quod sciebat quid diceret : neque ignorans, casu dicere meliora elegit. Igitur benedictio illa non insanæ cujusdam divinationis, sed divinæ virtutis opus fuit.

Vras. 17-19. « Hi sunt fontes sine aqua, et nebulae turbine exagitatae, quibus, caligo tenebrarum reservatur. Superbia enim vanitatis loquentes pelliciant in desiderijs carnis luxuriæ eos qui paululum effugiunt, qui in errore conversantur. Libertatem illis promittentes, cum ipsi servi sint corruptionis : a quo enim quis superatus est, huius et servus est. » Cum multa per digressionem dixisset (inter quæ et exemplum Balaami proposuit), de novo ad impurissimos Gnosticicos sermonem convertit, eosque « fontibus sine aqua » assimilat, quippe qui puram ac salutarem evangelicæ prædicationis aquam amiserant : tum etiam nubibus eos comparat, quæ a contrario vento feruntur, quem ideo « turbinem » seu procellam vocat, quandoquidem exagitat et perturbat quæ desert. Non sunt itaque, inquit, nubes pellucidæ, cujusmodi sunt sancti, sed plenæ caligine. At cur ita? Causam ipse affert, quia, inquit, etiam « superba » ex « vanitate » loquuntur : pellicientes per carnalem concupiscen-

την ἀποφυγόντας, ἐν ἀσελγείαις καὶ ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς, ὡς κύων ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξήραμα ἐπιστρέφει. Τὰ δὲ μεταξύ, τῆς ματαιότητος τούτων ἐξαγγελλεῖται καὶ πιστωτικά. Ὁ δὲ νοῦς οὗτος Ὀυδίν, φησὶν, ἔχοντες καθαρότητος ἐχόμενον, ἀλλ' ὡς σπῆλαι ἐν ἱματίω καθαρῷ τῇ ἀκαιρῶναι πολιτεῖα ἐπιφυρόμενοι, ἐπισθάν ἀπατήσασθαι τινὰς καὶ δυνήθωσιν ἀσελγείαις ἀνδρας τοὺς συνόντας καὶ γυναῖκας παρασκευάσαι, τρυφήν ἡγούνται τὸ πρᾶγμα, ἀποπληροῦντες τὴν ἐκτῶν ἀσελγείαν. Ἀλλὰ καὶ συνευχοῦμενοι ὑμῖν, οὐ δι' ἀγάπην, φησὶ, καὶ τὸ μεταλαμβάνειν ἀλῶν τοῦτο ποιούσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ καιρὸν εὐρίσκειν τοῦτον ἐπιτήδειον τῆς πρὸς γυναῖκας ἀπάτης. Οὗτοι γὰρ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, οὐδὲν ἄλλο βλέπουσιν, ἢ μαγαλίδα· καὶ ἐν τούτῳ ἀκαταπαύστως βλέποντες καὶ ἀμαρτάνοντες, ὡς κατάρας τέκνα, ψυχὰς δειλάττωσιν ἀστηρίκτους. Ἡ γὰρ καρδία αὐτῶν πρὸς οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρὸς πλεονεξίαν ἐξήσκηται [ἦτοι ἀσελγείας, ἢ καὶ κτημάτων, δι' ἅπερ] ἀμφοτέρω καταλιπόντες τὴν κατευθύνουσαν αὐτοὺς πρὸς σωτηρίαν ἰδὴν, ἐπλανήθησαν ταύτης, ταῦτ' ἀθόντες [τῷ] « Βαλαμ τοῦ Βοσόρ » ἐπὶ κἀκεῖνος διὰ δωροδοκίαν καὶ μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν. Ἐλεγε δὲ ἔσχε τῆς ἰδίας παρανομίας ὑποζύγιον ἄρῶνον, ὃ ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγγόμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφροσύνην. Ἀφ' οὗ μανθάνομεν εἶτι διὰ τὸ φυσικῶδες αὐτοῦ πάθος. ὁ Βαλαμ, ὅπερ διὰ τῆς μανιώδους αὐτοῦ μαγγανείας ἔτρεφεν, ἀπαξ κωλυθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τὸ δευτέρου φιλονεικῶς πρὸς τὸν Βαλαμ πορευθῆναι ἠπειγετο· καὶ τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ πεδηθεὶς, καὶ τοῖς κατὰ τὴν ἰδὴν δειμασι, τὸ βῆμα τῆς εὐλογίας οὐ παρεποίησεν· ὅπερ οὐ τῆς μαντείας ἦν. Οἱ γὰρ προφηταὶ ἐπιστάμενοι φθέγγονται ἢ φθέγγονται. Ὅθεν καὶ προφήτην αὐτὸν ἐκάλεσαν, ὡς ἐπιστάμενον ἢ λέγει. Οὐ γὰρ ἂν ἐν ἐκλογῇ γέγονε τῶν κρείττωνων, ἀγνοῶν ἢ φθέγγεται. Οὐ τῆς μαντείας τοῦτον ἢ εὐλογία. ἀλλὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

« Οὗτοι εἰσι πηγαὶ ἀνδρῶν, νεφέλαι ὑπὸ λαλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζῶφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται. Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι, δειλάττωσιν εἰς [υμῶν] ἐπιθυμίας σαρκὸς, ἐν ἀσελγείαις, τοὺς ὄντως ἀποφεύγοντας [υμῶν] ἀποφυγόντας] τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφόμενους. Ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς. Ἡ γὰρ τις ἡττηται, τούτῳ καὶ δεδοῦλται. » Μεταξολογήσας πολλὰ, ἐν οἷς τὸ τοῦ Βαλαμ προήγαγεν ὑπόδειγμα, ἐπανάλαβε πάλιν τὴν περὶ τῶν ἀκαθάρτων Γνωστικῶν λόγον. Καὶ ἀπεικάζει αὐτοὺς « πηγαὶ ἀνδρῶν, » ὡς ἀπολωλεκότες τὸ τοῦ κηρύγματος καθαρὸν καὶ πόσιμον ὕδωρ τῆς ζωῆς· ἀλλὰ καὶ νεφέλαι αὐτοὺς παραβάλλει ὑπὸ πνεύματος ἐλαυνόμεναι, τοῦ ἐναντίου· διὸ καὶ « λαλαπα » αὐτὸ ἐκάλεσαν, ὡς συστρέφων [f. —φον] καὶ συνταράσσων [f. —σσον] τὸ ἐλαυνόμενον. Οὐκ εἰσὶν οὖν, φησὶ, νεφέλαι διαυγεῖς, ὡς περ οἱ ἄγιοι, ἀλλ' ὀμίχλαι ζῶφου μεσταί· καὶ διατί, ἐπῆγαγε τὴν αἰτίαν, εἶτι καὶ « ὑπέρογκα » ἐκ « ματαιότητος »

19 Num. xxi, 28 seqq.

φθέγγονται, δειλαζόντες διὰ τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας ἐν ταῖς ἀσελγείαις τοὺς ἀληθῶς ἀποφυγόντας καὶ καθάκας τοὺς πρὶν ἐν πλάνῃ ἀναστροφόμενους, εἴτα ὑπὸ Κυρίου πραττόμενοι. Ἄλλα καὶ δοῦλοι, φησὶν, ὄντες αὐτοὶ τῆς προειρημένῃ ἀκαθαρσίας, ἦν ἢ καὶ φθορὰν δικαίως καλεῖ, ἑλευθερίαν τοῖς ἀπατωμένοις ἐπαγγέλλονται· διὰ καὶ λογισμὸν ἐπάγει θαυμάσιον, ὅτι δοῦλοι ὄντες τῆς ἀμαρτίας. « Ἢ γάρ τις ἤσκηται ἢ πάθει, ἢ τούτῳ καὶ δεδούλωται. Αὐτοὶ ἑλευθερίαν ἄλλοις ἐπαγγέλλονται. Τοῦτο δὲ κλαυτέρον διὰ τῶν ἐξῆς γνωσθήσεται.

« Εἰ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλακέντες ἤστώνται, γίνονται αὐτοὺς τὰ ἔσχατα χεῖρα τῶν πρώτων. Κραίτερον γὰρ ἦν αὐτοῖς, μὴ ἐπιγινώσκειν τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνοῦσιν, ἐπιστρέφαι εἰς τὰ ὀπίσω ἀπὸ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἀγίας ἐντολῆς. Συμβέδηκε δὲ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροίμιας· Κίων ἐπιστρέφας ἐπὶ τὸν ὕιον ἐμετῶν, καὶ ὅς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου. » Δύο κατασκευάζει διὰ τῶν προειρημένων, ὅτι καὶ τῷ ἡτῶντι ἀνάγκη τὸν ἡτῶμενον δουλεύειν, καὶ ὅτι οἱ μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας πάλιν ἐνεχόμενοι τοῖς προτέραις, χεῖρον τῶν προτέρων περιέπιπον κακοῖς. Τούτοις δὲ καὶ τὴν παροιμίαν ἐπάγει συνήγορον. Ἔστι δὲ ὁ λόγος οὕτως· Εἰ γὰρ ἐπιγνώσει τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, τούτοις πάλιν ἐμπλακέντες ἤστώνται αὐτῶν, πάντως πῶς καὶ δουλεύουσιν αὐτοῖς, καὶ χεῖρον τῶν πρὸ τῆς ἐπιγνώσεως περὶ τὴν δουλείαν τούτων γίνονται, κατασκευάζοντες αὐτοῖς τοῦ Σατανᾶ χεῖρον περινεχθῆναι. Διὸ καὶ ὁ Ἀπέστῳλος φησὶν, ὅτι [ἐπειδὴ] τοῦτο ἀπέκειται τοῖς καλινωδῶν τῶν κακῶν ἄδουσι, κραίτερον ἦν αὐτοῖς μᾶλλον ἐπιγνώσει, ἢ ἐπιγνόντας [ἢ. — τας] χεῖρον ἀλῶσαι, ἐπὶ καὶ κίων ἐπὶ τὸν ὕιον ἐξήραμα ἐπιστρέφων, βδελυκτότερος, ἥσπερ ἐμέλει καὶ ὅς ἀποκλιθεῖναι ζητοῦσα, [ἢ. add. εἰ] ἐν βορβόρῳ τοῦτο ποιεῖ, βυκαριστέρα τῶν προτέρων ῥύπων φαίνεται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Καὶ [ταῖς. om. καὶ] ταύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέρην ὑμῖν γράφω ἐπιστολήν, ἐν αἷς διαγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εὐκρινῆ διάνοιαν, μνησθῆναι τῶν προειρημένων βημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ. » Ἐκ τούτου μανθάνομεν δύο τὰς πάσας εἶναι τοῦ Πέτρου Ἐπιστολάς. Τὸ δὲ, ἢ ἐν αἷς διαγείρω ὑμῖν, ἢ οὕτως ἔστιν· Ἐν αἷς ἐπιστολαῖς, οἶον· αἰ' ὧν ἐπιστολῶν ἢ διαγείρω τὴν ἐν ὑμῖν εὐκρινῆ διάνοιαν. » Καθαρὰς γὰρ διανοίας, τῶν ἤδη ἀκουσθέντων ἢ ἀποθεθέντων σωτηρίων μνησθῆναι, καὶ διεγερθῆναι πρὸς ἐπανάληψιν τῆς τούτων ἐργασίας πάσῃ δυνάμει καὶ προθυμίᾳ. Ἀπετίθη δὲ διὰ προφητικῶν καὶ ἀποστολικῶν κληρυμάτων. Διὸ καὶ Παῦλος φησὶν· « Ἐποικοδομοῦμενοι ἐπὶ τῷ θεμελίῳ

tiam ad impudicitatem eos qui vere effugerant, sen qui, cum olim in errore versarentur, ad Deum conversi erant. Verum et servi ii cum sint, inquit, predictæ immunditiæ (quam et recte corruptionem vocat), libertatem tamen iis quos decipiunt, promittere audent. Rationem vero addit mirabilem cur servi ipsi sint, quia scilicet, « a quacunque quis » affectione « superatus est, ejus et servus est. » Sed hoc ex iis, quæ inferius dicentur, manifestius fiet.

VERS. 20-23. « Si enim resurgentes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. Contigit enim eis illud veri 396 proverbii : Canis reversus ad suum vomitum, et cæcis lota in volutabro lutii. » Duo ex predictis astruit. Nempè primum, necesse esse eum qui victus est, victori servire suo : deinde in pejora mala prolabi eos, qui post agnitam veritatem prioribus rursus erroribus implicantur. Ad quorum confirmationem Salomonis proverbium adducit 20. Orationis autem series ita se habet : Illi, qui cognitione Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi mundi inquinamenta aliquando effugerant, si denuo iis irretiti superantur, non solum eisdem omnimode serviunt, sed etiam demone aditante ut prolabantur in pejora, deteriore quam antea servitute premuntur. Quare ait : Quandoquidem tanta pernicietas manet eos, qui pessimam malorum cantilenam recantant, melius futurum fuisset illis si veram viam agnovissent nunquam, quam ea semel agnita, pejoribus malis obnoxios fieri ; nam et canis ad vomitum suum rediens, sit abominabilior, et sus iterum revoluta cæno, sordidior quam prius fuerat, apparet.

CAPÛT III.

VERS. 1, 2. « Hanc ecce vobis, charissimi, secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commotione sinceram mentem, ut memores sitis eorum, quæ prædixi, verborum a sanctis prophetis, et apostolorum vestrorum, præceptorum Domini et Salvatoris. » Ex his verbis discimus, duas tantum Epistolas Petrum scripsisse. « In quibus excito, » etc., hoc est, in quibus epistolis, vel per quas epistolas « vestram excito sinceram mentem. » Sinceræ enim mentis est, eorum quæ audita et deposita sunt meminisse, et ad ea iterum prompte et alacriter perficienda excitari. Deposita vero ea sunt per propheticas et apostolicas prædicationes. Quare et Paulus ait : « Superædificati supra fundamentum apostolorum et propheta-

20 Prov. xxvi, 11.

rum ²¹. » Omnes enim isti adventum Domini annuntiarunt : neque sane testibus hujusmodi fides negari jure potest. Sed cur, inquit, dico apostolos et prophetas ? Quoniam isti cum primum, tum secundum ipsius Domini et Salvatoris nostri adventum annuntiarunt. Orationis autem structura ita se habet : « Ut memores sitis verborum a sanctis prophetis prædictorum, et præceptorum apostolorum vestrorum et mandatorum Domini et Salvatoris Jesu Christi. » Quam vero ob causam memoriam horum excitandam præcipiat, subjungit, nempe, quoniam ii qui ad ductum concupiscentiæ suæ vivunt, cernentes nonnullos Domini adventum, quem ipse etiam Dominus prædixit, metuentes, et hac de causa inhonestam eorum vitam alominantes. **397** præsertim vero cum non statim post verba experientia sequeretur, sed hæc ob salutem differatur eorum qui in electorum libro conscripsi sunt, fideles impudenter invadunt, ut eos decipiant.

Vers. 5-5. « Hoc primum scientes, quod venient in novissimis diebus in deceptione illusores juxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes : Ubi est promissio adventus ejus ? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ. Latet enim eos, hoc volentes. » Quia secundus Domini adventus non statim ac promissus est, contigit (differtur scilicet ob multorum salutem, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ) ; hinc « illusores » homines verbis adoriuntur eos qui fideles sunt, ut decipiant, dicentes : « Ubi est promissio adventus ejus ? » At propterea quod promissum unum nondum ob dictam rationem impletum est, vel'e omnibus ejus dictis disfidere, latique ab ipso hominum improborum persuasionem non parere mandatis, absolum plane et injustum est. Hæc vero illius temporis Gnostici, seu Naaseni, et Lampetiani, et Euchitæ effutiebant. Quos omnes « hoc latere volentes, » ait ; sponte enim ad veritatis lumen oculos clauderant. At quid eos latet ? Quod scilicet, quemadmodum olim, cum cæli et terra, juxta Mosaicam mundi conditionis historiam, ex aqua (ait enim, Deum imperasse, ut « fieret firmamentum in medio squarum ²² : » similiter etiam terra ex aquis « appareret, » in quibus antea demersa jacebat) repente ac præter opinionem diluvium supervenit : ita et nunc statutum est ut per ignem fiat universi destructio, cum quo et impii peribunt. Cum enim duo sint præcipua mundi hujus elementa, aqua et ignis, e quibus duo alia, aer et terra, esse summi accipiunt : ille quidem ex aquis evaporatis, hæc vero ex iisdem concretis, tam evaporationem quam concretionem causante igne (quod nullatenus incredibile est, quandoquidem hac a Deo conditore vi natura ignis donata est), cumque jam semel per aquas, tempore scilicet diluvii, impiis exitium illatum fuerit, necesse plane est, inquit, ut alius etiam

των ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Πάντες γὰρ ὡσεὶ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν κατήγγειλαν· καὶ οὐκ ἔστιν ἀπίστεϊν τοσοῦτους μάρτυρας. Καὶ τί, φησὶ, λέγω προφήτας καὶ ἀποστόλους ; Ὅτι κατήγγειλαν καὶ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν. Καὶ ἔστιν [ἡ σύνταξις ;] οὕτως· Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ρημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς, ὑπὸ τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος. Κατὰ κοινῶν γὰρ ἡ, « ὑπό. » Καὶ διὰ τί τὴν ἡμέραν ταύτην ἀναζωπυρῆσαι παρακελεύεται, ἐπάγει, ὅτι οἱ ἐμπαθῶς ζῶντες κατὰ τὰς οἰκείας ἐπιθυμίας, [ὀρώντες τινεὶς] δεδιώκτας τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, ἦν μετὰ ἄλλων θεοφόρων [καὶ αὐτῶν ὁ Κύριος] προκατήγγειλε, καὶ διὰ ταύτην ἀθροῦντας [τὴν ἡμεραν αὐτῶν βιωτήν,] καὶ μάλιστα, ὅτι μὴ κατὰ πόδας τῶν λόγων ἢ πείρα φθάσει, ἀλλὰ παρατείνεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν σωζομένων γραφέντων· ἐπιζύονται ἀναιδῶς τοὺς πιστεύουσιν ἐπιτωθάζοντες.

« Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμπαίεται, κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι, καὶ λέγοντες· Πού ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ ; Ἄφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτως διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως. Λαθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θελοντας. » Τῷ μὴ κατὰ πόδας, φησὶ, τῶν λόγων τὴν πείραν τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἐπακολουθεῖν διὰ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν, τῶν ἀγραφέντων τῇ βίβλῳ τῶν ζώντων, ἐπιζύονται τοὺς πιστεύουσιν ἐμπαίεται ἐπιτωθάζοντες καὶ λέγοντες· « Πού ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ ; » Δὲ μὲν τὸν τῆς μήπω ἀφίγενης δι' ἧς προεπιόμεν αἰτίας, οὐ δίκαιον καὶ ταῖς ἄλλαις σωτηριώδεσι τοῦ Κυρίου ἐντολαῖς ἀπειθεῖν, κακούργων γνώμῃς ἐκτραχηλιζόμενος. Ταῦτα δὲ οἱ κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς Γνωστικοὶ, ἦτοι Ναασενοὶ, καὶ Λαμπετιανοὶ, καὶ Εὐχίται ἐληφθούον. Οὐδ' πάντας ἐλαθάναι φησὶν ἐκόντας· « ἔθελοντι γὰρ μύουσι πρὸς τὴν ἀίψθαι. Καὶ τί τῷ λαθάνον αὐτοὺς ; Ὅτι ὡσπερ ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἦσαν οὐρανοὶ, κατὰ τὴν Μωυσέως κοσμογένειαν, ἐξ ὑδάτος (αὐτὸν γὰρ φησὶ τὸν θεὸν ἐντελεσθαι ἐγενέσθαι στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὑδάτος), καὶ ἡ γῆ δὲ ὡσαύτως ἐκ τῶν ὑδάτων « ἀνεφάνη » τῷ ἐκείνου προστάγματι, ὑποδρύχιος αὐτοῖς πρῶτην οὐσα, καὶ ὡς ἐξ ὑδάτων συνεστῶτων οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ κατακλυσμὸς ἐπῆλθεν ἀπροσδοκῆτως· οὕτω καὶ νῦν διὰ πυρὸς ἀπόκειται τὴν φθορὰν τοῦ παντὸς γενέσθαι, μεθ' οὗ καὶ οἱ ἀσεβεῖς ἀπολείνται. Δὺ γὰρ ὄντων τῶν συνεκτικωτάτων στοιχείων τοῦ παντὸς, ὑδάτος καὶ πυρὸς, ἀφ' ὧν καὶ τὰ δύο στοιχεία τ' εἶναι λαμβάνουσιν, ἄηρ μὲν ὁρᾶται ἐξατμιζομένων ὑδάτων, γῆ δὲ συγκρινομένων ὑδάτων, τῆς ἐξατμίσεως ὡς ἐκ πυρὸς καὶ τῆς συγκρίσεως, οὐδὲν τῶν νοῦν ἔχοντων ἀπιστοῦντος (ταύτην γὰρ δύναμιν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ θεοῦ ἡ τοῦ πυρὸς ἔλαχε φύσις)· δύο τοῦτον ὄντων, καὶ πρῶτον τῆς τῶν ἀσεβῶν φθο-

²¹ Ephes. ii, 20. ²² Gen. i, 6.

παῖα, φησί, τὴν τῶν ἀσεβῶν φθορὰν διὰ πυρὸς γενέσθαι.

« Ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἑκαταί, καὶ ἡ γῆ ἐξ ὕδατος· καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ. — « Ἐξ ὕδατος » μὲν, ὡς ἐξ ὕδατος αἰτίου· « δι' ὕδατος » δὲ, ὡς διὰ τελικοῦ. « Ὑδωρ γὰρ τὸ συνέχον τὴν γῆν, τὸν χεῖρον κῶλα συσφιγγῶν [σ.-γγων] αὐτῆς, καὶ ὑπόστασιν παρέχων [σ.-χων] αὐτῆ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, ἀνάγκη πρὸς χεῖρον διαλύεσθαι καὶ ἀερούεσθαι. Ἐπιφυλάσσεται δὲ τις ἡμῖν ἰσως φλυαρῶν. Τί δήποτε ὁ Θεὸς τὸν κόσμον τὸν ὀρώμενον ὑποστήσας, οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς ἔδραμον εἰργάσατο, ἐξ οὗ καὶ πρὸς τὸ εὐθὲς ἐπανάγεσθαι χρεῖα, τὸ μὲν ἐπὶ Νῶε διὰ τοῦ κατακλύσμου, ἐν δὲ τῇ συντελείᾳ διὰ πυρὸς, ὡς νῦν φησι Πέτρος; Πρὸς τὸν ἐρούμενον, ὡς τὸ μὲν ἀμετάβλητον, οὐχ ὁλόν τε αὐτὸν σχεῖν. Πῶς γὰρ, ὅς ἐκ μεταβλήτης εἴληχε τὸ εἶναι; Ἐκ γὰρ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι προήχθη· ὅπερ οὐκ ἂν ἔμψρων τις μὴ ἀλλοιωσιν ἐρεῖ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀλλοίωσις ἐπὶ τὸ χεῖριστον προέβη τοῖς χεῖροισι συμφοραῖσι, ἀναγκαῖως ἔ τούτου δημιουργὸς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπανάγων, ἐπὶ μὲν τοῦ Νῶε τὴν κάθαρσιν δι' ὕδατος ἐποίησατο, ἐν δὲ τῇ συντελείᾳ διὰ πυρὸς. Ἐπὶ [σ. ἐπει] καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν τὰς ὕλας ἀναχωνεύειν πυρὶ, οὐχ ἵνα ἀνυπαρξίῳ αὐταῖς δώμεν, ἀλλ' ἵνα τὸ καθαρὸν καὶ εἰλικρινὲς χαρισώμεθα· καὶ τοῦτο οὐκ ἂν τις ἀπιστήσῃ. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸν Θεὸν διὰ πυρὸς ἐν τῇ συντελείᾳ ἐπαγγελάμενος ποιεῖν τὰ γὰρ περιττὰ φθείρει, καὶ μηδὲν πρὸς ἀνθρωπίνην σύστασιν συντελοῦντα· ὅλον φυτὰ, κτήνη, χλόην. Τούτα οὖν φθαρείται τὰ περιττὰ πρὸς τὴν ἀφθαρτον ζωὴν. Ἐπεὶ οὖν οὕτω ταῦτα, ματαίως φλυαροῦσιν οἱ τὸν ὀρώμενον τοῦτον κόσμον ζητοῦντες· μὴ ἀφθαρτον ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι. Εἰ τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῆς νοεραῖς οὐσώσεω; λογισθῆναι οἰηθεῖν, ἐπεὶ αὐτὴ ἐξ οὐκ ὄντων προήχθη, ἀλλ' οὐπω συνιεὶς ὡς ἡ ἀπλότης ἀκαίρη περιποιεῖ τὸ ἀνώλεθρον καὶ τὸ ἐγγύς τῆς μακαρίας τετάχθαι τῇ ὑπάρξει καὶ θείας φύσεω;.

« Δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλύθει; [ενίγ. - σθείς] ἀπόλετο. » Διὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· τῆς μὲν τὸ ὕδωρ ἐπεκλύσεως, τοῦ οὐρανοῦ δὲ τοὺς καταβάξιας ἀπαφέντο; τὸ ὕδωρ τῆ γῆς. Τὸ δὲ, « Ἀπόλετο, » μὴ πρὸς πάντα τὸν κόσμον νοεῖ, ἀλλὰ πρὸς μόνα τὰ ζῶα, ἃ τὸν σύμπαντα κόσμον οἰοῦν εἰδοποιεῖ. Ἐρημος γὰρ ταύτων γενόμενος οὐδὲ κόσμος· ἂν εἴη.

« Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ, καὶ ἡ γῆ, τῷ αὐτοῦ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσὶ πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων. » Τὸ διὰ τοῦ πυρὸς γενέσθαι τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς φθορὰν, οὐ μόνον Χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς δοκεῖ. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Καὶ τί; ὁ λόγος τοῦ ὑποστήναι, εἰ δεῖ πάλιν χωρῆσαι εἰς φθορὰν τὸν κόσμον; Ἐρούμεν οὖν, ὡς οὗ παντελῶς ὁ κόσμος εἰς φθορὰν χωρῆσει, ἀλλὰ πρὸς ἀνακαινισμόν· διὸ καὶ ὁ Προφήτης φησὶ· « Καὶ ἀνακαινισί;

A per ignem eorumdem impiorum interitus aliquando contingat.

« Quod cæli erant prius, et terra ex aqua et per aquam consistens Dei verbo. » Ex aqua quidem, tanquam ex materiali principio; « per aquam » vero, tanquam per aliquid perfectivum. Aqua enim, quæ continet terram, ejus pulverem velut gluten colligans, eidem consistentiam tribuit. Quod si id non præstaretur ab aqua, necessario terra ipsa in pulverem resolveretur, ac in aera abiret. Verum fortasse nugator aliquis interpellabit, dicens: Cur Deus, cum visibilem hunc mundum condidit, eum vel ab ipso initio firmiter stabilenque non fecit, quin opus foret et olim tempore Noe per diluvium, et in fine mundi per ignem ad meliorem statum revocari? Cui nos respondemus, mundum immutabilitatis dotem habere non potuisse, quod per mutationem habuerit initium, siquidem ex non esse ad esse perductum est: quod nemo qui sapiat, mutationem quamdam esse negaverit. At quoniam hujusmodi mutatio ex malo in pejorem, ac denique in pessimum statum progressa est: necessario Deus volens ipsum ad meliorem gradum reducere, cum vivente Noe eum aqua purgavit, tum in consummatione sæculi igne purgaturus est. Nam et nos quædam reconciliare solemus, non ut destruamus, sed ut puritatem illis pristinumque nitorem restituamus. Simile quid etiam Deus igne in fine mundi se facturum promisit, siquidem superba et ad humanam felicitatem nihil conferentia destruet, ut plantas, jumenta, herbas et alia hujusmodi quæ immortalæ vitæ prorsus sunt inutilia. Insuper igitur garrunt, qui visibilem hunc mundum volunt ab initio incorruptibilem fuisse. Si quis vero putet idem de spiritu. hucque substantia sentiendum, is profecto non intelligit, quomodo spiritus simplicitate sua immortalitatem sibi vindicet, adeoque ad divinam beatamque naturam propius accedat.

VERS. 6. « Per quæ ille tunc mundus aqua inundatus perit. » — « Per quæ », scilicet per cælos et terram; terra quidem aquam copiose emittente, cælis autem per catarractas aquam terræ affundentibus. Illud autem « perit » nequaquam de toto mundo intelligit, sed de animalibus tantum, quæ universum mundum veluti in sua specie constituunt; iis enim expertus mundus, nec mundus quidem dicendus foret.

VERS. 7. « Cæli autem, qui nunc sunt, et terra eodem verbo repositi sunt, igni reservati in die judicii, et perditionis impiorum hominum. » Universum hoc igne consumendum aliquando fore, non solum Christianorum, sed etiam gentium sapientium sententia est. At dicet quæpiam: Cur conditus est mundus, si destrucendus est iterum? Respondemus, mundum haud in nihilum redigendum, sed renovandum esse. Quare Propheta ait: « Et renovabis faciem terræ »²². Quomodo enim initio,

²² Psal. ciii, 50.

creatura sensibilis facta est bona, et propter hominis prævaricationem etiam ipsa « vanitati subjecta est »²⁵, » ut firmum scilicet esse non haberet : deinde, cum in diluvio pauci remansissent pii homines, Noe scilicet aliique in arca servati, ut novum mundo semen subministrarent : totum universum renovatum est, ac velut 399 alterum initium cepit. Sed neque tum humana natura in primo statu permansit, sed sensim ad deteriora deflexit, » quibus eam non Mosæica lex, nec ipsius Domini præsentia satis advocavit. Quoniam igitur multiplex fuit ad salutem vocatio, ac multiplex ex inobedientia et infidelitate perditio ; idcirco necessarius erit diluvium ignis et consumptio : non tamen hæc omnimoda et perfecta, non plane animatum, sed neque corporum : « Omnes enim nos astare oportet ante tribunal Christi »²⁶, » non utique corporibus exutos seu animabus solis ; sed cum corporibus corruptionis expertibus. Quomodo enim anima absque corpore paniaur, » referens propria corporis, seu prout per corpus gessit ? » Non enim iusti iudicis est, cum duo simul et idem peccaverint, unum absque poena dimittere, et in alterum totum delicti pondus transferre. Propterea, si nos immundas materias igne purgare solemus, et ad pristinum nitorem restituere ; [cur non simile quid faciat et Deus (1) ?] illud autem, « reservati in diem iudicii ac perditionis, » communi sensu accipiendum, ac si esset : « in diem iudicii, et » in diem « perditionis. » — « Iudicium » autem idem valet hic ac condemnatio.

VERS. 8,9. « Unum vero hoc non lateat vos, charissimi, quia unus dies apud Dominum sicut mille anni, et mille anni sicut unus dies. Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant ; sed patienter agit propter nos, nolens aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam venire. » Absoluto de consummatione sæculi sermone, quo dixit, eam et necessario et per ignem futuram (quæ omnia nos quoque susius enarravimus), transit ad ejusdem consummationis dilationem, et ait : « Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit, » salutem vestram exspectans, et salvandorum numeri complementum ; cumque Deus immensus sit, nulla est apud ipsum dilatio, seu diuturnitas temporis ; sed etiam « mille anni » ei sunt « sicut unus dies, » quin secundum David, sicut minima pars diei. Sic enim ait : « Quoniam mille anni ante oculos tuos, Domine, sicut dies hesternæ quæ præterit, et custodia in nocte »²⁷. Videlicet, ut tempus brevissimum indicet, « custodie noctis » illud comparat : et Dominus « quartæ vigilia noctis venit »²⁸ » ad apostolos, ut in Evangelio narratur.

²⁵ Rom. viii, 20. ²⁶ II Cor. v, 10. ²⁷ Psal. lxxxix, 4. ²⁸ Math. xiv, 25.

Varia lectioes.

(1) Hæc verba ad explendum sensum ipse addidit. Editus textus multa hic amplius habet ; quæ excerpere non libuit.

Α τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ὁσπερ γὰρ ὑπὸ Θεοῦ ὁποσάσα ἡ αἰσθητὴ χτίσις, καλὴ ἦ διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου παράβασιν, καὶ αὐτὴ ἡ χτίσις τῇ μεταστροφῇ ὑπετάγη, τοῦτ' ἐστὶ τῷ μὴ βέβαιον ἔχειν τὸ εἶναι· εἶτα διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, μικρῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὄντων τῶν θεοσεβῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅσον δευτέρου ἀνακαινισμοῦ, ἀρχὴν τοῦ κόσμου λαβόντος, διὰ τοῦ Νῶε, καὶ τῶν ἐν τῇ κιβωτῷ ζῶων διαφυλαχθέντων εἰς τὸ κάλιν συστήναι σπέρμα τῷ κόσμῳ, ὅμως οὐδὲ τότε τῆς τῶν ἀνθρώπων προτερησάσης φύσεως, ἀλλ' ἐπὶ χεῖροσι τῶν προτέρων ἀποβρυσσάσης· [Ὁ νόμος ὁ διὰ Μωϋσοῦς ἀπέστρεψεν, οὐχ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία.] Ἐπὶ τὸν καλύτερον μὲν ἡ πρὸς τὴν σωτηρίαν κλήσις, πολυσεβῆς δὲ ἡ ἐξ ἀπειθείας ἀπόλειπαι, διὰ τοῦτο ἀναγκαῖος ἔσται ὁ τοῦ πυρὸς κατακλυσμός, φοβρὰ μὲν, εἰ καὶ μὴ παντελῆς· φυγῶν γὰρ οὐδ', ἀλλ' οὐδὲ σωμάτων· « Πάντας γὰρ δεῖ ἡμᾶς παραστήναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, » οὐχ ἡ γυμνοὶ σωμάτων, ψυχῆς μόναι, ἀλλὰ μετὰ σωμάτων ἀφθάρτων. Πῶς γὰρ ἂν ἡ ψυχὴ κολασθεῖται γυμνῆ σώματος, κομιουμένη τὰ διὰ τοῦ σώματος αὐτῇ πεπραγμένα ; Οὐ γὰρ δικαίον κριτοῦ, δύο κλημεληθέντων κατὰ ταύτην, τὸν ἓνα ἀφεῖναι, πρὸς δὲ τὸν ἕτερον τὸ πᾶν τοῦ ἐγκλήματος ἐπιφέρειν. Ἄλλως τε δὲ, οὐ καὶ πυρὶ εἰώθαμεν τὰς μὴ καθαρὰς τῶν ὅλων καθαίρειν, καὶ πρὸς τὸ εὐκρινεῖς ἀποκαθίστασθαι. Τὸ δὲ, « τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπολείας, » οὕτω κατὰ κοινού τὸ, « εἰς ἡμέραν, » ληπτέον, τοῦτ' ἐστὶν, εἰς ἡμέραν κρίσεως, καὶ εἰς ἡμέραν ἀπολείας. — « Κρίσεως ; » δὲ, ἀντὶ τοῦ, κατακρίσεως.

« Ἐν δὲ τούτῳ μὴ λανθάνετε ὁμᾶς, ἀγαπητοί, ὅτι μίαι ἡμέρα κατὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία. Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὡς τινες ἰβραδυτῆτα ἠγροῦνται, ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενός τινα ἀπολείσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι. » Συμπαράνθρωπος τὸν περὶ τῆς συντελείας λόγον, ὅτι ἔσται, καὶ ἐξ ἀνάγκης, καὶ ἐκ πυρὸς (ἃ πάντα καὶ ἡμεῖς διεξέδικώτερον διεξήλομεν), μεταβέβηκεν ἐπὶ τὴν παράτασιν τοῦ χρόνου τῆς τοῦ κόσμου συντελείας, καὶ φησὶν, ὅτι « Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὡς τινες βραδυτῆτα ἠγροῦνται, ἀλλὰ μακροθυμεῖ, » τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐκδεχόμενος, καὶ τὸ τῶν σωθησομένων πλήρωμα. Ἄτε δὲ ἀπειρῶ ὄντι αὐτῷ, οὐδὲν αὐτῷ παραταταμένον, ἀλλὰ καὶ τὰ « χίλια ἔτη ὡς μία ἡμέρα κατ' αὐτῷ »· μᾶλλον δὲ, κατὰ τὸν Δαβὶδ, οὐδὲ τὸ [πολλοστὸν ἡμέρας (φησὶ γὰρ οὕτως· « Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, Κύριε, ὡς ἡμέρα ἡ ἐξ ἑσῆς, ἥτις διήλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτὶ » δὲ τῆς φυλακῆς τὸ βραχύτατον δηλῶν),] φυλακὴ νυκτὸς ἀπεικάσαντα τὰ χίλια ἔτη. Ἡ νύξ δὲ εἰς τέσσαρα μερίζεται / διαστήματα, εἰ γε καὶ ὁ Κύριος « τετάρτη φυλακὴ τῆς νυκτὸς » τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις « παρίσταται, » ὡς φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

« Πῆσι δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτὶ, ἅ ἢ οἱ οὐρανοὶ ροιζήδων παρελεύσονται, στοιχεῖα καυσούμενα λυθίζονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. Τούτων οὖν πάντων λυομένων, ποταποὺς δὲ ὑπάρχειν ἡμᾶς ἐν ἀγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις, προσδοκῶντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας, δι' ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθίζονται, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα ταξίζονται; » Τὸ ἄδηλον τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας καὶ τὸ ἀπροσδόκητον διὰ τῆς τοῦ « κλέπτου » ἐπαλεύσεως καὶ τῆς « νυκτὸς » ἐδήλωσε· διὰ μὲν τῆς « νυκτὸς, » τὸ ἄδηλον· διὰ δὲ τοῦ « κλέπτου » τὸ ἀπροσδόκητον· οὐδὲς γὰρ κλέπτῃ προσδοκῶν κλαπῆσεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριός φησιν, ὅτι· « Ὅσπερ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῶε ἦσαν οἱ ἄνθρωποι, εὐθυμούμενοι πότοις καὶ γάμοις, » ἕως ὁ κατακλυσμὸς αὐτοῖς ἐπέστη· « οὕτω καὶ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία » ἀπροσδοκῆτως ἐπαλεύσεται τοῖς ἀσεβέσι. « Ροιζήδων » δὲ τὸ μετ' ἡχοῦ σημαίνει· ἴδιος δὲ ὁ τοιοῦτος ἦχος ἐπὶ τῶν ὑπὸ πύρρος βοσκομένων. Σκόπει δὲ ὅτι « γῆν » εἶπε « καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν ἔργα κατακαήσεται, » ἀλλ' οὐχὶ ἀνθρώπων, εἰ μὴ μόνην ἀπώλειαν ἐπὶ τῶν ἀσεβῶν εἶπεν, ἥτοι τῶν ἀσεδημάτων αὐτῶν. « Ὅδὸς γὰρ ἀσεβῶν ὀπολείται, » ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ ἀσεβῆς.

« Καινοῦ δὲ οὐρανοῦ καὶ καινῆν γῆν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ. Διὸ, ἀγαπητοὶ, ταῦτα προσδοκῶντες, σπουδάζετε ἄσπιλοι καὶ ἀμώμητοι αὐτῷ εὐρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν σωτηρίαν ἠγειρέτε. — « Καινοῦ οὐρανοῦ » ὁ Κύριος « καὶ καινῆν γῆν » ὑποστήσεται, οὐ τῇ ὑπάρξει καὶ ὕλῃ· οὐ γὰρ συμπληγνύς [νέαν] οἰκίαν, ἥδη καὶ ἐκ μὴ προὑπαρξάσης ὕλης τοῦτο ποιεῖ. Καὶ ὁ Θεὸς οὖν ἅπασιν ὑποστήσας τὴν ὕλην καὶ διαμορφώσας παντοίοις εἶδεσι καὶ συγκρίμασι, τὸ μὲν ὅσον πρὸς τὴν τότε χρείαν ἀναγκαῖον, πρὸς δὲ τὴν μετὰ ταῦτα ἀφάρτον, ἀλυσιτελὲς τε καὶ περιττὸν, ἀποπέμπεται· εἰ τι δὲ λυσιτελοῦν, ἀναμορφώσας ἀφάρτων κίλλει καὶ ἀμηχάνῳ, τὸν δευτέρον καὶ ἀφάρτον συμπληροῦν κόσμον ἐξ.

« Καὶ ὡς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν δοθείσαν αὐτῷ σοφίαν ἐγραψεν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐν παλαιαῖς ταῖς ἐπιστολαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς, περὶ τούτων, ἐν αἷς [Vulg. ἐν οἷς] ἐστὶ δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς, πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Ὑμεῖς οὖν, ἀγαπητοὶ, προγινώσκοντες φυλάσσεσθε· ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ. Αὐξάνετε δὲ ἐν χάριτι καὶ γνώσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτήρος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς. Ὡς ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Ἀμήν. » Καὶ τοῦτο Παῦλος εἶρηξε, δι' ὧν ἔφη· « Τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει. » Εἰ δὲ

VERS. 10-12. « Adveniet autem dies Domini ut fur : in quo caeli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem et quae in ipsa sunt, opera exurentur. Cum igitur haec omnia dissolvenda sint, quales oportet nos esse in sanctis conversationibus et pietatibus, expectantes et properantes in adventum diei Domini, per quem caeli ardentis solventur, et elementa ignis ardore tabescent ? » Incertitudinem temporis adventus Domini, et quod is repente ac inopinato superventurus sit, per « furem » et « noctem » declarat : priumque quidem per « noctem, » alterum per « furem : » nemo enim qui furem expectat, exilatur. Quare et Dominus ait : « Sicut in diebus Noe erant homines comedentes et bibentes et nubentes et nuptui tradentes », quousque diluvium iis supervenit ; « ita et adventus Filii hominis » impiis repente et inopinato superveniet. Vox Graeca ροιζήδων « roizedon » (2) significat « cum sonitu, » eo scilicet, qui a rebus, quae igni devorantur, edii solet. Animadvertite autem, quod dicat, « terram, et quae in ipsa sunt, opera exurenda fore, » non vero homines. Quo « perditionem » seu interitum de impiis solis, seu eorum impietatibus futurum enuntiavit. « Iter enim impiorum peribit », seu ad nihilam redigetur, non item impius.

VERS. 13-15. « Novos vero caelos et novam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus justitia habitat. Propter quod, charissimi, haec expectantes, satagite immaculati et involati ei inveniri in pace. Domini nostri longanimitatem salutem arbitremini. — « Caelos novos et terram novam » constituet Dominus, non substantia et materia : nam neque qui novam domum construit, eam ex non praesistente materia aedificat. Sic Deus, cum jam semel materiam condiderit, eamque variis formis, ut ad ejus temporis usum necesse erat, ornaverit, id quod ad incorruptibilem, qui postea erit, statum inutile ac superfluum est, perdet ac rejiciet : quidquid vero utile et opportunum fuerit, immortalis pulchritudine reformatum pro altero incorruptibili mundo retinebit.

VERS. 15-18. Sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. Sicut et in omnibus epistolis, loquens in eis de his : in quibus sunt quaedam difficultia intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Vos igitur, fratres, praescientes custodite : ne insipientium errore traduci excidatis a propria firmitate. Crescite vero in gratia, et in cognitione Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi. Ipsi gloria, et nunc, et in diem aeternitatis. Amen. » Etiam Paulus idem dixit, cum ait : « Benignitas Dei ad poenitentiam te adducit ». » Si autem ad poeniten-

²² Matth. xxiv, 37. 39. ²³ Psal. i, 7. ²⁴ Rom. ii, 4.

Variae lectiones.

(2) Eam vulg. int. transtulit, magno impetu.

ham nos Dei longanimitas invitat, et aliunde salutaris, nobis est pœnitentia ; profecto ad utilitatem et salutem nostram collineat ipsa Dei longanimitas. « Difficilia vero intellectu » 401 asserit esse « quadam » Pauli dicta, eaque etiam ab impiis hominibus perverte explicari : hoc enim illud « depravari » significat. Quemadmodum (ut uno exemplo rem hanc totam declarem) cum sanctus Paulus dicat : « Ubi abundavit delictum, superabundavit gratia »²¹ ; impii hoc pervertentes, dicunt, Paulum ita asserere : « Peccemus magis ac magis, ut abundantius nobis ignoscatur. » Hoc autem « ad suum ipsorum perditionem » faciunt : quo enim sese obstrinxere crimine qui prophetas et apostolos occiderunt, eodem sese obstringunt, qui eorum verba pervertendo e medio tollunt. Nam et illi eos occiderunt, ne, qui ab ipsis salutari doctrina imbuebantur, injuri ab eis possent : et isti eorum verba similiter pervertunt, ne aliqui per illa salutem æternam consequantur. Per propriam autem firmitatem fidem in Dominum intelligit. Ac demum sicut aliam Epistolam preceatione absolvit, ita et in hac augmentum in fide Domini eis postremo loco appropinquatur.

Finis Epistolæ secundæ sancti apostoli Petri, vers. 154.

²¹ Rom. v, 20.

Α εἰς μετάνοιαν ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἄγει, σωτηρίας δὲ ὑμῖν [i. ἡμ.] ἡ μετάνοια πάντως ἐπὶ συμφέροντι ἡμῶν, καὶ εἰς σωτηρίαν, ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία. « Δυσνόητα » δὲ λέγει, ἃ καὶ ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν φησὶν ἐνδιαστρόφως ἐξαγγέλλεσθαι. Τοῦτο γὰρ τὸ « στρεβλοῦσθαι » σημαίνει· καὶ ἵνα ἐξ ἐνδὸς τούτων παραστήσωμεν τὸ πᾶν, οὕτω τοῦ Θεοῦ Πιύλου εἰρηχότος· « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις ; » αὐτοὶ διαστρέφοντες εἶπον, ὅτι τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος· Ἐμαρτήσομεν [i. -τήσωμ.] πλέον, ἵνα πλέον συγχωρηθῶμεν. Τούτο δὲ ποιοῦσιν ἐπ' ἀπωλείᾳ ἑαυτῶν. Ὡς γὰρ οἱ τοὺς προφήτας ἀποκτείναντες καὶ τοὺς ἀποστόλους, οὕτω καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν διὰ τῆς διαστρόφῆς ἀνατροῦντες, τῇ αὐτῇ ὑπέκλεινται κρίματι. Ἐπεὶ κάκεινους ἀπέκτειναν ἀποπαύοντες αὐτοὺς τοῦ μὴ [τούς] τὰ σωτήρια ὑπ' αὐτῶν [μαθητευομένου:] ὠφελεῖσθαι, καὶ τοὺς λόγους ὁμοίως στρεβλοῦσι, τοῦ μὴ τινας δι' αὐτῶν δράττεσθαι σωτηρίας. Ἴδιον δὲ σηριγμὸν φησὶ τὴν εἰς τὸν Κύριον πίστιν. Ὡσπερ εἶ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἐπιστολῇ εἰς εὐχὴν ἀποτελευτᾷ. οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ, τὴν ἐν τῇ πίστει τοῦ Κυρίου αὐτῶν αὐτοὺς ἐπευχόμενος.

Τέλος τῆς δευτέρας Ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου· στίχων ρνδ'.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARICÆ ARCHIEPISCOPUS.	
Expositio in Epistolam I ad Timotheum.	9
Expositio in Epistolam II ad Timotheum.	90
Expositio in Epistolam ad Titum.	112
Expositio in Epistolam ad Hebræos.	185
Præfatio Bonifacii Finetti in tomum tertium Theophylacti e. l. Venet.	106
Sec. io I. — De Commentario in Acta apostolorum edito a Sifano.	437
Sec. io II. — De Commentario in Acta apostolorum edito ex bibliotheca Vaticana.	410
Sec. io III. — De Commentario in Epistolas catholicas.	415
Sec. io IV. — De Oratione in adorationem S. Crucis.	425
Sec. io V. — De Oratione in Præsentationem B. Mariæ Virginis in templo.	425
Sec. io VI. — De martyrio quindecim martyrum Tibériopoli, imperante Juliano Apostata.	425
Sec. io VII. — De Allocutione ad Familiarem circa ea quorum incensantur Latini.	442
Sec. io VIII. — De Institutione regis, ad Constantinum Porphyrogenitum.	466
Sec. io IX. — De Encomio in imperatorem Alexium Comnenum.	467

Sec. io X. — De Epistolis viginti eratis ex bibliotheca Vaticana.	470
Sec. io XI. — De postrema parte homiliæ undecimæ in resurrectionem.	171
Sec. io XII. — De Commentario in Acta apostolorum ex bibliotheca Florentino-Medicea.	472
Nuncupatio Sifani.	478
Nuncupatio altera ejusdem.	483
Argumentum libri Actorum una cum capitulis eorum.	487
Expositio in Acta apostolorum.	485
Expositionis ejusdem textus alter ex codice Vaticano.	820
Expositio is ejusdem textus tertius ex codice Florentino, sed iure Gravus.	1032
Argumentum in Epistolâ catholicâ S. Jacobi, cum indice capitulum.	1151
Expositio in Epistolam catholicam S. Jacobi.	1151
Argumentum Epistolæ I S. Petri, cum capitulis ejusdem.	1150
Expositio in Epistolam I S. Petri.	1191
Argumentum Epistolæ II S. Petri cum capitulis ejusdem.	1254
Expositio in Epistolam II S. Petri.	1255

FINIS TOMI CENTESIMI VICESIMI QUINTI.